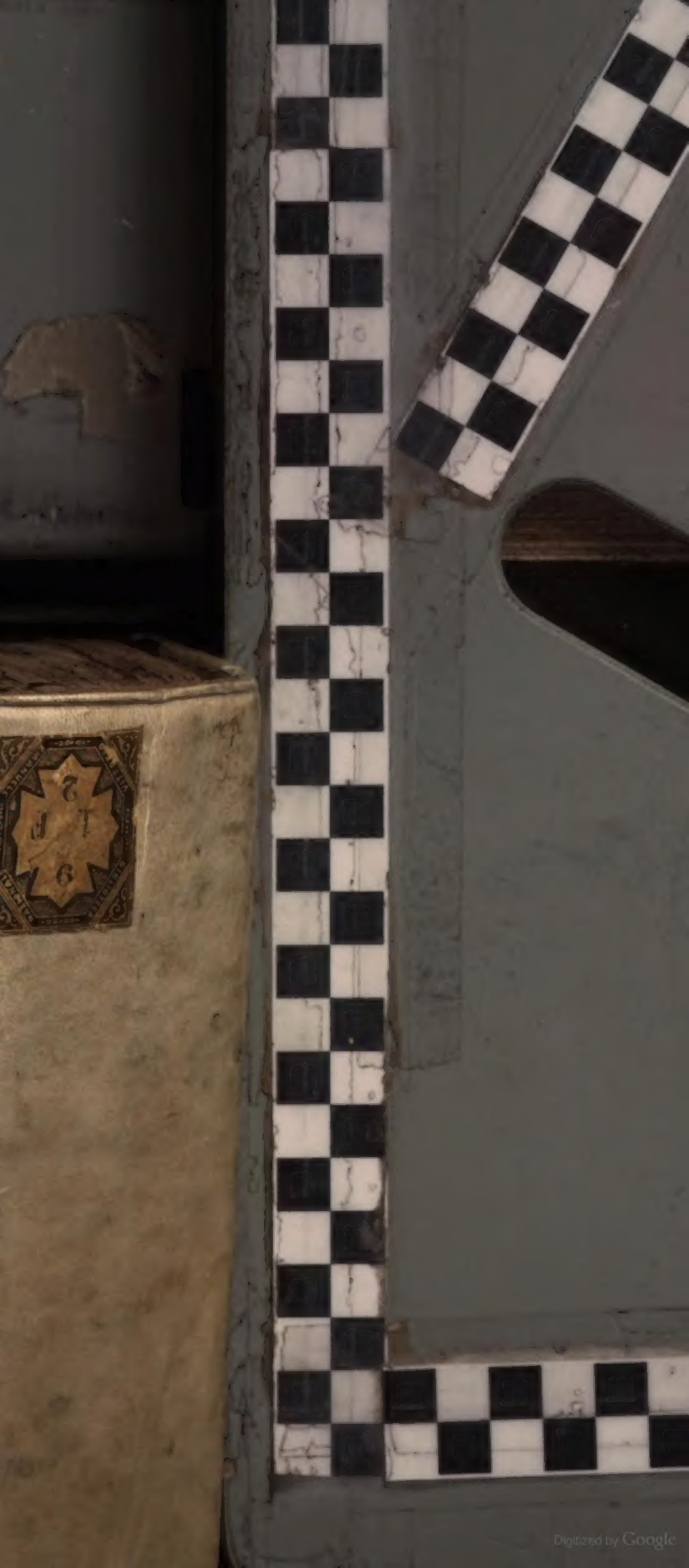

LIVIUS
LIBRI OMNES
AD MOENUM
1568.

TITI LIVII PATAVINI, ROMANÆ HISTORIÆ PRINCIPIS, LIBRI OMNES, QVOTQVOT AD NOSTRAM ÆTATEM PERVENERVNT:

VNA CVM DOCTISSIMORVM VIRORVM IN EOS LVCVBRATIONIBVS, POST OMNES aliorum editiones, summa fide ac diligentia, & veterum & recentiorum exemplarium collatione recogniti, & artificiosis picturis, præcipuas historias aptè repræsentantibus, exornati, inq; duos Tomos distributi, quibus quæ contineantur, post Præfationem patebit.

FRANCOFVRTI AD MOENVM.
M. D. LXVIII.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO CAES. MAIEST.

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO, D. ALBERTO, COMITI

PALATINO RHENI, AC DVCI BAVARIÆ, DOMINO NOSTRO CLEMENTISSIMO, CVM DEBITA OFFICIORVM DELATIONE SALVTEM AC FOELICITATEM PERPETVAM P.

PINDARVS in Olympijs Agesiæ Syracusano victoriæ carmen scripturus, Princeps illustrissime, ac Domine clementissime, grauiter admonet, incipientis operis splendidum ac præfulgidum initium esse debere. Ita enim in rebus humanis plerunque fieri videmus, vt quemadmodum initia ponuntur, sic cætera etiam sequantur, ac finis initio vt plurimum respõdere soleat. Nobis itaque hoc tempore LIVII historiam in nostra officina elaboratam edituris, tuæq; Celsitudinis inclyto nomini dedicaturis conuenire videbatur, vel in hoc proœmio historię laudes decantare, vel Liuij Encomium instituere, vel Romanæ historiæ excellentiam verbis, quibus id fieri posset, amplissimis exaggerare. Verùm ne quidquam eorum in præsentia faciamus, diuersæ nobis suadent rationes: Quòd & Historiæ vtilitates ab alijs doctissimis viris subinde sint commemoratæ, & LIVII opera, SABELLICI, BEROALDI, & STEPHANI NIGRI, eruditissimis orationibus huic operi adiunctis ita ornata, vt nostra tenuitas ijs nihil adijcere queat: Romanæ deniq; historiæ ea dignitas sit, vt administrandæ Reipub. ratio ex nullarum gentium historijs, quàm Romanis melius perfectiusque disci posse censeatur, quòd vt Romanum imperium omnium amplissimum, rerumq; gestarum magnitudine clarissimum fuit, sic melioribus institutis & legibus, quàm cæterarum gentium gubernatum fuisse deprehendatur. Hac itaque de causa Historiæ, Liuijq; laudibus omissis, ijsq; aliorum eruditæ prædicationi seruatis, si de opera nostra in Liuij editione adornanda, impensa nonnihil dicamus, cùm apud alios, tum verò inclytam Celsitudinem tuam, veniæ locum nobis fore speramus. Cùm ergo cognosceremus, quanta vniuersæ historiæ, tum verò Liuianæ dignitas ac excellentia esset, quantasque illa in Reipublicæ gubernatione versantibus, ad prudentiam ciuilem comparandam, vtiliaque consilia sequenda, commoditates adferret, rem à nostro instituto, eò spectante, vt rem literariam pro virili nostra sedulò iuuemus ac promoueamus, minimè alienam nos facturos esse putauimus, si quid impensæ ac operæ in ea nostris prelis exprimenda insumeremus. Toties verò ea variorum prelis excusa, vt exteri, Veneti & Galli, cum nostris hominibus in hac edenda certasse videantur, nobis diligens accurataq; circumspectio adhibenda fuit, vt eas rationes sequeremur, quibus nostra editio, si non cæteris melior ornatiorq;, alijs tamen & bonitate & ornatu par esset. Id enim ni fieret, valdè nobis metuendum foret, ne opera nostra nobis periret, & pro lucro damnum risumque referremus. Ideoque ne eius periculi aleam subiremus, omnium quotquot habere potuimus editionum exemplaribus collectis, lectionem quæ omnium emendatissima, ac Liuianæ vbertati conuenientissima videretur, imitati sumus, nihil in eo facientes, cuius ex diligenti exemplarium inter se collatione probabilis ratio lectori facillimè apparere nequeat. Deinde cùm quamplurima apud hunc Authorem loca essent, quæ erudita enodatione ac diligenti illustratione indigerent, non solùm ei, quæ

antea doctorum virorum in eum vel Obseruationes vel Annotationes extarant, adiunximus: sed & cum varijs in locis ab ijs, quasique aliud agentibus, quàm plurima ad sententiam Liuij rectè assequendam perquàm vtilia annotata, vel in aduersaria relata perspiceremus, ea collecta, atque in vnum veluti corpus redacta, tanquam nouam accessionem ei adiecimus, bona spe, perpauca apud hunc Authorem loca fore, quorum vel illustratio vel explicatio desideretur, id in hoc curantes, ne quisquam sua laude fraudaretur, sed ingenua nominis sui allegatione, laboris exhausti debitum fructum referret. Vt verò mediocribus ac tenuioribus hac opera nostram, in ipsorum studijs iuuandis voluntatem probatam testatamq; esse speramus: sic ditioribus quoque hac editione liberam aliquam animi oblectationem afferre cupientes, præcipuas historias eximijs picturis effingi, rerumq; quæ à Liuio lacteo eloquentiæ fonte illustrantur, expressas imagines, viuamq; effigiem eorum oculis subijci curauimus. Opera sanè, quæ à perpaucis in hoc genere suscepta est, nec nobis exiguis impensis constitit, Veruntamen non penitus vtilitatis expers. Cùm pictura non solùm, quod Poëta inquit, animum intuentis pascat atque oblectet, sed & res altiùs tenaciusq; animo infigat. Ac tanta inter vtramque affinitas est, vt pictura historia tacens: historia verò pictura loquens rectissimè dicatur. Nam sicuti Historici: sic Pictores historias ac res gestas delineant, omniumq; rerum imagines, lumen, splendorem, vmbras, eminentias ac depressiones effingunt. Quare non minor ferè vtilitas picturis quàm historijs inesse videtur. Vnde etiam olim pictura tanto in precio fuit, vt primum gradum liberalium artium obtineret.

Etsi autem nihil, quod ad editionem hanc ornandam, vel diligenti exemplarium, cùm veterum tum recentiorum, collatione, vel conquisitione eorum, quibus Authori lumen adferretur, vel artificiosa pulchraq; historiarum expressione, reliqui nobis fecerimus, in id intenti, vt nihil aliorum editionibus adesset, quod in hac requireretur, non tamen adeo nostra nobis placet, vt eam penitus perfectam, omnibusq; numeris absolutam esse, gloriari velimus, ita, vt viri docti nihil sint habituri, in quo veluti agro ingenij sui vires exercere valeant. Nullus id inter doctissimos hactenus sibi tribuere est ausus, à nostra ergo tenuitate id quàm longissimè absit, quam omnibus ferè præsidijs, quæ ad id requiruntur, destitui ingenuè fatemur. Nam licet voluntas nobis egregia sit ad iuuanda literarum studia, tamen cùm hæc à facultate destituta inanis ferè sit, quid de nobis polliceri queamus, non videmus. Si tamen qui nobis facultate sunt instructiores, eam nostræ voluntati coniungere, ac veluti aggregare dignarentur, eniteremur, omniq; studio in id incumberemus, ne quenquam sui in nos officij pœnitere posset, nec nos nostris partibus defuisse videremur. Cæterùm cùm hanc operam nostram in publicum emittere statuissemus, eam sub inclytæ Celsitudinis tuæ nomine apparere voluimus. Nam præterquam, quòd ea in huius Authoris lectione, ad prudentem Reipub. administrationem, rectumque vitæ cursum feliciter tenendum, quamplurima eius consilijs cõformia ac respondentia inueniet, vix vllus inter omnes veteres Historicos extat, qui de inclyta Boiorum gente, cui Celsitudo tua præest, ac dominatur, plus memoriæ prodiderit, quàm hic LIVIVS noster. Nam cùm Boij, post primum ex Armenia in Vindeliciam aduentum in tantam multitudinem creuissent, vt pro more eius ætatis populorum, nouas in Gallia Italiaq; sedes quæsitum iuissent, ac omnia inter Padum & Alpes partim à Cenomanis, partim Libuis & Saluuijs tenerentur, ipsi Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiam Vmbros pepulissent, populo Romano, alijsq; vicinis gentibus varia cum ipsis bella intercessêre, quorum

rum ea cum laude Boiorum à Liuio mentio fit, vt eius historia ipsis præ cæteris legenda esse videatur. Quod illustrius roboris ac fortitudinis militaris Boiorum exemplum inueniretur, quàm quod Author noster recenset, Lucium Posthumium consulem cum viginti quinque millibus armatorum in agros Boiorum progressum, tanta clade affectum, vt vix decem homines effugerint, Romanis ob eam ita perterritis, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per vrbem acta, Senatus vrbem circuiri iusserit? Iniquior Liuius plerisque in locis, Gallicæ genti esse solet, iam eius fluida corpora, ac famis, sitis, æstus, moræque impatientia suggillans, iam eius res gestas odiosè eleuans, nonnunquam etiam de ea contraria scribens, in Boiorum tamē rerum commemoratione, tali fide vti videtur, vt nullum in ijs affectus signum appareat. Quàm sedulò commemorat, quæ præstantissimis Romanorū ducibus cum Boiorum gente bella fuerint? Non bella Furij Purpurionis, C. Appij, L. Cornelij Merulæ, Minucij, Scipionis, atque Marcelli præterit, sed vt rerum gestarum ordo exigit, fideliter ac accuratè ea describit, ita, vt hac de causa, Authorem minimè indignum iudicauerimus, quem tuæ inclytæ Celsitudini, ob laudem decusq́; gentis, cui præest, offerremus.

Huic causæ, & maiorum inclytæ Celsitudinis tuæ erga bonarum literarum studia, maximè verò historias propensio singularis accessit, quos historiæ vtilitate cognita, id sedulò perpetuoq́; egisse scimus, vt veterum historiarum monumenta diligenter conseruarentur, & res recentiores scriptis traditæ, ad posteritatem transmitterentur. Non singulos commemorari necesse est, sed quis non laudet LVDOVICVM Bauariæ principem Ingolstadiensem, Seniorem cognominatum, qui eo tēpore, quo literę fœda barbarie obrutæ essent, artiumq́; bonarum vsus inertia maiorum exaruisset, amore historiæ Patriæ ductus, Andream Flaminem Augustinianum ad annales Boiorum scribendos *benignissimè* conduxit? Successit huic aliquanto pòst tempore Georgius Landshutensis cognominatus, sub quo ita Bauaricæ res, vt nullius alterius perscribi illustrariq́; cœperunt. Nam & Vitus Arenpeck sub eo, de rebus Boiorum, Latina & Vernacula lingua diligentissimè scripsit, & Iohannes à Vilnberg curator Heduuigis vxoris ducis GEORGII, auspicijs Imperatoris FRIDERICI tertij res Boiorum patrio sermone literis mandauit, ac eiusdem ducis Georgij iussu, Georgius Hugo Philosophus itidem Boiorum res gestas illustrare conatus est. Horum deinde vestigijs, inclytæ Celsitudinis tuæ parens, ac patrui insistentes, talem in rebus patrijs illustrandis animum declararunt, vt nulla in Germania (quod citra cuiusquam iniuriam vel adulationis suspicionem dictum volumus) gens vel familia sit, quę res maiorum luculentiùs, vel eruditiùs, quàm tuæ Celsitudinis ditio descriptas habeat. Nec verò Celsitudo tua ditionem paternam atque auitam adepta, maiorum virtuti cessit, sed vnà cum hæreditate virtutem maiorum adijt. Nam cùm quæ illi maximis sumptibus atq; impensis collecta, vel emendandi causa, vel alias ob rationes pressissent, in tuæ Celsitudinis potestatem peruenissent, ea illa tanta benignitate communicauit, vt non saltem de gente sua, sed totius Germaniæ rebus gestis preclarè merita esse censeatur. Nos itaq; hęc considerantes, quàm gloriosa de inclytæ Celsitudinis tuæ gente à Liuio prodita fuerint, & quàm propensa, maiorum eius, erga historiarum studium voluntas fuerit, nulli omnium historicorum principem, ac rerum Romanarum diuinum explicatorem rectiùs, quàm inclytæ Celsitudini tuæ offerri posse censuimus. Tantus alarum Celsitudinis tuæ virtutum splendor est, vt vel is solus gratiam quàm maximam huic dedicationi afferre posset, sed nos, nobis imbecillitatis nostrę conscij, de Celsitudinis tuæ laudibus tacere, quàm pauca dicere malumus,

 exemplo

exemplo Salustij. Etsi verò non dubitemus, quin inclyta Celsitudo tua nostri instituti in hac dedicatione rationes clementer sit approbatura, easq; suo fauore prosecutura, tamē vt eas tanquam ab eximia virtutis gentis Boiorum admiratione, & obseruantia inclytæ Celsitudinis tuæ singulari profectas, clementer admittere, & nos, qua bonos omnes beneuolētia dignari velit, etiam atque etiam rogamus, cum illa mentione, quemadmodum veteribus olim Romanis atq; Græcis, non solùm patrios atq; indigetes Deos pro se, sed & exteros adorare licuit, sic nobis vestri ordinis homines, quantumuis non admodum notos, vel gratia suæ obseruantiæ testificandæ, vel vestræ beneuolentiæ promerendæ, compellandi veniam dari solere. In eius spem, cùm & inclytæ Celsitudinis tuæ virtus, humanitas, ac beneuolentia, & nostra in eam obseruantia singularis nos adducat, quod ad extremum superest, operam nostram Celsitudini tuæ, eam cum tota familia ac generosa sobole, totaq; ditione Optimo Maximo Deo hisce commendamus. Datæ Francofurti ad Mœnum, Idib. Aprilib. Anno M. D. LXVIII.

Inclytæ Celsitudinis tuæ

deditissimi,

Georgius Coruinus, &
Sigismundus Feirabentus.

CATALOGVS LIBRORVM, ANNOTATIONVM, EMENDATIONVM, OBSERVATIONVM, SCHOLIORVM, ALIORVMQVE OPVSCVLORVM, QVAE IN *duobus hisce Liuianis Tomis continentur.*

PRIORE TOMO.

POSTERIORE TOMO.

DES.

[redacted]

NEROSO AD[redacted]OLO MONTIOIO S. D.

*E*TSI NVNQVAM *hactenus mihi contigit faciem intueri tuam, iuuenis ornatißime, tamen in tuis ad me literis mirè puris, doctis, argutis, amicis, candidis, optimam tui partem animum sic expressam video, vt nullus Apelles corporis effigiem in tabula repræsentare poßit euidentius. Tam raras, tamq; varias naturæ tuæ dotes, ista præsertim ætate, quum libenter, tum summa cum animi mei voluptate sum exosculatus. Equidem nihil non præclarum expectabam à* GVILHELMI MONTIOI *filio. sed ingenuè fateor, longè vicisti spem meam, quam de tuo profectu conceperam. Eam Epistolam non in hoc tantùm seruabo, quò me subinde tui contemplatione delectet: verumetiam vt hoc instrumento tecum velut obsignatis tabulis agere poßim, nisi quà cœpisti perrexeris, donec operi pulcherrimo colophonem imposueris. Scribis te illa mea Epistola, quam Adagijs præfixi, velut in theatrum productum, vt velis nolis, cogaris bene saltata fabula, multitudinis auribus oculisq; satisfacere. Hoc oneris tibi per me impositum esse, mi* CAROLE, *nondum sanè me pœnitet, altera verò sarcina, qua te magis etiam premi dicis, solicitum quo pacto meis in te meritis gratiam referas, facilè te exonero. Nec enim metuo, ne fallas tuorum de te expectationem: quin ista tam præclara exordia, vel vt melius dicam, primus fabulæ actus, nobis spem faciunt, fore vt quemadmodum superasti meam, ita vincas & cæterorum expectationem. Quod si præstiteris: arbitrabor mihi pro, si quid est meorum in te officiorum, in solidū atque etiam cumulatè relatam gratiam. Vera pietas, qua clarißimum patrem tuum perpetuò sum prosequutus, quamq; nunc in te velut alterum illum transtuli, non moratur aliam mercedem, quàm vt teipsum talem præstes, qualem optat illa. Verùm ne tibi fabulam istam saltanti, nihil aliud quàm hortator applausorq; videar, sed vt nonnihil etiam opis adferam, visum est tuo nomini dicare* TITVM LIVIVM, *Latinæ historiæ principem, iam quidem frequenter excusum, sed nunquam antehac vel magnificentius, vel emendatius: &, si hoc parum est, quinque libris modò repertis auctum: quos bono quodam genio in Bibliotheca monasterij Laurisseni, aut, vt vulgò, Lorsensis, repertis* [redacted] *Id autem monasterium est è regione Vormaciæ, siue Berbethomagi trans Rhenum, à* CAROLO MAGNO *septingentis abhinc annis & eo amplius extructum, ac librorum copiosißima suppellectile instructum. Nam hæc olim præcipua cura principum fuit, & hic solet esse charißimus cœnobiorum thesaurus. Archetypum erat admirandæ vetustatis, prisco more perpetua literarum serie ita depictum, vt difficillimum fuerit verbum à verbo dirimere, nisi docto, attento, & in hoc ipsum exercitato. Vnde non parum negotij fuit in parando exemplari, quod Typographicis operis traderetur vtendum. Nec minore cura, quàm fide, aduigilatum est, ne vsquam in describendo ab archetypo recederetur. Quòd si pridem magna studiosorum gratulatione meritò exceptum est, qualecunque fragmentum quod nobis dedit Moguntia: quanto plausu excipi par est, tantam Liuianæ historiæ accessionem? Atque vtinam faxit Deus Opt. Max. vt hic author totus & integer nobis restituatur. Eius rei spem nonnullam præbent rumores per ora quorundam volitantes: dum hic apud Danos, ille apud Polonos, alius apud Germanos, haberi Liuiana quædam nondum edita iactitat. Certè posteaquam hasce reliquias præter omnium spem obiecit fortuna, non video cur desperemus & plura posse contingere. Atque hic, mea quidem sententia, principes viri rem se dignam facerent, si præmijs propositis, eruditos ad peruestigandum tantum thesaurum sollicitarent, aut etiam ad editionem perpellerent: si qui fortè sunt, qui rem publicæ vtilitati paratam, graui studiorum iactura premunt, abduntq;. Vehementer enim absurdum videtur, homines vt parum auri argentiue inueniant, tantis impendijs tantisque periculis, ad ipsos penè inferos terræ viscera perfodere: & huiusmodi thesauros tanto illis pretiosiores, quanto corpore præstantior est animus, prorsus negligere, nec vlla vestigatione dignos iudicare. Midarum hic animus est, non principum. à quo quum sciam tuam indolem quàm longißimè abhorrere, non dubito quin hoc lucrum sit auidißimè amplexurus. Iam ne quis dubitare poßit, an hæc dimidiata decas sit verè T. Liuij, duæ res potißimum efficiunt: primùm ipsa phrasis, omnibus notis suum authorem referens: dein Argumenta siue Epitomæ L. Flori, hisce libris per omnia respondentes. Itaque quum scirem, magnatibus viris nullam esse actionem magis accommodatam, quàm Historicorum, inter quos facilè primas tenet T. Liuius, de Latinis loquor, præsertim quum Salustianum nihil extet præter duo fragmenta: reputaremque quantus, quamque inexplebilis historiarum, vt ita loquar, helluo semper fuerit pater tuus, quem non dubito, quin hac quoq; parte referas: visus sum mihi non incongruè facturus, si hi quinque libri, tibi propriè dicati prodirent in lucem. Quanquam hic nolim te parentis nimium esse similem. Solet enim ille singulis diebus à cœna ad mediam vsque noctem incumbere libris, non sine vxoris ac pedissequarum tædio, magnoq; famulorum murmure: quod quanquam illi hactenus præter valetudinis dispendium licuit, non arbitror tamen consultum, vt eandem tu iacias aleam, fortasse non perinde feliciter casuram. Certè quum pater tuus huic regi etiamnum adolescenti socius esset studiorum, in historijs potißimum versabantur, idque vehementer approbante patre Henrico Septimo, singulari iudicio prudentiaq; rege. Adiuncta autem est huic editioni, Chronologia* HENRICI GLAREANI, *hominis exquisitè multifariamq; docti, cuius indefatigabilis industria non solùm hoc inclytum gymnasium Friburgense, verumetiam totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea Chronologia commonstrat temporum ordinem, bellorum species, ac personarum nomina, in quibus hactenus fuit mira confusio, scribarum ac sciolorum vitio inducta. Atqui hæc erat vnica historiæ lux. Quòd si hæc absit cynosura, cæca prorsus est in historiarum pelago nauigatio: & nisi hoc adsit filum, inextricabilis error inuoluit lectorem etiam eruditum in his rerum gestarum labyrinthis. Hoc munere si tuam Epistolam benè pensatam arbitrabere, tuæ iam vices erunt nos tuis impartire literis. Benè vale. Apud Friburgum Brisgoiæ, Calend. Martijs, Anno M. D. XXXI.*

DE [redacted] HISTORIÆ,

[redacted] LECTORI.

SI quàm certa habet ad vitam documenta historia, tam ea sit excerpere, & vsurpare cuiuis expeditum, mortalibus omnibus rectà proximaque in vberrimos & fructuosissimos historiæ campos sine mora irrumpendum iudicaremus. Quid enim vel iucundius vel vtilius cogitari potest, quàm in humanæ vitæ theatro (quod illa partibus omnibus mirè instructum habet) sedentem, periculis aliorum, sine suo periculo, cautum sapientemque fieri: exempla capere omnigena, quæ ad vsum tuum vtiliter qualibet in re traducas: cumque maximorum hominum de summis rebus maximis consilijs interfueris, id quod cupidissimè homines auemus, eorundem etiam euentibus interesse: & quod per angustiam vitæ hominum impossibile sit alioqui, secula tota memoria coniungere: maximorum imperiorum auspicia, progressus, & finem videre: malorum seu priuatorum seu publicorum causas li quidè cognoscere: in omni ardua magnaque re qui ante te periclitetur, qui in discrimine te præcedat, habere: nec vsquam experimento certo destitui: ac vt in summa dicam, è retroactis (quod propriè sapientis viri officium est) futura scienter in omnes euentus prospicere, præsentia iudicare? Sed enim cùm tanto instructiores accedere deceat, quanto fructibus vberioribus grauior historia est & fœcundior: cumque difficultas sit eadem & de sua, & de aliorum vita rectè iudicandi: nec alienam quisquam, quantumuis perspicaces hic simus, intueri rectè possit, qui non potest suam: vtrunque intelligitur, & summam hic difficultatem versari, & multo antequam huc accedamus, non solùm prudentia quadam ciuili tinctos, sed vitæ totius certo proposito firmatos esse oportere: ni fluctuare animis, & miserè spectris vitæ inanibus circunduci perpetuò velimus. Quemadmodum enim in amplissimo maximeque multiplici & omnigenis cupedijs referto conuiuio fit, vt quanquam aliud alijs, paucis eadem, sua cuique, voracibus omnia probentur, ac prout quisque palato est, sic præsenti lautitia afficiatur: tamen & modus sit aliquis, quem potius natura, & alimenti genus certum, simplexque, & incorruptum maximè, maximè corporibus idoneum: à quorum alterutro quisquis discedit, & vltra vel modum, vel iudicium naturæ sibi indulget, incommodi plus ex ipsis voluptatibus, quàm voluptatis reportet: sic in illa totius vitæ humanæ diuersitate, quanquam mille species, mille proposita sunt, ac qualiter est animo quisque, & iudicio comparatus, sic de vita vel sua, vel aliena sentiat: tamen vnica virtutis veræ callis est, quàm qui scienter tenet, rectè vita solus vtitur: cæteri quemadmodum illi in cœna dubia, cùm omnia inuitent, quid potissimum sequantur, quò tendant, nec in sua ipsorum, nec in aliena inuenire vita possunt vnquam. Ac si quicquam est natura datum homini, quo rectè vti contràue liceat, hac vti circunspectissimè decebat. Quotus autem quisque est, obsecro, qui in omnia dicta, facta vel sua vel aliena, regula virtutis adhibita, cautiùs quàm in cibos positos animaduertat, quique se in isto quidem negotio non satis putet doctum? Qua quidem in re mirum est, quàm se fallant homines, dum historiam putant esse quæ doceat legentem: cùm ea materiam discendi tantum suppeditans, sic, quemadmodum conuiuium illud, talem vnicuique præbeat vsum, qualiter ipsus est animo affectus. Alios igitur suauitate lectionis abduci videmus, & voluptatem secutos, fructus illos pulcherrimos amittere. Ijs ex omni historia non amplius quæritur, quàm quod ad citharæ cantum ocia fallentibus: scilicet molestiam temporis discutiunt, maiori cum molestia mox conflictaturi. Nulla enim voluptas est, quæ non respicit virtutem. Alios illa fulgens gloriæ species tantum sollicitat, ac (quæ cæteris in rebus animi flexibilitas est) in omnem eminentem & excelsam imaginem frustra transformat, oblitos non aliò gloriosa exempla scriptoribus posita, quàm vt virtutem secuti, gloriam ipsi quoque (si nulla offeratur) contemnere: sin comes addatur, non insolentibus animis perferre queamus. Ac cùm ad similem gloriam aspirare sine simili virtute nemo nisi stultus instituat, plerosque tamen videmus, tantùm quia præclaras res legerunt, arduum quiddam sapere, multum sibi arrogare: tragœdis istis similes, qui personarum, quas amplissimas præferebant, etiam posito habitu mores imitantur. Sunt etiam, atque hi non pauci, quos noua miraque sola oblectant, plebeijs animis homines, qui imperitorum more persæpè pluris purpuram quàm virum, emblemata quàm opus ipsum faciunt. Adeo miram vim in animis legentium historia exercet. Iam cùm excitare socordiam humanam, & aduersus pericula communire, vel maximè propositum historiæ sit, & exemplorum (quibus ad suadendum nihil potentius est) vis eò maximè tendat: securitate hominum, nihil ad se aliena pericula pertinere credentium, fit, vt surda iacenteque aure memorabilissimæ res audiantur, leganturque. Denique sunt etiam, qui (quod minimè putes) in illam ipsam seuerioris lectionis partem delinquant, quasi non vt gestæ sunt, sed vt geri oportebat res, sic scribi quoque decear. Igitur ex illa securitate partim, partim crapula lectionis promiscuæ & temerariæ, fit, velut ex humoribus corruptis, vt quædam iudicij καχεξία, & opinionis, quam de vita rectissimam & sanam esse maximè decebat, δυσκρασία, lubricumque vitæ propositum contrahatur: ac vt intemperantibus nil proficit alimentum, sic ad nos lectionis vtilitas prorsus veniat nulla. Vides arbitror, quonam pacto legendi historiam, & vitam cuique suam inspiciendi, ratio sit propemodum par. Ac prima quidem hæc difficultas est, iudicij nostri peruersitas inquam: quæ facit vt non quà maximam ex sese vim habere exempla decet, sed quà maximè inclinat propenderque animus, impellamur. Est verò & illa non minor, quòd res gestas sic scriptores apponunt, vt non solùm gratiam aliquam captent, sed palatum ipsi quoque suum secuti, ac veluti structores quidam, iudicium suum interponentes, vltro quædam laudibus tollant, ac quicquid videtur ipsis, nobis quoque sectandum putent. Quod quidem si facerent simpliciter, consentire dissentireue facilius sit. Nunc quemadmodum coqui

gulam

gulam sæpius quàm commodum heri spectant, ita lectorem etiam historicus vtinam non magna ex parte captaret. Igitur bifariam iam, & nostro iudicio, & præiudicio scriptorum, persæpè circunducimur, vt qui non nudas res scribant, interpres enim gestarum rerum historicus est: cuius iudicium si vitio laborat, perinde fit, vt cùm vinum ex sese generosum & nobile, graueolentiam vel è vase contrahit, vel alioqui lenocinio deprauatur. quæ res vel impostura, vel inscitia maxima est, & intoleranda. Videre vno tantum exemplo licet, quid intersit iudicium scriptoris. Prophanus, consilio & industriæ hominum, magnarum rerum euenta tribuens, quanquam mentiri se tot euentibus expertus, in miram stultitiam conijcit homines, vt quorum omnis notitia vix oculis subiectarum rerum considerationi sufficiens, vis autem & robur non longè vermiculos supergrediens, ab vno leuique successu, terrarum orbis administrationem arroget sibi. sed initiatus ille secus, humano consilio geri res quidem, sed diuino moderari docens, & stultitia liberat homines, & superstitione, malo non minore. Per cætera quid inter se generibus officiorum distent, debet esse bonis quidem (quorum sacra omnia studia sunt) non ignotum. Hæc primùm eò moneo, vt cùm censeam id genus authores vel propter immensam exemplorum innumerabilium vim quàm maximè legendos, etiam hoc iuuenes cogitent, quàm velint circumspectè solicitèque legi, propositis tantis vel fructibus, vel periculis. Perinde enim euenit, si quis vel historiam obiter adeundam, vel vitam ipsam temerè, & citra exactam officiorum omnium conseruationem transigendam ducat, quod rusticis, qui cùm in vicinæ vrbis populatione, pharmacopolium quoddam instructissimum diriperent, & suauitate bellariorum aromatumq; in quæ primùm inciderant, illecti, cæteraq; generis eiusdem rati, omnia haurirent, sorberent, vorarent, glutirent, alij correpti morbo, alij phrenesi, pleriq; exanimati sint, nemo non miris modis affectus, risus exercitu toto obortus. Aequè enim commodis, incommodis, vt vita, sic vitæ imago historia scatet; in vsu tantum vitæ, sita vitæ prudentia totius est. Vale, & his benè fruere.

BARTHOLOMÆVS MARLIANVS EQVES
D. PETRI, DE ORIGINE VRBIS ROMÆ.

QVONIAM in hac vrbis descriptione, de quibusdam locis & ædificijs ante vrbem conditam excitatis, nonnunquam erit dicendum: operæpretium fore arbitramur, etiam de illis populis & regibus, qui tunc deinceps hanc tenuere regionem, quàm paucis fieri poterit, loqui. Sic enim fiet, vt primùm à quibus ædificia posita fuerint, melius intelligamus: deinde, à quàm paruis initijs vrbs Roma originem traxerit, ad eamque creuerit magnitudinem, vt nihil illi par, aut secundum, in toto orbe terrarum inueniretur. Romanæ igitur vrbis regionem Siculi primi omnium tenuere: antea verò habitatáne fuerit, an deserta, nihil est quod affirmare possimus. Mox Aborigines, duce Oenotro Lycaonis filio, ex Arcadia ad inquisitionem agri melioris sponte huc profecti, illis expulsis, locum occuparunt. Quibus deinde Pelasgi, & aliorum Græcorum quidam errabundi, profugique ex Thessalia, admixti, auxilio eis ad bella cum populis finitimis fuere. Permanserunt autem in his sedibus vsque ad bellum Troianum, priscam illam Aboriginum appellationem seruantes. Horum autem regem Saturnum fuisse memorant: qui cùm Cretæ imperaret, habens cum Ioue filio de agris contentioné, bello expulsus in Italiam venit: & cùm cultum vinearum, & falcis vsum Ianum docuisset, ab eo in partem imperij est admissus. Cæterùm Iano defuncto, ad eum solum imperium peruenit. Annis deinde LX. ante res Troianas, ferunt Arcades ex vrbe Palantio exeuntes, sedemq; duce Euandro quærentes in hunc locum vbi nunc Roma est, delatos, à Faunoque Aboriginum rege & benignè susceptos esse, & agri portionem accepisse: illosq;, colle haud procul à Tyberi electo, struxisse Castellum, Palantiumq; à metropoli eorum in Arcadia appellasse. Paucis verò annis interpositis, aliam classem Græcam, ducente Hercule, eandem tenuisse regionem: ex hisque quosdam missionem ab eo præcatos, in colle qui tunc Saturnius dicebatur, posuisse sedem. Hos, Peloponnenses, & qui ex Elide profecti fuerant, Phanetas, & Epios fuisse comperio: quibus nullum erat amplius desiderium reditus, euersa eorum patria ab ipso Hercule. Hi aliquandiu rem suam separatim administrarunt. Cæterùm haud ita multò post, victum, leges, sacra cum Aboriginibus conferentes, sicuti Arcades, & prius Pelasgi fecerant, ciuitatis eiusdem participes facti sunt. Secunda verò ætate, post Herculis profectionem, Latino ex filia Fauni regnante, Aeneas in Italiam venit: qui cùm statim prælio fuisset exceptus, in aciemque iam exercitum duxisset, ad colloquium à Latino fuit vocatus: in quo tantam sui admirationem præbuit, vt in societatem imperij receptus, Lauiniaque ei in matrimonium data, gener ascitus sit. Hic deinde Aborigines, Troianosq; communi nomine Latinos nominauit. Post hæc vtrisque bellum aduersus Turnum Rutulorum regem, propter fraudatas Lauiniæ nuptias, fuit: in quo Turnus & Latinus occubuere. Quare Aeneas soceri regnum suscipiens, quarto imperij sui anno, in bello aduersus Mezentium Hetruscorum regem, è vita migrauit. In cuius locum Ascanius, eius filius, succedens, trigesimo anno post Lauinij constitutionem, Albam condidit. Anno deinde octauo & trigesimo, eo mortuo, Syluius eius frater, post mortem Aeneæ ex Lauinia natus, imperium accepit: cumque vndetriginta imperasset annos, Aeneæ Syluio filio illud reliquit: hic verò post vnum & triginta, Latino Syluio: Latinusq; post quinquaginta, Albæ qui vndetriginta illud tenuit. Post eum Athys, quatuor & viginti regnauit annos: deinceps Capys, duodetriginta: inde Cipetus tredecim, & Tyberius postea octo. Huic succedens Agrippa, quadraginta regnauit annos: Romulus deinde, vndetriginta, post hunc triginta & septem, Auentinus, qui Procæ imperium ipsum per

manus

manus tradidit. Hic viginti & tres imperauit annos, Amuliumque & Numitorem procreauit. Amulius duos & quadraginta annos regnum, quod Numitori fratri seniori debebatur, haud iure occupans, Rheam eius filiam, ne quis vindex regni ex genere Numitoris oriretur, Vestæ sacerdotem fecit: quæ duos pueros incerto stupro conceptos enixa est, quos Amulius exponi iussit. Sed fortuna origini Romanæ prospiciens, eos lupæ alendos obtulit: quæ cùm sæpius ad paruulos, veluti ad catulos, reuerteretur, rem Faustulus pastor animaduertit: subtractosque feræ, Accæ vxori nutriendos dedit. Nomina autem pueris, alteri Remo, alteri Romo, siue Romulo, fuere. Adultis inter pastores, de virtute quotidiana certamina, vires & pernicitatem auxere. Igitur cùm latrones à rapina pecorum frequenter summouerent, Remus ab his captus regi offertur, criminique ei datur, quasi greges Numitoris infestare solitus esset. Tunc à rege in vltionem Numitori traditur: qui adolescentia iuuenis permotus, in suspicionem expositi nepotis adducitur. & cùm eum nunc lineamentorum filiæ similitudo, nunc ætas expositionis anxium teneret, Faustulus cum Romulo superuenit: à quo cognita origine puerorum, facta inter ipsos coniuratione, Amulium interficiunt, Numitorique auo regnum restituunt. Sequenti vero anno regni Numitoris quadringentesimo trigesimo secundo (vt tradit Cato) post Ilium captum, XII. Calend. Maias, Romam, vbi expositi fuerant, condiderunt. Et quanquam, vt de tempore, ita de conditore, mira inter scriptores varietas existit: communis tamen opinio est, Romulum Martis filium vrbis authorem fuisse. Vnde Cicero: Principio, inquit, vrbis parens Romulus non solùm auspicato, sed ipse etiam optimus augur fuisse traditur. Romulum autem, non Remum vrbi nomen dedisse ferunt: quia captatis augurijs Remus prior sex vultures vidit. Romulus mox duodecim. Quæ res, cùm vnus tempore, alter numero certaret, bellum creauit: in quo, extincto Remo, Romulus à se Romam denominauit.

MESSALÆ CORVINI ORATORIS DISERTISSIMI AD OCTAVIANVM AVGVSTVM DE PROGENIE SVA LIBELLVS, IN QVO OMNIS ROMANA

historia ab exordio quàm breuissimè complectitur.

CVVM frequenter me digna moueat postulatio tua, gentium gloriosissime Imperator, vt progeniem tuæ scilicet inclytæ posteritatis, simul & vrbis Romæ prima regimina ab exordio literis distinguere mihi persuadeam: parebo clementiæ tuæ, & operam dabo, aliquid ingenij, sed parum laboris occupare. Nam quæ poscis, quum ab historicis, studiosissimisq; veterum authoribus longè lateq; sint declarata, & te copiosissimè rerum maximarum studijs deditum haud ignorem: tamen quia iubes opus expediam, & tuæ vetustissimæ gentis prosapiam, quæ nunc in amplissimo maiestatis culmine locata solùm ad sydera spectat, arctato itineris limine insistam declarare. Nam quanquam à profundo originis fonte, cursus pedetentim subsequendus foret, accelerare maturabo serenissime Cæsar Auguste. Totus terrarum ambitus, quem vndique Oceanus verberat vndis, ab Historicis & Cosmographis trifariè diuiditur. Cuius partium prima inter Septentrionem & Meridiem ad Orientem extenditur Asia. Secunda ab ostio fluminis Tanais, Hyrcanorumque finibus, vbi iungitur Asiæ inter septentrionalem Oceanum, & mediterraneum æquor ad vltimas Hispanias, in occasu terminat Europa. Tertia ab Aegypto Niloq; flumine exordium trahens, relictis terminis Asiæ inter meridiem & mediterraneum fretum producta ad occasum in Atlantici Oceani littore desinit Africa. Asia ergo, si ad numerum spectamus, orbis terrarum pars tertia erit: si ad magnitudinem, medium terrarum orbem in se continere videri poterit: sic dicta à nomine cuiusdam mulieris, Orientis reginæ. In ea igitur inter cæteras prouincias minor Asia est, in qua Phrygia regio, sic dicta à Phrygia Aesopi & Europæ filia: &, vt alij tradunt, ex Ioue & Europa nata. Dardanum Ioue & Electra Atlantis filia progenitum, deorum monitu ab Italia, &, vt alijs placet, è Creta insula patrios deferentem lares, multitudine gentium ad hanc Phrygiam deuenisse ferunt, vrbem condidisse, eamque ex se Dardaniam nuncupasse: vnde gens Dardana, & incolentes terras Dardanidæ dicti. Hoc regnante, de Creta cum manu electissimorum iuuenum forte noui regni fama concitum Teucrum ad Phrygiam patrijs sedibus expulsum dicitur conuenisse: qui à Dardano, & dextera & fide data, in parte regni consors susceptus est, vt numerosiore populo noua implerentur mœnia. Ita sub duobus regibus haud discrepantibus Dardania potentia & magnitudine aucta, pacificè aliquandiu stetit. Huius Teucri in regendo & Rempub. augendo bonitas comitasq; tanta fuit, vt eo defuncto, superstite Dardano ob ipsius inclytæ memoriæ gloriosissimum decus, qui Dardanidæ nuncupabantur, deinceps Teucri cognominarentur, vt Virgilius Maro: *Hic genus antiquum Teucri pulcherrima proles.* Dardanus filium habuit Erichthonium, quem post sui obitum regnantem reliquit. Erichthonius Troum genuit, qui iustitia & pietate insignis, mutato Dardaniæ nomine, ex se vrbem Troiam nominari permisit. Hinc Troianum nomen ortum. Duos filios Troius habuit, Ilum scilicet, & Assaracum. Ilus verò quia maior natu, defuncto patre regnum obtinuit, & intra vrbis mœnia illam eminentissimam atque gloriosissimam arcem edidit, quæ ex sui nomine Ilium nuncupata: vnde Ilienses Troiani dicti. Is Laomedontem filium reliquit: quo regnante Iason & Hercules, validissimorum iuuenum Græcorum comitatu, quum ad Colchos ob velleris aurei cupidinem transfretarent, à maritimo fastidio se recreandi gratia in Phrygiam terrã legerunt. Quos Laomedon vel superbia, vel famosissimæ gentis terrore concitus, minaci nuntio extemplo abire præcepit. Hi quum aliò contenderent,

nec

nec vires nec arma ad resistendum haberent, ob illatum dedecus indignati, excidium austerrimo regi continuò minitantes, obtemperauere mandatis: ac perfecto velleris negotio, vbi in Græciam rediissent, Hercules Phrygij regis opprobrij non immemor, maximorum iuuenum ac principum Græcorum manu armata classe, ad Troiam vela remosque direxit, & in littore expositis armis, ad mœnia impetuosè contendit. Quod vbi sensisset Laomedon, audacter magis quàm cautè inordinato agmine extra mœnia hostili impetu ausus congredi, insidijs interceptus, fortiter dimicando extinctus est, suorum parte maxima vel capta, vel perempta. Hinc ad exterrita mœnia Hercules contendens, nullo custode nec in muris nec in portis obstante, introit vrbem, & igne & ferro omnibus consumptis, Hesionam Laomedontis sororem, Telamoni Salaminæ regi, quia muros Troiæ primus inuaserat, ac in portas irruperat, dedit. Ex qua natus est alter ille Teucer, qui patria profugus, in Sidonia alteram Salaminam condidit: de quo Virgilius noster, inducens Didonem effari ad Aeneam:

» *Atque equidem memini Teucrum Sidona venire* ..

» *Finibus expulsum patrijs, noua regna petentem.*

Ex Laomodonte superstes filius fuit Priamus, qui tum fortè aliò in armis aberat. Is & patris & patriæ excidio cognito redijt, dirutamque vrbem inpensa & opere adeo reparare instituit, vt breui marmoreis saxosisque turribus, & ædificijs publicis ac priuatis, augustiorem tutioremque redderet. Assaracus verò Troi filius, Ili frater, vt suprà memini, genuit Capim, Capis Anchisen, Anchises Aeneam, Aeneas Ilum cognominatum Ascanium, ex Creusa matre natum, qui & Iulus fuit, à quo gens Iulia, vnde tuæ gentis vocabulum trahis serenissime Auguste, vt Virgilius:

» *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo*

» *Additur, Ilus erat dum res stetit Ilia regno.*

Priamus verò vbi in Græciam postulatum misisset, vt Hesiona soror, quæ à Telamone turpi seruitio concubina tori tenebatur, in matrimonium duceretur, vel saltem restitueretur, derisus neutrum obtinuit. Quare Alexander, qui & Paris dictus, Priami filius, manu electissimorum iuuenum in Græciam æquora sulcauit, Helenamque Menelai regis vxorem, Græcarum pulcherrimam rapuit. Quamobrem Græciæ reges armantur, & Agamemnone duce post decennem obsidionem Troiæ mœnia capta, in ruina ac cinere iacuere solo. Hinc Græcorum assensu duo incolumes principum Troianorum recessere, qui authores pacis & reddendæ Helenæ semper fuerant, & Græcorum legatorum Vlysis ac Diomedis honoratissimi hospites, Antenor scilicet, & Aeneas: quorum alter ex Laomedontis, vel vt quibusdam placet, Priami sorore natus, Assueti viri nobilissimi fuerat filius, Antenor: alter ex regio sanguine ortus, Aeneas, vt suprà demonstratum est. Hi nauium classe parata, & patrijs rebus, hominibusque, quos arbitrio sui delegerant, onusta, pansis velis tenuere altum, & per Aegeum Ioniumque prætereuntes Argolicas vrbes, suadentibus fatis ad Italiam remigauerant. Antenor è Ionio æquore ad dexteram flectens inter Dyrrhachium & Brundusium, per latissimas superi æquoris fauces ad Septentrionem conuersus, hinc Dalmatas linquens, Illyricos ac Liburnos, illinc Appulos atque Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit. Et relicto æquore, aduerso flumine quod Brentensia dicitur, sursum contendens, terra potitus, sedem sibi suisque elegit. Et expugnatis Euganeis, qui tum ea incolebant loca, Patauium condidit. Is inter cæteros comites Enetorum multitudinem numerosam secum duxerat, qui Paphlagonia orti, patria pulsi, exules ad Troiam, quæ bello tum elaborabat, concesserant. Hi in proxima finitimorum prædia longè lateque diffusi, quia multitudine cuncta compleuerant, ex se gentibus nomen dedere, & Venetiæ regio dicta. De hoc Antenoris aduentu sic meminit Virgilius:

» *Antenor potuit medijs elapsus Achiuis*

» *Illyricos penetrare sinus: atque intima tutus*

» *Regna Liburnorum, & fontem superare Timaui:*

» *Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis*

» *It mare præruptum, & pelago premit arua sonanti.*

» *Hinc tamen ille vrbem Pataui, sedesq; locauit*

» *Teucrorum: & genti nomen dedit, armaque fixit*

» *Troia: nunc placida compostus pace quiescit.*

Hoc loco Imperator maxime, quum te persæpè altiloquio tuo differentem dubitare animaduertissem, quod insigne vexillis Antenori & Aeneæ fuisset, sine quadam rei memoria haud prætereundum arbitror, sed cum Virgilio nostro instandum, vbi de Antenore sic profatur: » *–Et genti nomen dedit*, id est, vtramque gentem, Italicos scilicet, & Phrygios, qui ea incoluerunt loca, Troianos, vel, vt alij tradunt, Antenoridas cognominari statuit. » *–Armaq; fixit*, hoc est, in templis arma & insigne armorum suspendit. Nam post exactam militiam, laboresque militiæ, mos antiquitus fuit in Deorum templis suspendere arma. Ideo arma fixit Troia. Troia fuit inter arma templis affixa, armorum insigne: quod nonnulli asserunt. Troia namque vulgo Italicè Latineq; scropha vel sus dicitur, cui vocabulo licentia sui allusit Poeta: quod animal, quia eius nomen vrbi Troiæ congruebat, aureo vexillo insigne armorum statuit Antenor, absumptæ vrbis Troiæ memoria. Verùm in gestis Aeneæ, alia euidentior ratio cur ita videri poterit: quare progredior. Aeneas eodem itinere per Græcorum Achaicumque fretum delatus, in Epiro reuisit Helenum inter Argolicas vrbes dominij ditionem tenentem. Narrat historia, Pyrrhum Achillis filium, deleta Troia, Andromachen Hectoris quondam vxorem, & Helenum Priami filium seruitio secum duxisse. Inde quum sibi matrimonio iungeret Hermionem Menelai filiam, Heleno Andromachen tradit. Mox ab Oreste interfectus, quia sine prole interijt, in regno præsidem reliquit Helenum: vt ibidem Maro, vbi de se Aeneas ad Didonem profatur:

Iuuat

» *— Iuuat euasisse tot vrbes*
» *Argolicas, mediosq́; fugam tenuisse per hostes.*

Et paulò pòst:

» *Hic incredibilis rerum fama occupat aures,*
» *Priamiden Helenum Graias regnare per vrbes,*
» *Et primo Andromachen iterum cessisse marito.*

Is Helenus Aeneæ futura prædicens, monitus interpres deorum profatus fuerat, ibi locum sedis eius fore quietis, vbi in Italiam iuxta Tybridis ripas scropham seu suem triginta natorum fœtu iacentem videret, vt Maro in tertio, ad Aeneam loquutus Helenus:

» *Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.*
» *Quum tibi sollicito secreti ad fluminis vndam*
» *Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus*
» *Triginta capitum fœtus enixa iacebit:*
» *Is locus vrbis erit, requies ea certa laborum.*

Aeneas hinc discedens, & extrema Italiæ radens, circumuectum per Siciliam, senem Anchisen patrem amisit. Inde per inferum mare diu fluctibus ex iniquo sydere vexatus, Aphrum tenuit littus. mox pacato æquore ad Italiam reuectus, appulit Tyberis ostio. Ibi tunc temporis Latinus rex Fauni filius gentibus imperitabat: qui ad rei nouæ tumultum excitus, vt Tito Liuio placet, in armis obuiam pergit. Inde colloquio vtrinque pacatis animis, duci Troiano filiam, quam Turno Rutulorum regi primò desponsarat, matrimonio iungit Lauiniam. Aeneas conditum oppidum ex vxoris nomine Lauinium appellat. At Virgilius noster hac in parte aliter sentit, id est, Latinum non in armis obuiam processisse, sed Aeneam legatos regi misisse: quibus auditis rex pacatus, & monitis deorum adductus, Lauiniam filiam aduenæ Troiano tradit. Quamobrem Turnus impatiens opprobrij ereptæ coniugis, bello petit Aeneam, nec vetante nec permittente Latino. Aeneas vt vires & arma in hostem externo robore firmaret, ad Euandrum, qui tum his oris, vbi nunc Roma, authoritate ditionem tenebat, sursum aduerso flumine pergens auxilij exposcendi gratia, suem, id est scropham, triginta natorum fœtu, vt Helenus prædixerat, iacentem aduertit, quietisq́; sedis certissimum omen, quam Iunoni deorum reginæ immolando sacrauit, vt Virgilius in octauo:

» *Ecce autem subitò, atque oculis mirabile monstrum,*
» *Procubuit, viridique in littore conspicitur sus:*
» *Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno*
» *Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.*

Eodem Aeneam Lauinium oppidum struxisse aiunt, simul & hinc scrophæ signum Troianis ortum quidam tradidere, seu ob iniecti fundamenti regiæ sedis memoriam, seu quia quietis genti scropha signum dederat, seu ob æternum insigne nominis Troiæ, quæ huic vocabulo animalis vulgo Italicè includitur, vt supra memini. Praterea & nonnulli referunt Historici, Aeneam more nauigantium inter cætera animalia ad vsum vescendi, vt fit, suem viuam secum detulisse, ac ex oraculo respõsum habuisse, quum teneret Italiam, dimitteret eam. Inde quo reperta foret, sedi eius conderet vrbem: quam in Campaniæ oris, apud Auernum lacum Baiarumque fines dimissam volunt, mox supra Tybridis ripam. Quare elatum scrophæ vexillum, quocirca Helenus ad Aeneam in 3. Virg. » *Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Troiam*, id est, insigne Troianum. At quum hac in parte te dubitare serenissime principum crebrò percepissem, & in ambiguitate rei huius multos vagari, tulit calamus prolixius, & à proposito longius quàm exposceret intentio. Quis enim rem tot seculis remotissimã scrutaturus per vetustissima literarum volumina sine ambiguitate euadere potuit? Sed ad propositum redeundum. Ad Euandrum concessit Aeneas, & optato potitus, Pallantem Euandri filium, & ingentis roboris armatorum auxilia secum duxerat. Turnus post aliquot prælia clarissima victus tandem ac peremptus, Troiano cessit. Victor Aeneas post Latini obitum in regno successit: quem mortuum, & super Numici fluminis ripam conditum, indigetem Iouem dixere, expleto anno tertio regni. Superfuit Ascanius eius filius Troiæ ex Creusa natus. Is Lauinium oppidum nouercæ Lauiniæ, & Syluio ex Lauinia fratri relinquens, haud inde longè in Albano colle condidit Albam. Inter Lauinium & Albam conditam triginta annorum spacium datur. Absumpto Ascanio fratre eius Syluius, qui & Iulus, à quo gens Iulia, & antiquum tuæ generosæ prolis deriuatum cognomen Auguste, regnat: quanquam inter authores veterum in ambiguo cõstet, vtrum hunc Syluium an Ascanium cognominatum fuisse Iulum. Is Syluius post obitum patris ex Lauinia Italiæ natus, Posthumus dictus: quem Lauinia prægnans, priuignum timens Ascanium, secedens in quadam sylua, apud Tityrum pastorem peperit, vnde Syluius nuncupatus, vt Maro inducens Anchisen ostentantem suorum progeniem Aeneæ:

» *Ille (vides?) pura iuuenis qui nititur hasta,*
» *Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras*
» *Aethereas Italo commistus sanguine surget,*
» *Syluius, Albanum nomen, tua posthuma proles:*
» *Quem tibi longæuo serum Lauinia coniunx*
» *Educet syluis regem, regumq́; parentem,*
» *Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.*

Hic Syluius Syluium Aeneam filium reliquit, ex quo Latinus filius, à quo Prisci Latini cepere nomen, & Syluium cognomen Albæ regnantibus datum, vt quidam tradidere; quanquam Virgilius hoc cognomen re-

men regibus Albanis à Syluio Posthumo deriuatum sentire videatur. Genuit hic Syluius Albam, Atym Alba, Capym Atys, Capys Capetum, Capetus, Tyberinum, qui in Albula flumine demersus, mutauit fluuio nomen, Tyberi deinceps nuncupato. Ex Tyberino superfuit Agrippa, ex quo Romulus Syluius, qui sine prole, fulmine ictus, stirpis eiusdem Auentinum in regno reliquit. Is decedens, in quo sepultus fuerat, colli nomen dedit. Huic successit Proca, quo defuncto, duo eius filij, Numitor & Amulius, superstites fuere: quorum alter Amulius Numitorem maiorem è solio fratrem deiecit, cuius virili prole interempta, filiam Rheam Syluiam, vt partum auerteret, Vestalem virginem sacrat. Rhea geminos edidit, Remum scilicet & Romulum, à Marte compressa, vt traditur. Quod regi Amulio notum, in vincula tradita matre, regio edicto in Tibridis alueo exponuntur gemini. Fama est, in Lupam geminos lambentem, regium pastorem Faustulum casu quodam incidisse, qui vxori Laurentiæ nutriendos dedit. Iam adulti iuuenes, corporis & animi vires adepti, per syluas ac nemora non modò infestare feras, sed & finitimis pastoribus dominari occœperant. Tandem insidijs Remus interceptus, vt prædæ reus ad Amulium ducitur. inde quia eum cum fratre Romulo in agrum Numitoris impetum fecisse dicebatur, ad pœnas supplicij materno auo traditur: à quo mox & ipsi nepotes præsidio pastorum in regiam facto impetu, Amulium obtruncant, & restituunt Numitori regnum. Hunc scito Cæsar Auguste, gentis Iuliæ Albanorum regum vltimum, eamque gentem ad Iulium vsque Cæsarem, teque Principum decus, sine imperio priuatæ in tuæ felicitatis tempora terminasse. Namque Romulum Romanæ vrbis imperijq; tui conditorem, materna linea incognito patre ortum, tuæ stirpis non censeo, si maiorem Genealogiam rectè complector.

At nunc ad reges Romanos, consules, dictatores, tribunos militares ac plebeios subsequenter calamum deducam, vt ab origine ad tua felicissima secula Romana regimina noscas. Igitur Palatino in monte, vbi adulti, & à pastoribus culti gemini erant auspicato parua mœnia ponunt, & vbi alter alterum non patitur, cui regnandum augurio permittunt. Qua contentione interfectum Remum descripsere quidam, aliter alij, quia fertur incœpta mœnia contra edictum transiluisse Remum, à Romulo, cui regnare obtigerat, securi percussum, & à nomine conditoris vrbem Romam nuncupatam. Ferunt anno vicesimo secundo ætatis, vndecimo Calend. Maias, quadringentesimo tricesimo tertio post captam Troiam, Romulum vrbis fundamenta iecisse. Qui primo constitutis sacris, legum iura sanxit, fecit & se regijs insignibus augustiorem, circa se lictores instituit. Asylum aperuit complendę vrbis gratia. Centum Senatores creauit, quos patres authoritate nuncupauit, Reipublicæ consilium. Equestri Neptuno ludos finitimis gentibus indicauit. Circumstantes populi cum familijs ad vrbem velut ad rem nouam simul & ludos conueniunt. Tum ad spectacula intentis aduenis, raptæ virgines Sabinorum, cæterarumq; turba, & in matrimonium abductæ. Raptarum parentes ad vltionem illati dedecoris arma parant. hinc pleraq; bella orta. Ceninenses, qui primum in agrum Romanum impetum fecerant, victi sunt, Acrone eorum rege à Romulo obtruncato. cuius opima spolia in Capitolium ad quercum pastoribus sacram rex ipse Romanus suspendit, ibique Ioui Feretrio templum statuit, quod primum Romæ sacratum fuit, & de Ceninensibus primum triumphum egit, vt quibusdam placet scriptoribus. Antennates exinde populandi gratia hostiliter aduentarunt, qui à Romulo victi, in vrbem ducuntur. Hinc aduersus Crustuminos subsequenter tumultuantes, in armis Romulus profectus, superatos hostes Romæ cohabitare coercuit. Cum Sabinis vltima & acrior pugna fuit. nam ab his, Tito Tatio duce, Capitolij arce capta, mox virtute Romuli recuperata, interuentu raptarum miserando fletu implorantium, pacatis vtrinque animis, pax fit, & ex duobus regnis vnum. Namque Sabini eorum imperium Romam traducunt, & sub duobus regibus, Romulo & Tito Tatio commune dominium per aliquot annos fuit. Sed primò Tatius moritur à Laurentibus interfectus, anno quinto postquam Romæ regnare cœperat. Superfuit Romulus, qui demum victis Fidenatibus ac Veientibus, ad Capreæ paludem concione habita, subito turbine & imbre lumine solis adempto, inter fulgura obstrepentia cœli ereptus nusquam apparuit, postquam triginta & septem regnauerat annis.

NVMA exinde POMPILIVS è Sabinis ortus, vir pietate & iustitia insignis, secundus à Romulo regnat: & pacatis finitimorum odijs, gemini Iani templum edidit, quod apertum bella, clausum quietem indicaret. Mox ad religionem conuersus, vt deorum timor ad mitiora truces flecteret animos, sacra instituit, sacerdotes creat, Virgines Vestales sacrat, Pontificem maximum primus declarat, dies fastos nefastosque condidit, annum in duodecim menses diuisit. Postremò vbi maxima cum reuerentia & suorum & finitimorum, tres & quadraginta regnasset annos, obijt.

TVLLVS HOSTILIVS exinde rex tertius creatur, ad bella promptissimus, animosior Romulo. Cum Albanis armorum negotium habuit, sed paucorum cruore ac fortuna finitum. Nam trigeminis Horatijs Romanorum, & trigeminis Curiatijs Albanorum res hoc fœdere committitur, vt ciuitas pro qua pugnarent, qui vicissent, alteri imperaret. Vicerunt Horatij, Albani sub imperio Romano fuere. Fidenates ac Veientes proinde in agrum Romanum impetum faciunt, quibus victis ac fugatis, Metium Albanorum dictatorem, quia ex fœdere in armis accitus, proditor rem Romanam maximo in discrimine absentando deseruerat, Tullus quadrigis in diuersum actis alligatum discerpi, Albamque dirui, ac omnes Albanos Romam deuehi iussit. Cœlium montem intra mœnia clausit, numero & potentia crescente Roma. Cum Sabinis, qui patrijs in sedibus T. Tatij tempore inuaserant, bellum graue gessit, hostemque vicit. Demum fulminis ictu cum tota domo absumptus, anno regni tricesimo secundo interijt.

ANCVS MARTIVS Tullo successit, vir pace & bello clarissimus. Ad arma & religionem paratus, ad sacra primum & templa condenda ornandaque animum flexit. Mox quum res postularet, à sacris ad

 arma

arma concitus, aduersus Latinos, qui primo in eum mouerant bella, se contulit, & Politorium vnicum Latinorum præsidium expugnat ac diruit, omnesque in oppido repertos, Romæ cohabitandos destinat. Ianiculum collem vrbi adiecit, pontem sublicium supra Tyberim fecit. Tum Quiritium fossa per plana deducta, carcerem primus struxit, vsque ad mare dilatati fines, vbi Tybris in æquora prorumpit. Hostia vrbs condita, & Salinæ circumlatæ. Feretrij Iouis templum ampliatum. Decessit Ancus anno regni vicesimo quarto.

PRISCVS TARQVINIVS à Tarquinijs Hetruriæ profectus, exinde regnum occupat. cum Latinis is primum bellum habuit, & Appiola vrbe expugnata, ingenti præda victor redijt, ludos instituit, Circum erexit, aduersus Gabinos centurias auxit, quibus industria ac viribus superatis, arma cruenta hostium in Anienem flumen eijcere fecit. Quæ ex Aniene in Tyberim deuecta, summæ victoriæ nuntium Romæ detulere. Iterum eisdem hostibus secundo prælio attritis, Collatiam oppidum sui iuris fecit. Romam regressus, insigni gloria primus triumphat, vt quidam volunt: cum Priscis Latinis bello orto pugnauit: quibus deuictis, pacem dedit, vi & armis oppidis captis, Corniculo Ficulnea, Cameria, Crustumerio, Ameriola, Medullia, & Nomento. Demum ad ædificia publica intentus, muro lateritio circuit vrbem, valles interiacentes collibus, cæteraque loca limosa, & sordibus repleta, cloacis vacuat. In Capitolio Iouis ædem, grande opus, inceptarat: tum interfectus à duobus Anci filijs, obijt anno regni tricesimo septimo.

SERVIVS TVLLIVS post hunc rex declaratur, ex captiua & nobili fœmina à Corniculo oppido grauida educta, in domo Tarquinij natus, & adultus, cum Veientibus & Hetruscis primum bellum sumpsit: quibus fortissimè victis, insignis gloria victor redijt. Censum primus instituit, quo & paci & bello opportuna redimerentur. In classes centuriasque populum diuisit. Domi pace tranquille, & foris in armis quod necesse fuerat, solertissima statuit industria. Ciues omnes, pedites, equitesque, qui arma ferre possent, in campum Martium conuenire edicto iussit, ibique exercitum instructum ordine, porco, oue & tauro lustrat. Inde ad posteros lustrum nuncupatum: quo octoginta millia ciuium censa referuntur. Duo colles vrbi tum additi, Viminalis & Quirinalis, & Exquiliæ, vbi ipse regiam habuit. Aggere, fossa, & muro, quæ vrbi adiecerat, circumclusit. Dianæ templum condidit. Postremò à Lucio Tarquinio Prisci Tarquinij filio, & genero suo, anno regni tricesimo quarto in vico Cyprio obtruncatur.

TARQVINIVS inde regnum inuadit: qui malè partum imperium, ita contumaciter rexit, vt cognomen Superbo sibi vendicaret. In Patres ac Senatum sæuiens, iniussu populi ad libitum agere omnia cœpit, occidere, carcerare, afficere supplicio, sui iuris fecit. Cum Volscis bellum habuit: quibus expugnatis, oppida Suessam & Pometiam eripuit. fraude & non bello Gabios subiugauit, & cruciatibus attriuit. Cum Equicolis & Hetruscis fœdera tenuit. Iouis templum, quod in Capitolio pater inceptauerat, maximo impendio ac labore ad culmen erexit. Demum ob Lucretiæ per vim illati stupri dedecus à Sexto Tarquinio eius filio, Iunij Bruti opera pulsus, exulatum cum scelesta coniuge ac filijs fuga perrexit, anno regni tricesimo quinto, ab vrbe verò condita ducentesimo quadragesimo quarto.

Depulsis regibus, sub consulibus annuo imperio iura Romana fuere. Senatus vt solidum corpus immutabile erat: Consules velut membra: Senatus, consilium, & rerum deliberatio: Consules ad consulta peragenda parati. Dictatoris imperium, quod cæteros magistratus excedebat, ad terrorem cunctorum, tum quum res Romana in extremis periculis nutare cerneretur, creabatur summæ potentiæ vnicum robur. Inde ob truculentissimas inter patricios ac plebeios seditiones, plebs armata maximo cum terrore nobilium, in Auentinum, & vt alijs placet, in Sacrum collem secesserat: nec inde abduci potuit, donec ad fauorem sui, Tribuni plebeij primùm crearentur. Mox ad Decemuiros res venit. nam Decemuiros creari placuit, qui sine alio magistratu, annuo imperio Reipublicæ præessent. Anno ab vrbe condita vno & trecentesimo, hoc imperium in Appio Claudio atrocissimi ingenij viro desinere voluit eiusdem obstinata perfidia: ob cuius scelestæ libidinis nefas violandæ Virginiæ virginis pudicissimæ, se abdicare magistratu Decemuiri coacti sunt. Tum ad consules res redierat. Verùm paulò post Tribunis plebis authoribus, seditione vt aliàs orta, inter cætera obtinuere plebei, vt & Tribunos militares haberent, sicut & Plebeios. Sed hi promiscue vel patricij vel plebei esse poterant, qui aliquando consulare gessere imperium. Sed demum Consules regnum obtinuere, quorum fasces adusque Iulij Cæsaris patris patruique tui principatum defluxere, expletis ab vrbe condita annis septingentis decem. Sub quorum magistratuum, consulum, dictatorum, & tribunorum militarium ductu, per quadringentos quadraginta & septem annos omnis Italia viribus armorum subacta est, simul & alpes Cotthiæ, Pœninæ, & Graiæ atque Romanæ cum Alpinis populis, ipsis in rupibus duratis in ditionem conuenere. Africa ter victa, primo & secundo & tertio bello Punico, inæstimabili vulnere vtrinque accepto, Romano imperio tandem parta. Sicilia, Sardinia, Baleares, Creta, insulæ obtentæ. Numidia victo Iugurtha in potestatem redacta. Hispaniam genus armorum ferox, nostrorum, nec sine Romano cruore, subiugauere arma. Celtiberi, Cantabri, Astures, Lusitani, Numantia, omnisque Gallicia flexere ceruicem. Gallia atque Britannia nouem annorum Iulij Cæsaris labor fuere, tributariæ demum factæ. Post hæc Illyria, Histria, Liburni, & Dalmatæ obsecundauere perdomiti. Proinde in Græciam transitus fuit: qua perdomita, Epirus, Thessalia, & Achaia paruere mandatis. Ter Macedonia cum regibus suis debellata, & in prouinciæ formam demum redacta. Thraces sæuissimos omnium, Propontidem, & Thracium Bosphorum cum ipso Byzantio virtus Romana superatos reddidit. Hinc ad Danubium Rhenumque victoriosissime Principum, penetratum, & vtriusque fluminis vtramque ripam tuæ industriæ subiugauere vires. Duæ Germaniæ, inferior ac superior, tibi vnico cessere. Norici, Pannonij, Sueui, Marcomanni, Daci, Mœsi, cæteræque nationes ad Arcton superati. Europa in extremis finium suorum per te vndique exterrita, & armis concussa. In

Asiam

Asiam iam antè peruentum fuerat, & victo Antiocho potentissimo Syriæ rege, victo Mithridate, Syria, Phœnix, Ctesiphon, Babylonia, Iudæa, Palæstina, Arabia, Cilicia, & omne Ponti regnum cum ipsa minore Asia, in qua Phrygia, Lydia, Bithynia, Paphlagonia, Isauria & Cappadocia regiones continentur, mandatis obtemperauere. Cessit & vtraque Armenia armis attrita. Mesopotamia inter Tigridem & Euphratem, sanguine Parthorum ac Persarum crebrò cruenta multiplici bello, demum Romano paruit. Diuersis temporibus cum Persis & Parthis assiduè pugnatum, & vtrinque cladibus acceptis, Romanus superior fuit, & obstantibus imperauit. Ad Arcton Colchi, Hiberi, Albani, Scythæ, Assyrij, Caspij, cum Amazonibus suis ductu nostrorum ducum subiugati sunt. Aegyptiorum reges vltro in amicitia & fœdere steterunt. Cyrene ac tota Libya & Mauritaniæ extincto Iuba obsequentes fuere. Indi ex ipso extremo Oriente postremo ad te gloriosissime Principum, in extremo Occidente tum bella gerentem legationem misere, ad obsequia se paratos profitentes, vt nonnihil te imperante haud superesset indomitum. Aeternum vale tui seculi perenne ac immortale decus, Cæsar Auguste.

F I N I S.

SEXTI RVFFI VIRI CONSVLARIS AD VALENTINIANVM AVGVSTVM, DE HISTORIA ROMANORVM LIBELLVS.

BREVEM fieri clementia tua libellum præcipit. Parebo libens. Quippe quum desit facultas latius eloquendi, morem sequutus calculatorum, qui ingentes summas ære breuiori exprimunt, res gestas signabo, non eloquar. Accipe ergo quo breuiter dicta, breuius computentur, vt annosam vetustatem Reipublicæ legendo, retineamus, ac præteriti facta temporis non tam legere, gloriose princeps, quàm numerare videaris. Ab vrbe igitur condita in ortum perennitatis vestræ, quo prosperius imperium Romanum sortitus es, anni numerantur sic: Sub regibus CCXLIII. sub Consulibus CCCCLXVII. sub Imperatoribus CCCCVII.

DE REGIBVS.

Regnauerunt Romę per annos CCXLIII. reges numero septem. Romulus regnauit per annos XXXVII. Senatores per quinos dies, annum vnum. Numa Pompilius regnauit annis XLIII. Tullus Hostilius regnauit annis XXXII. Ancus Martius regnauit annis XXIIII. Tarquinius Priscus regnauit annis XXXVIII. Seruius Tullius regnauit XXXIIII. Tarquinius Superbus expulsus est regno anno XXXV.

DE CONSVLIBVS.

Consules fuerunt à Iunio Bruto & Publicola in Pansam & Hirtium numero DCCCLXXVII. præter eos, qui in eodem anno sorte aliqua sunt subrogati, per annos CCCCLXVII. Quadraginta quinq; annis Romæ consules defuerunt: sub Decemuiris duobus: sub Tribunis militum annis XLIII. Sine Magistratibus Roma fuit annis quatuor.

DE IMPERATORIBVS.

Imperatores ab Octauiano Cæsare Augusto vsque in Iouinianum fuerunt numero XLIII. per annos CCCCVII. Sub his igitur tribus imperandi generibus, hoc est, regio, consulari & imperatorio, quantum Roma profecerit, breuiter intimabo.

REGNVM REGVM.

Sub regibus septem per annos CCXLIII. non amplius quàm vsque Portum atque Ostiam XVIII. miliarium à portis vrbis Romæ, vtpote adhuc paruæ, & à pastoribus conditæ, quum finitimæ circùm ciuitates premerent, Romanum processit imperium.

REGNVM CONSVLVM.

Sub Consulibus, inter quos & nonnunquam Dictatores fuerunt per annos simul CCCCLXVII. vsque trans Padum Italia occupata est, Africa subacta, Hispaniæ accesserunt, Galliæ & Britanniæ tributariæ factæ sunt. Inde Illyricum, Istri, Liburni, Dalmatæ domiti sunt. Ad Achaiam transitum est, Macedones subacti. Cum Dardanis, cum Mœsis & Thracibus bellatum est, ad Danubium vsque peruentum. In Asia expulso Antiocho primum pedem posuerunt Romani. Mithridate victo Ponti regnum occupatum est, & Armenia minor, quam idem tenuerat, armis obtenta est. In Mesopotamiam Romanus exercitus peruenit. Cum Parthis fœdus initum est. Contra Cardoneos ac Sarracenos & Arabes bellatum est. Iudæa omnis victa est. Cilicia & Syria in potestatem populi Romani venerunt. Aegypti reges fœderati sunt.

REGNVM IMPERATORVM.

Sub Imperatoribus verò per annos quadringentos & septem, quum diuersa Reipublicæ fortuna multi principes imperarent, accesserunt tamen Romano orbi Alpes maritimæ, Alpes Cottiæ, Rhetiæ, Noricæ, Pannoniæ, Mysiæ, & omnis ora Danubij in prouinciam est redacta: Pontus omnis, Armenia minor,

 Oriens

Oriens totus, cum Mesopotamia, Asia, Arabia & Aegypto sub imperij Romani iure transiuit. Quo autem ordine singulas prouincias Romana Respublica assecuta est, ostenditur ita infra.

PROVINCIAE ROMANI IVRIS FACTAE.

Prima prouinciarum facta est Sicilia. Eam victo Hierone Siculorum rege, Marcellus Consul obtinuit: deinde à Prætoribus recta est: postea est commissa præsidibus: nunc à consularibus administratur. Sardiniam & Corsicam Metellus vicit. Triumphauit de Sardis, qui rebellauere sæpè. Iuncta administratio harum insularum fuerat: post suos prætores habuit: nunc singulæ à suis præsidibus reguntur. In Africam pro defensione Siculorum Romana transmissa sunt signa. Ter Africa rebellauit: ad extremum deleta per Publium Scipionem Carthago, prouincia facta est: nunc sub consularibus agit. Numidia ab amicis regibus tenebatur, sed Iugurthæ ob necatos Adherbalem & Hiempsalem Micipsæ regis filios, bellum indictum est: & eo per Metellum consulem attrito, per Marium capto, in potestatem populi Romani Numidia peruenit. Mauritaniæ à Bocho rege obtentæ sunt: sed subacta omni Africa, Mauros Iuba rex tenebat, qui in causa belli ciuilis à Iulio Cæsare victus, mortem sibi propria voluntate consciuit: ita Mauritaniæ nostræ esse cœperunt. Ac per omnem Africam sex prouinciæ factæ sunt: ipsa, vbi Carthago est, proconsularis, Numidia consularis. Tripolis & Mauritaniæ duæ, hoc est, Sitifensis & Cæsariensis, sunt præsidiales. Hispanis primum auxilium aduersus Aphros per Scipiones tulimus, rebellantes tot annos Hispaniam per Decium Brutum obtinuimus, & vsque Gades ad Oceanum mare peruenimus. Post ad Hispanos tumultuantes Decius Iulius Syllanus cum exercitu missus, eos vicit. Celtiberi cum Hispania sæpè rebellabant: misso minore Scipione cum excidio Numantiæ subacti sunt. Omnes penè Hispaniæ occasione belli Sertoriani per Metellum & Pompeium in deditionem acceptæ sunt: postea prorogato in quinquennium imperio, à Pompeio perdomitæ sunt: Ad extremum quoque ab Octauiano Cæsare Augusto Cantabri, Astures, qui freti montibus resistebant, deleti sunt. Per omnes Hispanias sex nunc sunt prouinciæ, Tarraconensis, Carthaginensis, Lusitania, Gallicia, Bætica, Transfretana etiam insula terræ Africanæ prouincia Hispaniarum est, quæ Tingitania cognominatur. Ex his Bætica & Lusitania consulares, cæteræ præsidiales sunt. Cum Gallis populus Romanus grauissima bella habuit. Galli etiam illam partem Italiæ, vbi nunc Mediolanum est, vsque ad Rubiconem tenebant fluuium: in tantum viribus freti, vt Romam ipsam bello peterent, & cæsis exercitibus Romanis apud Alliam fluuium mœnia vrbis intrarent, Capitolium obsiderent: ad cuius arcem sexcenti nobilissimi Senatores, qui mille auri pondo se obsidione redemerunt. Postea Gallos cum victoria remeantes, Camillus qui in exilio erat, collecta de agris multitudine oppresit: aurum & signa quæ Galli ceperant, reportauit. Cum Gallis multi Consules, Prætores & Dictatores euentu vario conflixerunt. Marius Gallos de Italia expulit, & transcensis Alpibus feliciter aduersus eos pugnauit.

DE C. CAESARE.

Cæterùm C. Cæsar cum decem legionibus, quæ quaterna millia militum Italorum habuerant, Galliam subegit, cum Gallis vltra Rhenum positis conflixit per annos octo: ab Alpibus in Britanniam vsque ad Gallias transiuit. Decimo anno Britannias, Gallias tributarias fecit. Sunt Galliæ cum Aquitania & Britannijs prouinciæ decem & octo, Alpes maritimæ, prouinciæ Narbonensis, Viennensis, Nouempopulana, Aquitaniæ duæ, Alpes Graiæ, Maxima Sequanorum, Germaniæ duæ, Belgicæ duæ, Lugdunenses duæ: in Britannia, Maxima Cæsariensis, Britannia prima, Britannia secunda. In Illyricum ab ora maritima paulatim regressi sumus. Leuinus Consul Adriaticum atque Ionicum mare primus ingressus, maritimas obtinuit ciuitates. Creta per Metellum Consulem, qui Creticus dictus, prouincia facta est. Græcis in fidem nostram confugientibus, ad Achaiam accessimus. Athenienses aduersus Philippum Macedoniæ regem auxilium nostrum petierunt. Libera diu sub amicitijs nostris Achaia fuit. Ad postremum legatis Romanorum apud Corinthum violatis, per L. Mummium cõsulem capta Corintho, Achaia omnis obtenta est. Epirotæ qui aliquando cum rege Pyrrho etiam ad Italiam transire præsumpserant, victi, atque Thessali simul cum Achiuorum & Macedonum regionibus nobis accesserunt. Macedonia ter rebellauit, sub Philippo, sub Perseo, sub Pseudophilippo. Philippum Flaminius, Perseum Paulus, Pseudophilippum Metellus oppresit: quorum triumphis Macedonia quoque populo Romano adiuncta est. Illyricos, qui auxilium Macedonibus attulerant, ex eadem occasione per L. Manilium prætorem vicimus, & eos cum rege Gentio in deditionem accepimus. Dardanos & Mœsios Curius Proconsul subegit, & primus Romanorum ducum ad Danubium vsque peruenit.

SVB IVLIO ET OCTAVIANO CAESARIBVS.

Sub Iulio & Octauiano Cæsaribus per Alpes Iulias iter factum. Alpinis omnibus victis, Noricorum prouinciæ accesserunt. Batone Pannoniorum rege subacto, in deditionẽ Pannoniæ venerunt. Amantinis inter Sauum & Drauum prostratis, regio Sauensis, ac secundorum loca Pannoniorum obtenta sunt. Marcomanni & Quadi de locis Valeriæ, quæ sunt inter Danubium & Drauũ, pulsi sunt, & limes inter Romanos & Barbaros ab Augusto per Vindeliciam, per Noricum, Pannoniam ac Mœsiam est constitutus.

DE TRAIANO.

Traianus Dacos sub rege Decibalo vicit, & Daciam trans Danubium in solo barbarico prouinciam fecit, quæ in circuitu habuit decies centena millia passuum. Sed sub Galieno imperatore amissa est, & per Aurelianum translatis exinde Romanis, Duæ Daciæ in regionibus Mœsiæ factæ sunt. Habet Illyricus septem & decem prouincias, Noricorum duas, Pannoniorum duas, Valeriam, Seruiliam, Sauiam, Dalmatiam, Mœsiam, Daciæ duas. Et in ditione Macedoniæ sunt septem, Macedonia, Thessalonica, Achaia,

Epiri

Epiri dux, Prætalis & Creta. In Thracias Macedonici belli occasione transcursum est. Sæuissimi omnium gentium Thraces fuerunt. In Thracum regionibus Scordisci habitauerunt, pariter crudeles, & callidum genus: de quorum sæuitia multa fabulosé memorantur, quòd hostium captiuos dijs suis litauerunt, atque sanguinem humanum in ossibus capitum potare sunt soliti. Sæpè per eos Romanus cæsus est exercitus. M. Didius vagantes Thracas represisit. M. Drusus intra fines proprios continuit. Minutius in Hebri fluminis glacie vastauit. Per Appium Claudium proconsulem hi, qui Rhodopam incolebant, victi sunt. Europæ maritimas vrbes antea Romana classis obtinuit. M. Lucullus per Thraciam cum Bessis primus pugnauit, ipsam caput gentium vicit. Thraces enim montanos subegit, & Eumolphidam, quæ nunc Philippopolis dicitur, Olympiadam, quæ modo Adrianopolis nominatur, in ditionem nostram redegit. Calullam cepit. Supra Pontum positas ciuitates occupauit, Appolloniam, Galatiam, Parthenopolim, Tomos, Histrum ad Danubium vsque perueniens Romanus Scythis arma monstrauit. In ditionem Reipublicæ sex Thraciarum prouinciæ sunt conquisitę, Europa, Thracia, Hemi mons, Mysia inferior, Scythia, Rhodope, in qua nunc sede arces Rom. vrbis sunt constitutæ, Constantinopolis. Nunc autem eas partes, totumq; Orientem, ac positas sub vicino sole prouincias, qui Authores scriptis suis parauerunt, explicabo, quò studium clementiæ tuæ, quod in ijsdē propagandis habebis, amplius incitetur.

DE ORIENTALIBVS REGIONIBVS A POPVLO ROMANO SVBACTIS.

Asia societate Attali regis nota Romanis est: eamq; Attali testamento relictam hæreditario iure possidemus: ac ne quid tale populus Romanus non viribus partum haberet, armis per nos ab Antiocho Syriorum rege maximo est vindicata. Eadem occasione etiam Lydia sedes antiqua regnorum, Caria, Hellespontus, ac Phrygia in potestatem populi Romani iuncta deditione venerunt. Rhodijs, & insularum populis primum infestissimis, pòst fidelissimis auxiliatoribus vsi sumus. ita Rhodus insula primum liberé agebat, postea in consuetudinem parendi Romanis clementer prouocantibus peruenit. Et sub Vespasiano principe insularum prouincia facta est. Pamphyliam, Phrygiam, Cariam, Icariam Seruilius proconsul ad bellum Epirotarum missus obtinuit. Bithyniam defuncti Nicomedis testamento assequuti, Gallogræciam, id est Gallaciam. sunt enim, vt ex Gallis sonat nomē, Galatæ, quos, quòd Antiocho cōtra Romanos auxilium præbuissent, inuasimus. Mumius proconsul Galatas persequutus est, quum fugientes partim in Olympum, partim in Megaram montem, qui nunc Modiatus dicitur, de arduis eos in plana detrusit, & victos in perpetuam pacem redegit. Postea Galatiam Deiotarus Bœotiæ rex nobilis Romanis permittentibus tenuit. Ad extremum sub Octauiano Cæsare Augusto Galatia in formam prouinciæ redacta est. Eam primus Lollius administrauit. Cappadoces primo societatem nostram sub Ariararte rege petiuerunt, posteaque Ariobarzanes rex Cappadocum à Mithridate expulsus, Romanorum armis restitutus est, semperque in auxilia nostrá fuerunt Cappadoces, & ita maiestatem coluere Romanam, vt in honorem Augusti Cæsaris Megara ciuitas, Cappadociæ maxima, Cæsaria nuncuparetur. Postremò quum sub Imperatore Claudio Cæsare Archelaus ex Cappadocia Romam venisset, ibiq; diu detentus occubuisset, in prouinciæ speciem Cappadocia migrauit.

REVERTITVR AD ORIENTEM.

Pontus per Pompeium victo Mithridate rege Pontico, formam prouinciæ accepit. Paphlagoniam Philomenes rex amicus populi Romani tenuit. Sæpè ex ea pulsus regno, à nobis est restitutus: quo mortuo, prouincia eius Paphlagonibus imposita est. Vltra iuga Tauri montis, quemadmodum Romana possessio perrexit, consequenti locorum magis quàm temporum seruata digestione monstrabitur. Antiochus Syriæ rex potentissimus bellum formidabile pop. Rom. intulit. Trecenta millia armatorum habuit, falcatis curribus & elephantis aciem instruxit. A Scipione consule fratre Scipionis Aphricani in Asia apud Magnesiam victus est. Pace accepta intra Taurum regnare permissus est. Eius filij regnum Syriæ sub clientela populi Romani retinuerunt: quibus defunctis, Syriarum prouincijs potiti sumus. Cilices & Isauros, qui se piratis & prædonibus iunxerant, Seruilius proconsul ad prædonum bellum missus subegit, & viam per Taurum montem primus instituit. Hicq; de Cilicibus & Isauris triumphauit, atque Isauricus cognominatus est. Cyprus famosa diuitijs paupertatem populi Romani vt occuparetur, solicitauit. Eam rex fœderatus regebat: sed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tam ingens fama opum Cypriarum, vt lege lata Cyprus confiscari iuberetur: quo accepto nuntio rex Cyprius venenum sumpsit, quò vitam prius quàm diuitias amitteret. Cato Cyprias opes nauibus aduexit, ita vt ius eius insulæ auarius quàm iustius simus assequuti. Cirenas cum cæteris ciuitatibus Lybiæ, Pentapolis, Ptolemæi antiquioris liberalitate suscepimus. Lybiam supremo Appionis regis arbitrio sumus assequuti. Aegyptus omnis sub amicis regibus fuerat: sed victa cum Antonio & Cleopatra, prouinciæ formam Octauij Cæsaris Augusti tempore accepit. Et primum apud Alexandrinos Cornelius Gallus Romanus iudex administrauit. Per confinia Armeniarum primùm sub L. Lucullo Romana trans Taurum signa transmissa sunt visa. Sarraceni & Hirrinæ superati cessere: in Mesopotamia ab eodem Lucullo vrbs capta est: postea per Pompeium eadem loca armis obtenta sunt. Syriæ & Phœnices bello à Tigrane Armeniorum rege receptæ sunt. Arabes & Iudæi in Palæstina victi sunt. Ad extremum sub Traiano principe regis maioris Armeniæ diadema sublatum est. Per Traianum Armenia Mesopotamia, Syria & Arabia prouinciæ factæ sunt, ac limes Orientalis supra ripam fluminis Tigridis constitutus est. Sed Adrianus qui succelsit Traiano, inuidens gloriæ Traiani, sponte Armeniam & Mesopotamiam & Syriam reddidit, ac medium inter Persas & Romanos Euphratem esse voluit. Et postea sub Antoninis duobus, Marco & Seuero nota pertinacia, cæterisque

 princi-

principibus Romanis, qui aduersus Parthos euentu vario dimicauerunt, quater amissa, quater accepta Mesopotamia est. Et Diocletiani temporibus victis prima congressione Romanis: secundo autem conflictu superato rege Narseo, & vxore eius ac filiabus captis, & eis summa pudicitiæ custodia reseruatis, pace facta, Mesopotamia est restituta, & supra ripam Tigridis limes est refirmatus, ita vt quinque gentium trans Tigridem consequutarum ditionem assequeremur. Quæ conditio fœderis in tempus diui Constantini conseruata durauit. Scio nunc quo tua vergat intentio. Requiris profectò quemadmodum Babyloniæ & Romanorum arma collata sint, & quibus viribus sagittas pila confoderint. Breuiter euentus enumerabo. Bellorum furto hostes in paucis inuenies esse lætatos, vera autem virtute semper Romanos probabis extitisse victores.

DE LVCIO SYLLA.

Primùm à L. Sylla proconsule Arsaces rex Parthorum missa legatione amicitiam populi Romani rogauit, ac meruit. L. Lucullus Mithridatem regno Ponti exutum, ad Armeniam prosequutus est, Tigranem Armeniorum regem cum septem millibus clypeatis, & centum viginti millibus sagittariorum, ipse cum decem & octo millibus vicit, Cirram maximam Armeniæ ciuitatem expugnauit, Medenam optimam Armeniorum regionem obtinuit, per Meletem ad Mesopotamiam descendit, Ninsabium cum fratre regis cepit: tendere in Persas paratus, successorem accepit. Cn. Pompeius expertæ felicitatis ad Mithridaticum bellum missus, Mithridatem in Armenia minore nocte aggressus, prælio superauit: cæsis duobus & quadraginta millibus hominum, castra inuasit. Mithridates enim cum vxore & duobus comitibus in Bosphoros fugit. Ibi desperatione rerum suarum venenum hausit: & quum vis veneni parum ageret, à milite suo, vt ferro percuteretur, impetrauit. Pompeius auxiliatorem Mithridatis Tigranem Armeniorum regem persequutus est. Ille se oblato diademate apud Artaxata dedidit. Receptæ sunt ab eo, Mesopotamiæ, Syriæ, & aliquanta pars Phœnicis: & in Armenia minore regnare permissus est. Item Pompeius Bosphoranis & Colchis Aristarchum regem imposuit, cum Albanis conflixit, Orcodo Albano regi ter victo, pacem dedit. Hiberiam cum Arsace rege deditione accepit. Sarracenos & Arabes vicit. Iudæa capta, Hierosolymam obtinuit. Cum Persis fœdus fecit. Rediens apud Antiochiam Damnensem lacum, loci delectatus amœnitate, & aquarum abundantia, addito nemore, consecrauit.

DE MARCO CRASSO.

Marcus Crassus consul aduersus rebellantes Parthos missus est. Is quum pax missa à Parthis legatione rogaretur, apud Ctesiphontem responsurum se ait: qui vbi apud Zeomatem traiecit Euphratem, à transfuga quodam Maracho inductus, ad ignotam camporum solitudinem descendit. Is vndique circumuolantibus sagittariorum agminibus, à Silane & Silena præfectis regis est cinctus, exercitus vi telorum obrutus, ipse Crassus, qui ad colloquium sollicitatus viuus penè capi posset, repugnantibus Tribunis, euaserat: & dum fugam petit, occisus est. Caput eius cum dextera manu resectum, ad regem perlatum est, atque ita ludibrio habitum, vt faucibus eius aurum liquefactum infunderetur, scilicet vt qui ardens cupiditate prædandi pacem regis rogatus abnuerat, etiam mortui eius reliquias auri flamma combureret. L. Crassus quæstor vir strenuus Crassi reliquias fusi collegit exercitus: contra Persas in Syriam irrumpentes ter cum summa administratione conflixit, eosq; trans Euphratem redactos vastauit. Parthi Labieno duce, qui Pompeianarum partium fuerat, & victus ad Persas refugerat, in Syriam eruperunt, ac totam prouinciam occupauerunt. P. Ventidius Bassus Parthos, qui duce Labieno Syriam inuaserant, occurrens in Capparo monte cum paucis fugauit, Labienum occidit, persequutus est Persas, & ad interemptionem strauit. Qua congressione Parthorum regis filium die qua Crassus victus fuerat, occidit, ne aliquando Romani ducis mors inulta relinqueretur. Ventidius de Persis triumphauit. Marcus Antonius in Mediam ingressus, quæ nunc Medena appellatur, bellum Parthis intulit, & primùm eos vicit: post duabus legionibus amissis, quum fame, pestilentia, tempestatibusq; premeretur, vix per Armeniam Persis insequentibus reuocauit exercitum, tanto per momenta temporum terrore perculsus, vt à gladiatore suo percuti postularet, ne viuus veniret in hostium potestatem.

REGNVM TANTVMMODO SVB CAESARIBVS HABITVM.

Sub Octauio Augusto Cæsare Armenia cum Parthis conspirauit. Claudius Cæsar nepos Augusti cum exercitu missus ad Orientem, quum per maiestatem Romani nominis facilè cuncta sedasset, atque ei se tunc Armeni, qui tunc tẽporis validiores erant Parthis, dedidissent, & iudices ex instituto Pompeij dictis gentibus Claudius Cæsar præficeret, Dones quidam, quem Arsaces præposuerat, proditione simulata, libellum in quo scripti thesauri continerentur, obtulit. Quem quum Romanus imperator legeret intentius, vltro Dones aggressus Claudium vulnerauit: percussor quidem à militibus confossus est. Claudius vulneratus, reuersus in Syriam obijt. Persæ ad satisfactionem tam audacis admissi, obsides tunc primùm Octauio Cæsari dederunt, & erepta sub Crasso signa retulerunt. Pacatis gentibus Orientis, Augustus Cæsar etiam Indorum legationem primus accepit. Nero, quem turpissimum Imperatorem Romana Respublica est passa, amisit Armenias duas, cùm legiones duæ sub iugo à Persis missæ, extremo dedecore Romani exercitus sacramenta fœdauere. Traianus, qui post Augustum Romanæ Reipublicæ mouit lacertos, Armeniam recepit à Parthis: sublato diademate, regi Armeniæ maioris regnum ademit, Albanis regem dedit, Lubros, Bosphorianos, Colchos in fidem Romanæ ditionis accepit: Sarracenorum loca & Arabum occupauit. Adiabenos & Marcomedes obtinuit ante Mulsium: optimam enim Persidis regionem Seleuciam & Ctesiphontem & Babyloniam accepit, & tenuit vsque ad Indiæ fines: pòst Alexandriam

driam accesit, in mari rubro classem instituit, prouincias fecit, Armeniam, Mesopotamiam, & Assyriam; quæ post & apud Tigridem atque Euphratem sita, irriguis tribus amnibus instar Aegypti fœcundatur. Adrianum gloriæ Traiani certum est inuidisse, qui ei successit imperio. hic sorte propria inde eductis exercitibus, in Armeniam & Mesopotamiam & Assyriam concesit, & inter Romanos & Persas Euphratem esse voluit.

Antonini duo, Marcus & Seuerus, hic socer, & ille gener, pariter Augusti Imperatores, orbis æquata primum potestate, imperium tenuerunt. Sed ex his Antoninus iunior ad expeditionem Parthicam profectus est, multa ingentia aduersus Persas feliciter gesit: Seleuciam Assyriæ vrbem cum quadringentis millibus hostium cepit, ingenti gloria de Persis cum socero triumphauit. Seuerus natione Apher, acerrimus imperator Parthos strenuissimè vicit, Adiabenos deleuit, Arabes obtriuit, Arabiam prouinciam refecit, huic cognomina ex victorijs acquisita sunt: Nam Adiabenicus, Parthicus & Arabicus cognominatus est. Antoninus Bassianus cognomento Caracalla, filius Seueri Imperatoris, expeditionem in Persas parans, in Osdroene apud ciuitatem Aedessam propria morte obijt, & ibidem sepultus est. Aurelius Alexander quasi fato quodam in exitium Persicæ gentis iuuenis admodum Romani Imperij gubernaculū suscepit. Ipse Persarum regem nobilissimum Darcem gloriosè vicit. Hic Alexander sacrorum scriniorum magistrum habuit Vlpianum iurisconsultum. De Persis pompa spectabili triumphauit. Sub Gordiano Augusto ex iuuentutis fiducia rebellantes Parthi, ingentibus prælijs concussi sunt. Itaque de Perside rediens victor, fraude Philippi, qui præfectus prætorio eius erat, occisus est: milites ei tumulum in xx. milliario à Cirgesso, quod nunc extat, ædificarunt, atque exequias eius Romam cum magna reuerentia deduxerunt. Valeriani infausti principis fortunam tædet referre. Is cum Galieno suscepit imperium: sed hunc exercitus, Galienum Senatus Imperatorem fecit, è quibus in Mesopotamiam aduersus Persas Valerianus congressus, à Sapore Persarum rege superatus est, & captus dedecore vitæ suæ consenuit. Sub Galieno Mesopotamiam inuasam, & Assyriam etiam sibi Persæ vendicare cœperant, nisi (quod turpe est) Odenatus decurio Palmyrenus collecta Syriorum agrestium manu acriter restitisset, & fusis aliquoties Persis, non modo nostrum militem defendisset, sed etiam ad Ctesiphontem Rom. vltra imperium, quod mirū est dictu, penetrasset. Aureliani Imperatoris gloriæ, Zenobia Odenati vxor accesit. ea enim post mortem mariti fœminea ditione Orientis tenebat imperium, quam Aurelianus multis clypeatorum & sagittariorum millibus fretam, apud Himas haud procul ab Antiochia vicit, & captam Romam triumphans ante currum duxit. Cari Imperatoris victoria de Persis nimium potens superno numini visa est: nam ad inuidiam superni numinis pertinuisse credenda est. Is enim ingressus Persidem, & quasi ei nullo obstante vastauit: Colcham & Ctesiphontem, vrbes nobilissimas cepit. Quum victor totius gentis castra super Tigridem haberet, fulminis ictu interijt. Sub Diocletiano principe pompa victoriæ nota de Persis est. Maximianus Cæsar prima congresione quum contra innumeram multitudinem cum paucis acriter dimicasset, pulsus recesit. Hic tanta indignatione à Diocletiano susceptus est, vt ante carpentum eius per aliquot millia passuum occurrerit purpuratus, quum vix impetrasset, vt reparato de limitaneis Daciæ exercitu, euentum Martis repeteret. In Armenia maiore ipse Imperator cum duobus equitibus explorauit hostes, & cum viginti millibus militum superueniens castris hostium subitò innumera Persarum agmina aggressus, ad interemptionē occidit. Rex Persarum Narseus effugit, & vxor eius & filiæ captæ sunt, & maxima pudicitiæ custodia reseruatæ. Pro qua admiratione Persæ non modò armis Romanos superiores esse confesi sunt, sed Mesopotamiam cum Transtigranis quinque regionibus reddiderunt: pax facta est, & vsque ad nostram memoriam Reipublicæ perutilis perdurauit. Constantinus rerum dominus extremo suæ vitæ tempore expeditionem parauit in Persas, toto enim orbe pacatis gentibus, & recenti de Gothis gloriosior victoria, multis in Persas descendebat agminibus: sub cuius aduentu Babyloniæ in tantum regna trepidauerunt, vt supplex eorum legatio occurreret, Persas facturos imperata promitteret: nec tamen pro assiduis eruptionibus, quas sub Constantino Cæsare per Orientem tentauerant, veniam meruerunt. Constantinus in Persas vario ac magis difficili pugnauit euentu. Præter leues excubantium in limite congresiones, acriore acie nouies decertatum est: per duces suos septies, ipse præsens bis affuit. A' veris & grauibus pugnis Berna & Singarena præsente Constantino, & Segarena Constantiensi quoque, & cum amica capta est. Graue sub eo principe respub. vulnus accepit. Ter autem est à Persis obsessa Nisibis ciuitas: sed maiori suo detrimento, dum obsideret hostis, affectus est. Marensi autem bello, vbi Narseus occidit, superiores discesimus. Nota verò in agro Aliense prope Singarenam pugna, vbi Cōstantinus affuit. Omnium expeditionum compensatus fuisset euentus, si locis & nocte aduersantibus percitus ferocia milites ac intempestiuo pugnandi tempore Imperator ipse ad loquendum reuocare potuisset. Qui tamen inuicti viribus, improuisi aduersus sitim aquarum subsidijs incumbentes vespere castra Persarum aggresi, ruptis munitionibus occuparunt, fugatoque rege, quum à prælio respirantes prætentis luminibus inhiarent aquæ, nimbo sagittarum obruti sunt. Quur stolidè ad dirigendos certius in se ictus lumina ipsi per noctem accensa præbuerunt? Iuliano in externos hostes expertæ felicitatis principi, aduersus Persas modus defuit. Is cum ingenti apparatu, vtpote totius orbis regnator, infesta in Persas signa commouit, instructam commeatibus classem per Euphratem inuexit. Strenuus multa Persarum oppida ac castella, aut suscepit dedita, aut manu cepit. Quum contra Ctesiphontem in Tigridis & Euphratis ripa iam mixta castra haberet, ludosq; campestres, vt hosti solicitudinem demeret, & per diem agitasset, noctis in medio impositos nauibus milites in vlteriorem ripam Parthis transuexit, quæ per ardua nitentes, quà difficilis etiam per diem, & nullo prohibente fuisset ascensus, Persas terrore subito miscuerunt, euersis agminibus totius gentis: apertis & Ctesiphonte portis victor miles intrasset, nisi maior prædarum occasio fuisset, quàm cura victoriæ.

Tantam adeptus gloriam, quum de reditu à militibus admoneretur, intentioni suæ magis credidit, & exustis nauibus, cum transfuga qui se ad fallendum obiecerat, inductus in Eumandeuiam vix compendia sectaretur: dextrum iter aduersa Tigridis ripa nudato militum latere iter relegens, quum incautius per agmen erraret, excito puluere ereptus ex suorum conspectu, ab hostium obuio equite conspecto per ilia ictus inguine tenus vulneratus est. Inter effusionem nimij sanguinis, quum suorum ordinem licet saucius instaurasset, cunctantem animam multis suos allocutus efflauit. Iouinianus prælijs superiorem, sed confusum morte Imperatoris amisi suscepit exercitum. Quum commeatus deficerent, & via in reditu prolixior immineret, Persæ crebris excursibus nunc à fronte, nunc à tergo, mediorum quoque latera incursantes inter agmina morarentur, consumptis aliquot diebus, tanta reuerentia Romani nominis fuit, vt à Persis primus sermo de pace haberetur. Ac tunc confectus inedia exercitus, conditionibus (quod nunquam antea accidit) Romanæ Reipub. stipendiorum impositis, vt Nisibis & pars Mesopotamiæ traderetur: quibus cupidior regni quàm gloriæ Iouinianus imperio rudis acquieuit. Quam magno deinceps ore tua princeps facta inclyta sint personanda, quibus me licet imparem dicendi nixu, & æuo grauior parabo. Maneat modo concessa Dei nutu & amico cui te credideris, & creditus es numine, indulta felicitas. De hac gente, sicut de Gotthis, etiam Babylonibus tibi palma pacis accedat glorisissime principum Valentiniane Auguste.

FINIS.

TABVLA

TABVLA CONCIONVM ATQVE ORATIONVM OMNIVM TITI LIVII, VELVT GENERIS DIVISIONEM IN SPECIES COMPLECTENS, AD COMMVNEM OMNIVM GENERUM SCRIBENDI, DICENDIQ; FACULTATEM COMPARANDAM, SECUNDUM LOCOS TRIUM GENERUM CAUSARUM, DELIBERATIUI, DEMONSTRATIUI, & IUDICIALIS, DIGESTA.

Seu

Metij

Romuli

L. Aemy-

F I N I S.

QVONIAM EX AGNATIONIBVS FAMILIARVM MAGNA SÆPENVMERO DIFFICTLTAS IN HISTORIIS, ET MAXIMÈ LIVIANIS, ORIRI SOLET, PLACVIT HAEC *paucula addere ex Commentarijs, Eliæ Veneti Santonis, quos in Eutropium ad G. Guerentam scripsit.*

P. CORNELII SCIPIONIS ÆMYLIANI AFRICANI POSTERIORIS, IVNIORIS, MINORISVE, QVI DELEVIT CARTHAGINEM, *tertium bellum Punicum confecit, Numantiam excidit, genus.*

Auus {
- Naturalis, L. Aemylius Paulus, quem ad Cannas consulem cecidit Annibal.
- Adoptione, P. Cornelius Scipio Africanus superior, qui contra Annibalem secundum bellum Punicum confecit.

Amita—Aemylia, superioris Africani Scipionis vxor, filia L. Aemylij supradicti.

Pater {
- Naturalis, L. Paulus Aemylius Macedonicus, illius ad Cannas cæsi filius. Hoc Liuius, Paterculus, Plutarchus.
- Adoptione, P. Cornelius Scipio (Gneus pro Publio appellatur apud Valerium lib. 4. cap. 5.) superioris Africani filius, authore Cicerone de Senectute, & de claris Oratoribus, Paterculo, L. Anneo, & alijs.

Mater—Naturalis, Papiria filia Mnasonis viri consularis, Plutarchus in Paulo Aemylio.

Vxor—Sempronia, filia Tyberij Sempronij Gracchi, & Corneliæ minoris natu filiæ Scipionis Africani superioris, & soror Tyberij & Caij Gracchorum seditiosorum illorum. Plutarchus in Gracchis, Liuius, Valerius.

Frater—Naturalis, maior natu Q. Fabius Maximus etiam adoptatus in familiam Fabiorum.

Sororum {
- Alteram M. Catonis filius.
- Alteram Aelius Tubero duxit, Plutarchus in Paulo Aemylio.

L. M. PORCII CATONIS GENERE TVSCVLANI, ORATORIS ET CENSORIS, QVI CONSVL FVIT ANNO VRBIS DLIX. ET CONTRA NA*sicam censuit euertendam Carthaginem, sub cuius tertij belli Punici initium mortuus est L. Martio, M. Manlio* COSS. *annos natus* LXXXV. *(Paterculus lib. 1. & Cicero de Clar. Orat.) ad vrbis annum* D C V. *qui scripsit de Agricultura, Orationes, Origines, quique disputat de Senectute apud Ciceronem, filij fuerunt:*

Ex priore vxore.

M. Porcius Cato maior natu, qui Prætor designatus patre viuo decessit, & libros de iuris disciplina reliquit, cuius filius fuit:

M. Porcius Cato, qui, orator satis vehemens, multas orationes ad exemplū aui scriptas reliquit: COS. cum Q. Martio rege fuit, anno vrbis 636. quo anno in Africa obijt, cuius filius maior natu fuit.

M. Porcius Cato, is, qui Aedilis Curulis & Pr. in Gallia Narbonēsi vita functus est.

Ex altera vxore.

M. Porcius Cato, cognomento Salonianus à patre matris suæ, longè minor natu, cuius filij duo fuerunt:

L. Porcius Cato, &

M. Porcius Cato. Hic Tribunus plebis fuit, & petens præturam, mortem obijt, cuius filius fuit:

M. Porcius Cato Prætorius, quem in eius vita & laudibus Marcus Tullius pronepotem Catonis Censorij dixit: qui bello ciuili Pompei & Cęsaris, se Vticę in Africa interemit anno ętatis quadragesimo octauo secundum Plutarchum, seu quadragesimo nono, vt habet Liuiana epitome: seu quinquagesimo, vt Appianus Latinus, & vrbis DCCVIII. cuius:

Frater	Sorores	Filia	Filius
Cępio	Seruilia, mater M. Bruti, & Porcia, quę nupsit L. Domitio.	Porcia vxor eiusdem M. Bruti.	Cato, qui cum eodem Bruto in Philippo pręlio fortiter occubuit.

C. Octauiani Cæsaris Augusti Imperatoris genus.

- **Pater**
  - Naturalis, C. Octauius.
  - Adoptione, C. Iulius Cæsar, cuius nomina gessit.
- **Mater** — Accia, M. Accio Balbo, & Iulia sorore C. Iulij Cæsaris genita, quæ apud Dionem Ἀτία scribitur.
- **Sorores**
  - Octauia maior, quam C. Marcello viro suo mortuo, duxit M. Antonius Triumuir, Plutarchus in Antonij vita.
  - Octauia minor.
- **Vxores**
  - Clodia Fuluiæ filia, M. Antonij eiusdem priuigna, quam dimisit intactam.
  - Scribonia, cum qua fecit diuortium.
  - Liuia Drusilla, quam Tiberij Neronis (qui fuit pater Tiberij Imperatoris) matrimonio prægnantem abduxit.
- **Priuigni per Liuiam**
  - Tiberius Nero post eum Imperator, quem adoptauit.
  - Drusus Nero pater Germanici, de cuius genere sequens tabella.
- **Filia** — Iulia ex Scribonia vxore, hanc vnam habuit.
- **Generi**
  - Marcellus Octauiæ maioris sororis filius, & eo mortuo.
  - M. Agrippa, dimissa Marcella Octauiæ maioris filia, eoque mortuo M. Valerio, P. Sulpitio COSS. (Dionysius lib. 54.)
  - Tiberius Nero Imperator, Priuignus.
- **Nepotes ex ijsdem Agrippa & Iulia**
  - C. Cæsar, L. Cæsar, } quos infantes adoptauit, vnde Cæsares dicti sunt, vt Tacitus lib. 1. Dionys. 54.
  - Agrippa Posthumius, quem etiam adoptauit illis mortuis, sed postea abdicauit.
  - Iulia, quam duxit L. Paulus Censoris filius.
  - Agrippina, quam Germanico, de quo mox, collocauit. Suetonius in Augusto.

Germanici Cæsaris, ad quem scribit Ouidius libros Fastorum.

- **Pater**
  - Naturalis, Claudius Drusus Nero priuignus Octauiani Augusti, cui in castris contra Germanos mortuo Senatus cognomen Germanici & eius posteris decreuit. Suet. in Claudio.
  - Adoptione, Tiberius Imperator patruus eius.
- **Mater** — Antonia iunior, M. Antonij triumuiri & Octauiæ sororis, Octauiani Augusti filia. Plutarchus in Antonio.
- **Frater**
  - Naturalis, Claudius Imperator.
  - Adoptione, Drusus filius Tiberij Augusti, ita fratrem appellat Ouidius lib. 1. Fast.
- **Soror** — Liuilla.
- **Vxor** — Agrippina, M. Agrippæ & Iuliæ Octauiani Aug. filia.
- **Liberi**
  - Nero, non crudelis ille Imperator.
  - Drusus.
  - C. Caligula Imperator.
  - Agrippina, mater Neronis Imperatoris.
  - Drusilla.
  - Liuilla. Hæc ex Suetonio, Tacito, Dione, Eutropio, Victore, L. Flori Epitome in Liuium, & alijs.

ROMANÆ LIQVORVM MENSVRÆ,

MAIORES IN MINORES DISTRIBVTAE.

Inprimis ſunt antiquæ numerorum notæ cognoſcendæ.

I	1	ſignificat vnum	IƆ	pro D.	500	quingenta
V	5	quinque	CIƆ	pro M.	1000	mille
X	10	decem	IƆƆ		5000	quinque millia
L	50	quinquaginta	CCIƆƆ		10000	decem millia
C	100	centum	IƆƆƆ		50000	quinquaginta millia
D	500	quingenta	CCCIƆƆƆ		100000	centum millia
M	1000	mille	IƆƆƆƆ		500000	quingenta millia
Supra quinquaginta etiam his vtebantur notis			CCCCIƆƆƆƆ		1000000	decies centena millia

Et hæc licet quantumuis multiplicare.

Omnes numeri, omniſqúe ſumma, harum notarum acceſsione creſcunt & multiplicantur, detractione decreſcunt.

Prima nota I. ſi cui notæ præponatur, id eſt à tergo ponatur, vnum detrahit, vt IX. nouem ſignificat.

Linea tranſuerſa notis ſuperpoſita, eas notas tot millia continere innuit, quot alioqui minores numeros contineret: velut exempli gratia, $\overline{III}$. tria millia. $\overline{VII}$. ſeptem millia. $\overline{X}$. decem millia, & eodem in reliquis modo.

Culeus igitur, vt hinc capiamus initium, capit Amphoras XX. Vrnas XL. Congios CLX. Sextarios DCCCCLX. Heminas MDCCCCXX. quartarios III. DCCCXL. Acetabula VII. DCLXXX. cyathos $\overline{XI}$. DXX. Ligulas $\overline{XLVII}$. XXX.

Amphora capit vrnas II. congios VIII. ſextarios XLVIII. heminas XCVI. quartarios CXCII. acetabula CCCXXXIIII. cyathos DLXXVI. ligulas MMCCCIIII.

Vrna capit congios IIII. ſextarios XXIIII. heminas XLVIII. quartarios XCVI. acetabula CXCII. cyathos CCLXXXVIII. ligulas MCLII.

Congius capit ſextarios VI. heminas XII. quartarios XXIIII. acetabula XLVIII. cyathos LXXII. ligulas CCLXXX.

Sextarius capit heminas II. quartarios IIII. acetabula VIII. cyathos XII. ligulas XLVIII.

Hemina, quartarios duos, acetabula quatuor, cyathos ſex, ligulas XXIIII.

Quartarius, acetabula duo, cyathos tres, ligulas XII.

Acetabulum, cyathum cum dimidio, ligulas VI.

Cyathus p ligulas ſiue cochlearia IIII.

LIBRA quoque, cum menſura eſt, capit vncias XII.

Ligula, drachmas III. & ſcriptulum vnum.

Cyathus ſeſcunciam, drachmam & ſcriptulum.

Acetabulum, vncias II. cum dimidia.

Quartarius, V.

Hemina, vn. IX.

Sextarius, vn. XX.

Congius, libras X.

Vrna, libras XL.

Amphora, libras LXXX.

Culeus, libras MDC.

ROMANÆ ARIDORVM MENSVRÆ.

Modius capit duos ſemodios, acetabula CXXVIII. ciathos CXCII. ligulas DCCLXVIII. ſextarios XVI. heminas XXXII.

Semodius, ſextarios VIII. heminas XVI. acetabula LXIIII. cyathos XCVI. ligulas CCCLXXXIIII.

Sextarius, heminas duas, & reliqua, vt in liquidis.

Hemina, acetabula IIII.

Acetabulum, ſeſquiciathum.

Cyathus, ligulas IIII.

LIBRA quoq; cùm menſura eſt, in aridis vſi ſunt veteres.

Modius continet libras XXVI. vncias VIII.

Semodius, libras XIII. vncias IIII.

Sextarius, vncias XX.

Hemina, vncias X.

Acetabu-

Acetabulum, vncias duas cum dimidia.
Cyathus, sescunciam, drachmam, & scriptulum.
Ligula, drachmas III. & scriptulum vnum.

GRÆCÆ LIQVORVM MENSVRÆ, MAIORES IN MINORES DISTRIBVTAE.

Metretes, cadus, ceramius, idem. capit choas XII. sextarios LXXII. cotylas CXLIIII. quartarios CCLXXXVIII. oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIIII. conchas MDCCXXVIII. mystra MMMCCCCLVI. chemas IIII. CCCXX. cochlearia VIII DCXL.

Chus, siue choeus, Romanis congius, capit sextarios VI. cotylas XII. quartarios XXIIII. oxybapha XLVIII. cyathos LXXII. conchas CXLIIII. mystra CCLXXXVIII. chemas CCCLX. cochlearia DCCXX.

Sextarius, capit cotylas II. quartarios IIII. oxybapha VIII. cyathos XII. conchas XXIIII. mystra XLVIII. chemas LX. cochlearia CXX.

Cotyla, & hemina, & tryblion, capit quartarios II. oxybapha IIII. cyathos VI. conchas XII. mystra XXIIII. chemas. XXX. cochlearia LX.

Quartarius, capit oxybapha duo, cyathos tres, conchas VI. mystra XII. chemas XV. cochlearia XXX.

Oxybaphum, siue acetabulum, capit sesquicyathum, conchas III. mystra VI. chemas VII. cum dimidia, cochlearia XV.

Cyathus, capit conchas duas, mystra quatuor, chemas quinq;, cochlearia decem.

Concha, capit mystra duo, chemas duas, cum dimidia, cochlearia quinq;.

Mystrum, capit chemen vnam, & ipsius partem quartam, cochlearia duo, cum dimidio.

Cheme, capit cochlearia duo.

Cochlearium, minima mensura est.

Concha duplex fuit, maior & minor: maior, æqualis fuit oxybapho: minor, semicyathum capit.

Mystrum quoq; maius, decimasexta pars cotyles est: pendet drachmas tres cum dimidia, & quartam drachmæ partem: minus verò, vicesima secunda cotyles pars, pendet drachmas duas, scripula duo, siliquam vnam, & grani vndecimas quatuor.

Cheme item duplex: maior, cotylas pars vigesima, pendet drachmas tres: minor, eiusdem cotyles pars trigesima, pendet drachmas duas.

Ligulæ siue cochlearia item varia fuere: alia maiora, alia minora, sed nullum eò quòd nos suprà notauimus, maius. minimum, XXIIII. aut etiam trigesima est cyathi pars, mediocre decima.

DE IISDEM MENSVRIS, CVM PER VNCIAS ET LIBRAS AESTIMANTVR.

Metretes, capit libras CVIII.
Chus, libras nouem.
Sextarius, libram cum semisse.
Cotyle, vncias nouem.
Quartarius, vncias quatuor cum dimidia.
Oxybaphum, vncias duas, drachmas duas.
Cyathus, sescunciam.
Concha, drachmas sex.
Mystrum, drachmas tres.
Cheme, drachmas duas, scriptulum vnum, grana quatuor, & quintas grani quatuor.
Cochlearum, drachmam vnam, scriptulum dimidium, grana duo, & duas eiusdem quintas.

GRÆCÆ ARIDORVM MENSVRÆ, VT IN ALIIS FECIMVS.

Medimnus, capit chœnices XLVIII. sextarios LXXII. cotylas CXLIIII. oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIIII. cochlearia VIII DCXL.

Chœnix, capit sesquisextarium, cotylas tres, oxybapha duodecim, cyathos octodecim, cochlearia centum octuaginta.

Sextarius, capit cotylas duas, oxybapha octo, cyathos duodecim, cochlearia CXX.

Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyathos sex, cochlearia sexaginta.

Oxybaphon, capit sesquicyathum, cochlearia quindecim.

Cyathus, capit cochlearia decem.

RVSTICÆ MENSVRÆ GRÆCORVM IN LIQVIDIS TANTVM.

Metretes, continet amphoras duas, choas VIII. cotylas CXVI. oxybapha CCCLXXXIIII. cyathos DLXXVI. mistra MMCCCIIII.
Amphoreus, capit choas IIII. cotylas XLVIII. oxybapha CXCII. cyathos CCLXXXVIII. mystra MCLII.
Chus, capit cotylas XII. oxybapha XLVIII. cyathos LXXII. mystra CCLXXXVIII.
Cotyle, capit oxibapha quatuor, ciathos VI. mystra XXIIII.
Oxybaphon, capit sesquicyathum, mystra VI.
Cyathus, capit mystra quatuor.

EÆDEM MENSVRÆ PER VNCIAM ET LIBRAM.

Metretes, continet libras CVIII.
Amphoreus, libras LIIII.
Chus, libras XIII. cum dimidia.
Cotyle, libram, & sescunciam.
Oxybaphon, vncias tres, & drachmas tres.
Cyathus, vncias duas, & drachmas duas.
Mystrum, drachmas quatuor, cum dimidia.

RVSTICÆ MENSVRÆ GRÆCORVM, IN ARIDIS REBVS, EADEM RATIONE.

Medimnum, capit modios Romanos VI. semimedimna duo, tertiarios tres, sextarios vt semisextarios XII. semiduodecimas viginti quatuor, chœnicos quadraginta octo, cotylas centum quadragintaquatuor, oxybapha DLXXVI. cyathos DCCCLXIIII. mystra III CCCCLVI.
Semimedimnum, capit tertiarium cum dimidio, sextarios tres, semisext. VI. semiduodecimas XII. chęnicas viginti quatuor, cotylas LXXII. oxybapha CCLXXXVIII. cyathos CCCCXXXII. mystra MDCCXXVIII.
Tertiarius medimni, capit sext. duos, semisext. quatuor, semiduodecim. octo, chenicas XVI. cotylas quadraginta octo: oxybapha CXCII, cyathos CCLXXXVIII. mystra MCLII.
Sextarius hic, capit semisext. duos semidued. quatuor, chœnicas octo, cotyl. vigintiquatuor, oxybapha XCVI. cyathos CXLIIII. mystra DLXXVI.
Semisextarius, capit semiduod. duos, chenicas quatuor, cotylas duodecim, oxybapha quadraginta octo, cyathos LXXII, mystra centum octoginta octo
Semiduodecima medimni pars, capit chœnicas duos, cotyl. XI. oxyc. viginti quatuor, cyathos XXXVI. mystra centum quadragintaquatuor.
Chœnix, capit cotylas tres, oxybapha XII. cyat. XVIII. mystra LXII.
Cotyle, capit oxybapha quatuor, cyath. VI. mystra viginti quatuor.
Oxybaphon, capit sesquicyathum, mystra VI.
Cyathus, capit mystra quatuor.

PONDERVM VARIETAS PRO RERVM GENERIBVS, QVAS METIMVR.

Sed in his omnibus mensuris habenda est ratio rerum, quas metiri volumus. Nam vinum oleo nona parte grauius est, & mel vino tertia ferè parte. Aqua proxime ad vinum pondere accedit: & in his quæ puriora sunt impuris & fœculentis sunt leuiora. In aridis etiam horpeum grauius est auena, far hordeo, triticum farre, quin etiam triticum tritico grauius reperitur, atq; item in alijs. Id quod exemplo declaramus, primum de Romanis, deinde de Græcis.
Culeus igitur oleo plenus, pendet libras MCCCXXXIII. & vncias quatuor. Culeus vino plenus, pendet libras MCCCCLXXXI. vncias V. drachmas VI. siliquas quatuor. Culeus mellis pendet libras MMCCXXII. vncias duas, drachmas V. scriptulum vnum.
Ligula plena oleo, pendet drachmas duas, scriptula item duo, siliquas duas. Ligula vini, pendet drachmas tres, siliquam vnam, grana due, & duas nonas grani. Ligula mellis pendet drachmas quatuor, cum dimidia, siliquas duas, granum vnum, & tertiam grani partem.

ATTICÆ MENSVRÆ, QVIBVS ET MEDICI SVNT VSI INTERDVM.

Metretes, oleo plena, pendet, libras CX. vini, libras C. mellis, CL.
Cyathus olei, pendet vnciam vnam, drachmas duas: vini, vnciam vnam, drachmas tres siliquas duas, mellis vncias duas & scriptula duo. Ex his facile quiuis proportione potest & alias mensuras æstimare.

GEOR

GEORGICÆ ID EST RVSTICÆ MENSVRÆ.

Metretes, idem est hic cum Attico cum omnibus.

Amphoreus olei, pendet libras XLV. vini L. mellis LXXV.

Chus olei, pendet libras XI, & vncias tres: vini, libras XII. cum dimidia. mellis, XVIII. & vncias IX.

Cotyle olei, pendet vncias IX. & drachmas duas: vini libram vnam, & drachmas quatuor; mellis, sesquilibram, & drachmas VI.

Oxybaphum olei, pendet vncias II. drachmas VI. cum dimidia: vini, vncias tres, & drachmam vnam: mellis, vncias quatuor, & drachmas V. cum dimidia.

Cyathus olei, pendet vnciam vnam, drachmas VII. vini, vncias II. & scriptula II. mellis, vncias III. drachmam vnam.

ET HÆ MENSVRÆ MEDICIS MAXIME FVERVNT IN VSV.

Cotyle olei proportione super tertia ad Atticam, pendet vncias X. vini, vncias vndecim, scriptula II. obolum vnum siliquam, vnam mellis, libram vnam, vncias IIII. drachmas V. scriptulum vnum.

Oxybaphum olei, pendet vncias V. vini, vncias V. cum dimidia, scriptulum vnum, siliquas duas: mellis vncias VIII. drachmas duas, scriptula duo.

Cyathus olei pendet vnciam vnam, drachmas V. scriptulum vnum: vini, vnciam vnam, drachmas sex, scriptula duo, siliquas duas, grana duo, & duas tertias grani: mellis, vncias duas, drachmas VI. obolum vnum, siliquam vnam.

Mystum olei pendet drachmas tres, scriptulum vnum: vini drachmas III. scriptula II. grana II. & duas grani tertias: mellis, drachmas V. cum dimidia, siliquam vnam.

Cochlearium olei pendet drachmam vnam, scriptula II. vini, drachmam vnam, scriptula II. obolum vnum, granum vnum, & grani tertiam partem: mellis, drachmas II. scriptula II. siliquam vnam.

In aridis vix aliquid certi statui potest: nisi quòd modius leuissimi tritici pendet libras XX. grauissimi, libras XXVII. Sal cum metallis comparatur.

DE PONDERIBVS ROMANIS.

Libra, quæ & pondo, & as dicitur, siue assis, inter minora pondera maximum est, inter maiora minimum, continet vncias XII. Fuit autem libra Romana aliquanto maior quàm mina Attica, vt ex drachma intelligi potest.

Libra, & pondo, omnia maiora pondera confecerunt Romani: nisi quod interdum à libra libralis, quod vnius est libræ, dixerunt. Item bilibris, trilibris, quadrilibris, duarum trium & quatuor librarum.

A pondus, dupondius, à duobus ponderibus, quod vnum pondus assipondium dicebatur, id ideo, quòd As erat libræ pondus. Et centum pondium, centum librarum.

A pondo quoq;, & duapondo, & trepondo, id est tria pondo, facta à veteribus sunt.

Pondo igitur si solum ponitur, libram notat: si alteri adijcitur ponderis vocabulo, pondus simpliciter significat: vt in his, pondo vncia, pondo semuncia: vt à libra & vncia & alijs, cùm mensuræ sunt, distinguatur.

Libræ partes sunt: vncia, per se: sextans, duæ vnciæ, quadrans, tres: triens, quatuor: quincunx, quincque: semis, sex, quæ etiam selibra dicitur: septunx, septem: bes, octo: dodrans, nouem: dextans, decem: deunx vndecim.

Libra in æquas partes sic diuiditur, in semisses II. trientes III. quadrantes IIII. sextantes VI. sescuncias VIII. vncias XII.

In partes impares hoc modo: In deuncem, & vnciam: in dextantem, & sextantem: in dodrantem, & quadrantem: in bessem, & trientem: in septuncem, & quincuncem.

Rursus libra, in alia minora pondera, in has æquales diuiditur partes: in semuncias XXIIII. duellas XXXVI. sicilicos XLVIII. sextulas LXXII. denarios LXXXIIII. victoriatos CLXVIII. scriptula CCLXXXVIII.

Selibra, siue semis, diuiditur in quadrantes II. sextantes III. sescuntias IIII. vncias VI. semuncias XII. duellas XVIII. sicilicos XXIIII. sextulas XXXVI. denarios XLII. victoriatos LXXXIIII. scriptula CXLIIII.

Aliæ libræ partes, ex vnciæ diuisione colliguntur.

VNCIA secatur in semuncias II. duellas III. sicilicos IIII. sextulas VI. denarios VII. victoriatos XIIII. scriptula XXIIII.

Semuncia in duellam cum dimidia, sicilicos II. sextulas III. denarios III. cum dimidio, victoriatos VII. scriptula XII.

Duella in Sicilicum vnum, & eius tertiam: in sextulas II. denarios II. & eius tertiam: victoriatos quatuor, cum dimidio, & tertiam dimidij: scriptula VIII.

Sicilicus, in denarium cum dimidio, & eius quartam victoriatos III. cum dimidio, scriptula VI.

Sextula, in denarium, & sextam eius, victoriatos II. ac eius tertiam, scriptulos IIII.
Denarius in victoriatos II. scriptula III. & tres eius septimas, in sextantes sex, vt Corn. Celsus diuidit, ne obolos Græcè dicat, nam in totidem obolos drachma distribuitur.
Victoriatus, in scriptulum vnum cum dimidio, & tres decimas quartas scriptuli.
Scriptulum hoc tempore, scrupulum alij, alij denarium vocant. Scriptuli partes ex ponderibus Græcorum intelligentur.

DE ASSE, PRO PEDE.

Pes in spacijs & continuata quantitate, idem est quod As in ponderibus, vsiq; sunt veteres Asse & partibus eius, pro pede & eius partibus. Pes igitur diuiditur in vncias, siue pollices XII. siue digitos XVI. Spithame Græco vocabulo dicitur mensura digitorum XII.
Palmus digitorum IIII. Reliqua vocabula ex aliis diuisione sunt petenda.
Eodem pacto iugerum metimur, & diuidimus, cuius minima pars, scrupulum dicitur, id est, pedes X. & longitudine & latitudine quadratum, vt Varro tradit.

DE PONDERIBVS GRÆCORVM, PRÆSERTIM ATTICORVM.

Talentum primum duplex fuit, minus & maius, siue paruum & magnum. Paruum continet minas LX. magnum LXXX. Itaque cum talenta Liuius nominat, de magnis ferè, & quidem Atticis, intelligendum est. Fuerunt & alia Talenti genera, vt Babylonium, quod drachmis VII. valuit. Ægineum X. Syrium M D. Atticæ drachmæ æstimatione. Fuit & Euboicum, cuius meminit Liuius, quod penè idem cum Attico fuit. Sed paruum diuidamus, ex quo facilè magnum poterit æstimari. Talentum igitur Atticum minus distribuitur in minas LX. drachmas VI. obolos XXXVI. semiobolos LXXII. chalcos CCXVI. lepta MDVII.
Mina duplex quoque fuit, vetus, quæ continebat drachnas septuaginta quinque, & noua Solonis, drach. centum, sed apud Liuium noua semper intelligitur. Mina igitur continet drachmas centum, obolos DC. semiobolos MCC. chalcos, quos quidam æreola transferunt, IIIDC. lepta, quæ minuta vocant, XXVCC.
Drachma diuiditur in obolos VI. semiobolos XII. chalcos triginta sex, lepta CCLII.
Obolus, in semiobolos II. chalcos VI. lepta XLII.
Semiobolos, in chalcos tres, lepta viginti vnum.
Chalcus, in lepta VII. quæ vix diuidi possunt.

EORVNDEM PONDERVM MEDICA DIVISIO, QVÆ ET GRÆCA, CVM MAIORA IN MINORA TRIBVVNTVR.

Mina diuiditur in vncias XVI. drach. CXXVIII. scriptula CCCLXXXIIII. obolos DCCLXVIII. semiobolos MDXXXVI. siliquas II CCCIIII. grana siue momenta IX. CCXVI.
Libra in vncias XII. drach. XCVI. scriptula CCLXXVIII. obolos DLXXVI. semiobolos MCLII. siliquas MDCCXXVIII. grana VI DCCCCXII.
Vncia diuiditur in drach. octo, scriptula viginti quatuor, obolos quadraginta octo, semiob. XCVI. siliquas CXLIIII. grana DLXXVI.
Drachma, in scriptula tria, obol. sex, semiob. duodecim, siliquas octodecim, grana septuaginta duo.
Scriptulum in obolos duos, semiob. quatuor, siliquas sex, grana viginti quatuor.
Obolus, in semiobolos duos, siliquas tres, grana duodecim.
Semiobolus, in siliquam, cum dimidia, grana sex.
Siliqua in grana quatuor.

HIS ETIAM PONDERIBVS VETERES MEDICI SVNT VSI, PRAESERTIM VETERINARII ET CHIRVRGI.

Mina diuiditur in libram & quadrantem, id est, vncias quindecim, drachmas centum & duodecim, & semis, scriptula trecenta triginta septem, & semis, obolos sexcentos septuaginta quinq;.
Libra in vncias duodecim, drach. nonaginta scrip. ducenta, obolos quingentos quadraginta.
Vncia in drach. septem, & semissem, scrip. viginti duo, & semissem, obolos quadraginta quinque. Reliqua, vt in superiore ratione.

DE NVMMORVM SIVE PECVNIARVM VETERVM ÆSTIMATIONE, AD NOSTRI TEMPORIS PRECIA COMPARATA.

Hoc loco illud tenendum est, nullum ferè fuisse ponderis genus tàm Græcis quàm Latinis, quo non vel nummus signatus, vel summa quædam rei nummariæ significetur, de qua re deinceps paucis agemus.

Es

Et primum de Romanis, deinde de Græcis, atque hæc ad rationem huius temporis accommodabimus.

As, siue libella, sunt denarioli Mediolanenses XII. quadrantes quatuor, totidem Gallici denarioli, & paulò plus.

Hic illud obseruandum est, cùm apud antiquos millia æris legitur, asses pro ære intelligi debere, hoc est millia asium. Ab asse fit, decussis, id est decem: & centussis, id est centum asses.

Sextans, cuius & Liuius & Plinius meminere, Mediolanenses denariolos duos continet.

Quadrans, siue Teruntius, quem triuncium Plinius vocat, asis quarta est pars, sunt denarioli Mediolanenses tres.

Triens asis pars tertia, id est denarioli IIII. Mediolanenses, semis teruntij, siue quadrantes II.

Sestertius & nummus idem sunt, continet asses II. & semissem, hoc est, quadrantes X. Mediolanenses, siue germanicos cruciatos II. Gallica verò æstimatione Turonicos denariolos X. & denarioli semissem, hoc est (vt vocant) solidum regium.

Numus tamen, & numisma, est etiam communis cuiusuis monetæ appellatio, siue argentea, siue aurea.

Denarius, asibus valuit Mediolanensibus X. hoc est quaternis Sestertijs: monetæ verò Germanicæ cruciatis VIII. & paulò pluris.

Libra denarijs valuit LXXXIII. & paulò pluris, hoc est, aureis numis octo, & aurei ferè semisse. Nam denarius Romæ quinta ferè parte grauior fuit, quàm drachma Athenis.

Libra Auri, solatis CXII ferè: maior enim fuit, quàm mina Attica, vt antè diximus. Id quod sic intelligi velim, vncias Romanas grauiores fuisse Atticis vncijs. Quòd si ad denarios etiam spectes, fuerunt & illi drachma Attica grauiores.

Obseruandæ sunt autem formæ loquendi, in Liuio & alijs.

Mille sestertiûm.
Mille sestertiûm numûm
Mille numûm
Mille sestertij

{ Hæc enim idem sunt: id est, aurei numi, siue coronati XXV.

Sestertia verò genere neutro, in plurali numero, mille sestertios significant. Cum verò aduerbium numeri quopiam his adiungitur, centena sunt intelligenda. Decem igitur sestertia sunt decem millia sestertiûm. Et decies sestertiûm, idem est quod decies centena millia sestertiûm, vel mille sestertia (hoc tempore vulgò milionem vocant) quæ summa continet aureorum siue coronatorum numûm XXV. Romani enim mille sestertia, & ab eo reliquos numeros ferè per aduerbia eloquebantur: infra mille, nunquam.

Hoc autem loco illud teneri velim, nos aureum numûm intelligere, qui denis, denarijs Romanis valeat: hoc est, libris Mediolanensibus V. quæ fuit æqua eius æstimatio. Ad hanc rationem aut addendo aut detrahendo possunt omnia æstimari.

In codice Iustiniani, & apud Isidorum & Lampridium in Alexandri vita, mentio fit solidi. is fuit aureus eius temporis numus. Alioqui apud veteres, solidi vocabulum non inuenitur. nisi pro integro, siue toto, vnde & solitum soluere dixerunt.

Victoriatus fuit numus argenteus, victoria signatus: valuit asibus Mediolanensibus V. Germanicæ verò monetæ batzionem Constantiensem vnum.

Fuerunt præterea Romanis alia numerorum genera, vt Bigati & Quadrigati dicti, à bigis & quadrigis, quibus erant signati. Item serrati, à serra monetę nota. Vnde nos quoq; eleganter scutatos, & solatos, & coronatos, aureos nostros numos appellare possumus, à scuto, sole, & corona, atq; etiam capitatos, quæ quarta est scutati pars, à capite.

Fit quoq; mentio vmbinorum, præsertim à Cicerone pro Font. à scuti vmbone, vt puto, quo signati fuerunt: de quorum omnium pretio nihil habeo quod dicam, nisi quod Bigatos & Quadrigatos denarios argenteos vidimus, quos ad denarij pretium accedere existimamus.

ATTICÆ PECVNIÆ QVA LATINI AVTHORES SVNT VSI, AESTIMATIO.

Talentum Atticum minus, valet ferè numis aureis vsitatis & simplicibus, siue coronatis DC. maius, DCCC. nam his ferè vsi sunt Latini, præsertim Liuius.

Talentum etiam pro summa non magna inuenitur vsurpatum, & quidem aureum: præsertim apud Hebræos Siculos & Homerum: hoc est, pro aureo numo, duorum aut trium coronatorum.

Mina, aureis numis VIII. ferè quatuor enim drachmis minor fuit quàm libra Romana. Cùm autem Latini authores minæ mentionem faciunt, Atticam intelligere debemus, eamq; argenteam. quæ drach. valuit C. fuit & aurea mina, vt & Hebraicum Talentum, cuiusmodi ea fuere quæ Sabæa Regina, & Rex Hyramus Solomoni obtulerunt, quæ II. DCC. aureis numis singula fuisse existimamus.

Drachma, minor denario Romano fuit: valet enim obolis VI. asibus verò ferè octo & semisse. Germ. cruciatis ferè VII.

A' drachma facta sunt aliquot vocabula nummorum, vt didrachmum, tridrachmum, tetradrachmum: hoc est, duarum, trium, quatuor drachmarum. Tetradrachmo vsus est Liuius libro quarto de bello Macedonico.

Siclus, qui & stater, & talentum dicebatur, drachmis IIII. valuit, authore Iosepho: hoc est, tetradrachmo. eo vsi sunt Hebræi, vt statere Græci.

Stater etiam aureus fuit Athenis, didrachmus: cuiusmodi fuit etiam aureus nummus Romæ, duorum denariorum pondere. Vnde Philippei stateres, & Dariei, & Alexandrei, qui singuli binos coronatos continebant, & paulò plus.

Obulus, denarios Mediolanenses XVII. siue teruncios V. & denariolos ferè duos. Idem ferè est obulus, quod Germanis cruciatus. Errauit igitur Donatus, qui in Terentio explicando obulum putauit esse vltimam, hoc est, minimam monetam.

Cistophorus, nummus etiam fuit argenteus, cuius crebra fit apud Liuium mentio, minor fuit quàm drachma, valuit asibus Mediolanensibus ferè sex.

Hæc habuimus, quæ cursim hisce de rebus traderemus, quæ æqui boni vt faciant lectores, oro.

F I N I S.

T. LIVII

T. LIVII PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE CONDITA DECADIS PRIMÆ LIBER PRIMVS.

L. FLORI IN EVNDEM EPITOME.

ADVENTVS Aeneæ in Italiam, & res ab eo gestæ, Ascanij regnum Albæ, & Syluij Aeneæ, ac deinceps Syluiorum regum, primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias Populus diuisus. Fidenates & Veientes victi. Romulus consecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Iano Templum constituit: eiusq; portam, pacatis omnibus circà populis, primus clausit: cum dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petijt. Posthac tergeminorum pugna. Horatius absolutus. Metij Suffetij supplicium. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellum indictum. Ad postremum fulmine Tullus absumptus est. Ancus Martius cæremonias à Numa institutas renouauit: Latinis victis, & ad ciuitatem ascitis, montem Auentinum assignauit: Politorium vrbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerant, diruit: pontem Sublicium in Tyberim fecit: Ianiculum collem vrbi addidit: fines imperij protulit: Ostiam condidit. Regnauit annos XXXIII. Eo regnante Lucumo Damarati Corinthij filius à Tarquinijs, Etruriæ ciuitate, Romam venit, & in amicitiam Anci receptus, Tarquinij nomen ferre cœpit, & post mortem Anci regnum excepit. Centum additis patrum numerum auxit: Latinos subegit, circum designauit, ludos edidit: Sabinorum bello petitus, equitum centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ causa Attij Nauij auguris, consuluisse fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset. quod cùm ille fieri posse respondisset: iussisse eum nouacula cotem præcidere, idq; protinus ab Attio factum. Sabinos præterea acie vicit: vrbē muro circundedit. cloacas fecit. occisus est ab Anci filijs cùm regnasset annos XXXVIII. Successit ei Ser. Tullius, natus ex captiua nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditū est. Veientes atq; Etruscos prælio fudit. Censum primus omnium egit. Lustrum condidit, quo censa LXXX M. esse dicuntur. Classes centuriasq; descripsit. Pomœrium protulit. Colles vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinumq; adiecit. Templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Interfectus est à L. Tarquinio Prisci filio, consilio filiæ suæ Tulliæ, cùm regnasset annos XXXIIII. Post hunc L. Tarquinius Superbus neq; patrum, neq; populi iussu regnum inuasit: quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. Bellum cum Volscis gessit: & ex eorum præda templum Iouis in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixêre: quorum aræ moueri non potuerunt. Filij Sexti Tarquinij dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filijs Delphos profectis, et consulentibus, quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est eum regnaturū, qui primùm matrem osculatus esset. Quod responsum cùm ipsi aliter interpretarentur: Iunius Brutus, qui cum ijs profectus erat, prolapsum se simulauit, & terram osculatus est, idq; factum eius euentum rei comprobauit: nam, cùm impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset: ad vltimum, propter expugnatam nocturna vi à Sexto filio eius Lucretiæ pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino, & viro Collatino, obtestata, ne inulta mors eius esset, cultro se interemit: Bruti opera maximè expulsus est, cùm regnasset annos XXV. Tunc consules primum creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

A FACTVRVS'ne operæprecium sim, si à primordio vr- *Causas affert, quæ se ad res pop. Rom. scribendas impulerint.*
bis res populi Romani perscripserim; nec satis scio; nec si
sciam, dicere ausim; quippe qui cùm veterem tùm vul-
gatam esse rem videam, dum noui semper scriptores,
aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribendi ar-
te rudem vetustatem superaturos credunt. Vtcunque
erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis
terrarum populi, pro virili parte & meipsum consuluis-
se. Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro
sit, nobilitate ac magnitudine eorum, qui nomini officient meo, me conso-
ler. Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimū annum
repetatur: & quæ ab exiguis profecta initijs, eò creuerit, vt iam magnitudine
laboret sua: & legentium plerisque haud dubito, quin primæ origines, proxi-
B maq; originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua,
quibus iam pridem præualentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc
quoque laboris præmium petam, vt me à conspectu malorum, quæ nostra tot
per annos vidit ætas, tantisper certè, dum prisca illa tota mente repeto, auertā,
omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à vero, solicitum
tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendámue vrbem, poeticis ma-
gis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarū monumentis traduntur,
ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, vt mi-
scendo humana diuinis, primordia vrbium augustiora faciat. Et, si cui populo

licere oportet, consecrare origines suas, et ad deos referre authores: ea belli glo- F
ria est populo Romano, vt cum suum, conditorisq; sui parentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humanę patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, vtcunq; animaduersa, aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisq; acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibusque artibus, domi militiæq;, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina. velut* disidentes primò mores sequatur animo: deinde vt magis magisq; lapsi sint, tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exem- G
pli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuęq; reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu: fœdum exitu quod vites. Cæterùm aut me amor negotij suscepti fallit, aut nulla vnquam respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam serę auaritia luxuriaq; immigrauerint: nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ab parsimoniæ honos fuerit: adeò quantò rerum minus, tantò minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes voluptates desiderium per luxum atq; libidinem pereundi perdendiq; omnia inuexere. Sed querelę ne tum quidem gratæ futuræ, cũ forsitan & necessariæ erunt: ab initio certè tantę ordiendę rei absint, cum bonis potius omnibus: votisque ac precationibus deorum dearumq;, si vt poetis, nobis quoque mos esset libentius, inciperemus, vt orsis tanti operis successus prosperos darent.

Vrbium primordia cur ad Deos referantur.

* Desidentes, aliàs descedentes.

Vtilitas historiæ. Romanæ reip. laus.

IAM primum omnium satis constat, Troia capta in cæteros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea Antenoreq;, & vetusti iure hospicij, & quia pacis reddendæq; Helenæ semper authores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes, & ducem rege Pylęmene ad Troiam amisso, quærebant, venisse in intimum maris Adriatici sinũ: Euganeisq; I
qui inter mare alpesq; incolebant, pulsis, Henetos, Troianosq; eas tenuisse terras: & in quẽ primùm egresi sunt locũ, Troia vocatur: pagoq; inde Troia nomen est, gens vniuersa Veneti appellati. Aeneam ab simili clade domo profugum, sed ad maiora initia rerum ducentibus fatis, primò in Macedoniã venisse: inde in Siciliam quęrentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentẽ agrum tenuisse. Troia & huic loco nomẽ est: ibi egresi Troiani, vt quibus ab immenso propè errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginesq;, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim aduenarum armati ex vrbe atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est, alij prælio victum Latinum pacem cum Aenea, deinde affinitatem iunxisse K
tradunt. alij cum instructę acies constitissent, priusquã signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducemq; aduenarum euocasse ad colloquium: percunctatũ deinde, qui mortales essent, vnde, aut quo casu profecti domo, quidúe quęrentes in agrum Laurentem exissent? Postquam audierit multitudinem Troianos esse: ducem Aeneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria & domo profugos, sedem, condendæq; vrbi locum quærere, & nobilitatem admiratum gentis viriq;, & animum vel bello, vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amicitiæ sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse fœdus, filia Aeneæ in ma-

Antenor.

Veneti. Aeneas.

Latinus rex.

A in matrimonium data, ea res vtiq; Troianis ſpem affirmat tandem ſtabili cer-
taq; ſede finiendi erroris. Oppidum condunt, Aeneas ab nomine vxoris Laui- *Lauinium conditur.*
nium appellat. breui ſtirps quoq; virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Aſca-
nium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianique ſimul pe-
titi. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat, *Turnus.*
prælatum ſibi aduenam ægrè patiens, ſimul Aeneæ Latinoque bellum intule-
rat. Neutra acies læta ex eo certamine abijt, victi Rutuli: victores Aborigines
Troianiq; ducem Latinum amiſere. Inde Turnus Rutulique diffiſi rebus, ad
florentes Hetruſcorum opes, Mezentiumque eorum regem confugiunt, qui *Mezentius.*
Cære opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime lætus no-
B uæ origine vrbis, & tum nimio plus quàm ſatis tutum eſſet accolis, rem Tro-
ianã creſcere ratus, haud grauatim ſocia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduerſus
tanti belli terrorem, vt animos Aboriginum ſibi conciliaret, ne ſub eodem iu-
re ſolùm, ſed etiam nomine omnes eſſent: Latinos vtranque gentem appella- *Latini.*
uit. nec deinde Aborigines Troianis ſtudio ac fide erga regem Aeneam ceſſe-
re. fretusq; his animis coaleſcentium indies magis duorum populorum Ae-
neas, quanquam tanta opibus Hetruria erat, vt iam non terras ſolùm, ſed ma-
re etiam per totam Italiæ longitudinem ab alpibus ad fretum Siculum fama
nominis ſui impleſcet: tamen cum mœnibus bellum propulſare poſſet, in a-
ciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiam vltimum
C operum mortalium fuit. Situs eſt, quemcunq; eum dici ius fasq; eſt, ſuper Nu-
micum flumen. Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio A- *Aſcanius.*
ſcanius Aeneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolu-
me manſit, tantiſper tutela muliebri (tanta indoles in Lauinia erat) res Latina
et regnum auitum, paternumq; puero ſtetit. Haud nihil ambigam (quis enim
rem tam veterem pro certo affirmet?) hiccine fuerit Aſcanius, an maior quàm
hic, Creuſa matre Ilio incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ, quem Iu- *Iulus.*
lum eundem Iulia gens authorem nominis ſui nuncupat. is Aſcanius, vbicun
que & quacunq; matre genitus (certè natum Aenea conſtat) abundante La-
uinij multitudine, florentem iam (vt tum res erant) atq; opulentam vrbem
D matri, ſeu nouercæ reliquit: nouã ipſe aliam ſub Albano monte condidit. quæ
ab ſitu porrectę in dorſo vrbis longa Alba appellata. Inter Lauinium et Albam *Alba longa conditur.*
longam coloniam deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamen
opes creuerant, maximè fuſis Hetruſcis, vt ne morte quidem Aeneæ, nec dein-
de inter muliebrem tutelam, rudimentumq; primum puerilis regni mouere
arma, aut Mezentius, Hetruſciq;, aut vlli alij accolæ auſi ſint. Pax ita conuene-
rat, vt Hetruſcis Latinisq; fluuius Albula, quem nunc Tyberim vocant, finis *Albula.*
eſſet. Syluius deinde regnat Aſcanij filius, caſu quodam in ſyluis natus. is Ae- *Syluius. Æneas Syluius.*
neam Syluium creat: is deinde Latinum Syluium, ab eo colonię aliquot dedu *Latinus Syluius & reliqui Albæ reges.*
ctæ, Priſci Latini appellati. manſit Syluius poſtea omnibus cognomen, qui Al-
E bæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto
Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis ſubmerſus, celebre ad poſteros no-
men flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, poſt Agrippam Romulus Syl-
uius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipſe ictus, regnum per
manus tradidit. is ſepultus in eo colle, qui nunc eſt pars Romanæ vrbis, cogno
men colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atq; Amulium procreat: *Proca.*
Numitori, qui ſtirpis maximus erat, regnum vetuſtum Syluiæ gentis legat:
plus tamen vis potuit, quàm voluntas patris, aut verecundia ætatis. pulſo fra-
tre, Amulius regnat. addit ſceleri ſcelus. ſtirpem fratris virilem interemit: fra- *Amulij ſcelus.*
tris filiæ Rheæ Syluiæ per ſpeciem honoris, cum Veſtalem eam legiſſet, perpe- *Rhea Syluia.*
tua virginitate ſpem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantę origo

 vrbis,

vrbis, maximiq; secundum deorum opes imperij principium. vi compressa F Vestalis, cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus autor culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. sed nec dij, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia vindicant. sacerdos vincta in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri vsquam ad iusti cursum poterat amnis, & posse quamuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferunt) pueros exponunt, vastæ tum in ijs locis solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitien- G

H

tem ex montibus qui circà sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam I summissas infantibus adeò mitem præbuisse mammas, vt lingua lambentem pueros magister regij pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferunt) ab eo ad stabula Laurentiæ vxori educandos datos. Sunt, qui Laurentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati. cum primùm adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisq; sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetum facere, pastoribusq; rapta diuidere: & cum his, crescente indies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludricrum ferunt, et à Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Pa- K latinum montem appellatum. ibi Euandrũ, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxum atq; lasciuiam currerent. quem Romani deinde vocarunt Inuum. huic deditis ludicro, cum solenne votum esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse, vltro accusantes. crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad suppliciũ Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat, regiam stirpem apud se educari. Nam & expositos iussu regis infantes sciebat, & tempus, quo

Lupa præbet mammas infantibus.

Lupercal.

Euander.

Remus capitur.

A pus, quo ipse eos sustulisset, ad idipsum congruere, sed rem immaturam, nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Fortè & Numitori, cum in custodia Remum haberet, audissetq; geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minimè seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoq; eôdem peruenit, vt haud procul esset, quin Remum agnosceret: * ita vndiq; regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed alijs alio itinere iussis, certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit. & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter B primum tumultum hostes inuasisse vrbem atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armisq; obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit: extemplò aduocato concilio, scelera in se fratris, originē nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seq; eius authorem ostendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingressi, cum auum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox ratum nomen, imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumq; cupido cepit, in ijs locis vbi expositi, vbiq; educati erant, vrbis condendæ: & supererat multitudo Albanorum Latinorumq;. ad id pastores quoq; accesserant, C qui omnes facilè spem facerent, paruam Albam, paruum Lauinium, præ ea vrbe quæ conderetur, fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atq; inde fœdum certamen coortum à satis miti principio: quoniam gemini essent, nec ætatis verecundia discrimen facere posset: vt dij in quorum tutela ea loca essent, augurijs legerent, qui nomen nouæ vrbi daret, qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Remus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium venisse fertur, sex vultures. iamq; nunciato augurio, cum duplex numerus Romulo se ostendisset, vtrunq; regem sua multitudo consalutauerat. tempore illi præcepto, at hi numero auium regnū trahebant. Inde cum altercatione congressi, certamine

Margin notes: * videtur aliquid deesse. — *Romulus fratrem liberat.* — *Dissidium inter fratres Remum et Romulum.* — *Auguria.*

D

E

irarum ad cædem vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama est, ludibrio fratris Remū nouos transiluisse muros: inde ab irato Romulo (cū *Remus occiditur.*

 verbis

verbis quoque increpitans adiecisset: Sic deinde, quicunque alius transiliet F
Roma conditur. mœnia mea) interfectum. Ita solus potitus imperio Romulus: condita vrbs conditoris nomine appellata. Palatinum primùm, in quo ipse erat educatus, munijt: sacra dijs alijs Albano ritu, Græco Herculi, vt ab Euandro instituta erant, facit.
Hercules. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tyberim fluuium, quà pręse armentum agens, nando traiecerat, loco herbido, vt quietè & pabulo læto reficeret boues, & ipsum fessum via procubuisse. ibi cum eum cibo vinoque grauatum sopor oppressisset,
Cacus. pastor accola eius loci nomine Cacus, ferox viribus, captus pulchritudine boum, cum auertere eam prędam vellet: quia, si agendo armentum in speluncam compulisset, ipsa vestigia quærentem dominum eò deductura erant: G
auersos boues eximium quenque pulchritudine caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno excitus, cum gregem perlustrasset oculis, & partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si fortè eò vestigia ferrent, quæ vbi omnia foràs versa vidit, nec in partem aliam ferre: confusus atque incertus animi, ex loco infesto agere porrò armentum occepit. Inde cum actæ boues quædam ad desiderium (vt fit) relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum vox Herculem conuertit. quem cum vadentem ad speluncam Cacus vi prohibere conatus esset: ictus claua, fidem pastorum nequicquam inuocans, morte occubuit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneso, autoritate magis quàm imperio regebat loca: ve- H
Euander literarum apud Latinos inuentor. nerabilis vir miraculo literarum rei nouæ inter rudes artium homines, venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Italiam aduentum, miratæ hæ gentes fuerant. is tum Euander concursu pastorum trepidantium circa aduenam manifestæ reum cædis excitus, postquam facinus facinorisque causam audiuit: habitum formamque viri aliquantum ampliorem augustioremque humana intuens, rogitat, qui vir esset. vbi nomen patremque ac patriam accepit: Ioue nate, Hercules, salue, inquit. te mihi mater veridica interpres deûm, aucturum cœlestium numerum cecinit: tibique aram hic dicatum iri, quam opulentissima olim in terris gens Maximam vocet, tuoque ritu colat. Dextra Hercules data accipere se omen, I
impleturumque fata, ara condita atque dicata, ait: Ibi tum primum boue eximia
Potitij & Pinarij. capta de grege, sacrum, adhibitis ad ministerium dapemque Potitijs ac Pinarijs, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant, factum. Fortè ita euenit, vt Potitij ad tempus præsto essent, ijsque exta apponerentur: Pinarij extis adesis ad cæteram venirent dapem. inde institutum mansit, donec Pinarium genus fuit, ne extis solennibus vescerentur. Potitij ab Euandro edocti, antistites, sacri eius per multas ætates fuerunt, donec tradito seruis publi-
Iura dat Romulus. cis solenni familiæ ministerio, genus omne Potitiorum interijt. Hæc tum sacra Romulus vna ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis virtute partæ, ad quam eum sua fata ducebant, fautor. Rebus diuinis rite per- K
petratis, vocataque ad concilium multitudine, quæ coalescere in populi vnius corpus nulla re, præterquam legibus poterat, iura dedit. quæ ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse venerabilem insignibus imperij fe-
Lictores XII. cisset, cum cætero habitu se augustiorem, tum maximè lictoribus duodecim sumptis fecit. Alij ab numero auium, quæ augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant. me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerum quoq; ipsum ductum placet, & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus,

cum alia

A cum alia atq; alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id, quod tum hominum erat, munirent. deinde, ne vana vrbis magnitudo

B

C

esset: adijciendæ multitudinis causa, vetere consilio condentium vrbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. idque primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam virium haud pœniteret, consilium deinde viribus parat. centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certè ab honore, patricijque progenies eorum appellati. Iam res Romana adeò erat valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset. sed penuria mulierum hominis ætatem duratura magnitudo erat. quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiumque nouo populo peterent. Vrbes quoque, vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac dij iuuent, magnas opes magnumque nomen sibi facere: satis scire, origini Romanæ & deos affuisse, & non defuturam virtutem. Proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benignè legatio audita est: adeò simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant: à plerisque rogitantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubium fore. Aegrè id Romana pubes passa, & haud dubiè ad vim spectare res cœpit. cui tempus locumque aptum vt daret Romulus ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet, quantoque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrant: vt rem claram expectatamque facerent. Multi mortales conuenère studio etiam videndæ nouæ vrbis, maximè proximi quique, Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. inuitati hospitaliter per domos,

Asylum. *Senatores 100. creantur.* *Patres & patritij.* *Consualia.*

(Margin letters: D at "honore, patricijque"; E at "nebant, simul".)

cum ſitum mœniaq; & frequentem tectis vrbem vidiſſent, mirantur tàm breui rem Romanam creuiſſe. Vbi ſpectaculi tempus venit, deditæq; eò mentes F

G

cum oculis erant, tum ex compoſito orta vis: ſignoque dato, iuuentus Romana ad rapiendas virgines diſcurrit. magna pars fortè vt in quem quæque inciderat, raptæ. quaſdam forma excellentes primoribus patrum deſtinatas ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longè ante alias ſpecie ac pulchritudine inſignem à globo Thalaſſij cuiuſdam raptam ferunt: multisq; ſciſcitantibus, cuínam eam ferrent, identidem ne quis violaret, Thalaſſio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mœſti parentes virginum profugiunt, incuſantes violati hoſpitij fœdus, deumque inuocantes, cuius ad ſolenne ludosque per fas ac fidem decepti veniſſent. Nec raptis aut ſpes de ſe melior, aut indignatio eſt minor. ſed ipſe Romulus circumibat docebatque, patrum id ſuperbia factum, qui connubium finitimis negaſſent. illas tamen in matrimonio, in ſocietate fortunarum omnium ciuitatisque, & (quo nihil charius humano generi ſit) liberûm fore. mollirent modò iras: & quibus ſors corpora dediſſet, darent animos. ſæpe ex iniuria poſtmodum gratiam ortam: eoque melioribus vſuras viris, quòd annixurus pro ſe quiſque ſit, vt cum ſua vice functus officio ſit, parentum etiam patriæque expleat deſiderium. accedebant blanditiæ, virorum factum purgantium cupiditate atque amore: quæ maximè ad muliebre ingenium efficaces preces ſunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant. At raptarum parentes tum maximè ſordida veſte, lachrymisq; & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, ſed congregabantur vndique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes, eò quòd maximum Tatij nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenſes Cruſtuminique & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat: lentè agere ijs Tatius Sabinique viſi ſunt. Ipſi inter ſe tres populi communiter bellum parant. nec Cruſtumini quidem atque Antemnates pro ardore iraque Ceninenſium ſatis ſe impigrè mouent. ita per ſeipſum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit. ſed effuſè vaſtantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leuique certamine docet, vanam ſine viribus iram eſſe: exercitum fundit, fugatq;:

Rapiuntur Sabinæ virgines. H

Romulus raptas conſolatur. I

K

Ceninenſes vincuntur.

A gatq; fusum persequitur: regem in prælio obtruncat, & spoliat. duce hostium
occiso, vrbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipse cum
factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis ho-
stium cæsi suspensa, fabricato ad id aptè ferculo, gerens in Capitolium ascen- *Capitolium.*
dit: ibique ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum do-
no designauit templo Iouis fines, cognomenque addidit deo: Iupiter Feretri, *Iupiter Feretrius.*
inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templumque ijs regioni-
bus, quas modò animo metatus sum, dedico: sedem opimis spolijs, quæ regi-
bus ducibusque hostium cæsis me autorem sequentes posteri ferent. Hæc
templi est origo, quod primũ omnium Romæ sacratum est. ita deinde dijs vi-
B sum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua laturos eò spolia poste-
ros nuncupauit: nec multitudine compotum eius doni vulgari laudem. bi-
na postea inter tot annos, tot bella opima parta sunt spolia: adeò rara eius for-
tuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per *Antemnates vincuntur.*
occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit.
raptim & ad hos Romana legio ducta palantes in agris oppressit. fusi sunt igi-
tur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum, duplicique victoria
ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata: orat, vt pa- *Hersiliæ petitio.*

C

D

rentibus earum dèt veniam, & in ciuitatem accipiat. ita rem coalescere con-
cordia posse, facilè impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum *Crustumini vincuntur.*
inferentes. ibi minus etiã quòd iam alienis cladibus ceciderant animi, certa-
E minis fuit. vtroq; colonię missę. plures inuenti, qui propter vbertatem terrę in *Mittuntur coloniæ.*
Crustuminium nomina darent. & Romam inde frequenter migratum est à
parentibus maximè ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bel- *Sabinum bellum.*
lum ortum, multoque id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupidita-
tem actum est. nec ostenderunt bellum prius, quàm intulerunt: consilio
etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. huius filiam vir- *Proditio.*
ginem auro corrumpit Tatius, vt armatos in arcem accipiat. aquam for-
te ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. accepti obrutam armis neca-
uere: seu, vt vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli causa, ne
quid vsquam fidum proditori esset. additur fabula, quòd vulgò Sabini au-
reas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatosque magna specie an-
nulos ha-

nulos habuerint, pepigisse eam, quod in sinistris manibus haberent. eò scuta F
illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi, quòd in sini-
stris manibus esset, decreto arma petisse dicant: & fraude visam agere, sua
ipsam peremptam mercede. tenuere tamen arcem Sabini: atque inde postera
die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinum-
que collem campi est, complesset: non prius descenderunt in equum, quàm
ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos in aduersum Romani
subiere. Principes vtrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab
Romanis Hostius Hostilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa
animo atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana in-
clinatur acies: fusáque est ad veterem portam Palatij. Romulus & ipse turba
Romuli preces. fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter tuis, inquit, iussus auibus G
hic in Palatino prima vrbi fundamenta ieci, arcem iam scelere emptam Sabi-
ni habent. inde huc armati superata media valle tendunt. at tu pater Deûm
hominúmque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamque
Iupiter Stator. fœdam siste. hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monimentum sit po-
steris, tua præsenti ope seruatam vrbem esse, voueo. Hæc precatus, veluti sen-
sisset auditas preces: Hinc, inquit, Romani, Iupiter optimus, maximus resiste-
re atque iterare pugnam iubet, restitere Romani, tanquam cœlesti voce
iussi. ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis
princeps ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro
spacium est. nec procul iam à porta Palatij erat, clamitans: Vicimus perfidos H
hospites, imbelles hostes. iam sciunt longè aliud esse virgines rapere, aliud
pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimo-
rum iuuenum Romulus impetum facit. ex equo tum fortè Metius pugna-
bat: eo pelli facilius fuit. pulsum Romani persequuntur. & alia Romana
Sabini funduntur. acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu
sequentium trepidante equo coniecit. auerteratque ea res etiam Sabinos tan-

I

K

ti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis, fauore mul-
Redintegratur prælium. torum addito animo, euadit. Romani Sabinique in media conualle duo-
rum montium redintegrant prælium. sed res Romana erat superior.
Tum

A Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat, crinibus passis, *Sabinarum oratio.*
scissaq; veste, victo malis muliebri pauore, ausæ se inter tela volantia inferre:
ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres,
hinc viros orantes, ne se sanguine nefando soceri generiq; respergerent: ne parricidio
macularent partus suos: nepotũ illi, liberûm hi progeniem. si affinitatis
inter vos, si connubij piget, in nos vertite iras. nos causa belli, nos vulnerum ac
cædium viris ac parentibus sumus. melius peribimus, quàm sine alteris vestrûm
viduæ, aut orbæ, viuemus. Mouet res tùm multitudinem, tùm duces. *Pax inter Romanos & Sabinos.*
silentium & repentina fit quies, inde ad fœdus faciendum duces prodeunt:
nec pacem modò, sed ciuitatem vnam ex duabus faciunt, regnũ consociant,
B imperium omne conferunt Romam. Ita geminata vrbe, vt Sabinis tamen aliquid
daretur, Quirites à Curibus appellati. monimentum eius pugnæ, vbi pri- *Quirites unde dicti*
mùm ex profunda emersus palude equum Curtius in vado statuit, Curtium
lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repentè pax chariores Sabinas viris
ac parentibus, & ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaq; cum populum in curias *Curiæ 30. de raptarũ nominibus appellatæ.*
triginta diuideret, nomina earum curijs imposuit. id non traditur, (cum haud
dubiè aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus
suis virorumúe, an sorte lectæ sint, quæ nomina curijs darent. Eodem tempore
& centuriæ tres equitum conscriptæ sunt, Ramnenses ab Romulo, ab Ti- *Centuriæ 3. equitum.*
to Tatio Titientes appellati. Lucerum nominis & originis causa incerta est.
C inde non modò commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit.
Post aliquot annos propinqui regis Tatij legatos Laurentium pulsant. cumque
Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum, & preces
plus poterant. igitur illorum pœnam in se vertit: nam Lauinij, cum ad solenne
sacrificium eò venisset, concursu facto, interficitur. eam rem minus ægrè *Tatius interficitur.*
quàm dignum erat, tulisse Romulũ ferunt, seu ob infidam societatem regni,
seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaq; bello quidem abstinuit: vt tamen
expiarentur legatorũ iniuriæ, regisq́; cædes, fœdus inter Romam Lauiniumq́;
vrbes renouatũ est. Et cũ his quidem insperata pax erat: aliud multò propius,
atq; in ipsis propè portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas propè se con- *Fidenates bellum Romanis inferunt.*
D ualescere opes rati, priusquàm tantũ roboris esset, quantum futurum apparebat,
occupant bellũ facere. iuuentute armata immissa, vastatur agri quod inter
vrbẽ ac Fidenas est. Inde ad læuam versi, quia dextra Tyberis arcebat, cum magna
trepidatione agrestium populantur. tumultusq́; repens ex agris in vrbem
illatus, pro nuncio fuit. excitus Romulus (neq; enim dilationem pati tam vicinum
bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum
locat. ibi modico præsidio relicto, egressus cum omnibus copijs, partem militum
locis circa densa obsita virgulta obscuris subsidere in insidijs iussit. cum
parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso
& minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostem exci-
E uit. fugæ quoque quæ simulanda erat, eadem equestris pugna causam minus
mirabilem dedit. & cum velut inter pugnæ fugæque consilium trepidante
equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repentè portis, effusi
hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad
locum insidiarum. inde subitò exorti Romani, transuersam inuadunt hostium
aciem. addunt pauorem mota è castris signa eorum, qui in præsidio
relicti fuerant. ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè *Fidenates vincuntur.*
quàm Romulus, quique cum eo equites erant, circumagerent frenis equos,
terga vertunt: multoque effusius, quippe vera fuga, qui simulantes
paulo antè secuti erant, oppidum repetebant: non tamen eripuere se
hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarum obijcerentur,
velut

Veientes in fines Romanos excurrunt. tur, velut agmine vno irrumpit. Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi, & consanguinitate. nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt: & quòd ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis quàm iusti more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu: raptam ex agris prædam portantes, Veios rediere. Romanus contrà, postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi vltimæ instructus intentusq; Tyberim transit. quem postquam castra ponere, & ad vrbem accessurum Veientes audiuere: obuiam egreßi, vt potius acie decernerent, quàm inclusi de tectis mœnibusq; dimicarent. ibi viribus nulla parte adiutis, tantum veterani robore exercitus rex Romanus vicit: persecutusq; fusos ad mœnia hostes, vrbe valida muris ac situ ipso munita abstinuit. agros rediens vastat, vlciscendi magis, F
Veientes fusi pacem petunt. quàm prædæ studio. eaq; clade haud minus quàm aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. agri parte mulctatis in centum annos induciæ datę. *Induciæ dantur annorum 100.* Hæc fermè Romulo regnante, domi militięq; gesta. quorum nihil absonum fidei diuinæ originis, diuinitatisq; post mortem creditę, fuit: non animus in regno auito recuperando, non condendę vrbis consilium, non bello ac pace firmandæ. ab illo enim profectu viribus datis tantum valuit, vt in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. multitudini tamen gratior fuit quàm patribus. longè antè alios acceptißimus militum animis, trecentosq; armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solùm, sed etiam in pace habuit. *Celeres.* His immortalibus editis operibus, G cum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subitò coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque, tam denso regem operuit nimbo, vt conspectum eius concioni abstulerit. nec deinde in terris Romulus fuit. *Romulus terris ereptus.* Romana pubes sedato tandem pauore, post-

H

I

quam ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediȷt: vbi vacuam sedem regiam vidit: & si satis credebat patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. deinde à paucis initio facto, Deum Deo natum, regem parentemque vrbis Romanæ saluere vniuersi Romulum iubent: *Romulus Deus creditur.* pacem precibus exposcunt, vti volens propitius suam semper sospitet progeniem.

A niem. Fuiſſe credo tum quoque aliquos, qui diſcerptum regem patrum
manibus taciti arguerent: manauit enim hæc quoque, ſed perobſcura fa-
ma. Illam alteram admiratio viri & pauor præſens nobilitauit. conſilio
etiam vnius hominis addita rei dicitur fides. nanque Proculus Iulius ſolicita
ciuitate deſiderio regis & infenſa patribus, grauis, vt traditur, quamuis ma-
gnæ rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens vr- *Proculi Iulij concio.*
bis huius, prima hodierna luce cœlo repentè delapſus ſe mihi obuium dedit,
cùm perfuſus horrore venerabundusq́ue aſtitiſſem, petens precibus, vt con-
tra intueri fas eſſet: Abi, nuntia, inquit, Romanis, cœleſtes ita velle, vt mea Ro-
ma caput orbis terrarum ſit. proinde rem militarem colant, ſciantq́ue, & ita
B poſteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis reſiſtere poſſe: hæc, in-
quit, locutus, ſublimis abijt. Mirum, quantum illi viro nunciãti hæc fides
fuerit: quamq́ue deſiderium Romuli apud plebem exercitumq́ue facta fide
immortalitatis, lenitum ſit. Patrum interim animos certamen regni ac cu- *Patrum de rege creando diſsidium.*
pido verſabat. nec dum à ſingulis, quia nemo magnoperè eminebat in nouo
populo, peruenerant factiones. inter ordines certabatur. oriundi ab Sabi-
nis, ne, quia poſt Tatij mortem ab ſua parte non erat regnatum in ſocietate
æqua, poſſeſſionem imperij amitterent, ſui corporis creari regem volebant.
Romani veteres peregrinum regem aſpernabantur. in varijs voluntatibus,
regem tamen omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Ti-
C mor deinde patres inceſſit, ne ciuitatem ſine imperio, exercitum ſine duce,
multarũ circa ciuitatum irritatis animis vis aliqua externa adoriretur: & eſſe
igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere, in animum induce-
bat. itaque rem inter ſe centum patres, decem decurijs factis, ſingulisq́ue in
ſingulas decurias creatis, qui ſummæ rerum præeſſent, conſociant. decem
imperitabant, vnus cum inſignibus imperij & lictoribus erat. quinque die-
rum ſpatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuumq́ue
interuallum regni fuit. id ab re, quod nunc quoque tenet nomen, Interre- *Interregnum.*
gnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam ſeruitutem. cen-
tum pro vno dominos factos. nec vltrà, niſi regem, & ab ipſis creatum vide-
D bantur paſſuri. Cùm ſenſiſſent ea moueri patres, offerendum vltrò rati quod
amiſſuri erant, ita gratiam ineunt, ſumma poteſtate populo permiſſa, vt non
plus darent iuris quàm detinerent. decreuerunt enim, vt cùm populus regem *Regem populus iubet, Patres authores fiũt.*
iuſſiſſet, id ſic ratum eſſet ſi patres authores fierent, hodieq́ue in legibus magi-
ſtratibusq́ue rogandis vſurpatur idem ius, vi ademptum: priuſquam popu-
lus ſuffragium ineat, in incertum comitiorũ euentum patres authores fiunt.
Tum interrex concione aduocata: Quod bonum, fauſtum, felixq́ue ſit, in-
quit, Quirites regem create, ita patribus viſum eſt. patres deinde, ſi dignum
qui ſecundus ab Romulo numeretur, crearitis, authores fient. Adeò id gra-
tum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id modò ſciſcerent, iube-
E rentq́ue, vt ſenatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iuſtitia religioq́;
ea tempeſtate Numæ Pompilij erat. Curibus Sabinis habitabat conſultiſ- *Numa Pompilius.*
ſimus vir, vt in illa quiſquam ætate eſſe poterat, omnis diuini atque humani
iuris. Authorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falſò Samium Pytha- *Pythagoras quo tempore vixerit.*
goram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ centum amplius poſt an-
nos, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleamq́ue & Crotonem iu-
uenum æmulantium ſtudia cœtus habuiſſe conſtat. ex quibus locis, & ſi
eiuſdem ætatis fuiſſet, qua fama in Sabinos, aut quo linguæ cõmercio quen-
quam ad cupiditatem diſcendi excitaſſet? quóue præſidio vnus per tot gen-
tes diſſonas ſermone, moribusq́ue perueniſſet? Suopte igitur ingenio tem-
peratum animum virtutibus fuiſſe opinor magis: inſtructumq́ue non tam

peregrinis artibus, quàm disciplina tetrica, ac tristi veterum Sabinorum: quo F
genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto videbantur: tamen neque se quisquam, nec factionis suæ alium, nec denique patrum aut ciuium quenquam præferre illi viro ausi, ad vnum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato in vrbe condenda regnum adeptus est, de se quoque Deos consuli iussit. inde ab augure, cui deinde honoris gratia publicum id perpetuumque sacerdotium fuit: deductus in arcem, in lapide ad meridiem versus consedit. augur ad læuam eius capite velato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem Lituum appellauerunt. inde vbi prospectu in vr- G
bem agrumque capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinauit: dextras ad meridiem partes, læuasque ad septentrionem esse dixit: signum contra quod longissimè conspectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita: Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ esse, vt tua signa nobis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci. Tum peregit verbis auspicia quæ mitti vellet. quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit. qui regno ita potitus, vrbem nouam conditam vi & armis, iure eam legibusque ac moribus de integro condere parat. quibus cùm inter bella assuescere videret non posse H
(quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis bellique fecit: apertus, vt in armis esse ciuitatem: clausus, pacatos circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quòd nostræ ætati dij dederunt vt videremus, post bellum Actiacum ab Imperatore Cæsare Augusto, pace, terra, marique parta. Clauso eo, cùm omnium circà finitimorum societate ac fœderibus iunxisset animos, positis externorum periculorum curis, ne luxuriarent otio animi, quos metus hostium, disciplinaque militaris continuerat: omnium primum rem ad multitudinem I
imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, deorum metum inijciendum ratus est. qui cùm descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Aegeria congressus nocturnos esse: eius se monitu, quæ acceptissima dijs essent, sacra instituere: sacerdotes suos cuique deorum præficere. atque omnium primùm ad cursum lunæ in duodecim menses describit annum. Quem, quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet, desuntque dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe, intercalares mensibus interponendo ita dispensauit, vt vigesimoquarto quoque anno ad metam eandem Solis, vnde orsi essent, plenis annorum omnium spatijs dies congruerent. Idem nefastos dies fastosque fecit, K
quia aliquando nihil cum populo agi vtile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam ipse plurima sacra obibat, ea maximè quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quàm Numæ similes reges putabat fore, iturosque ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis desererentur, flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insignique eum veste, & curuli regia sella adornauit, huic duos flamines adiecit: Marti vnum, alterum Quirino. Virginesq; Vestæ legit: Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate alijsque cærimonijs venerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti
Gradiuo

Numæ regnum defertur.

Augurij ritus.

Iani templum pacis belliq; indicium.

Numæ prudens consilium.

Aegeria Dea.

Annus describitur.

Dierum distinctio.

Flamines creantur.

Vestales virgines.

Salij.

A Gradiuo legit, tunicæq́; pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen, cœlestiaque arma, quæ ancilia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudijs sõlennique saltatu iussit. Pontificem deinde Numam Marcium Marci filium ex patribus legit, eiq́; sacra omnia scripta exsignataque attribuit: quibus hostijs, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent: atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica priuataque sacra pontificis scitis subiecit: vt esset quò consultum plebs veniret: ne quid diuini iuris negligendo patrios ritus, peregrinosque asciscendo turbaretur. Nec cœlestes modò cærimonias, sed iusta quoque funebria, placandosque manes, vt idem pontifex edoceret: quæque prodigia *Pontifex & eius authoritas.*
B fulminibus, aliôue quo viso missa susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio aram in Auentino dicauit: deumque consuluit augurijs quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procurandaque, multitudine omni à vi & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erant, & deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat: vt fides ac iusiurandum, propulso legum ac pœnarum metu ciuitatem regerent. & cùm ipsi se homines in regis, velut vnici exempli, mores formarent: tum finitimi etiam populi, qui ante castra vrbem positam in medio ad solicitandam omnium pacem crediderant: in eam verecundiam adducti sunt, vt ciuitatem to- *Iupiter Elicius.* *Fides & iusiurandum.* *In regis mores se format populus.*
C tam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua: quò quia se persæpe Numa sine arbitris, velut ad congressum deæ inferebat, camœnis eum lucum sacrauit, quòd earum sibi concilia cum coniuge sua Aegeria essent. Et soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato vehi iussit, manuque ad digitos vsque inuoluta rem diuinam facere: significantes fidem tutandam, sedemque eius etiam in dextris sacratam esse. Multa alia sacrificia, locaque sacris faciendis, quæ Argeos pontifices vocant, dedicauit. Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor pacis, quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bel- *Fidei solenne institutum.*
D lo, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus septem & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad interregnum res redijt. Inde Tullum Hostilium, nepotem Hostilij, cuius in infima arce clara pugna aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit, patres authores facti. Hic non solùm proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas viresque, tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem otio ratus, vndique materiam excitandi belli quærebat. Fortè euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Albani ex Romano prædas inuicem agerent. Imperitabat tum C. Cluilius Albæ. vtrinque legati ferè sub idem tempus ad *Romulus 37. annos, Numa 43. regnauit. Tullus Hostilius rex creatur.*
E res repetendas missi. Tullus præceperat suis, ne quid cum Albano prius quàm mandata agerent. satis sciebat, negaturum Albanum, ita piè bellum indici posse. Ab Albanis socordius res acta, excepti hospitio ab Tullo blandè ac benignè, comiter regis conuiuium celebrant. tantisper Romani & res repetiuerant priores: & neganti Albano, bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renuntiant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primùm purgando terunt tempus. Se inuitos quicquam, quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio subigi: res repetitum se venisse: ni reddantur bellum indicere iussos. Ad hæc Tullus: Nuntiate, inquit, regi vestro: regem Romanum deos facere testes, vter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, vt in eum *Semina belli inter Romanos & Albanos.*

A Rex respondit: Quod sine fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. is patrempatratum SP. Fusium fecit, verbena caput capillosque tangens (paterpatratus ad iusiurandum patrandum, id est, sanciendum fit) fœdus, multisque id verbis, quæ longo effata carmine non operæ est referre, peragit. Legibus deinde recitatis: Audi, inquit, Iupiter, audi paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus, vt illa palàm prima postrema ex illis tabulis ceráue recitata sunt, sine dolo malo, vtique ea hic hodie rectissimè intellecta sunt: illis legibus populus Romanus prior non deficiet. si prior defexit publico consilio, dolo malo, tu illo die Iupiter populum Romanum sic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam: tantoque magis ferito, quantò magis potes pollesque. Id vbi dixit, porcum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani, suumque iusiurandum per suum dictatorem, suosque sacerdotes peregerunt. Fœdere icto, tergemini, sicut conuenerat, arma capiunt. Cùm sui vtrosque adhortarentur, Deos patrios, patriam ac parentes, quicquid ciuium domi, quicquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus: feroces & suopte ingenio, & pleni adhortantium vocibus in medium inter duas acies procedunt. Consederant vtrinque pro castris duo exercitus, periculi magis præsentis, quàm curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna positum. itaque ergo erecti suspensique C in minimè gratum spectaculum animo intenduntur. Datur signum: infestisque armis, velut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum suum, sed publicum imperium seruitiumque obuersatur animo, futuraque ea deinde patriæ fortuna, quàm ipsi fecissent. Vt primo statim concursu increpuere arma, micantesque fulsere gladij, horror ingens spectantes perstringit: &

Fœcialis.

Paterpatratus.

B (margin letter at "riam: tantoque")

Tergeminorum pugna de Imperio.

D

neutro inclinata spe, torpebat vox, spiritusque. Consertis deinde manibus, cùm iam non motus tantum corporum, agitatioque anceps telorum armorumque, sed vulnera quoque & sanguis spectaculo essent: duo Romani, super alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum casum cùm conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimes vice vnius,

 quem

quem tres Curiatij circunſteterant. Fortè is integer fuit, vt vniuerſis ſolus ne- F
quaquam par, ſic aduerſus ſingulos ferox: ergo, vt ſegregaret pugnam eo-
rum, capeſſit fugam: ita ratus ſecuturos, vt quemque vulnere affectum cor-
pus ſineret. Iam aliquam tum ſpatij ex eo loco, vbi pugnatum eſt, aufuge-
rat, cùm reſpiciens videt magnis interuallis ſequentes, vnum haud procul
ab ſeſe abeſſe: in eum magno impetu redijt. Et dum Albanus exercitus in-
clamat Curiatijs, vti opem ferant fratri, iam Horatius cæſo hoſte victor ſe-
cundam pugnam petebat. tum clamore qualis ex inſperato pauentium ſo-
let Romani adiuuant militem ſuum: & ille defungi prælio feſtinat. Prius ita-
que quàm alter qui nec procul aberat, conſequi poſſet, & alterum Curiatium
conficit. Iamque æquato Marte ſinguli ſupererant, ſed nec ſpe nec viribus G
pares. alterum intactum ferro corpus, & geminata victoria ferocem in cer-
tamen tertium dabant. alter feſſum vulnere, feſſum curſu trahens corpus,
victusque fratrum ante ſe ſtrage, victori obijcitur hoſti. nec illud prælium
fuit. Romanus exultans: Duos, inquit, fratrum Manibus dedi, tertium, cau-
ſam belli huiuſce, vt Romanus Albano imperet, dabo. Malè ſuſtinenti ar-
Romanus vincit. ma, gladium ſupernè iugulo defigit: iacentem ſpoliat. Romani ouantes ac
gratulantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo propius me-
tum res fuerat. Ad ſepulturam inde ſuorum nequaquam paribus animis
vertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepul-
Sepeliuntur cæsi quo quisq; loco ceciderat. chra extant, quo quiſque loco cecidit. duo Romana vno loco propius Albam, H
tria Albana Romam verſus, ſed diſtantia locis, vt & pugnatum eſt. Priuſquam
inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, impe-
rat Tullus, vti iuuentutem in armis habeat: vſurum ſe eorum opera, ſi bel-
lum cum Veientibus foret. ita exercitus inde domos abducti. princeps Ho-
ratius ibat, tergemina ſpolia præ ſe gerens: cui ſoror virgo, quæ deſponſa
vni ex Curiatijs fuerat, obuia ante portam Capenam fuit: cognitoque ſu-
per humeros fratris paludamento ſponſi, quod ipſa confecerat, ſoluit crines,
& flebiliter nomine ſponſum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni ani-

I

K

mum comploratio ſororis in victoria ſua, tantoque gaudio publico. Stricto
Horatius sororē suam gladio transfigit. itaque gladio, ſimul verbis increpans, transfigit puellam: Abi hinc cum im-
maturo amore ad ſponſum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuiq;, oblita
patriæ.

A patriæ. Sic eat quæcunque Romana lugebit hostem. Atrox visum id facinus patribus plebique: sed recens meritum facto obstabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratiq; ad vulgus iudicij, ac secundum iudicium supplicij author esset: concilio populi aduocato, Duumuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundum legem, facio. lex horrendi carminis erat. Duumuiri perduellionem iudicent. si à Duumuiris prouocarit, prouocatione certato: si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac lege Duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cùm condemnassent: tum alter ex his, P. Horati tibi perduellio-

Duumuiri de Horatij causa iudicant.

B nem iudico, inquit: lictor colliga manus. accesserat lictor, inijciebatque laqueum. tum Horatius, authore Tullo clemente legis interprete, Prouoco, inquit. ita de prouocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo iudicio, maximè P. Horatio patre proclamante, se filiam iure cæsam iudicare. ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse. orabat deinde, ne se, quem paulò antè cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. inter hæc senex iuuenem amplexus, spolia Curatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans: Hunccine, aiebat, quem modò decoratum ouantemque victoria incedentem vidistis Quirites, cum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum o-

Horatius prouocat ad populum.

Horatius pater ad Quirites.

C culi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paulò antè armatæ imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris vrbis huius, arbori infelici suspende: verbera vel intra pomœrium, modò inter illa pila, & spolia hostium: vel extra pomœrium, modò intra sepulchra Curatiorum. quò enim ducere hunc iuuenem potestis, vbi non sua decora eum à tanta fœditate supplicij vindicent? Non tulit populus nec patris lachrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolueruntque admiratione magis virtutis, quàm iure causæ. Itaque vt cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia publica. is quibusdam piacularibus sacrificijs factis, quæ de-

Cædis manifestæ expiatio, summæ iustitiæ exemplum.

D inde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub iugum misit iuuenem. id hodie publicè quoque semper refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulchrum, quo loco corruerat icta, constructum est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. inuidia vulgi, quòd tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, vanum ingenium dictatoris corrupit: &, quoniam recta consilia haud benè euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur, vt prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus quàm virium cernebat esse, ad bellum palàm atque ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fi-

Albani de bello redintegrando cogitát.

Fidenates desciscunt à Romanis.

E denates colonia Romana, Veientibus socijs consilij assumptis, pacto transitionis Albanorum, ad bellum atque arma incitantur. Cùm Fidenæ apertè descissent, Tullus Metio, exercituque eius ab Alba accito, contra hostes ducit. vbi Anienem transijt, ad confluentes collocat castra. Inter eum locum & Fidenas Veientium exercitus Tyberim transierat. Hi & in acie prope flumen tenuère dextrum cornu, in sinistro Fidenates propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos contra legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat quàm fidei: nec manere ergo, nec transire apertè ausus, sensim ad montes succedit. Inde vbi satis subisse sese ratus est, erigit totam aciem: fluctuansque animo vt tereret tempus, ordines explicat. Consilium erat, quà fortuna rem daret, eà inclinare

Albani exercitus proditio.

clinare vires. Miraculo primo esse Romanis, qui proximi steterant, vt nudari F
latera sua sociorum digressu senserunt. inde eques citato equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vouit Salios, fanaq; Pallori ac Pauori, equidem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælium iubet. Nihil trepidatione opus esse: suo iussu circunduci Albanum exercitum, vt Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, vt hastas equites erigere iubeat. Id factum, magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersepsit. qui viderant, id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit, & audiuerant clara voce dictum. & magna pars Fidenatium, vt qui coloni additi Romanis essent,
Latinè sciebant. Itaq; ne subitò ex collibus decursu Albanorum intercluderentur G
ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusoq; Fidenatium cornu in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. nec illi tulêre impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alij arma fœdè iactantes in aquam cæci ruebant: alij, dum cunctantur in ripis: inter fugæ pugnæq; consilium oppressi. non alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator certaminis deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. contrà Tullus Metium benignè alloquitur. quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis
omnibus, vt assolet, vocari ad concionem vtrunq; exercitum iubet. præco- H
nes ab extremo orsi primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, vt regem Romanum concionantem audirent, proximi constitere. ex composito armata circundatur Romana legio. centurionibus datum negotium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit: Romani, si vnquam antè aliàs vllo in bello fuit, quod primum dijs immortalibus gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælium fuit. dimicatum est enim non magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior ac periculosior est) cum proditione ac perfidia sociorum. nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiêre ad montes: nec imperium illud meum,
sed consilium, & imperij simulatio fuit: vt nec vobis ignorantibus deseri vos, I
auerteretur à certamine animus: & hostibus circunueniri se à tergo ratis terror ac fuga inijceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est. ducem secuti sunt, vt & vos, si quò ego inde agmen declinare voluissem, fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli, Metius fœderis Romani Albaniq; ruptor. audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistunt. rex cætera, vt orsus erat, peragit. Quod bonum, faustum, fœlixq; sit populo Romano, ac mihi vobisq; Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est: ciuitatem dare plebi, primores in
patres legere, vnam vrbem, vnam Remp. facere: vt ex vno quondam in duos K
populos diuisa Albana res est, sic nunc in vnum redeat. Ad hæc, Albana pubes inermis ab armatis septa in varijs voluntatibus, communi tamen metu cogente, silentium tenet. tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac fœdera seruare, viuo tibi ea disciplina à me adhibita esset. nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te violata sunt. vt igitur paulò antè animum inter Fidenatem Romanamq; rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum illigat Metium. Deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in vtroque curru corpus, quà inhæserant vinculis membra, *portantes. auertêre omnes

Funduntur Fidenates & Veientes.

Tulli concio.

Metius quadrigis illigatus laceratur.

*Portantes, euertere omniũ, &c.

A omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primum, vltimumq; illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarũ fuit, in alijs

B

C gloriari licet, nulli gentium mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudinẽ traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam vrbem, quæ, vbi intrauere portas, nõ quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse vrbium solet, cum effractis portis, stratisue ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cursus per vrbem armatorum omnia ferro, flammaq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœstitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente cõsilio, rogitantesq; alij alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas, vltimum illud visuri peruagarẽtur. Vt verò *Albani ciues Romam traducuntur.* *Alba diruitur.*
D iam equitum clamor exire iubentium instabat: iam fragor tectorum quæ diruebantur, vltimis vrbis partibus audiebatur: puluisq; ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat: raptim quibus quisq; poterat elatis, cùm larem ac penates, tectaq;, in quibus natus quisq; educatusq; esset, relinquentes exirent: iam continens agmen migrantiũ impleuerat vias: & conspectus aliorũ mutua miseratione integrabat lachrymas: vocesq; etiam miserabiles exaudiebantur, mulierũ præcipue, cùm obsessa ab armatis templa augusta præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egressis vrbẽ Albanis, Romanus passim publica priuataq; omnia tecta adæquat solo. vnaq; hora quadringentorum annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit.
E templis tamẽ deûm (ita enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis: duplicatur ciuium numerus: Cælius additur vrbi mons: &, quo frequentius habitaretur, eam sedẽ Tullus regię capit, ibiq; deinde habitauit. Principes Albanorũ in patres, vt ea quoq; pars reipub. cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganeos, Curiatios, Clœlios: templumq; ordini ab se aucto curiam fecit, quæ Hostilia vsq; ad patrum nostrorum ætatẽ appellata est. & vt omnium ordinũ viribus aliquid ex nouo populo adijceretur, equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodẽ supplemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea tempestate secundum Hetruscos opulentissimæ viris armisque. vtrinque iniuriæ factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ *Templis deûm tempe ratur.* *Albanorũ principes in Patres leguntur.*

niæ fanum mercatu frequenti negotiatores, Romanos comprehensos que- F
Belli Sabini causæ.
rebatur: Sabini suos prius in lucum confugisse, ac Romæ retentos. Hæ cau-
sæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, & suarum virium partem
Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adiectione popu-
li Albani auctam, circumspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina,
proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maximè so-
licitatis ad defectionem animis, voluntarios traxere. & apud vagos quosdam
ex inopi plebe etiam merces valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt. valuitq;
apud Veientes (nam de cæteris minus mirum est) pacta cum Romulo indu-
ciarum fides. Cùm bellum vtrinque summa ope pararetur, vertique in eo res
Sabini superantur.
videretur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum trans- G
ire. pugna atrox ad syluam Malicusam fuit: vbi & peditum quidem robore,
cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equiti-
bus repentè inuectis turbati ordines sunt Sabinorum. nec pugna deinde illis
constare, nec fuga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis cum in
magna gloria, magnisq; opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nun-
In Albano monte lapidibus pluit.
ciatum regi, patribusque est, in monte Albano lapidibus pluisse: quod cùm
credi vix posset, missis ad id visendum prodigium, in conspectu haud aliter,
quàm cùm grandinem venti glomeratam in terras agunt, crebri cecidere cœ-
lo lapides. visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis luco, vt
patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut dijs quoque simul cum patria re- H
lictis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ (vt
fit) obirati cultum reliquerant deûm. Romanis quoque ab eodem prodigio
Nouendiale sacrum.
nouendiale sacrum publicè susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano mon-
te missa (nam id quoque traditur) seu aruspicum monitu. mansit certè solen-
ne, vt quandocunq; idem prodigium nuntiaretur, feriæ per nouem dies age-
Pestilentia.
rentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum est. Vnde cum pigritia mi-
litandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur ab bellicoso rege. salu-
briora etiam credente militiæ quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse
quoq; longinquo morbo est implicitus. tunc adeò fracti simul cum corpore
sunt spiritus illi feroces, vt qui nihil antè ratus esset minus regiũ, quàm sacris I
Superstitionibus rex obnoxius.
dedere animum, repentè omnibus, magnis, paruisq; superstitionibus obno-
xius degeret, religionibusque etiam populum impleret. vulgo iam homines
eum statum rerum, qui sub Numa rege fuerat, requirentes, vnam opem ægris
corporibus relictam, si pax veniaque ab dijs impetrata esset, credebant. Ipsum
regem tradunt, voluentem commentarios Numæ, cùm ibi quædam occulta
solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidis-
se: sed non ritè initum, aut curatum id sacrum esse, nec solùm nullam ei obla-
tam cœlestium speciem, sed ira Iouis solicitati praua religione fulmine ipsum
Tullus fulmine conflagrauit, postquã regnasset annos 32. Ancus Martius rex creatur.
cum domo cõflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & tri-
ginta. Mortuo Tullo, res, vt institutũ iam inde ab initio erat, ad patres redierat, K
hiq; interregẽ nominauerant: quo comitia habente, Ancum Martium regem
populus creauit: patres fuere autores. Numæ Pompilij regis nepos filia ortus
Ancus Martius erat: qui vt regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia pro-
ximum regnum cætera egregium ab vna parte haud satis prosperum fuerat,
aut neglectis religionibus, aut prauè cultis: longeque antiquissimum ratus
sacra publica, vt ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commenta-
rijs regis potificem maximum in Album relata, proponere in publico iubet.
inde & ciuibus ocij cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores
Latini in agrum Romanum excurrunt.
atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnan-
te ictum fœdus erat, sustulerant animos: & cùm incursionem in agrum Ro-
manum

A manum fecissent, repetentibus res Romanis superbè responsum reddunt, desidem Romanum regem intra sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ; & Romuli memor: & præterquam quòd aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cùm in nouo, tùm feroci populo, etiam quòd illi contigisset ocium, sine iniuria id se haud facilè habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporaq; esse Tullo regi aptiora quàm Numæ: vt tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cærimoniæ proderentur: nec gererentur solùm, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus vbi ad fines
B eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunq; gentis sunt, nominat) audiat fas. ego sum publicus nuntius populi Romani, iustè pieq; legatus venio, verbisq; meis fides sit. Peragit deinde postulata, inde Iouem testem facit: Si ego iniustè, impieq; illos homines, illasq; res dedier nuntio populi Romani, mihi exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cùm fines suprascandit, hæc, quicunque ei primus vir obuius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendiq; iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: Audi Iupiter, &
C tu Iuno: Quirine, dijque omnes cœlestes, vosque terrestres, vosque inferni audite: Ego vos testor, populum illum, (quicunque est, nominat) iniustum esse, neque ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum his nuntius Romam ad consulendum redit, confestim rex his fermè verbis patres cõsulebat: Quarum rerum, litium, causarum condixit paterpatratus populi Romani Quiritium patripatrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei, quem primum sententiam rogabat, quid censes? tum ille: Puro pioque duello quærendas censeo, itaque consentio consciscoq;. Inde ordine
D alij rogabantur, quandoq; pars maior eorum, qui aderant, in eandem sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum, vt fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: Quod populi priscorum Latinorum, hominesque prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis iussit esse, senatusq; populi Romani Quiritium censuit, consensit, consciuit, vt bellum cum priscis Latinis fieret: ob eam rem ego populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis bellum indico, fa-
E cioque. Id vbi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modò ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremq; eum posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusque alijs, exercitu nouo conscripto, profectus Politorium vrbem Latinorum vi cepit. secutusq; morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. & cùm circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auentinum nouæ multitudini datum. additi eidem haud ita multo pòst, Tellenis Ficanaq; captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupauerant prisci Latini. eaq; causa diruendæ vrbis eius fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremò omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte

Latini in agrum Romanum excurrunt.

Anci regis ingenium.

Bellicas cærimonias Ancus instituit.

Belli indicendi ritus.

Augetur res Romana hostibus in ciuitatem acceptis.

marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus, F
præsidioque firmata valido erat. & castris in aperto positis, aliquoties exerci-
tus Latinus cominus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus
copijs connixus Ancus, acie primùm vincit. inde ingenti præda potitus, Ro-
mam redit: tum quoq; multis millibus Latinorum in ciuitatē acceptis. qui-
bus vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Murtiæ datæ sedes. Ianiculū quoq;
adiectum, non inopia loci, sed ne quando ea arx hostium esset, id non muro
solùm, sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primùm in
Tyberi facto, coniungi vrbi placuit. Quiritium quoq; fossa, haud paruum
munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incre-
mento rebus auctis, cùm in tanta multitudine hominum, discrimine recte G
Carcer ædificatur. an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem in-
crescentis audaciæ media vrbe imminens foro ædificatur. nec vrbs tantum
hoc rege creuit, sed etiam ager finesq;: sylua Mæsia Veientibus adempta: vsq;
Hostia vrbs conditur. ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia vrbs condita: salinæ
circa factæ: egregieq; rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrij amplificata. Anco
Lucumo Tarquinij vrbs. regnante Lucumo, vir impiger, ac diuitijs potens, Romam commigrauit, cu-
pidine maximè ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi
quoq; peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Damarati Corin-
thij filius erat. qui ob seditiones domo profugus cùm Tarquinijs fortè con-
sedisset, vxore ibi ducta duos filios genuit. nomina his Lucumo, atq; Aruns H
fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium hæres: Aruns prior
quàm pater moritur, vxore grauida relicta. nec diu manet superstes filio pa-
ter: qui cùm ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis
decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, ab in-
opia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum
Tanaquil. cùm diuitiæ iam animos facerent, auxit, ducta in matrimonium Tanaquil,
summo loco nata, & quæ haud facilè ijs, in quibus nata erat, humiliora sine-
ret. ea cùm innupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exule aduena
ortum, ferre indignitatem non potuit. oblitaq; ingenitæ erga patriam chari- I

K

tatis, dummodo virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarqui-
nijs cœpit. Roma est ad id potissimum visa. In nouo populo, vbi omnis re-
pentina

A pentina atq; ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro: regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemq; vna imagine Numæ esse: facilè persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarquinij materna tantum patria esset. Sublatis itaq; rebus, cõmigrant Romam. Ad Ianiculum fortè ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leniter alis pileum aufert: superq; carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut ministerio diuinitus missa, capiti aptè reponit: inde sublimis abijt. accepisse id augurium læta dicitur Tanaquil, perita, vt vulgo Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa & alta sperare complexa virum iubet. eam alitem ea re- *Augurium.*

B gione cœli & eius dei nunciam venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositum capiti decus, vt diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesq; secum portantes, vrbem ingressi sunt, domicilioq; ibi comparato, L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Iam & Romanis conspicuum eum nouitas diuitiæq; faciebant: & ipse quoq; fortunam benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficijsque quos poterat sibi conciliando, adiuuabat: donec in regiam quoq; de eo fama perlata est. notitiamq; eam breui apud regem liberaliter dextreq; obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura, vt publicis pariter ac priuatis concilijs bello domique interesset: & per omnia expertus, postremò tutor etiam liberis re-

C gis testamento institueretur. Regnauit Ancus annos quatuor & viginti, cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. Iam filij prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius instare, vt quamprimum comitia regi creando fierent. quibus indictis, sub tempus pueros venatum ablegauit. isque primus & petisse ambitiosè regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam. Cùm se non rem nouam petere: quippe qui non primus, quod quisquam indignari mirariue posset, sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino solùm, sed etiam ex hoste regem factum. & Numam ignarum vrbis, non petentem in regnum vltrò accitum: se ex quo sui potens fuerit, Romam cum *Ancus regnauit annos 24.* *Tarquinius regnum affectat.*

D coniuge ac fortunis omnibus cõmigrasse. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus officijs fungantur homines, Romæ se quàm in vetere patria vixisse. domi militiæq; sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc eum haud falsa memorantem ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. Ergò virum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quàm augendæ reipub. memor, centum in patres legit, qui deinde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Lati- *Tarquinius rex creatur.* *Minorum gentium Patres 100. leguntur.*

E nis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaque inde maiore, quàm quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiusque quàm priores reges fecit. Tum primùm circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca diuisa patribus, equitibusque, vbi spectacula sibi quisque facerent, fori appellati. Spectauêre, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit equi, pugilesque ex Hetruria maximè acciti. solennes deinde annui mansere ludi, Romani, magnique variè appellati. ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca: porticus, tabernæque factæ. muro quoque lapideo circundare vrbem parabat, cùm Sabinum bellum cœptis interuenit. adeoque ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent hostes, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus *Locorum in Circo delectus.* *Sabinum bellum.*

C posset:

posset: itaq; trepidatum Romæ est. & primò dubia victoria magna vtrinque F
cæde pugnatum est. reductis deinde in castra hostium copijs, datoque spacio
Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxi-
mè suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses, Luceres, quas centurias
Romulus scripserat, addere alias constituit, suoque insignes relinquere nomi-
ne. id quia inauguratò Romulus fecerat, negare Accius Nauius inclytus ea
tempestate augur, neque mutari, neque nouum constitui, nisi aues addixis-
sent, posse. ex eo ira regi mota, eludensque artem (vt ferunt) Agedum, inquit,
diuine tu, inaugura, fierine possit, quod nunc ego mente concipio. Cùm ille
in augurio rem expertus profectò futuram dixisset: Atqui hoc animo agitaui,
inquit, te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aues tuæ G
Accius augur nouacula cotem dissecuit. fieri posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt.
Statua Accij posita capite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradi-
bus ipsis ad læuam curię fuit. cotem quoque eodem loco sitam fuisse memo-
rãt, vt esset ad posteros miraculi eius monimentũ. augurijs certè sacerdotioq;
augurum tantus honos accessit, vt nihil belli domique postea, nisi auspicato
gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum vbi aues non ad-
misissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centurijs quic-
quam mutauit, numero tantum alterum adiecit, vt mille & trecenti equites
in tribus centurijs essent. posteriore modo sub ijsdem nominibus, qui additi
erant, appellati sunt. quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac H
parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur. sed præterquam quòd
viribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis
qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, ardentem in flumen
conijcerent: ventoque iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus impacta
sublicijs cùm hærerent, pontem incendunt. ea quoque res in pugna terrorem
attulit Sabinis, effusis eadem fugam impedijt. multiq; mortales cùm hostem
effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad vrbem cogni-
ta in Tyberi, prius penè, quàm nuntiari posset, insignem victoriam fecere. Eo
prælio præcipua equitum gloria fuit. vtrinque ab cornibus positos, cùm iam
pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, vt I
non sisterent modò Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subi-
Sabini vincuntur. tò in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere.
maxima pars, vt antè dictũ est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius
instandum perterritis ratus, præda captiuisq; Romam missis, spolijs hostium
(votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sa-
binum exercitum inducere: & quanquam malè gesta res erat, nec gesturos
melius sperare poterant, tamen quia consulendi res non dabat spacium, iere
Sabini iterum fusi, pacem petunt. obuiã Sabini tumultuario milite. iterumq; ibi fusi, perditis iam propè rebus,
pacem petiere. Collatia, & quicquid circa Collatiam agri erat, Sabinis adem-
ptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio relictus. dedi- K
Deditionis formula. tosq; Collatinos ita accipio, eamq; deditionis formulam esse. Rex interroga-
uit, Estisne vos legati oratoresq; missi à populo Collatino, vt vos populumq;
Collatinũ dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potestate? Est.
Deditisne vos populum Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, de-
lubra, vtensilia, diuina humanaque omnia, in meam populique Romani di-
Tarquinius triumphans Romã redit. tionem? Dedimus. At ego recipio. Sabino bello perfecto, Tarquinius trium-
phans, Romam redijt. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vni-
uersæ rei dimicationem ventum est. ad singula oppida circunferendo arma
nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea vetus, Cameria, Cru-
stumerium, Ameriola, Medullia, Nomentũ, hæc de priscis Latinis, aut qui ad
Latinos

A Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quanta mole gesserat bella, vt non quietior populus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, vrbem, quam nondum munierat, cingere parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasque interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat bello Sabino, iam præsagiente animo, futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euentuque mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt B multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto, excitum regem. & cùm quidam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina retentum: sedatoq; iam tumultu, moueri vetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam abijsse. Tum abducto in secretum viro Tanaquil: Vidésne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc lumen quondam rebus nostris dubijs futurum, præsidiumque regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publicè priuatimq; decoris omni indulgentia nostra nutriamus. inde puerum liberùm loco cœptum haberi, erudiríque artibus, quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euenit facilè quòd dijs C cordi esset. iuuenis euasit verè indolis regiæ. nec, cùm quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiamque ei suam rex despondit. Hic quacunq; de causa tantus illi honos habitus, credere prohibet serua natum eum, paruumq; ipsum seruisse. eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto Seruij Tullij, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidam viro occiso vxorem, cùm inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt, seruitio partum Romæ edidisse, in Prisci Tarquinij domo. inde tanto beneficio, & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum vt in domo à paruo eductum, in charitate atq; honore fuisse. fortunam matris, quòd capta patria in hostium manus ve-D nerit, vt serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, nō apud regem modò, sed apud patres plebemq; longè maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filij duo etsi antea semper pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modò vicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis, tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidē ad se rediret regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: vt in eadem ciuitate post centesimum ferè annum, quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnum, donec in terris fuerit, id seruus serua natus possideat. tum commune E Romani nominis, tum præcipuè id domus suæ dedecus fore, si Anci regis virili stirpe salua, nō modò aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. ferro igitur eam arcere contumeliā statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàm in Seruium eos stimulabat: & quia grauior vltor cædis, si superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunque alium generū delegisset, eundem regni hæredem facturus videbatur. ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant vterq; agrestibus ferramentis, in vestibulo regiæ quàm potuere tumultuosissimè specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cum ambo regem appellarent, clamorq; eorum penitus in regiam peruenisset, vocati ad regem pergunt. primò vterque vociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, & iussi in vicem dicere, tandem obloqui

Latinos domuit.

Muro lapideo vrbs cingitur.

Prodigium mirabile.

Tarquinius regnauit annos 38.

Tarquinio parantur insidiæ.

loqui desistunt. vnus rem ex composito orditur. dum intentus in eum se rex F
Tarquinius securi feritur. totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictoque in vulnere telo, ambo se foras eijciunt. Tarquinium moribundum cùm qui circà erant

G

H

excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursusque populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eijcit: simul, quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulò comparat: simul si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio properè accito cùm penè exanguem virum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat.
Tanaquil Seruiū ad regnum capessendum solicitat. Tuum est, inquit, Serui, si vir es, regnum: non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. erige te, deosq; duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam circumfuso igni portenderunt. nunc te illa cœ- I
lestis excitet flamma. nunc expergiscere verè. & nos peregrini regnauimus: qui sis, non vnde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cùm clamor impetusque multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in nouam viā versas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur, iubet bono animo esse: sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se redisse: inspectum vulnus absterso cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos visuros. Interim Seruio Tullio iubere populum dicto audientem esse: cum iura redditurum, obiturumque alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de alijs K
consulturum se regem esse simulat. Itaq; per aliquot dies, cùm iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmauit. tum demum palàm facta ex comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi, voluntate patrum regnauit. Anci
Seruius rex à patribus [illegible] liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse opes Seruij nuntiatum est, Suessam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis auxilijs Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberùm animus aduersus Tarquiniū fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberùm esset, duas filias iuuenibus regijs, Lucio atq; Arunti Tarquinijs, iungit. nec rupit tamen fati necessitatem humanis consilijs, quin inuidia regni etiam inter domesticos

A domesticos infida omnia atque infesta faceret. Peropportunè ad præsentis
quietem status bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) alijsq;
Hetruscis sumptum in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullij. fusoque in-
genti hostium exercitu, haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animus peri-
clitaretur, Romam redijt. aggrediturque inde pacis longè maximum opus:
vt quemadmodum Numa diuini autor iuris fuisset, ita Seruium conditorem
omnis in ciuitate discriminis, ordinumque, quibus inter gradus dignitatis
fortunæque aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Censum enim instituit, *Census institutio.*
rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisque munia non
viritim, vt antè, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, centuriasque, *Seruius ciuitatem in classes diuisit.*
B & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex ijs, qui * Valent 1000. coronatos.
*centum millium æris, aut maiorem censum haberent, LXXX. confecit cen-
turias, quadragenas seniorum ac iuniorum, prima classis omnes appellati. se- *Prima classis.*
niores, ad vrbis custodiam vt præsto essent: iuuenes, vt foris bella gererent.
arma his imperata, galea, clypeus, ocreę, lorica, omnia ex ęre, hæc vt tegumen-
ta corporis essent, tela in hostem, hastaque & gladius. additæ huic classi duæ
fabrûm centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, vt machi-
nas in bello ferrent. Secunda classis intra * centum vsq; ad quinque & septua- *Secunda classis.*
ginta millium censum instituta. & ex his senioribus, iunioribusq; viginti con * Valent 750. coronatos.
scriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia
C eadem. Tertiæ classis in * quinquaginta millium censum esse voluit. toti- *Tertia classis.*
dem centuriæ & hæ, eodemque discrimine ætatum factæ: nec de armis quic- * Valent 500. coronatos.
quam mutatum, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census * quinq; & *Quarta classis.*
viginti millium, totidem centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & * Valent 250. coronatos.
verutū datum. Quinta classis aucta, centuriæ triginta factæ. fundas, lapidesq; *Quinta classis.*
missiles hi secum gerebant. in his accensi, cornicines, tibicinesq; in tres centu-
rias distribuiti. * vndecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census * Valent 110. coronatos.
reliquam multitudinem habuit. Inde vna centuria facta est immunis militia.
Ita pedestri exercitu ornato, distributoque, equitū ex primoribus ciuitatis XII. *Equitum centuriæ scribuntur.*
scripsit centurias. sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub ijs- *Sexta classis.*
D dem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. ad equos emendos * dena * Val. 100. coron.
millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ * bi- * Val. 20. coron.
na millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperi-
bus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo tra-
ditum, cæteri seruauerant reges, viritim suffragium eadem vi, eodemque iu- *Viritim suffragium omnibus datum est.*
re promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, vt neque exclusus quis-
quam suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. equites
enim vocabantur primi: LXXX. inde primæ classis centuriæ primum pedi-
tum vocabantur. * ibi si variaret, quod rarò incidebat, vt secundæ classis voca- * Hæc verba videntur nescio
rentur: nec ferè vnquam infra ita descenderent, vt ad infimos peruenirent. quid desiderare.
E Nec mirari oportet, hunc ordinem, qui nunc est, post expletas quinq; & XXX.
tribus, duplicato earum numero, centurijs iuniorum, seniorumq; ad institu-
tam ab Seruio Tullio summam non conuenire. quadrifariam enim vrbe di-
uisa regionibus, collibusq; quæ habitabantur partes, Tribus eas appellauit: vt *Tribus vnde sic appellatæ.*
ego arbitror, ab tributo. nam eius quoque æqualiter ex censu conferendi ab
eodem inita ratio est. neque hæ tribus ad centuriarum distributionem nu-
merumq; quicquam pertinuere. Censu perfecto, quem maturauerat metu
legis de incensis latæ, cum vinculorum minis mortisque edixit, vt omnes
ciues Romani, equites peditesq;, in suis quisq; centurijs in campo Martio pri-
ma luce adessent. ibi instructū exercitum omnem sue, oue, taurilibus lustra-
uit. idque conditum lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est. *Lustrum.*

Millia LXXX. eo lustro ciuium censa dicuntur. Adijcit scriptorum antiquis- F
simus Fabius Pictor, eorum qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad
Vrbs amplificatur.
eam multitudinem vrbs quoq; amplificanda visa est. addit duos colles, Qui-
rinalem Viminalemque. inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, vt loco
dignitas fieret, habitat. aggere & fossis & muro vrbem circundat: ita pomœ-
rium profert. Pomœrium verbi vim solam intuentes, postmœrium inter-
pretantur esse. est autem magis circa murum locus. quem in condendis vr-
Pomœrium cur ita vocatum.
bibus quondam Hetrusci, quà murum ducturi erant, certis circà terminis in-
auguratò consecrabant: vt neque interiore parte ædificia mœnibus conti-
nuarentur, quæ nunc vulgò etiam coniungunt: & extrinsecus puri aliquid
ab humano cultu pateret soli. hoc spacium, quod neque habitari, neq; arari G
fas erat, non magis quòd post murum esset, quàm quòd murus post id, po-
mœrium Romani appellarunt. & in orbis incremento semper, quantum
mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur. Aucta
ciuitate magnitudine vrbis, formatis omnibus domi & ad belli & ad pacis
vsus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus
est, simul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytum Dianæ Ephe-
Dianæ Ephesiæ fanũ.
siæ fanum, id communiter à ciuitatibus Asiæ factum fama ferebat. Cùm
consensum, deosq; consociatos laudaret mirè Seruius inter proceres Latino-
rum, cum quibus publicè priuatimq; hospitia amicitiasque de industria iun-
Romæ fanum Dianæ ædificatur.
xerat, sæpè iterando eadem, perpulit tandem, vt Romæ fanum Dianæ populi H
Latini cum populo Romano facerent. Ea erat confessio, caput rerum Romam
esse: de quo toties armis certatum fuerat. Id quanquam omissum iam ex om-
nium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tentatam armis, videbatur,
De boue visendæ magnitudinis prodigiũ.
vni se ex Sabinis fors dare visa est priuato consilio imperij recuperandi. Bos in
Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine, ac specie
(fixa per multas ætates cornua in vestibulo templi Dianæ monumentum ei
fuère miraculo) habita, vt erat, res prodigij loco est. & cecinère vates, cuius
ciuitatis eam ciuis Dianæ immolasset, ibi fore imperium. idque carmen per-
uenerat ad antistitem fani Dianæ. Sabinus, vt primùm apta dies sacrificio
visa est, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram sta- I
tuit. Ibi antistes Romanus cùm eum magnitudo victimæ celebrata fa-
ma mouisset, memor responsi, Sabinum ita alloquitur: Quidnam tu ho-
spes paras, inquit, inceste sacrificium Dianæ facere? quin tu ante viuo per-
funderis flumine? infima valle præfluit Tyberis. Religione tactus hospes,
qui omnia, vt prodigio responderet euentus, cuperet ritè facta, extemplò de-
scendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem. id mirè
Seruius plebis consensu rex declaratur.
gratum regi, atque ciuitati fuit. Seruius, quanquam iam vsu haud dubiè
regnum possederat, tamen quia interdum iactari voces à iuuene Tarqui-
nio audiebat, se iniussu populi regnare, conciliata prius voluntate plebis,
agro capto ex hostibus viritim diuiso, ausus est ferre ad populum, vellent K
iuberéntne se regnare. tantoque consensu, quanto haud quisquam alius
antè rex est declaratus. Neque ea res Tarquinio spem affectandi regni mi-
nuit: imò eò impensius, quia de agro plebis aduersum patrum voluntatem
senserat agi, criminandi Seruij apud patres, crescendique in curia sibi occasio-
nem datam ratus est, & ipse iuuenis ardentis animi, & domi vxore Tullia in-
quietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici
exemplum, vt tædio regum maturior veniret libertas: vltimumq; regnum
esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius
nepósue fuerit, parum liquet: pluribus tamen authoribus filium credide-
rim. fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenij iuuenem.
His duo-

A His duobus, vt antè dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant, & ipsæ longè dispares moribus. Fortè ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quò diuturnius Seruij regnum esset, constituiq; ciuitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neq; ad cupiditatem, neq; ad audaciam esse, tota in alterum versa Tarquinium, cum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quòd virum nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter similitudo eos, vt ferè fit, malū malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est: ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumelijs parcere de viro ad fratrem, de sorore ad virum: & se rectius
B viduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quàm cum impari iungi, vt elanguescendum aliena ignauia esset, si sibi eum, quo digna esset, dij dedissent virum, domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat. celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor propè continuatis funeribus cùm domos vacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptijs, magis non prohibente Seruio quàm approbante. Tum verò indies infestior Tullij senectus, infestius cœpit regnum esse. iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus: nec nocte, nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent. Non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret. defuisse qui se regno
C dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinij filium, qui habere, quàm sperare regnum mallet. si tu is es, cui nuptam esse me arbitror, & virum, & regem appello: sin minus, eo nunc peius mutata est res, quòd isthic cum ignauia est scelus. quin accingeris? non tibi ab Corintho, nec ab Tarquinijs, vt patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. dij te penates, patrijque, & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat, vocatque regem. aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? quid te vt regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retrò ad stirpem, fratri similior, quàm patri. His alijsque increpando iuuenem instigat, nec conquiescere ipsa potest: si, cum Ta-
D naquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, vt duo continua regna, viro, ac deinceps genero, dedisset: ipsa regio semine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furijs Tarquinius, circumire & prehensare minorum maximè gentium patres, admonere paterni beneficij, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo: tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremò, vt iam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum in forum irrupit: inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro curia sedens, patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Conuenere extemplò: alij iam antè ad hoc præparati: alij metu, ne non ve-
E nisse, fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe vltima orsus, Seruum, seruaq; natum post mortem indignā parentis sui, non interregno, vt anteà inito, non comitijs habitis, non per suffragium populi, non authoribus patribus, muliebri dolo regnum occupasse. ita natum, ita creatum regē, fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienę honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuiq; diuisisse: omnia onera, quæ cōmunia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse cēsum, vt insignis ad inuidiā locupletiorū fortuna esset, & parata: vbi vellet, egentissimis largiretur. Huic orationi Seruius cùm interuenisset, trepido nuntio excitatus, extēplò à vestibulo curię magna voce: Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? qua tu audacia me viuo vocare

Scelerata nuptiæ.

Tulliæ scelesta consilia.

Tarquinius vi regnum affectat.

Seruij & Tarquinij disceptatio.

ausus es patres? aut in sede considere mea? Cùm ille ferociter ad hæc, Se patris F
sui tenere sedem, multò quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem:
satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis. Clamor ab vtri-
usque fautoribus oritur, & concursus populi fiebat in curiam: apparebatque
regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa co-
Tarquinius Seruium è curia deijcit.
gente vltima audere, multo & ætate & viribus validior, medium arripit Ser-
uium: elatumque è curia, in inferiorem partem per gradus deijcit. inde ad co-
gendum Senatum in curia redit. fit fuga regis apparitorum, atque comitum.
ipse propè exanguis, cum semianimis regio comitatu domum se reciperet,
peruenissetque ad summum Cyprium vicum, ab ijs qui missi ab Tarquinio
Seruius interficitur.
fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cæte- G
ro scelere, admonitu Tulliæ id factum. carpento certè, id quod satis constat,
in forum inuecta, nec reuerita cœtum virorum, euocauit virum è curia: re-
gemque prima appellauit. à quo facessere iussa ex tanto tumultu, cùm se do-
mum reciperet, peruenissetque ad summum Cyprium vicum, vbi Dianium
nuper fuit: flectente carpentũ dextra in Virbium cliuum, vt in collem Esqui-
liarum eueheretur, restitit pauidus, atque inhibuit frænos is qui iumenta age-
bat, iacentemque dominæ Seruium trucidatum ostendit. Fœdum inhu-
manumque inde traditur scelus, monumentoque locus est: Sceleratum vi-
cum vocant, quo amens agitantibus furijs sororis, ac viri, Tullia per patris
Inhumanum Tulliæ facinus.
corpus carpentum egisse fertur: partemque sanguinis ac cædis paternæ cru- H

I

ento vehiculo, contaminata ipsa resperſaque tulisse ad penates suos, virique K
sui: quibus iratis, malo regni principio similes propediem exitus sequeren-
Seruius annos regnauit 44.
tur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadraginta, ita vt bono
etiam moderatoque succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæterum id
quoque ad gloriam accessit, quòd cum illo simul iusta ac legitima regna oc-
ciderunt. Idipsum tam mite ac tam moderatũ imperium, tamen quia vnius
esset, deponere eum in animo habuisse quidam authores sunt, nisi scelus in-
testinum liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Inde L. Tarquinius
regnare occœpit, cui Superbo cognomen facta indiderunt: quia socerum ge-
ner sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictitans:
primoresque patrum: quos Seruij rebus fauisse credebat, interfecit. conscius
deinde

A deinde malè quęrendi regni ab ſeipſo aduerſus ſe exemplum capi poſſe, arma-
tis corpus circumſepſit. neq; enim ad ius regni quicquã præter vim habebat.
vt qui neq; populi iuſſu, neque authoribus patribus regnaret. eò accedebat,
vt in charitate ciuium nihil ſpei reponenti metu regnũ tutandum eſſet: quem
vt pluribus incuteret, cognitiones capitalium rerum ſine conſilijs per ſe ſolus
exercebat: perque eam cauſam occidere, in exilium agere, bonis mulctare po-
terat: non ſuſpectos modò aut inuiſos, ſed vnde nihil aliud quàm prædam
ſperare poſſet. Ita patrum præcipuè numero imminuto, ſtatuit nullos in pa-
tres legere, quo contemptior paucitate ipſa ordo eſſet, minusque per ſe nihil
agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de
B omnibus Senatum conſulendi ſoluit. domeſticis conſilijs rempublicam ad-
miniſtrauit: bellum, pacem, fœdera, ſocietates per ſe ipſe cum quibus voluit,
iniuſſu populi ac Senatus fecit, diremitque. Latinorum ſibi maximè gentem
conciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues eſſet. neque hoſpi-
tia modò cum primoribus eorum, ſed affinitates quoque iungebat. Octauio
Mamilio Thuſculano: is longe princeps Latini nominis erat, ſi famæ credi-
mus, ab Vlyſſe deaq; Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat: perq; eas
nuptias multos ſibi cognatos amicosq; eius conciliat. Iam magna Tarqui-
nij authoritas inter Latinorũ proceres erat, cùm in diem certam vt ad lucum
Ferentinæ conueniant, indicit: eſſe, quæ agere de rebus communibus velit.
C Conueniunt frequentes prima luce. ipſe Tarquinius diem quidem ſeruauit,
ſed paulo antè quàm ſol occideret, venit. multa ibi toto die in concilio varijs
iactata ſermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in abſen-
tem Tarquinium erat inuectus. Haud mirum eſſe, Superbo ei inditum Ro-
mæ cognomen (iam enim ita clàm quidam muſſitantes, vulgò tamen eum
appellabant) an quicquam ſuperbius eſſe quàm ludificari ſic omne nomen
Latinum? principibus longè ab domo excitis, ipſum, qui concilium indixerit
non adeſſe. tentari profectò patientiam, vt ſi iugum acceperint, obnoxios pre-
mat: cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod ſi ſui
benè crediderint ciues, aut ſi creditum illud & non raptũ parricidio ſit: crede-
D re & Latinos, quanquam ne ſic quidem alienigenę deberent. ſin ſuos eius pœ
niteat, quippe qui alij ſuper alios trucidentur, exulatũ eant, bona amittant,
quid ſpei melioris Latinis portendi? ſi ſe audiant, domum ſuam quenq; inde
abituros: neq; magis obſeruaturos diem concilij, quàm ipſe, qui indixerit, ob-
ſeruet. Hæc atq; alia eodem pertinentia ſeditioſus facinoroſusq; homo, hisq;
artibus opes domi nactus, cùm maximè diſſereret, interuenit Tarquinius. Is
finis orationi fuit. Auerſi omnes ad Tarquinium ſalutandũ. Qui ſilentio fa-
cto, monitus à proximis vt purgaret ſe, quòd id tẽporis veniſſet, diſceptatorẽ
ait ſe ſumptum inter patrem & filium cura reconciliandi eos in gratiam, mo-
E ratum eſſe. & quia ea res exemiſſet illum diem, poſtero die acturum, quæ con
ſtituiſſet. Ne id quidem Turnum tuliſſe tacitum ferunt. dixiſſe enim nullam
breuiorem eſſe cognitionem, quàm inter patrem & filium, paucisq; tranſigi
verbis poſſe: ni pareat patri, habiturum infortunium eſſe. Hæc Aricinus in
regem Romanum increpans ex concilio abijt. Quam rem Tarquinius ali-
quanto, quàm videbatur, ægrius ferens, cõfeſtim Turno necem machinatur,
vt eundem terrorem, quo ciuium animos domi oppreſſerat, Latinis inijceret.
& quia pro imperio palàm interfici non poterat, oblato falſo crimine inſontẽ
oppreſſit. per aduerſæ factionis quoſdam Aricinos ſeruum Turni auro corru-
pit, in diuerſorium eius vim magnam gladiorum inferri clàm ſineret. ea cum
vna nocte perfecta eſſent, Tarquinius paulò ante lucem accitis ad ſe principi-
bus Latinorum, quaſi re noua perturbatus, moram ſuam heſternã, velut deo-
rum

Tarquinij Superbi mores & res geſtæ, tum ab initio regni.

Tarquinius peregrinos metu ſuorum ſibi conciliat.

Turnus Herdonius in Tarquinium inuehitur.

Tarquinius dolo necem Turno machinatur.

rum quadam prouidentia illatam, ait saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno F
dici sibi in primoribus populorum parari necem, vt Latinorum solus impe-
rium teneat. aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse,
quòd author concilij abfuerit, quem maximè peteret. inde illam absentis in-
sectationem esse natam, quòd morando spem destituerit. non dubitare, si ve-
ra deferantur, quin prima luce, vbi ventum in concilium sit, instructus cum
coniuratorum manu, armatusq; venturus sit. dici gladiorum ingentem nu-
merum esse ad eum conuectum. id vanum necne sit, extemplò sciri posse. ro-
gare eos, vt inde secum ad Turnũ veniant. Suspectam fecit rem, & ingenium
Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinij, quòd videbatur ob eam
differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendũ animis, tamen G
nisi gladijs deprehensis, cætera vana existimaturi. vbi est eò ventum. Turnum
ex somno excitatum circunsistunt custodes: comprehensisq; seruis, qui cha-
ritate domini vim parabant, cum gladij abditi ex omnibus locis diuerticuli
Turnus capitur, & indicta causa neci datur.
protraherentur: enimuerò manifesta res visa, iniectæque Turno catenæ: &
confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. ibi tam
atrox inuidia orta est, gladijs in medio positis, vt indicta causa nouo genere
lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ crate supernè iniecta, saxisq; conge-
stis, mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis, Tarquinius, collau-
datisq;, qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita pœna af-
Tarquinij ad Latinos oratio.
fecissent, ita verba fecit: Posse quidem se vetusto iure agere, quòd cùm omnes H
Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis
Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium. cæterùm se vtilita-
tis id magis omnium causa censere, vt renouetur id fœdus: secundaque po-
tius fortuna populi Romani, vt participes Latini fruantur, quàm vrbium ex-
cidia, vastationesq; agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante, per-
pessi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum La-
Renouatur fœdus cum Latinis.
tinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. cæterùm & capita
nominis Latini stare, ac sentire cum rege videbant, & Turnus sui cuique pe-
riculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus, in-
dictumq; iunioribus Latinorum, vt ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ I
armati frequentes adessent. Qui vbi ad edictum Romani regis ex omnibus
populis conuenere: ne ducem suum, néue secretum imperium, propriáue si-
gna haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisque, vt ex binis singu-
los faceret, binosque ex singulis. ita geminatis manipulis, centuriones impo-
suit. Nec vt iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit. quin ea arte æquas-
set superiores reges, ni degeneratum in alijs, huic quoque decori offecisset. Is
Tarquinius Volscis bellum mouit.
primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit:
** Id est, tantũ auri argentiq;, vt in pecunia fierent 40. talenta: Quæ valent 24000. coron.*
Suessamq; Pometiam ex his vi cepit. vbi cum diuendita præda * XL. talenta
argenti auriq; recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi,
quæ digna deùm hominumq; rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam K
loci maiestate esset. captiuam pecuniam in ædificationem eius templi sepo-
suit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam vr-
bem nequicquam vi adortus, cùm obsidendi quoq; vrbem spes pulso à mœ-
nibus adempta esset, postremò minimè arte Romana, fraude ac dolo aggres-
sus est. nam cùm velut posito bello fundamentis templi iaciendis, alijsque vr-
Tarquinij filius Sextus Gabios dolo transfugit.
banis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex
tribus erat, transfugit ex cõposito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem
conquerens. Iam ab alienis in suos vertisse superbiam: & liberorum quoque
eum frequentiæ tædere, vt quam in curia solitudinem fecerit, domi quoq; fa-
ciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. se quidem inter te-
la &

A la ad gladios patris elapsum, nihil vsquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinij credidisse. nam ne errarent, iminere his bellũ, quod positũ simuletur: & per occasionem cum incautos inuasurum. Quòd si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium: pulsumq; se inde, Volscos, & Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atq; impijs supplicijs tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cùm, si nihil mouerentur, infensus ira porrò inde abiturus videretur: benignè ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad vltimum in liberos esset: in seipsum postremò sę- *Sextus benignè ab Gabinis excipitur.*
B uiturum, si alia desint. sibi verò gratum aduentum eius esse: futurumq; credere breui, vt illo adiuuante, ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. vbi cùm de alijs rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent, ipsi identidem belli autor esset, in eo sibi præcipuam prudentiam assumere: quòd vtriusq; populi vires nosset, sciretq; inuisam profectò superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cùm sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisque omnibus ad fallendum instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. ibi cum inscia multitudine,
C quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiosque fierent, quibus plerunque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere. apud milites verò obeundo pericula ac labores, pariter prædam munificè largiendo, tanta charitate esse, vt non pater Tarquinius potentior Romæ, quàm filius Gabijs esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum è suis vnum sciscitatum Romam ad patrẽ mittit, quidnam se facere vellet: quandoquidẽ vt omnia vnus ipse Gabijs posset, ei dij dedissent. Huic nuntio, quia credo dubiæ fidei videbatur, nihil voce responsum est. rex velut deliberabundus, in hortũ ædium transit sequente nuntio filij. ibi inambulans ta- *Sextus ad Tarquinium mittit nuntium.*

D

E

citus summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando expectandoq; responsum nuntius fessus, vt re imperfecta, redit Gabios: quæ di- *Summa papauerum capita decutit Tarquinius.*

xerit

xerit ipſe, quæque viderit, refert. ſeu ira ſeu odio, ſeu ſuperbia inſita ingenio, F
nullam eum vocem emiſiſſe: Sexto vbi quid vellet parens, quídue præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios ſua ipſos inuidia opportunos interemit. multi palàm, quidam, in quibus minus ſpecioſa criminatio erat futura, clàm interfecti. patuit quibuſdam volentibus fuga, aut in exilium acti ſunt: abſentiumque bona iuxtà atque interemptorum diuiſa fuere. Largitionis inde prædæque & priuati dulcedine commodi, ſenſus malorum publicorum adimi, donec orba conſilio auxilioque Gabina res regi Romano ſine vlla dimicatione in manum traditur.

Gabini parent regi Romano.

Gabijs receptis, Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit, fœdus cum Thuſcis renouauit. Inde ad negotia vrbana animum conuertit. G
quorum erat primum, vt Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni ſui nominiſque relinqueret. Tarquinios reges ambos, patrem vouiſſe, filium perfeciſſe. & vt libera à cæteris religionibus area eſſet tota Iouis templique eius quod inædificaretur, exaugurare fana ſacellaque ſtatuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primùm in ipſo diſcrimine aduerſus Romulum pugnæ vota, conſecrata inaugurataque poſtea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouiſſe numen ad indicandam tanti imperij molem traditur deos. nam cùm omnium ſacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. idq; omen auguriumque ita acceptum eſt, non motam Termini ſedem, vnumq; eum deorũ non euocatum ſacratis ſibi finibus, firma ſtabiliaque cuncta portendere. H

Termini non mota sedes.

Hoc perpetuitatis auſpicio accepto, ſecutum aliud magnitudinem imperij portendens prodigium eſt. caput humanum integra facie aperientibus fundamẽta templi dicitur apparuiſſe. quæ viſa ſpecies haud per ambages arcem eam imperij, caputque rerum fore portendebat. idque ita cecinere vates, quique in vrbe erant, quoſq; ad eam rem conſultandam ex Hetruria acciuerant.

Prodigium.

Augebatur ad impenſas regis animus. itaq; Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi deſtinatæ erant, vix in fundamenta ſuppeditauere. Eo magis Fabio, præterquàm quòd antiquior eſt, crediderim *XL ea ſola talenta fuiſſe: quàm Piſoni, qui *XL millia pondo argenti ſepoſita in eam rem ſcribit. quam ſummam pecuniæ, neque I
ex vnius tum vrbis præda ſperandam: & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exuperaturam.

**24000. coron.*
**400000. coron.*

Intentus perficiendo templo, fabris vndique ex Hetruria accitis, non pecunia ſolùm ad id publica eſt vſus, ſed operis etiam ex plebe. qui cùm haud paruus & ipſi militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur, ſe templa deûm exædificare manibus ſuis: quæ poſthac & ad alia vt ſpecie minora, ſic laboris aliquantò maioris traducebantur opera, foros in circo faciendos, cloacamque maximam receptaculum omnium purgamentorum vrbis ſub terram agendam. quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & vrbi multitudinem, vbi vſus non eſſet, oneri rebatur eſſe: & colonis mittendis occupari latius imperij fines volebat: Signiam Circeioſque colonos miſit, præſidia vrbi futura terra marique. K

Coloniæ mittuntur.

Hæc agenti, portentum terribile viſum, anguis ex columna lignea elapſus, cùm terrorem fugamque in regiam feciſſet, ipſius regis non tam ſubito pauore perculit pectus, quàm anxijs impleuit curis. Itaq; cùm ad publica prodigia Hetruſci tantum vates adhiberentur, hoc velut domeſtico exterritus viſu, Delphos ad maximè inclytum in terris oraculum mittere ſtatuit. neque reſponſa ſortium vlli alij committere auſus, duos filios per ignotas ea tempeſtate terras, ignotiora maria in Græciam miſit. Titus & Aruns profecti. comes his additus L. Iunius Brutus, Tarquinia ſorore regis natus, iuuenis longè alius ingenio quàm

Portentum.

Iunij Bruti ingenium.

A quàm cuius simulationem induerat. Is, cùm primores ciuitatis (in quibus fra-
trem suum ab auunculo interfectum) audisset, neq; in animo suo quicquam
regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere, statuit con-
temptu tutus esse, vbi in iure parum præsidij esset. Ergo ex industria factus ad
imitationem stultitiæ, cùm se suaque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque
haud abnuit cognomen: vt sub eius obtentu cognominis liberator ille popu-
li Romani animus latens aperiretur tempore suo. Is tum ab Tarquinijs ductus
Delphos, ludibrium verius quàm comes, aureum baculum inclusum cor-
neo cauato ad id baculo tulisse donū Apollini dicitur, per ambages effigiem
ingenij sui. Quò postquàm ventum est, perfectis patris mandatis, cupido in- *Delphicum oraculum de osculo matri ferendo.*
B cessit animos iuuenum sciscitandi, ad quem eorum regnum Romanum esset
venturum. ex infimo specu vocem redditam ferunt: Imperium summum Ro-
mæ habebit, qui vestrûm primus ô iuuenes osculum matri tulerit. Tarquinij,
vt Sextus qui Romæ relictus fuerat, ignarus responsi, expersque imperij esset,
rem summa ope taceri iubent, ipsi inter se vter prior cùm Romam redisset, ma-
tri osculum daret, sorti permittunt. Brutus aliò ratus spectare Pythicam vo-
cem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quòd ea com-
munis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam, vbi aduersus
Rutulos bellum summa vi parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens vt in *Bellum aduersus Rutulos.*
ea regione atque in ea ætate, diuitijs præpollens. eaque ipsa causa belli fuit,
C quòd rex Romanus, tum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorū ope-
rum, tum præda delinire popularium animos studebat, præter aliam super-
biam regno infestos etiam, quòd se in fabrorum ministerio, ac seruili tandiu
habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res est, si primo impetu capi Ar-
dea posset. vbi id parum processit, obsidione munitionibusque cœpti premi
hostes. In ijs statiuis (vt fit) longo magis quàm acri bello satis liberi commea-
tus erant: primoribus tamen magis, quàm militibus. regij quidem iuuenes
interdum otium conuiuijs comessationibusque inter se terebant. Fortè po- *De vxorum præstantia certamen in conuiuio habitum.*
tantibus his apud Sex. Tarquinium, vbi & Collatinus cœnabat Tarquinius
Egerij filius, incidit de vxoribus mentio, suam quisque laudare miris modis.
inde certamine accenso, Collatinus negat verbis opus esse. paucis id quidem
D horis posse sciri, quantum cæteris præstet Lucretia sua. quin si vigor iuuentæ
inest, conscendimus equos? inuisimusque præsentes nostrarum ingenia? Id-
que cui spectatissimum sit, quod nec opinato viri aduentu occurrerit ocu-
lis. incaluerant vino. age sanè, omnes citatis equis aduolant Romam. quò
cùm primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam:
vbi Lucretiam haudquaquam vt regias nurus, quas in conuiuio luxuque
cum æqualibus viderant, tempus terentes, sed nocte sera deditam lanæ inter
lucubrantes ancillas in medio ædium sedentem inueniunt. Muliebris certa- *Lucretia reliquis mulieribus præfertur.*
minis laus penes Lucretiam fuit. adueniens vir Tarquinijque excepti beni-
gnè. victor maritus comiter inuitat regios iuuenes. ibi Sex. Tarquinium ma-
E la libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas
incitat. & tum quidē ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis in-
teriectis diebus, Sex. Tarquinius inscio Collatino cum comite vno Colla- *Sextus Tarquinius Lucretiæ vim affert.*
tiam venit. vbi exceptus benignè ab ignaris consilij, cùm pòst cœnam in ho-
spitale cubiculum deductus esset: amore ardens postquàm satis omnia tuta
circà, sopitique omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam
venit, sinistraque manu mulieris pectore oppresso, Tace Lucretia, inquit, Sex.
Tarquinius sum. ferrum in manu est: moriere, si emiseris vocem. Cùm paui-
da è somno mulier nullam opem, propè mortem imminentem videret, tum
Tarquinius fateri amorem, orare: miscere precibus minas: versare in omnes

D partes

partes muliebrem animum. vbi obstinatã videbat, & ne mortis quidem me- F
tu inclinari, addit ad metum dedecus. cum mortua iugulatũ seruum nudum
positurũ ait, vt in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cùm vicisset
obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectusq; inde Tarquinius fe-
rox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo nuntiũ Ro-
Lucretia patrem & virum conuocat. mam eundem ad patrẽ, Ardeamq; ad virum mittit, vt cum singulis fidelibus
amicis veniant: ita facto maturatoq; opus esse, rem atrocem incidisse. Sp. Lu-
cretius cum P. Valerio Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum
quo fortè Romam rediens, ab nuntio vxoris erat cõuentus. Lucretiam seden-
tem mœstã in cubiculo inueniũt. aduentu suorum lacrymæ obortæ. quęren-
tiq; viro, satin' saluæ? maximè, inquit. quid enim salui est mulieri amissa pudi- G
citia? vestigia viri alieni Collatine in lecto sunt tuo. cæterũ corpus est tantum
violatũ, animus insons: mors testis erit: sed date dextras fidẽq;, haud impunè
adultero fore. Sex. est Tarquinius, qui hostis pro hospite priore nocte vi arma-
tus mihi sibiq;, si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium. Dant ordine

H

I

omnes fidem: cõsolantur ægrã animi, auertendo noxam ab coacta in autho-
rem delicti. mentem peccare, non corpus: & vnde consilium abfuerit, cul-
pam abesse. Vos, inquit, videritis, quid illi debeatur. ego me, & si peccato ab-
soluo, supplicio non libero. nec vlla deinde impudica Lucretiæ exemplo vi-
Lucretia sibi mortem cultro in corde defixo consciscit. uet. Cultrum, quem sub veste abditum habebat, eum in corde defigit: pro-
lapsaque in vulnus, moribunda cecidit. Conclamant vir paterque. Brutus K
illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum, manantem
cruore præ se tenens, Per hunc, inquit, castissimum ante regiam iniuriam
sanguinem iuro, vosque dij testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum
scelerata coniuge, & omni liberorum stirpe, ferro, igni, quacunque dehinc vi
possim, exacturum: nec illos, nec alium quenquam regnare Romæ passurum.
Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretio ac Valerio stupentibus mira-
culo rei, vnde nouum in Bruti pectore ingenium. vt præceptum erat, iurant:
totiq; ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum vo-
cantem, sequũtur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus, in forum deferunt,
concientq; miraculo (vt fit) rei nouæ atque indignitate homines. pro se quis-
que

A que scelus regium ac vim queruntur, mouet tum patris mœstitia: tum Brutus castigator lacrymarum atq; inertium querelarum, authorq; quod viros, quod Romanos deceret, arma capiendi aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisq; iuuenum cum armis voluntarius adest: sequitur & cætera iuuentus. inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas, custodibusq; datis, ne quis cum motum regibus nuntiaret: cæteri armati duce Bruto Romã profecti. vbi eò ventum est, quacunq; incedit armata multitudo, pauorem ac tumultum facit. rursus vbi anteire primores ciuitatis vident, quicquid sit, haud temerè esse rentur. nec minorem motum animorum Romæ tam atrox res facit, quàm Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus locis vrbis in forũ curritur. quò simul ventum est, B præco ad tribunum Celerum, in quo tum magistratu fortè Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita, nequaquam eius pectoris ingenijque quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sex. Tarquinij, de stupro infando Lucretiæ & miserabili cæde, de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ causa mortis indignior ac miserabilior esset. addita superbia ipsius regis, miseriæq; & labores plebis in fossas cloacasq; exhauriendas demersæ. Romanos homines victores omnium circà populorũ, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. indigna Seruij Tullij regis memorata cædes, & inuecta corpori patris nefando vehiculo filia, inuocatiq; vltores parentum dij. His atrocioribusq;, credo, alijs, quæ præsens rerum indignitas haud quaquam relatu C scriptoribus facilia subijcit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, vt imperium regi abrogaret, exulesq; esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis. ipse iunioribus qui vltrò nomina dabant lectis armatisq;, ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. imperium in vrbe Lucretio præfecto vrbis iam antè ab rege instituto, reliquit. Inter hunc tumultũ Tullia domo profugit: execrantibus quacunq; incedebat. inuocantibusq; parentum furias viris mulieribusq;. Harum rerum nuntijs in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius fieret, eodemque ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam, Tarquinius Romã, venere D runt. Tarquinio clausæ portæ, exiliumq; indictum: liberatorem vrbis læta castra accepere, exactiq; inde liberi regis, duo patrem secuti sunt, qui exulatum Cære in Hetruscos ierunt. Sex. Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab vltoribus veterum simultatum, quas sibijpse cædibus rapinisq; conciuerat, est interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos v. & xx. Regnatum Romæ ab condita vrbe ad liberatam annos CCXLIIII. Duo consules inde comitijs centuriatis à præfecto vrbis ex commentarijs Seruij Tullij creati sunt, L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

Brutus author est arma capiendi aduersus Tyrannos.

Imperium Tarq[illegible] abrogatur.

Brutus ab exe[illegible] nigne excipi[illegible]

L. Tarquini[illegible] bus annos r[illegible] XXV.

Anni ab vrbe co[illegible]ta CCXLIIII.

L. Iunius Brutus & L. Tarquinius Collatinus primi Consules creati.

E

EPITOME LIBRI II.

Brutus iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum: Tarquinium Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare, & ciuitate cedere. bona regum diripi iussit: agrum Marti consecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoq;, & fratrus filios, quia coniurauerant de recipiendis regibus, securi percussit: seruo indici, cui Vindicius nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta est apellata: Cum aduersus reges, qui contractis Veientium, & Tarquiniorum copijs bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi commortuus est: eumq; matronæ annum luxerunt. P. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorum, bello pro Tarquinijs suscepto, cum ad Ianiculum venisset, ne Tyberim transiret, virtute Coclitis Horatij prohibitus est. qui, dum alij pontem sublicium rescindunt, solus Hetruscos sustinuit: & ponte rupto, armatus se in flumen misit: & ad suos tranauit. Alterum accessit virtutis exemplum à Mutio: qui, cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, comprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est: dixitq; tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus. ex quibus virgo vna Clœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset, à Porsena honorificè remissa, equestriq; statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tarquinium

 Superbum

Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferentem. A. Posthumius dictator prosperè pugnauit apud lacum Regillum. Plebs, cum propter nexos ob aes alienū Sacrum in montē secessisset, consilio Menenij Agrippae à seditione reuocata est. Idem Agrippa cùm decessisset, propter paupertatē publico impendio elatus est. Tribuni plebū quinq; creati sunt. Oppidū Volscorum Corioli captum est virtute & opera Cn. Martij, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinus vir de plebe, cum in visu admonitus esset, vt de quibusdam religionibus ad Senatum perferret: & neglexisset, amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad Senatum lectica, eadem illa indicauerat, vsu pedum recepto, domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus, exercitum hostium vrbi primò admouisset, & missi ad eum primùm legati, postea sacerdotes frustrà deprecati essent: ne bellum patriae inferret: Veturia mater, & Volumnia vxor impetrauerunt ab eo, vt recederet. Lex agraria primùm lata est. Sp. Cassius consularis regni crimine damnatus est, necatusq;. Oppia virgo Vestalis ob incestum viua defossa est. Cum vicini hostes Veientes incommodi magis, quàm graues essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit: misitq; in id trecentos sex armatos: qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus caesi sunt: vno impubere domi relicto. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus malè pugnatum esset, decimum quenq; militum fuste percussit. Res praeterea aduersum Volscos, & Aequos & Veientes, & seditiones inter Patres, plebemq; continet. F

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloq; gestas, annuos magistratus imperiaq; legū potentiora quàm hominū peragam. quę libertas vt lętior esset, proximi re G gis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, vt haud immeritò omnes deinceps conditores partium cœptae vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctae multitudini addiderunt, numerentur. neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriae Superbo exacto rege meruit: pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturae cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarumq; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatem aut certè impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribunitijs procellis? & in aliena vrbe cum patribus H serere certamina, priusquam pignora coniugum ac liberorū, charitasq; ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? dissipatae res nondū adultae discordia forent: quas fouit tranquilla moderatio imperij, eoq; nutriendo perduxit, vt bonam frugem libertatis maturis iam viribus ferre possent. libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factū est, quàm quod diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere. id modò cautum est, ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior concedente collega fasces habuit: qui nō acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Omnium primùm auidum nouae libertatis populum, ne I postmodum flecti precibus aut donis regijs posset, iureiurando adegit, neminem Romae passuros regnare. deindè quo plus virium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, caedibus regis diminutum patrum numerum primoribus ęquestris gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit. traditumq; inde fertur, vt in senatum vocarentur, qui patres, quíque conscripti essent. conscriptos videlicet nouum senatum appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendosque patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. & quia quaedam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum desiderium esset, regem sacrificulum creant. id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid li- K bertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. ac nescio an nimis vndiq; eam minimis quoq; rebus muniendo, modum excesserint: consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderit, nomē inuisum ciuitati fuit. Nimium Tarquinios regno assuesse, initium à Prisco factum. regnasse deinde Seruium Tullium. ne interuallo quidem facto oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium, velut haereditatē gentis, scelere ac vi repetisse. pulso Superbo, penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos viuere. non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primò sensim tentantium animos sermo per totam ciuitatē est datus, solicitatamq; suspicione plebem Brutus ad concionem

Ex consulibus alter tantùm fasces habebat.

Iureiurando cautum est, neminem Romae regnaturum.

Conscripti.

Rex sacrificulus.

Tarquiniorum etiam nomē populo inuisum.

A cionem vocat: ibi omnium primum iusiurandum populi recitat, neminem regnare passuros, nec esse Romę vnde periculum libertati foret. id summa ope tuendum esse, neq; vllam rem quæ eò pertineat, contemnendam. inuitum se dicere hominis causa: nec dicturum fuisse, ni charitas reipublicę vinceret. non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse: regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiam in imperio esse. id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua voluntate L. Tarquini remoue metum. meminimus, fatemur: eiecisti reges. absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomē. res tuas tibi non solum reddent ciues tui, authore me: sed si quid deest, munificè augebunt. amicus abi, exonera ciuitatem vano forsi-
B tan metu. ita persuasum est animis, cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum. Consuli primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. dicere deinde incipientem primores ciuitatis circumsistunt, eadem multis precibus orant. & cæteri quidem mouebant minus. postquam Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer præterea ipsius agere variè, rogando alternis suadendoq; cœpit, vt vinci se consensu ciuitatis pateretur: timens consul, ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additaq; alia insuper ignominia, acciderent, abdicauit se consulatu: rebusq; suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex senatusconsulto ad populum tulit, vt omnes Tarquiniæ gentis exules essent. collegam sibi comitijs centuriatis crea-
C uit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat. Cùm haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquinijs imminere, id quidem spe omnium serius fuit. cæterum id quod non timebant: per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ij tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, æquales sodalesq; adolescentiū Tarquiniorum, assueti more regio viuere. eam tum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam vertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominem esse, à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atq; inimicum discrimē nosse. leges rem surdam, inexorabilem esse, salubrio-
D rem melioremque inopi quàm potenti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris. periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. Ita iam sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione reditus, bona tantum repetentes. eorum verba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne non reddita belli causa, reddita belli materia & adiumentum essent. Interim legati cùm alijs alia moliri, apertè bona repetentes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tanquā ad id, quod agi videbatur, ambientes nobilium adolescentium animos pertentabant. à quibus placidè oratio accepta est. his literas ab Tarquinijs reddunt: & de accipiendis clàm noctè in vrbem regibus colloquuntur. Vitellijs
E Aquilijsq; fratribus primò commissa res est. Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamq; ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus Tiberiusque: eos quoq; in societatem consilij auunculi assumunt. præterea & nobiles aliquot adolescentes conscij assumpti, quorum vetustate memoria abijt. Interim cum in senatu vicisset sententia quæ censebat reddenda bona: eamque ipsam causam moræ in vrbe haberent legati, quod spatium ad vehicula comparanda à consulibus sumpsissent, quibus regū asportarent res: omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt: euincuntq; instando, vt literæ sibi ad Tarquinios darentur, nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ vt pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt, nam cum, pridie quàm legati ad Tarquinios proficiscerentur, &

L. Tarquinius abdicauit se Consulatu.

Romana iuuentus auidior Regiæ licentiæ quàm ciuilis libertatis.

Rex.

Leges.

Coniuratio adolescentum nobilium de regibus clàm recipiendis.

cœnatum fortè apud Vitellios esset, coniuratiq; ibi, remotis arbitris, multa inter se de nouo (vt fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis vnus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, vt literæ legatis darentur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. postquam datas sen- F

Coniuratio detegitur. sit, rem ad consules detulit. Cōsules ad deprehendendos legatos coniuratosq; profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere: literarum in primis habita cura, ne interciderent. proditoribus extemplò in vincula coniectis, de legatis paululum addubitatum est: & quanquam visi sunt commisisse, vt hostium loco essent, ius tamen gentium valuit. De bonis regijs quæ reddenda antè censuerant, res integra refertur ad patres. illi victi ira vetuere reddi, vetuere in publicum redigi. diripienda plebi sunt data, vt contacta regia prę da spem G in perpetuū cum his pacis amitteret. ager Tarquiniorum, qui inter vrbem ac

Martius campus. Tyberim fuit, cōsecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Fortè ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. quem campi fructum, quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetē magna vis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, vt medijs caloribus solet, ita in vadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & alijs quæ fert temerè flumen eodem inuectis, factam. postea credo additas moles, manuq; adiutum, vt tam eminens area, firmaq; templis

Brutus Consul de suis liberis pœnas publicas sumpsit. quoq; ac porticibus sustinendis esset. Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptumq; supplicium, conspectius eo quòd pœnæ capiendæ ministe- H rium patri de liberis consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus,

I

K

eum ipsum fortuna exactorem supplicij dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes. sed à cęteris velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterāt oculos. miserebatq; non pœnæ magis homines quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quicquid deorum hominumq; Romanorum esset, induxisse in animum, vt Superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedem processere suam: missiq; lictores ad sumendum supplicium, nudatos virgis cædunt, securiq; feriunt: cum inter omne tempus pater, vultusq; & os eius, spectaculo esset,

A esset, eminente animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum
pœnam nocentium, vt in vtranq; partem arcendis sceleribus exemplum no-
bile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas & ciuitas data. Ille pri- *Vindicius à quo vindicta dicta est.*
mùm dicitur vindicta liberatus. quidam vindictæ quoque nomen tractum
ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse, post illum obseruatum, vt qui ita
liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. His sicut acta erant, nuntiatis,
incensus Tarquinius non dolore solùm tantæ ad irritum cadentis spei, sed e-
tiam odio iraque, postquam dolo viam obseptam vidit, bellum apertè mo-
liendum ratus, circumire supplex Hetruriæ vrbes: orare maximè Veientes Tar *Tarquinius Hetruscos ad bellum sollicitat.*
quinienses q;, ne se ortum eiusdem sanguinis extorrem, egentem ex tanto mo-
B dò regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire sinerent. alios
peregrè in regnum Romam accitos: se regem augentem bello Romanum im-
perium, à proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se quia nemo v-
nus satis dignus regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripienda po-
pulo dedisse, ne quis expers sceleris esset. patriam se regnumq; suum repetere,
& persequi ingratos ciues velle. ferrent opem, adiuuarent: suas quoque vete-
res iniurias vltum irent: toties cæsas legiones, agrum ademptum. Hæc moue-
runt Veientes. ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas, *Veientes & Tarquinienses in agrum Romanũ duce Tarquinio excurrunt.*
belloque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac
cognatio mouet. pulchrum videbatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum
C ciuitatum exercitus ad repetendum regnum, belloq; persequendos Roma-
nos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum ventum est, obuiam
hosti consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem ducit: Brutus ad ex-
plorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium
agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cum legionibus
sequebatur. Aruns, vbi ex lictoribus procul consulem esse: deinde iam pro-
pius, ac certius facie quoque Brutum cognouit, inflammatus ira: Ille est vir,
inquit, qui nos extorres expulit patria. ipse en ille nostris decoratus insigni-
bus, magnificè incedit. dij regum vltores adeste. concitat calcaribus equum,
atque in ipsum infestus consulem dirigit. sensit in se iri Brutus. decorum erat
D tum ipsis capessere pugnam ducibus. auidè itaq; se certamini offert. adeoque
infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem vulneraret, sui protegendi
corporis memor, vt contrario ictu per parmam vterq; transfixus, duabus hæ-
rentes hastis moribũdi ex equis lapsi sint. simul & cætera equestris pugna cœ- *Aruns Tarquinius & Brutus consul mutuis vulneribus moribundi cadunt.*
pit, neq; ita multo pòst & pedites superueniũt. Ibi varia victoria, & velut æquo
Marte pugnatũ est. dextra vtrinq; cornua vicere, læua superata. Veientes vinci
ab Romano milite assueti, fusi fugatiq; sunt. Tarquiniensis nouus hostis non
stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit. Ita cum pugnatũ esset,
tantus terror Tarquiniũ atq; Hetruscos incessit, vt omissa irrita re, nocte am-
bo exercitus, Veiens Tarquiniensisq;, suas quisq; abirent domos. Adijciũt mi-
E racula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam
vocem: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorum ceci-
disse in acie: vincere bello Romanum. Ita certè inde abière Romani vt victo-
res, Hetrusci pro victis. nam postquam illuxit, nec quisquam hostium in con-
spectu erat. P. Valerius COS. spolia legit: triumphansq; inde Romam redijt. *Valerius Cos. triumphans redit Romam.*
collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit. sed multò maius morti de- *Bruti Cos. funus & luctus.*
cus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ annum, vt
parentem eum luxerunt, quod tam acer vltor violatæ pudicitiæ fuisset. Con-
suli deinde qui superfuerat, vt sunt mutabiles vulgi animi, ex fauore non in-
uidia modò, sed suspicio etiam cum atroci crimine orta regnum eum affecta- *Affectati regni in suspicionẽ venit Valerius Cos.*
re, fama ferebat: quia nec collegam subrogauerat in locũ Bruti, & ædificabat

in summa Velia. ibi alto atq; munito loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc F
dicta vulgo creditaq; cum indignitate angerent consulis animum, vocato ad concilium populo, summissis fascibus in concionē ascendit. Gratum id multitudini spectaculum fuit. summissa sibi esse imperij insignia: confessionemque factam, populi quàm consulis maiestatem vimq; maiorem esse. Ibi audire iussi, consul laudare fortunam collegæ, quòd liberata patria in summo honore pro Republica dimicans, matura gloria, nec dum se vertente in inuidiam, mortem occubuisset. se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque inuidiam superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios Vitelliosque recidisse. Nunquam ne ergo, inquit, vlla adeò à vobis spectata virtus erit, vt suspicione violari nequeat? ego me illum accerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem? G
ego si in ipsa arce Capitolioque habitarem, metui me crederem posse à ciuibus meis? tam leui momento mea apud vos fama pendet? adeóne est fundata leuiter fides, vt vbi sim, quàm qui sim, magis referat? Non obstabunt P. Valerij ædes libertati vestræ, Quirites: tuta erit vobis Velia. deferam non in planum modo ædes, sed colli etiam subijciam: vt vos supra suspectum me ciuem habitetis. in Velia ædificent, quibus melius quàm P. Valerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam: & vbi nunc vicus publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, non solum quæ regni suspicione consulem absoluerent, sed quæ adeò in contrarium verterent, vt popularem etiam facerent. Inde cogno- H
men factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandoq; cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in vulgus leges fuere, quas cum solus pertulisset, vt sua vnius in his gratia esset: tum deinde comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius COS. qui magno natu, non sufficientibus iam viribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretij locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam veteres authores non inuenio Lucretium consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiusque COSS. sortiti vter dedica- I
ret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Aegrius quàm dignum erat tulere Valerij necessarij, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant: postem iam tenenti consuli fœdum inter precationem deûm nuntium incuciunt: mortuum eius filium esse, funestaq; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. nihil aliud ad eum nuntium à proposito auersus, quàm vt cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæque gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius COSS. K
facti. Iam Tarquinij ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. ibi miscendo consilium precesque, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta vi ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finem regnis, rei inter Deos hominesque pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem, amplum Thuscis ratus, Romam infesto exercitu venit. Non vnquam alias antè tantus terror senatum inuasit: adeò

valida

Oratio Valerij Coss. ad populum.

Valerius Coss. cur Publicola dictus.

Dedicatur templum Iouis Capitolini.

Tarquinij ad Porsenam perfugiunt.

Porsena Romam infesto exercitu venit.

A valida res tum Clusina erat, magnumq; Porsenæ nomen. nec hostes modò ti-
mebant, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in vr-
bem regibus, vel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta
plebi per id tempus ab senatu data. annonæ inprimis habita cura, & ad fru-
mentum comparandum missi, alij in Volscos, alij Cumas. salis quoq; venden
di arbitriũ, quia impenso pretio venibat in publicum, omni sumptu adempto
concessum priuatis: portorijs quoq; et tributo plebe liberata, vt diuites confer
rent, qui oneri ferẽdo essent, pauperes satis stipendij pendere, si liberos educẽt.
Itaq; hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fa-
me adeò concordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non summi magis
B quàm infimi horrerent: nec quisquam vnus malis artibus postea tam popula-
ris esset, quam tum benè imperando vniuersus senatus fuit. Cum hostes adef-
sent, pro se quisq; in vrbem ex agris demigrant: vrbem ipsam sepiunt præsidijs.
alia muris, alia Tyberi obiecto videbantur tuta. pons sublicius iter penè hosti
bus dedit: ni vnus vir fuisset, Horatius Cocles: (id munimentum illo die fortu

Horatij Coclitis virtus.

C

D

na vrbis Romanę habuit) qui positus forte in statione pontis, cum captum re-
pentino impetu Ianiculum, atq; inde citatos decurrere hostes vidisset: trepi-
damq; turbam suorũ arma ordinesq; relinquere, reprehensans singulos, obsi-
stens, obtestansq; deûm & hominum fidem, testabatur: nequicquam deserto
præsidio eos fugere, si transitum pontem à tergo reliquissent: iam plus hosti-
um in Palatio Capitolioq;, quàm in Ianiculo fore. Itaq; monere, præcipere, vt
E pontem ferro, igni, et quacunq; vi possent, interrumpant: se impetũ hostium,
quantum corpore vno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in primum adi-
tum pontis: insignisq; inter conspecta cedentium pugnæ terga, obuersis co-
minus ad ineundum prælium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit
hostes. duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminium
ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam, &
quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quo-
que ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui rescindebant, cedere
in tutum coegit. Circunferens inde minaciter truces oculos ad proceres He-
truscorum, nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia re-
gum superborum, suæ libertatis immemores, alienam oppugnatum venire.

Cunctati

Cunctati aliquandiu sunt, dum alius alium, vt prælium incipiant, circunspe- F
ctant. pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato vndiq; in vnum
hostem tela conijciunt. quæ cum in obiecto cuncta scuto hæsissent, neq; ille
minus obstinatus ingenti ponte obtineret gradu: iam impetu detrudere co-

Pons sublicius abrumpitur.

nabantur virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum
alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Co-

Horatius Cocles armatus in Tyberim desiluit, & incolumis ad suos tranauit.

cles, Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hęc arma & hunc militem propi-
tio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit: multisq; superinci-
dentibus telis incolumis ad suos tranauit, rem ausus plus famæ habituram ad
posteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit. statua in comi-
tio posita: agri quantum vno die circumarauit, datum. priuata quoq; inter pu- G
blicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis co-

Porsena Romam obsidet.

pijs vnusquisq; ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, contulit. Porsena primo
conatu repulsus, consilijs ab oppugnanda vrbe ad obsidendam versis, pręsidio
in Ianiculo locato, ipse in plano ripisq; Tyberis castra posuit: nauibus vndiq;
accitis, & ad custodiam positis, ne quid Romā frumenti subuehi sineret: & vt
pędatū milites trans flumē per occasiones alijs atq; alijs locis traijcerent. bre-
uiq; adeò infestum omnem Romanum agrum reddidit, vt non cætera solum
ex agris, sed pecus quoq; omne in vrbem compelleretur, neq; quisquam extra
portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis
quàm consilio concessum. namq; Valerius consul intentus in occasionē mul H
tos simul & effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus negligens vltor, gra-
uem se ad maiora vindicem seruabat. itaq; vt eliceret prædatores, edicit suis,
postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expelle-
rent pecus: scituros id hostes ratus, quòd in obsidione & fame seruitia infida
transfugerent. Et sciere perfugæ indicio: multoq; plures, vt in spem vniuersæ

Valerij Coss. scitum consilium.

prædæ, flumen traijciunt. P. Valerius inde T. Herminium cùm modicis copijs
ad secundum lapidem Gabina via occultum considere iubet: Sp. Largium
cum expedita iuuentute ad portam Collinā stare, donec hostis prætereat. de-
inde se obijcere ne sit ad flumen reditus. consulū alter T. Lucretius porta Næ-
uia cum aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Cælio monte co- I
hortes delectas educit. hiq; primi apparuere hosti. Herminius vbi tumultum
sensit, concurrit ex insidijs: versisq; in Lucretium Hetruscis, terga cędit. dextra
læuaq;, hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. ita cæsi in me-

Caeduntur predatores Hetrusci.

dio prædatores, neq; ad pugnā viribus pares, & ad fugam septis omnibus vijs.
finisq; ille tam effuse vagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilominus, & fru
menti cum summa caritate inopia: sedendoq; expugnaturum se vrbem, spem
Porsena habebat. cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum videbatur,
populum Romanum seruientem, cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab
hostibus vllis obsessum esse, liberum eundem populum ab ijsdem Hetruscis

C. Mutius de interficiendo Porsena cogitat.

obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaq; magno audaciq; aliquo faci- K
nore eam indignitatem vindicandā ratus, primò sua sponte penetrare in ho-
stium castra constituit: dein metuens, ne si consulum iniussu & ignaris omni-
bus iret, fortè deprehensus à custodibus Romanis retraheretur vt transfuga,
fortuna tum vrbis crimen affirmante, senatū adijt. Transire Tyberim, inquit,
patres, et intrare, si possim, castra hostium volo, non pędo, nec populationum
inuicem vltor. maius, si dij iuuant, in animo est facinus. Approbant patres.
abdito intra vestē ferro proficiscitur. vbi eò venit, in confertissima turba pro-
pe regium tribunal constitit. ibi cum stipendium fortè militibus daretur, &
scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, cumq; milites vulgo adi
rent: timens sciscitari vter Porsena esset, ne ignorando regem semetipse aperi-

ret quis

A ret quis esset, quò temerè traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. *Scriba pro rege Porsenna obtruncatur.*
vadentem inde quà per trepidam turbam cruento mucrone sibijpse fecerat
viam, cum concursu ad clamorem facto, comprehensum regij satellites retra-
xissent ante tribunal regis: destitutus tum quoq; inter tantas fortunæ minas,
metuendus magis quàm metuens. Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutiũ vo-
cant, hostis hostem occidere volui, nec ad mortem minus animi est, quàm ad
cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanũ est. nec vnus in te ego hos animos
gessi: longus post me ordo est idem petentiũ decus. proinde in hoc discrimen,
si iuuat, accingere: vt in singulas horas capite dimices tuo: ferrũ hostemq; in
vestibulo habeas regię. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. nullam
B aciem, nullum prælium timueris. vni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex si-
mul ira infensus, periculoq; conterritus, circundari ignes minitabundus iube
ret, nisi expromeret propere, quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret:

C

D

En tibi, inquit, vt sentias quàm vile corpus sit ijs qui magnã gloriam petunt. *Mutius incenso foculo dextram inijcit.*
dextramq; accenso ad sacrificium foculo inijcit. quam cum velut alienato ab
sensu torreret animo: propè attonitus miraculo rex, cũ ab sede sua prosiluisset,
amoueriq; ab altaribus iuuenẽ iussisset: Tu verò abi, inquit, in te magis quàm
in me hostilia ausus. iuberem macte virtute esse, si pro mea patria ista virtus sta
ret. nunc iure belli liberũ te, intactũ inuiolatumq; hinc dimitto. Tum Mutius
quasi remunerans meritũ, Quandoquidem, inquit, est apud te virtuti honos,
vt beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti cõiurauimus principes
E iuuentutis Romanę, vt in te hac via grassaremur, mea prima sors fuit. cæteri, vt
cuiq; ceciderit primo, quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisq; tem-
pore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scæuolæ à clade dextræ manus *Mutius cur Scæuola cognominatus.*
cognomentum inditum, legati à Porsena Romam secuti sunt. adeò mouerat
eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: &
subeunda dimicatio toties quot coniurati superessent, vt pacis conditiones
vltrò ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tarquinijs *Obsides dantur ab Romanis.*
in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerit Tarquinijs,
quàm quòd negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de agro Veientibus resti-
tuendo impetratum: expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianicu-
lo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exerci-
tum

tum ab Ianiculo deduxit Porſena, & agro Romano exceſſit. Patres C. Mutio F
virtutis cauſa trans Tyberim agrum dono dedere, quæ poſtea ſunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. *Clœlia virginis virtus.* Clœlia virgo, vna ex obſidibus, cum caſtra Hetruſcorum fortè haud procul ripa Tyberis locata eſſent, fruſtrata cuſtodes, dux agminis virginum

G

H

inter tela hoſtium Tyberim tranauit: ſoſpiteſque omnes Romam ad propinquos reſtituit. Quod vbi regi nuntiatum eſt, primò incenſus ira, oratores Romam miſit ad Clœliam obſidem depoſcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem verſus, ſupra Coclites Mutioſque dicere id facinus eſſe: & prę ſe ferre, quemadmodum, ſi non dedatur obſes, pro rupto ſe fœdus habiturum: ſic deditam, intactam inuiolatamque ad ſuos remiſſurum. Vtrinq; I
conſtitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere reſtituerunt: & apud regem *Clœlia virtus honorata ab hoste.* Hetruſcum non tuta ſolum, ſed honorata etiam virtus fuit. laudatamque virginem parte obſidum ſe donare dixit: ipſa quos vellet, legeret. productis omnibus elegiſſe impuberes dicitur: quod & virginitati decorũ, & conſenſu obſidum ipſorum probabile erat: eam ætatem potiſſimum liberari ab hoſte, quæ *Clœlia equestri statua honoratur.* maximè opportuna iniuriæ eſſet. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina virtutem nouo genere honoris, ſtatua equeſtri donauere. in ſumma Sacra via fuit poſita virgo inſidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab vrbe regis Hetruſci abhorrens mos, traditus ab antiquis, vſq; ad noſtrã ætatem inter cę- *In bonis vendendis, cur bona Porsenæ regis vendi dicerentur.* tera ſolennia manet: bonis vendendis, bona Porſenę regis vendendi. cuius ori- K
ginem moris neceſſe eſt aut inter bellũ natam eſſe, neq; omiſſam in pace: aut mitiore creuiſſe principio, quàm hic præ ſe ferat titulus, bona hoſtiliter vendendi. proximũ verò eſt ex ijs quæ tradũtur: Porſenam diſcedentẽ ab Ianiculo, caſtra opulẽta, conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ aruis commeatu, Romanis dono dediſſe: inopi tũ vrbe ab longinqua obſidione, ea deinde, ne populo immiſſo diriperẽtur hoſtiliter, veniſſe bona, quæ Porſenæ appellata, gratiam muneris magis ſignificante titulo, quàm auctionẽ fortunæ regiæ, quæ ne in poteſtate quidem populi Romani eſſet. Omiſſo Rom. bello Porſena, *Porsena Ariciam oppugnatum mittit.* ne fruſtra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primò Aricinos res nec opinata perculerat.

A lerat. accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis tantum spei fecere, vt acie decernere auderent. Prælio inito, adeò concitato impetu se intulerant Hetrusci, vt funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus vim nisæ, declinauere paululum: effuseque prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam victores cæsi Hetrusci: pars perexigua duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benignè excepti, diuisique in hospitia. Curatis vulneribus alij profecti domos, nuntij hospitalium beneficiorum: multos Romæ hospitum vrbisque charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Thuscum vicum appellarunt. P. *Hetrusci vincuntur.*

B Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertium consules facti. Eo anno postremùm legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus cùm responsum esset, missurum ad regem senatum legatos: missi confestim honoratissimus quisque ex patribus. non quin breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideò potius delectos patrum ad eum missos, quàm legatis eius Romæ daretur responsum: sed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficijs inuicem animi solicitarentur: cùm ille peteret quod contra libertatē populi Romani esset: & Romani, nisi in perniciem suam faciles esse vellent, negarēt, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse. ita induxisse in ani- *Legatos mittit Porsena de reducendo in regnum Tarquinio.*

C mum, hostibus potius, quàm regibus portas patefacere. eam esse voluntatem omnium, vt qui libertati erit in illa vrbe finis, idem vrbi sit. proinde si saluam esse vellet Romam, vt patiatur liberam esse, orare. Rex verecundia victus, Quando id certum atque obstinatum est, inquit, neque ego obtundam, sæpius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinios spe auxilij, quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc, seu bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum, ne quid meam vobiscum pacem distineat. Dictis facta amiciora adiecit. obsidum quod reliquum erat, reddidit. agrum Veientem, fœdere ad Ianiculum icto ademptū, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa, exulatum ad generum Mamilium Octauium Thusculum abijt. Romanis pax fida ita

D cum Porsena fuit. Consules deinde M. Valerius, P. Posthumius. Eo anno benè pugnatū cum Sabinis, consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellum parabant. aduersus eos, & ne quid simul ab Thusculo, vnde & si non apertum, suspectum tamen bellum erat, repentini periculi oriretur, P. Valerius quartùm, T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter belli pacisq; authores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. nanq; Ap. Clausus, cui postea Ap. Claudio fuit Romę cognomen, cùm pacis ipse author à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His ciuitas data, agerq; trans Anienum. vetus Claudia tribus, additis postea nouis tribulibus, qui ex eo vene- *Consules de Sabinis triumpharunt.* *Ap. Clausus Sabinus Romam transfugit.*

E rant agro, appellata. Appius inter patres lectus, haud ita multo pòst in principū dignationē peruenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, cum ita vastatione, deinde prælio afflixissent opes hostium, vt diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius omnium consensu princeps belli pacisque artibus, anno pòst, Agrippa Menenio, P. Posthumio COSS. moritur, gloria ingenti, copijs familiaribus adeò exiguis, vt funeri sumptus deesset. de publico est elatus. Luxere matronæ, vt Brutum. Eodem anno duæ coloniæ Latinæ, Pometia & Cora, ad Auruncos deficiunt, cum Auruncis bellum initum. fusoque ingenti exercitu, qui se ingredientibus fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post prælium, quàm in prælio cædibus *Cōsules iterum de Sabinis triumpharunt.* *Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt.*

temperatum est. & cæsi aliquanto plures erant quàm capti, & captos passim F trucidauerunt. ne ab obsidibus quidem, qui C C C. accepti numero erant, ira belli abstinuit. Et hoc anno Romæ triumphatum. Secuti consules Opiter

G

H

Virginius, & Sp. Cassius Pometiam primo vi, deinde vineis alijsq; operibus oppugnauerunt. in quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, quam spe aliqua, aut occasione coorti, cum plures igni quàm ferro armati excurrissent, cæde incendioque cuncta complent: vineis incensis, multis hostium vulneratis & occisis, consulum quoque alterum (sed verum nomen authores non adijciunt) graui vulnere ex equo deiectum propè interfecerunt. Romã inde malè gesta re reditum inter multos saucios consul spe incerta vitæ relictus. Interiecto deinde haud magno spatio, quod vulneribus curandis supplendoque exercitui satis esset: tum ira maiore belli, tum viribus etiam auctis Pometiæ I arma illata. & cum vineis refectis, aliaque mole belli iam in eo esset, vt in muros euaderet miles, deditio est facta. cæterum nihilominus fœdè dedita vrbe quàm si capta foret, Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt coloni alij: oppidum dirutum, ager venijt. Consules magis ob iras grauiter vltas, quàm ob magnitudinẽ perfecti belli triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominium & T. Largium C O S S. habuit. Eo anno Romæ cùm per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac propè prælium fuit: paruaq; ex re ad rebellionem spectare res videbatur. Supra belli Latini metum id quoque accesserat, quòd triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio satis consta- K bat. In hac tantarum expectatione rerum solicita ciuitate, dictatoris primùm creandi mentio orta. sed nec quo anno, nec quibus consulibus, quia ex factione Tarquinia essent (id quoque enim traditur) parum creditum sit: nec quis primùm dictator creatus sit, satis cõstat. apud veterrimos tamen authores T. Largium dictatorem primùm, Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio. consulares legêre. ita lex iubebat, de dictatore creando lata. eo magis adducor vt credã Largium, qui consularis erat, potius quàm M. Valerium, M. filiũ, Volesi nepotem, qui nondum cõsul fuerat, moderatorem & magistrũ cõsulibus appositũ. qui si maximè ex ea familia legi dictatorẽ vellent, patrem multo potius M. Valerium spectatæ virtutis & consularem virum legissent.

Aurunci Romanos vincunt.

Aurunci principes securi percutiuntur, alij veneunt.

Dictator, & magister equitũ tum primum creati.

A Creato dictatore primùm Romæ, postquam præferri secures viderunt, magnus plebem metus incessit, vt intentiores essent ad dicto parendum. neque enim vt in consulibus, qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque prouocatio erat: neq; vllum vsquam, nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator eo magis, quòd propter se creatum crediderant, metum incussit. itaq; legatos de pace mittunt. quibus orantibus dictatorem senatumque, vt veniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum, ignosci adolescentibus posse, senibus non posse, qui bella ex bellis sererent. actum tamen est de pace: impetrataque foret, si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini (id enim postulatum erat) in animum induxissent. B bellū indictum. tacitæ induciæ quietum annum tenuère. Consules Seruius Sulpitius, M. Manlius Tullus. nihil dignum memoria actum. T. Ebutius deinde & C. Vetusius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta, Præneste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec vltra bellum Latinum gliscens, iam per aliquot annos dilatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copijs peditum equitumque profecti ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium occurrerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non potuit, quin extemplò confligerent. ergo etiam prælium aliquantò quàm cætera grauius atque atrocius fuit. non enim duces ad regendam modò consilio rem affuere, sed suismet-C ipsis corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum fermè hac aut illa ex acie sine vulnere, præter dictatorem Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie suos adhortantem instruentemque Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & viribus erat grauior, equum infe-

Sabini legatos de pace mittunt.

Bellum Latinum.

Duces ipsi manus conseruere.

D

E

stus admisit. ictusque ab latere concursu suorum, receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat. nec fefellit veniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. tantaque vis infestis venientium hastis fuit, vt brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus percussum. hunc quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebutius cùm saucio brachio tenere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus vulnere, prælium ciet. & quia suos perculsos videbat, accersit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinij

 filius

filius præerat. ea quò maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriamq; adem- F
ptam, pugnam parumper reſtituit. Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolæ frater, conſpicatus ferocem iuuenem Tarquinium oſtentantem ſe in prima exulum acie, domeſtica etiam gloria accenſus, vt cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiuſdem interfecti forent: ſubdit calcaria equo, & Tarquinium infeſto ſpiculo petit. Tarquinius retrò in agmen ſuorum infenſo ceſſit hoſti. Valerium temerè inuectum in exulum aciem ex tranſuerſo quidam adortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus ſuper corpus armis ad terram defluxit. Dictator Poſthumius poſtquam cecidiſſe talem virum, exules ferociter citato agmine inuehi, ſuos perculſos cedere animaduertit: G
cohorti ſuæ, quam de electa manu præſidij cauſa circa ſe habebat, dat ſignum, vt quem ſuorum fugientem viderint, pro hoſte habeant. ita metu ancipiti verſi à fuga Romani in hoſtem, & reſtituta acies. Cohors dictatoris tum primùm prælium inijt. integris corporibus animisque feſſos, adorti exules cedunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. imperator Latinus vbi cohortem exulum à dictatore Romano propè circumuentam vidit, ex ſubſidiarijs manipulos aliquot in primam aciem ſecum rapit. hos agmine venientes T. Herminius legatus conſpicatus, interque eos inſignem veſte armisque Mamilium noſcitans, tanto vi maiore, quàm paulò antè magiſter equitum cum hoſtium duce prælium inijt, vt & vno ictu transfixum per latus oc- H
ciderit Mamilium: & ipſe inter ſpoliandum corpus hoſtis veruto percuſſus, cùm victor in caſtra eſſet relatus, inter primam curationem expirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obteſtans, vt feſſo iam pedite, deſcendant ex equis, & pugnam capeſſant. dicto paruere: deſiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro anteſignanis parmas obijciunt. recipit extemplò animum pedeſtris acies, poſtquam iuuentutis proceres æquato genere pugnæ ſecum partem periculi ſuſtinentes vidit. tum demum impulſi Latini, perculſaque inclinauit acies. equitibus admoti equi, vt perſequi hoſtem poſſent. ſecuta & pedeſtris acies. Ibi nihil nec diuinæ nec humanæ opis dictator prætermittens, ædem Caſtori vouiſſe fertur: ac pronuntiaſſe militi præmia, qui primus, qui I
ſecundus caſtra hoſtium intraſſet. tantusq; ardor fuit, vt eodem impetu, quo fuderant hoſtem, Romani caſtra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum eſt. Dictator & magiſter equitum triumphantes in vrbem rediere. Triennio deinde nec certa pax nec bellum fuit. Conſules Q. Clœlius & T. Lartius. Inde A. Sempronius & M. Minutius. his conſulibus ædes Saturno dedicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies. A. deinde Poſthumius & T. Virginius COSS. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quoſdam inuenio. A. Poſthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, ſe conſulatu abdicaſſe, dictatorem inde factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magiſtratibus, vt nec qui conſules ſecundum quoſ- K
dam, nec quid quoq; anno actum ſit, in tanta vetuſtate non rerum modò, ſed etiam authorum digerere poſſis. Ap. Claudius deinde & P. Seruilius conſules facti. Inſignis hic annus eſt nuntio Tarquinij mortis. Mortuus eſt Cumis, quò ſe poſt fractas opes Latinorum ad Ariſtodemum tyrannum cõtulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta plebs, ſed patribus nimis luxurioſa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diem ſumma ope inſeruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, ſuppleto numero colonorum iterum deducta eſt. Romæ tribus vna & XXX. factæ. Aedes Mercurij dedicata eſt idibus Maijs. Cum Volſcorũ gente Latino bello neq; pax, neq; bellum fuerat. nam & Volſci comparauerant auxilia,

Funduntur hoſtes.

Romani hoſtium caſtra capiunt.

Saturnalia inſtituta.

Tarquinij mors Romæ nunciatur.

Tribus Romæ 31. factæ.

A xilia, quę mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset: & maturauit Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscoque contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilij pœnam non metuentes, nec opinata res perculit. armorũ immemores obsides dant CCC. principum à Cora atque Pometia liberos. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multo post Volscis leuatis metu, suum redijt ingenium. *Volscorum perfidia.* rursus occultum parant bellum. Hernicis in societatem armorum assumptis. legatos quoque ad solicitandum Latium passim dimittunt. sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioque eius, quicunque arma suaderet, ne ab legatis quidem violandis abstinuit. comprehensos Volscos B Romam duxere. ibi traditi consulibus, indicatumq; est, Volscos Hernicosq; parare bellum Romanis. Relata re ad Senatum, adeò fuit gratum patribus, vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent: & de fœdere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reijcerent. Enimuerò tum Latini gaudere facto, pacis authores in ingenti gloria esse. coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. cum legatis, donoque, qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circunfusa multitudo venit. pergunt domos eorum apud quem quisque seruierant: gratias agunt liberaliter habiti, cultiq; in calamitate sua, inde hospitia iungunt. Nunquam aliàs antè publicè priuatimq; Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit. Sed *Ciuilis discordia.* C & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa discors intestino inter patres plebemque flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alienum. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & oppressos esse: tutioremque in bello quàm in pace, inter hostes quàm inter ciues libertatem plebis esse: inuidiamque eam sua sponte gliscentem insignis *Insignis cuiusdam calamitas.* vnius calamitas accendit. Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forũ proiecit. obsita erat squalore vestis, fœdior corporis habitus pallore ac macie perempti. ad hoc promissa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate, & ordines duxisse aiebant, aliaque militiæ decora vulgò miserantes eum iactabant. ipse D testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circunfusa turba esset propè in concionis modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modò caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatum vsuris primò se agro paterno auitoq; exuisse, deinde fortunis alijs, postremò velut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab creditore non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. inde ostentare tergũ fœdum recentibus vestigijs verberum. Ad hæc visa auditaq; clamor ingens oritur. non iam foro se tumultus continet, sed passim totam E vrbem peruadit. nexu vincti, solutiq; se vndique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. nullo loco deest seditionis voluntarius comes. multis passim agminibus per omnes vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo, qui fortè patrum in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatum manibus foret, ni properè consules P. Seruilius, & Ap. Claudius ad comprimendam seditionem interuenissent. At in eos multitudo ver- *Consules seditionem comprimunt.* sa ostentare vincula sua, deformitatemq; aliam. hæc se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam. postulare minaciter magis, quàm suppliciter, vt senatum vocarent. curiamq; ipsi futuri arbitri, moderatoresq; publici consilij circunsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules: cæteros metus nõ curia modò, sed etiam foro arcebat.

 nec agi

nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum verò eludi atque F
extrahi se multitudo putare: & patrum qui abessent, non casu, non metu, sed
impediendæ rei causa abesse, & consules ipsos tergiuersari. nec dubiè ludibrio
esse miserias suas. Iam propè erat, vt ne consulum quidem maiestas coërceret
iras hominū, cùm incerti morando, an veniendo plus periculi contraherent,
tandem in senatum veniunt. frequentiq; tandem curia, non modò inter pa-
tres, sed ne inter cōsules quidem ipsos satis conueniebat. Appius vehementis
Variæ consulum sententiæ.
ingenij vir, imperio consulari rem agendam censebat: vno aut altero arrepto,
quieturos alios. Seruilius lenibus remedijs aptior, concitatos animos flecti,
quàm frangi putabat cùm tutius, tum facilius esset. Inter hæc maior alius ter-
Tumultuosus nuntius.
ror. Latini equites cū tumultuoso aduolant nuntio: Volscos infesto exercitu G
ad vrbem oppugnandā venire. quæ audita (adeò duas ex vna ciuitate discor-
dia fecerat) longè aliter patres ac plebē affecere. exultare gaudio plebes, vlto-
res superbiæ patrum adesse dicere deos. alius aliū confirmare, ne nomina da-
rent: cum omnibus potius, quàm solos perituros. patres militarent, patres ar-
ma caperent vt penes eosdem pericula belli, penes quos præmia essent. At ve-
rò curia mœsta ac trepida ancipiti metu, & ab ciue, & ab hoste, Seruilium con
sulē, cui ingenium magis populare erat, orare, vt tantis circunuentam terrori-
bus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in concionem prodit,
ibi curæ esse patribus ostendit, vt consulatur plebi. cæterùm deliberationi de
maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro vniuersa republi- H
ca interuenisse. nec posse, cùm hostes propè ad portas essent, bello præuertisse
quicquam: nec, si sit laxamenti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede
prius accepta, arma pro patria nō cepisse: neq; patribus satis decorum, per me-
tum potius, quàm postmodum voluntate, afflictis ciuium suorum fortunis
Populare consulis edictum.
consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem, quo edixit, ne quis ciuem
Romanum vinctū aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi apud
consules potestas fieret: ne quis militis, donec in castris esset, bona possideret,
aut venderet: liberos nepotesúe eius moraretur. Hoc proposito edicto, &
qui aderant nexi, profiteri extemplò nomina: & vndiq; ex tota vrbe proripi-
entium se ex priuato, cùm retinendi ius creditori non esset, concursus in fo- I
rum, vt sacramento dicerent, fieri. magna ea manus fuit: neque aliorum ma-
gis in Volsco bello virtus atque opera enituit. Consul copias contra hostem
educit. paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volsci
discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditióue fieri possit, ten-
tant castra. sensere vigiles: excitatus exercitus: signo dato concursum est ad ar-
ma. Ita frustrà id inceptū Volscis fuit. reliquum noctis vtrinque quieti datum.
postero die prima luce Volsci fossis repletis, vallum inuadunt. Iamq; ab omni
parte munimenta vellebantur, cùm consul, quanquam cuncti vndiq; & nexi
ante omnes vt signum daret, clamabant, experiendi animos militum causa
parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad K
erumpendum signo militē auidum certaminis emittit. primo statim incursu
pulsi hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, terga cæsa. eques vsq; ad
castra pauidos egit. mox ipsa castra legionibus circundatis, cùm Volscos inde
Volscorum exercitus funditur.
etiam pauor expulisset, capta direptaq;. Postero die ad Suessam Pometiam,
quò confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capi-
tur: captum prædæ datum. inde paulùm recreatus egens miles. Consul cum
maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. decedentem Ro-
mam Ecetranorum Volscorum legati rebus suis timentes, post Pometiam ca-
ptam, adeunt. His ex senatuscōsulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sa-
bini Romanos territauere. tumultus enim fuit verius quàm bellū. Nocte in
vrbe

A vrbe nunciatum est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem peruenisse: ibi passim diripi atq; incendi villas. Missus extemplò eò cum omnibus copijs equitum A. Posthumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. plerosq; palantes eques circumuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. fessi tum itinere, tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinoq;, vix fugæ quod satis esset virium habuere. Nocte vna audito perfectoq; bello Sabino, postero die in magna iam spe vndique partæ pacis legati Aurunci senatum adeunt, ni decedatur Volsco agro, bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cuius fama haud procul B iam ab Aricia visi tanto tumultu conciuit Romanos, vt nec consuli ordine patres, nec pacatum responsum arma inferentibus. arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prælioq; vno debellatum est. Fusis Auruncis victor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis, fidemq; senatus expectabat: cùm Appius & insita superbia animo, & vt collegæ vanam faceret fidem, quàm asperrime poterat, ius de creditis pecunijs dicere. deinceps & qui antè nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alij. Quod vbi cui militi inciderat, collegam appellabat, concursus ad Seruilium fiebat: illius promissa iactabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricesq; acceptas: po-C stulabant, vt referret ad senatum, aut vt auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat. adeò in alteram causam non collega solùm prçceperat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo, nec plebis vitauit odium, nec apud patres gratiam inijt. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fallacem. breuique apparuit, æquasse eum Appij odium. Certamen consulibus inciderat, vter dedicaret Mercurij ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. vtri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solennia pro pontifice iussit suscipere. populus dedicationem ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod facilè appareret, non tam ad D honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum, quàm ad consulum ignominiam. Sæuire inde vtiq; consulum alter, patresq;. sed plebi creuerant animi, & longè alia quàm primò instituerant via grassabãtur: desperato enim cõsulum senatusq; auxilio, cùm in ius duci debitorem vidissent, vndiq; conuolabant: neq; decretum exaudiri cõsulis præ strepitu & clamore poterat: neq; cùm decreuisset, quisquam obtemperabat. vi agebatur, metusque omnis & periculum libertatis, cùm in conspectu consulis singuli à pluribus violarẽtur, in creditores à debitoribus verterant. Super hæc timor incessit Sabini belli: delectuq; decreto, nemo nomen dedit, furente Appio, & insectante ambitionem collegæ: qui populari silentio rempublicam proderet, & ad id, E quod de credita pecunia ius non dixisset, adijceret, vt ne delectum quidem ex senatusconsulto haberet, non esse tamen desertam omninò rempublicã, neq; proiectum consulare imperium. se vnum & suæ & patrũ maiestatis vindicem fore. Cùm circunstaret quotidiana multitudo licentia accẽsa, arripi vnum insignem ducem seditionum iussit. ille cùm à lictoribus iam traheretur, prouocauit, nec cessisset prouocationi cõsul, quia non dubiũ erat populi iudicium, nisi ægrè victa pertinacia foret cõsilio magis & authoritate principum, quàm populi clamore. adeò supererant animi ad sustinendam inuidiã. Crescere inde malũ indies nõ clamoribus modò apertis, sed quod multò perniciosius erat, secessione occultisq; colloquijs. Tandẽ inuisi plebi cõsules magistratu abeũt. Seruilius neutris, Appius patribus mirè gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius

Sabini contra Romanos.

Vincuntur Sabini.

De Auruncis victoria.

Appij Cos. iniquitas.

Certamen inter Coss.

Seditio.

consulatum ineunt. Tum verò plebs incerta quales habitura consules esset, F
cœtus nocturnos pars in Esquilijs, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consilijs, & omnia temerè ac fortuitò ageret. Eam rem consules rati, vt erat, perniciosam, ad patres referunt: sed delatam cōsulere ordine non licuit. adeò tumultuosè excepta est clamoribus vndiq;, & indignatione patrum, si, quod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reijcerent. profectò si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romæ, nisi publicum concilium. nunc in mille curias, concionesque, cùm alia in Esquilijs, alia in Auentino fiant concilia, dispersam & dissipatam esse rempublicam. vnum Hercule virum (id enim plus esse quàm consulem) qualis Appius Claudius fuerit, momento temporis discussurum G
illos cœtus fuisse. Correpti consules, cùm, quid ergo se facere vellent (nihil enim segnius molliúsue, quàm patribus placeat, acturos) percunctarentur: decernunt, vt delectum quàm acerrimum habeant. otio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iuniores.

Consulibus non paret populus.

cùm ad nomen nemo responderet, circunfusa multitudo in concionis modum, negare vltra decipi plebem posse. nunquam vnum militem habituros, ni præstaretur fides publica. libertatem vnicuiq; prius reddendam esse, quàm arma danda, vt pro patria ciuibusque, non pro dominis, pugnent. Consules quid mandatum esset à senatu, videbant: sed eorum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur, neminem adesse inuidiæ suæ participem. & appare- H
bat atrox cum plebe certamen. prius itaque, quàm vltima experirentur. senatum iterum consulere placuit. tum verò ad sellas consulum properè conuolauere minimus quisque natu patrum, abdicare consulatu iubentes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraque re satis experta, tum demum consules: Ne prædictum negetis Patres Conscripti, adest ingens seditio. postulamus, vt ij qui maximè ignauiam increpant, adsint nobis habentibus delectum. acerrimi cuiusque arbitrio, quando ita placet, rem agemus. Redeunt in Tribunal, citari nominatim vnum ex ijs qui in conspectu erant, dedita opera iubēt, cùm staret tacitus, & circa eum aliquot hominum, ne fortè violaretur, constitisset globus, lictorem ad eum consules mittunt. I
quo repulso, tum verò indignum facinus esse clamitantes, qui patrum consulibus aderant, deuolant de tribunali, vt lictori auxilio essent. sed ab lictore nihil aliud quàm prehendere prohibito, cùm conuersus in patres impetus esset, consulum intercussu rixa sedata est, in qua tamen sine lapide, sine telo plus clamoris atque irarum, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuosè vocatus, tumultuosius consulitur, quæstionem postulantibus ijs qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoq; nō sententijs magis, quàm clamore & strepitu. tandem cùm iræ resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia, quàm in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vulgabat. de ijs tantum, qui fidem secuti P. Seruilij consulis, K
Volsco, Aurunco Sabinoque militassent bello, agendum censebat. T. Largius, non id tempus esse, vt merita tantummodo exoluerentur, totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur. quin si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam, quàm sedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc plebis odio, illinc patrum laudibus, non miserijs, ait, sed licentia tantùm concitum turbarum: & lasciuire magis plebem, quàm sæuire. id adeò malum ex prouocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium, vbi ad eos, qui vnà peccauerint, prouocare liceat. agedum, inquit, dictatorem, à quo prouocatio non est, creemus. iam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. pulset tum mihi lictorem, qui sciet

Mira seditio.

Variæ de sedanda multitu. sententiæ.

A sciet ius de tergo vitaq́; sua penes vnũ illum esse, cuius maiestatem violauit. Multis, vt erat, horrida & atrox videbatur Appij sententia: rursus Virginij Largijq́;, exemplo haud salubres: vtiq; Largij putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret. medium maximè, & moderatum vtroque consilium Virginij habebatur. sed factione respectuq; rerum priuatarum, quæ semper offecêre officientq́; publicis consilijs. Appius vicit: ac propè fuit, vt dictator ille idem crearetur. quæ res vtiq; alienasset plebem periculosissimo tempore, cùm Volsci Aequique & Sabini fortè vnà omnes in armis essent. sed curæ fuit consulibus & senioribus patrum, vt imperium suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebs etsi ad-
B uersus se creatum dictatorem videbat, tamen cùm prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste, nec superbum timebat. edictum deinde à dictatore propositum confirmauit animos, Seruilij ferè consulis edicto conueniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedêre. quantus nunquam antè exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus, quatuor dictator vsus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi Latinum agrum inuaserant. oratores Latinorum à Senatu petebant, vt aut mitterent subsidium, aut seipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere
C Aequi campis: locoq́; magis quàm armis freti, summis se iugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus, vastandis maximè agris hostem ad conferenda propius castra, dimicandumq́; acie exciuit. medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis signis constitere, multitudine aliquantum Volsci superabant. itaque effusi, & contemptim pugnam iniere. Consul Romanus nec promouit aciem: nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos iussit: vbi ad manum venisset hostis, tum coortos tota vi gladijs rem gerere. Volsci cursu & clamore fessi, cùm se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquàm impressionem sensere ex aduerso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus quàm si in
D insidias incidissent, turbati vertunt terga. & ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prælium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti steterant, vigentes corporibus facilè adepti fessos, & castra impetu ceperunt: & castris exutum hostem Velitras persecuti, vno agmine victores, cum victis in vrbem irrupêre. plusq́; ibi sanguinis promiscua omnium generum cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, vbi longè plurimum belli fuerat, fundit fugatq́;, exuitq; castris. Equitatu immisso mediam turbauerat hostium aciẽ, qua, dum se cornua latius pandunt, parum aptè introrsum ordinibus aciem firmauerant. turbatos pedes inuasit.
E eodem impetu castra capta, debellatumq́ue est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans vrbem inuehitur, super solitos honores locus in circo ipsi, posterisq; ad spectaculum datus, sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, priusquam ipsi redirent in vrbem, magistratu abiret: irritaque, sicut ante consulis promissa eius caderent, perpulêre, vt fortè temerè in aduersos montes agmen erigeret. id malè commissum ignauia hostium in bonum vertit, qui, priusquam ad coniectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris,

Respectus rerum priuatarum officit publicis consilijs.

Valerius Dictator creatur.

Volsci in fugã versi.

Dictator de Sabinis triumphat.

castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles desiluêre. vbi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello benè gesta, de domesticarum rerum euentu nec patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modò plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanque Valerius post Vetusij consulis reditum omnium actionum in Senatu primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cùm reiecta relatio esset, Non placeo, inquit, concordiæ author. optabitis mediusfidius propediem, vt mei similes Romana plebs patronos habeat, quod ad me attinet, neque frustrabor vltra ciues meos, neque ipse frustra dictator ero. discordiæ intestinæ bellum externum, fecêre, vt hoc magistratu egeret respublica. pax foris parta est, domi impeditur. priuatus potius, quàm dictator seditioni interero. Ita curia egressus dictatura se abdicauit. apparuit causa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse. Itaque velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin præstaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationesq; fierent. itaq; quanquam per dictatorem delectus habitus esset, tamen quia in consulum verba iurassent, sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli, educi ex vrbe legiones iussere, quo facto, maturata est seditio. & primò agitatum dicitur de cõsulum cæde, vt soluerentur sacramento. doctos deinde nullam scelere religionem exolui, Sicinio quodã authore iniussu cõsulum in sacrum montem secesisse, trans Anienem amnem, tria ab vrbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm cuius Piso author est, in Auentinum secessionẽ factam esse. Ibi sine vllo duce vallo fossaq; cõmunitis castris, quieti rem nullam nisi necessariam ad victũ sumẽdo, per aliquot dies neq; lacessiti, neq; lacessentes sese tenuêre. pauor ingens in vrbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes violentiam patrum, timere patres residem in vrbe plebem, incerti manere eam, an abire mallent. quandiu autem tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurum deinde, si quod externum interim bellum existat? nullam profectò, nisi in concordia ciuium spem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandam ciuitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundũ virum, & quòd inde oriundus erat plebi carum. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido modo nihil aliud, quàm hoc narrasse fertur: Tempore, quo in homine nõ, vt nunc, omnia in vnum consentiebant, sed singulis membris suum cuiq; consilium, suus sermo fuerit, indignatas reliquas partes, sua cura, suo labore ac ministerio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum nihil aliud, quàm datis voluptatibus frui: conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent, nec os accipere datum, nec dentes conficerent. hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa vnà membra, totumq; corpus ad extremam tabem venisse. inde apparuisse, ventris quoq; haud segne ministerium esse: nec magis ali, quàm alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc, quo viuimus vigemusq;, diuisum pariter in venas maturum confecto cibo sanguinem. Comparando hinc quàm intestina corporis seditio similis esset iræ plebis in patres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, concessumq; in conditiones, vt plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilij latio aduersus consules esset: néue cui patrum capere eum magistratum liceret. ita tribuni plebeij creati duò, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis authorem, de duobus qui fuerint, minus conuenit. Sunt qui duos tantùm in sacro monte creatos tribunos

Dictatoris præclara oratio.

Valerius Dictatura se abdicat.

In sacrum montem plebs secessit.

Menenij Agrippæ oratio.

Tribuni plebis primum creati.

F G H I K

A bunos esse dicant, ibiq; sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius & Posthumius Cominius consulatum inierunt: his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendum consul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit fugatq;: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volscorum cepit, tum magna vi adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum C. Martius, adolescens & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cùm subitò exercitũ Romanum Coriolos obsidentem, atq; in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentum, sine vllo metu extrinsecus imminẽtis belli, Volscæ legiones profectæ ab B Antio inuasissent, eodemq; tempore ex oppido erupissent hostes, fortè in statione Martius fuit. is cum delecta militũ manu, non modò impetum erumpentium retudit, sed per patentem portam ferox irrupit: cædeq; in proximo

Fœdus cum Latinis populis.

Martij Coriolani virtus.

C

D

vrbis facta, ignem temerè arreptũ, imminentibus muro ædificijs iniecit: clamor inde oppidanorũ mistus muliebri puerilią; ploratu ad terrorem, vt solet, primo ortu, & Romanis auxit animũ, & turbauit Volscos: vtpote capta vrbe, cui ad ferendã opem venerãt. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidũ captum. tantumq; sua laude obstitit famæ cõsulis Martius, vt, nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumento esset, ab Sp. Cassio vno, quia collega abfuerat, ictum: Posthumium Cominium bellũ gessisse cum Volscis, memoria cessisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter pa-E tribus ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroq; concordiæ ciuium legato patrum ad plebem, reductori plebis Romæ in vrbem, sumptus funeri defuit. extulit eum plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti. Eo anno, cùm & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multò grauius malum ciuitatem inuasit, caritas primùm annonæ ex incultis per secessionem plebis agris: fames deinde, qualis clausis solet: ventumq; ad interitũ seruitiorum vtiq; & plebis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coëmendum, non in Hetruriam modò dextris ab Hostia littoribus, læuaque per Volscos mari vsque ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoq;. adeò finitimorum odia longinquis coëgerant indigere auxilijs. Frumentum Cumis cùm coemptum

Corioli oppidum captum.

Annonæ caritas.

Fames.

coëmptum esset, naues, pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, F qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoq; ne emi quidem potuit. periculum quoq; ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Hetruscis frumentum Tyberi venit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos iam mouentes arma, pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis hostium animis, vt etiam vbi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minutio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex Sicilia aduecta: agitatumq; in Senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant, recuperandiq; iura, quæ extorta G secessione ac vi patribus essent. In primis Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis, Si annonam, inquit, veterem volunt, ius pristinum reddant patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem video sub iugum missus, tanquam à latronibus redemptus? egóne has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet plebem, patet via in sacrum montem, aliosque colles: rapiant frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuêre: fruantur, vtantur annona, quàm furore suo fecêre. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore, quàm vt armati per secessionem coli prohibeât. Haud tam facile dictu est: faciendúmne fuerit, quàm potuisse H arbitror fieri, vt conditionibus laxandi annonam, & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi. Et Senatui nimis atrox visa sententia est, & ira plebem propè armauit. Fame iam se sicut hostes peti, cibo, victuq; fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi C. Martio vincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanæ satis fiat: eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportunè Tribuni diem dixissent. Ibi ira est suppressa. Se iudicem quisq;, se dominum vitæ necisq; inimici factum videbat. Contemptim primò Martius audiebat minas tribunitias: auxilij, non pœnæ ius datum illi potestati: I plebisq;, non patrum tribunos esse. sed adeò coorta erat infensa plebs, vt vnius pœna defungendum esset patribus. Restiterunt tamen aduersa inuidia, vsiq; sunt quà suis quisq;, quà totius ordinis viribus. Ac primò tentata res est, si dispositis clientibus absterrendo singulos à coitionibus, concilijsque, disijcere rem possent. Vniuersi deinde processêre (quicquid erat patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem, vnum Senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cùm die dicta non adesset, perseueratū in ira est. Damnatus absens in Volscos exulatum abijt, minitans patriæ, hostilesq; iam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benignè excepere: benigniusq; indies colebant, quo maior ira in suos eminebat, cre- K bræq; nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio vtebatur Accij Tullij. Longè is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. Ita cùm alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facilè credebant plebem suam impelli posse, vt toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpè bellis, pestilentia postremò amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agendum in exoleto iam vetustate odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi fortè ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandis hæc causa fuerat ludis. Manè seruum quidam paterfamiliæ nondum commisso spectaculo sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem per-

Coriolanus hostis Tribunitiæ potestatis.

Coriolano dies à Tribunis dicta.

In exilium mittitur Coriolanus.

A nem pertinuiſſet. haud ita multò poſt T. Latinio de plebe homini ſomnium fuit. Viſus Iupiter dicere, ſibi ludis præſultatorem diſplicuiſſe, niſi magnificè inſtaurarentur hi ludi, periculũ vrbi fore. iret, ea conſulibus nuntiaret. Quanquam haud ſanè liber erat religione animus, verecundia tamen maieſtatis magiſtratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio ſtetit. filium nanque intra paucos dies amiſit. cuius repentinæ cladis ne cauſa dubia eſſet, ægro animi eadem illa in ſomnis obuerſata ſpecies, viſa eſt rogitare, ſatin' magnam ſpreti numinis haberet mercedem? maiorem inſtare, ni eat properè ac nuntiet conſulibus. Iam præſentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantem ingens vis morbi adorta eſt de- *T. Latinij ſomnium.*

B bilitate ſubita. tum enimuero deorum ira admonuit. feſſus igitur malis præteritis inſtantibusq́;, conſilio propinquorum adhibito, cùm viſa atq; audita, & obuerſatum toties ſomno Iouem, minas iraſque cœleſtes repræſentatas caſibus ſuis expoſuiſſet, conſenſu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad conſules lectica defertur. inde in curiam iuſſu conſulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione enarraſſet, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam eſſet, eum functum officio pedibus ſuis domũ rediſſe, traditum memoriæ eſt. Ludi quàm ampliſſimi vt fierent, ſenatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio vis magna Volſcorum venit. priuſquam committerentur ludi, Tullius, vt *Miraculum, aut potius cacodæmonis illuſio.*

C domi compoſitum cum Martio fuerat, ad conſules venit. dicit eſſe, quæ ſecreto agere de Repub. velit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod ſequius ſit, de meis ciuibus loquor. non tamen admiſſum quicquam ab ijs, criminatum venio, ſed cautum, ne admittant. Nimiò plus quàm velim, noſtrorum ingenia ſunt mobilia. multis id cladibus ſenſimus, quippe qui non noſtro merito, ſed veſtra patientia incolumes ſimus. magna hic nunc Volſcorum multitudo eſt; ludi ſunt, ſpectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occaſionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commiſſum ſit. horret animus, ne quid inconſultè ac temerè fiat. hæc, noſtra veſtraque cauſa, prius dicenda vobis conſules ratus ſum. Quod ad me attinet, extemplò hinc *Accij Tullij ad Coſſ. oratio.*

D domum abire in animo eſt, ne cuius facti dictiue contagione præſens violer. Hæc locutus abijt. Conſules cùm ad patres rem dubiam ſub authore certo detuliſſent, author magis (vt fit) quàm res ad præcauendum vel ex ſuperuacuo mouit. factoq; ſenatuſconſulto, vt vrbem excederent Volſci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficiſci ante noctem iuberent. Ingens pauor primò diſcurrentes ad ſuas res tollendas in hoſpitia perculit: proficiſcentibus deinde indignatio oborſa, ſe vt conſceleratos contaminatosq; ab ludis, feſtis diebus, cœtu quodammodo hominum deorumq; abactos eſſe. Cùm propè continuato agmine irent, prægreſſus Tullius ad caput Ferentinum, vt quiſq; veniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoq́;, & eos ipſos ſe-

E dulò audientes ſecunda iræ verba, & per eos multitudinẽ aliam in ſubiectum viæ campum deduxit, ibi in concionis modum orationem exorſus: Veteres populi Romani iniurias, cladesq; gentis Volſcorum, vt omnia, inquit, obliuiſcamini alia, hodiernam hanc cõtumeliam, quo tandem animo fertis, qui per noſtram ignominiam ludos commiſere? an non ſenſiſtis triumphatum hodie de vobis eſſe? vos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis ſpectaculo abeuntes fuiſſe? veſtras coniuges, veſtros liberos traductos per ora hominum? quid eos, qui audiuère vocem præconis? quid, qui vos videre abeuntes? quid eos, qui huic ignominioſo agmini fuere obuij, exiſtimaſſe putatis? niſi aliquod profectò nefas eſſe, quo ſi interſimus ſpectaculo, violaturi ſimus ludos, piaculumq; merituri: ideò nos ab ſede piorum, cœtu, concilioq; *Tullij ad ſuos ciues oratio.*

F abigi.

abigi. quid deinde illud non succurrit? viuere nos, quòd maturauimus profi- F
cisci? si hæc profectio, & nō fuga est. & hanc vrbem vos non hostium ducitis,
vbi si vnū diem morati essetis, moriendum omnibus fuit. Bellum vobis indi-
ctum est magno eorū malo. qui indixêre, si viri estis. Ita & sua sponte irarū ple-
ni, & incitati domos inde digressi sunt, instigandoq; suos quisque populos ef-
Volsci à Romanis deficiunt.
fecere, vt omne Volscum nomen deficeret. Imperatores ad id bellum de om-
nium populorum sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Roma-
nus, in quo aliquanto plus spei repositum, quæ spes nequaquam fefellit, vt fa-
cilè appareret, ducibus validiorem, quàm exercitu rem Romanam esse. Cir-
ceios profectus, primùm colonos, inde Romanos expulit: liberamq; eam vr-
bem Volscis tradidit: inde in Latinam viam transuersis tramitibus transgres- G
Oppida Romanis erepta duce Coriolano.
sus, Satricum, Longulam, Pollustiam, Coriolos, nouella hæc Romanis oppi-
da ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem Viteliam, Tre-
biam, Labicos, Pedum cepit. postremùm ad vrbem à Pedo ducit, & ad fossas
Cluilias quinq; ab vrbe millia passuum castris positis, populatur inde agrum
Romanum: custodibus inter populatores missis, qui patritiorum agros inta-
ctos seruarent: siue infensus plebi magis, siue vt discordia inde inter patres
plebemq; oriretur. Quæ profectò orta esset, adeò tribuni iam ferocem per se
plebem criminando in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor
maximum concordiæ vinculum, quamuis suspectos, infensosq; inter se iun-
gebat animos. Id modò non conueniebat, quòd senatus consulesque nus- H
quam alibi spem, quàm in armis ponebant: plebes omnia quàm bellum ma-
lebat. Sp. Nautius iam, & Sext. Furius consules erant. Eos recensentes legio-
nes, præsidia per muros, aliaq; in quibus stationes vigiliasq; esse placuerat, lo-
ca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primùm seditioso cla-
more conterruit: deinde vocare senatum, referre de legatis ad C. Martium
Mittuntur legati de pace ad Coriolanum.
mittendis coëgit. Acceperunt relationem patres: postquam apparuit labare
plebis animos, missique de pace ad Martium oratores, atrox responsum retu-
lerunt: Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per otium
frui velint, memorem se & ciuium iniuriæ, & hospitū beneficij, adnisurum,
Iterum mittuntur legati.
vt appareat exilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde ijdem I
missi, non recipiuntur in castra. sacerdotes quoq; suis insignibus velatos isse
supplices ad castra hostium, traditum est, nihilo magis quàm legatos flexisse
animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniamque
vxorem frequentes coëunt. id publicum consilium, an muliebris timor fue-
rit, parum inuenio. peruicere certè, vt & Veturia magno natu mulier, & Vo-
lumnia, duos paruos ex Martio ferens filios secum in castra hostium irent: &
quam armis viri defendere vrbem nō possent, mulieres precibus lachrymisq;
defenderent. Vbi ad castra ventum est, nuntiatumque Coriolano, adesse in-
gens mulierum agmen: primò, vt qui nec publica maiestate in legatis, nec in
sacerdotibus tanta offusa oculis animoq; religione motus esset, multò obsti- K
natior aduersus lachrymas muliebres erat, dein familiarium quidam qui in-
signem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesq;
stantē: Nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi cōiunxq; & liberi adsunt.
Coriolanus propè vt amens, consternatus ab sede sua cùm ferret matri obuiæ
Veturiæ ad Coriolanum filium grauis oratio.
complexum: mulier in iram ex precibus versa, Sine priusquam cōplexum ac-
cipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium venerim: captiua, materne in ca-
stris tuis sim. in hoc me lōga vita, & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde
hostem viderem? potuisti populari hanc terram, quæ te genuit atq; aluit? non
tibi, quāuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit?
nō, cùm in cōspectu Roma fuit, succurrit? intra illa mœnia domus ac penates
mei

A mei sunt? mater, coniunx liberiq́; ? Ergo ego nisi peperissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberem, in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec vt sim miserri-

B

C

ma, diu futura sum. de his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusq́; ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæq́;, fregêre tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retrò ab vrbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alij alio letho. apud Fabium longè antiquissimum authorem, vsque ad senectutem vixisse eundem inuenio. refert certè hanc sæpe eum exacta ætate vsurpasse vocem, Multò miserius seni exilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieri- *Coriolanus muliebri fletu placatur.*

D bus viri Romani, adeò sine obtrectatione gloriæ alienæ viuebatur. monumento quoque quod esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatumq́; est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanum, sed Aequi Accium Tullium haud vltrà tulere ducem. Hinc ex certamine Volsci, Aequi, ne imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prçlium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ij quoque in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cum Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Cassius, deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœ- *Templum Fortunæ muliebri ædificatur.* *Hernici deuicti.*

E dus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adijciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerũ suarum terrebat. sed & publica patribus solicitudo inerat, largitione cõsulem periculosas libertati opes struere. Tum primùm lex agraria promulgata est, nunquam deinde vsq; ad hanc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, authoribus patribus, nec omni plebe aduersante: quæ primò cœperat fastidire, munus vulgatum à ciuibus isse in socios. sæpè deinde & Virginium consulem in concionibus, velut vaticinantẽ, audiebat: pestilens collegę munus esse: agros illos seruitutẽ ijs qui acceperint laturos: regno viã fieri. quid ita enim assumi socios, & *Lex agraria primùm promulgata.*

 nomen

nomen Latinum? quid attinuisse, Hernicis paulò ante hostibus capti agri tertiam partem reddi? nisi vt hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popularis iam esse dissuasor, & intercessor legis agrariæ cœperat. vterq; deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui, nisi ciui Romano, assignentur. Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoq; ciuibus vilior erat: vt alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumēto pecuniam acceptā retribui populo. Id verò haud secus, quàm præsentē mercedem regni aspernata plebs: adeò propter suspicionem insitam regni, velut abundarent omnia, munera eius in animis hominum respuebantur. quem, vbi primùm magistratu abijt, damnatum necatumq; constat. Sunt qui patrem authorem eius supplicij ferant.

Cassij Cos. mors.

G

H

eum cognita domi causa verberasse ac necasse: peculiumq; filij Cereri consecrauisse: signum inde factum esse, & inscriptum, Ex Cassia familia datum. I Inuenio apud quosdam, idq; propius fidem est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L. Valerio diem dictā perduellionis: damnatumq; populi iudicio, dirutas publicè ædes. ea est area ante Telluris ædem. Cæterùm siue illud domesticū, siue publicum fuit iudiciū, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. dulcedo agrariæ legis ipsa per se dempto authore subibat animos. accensaq; ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis eo anno Volscis Aequisq; militē præda fraudauere. quicquid captū ex hostibus est, vendidit Fabius consul, ac redegit in publicū. inuisum erat Fabium nomen plebi, propter nouissimū consule: tenuère tamen patres, vt cum K L. Aemylio Cæso Fabius consul crearetur. eo infestior facta plebes. seditio domestica bellū externū exciuit: bello deinde ciuiles discordiæ intermissæ. vno animo patres ac plebs rebellantes Volscos & Aequos, duce Aemylio, prospera pugna vicere. plus tamen hostium fuga, quàm prælium absumpsit. adeò pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ędes eodem anno Idib. Quintilib. dedicata est. vota erat Latino bello Posthumio dictatore. filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine agrariæ legis animi plebis. tribuni plebis popularē potestatem lege populari celebrabāt. patres satis superq; gratuiti furoris in multitudine credētes esse, largitiōes temeritatisq; inuitamenta horrebāt, acerrimi patribus duces ad resistendum consules

Seditio domestica.

Volsci & Æqui vincuntur.

Ædes Castoris dedicatur.

A consules fuere, ea igitur pars Reipublicæ vicit. nec in præsens modò, sed in venientem etiam annum M. Fabium Cæsonis fratrem, & magis inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassij, L. Valerium consulem dedit. Certatum eo quoq; anno cum tribunis est. vana lex, vaniq; legis authores, iactando irritum munus, facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, vnoq; velut tenore omnes expertos tribunitijs certaminibus habitum. itaque vt benè locatus mansit in ea familia aliquandiu honos. Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè supererant vires, abutebanturq; ijs inter semetipsos certando. Accessere ad ægras iam omnium mentes prodigia cœlestia, propè quotidianas in vrbe, agrisq; ostentan- *Prodigia.*
B tia minas. motiq; ira numinis, causam nullam aliam vates canebant, publicè priuatimq; nunc extis, nunc per aues consulti, quàm haud ritè sacra fieri. qui terrores tamen eò euasere, vt Oppia virgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit. Q. Fabius inde, & C. Tullius consules facti. Eo anno non segnior discordia domi, & bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta. Veientes agrum quoq; Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescēte cura, Cæso Fabius, & Sp. Furius consules fiunt. Artonam Latinā vrbem Aequi oppugnabant. Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos minitabantur. qui terrores, cùm compescere deberent, auxere insuper animos plebis: redibatq; non sua sponte plebi mos detrectandi militiam, sed *Vestalis damnata incesti.*
C Sp. Licinius tribunus plebis, venisse tempus ratus, per vltimam necessitatem legis agrariæ patribus iniungendæ, susceperat rem militarem impediendam. cæterum tota inuidia tribunitiæ potestatis versa in authorem est: nec in eum consules acrius, quàm ipsius eius collegæ coorti sunt. auxilioque eorum delectum consules habent. Ad duo simul bella exercitus scribitur: ducendus Fabio in Veientes, in Aequos Furio datur. & in Aequis quidem nihil dignum memoria gestum est. Fabio aliquantò plus negotij cum ciuibus, quàm cum hostibus fuit. vnus ille vir ipse cōsul Rempub. sustinuit, quam exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. nam cùm consul præter cæteras imperatorias artes, quas parando gerendoq; bello edidit plurimas, ita instruxisset
D aciem, vt solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi fusos pedes noluit. nec illos, & si non adhortatio inuisi ducis, suum saltem flagitium, & publicum in præsentia dedecus, postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit gradum accelerare. aut si aliud nihil, instare instructos. iniussu signa referunt: mœstiq; (crederes victos) execrantes nunc imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia vlla ab imperatore quæsita sunt. adeò excellentibus ingenijs citius defuerit ars, qua ciuem regant, quàm qua hostem superent. *Ciuem regere, quàm hostem superare difficilius.* Consul Romam redijt, nō tam belli gloria aucta, quàm irritato exacerbatoq; in se militum odio. Obtinuere tamen patres, vt in Fabia gente consulatus ma-
E neret. M. Fabium consulem creant: Fabio collega Cn. Manlius datur. Et hic annus tribunum authorem legis agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit, is eandem viam, velut processisset Sp. Licinio, ingressus, delectum paulisper impedijt. Perturbatis iterum patribus, Ap. Claudius victam tribunitiā potestatem dicere priore anno in præsentia re ipsa, exēplo in perpetuū: quando inuentum sit, suis ipsam viribus dissolui. neq; enim vnquam defuturum, qui ex collega victoriam sibi, & gratiā melioris partis bono publico velit quæsitam. & plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulum paratos fore, & vnum vel aduersus omnes satis esse. darent modò & consules, & primores patrum operam, vt, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis Reip. ac senatui conciliarent. Pręceptis Appij moniti patres, & vniuersi comiter ac benignè tribunos

 appellare:

appellare:& consulares,vt cuiq; eorum priuatim aliquid iuris aduersus singu- F
los erat,partim gratia,partim authoritate obtinuere: vt tribunitiæ potestatis
vires salubres vellent Reipub. esse: quatuorque tribunorum aduersus vnum
moratorem publici commodi auxilio delectum consules habent. Inde ad
Veiens bellum profecti,quo vndiq; ex Hetruria auxilia conuenerant, nõ tam
Veientium gratia concitata:quàm quòd in spem ventum erat, discordia in-
testina dissolui rem Romanam posse. principesq; in omnium Hetruriæ popu
lorũ concilijs fremebant: æternas opes esse Romanas, nisi inter semetipsos se-
Seditio labes est ciuitatum. ditionibus sæuiant.id vnum venenũ,eam labẽ ciuitatibus opulẽtis repertam,
vt magna imperia mortalia essent.diu sustentatum id malum,partim patrum
cõcilijs,partim patientia plebis,iam ad extrema venisse: duas ciuitates ex vna G
factas:suos cuiq; parti magistratus, suas leges esse, primùm in delectibus sæ-
uire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicunq; vrbis statu,
manente disciplina militari,sisti potuisse. iam nõ parendi magistratibus mo-
rem in castra quoq; Romanum militem sequi:proximo bello in ipsa acie, in
ipso certamine consensu exercitus traditã vltrò victoriam victis Aequis:signa
deserta:imperatorem in acie relictum,iniussu in castra reditũ. profectò si in-
stetur:suo milite vinci Romã posse.nihil aliud opus esse, quàm indici ostẽdiq;
bellum:cætera sua sponte fata & deos gesturos. Hæ spes Hetruscos armauerãt,
multis inuicẽ casibus victos victoresq;. COSS. quoq; Romani nihil præterea
aliud,quàm suas vires,sua arma horrebãt: memoriaq; pessimi proximo bello H
exempli terrebantur,ne rem committerent eò, vbi duæ simul acies timendæ
essent.itaq; castris se tenebant,tam ancipiti periculo auersi. diem tempusque
Tempus lenit iras. forsitan ipsum leniturũ iras,sanitatemq; animis allaturum. Veiens hostis He-
truscíq; eò magis præpropere agere:lacessere ad pugnam primò obequitando
castris,prouocandoq;:postremò vt nihil mouebant, quà cõsules ipsos,quà ex-
ercitum increpando:simulationẽ intestinę discordię remediũ timoris inuen-
tum:& consules magis non confidere, quàm nõ credere suis militibus. nouũ
seditionis genus,silentium otiumq; inter armatos.ad hæc in nouitatem ge-
neris,originisq; quà falsa,quà vera iacere.Hæc cùm sub ipso vallo portisq; stre
perent,haud ægrè cõsules pati.ac imperitæ multitudini nũc indignatio, nunc I
pudor pectora versare,& ab intestinis auertere malis,nolle inultos hostes,nol-
le successum,nõ patribus,non cõsulibus. externa & domestica odia certare in
animis. tandem superant externa,adeò superbè insolenterq; hostis eludebat.
frequentes in prætorium cõueniunt,poscunt pugnam, postulant vt signũ de-
Consulum cunctatio. tur.Consules velut deliberabundi capita cõferunt,diu colloquuntur.pugnare
cupiebant, sed retrò reuocanda, & addenda cupiditas erat, vt aduersando re-
morandoq; incitato semel militi adderent impetum. Redditur respõsum,im-
maturam rem agi,nondũ tempus pugnæ esse:castris se tenerent:edicunt inde,
vt abstineant pugna.si quis iniussu pugnauerit,vt in hostem animaduersuros.
ita dimissis,quo minus consules velle credunt, crescit ardor pugnandi.accen- K
dunt insuper hostes ferocius multo,vt statuisse nõ pugnare cõsules cognitum
est.quippe impunè se insultaturos.non credi militi arma. rem ad vltimũ sedi-
tionis erupturã,finemq; venisse Romano imperio. His freti cõcursant portis,
ingerunt probra,ægrè abstinent,quin castra oppugnent.Enimuero non vltra
cõtumeliam pati Romanos posse. totis castris vndiq; ad cõsules curritur. non
iam sensim,vt antè, per centurionũ principes postulant,sed passim omnes cla-
moribus agũt.Matura res erat,tergiuersantur tamẽ.Fabius deinde,ad crescen-
tem tumultũ,iam metu seditionis collega cõcedente,cùm silentiũ classico fe-
cisset:Ego istos Cn. Manli posse vincere scio,velle ne scirem,ipsi fecerunt.itaq;
certum atque decretum est,non dare signum, nisi victores se redituros ex
hac

A hac pugna iurent, consulem Romanum miles semel in acie fefellit, deos nunquam fallet. Centurio erat M. Flauoleius, inter primores pugnæ flagitator. Victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouem patrē, Gradiuumq; Martem, aliosq; iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisq; iurat. Iuratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum speiq; pleni. nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armatis sibi quisque lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, quà plebis, quà patrum eximia virtus fuit. Fabiū nomen, Fabia gens maximè enituit: multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis Hetruscæq; legiones detrectant. propè certa spes

Exercitus Romanus iurat se victorem pugna rediturum.

B erat, non magis secum pugnaturos, quàm pugnauerint cum Aequis. maius quoq; aliquod in tam irritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandum esse facinus. res aliter longè euenit. nam non alio antè bello infestior Romanus (adeò hinc contumelijs hostes, hinc consules mora exacerbauerant) prœliū inijt. Vix explicandi ordinis spatium Hetruscis fuit, cum pilis inter primā trepidationē, abiectis temerè magis quàm emissis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, vbi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabiū insigne spectaculo exemploq; ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno ante consul fuerat) principem in confertos Veientes euntem, ferox viribus & armorum arte Thuscus, incautum inter multas versantem hostium manus,

C gladio per pectus transfigit. telo extracto, præceps Fabius in vulnus obijt. Sensit vtraq; acies vnius viri casum. cedebatque inde Romanus: cùm M. Fabius cōsul transilijt iacentis corpus, obiectaq; parma, Hoc iurastis, inquit, milites? fugientes vos in castra redituros? adeò ignauissimos hostes magis timetis, quàm Iouē, Martemq;, per quos iurastis? at ego in iuratus aut victor reuertar, aut propè te hic Q. Fabi dimicans cadam. cōsuli tum Cæso Fabius prioris anni consul, verbísne istis frater vt pugnēt te impetraturum credis? dij impetrabunt, per quos iurauere. & nos, vt decet proceres, vt Fabio nomine est dignū, pugnando potius, quàm adhortando accendamus militū animos. Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabij, totamq; mouerunt secū aciem. Prę-

Consulis ad milites hortatio.

D lio ex parte vna restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius cōsul pugnam ciebat. vbi propè similis fortuna est versata. nam vt altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulē Manlium iam velut fusos agentem hostes, & impigrè milites secuti sunt: & vt ille graui vulnere ictus ex acie cessit, interfectū rati, gradum retulere: cessissentq; loco, ni cōsul alter cum aliquot turmis equitum in eam partē citato equo aduectus, viuere clamitans collegam, se victorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoq; ad restituendam aciem se ipse coràm offert. duorum cōsulum cognita ora accendunt militum animos. simul & vanior iam erat hostium acies, dum abundante multitudine freti subtracta subsidia, mittunt ad castra oppugnanda. in

Anceps pugna.

E quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnæ memores tererent tempus: triarij Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerant, missis ad consules nuntijs quo loco res essent, cōglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manlius cōsul reuectus in castra ad omnes portas milite opposito hostibus viam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quàm audaciam accendit. nam cùm incursantes quacunq; exitū ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenū vnus in ipsum consulē insignē armis inuadit. prima excepta à circunstantibus tela: sustineri deinde vis nequit. cōsul mortifero vulnere ictus cadit, fusiq; circa omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati rapto consulis corpore pate-

Triarij Romani.

Consul Manlius interficitur.

fecissent vna porta hostibus viam. ea erumpunt, consternatoq; agmine abe- F
Funduntur hostes. untes in victorem, alterum incidunt consulem. ibi iterum cæsi, fusiq; passim. Victoria egregiè parta, tristis tamen duobus tam claris funeribus. Itaq; consul, decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facilè passurum respondit: se familia funesta Q. Fabij fratris morte, Repub. ex parte orba consule altero amisso, publico pri-
Triumphum recusat Fabius Cos. uatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeò spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisq; ducit. idem in vtroque laudator, cum concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor eius, quod initio consulatus imbiberat, recon G
ciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabijs plurimi dati: nec alibi maiore cura habiti, inde populares iam esse Fabij: nec hoc vlla, nisi salubri Reipublicæ arte. Igitur non patrum magis quàm plebis studijs Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neque bella, neque delectus, neq; vllam aliam priorem curam agere, quàm vt iam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe primo quoque tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni censuit, priusquam quisquam agrariæ legis author tribunus existeret, occuparent patres ipsi suum munus facere: captiuum agrũ plebi quàm maximè æqualiter darent. æquum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. aspernati patres sunt: questi quoq; quidam, ni- H
mia gloria luxuriare & euanescere viuidũ quondam illud Cæsonis ingeniũ. nullæ deinde vrbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequorum Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Aequorum agrum depopulabundum transit. Aequi se in oppida receperunt, murisq; se tenebant. eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumq; de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tempore, neq; pax, neq; bellum cum Veientibus fuit. res proximè formam latrocinij venerat. legionibus Romanis cedebant in vrbẽ: vbi abductas senserant legiones, agros incursabãt, bellum quiete, quietem bello inuicem eludentes. ita neq; omitti tota res, neq; perfici poterat. & alia bella aut I
præsentia instabant, vt ab Aequis Volscisq;, non diutius, quàm recens dolor proximæ cladis transisset, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Hetruriamq; omnem. sed Veiens hostis assiduus magis quàm grauis, contumelijs sæpius quàm periculo animos agitabat: quod nul-
Fabia gens bellum in Veiẽtes sibi deposcit. lo tempore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. consul pro gente loquitur: Assiduo magis quàm magno præsidio, vt scitis patres conscripti, bellum Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus date. authores sumus, tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis velut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est. Respub. & milite illic, & pecunia vacet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è K
curia egressus comitante Fabiorũ agmine, qui in vestibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterãt, domum redijt. iussi armati postero die ad limen consulis adesse, domos inde discedunt. Manat tota vrbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt, familiam vnam subijsse ciuitatis onus: Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma versum. si sint duę roboris eiusdem in vrbe gentes: deposcant, hæc Volscos sibi, illa Aequos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Fabij postera die arma capiunt: quò iussi erant, conueniunt. Consul paludatus egrediens in vestibulo, gentem omnẽ suam instructo agmine videt: acceptus in medium signa ferri iubet. nunquam exercitus neq; minor numero, neq; clarior fama

&admi-

A &admiratione hominum per vrbem incessit. Sex & CCC. milites, omnes patricij, omnes vnius gentis, quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant vnius familiæ viribus, Veienti populo pe- *Trecenti sex ex Fabia gente milites, patricij omnes.*

B

C

stem minitantes. sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumq́; nihil medium, nec spem, nec curam, sed immensa omnia voluentiũ animo: alia publica solicitudine excitata, fauore & admiratione stupens. ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere: consulatus inde ac triumphos, omnia præmia ab se, omnes honores sperare. Prætereuntibus Capitolium arcemq́; & alia templa, quicquid deorum oculis, quicquid animo occurrit: precantur, vt illud agmen faustum atq; felix mittant: sospites breui in patriam ad parẽtes restituant. Incassum missæ preces. infelici via à dextro Iano portæ Car-
D mentalis profecti, ad Cremeram flumen perueniunt. is opportunus visus locus communiendo præsidio. L. Aemylius inde, & C. Seruilius COSS. facti. & donec nil aliud quàm in populationibus res fuit: nõ ad præsidium modò tutandũ Fabij satis erant, sed tota regione, qua Thuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostiũ, vagantes per vtrunq; finem fecere. Interuallum deinde haud magnũ populationibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidium Cremerę oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Aemylio COS. adductæ, cominus cum Hetruscis dimicant acie. quanquã vix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit. adeò inter primam trepidationem, dum post signa ordines introëunt, subsidiaq́; locãt, inuecta subitò ab latere Roma-
E na equitum ala, non pugnæ modò incipiendę, sed consistendi ademit locum. ita fusi retrò ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis leuitate ante deductum Cremera Romanũ præsidium pœnituit. rursus cum Fabijs erat Veienti populo sine vllo maioris belli apparatu certamen. nec erant incursiones modò in agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties æquo campo, collatisq́; signis certatum: gensq́; vna populi Romani sæpe ex opulentissima, vt tum res erant, Hetrusca ciuitate victoriam tulit. id primò acerbum indignumq́; Veientibus visum. inde consilium ex re natũ, insidijs ferocem hostem captandi: gaudere etiam multò successu Fabijs audaciam crescere. itaq; & pecora prædantibus aliquoties velut casu incidissent, obuiã acta: & agrestiũ fuga vasti relicti agri: & subsidia armatorum *Fusi Hetrusci, pacem supplices petunt.*

torum

torũ ad arcendas populationes missa, sæpius simulato quàm vero pauore re- F
Nimia Fabiorum de sua uirtute fiducia.
fugerunt. Iamq; Fabij adeò contempserant hostẽ, vt sua inuicta arma neq; loco, neq; tẽpore vllo crederent sustineri posse. hæc spes adeò prouexit, vt ad conspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora quanquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatiq; passim vaga, vt fit pauore iniecto, raperent pecora, subitò ex insidijs cõsurgitur. & aduersi & vndiq; hostes erant. primò clamor circumlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coëuntibusq; Hetruscis, iam continenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorum, multiplica- G
tis in arcto ordinibus, faciebat. tum omissa pugna quam in omnes partes parem intenderant, in vnum locum se omnes inclinant. eò nixi corporibus armisq; rupere cuneo viam. duxit via in editum leniter collem. inde primò restitere: mox vt respirandi superior locus spatium dedit, recipiendique à pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebatq; auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens, in verticem collis euasisset. ita superior rursus ho-
Fabij cæsi ad vnum omnes.
stis factus: Fabij cæsi ad vnum omnes, præsidiumque expugnatum. CCCVI. perisse satis conuenit. vnum propè puberem ætate relictum, stirpem genti Fabiæ dubijsq; rebus populi Romani sæpe domi belliq; vel maximum futurum auxilium. Cùm hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & T. Menenius H
COSS. erant. Menenius aduersus Thuscos victoria elatos confestim missus.
Aduersus Thuscos malè pugnatum.
tum quoq; malè pugnatum est. & Ianiculũ hostes occupauere: obsessaq; vrbs foret, super bellum annona premente (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius COS. ex Volscis esset reuocatus. adeoque id bellum ipsis institit mœnibus, vt primò pugnatum ad Spei sit æquo Marte, iterum ad portam Collinam. ibi quanquam paruo momẽto superior Romana res fuit, meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius COSS. fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Veientes abstinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Ianiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non vsquam pecora tuta, non agrestes I
erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora præcipitauere in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atque initium fuit. traiecto enim nocte Tyberi, castra Seruilij COS. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde, in Ianiculum se ægrè receperunt. Confestim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta, nonnihil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quòd inopia frumenti, quamuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat cõsilia: temerè aduerso Ianiculo ad castra hostium aciem erexit, fœdiusq;, inde pulsus quàm pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitusq; est seruatus. inter duas acies K
Hetrusci occidione occisi.
Hetrusci, cum inuicem his atq; illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona redijt, & aduecto ex Campania frumento, &, postquam timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abijt, eo quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde otioq; lasciuire rursus animi: & pristina mala postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo veneno, agraria lege: in resistentes incitare patres, nec in vniuersos modò, sed in singulos. Q. Considius & T. Genutius autho-
Tribunorum de lege agraria contentio.
res agrariæ legis. T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, cum haud procul inde statiua cõsul habuisset. eam oppressit: cùm & patres haud minus quàm pro Coriolano annixi essent, & patris Agrippæ fauor

A fauor haud dum exoleuisset. In mulcta temperarunt tribuni: cùm capitis anquisissent, duo millia æris damnato mulctam edixerunt. ea in caput vertit. negant tulisse ignominiam: ægritudineq; inde morbo assumptum esse. Alius deinde reus Sp. Seruilius, vt consulatu abijt, C. Nautio & P. Valerio coss. initio statim anni ab L. Ceditio & T. Statio tribunis die dicta, non vt Menenius precibus suis aut patrū, sed cum multa fiducia innocētiæ gratiæq; tribunitios impetus tulit. & huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini. sed feruidi animi vir, vt in publico periculo antè, sic tum in suo, non tribunos modò, sed plebem oratione feroci refutando, exprobrandoq; T. Menenij damnationem mortemq; (cuius patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos qui-
B bus tum sæuiret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. iuuit & Virginius collega testis productus, participando laudes: magis tamen Menenianum (adeò mutauerant animū) profuit iudicium. Certamine domi finito, Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius cos. accitis Latinorū Hernicorumq; auxilijs, cum exercitu Veios missus, castra Sabina, quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggreditur: tantamq; trepidationem iniecit, vt dum dispersi, alij alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta cui signa primùm intulerat caperetur. intra vallum deindè cædes magis quàm prælium esse. tumultus è castris & in vrbem penetrat. tanquam Veijs captis, ita pauidi Veientes ad arma
C currunt. pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur. paulisper auersi turbatiq; sunt. deinde & ipsi vtroq; versis signis resistunt: & eques ab cōsule immissus Thuscos fundit fugatq;. eademq; hora duo exercitus duæq; potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Acquiq; in Latino agro posuerant castra, populatiq; fines erant. eos per se ipsi Latini assumptis Hernicis sine Romano aut duce, aut auxilio castris exuerunt. ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma cōsul in Volscos C. Nautius. mos credo non placebat, sine Romano duce exercituq; socios proprijs viribus consilijsq; bella gerere. nullum genus calamitatis contumeliæq; non editum in
D Volscos est: nec tamen perpelli potuère, vt acie dimicarent. L. Furius inde & C. Manlius coss. Manlio Veientes prouincia euenit. non tamen bellatum. induciæ in annos XL. petentibus datæ, frumento stipendioq; imperato. Paci externæ confestim continuatur discordia domi. agrariæ legis tribunitijs stimulis plebs furebat. cōsules nihil Menenij damnatione, nihil periculo deterriti Seruilij, summa vi resistunt. abeuntes magistratu consules Genutius Trib. pleb. arripuit. L. Aemylius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscū Iulium in quibusdam pro Virginio annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscunq; consules habuit, rei ad populū Furius & Manlius circumeunt sordidati nō plebem magis quàm iuniores patrū. suadent, monentq;, honoribus & ad-
E ministratione Reipub. abstineant. cōsulares verò fasces, prætextam curulemq; sellam, nihil aliud quàm pompam funeris putent. claris insignibus velut infulis velatos ad mortē destinari. quòd si consulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita animum inducant: consulatum captum & oppressum ab tribunitia potestate esse. consuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse. si se cōmouerit, si respexerit patres, si aliud quàm plebē esse in Repub. crediderit: exiliū Cn. Martij, Menenij damnationē & mortem sibi proponat ante oculos. His accensi vocibus patres, cōsilia inde nō publica, sed in priuato, seductaq; à plurium conscientia habuere. vbi cùm id modò cōstaret, iure an iniuria eripiendos esse reos, atrocissima quæque maximè placebat sententia: nec author quanuis audaci facinori deerat. Igitur iudicij die, cū plebs in foro

Tribuni fortiter restitit Sp. Seruilius.

Veiens bellum.

Veientes & Sabini superantur.

Induciæ Veientibus in annos 40. datæ.

Furius & Manlius consulares, rei ad populum.

in foro erecta expectatione staret, mirari primò quod non descenderet tribu- F
nus: deinde cùm iam mora suspectior fieret, deterritum à primoribus crede-
re,& desertam ac proditam causam publicam queri. tandem qui obuersati ve
Tribunus domi suæ occiditur.
stibulo tribuni fuerant, nuntiant domi mortuum esse inuentum. quod vbi
in totam concionem pertulit rumor: sicut acies funditur duce occiso, ita di-
lapsi passim alij aliò. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxilij
sacratæ leges haberent, morte collegę monitos. Nec patres satis moderatè fer-
re lætitiam. adeoq; neminem noxę pœnitebat, vt etiam insontes fecisse videri
vellent, palamque ferrent, malo domandam tribunitiam potestatem. Sub
hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibusq; tribunis sine in-
Plebis indignatio & tumultus.
tercessione vlla consules rem peragunt. Tum verò irasci plebs tribunorũ ma- G
gis silentio, quàm cõsulum imperio: & dicere, actum esse de libertate sua: rur-
sus ad antiqua reditũ, cum Genutio vnà mortuam ac sepultam tribunitiam
potestatem: aliud agendum, ac cogitandum, quomodo resistatur patribus.
id autẽ vnum consiliũ esse, vt se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilij habeat,
defendat. quatuor & viginti lictores apparere consulibus, & eos ipsos plebis
homines, nihil contemptius, neq; infirmius, si sint qui cõtemnant. sibi quen-
que ea magna atq; horrenda facere. His vocibus alij alios cùm incitassent, ad
Voleronem Publium de plebe hominem, quia quòd ordines duxisset, negaret
se militem fieri debere, lictor missus est à cõsulibus. Volero appellat tribunos.
cum auxilio nemo esset, cõsules spoliari hominem, & virgas expediri iubent. H
Prouoco, inquit, ad populum, Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in
conspectu suo virgis cædi malunt, quàm ipsi in lecto suo à vobis trucidari.
quo ferocius clamitabat, eo infestius circunscindere & spoliare lictor. Tum
Volero & præualens ipse, & adiuuantibus aduocatis repulso lictore, vbi indi-
gnantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbam confertissimam reci-
pit, clamitans: Prouoco, & fidem plebis imploro. adeste ciues, adeste comilito-
nes, nihil est quòd expectetis tribunos, quibus ipsis vestro auxilio opus est.
Concitati homines, veluti ad prælium se expediunt: apparebatq; omne discri-
men adesse, nihil cuiquam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic
Parum tuta est sine viribus maiestas.
tantæ tempestati cum se cõsules obtulissent, facilè experti sunt, parum tutam I
maiestatẽ sine viribus esse. violatis lictoribus, fascibus fractis è foro in curiam
compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret victoriam. Conticescente
deinde tumultu, cùm senatum vocari iussissent, queruntur iniurias suas, vim
plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententijs, vicere seniores,
quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari non placuit. Volero-
nem amplexa fauore plebs, proximis comitijs tribunum plebis creat in eum
annum, qui L. Pinarium, P. Furium COSS. habuit. contraque omnium
opinionem, qui eum vexandis prioris anni consulibus administraturum tri-
bunatum credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne ver-
bo quidem violatis consulibus rogationem tulit ad populum, vt plebeij ma- K
gistratus tributis comitijs fierent. Haud parua res sub titulo prima specie mi-
nimè atroci ferebatur, sed quæ patricijs omnem potestatem per clientum suf-
fragia creandi quos vellent tribunos, auferret. Huic actioni gratissimæ ple-
bi cum summa vi resisterent patres: nec quæ vna vis ad resistendum erat, vt in-
tercederet aliquis ex collegio, authoritate aut consulum, aut principũ adduci
posset: res tamen suo ipsa molimine grauis, magnis certaminibus in annum
extrahitur. Plebs Voleronem tribunũ reficit. patres ad vltimum dimicationis
rati rem venturam, Ap. Claudium Appij filium, iam inde à paternis certami-
nibus inuisum infestumq; plebi, consulem faciunt. collega ei T. Quintius da-
tur. Principiò statim anni nihil prius quàm de lege agebatur. sed vt inuentor le
gis Vo-

A gis Volero, sic Lectorius collega eius author tum recentior, tum acrior erat.
ferocem faciebat belli gloria ingens, quòd ætatis eius haud quisquam ma-
nu promptior erat. is cum Volero nihil præterquàm de lege loqueretur, inse-
ctatione abstinens COSS. ipse in accusationem Appij familiæq; superbissimę,
ac crudelissimæ in plebē Rom. exorsus, cum à patribus non COS. sed carnifi-
cem ad vexandam & lacerandam plebem creatum esse contenderet, rudis in
militari homine lingua non suppetebat libertati animoq;. itaq; deficiente o-
ratione, Quandoquidem nō tam facilè loquor, inquit, Quirites, quàm quod
locutus sum præsto. crastino die adeste. ego hic aut in conspectu vestro mo-
riar, aut perferam legem. Occupant tribuni templum postero die. consules
B nobilitasq; ad impediendam legem in concione consistunt. summoueri Le-
ctorius iubet, præterquàm qui suffragium ineant. adolescentes nobiles sta-
bant, nihil cedentes viatori. tum ex his prehendi quosdam Lectorius iubet.
Consul Appius negare, ius esse tribuno in quenquā, nisi in plebeium: nō enim
populi, sed plebis eum magistratum esse: nec illum ipsum summouere pro im-
perio posse more maiorum, quia ita dicatur: Si vobis videtur, discedite Quiri-
tes. Facilè & contemptim de iure disserendo perturbare Lectorium poterat.
ardens igitur ira tribunus, viatorem mittit ad consulem: consul lictorem ad
tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. violatusq;
esset tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset:
C & concursus hominum in forum ex tota vrbe concitatæ multitudinis fieret.
sustinebat tamen Appius pertinacia tantam tempestatem: certatumq; haud
incruento prælio foret, ni Quintius COS. alter consularibus negotio dato, vt
collegam vi, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse nunc plebem sæui-
entem precibus leniisset: nunc orasset tribunos, vt concilium dimitterent: da-
rent iræ spatium, non vim suam illis tempus ad empturum, sed consilium viri-
bus additurum: & patres in populi, & consulem in patrum fore potestate. Ae-
grè sedata ab Quintio plebs, multò ægrius consul alter à patribus. Dimisso tan-
dem concilio plebis, senatū consules habent. vbi cum timor atq; ira inuicem
sententias variassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad consultan-
D dum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione animi: adeò vt Quin-
tio gratias agerent, quòd eius opera mitigata discordia esset. ab Appio petitur,
vt tantam consularem maiestatem esse vellet, quanta in concordi ciuitate es-
se posset. dum tribuni consulesq; ad se quisque omnia trahant, nihil relictum
esse virium in medio. distractam laceratamq; Rempub. per magistratus, ma-
gis quorum in manu sit, quàm vt incolumis sit, quæri. Appius contrà, testari
deos atq; homines, Rempub. prodi per metum ac deseri: non consulem sena-
tui, sed senatum consuli deesse: grauiores accipi leges, quàm in Sacro monte
acceptæ sint. victus tamen patrū consensu quieuit. lex silentio perfertur. Tum
primùm tributis comitijs creati tribuni sunt: numero etiam additos tres, per-
E inde ac duo antè fuerint, Piso author est. nominat quoq; tribunos, Cn. Sicciū,
L. Numitoriū, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Meciliū. Volscitū Aequiq; inter se-
ditionem Romanam & bellum coortum, vastauerant agros, vt si qua secessio
plebis fieret, ad se receptum haberent. compositis deinde rebus, castra retrò
mouere. Ap. Claudius in Volscos missus. Quintio Aequi prouincia euenit. Ea-
dem in militia sæuitia Appij, quæ domi esse, eo liberior, quòd sine tribunitijs
vinculis erat. odisse plebem plus quàm paterno odio, quòd se victum videbat
ab ea: &, se vnico consule obiecto aduersus tribunitiam potestatem, perlatam
legem esse, quam minore conatu nequaquam tanta patrum spe priores im-
pedierant consules. Hæc ira indignatioq; ferocem animum ad vexandum sæ-
uo imperio exercitum stimulabat. nec vlla vi domari poterat, tantum certa-

Contentio inter Cos. et Tribunum.

Tribunus ad consulē: consul ad Tribunum lictorem mittit.

Tributis comitijs tum primùm creati Tribuni.

In Volscos & Aequos mittuntur Coss. Appij Cos. sæuitia.

men animis imbiberant. segniter, ociosè, negligenter, contumaciter omnia F
agere. nec pudor, nec metus coërcebat, si citius agi vellet agmē, tardius sedulò
incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam remittere in-
dustriam. præsenti vultus demittere, tacitè prætereuntem execrari: vt inuictus
ille odio plebeio animus interdum moueretur, omni nequicquā acerbitate
prompta: nihil iam cum militibus ageret, à centurionibus corruptum exerci-
tum diceret: tribunos plebeios, cauillans interdū, & Volerones vocaret. Nihil
eorum Volsci nesciebant: instabantq́;, eo magis sperantes idem certamen ani-
morum aduersus Appium habiturum exercitum Romanum, quod aduersus

Appianus exercitus à duce vinci voluit.

Fabium C O S. habuisset. cæterum multo Appio quàm Fabio violentior fuit:
non enim vincere tantum noluit, vt Fabianus exercitus, sed vinci voluit. pro- G
ductus in aciē, turpi fuga petit castra, nec ante restitit, quàm signa inferentem
Volscum munimentis vidit, fœdamq́; extremi agminis cædem. tum expressa
vis ad pugnandum, vt victor iam à vallo summoueretur hostis: satis tamen

Romanus exercitus in fugam vertitur.

appareret, capi tantum castra militem Romanū noluisse. alij gaudere sua cla-
de atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appij animus, cum insuper
sæuire vellet, concionemq́; aduocaret: concurrunt ad eum legati tribunique,
monentes, ne vtiq; experiri vellet imperium, cuius vis omnis in consensu obe-
dientium esset. negare vulgò milites se ad concionem ituros. passimq́; exaudi-
ri voces postulantium, vt castra ex Volsco agro moueantur: hostem victorem
paulo antè propè in portis ac vallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionē mo- H
dò, sed apertam speciem obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoqui-
dem nihil præter tempus rixæ lucrarentur) remissa concione iter in sequen-
tem diem pronuntiari cum iussisset, prima luce classico signum profectionis
dedit. Cùm maximè agmen e castris explicaretur, Volsci vt eodem signo exci-
tati, nouissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pauore
signaq; & ordines turbauit, vt neq; imperia exaudiri, neque instrui acies pos-
sent. nemo vllius nisi fugæ memor: ita effuso agmine per stragem corporum
armorumq́; euasere, vt prius hostis desisteret sequi, quàm Romanus fugere.

Appius Consul animaduertit in exercitum.

Tandē collectis ex dissipato cursu militibus, consul cùm reuocando nequic-
quam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit. aduocataq́; concio- I
ne, inuectus haud falsò in proditorem exercitum militaris disciplinæ, deser-
torem signorum, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogitans, inermes mili-
tes, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosq́; qui reliquerant
ordines, virgis cæsos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisque
ad supplicium lecti. Contra ea in Aequis inter Consulem ac militem comita-

Mire Quintij Cos. ingenium.

te ac beneficijs certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sæuitia infelix
collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordiæ
ducis exercitusq́; non ausi offerre se Aequi, vagari populabundum hostem
per agros passi. nec vllo antè bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data
est. addebantur & laudes, quibus haud minus quàm præmio gaudent militū K
animi. Tum duci, tum propter ducem patribus quoq; placatior exercitus re-
dijt: sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans.
Varia fortuna belli, atroci discordia, domi forisq; annum exactum, insignem
maximè comitia tributa efficiūt, res maior victoria suscepti certaminis quàm
vsu. plus enim dignitatis comitijs ipsis detractū est, patribus ex concilio sum-
mouendis, quàm virium aut plebi additum, aut demptum patribus. Turbu-
lentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Aemylio C O S S. tum propter certami-

Appio dies dicitur.

na ordinum de lege agraria: tum propter iudicium Ap. Claudij. cui acerrimo
aduersario legis, causamq́; possessorum publici agri, tanquam tertio consuli
sustinendi M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunquā antè tam inuisus
plebi

A plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum
irarum. patres quoq; non temerè pro vllo æquè annixi sunt: propugnatorem
senatus, maiestatisq; vindicem suæ ad omnes tribunitios, plebeiosq; opposi-
tum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, obijci iratæ plebi.
Vnus è patribus ipse Ap. Claudius, & tribunos & plebem & suum iudicium *Appij ad populum rei constantia.*
pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere vn-
quam potuere, non modò vt vestem mutaret, aut supplex prehensaret homi-
nes, sed ne vt ex consueta quidem asperitate orationis, cum ad populum agen
da causa esset, aliquid leniret atq; summitteret. idem habitus oris, eadem con-
tumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeò vt magna pars plebis
B Appium non minus reum timeret, quàm consulem timuerat, semel causam
dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeoq; constan-
tia sua & tribunos obstupefecit & plebem, vt diem ipsi sua voluntate produce
rent: trahi deinde rem sinerent. haud ita multum interim temporis fuit: antè
tamen quàm prædicta dies veniret, morbo moritur. cuius laudationem cum *Appius morbo moritur.*
tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum
diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit,
quàm viui accusationem audierat, & exequias frequens celebrauit. Eodem
anno Valerius COS. cum exercitu in Aequos profectus, cum hostē ad prælium
elicere nō posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tempestas, cum
C grandine ac tonitribus cœlo deiecta. admirationem deinde auxit, signo rece- *Prodigium.*
ptui dato, adeò tranquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo defensa
castra oppugnare iterum, religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri
vertit. Alter consul Aemylius in Sabinis bellum gessit. & ibi, quia hostis mœ-
nibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendijs deinde non villarum modò, sed
etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatori-
bus occurrissent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora
loca. id satis consuli visum, cur pro victo relinqueret hostem, integro inde de-
cedens bello. Inter hæc bella manente discordia domi, T. Numitius Priscus, A.
Virginius COSS. facti. Non vltra videbatur latura plebs dilationē agrariæ le-
D gis, vltimaq; vis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendijs villarum, *Volscorum irruptio.*
fugaq; agrestium cognitum est. ea res maturam iam seditionē, ac propè erum-
pentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ab bellum. educta ex
vrbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes quidem
nihil aliud, quàm perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Nu-
mitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex *Ab Aequis clades accepta.*
insidijs propè magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negliglen-
tia consulis restituit. Melius in Volscis imperatū est. fusi primo prælio hostes, *Volsci fusi sunt.*
fugaq; in vrbem Antium, vt tum res erant, opulentissimam acti. quam consul
oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulen-
E tum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volsciq; Romanos exercitus tenent, Sa- *Sabini ad portas vrbis grassantur.*
bini vsq; ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à
duobus exercitibus, vtroq; per iram, consule ingresso in fines, plus cladium
quàm intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper
alias, solicitæ certamine patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus *Irata plebs consularibus comitijs non interfuit.*
comitijs noluit, per patres clientesq; patrum consules creati, T. Quintius &
Q. Seruilius. similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello de-
inde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine trans-
gressi, cum cædes & incendiū circum Anienem flumen fecissent, à porta pro-
pè Collina mœnibusq; pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorumq;
egêre. quos Seruilius COS. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen

adipisci æquis locis non potuit: populationem adeò effuse fecit, vt nihil bel- F
Cum Volscis feliciter pugnatum.
lo intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volscis res
egregiè gesta, tum ducis, tum militum opera. Primùm æquo campo signis
collatis pugnatum, ingenti cæde vtrinq; plurimo sanguine. Et Romani, quia
paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent, ni salubri men-
dacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. im-
petu facto, dum se putant vincere, vicère. Consul metuens, ne nimis instando
renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut taci-
tis inducijs vtrinq; quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus
Volscis Aequisq; populis in castra venit, haud dubitans, si senserint, Romanos
Quintij consulis insigne strategema.
nocte abituros. itaq; tertia ferè vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quin- G
tius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tentorijs
quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cor-
nicines tubicinesq; in equos impositos, canere ante vallum iubet, solicitum-
que hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeò tranquilla omnia in ca-
stris fuere, vt somni quoq; Romanis copia esset. Volscos species armatorũ pe-
ditum, quos & plures esse & Romanos putabant: fremitus hinnitusq; equo-
rum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæuiebant:
intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer sa-
tiatusq; somno, productus in aciem, fessum stando & vigilijs Volscum primo
impetu perculit. quanquam cessere magis, quàm pulsi hostes sunt: quia ab ter H
go erant cliui, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit.
Consul vbi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ægrè teneri, cla-
mare & poscere, vt perculsis instare liceat. ferocius agunt equites circumfusi
ducibus: vociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute mi-
litum fretus, loco parum fidens: conclamant se ituros. clamoremq; res est se-
cuta. fixis in terram pilis, quo leuiores in ardua euaderent, cursu subeunt. Vol-
scus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus in-
gerit in subeuntes: turbatosq; ictibus crebris vrget ex superiore loco. Sic propè
oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum consul
increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metũ excussisset. re- I
stitêre primò obstinatis animis: deinde vt in obtinentes locũ vires ferebãt, au-
dent vltrò gradum inferre, & clamore renouato commouent aciem. tum rur-
sus impetu capto enituntur atq; exuperant iniquitatem loci. iam propè erat
Volsci terga dedére, & eorum castra capiuntur.
vt in summum cliui iugum euaderent, cum terga hostes dedere: effusoq; cur-
su penè agmine vno, fugientes sequentesq; castris incidere. in eo pauore castra
Antium deditur.
capiuntur. qui Volscorũ effugere potuerunt. Antiũ petunt. Antium & Roma-
nus exercitus ductus, paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantiũ
noua vi, sed quod iã inde ab infelici pugna, castrisq; amissis, ceciderant animi.

EPITOME LIBRI III. K

SEDITIONES de agrarijs legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, cæsis ijs receptum est. Censis bis actus priore lustro censa sunt ciuium capita centum: quatuor & viginti millia, CCXIIII. præter orbos, orbasq; sequenti, CXXXII. millia, CCCCXIX. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellũ gerendum accersitus est. Is victos hostes sub iugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est. vt essent decem, XXXVI. anno à primis tribunis plebis. Petitu per legatos, & allatu Atticis legibus, ad constituendas eas, proponendasq; decemuiri pro consulibus sine vllis alijs magistratibus creati: altero & trecentesimo anno, quàm Roma condita erat: & vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. ii decem tabulis legum positis, cum modestè se in honore gessissent: & ob id eum alterum quoque annũ eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere. & in tertium annum retinuerunt: donec inuisũ eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudij: qui cum in amorem virginis incidisset, summisso, qui eam in seruitutem peteret: necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiam interimeret, cum aliter eam tueri non posset, ne in potestatẽ stuprũ illaturi veniret. hoc tam magnæ iniuriæ exemplo plebs incitata, montem Auentinum occupauit: coegitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & vnus collegarum, qui præcipue pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea contra Sabinos, & Volscos. & Aequos prosperè gestas continet: & parum honestum populi Romani iudicium: qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

ANTIO

A ANTIO capto T. Aemylius & Q. Fabius cõsules fiunt, hic erat Fabius qui vnus extinctæ ad Cremerã genti superfuerat. Iam priore consulatu Aemylius dandi agri plebi fuerat author. Itaq; secundo quoq; cõsulatu eius et agrarij se in spem legis erexerant: & tribuni rem contra consules sæpe tentatã, adiutore vtiq; consule obtineri posse rati, suscipiunt: & consul manebat in sententia sua. possessores & magna pars patrũ tribunitijs se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulem auerterant.

De re agraria tentamen.

B atrox certamen aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintij ductu & auspicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam, opportunam, & maritimam vrbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorum plebem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. iussi nomina dare, qui agrum accipere vellent. Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeòq; pauci nomina dedere, vt ad explendum numerum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrum malle, quàm alibi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu venerat) pacem petiere, irritamq́; eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fe-

Aequi pacem petunt, mox eam irritam faciunt.

C cere. Q. Seruilius insequenti anno, is enim cum Sp. Posthumio COS. fuit: in Aequos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra quies necessaria morbo implicitum exercitũ tenuit. Extractum in tertium annum bellum est, Q. Fabio & T. Quintio COSS. Fabio extra ordinẽ, quia is victor pacẽ Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit: Q. Fabium COS. dicere, se ex Aequis pacẽ Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum afferre, eadẽ dextra armata, quàm pacatã illis antea dederat. quorũ id perfidia & periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore vltores. se tamẽ, vtcunq; sit, etiã nunc, pœnitere sua sponte Aequos, quàm pati hostilia, malle. si pœniteat, tutũ

In Aequos Q. Fabius consul mittitur.

D receptum ad expertam clementiã fore: sin periurio gaudeant; dijs magis iratis quàm hostibus gesturos bellum. Hęc dicta adeò nihil mouerunt quenquam, vt legati propè violati sint, exercitusq́; in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ vbi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quàm periculum consulem alterum ab vrbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, vt confestim dimicaret. Sed cum fortè haud multum diei superesset, vnus ab statione hostium exclamat: Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus irritatus miles in diem posterum

E in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnoq; curant. vbi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies, tandem & Aequi processere, prælium fuit vtrinq; vehemens, quod & Romanus miles ira odioq; pugnabat: & Aequos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futuræ sibi postea fidei, vltima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanã Aequi. pulsiq;, cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quòd in aciem qua pugnandi arte Romanos excellat, commissa res sit. Aequos populationibus incursionibusque meliores esse: & multas passim manus, quàm magnam molem vnius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaq; castris præsidio, egressi tanto cum tumul-

Atrox pugna inter Romanos & Aequos.

Aequi populantur fines Romanos.

tu inuasere fines Romanos, vt ad vrbem quoq; terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quòd nihil minus quàm ne victus, ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agre- F

G

H

stesq; pauidi incidentes portis non populationem, nec prędonum paruas manus, sed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad vrbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoq; vaniora ferre ad alios: cursus clamorq; vocantium ad arma, haud multum à pauore captæ vrbis abesse. Fortè ab Algido Quintius C O S. redierat Romam: id remediū timori fuit: tumultuq; sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. vocato deinde senatu, cum ex authoritate patrū iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio pręfecto vrbis relicto, hostē in agro non inuenit. Ab altero consule res gesta egregiè est. qui quà I

Aequi graues præda intercipiuntur.

venturum hostem sciebat, grauem præda, eoq; impeditiore agmine incedentem agressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidijs, præda omnis recepta est. sic finem iustitio quod quatriduum fuit, reditus Quintij C O S. in vrbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor & X X. millia C C X I I I I. dicuntur, præter orbos orbasq;. In Aequis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, vri sua populariq; passi. Consul cùm aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædaq; Romā redijt. Cōsules inde A. Posthumius Albus, Sp. Furius, Furios (Fusios scripsere quidam) id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. Itaq; Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupidè oblato (adeò ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranū ad Aequos desciffe. suspecta & colonia Antium fuit, quòd magna vis hominum inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Aequos. isq; miles per bellum Aequicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Nec dum matura re, cum defectionem parari delatū ad senatum esset, datum negotiū est consulibus, vt principibus coloniæ Romam

Census agitur, & Lustrum conditur.

K

Bellum Aequicum.

excitis,

A excitis, quærerent, quidnã rei esset. qui cum haud grauatè venissent, introducti
à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, vt magis suspecti
quam venerant, dimitterentur: Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius
consulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorũ in
agro populabundum hostẽ inuenit: ignarusq; multitudinis, quia nusquam
vniuersa conspecta fuerat, imparem copijs exercitũ temerè pugnæ commisit.
primo cõcursu pulsus se in castra recepit, neq; is finis periculi fuit, nanq; & pro-
ximenocte & postero die tanta vi castra sunt circumsessa atq; oppugnata, vt *Exercitus Romanus ab Aequis obsidetur.*
ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & malè pugnatum, &
consulem exercitumq; obsideri, nuntiauerunt: tantumq; terrorem incussere
B patribus, vt (quæ forma senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est)
Posthumio alteri consulum negotium daretur: videret ne quid Respub. detri-
menti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos omnes qui
arma ferre possent, optimum visum est, proconsulem T. Quintiũ subsidio ca-
stris cum sociali exercitu mitti. ad eum explendũ Latini Hernicíq;, & colonia
Antiũ dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) *Subitarij milites.*
iussi. Multi per eos dies motus, multiq; impetus hinc atq; illinc facti, quia su-
perante multitudine hostes carpere multifariam vires Romanas, vt non suffe-
cturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabantur, simul pars exerci-
tus ad populandum agrum Romanum missa, vrbemq; ipsam, si qua fortuna
C daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium vrbis relictus, consul Posthumius
ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab vlla parte curæ
aut laboris. vigiliæ in vrbe, stationes ante portas, præsidiaq; in muris disposi-
ta: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. *Ob tumultum indicitur iustitium.*
Interim in castris Furius C O S. cum primò quietus obsidionem passus esset, in
incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu sub-
stitit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatũ (frater idem con-
sulis erat) lõgius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq;
hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus multis sæpe frustra conatibus
captis, vt viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans, cecidit. Et consul nuntio
D circumuenti fratris conuersus ad pugnam, dum se temerè magis quàm cautè
in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægrè ab circumstantibus
ereptus, & suorum animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati,
& cõsulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere, cum compulsi in
castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec viribus pares: venissetq; in pe-
riculũ summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copijs cum Latino Hernicoq;
exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Aequos, legatiq; caput fero-
citer ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex ca-
stris eruptione facta, magnam vim hostium circumuenit. Minor cædes, fuga
effusior Aequorum in agro fuit Romano. in quos palatos prædam agentes
E Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impe-
tum dedit, ij vagi dissipato agmine fugientes in Quintium victorem cum sau-
cio consule reuertentem incidere. Tum consularis exercitus egregia pugna
consulis vulnus, legati & cohortium vltus est cædem. Magnæ clades vltro ci-
troque illis diebus & illatæ & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua
re, quot pugnauerint, ceciderintúe, exacto affirmare numero: audet tamen
Antias Valerius concipere summas, Romanos cecidisse in Hernico agro
V. millia ac C C C. Ex prædatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus *Interfectorum numerus.*
Romanis vagabantur, ab A. Posthumio C O S. duo millia C C C C. cæsos: cæte-
ram multitudinem prædam agentem quæ inciderit in Quintiũ, nequaquam
pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequendo

ſubtiliter numerum, c c. ait & x x x. Inde Romam reditum eſt, iuſtitium re- F
Prodigia. miſſum eſt. Cœlum viſum eſt ardere plurimo igni, portentaq; alia aut obuer-
ſata oculis, aut vanas exterritis oſtentauere ſpecies. His auertendis terroribus
Feriæ indicuntur. in triduũ feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm expoſcentium
virorum, mulierumq; turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæq;
ab ſenatu gratijs ob impigram militiam actis, remiſſæ domos. Antiates mille
milites, quia ſerum auxilium poſt prælium venerant, propè cum ignominia
dimiſſi. Comitia inde habita. creati conſules L. Ebutius, P. Seruilius, calendis
ſextilibus, vt tunc principium anni agebatur, conſulatum ineunt. Graue tem-
Peſtilens annus. pus, & fortè annus peſtilens erat, vrbi agrisq;, nec hominibus magis quàm pe-
cori. & auxere vim morbi terrores populationis pecoribus agreſtibusq; in vr- G
bem acceptis. ea colluuio miſtorum omnis generis animantium, & odore in-
ſolito vrbanos, & agreſtem confertum in arcta tecta æſtu ac vigilijs angebat,
miniſteriaq; inuicem ac contagio ipſa vulgabant morbos. Vix inſtantes ſuſti-
Aequi Volſciq; agrum Hernicum depopulantur. nentibus clades repentè legati Hernici nuntiant, in agro ſuo Aequos Volſcoſ-
que coniunctis copijs caſtra poſuiſſe, inde ingenti exercitu fines ſuos depo-
pulari. preterquam quòd infrequens ſenatus indicio erat ſocijs afflictam ciui-
tatem peſtilentia eſſe: mœſtum etiam reſponſum tulere, vt per ſe ipſi Hernici
cum Latinis res ſuas tutarentur: vrbem Romanam ſubita deûm ira morbo
populari. ſi qua eius mali quies veniat, vt anno ante, vt ſemper aliàs, ſocijs opẽ
laturos. Diſceſſere ſocij, pro triſti nuntio triſtiorem domum referentes: quippe H
quibus per ſe ſuſtinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus ſuſti-
nuiſſent. Non diutius ſe in Hernico hoſtis continuit. pergit inde infeſtus in
agros Romanos, etiam ſine belli iniuria vaſtatos. Vbi cum obuius nemo ne
inermis quidem fieret, perq; omnia non præſidijs modò deſerta, ſed etiam cul-
Res Romana quàm male affecta. tu agreſti, tranſirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Ebu
tius erat Romanus conſul, collega eius Seruilius exigua in ſpe trahebat ani-
mam: affecti pleriq; principum, patrum maior pars, militaris ferè ætas omnis,
vt non modò ad expeditiones quas in tanto tumultu res poſcebat, ſed vix ad
quietas ſtationes viribus ſufficerent. munus vigiliarum ſenatores, qui per æta-
tem ac valetudinem poterant, per ſe ipſi obibant: circuitio ac cura ædilium I
plebis erat: ad eos ſumma rerum ac maieſtas cõſularis imperij venerat. Deſer-
Vrbis Romæ fortuna. ta omnia ſine capite, ſine viribus dij præſides ac fortuna vrbis tutata eſt: quæ
Volſcis Aequisq; prędonum potius mentem quàm hoſtium dedit. adeò enim
nulla ſpes non potiundi modò, ſed ne adeundi quidem Romana mœnia ani-
mos eorum cepit: tectaq; procul viſa atq; imminentes tumuli auertêre men-
tes eorum: vt totis paſſim caſtris fremitu orto, quid in vaſto ac deſerto agro in-
ter tabem pecorum hominumq;, deſides ſine præda tempus tererent, cum in-
In Thuſculanum agrũ conuertitur hoſtilis exercitus. tegra loca, Thuſculanum agrum opimum copijs petere poſſent? ſigna repente
conuellerẽt: tranſuerſisq; itineribus per Lauicanos agros in Thuſculanos col-
les tranſirent. eò vis omnis tempeſtasq; belli conuerſa eſt. Interim Hernici La- K
tiniq; pudore etiam, nõ miſericordia ſolum, moti, ſi nec obſtitiſſent commu-
nibus hoſtibus, infeſto agmine Romanam vrbem petentibus, nec opem vl-
lam obſeſſis ſocijs ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum ho-
ſtes non inueniſſent, ſecuti famam ac veſtigia, obuij fiunt deſcendentibus à
Thuſculano in Albanũ vallem. ibi haud quaquam æquo prælio pugnatũ eſt.
fidesq; ſua ſocijs parum felix in præſentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo
ſtrages, quàm quanta ferro ſociorũ facta erat. conſul qui vnus ſupererat, mo-
ritur. mortui & alij clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius augures. Ser. Sul
pitius, curio maximus: & per ignota capita latè vagata eſt vis morbi: inopsq;
ſenatus auxilij humani, ad deos populum ac vota vertit. iuſſi cum coniugibus
ac liberis

A ac liberis supplicatum ire, pacemq; exposcere deûm. ad id quod sua quenque
mala cogebant. authoritate publica euocati, omnia delubra implent. stratæ
passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium finemq;
pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tempo-
re anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse cœpere: ver-
sisq; animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent, P. Vale-
rius Publicola tertio die quàm interregnum inierat, consules creat L. Lucre-
tium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante
diem III. Idus sextiles consulatum ineunt, iam satis valida ciuitate, vt non so-
lùm arcere bellum, sed vltrò etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Herni-
B cis, in fines suos transcendisse hostes, impigrè promissum auxilium, duo con-
sulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum vltrò inferen-
dum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non vl-
tra quam in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatq;.
Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes
Prænestinos ductũ. inde dimissum in campos, vastauere agros, Prænestinum
Gabinumq;: ex Gabino in Thusculanos flexere colles. vrbi quoque Romæ in-
gens præbitus terror, magis in re subita, quàm quod in arcendam vim parum
virium esset. Q. Fabius præerat vrbi. is armata iuuentute, dispositisq; præsidijs
tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaq; hostes præda ex proximis locis rapta ap-
C propinquare vrbi nõ ausi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius
ab vrbe hostium abscederent, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consu-
lem, iam antè exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum.
Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto paucio
res multitudinem ingentem fundunt, fugantq;, & compulsos in cauas valles,
cum exitus haud inde faciles esset, circumueniunt. ibi Volscum nomen pro-
pè deletum est XIII. millia CCCCLXX. cecidisse in acie ac fuga, M. CCL.
viuos captos, signa XXVII. militaria relata, in quibusdam annalibus inue-
nio, vbi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certè cædes fuit. Victor con
sul ingenti præda potitus eadem in statiua redijt. tum consules castra con-
D iungunt, & Volsci Aequiq; afflictas vires suas in vnum contulere. Tertia illa
pugna eo anno fuit, eadem fortuna victoriam dedit, fusis hostibus etiam ca-
stra capta. Sic res Romana in antiquum statum redijt: secundæq; belli res
extemplo vrbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis
eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitijs actionibus
datum, per aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, maxi-
mè inconsulare imperium, tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati
inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atro-
cius quàm regium esse. quippe duos pro vno dominos acceptos immodera-
ta, infinitaq; potestate, qui soluti atque effrenati ipsi, omneis metus legum,
E omniaque supplicia verterent in plebem, quæ ne æterna illis licentia sit, le-
gem se promulgaturum, vt quinque viri creentur legibus de imperio con-
sulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem vsurum:
non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata
lege, cum timerent patres, ne absentibus consulibus iugum acciperent, senatus
à præfecto vrbis Q. Fabio vocatur. qui adeò atrociter in rogationem lato-
remque ipsum est inuectus, vt nihil, si ambo consules infesti circumstarent
tribunum, relictum minarum atq; terroris sit. Insidiatum eum, & tempore
capto adortum rempublicam. si quem similem eius priore anno inter mor-
bum, bellumque irati dij tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis
duobus consulibus, iacente ægra ciuitate in colluuione omnium rerum,
ad tollen-

Supplicationes ad omnia delubra indicuntur.

Interregnum.

Veturius Consul Volscos fudit.

Volscorum ingens clades.

Secundæ res bellicæ vrbanos motus excitant.

Q. Fabius præfectus vrbis Tribuno plebis resistit.

ad tollendum è republica consulare imperium laturum leges fuisse, ducem F
Volscis Aequisq; ad oppugnandam vrbem futurum. Quid tandem illi non licere? si quid consules superbè in aliquem ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquem sæuitum sit, non illum consulare imperium, sed tribunitiam potestatem inuisam, intolerandamque facere: quam pacatam reconciliatamq; patribus de integro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari, quo minus pergat vt cœperit. Vos, inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, vt primùm omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem vniuersorum comparatam esse: tribunos plebis vos creatos, non hostes patribus. nobis miserum, inuidiosum vobis est, desertam rempub. inuadi: non ius vestrum, sed inuidiam minueritis. G
agite cum collega, vt rem integram in aduentum consulum differat. ne Aequi quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superboque nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni, dilataque in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplò accersiti. Lucretius cum ingenti præda, maiore multo gloria redijt. & auget gloriam adueniens, exposita omni in campo Martio præda, vt suum quisque per triduum cognitum abduceret. reliqua vendita, quibus domini non extitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit, iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad vltimum maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori ex- H
ercituiq; honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Aequisq; triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, vt ouans sine militibus vrbem iniret. Anno deinde sequenti lex Terentilla ab toto relata collegio, nouos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cœlum ardere visum, terra ingenti concussa motu est. bouem locutam, cui rei priore anno fides nō fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit, quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, vt nihil odor mutaret. Libri per duumuiros sacrorum aditi. pericula à conuentu alienigenarum prędicta, ne qui in loca summa vrbis impetus cædesq; inde fierent. inter cætera monitum, vt I
seditionibus abstineretur. Id factum, ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensq; aderat certamen. Ecce (vt idem in singulos annos orbis volueretur) Hernici nuntiant, Volscos & Aequos, etsi accisæ res sint, reficere exercitus. Antij summam rei positā, Ecetræ Antiates colonos palàm concilia facere: id caput, eas vires belli esse. Vt hęc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationē inter se dispartiri iussi: alteri vt Volsci, alteri vt Aequi prouincia esset. Tribuni corā in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne virtute quidē premi libertatem populi Rom. sed arte eludi, quia occidione propè occisos Volscos, & Aequos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit: nouos hostes quæri. coloniā K
fidam propinquam infamē fieri. bellum innoxijs Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium vlciscentes tribunos. sic ne quid aliud actum putent, victā legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, dum togati sint, caueant: ne possessione vrbis pellantur, ne iugum accipiant, si animus sit, non defore auxiliū. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculū esse. cauisse deos priore anno, vt tutò libertas defendi posset. Hęc tribuni. At ex parte altera consules, in conspectu eorum, positis sellis, delectū habebant. eò decurrūt tribuni, cōcionemq; secū trahunt. citati pauci, velut rei experiundę causa, & statim vis coorta. quencunq; lictor iussu cōsulis prehendisset, tribunus

Præda in campo Martio exponitur, vt sua quisq; cognita abduceret.

De Volscis & Aequis triumphus.

Portenta.

Libri per duumuiros sacrorum adeuntur.

Volsci & Aequi reficiunt exercitus.

Tribunorum aduersus Senatum contentio.

A tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modum faciebat: sed virium spe
& manu obtinendũ erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessis-
sent in prohibendo delectu: sic patres in lege quæ per omnes comitiales dies
ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixæ, cum discedere populum
iussissent tribuni, quod patres se summoueri haud sinebant. nec fere seniores
rei intererant: quippe quę non consilio regenda, sed permissa temeritati auda-
ciæq; esset, multũ & consules se abstinebant, nec cui in colluuione rerũ maie-
statē suam contumelię offerrent. Cæso erat Quintius ferox iuuenis quà nobi- *Cæso Quintius priua-*
litate gentis, quà corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à dijs, & *tus Tribunis restitit.*
ipse addiderat multa belli decora, facundiamq́; in foro, vt nemo nõ lingua, nõ
B manu promptior in ciuitate haberetur. Hic cũ in medio patrũ agmine consti-
tisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusq́; gerens in voce
ac viribus suis, vnus impetus tribunitios popularesq́; procellas sustinebat. hoc
duce sæpe pulsi foro tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obuius fuerat, mulcta
tus nudatusq; abibat: vt satis appareret, si sic agi liceret, victam legē esse. Tum
propè iam perculsis alijs tribunis, A. Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis *Cæso capitis accersi-*
diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quàm conterruerat, eo *tur.*
acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos velut iusto persequi bello. accusa-
tor pati reum ruere, inuidiæq; flammam, ac materiam criminibus suis sugge-
rere: legem interim non tam ad spem perferendi, quàm ad lacessendam Cæso-
C nis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsultè dicta factaq;
in vnius Cæsonis suspectum incidunt ingenium, tamen legi resistebatur. Et A.
Virginius identidē plebi: Ecquid, inquit, sentitis iam vos Quirites, Cęsonem si-
mul ciuem, & legē quam cupitis, habere non posse? quanquã quid ego legem
loquor, libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exuperat. expectate dum
consul aut dictator fiat, quem priuatũ viribus & audacia regnantem videtis.
Assentiebantur multi, pulsatos se querentes, & tribunum ad rem peragendam
vltro incitabant. Iam aderat iudicio dies, apparebatq́; vulgò homines in dam-
natione Cæsonis libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa in-
dignitate prehensabat singulos. sequebantur necessarij, principes ciuitatis. T. *Principes ciuitatis Cæ-*
D Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiæq́; *sonem defendunt.*
decora, affirmabat neq; in Quintia gente, neque in ciuitate Romana tantam
indolem tam maturæ virtutis vnquam extitisse. suum primum militē fuisse,
se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp. Furius missum ab Quintio Capitoli-
no sibi eum in dubijs suis rebus venisse subsidio. neminem vnum esse, cuius
magis opera putet rempublicam restitutam. L. Lucretius C O S. anni prioris,
recenti gloria nitens, suas laudes participare cum Cæsone, memorare pugnas,
referre egregia facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie, suadere & mo-
nere iuuenem egregium, instructũ naturæ fortunæq; omnibus bonis, maxi-
mum momentu rerum eius ciuitatis, in quancunq; venisset, suum quàm alie-
E num mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam ætatem
quotidie auferre. quod desideretur consilium, id indies crescere. senescentibus
vitijs, maturescente virtute, sinerent tantum virum senem in ciuitate fieri. Pa-
ter inter hos L. Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando lau-
des, ne cumularet inuidiam, sed veniam errori atque adolescentiæ petendo,
sibi qui non dicto, non facto quenquam offendisset, vt condonarent filium,
orabat. Sed alij auersabantur preces, aut verecundia, aut metu: alij se suosque
mulctatos querentes, atroci responso iudicium suum preferebant. Premebat
reum, pręter vulgatam inuidiam, crimen vnum: quod M. Volscius Fictor, qui *De vi in ciuem illata*
ante aliquot annos tribunus plebis fuerat, testis extiterat, se haud multo post *Cæso accusatur.*
quam pistilentia in vrbe fuerat, in iuuentutē grassantem in Suburra incidisse.
Ibi rixam

Ibi rixam natam esse, fratremq; suum maiorem natu, nec dum ex morbo sa- F
tis validum pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter manus do-
mum ablatum. mortuumq; inde arbitrari. nec sibi rem exequi tam atrocẽ per
consules superiorum annorum licuisse. Hæc Volscio clamitante adeò conci-
tati homines sunt, vt haud multum abfuerit, quin impetu populi Cæso inte-
riret. Virginius arripi iubet hominem, & in vincula duci. patritij vi contra vim
resistunt. T. Quintius clamitat, cui reo capitalis dies dicta sit, & de quo futu-
rum propediem iudicium, eum indemnatum indicta causa non debere vio-
lari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum ta-
men in vinculis esse ad iudicij diem, vt qui hominem necauerit, de eo suppli-
cij sumendi copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius G
auxilij sui expediunt: in vincula cõijci vetant: sisti reum, pecuniamq; nisi sista-
tur, populo promitti, placere pronuntiant. summam pecunię quantã æquum
esset promitti, veniebat in dubium. id ad senatum reijcitur. reus dum consule-
rentur patres, retentus in publico est. vades dare placuit. vnum vadẽ * III. mil.
æris obligarunt, quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot
vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. Dimis-
sus è foro nocte proxima, inscijs consulibus, in Thuscos in exiliũ abijt. Iudicij
die cum excusaretur solum vertisse exilij causa, nihilominus Virginio comitia
habente collegæ appellati dimisere concilium: pecunia à patre exacta crude-
liter, vt diuenditis omnibus bonis, aliquandiu trans Tyberim veluti relega- H
tus in vili quodam tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exer-
cuit ciuitatem. ab externis armis otium fuit. cum velut victores tribuni, per-
culsis patribus Cæsonis exilio propè perlatam esse crederent legem, & quod
ad seniores patrũ pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id ma-
ximè quod Cęsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt ani-
mos, sed ibi plurimum profectum est, quòd modo quodam temperauere im-
petus suos. Cum primò post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi pa-
ratiq; cum ingenti clientium exercitu, sic tribunos, vbi primùm summouen-
tes præbuere causam, adorti sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquam
gloriæ domum inuidiæúe ferret, mille pro vno Cæsones extitisse plebes que- I
reretur. Medijs diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis
placidius aut quietius erat, benignè salutare, alioqui plebis homines domum
inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cętera pati sine interpellatione concilia
habere, nunquã vlli neq; publicè, neq; priuatim truces esse, nisi cum de lege agi
cœptũ esset. alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modò tribuni tranquil-
lè peregere, sed refecti quoq; in insequentem annum, ne voce quidem incom
moda, nedum vt vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandoq; mansue-
fecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuita-
tem placidiorẽ consules C. Claudius Appij filius, & P. Valerius Publicola. Ni-
hil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem K
tenebat. Quantũ iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eò acrius con-
trà tribuni tendebant, vt plebi suspectos eos criminando facerent. coniu-
rationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum tribunorum, tru-
cidandæ plebis consilia inita. id negotij datũ ab senioribus patrum, vt iuuen-
tus tribunitiam potestatem è republica tolleret, formaq; eadem ciuitatis es-
set, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Aequis sta-
tum iam ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur, propiusque
aliud nouum malum, nec opinato exortum. Exules, seruiq; ad quatuor millia
hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atque
arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorũ, qui coniurare & simul
capere

Margin notes:

* 30. coronatos.

Cæso primus vades publicos dedit.

Iuniores patrum Cæsonis sodales, tribunis fortiter resistunt de agraria lege agentibus.

Exules & serui Capitolium & arcem occupant.

A capere arma noluerant, alij inter tumultum pręcipites pauore in forum deuo-
lant. alternæ voces, Ad arma, &, Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules &
armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum,
externum an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude vrbem inuasisset.
sedabant tumultus, sedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida
& consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, non vulgo, tantum
vt in incerto hoste præsidium satis fidum ad omnia esset. soliciti reliquum no-
ctis, incertiq; qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus di-
sponendis ad opportuna omnia vrbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum,
ducemq; belli. seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. se
B miserrimi cuiusq; suscepisse causam, vt exules iniuria pulsos in patriam redu-
ceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano authore
fieri: si ibi spes non sit, se Volscos, & Aequos, & omnia extrema tentaturum, &
concitaturum. Dilucere res magis patribus atq; consulibus. præter ea tamen,
quæ denuntiabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, time-
re. & cum tantum in vrbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæq; legiones ex
composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Aequi, nō ad populabundos,
vt antè, fines, sed ad vrbem, vt ex parte captā venirent. Multi & varij timores. in-
ter cæteros imminebat terror seruilis, ne suus cuiq; domi hostis esset, cui nec
credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum.
C vixq; concordia sisti videbatur posse. tantum superantibus alijs ab emergen-
tibus malis, nemo tribunos aut plebem timebat: mansuetū id malum, & per
aliorum quietem malorum semper exoriens, tumq; esse peregrino terrore so-
pitum videbatur. At id propè vnum maximè inclinatis rebus incubuit: tantus *Tribunitius furor in lege perferenda.*
enim tribunos furor tenuit, vt non bellum, sed vanā imaginem belli ad auer-
tendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent: patri-
tiorum hospites clientesq;, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiant,
maiore quàm venerint silentio abituros. Concilium inde legi perferendæ ha-
bere, auocato populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se ma-
iore à tribunis metu ostendente, quàm quem nocturnus hostis intulerat. Post
D quàm arma poni, & discedere homines ab stationibus nuntiatum est, P. Vale- *Valerij Consulis ad Tribunos & plebem oratio.*
rius, collega senatū retinente, se ex curia proripit, inde in templū ad tribunos
venit. Quid hoc rei est, inquit, tribuni? Ap. Herdonij ductu et auspicio remp.
euersuri estis? tam felix vobis corrumpēdis fuit, qui seruitia vestra nō commo-
uit author? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis, legesq; ferri placet?
Inde ad multitudinem oratione versa: Si vos vrbis Quirites, si vestri nulla cura
tangit, at vos veremini deos patrios ab hostibus captos. Iupiter optimus maxi-
mus, Iuno regina, & Minerua, alij dij deæq; obsidentur, castra seruorum pu-
blicos vestros penates tenent. hæc vobis forma sanæ ciuitatis videtur? tantum
hostium non solum intra muros est, sed in arce supra forum, curiamq;: comi-
E tia interim in foro sunt, senatus in curia est: velut cum otium superat, senator
sententiam dicit, alij Quirites suffragium ineunt. non quicquid patrum, ple-
bisq; est, consules, tribunos, deos, hominesq; omnes armatos opem ferre, in
Capitolium currere, liberare ac pacare augustissimam illam domū Iouis opti-
mi maximi decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam arcem ab
his ijsdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi tuæ, iube hanc ingredi viam,
quam tu dux. quam tuus ingressus exercitus est. primus en ego consul quan-
tum mortalis deum possum, te, ac tua vestigia sequar. Vltimum orationis fuit,
se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma. si quis impediat, iam se consu-
laris imperij, iam tribunitiæ potestatis, sacrarumq; legum oblitum, quisquis
ille sit, vbicunq; sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum. iuberent tribu-

 ni, quo-

ni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium consulem sumi arma: F ausurum se in tribunis, quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim vltimam apparebat futuram, spectaculoq; seditionem Romanam hostibus fore: nec lex tamen ferri, nec ire in Capitolium consul potuit: nox certamina cœpta oppressit, tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis inde seditionis authoribus, patres circumire plebē, inferentesq; se in circulos sermones tempori aptos serere: admonere, vt viderent in quod discrimen rempublicam adducerent: non inter patres ac plebem certamen esse: sed simul patres, plebemq; arcem vrbis, templa deorum, penates publicos priuatosq; hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ causa aguntur, consules interim, ne

Thusculani Romanis vltro suppetias ferūt.

Sabinus, ne Veiens hostis moueretur, circa portas murosq; discesserant. Eadē G nocte & Thusculum de arce capta, Capitolioq; occupato, & alio turbatæ vrbis statu nuntij veniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim conuocato senatu, atq; introductis nuntijs, magnopere censet, ne expectent, dum ab Roma legati auxilium petentes veniant: periculum ipsum, discrimenque, ac sociales deos, fidemq; fœderum id poscere. demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos deos. Placet ferri auxilium, iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce venientes, procul speciem hostium præbuere. Aequi aut Volsci venire visi sunt. deinde vbi vanus terror abijt, accepti in vrbem agmine in forum

Valerius Consul & Thusculani Capitoliū oppugnant.

descendunt. ibi iam P. Valerius relicto ad portarū præsidia collega, instruebat H aciē. authoritas viri mouerat, affirmantis Capitolio recuperato, et vrbe pacata, si se doceri siuissent, quę fraus à tribunis occulta in lege ferretur, memorē se maiorū suorū, memorem cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset, conciliū plebis non impediturū. hunc ducē secuti nequicquā reclamantibus tribunis, in cliuum Capitolinū erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio. certare socij ciuesq;, vtri recuperatæ arcis suū decus facerent. dux vterq; suos adhortatur. Trepidare tum hostes: nec vlli satis rei, preterquam loco fidere. trepidantibus inferunt signa Romani, socijq;. Iam

Valerius interficitur.

in vestibulum perruperant templi, cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negotio suis, I vt corpus obtegerent, ipse in locum vicemq; consulis prouolat. præ ardore impetuq; tantæ rei sensus non peruenit ad militem. prius vicit, quàm se pugnare sine duce sentiret. Multi exulum cæde sua fœdauere templū, multi viui capti,

Capitolium recuperatur.

Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captiuis vt quisq; liber aut seruus esset, suæ fortunæ à quoq; sumptū supplicium est. Thusculanis gratię actæ: Capitolium purgatum atq; lustratum. In consulis domum plebes

De agraria lege contentio.

quadrantes, vt funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta, instare tum tribuni patribus, vt P. Valerij fidem exoluerent, instare Claudio, vt collegę deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul, antequam collegam sibi subrogasset, negare passurum agi de lege. hæ tenuere contentiones vsq; ad K comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo patrum studio L.

Quintius Cæsonis pater, consul creatur.

Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem fauore patrum, virtute sua tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi, consilium & modum adhibendo, vbi res posceret, priores erant. Is vt magistratum inijt, assiduis concionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quàm senatu castigando, vehementior fuit. cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis, non vt in republica populi Romani, sed vt in perdita domo lingua, criminibusq; regnarent. cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domiq; decora pulsa ex vrbe Romana, & fugata esse, lo-

A esse, loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum atq; tertiùm tribunos pessimis artibus regia licentia viuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicij, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui verè rem æstimare velit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se fatendo propè denuntiauit, vt arma caperetis. hic negando bella esse, arma vobis ademit, nudosque seruis vestris & exulibus obiecit. & vos (C. Claudij pace, & P. Valerij mortui loquor) prius in cliuum Capitolinum signa intulistis, quàm hos hostes de foro tolleretis? pudet deorum hominumque cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum, & seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi antequam Romę sumpta sunt
B arma, in dubio fuit, vtrum L. Mamilius Thusculanus dux, an P. Valerius, & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent. & qui antè Latinos, ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre? inermen eam hosti trucidandam obijcere? scilicet si quis vobis humillimus homo de vestra plebe, quam partem, veluti abruptam à cætero populo vestram patriam peculiaremque rempub. fecistis: si quis ex his domum suam obsessam à familia armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis. Iupiter optimus maximus, exulum atque seruorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, vt sacrosancti habean-
C tur? quibus ipsi dij neque sacri, neque sancti sunt. at enim diuinis humanisq; obruti sceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, malè gesta respub. est, peius multo quàm cum P. Valerius consul perijt, si tuleritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Aequos mihi atque collegæ legiones ducere, in animo est. nescio quo fato magis bellantes, quàm pacati propitios habemus deos, quantum periculū ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebem oratio consulis. erecti patres restitutam credebant rempub. consul alter comes animosior quàm author, suscepisse collegam priorem actionem tam grauis
D rei facilè passus, in peragendis consilijs consularis officij partem ad se vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta persequi, quærendo quónam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis verò, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cùm, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus itaque, omnes qui in verba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillum adsitis: Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione velle: priuatum eo tempore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hęc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deûm venerat: nec interpretando sibi quis-
E que iusiurandum, & leges aptas faciebat, sed suos potiùs mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, vt impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eo magis, quòd & augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locumq; inaugurari, vbi auspicato cum populo agi posset: vt quicquid Romæ vi tribunitia rogatum esset, id comitijs ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules vellent, neque enim prouocationem esse longius ab vrbe mille passuum: & tribunos, si eò veniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc: sed ille maximus terror animos agitabat, quòd sæpius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatem ægram esse, vt consuetis remedijs sisti possit. dictatore opus esse Reipub. vt qui se mouerit ad solicitandū statum ciuitatis, sentiat sine pro-

Quintij [illegible] bunos [illegible] tio.

Tribunorum & consulis disceptatio.

Maiorum religio.

uocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat, eò tribuni cum pertur- F
bata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulũ, nunc patrum
fidem implorant. nec antè mouerunt de sententia consulem, quàm tribuni se
in authoritate patrum futuros esse, polliciti sunt. Tunc referente consule de
tribunorum & plebis postulatis, senatusconsulta fiunt: neq; tribuni legem eo
anno ferrent, neq; consules ab vrbe exercitum educerent: in reliquum magi-
stratus continuari, & eosdem tribunos refici, iudicare senatum contra Rem-
publicam esse. consules fuere in patrum potestate. tribuni reclamantibus con
Quintius non patitur se consulem contra senatusconsultũ creari.
sulibus refecti: patres quoq;, ne quid cederent plebi, & ipsi L. Quintium con-
sulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. Mirer, in-
quit, si vana vestra patres conscripti ad plebẽ authoritas est? vos eleuatis eam, G
quippe quia plebs senatusconsultum in continuandis magistratibus soluit,
ipsi quoq; solutum vultis, ne temeritati multitudinis cedatis: tanquam id sit
plus posse in ciuitate, plus leuitatis, ac licentiæ habere: leuius enim, vaniusque
profectò est, sua decreta & consulta tollere, quàm aliorum. imitamini patres
conscripti turbam inconsultam: qui exemplo alijs esse debetis, aliorum exem-
plo peccetis potius, quàm alij vestro rectè faciant, dum ego, ne imiter tribu-
nos, nec me contra senatusconsultum consulem renunciari patiar. Te verò C.
Claudi adhortor, vt & ipse pop. Rom. hac licentia arceas: & de me hoc tibi per-
suadeas, me ita accepturum, vt non honorem meum à te impeditum, sed glo-
riam spreti honoris auctam, inuidiamq; quæ ex continuato eo impenderet, H
leuatam putem. Communiter inde edicunt, ne quis L. Quintium consulem
faceret. si quis fecisset, se id suffragium non obseruaturos. Consules creati Q.
Census agitur sine lustro.
Fabius Vibulanus tertiùm, & L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo an-
no. lustrum propter Capitolium captũ, consulem occisum, condi religiosum
fuit. Q. Fabio, & L. Cornelio consulibus, principio anni statim res turbulentæ.
instigabant plebem tribuni. bellũ ingens à Volscis & Aequis Latini atq; Her-
nici nuntiabant. Iam Antij Volscorum legiones esse, & ipsam coloniã ingens
metus erat defecturam, ægreq; impetratum à tribunis, vt bellum præuerti si-
nerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio vt Antiũ legiones duceret, da-
tum: Cornelius vt Romæ præsidio esset, ne qua pars hostium, qui Aequis mos I
erat, ad populandũ veniret. Hernici & Latini iussi milites dare ex fœdere, duæ-
que partes sociorum in exercitu, tertia ciuium fuit. Postquàm ad diem præsti-
tutum venerunt socij, consul extra portam Capenam castra locat: inde lustra-
to exercitu Antium profectus, haud procul oppido, statiuisq; hostiũ consedit.
Volsci vincuntur.
Vbi cùm Volsci, quia nondũ ab Aequis venisset exercitus, dimicare non ausi,
quemadmodũ quieti vallo se tutarentur pararent: postero die Fabius non per
mistam vnam sociorum ciuiumq;, sed trium populorum tres separatim acies
circa vallum hostiũ instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde
signũ obseruare iussit, vt pariter & socij rem inciperent, referrentq; pedẽ, si rece
ptui cecinisset: equites item suę cuiq; parti post principia collocat. Ita trifariam K
adortus castra circumuenit: & cùm vndiq; instaret, nõ sustinẽtes impetũ, Vol-
scos vallo deturbat, transgressus inde munitiones, pauidã turbã inclinatãq; in
partẽ vnã castris expellit. inde effuse fugientes eques, cui superare vallũ haud fa
cile fuerat. cùm ad id spectator pugnę astitisset, libero cãpo adeptus, parte victo
rię fruitur, territos cędẽdo. Magna et in castris et extra munimẽta cędes fugien
tiũ fuit: sed pręda maior, quia vix arma secũ efferre hostis potuit. deletusq; exer
Arx Thusculana capitur ab Aequis.
citus foret, nisi fugientes syluæ texissent. Dũ ad Antiũ hęc gerũtur, interim Ae-
qui robore iuuentutis pręmisso, arcẽ Thusculanã improuiso nocte capiũt: re-
liquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considunt, vt distenderẽt ho-
stiũ copias. Hęc celeriter Romã, ab Roma in castra Antiũ perlata mouent Ro-
manos

A manos haud secus, quàm si Capitolium captum nuntiaretur. adeò & recens erat Thusculanorum meritum, & similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto, citatū agmen Thusculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat, partem Thusculanis dederat ad arcem recuperandam. vi nunquam eò subire potuit. fames postremò inde detraxit hostem. quò postquā ventum ad extremum est, inermes nudiq; omnes sub iugū ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga do- *Aequi sub iugum missi.*
B mum se recipientes, Romanus consul in Algido consecutus, ad vnum omnes occidit. Victor ad Columem (id loco nomen est) exercitu relicto, castra locat. Et alter consul, postquam mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines, ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno descisse Antiates, apud plerosq; authores inuenio. L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidumq́; cepisse. certū affirmare, quia nulla apud vetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto tribunitium *Tribunorum cum patribus certamen.* domi bellum patres territat. Clamant, fraude fieri, quòd foris teneatur exercitus: frustrationē eam legis tollendæ esse, se nihilominus rem susceptam pera-
C cturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis, vt actiones tribunitiæ in aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta causa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores M. Volscio, quòd falsus haud dubiò testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indicijs, neq; fratrem Volscij, ex quo semel fuerit æger, vnquam non modò visum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo multorumq́; tabe mensium mortuum: nec his temporibus, in quę testis crimē coniecisset, Cęsonem Romæ visum: affirmantibus, qui vnà meruerant, secū eum tum frequentem ad signa sine vllo commeatu fuisse. ni ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem. cum ad iudicium ire non auderet, omnes eæ res in vnum congruentes haud magis du-
D biam damnationem Volscij, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. in mora tribuni erant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. ita extracta vtraq; res in consulum aduentum est. Qui vbi triumphantes victore cum exercitu vrbem inierunt, quia silentiū *Triumphantes Coss. vrbem ineunt.* de lege erat, perculsos magna pars credebāt tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, in comitiorum disceptationem ab lege certamē auerterant. & cum consules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus, quàm si lex minuendæ suæ maiestatis causa promulgata ferretur, tetendissent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aequis pax est petentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur:
E idq; lustrum ab origini vrbis decimum conditum. Fuerunt censa ciuium ca- *Lustrum conditur.* pita, centumtriginta duo millia, CCCXIX. Consulum magna domi belliq; eo anno gloria fuit: quòd & foris pacem peperere: & domi, etsi non concors, minus tamen quàm aliàs infesta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius consules facti, duas residuas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediebant, sed in quæstoribus nouis maior vis, maior authoritas erat. Cum M. Valerio Valerij filio, Volesi nepote quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. is quoniam neq; Quintiæ familiæ Cæso, neq; Reipub. maximus iuuenum restitui posset, falsum testem, qui dicendæ causæ innoxio potestatem ademisset, iusto ac pio bello persequebatur. Cum Virginius maximè è tribunis de lege ageret, duum

 mensium

mensium ſpatium conſulibus datum eſt ad inſpiciendam legem:vt,cum edo-
cuiſſent populum, quid fraudis occultæ ferretur, ſinerent deinde ſuffragium
inire.hoc interualli datum res tranquillas in vrbe fecit.Nec diuturnam quie-
tem Aequi dederunt. Qui rupto fœdere, quod dictum erat priore anno cum
Romanis,imperium ad Gracchum Cluilium deferunt.is tum longe princeps
Aequi Lanuuinum agrum & Thuſculanum populantur.
in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thuſculanum
hoſtili populatione veniunt,pleniq; prædæ in Algido caſtra locant. In ea ca-
ſtra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Poſthumius legati, ab Roma venerunt que-
ſtum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum. eos Aequorum imperator quæ
mandata habeant ab ſenatu Romano, ad quercum iubet dicere. ſe alia inte-
rim acturum.quercus ingens arbor prætorio imminebat,cuius vmbra opaca G
ſedes erat.Tum ex legatis vnus abiens,& hæc,inquit, ſacrata quercus,& quic-
quid deorum eſt, audiant fœdus à vobis ruptum: noſtriſq; & nunc querelis
adſint, & mox armis, cum deorum hominumque ſimul violata iura exeque-
mur. Romam vt rediere legati, ſenatus iuſſit alterum conſulem contra Grac-
chum in Algidum exercitum ducere:alteri populationem finium Aequorum
prouinciam dedit. Tribuni ſuo more impedire delectum. & forſitan ad vlti-
Sabini Romanos fines populantur.
mum impediſſent,ſed nouus ſubitò additus terror eſt. Vis Sabinorum ingens
propè ad mœnia vrbis infeſta populatione venit. fœdati agri, terror iniectus
vrbi eſt. tum plebs benignè arma cepit:reclamantibus fruſtra tribunis,magni
Nautius conſul agrū Sabinum vaſtat.
duo exercitus ſcripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. caſtriſq; ad Ere- H
tum poſitis, per expeditiones paruas plerunq; nocturnis incurſionibus tan-
tam vaſtitatem in Sabino agro reddidit, vt comparati ad eam propè intacti
bello fines Romani viderentur.Minutio neq; fortuna,nec vis animi eadem in
gerendo negotio fuit. nam cum haud procul ab hoſte caſtra poſuiſſet, nulla
magnopere clade accepta caſtris ſe pauidus tenebat. Quod vbi ſenſerant ho-
ſtes,creuit ex metu alieno(vt fit)audacia: & nocte adorti caſtra, poſtquam pa-
Minutius conſul cum exercitu obſidetur.
rum vis aperta profecerat,munitiones poſtero die circundāt.Quæ priuſquam
vndiq; vallo obiecto clauderent exitus, quinq; equites inter ſtationes hoſtiū
emiſſi,Romam pertulere,conſulem, exercitumq; obſideri. Nihil tam nec opi-
natum,nec tam inſperatū accidere potuit. itaq; tantus pauor,tantaq; trepida- I
tio fuit, quanta, ſi vrbem, non caſtra hoſtes obſiderent. Nautium conſulem
accerſunt. in quo cum parum præſidij videretur, dictatoremq; dici placeret,
L. Quintius Cincinnatus ab opere agreſti ad Dictaturam accerſitur.
qui rem perculſam reſtitueret:L.Quintius Cincinnatus conſenſu omnium di-
citur. Operæpretium eſt audire,qui omnia præ diuitijs humana ſpernunt, ne-
que honori magno locum, neque virtuti putant eſſe, niſi vbi effuſè affluant
opes. Spes vnica imperij populi Romani L. Quintius trans Tyberim contra
eum ipſum locum, vbi nunc naualia ſunt, quatuor iugerum colebat agrum,
quæ prata Quintia vocantur.Ibi ab legatis ſeu foſſam fodiens bipalio innixus,
ſeu cum araret, operi certè, id quod conſtat, agreſti intentus,ſalute data inui-
cem,redditaq;,rogatus vt(quod bene verteret ipſi,reiq; publicæ)togatus man K
data ſenatus audiret.admiratus,rogitanſq; ſatin' ſalua eſſent omnia,togā pro-
perè è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua ſimul abſterſo puluere ac
ſudore velatus proceſſit. dictatorem eum gratulantes conſalutant: in vrbem
vocant: qui terror ſit in exercitu,exponūt. Nauis Quintio publicè parata fuit,
tranſuectumq; tres obuiam egreſſi filij excipiunt, inde alij propinqui atque
amici,tum patrum maior pars. ea frequentia ſtipatus,antecedentibus lictori-
bus deductus eſt domum. & plebis concurſus ingens fuit:ſed ea nequaquam
tam læta Quintium vidit, & imperij nimium, & virum in ipſo imperio vehe-
mentiorem rata. Et illa quidem nocte nihil, præterquam vigilatum eſt in vr-
Magiſter equitum.
be. Poſtero die dictator cum ante lucem in forum veniſſet, magiſtrum equi-
tum di-

A tum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longè Romanæ iuuentutis ha-

bitus esset. Cum magistro equitum in concionem venit, iustitiũ edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunq; ætati militari essent, armati cum cibarijs in dies quinq; coctis, vallisq; duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumq; peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad vallum petendum. sumpsere, vnde cuiq; proximũ fuit: prohibitus nemo est: impigreq; omnes ad edicta dictatoris præstò fuere. Inde composito agmine nõ itineri magis apto, quàm D prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In vtroq; agmine quas tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum, maturato opus esse, vt nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitumq; Romanum obsideri. tertium diem iam clausos esse: quid quæque nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera signifer, sequere miles, inter se quoq; gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perueniunt: & vt sensere iam propè hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circumuectus, contemplatusq; qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperauit, vt sarcinas in vnum conijci E iubeant, militem cum armis valloq; redire in ordines suos. facta, quæ imperauit. Tum quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris, & vbi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quemque ducere fossam, & iacere vallum. Edito imperio, signum secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circumsonat: superat inde castra hostium, et in castra consulis venit: alibi pauorem, alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atque auxilium adesse inter se gratulantes, vltro ex stationibus ac vigilijs territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore non aduentum modò significari, sed rem ab suis cœptam: mirumque esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaque arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte

Aequos circumuallat Dictator.

 initum

A tura in sex menses accepta se abdicauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum *Quintius se dictatura abdicat.*
cũ Sabinis egregiè pugnat. ad vastatos agros ea quoq; clades accessit Sabinis.
Minutio Fabius successor in Algidum missus. Extremo anno agitatum de lege
ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populũ, pa-
tres tenuere. plebes vicit, vt quintùm eosdẽ tribunos crearent. Lupos visos in
Capitolio ferunt à canibus fugatos, ob id prodigium lustratum Capitoliũ esse. *Portentum.*
Hæc eo anno gesta. Sequuntur consules, Q. Minutius, M. Horatius Puluillus.
Cuius initio anni cum foris otiũ esset, domi seditiones ijdem tribuni, eadem
lex faciebat, vlteriusq; ventũ foret, adeò exarserant animis, ni velut dedita ope
ra nocturno impetu Aequorũ Corbione amissum præsidium, nuntiatũ esset.
B Senatum consules vocant. iubentur subitariũ scribere exercitum, atq; in Algi-
dum ducere. Inde posito legis certamine, noua de delectu cõtentio exorta. vin
cebaturq; consulare imperium tribunitio auxilio, cum alius additur terror: Sa *Contentio inter Coss. & tribunos.*
binum exercitũ prædatum descendisse in agros Romanos, inde ad vrbẽ veni-
re. is metus perculit, vt scribi militẽ tribuni sinerent, non sine pactione tamen,
vt, quoniam ipsi quinquenniũ elusi essent, paruumq; id plebi præsidiũ foret,
decẽ deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus, id mo-
dò excepêre, ne postea eosdẽ tribunos iuberent. Tribunitia comitia, ne id quo
que post bellum, vt cætera, vanũ esset, extemplò habita. Tricesimosexto anno *Decem tribuni plebis creantur.*
à primis tribunis plebis decem creati sunt. bini ex singulis classibus, itaq; cau-
C tum est vt postea crearentur. Delectu deinde habito, Minutius contra Sabinos
profectus, nõ inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi Corbione interfecto
præsidio Hortanam etiam cepissent, in Algido pugnat. multos mortales occi-
dit, fugat hostẽ non ex Algido modò, sed à Corbione Hortanaq;. Corbionem
etiam diruit propter proditum præsidiũ. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius con
sules facti. Domi forisq; otium fuit. annona propter aquarũ intemperiem la-
boratũ est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis ijdem refecti.
Hi sequente anno T. Romulio, & C. Veturio consulibus legẽ omnibus concio
nibus suis celebrant. Pudere se numeri sui nequicquã aucti, si ea res æquè suo
biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuisset. Cum maximè hæc agerent,
D trepidi nuntij ab Thusculo veniunt, Aequos in agro Thusculano esse. Fecit pu
dorẽ recens eius populi meritũ morandi auxilij. ambo consules cum exercitu
missi, hostẽ in sua sede in Algido inueniunt. Ibi pugnatũ. supra septẽ millia ho- *Aequorum magna clades.*
stiũ cęsa: alij fugati, pręda parta ingens. eam propter inopiã ęrarij cõsules vendi
derunt. inuidię tamẽ res ad exercitũ fuit. ea deniq; tribunis materiã criminan-
di ad plebẽ consules prebuit. Itaq; ergo, vt magistratu abiere, Sp. Tarpeio, A. Ae-
ternio cõsulibus, dies dicta est. Romulio ab C. Claudio Cicerone tribuno ple-
bis, Veturio ab L. Halieno ædili plebis. vterq; magna patrũ indignatione dam-
natus: Romulius x. millib. æris, Veturius xv. millib. Nec hęc priorũ calamitas
consulũ segniores nouos fecerat cõsules, & se damnari posse aiebant: & plebẽ, *Consules damnati.*
E & tribunos legẽ ferre nõ posse. Tum abiecta lege, quę promulgata cõsenuerat,
tribuni lenius agere cũ patribus. Finẽ tandẽ certaminũ facerẽt, si plebeię leges
displicerẽt: at illi cõmuniter legumlatores, & ex plebe, & ex patribus, qui vtrisq;
vtilia ferrẽt: quæq; æquãdę libertatis essent, sinerẽt creari. Rem nõ aspernaban-
tur patres, daturũ leges neminẽ nisi ex patrib. aiebant. Cũ de legibus cõueniret,
de latore tantũ discreparet: missi legati Athenas Sp. Posthumius Alb⁹, A. Manl. P.
Sulp. Camerinus, iussiq; inclytas leges Solonis describere, & aliarũ Græcię ciui
tatũ instituta, mores, iuraq; noscere. Ab externis bellis quietus annus fuit, quie
tior insequens P. Curatio, & Sex. Quintilio coss. perpetuo silentio tribunorũ. *Mittuntur Athenas Legati, ut Solonis Leges, & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, describerent.*
Id primo legatorũ, qui Athenas ierant, legũq; peregrinarũ expectatio prębuit,
deinde duo simul mala ingẽtia exorta, fames, pestilẽtiaq; fœda homini, fœda
pecori,

pecori. vastati agri sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugu- F
bres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius
Puluillus: in cuius locum C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe e-
rat, augures legère. mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multi-
Fames et pestilentia. plici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P.
Sextius Capitolinus. neq; eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus
orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribuni,
vt tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine
prouocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. admiscerentúrne ple
beij, controuersia aliquandiu fuit. postremò concessum patribus: modò ne
Ad decemuiros imperij summa transfertur. lex Acilia de Auentino, aliæq; sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo G
altero, quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consuli-
bus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus antè ad consules venerat,
translato imperio. minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim
principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitum-
Decemuirorum nomina. que duobus vti mandaretur consulum nomen imperiumq;. Decemuiri crea-
ti Ap. Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sul-
pitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia de-
signati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio
alteri consulum prioris anni, quòd eam rem collega inuito ad patres retulerat.
his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant: simul vt pro legatione tam H
longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarũ ad conden-
da noua iura vsui fore credebant. suppleuere cæteri numerum. graues quoque
ætate electos nouissimis suffragijs ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis
aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, fauore plebis.
adeoq; nouum sibi ingenium induerat, vt plebicola repentè, omnisque auræ
popularis captator euaderet, pro truci sæuoq; insectatore plebis. Decimo die
ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim
erant, collegis nouē singuli accensi apparebant. & vnica cōcordia inter ipsos,
qui consensus priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas
Summa initio decemuirorum æquitas. erat. Moderationis eorum argumentum exemplo vnius rei notasse, satis erit. I
Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere, domi apud P. Sextium
patriciæ gentis virum inuento prolatoq; in concionem, in re iuxtà manifesta
atq; atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum ex-
titit, cuius rei iudex legitimus erat: discessitq; iure suo, vt demptum de vi magi-
stratus, populi libertati adijceret. Cum promptum hoc ius velut ex oraculo in
corruptum pariter ab his summi infimiq; ferrent, tum legibus condendis ope
Decem tabulæ proponuntur. ra dabatur: ingentiq; hominum expectatione propositis decem tabulis popu
lum ad concionem aduocauerunt: &, quod bonum, faustum, felixq; Reipub.
ipsis, liberisq; eorum esset, ire, & legere leges propositas iussere: se, quantū de-
cem hominum ingenijs prouideri potuerit, omnibus summis infimisq; iura K
æquasse. plus pollere multorum ingenia, consiliaq;. versarent in animis secum
vnamquanque rem, agitarent deinde sermonibus: atque in medium, quid in
quaque re plus minúsve esset, conferrent. eas leges habiturum populum Ro-
manum, quas consensus omnium inuexisse, nec iussisse latas magis, quàm
tulisse videri posset. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum ca-
pite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitijs x. tabularum leges
perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias acer-
uatarum legū cumulo fons omnis publici priuatiq; est iuris. Vulgatur deinde
rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse velut corpus omnis
Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desideo-
rium de-

A rium decemuiros iterũ creandi fecit. Iam plebs, prçterquam quod consulum nomen haud secus quàm regum perosa erat, ne tribunitiũ quidem auxilium cedentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Postquàm verò comitia decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, vt primores quoq; ciuitatis (metu credo, ne tanti possessio imperij vacuo ab se relicto loco haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas ea ætate, hisq; honoribus actis, stimulabat App. Claudium, nescires vtrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magistra-

Maxima in decemuiratus petitione ambitio.

B tui erat. criminari optimates, extollere candidatorum leuissimum quenq; humillimumq́;. ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliosq; in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegæ quoq;, qui vnicè illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eum oculos, mirantes quid sibi vellet: apparere nihil synceri esse: profectò haud gratuitam in tanta superbia comitatem fore: nimium in ordinem seipsum cogere, & vulgari cum priuatis, non tam properantis abire magistratu, quàm viam ad continuandum magistratum quærentis esse. Propalàm obuiã ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu iniungunt. ars hæc erat, ne semetipse creare posset, quod

C præter tribunos plebis, & idipsum pessimo exemplo, nemo vnquam fecisset. ille enimuero, quod benè vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. deiectisq́; honore per concionem duobus Quintijs, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo viro in optimatium causa, & alijs eiusdem fastigij ciuibus, nequaquam splendore vitę pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factũ improbabant boni, quàm nemo facere ausurũ crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minutius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Petilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duellius, Sp. Oppius Cornicen, M. Rabuleius. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo iam inde viuere ingenio cœpit, nouosq;

Decemuiri qui creantur.

D collegas iam prius quàm inirent magistratũ, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris. inde impotentibus instructi consilijs, quæ secretò ab alijs coquebant, iam haud dissimulando superbiã, rari aditus, colloquentibus difficiles ad idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primũ honoris diem denunciatione ingentis terroris insignẽ fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent, vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regiũ in orbem, suam cuiusq; vicem per omnes iret, subitò omnes cum duodenis fascibus prodiere. centum viginti lictores forum impleuerant, & fascibus secures illigatas prçferebant. nec attinuisse demi securim, cũ sine prouocatione creati essent, interpretabantur. decem

Decemuirorum tyrannis intoleranda.

E regum species erat: multiplicatusq́; terror non infimis solum, sed primoribus patrum, ratis cædis causam ac principium quæri, vt si quis memorem libertatis vocem aut in senatu, aut in populo misisset, statim virgæ securesq́; etiam ad cæterorum metum expedirentur. Nam præterquam quòd in populo nihil erat præsidij, sublata prouocatione, intercessionem quoq; consensu sustulerant. cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam quæ sui iudicij videri possent, ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit. abstinebatur à patribus: in humiliores libidinosè crudeliterq́ue consulebatur: hominum, non causarum toti erant: vt apud quos gratia vim æqui haberet. iudicia domi conflabant, pronunciabant in foro. si quis collegam appel-

gam appellasset: ab eo, ad quem venerat, ita discedebat, vt pœniteret nō prioris F decreto stetisse. Opinio etiā sine authore exierat, non in præsentis modo temporis eos iniuriam conspirasse, sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum, ne comitia haberent, perpetuoq; decemuiratu possessum semel retinerent imperiū. Circumspectare tum patritiorum vultus plebeij: & inde libertatis captare auram, vnde seruitutem timendo, in eum statum rempub. adduxerant. primores patrum odisse decemuiros, odisse plebē: nec probare quæ fierent, & credere haud indignis accidere: auidè ruendo ad libertatem, in seruitutem elapsos, iuuare nolle: cumulare quoq; iniurias, vt tædio præsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desiderium veniant. Iam &

Duæ tabulæ prioribus decem adiectæ.

processerat pars maior anni, & duæ tabulę legum ad prioris anni decem tabu- G las erant adiectæ, nec quicquam iam supererat, si hæ quoq; leges centuriatis comitijs perlatę essent, cur eo magistratu reipub. opus esset expectabāt, quàm mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modò plebs agitabat, quónam modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam repararent: cum interim mentio comitiorum nulla fieri, & decemuiri, qui primò tribunitios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerant plebi, patritijs iuuenibus sepserant latera: eorum cateruæ tribunalia obsidebant. Hi ferre agere plebem plebisq; res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: virgis cædi alij, alij securi subijci: & ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi H domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta, non modò non ire obuiam iniuriæ: sed propalàm licentiam suam malle, quàm omnium libertatem. Idus Maiæ venere, nullis subrogatis magistratibus: priuati pro decemuiris, neq; animis ad imperium inhibendum imminutis, neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt. Id verò regnum haud dubiè videri. deploratur in perpetuum libertas, nec vindex quisquam existit, aut futurus videtur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed cōtemni cœpti erant à finitimis populis:

Sabini Rom. agrum populantur.

imperiumq; ibi esse, vbi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: lateq; populati, cum hominum atq; pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretū, quod passim vagatum I erat, agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncij solum, sed per vrbem agrestium fuga trepidationem iniecit. decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter

Aequi Thusculanum agrum vastant.

patrum & plebis odia addit terrorē insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte castra in Algido locant: depopulatumq; inde excursionibus Thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes, nunciant. Is pauor perculit decemuiros, vt senatum simul duobus circumstantibus vrbem bellis, consulerent. citari iubent in curiā patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes vastati agri periculorumq; imminentium causas in se cōgesturos: tentationemq; eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resiste- K rent, imperioq; inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum comprimerent. Postquā audita vox in foro est præconis, patres in curiam ad decemuiros vocantis: velut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit, quídnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetā vsurparent. hostibus belloq; gratiam habendam, quòd solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circunspectare omnibus fori partibus senatorem, raroq; vsquam noscitare: curiā inde ac solitudinem circa decemuiros intueri, cum & ipsi consensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset vocandi senatum, non conuenire patres, interpretarentur, iam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui

det, &

A det,& quemadmodum patres vocati nō coëant in senatum, sic plebs abnuat
delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè quisquam in foro, in vrbe
rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarumq; rerum erant soliciti,
amissa publica: tantum ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressuq;
impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conuenie-
bant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitan-
dumq;, num consultò detrectarent, referunt, senatum in agris esse. Lætius id
decemuiris accidit, quàm si præsentes detrectare imperium referrent. iubent
acciri omnes, senatumq; in diem posterum indicunt. qui aliquantò spe ipso-
rum frequentior conuenit. quo facto proditam à patribus plebs libertatem
B rata, quod ijs qui iam magistratu abissent, priuatisq; ius abesset, tanquam iu-
re cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter ventum in curiam est,
quàm obnoxiè dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum
memoriæ est, post relationem Ap. Claudij, priusquam ordine sententiæ roga-
rentur, postulando vt de repub. liceret dicere prohibētibus minaciter decem-
uiris, proditurum se ad plebem denunciantem tumultum exciuisse. Nec mi-
nus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, x. Tarquinios appel-
lantem admonentemq;, Valerijs & Horatijs ducibus pulsos reges: nec nomi- *M. Horatij aduersus decemuiros grauis oratio.*
nis homines tum pertæsum esse: quippe quo Iouem appellari, fas sit, quo Ro-
mulum conditorem vrbis, deincepsq; reges appellatos, quod sacris etiam vt
C solenne retentum sit: superbiam, violentiamq; tum perosos regis. quæ si in re-
ge tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quem laturum in tot pri-
uatis? viderent, ne vetando in curia liberè homines loqui, extra curiam etiam
mouerent vocem. neq; se videre qui sibi minus priuato ad concionem popu-
lum vocare, quàm illis senatū cogere liceat. vbi vellent, experirentur quanto
ferocior dolor in libertate sua vindicanda, quàm cupiditas in iniusta domina-
tione retinēda esset. De bello Sabino eos referre, tanquam maius vllū populo
Romano bellum sit, quàm cum ijs, qui legum ferendarum causa creati, nihil
iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissi-
tudinem imperitandi, quod vnum exæquandæ sit libertatis, sustulerint: qui
D priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patritios
magistratus, creatos postea post secessionem plebis, plebeios. cuius illi partis
essent, rogitare, populares? quid enim eos per populum egisse? optimates? qui
anno iam propè senatum non habuerint, tunc ita habeant vt de repub. loqui
prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patian-
tur videri iam hominibus, quàm quæ metuant. Hæc vociferante Horatio
cum decemuiri nec iræ, nec ignoscendi modum reperirent: nec quò euasura
res esset, cernerēt: C. Claudij, qui patruus Appij decemuiri erat, oratio fuit pre- *C. Claudij oratio.*
cibus quàm iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisq; eius manes, vt ci-
uilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefariè icti, cum colle-
E gis meminisset. multò id magis se illius causa orare, quàm reipublicæ. quippe
rempub. si à volentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno cer
tamine magnas excitari fermè iras, earum euentū se horrere. Cùm aliud præ-
terquam de quo retulissent, decemuiri dicere prohiberent: Claudium inter- *Variæ in curia sententiæ.*
pellandi verecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullū placere senatuscon-
sultum fieri. omnesq; ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: mul-
tique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem,
vim minorem aliquanto habuit, quæ patritios coire ad prodendum interre-
gem iubebat. censendo enim quoscunque magistratus esse qui senatum ha-
berent, iudicabat, quos priuatos fecerat autor nullius senatusconsulti facien-
di. Ita labante iam causa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cor-

nelij decemuiri frater, cùm ex consularibus ad vltimum dicendi locum con- F
sultò seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasq; eius tuebatur:
quónam fato incidisset, mirari se dictitans, vt decemuiros, qui decemuiratū
petissent, aut socij, aut hi maximè oppugnarent: aut quid ita, cum per tot men
ses vacua ciuitate nemo iusti, ne magistratus summæ rerum præessent, con-
trouersiam fecerit: nunc demum cùm hostes propè ad portas sint, ciuiles dis-
cordias serant: nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent, quid aga-
tur. Cæterùm neminem, maiore cura occupatis animis, verum posse præiu-
dicium rei tantę afferre. sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusq; ante idus
Maias decemuiros abisse magistratu insimulēt, bellis, quæ immineant perfe-
ctis, repub. in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se- G
parare Ap. Claudium, vt comitiorum, quę decemuiris creandis decemuir ipse
habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, vtrum in vnum annum creati
sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bel-
lum omitti placere. cuius si falsò famā vulgatam, vanaq; non nuncios solum,
sed Thusculanorū etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos cen-
sère, qui certius explorata referant. sin fides & nuncijs & legatis habeatur, de-
lectum primo quoq; tempore haberi: decemuiros quo cuique eorum videa-
tur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam vt discedere-
tur, iuniores patrū euincebant. Ferociores iterum coorti Valerius Horatiusq;
vociferari, vt de repub. liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per fa- H
ctionem non liceat. neque enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione
posse obstare: neque se imaginarijs fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius
iam propè esse ratus, vt, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum
imperium esset: Non erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vocem mi-
sisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit.
Iam Quiritium fidem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius com-
plexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen. factáque
per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet, cùm libertas non vltra vo-
cem excessisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoque ac senio-
res ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desideriū plebi multò acrius, I
quàm cōsularis imperij rebantur esse, propè malebant postmodum ipsos de-
cemuiros voluntate abire magistratu, quam inuidia eorum exurgere rursus
plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad cōsules redisset, aut bellis
interpositis, aut moderatione consulū in imperijs exercendis, posse in obliuio
nem tribunorum plebem adduci. Silentio patrum edicitur delectus. iuniores
cùm sine prouocatione imperiū esset, ad nomina respondent. Legionibus scri
ptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exerci-
tibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & App. Clau-
dius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appij violentiam aptiorem
rati ad comprimendos vrbanos motus: in Fabio minus in bono constans, K
quàm gnauum in malitia ingenium esse. hunc enim virum egregium olim
domi militiæque, decemuiratus collegæque ita mutauerant, vt Appij quàm
sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio addi-
tis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, &
T. Antonio, & Cæsone, Duellio, & M. Sergio: Sp. Oppium Ap. Claudio adiuto-
rem ad vrbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernunt.
Nihilo militię quàm domi melius respub. administrata est. illa modò in duci-
bus culpa, quòd vt odio essent ciuibus, fecerāt: alia omnis penes milites noxa
erat. qui ne quid ductu atque auspicio decemuirorū prosperè vsquam gerere-
tur, vinci se per suum atq; illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad
Eretum,

A Eretum, & in Algido ab Aequis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis
profugi propius vrbem inter Fidenas Crustumeniamque loco edito castra
communierant. persecutis hostibus nunquam se æquo certamine commit-
tentes, natura loci ac vallo, nõ virtute aut armis tutabantur. Magis flagitium
in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoque amissa erant: exutusq;
omnibus vtensilibus miles Thusculum se fide, misericordiaq; victurus ho-
spitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerat. Romam tanti erant terro-
res allati, vt posito iam decemuirali odio patres vigilias in vrbe habendas cen-
serent: omnes qui per ętatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro por
tis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementum decerne-
B rent, decemuirosque ab arce Thusculi digressos in castris militem habere: ca-
stra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloque vltro inferendo de-
terreri hostes à consilio vrbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas,
duo nefanda facinora decemuiri belli domique adijciunt. L. Siccium in Sa-
binis per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum, secessionisque
mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis serentem, pro specula-
tum ad locum castris capiendum mittunt. datur negotium militibus, quos
miserant expeditionis eius comites, vt eum opportuno adorti loco interfice-
rent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnãtem aliquot insidiatores
cecidere, cùm ipse se præualidus pari viribus animo circumuentus tutaretur.
C Nunciant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregiè pu-
gnantem, militesque quosdam cum eo amissos. Primò fides nunciantibus
fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum
permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio ia-
centem, armatumq; omnibus in eum versis corporibus videre: hostium neq;
corpus vllum, nec vestigia abeuntium, profectò ab suis interfectum memo-
rantes retulere corpus. inuidiæq; plena castra erant, & Romam ferri protinus
Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impensa facere ma-
turassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorum in vul-
gus fama est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœ-
D do euentu, quàm quòd per stuprum cædemque Lucretiæ vrbe regnoq; Tar-
quinios expulerat: vt non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed causa
etiam eadem imperij amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebeiæ stupran-
dæ libido cœpit. pater virginis L. Virginius honestum ordinem in Algido du-
cebat, vir exempli recti domi militiæque. perinde vxor instituta fuerat, libe-
ri quoq; instituebantur. despõderat filiam L. Icilio tribunitio, viro acri, & pro
causa plebis expertæ virtutis. hanc virginem adultam, forma excellentem, Ap-
pius amore ardens, pretio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pudore
septa animaduerterat, ad crudelem superbamque vim animum conuertit.
M. Claudio clienti negotium dedit, vt virginem in seruitutem assereret: ne-
E que cederet secundum libertatem postulantibus vindicias: quòd pater puel-
læ abesset, locum iniuriæ esse ratus. virgini venienti in forum (ibi nanque in
tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis manum iniecit,
serua sua natam seruamque appellans esse: sequique se iubebat, cunctantem
vi abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Qui-
ritium implorantis, fit concursus. Virginij patris sponsique Icilij populare nõ-
men celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat.
Iam à vi tuta erat, cùm assertor nihil opus esse multitudine concitata ait, se iu-
re grassari, non vi. vocat puellam in ius, authoribus qui aderant, vt sequere-
tur. ad tribunal Appij peruentum est. notam iudici fabulam petitor, quippe
apud ipsum authorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natam, furtoq;

Romani milites odio decemuirorum vinci sese patiuntur.

L. Siccius decemuirorũ fraude occiditur.

Ap. Claudij decemuiri nefandũ facinus.

Ad tribunal Appij decemuiri vocatur Virginij filia.

inde in domum Virginij translatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum afferre: probaturumq; vel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim dominum sequi ancillam, æquum esse. Aduocati puellæ, cùm Virginium reipub. causa dixissent abesse, biduo affuturũ, si nunciatum ei sit: iniquum esse, absentem de liberis dimicare: postulant vt rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem, neu patiatur virginem adultam famæ prius, quàm libertatis periculũ adire. Appius decreto præfatus quàm libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginij amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in ea firmũ libertati fore præsidium, si nec causis, nec personis variet. in his enim quæ asserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriã decreti cùm multi magis fremerent, quàm quisquam vnus recusare auderet: P. Numitorius puellæ auunculus, & sponsus Icilius, interueniunt: dataq; inter turbam via, cùm multitudo Icilij maximè interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait: vociferãtemq; Icilium summouet. Cùm placidũ quoq; ingenium tam atrox iniuria accendisset: Ferro hinc tibi summouendus sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis, virginem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus. proinde omnes collegarum quoque lictores conuoca, expediri virgas & secures iube: non manebit extra domum patris sponsa Icilij: non, si tribunitium auxilium & prouocationẽ plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ ademistis: ideò in liberos quoque nostros coniugesque regnum vestræ libidini datum est. sæuite in tergum & in ceruices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro vnica filia, omnes deorum hominumque implorabimus fidem: neque tu istud vnquam decretum sine cæde nostra referes: postulo Appi, etiam atque etiam consideres quò progrediare. Virginius viderit de filia, vbi venerit, quid agat. hoc tantum sciat sibi, si huius vindicijs cesserit, cõditionem filiæ quærendam esse. me vindicantem sponsam in libertatem vita citius deseret, quàm fides. Concitata multitudo erat, certamenque instare videbatur. lictores Icilium circunsteterant. nec vltra minas tamen processum est, cùm Appius non Virginium defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, locum seditionis quærere, diceret: nõ præbiturum se illi eo die materiam: sed vt iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti & patrio nomini & libertati datum. ius eo die se non dicturũ, neq; decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, vt decederet iure suo, vindicariq; puellam in posterum diem pateretur. quod nisi pater postero die affuisset, denuntiare se Icilio similibusq; Icilij, neq; legi suæ latorem, neq; decemuiro constantiam defore: nec se vtiq; collegarum lictores conuocaturum ad coërcendos seditionis authores, contentum se suis lictoribus fore. Cùm dilatum tempus iniuriæ esset, secessissentq; aduocati puellæ, placuit omnium primùm fratrẽ Icilij, filiumq; Numitorij, impigros iuuenes pergere inde recta ad portã: & quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris. in eo verti puellæ salutem, si postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisq; equis nuntium ad patrẽ perferunt. Cùm instaret assertor puellæ vt vindicaret, sponsoresq; daret: atq; id ipsum agi diceret Icilius, sedulò tempus terens, dum præriperent iter nuntij missi in castra: manus tollere vndiq; multitudo, & se quisque paratum ad spondendũ Icilio ostendere. atq; ille lachrymabundus, Gratum

Icilius puellæ sponsus Appio fortiter resistit.

Virginius accitur è castris ad tuendam filiæ pudicitiam.

A tum est, inquit: crastina die vestra opera vtar: sponsorum nunc satis est. Ita vin-
dicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus, ne eius
rei causa sedisse videretur: postquam omissis rebus alijs prae cura vnius nemo
adibat, domum se recepit: collegisq; in castra scribit, ne Virginio cõmeatum
dent, atq; etiam in custodia habeant. Improbum consilium serum, vt debuit,
fuit: & iam cõmeatu sumpto profectus Virginius prima vigilia erat, cum po-
stero die mane de retinendo eo nequicquam literae redduntur. At in vrbe pri-
ma luce, cùm ciuitas in foro expectatione erecta staret: Virginius sordidatus *Virginij sedulitas in tuenda filiae pudicitia.*
filiam suam obsoleta veste comitantibus aliquot matronis, cum ingenti ad-
uocatione in forum deducit: circumire ibi & praehensare homines coepit: &
B non orare solùm precariam opem, sed pro debita petere, se pro liberis eorum
ac coniugibus quotidie in acie stare: nec alium virum esse, cuius strenuè ac fe-
rociter facta in bello plura memorari possent. quid prodesse, si incolumi vr-
be, quae capta vltima timeantur, liberis suis sint patienda? Haec propè concio-
nabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur. comitatus
muliebris plus tacito fletu, quàm vlla vox mouebat. Aduersus quę omnia ob-
stinato animo Appius (tanta vis amentiae verius quàm amoris mentē turba-
uerat) in tribunal ascendit: & vltrò querente pauca petitore, quòd ius sibi pri-
die per ambitionem dictum non esset, priusquam aut ille postulatum perage-
ret, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem decreto *Appij sceleratum iudicium.*
C sermonem praetenderit, forsan aliquem verum authores antiqui tradiderunt.
quia nusquam vllum in tanta foeditate decreti verisimilem inuenio: id quod
constat, nudum videtur proponendum, decresse vindicias secundum seruitu-
tem. Primò stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit: silentium inde
aliquandiu tenuit. deinde cùm M. Claudius circunstantibus matronis iret ad
prehendendam virginem, lamentabilisque eum mulierum comploratio ex-
cepisset: Virginius intentans in Appium manus, Icilio, inquit, Appi, non tibi
filiam despondi: & ad nuptias, non ad stuprum educaui. placet pecudum fe-
rarumq; ritu promiscuè in concubitus ruere? passurine haec isti sint, nescio.
non spero esse passuros illos qui arma habent. Cùm repelleretur assertor vir-
D ginis a globo mulierum circunstantiumq; aduocatorum, silentium factum
per praeconem. Decemuir alienato ad libidinem animo, negat ex hesterno
tantum conuicio Icilij violentiaq; Virginij, cuius testem P. R. habeat, sed cer-
tis quoque indicijs compertum se habere, nocte tota coetus in vrbe factos es-
se ad mouendam seditionem. itaque se haud inscium eius dimicationis, cum
armatis descendisse, non vt quenquam quietum violaret, sed vt turbantes ci-
uitatis otium pro maiestate imperij coërceret: proinde quiesse erit melius. I,
inquit, lictor, summoue turbam, & da viam domino ad prehendendũ man-
cipiũ. Cùm haec intonuisset plenus irae, multitudo ipsa se sua sponte dimouit,
desertaque praeda iniuriae puella stabat. Tum Virginius, vbi nihil vsquã auxi-
E lij vidit: Quaeso, inquit, Appi, primùm ignosce patrio dolori, si quid inclemen-
tius in te sum inuectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari,
quid hoc rei sit? vt si falsò pater dictus sum, aequiore hinc animo discedã. Data
venia, seducit filiam ac nutricē propè Cloacinae ad tabernas, quibus nũnc No
uis est nomen: atq; ibi ab lanio cultro arrepto, Hoc te vno, quo possum, ait,
modo filia in libertatem vindico. pectus deinde puellae transfigit, respectans- *Virginius filiam cultro transfigit.*
que ad tribunal. Te, inquit, Appi, tuumque caput sanguine hoc consecro. cla-
more ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium iu-
bet. ille ferro quacunque ibat, viam facere, donec multitudine etiam prose-
quentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusq; exangue corpus
sublatum ostentant populo: scelus Appij, puellae infelicem formam, necessi-

tatem

tatem patris deplorant. sequentes clamitant matronæ, cámne liberorum F procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse? cæteraq; quæ in tali

G

H

re muliebris dolor, quò est mœstior imbecillo animo, eò miserabilia magis querentibus subijcit. Virorum & maximè Icilij vox totæ tribunitiæ potestatis ac prouocationis ad populum ereptæ, publicarumq; indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis, Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: postremò cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbam vadens, in vincla duci iubet. Iam circa Icilium non solùm multitudo, sed duces quoq; multitudinis erant L. Valerius, & M. Horatius. qui repulso lictore, si iure ageret, vindicare se à priuato Icilium aiebant: si vim afferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox I rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemuiri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit, sequuntur Horatius, Valeriusq;. eos concio audit, decemuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat: cũ fractis animis Appius, vitæ metuens, in domum se propinquam foro inscijs aduersarijs capite obuoluto recepit. Sp. Oppius, vt auxilio collegæ esset, in forum ex altera parte irrumpit. videt imperium vi victum. Agitatus deinde consilijs, atque ex omni parte assentiendo, multis authoribus trepidus, senatum postremò vocari iussit. ea res, quòd magnæ parti patrum displicere acta decemuirorum videbantur, spe per senatum finiendæ potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem irritan- K dam censuit: & multo magis prouidendum, ne quid Virginij aduentus in exercitu motus faceret. itaq; missi iuniores patrum in castra, quæ tum in monte Vecilio erant: nuntiant decemuiris, vt omni ope ac seditione milites contineant. vbi Virginius maiorem quàm reliquerat in vrbe, motũ exciuit. Nam præterquam quòd agmine propè quadringentorum hominum veniens, qui ab vrbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est: strictum etiam telum, respersusque ipse cruore tota in se castra conuertit. & togæ multifariam in castris visæ, maioris aliquanto quàm erat, speciem vrbanæ multitudinis fecerant. Quærentibus quid rei esset, flens diu vocem non misit. Tandem vt iam ex trepidatione concurrentium turba cõstitit, ac silentium fuit, ordine

Virginius in castra profectus opem cõmilitum implorat.

ordine cuncta vt gesta erant, exposuit. Supinas deinde tendens manus, commilitones appellans orabat, ne quod scelus Ap. Claudij esset, sibi attribuerent: neu se vt parricidam liberûm auersarentur. sibi vitam filiæ sua cariorem fuisse, si liberè ac pudicè viuere licitum fuisset: cùm velut seruam ad stuprum rapi videret, morte amitti melius ratum, quàm contumelia liberos, misericordia se in speciem crudelitatis lapsum, nec se superstitem filiæ futurum fuisse, nisi spem vlciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset. illis etiam filias, sorores coniugesq; esse. nec cum filia sua libidinem Appij Claudij extinctam esse: sed quò impunitior sit, eò effrenatiorem fore: aliena calamitate documentum datum illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attiB neat, vxorem sibi fato ereptam: filiam, quia non vltrà pudica victura fuerit, miseram, sed honestam mortem occubuisse. nō esse iam Appij libidini locum in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum corpus vindicaturum, quo vindicauerit filiæ: cæteri sibi ac liberis suis cōsulerent. Hæc Virginio vociferanti succlamabat multitudo, nec illius dolori, nec suę libertati se defuturos. Et immisti turbæ militum togati cum eadem illa querendo docendoq; quanto visa, quàm audita indigniora potuerint videri: simul profligatā iam rem nuntiando Romæ esse, insecutosq; qui Appium propè interemptum in exilium abisse dicerent: perpulerunt, vt ad arma conclamaretur: vellerentque signa, & Romam proficiscerentur. Decemuiri simul ijs quæ videbant, ijsque C quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperio si quis inhiberet, & viros & armatos se esse respondetur. eunt agmine ad vrbem, & Auentinum insidunt, vt quisq; occurrerat plebem ad repetendam libertatem, creandosq; tribunos plebis adhortantes, alia vox nulla violenta audita est. senatum Sp. Oppius habet. nihil placet àsperè agi, quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati cōsulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus verbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Auentinū obsedissent? belloq; auerso ab hostibus patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daD ret respōsum, nullo dum certo duce, nec satis audentibus singulis inuidiæ se offerre. id modò à multitudine conclamatū est, vt L. Valeriū, & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos respōsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, in re nō maxima paulò antè trepidatū esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsumq;, quanquam non inutiliter, fortuito tamē magis cōsensu, quàm cōmuni cōsilio esse. placere decem creari, qui summę rei præessent, militariq; honore tribunos militum appellari. Cùm ad eum ipsum primùm is honos deferretur: Melioribus meis vestrisq; rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum iucundum esse patitur: nec in perturbata Repub. eos vtile est præesse vobis, qui proximi inuidiæ sint. si quis E vsus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoque authore Icilio, Numitorioq;, secessio ab decemuiris facta est: non minore motu animorum Siccij cædis memoria renouata, quàm quē noua fama de Virginia adeò fœdè ad libidinem petita, accenderat. Icilius vbi audiuit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium prærogatiuam vrbana comitia ijsdem tribunis plebis creandis sequerentur: peritus rerum popularium, imminensque ei potestati, & ipse prius quàm iretur ad vrbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina vrbem intrauere sub signis, mediaq; vrbe agmine in Auentinum pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui xx. tribunis militū negotiū dederūt, vt ex suo numero duos crearēt, qui

Relictis castris milites Romani Auentinum insidunt.

Decem tribuni militum creatur in vrbe.

Alij decem tribuni militum creantur in castris.

qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres soli- F
citi de summa rerum, cùm senatus quotidie esset, iurgijs sæpius terunt tem-
pus, quàm consilijs. Siccij cædes decemuiris & Appiana libido: & dedecora
militiæ obijciebantur. placebat Valerium Horatiúmq; ire in Auentinum. illi
negabant se aliter ituros, quàm si decemuiri deponerent insignia magistratus
eius, quo anno iam antè abissent. Decemuiri quærentes se in ordinem cogi,
non antequam perlatis legibus, quarum causa creati essent, depositúros im-
perium se aiebant. Per M. Duellium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta
plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in sacrum montem ex Auentino
transit: affirmante Duellio non prius quàm deseri vrbem videant, curam in
animos patrum descensuram: admoniturum Sacrum montem constantiæ G
plebis, scituros, quòd sine restituta potestate redigi in concordiam res neque-
ant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte
Sacro locauere, modestiam patrum suorum, nihil violando imitati. Secuta
exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset retractante: prosequuntur
coniuges liberiq;, cuínam se relinquerent in ea vrbe, in qua nec pudicitia, nec
libertas sancta esset, miserabiliter rogitãtes. Cùm vasta Romæ omnia insueta
solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: vocatis vtique in
senatum patribus, desertum apparuisset forum. plures iam quàm Horatius &
Valerius vociferabantur: Quid expectabitis P. Conscripti? si decemuiri finem
pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem H
istud imperium est decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura
dicturi estis? non pudet lictorum vestrorũ maiorem propè numerum in foro
conspici, quàm togatorũ, aliorumq;? Quid si hostes ad vrbem veniant, facturi
estis? quid si plebs mox vbi parũ secessione moueamur, armata veniat? occa-
súne vrbis vultis finire imperium? atqui aut plebs nõ est habenda, aut habẽdi
sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patricijs magistiratibus, quàm illi
plebeijs. nouam inexpertamq; eam potestatẽ eripuere patribus nostris, ne nũc
dulcedine semel capti, ferant desideriũ: cùm præsertim nec nos temperemus
imperijs, quò minus illi auxilij egeant. Cùm hæc ex omni parte iactarentur,
victi consensu decemuiri futuros se, quando ita videatur, in potestate patrum I
affirmant: id modò simul orant ac monent, vt ipsis ab inuidia caueatur: nec
suo sanguine ad supplicia patrum plebem assuefaciant. Tum Valerius Hora-
tiusq; missi ad plebem conditionibus, quibus videretur reuocandam, com-
ponendasq; res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iu
bentur. Profecti gaudio ingenti plebis, in castra accipiuntur: quippe libera-
tores haud dubiè & motus initio, & exitu rei: ob hæc ijs aduenientibus gratiæ
actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de conditionibus agere-
tur, quærentibus legatis, quæ postulata plebis essent: composito iam ante ad-
uentum legatorum consilio ea postulauit, vt appareret in æquitate rerum
plus quàm in armis reponi spei: potestatem enim tribunitiam prouocatio- K
nemq; repetebant, quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & ne
cui fraudi esset, concisse milites, aut plebem ad repetendam per secessionem li-
bertatẽ. de decemuirorum modò supplicio atrox postulatum fuit. dedi quip-
pe eos æquum censebant, viuosq; igni concrematuros minabantur. Legati
ad ea: Quæ consilij fuerunt, adeò æqua postulastis, vt vltrò vobis deferenda
fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, nõ licentiæ ad impugnandum alios.
iræ vestræ magis ignoscendum quàm indulgendum est: quippe qui crude-
litatis odio in crudelitatem ruitis: & prius penè quàm ipsi liberi sitis, domina-
ri iam in aduersarios vultis. Nunquámne quiescet ciuitas nostra à supplicijs,
aut patrum in plebem Romanam, aut plebis in patres? Scuto vobis magis,
quam

Relicto Auentino plebs in Sacrum montem secessit.

Decemuiri se in patrum potestate futuros affirmant.

Legati mittuntur ad plebem reuocãdam.

Plebis postulata.

Legatorum ad postulata plebis responsum.

Scuto magis quàm gladio plebi opus est.

A quàm gladio opus est. satis superque humilis est, qui iure æquo in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam si quando metuendos vos præbituri estis, cùm recuperatis magistratibus, legibusq; vestris iudicia penes vos erunt: de capite nostro fortunisque tunc, vt quæque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti, satis est. Facerent vt vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti cùm mandata plebis patribus exposuissent: alij decemuiri, quādoquidem præter spem ipsorum supplicij sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio: Haud ignaro, inquit, imminet fortuna. Video donec arma aduersarijs tra-
B dantur, differri aduersus nos certamen. dandus inuidiæ est sanguis: nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, vt decemuiri se primo quoque tempore magistratu abdicarent. Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuiri prodeunt in concionem, abdicantque se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi. legatos quicquid in vrbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamq; ciuitati restitutam. Legati pro concione: Quod bonum, faustum, felixque sit vobis, reique publicæ, redite in patriam ad pena-
C tes, coniuges liberosque vestros: sed qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager in tot vsu rerum necessario tantæ multitudini est violatus, eam modestiam ferte in vrbem. in Auentinum ite, vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasq; cuncta approbantium fuit. conuertunt inde signa, profectiq; Romam certant cum obuijs gaudio. armati per vrbem silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplò pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorem auunculum Virginiæ, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum
D tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duellium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat, nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. spe deinde magis quàm meritis electi, M. Titinnius, M. Pomponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplò plebem rogauit, & plebs sciuit, ne cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. cōfestim de cōsulibus creandis cum prouocatione M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminijs concilio plebis acta, quem nūc circum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius, qui extemplò magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine vlla patrium iniuria, nec si-
E ne offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primùm, cùm veluti in controuerso iure esset, tenerentúrne patres plebiscitis: legem centuriatis comitijs tulere, vt quod tributim plebes iussisset, populum teneret. qua lege tribunitijs rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde cōsularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, decemuirali potestate euersam non restituunt modò, sed etiam in posterū muniunt, sanciendo nouam legē, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eū ius fasq; esset occidi: neue ea cędes capitalis noxę haberetur. & cum plebē hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent, ipsis quoq; tribunis vt sacrosancti viderentur (cuius rei propè iā memoria aboleuerat) relatis quibusdā ex magno interuallo

Decemuiri abdicant se magistratu.

Plebs Romam reuersa tribunos plebis creat.

Consules sublato decemuiratu creantur.

Ne quis magistratus sine prouocatione crearetur.

uallo cæremonijs, renouarunt: & cum religione inuiolatos eos, tum lege F
etiam fecerunt: sanciendo, vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venum iret. Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse, sed eum qui eorum cuiquam nocuerit sacrum, sanciri. itaque ædilem prehendi, ducique à maioribus magistratibus: quod etsi non iurè fiat (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere iureiurando plebis, cùm primùm eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus, quia eisdem auspicijs, quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem G
appellari. Quæ refellitur interpretatio: quòd his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuére. Institutum etiam ab ijsdem consulibus: vt senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur: quæ antè arbitrio consulum supprimebantur, vitiabanturque. M. Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit, plebesque sciuit, qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset, tergo ac capite puniretur. Hæc omnia vt inuitis, ita non aduersantibus patricijs transacta: quia nondum in quenquam vnum sæuiebatur. Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate, tum tribuni aggredi singulos tutum maturumque iam rati, accusatorem H
primùm Virginium, & Appium reum deligunt. Cùm diem Appio Virginius dixisset, & Appius stipatus patricijs iuuenibus in forum descendisset: redintegrata extemplò est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, cùm ipsum satellitesque eius vidissent. Tum Virginius, Oratio, inquit, rebus dubijs inuenta est. itaq; neque ego accusando apud vos eum, tempus teram, à cuius crudelitate vosmetipsi armis vindicastis: nec istum ad cætera scelera impudentiam in defendendo se adijcere patiar. Omnium igitur tibi Appi Claudi, quæ impiè nefarieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. vnius tantum criminis, nisi iudicem vindices te, ab libertate in seruitutem contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxi- I
lio Appius, nec in iudicio populi vllam spem habebat: attamen & tribunos appellauit: & nullo morante arreptus à viatore, Prouoco, inquit. Audita vox vna vindex libertatis ex eo missa ore, quo vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque deos tandem esse, & non negligere humana fremunt, & superbiæ crudelitatique, etsi seras, non leues tamen venire pœnas: prouocare qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi, qui omnia iura populi obtrisset: rapique in vincula egentem iure libertatis, qui liberum corpus in seruitutem addixisset: ipsius Appij inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur. Maiorum merita in Rempublicam domi militiæque commemorabat: suum in- K
felix erga plebem Romanam studium, quòd æquandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset: suas leges, quibus manentibus lator earum in vincula ducatur. cæterùm sua propria bona malaque cùm causæ dicendæ data facultas sit, tum se experturum. in præsentia se communi iure ciuitatis ciuē Romanum die dicta postulare, vt dicere liceat, vt iudicium populi Romani experiri. non ita se inuidiam pertimuisse, vt nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat. quòd si indicta causa in vincula ducatur, iterum se tribunos plebis appellare, & monere ne imitentur quos oderint. quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis causa, in quam conspirasse decemuiros criminati sint: ait se prouocare ad

Qui sint sacrosancti.

In ædem Cereris senatusconsulta deferebantur.

Appio Virginius diem dixit.

Appij defensio.

A care ad populum: implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunicias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si huic indemnato indicta causa non liceat? cui plebeio, & humili præsidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum, vtrum nouis legibus dominatio, an libertas firmata sit: & appellatio prouocatioque aduersus iniuriam magistratuum ostentata tantum inanibus literis, an verè data sit. Contra ea Virginius, vnum Ap. Claudium & legum expertem, & ciuilis & humani fœderis esse aiebat. respicerent tribunal homines, castellũ omnium scelerum: vbi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, virgas, securesq; omnibus minitans, deorum hominumque contemptor, carnificibus non lictoribus
B stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verso, virginem ingenuam in oculis populi Romani velut bello captam, à complexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono dederit: vbi crudeli decreto, nefandisque vindicijs dexteram patris in filiam armauerit: vbi tollentes corpus semianime virginis, sponsum, auunculumque in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis, quàm cæde motus. & illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde vt ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicem non eat, pro damnato in vincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum,
C cùm tanti viri supplicio suamet plebi iam nimia libertas videretur, in

D

E carcerem est coniectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia patrum ac plebis Romam venerunt, donumq; ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturq; religiones piè magis quàm magnificè. Iisdem authoribus cognitum est, Aequos Volscosq; summa vi bellũ apparare. Itaq; partiri prouincias cõsules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi Volsciq; euenere. Cùm ad ea bella delectũ edixissent, fauore plebis nõ iuniores modò, sed emeritis etiã stipendijs pars magna voluntariorum ad nomina danda præsto fuere: eoq; nõ copia modò, sed genere etiã militum veteranis admistis firmior exercitus fuit. Priusquã vrbem egrederentur, leges decẽuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico posuerunt.

In carcerem Appius coniicitur.

Duodecim tabulæ in æs incisæ in publico proponuntur.

posuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant. F
C. Claudij pro Appio deprecatio.
C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omnes fratris filij su-
perbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam
natu cùm ad pericula eius deprecanda redisset, cuius vitia fugerat, sordidatus
cum gentilibus clientibusque in foro prehensabat singulos: orabatque, ne
Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, vt carcere & vinculis videren-
tur digni. virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlato-
rem conditoremq; Romani iuris iacere victum inter fures nocturnos ac la-
trones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque ani-
mos: & potius vnum tot Claudijs deprecantibus condonarent, quàm pro-
pter vnius odium multorum preces aspernarentur. se quoq; id generi ac no- G
mini dare, nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ velit succur-
sum: virtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum
stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quàm eius pro quo age-
bat causa. sed Virginius sui potius vt misererentur, orabat, filiæque: nec gen-
tis Claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiæ trium tri-
bunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem at-
que auxilium implorarent. Iustiores hæ lachrymæ videbantur. Itaque spe in-
Appius mortem sibi consciuit.
cisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem consciuit. Subinde
arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quòd in vrbe fuerat,
cùm iniustæ vindiciæ à collega dicerentur. Plus tamen facta iniuria Oppio, H
quàm non prohibita inuidiæ fecit. testis productus, qui septem & viginti
enumeratis stipendijs, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in
conspectu populi, scissa veste, tergum laceratum virgis ostendit, nihilum de-
precans, quin si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus in se iterum
Oppius decemuirorũ vnus in vincula ducitur.
Reliqui decemuiri in exilium missi, & eorum bona publicata.
sæuiret. Oppius quoq; ductus in vincula est, & ante iudicij diem finem ibi vi-
tæ fecit. Bona Claudij Oppijq; tribuni publicauere. collegæ eorũ exilij causa
solum verterũt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die di-
cta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam pœnam, dimissus Tybur
exulatum abijt: manesq; Virginiæ mortuæ, quàm viuæ feliciores per tot do-
mos ad petendas pœnas vagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. In- I
gens metus incesserat patres, vultusque iam ijdem tribunorum erant, qui de-
cemuirorum fuerant, cùm M. Duellius tribunus plebis inhibito salubriter
modo nimiæ potestatis: Et libertatis, inquit, nostræ, & pœnarum ex inimi-
cis satis est. itaq; hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quen-
quam sum passurus. nam neque vetera peccata repeti iam obliterata placet,
cum noua expiata sint decemuirorum supplicijs: & nihil admissum iri, quod
vim tribunitiam desideret, spondet perpetua consulum amborum in liber-
tate vestra tuenda cura. Ea primùm moderatio tribuni metum patribus
dempsit, eademq; auxit consulum inuidiam: quòd adeò toti plebis fuissent,
vt patrum salutis libertatisque prior plebeio magistratui quàm patricio cura K
fuisset: & antè inimicos facietas pœnarum suarum cepisset, quàm obuiam
ituros licentiæ eorum consules appareret. multiq; erant, qui mollius consul-
tum dicerent, quòd legum ab ijs latarum patres authores fuissent. neq; erat
dubium, quin turbato Reipublicæ statu tempori succubuissent. Consules re-
bus vrbanis compositis, fundatoq; plebis statu, in prouincias diuersi abiere.
Valerius consul aduersus Æquos & Volscos cõsilio bellum sustinuit.
Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volsco-
rumque sustinuit consilio bellum. quòd si extemplò rem fortunæ commi-
sisset, haud scio, an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspicijs
Romanis hostibusque erant) magno detrimento certamen staturum fuerit.
Castris mille passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium
inter

A inter bina castra spacium acie instructa complebant, prouocantibusque ad prælium responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquam expectando certamen Aequi Volsciq;, postquam concessum propemodum de victoria credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidium, quàm satis virium ad certamen. Quod vbi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructaq; acie vltrò hostem lacessit. vbi illi cõscientia quid abesset virium detrectauere pugnam, creuit extemplò Romanis animus, & pro victis habebant pauentes intra vallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocte cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes ani-
B mo nuntios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt: recurritur ex proximis locis, vlteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neque mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri consul, motaque acie indignatio Aequos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quàm virtus & arma contegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnæ accepere. Iamque pars egressa portis erat: deincepsque alij seruabant ordinem, in suum quisque locum descendentes, cùm consul Romanus prius quam totis viribus fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusque nec omnes dum eductos, nec qui erant, satis explica-
C tis ordinibus, propè fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumspectantiumq; se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atq; impetu, inuadit. Retulere primò pedem hostes. deinde cùm animos collegissent, & vndique duces victis ne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat, illo die primùm liberos pro libera vrbe Romana pugnare, sibimetipsis victuros, non vt decemuirorum victores præmium essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent prioribus prælijs per duces, non per milites stetisse, ne vincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse, quàm contra hostes: & domi, quàm foris, seruitutem
D magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset: vnum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint ijs auspicijs conditæ vrbi accidere. Auentini Sacriq; montis admonebat, vt vbi libertas parta esset paucis antè mẽsibus, eo imperium illibatum referrent: ostenderentque, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutem populi Romani esse. Hæc vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuuenes, inquit, præstate virtute peditem, vt honore atq; ordine præstatis. primo concursu pedes mo-
E uit hostem, pulsum vos immissis equis exigite è campo: non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur magis, quàm resistunt. Concitant equos, permittuntq; in hostem pedestri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circumuecti, iam fugam vndique capessentes, plerosq; à castris auertunt, præterequitantesq; absterrent. peditum acies & consul ipse, visq; omnis belli, fertur in castra: captisq; cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in vrbem modò, sed in Sabinos ad alterum exercitum, in vrbe lætitia modò celebrata est: in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prælijsq; leuibus experiundo, assuefecerat sibi potius fidere, quàm meminisse ignominiæ decemuirorum ductu acceptæ,

Consulis ad milites oratio.

Ad equites consulis oratio.

Volscorum & Aequorum castra expugnantur.

K paruaq;

paruaque certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno benè gesta, lacessere atq; instare, rogitantes quid latrocinij modò procursantes pauci, recurrentesque tererent tempus? & in multa prælia paruaq; carperent summam vnius belli? quin illi congrederentur acie? inclinandamq; semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte satis collectum animorum erat, indignitate etiam Romani accendebantur. iam alterum exercitum victorem in vrbem rediturum, sibi vltrò per contumelias hostem insultare: quando autem se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi hæc fremere militem in castris consul sensit, concione aduocata, F

Horatij consulis ad milites oratio.

Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror vos milites audisse. qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit. consilio collegæ, virtute militum victoria parta est. Quod ad me attinet, id consilij animique habiturus sum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellum salubriter, & maturè perfici potest. si trahendum est, ego vt indies spes virtusque vestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est, decerniq; placet, agite dum clamorem, qualem in aciem sublaturi estis, tollite hic indicem voluntatis virtutisque vestræ. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus: quod benè vertat, gesturum se illis morem. Posteroq; die in aciem deducturum, affirmat. reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini vidêre, & ipsi iam auidi certa- G

H

I

Acerrimum inter Romanos & Sabinos prælium.

minis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæq; alterũ gloriæ auidum, alterũ nuper noua victoria elatum. K Consilio etiam Sabini vires adiuuere. nam cùm æquassent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent, tenuere. quæ vbi illatis ex transuerso signis degrauabant propè circumuentum cornu, equites duarum legionũ sexcenti ferè ex equis desiliunt, cedentibusq; iam suis prouolant in primum, simulq; & hosti se opponunt: & æquato primùm periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. verecundiæ erat, equitem suo alienoque marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem digresso equiti parem esse. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo cesserant, repetunt: momentoq; non restituta modò pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines

peditum

A peditum tectus se ad equos recipit: transuolat inde in partem alteram suis victoriæ nuntius, simul & in hostes iam pauidos, quippe fuso suæ partis validiore cornu, impetum facit. non aliorum eo prælio virtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare sicubi segnior pugna esset. castigati fortium statim virorum opera edebant: tantumq; hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore vndique omnes connixi hostem auertunt, nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad prædam relinquunt. ibi non sociorum sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit. Gemina victoria duobus bifariam prælijs parta, maligne senatus in vnum diem supplicationes cõsulum nomine decreuit. populus iniussu & altero die frequens B iit supplicatum. & hæc vaga popularisq; supplicatio studijs propè celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad vrbem accessere, senatumq; in Martium campum euocauere. vbi cùm de rebus ab se gestis agerent, questi primores patrum, senatum inter milites dedita opera terroris causa haberi. itaq; inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis est (circum iam tum Apollinarem appellabant) auocauere senatum. vbi cum ingenti consensu patrum negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho cõsulum: multis dissuasum prodeuntibus, maximè C. Claudio vociferante, de patribus, nõ de hostibus consules triumphare velle: gratiamq; pro priuato merito in tribunum, non pro C virtute honorem peti. nunquam antè de triumpho, per populum actum, sem per æstimationem arbitriumq; eius honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerent, vt nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita æquatas leges, si sua quisque iura ordo, suam maiestatem teneat. in eandem sententiam multa & à cæteris senioribus patrum cùm essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primùm sine authoritate senatus populi iussu triumphatum est. Hæc victoria tribunorum plebisq; propè in haud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter D tribunos facta, vt ijdem tribuni reficerentur: & quo sua minus cupiditas emineret, consulibus quoq; continuarent magistratum consensum patrum causabantur, quo per contumeliam cõsulum iura plebis labefactata essent. quid futurum, nondum firmatis legibus si nouos tribunos per factiones suas consules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosq; Coss. fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadam vtili ad tempus, vt comitijs præesset, potissimum M. Duellio sorte euenit, viro prudenti, & ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti. qui cùm ex veteribus tribunis negaret vllius se rationem habiturum: pugnarentq; collegæ vt liberas tribus in suffragium mitteret, aut concederet sortem comitiorum collegis. E habituris è lege potius comitia, quàm ex voluntate patrum: iniecta contentione Duellius consules ad subsellia accitos cùm interrogasset, quid de comitijs cõsularibus in animo haberent, respondissentq;, se nouos consules creaturos: authores popularis sententiæ, haud populares nactus, in cõcionem cum ijs processit. vbi cùm consules producti ad populum, interrogatique, si eos P. R. memor libertatis per illos receptę domi, memor militiæ rerumq; gestarum consules iterum faceret, quidnam facturi essent? nihil sententiæ suæ mutassent: collaudatis consulibus quod perseuerarent ad vltimum dissimiles decemuirorum esse, comitia habuit: & quinque tribunis plebis creatis, cùm præ studijs apertè petentium nouem tribunorum alij candidati tribus non explerent, conciliũ dimisit: nec deinde comitiorum causa habuit. satisfactum

Sabinorum castra diripiuntur.

De triumpho consulum certatur inter patres & populum.

Sine authoritate senatus, populi iussu triumpharunt consules.

legi aiebat, quæ numero nusquam præfinito tribunis, modò vt relinquerentur, sanciret: & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabatq; rogationis carmen, in quo: Si tribunos plebis decem rogabo, si qui vos minus hodie decem tribunos plebis feceritis: hi tum vtique quos sibi collegas cooptassent, vt illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, vt illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cùm ad vltimum perseuerasset, negando xv. tribunos plebis Rempub. habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter patribus plebique acceptus magistratu abijt. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum voluntatem fouerunt: duos etiam patricios consularesque Sp. Tarpeium & A. Aeternium cooptauere. Consules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad patrum aut G plebis causam inclinati, otium domi ac foris habuère. L. Trebonius tribunus plebis infestus patribus, quòd se ab ijs in cooptandis tribunis fraude captum, proditumque à collegis aiebat: rogationem tulit, vt qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is vsque eo rogaret, dum x. tribunos plebis faceret. insectandisque patribus, vnde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macrinus, & C. Iulius coss. facti, conciones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem ortas, sine insectatione potestatis eius, conseruata maiestate patrum, sedauére: plebem decreto ad bellum Volscorum & Aequorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuère: vrbano quoq; otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, H per discordias ciuiles externos tollere animos, cura pacis, concordiæ quoque intestinæ causa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat. quiescendi plebi ab iunioribus patrum iniuriæ fieri cœptæ. vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant, vtique postremis mensibus cùm & per coitiones potentiorum iniuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fermè esset: iamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomine tantum se biennio habuisse. Seniores contrà patrum, vt nimis feroces, suos credere iuuenes esse, ita malle, si modus excedendus esset, suis quàm aduersarijs superesse animos. adeò moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle simulando ita se quisque extollit, vt deprimat I alium, in difficili est: cauendoque ne metuant homines, metuendos vltrò se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus alijs. T. Quintius Capitolinus quartùm, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat vtrunque. Iam non vltra discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in patres, cùm dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum strepitum velut signo accepto arma cepere Aequi ac Volsci: simul quod persuaserant ijs duces cupidi prædarum: biennio antè delectum indictum habere non potuisse, K abnuente iam plebe imperium. eo, aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fuerit, in ipsos verti, occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primùm agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum verò exultantibus belli authoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Aesquilinæ accessere, vastationem agrorum vrbi per contumeliā ostendantes. vnde postquam inulti prædam præ se agentes, retrò ad Corbionem agmine iere, Quintius Cos. ad concionem populum vocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio: Etsi mihi nullius noxæ conscius

Dissidia inter patres & plebem.

Aequi & Volsci contra Romanos arma capiunt.

A conscius Quirites sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram
processi: hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri: Aequos & Volscos *Quintij Cos. ad Quirites oratio.*
vix Hernicis modò pares, T. Quintio quartùm consule, ad mœnia vrbis Ro-
mæ impunè armatos venisse. hanc ego ignominiam (quanquam iamdiu ita
viuitur, is status rerum est, vt nihil boni diuinet animus) si huic potissimum
imminere anno scissem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vi-
tassem. Ergo si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma
me consule potuit? satis honorum, satis superq; vitæ erat: mori consulem ter-
tiùm oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? nos con-
sules? an vos Quirites? si culpa in nobis est, auferte imperium indignis: & si
B id parum est, insuper pœnas expetite. si in vobis, nemo deorum nec homi-
num sit, qui vestra puniat peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat.
Non illi vestram ignauiam contempsere, nec suæ virtuti confisi sunt: quippe
toties fusi fugatiq;, castris exuti, agro mulctati, sub iugum missi, & se & vos
nouère. discordia ordinum est venenum vrbis huius, patrum ac plebis certa- *Venenum ciuitatis ordinum discordia.*
mina. dum nec nobis imperij, nec vobis libertatis est modus: dum tedet vos
patritiorum, nos plebeiorum magistratuum, sustulere illi animos. Prò deûm
fidem, quid vobis vultis? tribunos plebis concupistis, cōcordiæ causa conces-
simus. decemuiros desiderastis, creari passi sumus. decemuirorū vos pertęsum
est, coëgimus abire magistratu, manente in eosdem priuatos ira vestra, mori
C atq; exulare nobilissimos viros honoratissimosq; passi sumus. tribunos ple-
bis creare iterum voluistis, creastis. consules facere vestrarum partium, etsi pa-
tribus videbamus iniquum, patritium quoq; magistratum plebi donum fie-
ri vidimus, auxilium tribunitium, prouocationem ad populum, scita plebis
iniuncta patribus, sub titulo æquandarum legū nostra iura oppressa tulimus
& ferimus. Qui finis erit discordiarum? ecquando vnam vrbem habere, ec-
quando communem hanc esse patriam licebit? Victi nos æquiore animo
quiescimus, quàm victores: satísne est, nobis vos metuēdos esse? Aduersus nos
Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mōs. Esquilias quidem ab
hoste propè captas, & scandētem in aggerem Volscum hostem nemo submo-
D uit. in nos viri, in nos armati estis. Agite dum, vbi hic curiam circumsederitis,
& forum infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem istis
ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam, aut si ne hoc quidem
audetis, ex muris visite agros vestros, ferro igniq; vastatos, prædam abigi, fu-
mare incensa passim tecta. At enim communis res per hæc loco est peiore. ager *Ex intestinis dissidijs rem publicam simul & priuatam minui.*
vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid tandem priuatæ res
vestræ quo in statu sunt? iam vnicuiq; ex agris sua damna nuntiabuntur. quid
est tandem domi, vnde ea expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac restitu-
ent? vocis verborumq; quantum voletis, ingerent, & criminum in principes,
& legum aliarum super alias, & concionum. sed ex illis concionibus nun-
E quam vestrûm quisquam re fortunaq; domum auctior rediit. Ecquis retulit
aliquid ad coniugem & liberos, præter odia, offensiones, simultates publicas
priuatasq;? à quibus semper non vestra virtute innocentiaq;, sed auxilio alie-
no tuti sitis. At Hercules, cùm stipendia nobis consulibus, non tribunis duci-
bus, & in castris non in foro faciebatis, & in acie vestrum clamorem hostes,
non in concione patres Romani horrebant: præda parta, agro ex hoste capto,
pleni fortunarū, gloriæq; simul publicè, simul priuatę triumphantes domum
ad penates redibatis: nunc oneratū vestris fortunis hostem abire sinitis. Hære-
te affixi cōcionibus, & in foro viuite: sequitur vos necessitas militandi, quam
fugitis. Graue erat in Aequos & Volscos proficisci? ante portas est bellum. si
inde non pellitur, iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium scandet, & in

domos vestras vos persequetur. Biennio antè senatus delectū haberi,& educi F
exercitū in Algidū iussit. sedemus desides domi, mulierū ritu inter nos altercan
tes, pręsenti pace læti, nec cernētes ex otio illo breui multiplex bellū rediturū.

Vera pro gratis loqui bonū ciuem oportet.

His ego gratiora dictu alia esse scio, sed me vera pro gratis loqui, & si meū in-
genium non moneret, necessitas cogit. vellem equidē vobis placere Quirites,
sed multò malo vos saluos esse, qualicūq; erga me animo futuri estis. Natura
hoc ita comparatū est, vt qui apud multitudinem sua causa loquitur, gratior
eo sit, cuius mens nihil præter publicum cōmodum videt. nisi fortè assenta-
tores publicos, plebicolas istos, qui vos nec in armis, nec in otio esse sinūt, ve-
stra vos causa incitare & stimulare putatis. cōcitati aut honori aut questui illis
estis. & quia in concordia ordinū nullos se vsquā esse vident, malę rei se quàm G
nullius, turbarum ac seditionū duces esse volunt. Quarū rerum si vos tædium
tandem capere potest: & patrū vestrosq; antiquos mores vultis pro his nouis
sumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorū no-
strorum fusos fugatosq; castris exuero. & à portis nostris mœnibusq; ad illo-
rum vrbes hunc belli terrorem, quo nunc vos attoniti estis, transtulero. Raro
aliàs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm tunc seuerissimi consulis
fuit. Iuuentus quoque quæ inter tales metus detrectationem militiæ, telum
acerrimū aduersus patres habere solita erat, bellum & arma spectabat. & agre-
stium fuga, spoliatiq; in agris & vulnerati, fœdiora ijs quæ subijciebantur ocu
lis nuntiantes, totam vrbem ira impleuere. In senatū vbi ventū est, ibi verò in H

Quintij Cos. laus.

Quintium omnes versi, vt vnum vindicē maiestatis Romanæ intueri, & pri-
mores patrum dignam dicere concionē imperio consulari, dignam tot con-
sulatibus anteactis, dignam vita omni plena honorum sępè gestorum, sępius
meritorum. alios consules aut per proditionem dignitatis patrū plebi adula-
tos, aut acerbè tuendo iura ordinis asperiorem domando multitudinem fe-
cisse: T. Quintium orationem memorem maiestatis patrum concordiæq; or-
dinum, & temporū in primis habuisse. orare eum collegamq;, vt capesserent
Rempub. orare tribunos, vt vno animo cum consulibus bellum ab vrbe ac
mœnibus propulsari vellent, plebemq; obedientē in re tam trepida patribus
præberent, appellare tribunos, communem patriam auxiliumq; eorū implo- I
rare, vastatis agris, vrbe propè oppugnata. Consensu omnium delectus decer-
nitur habeturq;. Cùm consules in concione pronuntiassent, tempus non esse
causas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio
adessent: cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent, bello perfe-
cto se daturos tempus: pro desertore futurum, cuius nō probassent causam:
omnis iuuentus affuit postero die. cohortes sibi quæq; centuriones legerunt,

Maxima in comparando exercitu diligentia.

bini senatores singulis cohortibus præpositi. Hæc omnia adeò maturè perfe-
cta accepimus, vt signa eo ipso die à questoribus ex ærario prompta delataq;
in campum, quarta diei hora, mota ex campo sint: exercitusq; nouus, paucis
cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum K
lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castraq; ad Corbionem
castris sunt coniuncta. tertio die cum ira Romanos, illos cùm toties rebellas-
sent, conscientia culpæ ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta.
In exercitu Romano cùm duo consules essent potestate pari, quod saluberri-
mum in administratione magnarum rerum est, summa imperij concedente
Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittētis se comiter
respondebat, communicando cōsilia laudesq;, & æquando imparem sibi. In
acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo
legato datur media acies tuenda: legatum alterū P. Sulpitium equitibus pręfi-
ciunt. Pedites ab dextro cornu egregiè pugnauere, haud segniter resistentibus
Volscis.

A Volscis. P. Sulpitius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. vnde
cum eadem reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines refice-
ret, terga impugnare hostium satius visum est. momentoq; temporis in auer-
sam incursando aciem ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio eum
prælio equites Volscorum & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi
verò Sulpitius negare cunctandi tempus esse, circumuentos interclusosq; ab
suis vociferans, ni equestre prælium connixi omni vi perficerent, nec fugare
equitem, integrum satis esse. conficerent equos virosque, ne quis reueheretur
inde ad prælium, aut integraret pugnam. non posse illos resistere sibi, quibus
conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta impressione vna
B totum equitatū fudere, magnam vim ex equis præcipitauere: ipsos, equosq;
spiculis confodere. Is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem,
nuntios ad consules rei gestæ mittunt, vbi iam inclinabatur hostium acies.
nuntius deinde vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradū per-
culit Aequos. in media primùm acie vinci cœpti, qua præmissus equitatus
turbauerat ordines. sinistrū deinde cornu ab Quintio consule pelli cœptum.
in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate viribusq; ferox, cum omni
parte pugnæ melius rem geri, quàm apud se videret, accepta signa ab signiferis
ipse inferre, quædam iacere etiam in cōfertos hostes cœpit. cuius ignominiæ
metu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria
C est. Nuntius tum à Quintio venit, victorem iam se imminere hostium ca-
stris, nolle irrumpere antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse: si
iam fudisset hostes, conferret ab se signa, vt simul omnis exercitus præda po-
tiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, ca-
straque hostium venit. ibi paucis defendentibus, momentoque fusis, sine cer-
tamine in munitiones irrumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum,
suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, redu-
cunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum ijs ab senatu, accipio: nec
traditur causa spreti, aut non sperati honoris. ego quantum in tanto interual-
lo temporū conijcio, cum Valerio atque Horatio consulibus, qui præter Vol- *Volscorum & Aequorum castra expugnantur.*
D scos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, negatus ab se-
natu triumphus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerum consulibus pe
tere triumphum: ne, etiamsi impetrassent, magis hominum ratio, quàm me-
ritorum habita videretur. Victoriam honestam ex hostibus partam turpe do-
mi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini atque Ardeates *Turpe de finibus sociorum populi Romani iudicium.*
de ambiguo agro cùm sæpe bello certassent, multis inuicem cladibus fessi iu-
dicem populum Romanum cepere. Cùm ad causam orandam venissent, con
cilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum. iamque editis
testibus cùm tribus vocari, & populum inire suffragium oporteret, consurgit
P. Scaptius de plebe magno natu. Et, si licet, inquit, consules de Republica di-
E cere, errare ego populū in hac causa non patiar. Cùm vt vanū eum negarent,
consules audiendum esse, vociferantemq; prodi publicā causam summoueri
iussissent, tribunos appellat. Tribuni, vt ferè semper reguntur à multitudine
magis, quàm regunt, dedére cupidæ audiendi plebi, vt quæ vellet, Scaptius di- *Scaptij vanissimi senis oratio.*
ceret. Ibi infit, annū se tertium & octogesimū agere, & in eo agro de quo agi-
tur, militasse nō iuuenem, sed vicesima iam stipendia merentē, cùm ad Corio
los sit bellatū. eò se rem vetustate obliteratam, cæterùm suę memorię infixam
afferre. agrū, de quo ambigitur, finium Coriolanorū fuisse, captisq; Coriolis
iure belli publicū populi Romani factū. mirari se, quónam more Ardeates Ari
ciniq;, cuius agri ius nunquam vsurpauerint incolumi Coriolana re, eum se à
populo Romano, quē pro domino iudicē fecerint, intercepturos sperent. Sibi

 exiguum

exiguum vitæ tempus supereſſe, non potuiſſe ſe tamen inducere in animum, F quin quem agrum miles pro virili parte manu cepiſſet, eum ſenex quoq; voce, qua vna poſſet, vindicaret. magnoperè ſe ſuadere populo, ne inutili pudore ſuam ipſe cauſam damnaret. Conſules cùm Scaptium non ſilentio modò, ſed cum aſſenſu etiam audiri animaduertiſſent: deos, hominesque teſtantes flagitium ingens fieri, patrum primores accerſunt. cum his circumire tribunos orare, ne peſſimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in ſuam rem litem vertendo, cùm præſertim, etiamſi fas ſit, curam emolumenti ſui iudici eſſe, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria ſociorum animis. nam famæ quidem ac fidei damna maiora eſſe, quàm quæ æſtimari poſſent. Hoc legatos referre domum? hoc G vulgari? hoc ſocios audire? hoc hoſtes? quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptióne hoc concionali ſeni aſſignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populũ Romanum quadruplatoris & interceptoris litis alienæ perſonam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem feciſſe, vt ſibi cõtrouerſioſam adiudicaret rem? Scaptium ipſum id quidem, etſi præmortui iam ſit pudoris, non facturum. Hæc conſules, hæc patres vociferantur. ſed plus cupiditas, & author cupiditatis Scaptius valet. vocatæ tribus iudicauerunt agrum publicum populi Romani eſſe. nec abnuitur ita fuiſſe, ſi ad iudices alios itum foret. nunc haud ſanè quicquam bona cauſa eleuatur dedecus iudicij. idque non Aricinis Ardeatibusq;, quàm H patribus Romanis, fœdius atque acerbius viſum. Reliquum anni quietum ab vrbanis motibus & ab externis manſit.

Famæ et fidei damna æſtimari non poſſunt.

EPITOME LIBRI IIII.

LEX de connubio patrum, & plebis contentione magna, patribus repugnantibus perlata eſt à tribunis plebis. Aliquot annis res populi Romani domi militiæq; per hoc genus magiſtratus adminiſtrata ſunt. Itẽ cenſores tunc primùm creati ſunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, miſſis in eum colonis reſtitutus eſt. Cum fame populus Romanus laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentum populo ſua impenſa largitus eſt: & ob id factum conciliata ſibi plebe: regnum affectans à C. Seruilio Hala magiſtro equitum iuſſu Quintij Cincinnati dictatoris occiſus eſt. L. Minutius index boue aurata donatus eſt. Legatis Romanis à Fidenatibus occiſis, quoniam ob Rempublicam occubuerant, ſtatuæ in roſtris poſitæ ſunt. Cornelius Coſſus tribunus militum, occiſo Tolumnio rege Veientium, opima ſpolia ſecũda retulit. Mamercus Aemylius I *dictator cenſuræ honore, qui antea per quinquenniũ gerebatur, anni & ſex menſium ſpatio finito, ob eam rem à cenſoribus notatus eſt. Fidenæ in poteſtatem redactæ, eoq; coloni miſſi ſunt. quibus occiſis Fidenates cum defeciſſet à populo Romano, à Mamerco Aemylio dictatore victi ſunt. & Fidenæ captæ. Coniuratio ſeruorum oppreſſa eſt. Poſthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occiſus eſt. Stipendium ex ærario tum primùm militibus datum eſt. Res prætereà geſtas aduerſum Volſcos & Veientes, Fidenates & Faliſcos continet.*

HOS ſecuti M. Genutius & P. Curiatius conſules. Fuit annus domi foriſque infeſtus. nam anni principio & de connubio patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit. qua contaminari ſanguinem ſuum patres, confundiq; iura gentium rebantur: & mentio primò ſenſim illata à tribunis, vt alterum K ex plebe conſulem liceret fieri, eò proceſſit deinde, vt rogationem nouem tribuni promulgarent, vt populo poteſtas eſſet, ſeu de plebe, ſeu de patribus vellet, conſules faciendi. Id verò ſi fieret, non vulgari modò cum infimis, ſed prorſus auferri à primoribus ad plebem ſummum imperium credebant. Læti ergo audiere patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati deſciſſe, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volſcos Aequosque ob communitam Verruginem fremere. adeò vel infelix bellum ignominioſæ paci præferebant. His itaque in maius etiam acceptis, vt inter ſtrepitum tot bellorum conticeſcerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armaque vi ſumma apparari

De connubio patrum cum plebeijs rogationem promulgat Tribunus plebis.

Ardeates deſciſcunt.

Veientes Romanos fines depopulantur.

A parari iubent, si quo intentius possit, quàm T. Quintio consule, apparatum
sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando
consules auertere plebem à cura nouarum legum, nunquam eos se viuo dele-
ctum habituros, antequam ea, quæ promulgata ab se collegisque essent: ple-
bes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consu- *Consules aduersus tribunos plebis senatum incitant.*
les senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Nega-
bant consules iam vltra ferri posse furores tribunitios. ventum iam ad finem
esse, domi plus belli concitari, quàm foris. id adeò non plebis, quàm patrum,
neque tribunorum magis, quàm consulũ culpa accidere. cuius rei præmium
sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere, sic pace bonos, sic bello
B fieri. maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis vniuersisq;
semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à patri-
bus accepissent, quam liberis tradituri essent: vt quemadmodũ plebs gloria-
ri posset, se auctiorem amplioremq; esse. finem ergo non fieri, nec futurũ, do-
nec quàm felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas,
quantasque res C. Canuleium aggressum? colluuionẽ gentium, perturbatio-
nem auspiciorũ publicorum priuatorumque afferre, ne quid synceri, ne quid
incontaminati sit: vt discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos no-
uerit. quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi vt ferarũ propè
ritu vulgentur concubitus plebis, patrumque? vt qui natus sit, ignoret cuius
C sanguinis, quorum sacrorum sit, dimidius patrũ sit, dimidius plebis, ne secum
quidem ipse concors. Parum id videri, quòd omnia diuina humanaque tur-
bentur, iam ad consulatũ vulgi turbatores accingi. & primò, vt alter consul ex
plebe fieret, id modò sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex patribus, seu
ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe sedi-
tiosissimum quenque. Canuleios igitur Iciliosque consules fore. ne id Iupiter
optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eò recidere, & se mi-
lies morituros potius, quàm vt tantum dedecoris admitti patiantur. certum
habere, maiores quoque, si diuinassent, concedendo omnia non mitiorem
in se plebem, sed asperiorem, alia ex alijs iniquiora postulando, cum prima im
D petrasset, futuram: primò quamlibet dimicationem subituros fuisse potius,
quàm eas leges sibi imponi paterentur, quia tum cõcessum sit de tribunis, ite-
rum concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis,
& patres esse: aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse, po-
tiusque serò quàm nunquam obuiam eundum audaciæ temeritatiq;. illine
vt impune primò discordias serentes concitent finitima bella? Deinde aduer-
sus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendique prohibeant? & cùm
hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non pati-
antur? sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam vi-
ctoris patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud,
E quàm minari se proditurum patriam: oppugnari atque capi passurum? quid
eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veienti-
bus allaturam? nónne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem
scandere posse, si patribus tribuni cũ iure ac maiestate adempta, animos etiam
eripuerint? Cõsules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium, quàm ad-
uersus hostium arma. Cùm maximè hæc in senatu agerentur, Canuleius pro
legibus suis, & aduersus consules ita disseruit: Quantopere vos Quirites con- *Canulei tribuni plebis aduersus Coss. oratio.*
temnerent patres, quàm indignos ducerent, qui vna secũ vrbe intra eadẽ mœ-
nia viueretis, sæpe equidem & ante videor animaduertisse: nunc tamen maxi-
mè, quod adeò atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quib. quid aliud
quam admonemus ciues nos eorũ esse, & si nõ easdem opes habere, eandem
tamen

tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis externisque dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quàm connubium est, hostibus etiam victis, dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id, quod populi est, repetimus atq; vsurpamus: vt quibus velit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras misceant? cur in me impetus modò penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? violaturosque denuncient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberũ suffragium datur, vt quibus velit, consulatum mandet: & non præciditur spes plebeio quoque, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris, stare vrbs hæc non poterit? de imperio actum est? Et perinde h oc valet, plebeiúsne consul fiat, tanquam seruum, aut libertinum aliquis consulem futurũ dicat. Ecquid sentitis in quanto cõtemptu viuatis? Lucis vobis huius partem, si liceat, adimant. quòd spiratis, quòd vocem mittitis, quòd formas hominum habetis, indignantur. quin etiam (si dijs placet) nefas aiunt esse cõsulem plebeium fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur; ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse: nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere, quod nõ in regibus antè fuerit? en vnquam creditis fando auditum esse, Numam Pompilium non modò non patritium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus authoribus Romę regnasse? L. deinde Tarquinium non modò Romanæ, sed ne Italicæ quidem gentis, Demarati Corinthij filium, incolam ab Tarquinijs, viuis liberis Anci, regem factum, Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & virtute regnum tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam? quem ipse Romulus parens vrbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus, in quo eniteret virtus, creuit imperium Romanum. Pœniteat nunc vos plebeij consulis, cùm maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne regibus quidem exactis clausa vrbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certè gentem post reges exactos ex Sabinis nõ in ciuitatem modò accepimus, sed etiam in patritiorum numerum. Ex peregrinóne patritius, deinde consul fiat? ciuis Romanus, si sit ex plebe, præcisa consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, vt vir fortis ac strenuus, pace belloque bonus ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an, ne si sit quidem, ad gubernacula Reipublicæ accedere eum patiemur? potiusque decemuiris deterrimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quàm optimis regum nouis hominibus similes cõsules sumus habituri? At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid posteà? nulláne res noua institui debet? & quod nondum est factum, multa enim nondum sunt facta in nouo populo, ea, ne si vtilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt: census in ciuitate, & descriptio centuriarum classiumq; non erat, ab Seruio Tullio est facta. Consules nunquam fuerant: regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat: apud patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles, quæstores nulli erant: institutum est vt fierent. Decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus, & è Republica sustulimus. Quis dubitat, quin in æternum vrbe condita, & in immensum crescente, noua imperia, sacerdotia, iura gentium, hominumque instituantur? Hoc ipsum ne connubium patribus cum plebe esset, nõ decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? an esse vlla maior, aut insignior contumelia potest, quàm partem ciuitatis velut contaminatam, indignam connubio haberi? quid est aliud, quàm exilium intra eadem mœnia, quàm relegationem

A gationem pati? ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur? Cauent
ne societur sanguis. quid? hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam ple-
rique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere, nec sanguine, sed per coopta-
tionem in patres habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos iussu po-
puli: synceram seruare priuatis consilijs non poteratis, nec ducendo ex plebe,
neque vestras filias sororesq; enubere sinendo è patribus? Nemo plebeius pa-
tritiæ virgini vim afferret: patritiorum ista libido est: nemo inuitum pactio-
nem nuptialē quenquam facere coëgisset. Verùm enimuerò lege id prohibe-
ri, & connubium tolli patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est.
cur enim nō confertis, ne sit connubiū diuitibus ac pauperibus? Quod priua-
B torum consiliorum vbiq; semper fuit, vt in quam cuiq; fœminæ conuenisset
domum, nuberet: ex qua pactus esset vir domo, in matrimonium duceret: id
vos sub legis superbissimæ vincula conijcitis, qua dirimatis societatem ciuilē,
duasque ex vna ciuitate faciatis. Cur non sancitis, ne vicinus patritio sit ple-
beius? ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat? ne in foro eodem con
sistat? quid enim in re est aliud, si plebeiam patritius duxerit? si patritiam ple-
beius? quid iuris tandem mutatur? nempe patrem sequuntur liberi. nec, quod
nos ex connubio vestro petamus, quicquam est, præterquam vt hominum, vt
ciuium numero simus. nec vos (nisi in cōtumeliam ignominiamq; nostram
certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Deniq;, vtrum tandem popu-
C li Romani, an vestrum summum imperium est? regibus exactis vtrum vobis
dominatio, an omnibus æqua libertas parta est? Oportet licere populo Roma
no, si velint iubere legem. an vt quæq; rogatio promulgata erit, vos delectum
pro pœna decernetis? & simul ego tribunus vocare tribus in suffragium cœ-
pero, vt statim consul sacramento iuniores adiges? & in castra educes? & mi-
naberis plebi, minaberis tribuno? Quid? si non quantum istæ minæ aduersus
plebis consensum valerent, bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consul-
tum volebatis, certamine abstinuistis? an ideò non est dimicatum, quòd quæ
pars firmior, eadem modestior fuit? Nec nunc erit certamen Quirites. animos
vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. Itaq; ad bella ista, seu falsa
D seu vera sunt, consules parata vobis plebs est, si connubijs redditis, vnam hanc
ciuitatem tandem facitis, si coalescere, si iungi, misceriq; vobis priuatis neces-
situdinibus possunt: si spes, si aditus ad honores viris strenuis & fortibus da-
tur: si in consortio, si in societate Reipublicæ esse: si, quòd æquæ libertatis est,
inuicem annuis magistratibus parére, atque imperitare licet. Si hæc impediet
aliquis, ferte sermonibus, & multiplicate fama bella. Nemo est nomen datu-
rus, nemo arma capturus. nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum qui-
bus nec in republica honorum, nec in priuata connubij societas est. Cùm in
concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in alter-
cationem vertisset, interroganti tribuno, cur plebeium consulem fieri non
E oporteret? vt fortasse verè, sic parum vtiliter in præsens certamen respondit,
quod nemo plebeius auspicia haberet. ideoque decemuiros connubium di-
remisse, ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maximè indigna-
tione exarsit, quòd auspicari tanquā inuisi dijs immortalibus negarentur pos-
se. Nec antè finis contentionum fuit, cùm & tribunum acerrimū authorem
plebs nacta esset, & ipsa cum eo pertinacia certaret, quàm victi tandem patres
vt de connubio ferretur concessere: ita maximè rati cōtentionem de plebeijs *De patrum cum plebe connubio lex fertur.*
consulibus tribunos, aut totam depposituros, aut post bellū dilaturos esse, con
tentamq; interim connubio plebem paratam delectui fore. Cùm Canuleius
victoria de patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alij tribuni ad certa-
men, pro rogatione sua summa vi pugnant, & crescente indies fama belli, de-
lectum

lectum impediunt. Consules, cùm per senatum, intercedentibus tribunis, nihil agi posset, cõsilia principum domi habebant: apparebat autẽ, aut hostibus, aut ciuibus, de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atq; Horatius non intererant consilijs. C. Claudij sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatique & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandisque quos fœdere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. F

Tribuni militum consulari potestate creantur, anno ab vrbe condita 310.

Per hæc consilia eò deducta res est, vt tribunos militum consulari potestate promiscuè ex patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplò quicunque aliquid seditiosè dixerat, aut fecerat, quàm maximè tribunitij & G prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: vt patritios desperatio primò irritata plebe adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret: postremò coacti tamen à primoribus petiere, ne cessisse possessione Reipublicæ viderentur. Euentus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patritios creauit populus, contentus eo, quòd ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam æquitatemque & altitudinem animi vbi nunc in vno inueneris, quæ tum populi vniuersi fuit? Anno trecentesimo decimo, quàm vrbs Roma condita erat, primùm tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Attilius, T. Cæcilius, quorum in H magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorumque bello, & Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe: & imperio, & insignibus consularibus vsos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quàm inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati honore abiere, quòd C. Curiatius, qui comitijs eorum præfuerat, parum rectè tabernaculum cepisset. Legati I

K

Ardeates, legatos Romam mittunt.

ab Ardeatibus Romam venerunt, ita de iniuria querentes, vt si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum

responsum

A sponsum est, iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quòd
nullo nec exemplo, nec iure fieret, concordiæ etiam ordinum causa: si Ardea-
tes sua tempora expectare velint, arbitriumque senatui leuandæ iniuriæ suæ
permittant, fore, vt postmodum gaudeant se ire moderatos: sciantque patri-
bus æquè curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset.
Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patritij,
cum sine curuli magistratu respublica esset, coiere, & interregē creauere. con- *Interrex creatur.*
tentio, consulésne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies
complures tenuit. Interrex ac senatus consulum comitia, tribuni plebis &
plebs tribunorum militum vt habeantur, tendunt. Vicerunt patres, quia
B & plebs patritijs seu hunc, seu illum delatura honorem, frustra certare super-
sedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio
sui, quàm quibus vt indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certámen
sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quintius Bar-
batus interrex consules creat L. Papyrium Mugilanum, L. Sempronium Atra-
tinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est. Idque monu- *Cum Ardeatibus fœdus renouatur.*
menti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque
in libris magistratuum inueniuntur. credo, quòd tribuni militum initio an-
ni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his con
sulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer author est,
C & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris, cùm
tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit. Hunc annum, seu
tribunos modò, seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur an-
nus haud dubijs consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Ca-
pitolino quintum COSS. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua *Censuræ initium.*
origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum disciplinæ-
que Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuriæ decoris de-
decorisque discrimen sub ditione eius magistratus, publicorum ius, priuato-
rumq; locorum, & vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent.
Ortum autem initium rei est, quòd in populo per multos annos incenso ne-
D que differri census poterat: neque consulibus, cum tot populorum bella im-
minerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem ope-
rosam, ac minimè consularem suo proprio magistratu egere: cui scribarum
ministerium, custodiæque & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censen-
di subijceretur. Et patres, quanquam rem paruam, tamen quò plures patritij
magistratus in Republica essent, læti accepere id quod euenit, futurum credo
etiam rati, vt mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatemque
adijcerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi
ministerij procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommodè
aduersarentur, haud sanè tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus ho-
E nor esset, Papyrium Semproniumq;, quorum de consulatu dubitabatur, vt eo
magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus
suffragijs præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc Romæ geruntur, *Primi censores.*
legati ab Ardea veniunt, pro veterrima societate, renouatoque fœdere recen-
ti auxilium propè euersæ vrbi implorantes. Frui nanque pace optimo con-
silio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit, quorum
causa atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, *Factiones quàm perniciosæ.*
eruntque pluribus populis magis exitio quàm bella externa. quàm fames
morbiue, quæque alia in deûm iras velut vltima publicorum malorum ver-
tunt. Virginem plebeij generis maximè forma notam petiere iuuenes: al- *Ob virginis nuptias inter Ardeates bellum intestinum.*
ter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: no-

 bilis

bilis alter, nulla re, præterquam forma captus. adiuuabant eum optimatium F
ſtudia, per quæ domum quoque puellæ certamen partium penetrauit. nobi-
lis ſuperior iudicio matris eſſe, quæ quàm ſplendidiſſimis nuptijs iungi puel-
lam volebat. tutores in ea quoq; re partium memores ad ſuum tendere. Cùm
res peragi intra parietes nequiſſet, ventum in ius eſt. poſtulatu audito matris
tutorumq́ue, magiſtratus ſecundum parentis arbitrium dant ius nuptiarum.
Sed vis potentior fuit. namq; tutores inter ſuæ partis homines de iniuria de-
creti palàm in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris ra-
piunt. aduerſus quos infeſtior coorta optimatiũ acies ſequitur accenſum in-
iuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulſa plebs nihil Romanæ plebi ſimilis, ar-
mata ex vrbe profecta colle quodam capto in agros optimatium cum ferro G
igniq́ue excurſiones facit. vrbem quoque omnis etiam expertem antè certa-
minis multitudine opificum ad ſpem prædæ euocata, obſidere parat. nec vl-
la ſpecies, cladesq́ue belli abeſt, velut contacta ciuitate rabie duorum iuue-
num, funeſtas nuptias ex occaſu patriæ petentium. Parum parti vtrique do-
mi armorum belliq́ue eſt viſum. optimates Romanos ad auxilium vrbis ob-
ſeſſæ, plebs ad expugnandam ſecum Ardeam Volſcos exciuere. Priores Volſci

Volſci obſidentes Ardeam ab Romanis obſidentur.

duce Aequo Cluilio Ardeam venerunt, & mœnibus hoſtium vallum obiece-
re. Quod vbi Romam eſt nuntiatum, extemplò M. Geganius cõſul cum exer-
citu profectus, tria millia paſſuum ab hoſte locum caſtris cepit, præcipitiq́ue
iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde vigilia ſigna profert: cœ- H
ptumq́ue opus adeò approperatum eſt, vt ſole orto Volſci firmiore ſe muni-
mento ab Romanis circumuallatos, quàm à ſe vrbem viderent. & alia parte
conſul muro Ardeæ brachium iniunxerat, qua ex oppido ſui commeare poſ-
ſent. Volſcus imperator, qui ad eam diem non commeatu præparato, ſed ex
populatione agrorum rapto in diem frumento aluiſſet militem: poſtquam
ſeptus vallo repentè inops omnium rerũ erat, ad colloquium conſule euoca-
to, ſi ſoluendæ obſidionis cauſa venerit Romanus, abducturum ſe inde Vol-
ſcos ait. Aduerſus ea conſul, victis conditiones accipiendas eſſe, non feren-
das, reſpondit: neque vt venerint ad oppugnandos ſocios populi Romani
ſuo arbitrio, ita abituros Volſcos eſſe. dedi imperatorem, arma poni iubet, I
fatentes victos ſe eſſe, & imperio parére. aliter tam abeuntibus, quàm ma-
nentibus ſe hoſtem infenſum, victoriam potius ex Volſcis, quàm pacem infi-
dam Romã relaturum. Volſci exiguam ſpem in armis ponentes, alia vndique
abſciſſa, cùm tentaſſent: præter cętera aduerſa, loco quoq; iniquo ad pugnam
congreſſi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces à
certamine verſi, dedito imperatore, traditisq́ue armis ſub iugum miſſi, cum

Volſci ſub iugũ miſſi, à Thuſculanis occiduntur.

ſingulis veſtimentis ignominiæ cladisq́ue pleni dimittuntur. & cùm haud
procul vrbe Thuſculo conſediſſent, vetere Thuſculanorum odio inermes
oppreſſi dederunt pœnas, vix nuntijs cædis relictis. Romanus conſul Ar-
deæ turbatas ſeditione res, principibus eius motus ſecuri percuſſis, bonisq́ue K
eorum in publicum Ardeatium redactis, compoſuit: demptamq́ue iniu-
riam iudicij tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. ſenatui ſu-
pereſſe aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumentum videba-
tur. Conſul triumphans in vrbem redijt, Cluilio Volſcorum duce ante cur-
rum ducto, prælatisq́ue ſpolijs, quibus dearmatum exercitum hoſtium
ſub iugum miſerat. Aequauit, quod haud facile eſt, Quintius conſul toga-

Quinctij conſulis laus.

tus armati gloriam collegæ: qua concordiæ pacisq́ue domeſticam curam,
iura infimis ſummisq; moderando ita tenuit, vt eum & patres ſeuerum con-
ſulem, & plebs ſatis comem crediderint: & aduerſus tribunos authoritate
plura quàm certamine tenuit. quinque conſulatus eodem tenore geſti, vitaq;
omnis

A omnis consulariter acta, verendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eò tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules

B

C

creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius cōsules, quò maiori gloriæ rerum domi forisq; gestarum succedere se cernebant (maximè autem memorabilem annū apud finitimos socios hostesq; esse, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum) eò impensius, vt delerent prorsus ex animis hominū infamiam iudicij, senatusconsultum fecerunt, vt quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eò præsidij causa aduersus Volscos scriberētur. Hoc palàm relatum in tabulas, vt plebem tribunosque falleret, iudicij rescindendi consilium initum. consenserant autem vt multo maiore parte Rutulorum *Ardeam coloni mittuntur.*

D colonorum quàm Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec vlli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minimè populare ministerium agro assignando socijs, quem populus Romanus suum iudicasset, cùm plebem offendissent, ne primoribus quidem patrum satis accepti, quòd nihil gratiæ cuiusquam dederant: vexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, colonis ascripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæque habebant, vitauere. Pax domi forisque fuit, & hoc & in sequenti anno C.

E Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso, coss. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à patribus ex senatuscōsulto voti, eo anno facti sunt. Causa seditionum nequicquam à Petilio quæsita. qui tribunus plebis iterum ea ipsa denuntiando factus, neque vt de agris diuidendis plebi referrent consules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset, vt consulerentur patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt. ludibrioq; erant minæ tribuni denuntiantis se delectum impediturum, cum quietis finitimis neque bello, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato coss. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum *Ludi facti.* *Annus multiplici clade ac periculo insignis.*

 externum:

externum: quo si aggrauatæ res essent, vix ope deorũ omnium res sisti potuis- F
set. Cœpere à fama mala, seu aduersus annus frugibus fuit, seu dulcedine con-
cionum & vrbis, deserto agrorum cultu. nam vtrunque traditur. & patres ple-
bem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum
accusabant. Postremò perpulere plebei haud aduersante senatu, vt L. Minu-
tius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam li-
bertatis futurus, quàm ad curationem ministerij sui: quanquam postremò
annonæ quoq; leuatę haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum
multis circa finitimos populos legationibus terra mariq; nequicquam mis-
sis (nisi quòd ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est) nullum
momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profi- G
teri cogendo frumẽtum, & vendere quod vsui menstruo superesset: fraudan-
doque parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obijciendo iræ populi
frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis quàm leuaret inopiã: mul-

Multi ex plebe fame coacti se in Tyberim præcipitant.

Sp. Melius regnũ largitionibus affectat.

ti ex plebe spe amissa, potius quàm vt cruciarentur trahendo animam, capiti-
bus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri or-
dine, vt illis temporibus, prædiues, rem vtilem pessimo exemplo, peiore consi-
lio est aggressus. frumento nanq; ex Hetruria priuata pecunia per hospitum
clientiumque ministerio coëmpto (quæ credo ipsa res ad leuandam publi-
ca cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit:
plebemque hoc munere delinitam, quacunque incederet conspectus, elatus- H
que supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium cõsulatum

Humanus animus insatiabilis.

fauore ac spe despondentẽ. Ipse, vt est humanus animus insatiabilis eo, quod
fortuna spondet: & altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus
quoque eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare, id vnum dignum
tanto apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandum esset,
præmium fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res cum nec dum
compositis maturísue satis consilijs, oppressit. Consul sextùm creatus T.
Quintius Capitolinus, minimè opportunus vir nouanti res: collega additur
ei Agrippa Menenius, cui Lanato erat cognomen. & L. Minutius præfectus
annonæ, seu refectus, seu quoad res posceret, in incertum creatus. nihil enim I
constat, nisi in libros linteos vtroque anno relatum inter magistratus præfe-
cti nomen. Hic Minutius eandem reipublicæ curationem agens, quam Me-

Proditur Sp. Melij de regni ambitione consilia.

lius priuatim agendam susceperat: cùm in vtraque domo genus idem homi-
num versaretur, rem compertam ad senatum refert: tela in domum Melij con
ferri, cumque conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tem-
pus agendæ rei nondum stare, cætera iam conuenisse: & tribunus mercede
emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministe-
ria esse. serius se penè, quàm tutum fuerit, ne cuius incerti vaníque author es-
set, ea deferre. Quæ postquam sunt audita, & vndique primores patrum &
priores anni consules increparent, quòd eas largitiones, cœtusq; plebis in pri- K
uata domo passi essent fieri: & nouos cõsules, quòd expectassent, donec à præ-
fecto annonæ tanta res ad senatum deferretur: quæ consulem non authorem
solum desideraret, sed etiam vindicem: tum T. Quintius, consules immeritò
increpari ait: qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum impe-
rium latis, nequaquam tantũ virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate
vindicandã, quantũ animi haberent: opus esse non forti solum viro, sed etiam
libero, exolutoq; legum vinculis. Itaq; se dictatorem L. Quintium dicturum:
ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis, primo Quin
tius abnuere: &, quid sibi vellent, rogitare, qui se ætate exacta tantæ dimica-
tioni obijcerent? Dein cùm vndiq; plus in illo senili animo nõ consilij modò,
sed etiam

A ſed etiam virtutis eſſe, quàm in omnibus alijs dicerent, laudibusq; haud im-
meritis onerarent, & conſul nihil remitteret: precatus tandem deos immor-
tales Cincinnatus, ne ſenectus ſua in tam trepidis rebus damno dedecoriue
reipublicæ eſſet, dictator à cõſule dicitur. ipſe deinde C. Seruilium Halam ma- *Cincinnatus à conſule Dictator dicitur.*
giſtrum equitum dicit. Poſtero die diſpoſitis præſidijs cum in forum deſcen-
diſſet, conuerſaque in eum plebs nouitate rei, ac miraculo eſſet: & Meliani, at-
que ipſe dux eorum in ſe intentam vim tanti imperij cernerent: expertes con-
ſiliorum regni, qui tumultus, quod bellum repens aut dictatoriam maieſta-
tem, aut Quintium poſt octogeſimum annum rectorem reipublicæ quæſiſ-
ſet, rogitarent: miſſus ab dictatore Seruilius magiſter equitũ ad Melium, Vo- *Sp. Melius ad Dictatorem vocatur.*
B catte, inquit, dictator. Cùm pauidus ille quid vellet, quæreret: Seruiliusque
cauſam dicendam eſſe proponeret: crimenq; à Minutio delatum ad ſenatum
diluendum: tunc Melius recipere ſe in cateruam ſuorum: & primùm circun-
ſpectans tergiuerſari, poſtremò cum apparitor iuſſu magiſtri equitũ eum du-
ceret, ereptus à circunſtantibus, fugiensque, fidem plebis Romanę implorare:
& opprimi ſe conſenſu patrum dicere, quòd plebi benignè feciſſet: orare, vt
opem ſibi vltimo in diſcrimine ferrent, néue ante oculos ſuos trucidari ſine-
rent. Hæc eum vociferantem aſſecutus Hala Seruilius obtruncat: reſperſusq; *Seruilius magiſter equitum Sp. Melium obtruncat.*
cruore obtruncati, ſtipatus caterua patriciorum iuuenum, dictatori renun-
tiat: vocatum ad eum Melium repulſo apparitore concitantem multitudi-
C nem, pœnam meritam habere. Tum dictator, Macte virtute, inquit, C. Serui-
li eſto, liberata republica. Tumultuantem deinde multitudinem incerta exi-
ſtimatione facti, ad concionem vocari iuſſit: & Melium iure cæſum pronun- *Dictatoris ad populum oratio.*
tiauit: etiamſi regni crimine inſons fuerit: qui vocatus à magiſtro equitum ad
dictatorem non veniſſet, ſe ad cauſam cognoſcendam conſediſſe: qua cogni-
ta, habiturum fuiſſe Melium ſimilem cauſæ fortunam. vim parantem, ne iu-
dicio ſe committeret, vi coërcitum eſſe. nec cum eo tanquam cum ciue agen-
dum fuiſſe: qui natus in libero populo inter iura legesque, ex qua vrbe reges
exactos ſciret: eodemque anno ſororis filios regis, & liberos conſulis libera-
toris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in vrbem regum,
D à patre ſecuri eſſe percuſſos: ex qua Collatinum Tarquinium conſulem no-
minis odio abdicare ſe magiſtratu, atque exulare iuſſum: in qua de Sp. Caſſio
poſt aliquot annos propter conſilia inita de regno ſupplicium ſumptum: in
qua nuper decemuiros bonis, exilio, capite mulctatos ob ſuperbiam regiam:
in ea Sp. Melius ſpem regni conceperit, & quis homo? quanquam nullam no-
bilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pan-
dere viam: ſed tamen Claudios, Caſſios conſulatibus, decemuiratibus ſuis,
maiorumq; honoribus, ſplendore familiarũ ſuſtuliſſe animos, quo nefas fue-
rit Sp. Melium, cui tribunatus plebis magis optandus, quàm ſperandus fuerit:
frumentariũ diuitem bilibre farris ſperaſſe libertatem ſe ciuium ſuorũ emiſſe:
E ciboque obijciendo ratum victorem finitimorum omnium populum in ſer-
uitutem perlici poſſe: vt quem ſenatorem cõcoquere ciuitas vix poſſet, regem
ferret, Romuli cõditoris ab dijs orti, recepti ad deos, inſignia atque imperium
habentem. non pro ſcelere id magis, quàm pro monſtro habendum. Nec ſa-
tis eſſe ſanguine eius expiatum, niſi tecta parietesq;, intra quæ tantum amen-
tiæ conceptum eſſet, diſſiparentur: bonaq; contacta pretijs regni mercandi,
publicarentur. Iubere itaque quæſtores vendere ea bona, atque in publicum
redigere. Domũ deinde, vt monumento area eſſet oppreſſæ nefariæ ſpei, dirui
extemplò iuſſit. id Aequimelium appellatum eſt. L. Minutius *boue aurato *Plin. non boue, ſed ſtatua donatũ ſcribit.
extra portam trigeminam eſt donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumen-
tum Melianũ aſſibus in modios æſtimatum plebi diuiſit. Hunc Minutium

apud quoſdam authores tranſiſſe à patribus ad plebem, vndecimumq́; tribu F
num plebis cooptatum, ſeditionem motam ex Meliana cęde ſedaſſe, inuenio.
cæterum vix credibile eſt, numerum tribunorum patres augeri paſſos: idq́; po
tiſſimum exemplum à patritio homine introductum: nec deinde id plebem
conceſſum ſemel obtinuiſſe, aut certè tentaſſe. ſed ante omnia refellit falſum
imaginis titulum, paucis ante annis lege cautũ, ne tribunis collegam coopta-
re liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sext. Titinnius, ſoli ex collegio tribunorum
neque tulerant de honoribus Minutij legem: & criminari nunc Minutium,
nunc Seruilium apud plebem. queriq́ue indignam necem Melij non deſtite-
rant. peruicerunt igitur, vt tribunorum militum potius quàm conſulum co-
mitia haberentur: haud dubij, quin ſex lectis (tot enim iam creari licebat) & G
plebeij aliqui profitendo ſe vltores fore Melianæ cædis, crearẽtur. Plebs quan-
quã agitata multis eo anno & varijs motibus erat, nec plures quàm tres tribu-
nos conſulari poteſtate creauit. & in ijs L. Quintium Cincinnati filiũ: ex cuius
dictaturę inuidia tumultus quærebatur: prælatus ſuffragijs Quintio Mamer-
cus Aemylius vir ſummæ dignitatis, L. Iulium tertium creant. in horum ma-

Fidenæ à Romanis deficiunt, & Legatos Romanos interficiũt.

giſtratu Fidenæ colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem
ac Veientes defecere. maius additũ defectioni ſcelus. C. Fulcinium, C. Iulium
Tullum, Sp. Nautium, L. Roſcium legatos Romanos, cauſam noui conſilij
quærentes, iuſſu Tolumnij interfecerunt. Leuant quidã regis facinus. in teſ-
ſerarum proſpero iactu vocem eius ambiguam, vt occidi iuſſiſſe videretur, à H
Fidenatibus exceptam, cauſam mortis legatis fuiſſe. rem incredibilem: inter-
uentu Fidenatium nouorum ſociorũ conſulentium de cęde ruptura ius gen-
tium, non auerſum ab intentione luſus animũ: nec deinde in horrorem ver-
ſum facinus. propius eſt fidem, obſtringi Fidenatium populum, ne reſpicere
ſpem vllam ab Romanis poſſet conſcientia tanti ſceleris, voluiſſe. Legatorum,
qui Fidenis cæſi erant, ſtatuæ publicè in Roſtris poſitæ ſunt. Cum Veientibus
Fidenatibusq́; præterquam finitimis populis ab cauſa etiã tam nefanda bel-
lum exorſis, atrox dimicatio inſtabat. Itaque ad curam ſummæ rerum quie-
ta plebe, tribuniſque eius, nihil controuerſiæ fuit, quin conſules crearentur,
M. Geganius Macerinus tertiùm, & L. Sergius Fidenas: à bello credo, quod I

Veientes à Sergio Coſ. fuſi.

deinde geſſit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium
ſecundo prælio conflixit: nec incruentam victoriam retulit. Maior itaque ex
ciuibus amiſſis dolor, quàm lætitia fuſis hoſtibus fuit. & ſenatus, vt in trepi-
dis rebus, dictatorem dici Mamercum Aemylium iuſſit: is magiſtrum equi-
tum ex collegio prioris anni, quo ſimul tribuni militum conſulari poteſtate
fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad de-
lectum à conſulibus habitum centuriones veteres belli periti adiecti: & nu-
merus amiſſorũ proxima pugna expletus. Legatos, Quintium Capitolinum,
& M. Fabium Vibulanũ ſequi ſe dictator iuſſit. Cùm poteſtas maior, tum vir
quoque poteſtati par, hoſtes ex agro Romano trans Anienem ſubmouêre: K
colleſque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes caſtra: nec antè
in campos digreſſi ſunt, quàm legiones auxilio Faliſcorum venerunt. tum
demum caſtra Hetruſcorum pro mœnibus Fidenarum poſita. Et dictator Ro-
manus haud procul inde ad confluentes conſedit in vtriuſque ripis amnis,
qua ſequi munimento poterat, vallo interpoſito, poſtero die in aciem eduxit.
Inter hoſtes fuere variæ ſententiæ. Faliſcus procul ab domo militiam ægrè
patiens, ſatiſque fidens ſibi, poſcere pugnam. Veienti Fidenatiq́ue plus ſpei
in trahendo bello eſſe. Tolumnius, quanquam ſuorum magis placebant
conſilia, ne longinquam militiam paterentur Faliſci, poſtero die ſe pugnatu-
rum edicit. Dictatori ac Romanis, quòd detrectaſſet pugnam hoſtis, animi
acceſſe-

A accessere. posteroq; die iam militibus castra vrbemque se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, vtrinque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, vt dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medij Fidenates essent. Dictator dextro cornu aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa: ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris: & dictatore arcem Romanam respectante, vt ab auguribus simul aues ritè admi-
B sissent, ex composito tolleretur signum, quod vbi conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit. secuta peditum acies ingenti vi conflixit. nulla parte legiones Hetruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maxime resistebat. equitumq; longè fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorq; generis, quod amplissimum acceptũ, maius auctiusq; reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnij, quacunq; se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemq; eum regio habitu volitantem tota acie cognouisset: Hiccine est, inquit, ruptor fœderis humani,
C violatorq; gentium iuris? iam ego hanc mactatam victimam (si modò sancti quicquam in terris esse dij volunt) legatorum Manibus dabo. calcaribus subditis infesta cuspide in vnũ fertur hostem. quem cùm ictum equo deiecisset, confestim & ipse hasta innixus, se in pedes excipit, assurgentem ibi regem vmbone resupinat, repetitumq; sæpius cuspide ad terram affixit, tum exangui detracta spolia, caputq; abscisum victor spiculo gerens terrore cæsi regis hostes fundit. itaq; equitum quoq; fusa acies, quæ vna fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat: & ad castra cõpulsos cędit. Fidenatium plurimi locorũ notitia effugere in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus, ex agro Veientano ingentem detulit prędã ad vrbem. Inter prælium &
D

A. Cornelius Cossus regẽ Veientium interficit.

Vincuntur Veientes & eorum socij.

ad castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio, vt ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum vallum

defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum F
triarijs repente inuadit. quo pauore iniecto, cædes minor, quia pauciores
erant: fuga non minus trepida, quàm in acie fuit. Omnibus locis re benè ge-
Dictator triumphans in vrbem redijt. sta, dictator senatusconsulto, iussuque populi triumphans in vrbem redijt.
Longè maximum triumphi spectaculum fuit Cossus spolia opima regis in-
terfecti gerens. in eum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo,
canere. Spolia in æde Iouis Feretrij propè Romuli spolia, quę prima opima ap-
Opima spolia quæ dicantur. pellata sola ea tẽpestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit. auerteratq;
in se à curru dictatoris ciuium ora, & celebritatis eius diei fructum propè so-
**Valent circiter 108. coronatos.* lus tulerat. Dictator coronã auream * libræ pondo ex publica pecunia, popu-
li iussu in Capitolio Ioui donum posuit. Omnes ante me authores secutus A. G
Cornelium Cossum tribunum militum, secunda spolia opima Iouis Feretrij
templo intulisse, exposui. cæterum, præterquam quòd ea rite opima spolia
habentur, quæ dux duci detraxerit, nec ducem nouimus, nisi cuius auspicio
bellum geritur, titulus ipse spolijs inscriptus illos, meq; arguit, consulem ea
Cossum cepisse. Hoc ego cùm Augustum Cæsarem templorum omniũ con-
ditorem aut restitutorem, ingressum ædẽ Feretrij Iouis, quam vetustate dila-
psam refecit, seipsum in thorace linteo scriptũ legisse audissem: propè sacrile-
gium ratus sum, Cossum spoliorum suorũ, Cæsaremq; ipsius templi authorẽ
subtrahere testem. qui si ea in re sit error, quòd tam veteres annales, quodque
magistratuum libri, quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius H
citat identidem authores: septimo post demum anno cum T. Quintio Pœ-
no A. Cornelium Cossum consulem habeant: existimatio communis omni-
bus est. nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transfer-
ri posset, quòd imbelle triennium fermè pestilentia inopiaque frugum circa
A. Cornelium consulem fuit: adeò, vt quidam annales velut funesti, nihil
præter nomina consulum suggerant. tertius ab consulatu Cossi annus tribu-
num eum militum consulari potestate habet: eodem anno magistrum equi-
tum: quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera
coniectura est. sed (vt ego arbitror) vana versare in omnes opiniones licet:
cum author pugnæ recẽtibus spolijs in sacra sede positis, Iouem propè ipsum, I
cui vota erant, Romulumq; intuens, haud spernendos falsi tituli testes, sese A.
Cornelium Cossum consulem scripserit. M. Cornelio Maluginense, L. Papy-
Exercitus in agrum Veientem & Faliscum mittuntur. rio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientem & Faliscum ducti:
prædæ abactæ hominum pecorumq;, hostis in agris nusquam inuentus, neq;
pugnandi copia facta. vrbes tamen nõ oppugnatæ: quia pestilentia populum
inuasit. Et seditiones domi quæsitæ sunt, nec motæ tamen, ab Sp. Melio tri-
buno plebis. qui fauore nominis moturum se aliquid ratus, & Minutio diem
dixerat: & rogationem de publicandis bonis Seruilij Halæ tulerat: falsis crimi-
nibus à Minutio circumuentum Melium arguens, Seruilio cædem ciuis in-
demnati obijciens, quæ vaniora ad populum ipso authore fuere. Ceterùm K
magis vis morbi ingrauescẽs curæ erat, terroresq; ac prodigia, maximè quòd
Terræ motus. crebris motibus terræ ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaque à
populo duumuiris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus C. Iulio ite-
rum, & L. Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in vrbe agrisq; fecit,
vt non modò prædandi causa quisquam ex agro Romano non exiret, bellíue
inferendi memoria patribus aut plebi esset: sed vltrò Fidenates, qui se primò
aut oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent
Fidenates & Veientes populantur agrũ Romanum. in agrum Romanũ. deinde Veientium exercitu accito (nam Falisci perpelli ad
instaurandum bellum, neq; clade Romanorũ, neq; sociorũ precibus potuere)
duo populi transiere Anienem: atq; haud procul Collina porta signa habuere.

Trepidatum

A Trepidatum itaque non in agris magis, quàm in vrbe est. Iulius consul in aggere murisque explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. dictatorem dici A. Seruilium placet, cui Prisco alij, alij Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius dum collegam consuleret, moratus, permittente eo nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. quibuscunq; vires suppetebant ad arma ferenda, præsto fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ cùm agerentur, hostes in loca altiora concessere. eo dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones, compulit inde in vrbem Fidenas, vallóq; circumdedit: sed neq; scalis capi poterat vrbs alta, & munita: neq; in obsidione vis vlla erat: quia frumentum non necessitati modò satis, sed copiæ quoq; abundè ex antè cõuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter, cogendiq; ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis, ab auersa parte vrbis maximè neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia quadrifariam diuiso exercitu, qui alij alijs succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prælio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à castris monte erecta in arcem via est. intentisq; Hetruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam vrbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilius, & M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probauerunt: ibiq; primùm census populi est actus. Eosdem consules in sequenti anno refectos, Iulium tertiùm, Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt. cæterùm in tam discrepandi editione & Tubero & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum. Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas, non Veientibus solùm exterritis metu similis excidij, sed etiam Faliscis memoria initi primò cum ijs belli: quanquam rebellantibus nõ affuerant. Igitur cùm duæ ciuitates legatis circa XXII. populos missis impetrassent, vt ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ concilium: velut magno inde tumultu imminente, senatus Mamercum Aemylium dictatorem iterum dici iussit. Ab eo A. Posthumius Tubertus magister equitum est dictus. bellumq; tanto maiore quàm proximo conatu apparatũ est, quantò plus erat ab omni Hetruria periculi, quàm ab duobus populis fuerat. Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaq; cùm renuntiatum à mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussosq; suo consilio bellum initum, suis viribus exequi: nec aduersarum rerum quærere socios, cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator, ne nequicquam creatus esset, materiæ quęrẽdę bello gloriæ adempta, in pace aliquid operis edere, quod monumẽtum esset dictaturæ, cupiens, censuram minuere parat, seu nimiam potestatem ratus: seu nõ tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offensus. Concione itaq; aduocata Remp. foris gerendam ait, tutaq; omnia præstanda, deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum esset, libertati pop. Rom. consulturum. maximam autem eius custodiam esse: si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non posset. Alios magistratus annuos esse: quinquennalem censuram grauem esse: ijsdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios viuere: se legem laturum, ne plus quàm annua ac semestris

Vincuntur Veientes & Fidenates.

Fidenæ capiuntur.

Censuram minuit Mamercus dictator.

ſemeſtris cenſura eſſet. Conſenſu ingenti populi legem poſtero die pertulit. Et F
vt reipſa inquit, ſciatis Quirites, quàm mihi diuturna non placeant imperia,
dictatura me abdico. Depoſito ſuo magiſtratu, modò aliorum magiſtratui
impoſito fine alteri, congratulatione ac fauore ingenti populi domum eſt re-

Cenſores Mamercum tribu mouēt, & ærarium faciunt.

ductus. Cenſores ægrè paſſi, Mamercum, quod magiſtratum populi Romani
minuiſſet, tribu mouerunt, octuplicatoque cenſu ærarium fecerunt. Quam
rem ipſum ingenti animo tuliſſe ferunt: cauſam potius ignominiæ intuen-
tem, quàm ignominiam. primores patrum, quanquam diminutum cenſuræ
ius voluiſſent, exemplo acerbitatis cenſoriæ offenſos quippe cùm ſe quiſque
diutius ac ſæpius ſubiectum cenſoribus fore cerneret, quàm cenſuram geſtu-
rum. Populi certè tanta indignatio coorta dicitur, vt vis à cenſoribus nul- G
lius authoritate, præterquam ipſius Mamerci, deterreri quiuerit. Tribuni ple-
bis aſſiduis concionibus prohibendo conſularia comitia, cùm res propè ad
interregnum perducta eſſet, euicere tandem, vt tribuni militum conſulari
poteſtate crearentur. victoriæ præmium, quod petebatur, vt plebeius creare-
tur, nullum fuit. omnes patritij creati ſunt, M. Fabius Vibulanus, M. Folius, L.

Peſtilentia.

Sergius Fidenas. Peſtilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes A-
pollini pro valetudine populi vota eſt. multa duumuiri ex libris placandæ
deûm iræ, auertendæq; à populo peſtis cauſa, fecere. magna tamen clades in
vrbe agriſq; promiſcuè hominum pecorumq; pernicie accepta. famem cul-
toribus agrorum timentes, in Hetruriam, Pomptinumq; agrum, & Cumas, H
poſtremò in Siciliam quoq; frumenti cauſa miſere. Conſularium comitio-
rum nulla mentio habita eſt. Tribuni militum conſulari poteſtate omnes pa-
tritij creati ſunt, L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus, Sp. Poſthumius
Albus. Eo anno vis morbi leuata, neq; à penuria frumēti, quia antè prouiſum
erat, periculum fuit. Conſilia ad mouenda bella in Volſcorum Aequorumq;
cōcilijs, & in Hetruria ad fanum Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res:
decretoq; cautum, ne quod ante concilium fieret: nequicquam Veiente po-
pulo querente eandem, qua Fidenæ deletę ſint, imminere Veijs fortunam. In-

Principes plebis ſecreta conſilia agitant.

terim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes ſpei maioris
honoris, dum foris otium eſſet, cœtus indicere in domos tribunorum plebis, I
ibi ſecreta conſilia agitare. Queri ſe à plebe adeò ſpretos, vt cùm per tot an-
nos tribuni militum conſulari poteſtate creentur, nulli vnquam plebeio ad
eum honorem aditus fuerit: multum prouidiſſe ſuos maiores, qui cauerint,
ne cui patritio plebeij magiſtratus paterent: aut patricios habendos fuiſſe tri-
bunos plebis. adeò ſe ſuis etiam ſordere, nec à plebe minus, quàm à patribus
contemni. Alij purgare plebem: culpam in patres vertere. eorum ambitione
artibuſq; fieri, vt obſeptum plebi ſit ad honorem iter. ſi plebi reſpirare ab eo-
rum miſtis precibus miniſq; liceat, memorem eam ſuorum inituram ſuffra-
gia eſſe, & parto auxilio imperium quoq; aſcituram. Placet tollendæ ambi-
tionis cauſa tribunos legem promulgare, ne cui album veſtimentum addere K
petitionis cauſa liceret. Parua nunc res, & vix ſeriò agenda videri poſſit, quæ
tunc ingenti certamine patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni, vt
legem perferrent: apparebatq; irritatis animis plebem ad ſuos ſtudia inclina-
turam. quæ ne libera eſſet, ſenatuſconſultum factum eſt, vt conſularia comi-
tia haberentur. Tumultus cauſa fuit, quem ab Aequis & Volſcis, Latini atq;
Hernici nuntiarant. T. Quintius Lucij filius, Cincinnatus (eidem et Pœno co-
gnomen additur) & Cn. Iulius Mento conſules facti, nec vltrà terror belli eſt

Lex ſacrata.

dilatus. Lege ſacrata, quę maxima apud eos vis cogēdę militię erat, delectu ha
bito, vtrinq; validi exercitus profecti in Algidū cōuenere. ibiq; ſeorſum Aequi
ſeorſum Volſci caſtra cōmuniuere, intentiorq; quàm vnquā antè, muniendi,
exercen-

A exercendique militem cura ducibus erat. eò plus nuntij terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpè victi populi, maiore tamen conatu, quàm aliàs vnquam rebellarent: & aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptū erat. ante omnia priuata consulum discordia, quæ inter ipsos erat, & certamina in consilijs omnibus terrebant. Sunt qui malè pugnatum ab his consulibus in Algido authores sint, eamq; causam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes, in vno aduersus patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem: donec, cùm alia alijs terribiliora afferentur: nec in authoritate senatus cōsules essent, Q. Seruilius Priscus summis honoribus egregiè vsus, Vos, inquit, tribuni plebis, quoniam ad ex-

Aduersus Aequos & Volscos dictator creatur.

B trema ventum est, senatus appellat, vt in tanto discrimine reipub. dictatorem dicere consules pro potestate vestra cogatis. Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt: proque collegio pronuntiant, placere consules senatui dicto audientes esse: si aduersus cōsensum amplissimi ordinis vltrà tendant, in vincula se duci eos iussuros. Consules ab tribunis, quàm ab senatu vinci maluerunt: proditum à patribus summi imperij ius, datumque sub iugum tribunitiæ potestati consulatum memorantes, siquidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid vlterius priuato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors, vt dictatorem diceret (nam ne id quidem inter collegas conuenerat) T. Quintio eue-

Cōsules à tribunis coguntur Senatus dicto audientes esse.

C nit. is A. Posthumium Tubertum, socerum suum seuerissimi imperij virum, dictatorem dixit. ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & iustitium: neq; aliud tota vrbe agi, quàm bellum apparari. cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. ita dubij quoq; inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisq; milites imperati. vtrinq; enixè obeditum dictatori est. Hæc omnia celeritate ingenti acta: relictoq; Cn. Iulio consule ad præsidium vrbis, & L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator, præeunte A Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa vouit: profectusq; ab vrbe, diuiso cum Quintio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra

Ludi magni vouentur.

D hostium paruo inter se spatio distantia viderant, ipsi quoq; mille fermè passus ab hoste, dictator Thusculo, consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem munimenta planitiem in medio non paruis modò excursionibus ad prælia, sed vel ad explicandas vtrinq; acies satis patentem habebant. nec ex quo castris castra collata sunt, cessatum à leuibus prælijs est: facile patiente dictatore, conferendo vires spem vniuersæ victoriæ, tentato paulatim euentu certaminum, suos præcipere. Itaque hostes nulla in prælio iusto relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis euentus committunt. Clamor subitò ortus non consulis modò vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoq; ex somno exciuit. Vbi præsenti

Quatuor exercitus paruo inter se spatio distantes.

Prælium nocturnum.

E ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris quo minus tumultus est, eò plus animaduertitur quid opus facto sit. missum extemplò ad castra subsidium: cui Sp. Posthumius Albus legatus præficitur. ipse parte copiarum paruo circuitu, locū maximè secretum ab tumultu petit, vnde ex nec opinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpitium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet ageretque, præcipit ordine, atque agit. illud eximium consilij animiq; specimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quòd vltrò ad oppugnanda castra hostium, vnde

Dictator prudentia.

maiore

maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus F
delectis miſit. qui poſtquam intentos homines in euentum periculi alieni,
pro ſe incautos neglectis vigilijs ſtationibusq́ue eſt adortus, prius penè cepit
caſtra, quàm oppugnari hoſtes ſatis ſcirent. inde fumo, vt conuenerat, datum
ſignum, vbi conſpectum ab dictatore eſt, exclamat, capta hoſtium caſtra:
nuntiariq́; paſſim iubet. Et iam luceſcebat, omniaq́ue ſub oculis erant: & Fa-
bius cum equitatu impetum dederat, & conſul eruptionem è caſtris intrepi-
dos iam hoſtes fecerat. Dictator autem parte altera, ſubſidia & ſecundam
aciem adortus, circumagenti ſe ad diſſonos clamores ac ſubitos tumultus,
hoſti vndique obiecerat victorem peditem equitemq́;. Circumuenti igitur
iam in medio ad vnum omnes pœnas rebellionis dediſſent, ni Vectius Meſ- G
ſius ex Volſcis nobilior vir factis quàm genere, iam orbem voluentes ſuos in-

Vectij Meſſij Volſci ad ſuos oratio.

crepans clara voce: Hic præbituri, inquit, vos telis hoſtium eſtis indefenſi, in-
ulti? quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum intuliſtis? in otio tu-
multuoſi, in bello ſegnes? quid hic ſtantibus ſpei eſt? an deum aliquem pro-
tecturum vos, rapturumq́; hinc putatis? ferro via facieda eſt. hac, qua me præ-
greſſum videritis, agite qui viſuri domos, parentes, coniuges, liberos eſtis, ite
mecum: non murus, nec vallum, ſed armati armatis obſtant: virtute pares, ne-
ceſſitate, quæ vltimum ac maximum telum eſt, ſuperiores eſtis. Hęc locutum,
exequentemq́; dicta, redintegrato clamore ſecuti, dant impreſſionem, qua
Poſthumius Albus cohortes obiecerat: & mouerunt victorem, donec dicta- H
tor pedem iam referentibus ſuis aduenit: eoq́; omne prælium verſum eſt. Vni
viro Meſſio fortuna hoſtium innititur. multa vtrinq; vulnera, multa paſſim
cædes eſt. Iam nec duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Poſthu-
mius ictus ſaxo, perfracto capite acie exceſſit. Non dictatorem humerus vul-
neratus, non Fabium propè affixum equo femur, nō brachium abſciſum con
ſulē ex tam ancipiti prælio ſummouit. Meſſium impetus per ſtratos cæde ho-
ſtes cum globo fortiſſimorū iuuenū extulit ad caſtra Volſcorū, quæ nondum
capta erant. eodem omnis acies inclinatur. Conſul effuſos vſq; ad vallum per-
ſecutus, ipſa caſtra vallumq́; aggreditur. eodem & dictator alia parte copias
admouet. non ſegnior oppugnatio eſt, quàm pugna fuerat. conſulem ſignum I
quoq; intra vallum inieciſſe ferunt, quò milites acrius ſubirent: repetendoq́;

Volſcorum caſtra expugnantur.

ſigno primam impreſſionem factam. Et dictator prorupto vallo, iam in caſtra
prælium intulerat. Tum abijci arma paſſim, ac dedi hoſtes cœpti. caſtriſq́ue &
his captis, hoſtes, præter ſenatores, omnes venundati ſunt. Prædæ pars, ſua co-
gnoſcentibus Latinis atq; Hernicis reddita: partem ſub haſta dictator vendi-
dit, præpoſitoq́; conſule caſtris, ipſe triumphans inuectus vrbem, dictatura ſe

Ab A. Poſthumio filium ſuum ſecuri percuſſum non eſſe.

abdicauit. Egregiæ dictaturæ triſtem memoriam faciunt, qui filium A. Poſt-
humio, quòd occaſione benè pugnandi captus, iniuſſu diſceſſerit præſidio:
victorem ſecuri percuſſum tradunt. nec libet credere: & licet, in varijs opinio-
nibus: & argumento eſt, quòd imperia Manliana: non Poſthumiana, appel- K
lata ſint: quum qui prior author tam ſæui exempli foret, occupaturus inſi-
gnem titulum crudelitatis fuerit. Imperioſo quoq; Manlio cognomen indi-
tum: Poſthumius nulla triſti nota eſt inſignitus. Cn. Iulius conſul ędem Apol-
linis abſente collega ſine ſorte dedicauit. ægrè id paſſus Quintius, cum dimiſ-
ſo exercitu in vrbem rediſſet, nequicquam in ſenatu eſt conqueſtus. Inſigni
magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem Romanam pertinere viſum,

Carthaginienſes in Siciliam exercitū traiecere.

quòd Carthaginienſes tanti hoſtes futuri, tum primùm per ſeditiões Siculo-
rum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere. Agitatum in
vrbe ab tribunis plebis, vt tribuni militum conſulari poteſtate crearentur: nec
obtineri potuit. Conſules fiunt L. Papyrius Craſſus, L. Iulius. Aequorum
legati

A legati fœdus ab senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetrauerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis belliq; authores in iurgia & seditiones versa. Vndique otium fuit Romanis. Legem de mulctarum æstimatione pergratam populo, cum ab tribunis parari cõsules vnius ex collegio proditione excepissent, ipsi præoccupauerũt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterum, Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Romanũ excursiones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse: cognitioq; eius rei L. Sergio &

Lex de mulctarum æstimatione fertur.

Veientes agrum Rom. populantur.

B Q. Seruilio, & Mamerco Aemylio permissa. Quidam Hostiam relegati, quòd cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum cõstabat: colonorum additus numerus, agerq; ijs bello interemptorũ assignatus. Siccitate eo anno plurimum laboratum est: nec cœlestes modò defuerunt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egens, vix ad perennes suffecit amnes. defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuosq;, stragem siti pecorum morientium dedit: scabie alia absumpta, vulgatiq; contactu in homines morbi: et primò in agrestes ingruerant, seruitiaq;: vrbs deinde impletur. Nec corpora modò affecta tabo, sed animos quoq; multiplex religio, & pleraq; externa inuasit: nouos ritus sacrificando, vaticinando inferentibus in domos, quibus quęstui sunt capti superstitio-

Siccitas.

Corpora tabo, animi superstitione laborabant.

C ne animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus vicis sacellisq; peregrina atq; insolita piacula pacis deûm exposcendæ. Datum inde negotium ædilibus, vt animaduerterent, ne qui, nisi Romani dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mugilano consulibus dilatæ sunt. Tunc quoq; ne confestim bellum indiceretur, néue exercitus mitterentur, religio obstitit: fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæq; inde, non pax facta quarum & dies exierat, & ante diem rebellauerãt. missi tamen fœciales: nec eorum, cum more patrum iurati repeterent res, ver-

Missi feciales ad Veientes non audiuntur.

D ba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrũ populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicére tribuni, denuntiando impedituros se delectum, vt Quintius consul de bello ad populum ferret. omnes centuriæ iussere. In eo quoq; plebs superior fuit, quòd tenuit, ne consules in proximum annum crearentur. Tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex consulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus: ex ijs Cossus præfuit vrbi. tres delectu habito profecti sunt Veios, documentoq; fuere, quàm plurium imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisq; consilia, cum aliud alij videretur, aperuerunt ad occasionẽ locum hosti. incertam nanq; aciem, signum alijs dari receptui, alijs cani iubentibus, in-

Procoss. tribuni militum, consulari potestate creantur.

Plurium imperium bello inutile.

E uasere opportunè Veientes: castra propinqua turbatos, ac terga dantes accepere. Plus itaq; ignominiæ quàm cladis est acceptum. Mœsta ciuitas fuit, vinci insueta, odisse tribunos, poscere dictatorem: in eo verti spes ciuitatis. & cum ibi quoq; religio obstaret, ne posset nisi ab consule dici dictator, augures consulti, eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercum Aemylium dixit: & ipse ab eo magister equitũ est dictus. adeò simul fortuna ciuitatis virtute vera eguit: vt nihil censoria animaduersio effecerit, quo minus regimen rerum ex notata indignè domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Hetruriæ populos legatis, iactando tres duces Romanos ab se vno prælio fusos, cum tamen nullam publici consilij societatem mouissent, voluntarios vndiq; ad spem prædæ adsciuerunt. Vni Fidenatium populo rebel-

Fugantur Romani.

Dictator creatur Mamercus paulò ante tribu motus.

 lare pla-

Fidenates deficiunt à Romanis.

lare placuit: & tanquam nisi ab scelere bellũ ordiri nefas esset, sicut legatorum F
antea, ita tum nouorum colonorũ cædę imbutis armis, Veientibus sese con-
iungunt. Consultare inde principes duorum populorũ, Veios, an Fidenas se-
dem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniores. Itaque traiecto Tyberi Veien-
tes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat, accito exercitu ab
Veijs, hostibus positis ad Fidenas, eoq; ipso ab re malè gesta perculsa castra lo-
cantur ante portam Collinam: & in muris armati dispositi, & iustitiũ in foro,
tabernæq; clausæ, fiuntq; omnia castris quàm vrbi similiora. Tum trepidam
civitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad concionem aduocatam
increpuit, quòd animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos gere-
rent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignauia Ro- G
mani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit. Veientẽ hostem sexies
victum pertimescant: Fidenasq; propè sæpius captas quàm oppugnatas: eos-
dem & Romanos & hostes esse, qui per tot sæcula fuerint: eosdem animos, eas-
dem corporis vires, eadem arma gerere, se quoq; eundem dictatorem Mamer-
cum Aemylium esse, qui antè Veientium Fidenatiumq; adiunctis Faliscis ad
Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eun-
dem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Ve-
ientium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrij
templo intulerit, proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum
victoriam esse, cum hostibus scelus legatorũ contra ius gentium interfecto- H
rum, cędem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infe-
licem defectionẽ, arma caperent, simul castra castris coniunxissent, satis con-
fidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus Roma-
ni gaudium fore: & populum Romanum intellecturum, quanto melius de
Republica meriti sint, qui se dictatorẽ tertiùm dixerint, quàm eos qui ob ere-
ptum censuræ regnum labem secundæ dictaturæ suæ imposuerint. Votis de-
inde nuncupatis profectus, M. & D. passus citra Fidenas castra locat, dextra
montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnam legatum occupa-
re montes iubet, occultumq; id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret.
ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorum ac pristini diei meliore occa- I
sione quàm pugna in aciem processissent, cunctatus parumper, dum specula-
tores referrent, Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, si-
gna profert: peditumq; aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: ma-
gistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri
auxilio signum daturũ: tum vt memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Ro-
muliq; ac Iouis Feretrij, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Ro-
manus odio accensus, impium Fidenatem, prędonem Veientem, ruptores in-
duciarum, cruentos legatorum infanda cæde, respersos sanguine colonorum
suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisq; o-
dium explet. Concusserat primo statim congressu hostem: cum repente pate- K
factis Fidenarũ portis, noua erupit acies, inaudita ante id tempus inusitataq;.

Fidenates ignibus armati exterrere Romanos tentant.

Ignibus armata ingens multitudo, facibusq; ardentibus tota collucens, velut
phanatico instincta cursu in hostem ruit: formaq; insolitæ pugnæ Romanos
parumper exterruit. Tum dictator magistro equitũ, equitibusq;, tum ex mon
tibus Quintio accito prælium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio
similius quàm prælio territum cesserat flammis, accurrit: claraq; voce, Fumó-

Mamerci dictatoris ad milites adhortatio.

ne victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti?
non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisq;, si igni non telis
pugnandum est, ereptas vltrò inferetis? agite nominis Romani, ac virtutis pa-
trum vestræq; memores: vertite incendium hoc in hostiũ vrbem: & suis flam-
mis

A mis delete Fidenas, quas vestris beneficijs placare non potuistis. legatorū hoc
vos vestrorum, colonorumq; sanguis, vastatiq; fines monent. Ad imperium
dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eri-
piuntur: vtraq; acies armatur igni. Magister equitū & ipse nouat pugnā eque-
strē. frenos vt detrahāt equis, imperat: & ipse princeps calcaribus subditis eue-
ctus, effreno equo in medios ignes infertur: & alij concitati equi libero cur-
su ferunt equitem in hostem. Puluis elatus mistusq; fumo, lucem ex oculis vi-
rorum equorumq; aufert. ea quę militē terruerat species, nihil terruit equos.
ruinæ igitur similem stragē eques quacunq; peruaserat, dedit. Clamor deinde
accidit nouus, qui cum vtranq; mirabundā in se aciē vertisset, dictator excla-
B mat: Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos: ipse redintegrato
clamore infert acrius signa. Cùm duæ acies, duo diuersa prælia circumuentos
Hetruscos & à fronte & ab tergo vrgerent, neq; in castra retrò, neq; in montes,
vnde se nouus hostis obiecerat, iter fugæ esset: & equitem passim liberi frenis
dispulissent equi, Veientiū maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium
qui supersunt, ad vrbem Fidenas tendunt. infert pauidos fuga in mediam cæ-
dem: obtruncantur in ripis: alios in aquā compulsos gurgites ferunt: etiam pe
ritos nandi lassitudo & vulnera & pauor degrauant: pauci ex multis tranant.
alterum agmen fertur per castra in vrbem: eadem & Romanos sequentes im-
petus rapit, Quintiū maximè, & cum eo digressos modò de montibus, recen-
C tissimum ad laborem militem, quia vltimo prælio aduenerat. Hi postquā mi-
sti hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suisq; capti oppidi signū ex
muro tollunt. quod vbi dictator conspexit, (iam enim & ipse in deserta hostiū
castra penetrauerat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe iniecta ma
ioris in vrbe prædæ, ad portā ducit: receptusq; intra muros, in arcem, quò rue-
re fugientium turbā videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quàm in prælio
fuit, donec abiectis armis, nihil præter vitā petentes dictatori deduntur. Vrbs
castraq; diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad centurionem
sorte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis, alius sub corona venunda
tis, exercitum victorē opulentumq; præda, triumphans dictator Romam re-
D duxit: iussoq; magistro equitū abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die
sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisq; rebus accepe-
rat. Classibus quoq; ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam in anna-
les retulere: rem æquè difficilem atq; incredibilem, nec nunc lato satis ad hoc
amne: & tum aliquanto, vt à veteribus accepimus, arctiore. nisi in traiectu for
tè fluminis prohibendo aliquarum nauium concursum in maius (vt fit) cele-
brantes naualis victoriæ vanum titulum appetiuère. Insequens annus tribu-
nos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum. L. Quin
tium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veien-
tibus annorum xx. induciæ datæ, & Aequis triennij, cum plurium annorum
E petissent. Et ab seditionibus vrbanis otium fuit. Annum insequentē neq; bel-
lo foris: neq; domi seditione insignem, ludi bello voti celebrē & tribunorum
militum apparatu, & finitimorum cōcursu fecere. Tribuni consulari potesta-
te erant, Cl. Crassus, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus.
spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant,
aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fue-
runt, obiurgantium multitudinē, quòd admiratione eorum quos odissent,
stupens, in æterno seipsa teneret seruitio: & non modò ad spem consulatus in
partem reuocandam aspirare non auderet, sed ne in tribunisquidem militum
creandis (quæ communia essent comitia patrū ac plebis) aut sui aut suorum
meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de cōmodis plebis ageret: eò im-

Romani equites frenos equis detraxerūt.

Fidenatū deditio & vrbis Fidenarum direptio.

Mamercus dictator triumphans Romam ingreditur.

Veientibus & Aequis dantur induciæ.

Ludi celebres.

Tribunorū plebis seditiosæ conciones.

pendi laborem ac periculum, vnde emolumentum atq; honos ſperetur. nihil F
non aggreſſuros homines, ſi magna conatis magna præmia proponantur: vt
quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fru-
ctu nullo: ex quibus pro certo habeat, patres aduerſus quos tẽderet, bello inex
piabili ſe perſecuturos: apud plebẽ, pro qua dimicauerit, nihilo ſe honoratiorẽ
fore: neq; ſperandum neq; poſtulandum eſſe. magnos animos, magnis hono-
ribus fieri. neminẽ ſe plebeium contempturũ, vbi contemni deſiſſent. experi-
endã rem deniq; in vno aut altero eſſe, ſit'ne aliquis plebeius ferendo magno
honori. an portento ſimile miraculoq; ſit, fortem ac ſtrenuum virũ aliquem
exiſtere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum eſſe, vt tribuni militum con-
ſulari poteſtate & ex plebe crearẽtur. petiſſe viros domi militiæq; ſpectatos: pri G
mis annis ſugillatos, repulſos, riſui patribus fuiſſe, deſiſſe poſtremo prębere ad
contumeliã os. nec ſe videre cur non lex quoq; abrogetur, qua id liceat quod
nunquam futurũ ſit: minorẽ quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quàm ſi
per indignitatẽ ipſorũ prętereantur. Huius generis orationes cum aſſenſu audi
tæ, incitauere quoſdam ad petendum tribunatum militũ: alium alia de com-
modis plebis laturum ſe in magiſtratu profitentẽ. Agri publici diuidendi, co-
loniarumq; deducendarũ oſtentatæ ſpes: & vectigali poſſeſſoribus agrorum
impoſito, in ſtipendiũ militum erogandi æris. Captatũ deinde tempus ab tri-
bunis militũ, quo per diſceſſum hominũ ab vrbe, cum patres clandeſtina de-
nuntiatione reuocati ad diem certam eſſent, ſenatuſconſultum fieret abſenti- H
bus tribunis plebis: vt quoniã Volſcos in Hernicorum agros prædatum exiſſe,
fama eſſet, ad rem inſpiciendã tribuni militum proficiſcerentur, conſulariaq;
comitia haberentur. Profecti Appium Claudiũ filium decemuiri præfectum
vrbis relinquunt, impigrum iuuenẽ, & iam inde ab incunabilis imbutũ odio
tribunorũ plebisq;. tribunis plebis nec cũ abſentibus ijs qui ſenatuſconſultũ
fecerant, nec cum Appio tranſacta re, quod cõtenderent, fuit. Creati conſules,
C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, ſed memoria di-
Capua à Samnitibus quo dolo capta. gna traditur eo anno facta: Vulturnũ Hetruſcorũ vrbẽ, quę nunc Capua eſt, ab
Samnitibus captã: Capuamq; ab duce eorũ Capye, vel (quod propius vero eſt)
à cãpeſtri agro appellatã. cepere autẽ, prius bello fatigatis Hetruſcis, in ſocietatẽ I
vrbis agrorũq; accepti: deinde feſto die grauatos ſomno epuliſq; incolas vete-
res noui coloni nocturna cęde adorti. His rebus actis, cõſules ij quos diximus,
idibus Decemb. magiſtratũ occœpere. Iam nõ ſolũ qui ad id miſſi erant, retule
rant imminere Volſcũ bellũ: ſed legati quoq; ab Latinis & Hernicis nuntiabãt,
non antè vnquã Volſcos nec ducibus legendis, nec exercitui ſcribendo inten-
tiores fuiſſe: vulgò fremere, aut in perpetuũ arma bellũq; obliuioni danda, iu-
gumq; accipiendũ: aut ijs cũ quib. de imperio certetur, nec virtute, nec patien-
tia, nec diſciplina rei militaris cedendũ eſſe. Haud vana attulere: ſed nec perin-
C. Sempronij Coſ. temeritas ac negligentia. de patres moti ſunt, et C. Semp. cui ea prouincia ſorte euenit, tanquã cõſtatiſſi-
mæ rei fortunę fretus, quòd victoris populi exercitũ aduerſus victos duxiſſet, K
omnia temerè ac negligẽter egit: adeò vt diſciplinę Rom. plus in Volſco exerci-
tu, quàm in Rom. eſſet. ergo fortuna, vt ſępe aliàs, virtutẽ eſt ſecuta. Primo prę-
lio quod ab Sẽpronio incautè incõſulteq; cõmiſſum eſt, nõ ſubſidijs firmata
acie, nõ equite aptè locato cõcurſum eſt. clamor indiciũ primum fuit quò res
inclinatura eſſet, excitatior crebriorq; ab hoſte ſublatus, ab Rom. diſſonus, im-
par, ſegnis, ſępe iteratus, incerto clamore prodidit pauorẽ animorum. Eo fero-
cior illatus hoſtis vrgere ſcutis, micare gladijs: altera ex parte nutãt circumſpe-
ctantibus galeæ, & incerti trepidant, applicantq; ſe turbæ: ſigna nunc reſiſten-
tia deſeruntur ab anteſignanis, nunc inter ſuos manipulos recipiuntur. Non-
dum fuga certa, nondũ victoria erat. tegi magis Rom. quàm pugnare. Volſcus
inferre

A inferre signa: vrgere aciem: plus cædis hostium videre, quàm fugæ. Iam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atq; hortante: nihil nec imperiũ, nec maiestas valebat: dataq; mox terga hostibus forent, ni Sex. Tempanius decurio equitum labente iam re præsenti animo subuenisset. Qui cum magna voce exclamasset, vt equites, qui saluam Remp. vellent esse, ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis, Nisi hæc, inquit, armata cohors sistat impetũ hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidẽ meam: ostendite Romanis Volscisque, neque equitibus vobis vllos equites, nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens. quacunq; incedunt, vi viam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis, vbi suorum plurimum laborem vident. restituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus imperator, vt parmatis, nouę cohorti hostium locus detur, donec impetu illati ab suis excludantur. quod vbi est factum, interclusi equites: nec perrumpere eâdem quà transierant, posse: ibi maximè confertis hostibus, quà viam fecerant. & consul legionesq; Romanæ, cùm quod tegumen modò omnis exercitus fuerat, nusquam viderent: ne tot fortissimos viros interclusos opprimeret hostis, tendunt in quencunq; casum. diuersi Volsci, hinc cõsulem ac legiones sustinere: altera fronte instare Tempanio atq; equitibus. qui cùm sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit. consul quoq; nusquã remisso certamine, dum quicquam superfuit lucis, hostem tenuit: nox incertos diremit. tantusq; ab imprudentia euentus vtraque castra tenuit pauor, vt relictis saucijs, & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumulus tamen circumsessus vltra mediam noctẽ est: quò cum circumsedentibus nuntiatum esset, castra deserta esse, victos rati suos, & ipsi quà quenq; in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit: digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab saucijs hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, lætus ab tumulo suos deuocat, & in castra Romana penetrat: vbi cum vasta desertaq; omnia, atq; eandem quam apud hostes fœditatem inuenisset, priusquàm Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat saucijs ductis secum, ignarus quam regionẽ consul petisset, ad vrbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnæ aduersæ castrorumq; desertorum perlata erat: & ante omnia deplorati erant, equites non priuato magis quàm publico luctu: Fabiusq; consul terrore vrbi quoque iniecto, stationem ante portas agebat: cum equites procul visi nõ sine terrore ab dubijs, qui nam essent, mox cogniti tantam ex metu lætitiam fecere, vt clamor vrbem peruaderet gratulantium saluos victoresque redisse equites: & ex mœstis paulo antè domibus quæ conclamauerant suos, procurreretur in vias: pauidæque matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quæque simul corpore atque animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis qui M. Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quòd ad Veios eorum opera malè pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronij consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaq; aduocata concione cum proditam Veijs Remp. esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impunè fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœdè castra vociferati essent: C. Iulius vnus ex tribunis Tempanium equitem vocari iussit. coramq; eis, Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitrerísne

Romani cedunt Volscis.

Sex. Tempanij decurionis militũ virtus.

Romani & Volsci, ambo se victos putantes, castra deserunt.

Tribunorum plebis seditiosa concio.

Tempanius à C. Iulio tribuno vocatur.

C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse subsi- F
dijs aciem? aut vllo boni consulis functum officio? & túne ipse victis legioni-
bus Romanis, tuo consilio equitē ad pedes deduxeris? restitueris'q; pugnam?
excluso deinde ab acie nostra tibi atq; equitibus, num aut consul ipse subue-
nerit, aut miserit præsidium? postero deniq; die ecquid præsidij vsquam ha-
bueris? an tu cohorsque in castra vestra virtute perruperitis? ecquem in castris
consulem, ecquem exercitū inueneritis? an deserta castra, relictos saucios mi-
lites? Hęc pro virtute tua fideq; qua vna hoc bello Resp. stetit, dicenda tibi sunt
hodie. Deniq; vbi C. Sempronius, vbi legationes nostræ sint? desertus sis, an de
serueris consulē exercitumq;? victi deniq; simus, an vicerimus? Aduersus hæc

Tempanij prudens responsio.

Tempanij oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, non suis G
vana laudibus, nō crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sem
pronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Romani
fuisse, cum eum comitijs cōsulem legeret. Itaq; ne ab se imperatoria consilia,
neu consulares artes exquirerent: quæ pensitanda quoq; magnis animis atq;
ingenijs essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quàm ab
acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter
signa Romana telaq; hostiū versantem: postea se ab conspectu suorum abla-
tum, ex strepitu tamen & clamore sensisse vsque ad noctem extractum certa-
men: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere
perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari velut ipse in re trepida H
loci præsidio se suosq; sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca
tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere, quàm populi
Romani fortunā, noctemq; omnia erroris mutui implesse. Precantemq; de-
inde, ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtu-
tis magis quàm moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul via
Lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra iumentaq; alia ab vrbe, ex-
ercitum affectum prelio ac via nocturna excepere. Paulo pòst in vrbem est in-
gressus consul, non ab se magis enixè amouens culpam, quàm Tempanium
meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re malè gesta, & iratæ ducibus M.
Posthumius reus obiectus, qui tribunus militū pro consule ad Veios fuerat, I
decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in
Volscis cōsul auspicio dictatoris Posthumij Tuberti, & ad Fidenas legatus di-
ctatoris alterius Mamerci Aemylij res prosperè gesserat, totam culpam eius
temporis in prædam natum collegam transferentem, omnes tribus absolue-
runt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri: et exactę
iam ætatis Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo vitæ
spatio tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos
plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit,
quos & pro centurionibus sibi prefecerant Tempanio authore equites. Sena-
tus cum odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militū con- K
sulari potestate creari iussit. creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius
Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribu-

C. Sempronius ab Hortensio tribuno plebis accusatur.

nus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit, quem cum quatuor
collegæ inspectante populo Romano orarēt, ne imperatorē suum innoxium,
in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægrè Hortensius pati,
tentationem eam credens esse perseuerantiæ suæ, nec precibus tribunorum
quæ in speciem modò iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modò ad
eum conuersus, vbi illi patricij spiritus, vbi subnixus & fidens innocentię ani-
mus esset, quærebat: sub tribunitia vmbra consularem virum delituisse. mo-
dò ad collegas: Vos autem si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius
populo,

A populo,& euersuri tribunitiam potestatem plebi? Cùm illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut velle aut posse, sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent,se vestem cum eo mutaturos.tum Hortensius,Non videbit,inquit,plebs Romana sordidatos tribunos suos. C.Sempronium nihil moror,quando hoc est in imperio consecutus, vt tam carus esset militibus.nec pietas quatuor tribunorum, quàm Hortensij tam placabile ad iustas preces ingenium, pariter plebi patribusq; gratior fuit. Non diutius fortuna Aequis indulsit,qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant.proximo anno Cn.Fabio Vibulano,T.Quintio Capitolini filio Ca

Parentis loco esse debet imperator suis militibus.

B pitolino cõsulibus,ductu Fabij,cui sorte ea prouincia euenerat,nihil dignum memoratu actum.cum trepidam tantùm ostendissent aciem Aequi,turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaque triumphus negatus. Cæterùm ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, vt ouans vrbem intraret,concessum est. Quemadmodum bellum minore quàm timuerant dimicatione erat perfectum: sic in vrbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, vt præter duos vrbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatam, cum & patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, vt pars quæsto-

Aequi ab Romanis fusi.

Inter plebem ac patres exorta discordia ob quæstores.

C rum (nam ad id tempus patricij creati erant) ex plebe fieret. aduersus quam actionem primò & consules & patres summa ope enixi sunt. concedendo deinde, vt quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis vsi sunt, adæquè in quæstoribus liberum esset arbitrium populi: cum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæq; subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules quàm tribunos creari mallet, neq; posset per intercessiones tribunitias senatusconsultum fieri: Resp. à consulibus ad interregnum, neq; id ipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti redit. Cum pars maior sequentis anni per nouos tri-

D bunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset, modò prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitijs consularibus faceret: postremò L. Papyrius Mugillanus proditus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis, desertam omissamq; ab hominibus Remp. deorũ prouidentia curaq; exceptam memorabat Veientiũ inducijs, & cunctatione Aequorum stare: vnde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere Remp. opprimi, non exercitũ, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si vnũ conueniant, vix deorum opibus quin obruatur Romana res, resisti posse: quin illi remittẽdo de summa

E quisq; iuris medijs copularent concordiã: patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri: tribuni plebis nõ intercedendo, quo minus quatuor quęstores promiscuè de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent. tribunitia primùm comitia sunt habita: creati tribuni consulari potestate omnes patricij, L. Quintius Cincinnatus tertiùm, Sex. Furius Medullinus iterũ, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorũ habente, petentibusq; inter aliquot plebeios filio Antistij tribuni plebis, et fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilij, nec potestas, nec suffragatio horũ valuit: quin quorũ patres auosq; consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusq; repulsa suorum accensi. quídnam id rei esset? non suis beneficijs, non patrũ iniurijs, non deniq; vsurpandi

In creandis quæstoribus prælati sunt patricij.

 libidine,

libidine, cùm liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militarem, ne F
quæstorem quidem quenquam ex plebe factum: non valuisse patris pro filio,
fratris pro fratre preces, tribunorũ plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium
libertatis creatæ. Fraudem profectò in re esse, & A. Sempronium comitijs plus
artis adhibuisse, quàm fidei: eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaq; cum
in ipsum & innocentia tutũ, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non
C. Sempronij singularis constantia.
posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eiq; ob ignominiam
Volsci belli adiutore collega M. Canuleio diem dixere. subinde ab eisdem tri-
bunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est: cui actioni semper acerri-
mè C. Sempronius restiterat: ratis id quod erat, aut deposita causa leuiorem
futurum apud patres reum, aut perseuerante sub iudicij tempus plebem offen G
surum. aduersæ inuidiæ obijci maluit, & suæ nocere causæ, quàm publicæ de-
esse: stetitq; in eadem sententia, ne qua largitio cessura in trium gratiam tribu-
norum fieret. nec tum agrum plebi, sed sibi inuidiam quæri: se quoq; subitu-
rum eam tempestatem forti animo: nec senatui tanti se ciuem aut quenquam
alium debere esse, vt in parcendo vni malum publicum fiat. Nihilo demissio-
re animo, cum dies venit, causa ipse pro se dicta, nequicquam omnia expertis
patribus vt mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem
Vestalis ob cultum amœniorem de incestu causam dixit.
anno Posthumia virgo Vestalis de incestu causam dixit, crimine innoxia: ob
suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumq; liberius quàm virgi-
nem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro col- H
legij sententia pontifex maximus abstinere iocis, coliq; sanctè potius quàm
Cumæ captæ.
scitè iussit. Eodem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum vrbē tenebant,
capiuntur. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit A-
grippam Menenium Lanatũ, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium Serui-
lium. Annus felicitate pop. Rom. periculo potius ingenti, quàm clade insignis.
Seruorum cõiuratio.
Seruitia vrbem vt incenderent distantibus locis, coniurarunt: populoq; ad o-
pem passim ferendam tectis intento, vt arcem Capitoliumq; armati occupa-
rent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicioq; duorum comprehensi sontes
pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habeban
tur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Aequis re- I
parari cœptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum veteribus iungere,
haud incertis authoribus Romam est allatum. Aequorum iam velut anniuer-
sarijs armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati missi, cum responsa inde retulis-
sent dubia, quibus ne tunc bellum parari, nec diuturnam pacem fore appare-
ret: Thusculanis negotium datum, aduerterent animos. ne quid noui tumul-
tus Lauicis oriretur. Ad insequentis anni tribunos militum consulari potesta-
te inito magistratu, legati ab Thusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Pa
pyrium Mugillanum, C. Seruilium Q. Seruilij Prisci filium, quo dictatore Fi-
Lauicani & Aequi agrum Thusculanum depopulantur.
denæ captæ fuerant. nuntiabãt legati Lauicanos arma cepisse, & cum Aequo-
rum exercitu depopulatos agrum Thusculanũ, castra in Algido posuisse. Tum K
Lauicanis bellum indictum: factoq; senatusconsulto, vt duo ex tribunis ad
bellum proficiscerentur, vnus res Romæ curaret, certamen subito inter tribu-
nos exortum. se quisq; belli ducem potiorem ferre: curam vrbis vt ingratam
ignobilemq; aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mira-
bundi patres conspicerent, Q. Seruilius, Quando nec ordinis huis vlla, inquit,
nec Reip. est verecundia, patria maiestas altercationem istam dirimet: filius
meus extra sortem vrbi præerit. bellum vtinam qui appetunt, consideratius
concordiusq; quàm cupiunt, gerant. Delectum haberi non ex toto passim po-
Inter duces certamen de imperio.
pulo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt. ex his scriptos iuniores duo tribu-
ni ad bellum duxêre. Cœpta inter eos in vrbe certamina cupiditate eadē im-
perij

A perij multò impensius in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare sua consilia velle, sua imperia sola rata esse, contemnere inuicem & contemni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatū est, vt alternis diebus summā imperij haberent. Quæ cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius ætate & vsu doctus, precatus ab dijs immortalibus, ne discordia tribunorū damnosior Reip. esset, quàm ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, institisse filio, vt milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit. nam ductu L. Sergij, cuius dies imperij erat, loco iniquo sub hostium castris, cùm quia simulato metu receperat se hostis ad vallū, spes vana expugnandi castra eò traxisset, repentino impetu Aequorum per supinā vallem fusi sunt, Romani ab Aequis fusi.
B multiq; in ruina maiore quàm fuga oppressi obtruncatiq;: castraq; eo die ægre retenta, postero die circumfusis iam magna ex parte hostibus, per auersam portam fuga turpi deseruntur. duces legatiq;, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculum petiére. Palati alij per agros passim multis itineribus maioris quàm accepta erat, cladis nuntij Romam cõtenderunt. Minus trepidationis fuit, quòd euentus timori hominū congruens fuerat: & quòd subsidia quæ respicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militū: iussuq; eiusdem per minores magistratus sedato in vrbe tumultu, speculatores properè missi, nuntiauere Thusculi duces exercitumq; esse, hostē castra loco non mouisse. & quod plurimū animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Q. Seruilius dictator creatur.
C Seruilius Priscus, vir cuius prouidentiā in Rep. cum multis alijs tempestatibus antè experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quòd vni certamen tribunorū suspectum ante rem malè gestam fuerat, magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, vt tradidêre quidam, (nam alij Halam Seruilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellū, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaq; ad Aequos, quę in Romanis ducibus fuerat. Itaq; primo statim prelio cum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionū inde signa inferri properè iussit: signiferumq; ex suis vnum cunctantē occidit. tantus ardor ad
D dimicandum fuit, vt impetum Aequi non tulerint: victiq; acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore & certamine minor castrorū oppugnatio fuit, quàm prælium fuerat. captis direptisq; castris, cum prædam dictator militi concessisset, secutiq; fugientem ex castris hostem equites renuntiassent omnes Lauicanos victos, magnam partē Aequorum Lauicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidumq; corona circundatum, scalis captum ac direptū est. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octauo quàm creatus erat, magistratu se abdicauit. & opportunè senatus prius quàm ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Lauicos deducendā. coloni ab vrbe Aequi victi, & eorum castra direpta. Lauici oppidum capitur. Lauicos deducitur colonia.
E mille & quingenti missi bina iugera acceperūt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militū creatis consulari potestate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterū omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso, & insequenti anno A. Semp. Atratino tertiùm, & duobus iterū M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, bienniū tranquillè externæ res, discordia domi ex agrarijs legibus fuit. Turbatores vulgi erant Sp. Mecilius quartùm, & Metilius tertiùm tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent, vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur, magnæque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunæ (nec enim fermè quicquam agri, vt in vrbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset, assignatúmue publicè esset, præterquàm plebs habebat) atrox plebi patribusque De agrarijs legibus discordia.
proposi-

propoſitum videbatur certamen: nec tribuni militum nunc in ſenatu, nunc F
in concilijs priuatis principum cogendis, viam conſilij inueniebāt. Cùm Ap.
Claudius, nepos eius, qui decemuir legibus ſcribendis fuerat, minimus natu
ex patrum concilio dicitur dixiſſe, vetus ſe ac familiare conſilium domo affer-
ꝛe: proauum enim ſuum Ap. Claudium oſtendiſſe patribus viam vnam diſſol-
uendæ tribunitiæ poteſtatis per collegarum interceſſionem. facilè homines
nouos authoritate principum de ſententia deduci, ſi temporũ interdum po-
tius quàm maieſtatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos eſſe:
vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoc-
cupaſſe, nec locum in ea relictum ſibi, haud grauatè acclinaturos ſe ad cauſam
ſenatus, per quam vniuerſo ordini cum primoribus ſe patrum concilient. Ap- G
probantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Priſco, quòd non degeneraſ-
ſet ab ſtirpe Claudia, collaudante iuuenem, negotium datur, vt, quos quiſque
poſſet ex collegio tribunorum ad interceſſionem perlicerent. Miſſo ſenatu
prehenſantur ab principibus tribuni: ſuadendo, monendo, pollicendoq́; gra-
tum id ſingulis priuatim, gratum vniuerſo ſenatui fore, ſex ad interceſſionem
comparauere. Poſteroq́; die cum ex compoſito relatum ad ſenatum eſſet de
ſeditione, quam Mecilius Metiliusq́; largitione peſſimi exempli concirent: eæ
orationes à primoribus patrũ habitæ ſunt, vt pro ſe quiſq; iam nec conſilium
ſibi ſuppetere diceret, nec ſe vllam opem cernere aliam vſquam, præter quàm
in tribunitio auxilio: in eius poteſtatis fidem circunuentam Remp. tanquam H
priuatum inopem confugere, præclarum ipſis poteſtatiq́; eſſe, non ad vexan-
dum ſenatum, diſcordiamq́; ordinum mouendam plus in tribunatu virium
eſſe, quàm ad reſiſtendum improbis collegis. Fremitus deinde vniuerſi ſena-
tus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur: tum ſilentio
facto, ij qui præparati erant gratia principum, quam rogationē à collegis pro-
mulgatā ſenatus cenſeat diſſoluendæ Reip. eſſe, ei ſe interceſſuros oſtendunt.
Gratiæ interceſſoribus ab ſenatu actæ. Latores rogationis concione aduoca-
ta proditores plebis commodorum, ac ſeruos conſularium appellantes, aliaq́;
truci oratione in collegas inuecti, actionē depoſuere. Duo aſſidua bella inſe-
quēs annus habuiſſet, quo P. Cornelius Coſſus, C. Valerius Potitus, Quintius I
Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militũ conſulari poteſtate fuerũt:
ni Veiens bellum religio principum diſtuliſſet, quorum agros Tyberis ſuper
ripas effuſus maximè ruinis villarum vaſtauit: ſimul Aequos triennio antè ac-
cepta clades prohibuit Volanis, ſuæ gentis populo præſidium ferre. Excurſio-
Volani agrum Lauicanum populantur.
nes inde in confinem agrum Lauicanum factæ erant, nouiſque colonis bel-
lum illatum. Quam noxam cùm ſe conſenſu omnium Aequorum defenſu-
ros ſperaſſent, deſerti ab ſuis, ne memorabili quidem bello per obſidionem
olani fuſi fines & op-dum amiſere.
leuemq́; vnam pugnam & oppidum & fines amiſere. Tentatum ab L. Sextio
tribuno plebis, vt rogationē ferret, qua Volas quoq;, ſicut Lauicos coloni mit
terentur, per interceſſionē collegarum, qui nullum plebiſcitũ, niſi ex authori- K
tate ſenatus paſſuros ſe perferri oſtenderunt, diſcuſſum eſt. Volis in ſequente
Aequi Volas recipiunt.
anno receptis Aequi, coloniaq́; eò deducta nouis viribus oppidũ firmarũt, tri-
bunis militũ Romę conſulari poteſtate Cn. Cornelio Coſſo, L. Valerio Potito,
Q. Fabio Vibulano iterũ, M. Poſthumio Regillēſi. huic bellũ aduerſus Aequos
permiſſum eſt, prauę mentis homini: quantum victoria magis, quàm bellũ o-
ſtendit. Nam exercitu impigrè ſcripto, ductoq; ad Volas, cùm leuibus prælijs
Aequorũ animos fregiſſet, poſtremò in oppidũ irrupit: deinde ab hoſtibus in
ciues certamen vertit: & cùm inter oppugnationem prædā militis fore edixiſ-
Volæ rurſus captæ.
ſet, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor vt credā iræ cauſam ex-
ercitui fuiſſe, quàm quòd in vrbe nuper direpta, coloniaque noua, minus præ-
dicatione

A dicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in vrbem reuertit, audita vox eius in concione stolida, ac propè vecors: qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoque vt mitterentur coloni laturum se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum vrbem agrumq; Volanũ esse: malum quidem militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum non concionem magis, quàm mox patres offendit. & tribunus plebis vir acer, nec infacundus, nactus inter aduersarios superbum ingenium, immodicamq; linguam, quam irritando agitandoq; in eas impelleret voces, quæ inuidiæ nõ ipsi tantùm, sed causæ atque vniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum mili- *Seditiones tribunitiæ.*

B tum sæpius quàm Posthumium in disceptationem trahebat. Tum verò secundum tam sæuum atque inhumanum dictum, Auditis, inquit, Quirites, sicut seruis malum minantẽ militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quàm qui vos vrbe agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis aduersus tam crudeles superbosq; aduersarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci iam vestram suscipiant causam. quid vt à vobis sperent? an honores, quos aduersarijs vestris potius, quàm populi Romani propugnatoribus datis? Ingemuistis modò voce huius audita. quid id refert? iam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, ijs qui agros sedesq; ac fortunas stabilire volunt,

C præferetis. Perlata hæc vox Posthumij ad milites, multò in castris maiorem indignationem mouit: prædæ' ne interceptorem fraudatoremq; etiam malum minari militibus? Itaq; cùm fremitus apertè esset, & quæstor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad vociferantem quendam militem lictore, cùm inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorẽ, quòd imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius asperiora omnia fecit acerbis quęstionibus, crudelibus supplicijs. postremò cum modum iræ nullum faceret, ad vociferationem eorum, quos necari sub crate iusserat, concursu facto, ipse ad interpellantis pœnã vecors de tribu- *Castrensis seditio.*

D nali decurrit. ibi cum summouentes passim lictores centurionesq; vexarent turbam, eò indignatio erupit, vt tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quæstiones decernentibus, tribuni plebis intercedebant. sed ea contentio ex certamine alio pendebat: quòd cura incesserat patres, ne metu quæstionum plebs irata, tribunos militum ex plebe crearet: tendebantq; summa ope, vt consules crearentur. Cum senatusconsultum fieri tribuni plebis non paterentur, ijdem intercederent cõsularibus comitijs, res ad interregnũ redijt. victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege comitia habente, consules creati sunt, A. Cornelius *Posthumius tribunus militum ab exercitu suo lapidibus obruitur.*

E Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, vt de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoque tempore ad plebem ferrent: plebsque præficeret quæstioni quem vellet. à plebe consensu populi consulibus negotium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimetipsos conscisse mortem satis creditum est, transacta re, nequiuere tamen consequi, vt non ægerrimè id plebs ferret: iacere tandiu irritas * actiones, quæ de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine ac supplicio suo latam legem confestim exerceri, & tantam vim habere. Aptissimum tempus erat, vindicatis seditionibus delinimentum animis Volani agri diuisionẽ obijci: quo facto minuissent desiderium agrariæ legis, quæ possesso per iniuriã agro publico patres pellebat. *Posthumianæ cædes vindicatur.* ** sanctiones.*

Tunc

Aduersus Volscos Furius Cos. legiones duxit.

Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modò publicis F
agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidem agrum nuper ex hostibus captũ plebi diuidere, mox paucis, vt cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio COS. cum hostem ibi non inuenissent: Ferentinũ, quò magna multitudo Volscorum se contulerat, cepere. minus prædæ quàm sperauerant, fuit: quod Volsci postquàm spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt. postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pleb. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio COSS. Is cum principio statim anni velut pensum nominis familiæq;, seditiones agrarijs legibus promulgandis cie- G

Pestilentia seditiones tribunitias inhibet.

ret: pestilentia coorta, minatior tamen quam perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibusq; publicis ad domum curamq; corporum nutriendorum auertit: minusq; eam damnosam fuisse quàm seditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate plurimorũ morbis, perpaucis funeribus, pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (vt plerunq; fit) excepit, M.

Fames.

Papyrio Atratino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fames, quàm pestilentia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, quique Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret subuentum. superbè ab Samnitibus, qui Capuã habebant Cumasq;, legati prohibiti cõmercio sunt: contra ea benignè ab Siculorum tyrannis adiuti. maximos H
commeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægra experti consules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adijcere. Præterquàm ab morbo, annonaq; nihil eo biennio intestini, externiue incommodi fuit. at vbi hæ solicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris

Aequi bellum parant.

bellum exortum. M. Aemylio, C. Valerio Potito, consulibus, bellum Aequi parabant: Volscis, quanquam non publico consilio capessentibus arma, voluntarijs mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (iam enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariç lator, cum impediret, au- I
xilioq; tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repentè nuntiatur, arcem

Arcem Caruentanam occupant Aequi.

Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiæ Menenio fuit, tum cæteris tribunis iam antè præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorem causam resistendi collegæ. Itaque cùm res diu ductu per altercationem esset: consulibus deos hominesq; testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæq; aut iam acceptum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectum impediret: Menenio contrà vociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere: decreto interposito nouem tribuni sustulerunt certamẽ: pronuntiaueruntq; ex collegij sententia, C. Valerio consuli se, damnum K
aliamq; coërcitionem aduersus intercessionem collegæ delectus causa detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus cum paucis appellantibus tribunum collum torsisset: metu cæteri sacra-

Caruentana arx à C. Valerio recipitur.

mento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus infestusq; consuli erat, impigrè primo statim aduentu, deiectis qui in pręsidio erant, arcem recepit. prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi occasionem aperuere ad inuadendũ. Prædæ ex assiduis populationibus, quòd omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit, tum prædicans participem prædæ fore exercitum, cum militiam nõ abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ.

A ſulem iræ. itaque cum ex ſenatuſconſulto vrbem ouans introiret, alternis inconditi verſus militari licentia iactati: quibus conſul increpitus, Menenij celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni fauor circumſtantis populi plauſuq́; & aſſenſu cum vocibus militum certaret. plusq́; ea res, quàm propè ſolennis militum laſciuia in conſulem, curæ patribus iniecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Menenij, ſi peteret, conſularibus comitijs eſt excluſus. Creati cõſules ſunt Cn. Cornelius Coſſus, L. Furius Medullinus iterum. Non aliàs ægriùs plebs tulit tribunitia ſibi comitia non commiſſa. eum dolorem quæſtorijs comitijs ſimul oſtendit & vlta eſt, tunc primum plebeijs quæſtoribus creatis: ita, vt in quatuor creandis

Ex plebeijs quæſtores creati.

B vni patritio C. Fabio Ambuſto relinqueretur locus: tres plebeij, Q. Silius, P. Aelius, P. Pipius, clariſſimarũ familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuiſſe tam liberi populo ſuffragij Icilios accipio, ex familia infeſtiſſima patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumq́; rerum molem auidiſſimo adeò populo oſtentantes, cum affirmaſſent nihil ſe moturos, ſi ne quæſtorijs quidem comitijs, quæ ſola promiſcua plebi patribusq́; reliquiſſet ſenatus, ſatis animi populo eſſet ad id, quod tandiu vellẽt, & per leges liceret. Pro ingenti itaq; victoria id fuit plebi: quęſturamq́; non honoris ipſius finem æſtimabant: ſed patefactus ad conſulatum ac triumphos locus nouis hominibus videbatur. Patres contrà, non pro communicatis, ſed pro amiſſis

Patres indignantur, plebeijs honores mandari.

C honoribus fremere: negare, ſi ea ita ſint, liberos tollendos eſſe: qui pulſi maiorum loco, cernentesq́; alios in poſſeſſione dignitatis ſuæ, ſalij, flaminesq́; nuſquam aliò, quàm ad ſacrificandum pro populo ſine imperijs ac poteſtatibus relinquantur. Irritatis vtriuſq; partis animis, cum & ſpiritus plebes ſumpſiſſet, & tres ad popularẽ cauſam celeberrimi nominis haberet duces: patres omnia quæſtorijs comitijs, vbi vtrunq; plebi liceret, ſimilia fore cernentes, tendere ad conſulum comitia, quæ nondum promiſcua eſſent. Icilij contrà tribunos militum creandos dicere, & tandẽ aliquando impartiendos plebi honores. Sed nulla erat conſularis actio, quam impediendo id quod petebãt, exprimerent: cum mira opportunitate Volſcos & Aequos prædatum extra fines exiſſe in a-

Volſci & Aequi prædantur agrum Latinum.

D grum Latinum Hernicumq́;, affertur. ad quod bellum vbi ex ſenatuſconſulto conſules delectum habere occipiunt: obſtare tunc enixè tribuni, ſibi plebiq́; eam fortunam oblatam memorantes. Tres erant & omnes accerrimi viri, generoſiq́; etiã, vt inter plebeios, duo ſinguli ſingulos ſibi conſules aſſeruandos aſſidua opera deſumunt: vni concionibus data nunc detinenda, nunc cõcienda plebs. Nec delectum conſules, nec comitia quæ petebant, tribuni expediebant, inclinante deinde fortuna ad cauſam plebis, nuntij veniunt, arcem Caruentanam dilapſis ad prædam militibus qui in præſidio erant, Aequos interfectis paucis cuſtodibus arcis inuaſiſſe: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cęſos. Ea aduerſa ciuitati res vires tribunitię actioni adiecit, nequic-

Delectum impediunt tribuni plebis.

E quam enim tentati, vt tùm deniq; deſiſterent impediendo bello, poſtquã non ceſſere nec publicæ tempeſtati, nec ſuæ inuidiæ, peruincunt, vt ſenatuſconſultum fiat de tribunis militum creandis: certo tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis eſſet: néue quis reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubiè Icilios denotante ſenatu, quos mercedem ſeditioſi tribunatus petere conſulatum inſimulabant. Tum delectus haberi, bellumque omnium ordinum conſenſu apparari cœptum. Conſules ambo profecti ſint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia habenda ſubſtiterit, incertum diuerſi authores faciunt. illa pro certo habenda, in quibus nõ diſſentiunt, ab arce Caruentana cum diu nequicquam oppugnata eſſet, receſſum: Verruginem in Volſcis eodem exercitu receptam populationesq́; & prædas & in Aequis &

in Volſco agro ingentes factas. Romæ ſicut plebis victoria fuit in eo, vt quæ F
mallent comitia haberent: ita euentu comitiorum patres vicere. nanq; tribu-
ni militum conſulari poteſtate contra ſpem omnium tres patritij creati ſunt,
C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Coſſus, C. Seruilius Hala. Artem adhibitam
ferunt à patritijs, cuius eos Icilij tum quoq; inſimulabant, quòd turbam indi-
gnorum candidatorum intermiſcendo dignis, tædio ſordium in quibuſdam
inſignium populum à plebeijs auertiſſent. Volſcos deinde & Aequos, ſeu Car-
uentana arx retenta in ſpem, ſeu Verrugine amiſſum præſidium ad iram cum

Volſci & Aequi ſumma vi ad bellum cooriuntur.

impuliſſet, fama affertur, ſumma vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates
eſſe. eorum legatos vtriuſq; gentis populos circumiſſe, caſtigantes ignauiam,
quòd abditi intra muros populabundos in agris vagari Romanos priore an- G
no, & opprimi Verruginis præſidium paſſi eſſent. iam non exercitus modò ar-
matos, ſed colonias etiam in ſuos fines mitti: nec ipſos modò Romanos ſua
diuiſa habere, ſed Ferentinū etiam de ſe captum Hernicis donaſſe. Ad hęc cum
inflammarentur animi, vt ad quoſq; ventum erat, numerus iuniorū conſcri-
bebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta, ibi caſtris po-
ſitis hoſtem opperiebantur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quàm res erat,
nuntiantur Romam, ſenatus extemplò (quod in rebus trepidis vltimū conſi-

Dictatorem creari nō patiuntur duo ex tribunis militum.

lium erat) dictatorem dici iuſſit. Quam rem ægrè paſſos, Iulium Corneliumq́;
ferunt: magnoq; certamine animorum rem actam: cum primores patrū ne-
quicquam conqueſti non eſſe in authoritate ſenatus tribunos militū, poſtre- H
mò etiam tribunos plebis appellarent, & conſulis quoq; ab ea poteſtate vim
ſuper tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti diſcordia patrum, nihil eſſe
in his auxilij dicerent, qui non ciuium, non deniq; hominū numero eſſent. ſi
quando promiſcui honores, communicata Reſpub. eſſet, tum ſe animaduer-
ſuros, ne qua ſuperbia magiſtratuum irrita ſenatuſconſulta eſſent: interim pa-
tritij ſoluti legum magiſtratuumq́; verecundia, per ſe quoq; tribunitiam po-
teſtatem agerent. Hæc contentio minimè idoneo tempore, cum tantum belli
in manibus eſſet, occupauerat cogitationes hominum: donec vbi diu alternis
Iulius Corneliuſq́;, cum ad id bellum ipſi ſatis idonei duces eſſent, non eſſe æ-

Seruilius, tertius ex tribunis militum dictatorem dicit.

quum, mandatum ſibi à populo eripi honorē, diſſeruere: tum Hala Seruilius I
Trib. mil. tacuiſſe ſe tandiu ait, nō quia incertus ſententiæ fuerit: (quem enim
bonum ciuem ſecernere ſua à publicis cōſilia?) ſed quia maluerit collegas ſua
ſponte cedere authoritati ſenatus, quàm tribunitiam poteſtatem aduerſus ſe
implorari paterentur. tum quoq; ſi res ſineret, libenter ſe daturum tempus ijs
fuiſſe ad receptum nimis pertinacis ſententię. ſed cum belli neceſſitates nō ex-
pectent humana conſilia, potiorem ſibi collegarum gratia Rempub. fore. &, ſi
maneat in ſententia ſenatus, dictatorē nocte proxima dicturum: ac ſi quis in-
tercedat, ſenatuſconſulti authoritate ſe fore contentū. Quo facto, cum haud
immeritam laudem, gratiamq́; apud omnes tuliſſet, dictatore P. Cornelio di-
cto, ipſe ab eo magiſter equitum creatus eſt. Exemplo fuit collegas, eumq́; in- K
tuentibus, quàm gratia atq; honos opportuniora interdum non cupientibus
eſſent. Bellum haud memorabile fuit. vno atq; eo facili prælio cæſi ad Antium

Romani vincunt Volſcos, & eorum ſocios.

hoſtes. victor exercitus depopulatus Volſcum agrum. caſtellum ad lacum Fu-
cinum vi expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta, cæteris Volſcis
intra mœnia compulſis, nec defendentibus agros. Dictator bello ita geſto, vt
tantum nō defuiſſe fortunæ videretur, felicitate quàm gloria maior in vrbem
redijt, magiſtratuq́; ſe abdicauit. Tribuni militū mentione nulla comitiorum
conſularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorū militum co-
mitia edixerunt. Tum verò grauior cura patribus inceſſit: quippe cum prodi
cauſam ab ſuis cernerent. Itaq; ſicut priore anno per indigniſſimos ex plebeijs
candida-

A candidatos omnium etiam dignorum tædium fecerant: ſic tum primoribus
patrum ſplendore gratiaq; ad petendum præparatis, omnia loca obtinuére,
ne cui plebeio aditus eſſet. quatuor creati ſunt, omnes iam functi eo honore,
L.Furius Medullinus, C.Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C.Seruilius
Hala. hic refectus cōtinuato honore, cùm ob alias virtutes, tum ob recentem
fauorem vnica moderatione partū. Eo anno, quia tempus induciarum cum
Veienti populo exierat, per legatos fœcialesq; res repeti cœptę. quibus venien-
tibus ad finem legatio Veientium obuiam fuit. petiere, ne prius quàm ipſi ſe-
natum Romanum adiſſent, Veios iretur. Ab ſenatu impetratū, quia diſcordia
inteſtina laborarent Veientes, ne res ab ijs repeterentur. tantū abfuit vt ex in-
B commodo alieno ſua occaſio peteretur. Et in Volſcis accepta clades: amiſſo
Verrugine præſidio. vbi tantum in tempore fuit momenti, vt, cum precanti-
bus opem militibus, qui ibi à Volſcis obſidebantur, ſuccurri, ſi maturatum eſ-
ſet, potuiſſet: ad id venerit exercitus ſubſidio miſſus, vt ab recenti cæde palati
ad prædandum hoſtes opprimerentur. Tarditatis cauſa in ſenatu magis fuit,
quàm in tribunis. qui, quia ſumma vi reſiſtere nuntiabantur, parū cogitaue-
runt, nulla non virtute ſuperari humanarum virium modum. fortiſſimi mili-
tes non tamen nec viui, nec poſt mortē inulti fuere. inſequenti anno, P.& Cn.
Cornelijs Coſſis, C. Fabio Ambuſto, L.Valerio Potito, tribunis militum con-
ſulari poteſtate, Veiens bellum motum ob ſuperbum reſponſum Veientis ſe-
C natus, qui legatis repetentibus res, ni faceſſerent, properè vrbe finibusq;, datu-
ros quod Lars Tolumnius dediſſet, reſponderi iuſſit. Id patres ægrè paſſi, decre-
uere, vt tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoq; die ad
populum ferrent. Quod vbi primò promulgatum eſt, fremere iuuentus, non-
dum debellatū cum Volſcis eſſe: modò duo præſidia occidione occiſa, & cum
periculo retineri: nullum annum eſſe, quo non acie dimicetur: & tanquā pœ-
niteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo & potentiſſimo parari,
qui omnem Hetruriam ſit concitaturus. Hæc ſua ſponte agitata inſuper tribu-
ni plebis accendūt. Maximum bellum patribus cum plebe eſſe dictitant: eam
de induſtria vexandam militia, trucidandamque hoſtibus obijci: eam procul
D vrbe haberi atq; ablegari: ne domi per otiū memor libertatis coloniarumq;,
aut agri publici, aut ſuffragij liberè ferendi conſilia agitet. prehenſantesq; ve-
teranos, ſtipendia cuiuſq;, & vulnera ac cicatrices numerabant: quid iam in-
tegri eſſe in corpore loci ad noua vulnera accipienda? quid ſupereſſe ſan-
guinis qui dari pro Republica poſſet? rogitantes. Hæc cùm in ſermonibus,
concionibusque interdum agitantes, auertiſſent plebem ab ſuſcipiendo bel-
lo, profertur tempus ferundæ legis: quam, ſi ſubiecta inuidiæ eſſet, antiquari
apparebat. Interim tribunos militum in Volſcum agrum ducere exercitum
placuit. Cn.Cornelius vnus Romæ relictus. Tres tribuni, poſtquàm nullo lo-
co caſtra Volſcorum eſſe, nec commiſſuros ſe prælio apparuit, tripartito ad de-
E uaſtandos fines diſceſſere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras, quacun-
que inceſſere, latè populati ſunt tecta agroſq;, vt diſtinerent Volſcos. Fabius,
quòd maximè petebatur, ad Anxur oppugnandum ſine vlla populatione ac-
ceſſit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ ſunt: vrbs prona in paludes. ab ea parte
Fabius oppugnationem oſtendit. Circummiſſæ quatuor cohortes cum C.
Seruilio Hala, cùm imminentem vrbi collē cepiſſent: ex loco altiore, quà nul-
lum erat præſidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuaſere. ad quem
tumultum obſtupefacti, qui aduerſus Fabium vrbē infimam tuebantur, lo-
cum dedére ſcalas admouendi. plenaq; hoſtium cuncta erant, & in muris diu
cædes pariter fugientium ac reſiſtentium armatorum atq; inermium fuit. co-
gebantur itaq; victi, quia cedentibus ſpei nihil erat, pugnam inire: cùm pro-

Volſci amiſſam Verruginē recipiunt interfecto præſidio.

Veientis ſenatus ſuperbum reſponſum.

In Volſcos mittuntur tres ex tribunis militum.

Anxur captum.

nuntiatum repentè, ne quis præter armatos violaretur, reliquā omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti viui capiuntur. à cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ venirent: ab illis quoq; exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui vbi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere. eaq; primùm benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omniū maximè tempestiuo principum in multitudinem munere, vt ante mentionem vllam plebis tribunorúmue decerneret senatus, vt stipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiam esse, prehensatasq; exeuntium manus, & patres verè appellatos: effectum esse fatentibus, vt nemo pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iuuaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum reipub. esset. tum quod vltrò sibi oblatum esset, non à tribunis plebis vnquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudiū, cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lætitiæ concordiæq; soli expertes, negare tam id lætum patribus vniuersis, nec prosperū fore quàm ipsi crederent. consilium specie prima melius fuisse quàm vsu appariturum. vnde enim eam pecuniā confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur alijs largitos. neq; id etiam si cęteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent, meliore conditione alios militare quàm ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere. His vocibus mouerunt partē plebis. postremò indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum nō contulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondū argentum signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium amici ex composito cōferre incipiunt. quos cum & à patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici vulgus hominum vidit, repentè spreto tribunitio auxilio, certamen conferēdi est ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Purius Medullinus tertium, M. Aemylius Mamercus. Ab his primùm circumsessi Veij sunt. sub cuius initiū obsidionis cum Hetruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellóne publico gentis vniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusq; ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertiùm, M. Sergium Fidenatē, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, C. Fabium Ambustū, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram signis collatis dimicatū. Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulso in vrbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, prætérq; arcem, cætera capta. in arcem munitam natura globus armatorū concessit. infra arcem cæsi captiq; multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidij habebat: aut spem dabat deditionis, omni publico frumento, priusquàm vrbs caperetur, in arcē conuecto. tędióq;

Stipendium miles de publico tum primùm accepit.

Nondum argentum signatum erat.

Veientibus bellum indicitur.

Artena Volscorum oppidū capitur præter arcem.

A recessum inde foret, ni seruus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduũ accepti, cepere. à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa, in deditionem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisq; vis Romana Veios conuersa est. Proditori præter libertatem duarum familiarum bona in præmium data. Seruius Romanus vocitatus. Sunt, qui Artenam Veientium, non Voscorum fuisse credant. præbet errorem, quòd eiusdem nominis vrbs inter Cære atque Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere. Cæretumq́ue, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

Arx proditione serui capitur.

B

EPITOME LIBRI V.

IN obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentium non dari plebi nec per hyemem militiæ requiem. Equites tum primùm equis suis merere cœperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit. simulacrum Iunonis Romã transtulit: decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimq́; deditione facta, Faliscorum victoriã iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, C. Iulius decessisset, in locũ eius M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est. quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio trib. pleb. dicta esset, in exilium abijt. Cum Senones Galli Clusium obsiderent, & legati à Senatu missi ad componendam inter eos, & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent, hoc facto eorum concitati Senones vrbem infesto exercitu petierunt: fusisq́; ad Alliam flumen Romanis, cepere vrbem, præter Capitolium, in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum, quos quisq; gesserat, in vestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per auersam partem Capitolij iam in summum euasissent, proditi clangore anserum, M. Manlij præcipuè opera deiecti sunt. coacti deinde propter famem Romani descendere, vt mille pondo auri darent, & hoc pretio finem

C *obsidionis emerent. Furius Camillus dictator absens creatus inter pendendum aurum cum exercitu venit: & Gallos post sextum mensem vrbe expulit, cecidítq́; Aedes Loquutio facta. quo loco ante vrbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam vrbem. quod consilium Camillo authore discussum est. Mouit populum vocis quoq; omen ex centurione audita. qui, cum in forum venisset, manipularijs suis dixerat, Sta miles, hic optimè manebimus.*

PACE alibi parta, Romani Veijq́ue in armis erant, tanta ira odioque, vt victis finem adesse appareret. Comitia vtriusq; populi longè diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquã antea, creati, M. Aemylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertiùm, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tul-

Octo tribuni militum cõsulari potestate creati,

D lus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contrà, tædio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum causa erat, regem creauere. Offendit ea res populorum Hetruriæ animos non maiore odio regni, quàm ipsius regis. grauis iam is antea genti fuerat opibus superbiaq́;, quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset: cum ob iram repulsę, quod suffragio XII. populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repentè abduxit. gens itaq; ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quod excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negandum, donec sub rege essent, decreuit. cuius decreti suppressa fama est Veijs

Veientes regem creauere.

E propter metũ regis, qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non noui sermonis authorẽ habebat. Romanis & si quietæ res ex Hetruria nuntiabantur, tamen, quia omnibus concilijs eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, vt ancipitia munimenta essent. alia in vrbem & contra oppidanorũ eruptiones versa: alijs frons in Hetruriã spectans auxilijs, si qua fortè inde venirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione, quàm in oppugnatione esset, hybernacula etiam, res noua militi Rom. ædificari cœpta: consiliumq́; erat, hyemando continuare bellum, quod postquam tribunis plebis, iamdiu nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quòd æra militibus sint constituta. nec se fefellisse, id donum

Hybernacula tum primùm militibus ædificata.

Tribunitiæ conciones.

inimicorum veneno illitum fore, venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum, & ablegatã ab vrbe & ab Republica iuuentutem, iam ne hyemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res inuisere suas. Quam putarent continuatæ militiæ causam esse? nullam profectò aliam inuenturos, quàm ne quid per frequentiam iuuenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset. vexari præterea, & subigi multò acrius, quàm Veientes. Quippe illos hyemem sub tectis suis agere, egregijs muris situq; naturali vrbem tutantes. militem Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisque obrutum sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra marique sit quies, arma deponentem. Hoc neque reges, neque ante tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, vt perennem militiam facerent, quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent, quídnam illi consules dictatorésue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accidere haud immeritò. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum vlli plebeio. Antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos: nunc iam octoiuges ad imperia obtinenda ire: & ne in turba quidem hærere plebeium quenquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas: liberos, & ciues eorum, non seruos militare, quos hyeme saltẽ in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosq; ac coniuges inuisere, & vsurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc, taliaque vociferantes, aduersarium haud imparem

Ap. Claudius tribunis plebis resistit. nacti sunt, Ap. Claudium, relictum à collegis ad tribunitias seditiones com-

Ap. Claudij oratio. primendas, virum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeijs: quem authorem aliquot annis antè fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribunitiæ potestatis dissoluendæ. Is tum iam nõ promptus ingenio tantum, sed vsu etiam exercitatus, talem orationem habuit: Si vnquã dubitatum est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra, an sua causa seditionum semper authores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari, certum habeo. & cùm lætor tandem longi erroris vobis finem factũ esse, tum quòd secundis potissimum
vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos Reipub. gratulor. An I
est quisquã qui dubitet, nullis iniurijs vestris, si quæ fortè aliquando fuerunt, vnquam æquè quàm munere patrum in plebẽ, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissoluendæ maximè tribunitiæ potestatis rentur esse. Sic Hercule tanquam artifices improbi opus quærunt: qui & semper ægri aliquid esse in Republica volunt, vt sit ad cuius curationem à vobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem? vtrum militantium aduersarij estis? an causam agitis? nisi fortè hoc dicitis, Quicquid patres faciunt, displicet: siue illud pro
plebe, siue contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis vetant domini K
quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterque in ijs beneficio ac maleficio abstineri, æquum censent: sic vos interdicitis patribus commercio plebis: ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit. Quantò tandem, si quicquam in vobis non dico ciuilis, sed humani esset, fauere vos magis: & quãtum in vobis esset, indulgere potius comitati patrum atq; obsequio plebis oportuit? quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit, maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atq; ego quàm hoc cõsilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veijs exercitum noluerunt, non vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea disseram. nunc de ipsa conditione militan-

A militantium dicere libet. quam orationem non apud vos solùm, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse. in quasi mihiipsi nihil quod dicerem, in mentẽ venire posset, aduersariorũ certè orationibus contentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? nusquam nec opera sine emolumento, nec emolumẽtum fermè sine impensa opera est. labor voluptasq; dissimillima natura, societate quadã inter se naturali sunt iuncta. Molestè antea ferebat miles, se suo sumptu operã Reipub. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere
B vnde domi militiæq; se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi Rempublicam esse, & lætus stipendium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulò diutius abesse. an si ad calculos eum Respub. vocet, nõ meritò dicat annua æra habes, annuam operam ede? an tu æquum censes militia semestri solidum te stipendiũ annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror: sic enim agere debẽt qui mercenario milite vtuntur, at nos tanquã cum ciuibus agere volumus: agiq; tanquam cum patria nobiscum, ęquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quàm primùm oportet. perficietur autẽ, si vrgemus obsessos: si non antè abscedimus, quàm
C spei nostræ finem captis Veijs imposuerimus. Si hercule nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos vrbs oppugnata est ob vnam mulierem ab vniuersa Græcia, quàm procul ab domo? quot terras, quot maria distans? nos intra vicesimum lapidem, in conspectu propè vrbis nostræ annuam oppugnationẽ perferre piget: scilicet quia leuis causa belli est: nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet. Septies rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coëgerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: authores fuere contra ius gentium cædis impię legatorum nostrorum: Hetruriam omnẽ aduersus nos concitare voluerunt,
D hodieq; id moliuntur: res repetẽtes legatos nostros haud pròcul abfuit quin violarent. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidẽ oro vos mouent? operibus ingentibus septa vrbs est, quibus intra muros coërcetur hostis, agrum non coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos non cupiditate solùm vlciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prędandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros: non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud quod propriè ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis cùm stipendiũ extorquere voluerint, nunc cõsultum repentè volunt: quale est? vallum fossamq;, ingen-
E tis vtramq; rem operis, per tantum spatij duxerunt: castella primò pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones nõ in vrbem modò, sed in Hetruriam etiam spectantes, si qua inde auxilia veniant, opposuére. quid turres? quid vineas testudinesq;, & alium oppugnandarum vrbium apparatum loquar? cum tantum laboris exhaustum sit, & ad finem iam operis tandẽ peruentum: relinquendáne hæc censetis, vt ad æstatem rursus nouus de integro his instituendis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq; cura? breuis enim profectò res est, si vno tenore peragitur, nec ipsi per intermissiones has interuallaque lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de temporis iactura. Quid? periculi, quod differendo bello adimus, num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ cõcilia

de mittendis Veios auxilijs patiuntur? vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, F negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet quis est, qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animum postea fore? cum, si laxamentum dederis, maiòr frequentiórque legatio itura sit: cum, id quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veijs spatio mutari interposito possit, vel consensu ciuitatis, vt eo reconcilient Hetruriæ animos, vel ipsius voluntate regis, qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles sequantur illam viam consilij: iactura operum tanto labore factorum: vastatio imminens finium nostrorum: Hetruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt tribuni consilia vestra, non hercule dissimilia, ac si quis ægro qui curari se fortiter passus, extemplò conualescere possit, cibi gratia præsentis G aut potionis, longinquum & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si mediusfidius ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certè militiæ plurimum intererat, insuescere militem nostrum non solum parta victoria frui: sed, si res etiam lentior sit, pati tædium, & quamuis seræ spei exitum expectare: &, si non sit æstate perfectum bellum, hyemem operiri: nec, sicut æstiuas aues, statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro vos, venandi studium ac voluptas homines per niues ac pruinas in montes syluasq; rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus, quam vel lusus ac voluptas elicere solet? adeóne effœminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeò molles animos, vt hyemem vnam durare in castris, abesse ab H domo non possint? vt tanquam nauale bellum tempestatibus captandis & obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati possunt? erubescant profectò, si quis eis hæc obicijat: contendantque, & animis, & corporibus suis virilem patientiam inesse: & se iuxtà hyeme atque æstate bella gerere posse: nec se patrocinium mollitiæ inertiæque mandasse tribunis: & meminisse hanc ipsam potestatem non in vmbra, nec in tectis maiores suos creasse. Hæc virtute militum vestrorum, hæc Romano nomine sunt digna: non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis? vtrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cuius si qua vrbs primum illum breuissimi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror I nominis nostri, vt exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non vis hyemis ab vrbe circumsessa semel amouere possit? nec finem vllum alium belli quàm victoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perseuerantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maximè tamen in obsidendis vrbibus necessaria est: quarum plerasque munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame, sitique tempus ipsum vincit atque expugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inuenerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam quod Veientibus optatum æquè contingere possit, quàm vt seditionibus primùm vrbs Romana, deinde velut ex K contagione castra impleantur? At hercule apud hostes tanta modestia est, vt non obsidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata auxilia ab Hetruscis irritauerint animos. morietur enim extemplò, quicunque erit seditionis author: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos impunè dicuntur. fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. authores signa relinquendi, & deserendi castra, non vni aut alteri militi, sed vniuersis exercitibus, palàm in concione audiuntur. adeò quicquid tribunus plebis loquitur, & si prodendæ patriæ, dissoluendæq;

Reipublicæ

A Reipublicæ est, assuestis audire: & dulcedine potestatis eius capti, quęlibet sub
ea scelera latêre sinitis. Reliquum est, vt quæ hic vociferantur, eadem in castris
& apud milites agant, & exercitus corrumpant, ducibusq; parêre non patian-
tur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatus, nō magistratus, non
leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam vereri mi-
litiæ. Par iam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis, cum subitò,
vnde minimè quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorem Ap-
pium in causa, & concordiam ordinum maiorem, ardoremq; ad obsidendos
pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad vrbem, vineæque tan- *Veij Romanorũ munimẽta incenderunt.*
tùm non iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius,
B quàm nocte custodiũtur, patefacta repentè porta, ingens multitudo facibus
maximè armata ignes coniecit: horæq; momento simul aggerem ac vineas,
tam longi temporis opus incendiũ hausit: multiq; ibi mortales nequicquam
opem ferentes, ferro igniq; absumpti sunt. Quod vbi Romam est nuntiatum,
mœstitiam omnibus, senatui curam metumq; iniecit, ne tum verò sustineri
nec in vrbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis velut ab se victæ Rei-
publicæ insultarent: cùm repentè, quibus cēsus equester erat, equi publici non
erant assignati, cōsilio prius inter sese habito, senatum adeunt: factaq; dicen-
di potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplis-
simis verbis gratiæ ab senatu actæ essent, famaq; ea forum atq; vrbem perua-
C sisset, subitò ad curiam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc es-
se, operamq; Reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò duce-
re velint. si Veios ducti sint, negant se inde prius, quàm capta vrbe hostium, re-
dituros esse. Tum verò iam superfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non
enim sicut equites, dato magistratibus negotio, laudari iussi: neque aut in cu-
riā vocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ cōtinebatur senatus:
sed pro se quisque ex superiore loco ad multitudinem in comitio stantem, vo-
cemanibusq; significare publicam lętitiam. beatam vrbem Romanam, & in-
uictā, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem
ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatem benignitatemq; senatus.
D certatim patribus plebiq; manare gaudio lacrymę, donec reuocatis in curiam
patribus, senatusconsultū factum est, vt tribuni militares concione aduocata
peditibus equitibusq; gratias agerēt: memorem pietatis eorum erga patriam
dicerent senatum fore. placere autem omnibus his voluntariā extra ordinem
professis militiam æra procedere: & equis certus numerus æris est assignatus. *Equites tum primùm equis suis merere cœperunt.*
Tum primùm equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exerci-
tus Veios, non amissa modò restituit opera, sed noua etiam instituit. ab vrbe
commeatus intentiore quàm antea subuehi cura, ne quid tam benemerito
exercitui ad vsum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari pote-
state habuit, C. Seruilium Halam tertiùm, Q. Seruilium, P. Virginiū, Q. Sulpi-
E tium, A. Manlium iterum, M. Sergiū iterum. His tribunis dum cura omniū in
Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium vagationibus mi- *Neglectum Anxuri præsidiũ opprimitur.*
litum. & Volscos mercatores vulgò receptando, proditis repentè portarum cu-
stodibus oppressum est. minus militū perijt, quia pręter ægros lixarum in mo-
dum omnes per agros vicinasque vrbes negotiabantur. Nec Veijs melius
gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces *Duces Romani inter se dissentiunt.*
Romani plus inter se irarum, quàm aduersus hostes animi habuerunt: & au-
ctum est bellum aduentu repentino Capenatium atque Faliscorum. Hi
duo Hetruriæ populi, quia proximi regione erant, deuictis Veijs, bello
quoque Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam cau-
sa infesti: quòd Fidenati bello se iam antea immiscuerant, per legatos vltro
citroq;

citroq; missos iureiurando inter se obligati, cum exercitibus nec opinatò ad F
Veios accessere. Fortè ea regione, qua M. Sergius tribunus militum præerat, ca-
stra adorti sunt: ingentemq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem exci-
tam sedibus magna mole adesse Romani crediderant. eadem opinio Veientes
in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur. concur
santesq;, cùm huc atq; illuc signa transferrent: nec Veientem satis cohibere
intra munitiones, nec suis munimentis arcere iam vim, ac tueri se ab exteriore
poterant hoste. vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, vt diuersæ le-
giones, aliæ aduersus Capenatem ac Faliscum, aliæ contra eruptionem oppi-
danorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus in-
festusq;. is cum pleraq; castella oppugnata, superatas munitiones, vtrinque in- G
uehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit: si opus foret auxilio, colle-
gam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinacia alterius æqua-
bat, qui ne quam opem ab inimico videretur petisse, vinci ab hoste, quàm vin
cere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremò, desertis munitio-
nibus perpauci in maiora castra, pars maxima atq; ipse Sergius Romam per-
tenderunt. vbi cum omnem culpã in collegam inclinaret, acciri Virginium
ex castris, intereà præesse legatos placuit. Acta deinde in senatu res est, certa-
tumq; inter collegas maledictis. pauci Reipublicæ, huic atq; illi, vt quosq; stu-
dium priuatim aut gratia occupauerunt, adsunt. primores patrum siue culpa,
siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset, censuere H
non expectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplò nouos tribu-
nos militum creandos esse, qui Calendis Octobribus magistratũ occiperent.
In quam sententiã cum pedibus iretur, cæteri tribuni militũ nihil contradi-
cere. at enimuerò Sergius Virginiusq;, propter quos pœnitere magistratũ eius
anni senatum apparebat: primò deprecari ignominiam, deinde intercedere se-
natusconsulto. negare sa ante Idus Decembres, solennem ineundis magistra-
tibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia
hominum secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroces re-
pentè minari tribunis militum, nisi in authoritate senatus essent, se in vincula

C. Seruilij grauis oratio ad tribunos plebis.

eos duci iussuros esse. Tum C. Seruilius Hala trib. militũ: Quod ad vos attinet, I
tribuni plebis, minasq; vestras, næ ego libenter experirer quàm non plus in his
iuris quàm in vobis animi esset. sed nefas est tendere aduersus authoritatem
senatus. proinde & vos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quære-
re, & collegę aut facient quod censet senatus: aut si pertinacius tendent, dicta-
torem extemplò dicam, qui eos abire magistratu cogat. Cùm omnium assen-
su comprobata oratio esset, gauderentq; patres, sine tribunitiæ potestatis terri-
culis inuentam esse aliam vim maiorẽ ad coercendos magistratus, victi con-

Tribuni militum abdicant se magistratu, & noui creantur.

sensu omnium, comitia tribunorum militum habuere, qui Calendis Octo-
bribus magistratum occiperent: seq; eam ante diem magistratu abdicauêre.
L. Valerio Potito quartùm, M. Furio Camillo iterum, M. Aemylio Mamerco K
tertiùm, Cn. Cornelio Cosso iterũ, C. Fabio Ambusto, L. Iulio Tullo Tribunis

Multiplici bello occupati Romani domesticis exercentur seditionibus.

militum consulari potestate, multa domi militiæq; gesta. Nam & bellũ multi-
plex fuit eodem tempore, & ad Veios, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Vol-
scis, vt Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romę simul delectu, simul tributo
conferendo laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: &
haud paruum motum duo iudicia eorum, qui paulo antè consulari potestate
fuerant, exciuere. Omniũ primum tribunis militum fuit, delectũ haberi: nec
iuniores modò conscripti, sed seniores etiã coacti nomina dare, vt vrbis custo-
diam agerent. Quantũ autem augebatur militũ numerus, tanto maiore pecu
nia in stipendium opus erat: eaq; tributo conferebatur inuitis conferentibus
qui domi

A qui domi remanebant, quia tuentibus vrbem opera quoque militari laborandum seruiendumq; Reipub. erat. Hæc per se grauia, indigniora vt viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant: ideo æra militibus constituta esse arguendo, vt plebis partē militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertiū trahi, & cōsultò malè geri, vt diutius gerant. in quatuor deinde bella vno delectu exercitus scriptos, & pueros quoq; ac senes extractos. Iam non æstatis nec hyemis discrimen esse, ne vlla quies vnquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vectigalis ad vltimum facta sit, vt cum cōfecta labore, vulneribus, postremò ætate corpora retulerint, incultaq; omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint, tributum ex affecta re familiari
B pendant: æraq; militaria velut fœnore accepta, multiplicia Reipub. reddāt. Inter delectum tributumq;, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitijs tribunorum pleb. numerus expleri nequijt. Pugnatum inde in loca vacua, vt patritij cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandę legis tribunitiæ causa effectum est, vt cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubiè patritiorum opibus. Fors ita tulit, vt eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. is quod petissent patres quidā primo incepto repulsi, tamen tribunos militū expugnasse vociferans, legem Treboniā sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragijs populi, sed imperio patritiorū, &
C eo deuolui rem, vt aut patritij, aut patritiorum assectæ habendi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatem: id fraude patritiorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere. Cùm arderent inuidia, non patres modò, sed etiā tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerū suarum in Sergiū, Virginiumq; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos absciram plebis inuidiamq; die dicta auertunt. Quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitasq; belli sit grauis: qui clade acceptaad Veios doleant: qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant: ijs publici priuatiq; doloris exequendi ius potestatemq; *Sergio, Virginioq; tribunis militū dies dicitur à tribunis plebis.*
D ex duobus noxijs capitibus datam ab se memorant. omniū nanq; malorum in Sergio Virginioq; causas esse: nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxij ambo, alter in alterum causam conferant: fugam Sergij Virginius, Sergius proditionem increpans Virginij. quorum adeò incredibilem amentiam fuisse, vt multo verisimilius sit compacto eam rem, & communi fraude patritiorum actam. Ab his & prius datum locum Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi causa: & nunc proditum exercitum: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, vt consenescat ad Veios iuuentus: nec de agris, nec de alijs commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiaque vrbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patritiorum possint. Præiudicium
E iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab Repub. remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coercitos esse: et populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplò Cal. Octobribus magistratū occiperent: quia stare diutius Respub. his manentibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudicijs confossos, prædamnatosque venire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse: satisque pœnarum dedisse, quòd duobus mensibus citius priuati facti sint: neque intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certè nihil deliquissent. illos repeterent animos Quirites: quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga

fuga trepidum, plenum vulnerum ac pauore incidentem portis exercitum F
viderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem.
Pro certo se habere, neminem in concione stare. qui illo die non caput, do-
mum, fortunasq; L. Virginij ac M. Sergij sit execratus, detestatusque. minimè
cõuenire, quibus iratos quisq; deos precatus sit in ijs sua potestate, cum liceat
& oporteat, non vti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis
esse, si occasione vlciscendi læsos arment. His orationibus incitata plebs * de-
nis millibus æris grauis reos condemnat: nequicquam Sergio Martem com-
munem belli, fortunamq; accusante: Virginio deprecante, ne infelicior domi,
quam militiæ esset. In hos versa ira populi cooptationis tribunorũ, fraudisq;
contra legem Treboniam factæ memoriam obscuram fecit. Victores tribuni G
vt præsentem mercedem iudicij plebes haberet, legem agrariam promulgant,
tributumq; cõferri prohibent: cum tot exercitibus stipendio opus esset, resq;
militia ita prosperè gererentur, vt nullo bello veniretur ad exitum rei. nanq;
Veijs castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidijsq; firmantur. Præ-
erant tribuni militum, M. Aemylius, & Q. Fabius. à M. Furio in Faliscis, & Cn.
Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ: in-
cendijsq; villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata, nec obsessa
sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquã oppugnatum, loco alto
situm, & postquam vis irrita erat, vallo fossaq; obsideri cœptum. Valerio Poti-
to Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militariũ rerum, seditio intestina ma- H
iore mole coorta, quàm bella tractabantur. & cum tributum conferri per tri-
bunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æraq; militaria
flagitaret miles, haud procul erat, quin castra quoq; vrbanæ seditionis conta-
gione turbarẽtur. Inter has iras plebis in patres, cùm tribuni plebis nunc illud
tempus esse dicerent stabiliendę libertatis, & ab Sergijs Virginijsq; ad plebeios
viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen vltra proces-
sum est, quàm vt vnus ex plebe vsurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribu-
nus militum consulari potestate crearetur. cæteri patritij creati: P. Manlius, &
P. Titinius, P. Melius, L. Furius Medullinus, L. Popilius Volscus. Ipsa plebes mi-
rabatur se tantam rem obtinuisse, non is modò qui creatus erat, vir nullis antè I
honoribus vsus, vetus tantũ senator, & ætate iam grauis. Nec satis constat, cur
primus ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alij Cn.
Cornelij fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexq; stipendiũ
equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt. alij oratio-
nem ipsum tempestiuã de concordia ordinum, patribus plebiq; gratã habuis-
se. Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime Remp.
impediebat, de tributo remiserunt. collatum obedienter missumq; ad exerci-
tum est. Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo custodijs vrbis.
Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit: adeò vt viæ clausæ, Tyberis inna-
uigabilis fuerit. Annona ex antè conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Lu- K
cinius vt cœperat haud tumultuosè magistratũ maiore gaudio plebis, quàm
indignatione patrum, ita etiam gessit: dulcedo inuasit proximis comitijs tri-
bunorum militũ plebeios creandi. vnus M. Veturius ex patritijs candidatis lo-
cum tenuit. plebeios alios tribunos militũ cõsulari potestate omnes ferè cen-
turiæ dixere, L. Titinium, P. Menenium Racilium, Cn. Genutium, L. Atilium.
tristem hyemẽ, siue ex intemperie cœli raptim mutatione in cõtrarium facta,
siue alia qua de causa grauis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit.
cuius insanabili pernicie quando nec causa nec finis inueniebatur, libri Sibyl
lini ex senatusconsulto aditi sunt. duumuiri sacris faciundis, lectisternio tunc
primùm in vrbe Romana facto, per dies octo Apollinẽ Latonamq; & Dianã,
Herculem,

Margin notes:

* Val. 10000. corõ.

Sergius & Virginius denis millibus æris grauis damnantur.

Lex agraria promulgatur, & tributũ conferri prohibetur.

Seditio intestina.

P. Licinius primus ex plebe tribunus militũ cõsulari potestate creatur.

Anxur recipitur à Romanis.

Plebeij patricijs prælati.

Aestas pestilens.

Libri Sibyllini consuluntur.

Lectisternium tunc primum Romæ factũ.

A Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quàm amplissimè tum apparari lectis poterat, stratis placauere. priuatim quoq; id sacrum celebratum est. tota vrbe patentibus ianuis, promiscuoque vsu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoque benignè ac comiter sermones habitos, iurgijs ac litibus temperatum: vinctis quoque dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem dij tulissent, vinciri. Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis. nanque eodem quo antea modo circa munimenta, cùm repentè Capenates Faliscique subsidio venissent, aduersus tres exercitus ancipiti prælio pugnatum est. ante omnia adiuuit me-
B moria damnationis Sergij & Virginij. itaque maioribus castris, vnde antea cessatum fuerat, breui spatio circumductæ copiæ, Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggrediuntur. Inde pugna cœpta, & Faliscis intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportunè facta auertit. repulsos deinde insecuti victores, ingentem ediderunt cædem. Nec ita multò post iam palantes, veluti fortè oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere. & Veientium refugientes in vrbem, multi ante portas cæsi, dum præ metu, ne simul Romanus irrumperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere. Hæc eo anno acta. Et iam comitia tribunorum militum aderant, quorum propè maior patribus quàm belli cura erat: quippe non com-
C municatum modò cum plebe, sed propè amissum cernentibus summum imperium: itaque clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore: nihilominus ipsi perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modò, sed deos etiam excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam hyemem, prodigijsq; diuinis similem coortam, proximo non prodigia, sed iam euentus, pestilentiam agris vrbique illatam, haud dubia ira deûm, quos pestis eius arcendæ causa placandos esse, in libris Fatalibus inuentum sit. comitijs, auspicatò quæ fierent, indignum dijs visum honores vulgari, discriminaque gentium confundi. Præterquam maiestate pe-
D tentium, religione etiam attoniti homines, patritios omnes, partem magnam honoratissimum quenq;, tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum quintùm, M. Valerium Maximum, M. Furium Camillum tertiùm, L. Furium Medullinum tertiùm. Q. Seruilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. duo summi imperatores, Potitus à Valerijs, Camillus à Capena prædas ingentes egêre, nulla incolumi relicta re, cui ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim *Prodigia.* multa nuntiata, quorum pleraque, & quia singuli authores erant, parum credita spretaq;: & quia hostibus Hetruscis, per quos ea procurarent, aruspices nõ
E erant. In vnum omnium curæ versæ sunt, quod lacus in Albano nemore sine vllis cœlestibus aquis, causáue qua alia, quæ rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam creuit. Quidnam eo dij portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores ad Delphicum oraculum: sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter cauillantes in stationibus ac custodijs milites Romanos Hetruscosque, vaticinantis in modum cecinit, priusquam ex *Senioris cuiusdam Veientis vaticiniũ.* lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veijs Romanum. quod primò velut temerè iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptum est, donec vnus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum (iam per longinquitatem belli cõmercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano iaceret: postquam audiuit aruspicem esse, vir

haud intacti religione animi, causatus de priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. cumq; progressi ambo à suis longius essent inermes, sine vllo metu, prævalens iuuenis Romanus senem infirmū in conspectu omnium raptum, nequicquā tumultuantibus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cùm perductus ad imperatorem, inde Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset: respondit, profectò iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent, vt excidium patriæ fatale proderet, itaque quę tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec vt indicta sint, reuocare posse: & tacendo forsitan quę dij immortales vulgari velint, haud minus quam celanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina Hetrusca traditum esse, vt quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus ritè emisisset, victoriam de Veientibus dari: antequam id fiat, deos mœnia Veientium deserturos non esse. Exequebatur inde quæ solennis deriuatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidum super tanta re patres rati, decreuere legatos, sortesq; oraculi Pythici expectandas. Priusquā à Delphis oratores redirent, Albaniue prodigij piacula inuenirentur, noui tribuni militum consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartùm, L. Sergius Fidenas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius, magistratum inierunt. Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti. quia multis simul bellis, Volscorum ad Anxur, vbi præsidium obsidebatur: Aequorum ad Lauicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant. ad hoc Veienti quoque, & Falisco, & Capenati bello occupatos videbant Romanos: nec intra muros quietiora negotia esse certaminibus patrum ac plebis, inter hæc locum iniuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eam iniuriam Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eoq; parum valido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quàm cura populationis Tarquiniensium fuit. eò nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius, & L. Iulius non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed propè voluntariorum quos adhortando incitauerant, coacta manu per agrum Cæretem obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus, grauesq; præda Tarquinienses oppressère. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorum spolijs, Romam reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraq; hostium ipsorū) sub hasta veniere. quodq; inde redactū, militibus est diuisum. Cætera bella, maximeq; Veiens, incerti exitus erant. Iamq; Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cùm legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi afferentes congruentem responso captiui vatis. Romane, aquam Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissipatamq; riuis extingues. tum tu insiste audax hostium muris, memor quam per tot annos obsides vrbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, fatis victoriam datam. bello perfecto donum amplum victor ad mea templa portato: sacraq; patria, quorum omissa cura est, instaurata, vt assolet, facito. Ingens inde haberi captiuus vates cœptus, cumq; adhibere tribuni militum Cornelius, Posthumiusq; ad prodigij Albani procurationem, ac deos ritè placādos cœpere. inuentumq; tandem est, vbi neglectas cæremonias, intermissūmue solenne dij arguerent, nihil profectò aliud esse, quàm magistratus vitio creatos, Latinas, sacrumq; in Albano monte non ritè concepisse. vnam expiationem eorum esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea

Tarquinienses agrum Romanū depopulantur.

Tarquinienses opprimuntur.

Responsum Delphicū.

A tur. Ea ita facta sunt ex senatusconsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas. M. Furius Camillus. nunquam desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conuenisset prius, vt maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, concilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibusq; Capenatibus ac Faliscis, vt Veios communi animo consilioq; omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent, respõsum est: antea se id Veientibus negasse, quia vnde consilium non petissent super tanta re, auxilium petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maximè in ea parte Hetruriæ gentem insitatam, nouos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bel- *Interreges tres creantur.* *Galli noui accolæ Hetruriæ.*
B lum pro certo sit. sanguini tamen nominiq;, & præsentibus periculis consanguineorum id dari, vt si qui iuuentutis suæ voluntarij ad id bellum eant, non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerum, fama Romæ erat. eoq; mitescere discordiæ intestinæ metu communi, vt fit, cœptæ. Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterum iam tum exactæ ætatis, omnesq; deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium: qui priusquam renuntiarentur, iure vocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita verba fecit: Omen concordiæ Quirites, rei maximè in hoc tem- *P. Licinij Calui oratio.*
C pus vtili, memoria nostri magistratus vos his comitijs petere in sequentem annum video: si & collegas eosdem reficitis, etiã vsu meliores factos, me iam non eundem, sed vmbram nomenq; P. Licinij relictum videtis. vires corporis affectæ, sensus oculorum atq; aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atque imaginem eius, quem vos antea tribunum militum ex plebe primùm fecistis, hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me Reipub. do dicoq;: vosque quæso Quirites delatum mihi vltrò honorem huic petenti, meisq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiusq; eius P. Licinius Tr. mil. cõsulari potestate, cum ijs quos suprà scripsimus, declaratus. Titinius Ge-
D nutiusq; Tr. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatesq;, dum bellũ maiore animo gerunt, quàm cõsilio, præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatẽ luens, ante signa inter primores cecidit. Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quàm cladis acceptum. quæ propè in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris nõ Romæ modò, quò multiplex fama peruenerat, sed in castris quoq; fuit ad Veios. ægrè ibi miles retentus à fuga est, cùm peruasisset castra rumor, ducibus exercituq; cęso victorem Capenatẽ ac Faliscum, Hetruriæq; omnẽ iuuentutẽ haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam *Duces Romani præcipitauere se in insidias.*
E partem hostium tendere ad vrbem agmine infesto crediderant: cõcursumq; in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factæ: precibusq; ab dijs petitum, vt exitium ab vrbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiosq; eum auerterent terrorem, si sacra renouata ritè, si procurata prodigia essent. Iam ludi Latinæque instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros, Veiosq; fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius vrbis seruandæq; patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repentè mutauerat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia vrbis videri. Omnium primùm in eos qui à Veijs in illo pauore fugerant, more militari animaduertit, efficitque ne hostis *M. Furius Camillus dictator creatur.*

maximè timendus militi esset. deinde indicto delectu in diem certam, ipse F
interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit: inde Romam
ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detrectante militiam. pere-
grina etiam iuuentus, Latini Hernicique operam suam pollicentes ad id bel-
lum venere. quibus cùm gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus
ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatusconsulto vouit Veijs captis se
Aedes sacra Matutæ. factúrum: ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, iam antè ab re-
ge Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab vrbe expectatione
hominum maiore quàm spe, in agro primùm Nepesino cum Faliscis & Ca-
penatibus signa confert. omnia ibi summa ratione consilioque acta, fortu-
na etiam, vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoque G
Falisci & Capenates vincuntur. exuit: ingentique præda est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem reda-
cta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, den-
sioraque castella facta: & à procursationibus, quæ multæ temerè inter mu-
rum ac vallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites tra-
ducti. operum fuit omnium longè maximum ac laboriosissimum, cunicu-
lus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub ter-
ra continuus labor eosdem conficeret: in partes sex munitorum numerum
diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam
antè omissum, quàm in arcem viam facerent. Dictator, cùm iam in mani-
bus videret victoriam esse: vrbem opulentissimam capi: tantumque prædæ H
fore, quantum non omnibus in vnum collatis antè bellis fuisset, ne quam
inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud pa-
tres ex prodiga largitione caperet: literas ad senatum misit. Deúm immorta-
lium benignitate, suis consilijs, & patientia militum Veios iam fore in pote-
state populi Romani. quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum di-
De Veiorũ prædæ diuidendæ variæ in senatu sententiæ. stinebant sententiæ, vna senis P. Licinij, quē primùm dixisse à filio interroga-
tum ferunt, edici palàm placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in
castra Veios iret: altera Ap. Claudij, qui largitionem nouam, prodigam, in-
æqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hosti-
bus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, author erat stipendij ex ea pecu- I
nia militi numerandi: vt eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni
societatem sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones
manus otiosorum vrbanorum prærepturas fortium bellatorum præmia es-
se: cùm ita fermè eueniat, vt qui segnior sit prædator: vt fortissimus quisque la-
boris periculique præcipuam petere partem soleat. Licinius contrà suspe-
ctam & inuisam semper eam pecuniam fore aiebat: causasque criminum
ad plebem, seditionumque inde, ac legum nouarum præbituram. satius igitur
esse, reconciliari eo dono plebis animos: exhaustis atque exinanitis tribu-
to tot annorum succurri: & sentire prædæ fructum ex eo bello, in quo pro-
pè consenuerint. gratius id fore, lætiusque, quod quisque sua manu ex hoste K
captum domum retulerit, quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum
dictatorem fugere inuidiam ex eo criminaque, eò delegasse ad senatum:
senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi, ac pati habere,
quod cuique fors belli dederit. Hæc tutior visa sententia est, quæ popularem
senatum faceret. Edictum itaque est, ad prædam Veientem quibus videre-
tur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. ingens profecta multitudo re-
pleuit castra. Tum dictator auspicatò egressus, cùm edixisset vt arma milites
Camilli dictatoris preces. caperent: Tuo ductu, inquit, Pythice Apollo, tuoque numine instinctus
pergo ad delendam vrbem Veios: tibique hinc decimam partem prædæ vo-
ueo. te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor: vt nos victores in
nostram,

A nostram, tuamq; mox futuram vrbem sequare: vbi te dignum amplitudine tua templum accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis vrbem aggreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ vocatos deos, alios votis ex vrbe sua euocatos hostium templa nouasque sedes spectare, seque vltimum illum diem agere, nihil minus timentes, quàm subrutis cuniculo mœnibus, arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt, mirantes quidnam id esset, quòd cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis mouisset, tum velut repentino icti furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic lo-
B co fabula: immolante rege Veientium, vocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si quæ similia veri sint: pro veris accipiantur, satis habeam. hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, quàm ad fidem, neq; affirmare, neq; refellere operæpretiũ est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Iunonis, quæ in Veientana arce erat,

Fabula.

Rebus antiquis quatenus fides habendum.

Veiorũ expugnatio.

C

D

armatos repentè edidit. & pars auersos in muris inuadunt hostes: pars claustra portarum reuellunt: pars, cùm ex tectis saxa tegulæq; à mulieribus ac seruitijs iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia varijs terrentium ac pauentium vocibus: misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. Momento
E temporis deiectis ex muro vndiq; armatis, patefactisq; portis, cùm alij agmine irruerent, alij desertos scanderent muros, vrbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. Deinde multa iam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere iubet, vt ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ cùm ante oculos eius aliquantum spe atq; opinione maior, maiorisq; pretij rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum tollens precatus esse, vt si cui deorum hominumq; nimia sua fortuna, populiq; Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quàm minimo suo priuato incommodo, publicoq; Romani populi liceret, conuertentem se inter hanc venerationem, traditur memoriæ, prolapsum cecidisse: idq; omen pertinuisse postea euẽtu rem coniectantibus

Camilli dictatoris preces.

visum ad damnationem ipsius Camilli: captæ deinde vrbis Romanæ, quod F
post paucos accidit annos, cladem. Atq; ille dies cæde hostium, ac direptione
vrbis opulentissimæ est consumptus. Postero die libera corpora dictator sub
corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis.
& quod retulere secum prædæ, nec duci, qui ad senatum, malignitatis autho-
res quęrendo, rem arbitrij sui reiecisset: nec senatui, sed Liciniæ familię, ex qua
filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ author fuisset: acce-
ptum referebant. Cùm iam humanæ opes asportatæ egestæq; à Veijs essent,
amoliri tum deûm dona ipsosque deos, sed colentium magis, quàm rapien-
tium modo, cœpere. nanq; delecti ex omni exercitu iuuenes, purè lotis cor-
poribus, candida veste, quibus deportanda Romam regina Iuno assignata G
erat, venerabundi templum inire, primò religiosè admouentes manus: quod
id signum more Hetrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset soli-
tus. deinde cùm quidã seu spiritu diuino tactus, seu iuuenili ioco, Visne Romã
ire Iuno? annuisse cæteri Deam conclamauerunt. inde fabulæ adiectum est,
vocem quoq; dicentis, Velle, auditam. motam certè sede sua parui molimen-
ti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem ac facilem translatu fuisse:
integramq; in Auentinum æternam sedem suam, quò vota Romani dictato-
ris vocauerant, perlatam. vbi templum ei postea idem, qui vouerat, Camil-
lus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, vrbis opulentissimæ Hetrusci nomi-
nis, magnitudinem suam vel vltima clade indicantis: quòd decem æstates H
hyemesque continuas circumsessa, cùm plus aliquanto cladium intulisset
quàm accepisset, postremò iam fato quoq; vrgente, operibus tamen, non vi
expugnata est. Romam vt nuntiatum est Veios captos: quanquam & prodi-
gia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ: & quantum
humanis adiuuari consilijs poterat res, ducem M. Furium maximum im-
peratorum omnium legerant: tamen quia tot annis variè ibi bellatum erat,
multæque clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit. &
priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum
gratias dijs agentium erant. senatus in quatriduum, quot dierum nullo antè
bello, supplicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus ordi- I
nibus obuiam effusis celebratior, quàm vllius vnquam antea fuit: trium-
phusq; omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum ex-
cessit. maximè conspectus ipse est, curru equis albis iuncto vrbem inuectus:
parumq; id non ciuile modò, sed humanum etiam visum. Iouis Solisq; equis
æquiparatum dictatorem in religionẽ etiam trahebant. triumphusq; ob eam
vnam maximè rem clarior quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templũ in
Auentino locauit, dedicauitq; Matutæ matri. atq; his diuinis humanisq; re-
bus gestis, dictatura se abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui
se decimam vouisse prædæ partem cùm diceret Camillus, pontifices soluen-
dum religione populum censerent: haud facilè inibatur ratio iubendi referre K
prædam populum, vt ex ea pars debita in sacrum secerneretur. tandem eò,
quod leuissimum videbatur, decursum est, vt qui se domumq; religione ex-
oluere vellet, cùm sibimetipse prædam æstimasset suam, decimæ pretiũ partis
in publicum deferret: vt ex eo donum aureum dignum amplitudine templi,
ac numine dei ex dignitate populi Romani fieret. ea quoq; collatio plebis ani
mos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volscis & Aequis ve-
nerunt, impetrataq; pax, magis vt fessa tam diutino bello acquiesceret ciuitas,
quàm quòd digni peterent. Veijs captis, sex tribunos militum consulari pote-
state insequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum & Scipionem, M.
Valerium Maximum iterum, C. Fabium Ambustum iterum, L. Furium
Medulli-

Quanta religione Iuno Veijs Romam deportata sit.

Supplicationes in quatriduum decernuntur.

Camilli triumphus clarior quàm gratior.

Volsci & Aequi pacem impetrant.

A Medullinum quintùm, Q. Seruilium tertiùm. Cornelijs Faliscum bellum, Valerio ac Seruilio Capenas sorte euenit. ab ijs non vrbes vi aut operibus tentatæ, sed ager est depopulatus: prædæque rerum agrestium actæ: nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cuius leniendę causa coloniam in Volscos, quò tria millia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant. triumuiriq; ad id creati terna iugera, & septunces viritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta: quia spei maioris auertendæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volscos? cùm pulcherrima vrbs Veij agerq; Veientanus in conspectu
B sit, vberior ampliorq; Romano agro? vrbem quoque vrbi Romæ vel situ, vel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum præponebant. quin illa quoq; actio mouebatur, quę post captam vtiq; Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterum partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios: duasq; vrbes communes Reipublicæ incoli à Romano populo posse. Aduersus quæ cùm optimates ita tenderent, vt morituros se citius dicerent in cõspectu populi Romani, quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in vna vrbe tantum dissensionum esse, quid in duabus vrbibus fore? victámne vt quisquã victrici patriæ præferret? sineretq; maiorem fortunam captis esse Veijs, quàm incolumibus fuerit? postremò se
C relinqui à ciuibus in patria posse: vt relinquant patriam atque ciues, nullam vim vnquam subacturum: & T. Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei filio, parente & authore vrbis Romæ. Hæc cũ fœdis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quàm quòd vbi rixæ cõmittendæ causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbæ offerentes se, peti, feriri, atq; occidi iubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honoribus violandis dum abstinebatur, & ad reliquos similes conatus verecundia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur. haud mirum id qui-
D dem esse: furere ciuitatem, quæ damnata voti omnium rerum potiorem curam, quàm religione se exoluendi, habeat. nihil de collatione dicere stipis verius, quàm decimæ: quando ea se quisq; priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuerò illud se tacere, suam conscientiam non pati: quòd ex ea tantùm præda, quæ rerum mouentium sit, decima designetur: vrbis, atq; agri capti, quæ & ipsa voto contineatur, mentionem nullam fieri. Cùm ea disceptatio anceps senatui visa, delegata ad pontifices esset, adhibito Camillo, visum collegio, quod eius ante conceptum votum Veientium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationem vrbs agerque venit: pecunia ex ærario prompta, &
E tribunis militum consularibus vt aurum ex ea coëmerent, negotium datum. cuius cum copia non esset, matronæ cœtibus ad eam rem cõsultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum, aurũ & omnia ornamenta sua in ærariũ detulerunt. Grata ea res, vt quæ maximè senatui vnquam fuit: honoremq; ob eam munificentiam ferunt matronis habitum: vt pilento ad sacra ludosq;, carpentis festo profestoq; vterentur. Pondere ab singulis auri accepto, *ęstimatoq;, vt pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit: quę donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionẽ tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. cum prędam Veientanam publicando sacrandoq; ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpãt: præsentium, cum se vltro iratis

Capenates bello subacti pacem petunt.

Seditio in Vrbe.

Mira religionis obseruatio.

Matronarum religio & liberalitas.

Matronis honos decernitur.

* Plutarch. in Camill. scribit 8. talenta fuisse, quæ valent 4800. cor.

Seditio in Vrbe integratur.

offerrent, verecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno viderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt. & patres hoc idem de intercessoribus legis annisi. ita tribuni plebis magna ex parte ijdē refecti. Comitijs tribunorum militum patres summa ope euicerunt, vt M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed rogationi tribunitiæ aduersarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextùm, C. Aemylius, L. Valerius Publicola, Sp. Posthumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mo-

Camillo in Faliscos bellum mandatur.

uerunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur: differendo deinde elanguit res. & Camillo, quem aduersarium maximè metuerant, gloria in Faliscis creuit. Nam cum primò mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum, atque incendijs villarū coëgit eos egredi vrbe, sed timor longius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppido castra locant: nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quàm difficultate aditus, asperis confragosisque circa, & partim arctis, partim arduis vijs. Cæterùm Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit, fugatq́;, tantumq́;, inde pauoris Fali-

Faliscorum castra expugnantur.

scis iniectum est, vt effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, vrbem peterent. multi cæsi vulneratique, priusquam pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta cum magna militum ira. sed seueritate imperij victi, eandem virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde

Faliscorum vrbs obsidetur.

vrbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes præliaque parua fieri: & teri tempus, neutrò inclinata spe: cùm frumentum, copiæque aliæ ex antè conuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeterent. videbaturque æquè diuturnus futurus labor ac Veijs fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen & maturam victoriam dedisset. Mos erat Faliscis, eodem magi-

Magistri cuiusdam puerorum scelestum consilium.

stro liberorum & comite vti: simulque plures pueri, quod hodie quoque in

Græcia manet, vnius curæ demandabantur. principum liberos, sicut ferè fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is cùm in pace instituisset pueros ante

A ante vrbem luſus exercendique cauſa producere: nihil eo more per belli tempus intermiſſo, dum modò breuioribus modò longioribus ſpatijs trahendo eos à porta luſu, ſermonibusque variatis longius ſolito, vbi res dedit, progreſſus inter ſtationes eos hoſtium, caſtraque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit. ibi ſceleſto facinori ſceleſtiorem ſermonẽ addidit: Falerios ſe in manus Romanis tradidiſſe: quando eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum ſint, in poteſtatẽ dediderit. Quæ vbi Camillus audiuit, Non ad ſimilem, inquit, tui nec populum, nec imperatorem ſceleſtus ipſe cum ſceleſto munere veniſti. nobis cum Faliſcis, quæ pacto fit humano, ſocietas non eſt: quam ingenerauit natura, vtriſq; eſt eritq;. ſunt & belli, ſicut pacis iura: iuſteq; B ea nõ minus quàm fortiter didicimus gerere. arma habemus non aduerſum eam ætatem, cui etiam captis vrbibus parcitur: ſed aduerſus armatos, & ipſos, qui nec læſi, nec laceſſiti à nobis, caſtra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quantũ in te fuit, nouo ſcelere viciſti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, ſicut Veios vincam. Denudatum deinde eum manibus poſt tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit, virgasque eis, quibus proditorem agerent in vrbem verberantes, dedit. Ad quod ſpectaculum concurſu populi primùm facto, deinde à magiſtratibus de re noua vocato ſenatu, tanta mutatio animis eſt iniecta, vt qui modò efferati odio iraque Veientium exitum, penè quàm Capenatium pacem mallent, apud eos pacem vniuerſa poC ſceret ciuitas. fides Romana, iuſtitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: conſenſuque omnium legati ad Camillum in caſtra, atque inde permiſſu Camilli Romã ad ſenatum, qui dederent Falerios, proficiſcuntur. introducti ad ſenatum ita locuti traduntur: Patres conſcripti, victoria, cui nec deus, nec ho-

Camilli iuſtitia.

Faliſcorũ legatorum oratio in ſenatu habita, in qua ſe populo Romano dedunt.

D

E

mo quiſquã inuideat, victi à vobis & imperatore veſtro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius eſt, melius nos ſub imperio veſtro, quàm legibus noſtris victuros. Euentu huius belli duo ſalutaria exẽpla prodita humano gẽnere ſunt. vos fidẽ in bello, quàm præſentẽ victoriam maluiſtis: nos fide prouocati, victoriam vltrò detulimus: ſub ditione veſtra ſumus. mittite qui arma, qui obſides, qui vrbem patentibus portis accipiant: nec vos fidei noſtrę, nec nos imperij veſtri pœnitebit. Camillo & ab hoſtibus, & à ciuibus gratiæ actæ, Faliſcis in ſtipendium militum eius anni, vt populus Romanus tributo

buto vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romã reductus. Camil- F
lus meliore multò laude, quàm cùm triumphantem albi per vrbem vexerant
equi, insignis iustitia fideq; hostibus victis cùm in vrbem redisset, tacitè eius
verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liberaretur: crateramque

Legati Delphos missi & à Liparensibus capti, religionis ergò liberantur.

auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius,
A. Manlius missi longa vna naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparen-
sium excepti deuehuntur Liparas. mos erat ciuitatis, velut publico latrocinio
partam prædam diuidere. Fortè eo anno in summo magistratu erat Timasi-
theus quidam Romanis vir similior, quàm suis, qui legatorum nomen, do-
numque & deum cui mitteretur, & doni causam veritus ipse, multitudinem
quoque, quæ semper fermè regenti est similis, religionis iustæ impleuit: addu- G
ctosque in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam nauium Del-
phos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatus-

In Aequis variè bellatum.
Romani fugantur ab Aequis.

consulto est factum: donaque publicè data. Eodem anno in Aequis variè bel
latum: adeò vt in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, vi-
ctíne essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemylius,
Spurius Posthumius. primò rem communiter gesserunt: fusis inde acie ho-
stibus, Aemylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines
vastare. ibi eum in composito agmine negligentius ab re benè gesta euntem
adorti Aequi, terrore iniecto in proximos compulere tumulos: pauorq; inde
Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tu- H
tum receptis, cum concione aduocata terrorem increparet, ac fugam: fusos
esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste: cōclamat vniuersus exercitus, meri-
tò se ea audire. & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse,
neque diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes vt confestim inde ad
castra hostium duceret (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recu-
sabant, ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos corpora curare, para-
tosque esse quarta vigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Ro-
manorum vt ab ea via, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obuij: præ-
liumque ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incer-
tius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, cum castra Ro- I
mana crederent oppugnari, tantum iniecit pauoris, vt nequicquam retinente
atque obsecrante Aemylio, Thusculum palati fugerent. inde fama Romam
perlata est, Posthumium, exercitumque occisum. Qui vbi prima lux metum

Aequi funduntur.

insidiarum effusè sequentibus sustulit: cùm perequitasset aciem promissa re-
petens, tantum iniecit ardoris, vt non vltrà sustinuerint impetum Aequi. cæ-
des inde fugientium, qualis vbi ira magis quàm virtute res geritur, ad perni-
ciem hostium facta est. tristemq; ab Thusculo nuntium nequicquam exter-
rita ciuitate literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: victoriam populi Roma-
ni esse: Aequorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia
nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, K
& patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitijs plebs va-
luit. quem dolorem vlti patres sunt, senatusconsulto facto vt consules, inui-
sus plebi magistratus, crearentur. annum post quintum decimum creati con-

Hoc anno imperium rediјt ad consules.

sules L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni
ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam le-
gem tribunis plebis, nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus, om-
niq; ciuitate in vnam eam curam conuersa, Vitelliam coloniam Romanam
in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia no-
cte proditione oppidum captū, liberam per auersa vrbis fugam dederat, Ro-
mam perfugêre. L. Lucretio cōsuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profe-
ctus,

A ctus, acie hostes vicit: victorq; Romam ad maius aliquanto certamen redijt. dies dicta erat tribunis plebis biennij superioris A. Virginio, & Q. Pomponio: quos defendi patrum consensu, ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ vllo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quòd gratificantes patribus rogationi tribunitiæ intercessissent. vicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxij denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægrè passi patres. Camillus palàm sceleris plebem arguere: quæ iam in suos versa non intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse: intercessione sublata, tribunitiam potestatem euertisse. Nam quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus pa-B tres laturos, falli eos. si tribunitia vis tribunitio auxilio repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse. consulesque increpabat, quòd fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus authoritatem secuti essent. Hæc propalàm concionabundus indies magis augebat iras hominum. senatum verò incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderẽt in forum, cùm dies ferẽdæ legis venisset, quàm vt qui meminissent sibi pro aris, focisq;, & deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat: si suæ glorię sibi inter dimicationẽ patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse, vrbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monimento gloriæ suę: & ante oculos habere vrbem latam in triumpho suo: C insistere omnes vestigijs laudum suarum. sed nefas ducere desertam ac relictam ab dijs immortalibus incoli vrbẽ: & in captiuo solo habitare populum Romanum: & victrice patria victam mutari. His adhortationibus principes, concitati patres, senes iuuenesq;, cùm ferretur lex, agmine facto in forum venerunt: dissipatique per tribus, suos quisque tribules prehensantes orare cum lachrymis cepere, ne eam patriam, pro qua fortissimè felicissimeque ipsi ac patres eorũ dimicassent, desererent: Capitolium, ædem Vestæ, cætera circa templa deorum ostentantes: ne exulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio, ac dijs penatibus, in hostium vrbem agerent: eoque rem adducerent, vt melius fuerit nõ capi Veios, ne Roma desereretur. Quia nõ vi agebant, sed D precibus, & inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maximè fuit: & legem vnam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt. adeoq; ea victoria læta patribus fuit, vt postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, vt agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec patribus familiæ tantùm, sed vt omnium in domo liberorũ capitum ratio haberetur: vellentque in eam spem liberos tollere. Eo munere delinita plebe nihil certatum est, quo minus consularia comitia haberentur. creati cõsules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator vouerat Veienti bello. eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodemq; bello vota dedicatur: E celebratamq; dedicationem ingenti matronarũ studio tradunt. Bellũ haud memorabile in Algido cum Aequis gestũ est, fusis hostibus prius penè quàm manus cõsererent. Valerio, quòd perseuerantior cędẽdis hostibus in fuga fuit, triumphus: Manlio, vt ouans ingrederetur vrbẽ, decretum est. Eodẽ anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortũ: quò propter famem, pestilentiamq; in agro Romano ex siccitate caloribusq; nimijs ortam, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis superbia elati vltro agros Romanos incursauere. bellum inde duobus populis indictum. C. Iulius censor decessit: in eius locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit: quia eo lustro Roma est capta: nec deinde vnquam in demortui locum censor sufficitur: cõsulibusq; morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspi-

Patres prehensant plebem.

Patrũ precibus plebs flectitur.

Ager Veientanus plebi diuiditur.

Ludi magni fiunt.

ri auſpicia. itaq; cùm ex ſenatuſconſulto conſules magiſtratu ſe abdicaſſent, F
Tribuni militum conſulari poteſtate creantur.
interrex creatur M. Furius Camillus: qui P. Cornelium Scipionem, is deinde
L. Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati ſex tribuni militum
conſulari poteſtate: vt etiamſi cui eorum incommoda valetudo fuiſſet, copia
magiſtratuum Reipublicæ eſſet. Calendis Quintilibus magiſtratum occœ-
pere L. Lucretius, Seruius Sulpitius, M. Aemylius, L. Furius Medullinus ſepti-
mùm, Agrippa Furius, C. Aemylius iterum. Ex his L. Lucretio, & C. Aemylio
Volſinienſes prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio, & Seruio Sulpitio.
Prius cum Volſinienſibus pugnatum eſt, bellũ numero hoſtium ingens, cer-
tamine haud ſanè aſperum fuit. fuſa concurſu primo acies in fugam, millia
octo armatorum ab equitibus intercluſa, poſitis armis, in deditionem vene- G
runt. Eius belli fama effecit, ne ſe pugnæ committerent Salpinates: mœnibus
armati ſe tutabantur. Romani prædas paſſim & ex Salpinati agro, & ex Volſi-
nienſi, nullo eam vim arcente, egerunt: donec Volſinienſibus feſſis bello, ea
conditione, vt res populo Romano redderent, ſtipendiumq́; eius anni exerci-
Volſinienſibus induciæ in annos 20. datæ.
tui præſtarẽt, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæditius de ple-
be nuntiauit tribunis, ſe in Noua via, vbi nunc ſacellum eſt, ſupra ædem Veſtæ
Vox humana clarior noctis ſilentio auditur.
vocem noctis ſilentio audiſſe clariorem humana, quæ magiſtratibus dici iu-
beret, Gallos aduentare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem ſpretum: &
quòd longinqua, eoq; ignotior gens erat. Neque deorum modò monita in-
gruente fato ſpreta: ſed humanã quoq; opem, quæ vna erat, M. Furium ab vr- H
be amouêre. qui die dicta ab L. Apuleio tribuno plebis, propter prædã Veien-
tanam, filio quoq; adoleſcente per idem tempus orbatus, cum accitis domũ
tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos
eorũ, reſponſum tuliſſet, ſe collaturos quanti damnatus eſſet, abſoluere eum
M. Furius in exilium abit.
nõ poſſe: in exilium abijt: precatus ab dijs immortalibus, ſi innoxio ſibi ea in-
iuria fieret, primo quoq; tempore deſiderium ſui ciuitati ingratæ facerent. ab-
ſens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulſo ciue, quo manente,
ſi quicquam humanorũ certi eſt, capi Roma non potuerat: aduentante fatali
vrbis clade, legati ab Cluſinis veniunt, auxiliũ aduerſus Gallos petentes. Eam
gentem traditur fama dulcedine frugum, maximeq; vini noua tum volupta- I
Galli cur Alpes transierint.
te captam, Alpes tranſiſſe: agrosq́; ab Hetruſcis antè cultos poſſediſſe: & inue-
xiſſe in Galliam vinum illiciendæ gentis cauſa Aruntem Cluſinũ, ira corruptę
vxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipſe præpotente iuuene, & à quo ex-
peti pœnæ, niſi externa vis quæſita eſſet, nequirent. hunc tranſeuntibus Alpes
ducem, authoremq́; Cluſium oppugnandi fuiſſe. Equidem haud abnuerim,
Cluſium Gallos ab Arunte, ſeu quo alio Cluſino adductos: ſed eos qui oppu-
gnauerint Cluſium, non fuiſſe qui primi Alpes tranſierint, ſatis conſtat. du-
centis quippe annis antè, quàm Cluſium oppugnarent, vrbemq; Romam ca-
perent, in Italiam Galli tranſcenderunt: nec cum his primùm Hetruſcorũ, ſed
multò antè cum ijs, qui inter Apenninum Alpesq́; incolebant, ſæpe exercitus K
Gallici pugnauere. Thuſcorum ante Romanum imperium latè terra mariq́;
Vnde nomina ſupero & infero mari ſint indita.
opes patuere. mari ſupero inferoq́;, quibus Italia inſulæ modo cingitur, quan-
tum potuerint, nomina ſunt argumento, quòd alterum Thuſcum commu-
ni vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare ab Adria Thuſcorum colonia
vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atq; Adriaticum vocant.
Ii in vtrunque mare vergenteis incoluere vrbibus duodenis terras, prius cis A-
pennium, ad inferũ mare: poſtea trans Apenninum totidem, quot capita ori-
ginis erant, colonijs miſſis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Veneto-
rum angulo, qui ſinum circumcolunt maris, vſque ad Alpes tenuere. Alpinis
Rheti.
quoq; ea gentibus haud dubiè origo eſt, maximè Rhetis: quos loca ipſa effe-
rarunt,

A rarunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorũ hæc accepimus: Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperij fuit. ij regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaq; cùm sua tum publica præpollens: quòd in imperio eius Gallia adeò frugum hominumque fertilis fuit, vt abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse iam exonerare prægrauante turba regnũ cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dij dedissent augurijs sedes, ostendit. quantum ipsi vellent numerum hominum, excirent, ne qua gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati

De transitu Gallorũ in Italiam.

B Hercinij saltus. Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam viam dij dabant. Is, quod eis ex populis abundabat, Bituriges, Auernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitumque copijs, in Tricastinos venit. Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles visas, haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cùm velut septos montiũ altitudo teneret Gallos, circunspectarentq; quánam per iuncta cœlo iuga in alium orbem terrarũ transirent, religio etiam tenuit, quòd allatum est, aduenas quærentes agrum ab Salyum genti oppugnari: Massilienses erant hi, nauibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, vt

C quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltusq; Iuliæ Alpis transcenderunt: fusique acie Thuscis, haud procul Ticino flumine, cùm, in quo consederant, agrum Insubriũ appellari audissent, cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere vrbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cùm transcendisset Alpes, vbi nunc Brixia ac Verona vrbes sunt, locos tenuere Libui, cõsidunt. post hos Salluuij, qui prope antiquam gentem Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde Boij, Lingonesque transgressi, cùm iam inter Padum atque Alpes omnia

Mediolanũ quo tempore conditum.

D tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiam Vmbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarum ab Vfente flumine vsq; ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium, Romamque inde venisse comperio: id parum certum est, solámne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorũ populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cùm multitudinem, tum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirentque sæpe ab ijs cis Padum, vltraq;, legiones Hetruscorum fusas: quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitię'ue erat, nisi quòd Veientes consanguineos aduersus populũ Romanũ non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterẽt, mi-

E sere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabij Ambusti filij missi, qui senatus, populique Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani, atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum amoueri, si posset: & Gallos nouam gentem pace potius cognosci, quam armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisque magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum: Etsi nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferãt, aspernari, si Gallis egentibus agro,

Legati mittuntur à Romanis ad Gallos.

quem latius possideant quàm colant Clusini, partem finium concedant: ali- F
ter pacem impetrari non posse. & responsum coram Romanis se accipere vel-
le: & si negetur ager, coram iisdẽ Romanis dimicaturos, vt nuntiare domum
possint quantũ Galli virtute cæteros mortales præstarent. Quódnam id ius es-
set, agrum à possessoribus petere, aut minari arma, Romanis quærentibus, ec-
In armis ius ferri. quid in Hetruria rei Gallis esset? cùm illi se in armis ius ferre, & omnia fortium
virorum esse ferociter dicerent, accensis vtrinque animis ad arma discurritur,
& prælium conseritur. ibi, iam vrgentibus Romanam vrbem fatis, legati con-
tra ius gentium arma capiunt. nec id clam esse potuit, cùm ante signa Hetru-
scorum tres nobilissimi fortissimique Romanæ iuuentutis pugnarent. tan-
Q. Fabius Legatus ducem Gallorum hasta occidit. tum eminebat peregrina virtus. quinetiam Q. Fabius euectus extra aciem G
equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem, per
latus transfixum, hasta occidit. spoliaque eius legentem Galli agnouere, perq;
totam aciem Romanum legatum esse, signum datum est. Omissa inde in
Clusinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant, qui extemplò Ro-
mam eundum censerent. vicere seniores, vt legati prius mitterentur questum
iniurias, postulatumq;, vt pro iure gentium violato Fabij dederentur. Lega-
Galli Legatos Romã mittunt. ti Gallorum cum ea, sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum
placebat Fabiorum, & ius postulare barbari videbantur. sed ne id, quod pla-
cebat, decerneret in tantæ nobilitatis viris, ambitio obstabat. itaque ne pe-
nes ipsos culpa esset cladis fortè Gallico bello acceptę, cognitionem de postu- H
latis Gallorum ad populum reijciunt. vbi tanto plus gratia atque opes value-
re, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in in-
sequentem annum crearentur. quo facto, haud secus quàm dignum erat, in-
fensi Galli bellum propalàm minantes, ad suos redeunt. Tribuni militũ cum
tribus Fabijs creati, P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartùm, P. Seruilius
Occæcat animos fortuna. Maluginensis. Cùm tanta moles mali instaret (adeò occæcat animos fortu-
na, vbi vim suam ingruentem refringi nõ vult) ciuitas, quæ aduersus Fidena-
tem & Veientem hostem, aliosque finitimos populos vltima experiens auxi-
lia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atque inaudi-
to hoste, ab Oceano terrarumq; vltimis oris bellũ ciente, nihil extraordinarij I
imperij aut auxilij quæsiuit. Tribuni, quorũ temeritate bellum contractum
erat, summæ rerum præerant: delectumq; nihilo accuratiorem quàm ad me-
dia bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli, habebant. Inte-
Galli Romam infesti petunt. rim Galli, postquam accepére, vltro honorem habitum violatoribus iuris hu
mani, elusamq; suam legationem esse, flagrantes ira, cuius impotens est gens,
confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum præ-
tereuntium raptim tumultum cùm exterritæ vrbes ad arma concurrerent,
fugaque agrestium fieret, Romam se ire magno clamore significabant: qua-
cunque ibant, equis, virisque longè ac latè fuso agmine immensum obtinen-
tes loci. Sed antecedente fama, nuntijsque Clusinorum, deinceps inde alio- K
rum populorum plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit. quippe
quibus velut tumultuario exercitu raptim ducto, ęgrè ad vndecimũ lapidem
occursum est, qua flumen Allia Crustuminis montibus præalto defluens al-
ueo, haud multum infra viam Tyberino amni miscetur. Iam omnia contrà,
circaq; hostiũ plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamo-
ribusq; varijs, horrendo cuncta cõpleuerant sono. Ibi tribuni militum non lo
co castris antecapto, non præmunito vallo, quò receptus esset, non deorũ sal-
tem, si non hominum memores, nec auspicatò, nec litatò instruunt aciem di-
ductam in cornua, ne circumueniri multitudine hostium possent. nec tamen
æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam & vix cohærentem me-
diam

A diam aciem haberent. paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiarijs re-
pleri placuit, eaq; res vt initium pauoris ac fugæ, sic vna salus fugientibus fuit.
nam Brennus regulus Gallorũ in paucitate hostium artem maximè timens, *Brennus Gallorum rex.*
ratus ad id captum superiorem locum, vt vbi Galli cum acie legionum recta
fronte cõcurrissent, subsidia in auersos transuersosq; impetum darent, ad sub-
sidiarios signa conuertit: si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo
campi tantum superanti multitudini victoriam fore. adeò non fortuna mo-
dò, sed ratio etiam cũ Barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non
apud duces, non apud milites erat. pauor fugaq; occupauerat animos: & tan-
ta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hostium vrbem, cum Ty
B beris arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerent. Pa-
rumper subsidiarios tutatus est locus. in reliqua acie simul est clamor proxi-
mis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotum hostem prius penè quàm vi-
derent, non modò nõ tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, in-
tegri intactiq; fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. terga cæsa suomet *Galli Romanos in fugam vertunt.*
ipsorum certamine in turba impedientium fugam. circa ripam Tyberis, quò
armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: mul-
tosq; imperitos nandi, aut inualidos graues loricis, alijsq; tegminibus hause-
re gurgites. maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, vnde non modò
præsidij quicquam, sed ne nuntius quidem cladis Romam est missus. ab dex-
C tro cornu, quòd procul à flumine, & magis sub monte steterat: Romã omnes
petiere, & ne clausis quidem portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos quo- *Galli tam repentè victos fuisse Romanos admirantur.*
que velut obstupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit, & ipsi
pauore defixi primùm steterunt, velut ignari quid accidisset: deinde insidias
vereri: postremò cæsorum spolia legere, armorumq; cumulos, vt mos eis est,
coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, viam
ingressi haud multò ante Solis occasum ad vrbem Romam perueniunt. vbi
cùm prægressi equites non portas clausas, nõ stationem pro portis excubare,
non armatos esse in muris retulissent: aliud priori simile miraculum eos susti-
nuit, noctemque veriti, & ignotæ situm vrbis, inter Romam atque Anienem
D consedere, exploratoribus missis circa mœnia aliasq; portas, quæ'nam hosti-
bus in perdita re cõsilia essent. Romani, cùm pars maior ex acie Veios petijsset
quàm Romam, nec superesse quenquam præter eos, qui Romam refugerant, *Romani despondent animos aduentu Gallorum.*
credere: complorati omnes pariter viui mortuiq;, totam propè vrbem lamen-
tis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus pauor, postquam
hostes adesse nuntiatum est. mox vlulatus cantusq; dissonos vagantibus cir-
ca mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus suspensos ita te-
nuit animos vsque ad lucem alteram, vt identidem iam in vrbem futurus vi-
deretur impetus primo aduentu, quo accesserant ad vrbem. mansuros enim
ad Alliam fuisse, nisi hoc consilij foret. deinde sub occasum Solis, quia haud
E multũ diei supererat, ante noctem rati se inuasuros: tum in noctem dilatum
consilium esse, quò plus pauoris inferrent. postremò lux appropinquans exa-
nimare, timoriq; perpetuo ipsum malũ continens fuit, cùm signa infesta por-
tis sunt illata. nequaquam tamen ea nocte, neq; insequenti die similis illi, quę
ad Alliam tam pauidè fugerat, ciuitas fuit. nam cùm defendi vrbẽ posse, tam
parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuen-
tutem militarem, senatusq; robur in arcem, Capitoliumq; conscendere: ar- *Romanorum in rebus desperatis consilium.*
misq; & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominesq; & Romanũ
nomen defendere. flaminem, sacerdotesque Vestales, sacra publica à cæde, ab
incendijs procul auferre: nec antè deseri cultum eorum, quàm non superes-
sent qui colerent. Si arx, Capitoliumq; sedes deorum, si senatus caput publici

 consilij,

consilij, si militaris iuuentus superfuerit imminenti ruinæ vrbis, facilem iacturam esse seniorum, relictæ in vrbe vtique perituræ turbæ. & quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesq; simul se cum illis palàm dicere obituros: nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter seniores morti destinatos iactata solatia. Versę inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, commendantes virtuti eorum iuuentæque vrbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quęcunq; reliqua esset, fortunā. digredientibus qui spem omnem atq; opem secum ferebant, ab ijs, qui captæ vrbis non superesse statuerant exitio, cùm ipsa res speciesq; miserabilis erat, tum muliebris fletus, & cōcursatio incerta, nunc hos nunc illos sequentium rogantiumq; viros natosq;, cui se fato darent? nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen carū in arcē suos persecutæ sunt, nec prohibente vllo, nec vocante: quia, quod vtile obsessis ad minuendam imbellem multitudinē, id parum humanum erat. Alia maximè plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex vrbe effusa velut agmine iam vno petijt Ianiculum. inde pars per agros dilapsi, pars vrbes petunt finitimas, sine vllo duce, aut consensu, suam quisq; spem, sua consilia, cōmunibus deploratis, exequentes. Flamen interim Quirinalis virginesq;, Vestales omissa rerū suarum cura, quæ sacrorū secum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent consultantes, quisue ea locus fideli asseruaturus custodia esset, optimum ducunt, condita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, vbi nunc despui religio est, defodere, cætera inter se onere partito ferunt via quæ Sublicio ponte ducit ad Ianiculū. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conspexisset, plaustro coniugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello vrbe excedebat, saluo etiam tum discrimine diuinarum humanarumq; rerum, irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraq; populi Romani pedibus ire, ferriq; se ac suos in vehiculo conspici, descendere vxorem ac pueros iussit, virgines sacraque in plaustrum imposuit: & Cære, quò iter sacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim satis iam omnibus, vt in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorū domos regressa, aduentū hostium obstinato ad mortem animo expectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, vt in fortunæ pristinæ honorumq; aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est, thensas ducentibus, triumphantibúsue, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt, qui M. Fabio pontifice maximo præfante carmen deuouisse eos se pro patria, Quiritibusq; Romanis tradant. Galli, & quia interposita nocte à contentione pugnæ remiserant animos, & quòd nec in acie ancipiti vsquā certauerant prælio, nec tum impetu aut vi capiebant vrbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die vrbem, patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad templa deùm, arcemq; solam belli speciem tenentem. inde modico relicto præsidio, ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad prędam vacuis occursu hominum vijs, pars in proxima quæq; tectorū agmine ruunt, pars vltima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis vagos exciperet, in forū ac propinqua foro loca conglobati redibant: vbi eos, plebis ædificijs obseratis, patentibus atrijs principum, maior propè cunctatio tenebat aperta quàm clausa inuadendi. adeò haud secus quàm venerabundi intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros præter ornatum habitumq; humano augustiorem: maiestate etiam, quam vultus grauitasq; oris præ se

Margin notes:

L. Albini pietas.

Turba seniorum Romanorum Gallos obstinato ad mortē animo expectat.

Galli Romam patente Colina porta ingrediuntur, & deprædantur.

Section letters in right margin: F, G, H, I, K.

A præ se ferebat, simillimos dijs. Ad eos velut simulachra versi cùm starent, M. Papyrius vnus ex his dicitur Gallo barbam suam, vt tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atq; ab eo initium cædis ortum, cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inijci ignes. Cæterum, seu non omnibus delendi vrbem libido erat, seu ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris causa, si compelli ad deditionem caritate ædium suarum obsessi possent: & non omnia concremari tecta, vt quodcunque superesset vrbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atque in capta vrbe prima die aut passim, aut latè

Galli Romanos in ædium vestibulis sedentes trucidant.

B vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium vrbem cernentes, vagosq; per vias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus solum concipere, sed ne auribus quidem, atq; oculis satis constare poterant. quocunque clamor, sonitus hostium, mulierum puerorumq; ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraque & oculos flectebant, velut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec vllius rerum suarum relicti, præter quàm corporum vindices: tantò ante alios miserandi magis, qui vnquam obsessi sunt, quòd interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœdè actum excepit. Lux deinde

C noctem inquietam insecuta est. nec vllum erat tempus, quòd à nouæ semper cladis alicuius spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin & si omnia flammis ac ruinis æquata vidissent, quamuis inopem paruumque, quem tenebant, collem libertati relictum virtute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut assueti malis abalienauerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantum, ferrumque in dextris velut solas reliquias spei suæ intuentes. Galli quoque per aliquot dies in tecta modò vrbis nequicquam bello gesto, cùm inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil superesse præter armatos hostes viderent: nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionē animos, ni vis adhiberetur: experi-

Galli dum in arcem impetum faciunt, à Romanis funduntur.

D ri vltima, & impetum facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. aduersus quos Romani nihil temerè, nec trepidè, ad omnes aditus stationibus firmatis, quà signa ferri videbant, eà robore virorum opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eò pelli posse per procliue facilius rati. mediò ferè cliuo restitêre: atq; inde ex loco superiore, qui propè sua sponte in hostē inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: vt nunquam postea nec pars, nec vniuersi tentauerint tale pugnæ genus. Omissa itaque spe per vim atq; arma subeundi, obsidionem parant: cuius ad id tempus immemores, & quod in vrbe fuerat frumentum, incendijs vrbis absumpse-

E rant, & ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso, partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem, vt obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent. Proficiscentes Gallos ab vrbe ad Romanā experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, vbi Camillus exulabat, duxit. Qui mœstior ibi fortuna publica quàm sua, cum dijs hominibusque accusandis senesceret, indignando mirandoq; vbi illi viri essent, qui secum Veios Faleriosq; cepissent, qui alia bella fortius semper quàm felicius gessissent, repentè audit Gallorum exercitum aduentare, atque de eo pauidos Ardeates consultare. Nec secus quàm diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus antè talibus concilijs Ardeates, inquit, veteres amici, noui etiam ciues mei, quando & vestrū beneficium

Camilli oratio ad Ardeates.

ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrûm conditionis meæ oblitum me huc processisse putet. sed res, ac periculum cõmune cogit, quod quisq; possit in re trepida præsidij, in medium conferre. & quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut vbi vsus erit mei vobis, si in bello non fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus bello in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autē Ardeates fortuna oblata est, & pro tantis pristinis populi Romani beneficijs, quanta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ: & huic vrbi decus ingens belli ex hoste cõmuni pariendi. Quæ effuso agmine aduentat, gens est, cui natura corpora, animosq; magna magis quàm firma dederit. eo in certamē omne plus terroris quàm virium ferunt. argumēto sit clades Romana: patentē cepere vrbem: ex arce Capitolioq; his exigua resistitur manu. iam obsidionis tædio victi abscedunt, vagiq; per agros palantur. cibo, vinoq; raptim hausto repleti, vbi nox appetit, prope riuos aquarũ sine munimēto, sine stationibus ac custodijs passim ferarũ ritu sternuntur. nunc ab secundis rebus magis etiā solito incauti. Si vobis in animo est, tueri mœnia vestra, nec pati hęc omnia Galliam fieri, prima vigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædem, non ad pugnã. nisi victos somno velut pecudes trucidandos tradidero, nõ recuso eundem Ardeæ rerũ mearum exitum, quem Romæ habui. Aequis iniquisq; persuasum erat, tantum bello virũ neminem vsquam ea tempestate esse. concione dimissa corpora curant, intenti quàm mox signũ daretur. quo dato primæ noctis silentio ad portas cũ Camillo præstò fuere. egressi haud procul vrbe, sicut prædictũ erat, castra Gallorum intuta neglectaq; ab omni parte na-

Ardeates duce Camillo Gallorum castra inuadunt, eosq; trucidant.

cti, cum ingenti clamore inuadunt. nusquam prælium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur. extremos tamē pauor cubilibus suis excitos, quæ aut vnde vis esset ignaros, in fugã, & quosdam in hostem ipsum improuidos tulit. magna pars in agrũ Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circũueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorũ facta strages est. qui vrbis iam propè quadringentesimũ annũ vicinę oppressæ ab hoste inusitato inauditoq; adeò nihil miserti sunt, vt in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, pleniq; prædæ Veios etiam præsidiumq;, & spem vltimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderant eos mili-

Thusci opprimuntur à Romanis.

A eos milites Romani vagantes per agros, & cõgregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Veijs posita. inde primùm miseratio sui, deinde indignitas, atq; ea ira animos cepit, Hetruscísne etiã, à quibus bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas. vix temperauere animis, quin extemplò impetum facerent: compressiq; à Ceditio centurione, quem sibimetipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantùm par Camillo defuit author, cætera eodem ordine eodemq; fortunæ euentu gesta. quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Thuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, dupliciq; victoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim ple- *Thuscorum alia strages.*
B runq; obsidio segnis, & vtrinq; silentium esse, ad id tantum intentis Gallis, ne quis hostium euadere inter stationes posset: cùm repentè iuuenis Romanus admiratione in se ciues, hostesq; conuertit. Sacrificium erat statũ in Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorsuo, Gabino cinctu, sacra manibus gerens cùm de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cuiusquã, terrorémue motus, in Quirinalem collem peruenit. ibiq; omnibus solenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti vultu graduq; satis sperans propitios esse deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos redijt: seu attonitis Gallis miraculo audaciç, seu religione etiam motis, cuius haudqua- *C. Fabius Dorsuo per medios hostes Quirinalem collem sacra peracturus adijt.*
C quam negligens gens est. Veijs interim nõ animi tantum indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solùm eò conuenientibus ex agris, qui aut prçlio aduerso aut clade captæ vrbis palati fuerant, sed etiã ex Latio voluntarijs confluentibus, vt in parte prædæ essent. Maturum iam videbatur, repeti patriam, eripiq; ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicioq; eius res prosperè gesserant. & Cæditius negare se commissurum, cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quàm ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto Senatu, qui Romæ esset. adeò regebat omnia pudor, di-
D scriminaq; rerum propè perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. ad eam rem Pontius Cominius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tyberi ad vrbem defertur. inde quà proximum fuit à ripa per præruptum, eoq; neglectum hostium custodiæ saxum in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde Senatus decreto, vt & comitijs curiatis reuocatus de exilio, iussu populi Camillus dictator extemplò diceretur, milites q; haberent imperatorẽ quem vellent, eadem digressus nuntius Veios contendit: missiq; Ardeam legati ad Camillum, Veios eum perduxere: seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit legem latam. quòd nec *Camillus decreto Senatus ab exilio reuocatur, & dictator creatur.*
E iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere, lex curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Dum hæc Veijs agebantur, interim arx Romæ Capitoliumq; in ingenti periculo fuit. nanque Galli seu vestigio notato humano, quà nuntius à Veijs peruenerat, seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu çquo, nocte sublustri cum primo inermem, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantesq; inuicem, & trahentes alij alios, prout postularet locus, tanto silentio in summũ euasere, vt nõ custodes solùm fallerent, sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus excitarent. anseres non fefellère, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamen abstinebatur. quæ res saluti fuit. nanque clangore eorum, alarumque *Galli nocte sublustri in arcem clam contendunt.* *Anseres clangore & alarum crepitu M. Manlium excitant.*

crepitu excitus. M. Manlius, qui triennio antè consul fuerat, vir bello egre- F
gius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens vadit. & dum cæteri trepi-
dant, Gallum, qui iam in summo constiterat, vmbone ictum deturbat. cuius
casus prolapsi cùm proximos sterneret, trepidantes alios armisq; omissis sa-
xa, quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. iamq; & alij congrega-
ti telis, missilibusq; saxis proturbare hostes, ruinaq; tota prolapsa acies in præ-
ceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis, quantum in turbatis
mentibus poterat, cùm præteritum quoq; periculum solicitaret, quieti da-
tum est. Luce orta vocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cùm
Manlius ob arcē seruatam, quo munere donatus sit.
& rectè & perperam facto pretium deberetur: Manlius primùm ob virtutem
laudatus, donatusq; non ab tribunis solùm militum, sed consensu etiam mi- G
litari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius, quæ in arce
erant, contulerunt: rem dictu paruam: cæterum inopia fecerat eam argu-
mentum ingens caritatis: cùm se quisq; victu suo fraudans, detractum cor-
pori atque vsibus necessarijs ad honorem vnius viri conferret. Tum vigi-
les eius loci, quà fefellerat ascendens hostis, citati: & cùm in omnes more mi-
litari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronuntiasset, con-
sentiente clamore militum in vnum vigilem conijcientium culpam, deterri-
tus à cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis
de saxo deiecit. Inde intētiores vtrinq; custodiæ esse: & apud Gallos, quia vul-
gatum erat: inter Veios Romamq; nuntios commeare: & apud Romanos, ob H
Fames.
nocturni periculi memoriam. Sed ante omnia obsidionis belliq; mala fames
Pestilentia.
vtrinq; exercitum vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter
tumulos castra habentes, tum ab incendijs torrido & vaporis pleno, cine-
remq; non puluerem modò ferente, cùm quid venti motum esset, quorum
intolerantissima gens est, humoriq; ac frigori assueta: tum æstu & angore
vexati, vulgatis velut in pecora morbis moreretur. Iam pigritia singulos se-
peliendi, promiscuè aceruatos cumulos hominum vrebant: bustorumque
Induciæ Gallorū cum Romanis.
inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Ro-
manis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cùm
identidem Galli famem obijcerent, eaq; necessitate ad deditionem vocarent, I
dicitur auertendæ eius opinionis causa multis locis panis de Capitolio iacta-
tus esse in hostium stationes. Sed iam neq; dissimulari, neq; ferri vltrà fames
poterat: itaque cùm dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equi-
tum L. Valerium à Veijs abducere exercitum iubet: parat instruitq; quibus
haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vi-
gilijsque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cùm famem vnam
natura vinci non sineret: diem de die prospectans, ecquod auxilium ab di-
ctatore appareret, postremò spe quoque iam, non solùm cibo deficiente, &
Quo pretio Romani sese à Gallis redemerint.
cùm stationes procederent propè obruentibus infirmum corpus armis, vel
dedi, vel redimi se quacunq; pactione possent, iussit: iactantibus non obscu- K
rè Gallis, haud magna mercede se adduci posse, vt obsidionem relinquant.
Tum senatus habitus, tribunisq; militum negotium datum, vt paciscerentur.
tur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum Regulum Gal-
** 112000. coron. aut paulò amplius.*
lorum colloquio transacta res est, & * mille pondo auri pretium populi gen-
tibus mox imperaturi factum. Rei fœdissimæ per se, adiecta indignitas est.
pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusante, additus ab insolente
Gallo ponderi gladius: auditaque intolleranda Romanis vox, Væ victis esse.
Sed dijq; & homines prohibuere redemptos viuere Romanos. nam forte
quadam, prius quàm infanda merces perficeretur, per altercationem nōdum
omni auro appenso, dictator interuenit: auferriq; aurum de medio, & Gallos
submoueri

A ſubmoueri iubet.cùm illi renitentes pactos dicerent ſeſe, negat eam pactionem ratam eſſe,quæ poſtquam ipſe dictatór creatus eſſet, iniuſſu ſuo ab inferioris iuris magiſtratu facta eſſet: denuntiatq; Gallis, vt ſe ad prælium expediant:ſuos in aceruum conijcere ſarcinas,& arma aptare,ferroq; non auro recuperare patriam iubet, in conſpectu habentes fana deûm, & coniuges, & liberos,& ſolum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetiq; & ulciſci fas ſit. Inſtruit deinde aciem, vt loci natura patiebatur, in ſemirutæ ſolo vrbis, & natura inæquali: & omnia quæ arte belli ſecunda ſuis eligi præparariue poterant, prouidit. Galli noua re trepidi arma capiunt, iraque magis quàm conſilio in Romanos incurrunt. Iam verterat fortuna, iam deorũ opes
B humanaq; conſilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concurſu haud maiore momento fuſi Galli ſunt, quàm ad Alliam vicerant. Iuſtiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via, quò ſe ex fuga contulerant, eiuſdem ductu auſpicioq; Camilli vincuntur. ibi cædes omnia obtinuit, caſtra capiuntur, & ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hoſtibus patria, triumphans in vrbem redit:interq; iocos militares quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriæ, conditorq; alter vrbis haud vanis laudibus appellatur. Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubiè ſeruauit,cùm prohibuit migrari Veios:& tribunis rem intentius agentibus poſt incenſam vrbem, & per ſe inclinata magis plebe ad id conſilium.
C eaq; cauſa fuit non abdicandæ poſt triumphum dictaturæ, ſenatu obſecrante ne Rempublicã in incerto relinqueret ſtatu. Omnium primùm,vt erat diligentiſſimus religionum cultor,quæ ad deos immortales pertinebant, retulit: & ſenatuſconſultum facit, fana omnia quòd ea hoſtes poſſediſſent: reſtituerẽtur, terminarentur, expiarenturq;: expiatioq; eorum in libris per duumuiros quæreretur. cum Cæretibus publicè hoſpitium fieret, quòd ſacra populi Romani ac ſacerdotes recepiſſent, beneficioq; eius populi non intermiſſus honos deûm immortalium eſſet: ludi Capitolini fierent, quòd Iupiter optimus maximus ſuam ſedem atq; arcem populi Romani in re trepida tutatus eſſet:collegiumq; ad eam rem M. Furius dictator conſtitueret ex ijs,qui
D in Capitolio atq; arce habitarent. Expiandę etiam vocis nocturnæ,quæ nuntia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaq; eſſet, mentio illata, iuſſumque templum in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat,quodq; ex alijs templis inter trepidationem in Iouis cellam collatũ, cùm in quæ referri oporteret,confuſa memoria eſſet,ſacrum omne iudicatum, & ſub Iouis ſella poni iuſſum. Iam antè in eo religio ciuitatis apparuerat, quòd cùm in publico deeſſet aurum,ex quo ſumma pactæ mercedis Gallis confieret,à matronis collatum acceperant,vt ſacro auro abſtineretur. Matronis gratiæ actæ,honosq; additus,vt earum ſic vt virorum,poſt mortem ſolennis laudatio eſſet.Iis peractis quæ ad deos pertinebant,quæq; per ſenatum agi pote-
E rant: tum demum agitantibus tribunis plebem aſſiduis concionibus, vt relictis ruinis in vrbem paratam Veios tranſmigrarent: in concionẽ, vniuerſo ſenatu proſequente,aſcendit,atq; ita verba fecit:Adeò mihi acerbæ ſunt,Quirites,contentiones cum tribunis plebis, vt nec triſtiſſimi exilij ſolatium aliud habuerim, quoad Ardeæ vixi, quàm quòd procul ab his certaminibus eram: & ob eadem hæc non, niſi me ſenatuſconſulto populique iuſſu reuocaretis, rediturus vnquam fuerim: nec nunc me, vt redirem, mea voluntas mutata, ſed veſtra fortuna perpulit. quippe vt in ſua ſede maneret patria, id agebatur: non vt ego vtique in patria eſſem. & nunc quieſcerem & tacerem libenter, niſi hæc quoq; pro patria dimicatio eſſet: cui deeſſe quoad vita ſuppetat, alijs turpe, Camillo etiam nefas eſt. Quid enim repetijmus? quid obſeſſam ex hoſtium

Galli à Camillo fuſi.

Camillus triumphans in vrbem redit.

Camillus religionum cultor diligentiſſimus.

Locutio templum fieri iuſſum.

Matronis poſt mortẽ ſolẽnis laudatio quando primùm conceſſa.

Camilli oratio aduerſus tribunos plebis, qua ſuadet,non deſerendam eſſe Romam, vt Veios migretur.

hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus? & cùm victoribus Gallis capta tota vrbe, Capitolium tamen atq; arcem dijq; & homines Romani tenuerint, habitauerint: victoribus Romanis recuperata vrbe arx quoque & Capitolium deseretur? & plus vastitatis huic vrbi secunda nostra fortuna faciet, quàm aduersa fecerit? Equidem si nobis cum vrbe simul positæ traditæq; per manus religiones nullæ essent: tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis, vt omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res, vel aduersas: inuenietis omnia prosperè euenisse sequētibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium primùm Veiens bellum, per quot annos, quanto labore gestum? non antè cepit finem, quàm monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hæc tandem vrbis nostræ clades noua? num antè exorta est, quàm spreta vox cœlo emissa de aduentu Gallorum? quàm gentium ius ab legatis nostris violatum? quàm à nobis, cùm vindicari deberet, eadem negligentia deorum prætermissum? Igitur victi captiq; ac redempti tantum pœnarum dijs hominibusq; dedimus, vt terrarum orbi documento essemus. aduersæ deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad deos, ad sedem Iouis optimi maximi. sacra in ruina rerum nostrarū alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas vrbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultum deserti ab dijs hominibusq;, tamen non intermisimus. reddidere igitur patriam, & victoriam, & antiquum belli decus amissum: & in hostes qui cæci auaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem, fugamq;, & cædem. Hæc culti neglectiq; numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites, quantum vixdum ex naufragijs prioris culpæ cladisq; emergentes paremus nefas? Vrbem auspicatò inauguratoq; conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorumq; est plenus: sacrificijs solennibus nō dies magis stati quàm loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatosq; Quirites deserturi estis? quàm par vestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium admiratione quàm vestra conspectum est? cùm inter Gallica tela digressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obijt. An gentilitia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flaminesq; negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veijs ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant: quorum neutrum fieri saluis cæremonijs potest: & ne omnia generatim sacra, omnesque percenseam deos in Iouis epulo, num alibi, quàm in Capitolio, puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoq;, quod imperij pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de Ancilibus vestris? Mars Gradiue, tuq; Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia vrbi, quædam vetustiora origine vrbis? Et videte quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quædam in monte Albano Lauinioq; nobis facienda tradiderunt. An ex hostium vrbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine piaculo in hostium vrbem Veios transferemus? Recordamini agitēdum, quoties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia casúue prætermissum est. Modò quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciorumq; renouatio affectæ Veienti bello Reipublicæ remedio fuit? At etiam tanquam veterum religionum memores, & peregrinos deos transtulimus Romam, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veijs nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarū studium, celebriq; dedicata

A dedicata est die? Locutio templum propter cœlestem vocem exauditam in Noua via iussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus alijs addidimus: collegiumq; ad id nouum, authore senatu, condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si vnà cum Gallis vrbem Romanam relicturi fuimus? si non voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? De sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? nónne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe vna illa sedes est, ex qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mouit. flamini diali noctem vnam manere extra vrbem nefas est, hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & Vestales tuæ te deserent Vesta? & fla-
B men peregrè habitando, in singulas noctes tantum sibi reiq; publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicatò agimus omnia ferè intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis: vbi auspicatò, nisi vbi adsolent, fieri possunt? Veióśne hæc transferemus? an comitiorum causa populus tanto incōmodo in desertam hanc ab dijs hominibusq; vrbem conueniet? Sed res ipsa cogit vastatam incendijs ruinisq; relinquere vrbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificando inopem plebem vexare. Hanc autem iactari magis causam, quàm veram esse, vt ego non dicam, apparere vobis Quirites puto, qui meministis an-
C te Gallorum aduentum saluis tectis publicis priuatisq;, stante incolumi vrbe, hanc eandem rem actam esse, vt Veios transmigraremus. Et videte quantum inter meam sententiam vestramq; intersit tribuni: vos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc vtiq; faciendum putatis: ego contrà (nec id mirati sitis prius, quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota vrbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum causa nobis in vrbem captam migrandi victoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta vrbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse, vt de-
D sereremus penates nostros, exiliumq; ac fugam nobis ex eo loco consciscere-mus, quem tueri non possemus? & Galli euertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbuntur potuisse? Quid restat, nisi vt si iam nouis copijs veniant, (constat enim vix credibilem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à vobis hac vrbe velint sinatis? Quid si non Galli hoc, sed veteres hostes vestri, Aequi Volsciue faciant, vt commigrent Romam? velitíśne illos Romanos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem vestram, quàm vrbem hostium esse? non equidem video quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc dedecora pati parati estis? Si tota vrbe nullum melius, ampliúsue tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est
E nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumq; habitare est satius inter sacra penatesque vestros, quam exulatum publicè ire? Maiores nostri conuenæ, pastoresq;, cùm in his locis nihil præter syluas paludesq; esset, nouam vrbem tam breui ædificarunt. nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis deorum ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrassent, hoc in publico incendio vniuersi recusamus facere? Quid tandem, si fraude, si casu Veijs incendium ortum sit, ventoq; (vt fieri potest) diffusa flamma magnam partem vrbis absumat: Fidenas inde aut Gabios, aliámue quam vrbem quęsituri sumus, quò transmigremus? adeò nihil tenet solum patriæ? nec hæc terra quam matrē appellamus? sed in superficie tignisq; charitas nobis patriæ pendet? Equidem fatebor vobis, & si minus iniuriæ

vestræ

vestræ quàm meæ calamitatis meminisse iuuat: cùm abessem, quotiescunq; F
patria in mentem veniret, hæc omnia occurrebant, colles, campiq;, & Tybe-
ris, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusq; essem.
quæ vos Quirites nunc moueant potius charitate sua, vt maneatis in sede ve-
stra, quàm postea cùm reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine causà dij
hominesq; hunc vrbi condendæ locum elegerunt: saluberrimos colles, flu-
men opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo mari-
timi commeatus accipiantur: mare vicinum ad commoditates, nec exposi-
tum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionum Italiæ
medium, ad incrementum vrbis natum vnicè locum. argumento est ipsa ma-
gnitudo tam nouæ vrbis. trecentesimus sexagesimus quintus annus vrbis G
Quirites agitur. inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis, cùm interea
ne singulas loquar vrbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tàm valida
oppida, non vniuersa Hetruria tantum terra mariq; pollens, atq; inter duo
maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par est. Quod cùm ita sit, quæ
(malum) ratio est expertis alia experiri, cùm iam vt virtus vestra transire aliò
possit, fortuna certè loci huius transferri hinc nō possit. Hic Capitoliū est, vbi
quondam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerum sum-
mamque imperij fore. hic cùm auguratò liberaretur Capitolium, Iuuentas
Terminusq; maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Ve-
stæ ignes, hic Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitij manentibus vobis dij. H
Mouisse eos Camillus cùm alia oratiōe, tum ea quæ ad religiones pertinebat,
maximè dicitur. sed rem dubiam decreuit oportunè vox emissa, quòd cùm
senatus post paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesq; ex præ-
sidijs reuertentes, fortè agmine forum transirent, centurio in comitio excla-
mauit: Signifer, statue signum, hic manebimus optimè. Qua voce audita, &
senatus accipere se omen ex curia egressus, conclamauit, & plebs circunfusa
approbauit. Antiquata deinde lege, promiscuè vrbs ædificari cœpta. tegula
publicè præbita est: saxi materiæq; cædendæ vnde quisq; vellet ius factum,
prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vi-
cos dirigendi, dum omisso sui alieniq; discrimine, in vacuo ædificant. ea est I
causa, vt veteres cloacæ primò per publicum ductæ, nunc priuata passim sub-
eant tecta: formaq; vrbis sit occupatæ magis quàm diuisæ similis.

Centurionis vox pro omine accepta.

Cur vicos non direxerint Romani.

EPITOME LIBRI VI.

RES aduersus Aequos & Volscos & Hetruscos prosperè gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt: Stellatina, Sabbatina, Promentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, cùm obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret, crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S. C. factum, ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius, & L. Sestius trib. pleb. legem promulgarunt, vt consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cùm ijdem tribuni plebis per quinquennium soli magistratus fuissent, pertulerunt. & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata K
altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

Priorum librorum Epilogus.

QVÆ ab condita vrbe Roma ad captam eandem vrbem
Romani sub regibus primùm, consulibus deinde ac di-
ctatoribus, decemuirisq; ac tribunis consularibus ges-
sere foris bella, domi seditiones, quinq; libris exposui:
res cùm vetustate nimia obscuras, velut quæ magno ex
interuallo loci vix cernuntur: tum quòd perraræ per
eadem tempora literæ fuere, vna custodia fidelis, me-
moriæ rerum gestarum: & quòd etiam si quæ in com-
mentarijs

A mentarijs pontificum, alijsq; publicis priuatisq; erant monumentis, incensa vrbe pleræq; interiere. clariora deinceps certioraque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciusque renatæ vrbis, gesta domi militiæque exponentur. Cæterum quo primo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta vrbs esset, non placuit: res ad interregnum redijt. Cùm ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendæ vrbis teneretur, interim Q. Fabio, simul primùm magistratu abijt, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est, quòd legatos in Gallos, ad quos missus erat orator, contra ius gentium pu-
B gnasset. cui iudicio eum mors adeò opportuna, vt voluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum inijt tum P. Cornelius Scipio interrex: & post eum M. Furius Camillus iterum. is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Aemylium, L. Posthumium. Ij ex interregno cùm extemplò magistratum inissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum consulùere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quædam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent, iusserunt. alia ex eis edita etiam in vulgus. quæ autem ad sacra pertinebant, à pontificibus maximè, vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religio-
C sis agitari cœptum, diemque ad XV. Calendas Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabij cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbis fœdè pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemq; rei nulli publicè priuatimq; agendæ fecerunt. Quidam, quòd postridie idus Quintiles non litasset Sulpitius tribunus militum, neq; inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie Calendas quoque ac Nonas eadem religio esset, traditum putant. Nec diu licuit quietis consilia erigendæ ex tam graui casu Reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant. Hinc Hetruriæ
D principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. nouus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumq;, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant: Itaque cùm tanti vndique terrores circumstarent, appareretque omnibus non odio solùm apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspicijs defendi Rempublicam, cuius recuperata esset: dictatoremque dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit. iustitioque indicto, delectum iuniorum habuit: ita vt seniores quoque, quibus aliquid ro-
E boris superesset, in verba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatumq; trifariam diuisit. partem vnam in agro Veiente Hetruriæ opposuit. alteram ante vrbem castra locare iussit: tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Aemylius præpositus. tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (ad Metium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab contemptu, quòd propè omnē deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederent, ad bellum profectis, tantùm Camillus auditus imperator terroris intulerat, vt vallo se ipsi, vallum congestis arboribus sepirent, ne quà intrare ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem conijci iussit. & fortè erat vis magna venti versa in hostem. itaq; non aperuit solùm incendio viam,

Interregnum.

Dies religiosi.

Camillus dictator creatur.

Q sed flam-

ſed flammis in caſtra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituq; viridis materiæ flagrantis ita conſternauit hoſtes, vt minor moles ſuperantibus vallum in Caſtra Volſcorum Romanis fuerit, quàm tranſcendentibus ſepem incendio abſumptam fuerat. Fuſis hoſtibus, cæſisque, cùm caſtra impetu cepiſſet dictator, prædam militi dedit, quò minus ſperatam à minimè largitore duce, eò militi gratiorem. perſecutus deinde fugientes, cùm omnem Volſcum agrum depopulatus eſſet, ad deditionem Volſcos ſeptuageſimo demùm anno ſubegit. Victor ex Volſcis in Aequos tranſijt, & ipſos bellum molientes, exercitum eorum ad Bolas oppreſſit: nec caſtra modò, ſed vrbem etiam aggreſſus, impetu primo cepit. Cùm in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna eſſet, aliam in partem terror ingens ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutrium ſocios populi Romani obſidebat, quorum legati opem rebus affectis orantes, cùm ſenatum adiſſent, decretum tulere, vt dictator primo quoque tempore auxilium Sutrinis ferret. cuius ſpei moram cùm pati fortuna obſeſſorum non potuiſſet, confectaque paucitas oppidanorum opere, vigilijs vulneribusq;, quæ ſemper eoſdem vrgebant: per pactionem vrbe hoſtibus tradita, inermes cùm ſingulis emiſſis veſtimentis, miſerabili agmine penates relinquerent: eo fortè tempore Camillus cum exercitu Romano interuenit. cui cum ſe mœſta turba ad pedes prouoluiſſet, principumq; orationem neceſſitate vltima expreſſam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilij comites trahebantur, excepiſſet: parcere lamentis Sutrinos iuſſit: Hetruſcis ſe luctum lachrymasq; ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinosq; ibi conſidere modico præſidio relicto, arma ſecum militem ferre iubet. ita expedito exercitu, profectus ad Sutrium, id quod rebatur, ſoluta omnia rebus (vt fit) ſecundis inuenit: nullam ſtationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum prædam ex hoſtium tectis egerentem. Iterum igitur eodem die Sutrium capitur: victores Hetruſci paſſim trucidantur ab nouo hoſte, neque ſe cõglobandi coëundiq; in vnum, aut arma capiendi datur ſpatiũ. cùm pro ſe quiſq; tenderent ad portas, ſi qua fortè ſe in agros eijcere poſſent, clauſas (id enim primùm dictator imperauerat) portas inueniunt. Inde alij arma capere, alij quos fortè armatos tumultus occupauerat, cõuocare ſuos vt prælium inirent. quod accenſum ab deſperatione hoſtiũ fuiſſet, ni præcones per vrbem dimiſſi, poni arma, & parci inermi iuſſiſſent, nec præter armatos quenquam violari. Tum etiã quibus animi in ſpe vltima obſtinati ad decertandũ fuerant: poſtquã data ſpes vitę eſt, iactare paſſim arma: inermesq; quod tutius fortuna fecerat, ſe hoſti offerre. Magna multitudo in cuſtodias diuiſa: oppidũ ante noctem redditum Sutrinis inuiolatũ, integrumq; ab omni clade belli: quia non vi captum, ſed traditum per conditiones fuerat. Camillus in vrbem triumphans redijt, trium ſimul bellorum victor. longè plurimos captiuos ex Hetruſcis ante currum duxit. quibus ſub haſta venundatis, tantum æris redactum eſt, vt pretio pro auro matronis perſoluto, ex eo quod ſupererat, tres pateræ aureæ factæ ſint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incenſum, in Iouis cella conſtat ante pedes Iunonis poſitas fuiſſe. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientium Capenatiumq; ac Faliſcorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerque ijs nouis ciuibus aſſignatus. reuocati quoq; in vrbem ſenatuſconſulto à Veijs, qui ædificandi Romæ pigritia, occupatis ibi vacuis tectis Veios ſe contulerant, & primò fremitus fuit aſpernantium imperium. dies deinde præſtituta, capitaliſque pœna, qui non remigraſſet Romam, ex ferocibus vniuerſis ſingulos metu ſuo quenq; obedientes fecit. Et Roma cùm frequentia creſcere, tùm tota ſimul exurgere ædificijs: & Republica impenſas adiuuante, & ædilibus velut publicum exigentibus opus,

Volſci vincuntur. *Volſcorum deditio.* *Aequos vicit Camillus, & eorum vrbem cepit.* *Hetruſci Sutrium capiunt.* *Sutrium à Camillo recipitur, victis Hetruſcis.* *Camilli triumphus.*

F G H I K

A opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desiderium vsus) festinantibus ad effectum operis. intraq; annum noua vrbs stetit. Exitu anni comitia tribu- *Intra annum Roma instaurata est.*

B

C

norum militum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas quintùm, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Ser. Sulpitius Ruffus. Exercitum alterum in Aequos, non ad bellum (victos nanq; se fatebantur) sed ab odio ad peruastandos fines, ne quid ad noua consilia relinquerent virium, duxere: alterum in agrum Tarquiniensem. ibi oppida Hetruscorum Cortuosa & Contenebra vi capta, di- *Cortuosa diripitur.* rutaq;. Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improuiso adorti, primo clamore atque impetu cepere, direptum oppidum atque incensum est. Contene- *Cōtenebra expugnatur.* bra paucos dies oppugnationem sustinuit: laborq; continuus non die, non D nocte remissus, subegit eos. cùm in sex partes diuisus exercitus Romanus senis horis in orbem succederet prælio, oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos obijceret: cessere tandem, locusq; inuadendi vrbem Romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quàm consilium segnius fuit. dum cunctantur, iam militum præda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat. Eodem anno, ne priuatis tantum operibus cresceret vrbs, Capitolium quoque saxo quadrato substructum est, opus vel in hac *Capitolium saxo quadrato substruitur.* magnificentia vrbis conspiciendum. Iam & tribuni plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrarijs conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primùm post accisas à Camillo Vol-
E scorum res possessionis haud ambiguæ. Criminabantur multò eum infestiorem agrum ab nobilitate esse, quàm à Volscis fuerit. ab illis enim tantum, quoad vires & arma habuerunt, incursiones eò factas: nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam omnia præripiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eandem exhaustam impensis, eoque agri immemorem, ad quem instruendum vires non essent. In ciuitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, vt renouarentur auspicia, res ad interregnum redijt. interreges deinceps, M. Man- *Interregnum.* lius Capitolinus, Ser. Sulpitius Camerinus, L. Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papyrium, Cn.

 Sergium,

Sergium, L. Aemylium iterum, L. Licinium, L. Talerium Publicolam ter- F
Aedes Martis dedicatur. tiùm creat. hi ex interregno magiſtratum occepere. Eo anno ædes Martis Gal-
lico bello vota, dedicata eſt à T. Quintio duumuiro ſacris faciundis. Tri-
Quatuor tribus ex nouis ciuibus additæ. bus quatuor ex nouis ciuibus additæ, Stellatina, Pomatina, Sabbatina, Ar-
nienſis: eæq; triginta quinq; tribuum numerũ expleuere. De agro Pomptino
ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem iam populum, mobi-
lioremque ad cupiditatem agri, quàm fuerat. Et de Latino Hernicoque bel-
lo mentio facta in ſenatu, maioris belli cura, quòd Hetruria in armis erat,
dilata eſt. Res ad Camillum tribunum militum conſulari poteſtate rediјt:
collegæ additi quinque, Sergius Cornelius Maluginenſis, Q. Seruilius Fide-
nas ſextùm, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. G
Principio anni auerſæ curæ hominum ſunt à bello Hetruſco: quod fugien-
tium ex agro Pomptino agmen repentè illatum in vrbem attulit, Antiates
in armis eſſe, Latinorumque populos iuuentutem ſuam miſiſſe ad id bel-
lum, eo abnuentes publicum fuiſſe conſilium: quod non prohibitos tan-
tummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. Deſierant iam vlla con-
temni bella. itaque ſenatus dijs agere gratias, quòd Camillus in magiſtratu
eſſet. dictatorem quippe dicendum eum fuiſſe, ſi priuatus eſſet: & collegæ
Camillus collegis imperium communicat. fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in viro vno
eſſe: ſibique deſtinatum in animo eſſe, Camillo ſubmittere imperium: nec
quicquam de maieſtate ſua detractum credere, quod maieſtati eius viri con- H
ceſſiſſent. Collaudatis ab ſenatu tribunis, & ipſe Camillus confuſus ani-
mo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Romano ſibi, qui ſe dictato-
rem iam quartùm creaſſet, magnum à ſenatu talibus de ſe iudicijs eius ordi-
nis, maximum tam honoratorum collegarum obſequio iniungi. itaque ſi
quid laboris vigiliarumque adijci poſſit, certantem ſecum ipſum anniſurum,
vt tanto de ſe conſenſu ciuitatis opinionem, quæ maxima ſit, etiam conſtan-
tem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum,
quàm periculi eſſe: ſe tamen, vt nihil timendi, ſic nihil contemnendi autho-
rem eſſe. Circunſederi vrbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum:
itaq; & ducibus pluribus & exercitibus ad adminiſtrandã Rempub. opus eſſe. I
Te, inquit, P. Valeri ſocium imperij conſilijq; legiones mecum aduerſus An-
tiatem hoſtem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu inſtructo paratoq;
in vrbe caſtra habere, intentum, ſiue Hetruria ſe interim, vt nuper, ſiue noua
hæc cura, Latini atque Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem geſturum,
vt patre, auo, teque ipſo ac ſex tribunatibus dignum eſt. tertius exercitus ex
cauſarijs ſenioribusque à L. Quintio ſcribatur, qui vrbi mœnibusque præ-
ſidio ſit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora po-
ſcent, prouideat. Te Sergi Corneli, præſidem huius publici conſilij, cuſto-
dem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium vrbanarum, colle-
gæ facimus. Cunctis in partes muneris ſui benignè pollicentibus operam, K
Valerius ſocius imperij lectus adiecit M. Furium ſibi pro dictatore, ſeque ei
pro magiſtro equitum futurum: proinde quam opinionem de vnico impe-
ratore, eam ſpem de bello haberent. Se verò benè ſperare patres & de bello, &
de pace, vniuerſaq; reſpublica erecti gaudio fremunt: nec dictatore vnquam
opus fore reipublicæ, ſi tales viros in magiſtratu habeat, tam cõcordibus iun-
ctos animis, parere atque imperare iuxta paratos, laudemque conferentes
potius in medium, quàm ex communi ad ſe trahentes. Iuſtitio indicto, de-
lectuq; habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti, quò non Volſcorum
modò iuuentutem Antiates ex noua ſobole lectam, ſed ingentem Latino-
rum Hernicorumque conciuerant ex integerrimis diutina pace populis:
itaque

A itaque nouus hostis veteri adiunctus, commouit animos militis Romani. Quod vbi aciem iam instruenti Camillo centuriones renuntiauerunt, turbatas militum mentes esse: segniter arma capta, cunctabundosq; & resistentes egressos castris esse: quin voces quoq; auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægrè inermem tantam multitudinem, nedum armatam sustineri posse: in equum insilit, & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans: Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? hostem, an me, an vos ignoratis? hostis est: quid aliud quàm perpetua materia virtutis gloriæque vestræ? vos contrà, me duce (vt Falerios Veiosq; captos, & in capta patria Gallorum legiones cæsas taceam) modò trigeminæ victoriæ tripli-

Camilli oratio ad milites hostium multitudine perterritos.

B cem triumphum ex his ipsis Volscis & Aequis & ex Hetruria egistis. an me, quòd non dictator vobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter me ipsum intueri decet. neque enim dictatura mihi vnquam animos fecit, vt ne exilium quidem ademit. Iidem igitur omnes sumus: & cùm eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus, eundem euentum belli expectemus. simul concurreritis, quod quisque didicit ac consueuit, faciet: vos vincetis, illi fugient. Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptū secum in hostem rapit: Infer miles, clamitans, signum. Quod vbi videre ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inuali-

C dum vadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato, Sequere imperatorem, pro se quisque clamantes. emissum etiam signum Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idque vt repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primùm pulsum Antiatem, terroremque non in primam tantum aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec vis tantum militum mouebat excitata præsentia ducis, sed quòd Volscorum animis nihil terribilius erat, quàm ipsius Camilli fortè oblata species. ita quocunque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. maximè id euidens fuit, cùm in læuum cornu propè iam pulsum, arrepto repentè equo cum scuto pedestri aduectus, cōspectu suo prælium restituit, ostentans vincentem cæteram aciem.

Camillus quàm formidabilis hostibus.

D Iam inclinata res erat, sed turba hostium & fuga impediebat, & longa cæde conficienda multitudo tanta fesso militi erat, cùm repentè ingentibus procellis fusus imber, certam magis victoriam quàm prælium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini nanque & Hernici relictis Volscis domos profecti sunt, malis consilijs pares adepti euentus. Volsci vbi se desertos ab eis videre, quorum fiducia rebellauerant, relictis castris, mœnibus Satrici se includunt. quos primò Camillus vallo circundare & aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt: minus esse animi ratus in hoste, quàm vt in eo tam lentæ spei victoriam expectaret: cohortatus milites, ne tanquam

Volsci à socijs deserti, Satrici mœnibus se includunt.

E Veios oppugnantes in opere longinquo sese tererent, victoriam in manibus esse: ingenti militum alacritate mœnia vndique aggressus scalis oppidum cepit. Volsci abiectis armis sese dediderunt. Cæterùm animus ducis rei maiori, Antio imminebat. id caput Volscorum eam fuisse originem proximi belli. sed quia nisi magno apparatu: tormentis machinisque tam valida vrbs capi non poterat: relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, vt senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem eius (credo rem Antiatem diuturniorem manere dijs cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduersus Hetruscos petentes veniunt, breuem occasionem esse ferendi auxilij memorantes. eò vim Camilli ab Antio fortuna auertit. nanque cùm ea loca opposita Hetruriæ, & velut claustra inde portæque essent: & illis oc-

Satricū expugnatur.

cupandi ea cum quid noui molirentur, & Romanis recuperandi tuendiq́ue F cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, vt omisso Antio bellum Hetruscum susciperet. legiones vrbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum assuetumq́; imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil recusauit: Valerium tantummodo imperij socium depoposcit. Quintius Horatiusq́; successores Valerio in Volscis missi. Profecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius, partem oppidi iam captam ab Hetruscis inuenere: ex parte altera interseptis itineribus ægrè oppidanos vim hostium ab se arcentes. tum Romani auxilij aduentus, tum Camilli nomen celeberrimum apud hostes sociosq́ue, & in præsentia rem inclinatam sustinuit, &

Camillus Sutriũ recepit fusis Hetruscis.

spatium ad opem ferendam dedit. Itaque diuiso exercitu, Camillus colle- G gam eam in partem circunductis copijs quam hostes tenebant, mœnia aggredi iubet: non tanta spe scalis capi vrbem posse, quàm vt auersis eò hostibus, & oppidanis iam oppugnando fessis laxaretur labor, & ipse spatium intrandi sine certamine mœnia haberet. Quod cùm simul vtrinq; factum esset, ancepsq́ue terror Hetruscos circunstaret: & mœnia summa vi oppugnari, & intra mœnia esse hostem viderent: porta se, quæ vna fortè non obsidebatur, trepidi vno agmine eiecere. magna cædes fugientium, & in vrbe & per agros est facta. plures à Furianis intra mœnia cæsi: Valeriani expeditiores ad persequendos fuere: nec ante noctem, quæ conspectum ademit, finem cæ-

Nepete per deditionem acceptum Hetrusci tenebant.

dendi fecere. Sutrio recepto, restitutoq́; socijs, Nepete exercitus ductus, quod H per deditionem acceptum iam totum Hetrusci habebant. Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore, non in eo solum quòd tota hostium erat, sed etiam quòd parte Nepesinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. mitti tamen ad principes eorum placuit, vt secernerent se ab Hetruscis: fidemq́ue quam implorassent ab Romanis ipsi præstarent. Vnde cùm respõsum allatum esset, nihil suæ potestatis esse: Hetruscos mœnia, custodiasq́; portarum tenere: primò populationibus agri terror est oppidanis admotus: deinde postquam deditionis quàm societatis fides sanctior erat, fascibus sarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus, completisq́; fossis scalæ admotæ, & clamore primo impetuq́; oppidum capitur. Nepesinis inde edictum, vt

Nepete à Camillo recipitur cæsis Hetruscis.

arma ponant, parciq́; iussum inermi. Hetrusci pariter armati atque inermes I cæsi. Nepesinorum quoq; authores deditionis securi percussi: innoxiæ multitudini redditæ res, oppidumq́; cùm præsidio relictum. Ita duabus socijs vrbibus ex hoste receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisq́; res repetitæ, quæsitumq́ue cur per eos annos militem ex instituto non dedissent. Responsum frequenti vtriusque gentis consilio est, nec culpam in eo publicam, nec consilium fuisse, quòd suæ iuuentutis aliqui apud Volscos militauerint: eos tamen ipsos praui consilij pœnam habere, nec quenquam ex his reducem esse. militis autem non dati causam, terrorem assiduum à Volscis fuisse: quam pestem adhærentem lateri suo tot super alia alijs bellis exhauriri nequisse. Quæ K relata patribus magis tempus, quàm causam nõ visa belli habere. In sequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintijs Capitolinis, L. Papyrio Cursore iterum tribunis consulari potestate, graue bellum foris, grauior domi seditio exorta: bellum à Volscis adiuncta Latinorum atq; Hernicorũ defectione: seditio, vnde minimè timeri potuit, à patriciæ gentis viro & inclytæ famæ M.

M. Manlius Capitolinus seditionis author.

Manlio Capitolino: qui nimius animis cum alios principes sperneret, vni inuideret, eximio simul honoribus atq; virtutibus M. Furio: ægrè ferebat solum eum in magistratibus, solum apud exercitus esse: tantum iam eminere, vt ijsdem auspicijs creatos nõ pro collegis, sed pro ministris habeat: cùm interim,

si quis

A si quis verè æstimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obsidione hostium
non potuerit, nisi à se prius Capitolium atque arx seruata esset: & ille inter aurum accipiendum, & spem pacis solutis animis Gallos aggressus sit: ipse armatos capientesque arcem depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes milites sit, qui simul vicerint, suæ victoriæ neminem omnium mortaliũ socium esse. His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenij vehemens & impotens, postquam inter patres, non quantum æquum censebat, excellere suas opes animaduertit: primùm omnium ex patribus popularis factus, cùm plebeijs magistratibus consilia communicare, criminando patres, alliciendo ad se plebem, iam aura non consilio ferri, famæq; magnæ malle quàm
B bonæ esse: & non cõtentus agrarijs legibus, quæ materia semper tribunis plebis seditionum fuisset, fidem moliri cœpit acriores: quippe æris alieni stimulos esse, qui non egestatem modò atque ignominiam minentur, sed neruo ac vinculis corpus liberum territent: & erat æris alieni magna vis, res damnosissima, etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaq; Volscum graue per se, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione in speciem causæ iactatum, vt maior potestas quæreretur. sed noua consilia Manlij magis compulere senatũ ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Cossus magistrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator etsi maiorẽ dimi- *A. Cornelius Cossus dictator creatur.*
cationem propositam domi, quàm foris cernebat: tamen seu quia celeritate
C ad bellũ opus erat, seu victoria triumphoq; dictaturæ ipsi vires se additurum ratus, delectu habito in agrũ Pomptinum, quò à Volscis exercitum indictum audierat, pergit. Nõ dubito præter satietatem tot iam libris assidua bella cum Volscis gesta legentibus, illud quoq; succursurũ, quod mihi percensenti propiores temporibus harum rerum authores miraculo fuit, vnde toties victis Volscis & Aequis suffecerint milites. quod cùm ab antiquis tacitum prætermissumq; sit, cuius tandem ego rei, præter opinionem, quæ sua cuique conie- *Vnde Volsci [illegible] toties [illegible] fecerint milites*
ctanti esse potest, author sim? Simile veri est, aut interuallis bellorũ, sicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atq; alia sobole iuniorum ad bella instauranda toties vsos esse: aut non ex ijsdem semper populis exercitus scriptos: quan-
D quam eadem semper gens bellum intulerit: aut innumerabilẽ multitudinem liberorũ capitum in eis fuisse locis, quæ nunc vix seminario exiguo militum relicto seruitia Romana ab solitudine vindicant. Ingens certè (quod inter omnes authores conueniat) quanquam nuper Camilli ductu atq; auspicio accisæ res erant, Volscorum exercitus fuit. ad hoc Latini Hernicíq; accesserant, & *Numerosus Volscorũ exercitus.*
Circeiensium quidam, & coloni etiam à Velitris. Romanus dictator castris eo die positis, postero cum auspicatò prodisset, hostiaq; cæsa pacẽ deûm adorasset, lętus ad milites iam arma ad propositum pugnę signum, sicut edictum erat, luce prima capientes processit. Nostra victoria est, milites, inquit, si quid *Cornelij dictatoris oratio ad milites.*
dij vatesque eorum in futurum vident, itaque vt decet certæ spei plenos, &
E cum imparibus manus conserturos, pilis ante pedes positis, gladijs tantùm dextram armemus: ne procurri quidem ab acie velim, sed obnixos vos stabili gradu impetum hostium excipere. vbi illi vana iniecerint missilia, & effusi stantibus vobis se intulerint, tum micent gladij, & veniat in mentem vnicuique deos esse, qui Romanum adiuuent: deos, qui secundis auibus in prælium miserint. Tu Quinti equitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: vbi hærere iam aciem collato pede videris, tum terrorem equestrem occupatis alio pauore infer: inuectusque ordines pugnantium dissipa. Sic eques, sic pedes, vt præceperat, pugnant. nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducem. Multitudo hostium nulli rei præter quàm numero freta & oculis, vtramque metiens aciem, temerè prælium inijt, temerè omisit: clamore

tantum missilibusq; telis, & primo pugnæ impetu ferox gladios & collatum F
pedem & vultum hostis ardore animi micantem ferre non potuit. Impulsa
frons prima, & trepidatio subsidijs illata, & suum terrorē intulit eques. rupti
inde multis locis ordines, motaque omnia, & fluctuanti similis acies erat. de-
inde postquam cadentibus primis iam ad se quisq; peruenturam cædem cer-
nebat, terga vertunt. instare Romanus: & donec armati confertique abibant,

Volsci terga vertunt: eorum castra diripiuntur.

peditum labor in persequendo fuit. Postquam iactari arma passim, fugaque
per agros spargi aciem hostium, animaduersum est: tum equitum turmę emis-
sæ, dato signo, ne in singulorum morando cæde spatium ad euadendum in-
terim multitudini darent: satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, ob-
equitandoque agmen teneri, dum assequi pedes & iusta cæde conficere ho- G
stem posset. fugæ, sequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac
direpta eodem die castra Volscorum, prædaque omnis, præter libera corpora,
militi concessa est: pars maxima captiuorum ex Latinis atque Hernicis fuit:
nec hominum de plebe, vt credi posset mercede militasse, sed principes qui-
dam iuuentutis inuenti, manifesta fides publica ope Volscos hostes adiutos.
Circeiensium quoque quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamque om-
nes missi, percunctantibus primoribus patrū eadem, quæ dictatori, defectio-

Dictator Romam accitur ad opprimendā seditionem.

nem sui quisque populi haud perplexè indicauere. Dictator exercitum in sta-
tiuis tenebat, minimè dubius bellum cum his populis patres iussuros: cùm
maior domi exorta moles, coëgit acciri Romam eum, gliscente indies seditio- H
ne, quàm solito magis metuendam author faciebat. nō enim iam orationes
modò M. Manlij, sed facta popularia in speciem, tumultuosa eadē qua mente
fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis, iudicatum
pecuniæ cùm duci vidisset, medio foro cum caterua sua accurrit, & manum
iniecit: vociferatusque de superbia patrum, ac crudelitate fœneratorum, &
miserijs plebis, virtutibus eius viri fortunaque: Tum verò ego, inquit, nequic-
quam hac dextra Capitolium arcemque seruauerim, si ciuem commilito-
nemque meum tanquam Gallis victoribus captum in seruitutem ac vincu-

Manlij Capitolini popularis liberalitas.

la duci videam. inde rem creditori palàm populo soluit: libraque & ære libe-
ratum emittit, deos atque homines obtestantem vt M. Manlio liberatori suo, I
parenti plebis Romanæ, gratiam referant. acceptus extemplò in tumultuo-
sam turbam & ipse tumultum augebat, cicatrices acceptas Veienti, Gallico,
alijsque deinceps bellis ostentans: se militantem, se restituentem euersos pe-
nates multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortē vsuris obrutum
fœnore esse: videre lucem, forum, ciuium ora, M. Manlij opera: omnia paren-
tum beneficia ab illo se habere: illi deuouere corporis vitæque ac sanguinis
quod supersit: quodcunque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iu-
ris fuerit, id cū vno homine esse. His vocibus instincta plebes cùm iam vnius
hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilij res. fun-
dū in Veienti, caput patrimonij, subiecit præconi, Ne quem vestrûm, inquit, K
Quirites, donec quicquam in re mea supererit, iudicatum addictúmue duci
patiar. Id verò ita accendit animos, vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem
libertatis viderentur. ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni
criminum in patres: inter quos cum omisso discrimine vera an vana iaceret,
thesauros Gallici auri occultari à patribus iecit: nec iam possidendis publicis
agris contentos esse, nisi pecuniam quoque publicā auertant: ea res si palàm
fiat, exolui plebem ære alieno posse. Quæ vbi obiecta spes est, enimuerò indi-
gnum facinus videri, cùm conferendum ad redimendam ciuitatem è Gallis
aurum fuerit, tributo collationem factam: idem aurum ex hostibus captū in
paucorū prædam cessisse. itaq; exequebantur quærendo vbi tantæ rei furtum
occulta-

A occultaretur: differenteq́;, & tempore suo se indicaturũ dicente, cæteris omissis eo versæ erãt omnium curæ: apparebatq́; nec veri indicij gratiam mediam, nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu, in vrbem venit. postero die senatu habito, cum satis periclitatus voluntates hominum discedere senatum ab se vetuisset: stipatus ea multitudine sella in comitio posita, viatorẽ ad M. Manlium misit: qui dictatoris iussu vocatus, cùm signum suis dedisset adesse certamen, agmine ingenti ad tribunal venit. hinc senatus, hinc plebs suum quisq; intuentes ducem, velut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinam, inquit, mihi patribusq́; Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat: quemadmodũ quod ad te attinet, eamq́;

Dictator viatorẽ ad M. Manlium misit.

Dictatoris oratio in M. Manlium.

B rem quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati video, fide incolumi ex thesauris Gallicis, quos primores patrum occultent, creditum solui posse: cui ego rei tantum abest vt impedimẽto sim, vt contra te, M. Manli adhorter: liberes fœnore plebem Romanam: & istos incubantes publicis thesauris ex præda clandestina euoluas. quod nisi facis, siue vt & ipse in parte prædæ sis, siue quia vanum indicium est, in vincla te duci iubebo, nec diutius patiar à te multitudinẽ fallaci spe concitari. Ad ea Manlius, nec se fefellisse ait, nõ aduersus Volscos toties hostes, quoties patribus expediat: nec aduersus Latinos Hernicosque, quos falsis criminibus in arma agant: sed aduersus se ac plebem Romanam dictatorẽ creatum esse: iam omis-

M. Manl. [illegible]

C so bello, quod simulatum sit, in se impetum fieri: iam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimen & perniciem quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, vosq́; patres conscripti, circunfusa turba lateri meo? quin eam diducitis à me singuli vestris beneficijs? intercedendo, eximendo de neruo ciues vestros, prohibendo iudicatos addictosq́; duci, ex eo quod affluit opibus vestris sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro impendatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod vsuris pernumeratũ est: iam nihilo mea turba, quàm vllius conspectior erit. At enim quid ita solus ego ciuium curam ago? nihilo magis quod respondeam habeo, quàm si quæras quid ita solus Capitolium

D arcemq́; seruarim: & tum vniuersis quam potui, opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti iubetis potius, quàm ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias iubetis vestras, eo plus vereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculis. Itaq; non ego vobis vt indicẽ prædas vestras, sed vos id cogendi estis, vt in medium proferatis. Cùm mittere ambages, dictator iuberet, & aut peragere verum indicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæq́; vani furti inuidiæ: negantẽ arbitrio inimicorũ se locuturũ, in vincula duci iussit. Arreptus à viatore, Iupiter, inquit, optime maxime,

M. Manlius in vincula à dictatore duci iubetur.

E Iunoq; regina, ac Minerua, cęteriq́; dij deæq́;, qui Capitolium arcemq́; incolitis, siccine vestrũ militem ac præsidẽ sinitis vexari ab inimicis? hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris vestris, iam in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi, nec aures indignitatẽ ferebant: sed inuicta sibi quædã patientissima iusti imperij ciuitas fecerat: nec aduersus dictatoriam vim aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerẽ Manlio, satis constat magnam partẽ plebis vestem mutasse, multos mortales capillũ ac barbã promisisse, obuersatamq́; vestibulo carceris mœstã turbã. Dictator de Volscis triumphauit: inuidiæq́; magis triũphus quàm gloriæ fuit. quippe domi, non militiæ partum eum: actumq́; de ciue, nõ de hoste fremebant: vnum defuisse tantũ superbiæ, quòd nõ M. Manlius ante currũ sit ductus, Iamq; haud procul

Dictatoris triumphus.

procul seditione res erat: cuius leniendę causa postulante nullo largitor volun- F
tarius repentè senatus factus, Satricũ coloniam duo millia ciuium Romano-

G

H

rum deduci iussit. bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & paruũ & paucis datum, & mercedẽ esse prodendi M. Manlij interpretarentur, remedio irritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorũ turba Manliana erat: amotusq; post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberauerat hominũ. audiebantur itaq; propalàm voces exprobrantiũ multitudini, quòd defensores suos in præcipitem semper locũ fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Cassium in agros plebẽ vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsantem oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatẽ ac lucem extrahentem proditum inimicis. saginare plebem popula- I
res suos vt iugulentur. hoccine patiendũ fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit vir cõsularis? fingerent mentitum antè, atq; ideò nõ habuisse quod tum responderet: cui seruo vnquam mendacij pœnam vincula fuisse? Nõ obuersatam esse memoriam noctis illius, quæ penè vltima atq; æterna nomini Romano fuerit: non speciem agminis Gallorũ per Tarpeiam rupem scandentis? nõ ipsius M. Manlij, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium manibus vidissent? selibrísne farris gratiam seruatori patriæ relatam? & quem propè cœlestem, cognomine certè Capitolino Ioui parẽ fecerint, eum pati vinctũ in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? adeò in vno omnibus satis auxilij fuisse, nul- K
lam opem in tam multis vni esse? Iam'ne nocte quidẽ turba ex eo loco dilabebatur: refracturosq; carcerẽ minabantur: cum remisso, id quod erepturi erãt, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuosq; repetentibus, vt suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quòd ciues Romani patriæ oppugnandæ nefanda cõsilia inijssent. Non negatũ itaq; tantum de captiuis: sed, in quo ab socijs tamen temperauerant, denuntiatum senatus verbis, facesserent properè ex vrbe ab ore atq; oculis populi Rom. ne nihil eos legationis ius, externo nõ ciui comparatum, tegeret.

Plebis ob Manlium vinctum indignatio.

Manlius vinculis liberatur.

Latinis & Hernicis tristia responsa à Senatu redduntur.

A tegeret. Recrudeſcente Manliana ſeditione, ſub exitu anni comitia habita,
creatiq; tribuni militum conſulari poteſtate ex patribus Sergius Cornelius
Maluginenſis II. P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus V. Ser-
uius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Craſſus, T. Quintius Cincinnatus
ſecundùm. Cuius principio anni & patribus & plebi peropportunè externa
pax data: plebi, quòd non auocata delectu ſpem cepit, dum tam potentem ha
beret ducem, fœnoris expugnandi: patribus, ne quo externo terrore auoca-
rentur animi ab ſanandis domeſticis malis. Igitur cùm pars vtraq; acrior ali-
quanto coorta eſſet, iam in propinquum certamen aderat: & Manlius aduo-
cata domum plebe cum principibus nouandarum rerum interdiu noctuq;
B conſilia agitat, plenior aliquanto animorum irarumque, quàm anteà fuerat,
iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto. ſpi-
ritus dabat, quòd nec auſus eſſet idē in ſe dictator, quod in Sp. Melio Cincin-
natus Quintius feciſſet: & vinculorum ſuorum inuidiam non dictator mo-
dò abdicando dictaturam fugiſſet, ſed ne ſenatus quidem ſuſtinere potuiſſet.
His ſimul inflatus, exacerbatusq;, iam per ſe accēſos incitabat plebis animos:
Quouſque tandem ignorabitis vires veſtras, quas natura ne belluas quidem *Seditioſa M. Manlij*
ignorare voluit? numerate ſaltem quot ipſi ſitis, quot aduerſarios habeatis: ſi *oratio ad plebem.*
ſinguli ſingulos aggreſſuri eſſetis, tamen acrius crederem vos pro libertate,
quàm illos pro dominatione certaturos. quot enim clientes circa ſingulos
C fuiſtis patronos, tot nunc aduerſus vnū hoſtem eritis. oſtēdite modò bellum,
pacem habebitis. videant vos paratos ad vim, ius ipſi remittent. audendū eſt
aliquid vniuerſis, aut omnia ſingulis patienda. Quouſq; me circunſpectabi-
tis? ego quidem nulli veſtrûm deero. ne fortuna mea deſit, videte. ipſe vindex
veſter, vbi viſum inimicis eſt, nullus repentè fui, & vidiſtis in vincula duci vni-
uerſi eum qui à ſingulis vobis vincula depuleram. quid ſperem, ſi plus in me
audeant inimici? an exitum Caſſij Melijq; expectem? benè facitis quòd abo-
minamini: dij prohibebunt hæc: ſed nunquam propter me de cœlo deſcen-
dent: vobis dent mentē oportet, vt prohibeatis: ſicut mihi dederunt armato
togatoq;, vt vos à barbaris hoſtibus, à ſuperbis defenderem ciuibus. Tam par-
D uus animus tanti populi eſt, vt ſemper vobis auxilium aduerſus inimicos ſatis
ſit? nec vllum, niſi quatenus imperari vobis ſinatis, certamen aduerſus patres
noritis? nec hoc natura inſitum vobis eſt, ſed vſu poſſidemini. cur enim aduer
ſus externos tantum animorū geritis, vt imperare illis æquum cenſeatis? quia
conſueſtis cum eis pro imperio certare, aduerſus hos tentare magis quàm tue-
ri libertatē. tamen qualeſcunq; duces habuiſtis, qualeſcūq; ipſi fuiſtis, omnia
adhuc quātacunq; petiſtis, obtinuiſtis, ſeu vi, ſeu fortuna veſtra. vnde tempus
eſt etiam maiora conari, experimini modò & veſtram felicitatem, & me (vt
ſpero) feliciter expertum: minore negotio qui imperet patribus imponetis,
quàm qui reſiſterent imperantibus, impoſuiſtis. Solo æquandæ ſunt dictatu-
E ræ conſulatusq;, vt caput attollere Romana plebes poſſit. Proinde adeſte, pro-
hibete ius de pecunijs dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cu- *Manlius regnum af-*
ra mea & fides nomen induit. vos ſi quo inſigni magis imperij honoríſue no- *fectat.*
mine veſtrum appellabitis ducē, eo vtemini potentiore ad obtinenda ea quæ
vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: ſed nec cum quibus, nec
quem ad finem conſilia peruenerint, ſat planum traditur. At in parte altera ſe-
natus de ſeceſſione in domū priuatam plebis, fortè etiam in arce poſitā, & im- *Senatus de opprimen-*
minenti mole libertati agitat. magna pars vociferantur, Seruilio Hala opus eſ- *dis Manlij conſilijs*
ſe, qui nō in vincula duci iubendo irritet publicum hoſtem, ſed vnius iactura *agitat.*
ciuis finiat inteſtinū bellum. decurritur ad leniorē verbis ſententiam, vim ta-
men eandem habentē, vt videant magiſtratus, ne quid ex pernicioſis cōſilijs
M. Manlij

M. Manlij respublica detrimenti capiat. Tum tribuni consulari potestate tri- F
buniq; plebis (nam & quia eundē & suæ potestatis quem libertatis omnium
finem cernebant, patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus
facto sit, consultant. Cùm præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret,
eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Pu-
blius tribunus plebis. Quid patrum & plebis certamen facimus, quod ciuita-
tis esse aduersus vnum pestiferum ciuem debet? quid cum plebe aggredimur
eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis ipse oneratus viribus
ruat? diem dicere ei, nobis in animo est. nihil minus populare quàm regnum
est. simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex aduocatis iudices fa-
cti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni cri- G
men in medio: nulli magis quàm libertati fauebunt suæ. Approbantibus cun

Tribuni plebis diem M. Manlio dicunt.

ctis, diem Manlio dicunt. quod vbi est factum, primò commota plebs est, vti-
que postquam sordidatum reum viderunt: nec cum eo non modò patrum
quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremò ne fratres quidem
A. & T. Manlios: quòd ad eum diem nunquam visu venisset, vt in tanto discri-
mine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C.
Claudium inimicum, Claudiamq; omnem gentem sordidatam fuisse. con-
sensu opprimi popularem virum, quòd primus à patribus ad plebem defecis-
set. Cùm dies venit, quæ præter cœtus multitudinis seditiosasq; voces & lar-
gitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusa- H
toribus obiecta sint reo, apud neminem authorem inuenio. nec dubito haud
parua fuisse, cùm damnandi mora plebi non in causa, sed in loco fuerit. Illud

Quanta Manlij decora cupiditas regni omnibus inuisa reddiderit.

notandum videtur, vt sciant homines, quæ & quanta decora fœda cupiditas
regni, non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit. Homines propè CCCC.
produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum
bona venire, quos duci addictos prohibuisset. ad hęc decora quoq; belli non
cōmemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæ-
sorum ad XXX. dona imperatorum ad XL. in quibus insignes duas murales
coronas, ciuicas octo. ad hæc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos
C. Seruilium magistrum equitum absentem nominatum. & cum ea quoque I
quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica facta di-
ctis ęquando memorasset. nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis:
& identidē Capitolium spectans, Iouem deosq; alios deuocasse ad auxilium
fortunarum suarum: precatusq; esse, vt quam mentem sibi Capitolinam ar-
cem protegenti ad salutē populi Romani dedissent, eam populo Romano in
suo discrimine darent: & orasse singulos vniuersosq; vt Capitolium atque ar-
cem intuentes, vt ad deos immortales versi de se iudicarent. In campo Martio
cum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitoliū manus tendens, ab
hominibus ad deos preces auertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoq; ho-
minum liberassent à tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis K
beneficio animis vero crimini locū. ita producta die, in Petelinū lucum extra
portam Flumentanā, vnde conspectus in Capitolium non esset, cōcilium po-
puli indictum est. ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste iudicium, inui-
sumq; etiam iudicibus, factum. sunt qui duumuiros, qui de perduellione an-

M. Manlius damnatus de saxo Tarpeio deijcitur.

quirerent, creatos, authores sint. Damnatum tribuni de saxo Tarpeio deiece-
runt: locusq; idem in vno homine & eximiæ gloriæ monimentum, & pœnæ

Manlio mortuo adiectæ etiam notæ.

vltimæ fuit. Adiectæ mortuo notæ sunt: publica vna, quòd cum domus eius
fuisset, vbi nunc ædes atq; officina Monetę est, latū ad populum est, ne quis pa
tricius in arce aut Capitolio habitaret. gētilitia altera, quòd gentis Manlię de-
creto cautum est, ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc exitum habuit
vir, nisi

A vir, nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populum breui postquam periculum ab eo nullum erat, per seipsas recordantem virtutes, desideriū eius

B

C

tenuit. pestilentia etiam breui consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis causis, ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta. violatum Capitolium esse sanguine seruatoris. nec dijs cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis, à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & vulgatam vtriusq; mali famam, anno insequente multiplex bellum excepit, L. Valerio IIII. A. Manlio III. Ser. Sulpitio III. L. Lucretio, L. Aemylio III. M. Trebonio, tribunis militum consulari potestate. Hostes noui, præter Volscos velut sorte quadam propè in æternū exercendo Romano militi datos, Circeiosq; & Velitras colonias iamdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuuini etiam, quæ fidelissima vrbs fuerat, subitò exorti. Id patres rati contemptu accidere, quòd Veliternis ciuibus suis tamdiu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quoq; tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo. ad quam militiam quò paratior plebes esset, quinqueuiros Pomptino agro diuidendo, & triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum vt bellum iuberent, latum ad populum est: & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exercitus propter pestilentiam non eductus: eaq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum, & magna hominum pars eò, vt legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni priuato (vt fit) periculo publicum implicitum esset, authoresque defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti, piacula iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consilijs pacis, neque in senatu solum per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, vt prædatum in agrum Romanum exirent: hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq; defectione eo anno primùm fama exorta: arguentibusq; eos Thusculanis & Gabinis, & Lauicanis, quorum in fines incursatum erat, ita placide ab senatu responsum est, vt minus credi de criminibus, quia nollent ea vera esse, appareret. Insequenti anno Sp. & L. Papyrij noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxêre, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense IIII. Q. Ser-

Pestilentia.

D (margin letter beside "ti datos") E (margin letter beside "eò, vt legatio")

uilio, C. Sulpitio, L. Aemylio quartùm, tribunis ad præſidium vrbis, & ſi qui F
ex Hetruria noui motus nunciarentur (omnia enim inde ſuſpecta erant) reli-
Ad Velitras feliciter pugnatum eſt à Romanis.
ctis. Ad Velitras aduerſus maiora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipſam
colonorum multitudinem ſecundo prelio pugnatum eſt: ita vt propinquitas
vrbis hoſti & cauſa maturioris fugæ, & vnum ex fuga receptaculum eſſet. Op-
pidi oppugnatione tribuni abſtinuère, quia & anceps erat: nec in perniciem
coloniæ pugnandum cenſebant. Literæ Romam ad ſenatum cum victoriæ
nuntijs acriores in Prænestinum, quàm in Veliternum hoſtem miſſæ. Itaq; ex
ſenatuſconſulto, populiq; iuſſu, bellum Prænestinis indictum: qui coniuncti
Volſcis anno inſequente Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à
colonis defenſam vi expugnarunt, fœdeq; in captis exercuere victoriam. Eam G
Volſcum bellum Camillo decernitur.
rem ægrè paſſi Romani, M. Furium Camillum VII. tribunum militum creaue-
re. additi collegæ, A. & L. Poſthumij Regillenſes, ac L. Furius cum L. Lucretio, &
M. Fabio Ambuſto. Volſcum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adiu-
tor ex tribunis ſorte L. Furius datur, non tam è Repub. quàm vt collegæ mate-
ria ad omnem laudem eſſet: & publicè, quòd rem temeritate eius prolapſam
reſtituit: & priuatim, quòd ex errore gratiam potius eius ſibi quàm ſuam glo-
Camillus ad Satricũ cum quatuor legionibus proficiſcitur.
riam petijt. Exactæ iam ætatis Camillus erat: comitijsq; iurare parato in verba
excuſandæ valetudini ſolita, cõſenſus populi reſtiterat: ſed vegetum ingenium
in viuido pectore vigebat, virebatq; integris ſenſibus, & ciuiles iam res haud
magnopere obeuntem bella excitabãt. Quatuor legionibus quaternûm mil- H
lium ſcriptis, exercitu indicto ad portam Eſquilinam in poſteram diem ad Sa-
tricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculſi, fi-
dentes militum numero, quo aliquantum præſtabant, opperiebantur, poſt-
quam appropinquare Romanos ſenſerunt, extemplò in aciem procedunt, ni-
hil dilaturi quin periculum ſummæ rerum facerent. ita paucitati hoſtium ni-
hil artes imperatoris vnici, quibus ſolis confiderent, profuturas eſſe. Idem ar-
dor & in Romano exercitu erat, & in altero duce: nec præſentis dimicationis
fortunam vlla res, præterquam vnius viri conſilium atq; imperium moraba-
tur, qui occaſionem iuuandarum ratione virium trahendo bello quærebat.
eo magis hoſtis inſtare: nec iam pro caſtris tantùm ſuis explicare aciè, ſed pro- I
cedere in medium campi, & vallo prope hoſtium ſigna inferendo, ſuperbam
fiduciam virium oſtentare. Id ægrè patiebatur Romanus miles: multò ægrius
L. Furius Camilli collega cunctationum impatiens.
alter ex tribunis militum L. Furius, ferox cùm ætate & ingenio, tum multitu-
dinis ex incertiſſimo ſumentis animos ſpe inflatus. hic per ſe iam milites inci-
tatos inſuper inſtigabat eleuando, qua vna poterat, ætate, authoritatem colle-
gæ: iuuenibus bella data dictitans, & cum corporibus vigere & defloreſcere a-
nimos: cunctatorem ex acerrimo bellatore factum: & qui adueniens caſtra
vrbesq; primo impetu capere ſit ſolitus, eum reſidem intra vallum tempus te-
rere: quid acceſſurum ſuis, deceſſurúmue hoſtium viribus ſperantem? quam
occaſionem? quod tempus? quem inſidijs inſtruentem locum? frigere ac tor- K
pere ſenis conſilia. ſed Camillo tum vitæ ſatis, tum gloriæ eſſe. quid attinere
cum mortali corpore vno, ciuitatis, quam immortalem eſſe deceat, pati con-
ſeneſcere vires? His ſermonibus tota in ſe auerterat caſtra. & cum omnibus lo-
cis poſceretur pugna: Suſtinere, inquit, M. Furi, non poſſumus militum impe-
tum: & hoſtis, cuius animos cunctãdo auximus, iam minimè tolerãda ſuper-
bia inſultat. cede vnus omnibus, & patere te vinci conſilio, vt maturius bello
vincas. Ad ea Camillus: Quę bella ſuo vnius auſpicio geſta ad eam diẽ eſſent,
negare in eis neque ſe, neque populum Romanum, aut conſilij ſui, aut fortu-
næ pœnituiſſe. nunc ſcire ſe collegam habere iure imperioq; parem, vigore æ-
tatis præſtantem, itaq; ſe quod ad exercitum attineat, regere conſueſſe, non re-
gi. colle-

A gi.collegę imperium se non posse impedire,dijs bene iuuantibus ageret,quod è republica duceret. ætati suæ se veniam etiam petere, ne in prima acie esset. quæ senis munia in bello sint, ijs se non defuturum. Id à dijs immortalibus precari,ne qui casus suum consilium laudabile efficiat.Nec ab hominibus salutaris sententia,nec à dijs tam piæ preces auditæ sunt. primam aciem author pugnæ instruit, subsidia Camillus firmat, validamque stationem pro castris opponit. ipse edito loco spectator intentus in euentu alieni consilij constitit. Simul primo concursu concrepuere arma,hostis dolo,non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra: & quòd multitudo suppeditabat, aliquot validas cohortes in castris armatas instructasque reliquerant,
B quę inter commissum iam certamen,vbi vallo appropinquasset hostis,erumperent. Romanus cedentem hostem effusè sequendo in locum iniquum pertractus, opportunus huic eruptioni fuit. versus itaque in victorem terror,& nouo hoste, & supina valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes,qui è castris impetum fecerant:integrant & illi pugnam, qui simulata cessérant fuga. Iam non recipiebat se Romanus miles, sed immemor recentis ferociæ veterisque decoris,terga passim dabat, atque effuso cursu castra repetebat: cum Camillus sublatus à circumstantibus in equum, & raptim subsidijs oppositis, Hæc est, inquit, milites pugna quam poposcistis? quis homo, quis deus est,quem accusare possitis? vestra illa temeritas, vestra ignauia hæc est. se- *Fugientem exercitũ Camillus excipit.*
C cuti alium ducem, sequimini nunc Camillum: &, quod ductu meo soletis, vincite. quid vallum & castra spectatis? neminem vestrûm illa, nisi victorem, receptura sunt.Pudor primò tenuit effusos:inde vt circumagi signa, obuertiq; aciem viderunt,ruunt in hostem,& dux pręterquàm quòd tot insignis triumphis etiã ætate venerabilis inter prima signa, vbi plurimus labor periculumq; erat, se offerebat: increpare singuli se quisque & alios, & adhortatio inuicem totam alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit: sed missus à collega restituente peditum aciem ad equites,non castigando (ad quam rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab imperio totus ad preces versus,orare singulos vniuersosq;, vt se reum fortunæ eius diei crimine
D eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quàm vnius prudentiæ dedi. Camillus in vtraq; vestra fortuna suam gloriam videt:ego ni restituitur pugna(quod miserrimum est)fortunam cum omnibus,infamiam solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantẽ aciem tradi equos, & pedestri pugna inuadere hostem. eunt insignes armis animisque, qua premi parte maximè peditum copias vident: nihil neq; apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus virtutis enixę opem:& Volsci,qua modò simulato metu cesserant,ea in veram fugam effusi, magna pars & in ipso certamine, & pòst in fuga cæsi: cæteri in castris,quæ capta eodem impetu sunt, plures tamen capti quàm occisi. Vbi *Volsci vincuntur virtute Camilli.*
E in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur, secreti ab alijs ad tribunos adducuntur: percunctantibusque fassi publico consilio se militasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus motus, extemplò se Romã captiuos ducturum ait, ne patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse: castris exercituiq; interim, si videatur, præsit collega. documento vnus dies fuerat,ne sua consilia melioribus pręferret.nec tamen aut ipsi,aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius videbatur, qua data in tam præcipitem casum respublica esset.& tum in exercitu,tum Romæ constans omnium fama erat, cùm varia fortuna in Volscis gesta res esset: aduersæ pugnæ fugæque in L. Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequendos Thusculanos

Camilli insignis candor erga Collegam L. Furium.

patres censuissent, Camilloque id bellum mandassent: adiutorem sibi ad eam rem vnum petit: permissoque vt ex collegis optaret, quem vellet, contra spem omnium L. Furium optauit. Qua moderatione animi cùm collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit. Nec fuit cum Thusculanis bellum. pace constanti vim Romanam arcuerunt, quam armis non poterant.

Qua arte Thusculani fidos se Romanis socios semper fuisse ostenderunt.

Intrantibus fines Romanis, non demigratum ex propinquis itineri locis, non cultus agrorum intermissus: patentibus portis vrbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere: commeatus exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deuehitur. Camillus castris ante portas positis, eadémne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset, scire cupiens, ingressus vrbem, vbi patentes ianuas, & tabernis aper- G
tis proposita omnia in medio vidit, intentosque opifices suo quemque operi, & ludos literarum strepere discentium vocibus: ac repletas semitas inter vulgus aliud puerorum & mulierum huc atque illuc euntium, quà quenque suorum vsuum causæ ferrent: nihil vsquam non pauidis modò, sed ne mirantibus quidem simile circumspiciebat, omnia inquirens oculis, vbínam bellum fuisset. adeò nec amotæ rei vsquam, nec oblatæ ad tempus vestigium vllum erat: sed ita omnia constanti tranquilla pace, vt eò vix fama belli perlata videri posset. Victus igitur patientia hostium, senatum eorum vocari iussit.

Camilli oratio ad Thusculanos.

Soli adhuc, inquit, Thusculani vera arma, verasque vires, quibus ab ira Romanorum vestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad sena- H
tum. æstimabunt patres, vtrũ plus antè pœnæ, an nunc veniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficij. deprecandi potestatem à me habueritis, precibus euentum vestris senatus, quem videbitur dabit. Postquam Romam Thusculani venerunt, senatusq; paulo antè fidelium sociorum mœstus in vestibulo curiæ est cõspectus: moti extemplò patres, vocari eos iam tum hospitaliter magis, quàm hostiliter iussere.

Thusculani dictatoris in Senatu oratio.

Dictator Thusculanus ita verba fecit: Quibus bellum indixistis, intulistisq;, patres conscripti, sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ, ita armati paratiq; obuiam imperatoribus legionibusq; vestris processimus. hic noster, hic plebis nostrę habitus fuit, eritque semper, nisi si quando à vobis, proq; vobis arma acceperimus. Gratias agi- I
mus & ducibus vestris, & exercitibus, quòd oculis magis quàm auribus crediderunt: & vbi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt, pacem quam nos prę stitimus, eam à vobis petimus: bellũ eò, sic vbi est, auertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur: hæc mens nostra est, dij immortales faciant, tam felix quàm pia. Quòd ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: & si reuicta rebus, verbis confutare nihil attinet, tamen etiamsi vera sint, vel fateri nobis ea, cũ tam euidenter pœnituerit, tutum censemus. peccetur in vos, dum digni sitis, quibus ita satis fiat.

Thusculani pacem, deinde ciuitatem impetrauerunt.

Tantum ferè verborum ab Thusculanis factum. pacem in præsentia, nec ita multò pòst ciuitatem etiam impetrauerũt. ab Thusculo legiones reductæ. K
Camillus consilio & virtute in Volsco bello, felicitate in Thusculana expeditione, vtrobiq; singulari aduersus collegã patientia & moderatione insignis, magistratu abijt: creatis trib. militaribus in insequentem annum L. & P. Valerijs, Lucio v. Publio III. & C. Sergio III. Licinio Menenio II. P. Papyrio, Sergio Cornelio Maluginẽse. Censoribus quoq; eguit annus, maxime propter incertam famam æris alieni, aggrauantibus summam etiam inuidiæ eius tribunis plebis, cum ab ijs eleuaretur, quibus fide magis quàm fortuna debentium

Censores creantur.

laborare creditum videri expediebat. Creati censores, C. Sulpitius Camerinus, Sp. Posthumius Regillensis. cœptaq; iam res morte Posthumij, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. igitur cùm Sulpicius abdicasset se

magistra-

A magiſtratu, cenſores alij vitio creati non geſſerunt magiſtratum. tertios creari, velut dijs nõ accipientibus in eum annum cenſuram, religioſum fuit. Eam verò ludificationem plebis tribuni ferendam negabant. Fugere ſenatum, teſtes, tabulas publicas, cenſus cuiuſq;, quia nolint conſpici ſummam æris alieni, quæ indicatura ſit demerſam partem à parte ciuitatis: cùm interim obæratam plebem obiectari alijs atq; alijs hoſtibus, paſſim iam ſine vllo diſcrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Thuſculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis, iam intentari arma, ciuium magis quàm hoſtium odio, vt in armis terant plebem: nec reſpirare in vrbe, aut per otium libertatis meminiſſe ſinant: aut cõſiſtere in concione, vbi aliquando audiant *Tribunorum ſeditio.*

B vocem tribunitiam de leuando fœnore, & fine aliarum iniuriarum agentem. Quod ſi ſit animus plebi memor patrum libertatis, ſe nec addici quenquam ciuem Romanum ob creditam pecuniam paſſuros: neq; delectum haberi, donec inſpecto ære alieno, initaq; ratione minuendi eius, ſciat vnuſquiſq; quid ſui, quid alieni ſit: ſuperſit ſibi liberũ corpus, an id quoq; neruo debeatur. Merces ſeditionis propoſita confeſtim ſeditionem excitauit. nam & addicebantur multi, & ad Præneſtini famam belli nouas legiones ſcribendas patres cenſuerant. quæ vtraq; ſimul auxilio tribunitio, & conſenſu plebis impediri cœpta. nam neq; duci addictos tribuni ſinebant, neq; iuniores nomina dabant, cùm patribus minor præſens cura creditæ pecuniæ iuris exequendi, quàm delectus

C eſſet: quippe iam à Præneſte profectos hoſtes in agro Sabino cõſediſſe nuntiabatur: interim tribunos plebis fama ea ipſa irritauerat magis ad ſuſceptũ certamen, quàm deterruerat, neq; aliud ad ſeditionem extinguendam in vrbe, quàm propè illatum mœnibus ipſis bellũ valuit. Nam cùm eſſet Præneſtinis nuntiatum, nullum exercitum conſcriptum Romæ, nullum ducem certum eſſe, patres ac plebem in ſemetipſos verſos: occaſionẽ rati duces eorum, raptim agmine facto peruaſtatis protinus agris ad portam Collinam ſigna intulere. Ingens in vrbe trepidatio fuit, conclamatum ad arma, concurſumq́; in muros atq; portas eſt: tandemq́; ab ſeditione ad bellum verſi, dictatorẽ T. Quintium Cincinnatum creauere. Is magiſtrũ equitum A. Sempronium Atratinum di- *Præneſtini agro Sabino deinde Romano peruaſtato ad portam Collinam ſigna intulere.* *T. Quintius Cincinnatus dictator creatur.*

D xit. Quod vbi auditum eſt, (tantus eius magiſtratus terror erat) ſimul hoſtes à mœnibus receſſere, & iuniores Romani ad edictum ſine detrectatione conuenere. Dum conſcribitur Romæ exercitus, caſtra interim hoſtium haud procul Allia flumine poſita. inde agrum latè populantes, fatalem ſe vrbi Romanæ locum cepiſſe inter ſe iactabant: ſimilem pauorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit, etenim ſi diem contactum religione, inſignemq́; nomine eius loci timeant Romani, quanto magis Allienſi die Alliã ipſam monumentum tantæ cladis reformidaturos? ſpecies profectò his ibi truces Gallorũ, ſonumq́; vocis, in oculis atq; in auribus fore. Has inaniũ rerum inanes ipſas voluentes cogitationes, fortunæ loci delegauerant ſpes ſuas. Romani contrà, vbicunq; *Præneſtini ad Alliã caſtra poſuerunt.*

E eſſet Latinus hoſtis, ſatis ſcire eum eſſe, quem ad Regillũ lacum deuictum, centum annorũ pace obnoxia tenuerint. locum inſignem memoria cladis irritaturum ſe potius ad delendã memoriam dedecoris, quàm vt timorẽ faciat, ne qua terra ſit nefaſta victoriæ ſuæ. quin ipſi Galli ſi offerãtur, illo loco ſe ita pugnaturos, vt Romæ pugnauerint in repetenda patria, vt poſtero die ad Gabios: tunc eum effecerint, ne quis hoſtis qui mœnia Romana intraſſet, nuntium ſecundæ aduerſæq; fortunæ domũ perferret. His vtrinq; animis ad Alliam ventum eſt. Dictator Romanus, poſtquàm in conſpectu hoſtes erant inſtructi, intentiq;, Vidéſne tu, inquit, A. Sempronì, loci fortuna illos fretos ad Alliam conſtitiſſe? nec illis dij immortales certioris quicquam fiduciæ, maioríſue quod ſit auxilij, dederint. at tu fretus armis animiſq́;, cõcitatis equis inuade mediam

aciem:egocum legionibus in turbatos,trepidantesq; inferam signa.Adeste dij F
testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisq; per ve-
Prænestini terga vertunt. strum numen deceptis.Non equitem,non peditem sustinuere Prænestini.pri-
mo impetu ac clamore dissipati ordines sunt:deinde,postquā nullo loco con-
stabat acies,terga vertunt:consternatiq;,& præter castra etiam sua pauore præ-
lati, nō prius se ab effuso cursu sistunt,quàm in conspectu Præneste fuit. ibi ex
fuga dissipati locum, quem tumultuario opere communirent, capiunt: ne, si
intra mœnia se recepissent, extemplò vreretur ager, depopulatisque omnibus
obsidio vrbi inferretur.Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Roma-
nus aderat, id quoq; munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido
Octo Prænestinorum oppida capiuntur. se Præneste includūt.Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum. G
ad ea circumlatū bellum : deincepsq; haud magno certamine captis, Velitras
Velitræ expugnātur. exercitus ductus. eæ quoq; expugnatæ. tum ad caput belli Præneste ventum.
Præneste per deditionem recipiuntur. id non vi, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie victor, bi-
nis castris hostium,nouem oppidis vi captis,Præneste in deditionem accepto,
Romam reuertit: triumphansq; signum Præneste deuectum Iouis imperato-
ris in Capitolium tulit.dedicatum est inter cellam Iouis ac Mineruæ:tabulaq;
sub eo fixa, monumentum rerum gestarum his fermè incisa literis fuit: Iupi-
ter,atq; diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius dictator oppida nouem ca-
peret.Die xx.quam creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita
tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus patritiorum ple- H
beiorumq; numerus.Ex patribus creati, P.& C.Manlij cum L.Iulio: plebes C.
Sextilium,M.Albinum,L.Antistium dedit.Manlijs,quòd genere plebeios,gra-
tia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra or-
dinem data: cuius & ipsos postmodo, & patres,qui dederant,pœnituit. Inex-
ploratò,pabulatum cohortes misêre. quibus velut circumuentis, cùm id fal-
sò nuntiatum esset,dum presidio vt essent,citati feruntur,ne authore quidem
asseruato,qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in in-
sidias præcipitauere.ibi dum iniquo loco sola virtute militū restantes cædun-
tur,cæduntq;,castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes
inuasêre.Ab ducibus vtrobiq; proditæ temeritate atque inscitia res. quicquid
superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis vir- I
Romanorum castra Volsci dolo inuadunt. tus tutata est.Quę vbi Romam sunt relata,primùm dictatorem dici placebat:
deinde, postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos
victoria & tempore vti,reuocati etiam inde exercitus ac duces:otiumq; inde,
quantum à Volscis,fuit. id modò extremo anno tumultuatum, quod Præne-
stini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis que-
rentibus penuriam hominū,noui coloni ascripti.Rebusq; haud prosperis bel-
lo domestica quies,quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; in-
ter suos obtinuit,solatium fuit.Insequentis anni principia statim seditione in-
genti arsere,tribunis militum consulari potestate,Sp.Furio, Q.Seruilio secun- K
dùm,Licinio Menenio tertiùm,P.Clœlio,M.Horatio,L.Geganio.Erat autem
& materia & causa seditionis æs alienum : cuius noscendi gratia Sp. Seruilius
Priscus,Q.Clœlius Siculus censores facti,ne rem agerent,bello impediti sunt.
Volsci agrum Romanum populantur. nanq; trepidi nuntij primò,fuga deinde ex agris,legiones Volscorum ingressas
fines,populariq; passim Romanū agrum,attulere.In qua trepidatione tantum
abfuit,vt ciuilia certamina terror externus cohiberet, vt contrà eo violentior
tribunitia potestas impediendo delectui esset: donec cōditiones impositæ pa-
tribus,ne quis quoad bellatum esset,tributum daret,aut ius de pecunia credi-
ta diceret.eo laxamento plebi sumpto,mora delectui nō est facta. Legionibus
nouis scriptis,placuit duos exercitus in agrū Volscum legionibus diuisis duci.
Sp.Fu-

A Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q. Serui-
lius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis ob-
uius fuit: populatioq; non illi vagæ similis, quam Volscus latrocinij more di- *Romani fines Volscorum deprædantur.*
scordia hostium fretus, & virtutem metuens per trepidationem raptim fece-
rat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoq; temporis grauior. quippe
à Volscis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in ex-
trema finiũ factæ erant: Romano contrà etiam in hostico morandi erat cau-
sa, vt hostem ad certamen eliceret. Itaq; omnibus passim tectis agrorũ, vicisq;
etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum reli-
ctis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumq; præda abacta, Ro-
B mam vtrinq; exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus
dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio:
& tantum abesse spes veteris leuandi fœnoris, vt tributo nouum fœnus con-
traheretur in murum à censoribus locatum saxo quadrato faciundũ. cui suc-
cũbere oneri coacta plebes: quia quem delectũ impedirent, non habebant
tribuni plebis. Tribunos etiam militares patritios omneis coacta principum
opibus fecit, L. Aemylium, P. Valerium IIII. C. Veturium, Ser. Sulpitium, L. &
C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, vt aduersus Latinos, Vol- *Aduersus Latinos et Volscos tres exercitus scribuntur.*
scosq;, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebant, nullo impe-
diente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: v-
C num, ad præsidium vrbis: alterum, qui si qui alibi motus extitisset, ad subita
bella mitti posset. tertium longè validissimum P. Valerius, et L. Aemylius ad Sa-
tricum duxere. vbi cum aciem instructam hostiũ loco æquo inuenissent, ex-
templò pugnatum: & vt nondum satis claram victoriam, sic prosperę spei pu-
gnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: &
aliquandiu æqua virtute fortunaq; Latinæ maximè legiones, longa societate *Latini Volsciq; funduntur.*
militiam Romanam edoctę, restabant. eques immissus ordines turbauit: tur-
batis signa peditum illata: quantumq; Romana se inuexit acies, tantum ho-
stes gradu demoti. & vt semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana vis
erat. Fusi hostes cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra
D peterẽt, ab equite maximè cæsi. castra capta, direptaq;. Ab Satrico nocte, quæ
prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antiũ: & cum Romanus exer-
citus propè in vestigijs sequeretur, plus tamen timor, quàm ira celeritatis ha-
buit. prius itaque mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema agminis
carpere aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti, nec Ro-
manis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad sub-
eundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinosq; coorta, cum An-
tiates victi malis, subactique bello, in quo & nati erant & consenuerant, dedi-
tionem spectarent: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc
animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. finis certaminis fuit,
E postquam vtrisque apparuit, nihil per alteros stare quo minus incœpta perse-
querentur. Latini profecti à societate pacis, vt rebantur, inhonestæ sese vindi-
cauerunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, *Antiates vrbem agrosq; suos Romanis dedunt.*
vrbem agrosque Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Roma-
nos bello lædere, nec Volscos in armis retinere potuerant, eò erupit, vt Satri-
cum vrbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni con- *Volsci Satricum igni concremant.*
cremarent. nec aliud tectum eius superfuit vrbis, cum faces pariter sacris
profanisque inijcerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec sua reli-
gio, nec verecundia deûm arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo
cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos
ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram, quòd deserto communi concilio *Thusculum à Volscis præter arcem captũ.*

Latinorum non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. patētibus portis cùm improuiso incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugêre cum coniugibus ac li- F

beris: nuntiosq; Romam, qui certiorem de suo casu senatum facerent, misere. Haud segnius, quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militum duxere. clausas portas Thusculi, Latinosq; simul obsidentium atq; obsessorū animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, terrere vnà ac pauere. aduentus Romanorum mutauerat vtriusque partis animos. Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquanto maiore ab exercitu Romano. vtrinq; vrgentur Latini: nec impetus Thusculanorū decurrentiū ex superiore loco sustinent: nec Rom. subeuntes mœnia, molientesq; obices portarū arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte & à tergo vrgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset, in medio cæsi ad vnum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo, exercitus Romam est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis patrū in dies miseriæq; plebis crescebant, cū eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaq; cùm iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atq; addicti creditoribus satis faciebant, pœnaq; in vicem fidei cesserat. adeò ergo obnoxios summiserant animos non infimi solùm, sed principes etiā plebis, vt non modò ad tribunatum militum inter patritios petendū, quod tanta vi vt liceret tetenderant: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendosq; vlli viro acri, experientiq; animus esset: possessionemq; honoris vsurpati modò è plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parua (vt plerunque solet) rem ingentem moliundi causa interuenit. M. Fabij Ambusti potentis viri cùm inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quòd haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C.

Thusculum recipitur [illegible], ad vnum cæsis omnibus.

[illegible] alieno oppressi, [illegible] patri- [illegible] debat.

Parua causa rem ingentem moliundi sæpe interuenit.

G H I K

A nor C. Licinio Stoloni erat, illuſtri quidem viro, tamen plebeio: eaq; ipſa affi-
nitas haud ſpreta gratiam Fabio ad vulgum quæſierat. Fortè ita incidit, vt in
Ser. Sulpitij tribuni militum domo ſorores Fabiæ cum inter ſe (vt fit) ſermo-
nibus tempus tererent, lictor Sulpitij cum is de foro ſe domum reciperet, fo-
rem (vt mos eſt) virga percuteret. cũ ad id moris eius inſueta expauiſſet minor
Fabia, riſui ſorori fuit, miranti ignorare id ſororem. Cæterùm is riſus ſtimulos
paruis mobili rebus animo muliebri ſubdidit: frequentia quoq; proſequen-
tium rogantiumq; nunquid vellet? credo fortunatũ matrimonium ei ſororis
viſum: ſuiq; ipſam malo arbitrio, quo à proximis quiſq; minimè anteiri vult,
pœnituiſſe. cõfuſam eam ex recenti morſu animi, cum pater fortè vidiſſet, per-
B cunctatus, ſatin' ſaluæ? auertentem cauſam doloris, quippe nec ſatis piam ad-
uerſus ſororem, nec admodum in virum honorificam, elicuit comiter ſciſci-
tando vt fateretur eam eſſe cauſam doloris, quòd iuncta impari eſſet, nupta in
domo, quã nec honos, nec gratia intrare poſſet. conſolans inde filiam Ambu-
ſtus, bonum animũ habere iuſſit: eoſdem propediem domi viſuram honores,
quos apud ſororem viderat. Inde conſilia inire cum genero cœpit, adhibito L.
Sextio ſtrenuo adoleſcente, & cuius ſpei nihil præter genus patritium deeſſet.
Occaſio videbatur rerum nouandarum propter ingentẽ vim ęris alieni, cuius
leuamen mali plebes, niſi ſuis in ſummo imperio locatis nullum ſperaret. ac-
cingendum ad eam cogitationem eſſe, conando agendoq; iam eò gradum fe-
C ciſſe plebeios, vnde ſi porrò annitãtur, peruenire ad ſumma, & patribus æqua-
ri tam honore quàm virtute poſſent. In præſentia tribunos plebis fieri placuit, *Tribuni plebis le-*
quo in magiſtratu ſibimetipſi viam ad cæteros honores aperirent. creatiq; tri- *aduerſus opes p-*
buni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduerſus opes patri- *tiorum promu-*
tiorum, & pro commodis plebis: vnam de ære alieno, vt deducto eo de capite
quod vſuris pernumeratum eſſet, id quod ſupereſſet, triennio æquis portioni-
bus perſolueretur: alteram de modo agrorum, ne quis plus quingenta iugera
agri poſſideret: tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, conſulumq;
vtiq; alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia & quæ ſine certamine maximo
obtineri non poſſent. Omnium igitur ſimul rerum, quarũ immodica cupido
D inter mortales eſt, agri, pecunię, honorum diſcrimine propoſito, conterriti pa-
tres cum trepidaſſent, publicis priuatiſq; cõſilijs nullo remedio alio pręter ex-
pertã multis iam antè certaminibus interceſſionẽ inuento, collegas aduerſus *Tribuni alij alijs in-*
tribunitias rogationes comparauerunt. qui vbi tribus ad ſuffragiũ ineundum *tercedunt.*
citari à Licinio Sextioq; viderũt, ſtipati patrũ præſidijs, nec recitari rogationes,
nec ſolenne quicquã aliud ad ſciſcendũ plebi fieri, paſſi ſunt. Iamq; fruſtra ſępe
concilio aduocato, cum pro antiquatis rogationes eſſent: Bene habet, inquit,
Sextius, quandoquidẽ tantum interceſſionẽ pollere placet, iſto ipſo telo tuta-
bimur plebem. agitedum, comitia indicite patres tribunis militum creandis.
faxo ne iuuet vox iſta, veto, qua nunc concinentes collegas noſtros tam læti
E auditis. Haud irritę cecidere minę: comitia pręter ædiliũ tribunorumq; plebis
nulla ſunt habita, Licinius Sextiuſq; tribuni plebis refecti nullos curules magi
ſtratus creari paſſi ſunt, eaq; ſolitudo magiſtratuũ, & plebe reficiente duos tri-
bunos, et his comitia trib. militũ tollentib. per quinquenniũ vrbẽ tenuit. Alia *Per quinquennium co-*
bella opportunè quieuere: Veliterni coloni geſtientes otio, quòd nullus exerci *mitia tribunorũ mi-*
tus Rom. eſſet, & agrum Romanum aliquoties incurſauere, & Thuſculum op- *litum ſublata ſunt.*
pugnare adorti ſunt. eaq; res Thuſculanis veteribus ſocijs, nouis ciuibus opẽ
orantibus, verecundia maximè non patres modò, ſed etiam plebem mouit:
remittentibus tribunis plebis comitia per interregem ſunt habita: creatiq; tri-
buni militũ L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerij,
haudquaquam tam obedientẽ in delectu, quàm in comitijs plebem habue-
re: ingen-

A turum. quippe ex illa die in plebem ventura omnia, quibus patritij excellant, imperium atq; honorem, gloriam belli, genus, nobilitatẽ, magna ipsis fruenda, maiora liberis relinquenda. Huius generis orationes vbi accipi videre, nouam rogationem promulgant, vt pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur: ita vt pars ex plebe, pars ex patribus fiat: omniumq; earum rogationum comitia in aduentum eius exercitus differunt, qui Velitras obsidebat. Prius circumactus est annus, quàm à Velitris reducerentur legiones. ita suspensa de legibus res ad nouos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eosdem, duos vtique qui legum latores erant, plebes reficiebat. tribuni militum creati T. Quintius, Ser. Cornelius, Ser. Sulpitius, Sp. Seruilius, L. Papyrius,

Promulgata rogatio vt pro duumuiris sacris faciundis decemuiri creentur.

B L. Veturius. Principio statim anni ad vltimam dimicationem de legibus ventum: & cum tribus vocarentur, nec intercessio collegarum latoribus obstaret, trepidi patres ad duo vltima auxilia, summum imperium, summumq; ad ciuem decurrunt. dictatorem dici placet. dicitur M. Furius Camillus, qui magistrum equitum L. Aemylium cooptat. Legum quoque latores aduersus tantum apparatum aduersariorum & ipsi causam plebis ingentibus animis armant: concilioq; plebis indicto, tribus ad suffragium vocant. cum dictator stipatus agmine patritiorum plenus iræ minarumq; consedisset, atque ageretur res, solito primùm certamine inter se tribunorum plebis ferentium legem, intercedentiumq;: & quanto iure potentior intercessio erat, tantum vincere-

Camillus dictator dicitur aduersus vim tribunitiam.

C tur fauore legum ipsarum, latorumq;: & vti rogassent, primæ tribus dicerent. Tum Camillus, Quandoquidem, inquit, Quirites iam vos tribunitia libido, non potestas regit, & intercessionẽ secessione quondam plebis partam, nobis eadem vi facitis irritam, qua peperistis: non Reipublicę magis vniuersæ, quàm vestra causa dictator intercessioni vestræ adero: euersumq; vestrum auxilium imperio tutabor. itaq; si C. Licinius & L. Sextius intercessioni collegarum cedunt, nihil patritium magistratum inseram concilio plebis, si aduersus intercessionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent, vim tribunitiam à seipsa dissolui non patiar. Aduersus ea cum contemptim tribuni plebis rem nihilo segnius peragerent: tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio

Camilli oratio.

D plebem emouerent, misit. & addidit minas: si pergerent, sacramento omnes iuniores adacturum, exercitumq; extemplò ex vrbe deducturũ. Terrorem ingentem incusserat plebi, ducibus plebis accendit magis certamine animos, quàm minuit, sed re neutrò inclinata. magistratu se abdicauit: seu quia vitio creatus erat, vt scripsere quidam: seu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, id que plebs sciuit, vt si M. Furius pro dictatore quid egisset, * quingentùm millium æris ei mulcta esset. Sed auspicijs magis quàm noui exempli rogatione deterritum, vt potius credam, cùm ipsius viri facit ingenium, tum quòd ei suffectus est extemplò P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset? & quod eundem M. Furium dictatorem

Camillus abdicat se magistratu.

** Val. 5000. coron.*

E insequens annus habuit, haud sine pudore certè factum priore anno in se imperium repetiturum: simul quòd eo tempore, quo promulgatum de mulcta eius traditur, aut & huic rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit: aut ne illas quidem propter quas & hæc lata erat, impedire: & quoad vsq; ad memoriam nostram tribunitijs consularibusq; certatum viribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit. Inter priorem dictaturam abdicatam, nouamq; à Manlio initam ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atq; agro rogationes iubebant, de plebeio consulatu antiquabant. & perfecta vtraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in causam plebis inclinauit, C. Licinio qui tri-

C. Licinius plebeius magister equitum dicitur.

qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægrè patres passos accipio: dictatorem propinqua cognatione Licinij se apud patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum maius, quàm tribuni consularis imperiũ esse. Licinius Sextiusq́; , cum tribunorũ plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, vt negando iam sibi velle continuari honorem acerrimè accenderẽt ad id quod dissimulando petebant, plebem. nonum se annum iam velut in aciem aduersus optimates maximo priuatim periculo, nullo publico emolumento stare: consenuisse iam secũ & rogationes promulgatas, & vim omnem tribunitiæ potestatis. primò intercessione collegarum in leges suas pugnatũ esse: deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum: postremo dictatorium fulmen in se intentatum. iam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebeio consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit. se ipsam plebem, & commoda morari sua. liberam vrbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniustis possessoribus extemplò, si velit, habere posse. quę munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si inter accipiendas de suis commodis rogationes spem honoris latoribus earum incidant? nõ esse modestiæ populi Romani id postulare, vt ipse fœnore leuetur: & in agrum iniuria possessum à potentibus inducatur, per quos ea consecutus sit, senes tribunitios non sine honore tantùm, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primùm statuerent apud animos quid vellent. deinde comitijs tribunitijs declararent voluntatem. si coniunctim ferre ab se promulgatas rogationes vellent, esse quod eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgauerint. sin quod cuiq́; priuatim opus sit, id modò accipi velint: opus esse nihil inuidiosa continuatione honoris, nec se tribunatum, nec illos ea quæ promulgata sint, habituros. Aduersus tam obstinatam orationem tribunorum cum præ indignitate rerum stupor, silentiumq́; inde cæteros patrũ defixisset: Ap. Claudius Crassus nepos decemuiri dicitur odio magis iraque, quàm spe, ad dissuadendum processisse: & locutus in hanc ferè sententiam esse: Neq́; nouum, neq́; inopinatum mihi sit, Quirites, si quod vnum familiæ nostræ semper obiectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoq́; audiam: Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub. patrum maiestate fuisse: semper plebis commodis aduersatos esse, quorũ alterum neq́; nego, neq́; inficias eo: nos, ex quo asciti sumus simul in ciuitatem & patres, enixè operam dedisse, vt per nos aucta potius, quàm imminuta maiestas earum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici verè posset. illud alterum pro me maioribusq́; meis contendere ausim Quirites (nisi quę pro vniuersa rep. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti vrbem aduersa quis putet) nihil nos neq́; priuatos, neque in magistratibus, quod incommodum plebi esset, scientes fecisse: nec vllum factum, dictúmue nostrum contra vtilitatem vestram, & si quædam contra voluntatem fuerint, verè referri posse. An hoc, si Claudiæ familiæ non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus Quiritium quilibet, qui modò me duobus ingenuis ortum, & viuere in libera ciuitate sciam, reticere possim? L. illum Sextiũ & C. Licinium perpetuos (si dijs placet) tribunos tantum licentiæ nouem annis, quibus regnant, sumpsisse, vt vobis negent potestatem liberam suffragij non in comitijs, non in legibus iubendis se permissuros esse? sub conditione, inquit, nos reficietis decimùm tribunos. quid est aliud dicere? quod petunt alij, nos adeò fastidimus, vt sine mercede magna non accipiamus. sed quæ tandem ista merces est, qua vos semper tribunos plebis habeamus? vt rogationes, inquit, nostras, seu placent, seu displicent, seu vtiles, seu inutiles sunt, omnes coniunctim accipiatis. Obsecro vos Tarquinij Tribuni plebis, putate me ex media concione vnum

Licinius Sextius & cõtinuari sibi tribunatum recusans.

Appij Claudij oratio in tribunos.

A ne vnum ciuem succlamare. bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse: antiquare alias. Non, inquit, licebit, tu de fœnore atq; agris, quod ad vos omnes pertinet, iubeas: & hoc portenti non fiat in vrbe Romana, vti L. Sextium atq; hunc C. Licinium cõsules, quod indignaris, quod abominaris videas. aut omnia accipe: aut nihil fero. vt si quis ei, quem vrgeat fames, venenum ponat cum cibo, & aut abstinere eo quòd vitale sit, iubeat, aut mortiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas, non tibi frequentes succlamassent? abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis. quid si tu non tuleris, quod commodũ est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patritius, si quis (quod illi volunt inuidiosius esse)
B Claudius diceret, aut omnia accipite, aut nihil fero: quis vestrûm Quirites ferret? nunquámne vos res potius, quàm authores spectabitis? sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrûm quo dicentur, aduersis accipietis? At herculè sermo est minimè ciuilis. Quid? Rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni Quirites simillima. consules, inquit, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. an aliter rogat, qui vtiq; alterum ex plebe fieri consulem iubet: nec duos patritios creandi potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Hetruscum fuit, cùm Porsena Ianiculum insedit: quale Gallicum modò, cùm preter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant: & consulatum cum hoc M. Furio, aut quo-
C libet alio ex patribus L. ille Sextius peteret: posserísne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in commune honores vocare? vt duos plebeios fieri consules liceat, duos patritios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, vtrunq; ex patribus præterire liceat? Quæ'nam ista societas, quæ'nã consortio est? parum est, si cuius pars tua nulla adhuc fuit, in partẽ eius venis, nisi partem petendo totum traxeris? Timeo, inquit, ne si duos licebit creari patritios, neminem creetis plebeium. Quid est dicere aliud? nisi quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatẽ vobis creandi quos nõ vultis, imponam. quid sequitur, nisi vt ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patritijs vnus petierit plebeius, & lege
D se, non suffragio creatum dicat? Quomodo extorqueant, non quomodo petant honores, quærunt: & ita maxima sunt adepturi, vt nihil ne pro minimis quidẽ debeant, & occasionibus potius quàm virtute petere honores malunt. Est aliquis qui se inspici, qui æstimari fastidiat? qui certos sibi vni honores inter dimicantes competitores æquũ censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntarijs, & serua pro liberis faciat? omitto Licinium Sextiumq́;, quorum annos in perpetua potestate tanquã regum in Capitolio numeratis: quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui non via ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quàm nobis ac liberis nostris fiat? si quidem nos ne cum volueritis quidem creare interdum poteritis, istos
E etiam si nolueritis, necesse sit. De indignitate satis dictum est (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspicijs, quæ propria deorum immortalium contemptio atque iniuria est, loquar? auspicijs hanc vrbẽ conditã esse, auspicijs bello ac pace, domi militiæq́; omnia geri, quis est qui ignoret? penes quos igitur sunt auspicia more maiorum? nempe penes patres. nam plebeius quidẽ magistratus nullus auspicatò creatur: nobis adeò propria sunt auspicia, vt non solum quos populus creat patritios magistratus, non aliter quàm auspicatò creet, sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicatò interregem prodamus, & priuatim auspicia habeamus, quæ isti ne in magistratibus quidem habent. Quid igitur aliud quàm tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando à patribus, qui soli ea habere possunt, aufert? Elu-

dant nunc licet religiones. quid enim est, si pulli non pascentur? si ex cauea tar- F
dius exierint? si occinuerit auis? parua sunt hæc: sed parua ista nõ contemnen-
do maiores nostri, maximam hanc rem fecerunt. nunc nos, tanquam iam ni-
hil pace deorum opus sit, omnes cærimonias polluimus. vulgo ergo pontifi-
ces, augures, sacrificuli reges creentur: cuilibet apicem dialem, dum modò ho-
mo sit, imponamus: tradamus Ancilia, penetralia, deos deorumq; curam, qui-
bus nefas est: non leges auspicatò ferantur, non magistratus creentur: nec cen-
turiatis, nec curiatis comitijs patres authores fiant: Sextius & Licinius tan-
quam Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent, quia pecunias alienas,
quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi: nec in
mentem venit altera lege solitudines vastas in agris fieri, pellendo finibus do- G
minos: altera fidem abrogari, cum qua omnis humana societas tollitur. Om-
nium rerum causa vobis antiquandas censeo istas rogationes. quod faxitis,
deos velim fortunare. Oratio Appij ad id modò valuit, vt tempus rogationum
iubendarum proferretur. Refecti decimùm ijdem tribuni Sextius & Licinius

Decemuiri sacrorum partim ex plebe, partim ex patritijs creantur.

de decemuiris sacrorũ ex parte de plebe creandis pertulere. creati quinq; patrũ,
quinq; plebis: graduq; eo iam via facta ad consulatũ videbatur. Hac victoria
cõtenta plebes cessit patribus, vt in pręsentia consulũ mentione omissa, tribu-
ni militum crearẽtur. creati A. & M. Cornelij iterum. M. Geganius, P. Manlius,
L. Veturius, P. Valerius VI. Cùm præter Velitrarum obsidionem, tardi magis
rerum exitus quàm dubij, quietę externę res Romanis essent: fama repens bel- H
li Gallici allata perpulit ciuitatem, vt M. Furius dictator quintùm diceretur. is

Cum Gallis ad Anienem pugnatum.

T. Quintium Pœnum magistrum equitum dixit. Bellatum cum Gallis eo an-
no circa Anienem flumẽ, author est Claudius: inclytamq; in ponte pugnam,
qua T. Manlius Gallum, cum quo prouocatus manus conseruit, in conspectu
duorum exercituũ cæsum torque spoliauit, tum pugnatam. Pluribus autho-
ribus magis adducor, vt credam decem haud minus post annos ea acta: hoc

Galli victi in Albano agro.

autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M. Furio signa collata. nec
dubia, nec difficilis Romanis, quanquam ingentem Galli terrorem memoria
pristinæ cladis attulerant, victoria fuit. multa millia Barbarorum in acie, mul-
ta captis castris cæsa. palati alij Apuliam maximè petentes, cùm fuga se longin- I
qua, tum quòd passim eos simul pauor terrorq; distulerant, ab hoste sese tuta-
ti sunt. Dictatori consensu patrum, plebisq; triumphus decretus. Vix dum per
functum cum bello atrocior domi seditio excepit: & per ingentia certamina
dictator senatusque victus, vt rogationes tribunitiæ acciperentur: & comitia

L. Sextius de plebe primus Consul factus.

consulum aduersa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus COS.
factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit: quia patritij se authores futuros
negabant, prope ad secessionẽ plebis res, terribilesq; alias minas ciuilium cer-
taminum venit: cum tamen per dictatorem conditionibus sedatæ discordiæ
sunt, concessumque ab nobilitate plebi de consule plebeio: à plebe nobilita-

Prætor vrbanus ex patribus creatur.

ti de prætore vno, qui ius in vrbe diceret, ex patribus creando. Ita ab diutina K
ira tandem in concordiam redactis ordinibus, cum dignam eam rem sena-
tus censeret esse, meritoque id, si quando vnquam aliàs, deûm immortalium
causa libenter facturos fore, vt ludi maximi fierent, & dies vnus ad triduum
adijceretur: recusantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patritijs
est iuuenibus, se id honoris, deûm immortalium causa libenter acturos, vt
ædiles fierent. quibus cum ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum senatus-

Duo ædiles ex patribus facti.

consultum, vt duos viros ædiles ex patribus dictator populum ro-
garet, patres authores omnibus eius anni
comitijs fierent.

EPITOME

EPITOME LIBRI VII.

A *DVO noui magistratus adiecti sunt, prætura & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit, eamq́; insignem fecit mors Furij Camilli. cuius remedium & finis cum per nouas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primùm facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pomponio tribuno plebis, propter delectũ acerbè factum, & ob T. Manlium filium relegatum sine vllo crimine: adolescens ipse, cuius relegatio patri obijciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictoq́; gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseueraturum se in accusatione. tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem voraginem vrbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit, eaq́; expleta est. Manlius adolescens qui patrem à tribunitia vexatione liberauerat, contra Gallum prouocantem aliquem ex militibus Romanis, in singulare certamẽ descendit, eiq́; occiso, torquem aureum detraxit: quam ipse postea tulit, & ex eo Torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata damnatus est, quòd plus quingentorum iugerũm agri possideret. M. Valerius tribunus militum Gallum, à quo prouocatus erat, insidente galeæ coruo, & vnguibus, rostroq́; infestante hostẽ, interemit, & ex eo Coruini nomen accepit, consulq́; proximo anno creatus est ob virtutem, cum XXIII ageret annũ. Amicitia cum Carthaginiensibus iuncta. Campani, cum vrgerentur à Samnitibus bello, auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent, vrbem atq́; agros populo Romano dediderunt. ob quam causam ea quæ populi*
B *Romani facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquum locum deductus, in magno discrimine esset, P. Decij tribuni militum opera seruatus est. qui occupato colle super id iugum, in quo Samnites sederant, occasionem consuli in æquiorem locum euadendi dedit: ipse ab hostibus circumsessus erupit. Milites Romani, qui Capuæ in præsidio erant relicti, cum de ea occupanda vrbe conspirassent, & detecto consilio, metu supplicij à populo Romano defecissent, per M. Valerium Coruinum dictatorem, qui consilio suo eos à furore reuocauerat, patriæ restituti sunt.*

ANNVS hic erit insignis noui hominis consulatu, insignis nouis duobus magistratibus, prætura, & curuli ædilitate. hos sibi patritij quæsiuere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L. Sextio, cuius lege partus erat, dedit: patres præturam Sp. Furio M. filio Camillo, ædilitatem Cn. Quintio Capitolino,
C & P. Cornelio Scipioni suarum gentiũ viris gratia campestri dederunt. L. Sextio collega ex patribus datus Lucius Aemylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primò palatos per Apuliam congregari iam fama erat, et de Hernicorum defectione agitata mentio. Cùm de industria omnia, ne quid per plebeium consulem ageretur, proferrentur: silentium omnium rerum, ac iustitio simile otium fuit: nisi quòd non patientibus tacitum tribunis, quòd pro cõsule vno plebeio tres patritios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquam consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorem quidem etiam iura reddentem, & collegam consulibus, atq; iisdem auspicijs creatum: verecundia inde
D imposita est senatui ex patribus iubendi ædiles curules creari. primò vt alternis annis ex plebe fierent, conuenerat: posteà promiscuum fuit. Inde L. Genutio, & Q. Seruilio COSS. & ab seditione, & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. censorẽ, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximeq́ue eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furij fecit. Fuit enim verè vir vnicus in omni fortuna, princeps pace belloq́;, prius quàm exulatum iret: clarior in exilio vel desiderio ciuitatis, quæ capta absentis implorauit opem: vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriã ipsam restituit. par deinde per quinq; & triginta annos (tot enim
E postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit, dignusq́; habitus, quem secundum à Romulo conditorem vrbis Romæ ferrent. Et hoc, & insequenti anno T. Sulpitio Petico, C. Licinio Stolone consulibus pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quòd pacis deûm exposcendæ causa tertiò tum post conditam vrbem lectisternium fuit. & cùm vis morbi, nec humanis consilijs, nec ope diuina leuaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, noua res bellicoso populo (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterùm parua quoq; (vt fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Thusco dabãt. imitari deinde eos iuuentus simul inconditis inter se iocu-

Pestilentia.

M. Furij Camilli mors, & laudes.

Lectisternium.

Ludi scenici tum primùm instituti.

iocularia fundentes, verſibus cœpere:nec abſoni à voce motus erant.Accepta F
itaq; res,ſæpiusq; vſurpãdo excitata.vernaculis artificibus,quia hiſter Thuſco
Hiſtriones unde dicti. verbo ludio vocabatur, nomen hiſtrionibus inditum : qui non ſicut ante Fe-
ſcennino verſu ſimilem incompoſitum temerè ac rudem alternis iaciebant:
ſed impletas modis ſatyras deſcripto iam ad tibicinem cantu,motuq; congru
enti peragebant. Liuius poſt aliquot annos, qui ab ſatyris auſus eſt primus ar-
gumento fabulam ſerere, idem (ſcilicet id quod omnes tum erant) ſuorum
carminum actor dicitur,cùm ſæpius reuocatus vocem obtudiſſet,venia peti-
ta puerum ad canendum ante tibicinem cum ſtatuiſſet, canticum egiſſe ali-
quanto magis vigenti motu, quia nihil vocis vſus impediebat. inde ad ma-
num cantari hiſtrionibus cœptum, diuerbiaq; tantum ipſorum voci relicta. G
Poſtquam lege hac fabularum ab riſu ac ſoluto ioco res auocabatur, & ludus
in artem paulatim verterat, iuuentus hiſtrionibus fabellarũ actu relicto, ipſa
Exodia. inter ſe more antiquo ridicula intexta verſibus iactitare cœpit, quæ inde exo-
Atellanæ fabellæ. dia poſtea appellata, conſertaq; fabellis potiſſimũ Atellanis ſunt. quod genus
ludorum ab Oſcis acceptum tenuit iuuentus:nec ab hiſtrionibus pollui paſſa
eſt.eo inſtitutum manet,vt actores Atellanarum nec tribu moueantur, & ſti-
pendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia
rerum ludorum quoque prima origo ponenda viſa eſt, vt appareret quàm ab
ſano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem inſaniam venerit. nec
tamen ludorum primum initiũ procurandis religionibus datum,aut regilio- H
ne animos,aut corpora morbis leuauit. quin etiam cũ medios fortè ludos cir-
cus Tyberi ſuperfuſo irrigatus impediſſet, id verò velut auerſis iam dijs,aſper-
nantibusq; placamina iræ,terrorem ingentẽ fecit. Itaque Cn. Genutio, L. Ae-
mylio Mamerco ſecundùm conſulibus, cum piaculorum magis conquiſitio
animos quàm corpora morbi afficerent, repetitũ ex ſeniorũ memoria dicitur,
peſtilentiam quondam clauo ab dictatore fixo ſedatã. Ea religione adductus
Claui figendi cauſa dictator creatur L. Manlius. ſenatus dictatorem claui figendi cauſa dici iuſſit. dictus L. Manlius Imperio-
ſus,L.Pinarium magiſtrum equitum dixit.Lex vetuſta eſt priſcis literis,verbiſ-
que ſcripta, vt qui prætor maximus ſit, idibus Septembribus clauum pangat.
fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea ex parte qua Mineruæ I
templum eſt. eum clauum, quia raræ per ea tempora literæ erant, notam nu-
meri annorum fuiſſe ferunt,eoque Mineruæ templo dicatam legem,quia nu-
merus à Minerua inuentus ſit. Volſinijs quoque clauos indices numeri an-
norum fixos in templo Nortiæ Hetruſcæ deæ comparére, diligens talium
monimentorũ author Cintius affirmat. M. Horatius conſul ex lege templum
Iouis optimi maximi dedicauit anno poſt reges exactos. à conſulibus poſtea
ad dictatores,quia maius imperium erat,ſolenne claui figendi tranſlatum eſt.
Intermiſſo deinde more, digna etiam per ſe viſa eſt res, propter quam dictator
Manlius dictator ob delectum acerbius habitum magiſtratu ſe abdicare cogitur. crearetur. qua de cauſa creatus L. Manlius, perinde ac Reipublicæ gerendæ,ac
non ſoluendæ religionis gratia creatus eſſet, bellum Hernicum affectans,de- K
lectu acerbo iuuentutem agitauit:tandemque omnibus in eum tribunis ple-
bis coortis,ſeu vi,ſeu verecundia victus, dictatura abijt.neq; eo minus princi-
pio inſequentis anni Q. Seruilio Hala,L.Genutio ſecundùm COSS. dies Man-
Manlio dies dicitur. lio dicitur à M. Pomponio tribuno plebis. acerbitas in delectu, non damno
modò ciuium,ſed etiam laceratione corporum lata,partim virgis cęſis,qui ad
nomina nõ reſpondiſſent,partim in vincula ductis,inuiſa erat. & ante omnia
inuiſum ipſum ingenium atrox, cognomenq; Imperioſi graue liberæ ciui-
tati ab oſtentatione ſæuitiæ adſcitum, quam non magis in alienis, quàm in
proximis, ac ſanguine ipſe ſuo exerceret. criminique ei tribunus inter cæ-
tera dabat, quòd filium iuuenẽ nullius probri compertũ, extorrem vrbe, do-

mo,pe-

A mo, penatibus, foro, luce, congressu æqualium prohibitum in opus seruile, *Manlius in filium crudelis fuisse accusatur.* propè in carcerem atq; in ergastulum dederit: vbi summo lòco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret, verè imperioso patre se natum esse. at quam ob noxā? quia infacundior sit, & lingua impromptus. quod naturæ damnum vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani esset, an castigandum, ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere, ac fouere, si quid ex progenie sua parum prosperum sit. at hercule L. Manlium malum malo augere filij, & tarditatem ingenij insuper premere: & si quid in eo exiguum naturalis vigoris sit, id extinguere vita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo. Omnium potius his criminationibus, quàm
B ipsius iuuenis irritatus est animus. quin contrà se quoq; parenti causam inuidiæ atq; criminum esse ægrè passus, vt omnes dij hominesq; scirent, se parenti opem latam quàm inimicis eius malle, capit consilium rudis quidem atq; agrestis animi, & quanquam non ciuilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus, mane in vrbē atq; à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunū pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplò ait, nuntiaret T. Manlium Lucij filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui, aut consilij ad rem agendam deferre) salute accepta redditaq;, esse ait quæ cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire iussis, cultrum stringit: *Manlij filij in patrem pietas.*
C & super lectum stans ferro intento, nisi quæ ipse concepisset verba iuraret, se patris eius accusandi causa concilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplò transfixurū minatur. pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum inermem, illum pręualidum iuuenem, &, quod haud minus timendum erat, stolidè ferocem viribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est verba. & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incœpto destitisse. nec perinde vt maluisset plebes, sibi suffragij ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri. ita ægrè habuit filium id pro parente ausum: eoq; id laudabilius erat, quòd animū eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset. Itaq; non patri modò remissa causæ dictio est, sed ipsi etiā adolescenti ea res honori

D

E

fuit. & cùm eo anno primùm placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc, quos ruffulos vocāt. imperatores ipsi facie- *Tribuni mi…*

 bant;

bant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæq; ad conciliandũ gra- F
tiam meritis, vt qui rure, & procul cœtu hominum iuuentam egisset. Eodem
anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum medium fermè specu vasto colla-
psum in immensam altitudinem dicitur: neq; eam voraginem coniectu ter-
ræ, cum pro se quisq; gereret, expleri potuisse prius, quàm deûm monitu quæri
cœptũ, quo plurimùm populus Romanus posset. id enim illi loco dicandum
M. Curtius armatus equo insidẽs se in specum demisit. vates canebant, si Rempub. Romanam perpetuam esse vellent. tum M. Cur-
tium iuuenem bello egregium castigasse ferunt, dubitantes an vllum magis
Romanum bonũ, quàm arma virtusq; esset. Silentio facto, templa deorum
immortalium, quę foro imminent, Capitoliumq; intuentem, et manus nunc
in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentem se deuo- G
uisse: equo deinde quàm poterat maximè exornato insidentem armatum se
in specum immisisse, donaq; ac fruges super eum à multitudine virorum ac
Lacus Curtius. mulierum congestas: lacumque Curtium non ab antiquo illo T. Tatij milite
Curtio Metio, sed ab hoc appellatum. cura non deesset, si qua ad verum via in-
Famæ rerũ standum est, vbi vetustas fidẽ derogat. quirentem ferret. nunc famæ rerum standum est, vbi certam derogat vetustas
fidem, & lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. post tanti prodi-
gij procurationem eodem anno de Hernicis consultus senatus, cùm fœciales
ad res repetendas nequicquam misisset, primo quoque die ferendum ad po-
pulum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens
iussit. L. Genutio cõsuli ea prouincia sorte euenit. In expectatione ciuitas erat, H
quòd primus ille de plebe consul bellum suis auspicijs gesturus esset: deinde
vt eueniret res, ita communicatos honores prosperè, aut secus consulto habi-
Genutius consul plebeius cum exercitu occisus. tura. Fortè ita tulit casus, vt Genutius ad hostes magno conatu profectus, in
insidias præcipitaretur: legionibus nec opinatò pauore fusis, consul circum-
uentus ab inscijs quem interfecissent, occideretur. Quod vbi est Romam nun-
tiatum, nequaquã tantum publica calamitate mœsti patres, quantum fero-
ces infelici consulis plebeij ductu, fremunt omnibus locis: irent, crearent con-
sules ex plebe, transferrent auspicia, quò nefas esset. potuisse patres plebiscito
pelli honoribus suis, num etiam in deos immortales inauspicatam legem va-
luisse? vindicasse ipsos suum numen, sua auspicia: quæ vt primùm contacta I
sint ab eo, à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitũ documento
fuisse, ne deinde turbato gentiũ iure comitia haberentur. His vocibus curia &
Ap. Claudius dictator creatur. forum personat. Ap. Claudiũ, quia dissuaserat legem in cõcione, maiore nunc
authoritate euentum reprehensi ab se consilij incusantem, dictatorẽ consen-
su patriciorum Seruilius consul dicit: delectusq; & iustitium indictum. Prius-
quam dictator legionesq; nouæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitij legati
res per occasionem gesta egregiè est. In Hernicos morte consulis contemptim
ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante le-
gato, & plenis iræ atq; indignitatis militum animis eruptio est facta. multum
ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit, adeò turbatis inde ordinibus abscess- K
sere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exercitus iungitur, & copiæ du-
plicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militumq; quorum virtu-
te castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul
Summo studio bellũ apparant Hernici. cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neq; segnius ad hostes bellum appa-
rant, qui & parti ante decoris memores, neq; ignari auctarũ virium hostis, suas
quoq; vires augent. omne Hernicũ nomen, omnis militaris ætas excitur. qua-
dringentariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. hunc eximium
florem iuuentutis eò etiam, quòd vt duplex acciperent stipendium, decreue-
rant, spei animorumq; impleuere. immunes quoque operum militarium e-
rant, vt in vnum pugnæ laborem reseruati plus sibi, quàm pro virili parte an-
nitendum

A nitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duum millium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari fermè vtrinq; spatio in medio pugnatum est. primo stetit ambigua spe pugna, nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium *Acris pugna Romanorum & Hernicorũ.*

B

C

aciem. postquàm equestris pugna effectu, quàm conatibus vanior erat, cõsulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis clamore ingenti prouolant ante signa, & nouam integrant pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporũ, animorumq; robore se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc, aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, euentum suum D in virtute aliena ponit. multi vtrinque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde restaret quærendo, si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se vocibus concitati clamore renouato, inferunt pedem: & primùm gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremò iam haud dubiè auertunt: neq; tam vires pares quæ superauerit res, facile dictu est, nisi quòd perpetua fortuna vtriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsq; ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatum te- *Fugantur Hernici.* E nuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucij relicti quidam inuenti: agmenque fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum ac per agros trepida fuga palatum est. nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militum amissa: &, vbi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpicius & C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inuentis in agro hostibus, Ferentinum vrbem eorum vi cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea vltima fuit causa, cum multæ antè querimoniæ vltro citroq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quin- *Tyburtibus bellum indicitur.*

 tium

A coris species: non cantus, non exultatio, armorumq; agitatatio vana, sed pectus animorum ireque tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies tot circa mortalium animis spe metuque pendentibus: Gallus velut moles supernè imminens, proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis, vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto, cum scutum scuto imum perculisset, totoque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armaque vno alteroque subinde ictu ventrem atque inguina hausit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno torque spoliauit, quem respersum cruo-

T. Manlius Gallum vincit, & à torque detracto Torquatus appellatur.

B re; collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudantes gratulantesque ad dictatorem perducunt. inter carminum propemodum incondita quædam militariter ioculantes, Torquati cognomen auditum, celebratum deinde posteris etiam, familiæque honori fuit. dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercle, tanti ea ad vniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus proxima nocte, relictis trepidè castris, in Tyburtem agrum, atque inde societate belli facta, commeatuque benignè ab Tyburtibus adiutus, mox in Campaniam transierit. Ea fuit causa cur proximo anno C. Petilius Balbus COSS.

Galli relictis trepidè castris in Tyburtem agrum transeunt.

C cùm collegæ eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent, fœdæ populationes in Lauicano, Thusculanoque, & Albano agro haud dubiè Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum aduersus Tyburtem hostem duce COS. contenta Respub. esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coegit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintiũ magistrum equitum dixit: & ex authoritate patrum, si prosperè id bellum euenisset, ludos magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes, consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores nullo detrectante militiã sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus vrbis, in conspe-

Aduersus Gallos Q. Seruilius Hala dictator creatur.

D ctu parentum coniugumq; ac liberorum, quæ magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis simul verecundia, misericordiaque militem accendebant. Magna vtrinque edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fugati Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. pallati à COS. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregiè cùm ab dictatore, tum ab COS. res gesta est. Et COS. alter Fabius prælijs primùm paruis, postremò vna insigni pugna cum hostes totis adorti copijs essent, Hernicos deuicit. Dictator COSS. in senatu & apud populum magnificè collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibusq; ge-

Cum Gallis pugnatum est non procul à porta Collina.

Galli Tybur fugati se recipiunt.

Fabius Cos. Hernicos deuicit.

E minum triumphũ egit. Fabio satis visum, vt ouans vrbem iniret. Irridere Petilij triumphum Tyburtes: vbi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum extra portas egressos, postquam in sequoque fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se intra vrbem. eam rem triumpho dignã visam Romanis? ne nimis mirum magnumque censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaque insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio COSS. primo silentio noctis ab Tybure agmine infesto profecti ad vrbem Romam venerunt. terrorem repentè ex somno excitatis subita res, & nocturnus pauor præbuit, ad hęc multorũ inscitia, qui, aut vnde hostes aduenissent. conclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus,

Tyburtes primo noctis silentio ad vrbis Romæ mœnia venerunt.

muriq;

muriq; præsidijs firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinē ante mœ- F
nia, neque alium, quàm Tyburtē hostem ostendit, duabus portis egressi con-
sules, vtrinq; aciem subeuntiū iam muros aggrediuntur, apparuitq; occasio-
ne magis, quàm virtute fretos venisse: adeò vix primum impetum Romano-
rum sustinuere: quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum consta-
bat, orientemq; iam seditionem inter patres, & plebem metu tam propinqui
belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris, quàm vr-

Tarquinienses agrū Romanū populantur.

bi terribilior. Populabundi Tarquiniēses fines Romanos maximè qua ex par-
te Hetruriam adiacent, peragrauere: rebusq; nequicquam repetitis, noui con-
sules C. Fabius, & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabioq; ea prouin-
cia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoq; belli fama increbrescebat: sed inter G
multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis mili-
tum ab ijs ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo
præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit, quòd Gallos mox Præneste

In Gallos C. Sulpicius dictator creatur.

venisse, atq; inde circa Pedum consedisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sul-
pitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dicta-
tori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exerciti-
bus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm par-
ti vtriq; placebat, fuit, cum primo Galli tantum auidi certaminis fuissent: de-
inde Romanus miles ruendo in arma, ac dimicationem, aliquantum Galli-
cam ferociam vinceret. dictatori neutiq; placebat, quando nulla cogeret res, H
fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem indies, &
locus alienus faceret, sine præparato cōmeatu, sine firmo munimēto moran-
tem: ad hoc ijs animis corporibusque, quorū omnis in impetu vis esset, parua

Dictatoris cunctationē egerrimè ferūt milites.

eadē languesceret mora. His consilijs dictator bellū trahebat, grauemq; edixe-
rat pœna, si quis iniussus in hostē pugnasset. milites ægrè id patientes, primò in
stationibus vigilijsq; inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum patres
cōmuniter increpare, quòd nō iussissent per consules geri bellum: electum esse
eximium imperatorē, vnicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo deuolatu-
ram in sinum victoriā censeat. eadem deinde hæc interdiu propalàm, ac fero-
ciora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romā itu- I
ros: immisceriq; militibus centuriones: nec in circulis modò fremere, sed iam
in principijs ac prætorio in vnū sermones confundi: atq; in concionis magni-
tudinē crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, vt extemplò ad dictato-

Sex. Tullij oratio ad Dictatorem militum nomine.

rem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute eius dignum esset.
Septimùm primū pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu, qui qui-
dem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum a-
gmen, ad tribunal pergit. mirantiq; Sulpitio, non turbam magis quàm turbæ
principem Tullium imperijs obedientissimum militum, Scilicet dictator, in-
quit, condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & propè igno-
miniæ causa destitutū, sine armis, orauit me vt suam causam apud te agerem. K
Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœdè amissa obijci no-
bis possent, tamen hoc à te impetrari æquum censerem, vt nos virtute culpam
nostram corrigere, & abolere flagitij memoriam noua gloria patereris. etiam
ad Alliam fusæ legiones eandem quam per pauorem amiserant patriam, pro-
fectæ postea ab Veijs virtute recuperauere. nobis deûm benignitate, felicitate
tua, populiq; Romani, & res & gloria est integra: quanquam de gloria vix di-
cere ausim, si nos & hostes haud secus quàm fœminas abditos intra vallum
omnibus contumelijs eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur,
exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus, iudicas esse: & prius
quàm expertus nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mancorum ac debilium
ducem

A ducem iudicares esse. quid enim aliud esse causę credamus, cur veteranus dux fortissimus bello compressis, quod aiunt, manibus sedeas? vtcunque enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quàm nos de tua verius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis patrum, non Gallicum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe patribus: quæ, sicut vos vestra habeatis consilia, sic se sua habiturā dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit pugnaturos: si nihil armis opus sit, otium Romæ potius quàm in castris B acturos. hęc dicta sint patribus. Te imperator milites tui oramus, vt nobis pugnandi copiā facias: tum vincere cupimus, tum duce te vincere: tibi lauream insignem deferre, tecum triumphantes vrbem inire: tuum sequentes currum Iouis Opt. Max. templum gratantes ouantesq; adire. Orationem Tullij exceperunt preces multitudinis: & vndiq; vt signum daret, vt capere arma iuberet, clamabāt. Dictator quanquam rem bonam exemplo haud probabili actam censebat, tamen facturum quod milites vellent se recepit: Tulliumq; secretò, quæ nam hæc res sit, aut quo acta more, percunctatur. Tullius magnopere à dictatore petere, ne se oblitum disciplinæ militaris, ne sui, néue imperatoriæ maiestatis crederet: multitudini concitatæ, quæ ferme authoribus similis esC set, non subtraxisse se ducem: ne quis alius, qualem mota creare multitudo soleret, existeret. nam se quidem nihil nō arbitrio imperatoris acturum. illi quoque tamen videndum magnopere esse, vt exercitum in potestate haberet: differri non posse: adeò concitatos animos ipsos sibi locum ac tempus pugnandi sumpturos, si ab imperatore non detur. Dum hæc loquuntur, iumenta fortè pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt. in eos saxa coniecta à Gallis: deinde ab Romana statione clamor ortus, ac procursum vtrinq; est. Iamque haud procul iusto prælio res erant, ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset. Affirmata certè eo casu Tullij apud dictatorem fides est. nec recipiente iam dilationem re, in posterum diem ediD citur acie pugnaturos. Dictator tamen, vt qui magis animis quàm viribus fretus, ad certamen descenderet, omnia circumspicere atq; agitare cœpit, vt arte aliqua terrorem hostibus incuteret. solerti animo rem nouam excogitat: qua deinde multi nostri atq; externi imperatores, nostra quoq; quidam ætate vsi sunt. mulis strata detrahi iubet: binisque tantum centunculis relictis, agasones partim captiuis, partim ægrorum armis ornatos imponit. his ferè mille effectis, centum admiscet equites: & nocte super castra in montes euadere, ac syluis se occultare iubet, neque inde antè moueri, quàm ab se acciperent signum. ipse vbi illuxit, in radicibus montium extendere aciem cœpit sedulò, vt aduersus montes consisteret hostis. Instructo iam vani terroris apparatu, E qui quidem terror plus penè veris viribus profuit: primò credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos: deinde vbi digressos repente viderunt, & ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priusq; pugna cœpit, quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrum cornu: neque sustineri potuissent, ni fortè eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans: rogitansque, siccine pugnaturos milites spopondisset? vbi illi clamores sint arma poscentium? vbi minæ iniussu imperatoris prælium inituros? en ipsum imperatorem clara voce vocare ad prælium, & ire armatum ante prima signa: ecquis sequeretur eorum, qui modò ducturi fuerint? in castris feroces, in acie pauidi. Vera audiebant: itaque tantos pudor stimulos admouit, vt ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primò impetus propè

Dictator Sex. Tulliū secretò alloquitur.

Qua arte dictator hostibus terrorē incusśit.

Dictatoris ad milites hortatio.

propè vecors turbauit hostes: eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse di- F
ctator postquam labantẽ vna parte vidit aciem, signa in læuũ cornu confert,
quò turbam hostium congregari cernebat: & ijs, qui in monte erant, signum
quod conuenerat, dedit. Vbi inde quoq; nouus clamor ortus, & tendere obli-

Galli vincuntur.

quo monte ad castra Gallorum visi sunt: tum metu, ne excluderentur, omissa
pugna est, cursuq; effuso ad castra ferebantur. vbi cum occurrisset eis M. Vale-
rius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium
munimentis, ad montes syluasq; vertunt fugam: plurimiq; ibi à fallaci equi-
tum specie, agasonibusq; excepti sunt: & eorum, quos pauor pertulerat in syl-
uas, atrox cædes post sedatum prælium fuit. Nec alius post M. Furium, quàm
C. Sulpitius iustiorem de Gallis egit triumphum. auri quoque ex Gallicis G
spolijs satis magnum pondus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eo-

C. Plautius Cos. Hernicos deuicit.

dem anno & à C O S S. vario euentu bellatum. nam Hernici à C. Plautio deui-
cti, subactique sunt. Fabius collega eius incautè atque inconsultè aduersus
Tarquinienses pugnauit, nec in acie tantum ibi cladis acceptum, quàm quòd

Tarquinienses 307. milites Romanos captos immolarunt.

CCCVII. milites Romanos captos Tarquinienses immolarunt. qua fœditate
supplicij aliquanto ignominia populi Romani insignior fuit. accessit ad eam
cladem & vastatio Romani agri, quam Priuernates, Veliterni deinde incursio-
ne repentina fecerunt. Eodem anno duæ tribus Pomptina, & Publicia additæ.

De ambitu tunc primùm Lex promulgatur.

Ludi votiui, quos M. Furius dictator vouerat, facti: & de ambitu à C. Petilio
tribuno plebis authoribus patribus tũ primùm ad populum latũ est: eaq; ro- H
gatione nouorũ maximè hominum ambitionẽ, qui nundinas & conciliabu-
la obire soliti erant, cõpressam credebant. Haud æquè patribus læta insequen-
ti anno C. Martio, Cn. Manlio C O S S. de vnciario fœnore à M. Duellio, L. Me-
nenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eam cupidius sci-
uit, accepitq;. Ad bella noua priore anno destinata, Falisci quoq; noui hostes
exorti, duplici crimine, quòd & cũ Tarquiniensibus iuuentus eorũ militaue-
rat: & eos, qui Falerios perfugerãt, cum malè pugnatũ est, repetentibus fœcia-
libus Romanis non reddiderant. ea prouincia Cn. Manlio obuenit. Martius
exercitum in agrum Priuernatem, integrũ pace longinqua induxit: militemq;
præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiam, quòd nihil in pu- I
blicum secernendo augenti rem priuatã militi fauit. Priuernates cũ ante mœ-
nia sua castris permunitis consedissent: vocatis ad concionẽ militibus. Castra
nunc, inquit, vobis hostiũ, vrbemq; prædæ do: si mihi pollicemini vos fortiter
in acie operã nauaturos, nec prædæ magis, quàm pugnæ paratos esse. Signum
poscunt ingenti clamore: celsiq; & spe haud dubia feroces in prẹlium vadunt.
ibi ante signa Sex. Tullius, de quo antè dictũ est, exclamat: Aspice imperator,
inquit, quemadmodũ exercitus tuus tibi promissa præstet: piloq; posito, stri-

Priuernates vincuntur & eorum vrbs in deditionem accipitur.

cto gladio in hostem impetum facit: sequuntur Tullium antesignani omnes:
primoq; impetu auertere hostem: fusum inde ad oppidũ persecuti, cum iam
scalas mœnibus admouerent, in deditionem vrbem acceperunt. triumphus K
de Priuernatibus actus. ab altero C O S. nihil memorabile gestum: nisi quòd
legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum, qui
manu mitterentur, tulit. patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi æra-
rio additum esset, authores fuerunt. Cæterũ tribuni plebis nõ tam lege quàm
exemplo moti, ne quis postea populũ seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim
non per milites iuratos in consulis verba, quamuis perniciosum populo, si id

C. Licinius Stolo sua ipsius Lege damnatur.
** 100. coron.*

liceret, ferri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege
* decem millibus æris est damnatus, quòd mille iugerum agri cum filio pos-
sideret, emancipandoque filium, fraudem legi fecisset. Noui C O S S. inde M.
Fabius Ambustus II. & M. Popilius Lenas II. duo bella habuere: facile alte-
rum cum

A rum cum Tyburtibus, quòd Lenas gessit: qui hoste in vrbem compulso, agros vastauit. Falisci, Tarquinienses que alterum consulem prima pugna fuderunt. inde terror maximus fuit, quòd sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibusq; prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie: & tunc quidē velut lymphati, & attoniti munimētis suis trepido agmine inciderunt: deinde vbi consules legatique ac tribuni, puerorum ritu vana miracula pauentes irridebant, increpabantque, vertit animos repentè pudor: & in ea ipsa, quæ fugerant, velut cæci ruebant. discusso itaque vano apparatu hostium, cùm in ipsos armatos se intulissent, auerterunt totam aciem: castrisque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reuerterunt, militaribus B iocis cùm apparatum hostium, tum suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum, & Tarquiniensibus Faliscisq; ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorem dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id verò patribus indignum videri, etiam dictaturam iam in promiscuo esse: omniq; ope impediebant, ne quid dictatori ad id bellū decerneretur, pararetúrue. eo promptius cuncta ferente dictatore populus iussit. profectus ab vrbe vtraque parte Tyberis, ratibus exercitu quocunque fama hostium ducebat traiecto, multos populatores agrorū vagos, palantes oppressit: castra quoque nec opinatò aggressus cepit: & octo millibus hostium captis, cæteris aut C cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine authoritate patrum populi iussu triumphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant: & alter consul Fabius bello retinebatur: res ad interregnum redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Aemylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quòd duo patricij consules creabantur: intercedentibusque tribunis, interrex Fabius aiebat in duodecim tabulis legem esse, vt quodcunque postremùm populus iussisset, id ius ratumque esset, iussum populi & suffragia esse. Cumq; intercedendo tribuni nihil aliud, quàm vt differrent comitia, valuissent: duo patricij consu- D les creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertiùm, M. Valerius Publicola: eodemq; die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno, quàm vrbs Romana condita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricij consules ambo ex interregno magistratum iniere C. Sulpitius Peticus tertiùm, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum: siue duorum consulum auspicio bellum ibi gestum est, vt scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpitio consule, quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen consulibus cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum virtutis ducebant esse, E vt accepissent duo patricij consulatum, ita ambobus patricijs mandare: quin aut toto cedendum esse: si plebeius iam magistratus consulatus fiat: aut possidendum totum, quam possessionem integram à patribus accepissent. Plebs contrà fremit. quid se viuere? quid in parte ciuium censeri? si quod duorum hominum virtute L. Sextij, ac C. Licinij partum sit, id obtinere vniuersi non possint? vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperij nomen, patiendum esse potius, quàm ambos patricios COSS. videant, nec inuicem pareatur atque imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata plebem nusquam aliò natam quàm ad seruiendum putet. Non desunt tribuni authores turbarum: sed inter concitatos per se omnes vix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cùm esset, multique per seditiones

Faliscos & Tarquinienses Romani vincunt.

Dictator ac magister equitū tum primum de plebe dicti.

Dictator plebeius triumphat de Faliscis & Tarquiniensibus.

Interregnum.

Empulum ex Tyburtibus captum.

Inter patres & plebē de Consularibus comitijs dissensio.

acti comitiales dies: postremò victæ perseuerantia coss. plebis eò dolor erupit, vt tribunos actum esse de libertate vociferantes: relinquendumque non campum iam solùm, sed etiam vrbem captam atque oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Cōsules relicti à parte populi per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. creati consules ambo patricij M. Fabius Ambustus tertiùm, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium cos. inuenio. Duo bella eo anno prosperè gesta: cùm Tyburtibusque ad deditionem pugnatum: Sassula ex his vrbs capta, cæteraque oppida eandem fortunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fidem consulis venisset. triumphatum de Tyburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienses acerbè sæuitum, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero, CCCLVIII. delecti nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur: vulgus aliud trucidatum. nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi ac securi percussi. id

Tyburtes se dedidere Romanis.

In Tarquinienses victos acerbe seuitum, ob immolatos milites Romanos.

pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello benè gestæ, vt Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. legatis eorum comiter ab senatu responsum: fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nam etsi vnciario fœnore facto leuata vsura erat, sorte ipsa obruebantur inopes: nexumque inibant. eo nec patricios ambos cōsules, nec comitiorum curam, publicáue studia præ priuatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus vterque apud patricios manet. Consules creati, C. Sulpitius Peticus quartùm, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatē, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos cōuertere, nuntiantes exercitum, conscriptum armatumq; iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus, neutram negligendam rem esse. vtroque legiones scribi: consulesq; sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellum: postquam literis Sulpitij consulis, cui Tarquinij prouincia euenerat, cognitum est, depopulatum agrum circa Romanas Salinas: prædæque partem in Cæritum fines auectam, & haud dubiè iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium

A rium consulem Volscis oppositum. castraq; ad finem Thusculanum habentem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manliū Lucij filium *T. Manlius dictator Caeritibus bellum indixit.* dixit. Is, cùm sibi magistrum equitum A. Cornelium Cossum dixisset, consulari exercitu contentus, ex authoritate patrum ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primùm Cærites tanquam in verbis hostium vis maior ad bellum significandum, quàm in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, etiam verus belli terror inuasit: & quam nō suarū virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebatq; populationis. & Tarquinienses execrabantur defectionis authores, nec arma, aut bellū quisquam apparare, sed pro se quisque legatos mitti iubebat ad petendam erroris veniam. Legati se- *Legati Caeritum errorum veniam petunt.*
B natum cùm adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta ritè procurassent, vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quæ se rebus adfectis quondam populi Romani cepisset, conuersique ad delubra Vestæ hospitium flaminum, Vestaliumq; ab se caste ac religiosè cultum inuocabant. Eáne meritos crederet quisquam, hostes repentè sine causa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis, quàm furore lapsos fecisse? vt sua vetera beneficia, locata præsertim apud tam gratos, nouis corrumperent maleficijs? florentemque populum Romanum ac felicissimum bello sibi desumerent hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent? ne appellarent consilium, quæ vis ac necessitas appellanda esset. Trans-
C euntes agmine infesto per agrū suum Tarquinienses, cùm præter viam nihil petissent, traxisse quosdam agrestium populationis eius, quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotum ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatumque crimine belli, hospitio Vestalium cultisque dijs darent. Mouit populum non tam causa præsens, quàm vetus meritum, vt maleficij quàm beneficij potius immemores essent. itaque pax populo Cæriti data: induciasque in centum an- *Caeritibus pax data.* nos factas, in senatusconsulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusquam inuenti. Cùm populatione pera-
D grati fines essent, ab oppugnatione vrbium temperatum: legionibusque Romam reductis, reliquum anni muris turribusque reficiendis consumptum, & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen *Aedes Apollinis dedicata.* patrum ac plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legem haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è Repub. consulatum, quàm promiscuum patribus ac plebi facere. Prolatandis igitur comitijs, cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum *Interregnum.* redijt. Infestam inde patribus plebem interreges cùm accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curæq; pri-
E uatæ in certaminibus publicis erumpebant. quorum tædio patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ causa obseruare legem Liciniam comitijs consularibus iussere. P. Valerio Publicolæ datus è plebe collega C. Mar- *Consulū alter de plebe creatur.* tius Rutilius. Inclinatis semel in concordiā animis, noui consules fœnebrem quoque rem, quæ distinere vnanimos videbatur, leuare agressi, solutionem alieni æris in publicā curam verterunt: quinqueuiris creatis, quos mensarios *Quinqueuiri Mensarij creantur.* ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curaque sunt, vt per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemylius, qui rem difficillimam tractatu, & plerunque parti vtrique semper certè alteri grauem, cùm alia moderatione, tum impendio magis publico, quàm iactura sustinuerunt.

 nuerunt.

nuerunt. tarda enim nomina,& impeditiora inertia debitorum quàm facul- F
tatibus,aut ærarium mensis cum ære in foro positis, dissoluit,vt populo prius
caueretur: aut æstimatio æquis rerum pretijs liberauit, vt non modò sine in-
iuria, sed etiam sine querimonijs partis vtriusque exhausta vis ingens æris
Terrore vano belli Hetrusci dictator C. Iulius dicitur.
alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci,cùm cōiurasse duodecim populos
fama esset, dictatorem dici coëgit. dictus in castris (eò enim ad consules mis-
sum senatusconsultum est) C. Iulius: cui magister equitum adiectus L. Ae-
mylius. Cæterùm foris tranquilla omnia fuere. Tentatum domi per dicta-
Interregnum.
torem, vt ambo patricij consules crearentur, rem ad interregnum perduxit.
duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius interpositi obtinuere, quod dicta-
tor frustra tetenderat: mitiore iam plebe ob recens meritum leuati æris alie- G
ni, vt ambo patricij consules crearentur. creati ipse C. Sulpitius Peticus, qui
prior interregno abijt: & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem cognomen
Quintio adijciunt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius
Tarquiniense, nusquam acie congresso hoste, cum agris magis quàm cum
hominibus vrendo populandoque gesserunt bella, cuius lentæ velut tabis se-
Falisci & Tarquinienses inducias in 40. annos impetrant.
nio victa vtriusque pertinacia populi est, vt primùm à consulibus, dein per-
missu eorum ab senatu inducias peterent, in quadraginta annos impetraue-
runt. Ita posita duorum bellorum quæ imminebant,cura,dum aliqua ab ar-
mis quies esset: quia solutio æris alieni multarum rerum mutauerat domi-
Censorum alter è plebe creatur.
nos, censum agi placuit. cæterum, cum censoribus creandis indicta comi- H
tia essent: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dicta-
tor de plebe fuerat, concordiam ordinum turbauit. quod videbatur quidem
tempore alieno fecisse: quia ambo tum fortè patricij consules erant, qui ra-
tionem eius se habituros negabant: sed & ipse constantia inceptum obtinuit,
& tribuni omni vi recuperando ius consularibus comitijs amissum, adiuue-
runt. & cùm ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat,tum
per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in par-
tem vocari plebs volebat. Nec variatum comitijs est, quin cum Manlio Næ-
Dictator cur hoc anno dictus sit.
uio censor Martius crearetur. Dictatorem quoque hic annus habuit M. Fa-
bium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitijs consularibus obseruare- I
tur. Magister equitum dictatori additus Q. Seruilius, nec tamen dictatura
potentiorem eum consensum patrum consularibus comitijs fecit,quàm cen
sorijs fuerat. M. Popilius Lenas à plebe consul, à patribus L. Cornelius Sci-
pio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. nam cum
Galli in agro Latino castra habebant.
ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nuntiatum es-
set: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordi-
nem datum. Is impigrè exercitu scripto, cùm omnes extra portam Capenam
ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset, signaque eodem quæ-
stores ex ærario deferre:quatuor expletis legionibus,quod superfuit militum,
P. Valerio Publicolæ prætori tradidit: author patribus scribendi alterius exer- K
citus,quod ad incertos belli euentus subsidium Reipublicæ esset. Ipse iam sa-
tis omnibus instructis, comparatisque, ad hostem pergit. cuius vt prius no-
sceret vires,quàm periculo vltimo tentaret: in tumulo, quem proximum ca-
stris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenij a-
uidi ad pugnam, cùm procul visis Romanorum signis, vt extemplò prælium
initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum dimitti agmen vi-
dit, & cùm loci altitudine, tum vallo etiam tegi Romanos, perculsos pauo-
re rata, simul oportuniores, quòd intenti tum maxime operi essent, truci cla-
more aggreditur. Ab Romanis nec opus intermissum, (triarij erant, qui mu-
niebant) & ab hastatis principibusque, qui pro munitoribus intenti armatiq;
steterant,

A steterant, prælium initum. Præter virtutem locus quoque superior adiuuit, *Acre cũ Gallis prælium.*
vt pila omnia hastæque non tanquam ex æquo missa, vana (quod plerunque
fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerentur, oneratique telis Galli,
quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata in hærentibus gerebant scuta,
cum cursu penè in aduersum subissent, primò incerti restitere: dein cum ipsa
cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alij
super alios, stragemque inter se cæde ipsa fœdiorem dare. adeò præcipiti tur-
ba obtriti plures, quam ferro necati. Necdum certa Romanis victoria erat:
alia in campum digressis supererat moles. nanque multitudo Gallorum sen-
sum omnem talis damni exuperans, velut noua rursus exoriente acie, inte-
B grum militem aduersus victorem hostem ciebat. stetitque suppresso impetu
Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quòd cõsul, dum
inter primores incautus agitat, læuo humero matari propè traiecto, cesserat
parumper ex acie. Iamque omissa cunctando victoria erat, cum consul vul-
nere alligato, reuectus ad prima signa, Quid stas miles? inquit, non cum La-
tino Sabinoque hoste res est, quem victum armis socium ex hoste facias. in
belluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à
castris, supina valle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis,
complete eadem strage campos, qua montes replestis. nolite expectare, dum
stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, & vadendum in hostem. His adhor-
C tationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis *Galli vincuntur.*
deinde in medium agmen perrumpunt. inde Barbari dissipati, quibus nec
certa imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusique per campos,
& præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tu-
mulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non vltra castra
insecutus, quia & vulnus degrauabat, & subijcere exercitum pugna fessum
nouo labori nolebat, à persequendo hoste continuit, tumulis ab hoste occu-
patis. Præda omni castrorum militi data, victorem exercitum, opulentum-
que Gallicis spolijs Romam reduxit. moram triumpho vulnus consulis attu-
lit. eademque causa dictatoris desiderium senatui fecit, vt esset qui ægris con-
D sulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magi-
stro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit patribus possessionem pristinam
consulatus. ipse ob id meritum ingenti patrum studio creatus consul, colle-
gam Ap. Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui consules magi-
stratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: mussan- *Popilius de Gallis triumphat.*
tesque inter se rogitabant, num quem plebeij consulis pœniteret? simul di-
ctatorem increpabant, qui legis Liciniæ spretæ mercedem consulatum pri-
uata cupiditate, quàm publica iniuria fœdiorem, cepisset, vt se ipse consulem
dictator crearet. Annus multis varijsque motibus fuit insignis. Galli ex Al-
banis motibus, quia hyemis vim pati nequiuerant, per campos maritimaq;
E loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat: oraque lit- *Mare infestum classibus Græcorum.*
toris Antiatis, Laurensque tractus, & Tyberis hostia: vt prædones maritimi
cum terrestribus congressi, ancipiti semel prælio decertarint, dubijq; discesse-
rint in castra Galli, Græci retrò ad naues, victos se, an victores putarent. Inter
hos longè maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum
Ferentinæ habita: responsumque haud ambiguum imperantibus milites Ro
manis datum, absisterent imperare ijs, quorum auxilio egerent. Latinos pro
sua libertate potius, quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul
bella externa defectione etiam sociorum senatus anxius, cùm cerneret metu
tenendos, quod fides non tenuisset: extendere omnes imperij vires consules
delectu habendo iussit. ciuili quippe standum exercitu esse, quando socialis

cœtus desereret. Vndiq; non vrbana tantùm, sed etiam agresti iuuentute de- F
Decem Legiones scribuntur à Coss. cem legiones scriptæ dicuntur, quaternûm millium & ducenorum peditum,
equitumque trecenorum: quem nunc nouum exercitum, si qua externa vis
ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in
vnum haud facilè efficiant. adeò in quæ laboramus sola creuimus, diuitias lu
xuriamque. Inter cætera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso bel-
Camillus consul vnicus. li apparatu moritur, redierantque res ad Camillum: cui vnico consuli vel ob
aliam dignationem haud subijciendam dictaturæ, vel ob omen faustum ad
Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari, haud satis decorũ vi-
sum est patribus. Consul duabus legionibus vrbi præpositis, octo cum L. Pi-
Bellum Gallicum. nario prætore diuisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellũ extra sor- G
tem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosq; arcere littoribus ius-
sit. & cùm in agrum Pomptinum descendisset, quia neq; in campis congredi
nulla cogente re volebat, & prohibendo populationibus, quos rapto viuere
necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis de-
legit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitu-
dine atque armis insignis: quatiensque scutum hasta, cùm silentium fecisset,
prouocat per interpretem vnum ex Romanis, qui secum ferro decernat. Mar-
M. Valerius cum Gallo singulari pugna certans à coruo galeæ insidenti iuuatur. cus erat Valerius tribunus militum, adolescens, qui haud indigniorem eo de-
core se quàm T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis voluntatem, in me- H

I

dium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine inter-
posito deorum factum. nanque conserenti iam manum Romano coruus re- K
pentè in galea consedit in hostem versus. quod primò vt augurium cœlo mis-
sum, lætus accepit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi
præpetem misisset, volens propitius adesset. dictu mirabile: tenuit non so-
lum ales captam semel sedem, sed quotiescunque certamen initum est, le-
uans se alis, os oculosque hostis rostro & vnguibus appetijt: donec territum
prodigij talis visu, oculisque simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat.
coruus è conspectu elatus, orientem petit. Hactenus quietæ vtrinque statio-
nes fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se
statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocyor fuit.
Gallo victo atrox pugna concitatur. ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur.

Iam non

A Iam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus vtrinque effusis
res geritur. Camillus lætum militem victoria tribuni, lætum tam præsenti-
bus ac secundis dijs, ire in prælium iubet, ostentansq; insignem spolijs tribu-
num, hunc imitare miles, aiebat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum
cateruas. Dij hominesq; illi affuere pugnæ: depugnatumq; haud quaquam
certamine ambiguo cum Gallis est: adeò duorum militum euentum, inter
quos pugnatum erat, vtraq; acies animis præceperat. Inter primos, quorum
concursus alios exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo, priusquam
ad coniectum teli veniret, terga vertit. primò per Volscos Falernumq; agrum *Galli terga vertunt.*
dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferum petierunt. Consul concione ad-
B uocata, laudatum tribunum, decem bobus aureaq; corona donat. ipse iussus
ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore iunxit castra. ibi, quia res
trahi segnitia Græcorum nō committentium se in aciem videbatur, dictato-
rem comitiorū causa T. Manlium Torquatum ex authoritate senatus dixit.
Dictator magistro equitum A. Cornelio Cosso dicto consularia comitia ha-
buit, æmulumq; decoris sui absentem M. Valerium Coruinum (id enim illi
deinde cognominis fuit) summo fauore populi tres & viginti natum annos
consulem renuntiauit. collega Coruino de plebe M. Popilius Lenas IIII. con-
sul futurus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res: nec *Nec Græcus terra, nec Romanus mari isto*
illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremò cum littoribus arceren- *tēporu bellator, erat.*
C tur, aqua etiam præter cætera necessaria vsui deficiente, Italiam reliquere. Cu-
ius populi ea, cuiusq; gentis classis fuerit, nihil certi est. maximè Siciliæ fuisse
tyrannos crediderim. nam vlterior Græcia ea tempestate intestino fessa bello,
iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis, cùm & foris pax, &
domi concordia ordinum otium esset, ne nimis lætæ res essent, pestilentia ci- *Pestilentia.*
uitatem adorta coëgit senatum imperare decemuiris, vt libros Sibyllinos in-
spicerent: eorumque monitu lectisternium fuit. Eodem anno Satricum ab *Lectisternium.*
Antiatibus colonia deducta, restitutaq; vrbs, quam Latini diruerant. Et cum
Carthaginiensibus legatis Romæ fœdus ictū, cùm amicitiam ac societatem *Cum Carthaginiensibus fœdus ictum.*
petentes venissent. Idem otium domi forisq; mansit, T. Manlio Torquato,
C. Plautio secundùm COSS. semunciarum tantū ex vnciario fœnus factum,
D & in pensiones æquas triennij, ita vt quarta præsens esset, solutio æris alieni
dispensata est. & sic quoq; parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis
difficultatibus potior ad curam senatui fuit. leuatæ maximæ res, quia tribu-
to ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutum à Volscis, M.
Valerius Coruinus secundùm consul cum C. Petilio factus, cùm ex Latio
nuntiatum esset, legatos ab Antio circumire populos Latinorum ad conci-
tandum bellum: priusquam plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus,
ad Satricum exercitu infesto pergit. quò cùm Antiates alijq; Volsci prępara-
tis iam antè, si quid ab Roma moueretur, copijs occurrissent, nulla mora in-
ter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellandum
E quàm ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. *Volsci victi.*
& ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militum cincta iam scalis
caperetur vrbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem, sese dedi-
dere. oppidum dirutum atq; incensum. ab æde tantum matris Matutæ absti- *Satricum diruitur.*
nuere ignem. præda omnis militi data, extra prędā quatuor millia deditorum
habita. eos vinctos cōsul ante currum triumphans egit: venditis deinde, ma-
gnam pecuniam in ærariū redegit. Sunt qui hanc multitudinē captiuam ser-
uorū fuisse scribant: idq; magis verisimile est, quàm deditos venisse. Hos con
sules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus: Auruncum inde *Auruncum bellum.*
bellum ab repentina populatione cœptū. metuq;, ne id factum populi vnius

 consilium

consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut aduersus armatum iam F
Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum
dixit. & cùm (quod per magnos tumultus fieri solitũ erat) iustitio indicto de-
lectus sine vacationibus habitus esset: legiones quantum maturari potuit, in
Auruncos ductæ: ibi prædonũ magis, quàm hostium animi inuenti. prima
itaque acie debellatum est. Dictator tamen, quia & vltrò bellum intulerant,
& sine detrectatione se certamini offerebant: deorum quoq; opes adhiben-
Aedes Iunoni Monetæ vouetur.
das ratus, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Monetę vouit, cuius dam-
natus voti, cùm victor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus
duumuiros ad eandem ędem pro amplitudine P.R. faciendam creari iussit. lo-
cus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlij Capitolini fuerat. Consu- G
les dictatoris exercitu ad bellum Volscum vsi, Soram ex hostibus, incautos
adorti ceperunt. Anno postquàm vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Mar-
tio Rutilio III. T. Manlio Torquato II. COSS. Prodigium extemplò dedicatio-
nem secutũ, simile vetusto montis Albani prodigio. nanq; & lapidibus pluit,
& nox interdiu visa intendi: librisq; inspectis, cùm plena religione ciuitas es-
Dictator feriarũ constituendarum causa creatur.
set, senatui placuit, dictatorem feriarum constituendarum causa dici. dictus
P. Valerius Publicola, magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Nõ
tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordoq;
ijs, quo quisque die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristia in
fœneratores facta, quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et res haud H
Interregnum.
vlla insigni ad memoriam causa ad interregnum redijt. Ex interregno, vt id
actum videri posset, ambo patricij consules creati sunt, M. Valerius Coruinus
III. A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, & longin-
quitate, vel regionum, vel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur.
nanq; eo anno aduersus Samnites, gentem opibus, armisq; validam, mota
arma. Samnitium bellũ ancipiti Marte gestum. Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœ-
ni secuti. quanta rerum moles? quoties in extrema periculorum ventum? vt
in hanc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperiũ posset? Belli autem
Samnitium, bellũ quibus de causis susceptum sit.
causa cum Samnitibus Romanis, cùm societate amicitiaq; iuncti essent, ex-
trinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia I
viribus plus poterant cùm intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxi-
lium confugere, Campanis sese coniungunt. Campani magis nomen ad prę-
sidium sociorum, quàm vires cùm attulissent, fluentes luxu ab duratis vsu ar-
morum in Sidicinio pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt.
nanq; Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos ad-
Tifata colles.
orti, vnde æquè facilius victoria, prædæ atq; gloriæ plus esset: Tifata immi-
nentes Capuæ colles, cum præsidio firmo occupassent, descendunt inde qua-
drato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataq; interiacet. ibi rursus acie
dimicatum: aduersoq; prælio Campani inter mœnia compulsi, cum robore
iuuentutis suæ acciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis pe- K
tere auxilium. Legati introducti in senatum, maximè in hanc sententiam lo-
Legatorum Campanorũ oratio in senatu.
cuti sunt: Populus nos Campanus legatos ad vos P. C. misit, amicitiam in per-
petuum, auxilium præsens à vobis petitum. quam si secundis rebus nostris
petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc
enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, amici forsi-
tan pariter ac nunc, subiecti atq; obnoxij vobis minus essemus. nunc miseri-
cordia vestra conciliati, auxilioq; in dubijs rebus defensi, beneficium quoq;
acceptum colamus oportet, ne ingrati, atq; omni ope diuina humanaq; in-
digni videamur. Neq; hercule, quod Samnites priores amici socijq; vobis fa-
cti sunt, ad id valere arbitror, ne nos in amicitiam suscipiamur: sed vt vetustate
& gradu

F & gradu honoris nos prestent.neq; enim fœdere Samnitiũ, ne qua noua iungeretis fœdera,cautũ est.Fuit quidẽ apud vos semper satis iusta causa amicitię,

G

H

velle eum vobis amicũ esse, qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnificè loqui prohibet,nõ vrbis amplitudine,nõ agri vbertate vlli populo, præterquam vobis cedentes,haud parua (vt arbitror) accessio bonis rebus vestris,in amicitiam venimus vestram.Aequis Volscisq; æternis hostibus huius vrbis,quandocunq; se mouerint,ab tergo erimus : & quod vos pro salute nostra priores feceritis.id nos pro imperio vestro, & gloria semper faciemus.Subactis ijs gentibus,quæ inter nos vosq; sunt, quod propediem futurũ spondet, & virtus & fortuna vestra,continens imperiũ vsq; ad nos habebitis. Acerbum & miserũ est, quod fateri nos fortuna nostra cogit.Eo ventum est Patres Conscripti,vt aut amicorum aut inimicorũ Campani simus.si defenditis,vestri:si
I deseritis,Samnitium erimus. Capuam ergò,& Campaniam omnẽ vestris,an Samnitium viribus accedere malitis,deliberate. Omnibus quidem,Romani, vestram misericordiam,vestrumq; auxilium æquum est patere:ijs tamen maximè,qui eam implorantibus alijs auxiliũ dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. quanquam pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis,cùm videremus finitimum populũ nefario latrocinio Samnitium peti:& vbi cõflagrassent Sidicini,ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nunc, quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudent oblatam sibi esse causam,oppugnatum nos veniunt.An si vltio iræ hæc,& non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quòd semel in
K Sidicino agro,iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum,prædas hominum atque pecudum actas, incendia villarum,ac ruinas,omnia ferro igniq; vastata. Hiscine ira expleri nõ potuit? Sed cupiditas explenda est : ea ad oppugnandam Capuam rapit. Aut delere vrbem pulcherrimam,aut ipsi possidere volunt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam, quàm illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum : sed tamen si ostenderitis auxilia vestra,ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Vsque ad nos contemptus Samnitium peruenit,suprà non ascendit. Itaque vmbra vestri auxilij

Romani

Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua vrbs frequentabitur: conditorum, parentum, deorum immortalium numero nobis eritis. Nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideq; superet. Annuite Patres Conscripti nutum nomenq; vestrum inuictum Campanis, & iubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia votorum lachrymarumq; plena reliquisse? in qua nūc expectatione senatum, populumq; Campanum, cōiuges, liberosq; nostros esse? stare omnem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem prospectantes certum habeo, quid illis nos Patres Conscripti solicitis ac pendentibus animis renuntiare iubeatis. G Alterum responsum salutem, victoriam, lucem ac libertatem: alterum ominari horreo, quæ ferat. Proinde vt aut de vestris futuris socijs atque amicis, aut nusquam vllis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis, cùm consultus senatus esset, etsi magnæ parti vrbs maxima opulentissimaq; Italiæ vberrimus ager, marique propinquus ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur: tamen tanta vtilitate fides antiquior fuit, respōditq; ita ex authoritate senatus cōsul: Auxilio vos Campani dignos censet senatus: sed ita vobiscū amicitiam institui par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere iuncti sunt. itaque arma deos prius, quàm homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: legatos sicut fas iusq; est, ad socios atq; amicos precatum mittemus, ne qua vobis vis fiat. H Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) Quandoquidem, inquit, nostra tueri aduersus vim atq; iniuriam iusta vi non vultis, vestra certè defendetis. itaq; populum Campanum, vrbemq; Capuam, agros, delubra deūm, diuina humanaq; omnia in vestram Patres conscripti populiq; Romani ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dediticij vestri passuri. Sub hęc dicta omnes manus ad COSS. tendētes, pleni lachrymarum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti patres vice fortunarum humanarum, si ille præpotens opibus populus, luxuria superbiaq; clarus, à quo paulo ante auxilium finitimi petissent, adeò infractos gereret animos, vt se I ipse suaq; omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos non prodi, nec facturum æqua Samnitium populum censebant, si agrū vrbemq; per deditionem factam populi Romani oppugnarent. legatos itaq; extemplò mitti ad Samnites placuit. data mandata, vt preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremò factam, Samnitibus exponerent: peterent pro societate amicitiaque, vt deditícijs suis parcerent: neq; in eum agrum, qui populo Romano factus esset, hostia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denuntiarent Samnitibus populi Romani senatusque verbis, vt Capua vrbe Campanoq; agro abstinerent. Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeò est ferociter responsum, K vt non solùm gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi, stantibus legatis præfectos cohortium vocarent: ijsque clara voce imperarent, vt prædatum in agrum Campanum extemplò proficiscerentur. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis, patres fœcialibus ad res repetendas missis, belloque quia non redderentur solenni more indicto, decreuerunt, vt primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: iussuque populi consules ambo cum duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium: ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturā censebant) occurrunt simul in Cam-

Consulis responsum ad legatos Campanos.

Campani sese Romanis dedunt.

Ad Samnites mittuntur legati Romani.

Samnitibus bellum indicitur.

A in Campanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt verò castra Romana viderunt, ferociter pro se quisq; signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanum Campano laturũ opem, qua Campanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentandi hostis causa haud ita multos moratus dies, signum pugnæ proposuit, paucis suos adhortatus. Ne nouum bellum eos, nouusq; hostis terreret. quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis magisq; in imbelles gentes eos prodire. Ne Sidicinorum Campanorumque cladibus Samnitium æstimarent virtutem. qualescunq; inter se certauerint, necesse fuisse alteram partem vinci. Campanos quidẽ haud dubiè magis nimio luxu fluentibus rebus B mollitiaq; sua, quàm virtute hostium victos esse. Quid autem esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos penè plures quàm annos ab vrbe condita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot prælijs cæsos, postremò in mare ac naues fuga compulerit? Cum gloria belli ac virtute sua quenq; fretos ire in aciem debere: tum etiam intueri cuius ductu auspicioq; ineunda pugna sit: vtrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantum ferox, operum militarium expers? an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnæ sciat? Facta mea, nõ dicta vos milites, inquit, sequi C volo: nec disciplinam modò, sed exemplum etiam à me petere. Non factionibus modò, nec per conciones vsitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summamq; laudem peperi. Fuit, cùm hoc dici poterat, Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo vrbs hæc consulem habuit. Nunc iam nobis patribus, vobisq; plebeijs promiscuus consulatus patet: nec generis, vt antè, sed virtutis est præmium. proinde summum quodq; spectate milites decus. Non si mihi nouum hoc Coruini cognomen dijs authoribus homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. semper ego plebem Romanam militiæ domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisq;, æquè D tribunus ac COS. eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atq; colui. Nunc quod instat, dijs benè iuuantibus nouum atq; integrum de Samnitibus triumphũ mecum petite. Non aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militum haud grauatè munia obeundo. in ludo præterea militari, cùm velocitatis viriumq; inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem: nec quenquam aspernari, parem qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus libertatis alienæ quàm suæ dignitatis memor: & quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, ijsdem gerebat. Itaque vniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium, vt quod maxi- E mè vnquam, pari spe, vtrinq; æquis viribus cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria. Romanis contrà, quadringentorum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. vtrisq; tamen nouus hostis curam addebat. pugna indicio fuit, quos gesserint animos. nanq; ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem inijciendam ratus, quando vi pelli non poterant: equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultuantes in spatio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viã, reuectus ad antesignanos legionũ, cùm desiluisset ex equo, Nostrũ, inquit, peditũ illud milites est opus: agitedum, vt me videritis, quacunq; incessero, in aciem hostium

Valerij Cos. ad milites oratio.

Valerij Cos. laudes.

Atrox prælium Romanorum & Samnitium.

hostium ferro viam facientem, sic pro se quisq; obuios sternite. illa nunc omnia, qua nunc erectæ micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. Hæc dicta F

G

H

dederat, cùm equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibusq; in mediam aciem aperiunt viam. Primus omnium consul inuadit hostem: & cum quo fortè contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra læuaq; ante se quisq; memorandũ prælium ciet. stant obnixi Samnites, quanquam plura accipiunt quàm inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatũ erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulla dum parte erat: adeò morte sola vinci destinauerant animis. Itaq; Romani cùm effluere iam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem.

Samnites vincuntur.

Tum primùm referri pedem atq; inclinari rem in fugam apparuit, tum capi, occidi Samnis. nec superfuissent multi, ni nox victoriã magis quàm prælium diremisset. & Romani fatebantur nunquam cum pertinaciore hoste conflictum. & Samnites, cùm quæreretur quæ'nam prima causa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere visos aiebant, vesanosq; vultus & furentia ora: inde plusquam ex alia vlla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnæ solùm euentu, sed nocturna profectione confessi sunt.

Samnitum castra spoliantur.

Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur, quò se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterùm hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius

Cornelius Cos. exercitum suũ in loca ab ostibus insessa induxit.

Cos. exercitũ incautè in saltum caua valle peruium, circaq; insessum ab hoste K induxit: nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminentem capiti hostem vidit. Dum id moræ Samnitibus est, quo ad totũ in vallem infimam demitteret agmen, P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem, imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini, expeditis haud difficilẽ. itaq; consuli territo animi, Vidésne tu, inquit, A. Corneli cacumen illud supra hostem? arx illa est spei salutisq; nostræ, si eam, quam cęci reliquere Samnites, impigrè capimus. nec tu mihi plus quàm vnius legionis principes hastatosq; dederis: cum quibus vbi euasero in summum, perge hinc omni liber metu: teq; & exercitum serua. neq; enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna

populi

A populi Romani, aut nostra virtus expediet. Collaudatus à cõsule, accepto pręsidio vadit occultus per saltus: nec prius ab hoste est visus, quàm loco quę petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cùm omnium in se vertisset oculos: & spatium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum, & ipse in summo constitit vertice. Samnites dum huc illuc signa vertunt: vtriusq; rei omissa occasione, neq; insequi consulē, nisi per eandem vallem, in qua paulo antè subiectum eum telis suis habuerant, possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum. sed cùm ira in hos magis, qui fortunam gerendæ rei eripuerant, tum propinquitas loci, atq; ipsa paucitas incitat: & nunc circundare vndiq; collem armatis volunt, vt à consule Decium intercludant: nunc viam patefacere, vt digressos in vallem adoriantur. incertos quid agerent, nox oppressit. Deciū primùm spes tenuit, cùm subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum: deinde admiratio incessit, quod nec pugnam inirent, nec si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur, opere se valloq; circundarent. Tum cēturionibus ad se vocatis: Quæ'nam illa inscitia belli ac pigritia est? aut quónam modo isti ex Sidicinis Campanisque victoriam pepererunt? huc atq; illuc signa moueri, ac modò in vnum cōferri, modò educi videtis. opus quidem incipit nemo: cùm iam circundati vallo potuerimus esse. Tum verò nos similes istorum simus, si diutius hic moremur, quàm commodum sit. agitedum, ite mecum, vt dum

Decij tribuni militū ad cēturiones oratio.

C lucis aliquid superest, quibus locis pręsidia ponant, quà pateat hinc exitus, exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militū habitu ductis, ne ducem circumire hostes notarent, perlustrauit. Vigilijs deinde dispositis, cęteris omnibus tesseram dari iubet: vbi secundę vigiliæ buccina datum signum esset, armati cum silentio ad se venirent. Quò vbi, sicut edictum erat, taciti conuenerunt: Hoc silentium milites, inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est. vbi sententiā meam vobis peregero, tum quibus eadem placebunt, in dextram partē taciti transibitis. quæ pars maior erit, eo stabitur consilio. Nunc quæ mente agitem, audite. Non fuga delatos, nec inertia relictos hic vos circumuenit hostis. virtute

Decij ad milites oratio.

D cepistis locum: virtute hinc oportet euadatis. veniendo huc exercitum egregium populi Romani seruastis: erumpendo hinc vosmetipsos seruate. digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi nullius auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam vsus non sit: hunc tam opportunū collem imminentem capiti suo non antè viderit, quàm captum à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominum nec ascensu arcuerit: nec tenentes locum, cùm diei tantum superesset, vallo circundederit. quem videntem ac vigilantem sic eluseritis, sopitum oportet fallatis: immò necesse est. in eo enim loco res sunt nostræ, vt ego vobis magis necessitatis vestræ index, quàm consilij author sim. neque enim maneatis, an

E abeatis hinc, deliberari potest, cùm, pręter arma & animos armorum memores, nihil vobis fortuna reliqui fecerit, fame & siti moriendū sit, si plus quàm viros ac Romanos decet, ferrum timeamus. Ergò vna est salus, erumpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur, quæ spes est, non vallo perpetuo fossaque nos septurum hostem? qui nunc corporibus suis subiectis vndique cinxerit, vt videtis, collem. atq; si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profectò noctis aptissima hora est. signo secundæ vigiliæ conuenistis, quod tempus mortales somno altissimo premit. per corpora sopita vadetis, vel silentio incautos fallentes, vel sentientibus clamore subitò pauorem iniecturi. me modò sequimini, quem secuti estis. ego eandem, quæ duxit huc, sequar

fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agitédum, in dextram partem pedibus transite. Omnes transierunt, vadentemque per intermissa custodijs loca Decium secuti sunt. Iam euaserant media castra, cùm superscandens vigilum strata somno corpora miles offenso scuto præbuit sonitum. quo excitatus vigil, cùm proximum mouisset, erectique alios concitarent, ignari ciues an hostes essent: præsidium erumperet, an consul castra cepisset: Decius, cùm non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno insuper pauore exanimat: quo præpediti, nec arma impigrè capere, nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultumque Samnitium, præsidium Romanum, obuijs custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat noctis: iamque in tuto videbantur esse, cùm Decius, Macti virtute, inquit, milites Romani este. vestrum iter ac reditum omnia secula laudibus ferent. sed ad conspiciendam tantam virtutem, luce ac die opus est: nec vos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atque vbi primùm illuxit, præmisso nuntio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reuerti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo obiecissent, pro se quisque obuiam effusi laudant, gratulantur, singulos vniuersosq; seruatores suos vocant: dijs laudes gratesque agunt, Decium in cœlum ferunt. Hic Decij castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum est, consul classico ad concionem conuocat: orsusque meritas Decij laudes, interfante ipso Decio, distulit cōcionem: qui author omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, vt hostes & nocturno pauore attonitos, & circa collem castellatim dissipatos, aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos, per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæque castris, cùm per exploratores notior iam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improuiso adortæ, cùm palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in vnum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, pauentē primùm intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. perfertur circa collem clamor: fugatque ex suis quenque præsidijs. ita magna pars absenti hosti cessit. quos intra vallum egerat pauor (fuere autem ad XXX. millia) omnes cæsi, castra direpta. Ita rebus gestis C O S. aduocata concione, P. Decij non cœptas solum antè, sed cumulatas noua virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona, aurea corona eum, & centum bobus, eximioque vno albo opimo auratis cornibus donat. Milites, qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetum, in præsentia singulis bobus, binisque priuis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidionalē clamore donum approbantes, Decio imponunt. altera corona eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus. bouem eximium Marti immolauit, centum boues militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. ijsdem militibus legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt. omniaque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus à M. Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine vltimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuntij trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium C O S. opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur agmen: nec procul ab hoste locū exiguum, vt quibus præter

Decius per media hostium castra cum suis saluus euasit.

Decij castrensis triumphus.

Samnitium castra direpta, cæsis ad 30. millia hostibus.

Decius multis donis & laudibus cumulatur.

Samnitium exercitus à M. Valerio Cos. fugatus.

F G H I K

A præter equos cæterorum iumentorum calonumque turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud vlla mora pugnæ futura esset, aciem instruit. deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit: ibi vt militem in vallo vidit, missique ab omni parte exploratum, quàm in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendumque vallum, & in castra irrumpendum. transactumque ea temeritate bellum foret, ni duces continuissent impetum militum. Cæterùm quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset, placuit dum in-
B clusus paueret hostis, frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quantum humeris inter arma geri posset, frumenti secum attulisset, defutura omnia. Consul palatos per agros cùm vidisset hostes,

C

D

stationes infrequẽtes relictas, paucis milites adhortatus ad castra oppugnanda ducit. quæ cum primo clamore atque impetu cepisset, pluribus hostium in tentorijs suis, quàm in portis valloque cæsis, signa captiua in vnum locum conferri iussit, relictisque duabus legionibus, custodiæ & pręsidij causa, graui edicto monitis, vt donec ipse reuertisset, præda abstinerent: profectus agmine instructo, cùm præmissus eques velut indagine dissipatos Samnites ageret, cædem ingentem fecit: nam neque quo signo coirent inter se, neque vtrum castra peterent, an longiorem intenderent fugam, territis constare poterat, tantumque fugæ ac formidinis fuit, vt ad XL. millia scutorum, nequaquam *Samnites vincuntur*
E tot cæsis, & signa militaria cum ijs, quæ in castris capta erant, ad CLXX. ad consulem deferentur. Tum in castra hostium reditum: ibique omnis præda militi data. Huius certaminis fortuna & Faliscos, cùm in inducijs essent, fœdus petere ab senatu coëgit: & Latinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum vertit bellum. Neque ita rei gestæ fama Italiæ se finibus tenuit: sed Carthaginienses quoque legatos gratulatum Romam misere cum coronæ aureæ dono, quæ in Capitolio in Iouis cella poneretur. fuit *pondo XXV. Consules ambo de Samnitibus triumpharunt, sequente Decio insigni cum laude, donisq;: cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen, quàm consulum esset. Campanorum deinde, Suessanorumq; auditę legationes

Carthaginienses legatos gratulatũ Romam misêre.

* Val. 2600. coron.

Triumphus de Samnitibus.

gationes: precantibusq; datum, vt præsidium eò in hyberna mitteretur, quo F
Samnitium excursiones arcerentur. Iam tum minimè salubris militari disci-
Capua voluptatum omnium magistra.
plinæ Capua, instrumento omnium voluptatum delinitos militum animos
auertit à memoria patriæ. inibanturque consilia in hybernis eodem scelere
adimendæ Campanis Capuæ, per quod illi eam antiquis cultoribus ademis-
sent: neque immeritò suum ipsorum exemplum in eos versurum. Cur autem
potius Campani agrum Italiæ vberrimum, dignam agro vrbem, qui nec se,
nec sua tutari possint, quàm victor exercitus haberet, qui suo sudore ac san-
guine inde Samnites depulisset? An æquum esse, deditities suos illa fertilitate
atque amœnitate perfrui, se militando fessos in pestilenti atque arido circa
vrbem solo luctari? aut in vrbe insidentem labem crescentis indies fœnoris G
Milites Romani de occupanda Capua clam ineunt consilia.
pati? Hæc agitata occultis coniurationibus, necdum vulgata in omnes con-
silia inuenit nouus C O S. C. Martius Rutilius: cui Campania sorte prouincia
euenerat, Q. Seruilio collega ad vrbem relicto. Itaque cùm omnia ea, sicut
gesta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & vsu doctus: quippe qui
iam quartùm C O S. esset, dictatorque & censor fuisset: optimum ratus, diffe-
rendo spem quandocunq; vellent consilij exequendi, militarē impetum fru-
strari, rumorem dissipat, in iisdem oppidis & anno post præsidia hybernatura.
diuisa enim erant per Campaniæ vrbes, manauerantque à Capua consilia in
exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quieuit in præsentia
seditio. consul educto in æstiua milite, dum quietos Samnites habebat, exer- H
citum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit, aliis emerita
dicendo stipendia esse: alios graues iam ætate, aut viribus parum validos. qui-
dam in commeatus mittebantur, singuli primò, deinde & cohortes quędam,
quia procul ab domo ac rebus suis hybernassent. per speciem etiam milita-
rium vsuum cùm alij aliò mitterētur, magna pars ablegati. quam multitudi-
nem consul alter Romæ, prætorque alias ex aliis fingendo moras retinebat. &
primò quidem ignari ludificationis, minimè inuiti domos reuisebant. post-
quam neq; reuerti ad signa primos, nec fermè alium quàm qui in Campania
hybernassent, præcipueq; ex iis seditionis authores mitti viderunt: primùm
admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanasse, I
iam quæstiones, iam iudicia, iam occulta singulorū supplicia, impotensq; &
crudele consulum ac patrum in se regnum passuros. Hæc qui in castris erant,
Coniuratorum exercitus colligitur.
occultis sermonibus serunt, neruos coniurationis eiectos arte cōsulis cernen-
tes. Cohors vna, cùm haud procul Anxure esset, ad Lautulas saltu angusto in-
ter mare ac montes consedit, ad excipiendos quos consul aliis atq; aliis (vt an-
tè dictum est) causis mittebat. Iam valido admodū numero manus erat, nec
quicquam ad iusti exercitus formā, præter ducem, deerat. incompositi itaque
prædantes in agrum Albanū perueniunt, & sub iugo Albæ Longæ castra val-
lo cingunt. perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore sumendo senten
tiis decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes. quem autem ab Roma posse K
acciri? quem patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat,
aut cui ex iniuria insanientis exercitus causa rectè committatur? Postero die
cùm eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam cōpertum at-
tulerunt, T. Quintium in Thusculano agrum colere, vrbis honorumque im-
memorē. Patriciæ hic vir gentis erat, cui cùm militiæ magna cum gloria actæ
finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione
ac foro constituit. Nomine audito, extemplò agnouere virum: & quod be-
nè verteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, voluntate quicquam factu-
rum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaq; silentio noctis, cùm tectum villæ,
qui ad id missi erant, intrassent, somno graui Quintium oppressum, nihil me-
dium,

A dium,aut imperium atq; honorem,aut,vbi restitaret,mortem,ni sequeretur, denuntiantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplò aduenièns appellatus: insigniaq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad vrbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum viæ, quæ nunc Appia est, perueniunt, issentque confestim ad vrbem, ni venire contra exercitum, dictatoremque aduersus se M. Valerium Coruinum dictum, audissent, & magistrum equitum L. Aemylium Mamercum. Vbi primùm in conspectum ventum est, arma, signaque agnouere: extemplò omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem: nec præter externa nouerant

Coniurati Quintium ducem sibi vi adhibita præficiunt.

Valerius Coruinus dictator dicitur aduersus coniuratos.

B bella: vltimaque rabies secessio ab suis habebatur. Itaque iam duces, iam milites vtrinque congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum aduersus patriam: Coruinus omnes charitate ciues, præcipuè milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. cognito ei extemplò haud minor ab aduersarijs verecundia, quàm ab suis silentium datum: Deos, inquit, immortales, milites, vestros publicos, meosque ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniamque supplex poposci, vt mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriam darent: satis fuit, eritque vnde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. quòd deos immortales inter nuncupanda vota expoposci, eius me compotem vo-

Dictatoris ad coniuratos oratio.

C ti vos facere potestis: si meminisse vultis non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patriæ vestræ esse: si hunc exercitum ciuium vestrorum: si me consulem vestrum, cuius ductu auspicioque priore anno bis legiones Samnitium fudistis, bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus, milites: cuius vos nobilitatem beneficijs erga vos, non iniurijs sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis s.c. author: in omnibus meis imperijs in me seuerior, quàm in vos. Ac si cui genus, si cui sua virtus, si cui etiam maiestas, si cui honores subdere spiritus potuerunt: ijs eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram, vt potuerim tres & viginti annos natus consul patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum factum, dictúmue con-

D sulis grauius, quàm tribuni audistis? eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur: vt neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in vos ego. istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atque impetus, si dimicandum est. inducite in animum, quod non induxerunt patres auique vestri: non illi, qui in Sacrum montem secesserunt: non hi, qui postea Auentinum insederunt. expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniugesque crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? T. Quinti, quo-

E cunque istic loco seu volens, seu inuitus constitisti, si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergumque ciui dederis, quàm pugnaueris contra patriam. nunc ad pacificandum benè atque honeste inter primos stabis, & colloquij huius salutaris interpres fueris. postulate æqua, & ferte: quanquam vel iniquis standum est potius, quàm impias internos conseramus manus. T. Quintius plenus lachrymarum, ad suos versus, Me quoque, inquit, milites, si quis vsus mei est, meliorem pacis, quàm belli habetis ducem. Non enim illa modò Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator milites: cuius auspicia pro vobis experti, nolite aduersus vos velle experiri. Qui pugnarent vobiscum infestius, &

T. Quintij coniuratorum ducis ad suos oratio.

 alios

alios duces ſenatus habuit: qui maximè vobis ſuis militibus parceret, cui plu- F
rimum vos imperatori veſtro crederetis, eum elegit. pacem, etiam qui vince-
re poſſunt, volunt. quid nos velle oportet? quin omiſſis ira & ſpe fallacibus
authoribus, nos ipſos noſtraque omnia cognitæ permittimus fidei? Appro-
bantibus clamore cunctis, T. Quintius ante ſigna progreſſus, in poteſtate di-
Coniurati in poteſtate dictatoris ſe fore dicunt.
ctatoris milites fore dixit: orauitque, vt cauſam miſerorum ciuium ſuſcipe-
ret: ſuſceptamque eadem fide, qua Rempublicam adminiſtrare ſolitus eſſet,
tueretur. ſibi ſe priuatim nihil cauere: nolle alibi, quàm in innocentia ſpem
habere. militibus cauendum, quod apud patres ſemel plebi, iterum legioni-
bus cautum ſit, ne fraudi ſeceſſio eſſet. Quintio collaudato, cæteris bonum
animum habere iuſſis, dictator equo citato ad vrbem reuectus, authoribus G
patribus tulit ad populum in luco Petilino, ne cui militum fraudi ſeceſſio eſ-
ſet. orauit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem ioco, ſerióue cuiquam
Pacis leges inter patres & coniuratos.
exprobraret. Lex quoq; ſacrata militaris lata eſt, ne cuius militis ſcripti nomē,
niſi ipſo volente deleretur: additumque legi, ne quis, vbi tribunus militum
fuiſſet, poſtea ordinum ductor eſſet. id propter P. Salonium poſtulatum eſt
ab coniuratis: qui alternis propè annis & tribunus militum, & primus cen-
turio erat, quem nunc primipili appellant. huic infenſi milites erant, quòd
ſemper aduerſatus nouis conſilijs fuiſſet, nec particeps eorum eſſet, qui ab
Lautulis fugiſſent. Itaque cum hoc vnum propter Salonium ab ſenatu non
impetraretur, tum Salonius obteſtatus Patres Conſcriptos, ne ſuum hono- H
rem pluris, quàm concordiam ciuitatis æſtimarent, perpulit vt id quoque fer-
retur. Aequè impotens poſtulatum fuit, vt de ſtipendio equitum (mere-
bant autem triplex ea tempeſtate) æra demerentur, quòd aduerſati coniura-
tioni fuiſſent. Præter hæc inuenio apud quoſdam, L. Genutium tribunum
plebis tuliſſe ad populum, ne fœnerare liceret. item alijs plebiſcitis cautum,
ne quis eundem magiſtratū intra decem annos caperet, neu duos magiſtra-
tus vno anno gereret, vtiq; liceret conſules ambos plebeios creari. quæ ſi om-
nia conceſſa ſunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuiſſe. Alijs
Variant annales de hac coniuratione.
annalibus proditum eſt, neque dictatorem Valerium dictum, ſed per conſu-
les omnem rem actam: neque antequam Romam veniretur, ſed Romæ eam I
multitudinem coniuratorum ad arma conſternatam eſſe: nec in T. Quintij
villam, ſed in ædes C. Manlij nocte impetum factum: cumque à coniuratis
comprehenſum, vt dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco mu-
nito conſediſſe: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam, ſed repentè,
cùm in aciem armati exercitus proceſſiſſent, ſalutationem factam: & permi-
ſtos dextras iungere, ac complecti inter ſe lachrymantes milites cœpiſſe: coa-
ctosq; conſules, cùm viderent auerſos à dimicatione militum animos, retu-
liſſe ad patres de concordia reconcilianda. adeò nihil, præterquā ſeditionem
fuiſſe, eamque compoſitam, inter antiquos rerum authores conſtat. Et huius
fama ſeditionis, & ſuſceptum cum Samnitibus graue bellum, aliquot popu- K
los ab Romana ſocietate auertit, & præter Latinorū infidum iam diu fœdus,
Priuernates colonias Romanas depopulantur.
Priuernates etiam Norbam atq; Setiam, finitimas colonias Romanas incur-
ſione ſubita depopulati ſunt.

EPITOME LIBRI VIII.

LATINI cum Campanis defecerunt, & miſſis legatis ad ſenatum conditionem tulerunt, vt, ſi pacem habere vellent, alterum ex Latinis conſulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapſus eſt, vt exanimaretur. T. Manlius conſul filium ſuum, quòd contra edictum pugnauerat aduerſum Latinos, quamuis proſperè pugnaſſet, ſecuri percuſſit. Laborantibus in acie Romanis, P. Decius cum Manlio deuouit ſe pro exercitu: & concitato equo cùm in medios hoſtes ſe intuliſſet, interfectus, morte ſua Romanis victoriam reſtituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in vrbem reuerſo, nemo ex iuuentute obuiam proceſſit. Minucia virgo Veſtalis inceſti damnata eſt. Auſonibus

A *nibus victis, in oppidum Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficium complurium matronarum deprehensum: quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de Veneficio tunc primum constituta est. Priuernatibus, cùm rebellassent, victis ciuitas data est. Palæpolitani victi bello: & obsidione in deditionem venerunt. Q. Publio, qui eos obsederat, primùm imperium prolatum, & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucij Papyrij creditoris libidinem, qui C. Publio debitori suo stuprum inferre voluerat. Cùm L. Papyrius dictator reuersus in vrbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum occasione rei benè gerendæ inuitatus, contra edictum eius prœliatus est, qui prosperè aduersus Samnites pugnauit. ob eam causam cùm dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romam profugit: & cum causa parum proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prosperè gestas continet.*

IAM COSS. erant C. Plautius II. L. Aemylius Mamercus, cùm Setini Norbanique Romam nuntij defectionis Piuernatium cum querimonijs acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. vtrunque bellum Plautio sorte euenit. Prius ad Priuernum profectus, extemplò acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidum captum, redditumque Priuernatibus, præsidio valido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. Ibi magna vtrinque cæde atrox prælium fuit, & cùm tempestas eos neutrò inclinata spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parant. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antium agmine trepido, saucijs, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se consul dixit, finesque hostium vsque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Aemilio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones vsquam oppositæ. ferro ignique vastantem agros legati Samnitium pacē orantes adeunt, à quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt. quæ se eo iustius petere, quòd in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, vt Campani venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, vt Samnites, in pace amicitiam, nec, vt Campani, auxilium in bello petissent, nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cùm de postulatis Samitium T. Aemylius prætor senatum consuluisset, reddendumq; his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit: Nec, quo minus perpetua cum eis amicitia esset, per populū Romanum stetisse: nec contradici quin quoniam ipsos belli culpa sua contracti tædiū ceperit, amicitia de integro reconcilietur. Quod ad Sidicinos attinet, nihil intercedi, quo minus Samniti populo pacis belliq; liberum arbitrium sit. Fœdere icto cùm domum reuertissent, extemplò inde exercitus Romanus ductus, annuo stipendio & trium mensium frumento accepto, quod pepigerat consul, vt tempus inducijs daret, quoad legati redissent. Samnites copijs ijsdem, quibus vsi aduersus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia spe erant maturè vrbis hostium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri est: deinde postquā patres vt seram eam, vltimaque tandem necessitate expressam aspernabantur, ad Latinos iam sua sponte in arma motos facta est. ne Campani quidem (adeò iniuriæ Samnitium, quàm beneficij Romanorum memoria pręsentior erat) his se armis abstinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Samnitium ingressus, plus populationibus quàm prælijs cladium fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant: haud inuiti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. Id spatium Samnitibus datum est Romam legatos

Priuernates deuicti.

Volsci fuga se eripiunt.

Samnitium legati pacem orant.

Fœdus icitur cū Samnitibus.

Samnites Romam legatos mittunt.

A qui si quando vnquam consociandi imperijs, vsurpandæ libertatis tempus
optastis: en hoc tempus adest,& virtute vestra,& deûm benignitate vobis da-
tum. Tentastis patientiam negando militem. quis dubitat exarsisse eos,cùm
plus ducentorum annorum morem solueremus? pertulerunt tamen hunc
dolorem. bellum nostro nomine cum Pelignis gessimus. qui ne nostrorum
quidem finium per nos tuendorum ius antea dabant, nihil intercesserunt.
Sidicinos in fidem receptos,Campanos ab se ad nos desciſſe,exercitus nos pa-
rare aduersus Samnites fœderatos suos audierunt: nec mouerunt se ab vrbe.
vnde hæc illis tanta modestia, nisi à conscientia virium & nostrarum & sua-
rum? Idoneos authores habeo, querentibus de nobis Samnitibus ita re-
B sponsum ab senatu Romano esse, vt facilè appareret ne ipsos quidem iam po-
stulare vt Latiū sub Romano imperio sit.vsurpate modò postulando eo,quod
illi vobis taciti concedunt. Si quem hoc dicere metus prohibet, en ego ipse
audiente non populo Romano modò senatuque, sed Ioue ipso, qui Capito-
lium incolit, profiteor me dicturum, vt si nos in fœdere ac societate esse ve-
lint, COS. alterum ab nobis senatusque partem accipiant. Hæc ferociter non
suadenti solum,sed pollicenti, clamore & assensu omnes permiserunt, vt age-
ret diceretque,quæ è republica nominis Latini, fideque sua viderentur. Vbi
est Romam ventum, in Capitolio ei senatus datus est. Ibi cùm T. Manlius
COS. egisset cum eis ex authoritate patrum, ne Samnitibus fœderatis bellum
C inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepisset, nō legatus iu-
regentium tutus loqueretur: Tempus erat,inquit, T. Manli, vosque P.C.tan- *Annij Latinorum prætoris in senatu oratio.*
dem iam vos nobiscum nihil pro imperio agere, cùm florentissimum deûm
benignitate,nunc Latium armis virisque, Samnitibus bello victis, Sidicinis
Campanisq; socijs,nunc etiam Volscis adiunctis,videretis: colonias quoque
vestras Latinum Romano prætuliſſe imperium. sed quoniam vos regno im-
potenti finem vt imponatis,non inducitis in animum:nos quanquam armis
possumus asserere Latium in libertatem, consanguinitati tamen hoc dabi-
mus, vt conditiones pacis feramus æquas vtrisque: quoniam vires quoque
æquari dijs immortalibus placuit. COS.alterum Roma,alterum ex Latio crea
D ri oportet: senatus partem æquam ex vtraque gente esse:vnum populū,vnam
rempublicam fieri. & vt imperij eadem sedes sit, idemque omnibus nomen:
quoniam ab alterutra parte concedi necesse est: quod vtrisque benè vertat,
sit hæc sanè patria potior,& Romani omnes vocemur. Fortè ita accidit, vt pa-
rem ferociæ huius & Romani COS. T. Manlium haberent: qui adeò non te- *Consulis T. Manlij responsio.*
nuit iram, vt si tanta dementia Patres Conscriptos cepisset, vt ab Setino ho-
mine leges acciperent, gladio cinctum in senatum venturum se esse palàm di
ceret, & quemcunque in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum.
& conuersus ad simulachrum Iouis, Audi Iupiter hæc scelera, inquit, audite
ius fasque. Peregrinos COSS. & peregrinum senatum in tuo Iupiter augura-
E to templo captus, atque ipse oppressus visurus es? hæccine fœdera Tullus Ro-
manus rex cum Albanis patribus vestris Latini, hæc L. Tarquinius vobiscum
postea fecit? non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeò & cla-
dium vestrarum veterum, & beneficiorum nostrorum erga vos obliti estis?
Cum cōsulis vocem subsecuta patrū indignatio esset, proditur memoriæ,ad-
uersus crebram implorationē deûm, quos testes fœderū sæpius inuocabant
COSS.vocē Annij spernentis numina Iouis Romani auditam.certè cùm com
motus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet,lapsus per gradus,ca-
pite grauiter offenso,impactus imo ita est saxo,vt sopiretur.Exanimatum au-
thores quoniam non omnes sunt,mihi quoque in incerto relictum sit: sicut
inter fœderum ruptorū testationem ingenti fragore cœli procellam effusam.
nam

nam & vera esse, & aptè ad repræsentandam iram deûm ficta, possunt. Tor- F
quatus missus ab senatu ad dimittendos legatos, cùm iacentem Annium vi-
disset, exclamat, ita, vt populo patribusq; audita vox pariter sit: Benè habet, dij
pium mouete bellum. est cœleste numen, es magne Iupiter: haud frustra te pa
trem deûm hominumq; hac sede sacrauimus. Quid cessatis Quirites, vosq;
patres conscripti arma capere dijs ducibus? sic stratas legiones Latinorum da-
bo, quemadmodum legatum iacentem videtis. Assensu populi excepta vox
Consul vterq; aduersus Samnites mittitur.
consulis, tantum ardoris animis fecit, vt legatos proficiscentes cura magistra-
tuum magis, qui iussu consulis prosequebantur, quàm ius gentium ab ira im
petuque hominum tegeret. Consensit & senatus bellum: consulesque duo-
bus scriptis exercitibus per Marsos Pelignosq; profecti, adiuncto Samnitium G
exercitu, ad Capuam, quò iam Latini socijque conuenerant, castra locant. Ibi
Spectrũ per quietem vtriq; Consuli visum.
in quiete vtrique consuli eadem dicitur visa species viri maioris, quàm pro hu
mano habitu augustiorisque, dicentis: Ex vna acie imperatorem, ex altera ex-
ercitum dijs Manibus matriq; Terræ deberi: vtrius exercitus imperator legio-
nes hostium superque eas se deuouisset, eius populi partisque victoriam fore.
Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auerruncan-
dæ deûm iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fuerant,
portenderentur, alteruter cõsulum fata impleret. Vbi responsa aruspicum in-
sidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribu-
nisque, & imperijs deûm propalàm expositis, ne mors voluntaria consulis ex- H
ercitum in acie terreret: cõparant inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus ex-
ercitus cœpisset, inde se consul deuoueret pro populo Romano, Quiritibusq;.
Agitatum etiam in concilio est, vt si quando vnquam seuero vllum imperio
bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad priscos redigere-
tur mores. Curam acuebat, quòd aduersus Latinos bellandum erat, lingua,
moribus, armorũ genere, institutis ante omnia militaribus congruentes. mi-
lites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis cõpares collegæ-
que iisdem præsidijs, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. Per hæc ne quo
Ne quis extra ordinẽ pugnaret, edicitur.
errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem
pugnaret. Fortè inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratũ in omnes I
partes dimissi erant, T. Manlius C O S. filius super castra hostium cum suis tur-
malibus euasit, vt vix teli iactu ab statione proxima abesset: ibi Thusculani
erant equites, præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis
clarus. is vbi Romanos equites, insignemq; inter eos præcedentem cõsulis fi-
lium (nam omnes inter se vtiq; illustres viri noti erant) cognouit: Vnâne, ait,
turma Romani cum Latinis socijsque bellum gesturi estis? quid interea con-
sules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore, Manlius, in-
quit, & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à vobis violatorũ testis, qui plus
potest polletq;. Si ad Regillũ lacum, ad satietatẽ vestrã pugnauimus, hic quo-
que efficiemus profectò, ne quid minus quàm acies vobis, & collata signa no K
biscũ cordi sint. Ad ea Geminius paululũ ab suis equo prouectus: Visne igitur
Latinus Romanũ T. Manlium Cos. filium ad singularẽ pugnam prouocat.
dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus moueatis, intereà tu ipse cõ-
gredi mecum, vt nostro duorũ iam hinc euentu cernatur, quantum eques La
tinus Romano præstet? Mouet ferocẽ animum iuuenis seu ira, seu detrectan-
di certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. oblitus itaque imperij patrij,
cõsulumq; edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret, an vinceretur,
haud multum interesset. equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis,
spatio quod vacui interiacebat campi, aduersos concitant equos: & cum in-
festis cuspidibus concurrissent, Manlij cuspis super galeam hostis, Metij trans
ceruicẽ equi elapsa est. circumactis deinde equis cùm prior ad iterandũ ictum
Manlius

A Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cùm equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmaq; innixũ, attollentem se à graui casu, Manlius ab iugulo, ita vt per costas ferrum emineret, terrę affixit, spolijsq; lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit: ignarus fati futurique, laus an pœna merita esset. Vt me omnes, inquit, pater tuo sanguine ortũ verè ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod vbi audiuit consul, extemplò filium auersatus, concionem classico aduocari iussit. quæ vbi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neque imperium consulare, neque maiestatem

Romanus Latinum vincit.

Manlij Cos. ad filium oratio.

B patriam veritus, aduersus edictum nostrum extra ordinem in hostem pugnasti: & quantum in te fuit, disciplinam militarem, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: meq; in eam necessitatem adduxisti, vt aut Reipublicæ mihi, aut mei meorumque obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm Respub. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cùm ingenita charitas liberûm, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decoris in te mouet: sed cùm aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda: nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarẽ culpa tua prolapsam pœna re-
C stituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quàm in se quisq; districtam cernentes securim, metu magis quàm modestia quieuêre. Itaque velut emerso ab admiratione animo, cum silentio defixi stetissent: repentè postquam ceruice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, vt neque lamentis, neque execrationibus parceretur: spolijsque contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studijs funus vllum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: Manlianaque imperia non in præsentia modò horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiore duci militem: & præterquam quòd custodiæ vigiliæque & ordo stationum intentioris vbi-

Manlius filium securi feriri iubet.

Manliana imperia.

D que curæ erant, in vltimo etiam certamine, cùm descensum in aciem est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maximè bello pugna similis. adeò nihil apud Latinos dissonum ab Romana Republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: deinde postquam stipendiarij facti sunt, scuta pro clypeis fecêre: & quod antea phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. postremò in plures ordines instruebantur. ordo sexagenos milites, duos centuriones, vexillarium vnum habebat. Prima acies hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium: manipulus leueis vicenos milites, aliam turbam scutatorum habebat: leues autem, qui hastam tantum gæsaque gererent, vocabantur. Hæc prima frons in

Latini persimiles Romanis in rebus bellicis.

E acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus est nomen. hos sequebantur scutati omnes, insignibus maximè armis. hoc XXX. manipulorum agmen antepilanos appellabant, quia sub signis iam alij quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo vnusquisque tres partes habebat: earum vnamquanque primum pilũ vocabant. tribus ex vexillis constabat. vexillum CLXXXVI. homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis: secundum rorarios, minus roboris ætate factisque: tertium accensos, minimæ fiduciæ manũ. eò & in postremam aciem reijciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, hastati omnium primi pugnam inibant. si hastati profligare hostem nõ possent, pede presso eos retrocedentes in

Ordo militaris.

interualla

interualla ordinem principes recipiebant. tum principum pugna erat, hastati sequebantur. triarij sub vexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas sub erecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm vallo septa inhorreret acies tenentes. Si apud principes quoque haud satis prosperè esset pugnatum, à prima acie ad triarios sensim referebantur. Inde rem ad triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbruit. Triarij consurgentes, vbi in interualla ordinum suorũ principes & hastatos recepissent, extemplò compressis ordinibus velut claudebant vias: vnoque continente agmine, iam nulla spe post relicta, in hostẽ incedebant. id erat formidolosissimum hosti, cùm velut victos insecuti nouam repentè aciem exurgentem, auctam numero cernebant. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adijciebatur, qui ea tempestate hostes erant Romanis, eodemq; ordine instruxerant aciem: nec vexilla cum vexillis tantùm, vniuersi hastati cum hastatis, principes cum principibus, sed centurio quoque cum centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebat. Duo primipili ex vtraque acie inter triarios erant: Romanus corpore haud quaquam satis validus, cæterum strenuus vir peritusque militiæ: Latinus viribus ingens, bellatorque primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud satis fidenti viribus iam Romæ permissum erat ab COSS. vt subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno destinato hoste. isque iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuuij montis, qua via ad Veserim ferebat. Romani COSS. prius quàm educerent in aciem, immolauerunt. Decio caput iecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam dijs hostiam esse: Manlium egregiè litasse. Atqui benè habet, inquit Decius, si ab collega prosperè litatũ est. Instructis, sicut antè dictũ est, ordinibus, processere in aciem: Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. primò vtrinq; æquis viribus, eodem ardore animorũ gerebatur res: deinde ab læuo cornu hastati Romani non ferentes impressionem Latinorũ, se ad principes recepêre. In hac trepidatione Decius COS. M. Valerium magna voce inclamat: Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agedum pontifex publicus populi Romani præi verba, quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite manu subter togã ad mentum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dij Indigetes, diui quorum est potestas nostrorum, hostiumque, dijque Manes, vos precor, veneror, veniam peto feroque, vti populo Romano Quiritium vim victoriamque prosperetis: hostesq; populi Romani Quiritium terrore, formidine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncupaui, ita pro Republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxilijs populi Romani Quiritium, legiones auxiliaque hostium mecum dijs Manibus Tellurique deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet: matureque collegæ se deuotum pro exercitu nuntiare. ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit, ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab vtraq; acie aliquanto augustior humano visu, sicut cœlo missus, piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret. Ita omnis terror, pauorque cum illo latus, signa primo Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruasit. Euidentissimum id fuit, quòd quacunq; equo inuectus est, ibi haud secus quàm pestifero sidere icti pauebant: vbi verò corruit obrutus telis, inde iam haud dubiè consternatæ cohortes Latinorum fugam ac vastitatem latè fecerunt. Simul & Romani exolutis religione

Ad triarios res rediisse, vnde natum sit prouerbium.

Decius se pro exercitu dijs Manibus deuouet.

F G H I K

A ligione animis, velut tum primo signo dato coorti, pugnam integram edide-
runt. nam & rorarij procurrebant inter antepilanos, addiderantque vires ha-
statis ac principibus: & triarij genu dextro innixi nutum COS. ad consurgen-
dum expectabāt. procedente deinde certamine cùm alijs partibus multitudo
superaret Latinorum, Manlius COS. audito euentu collegæ, cùm, vt ius fasq;
erat, lachrymis non minus quàm laudibus debitis prosecutus tam memora-
bilem mortem esset, paulisper addubitauit, an consurgendi iam triarijs tem-
pus esset: deinde melius ratus integros eos ad vltimū discrimen seruari, accen
sos ab nouissima acie ante signa procedere iubet. Qui vbi subière, extemplò
Latini, tanquam idem aduersarij fecissent, triarios suos excitauerunt: qui
B aliquandiu pugna atroci cùm & semetipsi fatigassent, & hastas aut præfregis- *Atrox pugna.*

C

sent, aut hebetassent, pellerent vi tamen hostem, debellatum iam rati, peruen-
D tumque ad extremam aciem: tum COS. triarijs: Consurgite, nunc, inquit, in-
tegri aduersus fessos, memores patriæ parentumque & coniugum ac libero-
rum, memores COS. pro vestra victoria morte occumbentis. Vbi triarij cōsur-
rexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiso exorta acies, receptis
in interualla ordinum antepilanis, clamore sublato principia Latinorum per- *Latini vincuntur.*
turbant: hastisque ora fodientes primo robore virorum cæso, per alios mani-
pulos velut inermes propè intacti euasere: tantaque cæde perrupere cuneos,
vt vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque sub radici-
bus montis procul instructi præbuère terrorem Latinis. Cæterùm inter om-
nes ciues sociosque præcipua laus eius belli penes COSS. fuit: quorum alter
E omnes minas periculaque ab deis superis inferisque in se vnum vertit: alter ea
virtute, eoque consilio in prælio fuit, vt facilè conuenerit inter Romanos La-
tinosque, qui eius pugnæ memoriā posteris tradiderunt, vtrius partis T. Man-
lius dux fuisset, eius futuram haud dubiè fuisse victoriam. Latini ex fuga se
Minturnas contulerunt. castra secundum prælium capta, multique mortales *Castra Latinorum*
ibi viui oppressi, maximè Campani. Decij corpus ne eo die inueniretur, nox *capta.*
quærentes oppressit: postero die inuentum inter maximam hostium stragem
coopertum telis: funusque par morti, celebrante collega, factum. Illud adij-
ciendum videtur, licere consuli, dictatorique, & prætori, cùm legiones ho- *Ceremoniæ quædam*
stium deuoueant, non vtique se, sed quem velit ex legione Romana scripta *in deuouendis hosti-*
bus seruatæ.

ciuem deuouere. si is homo qui deuotus est moritur, propè factum videri: ni F
moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hostia cædi. vbi illud signum defossum erit, eò magistratum Romanum descendere fas non esse. sin autem sese deuouere volet, sicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; suum, neque publicum diuinum purè faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma, siue cui alij diuo deuouere volet: siue hostia, siue quo alio volet: ius esto. Telo, super quod stans consul precatus est, hostẽ potiri fas non est: si potiatur, Marti suoue taurilibus piaculum fieri. Hæc etsi omnis diuini humanique moris memoria aboleuit, noua peregrinaque omnia priscis ac patrijs præferendo: haud ab re duxi, verbis quoque ipsis, vt tradita
nuncupataque sunt, referre. Romanis post prælium demum factum Samni- G
tes venisse subsidio, expectato euentu pugnæ, apud quosdam authores inuenio. Latinis quoque ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cùm iam portis prima signa, & pars agminis esset egressa, nuntio allato de clade Latinorum, cum conuersis signis retrò in vrbem rediretur, prætorem eorum nomine Millionium dixisse ferunt, pro paulula via magnam mercedem Romanis esse soluendam. Qui Latinorum pugnæ superfuerant, multis itineribus dissipati, cùm se in vnum conglobas-

Latini Vesciam se recipiunt.

sent, Vescia vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in concilijs Numisius imperator eorum, affirmando communem verè Martem belli, vtranque aciem pari cæ-
de prostrauisse, victoriæq; nomen tantùm penes Romanos esse, cæteram pro H
victis fortunam & illos gerere: funesta duo cõsulum prætoria, alterum parricidio filij, alterum cõsulis deuoti cæde trucidatum exercitum omnem: cæsos hastatos principesque, stragem & ante signa & post signa factam: triarios postremò rem restituisse. Latinorum etsi pariter accisæ copiæ sint, tamen supplemento vel Latium propius esse, vel Volscos, quàm Romã. Itaq;, si videatur eis, se ex Latinis & ex Volscis populis iuuentute properè excita, rediturum infesto exercitu Capuam esse: Romanosque nihil tum minus quàm prælium expectantes, nec opinato aduentu perculsurũ. Fallacibus literis circa Latium nomenque Volscum missis, quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendum

Nouum exercitũ Latini conscribunt.

temerè faciliores erant, tumultuarius vndique exercitus raptim conscriptus I
conuenit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnasque is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur, sarcinis vtrinque in aceruum coniectis, pugnatum debellatumque est. adeò enim accisæ res sunt, vt consuli victorem exercitum ad populandos agros eorum

Latini victi sese Cos. Torquato dediderũt.

ducenti dederent se omnes Latini: deditionemque eam Campani sequerentur. Latium Capuaque agro mulctati. Latinus ager Priuernati addito agro: & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita vt dodrantẽ ex Priuernati complerẽt, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis.
Extra pœnam fuêre Latinorum Laurentes, Campanorum equites, quia non K
desciuerant. Cum Laurenibus renouari fœdus iussum. renouaturque ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. equitibus Campanis ciuitas data: monumentoque vt esset, æneam tabulam in æde Castoris Romæ fixerunt. vectigal quoque eis Campanus populus iussus pendere in singulos quotannis (fuere autẽ mille, & sexcenti) denarios nummos* quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmijs pœnaque pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam redijt. cui venienti seniores tantum obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni vita deinde auersatã eum execratamq;. Antiates in agrũ Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius COS. quia ipse per valetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorem L. Papy-

* Val. 45. coron. Quod si legas vt Glareano placet, quadragenosquinos. Val. 4. coron. cum 5. denar.

T. Manlio Romã redeunti iuuentus obuiam non exijt.

A L. Papyrium Crassum, qui tum fortè erat prætor, dixit: ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestum est, cùm aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam imperio, successere coss. T. Aemylius Mamercus, & Q. Publius Philo: neque in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in republica magis, quàm patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, castrisque exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspicioque res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat, Aemylius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternusque populus: venerant & ab Lanuuio, Antioq; auxilia. Vbi cum prælijs quidem superior Romanus esset, ad vrbem ipsam Pedum, castraque sociorum populorum, quæ vrbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repentè omisso consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam redijt. Qua cupiditate offensis patribus, negantibusque nisi Pedo capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Aemylius seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, criminari apud populũ patres destitit, collega haudquaquam aduersante: quia & ipse de plebe erat: materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoq; agro malignè plebi diuisus. & postquam senatus finire imperium consulibus cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Aemylius, cuius tum fasces erant, collegam dictatorẽ dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura popularis & orationibus in patres criminosis fuit: & quod tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnam, vt plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram: vt legum, quæ comitijs centuriatis ferrentur, ante initum suffragium patres authores fierent: tertiam, vt alter vtique ex plebe, cùm eò ventum sit vt vtrunque plebeium fieri liceret, censor crearetur. plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quàm ex victoria eorum, bellicisque rebus foris auctum imperium patres credebant. Anno insequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio coss. quo insignius omissa res Aemylio superioris anni cos. exprobraretur: Pedum armis, virisque, & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit: coactique noui consules omnibus eam rem præuerti, proficiscuntur. Iam Latio is status erat rerum, vt neque bellum, neque pacem pati possent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. medijs consilijs standum videbatur, vt oppidis se tenerent: ne lacessitus Romanus causam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nuntiata esset, vndique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestinique, quorum ager propior erat, Pedum peruenère. Aricinos, Lanuuinosque, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Mænius improuisò adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maximè valido exercitu maiore mole, quanquam æquè prospero euentu pugnat. Tumultum maximè repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos parte exercitus conuersa Camillus, non compulit solùm eos intra mœnia, sed eodem etiam die, cùm ipsos auxiliaque eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animoq; ab vnius expugnatione vrbis ad perdomandum Latium victorem circunducere exercitum. nec quieuère, ante quàm expugnando, aut in deditionẽ accipiendo singulas vrbes, Latiũ omne subegère.

Latini rebellantes fusi.

Tres leges tulit dictator aduersas nobilitati.

Latini nec bellum nec pacem pati poterant.

Pedum reliquaq; Latij oppida expugnantur.

Note: section letters B (at "tus cæsa erat"), C (at "& ipse de plebe erat"), D (at "rium patres credebant"), E (at "propior erat") appear in the left margin.

Præsidijs inde dispositis per recepta oppida, Romā ad destinatum omniū con-
Triumphant de Latinis ambo consules. sensu triumphū decessere. additus triumpho honos, vt statuę equestres eis, ra-
ra illa ætate res, in foro ponerētur. Prius quàm comitijs in insequentē annum
Camilli in senatu oratio de rebus Latinis. consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atq; ita dis-
seruit: P. C. quod bello armisq; in Latio agendum fuit, id iam deûm benigni-
tate ac virtute militum ad finem venit. cæsi ad Pedū Asturamq; sunt exercitus
hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta
in deditionem pręsidijs tenentur vestris. Reliqua consultatio est, quoniam re-
bellando sæpius nos solicitant, quónam modo perpetua pace quietos obti-
neamus. dij immortales, ita vos potentes huius cōsilij fecerunt, vt sit Latium
deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. Itaq; pacem vobis, quod ad Lati- G
nos attinet, parare in perpetuum vel sæuiendo, vel ignoscendo potestis. Vultis
crudeliter consulere in deditos, victosq;? licet delere omne Latium: vastas in-
de solitudines facere, vnde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque
sæpe vsi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciui-
tatem accipiendo? materia crescendi per summā gloriam suppeditat. certè id
firmissimū longè imperium est, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus
est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumq; suspensos ani-
mi habetis: & vestram vtique de eis curam quamprimùm absolui, & illorum
animos, dum expectatione stupēt, seu pœna, seu beneficio præoccupari opor-
tet. Nostrum enim fuit efficere, vt omnium rerum vobis ad consulendum po H
testas esset. vestrum est decernere quod optimum vobis, reiq; publicæ sit. Prin
Quid de singulis Latij populis decreuerit senatus. cipes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cùm aliorum
causa alia esset, ita experiri posse consilium dicere, vt pro merito cuiusque sta-
tueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de sin-
gulis, decretumque. Lanuuinis ciuitas data: sacraque sua reddita cum eo, vt
ædes lucusque Sospitę Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum po-
pulo Romano esset. Aricini, Nomentaniq;, & Pedani eodem iure, quo Lanu-
uini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: cri-
menq; rebelliones à publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos
veteres ciues Romanos, quòd toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri I
deiecti: & senatus inde abductus: iussique trans Tyberim habitare: vt eius,
**10000. coron.* qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad * mille pondo clarigatio esset: nec
priusquam ære persoluto, is qui cepisset extra vincula captum haberet. in a-
grum senatorum coloni missi: quibus ascriptis, speciem antiquæ frequentiæ
Velitræ receperunt. Et Antium noua colonia missa, cum eo, vt Antiatibus
permitteretur, si & ipsi ascribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ: inter-
dictumque mari Antiati populo est, & ciuitas data. Tyburtes, Prænestinique
agro mulctati: neque ob recens tantum rebellionis commune cum alijs La-
tinis crimen, sed quòd tædio imperij Romani cum Gallis gente efferata arma
quondam consociassent. Cæteris Latinis populis connubia commerciaque, K
& consilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris causa, quia cum
Latinis rebellare noluissent: Fundanisque, & Formianis, quòd per fines eo-
rum tuta pacataque semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Cumanos,
Suessulanosque eiusdem iuris conditionisque, cuius Capuam esse placuit.
Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ. rostris-
Rostra vnde dicta. que earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostraque id tem-
plum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Aelio Pæto COSS. cùm omnia non
opes magis Romanæ, quàm beneficijs parta gratia bona pace obtineret, in-
ter Sidicinos, Auruncosque bellum ortum. Aurunci à T. Manlio COS. in
deditionem accepti, nihil deinde mouerant: eo petendi auxilij ab Romanis
causa

A causa iustior fuit. sed prius quàm consules ab vrbe (iusserat enim senatus defendendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur. Auruncos metu oppidum deseruisse, profugosq; cum coniugibus ac liberis Suessam cõmunisse: quæ nunc Aurunca appellata, mœnia antiqua eorum, vrbemq; ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus consulibus senatus: quorũ cunctatione proditi socij essent, dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cùm augures vitio creatum videri dixissent, dictator magisterq; equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primò propter mundiorem iusto cultũ, insimulata deinde apud pontifices ab indice seruo,

Minutia Vestalis viua humi defossa.

B cùm decreto eorũ iussa esset sacris abstinere, familiamq; in potestate habere: facto iudicio viua sub terram ad portam Collinam dextra via stratam defossa Scelerato campo. credo ab incesto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Publius Philo prætor primùm de plebe auersante Sulpicio COS. qui negabat rationem eius se habiturum, est factus: senatu, cùm in summis imperijs id non obtinuisset, minus in prætura intendente. Insequens annus L. Papyrio Crasso, Cæsone Duellio COSS. Ausonũ magis nouo quàm magno bello fuit insignis. ea gens Cales vrbẽ incolebat: Sidicinis finitimis arma coniunxerat: vnoq; prælio haud sanè memorabili duorũ populorũ exercitus fusus, propinquitate vrbium & ad fugã pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamẽ omissa

Q. Publius Philo primus de plebe prætor factus.

Ausones victi.

C eius belli cura patribus: quia toties iam Sidicini aut ipsi mouerant bellũ, aut mouentibus auxiliũ tulerant, aut causa armorum fuerant. Itaq; omni ope annixi sunt, vt maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Coruinum COS. IIII. facerent: collega additus Coruino M. Attilius Regulus. & ne fortè casu erraretur, petitum ab consulibus, vt extra sortem Coruini ea prouincia esset. Exercitu victore à superioribus consulibus accepto ad Cales, vnde bellũ ortum erat, profectus cùm hostes ab superioris etiam certaminis memoria pauidos clamore atque impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus: & militum quidem is erat ardor, vt iam inde cum scalis succedere ad muros vellent, euasurosq; contenderent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius, quàm periculo peragere incœptum voluit. itaq;

D aggerem & vineas egit, turresque muro admouit: quarum vsum fortè oblata opportunitas præuertit. nanq; M. Fabius captiuus Romanus cùm per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis per murum inter opera Romanorum religata ad pinnam muri reste suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem vt vino epulisque sopitos hostes aggrederetur. nec maiore certamine capti cum vrbe Ausones sunt, quàm acie fusi erant, præda capta ingens est. præsidioque imposito Calibus, reductæ Romam legiones. COS. ex S. C. triumphauit: & ne Attilius expers gloriæ esset, iussi ambo COSS. aduersus Sidicinos ducere exercitum: dictatorem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorũ causa dixerunt L. Aemylium Mamercum: is magistrum

Cales Ausonum oppidum expugnatur.

E equitum Q. Publium Philonem dixit. Dictatore comitia habente COSS. creati sunt T. Veturius, Sp. Posthumius. Et si belli pars cum Sidicinis restabat: tamen vt beneficio præuenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoq; S. C. vt duo millia quingenti homines eò scriberentur, triumuiros coloniæ deducendæ, agroq; diuidundo creauerunt Cæsonem Duellium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde COSS. à veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines populando vsque ad mœnia atq; vrbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exercitu comparato Sidicini, & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixè videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum: dictator ab consulibus ex authoritate senatus dictus P. Cornelius

Colonia Cales deducta.

 Ruffinus:

Ruffinus: magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit vitio eos F
Pestilentia. creatos: magistratuq; se abdicauerunt: & quia pestilentia insecuta est, velut
Interregnum. omnibus eo vitio contactis auspicijs, res ad interregnum redijt. ab interregno
inito per quintũ demum interregem M. Valerium Coruinum creati coss.
Gallici belli fama. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis rebus fama Gallici belli
pro tumultu valuit, vt dictatorem dici placeret. Dictus M. Papyrius Crassus,
& magister equitum P. Valerius Publicola. à quibus cùm delectus intentius,
quàm aduersus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt quie-
ta omnia apud Gallos esse. Samnium quoq; iam alterum annum turbari no-
uis consilijs suspectum erat: eo ex agro Sidicino exercitus Romanus non est
Alexander Epeirensis rex. deductus. cæterùm Samnites bellum Alexandri Epeirensis in Lucanos traxit, G
qui duo populi aduersus regem excursionem à Pæsto facientem signis colla-
tis pugnauerunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide cultu-
rus, si perinde cætera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno
Census agitur. census actus, nouiq; ciues censi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia:
censores addiderunt, Publius Philo, Sp. Posthumius. Romani facti Acerrani
lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas sine suffragio data. Hæc eo anno
domi militiæque gesta. Fœdus insequens annus seu intemperie cœli, seu hu-
mana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio coss. Flaccum, Potitum-
que variè in annalibus cognomen consulis inuenio: cæterùm in eo parui re-
fert, quid veri sit. illud peruelim (nec omnes authores sunt) proditum falso H
esse, venenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit.
Veneficium quarundam matronarum proditur. sicut proditur tamen res, ne cui authorum fidem abrogauerim, exponenda
est. Cùm primores ciuitatis similibus morbis, eodemq; fermè omnes euen-
tu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem.
indicaturam se causam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset,
haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad coss. consules ad
senatum referunt: consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum,
muliebri fraude ciuitatem premi: matronasque ea venena coquere: & si se-
qui extemplò velint, manifestò deprehendi posse. Secuti indicem, & coquen-
tes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum I
delatis, & ad viginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem ac-
citis: duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ vtraque gentis, cùm ea medica-
menta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere iussæ, vt se fal-
sum commentam arguerent. spatio ad colloquendum sumpto, cum sum-
moto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud abnu-
entibus & illis bibere, epoto medicamẽto suamet ipsæ fraude omnes interie-
Veneficæ ad 170. damnatæ. runt, comprehensæ extemplò earum comites magnum numerum matrona-
rum indicauerunt: ex quibus ad CLXX. damnatæ. Neque de veneficijs ante
eam diem Romæ quæsitum est. prodigij ea res loco habita: captisque magis
mentibus, quàm consceleratis similis visa. Itaq; memoria ex annalibus repe- K
tita, in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum, alienatasq;
discordia mentes hominum eo piaculo cõpotes sui fecisse, dictatorem claui
Dictator claui figendi causa creatur. figendi causa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitũ L. Va-
lerium dixit: qui fixo clauo, magistratu se abdicarunt. Creati coss. L. Papy-
rius Crassus iterum, L. Plautius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis
Fabraterni & Lucani Romam venerunt, orantes vt in fidem reciperentur: si à
Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter atq;
obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denuntiatumq; Samnitibus,
vt eorum populorum finibus vim abstinerent. valuitque ea legatio, non tam
quia pacem volebant Samnites, quàm quia nondum parati erant ad bellum.

Eodem

A Eodem anno Priuernas bellum initum: cuius socij Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, vir non domi solùm, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in Palatio, eius quæ Vacci prata diruto ædificio, publicatoque solo appellata. aduersus hunc vastantem effusè Setinum Norbanumq; & Coranum agrum, L. Papyrius profectus, haud procul castris eius consedit. Vitruuio, nec vt vallo se teneret aduersus validiorem hostem, sana constare mens, nec vt longius à castris dimicaret, animus suppetere. vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retrò, quàm prælium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat, & vt leui momento, nec ambiguè est victus: ita breuitate ipsa loci, faciliq; receptu in tam propinqua *Priuernas bellum.*
B castra, haud ægrè militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cùm in castra ruerent, cæsi, primisq; tenebris Priuernum inde petitum agmine trepido, vt muris potius, quàm vallo se tutarentur. A. Priuerno Plautius alter consul, peruastatis passim agris, prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit: ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio sectamq; eius secutis precatũ venisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse, ipsum Vitruuiũ indicasse, cùm receptaculũ fugæ Priuernum habuerit, non patriam Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosque esse, qui simul à Fundanis ac Romanis vtriusque patriæ immemores defece- *Fundani pacem petunt.*
C rint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciuitatis: orare se consulem, vt bellum ab innoxio populo abstineat: agros, vrbem, corpora ipsorum coniugumque ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraque. Collaudatis Fundanis consul, literisque Romam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos, qui capita coniurationis fuerant, à consule scribit Claudius: ad CCCL. ex coniuratis vinctos Romam missos: eamque deditionem ab senatu non acceptam, quòd egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus exercitibus cùm obsideretur, alter consul comitiorum causa Romam reuocatus. Carceres eo anno in circo primùm statuti. Nondum perfunctos cu- *Carceres in circo primùm statuti.*
D ra Priuernatis belli, tumultus Gallici fama atrox inuasit, haud fermè vnquam neglecta patribus. Extemplò igitur consules noui L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Calend. Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui Gallicum bellum euenerat, scribere exercitum sine vlla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus, & sellularij, minimè militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiosque ingens exercitus contractus, vt inde obuiam Gallis iretur. longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad vrbem incedens, non placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete, à Gallis Priuernum omnis conuersa vis. Duplex inde fama est, alij vi captam vrbem, Vitruuiumque viuum *Gallici tumultus fama.*
E in potestatem venisse: alij priusquam vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditionem consulis caduceum præferentes permisisse, authores sunt: Vitruuiumque ab suis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibusque consultus cos. Plautium dirutis Priuerni muris, præsidioque valido imposito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit, quoad consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius quæ essent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quodque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, vt qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habita- *De Priuernatibus victis variant scriptores.*

 ret. His

ret. His ita decretis, vsque ad triumphum Plautij silentium de Priuernatibus F
fuit: post triumphum cos. necato Vitruuio, socijsq; eius noxæ, apud satia-
De Priuernatibus quid statuendum esset, senatus cõsulitur.
tos iam supplicijs nocentium tutam mentionem de Priuernatibus ratus,
quo iam authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab dijs immortali-
bus, & à vobis habent P.C. quid placet de innoxia multitudine fieri? equidem,
etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cùm
videam Priuernates vicinos Samnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima
pax est, quàm minimum irarũ inter nos illosq; relinqui velim. Cùm ipsa per
se res anceps esset: prout cuiusque ingenium erat, atrocius mitiúsue suaden-
Priuernatis legati liberius responsum.
tibus: tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis condi-
tionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interroga- G
tus à quodam tristioris sententiæ authore, quàm pœnam meritos Priuerna-
tes censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos cẽsent. cuius
cum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui antè Priuerna-
tium causam impugnabant: vt ipse benigna interrogatione mitius respõsum
eliceret: Quid, si pœnam, inquit, remittimus vobis, qualem nos pacem vo-
biscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpe-
tuam: si malam, haud diuturnam. Tum verò minari, nec id ambiguè, Priuer-
natem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. pars
melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, & liberi, vocem au-
ditam: an credi posse vllum populum, aut hominem denique in ea conditio- H
ne, cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit mansurum? ibi pacem esse
fidam, vbi voluntarij pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint,
fidem sperandam esse. In hanc sententiam maximè consul ipse inclinauit ani-
mos: identidem ad principes sententiarum consulares, vti exaudiri posset
à pluribus, dicendo, eos demum, qui nihil præterquam de libertate cogi-
tant, dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in senatu causam obtinuere:
Priuernatibus ciuitas datur.
& ex authoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas da-
retur. Eodem anno Anxur trecenti in coloniam missi sunt: bina iugera agri
acceperunt. secutus est annus nulla re belli domiue insignis, P. Plautio Pro-
culo, P. Cornelio Scapula coss. præterquam quòd Fregellas (Sidicinorum is I
Visceratio data populo à M. Flauio.
ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à
M. Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis meri-
tam mercedem populo solutam interpretarentur, quòd eum die dicta ab ędi-
libus crimine stupratæ matrisfamiliæ absoluisset. Data visceratio in præteri-
tam iudicij gratiam, honoris etiam ei causa fuit: tribunatuq; plebis proximis
Palæpolis.
comitijs absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi
nunc Neapolis sita est: duabus vrbibus populus idẽ habitabat, Cumis erant
oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Classe, qua aduecti
ab domo fuerant, multum in ora maris eius, quod accolunt, potuere. Primò
in insulas Aenariam & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes K
transferre. Hæc ciuitas cùm suis viribus, tum Samnitium infida aduersus Ro-
manos societate freta, siue pestilentiæ, quæ Romanam vrbem adorta nun-
tiabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Faler-
numq; incolentes fecit. igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone ite-
rum coss. fœcialibus Palæpolim ad res repetendas missis, cùm relatum esset
à Græcis, gentis lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex autho-
ritate patrum populus Palæpolitanis bellũ fieri iussit. Inter coss. prouincijs
comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero ex-
ercitu Samnitibus, si quà se mouerent, oppositus. fama autem erat, defe-
ctioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum visum

Cornelio,

A Cornelio, statiua habere. Ab vtroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse, certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium magis, Nolanis cogentibus, quàm voluntate Græcorum, recepta Palæpoli miserat. Romæ compertum est delectum indictum à magistratibus: vniuersum Samnium erectum, ac vicinos populos. Priuernatum Fundanumque & Formianum, haud ambiguè solicitari. Ob hæc cùm legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret, responsum redditur à Samnitibus ferox. vltro incusabant iniurias Romanorum: neque eo negligentius ea, quæ ipsis obijcerentur, purgabant. Haud vllo publico consilio, auxilióue iuuari Græcos: nec Fundanum, Formianúmue à se solicitatos. *Ad Samnites mittuntur legati.*

B quippe minimè pœnitere se virium suarum, si bellum placeat. Cæterùm non posse dissimulare, ægrè pati ciuitatem Samnitium, quòd Fregellas ex Volscis captas dirutasque ab se restituerit Romanus populus, coloniamque in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent, eam se contumeliam iniuriamque, ni sibi ab ijs qui fecerint dematur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cùm Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret: Quid perplexè agimus? inquit, nostra certamina Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulamque castra castris conferamus: & Samnis Romanúsne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum cùm se non quo hostis vocasset, sed quò imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolimque loco opportunè capto, diremerat hostibus societatē auxilij mutui: qua vt quisque locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaque cùm & comitiorum dies instaret, & Publium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendæ in dies vrbis, haud è republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, vt cùm Publius Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dictatorem *Dictator comitiorum causa dictus est.*

C

D comitiorum causa diceret. dixit M. Claudium Marcellum: ab eo magister equitum dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia vitióne creatus esset, in disquisitionem venit. consulti augures, vitiosum videri dictatorem pronuntiauerunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. nam neque facile fuisse id vitium nosci, cum consul ineunte nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publicè priuatímue de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se vidisse aut audiuisse, quid dicat, quod auspicium dirimeret: neq; augures diuinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitij obuenisset. cui non apparere, quòd plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum? Hęc,

E aliaque ab tribunis nequicquam iactata, tamen ad interregnum res redit: dilatisq; alia atque alia de causa comitijs, quartusdecimus demum interrex Lucius Aemylius coss. creat, C. Petilium, L. Papyrium Mugilanum, Cursorem in alijs annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam: Alexandrumq; Epeiri regem ab exule Lucano interfectum, sortes Dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam, Pandosiamq; vrbē: ibi fatis eius terminum dari. eoque ocyus transmisit in Italiam, vt quàm maximè procul abesset vrbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni, quem ex Molosside fluentē in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterùm (vt fermè fugiendo in media fata ruitur) cùm sæpe Brutias Lucanasque legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum *Interregnum.* *Alexandria in Aegypto conditur.*

norum coloniam, Consentiam ex Lucanis, Sipontumque, Brutiorum colo- F
niam Acerinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset vrbes: & tre-
centas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset,
haud procul Pandosia vrbe imminente Lucanis ac Brutijs finibus treis tu-
mulos aliquantum inter se distantes insedit, ex quibus incursiones in om-
nem partem agri hostilis faceret: & ducentes fermè Lucanorum exules circa

Lucanorum mutabilis cum fortuna fides.

se pro fidis habebat, vt pleraque eius generis ingenia sunt, cum fortuna muta-
bilem gerentes fidem. imbres continui campis omnibus inundantes, cùm
interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio, duo præsidia,
quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisque
eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi: inde ab Lucanis exulibus ad suos G
nuntij missi sunt: pactoque reditu, promissum est regem aut viuum, aut mor-
tuum in potestatem daturos. Cæterùm cum delectis ipse egregium facinus
ausus, per medios erumpit hostes, & ducem Lucanorum cominus congres-
sum obtruncat: contrahensque suos ex fuga palatos, peruenit ad amnem rui-
nis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum
incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen
abominandum fluminis, Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures
accidit regis, adiecit extemplò animum fatis suis: substititque dubius, an
transiret, Tum Sotimus minister ex regijs pueris, quid in tanto discrimine pe-
riculi cunctaretur, interrogans, indicat Lucanos insidijs quærere locũ. quos H
vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium, & per medium
amnem transmittit equum. iamque in vadum egressum, eminus veruto

Alexander Epirorũ rex occiditur.

Lucanus exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime de-
tulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanque
præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium:
quæ cum iaculis saxisque procul incesseretur, mulier vna vltra humanarum
irarum fidem sæuienti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens
ait virum sibi liberosque captos apud hostes esse: sperare, corpore regio vt-
cunque mulctato, se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultum-
que Consentiæ, quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris vnius: ossa- I
que Metapontum ad hostes remissa: inde Epeirum deuecta ad Cleopatram
vxorem, sororemque Olympiadem: quarum mater Magni Alexandri altera,
soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu. quanquam Ro-
mano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis

Lectisternium habetur.

dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quinto post conditam vr-
bem ijsdem, quibus antè, placandis habitum est dijs. Noui deinde consules
iussu populi cùm misissent, qui indicerent Samnitibus bellum, & ipsi maio-
re conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum

Lucani & Appuli fœdere in amicitiã accipiuntur.

animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Appuli, quibus gen-
tibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, ar- K
ma virosq; ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem
tempore etiam in Samnio res prosperè gesta, tria oppida in potestatem vene-
runt, Allife, Callife, Ruffrium: aliusque ager primo aduentu coss. longè la-
teque est peruastatus. Hoc bello tam prosperè commisso, alteri quoque bello,
quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquam quod interseptis
munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra mu-
ros ijs, quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suismetipsis præ-
sidijs, indigna iam liberis quoq; ac coniugibus, & quæ captarum vrbium ex-
trema sunt, patiebantur. Itaq; cùm & à Tarento, & à Samnitibus fama esset,
noua auxilia ventura, Samnitiũ plus quàm vellẽt intra mœnia esse rebantur:
Taren-

A Tarentinorum iuuentutẽ Græci, Græcos haud minus per quos Samniti No-
lanoque, quàm vt Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremò leuiſ-
ſimum malorum deditio ad Romanos viſa. Charilaus & Nymphius princi-
pes ciuitatis, communicato inter ſe conſilio, partes ad rem agendam diuiſe-
re, vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret, alter ſubſiſteret ad pre-
bendam opportunam conſilio vrbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem ve-
nit: &, quod bonum, fauſtum, felix, Palæpolitanis, populoque Romano eſſet, *Palæpolitani ſe dedũt Coſ. Romano.*
tradere ſe ait mœnia ſtatuiſſe. eo facto vtrũ ab ſe prodita, an ſeruata patria vi-
deatur, in fide Romana poſitum eſſe: ſibi priuatim nec paciſci quicquam, nec
petere: publicè petere quàm paciſci magis, vt ſi ſucceſſiſſet incœptum, cogita-
B ret populus Romanus potius cum quanto ſtudio periculoque reditum in a-
micitiam ſuam eſſet, quàm qua ſtultitia & temeritate de officio deceſſum.
Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem
vrbis, quam Samnites inſidebant, accepit: præſidio ei L. Quintius tribunus
militum præpoſitus. Eodem tempore & Nymphius prætorem Samnitium
arte aggreſſus perpulerat, vt quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Pa
læpolim, aut in Samnio eſſet, ſineret ſe claſſe circumuehi ad Romanũ agrum:
non oram modò maris, ſed ipſi vrbi propinqua loca depopulaturum, ſed vt
falleret, nocte proficiſcendum eſſe, extemploque naues deducendas. Quod
quò maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium præter neceſſarium vrbis
C præſidium ad littus miſſa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine ſe-
metipſa impediente, ſedulò alijs alia imperia turbans terit tẽpus, Charilaus ex
compoſito ab ſocijs in vrbem receptus, cum ſumma vrbis Romano milite
impleſſet, tolli clamorem iuſſit: ad quem Græci ſigno accepto à principibus,
quieuere: Nolani per auerſam partẽ vrbis via Nolam ferente effugiunt. Sam- *Nolani & Samnites fraude ex Palæpoli eiecti.*
nitibus excluſis ab vrbe, vt expeditior in præſentia fuga, ita fœdior, poſtquam
periculo euaſerunt, viſa: quippe qui inermes nulla rerum ſuarum non relicta
inter hoſtes, ludibrium non externis modò, ſed etiam popularibus, ſpoliati
atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc pro-
ditio ab Samnitibus facta traditur: cum authoribus hoc dedi, quibus dignius
credi eſt: tum fœdus Neapolitanum (eò enim deinde ſumma rei Græcorum
D venit) ſimilius verò facit ipſos in amicitiam rediſſe. Publio triumphus decre-
tus, quòd ſatis credebatur obſidione domitos hoſtes in fidem veniſſe. Duo
ſingularia hæc ei viro primùm contigere, prorogatio imperij non antè in vl-
lo facta, & acto honore triumphus. Aliud ſubinde bellum cùm alterius oræ
Græcis exortum. nanque cùm Tarentini rem Palæpolitanam vana ſpe auxi- *Tarentini.*
lij aliquandiu ſuſtinuiſſent, poſtquam Romanos vrbe potitos accepere, velut
deſtituti, ac non qui ipſi deſtituiſſent, increpare Palæpolitanos ira atq; inuidia
in Romanos furere: eo etiam quòd Lucanos & Appulos (nam vtraq; eo anno
ſocietas cœpta eſt) in fidem populi Rom. veniſſe allatum eſt. quippe propemo-
dum peruentum ad ſe eſſe: iamq; in eo rem fore, vt Romani aut hoſtes, aut do-
E mini habendi ſint. diſcrimen profectò rerum ſuarum in bello Samnitium,
euentuque eius verti: eam ſolam gentem reſtare, nec eam ipſam ſatis validam,
quando Lucanus defecerit: quem reuocari adhuc, impellique ad abolendam
ſocietatem Romanam poſſe, ſi qua ars ſerendis diſcordijs abhibeatur. Hæc
conſilia cùm apud cupidos rerum nouandarum valuiſſent, ex iuuentute *Qua arte Lucani à Romanis defecerũt.*
quidam Lucanorum pretio aſciti, clari magis inter populares quàm honeſti,
inter ſe mulctati ipſi virgis, cùm corpora nuda intuliſſent in ciuium cœtum,
vociferati ſunt ſe, quod caſtra Romana ingredi auſi eſſent, à COSS. virgis cæ-
ſos, ac propè ſecuri percuſſos eſſe. Deformis ſuapte natura res, cùm ſpeciem in-
iuriæ magis quàm doli præ ſe ferret, concitati homines cogunt clamore ſuo
magi-

magiſtratus ſenatum vocare: & alij circunſtantes concilium bellum in Romanos poſcunt: alij ad concitandam in arma multitudinem agreſtium diſcurrunt: tumultuque etiam ſanos conſternante animos decernitur, vt ſocietas cum Samnitibus renouetur, legatique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quàm cauſam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti à Samnitibus & obſides dare, & præſidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recuſarunt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, poſtquam criminum falſorum authores Tarentum commigrauere: ſed amiſſa omni de ſe poteſtate, nihil vltra quàm vt pœniteret fruſtra, reſtabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum eſt, quòd necti deſierunt: mutatum autem ius ob vnius fœneratoris ſimul libidinem, ſimul crudelitatem inſignem. G

L. Papyrij fœneratoris libido & crudelitas.

L. Papyrius is fuit, cui cùm ſe C. Publius ob æs alienum paternum nexum dediſſet: quæ ætas formaq; miſericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius fructum aduentitium crediti ratus, primò perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus: dein poſtquam aſpernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: poſtremò cum ingenuitatis magis, quàm præſentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberaque afferri. Quibus laceratus iuuenis, cùm ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris, ingens vis hominum cùm ætatis miſeratione atque indignitate iniuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis, liberumque ſuorum H reſpectu, in forum, atq; inde agmine facto ad curiam cõcurrit. & cum COSS. tumultu repentino coacti ſenatum vocarent, introëuntibus in curiam patribus laceratum iuuenis tergum, procumbentes ad ſingulorum pedes oſtentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius ingens vinculum fidei: iuſſiq; COSS. ferre ad populum, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. ita nexi ſoluti: cautumque in poſterũ, ne necterentur.

Cautum ne debitoris corpus obnoxiũ eſſet.

Eodem anno cùm ſatis per ſeipſum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, authoresq; defectionis Tarentini ſolicitos haberent patres, acceſſit, vt & Veſtinus populus Samnitibus ſeſe coniungeret. Quæ res, I ſicut eo anno ſermonibus magis paſſim hominum iactata, quàm in publico vllo cõcilio eſt: ita inſequentis anni COSS. L. Furio Camillo iterũ, Iunio Bruto Scæuæ. nulla prior potiorq; viſa eſt, de qua ad ſenatum referrẽt. & quanquam noua res erat, tamen tanta cura patres inceſſit, vt pariter eam ſuſceptam neglectamque timerent: ne aut impunitas eorum laſciuia ſuperbiaque, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atq; ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abundè bello Samnitibus par, Marſi Pelignıq; & Marucini: quos ſi Veſtinus attingeretur, omnes habendos hoſtes. Vicit tamen pars, quæ in præſentia videri potuit maioris animi, quàm conſilij: ſed euentus docuit, fortes fortunam iuuare. Bellum ex authoritate patrum populus aduerſus Veſtinos iuſſit. K

Bellum Veſtinum.

Prouincia ea Bruto, Samniũ Camillo ſorte euenit. Exercitus vtroq; ducti, & cura tuendorũ finium hoſtes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum COS. L. Furium, cui maior moles rerum impoſita erat, morbo graui implicitum fortuna bello ſubtraxit: iuſſusque dictatorem dicere rei gerendæ cauſa, longè clariſſimũ bello ea tempeſtate dixit L. Papyrium Curſorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magiſter equitum eſt dictus: par nobile rebus in eo magiſtratu geſtis, diſcordia tamen, qua propè ad vltimum dimicationis ventum eſt, nobilius.

L. Papyrius Cenſor dictator creatur.

Ab altero conſule in Veſtinis multiplex bellum, nec vſquam vario euentu geſtum eſt. nam & peruaſtauit agros, & populando atq; vrendo tecta hoſtiũ ſataq;, in aciem inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Veſtino-

A Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, vt non in castra solùm refugerent hostes, sed iam ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ vrbium mœnibusq; se defensuri. Postremò oppida quoq; vi expugnare adortus, primò Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quòd haud ferè quisquam integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. vtriusq; vrbis prædã militibus, quòd eos neq; portæ, neq; muri hostium arcuerant, concessit. In Samnium incertis itum auspicijs est: cuius rei vitium non in belli euentum, quod prosperè gestum est, sed in rabiem atq; iras imperatorum vertit. Nanque Papyrius dictator à pullario monitus, cùm ad auspicium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denuntiauit,

Vestini vincuntur.

B vt sese loco teneret, neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius cùm post profectionem dictatoris per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quod omnia in dictatore viderẽtur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoq; profectus ad Imbrinium (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, vt nihil relictum sit, quo si affuisset dictator, res melius geri potuerit: non dux militi, non miles duci defuit. Eques etiam authore L. Cominio Tribuno militum, qui aliquoties impetu captó perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frænos equis: atq; ita concitatos calcaribus permisit, vt

Magister equitum absente dictatore cum Samnitibus prosperè pugnauit.

C sustinere eos nulla vis posset. per arma, per viros latè stragem dedere. Secutus pedes impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregiè gestã. Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur: in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, vt ex tanta cæde multis potitus spolijs, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu votum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio authore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenq; ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoq; de re prosperè gesta ad senatum non ad dictatorem missæ, argumentũ fuere mi-

D nimè cum eo cõmunicantis laudem. Ita certè dictator id factum accepit, vt lætis alijs victoria parta prę se ferret iram tristitiamq;. Misso itaq; repentè senatu, se ex curia proripuit: tum verò non Samnitium magis legiones, quàm maiestatem dictatoriam & disciplinam militarem à magistro equitum victam & euersam dictitans, si illi impunè spretum imperium fuisset. Itaq; plenus minarum iræq;, profectus in castra cùm maximis itineribus isset, non tamẽ præuenire famam aduentus sui potuit. pręcurrerant enim ab vrbe, qui nuntiarent dictatorem auidum pœnæ venire, alternis penè verbis T. Manlij facta laudantem. Fabius concione extemplò aduocata, obtestatus milites est, vt qua virtute Rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu

Dictator ægrè fert iniussu suo pugnatum fuisse.

Magister equitum milites ad se tuendũ contra vim dictatoris obtestatur.

E auspicioq; vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratum virtuti alienæ felicitatique furere, quòd se absente res egregiè gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites, quàm Romanos victoriam esse. Imperium dictitare spretum, tanquam non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisq; arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægrè pati, quòd sine L. Papyrio non inermes, nõ manci milites fuerint, quòd se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Marsq; communis, aduersa pugna euenisset: qui sibi deuictis hostibus, Republica bene gesta, ita vt non ab illo vnico duce melius

geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc victori minetur? Neque F
illum magistro equitum infestiorem quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse: si possit, in omnes sæuiturum fuisse: quia id nequeat, in vnum sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere, in caput consilij, in ducē incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutem vnius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremò se vitam, fortunasq; suas illorum fidei virtutiq; permittere. Clamor è tota concione ortus, vti bonum animum haberet: G
neminem illi vim allaturum saluis legionibus Romanis. Haud multò pòst dictator aduenit: classicoq; extemplò ad concionem aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citauit. Qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, Tum Dictator, Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cū summum imperiū dictatoris sit, pareantq; ei COSS. regia potestas, prætores ijsdem auspicijs quibus COSS. creati, æquum censeas necne, magistrum equitum dicto audientem esse? itemq; illud interrogo, cùm me incertis auspicijs profectum ab domo scirem, vtrum mihi turbatis religionibus Respublica in discrimen committenda fuerit? an auspicia repetenda, ne quid dubijs dijs agerem? Simul illud, quæ dictatori religio impedimento ad rem gerendā fuerit, num H
ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? cum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. quin tu respondes, vetuerímne te quicquam rei me absente agere? vetuerímne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spreto, incertis auspicijs, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinamque maiorum, & numen deorum ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, quæ interrogatus es, responde: extra ea caue vocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudicem esse: modò vitam sibi eripi citius, quàm gloriam rerum gestarum posse, vocifera- I
retur: purgaretq; se inuicem, atque vltro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira, spoliari magistrum equitum, ac virgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus vestem lictoribus ad triarios tumultum iam in concionem miscentes sese recepit. inde clamor in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi fortè tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris nosci tari poterant, orabant vt parceret magistro equitū: neu cum eo exercitum damnaret. extrema concio, & circa Fabium globus increpabant inclementem dictatorem. nec procul seditione aberant: ne tribunal quidem satis quietum erat. legati circumstantes sellam orabant, vt rem in posterum diem differret, & iræ suæ spatium, K
& concilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabij esse: satis deformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicij tenderet: neu vnico iuueni, neu patri eius clarissimo viro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam. cum parum precibus, parum causa proficerent, intueri sæuientē concionem iubebant: ita iritatis militum animis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id Q. Fabio pœnam deprecanti suam vitio versurum, sed dictatori, si occæcatus ira infestā multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremò ne id se gratiæ dare Q. Fabij crederet, se iusiurandum dare paratos esse: non videri è Republica in Q. Fabium eo tempore animaduerti. His vocibus cùm in se magis incitarent dictatorem, quàm magistro

Dictatoris interrogatio ad magistrū equitum.

Dictator spoliari magistrum equitum iubet, virgas & secures expediri.

Ad triarios se recepit Fabius magister equitum.

A magiſtro equitum placarent, iuſſi de tribunali deſcendere legati: & ſilentio nequicquam per præconem tentato, cùm præ ſtrepitu ac tumultu nec ipſius dictatoris, nec apparitorum eius vox audiretur, nox velut in prælio certamini finem fecit. magiſter equitum iuſſus poſtero die adeſſe, cum omnes affirmarent infeſtius Papyriũ exarſurum, agitatum contentione ipſa, exacerbatumq́; clàm ex caſtris Romam profugit: & patre authore M. Fabio, qui ter iam COS. dictatorq́; fuerat, vocato extemplò ſenatu, cum maximè conquereretur apud patres vim atque iniuriam dictatoris, repentè ſtrepitus ante curiam lictorum ſubmouentiũ auditur: & ipſe infenſus aderat, poſtquã comperit profectum ex caſtris, cum expedito equitatu ſecutus. Iterata deinde contentio eſt: & prehen-

Fabius Romam profugit.

Dictator Fabium Romam perſequitur.

B di Papyrius Fabium iuſſit. vbi cum deprecantibus primoribus patrum, atque vniuerſo ſenatu perſtaret in incœpto immitis animus: tum pater M. Fabius, Quandoquidem, inquit, apud te nec authoritas ſenatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras, nec virtus nobilitasq́; magiſtri equitum à te ipſo nominati valet: nec preces, quæ ſæpe hoſtem mitigauêre, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello, & prouoco ad populum: eumq́; tibi fugienti exercitus tui, fugienti ſenatus iudicium, iudicem fero, qui certè vnus plus quàm tua dictatura poteſt polletq́;, videro ceſſurúſne prouocationi ſis, cui rex Romanus Tullus Hoſtilius ceſſit. Ex curia in concionem itur, quò cum paucis dictator, cum omni agmine principum magiſter equitum cùm aſcendiſſet, deduci cum de

Ad populum prouocat Fabij pater.

C roſtris Papyrius in partẽ inferiorem iuſſit. ſecutus pater, Bene agis, inquit, cum eò nos deduci iuſſiſti, vnde & priuati vocem mittere poſſemus. Ibi primò non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio exaudiebantur. vicit deinde ſtrepitum vox & indignatio Fabij ſenis, increpantis ſuperbiam crudelitatemq́; Papyrij: ſe quoq́; dictatorem Romæ fuiſſe, nec à ſe quenquam ne plebis quidem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium tanquam ex hoſtium ducibus, ſic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere. Quantum intereſſet inter moderationem antiquorum, & nouam ſuperbiam crudelitatemq́;: dictatorem Quintium Cincinnatum in L. Minutium COS. ex obſidione à ſe ereptum non vltrà ſæuiſſe, quàm vt legatum eum ad ex-

Fabij ſenis oratio in dictatoris crudelitatẽ.

D ercitum pro COS. relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui contempta ſua ſenectute & authoritate, fœdiſſimo cum euentu pugnaſſet, nõ ſolum in præſentia moderatum iræ eſſe, ne quid de collega ſecus populo aut ſenatui ſcriberet: ſed cùm reuertiſſet, potiſſimum ex tribunis conſularibus habuiſſe, quem ex collegis optione ab ſenatu data ſocium ſibi imperij delegerit. Nam populi quidem, penes quem poteſtas omnium rerum eſſet, nec iram quidem vnquam atrociorem fuiſſe in eos, qui temeritate atq́; inſcitia exercitus amiſiſſent, quàm vt pecunia eos mulctaret: capite anquiſitum ob rem bello malè geſtam de imperatore nullum ad eam diem eſſe. nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem bello fas fuerit, virgas & ſecures victoribus, & iuſtiſ-

E ſimos meritis triumphos intentari. Quid enim tandẽ paſſurum fuiſſe filium ſuum, ſi exercitum amiſiſſet? ſi fuſus, fugatus, caſtris exutus fuiſſet? quò vltra iram violentiamq́, eius exceſſurã fuiſſe, quàm vt verberaret, necaretq́;? Quàm cõueniens eſſe propter Q. Fabij victoriam ciuitatem in lætitia, in ſupplicationibus, ac gratulationibus eſſe: eum, propter quem deûm delubra pateant, aræ ſacrificijs fument, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conſpectu populi Romani, intuentem Capitolium atq́; arcem, deosq́; ab ſe duobus prælijs haud fruſtra aduocatos? quo id animo exercitum, qui eius ductu auſpicijsque viciſſet, laturum? quem luctum in caſtris Romanis, quam lætitiam inter hoſtes fore? Hæc ſimul iurgans, querens, deûm hominumq́; fidem obteſtans, & complexus filium plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo

Quæ ſtarent cum Fabio.

ſenatus maieſtas,fauor populi,tribunitium auxilium,memoria abſentis exer- F
Quæ pro dictatore fa cerent. citus.Ex parte altera imperium inuictum populi Romani, & diſciplina rei mi-
litaris, & dictatoris edictū pro numine ſemper obſeruatum, & Manliana im-
peria, & poſthabita filij charitas publicæ vtilitati iactabantur. Hoc etiam L.
Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus liberis feciſſe. nunc
patres comes, & ſenes faciles de alieno imperio ſpreto, tanquam rei paruæ di-
ſciplinæ militaris euerſæ iuuentuti gratiam facere. ſe tamen perſtaturum in
incœpto:nec ei,qui aduerſus dictum ſuum turbatis religionibus,ac dubijs au-
ſpicijs pugnaſſet, quicquam ex iuſta pœna remiſſurum. Maieſtas imperij per-
petua ne eſſet, non eſſe in ſua poteſtate: L. Papyrium nihil de eius iure dimi-
nuturum. optare, ne poteſtas tribunitia inuiolata ipſa violet interceſſione G
ſua Romanum imperium, neu populus Romanus in ſe potiſſimum dicta-
torem & ius dictaturæ extinguat. Quod ſi feciſſet, non L.Papyrium, ſed tribu-
nos, ſed prauum populi iudicium nequicquā poſteros accuſaturos: cùm pol-
luta ſemel militari diſciplina non miles centurionis, non centurio tribuni,
non tribunus legati, non legatus COS. nō magiſter equitum dictatoris pareat
imperio: nemo hominum, nemo deorum verecundiam habeat, non edicta
imperatorum, non auſpicia obſeruentur: ſine commeatu vagi milites in pa-
cato, in hoſtico errent, immemores ſacramenti, licentia ſola ſe vbi velint, ex-
authorent: infrequentia deſerant ſigna, neq; conueniant ad edictum: nec di-
ſcernāt interdiu nocte, æquo iniquo loco, iuſſu iniuſſu imperatoris pugnent:
& non ſigna, non ordines ſeruent: latrocinij modò cæca, & fortuita pro ſolen-
ni & ſacrata, militia ſit. Horum criminum vos reos in omnia ſecula offerte tri-
buni plebis: veſtra obnoxia capita pro licentia Q. Fabij obijcite. Stupentes tri-
bunos, & ſuam iam vicem magis anxios, quàm eius cui auxilium ab ſe pete-
Ad preces conuertitur populus pro liberando Fabio. batur: liberauit onere conſenſus populi Romani ad preces & obteſtationem
verſus, vt ſibi pœnam magiſtri equitum dictator remitteret. tribuni quoque
inclinatam rem in preces ſubſecuti, orare dictatorem inſiſtunt, vt veniam er-
rori humano, veniam adoleſcentiæ Q. Fabij daret: ſatis eum pœnarum dediſ-
ſe. iam ipſe adoleſcens, iam pater M. Fabius contentionis obliti, procumbere
Dictator populi precibus donat Fabium. ad genua, & irā deprecari dictatoris. Tum dictator ſilentio facto, Bene habet,
inquit, Quirites. vicit diſciplina militaris: vicit imperij maieſtas: quæ in diſcri-
mine fuerunt, an vlla poſt hanc diem eſſent. non noxæ eximitur Q. Fabius,
qui contra edictum imperatoris pugnauit: ſed noxæ damnatus, donatur po-
pulo Romano: donatur tribunitiæ poteſtati, precarium non iuſtum auxilium
ferenti. Viue Q. Fabi, felicior hoc conſenſu ciuitatis ad tuendum te, quàm qua
paulo antè exultabas victoria, viue id facinus auſus, cuius tibi ne parens qui-
dem, ſi eodem loco fuiſſet, quo fuit L.Papyrius, veniam dediſſet. Mecum vt
voles, reuertêris in gratiam: populo Romano, cui vitā debes, nihil maius præ-
ſtiteris, quàm ſi hic tibi dies ſatis documenti dederit, vt bello ac pace pati legi-
tima imperia poſſis. Cùm ſe nihil morari magiſtrum equitum pronunciaſſet,
digreſſum cum templo lætus ſenatus, lætior populus, circumfuſi, ac gratulan-
tes hinc magiſtro equitum, hinc dictatori proſecuti ſunt, firmatumq; impe-
rium militare haud minus periculo Q. Fabij, quàm ſupplicio miſerabili ado-
leſcentis Manlij videbatur. Fortè ita eo anno euenit, vt quotieſcunq; dictator
ab exercitu receſſit, hoſtes in Samnio mouerentur. cæterùm in oculis exem-
plum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui caſtris præerat, ne quam vim ho-
ſtium magis, quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores
cùm circumuenti ex inſidijs cæſi loco iniquo eſſent, creditum vulgo eſt, ſub-
ueniri eis ab legato potuiſſe, ni triſtia edicta exhorruiſſet. ea quoque ira alie-
nauit à dictatore militū animos iam antè infenſos, quòd implacabilis Q. Fa-
bio fuiſ-

A bio fuiſſet: & quod ſuis præcibus negaſſet, eius populo Romano veniam de-
diſſet. Poſtquam dictator præpoſito in vrbe L. Papyrio Craſſo magiſtro equi-
tum, Q. Fabio vetito quicquam pro magiſtratu agere, in caſtra rediјt: neq; ci-
uibus ſatis lætus aduentus eius fuit, nec hoſtibus quicquam attulit terroris.
Nanq; poſtero die ſeu ignari veniſſe dictatorem, ſeu adeſſet, an abeſſet, parui *Samnites ad Romanorum caſtra pugnaturi accedunt.*
facientes, inſtructa acie ad caſtra acceſſerunt. Cæterùm tantum momenti in
vno viro L. Papyrio fuit, vt ſi ducis cōſilia fauor ſubſecutus militum foret, de- *Dubia victoria.*
bellari eo die cum Samnitibus potuiſſe, pro haud dubio habitū ſit: ita inſtru-
xit aciem loco, ac ſubſidijs: ita omni arte bellica firmauit. Ceſſatum à milite ac
de indruſtria, vt obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria eſt. Plures
B Samnitiū cecidere: plures Romani vulnerati ſunt. Senſit peritus dux quæ res
victoriæ obſtaret: temperandum ingenium ſuum eſſe, & ſeueritatem miſcen-
dam comitati. itaque adhibitis legatis ipſe circum ſaucios milites inſerens in
tentoria caput, ſingulos vt ſeſe haberent rogitans, curam eorum nominatim
legatis, tribuniſq;, & præfectis demandabat: rem per ſe popularem ita dexter
egit: vt medendis corporibus animi, multo prius militum imperatori recon-
ciliarentur: nec quicquam ad ſalubritatem efficacius fuerit, quàm quod gra-
to animo ea cura accepta eſt. Refecto exercitu cum hoſte congreſſus, haud du-
bia ſpe ſua militumq;, ita fudit fugauitq; Samnites, vt ille vltimus eis dies con *Samnites fuſi.*
ferendi ſigna cū dictatore fuerit. Inceſſit deinde quà duxit prædæ ſpes, victor
C exercitus: perluſtrauitq; hoſtium agros, nulla arma, nullam vim nec apertam,
nec inſidijs expertus. Addebat alacritatem, quòd dictator prædam omnem
edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm priuatum compendiū in ho-
ſtem acuebat. His cladibus ſubacti Samnites, pacē à dictatore petiêre: cū quo *Samnites pacem à dictatore petunt.*
pacti, vt ſingula veſtimenta militibus, & annuum ſtipendium darent. cùm ire
ad ſenatum iuſſi eſſent, ſecuturos ſe dictatorem reſponderunt, vnius eius fidei
virtutiq; cauſam ſuam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus.
Dictator triumphans vrbem eſt ingreſſus: & cùm ſe dictatura abdicare vellet,
iuſſu patrum prius quàm abdicaret, COSS. creauit C. Sulpitium Longum ite-
rum, Q. Aemylium Cæretanum. Samnites infecta pace, quia de conditioni-
D bus agebatur, inducias annuas ab vrbe retulerunt. nec earum ipſarum ſancta
fides fuit: adeò poſtquam Papyrium abiſſe magiſtratu nuntiatum eſt, arrecti
ad bellandum animi ſunt. C. Sulpitio, Quinto Aemylio (Aulium quidam an-
nales habent) COSS. ad defectionā Samnitium Apulum nouum bellum ac- *Samnitium defectio.*
ceſſit. vtroq; exercitus miſſi: Sulpitio Samnites, Apuli Aemylio ſorte euenerūt.
Sunt qui non ipſis Apulis bellum illatum, ſed ſocios eius gentis populos ab
Samnitium vi atq; iniurijs defenſos ſcribant. Cæterùm fortuna Samnitium
vix à ſeipſis eo tempore propulſantium bellum, propius vt ſit vero facit, non
Apulis ab Samnitibus arma illata, ſed cum vtraq; ſimul gente bellum Roma-
nis fuiſſe. Nec tamen res vlla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumq; eua-
ſtatum: hoſtes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex ſomno *Nocturnus terror Romæ.*
E trepidam repentè ciuitatem exciuit, vt Capitolium atq; arx, mœniaq; & portę
plena armatorū fuerint. & cum concurſatū conclamatumq; ad arma omni-
bus locis eſſet, prima luce nec author, nec cauſa terroris comparuit. Eodē an- *De Thuſculanis iudicium populi.*
no de Thuſculanis Flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius Tribu-
nus plebis tulit ad populum, vt in Thuſculanos animaduerteretur: quorum
ope ac conſilio Veliterni Priuernateſq; populo Romano bellum feciſſent. Po-
pulus Thuſculanus cum coniugibus ac liberis Romam venit: ea multitudo
veſte mutata, & ſpecie reorum tribus circuit, genibus ſe omnium aduoluens.
Plus itaque miſericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quàm cauſa ad cri-
men purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam, antiquarunt legem.

A gredicbantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam pri-
mis erat in conspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod
manu, quod voce poterat, monstrabat: vexilla se suorum, parmasque cernere
equitum. Quod vbi auditum, simulque visum est, adeò repentè laboris per
diem penè totum tolerati, vulnerumq; obliti sunt, vt haud secus quàm si tum
integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec vl-
trà Samnis tolerare terrorem equitum peditumq; vim potuit: partim in me- *Samnites victi.*
dio cæsi, partim in fugam dissipati sunt. pedes restantes, ac circumuentos cæ-
cidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator ceci-
dit. Hoc demũ prælium Samnitiũ res ita infregit: vt omnibus concilijs freme-
B rent, minimè id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto,
infestioribus meritò dijs quàm hominibus, nihil prosperè agerẽt: expiandum
id bellũ magna mercede, luendumq; esse. id referre tantum, vtrum supplicia
noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine: audebantq; iam
quidam nominare authores armorũ. vnum maximè nomen per consensum
clamantium Brutuli Papij exaudiebatur. Vir nobilis, potensq; erat, haud du- *Samnites Romanis dedunt Brutulum defectionis authorem.*
biè proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum
fecerunt, vt Brutulus Papius Romanis dederetur: & cum eo præda omnis Ro-
mana, captiuique vt Romã mitterentur: quæque res per fœciales ex fœdere re-
petitæ essent, secundum ius fasq; restituerentur. Fœciales Romam vt censue-
C runt missi: & corpus Brutuli exanime: ipse morte voluntaria ignominiæ se, ac *Brutulus mortem sibi consciscit.*
supplicio subtraxit. placuit cum corpore bona quoque eius dedi: nihil tamen
earum rerum præter captiuos, ac si qua cognita ex præda sunt, acceptum est:
cæterarum rerum irrita fuit deditio. dictator ex Senatus Consulto triumpha-
uit. Hoc bellum à coss. bellatum quidam authores sunt, eosque de Samniti-
bus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas
prædas egisse. nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id am-
bigitur, bellíne gerendi causa creatus sit, an vt esset qui ludis Romanis, quia L.
Plautius prætor graui morbo fortè implicitus erat: signum mittendis quadri-
gis daret, functusque eo haud sanè memorandi imperij ministerio, se dicta-
D tura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut authorem authori præferre. Vitia- *Vitiatur rerum memoria funebribus laudibus.*
tam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis, dum
familiæ ad se quæque famam rerum gestarum, honorumque fallente menda-
cio trahunt: inde certè & singulorum gesta, & publica monimenta rerum
confusa. nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat, quo satis certo
authori stetur.

EPITOME LIBRI IX.

E *TITVS Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas Furcas, deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum abduxerunt, vt omnes sub iugum mitterẽtur. ijdemq; authore Sp. Posthumio COS. qui in senatu suaserat, vt eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur: cum duobus tribunis plebis, & omnibus qui per fœdus spoponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec etiam multò pòst fusis à Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisq; sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitij abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina, & Falerina. Suessa, & Pontia coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit: viam strauit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideoq; quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt, quemadmodum antè per proximos censores obseruatum fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Aequos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prosperè gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus, ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus: quæ cum comitia & campum turbaret, & in ijs propter nimias vires dominaretur, à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est. eaq; res Fabio Maximo nomen dedit.*

SEQVITVR hunc annum nobilis clade Romana Cau- F
dina pax, T. Veturio Caluino, Sp. Posthumio COSS.
Samnites eo anno imperatorem Caium Pontium He-
rennij filium habuerunt, patre longè prudentissimo
natum, primum ipsum bellatorem ducemq́;. Is, vbi le-
gati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redie-
runt: Ne nihil actum, inquit, hac legatione censeatis,
expiatum est quicquid ex fœdere rupto irarum in nos
cœlestium fuit. Satis scio, quibuscunque dijs cordi fuit,
subigi nos ad necessitatē dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant,
ijs non fuisse cordi tam superbè ab Romanis fœderis expiationem spretam. G
Quid enim vltrà fieri ad placādos deos, mitigandosq́; homines potuit, quàm
quod nos fecimus? Res hostiū in præda captas, quæ belli iure nostræ videban-
tur, remisimus: authores belli, quia viuos non potuimus, perfunctos iam fato
dedimus: bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Ro-
mam portauimus. Quid vltra tibi Romane, quid fœderi, quid dijs arbitris fœ-
deris debeo? quem tibi tuarū irarum, quem meorum suppliciorum iudicem
feram? neminem neq́; populum, neq́; priuatum fugio. Quòd si nihil cum po-
tentiore iuris humani relinquitur inopi, at ego ad deos vindices intolerandæ
superbiæ confugiam: & precabor, vt iras suas vertant in eos, quibus non suæ
redditæ res, non alienæ accumulatæ satis sint: quorum sæuitiam non mors H
noxiorum, non deditio exanimatorum corporum, non bona sequentia do-
mini deditionem exatient: placari nequeant, nisi hauriendum sanguinem, la-
niandaque viscera nostra præbuerimus. Iustum est bellum Samnites, quibus
necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes. Proinde
cum rerum humanarum maximum momentum sit, quàm propitijs rem,
quàm aduersis agant dijs: pro certo habete, priora bella aduersus deos magis,
quàm homines gessisse: hoc, quod instat, ducibus ipsis dijs gesturos. Hæc non
læta magis, quàm vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudiū castra quàm
potest occultissimè locat: inde ad Calatiam, vbi iam COSS. Romanos, castraq́;
esse audiebat, milites decem pastorum habitu mittit, pecoraq́; diuersos alium I
alibi haud procul Romanis pascere iubet præsidijs: vbi inciderint in prædato-
res, vt idem omnibus sermo constet, legiones Samnitium in Apulia esse, Lu-
ceriam omnibus copijs circumsedere: nec procul abesse, quin vi capiant. Iam
& is etiam rumor antè de industria vulgatus venerat ad Romanos, sed fidem
auxere captiui, eo maximè, quòd sermo inter omnes congruebat. Haud erat
dubium, quin Lucerinis opem Romanus ferret, bonis ac fidelibus socijs: si-
mul ne Apulia omnis ad præsentem terrorem deficeret, ea modò, quà irent,
consultatio fuit. Duæ ad Luceriam ferebant viæ, altera pręter oram superi ma-
ris patens apertaque, sed quanto tutior, tanto ferè longior: altera per Furculas
Caudinas breuior. sed ita natus locus est: saltus duo alti angusti syluosique K
sunt, montibus circa se perpetuis inter se iuncti: iacet inter eos satis patens
clausus in medio campus, herbidus, aquosusque, per quem medium iter est.
sed antè quàm venias ad eum, intrandæ primæ angustiæ sunt, & aut eadem,
qua te insinuaueris, retrò via repetēda: aut si ire porrò pergas, per alium saltum
arctiorem, impeditioremq́; euadendum. In eum campum via alia per cauam
rupem Romani demisso agmine, cum ad alias angustias protinus pergerent,
septas deiectu arborum saxorumq́; ingentium obiacentem molem inuené-
re. cum fraus hostilis apparuisset, præsidium etiam in summo saltu conspici-
tur: citati inde retrò, quà venerant, pergunt repetere viam: eam quoque clau-
sam sua obice, armisque inueniunt. sistunt inde gradum sine vllius imperio,
stuporq́;

Caij Pontij Samnitiū imperatoris oratio.

Samnites ad Caudiū castra locant.

Furcularum Caudinarum descriptio.

Interceptus Romanus exercitus.

A ſtuporq; omnium animos, ac velut torpor quidam inſolitus membra tenet: intuentesq; alij alios, cum alterum quiſq; magis mentis compotem ac conſilij ducerent, diu immobiles ſilent. deinde vbi prætoria conſulum erigi videre, & expedire quoſdam vtilia operi, quanquam ludibrio fore munientes perditis rebus, ac ſpe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro ſe quiſque nec hortante vllo, nec imperante ad muniendum verſi, caſtra própter aquam vallo circundant, ſua ipſi opera, laboremq́ue irritum, præterquam quòd hoſtes ſuperbè increpabant, cum miſerabili confeſſione eludentes. ad COSS. mœſtos ne aduocantes quidem in conſilium, quando nec conſilio nec auxilio locus eſſet, ſua ſponte legati, ac tribuni conueniunt, militesq;
B in prætorium verſi, opem, quam vix dij immortales ferre poterant, ab ducibus expoſcunt. Querentes magis, quàm conſultantes nox oppreſſit. cùm pro ingenio quiſque fremerent: alius, per obices viarum, alius, per aduerſa montium, per ſyluas, quà ferri arma poterant, eamus: modò ad hoſtem peruenire liceat, quem per annos iam propè triginta vincimus, omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. alius, Quò, aut quà eamus? num montes moliri ſede ſua paramus? dum hæc imminebunt iuga, qua tu ad hoſtem venies? armati, inermes, fortes, ignaui pariter omnes capti atque victi ſumus. ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus eſt hoſtis: ſedens bellum conficiet. His inuicem ſermonibus quà cibi, quà quietis immemor, nox
C traducta eſt. Ne Samnitibus quidem conſilium in tam lætis ſuppetebat rebus. itaque vniuerſi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas conſulendum cenſent. Iam is grauior annis non militaribus ſolum, ſed ciuilibus quoque abſceſſerat muneribus: in corpore tamen affecto vigebat vis animi, conſilijq́;. Is vbi accepit ad Furculas Caudinas inter duos ſaltus clauſos exercitus Romanos, conſultus ab nuntio filij, cenſuit omnes inde quàm primum inuiolatos dimittendos. quæ vbi ſpreta ſententia eſt, iterumque eodem remeante nuntio conſulebatur, cenſuit ad vnum omnes interficiendos. Quæ vbi tam diſcordia inter ſe velut ex ancipiti oraculo reſponſa data ſunt: quanquam filius ipſe in primis iam animum quoque patris conſenuiſſe in affecto
D corpore rebatur: tamen conſenſu omnium victus eſt, vt ipſum in conſilium acciret. Nec grauatus ſenex, plauſtro in caſtra dicitur aduectus: vocatusq́ue in conſilium, ita fermè locutus eſſe, vt nihil ſententiæ ſuæ mutaret, cauſas tantum adijceret. Priore ſe conſilio, quod optimum duceret, cum potentiſſimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem, amicitiamq́;: altero cōſilio, in multas ætates, quibus amiſſis duobus exercitibus, haud facile receptura vires Romana res eſſet, bellum differre. tertium nullum conſilium eſſe. Cùm filius alijq́; principes percunctando exquirerēt, quid ſi media via conſilium caperetur? vt & dimitterentur incolumes, & leges ijs iure belli victis imponerentur? Iſta quidem ſententia, inquit, ea eſt, quæ neque amicos parat,
E neq; inimicos tollit: ſeruate modò, quos ignominia irritaueritis. Ea eſt Romana gens, quæ victa quieſcere neſciat: viuet ſemper in pectoribus illorum quicquid iſtuc præſens neceſſitas inuſſerit: neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quieſcere ſinet. Neutra ſententia accepta, Herennius domum e caſtris eſt auectus. Et in caſtris Romanis cum fruſtra multi conatus ad erumpendum capti eſſent, & iam omnium rerum inopia eſſet, victi neceſſitate legatos mittunt, qui primum pacem æquam peterent: ſi pacem non impetrarent, vti prouocarent ad pugnam. Tum Pontius debellatum eſſe reſpondit: & quoniam ne victi quidem ac capti fortunā fateri ſcirent, inermes cum ſingulis veſtimentis ſub iugum miſſurū: alias conditiones pacis æquas victis ac victoribus fore: ſi agro Samnitiū decederetur, coloniæ abducerētur, ſuis deinde legibus

Herennius Pōtius imperatoris Samnitium pater conſulitur: eius reſponſa.

Pacis conditiones inter Samnites & Romanum exercitum.

legibus Romanum ac Samnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus F
paratum ſe eſſe fœdus cum coss. ferire: ſi quid eorum diſpliceat, legatos iam redire ad ſe vetuit. Hæc cum legatio renũtiaretur, tantus gemitus omnium ſubitò exortus eſt, tantaq; mœſtitiá inceſſit, vt non grauius accepturi viderentur, ſi nuntiaretur omnibus eo loco mortem oppetendam eſſe. Cum diu ſilentium fuiſſet, nec coss. aut pro fœdere tam turpi, aut contra fœdus tam neceſſarium hiſcere poſſent: tum L. Lentulus, qui tum princeps legatorum virtute

L. Lentuli oratio.

atq; honoribus erat: Patrem meum, inquit, coss. ſæpe audiui memorantem, ſe in Capitolio vnum non fuiſſe authorem ſenatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis, quando nec foſſa valloq; ab ignauiſſimo ad opera ac muniendum hoſte clauſi eſſent: & erumpere ſi non ſine periculo magno, tamen ſine certa G
pernicie poſſent. Quod ſi vt illis decurrere ex Capitolio armatis in hoſtem licuit (quo ſæpe modò obſeſſi in obſidentes eruperunt) ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantummodo cum hoſte copia eſſet, non mihi paterni animi indoles in conſilio dando deeſſet. Equidem mortem pro patria præclaram eſſe fateor: & me vel deuouere pro populo Romano legionibusq;, vel in medios me mittere hoſtes paratus ſum. ſed hic patriam video: hic quicquid Romanarum legionum eſt: quę niſi pro ſe ipſis ad mortem ruere volunt, quid habent quòd morte ſua ſeruent? tecta vrbis dicat aliquis, & mœnia, & eam turbam, à qua vrbs incolitur. imò hercule produntur magis omnia deleto hoc exercitu, non ſeruantur. quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atq; inermis H
multitudo? tam hercule, quàm à Gallorũ impetu defendit. an à Veijs exercitũ, Camillumq; ducem implorabũt? Hic omnes ſpes opesq; ſunt: quas ſeruando patriam ſeruamus: dedendo ad necem, patriã deſerimus, ac prodimus. At fœda atq; ignominioſa deditio eſt: ſed ea charitas patriæ eſt, vt tam ignominia eam, quàm morte noſtra, ſi opus ſit, ſeruemus. Subeatur ergo iſta quãtacunq; eſt indignitas: et pareatur neceſſitati, quam ne dij quidẽ ſuperant. Ite coss. redimite

Coſſ. cum Pontio de fœdere agitant.

armis ciuitatẽ, quam auro maiores veſtri redemerunt. coss. profecti ad Pontium in colloquium, cùm de fœdere victor agitaret, negarunt iniuſſu populi fœdus fieri poſſe: nec ſine fœcialibus, cærimoniaq; alia ſolenni. Itaque non vt vulgò credunt, Claudiusq; etiam ſcribit, fœdere pax Caudina, ſed per ſponſio- I

Non fœdere, ſed per ſponſionem pax Caudina facta.

nem facta eſt. Quid enim aut ſponſoribus in fœdere opus eſſet, aut obſidibus, vbi precatione res tranſigitur? per quem populum fiat, quo minus legibus dictis ſtetur, vt eum ita Iupiter feriat, quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur? Spoponderũt coss. legati, quæſtores, tribuni militũ: nominaq; omnium, qui ſpoponderunt, extant: vbi ſi ex fœdere acta res eſſet, præterquam duorum fœcialium non extarent. & propter neceſſariam fœderis dilationem obſides etiam DC. equites imperati: qui capite luerent, ſi pacto nõ ſtaretur. tempus inde ſtatutum tradendis obſidibus, exercituq; inermi mittendo. Redintegrauit

Militũ Romanorum indignatio.

luctum in caſtris Conſulũ aduentus, vt vix ab ijs abſtinerent manus, quorum K
temeritate in eum locũ deducti eſſent: quorũ ignauia fœdius inde, quàm veniſſent, abituri. illis non ducem locorũ, non exploratorẽ fuiſſe: belluarum modo cæcos in foueã miſſos. alij alios intueri: cõtemplari arma mox tradenda, & inermes futuras dextras, obnoxiaq; corpora hoſti. Proponere ſibimetipſi ante oculos iugũ hoſtile, & ludibria victoris, & vultus ſuperbos, & per armatos inermiũ iter. inde fœdi agminis miſerabilẽ viam, per ſociorũ vrbes reditũ in patriam, ac parentes: quò ſæpe ipſi, maioresq; eorũ triumphantes veniſſent. Se ſolos ſine vulnere, ſine ferro, ſine acie victos: ſibi nõ ſtringere licuiſſe gladios, nõ manũ cum hoſte conferre: ſibi nequicq̃ arma, nequicquã vires, nequicq̃ animos datos. Hęc fremẽtib. hora fatalis ignominiæ aduenit, omnia triſtiora experiũdo factura, q̃ quę precepérãt animis. Iam primùm cũ ſingulis veſtimẽtis

inermes

A inermes extra vallum exire iuſſi:& primi traditi obſides,atq; in cuſtodiam abducti. Tum à COSS. abire lictores iuſſi: paludamentaq; detracta tantam inter ipſos,qui paulo antè eos execrantes,dedendos lacerandosq; cenſuerant,miſerationem fecit, vt ſuæ quiſq; conditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maieſtatis velut ab nefando ſpectaculo auerteret oculos. Primi COSS. propè ſeminudi ſub iugum miſſi:tum vt quiſq; gradu proximus erat, ita ignominiæ obiectus:tum deinceps ſingulæ legiones. circunſtabant armati hoſtes expro- *Conſules cum exercitu ſub iugum miſſi.*

B

C

brantes,eludentesq;: gladij etiam pleriſq; intentati: & vulnerati quidam, necatiq;, ſi vultus eorum indignitate rerum acrior victorem offendiſſet. ita traducti ſub iugum,&(quod penè grauius erat) per hoſtium oculos, cùm ex ſaltu euaſiſſent, etſi velut ab inferis extracti, tum primùm lucem aſpicere viſi
D ſunt, tamen ipſa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte triſtior fuit. Itaq; cùm ante noctem Capuam peruenire poſſent, incerti de fide ſociorum, & quòd pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omnium egena corpora humi proſtrauerunt. Quod vbi eſt Capuam nuntiatum, euicit miſeratio iuſta ſociorum,ſuperbiam ingenitam Campanis.confeſtim inſignia ſua coss. faſces, lictores, arma,equos, veſtimenta, cõmeatus militibus benignè mittunt: & venientibus Capuam cunctus ſenatus populusq; obuiam egreſſus, iuſtis omnibus hoſpitalibus, priuatisq; & publicis fungitur officijs: neq; illis ſociorum comitas,vultusq; benigni,& alloquia nõ modò ſermonẽ elicere,ſed ne vt oculos quidẽ attollerent,aut conſolantes amicos contrà intueren *Campani Romanos benigne excipiunt.*
E tur,efficere poterant.adeò ſuper mœrorem pudor quidã effugere colloquia & cœtus hominũ cogebat.Poſtero die cùm iuuenes nobiles miſſi à Capua vt proficiſcentes ad finem Campanum proſequerentur, reuertiſſent: vocatiq; in curiam percunctantibus maioribus natu, multo ſibi mœſtioris & abiectioris animi viſos referrent,adeò ſilens,ac propè mutũ agmen inceſſiſſe:tacere indolẽ illam Romanam:ablatosq; cum armis animos,nõ reddere ſalutẽ,non ſalutantibus dare reſponſum,non hiſcere quenquã prę metu potuiſſe,tanquã ferentibus adhuc ceruicibus iugum,ſub quod emiſſi eſſent. Habere Samnites victoriam non præclaram ſolùm,ſed etiã perpetuam:cepiſſe enim non Romã,ſicut antè Gallos: ſed, quod multo bellicoſius fuerit, Romanã virtutẽ, ferociamq;. Cum hęc dicerentur,audirenturq;,et deploratũ penè Rom.nomen in conſilio

ſociorum

Offilij Calauij Campani de Romanorum silentio iudicium.

sociorum fidelium esset: dicitur Offilius Calauius Ouij filius, clarus genere factisq;, tum etiam ætate verendus, longè aliter se habere rem dixisse: silentium illud obstinatum, fixosq; in terram oculos, & surdas ad omnia solatia aures & pudorem intuendæ lucis, ingentem molem irarum ex alto animo cientis indicia esse. aut se Romana ignorare ingenia: aut silentium illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitusq; excitaturū: Caudinæq; pacis aliquanto Samnitibus quàm Romanis tristiorem memoriam fore. quippe suos quenque eorum animos habiturum, vbicunq; congressuri sint: saltus Caudinos non vbiq; Samnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat. obsessos primum audierunt: tristior deinde ignominiosæ pacis magis, quàm periculi nuntius fuit. Ad famam obsidionis delectus haberi cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquam deditionem tam fœdè factam acceperunt, extemploq; sine vlla publica authoritate concessum in omnem formam luctus est. Tabernę circa forum clausæ, iustitiumq; in foro sua sponte cœptum, prius quàm indictum: lati claui, annuli aurei positi, pœnè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus solùm atque authoribus, sponsoribusq; pacis irasci, sed innoxios etiā milites odisse, & negare vrbe tectisue accipiendos. Quam concitationem animorum fregit aduentus exercitus, etiam iratis miserabilis. non enim tanquam in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed captorum habitu vultuq; ingressi serò in vrbem, ita se in suis quisq; tectis abdiderunt, vt postero atq; insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspicere vellet. Consules in priuato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, vt dictatorem dicerent comitiorum causa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Aelium Petum magistrum equitum. quibus vitio creatis suffecti M. Aemylius Pappus dictator, L. Valerius Flaccus magister equitum: nec per eos comitia habita. & quia tædebat populum omnium magistratuum eius anni, res ad interregnum redijt. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius Coruinus. is COSS. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyrium Cursorem iterum, haud dubio consensu ciuitatis, quod nulli ea tempestate duces clariores essent. Quo creati sunt die, eo (sic enim placuerat patribus) magistratum inierunt, solennibusq; S. C. perfectis, de pace Caudina retulerunt. & Publius, penes quem fasces erant, Dic Spuri Posthumi, inquit. Qui vbi surrexit, eodem illo vultu, quo sub iugum missus erat: Haud sum ignarus, inquit COSS. ignominiæ, non honoris causa me primùm excitatum, iussumque dicere non tanquam senatorem, sed tanquam reum quà infelicis belli, quà ignominiosæ pacis. ego tamen, quando neq; de noxa nostra, neq; de pœna retulistis, omissa defensione, quæ non difficillima esset apud haud ignaros fortunarum humanarum, necessitatumq;, sententiam de eo, de quo retulistis, paucis peragā: quæ sententia testis erit, mihine, an legionibus vestris, pepercerim, cum me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quando iniussu populi facta est. non tenetur populus Romanus: nec quicquam ex ea, præterquā corpora nostra, debentur Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi vinctiq;, exoluamus religione populum, si qua obligauimus, ne quid diuini humaniue obstet, quo minus iustum piúmq; de integro ineatur bellum. interea COSS. exercitū scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium fines, quàm omnia iusta in deditionē nostam perfecta erunt. Vos dij immortales precor, quæsoque si vobis non fuit cordi Sp. Posthumium, T. Veturium COSS. cum Samnitibus prosperè bellum gerere, at vos satis habeatis, vidisse nos sub iugum missos, vidisse sponsione infami obligatos, videre nudos vinctosq; hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes, nouos COSS. legionesq; Romanas ita cum Samnite gerere bellum velitis, vt omnia

Ingens luctus Romæ ob deditionem tam fœdè factam.

Interregnum.

Sp. Posthumij, qui sub iugum missus erat cōsul, oratio.

A omnia ante nos Consules bella gesta sunt. Quæ vbi dixit, tanta simul admiratio miseratioque viri incessit homines, vt modò vix crederent illum eundem esse Sp. Posthumium, qui author tam fœdæ pacis fuisset: modò miserarentur, quòd vir talis etiam præcipuũ apud hostes supplicium passurus esset, ob iram diremptæ pacis. cum omnes laudibus modò prosequentes virum in sententiam eius pedibus irent, tentata paulisper intercessio est ab L. Liuio, & Q. Melio Trib. pleb. qui neque exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neq; se pro eo, quòd spondendo pacem, seruassent exercitum populi Rom. pœnam vllam meritos esse: neq; ad extremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, violarí-

Deditioni intercedunt Tribuni plebis.

B ue posse. Tum Posthumius: Interea dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum primùm magistratu abierint: sed, si me audiatis, prius quàm dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vsuram habeant. Nam quòd deditione nostra negant exolui religione populum, id istos magis ne dedantur, quàm quia ita se res habeat, dicere, quis adeò iuris fœcialium expers est, qui ignoret? neq; ego inficias eo, patres cõscripti, tam sponsiones, quàm fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquã sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionẽ istam expresserunt nobis Samnites, coegissent nos ver-

Posthumij aduersus tribunos plebis oratio.

C ba legitima dedentium vrbes nuncupare, deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc vrbem, templa, delubra, fines, aquas Samnitium esse? omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem, si spopondissemus vrbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dij meliora, inquis. atqui non indignitas rerum sponsionis vinculum leuat. Si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moueat, refert, COS. an dictator, an prætor spoponderit. & hoc ipsi etiam Samnites iudicauerunt, quibus non fuit satis COSS. spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coegerunt. Nec à me nunc

D quisquam quæsiuerit quid ita spoponderim: cùm id nec consulis ius esset, nec illis spondere pacem, quæ mei non erat arbitrij: nec prò vobis, qui nihil mandaueratis, possem. Nihil ad Caudium, patres conscripti, humanis consilijs gestum est: dij immortales & vestris, & hostium imperatoribus mentem ademerunt. nec nos in bello satis cauimus: & illi malè partam victoriã malè perdiderunt: dum vix locis, quibus vicerant, credunt, dum quacunq; conditione arma viris in arma natis auferre festinant. An si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum senes ab domo ad consultandum accersunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo de pace ac fœdere agere? tridui iter expeditis erat. interea in inducijs res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam,

E aut pacem afferrent. ea demum sponsio esset, quam populi iussu spopondissemus. sed neq; vos tulissetis, nec nos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quàm vt & illi velut somnio lætiore, quàm quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem quæ impedierat fortuna, expediret: vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponsio interponeretur, quæ neminem præter sponsorẽ obligaret. Quid enim vobiscum patres conscripti? quid cum populo Romano actum est? quis vos appellare potest? quis se à vobis dicere deceptum? hostis? an ciuis? hosti nihil spopondistis: ciuem neminem spondere pro vobis iussistis. nihil ergo vobis, nec nobiscum est, quibus nihil mandastis: nec cum Samnitibus, cum quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus rei satis locupletes in id, quod

nostrum est:in id,quod præstare possumus,corpora nostra, & animos: in hæc F
sæuiant, in hæc ferrum, in hæc iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet,
consulite vtrum præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur: nos
interim T. Veturi, vosq; cæteri vilia hæc capita luendæ sponsionis feramus, &
nostro supplicio liberemus Romana arma. Mouit patres conscriptos tum cau-
sa, tum author: nec cæteros solum, sed tribunos etiam plebis, vt se in senatus
dicerent fore potestate. magistratu inde se extemplò abdicauerunt: traditiq;
Coss. reliquiq; sponsores Caudinæ pacis Samnitibus per fæciales deduntur.
fœcialibus cum cæteris Caudiū ducendi. Hoc facto senatusconsulto, lux quæ-
dam affulsisse ciuitati visa est. Posthumius in ore erat: cum laudibus ad cœ-
lum ferebant: deuotioni P. Decij COS. alijs claris facinoribus æquabant, emer-
sisse ciuitatem ex obnoxia pace, illius consilio & opera, ipsum se cruciatibus G
& hostium iræ offerre, piaculaq; pro populo dare Romano. arma cuncti spe-
ctant, & bellum. en vnquam futurum, vt congredi armatis cum Samnite li-
ceat? In ciuitate ira odioque ardente delectus omnium propè voluntariorum
fuit, rescriptæ ex eodem milite nouæ legiones, ductusq; ad Caudiū exercitus.
Prægressi fœciales, vbi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsoribus iu-
bent, manus post tergum vinciri. Cùm apparitor verecundia maiestatis Post-
humium laxè vinciret, Quin tu, inquit, adducis lorum, vt iusta fiat deditio?
Tum vbi in cœtum Samnitiū, & ad tribunal ventum Pontij est, A. Cornelius
Fecialis A. Cornelij oratio.
Aruina fœcialis ita verba fecit: Quandoquidem hice homines iniussu populi
Romani Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atq; ob eam rem noxam H
nocuerūt, ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce
homines vobis dedo. Hæc dicenti fœciali, Posthumius genu femur, quanta
maximè poterat vi perculit, & clara voce ait, se Samnitem ciuem esse, illum le-
gatum, fœcialem à se contra ius gentium violatū, eo iustius bellum gesturos.
Pontij Samnitiū imperatoru responsio.
Tum Pontius, Nec ego istam deditionem accipiam, inquit, nec Samnites ra-
tam habebunt. quin tu Spuri Posthumi, si deos esse censes, aut omnia irrita fa-
cis, aut pacto stas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit, aut pro ijs
pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide
restituis? populum Romanum appello, quem si sponsionis ad furculas Caudi-
nas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum, quo septæ fuerunt. nemo I
quenquam deceperit, omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactio-
nem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quàm in
colloquium est ventum, habeant. tum bellum, & fortia cōsilia placeant: tunc
sponsio & pax repudietur. ea verò fortuna, ijs locis, quæ ante pacis mētionem
habuimus, geramus bellum. nec populus Romanus consulum sponsionem,
nec nos fidē populi Romani accusemus. Nunquámne causa deficiet, cur victi
pacto nō stetis? obsides Porsenæ dedistis, furto eos subduxistis, auro ciuitatem
à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum cæsi sunt. pacem nobiscum pe-
pigistis, vt legiones vobis captas restitueremus: eam pacem irritam facitis, &
semper aliquam fraudi speciem iuris imponitis. Non probat populus Roma- K
nus ignominiosa pace legiones seruatas? pacē sibi habeat, legiones captas vi-
ctori restituat. hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cęremonijs dignū erat,
vt tu quidem, quod petisti, per pactionem habeas tot ciues incolumes? ego pa
cem, quam hosti tibi remittendo pactus sum, non habeam? hoc tu A. Corneli,
hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego verò istos, quos dedi simulatis, nec
accipio: nec dedi arbitror, nec moror, quo minus in ciuitatem obligatam
sponsione commissa iratis omnibus dijs, quorum eluditur numen, redeant.
gerite bellum, quando Sp. Posthumius modò legatum fœcialem genu percu-
lit, ita dij credent Samnitem ciuem Posthumium non ciuem Romanum esse,
& à Samnite legatum Romanum violatum. eo vobis iustum in nos factum
esse

A esse bellum. Hæc ludibria religionũ non pudere in lucem proferre? & vix pueris dignas ambages senes ac consulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme vincla Romanis: moratus sit nemo, quo minus vbi visum fuerit, abeant. Et illi quidẽ forsitan & publica, sua certè liberata fide, ab Caudio in castra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro superba pace infestissimum cernentibus renatum bellũ, omnia, quæ deinde venerunt, non in animis solum, sed propè in oculis esse: & serò ac nequicquam laudare senis Pontij vtraq; consilia, inter quæ se media lapsos victoriæ possessionẽ pace incerta mutasse, & beneficij & maleficij occasione amissa, pugnaturos cũ eis, quos potuerint in perpetuum vel inimicos tollere, vel amicos facere, adeoq; nullo dum certamine inclinatis

Deditos non accipit Pontius.

B viribus post Caudinam pacem animi mutauerant, vt clariorem inter Romanos deditio Posthumium, quàm Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret, & geri posse bellũ Romani pro victoria certa haberent, Samnites simul rebellasse, & vicisse crederent Romanũ. Inter hęc Satricani ad Samnites defecerunt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Samnitiũ (fuisse & Satricanos cum ijs satis constat) nocte occupata est. timor inde mutuus vtrosq; vsq; ad lucem quietos tenuit: lux pugnę initium fuit. quam aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, quòd vocem audiri pręconis passi sunt, incolumem abiturũ qui arma posuisset. ea spes remisit

Satricani ad Samnites defeciunt.

C à certamine animos, & passim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auersam portam erupit, tutiorq; eis audacia fuit, quàm incautus ad credendum cęteris pauor: quos circundatos igni, nequicquã deos fidemq; inuocantes, Samnites concremauerunt. COSS. inter se partiti prouincias, Papyrius in Apuliam ad Luceriam pergit, vbi equites Romani obsides ad Caudium dati custodiebantur: Publius in Sãnnio substitit aduersus Caudinas legiones. Distendit ea res Samnitiũ animos, quòd nec ad Luceriam ire, ne à tergo instaret hostis, nec manere, ne Luceria interim amitteretur, satis audebant. optimum visum est committere rem fortunæ, & transigere cum Publio certamen. itaq; in aciem copias ducunt. aduersus quos Publius COS. cum dimicaturus esset,

Fregellanos Samnites igni circũdatos exusserunt.

D prius alloquendos milites ratus, concionem aduocari iussit. cęterum sicut ingenti alacritate ad prætorium concursum est, ita præ clamore poscentium pugnã nulla adhortatio imperatoris audita est, suus cuiq; animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prælium vrgentes signiferos: & ne mora in concursu pilis emittendis, stringendisq; inde gladijs esset, pila velut dato ad id signo abijciunt, strictisq; gladijs cursu in hostem feruntur. nihil illic imperatoriæ artis ordinibus, aut subsidijs locãdis fuit: omnia ira militaris propè vesano impetu egit. Itaq; non fusi modò hostes sunt, sed ne castris quidem suis fugam impedire ausi, Apuliam dissipati petiere: Luceriam tamen coacto rursus in vnum agmine est peruentum. Romanos ira eadẽ, quæ per mediam

Samnites à Publio Cos. fusi.

E aciem hostium tulerat, & in castra pertulit. ibi plus quàm in acie sanguinis ac cædis factum, prædæq; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio COS. locis maritimis peruenerat Arpos, per omnia pacata, Samnitium magis iniurijs & odio, quàm beneficio vllo populi Romani. iam Samnites ea tempestate in montibus vicatim habitantes, campestria & maritima loca, contempto cultu molliore, atque euenit, ferè locis simili genere, ipsi montani atque agrestes depopulabantur. quæ regio si fida Samnitibus fuisset, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequisset, aut interiecta inter Romam & Arpos penuria rerum omnium, exclusos à cõmeatibus absumpsisset. Tum quoq; profectos inde ad Luceriã iuxtà obsidentes obsessosq; inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis suppeditabantur, cęterùm adeò exiguè, vt militi occupato sta-

Samnitium castra direpta.

tionibus vigilijsq; & opere, eques folliculis in castra ab Arpis frumentum ve- F
heret, interdũ occursu hostiũ cogeretur abiecto ex equo frumẽto, pugnare. & obsessis prius quàm alter COS. victore exercitu aduenit, & cõmeatus ex montibus Samnitiũ inuecti erant, & auxilia intromissa. Arctiora omnia aduentus Publij fecit, qui obsidione delegata in curã collegę, vacuus per agros cuncta infesta cõmeatibus hostiũ fecerat. Itaq; cùm spes nulla esset diutius obsessos inopiam laturos, coacti Samnites, qui ad Luceriã castra habebant, vndiq; contractis viribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parantibus vtrisq; se

Legati Tarentini.

ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denuntiantes Samnitibus Romanisq;, vt bellũ omitterent: per vtros stetisset, quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde G
ac motus dictis eorũ, cum collega se communicaturũ respondit, accitoq; eo cùm tempus omne in apparatu consumpsisset, collocutus de re haud dubia, signũ pugnæ proposuit. Agentibus diuina humanaq;, quæ assolent cùm acie dimicandũ est, COSS. Tarentini legati occursare, responsum expectantes. quibus Papyrius ait: Auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nuntiat, litatũ prętetea est egregiè. authoribus dijs, vt videtis, ad rem gerendam proficiscimur. Signa inde ferre iussit, & copias eduxit, vanissimã increpans gentẽ, quæ suarum impotens rerũ præ domesticis seditionib. discordijsq;, alijs modũ pacis ac belli facere æquum censeret. Samnites ex parte altera cum omnem curã belli remisissent, quia vt pacẽ verè cupiebant, aut expediebat simulare, vt Tarentinos H
sibi conciliarent, cùm instructos repentè ad pugnã Romanos cõspexissent, vociferari se in authoritate Tarentinorũ manere, nec descẽdere in aciẽ, nec extra vallũ arma ferre: deceptos potius quodcunq; casus ferat passuros, quàm vt spreuisse pacis authores Tarentinos videantur. Accipere se omen COSS. aiunt, & eam precari mentẽ hostibus, vt ne vallum quidẽ defendãt: ipsi inter se partitis copijs succedunt hostiũ munimentis, & simul vndiq; adorti, cum pars fossas explerent, pars vellerent vallũ, atq; in fossas proruerẽt: nec virtus modò insita, sed ira etiã exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisq;, nõ hæc furculas, nec Caudiũ, nec saltus inuios esse, vbi errorẽ fraus superbè vicisset, sed Rom. virtutẽ, quã nec vallũ, nec fossæ arcerent, memorantes: I
cædũt pariter resistẽtes, fusosq;, inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes impuberes, homines, iumẽtaq;. nec vllũ superfuisset animal, ni COSS. receptui signum dedissent, auidosq; cædis milites è castris hostiũ imperio ac minis ex-

Samnitium magna strages.

pulissent. Itaq; apud infensos ob interpellatã dulcedinem irę confestim oratio habita est, vt doceretur miles minimè cuiquã militũ COSS. odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicij futuros fuisse, ni respectus equitũ sexcentorum, qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desparata venia hostes cæcos in supplicia eorũ ageret, perdere prius, quàm perire, optantes. Laudare ea milites, lætariq;, obuiã itum iræ suæ esse, fateri omnia patienda potius, quàm proderetur salus tot principũ Romanę iu- K
uentutis. Dimissa concione consiliũ habitum, omnibúsne copijs Luceriã premerẽt, an altero exercitu & duce Apuli circà, gens dubiæ ad id voluntatis, ten-

Publius Cos. aliquot Apulos populos subegit.

tarentur. Publius COS. ad peragrandã profectus Apuliã, aliquot expeditione vna populus aut vi subegit, aut cõditionibus in societatẽ accepit. Papyrio quoque, qui obsessor Luceriæ restiterat, breui ad spem euentus respõdit. nam insessis omnibus vijs, per quas cõmeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Lucerię in pręsidio erant, legatos misere ad COS. Rom. vt receptis equitibus, qui causa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respõdit: Debuisse eos Pontiũ Herenij filiũ, quo authore Rom. sub iugũ misissent, cõsulere quid victis patiendũ cẽseret. cæterùm, quoniã ab hostib. in se æqua statui,

quam

A quàm in se ipsi ferre maluerint, nuntiare Luceriam iussit, arma, sarcinas, iu-
menta, multitudinem omnem imbellem intra mœnia relinquerẽt, militem
secum singulis vestimentis sub iugum missurũ, vlciscentem illatam, non no-
uam inferentem ignominiam. Nihil recusatum, septem millia militum sub *Septem millia militũ Samnitium sub iugũ missa.*
iugum missa, prædaq; ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis, armisq;,
quæ ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gaudia, equitibus re-
cuperatis, quos pignora pacis custodiendos Luceriã Samnites dederant. Haud
fermè alia mutatione subita rerum clarior victoria populi Romani est, siqui-
dem etiam (quod quibusdã in annalibus inuenitur) Pontius Herennij filius,
Samnitium imperator, vt expiaret COSS. ignominiam, sub iugum cum cæte-
B ris est missus. Cæterùm id minus miror, obscurum esse de hostium duce dedi-
to, missoq; sub iugũ. id magis mirabile est ambigi, Luciúsne Cornelius dicta-
tor cum L. Papyrio Cursore magistro equitum eas res ad Caudium, atq; inde
Luceriam gesserit, vltorq; vnicus Romanæ ignominiæ haud sciam an iustissi-
mo triumpho ad eam ætatem secundum Furium Camillũ triumphauerit, an
COS. Papyrij præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorem alius error, Cur-
sórne Papyrius proximis comitijs cum Q. Aemylio Cæretano iterum ob rem
bene gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertiùm creatus sit: an L.
Papyrius Mugilanus, & in cognomine erratũ sit. Conuenit iam inde per con-
sules reliqua belli perfecta. Aemylius cum Ferentanis vno secundo prælio de- *Aemylius Cos. Ferentanos debellauit.*
C bellauit: vrbemq; ipsam, quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in
deditionẽ accepit. Pari fortuna consul alter cum Satricanis, qui ciues Romani
post Caudinã cladem ad Samnites defecerant, præsidiumq; eorum in vrbem
acceperant, rem gessit, nam cum ad mœnia Satrici admotus esset exercitus: le- *Satricum obsidet Papyrius consul.*
gatisq; missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab Consule
redditum esset, nisi præsidio Samnitiũ interfecto, aut tradito, ne ad se remea-
rent: plus ea voce, quàm armis illatis terroris colonis iniectum. Itaq; subinde
cum exequerentur quærendo à consule legati, quónam se pacto paucos & in-
firmos crederet, pręsidio tam valido & armato vim allaturos? ab ijsdem consi-
lium petere iussi, quibus authoribus pręsidiũ in vrbem accepissent, discedunt:
D ægreq; impetrato vt de ea re consuli senatum, responsaq; ad se ferri sineret, ad
suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant: vna, cuius principes erant
defectionis à populo Romano authores: altera, fidelium ciuium. certatum ab
vtrisq; tamen est, vt ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars
altera, cùm præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidio-
nem tolerandam, excessurum proxima nocte esset, nuntiare consuli satis ha-
buit, qua noctis hora, quamq; per portam, & quam in viam egressurus hostis
foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samnites erat, eadem nocte portam
etiam COS. aperuerũt, armatosq; clàm hostes in vrbem acceperunt. ita duplici *Satricũ consul ingressus, Samnitibus cæsis de Satricanis sontibus pœnam sumit.*
proditione & præsidium Samnitium insessis circa viam syluestribus locis, nec
E opinatò oppressum est: & ab vrbe plena hostiũ clamor sublatus, momentoq;
vnius horę Samnis cæsus, Satricanus captus: & omnia in potestate COS. erant.
qui quæstione habita, quorum opera defectio esset facta: quos sontes compe-
rit, virgis cæsos securi percussit: præsidioq; valido imposito, arma Satricanis
ademit. Inde ad triumphum decessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt,
qui eo duce Luceriã receptam, Samnitesq; sub iugum missos, authores sunt.
& fuit vir haud dubiè dignus omni bellica laude, non animi solum vigore, sed *Papyrij Cursoris laus.*
etiam corporis viribus excellens. præcipua pedum pernicitas inerat, quæ co-
gnomen etiam dedit: victoremq; cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: &
seu virium vi, seu exercitatione multa, cibi viniq; eundem capacissimum: nec
cum vllo asperiorẽ, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam

pediti pariter equitique. equites etiam aliquando ausus ab eo petere, vt sibi F
pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. quibus ille: ne nihil remissum dicatis,
remitto, inquit, ne vtique dorsum demulceatis, cum ex equis descendetis. &
vis erat in eo viro imperij ingens pariter in socios, ciuesq́; Prænestinus prætor
per timorem segnius ex subsidijs suos duxerat in primam aciem: quem cùm
inambulans ante tabernaculum vocari iussisset: lictorem expedi re securim
iussit. ad quam vocem exanimi stante Prænestino, Agedum lictor, excide ra-
dicem hanc, inquit, incommodam ambulantibus: perfusumq́; vltimi suppli-
cij metu, multa dicta dimisit. Haud dubiè illa ætate, qua nulla virtutum fe-
racior fuit: nemo vnus erat vir quo magis innixa res Rom. staret: quin eum
parem destinarāt animis magno Alexandro ducem, si arma Asia perdomita G
Digressio, qua quærit Liuius, an Alexandro Magno, si Italiam petijsset, Romana virtus resistere potuisset. in Europam vertisset. Nihil minus quæsitum à principio huius operis v deri
potest, quàm vt plus iusto ab rerum ordine declinarem, varietatibusq́; distin-
guendo opera: & legentibus velut diuerticula amœna, & requiem animo
meo quęrerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, quibus sæpe tacitis cogita-
tionibus volutauit animum, eas euocat in medium: vt quęrere libeat, quí-
nam euentus Romanis rebus, si cum Alexandro foret bellatum, futurus fue-
rit. Plurimum in bello pollere videntur, militum copia & virtus, ingenia im-
peratorum, fortuna per omnia humana maximè in res bellicas potens. Ea &
singula intuenti, & vniuersa, sicut ab alijs regibus gentibusque, ita ab hoc
quoque facilè præstant inuictum Romanum imperium. Iam primùm, vt or- H
diar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse
Alexandrum: sed clariorem tamē eum facit, quòd vnus fuit: quòd adolescens
in incremento rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios
Cyrus. reges claros ducesq́; omittam: magna exempla casuum humanorū, Cyrum,
quem maximè Græci laudibus celebrant, quid nisi longa vita, sicut Magnum
modò Pompeium vertenti præbuit fortunæ? Recenseam duces Romanos, nec
omnes omniū ætatum, sed ipsos eos cum quibus coss. aut dictatoribus Ale-
xandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinū, C. Martium Rutilium, C. Sul-
pitium, T. Manlium Torquatū, Q. Publium Philonē, L. Papyrium Cursorem,
Q. Fabium Maximum, duos Decios, L. Volumniū, Marcum Curium: dein- I
ceps ingentes sequuntur viri: si Punicum Romano præuertisset bellum, se-
Principes Romani, quibus cū fuisset Alexandro bellandum. niorq́; in Italiam traiecisset. Horum in quolibet tum indoles eadem quæ in
Alexandro erat animi ingenijq́;, tum disciplina militaris iam inde ab initijs
vrbis tradita per manus, in artis perpetuis præceptis ordinatę modum vene-
rat. Ita reges gesserant bella: ita deinde exactores regum Iunij Valerijque, ita
deinceps Fabij, Quintij, Cornelij: ita Furius Camillus, quē iuuenes duo, qui-
bus cum Alexandro dimicandum erat, senem viderant. Militaria opera pu-
gnando obeunti Alexandro (nam ea quoq; haud minus clarū eum faciunt)
cessisset videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus, aut Valerius Cor-
uinus, insignes antè milites, quàm duces? cessissent Decij deuotis corpori- K
bus in hostem ruentes? cessisset Papyrius Cursor illo corporis robore, illo ani-
mi? victus esset consilijs iuuenis vnius, ne singulos nominem, senatus ille?
quem qui ex regibus constare dixit, vnus veram speciem Romani senatus ce-
Romanum Senatum ex regibus constare quisnam dixit. pit. Id verò erat periculum, ne solertius quàm quiuis vnus ex ijs quos nomi-
naui, castris locum caperet: commeatus expediret, ab insidijs præcaueret: tem
Darius. pus pugnæ eligeret, aciem instrueret, subsidijs firmaret, non iam cum Dario
rem esse dixisset: quem mulierum ac spadonum agmen trahentem, inter pur-
puram atq; aurum eneruatum fortunæ suæ apparatibus, prædā verius quàm
hostem, nihil aliud quàm bene ausus vana contemnere, incruentus deuicit.
Longè alius Italiæ, quàm Indiæ, per quam temulento agmine comessabun-
dus

A dus incessit, visus illi habitus esset, saltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti, *Alexandri dedecora.*
& vestigia recentia domesticæ cladis, vbi auunculus eius nuper Epeiri rex A-
lexander absumptus erat. Et loquimur de Alexandro nondũ merso secundis
rebus, quarũ nemo intolerãtior fuit. qui si ex habitu nouæ fortunæ, nouiq́; vt
ita dicam, ingenij, quod sibi victor induerat, spectetur, Dario magis similis
quàm Alexandro in Italiam venisset, & exercitũ Macedoniæ oblitum degene-
rantemq́; iam in Persarum mores adduxisset. Referre in tanto rege piget super-
bam mutationẽ vestis, & desideratas humi iacentiũ adulationes, etiam victis
Macedonibus graues, nedum victoribus, & fœda supplicia, & inter vinum &
epulas cædes amicorũ, & vanitatem ementiendæ stirpis. Quid si vini amor in-
B dies fieret acrior? quid si trux ac præferuida ira? (nec quicquam dubium inter
scriptores refero) nulláne hæc damna imperatorijs virtutibus ducimus? Id ve-
ro periculũ erat, quòd leuissimi ex Græcis, qui Parthorũ quoq; contra nomen
Romanum gloriæ fauent, dictitare solent, ne maiestatem nominis Alexandri,
quem ne fama quidẽ illis notum arbitror fuisse, sustinere non potuerit popu-
lus Romanus, & aduersus quem Athenis, in ciuitate fracta Macedonũ armis,
cernente tum maximè propè fumantes Thebarum ruinas, concionari liberè
ausi sint homines (id quod ex monumentis orationũ patet) aduersus eum ne-
mo ex tot proceribus Romanis vocẽ liberam missurus fuerit. Quantalibet ma
gnitudo hominis concipiatur animo, vnius tamen ea magnitudo hominis
C erit, collecta paulo plus decẽ annorũ felicitate: quã qui eo extollunt, quòd po-
pulus Rom. & si nullo bello, multis tamen prælijs victus sit, Alexandro nullius
pugnæ nõ secunda fortuna fuerit, non intelligunt se vnius hominis res gestas,
& eius iuuenis, cum populi iam octingentesimũ bellantis annum rebus con-
ferre, miremur. si cum ex hac parte secula plura numerẽtur, quàm ex illa anni:
plus in tã longo spatio, quàm in ętate XIII. annorũ fortuna variauerit. Quin tu
hominis cum homine, & ducis cum duce, fortunã cũ fortuna confers? Quot
Rom. duces nominẽ, quibus nunquã aduersa fortuna pugnę fuit? paginas in
annalib. magistratuũ, fastisq́; percurrere licet, cõsulum, dictatorumq́;, quorũ
nec virtutis, nec fortunæ vllo die populum Romanũ pœnituit. Et quo sint mi-
D rabiliores, quàm Alexander, aut quisquã alius rex, denos, vicenosq́; dies quidã
dictaturam, nemo plusquam annum consulatũ gessit. ab Trib. pl. delectus im-
pediti sunt, post tempus ad bella ierũt: ante tempus, comitiorũ causa reuocati
sunt: in ipso conatu rerũ circumegit se annus: collegę nunc temeritas, nũc pra-
uitas impedimẽto aut damno fuit: malè gestis rebus alterius successum est: ti-
ronẽ, aut mala disciplina institutũ exercitum acceperunt. At herculè reges nõ
liberi solùm impedimẽtis omnibus, sed domini rerum temporumq́;, trahunt
consilijs cuncta, non sequuntur. Inuictus ergo Alexander cũ inuictis ducibus *Alexandri cum Romanis ducibus comparatio.*
bella gessisset, & eadẽ fortunæ pignora in discrimen detulisset, immò etiam eo
plus periculi subisset, quòd Macedones vnum Alexandrũ habuissent, multis
E casibus non solùm obnoxium, sed etiam offerentẽ se: Romani multi fuissent
Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares, quorũ suo quisq; fato sine
publico discrimine viueret, moreretur q́;. Restat vt copiæ copijs comparentur
vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorũ. Censebantur eius
ætatis lustris ducena quinquagena millia capitũ. Itaq; in omni defectione so-
ciorũ Latini nominis vrbano propè delectu decẽ scribebantur legiones. qua-
terni, quiniq́; exercitus sępe per eos annos in Hetruria, in Vmbria, Gallis hosti-
bus adiunctis, in Samnio: in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne
cum Sabinis, & Volscis, & Aequis, & omni Campania, & parte Vmbriæ He-
truriæque, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq́;, ac Vestinis atque Apulis, adiun-
ctaque omni ora Græcorum inferi maris à Thurijs Neapolim & Cumas, &

 inde

inde Antio atque Hostia tenus Samnites, aut socios validos Romanis, aut fra- F
ctos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum veteranis Macedoni-
bus, non plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, ma-
ximè Thessalorum. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliasq; si adiunxisset
gentes, impedimentum maius quàm auxilium traheret. Adde, quòd Romanis
ad manum domi supplementū esset: Alexandro (quod postea Annibali acci-
Arma cum armis confert. dit) alieno in agro bellanti exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarissæq; illis:
Romano scutum, maius corpori tegumentū, & pilum, haud paulò quàm ha-
sta vehemētius ictu missuq; telum. statarius vterq; miles, ordines seruans: sed
illa phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies distinctior, ex pluri-
bus partibus constans: facilis partienti quacunq; opus esset, facilis iungenti. G
Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerandū laborē melior? Vno
prælio victus Alexander, bello victus esset. Romanū, quem Caudium, quem
Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Næ ille sępe, etiam si prima prosperè
euenissent, Persas & Indos, & imbellem Asiam quæsisset, & cum fœminis sibi
bellum fuisse dixisset, quod Epeiri regem Alexandrū mortifero vulnere ictum
dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua
conferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti, primo Punico bel-
lo classibus certatū cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri suffecturam
fuisse reor ad vnum bellū. & forsitan cum & fœderibus vetustis iuncta Puni-
ca res Romanæ esset, & timor par aduersus communē hostem duas potentissi- H
mas armis virisq; vrbes armaret, simul Punico Romanoq; obrutus bello esset.
Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus: sed experti ta-
men sunt Romani Macedonē hostem aduersus Antiochū, Philippum, & Per-
sen, non modò cum clade vlla, sed ne cum periculo quidem suo. absit inuidia
verbo, & ciuilia bella sileant. nunquam ab equite hoste, nunquam à pedite,
nunquam aperta acie, nunquam æquis vtiq;, nunquā iniquis locis laborauì-
mus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, auia cōmeatibus loca, grauis armis
miles timere potest. mille acies grauiores quàm Macedonum atq; Alexandri,
auertit, auertetq;, modò sit perpetuus huius, qua viuimus, pacis amor, et ciuilis
cura concordiæ. M. Follius Flaccina inde, & L. Plautius Venox COSS. facti. Eo I
Induciæ biennij Samnitibus datæ. anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renouando legati cùm
senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaquā tam effica-
ces habebant preces. itaq; de fœdere negatū: induciæ biennij cum per aliquot
dies fatigassent singulos, precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canu-
siniq; populationibus fessi, obsidibus L. Plautio COS. datis, in deditionē ve-
nerunt. Eodē anno primùm præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio
prætore datis: cum vtrunq; ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina pe-
Duæ tribus Romæ additæ. tissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Vfentina ac Falerina. Inclinatis semel in
Apulia rebus, Theates quoq; Apuli ad nouos COSS. C. Iunium Bubulcum, Q.
Aemylium Barbulam fœdus petitum venerunt. pacis per omnem Apuliam K
præstandæ populo Romano authores, id audacter spondendo impetrauerūt
vt fœdus daretur: neq; vt æquo tamē fœdere, sed vt in ditione populi Rom. es-
Apulia perdomita. sent. Apulia perdomita (nā Tarento quoq; valido oppido Iunius potitus erat)
in Lucanos perrectum. inde repentino aduentu Aemylij COS. Nerulum vi ca-
ptum. Et postquā res Capuæ stabilitas Romana disciplina fama per socios vul-
gauit, Antiatibus quoq;, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere que
rebantur: dati ab senatu ad iura statuēda ipsius colonię patroni: nec arma mo-
do, sed iura etiam Romana latè pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemylius
Barbula COSS. exitu anni non COSS. ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popilio, cæ-
terum dictatori L. Aemylio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro
equitum

A equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi causam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorũ castra posuit. hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repentè portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars vtraq; spe alieni magis auxilij, quàm viribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos vrgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen vtrinq; tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circunueniendum cepit, & diuersa statuit signa, infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia cõpulit. tum totam aciem in Samnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia, *Samnites rebellarũt.*

B nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendę, Plistiam ipsi socios Romanorum, vt parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestũ est. coss. noui, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius ad accipiendũ ab Aemylio exercitum, ad Satriculam cum supplemẽto venit. neq; enim Samnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitudine freti, castra eodẽ quo antè loco posuerunt, lacessentesq; prælio Romanos auertere ab obsidione conabãtur. Eo intentius dictator in mœnia hostium versus, id bellum tanti ducere, quod vrbẽ oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modò oppositis, ne qua in *Samnites fusi ad Satriculam.*

C castra vis fieret. eo ferocius obequitare Samnites vallo, neq; otium pati. & cùm iam propè in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aemylius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit hostem. tum in minimè pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, vt insignis vtrinq; clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. prior Samnitium imperator ægrè patiens, quòd tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugariq;, orando hortandoq; equites prælium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitũ Romanus infesta cuspide ita permisit equum, vt vno ictu exanimem equo præcipitaret: nec vt fit, ad ducis casum perculsa magis, quàm irritata est multitudo *Samnitium ducẽ magister equitum interfecit.*

D omnis. Qui circà erant, in Aemylium temerè inuectum per hostium turmas tela coniecerunt, fratriq; pręcipuum decus vlti Samnitium imperatoris dederunt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum plenus mœroris atq; iræ trucidauit: nec multùm abfuit, quin corpore etiam, quia inter hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. sed extemplò ad pedes descensum ab Romanis est: coactiq; idem Samnites facere, & repentina acies circa corpora ducum pedestre prælium inijt. quo haud dubiè superat Romanus, recuperatumq; Aemylij corpus mista cum dolore lætitia victores in castra referũt. Samnites duce amisso, & per equestre certamen tentatis viribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebantur, ad Plistiæ obsidionem redeunt: in- *Magister equitum trucidatur.* *Satricula deditur.*

E traq; paucos dies Satricula Romanus per deditionem, Plistia per vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est. ad Soram è Samnio Apuliaque traductæ legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quò cum prior Romanus exercitus ad vlciscendam ciuium necem, recuperandamque coloniam magnis itineribus peruenisset, & sparsi per vias speculatores sequi legiones Samnitium, nec iam procul abesse alij super alios nuntiarent, obuiam itum hosti, atque ad Lautulas ancipiti prælio dimicatum est. non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi, victorésne essent, diremit. Inuenio apud quosdam, aduersam eam pugnam Romanis fuisse: atque in ea cecidisse Q. Aemylium magistrũ equitum. Suffectus in locum Aemylij C. Fabius magister equitũ cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos *Sora defecit ad Samnites.* *Ancipiti prælio cum Samnitibus ad Lautulas dimicatum est.*

præmiſſos nuntios conſulto dictatore, vbi ſubſiſteret, quóue tempore, & qua ex parte hoſtem aggrederetur, ſubſtitit occultus ad omnia ſatis exploratis conſilijs. Dictator cũ per aliquot dies poſt pugnam continuiſſet ſuos intra vallum, obſeſſi magis quàm obſidentis modo, ſignum repentè pugnę propoſuit, & efficacius ratus ad accendendos virorũ fortium animos, nullam alibi, quàm in ſemetipſo cuiquam relictam ſpem, de magiſtro equitum, nouoq; exercitu militem celauit: & tanquam nulla, niſi in eruptione ſpes eſſet: Locis, inquit, anguſtis milites deprehenſi, niſi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. ſtatiua noſtra munimento ſatis tuta ſunt, ſed inopia eadē infeſta. nam & circà omnia defecerunt, vnde ſubuehi cõmeatus poterãt: & ſi homines iuuare velint, iniqua loca ſunt. Itaq; non fruſtrabor ego vos caſtra hic relinquendo, in quæ infecta victoria, ſicut priſtino die, vos recipiatis, armis munimenta, non munimentis arma tuta eſſe debent. caſtra habeant, repetantq;, quibus operæ eſt trahere bellum: nos omnium rerum reſpectum, præterquàm victoriæ, nobis abſcindamus. fertè ſigna in hoſtem: vbi extra vallum agmē exceſſerit, caſtra quibus imperatum eſt, incendant: damna veſtra milites omniũ circà, qui defecerunt, populorum præda ſarcientur. Ea oratione dictatoris, quæ neceſſitatis vltimæ index erat, milites accenſi vadunt in hoſtem: & reſpectus ipſe ardentium caſtrorum, quanquam proximis tantum (ita enim iuſſerat dictator) ignis eſt ſubditus, haud paruum fuit irritamentum. Itaq; velut vecordes illati ſigna primo impetu hoſtium turbant, & in tempore poſtquam ardentia procul vidit caſtra magiſter equitum (id conuenerat ſignum) hoſtium terga inuadit, ita circumuenti Samnites, quà poteſt quiſq;, fugam per diuerſa petunt. Ingens multitudo in vnũ metu conglobata, ac ſemetipſam turba impediens in medio cæſa. caſtra hoſtium capta direptaq;, quorũ præda onuſtum militem in Romana caſtra dictator reducit, haudquaquam tam victoria lætum, quàm quòd præter exiguam deformatã incendio partem, cætera contra ſpem ſalua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouiq; COSS. M. Petilius, C. Sulpitius exercitum ab dictatore Fabio accipiũt, magna parte veterum militum dimiſſa, nouiſq; cohortibus in ſupplementum adductis. Cæterùm cum propter difficilē vrbis ſitum nec oppugnandi ſatis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps periculo victoria eſſet, Soranus tranfuga clàm ex oppido profectus, cùm ad vigiles Romanos penetraſſet, duci ſe extemplò ad conſules iubet: deductusq;, traditurum vrbē promittit. viſus inde, cùm quónam modo id præſtaturus eſſet, percunctantes doceret, haud vana afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus Romana caſtra, vt ſex millia ab oppido remouerentur. fore vt minus intentæ in cuſtodiam vrbis diurnæ ſtationes, ac nocturnæ vigiliæ eſſent: ipſe inſequenti nocte ſub oppido ſylueſtribus locis cohortibus inſidere iuſſis, decem milites delectos ſecum per ardua, ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro numero virorũ miſſilibus telis eò collatis. ad hæc ſaxa erant, & temerè iacentia (vt fit) in aſpretis: & de indruſtria etiam, quò locus tutior eſſet, ab oppidanis cõgeſta. vbi cùm cõſtituiſſet Romanos, ſemitamq; anguſtam & arduam erectam ex oppido in arcem oſtendiſſet: Hoc quidem aſcenſu, inquit, vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos & decem numero, & quod plus eſt, Romani, Romanorumq; fortiſſimi viri eſtis, & locus pro vobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis oſtentat. ego iam terrore omnia implebo, vos arcem intenti tenete. decurrit inde quanto maximè poterat cum tumultu, ad arma, & prò veſtram fidem ciues clamitans, Arx ab hoſtibus capta eſt. ite, defendite. hæc incidens principum foribus, hæc obuijs, hęc excurrentibus in publicũ pauidis increpat. Acceptum ab vno pauorem. plures per vrbem ferunt. Trepidi magiſtratus, miſſis ad arcem

Dictatoris ad milites oratio.

Samnites victi, & eorum caſtra direpta.

Soranus tranſfuga ſpem capiendæ Soræ Coſſ. facit.

A ad arcem exploratoribus, cùm tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt animos à spe recuperandæ arcis. fuga cuncta complentur, portęq; à semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur: quarum per vnam pręsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes per viam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cùm COSS. prima luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. ex his CCXXV. qui omnium consensu destinabantur, et infandæ colonorum cędis & defectionis authores, vinctos Romam deducunt. Cęterã multitudinẽ incolumem præsidio imposito Soræ relinquũt: omnes, qui Romã deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi summo gaudio ple- *Sora capta.* *Sorana defectionis authores capite multilantur.*
B bis: cuius maximè intererat, tutam vbiq;, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse. COSS. ab Sora profecti, in agros atq; vrbes Ausonũ bellum intulerunt, mota nanq; omnia aduentu Samnitiũ, cùm apud Lautulas dimicatum est, fuerant, coniurationesq; circa Campaniã passim factæ, nec Capua ipsa crimine caruit: quin Romam quoq; & ad principum quosdam inquirendos ventum est. cæterùm Ausonum gens proditione vrbium, sicut Sora, in potestatẽ venit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina vrbes erant, ex quibus principes iuuentutis duodecim numero in proditionẽ vrbium suarũ coniurati ad consules veniunt. docent, suos iampridem exoptantes Samnitium aduentum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse, iuuen- *Ausonũ gens in potestatem pop. Romani venit.*
C tute & armis Samnites iuuisse. fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne accersant bellũ, & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur. in ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse. His authoribus mota propius castra: missiq; eodem tempore circa tria oppida milites: partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca: partim togati, tectis veste gladijs, qui sub lucem apertis portis vrbes ingrederentur. ab ijs simul custodes trucidari cœpti: simul datum signum armatis, vt ex insidijs concurrerent. ita portæ occupatę, triaq; oppida eadem hora, eodemq; consilio capta: sed quia absentibus ducibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletaq; Ausonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac si inter-
D necino bello certasset. Eodẽ anno prodito hostibus Romano pręsidio, Luceria Samnitiũ facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. haud procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu vrbs sita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad internecionẽ cæsi. eoq; ita processit, vt Romæ cum de colonis mittendis Luceriã consuleretur senatus, multi delendã vrbem censerẽt. præter odium, quod execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab domo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vicit tamen sententia, vt mitterentur coloni. duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cùm omnia infida Romanis essent, Capuæ quoq; occultæ principum coniurationes patefactæ. de quibus cum ad senatum relatum esset, haudqua- *Luceria ad Samnites deficit, mox recipitur.*
E quam neglecta res est. quæstiones decretæ: dictatoremq; quæstionibus exercendis dici placuit. C. Męnius dictus. is M. Follium magistrum equitum dixit. Ingens erat magistratus eius terror. Itaq; siue timore eius, seu conscientia, Calauios, Ouium Nouiumq; (ea capita cõiurationis fuerant) prius quàm nominarentur apud dictatorem, mors haud dubiè ab ipsis conscita iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campanæ materia decessit, versa Romã interpretando res. non nominatim, qui Capuæ, sed in vniuersum, qui vsquã coissent, coniurassẽntue aduersus Romanum populũ, quæri senatum iussisse: & coitiones honorum adipiscendorũ causa factas, aduersus Remp. esse: latiorq; & re & personis quæstio fieri: haud abnuente dictatore sine fine vlla quæstionis suæ ius esse. postulabãtur ergo nobiles homines: appellantibusq; tribunos nemo erat auxilio, *C. Mænius dictator creatur, vt de occultis coniurationibus quæreret.*

auxilio. quin nomina reciperentur. inde nobilitas, nec ij modò in quos cri- F
men intendebatur, sed vniuersi simul negare nobilium id crimen esse, quibus
si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, sed hominum nouorū. ipsos
adeò dictatorem magistrumq; equitū, reos magis quàm quæsitores idoneos
eius criminis esse. intellecturosq; ita id esse, simul magistratu abissent. Tum
enimuerò Męnius iam famæ magis quàm imperij memor, progressus in con-
Menij dictatoris oratio aduersus nobiles.
cionem, ita verba fecit: Et omnes anteactæ vitæ vos conscios habeo Quirites,
& hic ipse honos delatus ad me testis est innocentiæ meæ. neq; enim quod sæ-
pe aliàs, quia ita tempora postulabant Reipub. qui bello clarissimus esset, sed
qui maximè procul ab his coitionibus vitā egisset, dictator deligendus exer-
cendis quæstionibus fuit. Sed quoniā quidam nobiles homines (qua de cau- G
sa vos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere
melius est) primum ipsas expugnare quæstiones, omni ope annisi sunt: dein
postquam ad id parum potentes erant, ne causam dicerent, in præsidia aduer-
sariorum, appellationem & tribunitium auxilium, patritij confugerunt. po-
stremò repulsi inde (adeò omnia tutiora, quàm vt innocentiam suam purga-
rent, visa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorem poscere reum verecundię nō
fuit: vt omnes dij hominesq; sciant, ab illis, etiam quæ non possint, tentari, ne
rationē vitæ reddant, me obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum, di-
ctatura me abdico. Vos quæso COSS. si vobis datum ab senatu negotium fue-
rit, in me primum & hunc M. Follium quæstiones exerceatis: vt appareat in- H
Menius abdicat se dictatura, et reus factus absoluitur.
nocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis esse. Abdi-
cat inde se dictatura, & post eum confestim Follius magisterio equitum: pri-
miq; apud COSS. (ijs enim ab senatu mandata res est) rei facti aduersus nobi-
lium testimonia egregiè absoluuntur. P. etiā Philo multiplicatis summis ho-
noribus post res tot domi belloq; gestas, cæterum inuisus nobilitati, causam
dixit, absolutusq; est. Nec diutius (vt fit) quàm dum recens erat, quæstio per
clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coitioni-
bus factionibusq;, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fama re-
rum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratū erat, Sam-
nites in Apuliam versos rursus ad Caudium reuocauit: vt inde ex propinquo, I
Samnites ad Caudiū ex Apulia redeunt.
si qui motus occasionem aperiret, Capuam Romanis eriperent. Eo COSS.
cum valido exercitu venerunt. & primò circa saltus, cùm vtrinque ad hostem
iniqua via esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta loca breui circuitu
in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibiq; primùm castra in
conspectu hostibus data: deinde leuibus prælijs, equitum sæpius quàm pedi-
tum vtrinq; periculum factum. nec aut euentus eorum Romanum, aut mo-
ræ, qua trahebāt bellum, pœnitebat. Samnitium contrà ducibus, & carpi par-
uis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaq; in
aciem procedunt, equitibus in cornua diuisis: quibus præceptum erat, inten- K
tiores ad respectum castrorum, ne qua eò vis fieret, quàm ad prælium starent:
aciem pediti tutam fore. COSS. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu con
Samnites ineunt pugnam aduersus Romanos.
sistunt. dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos ho-
stes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant. latius patefacta stetit. sinistris, præ-
terquàm quòd confertiores steterant, repentino consilio Petilij COS. additæ
vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reser-
uabantur, in primam aciem extemplò emisit: vniuersisq; hostem primo im-
petu viribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam
succedit. in hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus
equitatus concitat equos: signaq; & ordines peditum atq; equitum confun-
dit, donec vniuersam ab ea parte auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus,
sed

A ſed Sulpitius etiam hortator affuerat, auectus ab ſuis nondum cõſerentibus
manus,ad clamorem ab ſiniſtra parte prius exortum . vnde haud dubiam vi-
ctoriam cernens, cùm ad ſuũ cornu tenderet cum mille ducentis viris,diſſi-
milem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulſos, victorem hoſtem ſigna
in perculſos inferentem . cæterum omnia mutauit repentè cõſulis aduentus.
nam &conſpectu ducis refectus militum eſt animus:& maius quàm pro nu-
mero auxiliu aduenerat,fortes viri:& partis alterius victoria audita, mox viſa
etiam,prelium reſtituit.tota deinde iam vincere acie Romanus,et omiſſo cer-
tamine,cædi capiq; Samnites: niſi qui Maleuentum,cui nunc vrbi Beneuen-
tum nomen eſt,perfugerunt. Ad triginta millia cæſa aut capta Samnitiũ, pro-

Samnites cæſi aut capti ad triginta millia.

B ditũ memoriæ eſt. COSS. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianum
oppugnandũ legiones ducunt,ibiq; hyberna egerunt, donec ab nouis COSS.
L. Papyrio Curſore quintùm, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator
C. Petilius cum M. Follio magiſtro equitum exercitum accepit. Is cùm audiſ-
ſet arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omiſſo Bouiano ad Fregellas
pergit. vnde poſt nocturnam Samnitium fugam,ſine certamine receptis Fre-
gellis,præſidioq; valido impoſito, in Campaniam reditum, maximè ad No-
lam armis repetendam . eo ſe intra mœnia ſub aduentum dictatoris & Sam-
nitium omnis multitudo, & Nolana agreſtis,cõtulerant. Dictator vrbis ſitu
circũſpecto,quo apertior aditus ad mœnia eſſet, omnia ædificia (& frequen-
C ter ibi habitabatur)circũiecta muris incẽdit,nec ita multò poſt,ſiue à Petilio
dictatore, ſiue ab C. Iunio COS. (nam vtrunq; traditur) Nola eſt capta. Qui

Nola capta à Romanis.

captæ decus Nolæ ad COS. trahunt,adijciunt,Atinam & Calatiam ab eodem
captas: Petilium autem peſtilentia orta claui figendi cauſa dictatorẽ dictum.
Sueſſa & Pontia eodẽ anno coloniæ deductæ ſunt.Sueſſa, Auruncorum fue-
rat: Volſci Pontias inſulam ſitam in conſpectu littoris ſui incoluerant . & in
tertiam Caſſinum vt deducerentur coloni,S.C. factũ eſt.ſed triumuiros crea-
uère, ac miſerè colonorum quatuor millia. Inſequentes COSS. M. Valerius,
P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello,prius quàm ea cura decederet pa-
tribus Romanis,Hetruſci belli fama exorta eſt: nec erat ea tẽpeſtate gens alia,
cuius ſecundum Gallicos tumultus arma terribiliora eſſent, cùm propinqui-
D tate agri, tum multitudine hominum. Itaq; altero COS. in Samnio reliquias
belli perſequente,P. Decius,qui grauiter æger Romæ reſtiterat,authore ſenatu
dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is, prout rei magnitudo poſtulabat,

Ob Hetruſci belli famam C. Iunius Bubulcus dictator creatur.

omnes iuniores ſacramento adigit: arma,quæq; alia res poſcit, ſumma indu-
ſtria parat.nec tantis apparatibus elatus, de inferendo bello agitat: quieturus
haud dubiè, niſi vltrò arma Hetruſci inferrent. Eadem in comparando cohi-
bendoq; bello conſilia & apud Hetruſcos fuere. neutri finibus egreſſi . & cen-
ſura clara eo anno Appij Claudij,& C. Plautij fuit: memoriæ tamen felicioris
ad poſteros nomẽ Appij,quòd viam muniuit, & aquam in vrbem duxit: eaq́;
vnus perfecit,quia ob infamem atq; inuidioſam ſenatus lectionem verecun-

Ap. Claudius cenſor viam (quæ Appia dicta eſt) muniuit.

E dia victus collega, magiſtratu ſe abdicauerat. Appius iam inde antiquitus in-
ſitam pertinaciam familiæ gerendo, ſolus cenſuram obtinuit. Eodem Ap-
pio authore Potitia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare ſacer-
dotium fuerat, ſeruos publicos miniſterij delegandi cauſa ſolennia eius ſacri
docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis ſtatu ſuo ſa-
cris religionem facere poſſet, cùm duodecim familiæ ea tempeſtate Potitio-
rum eſſent,puberes ad triginta,omnes intra annum cum ſtirpe extinctos:nec
nomen tantùm Potitiorum interijſſe, ſed cenſorem etiam Appium memori
deûm ira poſt aliquot annos luminibus captum. Itaq; COSS. qui cũ annum
ſecuti ſunt,C. Iunius Bubulcus III.& Q. Aemylius Barbula iterum,initio anni

questi apud populum, deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent, negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauiq; discrimine ad gratiam & libidinem facta esset obseruaturos. & senatũ extemplò citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populũ, vtraq; pertinentia ad rem militarem: vnum, vt tribuni militum seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia. tulere eam rogationem Trib. pleb. L. Atilius, C. Martius: alterum, vt duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæq; causa idem populus iuberet. Lator huius plebisciti fuit M. Decius Trib. pl. Eiusdem anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis vesci, quod traditũ antiquitus erat, ægre passi, Tybur vno agmine abierunt: adeò, vt nemo in vrbe esset, qui sacrificijs præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum, legatosq; Tybur miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benignè polliciti, primùm accitos in curiam hortati sunt, vt reuerterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingenijs hominum, eos aggrediuntur. Die festo alij alios per speciem celebrandarum cantu epularum causa inuitant, & vino, cuius auidum fermè genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra somno victos cõijciunt, ac Romã deportant: nec prius sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoq; vt manerent, datum, vt triduũ quotannis ornati cum cantu, atq; hac, quæ nũc solennis est, licentia per vrbẽ vagarentur: restitutũq; in ęde vescendi ius ijs, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorũ ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti, Iunio Samnites, Aemylio nouum bellum Hetruria sorte obuenit. In Samnio Cluuiam præsidiũ Romanum, quia nequiuerat vi capi, obsessum fame in deditionẽ acceperant Samnites, verberibusq; fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iunius, nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit, atq; omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bouianum ductus. caput hoc erat Pentrorũ Samnitium longè ditissimum atque opulentissimum armis virisq;. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minus itaq; sæuitũ in hostes est: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio vnquã egestum, benigneq; omnis militi concessa. & postquã præpotentem armis Romanum acies subsistere vllæ, nec castra, nec vrbes poterant, omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, vt insidijs quæreretur locus, si qua licentia populando effusus exercitus excipi ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars forte, pars consilio oblati congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentẽ in saltum auium compulsam esse, perpulerunt vt prædatũ eò expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat, & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repentè exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. & primò noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium. dein, postquam vt quisque liberauerat se onere, aptaueratque armis, ad signa vndique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ iam sine præcepto vllius sua sponte struebatur acies, consul ad ancipitem maximè pugnam aduectus, desilijt ex equo, & Iouem, Martemq;, atq; alios testatur deos, se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum deuenisse: neq; in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste

militis

Duo imperia per populum dari cœpta.

Tibicines omnes Tybur abierunt.

Quo astu tibicines Romam deportati sunt.

Cluuia præsidium Romanum à Samnitibus in deditionem accipitur.

Cluuia recipitur.

Romanos ex insidiis adoriuntur Samnites.

A militis curam reprehendi posse. ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm
virtutem militum vindicaturam. conniterentur modò vno animo omnes
inuadere hostem victum acie, castris exutum, nudatum vrbibus, vltimam
spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse
iam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranaque, &
vbicunque iniquo successum erat loco, memorabantur. His accensus miles,
omnium immemor difficultatum, vadit aduersus imminentem hostium
aciem. vbi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuum erigitur agmen. cæ-
terùm postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensitque acies
æquo se iam institisse loco, versus extemplò est terror in insidiatores, easdemq;
B latebras, quibus se paulò antè texerant, palati atq; inermes fuga repetebant:
sed loca difficilia hosti quæsita ipsos tum sua fraude impediebant. itaq; ergo
perpaucis effugium patuit. Cæsa ad viginti millia hominum, victorq; Roma- *Samnitium viginti millia cæduntur.*
nus ad oblatam vltro ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc gerun-
tur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Aretinos, ad arma ierant,
ab oppugnando Sutrio, quæ vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat,
ingens orsi bellum. Eò alter consul Aemylius cum exercitu ad liberandos ob- *Hetruscum bellum.*
sidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benignè
in castra ante vrbem posita aduexere. Hetrusci diem primum, consultando
maturarent, traherént ne bellum, traduxerunt. Postero die, vbi celeriora quàm
C tutiora cōsilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnæ propositum
est: armatique in aciem procedunt. Quod postquam consuli nuntiatum est,
extemplò tesseram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisq; cibo viribus arma
capiat. dicto paretur. Consul vbi armatos paratosq; vidit, signa extra vallum
proferri iussit, & haud procul hoste instruxit aciem. Aliquandiu intenti vtrin-
que steterunt, expectātes vt ab aduersarijs clamor & pugna inciperet. & prius
sol meridie se inclinauit, quàm telum hinc aut illinc emissum est. inde, ne in-
fecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinuntq; tubæ, & signa in-
feruntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. concurrunt infensis animis.
numero hostis, virtute Romanus superat. anceps prælium multos vtrinque, *Anceps prælium nox diremit.*
& fortissimū quenq; absumit. nec prius inclinata res est, quàm secunda acies
D Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Hetrusci, quia nullis re-
centibus subsidijs fulta prima acies fuit, ante signa circaq; omnes ceciderunt.
nullo vnquam prælio fugæ minus, nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori
Thuscos nox texisset: ita, vt victores prius quàm victi pugnandi finem face-
rent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab vtroque in ca-
stra reditum. Nec deinde quicquā eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium
gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta vno prælio fue-
rat, subsidiarijs modò relictis, vix quod satis esset ad castrorum præsidium. &
apud Romanos tantum vulnerum fuit, vt plures post prælium saucij decesse-
rint, quàm ceciderant in acie. Q. Fabius insequentis anni Consul, bellum ad
E Sutrium excepit. collega Fabio C. Martius Rutilius datus est. cæterùm & Fa-
bius supplementum ab Roma adduxit: & nouus exercitus domo accitus He-
truscis venit. Permulti iam anni erant, cùm inter patricios magistratus, tri-
bunosq; plebis nulla certamina fuerant: cùm ex ea familia, quæ velut fatalis
tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Ap. Claudius censor circumactis
decem & octo mensibus, quod Aemylia lege finitum censuræ spatium tem-
poris erat, cùm C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset, nulla vi com- *Inter Appium & tribunos plebis certamē oritur.*
pelli vt abdicaret, potuit. P. Sempronius erat Tribunus plebis, qui finiendæ
censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem ma-
gis quàm iustam, nec in vulgus, quàm optimo cuique gratiorem. Is cùm

identidem legem Aemyliam recitaret, authoremq; eius Mamercum Aemylium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem antè censuram, & longinquitate potestatem dominantem intra sex mensium & anni coëgisset spacium: Dic agedum, inquit, Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses? Negare Appius interrogationē tribuni magnopere ad causam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Aemylia eos censores, quorū in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset, quodq; postremū iussisset, id ius ratumq; esset: non tamen aut se, aut eorum quenquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse. Hæc sine vllius assensu cauillante Appio, En, inquit, Quirites illius Appij progenies, qui decemuir in annum creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab vllo creatus: priuatus fasces & imperium obtinuit: nec antè continuando abstitit magistratu, quàm obruerent eum malè parta, malè gesta, malè retenta imperia. hæc est eadem familia Quirites, cuius vi atq; iniurijs compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis: hæc, aduersus quam tribunitium auxilium vobis comparastis: hæc, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis: hæc, quæ fœnebres leges: hæc, quæ agrarias semper impugnauit: hæc connubia patrum & plebis interrupit, hęc plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multò, quàm Tarquiniorum, infestius vestræ libertati. Itáne tandem Appi Claudi, cùm centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemylio dictatore, tot censores fuerint nobilissimi fortissimiq; viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id ius esse, quod postremò populus iussisset, sciuit? immò verò omnes sciuerunt: ideò Aemyliæ potius legi paruerunt, quàm illi antiquæ, qua primùm censores creati erant, quia hanc postremùm iusserat populus: & quia vbi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ abrogat noua. An hoc dicis Appi? non teneri Aemylia lege populum? an populum teneri, te vnum extra legem esse? Tenuit Aemylia lex violentos illos censores, C. Furium & M. Giganiū. qui, quid iste magistratus in Republica malè facere posset, indicarunt: cùm ira finitæ potestatis, Mamercum Aemylium principem ætatis suæ belli domique, ærarium fecerunt. tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spacium. tenet C. Plautium collegam tuum, ijsdem auspicijs, eodem iure creatum. An hunc non vt qui optimo iure censor creatus esset, populus creauit? tu vnus eximius es, in quo hoc præcipuū ac singulare valeat? quē tu regem sacrificiorum crees? amplexus regni nomen, vt qui optimo iure rex Romę creatus sit, creatū se dicet? quem semestri dictatura, quem interregno quinque diebus contentum fore putes? quem claui figendi, aut ludorum causa dictatorem audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes videri creditis eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt? aut qui vitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cùm quæstiones seuerius, quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret, cōtagio eius, quod quærebat, ipsi criminis obiectata ab inimicis est, vt priuatus obuiam iret crimini, dictatura se abdicauit. Nolo ego istam in te modestiam: ne degeneraueris à familia imperiosissima & superbissima: non die, non hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris, modò ne excedas finitum tempus. satis est, aut diem aut mensem censuræ adijcere. Triennium, inquit, & sex menses vltrà quàm licet Aemylia lege, censuram geram, & solus geram. hoc quidem iam regno simile est. An collegam subrogabis? quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est? pœnitet enim, quòd antiquissimum solenne, & solum ab ipsò, cui fit, institutum deo, ab nobilissimis antistitibus eius

Sempronij trib. pleb in Appium oratio.

F G H I K

A eius sacri ad seruorum ministerium religiosus censor deduxisti: gens anti-
quior originibus vrbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, pro-
pter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi vniuersam
Rempublicam eo nefario obstrinxeris: quod ominari etiam reformidat ani-
mus. Vrbs eo lustro capta est, quo, demortuo collega C. Iulio censore L. Pa-
pyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam
subrogauit. & quantò modestior illius cupiditas fuit, quàm tua Appi? nec so-
lus, nec vltra finitum lege tempus L. Papyrius censuram gessit. tamen nemi-
nem inuenit, qui se postea authorem sequeretur. omnes deinceps censores
post mortem collegæ se magistratu abdicarunt. Te nec quòd dies exijt cen-
B suræ, nec quòd collega magistratu abijt, nec lex, nec pudor coërcet: virtutem
in superbia, in audacia, in contemptu deorum hominumque ponis. Ego te
Appi Claudi pro istius magistratus maiestate ac verecundia, quem gessisti,
non modò manu violatum, sed ne verbo quidem inclementiori à me appel-
latum vellem: sed & hæc quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coëgit me
loqui: & nisi Aemyliæ legi parueris, te in vincula duci iubebo: nec cùm ita com
paratum à maioribus sit, vt comitijs censorijs, nisi duo confecerint legitima
suffragia, non renuntiato altero comitia differantur: ego te, qui solus cen-
sor creari non possis, solùm censuram gerere patiar? Hæc, taliaque cùm dixis-
set, prehendi censorem, & in vincula duci iussit. Approbantibus sex tribu-
C nis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaque in-
uidia omnium ordinum solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur, iam
Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consulique Fabio imis montibus ducen- *Sutriū ab Hetruscis obsessum.*
ti ad ferendam opem socijs, tentandasque munitiones, si qua posset, acies
hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cùm osten-
deret subiecta latè planities: Consul, vt loco paucitatem suorum adiuuaret,
flectit paululum in cliuos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in ho-
stem obuertit. Hetrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola fre- *Hetrusci Romanos adoriuntur.*
ti erant, immemores, prælium ineunt adeò raptim & auidè, vt abiectis missili-
bus, quo celerius manus cōsererent, stringerent gladios, vadentes in hostem.
Romanus cōtrà, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat,
D ingerere. igitur scuta, galeæq; ictæ, cùm etiam quos nō vulnerauerant, turba-
rent: neq; subire erat facilè ad propiorem pugnam: neque missilia habebant,
quibus eminus rem gererent: stantes, & expositas ad ictus, cùm iam satis nihil
tegeret: quosdam etiam pedem referentes fluctuantesq;, & instabilem aciem
redintegrato clamore strictis gladijs hastati & principes inuadunt. eum im-
petum non tulerunt Hetrusci, versisq; signis fuga effusa castra repetunt. Sed *Hetrusci in fugam versi cæduntur.*
equites Romani præfecti per obliqua campi, cùm se fugientibus obtulissent,
omisso ad castra itinere, montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac vexato
vulneribus, in syluam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus He-
truscorū cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam ho-
E stium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptū.
Sylua erat Ciminia magis tum inuia atq; horrenda, quàm nuper fuere Ger- *Sylua Ciminia.*
manici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare
haud ferè quisquā præter ducem ipsum audebat. alijs omnibus cladis Cau-
dinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex ijs qui aderant, consulis frater
(M. Fabium, Cæsonem alij, C. Claudiū quidam matre eadem qua COS. ge-
nitum, tradunt) speculatum se iturum professus, breuiq; omnia certa allatu-
rum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: lin-
guamq; Hetruscam probè nouerat. Habeo authores, vulgò tum Romanos *Romani pueri literis Hetruscis erudiebantur.*
pueros, sicut nunc Græcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est

 vero,

vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus F
immiscuerit. seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vnà, eoq; haud igna-
rus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summatim re-
gionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accepe-
re, ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent: iere
pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gæsisque binis armati. Sed neque
cōmercium linguæ, nec vestis armorúmue habitus sic eos texit, quàm quod
abhorrebat à fide, quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsque
ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum
ausum: introductumque in senatum, consulis verbis egisse de societate ami-
citiaque: atque inde comi hospitio acceptum, nuntiare Romanis iussum: G
commeatum exercitui dierum triginta præstò fore, si ea loca intrasset: iuuen-
tutemque Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc
cùm relata consuli essent, impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus
post impedimenta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta postero
die obequitauit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant, &
cùm satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaque altera egressus,
ante noctem agmen assequitur. postero die, luce prima, iuga Ciminij mon-
tis tenebat: inde contemplatus opulenta Hetruriæ arua, milites emittit. In-
genti iam abacta præda, tumultuariæ agrestiū Hetruscorum cohortes repen-
tè à principibus regionis eius concitatæ, Romanis occurrunt, adeò incompo- H
sitæ, vt vindices prædarum propè ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisque ijs, la-
tè depopulato agro victor Romanus, opulentusque rerum omnium copia,
in castra redijt. Eò fortè quinque legati cum duobus Trib. pleb. venerant,
denuntiatum Fabio senatus verbis, ne saltū Ciminium transiret. lætati serius
se, quàm vt impedire bellum possent, venisse, nuntij victoriæ Romam reuer-
tuntur. Hac expeditione consulis motum latius erat, quàm profligatum bel-
lum. vastationem nanque sub Ciminij montis radicibus iacens ora sense-
rat: concieueratque indignatione non Hetruriæ modò populos, sed Vmbriæ
Hetruscus exercitus ad Sutrium cogitur.
finitima: itaque quantus non vnquam antea, exercitus ad Sutrium venit:
neque è syluis tantummodò promota castra, sed etiam auiditate dimicandi I
quàm primùm in campos delata acies: deinde instructa primò suo stare loco,
relicto hostibus ad instruendum contrà spatio: deinde postquam detrectare
hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quo-
que receptas intra munimenta sensere, clamor repentè circa duces ortus, vt
eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent, mansuros se sub armis: &
aut nocte, aut certè luce prima castra hostium inuasuros. Nihilo quietior
Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat ferè diei hora,
cùm cibum capere consul milites iubet, præcipit vt in armis sint, quacunq;
diei noctísue hora signum dederit. paucis milites alloquitur, Samnitium bel-
la extollit: eleuat Hetruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitu- K
dini comparandam ait esse: præterea telum aliud occultum scituros in tem-
pore, interea taceri opus esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, quo
animus militum multitudine territus restitueretur: & quòd sine munimen-
to cōsederant, verisimilius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora quieti
dant, & quarta ferè vigilia sine tumultu excitati arma capiunt. dolabræ ca-
Romani intra munimenta instructa acie Hetruscos paulò ante lucem inuadunt.
lonibus diuiduntur ad vallum proruendum, fossaq; implendas. intra muni-
menta instruitur acies: delectæ cohortes ad portarum exitus collocantur. da-
to deinde signo paulò ante lucem, quòd æstiuis noctibus sopitæ maximè
quietis tempus est, proruto vallo erupit acies: stratos passim inuadit hostes:
alios immobiles, alios semisomnos in cubilibus suis, maximam partem ad

A arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datum spatium est. eos ipsos non signum certum, non ducem sequentes, fundit Romanus, fugatosq; persequitur. ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedere refugiũ. nam castra in campis sita eodem die capiuntur: aurum argentumq; iussum referri ad consulem. cætera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam, quidam authores sunt: metuq; in magno ciuitatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infesto saltu, coortis vndiq; Thuscis Vmbrisque, opprimeretur. Sed vbicunq; pugnatum est, res Romana superior fuit: itaque à Perusia, & Cortona, & Arretio, quæ fermè capita Hetruriæ populorum ea

Cæsa aut capta Hetruscorum millia ad sexaginta.

B tempestate erant, legati pacem fœdusque ab Romanis petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria geruntur, COS. alter C. Martius Rutilius Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia castella, viciq;, aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P. Cornelio, quẽ senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cùm appulsa Pompeios esset: socij inde nauales ad depopulandũ agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vastatis, vnde reditus tutus ad naues esset: dulcedine (vt fit) prædæ longius progressi, exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit, cùm occidione occidi possent, redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam

Hetrusci inducias in 30. annos impetrant.

C occiderunt: quæ superfuit cædi trepida multitudo ad naues compulsa est. Profectio Q. Fabij trans Ciminiam syluam quantum Romæ terrorẽ fecerat, tam lętam famam in Samnium ad hostes tulerat: interclusum Romanum exercitũ obsideri: cladisq; imaginem Furculas Caudinas memorabant. eadem temeritate auidam vlteriorum semper gentem in saltus inuios deductam, septam non hostium magis armis, quàm locorum iniquitatibus esse. Iam gaudium inuidia quadam miscebatur: quòd belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis virisq; ad obterendũ C. Martium COS. concurrunt: protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri, si Martius dimicandi potestatem non faciat. Obuius ijs COS. fuit. dimicatum prælio vtrinq; atroci, atq; incerto euentu est: & cùm anceps cædes fuisset, ad-

Cum Samnitibus ancipiti marte pugnatum.

D uersæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amissos quosdam equestris ordinis, tribunosq; militum, atq; vnum legatum, & (quod insigne maximè fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hęc etiam aucta fama (vt solet) ingens terror patres inuasit: dictatoremq; dici placebat: nec quin Cursor Papyrius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuntium perferri omnibus infestis tutò posse: nec viuere Martium COS. satis fidebant. Alter COS. Fabius infestus priuatim Papyrio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex cõsularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solum authoritate monerent, vt memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium

E COS. cùm S.C. tradidissent, adiecissentque orationem conuenientem mandatis, consul demissis in terram oculis, tacitus ab incertis quidnam esset acturus legatis recessit. nocte deinde silentio (vt mos est) L. Papyrium dictatorem dixit, cui cùm ob animum egregiè victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac sine responso ac mentione facta sui, legatos dimisit: vt appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papyrius C. Iunium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei legem Curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quod Fauciæ curiæ fuit principiũ duabus insignis cladibus, captę vrbis, & Caudinæ pacis: quod vtroque anno eiusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram

Fabius Cos. L. Papyrium dictatorem, quamuis inimicũ dixit.

meram accepta eſt, abominandam eam curiam facit. Dictator poſtero die F
auſpicijs repetitis pertulit legem, & profectus cum legionibus ad terrorē traducti
ſyluam Ciminiam exercitus nuper ſcriptis, ad Longulam peruenit: acceptisq; à
Martio COS. veteribus militibus, in aciem copias eduxit: nec hoſtes
detrectare viſi pugnam. inſtructos deinde, armatosque, cùm ab neutris prælium
inciperetur, nox oppreſſit. Quieti aliquandiu, nec ſuis diffidentes viribus,
nec hoſtem ſpernentes, ſtatiua in proqinquo habuere. Nam & cum Vmbrorum
exercitu acie depugnatum eſt. fuſi tamen magis quàm cæſi hoſtes,

Ad Vadimonis lacū cum Hetruſcis acriter pugnatum eſt.

quia cœptam acriter non tolerarunt pugnam, & ad Vadimonis lacum, Hetruſci
lege ſacrata coacto exercitu, cùm vir virum legiſſet, quantis nunquam
aliàs ante ſimul copijs, ſimul animis dimicarunt. tantoq; irarum certamine G
res geſta eſt, vt ab neutra parte emiſſa ſint tela. gladijs pugna cœpit, et acerrimè
commiſſa ipſo certamine, quod aliquandiu anceps fuit, accenſa eſt, vt non
cum Hetruſcis toties victis, ſed cum aliqua noua gente videretur dimicatio
eſſe. nihil ab vlla parte mouetur fugæ, cadunt anteſignani: & ne nudentur
propugnatoribus ſigna, fit ex ſecunda prima acies. ab vltimis deinde ſubſidijs
cietur miles, adeoq; ad vltimum laboris ac periculi ventum eſt, vt equites Romani
omiſſis equis ad primos peditum per arma, per corpora euaſerint, ea velut
noua inter feſſos exorta acies turbauit ſigna Hetruſcorum. ſecuta deinde
impetum eorū, vtcunq; affecta fuerat, cætera multitudo tandem perrumpit
ordines hoſtium. Tunc vinci pertinacia cœpta, & auerti manipuli quidam: & H

Hetruſci in fugam vertuntur.

vt ſemel dedere terga, etiam certiorem capeſſere fugam. Ille primùm dies fortuna
veteri abundantes Hetruſcorum fregit opes. cęſum in acie quod roboris
fuit, caſtra eo impetu capta, direptaq;. Pari ſubinde periculo, gloriæq; euentu
bellum in Samnitibus erat, qui præter cæteros belli apparatus, vt acies ſua fulgeret
nouis armorum inſignibus, fecerunt. duo exercitus erant: ſcuta alterius

Samnites auro et argento ſcuta cœlauerunt.

auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat ſcuti: ſummum latius qua pectus
atq; humeri teguntur, faſtigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis
cauſa: ſpongia pectori tegumentum: & ſiniſtrum crus ocrea tectum. galeę criſtatæ,
quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent. tunicæ auratis militibus
verſicolores, argentatis linteæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in I
ſiniſtro conſiſtunt. Notus iam Romanis apparatus inſignium armorum fuerat:
doctiq; à ducibus erant, horridum militem eſſe debere, nō cælatum auro
argentoq;, ſed ferro & animis fretum. quippe illa prædam verius quàm arma
eſſe, nitentia ante rem, deformia inter ſanguinem & vulnera. virtutē eſſe militis
decus, & omnia illa victoriam ſequi: & ditem hoſtem quamuis pauperis
victoris præmium eſſe. His Curſor vocibus inſtinctos milites in prælium du-

Cum Samnitibus pugnatur.

cit, dextro ipſe cornu conſiſtit: ſiniſtro præfecit magiſtrum equitum. Simul
eſt concurſum, ingens fuit cum hoſte certamen: non ſegnius inter dictatorem
& magiſtrum equitum, ab vtra parte victoria inciperet. prior fortè Iunius
commouit hoſtem, læuo dextrum cornu, ſacratos more Samnitium K
milites, eoque candida veſte, & paribus candore armis inſignes. eos ſe orco
mactare Iunius dictitans, cùm intuliſſet ſigna, turbauit ordines, & haud dubiè
impulit aciem. Quod vbi ſenſit dictator, Ab læuóne cornu victoria incipiet?
inquit: & dextrum cornu, dictatoris acies alienam pugnam ſequetur,
non partem maximam victoriæ trahet? concitat milites. Nec peditum virtuti
equites, aut legatorum ſtudia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P.
Decius ab læuo cornu ambo conſulares, ad equites in cornibus poſitos euehuntur:
adhortatiq; eos, vt partem ſecum capeſſerent decoris, in tranſuerſa latera
hoſtium incurrunt. is nouus additus terror, cùm ex parte vtraq; circumuaſiſſet
aciem, & ad terrorem hoſtiū legiones Romanæ redintegrato clamore
intuliſſent

A intulissent gradum. tum fuga à Samnitibus cœpta. Iam strage hominum, ar- *Samnites vincuntur, & eorum castra diripiuntur.*
morumque insignium campi repleri. ac primò pauidos Samnites castra sua
accepére: deinde ne ea quidem retenta. captis direptisque ante noctem inie-
ctus ignis. Dictator ex s.c. triumphauit. cuius triumpho longè maximam
speciem captiua arma præbuere. tantum magnificentiæ visum in ijs, vt aura-
ta scuta dominis argentariorum ad forum ornandum diuiderentur. inde
natum initium dicitur fori ornãdi ab ædilibus, cùm densæ ducerentur. Et Ro-
mani quidem ad honorem deùm insignibus armis hostium vsi sunt: Cam-
pani ab superbia & odio Samnitium gladiatores, quod spectaculũ inter epu-
las erat, eo ornatu armarunt, Samnitiumque nomine appellarunt. Eodem *Perusia in deditionem accepta.*
B anno cum reliquis Hetruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem
ruperat, Fabius cos. nec dubia, nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidũ
(nam ad mœnia victor accessit) cepisset: ni legati dedentes vrbem exissent.
Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ *Fabius de Hetruscis triumphat.*
se Romam ad senatum missis, cos. præstantiore etiam quàm dictator victo-
ria triumphans, vrbem est inuectus. Quin etiam deuictorum Samnitium de-
cus magna ex parte ad legatos, P. Decium & M. Valerium, est versum: quos
populus proximis comitijs ingenti consensu cos. alterum, alterum præto-
rem declarauit. Fabio ob egregiè perdomitam Hetruriam continuatur con- *Fabio continuatur consulatus.*
sulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartùm creatus. coss. partiti
C prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio euenit. Is profectus ad Nuce-
riam, Allifates, iam tum pacem petentes, quòd vti ea cùm daretur noluissent,
aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. haud
magno certamine hostes victi, neque eius pugnæ memoria tradita foret, ni
Marsi eo primùm prelio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectio- *Marsos & Pelignos Fabius vincit.*
nem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoq; alteri cos. secunda
belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præ-
bere, atq; inducias in XL. annos petere. Volsiniensium castella aliquot vi ce-
pit: quædam ex ijs diruit, ne receptaculo hostibus essent. circumferendoque
passim bello tantum terrorem sui fecit, vt nomen omne Hetruscum fœdus à
cos. peteret. ac de eo quidẽ nihil impetratum. induciæ annuę datæ. stipendiũ
D exercitui Romano ab hoste in eum annũ pensum, & binæ tunicæ in militem
exactę. ea merces induciarũ fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repen
tina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli, nisi quòd transitum *Vmbri à Romanis deficiunt.*
exercitus ager senserat: ij concitata omni iuuentute sua, & magna parte He-
truscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, vt relicto
post se in Hetruria Decio, ad oppugnãdam inde Romã ituros, magnificè de se,
ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod incœptum eorũ vbi
ad Decium cos. perlatum est, ad vrbem ex Hetruria magnis itineribus pęr-
git: & in agro Papiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec Romæ
spernebatur Vmbrorum bellũ: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gal-
E lica clade quàm intutam vrbem incolerent. Itaq; legati ad Fabium cos. missi
sunt: vt, si quid laxamenti à bello Samnitium esset, in Vmbriam properè ex-
ercitum duceret. Dicto paruit cos. magnisque itineribus ad Meuaniam, vbi
tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus cos. quem pro-
cul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vm-
bros, vt alij recedendum ad vrbes munitas, quidam bellum omittendum
censerent. Plaga vna (Materinam ipsi appellant) non continuit modò cæteros
in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti
sunt. Quos vbi effusos ruere in munimenta consul vidit, reuocatos milites ab
opere, prout loci natura tempusq; patiebatur, ita instruit: cohortatus præ-
dicatione

dicatione vera quà in Thuſcis, quà in Samnio partorum decorum, exiguam F
appendicē Hetruſci belli conficere iubet:& vocis impiæ pœnas expetere, qua
ſe vrbem Romanam oppugnaturos minati ſunt. Hęc tanta ſunt alacritate mi-
litum audita, vt clamor ſua ſponte ortus loquentem interpellauerit ducem.
ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum, curſu effuſo in ho-
ſtem feruntur: non tanquam in viros, aut armatos incurrunt. mirabile di-
ctu: ſigna primò eripi cœpta ſigniferis: deinde ipſi ſigniferi trahi ad conſulem,
armatiq; milites ex acie in aciem transferri. & ſicubi eſt certamen, ſcutis ma-
gis quàm gladijs geritur res. vmbonibus incuſſaque ala ſternuntur hoſtes.
plus capitur hominum, quàm cæditur: atq; vna vox ponere arma iubentium
per totam fertur aciem. Itaque inter ipſum certamen facta deditio eſt à primis G

Vmbri ſe dedunt Romanis.

authoribus belli. poſtero inſequentibusque diebus & cæteri Vmbrorum po-
puli deduntur. Ocriculani ſponſione in amicitiam accepti. Fabius alienæ ſor-
tis victor belli, in ſuam prouinciam exercitum reduxit. itaque ei ob res tam
feliciter geſtas, ſicut priore anno populus continuarat conſulatum: ita ſena-
tus in inſequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius coss. fuerunt,
prorogauit maximè Appio aduerſante, imperium. Appium cenſorem petiſſe
conſulatum, comitiaque eius ab L. Furio Trib. pleb. interpellata, donec ſe
cenſura abdicauit, in quibuſdam annalibus inuenio. Creatus cõſul, cùm col-

Volumnius cõſul cum Salentinis proſperè bellum geſſit.

legæ nouum bellū Salentini hoſtes decernerentur, Romæ manſit, vt vrbanis
artibus opes augeret, quando belli decus penes alios eſſet. Volumniū prouin- H
ciæ haud pœnituit. multa ſecunda prælia fecit: aliquot vrbes hoſtium vi cepit.
prædæ erat largitor, & benignitatem per ſe gratam comitate adiuuabat, mili-
temq; ijs artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconſul ad
vrbem Allifas cum Samnitium exercitu ſignis collatis confligit. minimè am-

Fabius procõſul Samnites fudit.

bigua res fuit. Fuſi hoſtes, atq; in caſtra compulſi. nec caſtra forent retenta, ni
exiguum ſuperfuiſſet diei: ante noctem tamen ſunt circumſeſſa, & nocte cu-
ſtodita, ne quis elabi poſſet. poſtero die vix dum luce certa, deditio fieri cœpta:
& pacti, qui Samnitium forent, vt cum ſingulis veſtimentis emitterentur. hi
omnes ſub iugum miſſi. ſocijs Samnitium nihil cautum. ad ſeptem millia
ſub corona veniére. qui ſe ciuem Hernicum dixerat, ſeorſum in cuſtodia ha- I
bitus. eos omnes Fabius Romam ad ſenatum miſit. & cùm quæſitū eſſet, de-
lectu, an voluntarij pro Samnitibus aduerſus Romanos bellaſſent, per Lati-
nos populos cuſtodiendi dantur. Iuſſique eam integram rem noui coss. P.
Cornelius Aruina, Q. Martius Tremulus (ij enim iam creati erant) ad ſenatū
referre. Id ægrè paſſi Hernici, concilium populorum omnium habentibus
Anagninis in circo, quē Maritimum vocant: præter Alatrinatem Ferentina-

Hernici populo Romano bellū indicunt.

temq;, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum in-
dixerunt. In Samnio quoq;, quia deceſſerat inde Fabius, noui motus exorti.
Calatia & Sora, præſidiaq; quæ in ijs Romana erant, expugnata: & in captiuo-
rum corpora militū fœdè ſæuitum. itaq; eò P. Cornelius cum exercitu miſſus. K
Martio noui hoſtes (iam enim Anagninis Hernicisq; alijs bellū iuſſum erat)
decernuntur. Primò ita omnia opportuna loca hoſtes inter conſulum caſtra
interceperunt, vt peruadere expeditus nuntius non poſſet, & per aliquot dies
incerti rerum omnium, ſuſpenſiq; de ſtatu alterius, vterq; conſul ageret, Ro-
mamq; is metus manaret: adeò, vt omnes iuniores ſacramento adigerentur,
atq; ad ſubita rerū duo iuſti ſcriberentur exercitus. Cæterùm Hernicum bellū
nequaquam pro præſenti terrore ac vetuſtate gentis gloriæ fuit, nihil vſquam
dictu dignum auſi, trinis caſtris intra paucos dies exuti, triginta dierum indu-
cias, ita vt ad ſenatum Romam legatos mitterent, pacti ſunt bimeſtri ſtipen-
dio frumentoq;, & ſingulis in militem tunicis. Ab ſenatu ad Martium reiecti:
cui

A cui s.c. permissum de Hernicis erat: isq; gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter COS. superior viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes: saltusque peruios ceperant, ne qua subuehi commeatus possent. neq; eos, cum quotidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certamen poterat, satisq; apparebat neq; Samnitem certamen præsens, nec Romanum dilationem belli laturũ. Aduentus Martij, qui Hernicis subactis maturauit collegæ venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtiq; passi duos cõsulares exercitus, nihil crederent superesse spei, aduenientem incomposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in medium: *Hernici victi à Martio Cos. & in deditionem accepti.* *Samnites Martium Cos. aggrediuntur.*

B & prout tempus patiebatur, instructa acies. clamor primùm in statiua perlatus, deinde conspectus procul puluis, tumultum apud alterum consulẽ in castris fecit, isq; confestim arma capere iussis, raptimq; eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine occupatam inuadit: clamitans summum flagitium fore, si alterum exercitum vtriusq; victoriç compotem sinerent fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus, quà impetum dederat, perrumpit: aciemq; per mediam in castra hostium tendit, & vacua defensoribus capit atq; incendit. Quæ vbi flagrantia Martianus miles conspexit, & hostes respexere, tum passim fuga cœpta Samnitium fieri: sed omnia obtinet cædes: nec in vllam partem tutũ perfugium est. Iam triginta millibus hostium *Samnitum cæsa triginta millia.*

C cæsis, signum receptui consules dederant: colligebantq; in vnum copias, inuicem inter se gratantes: cùm repentè visæ procul hostiũ nouæ cohortes, quç in supplementum scriptæ fuerant, integrauere cædem. in quas nec iussu consulum, nec signo accepto victores vadunt, malo tyrocinio imbuendũ Samnitem clamitantes. Indulgent COSS. legionum ardori, vt qui probè scirent nouũ militem hostium inter perculsos fuga veteranos, ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. omnes Samnitium copiæ veteres, nouæq; mõtes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies: nec quicquam satis tuti loci victis est: & de iugis, quæ ceperant, funduntur, iamq; vna voce omnes pacẽ petebant. Tum triũ mensiũ frumento impetrato, & annuo stipendio, ac singulis in militem tunicis, ad senatum pacis oratores missi. Cor- *Samnitium nouæ cohortes fusæ.*

D nelius in Samnio relictus. Martius de Hernicis triumphans in vrbem redijt: statuaq; equestris in foro decreta est, quæ ante templum Castoris posita est. Hernicorum tribus populis, Alatrinati, Verulano, Ferentinati, quia maluerunt quàm ciuitatem, suæ leges redditæ: connubiumq; inter ipsos, quod aliquandiu Hernicorum soli habuerunt, permissum. Anagninis, quiq; arma Romanis intulerant, ciuitas sine suffragij latione data: cõcilia cõnubiaq; adempta: & magistratibus, præterquam sacrorũ curatione interdictum. Eodẽ anno ædes Salutis à C. Iunio Bubulco censore locata est: quam COS. bello Samnitium vouerat. ab eodẽ collegaq; eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ. Et cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertiò reno- *Salutis ædes extructa.* *Cum Carthaginiensibus fœdus tertiò renouatum.*

E uatum: legatisq; eorũ, qui ad id venerant, comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P. Cornelium Scipionem, cum magistro equitum P. Decio Mure. ab ijs, propter quæ creati erant, comitia cõsularia habita, quia neuter COSS. potuerat bello abesse. Creati COSS. L. Posthumius, T. Minutius. Hos COSS. Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit. biennio exẽpto, quo Claudium Volumniũq;, & Corneliũ cum Martio COSS. factos tradidimus: memoriáne fugerit in annalibus digerendis, an cõsultò binos cõsules falsos ratus transcenderit, incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo COSS. in Samniũ missi, cùm diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianũ Minutius petissent: Posthumij prius ductu *In Samnium mittuntur ambo Coss.*

ductu ad Tifernum pugnatum. Alij haud dubiè Samnites victos, ac triginta F millia inde hominum capta tradunt: alij Marte æquo discessum, & Posthumium metum simulantem nocturno itinere clàm in montes copias abduxisse: hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul, vt statiua tuta, copiosaq; (vt ita erant) petisse videretur: postquàm & munimentis castra firmauit, & omni apparatu rerum vtilium instruxit: relicto firmo præsidio vigilia tertia, qua duci proximè potest, expeditas legiones ad collegam, & ipsum aduersus alios sedentem, ducit. ibi authore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert. & cùm anceps prælium in multum diei processisset, tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostium improuiso inuadit. itaque cùm lassitudo ac vulnera fugam quoq; præ- G pedissent, occidione occisi hostes: signa vnum & viginti capta: atque inde ad castra Posthumij perrectum. ibi duo victores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt fugantq; : signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multiq; alij mortales, & castra vtraq; capta: & Bouianum, vbi postero die cœptum oppugnari, breui capitur. magnaq; gloria rerum gestarum consules triumpharunt. Minutium cos. cum vulnere graui relatum in castra mortuum, quidam authores sunt, & M. Fuluium in locum eius consulem suffectum: & ab eo, cùm ad exercitum Minutij missus esset, Bouianum captum. Eodem anno Sora, Arpinum, Consentia, recepta ab Samnitibus. Herculis magnũ simulachrum in Capitolio positum, H dedicatumq;. P. Sulpitio Auerrione, P. Sempronio Sopho coss. Samnites, seu finem, seu dilationem belli quærentes, legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est, nisi sæpè bellum parantes pacem petissent Samnites, oratione vltro citroque habita, de pace transigi potuisse. nunc, quando verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse. P. Sempronium cos. cum exercitu breui in Samnio fore: cum ad bellum pacémne inclinent animi, falli non posse: comperta omnia senatui relaturum: decedentem ex Samnio cos. legati sequerentur. Eo anno cum pacatũ Samnium exercitus Romanus benignè prębito commeatu peragrasset, fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Aequos inde veteres hostes, cæterùm per I multos annos sub specie infidæ pacis quietos, versa arma Romana: quòd incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum ijs Samniti auxilia, & post Hernicos subactos vniuersa propè gens sine dissimulatione cõsilij publici ad hostes desciuerat: & postquã icto Romę cum Samnitibus fœdere, fœciales venerant res repetitum, tentationẽ aiebant esse, vt terrore incusso belli, Romanos se fieri paterentur. quod quantoperè optandũ foret, Hernicos docuisse: cùm quibus licuerit, suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint: quibus legendi quid mallent copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore. Ob hæc vulgo in concilijs iactata, populus Romanus bellum fieri Aequis iussit. Consulesq; ambo ad nouum profecti bellum, quatuor millia à castris ho- K stium consederunt. Aequorum exercitus (vt qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis, sine ducibus certis, sine imperio trepidare. alij exeundum in aciem, alij castra tuenda censent: mouet plerosq; vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus præsidijs vrbiũ relictarum excidia. itaq; postquam inter multas sententias vna, quæ omissa cura communium ad respectum suarum quenq; rerum auertisset, audita vt prima vigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendasq; mœnibus in vrbes abirent: cuncti eã sententiã ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie cõsistunt: & vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cęterùm postquam ibi neq; stationes pro por-

Samnites victi.

Samnites de pace legatos Romã misêre.

Fœdus antiquũ Samnitibus redditum.

Aequis bellum indicitur.

A pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterunt, insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallũ cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem vestigijs sequi. sed vestigia in omnes æquè ferentia partes, vt in dilapsis passim, primò errorem faciebant, post per exploratores compertis hostium consilijs, ad singulas vrbes circumferendo bello, vnum & quandraginta oppida intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atq; incensa, nomenque Aequorum propè ad internecionem deletum. De Aequis triumphatum, exemploq; eorum clades fuit, vt Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæq;. ijs populis fœdus petenti-

Aequorum vnum et quadraginta oppida à Romanis capta.

B bus datum. Eodem anno C. Flauius Cn. filius scriba, patre, libertino humili fortuna ortus, cæterùm callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cùm appareret ædilibus, fieriq; se pro tribu ædilem videret, neque eius accipi nomen, quod scriptum faceret, tabulam posuisse, & iurasse, se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu antè gesto, triumuiratibusq́;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterùm (id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. ciuile ius repositum in penetralibus pontificum euulgauit, fastosq́ue circa forum in albo proposuit, vt quando lege agi posset sciretur: ædem Cõcordiæ in area

C. Flauius patre libertino ortus, ædilis curulis factus, ciuile ius euulgauit.

C Vulcani summa inuidia nobilium dedicauit, coactusq; cõsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex Maximus verba præire, cum more maiorũ negaret, nisi cos. aut imperatorẽ posse templũ dedicare. Itaque ex authoritate senatus latum ad populũ est, ne quis templũ, arámue iniussu senatus, aut Trib. plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentũ sit aduersus superbiam nobiliũ plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi causa Flauius cùm venisset, consensúque nobilium adolescentium, qui ibi assidebant, assurrectum ei non esset, curulem afferri sellam eò iussit, ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cæterùm Flauium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudij censura vires nacta, qui senatum pri-

Flauij insigne factum aduersus nobilium superbiam.

D mus libertinorum filijs lectis inquinauerat, & posteaquam eam lectionem nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat, quas petierat opes vrbanas: humilibus per omnes tribus diuisis, forum & campum corrupit. tantumq́; Flauij comitia indignitatis habuerunt, vt plerique nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorum, aliud forensis factio tenebat, donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordiæ causa, simul ne humillimorũ in manu comitia essent, omnẽ forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanasque eas appellauit, adeoque eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi cognomen, quod tot victorijs non

In duas partes ciuitas discessit.

Q. Fabius vnde Maximi cognomẽ sibi pepererit.

E pepererat, hac ordinum temperatione páreret. Ab eodem institutum dicitur, vt equites idibus Quintilibus transueherentur.

EPITOME LIBRI X.

COLONIAE *deductæ sunt Sora ac Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, vt essent nouem, cùm antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum à Valerio consule tunc tertium lata est. Duæ tribus adiectæ sunt, Aniensis & Terentina. Samnitibus bellum indictum, & aduersus eos prosperè pugnatum est. Cùm aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus pugnaretur, Romanusq; exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius secutus exemplum patris, deuouit se pro exercitu, & morte sua victoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus fuerat, quo maiore constantia virtutis in aciem descenderet, fusit. Census actus est. lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexaginta duo millia, & trecenta viginti duo.*

Coloniæ deductæ.

LVCIO Genutio, Ser. Cornelio coss. ab externis fermè bellis otium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ. Albam in Aequos sex millia colonorũ scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò quatuor millia hominũ missa. Eodem anno Arpinatibus, Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quòd Hernicos ab eis solicitatos cõpertum: capitaq; coniurationis eius, quæstione ab coss. ex s. c. habita, virgis cæsi ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est: quòd nuntiabatur ex spelunca quadam excursiones armatorũ in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta, maximeq; lapidum ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuento, vtræque fauces congestis lignis accensæ. ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouissimè in ipsas flammas, dum euadere tendunt, absumpta. M. Liuio Dentre, & C. Aemylio coss. redintegratũ Aequorũ bellum. Coloniam ægrè patientes velut arcem suis finibus impositam, summa vi expugnare adorti, ab ipsis colonis pellũtur. Cæterùm tantum Romæ terrorẽ fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos, vt tumultus eius causa dictator diceretur C. Iunius Bubulcus, cum M. Titinio magistro equitum profectus, primo congressu Aequos subegit, ac die octauo triumphans in vrbem cùm redisset, ędem Salutis, quam cos. vouerat, censor locauerat, dictator dedicauit. Eodem anno classis Græcorum Cleonymo duce Lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa, Thurias vrbem in Salentinis cepit. Aduersus hunc hostem cos. Aemylius missus, prælio vno fugatum compulit in naues. Thuriæ redditæ veteri cultori: Salentinoq́; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorem missum in Salentinos, in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymũ prius, quàm confligendum esset cum Romanis, Italia excessisse. circumuectus inde Brundusij promontorium, medioq; sinu Hadriatico ventis latus, cùm læua importuosa Italiæ littora, dextra Illyrici Liburniq; & Istri, gentes feræ & magna ex parte latrocinijs maritimis infames terrerẽt, penitus ad littora Venetorum peruenit: ibi expositis paucis qui loca explorarent, cùm audissent tenue prætentũ littus esse, quod transgressis, stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis, agros haud procul proximos campestres cerni: vlteriora colles videri esse, ostium fluminis prealti, quò circumagi naues in stationem tutam vidisse (Meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso iussit. Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis. in leuiora nauigia transgressa multitudo armatorũ ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorũ vicis colentibus eam oram peruenit. Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto, vicos expugnant, inflammant tecta, hominum pecudumq́ue prædas agunt, & dulcedine prædandi longius vsque à nauibus procedunt. Hæc vbi Patauium sunt nuntiata (semper autem eos in armis accolæ Galli habebant) in duas partes iuuentutem diuidunt. altera in regionem, qua effusa populatio nuntiabatur: altera, ne cui prædonum obuia fieret, altero itinere ad stationẽ nauium (millia autẽ XIIII. ab oppido aberat) ducta. In naues paruas custodibus interemptis impetus factus: territiq; nautæ coguntur naues in alterã ripam amnis traijcere: & in terra prosperum æquè in palatos prædatores prælium fuerat: refugientibusq́ue ad stationẽ Græcis, Veneti obsistunt. Ita in medium circumuenti hostes, cæsiq; pars capti, classem indicãt, regemq; Cleonymũ tria inde millia abesse. Ibi captiuis proximo vico in custodiam datis, pars fluuiatiles naues ad superanda vada

In Vmbria pugnatũ est.

Aequorum redintegratur bellum.

Aequos subegit C. Iunius dictator.

Ad littora Venetorũ classis Græcorum peruenit.

Patauini & Veneti classem Græcorum fuderunt.

A da vada stagnorum aptè planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis
complent. profectiq; ad classem, immobiles naues, & loca ignota plus quàm
hostem timentes circumuadunt: fugientesq; in altũ, ac nusquam repugnan-
tes, vsq; ad ostium amnis persecuti, captis quibusdam, incensisq; nauibus ho-
stium, quas trepidatio in vada intulerat, victores reuertuntur. Cleonymus
vix quinta parte nauiũ incolumi, nulla regione maris Hadriatici prosperè adi-
ta, discessit. rostra nauium, spoliaq; Laconum in æde Iunonis veteri fixa, mul-
ti supersunt qui viderunt. Patauij monimentum naualis pugnæ eo die, qua
pugnatũ est, quotannis solenni certamine nauium in flumine oppidi medio
exercetur. Eodem anno Romæ cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est
B fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Hetruriã rebellare ab Aretinorum
seditionibus motu orto nuntiabatur: vbi Licinium genus præpotens, diui-
tiarum inuidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrũ vi tueri: in quem co-
lonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominũ scriptis. Itaq; propter
eos tumultus, dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi
legit M. Aemylium Paulum. id magis credo, quàm Q. Fabium ea ætate, atq;
eis honoribus Valerio subiectum. cæterùm ex Maximi cognomine ortum
errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, prelio vno Marsos
fundit. compulsis deinde in vrbes munitas, Milioniam, Plestinam, Fresiliam
intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis, fœdus restituit. Tum
C in Hetruscos versum bellum. & cùm dictator auspiciorum repetendorum
causa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insi-
dijs circumuenitur: signisque aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in
castra est compulsus. qui terror non eo tantum à Fabio abhorret, quòd si qua
alia arte cognomen suum æquauit, tum maximè bellicis laudibus: sed etiam
quòd memor Papyrianæ sæuitiæ nunquam vt dictatoris iniussu dimicaret,
adduci potuisset. Nuntiata ea clades Romam, maiorem quàm res erat terro-
rem exciuit. nam vt exercitu deleto, ita iustitium indictum: custodiæ in por-
tis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congesta. Omnibus iuniori-
bus sacramento adactis dictator ad exercitum missus, omnia spe tranquillio-
D ra, & composita magistri equitum cura, castra in tutiorem locum redacta, co-
hortes, quæ signa amiserant, extra vallum sine tentorijs destitutas, inuenit: ex-
ercitum auidum pugnæ, quò maturius ignominia aboleretur. Itaque confe-
stim castra inde in agrum Rusellanum promouit. eò & hostes secuti, quan-
quam ex benè gesta re summã & in aperto certamine virium spem habebant:
tamen insidijs quoque, quas feliciter experti erant, hostem tentant. Tecta se-
miruta, vici per vastationem agrorũ deusti, haud procul castris Romanorum
aberant. ibi abditis armatis, pecus in conspectu præsidij Romani, cui præerat
Cn. Fuluius legatus, propulsum. ad quam illecebram cùm commoueretur
nemo, ab Romana statione pastorum vnus progressus sub ipsas munitiones,
E inclamat alios cunctanter ab ruinis vici pecus propellentes: quid cessarent,
cùm per media castra Romana tutò agere possent? Hæc cum legato Cærites
quidam interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingens esset in-
dignatio, nec tamen iniussu mouere se auderent: iubet peritos linguæ atten-
dere animum, pastorum sermo agresti an vrbano propior esset. Cùm refer-
rent sonum linguæ, & corporum habitum, & nitorem, cultiora quàm pasto-
ralia esse: ite igitur, dicite, inquit, detegant nequicquam conditas insidias:
omnia scire Romanum: nec magis iam dolo capi, quàm armis vinci posse.
Hæc vbi audita sunt, & ad eos qui consederant in insidijs perlata, consurre-
ctum repentè ex latebris est, & in patentem ad conspectum vndiq; campum
prolata signa. visa legato maior acies, quàm quæ ab suo præsidio sustineri pos-

M. Valerius Maximus dictator Marsos fudit, & eorum oppida cepit.

Hetrusci absente dictatore magistrum equitum circumueniunt.

Hetrusci tentant insidijs Romanos circumuenire.

Hetrusci Romanum præsidium adoriuntur.

ſet.itaque properè ad dictatorem auxilia accitum mittit, interea ipſe impetus F
hoſtium ſuſtinet. Nuntio allato, dictator ſigna ferri, ac ſequi armatos iubet.
ſed celeriora propè omnia imperio erant. rapta extemplò ſigna, armaq́;, & vix
ab impetu & curſu tenebantur. cum ira ab accepta nuper clade ſtimulabat,
tum concitatior accidens clamor ab increſcente certamine. vrgent itaq; alij
alios, hortanturque ſigniferos, vt ocyus eant. quò magis feſtinantes videt di-
ctator, eò impenſius retentat agmen, ac ſenſim incedere iubet. Hetruſci con-
trà, principio exciti pugnę omnibus copijs aderant: & ſuper alios alij nuntiant
dictatori omnes legiones Hetruſcorū capeſſiſſe pugnam: nec iam ab ſuis reſi-
ſti poſſe. & ipſe cernit ex ſuperiore loco, in quanto diſcrimine præſidium eſſet.
cęterùm ſatis fretus eſſe etiam nunc tolerando certamini legatū, nec ſe procul G
abeſſe periculi vindicem, quàm maximè vult fatigari hoſtem, vt integris ado-
riatur viribus feſſos. quanquam lentè procedunt, iam tamen ad impetum ca-
piendum equiti vtique modicum erat ſpatium. prima incedebant ſigna le-
gionum, ne quid occultum aut repentinum hoſtis timeret: ſed relinqueret
interualla inter ordines peditum, quà ſatis laxo ſpatio equi permitti poſſent.
Pariter ſuſtulit clamorem acies: & immiſſus eques libero curſu in hoſtem in-
uehitur: incompoſitisque aduerſus equeſtrem procellam ſubitum pauorem
offundit. Itaque vt propè ſerum auxilium iam penè circumuentis, ita vni-
uerſa requies data eſt. integri accepere pugnam: nec ea ipſa longa aut anceps

Hetruſci fuſi, & eorum caſtra direpta.

fuit. fuſi hoſtes caſtra repetunt, inferentibusque iam ſigna Romanis cedunt, H
& in vltimam caſtrorum partem conglobantur. hærent fugientes in angu-
ſtijs portarū: pars magna aggerem vallumq́; conſcendunt, ſi aut ex ſuperiore
loco tueri ſe, aut ſuperare aliquà & euadere poſſent. Fortè quodam loco malè
denſatus agger pondere ſuperaſtantiū in foſſam procubuit: atq; eà cùm deos
pandere viam fugæ conclamaſſent, plures inermes quàm armati euadunt.
Hoc prælio fractæ iterum Hetruſcorum vires: & pacto annuo ſtipendio, &
duûm menſium frumento, permiſſum ab dictatore, vt de pace legatos mit-

Hetruſcis induciæ biennij datæ.

terent Romam. pax negata: induciæ biennij datæ. dictator triumphans in vr-
bem redijt. Habeo authores, ſine vllo memorabili prælio pacatam ab dicta-
tore Hetruriam eſſe, ſeditionibus tantum Arretinorum compoſitis, & Licinio I
genere cum plebe in gratiam reducto. C O S. ex dictatura factus M. Valerius.
non petentem, atque adeò etiam abſentem creatum credidere quidam: & per
interregem ea comitia facta. id vnum nō ambigitur, conſulatū cum Apuleio
Panſa geſſiſſe. M. Valerio & Q. Apuleio C O S S. ſatis pacatæ foris res fuere. He-
truſcum aduerſæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitē multorum
annorū cladibus domitum, haud dum fœderis noui pœnitebat. Romę quoq;
plebem quietā & exoneratā deducta in colonias multitudo præſtabat. tamen

Inter primores ciuitatis patricios plebeiosq́; certamen de ſacerdotijs cum plebe cōmunicandis.

ne vndiq; tranquillæ res eſſent, certamen iniectū inter primores ciuitatis, pa-
tricios plebeiosq́;, ab Trib. pl. Q. & Cn. Ogulnijs. qui vndiq; criminandorum
patrum apud plebem occaſionibus quæſitis, poſtquam alia fruſtra tentata K
erant, eam actionem ſuſceperunt, qua non infimam plebem accenderent, ſed
ipſa capita plebis, conſulares triumphaleſq; plebeios: quorum honoribus ni-
hil, præter ſacerdotia, quæ nondum promiſcua erant: deeſſet. Rogationē pro-
mulgarūt, vt cùm quatuor augures, quatuor pontifices ea tempeſtate eſſent:
placeretque augeri ſacerdotum numerum, quatuor pontifices, quinq; augu-
res, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum nu
merum, niſi morte duorum id redigi collegium potuerit, non inuenio: cùm
inter augures conſtet imparem numerum debere eſſe, vt tres antiquæ tribus,
Ramnenſes, Titienſes, Luceres, ſuum quæq; augurem habeant: aut ſi pluribus
ſit opus, pari inter ſe numero ſacerdotes multiplicent: ſicut multiplicati ſunt,

A cùm ad quatuor quinq; adiecti nouem numerum, vt terni in singulas essent, expleuerunt. Cæterùm quia de plebe adlegebantur, iuxta eam rem ægrè passi patres, quàm cùm cõsulatum vulgari viderent, simulabant ad deos id magis, quàm ad se pertinere. ipsos visuros, ne sacra sua polluantur. id se optare tantùm, ne qua in Rempub. clades veniat. Minus autem tetendêre, assueti iam tali genere certaminum vinci. & cernebant aduersarios non id quod olim vix sperauerint, affectantes magnos honores. sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum, tamen adeptos multiplices consulatus, censurasque, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadendaq; lege inter Ap. Claudium maximè ferunt, & inter Publium Decium Murem. qui cum eadem

Inter Ap. Claudium & Publium Decium certamen de suadenda dissuadendaq; Lege à tribunis plebis promulgata.

B fermè de iure patrum ac plebis, quæ pro lege Licinia quondam, contraq; eam dicta erant, cum plebeijs consulatus rogabatur, disseruissent, retulisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem eum multi, qui in concione erant, viderant, incinctum Gabino cultu, super telum stantem, quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium COS. purum piumq; dijs immortalibus visum, æquè ac si T. Manlius collega eius deuoueretur. eundem P. Decium, qui sacra publica populi Romani faceret, legi ritè nõ potuisse? id esse periculũ, ne suas preces minus audirent dij, quàm Ap. Claudij? castius eum sacra priuata facere, & religiosius deos colere, quàm se? quem pœnitere votorum, quæ pro republica nuncupauerint tot COSS. plebeij, tot C dictatores, aut ad exercitus euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum, quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi: iam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere. pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore senatui populoque Romano in patricijs, quàm in plebeijs ducibus. Quòd cùm ita se habeat, cui deorum hominúmue indignum videri potest, inquit, eis viris, quos vos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali, laureaque honoraritis: quorum domos spolijs hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adijcere? Qui Iouis Opt. Max. ornatu decoratus, curru aurato per vrbem vectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capite ac lituo, capite velato victimam D cædat, auguriúmue ex arce capiat? cuius imaginis titulo cõsulatus, censuraq;, & triumphus æquo animo legetur: si auguratum aut pontificatum adieceritis, non sustinebunt legentium oculi? equidem (pace dixerim deûm) eos nos iam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotijs nõ minus reddamus dignatione nostra honoris, quàm acceperimus: & deorum magis, quàm nostra causa expetamus, vt quos priuatim colimus, publicè colamus. Quid autem ego sic adhuc egi, tanquam integra sit causa patriciorum de sacerdotijs? & nõ iam in possessione vnius amplissimi simus sacerdotij? decemuiros sacris faciundis, carminum Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdem Apollinaris sacri cærimoniarumque aliarum plebeios videmus. nec E tum patricijs vlla iniuria facta est, cum duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus: & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus, quinque augurum loca, quatuor pontificum adiecit. in quæ plebeij nominentur: non vt vos Appi vestro loco pellant, sed vt adiuuent vos homines plebeij diuinis quoque rebus procurandis, sicut in cæteris humanis pro parte virili adiuuant. Noli erubescere Appi collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti, cuius tam dictatoris magister equitum, quàm magistri equitũ dictator esse potes. Sabinum aduenam principem nobilitatis vestræ, seu Ap. Clausum, seu Ap. Claudium mauultis, illi antiqui patricij in suum numerum acceperunt. ne fastidieris nos in sacer-

dotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus, imò omnia F
eadem, quæ vos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe COS. est factus, Caius Licinius Stolo primus magister equitum, C. Martius Rutilius primus & dictator & censor, Q. Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos iustum imperium & auspicium domi militiæq;, æquè adhuc prosperũ plebeium ac patriciũ fuit, porroq; erit. En Roma vnquam fando audistis patricios primò esse factos, non de cœlo demissos, sed qui patrem ciere auumque possent: id est, nihil vltrà quàm ingenuos? Cõsulem iam patrem ciere possum, auumq; iam poterit filius meus. nihil est aliud in re Quirites, nisi vt omnia negata adipiscamur. certamen tantum patricij petunt, nec curant quem euentũ certaminum G
habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum felixq; sit, vobis ac Reipub. vti rogastis, iubendã censeo. Vocare tribus extemplò populus iubebat, apparebatq; accipi legem, ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die deterritis tribunis, ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, C. Martius Rutilius, M. Liuius Denter. Quinque augures item de plebe, C. Genutius, P. Aelius Pætus, M. Minutius Fessus, C. Martius, T. Publius. Ita octo pontificum, nouem augurum numerus factus.

Noui pontifices quatuor, et augures quinque de plebe facti.

Eodem anno M. Valerius COS. de prouocatione legem tulit diligentius sanctam. tertiò ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadẽ. causam renouandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quòd plus pau H
corũ opes, quàm libertas plebis poterant. Porcia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur. quod graui pœna, si quis verberasset, necassétue ciuem Romanum sanxit. Valeria lex, cùm eum qui prouocasset, virgis cædi, securiq; necari vetuisset, si quis aduersus ea fecisset, nihil vltrà, quàm improbè factum, adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum, credo, vinculum satis validum legis. nunc vix seruo ita minetur quisquam.

Porcia lex.

Valeria lex.

Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile aduersus rebellantes Aequos, cùm præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent, gestum est. Alter COS. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidum circunsedit. locus erat arduus, atque in parte vna præceps, vbi nunc Narnia sita est: nec vi, nec munimento capi po- I
terat. itaque eam infectam rem M. Fuluius Pætus, T. Manlius Torquatus noui COSS. acceperunt.

Aduersus Aequos pugnatum.

Nequinũ in Vmbria circunsidetur.

In eum annum cùm Q. Fabium COS. non petentẽ omnes dicerent centuriæ, ipsum authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosiorem annum: eo anno maiori se vsui Reipublicæ fore, vrbano gesto magistratu: ita nec dissimulantẽ quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papyrio Cursore factum. Id ne pro certo ponerẽ, vetustior annalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Caluinum, & Sp. Caruilium, Q. F. Maximum. id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse: secutamq; fabulam mistam ex ædilicijs & consularibus comitijs, conuenientem errori. Et K
lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho, & P. Sulpitio Auerrione censoribus: Tribusque additæ duæ, Aniensis ac Tarentina. Hæc Romæ gesta.

Lustrum conditũ est.

Duæ tribus additæ.

cæterùm ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto perueniunt: inde ad consulem deducti, præsidium armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernenda res visa, neque incautè credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in vrbem ingressi nocte portam, quæ proxima erat, cepere. qua refracta COS. exercitusque Romanus sine certamine vrbem inuase-

A inuasere. ita Nequinum in ditionem populi Romani venit. colonia eò aduer- *Nequinum proditione oppidanorum capitur.*
sus Vmbros missa à flumine Narnia appellata: exercitus cum magna præda
Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratum bel
lum. sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus fines ingressus pauli-
sper à proposito auertit. pecunia deinde, qua multum poterant, freti, socios ex
hostibus facere Gallos conantur, vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bel-
larent. de societate haud abnuunt barbari, de mercede agitur. qua pacta, ac-
ceptaque, cum parata cætera ad bellum essent, sequiq; Hetruscus iuberet, infi- *Hetrusci Gallos ex hostibus socios aduersus Romanos facere conantur.*
cias eunt, mercedem se belli Romanis inferendi pactos, quicquid acceperint,
accepisse ne agrum Hetruscum vastarent, armisque lacesserent cultores. mi-
B litaturos tamen se, si vtique Hetrusci velint, sed nulla alia mercede, quàm vt in
partem agri accipiantur, tandemque aliqua sede certa consistant. Multa de eo
concilia populorum Hetruriæ habita. nec perfici quicquam potuit, non tam,
quia imminui agrum, quàm quia accolas sibi quisq; adiungere tam efferatæ
gentis homines horrebat. ita dimissi Galli, pecuniam ingentem sine labore
ac periculo paratam retulerunt. Romæ terrorem prębuit fama Gallici tumul-
tus ad bellum Hetruscum adiecti, eo minus cunctanter fœdus ictum cum Pi
centi populo est. T. Manlio COS. Hetruria prouincia sorte euenit, qui vix dũ *T. Manlius Cos. ex equo lapsus moritur.*
ingressus hostium fines, cùm exerceretur inter equites, ab rapido cursu cir-
cumagendo equo effusus, extemplò propè expirauit. tertius ab eo casu dies fi-
C nis vitæ COS. fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commisisse bel
lum memorantes Hetrusci sustulere animos. Romæ tum desiderio viri, tum
incommoditate temporis tristis nuntius fuit: vt patres ab iubendo dictatore
consulis subrogandi comitia ex sententia principum habita deterruerint. M. *M. Valerius Cos. subrogatus aduentu suo Hetruscos compressit.*
Valerium COS. omnes sententiæ, centuriæque dixere, quem senatus dictato-
rem dici iussurus fuerat. tum extemplò in Hetruriam ad legiones proficisci
iussit. aduentus eius compressit Hetruscos, adeò vt nemo extra munimenta
egredi auderet, timorq; ipsorum obsidioni similis esset, neq; illos nouus COS.
vastandis agris, vrendisque tectis, cùm passim non villæ solum, sed frequen-
tes quoque vici incendijs fumarent, elicere ad certamen potuit. Cùm hoc se-
D gnius bellũ opinione esset, alterius belli, quod multis inuicem cladibus haud
immeritò terribile erat, fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta
est, Samnites arma & rebellionẽ spectare, seq; ab ijs solicitatos esse. Picentibus *Samnites arma et rebellionē spectare nunciantur à Picentibus.*
gratiæ actæ, & magna pars curæ patribus ab Hetruria in Samnites versa est.
Caritas etiam annonæ solicitã ciuitatem habuit. ventumq; ad inopiæ vltimũ
foret, vt scripsere, quibus ædilẽ fuisse eo anno Fabium Maximũ placet, ni eius
viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat, talis domi tum
in annonæ dispensatione præparando ac conuehendo frumẽto fuisset. Eo an-
no (nec traditur causa) interregnũ initum. interreges fuere Ap. Claudius, dein *Interregnum.*
P. Sulpitius. is comitia consularia habuit. creauit L. Cornelium Scipionẽ, Cn.
E Fuluium COSS. Principio huius anni oratores Lucanorum ad nouos COSS.
venerunt questum, quia cõditionibus pellicere se nequiuerint ad societatem
armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare, belloque ad
bellum cogere. Lucano populo satis superq; erratũ quondam: nunc ita obsti-
natos animos esse, vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducant, quàm vt vnquã
postea nomen Romanum violent. Orare patres, vt & Lucanos in fidem acci-
piant, & vim atq; iniuriam ab se Samnitiũ arceant. Se, quanquam bello cum
Samnitibus suscepto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamen
obsides dare paratos esse. Breuis cõsultatio senatus fuit. ad vnũ omnes iungen
dũ fœdus cum Lucanis, resq; repetendas ab Sãnitibus cẽsent. Benignè respon-
sum Lucanis: ictũq; fœdus. Fœciales missi, qui Samnitẽ decedere agro socio- *Ictum fœdus cum Lucanis.*

 rum,

rum, ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent. quibus obuiam missi F
ab Samnitibus qui denuntiarent: si quod adissent in Samnio conciliū, haud inuiolatos abituros. Hæc postquam audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & patres censuerunt, & populus iussit. COSS. inter se prouincias partiti sunt. Scipioni Hetruria, Fuluio Samnites obuenerunt: diuersiq; ad suum quisque bellū proficiscuntur. Scipioni segne bellum & simile prioris anni militiæ expe-

Ad Volaterras cū Hetruscis incerta victoria pugnatur.

ctanti, hostes ad Volaterras instructo agmine occurrerunt. pugnatū maiore parte diei, magna vtrinq; cæde. nox incertis quà data victoria esset, interuenit. lux insequens victorem, victumq; ostendit. nam Hetrusci silentio noctis castra reliquerunt. Romanus egressus in aciem, vbi profectione hostiū concessam victoriam videt, progressus ad castra vacuis cum plurima præda (nam & G
statiua trepidè deserta fuerant) potitur. inde in Faliscum agrū copijs reductis, cum impedimēta Falerijs cum modico præsidio reliquisset, expedito agmine ad populandos hostium fines incedit. omnia ferro ignique vastantur: prædæ vndiq; actæ. nec solum modò vastum hosti relictū, sed castellis etiam vicisq; illatus ignis. vrbibus oppugnandis temperatū, in quas timor Hetruscos com-

Cum Samnitibus feliciter pugnatum, de quibus Fuluius Cos. triumphauit.

pulerat. Cn. Fuluij COS. clara pugna in Samnio ad Bouianum haudquaquam ambiguæ victoriæ fuit. Bouianum inde aggressus, nec ita multo post Aufidenam vi cepit. Eodem anno Carseolos colonia in agrum Aequiculorum deducta. Fuluius COS. de Samnitibus triumphauit. Cùm comitia consularia instarent, fama exorta, Hetruscos, Samnitesq; ingentes conscribere exercitus: pa H
làm omnibus concilijs vexari principes Hetruscorum, quòd non Gallos quacunq; conditione traxerint ad bellū: increpari magistratus Samnitium, quòd exercitum aduersus Lucanum hostem cōparatum obiecerint Romanis. itaque suis sociorumq; viribus consurgere hostes ad bellum, & haudquaquam pari defungendum esse certamine. Hic terror, cùm illustres viri consulatum

Q. Fabius Maximus consulatum recusat.

peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primò non petentem, deinde vt inclinata studia vidit, etiam recusantem conuertit. Quid se iam senē, ac perfunctum laboribus laborumq; præmijs, solicitarent? nec corporis, nec animi vigorem remanere eundem: & fortunam ipsam vereri, ne cui deorū nimia iam in se, & constantior quàm velint humanæ res, videatur. & se gloriæ seniorum I
succreuisse, & ad suam gloriam consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos fortissimis viris Romæ, nec honoribus deesse fortes viros. Acuebat hac moderatione tam iusta studia, quæ verecundia legum restinguenda ratus, legem recitari iussit, qua intra decem annos eundem consulem refici non liceret. vix præ strepitu audita lex est. tribuniq; plebis nihil id impedimenti futurum aiebant. se ad populum laturos, vti legibus solueretur. & ille quidem in recusando perstabat: quid ergo attineret leges ferri rogitans, quibus per eosdem, qui tulissent, fraus fieret? iam regi leges, non regere. Populus nihilominus suffragia inibat: &, vt quæque intro vocata erat centuria, COS.

Q. Fabius omniū consensu centuriarū consul creatur.

haud dubiè Fabium dicebat. Tum demum consensu ciuitatis victus, Dei ap- K
probent, inquit, quod agitis, acturique estis, Quirites. cæterùm quoniam in me, quod vos vultis, facturi estis, in collega sit meæ apud vos gratiæ locus. P. Decium expertum mihi concordi collegio virum, dignum vobis, dignum parente suo, quæso mecum consulem faciatis. Iusta suffragatio visa. omnes quæ supererant centuriæ, Q. Fabium, P. Decium COSS. dixere. Eo anno plerisq; dies dicta ab ædilibus: quia plus, quàm quod lege finitum erat, agri possiderent: nec quisquam fermè est purgatus: vinculumque ingens immodicæ cupiditatis iniectum est. COSS. noui, Q. Fabius Maximus quartùm, & P. Decius Mus tertiùm, cùm inter se agitarent, vt alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæque in hanc aut in illam prouinciam copiæ satis essent,

A ſent,& vter ad vtrum bellum dux idoneus magis eſſet, ab Sutrio, & Nepete, &
Falerijs legati, authores, concilia Hetruriæ populorum de petenda pace ha-
beri, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti coss. quo expe- *Aduersus Samnites ambo Coss. profecti fines hostium populantur.*
ditiores commeatus eſſent, & incertior hoſtis, quà venturum bellum foret,
Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrum, in Samnium legiones
ducunt. Vbi in hoſtium fines ventum eſt, vterque populabundus effuſo ag-
mine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. Igitur non fefellē-
re ad Trifernum hoſtes in occulta valle inſtructi, quà ingreſſos Romanos ſu-
periore ex loco adoriri parabant. Fabius impedimentis in locum tutum re-
motis, præſidioque modico impoſito, præmonitis militibus adeſſe certa-
B men, quadrato agmine ad prædictas hoſtium latebras ſuccedit. Samnites
deſperantes improuiſo tumultu, quando in apertum ſemel diſcrimen euaſu-
ra eſſet res, & ipſi acie iuſta maluerunt concurrere. itaque & in æquum de-
ſcendunt, ac fortunæ ſe maiore animo quàm ſpe committunt. cæterùm ſiue
quia ex omnium Samnitium populis, quodcunque roboris fuerat, contra-
xerant: ſeu quia diſcrimen ſummæ rerũ augebat animos: aliquantum aperta
quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius, vbi nulla ex parte hoſtem loco *Samnites Romanis summa vi resistunt.*
moueri videt, M. Fuluium & M. Valerium Trib. militum cum quibus ad pri-
mam aciẽ procurrerat, ire ad equites iubet: & adhortari, vt ſi quando vnquam
equeſtri ope adiutam Rempublicam meminerint, illo die annitantur, vt or-
C dinis eius gloriam inuictam præſtent. peditum certamine immobilem ho-
ſtem reſtare: omnem reliquam ſpem in impetu eſſe equitum. & ipſos nomi-
natim iuuenes pari comitate vtrunque nunc laudibus, nunc promiſſis one-
rat. Cæterùm quando ne ea quoque tentata vis proficeret, conſilio graſſan-
dum, ſi nihil vires iuuarent ratus, Scipionem legatum haſtatos primæ legio-
nis ſubtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm poſſet occultiſſimè, cir-
cunducere iubet: inde aſcenſu abdito à conſpectu erigere in montes agmen,
auerſoq; hoſti ab tergo repentè ſe oſtendere. Equites ducibus tribunis haud
multo plus hoſtibus quàm ſuis, ex improuiſo ante ſigna euecti, præbuerunt
tumultus. Aduerſus incitatas turmas ſtetit immota Samnitiũ acies, nec parte
vlla pelli, aut perrumpi potuit. Et poſtquam irritũ inceptum erat, recepti poſt
D ſigna prælio exceſſerunt. Creuit ex eo hoſtium animus, nec ſuſtinere frons
prima tam longum certamen, increſcentemq́ue fiducia ſui vim potuiſſet, ni
ſecunda acies iuſſu Conſulis in primum ſucceſſiſſet. Ibi integræ vires ſiſtunt
inuehentem ſe iam Samnitem. & tempore improuiſa ex montibus ſigna, cla-
morq́ue ſublatus, non verò tantùm metu terruere Samnitium animos. Nam
& Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit, & pro ſe quiſq; mi-
les, adeſſe alterum cos. adeſſe legiones, gaudio alacres fremunt, terrorq́ue
vtilis Romanis oblatus, fugæ formidiniſq́ue Samnites impleuit, maximè ter- *Samnites in fugam dissipati.*
ritos ne ab altero exercitu integro intactoq; feſſi opprimerentur. & quia paſ-
ſim in fugã diſſipati ſunt, minor cædes quàm pro tanta victoria fuit, tria mil-
E lia & cccc. cæſi: capti trecẽti fermè & triginta, ſigna militaria capta tria & vi-
ginti. Samnitibus Apuli ſe ante prælium cõiunxiſſent, ni P. Decius cos. ijs ad
Maleuentum caſtra obieciſſet, extractoſq́ue deinde ad certamen fudiſſet. Ibi
quoque plus fugæ fuit, quàm cædis. duo millia Apulorum cæſa, ſpretoq́ue eo
hoſte Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo conſulares exercitus di- *Consulares exercitus omnia in Samnio vastarunt.*
uerſis vagati partibus, omnia ſpatio quinque menſium euaſtarunt, quadra-
ginta & quinque loca in Samnio fuere, in quibus Decij caſtra fuerunt, alterius
cos. ſex & octoginta. nec valli tantùm, ac foſſarum veſtigia relicta, ſed multa
illis inſigniora monimenta vaſtatis circà, regionumq́ue depopulatarum. Fa-
bius etiam vrbem Cimetram cepit: ibi capta armatorum duo millia cccc.
cæſi

cæsi fermè pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum causa Ro F
mā profectus, maturauit eam rem agere. cùm primò vocatæ Q. Fabium cos.
dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius cōsularis candidatus, vir acer & ambi-
tiosus, non sui magis honoris causa, quàm vt patricij recuperarent duo con-
sularia loca, cùm suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cum Q. Fa
Fabius consulatum recusat. bio cos. dicerent. Fabius primò de se eadem ferè, quæ priore anno dicendo
abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas, orare vt ex cœno plebeio consu-
latum extraheret, maiestatemque pristinam tum honori, tum patricijs genti-
bus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedauit.
facturum enim se fuisse dixit, vt duorum patriciorum nomina reciperet, si
alium quàm se cos. fieri videret: nunc se sui rationem comitijs, cùm contra G
leges futurum sit, pessimo exemplo non habiturum. Ita Lucius Volumnius
de plebe cum Ap. Claudio cos. est factus, priori item consulatu inter se com-
parati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium collegam,
eloquentia ciuilibusque artibus haud dubiè præstantem. Comitijs perfectis
veteres coss. iussi bellum in Samnio gerere. prorogato in sex menses impe-
rio. Itaq; insequenti quoque anno L. Volumnio & Ap. Claudio coss. P. De-
Samnites finibus suis pulsi Hetruriam petierunt. cius, qui cos. in Samnio relictus à collega fuerat: proconsul idem populari
non destitit agros, donec Samnitium exercitum nusquam se prælio commit-
tentem, postremò expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: & quod lega-
tionibus nequicquam sæpe tentauerant, id se tanto agmine armatorum mi- H
stis terrore precibus, acturos efficacius rati, postulauerunt principū Hetruriæ
concilium. Quo coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Roma-
nis, exponūt. omnia expertos esse, si suimetipsorum viribus tolerare tantam
molem belli possent: tentasse etiam haud magni momenti finitimarum gen
tium auxilia: petisse pacē à populo Romano, cùm bellū tolerare non possent:
rebellasse, quòd pax seruientibus grauior, quàm liberis bellū esset. vnam ipsi
spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimam ar-
mis, viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, fe-
roces cum suopte ingenio, tum aduersus Romanum populum: quem ca-
ptum à se, auroque redemptum haud vana iactantes memorent. Nihil abes- I
se, si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quondam, maioribusque eorum fue-
rit: quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos dimicare pro salute sua,
non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum para-
tum, instructum armis, stipendio venisse: confestim secuturos, vel si ad ipsam
Romanam vrbem oppugnandam ducant. Hæc eos in Hetruria iactantes,
molientesque bellum domi Romanum vrebat: nam P. Decius vbi compe-
rit per exploratores profectum Samnitium exercitum, aduocato concilio,
Quid per agros, inquit, vagamur, vicatim circumferentes bellum? quin vr-
bes ac mœnia aggredimur? nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessere fi-
nibus, ac sibimetipsi exilium consciuere. Approbantibus cunctis, ad Mur- K
gantiam validam vrbem oppugnandam ducit: tantusque ardor militum
Samnitium præcipua quæque oppida à P. Decio Cos. expugnantur. fuit, & charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus populationibus
prædæ, vt vno die vi atque armis vrbem caperent. ibi duo millia Samnitium
& centum pugnantes circumuenti, captique: & alia præda ingens capta est.
quæ ne impedimentis, grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius
iubet. Haccine, inquit, victoria sola, aut hac præda contenti estis futuri?
vultis vos pro virtute spes gerere? omnes Samnitium vrbes fortunæque in
vrbibus relictæ, vestræ sunt, quando legiones eorum tot prælijs fusas, po-
stremò finibus expulistis. vendite ista: & illicite lucro mercatorem, vt sequa-
tur agmen. ego subinde suggeram quæ vendatis. Ad Romuleam vrbem hinc
eamus,

A eamus, vbi vos labor haud magnus, præda maior manet. Diuendita præda,
vltro adhortantes imperatorem, ad Romuleam pergunt. Ibi quoque ſine o-
pere, ſine tormentis, ſimul admota ſunt ſigna, nulla vi deterriti à muris, quà
cuique proximum fuit, ſcalis raptim admotis, in mœnia euaſere. captum
oppidum ac direptum eſt. ad duo millia & CCC. occiſi: & ſex millia homi-
num capta. Et miles ingenti præda potitus: quam vendere, ſicut priorem,
coactus: Ferentinum inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen ſumma
alacritate ductus. cæterùm ibi plus laboris ac periculi fuit. nam & defenſa
ſumma vi mœnia ſunt: & locus erat munimēto naturaq; tutus: ſed euicit om
nia aſſuetus prædæ miles. ad tria millia hoſtium circa muros cæſa: præda mi-
B litis fuit. Huius oppugnatarum vrbium decoris pars maior in quibuſdam
annalibus ad Maximū trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum
Romuleamq́ue oppugnatas tradunt. ſunt qui nouorum conſulum hanc glo
riam faciant. Quidam nō amborum, ſed alterius, P. Volumnij: ei Samnium *Annalium varietas.*
prouinciam eueniſſe. Dum ea in Samnio, cuiuſcunque ductu auſpicioq́ue,
gererentur, Romanis in Hetruria interim bellum ingens multis ex gentibus *Ingens in Hetruria*
concitur: cuius authòr Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Thuſci ferè *belli apparatus.*
omnes conciuerant bellum: traxerat contagio proximos Vmbriæ populos:
& Gallica auxilia mercede ſolicitabantur. omnis ea multitudo ad caſtra Sam-
nitium conueniebat. Qui tumultus repens poſtquam Romam perlatus eſt,
C cùm iam L. Volumnius COS. cum legionibus ſecunda ac tertia, ſociorumq;
millibus quindecim profectus in Samnium eſſet, Ap. Claudium primo quo-
que tempore in Hetruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones ſecutæ, prima
& quarta, & ſociorum duodecim millia: caſtra haud procul ab hoſte poſita.
Cæterùm magis eò profectum eſt, quòd maturè ventum erat, vt quoſdam
ſpectantes iam arma in Hetruria populos, metus Romani nominis cōprime-
ret, quàm quòd ductu COS. quicquam ibi ſatis ſcitè, aut fortunatè geſtum ſit.
Multa prælia locis & temporibus iniquis commiſſa: ſpesq́ue indies grauio-
rem hoſtem faciebat. & iam propè erat, vt nec duci milites, nec militibus dux
ſatis fideret. Literas ad collegam accerſendum ex Samnio miſſas in trinis an- *Appio consuli mili-*
D nalibus inuenio. piget tamen incertū ponere, cum ea ipſa inter COSS. populi *tes parum fidentes.*
Romani iam iterum eodem honore fungentes diſcrepatio fuerit, Appio ab-
nuente miſſas, Volumnio affirmante Appij ſe literis accitum. Iam Volumnius
in Samnio tria caſtella ceperat, in quibus ad tria millia hoſtiū cæſa erant: dimi
dium ferè eius captum. Et Lucanorum ſeditiones, à plebeis & egentibus du-
cibus ortas, ſumma optimatium voluntate per Q. Fabium proconſulem miſ-
ſum eò cum veteri exercitu compreſſerat. Decio populandos hoſtium agros
relinquit: ipſe cum copijs in Hetruriam ad collegā pergit: quem aduenientem *Volumnius cum co-*
læti omnes accepere. Appium ex conſcientia ſua credo animū habuiſſe haud *pijs in Hetruriam ad*
immeritò iratum, ſi nihil ſcripſerat: illiberali, & ingrato animo, ſi eguerat ope, *collegam iuuandum venit.* *Appius indignè fert*
E diſſimulantē. vix enim ſalute mutua reddita cùm obuiā egreſſus eſſet: Satin' *aduentum collegæ.*
ſaluæ, inquit, Luci Volumni? vt ſeſe in Samnio res habēt? quæ te cauſa vt pro-
uincia tua excederes, induxit? Volūnius in Samnio res proſperas eſſe ait: literis
eius accitū veniſſe: quæ ſi falſæ fuerint, nec vſus ſui ſit in Hetruria, extēplò con
uerſis ſignis abiturum. Tu verò abeas, inquit: neq; te quiſquam moratur. Ete-
nim minimè conſentaneum eſt, cum bello tuo forſitan vix ſufficias, hîc te ad
opem ferendam alijs gloriari veniſſe. Benè Hercules verteret, dicere Volum-
nius: mallè fruſtra operam inſumptam, quàm quicquam incidiſſe, cur non
ſatis eſſet Hetruriæ vnus conſularis exercitus. Digredientes iam COSS. legati
tribuniq́ue ex Appiano exercitu circum ſiſtunt: pars imperatorem ſuum ora- *Appiani exercitus in*
re, ne collegæ auxilium, quod accipiendum vltro fuerit, ſua ſponte oblatum *retinendo Volumnio studium.*

ſpernere-

ſperneretur: plures abeunti Volumnio obſiſtere, atque obteſtari, ne prauo F
cum collega certamine Rempublicam prodat. ſi qua clades incidiſſet, deſertori magis quàm deſerto noxiè fore. eò rem adductam, vt omnis rei benè aut ſecus geſtæ in Hetruria decus dedecuſque ad L. Volumnium ſit delegatum. neminem quæſiturum quæ verba Appij, ſed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum, ſed à Republica & ab exercitu retineri. experiretur modò voluntatem militum. Hæc monendo, obteſtandoque propè reſtitantes Conſules in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem fermè ſententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et cùm Volumnius cauſa ſuperior, ne infacundus quidẽ aduerſus eximiam eloquentiam collegæ viſus eſſet: cauillanſꝗ; Appius ſibi acceptum referre diceret debere, G
quòd ex muto atque elingui facundum etiam COS. haberent, priore conſulatu primis vtique menſibus hiſcere eum nequiſſe, nunc iam popula-

Volumnij argutum reſponſum.

res orationes ſerere: Quam mallem, inquit Volumnius, tu à me ſtrenuè facere, quàm ego abs te ſcitè loqui didiciſſem. Poſtremò conditionem ferre, quæ decretura ſit, non orator (neque enim id deſiderare Rempublicam) ſed imperator vter ſit melior: Hetruriam & Samnium prouincias eſſe: vtram mallet, eligeret: ſuo exercitu ſe vel in Hetruria, vel in Samnio rem geſturum. Tum militum clamor ortus, vt ſimul ambo bellum Hetruſcum ſuſciperent. quo animaduerſo conſenſu Volumnius: Quoniam in collegę voluntate interpretanda, inquit, erraui, non committam vt quid vos velitis, obſcurum ſit. manere, H

Militũ clamor in retinẽdo Volumnio exortus, hoſtes è caſtris exciuit.

an abire me velitis, clamore ſignificate. Tum verò tantus eſt clamor exortus, vt hoſtes è caſtris exciret. armis arreptis in aciem deſcendunt. & Volumnius ſigna canere, ac vexilla afferri è caſtris iuſſit. Appium addubitaſſe ferunt, cernentem, ſeu pugnante, ſeu quieto ſe, fore collegæ victoriam: deinde veritum, ne ſuæ quoꝗ; legiones Volumnium ſequerentur, & ipſum flagitantibus ſuis ſignum dediſſe. Ab neutra parte ſatis commodè inſtructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum cum cohortibus paucis ierat: ſuoꝗ; impetu magis milites, quàm cuiuſquam ductu, aut imperio pugnam capeſſebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec ſatis temporis ad inſtruendum fuit. Prius concurrit Volumnius, quàm Appius ad hoſtem perue- I
niret. itaque fronte inæquali concurſum eſt: & velut forte quadam mutante aſſuetos inter ſe hoſtes, Hetruſci Volumnio, Samnites parũper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrere. Dicitur Appius in medio pugnæ diſcrimine, ita vt inter prima ſigna manibus ad cœlũ ſublatis conſpiceretur, ita precatus eſſe: Bellona, ſi hodie nobis victoriam duis, aſt ego templum tibi voueo. Hæc precatus velut inſtigante Dea, & ipſe collegæ, & exercitus virtutẽ adæquauit ducis. imperatoria opera exequitur: & milites, ne ab altera parte prius victoria

In Hetruria funduntur fuganturꝗ; hoſtes: & eorum caſtra diripiuntur.

incipiat, annituntur. ergo fundunt fugantque hoſtes, maiorem molem haud facilè ſuſtinentes, quàm cum qua manus conſerere aſſueti fuerant. vrgendo cedentes, inſequendoꝗ; effuſos compulere ad caſtra. ibi interuentu Gellij, co- K
hortiumꝗ; Sabellarum, pauliſper recruduit pugna. ijs quoꝗ; mox fuſis, iam à victoribus caſtra oppugnabantur. & cum Volumnius ipſe portæ ſigna inferret, Appius Bellonam victricẽ identidem celebrans, accenderet militum animos, per vallũ, per foſſas irruperunt. caſtra capta, direptaꝗ;: præda ingens parta, & militi conceſſa eſt. ſeptem millia ac trecenti hoſtium occiſi, duo millia & centum viginti capti. Dum ambo COSS. omniſꝗ; Romana vis in Hetru-

In Samnio noui exercitus depopulantur Romanos fines.

ſcum bellũ magis inclinat, in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperij Romani fines, per Veſtinos in Campaniam Falernumꝗ; agrũ tranſcendunt, ingenteſque prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samnium redeuntem (iam enim Fabio Decioque prorogati imperij finis aderat)

fama

A fama de Samnitium exercitu, populationibusque Campani agri ad tuendos
socios conuertit. Vt in Calœnum agrum venit, & ipse cernit recentia cladis
vestigia, & Calœni narrant tantum iam prædæ hostes trahere, vt vix explicare
agmen possint: itaque iam propalàm duces loqui, extemplò eundum in Sam
nium esse, vt relicta ibi præda in expeditionem redeant, nec tam oneratum
agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certius
tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros pa-
lantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit ad Vulturnũ flumen sede-
re hostem, inde tertia vigilia moturum iter in Samnium esse. His satis explo-
ratis profectus, tanto interuallo ab hostibus consedit, vt nec aduentus suus
B propinquitate nimia nosci posset, & egredientem è castris hostem opprime-
ret. aliquanto ante lucem ad castra accessit: gnarosque Oscæ linguæ explo-
ratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat in nocturna
trepidatione) cognoscunt infrequentia armatis signa egressa, prædam prædæ-
que custodes exire, ignobile agmen, & sua quenque molientem, nullo inter
alios consensu, nec satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum vi-
sum est: & iam lux appetebat. itaque signa canere iussit: agmenque hostium
aggreditur. Samnites præda impediti, infrequentes armati, pars addere gra-
dum, ac præ se agere prædam: pars stare, incerti vtrum progredi, an regredi
in castra tutius foret, inter cunctationem opprimuntur. & Romani iam tran-
C scenderant vallum: cædesque ac tumultus erat in castris. Samnitium agmen
præterquam hostili tumultu, captiuorum etiam repentina defectione tur-
batum erat: qui partim ipsi soluti vinctos soluebant: partim arma in sarci-
nis deligata rapiebant, tumultumque prælio ipso terribiliorem intermisti ag-
mini præbebant: memorandum deinde edidere facinus: nam Statium Egna-
tium ducem adeuntem ordines, hortantemq; inuadunt: dissipatis inde equi-
tibus, qui cum eo aderant, ipsum circunsistunt: insidentemq; equo captum
ad cos. Romanum rapiunt. Reuocata eo tumultu prima signa Samnitium:
præliumq; iam profligatum integratum est, nec diutius sustineri potuit: cæsa
ad sex millia hominum: duo millia & quingenti capti. in eis tribuni militum
quatuor: signa militaria triginta: & quod lætissimũ victoribus fuit, captiuo-
D rum recepta septem millia, & CCCC. præda ingens sociorum: accitiq; edicto
domini ad res suas noscendas, recipiendasq; præstituta die. quarũ rerum non
extitit dominus, militi concessæ: coactiq; vendere prædam, ne alibi quàm in
armis animum haberent. Magnum ea populatio Campani agri tumultũ Ro-
mæ præbuerat: & per eos fortè dies ex Hetruria allatum erat, post deductum
inde Volumnianum exercitum Hetruriam cõcitam in arma, & Gelliũ Egna-
tium Samnitium ducem, & Vmbros ad defectionem vocari, & Gallos pretio
ingenti solicitari. His nuntijs senatus conterritus, iustitium indici, delectum
omnis generis hominum haberi iussit. nec ingenui modò aut iuniores sacra-
mento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuria-
E ti: & defendendæ vrbis consilia agitabantur: summæq; rerum prætor P. Sem-
pronius præerat. cæterùm parte curæ exonerarunt senatum Lucij Volumnij
cos. literæ, quibus cæsos fusosq; populatores Campaniæ cognitum est. Itaq;
& supplicationes ob rem benè gestam COS. nomine decernũt: iustitiũ remit-
titur, quod fuerat per dies decem & octo: supplicatioque perlæta fuit. Tum
de præsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum. itaque pla-
cuit, vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur: vna
ad hostium Liris fluuij, quæ Minturnæ appellata: altera in saltu Vestino Fa-
lernũ contingente agrum: vbi Synope dicitur Græca vrbs fuisse, Sinuessa de-
inde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, vt

Volumnius Samnites aggreditur.

Egnatius dux Samnitũ captus ad Volumnium Cos. ducitur, reliqui hostes cæduntur, aut fugantur.

Supplicatiões ob rem benè gestam aduersus Samnites decernuntur.

plebiscito iuberetur P. Sempronius prætor triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. nec qui nomina darent, facilè inueniebantur: quia in stationem se propè perpetuam infestæ regionis, non in agros mitti rebantur. auertit ab eis curis senatum Hetruriæ ingrauescens bellum: & crebræ literæ Appij, monentis, ne regionis eius motum negligerent. quatuor gentes conferre arma, Hetruscos, Samnites, Vmbros, Gallos. iam castra bifariam facta esse, quia vnus locus capere tantam multitudinem non possit. F

Quatuor gentes arma conferebant in Hetruria aduersus Romanos.

Ob hæc, & iam appetebat tempus, comitiorum causa L. Volumnius COS. Romam reuocatus. qui prius quàm ad suffragium centurias vocaret, in concionem aduocato populo multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit. iam tum, cùm ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum, vt nec duce vno, nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dici Vmbros, & ingentem exercitum Gallorum. G Aduersus quatuor populos duos COSS. illo die deligi meminissent. se, nisi confideret eum consensu populi Romani COS. declaratum iri, qui haud dubiè tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuisse extemplò dicturum.

Fabius cōsul creatus, P. Decium collegam sibi poscit.

Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium consensu destinaretur: eumque & prærogatiuæ, & primò vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabij oratio fuit, qualis biennio antè: deinde vt vincebatur consensu, versa postremò ad collegam P. Decium poscendum. id senectuti suæ adminiculū fore: censura, duobusq; consulatibus simul gestis expertū se nil concordi collegio firmius ad Rempub. tuendam esse. nouo imperij socio vix iam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. H Subscripsit orationi eius COS. cum meritis P. Decij laudibus, tum quæ ex concordia consulū bona, quæq; ex discordia mala in administratione rerū militarium euenirent, memorando, quàm propè ad vltimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret: admonendo Decium, Fabiumq;, vt vno animo, vna mente viuerent. Esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæq; certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos solertesque, iuris atque eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, vrbi ac foro præsides habendos, prætoresq; ad reddenda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. I postridie ad præscriptum COS. & consularia & prætoria comitia habita. COSS. creati, Q. Fabius, & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes, & L. Volumnio ex S. C. & scito plebis prorogatum in annum imperium est.

Prodigia auerruncandi causa supplicationes decretæ.

Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum auerruncandorū causa supplicationes in biduum senatus decreuit. publicè vinū ac thus sacrificijs præbitū, supplicatum iere frequentes viri, fœmineq;.

Certamen inter matronas ortum.

Insignem supplicationē fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundā Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patriciam plebeio nuptā Volumnio COS. matronæ, quòd è patribus enupsisset, sacris arcuerant. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorum exarsit. K cùm se Virginia & patriciam & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressam, & vni nuptam, ad quem virgo deducta sit: nec se viri, honorúmue eius ac rerum gestarum pœnitere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, vbi habitabat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit: aramque ibi posuit. & conuocatis plebeijs matronis conquesta iniuriam patriciarum: Hanc ego aram, inquit, Pudicitiæ plebeiæ dedico: vosque hortor, vt quod certamen virtutis viros in hac ciuitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisq; operam, vt hæc ara, quàm illa, si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur.

Ara Pudicitiæ plebeiæ.

Eodem fermè ritu & hæc ara, quo illa antiquior culta est, vt nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ vni

A vni viro nupta fuiſſet, ius ſacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis ſolum, ſed omnis ordinis fœminis, poſtremò in obliuionem venit. Eodē anno Cn. & Q. Ogulnij ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt, quorū bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum eſt, ęnea in Capitolio limina, & trium menſarum argentea vaſa in cella Iouis, Iouemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem ſimulachra infantium conditorum vrbis ſub vberibus lupæ poſuerunt: ſemitamq; ſaxo quadrato à Capena porta ad Martis ſtrauerunt. & ab ædilibus plebeijs L. Aelio Pæto, & C. Fuluio Curuo ex mulctaticia item pecunia, quā exegerunt pecuarijs damnatis, ludi facti: pateræque aureæ ad Cæreris poſitæ. Q. inde Fabius

Aliquot fœneratores bonis mulctantur.

B quintùm, & P. Decius quartùm, conſulatum ineunt: tribus conſulatibus, cenſuraque collegæ, nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quàm concordia inter ſe clari. quæ ne perpetua eſſet, ordinum magis, quàm ipſorum inter ſe certamen interueniſſe reor: patricijs tendentibus, vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet: plebeijs authoribus Decio, vt ad ſortem reuocaret. Fuit certè contentio in ſenatu. & poſtquam ibi Fabius plus poterat, reuocata res ad populum eſt. in concione, vt inter militares viros, & factis potius quàm dictis fretos, pauca verba habita. Fabius, quam arborem conſeruiſſet, ſub ea legere alium fructum, indignum eſſe dicere. ſe aperuiſſe Ciminiam ſyluam, viamque per deuios ſaltus Romano bello feciſſe. Quid ſe

Inter Fabium & Decium orta de prouinciarum partitione contentio.

C id ætatis ſolicitaſſent, ſi alio duce bellū geſturi eſſent? Nimirum aduerſarium ſe, non ſocium imperij legiſſe ſenſim exprobrat: & inuidiſſe Decium concordibus collegijs tribus. Poſtremò ſe tendere nihil vltrà, quàm vt, ſi ſe dignum prouincia ducerent, in eam mitterent: in ſenatus arbitrio ſe fuiſſe, & in poteſtate populi futurum. P. Decius ſenatus iniuriam querebatur: quoad potuerint patres anniſos, ne plebeijs aditus ad magnos honores eſſet. poſtquam ipſa virtus peruicerit, ne in illo genere hominum inhonorata eſſet, quæri, quemadmodum irrita ſint non ſuffragia modò populi, ſed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum poteſtatem vertantur. Omnes ante ſe conſules ſortitos prouincias eſſe: nunc extra ſortem Fabio ſenatum prouinciam dare. Si honoris eius cauſa, ita eum de ſe, deq; Republica meritum eſſe, vt faueat Q. Fabij glo-

D riæ: quæ modò non ſua contumelia ſplendeat. cui autem dubium eſſe, vbi vnum bellum ſit aſperum ac difficile, cùm id alteri extra ſortem mandetur: quin alter conſul pro ſuperuacaneo atque inutili habeatur? gloriari Fabium rebus in Hetruria geſtis: velle & P. Decium gloriari: & forſitan quem ille obrutum ignem reliquerit, ita vt toties nouum ex improuiſo incendium daret, eum ſe extincturum. Poſtremò ſe collegæ honores præmiaque conceſſurum verecundia ætatis eius, maieſtatiſque cùm periculum, cùm dimicatio propoſita ſit, neque cedere ſua ſponte, neque ceſſurum. & ſi nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certè laturum, vt quod populi ſit, populus iubeat potius, quàm patres gratificentur. Iouem optimum maximū, deoſq; immortales ſe

E precari, vt ita ſortem æquam ſibi cum collega dent, ſi eandem virtutem felicitatemque in bello adminiſtrando daturi ſint. certè id & natura æquum, & exemplo vtile eſſe, & ad famam populi Romani pertinere, eos conſules eſſe, quorum vtrolibet duce bellū Hetruſcum geri rectè poſſit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm vt prius quàm intro vocarentur ad ſuffragium tribus, Ap. Claudij prætoris allatas ex Hetruria literas audirent, comitio abit. nec minore populi conſenſu, quàm ſenatus, prouincia Hetruria extra ſortem Fabio decreta eſt. Concurſus inde ad conſulem factus omniū fermè iuniorum, & pro ſe quiſque nomina dabant. tanta cupido erat ſub eo duce ſtipendia faciendi. Qua circunfuſus turba, Quatuor millia, inquit, peditum, & ſexcentos

Populi conſenſu prouincia Hetruria extra ſortem Fabio decernitur.

 equites

equites duntaxat scribere in animo est. hodierno & crastino die qui nomina dederitis, mecum ducã. maiori mihi curæ est, vt omnes locupletes reducam, quàm vt multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente, quòd non desiderata multitudo erat, ad oppidũ Aharnam vnde haud procul hostes erant, ad castra Appij prætoris pergit. paucis citrà millibus lignatores ei cum præsidio occurrunt, qui vt lictores pręgredi viderunt, Fabiumq; esse consulem accepere, læti atque alacras dijs populoq; Romano gratias agunt, quòd eum sibi imperatorem misissent. Circunfusi deinde cùm consulẽ salutarent, quærit Fabius quò pergerent. respondentibusq;, lignatum se ire: Ain' tandem, inquit, num castra vallata non habetis? ad hoc cum succlamatũ esset: duplici quidẽ vallo, & fossa, & tamen in ingenti metu esse: Habetis, igitur, inquit, affatim lignorum: redite, & vellite vallum. Redeunt in castra, terroremq; ibi vellentes vallum, & ijs qui in castris remanserãt militibus, & ipsi Appio fecerunt. Tum pro se quisque alij alijs dicere, Consulis se Q. Fabij facere iussu. Postero inde die castra mota: & Appius prætor Romam dimissus. inde nusquam statiua Romanis fuere. negabat vtile esse vno loco sedere exercitum: itineribus, ac mutatione locorum nobiliorem ac salubriorẽ esse. fiebant autem itinera, quanta fieri sinebat hyems haud dum exacta. Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium, quod Camars olim appellabãt: præpositoq; castris L. Scipione proprætore, Romam ipse ad consultandum de bello redijt: siue ipse sponte sua, quia bellum ei maius in cõspectu erat, quàm quantum esse famæ crediderat: siue senatusconsulto accitus. nam in vtrumq; authores sunt. Ab Ap. Claudio prætore retractũ quidam videri volunt: cùm in senatu, & apud populum (id quod per literas assiduè fecerat) terrorem belli Hetrusci augeret. non suffecturum ducem vnum, nec exercitum vnum aduersus quatuor populos. periculosum esse, siue iuncti vnum premant, siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire vnus non possit, duas se ibi legiones Romanas reliquisse. & minus quinque millia peditum equitumq; cum Fabio venisse, sibi placere, P. Decium consulem primo quoque tempore in Hetruriam ad collegam proficisci: L. Volumnio Samnium prouinciam dari. si consul malit in suam prouinciam ire, Volumniũ in Hetruriam ad consulem cum exercitu iusto consulari proficisci. Cùm magnam partem moueret oratio prætoris, P. Decium censuisse ferunt, vt omnia integra ac libera Q. Fabio seruarentur: donec vel ipse, si per commodum Reipub. posset, Romam venisset, vel aliquem ex legatis misisset: à quo disceret senatus, quantum in Hetruria belli esset: quantisq; administrandum copijs, & quot per duces esset. Fabius vt Romã redijt: & in senatu, & productus ad populum, mediam orationem habuit. vt nec augere nec minuere videretur belli famam: magisque in altero assumendo duce aliorum indulgere timori, quàm suo aut Reipub. periculo consulere. Cæterùm si sibi adiutorem belli, sociumque imperij darent: quonam modo se obliuisci P. Decij cõsulis per tot collegia experti posse? neminem omnium secum coniungi malle: & copiarum satis sibi cum P. Decio, & nunquam nimium hostium fore. Sin collega quid aliud malit: at sibi L. Volumnium darent adiutorẽ. Omnium rerum arbitrium & à populo, & à senatu, & ab ipso collega Fabio permissum est. & cùm Decius se in Samnium, vel in Hetruriam proficisci paratũ esse ostendisset, tanta lætitia ac gratulatio fuit, vt præciperetur victoria animis: triumphusq;, non bellum decretum consulibus videretur. Inuenio apud quosdam, extemplò consulatu inito profectos in Hetruriam Fabium Deciumq;, sine vlla mentione sortis prouinciarum certaminumq; inter collegas, quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidẽ certamina exponere satis fuerit: adiecerint & Appij criminationes de Fabio absente ad popu-

Fabius Cos. in castra peruenit.

Fabius ad consultandum de bello Hetrusco Romam redijt.

Scriptorũ varietas.

F G H I K

A ad populum, & pertinaciam aduersus præsentem COS. prætoris, contentionemq; aliam inter collegas: tendente Decio, vt suę quisque prouinciæ sortem tueretur. Constare res incipit ex eo tempore, quo profecti ambo COSS. ad bellum sunt. Cæterùm antequam COSS. in Hetruria peruenirent, Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt, legionē Romanam castraq; oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuandam paucitatem suorum militum ratus: in colle qui inter vrbem & castra erat, aciem erexit. Sed, vt in re subita, parum explorato itinere ad iugum perrexit, quod hostes ceperant parte alia aggressi. Ita cæsa ab tergo legio: atque in medio, cùm hostis vndique vrgeret, circumuenta. Deletam quoque ibi legionem, ita vt nuntius non super-

Senones Galli ad Clusium venerunt.

Deleta à Gallis legio Romana, ita vt nuntius non superesset.

B esset, quidam authores sunt: nec antè ad consules, qui iam haud procul à Clusio aberant, famam eius cladis perlatam, quàm in conspectu fuere Gallorum equites, pectoribus equorū suspensa gestantes capita, & lanceis infixa, ouantesque moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse, non Gallos tradant: nec tantum cladis acceptum: & circumuentis pabulatoribus cum L. Manlio Torquato legato Scipionem proprætorem subsidium è castris tulisse: victoresq; Vmbros redintegrato prælio victos esse: captiuosq; eis ac prædā ademptam. Similius verò est, à Gallo hoste, quàm Vmbro eam cladem acceptam, quòd cùm sæpe aliàs, tum eo anno Gallici tumultus præcipuus terror ciuitatem tenuit. Itaque præterquam quòd ambo consules profecti ad bellum erant cum

C quatuor legionibus, & magno equitatu Romano, Campanisque mille equitibus delectis ad id bellum missis, & sociorum nominisq; Latini maiore exercitu, quàm Romani: alij duo exercitus haud procul vrbe Hetruriæ oppositi: vnus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn. Fuluius, & L. Posthumius Megillus, proprætores ambo, statiua in eis locis habere iussi. Consules ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatem peruenerunt. Ibi quatuor millium fermè interuallo castra posita. Inter hostes deinde consultationes habitæ: atque ita conuenit, vt ne vnis castris miscerentur omnes, néue in aciem descenderent simul. Samnitibus Galli, Hetruscis Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ: Samnitibus Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen Hetrusci Vmbrique iussi castra Romana oppugnare. Hæc consilia turbarunt transfu-

Hostium consilia produntur à transfugis tribus Clusinis.

D gæ Clusini tres, clàm nocte ad Fabium consulem transgressi. qui editis hostium consilijs dimissi cum donis, vt subinde, vt quæque res noua decreta esset, exploratam perferrent. consules Fuluio, vt ex Falisco: Posthumio, vt ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos mouit. instare inde consules, vt absentibus ijs pugnaretur. per biduum lacessiere prælio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci vtrinque cecidere: magisque irritati sunt ad iustum certamen animi, quàm ad discrimen summa rerum adducta. tertio die descensum in campum omnibus copijs est. Cùm instructæ acies starent, cerua fugiens lupum è monti-

E bus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diuersæ feræ, cerua ad Gallos, lupus ad Romanos, cursum deflexit. Lupo data inter ordines via, ceruam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, Illac fuga, inquit, & cædes vertit, vbi sacram Dianæ feram iacentē videtis: hinc victor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit. Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. aduersus Samnites Fabius primā ac tertiam legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruxit. secunda & quarta cum L. Volumnio proconsule in Samnio gerebant bellum. Primo cōcursu adeò æquis viribus gesta res est, vt, si affuissent Hetrusci & Vmbri, aut in acie, aut in castris, quocunq; se

Portentum lupi & ceruæ.

Aduersus Samnites Fabius, aduersus Gallos Decius.

inclinassent, accipienda clades fuerit. cæterùm quanquam communis adhuc F Mars belli erat: necdũ discrimen fortuna fecerat, quà datura vires esset, haudquaquam similis pugna in dextro læuoq; cornu erat: Romani apud Fabium arcebant magis, quàm inferebant pugnam: extrahebaturq́ue in quàm maximè serum diei certamen: quia ita persuasum erat duci, & Samnites & Gallos

Gallos primo impetu feroces esse.

primo impetu feroces esse, quos sustineri satis sit: longiore certamine sensim residere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantissima laboris atque æstus fluere, primaq́ue eorum prælia plusquam virorum, postrema minus quàm fœminarum esse. In id tempus igitur, quo vinci solebat hostis, quàm integerrimas vires militi seruabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunq; virium habuit, certamine primo effudit: & G quia lentior videbatur pedestris pugna, equitatũ in pugnam concitat: & ipse fortissimæ iuuenum turmæ immistus orat proceres iuuentutis, vt secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, si ab læuo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis auertère Gallicum equitatum. iterum longius euectos, & iam inter media equitũ agmina prælium cientes, nouum pu-

Essedis carrisq; superstans armatus Gallus Romanorũ equos conterruit, & in fugam vertit.

gnæ conterruit genus: essedis carrisq; superstans armatus hostis ingenti sonitu equorum rotarumq́ue aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorũ conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos virosq; improuida fuga. turbata hinc etiam signa legionum: multiq́ue impetu equorum, ac vehiculorum raptorum per agmen, H obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes vidit, Gallica acies nullum spatium respirandi recipiendiq́ue se dedit. Vociferare Decius, quo fugerent? quámue in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde vt nulla vi perculsos sustinere poterat, patrẽ P. Decium nomine compellans, Quid vltra moror, inquit, familiare fatum? datum hoc nostro generi est, vt luendis periculis publicis piacula simus. iam ego mecum legiones hostium mactandas Telluri ac dijs Manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Pontificem, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire iussit verba, quibus se legionesq́ue hostium pro exercitu populi Romani Quiritium de-

P. Decius se pro exercitu Romano dijs manibus deuouet.

uoueret. deuotus inde eadem precatione, eodemq́ue habitu, quo pater P. De- I cius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri: cùm secundum solennes precationes adiecisset, præ se agere sese formidinem ac fugam, cædemq́ue ac cruorem: cœlestium, infernorum iras: contacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium, locumq; eundem suæ pestis, & Gallorum ac Samnitium, fore: hæc execratus in se, hostesq́ue, quà confertissimam cernebat Gallorum aciem, concitat equum: inferensq́ue se ipse, infestis telis interfectus est. Vix humanæ inde opis videri pugna potuit. Romani duce amisso, quæ res terrori

Romani sistunt fugã duce amisso.

aliàs esse solet, sistere fugã, ac nouam de integro velle instaurare pugnam. Galli, & maximè globus circunstans consulis corpus, velut alienata mente vana incassum iactare tela, torpere quidam, & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At K ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusseratq́ue propraetorem esse, vociferari, vicisse Romanos, defunctos consulis fato: Gallos Samnitesq́ue Telluris matris ac deorum Manium esse: rapere ad se ac vocare Decium deuotam secum aciem: furiarumq́ue ac forminidis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam Cornelius Scipio & C. Martius, cum subsidijs ex nouissima acie, iussu Q. Fabij cõsulis ad præsidiũ collegæ missi. ibi auditur P. Decij euentus, ingens hortamen ad omnia pro Republica audenda. itaque cum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna, iussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebant, atque in testudinem hostium conic-

A coniecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus: ita, vt magna pars integris corporibus attoniti conciderent. hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu primò (vt antè dictum est) cunctando extraxerat diem: deinde, postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem vim habere visa, præfectis equitum iussis ad latus Samnitium circumducere alas, vt signo dato in transuersos quanto maximo possent impetu incurrerent, sensim suos signa inferre iussit, & commouere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem esse: tum coniectis omnibus subsidijs, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones concitauit, & signum ad inuadendos hostes equiti-
B bus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum, præterq; aciem ipsam Gallorum, relictis in dimicatione socijs, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli testudine facta conferti stabant. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos ferè equites excedere acie iubet: & circumuectos à tergo Gallicam inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes, & quà turbatum agmen hostium viderent, impetu equitum instare, ac territos cædere. Ipse ædem Ioui Victori, spoliaq; hostium cùm vouisset, ad castra Samnitium perrexit: quò multitudo omnis consternata agebatur. sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ nō recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi
C deinde intra vallum Samnites: paruoque certamine capta castra: & Galli à tergo circumuenti. Cæsa eo die hostium XXV. millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decij exercitu cæsa septem millia. ex Fabij, mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium conie-cta in aceruum Ioui Victori cremauit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri non potuit. postero die inuentum, relatumq; est cum multis militum lachrymis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore, laudibusq; meritis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Fuluio proprætore res ex sententia gesta: & præter ingentem allatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregiè est: Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria
D millia: & signa militaria ad viginti capta. Samnitiū agmen cùm per Pelignum agrum fugeret, circumuentum à Pelignis est. ex millibus quinq; ad mille cæsi. Magna eius diei, quo in Sentinati agro bellatum fama est, etiam verò stanti. Sed superiecere quidam augendo fidem: qui in hostium exercitu peditū quadraginta millia, CCCXXX. equitum sex & quadraginta millia, mille carpentorum scripsere fuisse: scilicet cum Vmbris, Thuscisque: quos & ipsos pugnæ affuisse. & vt Romanorum quoque augerent copias, L. Volumnium proconsulem ducem, consulibus, exercitumq; eius legionibus consulum adijciunt. In pluribus annalibus duorum ea consulum propria victoria est. Volumnius in Samnio interim res gerit, Samnitiumq; exercitum in Tifernum montem
E compulsum, nō deterritus iniquitate loci fundit, fugatque. Q. Fabius Deciano exercitu relicto in Hetruria, suis legionibus deductis ad vrbem, de Gallis, Hetruscisq; ac Samnitibus triumphauit. milites triumphantē secuti sunt, celebrata inconditis carminibus militaribus nō magis victoria Q. Fabij, quàm mors præclara P. Decij est: excitataque memoria parentis, æquata euentu publico priuatoq; filij laudibus. Data èx præda militibus *æris octogeni bini, sagaq;, & tunicæ, præmia illa tempestate militiæ haudquaquā spernenda. His ita rebus gestis, nec in Samnitibus adhuc, nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis authoribus post deductum ab consule exercitum rebellatum fuerat: & Samnites prædatum in agrum Vestinum Formianumque, & parte alia in

Samnites relictis in dimicatione Gallis, in castra confugiunt.

Samnitium castra diripiuntur.

Spolia hostiū Ioui Victori cremantur.

Volumnius proconsul in Samnio feliciter res gerit.

Q. Fabius de Gallis, Hetruscisq; ac Samnitibus triumphauit.

*Val. 35. solid. circiter.

Esetrunium, quæ Vulturno adiacent flumini, descendere. Aduersus eos Ap- F
Fabius quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit.
pius Claudius prætor cum exercitu Deciano missus, Fabius in Hetruria rebellante denuò quatuor millia & quingentos Perusinorum occidit: cepit ad mille septingentos quadraginta: qui redempti singuli æris trecentis decē. præda alia omnis militibus concessa. Samnitium legiones cùm partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconsul sequeretur, in agrum Stellatem conuenerunt. ibi & Samnitiū legiones omnes consident, & Appius Volumniusq; castra coniungunt. pugnatum infestissimis animis, hinc ira stimulante aduersus rebellantes toties: illinc ab vltima iam dimicantibus spe. Cæsa ergo
Cæsa Samnitium sedecim millia trecenti.
Samnitiū XVI. millia trecenti, capta duo millia septingenti. ex Romano exercitu cecidêre duo millia septingenti. Felix annus bellicis rebus, pestilentia gra- G
uis, prodigijsque solicitus. nam & terram multifariam pluisse, & in exercitu Appij Claudij plerosque fulminibus ictos, nuntiatum est: libriq; ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia mulctauit, ex quo mulctatitio ære Veneris ædem,
Epilogus bellorū cum Samnitibus gestorū.
quæ propè Circum est, faciendū curauit. Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumque sextum & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorū clades vtriusque gentis, laboresq; actos nunc referam, quibus nequiuerint tamen dum illa pectora vinci: proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, H
suis ipsi legionibus, misti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæsi fuerant. imperatorem clarissimum gentis suæ amiserant: socios belli Hetruscos, Vmbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipsi erant, nec suis, nec externis viribus iam stare poterant, tamen bello nō abstinebant. adeò ne infeliciter quidem defensæ libertatis tædebat: & vinci, quàm non tentare victoriam, malebant. quínam sit ille, quem non pigeat longinquitatis bellorum scribendo, legendoque, quæ gerentes nō fatigauerunt? Q. Fabium, P. Decium, L. Posthumius Megillus, & M. Attilius Regulus, consules secuti sunt. Samniū ambobus decreta prouincia est, quia tres scriptos hostium exercitus, vno Hetruriam, altero populationē Campaniæ repeti, tertium tuen- I
dis parari finibus fama erat. Posthumium valetudo aduersa Romæ tenuit. Attilius cum exercitu extemplò profectus, vt in Samnio hostes (ita enim placuerat patribus) nondum egressos opprimeret, velut ex composito ibi obuium habuere hostem: vbi & intrare, nedum vastare ipsi Samnitium agrum prohiberentur: & egredi inde in pacata, sociorumq; populi Romani fines Samnites prohiberēt. cùm castra castris collata essent, quod vix Romanus toties victor
Samnites castra Romana oppugnant.
auderet, ausi Samnites sunt (tantū desperatio vltima temeritatis facit) castra Romana oppugnare. & quanquam non venit ad finē tam audax incœptū, tamen haud omninò vanū fuit. Nebula erat ad multū diei, densa adeò, vt lucis vsum eriperet, nō prospectu modò extra vallū adempto, sed propinquo etiam K
congredientium inter se conspectu. hac velut latebra insidiarum freti Samnites vix dum satis certa luce, & eam ipsam premente caligine, ad stationem Romanam in porta segniter agentem vigilias perueniunt. Improuiso oppressis, nec animi satis ad resistendum, nec virium fuit. ab tergo castrorum
Quæstorium captum, & quæstor occisus à Samnitibus.
Decumana porta impetus factus. itaque captum quæstorium: quæstorque ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma. Consul tumultu excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam Suessanamque, quæ proximæ fortè erant, tueri prætorium iubet: manipulos legionum principali via inducit. vix dum satis aptatis armis in ordines eunt: & clamore magis quàm oculis hostē noscunt: nec quantus numerus sit, æstimari potest. cedunt primò in-

A certi fortunæ suæ. & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde cùm consul vociferaretur, expulsine extra vallum castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato connixi primò resistunt: deinde inferunt pedem, vrgentq́; & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portã, vallumq́; : inde pergere, ac persequi, quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat, non ausi, liberatis castris contenti receperunt se intra vallum, trecentis fermè hostium occisis. Romanorum stationis primæ, vigilumque, & eorum qui circa quæstorium oppressi, periêre ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modò proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retrò in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romã, coëgit L. Posthumium COS. vix dum validũ proficisci ex vrbe: prius tamen quàm exiret, militibus edicto Soram iussis cõuenire. Ipse ædem Victoriæ, quam ædilis curulis ex mulctatitia pecunia faciendam curauerat, dedicauit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samniũ ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites diffisi duobus exercitibus resisti posse recesserunt: diuersi COSS. ad vastandos agros, vrbesq́; oppugnandas discedunt. Posthumius Milioniam oppugnare adortus vi primò, atq; impetu: deinde postquam ea parum procedebant, opere, ac vineis demum iniunctis muro cepit. ibi capta iam vrbe ab hora quarta diei ad octauam ferè horam, omnibus partibus vrbis diu incerto euentu pugnatũ est. postremò potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia CC. præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: vnde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agiq́; potuerunt, nocte per auersam portam silentio excesserunt. Igitur simul aduenit COS. primò ita cõpositus instructusq́; mœnibus successit, tanquam idem, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde vt silentium vastum in vrbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, auidum inuadendi deserta mœnia militẽ detinet: ne quam occultam in fraudem incautus rueret, duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare mœnia, atq; explorare omnia iubet. equites portam vnam alteramq́; eadẽ regione in propinquo patentes conspiciunt, itineribusque ijs vestigia nocturnæ hostium fugæ. adequitant deinde sensim portis: vrbemque ex tuto rectis itineribus peruiam conspiciunt: & consuli referunt, excessum vrbe: solitudine haud dubia id perspicuum esse, & recentibus vestigijs fugę, ac strage rerũ in trepidatione nocturna passim relictarũ. His auditis COS. ad eam partẽ vrbis, quam adierant equites, circunducit agmen: constitutisq́; haud procul porta signis, quinque equites iubet intrare vrbẽ: & modicum spacium progressos tres manere eodem loco, si tuta videantur: duos explorata ad se referre. Qui vbi redierunt, retuleruntq́; eò se progressos, vnde in omnes partes circunspectus esset, longè lateq́; silentium ac solitudinem vidisse: extemplò COS. cohortes expeditas in vrbem induxit: cæteros interim castra communire iussit. Ingressi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos inueniunt, relictaq́; quæ migratu difficilia essent. ea direpta: & cognitum ex captiuis est, cõmuni consilia aliquot circa vrbes conscisse fugam, suos prima vigilia profectos, credere eandem in alijs vrbibus solitudinem inuenturos. Dictis captiuorum fides extitit: desertis oppidis COS. potitur. Alteri COS. M. Attilio nequaquam tam facile bellum fuit, cùm ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat: ad finem Lucerinum ei hostis obuius fuit. ibi ira vires æquauit. prælium variũ & anceps fuit, tristius tamẽ euentu Romanis: & quia insueti erant vinci: & quia digredientes magis quàm in ipso certamine senserunt, quantum in sua

Samnites à Romanorum castris expulsi.

Samnites aduentu Posthumij Cos. discessere.

Milioniam Samnitiũ oppidum expugnauit Posthumius.

Ferentinum à Samnitibus desertũ, Posthumius ingreditur.

Ad fines Lucerinos anticipiti prælio pugnatũ cum Samnitibus duce Attilio Cos.

in sua parte plus vulnerum ac cædis fuisset. Itaque is terror in castris ortus, qui F
si pugnantes cepisset, insignis accepta clades foret. tum quoque solicita nox
fuit, iam inuasurum castra Samnitem credentibus, aut prima luce cum vi-
ctoribus conserendas manus. Minus cladis, cæterùm non plus animorum ad
hostes erat. vbi primùm illuxit, abire sine certamine cupiunt. Sed via vna, &
ea ipsa præter hostes, erat: quam ingressi præbuere speciem rectà tendentium
ad castra oppugnanda. COS. arma capere milites iubet, & sequi se extra val-
lum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quenque facto
opus est. Omnes affirmant, se quidem omnia facturos, sed militum iacere ani-
mos: tota nocte inter vulnera, & gemitus morientium vigilatum esse: si an-
te lucem ad castra ventum foret, tantum pauoris fuisse, vt relicturi signa fue- G
rint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis esse. Quæ vbi consul

Attilius militem arma capere cunctantē increpat.

accepit, sibimetipsi circumeundos alloquendosq; milites ratus, vt ad quosq;
venerat, cunctantes arma capere, increpabat. quid cessarent, tergiuersaren-
turq; ? hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentorijs
suis pugnaturos, si pro vallo nollent. armatis ac dimicantibus haud dubiam
victoriam esse: qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut
seruitutem patiendam. Hæc iurganti increpantique respondebant, confe-
ctos se pugna hesterna esse: nec virium quicquam, nec sanguinis superesse.
maiorem multitudinem hostium apparere, quàm pridie fuerit. Inter hæc ap-
propinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, vallum H
secum portare Samnitem affirmant: nec dubium esse, quin castra circumual-
laturi sint. Tunc enimuerò COS. indignum facinus esse vociferari, tantam
contumeliam ignominiamque ab ignauissimo accipi hoste. Etiámne cir-
cumsedebimur, inquit, in castris, vt fame potius per ignominiam, quàm fer-
ro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dij benè verterent: facerentq; quod
se dignum quisque ducerent. COS. M. Attilium vel solum, si nemo alius se-
quatur, iturum aduersus hostes: casurumque inter signa Samnitium potius,
quàm circumuallari castra Romana videat. Dicta consulis, legati, tribuniq;,
& omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere.
tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: lon- I
go agmine, nec continenti, mœsti ac propè victi procedunt versus hostē, nec
spe, nec animo certiorem. itaq; simul cōspecta sunt Romana signa, extemplò
à primo Samnitium agmine ad nouissimū fremitus perfertur: exire, id quod
timuerint, ad impediendū iter Romanos: nullam inde ne fugę quidem patère
viam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorū eua-
dendū. in medio sarcinas conijciunt: armati suis quisq; ordinibus instruunt

Samnites instruunt aciem.

aciem. Iam exiguū inter duas acies erat spatium: & stabant expectantes dum
ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pu-
gnandum. Diuersiq; integri atq; intacti abiissent, ni cedenti instaturum alte-
rum timuissent. sua sponte inter inuitos tergiuersantesque segnis pugna, cla- K
more incerto atque impari, cœpit: nec vestigio quisquam mouebatur. Tum
COS. Romanus vt rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinē immi-
sit: quorū cùm pleriq; delapsi ex equis essent, & alij turbati, & ab Samnitium
acie ad opprimendos eos qui ceciderant, & ad suos tuendos ab Romanis pro-
cursum est. Inde paululum irritata pugna est, sed aliquanto & impigrè magis,
& plures procurrerunt Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis
equis proculcauit. hinc fuga cœpta totam auertit aciem Romanam. Iamq; in
terga fugientium Samnites pugnabāt, cùm COS. equo præuectus ad portam
castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictoque, vt quicunque ad val-
lum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc
ipsa

A ipsa minitans, obstitit profusè tendentibus suis in castra. Quò pergis, inquit, miles? & hic arma & viros inuenies: nec viuo COS. tuo nisi victor castra intrabis. proinde elige, cum ciue, an hoste pugnare malis. Hæc dicẽte COS. equites infestis cuspidibus circumfunduntur, ac peditẽ in pugnam redire iubent. Non virtus solùm COS. sed fors etiam adiuuit: quòd non institerunt Samnites; spaciumque circumagendi signa, vertendique aciem à castris in hostem fuit. Tum alij alios hortari, vt repeterent pugnam: centuriones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incompositis effusè venire hostes. Inter hæc COS. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, si constitisset à fuga Romana acies, re-

Attilius ad fugientes milites.

B dintegratoque prælio cecidisset vicissetq; legiones Samnitium. omnes vndique annisi ad restituendam pugnam, duces, milites, peditum equitumq; vis. numen etiam deorum respexisse nomen Romanum visum, adeò facilè inclinata res, repulsique à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo cõmissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas coniecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperentur res, orbem armatorũ sarcinis circundant. Tum verò eos à fronte vrgere pedites, ab tergo circumuecti equites. ita in medio cæsi, captiq;. Captiuorũ numerus fuit septẽ millia CCC. qui omnes nudi sub iugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidẽ læta victoria fuit. recensente COS. biduo acceptam

Samnites cæsi captiq;.

Capti sub iugum missi.

C cladem, amissorum militũ numerus relatus septem millia trecenti. Dum hęc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnã coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati, vrbem non tenuerunt: agros depopulati, cùm prædam aliam inde mistam hominum atq; pecudum, colonosq; captos agerent, in victorem incidunt COS. ab Luceria redeuntẽ: nec prædam solùm amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnam, edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasq; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum causa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quòd captiuos sine pactione sub iugũ misisset. COS. alter Posthumius, quia in Sam-

Attilio de triumpho agenti negatur honos.

D nitibus materia belli deerat, in Hetruriam traducto exercitu primùm peruastauerat Volsiniensem agrũ: deinde cum egressis ad tuendos fines, haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia CC. Hetruscorum cæsi: cæteros propinquitas vrbis tutata est. In Rosellanum agrum exercitus traductus: ibi nõ agri tantum vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum, minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior maiorque, quàm bellum in Hetruria eo anno fuerat, parta est. tres validissimæ vrbes, Hetruriæ capita, Volsinij, Perusia, Arretium, pacem petiere: & vestimentis militum, frumentoque pacti cum COS. vt mitti Romam oratores liceret, inducias in quadraginta annos impetrauerũt. mulcta pręsens *quingentùm

Posthumius Cos. prospere in Hetruria rem gerit.

Volsinij, Perusia, & Aretiũ Hetruriæ capita pacem petiere.

*Val. 5000. coron.

E millium æris in singulas ciuitates imposita. Ob hasce res gestas consul cùm triumphum ab senatu moris magis causa, quàm spe impetrandi petisset: videretq; alios, quòd tardius ab vrbe exisset: alios, quòd iniussu senatus ex Samnio in Hetruriam transisset: partim suos inimicos, partim collegæ amicos, ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoq; negare triumphum: Non ita, inquit, patres conscripti vestræ maiestatis meminero, vt me consulẽ esse obliuiscar: eodem iure imperij, quo bella gessi, bellis feliciter gestis, Samnio atque Hetruria subactis, victoria & pace parta triumphabo. Ita senatum reliquit. Inde inter tribunos plebis contentio orta est. pars intercessuros, ne nouo exemplo triumpharet, aiebant: pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populum est: vocatusque eò consul, cùm L. Horatium, Marcum Valerium

Posthumius ad patres conscriptos ob negatũ sibi triumphum.

Valerium consules, C. Martium Rutilium nuper, patrem eius qui tunc cen- F
sor esset, non ex authoritate senatus. sed iussu populi triumphasse diceret: adijciebat se quoque laturum fuisse ad populum, ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros: voluntatem sibi ac fauorem consentientis populi pro omnibus iussis esse, ac futuram: posteroque die auxilio tribunorum plebis trium aduersus intercessionem septem tribunorũ, & consensum senatus, celebrante populo diem, triumphauit. Et huius anni parum constans memoria est.

Scriptorum varietas.

Posthumium, author est Claudius, in Samnio captis aliquot vrbibus, in Apulia fusum fugatumque, saucium ipsum cum paucis Luceriam compulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eumq; triumphasse. Fabius ambos COSS. in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit. traductumq; G
in Hetruriam exercitum: sed ab vtro COS. non adiecit: & ad Luceriam vtrinque multos occisos: inque ea pugna Iouis Statoris ædem votam, vt Romulus antè vouerat: sed fanum tantum, id est locus templo effatus, iam sacratus fuerat. Cæterùm hoc demum anno, vt ædem etiam fieri senatus iuberet, bis eiusdem voti damnata Respublica in religionem venit. Sequitur hunc annum & COS. insignis, L. Papyrius Cursor, quà paterna gloria, quà sua: & bellum ingens, victoriaque quantam de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papyrium patrem COS. pepererat. & fortè eodem conatu apparatuq; omni opulentia insignium armorum bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerant ritu quodam sacramenti vetusto velut initiatis militibus, delectu H
per omne Samnium habito noua lege: vt qui iuniorum non conuenisset ad imperatorium edictum, quiq; iniussu abisset, caput Ioui sacratum esset. tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad quadraginta millia militum, quod roboris in Samnio erat, conuenerunt. ibi medijs ferè castris locus est consceptus cratibus, pluteisque & linteis contectus, patens ducentos maximè pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum sacerdote Ouio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitium religione: qua quondam vsi maiores eorum fuissent, cùm adimendæ Hetruscis Capuæ clandestinum cepissent consilium. Sacrificio perfecto per viatorẽ imperator acciri iubebat nobilissimum I
quenque genere factisq;. singuli introducebantur. erat cùm alius apparatus sacri, qui perfundere religione animum posset: tum in loco circà omni contecto aræ in medio, victimæque circà cæsæ, & circunstantes centuriones strictis gladijs. admouebatur altaribus miles, magis vt victima, quàm vt sacri particeps: adigebaturque iureiurando, quæ visa auditaque in eo loco essent, non enuntiaturum. dein iurare cogebatur diro quodam carmine in execrationem capitis familiæque & stirpis composito, nisi isset in prælium, quò imperatores duxissent: & si aut ipse ex acie fugisset, aut si quem fugientem vidisset, non extemplò occidisset. Id primò quidẽ abnuentes iuraturos se, obtrun- K
cati circa altaria sunt: iacentes deinde inter stragem victimarum, documento cæteris fuere ne abnuerent. Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decem nominatis ab imperatore, eis dictum, vt vir virum legerent: donec sexdecim millium numerum confecissent. ea legio linteata ab integumento consepti, quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data, & cristatæ galeæ, vt inter cæteros eminerent. Paulò plus viginti millium alius exercitus fuit, nec corporum specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic hominum numerus, quod roboris erat, ad Aquiloniam consedit. COSS. profecti ab vrbe: prior Sp. Caruilius, cui veteres legiones, quas M. Atilius superioris anni COS. in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cum eis in Samnium profectus, dum hostes superati superstitionibus concilia secreta

Summo conatu & apparatu Samnites bellum adornant.

Superstitioso quodam sacramenti ritu initiantur Samnites.

A creta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. cæsa ibi millia hominum duo fermè atq; octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papyrius nouo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam vrbem expugnauit: minus quàm collega cepit hominum, plus aliquanto occidit. præda opulenta vtrobiq; est parta. Inde peruagati Samnium COSS. maximè depopulato Atinate agro. Caruilius ad Cominium, Papyrius ad Aquiloniam, vbi summa rei Samnitium erat, peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est, neque grauiter pugnatum: lacessendo quietos, resistentibus cedendo: comminandoq; magis quàm inferendo pugnam dies absumebatur. quod cùm inciperetur, remittereturque, omnium rerum etiam paruarum euentus proferebatur indies. *Caruilius Cos. Amiternum [illegible] cepit. Papyrius consul Duroniam expugnauit.*

B Altera Romana castra viginti millium spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorq; Caruilius, quo maiore discrimine res vertebatur in Aquiloniam, quàm ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandū satis paratus, nuntiū ad collegā mittit: sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, confligere cum hoste: opus esse & illū quanta maxima vi posset, Cominium oppugnare: ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda, diem ad proficiscendum nuntius habuit: nocte rediit, approbare collegam consulta referens. Papyrius nuntio misso extemplò concionem habuit: multa de vniuerso genere belli, multa de pręsenti hostium apparatu, vana magis *Papyrius milites suos alloquutur, de Samnitium apparatu disserens.*

C gis specie, quàm efficaci ad euentum, disseruit. Non enim cristas vulnera facere: & per picta atque aurata scuta transire Romanum pilum: & candore tunicarum fulgentem aciem, vbi res ferro geratur, cruentari. Auream olim atq; argenteam Samnitium aciem à parente suo occidione occisam: spoliaque ea honestiora victori hosti, quàm ipsis arma fuisse. Datum hoc nomini familiæque suæ, vt aduersus maximos conatus Samnitium opponerentur duces: spoliaq; ea referrent, quæ insignia publicis etiam locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter toties petita fœdera, toties rupta: tum si qua coniectura mentis diuinæ sit, nulli vnquam exercitui fuisse infestiores, quàm qui nefando sacro mista hominum pecudumq; cæde respersus, ancipiti deûm iræ

D deuotus, hinc fœderum cum Romanis ictorum testes deos, hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens, inuitus iurauerit, oderit sacramentum, vno tempore deos, ciues, hosteis metuat. Hæc cōperta perfugarum indiciis, cùm apud infensos iam sua sponte milites disseruisset: simul diuinæ humanæq; spei pleni, clamore consentienti pugnam poscunt: pœnitet in posterum diem dilatum certamen, moram diei noctisq; oderunt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega Papyrius silentio surgit, & pullarium in auspicium mittit. Nullum erat genus hominum in castris intactum cupiditate pugnæ: summi infimiq; æquè intenti erant: dux militū, miles ducis ardorem spectabat. Is ardor omniū etiam ad eos qui auspicio intererant, peruenit. nam *Papyrianus miles auidus pugnæ.*

E cùm pulli non pascerentur, pullarius auspicium mentiri ausus, tripudium solistimum COS. nuntiauit. COS. lætus, auspicium egregium esse, & deis authoribus rem gesturos, pronunciat: signumque pugnæ proponit. Exeunti iam in aciem nuntiat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ fermè erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplò nuntium mittit: ipse signa ocyus proferri iubet, subsidiaq; suis quæq; locis, & præfectos subsidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, sinistro L. Scipionē equitibus legatos alios, C. Ceditium & Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conspectum properè circumducere iubet, atque inde inter ipsam dimicationem quantò maximè posset moto puluere ostendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio

d inter

Altercatio inter pullarios exorta.

inter pullarios orta de auspicio eius diei, exauditaque ab equitibus Romanis, F qui rem haud spernendam rati, Sp. Papyrio fratis filio consulis ambigi de auspicio renuntiauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentem natus, rem inquisitam ne quid incompertum deferret, ad consulem detulit. cui ille: Tu quidem macte virtute diligentiaq; esto: cæterùm qui auspicio adest, si quid falsi nuntiat, in semetipsum religionem recipit: mihi quidem tripudium nuntiatum, populo Romano exercituiq; egregium auspicium est. centurionibus deinde imperauit, vt pullarios inter prima signa constituerent. Promouent & Samnites signa, insequitur acies ornata, armataq;, vt hostium quoq; magnificum spectaculum esset. Priusquam clamor tolleretur, concurreretur q;, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit. quod vbi cos. nuntiatum G est, Dij in prælio sunt, inquit, habet pœnam noxium caput. Ante cos. hæc dicentem coruus voce clara occinuit. quo lætus augurio consul, affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos. signa canere, & clamorem tolli iussit. Prælium commissum atrox, cæterùm longè disparibus animis.

Atrox prælium inter Romanos & Samnites.

Romanos ira, spes, ardor certaminis, auidos hostium sanguinis in prælium rapit. Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quàm inferre pugnam cogit. nec sustinuissent primum clamorem atque impetum Romanorũ, per aliquot iam annos vinci assueti, ni potentior alius metus insidens pectoribus à fuga retineret. quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri, & armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudumque strages, & respersæ fando nefandoq; sanguine aræ, & dira execratio, ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpiq; compositum. his vinculis fugæ obstricti stabant, ciuem magis quàm hostem timentes. Instare Romanus à cornu vtroque, à media acie, & cædere deorum hominumq; attonitos metu. repugnatur segniter, vt ab ijs quos timor moraretur à fuga. Iam propè ad signa cædes peruenerat: cùm ex transuerso puluis, velut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp. Nautius (Octauium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quàm pro numero excitabant: insidentes mulis calones, frondosos ramos per terram trahebant: arma signaque per turbidã lucem in primo apparebant: pòst altior densiorq; puluis equitum speciem cogentium agmen dabat. fefellitque non Samnites modò, sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem: clamitans inter prima signa, ita, vt vox etiam ad hostes accideret: captum Cominium, victorem collegam adesse. anniterentur vincere prius quàm gloria alterius exercitus fieret. Hæc insidẽs equo. inde tribunis, centurionibusq; imperat, vt vias equitibus patefaciant. ipse Trebonio Cedition; prædixerat, vt vbi se cuspidẽ erectã quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostẽ. Ad nutum omnia, vt ex antè præparato, fiunt. pandũtur inter ordines viæ: prouolat eques, atq; infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit, perrumpitq; ordines, quacunq; impetum dedit. instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. K

Samnites terga vertunt.

Tum iam deorum hominumq; victa vi, funduntur linteatæ cohortes: pariter iurati iniuratiq; fugiunt, nec quenquã præter hostes metuunt. Peditũ agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam cõpulsum est. nobilitas equitesq; Bouianũ pertugerũt. equites eques sequitur, peditẽ pedes, ac diuersa cornua dextrũ ad castra Samnitiũ, læuum ad vrbẽ tendit.

Castra Samnitium capta.

Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad vrbẽ Scipioni maiore resistitur vi: non quia plus animi victis est, sed melius muri quàm vallũ armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostẽ. Scipio, nisi in primo pauore, priusquã colligerẽtur animi, transacta res esset, lentiorẽ fore munitæ vrbis oppugnationẽ ratus, interrogat milites, Satin' æquo animo paterẽtur ab altero cornu castra capta esse: se victores pelli à portis vrbis?

A vrbis? Reclamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad
portam: secuti alij testudine facta in vrbem perrumpunt: deturbatisq; Samni-
tibus qui circa portam erant, muri occupauere: penetrare interiora vrbis, quia
pauci admodum erant, non audent. Hæc primo ignorare consul, & intentus *Aquilonia vrbs Samnitium expugnatur.*
recipiendo exercitui esse. iam enim præceps in occasum sol erat: & appetens
nox periculosa & suspecta omnia etiã victoribus faciebat. progressus longius

B

C

ab dextra, castra capta videt: ab læua clamorem in vrbe, mistum pugnantium
ac pauentium fremitu esse. & tum fortè certamẽ ad portam erat. aduectus de-
inde equo propius, vt suos in muris videt, nec iam integri quicquam esse, quo-
niam temeritate paucorum magnæ rei parta occasio esset: acciri quas recepe-
rat copias, signaq; in vrbem inferri iussit. ingressi proxima ex parte, quia nox
D appropinquabat, quieuere. nocte oppidum ab hostibus desertum est. Cæsa il- *Cæsa illo die Samnitium triginta millia trecenti quadraginta.*
lo die ad Aquiloniam Samnitium millia triginta trecenti quadraginta: capta
tria millia octingenti & septuaginta: signa militaria nonaginta septem. Cæte-
rùm illud memoriæ traditur, non fermè alium ducẽ lętiorem in acie visum:
seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerendæ rei. Ab eodem robore animi ne-
que controuerso auspicio reuocari à prælio potuit: & in ipso discrimine, quo
templa dijs immortalibus voueri mos erat, vouerat Ioui Victori, si legiones
hostium fudisset, pocillum mulsi priusquam temetum biberet, sese facturum,
id votum dijs cordi fuit: & auspicia in bonum verterunt. Eadem fortuna ab al-
tero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copijs
E admotis, corona cinxit vrbem: subsidiaq; firma, ne quà eruptio fieret, portis
opposuit. Iam signum dantem eum nuntius à collega trepidus de viginti co-
hortium aduentu, & ab impetu moratus est: & partem copiarũ reuocare in-
structam, intentamq; ad oppugnandum coegit D. Brutum Scæuam legatum
cũ legione prima, & viginti cohortibus alaribus, equitatuq; ire aduersus sub-
sidium hostium iussit: quocunq; in loco fuisset obuius, obsisteret ac morare-
tur: manumq;, si fortè ita res posceret, conferret: modò ne ad Cominium eæ *Cominium oppugnat Caruilius Consul.*
copię admoueri possent. ipse scalas ferri ad muros ab omni parte vrbis iussit, ac
testudine ad portas successit. simul & refringebãtur portæ, & vis vndiq; in mu-
ros fiebat. Samnites, sicut antequã in muris viderent armatos, satis animi ha-
buerunt ad prohibendos vrbis aditu hostes: ita, postquã iam nõ ex interuallo,

nec missilibus,sed cominus gerebatur res: & qui ægrè successerant ex plano in F
muros,loco,quem magis timuerât,victo, facilè in hostem imparem ex æquo
pugnabant:relictis turribus murisq;,in forum omnes compulsi,paulisper in-
de tentauerunt extremam pugnæ fortunam . deinde abiectis armis,ad quin-
decim millia hominum & quadringenti in fidem consulis venerunt . cæsa ad

Cominio capto in fidē consulis venerunt hominū quindecim millia & quadringenti.

quatuor millia ac trecenti octoginta. Sic ad Cominium , sic ad Aquiloniam
gesta res. Inde medio inter duas vrbes spatio , vbi tertia expectata erat pugna,
hostes non inuenti.septem millia passuum cum abessent à Cominio, reuoca-
ti ab suis, neutri prælio occurrerunt . primis fermè tenebris cùm in conspectu
iam castra, iam Aquiloniam habuissent,clamor eos vtrinq; par accidens susti-
nuit.deinde è regione castrorum,quæ incensa ab Romanis erant:flamma latè G
fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit.Eo ipso loco propè te-
merè sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis , expectando ti-
mendoq; lucem,egere . prima luce incerti quam in partem intenderēt iter, re-
pentè in fugam consternantur conspecti ab equitibus : qui egressos nocte ab
oppido Samnites persecuti, viderant multitudinē non vallo, non stationibus
firmatam.conspecta & ex muris Aquilonię ea multitudo erat.iamq; etiam le-
gionariæ cohortes sequebantur:cęterùm nec pedes fugientes persequi potuit:
& ab equite nouissimi agminis ducenti fermè & octoginta interfecti . arma
multa pauidi , ac signa militaria duodeuiginti reliquere : alio agmine incolu-
mi, vix ex tanta trepidatione Bouianum peruentum est. Lætitiam vtriusq; ex- H
ercitus Romani auxit,& ab altera parte feliciter gesta res. vterq; ex alterius sen-
tentia consul captum oppidum diripiendum militi dedit:exhaustis deinde te-
ctis,ignē iniecit : eodemq; die Aquilonia & Cominium deflagrauere. & con-
sules cum gratulatione mutua legionū,suaq;,castra coniunxere.In conspectu
duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusq; merito laudauit, donauit-
que:& Papyrius, apud quem multiplex in acie, circa castra,circa vrbem,fuerat
certamen,Sp.Nautium,Sp.Papyriū fratris filium,& quatuor centuriones,ma-
nipulumq; hastatorum,armillis aureisq; coronis donauit : Nautium propter

Coss. suos pro cuiusque merito laudant , donantq.

expeditionem,qua magni agminis modo terruerat hostes:iuuenem Papyriū,
propter nauatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte,qua fugam in- I
festā Samnitibus ab Aquilonia clàm egressis fecit:centuriones,militesq;, quia
primi portam,murumq; Aquiloniæ ceperant.equites omnes ob insignē mul
tis locis operam,corniculis, armillisq; argenteis donat. Consilium inde habi-
tum, cùm iam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus,aut vtriusq; , aut
certè alterius . optimū visum , quò magis fractæ res Samnitium essent,eò per-
tinacius & infestius agere cætera,& persequi : vt perdomitum Samnium inse-
quentibus consulibus tradi posset . quando iam nullus esset hostium exerci-
tus, qui signis collatis dimicaturus videretur : vnum superesse belli genus, vr-
bium oppugnationes: quarum per excidia militem locupletare præda, & ho-
stem pro aris ac focis dimicantem conficere possent.Itaq; literis missis ad sena- K
tum populumq; Romanū de rebus ab se gestis, diuersi , Papyrius ad Sepinum,

Coss. ad oppugnandas Samnitium vrbes legiones ducunt.

Caruilius ad Volanam oppugnandā,legiones ducunt.Literæ consulū ingenti
lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum
gaudiū priuatis studijs celebratum est.nec populo Romano magna solùm,sed
peropportuna etiam ea victoria fuit:quia per idem fortè tempus rebellasse He-

Hetruscos rebellasse nunciatur.

truscos allatum est. Subibat cogitatio animū , quónam modo tolerabilis fu-
tura Hetruria fuisset, si quid in Samnio auersi venisset: quæ cōiuratione Sam-
nitium erecta,quoniam ambo consules,omnisq; Romana vis auersa in Sam-
nium esset , occupationē populi Romani pro occasione rebellandi habuisset.
Legationes sociorum à M. Attilio prætore in senatū introductæ, querebantur
vri &

A vri & vastari agros à finitimis Hetruscis, quòd desciscere à populo Romano
nollent: obtestabanturq; patres conscriptos, vt se à vi atq; iniuria cõmunium
hostium tutarentur. Responsum legatis: curæ senatui futurum, ne socios fidei
suæ pœniteret: Hetruscorum propediem eandẽ fortunam, quam Samnitium,
fore. Segnius tamen, quod ad Hetruriam attinebat, acta res esset, ni Faliscos
quoque, qui per multos annos in amicitia fuerant, allatum foret, arma Hetru-
scis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam patribus, vt fœciales mit
tendos ad res repetendas censerent. quibus nõ redditis, ex authoritate patrum
iussu populi, bellum Faliscis indictum est: iussiq; consules sortiri, vter ex Sam- *Faliscis bellum indicitur.*
nio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam, & Palum-
B binum, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanam intra paucos dies,
Palumbinum eodem quo ad muros accessit. Ad Herculaneum bis etiam si- *Quæ vrbes in Samnio Caruilius Cos. ceperit.*
gnis collatis ancipiti prælio: & cum maiore sua quàm hostium iactura, dimi-
cauit. castris deinde positis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatum oppi-
dum, captumque. In his tribus vrbibus capta, aut cæsa, ad decem millia homi-
num: ita, vt pauore admodum plures caperentur. Sortientibus prouincias
consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum vota militum, qui vim frigo-
ris iam in Samnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hostium *Sepinum magna vi Papyrius Cos. expugnauit.*
restitit: sæpe in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam vrbem aduersus eruptio-
nes hostium pugnatum, neque obsidio, neq; bellum ex æquo erat: non enim
C muris magis se Samnites, quàm armis ac viris mœnia tutabantur. tandẽ pu-
gnando in obsidionem iustam coegit hostes: obsidendoque, vi atque operi-
bus vrbem expugnauit. itaque ab ira plus cædis editum capta vrbe: septem
millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plu-
rima fuit, congestis Samnitium rebus in vrbes paucas, militi concessa est. Ni-
ues iam omnia oppleuerant, nec durari extra tecta poterat: itaque consul de *Papyrij triumphus.*
Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium consen-
su est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vt illorum temporum habi-
tus erat, triumpho. pedites equitesque insignes donis transiêre, ac transuecti
sunt: multæ ciuicæ coronæ vallaresq; ac murales conspectæ. inspectata spolia
D Samnitiũ: & decore ac pulchritudine paternis spolijs, quæ nota frequenti pu-
blicorum ornatu locorũ erant, comparabantur. nobiles aliquot captiui, clari
suis patrumq; factis, ducti. æris grauis magna vis transuecta. * vicies centum *Val. 25330. coron.
millia & quingenta triginta tria millia: id æs redactum ex captiuis dicebatur.
argenti, quod captum ex vrbibus erat, * P. M. CCCXXX. omne æs argentum- *Val. 13300. coron.
que in ærarium conditum, militibus nihil datum ex præda est. auctaque ea
inuidia est ad plebem, quòd tributum etiam in stipedium militum colla-
tum est: cùm, si spreta gloria fuisset: captiuæ pecuniæ in ærarium illatæ, & mi-
liti tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Aedem Qui-
rini, quam in ipsa dimicatione votam apud neminem veterem authorem
E inuenio: (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dicta-
tore patre votam filius consul dedicauit, exornauitque hostium spolijs. quo-
rum tanta multitudo fuit, vt non templum tantùm forumque his ornare-
tur, sed socijs etiam colonisque finitimis ad templorum locorumque publi-
corum ornatum diuiderentur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum,
quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatum duxit. Inter hæc Carui- *Quas vrbes in Hetruria Caruilius Cos. expugnarit.*
lius consul in Hetruria Troilium primùm oppugnare adortus, quadringen-
tos septuaginta ditissimos, pecunia grandi pactos, vt abire inde liceret, dimi-
sit: cæteram multitudinem, oppidumque ipsum vi cepit. inde quinque castel-
la locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostiũ duo millia quadringenti: mi- *Faliscis pacem petentibus induciæ annuæ dantur.*
nus duo millia capti. & Faliscis pacẽ petentibus annuas inducias dedit: pactus

 *centum

Val.1000.coron. *Carui lij triumphus.*

Val.3900.coron. *Lustrum conditũ est quo censa sunt capita 262322.*

*centum millia grauis æris,& stipendium eius anni militibus.His rebus actis F
ad triumphũ decessit,vt minus clarum de Samnitibus,quàm collegæ trium-
phus fuerat:ita cumulo Hetrusci belli æquatum.æris grauis tulit in ærarium
*trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de manu-
bijs faciendam locauit, prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo dedica-
tam.& militibus ex præda centenos binos asses:& alterum tantum centurio-
nibus atq; equitibus malignitate collegæ gratius accipientibus munus,diui-
sit.Fauor consulis tutatus ad populum est L. Posthumium legatum eius: qui
dicta die à M.Cancio Trib.pleb.fugerat in legationẽ (vt fama ferebat) popu-
li iudicium: iactariq; magis,quàm peragi accusatio eius poterat. Exacto iam
anno noui tribuni plebis magistratum inierant: ijsq; ipsis, quia vitio creati G
erant,quinq; post dies alij suffecti.Lustrum conditum eo anno est à P. Corne-
lio Aruina,C.Martio Rutilio,censoribus:censa capitum millia ducenta sexa-
ginta duo, trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censori-
bus: lustrum vndevicesimum fuit. Eodem anno coronati primum ob res
bello bene gestas ludos Romanos spectauerunt: palmæque, tum primùm
translato è Græcia more,victoribus datæ.Eodẽ anno ab ædilibus curulibus,
qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuarijs, via à Martis silice ad Bo-
uillas perstrata est. Comitia cõsularia L. Papyrius habuit:creauit consules,Q.
Fabium Maximi filium,Gurgitem,& D.Iunium Brutum Scæuam.ipse Papy-
Pestilentia. rius prætor factus.Multis rebus lætus annus vix ad solatium vnius mali,pesti- H
lentiæ vrentis simul vrbem atq; agros,suffecit,portentoq; iam similis clades
erat.& libri aditi,quínam finis,aut quod remedium eius mali ab dijs daretur.
inuentum in libris, Aesculapium ab Epidauro Romam accersendum. neque
eo anno,quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum:præ-
terquàm quòd vnum diem Aesculapio supplicatio habita est.

EPITOMAE AB XI. AD XX. LIBRVM HISTORIARVM AB VRBE CONDITA T. LIVII PATAVINI: QVAS, VT AMISSAE HISTORIAE ARGVMENTVM EXTARET, HOC IN LOCO PLACVIT INTERPONERE. I

EPITOME LIBRI XI.

*CVM Fabius Gurges consul malè aduersum Samnites pugnasset, & senatus de remouendo eo ab exer-
citu ageret, Fabius Maximus pater deprecatus hanc sibi ignominiam, eo maximè senatum mouit, quòd
iturum se filio legatum pollicitus est: idq; præstitit, atq; eius consilijs & opera filius consul adiutus, cæsis
Samnitibus triumphauit. C. Pontium imperatorem Samnitium ductum in triumpho, securi percussit.
Cum ciuitas pestilentia laboraret, missis legatis, vt Aesculapij signum Romam ab Epidauro transfer-
rent: anguem, qui se in nauem eorum contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eoque in insulam
Tyberis egresso, eodem loco sedes Aesculapij constituta est. L. Posthumius consulares, quoniam cùm exercitui præes- K
set, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quartò renouatum
est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis, & Sabinis qui rebellauerant victis, & in deditionem acceptis, bis in eo-
dem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primùm creati
sunt. Census actus est. lustrum conditum: censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. Plebs propter æs alienum, &
graues & longas seditiones, ad vltimum secessit in Ianiculum, vnde à Q. Hortensio Dictatore deducta est, isque in ipso
magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet: item aduersus Lucanos, contra quos auxilium
Tyrrhenis ferre placuerat.*

LIBRI XII.

*CVM legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor
cum legionibus ab ijs cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce qui præerat classi occiso, le-
gati ad eos à senatu, vt de ijs iniurijs quererentur missi, pulsati sunt. ob id bellum ijs indictũ est. Samnites defecerunt.*

Aduersus

A *Aduersus eos & Lucanos, & Brutios, & Hetruscos aliquot prælijs à compluribus ducibus benè pugnatū est. Pyrrhus Epirotarū rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cùm in præsidium Rheginorum legio Campana cùm præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.*

LIBRI XIII.

VALERIVS *Leuinus consul parum prosperè aduersus Pyrrhum pugnauit: elephantorum maximè insitata facie territis militibus. Post id prælium cùm corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostem inuenit: populabundusq́ ad vrbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, vt de redimendis captiuis ageret, frustra vt patriam desereret à rege tentatus est. captiui sine precio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatum missus, petijt, vt componendæ pacis causa rex in vrbem reciperetur, de qua re cùm ad frequentiorem senatum referri placuisset, Ap. Claudius, qui propter inualitudinem oculorum iandiu à consilijs publicis abstinuerat, venit in curiam, & sententia sua tenuit, vt id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lu-*
B *strum condidit. censa sunt ciuium capita* CCLXXVIII. *millia,* CCXXII. *Iterum aduersus Pyrrhum dubio euentu pugnatū est. Cum Carthaginiensibus quartò fœdus renouatū est. Cum C. Fabricio consuli, is qui ad eum Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos, Brutios, & Samnites, prosperè gestas continet.*

LIBRI XIIII.

PYRRHVS *in Siciliam traiecit. Cùm inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cùm delectum haberet: eius qui citatus non responderat, bona vendidit. Pyrrhum iterum ex Sicilia in Italiā reuersum vicit, & Italia expulit. Fabricius censor P. Cornelium Rufinum consularem senatu mouit, quòd decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus condito, censa sunt capita ciuium* CCLXXI. *millia,* CCXXIIII. *Cum Ptolemæo Aegypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti, viua defossa est. Coloniæ deductæ sunt, Posidonia & Consa. Carthaginiensium classis auxilio Mamertinis venit, quo facto ab ijs fœdus violatum est. Res præterea contra Lucanos, Samnites, & Brutios feliciter gestas,*
C *& Pyrrhi regis mortem continet.*

LIBRI XV.

VICTIS *Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegium occupauerat, obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cùm legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus victis pax data: coloniæ deductæ, Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Tunc primùm populus Romanus argento vti cœpit. Vmbri & Salentini victi, in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.*

LIBRI XVI.

ORIGO *Carthaginiensium, & primordia vrbis referuntur, contra quos & Hieronem regem Syracusanorum*
D *auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cùm de ea re inter suadentes, vt id fieret, dissuadentesq́ con-*

E

tentio fuisset: transgressis tum primùm mare equitibus Romanis, aduersus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCCLXXII. *millia,* CCXXIIII. *D. Iunius*

Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res præterea con- F
tra Pœnos & Volscos prosperè gestas continet.

LIBRI XVII.

CN. *Cornelius* C O S. *à classe Punica circumuentus, & per fraudem veluti in colloquium euocatus, captus est. Cn. Duilius* C O S. *aduersus classem Pœnorum prosperè pugnauit, primusq; omnium Romanorum ducum naualis victoriæ duxit triumphum. ob quam causam ei perpetuus honos habitus est, vt reuertenti à cœna tibicines canerent, & funale præferretur. L. Cornelius* C O S. *in Sardinia contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus* C O S. *cùm in locum iniquum à Pœnis circumsessum temerè duxisset exercitum, M. Calpurnij tribuni militum virtute & opera euasit. qui cum trecentis militibus eruptione facta hostes in se conuertit. Annibal dux Pœnorum victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus* C O S. *victis nauali prælio Pœnis, in Africam traiecit.*

G

LIBRI XVIII.

ATTILIVS *Regulus* COS. *in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militũ clade occidit. & cùm aliquot prælijs aduersum Carthaginienses pugnasset, successorque à senatu prosperè bellum gerenti non*

H

I

mitteretur, idipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter causas petendi successoris erat, quòd agellus eius à mercenarijs deuastaretur. Quærente deinde fortuna vt magnum vtriusque casus exemplum in Regulo proderetur, accersito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, victus in prælio, & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra marique prosperè gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanus primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cùm senatum legerent, XIII. *senatu mouerunt. lustrum condiderunt, quo censa sunt ciuium capita* C CCXVII. *millia,* CCXVII. *Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, vt de pace, & si eam minimè impetraret, de captiuis commutandis ageret, iureiurando astrictus est rediturum se Carthaginem, si commutari captiuos non placuisset. vtrunque negandi author senatui fuit: & cùm fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, perijt.*

K

LIBRI XIX.

CAECILIVS *Metellus, rebus aduersus Pœnos prosperè gestis, speciosissimum egit triumphum,* XIII. *ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher* C O S. *qui contra auspicia profectus iussit immergi pullos, qui cibari nolebant: infeliciter aduersus Carthaginienses classe pugnauit. & reuocatus à senatu, iussusque dictatorem dicere, C. Glauciam dixit, sortis vltimæ hominem: qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorum commutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellæ, in agro Salentino Brundusium. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuiũ capita* CCLI. *millia* CCXXII. *Claudia soror Claudij, qui cõtemptis auspicijs male pugnauerat, à ludis diuertens, cùm turba premeretur, dixit: Vtinã frater meus viueret, iterumq; classem duceret, ob eam causam mulctata est. Duo prætores tum primùm creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus, A. Posthumium consulẽ, quoniam idem & flamen Martialis erat, cùm ille ad bellum gerendũ proficisci vellet, in vrbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summã victoriæ C. Luctatius cõsul victas ad Aegates insulas classe*

Pœnorum,

A *Pœnorum, finem bello imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Cùm templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt, Velina, & Esquilina. Falisci, cum rebellassent sexto die domiti, in deditionem venerunt.*

LIBRI XX.

SPOLETIVM colonia deducta est. Aduersus Ligures tunc primùm exercitus promotus est. Sardi & Corsi, cùm rebellassent, subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incestu damnata est. Bellum Illyrijs propter vnum ex legatis, qui ad eos missi erant occisum, indictum est: subactiq; in deditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, vt essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum, Latiniq; nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot prælijs fusi, in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrij, cùm rebellassent, domiti in deditionem venerunt. B *Lustrum à censoribus conditũ est. ex quo censa sunt ciuium capita CCLXX. millia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cùm antea dispersi fuissent: Esquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius Censor viam Flamineam muniuit: & circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.*

EPITOME LIBRI XXI.

C *IN Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitum: à quo Saguntũ sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniurijs missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur. & cum satis facere nollent, bellum ijs indictum est. Annibal superato Pyrenæo saltu, per Gallias fusis Volscis, qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu cùm mõtanos quoq; Gallos obuios aliquot prælijs repulisset, descendit in Italiam, & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit. iterumq; exercitu Rom. ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transijt. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prosperè pugnauit, duce hostium Magone capto.*

IN parte operis mei licet mihi pręfari, quod in principio summæ totius professi pleriq; sunt rerum scriptores, bellum maximè memorabile omnium, quæ vnquam gesta sint, me scripturum, quod Annibale duce Carthagi- *Quàm memorabile fuerit secundum bellum Punicum.*
D nienses cum populo Romano gessere. nam neque validiores opibus vllæ inter se ciuitates gentesq́ue contulerunt arma: neque his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebant bello. & adeò varia belli fortuna, ancepsq; Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere. odijs etiam propè maioribus certarunt, quàm viribus: Romanis indignantibus, quòd victoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quòd superbè auareq; crederent imperitatum victis esse. Fama ètiam est, Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari, vt duceretur in Hispaniam, cùm perfecto Africo bello exercitum eò traiecturus sacrificaret, altaribus admotum, ta-
E ctis sacris iureiurando adactum, se cùm primùm posset, hostem fore populo Romano. *Annibal annos nouẽ natus hostem se pop. Romano fore iureiurando astringit.* Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardiniã inter motũ Africæ fraude Romanorũ, stipendio etiam super imposito, interceptã. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentẽ Rom. pacẽ, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, vt appareret maius eum, quàm quòd gereret, agitare in animo bellum: & si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italię illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerũt. Mors Amilcaris peropportuna; & pueritia Annibalis, distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo fermè annos *Asdrubal octo annos imperium Carthaginiense obtinuit.*

imperium

imperium obtinuit,flore ætatis(vti ferunt)primo Amilcari conciliatus:gener F
inde ob altam indolem profectus animi aſcitus: & quia gener erat, factionis

G

H

Barchinę opibus,quæ apud milites plebemq́; plus quàm modicæ erant, haud ſanè voluntate principũ in imperio poſitus. Is plura conſilio quàm vi gerens, auſpicijs regulorum magis,conciliandiſq́; per amicitiam principũ nouis gentibus, quàm bello aut armis rem Carthaginienſem auxit. Cæterùm nihilo ei pax tutior fuit.barbarus eum quidam palam ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit. comprehenſuſq́; à circumſtantibus haud alio quàm ſi euaſiſſet vultu,tormentis quoq; cùm laceraretur,eo fuit habitu oris,vt ſuperãte lætitia dolores,ridentis etiam ſpeciem præbuerit. Cum hoc Aſdrubale,quia miræ artis in ſolicitandis gentibus,imperioq́; iungendis ſuo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriuſq; imperij eſſet amnis Iberus,Saguntiniſ- I
q́ue medijs inter imperia duorum populorum libertas ſeruaretur.In Aſdrubalis locum haud dubia res fuit, quin prærogatiuam militarem, qua extemplò iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatorq́; ingenti omnium clamore atque aſſenſu appellatus erat, fauor etiam plebis ſequeretur. Hunc vixdum puberem Aſdrubal literis ad ſe accerſierat:actaq́; res in ſenatu etiam fuerat:Barchinis nitentibus,vt aſſueſceret militiæ Annibal.atq; in paternas ſuccederet opes.Hanno alterius factionis princeps:Et æquum poſtulare videtur,inquit,Aſdrubal,&ego tamen non cenſeo,quod petit,tribuendum.Cùm admiratione tam ancipitis ſententiæ in ſe omnes conuertiſſet, Florẽ ætatis, inquit, Aſdrubal, quem ipſe patri Annibalis fruendum præbuit,iuſto iure eum à filio K
repeti cenſet. nos tamen minimè decet iuuentutem noſtram pro militari rudimento aſſuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus,ne Amilcaris filius nimis ſerò imperia immodica,& regni paterni ſpeciem videat?& cuius regis genero hæreditarij ſint relicti exercitus noſtri, eius filio parum maturè ſeruiamus?Ego iſtum iuuenem domi tenendum ſub legibus, ſub magiſtratibus docendũ viuere æquo iure cum cæteris cenſeo, ne quandoq́; paruus hic ignis incendiũ ingens exſuſcitet.Pauci,ac fermè optimus quiſq; Hannoni aſſentiebantur:ſed(vt plerunq; fit) maior pars meliorem vicit. Miſſus Annibal in Hiſpaniam, primo ſtatim aduentu omnem exercitum in ſe cõuertit.Amilcarem viuentem redditum ſibi veteres milites credere, eundem vigorem in vultu, vimq́;

Aſdrubal à barbaro quodam obtruncatur.

Hanno Barchinæ factionis inimicus.

Annibalis in Hiſpaniam aduentus.

A vimq; in oculis, habitum oris, lineamentaq; intueri. deinde breui effecit, vt
patri in se minimum momentum ad fauorem conciliandũ esset. Nunquàm
ingenium idem ad res diuersissimas, parendum atq; imperandum, habilius *Annibalis ingenium.*
fuit. itaq; haud facilè discerneres, vtrum imperatori, an exercitui carior esset:
neq; Asdrubal aliũ quenquã præficere malle, vbi quid fortiter ac strenuè agen-
dum esset: neq; milites alio duce plus confidere, aut audere. plurimum auda-
ciæ ad pericula capessenda, plurimum consilij inter ipsa pericula erat. nullo la-
bore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. caloris ac frigoris patien-
tia par. cibi potionisq; desiderio naturali, non voluptate modus finitus: vigi-
liarũ somniq; nec die nec nocte discriminata tẽpora. id quod gerendis rebus
B superesset: quieti datum. ea neq; molli strato, neq; silentio accersita. multi sępe
militari sagulo opertũ humi iacentem inter custodias stationesq; militũ con-
spexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atq; equi cõspiciebãtur.
equitũ peditumq; idẽ longè primus erat. princeps prælium inibat. vltimus con-
fecto prelio excedebat. Has tantas viri virtutes ingentia vitia æquabant, inhu-
mana crudelitas, perfidia plus quàm Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus de-
ûm metus, nullum iusiurandum, nulla religio. Cum hac indole virtutũ ac vi-
tiorũ triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re, quæ agenda auden-
daq; magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterùm ex quo die dux est decla-
ratus, velut Italia ei prouincia decreta, bellumq; Romanum mandatum esset,
C nihil prolatandũ ratus, ne se quoq;, vt patrẽ Amilcarem, deinde Asdrubalem,
cunctantem casus aliquis opprimeret, Saguntinis inferre bellum statuit, qui-
bus oppugnandis haud dubiè Romana arma mouebantur. in Olcadũ fines *Annibal Olcadum fines ingreditur.*
prius (vltra Iberum ea gens in parte magis quàm in ditione Carthaginiensium
erat) induxit exercitum, vt non petisse Saguntinos, sed rerum serie, finitimis
domitis gentibus, iungendoq; tractus ad id bellum videri posset. Carteiam vr-
bem opulentam caput gentis eius expugnat, diripitq;. quo metu perculsæ mi-
nores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere. victor exercitus opu-
lentusq; pręda Carthaginẽ Nouam in hyberna est deductus. Ibi largè partien-
do prædam, stipendia præterita cum fide exoluendo, cunctis ciuium suorum
D sociorumq; animis in se firmatis, vere primo in Vacceos promotum bellum. *Annibal in Vacceos bellum promouet.*
Hermandica & Arbacala Carteiorũ vrbes vi captæ. Arbacala & virtute & mul-
titudine oppidanorũ diu defensa. Ab Hermãdica profugi exulibus Olcadum,
priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent, cõcitant Carpetanos: adortiq;
Annibalẽ regressum ex Vacceis, haud procul Tago flumine agmen graue præ-
da turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisq; super ripã positis, cùm prima
quies silentiumq; ab hostibus fuit, agmen vado traiecit: valloq; ita producto,
vt locum ad transgrediendum hostes haberent, inuadere eos transeuntes sta-
tuit. equitibus præcepit, vt cùm ingressos aquã viderent, adorirentur peditum
agmen. in ripa elephatos antè quadraginta disposuit. Carpetanorũ cum appen- *Carpetanorum cum Annibale prælium.*
E dicibus Olcadũ Vacceorumq; centũ millia fuere: inuicta acies, si æquo dimi-
caretur campo. Itaq; & ingenio feroces, & multitudine freti, & quòd metu ces-
sisse credebant hostem: id morari victoriã rati, quòd interesset amnis, clamore
sublato, passim sine vllius imperio quà cuiq; proximum est, in amnem ruunt.
Et ex parte altera ripę vis ingens equitũ in flumẽ immissa, medioq; alueo haud
quaquam pari certamine cõcursum: quippe vbi pedes instabilis, ac vix vado fi-
dẽs, vel inermi equite, equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisq;
liber, equo vel per medios gurgites stabili, cominus eminusq; rem gereret. Pars
magna flumine absumpta: quidã verticoso amni delati in hostes, ab elephan-
tis obtriti sunt. postremi, quib. ingressus in suã ripam tutior fuit, ex varia trepi-
datione cùm in vnũ colligerẽtur, prius quàm tãto ex pauore reciperẽt animos:

Annibal

Annibal agmine quadrato amnem ingressus, fugam ex ripa fecit: vastatisque F
Carpetanos Annibal in deditionē accepit.
agris, intra paucos dies Carpetanos quoq; in deditionē accepit. Et iam omnia
trans Iberum præter Saguntinos, Carthaginiensium erant. cum Saguntinis
bellum nondum erat, cæterùm iam belli causa certamina cum finitimis sere-
bantur, maximè Turdetanis. quos cum adisset idem, qui litis erat sator, nec
Saguntini Romam legatos mittunt.
certamen iuris, sed vim quæri appareret: legati à Saguntinis Romam missi, au-
xilium ad bellum iam haud dubiè imminens orantes. Consules tunc Romæ
erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. qui cùm legatis in sena-
tum introductis de Rep. retulissent, placuissetq; mitti legatos in Hispaniã ad
res sociorũ inspiciendas, quibus si videretur digna causa, & Annibali denun-
tiarent, vt ab Saguntinis socijs populi Rom. abstineret, & Carthaginem in Afri G
cam traijcerent, ac sociorum populi Rom. querimonias deferrent: hac legatio-
ne decreta, nec dum missa, omnium spe celerius Saguntũ oppugnari allatum
est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alij prouincias consulibus Hispa-
niam atq; Africam decernentes, terra mariq; rem gerendam censebant. alij to-
tum in Hispaniam Annibalemq; intendebant bellum. erant qui non temerè
mouendam rem tantam, expectandosq; ex Hispania legatos censerent. Hæc
sententia, quæ tutissima videbatur, vicit. legatiq; eo maturius missi P. Valerius
Flaccus, & Q. Bebius Pamphilus, Saguntum ad Annibalem, atque inde Car-
thaginem, si non absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis rupti
Saguntum oppugnatur ab Annibale.
deposcendum. Dum ea Romani parant consultantq;, iam Saguntum summa H
vi oppugnabatur. Ciuitas ea longè opulentissima vltra Iberum fuit, sita passus
mille fermè à mari. oriundi à Zacyntho insula dicuntur: mistiq; etiam ab Ar-
dea Rutulorum quidam generis. cæterùm in tantas breui creuerant opes, seu
maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incremento, seu sancti-
tate disciplinæ, qua fidem socialem vsq; ad perniciem suam coluerunt. Anni-
bal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, vrbem tripartitò
aggreditur. Angulus muri erat in planiorem patentioremq; quàm cætera, cir-
cà vallem vergens: aduersus eum vineas agere instituit, per quas aries mœni-
bus admoueri posset. Sed vt locus procul muro satis æquus agẽdis vineis fuit:
ita haudquaquam prosperè, postquam ad effectum operis ventum est, cœptis I
succedebat. & turris ingens imminebat: & murus, vt in suspecto loco, supra
cæteræ modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta vbi plurimum
periculi ac laboris ostendebatur, ibi vi maiore obsistebant. ac primò missili-
bus summouere hostem: nec quicquam satis tutum munientibus pati. dein-
de iam non pro mœnibus modò atque turri tela micare, sed ad erumpendum
etiam in stationes operaq; hostium animus erat. quibus tumultuarijs certa-
Annibal ictus tragula cecidit.
minibus haud fermè plures Saguntini cadebant, quàm Pœni. Vt verò Annibal
ipse, dum murũ incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus ceci-
dit: tanta circà fuga atque trepidatio fuit, vt non multùm abesset, quin opera
ac vineæ desererentur. Obsidio deinde per paucos dies magis quàm oppugna- K
tio fuit, dum vulnus ducis curaretur, per quod tempus vt quies certaminum
erat, ita ab apparatu operum ac munitionũ nihil cessatum. itaq; acrius de in-
tegro obortum est bellũ, pluribusq; partibus vix accipientibus quibusdã ope-
ra locis vineæ cœptæ agi, admoueriq; aries. Abundabat multitudine homi-
num Pœnus. ad centũ enim quinquaginta millia habuisse in armis creditur.
Oppidani ad omnia tuenda atque obeunda multimoda arte distineri cœpti
sunt: & non sufficiebant. iam enim feriebantur arietibus muri: quassatæ quo-
que multæ partes erant. vna continentibus ruinis nudauerat vrbẽ. tres dein-
ceps turres: quantumq; inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant:
captumq; oppidũ ea ruina crediderãt Pœni, qua, velut si pariter vtrosq; murus
texisset,

A texisset, ita vtrinq; in pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnationibus vrbium per occasionẽ partis alterius censeri solent: sed iustæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri tectaq; vrbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cepisse iam se vrbem, si paululũ adnitatur, credente: Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus: nec vllo pedem referente, ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaq; quo acrius & confertim magis vtrinq; pugnabatur, eo plures vulnerabantur, nullo inter arma corporaq; vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo, *Falarica quiddam telum.* & cætera tereti, præterquam ad extremum, vnde ferrum extabat. id, sicut in

B pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantq; pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes, vt cum armis transfigere corpus posset. sed id maximè etiam si hæsisset in scuto, nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat: quod cùm mediũ accensum mitteretur, conceptumq; ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumq; militem ad insequentes ictus præbebat. Cùm ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset: clamorẽ repentè oppidani tollunt, hostemq; in ruinas muri expellunt, inde impeditum trepidantemq; exturbant: postremò fusum fugatumq; in castra redi *Saguntini Pœnos à mœnibus suis exturbant.* gunt. Interim ab Roma legatos venisse nuntiatum est. quibus obuiam ad ma-

C re missi ab Annibale, qui dicerent, nec tutò eos adituros inter tot tam effrenatarum gentium arma: nec Annibali in tanto discrimine rerum operæ esse legationes audire. Apparebat, non admissos protinus Carthaginem ituros. literas *Annibal Legatos Romanos non admisit.* igitur nuntiosq; ad principes factionis Barchinę pręmittit, vt prępararent suorum animos, ne quid pars altera gratificari pro Romanis posset. Itaque præterquàm quòd admissi auditiq; non sunt, ea quoq; vana atq; irrita legatio fuit. Hanno vnus aduerso senatu causam fœderis rupti magno silentio propter authoritatem suam cum assensu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac *Hannonis in senatu Carthaginiensi oratio aduersus Annibalem.* testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterẽt, non manes, non stirpem eius conquiescere viri: nec vnquam, donec sanguinis

D nominisq; Barchini quisquam supersit, quietura Romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, viamq; vnam ad id cernentem, si ex bellis bella serendo succinctus armis legionibusq; viuat, velut materiam igni præbentes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendiũ, quo nunc ardetis. Saguntum vestri circunsidẽt exercitus, vnde arcentur fœdere: mox Carthaginem circunsedebunt Romanæ legiones, ducibus ijsdem dijs, per quos priore bello rupta fœdera sunt vlti. vtrum hostem, an vos, an fortunam vtriusq; populi ignoratis? Legatos ab socijs, & pro socijs venientes bonus imperator vester in castra non admisit, ius gentium sustulit. hi tamen, vnde ne hostium quidem legati arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus absit: au-

E thorem culpæ, & reum criminis deposcunt. quo lenius agunt, segnius incipiunt: eo cum cœperint, vereor ne perseuerantius sæuiant. Aegates insulas, Erycemq; ante oculos proponite, quæ terra mariq; per quatuor & viginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar, Mars alter, vt isti volunt. sed Tarento tum in Italia non abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto non abstinemus. vicerunt ergo dij hominesq;, & id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupisset: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius stabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turresq; admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus vtinam vates sim) nostris capitibus incident: susceptumq; cum Saguntinis bellum, habendũ cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem esse

in eo authoritatem, propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eo perijsse F
lætatus sum: quòd si ille viueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tanquam furiam facemq; huius belli odi ac detestor. nec dedendum solùm ad piaculũ rupti fœderis: sed, si nemo deposcat, deuehendum in vltimas maris terrarumq; oras: ablegandumq; eò, vnde nec ad nos nomen famaq; eius accedere, nec solicitare quietæ ciuitatis statum possit: Ego autem ita censeo: legatos extemplò Romam mittendos, qui senatui satis faciant: alios qui Annibali nuntient, vt exercitũ ab Sagunto abducat: ipsumq; Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno. Cùm Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo necesse fuit. adeò propè omnis senatus Annibalis erat: infestiusq; locutum ar- G
guebant Hannonem, quàm Flaccum Valerium legatum Romanum. Responsum inde legatis Romanis est, bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populum Rom. iniustè facere, si Saguntinos vetustissimæ Carthaginiensium societati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal quia fessum militem prælijs operibusq; habebat, paucorũ ijs dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam vinearum aliorumq; operum dispositis. interim animos eorũ nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. vt verò pro concione prædã captæ vrbis edixit militum fore, adeò accensi omnes sunt, vt si extemplò signum datum esset, nulla vi resisti

Saguntini dirutum murum reficiunt.

videretur posse. Saguntini vt à prælijs quietem habuerant, nec lacessentes, nec H
lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die vnquam cessauerant ab opere, vt nouum murum ab ea parte, qua patefactum oppidũ ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm antè, adorta est: nec qua primùm, aut potissimum parte ferrent opem, cùm omnia varijs clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, qua turris mobilis omnia munimenta vrbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cùm admota catapultis balistisq; per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingẽtos fermè Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quòd cęmenta non calce durata erãt, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. itaq; ante quàm I
cæderetur, ruebat: perq; patentia ruinis agmina armatorum in vrbem vadebant. locum quoq; editum capiunt: collatisq; eò catapultis balistisq;, vt castellum in ipsa vrbe velut arcem imminentem haberent, muro circundant: & Saguntini murum interiorem ab nondum capta vrbis parte ducunt. Vtrinque summa vi & muniunt, & pugnant. sed interiora tuendo, minorem indies vrbem Saguntini faciunt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cùm tam procul Romani, vnica spes, circà omnia hostiũ essent. paulisper tamen affectos animus recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos, Carpetanosq;. qui duo populi delectus acerbitate consternati, retentis conquisitoribus metum defectionis cùm præbuis- K
sent, oppressi celeritate Annibalis omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior erat, Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigrè rem agente, vt ducem abesse nec ciues, nec hostes sentirẽt. Is & prælia aliquot secunda fecit, & tribus arietibus aliquantum muri discussit: strataque omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostendit. itaq; ad ipsam arcem extemplò ductus exercitus, atroxque prælium cum multorum vtrinq; cæde initum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinum, & Alorcũ Hispanũ. Alcon inscijs Saguntinis, precibus ali-

Alcon Saguntinus inscijs ciuibus sue de pace agit cum Annibale.

quid moturum ratus, cùm ad Annibalem noctu transisset, postquam nihil lacrymæ mouebãt, cõditionesq; tristes, vt ab irato victore ferebantur, transfuga

A ex oratore factus, apud hostem mansit: moriturum affirmans, qui sub condi-
tionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: tra-
ditoq; omni auro atq; argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis ibi habi-
tarent, vbi Pœnus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Sagun
tinos, Alorcus vinci animos, vbi alia vincantur, affirmās, se pacis eius interpre-
tem fore pollicetur. Erat autem tum miles Annibalis: cæterùm publicè Sagun-
tinis amicus atq; hospes. Tradito palàm telo custodibus hostium, transgressus
munimenta, ad prętorem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus. Quo
cum extemplò cōcursus omnis generis hominum esset factus, summota cæ-
tera multitudine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit: Si ciues ve-
B ster Alcon, sicuti ad pacem petendam ad Annibalem venit, ita pacis conditio-
nes ab Annibale ad vos retulisset, superuacaneum hoc mihi fuisset iter, quo
nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem, cùm verò ille aut vestra,
aut sua culpa manserit apud hostem, si metū simulauit, sua: vestra, si periculum
est apud vos, vera referētibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salutis & pacis
vobis conditiones, pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni.
Vestra autē causa me, nec vllius alterius loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fi-
des sit: quod neq; dum vestris viribus restitistis, neq; dum auxilia ab Rom. spe-
rastis, pacis vnquam apud vos mentionem feci. postquā nec ab Romanis vo-
bis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut mœnia satis defendūt, pacem
C affero ad vos magis necessariam quàm æquam. cuius ita aliqua spes est: si eam
quemadmodū vt victor fert, Annibal, sic vos vt victi audiatis: si non id quod
amittitur, in damno, cùm omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro
munere habituri estis. Vrbē vobis, quam ex magna iam parte dirutā, captam
ferè totam habet, adimit: agros relinquit, locū assignaturus, in quo nouū op-
pidum ædificetis: aurū argentumq; omne, publicum priuatumq; ad se iubet
deferri: coniugum vestraq; corpora, ac liberorum vestrorum seruat inuiolata,
si inermes cum binis vestimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hostis im
perat. hęc quanquam sint grauia atq; acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equi
dem haud despero, cùm omniū potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his reb.
D remissurū. Sed hęc patienda censeo potius quàm trucidari corpora vestra, rapi
trahiq; ante ora vestra coniuges ac liberos belli iure sinatis. Ad hæc audienda
cùm circumfusa paulatim multitudine permistum senatui esset populi con-
cilium: repentè primores secessione facta, priusquā responsum daretur: argen-
tum aurumq; omne ex publico priuatoq; in forum collatum, in ignem ad id
raptim factum conijcientes, eodem pleriq; semetipsos præcipitauerunt. Cùm
ex eo pauor ac trepidatio totam vrbem peruasisset, alius insuper tumultus ex
arce auditur. Turris diu quassata prociderat: perq; ruinam eius cohors Pœno-
rum impetu facto cùm signum imperatori dedisset, nudatam stationibus cu-
stodijsq; solitis hostium esse vrbem, non cunctandum in tali occasione ratus
E Annibal, totis viribus aggressus vrbem momento cepit: signo dato, vt omnes
puberes interficerentur. quod imperium crudele, cęterùm propè necessarium
cognitū in ipso euentu est. cui enim parci potuit ex ijs, qui aut inclusi cum con
iugibus ac liberis, domos super seipsos concremauerunt? aut armati nullū an-
te finem pugnæ quàm morientes fecerunt? Captum oppidum est cum ingen-
ti præda. quanquam pleraq; ab dominis de industria corrupta erant, & in cæ-
dibus vix vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui militum præda fuerant:
tamen ex pretio rerum venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse con-
stat, & multam pretiosam suppellectilē vestemq; missam Carthaginem. Octa-
uo mense quàm cœptum oppugnari, captum Saguntū, quidam scripsere: inde
Carthaginē Nouam in hyberna Annibalem cōcessisse: quinto deinde mense,

Alorcus Annibalis miles Saguntinis suadet, vt oblatas pacis leges accipiant.

Saguntini aurum argentumq; omne in ignem conijciunt.

Saguntum capitur.

quàm à Carthagine profectus sit, in Italiã peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri non F
potuit, vt P.Cornelius, & T.Sempronius COSS. fuerint: ad quos & in principio
oppugnationis legati Saguntini missi sint: & qui in suo magistratu cum Anni-
bale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto post ad Trebiam pugnaue-
rint, aut omnia breuiora aliquando fuere: aut Saguntum principio anni, quo
P.Cornelius & T.Sempronius COSS. fuerunt, non cœptum oppugnari est, sed
captum. nam excessisse pugna ad Trebiam in annum Cn.Seruilij & C.Flami-
nij non potest. quia Flaminius Arimini consulatũ inijt, creatus ab T.Sempro-
nio consule: qui post pugnam ad Trebiam ad creandos cõsules Romam cùm
venisset, comitijs perfectis ad exercitum in hyberna redijt. Sub idem ferè tem-
pus & legati qui redierant à Carthagine, Romã retulerunt omnia hostilia esse; G

Sagunti excidio nuntiato, Romani de rerum summa metuere ceperunt.

& Sagunti excidium nuntiatũ est: tantusq; simul mœror patres misericordia-
que sociorum peremptorũ indignè, & pudor non lati auxilij, & ira in Cartha-
ginienses, metusq; de summa rerum cepit, velut si iam ad portas hostis esset: vt
tot vno tempore motibus animi turbati, trepidarẽt magis quàm consultarẽt.
Nam neq; hostem acriorem bellicosioremq; secum congressum: nec rem Ro-
manam tam desidem vnquam fuisse atq; imbellẽ. Sardos Corsosq; & Histros
atq; Illyricos lacessisse magis quàm exercuisse Romana arma: & cum Gallis
tumultuatum magis quàm belligeratum. Pœnum hostem veteranũ trium &
viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorẽ, pri-
mùm Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, H
recentẽ ab excidio opulentissimæ vrbis Iberum transire: trahere secum tot ex-
citos Hispanorum populos: conciturum auidas semper armorũ Gallicas gen-
tes, cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis
esse. Nominatæ iam antea consulibus prouinciæ erant. tum sortiri iussi: Cor-
nelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annũ decretę
legiones, & sociorum quantum ipsis videretur, & classis quanta parari posset.
quatuor & viginti peditum Romanorũ millia sunt scripta, mille & octingen-
ti equites: sociorum XLIIII. peditum, & IIII. equitum, naues CCXX. quinque-
remes, celoces viginti deductę. Latum inde ad populum, vellent, iuberent, po-

Belli apparatus aduersus Carthaginienses.

pulo Carthaginiensi bellũ indici. eiusq; belli causa supplicatio per vrbẽ habita: I
atq; adorati dij, vt bene ac feliciter eueniret, quod bellũ populus Rom. iussisset.
Inter cõsules ita copiæ diuisæ. Sempronio datę legiones duæ: ea quaterna mil-
lia erant peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia pæditũ, equi-
tes mille octingenti, naues longæ CLX. celoces duodecim. Cũ his terrestribus
maritimisq; copijs T.Sempronius missus in Siciliam, ita in Africam transmis-
surus, si ad arcendum Italia Pœnum cõsul alter satis esset. Cornelio minus co-
piarum datum, quia L. Manlius prætor & ipse cum haud inualido præsidio in
Galliam mittebatur. Nauiũ maximè Cornelio numerus diminutus. sexagin-
ta quinqueremes datæ: (neq; enim mari venturũ, aut ea parte belli dimicatu-
rum hostem credebant) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & K

Romani legatos mittunt Carthaginem.

quatuordecim millibus sociorum peditũ, equitibus mille ducentis. Duas le-
giones Romanas, & quatuordecim millia sociorum peditũ, mille equites so-
cios, sexcentos Romanos, Gallia prouincia eodem anno versa in Punicum bel
lum habuit. His ita cõparatis, vt omnia iusta ante bellũ fierent, legatos maio-
res natu, Q.Fabium, M.Liuium, L.Aemylium, C.Licinium, Q.Bebium, in Afri
cam mittunt ad percunctandos Carthaginienses: publicóne consilio Annibal
Saguntum oppugnasset? & si, id quod facturi videbantur, faterentur, ac defen-
derent publico consilio factũ, vt indicerent populo Carthaginiensi bellũ. Ro-
mani postquam Carthaginem venerũt, cùm senatus datus esset, & Q. Fabius
nihil vltra quàm vnum, quod mandatum erat, percunctatus esset: tum ex Car-
thaginien-

A thaginiensibus vnus princeps: Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit, cùm Annibalem tanquam suo consilio Saguntum oppugnantē deposcebatis. cæterùm hæc legatio verbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur, & deposcebatur. nunc à nobis & confessio culpæ exprimitur: & vt à confessis res extemplò repetuntur. Ego autem nō priuato publicóne consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendum censeo: sed vtrum iure, an iniuria. nostra enim hæc quæstio atq; animaduersio in ciuem nostrum est: nostro, an suo fecerit arbitrio. vobiscum vna disceptatio est: licueritne per fœdus fieri. Itaq; quoniā discerni placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis vobiscum fœdus est à Luctatio COS. ictum: in quo cauetur
B vtrorumque socijs. nihil de Saguntinis (necdum enim erant socij vestri) cautum est. At enim eo fœdere, quod cum Asdrubale ictū est, Saguntini excipiuntur. aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à vobis didici. vos enim quod C. Luctatius COS. primò nobiscū fœdus icit: quia neq; authoritate patrum, nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri. itaq; aliud deintegro fœdus publico consilio ictum est. Si vos non tenent vestra fœdera, nisi aut ex authoritate aut iussu vestro icta: ne nos quidē Asdrubalis fœdus, quòd nobis inscijs icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagunti atq; Iberi mentionē facere, & quod diu parturit animus vester, aliquando pariat. Tum Rom. sinu ex toga facto, Hic, inquit, vobis bellum & pacem portamus: vtrum placet, sumi-
C te. Sub hanc vocē haud minus ferociter, daret vtrum vellet, succlamatum est. & cùm is iterum sinu effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt: & quibus acciperēt animis, ijsdem se gesturos. Hæc directa percunctatio ac denunciatio belli magis ex dignitate P.R. visa est, quàm de fœderū iure verbis disceptare, cùm antè, tum maximè Sagunto excisa. nam si verborum disceptationis res esset: quod fœdus Asdrubalis cum Luctatij priore fœdere cōmutatum est, cōparandum non erat: cùm in Luctatij fœdere disertè additum esset, ita id ratum fore, si populus censuisset: in Asdrubalis fœdere, nec exceptum tale quicquam fuerit: & tot annorum silentio ita viuo eo cōprobatum sit fœdus, vt ne mortuo quidem authore quicquā mutaretur. quanquam & si prio-
D re fœdere staretur, satis cautum erat Saguntinis, socijs vtrorunq; exceptis. nam neq; additum erat ijs, qui tunc essent: nec, ne qui postea assumerentur. & cum assumere nouos liceret socios, quis æquum censeret, aut ob nulla quenquam merita in amicitiam recipi? aut receptos in fidem nō defendi? tantùm, ne Carthaginiensium socij aut solicitarentur ad defectionē, aut sua sponte desciscentes reciperentur. Legati Romani ab Carthagine, sicut his Romę imperatū erat, in Hispaniam, vt adirent ciuitates, vt in societatem pellicerent, aut auerterent à Pœnis, traiecerunt. Ad Bargusios primùm venerunt: à quibus benignè excepti, quia tædebat imperij Punici, multos trans Iberum populos ad cupidinem nouæ fortunę erexerunt. Ad Volscianos inde est ventum: quorum celebre per
E Hispaniam responsum cæteros populos à societate Romana auertit. ita enim maximus natu ex ijs in concilio respondit: Quæ verecundia est vos Romani postulare, vti vestram Carthaginiensium præponamus amicitiæ? cùm, qui id fecerunt, Saguntinos, crudelius, quàm Pœnus hostis perdidit, vos socij prodideritis: ibi quæratis socios censeo, vbi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita insigne documentum Sagunti ruinæ erunt: ne quis fidei Romanæ, aut societati confidat. Inde extemplò abire finibus Volscianorum iussi: ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora verba tulere. itaque nequicquam peragrata Hispania in Galliam transeunt. In his noua terribilisque species visa est: quòd armati (ita mos gentis erat) in concilium venerunt. Cùm verbis extollentes virtutem gloriamq; populi Romani ac magnitudi-

Quid responsum sit legatis Romanis.

Bellum indicitur Carthaginiensibus.

De iure fœderum inter Romanos cum Carthaginiensibus.

Legati Romani Hispaniæ populos ad defectionem solicitant.

Volciani quid legatis Romanis responderint.

Galli veniunt in concilium armati.

Gallorum risus de legatis Romanis. nem imperij, petissent, ne Pœno bellum Italiæ inferenti per agros vrbesq; suas F
transitū darent: tantus cum fremitu risus dicitur ortus, vt vix à magistratibus
maioribusq; natu iuuentus sedaretur. adeò stolida impudensq; postulatio vi-
sa est: censere ne in Italiā transmittant Galli bellū. ipsos id auertere in se, agrosq;
suos pro alienis populādos obijcere. Sedato tandē fremitu. responsum legatis
est: neq; Rom. in se meritum esse, neque Carthaginiensium iniuriam, ob quæ
aut pro Romanis, aut aduersus Pœnos sumant arma. Contra ea audire sese,
gentis suæ homines agris finibusque Italiæ pelli à populo Romano stipendi-
Massiliæ Legati Romani benignè excipiuntur. umq; pendere, & cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Galliæ concilijs
dicta auditaq;. nec hospitale quicquam, pacatúmve satis prius auditū, quàm
Massiliā venerunt. ibi omnia ab socijs inquisita cum cura ac fide, cognita, præ- G
occupatos iam ab Annibale Gallorū animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis
mitem gentē fore (adeò ferocia atq; indomita ingenia esse) ni subinde auro,
cuius auidissima gens est, principū animi cōcilientur. Ita peragratis Hispaniæ
& Galliæ populis, legati Romam redeunt. haud ita multo post quàm COSS. in
prouincias profecti erant, ciuitatē omnem in expectationē belli erectā inue-
nerunt: satis constante fama, iam Iberū Pœnos transisse. Annibal Sagunto ca-
pto, Carthaginem Nouam in hyberna concesserat. ibiq; auditis, quæ Romæ,
quæq; Carthagine acta decretaq; forent, seq; non ducem solùm, sed etiā cau-
sam esse belli, partitis diuenditisq; reliquijs prædæ, nihil vltrà differendum ra-
Annibalis ad Hispanos milites oratio. tus, Hispani generis milites conuocat: Credo ego vos, inquit, socij, & ipsos cer- H
nere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendā vobis militiam, exerci-
tusq; dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ
gentes nō pacis solùm, sed etiam victoriæ bonis florebunt, si ex alijs gentibus
prædā & gloriā quæremus. itaq; cum longiqua ab domo instet militia, incer-
tumq; sit, quādo domos vestras & quæ cuiq; ibi cara sint, visuri sitis: si quis ve-
strûm suos inuisere vult, commeatū do. primo vere edico adsitis, vt dijs bene
iuuantibus bellum ingentis glorię prædęq; futurū incipiamus. Omnibus ferè
visendi domos oblata vltro potestas grata erat, & iam desiderantibus suos, &
longius in futurū prouidentibus desiderium. Per totū tempus hyemis quies
inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos, renouauit corpora I
animosq; ad omnia de integro patienda. vere primo ad edictū conuenere. An-
nibal cùm recensuisset omniū auxilia gentium, Gadeis profectus Herculi vo-
ta exoluit: nouisq; se obligat votis, si cætera prospera euenissent. Inde partiens
curas simul inferendi atq; arcendi belli, ne, dum ipse terrestri per Hispaniā Gal-
Annibal valido præsidio Africam firmat. liasq; itinere Italiam peteret, nuda apertaq; Romanis Africa ab Sicilia esset, va-
lido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementū ipse ex Africa, maximè
iaculatorum leuium armis petijt, vt Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior
procul ab domo futurus vterq; miles, velut mutuis pignoribus obligati stipen
dia facerent. Tredecim M.DCCC.L. pedites cetratos misit in Africam, & fundi-
tores Baleares DCCC.LXX. equites mistos ex multis gētibus M.CC. has copias K
partim Carthagini pręsidio esse, partim distribui per Africā iubet, simul cōqui
sitoribus in ciuitates missis, IIII.M. conscripta delectę iuuentutis, præsidiū eos-
dem & obsides duci Carthag. iubet. Neq; Hispaniā negligendā ratus, atq; ideo
haud minus, quòd haud ignarus erat, circuitā ab Rom. eam legatis ad solicitan
dos principum animos, Asdrubali fratri viro impigro eam prouinciā destinat,
Asdrubal tuendam suscipit Hispaniam. firmatq; eum Africis maximè præsidijs, peditū Afrorū XI.M.DCCC.L. Ligurib.
trecentis, Balearibus D. ad hęc peditū auxilia additi equites Libyphœnices, mi
stū Punicū Afris genus. CCC. & Numidæ Mauriq; accolæ Oceani ad M.DCCC.
& parua Ilergetū manus ex Hispania ducēti equites: & ne quod terrestris dees-
set auxilij genus, elephanti XIIII. classis præterea data ad tuendā maritimā orā:
quia

A quia qua parte belli vicerant, ea tum quoq; rem gesturos Romanos credi po-
terat: L. quinqueremes, quadriremes duę, triremes quinq;: sed aptę instructęq; *Classis Punica*
remigio XXXII. quinqueremes erant, & triremes quinq;. Ab Gadib. Carthagi-
nem ad hyberna exercitus redijt, atq; inde profectus pręter Etouissam vrbē ad
Iberū, maritimamq́; oram ducit. Ibi fama est, in quiete visum ab eo iuuenem
diuina specie, qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali missum: proin *Spectrum in quiete Annibali apparet.*
de sequeretur, neq; vsquam à se deflecteret oculos: pauidum primò nusquam
circumspicientem, aut respicientem secutū, deinde cura humani ingenij, cùm
quidnā id esset, quod respicere vetitus esset, agitaret animo, temperare oculis
nequiuisse: tum vidisse post se serpentē mira magnitudine cum ingenti arbo-
B rum ac virgultorum strage ferri, ac pòst insequi cum fragore cœli nimbū: tum
quæ moles ea, quídue prodigij esset, quærentē audisse: vastitatē Italiæ esse: per-
geret porrò ire, nec vltra inquireret, sineretq; fata in occulto esse. Hoc visu lętus
tripartitò Iberum copias traiecit, præmissis, qui Gallorū animos quà traducen
dus exercitus erat, donis conciliarēt, Alpiumq́; transitus specularentur. nona-
ginta millia peditū, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde
Bargusiosq; & Ausetanos & Aquitaniā, quæ subiecta Pyrenæis montibus est,
subegit: oręq; huic omni præfecit Hannonem, vt fauces, quę Hispanias Gallijs
iungunt, in potestate essent. Decē millia peditum Hannoni ad præsidiū obti-
nendę regionis data, & mille equites. Postquam per Pyrenęum saltum traduci *Annibalis exercitus.*
C exercitus cœptus est, rumorq; per barbaros manauit certior de bello Roma-
no, tria millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat, non
tam bello motos, quàm longinquitate viæ, insuperabiliq; Alpiū transitu. An-
nibal quia reuocare aut vi retinere eos anceps erat, ne cæterorū etiam feroces
animi irritarētur, supra VII. M. hominū domos remisit, quos & ipse grauari mili
tia senserat, Carpetanos quoq; ab se dimissos simulans. inde ne mora atq; otiū
animos solicitarēt, cum reliquis copijs Pyrenæū transgreditur, & ad oppidum
Illiberim castra locat. Galli quanquā Italiæ bellū inferri audiebant, tamē quia
vi subactos trans Pyrenæū Hispanos fama erat, pręsidiaq; valida imposita, me-
tu seruitutis ad arma cōsternati, Ruscinonē aliquot populi conueniunt: quod
D vbi Annibali nuntiatū est, moram magis quàm bellum metuens, oratores ad *Ruscinonē aliquot Galliæ populi aduersus*
regulos eorū misit, colloqui semetipsum velle cum his, & vel illi propius Illi- *Annibalē conueniūt.*
berim accederēt, vel se Ruscinonē processurū, vt ex propinquo congressus faci
lior esset. nam & accepturū eos in castra sua se lętū, nec cunctanter seipsum ad
eos venturum: hospitē enim se Galliæ, non hostē aduenisse: nec stricturū antè
gladium, si per Gallos liceat, quàm in Italiā venisset. Et per nuntios quidē hęc.
Vt verò reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplò motis, haud grauatè ad
Pœnum venerūt, capti donis cum bona pace exercitū per fines suos præter Ru- *Galli donis capti cum Pœno pacem ineunt.*
scinonē oppidum transmiserunt. In Italia interim nihil vltra quàm Iberū tran-
sisse Annibalem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cùm perinde,
ac si Alpes iam transisset, Boij solicitatis Insubribus defecerunt, nec tam ob ve-
E teres in populum Roma. iras, quàm quòd nuper circa Padum, Placentiā, Cre- *Boij à Romanis deficiunt.*
monamq́; colonias in agrum Gallicum deductas ægrè patiebantur. Itaq; ar-
mis repentè arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac
tumultus fecerunt, vt non agrestis modò multitudo, sed ipsi triumuiri Roma-
ni, qui ad agrum venerant assignandum, diffisi Placentię mœnibus, Mutinam
cōfugerint, C. Luctatius, A. Seruilius, T. Annius. Luctatij nomē haud dubium
est. pro A. Seruilio. & T. Annio, Q. Acilium, & C. Herennium habent quidam
annales: alij P. Cornelium Asinam, & C. Papyrium Masonē. Id quoq; dubium
est, legati ad Boios ad expostulandum missi, violati sint, an in triumuiros a-
grum metanteis impetus sit factus. Mutinæ cùm obsiderentur, & gens ad *Mutina obsidetur.*

oppugnandarum vrbium arteis rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris, simulari cœptum de pace agi. euocatiq; ab Gallorum principibus legati ad colloquium, nō contra ius modò gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, cōprehenduntur, negantibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cùm hæc de legatis nuntiata essent, & Mutina pręsidiumq; in periculo esset, L. Manlius Pr. ira accensus, effusum agmen ad Mutinā ducit. Syluæ tunc circa viam erant, plerisq; incultis: ibi inexploratò profectus, in insidias præcipitatus, multaq; cum cęde suorum ægrè in apertos campos emersit: ibi castra communita, & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militū animi, quanquam accisas res satis constabat. Iter deinde de integro cœptum: nec dum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hostis: vbi rursus syluæ intratæ, tum postremos adorti cum magna trepidatione ac pauore omniū, octingentos milites occiderunt, sex signa ademere. Finis inde & Gallis territandi, & pauēdi Rom. fuit, vt ex saltu inuio atq; impedito euasere: inde apertis locis facilè tutantes agmen Romani Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ibi se munimento ad tempus, cōmeatibusq; fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem indies multitudinē hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum patres acceperunt: C. Atiliū Pr. cum vna legione Romana, & quinq; millibus sociorum delectu nouo à COS. conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent: qui sine vllo certamine (abscesserant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et P. Cornelius in locum eius, quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua, profectus ab vrbe sexaginta longis nauibus præter oram Hetruriæ Liguriiq;, & inde Salyum. mox peruenit Massiliam, & ad proximū ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat, vixdum satis credens Annibalem superasse Pyrenæos montes: quem vt de Rhodani quoq; transitu agitare animaduertit, incertus quónam ei loco occurreret, nec dum satis refectis ab iactatione maritima militibus, trecentos interim delectos equites, ducibus Massiliensibus & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, visendosq; ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu, aut pretio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis validæ: colunt autem circa vtranq; ripā Rhodani. & diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, vt flumen pro munimento haberent, omnibus fermè suis trans Rhodanum traiectis, vlteriorem ripam amnis obtinebāt. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos quorum sedes tenuerat: simul perlicit donis ad naues vndiq; contrahendas, fabricandasque, simul & ipsi traijci exercitum, leuariq; quàmprimum regionē suam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaq; ingens coacta vis nauium est, lintriumq; temerè ad vicinalem vsum paratarum: nouasq; alias primum Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ & capere onera possent, curantes, raptim faciebant, quibus se suaq; transueherent. Iamq; omnibus satis comparatis ad traijciendum, terrebant ex aduerso hostes, omnem ripam equis virisque obtinentes: quos vt auerteret, Hannonem Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum, maximè Hispanis, aduerso flumine ire iter vnius diei iubet: & vbi primò possit quàm occultissimè traiecto amni, circūducere agmen, vt cùm facto opus sit, adoriatur ab tergo hostē. ad id dati duces Galli educunt inde millia quinq; & viginti fermè suprà paruæ insulæ circūfusum amnem, latiorē vbi diuidebatur eoq; minus alto alueo trāsitū ostēdere. ibi raptim cæsa materia, ratesq; fabricatæ, in quib. equi viriq;, & alia onera traijcerētur. Hispani sine vlla mole in vtres vestimen-

Margin notes: L. Manlij Pr. exercitus cæditur. — Ostia Rhodani. — Hannonis copiæ Rhodanum traijciunt.

Margin letters: F, G, H, I, K

A vestimentis coniectis, ipsi cetris suppositis incubantes flumen transnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris propè flumen positis, nocturno itinere atq; operis labore fessus, quiete vnius diei reficitur, intēto duce ad consiliū opportunè exequendum. Postero die profecti ex loco, prodito fumo significant se transisse, & haud procul abesse. quod vbi accepit Annibal, ne *Annibal Rhodanum cum exercitu traijcit.* tempori deesset, dat signum ad traijciendum. Iam paratas aptatasq; habebat pedes lintres. eques ferè præter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens tranquillitatem infrà traijcientibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris à puppibus trahebantur, pręter eos, quos instructos frenatosq;, vt extemplò egresso in

B ripam equiti vsui essent, imposuerant in naues. Galli occursant in ripam cum varijs vlulatibus, cantuq; moris sui, quatientes scuta supra capita, vibrantesq; dextris tela, quanquam & ex aduerso terrebat tanta vis nauium cum ingenti sono fluminis, & clamore vario nautarū & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis, & qui ex altera ripa traijcientes suos hortabātur. Iam satis pauentes aduerso tumultu terribilior ab tergo adortus clamor, castris ab Hannone captis. mox & ipse aderat, ancepsq; terror circunstabat: & è nauibus tanta vis armatorum in terram euadens, & à tergo improuisa premebat acies. Galli postquā vim facere conati, vltro pellebantur, quà patere visum maximè iter, perrumpunt, trepidiq; in vicos passim suos diffugiunt. Annibal cęteris co-

C pijs per otium traiectis, spernens iam Gallicos tumultus, castra locat. Elephan- *Elephanti quonam modo traiecti.* torum traijciendorū varia consilia fuisse credo: certè varia memoria est actæ rei: quidam congregatis ad ripā elephantis, tradunt ferocissimū ex ijs irritatum à rectore suo, cùm refugientem cum in aquam natantem sequeretur, traxisse gregem, vt quenq; timentem altitudinem destituerat vadum, impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente. Cæterùm magis constat, ratibus traiectos. id vtutius cōsilium ante rem foret: ita acta re, ad fidē pronius est. Ratem vnam ducentos longam pedes, quinquaginta latam, à terra in amnem porrexerunt: quam, ne secunda aqua deferretur, pluribus retinaculis validis parte superiore ripæ religatā, pontis in modum, humo iniecta constrauerunt, vt belluæ auda-

D cter velut per solum ingrederētur: altera ratis æquè lata, longa pedes centum, ad traijciendum flumen apta, huic copulata est: & cum elephanti per stabilem ratem, tanquam viam, prægredientibus fœminis, acti, in minorē applicatam transgressi sunt: ea extemplò resolutis, quibus leuiter annexa erat vinculis, ab actuarijs aliquot nauibus ad alterā ripam pertrahitur: ita primis expositis, alij deinde repetiti ac traiecti sunt. nihil sanè trepidabant, donec continenti velut ponte agerentur: primis erat pauor, cùm soluta ab cæteris rate in altum raperentur: ibi vrgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua, trepidationem aliquantum edebant, donec quietem ipse timor circunspicientibus aquam fecisset. excidère etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles, deiectis rectoribus, quærendis pedetentim vadis in terram euasere. Dum ele- *Prælium inter Numidas 500. & Romanos 300.*

E phanti traijciuntur, interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatū, vbi & quantæ copiæ essent, & quid pararent. huic alæ equitū missi, vt antè dictum est, ab ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt. prælium atrocius quàm pro numero pugnantium editur. nam pręter multa vulnera, cędes etiam propè par vtrinq; fuit: fugaq; & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis victoriam dedit: victores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum, victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulq; omen belli vt summæ rerum prosperum euentum, ita haud sanè incruentam, ancipitisq; certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad vtrunq; ducem sui redierunt. Nec Scipioni stare

sententia

ſententia poterat, niſi vt ex conſilijs cœptiſq; hoſtis & ipſe conatus caperet: & F
Annibalem incertũ, vtrum cœptum in Italia intenderet iter, an cum eo qui pri
mus ſe obtuliſſet Romanus exercitus, manus conſereret, auerterat à præſenti
certamine Boiorum legatorum, reguliq; Matali aduentus: qui ſe duces itine-
rum, ſocios periculi fore, affirmantes, integro bello, nuſquam antè libatis viri-
bus, Italiam aggrediendam cenſent. Multitudo timebat quidem hoſtes, non-
dum obliterata memoria ſuperioris belli: ſed magis iter immenſum Alpeſq;,
Annibal ſuos ad inuadendam Italiam hortatur. rem fama vtiq; inexpertis horrendam metuebat. Itaq; Annibal, poſtquàm ipſi
ſententia ſtetit pergere ire, atq; Italiã petere, aduocata concione, variè militum
verſat animos, caſtigando adhortandoq;. Mirari ſe quínam pectora ſemper
impauida repens terror inuaſerit. per tot annos vincenteis eos ſtipendia facere: G
neq; antè Hiſpania exceſſiſſe, quàm omnes genteſq; & terræ eæ, quas duo di-
uerſa maria amplectãtur, Carthaginienſium eſſent. indignatos deinde, quòd
quicunq; Saguntum obſediſſent, velut ob noxam ſibi dedi poſtularet P. R. Ibe-
rum traieciſſe ad delendum nomen Romanorum, liberandumq; orbem ter-
rarum. tum nemini viſum id longum, cum ab occaſu ſolis ad ortum inten-
derent iter. nunc, poſtquã multo maiorem partem itineris emenſam cernant,
Pyrenæum ſaltum inter fera ciſſimas gentes ſuperatum: Rhodanum tantum
amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipſius fluminis
Alpes. vi, traiectum: in conſpectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italia ſit: in
ipſis portis hoſtium fatigatos ſubſiſtere: quid aliud Alpes eſſe credentes, quàm H
montium altitudines? fingerent altiores Pyrenæis iugis: nullas profectò terras
cœlum contingere, nec inexuperabiles humano generi eſſe. Alpes quidem ha-
bitari, coli, gignere atq; alere animãtes, peruias paucis eſſe, exercitibus inuias?
eos ipſos quos cernant, legatos non pennis ſublimè elatos Alpes tranſgreſſos:
nec maiores quidem eorum indigenas, ſed aduenas Italiæ cultores, has ipſas
Alpes ingentibus ſæpe agminibus cum liberis ac coniugibus, migrantiũ mo-
do, tutò tranſmiſiſſe. Militi quidem armato, nihil ſecum præter inſtrumenta
belli portanti, quid inuium aut inexuperabile eſſe? Saguntũ vt caperetur, quid
per octo menſes periculi, quid laboris exhauſtũ eſſe? Romam orbis terrarum
caput petentibus, quicquam adeò aſperum atque arduum videri, quod incœ- I
ptum moretur? cepiſſe quondam Gallos ea, quæ adiri poſſe Pœnus deſperet?
proinde aut cederet animo atq; virtute genti per eos dies toties ab ſe victæ, aut
itineris finem ſperent campum interiacentem Tyberi ac mœnibus Romanis.
His adhortationibus incitatos corpora curare, atq; ad iter ſe parare iubet. Po-
ſtero die profectus aduerſa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia
rectior ad Alpes via eſſet, ſed quantum à mari receſſiſſet, minus obuiam fore
Romanum credens: cum quo, prius quàm in Italiam ventum foret, non erat
in animo manus conſerere. Quartis caſtris ad inſulam peruenit: ibi Arar Rho-
danuſq; amnis diuerſis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi
confluunt in vnum. medijs campis Inſulæ nomen inditum. accolunt propè K
Allobroges. Allobroges, gens iam inde nulla Gallica gente opibus aut fama inferior: tum
diſcors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperita-
rat, Brancus nomine, minore à fratre & cœtu iuniorum, qui iure minus, vi
plus poterat, pellebatur. Huius ſeditionis peropportuna diſceptatio cũ ad An-
nibalem reiecta eſſet, arbiter regni factus, quod erat ſenatus principumq; ſen-
tentia futurum: imperium maiori reſtituit. ob id meritum commeatu copia-
que rerum omnium & veſtimentis eſt adiutus, quæ infames frigoribus Alpes
præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes pete-
Tricaſtini. ret, non recta regione iter inſtituit, ſed ad læuam in Tricaſtinos flexit: inde
per extremam oram Vocontiorum agri tetendit in Tricorios: haud vſquam
impedita

A impedita via, prius quàm ad Druentiā flumen peruenit. Is & ipse Alpinus amnis longè omnium Galliæ fluminū difficillimus transitu est. nam cùm aquæ vim vehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neq; iisdem alueis fluens, noua semper vada nouosq; gurgites faciens, (& ob eadem pediti quoq; incerta via est) ad hæc saxa glomerosa voluens, nihil stabilis, nec tuti ingredienti præbet. & tum fortè imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cùm super cætera trepidatione ipsi sua, atq; incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius cos. triduò ferè, postquā Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullam dimicandi moram facturus. cæterum vbi deserta mu-
B nimenta, nec facilè se tantum progressos assecuturum videt, ad mare ad naues rediit, tutius faciliusq; ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. ne tamen nuda auxiliis Romanis Hispania esset, quam prouinciā sortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Asdrubalē misit: non ad tutandos tantū modo veteres socios, conciliandosq; nouos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo qui circa Padum erat, exercitu Italiā defensurus. Annibal ab Druentia campestri maximè itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum, quanquam fama prius, qua quidem incerta in maius vero ferri solent, percepta res erat: tamen ex propinquo visa montium
C altitudo, niuesq; cœlo propè immistę, tecta informia imposita rupibus, pecora iumentaq; torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaq; omnia rigentia gelu, cætera visu quàm dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen cliuos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani. qui si valles occultiores insedissent, coorti in pugnā repentè, ingentem fugam stragemq; dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallisq; ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum eà non esse, castra inter confragosa omnia, præruptaq; quàm extentissima potest valle locat. Tum per eosdem Gallos, haud sanè multum lingua moribusq; abhorrentes, cum se immiscuissent colloquiis montanorum, edoctus interdiu tantum obsideri
D saltū, nocte in sua quenq; dilabi tecta: luce prima subiit tumulos, vt ex aperto atq; interdiu viā per angustias facturus. die deinde simulando aliud, quàm quod parabatur, consumpto, cùm eodem, quo constiterat, loco castra comunisset, vbi primùm digressos tumulis mōtanos, laxatasq; sensit custodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimentisq; cum equite relictis, & maxima parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoq; viro raptim angustias euadit: iisq; ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, cōsedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebant: cum repentè cōspiciunt alios arce occupata sua super caput imminētes, alios
E via transire hostes. vtraq; simul obiecta res oculis, animis immobiles parumper eos defixit. deinde vt trepidationem in angustiis, suoq; ipso tumultu Annibalis misceri agmen videre, equis maximè consternatis, quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxtà inuia ac deuia assueti discurrūt. Tum verò simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorū Pœni oppugnabantur: plusq; inter ipsos, sibi cuiq; tendenti vt periculo prius euaderet, quàm cum hostibus certaminis erat. equi maximè infestū agmen faciebant, qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiā repercussæq; valles augebant, territi trepidabant: & icti fortè aut vulnerati, adeò cōsternati sunt, vt stragem ingentē simul hominū ac sarcinarum omnis generis facerent: multosq; turba, cùm præcipites diruptęq; vtrinq; angustiæ essent, in immensum altitudinis

Cn. Scipio aduersus Hasdrubalem in Hispaniam mittitur.

Alpium quàm difficilis transitus.

Galli Alpium incolæ Annibalem oppugnant.

dinis deiecit:quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ modo iumenta cum F
oneribus deuoluebantur. Quæ quanquam fœda visu erant, stetit parumper tamen Annibal, ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde, postquam interrumpi agmen vidit, periculumq; esse, ne exutū impedimentis exercitum nequicquam incolumē traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cùm impetu ipso fudisset hostem, suis tumultū auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per otium modò, sed propè silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat, vicosq; circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primò perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit. G
Peruentum inde ad frequentē cultoribus alium, vt inter montana, populum: ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidijs est propè circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: alienis malis, vtili exemplo doctos, memorantes amicitiam malle, quàm vim experiri Pœnorum: itaq; obedienter imperata facturos, commeatum, itinerisq; duces, & ad fidem promissorū obsides acciperet. Annibal nec temerè credendo, nec aspernando, ne repudiati apertè hostes fierent, benignè cum respondisset: obsidibus quos dabant acceptis, & commeatu, quem in viam ipsi detulerant, vsus: nequaquā, vt inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti & equites erant: ipse pòst cum robore pedi- H
tum circumspectans solicitus omnia, incedebat. Vbi in angustiorem viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti ventum est, vndiq; ex insidijs barbari à fronte & à tergo coorti, cōminus eminusq; petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum vrgebat. in eos versa peditum acies haud dubiū fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoq; ad extremū periculi, ac propè perniciē ventum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmen: quia nō, vt ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquā ab tergo auxilij reliquerat: occursantes per obliqua montani perrupto medio agmine viam insedere. noxq; vna Annibali sine equitibus ac impedimētis acta est. Po- I
stero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltusq; haud sine clade, maiore tamen iumentorū quàm hominū pernicie superatus. inde montani pauciores iam, & latrocinij magis quàm belli more concursabant, modò in primùm, modò in nouissimū agmen, vt cuiq; aut locus opportunitatē daret, aut progressi moratíue aliquam occasionē fecissent. Elephanti sicut præcipites per arctas vias magna mora agebātur: ita tutū ab hostibus quacunque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmē præbebant. Nono die in iugum Alpium peruentū est per inuia pleraq;: & errores: quos aut ducentiū fraus, aut, vbi fides ijs non esset: temerè initæ valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduū in iugis statiua habita: fessisq; labore ac pugnando quies K
data militibus: iumentaq; aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequēdo vestigia agminis, in castra peruenêre. Fessis tædio tot malorū, niuis etiam casus, occidente iam sidere vergiliarum, ingentem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta cum signis prima luce motis segniter agmen incederet, pigritiaq; & desperatio in omnium vultu emineret: prægressus signa Annibal in promontorio quodā, vnde longè ac latè prospectus erat, consistere iussis militibus, Italiam ostentat, subiectosq; Alpinis mōtibus circumpadanos campos: mœniaque eos tum transcendere non Italiæ modò, sed etiam vrbis Romæ: cetera plana, procliuia fore: vno, aut ad summū altero prælio arcē & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmen cœpit: iam nihil ne hostibus quidem,

Annibal Gallos fudit.

Galli ex insidijs Annibalem adoriuntur.

Nono die in iugū Alpium peruenit Annibal.

Annibal suos cohortatur.

A quidem, præter parua furta per occasionem tentantibus. cæterùm iter multò, quàm in ascensu fuerat, vt pleraq; Alpium ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt, difficilius fuit. omnis enim fermè via præceps, angusta, lubrica erat, vt neq; sustinere se à lapsu possent: nec, si qui paulum titubassent, hærere afflicti vestigio suo: alijq; super alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multò angustiorem rupem, atq; ita rectis saxis, vt ægrè expeditus miles tentabundus, manibusque retinens virgulta ac stirpes circà eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam ante præceps recenti terræ la-

B

C

psu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cùm velut ad finem viæ equites constitissent, miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nuntiatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locū visendum: haud *Rupes quædā inuia.*
D dubia res visa, quin per inuia circa, nec trita antea, quamuis longo ambitu circumduceret agmen. Ea verò via insuperabilis fuit. nam cùm super veterem niuem intactam noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facilè pedes ingredientium insistebant. vt verò tot hominū iumentorumq; incessu dilapsa est, per nudam infra glaciem, fluentemque labem liquescentis niuis ingrediebantur. tetra ibi luctatio erat, vt à lubrica glacie non recipiente vestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent, ipsis adminiculis prolapsi si iterum corruissent, nec stirpes circà radicésue, ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaq; in leui tantum glacie tabidaq; niue volutabantur iumenta: neca-
E bantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continendo vngulis, penitus perfringebant: vt pleraq; velut pedica capta hærerent indurata, & alta concreta glacie. Tandem nequicquam iumentis atq; hominibus fatigatis, castra in iugo posita, ægerrimè ad idipsum loco purgato. tantum niuis fodiendum atq; egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam via vna esse poterat, milites ducti, cùm cædendum esset saxum, arboribus circà immanibus deiectis detruncatisque, struem ingentem lignorum faciunt: eamq; cùm & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiaque saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridam incendio rupem ferro pandunt, molliuntque anfractibus modicis cliuos, vt non iumenta solùm, sed elephanti etiā deduci possent. Quatriduum *Qua arte rupem minuerit Annibal.*

f circa

circa rupem consumptum: iumenta propè fame absumebantur. nuda enim
ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruunt niues. inferiores valles apri-
cos quosdam colles habent, viuosque propè syluas: etiam humano cultu di-
gniora loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis homini-
bus data triduo. inde ad planum descensum est etiam locis mollioribus, &
accolarum ingenijs. Hoc maximè modo peruentum est in Italiam quinto
mense à Carthagine noua, (vt quidam authores sunt) quintodecimo die Al-
Quantæ copiæ Annibali fuerint in Italiā transgresso.
pibus superatis. Quantæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequa-
quam inter authores constat. qui plurimum, centum millia peditum, viginti
equitum fuisse scribunt. qui minimum, viginti millia peditum, sex equitum.
L. Cincius Alimentus, qui captum se ab Annibale scribit, maximus author, G
moueret me, nisi confunderet numerum, Gallis Liguribusq; additis. cum his
scribit octoginta millia peditum, decem equitum, adducta in Italiam: (magis
affluxisse verisimile est, & ita quidam authores sunt) ex ipso autē audisse An-
nibale, postquàm Rhodanum transierit, triginta sex millia hominum, ingen-
temq; numerum equorum, & aliorū iumentorum amisisse in Taurinis: quæ
Gallis proxima gens erat in Italiam digresso. Id cùm inter omnes constet, eò
Quànam Alpes transierit Annibal, ambiguitur.
magis miro ambigi, quànam Alpes transierit: & vulgo credere Pennino, atq;
inde nomen & iugo Alpium inditum, transgressum. Cœlius per Cremonis
iugum dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus
mōtanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec verisimile est, ea tum ad Galliam H
patuisse itinera: vtiq; cùm quæ ad Penninum ferant, obsepta gentibus semi-
germanis fuissent. neq; hercule mōtibus his (si quem fortè id mouit) ab tran-
situ Pœnorum vllo Veragri incolæ iugi eius norunt nomen inditum: sed ab
eo, quem in summo sacratum vertice Penninum montani appellant. Perop-
portunè ad principia rerum Taurinis proximæ genti aduersus Insubres mo-
tum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, vt parti alteri auxilio esset in
reficiendo maximè sentientē contracta antè mala, nō poterat. otium etenim
ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabeq;, squalida & propè efferata
corpora variè mouebant. Ea P. Cornelio COS. causa fuit, cùm Pisas nauibus
venisset, exercitu à Manlio Attilioq; accepto tyrone, & in nouis ignominijs I
trepido, ad Padum festinandi: vt cum hoste nondum refecto manum conse-
reret. sed cùm Placentiam COS. venit, iam ex statiuis mouerat Annibal: Tau-
rinorumq; vnam vrbem caput gentis eius, quia volens in amicitiam non ve-
niebat, vi expugnarat: iunxissetq; sibi non metu solùm, sed etiam voluntate
Gallos accolas Padi, ni eos circunspectantes defectionis tempus subitò ad-
uentus COS. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis, incertus quæ pars se-
quenda esset, Gallos præsertim se secuturos ratus. Iam propè in cōspectu erant
exercitus, conuenerantq; duces: sicut vterque inter se nondum satis noti, ita
iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud
Annibal & Scipio clarissimi duces.
Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipio- K
nem Annibal eo ipso, quòd aduersus se dux potissimum lectus esset, præstan-
tem virū credebat. & auxerant inter se opinionē: Scipio, quòd relictus in Gal-
lia, obuius fuerat in Italiam trāsgresso Annibali: Annibal, conatu tam audaci
traijciendarum Alpium, & effectu. Occupauit tamē Scipio Padum traijcere:
& ad Ticinum amnem motis castris, prius quàm educeret in aciem, adhor-
Scipionis ad suos oratio.
tandorum militum causa talem orationem exorsus est: Si cum exercitum
milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui, supersedissem lo-
qui apud vos. quid enim adhortari referret: aut eos equites, qui equitatum
hostium ad Rhodanum flumē egregiè vicissent, aut eas legiones, cum quibus
fugientē hunc ipsum hostem secutus, confessionem cedentis ac detrectantis

A certamen pro victoria habui? nunc quia ille exercitus Hispaniæ prouinciæ scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auspicijs rem gerit, vbi eum gerere senatus populusq; Romanus voluit: ego, vt COS. ducem aduersus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipse me huic voluntario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca verba facienda sunt. Ne genus belli, néue hostem ignoretis: cum ijs est vobis milites pugnandum, quos terra mariq; priore bello vicistis: à quibus stipendium per viginti annos exegistis: à quibus capta belli præmia, Siciliam ac Sardiniam habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illisq; animus, qui victoribus & victis esse solet. Nec nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt: nisi creditis, qui exerci-
B tu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitumq; in transitu Alpium amissis, qui plures penè perierint quàm supersint, plus spei nactos esse. At enim pauci quidem sunt, sed vigentes animis corporibusque, quorum robora ac vires vix sustinere vis vlla possit. Effigies, imò vmbræ hominum, fame, frigore, illuuie, squalore enecti, contusi ac debilitati inter saxa rupesq;: ad hæc, perusti artus, niue rigentes nerui, membra torrida gelu, quassata cõfractaq; arma: claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostiũ, nõ hostes habebitis. Ac nihil magis vereor, quàm ne antequam vos cum hoste pugnaueritis, Alpes vicisse Annibalem videantur. Sed ita forsitan decuit, cum fœderũ ruptore duce ac
C populo deos ipsos sine vlla humana ope committere ac profligare bellum: nos autem, qui secundum deos violati sumus, commissum ac profligatum cõficere. Non vereor, ne quis me hoc vestri adhortãdi causa magnificè loqui existimet, ipsum aliter animo affectũ esse. Licuit mihi in Hispaniam prouinciam meam ire, quò iam profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrẽ consilij participem, ac periculi socium haberem: & Asdrubalem potius quàm Annibalem hostem, & minorem haud dubiè molem belli. tamen cùm prætereueherer nauibus Galliæ oram, ad famam huius hostis in terram egressus, præmisso æquitatu, ad Rhodanum moui castra. equestri prælio, qua parte copiarum conserendi manum fortuna data est, hostem fudi, peditum agmen,
D quod in modũ fugientium raptim agebatur, quia assequi terra non poteram, neq; regressus ad naues erat, quanta maximè celeritate potui, tanto maris terrarumq; circuitu, in radicibus Alpiũ obuius fui. Huic timendo hosti vtrum cùm declinarem certamen, improuisus videor incidisse, an occurrere in vestigijs eius? lacessere ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat, vtrum alios certè repentè Carthaginienses per viginti annos terra ediderit: an ijdem sint, qui ad Aegates pugnauere insulas, & quos ab Eryce* duodeuicenis denarijs æstimatos emisistis. & vtrum Annibal hic sit æmulus itinerum Herculis, vt ipse fert, an vectigalis stipendiariusq; & seruus populi Romani à patre relictus: quem nisi Saguntinum scelus agitaret, respiceret profectò, si non pa-
E triam victam, domum certè, pacemq; & fœdera Amilcaris scripta manu: qui iussus à COS. nostro præsidium deduxit ab Eryce: qui graues impositas victis Carthaginiensibus leges fremens mœrensq; accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare pactus est. Itaq; vos ego milites, non eo solùm animo, quo aduersus alios hostes soletis, pugnare velim: sed cum indignatione quadam atq; ira, velut si seruos videatis vestros arma repentè contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycem clausos vltimo supplicio humanorum, fame interficere. licuit classem victricem in Africam traijcere, atq; intra paucos dies sine vllo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisimus ex obsidione: pacem cum victis fecimus: tutelæ nostræ deinde duximus, cùm Africo bello vrgerentur. Pro his impertitis fu-

* Val. duobus coronatis minus 10. solid. Turonens. vel circiter.

riosum iuuenem sequentes, oppugnatum patriam nostram veniunt. Atque F vtinam pro decore nobis hoc tantum, & non pro salute esset certamen. Non de possessione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quondam agebatur, sed pro Italia nobis est pugnandum: nec est alius ab tergo exercitus, qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat: nec Alpes aliæ sunt, quas dum superat, comparari noua possint præsidia. Hic est obstandū, milites, velut si ante Romana mœnia pugnemus. Vnusquisq; se non corpus suum, sed coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domesticas solùm agitet curas, sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc intueri manus senatum populumq; Romanum: qualis nostra vis virtusq; fuerit, talē deinde fortunam illius vrbis ac Romani imperij fore. Hæc apud Romanos Consul. Annibal rebus prius, quàm verbis, adhor- G tandos milites ratus, circundato ad spectaculū exercitu, captiuos montanos vinctos in medio constituit, armisq; Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretem iussit, quis, si vinculis leuaretur, armaq; & equū victor acciperet, decertare ferro vellet? Cùm ad vnum omnes ferrum pugnamque poscerent, & deiecta esset in id sors, se quisque cum optabat, quem fortuna in id certamen eligeret. Vt cuiusque sors exciderat, alacer, inter gratulantes gaudio exultans, cùm sui moris tripudijs arma raptim capiebat: vbi verò dimicarent, is habitus animorū non inter eiusdem modò cōditionis homines erat, sed etiam inter spectantes vulgo, vt non vincentium magis, quàm benè morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos di- H misisset, concione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quē animum in alienę sortis exemplo paulò antè habuistis, eundem mox in ęstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus milites: neq; enim spectaculum modò illud, sed quædam velut imago vestræ conditionis erat: ac nescio an maiora vincula, maioresq; necessitates vobis quàm captiuis vestris fortuna circundederit, dextra læuaq; duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauem habentibus, circà Padus amnis, maior ac violentior Rhodano, a tergo Alpes vrgent, vix integris vobis, ac vigentibus transitæ. Hic vobis vincendū, aut moriendum milites est, vbi primùm hosti occurristis: & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus I ampliora homines ne à dijs quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantùm ac Sardiniam parentibus nostris ereptas nostra virtute recuperaturi essemus, satis tamen ampla pretia essent: quicquid Romani tot triumphis partum congestumq; possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurū est. In hanc tam opimam mercedem agite cum dijs benè iuuantibus, arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ Celtiberiæq; mōtibus pecora consectando, nullum emolumentum tot laborum periculorumq; vestrorum vidistis: tempus est iam, opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operæ pretia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaque, & tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborū fortuna dedit, hic dignam mercedem K emeritis stipendijs dabit. Nec quàm magni nominis bellū est, tam difficilem existimaueritis victoriam fore. Sępè & contemptus hostis cruentū certamen edidit, & inclyti populi regesque perleui momento victi sunt. Nam dempto hoc vno fulgore nominis Romani, quid est, quòd illi vobis comparandi sint? Vt viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano terminisq; vltimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc peruenistis: pugnabitis cum exercitu tyrone, hac ipsa æstate cæso, victo, circumsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignoranteq; ducē. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certè educatum, domitorem Hispaniæ Galliæque victorem

Miro spectaculo suos Annibal ad pugnam stimulat.

Annibalis concio.

Padus.

A victorem eundem non Alpinarum modò gentium, ſed ipſarum, quod multò maius eſt, Alpium, cum ſemeſtri hoc conferam duce, deſertore exercitus ſui? cui ſi quis demptis ſignis Pœnos Romanosque hodie oſtendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus ſit COS. Non ego illud parui æſtimo milites, quòd nemo veſtrum eſt, cuius non ante oculos ipſe ſæpè militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis ſpectator ac teſtis, notata temporibus locisque referre ſua poſſim decora: tum laudaſtis me milites, donaſtis. Alumnus prius omnium veſtrûm, quàm imperator, procedam acie aduerſus ignotos inter ſe, ignorantesq́;. Quocunque circuntuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris, veteranum peditem, generoſiſſimarum
B gentium equites frenatos & infrenatos, vos ſocios fideliſſimos fortiſſimosq́;, vos Carthaginienſes, tum ob patriam, tum ob iram iuſtiſſimam pugnaturos. Inferimus bellum, infeſtisq́; ſignis deſcendimus in Italiam, tantò audacius fortiusque pugnaturi, quantò maior ſpes maiorque animus inferentis eſt vim, quàm arcentis. Accendit præterea animos & ſtimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad ſupplicium depopoſcere me ducem primùm, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnaſſetis, deditos vltimis cruciatibus affecturi fuere. Crudeliſſima ac ſuperbiſſima gens ſua omnia ſuiq́; arbitrij facit, cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, ſe modum imponere æquũ cenſet: circumſcribit includitque nos terminis montium fluminumq́;: quos ne
C excedamus, neq; eos, quos ſtatuit, terminos obſeruat. Ne tranſieris Iberum: ne quid rei tibi ſit cum Saguntinis. ad Iberum eſt Saguntum: nuſquam te veſtigio moueris. Parum eſt, quòd veterrimas prouincias noſtras Siciliam ac Sardiniam ademit, niſi adimat etiam Hiſpaniam: etſi inde ceſſero, in Africam tranſcendet. Tranſcendet autem dico? duos COSS. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hiſpaniam miſere. nihil vſquam nobis relictum eſt, niſi quod armis vindicauerimus. illis timidis & ignauis licet eſſe, qui receptum habent, quos ſuus ager, ſua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient: vobis neceſſe eſt fortibus viris eſſe, & omnibus inter victoriã mortémue certa deſperatione abruptis, aut vincere: aut ſi fortuna dubitabit, in prelio potius, quàm in fuga, mortem oppetere. Si hoc benè fixum omnibus, deſtinatum-
D que in animo eſt, iterum dicam, Viciſtis: nullum incitamentum ad vincendum homini à dijs immortalibus acrius datum eſt. His adhortationibus cùm vtrinque ad certamen accenſi militum animi eſſent, Romani ponte Ticinum iungunt, tutandiq́; pontis cauſa caſtellum ſuperimponunt. Pœnus opere occupatis hoſtibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos ſociorum P.R. agros mittit. Gallis parci quàm maximè iubet, principumq́; animos ſolicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrũ Inſubrium, quinq; millia paſſuum à vico tumulis conſedit. Ibi Annibal caſtra habebat, reuocatoq́; properè Maharbale, atq; equitibus, cùm inſtare certamen cerneret, nihil vnquam ſatis di-
E ctum præmonitumq́; ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem, certa præmia pronuntiat, in quorum ſpem pugnarent. agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, vbi quiſq; velit, immunem ipſi qui accepiſſet, liberisq́;: qui pecuniam quàm agrum maluiſſet, ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum ciues Carthaginienſes fieri vellent, poteſtatem facturum: qui domos redire mallent, daturum ſe operam, ne cuius ſuorum popularium mutatam ſecum fortunam eſſe vellent: ſeruis quoq; dominos proſecutis libertatem promittit, binaq́; pro his mancipia dominis ſe redditurum. Eaq́; vt rata ſcirent fore, agnum læua manu, dextera ſilicem retinens, ſi falleret, Iouem cæterosq́; precatus deos, ita ſe mactarent, quemadmodum ipſe agnum mactaſſet:

Romani ponte Ticinum iungunt.

Maharbal ſociorum P.R. agros depopulatur.

Annibal præmia ſuis pronunciat.

ctasset: secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Tum verò omnes F
velut dijs authoribus in spem suam quisq; acceptis id moræ, quod nondū pugnarent, ad potienda sperata rati, prælium vno animo & voce vna poscunt.
Romani terrentur prodigijs.
Apud Romanos haudquaquā tanta alacritas erat, super cętera recentibus etiā territos prodigijs. nā & lupus intrauerat castra, laniatisq; obuijs, ipse intactus euaserat, & examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribusq; expeditis profectus ad castra hostium, exq; propinquo copias, quantæ & cuius generis essent, speculandas, obuius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circà loca progresso. neutri alteros primò cernebant: densior deinde incessu tot hominum equorumq; oriens puluis signum propinquantium hostium fuit. Constitit vtrinq; G
Prœliū inter Scipionem & Annibalem ad explorandum loca profectos.
agmen, et prelio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat, Romanos sociorumq; quod roboris fuit, in subsidijs. Annibal frænatos equites in mediū accipit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iaculatores fugére inter subsidia ad secundam aciem: inde equitum certamen erat aliquandiu anceps: deinde quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus ex equis, aut desilientibus, vbi suos premi circunuentos vidissent, iam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumuecti paululum ab tergo se ostendére. Is pauor perculit Romanos, auxitq; pauorem COS. vulnus, periculumque intercursu tum primùm pubescentis filij propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti H
huiusce belli laus est, Africanus ob egregiam victoriā de Annibale et de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maximè fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus COS. in medium acceptum non armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra nusquam trepidè neq; effuse cedendo, reduxit. Seruati COS. decus Cœlius ad seruum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio verum esse, quod & plures tradidere authores: seruum fama obtinuit. Hoc primum cum Annibale præliū fuit;
Pœnus equitatu melior Romanis.
quo facilè apparuit, & equitatu meliorem Pœnum esse, & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum Alpesq;, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaq; proxima nocte iussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Ticino mota, festinatumq; ad Padum est, vt ratibus, quibus iunxerat flumē, nondum resolutis, sine tumultu atq; insectatione hostis, copias traijceret. Prius I
Romani Placentiam relicto Ticino perueniunt.
Placentiam peruenere quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos: tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit: transire non potuit pontem, vt extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius author est, Magonem cum equitatu, & Hispanis peditibus flumen extemplò transnatasse, ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neq; equites armis equisque saluis tantam vim fluminis superasse, verisimile est, vt iam Hispanos omnes inflati transuexerint vtres, & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerant, quà exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud K
me authores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuentū tradunt: eà cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumē legationibus Gallorum audiendis moratus, traijcit grauius peditum agmen, interim Mago equitesq; ab transitu fluminis diei vnius itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis pòst diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis, tumultu tamen quàm re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia pe-

A lia peditum, & ducenti equites vigilibus ad portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benigne allocutus, & spe ingentium donorum accensos, in ciuitates quenq; suas ad solicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omniū Gallorum esse ratus, contactosq; eo scelere, velut iniecta rabie ad arma ituros, quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiā fluuium in loca altiora, collesq; impeditiores equiti castra mouet: Minus quàm ad Ticinum fefellit: missisq; Annibal primùm Numidis, deinde omni equitatu, turbasset vtiq; nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes B loca omnia castrorum, nullo satis digno more pretio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cùm iam transgressos Trebiam Romanos, metantesq; castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltrà patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui propè flumen tutissimus statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cùm consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agros euntem nusquā præparatis commeatibus maior indies excipiebat, ad Clastidium vicum, quò magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit. ibi cùm vim pararent, spes fa-C cta proditionis: nec sanè magno pretio,* nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidij corrupto. traditur Annibali Clastidium, id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito pręsidio, vt fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum est. Cùm ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulasque Italiæ imminentes, & à Sempronio Consule, & ante aduentum eius terra marique res gestæ. viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandam oram Italiæ à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missæ, qui tum fortè Messanæ erat, consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messa-D nam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas: quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse, credere eadem tempestate, qua ipsi disiecti forent, eam quoq; classem ad Aegateis insulam deiectam. Hęc sicut audita erant, rex Messanæ Aemylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, perscribit, monetq;, Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplò & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribuniq;, qui suos ad curam custodiæ intenderent, ante omnia Lilybęum teneri ad apparatum belli, edicto proposito, vt socij nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, ne quis mo-E ram conscendendi facerent: perq; omnē oram qui erant, ex speculis conspicerent aduentantem hostium classem. Simul atq;, quanquā de industria morati cursum nauium erant Carthaginienses, vt ante lucem accederent Lilybæum, præsensum tamen est, quia & luna pernox erat, & sublatis armamentis veniebant: extemplò datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum: pars militum in muris portarumq; stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinuerunt, dementis armamentis eo tempore, aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, vt spatium pugnæ esset, exitumque liberum è portu

Scipio ad Trebiam fluuiū proficiscitur.

Val. 1000. coron.

Clastidium Annibali proditur.

Carthaginiensium classis.

Naualis pugna inter Pœnos & Romanos.

naues hostium haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria F circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militũ multitudine, ac virtute. Vbi

G

H

in altum euecti sunt, Romanus cõserere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle: contrà eludere Pœnus, & arte, non vi rem gerere, nauiumq; quàm virorum aut armorum malle certamen facere. nam vt socijs naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebat: & sicubi conserta manus esset, haudquaquam par numerus armatorũ ex ea pugnabat. Quod vbi animaduersum est, & Romanis multitudo sua auxit animũ, & paucitas illis minuit. Extemplò septem naues Punicæ circumuentæ, fugam cæteræ ceperunt. Mille & DCC. fuêre in nauibus capti, milites nautæq;, in ijs tres nobiles Carthaginiẽsium. Classis Romana incolumis, vna tantùm perforata naue, sed ea quoq; ipsa reduce, in portũ redijt. Secundum hanc pugnam, nondum gnaris I eis qui Messanæ erant, T. Sempronius COS. Messanam venit, & fretũ intranti rex Hiero classem ornatã obuiam duxit: transgressusq; ex regia in prætoriam nauem, gratulatus sospitẽ cum exercitu & nauibus aduenisse, precatusq; prosperum ac felicem in Siciliam transitũ, statum deinde insulę & Carthaginiensium conata exposuit: pollicitusq; est, quo animo priore bello populum Romanum iuuenis adiuuisset, eo senem adiuturum, frumenta vestimentaq; se legionibus consulis socijsq; naualibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæorum maritimisq; ciuitatibus esse, quibusdam volentibus nouas res fore. Ob hoc Cõsuli nihil cunctandum visum, quin Lilybæum classe peteret: & rex regiaq; classis vnà profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, K fusasq; & captas hostium naues accepere. A Lilybæo COS. Hierone cum classe regia dimisso, relictoq; prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam, quæ à Carthaginiensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar, Gisgonis filius, præfectus præsidij, cùm paulò minus duobus millibus militum, oppidumq; cum insula traditur: inde post paucos dies reditum Lilybæum, captiuiq; & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros, sub corona venierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam fortè transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depopulatoq; Vibonensi agro, vrbem etiam terrebant. Repetenti

Naues Punicæ aliquot captæ, reliquæ fugam ceperunt.

Melita cum Carthaginensiũ præsidio Romanis deditur.

Vulcani Insulæ.

A petenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrũ Vibonensem facta nuntiatur: literæq; à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & vt primo quoq; tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis exercitum extemplò in naues impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis nauibus Vibonensem agrum maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Aemylio præt. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum. aut illis copijs defendi posse Ro-

Ambo Coss. Annibali opponuntur.

B manum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alter, equestri prælio vno, & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumque agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubiè gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modò mouerent, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat: à Gallis accitum se venisse ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram, simul vt præda militem aleret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosque, mistos quosdam & Gallos, populari omnem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cùm ad id

C dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros declinant: legatisque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec causa, nec tempus agendæ rei placebat: suspectaq; ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recentem Boiorum perfidiam. Sempronius contrà, continendis in fide socijs maximum vinculum esse, primos qui coissent ope defensos censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditũ iaculatoribus fermè admistis, ad defendendũ Gallicum agrum trans Trebiam mittit. Ij sparsos & incompositos oneratosque præda plerosque, cùm inopinantes inuasissent, ingentem terrorem cædem-

D que ac fugam vsque ad castra stationesque hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum prælium restituere. varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquassent certamen, maior tamen hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterùm nemini omnium maior iustiorq; quàm ipsi consuli videri. gaudio efferri: qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse. restitutos ac refectos militum animos: nec quenquam esse præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo magis quàm corpore ægrum, memoria vulneris aciem ac tela horrere. sed nõ esse cum ægro senescendum. quid enim vltrà differri ac teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitũ expectari? castra Carthaginiensium

Sempronius Cos. dissentiente collega ad certamen milites parari iubet.

E in Italia, ac propè in conspectu vrbis esse, non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraq; in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant, inquit, patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duos consules consularesq; exercitus in media Italia pauentes intra castra? Pœnum quod inter Alpes Apenninumque agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio propè concionabundus agere. stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in nouos consules bellum differretur: & occasio in se vnum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cùm quid optimum foret hosti, cerneret, vix vllam spem habebat, temerè

merè atque improuidè quicquam consules acturos. sed cùm alterius inge-
nium fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox sciret esse: ferociusq;
factum ex prospero cum prædatoribus suis certamine crederet: adesse geren-
dæ rei fortunam haud diffidebat. cuius ne quod prætermitteret tempus, sol-
licitusque & intentus erat, dum tyro hostium esset miles, dum meliorem ex
ducibus inutilem vulnus faceret, dum Gallorum animi vigerent: quorum
ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quanto longius ab do-
mo traheretur. Cùm ob hæc taliaq; speraret propinquum certamen, & fa-
cere, si cessaretur, cuperet: speculatoresq; Galli ad ea exploranda quæ vellet, tu-
tiores, quia in vtrisque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retu-
Locum insidijs Annibal circumspectat.
lissent: locum insidijs circunspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus, præ- G
altis vtrinq; clausus ripis, & circà obsitus palustribus herbis, & quibus inculta
fermè vestiuntur, virgultis vepribusq;. quem vbi ad equites quoq; tegendos
satis latebrosum locum circunuectus ipse oculis perlustrauit: Hic erit locus,
Magoni fratri ait, quē teneas. dilige cētenos viros ex omni pedite atq; equite:
cum quibus ad me vigilia prima venias. nunc corpora curare tempus est. Ita
præconium missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorum cer-
no, inquit Annibal. sed vt & numero etiam, non animis modò valeatis, sin-
gulis vobis nouenos ex turmis manipulisq; vestri similes eligite: Mago locū
monstrabit, quem insideatis. hostem cæcum ad has belli artes habebitis. Ita
mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numi- H
das equites transgressos Trebiam flumen, obequitare iubet hostium portis,
iaculandoq; in stationes elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certami-
ne, cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis: cæteris
ducibus peditum equitumq; præceptum, vt prandere omnes iuberent: arma-
Sempronius ad pugnam elicitur.
tos deinde, instratisq; equis signum expectare. Sempronius ad tumultū Nu-
midarum primùm omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde sex mil-
lia peditum, postremò omnes copias ad destinatum locum iam antè cōsilio,
auidus certaminis eduxit. Erat fortè brumæ tempus, & niualis dies in locis
Alpibus Apenninoq; interiectis: propinquitate etiam fluminū ac paludum
prægelidis, ad hęc raptim eductis hominibus atq; equis, non capto antè cibo, I
non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid
auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. vt verò refugien-
tes Numidas insequētes aquam ingressi sunt: (& erat pectoribus tenus aucta
nocturno imbri) tum vtiq; egressis rigere omnibus corpora, vt vix armorum
tenendorum potentia essent, & simul procedente iam die, fame etiam defice-
re. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleoq; per manipu-
los vt mollirent artus misso, & cibo per otium capto, vbi transgressos flumen
nuntiatum est hostes: alacer animis corporibusq; arma capit, atq; in aciem
procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo fermè millia ho-
minum: deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: K
in cornibus circumfudit decem millia equitum, & ab cornibus in vtranque
partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, cùm ab
resistentibus subitò Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato, reuo-
catos circumdedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorum erant, so-
ciùm nominisq; Latini xx. auxilia præterea Cenomanorū. ea sola in fide man
Prælium inter Romanos & Pœnos.
serat Gallica gens. his copijs concursum est. Prælium à Balearibus ortum est,
quibus cum maiore robore legiones obsisterent, deductæ properè in cornua
leues armaturæ sunt. quæ res effecit, vt equitatus Romanus extemplò vrge-
retur: nam cùm vix iam per se resisterent decem millibus equitum qua-
tuor millia, & fessi Romani plerisque integris Pœnis, obruti sunt insuper
velut

A velut nube iaculorũ à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab ex-
tremis cornibus, equis maximè non visu modò, sed odore insolito territis, fu-
gam latè faciebant. Pedestris pugna par animis magis quàm viribus erat, quas
recentes Pœnus paulò ante curatis corporibus in prælium attulerat: contra, ie-
iuna fessaq; corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamẽ ani
mis, si cum pedite solum foret pugnatum. sed & Baleares pulso equite iacu-
labantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant:
& Mago Numidæq; simul latebras eorum improuida prælata acies est, ex-
orti à tergo ingentẽ tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumstan-
tibus malis mansit aliquandiu immota acies, maximè præter spem omnium
B aduersus elephantos. eos pedites ad id ipsum locati verutis coniectis & auer-
tere, et insecuti auersos sub caudis, quà maximè molli cute vulnera accipiunt,
fodiebant. Trepidantes propeque iam in suos consternatos media acie in ex-
tremam, ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. ex-
templo haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis, *Vincuntur Romani.*
vt fusa auxilia sua viderunt. itaque cùm iam in orbem vtrinque pugnarent,
decem millia fermè hominum cùm alià euadere nequiuissent, media Afro-
rum acie, quæ Gallicis auxilijs firmata erat, cum ingenti cæde hostium perru-
pere. & cùm neq; in castra reditus esset, flumine interclusis: neque præimbri
satis discernere possent, qua suis opem ferrent, Placentiam recto itinere per-
C rexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factæ: & qui flumen petie-
re, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab ho-
stibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequen-
tes agminis Placentiam contendere. alijs timor hostium audaciam ingredi-
endi flumẽ fecit, transgressiq; in castra peruenère. Imber niue mistus, & intol-
leranda vis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos propè om-
nes, consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita tor-
pentes gelu, in castra rediere, vt vix lætitiam victoriæ sentirent. itaque no-
cte insequenti cùm præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum
ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam traijcerent: aut nihil sensere
D Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibant ac
vulneribus, sentire sese dissimulauerunt: quietisque Pœnis, tacito agmine
ab Scipione cos. exercitus Placentiam est perductus: inde Pado traiectus
Cremonam, ne duorum exercituum hybernis vna colonia premeretur. Ro-
mam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad vrbem Romam crede-
rent infestis signis hostem venturum: nec quicquam spei aut auxilij esse, quo
portis mœnibusque vim arcerent. Vno consule ad Ticinum victo, altero ex
Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus vi-
ctis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserentur? Ita territis
Sempronius cos. aduenit: ingẽti periculo per effusos passim ad prædandum *Sempronius ad comitia Romam proficiscitur.*
E hostium equites, audacia magis quàm consilio aut spe fallendi resistendiue,
si non falleret, transgressus. Id quod vnum maximè in præsentia desideraba-
tur: comitijs consularibus habitis, in hyberna redijt. Creati consules Cn. Ser-
uilius, & C. Flaminius. Cæterùm ne hyberna quidem Romanis quieta erant:
vagantibus passim Numidis equitibus, & quà his impeditiora erant, Celti-
beris, Lusitanisq;. Omnes igitur clausi vndique commeatus erant, nisi quos
Pado naues subueherent. Emporium propè Placentiam fuit, & opere valido
& magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac
leui armatura profectus Annibal, cùm plurimum in celando incœpto ad ef-
fectum spei habuisset, nocte adortus nõ fefellit vigiles. tantus repentè clamor
est sublatus, vt Placentiæ quoque audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu
consul

consul aderat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium in- F
Annibal saucius pugna excessit. terim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus iniecto, defensum egregiè præsidium est. Paucorum inde dierū quiete
Victumulæ diripiuntur ab Annibale. sumpta, & vixdū satis percurato vulnere, ad Vicunuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerant accolæ misti vndiq; ex finitimis populis: & tum terror populationum eò plerosque ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigrè defensi ad Placentiam præsidij accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quàm acie in via concurrerunt. & cùm ex altera parte nihil, præter inconditam turbam esset: in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinque millia hominum à paucis fusa. Postero die G
deditione facta, præsidium intra mœnia accepere: iussiq; arma tradere, cùm dicto paruissent, signum repentè victoribus datur, vt tanquam vi captam vrbem diriperent. neque vlla quæ in tali re memorabilis scribentibus videri solet, prætermissa clades est. adeò omnis libidinis, crudelitatisq;, & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuêre hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa veris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit: eam quoq; gentem, sicut Gallos Liguresq́;, aut
Apennini frigora. vi aut voluntate adiuncturus. Transeuntem autem Apenninum adeò atrox tempestas adorta est, vt Alpium fœditatem propè superauerit. Vento mistus H
imber cùm ferretur in ipsa ora: primùm, quia aut arma omittenda erant, aut contrà enitentes vortice intorti affligebantur, constitere. deinde cùm iam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam fineret, auersi à vento parumper consedere. Tum verò ingenti sono cœlum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpêre. Tandem effuso imbre, cùm eo magis accensa vis venti esset, ipso illo quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id verò laboris velut de integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset, manebat: omnia perscindente vento, & rapiente. & mox aqua leuata vento cùm super gelida montium cacumina concreta es- I
set, tantum niuosæ grandinis deiecit, vt omnibus omissis procumberent homines, tegminibus suis magis obruti quàm tecti. tantaque vis frigoris insecuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorumq; strage, cùm se quisque attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis vix flectere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere ac recepere animos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco velut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta, elephanti quoque ex his, qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem
Annibal Romanos adoritur. absumpti. Digressus Apennino retrò ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia progressus cōsedit. Postero die duodecim millia peditum, quinq; K
equitum aduersus hostem ducit. Nec Sempronius COS. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. atque eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingentibus animis, vario euentu pugnatum est. primo concursu adeò res Romana superior fuit, vt non acie vincerent solùm, sed perculsos hostes in castra persequerentur, mox castra quoq; oppugnarent. Annibal paucis propugnatoribus in vallo portisq; positis, cæteros confertos in media castra recepit: intentosque signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona fermè diei hora erat, cùm Romanus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui dedit. Quod vbi Annibal accepit, laxatamque pugnam & recessum à castris vidit, extemplò equitibus

A equitibus dextra læuaq; emissis in hostem, ipse cùm peditum robore de his castris erupit. Pugna rarò vlla magis sæua: & cum vtriusq; partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum spacium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaq; acrior concursus fuit quàm cædes: & sicut æquata fermè pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraq; parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Romanis quàm pro numero iactura fuit: quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinq;, & præfecti sociorũ tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias intercepti duo quæstores Romani, C. Fuluius & L. Lucretius B cum duobus tribunis militum, & quinq; equestris ordinis senatorum fermè liberis, quo magis ratam fore cum his pacẽ societatemq; crederet, traduntur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniã cum classe & exercitu missus, cùm ab ostio Rhodani profectus, Pyrenæosq; montes circunuectus Emporijs appulisset classem, exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis omnẽ oram vsq; ad Iberum flumen, partim renouandi societatibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. Inde conciliata clementiæ fama non ad maritimos modò populos, sed in mediterraneis quoq; ac montanis ad ferociores iam gentes valuit: nec pax modò apud eos, sed societas etiam armorum parata est: validæq; aliquot auxiliorum cohortes ex ijs conscriptæ sunt. Hanno C non inscius erat, eum reliquerat Annibal ad regionis eius præsidium: itaque priusquam alienarentur omnia, obuiam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendũ certamen visum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletq; aduersus singulos separatim, quàm aduersus duos simul rem gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt, atq; ipse dux militum cum aliquot præsidijs capitur: & Stissum propinquum castris oppidum expugnatur. cæterùm præda oppidi parui precij rerum fuit, suppellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem ditauere, nõ eius modò exercitus, qui vi-D ctus erat, sed & eius, qui cum Annibale in Italia militabat, omnibus ferè caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus essent, circa Pyrenæum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Romanorũ occursus, postquam perditas res amissaq; castra accepit, iter ad mare conuertit. Haud procul Tarracone classicos milites naualesque socios vagos palantesq; per agros (quod fermè fit, vt secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione opprimeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium ag-E mine accito, cùm in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto, Emporias cum classe redijt. Vixdum digresso eò, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui obsides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis, hostis cis Iberum Tarraconem versus cedit. Agros Scipio relictos ab authore defectionis, & Ilergetum gentem cùm infesto exercitu inuasisset, compulsis omnibus, Athanagiam vrbem, quæ caput eius populi erat, circumsedit: intraq; dies paucos pluribus quàm antè obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mulctatos in ius ditionemq; recepit: inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum, procedit: atq; vrbe eorũ obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferentes nocte,

Clade pari discessum est ab vtrisque.

Cn. Scipio cum exercitu in Hispaniam proficiscitur.

Hanno aduersus Scipionem prodijt.

Hannone capto castra Pœnorum expugnantur.

Asdrubal palantes classicos milites Romanos intercipit.

Asdrubal fidelium Romanis sociorum agros vastat.

Ausetani Romanis deduntur.

haud procul iam vrbe, cùm intrare vellent, excepit insidijs. Cæsa ad duode- F
cim millia, exuti penè omnes armis, domos passim palantes per agros diffu-
gére. nec obsessos alia vlla res, quàm iniqua oppugnantibus hyems tutabatur.
XXX. dies obsidio fuit: per quos rarò vnquam nix minus quatuor pedes alta
iacuit: adeoq; pluteos ac vineas Romanorum operuerat, vt ea sola, ignibus
aliquoties cõiectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremò cùm Amu-
situs princeps eorum ad Asdrubalem profugisset, viginti argenti talentis pa-
cti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa vr-

Prodigia varia.

bem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet, motis semel in
religionẽ animis) multa nuntiata, & temere credita sunt. In queis ingenuum
infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario G
bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse, atq; inde tumultu
habitatorum territum sese deiecisse, & nauium speciem de cœlo affulsisse: &
ædem Spei, quę in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuij hastam se com-
mouisse: & coruum in ædem Iunonis deuolasse, atq; in ipso puluinario con-
sedisse: & in agro Amiternino multis locis hominum species procul candida
veste visas, nec tamen illis congressos: & in Piceno lapidibus pluisse: & Cære
sortes extenuatas, & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abstulis-

Libros adire decemuiri Romæ iubentur.

se. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quod autem lapidibus plu-
isset in Piceno, nouendiale sacrum edictum: & subinde alijs procurandis pro-
pè tota ciuitas operata fuit. Iam primùm omnium vrbs lustrata est: hostiæq; H

** Val. 4450. coron.*

maiores, quibus edictum est, dijs cæsæ: & donum ex * auri pondo XL. Lanu-
uium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino
ædificauerunt: & lectisternium Cære, vbi sortes extenuatæ erant, imperatum,
& supplicatio fortunæ in Algido: Romæ quoque, & lectisternium Iuuentæ,
& supplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde vniuerso populo circa
omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque: & C. At-
tilius Seranus prætor vota suscipere iussus, si in decem annos R. P. eodem ste-
tisset statu. Hæc procurata votaque ex libris Sibyllinis magna ex parte leua-

Flaminius in prouincia non in vrbe consulatum inire statuit.

uerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ
legiones, quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad I
consulem misit, vt is exercitus idibus Martijs Arimini esset in castris. Huic in
prouincia consulatum inire consilium erat: memori veterum certaminum
cum patribus: quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu
qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob no-
uam legem, quàm iniquè Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum,
vno patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quiue senatoris
pater fuisset, maritimam nauem: quæ plus quàm trecentarum amphorarum
esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris vectandos. quæstus omnis
patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam
apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterumque K
inde consulatum peperit. Ob hoc ratus auspicijs ementiendis, Latinarumq;
feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis retenturos se in vrbe, si-
mulato itinere priuatus, clàm in prouinciam abijt. Ea res vbi palàm facta est,
nouam insuper iram infestis iam antè patribus mouit: Non cum senatu mo-
do, sed cum dijs immortalibus C. Flaminium bellum gerere: consulem antè
inauspicatò factum, reuocantibus ex ipsa acie dijs atque hominibus non pa-
ruisse: & nunc cõscientia præteritorum & Capitolium & solennem votorum
nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis optim. max. templum
adiret: ne senatum inuisus ipse, & sibi vni inuisum, videret consuleretq;: ne
Latinas indiceret, Iouique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret:
ne au-

A ne auſpicatò profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret. lixæ modo ſine inſignibus, ſine lictoribus profectum clàm, furtim, haud aliter quàm ſi exilij cauſa ſolum vertiſſet: magis pro maieſtate videlicet imperij Arimini, quàm Romæ magiſtratum initurum, & in diuerſorio hoſpitali quàm apud penates ſuos prætextam ſumpturum. reuocandum vniuerſi retrahendumq; cenſuerunt: & cogendum omnibus prius præſentem in deos hominesque fungi officijs, quàm ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationē (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antiſtius profecti, nihilo magis eum mouere, quàm priori conſulatu literæ mouerant à ſenatu miſſæ. Paucos poſt dies magiſtratum inijt: immò-

Flaminius reuocandi ſenatus non paruit.

B lantique ei vitulus iam ictus è manibus ſacrificantium ſeſe cùm proripuiſſet, multos circunſtantes cruore reſperſit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concurſatio fuit. id à pleriſque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni conſule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci eſt cœptus.

Flaminius in Hetruriam ducit exercitū.

EPITOME LIBRI XXII.

C *ANNIBAL per continuas vigilias in paludibus oculo amiſſo, venit in Hetruriam: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus ſine vlla requie iter fecit. C. Flaminius COS. homo temerarius contra auſpicia profectus, ſignis militaribus effoſſis, quæ tolli non poterant, & ab equo quem conſcenderat, per caput deuolutus, inſidijs ab Annibale circumuentus ad Thraſymenum lacum cum exercitu cæſus eſt. Sex millia quæ eruperant, fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis vincta ſunt. Cùm ad nuntium cladis Romæ luctus eſſet: duæ matres inſperatò receptis filijs gaudio mortuæ ſunt. Ob hanc cladem ex Sybillinis libris ver ſacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduerſus Annibalem miſſus nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot victorijs hoſtem territum aduerſis prælijs militem pugnæ committeret, & opponendo ſe tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magiſter equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem tanquam timidum & ſegnem effecit, vt populi iuſſu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuiſoq; exercitu, cùm in iniquo loco conflixiſſet, & in maximo diſcrimine legiones eius eſſent: ſuperueniente cum exercitu Fabio Maximo ex diſcrimine liberatus eſt, quo beneficio victus caſtra cum eo iunxit, & patrem eum ſalutauit: idemq; milites facere commilitonibus iuſſit. Annibal vaſtata Campania inter Caſilinum oppidum & Calliculam montem à Fabio clauſus, ſarmentis ad cornua boum alligatis & incenſis, præſidium Romanorum, quod Calliculam inſidebat, fugauit: & ſic tranſgreſſus eſt ſaltum, idemq; Fabij Maximi dictatoris, cum circumpoſita vreret, agro pepercit, vt illum tanquam proditorem ſuſpectum faceret. Aemylio deinde Paulo & Terentio Varrone COSS. & ducibus cum*

D *maxima clade aduerſus Annibalem ad Cannas pugnatū eſt: cæſaq; eo prælio Rom. quadraginta quinq; millia cum Paulo conſule & ſenatoribus LXXX. conſularibus atque prætorijs aut ædilicijs triginta. Poſt quam cladem cùm à nobilibus adoleſcentibus propter deſperationem conſilium de relinquenda Italia iniretur. P. Cornelius Scipio tribunus mil. qui poſtea Africanus nuncupatus eſt: ſtricto ſuper capita deliberantium ferro, iurauit ſe pro hoſte habiturum eum, qui in verba ſua non iuraſſet: effecitq; vt omnes minime relictum iri à ſe Italiam iureiurando aſtringerentur. Præterea trepidationem vrbis & luctum, & res in Hiſpania meliore euentu geſtas continet. Opimia & Feronia Veſtales virgines inceſti damnatæ ſunt. Propter paucitatem verò militum ſeruorum, octo millia armata ſunt. captiui cùm poteſtas eſſet redimendi, redempti non ſunt. Varroni obuiam itum eſt, & gratiæ actæ, quod de Repub. non deſperaſſet.*

IAM ver appetebat, cùm Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam antè conatus tranſcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu, Galli, quos prædæ populationumq; conciuerat ſpes: poſtquam pro eo, vt ipſi ex alieno agro

E raperent agerentque, ſuas terras ſedem belli eſſe, premiq; vtriuſque partis exercitum viderent hybernis: verterunt retrò ad Annibalem ab Romanis odia: petitusque ſæpè principum inſidijs, ipſorumq; inter ſe fraude, eadem leuitate qua cōſenſerant, conſenſum indicantium, ſeruatus erat: & mutando nunc veſtem, nunc tegumenta capitis, errore etiam ſeſe ab inſidijs munierat. Cæterùm hic quoque ei timor cauſa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Seruilius Romæ Idibus Martijs magiſtratum inijt. Ibi cùm de Republica retuliſſet, redintegrata in C. Flaminium inuidia eſt. Duos ſe conſules creaſſe, vnum habere. quod enim illi iuſtum im-

Gallis inuiſus eſſe cœpit Annibal.

perium, quod auspiciũ esset magistratus: id à domo, publicis priuatisq́; pena- F
tibus Latinis ferijs actis, sacrificio in monte perfecto, votis ritè in Capitolio
nuncupatis, secum ferre: nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspicijs pro-
fectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant me-
Prodigia varia nunciantur. tum prodigia ex pluribus simul locis nunciata: in Sicilia militibus aliquot
spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti scipionem,
quem manu tenuerat, arsisse: & littora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo
sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus, & solis orbem mi-
nui visum: & Præneste ardentes lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœ-
lo visas, pugnatemque cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas or-
tas: & aquas Cærete sanguine mistas fluxisse, fontemq́; ipsum Herculis cruen G
tis manasse sparsum maculis, & in Antij agro metentibus cruentas in corbem
spicas cecidisse: & Falerijs cœlum findi visum, velut magno hiatu: quaq́; pa-
tuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte attenuatas, vnamque exci-
disse, ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Ro-
mæ signum Martis Appia via ad simulachra luporum sudasse, & Capuæ spe-
ciem cœli ardentis fuisse, lunæq́; inter imbrem candentis. Inde minoribus
etiam dictu prodigijs fides habita: Capras lanatas quibusdam factas, & galli-
nam in marem, gallũ in fœminã sese vertisse. His sicut erant nũciata expositis
Prodigia quo ritu procurata fuerint. authoribusq́; in curiam introductis, consul de religione patres consuluit. De-
cretum, vt ea prodigia partim maioribus hostijs, partim lactantibus procu- H
rarentur: & vti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cæ-
terà, cùm decemuiri libros inspexissent, vt ita fierent, quemadmodum cor-
di esse diui carminibus præfarentur. id decemuirorum monitu decretum
est: Ioui primùm donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret, Iu-
noni Mineruæque ex argento daretur, & Iunoni reginæ in Auentino, Iuno-
nique Sospitæ Lanuuij maioribus hostijs sacrificaretur, matronæque pecu-
nia collata, quantum conferre cuique commodum esset, donum Iunoni
Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniumque fieret: quin & libertinæ &
ipsæ, vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis confer-
rent. Hæc vbi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostijs sacrificarunt. I
postremò ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immola-
tum est, lectisterniumq́; imperatum: (& eum lectum senatores strauerunt)
& conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum,
populusque eum diem festum habere, ac seruare in perpetuum iussus. Dum
consul placandis Romæ dijs, habendoque delectu dat operam, Annibal pro-
Annibal ex hybernis mouet. fectus ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fa-
ma erat, cùm aliud longius, cæterùm commodius ostenderetur iter, propiorẽ
viam per paludem petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inunda-
uerat. Hispanos & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admi-
stis ipsorum impedimentis, nec vbi consistere coactis necessaria ad vsus de- K
essent, primos ire iussit, sequi Gallos, vt id agminis medium esset, nouissi-
mos ire equites: Magonem inde cum expeditis Numidis cogere agmen: ma-
ximè Gallos, si tædio laboris longæque viæ (vt est mollis ad talia gens) dila-
berentur aut subsisterent, cohibentem. Primi, quà modò præirent duces,
per præaltas fluuij, ac profundas voragines hausti penè limo, immergentesq́;
se, tamen signa sequebantur. Galli neque sustinere se prolapsi, neque assurge-
re ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant:
alij fessa ægrè trahentes membra: alij vbi semel victis tædio animis procu-
buissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes, maximeque om-
nium vigiliæ conficiebant, per quatriduum iam & tres noctes tolerate. Cùm
omnia

A omnia obtinentibus aquis, nihil, vbi in ſicco feſſa ſternerent corpora, inue-
niri poſſet, cumulatis in aquas ſarcinis inſuper incumbebant. iumentorum
itinere toto proſtratorum paſſim aceruí, tantum quod extaret aqua quærẽ-
tibus ad quietem, parui temporis neceſſarium cubile dabant. Ipſe Annibal
æger oculis ex verna primùm intemperie variante colores frigoraque, ele-
phanto, qui vnus ſuperfuerat, quod altius ex aqua extaret, vectus: vigilijs ta-
men & nocturno humore, paluſtrique cœlo grauante caput, & quia meden- *Annibal altero oculo capitur.*
di nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumen-
tisq; fœdè amiſſis, cùm tandem de paludibus emerſiſſet, vbi primùm in ſicco
potuit, caſtra locat: certumque per præmiſſos exploratores habuit, exerci-
B tum Romanum circa Arretij mœnia eſſe. conſulis deinde conſilia atque ani-
mum, & ſitum regionum, itineraq; & copias, atq; commeatus expediendos,
& cætera, quæ cognoſcenda in re erant, ſumma omnia cum cura inquirendo
exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetruſci campi, qui Feſulas
inter Arretiumq; iacent: frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opu-
lenti. Conſul ferox ab conſulatu priore, & non modò legum aut patrum ma- *Flaminij Cos. ferocia & impietas.*
ieſtatis, ſed ne deorum quidem ſatis metuens erat. hanc inſitam ingenio eius
temeritatem fortuna proſpero ciuilibus bellicisq; rebus ſucceſſu aluerat. itaq;
ſatis apparebat, nec deos nec homines conſulentem, ferociter omnia ac præ-
propere acturũ: quoq; pronior eſſet in vitia ſua, agitare eum atq; irritare Pœ-
C nus parat: & læua relicto hoſte, Feſulas petens, Hetruriæ agros prædatum pro-
fectus, quantam maximam vaſtitatem poteſt, cædibus incendijsque conſuli
procul oſtendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoſte ipſe quieturus erat,
tum verò, poſteaquam res ſociorum ante oculos propè ſuos ferri agiq; vidit,
ſuum id dedecus ratus, per mediũ iam Italiam vagari Pœnum: atq; obſiſtente
nullo ad ipſa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio
ſalutaria magis quàm ſpecioſa ſuadentibus, collegam expectandum, vt con-
iunctis exercitibus communi animo conſilioq; rem gererent: interim equi-
tatu auxilijsque leuium armorum ab effuſa prædandi licentia hoſtem cohi-
bendum: iratus ſe ex conſilio proripuit, ſignumq; ſimul itineris pugnæque
D propoſuit. Quinimmò Arretij ante mœnia ſedeamus, inquit: hic enim patria
& penates ſunt: Annibal emiſſus è manibus perpopuletur Italiam, vaſtandoq;
& vrendo omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec ante nos hinc moueri-
mus, quàm ſicut olim Camillũ ab Veijs, C. Flaminium ab Arretio patres acci-
uerint. Hæc ſimul increpans cùm ocyus ſigna cõuelli iuberet, & ipſe in equũ *Flaminius ab equo per caput deuoluitur.*
inſiluiſſet, equus repentè corruit, conſulemq; lapſum ſuper caput effudit. Ter-
ritis omnibus qui circa erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, inſuper nun-
tiatur: ſignum omni vi moliente ſignifero conuelli nequire. Conuerſus ad *Signum nulla vi ſignifer conuellere potuit.*
nuntium, Num literas quoq;, inquit, ab ſenatu affers, quæ me rem gerere ve-
tent? abi, nuntia, ſignum effodiant: ſi ad conuellendum manus prę metu ob-
E torpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, ſuperquam quòd diſſen-
ſerant à conſilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia
ducis, cùm ſpẽ magis ipſam quàm cauſam ſpei intueretur. Annibal quod agri
eſt inter Cortonam vrbem Thraſymenumq; lacũ, omni clade belli peruaſtat: *Thraſymenus lacus.*
quo magis iram hoſti ad vindicandas ſociorum iniurias acuat. Et iam perue-
nerant ad loca inſidijs nata, vbi maximè montes Cortonenſes Thraſymenus
ſubit. Via tantum intereſt per anguſta, velut ad id ipſum de induſtria relicto
ſpatio: deinde paulò latior pateſcit campus, inde colles aſſurgunt. Ibi caſtra in
aperto locat, vbi ipſe cum Afris modò Hiſpanisq; conſideret. Baleares, cæte-
ramq; leuem armaturam poſt montes circunducit: equites ad ipſas fauces
ſaltus, tumulis aptè tegentibus, locat: vbi intraſſent Romani, obiecto equi-

tatu clausa omnia lacu ac mōtibus essent. Flaminius cùm pridie solis occasu F ad lacum peruenisset, inexplorata postero die vixdum satis certa luce angustijs superatis, postquàm in patentiorem campū pandi agmen cœpit, id tantum hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput detectæ insidiæ.

Pœni Romanos vndique clausos, & imparatos inuadunt.

Pœnus vbi, id quod petierat, clausum lacu montibusq; & circumfusum suis copijs habuit hostem, signum omnibus dat inuadendi: Qui vbi quà cuique proximum fuit, decurrere, eo magis Romanis subita atq; improuisa res fuit, quod orta ex lacu nebula, campo quàm montibus densior sederat, agminaq; hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eoq; magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius vndique orto quàm satis cerneret, se circumuentum esse sensit, & antè in frontem lateraq; pugnari cœptum est, G quàm satis instrueretur acies, aut expediri arma stringiq; gladij possent. Consul perculsis omnibus, ipse satis, vt in trepida re, impauidus, turbatos ordines, vertentesque se quoque ad dissonos clamores, instruit vt tempus locusq; patitur: & quacunque potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deûm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eò minus fermè periculi esse. Cæterùm præ strepitu ac tumultu, nec consilium, nec imperium accipi poterat: tantúmque aberat, vt sua signa atque ordinem & locum nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandaq; pugnæ competeret animus: opprimerenturq; quidam onerati magis his quàm tecti. & erat in tanta caligine H maior vsus aurium quàm oculorum. ad gemitus vulnerum ictusque corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiumq; clamores circumferebant ora oculosque. Alij fugientes, pugnantium globo illati hærebāt: alios redeuntes in pugnam, auertebat fugientium agmen. Deinde vbi in omnes partes nequicquam impetus facti, & ab lateribus montes ac lacus, à fronte & à tergo hostiū acies claudebat, apparuitq; nullam, nisi in dextra, ferroq; salutis spem esse: tum sibi vnusquisq; dux adhortatorq; factus ad rem gerendā, & noua deintegro pugna exorta est, non illa ordinata per principes hastatosq; ac triarios: nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies, nec vt in sua legione miles, aut cohorte aut manipulo esset: sors conglobabat, & ani- I mus suus cuiq; antè aut post pugnandi ordinē dabat: tantusq; fuit ardor animorum, adeò intentus pugnæ animus, vt eum terræ motum, qui multarum vrbium Italiæ magnas partes prostrauit, auertitque cursu rapido amnes, mare fluminibus inuexit, montes lapsu ingenti proruit, nemo pugnantium senserit. Tres fermè horas pugnatum est, & vbique atrociter, circa consulem tamen acrior infestiorq; pugna erat. eum & robora virorū sequebantur: & ipse quacunque in parte premi ac laborare senserat suos, impigrè ferebat opem, insignisq; armis, & hostem summa vi petebat, & tuebatur suos ciues. donec Insuber equum (Ducario nomen erat) faciemq; noscitans, Consul, inquit, hic

Flaminius Cos. lancea transfigitur.

est, popularibus suis, qui legiones nostras cæcidit, agrosq; & vrbem est depo- K pulatus. iam ego hanc victimam manibus peremptorum fœdè ciuium dabo. subditisq; calcaribus equo, per confertissimam hostiū turbam impetum facit. obtruncatoq; prius armigero, qui se infesto venienti obuiam obiecerat, consulem lancea transfixit. spoliare cupientem triarij obiectis clypeis arcuere.

Romani in fugam vertuntur.

Magnæ partis fuga inde primùm cœpit: & iam nec lacus, nec montes obstabant pauori: per omnia arcta præruptaque veluti cæci euadunt, armaq; & viri super alium alij præcipitantur. pars magna, vbi locus fugæ deest, per prima vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus humerisq; extare possunt, sese immergunt. fuere quos inconsultus pauor nando etiam capessere fugam impulerit. quæ vbi immensa ac sine spe erat, aut deficientibus animis haurie-

A hauriebantur gurgitibus, aut vbi nequicquam festinauerant, retrò ægerrimè terram repetebant, atq; ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex millia fermè primi agminis per aduersos hostes eruptione impigrè facta, ignari omnium quæ post se agerentur, ex saltu euasère. & cùm in tumulo quodam constitissent, clamorem modò ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset, neq; scire, nec perspicere præ caligine poterãt. inclinata ad iniqua re, cùm calescête sole depulsa nebula aperuisset diem: tum liquida iam luce montes campiq; perditas res, stratamq; ostendêre fœdè Romanam aciem. itaq; ne in conspectos procul immitteretur eques: sublatis raptim signis, quàm citatissimo poterant agmine, sese abripuerunt. postero B die cùm super cætera, extrema fames etiam instaret: fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus copijs nocte consecutus erat: si arma tradidissent, abire cum singulis vestimentis passurum: sese dediderunt. quæ Punica religione seruata fides ab Annibale est, atq; in vincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Thrasymenum pugna, atq; inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt: decem millia sparsa, fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hostium in acie, multi postea vtrinq; ex vulneribus periere. Multiplex cædes vtrinq; facta traditur ab alijs. Ego præterquam quòd nihil haustum ex vano velim, quò nimis inclinant fermè scribentium animi: Fabium C æqualem temporibus huiusce belli potissimum authorem habui. Annibal captiuorum qui Latini nominis essent, sine pretio dimissis, Romanis in vincula datis, segregata ex hostium coaceruatorum cumulis corpora suorũ cùm sepeliri iussisset, Flaminij quoq; corpus funeris causa magna cum cura inquisitum non inuenit. Romæ ad primum nuntium cladis eius cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ vagę per vias, quæ repens clades allata, quæúe fortuna exercitus esset, obuios percunctãtur, & cùm frequentis concionis modo turba in comitium & curiam versa magistratus vocaret, tandem haud multo ante solis occasum M. Pomponius Pr. Pugna, inquit, magna victi sumus, & quanquã nihil certius ex eo auditũ est, D tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt: Consulem cum magna parte copiarũ cæsum: superesse paucos, aut fuga passim per Hetruriã sparsos, aut captos ab hoste. Quot casus exercitus victi fuerãt, tot in curias disperti ti eorũ animi erant, quorũ propinqui sub C. Flaminio COS. meruerant: ignorantium quę cuiusq; suorũ fortuna esset. nec quisquã satis certum habet, quid aut speret, aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus, ad portas maior propè mulierũ quàm virorum multitudo stetit, aut suorum aliquẽ, aut nuntios de his operiens: circunfundebanturq; obuijs sciscitantes: neq; auelli vtique à notis, prius quàm ordine omnia inquisissent, poterant. inde varios vultus digredientium ab nuntijs cerneres, vt cuiq; aut læta aut tristia nuntiaban- E tur, gratulantesq; aut consolantes, redeuntibus domos circumfusos. Fœminarum præcipuè & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repentè oblato, in cõspectu eius expirasse ferunt. alteram, cui mors filij falsò nnntiata erat, mœstam sedentem domi, ad primũ cõspectum redeuntis filij gaudio nimia exanimatã. Senatum prætores per dies aliquot ab orto vsq; ad occidentem solẽ in curia retinent, consultantes, quónam duce, aut quibus copijs, resisti victoribus Pœnis posset. Priusquam satis certa consilia essent, repens alia nuntiatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio proprætore missa ad collegam à Seruilio COS. in Vmbria, quò post pugnam ad Thrasymenum auditam auerterant iter, ab Annibale circunuenta. Eius rei fama variè homines affecit. pars occupatis maiore ęgritudine animis, leuem ex

Punica religio.

Quot millia Romanorum in acie cæsa.

Magnus terror Romæ audita suorum clade.

Duæ matres recepto insperato filijs, gaudio exanimantur.

Quatuor equitũ millia ab Annibale circumuenta.

comparatione priorum ducere recentem equitum iacturã. pars non id quod F acciderat, per se æstimare: sed vt in affecto corpore quamuis leuis causa magis

G

H

quàm valido grauior sentiretur: ita cum ægræ & affectæ ciuitati quodcunq; aduersi inciderit, nõ rerum magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati possent, æstimandum esse. Itaq; ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum ciuitas confugit: & quia & consul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatã armis Punicis Italiam facile erat aut nuntium, aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit, Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Rufum. hisq; negotium ab senatu datum, vt muros turresq; vrbis firmarent, & præsidia disponerent, quibus locis videretur, pontesq; rescinderent fluminum: I ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicandũ esse, quando Italiam tueri nequiuissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam vsq; ad Spoletum venit. inde cum perpopulato agro vrbẽ oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum repulsus, coniectans ex vnius coloniæ haud nimis prosperè tentatæ viribus, quanta moles Romanæ vrbis esset, in agrum Picenum auertit iter, non copia solùm omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda, quam effusè auidi atq; egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectusq; miles, hybernis itineribus ac palustri via, prælioq; magis ad euentum secundo quàm leui aut facili affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quàm otio aut requie gaudentibus: profectus, Prætutianum Adrianumq; agrum, Marsos inde Marrucinosq; & Pelignos deuastat. K circaq; Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius COS. leuibus prælijs cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitusq; cæde audiuit, iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad vrbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator quo die magistratum inijt, vocato senatu ab dijs orsus, cùm edocuisset patres, plus negligentia cærimoniarum auspiciorumq; quàm temeritate atq; inscitia peccatum à C. Flaminio COS. esse, quæq; piacula iræ deûm essent, ipsos deos cõsulendos esse: peruicit, vt quod non fermè decernitur, nisi cùm tetra prodigia nuntiata sunt, decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis

Q. Fabiũ Maximum populus prodictatorẽ creat.

Spoletum Annibali fortiter resistit.

Annibal agros Italiæ deuastat.

Cæremoniarum neglectus.

spectis

A spectis fatalibus libris, retulerunt patribus, quod eius belli causa votum Marti foret, id non ritè factum, de integro atq; amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem lectisterniumq; habendum, & ver sacrum vouendum: si bellatum prosperè esset, resque publica in eodem, quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Aemylium Prætorē ex collegij pontificum sententia omnia ea vt maturè fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus Pont. Max. consulente collegio pontificum, omnium primùm populum consulendum de vere sacro censet: iniussu populi voueri non posse. Rogatus in hæc verba po- *Ver sacrum vouetur.*
B pulus. Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Romani Quiritium ad quinquennium proximum, sicut velim eam, salua seruata erit hisce duellis, datum donum duit populus Romanus Quiritium, quod duellum populo Romano cum Carthaginiensi est: quæque duella cum Gallis sunt, qui cis Alpes sunt: quod ver attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæque profana erunt, Ioui fieri, ex qua die senatus populusq; iusserit. qui faciet, quando volet, quaque lege volet facito: quo modo faxit, probè factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit, profanum esto, neque scelus esto. Si quis rumpet occidetue insciens, ne fraus esto. Si quis clepsit, ne populo scelus esto, neue cui cleptum erit. si atro die faxit insciens, probè factum esto. si nocte siue lu-
C ce; si seruus siue liber faxit, probè factum esto. si ante id ea senatus populusq; iusserit fieri ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Eiusdem rei causa ludi magni voti * æris CCCXXXIII. millibus, triente: præterea bubus Ioui CCC. multis alijs diuis bubus albis, atque cæteris hostijs. Votis ritè nuncupatis, supplicatio edicta: supplicatumque ijt cum coniugibus ac liberis non vrbana multitudo tantùm, sed agrestium etiam, quos in aliqua sua fortuna publica quoque contingebat. Curatum lectisternium, & per triduum habitum, decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere: Ioui & Iunoni vnum, alterum Neptuno ac Mineruæ, tertium Marti & Veneri, quartum Apollini ac Dianæ, quintum Vulcano ac Vestæ, sextum Mercurio ac Cereri. ** Val. 333o. coron.*
D Tum ædes votæ. Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Max. dictator vouit: quia ita ex fatalibus libris editum erat, vt is voueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ædem Atilius prætor vouit. Ita rebus diuinis peractis, tum de bello, req; publica dictator retulit: quibus quótue legionibus victori hosti obuiam eundum esse, patres censerent. Decretum, vt ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet: scriberet præterea ex ciuibus socijsq;, quantum equitum ac peditum videretur: cætera omnia ageret faceretq;, vt è Republica duceret. Fabius duas se legiones adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit, his per magistrum equitum scriptis, Tybur diem ad coueniendum edixit. edictoq; proposito, vt quibus oppida castellaq; immunita essent, in loca tuta
E commigrarent: ex agris quoq; vti demigrarent omnes regionis eius, quà iturus Annibal esset: tectis prius incensis ac frugibus corruptis, ne cuius rei copia esset: ipse via Flaminia profectus, obuiam consuli exercituiq;, cùm ad Tyberim circa Otriculum prospexisset agmen, consulemq; cum equitibus ad se progredientem, viatorem misit, qui consuli nuntiaret, vt sine lictoribus ad dictatorem veniret. Qui cùm dicto paruisset, cōgressusq; eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociosq;, vetustate iam propè oblitos eius imperij, fecisset, literæ ab vrbe allatæ sunt: naues onerarias commeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portantes à classe Punica circa portum Cossanum captas esse. Itaq; exemplò consul Hostiam proficisci iussus, nauibus quæ ad vrbem Romanam aut Hostiæ essent, completis milite ac naualibus socijs, *Cōsul ad Dictatorem sine lictoribus venit.*

persequi

persequi hostium classem, ac littora Italiæ tutari. Magna vis hominum con- F
scripta Romæ erat. Libertini etiam, quibus liberi essent, & ætas militaris, in
verba iurauerant. Ex hoc vrbano exercitu, qui minores quinque & triginta
annis erant, in naueis impositi: alij vt vrbi præsiderent, relicti. dictator exer-
citu consulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur,
quo diem ad conueniendum edixerat nouis militibus, venit: inde Præneste
transuersis tramitibus in viam Latinam est regressus: vnde itineribus summa
cum cura exploratis ad hostem ducit, nullo loco, nisi quantum necessitas co-
geret, fortunæ se cōmissurus. Quo primùm die haud procul Arpis in cōspectu
hostiū posuit castra, nulla mora facta, quin Pœnus educeret in aciē, copiamq;
pugnandi faceret. sed vbi quieta omnia apud hostes, nec castra vllo tumultu G
mota videt: increpans quidem victos tandem Martios animos Romanorum
debellatumque, & concessum eis propalàm de virtute ac gloria esse, in castra
rediit. Cæterùm tacita cura animum incensus, quòd cum duce haudqua-
quam Flaminio Sempronioque simili futura sibi res esset: ac tum demum
edocti malis Romani parem Annibali ducem quæsissent, & prudentiam qui-
dem, non vim dictatoris extemplò timuit, constantiamq; eius haud dum ex-
pertus, agitare ac tentare animum mouendo crebrò castra, populandoq; in
oculis eius agros sociorum, cœpit: & modò citato agmine è cōspectu abibat,
modò repentè in aliquo flexu viæ, si excipere digressum in æquum posset, oc-
cultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste in- H
teruallo, vt neq; omitteret eum, neque congrederetur, castris, nisi quantum
vsus necessariò cogeret, tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci pete-
bant, nec passim. equitum leuisq; armaturæ statio composita instructaq; in
subitos tumultus, & suo militi tuta omnia & infesta effusis hostium popula-
toribus præbebat. neq; vniuerso periculo summa rerum committebatur: &
parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum re-
ceptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem, minus iam tandem
aut virtutis, aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestum
tam sanis cōsilijs habebat, quàm magistrum equitum, qui nihil aliud, quàm
quòd non imperabat, moræ ad Rempub. præcipitandam habebat, ferox rapi- I
dusq; in consilijs, ac lingua immodicus, primò inter paucos, dein propalam
in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtu-
tibus vitia, compellabat: premendorumq; superiorum arte, quæ pessima ars
nimis prosperis multorum successibus creuit, sese extollebat. Annibal ex Ar-
pis in Samnium transit, Beneuentanum depopulatur agrum, Telesiam vr-
bem capit: irritat etiā de industria ducē, si fortè accensum tot indignitatibus
cladibusq; sociorum trahere ad æquū certamen possit. Inter multitudinem
sociorum Italici generis, qui ad Thrasymenum capti ab Annibale, dimissique
fuerant, tres Campani equites erant, multis iam tum illecti donis promissis-
que Annibalis ad conciliandos popularium animos. Hi nunciantes, si in K
Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendæ copiam fore, cùm res
maior quàm authores esset: dubium Annibalem, alternisque fidentem ac
diffidentem, tamen vt Campanos ex Samnio peteret, mouerunt. Monitos vt
etiam atq; etiam promissa rebus confirmarent, iussosque cum popularibus
& aliquibus principum redire ad se, dimisit. ipse imperat duci, vt se in agrum
Casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum saltum occupasset, exi-
tum Romano ad opem ferendam socijs interclusurum. Sed Punicum abhor-
rens ab Latino nomen, Casilinū pro Casino accipere ducē fecit: aduersusq; ab
itinere, per Alifanum, Calatinumque, & Calenum agrum in campum Stel-
latem descendit. vbi cùm montibus fluminibusque clausam regionem cir-
cunspe-

Annibal non vim dictatoris sed prudentiam timet.

Fabij cunctatio.

Magister equitū Fabij cunctationem incusat.

A cunſpexiſſet, vocatum ducem percunctatur, vbi terrarum eſſet. cùm is Caſilini eo die manſurum eum dixiſſet, tum demum cognitus eſt error, & Caſinum longè inde alia regione eſſe, virgisq; cæſo duce, & ad reliquorum terrorem in crucem ſublato caſtris communitis Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prædatum dimiſit. Vſque ad aquas Sinueſſanas populatio *Agrorum populatio.* ea peruenit. ingentem cladem, fugam tamen, terroremque latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cùm omnia bello flagrarent, fide ſocios dimouit, videlicet quia iuſto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod vnum vinculum fidei eſt, melioribus parère. Vt verò ad Vulturnum flumen caſtra ſunt poſita, exurebaturq; amœniſſimus Italiæ ager, villæque
B paſſim incendijs fumabant, per iuga Maſſici montis Fabio ducente, propè deintegro eſt orta ſeditio: ac duces ſeditionis accenſi quidam. fuerat enim ſilentium per paucos dies: quia cùm celerius ſolito ductum agmen fuiſſet, feſtinari ad prohibendam populationibus Campaniam crediderant. vt verò in extrema iuga Maſſici montis ventum eſt, hoſteſque ſub oculis erant, Falerni agri, colonorumq; Sinuiſſæ tecta vrentes, nec vlla erat mentio pugnæ: Spectatúmne huc, inquit Minutius, ad rem fruendam oculis, ſociorum cædes, *Magiſtri equitum oratio, qua Fabij cunctationem reprehendit.* & incendia venimus? nec ſi nullius alterius nos, ne ciuium quidem horum pudet? quos in Sinueſſam colonos patres noſtri miſerunt, vt ab Samnite hoſte tuta hæc ora eſſet, quam nunc nō vicinus Samnis vrit: ſed Pœnus aduena,
C ab extremis orbis terrarum terminis noſtra cunctatione & ſocordia iam huc progreſſus. Tantum (prò dolor) degeneramus à parentibus noſtris, vt, præter quam horam illi Punicas vagari claſſes dedecus eſſe imperij ſui duxerint, eam nos nunc plenam Numidarum hoſtium ac Maurorum iam factam videamus? Qui modo Saguntum oppugnari indignando non homines tantùm, ſed fœdera, & deos ciebamus, tendentem ad mœnia Romanæ coloniæ Annibalem lenti ſpectamus. Fumus ex incendijs villarum agrorumq; in oculos atq; ora venit, ſtrepunt aures clamoribus plorantium ſociorum, ſæpius nos, quàm deorum inuocantium opem. nos hic pecorum more per æſtiuos ſaltus, deuiosq; colles exercitum ducimus, conditi nubibus, ſyluiſque. Si hoc
D modo peragrando cacumina ſaltusq; Furius recipere à Gallis vrbem voluiſſet, quo hic nouus Camillus nobis dictator vnicus in rebus afflictis quæſitus Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma eſſet: quam vereor ne ſic cunctantibus nobis, Annibale, ac Pœnis toties ſeruauerint maiores noſtri. Sed vir, ac verè Romanus, quo die dictatorem eum ex authoritate patrum iuſſuque populi dictum, Veios allatus eſt nuncius, cùm eſſet ſatis altum Ianiculum, vbi ſedens proſpectaret hoſtem, deſcendit in æquum: atque illo ipſo die media in vrbe, quà nunc buſta Gallica ſunt, & poſtero die citra Gabios cæcidit Gallorum legiones. Quid poſt multos annos, cùm ad furcas Caudinas ab Samnite hoſte ſub iugum miſſi ſumus? vtrum tandem L. Papy-
E rius Curſor iuga Samnij perluſtrando, an Luceriam premendo obſidendoq; & laceſſendo victorē hoſtem, depulſum ab Romanis ceruicibus iugū ſuperbo Samniti impoſuit. Modò conſuli Luctatio quæ alia res, quàm celeritas victoriam dedit? quòd poſtero die quàm hoſtem vidit, claſſem grauem commeatibus, impeditam ſuo ipſam inſtrumento atq; apparatu, oppreſſit. Stultitia eſt, ſedendo aut votis debellari credere poſſe. armari copias oportet, deducendas in æquum, vt vir cum viro congrediaris. Audendo, agendoque res Romana creuit, non his ſenſibus conſilijſue, quæ timidi cauta vocant. Hæc veluti concionanti Minutio circunfundebatur tribunorum, equitumq; Romanorum multitudo, & ad aures quoq; militum dicta ferocia voluebantur: ac ſi militaris ſuffragij res eſſet, haud dubiè ferebant, Minutium Fabio
duci

Fabij cunctatio & in castris & in vrbe infamis erat.

duci prælaturos. Fabius pariter in ſuos haud minus, quàm in hoſtes intentus, F
prius ab alijs inuictum animum præſtans, quanquam probè ſcit, non in caſtris modò ſuis, ſed iam etiam Romæ ſuam cunctationem infamem eſſe, obſtinatus tamen eodem conſiliorum tenore æſtatis reliquum extraxit: vt Annibal deſtitutus ab ſpe ſumma appetiti certaminis iam hybernis locum circunſpectaret: quia ea regio præſentis erat copiæ non perpetuæ, arbuſta vineæque, & conſita omnia magis amœnis quàm neceſſarijs fructibus. Hac per exploratores relata fama Fabio, cùm ſatis ſciret per eaſdem anguſtias, quibus intrauerat Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Caſilinum occupat modicis præſidijs, quæ vrbs Vulturno flumine dirempta, Falernum à Campano agro diuidit: ipſe iugis iiſdem exercitum reducit, miſſo ex- G

CCCC. equites duce Mancino ad explorandum miſſi.

ploratum cum CCCC. equitibus ſociorum L. Hoſtilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium ſæpè ferociter concionantem magiſtrum equitum, progreſſus primò exploratoris modo, vt ex tuto ſpecularetur hoſtem, vbi vagos paſſim per vicos Numidas vidit, per occaſionem etiam paucos occidit, extemplò occupatus certámine eſt animus, exciderúntque præcepta dictatoris: qui quàm tuto poſſet progreſſum prius recipere ſeſe iuſſerat, quàm in conſpectum hoſtium veniret. Numidæ alij atque alij occurſantes, refugientesque, ad caſtra propè ipſum cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem ſumma equeſtris imperij erat, concitatis equis inuectus, cùm prius quàm ad coniectum teli veniret, auer- H
tiſſet hoſtem, quinque millia fermè continenti curſu ſecutus eſt fugientes.

Mancinus cum delectis equitibus occiditur.

Mancinus poſtquam nec hoſtem deſiſtere ſequi, nec ſpem vidit effugiendi eſſe, cohortatus ſuos in prælium rediit, omni parte virium impar. itaque ipſe, & delecti equitum circunuenti occiduntur. cæteri effuſo rurſus curſu Cales primùm, inde propè inuijs callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo fortè die Minutius ſe coniunxerat Fabio, miſſus ad firmandum præſidio ſaltum, qui ſuper Tarracinam in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum poſſet. Coniunctis exercitibus dictator, ac magiſter equitum caſtra in viam deferunt, qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hoſtes aberant. Poſtero die Pœni, quod I
viæ inter bina caſtra erat, agmine compleuere. Cùm Romani ſub ipſo conſtitiſſent vallo, haud dubiè æquiore loco, ſucceſſit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad laceſſendum hoſtem raptim & procurſando, recipiendoque ſeſe pugnauere. Reſtitit ſuo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis, quàm Annibalis fuit voluntate. CC. ab Romanis, DCCC. hoſtium cecidere. Incluſus inde videri Annibal, & ad Caſilinum obſeſſus: cùm Capua & Samnium, & tantum ab tergo diuitum ſociorum Romanis commeatus ſubueheret: Pœnus contrà intra Formiana ſaxa, ac Linterni arenas, ſtagnaque perhorrida ſitu hybernaturus eſſet. Nec Annibalem fefellit, ſuis ſe artibus peti. itaque cùm per Caſilinum euadere non poſſet, petendiq; K
montes, & iugum Calliculæ ſuperandum eſſet: nec vbi Romanus incluſum

Qua arte eluſerit Romanos Annibal.

vallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorum ſpecie terribile ad fruſtrandum hoſtem commentus, principio noctis furtim ſuccedere ad montes ſtatuit. fallacis conſilij talis apparatus fuit. Faces vndiq; ex agris collectæ, faceſq; virgarum, atque arida ſarmenta, præligantur cornibus boum, quos domitos, indomitoſque multos inter cæteram agreſtem prædam agebat. ad duo millia fermè boum effecta: Aſdrubalique negotium datum, vt primis tenebris noctis id armentum accenſis cornibus ad montes ageret: maximè, ſi poſſet, ſuper ſaltus ab hoſte inſeſſos. Primis tenebris ſilentio mota caſtra, boues aliquanto ante ſigna acti. vbi ad radices montium, viaſque

anguſtas

A angustas ventum est, signum extemplò datur, vt accensis cornibus armenta in aduersos concitentur monteis. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calorq; iam ad viuũ, ad imaque cornuum adueniens, velut stimulatos furore agebat boues. quo repentè discursu haud secus, quàm syluis montibusq; accensis, omnia circum virgulta ardere: capitumq; inquietatio excitans flammam, hominũ passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidendos locati erant, vbi in summis montibus, ac super se quosdã ignes conspexerunt, circumuentos se esse rati, præsidio excessere: quà ingens emicabat flamma, velut tutissimũ iter petentes sum̃a montiũ iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primò cùm procul cerne-
B rent, veluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde vt humana apparuit fraus, tum verò insidias rati esse, cum multo maximoq; strepitu concitant se in fugam, leuiq; armaturæ hostium incurrêre. cæterum nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucẽ tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius: cæterùm & insidias esse ratus, & ab nocturno vtique abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prelium fuit, quo interclusam ab suis leuem armaturam facilè (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorum cohors ad idipsum remissa ab Annibale
C peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandum inter saxa rupesque aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorũ habitu campestrem hostem, grauem armis statariumq;, pugnæ genere facilè elusit. Ita haudquaquã pari certamine digressi, Hispani ferè omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoq; mouit castra: transgressusq; saltũ super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samniũ Romam se petere simulans Annibal, vsque in Pelignos populabundus rediјt. Fabius medijs inter hostium agmen, vrbemq; Romam iugis ducebat, nec absistens nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, retroq; Apuliã repetens, Gerionem peruenit, vrbẽ metu, quia collapsa ruinis pars mœnium erat, ab suis desertam. *Hispani ad discursandum inter saxa rupesq; apti.*
D Dictator in Larinate agro castra communijt. inde sacrorum causa Romam reuocatus, non imperio modò, sed consilio etiã, ac propè precibus agens cum magistro equitum, vt plus consilio quàm fortunæ confidat: & se potius ducem, quàm Sempronium Flaminiumque imitetur, ne nihil actum censeret, exacta propè æstate per ludificationem hostis. medicos quoque plus interdum quiete, quàm mouendo atq; agendo proficere. haud paruam rem esse, ab toties victore hoste vinci desisse, & ab cõtinuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis, qua hæc gerebantur, in Hispania quoq; terra mariq; cœptum bellum est. Asdrubal ad eum nauium numerũ, quem à fratre instructum paratumq; *Fabius sacrorum causa Romam reuocatur.*
E acceperat, decẽ adiecit. quadraginta nauium classem Himilconi tradidit, atq; ita Carthagine profectus nauibus prope terram, exercitum in littore ducebat, paratus confligere quacunq; parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquam mouisse ex hybernis hostẽ audiuit, primò idem consilij fuit: deinde minus terra propter ingentem famam nouorum auxiliorum concurrere ausus delecto milite in naues imposito, quinque & triginta nauium classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem x. millia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massiliensium speculatoriæ premissæ retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castraque in ripa posita. Itaq; vt improuidos incautosq; vniuerso simul effuso terrore opprimeret, sublatis ancoris ad hostem vadit. Multas, & locis altis positas turres *Cn. Scipio Asdrubalem nauali certamine adoritur.*

Hiſpania habet, quibus & ſpeculis & propugnaculis aduerſus latrones vtuntur. Inde primo conſpectis hoſtium nauibus, datum ſignũ Aſdrubali eſt: tumultusque prius in terra & caſtris, quàm ad mare & ad naues eſt ortus, nondum aut pulſu remorum ſtrepituque alio nautico exaudito, aut aperientibus claſſem promontorijs: cùm repentè eques alius ſuper aliũ ab Aſdrubale miſ- F

G

H

ſus, vagos in littore, quietosq; in tentorijs ſuis, nihil minus quam hoſtem aut prælium eo die expectantes, conſcendere naues properè, atq; arma capere iubet. claſſem Romanã iam haud procul à portu eſſe. Hæc equites dimiſſi paſſim imperabant. mox Aſdrubal ipſe cum omni exercitu aderat: varioq; omnia tumultu ſtrepunt, ruentibus in naues ſimul remigibus militibusq;, fugientium magis à terra, quàm in pugnam euntium modo. Vixdum omnes conſcenderant, cùm alij reſoluunt oras, aut ancoram vellunt: alij, ne quid teneat I ancoralia incidunt: raptimq; omnia præproperè agendo, militum apparatu nautica miniſteria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles prohibetur. Et iam Romanus nõ appropinquabat modò, ſed direxerat etiam in pugnã & naues. itaque non ab hoſte & prælio magis Pœni, quàm ſuomet ipſi tumultu turbabantur: tentata verius pugna, quàm inita, in fugam auerterunt claſſem. & cùm auerſi, ac diuerſo latè agmine à tam multis ſimul venientibus haud ſanè impenetrabiles eſſent, in littus paſſim naues egerunt: atque alij vadis, alij ſicco littore excepti, partim armati, partim inermes ad inſtructam per littus aciem ſuorum perfugère. Duæ tamen primo concurſu captæ erant Punicæ naues, quatuor ſuppreſſæ. Romani quanquam terra K hoſtium erat, armatamque aciem toto prætentã in littore cernebant, haud cunctanter tamen inſecuti trepidam hoſtiũ claſſem, naues omnes quæ non aut perfregerant proras littore illiſas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extraxere, ad v. & xx. naues ex xxx. cepere. Neq; id pulcherrimum eius victoriæ fuit, ſed quod vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaq; ad Honoſcam claſſe profecti, exſcenſu è nauibus in terram facto, cum vrbem vi cepiſſent, captamque diripuiſſent, Carthaginem inde petunt: atque omnem agrum circa depopulati, poſtremò tecta quoque coniuncta muro, portiſque incenderunt. Inde iam præda grauis ad Longunticam peruenit claſſis: vbi vis magna ſparti fuit, ad rem nauticam congeſta ab Aſdrubale, quod

Pœni in fugam auertunt claſſem.

Ex punicis 30. nauibus captæ ſunt 25.

C. Scipio omnẽ agrum circa Carthaginem populatur.

A le, quod satis in vsum fuit, sublato, cæterùm omne incensum est. Nec conti-
nentis modò proiectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulā transmissum.
vbi vrbe, quæ caput insulæ est, biduum necquicquam summo labore oppu-
gnata, vbi in spem irritā frustra teri tempus animaduersum est, ad populatio-
nem agri versi, direptis aliquot incensisq́ue vicis, maiore quàm ex continen-
ti prędā parta, cùm in naues sese recepissent, ex Balearibus insulis legati pacem *Ex balearibus insulis & vltima Hispania legati pacem petentes ad Scipionē veniunt.*
petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, reditumq́ue in cite-
riora prouinciæ: quò omnium populorum, qui Iberum incolunt, multorum
& vltimæ Hispaniæ, legati concurrerunt. Sed qui verè ditionis imperijq; Ro-
mani facti sunt, obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumuiginti. Igi-
B tur terrestribus quoque copijs satis fidens Romanus, vsque ad saltum Castu-
lonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac propius Oceanum con-
cessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis tempus, fuissetq; propè
per Pœnum hostem: sed præterquam quòd ipsorum Hispanorū inquieta aui-
daq́ue in nouas res sunt ingenia, Mandonius vir nobilis, qui antea Ilergetum
regulus fuerat, postquam Romani ab saltu recessere ad maritimā oram, con-
citis popularibus in agrum pacatum Romanorum sociorū ad populandum
venit. Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxilijs à Scipione missis,
leui certamine vt tumultuariam manum fudere, multis occisis, quibusdam
captis: magnaq; parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Ocea-
C num Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra Punica in
agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant, cum fama re-
pens aliò vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos, obsides- *Celtiberi valido exercitu Carthaginiensem prouinciā inuadunt.*
q́ue dederant Romanis, nuncio misso à Scipione exciti arma capiunt, prouin-
ciamq́ue Carthaginiensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expu-
gnant. inde cum ipso Asdrubale duobus prælijs egregiè pugnantes, XV. millia
hostium occiderunt, quatuor millia cum multis militaribus signis capiunt.
Hoc statu rerum in Hispania, P. Scipio in prouinciam venit, prorogato post *P. Scipio in Hispaniā venit.*
consulatum imperio, ab senatu missus cum XXX. longis nauibus, & octo mil-
libus militum, magnoq; commeatu aduecto. Ea classis ingens agmine one-
rariorum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorumq́ue, portum Ta-
D raconis ex alto tenuit. ibi milite exposito, profectus Scipio fratri coniungitur:
ac deinde communi animo, consilioq; gerebant bellū. Occupatis igitur Car-
thaginiensibus Celtiberico bello, haud cunctanter Iberum transgrediuntur:
nec vllo viso hoste Saguntum pergunt ire, quòd ibi obsides totius Hispaniæ
custodiæ traditos ab Annibale, fama erat modico in arce custodiri præsidio.
Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ po-
pulorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorum culpa defectio-
nis lueretur. Eo vinculo Hispaniam vir vnus solerti magis quàm fideli consi-
lio exoluit. Acedux erat Saganti nobilis Hispanus, fidus antè Pœnis: tum *Quàm solerti consilio Acedux obsides totius Hispaniæ liberauerit.*
(qualia pleraque sunt barbarorum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem.
E cæterùm transfugam sine magnæ rei proditione venientem ad hostes, nihil
aliud quàm vnum vile atque infame corpus esse ratus, id agebat, vt quàm ma
ximum emolumentum nouis socijs esset. circunspectis igitur omnibus, quæ
fortuna potestatis eius poterat facere, obsidibus potissimum tradendis ani-
mum adiecit: eam vnam rem maximè ratus conciliaturam Romanis princi-
pum Hispaniæ amicitiam. Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret ni-
hil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur. Castra
extra vrbem in ipso littore habebat Bostar, vt aditum ex portu intercluderet
Romanis. ibi eum in secretum abductum, velut ignorantem monet in quo
statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos, quia pro-

cul Romani abessent: nunc cis Iberum castra Romana esse, arcem tutam, per- F
fugiumque nouas volentibus res. itaq; quos metus non teneat, beneficio &
gratia deuinciendos esse. Miranti Bostari, percunctantiq;, quódnam id subi-
Acedux Bostari suadet, vt obsides Hispanos suis remittat.
tum tantæ rei donum possit esse, Obsides, inquit, in ciuitates remitte. id priua-
tim parentibus, quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis, & publicè
populis gratum erit. Vult sibi quisque credi, & habita fides ipsam plerunque
obligat fidem. Ministerium restituendorum domos obsidum mihimet de-
posco ipse, vt opera quoque impensa consilium adiuuem meum, & rei suapte
natura gratæ, quantam insuper gratiam possim, adijciam. Homini non ad cę-
tera Punica ingenia callido vt persuasit, nocte clàm progressus ad hostium sta
tiones, conuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis, & ab ijs ad Scipionem G
perductus, quid afferret expromit. Fide accepta dataque, ac loco & tempore
cōstituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem absum-
psit cum Bostare, mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus, cum se no-
cte iturum, vt custodias hostium falleret, constituisset, ad compositam cum
ijs horam excitatis custodibus puerorum profectus, veluti ignarus impræpa-
Obsides Hispanos in castra Romana perductos suis reddit Scipio.
ratas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti, cætera omnia de
reddendis obsidibus, sicut cum Bostare constitutum erat, acta per eundem
ordinem, quasi Carthaginiensium nomine sic agerentur. Maior aliquanto
Romanorum gratia fuit in re pari, quàm quanta futura Carthaginiensium
fuerat. illos enim graues superbosque in rebus secundis expertos, fortuna & H
timor mitigasse videri poterat. Romanus primo aduentu, incognitus antè,
ab re clementi liberalique initium fecerat: & Acedux vir prudens haud frustra
Hispaniæ populi ad defectionem Carthaginiensium spectant.
videbatur socios mutasse. Itaq; ingenti consensu ad defectionem omnes spe-
ctare: armaque extemplo mota forent, ni hyems, quæ Romanos quoque &
Carthaginienses concedere in tecta coëgit, interuenisset. Hæc in Hispania
quoque secunda æstate Punici belli gesta, cùm in Italia paululum interualli
cladibus Romanis solers cunctatio Fabij fecisset. quæ vt Annibalem non me-
diocri solicitum cura habebat, tandem eum militiæ magistrum delegisse Ro-
manos cernentē, qui bellum ratione, non fortuna gereret: ita contempta erat
inter ciues armatos pariter togatosq;, vtiq; postquam absente eo, temeritate I
magistri equitum læto, vt verius dixerim, quàm prospero euentu, pugnatum
fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiam dictatoris. vna fraude ac
Annibalis dolus ad augendam dictatoris inuidiam.
dolo Annibalis: quòd cùm à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset, om-
nibus circà solo æquatis, ab vno eo ferrum ignemq; & vim omnem hostium
abstineri iussit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri posset: altera ipsius fa-
cto, primò forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus authoritas est: ad
extremum haud ambiguè in maximam laudem verso, in permutandis capti-
uis: quod sicut primo Punico bello factum erat, conuenerat inter duces Ro-
Val.25.coron.
manos, Pœnumque, vt quæ pars plus reciperet quàm daret * argenti pondo
bina & selibras in militem præstaret. CCXLVII. cùm plures Romanus, quàm K
Pœnus recepisset, argentumq; pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quo-
niam non consuluisset patres, tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum
Inuiolatum ab Annibale agrū suum dictator vendit, vt captiuos redimat.
misso Romā filio vendidit, fidemq; publicam impendio priuato exoluit. An-
nibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbis captæ atque incensæ ab se in vsum
horreorum pauca reliquerat tecta, statiua habebat. inde frumentatum duas
exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul ca-
stris præsidio, & circunspectans nec vnde impetus in frumentatores fieret. Ro
Magister equitū absente dictatore ex alto monte in planum castra defert.
manus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minutius magister equi-
tum, profecto, sicut antè dictum est, ad vrbem dictatore. Cęterùm castra, quæ
in monte alto ac tuto loco posita fuerant, iam in planū deferuntur: agitaban-
turque

A turque pro ingenio ducis consilia callidiora, vt impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta cum leui manu præsidioque fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius, quàm consultius, rem hostes gesturos. Ipse autem (quòd minimè quis crederet) cùm hostis propius esset, tertiam partem militum frumentatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo fermè à Gerione millia, in tumulum hosti conspectum: vt intentum sciret esse ad frumentatores, si qua vis fieret, tutandos. Propior inde ei, atque ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum, si luce palàm iretur, quia haud dubiè hostibus breuiore via præuentus esset, noctè clàm missi
B Numidæ ceperunt. quos tenentes locum contempta paucitate Romani postero diè cùm eiecissent, ipsi eò transferunt castra. Tum itaq; vt exiguum spatij vallũ à vallo aberat, & id ipsum totum propè compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cũ leui armatura emissus in frumentatores latè cædem fugamq; hostium palatorum fecit. nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamque artibus Fabij pars exercitus aberat, iam fermè sedendo & cunctando bellum gerebat, receperatque suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoq; acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. primo concursu Pœnum vsque ad castra fusum, inde eruptio-
C ne facta repentè versum terrorem in Romanos: Numerij Decimi Samnitis deinde aduentu prælium restitutum. hunc principem genere ac diuitijs non Bouiani modò, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cùm apparuisset Annibali, spem parti vtrique præbuisse noui subsidij: tumque Fabio ab Roma veniente, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum, adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinque admodum Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equitum Romã perlatam. De his rebus persæpe & in senatu & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator vnus nihil nec famæ, nec literis crederet, vt si
D vera omnia essent, secunda se magis quàm aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis, id vnum enimuerò ferendum esse negat: non præsentem solum dictatorem obstitisse rei benè gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello sedulò tempus terere, quò diutius in magistratu sit, solusque & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equitum, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, propè in custodia habitum. Itaque hercule non Samnium modò, quo iam tanquam trans Iberum
E agros Pœnis concessum sit, sed Campanum, Calenumque, & Falernũ agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos propè intra vallum retentos, tanquam hostibus captiuis arma adempta. tandem vt abscesserit inde dictator, vt obsidione liberatos extra vallum egressos fudisse, ac fugasse hostes. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturum fuisse de abrogando Q. Fabij imperio. Nunc modicã rogationem promulgaturũ de æquando magistri equitum & dictatoris iure: nec tamen ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Q. Fabium, quàm consulem in locum C. Flaminij suffecisset. Dictator concioni-

Sex millia hostium cæsa, quinq; Romanorũ absente Fabio.

M. Metelli trib. pleb. in dictatorem concio.

Fabius in actione minime popularis.

bus se abstinuit, in actione minimè popularis, ne in senatu quidē satis æquis F
auribus audiebatur, tunc cùm hostem verbis extolleret, bienniјque clades
per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: magistroque equi-
tum, quòd contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddendā esse.
si penes se summa imperij consilijque sit, propediem effecturum, vt sciant ho-

Bono imperatori haud magni fortunam momenti esse.

mines, bono imperatori haud magni fortunam momenti esse, mentem, ra-
tionemque dominari. se ſquo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum,
quàm multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius
generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne
præsens de iure imperij dimicaret, pridie quàm rogationis ferendæ dies adeſ-
ſet, nocte ad exercitum abijt. Luce orta, cùm plebis concilium esset magis ta- G
cita inuidia dictatoris, fauorq; magistri equitum animos versabat, quàm sa-
tis audebāt homines ad suadendum quod vulgo placebat, prodire: & fauore
superante, authoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est suasor legis
C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solùm,
sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mer-
cis, filioque hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum. Is iuuenis vbi ex eo
genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ
adiecit, togaq; & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus, cau-
sisque aduersus rem & famam bonorum, primùm in notitiam populi, dein-
de ad honorem peruenit. quæstura quoq;, & duabus ædilitatibus, plebeia & H
curuli, postremò & prætura perfunctus, iam ad consulatus spem cùm attolle-
ret animos, haud parum callidè auram fauorabilis populi ex dictatoria inui-
dia petijt, sicque plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique

Aequatur imperium magistro equitū cum dictatore.

Romæ, quiq; in exercitu erant, æqui atque iniqui, præter ipsum dictatorem,
in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua grauitate animi criminan-
tes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniu-
riam tulit. acceptisque in ipso itinere literis senatusconsulti de æquato impe-
rio, satis fidens haud quaquam cum imperij iure artem imperandi æquatam,
cumque inuicto à ciuibus, hostibusq; animo ad exercitum redijt. Minutius

Magistri equitum insolentia.

verò cùm iam antè vix tolerabilis fuisset, secundis rebus ac fauore vulgi: tum I
vtiq; immodicè immodesteq; non Annibale magis victo ab se quàm Fabio
gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali,
maiorem minori, dictatorē magistro equitum, quòd nulla memoria habeat
annalium, iussu populi ęquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum
virgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt. in tantum suam
felicitatem virtutemque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si di-
ctatoris cunctatio in segnitie deorum hominumque iudicio damnata per-
staret. Itaque quo die primùm congressus est cum Fabio, statuendū omnium
primùm ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimum
ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis tempo K
ribus, alternis summum ius imperiumque esse, vt par hosti non solùm consi-
lio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuisset. Q. Fa-
bio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunq;
temeritas collegæ habuisset. sibi communicatū cum illo, sed non ademptum
imperium esse. itaque se nunquam volentem parte, qua posset, rerum consi-
lio gerendarum cessurū: nec se tempora, aut dies imperij cum eo, sed exercitus
diuisurum: suisque consilijs, quoniam omnia non liceret, quæ posset, serua-

Exercitum inter se diuidūt dictator & magister equitum.

turum. Ita obtinuit vt legiones, sicut cōsulibus mos esset, inter se diuiderent.
prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pa-
ri numero, sociúmque & Latini nominis auxilia diuiserunt. castris se quoque
separa-

A ſeparari magiſter equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neque enim quicquam eorum, quæ apud hoſtes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per ſuos explorantem) nam & liberam Minutij temeritatem ſe ſuo modo captaturum, & ſolertiæ Fabij dimidium virium deceſſiſſe. Tumulus erat inter caſtra Minutij, Pœnorumque. eum qui occupaſſet, haud dubiè iniquiorem erat hoſti locum facturus. eum non tam capere ſine certamine volebat Annibal, quanquam id operæpreciũ erat, quàm cauſam certaminis cum Minutio, quem ſemper occurſurũ ad obſiſtendum ſatis ſciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima ſpecie inutilis inſidiatori, quia non modò ſylueſtre quicquam, ſed ne vepribus quidem veſti-
B tum habebat: re ipſa natus tegendis inſidijs, eo magis quòd in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, vt quædam earum ducenos armatos poſſent capere. In has latebras, quot quemque locum aptè inſidere poterant, quinque millia conduntur peditum equitumque. necubi tamen aut motus alicuius temerè egreſſi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, miſſis paucis prima luce ad capiendũ, quem antè diximus tumulum, auertit oculos hoſtium. Primo ſtatim conſpectu contempta paucitas, ab ſibi quiſque depoſcere pellendos inde hoſtes. ad locum capiendum dux ipſe inter ſtolidiſſimos ferociſſimosque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hoſtem. Principiò leuem armatu-
C ram dimittit, deinde conſerto agmine mittit equites: poſtremò, cum hoſtibus quoque ſubſidia mitti videret, inſtructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus ſuis, alia atque alia creſcente certamine mittens auxilia peditum equitumque, iam iuſtam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorum præoccupatum inferiore loco ſuccedens tumulum, pulſa detruſaque terrorem in ſuccedentem intulit equitem, & ad ſigna legionum refugit. peditum acies inter perculſos impauida ſola erat: videbaturq́;, ſi iuſta, aut ſi recta pugna eſſet, haudquaquam impar futura. tantum animorum fecerat proſperè ante paucos dies res geſta. ſed exorti repentè inſidiatores, eum tumultum terroremque in latera vtrinque, ab tergoque incurſantes fecerunt, vt neque animus ad pugnam, neque
D ad fugam, ſpes cuiquam ſupereſſet. Tunc Fabius primo clamore pauentium audito, dein conſpecta procul turbata acie: Ita eſt, inquit, non celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna ſuperiorem videt: ſed aliud iurgandi ſuccenſendiq́; tempus erit: nunc ſigna extra vallum proferte. victoriam hoſti extorqueamus, confeſſionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæſis alijs, alijs circunſpectantibus fugam, Fabiana ſe acies repentè velut cœlo demiſſa ad auxilium oſtendit. itaque priuſquam ad coniectum teli veniret, aut manum conſereret, & ſuos à fuga effuſa, & à feroci pugna hoſtes continuit. Qui ſolutis ordinibus vagè diſſipati erant, vndique confugerant ad integram aciem.
E qui plures ſimul terga dederant, conuerſi in hoſtem, voluenteſque orbem, nunc ſenſim referre pedem, nunc conglobati reſtare. ac iam propè vna acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebantq́; ſigna in hoſtem: cùm Pœnus receptui cecinit, palàm ferente Annibale, ab ſe Minutium, ſe à Fabio victum. Ita per variam fortunã diei maiore parte exacta, cùm in caſtra reditum eſſet: Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui milites, eum primum eſſe virum, qui ipſe conſulat quid in rem ſit: ſecundũ, eum qui benè monenti obediat: qui nec ipſe conſulere, nec alteri parère ſcit, eum extremi ingenij eſſe. Nobis quoniam prima animi ingenijque negata ſors eſt, ſecundam ac mediam teneamus: & dum imperare diſcimus, parère prudenti in animum

Annibal prolicit ad certamen magiſtrum equitum.

Magiſtri equitum copiæ in ſummum periculum adductæ.

Fabius magiſtro equitũ fert ſuppetias.

Magister equitum castra sua cum Fabij castris iungit, eumque patrem salutat.

mum inducamus. Castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa F
cùm tulerimus, vbi ego eum parentem appellauero, quòd beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum vos modò arma dexteræque texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certè nobis animorum gloriam dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde vt colligantur vasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes qui circà erant, conuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cùm patrem Fabium appellasset, circunfusosque militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis dictator, quibus te modò nomine, quo fando possum, æquaui, vitam tantum debeo: tibi cùm meam salutem: G
tum omnium horum. itaque plebiscitum, quo oneratus magis, quàm honoratus sum, primus antiquo, abrogoque: & quod tibi mihique, quod meo exercitui tuoq́;, conseruato ac conseruatori sit felix, sub imperium auspiciumq́; tuum redeo, & signa hæc legionesque restituo. tu quæso placatus me magistrum equitum, hos ordinibus suis quenque teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ: militesque concione dimissa à notis ignotisq́; benignè atque hospitaliter inuitati, lætusque dies ex admodum tristi paulò antè, ac propè execrabili factus. Romæ vt est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quàm vulgo militum ex vtroque exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cœlum ferre. Par gloria apud Annibalem, H
hostesque Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio antè adeò & duces Romanos, & milites spreuerant, vt vix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubē, quę sederet in iugis montiū, solicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia, Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circumuectus Sardiniæ & Corsicæ oram, & obsidibus vtrinq; acceptis, in Africam transmisit: & priusquam in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum vreretur diripereturque ager, * decem talentis argentis acceptis, ad littora I
Africæ accessit, copiasque exposuit. Inde ad populandum agrū ducti milites, naualesque socij iuxtà effusi, ac si insulas cultorum egentes prædarentur. itaque insidias temerè illati, cùm à frequentibus palantes, & locorum ignari circumuenirentur, cum multa cæde, ac fœda fuga retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio Blæso quæstore amisso, classis à littoribus hostium plenis trepidè soluta in Siciliam cursum tenuit: traditaque Lilybæi, T. Attacilio prætori, vt ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisque Fabij accitus & ipse, & collega eius M. Attilius, vt exercitum ab se exacto iam propè semestri imperio acciperent. Omnium propè annales Fabium K
dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiam eum à populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn. Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicendi dictatoris: quam moram quia expectare territa iam clade ciuitas non poterat, eò decursum esse vt à populo crearetur, qui pro dictatore esset: res inde gestas, gloriamque insignem ducis, & augendæ titulum imaginis posteris, vt dictator pro dictatore diceretur, facilè obtinuisse. Consules M. Attilius Regulus, Cn. Seruilius Geminus exercitu accepto, hybernaculis maturè communitis (tum enim autumni erat tempus) Fabij artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum exeunti Annibali diuersis locis

Magister equitū communicatum sibi imperium abrogat.

Annibalis de Fabij uirtute testimonium.

*Val. 6000. cor.

In Africa malè gesta res à Seruilio Gemino Cos.

Fabius exacto semestri imperio, dictatura se abdicat.

A sis locis opportunè aderant, carpentes agmen, palantesque excipientes. in casum vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis non veniebant. adeoque inopia est coactus Annibal, vt nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliam repetiturus fuerit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum gererent. Cùm ad Gerionem iam hyeme impendente constitisset bellum, Neapolitani legati Romam venére. ab ijs quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam

Neapolitani legati Romam veniunt.

B

C

illatæ, atque ita verba facta, vt dicerent: Scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cùm iuxtà pro vrbibus agrisque sociorum, ac pro capite atque arce Italiæ vrbe Romana atq; imperio geratur, æquum censuisse Neapolita-
D nos, quod auri sibi cùm ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum, si quam opem in sese crederent, eodem studio fuisse oblaturos. gratum sibi patres Romanos populumque facturum, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent: dignosq; iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorum, qui libentes darent, quàm re maius ampliusque acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificentia, curaq;. patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Carthaginiensis, qui per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præcisisque manibus dimissus: & serui quinque & viginti in crucem acti, quòd in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & *æris grauis viginti mil-
E lia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcendũ Demetrium Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: alij in Ligures, ad expostulandum quòd Pœnum opibus auxilijsque suis iuuissent: simul ad visendum ex propinquo, quæ in Boijs atque Insubribus gererentur. Ad Pineum quoque regem in Illyricos legati missi ad stipendium, cuius dies exierat, poscendum, aut si diem proferre vellet, obsides accipiendos. adeò, & si bellum ingens in ceruicibus erat, nullius vsquam terrarũ rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In religionem etiam venit, ædem Concordiæ, quam per seditionem militarem biennio antè L. Manlius prætor in Gallia vouisset, locatam ad id tempus nõ esse. itaq; duumuiri ad eam rem creati ab Aemylio prætore vrbis, Cn. Pupius & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciendam locaue-

*Val. 100. coron.

Legati Romani ad Macedonẽ regem, ad Ligures, & Illyricos.

Romani Punico bello pressi, aliarum rerum curam non posuere.

locauerunt. Ab eodem prætore ex senatusconsulto literæ ad consules missæ: F
vt si ijs videretur, alter eorum ad consules creandos Romam veniret. se in eam
diem, qua iussissent, comitia edicturum. Ad hæc à consulibus rescriptum,
sine detrimento Reipublicæ abscedi non posse ab hoste, itaque per interre-
gem comitia habenda esse potius, quàm consulum alter à bello auocaretur.
Patribus rectius visum est, dictatorem à Consule dici comitiorum habendo-
rum causa. Dictus L. Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magi-
strum equitum dixit. His vitio creatis, iussisque die quartodecimo se magi-
Interregnum. stratu abdicare, ad interregnum res redijt. Consulibus prorogatum in an-
num imperium. interreges proditi à patribus, Cn. Claudius, Appij filius, Cen-
to: inde P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita, magno certa- G
mine patrum ac plebis. C. Terentium Varronem, sui generis hominem, ple-
bi insectatione principum popularibusque artibus conciliatum, ab Q. Fabij
opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splendentem, vul-
gus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. patres summa ope obstabant,
ne se insectando, sibi æquari assuescerent homines. Bibius Herennius tribu-
Tribuni plebis in patres concio. nus plebis, cognatus C. Terentij, criminando non senatum modò, sed etiam
augures, quòd dictatorem prohibuissent comitia perficere, per inuidiam eo-
rum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobilibus per mul-
tos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam abductum: ab ijsdem,
cùm debellari possit, fraude id bellum trahi. cùm quatuor militum legioni- H
bus vniuersis pugnari posse apparuisset, ac eò quòd M. Minutius absente Fa-
bio prosperè pugnasset, duas legiones hosti ad cædem obiectas: deinde ex ipsa
cæde ereptas, vt pater patronusque appellaretur, qui prius vincere prohibuis-
set Romanos quàm vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cùm debellari
posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem an-
tè belli habituros, quàm consulem verè plebeium, id est, hominem nouum
fecissent. nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris, & contemne-
re plebem ex quo contemni desierint à patribus, cœpisse. Cui non id apparet?
id actum & quæsitum esse, vt interregnum iniretur: vt in patrum potestate
comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse, id po- I
stea; quia inuitis ijs dictator esset dictus comitiorum causa, expugnatum es-
se, vt vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos:
consulatum vnum certè plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum,
ac daturum ei, qui magis vincere quàm diu imperare malit. Cum his oratio-
nibus accensa plebs esset, tribus patricijs petentibus, P. Cornelio Merenda, L.
Manlio Volsone, M. Aemylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus ple
bi, C. Attilio Serrano, & Q. Aelio Pæto, quorũ alter pontifex, alter augur erat,
C. Terentius plebeius homo, Consul vnus creatur. C. Terentius consul vnus creatur, vt in manu eius essent comitia rogando
collegæ. Tum experta nobilitas, parum fuisse virium in competitoribus eius,
L. Aemylium Paulum, qui cum M. Lælio consul fuerat, & damnatione col- K
legæ, & sua propè ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusan-
tem ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus om-
nibus qui cum Varrone certauerant, parque magis in aduersando, quàm col-
lega datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Ma-
tho, & P. Furius Philus. Romę iuris dicundi vrbana sors Pomponio, inter ciues
Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M.
Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes
absentes creati sunt, nec cuiquam eorũ præter Terentium consulẽ, erat man-
datus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac stre-
nuis viris, quia in tali tẽpore nullus nouis magistratus videbatur mãdandus.

Exerci-

A Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitumque *Exercitus sunt multiplicati Romani.*
additæ sint copiæ, adeò & numero, & genere copiarum variant authores, vt
vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorū militum
alij scripta in supplementum: alij nouas quatuor legiones quinq; legionibus
additas, vt nouem legionibus rem gererent. numero quoque peditum equitumque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis, vt quina millia peditum, treceni equites essent: socij duplicem
numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia
armatorum, & ducentos in castris Romanis, cùm pugnatum ad Cannas est,
quidam authores sunt. Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu atque
B impetu rem actam, quàm prioribus annis, quia spem posse vinci hostem dictator præbuerat. Cæterùm prius quàm signa ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atque inspicere iussi, propter territos vulgò homines nouis prodigijs. *Ob prodigia libros adire decemuiri iubentur.* nam & Romę in Auentino, & Ariciæ nunciatum erat;
sub idem tempus lapidibus pluisse: & multo cruore, signa in Sabinis cædis,
aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quòd sæpius acciderat, magis
terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cœlo
tacti, exanimatique fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto
pateras aureas Romam attulerunt. ijs sicut Neapolitanis, gratiæ actæ, aurum
non acceptum. Per eosdē dies ab Hierone classis Hostiam cum magno com- *Classis ab Hierone cum magno commeatu Romam missa.*
C meatu accessit. Legati Syracusani in senatum introducti nuntiarunt, cædem
C. Flaminij consulis exercitusq; allatam adeò ægrè tulisse regem Hieronem,
vt nulla sui propria, regnique sui clade moueri magis potuerit. itaque, quanquam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè
aduersis rebus, quàm secundis, esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis
fidelibusque socijs bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuant, magnoperè se P. C. orare. Iam omnium primum ominis causa victoriam auream
*pondo CCCXX. afferre sese: acciperent eam, tenerentque & haberent pro- **Val. 35 & 40. cor.*
priam & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modiûm tritici, ducenta hordei, ne cōmeatus deessent. & quantum præterea opus esset, & quò iussissent, subuecturos.
D Milite atque equite scire nisi Romano Latinique nominis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa
vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum
aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacesque alias missili telo
gentes. Ad ea dona consilium quoque addebant, vt prætor, cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam traijceret, vt & hostes in terra sua bellum haberent, minusque laxamenti daretur ijs ad auxilia Annibali summittenda.
Ab senatu ita responsum regi est, Virum bonum, egregiumque socium Hieronem esse, atque vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanā omni tempore ac loco munificè adiuuisse: id,
E perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus
quibusdam allatum, gratia rei accepta, nō accepisse populum Romanum: victoriam, omenque accipere: sedemq; ei se diuæ dare, dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiamq;, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittarijq;,
& frumentū traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem, quæ
cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ, permissumque est, vt si è Repub. censeret esse, in Africam traijceret. Delectu perfecto, cōsules paucos morati dies, dum socij ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factū erat, iureiurando à tribunis militum
adacti, iussu consulū conuenturos, neq; iniussu abituros. nam ad eam diem
nil præ-

nil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centuriati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergo non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi causa. id ex voluntario inter ipsos fœdere à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quàm vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuère, denuntiantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurumque in visceribus reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet, se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quàm ex vrbe proficiscerentur, concio fuit verior, quàm gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modò, Mirari se, quomodo quis dux, prius quàm aut suum, aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in vrbe sciret, quæ sibi agenda armato foret: & diem quoque prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se quæ consilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, vt quæ cautè atque consultè gesta essent, satis prosperè euenirent. temeritatem præterquam quòd stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consilijs præpositurum: & quo id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem allocutus fertur: Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Aemyli haberes, aut tu collegæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me tacente omnia è republica fide vestra faceretis: & mali, nec mea verba auribus vestris, nec consilia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi tecum omnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & ciuem fore, si altera parte claudicet respublica, malis consilijs idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule, si tibi minus certaminis cum C. Terentio, quàm cum Annibale futurum cēses. nescio an infestior hic aduersarius, quàm ille hostis maneat. & cum illo in acie tantùm, cum hoc omnibus locis ac tēporibus certaturus es, & aduersum Annibalē legionesq; eius tuis equitibus ac peditibus pugnandū tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam tibi causa absit C. Flaminij memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exercitum cœpit furere: hic prius quàm peteret consulatum, deinde in petendo consulatu: nunc quoque consul, prius quàm castra videat, aut hostem, insanit. & qui tantas iam nunc procellas, prælia atque acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes facturum? & vbi extemplò verba res sequitur? Atqui si hic, quod facturum se denuntiat, extemplò pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro, aut nobilior alius Thrasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: vt ego contemnendo potius quàm appetendo gloriam modū excesserim. sed ita res habet. vna ratio belli gerendi aduersus Annibalē est, qua ego gessi. nec euētus modò hoc docet: stultorū iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuraq;, donec eædē manebūt, immutabilis est. In Italia bellū gerimus, in sede ac solo nostro. omnia circa plena ciuiū ac sociorū sunt armis, viris, equis, cōmeatibus iuuant, iuuabūtq;: id iam fidei documentū in aduersis rebus nostris dederunt. meliores, prudentiores, cōstantiores nos tempus diesq; facit. Annibal contrà, in aliena, in hostili est terra, inter omnia inimica infestaq;, procul à domo, procul à patria. neq; illi terra, neq; mari est pax: nullæ eum vrbes accipiunt, nulla mœnia: nihil vsquā sui videt, in diem rapto viuit. partē vix tertiam exercitus eius habet, quem Iberū amnem traiecit. plures fa-

Varronis Cos. conciones multæ ac feroces erant.

Q. Fabij ad L. Aemylium consulem oratio.

Euentus stultorum magister.

A res fames, quàm ferrum absumpsit: nec his paucis iam victum suppeditat. Dubitas ergo quin eum sedendo superaturi simus, qui senescat indies? non commeatus, non supplementum, nō pecuniam habeat? Quàm diu pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis mœnibus pugnatū est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius, atq; Atilius proximi consules, vide quemadmodum eum ludificati sint. Hæc vna salutis est via L. Paule, quam difficilem infestamque ciues sibi magis quàm hostes facient, idem enim tui, quod hostiū milites, volent: idem Varro consul Romanus quod Annibal Pœnus imperator, cupiet. duobus ducibus vnus resistas oportet. resistes autem, aduersus famam rumoresq; hominū, si satis firmus steteris: si te neq; B collegæ vana gloria, neq; tua falsa infamia mouerit. A veritate laborare nimis ius sæpe aiunt, extingui nunquam. Gloriam qui spreuerit, veram habebit. Sine timidum pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli vocent. malo te sapiens hostis metuat, quàm stulti ciues laudent. omnia audentē contemnet Annibal: nil temerè agentē metuet. Nec ego, vt nihil agatur, moneo, sed vt agentē te ratio ducat, nō fortuna. tuæ potestatis semper, tuaq; omnia sint. armatus intentusq; sis, neque occasioni tuæ desis, neq; suam occasionem hosti des. omnia nō properanti clara, certaq; erunt. festinatio improuida est, & cæca. Aduersus ea oratio consulis haud sanè læta fuit, magis fatentis ea quæ diceret, vera, quàm facilia factu esse. Dictatori magistrum equitum intoC lerabilem fuisse, quid consilij aduersus collegam seditiosum ac temerariū virium, atq; authoritatis fore? Se populare incendiū priore cōsulatu semiustum effugisse. optare vt omnia prosperè euenirent. at si quid aduersi caderet, hostium se telis potius, quàm suffragijs iratorum ciuium caput obiecturum. Ab hoc sermone profectum Paulū tradunt, prosequentibus primoribus patrum. Plebeium consulem sua plebs prosecuta, turba, quàm dignitate conspectior. Vt in castra venerunt, permisto nouo exercitu ac vetere, castris bifariam factis, vt noua minora essent propius Annibali, in veteribus maior pars, & omne robur virium esset: tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem excusantem Romam miserunt. Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ, & soD ciūm peditum equitumq; duobus millibus præficiunt. Annibal quanquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat, tamen aduentu consulū mirè gaudere. non solùm enim nihil ex raptis in diem commeatibus superabat, sed ne vnde raperet quidem, quicquam reliqui erat: omni vndiq; frumento posteaquam ager parū tutus erat, in vrbes munitas conuecto: vt vix decem dierum, quod compertum postea est, frumentum superesset, Hispanorumq; ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas temporum expectata foret. Cæterùm temeritati consulis, ac præpropero ingenio materiam etiam fortuna dedit: quòd in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu magis militum quàm ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haud quaE quam par Pœnis dimicatio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Romanorum sociorumque occisis. Cæterùm victoribus effusè sequentibus metu insidiarum obstitit Paulus consul: cuius eo die (nam alternis imperitabant) imperium erat: Varrone indignante ac vociferante, emissum hostem è manibus: debellarique, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ægerrimè pati: quin potius credere, velut inescatam temeritatem ferocioris consulis, ac nouorum maximè militum esse. & omnia ei hostium haud secus, quàm sua, nota erant: dissimiles discordesq; imperitare, duas propè partes tyronum militum in exercitu esse. itaque locum & tempus insidijs aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferentes secum milites, ducens, castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæque relinquit,

Annibalis exercitus omnium rerum penuria laborat.

Ex prædatoribus Pœnis 1700. cæsi.

Annibal relictis castris fugam simulat.

transque proximos montes læua pedites instructos condit, dextra equites, F
impedimenta per cornua in medium agmen traducit: vt diripiendis velut
desertis fuga dominorum castris occupatum, impeditumque hostem oppri-
meret. Crebri relicti in castris ignes: vt fides fieret, dum ipse longius spatium
fuga præriperet, falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustrà-
tus esset, tenere in locis consules voluisse. Vbi illuxit, subductæ primò statio-
nes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium admirationẽ fecit. Iam
satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria COSS. nuncian-
tium fugam hostium adeò trepidam, vt tabernaculis, stantibus castra reli-
querint: quoque fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor
inde ortus, vt signa proferri iuberent, ducerentque ad persequendos hostes, G
ac protinus castra diripienda. Et COS. alter velut vnus turbæ militaris erat.
Paulus etiam atque etiam dicere, prouidendum præcauendumque esse. po-
stremò cùm aliter neque seditionem neque ducem seditionis sustinere pos-
set: M. Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui
vbi adequitauit portis, subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum
duobus equitibus vallum intrauit: speculatusque omnia cum cura renun-
tiat, insidias profectò esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat in hostem, re-
lictos: tabernacula aperta, & omnia chara in promptu relicta: argentum qui-
busdam locis temerè per vias velut obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad de-
tinendos à cupiditate animos nunciata erant, ea accenderũt: & clamore sub- H
lato à militibus, nisi signum detur, sine ducibus ituros, haudquaquam dux
defuit. nam extemplò Varro signum dedit proficiscendi. Paulus, cùm ei sua
sponte cunctanti pulli quoq; auspicio non addixissent, obnuntiari iam effe-
renti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægrè est passus, Flami-
nij tamen recens casus, Claudijq; COS. primo Punico bello memorata naua-
lis clades religionẽ animo incussit. Dij propè ipsi eo die magis distulere, quàm
prohibuere imminentem pestem Romanis. nam fortè ita euenit, vt cùm re-
ferri signa in castra iubenti COS. milites non parêrent, serui duo, Formiani
vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atque Attilio COSS. inter pabulatores

Annibalis insidiæ deteguntur.

accepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad I
COSS. denunciant, omnem exercitum Annibalis trans proximos montes se-
dere in insidijs. Horum opportunus aduentus COSS. imperij potentes fecit,
cùm ambitio alterius suam primùm apud eos praua indulgẽtia maiestatem
soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsultè Romanos quàm ad

Annibal in castra redit.

vltimum temerè euectos vidit, nequicquam detecta fraude in castra redijt.
ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat, nouaque consi-
lia indies non apud milites solùm mistos ex colluuione omnium gentium,
sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cùm initiò fremitus, deinde
aperta vociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, quærentium-
que annonam primò, postremò famem, & mercenarios milites, maximè Hi- K
spani generis, de transitione cepisse consilium fama esset, ipse etiam interdum
Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse, ita vt relicto peditatu omni, cum
equitatu se proriperet. Cùm hæc consilia atque hic habitus animorum esset
in castris, mouere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apu-
liæ loca, simul vt quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leui-
bus ingenijs essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculis-
que paucis in speciem relictis, vt insidiarum par priori metus contineret Ro-

Annibal ad Cannas castra posuit.

manos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra castra, transque
montes exploratis, cùm relatum esset, visum procul hostium agmen, tum die
sequenti eius insequendi consilia agitari cœpta. Cùm vtriusque COS. eadem,
quæ

A quæ semper antè fuisset sententia, cæterùm Varroni ferè omnes, Paulo nemo, præter Seruiliũ prioris anni COS. assentiretur, maioris partis sentẽtia ad nobilitandas clade Romana Cannas vrgente fato profecti sunt. Prope eũ vicũ Annibal castra posuerat auersa Vulturno vento, qui campis torridis siccitate nubes pulueris vehit, id cùm ipsis castris percommodum fuit: tum salutare præcipuè futurum erat, cùm aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante vento, in obcæcatum puluere effuso hostem pugnaturi. COSS. satis exploratis itineribus sequentes Pœnum, vt ventum ad Cannas est, vbi in conspectu Pœnum habebant, bina castra communiunt eodem fermè interuallo, quo ad Gerionẽ, sicut antè, copijs diuisis. Aufidus amnis vtrisque castris affluens B aditum aquatoribus ex sua cuiusque opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa vlterior nulla habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte virium inuictus erat, facturus copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem, lacessitque Numidarum procursatione hostes. Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra, cùm Paulus Sempronij & Flaminij temeritatẽ Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabij obijceret: testareturque deos & homines, hic, nullam penes se culpam esse, quòd Annibal iam velut suam cepisset Italiam, se constrictum à col- C lega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille, si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atque improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen euentus participem fore diceret. videret, vt quibus lingua prompta ac temeraria esset, æquè in pugnam vigerent manus. Dum altercationibus magis quàm consilijs tempus teritur, Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cùm in castra cæteras reciperet copias, Numidas ad inuadendos ex minoribus castris, Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam in conditam turbam cùm vix dum in ripam egressi, clamore ac tumultu fugassent, in stationem quoque pro vallo locatam, atque ipsas prope portas euecti sunt. D Id verò indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri, vt ea modò vna causa, ne extemplò transirẽt flumen, dirigerentq; aciẽ, tenuerit Romanos, quòd summa imperij eo die penes Paulũ fuerit. Itaq; Varro postero die, cui sors eius diei imperij erat, nihil consulto collega signũ pugnæ proposuit, instructisq; copijs flumen transiuit, sequente Paulo: quia magis non probare, quàm non adiuuare consiliũ poterat. Transgressi flumen eas quoq; quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt: atq; ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locãt, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium E armorum auxilijs prima acies facta. COSS. cornua tenent: Terentius læuum, Aemylius dexterum. Cn. Seruilio media pugna tuenda data. Annibal luce prima Balearibus, leuiq; alia armatura præmissa, transgressus flumen, vt quosq; traduxerat, ita in acie locabat. Gallos Hispanosq; equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datum, media acie peditibus firmata: ita, vt Afrorum vtraq; cornua essent, interponerentur his medij Galli atq; Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciẽ, ita armati erant, armis & ad Trebiã, cæterùm magna ex parte ad Thrasymenum captis. Gallis Hispanisq; scuta eiusdẽ formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladij, Gallis prælongi, ac sine mucronibus: Hispano punctim magis quàm cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucro-

Consules Annibalem insequuntur.

Consulum discordia.

Varro Cos. instructis copijs Annibalẽ adoritur.

Annibal aciem instruit.

nibus. ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super vmbilicum erant nudi: Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus cõstiterant.

Omnium, qui in Annibalis exercitu erãt, numerus.

Numerum omnium, qui tum peditum equitumq́ue in acie stetere, illum fe-runt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerant: sinistrum Asdrubal, dextrũ regebat Maharbal: mediam aciem Anni-bal ipse cum fratre Magone tenuit. Sol seu de industria ita locatis, seu fortè ita stando, peropportunè vtrique parti obliquus erat, Romanus in meridiem, Pœ-nis in septentrionem versis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vo-cant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospe-

Cannense prælium.

ctum ademit. Clamore sublato, procursum ab auxilijs, & pugna leuibus pri-mùm armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorumq́ue læuum cornu cum dextro Romano concurrit, minimè equestris more pugnæ. fron-tibus enim aduersis concurrendum erat, quia nullo circà ad euagandum rel-icto spatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant, in directum vtrinqu-nitentes, stantibus ac confertis, postremò turbatis equis, vir virum amplexu detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat, acriu-tamen quàm diutius pugnatũ est, pulsiq; Romani equites terga vertunt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primò & viribus & ani-mis pares constabant ordines Gallis, Hispanisq;, tandem Romani diu ac sæp-cõsilio agitabant, qua fronte acieq; densa impellerent hostiũ cuneum nimi-tenuem, eoq; parũ validum, à cæteris prominentem acie. impulsis deinde a-trepidè referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fug-entium agmen in mediam primam aciem illati, postremò nullo resistente a-subsidia Afrorum peruenerunt: qui vtrinq; reductis alis constiterant, medijc-Galli Hispaniq́ue steterunt, aliquantum prominente acie: qui cuneus vt pu-sus æquauit frontem primùm, deinde nitendo etiam sinum in medio dedi-Afri circa iam cornua vim fecerant: irruentibusq; incautè in medium Roma-nis circundedere alas: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hoste-Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisqu-quorum terga ceciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineun-non tantum eo iniquam, quòd inclusi aduersus circunfusos, sed etiam quò-fessi cum recentibus ac vegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu Roman-vbi sociorum equites aduersus Numidas steterant, consertum prælium era-segne primò, & à Punica cœptum fraude. Quingenti fermè Numidæ præt-consueta arma telaq;, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfug-rum cùm ab suis parmas post terga habentes adequitassent, repentè ex equ-desiliunt, parmisq; & iaculis ante pedes hostium proiectis, in mediam acie-accepti, ductique ad vltimos considere ab tergo iubentur. ac dum præliu-ab omni parte conseritur, quieti manserunt. postquam omnium anim-oculosq́ue occupauerat certamen, tum arreptis scutis, quæ passim inter ace-uos cæsorum corporum strata erant, auersam adoriuntur Romanam acie-tergaque ferientes, ac poplites cædentes stragem ingentem dederunt, ac m-iorem aliquanto pauorem ac tumultum fecerunt. Cùm alibi terror ac f-ga, alibi pertinax in mala iam spe prælium esset: Asdrubal, qui ea parte præ-rat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis p-gna erat, ad persequendos passim fugientes mittit, Hispanos & Gallos pe-tes Afris iam propè fessis cæde magis quàm pugna adiungit. Parte altera p-gnæ Paulus, quanquam primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, t-men & occurrit sæpe cum confertis Annibali, & aliquot locis præliũ restitu-protegẽtibus eum equitibus Romanis. omissis postremò equis, quia COS.

rego

A regendum equum vires deficiebant: tum denuntianti cuidam, iussisse COS. ad pedes descendere equites: dixisse Annibalem ferunt, Quàm mallem victos mihi traderet. Equitum pedestre prælium, quale iam haud dubia hostium victoria fuit: cùm victi mori in vestigio mallent, quàm fugere: victores morantibus victoriam irati, trucidarent quos pellere non poterant. pepulerunt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulneribus fessos. inde dissipati omnes sunt: equosque ad fugam, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus Trib. militum cùm præteruehens equo sedentem in saxo cruore oppletũ COS. vidisset: L. Aemyli, inquit, quem vnum insontem culpæ cladis hodiernæ dij respicere debent, cape hunc equum. dum & tibi virium aliquid superest, comes

Victi Romani dissipantur.

B ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam morte COS. feceris. etiam sine hoc lachrymarum satis luctusq; est. Ad ea COS. Tu quidem Cn. Corneli macte virtute esto. Sed caue frustra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadendi absumas. Abi, nuncia publicè Patribus, vrbem Romam muniant: ac prius quàm hostis victor adueniat, præsidijs firment, priuatimque Q. Fabio, L. Aemylium præceptorum eius memorem extitisse & vixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militum meorum patere expirare, ne vt reus inteream, causaque consulatus accusator collegæ existam, vt alieno crimine innocentiam meam protegam. Hæc exigentem prius turba fugientium ciuium, deinde hostes oppressere COS. ignorantes quis esset,

Pauli Cos. iamiã morituri ad Cn. Cornelium oratio.

C obrueruntque telis. Lentulum in tumulum abripuit equus. tum inde effusè fugiunt. Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo fer me in vicum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplò à Cartalone atque equitibus nullo munimento tegente vicum, circumuenti sunt. COS. alter, seu fortè, seu consilio, nihil fugientiũ infestus agmini, cum quinquaginta ferè equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites, & tanta propè ciuium sociorumque pars cæsi dicuntur, in his alter cõsulum, quæstores L. Attilius, & Furius Bibaculus, XXI. Trib. militũ, consulares quidam prætorijq; & ædilicij: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minutius Numatius, qui magister equitum priore anno aliquot diebus antè fuerat: LXXX. præterea senatores, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in sena-

Cæsorum Romanorũ in Cannensi pugna numerus.

D tum legi deberent, cum sua voluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditum, & equites trecenti dicuntur. Hæc est pugna Cannensi clade nobilitata, par Alliensi. vtque hæc illa ijs, quæ post pugnam accidere, leuior, quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior, fœdiorque fuit fuga. nanque ad Alliam fuga sicut vrbem prodidit, ita exercitum seruauit: Ad Cannas fugientem COS. vix quinquaginta secuti sunt: alterius morientis propè totus exercitus fugit. Binis in castris cùm multitudo semiermis sine ducibus esset. nunciũ, qui maioribus præerant mittunt: dum prælio, deinde ex lætitia epulis fatigatos, quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent: vno agmine Cannusium abituros esse. Eam sententiam alij to-

E tam aspernari. cur enim illos, qui se accersant, ipsos non venire, cùm æquè coniungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in medio essent: & aliorum, quàm sua corpora tanto periculo mallent obijcere. Alijs non tam sententia displicere, quàm animus deesse. P. Sempronius Tuditanus Trib. militũ, Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimariq; capita vestra precio? & exquiri ab interrogantibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? vt ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur, non tibi. Non vos quidem L. Aemylij, qui se benè mori, quàm turpiter viuere maluit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati iacent, similes estis. Sed antequã opprimat lux, maioraque hostium agmina obsepiant iter,

P. Sempronij Trib. militum oratio.

per hos,qui inordinati atq; incompoſiti obſtrepunt portis, erumpamus. Ferro atque audacia iter fit,quanuis per confertos hoſtes. cuneo quidem hoc laxum atq; ſolutũ agmen,ac ſi nihil obſtet,tranſibimus.itaque ite mecũ, qui & voſmetipſos & Rempub: ſaluam vultis.Hæc vbi dicta dedit,ſtringit gladium, cuneoq; facto per medios vadit hoſtes. & cùm in latus dextrum, quod patebat,Numidæ iacularentur: tranſlatis in dexteram partem ſcutis,in maiora caſtra ad ſexcentos euaſerunt: atque inde protinus alio magno agmine adiuncto,Cannuſium incolumes perueniunt. Hæc apud victos magis impetu animorũ, quem ingenium ſuum cuique, aut fors dabat, quàm ex conſilio ipſorum,aut imperio cuiuſquam agebantur.Annibali victori cùm cæteri circunfuſi gratularẽtur,ſuaderentq;,vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquum eſſet,noctiſque inſequentis,quietem & ipſe ſibi ſumeret,& feſſis daret militibus, Maharbal præfectus equitum minimè ceſſandũ ratus: Imò, vt quid hac pugna ſit actũ ſcias,die quinta,inquit,victor in Capitolio epulaberis.ſequere, cum equite, vt prius te veniſſe, quàm venturum ſciant. Præcedant, Annibal inquit,nũcij,læta res eſt,ſed via maior,quàm vt eam ſtatim capere animo poſſim. itaque voluntatem ſe laudare Maharbalis,ait,ad conſilium prenſandum tempus opus eſſe. Tum Maharbal,Non omnia nimirũ eidem dij dedere.Vincere ſcis Annibal,victoria vti neſcis.Mora eius diei ſatis creditur ſaluti fuiſſe vrbi atque imperio. Poſtero die vbi primùm illuxit,ad ſpolia legenda,fœdamq; etiam hoſtibus ſpectandam ſtragem inſiſtunt. Iacebant tot Romanorũ millia pedites paſſim equiteſque, vt quem cuiq; fors,aut pugna iunxerat, aut fuga. aſſurgentes quidam ex ſtrage media cruenti, quos ſtricta matutino frigore excitauerãt vulnera,ab hoſte oppreſſi ſunt.Quoſdam & iacentes viuos ſuccisis feminibus poplitibuſque inuenerunt,nudantes ceruicem iugulumque, & reliquum ſanguinẽ inuitantes haurire. Inuenti ſunt quidam merſis in effoſſam terram capitibus,quos ſibi ipſos feciſſe foueas,obruenteſque ora ſubiecta ſuper humo iniecta intercluſiſſe ſpiritum apparebat. Præcipuè conuertit omnes ſubſtratus Numida mortuo ſuperincumbenti Romano viuus, naſo auribuſque laceratis.cum manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira verſus,laniando dentibus hoſtem expiraſſet. Spolijs ad multum diei lectis,Annibal ad minora ducit caſtra oppugnanda,& omnium primùm brachio fluminis obiecto, eos excludit. Cæterùm ab omnibus, labore, vigilijs vulneribus etiam feſſis maturior ipſius ſpe deditio eſt facta. pacti vt arma atque equos traderẽt,in capita Romana * trecenis nũmis quadrigatis, in ſocios ducenis,in ſeruos centenis: & vt eo precio perſoluto,cum ſingulis abirent veſtimentis,in caſtra hoſtes acceperunt, traditiq; in cuſtodiam omnes ſunt, ſed ſeorſum ciues ſocijque. Dum ibi tempus teritur, interea cùm ex maioribus caſtris, quibus ſatis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum. & CC.equites, alij agmine, alij palantes paſſim per agros, quod haud minus tutum erat,Cannuſium profugiſſent,caſtra ipſa ab ſaucijs timidiſq; eadem conditione,qua altera,tradita hoſti.Prędą ingens parta eſt:& pręter equos viroſq; & ſi quid argenti, quod plurimũ in phaleris equorum erat: (nam ad veſtiendum facto perexiguô vtique militantes vtebantur) omnis cætera præda diripienda data eſt. Tum ſepeliendi cauſa conferri in vnum corpora ſuorũ iuſſit Ad octo millia fuiſſe dicuntur fortiſſimorum virorum. COS. quoque Romanum conquiſitum,ſepultumq;,quidam authores ſunt. Eos,qui Cannuſium perfugerant,muliercula nomine Buſa, genere clara ac diuitijs,mœnibus tantùm tectiſq; à Cannuſinis acceptos,frumento,veſte, viatico etiam iuuit.pro qua ei munificentia poſtea bello perfecto ab ſenatu honores habiti ſunt.Cæterùm cùm ibi tribuni militum quatuor eſſent, Fabius Maximus de legione prima

Maharbal ſuadet Annibali, vt quàm primùm Romam adeat.

Romanorum ſtrages etiam hoſtibus miſerabilis.

Caſtra Romanorũ minora ac maiora hoſti deduntur.

* Val. 26. coron. vel circiter.

Romanorũ in bello Cannenſi cæſa octo millia.

A prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, *Omnium qui Cannusium perfugerant consensu, rerum summa defertur ad Scipionē, & Ap. Claudium.*
qui proximè ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionē admodum adolescentem & ad Ap. Claudium summa imperij delata est. quibus consultantibus inter paucos de summa rerum nunciat P. Furius Philus consularis viri filius, nequicquam eos consultare, perditam spem fouere, desperatam comploratamque rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naues spectare, vt deserta Italia, ad regum aliquem transfugiant. Quod malum præterquam quòd atrox super tot clades, etiam nouū cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderant, con-
B silium aduocandum de eo censerent: negat consilij rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. audendum atq; agendum, non consultandū ait in tanto malo esse. irent secum extemplò armati, qui Remp. saluam vellēt. nusquam verius, quàm vbi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitiū Metelli. & cùm consiliū ibi iuuenum, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto super capita consultantium gladio: Ex mei animi sententia, inquit, iuro, vt ego Rempub. nō deserā, neq; aliū ciuem Romanum deserere patiar. si sciens fallo, tum me Iupiter OPT. MAX. domum, familiam, remq; meam pessimo letho afficias. In hæc verba L. Cæcili iures expostulo, cęteriq; qui adestis. qui non iurauerit, in se hunc gladium strictū esse sciat. Haud
C secus pauidi, quàm si victorem Annibalē cernerent, iurant omnes: custodiendosq; semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tempore, quo hæc Cannusij agebantur, Venusiā ad COS. ad quatuor millia peditū equitumq;, qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes Venusini per familias benignè accipiendos curandosque cùm diuisissent, in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos nūmos * quinosuicenos: & peditibus denos, & ** 25. nūmi valent duobus cor. cum aliquot solid.*
arma quibus deerant, dederunt. cæteraque publicè ac priuatim hospitaliter facta, certatumque, ne à muliere Canusina populus Venusinus officijs vinceretur. Sed Cannusij grauius onus Busę, multitudo faciebat, & iam ad decē millia hominum erant, Appiusque & Scipio postquam incolumem esse alterum cos. acceperunt, nuntiū extemplò mittunt, quantę secū peditum equitumq;
D copiæ essent: sciscitatumq; simul, vtrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusij? Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species consularis exercitus erat: mœnibusq; se certè, si non armis ab hoste videbantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium sociorumq;, sed occidione occisum cum duobus exercitibus COS. deletasq; omnes copias, allatum fuerat. Nunquam salua vrbe tantum pauoris tumultusq; intra mœnia Romana fuit. Itaq; succumbam oneri, neq; aggrediar narrare, quæ disserendo minora vero facio. Consule exercituq; ad Thrasymenū priore anno amisso, non vulnus super vulnus, sed multiplex clades, cum duobus coss. cōsulares exercitus amissi annunciabantur: nec vlla iam castra Roma-
E na, nec ducem, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propè totam Italiam factam. Nulla profectò alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Cōparem cladem ad Aegateis insulas Carthaginiensiū prælio nauali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc vectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt. aut pugnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse Annibal succubuit, nulla ex parte comparandæ sunt, nisi quòd minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius Prr. senatum in curiam Hostiliam vocauerunt, vt de vrbis custodia consulerent. neque enim dubitabant, deletis *De vrbis custodia consultant patres vocati à Prætoribus in curiā Hostiliam.*
exercitibus, hostem ad oppugnandam Romā, quod vnum opus belli restaret, venturum. Cùm malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec consilium quidem

ſatis expedirent, obſtreperetq; clamor lamentantium mulierum: & nondum
palàm facti viui mortuique per omnes penè domos promiſcuè comploraren
Fabij Maximi conſilium.
tur: tum Fabius Maximus cenſuit equites expeditos & Appia & Latina via
mittendos, qui obuiā euntes percunctarentur aliquos profectos ex fuga, paſ
ſim diſſipatos: ſi fortè referant, quæ fortuna conſulum atq; exercituum ſit, &
ſi quid dij immortales miſeri imperij reliquū Romano nomini fecerint: vb
eæ copiæ ſint, quò ſe Annibal poſt prælium contulerit, quid paret, quid aga
acturusq; ſit. Hæc exploranda noſcendaque per impigros iuuenes eſſe. Illuc
per patres ipſos agendum: quoniam magiſtratuum parum ſit, vt tumultum
ac trepidationē in vrbe tollant, matronas publico arceant, contineriq; intra
ſuum quanq; limen cogant: comploratus familiarum coërceant, ſilentium
per vrbem faciant: nuntios rerum omnium ad Prr. deducendos curent, ſua
quiſque fortunæ domi authorem expectet: cuſtodes præterea ad portas po
nant, qui prohibeant quenquam egredi vrbem: cogantque homines nullam
niſi vrbe ac mœnibus ſaluis, ſalutem ſperare. vbi conticuerit tumultus, recte
tum in curiam patres reuocandos, conſulendumque de vrbis cuſtodia eſſe
Cùm in hanc ſententiam pedibus omnes iſſent, ſummotaque foro per mag
ſtratus turba, patres diuerſi ad ſedandos tumultus diſceſſiſſent: tum demum
Literæ à Terētio Cos. Romam miſſæ.
literæ à Terentio COS. allatæ ſunt, L. Aemylium COS. exercitumque cæſum
Cannuſijque ſe eſſe, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad
x. millia militum fermè eſſe incompoſitorum, inordinatorumque. ſed Anni
balē nunc ſedere ad Cannas, in captiuorum precijs, prædaque alia, victoriam
nec victoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoq
per domos clades vulgatæ ſunt, adeoque totam vrbem oppleuit luctus, vt ſa
Cereris ſacrum.
crum anniuerſarium Cereris intermiſſum ſit: quia nec lugentibus id facer
eſt fas, nec vlla in illa tempeſtate matrona expers luctus fuerat. Itaque ne o
eandem cauſam alia quoque ſacra publica aut priuata deſererentur, ſenatu
conſulto diebus XXX. luctus eſt finitus. Cæterùm cum ſedato vrbis tumu
tu, reuocati in curiam patres eſſent, aliæ inſuper ex Sicilia literæ allatæ ſunt a
Hieronis regnū claſſe Punica vaſtari nuntiatur.
T. Octacilio proprætore, regnū Hieronis claſſe Punica vaſtari. cui cùm oper
imploranti ferre vellet, nuntiatum ſibi eſſe, aliam claſſem ad Aegateis inſula
ſtare paratam inſtructamque, vt vbi ſe verſum ad tuendam Syracuſanam o
ram Pœni ſenſiſſent, Lilybæum extemplò, prouinciamque aliam Romanar
aggrederentur. itaque claſſe opus eſſe, ſi regem ſocium Siciliamque tueri ve
lent. Literis COS. proprætoriſque lectis, M. Claudium, qui claſſi ad Oſtian
ſtanti præeſſet, Cannuſium ad exercitum mittendum: ſcribendumque con
ſuli, vt cùm prætori exercitum tradidiſſet, primo quoque tempore, quantum
per commodum Reipublicæ fieri poſſet, Romam veniret. Territi etiam ſupe
Duæ Veſtales ſtupri compertæ.
tantas clades, cum cæteris prodigijs: tum quòd duæ Veſtales eo anno, Op
mia atque Floronia, ſtupri compertæ: & altera ſub terram, vt mos eſt ad po
tam Collinam necata fuerat: altera ſibimet ipſa mortem conſciuerat. L. Ca
tilius ſcriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cu
Floronia ſtuprum fecerat, à PONT. MAX. eousque virgis in comitio cæſu
erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cùm inter tot, vt fit, clades in prod
Delphicū oraculum.
gium verſum eſſet, decemuiri libros adire iuſſi ſunt. Et Q. Fabius Pictor De
phos ad oraculū miſſus eſt ſciſcitatum, quibus precibus ſupplicationibusqu
deos poſſent placare, & quæ nam futura finis tantis cladibus foret. Interin
ex fatalibus libris ſacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus &
Galla, Græcus & Græca, in foro Boario ſub terra viui dimiſſi ſunt in locum ſ
xo conſeptum, ibi antè hoſtijs humanis minimè Romano ſacro imbutum
Placatis ſatis, vt rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Oſtia mille & qui
gent

A gentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romã vt vrbi presidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno militũ, Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusiũ magnis itineribus contendit. Dictator ex authoritate patrum dictus M. Iunius. & T. Sempronius magister equitũ, delectu edicto, iuniores ab annis XVII. & quosdã prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinũq; nomen ad milites ex formula accipiendos mittunt: arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis porticibusq;. Et aliam formam noui delectus inopia liberorũ capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitijs, prius sciscitantes singu- *M. Iunius dictator.* *Octo millia seruorum armantur.*

B los velléntne militare, empta publicè armauerunt. Hic miles magis placuit, cum precio minore redimendi captiuos copia fieret. Nanque Annibal secundum tam prosperam ad Cannas pugnam, victoris magis quàm bellum gerentis intentus curis, cum captiuis productis segregatisq; socijs, eos, sicut antè ad Trebiam Thrasymenumq; lacũ, benignè allocutus, sine precio dimisisset: Romanos quoque vocatos, quod nunquam aliàs antea, satis miti sermone alloquitur. Num internecinum sibi esse cum Romanis bellum, de dignitate atq; imperio certare. & patres virtuti Romanæ cessisse, & se id adniti, vt suæ inuicem simul felicitati & virtuti cedatur. itaq; redimendi se captiuis copiã facere. precium fore in capita, equiti quingenos quadrigatos nummos, trecenos pediti,

C seruo centũ. Quanquam aliquantũ adijciebatur equitibus ad id preciũ, quod pepigerant dedentes se: læti tamen quamcunq; conditionem paciscendi acceperunt: Placuit suffragio eorũ decem deligi, qui Romam ad senatũ irent. nec pignus aliud fidei, quàm vt iurarent se redituros, acceptũ. Missus cum his Carthalo nobilis Carthaginiensis: qui, si fortè ad pacem inclinarent animos, conditiones ferret. Cùm egressi castris essent, vnus ex ijs minimè Romani ingenij homo, velut aliquid oblitus, iurisiurãdi soluendi causa cùm in castra redisset, ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romã venire nunciatũ est, Carthaloni obuiam lictor missus, qui dictatoris verbis nunciaret, vt ante noctẽ excederet finibus Romanis. Legatis captiuorũ senatus ab dictatore datus est. Quo- *De captiuis redimentis legati decem mittuntur.*

D rum princeps M. Iunius, P. C. inquit, nemo vestrùm ignorat, nulli vnquã ciuitati viliores fuisse captiuos, quàm nostrę. cęterùm, nisi nobis plus iusto nostra placet causa, nõ alij vnquam minus negligendi vobis, quàm nos, in hostium potestatem venerunt. non enim in acie per timorẽ arma tradidimus, sed cùm propè ad noctẽ superstantes, cumulis cæsorum corporum prælium extraxissemus, in castra recepimus nos. diei reliquum, ac noctẽ insequentem fessi labore ac vulneribus vallum sumus tutati. postero die cùm circunsessi ab exercitu victore aqua arceremur, nec vlla alia iam per cõfertos hostes erumpendi spes esset, nec esse nefas duceremus, quinquaginta millibus hominũ ex acie nostra trucidatis, aliquẽ ex Cannensi pugna Romanũ militem restare: tum demum *M. Iunij de captiuis redimendis ad P. Conscrip. oratio.*

E pacti sumus precium quo redempti dimitteremur: arma, in quibus nihil iam auxilij erat, hosti tradidimus. Maiores nostros quoq; acceperamus se à Gallis auro redemisse: & patres nostros, asperrimos illos ad conditionẽ pacis, legatos tamen captiuorum redimendorum gratia Tarentum misisse, atque in Italiã cum Gallis, & ad Heracleam cum Pyrrho, vtraq; nõ tam clade infamis, quàm pauore & fuga, pugna fuit. Cannensis campos acerui Romanorũ corporum tegunt: nec supersumus pugnæ, nisi in quibus trucidandis & ferrum & vires hostem defecerunt. Sunt etiam de nostris quidam, qui nec in acie quidem refugerunt: sed præsidio castris relicti, cùm castra traderentur, in potestatem hostiũ venerunt. Haud equidẽ vllius ciuis, aut cõmilitonis fortunæ aut cõditioni inuideo, nec premendo alium me extulisse velim videri. ne illi quidẽ (nisi

pernici-

pernicitatis pedum, & cursus aliquod præmium est) qui plerique inermes ex acie fugientes non prius, quàm Venusiæ aut Cannusij constiterunt, se nobis meritò prætulerint: gloriatique sint, in se plus quàm in nobis præsidij Reipub esse. sed illis vt bonis ac fortibus viris militibusq; vtemini: & nobis iam prom ptioribus pro patria, quod beneficio vestro redempti, atque in patriam resti tuti fuerimus. Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruo rum audio armari: non minor numerus noster est: nec maiori precio redim possumus, quàm hi emuntur. nam si conferam nos cum illis, iniuriam nomi ni Romano faciam. Illud etiam in tali consilio animaduertendum vobis cen seam P. C. si tam duri oris esse velitis, quod nullo nostro merito faciatis, cu nos hosti relicturi sitis. Pyrrho videlicet? qui nos hospitum numero habui captiuos. an barbaro, ac Pœno? qui vtrum auarior, an crudelior sit, vix exist mari potest. Si videatis catenas, squalorẽ deformitatemq; ciuium vestrorum non minus profectò vos ea species moueat, quàm si ex altera parte cernati stratas Cannensibus campis legiones vestras. Intueri potestis solicitudiẽ & lá chrymas in vestibulo curiæ stantium cognatorum nostrorũ, expectantiumẽ responsum vestrũ: cùm ij pro nobis, proq; ijs qui absunt, ita suspensi ac solici sint, quem censetis animum ipsorũ esse, quorum in discrimine vita libertasq est? Si medius fidius ipse in nos mitis Annibal cõtra naturam suam esse veli nihil tamen nobis vita opus esse censeamus, cùm indigni vt à vobis redime rentur, visi sumus. Rediere Romam quondam remissi à Pyrrho sine precio ca pti: sed rediere cum legatis, primoribus ciuitatis ad redimendos sese missis. Re deam ego in patriam trecentis nummis non æstimatus ciuis? Suum quisqu habet animum P. C. scio in discrimine esse vitam corpusq; meum. magis m famæ periculum mouet, ne à vobis damnati ac repulsi habeamur. neq; enin vos precio pepercisse homines credent. Vbi is finem fecit, extemplò ab ea tu ba quæ in comitio erat, clamor flebilis est sublatus, manusque ad curiam ten debant orantes, vt sibi liberos, fratres, cognatos redderent. Fœminas quoqu metus ac necessitas turbæ huic virorum in foro immiscuerat. Senatus sum motis arbitris consuli cœptus. Ibi cum sententijs variaretur, & alij redimen dos de publico, alij nullam publicã impensam faciendam, nec prohibendo ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærari pecuniam mutuam, prædibusque ac prædijs cauendum populo, censeren tum T. Manlius Torquatus priscæ ac nimis duræ, vt plerisque videbatur, s ueritatis, interrogatus sententiam, ita locutus fertur. Si tantummodò postu lassent legati pro ijs qui in hostium potestate sunt, vt redimerentur, sine vlliu insectatione, eorum breui sententiam peregissem. quid enim aliud quàm ad monendi essetis, vt morem traditum à patribus necessario ad rem militarem exemplo seruaretis? nunc autem cùm propè gloriati sint, quòd se hostibus d diderint, præferriq; non captis modò in acie ab hostibus, sed etiam ijs qui V nusiam Cannusiumque peruenerunt, atque ipsi C. Terentio COS. æquum censuerint: nihil vos eorum P. C. quæ illic acta sunt, ignorare patiar. Atq; vt nam hæc quæ apud vos acturus sum, Cannusij apud ipsum exercitũ agerem optimum testem ignauiæ cuiusque & virtutis: aut vnus hic saltem adesset Sempronius. quem si isti ducem secuti essent, milites hodie in castris Rom nis, non captiui in hostium potestate essent. & cum fessis pugnando host bus, tum victoria lætis, & ipsis plerisq; regressis in castra sua, noctem ad erum pendum liberam habuissent, & septena armatorum hominum millia erum pere etiam inter confertos hostes potuissent. neque enim per se ipsi id fac re conati sunt, neque alium sequi voluerunt. Nocte propè tota P. Sempro nius Tuditanus non destitit admonere, adhortarique eos, dum paucitas ho

stiu

T. Manlij Torquati oratio, ne redimerentur captiui suadentis.

A stium circa castra, dum quies ac silentium esset, dum nox incœptum tegeret, se ducem sequerentur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum vrbes posse. Sicut auorum memoria P. Decius Trib. militum in Samnio, sicut nobis adolescentibus priori Punico bello Calphurnius Flamma trecentis voluntarijs, cùm ad tumulum eos capiendum, situm inter medios hostes, duceret, dixit, Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidione circumuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret: nec viros quidem, nec Romanos vos duceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis quàm ad salutem ferentem demonstrat: ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit: vt seruemini, deest vobis animus. quid, si morien-B dum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ciuium sociorúmque circa vos eo ipso die cęsa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil vnquam mouebit: si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque incolumes desiderate patriam. imò desiderate, dum patria est, dum ciues eius estis. serò nunc desideratis diminuti capite, abalienati iure ciuium, serui Carthaginiensium facti. Precio redituri estis eò, vnde ignauia ac nequitia abistis? Publium Sempronium ciuem vestrum non audistis, arma capere, ac se iubentem sequi: Annibalem paulò pòst audistis, castra prodi, & arma tradi iubentem. Quam ego ignauiam istorum accuso, cùm scelus possim accusare? non enim modò sequi recusarunt benè monentem, sed C obsistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladijs viri fortissimi inertes summouissent. prius, inquam, Publio Sempronio per ciuium agmen, quàm per hostium fuit erumpendum. Hos ciues patria desideret? quorum si cæteri similes fuissent, neminem hodie ex ijs qui ad Cannas pugnauerunt, ciuem haberet. Ex millibus septem armatorum sexcenti extiterunt, qui erumpere auderent, qui in patriam liberi atque armati redirent. neque ijs quadraginta millia hostium obstitere, quàm tutum iter duarum propè legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis hodie viginti millia armatorum Cannusij, fortia, fidelia, P.C. Nunc autem quemadmodum hi boni, fidelesque (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest fuis-D se: qui erumpentibus quin erumperent, obsistere conati sunt: aut non inuidere eos, cùm incolumitati, tum gloriæ illorū per virtutem partæ, cùm sibi timorem ignauiamque seruitutis ignominiosæ causam esse sciant. Maluerunt in tentorijs latentes simul lucem atque hostem expectare, cum silentio noctis erumpendi occasio esset. At enim ad erumpendum è castris defuit animus, ad tutanda fortiter castra animum habuerunt. dies noctésque aliquot obsessi, armati se ipsi tutati vallo sunt: tandem vltima ausi passique, cùm omnia subsidia vitæ deessent, affectisque fame viribus, arma iam sustinere nequirent, necessitatibus magis humanis quàm armis victi sunt. Orto sole hostis ad vallum accessit. ante secundam horam nullam fortunam certaminis E experti, tradiderunt arma ac seipsos. Hæc vobis ipsorum per biduum militia fuit. cùm in acie stare ac pugnare decuerat, tum in castra refugerunt: cùm pro vallo pugnandum erat, castra tradiderunt, neque in acie, neq; in castris vtiles. Vos redimam? cùm erumpere castris oportet, cunctamini, ac manetis. cùm manere & castra tutari armis necesse est, & castra & arma & vosipsos traditis hosti. Ego nō magis istos redimendos P.C. censeo, quàm illos dedendos Annibali, qui per medios hostes è castris eruperunt, ac per summam virtutem se patriæ restituerunt. Posteaquam Manlius dixit, quanquam patrum quoque plerosque captiui cognatione attingebant, præter exemplum ciuitatis minimè in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoq; summa homines mouit: quia nec ærarium exhaurire, magna iam summa erogata in

seruos

seruos ad militiam emendos armandosq́;, nec Annibalem maximè huiusce rei, vt fama erat, egentem locupletari volebant. Cùm triste responsum non redimi captiuos redditum esset, nouusque super veterem luctus tot iactura ciuiũ adiectus esset, cum magnis fletibus questibusq́; legatos ad portam pro secuti sunt. Vnus ex ijs domum abijt, quòd fallaci reditu in castra iureiurando se exoluisset. quod vbi innotuit, relatumque ad senatum est, omnes censue runt comprehendendum, & custodibus publicè datis deducendum ad Annibalem esse. Est & alia de captiuis fama. x. primos venisse. de eis cùm dubitatum in senatu esset, admitterentur in vrbem, nécne: ita admissos esse, ne tamen ijs senatus daretur. morantibus deinde longius omnium spe, alios tres insuper legatos venisse, L. Scribonium, & C. Calpurnium, & L. Manlium: tum demum ab cognato Scribonij Trib. plebis de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimendos senatum. & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem veteres remansisse: quod per causam recognoscendi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi religione sese exoluissent. de ijs dedendis magna contentione actum in senatu esse: victosque paucis sententijs, qui dedendos censuerint. cæterùm proximis censoribus adeò omnibus notis ignominijsque confectos esse, vt quidam eorum mortem sibijpsi extemplò consciuerint: cæteri non foro solùm omni, deinde vita, se propè luce ac publico caruerint. Mirari magis adeò discrepare inter authores quàm quid veri sit, discernere queas. Quanto autem maior hæc clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quòd qui sociorũ ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profectò alia de re, quàm quòd desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attelani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, pręter Petellinos, Brutij omnes, Lucani: præter hos Surrentini, & Græcorum omnis fermè ora. Tarentini, Metapontini, Crotonienses, Locriq́;, & Cisalpini omnes Galli. nec tamen hæ clades defectionesq́; sociorum mouerunt, vt pacis vnquam mentio apud Romanos fieret, neque ante COS. Romani aduentum, nec postquam is rediit renouauitque memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeò magno animo ciuitas fuit, vt consuli ex tanta clade, cuius ipse magna causa fuisset, redeunti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ quod de Republica non desperasset. cui, si Carthaginiensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicij foret.

Non redimi captiuos, responsum legatis redditur.

De legatis captiuorũ variæ opiniones.

Quinam Italiæ populi ad Annibalem defecere.

Varroni Cos. redeunti obuiam itum ab omnibus ordinibus.

EPITOME LIBRI XXIII.

CAMPANI ad Annibalem defecere. Nuncius Cannensis victoria Mago Carthaginem missus, annulos aureos à di- tu occisorum Romanorum detractos in vestibulo curia fudit: quos excessisse modij mensuram traditur. Post quem quidem nuncium Hanno, ex Pœnis vir nobilissimus, suadebat senatui Carthaginiensium, vt pacem à populo Roman- terent: nec tenuit, obstrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prator ad Nolam eruptione aduersus Annibalem oppido facta prosperè pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capua ita luxuriatus est, vt corporum viribus animorum eneruaretur. Casilinum à Pœnis obsessum, ita fame vexatum est, vt lora & pelles scutis detractas, item mures essent: nucibus per Vulturnum amnem à Romanis missis vixerint. Senatus ex equestri ordine hominibus centum nonaginta septem supp- tus est. L. Posthumius prator à Gallis cum exercitu casus est. Cn. & P. Scipiones in Hispania Asdrubalem vicerunt, & Hispan- suam fecerunt. Reliquia Cannensis exercitus in Siciliam relegata sunt: ne recederent inde, nisi finito bello. Inter Philippum Mac- num regem & Annibalem societas iuncta est. Sempronius Gracchus COS. Campanos cecidit. Praterea in Sardinia feliciter Manlio pratore aduersus Pœnos Sardosq́; res gestas continet, à quo Asdrubal dux, & Mago & Hanno, capti. Claudius Marcellus p- tor Annibalis exercitum ad Nolam pralio fudit, & vicit. primusq́; omnium tot cladibus fessis Romanis meliorem spem belli dedit.

ANN

A ANNIBAL post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat: accitus in Hirpinos à Statio, pollicente se Cossam traditurū. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis, post famam Cannensis pugnæ, vulgatumq; Trebij sermonibus aduentum Annibalis, cùm Cossani vrbe excessissent: sine certamine tradita vrbs Pœno, præsidiumq; acceptū est. Ibi præda omni atq; impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius vrbes, aut
B deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipse per agrum Campanū mare inferum petit, oppugnaturus Neapolim, vt vrbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit, Numidas partim in insidijs (& pleræq; cauæ sunt viæ, sinusq; occulti) quacunq; arte poterat, disposuit: alios præ se actam prædam ex agris ostentanteis obequitare portis iussit. in quos, quia nec multi & incompositi videbantur, cùm turma equitum erupisset, à cedentibus consultò tracta in insidias, circumuenta est. nec euasisset quisquam, nisi mare propinquum, & haud procul littore naues piscatoriæ pleræq; conspectæ, peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt. inter quos & Hegeas præfectus equitum
C intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnū absterruere conspecta mœnia, haud quaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate atq; indulgentia fortunæ: maximè tamen inter corrupta omnia licentia plebis sine modo libertatem exercentis, senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem ac popularis homo, cæterùm malis artibus nactus opes. Is cùm eo fortè anno, quo res malè gesta ad Thrasymenum est, in summo magistratu esset, iam diu infestam senatui plebem ratus per occasionem nouandi res, magnū ausuram facinus, vt si in ea loca Annibal cū victore exercitu venisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis: improbus homo, sed non ad extremū perditus, cùm
D mallet incolumi quàm euersa repub. dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem inijt, qua & senatum seruaret, & obnoxium sibi ac plebi faceret. Vocato senatu, cùm sibi defectionis ab Romanis consilium placiturum nullo modo, nisi necessariū fuisset, præfatus esset: quippe qui liberos ex Appij Claudij filia haberet, filiamq; Romā nuptum Liuio dedisset: ceterum maiorem multò rem magisq; timendam instare. non enim per defectionem ad tollendum ex ciuitate senatum plebem spectare: sed per cædem senatus vacuam remp. tradere Annibali ac Pœnis velle. eo se periculo posse liberare eos, si se permittant sibi, & certaminū in rep. obliti credant. Cùm omnes victi metu permitterent: claudam in curiam vos, inquit, &
E tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequicquam aduersarer, viam saluti vestræ inueniam. in hoc fidem quam vultis ipsi, accipite. Fide data egressus, claudi curiam iubet, præsidiumq; in vestibulo reliquit, ne quis adire curiam iniussu suo, néue inde egredi possit. Tunc vocato ad concionem populo, Quod sæpe, inquit, optastis Campani, vt supplicij sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnantes domos singulorū, quas præsidijs clientium seruorumq; tuentur, cum summo vestro periculo, sed tutam habetis ac liberam. Clausos omnes in curiam accipite: solos inermes: nec quicquam raptim: aut fortè temerè egeritis. de singulorum capite vobis ius sententiæ dicendæ faciam, vt quas quisque meritus est, pœnas pendat. Sed ante omnia ita vos iræ

Coſſa [illegible]

Neapolis cōspecta mœnia Annibalem ab eius oppugnatione absterruerunt.

Capua.

Pacuuij Campani cōsilium quo senatū sibi redderet obnoxium.

indulgere oportet, vt potiorem ira ſalutem atque vtilitatem veſtram habea tis. Etenim hos (vt opinor) odiſtis ſenatores. nam ſenatum omninò non ha bere non vultis. quippe aut rex, quod abominandum, aut quod vnum libera ciuitatis conſilium eſt, ſenatus habendus eſt. Itaque duæ res ſimul agend ſunt vobis, vt & veterem ſenatum tollatis, & nouum cooptetis. Citari ſingu los ſenatores iubebo, de quorum capite vos conſulam. quod de quoq; cen ſueritis, fiet. Sed prius in eius locum virum fortem ac ſtrenuum nouum ſena torem cooptabitis, quàm de noxio ſuppliciũ ſumatur. Inde conſedit, & nom nibus in vrnam coniectis, citari quod primum ſorte nomen excidit, ipſumo è curia produci iuſſit. Vbi auditum eſt nomen, malum & improbum pro quiſq; clamare, & ſupplicio dignum. Tunc Pacuuius: Video quæ ſententi de hoc ſit data, eijcitur pro malo atq; improbo. bonum ſenatorem & iuſtur eligite. Primò ſilentium erat, inopia potioris ſubijciundi. deinde cùm aliqu omiſſa verecundia quempiam nominaſſet, multò maior extemplò clamo oriebatur, cùm alij negarent noſſe, alij nunc probra, nunc humilitatem ſord damq́ue inopiam, & pudendæ artis aut quæſtus genus obijcerent. Hoc mu tò magis in ſecundo ac tertio ſenatore factũ eſt, vt ipſius pœnitere homine appareret: quem autem in eius ſubſtituerent locum, deeſſe. quia nec eoſder nominari attinebat, nihil aliud quàm ad audiẽda probra nominatos, & mu tò humiliores obſcurioresq́; cęteri erant eis, qui primi memorię occurreban Ita dilabi homines, notiſſimum quodq́; malum maximè tollerabile dicent eſſe, iubentesq́; ſenatum ex cuſtodia dimitti. Hoc modo Pacuuius, cùm ol noxium vitæ beneficio ſenatum multò ſibi magis quàm plebi feciſſet, ſin armis iam omnibus concedentibus dominabatur. Hinc ſenatores omiſſa d gnitatis libertatisq́; memoria, plebem affari, ſalutare, benignè inuitare, a paratis accipere epulis, eius cauſas ſuſcipere, ei ſemper parati adeſſe: ſecundu eum in lite iudicem dare, qui magis popularis aptiorq́; in vulgus fauori cõ liando eſſet. Iam verò nihil in ſenatu actum aliter, quàm ſi plebis ibi eſſet co cilium. Prona ſemper ciuitas in luxuriam, nõ ingeniorum modò vitio, ſed a fluenti copia voluptatũ, & illecebris omnis amœnitatis maritimæ terreſtr que: tum verò ita obſequio principum, & licentia plebis laſciuire, vt nec lib dini, nec ſumptibus modus eſſet. ad contemptum legum, magiſtratuum natusq́;, acceſſit tum poſt Cannenſem cladem: vt cuius aliqua erat verecu dia, Romanum quoq; imperium ſpernerent. id modò erat in mora, ne id e templò efficerent, quòd connubium vetuſtum multas familias claras ac p tentes Romanis miſcuerat: & quòd, cùm militarent aliquod apud Romano maximum vinculum erant trecenti equites, nobiliſſimus quiſq; Campan rum in præſidia Sicularum vrbium delecti ab Romanis ac miſſi. Horum p rentes cognatiq́; ægrè peruicerunt, vt legati ad COS. Romanũ mitterentur. nondum Cannuſium profectum, ſed Venuſiæ cum paucis ac ſemiermib COS. inuenerunt: quàm poterat maximè miſerabilem bonis ſocijs, ſuperb atq; infidelibus, vt erant Campani, ſpernendum. Et auxit rerum ſuarum ſui contemptum COS. nimis detegendo cladem, nudandoq́;. nam cùm leg ægrè ferre ſenatum populumq́; Campanum, aduerſi quicquam eueniſſe R manis nuntiaſſent, pollicerenturq́; omnia, quæ ad bellũ opus eſſent: More inquit, magis loquendi cũ ſocijs ſeruaſtis Campani, iubentes quæ opus eſſe ad bellũ, imperare, quàm conuenienter ad præſentem fortunæ noſtræ ſtatu locuti eſtis. quid enim nobis ad Cannas relictum eſt: vt quaſi aliquid habe mus, id quod deeſt, expleri ab ſocijs velimus? pedites vobis imperemus, ta quam equites habeamus? pecuniã deeſſe dicamus, tanquã ea tantum de Nihil, ne quod ſuppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. legiones, equi tus,

Notiſſimum quodque malum maxime tolerabile eſt.

Capuæ perditi mores.

Varronis Coſ. oratio ad legatos Campanos.

A tus,arma,ſigna,equi viriq́;,pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis poſtero die amiſſis caſtris perierunt. Itaq; non iuuetis nos in bello oportet Campani,ſed cum Pœnis bellum pro nobis ſuſcipiatis. Veniat in mentem,vt trepidos quondā maiores veſtros intra mœnia compulſos, nec Samnitem modò hoſtem, ſed etiam Sidicinū pauentes, receptos in fidem apud Satriculam defenderimus,cœptumq́; propter vos cum Samnitibus bellum per centum propè annos,variante fortuna euentum, tulerimus. Adijcite ad hæc, quòd fœdus æquum dedimus,quòd leges noſtras, quòd ad extremum, id quod ante Cannenſem certè cladem maximum fuit, ciuitatē noſtram magnæ parti veſtrûm dedimus,communicauimusq́; vobiſcum. Itaq; cōmunem vos hanc cladem,
B quæ accepta eſt,credere Campani oportet,communem patriam tuendam arbitrari eſſe. Non cum Samnite aut Hetruſco res eſt, vt quod à nobis ablatum ſit,in Italia tamen imperium maneat. Pœnus hoſtis,ne Africæ quidem indigenam,ab vltimis terrarum oris,freto Oceani, Herculiſque columnis,expertem omnis iuris & conditionis & linguę propè humanæ,militem trahit. Hunc natura & moribus immitem ferumq́; inſuper dux ipſe efferauit, pōtibus ac molibus ex humanorum corporum ſtrue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) veſci humanis corporibus docendo. hos infandis paſtos epulis,quos contingere etiam nefas ſit,videre atq; habere dominos, & ex Africa & à Carthagine iura petere,& Italiam Numidarum ac Maurorum pati prouinciam eſſe,cui
C non, genito modò in Italia, deteſtabile ſit? Pulchrū erit,Campani,prolapſum clade Romanum imperium veſtra fide,veſtris viribus retentū ac recuperatum eſſe. Triginta millia peditū, quatuor equitum arbitror ex Campania vos ſcripſiſſe,iam pecuniæ affatim eſſe,frumentiq́;.qui ſi parem fortunæ veſtrę fidem habetis, nec Annibal ſe viciſſe ſentiet,nec Romani ſe victos eſſe. Hac oratione cos. dimiſſis redeuntibusq́; domum legatis,vnus ex ijs,Sabius Virius,tempus veniſſe ait, quo Campani non agrum ſolùm ab Romanis quondam per iniuriam ademptū recuperare, ſed imperio etiam Italiæ potiri poſſint. fœdus enim cum Annibale quibus velint legibus facturos. neq; controuerſiam fore, quin ipſe confecto bello Annibal victor in Africam hinc decedat, exercitumq́; de-
D portet: Italiæ imperium Campanis relinquatur. Hæc Virio loquenti aſſenſi omnes. ita renuntiant legationem, vti deletū omnibus videretur nomen Romanum. Extemplò plebes ad defectionem, ac pars maxima ſenatus ſpectare. extracta tamen authoritatibus ſeniorū per paucos dies eſt res: poſtremò vicit ſententia plurium, vt ijdem legati, qui ad cos. Romanū ierant,ad Annibalem mitterentur. Quò prius quàm iretur,certumq́; defectionis cōſilium eſſet, Romam legatos miſſos à Campanis,in quibuſdam annalibus inuenio,poſtulantes,vt alter cos. Campanus fieret,ſi rem Romanam adiuuari vellent. indignatione orta,ſummoueri à curia iuſſos eſſe: miſſumq́; lictorem, qui ex vrbe educeret eos,atq; eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar
E Latinorum quondā poſtulationi erat, Cœliusq́; & alij id haud ſine cauſa prætermiſerant ſcriptores,ponere pro certo ſum veritus. Legati ad Annibalem venerunt,pacemq́; cum eo his conditionibus fecerūt, Ne quis imperator magiſtratúſue Pœnorum ius vllum in ciuem Campanū haberet, néue ciuis Campanus inuitus militaret,munúſue faceret. vt ſuæ leges,ſui magiſtratū Campanis eſſent: vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis,quos ipſi elegiſſent: cum quibus equitum Campanorū, qui in Sicilia ſtipendia facerēt, permutatio fieret. Hæc pacta. Alia inſuper, quàm quæ pacta erant, facinora Campani ediderunt. nam præfectos ſociùm, ciueſq́; Romanos alios,partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis negotijs implicitos, plebs repentè omneis comprehenſos,velut cuſtodię ſuę cauſa balneis includi iuſſit:

Campani leg... cupando Italiæ imperio cogitant.

Campani legatos mittunt ad Annibalem.

Pacis leges inter Campanos & Annibalem.

Campanorum in Romanos crudelitas.

vbi feruore atq; æstu anima interclusa, fœdum in modum expiraret. Ea ne fie
Decij Magij Campani summa erga Romanos fides. rent, neu legatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui a
summam authoritatē nihil, præter sanam ciuium mentem defuit, restitera
vt verò præsidium mitti ab Annibale audiuit, Pyrrhi superbā dominationem
miserabilemq; Tarentinorum seruitutem, exempla referens, primò ne recipe
retur præsidium, palàm vociferatus est: deinde vt receptum aut eijceretur: au
si malum facinus, quod à vetustissimis socijs consanguineisq; defecissent, for
ti ac memorabili facinore purgare vellent, vt interfecto Punico præsidio rest
tuerent se Romanis. Hæc (neq; enim occultè agebantur) cùm relata Anniba
essent, primò misit, qui vocarent Magium ad sese in castra. deinde cùm is fer
citer negasset se iturum, (nec enim Annibali ius esse in ciuē Campanum) co
citatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctumq́; attrahi ad se iussit. v
ritus deinde, ne quid inter vim tumultus, atq; ex concitatione animorum i
consulti certaminis oriretur, ipse præmisso nuntio ad Marium Blosium Præ
Campanum postero die se Capuæ futurum, proficiscitur è castris cum mod
co præsidio. Martius cōcione aduocata edicit, vt frequentes cum coniugibu
Annibali Capuam venienti frequentes obuiā eunt Campani. ac liberis obuiam irent Annibali. Ab aduersis id non obediēter modò, sed en
xè, fauore etiam vulgi, & studio visendi tot iam victorijs clarū imperatorem
factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec quò timorē aliquer
ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio client
busq́; paucis otiose inambulauit, trepidante tota ciuitate ad excipiendū Pœ
num, visendumq;. Annibal ingressus vrbem, senatum extemplò postulat. pre
cantibusq; inde primoribus Campanorum, ne quid eo die ferè gereret: diem
que vt ipse aduentu suo festum lætus ac libens celebraret: quanquam præcep
ingenio in iram erat, tamen ne quid in principio negaret, visendo vrbem ma
gnam diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Steniun
Pacuuiumq́;, inclytos nobilitate ac diuitijs. Eò Pacuuius Calauius, de quo an
tè dictum est, princeps factionis eius quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iu
uenem adduxit: abstractumq́; ab se à Decij ait latere, cum quo ferocissimè pr
Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata i
partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pa
ter iuueni Annibalem deprecando magis quàm purgando placauit. victusc
patris precibus lacrymisq́;, etiam ad cœnam eum cum patre vocari iussit: cu
conuiuio neminem Campanū, præter quàm hospites, Iubelliumq; Taurean
insignē bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & cōuiuiur
non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vt in ciuitate, atque etiar
domo diu ad varias omnium voluptatum illecebras instructum. Vnus ne
dominorum inuitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calauij filius Pero
la vinci potuit. ipsiq́; valitudinem excusans patri, animiquoq; eius mirabiler
Calauij filius de interficiendo Annibale cōsilium capit. interturbationem cùm quæreret: ante solis fermè occasum patrem Calauiur
ex conuiuio egressum, secutus filius, vbi in secretū (hortus erat: posticis ædiur
partibus) peruenerunt: Consilium, inquit, affero pater, quo non veniam s
lùm peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis, sed i
multo maiore dignitate & gratia simus Campani, quàm vnquam fuimu
Cùm mirabundus pater, quidnam id esset consilij, quæreret: toga reiecta a
humero, latus succinctum gladio nudat. Iam ego, inquit, sanguine Annibali
sanciam Romanum fœdus. te id prius scire volui, si fortè abesse, dum facinu
patratur, malles. Quæ vbi vidit audiuitq́; senex, velut si iam agendis quæ au
Calauius filium dehortatur, ne quid in Annibalem moliatur. diebat, interesset, cum metu: Per ego te, inquit, fili, quæcunq; iura liberos iun
gunt parentibus, precor quęsoq́;, ne ante oculos patris facere & pati omnia in
fanda velis. paucę horæ sunt, inter quas iurātes per quicquid deorū est, dextra

dextra

A dextræ iungentes fidem obstrinximus, vt sacratis de mensis essemus: digressi à colloquio extemplò in eum armamur? surgis ab hospitali mensa, ad quam tertius Campanorũ adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mensam cruentare vis hospitis sanguine? Annibalẽ modo pater filio meo potui placare, filium Annibali nõ possum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, nõ pietas audiantur, infanda, si nõ perniciẽ nobis cũ scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot liberorũ, seruorumq;? quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescéntne in amentia illa? vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus Rom. tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro corpo-
B re Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendusq; est. deterreri hic sine te potius, quàm illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lacrymantem inde iuuenem cernens, medium complectitur, atq; osculo hærens nõ antè precibus abstitit, quàm perui cit vt gladium poneret, fidemq; daret, nihil facturum tale. Tum iuuenis. Ego quidem, inquit, quã patriæ debeo pietatẽ, exoluam patri. tuam doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cùm defectionem inisti ab Romanis: iterũ, cùm pacis cũ Annibale fuisti author: tertio hodie, cùm restituendæ Rom. Capuę mora atq; impedimentũ tu es. O patria, ferrũ, quo pro te armatus hanc arcem defendere volebã, hosti minimè parcens, quando parens
C extorquet, accipe. Hæc cùm dixisset, gladium in publicum trans maceriã horti abiecit: & quo minus res suspecta esset, se ipse cõuiuio reddidit. Postero die senatus frequẽs datus Annibali. vbi prima eius oratio perblãda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quòd amicitiã suam Rom. societati pręposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italię omnis Capuã fore: iuraq; inde cum cæteris populũ Rom. etiã petiturũ. Vnum esse exortem Punicæ amicitiæ fœderisq; secum facti, quem neq; esse Campanum, neq; dici debere, Magiũ Decium. eum postulare, vt sibi dedatur, ac se præsente de eo referatur, senatusq; consultum fiat. omnes in eam sententiã ierunt: quanquam magnæ parti, & vir indignus ea calamitate, & haud paruo initio minui vide-
D batur ius libertatis. Egressus curia, in templo magistratus cõsedit: comprehendiq; Decium Magium, atq; ante pedes statutum, causam dicere iussit. Qui cùm manẽte ferocia animi, negaret lege fœderis id cogi posse: tum iniectæ catenæ, duciq; ante lictorem in castra est iussus. Quoad capite aperto est ductus, concionabundus incessit, ad circunfusam vndiq; multitudinẽ vociferans: Habetis eam libertatẽ Campani, quam petistis. foro medio, luce clara, videntibus vobis, nulli Campanorum secundus, vinctus ad mortem rapior. quid violentius Capua capta fieret? ite obuiam Annibali, exornate vrbem, diemq; aduentus eius consecrate, vt hunc triumphum de ciue vestro spectetis. Hæc eo vociferante cùm moueri vulgus videretur, obuolutũ caput est, ocyusq; rapi extra
E portã iussus. ita in castra perducitur, extẽploq; impositus in nauim, & Carthaginem missus, ne motu aliquo capuę ex indignitate rei orto, senatũ quoq; pœniteret dediti principis: & legatione missa ad repetendũ eũ, ne aut negando rem, quam primùm peterent, offendendi sibi noui socij, aut tribuendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbarũ author. Nauem Cyrenas detulit tempestas, quæ tum in ditione regũ erant. ibi cùm Magius ad statuã Ptolemæi regis confugisset, deportatus à custodibus Alexandriam ad Ptolemæum, dum eum docuisset, contra ius fœderis vinctum se ab Annibale esse, vinculis liberatur: permissumq; vt rediret, seu Romam, seu Capuã mallet. Nec Magius Capuam sibi tutam dicere: & Romã eo tempore, quo inter Rom. Campanosq; bellum sit, transfugæ magis quàm hospitis fore domiciliũ. nusquã malle, quàm in regno

Annibalis in Campano senatu oratio.

Annibal Magiũ Decium sibi dedi postulat.

Magius vinctus in Annibalis castra ducitur.

Magius vinculis liberatur.

eius viuere, quem vindicem atq; authorem habeat libertatis. Dum hęc geruntur,

Q. Fabius legatus à Delphis Romã rediyt.

tur, Q. Fabius Pictor legatus à Delphis Romã redijt, responsumq; ex scripto reci-
tauit: (diui quoq; in eo erant, quibus, quoq; modo supplicaretur.) Tum si ita
faxitis Romani, vestræ res meliores felicioresq; erunt: magis ex sententia Resp.
vestra vobis procedet, victoriaq; duelli populi Rom. erit. Pythio Apollini, Rep.
vestra benè gesta seruataq;, lucris meritis donum mittitote, deq; pręda, manu-
bijs, spolijsq; honorem habetote. Hæc vbi ex Græco carmine interpretata reci-
tauit, tum dixit, se oraculo egressum extemplò his omnibus diuis rem diuinã
thure ac vino fecisse: iussumq; ab antistite, sicut coronatus laurea corona & o-
raculum adisset, & rem diuinã fecisset: ita coronatũ nauim ascendere, nec antè
deponere eam, quàm Romã peruenisset. se quęcunq; imperata sint, cũ summa
religione ac diligentia executum, coronã Romę in ara Apollinis deposuisse. Se-
natus decreuit, vt eæ res diuinæ, supplicationesq; primo quoq; tempore cum
cura fierent. Dum hæc Romę atq; in Italia geruntur, nuntius victoriæ ad Can-

Mago res à fratre in Italia gestas Carthaginiensibus exponit.

nas Carthaginẽ venerat. Mago Amilcaris filius, non ex ipsa acie à fratre missus
sed retentus aliquot dies in recipiendis ciuitatibus Brutiorũ, quæ deficiebãt. I
cùm ei senatus datus esset, res gestas in Italia à fratre exposuit. Cum sex impera-
toribus eum, quorũ quatuor cõsules, duo dictator ac magister equitũ fuerint
cum sex consularibus exercitibus acie cõflixisse. occidisse supra ducenta milli
hostiũ: supra L. millia cepisse. ex quatuor consulibus duos occidisse. ex duobu
saucium alterũ, alterum toto exercitu amisso vix cum L. hominibus effugiss
magistrũ equitum qui cõsularis potestatis sit, fusum, fugatũq; dictatorẽ, qui
se in aciẽ nunquàm cõmiserit: vnicũ haberi imperatorẽ. Brutios Apulosq;, pa
tem Samnitũ ac Lucanorũ defecisse ad Pœnos. Capuam, quod caput nõ Cam
paniæ modò, sed post afflictam rem Rom. Cannensi pugna Italiæ sit, Anniba
se tradidisse. Pro his tantis totq; victorijs verũ sacrũ dijs immortalibus agi ha

* rerum Romanorum interfectorũ ad Cannas annulis in vestibulo curiæ Carthaginiensis effusi.

beriq;. Ad fidẽ deinde tam lætarũ * rerum effundi in vestibulo curiæ iussit an
nulos aureos. qui tantus aceruus fuit, vt metientibus dimidiũ super treis mo
dios explesse, sint quidã authores. Fama tenuit, quę propior vero est, haud plu
fuisse modio. Adiecit deinde verbis, quo maioris cladis indiciũ esset, nemin
nisi equitẽ, atq; eorum ipsorũ primores id gerere insigne. Summa fuit orati
nis, quo propius spes belli perficiendi sit, eo magis omni ope iuuandũ Annib
lem esse. procul enim ab domo militiã esse, in media hostium terra, magnam
vim frumenti pecuniæq; absumi: & tot acies, vt hostiũ exercitus delesse, ita v
ctoris etiã copias parte aliqua minuisse. mittendum igitur supplementũ ess
mittendã in stipendium pecuniã, frumentumq; tam benemeritis de nomin

Himilco Hannonem increpat.
Hannonis grauissima oratio, qua Annibalis eleuat victoriam.

Punico militib. Secundum hæc dicta Magonis lętis omnibus, Himilco vir f
ctionis Barchinę locũ Hannonis increpãdi esse ratus, Quid est Hanno? inqu
etiã nunc te pœnitet belli suscepti aduersus Romanos? iube dedi Annibalẽ, v
ta in tã prosperis rebus gratias dijs immortalibus agi. audiamus Rom. senato
in Carthaginiensium curia. Tum Hanno: Tacuissem hodie, Patres conscrip
ne quid in cõmuni omniũ gaudio, minus lætum quod esset vobis, loquer
nunc interrogãti senatori, pœniteátne me adhuc suscepti aduersus Rom. be
si reticeã, aut superbus aut obnoxius videar. quorum alterũ est hominis alie
libertatis obliti, alterum suæ. Respondeã igitur Himilconi, non desisse pœ
tere me belli, neq; desiturũ ante inuictũ nostrum imperatorẽ incusare, quà
finitum aliqua tolerabili conditione bellũ videro: nec mihi pacis antiquæ
sideriũ vlla alia res, quàm pax noua finiet. Itaq; ista quæ modò Mago iactau
Himilconi cæterisq; Annibalis satellitibus iam lęta sunt. mihi possunt læta
se, quia res bello bene gestę, si volumus fortuna vti, pacẽ nobis ęquiorẽ dab
nam si pętermittimus hoc tempus, quo magis dare quàm accipere possum

vid

A videri pacem, vereor ne hæc quoq; lætitia luxuriet nobis, ac vana euadat. quæ
tamen nunc quoq; qualis est? Occidi exercitus hostium: mittite milites mihi.
Quid aliud rogares, si esses victus? Hostiū cepi bina castra, prædæ videlicet ple-
na, & cōmeatum, frumentum, & pecuniā date. Quid aliud, inquam, si spolia-
tus, si exutus castris esses, peteres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoque enim,
quoniam respondi Himilconi, interrogare ius fasq; est) velim seu Himilco, seu
Mago respōdeat: cùm ad internecionē Rom. imperij pugnatū ad Cannas sit,
cōstetq; in defectione totam Italiā esse, primùm ecquis Latini nominis popu-
lus defecerit ad nos? deinde ecquis homo ex v. & xxx. tribubus ad Annibalē
transfugerit? Cum vtrunq; Mago negasset: Hostium quidē ergo, inquit, adhuc
B multū superest. sed multitudo ea quid animorum, quíue spei habeat, scire ve-
lim. Cùm id nescire se Mago diceret: Nihil facilius scitu est, inquit, ecquos lega
tos ad Annibalē Rom. miserunt de pace? ecquā deniq; mentionē pacis Romæ
factam esse, allatum ad vos est? Cùm id quoq; negasset: Bellum igitur, inquit,
tam integrū habemus, quàm habuimus, qua die Annibal in Italiā est ingressus.
Quàm varia victoria priore Punico bello fuerit, pleriq; qui meminerimus, su-
persumus. nunquā terra mariq; magis prosperę res nostrę visę sunt, quàm ante
cōsules C. Luctatiū & A. Posthumiū fuerūt. Luctatio & Posthumio coss. de-
uicti ad Aegateis insulas sumus. Quod si (id quod dij omen auertant) nunc
quoq; fortuna aliquid variauerit, tum pacē speratis cùm vincimur: quā nunc,
C cùm vincimus, dat nemo? Ego, si quis de pace cōsulet, seu deferenda hostibus,
seu accipienda, habeo quid sententię dicā. si de ijs quæ Mago postulat, refertis,
nec victoribus mitti attinere puto, & frustrātibus nos falsa atq; inani victoria
multo minus cēseo mittēda esse. Haud multos mouit Hannonis oratio. nam
& simultas cum familia Barchina leuiorē authorem faciebat: & occupati ani-
mi pręsenti lætitia nihil, quo vanius fieret gaudiū suum, auribus admittebāt:
debellatumq; mox fore, si adniti paululum voluissent, rebantur. Itaq; ingenti
consensu fit s.c. vt Annibali xl. Numidarum millia in supplementum mitte-
rentur: & xl. elephanti, & argenti multa talenta. Dictatorq; cum Magone in
Hispaniā præmissus est ad cōducenda xx. millia peditum, IIII. equitū, quibus
D exercitus qui in Italia quiq; in Hispania erant, supplerētur. Cęterùm hæc, vt in
secundis rebus, segniter otioseq; gesta sunt. Rom. pręter insitā industriam ani-
mis, fortuna etiā cunctari prohibebat. nā nec cōsul vlli rei, quæ per eum agen-
da esset, deerat: & dictator M. Iunius rebus diuinis perfectis, latoq;, vt solet, ad
populū, vt equum ascendere liceret, præter duas vrbanas legiones, quæ princi-
pio anni à cōsulibus conscriptę fuerant, & seruorū delectū, cohortesq; ex agro
Piceno & Gallico collectas, ad vltimū propè desperatæ Reip. auxiliū, cùm ho-
nesta vtilibus cedunt, descendit equo, dixitq;: Qui capitalē fraudem ausi, quiq;
pecunię iudicati in vinculis essent, qui eorū apud se milites fierent, eos noxa pe
cuniaq; se exolui iussurū. & sex millia hominū Gallicis spolijs, quæ triumpho
E C. Flaminij translata erāt, armauit. itaq; cum xxv. mil. armatorū ab vrbe profi
ciscitur. Annibal Capua recepta, cùm iterū Neapolitanorū animos partim spe,
partim metu nequicquā tentasset, in agrum Nolanū exercitum traducit: & vt
non hostiliter statim, quia nō desperabat voluntariā deditionē, ita si moraren
tur spem, nihil eorum quæ pati aut timere possent, prætermissurus. Senatus, ac
maximè primores eius in societate Rom. cum fide perstare. plebs nouarum (vt
solet) rerū auida, atq; Annibalis tota esse: metumq; agrorū populationis, & pa-
tienda in obsidione multa grauia indignaq; proponere animo, neq; authores
defectionis deerant. Itaq; vbi senatum metus cepit, si palam contrà tenderent,
resisti multitudini concitatæ non posse, clàm simulando dilationem mali
inueniunt. placere enim sibi defectionem ad Annibalem simulant: quibus

Quæ in supplementū missa fuerunt Annibali à Carthaginiensibus.

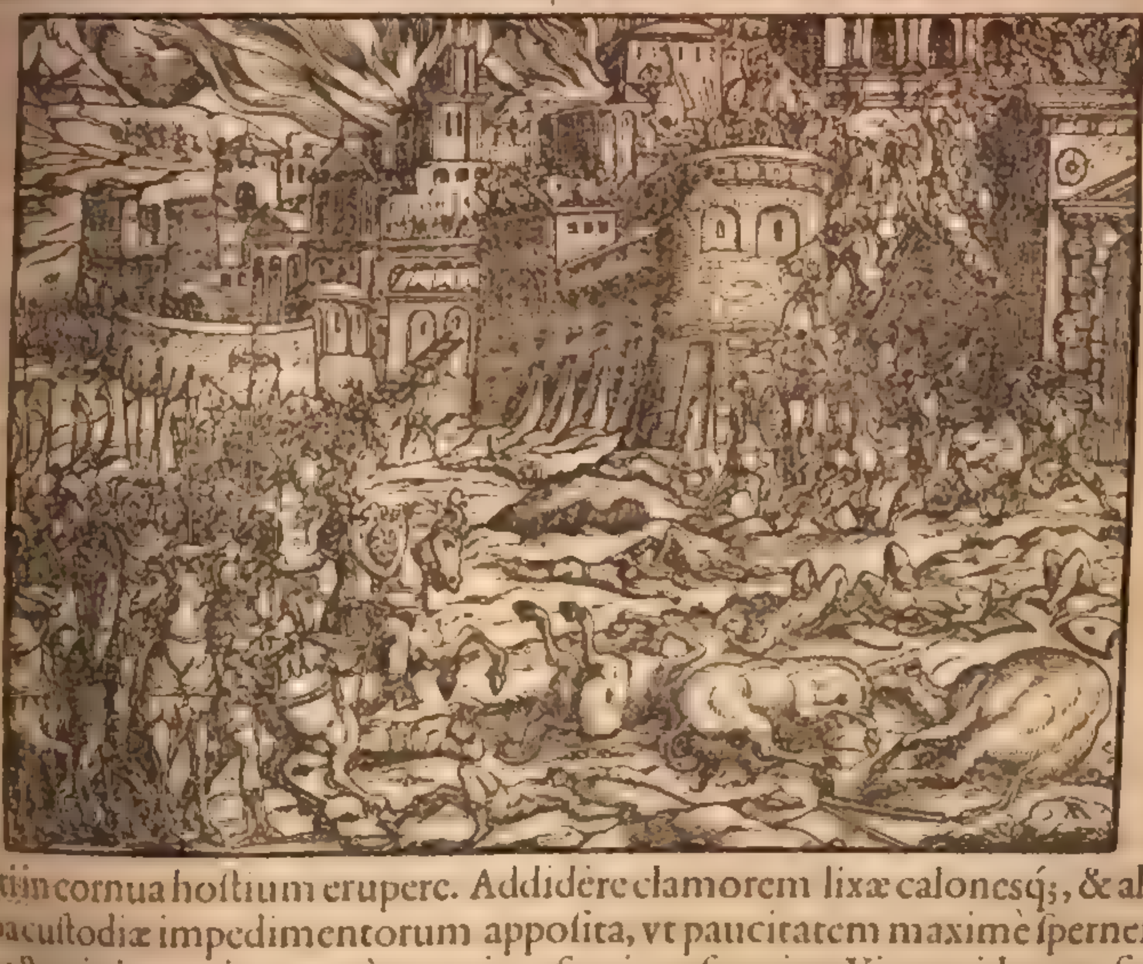
Iunius dictator aduersus Annibalem etiam sceleratos armat.

Annibal in Nolanū agrum traducit exercitum.

autem conditionibus in fœdus amicitiamq; nouam transeant,parum consta F
re.Ita spatio sumpto,legatos properè ad prætorem Rom. Marcellũ Claudium,
Marcellus Claudius prætor Romanus Nolam magnis itineribus peruenit.
qui Cannusij cũ exercitu erat,mittunt.docentq; quanto in discrimine sit No-
lana res.agrum Annibalis esse,& Pœnorum vrbẽ extemplò futuram,ni subue
niatur.cõcedendo plebi senatum,vbi velint,defecturos se,ne deficere pręfesti-
narent,effecisse.Marcellus collaudatis Nolanis,eadẽ simulatione extrahi rem
in suum aduentũ iussit, interim celari quæ secum acta essent, spemq; omnem
auxilij Romani. Ipse à Cannusio Calatiã petit:atq; inde Vulturno amne traie-
cto, perq; agrum Satriculanũ, Trebianumq; super Suessulã per mõtes Nolam
peruenit.Sub aduentũ prætoris Rom.Pœnus agro Nolano excessit:& ad mare
proxime Neapolim descendit,cupidus maritimi oppidi potiundi, quò cursus G
nauibus tutus ex Africa esset.Cæterùm posteaquã Neapolim à pręfecto Ro.te-
neri accepit (M.Iunius Syllanus erat,ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapolim
quoq; sicut Nolã,non admissus,petit Nuceriã.Eam cum aliquandiu circum-
Nuceriam in deditionem accepit Annibal.
sedisset sępe vi,sępe solicitandis nequicquã nunc plebe, nũc principibus,fame
demum in deditionem accepit: pactus vt inermes cum singulis abirent vesti-
mẽtis.deinde vt qui à principio mitis omnibus Italicis,pręter Rom.videri vel-
let:pręmia atq; honores ijs qui remansissent,ac militare vellent secum,propo-
suit.nec ea spes quẽquã tenuit.dilapsi omnes quocunq; hospitia,aut fortuitus
animi impetus tulit,per Campanię vrbes,maximè Nolam Neapolimq;.Cùm
fermè triginta senatores, ac fortè primus quisq; Capuã petissent: exclusi inde, H
quòd portas Annibali clausissent,Cumas se cõtulerunt. Nuceriæ præda militi
Nuceria diripitur atque incenditur à Pœnis.
data est,vrbs direpta atq; incensa. Nolã Marcellus non sui magis fiducia præ-
sidij,quàm voluntate principum habebat. plebs timebatur, & antè omnes L.
L. Bantium Nolanum sibi conciliat prætor Romanus.
Bantius,quem cõsensus attentatæ defectionis,ac metus à prætore Rom. nunc
ad proditionem patrię:nunc si ea die fortuna defuisset,ad transfugiendum sti-
mulabat.Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques. se-
minecem cum ad Cannas in aceruo cæsorum corporũ inuentum,curatumq;
benignè etiam cum donis Annibal domũ remiserat.ob eius gratiã meriti rem
Nolanã in ius ditionemq; dare voluerat Pœno: anxiumq; eum & solicitũ cu-
ra nouandi res prętor cernebat.Cęterùm cùm aut pœna cohibendus esset,aut I
beneficio conciliandus,sibi assumpsisse,quàm hosti ademisse fortẽ ac strenuũ
maluit sociũ,accitumq; ad se benignè appellat. Multos eum inuidos inter po-
pulares habere, inde existimatu facile esse,quòd nemo ciuis Nolanus sibi indi
cauerit quàm multa eius egregia facinora militaria essent.sed qui in Rom.mili
tauerit castris,non posse obscuram eius virtutem esse. multos sibi qui cum eo
stipẽdia fecerint,referre,qui vir esset ille:quæq; & quoties pericula pro salute ac
dignitate populi Rom. adisset:vtiq; Cannensi pugna non prius prælio abstite-
rit,quàm propè exanguis ruina superincidentiũ virorum,equorũ armorumq;
sit oppressus. Itaq; macte virtute esto,inquit, apud me tibi omnis honos atq;
omne præmium erit:& quo frequentior mecũ fueris, senties eam rem tibi di- K
gnitati atq; emolumento esse. Lætoq; iuueni promissis equum eximiũ dono
** Val. 43. coron. cum dimidio, vel circiter.*
dat, * bigatosq; quingentos quæstore numerare iubet. lictoribus imperat,vt
eum se adire,quoties velit,patiatur.Hac comitate Marcelli ferocis iuuenis ani
mus adeò est mollitus, vt nemo inde sociorũ rem Rom. fortius ac fidelius iu-
uerit.Cùm Annibal ad portas esset, (Nolã enim rursus à Nuceria mouerat ca-
Nolam oppugnat Annibal.
stra) plebsq; Nolana deintegro ad defectionem spectaret, Marcellus sub ad-
uentum hostium intra muros se recepit,nõ castris metuens, sed ne prodendæ
vrbis occasionẽ nimis multis in eam imminẽtib.daret. Instrui deinde vtrinq;
acies cœptæ,Rom.pro mœnibus Nolæ,Pœnorum ante castra sua.prælia hinc
parua inter vrbem castraq;,& vario euentu fiebant: quia duces nec prohibere
paucos

A paucos temerè roganteis, nec dare signum vniuersæ pugnæ volebant. in hac
comitiaria iam duorum exercituum statione principes Nolanorũ nuntiant
Marcello, nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos fieri: statutumq́; esse, vt
cùm Romana acies egressa portis iret, impedimenta eorum ac sarcinas diripe-
rent: clauderentq́; deinde portas, murosq́; occuparent, vt potientes rerum sua
rum atq; vrbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nunciata sunt *Marcellus prætor fusis in Annibalẽ castris.*
Marcello, collaudatis senatoribus Nolanis, priusquam aliquis motus in mu-
ris oriretur, fortunam pugnæ experiri statuit. Ad treis portas in hostes versas tri-
partitò exercitum instruxit. impedimenta subsequi iussit: calones lixasq́; & in-
ualidos milites vallum ferre. media porta robora legionũ & Romanos equi-
B tes, duabus circà portis nouos milites, leuemq́; armaturam ac sociorum equi-
tes statuit. Nolani muros portasq́; adire vetiti: subsidiaque destinata impedi-
mentis data, ne occupatis prælio legionibus in ea impetus fieret. ita instructi
intra portas stabant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad
multum diei in acie stanti primo miraculo esse, quòd nec exercitus Romanus
porta egrederetur, nec armatus quisquam in muris esset. ratus deinde prodita
colloquia esse, metuq́; resides factos, partem militum in castra remittit, iussos
properè apparatum omnem oppugnandæ vrbis in primam aciem afferrre: sa-
tis fidens, si cunctantibus instaret, tumultum aliquem in vrbe plebem motu-
ram. Moxq́; dum in sua quisq; ministeria discursu trepidat ad prima signa, suc-
C ceditque ad muros acies, patefacta repentè porta, Marcellus signa canere, cla-
moremque tolli, ac pedites primùm, deinde equites, quanto maximo pos-
sent impetu, in hostẽ erumpere iubet. Satis terroris tumultusq́; in aciem me-
diam intulerant. cùm duabus circà portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius

D

E

legati in cornua hostium erupere. Addidere clamorem lixæ calonesq́;, & alia
turba custodiæ impedimentorum apposita, vt paucitatem maximè spernen-
tibus Pœnis ingentis repentè exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim *Duo millia & trecenti Pœnorũ cæsi: vnus tantum Romanorum amissus.*
affirmare: quod quidam authores sunt, duo millia & CCC. hostium cæsos: nõ
plus vno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor victoria fuit, ingens eo
die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non vinci enim ab Annibale
vincentibus difficilius fuit, quàm postea vincere. Annibal spe potiundæ
Nolæ adempta, cum Acerras recessisset: Marcellus extemplò clausis por-
tis, cu-

tis, custodibúsq; dispositis, ne quis egrederetur, quæstionem in foro de ijs qui F
clàm in colloquijs hostium fuerant, habuit: supra LXX. damnatos proditionis
securi percussit, bonaq; eorum iussit publica esse. & summa rerum senatui tra-
Acerras obsidet Annibal.
dita, cum exercitu omni profectus supra Suessulã, castris positis consedit. Pœ-
nus Acerras primùm ad voluntariam deditionem conatus perlicere, postea-
quam obstinatos vidit, obsidere inde atq; oppugnare parat. Cæterùm Acerra-
nis plus animi quàm viriũ erat. itaq; desperata tutela vrbis, vt circũuallari mœ
nia viderunt, priusquã continuarentur hostiũ opera, per intermissa munimen
ta, neglectasq; custodias, silentio noctis dilapsi, per vias inuiaq;, quà quenque
aut consiliũ, aut terror tulit, in vrbes Campanię, quas satis certum erat nõ mu-
Acerræ direptæ & incensæ.
tasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atq; incensis, cùm à Casilino G
dictatorẽ Romanũ legionesq; nuntij accipi nuntiassent, ne quis tam propin-
quis hostium castris Capuam quoq; recurrat, exercitum ad Casilinum ducit.
Casilinũ eo tempore quingenti Prænestini habebãt cum paucis Romanis La-
Prænestini quingenti interfectis oppidanis Casilinum occupant.
tiniq; nominis, quos eòdem audita Cannensis clades contulerat. Hi non con-
fecto Pręneste ad diem delectu, serius profecti domo cùm Casilinum ante ad-
uersæ pugnæ famã venissent, & alijs aggregarent sese Romanis socijsq;, profe-
cti à Casilino cum satis magno agmine irent: auertit eos retrò Casilinũ nun-
tius Cannẽsis pugnæ. ibi cùm dies aliquot suspecti Campanis, timentesq; ca-
uendis ac struendis inuicem insidijs traduxissent: iamq; de Capuæ defectione
agi accipiq; Annibalẽ satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, par- H
tem vrbis quæ citra Vulturnũ est, (eo enim diuiditur amni) occupauére. idq;
præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines
CCCC. & LX. eodẽ nuntio, quo Prænestini paucos ante dies Casilinũ compul-
si. & satis fermè armatorũ ad tã exigua mœnia, & flumina altera parte cincta,
tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiã vt videretur hominum efficiebat.
Annibal Casilinum oppugnat.
Annibal cùm iam inde haud procul esset, Getulos cũ præfecto nomine Isalca
præmittit: ac primò, si fiat colloquij copia, verbis benignis ad portas aperiẽdas
præsidiumq; accipiendũ perlicere iubet. sin in pertinacia perstẽt, rem gerere ac
tentare, si qua parte inuadere vrbẽ possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentiũ
erat, solitudo visa, metuq; cõcessum barbarus ratus, moliri portas & seras clau I
straq; effringere parat. cùm patefactis repentè portis cohortes duæ ad idipsum
instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragemq; hostiũ faciunt. Ita
primis repulsis, Maharbal cũ maiore robore virorũ missus, nec ipse eruptionẽ
cohortiũ sustinuit. Postremò Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruã
vrbem paruumq; pręsidiũ summa vi atq; omnibus copijs oppugnare parat. ac
dum instat lacessitq;, corona vndiq; circundatis mœnibus, aliquot milites &
promptissimũ quenq; è muro turribusq; ictos amisit. Semel vltro erũpenteis
agmine elephantorũ opposito propè interclusit, trepidosq; cõpulit in vrbẽ: sa-
tis multis, vt ex tãta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio inter
uenisset. Postero die omniũ animi ad oppugnandũ accenduntur: vtiq; postea- K
quã corona aurea muralis proposita est, atq; ipse dux castelli plano loco positi
sęgnẽ oppugnationẽ Sagunti expugnatorib. exprobrabat: Cannarũ Thrasyme
niq; & Trebię singulos admonẽs, vniuersosq; inde vineę quoq; cœptę agi, cu-
niculiq;: nec ad varios conatus hostium aut vis vlla, aut ars deerat. Socij Rom.
propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostiũ cunicu-
los excipere, & palàm & clàm cœptis obuiam ire, donec pudor etiam Anniba-
lem ab incœpto auertit, castrisq; cõmunitis ac præsidio modico imposito, ne
Annibal ad omnia humana mala magis quàm ad bona assuetus.
omissa res videretur, in hyberna Capuam concessit. ibi partẽ maiorem hyemis
exercitũ in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantẽ,
bonis inexpertum atq; insuetum. itaq; quos nulla mali vicerat vis, perdidere
nimia

A nimia bona ac voluptates immodicæ: & eo impensius, quò auidius ex insolentia in eas se immerserant. somnus enim & vinũ, & epulæ, & scorta balneaque, & otium consuetudine indies blandius, ita eneruauerunt corpora animosq́;, vt magis deinde præteritæ eos victoriæ quàm præsentes tutarentur vires: maiusque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quàm quòd nõ ex Cannensi acie protinus ad vrbem Romã duxisset. illa enim cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque hercule, velut si cum alio exercitu à Capua exiret, nihil vsquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt pleriq; scortis impliciti: & vbi primùm sub pellibus haberi cœpti sunt, viaq; & alius militaris labor excepit,

Annibalis exercitũ Campanæ delitiæ eneruauerunt.

B tyronum modò corporibus animisq; deficiebãt: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine cõmeatibus ab signis dilabebantur: neq; aliæ latebræ, quàm Capua desertoribus erant. Cæterùm mitescẽte iam hyeme, ducto ex hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquã ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiumq́; ad vltimũ inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorũ repetendorum causa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxiliũ obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorũ atq; Acerranorũ tenebant, Campanos timentium, si præsidium Romanũ abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia prædictũ erat dictatoris, ne quid ab-

Annibal Casilinum rediit oppugnaturus.

C sente eo rei gereret: nihil mouebat, quanquã quæ facile omnẽ patientiam vincerent, nuntiabantur à Casilino. nam & precipitasse se quosdam non tolerantes famam, constabat: & stare inermes in muris, nuda corpora ad missiliũ telorum ictus præbentes. Ea ægrè patiens Gracchus, cùm neq; pugnã conferere dictatoris iniussu auderet: pugnandũ autem esse, si palàm frumentũ importare vellet, videret: neq; clam importãdi spes esset, farre ex agris circa vndiq; conuecto cùm complura dolia complesset, nuntium ad magistratum Casilinũ misit, vt exciperent dolia, quę amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumẽ, ac spem ab nuntio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerũt: æqualiter inter omnes frumentũ diuisum. id postero quoq; die, ac tertio

Casilini complura dolia frumento plena in Vulturnum amnem à Romanis missa excipiunt.

D factũ est. nocte & mittebãtur & perueniebãt: eo custodias hostium fallebant, Imbribus deinde cõtinuis citatior solito amnis transuerso vertice dolia impulit ad ripam, quã hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta cõspiciuntur, nuntiatumq́; Annibali est: & deinde intentiore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris cùm medio amni ad Casilinum defluerent, cratibus excipiebantur. Postremò ad id ventum inopiæ est, vt lora detractasq́; scutis pelles, vbi feruidã molissent aqua, mandere conarentur: nec muribus aliòue animali abstinerent: & omne herbarum radicumque genus aggeribus infimi muri eruerent. & cùm hostes obarassent, quicquid herbidi terreni extra murum erat, raporũ semen iniecerunt,

Casilini omniũ rerum inopes lora pelles mandebant.

E vt Annibal, Eóne vsq; dum ea nascantur, ad Casilinũ sessurus sumus? exclamaret. & qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorũ capitũ. * Septunces auri in singulos pretium cõuenit. fide accepta, sese tradiderunt: donec omne aurũ persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cũ fide. Id verius est, quàm ab equite in abeunteis immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuère. ex quingentis septuaginta, qui in præsidio fuerunt: minus dimidium, ferrum famesq; absumpsit. cęteri incolumes Pręneste cũ prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierũt. Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria signa cum titulo laminę æneę inscripto, Manitiũ pro militib. qui Casilini in præsidio fuerint, votũ vouisse. Idem titulus trib. signis in æde

**Val. 63. coron.*
Casilinum Annibali deditur.

in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Cam- F
panis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio:
ne vbi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Prenestinis militibus se-
natus Romanus duplex stipendium, & quinquennij militiæ vacationem de-
creuit. ciuitate cùm donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum
casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vllo est illustratus,
Petellini soli ex Brutijs manserunt in Romana amicitia.
nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutijs man-
serant in amicitia Romana: non Carthaginienses modò, qui regionem obti-
nebant, sed Bruti quoque cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant, cùm
obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum
miserunt. Quorum preces lacrymæq; (in questus enim flebiles, cùm sibimet- G
ipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem miseri-
cordiam patribus ac populo mouerunt. consultiq; iterum à M. Aemylio Pr.
patres, circunspectis omnibus imperij viribus fateri coacti, nihil iam longin-
quis socijs in se præsidij esse, redire domum, fideq; ad vltimum expleta, consu-
lere sibimetipsos in præsenti fortuna iusserunt. Hęc posteaquã renuntiata lega
tio Petellinis est, tantus repente mœror pauorq; senatũ corũ cepit, vt pars pro-
fugiendi quà quisq; posset, ac deserendę vrbis authores essent: pars quando de
serti à veteribus socijs essent, adiungẽdi se cęteris Brutijs, ac per eos dedendi An
nibali. Vicit tamẽ ea pars quæ nihil raptim, nec temerè agendũ consulendũq;
de integro censuit. Re laxata postero die per minorẽ trepidationẽ retinuerunt H
optimates, vt conuectis omnibus ex agris, vrbẽ ac muro firmarent. Per idem
Literæ ex Sicilia & Sardinia Romam allatæ.
ferè tempus literæ ex Sicilia Sardiniaq; Romam allatæ. Priores ex Sicilia Octa-
cilij Propr. in senatu recitatæ sunt. L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybeum
venisse. ipsum grauiter sauciũ in discrimine vltimo vitę esse. militi & naualibus
socijs neq; stipendiũ neq; frumentũ ad diem dari: neq; vnde detur, esse. magno
pere suadere, vt quamprimùm ea mittantur: sibiq; si ita videatur, ex nouis præ-
toribus successorẽ mittant. Eademq; fermè de stipendio frumẽtoq; ab A. Cor-
nelio Mãmula Propr. ex Sardinia scripta. Responsum vtrisq;, non esse vnde mit-
teretur. iussiq; ipsi classibus atq; exercitibus suis consuleret. Octacilius ad vni-
cum subsidiũ populi Romani Hieronem legatos cùm misisset, in stipendium I
quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in
Triumuiri mensarij ob argenti penuriam facti.
Sardinia ciuitates sociæ benignè contulerunt. Et Romæ quoq; propter penu-
riam argẽti triumuiri mẽsarij rogatione Minutij trib. pleb. facti, L. Aemylius,
qui consul censorque fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat: & L.
Scribonius Libo, qui tum trib. pleb. erat. Et duumuiri creati, M. & C. Attilij, æ-
dem Concordię, quam L. Manlius Pr. vouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices
creati, Q. Cęcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locũ
P. Scantinij demortui, & L. Aemylij Pauli cos. & Q. Aelij Peti, qui ceciderant
in pugna Cannensi: Cùm cætera quæ continuis cladibus fortuna minuerat,
quantum consilijs humanis assequi poterant, patres explessent, tandẽ se quo- K
Magna solitudo curiæ.
que & solitudinem curiæ, paucitatemq; conuenientium ad publicum consi-
lium respexerunt. neq; enim post L. Aemylium & C. Flaminium censores se-
natus lectus fuerat, cùm tantum senatorum aduersæ pugnæ, ad hoc sui quen-
que casus per quinquennium absumpsissent. Cùm de ea re M. Aemylius Pr. di-
ctatore post Casilinum amissum, profecto iam ad exercitum, exposcentibus
cunctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cum longa oratione nõ solùm inopiam,
sed paucitatem etiam ciuium, ex quibus in patres legerentur, conquestus esset:
explendi senatus causa, & iungendi arctius Latini nominis, pro magna re se
suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres Ro-
mani censuissent, ciuitas daretur: atq; in demortuorum locum in senatum le-
gerentur.

A gerentur. Eam ſententiam haud æquioribus animis, quàm ipſorum quondam poſtulatum Latinorum, patres audierũt. & cùm fremitus indignantium tota curia eſſet: & præcipuè Manlius, eſſe etiam nunc ſtirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio conſul minatus eſſet, quem Latinum in curia vidiſſet, eum ſua manu ſe interfecturum: Q. Fabius Maximus nunquã rei vllius alieniore tempore mentionem factam in ſenatu dixit, quàm inter tam ſuſpenſos ſociorum animos, incertamq́; fidem id tactũ, quòd inſuper ſolicitaret eos. eam vnius hominis temerariã vocem ſilentio omnium extinguendam eſſe: & ſi quid vnquam arcani ſanctíue ad ſilendum in curia fuerit, id omnium maximè tegendum, occulendum, obliuiſcendum, pro non dicto ha-
B bendum eſſe. Ita eius rei oppreſſa mentio eſt. Dictatorem qui cenſor antè fuiſſet: vetuſtiſſimusq́; ex ijs qui viuerent cẽſorijs eſſet, creari placuit, qui ſenatum legeret: accirią́; C. Terentium COS. ad dictatorem dicendũ iuſſerunt. qui cum ex Apulia, relicto ibi pręſidio, magnis itineribus Romam rediſſet, nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteonẽ ex S. C. ſine magiſtro equitũ dictatorem in ſex menſes dixit. Is, vbi cum lictoribus in Roſtra aſcendit, neq; duos dictatores tempore vno, quod nunquã antea factũ eſſet, probare ſe dixit: neq; dictatorem ſe ſine magiſtro equitum: nec cenſoriã vim permiſſam vni & eidem iterum: nec dictatori, niſi rei gerendæ cauſa creato, in ſex menſes datum imperiũ. quæ immoderata ſors, tempus ac neceſſitas fecerint, ijs ſe modum impoſitu-
C rum. nam neq; ſenatu quenquã moturũ ex ijs quos C. Flaminius, L. Aemylius cenſores in ſenatum legiſſent: tranſcribi tantum recitarią́; eos iuſſurũ, ne penes vnum hominẽ iudicium arbitriumq́; de fama ac moribus ſenatoris fuerit: & ita in demortuorum locum ſublecturum, vt ordo ordini, nõ homo homini prælatus videretur. Recitato vetere ſenatu, inde primùm in demortuorũ locum legit, qui poſt L. Aemylium & C. Flaminiũ cenſores curulem magiſtratum cepiſſent, necdum in ſenatum lecti eſſent: vt quiſq; eorũ ſenator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæſtoréſue fuerãt, tum ex ijs qui ſpolia ex Rom. hoſte fixa domi haberent, aut ciuicã coronã accepiſſent. Ita CLXXVII. cum ingenti approbatione omniũ in ſenatum lectis, extemplò
D ſe magiſtratu abdicauit, priuatusq́; de Roſtris deſcendit, lictoribus abire iuſſis, turbęq́; ſe immiſcuit priuatas agentium res: tempus hoc ſedulò terens, ne deducendi ſui cauſa populũ de foro abduceret. neq; tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentesq́; eum domũ deduxerunt. Conſul nocte inſequenti ad exercitum redijt, nõ facto certiore ſenatu, ne comitiorũ cauſa in vrbe retineretur. Poſtero die conſultus à M. Pomponio Pr. ſenatus decreuit dictatori ſcribendum, vti ſi è Repub. cenſeret eſſe, ad cõſules ſubrogandos veniret cum magiſtro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex ijs præſentibus noſcere patres poſſent quo ſtatu Reſp. eſſet, conſiliaq́; ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præeſſent. Dictator de ſe pauca ac
E modicè locutus in magiſtrum equitũ T. Sempronium Gracchum magnã partem gloriæ vertit: comitiaq́; edixit, quibus L. Poſthumius III. abſens, qui tum Galliam prouinciã obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magiſter equitũ eò accurrerat, conſules crearentur. Prr. inde creati, M. Valerius Lęuinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fulуius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magiſtratibus, Theanũ in hyberna ad exercitũ redijt, relicto magiſtro equitũ Romæ: qui cum poſt paucos dies magiſtratũ initurus eſſet, de exercitibus ſcribendis comparandisq́; in annum, patres conſuleret. Cùm eæ res maximè agerentur, noua clades nunciata: alia ſuper alia cumulante in eum annũ fortuna. L. Poſthumium conſulẽ deſignatum, in Gallia ipſum atq; exercitum deletos. Sylua erat vaſta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat, eius

M. Fabius Buteo dictator creatur, vt ſenatores in demortuorum locum ſublegeret.

Quoſnam in ſenatum legerit dictator.

L. Poſthumius conſul deſignatus cum exercitu deletus à Gallis.

ſyluæ dextra læuaq; circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ ſtarẽt: F
momẽto leui impulſæ occiderent. Legiones duas Rom. habebat Poſthumius:
ſociumq; ab ſupero mari tantum conſcripſerat, vt XXV. millia armatorum in
agros hoſtium induxiſſet. Galli oras extremæ ſyluæ cùm circumſediſſent, vbi
intrauit agmen ſaltum, tum extremas arborũ ſucciſarum impellunt. quæ alia
in aliam inſtabilem per ſe ac malè hærentem incidentes, ancipiti ſtrage arma,
viros, equos obruerunt, vt vix decẽ homines effugerent. nam cùm exanimati
pleriq; eſſent arborum truncis, fragmentisq; ramorũ, cæterã quoq; multitu-
dinem inopinato malo trepidã. Galli ſaltum omnẽ armati circunſidentes in-
terfecerunt: paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes, ob-
ſeſſo antè ab hoſtibus põte interclusi ſunt. Ibi Poſthumius omni vi ne capere- G
tur obnixus, occubuit. ſpolia corporis caputq; ducis præciſum Boij ouantes
templo, quod ſanctiſſimũ eſt apud eos, intulere: purgato inde capite, vt mos ijs
eſt, caluam auro cælauere. idq; ſacrũ vas ijs erat, quo ſolennibus libarent: pocu
lumq; idẽ ſacerdotis eſſe, ac templi antiſtitibus. Pręda quoq; haud minor Gal-
lis quam victoria fuit. nã etſi magna pars animaliũ ſtrage ſyluæ oppreſſa erat,
tamẽ cæteræ res, quia nihil diſſipatũ fuga eſt, ſtratę per omnẽ iacentis agminis
ordinẽ inuentę ſunt. Hac nuntiata clade, cum per dies multos in tanto pauore
fuiſſet ciuitas, vt tabernis clauſis, velut nocturna ſolitudine per vrbem acta, ſe-
natus ædilibus negotiũ daret, vt vrbẽ circumirẽt, apeririq; tabernas, & mœſti-

T. Sempronius in ſenatu patres conſolatur, eosq; dahortatur vt de rerum ſumma deliberent.

tiæ publicę ſpeciẽ vrbi demi iuberent: tum T. Sempronius ſenatũ habuit, con- H
ſolatusq; patres eſt & adhortatus, ne qui Cannẽſi ruinæ non ſuccubuiſſent, ad
minores calamitates animos ſummitterent. quòd ad Carthaginienſes hoſtes
Annibalemq; attinet, proſpera modò eſſet, ſicut ſperaret, fortuna: Gallicũ bel-
lum & omitti tutò & differri poſſe: vltionemq; eam fraudis in deorũ ac populi
Rom. poteſtate fore. de hoſte Pœno exercitibusq;, per quos id bellũ gereretur,
conſultandum atq; agitandũ. Ipſe primùm quid peditũ equitumq;, quid ci-
uium, quid ſociorũ in exercitu eſſet dictatoris, diſſeruit. Tum Marcellus ſua-
rum copiarũ ſummam expoſuit. Quid in Apulia cum C. Terentio cõſule eſſet,
à peritis quæſitum eſt. dúnec cõſulares exercitus ſatis firmati tanto bello ſuffi-
cerẽt, inibatur ratio. itaq; Galliam, quanquã ſtimulabat iuſta ira, omitti eo an- I
no placuit. Exercitus dictatoris Conſuli decretus eſt. De exercitu Marcelli qui
ex fuga Cannenſi eſſent, in Siciliã eos traduci, atq; ibi militare, donec in Italia
bellũ eſſet, placuit. eódẽ ex dictatoris legionibus reijci militẽ minimi quenq;
roboris, nullo pręſtituto militiæ tempore, niſi quod ſtipendiorũ legitimorum
eſſet. Duæ legiones vrbanę alteri Conſuli, qui in locum L. Poſthumij ſuffectus
eſſet, decretę ſunt: eumq; cùm primùm ſaluis auſpicijs poſſet, creari placuit. le-
giones præterea duas primo quoq; tempore ex Sicilia acciri: atq; inde conſul,
cui legiones vrbanæ cueniſſent, militum ſumeret quantũ opus eſſet. C. Teren
tio COS. prorogari in annum imperiũ: neq; de eo exercitu quem ad pręſidium

In Hiſpania proſperè pugnatum eſt à Scipionibus.

Apuliæ haberet, quicquã minui. Dum hæc in Italia geruntur, apparanturq;, ni- K
hilo ſegnius in Hiſpania bellum erat, ſed ad eam diem magis proſperum Rom.
P. & Cn. Scipiones inter ſe partiti copias, vt Cn. terra, P. mari, nauibusq; rem ge-
reret. Aſdrubal Pœnorũ imperator neutri parti viriũ ſatis fidẽs, procul ab hoſte
interuallo, ac locis tutis tenebat ſe. cui multũ ac diu obteſtãti IIII. mil. peditũ,
& quingenti equites in ſupplementũ miſſi ex Africa ſunt. tum refecta tandem
ſpe, caſtra propius hoſtem mouit: claſſemq; & ipſe inſtrui parariq; iubet, ad in-
ſulas maritimamq; oram tutandam. In ipſo impetu mouendarum de integro
rerum perculit eum præfectorũ nauium tranſitio: qui poſt claſſem ad Iberum
per pauorẽ deſertam grauiter increpiti, nunquã deinde ſatis fidi aut duci, aut
Carthaginienſiũ rebus fuerant. Fecerant ij transfugæ motũ in Carpeſiorum
gente,

A gente, desciuerantq; ijs authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis vi capta
fuerat. In eam gentem versum ab Rom. bellũ est: infestoq; exercitu Asdrubal
ingressus agrum hostiũ, pro captæ ante dies paucos vrbis mœnibus Galbũ no
bilem Carpesiorum ducem, cum valido exercitu castris se detinentẽ, aggredi
statuit. Præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hosteis ad pugnã, peditum
partem ad depopulandũ per agros passim dimisit, vt palanteis exciperẽt, simul
& ad castra tumultus erat, & per agros fugaq; & cędes. deinde vndiq; diuersis
itineribus cùm in castra se recepissent, adeò repente descessit animis pauor, vt
non ad munimẽta modò defendenda satis animorũ esset, sed etiã ad lacessen-
dum hostẽ prelio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: re-
B pentinaq; eorũ audacia terrorẽ hosti paulo antè vltro lacessenti incussit, itaq;
& ipse Asdrubal in collem satis arduũ tutumq; flumine etiã obiecto tum co-
pias subducit, & præmissam leuem armaturam equitesq; palatos eòdem rece
pit: nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permunijt. In hoc alterno
pauore certamina aliquot sunt cõtracta. nec Numida Hispano eques par fuit:
nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari, robore animi viriũq; aliquantũ
præstanti. Posteaquã neq; elicere Pœnũ ad certamen obuersati castris poterãt,
neq; castrorũ oppugnatio facilis erat: vrbẽ Asenam, quo fineis hostiũ ingredi- *Asenam Romani vi capiunt.*
ens Asdrubal frumentũ cõmeatusq; alios cõuexerat, vi capiunt, omniq; circà
agro potiũtur. nec iam aut in agmine, aut in castris vllo imperio cõtineri. Quã
C vbi negligentiã ex re (vt fit) bene gesta oriri senserat Asdrubal, cohortatus mili-
tes vt palãtes sine signis hostes aggrederentur, digressus colle, pergit ire acie in-
structa ad castra. Quẽ vt adesse tumultuosi nuntij refugiẽtes ex speculis statio
nibusq; attulere, ad arma cõclamatũ est. Vt quisq; arma ceperat, sine imperio,
sine signo, incõpositi, inordinati in preliũ ruũt. Iam primi cõseruerant manus,
cùm alij cateruatim currerẽt, alij nondũ è castris exissent. tũ primò ipsa auda-
cia terruere hostẽ. deinde rari in cõfertos illati, cùm paucitas parũ tuta esset, re-
spicere alij alios, & vndiq; pulsi coire in orbẽ, & dũ corporib. applicãtur, armaq;
armis iungunt, in arctum cõpulsi, cùm vix mouẽdis armis satis spatij esset, co-
rona hostiũ cincti, ad multũ diei cęduntur. Exigua pars eruptione facta, syluas
D ac mõtes petit: pariq; terrore & castra sunt deserta, & vniuersa gens postero die
in deditionẽ venit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine alla-
tum est, vt Asdrubal primo quoq; tempore in Italiã exercitũ duceret. quæ vul-
gata res per Hispaniã omniũ fermè animos ad Rom. auertit. Itaq; Asdrubal ex- *Asdrubal iubetur in Italiã exercitum ducere.*
templò literas Carthaginẽ mittit, indicans, quãto fama profectionis suę dam-
no fuisset. Si verò inde pergeret, priusquã Iberum transiret, Rom. Hispaniã fore.
nam pręterquàm quòd nec præsidiũ, nec ducẽ haberet, quem relinqueret pro
se, imperatores esse Rom. quibus vix æquis viribus resisti possit. itaq; si vlla Hi-
spaniæ cura esset, successorẽ sibi cum valido exercitu mitterent. cui si omnia
prosperè euenirent, non tamen otiosam prouinciã fore. Hæ literę quanquã pri
mò admodũ mouerunt senatũ, tamen quia Italiæ cura prior potiorq; erat, ni-
E hil de Asdrubale, neq; de copijs eius mutatũ est. Himilco cum exercitu iusto, et *Himilco in Hispaniã cũ iusto exercitu mittitur.*
aucta classe ad retinendã terra mariq;, ac tuendam Hispaniã est missus, qui vt
pedestreis naualeisq; copias traiecit, castris cõmunitis, nauibusq; subductis et
vallo circundatis, cum equitibus delectis ipse quantũ maximè accelerare po-
terat, per dubios infestosq; populos iuxtà intentus ad Asdrubalem peruenit.
Cùm decreta senatus mãdataq; exposuisset, atq; edidicisset ipse inuicẽ, quem-
admodum tractandũ bellum in Hispania foret, retro in sua castra redijt, nulla
re quàm celeritate tutior, quòd vndiq; abierat, antequã populi cõsentirent. As- *Asdrubal pecunias exigit ab Hispaniæ populis.*
drubal priusquã moueret castra, pecunias imperat populis omnibus suę ditio
nis, satis gnarus Annibalẽ transitus quosdã precio mercatũ: nec auxilia Galli-

Duo Scipiones iunctis copijs obsistere parant Asdrubali.

ca aliter quàm conducta habuisse, inopem tantum iter ingressum, vix penetra- F
turũ ad Alpeis fuisse. pecunijs igitur raptim exactis, ad Iberũ descendit. Decre-
ta Carthaginiensiũ & Asdrubalis iter vbi ad Rom. sunt perlata, omnibus omis-
sis rebus, ambo duces iunctis copijs ire obuiã cœptis, atq; obsistere parant: rati
si Annibali vix per seipsũ tolerando Italiæ hosti Asdrubal dux atq; Hispaniensis
exercitus esset iunctus, illico Rom. finem imperij fore. His anxij curis ad Iberũ
contrahũt copias, & transito amne cùm diu cõsultassent, vtrum castra castris
conferrent, an satis haberent, socijs Carthaginiensiũ oppugnandis morari ab
itinere proposito hostẽ: vrbem à propinquo flumine Iberã appellatam, opulen
tissimã ea tẽpestate regionis eius, oppugnare parant. quod vbi sensit Asdrubal,
pro opè ferenda socijs pergit ipse ire ad vrbem deditã nuper in fidem Rom. op- G
pugnandã. Ita iam cœpta obsidio omissa ab Rom. est, & in ipsum Asdrubalem
versum bellũ. Quinq; milliũ interuallo castra distantia habuêre paucos dies:
nec sine leuibus prælijs, nec vt in aciem exirent. tandẽ vno eodemq; die velut
ex composito vtrinq; signum pugnæ propositum est, atq; omnibus copijs in
campum descensum est. Triplex stetit Romana acies, peditum pars ante signa
locata, pars post signa accepta, equites cornua cinxere. Asdrubal mediã aciem
Hispanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenariorum-
que auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afros pro corni
bus opponit. nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desulto-
rum in modum binos trahẽtibus equos inter acerrimam sæpe pugnam in re- H
centem equũ ex fesso armatis transultare mos erat. tanta velocitas ipsis, tam-
que docile equorũ genus est. Cùm hoc modo instructi starent, imperatorum
vtriusq; partis haud fermè dispares spes erant. nam ne multum quidẽ aut nu-
mero, aut genere militũ, hi aut illi præstabant. militibus longè dispar animus
erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent, facile persuaserant
duces pro Italia, atq; vrbe Roma eos pugnare. itaq; velut quibus reditus in pa-
triã eo discrimine pugnæ verteretur, obstinauerant animis vincere aut mori.
Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hispani erant:
qui vinci in Hispania, quàm victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur
concursu cùm vix pila cõiecta essent, retulit pedẽ media acies, inferentibusq; I
sese magno impetu Rom. terga vertit. Nihilo segnius in cornibus præliũ fuit.
hinc Pœnus, hinc Afer vrget: & velut in circũuentos prælio ancipiti pugnant.
sed cùm in mediũ tota iam coisset Rom. acies, satis virium ad dimouenda ho
stiũ cornua habuit. itaq; duo diuersa prælia erãt: vtroq; Rom. vt qui pulsis tan-

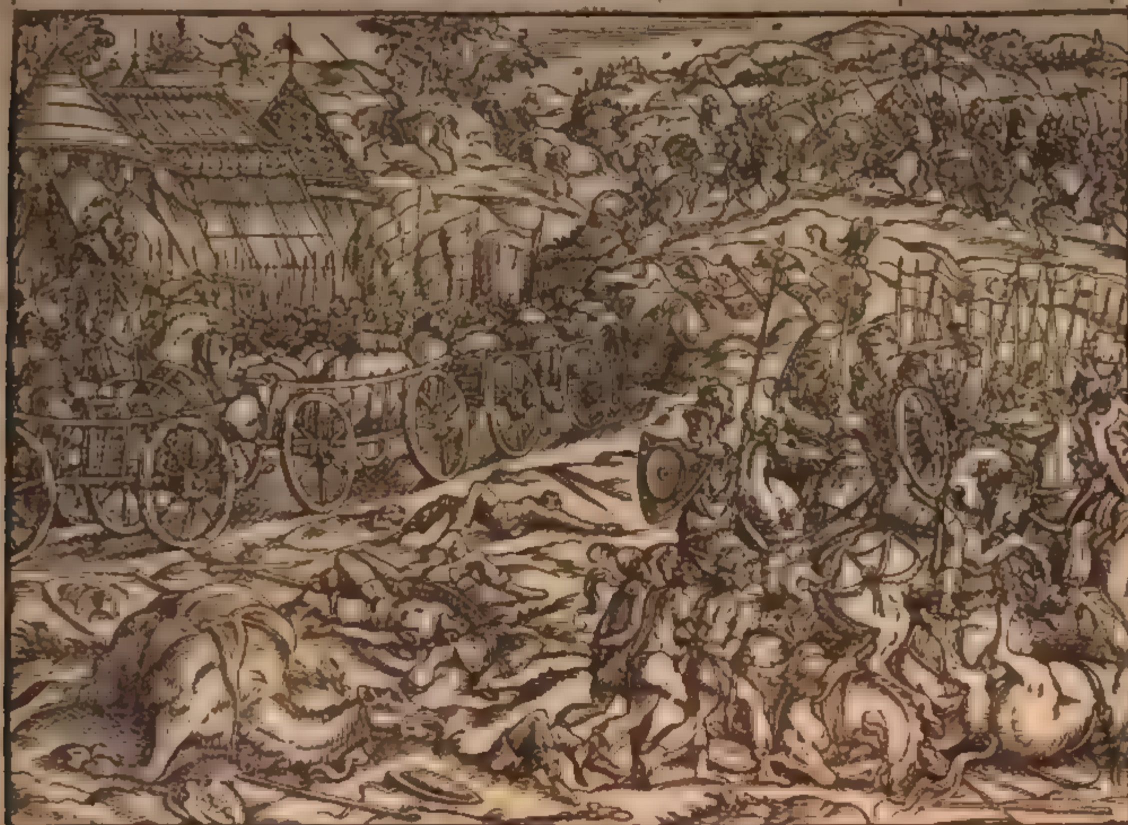
Scipiones Asdrubalis copias superant, & castra diripiunt.

dẽ medijs & numero & robore virorũ præstarent, haud dubiè superarunt. Ma
gna vis hominũ ibi occisa. & nisi Hispani vix dũ cõserto prælio tã effuse fugis-
sent, perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla ad modũ fuit.
quia simul inclinatã mediam aciẽ Mauri Numideq; viderunt, extẽplò fuga ef-
fusa nuda cornua, elephantis quoq; præ se actis, deseruere. Et Asdrubal vsq; ad
vltimũ euentũ pugnæ moratus, è media cæde cũ paucis effugit. Castra Rom. K
cepere, atq; inde diripuere. Ea pugna, si qua dubia in Hispania erant, Rom. ad-
iunxit: Asdrubaliq; nõ modò in Italiã traducẽdi exercitus, sed ne manẽdi qui-
dem satis tutò in Hispania spẽ reliquit. Quæ posteaquã literis Scipionũ Romæ

Petellia à Pœnis expugnatur.

vulgata sunt, non tam victoria quàm prohibito Asdrubalis in Italiam transi-
tu lætabantur. Dum hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutijs aliquot pòst
mensibus quàm cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalis
expugnata est. multorumque sanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria ste-
tit. nec vlla magis vis obsessos, quàm fames expugnauit. absumptis enim fru-
gum alimentis, carnisq; omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremò co-
rijs, herbisq; & radicibus, & corticibus teneris, strictisq; rubis vixere, nec an-
tequam

A tequam vires ad ſtandum in muris ferendaq; arma deerant, expugnati ſunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Conſentiam copias traducit. quam minus perti- *Cōſentiam Annibal in deditionem accepit.*

B

C

naciter defenſam, intra paucos dies in deditionē accepit. Iiſdem fermè diebus & Brutiorum exercitus Crotonē Græcam vrbē circunſedit, opulentā quondam armis viriſq;: tum iam adeò multis magniſq; cladibus afflictā, vt omnis ætatis minus viginti millia ciuiū ſupereſſent. itaq; vrbe defenſoribus vacua, facile potiti ſunt hoſtes: arx tantū retenta, in quam inter tumultū captæ vrbis è media cæde quidam effugêre. Et Locrenſes deſciuere ad Brutios Pœnoſq;, *Locrenſes defecerunt ad Pœnos.* prodita multitudine à principibus. Rhegyni tantummodo regionis eius & in fide erga Romanos, & poteſtatis ſuæ ad vltimū manſerunt. In Siciliam quoq; eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidem Hieronis tota ab

D defectione abſtinuit. nanq; Gelo maximus ſtirpis contempta ſimul ſenectute patris, ſimul poſt Cannenſem cladem Romana ſocietate, ad Pœnos defecit. mouiſſetq; in Sicilia res, niſi mors adeò opportuna, vt patrem quoq; ſuſpicione aſpergeret, armantem eum multitudinem, ſolicitantemq; ſocios abſumpſiſſet. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hiſpania vario euentu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à ſenatu poſtulauit, vt ædem Veneris Erycinæ, quam dictator vouiſſet, dedicari liceret. Senatus decreuit, vt T. Sempronius cos. deſignatus, cum primùm magiſtratum iniſſet, ad populum ferret, vt Fabium duumuirum eſſe iuberent ædis dedicandæ cauſa. Et M. Aemylio Lepido, qui bis conſul augurq; fuerat, filij tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos fu-

E nebres per triduum, & gladiatorū paria duo & xx. per triduum in foro dederunt. Aediles curules C. Lectorius & T. Sempronius Gracchus cos. deſignatus, qui in ædilitate magiſter equitū fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum inſtaurati ſunt. Plebeij ludi à M. Aurelio Cotta & M. Claudio Marcello ter inſtaurati ſunt. Circūacto tertio anno Punici belli, T. Sempronius cos. Idibus Martijs magiſtratum inijt. Prætores Q. Fuluius Flaccus, qui antea conſul cenſorq; fuerat, vrbanam: M. Valerius Leuinus peregrinam ſortem in iuriſdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliā, Q. Mutius Scæuola Sardiniam ſortiti ſunt. M. Marcello Procos. imperium eſſe populus iuſſit, quòd poſt Cannenſem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia proſperè rem geſſiſſet. Senatus quo die primùm eſt in Capitolio conſultus, decreuit, vt eo anno

Duplex tributum imperatur ciuibus Romanis.

duplex tributū imperaretur, simplex confestim exigeretur, ex quo stipendium F
præsens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuis-
sent. Inde de exercitibus ita decretū est, vt duabus legionibus vrbanis T. Sem-
pronius cos. Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in ca-
stra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent, (erant
autem Cannensis maximè exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Siciliam
traijceret: quæq; in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exercitum, cui ad
conueniendū Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus: isq; iussus
in castra Claudiana deducere vrbanas legiones. Ad veterem exercitum acci-
piendum, deducendumq; in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Clau-
dio est missus. Taciti primò expectauerāt homines, vti consul comitia collegę G
creando haberet. deinde vbi ablegatū velut de industria M. Marcellum vide-
runt, quem maximè consulem in eum annum ob egregiè in prętura res gestas
creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod vbi sensit cōsul, Vtrunq;, in-
quit, è Repub. fuit, Patres conscripti, & M. Claudium ad permutandos exerci-
tus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici, quàm is inde confe-
cto quod mandatum est negotio, reuertisset: vt vos consulem, quem tempus
Reip. postularet, quemq; maximè vultis, haberetis. Ita de comitijs, donec redijt
Marcellus, silentium fuit. Interea duúmuiri creati sunt Q. Fabius Maximus &

Aedes dedicantur Menti & Veneri Erycinæ.

T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri E-
rycinæ. Vtraq; in Capitolio est, canali vno discretæ. Et de trecentis equitibus H
Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendijs emeritis Romam venerant, dela-
tum ad populum, vt ciues Romani essent: item vti municipes Cumani essent,
pridiè quàm populus Cāpanus à populo Romano defecisset. Maximè vt hoc
ferretur, mouerat: quòd quorum hominum essent, scire se ipsi negabant, vete-
re patria relicta, in eam in quam redierant, nondum adsciti. Posteaquam Mar-
cellus ab exercitu redijt, comitia vni consuli rogando in locum L. Posthumij
edicuntur. Creatur ingenti consensu Marcellus, qui extemplò magistratū oc-
ciperet. cui ineunti consulatum cùm tonuisset, vocati augures vitio creatum
videri pronuntiauerunt. vulgoque patres ita fama ferebant, quòd tum pri-
mum duo plebeij consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Mar- I
celli, vbi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertiùm. Ma-

Prodigia.

re arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuuij ad Iuno-
nis Sospitæ cruore manauere, lapidibusque circa id templum pluit, ob quem
imbrem nouendiale, vt assolet, sacrum fuit. cæteraq; prodigia cum cura expia-
ta. Consules exercitus inter se diuiserūt. Fabio exercitus, cui M. Iunius dictator
præfuerat, euenit. Sempronio volonum quod fuerat, & sociorū XXV. millia.
M. Valerio Pr. legiones quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius Procons.
ad eum exercitum, qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in
Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum vocas-
sent, vti senatores, quibusq; in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Ca- K
penam conuenirēt. Prætores quorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam
publicam posuerunt. eò vadimonia fieri iusserūt. ibiq; eo anno ius dictum
est. Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis XII. millia peditum, &

** Val. 60000. cor.*

mille quingētos equites, XX. elephantos, * mille argenti talenta in Italiā trans-
missurus erat cum præsidio LX. nauium longarum, nuntius affertur, in Hispa-
nia rem malè gestā, omnesq; fermè eius prouinciæ populos ad Romanos de-
fecisse. Erant qui Magonem cum classe ea, copijsq; omissa Italia, in Hispaniam
auerterent, cùm Sardinię recipiendę repentina spes affulsit. Paruum ibi exerci-
tum Rom. esse. veterem pretorem inde Corneliū prouincię peritum decedere,

Sardorum clandestina legatio ad Pœnos.

nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate im-
perij

A perij & proximo ijs anno acerbè atq; auarè imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumẽti oppressos. nihil deesse aliud quàm authorẽ, ad quem deficerent. Hæc clandestina legatio per principes missa erat: maximè eam rẽ moliente Harsicora, qui tum authoritate atq; opibus longè primus erat. His nuntijs propè vno tempore turbati erectiq;, Magonem cum classe sua copijsq; in Hispaniam mittunt. in Sardiniã Asdrubalem cognomento Caluum diligunt ducẽ: & tantum fermè copiarum, quantũ Magoni, decernunt. Et Romæ cõsules transactis rebus, quæ in vrbe agendæ erant, mouebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militib. Sinuessam diem ad cõueniendum edixit. & Q. Fabius consulto prius senatu, vt frumenta omnes ex agris ante calendas Iulias primas B in vrbes munitas conueherent. qui nõ inuexissent, eorum se agrũ populaturũ: seruos sub hasta venditurum, villas incensurũ. Ne prętoribus quidẽ, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium prętorem in Apuliam ire placuit ad exercitum à Terẽtio accipiendum. cùm ex Sicilia legiones venissent: ijs potissimũ vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorũ. Et xxv. naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimã inter Brundusiũ ac Tarentum tutari posset. Par nauiũ numerus Q. Fuluio Pr. vrb. decretus ad suburbana littora tutãda. C. Terẽtio Procõs. negotiũ datum, vt in Piceno agro conquisitionẽ militũ haberet, locisq; ijs prę sidio esset. Et T. Octacilus Crassus posteaquã ædem Mentis in Capitolio dedi- C cauit, in Siciliã cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorũ opulentissimorũ in terris populorũ omnes reges gentesq; animos intenderãt. inter quos Philippus Macedonũ rex eo magis, quòd propior Italiæ ac mari tantum Ionio discretus erat. Is vbi primùm fama accepit, Annibalẽ Alpes transgressum, vt bello inter Rom. Pœnumq; orto lætatus erat: ita vtrius populi mallet victoriã esse, incertis adhuc virib. fluctuatus animo fuerat. posteaquã tertia iam pugna, tertia victoria cũ Annibale & Pœnis erat, ad fortunã inclinauit, legatosq; ad Annibalẽ misit, qui vitantes portus Brundusinũ Tarentinũq;, quia custodijs nauium Rom. tenebãtur: ad Lacinię Iunonis templum in terrã egressi sunt. inde per Apuliã petentes Capuã, media in pręsidia Rom. illati sunt, D deductiq; ad M. Valeriũ Leuinũ prætorẽ, circa Nuceriã castra habentẽ. Ibi intrepidè Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait ad amicitiã societatemq; iungendã cum populo Rom. mandata habere ad consules, ac senatũ populumq; Rom. Inter defectiones veterum sociorũ Valerius noua societate tã clari regis lætus admodum hostẽ pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur. itineraq; cum cura demonstrẽt, quæ loca, quosq; saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per præsidia Rom. in Campaniã, inde qua proximũ fuit. in castra Annibalis peruenit, fœdusq; com eo atq; amicitiam iungit legibus his: vt Philippus rex quàm maxima classe (ducẽtas autem naues videbatur effecturus) in Italiã traijceret, & vastaret maritimã oram, bel- E lum pro parte sua terra mariq; gereret. vbi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa vrbe Roma Carthaginiensiũ atq; Annibalis esset, prędaq; omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Gręciã, bellumq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates continentis, quæ insulæ ad Macedoniam vergunt, eæ Philippi regniq; eius essent. In has fermè leges inter Pœnum ducẽ, legatosq; Macedonum ictum fœdus. missiq; cum ijs ad regis ipsius firmandam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ templum, vbi nauis occulta in statione erat, perueniunt: inde prouecti cùm iam altum tenerẽt, conspecti à classe Romana sunt, quæ pręsidio erat Calabrię littoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyręos ad persequendam retrahendamq; nauem cùm misisset, primò fugere regij conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt,

Philippus Macedonũ rex legatos ad Annibalem misit.

Xenophanis mendacium.

Fœderis inter Annibalem & Philippum leges.

Xenophanes & Annibalis ad Philippum legati intercipiuntur.

tradunt se Romanis: & ad pręfectum classis adducti, cùm quęreret, qui, & vnde, & quò tenderent cursum: Xenophanes primò satis iam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniā superare nequisse, septam hostiū præsidijs. deinde, vt Punicus cultus, habitusq; suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatosq; sermo prodidit: tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoq; ab Annibale ad Philippū inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumq; ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est, captiuos, comitesq; eorum Romam ad senatum, aut ad consules, vbicunque essent, quàm primum deportare. ad id celerrimæ quinq; naues delectæ: ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eiq; mandatum, vt in omneis naues lega- G
tos separatim custodiendos diuideret: daretq; operā, ne quod ijs colloquium inter se, néue cōmunicatio consilij esset. Per idem tempus Romæ, cùm A. Cornelius Mammula ex Sardinia prouincia decedens retulisset, qui status rerum in insula esset, ad bellum ac defectionē omneis spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cœli aquarumq; aduenientem exceptum, nō tam in periculosum, quàm longum morbū implicitum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore, exercitumq; ibi vt satis firmum pacatæ prouinciæ præsidem esse, ita parū bello, quod motum iri videretur: decreuerunt patres, vt Q. Fuluius Flaccus quinq; millia peditum, quadringentos equites scriberet, eamq; legionem primo quoq; tempore in Sardiniā traijciendam curaret, mitteretq; cum H

In Sardiniam subsidia metu defectionis mittuntur.

imperio quē ipsi videretur, qui rē gereret, quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul, censorq; fuerat, subegeratq; in cōsulatu Sardos. Sub idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam classis missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tempestate vexata ad Baleares insulas eijcitur. ibiq; (adeò non armamenta modò, sed etiam alueí nauium quassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alte-

Campani Cumanam rem suæ ditionis facere cogitant.

rius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem Cumanam suæ ditionis facere, primò solicitantes, vt ab Romanis deficerent. vbi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. I
Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. eò senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petieruntq;, vt & Cumanus eò senatus veniret ad consultandum communiter, vt eosdem vterq; populus socios hostesq; haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, ne quid ab Romanis noui periculi esset. Cumani, quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuêre, ita tegi fallax consiliū posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quo ad conueniendum diem edixerat, exercitu lustrato, transgressus Vulturnum flumen, circa Linternum castra posuit. Ibi, quia ociosa statiua erant, crebro decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonum erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ concor- K
diæ maxima erat cura duci. itaq; legatis, tribunisq; pręceperat, ne quam exprobratio cuiquam veteris fortunæ discordiam inter ordines sereret: vetus miles tyroni, liber voloni sese exæquari sineret. omneis satis honestos, generososque ducerent, quibus arma sua, signaq; populus Romanus commisisset. quæ fortuna coëgisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt, quàm à militibus obseruata. breuiq; tanta concordia coaluerant omnium animi, vt propè in obliuionem venirent, qua ex conditione quisq; esset miles factus. Hæc agenti Graccho legati Cumani nunciarunt, quæ à Campanis legatio paucos ante dies venisset, & quid ijs ipsi respondissent. Triduum post eum diem festum esse: non senatum solùm omnem ibi futurum,

A futurum, sed castra etiam, & exercitum Campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in vrbem conuehere, & manere intra muros: ipse pridie quàm statutum sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eò frequẽtes ex composito conuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Cãpanis, cum XIIII. millibus militũ habebat castra. Is sacrificio apparando, & inter id instruendę fraudi aliquantò intentior, quàm muniendis castris, aut vlli militari operi fuit. Triduum sacrificatũ ad Hamas. nocturnũ erat sacrum, ita vt ante mediam noctẽ compleretur. Huic Gracchus insidiandũ tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enuntiare posset, à sexta ad de-

Campanos opprimit Gracchus.

B cimam diei horã coactis militibus corpora curare, somnoq; operã dare, vt primis tenebris cõuenire ad signũ possent: vigilia fermè prima tolli iussit signa, silentique profectus agmine, cùm ad Hamas media nocte peruenisset, castra Cãpana, vt in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat. Hominũ eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia, cum ipse duce Mario Alfio, capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostium potitus, Cumas se properè recepit: Ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida viri fefellit opinio. nã simul Capuã ea clades est nuntiata, ratus Annibal ab re bene gesta insolen

Annibal Campanis opem laturus ad Hamas venit.

C ter lætum exercitũ tyronũ magna ex parte seruorumq; spoliantẽ victos, prædasq; agentẽ ad Hamas se inuenturũ, citatum agmẽ præter Capuam rapit: obuiosq; ex fuga Campanorũ per duo pręsidia Capuam duci, saucios vehiculis tolli, portarique iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostibus castra, nec quicquam præter recentis vestigia cædis, strataq; passim corpora sociorũ inuenit. Authores erant quidam, vt protinus inde Cumas duceret, vrbemq; oppugnaret. Id quanquã haud modicè Annibal cupiebat, vt quia Neapolim non potuerat, Cumas saltẽ maritimam vrbẽ haberet: tamen quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorũ precibus, sequenti die cũ omni apparatu oppugnandæ

Annibal Cumas oppugnat.

D vrbis, Cumas redit: populatoq; agro Cumano, mille passus ab vrbe castra locat. Tum Gracchus magis verecũdia in tali necessitate deserẽdi socios implorantes fidẽ suam populiq; Romani substitit, quàm satis fidens exercitui. Nec alter cõsul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitum: occupatus primò auspicijs repetendis Romæ: dein prodigijs, quæ alia super alia nuntiabantur, expiantiq; ea haud facilè litari aruspices respõdebant. Hæ causæ cùm Fabiũ tenerent, Sempronius in obsidione erat: & iã operibus oppugnabatur. Aduersus lignẽa ingentem turrim admotam vrbi, aliam turrim ex ipso muro excitauit consul Romanus aliquanto altiorẽ: quia muro satis per se alto subiectis validis sublicis pro solo vsus erat. inde primùm saxis,

E sudibusq;, & cæteris missilibus propugnatores vrbem ac mœnia tuebantur: postremò vbi promouendo adiunctã muro viderunt turrim, facibus ardentibus plurimũ simul ignẽ coniecerunt. quo incendio trepida armatorũ multitudo cum de turri sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes hostium fudit, fugauitq; in castra, vt eo die obsesso, quàm obsidenti similior esset Pœnus. Ad mille CCCC. Carthaginiensium cæsi: vnde quadraginta viui capti, qui circa muros & in stationibus solutè ac negligenter agentes, cùm nihil minus quàm eruptionem timuissent, ex improuiso oppressi sunt. Gracchus, priusquam se hostes ab repentino pauore colligerent, receptui signum dedit, ac suos intra muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulem iusto prælio ratus certaturum, aciem

Cumani stationes Pœnorum fundunt, & eos in castra fugant.

Annibal ab obsidione Cumarum desistit.

inter

inter castra atq; vrbem instruxit. cæterum posteaquam neminem moueri ab F
solita custodia vrbis vidit, nec committi quicquam temerariæ spei, ad Tifata
redit infecta re. Quibus diebus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem dieb. &
Hanno pulsus finibus Lucanis à T. Sempronio Longo. in Lucanis ad Grumentũ T. Sempronius, cui Longo cognomẽ erat. cum Han-
none Pœno prosperè pugnat. supra duo millia hominum occidit: et CCLXXX.
milites amisit. signa militaria ad XLI. cepit. Pulsus finibus Lucanis Hanno, re-
tro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Rom. defe-
cerant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Siciliusq́;, authores,
defectionis securi percussi. supra mille captiuorum sub hasta venierunt. præda
alia militi concessa, exercitusq́; Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis atq; in
Hirpinis geruntur, quinq; naues, quæ Macedonum atq; Pœnorum captos le- G
gatos Romam portabant, à supero mari ad inferum circumuectæ, propè om-
nem Italiæ oram cùm præter Cumas velis ferrentur, neque hostium an socio-
rum essent, satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cùm per-
cunctando inuicem cognitum esset, consulem Cumis esse, naues Cumas ap-
pulsæ, captiuiq; ad consulem deducti, & literæ datæ. Consul literis Philippi at-
que Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatum itinere terrestri misit:
nauibus deuehi legatos iussit. Cùm eodem ferè die literæ legatiq́; Romam ve-
nissent, & percunctatione facta, dicta cum scriptis congruerent, primò grauis
De bello Macedonico agitant Patres. cura Patres incessit, cernentes, quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Ma-
cedonici belli moles instaret. cui tamen adeò non succubuerunt, vt extemplò H
agitaretur, quemadmodum vltro inferendo bello auerterẽt ab Italia hostem.
Captiuis in vincula conditis, comitibusq́; eorum sub hasta venditis, ad naues
XXV. quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decer-
nunt. His comparatis deductisq́;, & additis quinq; nauibus, quæ aduexerant
captiuos legatos, quinquaginta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussusq́;
Q. Fuluius militibus Varronianis. quibus L. Apustius legatus Tarenti præerat,
in naues impositis, L. nauium classe non tueri modò Italię oram, sed explorare
de Macedonico bello, si cõgruentia literis, legatorumq́; indicijs Philippi con-
silia essent, vt M. Valerium prætorem literis certiorem faceret: isq́; L. Apustio
legato exercitui præposito, Tarentũ ad classem profectus, primo quoq; tem I
pore in Macedoniam transmitteret: daretq́; operã, vt Philippum in regno con-
tineret. Pecunia ad classem tuendam, bellumq́; Macedonicum ei decreta est,
quæ Ap. Claudio in Siciliã missa erat, vt redderetur Hieroni regi. & hæc per L.
Apustium legatum Tarentum est deuecta. simul ab Hierone missa CC. millia
Philippus legationem alteram misit ad Annibalem. modiũm tritici, & hordei centũ. Dum hæc Rom. parant, aguntq́;, ad Philippũ
captiua nauis vna ex ijs, quæ Romã missæ erant, ex cursu fugit: inde scitum, le-
gatos cum literis captos. itaq; ignarus de ijs quæ cũ Annibale legatis suis con-
uenissent, quæq́ue legati eius ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eis-
dem mandatis mittit. Legati ad Annibalem missi, Heraclitus, cui Scotino co-
gnomẽ erat, & Crito Berræus, & Sositheus Magnes. hi prosperè tulerunt ac re- K
tulerunt mandata. sed prius se æstas circumegit, quàm mouere ac moliri quic-
quam rex posset. tantum nauis vna capta cum legatis momenti fecit, ad dila-
tionem imminentis Rom. belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fa-
bio post expiata tandẽ prodigia, ambo consules rem gerebant. Combulteriã,
& Trebulam. & Austiculam vrbes, quæ ad Pœnum defecerant, Fabius vi cepit:
Nolanus senatus Romanorum, plebs Annibalis erat. præsidiaq; in ijs Annibalis. Cãpani permulti capti. & Nolæ, sicut priore anno,
senatus Romanorum, plebs Annibalis erat: consiliaq; occulta de cæde princi-
pum, & proditione vrbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Ca-
puam castraq; Annibalis, quæ in Tifatis erant, traducto exercitu, Fabius super
Vesuuium in castris Claudianis consedit. inde M. Marcellum proconsulem
cum

A cum ijs copijs quas habebat, Nolam in præsidium misit. Et in Sardinia res per
T. Manlium prætorē administrari cœptæ, quæ omissæ erant, posteaquàm Q.
Mutius prætor graui morbo est implicitus, Manlius nauibus longis ad Cara-
leis subductis, naualibusq; socijs armatis, vt terra rem gereret, & à prętore exer
citu accepto, duo & viginti millia peditum, mille & ducentos equites confe-
cit. Cum his equitum peditumq; copijs profectus in agrum hostium, haud
procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum fortè profectus erat
in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, quà copias augeret. Filius eius
nomine Hiostus castris præerat. Is adolescentia ferox temerè prælio inito fu-
sus, fugatusq;, ad XXX. millia Sardorum eo prælio cæsa, mille trecenti fermè *Sardorum 30000. à T. Manlio cæsa.*
B viui capti. Alius exercitus primò per agros syluasq; fuga palatus: dein, quò du-
cem fugisse fama erat, ad vrbem nomine Cornum, caput eius regionis, confu-
git, debellatumq; eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Asdru-
bale, quæ tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi
aduenisset. Manlius post famam appulsæ Punicæ classis Caraleis se recepit. ea
occasio Harsicoræ datá, Pœno se iungēdi. Asdrubal copijs in terram expositis,
& classe remissa Carthaginem, duce Harsicora ad sociorum populi Romani
agrum populandum profectus, Caraleis peruenturus erat, ni Manlius obuio
exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primò castra castris modico
interuallo sunt obiecta, deinceps procursationes leuiaq; certamina vario e-
C uentu inita: postremò descensum in aciem, signisq; collatis iusto prælio per
quatuor horas pugnatū. Diu pugnā ancipitem Pœni, Sardis facile vinci assue-
tis fecerunt: postremò & ipsi, cùm omnia circà strage ac fuga Sardorum reple-
ta essent, fusi. cęterùm terga dantes circunducto cornu, quo pepulerat Sardos,
inclusit Romanus: cædes inde magis, quàm pugna fuit. Duodecim millia ho- *Sardi debellantur à T. Manlio, captis Pœnorum nobilissimis.*
stium cæsa, Sardorum simul, Pœnorùmque fermè III. millia, & DCC. capti, &
signa militaria septem & viginti. Ante omnia claram & memorabilem pu-
gnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthagi-
nienses: Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iunctus:
Hanno author rebellionis Sardis, belliq; eius haud dubiè concitator. Nec Sar-
D dorum duces minus nobilem eam pugnā cladibus suis fecerunt. nam & filius
Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiens,
vt super afflictas res necem quoq; filij audiuit: nocte, ne cuiusquam interuen-
tus cœptum impediret, mortē sibi consciuit. Cęteris vrbs Cornus eadem, quę
antè, fugæ receptaculum fuit. quam Manlius victore exercitu aggressus, intra
paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœ-
nosq; defecerant, obsidibus datis, dediderunt sese. quibus stipendio frumen-
toq; imperato pro cuiusq; aut viribus, aut delicto, Caraleis exercitum reduxit.
ibi nauibus longis deductis, impositoque quem secum aduexerat milite, Ro-
mam nauigat, Sardiniamq; perdomitā nunciat patribus: & stipendium quæ- *Sardinia perdomita, T. Manlius Romam cum exercitu redit.*
storibus, & frumentum ædilibus, captiuosq; Fuluio prętori tradidit. Per idem
E tempus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Afri-
cam transuectus, depopulatusq; agrum Carthaginiēsem, cum Sardiniam in-
de peteret, quo fama erat Asdrubalem à Balearibus nuper traiecisse, classi Afri-
cam repetenti occurrit: leuiq; armatura certamine in alto commisso, septem
inde naues cum socijs naualibus cepit. cæteras metus haud secus, quàm tem-
pestas passim disiecit. Per eosdem fortè dies & Bomilcar cum militibus ad sup-
plementum Carthagine missis, quadragintaque elephantis, & commeatu,
Locros accessit. quem vt incautum opprimeret Ap. Claudius, per simulatio-
nem prouinciæ circumeundæ Messanam raptim exercitu ducto, æstu secun-
do Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hannonem in Brutios profectus
erat,

erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re F
gesta, Messanam repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quam præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum, & Samnites Caudinos fecit. adeoq; omnia ferro atq; igni vastauit, vt antiquarum cladiū Samnio memoriam renouaret. itaq; extemplò legati ad Annibalē missi simul ex vtraq; gente, ita Pœnum allocuti sunt: Hostes populi Romani, Annibal, fuimus primùm per nos ipsi, quoad nostra arma, nostræ vires nos tutari poterant. posteaquam ijs parum fidebamus, Pyrrho regi nos adiunximus, à quo relicti, pacem necessariam accepimus, fuimusq; in ea per annos propè quinquaginta, ad id tempus quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus fortunaq;, quàm vnica comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos captos nobis remisisti, ita con- G
ciliauit tibi, vt te saluo atq; incolumi amico, nō modò populum Romanum, sed ne deos quidem iratos (si dici fas est) timeremus. At Hercule non solùm incolumi & victore, sed præsente te, cum ploratum propè coniugū ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrātia tecta posses conspicere: ita sumus aliquoties hac æstate deuastati, vt M. Marcellus, non Annibal vicisse ad Cannas videatur: glorienturq; Romani, te ad vnum modò ictum vigentem, velut iaculo emisso torpere. Per centum propè annos cum populo Romano bellum gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec exercitu: nisi quòd per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vires, quàm suis viribus nos defendit. Nō ergo secundis rebus nostris gloriabimur: duos cōsules, ac duos consulares exercitus à H
nobis sub iugum missos, & si qua alia aut læta aut gloriosa nobis euenerunt, quæ aspera aduersaq; tunc acciderūt, minore indignatione referre possumus, quàm quæ hodie eueniunt. Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cū binis consularibus exercitibus ingrediebantur fines nostros antè exploratò, & subsidijs positis, & sub signis ad populandum ducebant. nunc propè vnius & parui ad tuendam Nolam præsidij præda sumus. iam ne manipulatim quidem, sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius, quàm si in Romano vagarentur agro. Causa autem hęc est, quòd neq; tu defendis: & nostra iuuentus, quæ si domi esset, tutaretur, omnis sub signis militat tuis. Nec te, nec exercitum tuum norim: nisi à quo tot Romanas acies I
fusas, stratasq; esse sciam, ei facile esse ducam opprimere populatores nostros vagos, sine signis, palatos, quò quenq; trahit, quamuis vana prędę spes. Numidarum paucorū illi quidē pręda erunt, præsidiumq; missum nobis erit, & Nolæ ademeris: si modò quos vt socios haberes dignos duxisti, haud indignos iudicas quos in fidē receptos tuearis. Ad ea Annibal respondit: Omnia simul facere Hirpinos, Samnitesq;: & indicare clades suas, & petere pręsidiū, & queri indefensos se, neglectosq;. Indicandū autem fuisse primùm, deinde petendū præsidium: postremò ni impetraretur, tum deniq; querendū frustra opem imploratam. Exercitum se non in agrum Hirpinum, Samnitémue, ne & ipse oneri esset, sed in proxima loca sociorum populi Rom. adducturum: is populandis & K
militē suum repleturum se, & metu procul ab ijs summoturū hosteis. Quod ad bellum Romanum attineret, si Thrasymeni quàm Trebiæ, si Cannarum quàm Thrasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoq; memoriam obscuram maiore & clariore victoria facturū. Cum hoc responso, muneribusq; amplis legatos dimisit. ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit. Eódem Hanno ex Brutijs cum supplemento Carthagine aduecto, atq; elephantis venit. ibi castris haud procul positis, longè alia omnia inquirenti comperta sunt, quàm quæ à legatis sociorū audierat. Nihil enim Marcellus ita gerebat, vt aut fortunæ, aut temerè hosti cōmissum dici posset. exploratò, cum firmisque præsidijs tuto receptu prædatum ierat:
omniaq;

Legatorum Samnitum ad Annibalem oratio.

Annibalis ad Samnites responsio.

Annibal cum exercitu Nolam oppugnaturus accessit.

A omniaq; velut aduersus præsentem Annibalem cauta prouisaq; fuerunt. tum vbi sensit hostem aduentare, copias intra mœnia tenuit: per muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circà explorare, quæ apud hostes fierent. Ex ijs Hanno, cùm ad murum successisset, Herennium Bassum, & Herium Petrium ad colloquium euocatos, permissuq; Marcelli egressos, per interpretem alloquitur. *Hannonis cum Nolanis colloquium.* Annibalis virtutem, fortunamq; extollit: populi Romani obterit senescentem cum viribus maiestatē. quę si paria essent, vt quondam fuissent, tamē expertis quàm graue Romanum imperium socijs, quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset: Punicam Romanæ societatem atq; amicitiam præoptandam esse. Si ambo B consules cum suis exercitibus ad Nolam essent, tamen non magis pares Annibali futuros, quàm ad Cannas fuissent: nedum prætor vnus cum paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipsorum magis, quàm Annibalis interesse, capta an tradita Nola potiretur. potiturum enim, vt Capua Nuceriaq; potitus esset, sed quid inter Capuæ Nuceriæq; fortunam interesset, ipsos prope in medio sitos Nolanos scire. Nolle ominari quæ captæ vrbi cessura forent: sed potius spondere, si Marcellum cum præsidio ac Nolam tradidissent, neminem alium quàm ipsos, legem, qua in societatem amicitiamq; Annibalis venirent, dicturum. Ad ea Herennius Bassus respondit: Multos annos iam inter Romanum Nolanumq; populū amicitiam esse, cuius neutros ad eam C diem pœniteret: & sibi si cùm fortuna mutanda fides fuerat, sero iam esse mutare eam. dedituris se Annibali, non fuisse accersendum Romanum præsidium. cùm ijs qui ad se tuendos venissent, omnia sibi & esse consociata, & ad vltimum fore. Hoc colloquiū abstulit spem Annibali per proditionem recipiendæ Nolæ. itaq; oppidum corona circundedit, vt simul ab omni parte mœni aggrederetur. Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa in- *Annibal Nolam oppugnat.*

D

E

tra portam acie cum magno tumultu erupit. Aliquot primo impetu perculsi, cæsiq; sunt. deinde concursu ad pugnam facto, æquatisq; viribus, atrox cœpit esse pugna. memorabilisq; inter paucas fuisset, ni ingentibus procellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine, atq; irritatis animis, in vrbem Romani, Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione perculsi ceciderunt, haud plus quàm triginta: Ro-

 manorum

manorum nullus. Imber continens per noctem totam vsque ad horam tertiam diei insequentis tenuit. itaque quanquam vtraque pars auida certaminis erat, eo die tamen tenuerunt sese munimentis. tertio die Annibal partem copiarum prædatum in agrum Nolanum misit. F

Marcellus copias suas in aciem educit aduersus Annibalem.

Quod vbi animaduertit Marcellus, extemplò in aciem copias eduxit: neque Annibal detrectauit. Mille ferè passuum inter vrbem erant, castraque. eo spatio (& sunt omnia campi circa Nolam) concurrerunt. Clamor ex parte vtraque sublatus, proximos ex cohortibus ijs, quæ in agros prædatum exierant, ad prælium iam commissum reuocauit. Et Nolani aciem Romanam auxerunt. quos collaudatos Marcellus in subsidijs stare, & saucios ex acie efferre iussit: pugna abstinerent, nisi ab se signum accepissent.

Anceps prælium inter Pœnos & Marcelli exercitum.

Prælium erat anceps. summa vi & duces adhortabantur, & milites pugnabant. G Marcellus victis ante diem tertium, fugatis ante paucos dies à Cumis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non omnes esse in acie, prædanteis vagari in agro. sed qui pugnant, marcere Campana luxuria, vino, scortis, omnibusque lustris per totam hyemem confectos. abisse illam vim, vigoremque: dilapsa esse robora corporum animorumque, quibus Pyrenæi, Alpiumque superata sint iuga. reliquias illorum virorum, vix arma membráque sustinentes pugnare. Capuam Annibali Cannas fuisse. ibi virtutem bellicam, ibi militarem disciplinam, ibi præteriti temporis famam, ibi spem futuri extinctam. Cùm hæc exprobrando hosti Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal H multò grauioribus probris increpabat. Arma signaq; eadem se aiebat noscere, quæ ad Trebiam, Thrasymenumque, postremò ad Cannas viderit, habuerítque, militem alium profectò se in hyberna Capuam duxisse, alium inde eduxisse. Legatúmne Romanum, & legionis vnius atque alæ, magno certamine vix toleratis pugnam, quos binæ acies consulares nunquam sustinuerunt? Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidijs fultus nos iam iterum lacessit? Vbi ille meus miles est, qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? vbi, qui L. Paulum ad Cannas occidit? ferrum ne hebet? an dexteræ torpēt? an quid prodigij est aliud? Qui pauci plures vincere soliti estis, nunc paucis plures vix restatis? Romam vos expugnaturos, si quis duceret, I fortes lingua iactabatis. en nunc minor res est. hic experiri vim, virtutemq; volo. expugnate Nolam, campestrem vrbem, non flumine, non mari septam. hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spolijsque onustos vel ducam quò voletis, vel sequar. Nec benè, nec malè dicta profuerunt ad confirmandos animos.

Pœni terga dederūt.

Cùm omni parte pellerentur, Romanisque crescerent animi, non duce solum adhortante, sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem pugnæ, terga Pœni dederunt, atque in castra compulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Romanos, Marcellus Nolam reducit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ antè inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille DC. K & signa militaria vndeuiginti, & duo elephanti, quatuor in acie occisi. Romanorum minus mille interfecti. Posterum diem inducijs datis, sepeliendo vtrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium Marcellus Vulcano votum cremauit.

Annibalis equites 1272. ad Marcellum transfugiunt.

Tertio pòst die (ob iram credo aliquam, aut spem liberalioris militiæ) mille CCLXXII. equites, misti Numidæ Hispanique ad Marcellum transfugerunt. eorum forti fideliq; opera in eo bello vsi sunt sæpè Romani. Ager Hispanis in Hispania, Numidis in Africa post bellum virtutis causa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in Brutios Hannone, cum quibus venerat copijs, ipse Apuliæ hyberna petit, circaq; Arpos consedit. Q. Fabius vt profectum in Apuliam Annibalem audiuit, frumento ab Nola Neapoliq; in eaca-

A ea castra conuecto, quæ super Suessulam erant, munimentisq; firmatis, & præsidio quod per hyberna ad tutandum locum satis esset relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrumq; Campanum ferro igniq; est depopulatus, donec coacti sunt Campani nihil admodum viribus suis fidentes egredi portis, & castra ante vrbem in aperto communire. Sex millia armatorum habebant, peditem imbellem, equitatu plus poterant. itaq; equestribus prælijs lacessebant hostem. Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius, cognomine Taurea: ciuis indidem erat, longè omnium Campanorum fortissimus eques: adeò, vt cùm apud Romanos militaret, vnus eum Romanus, Claudius Asellus, gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cùm diu

Campanum agrũ Q. Fabius depopulatur.

B perlustrans oculis obequitasset hostium turmis, tandem facto silentio, vbi esset Claudius Asellus quæsiuit. & quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur non ferro decerneret? daretq; opima spolia victus? aut victor caperet? Hæc vbi Asello nuntiata sunt in castra, id modò moratus, vt consulem percunctaretur, liceretne extra ordinem in prouocantem hostem pugnare? permissu eius arma extemplò cepit: prouectusque ante stationes equo, Tauream nomine compellauit, congredique vbi vellet iussit. Iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant. & Campani non vallum modò castrorum, sed mœnia etiam vrbis prospectantes repleuerunt. Cùm iam antè ferocibus dictis rem nobilitassent, infestis hastis concitarunt

Iubellij Campani equitis & Cl. Aselli Romani equestris pugna.

C equos, dein libero spatio inter se ludificantes, sine vulnere pugnam extrahebant. Tum Campanus Romano, equorum, inquit, hoc, non equitum erit certamen, nisi è campo in cauam hanc viam demittimus equos: ibi nullo ad euagandũ spatio cominus conserentur manus. Dicto propè citius equum in viam Claudius egit. Taurea verbis ferocior quàm re, Minimè sis, inquit, canterium in fossa: quæ vox in rusticum inde prouerbium prodita. Claudius cùm ex via longe perequitasset, nullo obuio hoste in campum rursus euectus, increpans ignauiam hostis, cum magno gaudio & gratulatione victor in castra redit. Huic pugnæ equestri rem, quam satis certam, communis existimatio est, mirabilem certè, adijciunt quidam annales: cùm refugientem

Vnde natum prouerbium, Canterium in fossa.

D ad vrbem Tauream Claudius sequeretur, patenti hostium portæ inuectum, per alteram stupentibus miraculo hostibus intactum euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiam consul mouit castra, vt sementem Campani facerent: nec antè violauit agrum Campanum, quàm iam altæ in segetibus herbæ pabulũ præbere poterant. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam, ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, vt retento Nolæ necessario ad tuendam vrbem præsidio, cæteros milites dimitteret Romam, ne oneri socijs, & sumptui Reipublicæ essent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliam legiones dum duxisset, M. Valerium inde prætorem Brundusium cum eo, quem Luceriæ habuerat, exercitu misit, tueriq;

E oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippum bellumque Macedonicum attineret, iussit. Exitu æstatis eius, qua hæc gesta perscripsimus, literæ à P. & Cn. Scipionibus venerunt, quantas, quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniam in stipendium, vestimentaque, & frumentum exercitui, & socijs naualibus, omnia deesse: quod ad stipendium attineat, si ærarium inops esset, se aliquam rationem inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera vtique ab Roma mittenda esse: nec aliter aut exercitum, aut prouinciam retineri posse. Literis recitatis, nemo omnium erat, qui non & vera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres, naualesque tuerentur, quantaque noua classis mox paranda esset, si bellum Macedonicum moueretur. Siciliam & Sardiniam, quæ ante

Literæ à Scipionibus ex Hispania ad Senatum missæ.

bellum vectigales fuissent, vix præsides prouinciarum exercitus alere tributo F sumptus suppeditari. verùm cum ipsum tributum conferentium numerum tantis exercituum stragibus, & ad Thrasymenum lacum, & ad Cannas, imminutum: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste. itaque nisi fide staret Respublica, opibus non staturam. Prodeundum in concionem Fuluio prætori esse, indicandasque populo publicas necessitates, exhortandosque, qui redempturis auxissent patrimonia, vt Reipublicæ, ex qua creuissent, ad tempus commodarent: conducerentque ex lege præbenda, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent: vt cùm pecunia in ærario esset, ijs primis solueretur. Hæc prætor in concione edixit, qua die vestimenta, frumentum, Hispaniensi exercitui præbenda, quæq; alia opus G essent naualibus socijs, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendū tres societates aderant hominum vndeuiginti. quorum duo postulata fuere: vnum, ne alij triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposuissent, ab hostium tempestatisq; vi publico periculo essent. Vtroq; impetrato, cōduxerunt, priuataq; pecunia Respub. administrata est. Hi mores, eaq; charitas patriç per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerentur. Cùm hi commeatus venerunt, Illiturgi oppidum ab Asdrubale ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostium Scipiones cùm in vrbem sociorum magno certamine ac H strage obsistentium peruenissent, frumentum, cuius inopia erat, aduexerunt. cohortatique oppidanos, vt eodem animo mœnia tutarentur, quo pro se pugnantem Romanum exercitum vidissent, ad castra maxima oppugnanda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiensium, ibi rem summam agi cernentes, conuenerunt. itaq; eruptione è castris pugnatum est. LX. hostium millia eo die in pugna fuerunt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeò haud dubia victoria fuit, vt plures numero, quàm ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominum, paulominus mille equorum, vnde sexaginta militaria signa, ele- I phantis V. in prælio occisis. ternisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandum Punici exercitus traducti, suppletis copijs ex prouincia, vt quæ maximè omnium belli auida, modò præda aut merces esset, & tum iuuentute abundante. Iterū signis collatis eadem fortuna vtriusque partis pugnatum. supra XIII. millia hostium cæsa, supraque tria capta, cum signis duobus & XL. & nouem elephantis. Tum verò omnes propè Hispaniæ populi ad Romanos defecerunt. multoque maiores ea æstate in Hispania quàm in Italia res gestæ.

Priuata pecunia conducuntur, quæ ad exercitum Hispaniensem opus essent.

Illiturgi oppidum à Pœnis obsidetur.

Scipiones prosperè pugnauerunt aduersus tres Pœnorum exercitus.

Scipionum altera victoria contra eosdem Pœnorum exercitus.

K

EPITOME LIBRI XXIIII.

Hieronymus, Syracusanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Romano fuerat, ad Carthaginienses defecit: & propter crudelitatem superbiamq; à suis interfectus est. T. Sempronius Gracchus Procos. prosperè aduersus Pœnos & Hannonem ducem ad Beneuentum pugnauit, seruorum maximè opera, quos liberos esse iussit. Claudius Marcellus COS. in Sicilia, quæ propè tota ad Pœnos defecerat, Syracusas obsedit. Philippo Macedonum regi bellum indictum est. qui ad Apolloniam nocturno prælio oppressus, fugatusq; in Macedoniam cum propè inermi exercitu perfugit. ad id bellum gerendum Valerius Pr. missus est. Res præterea in Hispania à P. & CN. Scipionibus aduersus Carthaginienses gestas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam ascitus contra Masanissam regem Massiliorum pro Carthaginiensibus pugnans, victus, in Hispaniam ad Scipionem cum maxima manu transit contra Gades: vbi angusto freto Africa & Hispania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiam recepti sunt, quorum auxilijs accitis, tunc primùm mercenarium militem Romana castra habuerunt.

A VT ex Campania in Brutios reditum est, Hanno adiutoribus & ducibus Brutijs Græcas vrbes tentauit, eò facilius in societate manētes Romana, quòd Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiensium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diesq; aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentum, lignaque, & cætera necessaria vsibus ex agris in vrbem rapere, etiam ne quid relictum prædæ hostibus esset: & indies maior omnibus portis multitudo effundi. postremò ij modò relicti in vrbe erant, qui reficere muros ac portas, telaque in propugnacula congerere cogebantur. *Hanno ad defectionem solicitat Græcas in Brutijs vrbes.*

B In permistam omnium ætatum ordinumque multitudinem, & vagantem in agris magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit. qui violare quenquam vetiti, tantùm vt excluderent ab vrbe fuga dissipatos, turmas obiecêre. Dux ipse loco superiore castra ponit, vnde agros vrbemq; possit conspicere. Brutiorum cohortem adire muros, atq; euocare principes Locrensium ad colloquium iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis, adhortari ad vrbem tradendam. Brutijs in colloquio nullius rei primò fides est: deinde vt Pœnus apparuit in collibus, & refugientes pauci aliam omnem multitudinem in potestate hostium esse afferebant, tum metu victi consulturos se populum responderunt. *Locrensium multi[illegible] dinē in agr[illegible] tem intercip[illegible] cat.*

C aduocataq; extemplò concione, cùm & leuissimus quisque nouas res, nouamque societatem mallet: & quorum propinqui extra vrbem interclusi ab hostibus erant, velut obsidibus datis, pignoratos haberent animos: pauci magis taciti probarent constantem fidem, quàm probatam tueri auderent: haud dubio in speciem consensu fit ad Pœnos deditio. L. Atilio præfecto præsidij, quique cum eo milites Romani erant, clàm in portum deductis, atque impositis in naues, vt Rhegium deueherentur: Amilcarem, Pœnosq; ea conditione, vt fœdus extemplò æquis legibus fieret, in vrbem acceperunt. Cuius rei propè non seruata fides deditis est, cùm Pœnus dolo dimissum Romanum incusaret: Locrenses profugisse ipsum causarentur. *Locrensiū ad Pœnos deditio.*

D Insecuti etiam equites sunt, si quo casu in freto æstus morari, aut deferre naues in terram posset. & eos quidem, quos sequebantur, non sunt adepti. aliàs à Messana traijcientes freto Rhegium naues conspexerunt. milites erant Romani à Claudio prætore missi ad obtinendam vrbem præsidio. itaque Rhegio extemplò abscessum est. Locrensibus iussu Annibalis data pax, vt liberi suis legibus viuerent: vrbs pariter & portus in potestate Locrensium esset: societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locrensisque Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti, frementibus Brutijs, quòd Rhegium ac Locros, quas vrbes direpturos se destinauerant, intactas reliquissent. Itaque per se ipsi conscriptis armatisq; iuuentutis suæ XV. millibus, ad Crotonem oppugnan- *Crotonem Brutij oppugnare statuunt.*

E dum pergunt ire, Græcam & ipsam vrbem, & maritimam: plurimum accessurum opibus, si in ora maris portū ac vrbem mœnibus validam tenuissent, credentes. Ea cura angebat, quod neq; non accersere ad auxilium Pœnos satis audebant, ne quid non pro socijs egisse viderentur: & si Pœnus rursus magis arbiter pacis quàm adiutor belli fuisset, ne in libertatem Crotonis, sicut antè Locrorum, frustra pugnaretur. itaque optimum visum est, ad Annibalem mitti legatos: cauerique ab eo, vt receptus Croto Brutiorum esset. Annibal cum præsentium eam consultationem esse respōdisset, & ad Hannonem eos reiecisset, ab Hannone nihil certi allatum. nec enim diripi volebant nobilem atq; opulentam vrbem: & sperabant, cum Brutius oppugnaret, Pœnos nec probare, nec iuuare eam oppugnationem appareret, eò maturius ad se defe-

ɛturos. Crotone nec consilium vnum inter populares, nec voluntas erat. F

In omnibus Italiæ ciuitatibus plebes ab optimatibus dissentiebant.

Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates, vt plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret. Eam dissentionem in vrbe perfuga nunciat Brutijs, Aristomachum esse principem plebis, tradendæq; authorem vrbis: & in vasta vrbe, lataque omnibus disiectis mœnibus partitas stationes custodiasque senatorum ac plebis esse. quacunq; custodiant plebis homines, eà patere aditum. Authore ac duce perfuga

Brutij Crotonem præter arcem occupant.

Brutij corona cinxerunt vrbem: acceptiq; à plebe primo impetu locos omnes, præter arcem, cepere. Arcem optimates tenebant, præparato iam antè ad talem casum perfugio. Eodem Aristomachus perfugit, tanquam Pœnis, non

Crotonis ambitus.

Brutijs author vrbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murum in circuitu paten- G
tem XII. millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiam aduentum. post vastitatem eo bello factam vix pars dimidia habitabatur. flumen, quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat muros, procul ijs

Laciniæ Iunonis templum.

quæ inhabitabantur. sex millia aberat ab vrbe nobile templum, ipsa vrbe nobilius, Laciniæ Iunonis, sanctum omnibus circà populis. lucus ibi frequenti sylua, & proceris abietis arboribus septus. læta in medio pascua habuit, vbi omnis generis sacrum deæ pascebatur pecus sine vllo pastore: separatimque egressi cuiusq; generis greges, nocte remeabant ad stabula, nunquam insidijs ferarum, non fraude violati hominum. magni igitur fructus ex eo pecore capti: columnaq; inde aurea solida facta, & sacrata est: inclytumq; templũ diui- H
tijs etiã, non tantùm sanctitate fuit. Ac miracula aliqua affinguntur plerunq; tam insignibus locis. Fama est, aram esse in vestibulo templi, cuius cinerem nullus vnquã moueat ventus. Et arx Crotonis vna parte imminet mari, altera vergente in agrum, situ tantùm naturali quondam munita, postea & muro cincta, quà per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyranno per dolum fuerat capta. Eam tum arcem satis, vt videbatur, tutam Crotoniatum optimates tenebant, circunsedente cum Brutijs eos etiam plebe sua. Postremò Brutij, cùm suis viribus inexpugnabilem viderent arcem, coacti necessitate Hannonis auxilium implorant. Is conditionibus ad deditionem compellere Crotonia-
tas conatus, vt coloniam Brutiorum eò deduci, antiquamque frequentiam I
eorum recipere vastam ac desertam bellis vrbem paterentur, omnium neminem præter Aristomachum mouit. morituros se affirmabant citius, quàm immisti Brutijs in alienos ritus, mores, legesque, ac mox linguam etiam verterentur. Aristomachus vnus, quando nec suadendo ad deditionem satis valebat: nec sicut vrbem prodiderat, locum prodendæ arcis inueniebat, transfugit ad Hannonem. Locrenses breui pòst legati cùm permissu Hannonis arcem intrassent, persuadent, vt traduci se in Locros paterentur, nec vltima experiri vellent. iam hoc vt sibi liceret, impetrauerant & ab Annibale, missis ad idipsum tum legatis. Ita Crotone excessum est: deductiq; Crotoniatæ ad ma-

Crotoniatæ in Locros traducuntur.

re, naues conscendunt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems K
quidem quieta inter Romanos atque Annibalem erat. Luceriæ Sempronius consul, Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione, aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur: meliorque eis Romanus, & indies cautior, tutiorque ab insidijs fiebat. In Sicilia Romanis

Hieronymus Hieronis nepos Syracusanorũ rex in Sicilia omnia turbauit.

omnia mutauerat mors Hieronis, regnumque ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum vixdum libertatem, nedum dominationem modicè laturum. Læte id ingenium tutores atque amici ad præcipitandum in omnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernes Hiero, vltima senecta voluisse dicitur liberas Syracusas relinquere, ne sub dominatu puerili per ludibrium bonis artibus partum firmatumque interiret regnum. Huic consilio eius

summa

A summa ope obsistere filiæ: nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omnium penes se, virosq; suos, Andronodorum, & Zoilum: nam ij tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam agenti annum, circunsesso dies noctesq; muliebribus blanditijs liberare animum, & conuertere ad publicam priuatamq; curam. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit. quos precatus est moriens, vt fidem erga populum Romanum quinquaginta annos ab se cultam inuiolatam seruarent, iuuenemque suis potissimùm vestigijs insistere vellent: disciplinæque, in qua edoctus esset. Post hæc mandata cum expirasset, tutores prodeunt: testamento prolato, pueroque in concionem producto, (erat autem XV. tunc fermè
B annorũ) paucis, qui per concionem ad excitandos clamores dispositi erant, approbantibus testamentum, cæteris velut patre amisso in orba ciuitate omnia timentibus: funus fit regium magis amore ciuium & charitate, quàm cura suorum celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus: iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem: deponendoq; tutelam, quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se vnum omnium vires conuertit. Vix quidem vlli bono, moderatoq; regi facilis erat fauor apud Syracusanos, succedendi tanta charitate Hieronis. verùm enimuero Hieronymus, velut suis vitijs desiderabilem efficere vellet auum, primo statim conspectu omnia quàm disparia essent, ostendit. nam qui per tot annos Hiero-

Hieronymi Syracusani regis tyrannici mores.

C nem, filiumq; eius Gelonem, nec vestis habitu, nec alio vllo insigni differentes à cæteris ciuibus vidissent, conspexere purpuram, ac diadema, ac satellites armatos: quadrigisq; etiam alborum equorum interdum ex regia procedentem, more Dionysij tyranni. Huc tam superbum apparatum, habitumq; conuenientes sequebantur mores: contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta: aditus non alienis modò, sed tutoribus etiam difficiles: libidines nouæ, inhumana crudelitas. itaq; tantus omnes terror inuaserat, vt quidam ex tutoribus aut morte voluntaria, aut fuga præuerterent metum suppliciorum. Tres ex ijs, quibus solis aditus in domum familiarior erat, Andronodorus & Zoilus, generi Hieronis, & Thraso quidam, de alijs
D quidem rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autem duo ad Carthaginienses, Thraso ad societatem Romanam, certamine ac studijs interdum in se conuertebant animum adolescentis. Coniuratio in tyranni caput facta indicatur per Calonem quendam æqualem Hieronymi, & iam inde à puero in omnia familiaria iura assuetum. Index vnus ex coniuratis Theodorum, à quo ipse appellatus erat, nominare potuit. qui comprehensus extemplò, traditusq; Andronodoro torquendus, de se ipse haud cunctanter fassus, conscios celabat. postremò cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur, victum malis se simulans, auertit ab conscijs in insontes indicium Thrasonem esse authorem consilij mentitus. nec nisi tam po-

Coniuratio in Hieronymum facta, & indicata.

E tenti duce confisos, rem tantam ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni, quorum capita vilissima fingenti inter dolores gemitusq; occurêre. Maximè animo tyranni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaq; extemplò traditur ad supplicium. adiectique pœnæ cæteri iuxtà insontes. Consciorum nemo, cùm diu socius consilij torqueretur, aut latuit, aut fugit: tantum illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit, tantumq; ipsi Theodoro virium ad arcana occultanda. Itaq;, quod vnum vinculum cum Romanis societatis erat, Thrasone sublato è medio, extemplò haud dubiè ad defectionem res spectabat. legatiq; ad Annibalem missi, ac remissi ab eodem cum Annibale nobili adolescentulo, Hippocrates & Epicides nati Carthagine, sed oriundi ab Syracusis exule auo, Pœni ipsi materno genere. per hos iuncta societas Annibali

Hieronymus deficit à Romanis ad Annibalem.

ac Syracuſano tyranno. nec inuito Annibale apud tyrannũ manſerunt. App. F
Claudius prætor, cuius Sicilia prouincia erat, vbi ea accepit, extemplò legatos
ad Hieronymum miſit, qui cùm ſeſe ad renouandam ſocietatem, quæ cum
auo fuiſſet, veniſſe dicerent, per ludibrium auditi, dimiſſiq; ſunt ab quærente
per iocum Hieronymo, quæ fortuna eis pugnæ ad Cannas fuiſſet. vix credi-
bilia enim legatos Annibalis narrare. velle quid veri ſit ſcire, vt ex eo veram
ſpem ſequatur, conſilium capiat. Romani, cùm ſerio legationes audire cœ-
piſſet, redituros ſe ad eum dicentes eſſe: monito magis eo, quàm rogato, ne fi-
Hieronymus legatos mittit Carthaginem. dem temerè mutaret, proficiſcuntur. Hieronymus legatos Carthaginem mi-
ſit, ad fœdus ex ſocietate cum Annibale faciendum. Pacto conuenit, vt cùm
Romanos Sicilia expuliſſent (id autem breui fore, ſi naues atq; exercitum mi- G
ſiſſent) Himera amnis, qui fermè inſulam diuidit, finis regni Syracuſani ac
Punici imperij eſſet. Aliam deinde inflatus aſſentationibus eorum, qui eum
non Hieronis tantùm, ſed Pyrrhi etiam regis materni aui iubebant meminiſ-
ſe, legationem miſit: quia æquum cenſebat, Siciliam ſibi omnem cedi: Italiæ
imperium proprium quæri Carthaginienſi populo. Hanc leuitatem ac iacta-
tionem animi neq; mirabantur in iuuene furioſo, neq; arguebant, dummo-
do auerterent eum ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitium fue-
runt. nam cùm præmiſſis Hippocrate atq; Epicide cum binis millibus arma-
torũ ad tentandas vrbes, quæ præſidijs tenebantur Romanis, & ipſe in Leon-
tinos cum cætero omni exercitu (erant autem ad XV. millia peditum equi- H
tumq;) profectus eſſet: liberas ædes coniurati (& omnes fortè militabant) im-
minentes viæ anguſtæ, qua deſcendere ad forum rex ſolebat, ſumpſerunt. ibi,
cùm inſtructi armatiq; cæteri tranſitum expectantes ſtarent, vni ex eis (Indi-
gemini fuit nomen) quia cuſtos corporis erat, partes datæ ſunt, vt cùm appro-
pinquaret ianuæ rex, per cauſam aliquam in anguſtijs ſuſtineret ab tergo ag-
men. Ita, vt conuenerat, factum eſt. tanquam laxaret elatum pedem ab ſtricto
Hieronymus à cõiuratis interficitur. nodo, moratus turbam Indigemines, tantum interualli fecit, vt cùm in præ-

I

K

tereuntem ſine armatis regem impetus fieret, confoderetur aliquot prius
vulneribus, quàm ſuccurri poſſet. Clamore & tumultu audito, in Indigemi-
nem iam haud dubiè obſtantem tela conijciuntur: per quæ tamen, duobus
acceptis vulneribus, euaſit. fuga ſatellitum, vt iacentem vidêre regem, facta
eſt.

est. interfectores pars in forum in multitudinem lætam libertate, pars Syracusas pergunt ad præoccupanda Andronodori, regiorumq; aliorum consilia. In certo rerum statu, Ap. Claudius bellum oriens ex propinquo cùm cerneret, senatum literis certiorem fecit, Siciliam Carthaginiensi populo & Annibali conciliari. ipse aduersus Syracusana consilia prouinciam, regniq; fines, omnia conuertit præsidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex authoritate senatus Puteolos, per bellum cœptum frequentari emporium, communijt, præsidiumque imposuit. inde Romam comitiorum causa veniens, in eum quem primum diem comitialem habuit, comitia edixit. atq; ex itinere præter vrbem in campum descendit. Eo die cùm sors prærogatiuæ antè iuniorum exisset, eaq; T. Octacilium, & M. Aemylium Regillum COSS. diceret, tum Q. Fabius silentio facto, tali oratione est vsus: Si aut pacem in Italia, aut bellum cum eo hoste haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus esset: qui vestris studijs, quæ in campum ad mandandos, quibus velitis honores affertis, moram vllam offerret, is mihi parum meminisse videretur vestræ libertatis. sed cùm in hoc bello cum hoste nunquam ab vllo duce sine ingenti nostra clade erratum sit: eadem vos cura, qua in aciem armati descenditis, inire suffragium ad creandos COSS. decet, & sibi sic quenque dicere, Annibali imperatori parem consulem nomino. Hoc anno ad Capuam Iubellio Taureæ Campano summo equiti prouocanti, summus Romanus eques Asellus Claudius oppositus. Aduersus Gallum quondã prouocantem in põte Anienis, Manlium fidentem & animo & viribus misère maiores nostri. Ob eandẽ causam haud multis annis pòst fuisse non negauerim, cur M. Valerio non diffideretur, aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen. Quemadmodum pedites equitesq; optamus vt validiores, si minus, vt pares hosti habeamus: ita duci hostium parem imperatorem quæramus. Cùm, qui est summus in ciuitate dux, eum legerimus: tum repentè lectus, in annum creatus aduersus veterem ac perpetuum imperatorem cõparabitur, nullis neq; temporis neq; iuris inclusum angustijs, quo minus ita omnia gerat administretque, vt tempora postulabunt belli: nobis autem in apparatu ipso, ac tantùm inchoantibus res, annus circumagitur. Quoniã quales viros creare vos consules deceat, satis est dictum: restat vt pauca de eis, in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicam. M. Aemylius Regillus flamen est Quirinalis, quem neque mittere à sacris, neq; retinere possumus: vt non deúm, aut belli deseramus curam. Octacilius sororis meæ filiam vxorem, atq; ex ea liberos habet. cæterùm non ea vestra in me, maioresq; meos merita sunt, vt nõ potiorem priuatis necessitudinibus Rempublicam habeam. Quilibet nautarũ vectorumq; tranquillo mari gubernare potest. vbi sæua orta tempestas est, ac turbato mari rapitur vento nauis, tum viro & gubernatore opus est. Non tranquillo nauigamus: sed iam aliquot procellis submersi penè sumus. itaq; quis ad gubernacula sedeat, summa cura prouidendum, ac pręcauendum nobis est. In minore re experti T. Octacilij operam tuam sumus. haud sanè, cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dedisti. Classem hoc anno, cui tu præfuisti, trium rerum causa parauimus: vt Africæ oram popularetur: vt tuta nobis Italiæ littora essent: ante omnia, ne supplementum cum stipendio commeatuque ab Carthagine Annibali transportaretur. Create consulem T. Octacilium: non dico si omnia hæc, sed id aliquid eorum Reipublicæ præstitit. Sin autem te classem obtinente, etiam velut pacato mari quælibet Annibali tuta atq; integra ab domo venerunt: si ora Italię infestior hoc anno, quàm Africę fuit: quid dicere potes, cur te potissimum ducem Annibali hosti opponant? Si consul esses, dictatorem dicendum exemplo maiorum nostrorum censeremus. nec tu

Q. Fabij oratio de creandis consulibus

nec tu id indignari posses: aliquem in ciuitate Romana meliorem bello haberi, quàm te. magis nullius interest, quàm tua T. Octacili: non imponi ceruicibus tuis onus, sub quo cōcidas. Ego magnopere suadeo: eodem animo, quo, si stantibus vobis in aciem armatis repentè delegēdi duo imperatores essent, quorum ductu atq; auspicio dimicaretis, hodie quoq; consules creetis: quibus sacramenta liberi nostri dicant: ad quorum edictum conueniant: sub quorum tutela atq; cura militent. Lacus Thrasymenus, & Cannæ, triste ad recordationem exemplar: at ad præcauendum simile, vtiles documento sunt. Prærogatiua iuniorum in suffragium reuocata, cùm T. Octacilius ferociter eum continuare consulatum velle vociferaretur, atq; obstreperet, lictores ad eum accedere consul iussit. & quia in vrbem nō inierat, protinus in campum ex itinere profectus, admonuit, cum securibus sibi fasces præferri. Interim prerogatiua suffragiū init: creatiq; in ea consules Q. Fabius Maximus quartùm, M. Marcellus tertiùm. eosdē consules cæteræ centuriæ sine variatione vlla dixerunt. & pretor vnus refectus, Q. Fuluius Flaccus. noui alij creati: T. Octacilius Crassus iterum, Q. Fabius consulis filius, qui tum ædilis curulis erat: P. Cornelius Lentulus. Comitijs prætorum perfectis, s. c. factum est, vt Q. Fuluio extra ordinem vrbana prouincia esset: isq; potissimum consulibus ad bellum profectis, vrbi preesset. Aquę magnę, & niues eo anno fuerunt: Tyberisq; agros inundauit cum magna strage tectorum, pecorumq; & hominū pernicie. Quinto anno secundi Punici belli Q. Fabius Maximus quartùm, M. Claudius Marcellus tertiùm, consulatum ineuntes, plus solito conuerterant in se ciuitatis animos. multis enim annis tale cōsulum par non fuerat. Referebant senes: sic Maximum Rullum cum P. Decio ad bellū Gallicum, sic postea Papyrium & Caruilium aduersus Samnites, Brutiosq;, & Lucanū cum Tarentino populū, consules declaratos. Absens Marcellus consul creatus, cùm ad exercitum esset: præsenti Fabio, atq; ipso comitia habente, consulatus continuatus. Tempus ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerū faciebant, ne quis aut in exemplum exquireret, aut suspectū cupiditatis imperij consulē haberet. quin laudabant potius magnitudinem animi, quòd cùm summo imperatore esse opus Reipub. sciret: seq; eum haud dubiè esse: minoris inuidiam suam, si qua ex re oriretur, quàm vtilitatem Reipublicæ fecisset. Quo die magistratum inierunt consules, senatus in Capitolio est habitus. decretumq; omnium primùm, vt consules sortirentur, compararéntue inter se, vter censoribus creandis comitia haberet, priusquam ad exercitum proficisceretur. Prorogatum deinde imperium omnibus, qui ad exercitus erant: iussiq; in prouincijs manere, T. Gracchus Luceriæ, vbi cum volonum exercitu erat, C. Terentius Varro in agro Piceno, M. Pomponius in Gallico. ex prætoribus prioris anni proprætor Q. Mutius obtineret Sardiniam, M. Valerius ad Brundusium oræ maritimæ, intentus aduersus omnes motus Philippi Macedonum regis præesset. P. Cornelio Lentulo prætori Sicilia decreta prouincia, T. Octacilio classis eadem, quam aduersus Carthaginienses priore anno habuisset. Prodigia eo anno multa nuntiata sunt, quæ quo magis credebant simplices ac religiosi homines, eò etiam plura nuntiabantur. Lanuuij in ęde intus Sospitæ Iunonis coruos nidum fecisse. In Apulia palmā viridem arsisse. Mantuæ stagnum effusum Mincio amni cruentum visum. Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluisse. Et in vico istrico fontem sub terra tanta vi aquarum fluxisse, vt serias doliaq;, quæ in eo loco erant, prouoluta velut impetus torrentis tulerit. Tacta de cœlo, atrium publicum in Capitolio ædem in campo Vulcani, nucem in Sabinis, publicamq; viam, murum ac portam Gabijs. Iam alia vulgata miracula erant: hastam Martis Præneste sua sponte promotam, bouem

Q. Fabius & M. Marcellus consules designantur.

Contemnenda est inuidia ob Reipublicæ vtilitatem.

Prodigia.

A bouem in Sicilia locutum: infantem in vtero matris in Marrucinis. Io triumphe, clamasse: ex muliere Spoleti virum factum: Hadriæ aram in cœlo, speciesq; hominum circum eam cum candida veste visas esse. Quin Romæ quoq; in ipsa vrbe secundum apum examen in foro visum. quod mirabile est, quia rarum. affirmantes quidam legiones se armatas in Ianiculo videre, concitauerunt ciuitatem ad arma: qui cùm in Ianiculū iuissent, negarunt quenquam ibi, præter assuetos collis eius cultores, apparuisse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata sunt ex aruspicum responso: & supplicatio omnibus dijs, quorum puluinaria Romæ sint, indicta est. Perpetratis, quæ ad pacem deûm pertinebant, de Republica belloq; gerendo, & quantum copiarum, &

Prodigiorum procuratio.

B vbi queq; essent, coss. ad senatum retulerunt. Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas coss. sibi sumere: binis Galliam Siciliamq; ac Sardiniam obtineri: duabusque Q. Fabium Præt. Apuliæ, duabus volonum T. Gracchum circa Luceriam præesse: singulas C. Terentio procos. ad Picenum, & M. Valerio ad classem circa Brundusium. & duas vrbi præsidium relinqui. Hic vt numerus legionum expleretur, sex nouæ legiones erant scribendæ. Eas primo quoque tempore coss. scribere iussi, & classem parare, vt cum eis nauibus, quæ pro Calabriæ littoribus in statione essent, C.L. longarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & nauibus nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creandis habuit. creati M. Atilius Regulus, & P. Fu-

Duodeuiginti legionibus hoc anno bellū gerebant Romani.

C rius Philus. Cùm increbresceret rumor, bellum in Sicilia esse, T. Octacilius eò cum classe proficisci iussus est. Cùm deessent nautæ, coss. ex Senatusconsulto edixerunt, vt qui L. Aemylio, C. Flaminio censoribus, * millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset vsq; ad * centum millia: aut cui postea res tanta esset facta, nautam vnum cum sex mensium stipendio daret. qui supra centum millia vsq; ad * CCC. millia, tres nautas cum stipendio annuo: qui supra trecenta millia vsq; ad * decies æris, quinq; nautas: qui supra decies, septem: senatores octo nautas cum annuo stipendio darent. Ex hoc edicto dati nautæ armati instructique ab dominis cum triginta dierum coctis cibarijs naues conscenderunt. Tum primùm est factum, vt clas-

*Val. 500. coron.
*Val. 1000. coro.
*Val. 3000. coro.
*Val. 10000. cor.

D

E

sis Romana socijs naualibus priuata impensa paratis compleretur. Hic maior solito apparatus præcipuè conterruit Campanos, ne ab obsidione

Campani conterriti nouis exercitibus Romæ conscriptis.

Capuæ

Capuæ bellum eius anni Romani inciperent. itaq; legatos ad Annibalem ora- F
tum miserunt, vt Capuam exercitum admoueret. ad eam oppugnandam
nouos exercitus scribi Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infensos eo-
rum animos esse. Id quia tam trepidi nuntiabant, maturandum Annibal ra-
tus, ne præuenirent Romani, profectus Arpis ad Tifata in veteribus castris su-
per Capuam consedit. inde Numidis Hispanisque ad præsidium simul ca-
strorum, simul Capuæ relictis, cum cætero exercitu ad lacum Auerni per spe-
ciem sacrificandi, re ipsa, vt tentaret Puteolos, quique ibi præsidio erant, de-
scendit. Maximus, postquam Annibalem Arpis profectum, & regredi in
Campaniam, allatum est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum
redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentum copias admouere, Q. Fabium G
Præt. (is filius cos. erat) Luceriam Graccho succedere iubet. In Siciliam eo-
dem tempore duo Prr. profecti, P. Cornelius ad exercitum: Octacilius, qui
maritimæ oræ reique nauali præesset, & cæteri in suas quisq; prouincias pro-
fecti. & quibus prorogatum imperium erat, easdem quas priore anno regio-

Tarentini quinq; nobiles ad Annibalem veniunt.

nes obtinuerunt. Ad Annibalem, cùm ad lacum Auerni esset, quinque nobi-
les iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thrasymenum lacum, partim
ad Cannas capti: dimissiq; domos cum eadem comitate, qua vsus aduersus
omnes Romanorum socios Pœnus fuerat. Ij memores beneficiorum eius,
perpulisse magnam partem se iuuentutis Tarentinæ referunt, vt Annibalis
amicitiam ac societatem, quàm populi Romani mallent, legatosque ab suis H
missos rogare Annibalem, vt exercitum propius Tarentum admoueat. si si-
gna eius, si castra conspecta à Tarento sint, haud vllam intercessuram mo-
ram, quin vrbs dedatur, in potestate iuniorum plebem, in manu plebis rem
Tarentinam esse. Annibal collaudatos eos, oneratosq; ingentibus promissis,
domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tempore affuturum esse. Hac
cum spe dimissi Tarentini. Ipsum ingens cupido incesserat Tarenti potiundi.
vrbem esse videbat cùm opulẽtam nobilemq;, tum maritimam, & in Mace-
doniam opportunè versam: regemq; Philippum hunc portum, si transiret in
Italiam, cùm Brundusium Romani haberent, petiturum. Sacro inde perpe-
trato ad quod venerat: & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano vsque I

Puteolos oppugnat Annibal.

ad Miseni promontorium, Puteolos repentè agmen conuertit ad opprimen-
dum præsidium Romanum. Sex millia hominum erant: & locus munimen-
to quoq;, non natura modò tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni
parte tentato præsidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populandum agrum
Neapolitanum magis ira quàm potiundæ vrbis spe processit. Aduentu eius

Nolana plebs defectionis ad Annibalem cupida.

in propinquum agrum Nolana mota est plebs, iam diu auersa ab Romanis, &
infesta senatui suo. itaque legati ad accersendum Annibalem cum haud du-
bio promisso tradendæ vrbis venerunt. Præuenit in cœptum eorum Marcel-
lus cos. à primoribus accitus. die vno Suessulam à Calibus, cùm Vulturnus
amnis traijcientem moratus esset, cõtenderat. inde proxima nocte sex millia K
peditum, equitesq; ccc. qui præsidio senatui essent, Nolam intromisit, & vti
à cos. omnia impigrè facta sunt ad præoccupandã Nolam: ita Annibal tem-
pus terebat, bis iam antè nequicquam tentata re segnior ad credendũ Nola-
nis factus. Ijsdem diebus & Q. Fabius cos. ad Casilium tentandũ, quod præ-
sidio Punico tenebatur, venit. Et ad Beneuentum velut ex composito parte
altera Hanno ex Brutijs cum magna peditum equitumque manu, altera T.
Gracchus ab Luceria accessit, qui primò oppidum intrauit. deinde, vt Han-
nonem tria millia fermè ab vrbe ad Calorem fluuium castra posuisse, & inde
agrum populari audiuit: & ipse egressus mœnibus, mille fermè passus ab ho-
ste castra locat: ibiq; concionem militum habuit. Legiones magna ex parte
volonum

volonum habebat, qui iam alterum annum libertatem tacitè mereri, quàm postulare palàm maluerant. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse querentium, nunquámne liberi militaturi essent? scripseratque senatui, non tam quid desiderarent, quàm quid meruissent. bona fortique opera eorum se ad eam diem vsum: neque ad exemplum iusti militis quicquam eis, præter libertatem, deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod è Repub. duceret esse. Itaq; prius quàm cum hoste manum consereret, pronuntiat: tempus venisse eius libertatis, quam diu sperassent, potiundæ. postero die signis collatis dimicaturum puro ac patenti campo, vbi sine vllo insidiarum metu vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, eum se extemplò liberum iussurum esse: qui loco cessisset, in eum seruili supplicio animaduersurum. Suam cuiq; fortunam in manu esse. libertatis authorem eis non se fore solùm, sed COS. M. Marcellum, & vniuersos patres, qui consulti ab se de libertate eorum sibi permisissent. Literas inde COS. ac Senatusconsultum recitauit. Ad quæ clamor cum ingenti assensu est sublatus, pugnam poscebant, signumq; vt daret extemplò, ferociter instabant. Gracchus prælio in posterum diem pronuntiato, concionem dimisit. Milites læti, præcipuè quibus merces nauatæ in vnum diem operæ libertas futura erat, armis expediendis quod reliquum diei fuit, consumpserunt. Postero die vbi signa cœperunt canere, primi omnium parati instructiq; ad prætorium conueniunt. sole orto Gracchus in aciem copias eduxit. Nec hostes moram dimicandi fecerunt. Decem & septem millia peditum erant, maxima ex parte Brutij ac Lucani, equites MCC. inter quos pauci admodum Italici, cæteri Numidæ ferè omnes, Mauriq;. Pugnatum est & acriter & diu. quatuor horis neutrò inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediebat res, quàm capita hostium pretia libertati facta. nam vt quisq; hostem impigrè occiderat, primùm capita ægrè inter turbam tumultumq; abscindendo tempus terebat. deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisq; pugnator esse desierat: segnibus ac timidis tradita pugna erat. Quod vbi tribuni militum Graccho nuntiauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladijs humana capita esse, signum dari properè iussit, proijcerent capita. inuaderentq; hostem. claram satis & insignem virtutē esse, nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostem emissus. Quibus cùm impigrè Numidæ concurrissent, nec segnior equitum quàm peditum pugna esset, iterum in dubium adducta res: cùm vtrinq; duces Romanis Brutium Lucanumq; toties à maioribus suis victos subactosq;, Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militem verbis obtereret. Postremò pronuntiat Gracchus, esse nihil quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demum vox ita animos accendit, atq; renouato clamore velut alij repentè facti, tanta vi se in hostem intulerunt, vt sustineri vltra non possent. Primò antesignani Pœnorum, deinde signa perturbata, postremò tota impulsa acies: inde haud dubiè terga data, ruuntq; fugientes in castra adeò pauidi trepidiq;, vt ne in portis quidem aut vallo quisquam restiterit: ac propè continenti agmine Romani insecuti, nouum de integro prælium inclusi hostium vallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustijs, ita cædes atrocior fuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impedierunt: itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerunt. alij omnes cæsi, aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia fermè cecidere. præda omnis, præterquam hominum captorum, militi concessa est. & pecus ex-

Seruis libertatē promittit Gracchus, qui caput hostis è prælio retulissent.

Acris pugna inter Gracchum & Hannonem.

Hannonis exercitus fusus à Graccho.

ceptum eſt, quod intra dies triginta domini cognouiſſent. Cùm præda onuſti in caſtra rediſſent, quatuor millia fermè volonum militum, qui pugnauerant ſegnius, nec in caſtra irruperant ſimul, metu pœnæ collē haud procul caſtris ceperunt. poſtero die per Trib. militum inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, ſuperueniunt. Vbi cùm proconſul veteres milites primùm, prout cuiuſque virtus atq; opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donaſſet, tunc quod ad volones attineret, omnes ait malle laudatos à ſe, dignos indignosque, quàm quenquam eo die caſtigatum eſſe. quod bonum, fauſtum, felixq; Reipublicæ ipſisque eſſet, omnes eos liberos eſſe iubere. Ad quam vocem cùm clamor ingenti alacritate ſublatus eſſet: ac nunc complexi inter ſe gratulantesq;, nunc manus ad cœlum tollentes, bona omnia populo Romano Gracchoq; ipſi præcarentur: tum Gracchus, Prius quàm omnes iure libertatis æquaſſem, inquit, neminem nota ſtrenui aut ignaui militis notaſſe volui, nunc exoluta iam fide publica, ne diſcrimen omne virtutis ignauiæq; pereat, nomina eorum, qui detrectatæ pugnæ memores ſeceſſionem paulò antè fecerunt, referri ad me iubebo: citatosque ſingulos iureiurando adigam, niſi quibus morbus cauſa erit, non aliter, quàm ſtantes cibum potumq;, quoad ſtipendia facient, capturos eſſe. Hanc mulctā ita æquo animo feretis, ſi reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos deſignari potuiſſe. Signū deinde colligendi vaſa dedit: milítesq; prædam portantes agentesq;, per laſciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, vt ab epulis per celebrem festumq; diem actis, non ex acie reuerti viderentur. Beneuentani omnes turba effuſa cùm obuiā ad portas exiſſent, complecti milites, gratulari, vocare in hoſpitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulato ædium fuerant: ad ea inuitabant, Gracchumq; orabant, vt epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permiſit, in publico epularētur omnes. Ante ſuas quibusq; fores prolata omnia. pileati, aut lana alba velatis capitibus volones epulati ſunt, alij accubantes, alij ſtantes: qui ſimul miniſtrabant, veſcebanturq;. Digna res viſa, vt ſimulachrum celebrati eius diei Gracchus, poſtquā Romam redijt, pingi iuberet in ęde Libertatis, quam pater eius in Auentino ex multaticia pecunia faciendam curauit, dedicauitq;. Dum hæc ad Beneuentum geruntur, Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam caſtra mouet. Quem vbi aduentare COS. ſenſit, Pōponio propretore cum eo exercitu, qui ſuper Sueſſulā in caſtris erat, accito, ire obuiam hoſti parat, ne morā dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitū ſilentio noctis per auerſam maximè ab hoſte portam emittit: circumuectumq; occultè ſubſequi ſenſim agmen hoſtium iubet: & cùm coortum prælium videret, ab tergo ſe obijcere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum eſt. Abſente eo cùm prælium commiſſum eſſet, ſuperior quidem haud dubiè Romanus erat. ſed quia equites non affuere in tempore, ratio compoſitæ rei turbata eſt. Non auſus inſequi cedentes Marcellus, vincentibus ſuis ſignum receptui dedit. Plus tamen duo millia hoſtium eo die cæſa traduntur: Romanorum minus CCCC. Solis ferè occaſu Nero diem noctemq; nequicquam fatigatis equis hominibusq;, ne viſo quidem hoſte rediens, adeò grauiter eſt ab COS. increpatus, vt per eum ſtetiſſe diceret, quo minus accepta ad Cannas redderetur hoſti clades. Poſtero die Romanus in aciem deſcēdit. Pœnus tacita etiam confeſſione victus, caſtris ſe tenuit. Tertio die ſilentio noctis, omiſſa ſpe Nolæ potiundæ, rei nunquam proſperè tentatæ, Tarentum ad certiorem ſpem proditionis proficiſcitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm militiæ gerebantur. Cenſores vacui ab operum locandorum cura propter inopiam ærarij, ad mores hominum regendos animum aduerterunt, caſtigandaq;

Libertate donantur ſerui à victore Graccho.

Marcellus conſul aduerſus Annibalem copias educit.

Cenſores ad mores ciuium regendos, caſtigandaq; vitia intenti.

F G H I K

gandaq;

A gandaq; vitia: quæ velut diutinis morbis ægra corpora ex sese gignunt, nata
bello erant. Primùm eos citauerunt, qui post Cannensem pugnam Rempub.
deseruisse, Italiaque excessisse velle dicebantur. princeps eorum L. Cæcilius
Metellus, qui quæstor tum fortè erat. iusso deinde eo, cæterisque eiusdem
noxæ reis causam dicere, cùm purgari nequissent, pronuntiarunt, verba ora-
tionemque eos aduersus Rempublicam habuisse, quò coniuratio deserendæ
Italiæ causa fieret. Secundum eos citati nimis callidi exoluendi iurisiurandi
interpretes: qui captiuorum ex itinere regressi clàm in castra Annibalis, solu-
tum, quòd iurauerant redituros, rebantur. His superioribusque illis equi
adempti, qui publicum equum habebant: tribuque moti, ærarij omnes fa-
B cti. Neque senatu modò, aut equestri ordine regendo cura se censorum te-
nuit. nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio
non militassent: quibus neque vacatio iusta militiæ, neque morbus causa
fuisset. & ea supra duo millia nominum in ærarios relata tribuq; omnes mo-
ti. additumq; inerti censoriæ notæ triste senatus consultum: vt ij omnes, quos
censores notassent, pedibus mererent, mitterenturq; in Siciliam ad Cannēsis
exercitus reliquias. cui militum generi non prius quàm pulsus Italia hostis
esset, finitum stipendiorum tempus erat. Cùm censores ad inopiam ærarij se *Magna omnium or-*
iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliumque *dinum liberalitas in*
equorum præbendorum, ac similium his rerum: cōuenere ad eos frequentes, *sustinenda ærarij in-* *opia.*
C qui hastę huius generis assueuerant: hortatiq; censores, vt omnia perinde age-
rent locarentq;, ac si pecunia in ærario esset. neminem nisi bello confecto, pe-
cuniam ab ærario petiturum esse. Conuenere deinde domini eorum, quos
T. Sempronius ad Beneuentum manu emiserat: accersitosque se ab triumui-
ris mensarijs esse dixerunt, vt pretia seruorum acciperent. cæterùm non antè
quàm bello confecto accepturos esse. Cùm hæc inclinatio animorum plebis
ad sustinendam inopiam ærarij fieret, pecuniæ quoq; pupillares primò, dein-
de viduarum cœptæ cōferri, nusquam eas tutius sanctiusq; deponere creden-
tibus, qui deferebant, quàm in publica fide. inde si quid emptum paratumq;
pupillis ac viduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum
D benignitas ex vrbe etiam in castra, vt non eques, nō centurio stipendium ac-
ciperent, mercenariumq; increpātes vocarent, qui accepisset. Q. Fabius COS. *Q. Fabius Casilinum*
ad Casilinum castra habebat, quod duûm millium Campanorum, & septin- *oppugnat.*
gentorū militum Annibalis tenebatur præsidio. Præerat Statius Metius, mis-
sus ab Cn. Magio Attellano: qui eo anno Mediastuticus erat, seruitiaq; & ple-
bem promiscuè armabat, vt castra Romana inuaderet, intento COS. ad Casi-
linum oppugnandū. Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq; Nolam ad collegam
mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis
opponatur. vel ipse relicto Nolæ præsidio modico veniret. vel si eum Nola te-
neret, & nec dum securæ res ab Annibale essent, T. Gracchum procos. à Bene-
E uento acciturum. Hoc nuntio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in
præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinū venit. aduentusq; eius Cam-
pani iam mouentes sese quieuerunt. ita à duobus COSS. Casilinum oppu-
gnari cœptum: vbi cùm multa succedentes temerè mœnibus Romani mili-
tes acciperent vulnera, neq; satis incœptis succederet, Fabius omittendam
rem paruam, ac iuxtà magis difficilem, abscedendumq; inde censebat, cùm
res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggredien-
da, ita semel aggressis non dimittenda esse dicendo, quia magna famæ mo-
menta in vtranq; partem fierent, tenuit ne incœpto abiretur. Vineæ inde, om-
niaq; alia operū machinationumq; genera cùm admouerentur, Campaniq;
Fabiū orarent, vt abire Capuā tutò liceret, paucis egressis, Marcellus portam,

qua egrediebantur, occupauit, cędesq; promiscuè omnium circa portam pri- F
mò, deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta fe-
rè primò egressi Campanorum, cùm ad Fabium confugissent, præsidio eius

Casilinum captum à Coss.

Capuam peruenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationemque peten-
tium fidem, per occasionem captum est. captiui, quiq; Campanorum, quiq;
Annibalis militum erant, Romam missi, atque ibi in carcere inclusi sunt: op-
pidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus
à Casilino re benè gesta recessum est, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohor-
tes in ea regione conscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium præ-
datum misit. eos effusè palatos Hanno adortus, haud multò minorem quàm
à Beneuento acceperat, reddidit hosti cladem: atque in Brutios raptim, ne G
Gracchus assequeretur, concessit. Consul Marcellus retro vnde venerat, No-

Quas vrbes cepit Fabius in Samnio.

lam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendasque armis,
quæ defecerant, vrbes processit. Caudinus Samnis grauius deuastatus: per-
usti populatique latè agri, prædæ pecudum hominumque actæ. oppida vi
capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melæ, Fursulæ & Orbitanium. ex Lu-
canis Blandæ, Apulorum Ancæ oppugnatæ. Millia hostium in his vrbibus
viginti quinque capta, aut occisa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cùm
Romam misisset COS. virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo deiecti. Hæc
à Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerendis rebus valetudo ad-
uersa Nolæ tenuit. Et à Præt. Q. Fabio, cui circa Luceriā prouincia erat, Accua H
oppidum per eos dies vi captum, statiuaque ad Ardoneas communita. Dum

Tarentū venit Annibal.

hæc alijs locis ab Romanis geruntur, iam Tarentum peruenerat Annibal,
cum maxima omnium quacunque ierat, clade. in Terentino demum agro
pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, neque vsquam via ex-
cessum est. apparebatque non id modestia militum aut ducis, nisi ad conci-
liandos Tarentinorum animos fieri. Cæterùm cùm propè iam mœnibus
accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, vt rebatur, motu facto, ca-
stra ab vrbe fermè passus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal
ad mœnia accederet, à M. Valerio proprætore, qui classi ad Brundusium præ-
erat, T. Valerius legatus missus. Is primorum iuuentute conscripta, dispo- I
sitisque ad omnes portas, circaque muros quà res postulabat, stationibus
die ac nocte plurimum intentus, neq; hostibus, neq; dubijs socijs loci quic-
quam præbuit ad tentandum. Sicque diebus aliquot frustra ibi absumptis,
Annibal cùm eorum nemo, qui ad lacum Auerni adissent, aut ipsi venirent,
aut nuntium literásue mitterent, vana promissa se temerè secutum cernens,
castra inde mouit. Tum quoque intacto agro Tarentino, quanquam simu-
lata lenitas nondum profuerat: tamen spe labefactandæ fidei haud absistens,
Salapiam tendit: eoq; frumentum ex agris Metapontino atque Heracleensi
(iam media æstas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Præda-
tum inde Numidæ Maurique per Salentinum agrum, proximosque Apuliæ K
saltus dimissi: vnde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maximè
abacti. è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuisa. Romani, cùm

Quid in Sicilia gestū post Hieronymi cædē.

bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur: morsq; tyranni du-
ces magis impigros dedisset Syracusanis, quàm causam aut animos mutasset:
M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundum Hiero-
nymi cædem primò tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vocife-
ratumque ferociter: parentandum regi sanguine coniuratorum esse. Deinde
libertatis restitutæ dulce auditum nomen crebro vsurpatū, spes facta ex pecu-
nia regia largitionis militi, atq; fungēdi potioribus ducibus: & relata tyranni
fœda scelera, fœdioresque libidines, adeò mutauere animos, vt insepultum
iacere

A iacere corpus paulò antè desiderati regis paterentur. Cùm cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodorus & Sosis regijs equis, quanto maximo cursu poterant, vt ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. cæterùm prȩuenerat nõ fama solùm, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nuntius etiam ex regijs seruis. Itaq; Andronodorus & insulam & arcem, & alia quæ poterat, quæq; opportuna erant, præsidijs firmarat. Hexapylo Theodorus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cùm cruentam regiam vestem, atq; insigne capitis ostentarent, transuecti per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis

B stat: pars ex tectis fenestrisq; prospectant, & quid rei sit rogitant. omnia luminibus collucent, strepituque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympij Iouis templo spolia Gallorum Illyriorumque, dono data Hieroni à populo Romano, fixaq; ab eo, detrahunt, precantes Iouem, vt volens propitius præbeat sacra arma pro patria, pro deûm delubris, pro libertate sese armantibus. Hæc quoque multitudo stationibus per principes regionum vrbis dispositis adiungitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidijs firmat horrea publica. Locus saxo quadrato septus, atque arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute, quæ præsidio eius loci attributa erat, mittuntque nuntios in Acradinam: horrea frumentumque in

C senatus potestate esse. Luce prima populus omnis armatus inermisque in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat, ex principibus vnus nomine Polyneus concionem & liberam & moderatã habuit. Seruitudinis indignitatisq; homines expertos, aduersus notum malum irritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusanos, quàm ipsos vidisse. Arma quòd impigrè ceperint, laudare. magis laudaturum, si non vtantur, nisi vltima necessitate coacti. in prȩsentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui denuncient, vt in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium. si tutelam alieni regni suum regnum velit facere, eundem se censere: multò acrius ab

Polyneus Sy[illegible] nus ciues ad [illegible] diam hortatur.

D Andronodoro, quàm ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac concione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus est. quod sicut regnante Hierone manserat publicum consilium: ita post mortem eius ante eam diem nulla de re, neq; conuocati, neq; consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est, ipsum quidem mouebat & ciuium cõsensus, & cùm aliæ occupatæ vrbis partes, tum pars insulæ, velut munitissima prodita atq; alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata vxor, filia Hieronis, inflata adhuc regijs animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpè vsurpatæ Dionysij tyranni vocis: qua pedibus tractum, non insidentem equo relinquere tyrannidem dixerit debere. facilè esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere &

Demarata Hieronis filia Andronodorum ad tyrannidem retinendam stimulat.

E parare eam, difficile atq; arduum esse. paululum sumeret spacij ad consultandum ab legatis. eo vteretur ad accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potestate eius futura. Hęc muliebria consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neq; extemplò accepit: tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia tempori cessisset. itaq; legatos renuntiare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima patefactis insulæ portis, in forum Acradinæ venit. ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus concionatus erat, ascendit: orationemq; eam orsus est, qua primùm cunctationis suæ veniam petiuit. Se enim clausas habuisse portas, nõ separantem suas res à publicis, sed strictis semel gladijs timentem, qui finis cædibus esset futurus: vtrum, quod satis libertatis fo-

ret, contenti nece tyranni essent: an quicunq; aut propinquitate, aut affinita- F
te, aut aliquibus ministerijs regiā contigissent, alienę culpæ rei trucidarentur.
postquam adnimaduertit, eos qui liberassent patriam, seruare etiā liberatam
velle, atq; vndiq; consuli in mediū, nō dubitasse, quin & corpus suū, & cætera
omnia, quæ suæ fidei tutelæq; essent, quando eum, qui mandasset, suus furor
absumpsisset, patriæ restitueret. Cōuersus deinde ad interfectores tyranni, ac
nomine appellans Theodorū ac Sosim: Facinus, inquit, memorabile fecistis:
sed mihi credite, inchoata vestra gloria, nondū perfecta est: periculūq; ingens
manet, nisi cōmuni cōcordiæ consulitis, ne libera efferatur Respub. Post hanc
orationem claues portarum pecuniæq; regiæ ante pedes eorū posuit. atq; illo
quidē die dimissi ex cōcione læti circà omnia fana deûm supplicauerunt cum G
Syracusani Prætores creantur. coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creandis habita. creatus in pri-
mis Andronodorus, cęteri magna ex parte interfectores tyranni, duos etiā ab-
sentes, Sopatrum ac Deomenem fecerunt. Qui auditis ijs, quæ Syracusis acta
erant, pecuniā regiā, quæ in Leontinis erat, Syracusas deuectam quæstoribus
ad idipsum creatis tradiderūt, & ea quæ in insula erat, & Acradina, tradita est.
muriq; ea pars, quæ ab cætera vrbe nimis firmo munimento intersepiebat in-
sulam, cōsensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem
animorū ad libertatē. Hippocrates atq; Epicides audita morte tyranni, quam
Hippocrates etiam nuntio interfecto celare voluerat, deserti à militibus, quia
id tutissimum ex præsentibus videbatur, Syracusas rediere. vbi ne suspecti ob- H
seruarentur, tanquam nouandi res aliquam occasionem quęrentes, prætores
primùm, dein per eos senatū adeunt. Ab Annibale se missos prædicant ad Hie-
ronymum, tanquā amicū ac socium, paruisse imperio eius, cuius imperator
suus voluerit. velle ad Annibalem redire. cæterùm cùm iter tutum non sit, va-
gantibus passim per totā Siciliam Romanis armis, peterè vt præsidij dent ali-
quid, quo Locros in Italiam perducantur, gratiam magnam eos parua opera
apud Annibalem inituros. Facilè res impetrata: abire enim duces regios, cùm
peritos militiæ, tum egētes eosdē atq; audaces cupiebant. sed quod volebant,
nō quàm maturatò opus erat, nauiter expediebāt. Interim iuuenes militares,
& assueti militibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorū maxi- I
ma pars ex naualibus socijs Romanorum erat: nūc etiam apud infimæ plebis
homines crimina serebant in senatū optimatesq;: moliri clàm eos atq; strue-
re, vt Syracusæ per speciem recōciliandæ societatis in deditione Romanorum
sint: dein factio, & pauci authores fœderis renouati dominentur. His audien-
dis credendisq; opportuna multitudo maior indies Syracusas cōfluebat: nec
Hippocrati & Epicidi solùm spem nouādarum rerū, sed Andronodoro etiam
præbebat. Qui fessus tandem vxoris vocibus monentis, nūc illud esse tempus
occupandi res, dum turbata omnia noua atq; incognita libertate essent, dum
regijs stipendijs pastus obuersaretur miles: dum ab Annibale missi duces as-
sueti militibus iuuare possent incepta, cum Themistio, cui Gelonis filia nu- K
pta erat, rem cōsociatam, paucos post dies Aristoni cuidam tragico actori, cui
& alia arcana cōmittere assuerat, incautè aperit. Huic & genus & fortuna ho-
nesta erant: nec ars, quia nihil tale apud Græcos pudori est, ea deformabat.
itaq; fidem potiorem ratus, quam patriæ debebat, indiciū ad Prr. defert. Qui
vbi rem haud vanam esse certis indicijs compererunt, consultis senioribus,
& authoritate eorum præsidio ad fores posito, ingressos curiam Themistium
Andronodorus de occupanda Syracusarū tyrannide cogitans interficitur. atque Andronodorum interfecerunt, & cum tumultus ab re in speciem atro-
ciore, causam alijs ignorantibus, ortus esset, silentio tandem facto, indicem in
curiā introduxerunt. Qui cùm ordine omnia edocuisset, & principium con-
iurationis factum ab Harmonię Gelonis filiæ nuptijs, quibus Themistio iun-
cta es-

A ćta eſſet: Afrorũ Hiſpanorumq́; auxiliares inſtructos ad cædẽ, Prr. principumq́; aliorum: bonaq́; eorũ prędæ futura interfectoribus pronuntiatum: iam mercenariorum manum aſſuetam imperijs Andronodori paratam fuiſſe ad inſulam rurſus occupandam: ſingula deinde, quæ, per quosq́; agerentur, totamq́; viris armisq́; inſtructam coniurationẽ ante oculos poſuiſſet, ſenatui quidem tam iure cæſi, quàm Hieronymus, videbantur. Ante curiam varię atq; incertę rerũ multitudinis clamor erat. quam ferociter minitantẽ in veſtibulo curiæ corpora coniuratorum eo metu compreſſerunt, vt ſilentes integram plebem in concionẽ ſequerentur. Sopatro mandatũ ab ſenatu, & ab collegis, vt verba faceret. Is (tanquam reos agebat) ab antè acta vita orſus, quęcunq; poſt Hiero-

Sopatri oratio de Andronodori et Themiſtij cæde.

B nis morte ſceleſtè atq; impiè facta eſſent. Andronodorum ac Themiſtium arguit feciſſe. Quid enim ſua ſponte feciſſe Hieronymum puerum, ac vix dum pubeſcentem facere potuiſſe? tutores ac magiſtratus eius ſub aliena inuidia regnaſſe. itaque aut ante Hieronymum, aut certè cum Hieronymo perire eos debuiſſe. At illos debitos iam morti deſtinatosq́; alia noua ſcelera poſt mortem tyranni molitos. palàm primò, cùm clauſis Andronodorus inſulæ portis hæreditatem regni creuerit, quæq́; procurator tenuerat, pro domino poſſederit, proditus deinde ab eis, qui in inſula erant, circunſeſſus ab vniuerſa ciuitate, quæ Acradinam tenuerit: nequicquam palàm atq; apertè petitũ regnum, clàm & dolo affectare conatus ſit. & ne beneficio quidem atq; honore po-

C tuerit vinci, cùm inter liberatores patriæ inſidiator ipſe libertatis creatus eſſet Prætor. Sed animos eis regios regias coniuges feciſſe: alteri Hieronis, alteri Gelonis, filias nuptas. Sub hanc vocem ex omnibus partibus concionis clamor oritur, nullam earum viuere debere, nec quenquam ſupereſſe tyrannorum ſtirpis. Hæc natura multitudinis eſt: aut ſeruit humiliter, aut ſuperbè dominatur: libertatem, quæ media eſt, nec ſpernere modicè, nec habere ſciunt, & non fermè deſunt irarum indulgentes miniſtri, qui auidos atq; intemperantes plebeiorũ animos ad ſanguinem & cædes irritent: ſicut tum extemplò Prr. rogationem promulgarunt. acceptaq́; penè prius quàm promulgata eſt, vt omnis regia ſtirps interficeretur. miſſiq́; à Prr. Demaratam Hieronis, & Har-

Multitudo aut ſeruit humiliter, aut ſuperbè dominatur.

Stirps regia interficitur.

D moniam Gelonis filias, coniuges Andronodori & Themiſtij, interfecerunt. Heraclea erat filia Hieronis, vxor Soſippi, qui legatus ab Hieronymo ad regem Ptolemæum miſſus, voluntarium conſciuerat exiliũ. Ea cùm ad ſe quoque venire præſciſſet, in ſacrarium ad penates confugit cum duabus filiabus virginibus, reſolutis crinibus, miſerabiliq́; alio habitu: & ad ea addidit preces, nũc per memoriam Hieronis patris, Gelonisq́; fratris, ne ſe innoxiam inuidia Hieronymi conflagrare ſinerent. nihil ſe ex regno illius, præter exiliũ viri, habere. neq; fortunã ſuam eandem viuo Hieronymo fuiſſe, quàm ſororis, neq; interfecto eo cauſam eandem eſſe. Quid quòd, ſi Andronodoro conſilia proceſſiſſent, illa cum viro fuerit regnatura? ſibi cum cæteris ſeruiendũm? Si quis

E Soſippo nunciet, interfectũ Hieronymum, ac liberatas Syracuſas: cui dubium eſſe, quin extemplò cõſcenſurus ſit nauim, atq; in patriã rediturus? Quantum ſpes hominum fallit in liberata patria coniugem eius, ac liberos de vita dimicare? quid obſtantes libertati, aut legibus? quod ab ſe cuiquã periculũ, à ſola, ac propè vidua, et puellis in orbitate degentibus eſſe? At enim periculi quidem nihil ab ſe timeri: inuiſam tantùm regiam ſtirpem eſſe. Ablegarent ergo procul ab Syracuſis, Siciliaq́;, & aſportari Alexandriam iuberent ad virum vxorem, ad patrem filias. Auerſis auribus animisq́;, caſſe ne tempus tereretur, (ferrum enim quoſdam expedientes cernebat) tum omiſſis pro ſe precibus, puellis vt ſaltem parcerent, orare inſtitit: à qua ætate etiam hoſtes irati abſtinerent. ne tyrrannos vlciſcendo, quæ odiſſent ſcelera, ipſi imitarentur. Inter hæc

abstractam à penetralibus iugulant. in virgines deinde resperſas matris cruore impetum faciunt. quæ alienata mente ſimul luctu metuq́; velut captæ fu- F

G

H

rore occurſu ſe ex ſacrario proripuerunt: vt, ſi effugium patuiſſet in publicum, impleturæ vrbem tumultu fuerint. tum quoque haud magno ædium ſpatio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaſerunt: tenentibusq́;, cùm tot ac tam validæ eluctandæ manus eſſent, ſeſe eripuerunt. tandem vulneribus confectæ, cùm omnia repleſſent ſanguine, exanimes corruerunt, cædemq́; per ſe miſerabilem, miſerabiliorem caſus fecit: quòd paulò poſt nuntius venit, mutatis repentè ad miſericordiam animis, ne interficerentur. Ira deinde ex miſericordia orta, quòd adeò feſtinatum ad ſupplicium, neq; locus pœnitendi, aut regreſſus ab ira relictus eſſet. itaq; fremere multitudo, & in locum Andronodori ac Themiſtij (nam ambo Prr. fuerunt) comitia poſcere: quæ nequaquam ex ſententia prætorum futura eſſent. Statutus eſt comitijs dies: quo nec opinantibus omnibus vnus ex vltima turba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem: crebriores deinde eæ voces, & cùm haud dubio aſſenſu multitudinis eſſe. Et erat confuſa concio, non populari modò, ſed militari quoq; turba, magna ex parte etiam perfugis, qui omnia nouare cupiebant, permiſtis. Prætores diſſimulare primò: & trahendam rem eſſe. poſtremò victi conſenſu, & ſeditionem metuentes, pronunciant eos prętores. Nec illi primò ſtatim creati nudare quid vellent: quanquam ægrè ferebant, & de inducijs dierum decem legatos iſſe ad Appium Claudium: & impetratis eis alios, qui de fœdere antiquo renouando agerent, miſſos. Ad Murgantiam tum claſſem nauium centū Romanus habebat, quò euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracuſis, quóue eos ageret noua atq; inſolita libertas, opperiens. Per eoſdem dies cùm ad Marcellum venientem in Siciliam legati Syracuſani miſſi ab Appio eſſent, auditis cōditionibus pacis Marcellus poſſe rem conuenire ratus, & ipſe legatos Syracuſas, qui coràm cum prætoribus de renouando fœdere agerent, miſit. Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat. poſtquam Punicam claſſem acceſſiſſe Pachynum allatum eſt, dempto timore Hippocrates & Epicides nunc apud mercenarios milites, nunc apud transfugas prodi Romanis Syracuſas criminabantur. At verò Appius naues ad oſtium portus, quid alię partis hominibus animi

Crudele mortis exemplum.

I

K

accederet

A accederet, operiens, in statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides: ac primò etiam tumultuosè decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egrederentur. In hac turbatione rerum in concionem vocari placuit. vbi cùm alij aliò tenderent, nec procul à seditione res esset, Apollonides principum vnus orationem salutarem, vt in tali tempore, habuit: Nec spem salutis, nec perniciem propiorem vnquam ciuitati vlli fuisse. si enim vno animo omnes vel ad Romanos, vel ad Carthaginienses inclinent, nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratiorémue fore. si alia aliò trahat res, non inter Pœnos Romanosque bellum atrocius fore, quam inter ipsos Syracusanos, cùm intra eosdem muros pars vnaquæque suos exercitus,

Apollonides ad concordiam Syracusanos hortatur.

B sua arma, suos habitura sit duces. itaque vt idem omnes sentiant, summa vi agendum esse: vtra societas sit vtilior, longè minoris adeò rem momenti consultatione esse. sed tamen Hieronis potius quàm Hieronymi authoritatem sequendam in socijs legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amicitiam nunc incognitæ quondam infideli præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consilium, quòd Carthaginiensibus ita pax negari possit, vt non vtiq; in præsentia bellum cum eis geratur: cum Romanis extemplò aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac studij visa est oratio habere, eò plus authoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis senatorum militare etiam consilium, iussi & duces ordinum præfectiq;

C auxiliorum simul consulere. Cùm sæpè acta res esset medijs certaminibus, postemò quia belli cum Romanis gerendi ratio nulla apparebat, pacem fieri placuit: mittiq; cum eis legatos ad rem confirmandam. Dies haud ita multi intercesserant, cùm ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes venerunt. Legatio peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exonerandam, ducesq; eius ablegandos. Hippocrates Pr. ducere eò transfugas iussus: secuti multi ex auxilijs mercenarijs, quatuor millia armatorum effecerunt. Et mittentibus & missis ea læta expeditio fuit. nam & illis, quod iam diu cupiebant, nouandi res occasio data est: & hi sentinam quandam vrbis rati exhaustam, lætabantur. cæterùm leuauerunt modò in præsentia

Syracusani legatos mittunt ad rem cum Romanis confirmandam.

D velut corpus ægrum, quò mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Romanæ primò furtiuis excursionibus vastare cœpit: deinde cùm ad tuendos sociorum agros missum ab Appio præsidium esset, omnibus copijs impetum in oppositam stationem cum cæde multorum fecit. Quæ cùm essent nuntiata Marcello, legatos extemplò Syracusas misit, qui pacis fidem ruptam esse dicerent: nec belli defuturam vnquam causam, nisi Hippocrates atque Epicides non ab Syracusis modò, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua cōcitando bello: profectus & ipse in Leontinos, quia satis eos aduersus populum Romanum concitatos cernebat: auertere etiam

Leontini deficiunt à Syracusanis.

E ab Syracusis cœpit. Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis, vt quicunq; populi sub regibus fuissent, & suæ ditionis essent, nec iam libertate contentos esse, nisi etiam regnent ac dominentur. Renunciandum igitur eis esse, Leontinos quoq; æquum censere liberos esse: vel quòd in solo vrbis suæ tyrannus ceciderit: vel quòd ibi primùm cōclamatum ad libertatem, relictisq; regijs ducibus Syracusas sit cōcursum. Itaq; aut eximendū id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipiendam. Facilè multitudini persuasum. legatisque Syracusanorum & de cæde stationis Romanæ quærentibus, & Hippocratem atq; Epicidē abire, seu Locros, seu quò aliò mallent, dummodò Sicilia cederent, iubentibus, ferociter responsum est: Neq; mandasse sese Syracusanis, vt pacem pro se cum Romanis facerent: neq; teneri alienis fœderibus.

Hæc

Marcellus Leontinos oppugnat.

Hæc ad Romanos Syracuſani detulerunt, abnuentes Leontinos in ſua pote- F
ſtate eſſe. itaque integro ſecum fœdere bellum Romanos cum ijs geſturos,
neq; ſeſe defuturos ei bello: ita, vt in poteſtatem redacti, ſuæ rurſus ditionis eſ-
ſent, ſicut pax conueniſſet. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leon-
tinos, Appio quoq; accito, vt altera parte aggrederetur: tanto ardore mili-
tum eſt vſus ob iram inter cõditiones pacis interfectæ ſtationis, vt primo im-
petu vrbem expugnarent. Hippocrates atque Epicides, poſteaquam capi mu-
ros, refringique portas viderunt, in arcem ſeſe cum paucis recepere. inde clam
nocte Herbeſum perfugiunt. Syracuſanis octo millium armatorum agmine
profectis domo ad Mylam flumen nuntius occurrit, captam vrbem eſſe, cæ-
tera falſa miſta veris ferens: cædem promiſcuam militum atque oppidano- G
rum factam, nec quenquam puberem arbitrari ſupereſſe: direptam vrbem,
bona locupletum donata. Ad nuntium tam atrocem conſtitit agmen: con-
citatiſq; omnibus, duces (erant autẽ Soſis ac Dinomenes) quid agerent con-
ſultabant. Erroris ſpeciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac
ſecuri percuſſi transfugæ ad duo millia hominum. Cæterùm Leontinorum
militumq; aliorum nemo poſt captam vrbem violatus fuerat: ſuaq; omnia
eis, niſi quæ primus tumultus captæ vrbis abſumpſerat, reſtituebantur. Nec vt
in Leontinos irent, proditos ad cædem commilitones quærentes, perpelli po-
tuere, nec vt eodem loco certiorem nuntium expectarent. Cùm ad defectio-
nem inclinatos animos cernerent Prr. ſed eum motum haud diuturnum H
fore, ſi duces amentiæ ſublati eſſent, exercitum ducunt Megaram. ipſi cum
paucis equitibus Herbeſum proficiſcuntur, ſpe territis omnibus per prodi-
tionem vrbis potiundæ. quod vbi fruſtra eis fuit incœptum, vi agendum rati.

Syracuſani prætores Herbeſum proficiſcũtur.

poſtero die Megaris caſtra mouent, vt Herbeſum omnibus copijs oppugna-
rent. Hippocrates & Epicides non tam tutum prima ſpecie, quàm vnum ſpe
vndiq; abſciſa conſilium eſſe rati, vt ſe militibus permitterent, & aſſuetis ma-
gna ex parte ſibi, & tum fama cædis commilitonum accenſis, obuiam agmi-
ni procedunt. Prima fortè ſigna ſexcentorũ Cretenſium erant, qui apud Hie-
ronymum meruerant ſub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad
Thraſymenum inter Romana auxilia, dimiſſiq;. quos vbi ex ſignis armorũq; I
habitu cognouere Hippocrates atq; Epicides, ramos oleæ ac velamenta alia
ſupplicum porrigentes orare, vt reciperent ſeſe, receptoſque tutarentur, neu
proderent Syracuſanis: à quibus mox ipſi trucidandi P. R. dederentur. Enim-
uerò conclamant, bonum vt animum haberent, omnem ſe cum illis fortu-
nam ſubituros. Inter hoc colloquium ſigna cõſtiterant, tenebaturq; agmen:
nec dum quæ moræ cauſa foret, peruenerat ad duces. Poſtquàm Hippocra-
tem atque Epicidem adeſſe peruaſit rumor, fremituſque toto agmine erat
haud dubiè approbantium aduentum eorum: extemplò Prr. citatis equis ad
prima ſigna perrexerunt. qui mos ille, quæ licentia Cretenſium eſſet, rogi-
tantes, colloquia ſerendi cum hoſte, iniuſſuq; prætorum miſcendi eos agmi- K
ni ſuo? comprehendi vinciriq; catenis iuſſerunt Hippocratem. ad quam vo-

Ob Hippocratem ſeditio mota in Syracuſano exercitu.

cem tantus extemplò primùm à Cretenſibus clamor eſt ortus, deinde exce-
ptus ab alijs, vt facilè, ſi vltra tenderent, appareret eis timendum eſſe. Soliciti
incertiq; rerum ſuarum Megaram, vnde profecti erant, referri ſigna iubent,
nuntioſque de ſtatu præſenti Syracuſas mittunt. Fraudem quoque Hippo-
crates addit, inclinatis ad omnem ſuſpicionem animis: & Cretenſium qui-
buſdam ad itinera inſidenda miſſis, velut interceptas literas, quas ipſe compo-
ſuerat, recitat. Prr. Syracuſani Marcello ſuo S. Secundum ſalutem, vt aſſolet,
ſcriptum erat. Rectè eum atque ordine feciſſe, quod in Leontinis nulli peper-
ciſſet. Sed omnium mercenariorum militum eandem eſſe cauſam, nec vn-
quam

A quam Syracusas, quieturas, donec quicquam externorum auxiliorum aut in vrbe, aut in exercitu suo esset. itaque daret operam, vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatem redigeret, ac supplicio eorum liberaret tandem Syracusas. *Hippocratis dolus.* Hæc cùm recitata essent, tanto clamore ad arma discursum est, vt prætores inter tumultum pauidi obequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetusq; in Syracusanos milites fiebat. nec ab vllo temperatum foret, ni Epicides atq; Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cùm ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides: tum cognatos quoq; eorum, atq; amicos tanto meri-

B to primùm, dein pignore sibi conciliarent, expertiq; quàm vana, aut leui aura mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero, qui in Leontinis circunsessi erant, subornant: vt Syracusas perferret nuntium conuenientem eis, quę ad Mylam falso nuntiata erant: authoremq; se exhibendo, ac velut visa quæ dubia erant, narrando, cōcitaret iras hominum. Huic non apud vulgum modò fides fuit, sed senatum quoq; in curiam introductus mouit, vt vani quidam homines palàm ferrent, perbenè detectam in Leontinis esse auaritiam & crudelitatem Romanorum. eadē, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes timere,

C nec eosdem odisse. apud militares penè omnes, partemq; magnā plebis inuisum esse nomen Romanum, prætores optimatumq; pauci quanquàm inflati vano nuntio erant, tamen ad propius præsentiusq; malum cautiores esse. Et iam ad Hexapylum erant Hyppocrates atq; Epicides: serebanturque colloquia per propinquos populariū, qui in exercitu erant, vt portas aperirent, sinerentq; communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vnis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi, cùm Prr. interuenerunt. & primo imperio minisque, deinde authoritate deterrendo: postremò, vt omnia vana erant, obliti maiestatis precibus agebant, ne proderent patriam tyranni antè satellibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeò omnium aures *Syracusanorum seditio.*

D concitatæ multitudinis erant, quod non minore intus vi, quàm foris portæ effringerentur, effractisq; omnibus tuto in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinam cum iuuentute popularium confugiunt. mercenarij milites perfugæque, & quicquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoque primo impetu capitur, prætoresque, nisi qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pileum vocati, & carcere vincti emissi. confusaque omnis multitudo Hippocratem atque Epicidem creant prætores, Syracusæque, cùm breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nunciata cùm essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplò

E castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi fortè in quinqueremi erant. præmissa quadriremis, cùm intrasset fauces portus, capitur. legati ægrè effugerunt. Et iam nō modò pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cùm Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab vrbe castra posuit. Inde quoque legatos præmitti placuit, quibus ne intrarent vrbem, extra portam Hippocrates atq; Epicides obuiam cum suis processerunt. Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliumq; afferre, ait: & ijs qui ex media cæde elapsi perfugerint ad se, & eis qui metu oppressi fœdiorem nō exilio solùm, sed etiam morte seruitutem patiantur. Nec cędem nefandam sociorum inultam Romanos passuros. Itaq; si eis qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis authores *Legatus Romanus ad Syracusanos.*

dedantur,

dedantur,& libertas legesq; Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse, si F
ea non fiant, quicunq; in mora sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, si qua
ad se mandata haberent, responsum eis, ait, se daturos fuisse: cùm in eorum
ad quos venerint, manu res Syracusana esset, tum reuerterentur. Si bello la-
cessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Leontinos
Syracusæ terra mari-qúe oppugnantur à Romanis. oppugnare. Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra marique simul cœptæ
oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus flu-
ctu alluitur: & quia sicut Leontinos terrore ac primo impetu ceperant, non
diffidebant vastam disiectamq; spatio vrbem parte aliqua se inuasuros, om-
nem apparatum oppugnandarum vrbium muris admouerunt. Et habuisset
tanto impetu cœpta res fortunam, nisi vnus homo Syracusis ea tempestate G
Archimedes. fuisset. Archimedes is erat, vnicus spectator cœli siderumq;: mirabilior ta-
men inuentor ac machinator bellicorum tormentorum, operumq;, quibus
ea quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perleui momento ludificaretur. Mu-
rum per inæquales ductum colles, pleraq; alta & difficilia aditu, summissa
quædam, & quæ planis vallibus adiri possent, vt cuiq; aptum visum est loco,
ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, vt antè di-
ctum est, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæte-
ris nauibus sagittarij funditoresq;, & velites etiam, quorum telum inhabile
ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro
patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro tenebant naues. H
Iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus la-
teri applicaretur: cùm exteriore ordine remorum velut naues agerentur, tur-
res contabulatas, machinamentaq; alia quatiendis muris portabãt. Aduersus
Archimedis solertia in tuendis Syracusis. hunc naualem apparatũ Archimedes variæ magnitudinis tormenta in mu-
ris disposuit. in eas quæ procul erant naues saxa ingenti pondere emittebat:
propiores leuioribus, eoq; magis crebris petebat telis. postremò vt sui vulne-
re intacti tela in hostem ingererent: murum ab imo ad summũ crebris cubi-
talibus ferè cauis aperuit, per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus modi-
cis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant naues, quo
interiores ictibus tormentorum essent: in eas tollendas desuper murum emi- I
nentem ferrea manus firmæ catenæ illigata, cùm iniecta proræ esset, grauiq;
libramento plumbi recelleret ad solum: suspensa prora, nauim in puppim sta-
tuebat. dein remissa subitò, velut ex muro cadentem nauim cum ingenti tre-
pidatione nautarum ita vndæ affligebant, vt etiam si rectà recideret, aliquan-
tum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est elusa, omnisq; vis est auer-
sa, vt totis viribus terra aggrederentur. sed ea quoq; pars eodem omni appa-
ratu tormentorum instructa erat, Hieronis impensis curaq; per multos an-
nos, Archimedis vnica arte. natura etiam adiuuabat loci: quòd saxum, cui im-
posita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita procliue est, vt non solùm
missa tormento, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent, grauiter in ho- K
stem inciderent. eadem causa ad subeundum arduum aditum instabilemq;
ingressum præbebat. Ita consilio habito, cùm omnis conatus ludibrio esset,
absistere oppugnatione, atq; obsidendo tantùm arcere terra marique com-
Marcellus quas vrbes in Sicilia recepit. meatibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia ferè parte exercitus
ad recipiendas vrbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienses defe-
cerant, Pelorum atq; Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram vi captam
diruit ac diripuit, ad reliquorum, ac maximè Syracusanorum terrorem. Per
idem ferè tempus & Himilco, qui ad Pachyni promontorium classem diu te-
nuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque & viginti millia pe-
ditum, tria equitum, XII. elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis co-
pijs

A pijs antè tenuerat ad Pachynum classem: sed postquam ab Hippocrate occu-
patæ Syracusæ erant, profectus Carthaginem, accitusq; ibi & ab legatis Hip-
pocratis,& literis Annibalis,qui venisse tempus aiebant Siciliæ per summum
decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens monitor facilè perpulerat, vt *Carthaginiensiū classis Heracleā appulit.*
quantæ maximæ possent,peditum equitumque copiæ in Siciliam traijceren-
tur. Adueniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: alia-
rumque ciuitatū quæ partis Carthaginiensium erant, adeò accensæ sunt spes
ad pellendos Sicilia Romanos, vt postremò etiam qui obsidebantur Syracu-
sis animos sustulerint. & parte copiarum satis defendi vrbem posse rati, ita in-
ter se munera belli partiti sunt: vt Epicides præesset custodiæ vrbis,Hippocra-
B tes Himilconi coniunctus, bellum aduersus COS. Romanum gereret. Cum
decem millibus peditū, quingentis equitibus nocte per intermissa custodijs
loca profectus, castra circa Accillas vrbem ponebat. Munientibus superue-
nit Marcellus, ab Agrigento iam occupato, cùm frustra eò peruenire hostem
festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore ac loco
Syracusanum sibi exercitum obuiam fore: sed tamen metu Himilconis Pœ-
norumque,vt quibus nequaquam eis copijs quas habebat par esset,quàm po
terat maximè intentus, atque agmine ad omnes casus composito ibat. Fortè
ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata, aduersus Siculos vsui fuit. Ca-
stris ponendis incōpositos ac dispersos nactus eos & plerosq; inermes, quod
C peditum fuit circumuenit.eques leui certamine inito,cum Hippocrate Acras
perfugit. Ea pugna deficientes ab Romanis cùm cohibuisset Siculos, Mar-
cellus Syracusas redijt: & post paucos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad
flumen Anatim, octo fermè inde millia castra posuit. Sub idem ferè tempus
& naues longæ quinque & quinquaginta Carthaginiensium cum Bomilca- *Alia Carthaginiensium classis Syracusas adijt.*
re classis præfecto in magnum portū Syracusas ex alto decurrere, & Romana
item classis, XXX. quinqueremes legionem primam Panormi exposuere: ver-
sumq; ab Italia bellum. adeò vterq; populus in Siciliam intentus fuisse videri
poterat. Legionem Romanā,quæ exposita Panormi erat,venientem Syracu-
sas prædæ haud dubiæ sibi futuram Himilco ratus, via decipitur. mediterra-
D neo nanque Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequente ad
Appium Claudium Pachynū cum parte copiarum obuiam progressum, per-
uenit. Nec diutius Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fi- *Pœni Syracusis abscedunt.*
dens nauibus suis,duplici facile numero classe aduentātibus Romanis,simul
inutili mora cernens nihil aliud ab suis quàm inopia aggrauari socios,velis in
altū datis in Africam transmisit.& Himilco secutus nequicquam Marcellum
Syracusas si qua, prius quàm maioribus copijs iungeretur, occasio pugnandi
esset: pòstquam ea nulla contigerat, tutumq; ad Syracusas & munimento &
viribus hostē cernebat, ne frustra assidendo spectandoq; obsidionem socio-
rum tempus tereret, castra inde mouit: vt quocunq; vocasset defectionis ab
E Romanis spes, admoueret exercitum, ac præsens suas res fouentibus adderet
animos. Murgantiā primùm,prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: vbi
frumenti magna vis, commeatusq; omnis generis cōuecti erant à Romanis.
Ad hanc defectionē erecti sunt & aliarū ciuitatum animi:prẹsidiaq; Romana *Plurima Romanorū præsidia in Sicilia per fraudem oppressa.*
aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Aenna in
excelso loco ac prærupto vndiq; sita, cum loco inexpugnabilis erat,tum præsi
dium in arce validū, præfectumq; præsidij haud sanè opportunum insidian-
tibus habebat.L.Pinarius erat vir acer,& qui plus in eo,ne posset decipi,quàm
in fide Siculorum reponeret.& tum intenderant eum ad cauendū omni cura
tot auditæ proditiones,defectionesq; vrbiū,& clades præsidiorum . itaq; no-
cte dieq; iuxta parata instructaq; omnia custodijs ac vigilijs erant: nec ab ar-

O mis,

Aennenses defectionis cupidi.

mis, aut loco suo miles abscedebat. Quod vbi Aennensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione præsidij animaduerterunt, nulli occasioni fraudis Romanum patere, apertè ac propalàm placuerat agendum. Vrbem arcemq; suæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societatem, non serui in custodiam traditi essent Romanis. itaque claues portarum reddi sibi æquum censent. bonis socijs fidem suam maximum vinculum esse. & ita sibi populum Romanum senatumque gratias habiturũ, si volentes, ac non coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere, ab imperatore suo: clauesque portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Aennensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. præsidio decedere, apud Romanos capitale esse: & nece liberorum etiam suorum eam legem parentes sanxisse. consulem Marcellum haud procul esse: ad eum mitterent legatos, cuius iuris atque arbitrij esset. Se verò negari illi missuros: testariq;, si verbis nihil agerent, vindictã aliquam libertatis suæ quæsituros. Tum

Pinarij ad suos oratio.

Pinarius ait illis: si ad consulem grauarentur mittere, sibi saltem darent populi consilium: vt sciretur, vtrum paucorũ ea denunciata, an vniuersæ ciuitatis essent. Consensu in posterum diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit, conuocatis militibus: Credo ego vos audisse milites, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumuenta & oppressa sint per hos dies. eam vos fraudẽ deúm primò benignitate, dein vestra ipsi virtute dies noctesq; perstando ac peruigilando in armis, vitastis. vtinã reliquũ tempus nec patiendo infanda, nec faciendo traduci possit. Hæc occulta fraude cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit, apertè ac propalàm claues portarũ reposcunt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplò Aenna erit, fœdiusq; hic trucidabimur, quàm Murgantiæ præsidiũ interfectum est. noctem vnam ægrè ad consultandũ sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionẽ habituri sunt ad criminandum me, concitandumq; in vos populum. itaque crastino die, aut vestro, aut Aennensium sanguine Aenna inundabitur. nec præoccupati, peculij, nec occupantes, periculi quicquã habebitis. qui prior strinxerit ferrũ, eius victoria erit. Intenti ergo omnes, armatiq; signũ expectabitis. ego in concione ero: & tempus quoad omnia instructa sint, loquendo altercandoq; traham. cùm toga signum dedero, tum mihi vndiq; clamore sublato turbam inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauete, ne quisquam ex ijs supersit, à quibus aut vis aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor, cæteri superni inferníque dij, qui hanc vrbẽ, hos sacratos lacus lucosq; colitis, vt ita nobis volentes propitij adsitis, si vitandæ, non inferendæ fraudis causa hoc consilij capimus. Pluribus vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatem trucidabitis. Et cõsulis castra in propinquo sunt, ne quid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero die alij alijs locis ad obsidenda itinera, claudendosq; oppidanis exitus, pars maxima super theatrum circaque, assueti & ante spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, cum consulis ea de re ius ac potestatem esse, non suam, & pleraque eadem, quæ pridie prius dixisset: primò sensim ac plures reddere claues, dein iam vna voce id omnes iuberent: cunctantiq; ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur vltra vim vltimã dilaturi: tum præfectus toga signum, vt conuenerat, dedit. milites q; intenti dudũ ac parati, alij supernè in aduersam concionem clamore sublato decurrunt, alij ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur Aennenses cauea inclusi: coaceruanturque non cæde solùm, sed etiam fuga, cùm alij super aliorum capita ruerent, atque integri saucijs,

Aennenses cæduntur à Romanis militibus.

A saucijs, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & vrbis captæ modo fugaq; & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira, quòd iure turbam inermem cædebant, quàm si periculum par & ardor certaminis eos irritaret. Ita Aenna aut malo, aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factum improbauit, & prædam Aennensium militibus concessit: ratus timore deterritos, temperaturos proditionibus præsidiorũ Siculos. Atq; ea clades, vt vrbis in media Sicilia sitę, claræque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigijs raptæ quondã Proserpinæ, prope vno die omnem Siciliam peruasit: & quia cæde infanda rebantur non hominum tantùm, sed etiam deorum sedem violatam esse: tum verò qui etiam
B antè dubij fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit, cùm acciti à proditoribus nequicquam ad Aennam exercitũ admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentoque & commeatibus alijs in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locum classi castrisq; præfecit veteribus. ipse hybernacula quinq; millia passuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communijt, ædificauitque. Hæc in Sicilia vsque ad principiũ hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege, quod iam antè suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. vene-
C runt, præsidentem classi Brundusio, Calabriæque circà littoribus, nuntiantes Philippum primùm Apolloniam tentasse, leuibus biremibus CXX. flumine aduerso subuectum: deinde, vt ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clàm nocte exercitum admouisse: eamque vrbem sitam in plano, neque mœnibus, neque viris, neque armis validam primo impetu oppressam esse. Hæc nuntiantes orabant, vt opem ferret, hostemque haud dubium Romanis terra, aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam causam, nisi quòd imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataque, & quòd longæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: vrbemque eam
D leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eò ab Apollonia venerunt nuntiantes, in obsidione sese, quòd deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere vltrà vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se, quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis, cum præfecto sociũm Næuio Crispo, viro impigro & perito militię. Is expositis in terram militibus, nauibusque Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per viam minimè ab regijs obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostium sentiret, vrbem est ingressus. Die insequenti quieuere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, ar-
E maque & vrbis vires inspiceret. vbi ea visa inspectaque satis animorum fecere: simulq; ab exploratoribus comperit, quanta socordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllo tumultu egressus, castra hostium adeò neglecta atque aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille hominum vallum intrasse, quàm quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauorque omnes occupauit, vt non modò alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, propè seminudus fugiens, militi quoq;, nedum regi vix decoro habitu, ad flumen nauesque perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulò minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa.

Siculorum pleræq; vrbes deficiunt ad Pœnos.

Bellum cum Philippo Macedonum rege motum.

Apolloniam Philippus oppugnat.

Apolloniates Philippi castra noctu inuadunt.

Philippi fuga.

plus tamen hostiū aliquantò captum, quàm cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, balistas, tormentaq; alia, quæ oppugnandę vrbi comparata erant, ad tuenda mœnia, si quando similis fortuna venisset, Apolloniā deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cùm Oricum essent nuntiata, M. Valerius classem extemplò ad hostium fluminis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset. Itaq; Philippus neque terrestri, neq; nauali certamine satis fore parem se fidens; subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petijt, magna ex parte inermi exercitu, spoliatoq;. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. eodem anno in Hispania variè res gestæ. nam prius quàm Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum Mago & Asdrubal fuderunt. defecissetq; ab Romanis vlterior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubijs sociorum animis in tempore aduenisset. Primò ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant ante frumentum. tamen quia omnia circa hostium plena erant: agmenq; Romanum impunè incursatum ab equitibus hostiū fuerat: & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eò Cn. Scipio cum omnibus copijs, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensium dux, cum exercitu iusto aduenit: contraque castra Romana trans fluuium omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clàm profectus ad loca circa visenda, haud fefellit hostes: oppressissentq; eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoq; circumsessus aduentu fratris, obsidione eximitur. Castulo vrbs Hispaniæ valida ac nobilis, & adeò coniuncta societate Pœnis, vt vxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgum oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat. videbanturq; inopia cum locū maximè expugnaturi. Cn. Scipio, vt socijs præsidioq; ferret opem, cum legione expedita profectus, intra bina castra cum magna cæde hostium vrbem est ingressus. & postero die eruptione æquè felici pugnauit, supra duodecim millia hominum cæsa duobus prælijs: plus decem millia capta, cum sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde vrbs (socia & hæc Romanorum erat) à Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adueniens Cn. Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra Punica mota. Et Romani eò confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor fermè horas, egregieq; vincentibus Romanis signum receptui est datū, quòd Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauorq; circa eum ceperat milites, ne mortiferū esset vulnus. Cæterùm haud dubium fuit, quin, nisi ea mora interuenisset, castra eo die Punica capi potuerint. iam enim non milites solùm, sed elephanti etiam vsque ad vallum acti erant: superque ipso nouem & triginta elephanti pilis confixi. Hoc quoq; prælio ad duodecim millia hominum dicuntur cæsa: propè tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde vrbē Pœni recessere. & vt territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia victoria fuit: minus tamen dimidio hostium, quàm antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarent, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisq; bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitum: animosq; ad tentandū deintegro certamen fecit. Alij pleriq; milites, sicut pro parte toties intra paucos dies victa, eisdē animis quibus prius, codemq; euentu pugnauere. plus octo millia hominū cæsa: haud multo minus quàm mille capta, & signa militaria LVIII. & spolia plurima Gallica fuere: annuli aurei, torques armillęq; magnus numerus.

Res in Hispania gestæ.

Castulo vrbs Hispaniæ ad [redacted] defecit.

Cn. Scipionis femur tragula confixum.

A rus. duo etiam insignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erant) eo prçlio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Cùm iam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit: Saguntum oppidum, quod causa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaq; id oppidum vi pulso præsidio Punico receperunt: cultoribusq; antiquis quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos qui cõtraxerant eis cum Carthaginiensibus bellũ, in potestatem redactos sub corona vendiderunt, vrbemq; eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio coss. gesta. Romæ cùm tribuni plebis noui magistratum inissent, extemplò censoribus P. Furio & M. Attilio à L. Metello Trib. plebis dies dicta ad populum est. quæsto-

Saguntum recipiunt Romani.

Censoribus ad populum dies dicta.

B rem cum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atq; ęrariũ fecerant, propter coniurationẽ deserendæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorũ auxilio vetiti causam in magistratu dicere, dimissiq; fuerãt. Ne lustrum perficerent, mors prohibuit P. Furij. M. Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q. Fabio Maximo cos. creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus cõsulis filius, & T. Sempronius Gracchus iterum. Prætores fiunt M. Atilius, & qui tum ædiles curules erant: P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Centimalus, & M. Aemylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduum eo anno primùm factos ab curulibus ædilibus, memoriæ proditur. Aedilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore alijs in tanta clade

Ludi scenici primùm facti.

C torpentibus, per medios hostes erupit. Comitijs perfectis ab Q. Fabio cos. designati consules Romam accersiti, magistratum inierunt: senatumque de bello ac prouincijs suis prætorumq;, & de exercitibus quibus quiq; præessent, consuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuisi. Bellum vndecunque cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus vnus, quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius cos. ex binæ erant legiones. M. Aemylius Pr. cuius peregrina sors erat, iurisdictionẽ Atilio collegæ pręrori vrbano mandarat, vt Luceriam prouinciam haberet, legionesque duas, quibus Q. Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminum, Cn. Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerunt: vt Fuluius

Prouinciarum atque exercituum Romanorum diuisio.

D vrbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæq;, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnũ Hieronis fuisset. Lentulo Propr. prouincia vetus: T. Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniaq;, cum legione & classe, quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio cum legione vna cui iam diu præerat, Picenũ. Scribi præterea duæ legiones vrbanę iussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copijs aduersus multa simul aut mota, aut suspecta bella munierunt Romanum imperium. Consules duabus vrbanis legionibus scriptis, supplementoq; in alias lecto, priusquam ab vrbe mouerẽt, prodigia procurarunt, quæ nuntiata erant. Murus ac

Prodigia.

E portæ tactæ, & Ariciæ etiã Iouis ædes de cælo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriumq; credita pro veris. nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erãt, visæ. & in Iouis Vicilini templo, quod in Cossano agro est, arma concrepuisse: & flumen Amiterni cruentum fluxisse. His procuratis ex decreto pontificum, profecti cõsules, Sempronius in Lucanos, in Apuliam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulã in castra venit. cùm obuiam filius progrederetur, lictoresq; verecundia maiestatis eius taciti anteirent, nõ summouentes patrẽ, præter vndecim fasces equo præuectus senex, vt consul animaduertere proximum lictorẽ iussit, & is, vt descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens, experiri (inquit) volui fili, satin' scires consulem te esse. In ea castra Cassius Altinius Arpinas clàm nocte cum tribus seruis venit, promit-

 tens,

tens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurũ esse. Cùm eam tunc rem ad con- F
silium retulisset Fabius, alijs pro transfuga verberandus necandusq́ue videri,
ancipitis animi cõmunis hostis, qui post Cannensem cladem, tanquam cum
fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetq́ue ad defe-
ctionem Arpos: tum posteaquam res Romana contra spem votaque eius ve-
De proditore Altinio variæ sententiæ.
lut resurgeret, turpius videatur nouam referre proditionẽ: vt proditio pro se-
ptemuirali iudicio esset, semperq; aliud sentiret. infidus socius, vanus hostis,
ad Faleriorum, Pyrrhíue proditorem, tertium transfugis documentum esset.
Contra ea consulis pater Fabius, temporum oblitos homines in medio ardo-
re belli tanquam in pace libera de quoque arbitrari & agere aiebat: cùm illud
potius agendum atque eis cogitandum sit, si quo modo fieri possit, ne qui so- G
cij à populo Romano desciscant, & non vocitent. documentũ autem ducant
statui oportere, si quis resipiscat, & antiquam societatẽ respiciat. quòd si abi-
re ab Romanis liceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui de-
serta ab socijs Romana res fœderibus Punicis omnia in Italia iuncta visura sit?
Se tamen non eum esse, qui Altinio fidei quicquam censeat habendum, sed
mediam consecuturum consilij viam. neq; eum pro hoste, neque pro socio in
præsentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fida
ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandum, vtrum
defectio prior plus merita sit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio assensum est,
catenisq́ue ligatus, traditus & ipse & comites: & auri satis magnum pondus, H
quod secum tum attulerat, ei seruari iussum. Calibus cum interdiu solutũ cu-
stodes sequebantur, nocte clausum asseruabant. Arpis domi primùm deside-
rari, quæriq; est cœptus: dein fama per totam vrbẽ vulgata, tumultũ pro prin-
cipe amisso fecit: metuq; rerum nouarũ extemplò nuntij ad Annibalem mis-
si. Quibus nequaquã offensus Pœnus, quia & ipsum vt ambiguæ fidei virum
suspectũ iampridem habebat, & causam nactus erat tam ditis hominis bona
possidendi, vendendiq;. cæterùm vt iræ magis, quàm auaritiæ datum crede-
Annibalis crudelitas.
rent homines, crudelitati quoq; grauitatem addidit: coniugemq; eius ac libe-
ros in castra accitos, quæstione prius habita, primùm de fuga, deinde quantũ
auri argentiq; domi relictum esset: satis cognitis omnibus, viuos combussit. I
Arpos oppugnat Fabius consul.
Fabius ab Suessula profectus, Arpos primùm instituit oppugnare. vbi cùm à
mille ferè passibus castra posuisset, contemplatus ex propinquo sitũ vrbis mœ
niaq;: quæ pars tutissima mœnibus erat, qua maximè neglectam custodia vi-
dit, ea potissimum aggredi statuit. Comparatis omnibus, quæ ad vrbes oppu-
gnandas vsui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tribunosq́ue
viros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantũ satis visum est, attribuit:
eosq;, vbi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre.
Porta ibi humilis & angusta erat, via infrequenti per desertam partem vrbis.
eam portam scalis prius transgressos, ad murum pergere, & ex interiore parte
claustra refringere iubet: & tenentes partem vrbis, cornu signum dare, vt cæ- K
teræ copiæ admouerentur. parata omnia atque instructa sese habiturum. Ea
impigrè facta: & quòd impedimentum agentibus fore videbatur, id maxi-
mè ad fallendum iuuit. Imber à nocte media coortus custodes, vigilesq́ue di-
lapsos è stationibus suffugere in tecta coëgit: sonituq́ue primo largioris pro-
cellæ strepitum demolientium portam, exaudiri prohibuit: lentior deinde
æqualiorq́ue accidens auribus, magnam partem hominum sopiuit. Postea-
quam portã tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis dispositos canere
Arpi nocte capti.
iubent, vt consulem excirent. Id vbi factum ex composito est, signa efferri con
sul iubet: ac paulò ante lucem per effractam portam vrbem ingreditur. Tum
demum hostes excitati sunt, iam & imbre conquiescente, & propinqua luce.
Præsi-

A Præsidium in vrbe erat, Annibalis quinq; millia fermè armatorum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo fraudis esset, hosti opposuerunt. Pugnatum primò in tenebris angustisq; vijs est:

B

C

cùm Romani nõ vias tantùm, sed tecta etiam proxima portæ occupassent, ne peti supernè ac vulnerari possent. Cogniti inter se quidam Arpiniq; & Romani, atq; inde colloquia cœpta fieri: percunctantibus Romanis quid sibi vellẽt Arpini? quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorũ, pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus veteres socios Romanos bellũ gererent? & vectigalem ac stipendiariam Italiam Africæ facerent: Arpinis purgantibus, ignaros omnium se vænum à principibus datos, penè captos oppressosque à paucis esse. Initio orto plures cum pluribus colloqui. postremò prætor Arpi-
D nus ab suis ad consulem deductus, fideque data inter signa aciesq;, Arpini repentè pro Romanis aduersus Carthaginienses arma verterunt. Hispani quoq; paulò minus mille homines, nihil præterea cum consule pacti, quàm vt sine fraude Punicũ emitteretur præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactę, emissiq; cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade vllius, præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operaq; eorum forti ac fideli persæpe Respublica vsa est. Cùm consulum alter in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXII. nobiles Campani per speciẽ prędandi ex hostium agro, permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Ro-
E mana, quæ super Suessulã erant, venerunt. stationi militũ qui essent dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fuluius castris præerat. cui vbi nuntiatum est, x. ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, vbi quæ postularẽt audiuit: (nihil autem aliud petebãt, quàm vt Capua recepta bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternũ expugnatum. amplius septem millia hominũ capta, & ęris argentiq; signati aliquantum. Romæ fœdũ incendium per duas noctes ac diem vnum tenuit, solo æquata omnia inter Salinas ac portã Carmentalem cum Aequimelio Iugarioq; vico: in tẽplis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portã, latè vagatus ignis sacra profanaque multa absumpsit. Eodem anno P. & Cn. Cornelij, cùm in Hispania res prosperæ essent, multosq; & veteres reciperent

Romæ incendiũ multa absumpsit.

Syphax rex Numidarum. socios,& nouos adijcerent, in Africam quoq; spem extenderunt. Syphax erat F rex Numidarum, subitò Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt,qui cum eo amicitiam societatemq; facerent:& pollicerentur,si perseueraret vrgere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui populoq; Romano,& adnixuros, vt in tempore, & benè cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutusq; cum legatis de ratione belli gerendi,vt veterum militũ verba audiuit, quàm multarũ rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primùm,vt pro bonis ac fidelibus socijs facerent,orauit,vt duo legationem referrent ad imperatores suos:vnus apud sese magister rei militaris remaneret. *Numidarum gens ad pedestria bella rudis.* rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse,equis tantum habilem. G Ita iam inde à principijs gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos:sed habere hostem pedestri fidentem marte, cui se æquari robore virium velit. & sibi pedites comparandos esse:& ad id multitudine hominũ regnum abundare:sed armandi ordinãdiq; & instruendi eos,artẽ ignorare. omnis, velut fortè congregata turba sua inscia, ac temeraria esset. Facturos se in præsentia quod vellet,legati responderũt:fide accepta, vt remitteret extemplò eum,si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui apud regẽ remansit. Cum duobus Romanis relata Numidasq; legatos in Hispaniam misit ad capiendã fidem ab imperatoribus Romanis,ijsdem mandauit,vt protinus Numidas,qui intra portas, seu præsidia Carthaginiensium H auxiliares essent,ad transitionem perlicerent.Et Statorius ex multa iuuentute regi pedites conscripsit:ordinatosq; proximè morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi,& seruare ordines docuit:& operi, alijsq; institutis militaribus ita assuefecit,vt breui rex nõ equiti magis fideret,quàm pediti:collatisq; æquo campo signis,iusto prælio Carthaginiensem hostẽ superaret. Romanis quoq; in Hispania legatorũ regis aduentus magno emolumento fuit. nanq; ad famã eorum transitiones crebrę ab Numidis cœptę fieri. Ita cum Syphace Rom. iuncta amicitia est. Quod vbi Carthaginienses acceperũt, extemplò ad Galã in parte altera Numidię (Massyla ea gens vocatur) regnantem legatos mittunt. *Masanissa regis Galæ filius.* Filiũ Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, I cæterùm iuuenem ea indole,vt iam tum appareret, eius regnum opulentius quàm quod accepisset,facturũ. Legati quoniam Syphax se Romanis iunxisset, vt potentior societate eorũ aduersus reges populosq; Africæ esset, docent: melius fore Galæ quoq; Carthaginiensibus iungi quamprimùm, antequam Syphax in Hispaniam,aut Romani in Africam transeant: opprimi Syphacem, nihildum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. Facile persuasum Galæ,filio deposcente id bellũ,vt exercitum mitteret. Qui Carthaginiensium legionibus coniunctis,magno prælio Syphacem deuicit. xxx. millia eo prælio hominum cæsa dicuntur. *Syphax à Masanissa victus.* Syphax cum paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanum aduersus Gadeis colunt) refugit: K affluentibusq; ad famã eius vndiq; barbaris, ingentes breui copias armauit. cum quibus antequam in Hispaniam angusto direptam freto traijceret, Masanissa cum victore exercitu aduenit. isq; ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine vllis Carthaginiensium opibus gessit bellum. *Celtiberum iuuentus defectus ad Romanos.* In Hispania nihil memorabile gestum, præterquam quòd Celtiberùm iuuentutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginiensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt:& nobilissimos Hispanos supra ccc. inde in Italiam ad solicitandos populares, qui inter auxilia Annibalis erant,miserunt. Id modò eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quòd mercenarium militem in castris neminem antè,quàm tum Celtiberos,Romani habuerunt.

A

EPITOME LIBRI XXV.

PVB. Cornelius Scipio, postea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus est. Annibal vrbem Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui se noctu venatum ire simulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Martij carminibus, quibus Cannensis clades prædicta fuerat, instituti sunt. A Q. Fuluio & Ap. Claudio Coss. aduersus Hannonem Pœnorum ducem prosperè pugnatum est. T. Sempronius Gracchus procos. ab hospite suo Lucano in insidias ductus, à Magone interemptus est. Centenius Penula, qui centurio militauerat, cùm petisset à senatu, vt sibi exercitus daretur, pollicitusq; esset, si hoc impetrasset, de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cum Annibale, qui cum exercitu eum cæcidit. Cn. Fuluius pr. malè aduersus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominũ sexdecim millia ceciderunt: ipse cum equitibus ducentis effugit. Capua obsessa est à Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. Claudius Marcellus Syracusas expugnauit anno tertio, & ingentem se virum gessit. in eo tumultu vrbis captæ, Archimedes intentus formis quas in puluere descripserat, interfectus est. P. & Cn. Scipiones in Hispania tot tantarumq; rerum feliciter gestarum tristem exitum tulerunt, propè cum totis exercitibus cæsi anno octauo, quàm in Hispaniam ierant. amissaq; eius prouincia possessio foret, nisi L. Martij equitis Romani virtute & industria, contractis exercituum reliquijs, eiusdem hortatu, bina castra hostium expugnata essent. ad triginta septem millia cæsa, ex
B *mille octingentis præda ingens capta. dux Martius appellatus est.*

DVM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per proditionem vrbis Tarentinorum potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Brutijs ex duodecim populis, qui anno priore ad Pœnos desciuerant, Consentini & Thurini in fidem populi Romani redierunt. & plures redijssent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus so-

Salentinorum ignobiles vrbes ad Pœnum deficiunt.

C cium, prosperis aliquot populationibus in agro Brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hannone conflixisset. Magna ibi vis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium seruorumque cæsa aut capta est: minimumque iacturæ fuit, quòd præfectus inter cæteros est captus, & tum temerariæ pugnę author, & antè publicanus, omnibus malis artibus & Reipub. & societatibus infidus, damnosusque. Sempronius COS. in Lucanis multa prælia parua, haud vllum dignum memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant secundæ aduersæq; res, nō fortunam magis quàm animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem in-

Externis religionibus Roma incessitur.

D cessit, vt aut homines, aut dij repentè alij viderentur facti. nec iam in secreto modo atque intra parietes ac postes contemnebantur Romani ritus: sed in publico etiam ac foro Capitolioque mulierum turba erat, nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominum mentes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris egestate & metu in vrbem compulsa: & quæstus ex alieno errore facilis, quem velut ex concessæ artis vsu exercebant. Primò secretæ bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad patres etiam, & ad publicam querimoniam excessit res. Incusati grauiter ab senatu ædiles triumuirique capitales, quod non prohiberent: cùm emouere eam multitudi-
E nem è foro, ac disijcere apparatus sacrorum conati essent, haud procul abfuit quin violarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit, quàm vt minores per magistratus sedaretur: M. Aemylio Pr. vrbis negotium ab senatu datum est, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatusconsultum recitauit, & edixit, vt quicunque libros vaticinos precationésue, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros, omnes literasque ad se ante Calendas Aprilis deferret: neu quis in publico sacróue loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus PONTIFEX MAXIMVS, & C. Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius, Lucius Fuluius Masso decemuir sacrorum. In Lentuli locum Marcus Corne-

In externas religiones senatus consultum.

lius

lius Cethegus, in Papyrij Cn. Seruilius Cepio, pontifices suffecti sunt. au- F
gur creatus L. Quintius Flaminius, decemuir sacrorum L. Cornelius Lentu-
Comitiorum causa dictator creatur.
lus. Comitiorum consularium iam appetebat tempus, sed quia consules à
bello intentos auocare non placebat, T. Sempronius COS. comitiorum cau-
sa dictatorem dixit C. Claudium Centonem, ab eo magister equitum est di-
ctus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit consules, Q.
Fuluium Flaccum magistrum equitum, & Ap. Claudium Pulchrum, cui Si-
cilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fuluius Flaccus,
C. Claudius Nero, M. Iunius Syllanus: P. Cornelius Sulla. Comitijs perfectis,
dictator magistratu abijt. Aedilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Ce-
Scipio, qui pòst Africanus dictus est, ante ætatem ædilis factus.
thego, P. Cornelius Scipio, cui pòst Africanus fuit cognomen. Huic petenti G
ædilitatem cùm obsisterent tribuni plebis, negantes rationem eius haben-
dam esse, quòd nondum ad petendum legitima ætas esset: Si me, inquit, om-
nes Quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo. Tanto inde fauore
ad suffragium ferendum in tribus discursum est, vt tribuni repentè incœpto
destiterint. Aedilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius co-
pijs magnificè facti, & diem vnum instaurati, & congij olei in vicos singulos
dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius Fundulus ędiles plebeij aliquot ma
tronas apud populū probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium
egerunt. Ludi plebeij per biduum instaurati, & Iouis epulum fuit ludorum
causa. Q. Fuluius Flaccus tertiùm, Ap. Claudius consulatum incunt. Et præ- H
Prouinciæ & exercitus diuisi.
tores prouincias sortiti sunt: P. Cornelius Sulla vrbanam & peregrinam, quæ
duorum antè sors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, C. Claudius Ne-
ro Suessulam, M. Iunius Syllanus Thuscos. Consulibus bellum cum Anni-
bale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni consule, al-
ter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum, Fuluij Flacci, quæ Luceriæ sub
Aemylio Pr. Neronis Claudij, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legio-
nes essent. supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Iunio in Thuscos
legiones vrbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempro-
nio Tuditano imperium prouinciæque Lucani & Galliæ cum suis exerciti-
bus prorogatæ. item Publio Lentulo, quà vetus prouincia in Sicilia esset, M. I
Marcello Syracusæ, & quà Hieronis regnum fuisset, T. Octacilio classis, Græ-
cia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scæuolæ, Hispaniæ P. & Cn. Cornelijs.
Ad veteres exercitus duæ vrbanæ legiones à consulibus scriptæ, summaque
trium & viginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Post-
Posthumij publicani fraus scelerata.
humij Pirgensis cum magno propè motu rerum factum impedijt. Publica-
nus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiaque neminem
in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum, quem populantem
temerè agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthagini-
enses. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempestatis in ijs quæ portaren-
tur ad exercitus, & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renun- K
tiauerant, fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasque na-
ues paucis, & parui pretij rebus impositis, cùm mersissent eas in alto, exceptis
in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea
fraus indicata M. Aemylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatū delata,
nec tamen vllo senatusconsulto notata: quia patres ordinem publicanorum
in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior vindex fraudis erat. ex-
citatique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilij, cùm rem inuisam in-
*Val. 2000. cor.
famemque cernerent, * ducentùm millia æris multam M. Posthumio dixe-
runt. cuius certandæ cùm dies aduenisset, conciliumque tam frequens ple-
bis adesset, vt multitudinem area Capitolij vix caperet: perorata causa, spes
vna

A una videbatur esse, si C. Seruilius Casca tribunus plebis, qui propinquus cognatusque Posthumio erat, prius quàm ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testibus datis, tribuni populum summouerunt: sitellaque allata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, vt concilio diem eximeret. populus reclamare. & fortè in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudorq; animum versabat. Cùm in eo parum præsidij esset, turbandæ rei causa publicani per vacuum vi summo occupato loco, in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo tribunisq;. Nec procul dimicatione res erat, cùm Fuluius consul tribunis, Nónne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & rem ad seditionem spectare? ni properè dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus vocatur, & consules referunt de concilio plebis turbato vi atque audacia publicanorum. M. Furium Camillum, cuius exilium ruina vrbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuibus passum esse. Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem viuerent, multos postea principes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coëgisse, contra populum Romanum aciem introduxisse, locum occupasse, vt tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffragium vocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patientiam magistratuum, quòd cesserint in præsentia furori atque auda-

B (at "tis plebis concilium")

C ciæ paucorum: vincique se ac populum Romanum passi sint: & comitia, quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne causa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cùm ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra Rempublicam pernicioso exemplo factam, senatus decerneret: confestim Caruilij tribuni plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duci iusserunt. Posthumius vadibus datis, non affuit. Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sciuit, Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatusque eo die non respondisset, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse: bonaque eius venire, ipsi aqua & igni

Rei capitalis dies Posthumio [illegible] dicitur.

D placere interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœperunt. primò non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem conijciebant. cuius rei periculum vitantes, plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus consul, qui & antè bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consulatibus & censura insignis: & P. Licinius Crassus, qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratosque iuuenis in eo certamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & viginti nemo præter P. Cornelium Calussam pontifex maximus creatus fuerat, qui sella curuli non sedisset. Consules cùm ægrè delectum conficerent, quòd inopia iuniorum non facile in vtrunque, vt & nouæ vrbanæ legiones, & supplementum veteribus scriberetur, sufficiebat: senatus absistere eos incœpto vetuit, & triumuiros binos creari iussit: alteros qui citra, alteros qui vltra quinquagesimum lapidem in plateis forisque, & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inspicerent: & si qui roboris satis ad ferenda arma habere viderentur, etiamsi nondum militari ætate essent, milites facerent. Tribuni plebis, si ijs videretur, ad populum ferrent: vt qui minores septem & decem annis sacramento dixissent, ijs perinde stipendia procederent, ac si septem & viginti anno-

Pontifex maximus creatur Licinius Crassus.

Inopia iuniorum Romæ delectus ægrè confectus.

ti annorum, aut maiores, milites facti essent. Ex hoc senatusconsulto creati F triumuiri bini conquisitionē ingenuorum per agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M. Marcelli de postulatis militum, qui cum P. Lentulo militabāt, in senatu recitatæ sunt. Cannensis reliquiæ cladis, is exercitus erat, relegatus in Siciliam, sicut antè dictum est, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi permissu Lentuli primores equitum centurionumq;, & robora ex legionibus peditum legatos in hiberna ad M. Marcellum miserunt. è quibus vnus potestate dicendi facta, Consulē, inquit, te M. Marcelle in Italiā adissemus, cùm primùm de nobis, etsi non iniquum, certè triste senatusconsultum factum est: nisi hoc sperassemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad graue bellum aduersus Siculos simul Pœnosque mitti: & sanguine nostro vulneribusq; magistratibus satisfacturos esse: sicut patrum memoria qui capti à Pyrrho ad Heracleam erant, aduersus Pyrrhum ipsum pugnantes satisfecerunt. quanquam quod ob meritum nostrum succensuistis Patres conscripti nobis, aut succensetis? Ambos mihi consules, & vniuersum senatum intueri videor, cùm te M. Marcelle intueor: quem si ad Cannas consulē habuissemus, melior & reipublicæ & nostra fortuna esset. Sine quæso priusquam de conditione nostra queror, noxam cuius arguimur, nos purgare. Si non deûm ira, nec fato, cuius lege immobilis rerum humanarum ordo seritur, sed culpa perijmus ad Cannas, cuius tandē ea culpa fuit? militum, an imperatorum? Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui H præsertim gratias sciam ab senatu actas, quòd non desperauerit de republica, cui post fugam actam sit per omnes annos prorogatum imperium. Cæteros item ex reliquijs cladis eius, quos tribunos militum habuimus, honores petere & gerere, & prouincias obtinere audiuimus. An vobis vestrisque liberis ignoscitis facilè patres conscripti, in hæc vilia capita sæuitis? & consuli primoribusque alijs ciuitatis fugere, cùm spes alia nulla esset, turpe non fuit? milites vtique morituros in aciem misistis? Ad Alliam propè omnis exercitus fugit: ad Furcas Caudinas ne expertus quidem certamen, arma tradidit hosti (vt alias pudendas clades exercituum taceam) tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla ignominia ijs exercitibus inureretur, vt & vrbs Roma per eum exerci- I tum, qui ab Allia Veios transfugerat, recuperaretur, & Caudinæ legiones quæ sine armis redierant Romam, armatæ remissæ in Samnium, eundem illum hostem sub iugū miserint, qui hac sua ignominia lætatus fuerat. Cannensem verò quisquam exercitum fugæ, aut pauoris insimulare potest? vbi plus quinquaginta millia hominum ceciderunt? vnde consul cum equitibus quinquaginta fugit? vnde nemo superest, nisi quem hostis cędendo fessus reliquit? Cum captiuis redemptio negabatur, nos vulgo homines laudabāt, quòd reipublicæ nos seruassemus: quod ad consulē Venusiam redissemus, & speciem iusti exercitus fecissemus. Nunc deteriore conditione sumus, quam apud patres nostros fuerant captiui. quippe illis arma tantum atq; ordo militandi, lo- K cusq; in quo tenderent, in castris est mutatus. quæ tamen semel nauatæ reipublicæ opera, & vno felici prælio recuperarunt. nemo eorū relegatus in exilium est: nemini spes emerendi stipendia adempta. hostis denique est datus, cum quo dimicantes, aut vitam semel, aut ignominiam finirent. Nos, quibus, nisi quod commisimus, vt quisquam ex Cannensi acie miles Romanus superesset, nihilo obijci potest: non solùm à patria procul Italiaq;, sed ab hoste etiam relegati sumus: vbi senescamus in exilio, ne qua spes, ne qua occasio abolendæ ignominiæ, ne qua placandæ ciuium iræ, ne qua denique benè moriendi sit. Neq; ignominię finem, nec virtutis pręmium petimus: modò experiri animum, & virtutem exercere liceat. laborem & periculum petimus, vt virorum, vt mili-

De reliquijs Cannensis cladis in Siciliam relegatis.

Oratio pro militibus in Siciliam relegatis.

A vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum annum ingenti dimicatione geritur, vrbes alias Pœnus, alias Romanus expugnat. peditum & equitum acies concurrunt. ad Syracuſas terra mariq́ue res geritur. clamorem pugnantium, crepitumq́ue armorum exaudimus reſides ipſi ac ſegnes, tanquam nec manus, nec arma habeamus. Seruorũ legionibus T. Sempronius COS. toties iam cum hoſte ſignis collatis pugnauit. operæpretium habent, libertatem, ciuitatemq́ue. pro ſeruis ſaltem ad hoc bellum emptis nobis ſimul congredi cum hoſte liceat, & oppugnando quærere libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie, vis vrbibus oppugnandis experiri virtutẽ? aſperrima quæq́ue ad laborem periculumq́ue depoſcimus, vt quod ad Cannas faciun-
B dum fuit, quamprimùm fiat. quoniam quicquid poſtea viximus, id omne deſtinatum ignominiæ eſt. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris, nec poteſtatis ſuæ eſſe dixit. ſenatui ſcripturum ſe, omniaq́ue de ſententia patrum facturum eſſe. Hæ literæ ad nouos conſules allatæ, ac per eos in ſenatu recitatæ ſunt, cõſultusq́ue de his literis ita decreuit ſenatus, Militibus qui ad Cannas cõmilitones ſuos pugnantes deſeruiſſent, ſenatui nihil videri rempublicam committendam eſſe. ſi M. Claudio proconſuli aliter videretur, faceret quod è republica fideq́ue ſua duceret: dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari virtutis ergò donaretur, neu in Italiam reportaretur, donec hoſtis intra Italiam eſſet. Comitia deinde à prætore
C vrbano de ſenatus ſententia, plebisq́ue ſcito ſunt habita: quibus creati ſunt quinqueuiri muris turribusq́ue reficiendis: & triumuiri bini, vni ſacris conquirendis, donisq́ue perſignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & Matris Matutæ intra portam Carmentalem, ſed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio conſumptæ fuerant. Tempeſtates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continenter lapidibus pluit. tacta de cœlo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in caſtris multis locis ſupra Sueſſulam, & duo vigiles exanimati: murus turresq́; quædam Cumis non ictæ modò fulminibus, ſed etiam decuſſæ. Reate ſaxum ingens viſum volitare: ſol rubere ſolito magis, ſanguineoq́ue ſimilis. Horum prodigiorum cauſa diem vnum ſupplicatio fuit, &

Prodigia.

D per aliquot dies conſules rebus diuinis operam dederunt: & per eoſdem dies ſacrum nouendiale fuit. Cùm Tarentinorum defectio iam diu & in ſpe Annibali, & in ſuſpicione Romanis eſſet, cauſa fortè extrinſecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per ſpeciem legationis Romæ cùm eſſet, vir inquieti animi, & minimè ocium, quo tum diutino ſeneſcere videbatur, patientis, aditum ſibi ad obſides Tarentinos inuenit. Cuſtodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipſis, nec ciuitati eorũ fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquijs ſolicitatos, corruptis æditiuis duobus, cùm primis tenebris cuſtodia eduxiſſet, ipſe comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per vrbem fuga eſt: emiſſiq́ue qui ſequerentur,

Sacrum nouendiale.

Obſides Tarentini cuſtodia elabi.

E à Tarracina comprehenſos omnes retraxerunt. deducti in comitio, virgisq́ue approbante populo cæſi, de ſaxo deijciuntur. Huius atrocitas pœnæ duarum nobiliſſimarum in Italia Græcarum ciuitatum animos irritauit, tum publicè, tum etiam ſingulos priuatim, vt quiſque tam fœdè interemptos aut propinquitate, aut amicitia contingebat. Ex ijs tredecim ferè nobiles Tarentini coniurauerunt, quorum principes Nico & Philomenes erant. Hi prius quàm aliquid mouerent, colloquendum cum Annibale rati, nocte per ſpeciem venandi vrbe egreſſi, ad eum proficiſcuntur. & cùm haud procul caſtris abeſſent, cæteri ſylua propè viam ſeſe occuluerunt: Nico & Philomenes progreſſi ad ſtationes, comprehenſiq́ue, vltro id petentes ad Annibalem deducti ſunt. Qui cùm & cauſas conſilij ſui, & quid pararent, expoſuiſſent: collaudati, one-

Nobiles quidam Tarentini cum Annibale colloquũtur de prodendo Tarento.

ratiq; promiſſis iubentur, vt fidem popularibus facerent, prædandi cauſa F
ſe vrbe egreſſos: pecora Carthaginienſium, quæ paſtum propulſa eſſent, ad
vrbem agere. tuto ac ſine certamine id facturos, promiſſum eſt. Conſpecta
ea præda iuuenum eſt: minuſque iterum ac ſæpius id eos audere, miraculo
fuit. Congreſſi cum Annibale, rurſus fide ſanxerunt, liberos Tarentinos le-
ges ſuaque omnia habituros, neque vllum vectigal Pœno penſuros, præſi-
diumue inuitos recepturos: prodita præſidia Carthaginienſium fore. Hæc
vbi conuenerunt, tunc verò Philomenes conſuetudinem nocte egrediundi
redeundiq; in vrbem frequentiorem facere (& erat venandi ſtudio inſignis)
caneſque & alius apparatus ſequebatur: captumque fermè aliquid, aut ab
hoſte ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfecto, aut cuſtodi- G
bus portarum. nocte maximè cōmeare propter metum hoſtium credebant.
Vbi iam eò conſuetudinis adducta res eſt, vt quocunque noctis tempore ſi-
bilo dediſſet ſignum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali viſum eſt.
Tridui via aberat: vbi, quo minus mirum eſſet vno, eodemque loco ſtatiua
cum tandiu habere, ægrum ſimulabat. Romanis quoque, qui in præſidio Ta-
renti erant, ſuſpecta eſſe iam ſegnis mora eius deſierat. Cæterùm poſteaquam
Annibal Tarentum cum exercitu proficiſcitur.
Tarentum ire conſtituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in
expeditione velocitate corporum ac leuitate armorum aptiſſimos eſſe ratus
eſt, electis, quarta vigilia noctis ſigna mouit. præmiſſiſque octuaginta ferè
Numidis, equitibus præcepit, vt diſcurrerent circa vias, perluſtrarentque om- H
nia oculis, ne quis agreſtium procul ſpectator agminis falleret, progreſſos re-
traherent, obuios occiderent, vt prædonum magis quàm exercitus accolis
ſpecies eſſet. ipſe raptim agmine facto, quindecim fermè millium ſpatio ca-
ſtra ab Tarento poſuit. & ne ibi quidem nuntiato quò pergerent, tantùm con
uocatos milites monuit, via omnes irent, nec diuerti quenquam aut excede-
re ordinem agminis paterentur, & in primis intenti ad imperia accipienda eſ-
ſent, neu quid niſi ducum iuſſu facerent. ſe in tempore editurum, quæ vellet
agi. Eadem fermè hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites pau-
cos populari agros, terroremque latè agreſtibus inieciſſe. Ad quem nuncium
nihil vltra motus præfectus Romanus, quam vt partem equitum poſtero die I
luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hoſtem. interea adeò
nihil obedienter curatum eſt, vt contrà pro argumento fuerit illa procurſa-
tio Numidarum, Annibalem exercitumq; caſtris non mouiſſe. Annibal con-
cubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum ſolito captæ venationis one-
re. cæteri proditores ea quæ compoſita erant, expectabant. Conuenerat au-
tem, vt Philomenes portula aſſueta venationem inferens, armatos induceret:
parte alia portam Temenida adiret Annibal. Ea mediterranea regione ori-
entem ſpectabat. aliquantum intra mœnia includitur. Cùm portæ appro-
pinquaret, editus ex compoſito ignis ab Annibale eſt, refulſitq;. idē reditum
ab Nicone ſignum. extinctæ deinde vtrinque flammæ ſunt. Annibal ſilentio K
ducebat ad portam. Nico ex improuiſo ad portas ſopitos vigiles in cubilibus
Annibal ex inſidijs Tarentū ingreditur.
ſuis obtruncat, portamque aperit. Annibal cum peditum agmine ingredi-
tur, equites ſubſiſtere iubet: vt quò res poſtulet, occurrere libero campo poſ-
ſent. Et Philomenes portulæ parte alia qua commeare aſſuerat, appropinqua-
bat. nota vox eius, & familiare iam ſignum cùm excitaſſet vigilem, dicentis,
vix ſuſtinere grandis beſtiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iu-
uenes ſecutus ipſe cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo ma-
gnitudinis in eos qui ferebant verſum, venabulo traijcit. ingreſſi deinde tri-
ginta ferè armati, cæteros vigiles obtruncant, refringuntque portam maxi-
mam: & agmen ſub ſignis cōfeſtim irrupit. inde cum ſilentio in forum ducti,
Anniba-

Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in tres diuisa partes per vrbem dimittit. Tarentinos & Afros quàm maximè frequentia oc-

cupare iubet, tumultu orto, Romanos passim cædi, oppidanis parci. sed vt fieri id posset, præcipit iuuenibus Tarentinis, vt vbi quem suorum procul vidissent, quiescere & silere, ac bono animo esse iuberent. Iam tumultus erat, clamorque, qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam vrbem credere coortos, Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu, in portum effugit. inde acceptus scapha, in arcem confugit. Terrorem & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, à proditoribus ad hoc ipsum præparata, & inscienter à Græco inflata, quis aut quibus signum daret, incertum efficiebat. Vbi illuxit, & Romanis Punica & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam vrbem senserunt. Posteaquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebatque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis conuocare iubet. Conuenere omnes, præterquam qui cedentes in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benignè allocutus Tarentinos, testatusque quæ præstitisset ciuibus eorum, quos ad Thrasimenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quenque iussit, & foribus nomen suum inscribere, se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplò dato, diripi iussurum. si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem cernebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimen pacatæ ab hostili domo fecissent, signo dato, ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. & fuit prædæ aliquantum. Postero die ad oppugnandam arcem ducit. quam cum & mari, quo in peninsulæ modum pars maior circunluitur, & præaltis rupibus, & ab ipsa vrbe muro & fossa ingenti septam videret: eoque nec vi, nec operibus expugnabilem esse, ne aut seipsum cura tuendi Tarentinos à maioribus rebus moraretur: aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce cùm vellent, Romani facerent: vallo vrbem ab arce interseprire

Romani cæduntur ex pro Tarento.

Annibal benignè alloquitur Tarentinos.

Arx Tarentina.

tersepire statuit, non sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis F manum posse conseri: & si ferocius procurrissent, magna cæde ita attenuari præsidij vires, vt facilè per se ipsi Tarentini vrbem ab ijs tueri possent. Vbi cœptum opus est, patefacta repentè porta, in munientes impetum fecerunt Romani. pellique se statio passa est, quæ pro opere erat, vt successu cresceret audacia, pluresq; & longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti vndique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat. nec sustinuere impetum Romani: sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimentaque alia opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisique sunt plures in fuga quàm in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: mo- G dicoque pòst interuallo murum etiam eadem regione addere parat, vt vel sine præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicũ præsidium, vt simul in faciendo muro adiuuaret. ipse profectus cum cæteris copijs ad Galesum flumen (quinque millia ab vrbe abest) posuit castra. Ex ijs statiuis regressus ad inspiciendum opus, quod aliquantum opinione eius celerius creuerat, spem cepit etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine, vt cætera tuta, sed loco plano posita, & ab vrbe muro tantum ac fossa diuisa. Cum iam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur, missum à Metaponto præsidium Romanis fecit animum, vt nocte ex improuiso opera hostium inuaderent. alia disiecerunt, alia igni corruperunt. isque finis H

Arcem Tarentinam oppugnat Annibal. Annibali fuit ea parte arcem oppugnandi. Reliqua erat in obsidione spes, nec ea satis efficax, quia arcem tenentes, quà in peninsula posita imminet faucibus portus, mare liberum habebant: vrbs contrà exclusa maritimis commeatibus, propiusque inopiam erant obsidentes, quàm obsessi. Annibal conuocatis principibus Tarentinis, omnes præsentes difficultates exposuit: neque arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere, neque in obsidione quicquam habere spei, donec mari potiantur hostes. quòd si naues sint quibus commeatus inuehi prohibeant, extemplò aut abscessuros, aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterùm ei qui consilium afferret, opem quoque in eam rem afferendam esse censebant. Punicas enim naues ex Sicilia accitas I id posse facere: suas quæ sinu exiguo interclusæ essent, cum claustra portus hostis haberet, quemadmodũ inde in apertum mare euasuras? Euadent, inquit

Annibalis industria. Annibal, multa, quæ impedita natura sunt, cõsilio expediuntur. vrbem enim in campo sitam habetis: planę & satis latę viæ patent in omnes partes. via quæ in portum per mediam vrbẽ ad mare transmissa est, plaustris transueham naues haud magna mole. & mare nostrum erit, quo nunc hostes potiuntur: & illinc mari, hinc terra circunsedebimus arcem. imò breui, aut relictam ab hostibus, aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio nõ spem modò effectus, sed ingentem etiam ducis admirationem fecit. Contracta extemplò vndique plaustra, iunctaque inter se: & machinæ ad subducendas naues admotæ, K munitumque iter: quo faciliora plaustra minorque moles in transitu esset. iumenta inde & homines contracti, & opus impigrè cœptum: paucosque post dies classis instructa ac parata circunuehitur arcem, & ante ipsum portũ anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit, regressus ipse in hyberna. Cæterùm defectio Tarentinorum vtrum priore anno, an hoc facta sit, in diuersum autores trahunt. plures propioresq; ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factum. Romæ consules prætoresq; vsque ante diem quintum Calend. Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte, in suas quisque prouincias proficiscuntur. Religio deinde noua obiecta est ex

Martiana carmina. carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat, & cùm inquisitio

priore

A priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, in M. Aemylij prętoris
vrbis, qui eam rem agebat, manus venerant. is protinus nouo prætori Sullæ
tradiderat. Ex huius Martij duobus carminibus alterius postea aucta declara-
to autoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus venerat, afferebat
fidem. Priore carmine Cannēsis prædicta clades in hæc fermè verba erat: Am-
nem Troiugena Cannam Romanæ fugæ, ne te alienigenæ cogant in campo
Diomedis conserere manus. sed neq; credes tu mihi, donec compleris sangui-
ne campum: multaque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum
ex terra frugifera piscibus atque auibus ferisque quæ incolunt terras, ijs fiat
esca caro tua. nam mihi ita Iupiter fatus est. Et Diomedis Argiui campos, &
B Cannam flumen, qui militauerant in ijs locis, iuxta atq; ipsam cladem agno-
scebant. Tum alterum carmen recitatum, non eo tantum obscurius, quia in-
certiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostem
Romani si expellere vultis, vomicamque, quæ gentium venit longè, Apolli-
ni vouendos censeo ludos: qui quotannis comiter Apollini fiant, cùm popu-
lus dederit ex publico partem: priuati vti conferant pro se, suisque. ijs ludis fa-
ciendis præerit prætor is, qui ius populo plebique dabit summum. decemui-
ri Græco ritu hostijs sacra faciant. hæc si rectè faxitis, gaudebitis semper, fietq;
res vestra melior. nam is diuus extinguet perduelles vestros, qui vestros cam-
pos pascunt placidè. Ad id carmen explanandum diem vnum sumpserunt. po
C stero die S.C. factum est, vt decemuiri libros de ludis Apollini, reque diuina
facienda inspicerent. Ea cùm inspecta relataque ad senatum essent, censue-
runt patres, Apollini ludos vouendos faciendosque: & quando ludi facti es- *Ludorum Apollinarium origo.*
sent, *duodecim millia æris prætori ad rem diuinam & duas hostias maio- *Val. 120. coron.
res dandas. Alterum senatusconsultum factum est, vt decemuiri sacra Græ-
co ritu facerent, ijsque hostijs Apollini boue aurato & capris duabus albis
auratis, Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor in circo maximo cùm
facturus esset, edixit, vt populus per eos ludos stipem Apollini, quantam com
modum esset, conferret. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ,
non valetudinis ergò, vt plerique rentur, votorum. factosque populus coro-
D natus spectauit: matronæ supplicauere. vulgo apertis ianuis in propatulo
epulati sunt: celeberque dies omni cæremoniarum genere fuit. Cùm Anni-
bal circa Tarentum, consules ambo in Samnio essent, sed circumsessuri Ca-
puam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famem
Campani sentiebant: quia sementem facere prohibuerant eos Romani exer-
citus. itaque legatos ad Annibalem miserunt, orantes, vt prius quàm consu-
les in agros suos educerent legiones, viæque omnes hostium præsidijs inside-
rentur, frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal
Hannonem ex Brutijs cum exercitu in Campaniam transire, & dare operā, vt
frumenti copia fieret Campanis, iussit. Hanno ex Brutijs profectus cum exer-
E citu, vitabundus castra hostium, consulesq;, qui in Samnio erant, cùm Bene-
uento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra
posuit. inde ex socijs circà populis, quò æstate comportatum erat, deuehi fru-
mentum in castra iussit, præsidijs datis, quæ cōmeatus eos prosequerentur. Ca
puam inde nuntium misit, qua die ad accipiendum frumentū præstò essent,
omni vndique genere vehiculorum, iumentorumque ex agris contracto. Id
pro cætera secordia negligentiaque à Campanis actum. paulò plus XL. vehi- *Campanorũ secordia.*
cula missa, & pauca præterea iumenta. ob id castigatis ab Hannone, quòd ne
fames quidem, quæ mutas accenderet bestias, curam eorum stimulare pos-
set, alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia,
sicut acta erant, cùm enuntiata Beneuentanis essent, legatos decem extemplò

ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cùm F
auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, vt alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat, profectus nocte Beneuentum mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermemque aliam turbam aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorumq; formam, & militarem ordinem, immistis agrestibus ijs ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit: signa tantum armaque in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnanda esse. Quarta vigilia profecti, sarcinis omnibus, impedimentisque Beneuenti relictis, paulò ante lucem cùm ad castra peruenissent, tantum pauoris iniecerunt, vt si in plano castra posita essent, haud dubiè primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt: quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est: nec vallum modò tutantur Pœni, sed vt quibus locus æquior esset, deturbant nitentes per ardua hostes. Vicit tamen omnia pertinax virtus: & aliquot simul partibus ad vallum ac fossas peruentum est, sed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaque conuocatis tribunis militum, consul absistendum temerario incœpto ait: tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Beneuentum: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, néue Hanno regredi posset. id quo facilius obtineatur, collegam quoque, & exercitum eius se acciturum, totumq; eò versurum bellum. Hęc consilia ducis, cùm jam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne imperiũ disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillum trans vallum hostium traiecit. execratus inde seque & cohortem, si eius vexilli hostes potiti essent, princeps ipse per fossam vallumque in castra irrumpit. Iamque intra vallum Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui socijs captorum castrorum concederent decus, T. Pedanius princeps, primus centurio, cum signifero signum ademisset: Iam hoc signum, & hic centurio, inquit, intra vallum hostium erit: sequantur, qui capi signum ab hoste prohibituri sunt. Manipulares sui primum transcendentem fossam, dein legio tota secuta est. Iam & consul ad conspectum transgredientium vallum mutato consilio, ab reuocandis ad incitandos hortandosque versus milites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorũ & ciuium legio esset. Itaque pro se quisque omnes per æqua atque iniqua loca, cùm vndique tela conijcerentur, armaq; & corpora hostes obijcerent, peruadunt, irrumpuntque. multi vulnerati, etiam quos vires sanguisque desereret, vt intra vallum hostium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis, velut in plano sita, nec permunita castra. Cædes inde, non iam pugna erat, omnibus intra vallum permistis. supra sex millia hostium cæsa, supra septem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omniq; plaustrorũ & iumentorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit, quàm Hanno, populabundus passim cùm isset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentum reditum est. prædamque ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies venit) vendiderunt, diuiseruntque. & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quò nunciata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos fortè secum habuerat, fugæ magis quàm itineris modo in Brutios redijt. Et Campani audita sua pariter, sociorumque clade, legatos ad Annibalem miserunt,

Fuluius consul oppugnat Hannonis castra.

G H I

Hannonis castra capiuntur. K

Hanno in Brutios redit.

A runt,qui nuntiarent, duos cōsules ad Beneuentum esse,diei iter à Capua tantum nō portas & muros bellum esse. ni properè subueniat, celerius Capuam quàm Arpos,in potestatem hostium venturam.ne Tarentū quidem,non modò arcē,tanti debere esse,vt Capuam,quàm Carthagini æquare sit solitus, desertā,indefensamq; populo Romano tradat.Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitum cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum,arcis Tarentinæ,præsidijque quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumentum coëmendū missus, cum aliquot nauibus onustis in portum B Tarentinū inter hostium custodias peruenit. Cuius aduentu,qui antè in exigua spe,vocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, vltro ad transeundū hostes vocabant,solicitabantq;. & erat satis validum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam,qui Metaponti erant,militibus. Itaque Metapontini extemplò metu quo tenebantur liberati,ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos non Tarentinorū magis defectio,Metapontinorumq;, quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant,quàm ira in Romanos,propter obsides nuper interfectos. Eorum amici, cognatique literas ac nuntios ad Hannonem Magonemque, qui in propinquo in Brutijs erant, miserunt, si exercitum ad C mœnia admouissent,se in potestatem eorū vrbem tradituros esse. M.Atinius Thurijs cum modico præsidio præerat. quem facilè elici ad certamen temerè ineundū rebantur posse,non tam militum, quos perpaucos habebat,fiducia, quàm iuuentutis Thurinæ. eam ex industria centuriauerat, armaueratq; ad tales casus. Diuisis copijs inter se duces Pœni cùm agrum Thurinum ingressi essent,Hanno cùm peditum agmine infestis signis ire ad vrbem pergit.Mago cum equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis,subsistit.Atinius peditum tantùm agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit persegne, paucis in prima acie pugnantibus Romanis, Thurinis expectanti- D bus magis quàm adiuuantibus euentum: & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, vt ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. Quò vbi ventum est, coorti cum clamore equites properè inconditam Thurinorum turbam, nec satis fido animo vnde pugnabat stantem, extemplò in fugam auerterūt. Romani,quanquam circumuentos hinc pedes, hinc eques vrgebat, tamen aliquandiu pugnam traxère. postremò & ipsi terga vertunt,atq; ad vrbem fugiunt. Ibi proditores conglobati,cùm popularium agmen patentibus portis accepissent:vbi Romanos fusos ad vrbem ferri viderunt, conclamant, instare Pœnum: permistosque hostes vrbem inuasuros, ni properè portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad E cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cùm alij vrbem tuendam, inde alij cedendum fortunæ, & tradendam vrbem victoribus censerent. cæterùm, vt plerunque, fortuna, & consilia mala vicerunt. Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum volebant, quàm respectu Romanorum,Carthaginienses in vrbem accipiunt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modò, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ vrbis excidio rati facturos: simul & ingens flagitium imperio dempturos, quòd vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterùm ne Beneuentum sine præsidio esset,& vt ad subita belli,si

Metapontini ad Pœnos deficiunt.

Thurinum Pœnis deditur.

Annibal (quod facturũ haud dubitabant) ad opem ferendam socijs Capuam venisset, equites vim sustinere possent, T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Beneuentum venire iubent. legionibus statiuisq; ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquã ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato, angues duo ex occulto allapsi, edére iecur, conspectiq; repente ex oculis abierunt. id cùm aruspicum monitu sacrificium instauraretur, atque intentius exta reserata seruarentur, iterum ac tertiùm venisse tradunt, libatoque iecinore intactos angues abijsse. Cùm aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consilijsque, nulla tamen prouidentia fatum imminens moueri potuit. Flauius Lucanus fuit, caput partis eius Lucanorum, cùm pars ad Annibalem defecisset, quæ cum Romanis stabat, & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repentè voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque transire ipse, neque trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris, & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem, qui in Brutijs præerat, clàm in colloquium venit: fideque ab eo accepta, si Romanum imperatorem sibi tradidisset, liberos cum suis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitesque armare, & capere eas latebras, vbi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atque vndique explorato, dies composita gerendæ rei est. Flauius ad Romanum imperatorem venit. Rem se ait magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus, qui ad Pœnum in illo communi Italiæ motu descissent, persuasisse, vt redirent in amicitiam Romanorum: quando res quoque Romana, quæ propè exitium clade Cannensi venisset, indies melior atque auctior fieret: Annibalis vis senesceret, ac propè ad nihilum venisset, veteri delicto haud implacabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem promptioremq; veniæ dandæ fuisse, quoties rebellioni etiam maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterùm ab ipso Graccho eadem hæc audire malle eos, præsentisque contingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consilijs edixisse à conspectu amotum, haud procul à castris Romanis. ibi paucis verbis transigi rem posse, vt omne nomen Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudem & sermoni & rei abesse ratus, ac similitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subitò exorti: & ne dubia proditio esset, Flauius his se adiungit. tela vndique in Gracchum atque equites conijciuntur. Gracchus ex equo desilijt, idem cæteros facere iubet: hortaturque, vt quod vnum reliquum fortuna fecerit, id honestent virtute. reliquum autem quid esset paucis à multitudine in valle sylua ac montibus septa circumuentis, præter mortem? id referre, vtrum præsenti torpore pecorum modo inulti trucidentur, an toto animo à patiendo expectandoque euentu in impetum atque iram verso, agentes audentesque, perfusi hostium cruore inter expirantium inimicorum cumulata armaq; & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugam omnes peterent. qui eam victimam præ se ad inferos misisset, eum decus eximium, egregiumque solatium suæ morti inuenturum. inter hæc dicta paludamento circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quàm pro numero hominum editur pugna. iaculis maximè aperta corpora Romanorum: & cùm vndique ex altioribus locis in cauam vallem

coniectus

Prodigium.

Flauij Lucani proditio aduersus Gracchũ.

Gracchus in insidias præcipitatus.

A coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio viuum capere Pœni nituntur. cæterùm ille conspicatus Lucanum hospitem inter hostes, adeò infestus confertos inuasit, vt parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem cum Mago extemplò ad Annibalem misit, poniq́ue cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc vera fama est. Gracchus in Lucanis ad Campos, qui veteres vocantur, perijt. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendant à castris cum lictoribus ac tribus seruis lauandi causa progressum, cùm fortè inter salicta innata ripis laterent hostes, nudum atque inermem, saxisq́; quæ voluit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspicū monitu quingentos passus à castris pro-
B gressum, vti loco puro, ea quæ ante dicta prodigia sunt, procuraret, ab insidentibus fortè locum duabus turmis Numidarum circumuentū scribant. adeò nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & insigni constat. Funeris quoque Gracchi varia fama est. Alij in castris Romanis sepultum ab suis: alij ab Annibale (& ea vulgatior fama est) tradunt in vestibulo Punicorum castrorum rogum extructum esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudijs Hispanorum, motibusque armorum & corporum suæ cuique genti assuetis, ipso Annibale omni rerum verborumq́ue honore exequias celebrante. Hæc tradunt, qui in Lucanis rei gestæ autores sunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectū memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt.
C eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrū Campanum ingressi, cùm passim popularentur, eruptione oppidanorū & Magonis cum equitatu territi, ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & vixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserunt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq́; prælijs lacessebant Romanos: sed intentiores ad cauendum consules vna pugna fecerat, incautè atque inconsultè inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua vna res. Sed in bello nihil tam leue est, quòd non magnæ interdum
D rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo, quòd æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comiterq́; curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes, quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod vbi est Crispino nuntiatū, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venere, Prouoco te, inquit, ad pugnam Crispine, Badius. conscendamus equos, summotisq́ue alijs, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi, nec illi ait hostes deesse, in quibus virtutem ostendant. se ab eo, etiam si in
E acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet. conuersusq́ue abibat. Enimuerò ferocius tum Campanus increpare mollitiem, ignauiamq́ue, & se digna probra in insontē iacere, hospitalem hostem appellans, simulantemq́; parcere cui sciat parem se non esse. si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Badium Campanum T. Quintio Crispino Romano palàm omnibus, duobus exercitibus audientibus, renuntiare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriam ac penates publicos priuatosq́ue oppugnatum venisset. si vir esset, congrederetur. Diu cunctantem Crispinum perpulere turmales, ne impunè insultare Campanū pateretur. itaq; tantum moratus, dum imperatores consuleret, permitterentne sibi extra ordinem in prouocantem hostem

Gracchus occiditur.

De Gracchi morte variant scriptores.

Coss. agrum Campanum populantur.

Badij Campani & Crispini Romani duellum.

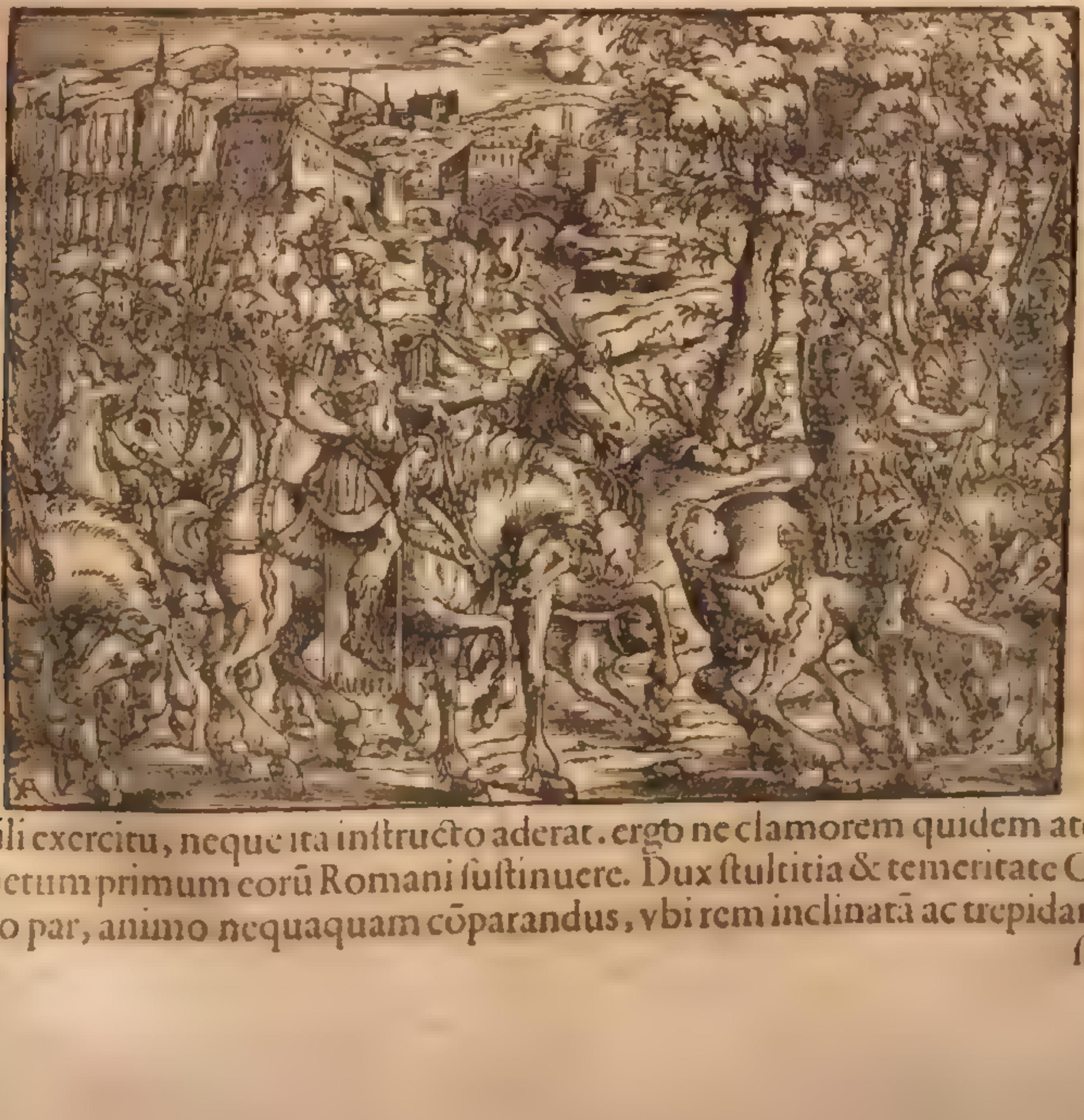
hostem pugnare: permissu eorum arma cepit, equumque conscendit, & Badium nomine compellans, ad pugnam euocauit. Nulla mora à Campano facta est. infestis equis concurrere. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: superque delapsum cum vulnere ex equo desilijt, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atque equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armaque capta, & cruentam cuspidem insignis spolijs ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatusque ibi magnificè, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuã cùm mouisset, tertio pòst die quàm venit, copias in aciem eduxit: haudquaquam dubius, quòd Campanis absente se paucos antè dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se suumque toties victorem exercitum sustinere Romani possent. Cæterùm posteaquam pugnari cœptum est, equitum maximè incursu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, vt in hostem admitterent equos. itaque equestre prælium erat, cùm procul visus Sempronianus exercitus, cui Cn. Cornelius quæstor præerat, vtrique parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarent. velut ex composito vtrinque signum receptui datum: reductique in castra propè æquo Marte discessere. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde consules vt auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierunt. Postero die cùm vacua castra Romanorum nuntiatum Annibali esset, & duobus agminibus diuersos abijsse: incertus primò vtrum sequeretur, Appium instituit sequi. Ille circunducto hoste quà voluit, alio itinere ad Capuam redijt. Annibali alia in ijs locis benè gerendæ rei fortuna oblata est. M. Centenius fuit cognomine Penula, insignis inter primipili centuriones, & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prætorem in senatum introductus, petit à patribus, vti sibi quinque millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæpretium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces, & exercitus capti forent, ijs aduersus inuentorem vsurum. Id non promissum magis stolidè, quàm stolidè creditum: tanquam eædem militares & imperatoriæ artes essent. Data pro quinque octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socij. & ipse aliquantum voluntariorum itinere in agris conciuit: ac propè duplicato exercitu in Lucanos peruenit, vbi Annibal nequicquam secutus Claudiũ substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem, & centurionem, exercitusque, alterum vincendo veteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplò instructæ acies. pugnatum tamen, vt in nulla pari re duas amplius horas: concitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solùm, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplò est Romana acies. sed adeò ne fugæ quidem iter patuit, omnibus vijs ab equite insessis, vt ex tanta multitudine vix mille euaserint. cæteri passim, alij alia peste absumpti sunt. Capua à cõsulibus interim summa vi obsideri cœpta est: quæq; in eam rem opus erant comportabantur, parabanturq;. Casilinum frumentum conuectum: ad Vulturni ostiũ, vbi nunc vrbs est, castellum cõmunitum: (antè Fabius Maximus muniterat) præsidium impositum, vt & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum, quod ex Sardinia nuper missum erat, quodque Mutius prætor ex Hetruria coëmerat, ab Ostia conuectum

Badius vincitur. — *Prælium inter Consules & Annibalem.* — *M. Centenij postulatum in senatu.* — *Centenianus exercitus ab Annibale fusus.* — *Capua à Coss. obsessa.*

F G H I K

A ctum est, vbi exercitui per hyemem copia esset. Cæterùm super eam cladem, quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus, qui viuo Graccho summa fide stipendia fecerat: velut exauthoratus morte ducis, ab signis decessit. *Volonum exercitus à signis decessit.* Annibal non Capuam neglectam, neque in tanto discrimine desertos volebat socios: sed prospero ex temeritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitusq; opprimendi occasionē imminebat. Cn. Fuluium prætorem Apuli legati nunciabant, primò dum vrbes quasdam Apulorum, quæ ad Annibalem desciuissent, oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites præda impletos in tantam licentiam secordiamq; effusos, vt nulla disciplina militiæ esset. Annibal cùm sæpe aliàs, tum
B paucis diebus antè expertus, qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fuluius erant. quò vbi allatum est, hostes aduentare, propè est factum, vt iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent. nec res vlla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, vbi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cùm tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum vt daret institisse duci ad arma vocantes, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari tria millia expeditorum militum in villis circà, vepribusque & syluis disponit, qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo ferme millia equitum, quà fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insi-
C dere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fuluius est cunctatus, non tam sua vlla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. *Fuluij exercitus ab Annibale fusus.* itaq; eadem temeritate, qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum fortè procurrentium, consistentiumq; quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserentium locū prima legio, & sinistra ala primo instructæ, & in longitudinem porrectæ acies: clamantibus tribunis, nihil introrsus roboris ac virium esse! & quacunq; impetum fecissent, hostes perrupturos. nil, quod salutare esset, non modò ad animum, sed ne ad aures quidem admittebat. Et Annibal quidē haud quaquam

D

E

simili exercitu, neque ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atque impetum primum eorū Romani sustinuere. Dux stultitia & temeritate Centenio par, animo nequaquam cōparandus, vbi rem inclinatā ac trepidantes suos.

ſuos vidit,equo arrepto cum ducentis fermè equitibus effugit, cætera à fron- F
te pulſa, à tergo atque alis circumuenta acies eo vſque eſt cæſa,vt ex duodeui-
ginti millibus hominum duo millia haud amplius euaſerint.caſtris hoſtes po
titi ſunt. Hæ clades ſuper aliam alia Romam cùm eſſent nunciatę,ingens qui-
dem & luctus & pauor ciuitatem cepit. ſed tamen quia conſules, vbi ſumma
rerum eſſet, ad id locorum proſperè gererent, minus his cladibus commoue-
bantur. Legatos ad conſules mittunt C. Lectorium, M. Mitilium, qui nun-
ciarent,vt reliquias duorum exercituum cum cura colligerent: darentq́; ope-
ram,ne per metum ac deſperationem hoſti ſe dederent (id quod poſt Cannen
ſem accidiſſet cladē)& vt deſertores de exercitu volonum conquirerent.Idem
negotij P. Cornelio datum,cui & delectus mandatus erat. isq́; per fora conci- G
liabulaq́; edixit, vt conquiſitio volonum fieret, ijq́ue ad ſigna reducerentur.
Hæc omnia intentiſſima cura acta. Ap. Claudius conſul D. Iunio ad oſtium
Vulturni,M. Aurelio Cotta Puteolis præpoſito, qui vt quæq́; naues ex Hetru-
ria ac Sardinia acceſſiſſent,extemplò in caſtra mitterent frumentū:ipſe ad Ca-
puam regreſſus, Q. Fuluium collegā inuenit Caſilino omnia importantem,
molientemq́; ad oppugnandā Capuam. Tum ambo conſules circūſederunt
A conſulibus & Nerone prætore Capua oppugnatur.
vrbem,& Claudium Neronē prætorem ab Sueſſula ex Claudianis caſtris exi-
uerunt.Is quoq́; modico ibi præſidio ad tuendum locum relicto,cæteris cum
omnibus copijs ad Capuā deſcendit, ita tria prætoria circa Capuā erecta, tres
exercitus diuerſis partibus opus aggreſſi,foſſa,valloq́; circundare vrbē parant: H
& caſtella excitāt modicis interuallis. multisq́; ſimul locis cum prohibētibus
opera Campanis eo euentu pugnant, vt poſtremò portis muroq́; ſe contine-
ret Campanus. Prius tamen quàm hæc continuarentur opera,legati ad Anni-
balem miſſi:qui quererentur, deſertam ab eo Capuam,ac propè redditam Ro
manis:obteſtarenturq́;,vt tunc ſaltem opē non circumſeſſis modò, ſed etiam
circumuallatis ferret. Conſulibus literæ à P. Cornelio prætore miſſæ,vt priuſ-
quam clauderent Capuam operibus,poteſtatē Campanis facerent,vt qui eo-
rum vellent,exirent ab Capua,ſuasq́; res ſecum auferrent: liberos fore ſuaque
omnia habituros, qui ante Idus Martias exiſſent. poſt eam diē quiq́; exiſſent,
quiq́; ibi manſiſſent,hoſtiū futuros numero. Ea pronunciata Campanis,atq́; I
ita ſpreta,vt vltro dicerent contumelias,minarenturq́;. Annibal ab Herdonia
Tarentum duxerat legiones, ſpe aut vi, aut dolo arcis Tarentinæ potiundæ.
quod vbi parum proceſſit,ad Brunduſium flexit iter, prodi id oppidum ratus.
Campani legatos miſsunt ad Annibalem.
ibi quoq́; cùm fruſtra tereret tempus,legati Campani ad eum venerunt,quæ-
rentes ſimul,orantesq́;.quibus Annibal magnificè reſpondit: & antea ſoluiſ-
ſe obſidionem, & nunc aduentum ſuum conſules non laturos. cum hac ſpe
dimiſſi legati vix regredi Capuam,iam duplici foſſa valloque cinctam potue-
runt. Cùm maximè Capua circumuallaretur, Syracuſarum quoque oppu-
gnatio ad finem venit.præterquam vi ac virtute ducis exercitusq́ue,inteſtina
etiam proditione adiuta.Nanque Marcellus initio veris incertus, vtrum Agri- K
gentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obſidione Sy-
racuſas premeret: quanquam nec vi capi videbat poſſe inexpugnabilem ter-
reſtri ac maritimo ſitu vrbem, nec fame, quam propè liberi ab Carthagine
commeatus alerent:tamen ne quid inexpertum relinqueret,transfugas Syra-
cuſanos (erant autem apud Romanos aliqui nobiliſſimi viri, inter defectio-
nem ab Romanis, quia ab nouis conſilijs abhorrebant, pulſi) colloquijs ſuæ
partis tentare hominum animos iuſſit:& fidem dare,ſi traditæ forent Syracu-
ſæ,liberos eos ac ſuis legibus victuros eſſe. Nō erat colloquij copia:quia mul-
torum animi ſuſpecti omnium curam oculosq́ue conuerterant, ne quid fal-
leret tale admiſſum. Seruus vnus exulū pro transfuga intromiſſus in vrbem,
conuen-

A conuentis paucis, initium colloquendi de tali re fecit. deinde in piscatoria quidam naui retibus operti, circunuectiq; ita ad castra Romana, collocutiq; cum transfugis. & idem sæpius eodem modo alij atq; alij. postremò ad octuaginta facti. & cùm iam composita omnia ad proditionem essent, indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam non esse, necati omnes, & cruciati sunt. Alia subinde spes, postquam hæc vana euaserat, excepit. Damasippus quidam Lacedęmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Romanis nauibus erat. huius vtiq; redimendi & Epicidi cura erat ingens: nec abnuit Marcellus, iam tum Aetolorum, cuius gentis socij Lacedęmonij erant, amicitiā affectantibus Romanis. Ad colloquium *Damasippus Lacedæmonius.*
B de redemptione eius missis medius maximè, atq; vtrisq; opportunus locus ad portum Trogilorum, propter turrim, quam vocant Galeagram, est visus. quò cùm sæpius commearent, vnus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus, numerando lapides, æstimandoque ipse secum qui in fronte paterent: simul altitudinem muri, quantum proximè coniectura poterat, permensus: humilioremq; aliquanto pristina opinione sua & cæterorum omnium ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem refert. Haud spernenda res visa, sed cùm adiri locus, qui ob idipsum intentius custodiebatur, non posset, occasio quærebatur. quam obtulit transfuga, nuncians, diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in obsidione desint, vino largius
C epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ plebi, & per tribus à principibus diuiso. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collocutus, electisq; per eos ad rem tantam agendam audendamq; idoneis centurionibus militibusq;, & scalis in occulto comparatis, cæteris signum dari iubet, vt maturè corpora curarent, quietiq; darent: nocte in expeditionem eundum esse. Inde vbi id tēporis visum, quo die epulatis iam, vinoq; satiatis principium somni esset, signi vnius milites ferre scalas iussit, & ad mille ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaserunt in murū, secuti ordine alij, cùm priorum audacia dubijs etiam animum faceret. Iam mille armatorum ceperant partem, cùm cæteræ admotæ, *Romani Syracusarum mœnia nocte scalis ad motis ingrediuntur.*
D pluribusq; scalis in murum euadebat, signo ab Hexapylo dato: quò per ingentem solitudinem erat peruentum, quia magna pars in turribus epulati, aut sopiti vino erant, aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehensos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula, ea magna vi refringi cœpta. & e muro ex composito tuba datum signum erat: & iam vndiq; non furtim, sed vi apertè gerebatur res. quippe ad Epipolas, frequentem custodijs locum, peruentum erat: terrēdiq; magis hostes erant, quàm fallendi: sicut territi sunt. nam simul ac tubarum est auditus cantus, clamorque tenentium muros, partemq; vrbis: omnia teneri custodes rati, alij per murum fugere, alij salire de muro, præcipitariq; turba pauentium. magna pars tamen ignara tan- *Syracusarum custodes fugiunt.*
E ti mali erat, & grauatis omnibus vino somnoq;, & in vastæ magnitudinis vrbe partium sensu non satis pertinente in omnia. Sub luce Hexapylo effracto, Marcellus omnibus copijs vrbem ingressus, excitauit conuertitq; omnes ad arma capienda, opemq;, si quam possent, iam captæ propè vrbi ferendam. Epicides ab insula, quam ipsi Nason vocant, citato profectus agmine, haud dubius quin paucos per negligentiam custodum transgressos murum expulsurus foret, occurrentibus pauidis tumultum augere eos dictitans, & maiora ac terribiliora vero afferre: postquam cōspexit omnia circa Epipolas armis completa, lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Acradinam agmē conuertit: non tam vim, multitudinemq; hostium metuens, quàm ne qua intestina fraus per occasionem oriretur, clausasq; inter tumultum Acradinæ atq;

Marcellus Syracusas intrans illachrymatur.

insulæ inueniret portas. Marcellus vt mœnia ingressus ex superioribus locis F vrbem, omnium fermè illa tempestate pulcherrimā, subiectam oculis vidit, illachrymasse dicitur: partim gaudio tantæ perpetratæ rei, partim vetusta gloria vrbis. Atheniensium classes demersæ, & duo ingentes exercitus cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebāt: & tot bella cum Carthaginiensibus tanto cum discrimine gesta, tot ac tam opulenti tyranni regesq́; : præter cæteros Hiero, cùm recentissimæ memoriæ rex, tum ante omnia, quæ virtus ei fortunaq́; sua dederat, beneficijs in populum Romanū insignis. ea cùm vniuersa occurrerent animo, subiretq́; cogitatio, iam illa momento horæ arsura omnia, & ad cineres reditura: priusquam signa Acradinæ admoueret, præmittit Syracusanos, qui inter præsidia Romana, vt antè dictū est, fuerant, vt alloquio G leni perlicerent hostes ad dedendam vrbem. Tenebant Acradinæ portas, murosq́; maximè transfugæ, quibus nulla erat per conditiones veniæ spes: ij nec adire muros, nec alloqui quenquam passi. itaq́; Marcellus postquam id incœptum irritum fuit, ad Euryalū signa referri iussit. Tumulus est in extrema parte vrbis versus à mari, viæq́; imminens ferenti in agros mediterraneaq́; insulæ, percommodus ad commeatus excipiendos. Præerat huic arci Philodemus Argiuus ab Epicide impositus. ad quem missus à Marcello Sosis, vnus ex interfectoribus tyranni, cùm longo sermone habito dilatus per frustrationem esset, retulit Marcello, tempus eum ad deliberandum sumpsisse. Cùm is diem de die differret, dum Hippocrates atque Himilico admouerent castra, legio- H nesque, haud dubius, si in arcem accepisset eos, deleri Romanum exercitum inclusum muris posse: Marcellus vt Euryalum neque tradi, neque capi vidit posse, inter Neapolim & Thicam (nomina partium vrbis, & instar vrbium sunt) posuit castra: timens ne, si frequentia intrasset loca, contineri à discursu miles auidus prædæ non posset. Legati eò ab Thica & Neapoli cum infulis & velamentis venerunt, precantes, vt à cædibus & ab incendijs parceretur. De quorum precibus quam postulatis magis consilio habito, Marcellus ex omnium sententia edixit militibus, ne quis liberum corpus violaret, cætera prædæ futura, castraque tectis parietum pro muro septa, portis regione platearum patentibus stationes præsidiaque disposuit, ne quis in discursu mili- I tum impetus in castra fieri posset. Inde signo dato milites discurrerunt: refractisq́; foribus cùm omnia terrore ac tumultu streperent, à cędibus tamen temperatum est, rapinis nullus antè modus fuit, quàm omnia diuturna felicitate cumulata bona egessere. Inter hæc & Philodemus, cùm spes auxilij nulla esset, fide accepta, vt inuiolatus ad Epicidem rediret, reducto præsidio tradidit tumulum Romanis. Auersis omnibus ad tumulum ex parte captæ vrbis, Bomilcar noctem eam nactus, qua propter vim tempestatis stare ad anchoram in salo Romana classis non posset, cùm triginta quinque nauibus ex portu Syracusano profectus, libero mari vela in altum dedit, quinque & quinquaginta nauibus Epicidæ & Syracusanis relictis: edoctisq́; Carthaginiensibus, in K quanto res Syracusana discrimine esset, cum C. nauibus post paucos dies redit, multis (vt fama est) donis ex Hieronis gaza ab Epicide donatus. Marcellus Euryalo recepto, præsidioq́; addito, vna cura erat liber, ne qua ab tergo vis hostium in arcem accepta, inclusos impeditosq́; mœnibus suos turbaret. Acradinam inde ternis castris per idonea dispositis loca, spe ad inopiam omnium rerum inclusos redacturum se, circunsedit. Cum per aliquot dies quietæ stationes vtrinq́; fuissent, repentè aduentus Hippocratis & Himilconis, vt vltro vndiq́; oppugnarentur Romani, fecit. nam & Hippocrates castris ad magnum portum communitis, signoq́; ijs dato qui Acradinam tenebant, castra vetera Romanorum adortus est, quibus Crispinus præerat: & Epicides eruptionem in statio-

Philodemus tradito Romanis Euryalo ad Epicidem redit.

Marcellus Acradinā circumsedit.

Hippocrates & Himilco ferunt suppetias Syracusanis.

A in stationes Marcelli fecit: & classis Punica littori, quod inter vrbem & castra
Romana erat, appulsa est, ne quid præsidij Crispino submitti à Marcello pos-
set. Tumultum tamen maiorem hostes præbuerunt, quàm certamen. nam &
Crispinus Hippocratẽ non repulit tantùm à munimẽtis, sed insecutus etiam
est trepidè fugientem: & Epicidem Marcellus in vrbem compulit. satisq; iam
etiam in posterum videbatur prouisum, ne quid ab repentinis eorum excur-
sionibus periculi foret. Accessit & pestilentia, commune malum, quod facile *Pestilentia.*
vtrorumq; animos auerteret à belli consilijs. nam tempore autumni, & locis
natura grauibus, multo tamen magis extra vrbem, quam in vrbe intoleranda
vis æstus per vtraq; castra omnium fermè corpora mouit. & primo temporis
B ac loci vitio & ægri erant, & moriebantur. postea curatio ipsa, & contactus
ægrorum vulgabat morbos: vt aut neglecti desertiq;, qui incidissent, moreren
tur: aut assidentes curanteisque eadem vi morbi repletos secum traherent:
quotidianaque funera, & mors ob omnium oculos esset, & vndique dies no-
ctesque ploratus audirentur. postremò ita assuetudine mali efferauerant ani-
mos, vt non modò nõ lachrymis, iustoque comploratu prosequerentur mor-
tuos, sed ne efferrent quidem, aut sepelirent: iacerentque strata exanima cor-
pora in conspectu similem quoque mortem expectantium: mortuiq; ægros
ægri validos cùm metu, tum tabe ac pestifero odore corporum conficerent. &
vt ferro potius morerentur, ferro quidam inuadebant soli hostium stationes.
C Multo tamen maior vis pestis Pœnorum castra quàm Romana, diu circunse-
dendo Syracusas cæde aquisque affecerat magis. Ex hostium exercitu Siculi
vt primùm vidêre ex grauitate loci vulgari morbos, in suas quisque propin-
quas vrbes dilapsi sunt. at Carthaginienses, quibus nusquam receptus erat,
cum ipsis ducibus Hippocrate atque Himilcone ad internicionem omnes
perierunt. Marcellus, vt tanta vis ingruebat mali, adduxerat in vrbem suos: in-
firmaque corpora tecta & vmbræ recreauerant. multi tamen ex Romano
exercitu eadem peste absumpti sunt. Deleto terrestri Punico exercitu, Siculi,
qui Hippocratis milites fuerant, haud in magna oppida, cæterùm & situ &
munimentis tuta: tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab
D ostio & commeatus, è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebant.
Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita for-
tuna sociorum, vt spem faceret, non ipsis modò salutarem opem ferri posse,
sed Romanos quoque in capta quodammodo vrbe capi: perpulit vt onerarias
naues quàm plurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classem-
que suam augerent. Igitur centum triginta nauibus longis, & septuaginta
onerarijs profectus à Carthagine, prosperos satis ventos ad traijciendum in
Siciliam habuit. sed ijdem venti superare eum Pachynum prohibebant. Bo-
milcaris aduentus fama primò, dein præter spem mora, cum gaudium & me-
tum inuicem Romanis Syracusanisque præbuisset: Epicides metuens, ne, si
E pergerent ijdem qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures venti, clas-
sis Punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum duci-
bus, ad Bomilcarem nauigat, classem in statione versa in Africam habentem,
atque timentem nauale prælium, non tam quòd impar viribus, aut numero
nauium esset (quippe etiam plures habebat) quàm quòd venti aptiores Ro-
manæ quàm suæ classi flarent: perpulit tandem, vt fortunam naualis certami-
nis experiri vellet. Et Marcellus cùm & Siculum exercitum ex tota insula con-
ciri videret, & cum ingenti commeatu classem Punicam aduentare, ne simul
terra marique inclusus vrbe hostium vrgeretur, quanquam impar numero
nauium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ clas- *Bomilcaris classis fu-*
ses infestæ circa promontorium Pachynum stabant, vbi primùm tranquilli- *git, ne cum Romana pugnaret.*

tas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaq; cadente iam Euro, qui per dies F
aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altũ visa est,
quo facilius superaret promontorium. cæterùm postquam tendere ad se Romanas naues vidit, incertum qua subita territus re, Bomilcar vela in altum dedit, missisq; nuncijs Heracleam, qui onerarias naues retrò in Africam repetere iuberent, ipse Siciliam præteruectus, Tarentum petit. Epicides à tanta repentè destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ vrbis rediret, Agrigentum nauigat, expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus.

De conditionibus dedende vrbis Syracusarum agitur.

Quæ vbi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicidẽ Syracusis excessisse, à Carthaginiensibus relictam insulam, & propè iterum Romanis traditam: legatos
de conditionibus dedendæ vrbis explorata prius per colloquia voluntate eo- G
rum qui obsidebantur, ad Marcellum mittunt. Cùm haud fermè discreparet, quin quæ vbiq; regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium ijs, quibus ab Epicide credita res erat, missos se simul ad Marcellũ, simul ab eo ad exercitum Siculorum aiunt, vt vna omnium qui obsiderentur, quiq; extra obsidionem essent, fortuna esset: néue alteri propriè sibi paciscerentur quicquam. Recepti deinde ab ijs, vt necessarios hospitesq; alloquerẽtur, expositis quæ pacta iam cũ Marcello haberẽt, oblata spe salutis perpulêre eos, vt secum præfectos Epicidis, Polycletum & Philistionẽ & Epicidẽ, cui Sydum cognomen erat, aggrederentur.

Epicidis præfecti interficiuntur.

interfectis ijs, & multitudine ad concionẽ conuocata: & inopiam, qua ipsi in- H
ter se fremere occultè soliti erant, conquesti: & quanquã tot mala vrgerent, negarunt fortunam accusandã esse, quòd in ipsorum esset potestate, quandiu ea paterentur. Romanis causam oppugnandi Syracusas fuisse charitatẽ Syracusanorum, nõ odium: nam vt occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi, Hippocrate atq; Epicide audierint, tum bellũ mouisse, & obsidere vrbem cœpisse: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipsam vrbem expugnarẽt. Hippocrate verò interempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & pręfectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra mariq; pulsis: quã superesse causam Romanis, cur nõ perinde, ac si Hiero ipse viueret, vnicus Rom. ami
citiæ cultor, incolumes Syracusas esse velint? Itaq; nec vrbi nec hominibus a- I
liud periculi, quàm ab semetipsis esse, si occasionẽ recõciliandi se Rom. prætermisissent. eã autẽ, qualis illo momẽto horę sit, nullã deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omniũ ingenti assensu oratio audita est. Prr. tamẽ prius creati, quàm legatos nominari, placuit. ex ipsorũ deinde Prr. numero missi oratores ad Marcellũ. quorũ princeps, Neq; primò, inquit, Syracusani à vobis defecimus, sed Hieronymus, nequaquã tam in vos impius, quàm in nos: nec postea pacẽ tyranni cęde cõpositã Syracusanus quisquã, sed satellites regij Hippocrates atq; Epicides, oppressis nobis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquã dicere potest, aliquãdo nobis libertatis tẽpus fu-
isse, quod pacis vobiscũ nõ fuerit. Nunc certè cęde eorũ qui oppressas tenebãt K
Syracusas, cùm primùm arbitrij nostri esse cœpimus, extemplò venimus ad tradẽda arma: dedendos nos, vrbẽ, mœnia: nullã recusandã fortunã, quę imposita à vobis fuerit. Gloriã captę nobilissimę pulcherrimęq; vrbis Gręcarũ dij tibi dederũt Marcelle. quicquid vnquã terra mariq; memorandũ gessimus, id tui triũphi titulo accedit. famę ne credi malis, quãta vrbs à te capta sit, quàm posteris quoq; eã spectaculo esse, quò quisquis terra, quisquis mari venerit, nũc nostra de Atheniẽsibus Carthaginiẽsibusq; trophęa, nunc tua de nobis ostendat. incolumesq; Syracusas familię vestrę sub cliẽtela nominis Marcellorũ, tutelâque habendas tradas, ne plus apud vos Hieronymi q̃ Hieronis memoria momẽti faciat. diutius ille multò amicus fuit, quàm hic hostis, & illius etiã bene-

facta

Syracusanorum oratores ad Marcellum missi.

A facta persensistis, huius amentia ad pernicem tantum ipsius valuit. Omnia *Transfugæ & mercenarij milites obuiunt quemq; Syracusanorũ interficiunt.*
& impetrabilia & tuta erant apud Romanos. inter ipsos plus belli ac periculi
erat. namque transfugæ tradi se Romanis rati, mercenariorum quoque mili-
tum auxilia in eundem compulere metum. arreptisq; armis prętores primùm
obtruncant, inde ad cædem Syracusanorum discurrunt: quosq; fors obtulit,
irati interfecerunt, atq; omnia quæ in promptu erant, diripuere. tum ne sine
ducibus essent, sex præfectos creauere, vt terni Acradinæ ac Nasso præessent.
Sedato tandem tumultu exequentibus sciscitãdo mercenarijs, quæ acta cum
Romanis essent, dilucere id quod erat, cœpit: aliam suam, ac transfugarũ cau-
sam esse. In tempore legati à Marcello redierunt, falsa eos suspicione incitatos
B memorantes: nec causam expetendæ pœnæ eorum vllam Romanis esse. Erat
ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus, Mericus nomine. ad eum inter comi-
tes legatorum de indrustria vnus ex Hispanorum auxiliaribus est missus, qui
sine arbitris Mericum nactus, primùm quo in statu reliquisset Hispaniam (&
nuper inde venerat) exponit. omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum, si
operæ precium faciat, principem popularium esse: seu militare cum Romanis,
seu in patriam reuerti libeat. contrà, si malle obsideri pergat, quam sedem esse
terra mariq; clauso? Motus his Mericus, cùm legatos ad Marcellum mitti pla- *Mericus Hispanus prodidit Acradinã Syracusanorũ præsidium.*
cuisset, fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hispanum secretus ab
alijs ad Marcellum deductus, cùm fidem accepisset, composuissetq; agendæ
C rei ordinem, Acradinam redit. Tum Mericus, vt ab suspicione proditionis
auerteret omniũ animos, negat sibi placere legatos commeare vltro citroq;.
neque recipiendum quenquam, neque mittendum: & quo intentius custo-
diæ seruentur, opportuna loca diuidenda præfectis esse, vt suæ quisque partis
tutandæ reus sit. Omnes assensi sunt partibus diuidendis: ipsi regio euenit ab
Arethusa fonte vsque ad ostium magni portus. id vt scirent Romani, fecit. Ita-
que Marcellus nocte nauim onerariam cum armatis remulco quadriremis
trahi ad Acradinam iussit: exponitque milites regione portæ, quæ prope fon-
tem Arethusam est. Hoc cùm quarta vigilia factum esset, expositosq; milites
porta, vt conuenerat, recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus co-
D pijs mœnia Acradinæ aggreditur, ita vt non eos solùm qui Acradinam tene-
bant, in se conuerteret, sed ab Nasso etiam agmina armatorum concurrerent,
relictis stationibus suis, ad vim & impetũ Romanorum arcendum. In hoc tu-
multu actuariæ naues instructę iam antè, circunuectæq; ad Nassum armatos
exponunt. qui improuiso adorti semiplenas stationes, & adapertas fores por-
tæ, qua paulo antè excurrerant armati, haud magno certamine Nassum cepe-
re, desertam trepidatione & fuga custodum. neq; vllis minus præsidij, aut per-
tinaciæ ad manendum, quàm transfugis fuit: quia ne suis quidem satis cre-
dentes se, medio certamine effugerunt. Marcellus vt captam esse Nassum di-
dicit, & Acradinæ regionem vnam teneri, Mericumque cum præsidio suis ad-
iunctum, receptui cecinit: ne regiæ opes, quarum fama maior quàm res
E erat, diriperentur. Suppresso impetu militum, & ijs qui in Acradina erant
transfugis spacium locusque fugæ datus est: & Syracusani tandem liberi me-
tu, portis Acradinæ apertis, oratores ad Marcellum mittunt: nihil petentes
aliud, quàm incolumitatem sibi, liberisque suis. Marcellus concilio aduoca- *Nassus capitur à Romanis.*
to, & adhibitis etiam Syracusanis, qui per seditiones pulsi ab domo inter pæ-
sidia Romana fuerant, respondit: non plura per annos quinquaginta bene-
facta Hieronis quàm paucis his annis maleficia eorum qui Syracusas te-
nuerint, erga populum Romanum esse. sed pleraque eorum quò debuerint,
recidisse: fœderumque ruptorum ipsos ab se grauiores multò, quàm po-
pulus Romanus voluerit, pœnas exegisse. Se quidem tertium annum

circunſedere Syracuſas, non ne populus reſeruatam ciuitatem haberet, ſed ne F
transfugarum duces captam & oppreſſam tenerẽt. Quid potuerint Syracuſani facere, exemplo vel eos Syracuſanorum eſſe, qui inter præſidia Romana fuerint: vel Hiſpanum ducẽ Mericum, qui præſidium tradiderit: vel ipſorum Syracuſanorum poſtremò ſerum quidem, ſed forte conſilium. Omnium ſibi laborum periculorumq;, circa mœnia Syracuſana terra mariq; tandiu exhauſtorum nequaquã tantum fructum eſſe, quàm capere Syracuſas potuiſſe. Inde quæſtor cum præſidio ad Naſſum ad accipiendam pecuniam regiam, cuſtodiendamq; miſſus: diripiendaq; vrbs militi data eſt, cuſtodibusq; diuiſis

Syracuſæ diripiendæ militi Romano datæ.

per domos eorum, qui intra pręſidia Romana fuerunt. Cùm multa iræ, multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederentur: Archimedem memoriæ prodi- G
tum eſt, in tanto tumultu, quantum capta vrbs in diſcurſu diripientium militum ciere poterat, intentum formis, quas in puluere deſcripſerat, ab ignaro

H

I

milite quis eſſet, interfectum. ægrè id Marcellum tuliſſe, ſepulturæq; curam habitam: & propinquis etiam inquiſitis honori pręſidioq; nomen ac memoriam eius fuiſſe. Hoc maximè modo Syracuſę captæ. in quibus prędæ tantum fuit, quantũ vix capta Carthagine tum fuiſſet, cum qua viribus æquis certabatur.

T. Octacilius agrum circa Vticam depopulatur.

Paucis antè diebus, quàm Syracuſæ caperentur, T. Octacilius cum quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo tranſmiſit. & cùm ante lucẽ portam intraſſet, onerarias frumento onuſtas cepit: egreſſusq; in terram, depopulatus eſt aliquantum agri circa Vticam, prædamq; omnis generis retro ad na- K
ues egit. Lilybæum tertio die, quàm inde profectus erat, cum centum triginta onerarijs nauibus frumento prædaq; onuſtis rediјt: idq; frumentum extemplò Syracuſas miſit. quod ni tam in tempore ſubueniſſet, victoribus victisq; pariter pernicioſa fames inſtabat.

Quæ in Hiſpania geſta ſunt.

Eadem æſtate in Hiſpania, cùm biennio fermè nihil admodum memorabile factum eſſet, conſilijsq; magis quàm armis bellum gereretur, Romani imperatores egreſſi hybernis copias coniunxerũt. ibi concilium aduocatum, omniumq; in vnum congruerũt ſententiæ: quando ad id locorum id modò actum eſſet, vt Aſdrubalem tendentem in Italiam retinerent: tempus eſſe id iam agi, vt bellũ in Hiſpania finiretur. & ſatis ad id virium credebant acceſſiſſe, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata.

A citata. Tres exercitus erant, Aſdrubal Giſgonis filius, & Mago coniunctis caſtris quinq; fermè dierum iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius Aſdrubal, vetus in Hiſpania imperator, ad vrbem nominie Anitorgin exercitum habebat. Eum volebant prius opprimi duces Romani, & ſpes erat ſatis ſuperq; ad id virium eſſe, illa reſtabat cura, ne fuſo eo perculſi, alter Aſdrubal & Mago, in auios ſaltus monteſq; recipientes ſeſe bellum extraherent. Optimum igitur rati diuiſis bifariā copijs totius ſimul Hiſpaniæ amplecti bellum ita inter ſe diuiſerunt: vt P. Cornelius duas partes exercitus Romanorū ſociorumq; aduerſus Magonē duceret, atq; Aſdrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte veteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Aſdrubale Barchino bellum B gereret. Vnà profecti ambo duces exercituſq;, Celtiberis prægredientibus, ad vrbem Anitorgin in conſpectu hoſtium, dirimente amne, ponunt caſtra. Ibi Cn. Scipio cum quibus antè dictum eſt copijs ſubſtitit, & P. Scipio profectus ad deſtinatam belli partem. Aſdrubal poſtquam animaduertit exiguum Romanum exercitum in caſtris, & ſpem omnē in Celtiberorum auxilijs eſſe: peritus omnis barbaricæ, & præcipuè omnium earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ commercio, cùm vtraq; caſtra plena Hiſpanorum eſſent, per occulta colloquia paciſcitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox viſum facinus, nō enim vt in Rom. verterēt arma agebatur: & merces, quanta vel pro bello ſa- C tis eſſet, dabatur, ne bellū gererent: & cùm quies ipſa, tum reditus domum fructuſq; videndi ſuos ſuaq;, grata vulgo erant. itaq; non ducibus facilius quàm multitudini perſuaſum eſt: ſimul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, ſe ne retinerent. Id quidem cauendum ſemper Romanis ducibus erit, exemplaq; hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis credant auxilijs, vt non plus ſui roboris, ſuarumq; propriè viriū in caſtris habeant. Signis repentè ſublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus cauſam, obteſtantibuſq; vt manerent, Romanis reſpondentes, quàm domeſtico ſe auocari bello. Scipio poſtquam ſocij nec precibus nec vi retineri poterant: nec ſe aut parem ſine illis hoſti eſſe, aut fratri rurſus coniungi vidit poſſe: nec vllum aliud D ſalutare conſilium in promptu eſſe: retrò quantum poſſet, cedere ſtatuit, in id omni cura intentus, necubi hoſti æquo ſe committeret loco, qui tranſgreſſus flumen propè veſtigijs abeuntium inſiſtebat. Per eoſdem dies P. Scipionē par terror, periculum maius ab nouo hoſte vrgebat. Maſaniſſa erat iuuenis, qui eo tempore erat ſocius Carthaginiēſium, quem deinde clarum potentemq; Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde aſſiduè dies nocteſq; infeſtus aderat: vt nō vagos tantùm procul à caſtris lignatum pabulatumq; progreſſos exciperet, ſed ipſis obequitaret caſtris: inuectuſq; in medias ſæpe ſtationes, omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoq; ſæpe incurſu repentino in portis valloq; trepidatum eſt: nec aut locus, aut tempus vllum vacuum à metu ac ſolicitudine erat Ro- E manis: compulſiſq; intra vallum, adempto rerum omnium vſu, cùm propè iuſta obſidio eſſet, futuramque arctiorem eam appareret, ſi ſe Indibilis, quem cum ſeptem millibus & quingentis Sueſſetanorum aduentare fama erat, Pœnis coniunxiſſet: dux cautus & prudens Scipio victus neceſſitatibus, temerarium capit conſilium, vt nocte Indibili obuiam iret: & quocunq; occurriſſet loco, prelium confereret. Relicto igitur modico præſidio in caſtris, præpoſitoque T. Fonteio legato, media nocte profectus, cum obuijs hoſtibus manus conſeruit. Agmina magis, quàm acies pugnabant, ſuperior tamen, vt in tumultuaria pugna, Romanus erat. cæterùm & equites Numidę repentè, quos fefelliſſe ſe dux ratus erat, ab lateribus circumfuſi magnum terrorem intulere.

Scipiones exercitum partiuntur.

Celtiberorū perfidia.

Maſaniſſa ſocius Carthaginienſium.

Indibilis.

P. Cornelius Scipio cum exercitu deletur.

q 4 Contracto

Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis. duces Pœni assecuti ab tergo iam pugnantes, ancepsq; prælium Romanos circunsteterat, incertos in quem potissimũ hostem, quamúe in partem conferti eruptionem facerent. Pugnanti hortantiq; imperatori & offerenti se vbi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traijcitur: cuneusq; is hostium, qui in confertos circa ducem impetum fecerat, vt exanimem labentemq; ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nunciantes discurrunt, imperatorem Rom. cecidisse. Hæc peruagata passim vox, vt & hostes haud dubiè pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga confestim ex acie duce amisso fieri cepta est, cęterùm vt ad erumpendum inter Numidas, aliaq; leuium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita G effugere tantum equitum, æquantiumq; equos velocitate peditum, vix poterant, cæsiq; propè plures in fuga: quàm in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad vesperum die nox interuenisset. Haud segniter inde duces Pœni fortuna vsi, confestim è prælio, vix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt: non dubia spe cum copias coniunxissent, debellari posse. Quo vbi est ventum, inter exercitus ducesque victoria recenti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alteram pro haud dubio parem victoriam expectantes. Ad Romanos nondũ quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœstum quoddam silentium erat. & tacita diuinatio: qualis iam præsagientibus H animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquàm quòd ab socijs se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suscipionem acceptæ cladis, quàm ad vllam bonam spem pronior erat. Quónam modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quomodo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrem? vt si prohibere quo minus in vnum coirent & duces, & exercitus hostium nõ posset, ipse certè cum fratre coniungeret copias. His anxius curis id modò esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantum posset. & inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce, vt senserunt, profectos hostes, præ- I missis Numidis, quàm poterant maximè citato agmine sequi cœperunt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo, nunc in latera concursantes. Consistere cœperunt, ac tutari agmen quantum possent: tamen tutò vt simul pugnarent, procederentq;: Scipio hortabatur, priusquam pedestres copiæ assequerentur. cæterum nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur: & nox iam instaret: reuocat è prælio suos Scipio & collectos in tumulum quendã, non quidem satis tutum: præsertim agmini perculso, editiorem tamen, quàm cætera circà erant, subducit. Ibi primò impedimentis, & equitatu in medium receptis, circundati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto ag- K mine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebatq; parum armis ad tuendum locum sine munimento valiturus esse: circumspectare atq; cogitare dux cepit, si quo modò posset vallum circùm inijcere. sed erat adeò nudus tumulus. & asperi soli, vt nec virgulta vallo cedendo, nec terra cespiti faciendo, aut ducendæ fossæ alijúe vlli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquam satis arduum aut abcissum erat, quod hosti aditum ascensumúe difficilem præberet. omnia fastigio leni subuexa, vt tamen aliquam imaginem valli objicerẽt: clitellas illigatas oneribus velut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarũ omnis generis obiecto, vbi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulum quidem

Victores Pœni Cn. Scipionem insequuntur.

A quidem perfacilè agmẽ erexere. munitionis verò facies noua primo eos velut
miraculo quodam tenuit, cum duces vndique vociferarentur, quid starent? &
non ludibriũ illud vix fœminis puerisúe morandis satis validum distraherẽt,
diriperentq́;? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim *Cn. Scipionis exercitus funditur.*
duces increpabant. cæterùm neq; transilire, neque moliri onera obiecta, nec
cedere stipatas clitellas, ipsisq́; obrutas sarcinis, facilè erat. Tardatis diu cum
amoliti obiecta onera armatis dedissent viam, pluribusq́; idem partibus fie-
ret, capta iam vndiq; castra erant: pauci ab multis, perculsiq́; à victoribus pas-
sim cædebantur. Magna pars tamen militum, cùm in propinquas refugisset
syluas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fronteius legatus præerat, perfugerunt.
B Cn. Scipionem alij in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt. alij *Cn. Scipionis mors.*
cum paucis in propinquã castris turrim perfugisse. hanc igni circundatã, atq;
ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerũt vi, captam: omnesq́; intus cum
ipso imperatore occisos. Anno septimo postquam in Hispaniam venerat Cn.
Scipio, vndetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex mor-
te eorum non Romæ maior quàm per totam Hispaniam fuit. Quin apud ci-
ues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia, & publica trahe-
bat clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabantq́; duces. Cneum tamen ma-
gis, quòd diutius præfuerat ijs, priorq́; & fauorem occupauerat, & specimen
iustitię temperantięq́; Romanę primus dederat. Cùm deletus exercitus, amis-
C sæq; Hispanię viderentur, vir vnus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Mar- *L. Martius res Hispaniæ perditas restituit.*
tius Septimij filius, eques Romanus, impiger iuuenis, animiq́ue & ingenij ali-
quanto quàm pro fortuna, in qua erat natus, maioris. ad summã indolem ac-
cesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ arteis
edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdã de præsidijs de-
ductis, haud condemnendum exercitum fecerat, iunxeratq́; cum T. Fonteio
P. Scipionis legato. Sed tantum præstitit eques Rom. authoritate inter milites
atq; honore, vt castris citra Iberum cõmunitis, cùm ducẽ exercituũ comitijs
militaribus creari placuisset: subeuntes alij alijs in custodiam valli stationesq́;,
donec per omnes suffragium iret, ad L. Martium cuncti summam imperij de-
D tulerint. Omne inde tempus (exiguũ id fuit) muniendis castris, cõuehendisq́;
cõmeatibus consumptum: & omnia imperia milites cùm impigrè, tum haud
quaquam abiecto animo exequebantur. Cæterùm postquam Asdrubalem *Asdrubal reliquias exercitus Scipionum aggreditur.*
Gisgonis venientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropin-
quare allatum est: signumq́; pugnæ propositũ ab nouo duce milites viderunt:
recordati quos paulo antè imperatores habuissent, quibusq́; & ducibus & co-
pijs freti prodire ad pugnã soliti essent, flere omnes repentè, & offensare capita:
& alij manus ad cœlum tendere, deos incusantes: alij strati humi suum quisq;
nominatim ducẽ implorare. neq; sedari lamentatio poterat, excitantibus cen-
turionibus manipulares, & ipso minitãte & increpãte Martio, quòd in mulie-
bres & inutiles se proiecissent fletus, potius quàm ad tutandos semetipsos &
E remp. secũ acuerent animos, & ne inultos imperatores suos iacere sinerẽt; cum
subitò clamor tubarumq́; sonus (iam enim prope vallũ hostes erant) exaudi-
tur. inde verso repentè in iram luctu, discurrunt ad arma: ac velut accensi rabie
discurrunt ad portas, & in hostem negligenter atq; incompositè veniẽtẽ in-
currunt. Extemplò improuisa res pauorem incutit Pœnis. mirabundiq́; vnde
tot hostes tam subitò exorti propè deleto exercitu forent, vnde tanta audacia,
tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cęsis ex-
titisset: quis castris præesset: quis signũ dedisset pugnæ: ad hæc tot iam nec opi-
nata primò omnium incerti, stupentesq́ue referunt pedẽ dein valida impres-
sione pulsi, terga vertunt, & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius
periculo-

Asdrubalis exercitus in fugam versus.

periculosusq; sequentium impetus, ni Martius properè receptui dedisset si- F
gnum, obsistensque ad prima signa, quosdam & ipse retinens, concitatam re-
pressisset aciem. inde in castra auidos adhuc cædisq; & sanguinis reduxit. Car-
thaginienses ttepidè primò ab hostium vallo acti, postquam neminem inse-
qui viderunt, metu substitisse rati, cõtemptim rursus & sedato gradu in castra
abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam & si propinquus ho-
stis erat, tamen reliquias eum esse duorũ exercituum ante paucos dies deleto-
rum, succurrebat. Ob hoc cùm omnia neglecta apud hostes essent, exploratis
ijs, Martius ad cõsilium prima specie temerariũ magis quàm audax animum
adiecit, vt vltro castra hostium oppugnaret: simul facilius esse ratus vnius As-
drubalis expugnari castra, quàm, si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxis- G
sent, sua defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturum se afflictas res: aut
si pulsus esset, tamen vltrò inferendo arma contemptum sui dempturum. ne
tamen subita res, & nocturnus terror etiamnum suæ fortunæ consilium per-
turbaret, alloquendos adhortandosq; sibi milites ratus, concione aduocata

Martij ad milites oratio.

ita disseruit: Vel mea erga imperatores nostros viuos mortuosq; pietas, vel pr̨e-
sens omnium nostrûm, milites, fortuna fidem cuiuis facere potest: mihi hoc
imperium, vt amplum iudicio vestro, ita re ipsa graue ac solicitum esse. quo
enim tempore, nisi metus mœrorẽ obstupefaceret, vix ita compos mei essem,
vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram omniũ vicem
(quod difficilimũ in luctu est) vnus cõsolari. & ne tum quidem, vbi quónam H
modò has reliquias duorum exercituũ patrįe conseruare possim, cogitandum
est: auertere animũ ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria:
& Scipiones me ambo dies noctesq; curis insomnijsq; agitant & excitant sępe
somno, neu se, neu inuictos per octo annos in ijs terris milites suos, cõmilito-
nes vestros, neu remp. patiar inultã: & suam disciplinã suaq; instituta sequi iu-
bent. Et vt imperijs viuorum nemo obedientior me vno fuerit, ita post mor-
tem suam, quod quaq; in re facturos illos fuisse maximè censeã: id optimum
ducere vos quoq; velim milites, non lamentis lacrymisq; tanquam extinctos
prosequi, (viuunt enim vigentq; fama rerum gestarum) sed quotiescunq; oc-
curret memoria illorum, velut si adhortanteis signumq; dantes videatis eos, I
ita prælia inire. Nec alia profecto species hesterno die oculis animisq; vestris
oblata, memorabile illud edidit prælium: quo documentũ dedistis hostibus,
non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis
atq; virtus non obruta sit Cannensi clade, ex omni profectò sæuitia fortunæ
emersurã esse. Nunc, qui tantũ ausi estis sponte vestra, experiri libet quantum
audeatis duce vestro authore. nõ enim hesterno die cùm signum receptui de-
di, sequentibus effusè vobis turbatum hostẽ, frangere audaciam vestram, sed
differre in maiorem gloriam atq; opportunitatem volui: vt postmodum præ-
parati incautos, armati inermes, atq; etiam sopitos, per occasionẽ aggredi pos-
setis. Nec huius occasionis spem milites fortè temerè, sed ex re ipsa conceptam K
habeo. A vobis quoq; profectò si quis quęrat, quónam modo pauci à multis,
victi à victoribus castra tutati sitis: nihil aliud respondeatis, quàm idipsum, ti-
mentes vos, omnia & operibus firmata habuisse, & ipsos paratos instructosq;
fuisse. Et ita se res habet. ad id, quod ne timeatur fortuna facit, minimè cauti
sunt homines: quia quod neglexeris, incautũ atq; apertum habeas. Nihil om-
niũ nunc minus metuunt hostes, quàm ne obsessi modò ipsi atq; oppugnati.
castra sua vltro oppugnemus. audeamus, quod credi non potest ausuros nos:
eo ipso, quod difficillimũ videtur, facillimum erit. Tertia vigilia noctis silenti
agmine ducã vos, exploratum habeo, non vigiliarum ordinẽ, non stationes
iustas esse. clamor in portis auditus, & primus impetus castra ceperit. tum inter

torpidos

A torpidos somno, pauenteisq; ad nec opinatum tumultum, & inermes in cubilibus suis oppressos illa cædes edatur, à qua vos hesterno die reuocatos ægrè ferebatis. Scio audax videri consilium. sed in rebus asperis & tenuibus fortissima quæque cõsilia tutissima sunt: quia si in occasionis momento, cuius præteruolat opportunitas, cunctatus paulùm fueris, nequicquam mox omissam queraris. Vnus exercitus in propinquo est: duo haud procul absunt. nunc aggredientibus par aliqua opportunitas est: & iam tentastis vestras atq; illorum vires. si diem proferimus, & hesternæ eruptionis fama contenti desierimus, periculum est, ne omnes duces, omnesq́ue copiæ conueniant. tres deinde duces, tres exercitus sustinebimus hostium: quos Cn. Scipio incolumi exercitu
B non sustinuit? Vt diuidendo copias periere duces nostri, ita separati ac diuisi opprimi possunt hostes. alia belli gerendi via nulla est. proinde nihil præter noctis proximæ opportunitatem expectemus. Ite dijs bene iuuantibus, corpora curate, vt integri vigentesq; eodem animo in castra hostium irrumpatis, quo vestra tutati estis. Læti & audiere ab nouo duce nouum consilium: & quo audacius erat, magis placebat. reliquum diei expediendis armis, & curatione corporum consumptum: & maior pars noctis quieti data est. quarta vigilia mouere. Erant vltra proxima castra sex milliũ interuallo distantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat, cõdensa arboribus. in huius syluæ medio fermè *Martius Asdrubalis*
stadio cohors Romana arte Punica abditur, & equites. Ita medio itinere inter- *castra noctu inuadit.*
C cepto, cæteræ copiæ silenti agmine ad proximos hostes ductæ. & cum statio nulla pro portis, neque in vallo custodiæ essent, velut in sua castra, nullo vsquam obsistente, penetrauere. inde signa canunt, & tollitur clamor. pars semisopitos hostes cedunt, pars ignis escas stramenta arida tectis inijciunt. pars portas occupant, vt fugam intercludant. hosteis simul ignis, clamor, cædes, velut alienatos sensibus, nec audire, nec prouidere quicquam sinunt. incidunt inermes inter cateruas armatorum. alij ruunt ad portas, alij obseptis itineribus super vallum saliunt: & vt quisque euaserat, protinus ad castra altera fugiunt. vbi à cohorte & equitibus ex occulto prouentibus circunuenti cæsique ad vnum omnes sunt. quanquam etiam, si quis ex ea cæde effugisset,
D adeò raptim captis propioribus castris in altera transcursum castra ab Romanis est, vt præuenire nuncius cladis non posset. Ibi verò quo longius ab ho- *Altera castra priori-*
ste aberant, & quia sub lucem pabulatum, lignatum & prædatum quidam *bus victis capit Mar-*
tius.
dilapsi fuerant, neglecta magis omnia ac soluta inuenere: arma tantum in stationibus posita, milites inermes, aut humi sedentes accubantesq;, aut obambulantes ante vallum portasque. Cum his tam securis solutisque Romani calentes adhuc ab recenti pugna, ferocesq; victoria prælium ineunt. itaque nequaquã resisti in portis potuit. intra portas cõcursu ex totis castris ad primùm clamorem, ex tumultu facto, atrox prælium oritur. diuq; tenuisset, ni cruenta scuta Romanorum visa indicium alterius cladis Pœnis, atq; inde pauorem in-
E iecissent. hic terror in fugã auertit omnes. effusiq; quà iter est, nisi quos cędes oppressit, exuuntur castris. Ita nocte ac die bina castra hostium expugnata ductu L. Martij. Ad triginta septem millia hostium cæsa, author est Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Latinum sermonem vertit: captos ad mille octingentos triginta, prædam ingentem partam: in ea fuisse clypeum argenteum * pondo centum triginta octo, cum imagine Barchini Asdrubalis. Va- **Val. 1380. coron.*
lerius Antias vna castra Magonis capta tradit, septem millia cæsa hostium: altero prælio eruptione pugnatum cum Asdrubale, decem millia occisa, quatuor millia trecentos triginta captos. Piso quinque millia hominum, cùm Mago cedenteis nostros effuse sequeretur, cæsa ex insidijs scribit. Apud omnes magnum nomen Martij ducis est. & veræ gloriæ eius etiam *Martij gloria.*

miracula

miracula addunt: flammam ei concionanti fusam è capite sine ipsius sensu F cum magno pauore circunstantium militũ: monumentumq; victoriæ eius de Pœnis vsq; ad incensum Capitolium fuisse in templo clypeum, Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere, vtrisq; post tantas acceptas inuicem illatasque clades cunctantibus periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis cùm cætera in Sicilia tanta fide atq; integritate composuisset, vt non modò suam gloriam, sed etiam maiestatem P. R. augeret: ornamenta vrbis, signa tabulasq;, quibus abundabant Syracusæ, Romã deuexit. Hostium quidem illa spolia, & parta belli iure. Cęterùm inde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæq; hinc sacra prophanaq; omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postremò in Romanos deos, templum idipsum primum, quod à Marcello eximiè ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa: propter excellentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium fermè ciuitatum Sicilię ad eum conueniebant. dispar vt causa earum, ita conditio erat. Qui ante captas Syracusas aut nõ desciuerant, aut redierant in amicitiam, vt socij fideles accepti, cultiq;, quos metus post captas Syracusas dediderat, vt victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis: Epicides & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicum H generis Hipponiates, (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares, cum quibus ita peruagatus est hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendumq; in tempore cuiq; auxilium, adijt: vt breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui. nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaq; inclusi ad tempus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanusq;, non consilio Mutinis, quàm fiducia magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnẽ posuerunt castra. Quod vbi perlatum ad Marcellum est, extemplò copias mouit: & ab hoste quatuor fermè millium interuallo consedit, quid ageret pararéntue expectaturus. Sed I nullũ neq; locum, neq; tempus cunctationi consilióue dedit Mutines, transgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingenti terrore ac tumultu inuectus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cùm trecenti fermè eorum Heracleam Minoã concessissent, ad mitigandos reuocandosq; eos profectus, magnoperè monuisse duces dicitur: ne absente se cum hoste manus consererent. Id ambo ægrè passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populoq;. Is perpulit cunctantem Epicidem, vt transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinẽ opperirentur, & secunda pugnæ fortuna euenisset, haud dubiè Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcel- K lus, se qui Annibalẽ subnixum victoria Cannensi ab Nola repulisset: his terra mariq; victis ab se hostibus cedere, arma properè capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruẽtem exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ, nuntiantes, populares suos primùm ea seditione motos, qua trecenti ex numero suo concesserint Heracleam: dein quòd præfectum suum ab obtrectantibus ducibus glorię eius sub ipsam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem præstitit. itaq; & Romanis creuit animus, nuntio celeri per ordinem misso, destitutum ab equite hostem esse, quem maximè timuerant: & territi hostes, præterquàm quod maxima

Syracusana spolia.

Ad Marcellum legati ex omni fermè Sicilia missi.

Hipponiates ab Annibale in Siciliã missus.

A maxima parte virium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso ne à suo & ipsi equite oppugnarentur. Itaq; haud magna vis certaminis fuit. Primus clamor atq; impetus rem decreuit. Numidę cùm in concursu quieti stetissent *Marcellus Hannonē & Epicidem fudit.* in cornibus, vt terga dantes suos viderunt, fugæ tantum parumper comites facti, postquam omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominū cæsa captaq;: & VIII. elephanti. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas redijt. Iam fermè in exitu annus erat. itaq; senatus Romæ decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad COSS. mitteret: dum Annibal procul abesset, nec vlla magni discriminis res ad Capuā gereretur: alter eorum, B si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se COSS. compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuam maneret. COSS. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpitium Seruij filium, Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prr. deinde creati, L. Cornelius Lentulus, M. Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio vrbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit. Consulibus prorogatum in annum imperium est.

EPITOME LIBRI XXVI.

C

ANNIBAL ad tertium ab vrbe Roma lapidem super Anienem castra posuit. ipse verò cum duobus millibus equitum vsq; ad portam Capenam, vt vrbis situm exploraret, obequitauit. & cùm per triduum in aciem vtrinq; exercitus omnis descendisset, certamen tempestas diremit: nam cum in castra redijssent, statim serenitas erat. Capua capta est à Q. Fuluio & Ap. Claudio COSS. Principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cùm senatus Campanorum deligatus esset ad palos, vt securi feriretur: literas à se senatu missas Q. Fuluius COS. quibus iubebatur parcere, antequam legeret, in sinu posuit, & lege agi iussit, & supplicium peregit. Cum in Comitijs apud populum quæreretur, cui mandaretur Hispaniarum imperium, nullo id volente suscipere, P. Scipio P. filius qui in Hispania ceciderat, professus est se iturum. & suffragio populi consensuq; omnium missus, Nouam Carthaginem vno die expugnauit, cùm ageret vigesimum quartum annum, videreturq; diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero visus est. Res prætereà in Sicilia gestas continet: & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellumq; gestum aduersum Acarnanas, & Philippum Macedonum regem.

D CN. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba COSS. cum Idibus Martijs magistratum inissent, senatu in Capitolium vocato, de Republica, de administratione belli, de prouincijs exercitibusq; patres cōsuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni COSS. prorogatum imperium est: atq; exercitus, quos habebant, decreti. adiectumq;, ne à Capua, quam obsidebant, abscederent, priusquam expugnassent. Ea tum cura maximè intentos habebat Romanos: nō tam ob iram, quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quàm quòd vrbs tam nobilis ac potens, sicut de- E fectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperij respectū. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in *Exercituum & prouinciarum diuisio.* Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerāt, prorogatū est imperium. prorogatū & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu, quem haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus, quibus P. Cornelius propr. in Sicilia pręesset: dum ne quem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem reditumq; in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia ęuenerat, duæ legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluij, qui priore anno in Apulia fœdè cæsus fugatusq; erat. Huic generi militum senatus eundē, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additū etiam vtrorumq;

ignominiæ est, ne in oppidis hybernarēt, néue hyberna propius vllam vrbem F
decem millibus passuū ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duę legiones datę,
quibus Q. Mutius præfuerat. supplementū, si opus esset, cōsules scribere iussi:
T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæq; ora cū legionibus classibusq;, qui
bus præerant, decreta. Quinquaginta Græci cū legione vna, centū Siculi cùm
duabus legionibus habebant naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo
anno bellum terra mariq; est gestū. Principio eius anni cum de literis L. Martij
referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ. titulus honoris, quòd imperio, nō
populi iussu, nō ex authoritate patrum dato, Proprætor senatui scripserat, ma-
gnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi
ab exercitibus: & solenne auspicatorum comitiorum in castra & prouincias G
procul ab legibus magistratibusq; ad militarē temeritatem transferri. & cùm
quidam referendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consul-
tationē, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerāt. Rescri-
bi de frumento & vestimentis exercitus placuit: vtranq; rem eam curæ fore se-
natui. ascribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne idipsum, quod con-
sultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re
prius consules retulerunt. omniumq; in vnum sententiæ congruebant, agen-
dum cum tribunis plebis esse: primo quoq; tempore ad plebem ferrent, quem
cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitum, cui Cn. Scipio
imperator prȩfuisset. Ea res cum tribunis acta, promulgataq; est. Sed aliud cer- H
tamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob
exercitū in Apulia amissum in concionibus vexabat: multa imperatorē teme-
ritate atq; inscitia exercitum in locum prȩcipitem perduxisse dictitans. Nemi-
nem, præter Cn. Fuluium, antè corrupisse omnibus vitijs legiones suas, quàm
proderet. itaq; verè dici posse, prius eos perisse, quàm viderent hostē: nec ab An-
nibale, sed ab imperatore suo victos esse. Neminem, cùm suffragiū ineat, satis
cernere, cui imperiū, cui exercitū permittat. Quid interfuisse inter T. Sempro-
nium? Cùm ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atque
imperio, vt nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset, prȩsidio
socijs, hostibus terrori essent. Cùm ad Beneuentum aliasque vrbes eos velut è I
faucibus Annibalis ereptos populo Romano restituisset, Cn. Fuluium Quiri-
tium Romanorū exercitum, honestè genitos, liberaliter educatos, seruilibus
vitijs imbuisse. ergo effecisse, vt feroces & inquieti inter socios, ignaui, & im-
belles inter hostes essent: nec impetum modò Pœnorū, sed ne clamorem qui-
dem sustinere possent. Nec herculè mirum esse, milites in acie nō stetisse, cùm
primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse,
& non omnes comites Cn. Fuluij fuisse pauoris ac fugæ. C. Flaminium, L. pau
lum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deserere
circunuentos hostibus suos exercitus. Cn. Fuluium propè vnum nuntium
deleti exercitus Romā redisse. Facinus indignum esse, Cannensem exercitum, K
quòd ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quàm
hostis ex Italia decesserit: & hoc idē in Cn. Fuluij legionibus nuper decretum.
Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius temeritate commisso impunitam esse: &
cum in ganea lustrisq;, vbi iuuentam egerit, senectutem acturum: milites: qui
nihil aliud peccauerint, quàm quòd imperatoris similes fuerint, relegatos pro-
pè in exilium, ignominiosam pati militiam. adeò imparem libertatem Romę
diti ac pauperi, honorato atque inhonorato esse. Reus ab se culpam in milites
transferebat. Eos132 urpeciter pugnā poscenteis productos in aciem, non eo quo
voluerint, quia serum diei fuerit, sed postero die & tempore & loco æquo in-
structos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse. cum effusè omnes fu-
gerent,

L. Martij literæ multos offenderunt, quòd se Proprætorem scripserat.

Cn. Fuluium amißi in Apulia exercitus reum agit Cn. Sempronium.

Cn. Fuluij rei defensio.

A gerent, se quoque turba ablatum, vt Varronem Cannensi pugna, vt multos alios imperatores. Quid autem solum se restantem prodesse Reipublicæ potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse potuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incautè deductum, non agmine inexplorato euntem insidijs circumuentum. vi aperta, armis, acie victum: nec suorum animos, nec hostium, in potestate habuisse. suum cuiq; ingenium audaciam aut pauorem facere. Bis est accusatus: pecuniaq; anquisitum. tertiò testibus datis, cùm præterquã quòd omnibus probris onerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorisq; initium à prætore ortum: ab eo desertos milites, cùm haud vanum timorem ducis crederent, terga dedisse: tanta ira accensa est, vt
B capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoq; nouum certamen ortum. nam cùm tribunus bis pecunia anquisisset, tertiò capitis se anquirere diceret: tribuni plebis appellati. cùm collegæ negarent se in mora esse, quo minus, quod ei more maiorum permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet anquireret: quoad vel capitis vel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit, diemq; comitijs ab C. Calpurnio prætore vrbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est: si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tum & fama rerum gestarũ, & propinqua spe Capuæ potiundę. Id cũ per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentque patres è Republica esse, abscedi à Capua, priusquam dies comi-
C tiorum aderat. Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abijt. id ei iustum exilium esse sciuit plebs. Inter hæc vis omnis belli versa in Capuam erat. obsidebatur *Capua obsessa acrius* tamen acrius quàm oppugnabatur. nec aut famem tolerare seruitia ac plebs *quàm oppugnata.* poterant, aut mittere nuntios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidem Numida, qui acceptis literis euasurum se professus, vt promissum præstaret, per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid virium superesset, ab omni parte eruptionẽ tentandi. *Campani in equestribus prælijs sæpius victores erant, in pedestribus victi.* Cæterùm in multis certaminibus equestria prælia fermè prospera facieb[illegible]: pedites superabantur. sed nequaquam tam lætum vincere, quàm triste [illegible] *Equites Romani in equos suos velites singulos accipiunt.* vlla parte erat, ab obsesso & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio e[illegible]
D quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maximè vigore ac leuitate corporum veloces: eis parmæ breuiores, quàm equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, pręfixa ferro, quale hastis velitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites assuefecerunt, & vehi post sese, & desilire perniciter, vbi signum datum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepidè visum est fieri, in campũ, qui medius inter castra murumq; erat, aduersus instructos Campanorum equites processerunt, & vbi ad coniectum teli ventum est, signo dato velites desiliunt. pedestris inde acies ex equitatu repentè in hostium equites incurrit: iaculaq; cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos virosque passim coniectis permultos vulnerauerunt. pauoris tamen plus ex re noua atque
E inopinata iniectum est. & in perculsum hostem equites inuecti, fugam stragemque eorum vsque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque superior Romana acies fuit. Institutum, vt velites in legionibus essent. Authorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honorique id *Q. Nauius.* ei apud imperatorem fuisse. Cùm in hoc statu ad Capuam res essent, Annibalem in diuersum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæque retinendæ trahebant curæ. vicit tamen respectus Capuæ. in quam omnium sociorum hostiumque conuersos videbat animos: documento futuræ qualemcunque euentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimen-

torum relicta in Brutijs, & omni grauiore armatura, cum delectis peditum F
Annibal in Campaniam contendit. equitumque quàm poterat aptiſſimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit, ſecuti tamen tam raptim euntem tres & triginta elephanti. in valle occulta poſt Tifata montem imminentem Capuæ conſedit. Adueniens cùm caſtellum Galatiam, præſidio inde vi pulſo, cepiſſet, in circunſedenteis Capuam ſe vertit: præmiſſis antè nuntijs Capuam, quo tempore caſtra Romana aggreſſurus eſſet, vt eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus ſeſe effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipſe adortus eſt, alia Campani omnes pedites equiteſque, & cum ijs Punicum præſidium, cui Boſtar & Hanno præerant, erupit. Romani vt in re trepida, ne ad vnam concurrendo partem aliquid in- G
Annibal castra Romanorum magnis viribus aggreditur.
defenſi relinquerent, ita inter ſe copias partiti ſunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali eſt oppoſitus. Claudius Nero proprætor cum equitibus ſextæ legionis via, quæ Sueſſulam fert: Caius Fuluius Flaccus legatus cum ſociali equitatu conſtitit è regione Vulturni amnis. Prælium non ſolito modò clamore ac tumultu eſt cœptum, ſed ad alium virorum, equorum armorumque ſonum diſpoſita in muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ ſilenti nocte cieri ſolet, edidit clamorem, vt auerteret etiam pugnantium animos. Campanos facile in vallo Appius arcebat. Maior vis ab altera parte, Fuluium, Annibal & Pœni vrgebant. legio ibi ſexta loco ceſſit, qua pulſa, cohors Hiſpanorum cum tribus H
elephantis vſque ad vallum peruaſit. ruperatque mediam aciem Romanorum: & in ancipiti ſpe ac periculo erat, vtrum in caſtra perrumperet, an intercluderetur à ſuis. Quem pauorem legionis, periculumque caſtrorum Fuluius vbi vidit, Q. Nauium primoreſque alios centurionum hortatur, vt cohortem hoſtium ſub vallo pugnantem inuadant ac trucident. In ſummo diſcrimine rem verti. aut viam dandam ijs eſſe, & minore conatu, quàm cond[illegible]ſem aciem irrupiſſent, in caſtra irrupturos: aut conficiendos ſub vallo eſſe. [illegible]agni certaminis rem fore: paucos eſſe, & ab ſuis interclusos, & quæ, dum p[illegible]at, Romanis interrupta acies videatur: etiam ſi ſe vtrinque in hoſtem vertat, ancipiti pugna medios circumuenturam. Nauius vbi hæc imperatoris di- I
cta accepit, ſecundi haſtati ſignum ademptũ ſignifero in hoſtes infert, iacturum in medios eos minitans, ni ſe properè ſequantur milites, & partem capeſ-
Nauij virtus bellica. ſent pugnę. Ingens corpus erat, & arma honeſtabant, & ſublatum altè ſignum conuerterat ad ſpectaculum ciues hoſteſq;. cæterùm poſtquam iam ad ſigna peruenerat Hiſpanorum, tum vndique in eum tragulæ coniectæ, & propè tota in vnum acies verſa. ſed neq; hoſtium multitudo, neque telorum vis arcere impetum eius viri potuerunt. Et M. Attilius legatus primi principis ex eadem legione ſignum inferri in cohortē Hiſpanorum coegit. Et qui caſtris præerant, L. Porcius Licinius, & T. Popilius legati pro vallo acriter pugnant, elephantoſque tranſgredientes in ipſo vallo conficiunt, quorum corporibus cùm op- K
pleta eſſet foſſa, velut aggere, aut ponte iniecto, tranſitum hoſtibus dedit. ibi per ſtragem iacentium elephantorum atrox edita cędes. Altera in parte caſtrorum iam pulſi erant Campani, Punicumque præſidium: & ſub ipſa porta Capuæ, quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati irrumpentibus Romanis reſiſtebant, quàm quòd porta baliſtis ſcorpionibuſque inſtructa, miſſilibus procul hoſtes arcebat: & ſuppreſſit impetum Romanorum vul-
Ap. Claudius vulneratur. nus imperatoris Appij Claudij: cui ſuos ante prima ſigna adhortanti, ſub læuo humero ſummum pectus gęſo ictum eſt. magna tamen vis hoſtium ante portam eſt cæſa: cæteri trepidi in vrbem compulſi. Et Annibal poſteaquã cohortis Hiſpano-

A Hiſpanorum ſtragem vidit, ſummaq; vi caſtra hoſtium defendi: omiſſa oppugnatione recipere ſigna, & conuertere agmen retro peditum, obiecto à tergo

B

C

equitatu, ne hoſtis inſtaret, cœpit. Legionũ ardor ingens ad hoſtem inſequendum fuit: ſed Flaccus receptui cani iuſſit, ſatis ad vtrunq; profectũ ratus: vt & Cãpani quàm haud multũ in Annibale præſidij eſſet, & ipſe Annibal ſentiret. *Annibal ab ... dis Romanor. ... ſtrenuos auertit.* Cæſa eo die, qui huius pugnæ authores ſunt, VIII. millia hominum de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: ſignaq; Carthaginienſibus quindecim adempta, duodeuigenti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inuenio. pluſq; pauoris quàm certaminis fuiſſe, cùm inopinato in caſtra Romana Numidæ Hiſpaniq; cum elephãtis irrupiſſent: elephantiq; per D media caſtra vadentes, ſtragem tabernaculorũ ingenti ſonitu ac fuga abrumpentium vincula iumentorum facerent. fraudem quoq; ſuper tumultum adiectam, immiſſis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent conſulum verbis: quoniam amiſſa caſtra eſſent, pro ſe quenq; militum in proximos montes fugere. ſed eam celeriter cognitam fraudem, oppreſſamq; magna cæde hoſtium. elephantos igni è caſtris exactos. Hoc vltimũ, vtcunq; initum finitumq; eſt, ante deditionem Capuæ prælium fuit. Mediaſtuticus, qui ſummus magiſtratus apud Campanos eſt, eo anno Seppius Leſius erat, loco obſcuro, tenuiq; fortuna ortus. *Seppius Leſius.* Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familiare oſtentum, cùm reſpondiſſet aruſpex, ſummum quod eſſet imperium Capuæ, peruenturũ ad eum puerum: nihil ad eam ſpem agno-E ſcentem dixiſſe ferunt, tu perditas res Campanorum narras, vbi ſummus honos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio veri, & ipſa in verum vertit. nam cùm fame ferroq; vrgerẽtur, nec ſpes vlla supereſſet: ijs qui nati in ſpem honorum erant, honores detrectantibus, Leſius querendo deſertam ac proditam à primoribus Capuam, ſummum magiſtratu vltimus omnium Campanorum cepit. Cæterùm Annibal vt nec hoſtes elici amplius ad pugnam vidit, nec per caſtra eorum perrumpi ad Capuam poſſe: ne ſuos quoq; commeatus intercluderent noui conſules, abſcedere irrito incœpto, & mouere à Capua ſtatuit caſtra. multa ſecum quò iam inde ire pergeret voluenti, ſubijt animũ impetus, caput ipſum belli Romam petendi: cuius rei ſemper cupitæ prætermiſſam oc- *Annibal oppugnandæ Romæ conſilium capit.*

 caſionem

casionem post Cannensem pugnam,& alij vulgo fremebant,& ipse non dissi- F
mulabat:nec opinato pauore ac tumultu,non esse desperandũ aliquam partẽ
vrbis occupari posse. Eo si Roma in discrimine esset, Capuam extemplò omis-
suros aut ambos imperatores Romanos, aut alterũ ex ijs. qui si diuisissent co-
pias,vtrunq; infirmiorẽ factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei for-
tunam daturos esse.Vna ea cura angebat,ne vbi abscessisset,extemplò dederen
tur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, vt li-
teris acceptis, specie transfugæ castra Romana ingressus, altera parte Capuam
clàm peruadat.Literæ autem erant adhortatione plenæ. Profectionem suam,
quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romã ab oppugnan-
da Capua duces atq; exercitus Romanos.ne desponderent animos:tolerando G
paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno
comprehensas duci Casilinũ, quod iam ante præsidij causa fecerat castellum,
iussit,quarum vbi tantam copiam esse,vt vna nocte traijci posset exercitus, al-
latum est:cibarijs decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuiũ legio-
nes ante lucem traiecit.Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex trans-
fugis,Fuluius Flaccus senatui Romam cùm scripsisset,variè hominum animi
pro cuiusq; ingenio affecti sunt.Vt in re tam trepida,senatu extemplò vocato,
P.Cornelius,cui Asinæ cognomẽ erat, omnes duces exercitusq́; ex tota Italia,
neq; Capuæ,neq; vllius alterius rei memor, ad vrbis presidium reuocabat.Fa-
bius Maximus abscedi à Capua,terreriq; & circumagi ad nutus cõminationes- H
que Annibalis,flagitiosum ducebat.Qui ad Cannas victor,ire tamen ad vrbẽ
ausus nõ esset,eum à Capua repulsum spẽ potiundæ vrbis Romæ cepisse?Non
ad Romã obsidendam,sed ad Capuam liberandã obsidione ire Romam.cum
eo exercitu,qui ad vrbem esset:Iouem fœderum ruptorũ ab Annibale testem,
deosq́; alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P.Valerij
Flacci vicit,qui vtriusq; rei memor,imperatoribus, quid ad Capuã essent, scri-
bendum censuit,quid ad vrbem præsidij esset.quantas autem Annibal copias
duceret,aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset,ipsos scire. si
& Romam è ducibus alter, & exercitus pars mitti posset, vt ab reliquo & duce
& exercitu Capua rectè obsideretur:inter se compararent Claudius Fuluiusq́; I
vtri obsidenda Capua, vtri ad prohibendã obsidione patriam, Romã venien-
dum esset.Hoc senatusconsulto Capuã perlato, Q. Fuluius proconsul,cui col-
lega ex vulnere ægro,eundum Rom. erat: è tribus exercitibus milite electo,ad
quindecim millia peditum,mille equites Vulturnum traducit. inde cùm An-
nibalem Latina via iturum satis comperisset,ipse per Appiæ municipia,quæq;
propter eam viam sunt, Setiam, Soram,Lauinium præmisit, vt cõmeatus pa-
ratos & in vrbibus haberent,& ex agris deuijs in viam proferrent:pręsidiaq; in
vrbes cõtraherent,vt sua cuiq; Respublica in manu esset.Annibal quo die Vul-
turnum est transgressus,haud procul à flumine castra posuit.postero die pręter
Cales in agrum Sidicinum peruenit.ibi diem vnum populando moratus, per K
Suessulam Allifanumq́; & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum
biduo statiua habita, & passim populationes factæ. Inde præter Interamnam
Aquinumq; in Fregellanũ agrum ad Lirim fluuium ventum. vbi intercisum
pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluiũ Vulturnus te-
nuerat amnis,nauibus ab Annibale incensis,rates ad traijciendũ exercitum in
magna inopia materiæ ægrè comparantẽ.traiecto ratibus exercitu,reliquum
Fuluio expeditum iter, non per vrbes modò, sed circa viam expositis benignè
cõmeatibus,erat. alacresq́; milites alius alium, vt adderet gradum memor ad
defendendã ire patriam,hortabantur.Romam Fregellanus nuntius diem no-
ctemq́; itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quàm
allatum

Audito Annibalis ad vrbem aduentu exterrentur Romani.

Q. Fuluius relicto Capuæ collega Appio Claudio Romam contendit.

A allatum erat,curſus hominum affingentium vana auditis totam vrbem con-
ciuerat.ploratus mulierum non ex priuatis ſolùm domibus,exaudiebatur:ſed
vndiq; matronæ in publicum effuſæ circa deûm delubra diſcurrunt, crinibus
paſſis aras verrentes, nixæ genibus, ſupinas manus ad cœlū ac deos tendentes,
orantesq́;, vt vrbem Romam è manibus hoſtium eriperent: matresq́; Roma-
nas,& liberos paruos inuiolatos ſeruarent.Senatus magiſtratibus in foro prę-
ſto eſt,ſi quid cōſulere velint.alij accipiunt imperia,diſceduntq́; ad ſuas quiſq;
officiorum partes.alij offerunt ſe: ſi quo vſus operæ ſit.præſidia in arce, in Ca-
pitolio,in muris, circa vrbem, in monte etiam Albano atque arce Tuſculana
ponuntur. Inter hunc tumultum Q. Fuluium proconſulem profectum cum
B exercitu à Capua affertur, cui ne minueretur imperium, ſi in vrbem veniſſet,
decreuit ſenatus,vt Q. Fuluio par cum conſulibus imperium eſſet. Annibal in-
feſtius perpopulato agro Fregellano propter interciſos pontes,per Fruſinatem
Ferentinatemq́; & Anagninum agrum in Labicanū venit.inde Algido Tuſcu
lum petijt:nec receptus mœnibus infra Tuſculū dextrorſus Gabios deſcendit.
inde in Pupiniā exercitu demiſſo, octo millia paſſuum à Roma poſuit caſtra.
Quo propius hoſtis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium,præceden-
tibus Numidis: pluresq́; omnium generum atque ætatū capiebantur.In hoc
tumultu Fuluius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingreſſus, me-
dia vrbe per Carinas Exquilias contendit.inde egreſſus inter Exquilinam Col-
C linamq́; portam poſuit caſtra. Aediles plebis commeatum eò comportarunt.
COSS. ſenatusq́; in caſtra venerunt. ibi de ſumma Reipublicæ conſultatum.
Placuit COSS. circa portas Collinam Exquilinamq́; ponere caſtra: C. Calpur-
nium prętorem vrbanum Capitolio atq; arci præeſſe:& ſenatum frequentem
in foro contineri, ſi quid in tam ſubitis rebus conſultò opus eſſet. Inter hæc
Annibal ad Anienem fluuium tria millia paſſuum ab vrbe caſtra admouit.ibi
ſtatiuis poſitis,ipſe cum duobus millibus equitum ad portam Collinam vſq;
ad Herculis templū eſt progreſſus:atq; vnde proximè poterat, mœnia ſitumq;
vrbis obequitans contemplabatur. Id eum tam licenter atque otioſè facere,
Flacco indignum viſum eſt: itaq; immiſit equites, ſubmoueriq́; atq; in caſtra
D redigi hoſtium equitatum iuſſit. Cùm cōmiſſum prælium eſſet, COSS. tranſ-
fugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & CC. erant, media vrbe
tranſire Exquilias iuſſerunt:nullos aptiores inter conualles,tectaq́; hortorum
& ſepulchra & cauas vndique vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex
arce Capitolioq́; cliuo publico in equis decurrētes quidam vidiſſent, captum
Auentinum conclamauerunt.Ea res tantum tumultum ac fugam præbuit,vt
niſi caſtra Punica extra vrbem fuiſſent, effuſura ſe omnis pauida multitudo
fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagosque in vijs ſuos pro
hoſtibus lapidibus teliſque inceſſebant. nec comprimi tumultus, aperiri-
que error poterat, refertis itineribus agreſtium turba pecorumq́;, quæ repen-
E tinus pauor in vrbem compulerat.Equeſtre prælium ſecundum fuit,ſummo-
tiq́; hoſtes ſunt: & quia multis locis comprimendi tumultus erant,qui teme-
rè oriebantur,placuit, omnes qui dictatores, COSS. cenſoréſue fuiſſent, cum
imperio eſſe, donec receſſiſſet à muris hoſtis. Et diei quod reliquum fuit, &
nocte inſequenti,multi temerè excitati tumultus ſunt,compreſſique.Poſtero
die tranſgreſſus Anienem Annibal,in aciem omnes copias eduxit.nec Flaccus
conſulesque certamen detrectauere. Inſtructis vtrinque exercitibus in eius
pugnæ caſum, in qua vrbs Roma victori præmium eſſet, imber ingens gran-
dine miſtus ita vtranque aciem turbauit, vt vix armis retentis in caſtra ſeſe re-
ceperint, nullius rei minore quàm hoſtium metu. Et poſtero die eodem loco
acies inſtructas eadem tempeſtas diremit. vbi recepiſſent ſe in caſtra, mira

Terror mulierum Romanarum.

Annibal octo millia paſſuum à Roma caſtra locat.

Annibal ad Anienē caſtris poſitis,cum duobus equitum millibus Romā obequitans contemplatur.

Inſtructas acies Annibalis & Romanorū tempeſtas aeris diremit.

serenitas cùm tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Pœnos ver- F
sa est: auditaq; vox Annibalis fertur. potiundæ sibi vrbis Romæ modò men-
tem non dari, modò fortunam. Minuère etiam spem eius & aliæ paruæ ma-
gnæq; res. magna illa, quòd cum ipse ad mœnia vrbis Romæ armatus sede-
ret, milites sub vexillis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit. parua
autem, quòd per eos dies eum fortè agrum, in quo ipse castra haberet, venisse
nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captiuo est. Id verò adeò
superbum atq; indignum visum, eius soli, quod ipse bello captum possideret
Quænam Annibalis spem minuerint. haberetq;, inuentum Romæ emptorem: vt extemplò vocato præcone, taber-
nas argentarias, quæ circa forum Romanum tunc essent, iusserit venire. His
motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe. inde ad G
Feroniæ templũ spoliatur ab Annibale. lucum Feroniæ pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitijs. Capena-
tes aliqui accolæ eius erant, primitias frugum eò, donaq; alia pro copia por-
tantes, multo auro argentoq; id exornatum habebant. His omnibus donis
tum spoliatum templum, æris acerui, cùm rudera milites religione inducti
iacerent, post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio tem-
pli haud dubia inter scriptores est. Cœlius Romam euntem ab Ereto diuer-
tisse eò Annibalem tradit: iterq; eius ab Reate, Cutilijsq;, & ab Amiterno or-
ditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: præterq; oppi-
dum Sulmonem in Marrucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc
Amiternum, Forulosq; vicum venisse: Neq; ibi error est, quod tanti exerci- H
tus vestigia intra tam breuis æui memoriam potuerint confundi. isse enim ea
constat. tantũ id interest: veneritne eo itinere ad vrbem, an ab vrbe in Cam-
paniam redierit. Cæterùm non quantum pertinaciæ ad præmendam obsi-
dione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. nanque
ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum verò ac Rhegium eo cursu con-
tendit, vt propè repentino aduentu incautos oppresserit. Capua etsi nihil se-
Flaccus Capuam cum exercitu redit. gnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci sensit. & admira-
tio orta est, non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexe-
runt, relictos se desertosque, & spem Capuæ retinendę deploratum apud Pœ-
nos esse. Accessit edictũ proconsulis ex Senatusconsulto propositum, vulga- I
tumq; apud hostes: vt qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine
fraude esset. nec vlla facta est transitio, metu magis eos, quàm fide continen-
te: quia maiora in defectione deliquerant, quàm quibus ignosci posset. cæte-
rùm quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem transibat, ita nihil
Nobilitatis Campanæ de Rep. sua desperatio. salutare in medium consulebatur. Nobilitas Rempub. deseruerat, neq; in se-
natum cogi poterat. in magistratu autem erat, qui nõ sibi honorem adiecis-
set, sed indignitate sua vim ac ius magistratui, quem gerebat, dempsisset. iam
ne in foro quidem, aut publico loco principum quisquam apparebat. domi-
bus inclusi patriæ occasum cum suo exitio indies expectabant. summa curæ
Bostaris & Hannonis literæ ad Annibalem. omnis in Bostarem Hannonemq; præfectos præsidij Punici versa erat, suo, nõ K
sociorum periculo solicitos. Hi conscriptis ad Annibalem literis, non liberè
modò, sed etiam asperè, quibus nõ Capuam solùm traditam in manum ho-
stibus, sed se quoq; & pręsidium in omnes cruciatus proditos incusabant: ab-
ijsse eum in Brutios, velut auertentem sese, ne Capua in oculis eius caperetur.
at hercule Romanos ne oppugnatione quidem vrbis Romę abstrahi à Capua
obsidenda potuisse, tanto constantiorem inimicum Romanum, quàm ami-
cum Pœnũ esse. Si redeat Capuam, bellumque omne eò vertat: & se, & Cam-
panos paratos eruptioni fore. Non cum Rheginis neque Tarentinis bellum
gesturos transisse Alpes. vbi Romanæ legiones sint, ibi & Carthaginiensium
exercitus debere esse. sic ad Cannas, sic ad Thrasymenum rem benè gestam,
coëundo,

A coëundo, cōferendo cum hoste castra, fortunam tentando. In hanc sententiā
literæ conscriptæ Numidis, proposita mercede iam professis operā, dantur. Hi
specie transfugarū cum ad Flaccū in castra venissent, vt inde tempore captato
abirent: famesq́;, quæ tam diu Capuæ erat, nulli nō probabilem causam tran- *Numidarum transfugarum fraus detecta.*
sitionis faceret, mulier repentè Campana in castra venit, scortū transfugarum
vnius: indicatq́; imperatori Rom. Numidas fraude cōposita transisse, literasq́;
ad Annibalē ferre. Id vnum ex ijs qui sibi rem aperuisset, arguere sese paratam
esse. Productus primò, satis constanter ignorare se mulierem simulabat. paula-
tim deinde conuictus veris, cum tormenta posci & parari videret: fassus id ita
esse, literæque prolatæ: & additum etiam indicio, quod celabatur, & alios spe-
B cie transfugarum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supra LXX. compre-
hensi, & cū transfugis nouis mulctati virgis, manibusque præcisis, Capuam
rediguntur. Conspectum tam triste supplicium fregit animos Campano-
rum. Concursus ad curiam populi factus, coegit Lesium senatum vocare: &
primoribus, qui iam diu publicis consilijs aberant, propalàm minabantur, ni-
si venirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes vi *Campanus senatus*
extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cùm *metu populi frequens cogitur.*
cæteri de legatis mittendis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius, *Vibij Virij oratio.*
qui defectionis ab Romanis author fuerat, interrogatus sententiam, negat
eos qui de legatis & de pace ac deditione loquantur, meminisse, nec quid fa-
C cturi fuerint, si Romanos in potestate habuissent: nec quid ipsis patiendum
sit. Quid vos, inquit, eam deditionem fore censetis, qua quondam, vt aduer-
sus Samnites auxilium impetraremus, nos nostraque omnia Romanis dedi-
mus? Iam è memoria excesśit, quo tempore, & in qua fortuna à populo Ro-
mano defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod
poterat emitti, per cruciatum, & ad contumeliam necauerimus? quoties in
obsidenteis quàm inimici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem
vocauerimus ad opprimendos eos? hoc quod recentisśimum est, ad oppu-
gnandam Romam hinc eum miserimus? Age contrà, quæ illi infestè in nos fe-
cerint repetite, vt ex eo quid speretis habeatis. Cum hostis alienigena in Italia
D esset, & Annibal hostis, & cuncta bello arderent, omisśis omnibus, omisso ipso
Annibale, ambos COSS. & duos consulares exercitus ad Capuam oppugnan-
dam miserunt. alterum annum circumuallatos inclusosque nos fame mace-
rant, & ipsi nobiscum vltima pericula, grauisśimos labores perpesśi: circa val-
lum ac fossas sæpe trucidati, & propè ad extremum castris exuti. Sed omitto
hæc. vetus atque vsitata res est, in oppugnanda hostium vrbe labores ac peri-
cula pati. illud iræ atque odij execrabilis indicium est. Annibal ingentibus co-
pijs peditum equitumque castra oppugnauit, & ex parte cepit: tanto periculo
nihil moti sunt ab obsidione. profectus trans Vulturnum, perusśit Calenum
agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. ad ipsam vrbem Romam in-
E festa signa ferri iusśit: eam quoque tempestatem imminentem spreuerunt.
transgressus Anienem, tria millia passuum ab vrbe castra posuit: postremò ad
mœnia ipsa & ad portas accesśit: Romam se adempturum eis, nisi omitte-
rent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras bestias cæco impetu ac rabie
concitatas, si ad cubilia & catulos earum ire pergas, ad opem suis ferendam
auertas. Romanos Roma circunsessa, coniuges, liberi, quorum ploratus hic
quoq; propè exaudiebantur: aræ, foci, deûm delubra, sepulchra maiorū temera
ta ac violata, à Capua nō auerterunt. tanta auiditas supplicij expetēdi, tanta san
guinis nostri hauriendi est sitis. nec iniuria forsitan. nos quoq; idē fecissemus,
si data fortuna esset. Itaq; quādo aliter dijs immortalib. visum est, cùm mortē
ne recusare quidē debeam, cruciatus contumeliasq́; quas sperat hostis dum

liber,

liber, dum mei potens sum, effugere morte præterquam honesta, etiam leni F
possum: non videbo Ap. Claudium & Q. Fuluium, victoria insolenti subni-
xos: neq; vinctus per vrbem Romam triumphi spectaculum trahar: vt deinde
in carcere, aut ad palum deligatus, lacerato virgis tergo, ceruicem securi Ro-
manę subijciam: nec dirui incendiq; patriam videbo: nec rapi ad stuprum ma-
tres Campanas, virginesque & ingenuos pueros. Albam, vnde ipsi oriundi
erant, à fundamētis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum ex-
taret: nedum eos Capuæ parsuros credam, cui infestiores quàm Carthagini
sunt. Itaq; quibus vestrûm ante fato cedere, quàm hæc tot & tam acerba vi-
deant, in animo est: ijs apud me hodie epulæ instructæ paratæq; sunt. satiatis
vino ciboq; poculum idem, quod mihi datum fuerit, circumferetur. ea potio G
corpus à cruciatu, animum à contumelijs, oculos, aures, à videndis audiendis-
que omnibus acerbis indignisq;, quę manēt victos, vindicabit. parati erūt, qui
magno rogo in propatulo ædium accenso corpora exanima inijciant. Hæc
vna via & honesta & libera ad mortem, & ipsi virtutem mirabuntur hostes, &
Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc orationem viri
plures audierunt cum assensu, quàm forti animo id quod probabant exequi
potuerūt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani cle-
mentiam, haud diffidentes sibi quoq; placabilem fore, legatos ad dedendam
Vibius cum 27. Senatoribus venenū sumpsit.
Romanis Capuam decreuerūt miseruntq;. Vibium Virium septem & viginti
fermè senatores domum secuti sunt, epulatiq; cum eo, & quantum facere po- H
tuerant, alienatis mentibus vino ab imminentis sensu mali, venenum omnes
sumpserunt. inde misso conuiuio, dextris inter se datis, vltimoq; cōplexu, col-
lacrymantes suum, patriæq; casum, alij vt eodē rogo cremarentur, manserunt,
alij domos digressi sunt. Impletæ cibis vinoq; venæ minus efficacē in matu-
randa morte vim veneni fecerunt. itaq; noctē totam pleriq; eorum, & diei in-
sequentis partē cum animā egissent, omnes tamen priusquàm aperirentur ho
stibus portæ, expirarunt. Postero die porta Iouis, quæ aduersus castra Romana
erat, iussu procōsulis aperta est. ea intromissa legio vna, & duæ alæ cum C. Ful-
Capua deditur Romanis.
uio legato. Is cum omniū primùm arma telaq;, quę Capuæ erant, ad se confe-
rēda curasset, custodijs ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti pos- I
set, præsidiū Punicum cōprehendit: senatum Campanū ire in castra ad impe-
ratores Rom. iussit. quò cùm venissent, extemplò his omnibus catenæ inie-
Val. 7840. coron.
ctæ, iussiq; ad quæstores deferre quod auri argentique haberent.* auri pondo
Val. 32000. cor.
LXX. fuit: * argenti tria millia pondo & CC. senatores quinq; & viginti Cales
in custodiam, duodetriginta Theanum missi. quorum de sententia maximè
descitum ab Rom. constabat. De supplicio Campani senatus haud quaquam
inter Fuluium Claudiumq; conueniebat. facilis impetrandę venię Claudius,
Fuluij durior sententia erat. Itaq; Appius Romam ad senatū arbitrium eius rei
totum reijciebat. percunctandi etiam æquum esse potestatem fieri patribus,
num cōmunicassent consilia cum aliquibus sociorū Latini nominis munici- K
piorum: & num ope eorū in bello forent, & municipiorū adiuti? Id verò mini-
mè cōmittendum esse, Fuluius dicere, vt solicitarētur criminib. dubijs sociorū
fidelium animi: & subijcerentur indicibus, queis neq; quid facerēt, neq; quid
dicerent, quicquā vnquam pensi fuisset. itaq; se eam quæstionē oppressurū, ex
tincturūq;. Ab hoc sermone cùm digressi essent: & Appius quamuis ferociter
loquentē collegam, nō dubitaret tamē literas super tanta re ab Roma expecta
Fuluij in puniendis Campanis senatoribus seueritas.
turū: Fuluius ne id ipsum impedimentū incœpto foret, dimittens prætoriū, tri
bunis militū ac præfectis sociorū imperauit, vti II. mil. equitū delectis denun-
tiarent, vt ad tertiam buccinam præstò essent. Cum hoc equitatu nocte Thea-
nū profectus, prima luce portam intrauit, atq; in forum perrexit: concursuq;

ad pri-

A ad primum equitum ingressum facto, magistratum Sidicinum citari iussit. imperauitq; vt produceret Cāpanos, quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisq; cęsi, ac securi percussi. Inde citato equo Cales percurrit. vbi cùm in tribunali cōsedisset, productiq; Campani deligarentur ad palum, eques citus ab Roma venit: literasq; à C. Calpurnio, populoq; Romano Fuluio cum tradidisset, murmur à tribunali totam concionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis. Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas: neq; resolutas cùm in gremio reposuisset, pręconi imperauit, vt lictorem lege agere iuberet. Ita de ijs quoq; qui Calibus erant, sumptum supplicium. tum literæ lectæ, senatusq; consultum serum ad impediendā rem actam: quæ summa ope ap-
B properata erat, ne impediri posset. Consurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Campanus per mediam vadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnā sese vellet, inquireret, residens Flaccus: Me quoq;, inquit, iube occidi, vt gloriari possis, multo fortiorē quàm ipse es virum abs te occisum esse. Cùm Flaccus negaret profectò satis compotē mētis esse: modò prohiberi etiam se, si id vellet, Senatusconsultū diceret: tum Iubellius, Quandoquidem, inquit, capta patria, propinquis amicisq; amissis, cum ipse manu mea coniugem liberosq; interfecerim, ne quid indigni paterentur: mihi ne mortis quidē copia eadem est, quæ his ciuibus meis: petatur à virtute inuisæ huius vitæ vindicta. atq; ita gladio, quem veste texerat, per aduersum pectus transfixus, ante *Taurea Iubellius Cāpanus sibi mortem consciscit.*
C pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad supplicium attinet Campanorū, & pleraq; alia de Flacci vnius sententia acta erant: mortuum Appium Claudiū sub deditionem Capuæ quidam tradūt. hunc quoq; ipsum Tauream neq; sua sponte venisse Cales, neq; sua manu interfectum: sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum inter strepitus exaudiri possent quæ vociferabatur, silentium fieri Flaccum iussisse: tum Tauream illa quę ante memorata sunt, dixisse: virum se fortissimum à nequaquā pari ad virtutem occidi. sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronuntiasse: Lictor viro forti adde virgas, & in eum primum lege age. Lectum quoq; senatusconsultum, priusquam securi feriret, quidā authores sunt. sed quia adscriptū in sena-
D tusconsulto fuerit, si ei videretur, integrā rem ad senatum reijceret, interpretatum esse, quid magis è Repub. duceret, æstimationē sibi permissam. Capuam à Calibus reditum est: Atellaq; & Calatia in deditionem acceptę. ibi quoq; in eos qui capita rerum erant, animaduersum. ita ad LXXX. principes senatus interfecti, trecenti fermè nobiles Campani in carcerē conditi. alij per sociorum Latini nominis vrbes in custodias dati, varijs casibus interierunt. multitudo alia ciuium Campanorū venundata. De vrbe agroq; reliqua consultatio fuit: quibusdam delendam censentibus prȩualidam, propinquam, inimicam. Cæterùm præsens vtilitas vicit. nam propter agrum, quem omni fertilitate terræ satis constabat primum in Italia esse, vrbs seruata est, vt esset aliqua aratorū se- *Multitudo Campanorum venundata.*
E des. vrbi frequentandę multitudo incolarum libertinorumq; & institorū opificumq; retenta. ager omnis & tecta publica populi Romani facta. Cæterùm habitari tantùm, tanquam vrbem, Capuā, frequentariq; placuit: corpus nullū ciuitatis, ne senatus, nec plebis conciliū, nec magistratus esse. sine consilio publico, sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem fore, præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res cōpositæ consilio ab omni parte laudabili, seuerè & celeriter in maximè noxios animaduersum: multitudo ciuium dissipata in nullā spem reditus: non sæuitum incendijs ruinisque, in tecta innoxia, murosq;: & cum emolumento quæsita etiam apud socios lenitatis species incolumitate vrbis nobilissimæ opulentissimæque, cuius ruinis omnis Campania, omnes qui *Capua & ager Campanus addicta populo Romano.*
Campa-

Campaniam circà accolunt, populi ingemuissent: confessio expressa hosti, F quando vis in Ronanis ad expetendas pœnas ab infidelibus socijs, & quàm nihil in Annibale auxilij ad receptos in fidem tuendos esset. Romani proconsules perfuncti, quod ad Capuam attinebat cura, Claudio Neroni ex ijs duabus legionibus, quas ad Capuam habuerat, sex millia peditum, & trecentos equites quos ipse legisset, & sociûm Latini nominis peditum numerum parem, & octingentos equites decernunt. Eum exercitum Puteolis in naues impositum Nero in Hispaniam transportauit. Cùm Tarraconem nauibus venisset, expositisque ibi copijs, & nauibus subductis, socios quoque nauales multitudinis augendæ causa armasset: profectus ad Iberum flumen, exercitum ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde pergit ad hostes ire. Asdrubal Amilcaris ad G Lapides atros castra habebat in Ausetanis. is locus est inter oppida Illyturgin & Mentissam. huius saltus fauces Nero occupauit. Asdrubal ne in arcto res esset, caduceatorem misit, qui promitteret, si inde missus foret, se omnem exercitum ex Hispania deportaturum. Quam rem cùm læto animo Romanus accepisset, diem posterũ Asdrubal colloquio petiuit, vt Rom. leges conscriberent de tradendis arcibus vrbiũ, dieq; statuenda, ad quam præsidia deducerentur, suaq; omnia sine fraude Pœni deportarent. Quod vbi impetrauit, extemplò primis tenebris, atque inde tota nocte, quod grauissimũ exercitus erat, Asdrubal quacunq; posset, euadere è saltu iussit. data sedulo opera est, ne multi ea nocte exirent, vt ipsa paucitas, tum ad hostem silentio fallendum aptior, tum ad H euadendũ per arctas semitas ac difficiles esset. Ventum in sequenti die ad colloquium est: sed loquendo plura scribendoque dedita opera quæ in rem non essent, die consumpto, in posterum dilatum est. addita insequens nox spatium dedit & alios emittendi: nec postero die res finem inuenit. ita aliquot dies disceptando palàm de legibus, noctésque emittendis clàm è castris Carthaginiensibus absumptæ. & posteaquam maior pars emissa exercitus erat, iam ne ijs quidem quæ vltro dicta erant stabatur: minusque ac minus, cum timore simul fide decrescente, conueniebat. Iam fermè pedestres omnes copiæ euaserant è saltu: cùm prima luce densa nebula saltum omnem camposque circà intexuit. quod vbi sensit Asdrubal, mittit ad Neronem, qui in posterum diem I colloquium differret. illum diem religiosum Carthaginiensibus ad agendum quicquam rei, feriatum esse: Ne tum quidem suspecta fraus. cùm data esset venia eius diei, extemplò Asdrubal cum equitatu elephantísque castris egressus, sine vllo tumultu in tutum euasit. Hora fermè quarta depulsa sole nebula aperuit diem, vacuáque hostium castra conspexerunt Romani. Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoscens, vt se dolo captũ sensit, proficiscentem insistit sequi, paratus confligere acie: sed hostis detrectabat pugnam. leuia tamen prælia inter extremum Punicum agmen, præcursoresq; Romanorum fiebant. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ K senatui populoque post receptam Capuam non Italiæ iam maior, quàm Hispaniæ cura erat. & exercitum augeri & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, satis constabat: quoniam illuc, vbi duo summi imperatores intra dies triginta cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendus esset. Cùm alij alium nominarent, postremùm eò decursum est, vt populus proconsuli creando in Hispaniam comitia haberet. diemque comitijs consules edixerunt. Primò expectauerant, vt qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ vt destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desideriumque imperatorum amissorum. Mœsta itaque ciuitas propè inops consilij,

Claudius Nero in Hispaniam mittitur.

Asdrubalis fides Punica.

Nero Asdrubalem persequitur.

A consilij, comitiorum die tamen in campum descendit. atq; in magistratus versi circumspectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremuntq;, adeò perditas res, desperatumq; de Republica esse, vt nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Cùm subitò P. Cornelius, illius qui in Hispania ceciderat filius, quatuor & viginti fermè annos natus, professus se petere, in superiore vnde conspici posset loco constitit. In quem postquam omnium ora conuersa sunt, clamore ac fauore ominati extemplò sunt felix faustumq; imperium. iussi deinde inire suffragium, ad vnum omnes non centuriæ modò, sed etiam homines, P. Scipioni imperiū esse in Hispaniam iusserunt. Cęterùm post rem actam, vt iam resederat impetus animorum ardorq;, silentium subi-

P. Scipio in Hispaniā cū imperio mittitur.

B tò ortum & tacita cogitatio, quídnam egissent noui. quòd fauor plus valuisset, quàm ratio ætatis, maximè pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, nomenque, ex funestis duabus familijs in eas prouincias, vbi inter sepulchra patris patruiq; res gerendæ essent, proficiscentis. Quam vbi ab re tanto impetu acta solicitudinem curamq; hominum animaduertit, aduocata concione, ita de ætate sua imperioq; mandato, & bello quod gerendum esset, magno elatoq; animo disseruit: vt ardorem eum qui residerat, excitaret rursus, innouaretq;: & impleret homines certioris spei, quàm quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subijcere solet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis, sed arte quoq; quadam ab iuuenta in

Scipionis virtus.

C ostentationem earum compositus: pleraq; apud multitudinem, aut per nocturnas visa species, aut velut diuinitus mente monita, agens: siue & ipse capti quadam superstitione animi, siue vt imperia consiliaque velut sorte oraculi missa, sine cunctatione assequeretur. ad hæc iam inde ab initio pręparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius vllam publicam priuatamq; rem egit, quàm in Capitolium iret, ingressusque ædem consideret: & plerunq; tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam seruabatur, seu consultò, seu temerè, vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis eum diuinæ virum esse. retulitque famam in Alexandro Magno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem: anguis immanis con-

Diuina stirpe satus creditur Scipio.

D cubitu conceptum, & in cubiculo matris eius persæpè visam prodigij eius speciem, interuentuq; hominum euolutam repentè, atq; ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palàm affirmandi. Multa alia eiusdem generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo iuuene excesserant modum. quibus freta tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturę tantam molem rerum, tantumq; imperium permisit. Ad eas copias, quas ex vetere exercitu Hispania habebat, quæq; à Puteolis cum Claudio Nerone traiectæ erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur. & M. Iunius Syllanus Propr. adiutor ad res gerendas datus est, Ita cum triginta nauium classe

E (omnes autem quinqueremes erant) ostijs Tyberinis profectus præter oram Tusci maris, Alpes atq; Gallicum sinum, & deinde Pyrenes circumuectus promontorium, Emporijs vrbe Græca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus, conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famam aduentus eius ex omni se prouincia effuderant) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium, quæ officij causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis varietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, vt nullum ferox verbum excideret: ingensque omnibus quæ diceret, cùm maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone, & ciuitates sociorum & hyberna exercitus adijt: collau-

Legationes ex omni Hispania ad Scipionē missæ.

dauitq; milites, quòd duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obti- F
nuissent: nec fructum secundarũ rerum sentire hostes passi, omni cis Iberum
Martius Scipioni familiarissimus. agro eos arcuissent, sociosq; cum fide tutati essent. Martium secum habebat
cum tanto honore, vt facilè appareret, nihil minus eum vereri, quàm ne quis
obstaret gloriæ suæ. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui mili-
tes deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendaq; erant, maturè aditis per-
actisq;, Tarraconem cõcessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat,
quàm apud ciues sociosq;: & diuinatio quædam futuri, quo minus ratio ti-
moris reddi poterat, eo opportunè maiorem inferens metum. In hyberna di-
uersi concesserant: Asdrubal Gisgonis vsque ad Oceanum & Gades: Mago in
Hyberna Pœnorũ in tres partes diuisa. mediterranea, maximè supra Castulonensem saltũ. Asdrubal Amilcaris filius G
proximus Ibero circa Saguntum hybernauit. Aestatis eius extremo, quo ca-
pta est Capua, & Scipio in Hispaniã venit: Punica classis ex Sicilia Tarentum
accita, ad arcendos commeatus pręsidij Romani, quod in arce Tarentina erat:
clauserat quidem omnes ad arcẽ à mari aditus: sed assidendo diutius arctio-
rem annonam socijs quàm hosti faciebat. non enim tantum subuehi oppi-
danis per pacata littora, apertosq; portus præsidio nauium Punicarum pote-
rat, quantum frumenti classis ipsa turba nauali mista ex omni genere homi-
num absumebat: vt arcis præsidium etiam sine inuecto, quia ibi pauci erant,
ex antè præparato sustentari posset: Tarentinis classiq; ne inuectum quidem
sufficeret: tandem maiore gratia quàm venerat, classis dimissa est. annona H
haud multum laxauerat: quia remoto maritimo præsidio, subuehi frumen-
Marcello triumphus negatur. tum nõ poterat. Eiusdem æstatis exitu M. Marcellus ex Sicilia prouincia cùm
ad vrbem venisset, à C. Calpurnio Prætore senatus ei ad ædem Bellonæ datus
est. ibi cùm de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suam magis
quàm militum vicem, quòd prouincia confecta exercitum deportare non li-
cuisset, postulauit, vt triumphanti vrbem inire liceret. id nõ impetrauit. Cùm
multis verbis actum esset, vtrum minus conueniret, cuius nomine absentis
ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decreta foret, & dijs immortali-
bus habitus honos, ei præsenti negare triumphum: an quem tradere exerci-
tum successori iussissent, quod nisi manente in prouincia bello non decerne- I
retur, eum quasi debellato triumphare, cùm exercitus testis meriti atque im-
meriti triumphi abesset: medium visum, vt ouans vrbem iniret. Tribuni ple-
Marcellus ouans vrbem iniit. bis ex authoritate senatus ad populum tulerunt, vt M. Marcello, quo die vr-
bem ouans iniret, imperium esset. Pridie quàm vrbem iniret, in monte Alba-
no triumphauit. inde ouans multam præ se prædam in vrbem intulit. Cum
simulachro captarum Syracusarum catapultæ balistæq;, & alia omnia instru-
menta belli lata, & pacis diuturnæ regiæque opulentiæ ornamenta, argenti
ærisque fabrefacta vasa: & alia suppellex preciosaq; vestis, & multa nobilia
signa, quibus inter primas Græciæ vrbes Syracusæ ornatæ fuerant. Punicæ
quoque victoriæ signum, octo ducti elephanti. Et non minimum fuere spe- K
ctaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, & Mericus
Hispanus: quorum altero duce nocturno Syracusas introitum erat: alter Na-
sum, quodque ibi præsidij erat, prodiderat. His ambobus ciuitas data, & quin-
genta iugera agri: Sosidi in agro Syracusano, qui aut regius, aut hostium po-
puli Romani fuisset: & ædes Syracusis cuius vellet eorum, in quos belli iure
animaduersum esset: Merico, Hispanisque, qui cum eo transierant, vrbs ager-
que in Sicilia ex ijs, qui à populo Romano defecissent, iussa dari. id M. Cor-
nelio mandatum, vt vbi ei videretur, vrbem agrumque eis assignaret. in eo-
dem agro Belligeni, per quem illectus ad transitionem Mericus erat CCCC.
iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia Marcelli Punica classis
octo

A octo millia peditum, tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos Murgentinæ desciuerunt terræ, secutæ defectionem earum Hybla & Magella sunt, & ignobiliores quædam aliæ. Et Numidæ præfecto Mutinæ vagi per totam Siciliam sociorū populi Romani agros vrebant. Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quòd cum imperatore non deuectus ex prouincia esset: partim quòd in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur militia: magisq; eis author ad seditionē, quàm animus deerat. Inter has difficultates M. Cornelius Pr. & militum animos nunc consolando, nunc castigando sedauit: & ciuitates omnes quæ defecerant, in deditionem redegit: atq; ex his Murgantiam Hispanis, quibus vrbs agerque debebatur, ex s.c. tribuit. Consules cùm B ambo Apuliam prouinciam haberent, minusque iam terroris à Pœnis & Annibale esset, sortiri iussi Apuliam Macedoniamq; prouincias: Sulpitio Macedonia euenit, isque Læuino successit. Fuluius Romam comitiorum causa accersitus, cùm comitia consulibus rogandis haberet, prærogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Octacilium. Manlius qui præsens erat, gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius esset consensus populi, magna circumfusus turba ad tribunal consulis venit: petitque vt pauca sua verba audiret, centuriamque quæ tulisset suffragium, reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione, quidnam postulaturus esset, oculorum valetudinem excusauit. Impudentem & gubernatorem & imperatorem esC se, qui cùm alienis oculis ei omnia agenda sint, postulet sibi aliorum capita ac fortunas committi. proinde si videretur, & redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet, & meminisset in consulibus creandis belli, quod in Italia sit, temporumque Reipublicæ, vix dum requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante menses assederint prope mœnia Romana. Post hæc cum centuria frequens succlamasset, nihil se mutare sententiæ, eosdemque consules dicturos esse: tum Torquatus, Neque vestros, inquit, mores consul ferre potero, neque vos imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem Annibalem esse. Tum centuria & authoritate mota viri, & admirantium circà fremitu, petit à conD sule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis centuriæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse, duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello: & si vtique nouum aliquem aduersus Pœnos consulem creari vellent, M. Valerium Læuinum egregiè aduersus Philippum regem terra marique res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt, M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium absentem consules dixerunt. authoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem si qua sit saE pientium ciuitas, quam docti fingunt magis quàm norunt: aut principes grauiores temperantioresque à cupidine imperij, aut multitudinem melius moratam censeam fieri posse. Centuriam verò iuniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret, vix vt verisimile sit, parentum quoq; hoc seculo vilis leuisq; apud liberos authoritas fecit. Prętoria inde comitia habita, P. Manlius Volso, & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius, & L. Cincius Alimentius creati sunt. Fortè ita incidit, vt comitijs perfectis nunciaretur, T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant, & eo anno vt fierent, referente Calpurnio Prætore senatus decreuit, vt in perpetuum vouerentur. Eo-

Numidæ populantur agros sociorum populi Romani in Sicilia.

T. Manlius Torquatus consulatū recusat.

Apollinares ludi.

dem anno prodigia aliquot visa, nunciataq; sunt. In æde Concordiæ victoria F
quæ in culmine erat, fulmine icta decussaque ad Victorias quæ in antè fixæ
erant, hæsit, neq; inde procidit. Et Anagniç & Fregellis nunciatum est, murum
portasq; de cœlo tactas. & in foro Subertano sanguinis riuos per diem totum
fluxisse, & Ereti lapidibus pluisse, & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostijs
maioribus sunt procurata, & obsecratio in vnum diem populo indicta, & no-
uendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouiq; suf-
fecti, in locum M. Aemylij Numidæ decemuiri sacrorum M. Aemylius Lepi-
dus: in locum M. Pomponij Mathonis pontificis, C. Liuius: in locum Sp. Car-
uilij Maximi auguris, M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex quia exacto
anno mortuus erat, ideo nominatio in locum eius non est facta. C. Claudius G
flamen dialis, quòd exta perperam dederat, flaminio abijt. Per idem tempus

M. Valerij Leuini ad Aetolos oratio.

M. Valerius Lęuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad
indictum antè ad ipsum id concilium Aetolorum classe expedita venit. Vbi
cùm Syracusas Capuamque captas in fidem, in Italiaque rerum secundarum
successum ostentasset: adiecissetq;, iam inde à maioribus traditum morem
Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum
ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socij esse quam ciues mallent:
Aetolos eo in maiore futuros honore, quòd gentium transmarinarum in ami
citiam primi venissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas esse, quo-
rum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, vt non his modò vr- H
bibus quas per vim ademissent Aetolis: excedant, sed ipsam Macedoniam in-
festam habeant. Et Acarnanas, quos ægrè ferrent Aetoli à corpore suo direm-
ptos, restituturum se in antiquam formulam iurisque ac ditionis eorum. Hæc
dicta promissaque Romano imperatore Scopas, qui tum prętor gentis erat, &
Dorimachus princeps Aetolorũ affirmauerunt authoritate sua, minore cum
verecundia & maiore cum fide vim maiestatemq; P. R. extollẽtes. maximè ta-

Aetolorum cum populo Romano societatis conditiones.

men spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ conditiones qui-
bus in amicitiã societatemq; populi Romani venirent. additumq;, vt si place-
ret, vellentque, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmonijque, & Attalus & Pleu-
ratus & Scerdiletus essent. Asiæ Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum vt extem- I
plò Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus xx. quinqueremi-
bus adiuuaret Romanus. Vrbium Corcyra tenus ab Aetolia incipienti solum
tectaque, & muri cum agris, Aetolorum: alia omnis præda populi Romani es-
set. Darentq; operã Romani, vt Acarnaniam Aetoli haberent. Si Aetoli pacem
cum Philippo facerent fœderi adscriberent: ita ratam eorũ pacem, si Philippus
arma ab Romanis socijsq; quiq; eorũ ditionis essent, abstinuisset. Item si popu
lus Romanus fœdere iũgeretur regi, vt caueret ne ius ei belli inferendi Aetolis
socijsque eorum esset. Hæc conuenerunt, conscriptaque biennio pòst, Olym-
piæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumentis es-
sent, sunt posita. Moræ causa fuerant retenti Romæ diutius legati Aetolorum. K
nec tamen impedimento id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo moue-
runt aduersus Philippum bellum, & Læuinus Zacynthum (parua insula est
propinqua Aetoliæ: vrbem vnam eodem quo ipsa est nomine habet, eam prę-
ter arcem vi cepit) & Oeniada Naxumque Acarnanum captas Aetolis contri-
buit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœ-
nosque & pacta cum Annibale posset respicere: Corcyram ipse se recepit. Phi-
lippo Aetolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaque quia primo vere
moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimasq; eis vrbes alieno me-
tu quietas vt Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atq;

Expeditiones Philippi.

Apolloniatum fines fecit: egressosque Apolloniatas cum magno terrore ac

pauore

A pauore compulit intra muros. vaſtatis proximis Illyrijs, in Pelagoniam ea-
dem celeritate vertit iter: inde Dardanorum vrbem ſitam in Macedonia, tran-
ſitum Dardanis facturam, cœpit. His raptim actis, memor Aetolici iunctiq;
cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nympheum & Boleam in Theſſa-
liam deſcendit. ad bellum ſecum aduerſus Aetolos capeſſendum incitari poſ-
ſe homines credebat: & relicto ad fauces Theſſaliæ Perſeo cum quatuor mil-
libus armatorum ad arcendos aditu Aetolos, ipſe priuſquam maioribus oc-
cuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac Me-
dos eduxit. Incurrere ea gens in Macedoniam ſolita erat, vbi regē occupatum
externo bello, ac ſine præſidio eſſe regnum ſenſiſſet. Ad Phragandas igitur
B vaſtare agros, & vrbem Iamphorinam, caput arcemque Medicæ oppugnare
cœpit. Scopas vbi profectum in Thraciam regem: occupatumque ibi bello
audiuit, armata omni iuuentute Aetolorum, bellum inferre Acarnaniæ pa-
rat. Aduerſus quos Acarnanum gens & viribus impar, & iam mœnia Oe- *Acarnanū execratio.*
niadon Naxumque amiſſa cernens, Romanaque inſuper arma ingruere, ira
magis inſtruit quàm conſilio bellum. coniugibus liberiſq; & ſenioribus ſu-
pra ſexaginta annos in propinquam Epirum miſſis, ab quindecim ad ſexa-
ginta annos coniurant: niſi victores, ſe non redituros. qui victus acie exceſ-
ſiſſet, eum ne quis vrbe, tecto, menſa, lare reciperet: diram execrationem in
populares, obteſtationem quàm ſanctiſſimam potuerunt, aduerſus hoſpites
C compoſuerunt. precatique ſimul Epirotas ſunt, vt qui ſuorum in acie ceci-
diſſent, eos vno tumulo contegerent, adhiberentque humatis titulum: Hic
ſiti ſunt Acarnanes, qui aduerſus vim atque iniuriam Aetolorum pro patria
pugnantes, mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, caſtra in extre-
mis finibus ſuis obuiam hoſti poſuerunt. nuntijs ad Philippum miſſis, quan- *Acarnanes acerſunt Philippum aduerſus Aetolos.*
to res in diſcrimine eſſet: omittere Philippum id, quod in manibus erat. coë-
gerunt bellum, Iamphorina per deditionem recepta, & proſpero alio ſucceſſu
rerum. Aetolorum impetum tardauerat primò coniurationis fama Acarna-
nicæ: deinde auditus Philippi aduentus, regredi etiam in intimos coëgit fi-
nes. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus ma-
D gnis ierat: vltra Clinen eſt progreſſus. inde cùm audiſſet reditum Aetolo-
rum ex Acarnania, & ipſe Pellam redijt. Læuinus veris principio à Corcyra
profectus nauibus, ſuperato Leucate promontorio, cùm veniſſet Naupa-
ctum, Anticyram inde ſe petiturum edixit, vt præſto ibi Scopas Aetolique eſ-
ſent. Sita Anticyra eſt in Locride læua parte ſinum Corinthiacum intranti- *Anticyram oppugnat Læuinus.*
bus. breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupacto eſt. Tertio fermè pòſt
die vtrinque oppugnari cœpta eſt. grauior à mari oppugnatio erat: quia &
tormenta machinæque omnis generis in nauibus erant, & Romani inde op-
pugnabant. itaque intra paucos dies recepta vrbs per deditionem, Aetolis tra-
ditur. præda ex pacto Romanis ceſſit. Literæ Læuino redditæ, conſulem eum
E abſentem declaratum, & ſucceſſorem venire P. Sulpitium. cæterum diutur- *Læuino mittitur ſucceſſor P. Sulpitius.*
no ibi morbo implicitus, ſerius ſpe omnium Romam venit. M. Marcellus
cùm Idibus Martijs cōſulatum iniſſet, ſenatum eo die moris modò cauſa ha-
buit: profeſſus nihil ſe abſente collega, neq; de Repub, neq; de prouincijs actu-
rum. Scire ſe frequentes Siculos prope vrbem in villis obtrectatorum ſuorum
eſſe. quibus tantum abeſſe, vt per ſe non liceat palam Romæ crimina edicta
fictaque ab inimicis vulgare, vt ni ſimularent aliquem ſibi timorem abſente
collega dicendi de conſule eſſe, ipſe eis extemplò daturus ſenatum fuerit, vbi
quidem collega veniſſet, non paſſurum quicquam prius agi, quàm Siculi in
ſenatum introducantur. delectum prope à M. Cornelio per totam Siciliam
habitū, vt quamplurimi queſtum de ſe Romam venirent. eundē literis falſis

vrbem impleſſe, belum in Sicilia eſſe, vt ſuam laudem minuat. Moderati ani- F
mi gloriam eo die adeptus conſul, ſenatum dimiſit, ac propè iuſtitium om-
nium rerum futurũ videbatur, donec alter conſul ad vrbem veniſſet. Otium,
vt ſolet, excitauit plebis rumores: belli diuturnitate & vaſtatos agros circa vr-
bem, quà infeſto agmine iſſet Annibal: & exhauſtam delectibus Italiam. &
pro Republica Cannis exercitus cæſos querebantur: & conſules bellicoſos
ambos, viros acres nimis & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum
excitare poſſent, nedum in bello reſpirare ciuitatem forent paſſuri. Interrupit
hos ſermones nocte, quæ pridie Quinquatrus fuit, pluribus ſimul locis circa
Incendium circa forum Romæ.
forum incendium ortũ. eodẽ tempore ſeptem tabernæ, quæ poſtea quinq;: &
argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arſere. comprehenſa poſtea priuata G
ædificia: (neque enim tum Baſilicæ erant) comprehenſæ latumiæ, forumq;
piſcatorium, & atrium regium. ædes Veſtæ vix defenſa eſt: tredecim maxi-
mè ſeruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumiſſi ſunt. nocte ac
die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium erat, humana id fraude
factum eſſe, quòd pluribus ſimul locis, & in ijs diuerſis, ignes coorti eſſent.
Ita conſul ex authoritate ſenatus pro concione edixit, qui quorum opera id
conflatum incendium profiteretur, præmium fore, libero pecuniam, ſeruo
libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum ſeruus (Man-
Incendij authores comprehenſi.
nus ei nomen erat) indicauit, dominos, & quinque præterea iuuenes nobi-
les Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio ſecuri percuſſi erant, id incen- H
dium feciſſe: vulgoque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehenſi, fa-
miliæque eorum. & primò eleuabatur index, indiciumque: pridiè eum ver-
beribus caſtigatum ab dominis diſceſſiſſe, per iram ac leuitatem ex re fortuita
crimen cōmentum. cæterùm vt coràm coarguebātur, & quæſtio ex miniſtris
facinoris foro medio haberi cœpta eſt, faſſi omnes, atque in dominos ſeruoſ-
**Val. 200. coron.*
que conſcios animaduerſum eſt. indici libertas data, & * viginti millia æris:
Conſuli Læuino Capuam prætereunti circunfuſa multitudo Campanorum
eſt, obſecrantium cum lachrymis, vt ſibi Romam ad ſenatum ire liceret ora-
tum, ſi qua miſericordia tandem flecti poſſent, ne ſe ad vltimum perditum
Campani de Q. Flacco queruntur.
irent, nomenq; Campanorum à Q. Flacco deleri ſinerent. Flaccus ſibi priua- I
tam ſimultatem cum Campanis negare vllam eſſe, publicas inimicitias &
hoſtiles eſſe: & futuras, quoad eo animo in populum Romanum eſſe ſciret.
nullam enim in terris gentem eſſe, nullũ infeſtiorem populũ nomini Roma-
no. ideò ſe mœnibus incluſos tenere eos: quia ſi qui euaſiſſent aliquà, velut
feras beſtias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunque obuium
detur. alios ad Annibalem transfugiſſe, alios ad Romam incendendam pro-
fectos. inuenturum in ſemiuſto foro conſulem veſtigia ſceleris Campano-
rum. Veſtæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale
pignus imperij Romani. ſe minimè cenſere tutum eſſe, Campanis poteſta-
Cāpani & Siculi Romam introducti, vt de Flacco & Marcello quererentur.
tem intrandi Romana mœnia fieri. Læuinus Campanos iureiurando à Flac- K
co adactos, quinto die quàm à ſenatu reſpōſum accepiſſent, Capuam reditu-
ros, ſequi ſe Romam iuſſit. Hac circumfuſus multitudine, ſimul Siculis ob-
uiam egreſſis, poteſtatem Romam adeundi fecit: clariſſimarum vrbium exci-
dio celeberrimis viris victos bello accuſatores in vrbem adducens. De Repu-
blica tamen primùm ac de prouincijs ambo conſules ad ſenatum retulere. Ibi
Læuinus quo ſtatu Macedonia & Græcia, Aetoli, Acarnanes Locriq; eſſent,
quaſque ibi res ipſe egiſſet terra marique, expoſuit. Philippum inferentem
bellum Aetolis in Macedoniam retrò ab ſe compulſum, ad intima penitus re-
Prouinciarum & exercituum diuiſio.
gni abijſſe, legionemque inde deduci poſſe. claſſem ſatis eſſe ad arcendam
Italia regem. Hæc de ſe, deq; prouincia cui præfuerat. Conſulum de prouincijs
commu-

A communis relatio fuit. decreuere patres, vt alteri consulum Italia bellumque cum Annibale, prouincia esset: alter classem, cui T. Octacilius præfuisset, Siciliamque prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, quæ in Hetruria Galliaque essent: eæ quatuor erant legiones. vrbanæ duæ superioris anni in Hetruriam: duæ quibus Sulpitius consul præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus preesset, quem consul, cuius Italia prouincia esset, præfecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio, missus: & Q. Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatumque in annum imperium. Exercitus ciuium sociorumque minui iussus, vt ex duabus legionibus vna legio quinque millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum B septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipendiorum habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio cos. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tantùm in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, præter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset: vbi consul in prouinciam venisset, dimitti iussus. L. Cincio Prætori ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarum instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni Prætori decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia C priore anno præfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militē facerēt, qui in exercitu M. Claudij, M. Valerij, Fuluijque fuissent: néue eo anno plures quam vna & viginti Romanæ legiones essent. His senatusc͞osultis perfectis, sortiti prouincias cōsules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Læuino euenit. Quæ sors, velut iterum captis Syracusis, ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum conspectu stantes, vt comploratio eorum flebilesque voces, & extemplò oculos hominum conuerterent, & postmodum sermones præbuerint. Circumibant enim senatum cum veste sordida, affirmantes se non modò suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eò Marcellus iterum cum imperio redisset. D nullo suo merito eum antè implacabilem in se fuisse: quid iratum, quòd Romam de se questum venisse Siculos sciat, facturum? obrui Aetnæ ignibus, aut mergi freto, satius illi insulæ esse, quàm velut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ, per domos primùm nobilium circumlatæ, celebratæque sermonibus, quos partim misericordia Siculorum, partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est, vt de permutandis prouincijs senatum consulerent. Marcellus, si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futuram fuisse sententiam suam, dicere. nunc ne quis timore frenari eos dicere posset, quo minus de eo liberè querantur, in cuius potestate mox futuri sint: si collegæ nihil intersit, mutare se E prouinciam paratum esse. deprecari senatus præiudicium. nam cùm extra sortem collegæ optionem dare prouinciæ iniquum fuerit, quanto maiorem iniuriam, immò contumeliam esse, sortem suam ad eum transferri? Ita senatus, cùm quid placeret, magis ostendisset, quàm decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum, rapiente fato Marcellum ad Annibalem facta est, vt ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum, prosperis tum maximè bellicis rebus, caderet. Permutatis prouincijs, Siculi in senatum introducti, multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanum verba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos, cùm ob alia, tum propter defectionem ab Romanis ad

Siculorum comploratio.

Consules inter ipsos permutant prouincias.

Siculorum oratio in Marcellum.

Annibalem, inuiſos fuiſſe ſibi. ob eam cauſam & Hieronymum à principi- F
bus iuuentutis propè publico conſilio interfectum, & in Epicidis Hippocra-
tisq́; cædem ſeptuaginta nobiliſſimorum iuuenum coniurationem factam.
quos Marcelli mora deſtitutos, quia ad prædictum tempus exercitum ad Sy-
racuſas non admouiſſet, indicio facto, omnes ab tyrannis interfectos. Eam
quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidem Marcellum excitaſſe, Leon-
tinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracuſanorum deſiſſe
ad Marcellum tranſire: polliceriq́; ſe vrbem, cùm vellet, ei tradituros. ſed eum
primò vi capere maluiſſe: dein cùm id neque terra, neque mari omnia exper-
tus potuiſſet, authores traditarum Syracuſarum fabrum ærarium Soſin, &
Mericum Hiſpanum, quàm principes Syracuſanorum habere, toties id ne- G
quicquam vltrò offerentes, præoptaſſe, quo ſcilicet iuſtiore de cauſa vetu-
ſtiſſimos ſocios populi Romani trucidaret, ac diriperet. Si non Hieronymus
ad Annibalem defeciſſet, ſed populus Syracuſanus & ſenatus: ſi portas Mar-
cello Syracuſani publicè, & non oppreſſis Syracuſanis, tyranni eorum Hippo-
crates & Epicides clauſiſſent: ſi Carthaginienſium animis bellum cum po-
pulo Romano geſſiſſent: quid vltrà quàm quod fecerit, niſi vt deleret Syra-
cuſas, facere hoſtiliter Marcellum potuiſſe? Certè præter mœnia & tecta ex-
hauſta vrbis, & refracta deûm delubra, dijs ipſis ornamentisq́ue eorum abla-
tis, nihil relictum Syracuſis eſſe. bona quoque multis adempta: ita vt ne nu-
do quidem ſolo, reliquijs direptæ fortunæ, alere ſeſe ac ſuos poſſent. Orare ſe H
patres conſcriptos, vt ſi nequeant omnia, ſaltem quæ compareant cognoſci-
q́ue poſſint, reſtitui dominis iubeant. Talia conqueſtus cùm excedere tem-
plo, vt de poſtulatis eorum patres conſuli poſſent, Læuinus iuſſiſſet: Imò ma-
neant, inquit Marcellus, vt coram his reſpondeam: quando ea conditione
pro vobis patres conſcripti bella gerimus, vt victos armis accuſatores habea-
mus: duæ captæ hoc anno vrbes, Capua Fuluium reum, Marcellum Syracuſæ
habeant. Reductis in curiam legatis, tum conſul: Non adeò maieſtatis, in-
quit, populi Romani imperijq́ue huius oblitus ſum Patres conſcripti, vt ſi de
meo crimine ambigeretur, conſul dicturus cauſam, accuſantibus Græcis, fue-
rim. ſed nō quid ego fecerim, in diſquiſitionem venit, quem quicquid in ho- I
ſtibus feci, ius belli defendit: ſed quid iſti pati debuerint. qui ſi nō fuerunt ho-
ſtes, nihil intereſt nunc, an viuo Hierone Syracuſas violauerim. ſin autem de-
ſciuerunt, legatos noſtros ferro atq; armis petierunt, vrbem ac mœnia clauſe-
runt, exercitumq́; Carthaginienſium aduerſus nos tutati ſunt: quis paſſos eſ-
ſe hoſtilia, cùm fecerint, indignatur? Tradentes vrbem principes Syracuſa-
norum auerſatus ſum: Soſin, & Mericum Hiſpanum, quibus tantam rem cre-
derem, potiores habui? Non eſtis extremi Syracuſanorum, quippe qui alijs
humilitatem objiciatis: quis eſt veſtrùm, qui ſe mihi portas aperturum, qui
armatos milites meos in vrbem accepturum promiſerit? Odiſtis, & execra-
mini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumelijs in eos dicendis parcitis. K
tantum abeſt, vt & ipſi tale quicquam facturi fueritis. Ipſa humilitas eorum,
patres conſcripti, quam iſti objiciunt, maximo argumento eſt, me neminem,
qui nauatam operam Reipublicæ noſtræ velit, auerſatum eſſe. Et antequam
obſiderem Syracuſas, nunc legatis mittendis, nunc ad colloquium eundo,
tentaui pacem: & poſteaquā neq; legatos violandi verecundia erat, nec mihi
ipſi congreſſo ad portas cum principibus reſponſum dabatur: multis terra
mariq́; exhauſtis laboribus, tandem vi atq; armis Syracuſas cepi. Quæ captis
acciderint, apud Annibalem & Carthaginienſes, victosq́; iuſtius quàm apud
victoris populi Romani ſenatum quererentur. Ego Patres cōſcripti Syracuſas
ſpoliatas ſi negaturus eſſem, nunquā ſpolijs earū vrbem Romam exornarem.

Marcelli reſpōſio aduerſus Siculos.

quæ

A quæ autem ſingulis victor aut ademi aut dedi, cùm belli iure, tum ex cuiuſq; merito ſatis ſcito me feciſſe: ea vos rata habeatis Patres conſcripti, nec ne, magis Reipublicæ intereſt, quàm mea. mea quippe fides exoluta eſt: ad Rempublicam pertinet, ne acta mea reſcindendo, alios in poſterum ſegniores duces faciatis. Et quoniam coràm, & Siculorum, & mea verba audiſtis Patres conſcripti, ſimul templo excedemus, vt me abſente liberius conſuli ſenatus poſſit. Ita dimiſſis Siculis, & ipſe in Capitolium ad delectum diſceſſit. Conſul alter de poſtulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cùm diu de ſententijs certatum eſſet, & magna pars ſenatus, principe eius ſententiæ T. Manlio Torquato, cùm tyrannis bellum gerendum fuiſſe cenſerent, hoſtibus & Syracu-
B ſanorum & populi Romani: & vrbem recipi, nō capi: & receptam legibus antiquis & libertate ſtabiliri, nō feſſam miſeranda ſeruitute bello affligi: inter tyrannorum & ducis Romani certamina præmium victoris in medio poſitam vrbem pulcherrimam ac nobiliſſimam perijſſe, horreum atq; ærarium quondam populi Romani: cuius munificentia ac donis multis tempeſtatibus, hoc denique ipſo Punico bello adiuta ornataque Reſpublica eſſet. Si ab inferis exiſtat rex Hiero, fidiſſimus imperij Romani cultor, quo ore aut Syracuſas, aut Romam ei oſtendi poſſe? cùm vbi ſemirutam ac ſpoliatam patriam reſpexiſſet, ingrediens Romam in veſtibulo vrbis, propè in porta, ſpolia patriæ ſuæ viſurus ſit? Hæc taliaq; cùm ad inuidiam conſulis miſerationemq; *Senatuſconſultū de rebus Syracuſanis.*
C Siculorum dicerentur, mitius tamen decreuerunt patres cauſa Marcelli. Quę is gerens bellum victorque egiſſet, rata habenda eſſe. in reliquum curæ ſenatui fore rem Siracuſanam, mandaturosq; conſuli Læuino, quoad ſine iactura Reipublicæ fieri poſſet, fortunis eius ciuitatis conſuleret. Miſſis duobus ſenatoribus in Capitolium ad conſulem, vti rediret in curiam, & introductis Siculis, ſenatuſconſultum recitatum eſt. legatique benignè appellati ac dimiſſi, ad genua ſe Marcelli conſulis proiecerunt, obſecrantes, vt quæ deplorandæ ac leuandæ calamitatis cauſa dixiſſent, veniam eis daret, & in fidem & clientelam ſe vrbemque Syracuſas acciperet. poſt hæc conſul clementer appellatos eos dimiſit. Campanis deinde ſenatus datus eſt. quorum ora- *Campanis datur ſenatus.*
D tio miſerabilior, cauſa durior erat. neque enim meritas pœnas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent. ſed ſatis penſum pœnarum, tot veneno abſumptis, tot ſecuri percuſſis ſenatoribus, credebant. Paucos nobilium ſuperſtites eſſe, quos nec ſua conſcientia, vt quicquam de ſe grauius conſulerent, impulerit: nec victoris ira capitis damnauerit. eos libertatem ſibi ſuiſque, & bonorum aliquam partem orare, ciues Romanos, affinitatibus pleroſque & propinquis iam cognationibus ex connubio vetuſto iunctos. Summotis deinde e templò pauliſper dubitatum, an accerſendus à Capua Q. Fuluius eſſet: (mortuus enim poſt captam Claudius conſul erat) vt coram imperatore qui res geſſiſſet, ſicut inter Marcellum Siculoſq;
E diſceptatum fuerat, diſceptaretur: dein cùm M. Attilium, C. Fuluium fratrem Flacci, legatos eius, ac Q. Minutium & L. Veturium Philonem, item Claudij legatos, qui omnibus gerendis rebus affuerant, in ſenatu viderent: nec Fuluium auocari à Capua, nec differri Campanos vellent: interrogatus ſententiam M. Attilius Regulus, cuius ex ijs qui ad Capuam fuerant maxima authoritas erat: In conſilio, inquit, arbitror me fuiſſe conſulibus Capua capta, cùm quæreretur, ecquis Campanorum de Republica noſtra benè meritus eſſet, duas mulieres compertum eſt, Veſtiam Oppiam Attelanam Capuæ habitantem, & Fauculam Cluuiam, quæ quondam quæſtū corpore feciſſet: illam quotidie ſacrificaſſe pro ſalute et victoria populi Romani, hanc captiuis egentibus alimenta clàm ſuppeditaſſe: cæterorum omnium Campanorum *M. Attilij ſententia de Campanis.*

eundem

eundem erga nos animum, quem Carthaginiensium, fuisse. securiq́ue per- F
cussos à Q. Fuluio fuisse magis, quorum dignitas inter alios, quàm quorum
culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui ciues Romani sunt, in-
iussu populi non video posse. idq́ue & apud maiores nostros in Sutrianis fa-
ctum est, cùm defecissent: vt M. Antistius tribunus plebis prius rogationem
ferret: sciretq; plebs, vti senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Ita-
que censeo cum tribunis plebis agendum esse, vt eorum vnus pluresue roga-
tionem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L. Atti-
lius tribunus plebis ex authoritate senatus plebē in hęc verba rogauit: Omnes
Campani, Attellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderūt in arbitriū ditionem-
q́ue populi Romani Fuluio proconsuli, quæq; vnà secum dediderunt, agrum G
vrbemq́ue, diuina humanaq́ue, vtensiliaq́ue, siue quid aliud dediderunt: de
ijs rebus quid fieri velitis, vos rogo Quirites. Plebs sic iussit: Quòd senatus
maxima pars censeat, qui assidetis, id volumus iubemusque. Ex hoc plebi-

Senatusconsul. de rebus Campanis.

scito senatusconsultus Oppiæ Cluuiæque primùm bona ac libertatem resti-
tuit. si qua alia præmia petere à senatu vellent, venire eas Romam. Campa-
nis in familias singulas decreta facta, quæ non operæprecium est omnia enu-
merare. Aliorum bona publicanda, ipsos liberosq; eorum & coniuges ven-
dendas, extra filias quæ nupsissent, prius quàm in populi Romani potesta-
tem venirent. alios in vincula condendos, ac de his posterius consulendum.
aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt, publicanda H
nécne bona essent. pecua captiua, præter equos & mancipia, præter puberes
virilis sexus, & omnia, quæ solo non continerentur, restituenda censuerunt
dominis. Campanos omnes, Attellanos, Calatinos, Sabatinos, extra quàm
qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent, liberos esse iusse-
runt: ita vt nemo eorum ciuis Romanus, aut Latini nominis esset. néue quis
eorum, qui Capuæ fuissent, dum portæ clausæ essent, in vrbe agróue Cam-
pano intra certam diem maneret. locus vbi habitarent, trans Tyberim, qui
non contingeret Tyberim, daretur. qui nec Capuæ, nec in vrbe Campana,
quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent, eos cis Lirim amnem
Romam versus: qui ad Romanos transissent prius, quàm Annibal Capuam I
veniret, cis Vulturnum emouendos censuerunt: ne quis eorum propius ma-
re XV. millibus passuum agrum ædificiúmue haberent. qui eorum trans Ty-
berim emoti essent, ne ipsi posteriue eorum vspiam pararent haberéntue, nisi
in Veiente, aut Sutrino Nepesinóue agro: dum ne cui maior, quàm quin-
quaginta iugerum agri modus esset. Senatorum omnium, quiq́ue magi-
stratus Capuæ, Attellæ, Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ iusserunt. li-
bera copora quæ venundari placuerat, Romam mitti, ac Romæ venire. Si-
gna, statuas æneas, quæ capta de hostibus dicerentur, quæ eorum sacra ac
profana essent, ad pontificum collegium reiecerunt. Ob hæc decreta mœ-
stiores aliquanto quàm Romam venerant, Campanos dimiserunt. nec iam K
Q. Fuluij sæuitiam in sese, sed iniquitatem deûm, atq; execrabilem fortunam
suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisq;, delectus habitus. scripto de-
inde exercitu, de remigum supplemento agi cœptum. in quam rem cùm ne-
que hominum satis, nec ex qua pararentur, stipendiumq; acciperent, pecunię
quicquam ea tempestate in publico esset: edixerunt consules, vt priuati ex
censu ordinibusq;, sicut antea remiges darent cum stipendio cibarijsq́ue die-

Romanorū indignatio, quod remiges à priuatis cū stipendio dari edictū esset à Coss.

rum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum, tantaq; indignatio
fuit, vt magis dux, quàm materia seditioni deesset: Secundum Siculos Cam-
panosq́ue plebem Romanam perdendam, lacerandamq; sibi cōsules sum-
psisse. per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui, præter terram nudam ac
vastam

A vastam, habere. tecta hostes incendisse, seruos agri cultores Rempublicam
abduxisse: nunc ad militiam paruo ære emendo, nunc remiges imperando.
si quid cui argenti æríſue fuerit stipendio remigum, & tributis annuis abla-
tum. se vt dent quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi posse. bona
sua venderent: in corpora quæ reliqua essent, sæuirent. ne vnde redimantur
quidem quicquam superesse. Hæc non in occulto, sed propalàm in foro at-
que oculis ipsorum consulum ingens turba circumfusi fremebant: nec eos
sedare consules nunc castigando, nunc consolando poterant. Spatium dein-
de his tribuere se, dareq; ad cogitandum dixerunt: quo ipsi ad rem inspicien-
dam expediendamq; vsi sunt. Senatum postero die habuerunt de remigum
B supplemento. vbi cùm multa disseruissent, cur æqua plebis recusatio esset,
verterunt orationem eò, vt dicerent: priuatis id, seu æquum, seu iniquum
onus iniungendum esse. nam vnde, cùm pecunia in ærario non esset, paratu-
ros nauales socios? quomodo autem sine classibus, aut Siciliam obtineri, aut
Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ littora esse? Cùm in hac difficul-
tate rerum consilium hæreret, ac propè torpor quidam occupasset hominum
mentes, tum Læuinus COS. Magistratus senatui, & senatus populo sicut ho- *Læuini Cos. oratio.*
nore præstet, ita ad omnia quæ dura atq; aspera essent, subeunda ducē debere
esse. si quid iniungere inferiori velis, id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris,
facilius omnes obedientes habeas. nec impensa grauis est, cùm ex ea plus
C quàm pro virili parte sibi quenq; capere principum vident. Itaque vt classem
habeat quàm ornare volumus, populus Romanus, priuatos sine recusatione
remiges dare nobismetipsis primum imperemus. aurum, argentum, ęs signa-
tum omnes senatores crastina die in publicum conferamus: ita vt annulos si-
bi quisq; & coniugi & liberis & filio bullam: & quibus vxor filiæúe sunt, sin-
gulas * vncias auri, pondo relinquant: argenti, qui curuli sella sederunt: equi **Val. 9. coron.*
ornamenta & libras pondo, vt salinum patellamque deorum causa habere
possint. cæteri senatores * libram argenti tantum, * æris signati quina mil- **Val. 10. coron.* **Val. 50. coron.*
lia in singulos patresfamiliæ relinquamus. Cæterum omne aurum, argen-
tum, æs signatum, ad triumuiros mensarios extemplò deferamus: nullo antè
D senatusconsulto facto, vt voluntaria collatio, & certamen adiuuandæ Rei-
publicæ excitet ad æmulandum animos primùm equestris ordinis, dein
reliquæ plebis. hanc vnam viam, multa inter nos collocuti, consules inue- *Senatus ac reliquorū*
nimus. Ingredimini dijs bene iuuantibus. Respublica incolumis & priua- *ordinum liberalis erga Rempub. volūtas.*
tas res facilè saluas præstat. publica perdendo, tua nequicquam serues. In hæc
tanto animo consensum est, vt gratiæ vltro consulibus agerentur. senatu inde
misso, pro se quisq; aurum, argentum & æs in publicum conferunt, tanto cer-
tamine iniecto, vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis
esse: vt nec triumuiri accipiendo, nec scribæ referendo sufficerent. Hunc con-
sensum senatus equester ordo est secutus, equestris ordinis plebs. ita sine edi-
E cto, sine cohortatione magistratus, nec remige in supplementum, nec stipen-
dio Respublica eguit: paratisque omnibus ad bellum, consules in prouincias *Enumeratio rerum à*
profecti sunt. Neq; aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienses Ro- *Romanis & Pœnis paulo ante gestarū.*
maniq; pariter varijs casibus immistis, magis in ancipiti spe ac metu fuerint.
Nam Romanis & in prouincijs, hinc in Hispania aduersæ res, hinc prosperæ
in Sicilia luctum & lętitiam miscuerant: & in Italia, cùm Tarentum amissum
damno & dolori, tum arx cum præsidio retenta præter spem gaudio fuit: &
terrorem subitum pauoremque vrbis Romæ obsessæ & oppugnatæ, Capua
post dies paucos capta in lætitiam vertit. Transmarinæ quoque res quadam
vice pensatæ. Philippus hostis tempore haud satis opportuno factus: Aetoli
noui adsciti socij, Attalusq; Asię rex, iam velut despondente fortuna Romanis
imperium

imperium orientis. Carthaginienſes quoq; Capuam amiſſam, & Tarentum F
captum æquabant: & vt ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente ſe peruenisse in gloria ponebant, ita pigebat irriti incæpti, pudebatq; adeò ſe ſpretos, vt ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. Ipſæ quoq; Hiſpaniæ quo propius ſpem venerant, tantis duobus ducibus exercitibusq; cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe, eò plus ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactam eſſe, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, ſuſpenſa omnia vtrinq; erant: integra ſpe, integro metu, velut illo tempore primùm bellum inciperent. Annibalem ante omnia angebat, quòd Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quàm defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorum G
animos auerterat: quos neque omnes tenere præſidijs, niſi vellet in multas paruasq; partes carpere exercitum, quod minimè tum expediebat, poterat: nec deductis præſidijs ſpei liberam, vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatem animus ad ſpolianda, quæ tueri nequibat, vt vaſtata hoſti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum conſilium cùm incœpto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modò abalienabantur animi, ſed cæterorum etiam: quippe ad plures exemplum, quàm calamitas, pertinebat. Nec conſul Romanus tentandis vrbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant, Daſius & Blaſius: Daſius Annibali amicus, Blaſius quantum ex tuto poterat, rem H
Romanam fouebat: & per occultos nuntios ſpem proditionis fecerat Marcello, ſed ſine adiutore Daſio res tranſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoq; magis inopia conſilij potioris, quàm ſpe effectus, Daſium appellabat. at ille cùm ab re auerſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accerſito vtroq;. Annibal cùm pro tribunali quædam ageret, mox de Blaſio cogniturus, ſtarentque ſummoto populo accuſator & reus: Blaſius de proditione Daſium appellabat. Enimuero ille velut in manifeſta re exclamat, ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali atq; eis qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. æmulationem profectò atq; odium eſſe: & id crimen afferri, quod, quia teſtem ha- I
bere non potuiſſet, liberius fingeretur. Ita deinde dimiſſi ſunt. nec Blaſius antè abſtitit tam audaci incœpto, quàm idem obtundendo, docẽdoq; quàm ea res ipſis patriæq; ſalutaris eſſet, peruicit, vt præſidium Punicum, (hi autem Numidæ erant) Sapaliaq; traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. longè fortiſſimi equitũ toto Punico exercitu erant. itaq; quanquam improuiſa res fuit, nec vſus equorum in vrbe erat, tamen armis inter tumultum captis & eruptionem tentauerunt: & cùm euadere nequirent, pugnantes ad vltimum occubuerunt. nec plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium viui venerunt. pluſq; aliquantò damni hęc ala equitũ amiſſa Annibali, quàm Salapia fuit: nec deinde vnquã Pœnus, quò longè plurimum valuerat, equita- K
tu ſuperior fuit. Per idem tempus cùm in arce Tarentina vix inopia tolerabilis eſſet, ſpem omnem præſidium, quod ibi erat Romanum, præfectuſq; præſidij atq; arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui vt tutò præterueherentur oram Italiæ, claſſis viginti fermè nauiũ Rhegij ſtabat. Præerat claſſi commeatibusq; D. Quintius obſcuro genere ortus, cæterùm multis fortibus factis gloria militari illuſtris. primò quinq; naues, quarũ maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erant, habuit: poſtea rem impigrè ſæpè gerenti tres additæ quinqueremes: poſtremò ipſe à ſocijs, Rhegyniſq;, & à Velia & à Peſto, debitas ex fœdere exigendo, claſſem xx. nauium, ſicut antè dictum eſt, effecit. Huic ab Rhegyo profectæ claſſi Democrates cùm pari claſſe nauiũ

Salapia et præſidium Punicum traduntur Marcello.

Tarenti

A Tarentinarum numero, quindecim millia fermè ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum fortè improuidus futuri certaminis Romanus veniebat: sed circa Crotonem Sibarimq; suppleuerat remigio naues: instructamq; & armatam egregiè pro magnitudine nauium classem habebat. & tum fortè sub idem ferè tempus & venti vis omnis cecidit, & hostes in conspectu fuere: vt ad componenda armamenta, expediendumque remigem ac militem ad imminens certamen satis temporis esset. Raro aliàs tantis animis iustæ concurrerunt classes: quippe cùm in maioris discrimen rei, quàm ipsæ erant, pugnarent. Tarentini, vt recuperata vrbe ab Romanis post centesimum propè annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoque hostibus, si naB uali prælio possessionem maris ademissent, interclusuri: Romani vt retenta possessione arcis ostenderent, non vi aut virtute, sed proditione ac furto Tarentum amissum. Itaque ex vtraque parte signo dato cùm rostris concurrissent, neq; retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur, quàm

Naualis pugna inter Romanos & Tarentinos.

C

D

quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conserebant ex propinquo pugnam, vt non missilibus tantùm, sed gladijs etiam propè collato pede præliarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues, vt vix vllum telum in mari vanum intercideret. frontibus velut pedestris acies vrgebant: peruiæque naues pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in TaE rentina Nico, cui Perconi fuit cognomen, non publico modò, sed priuato etiam odio inuisus atque infestus Romanis: quòd eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantem hortantemque suos, incautum hasta transfigit. ille simul atque præceps cum armis procidit ante proram, victor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigrè transgressus, cùm summouisset hostes, & prora iam Tarentinorum esset, puppim male conglobati tuerentur Romani: repentè & alia à puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuenta Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus, vt prætoriam nauem captam vidêre: fugientesq; passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terrâ remis abreptæ, mox prædæ fuere. Thurinis Metapontinisq; ex onerarijs, quæ cum commeatu se-

Romani vincuntur nauali certamine.

ſequebantur, perpaucæ in poteſtatem hoſtium venêre: aliæ ad incertos ven- F
tos hinc atq; illinc obliqua transferentes vela, in altum euectæ ſunt. Nequa-
quam pari fortuna per eos dies Tarenti res geſta. nam ad quatuor millia ho-
minum frumentatũ egreſſa, cùm in agris paſſim vagarentur: Liuius, qui arci
præſidioq; Romano præerat, intentus in omnes occaſiones gerendæ rei, C.
Perſium impigrum virum cum duobus millibus armatorum ex arce emiſit.
qui vagè effuſos per agros, palatosq; adortus, cùm diu paſſim cecidiſſet, pau-
cos ex multis trepida fuga incedẽtes ſemiapertis portarum foribus, in vrbem
compulit: ne vrbs eodẽ impetu caperetur. Ita ęquatæ res ad Tarentum: Roma-
nis victoribus terra, Tarentinis mari: frumẽti ſpes quæ in oculis fuerat, vtroſq;
fruſtrata pariter. Per idem tempus Læuinus cos. iam magna parte anni cir- G
cumacta, in Siciliam veteribus nouisq́ue ſocijs expectatus, cùm veniſſet, pri-
mum ac potiſſimum omnium ratus Syracuſanis noua pace inconditas com-

Agrigentum Læuinus oppugnat.

ponere res. Agrigentum inde, quod belli reliquum erat, tenebaturq́ue à Car-
thaginienſium valido præſidio, duxit legiones. affuit fortuna incœpto. Han-
no erat imperator Carthaginienſium, ſed omnem in Mutina Numidisq́ue
ſpem repoſitam habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex ſocijs
Romanorũ: neq; intercludi ab Agrigento vi aut arte vlla, nec quin erumperet
vbi vellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoq; fa-
mæ officiebat, poſtremò in inuidiam vertit: vt ne benè geſtæ quidem res iam
Hannoni propter authorem ſatis lætæ eſſent. propter quæ poſtremò præfe- H
cturam eius filio ſuo dedit, ratus cum imperio authoritatem quoque ei in-
ter Numidas erepturum. quod longè aliter euenit. nam veterem fauorem
eius ſua inſuper inuidia auxit. neque ille indignitatem iniuriæ tulit: confe-

Agrigentum proditur Læuino.

ſtimq; ad Læuinum occultos nuntios miſit de tradendo Agrigento. per quos
vt eſt facta fides. compoſitusq́ue rei gerendæ modus, portam ad mare feren-
tem Numidæ cùm occupaſſent, pulſis inde cuſtodibus, aut cæſis, Romanos
ad idipſum miſſos in vrbem acceperunt. & cùm agmine iam in media vrbis
ac forum magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud quàm tumultum
ac ſeceſſionem (id quod & antè acciderat) Numidarum eſſe, ad comprimen-
dam ſeditionem proceſſit. atque ille, cùm ei multitudo maior, quàm Numi- I
darum procul viſa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures ac-
cidiſſet, prius quàm ad ictum teli veniret, capeſſit fugam. per auerſam portam
emiſſus, aſſumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactiq́ue
opportunè paruum nauigium, relicta hoſtibus Sicilia, de qua per tot annos

Hanno et Epicides in Africã traijciunt relicta Sicilia.

certatũ erat, in Africam traiecerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorum-
q́ue ne tentato quidem certamine cùm cæci in fugam ruerent, clauſiq́ue
exitus eſſent, circa portas cæſa. Oppido recepto Læuinus, qui capita rerũ Agri-
genti erant, virgis cæſos ſecuri percuſſit: cæteros, prædamq́ue vendidit: om-
nem pecuniam Romam miſit. Fama Agrigentinorum cladis Siciliam cùm

Sicilia tota ad Romanos inclinauit.

peruaſiſſet, omnia repentè ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui ſunt K
XX. oppida, ſex vi capta, voluntaria deditione in fidem venerunt ad quadra-
ginta. Quarum ciuitatum principibus cùm pro cuiuſque merito conſul præ-
mia pœnasq; exoluiſſet, coëgiſſetq; Siculos poſitis tandem armis, ad agrum
colendũ animos conuertere: vt eſſet nõ incolarum modò alimentis frugifera
inſula, ſed vrbis Romæ, atq; Italiæ (id quod multis ſæpè tempeſtatibus fece-
rat) annonam leuaret: ab Agatirna inconditam multitudinem ſecum in Ita-
liam tranſuexit. Quatuor millia hominum erant, miſti ex omni colluuione,
exules, obærati, capitalia auſi plerique, & cùm in ciuitatibus ſuis, ac ſub legi-

Agatirna colluuiei hominum perfugium.

bus vixerant: & poſtquam eos ex varijs cauſis fortuna ſimilis conglobauerat,
Agatirnæ per latrocinia ac rapinam tolerantes vitam. Hos neque relinquere

Læuinus

A Læuinus in inſula, tum primùm noua pace coaleſcente velut materiam nouandis rebus, ſatis tutum ratus eſt: & Rhegynis vſui futuri erant ad populandum Brutium agrum, aſſuetam latrocinijs quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum eſt. In Hiſpania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatiſque edicto Tarraconem ſociorum auxilijs, claſſem onerariasq; oſtium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cùm iuſſiſſet, ipſe cum quinq; millibus ſociorum ab Tarracone profectus ad exercitum eſt. quò cùm veniſſet, alloquendos maximè veteres milites, qui tantis ſuperfuerant cladibus, ratus, concione aduocata ita diſſeruit: Nemo ante me nouus imperator militibus ſuis, prius quàm opera *Scipionis ad milites oratio.*

B

C

eorum vſus eſſet, gratias agere iurè ac meritò potuit. me vobis, priuſquam D prouinciam aut caſtra viderem, obligauit fortuna: primùm, quòd ea pietate erga patrem patruumq; meum viuos mortuosq; fuiſtis, deinde, quòd amiſſam tanta clade prouinciæ poſſeſſionem integram & populo Romano, & ſucceſſori mihi virtute veſtra obtinuiſtis. Sed cùm iam benignitate deûm id paremus atq; agamus, nõ vt ipſi maneamus in Hiſpania, ſed ne Pœni maneant: nec vt pro ripa Iberi ſtantes arceamus tranſitũ hoſtis, ſed vi vltro tranſeamus, transferamusq; bellum: vereor ne cui veſtrûm maius id, audaciuſque conſilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Aduerſæ pugnæ in Hiſpania nullius in animo, quàm meo, minus obliterari poſſunt. quippe cui pater & patruus intra triginta dierum ſpatium, E vt aliud ſuper aliud cumularetur familiæ noſtræ funus, interfecti ſunt: ſed vt familiaris penè orbitas ac ſolitudo frangit animum: ita publica cùm fortuna tum virtus deſperare de ſumma rerum prohibet, eo fato, quo donata nobis ſors eſt, vt magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porſenam, Gallos, Samnites: à Punicis bellis incipiam. Quot claſſes, quot duces, quot exercitus priore bello amiſſi ſunt? iam quid hoc de bello memorem? omnibus aut ipſe affui cladibus: aut quibus abfui, maximè vnus omnium eas ſenſi. Trebia, Thraſymenus, Cannæ, quid aliud ſunt, quàm monumenta occiſorum exercituum, conſulumque Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ: adde vltimum terrorem ac pauorem, caſtra Punica inter Anienem & mœnia Romana poſita, & viſum propè in portis vi-

ctorem Annibalem. In hanc ruina rerum stetit vna integra atque immobilis F virtus populi Romani. Hæc omnia strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium primi milites post Cannensem cladem vadenti Asdrubali ad Alpes Italiamq́;, qui si secum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset populi Romani, ductu auspicioq́; patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deûm omnia secunda, prospera, indies lætiora ac meliora in Italia, Siciliaq́; geruntur. In Sicilia Syracusę, Agrigentumq́; captum, pulsi tota insula hostes, receptaq́; prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omne ab vrbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutij compulsus, nihil iam maius precatur deos, quàm vt incolumi cedere atque abire ex hostium G terra liceat. Quid igitur minus conueniat milites, quàm cùm aliæ super alias clades cumularentur, ac dij propè ipsi cum Annibale starent, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labantem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda lætaq́; sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, vtinam tam sine meo luctu, quàm vestro transissent. Nunc dij immortales imperij Romani præsides, qui centurijs omnibus, vt mihi imperium iuberent dari, fuere authores, ijdem augurijs auspicijsq́;, & per nocturnos etiam visus omnia læta ac prospera portendunt, animus quoq; meus, maximus mihi ad hoc tempus vates, præsagit, nostram Hispaniam esse: breui extorre hinc omne Punicum nomen maria terrasque fœda fuga impleturum. H Quod mens sua sponte diuinat, idem subijcit ratio haud fallax. Vexati ab ijs socij nostram fidem per legatos implorant. tres duces discrepantes, propè vt defecerint alij ab alijs. trifariam exercitum id diuersissimas regiones distraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deseruntur ab socijs, vt prius ab Celtiberis nos: & diduxére exercitus, quæ patri, patruoq́; meo causa exitij fuit. nec discordia intestina coire eos in vnum sinet, neq; singuli nobis resistere poterunt. Vos modò milites fauete nomini Scipionum, soboli imperatorum vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus. agite milites veteres, nouum exercitum, nouumq́; ducē traducite Iberum, traducite in terras cum multis forti- I bus factis sępè à vobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodū nunc noscitatis in me patris patruiq́; similitudinem oris vultusq́;, & lineamenta corporis, ita ingenij, fidei, virtutisq́; exemplū, expressam ad effigiem vobis reddam: vt reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidium regionis eius M. Syllano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erant autem viginti quinq; millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibusdā suadentibus, vt, quoniā in tres tam diuersas regiones discessissent Punici exercitus, proximum aggrederetur: periculum esse ratus, ne eo facto in vnum omnes contraheret: nec par esset vnus tot exerci- K tibus, Carthaginem Nouam interim oppugnare statuit: vrbem cùm ipsam opulentam suis opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ obsides erant) sitam præterea cùm opportunè ad traijciendum in Africam, tum super portum satis amplum quantæuis classi, & nescio an vnum in Hispaniæ ora, qua nostro adiacet mari. Nemo omnium quò iretur sciebat, præter C. Lælium. Is classe circummissus, ita moderari cursum nauium iussus erat, vt eodem tempore Scipio ab terra exercitum ostenderet, classis portum intraret. Septimo die ab Ibero Carthaginem ventum est. simul terra mariq́; castra ab regione vrbis, qua in Septentrionem versa est, posita, his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum obiectum.

Carthaginē Nouam oppugnat Scipio.

etenim

A etenim sita Carthago sic est: Sinus est maris media ferè Hispaniæ ora, maximè *Carthaginis Nouæ situs.*
Africo vento oppositus, & quingentos passus introrsus retractus, paululo
plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio sinus parua insula obiecta
ab alto, portum ab omnibus ventis præterquam Africo, tutum facit. ab inti-
mo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita vrbs est: ab ortu
solis & à meridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulum & ad se-
ptentrionē fusum, incertæ altitudinis vtcunq; exæstuat aut deficit mare, con-
tinenti vrbē iugum ducentos ferè & quinquaginta passus patens coniungit.
Vnde cum tam parui operis munitio esset, non obiecit vallum imperator Ro-
manus: seu fiduciam hosti superbè ostentans, siue vt subeunti sæpè ad mœ-
B nia vrbis recursus pateret. Cętera, quę munienda erant, cùm perfecisset, naues
etiam in portu, velut maritimam quoq; ostentans obsidionem instruxit. cir-
cumuectusq; classem, cùm monuisset pręfectos nauiū, vt vigilias nocturnas
intenti seruarent (omnia vbiq; primò obsessum hostem conari) regressus in
castra, vt cōsilij sui rationem, quod ab vrbe potissimum oppugnanda bellum
orsus esset, militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, con-
cione aduocata ita disseruit: Ad vrbem vnam oppugnandum, si quis vos ad- *Scipionis ad milites oratio.*
ductos credit, is magis operis vestri, quàm emolumenti rationem exactam
milites habet. oppugnabitis enim verè mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe
vniuersam cœperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium regum
C populorumq;: qui simul in potestate vestra erunt, extemplò omnia quę nunc
sub Carthaginiensibus sunt, in deditionem tradent. hic pecunia omnis ho-
stium, sine qua neq; illi gerere bellum possunt, quippe qui mercenarios exer-
citus alant, & quæ nobis maximo vsui ad conciliandos animos barbarorum
erit. hic tormenta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est, qui simul
& vos instruet, & hostes nudabit. Potiemur præterea cùm pulcherrima opu-
lentissimaq; vrbe, tum opportunissima portu egregio: vnde terra mariq;, quæ
belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi habebimus, tum
dempserimus hostibus multò maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærarium,
armamentarium, hoc omnium rerum receptaculum est, huc rectus ex Afri-
D ca cursus est, hæc vna inter Pyrenæū & Gades statio, hinc omnis Hispania im-
minet Africæ. Sed quoniā vos instructos & ordinatos cognosco, ad Cartha-
ginem nouā oppugnandā totis viribus & bono animo transeamus. Cumq;
omnes vna voce hoc faciendum succlamarent, eos Carthaginem duxit. tum
terra mariq; eam oppugnari iubet. Contrà Mago Pœnorum dux, cùm terra *Mago Carthaginem Nouam tuetur.*
mariq; instrui oppugnationem videret, & ipse copias ita disponit: Oppida-
norum duo millia ab ea parte, qua castra Romana erant, opponit: quingentis
militibus arcem insedit: quingentos tumulo vrbis in orientem verso impo-
nit: multitudinem aliam quò clamor, quò subita vis aduocasset, resistentem
ad omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta, eos quos in via ferente ad
E castra hostium instruxerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parumper
cessere, vt propiores subsidijs in certamine ipso summittendis essent. Et primò
haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem summissa, è castris non
auerterunt solùm in fugam hostes: sed adeò effusis instíterunt, vt nisi rece-
ptui cecinisset, permisti fugientibus irrupturi fuisse in vrbem viderentur. Tre-
pidatio verò non prælio maior, quàm tota vrbe fuit, multæ stationes pauore
atq; loca deserta sunt, relictiq; muri, cùm quà cuiq; erat proximum, desiluis-
sent. Quod vbi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium Teutatem ap-
pellant, aduertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes è
castris excitos ire ad oppugnandum vrbem, & ferre scalas iubet. ipse trium prę- *Carthaginis oppugnatio.*
se iuuenum validorum scutis oppositis (ingens enim iam vis omnis generis

telorum è muris volabat) ad vrbem succedit, hortatur, imperat quæ in rem F sunt: quodque plurimum ad accendendos militum animos intererat, testis spectatorq; virtutis atq; ignauiæ cuiusq; adest. Itaq; in vulnera ac tela ruunt: neq; illos muri, neq; superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab nauibus codē tempore ea quæ mari alluitur, pars vrbis oppugnari cœpta est, cæterùm tumultus inde maior quàm vis, videri poterat: dum applicant, dum partim exponunt scalas militesque, dum quà cuique proximum est, in terram euadere properant. ipsa festinatione & certamine alij alios impediunt. Inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros, & vis magna & ingens copia congesta telorum suppeditabat. Sed neq; viri, nec tela, nec quicquam aliud æquè quàm mœnia ipsa sese defendebant. raræ enim G scalæ altitudini æquari poterant: & quo quæq; altiores, eo infirmiores erant. itaque cum summus quisque euadere non posset, subirent tamen alij, onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt. Et cùm passim homines, scalæque ruerent, & ipso successu audacia atque alacritas hostium cresceret, signum receptui datum est, quod spem nō præsentis modò ab tanto certamine ac labore quietis obsessis, sed etiam in posterum dedit, scalis & corona capi vrbem non posse: opera & difficilia esse, & tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat, cùm Scipio ab defessis iam vulneratisq; recentes integrosque alios accipere scalas iubet, & vi maiore aggredi vrbem. H ipse, vt ei nuntiatum est, æstum decedere: quod per piscatores Tarraconenses, nunc leuibus cymbis, nunc, vbi eæ sederent, vadis peruagatos per stagnum, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari: eò armatos duxit. Medium fermè diei erat: & ad id quod sua sponte cedente in mare æstu trahebatur aqua, acer etiam Septentrio ortus inclinatum stagnum eodem quò æstus ferebat: & adeò nudauerat vada, vt alibi vmbilico tenus aqua esset, alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertum in prodigium ac deos vertens Scipio, qui ad transitum Romanis mare verterent, & stagna auferrent, viasque antè nunquam initas humano vestigio aperirent: Neptunum iubebat ducem itineris sequi, ac medio stagno euadere ad mœ- I nia. Ab terra ingens labor succedentibus erat: nec altitudine tantum mœnium impediebantur, sed quòd euntes ad ancipites vtrinque ictus subiectos habebant Romanos, vt latera infestiora subeuntibus, quàm aduersa corpora, essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit. nam neq; opere emunitus erat, vt vbi ipsius loci ac stagni præsidio satis creditum foret: nec vlla armatorum statio, aut custodia opposita, intentis omnibus ad opem eò ferendam, vnde periculum ostendebatur. Vbi vrbem sine certamine intrauere, pergunt inde quanto maximo cursu poterant, ad eam portam circa quam omne contractum certamen erat. in quod adeò intenti omnium non animi solùm fuerant, sed etiam oculi, au- K resq; pugnantium, spectantiumq; & adhortantium pugnantes: vt nemo antè ab tergo senserit captam vrbem, quàm tela in auersos inciderunt, & vtrinque ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta, & porta intus forisque pariter refringi cœpit: & mox cædendo confractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat, sed hi passim ad cædem oppidanorum versi. illa, quæ portam ingressa erat, iusta acies cum ducibus, cum ordinibus media vrbe in forum processit. Inde cùm duobus itineribus fugientes videret hostes: alios ad tumulum in orientem versum, qui tenebatur quingentorum militum præsidio: alios in arcem, in quam & ipse Mago cum omnibus

Carthago Noua capitur.

ferè

A ferè armatis, qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarum ad tumulum expugnandum mittit, ipse ad arcem ducit. Et tumulus primo impetu est captus: & Mago arcem conatus defendere, cùm omnia hostium plena videret, neque spem vllam esse, se arcemque & præsidium dedidit. Quoad dedita arx est, cædes tota vrbe passim factæ: nec vlli puberum, qui obuius fuit, parcebatur. Tum signo dato cædibus finis factus. ad prædam victores versi, quæ ingens omnis generis fuit. Liberorum capitum virilis sexus ad decem millia capta. inde qui ciues Nouæ Carthaginis erant, dimisit: vrbemque, & sua omnia, quæ reliqua eis bellum fecerat, restituit. Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano edixit, cum spe propin-
B qua libertatis, si ad ministeria belli enixè operam nauassent. cæteram multitudinem incolarum iuuenum, ac validorum seruorum in classem ad supplementum remigum dedit. & auxerat nauibus octo captiuis classem. Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erant: quorum perinde, ac si sociorum liberi essent, cura habita. Captus & apparatus ingens belli, catapultæ maximæ formæ centum viginti, minores CCLXXXI. balistæ maiores XXXIII. minores LII. scorpionum maiorum minorumque, & armorum telorumque ingens numerus, signa militaria LXXIIII. Et auri argentiq; relata ad imperatorem magna vis. pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI. * librales ferme omnes pondo: argenti facti, signatiqui * decem & octo millia & CCC,
C pondo: vasorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C. Flaminio quæstori appensa adnumerataque sunt. tritici XL. millia modiorum, hordei CCLXX. Naues onerariæ CXIII. in portu expugnatæ, captæq;: quædam cum suis oneribus, frumento, armis, ære præterea, ferroq;, & linteis. & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandam: vt minimum omnium inter tantas opes belli captas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum socijs naualibus vrbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit: fessosq; milites omnibus vno die belli operibus (quippe qui & acie dimicassent, & in capienda vrbe tantum laboris periculiq; adissent: & capta, cum ijs qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Po-
D stero die militibus, naualibusque socijs conuocatis, primum dijs immortalibus laudes, gratiasque egit, qui se non vrbis solùm opulentissimæ omnium in Hispania vno die compotem fecissent, sed ante eò cõgessissent omnis penè Africæ atque Hispaniæ opes, vt neque hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde virtutem collaudauit, quòd eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset, quo minus transcenderent omnia, perrumperentque. Itaque quanquam omnibus omnia deberet, præcipuum tamen muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisset profiteretur, qui se dignum eo duceret do-
E no. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebant, quàm studia excitauerant vterque sui corporis hominum. socijs C. Lælius præfectus classis, legionarijs M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum prope seditionem veniret, Scipio tres recuperatores cum se daturum pronuntiasset, qui cognita causa, testibusque auditis iudicarent, vter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriusque P. Cornelium Caudinum de medio adiecit: eosque tres recuperatores considere, & causam cognoscere iussit. Cùm res eo maiore ageretur certamine, quòd admoti tantæ dignitatis non tam aduocati, quàm moderatores studiorum fuerant: C. Lælius relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit, eumq; docet,

Mago se, arcem, & præsidium Scipioni dedit.

*Cõstabant ergo hæ pateræ coronatis 30912.

*Val. 18000. cor.

Contentio grauissima pro murali corona.

docet, rem sine modo ac modestia agi: ac propè esse, vt manus inter se conserant. F cæterùm etiamsi vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi: quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magisq; velint, quàm quæ sciant vera esse; & obstringere periurio non se solùm, suumq; caput, sed signa militaria & aquilas, sacramentiq; religionem. Hæc se ad eum de sententia P. Cornelij, & M. Sempronij deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem vocauit, pronuntiauitq;: se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sext. Digitium pariter in murum ascendisse: seque eos ambos virtutis causâ coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusq; meritum virtusque erat, donauit. ante omnes C. Lælium præfectum classis, & omni genere laudis G sibimet ipsi æquauit, & corona aurea ac XXX. bobus donauit. Tum obsides ciuitatum Hispaniæ vocari iussit. quorum quantus numerus fuerit, piget scribere: quippe cùm alibi CCC. fermè alibi DCCXXV. fuisse inueniam. Aequè

Authorum inter se discrepantia.

& alia inter authores discrepant. Præsidium Punicum alius X. alius VII. alius haud plus quàm duûm millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra V. & XX. inuenio. Scorpiones maiores minoresq; ad LX. captos scripserim, si authorē Græcum sequar Silenum. Si Valerium Antiatem, maiorum scorpionum sex millia, minorum XIII. adeò nullus mentiendi modus est. Ne de ducibus quidem conuenit, pleriq; Lælium præfuisse classi, sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuisse Punico præsidio, deditumque H Romanis, Antias Valerius: Magonem alij scriptores tradunt. Non de numero nauium captarum, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia veri sunt. Cæte-

Scipionis in obsides humanitas.

rum Scipio vocatis obsidibus, primùm vniuersos bonum animum habere iussit. venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quàm metu obligare homines malit: exterasque gentes fide ac societate iunctas habere, quàm à tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatum, recensuit captiuos: quot cuiusque populi essent: & nuntios domum misit, vt ad suos quisq; recipiendos veniret. si quarum fortè ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit: cæterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio I questori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonij vxor, qui frater Indibilis Ilergetum reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestariq; cœpit, vt curam cultumq; fœminarum impensius custodibus commendaret. Cùm Scipio nihil profectò defuturum ijs diceret: tum rursus mulier, Haud magni ista facimus, inquit, quid enim huic fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriæ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant. aliæq; nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, Meæ, populique Romani disciplinæ causâ facerem, inquit, ne quid, quod sanctum vsquam esset, apud nos violaretur. nunc K vt id curem impensius, vestra quoque virtus dignitasque facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ deinde integritatis viro tradidit eas, tueríque haud secus verecundè ac modestè, quàm hospitum coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta virgo, adeò eximia forma, vt quacunque incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percunctatus patriam, parentesque, inter cætera accepit, desponsatam eam principi Celtiberorum adolescenti, cui Allucio nomen erat. Extemplò igitur parentibus, sponsoque ab domo accitis, cùm interim audiret deperire eum sponsæ amore: vbi primùm venit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloquitur. Iuuenis, inquit, iuuenē appello: quo

minus

A minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego, cùm sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset, audiremque eam tibi cordi esse, & forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore, & non Respublica animum nostrum occupasset, veniam mihi dari sponsam impensius amanti vellem: tuo, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me eadem, qua apud soceros tuos, parentesque suos verecundia: seruata tibi est, vt inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc mercedem vnum pro eo munere paciscor, amicus populo Romano sis. & si me virum bonũ credis esse, quales patrem, patruumq; meum iam antè hæ gentes norant, scias multos nostri similes in ciuitate Romana es-B se: nec vllum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi hostem

Scipionis ad Celtiberorum principem oratio.

Captiuam virginem eximiæ formæ sponso reddidit Scipio.

C

D tuisque esse velis, aut amicum malis. Cùm adolescens simul pudore, gaudioque perfusus, dextram Scipionis tenens, deos omnes inuocaret ad gratiam illi pro se referendam: quoniam sibi nequaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito, esset: parentes inde, cognatiq; virginis appellati. qui quoniam gratis sibi redderetur virgo: ad quam redimendam satis magnum attulissent auri pondus: orare Scipionem, vt id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem eius rei apud se gratiam fore affirmantes, quàm redditæ inuiolatę foret virginis. Scipio, quando tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: vocatoque ad se Allucio: Super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona acce-E dent, aurumque tollere, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribusq; dimissus domum, impleuit populares laudibus & meritis Scipionis. Venisse dijs simillimum iuuenem, vincentem omnia cùm armis, tum benignitate ac beneficijs. Itaque delectu clientium habito, cum delectis mille & CCCC. equitibus intra paucos dies ad Scipionem redijt. Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos obsidesque & prædam ex consilio eius disponeret, rebus omnibus compositis, data quinquereme, captiuis cum Magone, & quindecim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue impositis, nuntium victoriæ Romam mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat, exercendis naualibus pedestribusque copijs absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor millium spatio decurrerunt, secundo die arma curare

Scipionis liberalitas.

Scipio Romam mittit Magonem cum reliquis captiuis.

curare & tergere ante tentoria iuſſit. tertio die ſudibus inter ſe in modum iu- F
ſtæ pugnæ concurrerunt: præpilatisque miſſilibus iaculati ſunt. quarto die
quies data. quinto iterum in armis concurſum eſt. Hunc ordinem laboris,
quietisq́;, quoad Carthagine morati ſunt, ſeruauerunt. Remigio claſſici mi-
lites tranquillo in altum euecti, agilitatem nauium ſimulachris naualis pu-
gnæ experiebantur. Hæc extra vrbem terra, marique corpora ſimul, animoſ-
que ad bellum acuebant. vrbs ipſa ſtrepebat apparatu belli, fabris omnium
generum in publica officina incluſis. dux cuncta pari cura obibat: nunc in
claſſe ac nauali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aſpi-
ciendis tempus dabat, quæque in officinis, quæque in armamentario ac na-
ualibus fabrorum multitudo plurima in ſingulos dies certamine ingenti fa- G
ciebat. His ita inchoatis, refectisque quos quaſſauerat muris, diſpoſitisque
præſidijs ad cuſtodiam vrbis, Tarraconem eſt profectus, à multis legationi-
bus protinus in via aditus. quas partim dato reſponſo ex itinere dimiſit, par-
tim diſtulit Tarraconem, quò omnibus nouis veteribusque ſocijs edixerat
conuentum. Et cuncti ferè, qui cis Iberum incolunt populi, multiq́; etiam
vlterioris Hiſpaniæ conuenerunt. Carthaginienſium duces primò ex indu-
ſtria famam captę Carthaginis compreſſerant: deinde vt clarior res erat, quàm
vt tegi ac diſſimulari poſſet, eleuabant verbis. Nec opinato aduentu ac prope
furto vnius diei vrbem vnam Hiſpaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ
præmio elatum inſolentem iuuenem immodico gaudio ſpeciem magnæ vi- H
ctoriæ impoſuiſſe. at vbi appropinquare tres duces, tres victores hoſtium ex-
ercitus audiſſet, occurſuram ei extemplò domeſticorũ funerum memoriam.
Hæc in vulgus iactabant, haudquaquam ipſi ignari, quantum ſibi ad omnia
virium Carthagine amiſſa deceſſiſſet.

Scipio proficiſcitur Tarraconē, quo conuentum ſocijs edixerat.

EPITOME LIBRI XXVII.

CN. Fuluius Procos. cum exercitu ab Annibale caſus eſt. Meliore euentu à Claudio Marcello Cos. aduerſus eundem ad Numiſtronem pugnatum eſt. inde Annibal noctu receſſit. Marcellus inſecutus eſt, & ſubinde cedentem preſſit, donec effugeret. priore pugna Annibal ſuperior fuit, Marcellus in ſequenti. Fabius Maximus pater Cos. Tarentinos per deditionem accepit. In Hiſpania ad Batulam Scipio cum Aſdrubale Amilcaris conflixit & vicit. inter alia captum puerum regalem eximia forma ad auunculum Maſaniſſam cum donis miſit. Claudius Marcellus, T. Quintius Criſpinus Coſſ. ſpeculandi cauſa egreſſi è caſtris, inſidijs ab Annibale circumuenti ſunt. Marcellus occiſus fuit, Criſpinus fugit. Res præterea à P. Sulpicio Pr. aduerſus Philippum & Achæos geſtas continet. Luſtrum à cenſoribus conditum eſt: cenſa ſunt ciuium capita centum triginta ſeptem millia, ſeptem & octo. ex quo numero apparuit quantum hominum tot præliorum aduerſa fortuna populo Romano abſtuliſſet. Aſdrubal, qui cum exercitu noua tranſcenderat Alpes, vt ſe Annibali coniungeret, cum millibus hominum LVI. cæſus eſt. M. Liuij conſulis ductu, non minore opera Claudij Neronis conſulis, qui cum Annibali oppoſitus eſſet, relictis caſtris, ita vt inimicum falleret, electa manu profectus, Aſdrubalem circumuenit. I

HIC ſtatus rerum Hiſpaniæ erat. In Italia conſul Marcel-
lus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam &
Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militum
ibi Annibalis, quæ præſidij cauſa relicta erant, oppreſ- K
ſa. prædæ aliquantum eius militi fuit conceſſum. triti-
ci quoq́; CCXL. millia modiûm, & CX. millia hordei
inuenta. Cæterùm nequaquam inde tantum gaudij
fuit, quanta clades intra paucos dies accepta eſt haud
procul ab Herdonea vrbe. Caſtra ibi Cn. Fuluius pro-
conſul habebat, ſpe recipiundæ Herdoneæ: quæ poſt Cannenſem cladem ab
Romanis defecerat, nec loco ſatis tuto poſita, nec pręſidijs firmata. Negligen-
tiam inſitam ingenio ducis augebat ſpes ea, quòd labare ijs aduerſus Pœnum
fidem ſenſerat. Poſtquã Salapia amiſſa exceſſiſſe his locis Annibalẽ in Brutios
auditum eſt, ab Herdonea ea omnia per occultos nuntios delata Annibali, ſi-
mul cu-

Marcellus Salapiam recepit.

A mul curam sociæ retinendæ vrbis, & spem fecere incautũ hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita vt famam prope præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quo plus terroris hosti obijceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & viribus impar, copijs raptim eductis conflixit. quinta legio & sinistra ala acriter pugnam inierunt. Cæterùm Annibal signo equitibus dato, vt cùm pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animosq; circumuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluij similitudinem nominis, quod Cn. Fuluium prętorem biennio antè in ijsdem deuicerat locis: increpans, similem euentum pugnæ fore affirmabat. Neq; ea spes vana fuit. nam cùm comminus acie & B peditum certamine multi cecidissent Romanorum, starent tamen ordines signaq;, equestris à tergo tumultus, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionẽ, quæ in secunda acie posita, prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atq; eos qui ad prima signa erant, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cęsi: vbi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militum cecidit. Romanorum sociorumq; quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet? cùm tredecim millia alibi, alibi haud plus quàm septem inueniam? Castris, prædaq; victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit: nec mansuram in fide, si inde abscessisset: multitudine omni Metapontum ac Thurios traducta, incendit, occiditque principes, C qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samnium confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad Senatum de duce & exercitu ad Hardoneam amisso scribit. Cæterùm eundem se, qui post Cannensem pugnam ferocem victoria Annibalem contudisset, ire aduersus eum, breuem illi læticiam qua exultet facturum. Et Romæ quidem cùm luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos transgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cùm Pœnus collem teneret, posuit castra. addit & aliam fidentis speciem, quòd prior in aciem eduxit. Nec detrectauit An- D nibal, vt signa portis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, vt Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cùm ad noctem pugnam extendissent, fessæq; pugnando primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores baleares, elephanti quoque, commisso iam certamine, in prælium acti. Diu pugna neutrò inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexterę alæ sinistra subijt, & apud hostes integri à fessis pugnam accepêre. Nouum atq; atrox prælium ex tam segni repentè exarsit, recentibus animis corporibusq;: sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetére in acie: vbi nemo hostium aduersus pro- E dijt, spolia per otium legere, & congestos in vnum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abijt. Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, saucijs cum præsidio modico Numistrone relictis, præpositoq; his L. Furio Purpurione tribuno militum, vestigijs institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cùm ab stationibus procursaretur, mista equitum peditumque tumultuosa magis prælia, quàm magna, & fermè omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vllo memorando certamine, cùm Annibal nocte signa moueret, locum insidijs quærens: Marcellus, nisi certa luce, & explorato antè, nõ sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro, qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumento) tem-

Annibal ad Herdoneam Cn. Fuluium cum exercitu fudit.

Herdonea incenditur ab Annibale.

Marcellus ad Numistronem cum Annibale pugnam commisit.

Annibal silentio castra mouit.

Capuæ bona principũ vendit Flaccus.

pus

pus terit, ne deesset materia in Campanos sæuiendi, nouum in occulto gliscens per indicium protractum est facinus. milites ædificijs emotos, simul vt cum agro tecta vrbis fruenda locarentur: simul metuens, ne suum quoq; exercitum, sicut Annibalis, nimia vrbis amœnitas emolliret: in portis murisq; sibimetipsos tecta militariter coëgerat ædificare. erant autem pleraq; ex cratibus aut tabulis facta, alia arundine texta, stramento intecta omnia velut de industria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia incenderent, F

Campanorum indicata coniuratio.

CLXX. Campani principibus fratribus Blosijs coniurauerant, indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repentè iussu proconsulis clausis, cùm ad arma signo dato milites concurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, & quæstione acriter habita, damnati necatiq;. indicibus libertas, & G

*Val. 100. coron.

*æris dena millia data. Nucerinos, & Acerranos quærentes vbi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum, vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnasq; res, quæ nunc secundæ, nunc aduersæ occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinę quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Aetoliam legati ad frumentū coëmendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu vrbano, par numerus Romanorum, sociorumq; eodem in pręsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorumq; consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli H negantis è Republica esse, vestigium abscedi ab Annibale, cui cedenti, certamenq; abnuenti grauius ipse instaret: curam iniecerant, ne aut cōsulem tum maximè res agentem à bello auocarent, aut in annum cōsules deessent. optimum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulē ex Sicilia reuocari. Ad eū literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore vrbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: vt ex ijs nosceret, quæ causa patribus eum potius

Legati ab rege Syphace Romam veniunt.

quàm collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo fortè tempore legati ab rege Syphace Romā venerunt, quæ ijs prospera prælia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli populo quàm Carthaginiensi, nec amiciorem quàm Romano affirmabant esse. misisse eum antea le- I gatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores Romanos. nunc ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiā voluisse. Senatus non legatis modò benignè respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam, & tunicam purpuream,

*Valebat ergo coronatis 560.

sellam eburneam, pateram auream ex * quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire. ijs quoq; quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternûm pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatramq; reges M. Attilius, & M. Acilius legati ad commemorandam renouandamq; amicitiam missi dona tulere: Regi togam, & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictā cum amiculo purpureo. Multa æstate, qua K

Prodigia.

hæc facta sunt, ex propinquis vrbibus agrisq; nunciata sunt prodigia. Tusculi agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmē fulmine ictum, ac propè omni tecto nudatum. Ijsdem fermè diebus Anagniæ terram ante portam ictam, diem ac noctem sine vllo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuientium piscium more exultasse. Tarquinijs porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII. signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostijs maioribus procurata decreto pōtificum: & supplicatio diem vnum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ

A lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia, exercituq; mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis, cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatumque, quæ populus Carthaginiensis ageret pararetq;, misso: ipse x. nauibus Romam profectus cùm prosperè peruenisset, senatum extemplò habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit. Cùm annos propè LX. in Sicilia terra marique sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes agrosque suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populoq; Romano pace ac bello fidissimum an-

Valerius consul in senatu res à se gestas commemorat.

B nonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex authoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L. nauibus cùm ante lucem ad Africam accessisset, improuisò in agrum Vticensem excursionem fecit: cumque latè depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atq; in Siciliam transmisit: tertiodecimo die, quàm profectus inde erat, Lilybęum reuectus. Ex captiuis, quæstione habita, hæc comperta: consuliq; Lęuino omnia ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinq; millia Nu-

Mutines ciuitate Romana donatur.

C midarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traijcerentur, vt is quàm maximo exercitu primo quoq; tempore in Italiam transgressus, iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eamque se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule, ita mouère senatum, vt non expectanda comitia consulis censeret, sed dictatore comitiorum habendorũ causa dicto, extemplò in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quòd consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum

De dictatore dicendo maxima concertatio.

D (eum autem in Italia terminari) negabant dictatorẽ dici posse. M. Lucretius tribunus plebis, cùm de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul prius quàm ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: cumque quem populus iussisset, dictatorem diceret. si consul noluisset, prætor vrbanus populum rogaret: si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cùm consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset, prætoremque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebesque sciuit, vt Q. Fuluius, qui tum ad Capuam erat, dictator diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clàm nocte in Siciliam abijt, destitutique patres literas ad Marcellum mittendas censuerunt, vt desertæ à collega Repu-

E blicæ subueniret, diceretq;, quem populus iussisset, dictatorem. Ita à Marcello consule Q. Fuluius dictator dictus, & ex eodẽ plebiscito à Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator posteaquam Romam venit, Cn. Sempronium Blesum legatũ, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam̃ ad exercitum misit, in locum C. Calpurnij prætoris: quem, vt Capuæ exercituique suo præesset, literis exciuit. ipse comitia in quem diem primùm potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatoremq; iniecto, perfici non potuerant. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodemque iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multò fœdioris exem-

Certamẽ inter dictatorem & tribunos plebis.

ris exempli, cum ipsum creari qui comitia haberet. itaque si suum nomen di- F
ctator acciperet, se comitijs intercessuros. si aliorum, præterquam ipsius, ra-
tio haberetur, comitijs se moram non facere. Dictator causam comitiorum
authoritate senatus, plebiscito, exemplisq; tutabatur. Nam Cn. Seruilio cos.
cùm Flaminius alter cōsul ad Thrasymenū cecidisset: ex authoritate patrum
ad plebem latum, plebemq; sciuisse, vt quoad bellum in Italia esset, ex ijs qui
consules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo ius esset.
exemplaque ea in re se habere, vetus L. Posthumij Megilli, qui interrex ijs
comitijs quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: re-
cens Q. Fabij, qui sibi continuari cōsulatum, nisi id bono publico fieret, pro-
fectò nunquam siuisset. His orationibus cùm diu certatum esset, postremò G
ita inter dictatorem ac tribunos conuenit, vt eo quod censuisset senatus, sta-
retur. Patribus id tempus Reipublicæ visum est, vt per veteres & expertos, bel-
liq́ue peritos imperatores Respublica gereretur. itaque moram fieri comitijs
non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati consules Q.
Fabius Maximus quintùm, Q. Fuluius Flaccus III. Prætores inde creati, L. Ve-
turius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius.
Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo
Classis Punica in Sardiniam traiecta. æstatis huius classis Punica nauium XL. cum præfecto Amilcare in Sardiniā
traiecta, Olbiensem primò, dein postquā ibi P. Manlius Volso prætor cum ex-
ercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanū agrum H
vastauit: & cum præda omnis generis in Africam redijt. Sacerdotes Romani
eo anno mortui aliquot, suffectique. C. Seruilius pontifex factus in locum
T. Octacilij Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronij T.
F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mor-
tuus est: & M. Aemylius Pappus maximus curio: neq; in eorum locum sacer-
Censores. dotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem,
& P. Licinium Crassum, pontificem maximum. Crassus Licinius nec con-
sul, nec prætor antè fuerat, quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad cen
suram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt, nec quicquam publicæ
rei egerunt. mors diremit L. Veturij. inde & Licinius censura se abdicauit. Ae- I
diles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus, ludos Romanos diem vnum
instaurarunt. Aediles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex multatitio
argento signa ænea ad Cereris dedere: & ludos pro temporis eius copia ma-
gnificè apparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII. XXX. quàm ab Tarraco-
Lælius cum captiuis Romam venit. ne profectus erat, C. Lælius legatus Scipionis Romam venit. isq; cum agmi-
ne captiuorum ingressus vrbem, magnum concursum hominum fecit. Po-
stero die in senatum introductus, captam Carthaginē, caput Hispaniæ, vno
die, receptasque aliquot vrbes, quæ defecissent: nouasque in societatem asci-
tas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè congruentia, quæ in literis fuerant
M. Valerij Messalæ. Maximè mouit patres Asdrubalis transitus iu Italiam, vix K
Annibali atque eius armis obsistentem. Productus in concionem Lælius ea-
Supplicatio in vnum diem ob res feliciter à Scipione gestas decreta. dem disseruit. Senatus ob res feliciter à P. Scipione gestas supplicationem in
vnum diem decreuit. C. Lælium primo quoq; tempore cum quibus venerat
nauibus, redire in Hispaniam iussit. Carthaginis expugnationem in hunc an-
num contuli multis authoribus: haud nescius quosdam esse, qui anno inse-
quenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile veri visum est, annū inte-
grum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q. Fabio Maximo
quintùm, Q. Fuluio Flacco III. consulibus, Idibus Martijs, quo die magistratū
inierunt: Italia ambobus prouincia decreta: regionibus tamen partitum im-
perium, Fabius ad Tarentū, Fuluius in Lucanis ac Brutijs rem gereret. M. Clau
dio

A dio prorogatum in annum imperium. Prætores sortiti prouincias: C. Hostilius Tubulus vrbanam, L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia, T. Quintius Crispinus Capuā, C. Aurunculeius Sardiniā. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio duæ legiones, quas in Sicilia M. Valerius Læuinus haberet: Q. Fabio, quibus in Hetruria C. Calpurnius præfuisset. exercitus vrbanus vt in Hetruriam succederet: C. Calpurnius eidem præesset prouinciæ, exercituiq; quem Q. Fulvius habuisset. Capuam, exercitumq; T. Quintius obtineret. C. Hostilius ab C. Lectorio proprætore prouinciam, exercitumq;, qui tum iam Arimini erat, acciperet. M. Marcello, quibus consul benè rem gesserat, legiones decretæ: M. Valerio cum L. Cincio (his quoq; est in annum prorogatum
B in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eumq; supplere ex militibus, qui ex legionibus Cn. Fuluij superessent, iussi. Conquisitos eos, consules in Siciliam miserunt: additaque eadem militiæ ignominia, sub qua Cannenses militabant: quique ex prætoris Cn. Fuluij exercitu ob similis iram fugæ missi eò ab senatu fuerant. C. Aurunculeio eædem in Sardinia legiones, quibus P. Manlius Volso eam prouinciam obtinuerat, decretæ. P. Sulpitio eadem legione, eademque classe Macedoniam obtinere iusso, prorogatum in annum imperium. xxx. quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q. Fabium consulem mitti iussæ: cætera classe placere prædatum in Africam, aut ipsum M. Valerium Læuinum traijcere: aut mittere, seu L. Cincium, seu M. Valerium
C Messalam vellet. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quòd non in annum Scipioni Syllanoq;, sed donec reuocati ab senatu forent, prorogatū imperium est: ita prouinciæ exercitusq; in eum annū partita imperia. Inter maiorum rerum curas comitia maximi curionis, cùm in locum M. Aemylij sacerdos crearetur, vetus excitauerunt certamen, patricijs negantibus C. Manilij Attilij, qui vnus ex plebe petebat, habendam rationem esse: quia nemo ante eum, nisi ex patribus, id sacerdotium habuisset. Tribuni appellati, ad senatum reiecerunt. Senatus populo potestatē fecit. Ita primus ex plebe creatus maximus curio C. Manilius Attelius. Et flaminem dialē inuitum inaugurari coëgit P. Licinius pontifex maximus C. Valerium Flaccū: decemuir sacris faciun-
D dis creatus in locum Q. Mutij Scæuolæ demortui C. Lectorius. Causam inaugurari coacti flaminis libens reticuissem, ni ex mala fama in bonam vertisset. Ob adolescentiam negligentem, luxuriosamq; C. Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat, L. Flacco fratri germano, cognatisq; alijs ob eadem vitia inuisus. Is, vt animū eius cura sacrorum & cæremoniarum cepit, ita repentè exuit antiquos mores, vt nemo tota iuuentute haberetur prior: nec probatior primoribus patrū, suis pariter, alienisq; esset. Huius famæ consensu elatus ad iustam fiduciam sui, rem intermissam per multos annos ob dignitatē flaminum priorū repetiuit, vt in senatum introiret. Ingressum eum curiam cùm L. Licinius prætor inde eduxisset, tribunos plebis appellauit flamē.
E Vetustum ius sacerdotij repetebat: datū id cum toga prætexta, & sella curuli C. Flaminio esse. Prætor nō exoletis vetustate annalium exemplis stare ius, sed recentissimæ cuiusque consuetudinis vsu volebat: nec patrum, nec auorum memoria dialem quenquam id ius vsurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipsis, non sacerdotio damno fuisse cùm æquum censuissent, ne ipso quidem contrà tendente prætore, magno assensu patrum plebisq; flaminem in senatum introduxerūt: omnibus ita existimantibus, magis sanctitate vitæ, quàm sacerdotij iure, rem eam flaminē obtinuisse. Consules prius quàm in prouincias irent, duas vrbanas legiones in supplementū, quantū opus erat cæteris exercitibus militum, scripserunt. Vrbanum veterē exercitum Fuluius consul C. Fuluio Flacco legato (frater hic consulis erat) in Hetruriam dedit

Prouinciarum & exercituum diuisio.

Maximi curionis comitia.

C. Manilius primus ex plebe maximus curio creatus.

ducendum:& legiones, quæ in Hetruria erant, Romã deducendas. Et Fabius F
consul reliquias exercitus Fuluiani conquisitas (fuerunt autem ad tria millia
CCCXXXVI.) Q. Maximum filium ducere in Siciliam ad M. Valerium pro-
consulem iussit: atque ab eo duas legiones, & triginta quinqueremes accipe-
re. Nihil hæ eductæ ex insula legiones minuerunt nec viribus, nec specie eius
prouinciæ præsidium. nam cùm præter egregiè suppletas duas veteres legio-
nes, transfugarum etiam Numidarum equitum peditumq́ue magnam vim
haberet: Siculos quoque qui in exercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant, bel-
li peritos viros, milites scripsit. Ea externa auxilia cum singulis Romanis legio-
nibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit: altero L. Cincium
partem insulæ, qua regnum Hieronis fuerat, tueri iussit: altero ipse cæteram G
insulam tuebatur, diuisam quondam Romani Puniciq; imperij finibus. Clas-
sis quoq; nauium LXX. parata, vt omni ambitu littorum præsidio oræ mari-
timæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciã peragrabat, vt viseret agros,
cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretq́ue. Ita
tantum ea cura frumenti prouenit, vt & Romã mitteret, & Catanam conue-
heret, vnde exercitui, qui ad Tarentũ æstiua acturus esset, posset præberi. Cæ-
terùm transportati milites in Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, so-
ciorumq́;) propè magni motus causa fuere: adeò ex paruis sæpe magnarũ mo-

Latinorum aliorumq́; sociorum fremitus in Pop.Rom.

menta rerum pendent: fremitus enim inter Latinos, sociosq́; in concilijs or-
tus. Decimum annum delectibus & stipendijs exhaustos esse: quotannis fer- H
mè clade magna pugnare: alios in acie occidi, alios morbo absumi: magis
perire sibi ciuem, qui ab Romano miles lectus sit, quàm qui à Pœno captus:
quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiã in exilium
verius, quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annũ senescere Cannen
sem militem, moriturum antequam Italia hostis (quippe nunc cùm maximè
florens viribus) excedat, si veteres milites nõ redeant in patriam, noui legan-
tur, breui neminem superfuturum. Itaq; quod propediem res ipsa negatura
sit, prius quàm ad vltimam solitudinem atque egestatem perueniant, negan-
dum populo Romano esse. si cõsentientes in hoc socios videant Romani, pro-
fectò de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nunquã I
viuo Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in concilijs. Triginta tum co
loniæ populi Romani erant, ex ijs duodecim, cùm omnium legationes Romę
essent, negauerunt consulibus esse, vnde milites pecuniamq́; darent. Eæ fue-

Coloniarum nomina, quæ milites pecuniamq́; negarent Romanis se daturas.

rẽ, Ardea, Nepet, Sutrium, Circeij, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales,
Narnia, Interamna. Noua re consules icti, cùm absterrere eos à tam detesta-
bili consilio vellent, castigando increpandoque plus quàm leniter agendo
profecturos rati, eos ausos esse consulibus dicere, aiebant, quòd consules in
senatu vt pronuntiarent, in animum inducere non possent. non enim detre-
ctationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionẽ à populo Roma-
no esse. Redirent itaq; properè in colonias, & tanquam integra re locuti ma- K
gis quàm ausi tantum nefas, cum suis consulerent. admonerent, nõ Campa-
nos, neq; Tarentinos eos esse, sed Romanos: inde oriundos, inde in colonias
atq; in agrum bello captũ stirpis augendæ causa missos: quæ liberi parentibus
deberent, ea illos Romanis debere, si vlla pietas, si memoria antiquæ patriæ es-
set. Consulerent igitur de integro. nam tum quidẽ quæ temerè agitassent, ea
prodendi imperij Romani, tradẽdæ Annibali victoriæ esse. Cùm alternis hæc
consules diu iactassent, nihil moti legati, neq; se quod domum renuntiarent,
habere dixerunt, neque senatum suum quid noui consuleret: vbi nec miles
qui legeretur, nec pecunia quæ daretur in stipendium, esset. Cùm obstinatos
eos viderent consules, rem ad senatùm detulerunt. vbi tantus pauor animis
hominum

A hominum est iniectus, vt magna pars actum de imperio diceret. idem alias
colonias facturas, idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali
vrbem Romam. Consules hortari & consolari senatum: & dicere, alias colo-
nias in fide atque officio pristino fore. eas quoque ipsas quæ officio decesse-
rint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur,
verecundiam imperij habituros esse. Permissum ab senatu ijs cùm esset, age-
rent, facerentque, vt è Republica ducerent: pertentatis prius aliarum colonia-
rum animis citauerunt legatos: quæsiueruntque ab ijs, ecquid milites ex for-
mula paratos haberent? Pro duodeuiginti colonijs M. Sextilius Fregellanus
respondit: & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plures
B daturos: & quicquid aliud imperaret, velletque populus Romanus, enixè fa-
cturos. ad id sibi neque opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi
parum videri præfati pro merito eorum, sua voce collaudari eos, nisi vniuersi
patres in curia gratias egissent, sequi in senatum iusserunt. Senatus quàm po-
terat honoratissimo decreto allocutus eos, mandat consulibus, vt ad populũ
quoque eos producerent: & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribusq;
suis præstitissent, recens etiam meritum eorum im Rempub. cõmemorarent.
Ne nunc quidẽ post tot secula sileantur, fraudenturue laude sua. Signini fue-
re, & Nolani, & Norbani, Satriculanique, & Brundusini, & Fregellani, & Lu- *Coloniarum nomina, quæ sua omnia in populi Romani potestate esse dixerunt.*
cerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari,
C Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Esernini, &
Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum
imperium populi Romani stetit: ijsque gratiæ & in senatu, & apud populum
actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, men-
tionem fieri patres vetuerunt: neque illos dimitti, neque retineri, neq; appel-
lari à consulibus. Ea tacita castigatio maximè ex dignitate populi Romani vi-
sa est. Cætera expedientibus, quæ ad bellum opus erant, consulibus aurum *Aurum vicesimariũ.*
vicesimariũ, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur promi pla-
cuit. prompta ad * quatuor millia pondo auri. Inde * quingena pondo da- *Val. 448000. cor. *Val. 56000. cor.
ta consulibus, & M. Marcello, & P. Sulpitio Procoss. & L. Veturio prætori, qui
D Galliam prouinciam sortitus erat: additumque Fabio COS. * C. pondo auri *Val. 11200. cor.
præcipuum, quod in arcem Tarentinam portaretur: cætero auro vsi sunt ad
vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui, qui in Hispania bellũ secun-
da sua fama, ducisque gerebat. Prodigia quoque, prius quàm ab vrbe COSS. *Prodigia.*
proficiscerentur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cœlo erant, si-
gnum Iouis, arborq; templo propinqua, & Hostię lacus, & Capuę murus, For
tunæque ædes, & Sinuessæ murus portaque. Hæc de cœlo tacta. Cruentam
etiam fluxisse aquam Albanam, quidã authores erant. Et Romæ intra cellam
ædis Fortis Fortunæ de capite signum, quod in corona erat, in manus sponte
sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturemq; fre-
E quenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter ma-
rem ac fœminam sexu infantẽ: quos androgynos vulgus, vt pleraq; faciliore *Androgyni.*
ad duplicãda verba Græco sermone, appellat. & lacte pluisse, & cum elephan-
ti capite puerum natum. Ea prodigia hostijs maioribus procurata, & suppli-
catio circa omnia puluinaria, & obsecratio in vnũ diem indicta. & decretum,
vt C. Hostilius Pr. ludos Apollinis, sicut his annis voti factiq; erant, voueret fa
ceretq;. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fuluius COS. comitia habuit.
Creati censores, ambo qui nondũ consules fuerant: M. Cornelius Cethegus, *Censores creantur.*
P. Sempronius Tuditanus. Hi censores, vt agrum Campanum fruendum lo-
carent, ex authoritate patrum latum ad plebem est, plebesq; sciuit. Senatus le-
ctionẽ contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronij lectio

Cõtentio inter censores de principe legendo in senatu.

erat. Cæterùm Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, vt F
qui primus censor ex ijs qui viuerent, fuisset, eum principē legerent: is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dij sortem legendi dedissent, ei ius liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum: lecturumq́; Q. Fabium Maximum, quem tum principem Romanæ ciuitatis esse, vel Annibale iudice victurus esset. Cùm diu certatū esset verbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus COS. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis author deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoq; notis eadem seruata causa. sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant, ad- G
diderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent ijs qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo merere deberent: atque ex ijs qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neq; militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, VII. tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omnibus quæ Romæ agenda erant, consules ad bellum profecti: prior Fuluius prægressus Capuam. post paucos dies cōsecutus Fabius, qui & collegam coràm obtestatus, & per literas Marcellum, vt quàm acerrimo bello de-

Marcellum per literas admonet Fabius, ne cum Annibale manum consereret.

tineret Annibalem, dum ipse Tarentum oppugnaret: ea vrbe adempta hosti H
vndiq; pulso, nec vbi consisteret, nec quid fidū respiceret habenti, ne morandi quidē causam in Italia fore. Rhegyum etiam nuntium mittit ad præfectum præsidij, quod ab Læuino COS. aduersus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominū: pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, & rapto viuere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primum agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam vrbem oppugnandam. Imperata nō impigrè solùm, sed etiam auidę executi, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vi vrbem oppugnabant. Marcellus consulis literis excitatus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem I
Romanum tam parem Annibali quàm se esse: vbi primùm in agris pabuli copia fuit, ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusios Pœnus. cæterùm vt appropinquare Marcellum

Marcellus auidus pugnæ contra Annibalem castra mouit.

audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine vllis ad insidias latebris: itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigijs instabat, castraq́; castris conferebat: & opere perfecto, extemplò in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditumq́; iaculatores leuia certamina serens, casum vniuersæ pugnę non necessariū ducebat. tractus est tamen ad id quod vitabat certamen. Nocte prægressum eum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponentem, pugnando vndique in munitores, operibus K
prohibet. Ita signa collata, pugnatumque totis copijs: & cùm iam nox insta-

Marcellus cum Annibale æquo Marte pugnat.

ret, Marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spatio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis verbis adhortatus milites, vt memores Thrasymeni Cannarumque, contunderent ferociam hostis. vrgere atque instare eum: non iter quietos facere, non castra ponere pati, non respirare aut circumspicere. quotidie simul orientem solem, & Romanam aciem in campis videndam esse. si vno prælio haud incruentus abeat, quietius deinde tranquilliusque eum bellaturum. His irritati adhortationibus, simulq́; tædio ferociæ hostium quotidie instantium lacessentiumq́;, acriter prælium ineunt.

A incunt. Pugnatum amplius duabus horis est. cedere inde ab Romanis dextera
ala, & extraordinarij cepere. quod vbi Marcellus vidit, duodeuicesimā legio-
nem in primam aciem inducit. Dum alij trepidè cedunt, alij segniter subeunt. *Marcellus vincitur*
turbata tota acies est: dein prorsus fusa, & vincente pudorem metu, terga da- *ab Annibale.*
bant. Cecidereque in pugna fugaq; ad duo millia & septingenti ciuium, so-
ciorumque, in his quatuor Romani centuriones fuere: duo tribuni militum,
M. Licinius & M. Fuluius. signa militaria, quatuor de ala prima, quæ fugit:
duo de legione quæ cedentibus socijs successerat, amissa. Marcellus, postquā
in castra reditum est, concionem adeò sæuam atq; acerbam apud milites ha- *Marcelli grauis ora-*
buit, vt prælio per diem totam infeliciter tolerato, tristior ijs irati ducis oratio *tio in milites.*
B esset. Dijs immortalibus vt in tali re laudes gratesq;, inquit, ago, quòd victor
hostis cum tanto pauore incidentibus vobis in vallū portasq;, non ipsa castra
est aggressus. disseruissetis profectò eodē terrore castra, quo omisistis pugnā.
Qui pauor hic? qui terror? quæ repētè, qui, & cum quibus pugnaretis, obliuio
animos inuasit? nempe ijdem sunt ij hostes, quos vincendo & victos sequen-
do priorem æstatem absumpsistis: quibus dies noctesq; fugientibus per hos
dies institistis: quos leuibus prælijs fugastis, quos hesterno die nec iter facere,
nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus gloriari potestis: cuius & ipsius
pudere ac pœnitere vos oportet. nempe æquis manibus hesterna die diremi-
stis pugnam. quid hæc nox, quid hæc dies abstulit? vestrę his copiæ imminutæ
C sunt, an illorum auctæ? Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor,
nec cum Romanis militibus. corpora tantum atq; arma eadem sunt. an si eos-
dē animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis? signa alicui manipulo, aut
cohorti abstulisset? Nō adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur? vos illi
hodierno die primùm fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus, vt
veniam eius diei daret, vbi vellet deinde experiretur militum suorū animos.
Ego verò experiar, inquit, milites: & vos crastina die in aciem educā, vt victo-
res potius quàm victi veniā impetretis, quam petitis. Cohortibus quæ signa
amiserant, hordeum dari iussit: centurionesq; manipulorum, quorum signa
amissa fuerant, districtis gladijs discinctos destituit: & vt postero die omnes
D pedites equitesq; armati adessent, edixit. Ita concio dimissa, fatentium iure ac
meritò sese increpitos: neq; illo die virum quenquam in acie Romana fuisse,
præter vnum ducem, cui aut morte satis faciendum, aut egregia victoria esset.
Postero die armati ornatique ad edictū aderant. Imperator eos collaudat: pro-
nunciatq;, à quibus orta pridie fuga esset, cohortesq; quæ signa amisissent, se
in primam aciem inducturum: edicere iam sese, omnibus pugnandum ac vin
cendum esse: & adnitendum singulis vniuersisque, ne prius hesternæ fugæ
quàm hodiernæ victoriæ fama Romam perueniat. Inde cibo corpora firmare
iussit, vt si longior esset pugna, viribus sufficerent. Vbi omnia dicta factaque
sunt, quibus excitarentur animi militū, in aciem procedunt. Quod vbi Anni-
E bali nunciatum est, cum eo nimirum, inquit, hoste res est, qui nec bonam nec *De Marcello Anni-*
malā ferre fortunā potest. seu vicit, ferociter instat victis: seu victus est, instau- *balis iudicium.*
rat cum victoribus certamē. Signa inde canere iussit, & copias educit. Pugna-
tum vtrinq; aliquanto quàm pridie acrius est: Pœnis ad obtinendum hester-
num decus adnitentibus, Romanis ad demendam ignominiam. Sinistra ala
ab Romanis & cohortes, quæ amiserant signa, in prima acie pugnabant, & le-
gio vicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus, & C. Claudius
Nero legati cornibus præerant: Marcellus mediam aciem hortatur, testisque
præsens firmabat. Ab Annibale Hispani primā obtinebant frontem, & id ro-
boris in omni exercitu erat. Cùm anceps diu pugna esset, Annibal elephantos
in primā aciem induci iussit: si quem inijcere ea res tumultū ac pauorē posset.

 Et primò

Et primò turbarunt signa ordinesque,& partim occultatis, partim dissipatis F terrore qui circà erant, nudauerant vna parte aciem. latiusq; fuga manasset, ni C. Decinius Flauus tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit vbi maximè tumultum cōglobatæ belluæ faciebant: pilaq; in eas conijci iussit. Hæsere omnia tela haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu,& tam conferta turba.sed vt nō omnes vulnerati sunt:ita in quorū tergis infixa stetere pila,vt est genus anceps,in fugam versi etiam integros auertere.Tum iam nō vnus manipulus,sed pro se quisq; miles,qui modò assequi agmen fugientium elephantorū poterat, pila conij- G

H

cere.eo magis ruere in suos beluæ:tantoq; maiorem stragem edere,quàm inter hostes ediderant. quanto acrius pauor consternatas agit,quàm insidentis magistri imperio reguntur. In perturbatam transcursu belluarū aciem signa I inferunt Romani pedites:& haud magno certamine dissipatos,trepidantesq; auertunt. Tum in fugientes equitatum immittit Marcellus.nec antè finis sequendi est factus,quam in castra pauentes compulsi sunt.nam super alia,quę terrorem trepidationemq; facerent, elephanti fortè duo in ipsa porta corruerant,coactiq; erant milites per fossam, vallumq; ruere in castra. ibi maxima hostium cædes facta. Cæsa ad octo millia hominum,quinq; elephanti. Nec Romanis incruenta victoria fuit.mille fermè,& septingenti de duabus legionibus,& sociorum supra M.& CCC.occisi: vulnerati permulti ciuium,sociorumq;. Annibal nocte proxima castra mouit. Cupientē insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorū. Speculatores, qui sequerentur agmen missi, K postero die retulerunt,Brutios Annibalem petere. Iisdem fermè diebus & ad Q. Fuluium consulem Hirpini,& Lucani,& Volscentes,traditis præsidijs Annibalis,quæ in vrbibus habebant, dediderunt sese:clementerq; à cōsule cum verborum tantùm castigatione ob errorem præteritum accepti. Et Brutijs similis spes veniæ facta est,cùm ab ijs Vibius & Pactius fratres,longè nobilissimi gentis eius, eandem quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petentes venissent. Q. Fabius consul oppidū in Salentinis Manduriam vi cepit. ibi ad quatuor millia hominū capta: & cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentū profectus,in ipsis faucibus portus posuit castra. naues, quas Liuius tutandis commeatibus habuerat,partim machinationibus onerat,apparatuq; mœnium

Marcellus compellit in castra Annibalem multis cæsis.

Annibal nocte castra mouit.

Fabius Manduriam vi capta obsidet Tarentum.

A mœnium oppugnandorum: partim tormentis & ſaxis, omniq; miſſilium telorum genere inſtruit: onerarias quoq;, non eas ſolùm quæ remis agerentur, vt alij machinas ſcalasq; ad muros ferrent, alij procul ex nauibus vulnerarent mœnium propugnatores. Eæ naues ab aperto mari, vt vrbem aggrederentur, inſtructæ paratæque ſunt. Et erat liberum mare claſſe Punica, cùm Philippus oppugnare Aetolos pararet, Corcyram tranſmiſſa. In Brutijs interim Cauloniæ oppugnatores ſub aduentum Annibalis, ne opprimerentur, in tumulum à præſenti impetu tutum, ad cætera inopem, conceſſere. Fabium Tarentum obſidentem leue dictu momentum ad rem ingentem potiundam adiuuit. Præſidium Brutiorum datum ab Annibale Tarentini habebant. eius præſidij B præfectus deperiebat amore mulierculę, cuius frater in exercitu Fabij conſulis erat. Is certior literis ſororis factus de noua conſuetudine aduenæ locupletis, atque inter populares tam honorati, ſpem nactus per ſororē quolibet impelli amantem poſſe, quid ſperaret, ad cōſulem detulit. Quæ cùm haud vana cogitatio viſa eſſet, perfuga iuſſus Tarentum tranſire, ac per ſororem præfecto conciliatus, primò occultè animum eius tentando, dein ſatis explorata leuitate, blanditijs muliebribus perpulit eum ad proditionem cuſtodiæ loci, cui præpoſitus erat. Vbi & ratio agendæ rei, & tempus conuenit, miles nocte per interualla ſtationum clàm ex vrbe emiſſus, ea quæ acta erant, quæque vt agerentur conuenerant, ad conſulem refert. Fabius vigilia prima dato ſigno ijs C qui in arce erant, quique cuſtodiam portus habebant, ipſe circuito portu ab regione vrbis in orientem verſa occultus cōſedit. Canere inde tubæ ſimul ab arce, & à portu & à nauibus, quæ aperto mari appulſæ erant: clamorque vndique cum ingenti tumultu, vnde minimum periculi erat, de induſtria ortus. Conſul interim ſilentio continebat ſuos. Igitur Democrates, qui præfectus antea claſſis fuerat, fortè illi loco præpoſitus, poſtquam quieta omnia circa ſe vidit, alias partes eo tumultu perſonare, vt captæ vrbis interdū excitaretur clamor, veritus ne inter cunctationem ſuam cōſul aliquam vim faceret, ac ſigna inferret, præſidium ad arcem, vnde maximè terribilis accidebat ſonus, traducit. Fabius cùm ex temporis ſpatio, & ex ſilentio ipſo (quod vbi paulò antè D ſtrepebant excitantes vocantesque ad arma, inde nulla accidebat vox) deductas cuſtodias ſenſiſſet, ferri ſcalas ad eam partem muri, qua Brutiorum cohortem præſidium agitare proditionis conciliator nuntiauerat, iubet. Ea primùm captus eſt murus, adiuuantibus recipientibusque Brutijs, & tranſcenſum in vrbem eſt. deinde proxima refracta porta, vt frequenti agmine ſigna inferrentur. Tum clamore ſublato, ſub ortum fermè lucis nullo obuio armato in forum perueniunt: omnesq; vndiq;, qui ad arcē portumq; pugnabant, in ſe conuerterunt. Prælium in aditu fori maiore impetu, quàm perſeuerantia commiſſum eſt. non animo, non armis, non arte belli, non vigore aut viribus corporis, par Romano Tarentinus erat. Igitur pilis tantum coniectis, prius pe-E nè quàm cōſererent manus, terga dederunt, dilapſique per nota vrbis itinera in ſuas amicorumque domos. Duo ex ducibus Nico & Democrates, fortiter pugnantes cecidere. Philomenes, qui proditionis ad Annibalem author fuerat, cum citato equo ex prælio auectus eſſet, vacuus paulò pòſt equus erranſque per vrbē cognitus, corpus nuſquam inuentum eſt. creditum vulgo eſt, in puteum apertum ex equo præcipitaſſe. Carthalonem autem præfectum Punici præſidij, cum cōmemoratione paterni hoſpitij poſitis armis venientē ad conſulem, miles obuius obtruncat. Alij alios paſſim ſine diſcrimine armatos inermesq; cædunt, Carthaginienſes Tarentinosq; pariter. Brutij quoq; multi interfecti, ſeu per errorē, ſeu vetere in eos inſito odio: ſeu ad proditionis famā, vt vi potius atq; armis captum Tarentū videretur, extinguendā. Tum à cæde ad diri-

Tarentum proditione captum à Fabio Coſ.

ad diripiendam vrbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicun- F
tur capta, ingens argenti vis facti signatique,* auri LXXXVII. millia pondo, si-
gna tabulæq;, prope vt Syracusarum ornaměta æquarent. Sed maiore animo
generis eius præda abstinuit Fabius quàm Marcellus: qui interroganti scribę,
quid fieri de signis vellet (ingentis magnitudinis dij sunt, suo quisque habitu
in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Mu-
rus inde, qui vrbem ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Ta-
renti aguntur, Annibal ijs qui Cauloniam obsidebāt, in deditionem acceptis,
audita oppugnatione Tarenti, dies noctesq; cursim agmine acto cùm festi-
nans ad opem ferendā, captam vrbem audisset: & Romani, inquit, suum An-
nibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne ta- G
men fugientis modo conuertisse agmen videretur, quo cōstiterat loco, quin-
que millia fermè ab vrbe posuit castra. ibi paucos moratus dies, Metapontum
sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad
Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos, impunita priora fo-
re, si Metapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ af-
ferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, cōstituit: literasq;
ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatæ sunt. Enimuerò lætus successu
fraudis, si ne Fabius quidē dolo inuictus esset, haud procul Metaponto insi-
dias ponit. Fabio auspicanti, prius quàm egrederetur ab Tarento, aues semel
atque iterum non addixerunt. hostia quoque cæsa consulenti deos, aruspex H
cauendum à fraude hostili, & ab insidijs, prędixit. Metapontini, postquam ad
constitutam non venerat diem, remissi vt cunctantem hortarentur, repentè
comprehensi metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius prin-
cipio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cùm hyemem totam recon-
ciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum ca-
ptiuorumque absumpsisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos ve-
nit. Erant coniux liberiq; eius apud Romanos. sed præter eam causam etiam
velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnē auerterat ad Ro-
manum à Punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonioque
fuit, haud dubiè omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu I
relicto Asdrubale, secedenti in imminētes castris eius tumulos, vnde per con
tinentia iuga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cùm hostium res ta-
citis augescere incrementis cerneret, suas imminui, ac fore, vt nisi audendo
aliquid moueret, quà cœpissent ruerent: dimicare quamprimùm statuit. Sci-
pio auidior etiam certaminis erat, cùm à spe, quam successus rerum augebat:
tum quòd prius quàm iungerentur hostium exercitus, cum vno dimicare du
ce, exercituque, quàm simul cum vniuersis malebat. Cæterùm etiam si cum
pluribus pariter dimicandum foret, arte quadā copias auxerat. nam cùm vi-
deret nullum esse nauiū vsum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus Pu-
nicis erat, subductis nauibus Tarraconem, nauales socios terrestribus copijs K
addidit. Et armorum affatim erat captorum Carthagine: & quæ post captam
eam fecerat, tanto opificum numero incluso. Cùm ijs Scipio veris princi-
pio ab Tarracone egressus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo
nihil maioris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia paca-
ta eunti, vt cuiusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibusque
socijs, Indibilis & Mandonius cum suis copijs occurrerunt. Indibilis pro vtro-
que locutus, haudquaquam vt barbarus stolidè incauteque, sed potius cum
verecunda grauitate: propiorque excusanti transitionē vt necessariam, quàm
glorianti ea velut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfugæ no-
men execrabile veteribus socijs, nouis suspectū esse. neq; eum se reprehendere
morem

* Val. 9296000 coron.

Metapontinorum dolus.

Hispaniæ principes ab Asdrubale ad Scipionem secedunt.

Indibilis ad Scipionem oratio.

A morem hominum, si tamen anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses commemorauit: auaritiam contrà eorum, superbiamq́;, & omnis generis iniurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridē ibi esse, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim atque iniurias pati. se id Scipionem orare, vt transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum pretium faciat. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro transfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, vbi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. Productæ deinde in con-B spectum eius coniuges, liberiq́; lachrymantibus gaudio redduntur: atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissique ad copias adducendas. Iisdem deinde in castris tendebant, donec ducibus ijs ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginiensium exercitus Asdrubalis prope vrbem Bætulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas velites, antesignaniq́;, & qui primi agminis erant, aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent, adeò cōtemptim impetum fecerunt, vt facilè appareret, quid vtriq; parti animorum esset. In castra trepida fuga compulsi equites sunt: signaque Romana portis propè ipsis illata. Atque illo quidem die irritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal *Scipio Asdrubalem adoritur.*

C in tumulum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluuius ab tergo, antè circaque velut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit: equites Numidas, leuiumque armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circunuectus ordines signaq́;, ostendebat hostem, prædamnata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia, non virtutis aut armorum, stare in conspectu, sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcem, ne mare quidem armis obstitisse suis. ad id fore *Scipio suos hortatur.*

D altitudines, quas cepissent, hostibus, vt per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoque se illis fugam clausurum. Cohortesq́; duas, alteram tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram viam insidere, quæ ab vrbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primùm, nihil aliud quàm via impediti iere. deinde vt sub iactum venerunt telorum, primò omnis generis vis ingens effusa est in eos. ipse contra saxa, quæ locus strata passim omnia fermè missilia præbet, ingerere: nō milites solum, sed etiam turba calonū immista armatis. Cæterùm quanquam ascensus difficilis erat, & propè obruebantur telis saxisque, assuetudine tamen suc-

E cedendi muros, & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid æqui loci, vbi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atq; interuallo tutum, cùm procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad comminus conserendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantē tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediam euadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atque eum parte dextra tumuli circumire, donec mollioris ascensus viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primò turbata acies est, dum ad circunsonantem vndique clamorem flectere cornua & obuertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subijt. & dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locusq́; ad euadendū & medijs

medijs datus est: qui per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus, elephantisque ante signa locatis, nunquam euasissent. Cùm ab omni parte cædes fierent, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maximè in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes vtrinque Romanæ, dextra læuaque insederant vias: & portam castrorum ducis principumque fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æquè atque hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominum. Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmissis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tendit. Scipio castris hostium potitus, cùm præter libera capita omnem prædam militibus concessisset, in recensendis captiuis decē millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex ijs Hispanos sine pretio omnes domum dimisit. Afros vendere quæstorem iussit. Circumfusa inde multitudo Hispanorum & antè deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacitè iudicarent, vocis vsurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alij mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibusque Hispanorum diuisa, & ex magna copia captorum equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cùm Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerum adultū inter eos forma insigni, cùm audisset regij generis esse, ad Scipionē misit. Quē cùm percunctaretur Scipio, quis, & cuias, & cur id ætatis in castris fuisset: Numidā se lachrymans esse ait. Massiuam populares vocare. orbum à patre relictum, apud maternū auum Galam regem Numidarum educatum: cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitū propter ætatem à Masanissa, nunquam ante prælium inijsse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clàm armis equoq; sumpto in aciē exisse: ibi prolapso equo effusum in præceps, captum ab Romanis esse. Scipio cùm asseruari Numidam iussisset, quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum se in prætorium recepisset, vocatum cum interrogat, vellet ne ad Masanissam reuerti? Cum effusis gaudio lachrymis, cupere verò diceret: tum puero annulum aureum, tunicam lato clauo cum Hispano sagulo, & aurea fibula, equumque ornatum donat: iussisque prosequi quoad vellet equitibus, dimisit. De bello inde consilium habitum. & authoribus quibusdam vt confestim Asdrubalē persequeretur, anceps id ratus, ne Mago atque Asdrubal cum eo iungerēt copias, præsidio tantùm ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Bætulam diebus, cùm Scipio rediens iam Tarraconē saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex vlteriore Hispania ad Asdrubalem venere, serum post malè gestam rem auxilium, consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus, quid in cuiusque prouincię regione animorum Hispanis esset, vnus Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit, ignaram adhuc Romanorum esse, eoque Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum, & Magonem constabat, beneficijs Scipionis occupatos omnium animos publicè priuatimque esse: nec transitionis finē antè fore, quàm omnes Hispani milites aut in vltima Hispaniæ amoti, aut traducti in Galliam forent. Itaque etiam si senatus Carthaginiensium non cen-

Asdrubal in fugam versus.

Scipio castra Asdrubalis potitur.

Scipio rex ab Hispanis appellatus, regium nomen deprecatur.

Scipio Massiuam ad Masanissam remittit.

Asdrubal vterque & Mago de rerum summa consultant.

F G H I K

A non censuisset, eundem tamen Asdrubali fuisse in Italiam, vbi belli caput & rerum summa esset, simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret. exercitum eius cùm transitionibus, tum aduerso prælio imminutum Hispanis repleri militibus. Et Magonem, Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traijcere. Asdrubalem Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire: nec cum Romano manus conserere. Masanissæ ex omni equitatu quod roboris esset, tria millia equitum expleri: cumque vagum per citeriorem Hispaniam socijs opem ferre, hostium oppida atque agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant, duces digressi. Hæc eo anno in Hi-

B spania acta. Romæ fama Scipionis indies crescere. Fabio Tarentum captum astu magis quàm virtute, gloriæ tamen esse. Fuluij senescere famam. Marcellus etiam aduerso rumore esse, super quàm quòd primò malè pugnauerat, quia vagante per Italiam Annibale, media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna quæ aduersa fuerat, assiduis concionibus infamem inuisumq; plebi Claudium fecerat, & iam de imperio abrogando eius agebat: cùm tamen necessarij Claudij obtinuerunt, vt relicto Venusiæ legato, Marcellus Romam veniret ad purganda ea, quæ inimici obijcerent: nec de imperio eius abrogando absente ipso ageretur. Fortè sub idem tempus & Marcellus ad de-

Marcellus accusatur à Bibulo tribuno plebis.

C precandam ignominiam, & Q. Fuluius consul comitiorum causa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est, ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modò, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum, & cunctatione fieri, vt Annibal decimum iam annum Italiam prouinciam habeat, diutius ibi quàm Carthagine vixerit. habere fructum imperij prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum eius, æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc tribuni orationem ita obruit Marcellus commemoratione rerum suarum, vt non rogatio solùm de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur col-

Marcellus omnium centuriarũ consensu consul creatur.

D lega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creati P. Licinius Crassus Diues, pontifex maximus P. Licinius Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Claudius Flamen. Comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat, qui eam prouinciam proprætor obtinebat. Itaque confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est, vt redirent cùm Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeij eo anno in singulos dies

Hetruria deficit.

E instaurati. Aediles curules fuere L. Cornelius Caudinus, & Seruil. Sulpitius Galba: plebeij, C. Seruilius. & Q. Cæcilius Metellus. Seruilium negabant iure aut tribunum plebis fuisse, aut ædilem esse, quòd patrem eius, quem triumuirum agrarium occisum à Boijs circa Mutinam esse, opinio per decem annos fuerat, viuere, atque in hostium potestate esse satis constabat. Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintùm (vt numeretur cõsulatus, quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtriq; consulũ Italia decreta prouincia est, & duo consulũ prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat: ita vt ex tribus eligerent duos quos vellent, tertius ei traderetur, cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus, P. Licinio Varo

Prouinciarũ diuisio.

 vrbana,

vrbana, P.Licinio Craſſo pont. max. peregrina, & quò ſenatus cenſuiſſet. Sex. F
Iulio Cæſari Sicilia, Q. Claudio Flamini Tarentum. Prorogatum imperium
in annum eſt Q. Fuluio Flacco, vt prouinciam Capuam, quæ T. Quintij præ-
toris fuerat, cum vna legione obtineret. Prorogatum & C. Hoſtilio Tubulo
eſt, vt proprætor in Hetruriam ad duas legiones ſuccederet C. Calpurnio.
Prorogatum & L. Veturio Philoni eſt, vt proprætor Galliam eandem prouin-
ciam cum iiſdem duabus legionibus obtineret, quibus prætor obtinuiſſet.
Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab ſenatu, latumque
de prorogando imperio ad populum eſt. qui prætor Sardiniam prouinciam
cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præſidium prouinciæ quin-
quaginta longæ naues, quas P. Scipio ex Hiſpania miſiſſet. Et P. Scipioni, & G
M. Syllano ſuæ Hiſpaniæ, ſuique exercitus in annum decreti. Scipio ex octua-
ginta nauibus, quas aut ſecum ex Italia adductas, aut captas Carthagine ha-
bebat, quinquaginta in Sardiniam tranſmittere iuſſus: quia fama erat, ma-
gnum naualem apparatum eo anno Carthagine eſſe: CC. nauibus omnem
oram Italiæ, Siciliæque ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diuiſa res eſt.
Sex. Cæſari exercitus Cannenſis eſt datus. M. Valerius Læuinus (ei quoq; enim
in annum prorogatum imperium eſt) claſſem quæ ad Siciliam erat, nauium
LXX. obtineret. adderet eò XXX. naues, quæ ad Tarentũ priore anno fuerant.
cum ea centum nauium claſſe, ſi videretur ei, prædatum in Africam traijceret.
Et P. Sulpitio, vt eadem claſſe Macedoniam Græciamque prouinciam habe- H
ret, prorogatum in annum imperium eſt. De duabus quæ ad vrbem Romam
fuerant, legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus eſſet, vt ſcri-
berent, conſulibus permiſſum. Vna & viginti legionibus eo anno defenſum
imperium Romanum eſt. Et P. Licinio Varo prætori vrbis negotium datum,
vt naues longas XXX. veteres reficeret, quæ Hoſtiæ erant, & viginti nouas na-
ues ſocijs naualibus compleret, vt quinquaginta nauium claſſe oram maris
vicinam vrbi Romæ tueri poſſet. C. Calpurnius vetitus ab Arretio mouere ex-
ercitum, niſi cùm ſucceſſor veniſſet. Idem & Tubulo imperatum, vt inde præ-
cipuè caueret, ne qua noua cõſilia orirentur. Prætores in prouincias profecti.
Prodigia. Conſules religio tenebat, quòd prodigijs aliquot nuntiatis, non facilè lita- I
bant. Ex Campania nuntiata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, &
ſepulchra aliquot de cœlo tacta: cum ijs (adeò minimis etiam rebus praua
religio inſerit deos) mures in æde Iouis aurum roſiſſe. Caſſini examen apum
ingens in foro conſediſſe. Et Hoſtiæ murum, portamq; de cœlo tactam. Cære
Vulturium volaſſe in ædem Iouis. Vulſinijs ſanguine lacum manaſſe. Horum
prodigiorũ cauſa diem vnum ſupplicatio fuit. Per dies aliquot Hoſtiæ maio-
res ſine litatione cæſæ, diuq; non impetrata pax deûm. in capita conſulũ, Re-
Apollinares ludi. pub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi Apollinares Q.
Fuluio, Ap. Claudio COSS. à P. Cornelio Sulla pr. vrbis primùm facti erant.
inde omnes deinceps prætores vrbani fecerant: ſed in vnum annũ vouebant, K
dieq; incerta faciebant. Eo anno peſtilentia grauis incidit in vrbem, agroſq;,
quæ tamen magis in longos morbos quàm in perniciales euaſit. Eius peſti-
Peſtilentia. lentiæ cauſa, & ſupplicatũ per compita tota vrbe eſt, & P. Licinius Varus præ-
tor vrbis legẽ ferre ad populum iuſſus, vt hi ludi in perpetuum in ſtatam diem
vouerentur. Itaque ipſe primus ita vouit, fecitq; ad III. Nonas Quintiles. is dies
C. Hoſtilius obſides Arretinis imperat. deinde ſolennis ſeruatus. De Arretinis, & fama indies grauior, & cura creſce-
re patribus. Itaque C. Hoſtilio ſcriptum eſt, ne differret obſides ab Arretinis
accipere, cui traderet Romam deducendos, C. Terentius Varro cum imperio
miſſus. qui vt aduenit, extemplò Hoſtilius legionem vnam, quæ ante vrbem
caſtra habebat, ſigna in vrbem ferre iuſſit, præſidiaque locis idoneis diſpoſuit.
tum

A tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cùm senatus biduum ad
considerandum peteret tempus, aut ipsos extemplò dare, aut se postero die se-
natorum omnes liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit tri-
bunos militum, præfectosq; sociûm & centuriones, ne quis nocte vrbe exi-
ret. Id segnius, negligentiusque factum. septem principes senatus, prius quàm
custodiæ in portis locarentur, ante noctem cum liberis euaserũt. Postero die
luce prima cùm senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonaque eo-
rum venierunt. à cæteris senatoribus CXX. obsides, liberi ipsorum accepti, tra
ditiq; C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quàm antè fue-
rant, in senatu fecit. itaque tanquam imminente Hetrusco tumultu, legio-
B nem alteram ex vrbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eamq; ha-
bere in præsidio vrbis. C. Hostilium cum cætero exercitu placuit totam pro-
uinciam peragrare, & cauere ne qua occasio nouare cupientibus res daretur.
C. Terentius vt Arretium cum legione venit, claues portarum cùm magistra-
tus poposcisset, negantibus ijs comparere, fraude amotas magis ratus, quàm
negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit: cauitque,
cum cura vt omnia in potestate sua essent. Hostilium intentius monuit, vt in
eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si ne quid mouere pos-
sent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum *De Tarentinis senatusconsultum.*
coram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, alijs infensis, & plerisque
C æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque. s.c. in sententiam M. Acilij
factum est, vt oppidum præsidio custodiretur: Tarentiniq; omnes intra mœ-
nia continerentur: res integra postea referretur, cùm tranquillior status Italiæ
esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum *Liuius arcis Tarentinæ præfectus accusatur.*
est, alijs sententijs notantibus præfectum, quòd eius socordia Tarentum pro-
ditum hosti esset: alijs præmia decernentibus, quòd per quinquennium ar-
cem tutatus esset, maximeque vnius eius opera receptum Tarentum foret:
medijs ad censores, non ad senatum cognitionem de eo pertinere dicentibus.
cuius sententiæ & Fabius fuit. adiecit tamen, fateri se, opera Liuij Tarentum
receptum, quod amici eius vulgo in senatu iactassent. neque enim recipien-
D dum fuisse, nisi amissum foret. Consulum alter T. Quintius Crispinus ad ex-
ercitum, quem Q. Fuluius Flaccus habuerat, cum supplemento in Lucanos
est profectus. Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ animo religiones tenebant.
in quibus, quòd, cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti
vouisset, dedicatio eius à pontificibus impediebatur: quòd negabant vnam
cellam amplius quàm vni deo ritè dedicari. quia si de cœlo tacta, aut prodi-
gij aliquid in ea factum esset, difficilis procuratio foret: quod vtri deo diuina
res fieret, sciri non posset. neque enim duobus, nisi certis deis ritè vna hostia
fieri. Ita addita Virtutis ædes approperato opere: neq; tamen ab ipso ædes ex *Virtutis ædes.*
dedicatæ sunt. Tum demum ad exercitum, quem priore anno Venusiæ reli-
E querat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutijs Crispinus oppugna-
re conatus, quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne
genus tormentorum, machinarumque ex Sicilia accersierat: & naues indi-
dem accitæ erant, quæ vergentẽ ad mare partem vrbis oppugnarent. Ea omis-
sa oppugnatio est, quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegã edu-
xisse iam à Venusia exercitũ fama erat, cui coniungi volebat. Itaq; in Apuliam
ex Brutijs reditum, & inter Venusiam Brutiamque minus trium millium paſ-
suum interuallo consules binis castris consederant. In eandem regionem &
Annibal redijt, auerso ab Locris bello. Ibi consules ambo ingenio feroces pro-
pè quotidie milites in aciem excire, haud dubia spe, si duobus exercitibus con
sularibus iunctis commisisset sese hostis, debellari posse. Annibal quia cum

Marcello bis priore anno congressus vicerat, victusque erat: vt cum eodem si F
dimicandum foret, nec spem nec metum ex vano haberet: ita duobus consúlibus haudquaquam sese parem futurum credebat. Itaque totus in suas artes versus, insidijs locum quærebat. Leuia tamen prælia inter bina castra vario euentu fiebant. quibus cùm extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati, L. Cincio, vt ex Sicilia Locros cum classe traijceret, scribunt. Et vt ab terra quoque oppugnari mœnia possent, ab Tarento partem exercitus, qui in præsidio erat, duci eò iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cùm essent, mittit ad insidendam ab Tarento viam. Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo, peditum tria millia in occulto locata: in quæ inexploratò euntes Romani cùm incidissent, G
ad duo millia armatorũ cæsa, & mille & cc. fermè viui capti. alij dissipati fuga per agros, saltusque Tarentum rediére. Tumulus erat syluestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primò occupatus: quia Romani qualis pars eius, quæ vergeret in hostiũ castra, esset, ignorabant. Annibal insidijs, quàm castris aptiorem eum crediderat, itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat, quorum interdiu nemo ab statione mouebatur, ne aut arma, aut ipsi procul conspicerentur. Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandum: ne, si occupatus ab Annibale foret, velut in ceruicibus haberent hostẽ. Mouit ea res Marcellum. & collegæ, Quin imus, inquit, ipsi cum equitibus paucis ex- H
ploratum? subiecta res oculis certius dabit consilium. Adsentiente Crispino, cum equitibus ducentis & viginti, ex quibus quadraginta Fregellani, cæteri Hetrusci erant, proficiscuntur. Secuti M. Marcellus consulis filius, & A. Manlius, tribuni militum, simul & duo præfecti sociûm, L. Arennius, & M. Aulius. Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere consulem Marcellum, & prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentum, in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sanè aruspici placuisse, quòd secundum trunca & turpia exta, nimis læta apparuissent. Cæterùm consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale, vt nunquam satis castra castris collata diceret. Tum quoq; vallo egrediens signũ de- I
dit, vt ad locũ miles esset paratus: si collis, in quem speculatũ irent, placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat, inde in collem aperta vndiq;, & conspecta ferebat via. Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus, sed si quos vagos pabuli aut lignorum causa longius à castris progressos possent excipere, signum dat, vt pariter ab suis quisq; latebris exorirentur. Non antè apparuére, quibus obuijs ab iugo ipso consurgendum erat, quàm circumiére qui ab tergo intercluderent viam. Tum vndique omnes exorti, & clamore sublato impetum fecére. Cùm in ea valle consules essent, vt neq; euaderent in iugum occupatum ab hoste, nec receptum ab tergo circumuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni K
cœpta ab Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnam deserti ab Hetruscis Fregellani, donec integri consules hortando, ipsiq; ex parte pugnando rem sustinebant. Sed postquam vulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentẽ ex equo moribundum vidére, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino cõsule duobus iaculis icto, & Marcello adolescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus militũ, & ex duobus præfectis sociûm M. Aulius occisus, L. Arennius captus. & lictores consulum quinq; viui in hostium potestatem venerunt. cæteri aut interfecti, aut cum consule effugerũt. equites tres & XL. aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti viui capti. Tumultuatũ & in castris

Annibal collem inter castra situm occupat.

Marcelli cupiditas dimicandi cum Annibale.

Marcellus consul lancea transfixus.

A castris fuerat, vt consulibus irent subsidio: cùm consulē, & filium alterius consulis saucios, exiguasq; infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Marcelli cùm alioqui miserabilis fuit: tum quòd nec pro ætate, (maior iam enim LX. annis erat) neq; pro veteris prudentia ducis, tam improuidè se collegamq;, & propè totam Rempub. in præceps dederat. Multos circa vnam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variant authores, omnia exequi velim. Vt omittam alios, L. Cælius triplicem rei gestæ ordinē edit: vnam traditam fama: alteram scripta laudatione filij, qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro inquisita ac sibi cōperta affert. Cæterùm ita fama variat, vt tamen plerique loci speculandi causa castris egressum, omnes insidijs B circumuentum tradant. Annibal magnum terrorem hostibus morte consulis vnius, vulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, castra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplò transfert. ibi inuentū Marcelli corpus sepelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus, quos proximos nactus est montes: in ijs loco alto & tuto vndique castra posuit. Ibi duo duces sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudē. Annulo Marcelli simul cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur à Pœno, metuens Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nuntios: occisum collegam esse, annuloq; eius hostem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli C compositis. Paulò antè hic nuntius consulis Salapiam venerat, cùm literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ: se nocte, quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio erant, si quo opera eorum opus esset. Sensère Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis modò, sed etiam equitum interfectorum rati occasionē supplicij peti, remisso retrò nuntio, (perfuga autem Romanus erat) vt sine arbitrio milites quę vellent, agerēt, oppidanos per muros vrbisq; opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, vigiliasq; in eam noctem intentius instruunt: circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in pręsidio erat, opponunt. Annibal quarta vigilia fermè ad vrbem accessit. Primi agminis erant D perfugæ Romanorū, & arma Romana habebant. ij vbi ad portam est ventum, Latine omnes loquentes excitant vigiles: apeririq; portam iubent. consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eorum excitati, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim vectibus leuant: partim funibus subducunt in tantum altitudinis, vt subire recti possent. Vix dum satis patebat iter, cùm perfugæ certatim ruunt per portam: & cum sexcenti fermè intrassent, remisso fune, quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alij perfugas negligenter ex itinere suspensa humeris, vt inter pacatos, gerentes arma inuadunt: alij è turribus portæ murisq; saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal sua metipse fraude captus abijt: profectusq; ad E Locrorum soluendam obsidionem, quam Cincius summa vi, operibus, tormētorumq; omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermè fidenti, retenturum defensurumq; se vrbem, prima spes morte nuntiata Marcelli affulsit: secutus inde nuntius, Annibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quantum accelerare posset, cum peditū agmine sequi. Itaq; vbi primùm Numidas edito è speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta repentè porta ferox in hostes erumpit. Et primò, magis, quia improuiso id fecerat, quàm quòd par viribus esset, anceps certamen erat. deinde vt superuenere Numidæ, tantus pauor Romanis est iniectus, vt passim ad mare ac naues fugerēt, relictis operibus machinisq;, quibus muros quatiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios profe-

De Marcelli morte variant authores.

Salapiani fraudem Annibalis eludunt.

Annibal ad soluendam Locrorum obsidionem proficiscitur.

ctum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum tri- F
bunũ mil. Venusiam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam pro-
fectus, vix lecticæ agitationem præ grauitate vulnerum patiens, Romã literas
de morte collegę scripsit, quantoq; ipse in discrimine esset. Se comitiorũ causa

Crispini Cos. literæ ad senatum.

non posse Romam venire: quia nec viæ laborem passurus videretur, & de Ta-
rento solicitus esset, ne ex Brutijs Annibal eò conuerteret agmen. legatos opus
esse ad se mitti viros prudẽtes, cum quibus, quæ vellet, de Repub. loqueretur.
Hæ literæ recitatæ, & magnum luctum morte alterius consulis, & metum de
altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum mise-
runt: & ad consulem tres legati missi, Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L.
Cincius Alimentius, cum paucis antè diebus ex Sicilia redisset. Hi nuntiare G
consuli iussi, vt si ad comitia ipse Romã venire non posset, dictatorem in agro
Romano diceret comitiorum causa. si consul Tarentum profectus esset, Q.
Claudium prętorem placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua
plurimas sociorum vrbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe
centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam vrbem ex-
scensione facta, agrum latè nullo fermè obuio armato vastabat. inde ad na-
ues raptim prædatores recepti, quia repentè fama accidit, classem Punicã ad-
uentare. LXXX. erant & tres naues. Cum ijs haud procul Clupea prosperè pu-

Nauali pugna Pœnos Romani vincunt.

gnat Romanus. Decem & octo nauibus captis, fugatis alijs, cum magna ter-
restri naualique præda Lilybæum redijt. Eadem æstate & Philippus imploran H
tibus Achæis auxilium tulit. quos & Machanidas tyrannus Lacedæmonio-
rum finitimo bello vrebat: & Aetoli nauibus per fretum, quod Naupactum
& Patras interfluit (Rhion incolæ vocant) exercitu traiecto, depopulati erant.
Attalum quoque regem Asiæ, quia Aetoli summum gentis suæ magistratum
ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum.
Ob hæc Philippo in Græciam descendenti ad Lamiam vrbem Aetoli duce
Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurre-
runt. Habebant & ab Attalo auxilia secum: & mille fermè ex Romana clas-

Philippus prosperè pugnat aduersus Aetolos & socios.

se à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc ducem, atque has copias Philippus bis
prospero euentu pugnauit: multos admodum hostium vtraque pugna oc- I
cidit. Inde cum Aetoli metu compulsi, Lamiæ vrbis mœnibus tenerent sese,
Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quon-
dam frequenter habitatus propter egregium portum, tutasque circa statio-
nes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestremque. Eò legati ab rege
Aegypti Ptolemæo Rhodijsque & Atheniensibus & Chijs venerunt, ad diri-
mendum inter Philippum atque Aetolos bellum. Adhibitus ab Aetolis ex fi-
nitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autem non tan-

De dirimendo inter Aetolos & Philippũ bello legationes.

ta pro Aetolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingenijs Græcorum gentis:
quàm ne Philippus regnumque eius, graue libertati futurum, rebus Græciæ
immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: con- K
cilioque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierum induciæ
impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliam Bœotiamque, Chalcidem Eu-
bœæ venit, vt Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portubus
& littorum appulsu arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si fortè
interim traiecisset, profectus ipse cum paucis equitum, leuisque armatu-
ræ, Argos venit. Ibi curatione Hereorum, Nemeorumque suffragijs populi
ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea ciuitate oriundos referunt:
Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum
multò antè sociorũ concilium. Ibi de Aetolico finiendo bello actum, ne cau-
sa aut Romanis, aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia vixdum in-
ducia-

A duciarum tempore circumacto, Aetoli turbauere: postquam & Attalũ Aeginam venisse, & Romanã classem stare ad Naupactum audiuere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace, primùm questi sunt quædam contra fidem conuentionis tempore induciarum facta: postremò negarunt dirimi bellum posse, nisi Messenijs Achæi Pylum redderent: *Sationis restitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. id verò indignum ratus Philippus, victos victori sibi vltro conditiones ferre: ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse dixit, spem vllam habentem quieturos Aetolos: sed vt omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli causam quæsisse. Ita infecta pa-

* Codex Ald. pax Romanis restitueretur, Athamanis, Scerdileto, Pleurato, & Archidi.

B ce concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinque longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginiensium, & ex Bithynia ab rege Prusia venientibus nauibus, statuerat nauali prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris: ipse ab eo concilio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quàm inter belli tempora remittente animum, P. Sulpitius ab Naupacto profectus, classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrumque nobilissimæ fertilitatis effusæ vastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimque cum equitatu profectus, ius-

Ludi Nemei.

C sis subsequi peditibus, palatos passim per agros, grauesque præda, vt qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Classis Romana haudquaquam læta præda Naupactum redijt. Philippus ludorum quoque qui reliqui erant, celebritatem quantæcunq; de Romanis tum victoriæ partæ fama auxerat. lætitiaque ingenti celebrati festi dies: eo magis etiam, quòd populariter dempto capitis insigni, purpura atque alio regio habitu, æquauerat cæteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Præbuissetque haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intoleranda libidine fœda ac deformia effecisset. vagabatur enim cum vno aut altero comite per maritimas domos dies noctesque: & submittendo se in priuatum fasti-

Philippi flagitiosæ libidines.

D gium, quo minus suspectus, eo solutior erat: & libertatem cum alijs vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitijs adhibebat: periculosumque & viris & parentibus erat, moram incommoda seueritate libidini regiæ fecisse. vni etiam principi Achæorum Arato adempta vxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per hæc flagitia solenni Nemeorum peracto, paucisq; additis diebus, Dymas est profectus ad præsidium Aetolorum, quod ab Eleis accitum acceptumque in vrbem erat, eijciendum. Cycliadas (penes eum summa imperij erat) Achæique ad Dymas regi occurrere: & Eleorum accensi odio, quòd à cæteris Achæis dissentirent:

Philippus Dymas proficiscitur.

E & infensi Aetolis, quos Romanum quoque aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis, coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primũ diem, quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad vrbem accessere, præmissis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Aetolorum. Ignorabant Sulpitium cum quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenem traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaq; improuisa res ingentem iniecit terrorem, postquam inter Aetolos Eleosque Romana signa atque arma cognouere. Et primò recipere suos voluerat rex: dein contracto iam inter Aetolos & Triballos (Illyriorum id est genus) certamine,

Philippus Eleum agrũ populatur.

Philippus in cohortẽ Romanam incurrit.

tamine, cùm vrgeri videret suos, & ipse rex cum equitatu in cohortem Roma- F
nam incurrit. Ibi equus pilo traiectus, cùm prolapsum per caput regem effu-
disset, atrox pugna vtrinque accensa est: & ab Romanis impetu in regem fa-
cto, & protegentibus regijs. Insignis & ipsius pugna fuit, cùm pedes inter
equites coactus esset prælium inire. deinde cùm iam impar certamen esset,
caderentque circa eum multi, & vulnerarentur, raptus ab suis, atque alteri
equo iniectus fugit. Eo die castra quinque millia passuum ab vrbe Eleorum
posuit. postero die omnes copias ad propinquum Eleorum castellum, (Pyr-
gum vocant) duxit: quò agrestium multitudinem cum pecoribus metu po-
pulationum compulsam audierat. eam inconditam inermemque multitu-
dinem primo statim terrore adueniens cepit: compensaueratque ea præda, G
quod ignominiæ ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti prædam, captiuosque
(fuerunt autem quatuor millia hominum, pecorumq; omnis generis ad vi-

Philippus ab Aetholico bello reuocatur ob domesticas seditiones.

ginti millia) nuntius ex Macedonia venit: Eropum quendam corrupto arcis
præsidijque præfecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam
vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur Achaico atque Aetolico
bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armato-
rum, cum Menippo & Polyphante ducibus ad præsidium sociorum profe-
ctus ab Dymis per Achaiam Bœotiamque & Bebœidem, decimis castris De-
metriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alij maiorem afferentes tumultum
nuntij occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos, Orestidem iam tenere, H
ac descendisse in Aestræum campum: famamq; inter barbaros celebrem esse,
Philippum occisum. Expeditione ea, qua cum populatoribus agri ad Sicyo-
nem pugnauit: in arborem illatus impetu equi ad eminentem ramum cornu
alterum galeæ perfregit. id inuentum ab Aetolo quodam, perlatumq; in Ae-
toliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeæ: famam interfecti regis
vulgauit. Post profectionem ex Achaia Philippi, Sulpitius Aeginam classe pro-
fectus cum Attalo sese coniunxit. Achæi cum Aetolis, Eleisque haud procul
Messene prosperam pugnã fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius Aeginæ hyber-
narunt. Exitu huius anni T. Quintius Crispinus cõsul, dictatore comitiorum
ludorumq; faciendorum causa dicto L. Manlio Torquato, ex vulnere mori- I
tur. Alij Tarenti, alij in Campania mortuum tradunt. Id quod nullo antè bel
lo acciderat: duo consules sine memorando prælio interfecti, velut orbam
Rempub. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Seruilium

Ludi magni.

(tum ædilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primùm est habitus, ludos ma
gnos facere dictatorẽ iussit, quos M. Aemylius prætor vrbis, C. Flaminio, Cn.
Seruilio cõsulibus, fecerat: & in quinquennium vouerat. Tum dictator & lu-
dos fecit, & insequens lustrum vouit. Cęterùm cùm duo consulares exercitus
tam prope hostem sine ducibus essent, omnibus alijs omissis, vna præcipua
cura patres populumque incessit, consules primo quoque tempore creandi:
& vt eos potissimum crearent, quorum virtus satis tuta à fraude Punica esset. K
Cum toto eo bello damnosa, præpropera ac feruida ingenia imperatorũ fuis-
se: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate cõserendi cum hoste manum
in nec opinatam fraudem lapsos esse. cæterùm deos immortales misertos no-
minis Romani, pepercisse innoxijs exercitibus: temeritatẽ consulum ipsorum
capitibus damnasse. Cùm circumspicerent patres, quósnam consules face-
rent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur, &
virum quidem eum egregium ducebant: sed promptiorẽ acrioremq;, quàm
tempora belli postularent, aut hostis Annibal. temperandum acre eius inge-

M. Liuius cõsulatum recusat.

niũ moderato & prudẽti viro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat mul
tis antè annis ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiã adeò
ægrè

A ægrè tulerat, vt & rus migrarit: & per multos annos & vrbe, & omni cœtu caruerit hominum. octauo fermè post damnationem anno M. Claudius Marcellus, & M. Valerius Læuinus consules reduxerant eum in vrbem, sed erat veste obsoleta, capilloque & barba promissa, præferens in vultu habituque insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius censores eum tondere, & squalorem deponere, & in senatum venire, fungique alijs publicis muneribus coëgerunt: sed tum quoque aut verbo assentiebatur, aut pedibus in sententiam ibat, donec cognati hominis eum causa M. Liuij Macati, cùm de fama eius ageretur, stantem coëgit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se, causamq; sermonibus præbuit, indigno iniuriam à populo factã, magnoq; id damno fuisse, quòd tam graui bello nec opera nec consilio talis viri vsa Respub. esset. C. Neroni neq; Q. Fabium, neq; M. Valerium Lęuinum dari collegas posse, quia duos patricios creari non liceret, eandẽ causam in T. Manlio esse, pręterquam quòd recusasset delatum consulatum, recusaturusq; esset. egregium par consulũ fore, si M. Liuium C. Claudio collegam adiunxissent. Nec populus mentionẽ eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos, candidam togam inuito offerre: eodem honores, pœnasq; congeri. si bonum virum duceret, quid ita pro malo ac noxio damnassent: si noxium
C comperissent, quid ita malè credito priore consulatu, alterum crederent? Hæc taliaque arguentem, & querentem castigabant patres, & M. Furium memorantes reuocatum de exilio, patriam pulsam sede sua restituisse: vt parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A. & C. Hostilij Catones. Comitijs perfectis, ludisq; factis, dictator & magister equitum magistratu abierunt. C. Terentius Varro in Hetruriam proprætor missus, vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret, viseretque
D quæ res ibi gererentur: simul, quòd Olympiæ ludicrũ ea æstate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tutò per hostęm posset, adiret id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, domos redirent: scirentque sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neq; consules in republica erant: in consules designatos omnes versi, quamprimùm eos sortiri prouincias, & præsciscere quam quisq; eorum prouinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est, principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ antè nobiles inter eos erant, & acerbiores eas, indignioresque Liuio sua
E calamitas fecerat, quòd spretum se in ea fortuna credebat. itaque is magis implacabilis erat: & nihil opus esse recõciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne crescendi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen authoritas senatus, vt positis simultatibus, communi animo consilioque administrarent rempublicam. Prouinciæ ijs non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalẽ Brutij, Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem iam Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitũ ex duobus, qui in Gallia, quiq; in Hetruria essent, addito vrbano, eligeret quem mallet, qui Galliã esset sortitus. Cui Brutij prouincia euenisset, nouis legionibus vrbanis scriptis, vtrius mallet consulum prioris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitum

Q. Fuluius

M. Liuius cum Claudio Nerone fit consul.

Prouinciarum & exercituum diuisio.

Q. Fuluius proconsul acciperet: eique in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentū mutauerant prouinciam, pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura indies crescebat. Massiliensium primùm legati nuntiauerant, eum in Galliam transgressum: erectosq; aduentu eius, quia magnū pondus auri attulisse diceretur, ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum ijs legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam retulerant, misisse secum Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrent. pro comperto habere, Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo Vere Alpes traiecturum: nec tum eum quicquam aliud morari, nisi quòd clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus. inauguratusque. Et Cn. Cornelius Dolabella rex sacrorum inauguratus est in locū M. Martij, qui biennio antè mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego. Censa ciuium capita CXXXVII. millia C. & VIII. minor aliquantò numerus quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primùm, ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est, & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio, & plebeijs ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorū causa. Consulatum inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum. qui, quia iam designati prouincias sortiti erant, prætores sortiri iusserunt. C. Hostilio vrbana iurisdictio euenit: addita & peregrina, vt tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX. ita per prouincias diuisa, binæ consulum essent, quatuor Hispania haberet. tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria, duas Q. Fuluius in Brutijs: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos, vnam C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ vrbanæ vt scriberētur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras consules miserunt. Priusquam consules proficerentur, nouendiale sacrum fuit: quia Veijs de cœlo lapidauerat. Sub vnius prodigij (vt fit) mentionem alia quoq; nuntiata. Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cœlo tactam. Minturnenses terribilius quod esset, adijciebāt, sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuæ lupus nocte portam ingressus, vigilem laniauerat. Hæc procurata hostijs maioribus prodigia, & supplicatio diem vnum fuit ex decreto pontificum. inde iterum nouendiale instauratum, quòd in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nuntiatum, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quàm quòd is quoque, vt Sinuessæ biennio antè, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id verò aruspices ex Hetruria acciti, fœdum ac turpe prodigiū dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. viuum in arcam condidere, prouectumque in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices, vt virgines ter nouenæ per vrbem euntes carmen canerent. Id cùm in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poeta carmen, tacta de cœlo ædes in Auentino Iunonis Reginæ. prodigiumque id ad matronas pertinere aruspices cùm respondissent, donoque diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in vrbe Roma, intraque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, lataq; in Auentinum,

Marginal notes: Asdrubalis in Italiā aduentus nunciatur Romæ. — Lustrum conditur. — Iouis epulum. — Nouendiale sacrum. — Prodigia. — Virgines ter nouenæ per vrbē euntes carmen canunt.

Margin letters: F, G, H, I, K

A tinum, pureque & castè à matronis sacrificatum. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuæ ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit: Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmentali in vrbem ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabantur. tum septem & viginti virgines longam indutæ vestem, carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingenijs, nunc abhorrens & inconditum, si referatur. virginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatique. à porta Iugario vico in forum venere. in foro pompa constitit: & per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde vico Tusco, Velabroque per Boarium forum in cliuum pu-
B blicum, atque ædem Iunonis reginæ perrectum. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulachra cupressea in ædem illata. Dijs ritè placatis, delectum cõsules habebant acrius intentiusq;, quàm prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. itaq; colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diem certam, vt quo quisque iure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cùm vacationes suas quisque populus recitaret, nullius,
C cùm in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensemque, vacatio obseruata est, & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta non pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cùm omnes censerent, primo quoq; tempore cõsulibus eundum ad bellum (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, néue Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret, & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergere ex Brutijs, atq; obuiam fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarũ prouinciarum exercitibus: collegam ex duobus consularibus egregijs exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarenti præesset, electionem habere. intuleratque mentio-
D nem de volonibus reuocandis ad signa. Senatus liberam potestatem consulibus fecit, & supplendi vnde vellent, & eligendi de omnibus exercitibus quos vellent, permutandique: & ex prouincijs, quos è republica censerent esse, traducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in vndeuicesimam & vicesimam legiones scripti. Magni roboris auxilia ex Hispania quoq; à P. Scipione Liuio missa quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum Gallorumq;, & duo millia de legionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanosque. M. Lucretium has copias nauibus aduexisse: & sagittariorum, funditorumque ad quatuor millia ex Sicilia C. Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex
E Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Asdrubalem mouisse ex hybernis, & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armataque, coniuncturaq; se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occuparet. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum. Hæ literæ consules raptim confecto delectu maturius quàm constituerant, exire in prouincias coëgerunt: ea mente, vt vterq; hostem in sua prouincia contineret, neque coniungi, aut conferre in vnum vires pateretur. Plurimũ in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturum in Italiam fratrẽ crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani, nunc Alpium, cum hominibus locisque pugnando per quinq; menses exhausisset, haudquaquam tam facilem maturumque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis causa

Sacrosancta vacatio.

Asdrubal Alpes transire nuntiatur.

causa fuit. Cæterùm Asdrubali & sua, & aliorum spe omnia celeriora, atque F
Asdrubalem recipiunt Gallicæ atq; Alpinæ gentes. expeditiora fuere. nõ enim receperunt modò Aruerni eum, deincepsq; aliæ
Gallicæ atque Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum: & cùm permunita pleraq; transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duodecim annorum assuetudine peruijs Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat ingenia. insitati nanque antea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua terra assueti, omni generi humano insociabiles erant. & primò ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes suaque castella, & pecorum hominumque prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantùm Alpes esse: duas præualidas vrbes, magno inter se maris terrarumque spatio discretas, de im- G
perio & opibus certare. Hæ causæ aperuerãt Alpes Asdrubali. Cæterùm quod
Placentiam obsidet Asdrubal. celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placentiam, dum frustra obsidet magis, quàm oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expugnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius vrbis terrorem cæteris iniecturum. Non ipse se solùm ea oppugnatione impedijt: sed Annibalem post famam transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat. quippe reputantem, non solùm quàm lenta vrbium oppugnatio esset, sed etiam quàm ipse frustra eandem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profecti ab vrbe, velut in duo pariter bella, distenderant curas ho H
Romanorum solicitæ mentes ob Asdrubalis aduentum. minum: simul recordantium, quas primus aduentus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cùm illa angeret cura, quos tam propitios vrbi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prosperè gereretur. aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cùm in Italia ad Thrasymenum & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam erexisse. postea cùm in Hispania alia super aliam clades, duobus egregijs ducibus amissis, duos exercitus ex parte delesset, secunda in Italia Siciliaque gesta quassatam rempublicã excepisset: & ipsum interuallum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spatium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duos celeberrimi I
nominis duces circunstare vrbem Romam, & vnum in locum totam periculi molem, omne onus incubuisse. qui eorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat & proximus annus lugubris duorum cõsulum funeribus. His anxij curis homines digredientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in ciues
Liuius consul ira in ciues plenus. M. Liuium ad bellum proficiscentẽ monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostiũ cognosset, temerè manũ consereret, respondisse: vbi primùm hostium agmen conspexisset, pugnaturũ. cùm quæreretur, quæ causa festinandi esset: Aut ex hoste egregiam gloriam, inquit, aut ex ciuibus victis gaudium, meritum certè, etsi non honestum, capiam. Priusquam Claudius consul in prouin K
ciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in Salentinos
Hostilius Tubulus prospere cum Annibale pugnauit. exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus, incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, nouem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per vrbes agri Salentini castra disposita habebat. Itaq; ne cum duobus exercitibus simul confligeret Annibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atque in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditum quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret. reliquas

copias

A copias Hostilius Capuam ducere iussus, vt Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal vndiq; contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidijs agri Brutij habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida, quæ per metum ad Romanos defecissent. eódem à Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille ferè & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus propè iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana. interiacebat campus, colles *Castra Punica Romanis opposita.* imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensiũ, dextro Romanorum, neutris suspecti: quòd nihil syluę, neq; ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes, certamina haud satis digna dictu serebãt.

B Id modò Romanum quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo minus in tã apertis collibus timeri insidiæ poterant: quinque cohortes additis quinq; manipulis, nocte iugum superare, & in auersis vallibus cõsidere iubet: tempus exurgendi ex insidijs, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium prȩfectum sociùm edocet: quos cum ijs mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum, equitumq; in aciem eduxit. Paulo pòst & ab Annibale signum pugnæ propositum *Prelium inter Neronem cos. & Annibalem.* est: clamorq; in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedesq; certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos vbi ef-

C fusos consul videt, tribuno militum tertiæ legionis C. Aurunculeio imperat, vt equites legionis quanto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse: vt sterni opprimiq;, priusquàm instruantur, possint. Nondum Annibal è castris exierat, cùm pugnantium clamorem audiuit. Itaq; excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiam prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompositi hostes vt quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus. crescit pugna subsidijs: & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantesq; (quod nisi in veteri exercitu, & duce vetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset An-

D nibal, ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus metum, ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incus- *Pœnorum fuga et cædes.* sus: & fuga passim fieri cœpta est. minorque cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus, via nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorũ nullus vsus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi, duo capti. Romanorum sociorumq; ducenti ceciderũt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copijs eductis, posteaquam neminem signa contrà efferre vidit, spolia legi cæ-

E sorum hostium, & suorum corpora collata in vnum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, vt propè inferre signa videretur: donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculisque, quæ pars castrorum ad hostes vergebat, & Numidis paucis, qui in vallo portisq; se ostenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit *Annibal relictis castris Apuliam petit.* vallo Romana acies. & Numidæ ex composito paulisper in portis se valloque ostentauere: frustratiq; aliquandiu hostẽ, citatis equis agmen suorũ assequuntur. Consul vbi silentium in castris, & ne paucos quidẽ qui prima luce obambulauerant, parte vlla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, postquam satis tuta omnia esse exploratum est, inferri signa iussit. tantumq; ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde ceci-

y nit: mul-

nit:multoque ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, F
magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusia
hostem assequitur.Ibi quoq; tumultuaria pugna fuit.supra duo millia Pœno-
rum cæsa.Inde nocturnis,montanisq; itineribus Pœnus,ne locum pugnandi
daret,Metapontum petijt. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat)
in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal
copijs eius ad suas additis, Venusiam retro quibus venerat itineribus repetit:
atq; inde Cannusium procedit. Nunquam Nero vestigijs hostis abstiterat: &
Q.Fuluium,cum Metapontum ipse proficisceretur,in Lucanos,ne regio ea si-
ne præsidio esset,accersierat.Inter hæc ab Asdrubale,postquàm à Placentię ob-
sidione abscessit,quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Anniba- G
lem missi, cùm per medios hostes totam fermè longitudinē Italiæ emensi es-
sent,dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus
Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium
proprætorē deducuntur.Eum primò incertis implicantes responsis, vt metus
tormentorū admotus fateri vera coegit,edocuerunt,literas se ab Asdrubale ad
Annibalem ferre.Cum ijs literis, sicut erant,signatis, L. Virginio tribuno mili-
tum ducendi ad Claudiū consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum
præsidij causa missæ.Qui vbi ad consulē peruenerunt, literæq; lectæ per inter-
pretem sunt, & ex captiuis percunctatio facta:tum Claudius non id tempus
esse reipublicæ ratus, quo consilijs ordinarijs prouincię suæ quisq; finibus per H
exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret, audendū ac no-
uandum aliquid improuisum,inopinatū,quod cœptum non minorem apud
ciues,quàm hosteis, terrorē faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex ma-
gno metu verteret, literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse
patres conscriptos quid paret,edocet,vt cum in Vmbria se occursurum Asdru-
bal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ ha-
beant,exercitum vrbanum ad Narniam hosti opponant.Hæc senatui scripta.
Præmissi item per agrum Larinatem, Marrucinum,Ferentanum,Prætutianū,
quà exercitum ducturus erat, vt omnes ex agris viribusq; commeatus para-
tos militi ad vescendum in viam deferrēt, equos iumentaq; alia producerent, I
vt vehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium, sociorumque
quod roboris erat,delegit,sex millia peditum,mille equites.pronuntiat,occu-
pare se in Lucanis proximam vrbem, Punicumq; in ea præsidium velle, vt ad
iter parati omnes essent.Profectus nocte,flexit in Picenum.Et consul quidem
quantis maximis poterat itineribus,ad collegam ducebat,relicto Q.Tatio le-
gato,qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quàm
fuerat biennio antè, cùm castra Punica obiecta Romanis mœnibus portisq;
fuerant. neq; satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, vitu-
peraréntne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euentu famam habiturum.
Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce cum exercitu, cui detractū K
foret omne quod roboris, quod floris fuerit: & consulem in Lucanos osten-
disse iter, cùm Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re
tutiora,quàm errore hostis,qui ducem inde atq; exercitus partem abisse igno
raret. Quid futurum, si id palàm fiat? & aut insequi Neronem cum sex milli-
bus armatorum profectum, Annibal toto exercitu velit? aut castra inuadere
prædę relicta,sine viribus,sine imperio,sine auspicio? Veteres eius belli clades,
duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cùm
vnus imperator,vnus exercitus hostium in Italia esset, nunc duo bella Punica
facta, duos ingentes exercitus, duos propè Annibales in Italia esse. quippe &
Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æquè impigrum ducem, per
tot in

Consul Nero Annibalem prope Venusiam assequitur.

Asdrubalis literæ interceptæ.

Nero cõsul relicto Annibale aduersus Asdrubalem ire properat.

A tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidē celeritate ex Hispania, & concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quàm Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in ijs locis hunc coegisse exercitum, quibus ille maiorem partem militum fame, ac frigore, quæ miserrima mortis genera sunt, amisisset. Adijciebant etiam periti rerū Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. Nerone congressurū: sed quem in saltu impedito deprehensus fortè, haud secus quàm puerum, conscribendis fallacibus conditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiam vero præsidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquā iam *Neronis cos. ad milites oratio.*
B tantum interualli ab hoste fecerat, vt detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat vllius consilium imperatoris in speciē audacius, re ipsa tutius fuisse, quàm suum. Ad certam eos se victoriam ducere. quippe ad quod bellum collega non antequàm ad satietatem ipsius peditum atq; equitum datæ ab senatu copiæ fuissent, maiores, instructioresq; quàm si aduersus ipsum Annibalē iret, profectus sit: eò ipsos, quantumcunq; virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos, auditū modò in acie (nam ne antè audiatur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metumq; impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene ge-
C sta partæ fructum propè omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo fauore hominum iter suum celebretur. Et hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierumq; vndiq; ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præsidia reipublicæ, vindices vrbis Romæ imperijq; appellabant, in illorum armis dextrisq; suam liberorumq; suorum salutem ac libertatem repositam esse: deos omnes deasq; precabantur, vt illis faustum iter, felixq; pugna, matura ex hostibus victoria esset: damnarenturq; ipsi votorum, quæ pro ijs suscepissent: vt quemadmodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ouantibus victoria obuiam irent. In-
D uitare inde pro se quisq;, & offerre, & fatigare precibus, vt quæ ipsis iumentisque vsui essent, ab se potissimum sumerent, benignè omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid vltra vsum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere. cibum capientes diem ac noctem ire, vix quod satis ad naturale desiderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nuntiarēt aduentum, percunctarenturq;, clàm an palàm, interdiu an noctu venire sese vellet, ijsdē an alijs considere castris. Nocte clàm ingredi melius visum est. Tessera per castra ab Liuio consule data erat, vt tribunum tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neq; enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: &
E coartatio plurium in angusto tendentium facilior futura erat, quòd Claudianus exercitus nihil fermè, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctum voluntarijs agmen erat, offerentibus sese vltro & veteribus militibus, perfunctis iam militia: & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, roburq; virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde fermè passus Asdrubal aberat. Itaq; cùm iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisq; ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omniū lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulū castris habebat: & ante aduentum *Ad Senam castra Liuij consulis posita.*

eorum per loca alta ducendo exercitum, cùm modò insideret angustos saltus, F
vt transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum
eò inclinabant sententię, vt dum fessum via ac vigilijs reficeret militem Nero,
De oppugnando Asdrubale consules deliberant.
simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tempus pugnandi
differretur. Nero non suadere modò, sed summa ope orare institit, ne consiliũ
suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore,
qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua
sine duce relicta aggredi, nec ad sequendũ se iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse, redireq́; in Apuliam. Qui prolatando
spatiũ hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliã iter, vt G
per otiũ vbi velit, Asdrubali coniungatur. Extemplò signũ dandum, & exeundum in aciem: abutendumq́ue errore hostium absentium, præsentiumq́ue;
dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus
rem esse. Concilio dimisso, signum pugnæ proponitur, confestimq́ue in
Asdrubalis mira solertia.
aciem procedunt. Iam hostes ante castra instructi stabant. Moram pugnæ attulit, quòd Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera
hostium notauit, quæ antè non viderat, & strigosiores equos. multitudo quoque maior solita visa est. Suspicatus, id quod erat, receptui properè cecinit, ac
misit ad flumen vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui fortè adustioris coloris, vt ex recenti via, essent. simul circumuehi pro H
cul castra iubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & attendant, semel, bísne signum canat in castris. Ea cùm ordine omnia relata essent,
castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentum consulis alterius fuerant: vna M. Liuij, altera L. Porcij. neutris quicquam, quo latius
tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem assuetumq́ue Romano hosti mouit: quòd semel in prætorijs castris signum, bis in consularibus
referebant cecinisse. duos profectò consules esse. & quónam modo alter ab
Annibale abscessisset, cura angebat. minime id quod erat, suspicari poterat,
tantæ rei frustratione Annibalem elusum: vt vbi dux, vbi exercitus esset, cum
quo castra collata haberet, ignoraret. profectò haud mediocri clade absterritum. insequi non ausum. magnoperè vereri, ne perditis rebus serum ipse auxi- I
lium venisset: Romanisq́ue eadem iam fortuna in Italia: quæ in Hispania esset. interdum literas suas ad eum non peruenisse, credere: interceptisq́; ijs, consulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus,
vigilia prima dato signo, vt taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intentè asseruati, alter in destinatis
iam antè animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranauit. Ita desertum à ducibus agmen primò per agros palatur: fessique aliquot
somno ac vigilijs sternũt corpora passim, atq; infrequentia relinquunt signa.
Asdrubal nocte castra mouet.
Asdrubal dum lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet. & per tor- K
tuosi amnis sinus flexusq́ue cùm errore obiens haud multum processisset:
& vbi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat. sed cùm,
quantum à mari abscedebat, tanto altioribus coercentibus amnem ripis, non
Ambo consules & prætor Asdrubalem sequuti assequuntur ad Metauri ripas.
inueniret vada, diem terendo spatium dedit ad insequendum sese hosti. Nero
primùm cum omni equitatu aduenit. Porcius deinde assecutus cũ leui armatura. Qui cum fessum agmen carperent ab omni parte, incursarentq́;, & iam
omisso itinere, quod fugæ simile erat, castrametari Pœnus in tumulo super
fluminis ripam vellet: aduenit Liuius peditũ omnibus copijs, non itineri modò, sed ad cõserẽdum extemplò prælium instructis, armatisq́;. Sed vbi omnes
copias coniunxerunt, directaque acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius
ab sini-

A ab ſiniſtro pugnam inſtruit, media acies prętori tuenda datur. Aſdrubal omiſſa munitione caſtrorum, poſtquam pugnandũ vidit, in prima acie ante ſigna elephantos locat. circa eos lęuo in cornu aduerſus Claudium Gallos opponit, haud tantum eis fidens, quantum ab hoſte timeri eos credebat. ipſe dextrum cornu aduerſus M. Liuium ſibi, atq; Hiſpanis (& ibi maximè in vetere milite ſpem habebat) ſumpſit. Ligures in medio poſt elephantos poſiti, ſed longior quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons, quam Hiſpani tenebant, cum ſiniſtro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra prælium eminens ceſſabat. collis oppoſitus arcebat, ne aut à fronte, aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium, Aſdrubalemque ingens contractum

Conſules et pretor coniunctis copijs Aſdrubalem adoriuntur.

B certamen erat, atroxq́ue cædes vtrinq; edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum, equitumq́ue Romanorum: ibi Hiſpani, vetus miles peritusq́ue Romanæ pugnę, & Ligures, durum in armis genus. eódem verſi elephanti, qui primo impetu turbauerant anteſignanos, & iam ſigna mouerant loco: deinde creſcente certamine & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies verſari, velut incerti quorum eſſent, haud diſſimiliter nauibus ſine gubernaculo vagis. Claudius, Quid ergo præcipiti curſu tam longum iter emenſi ſumus? clamitans militibus, cùm in aduerſum collem fruſtra ſigna erigere conatus eſſet, poſtquam ea regione penetrari ad hoſtem nõ videbat poſſe, cohortes aliquot ſubductas è dextro cornu, vbi ſtationem magis ſegnem quàm pugnam

C futuram cernebat, poſt aciem circunducit: & non hoſtibus modò, ſed etiam ſuis inopinantibus, in ſiniſtrum hoſtium latus incurrit: tantaq; celeritas fuit, vt cùm oſtendiſſent ſe in latere, mox in terga iam pugnarent. Ita vt omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hiſpani, Liguresq;: & ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab ſignis aberant, nocte dilapſi, ſtratiq; ſomno paſſim per agros: & qui aderant, itinere ac vigilijs feſſi, intolerantiſſima laboris corpora, vix arma humeris gerebant. Et iam diei medium erat, ſitiſq; & calor hianteis cædendos, capiendosq; affatim præbebat. Elephanti plures ab ipſis rectoribus quàm ab hoſte interfecti. fabrile ſcalprum cum malleo habebat. id, vbi ſæuire belluæ ac ruere

Qua arte elephantos rector interficiebat, ſi quando ſæuirent.

D

E

in ſuos cœperant, magiſter inter aures poſitum ipſa in compage, qua iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu adigebat. ea celerrima via mortis

in tantæ molis bellua inuenta erat, vbi regendi spem vicisset. primusque id F
Asdrubal instituerat, dux cùm sæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipue pugna. ille pugnantes hortando, paritérq; obeundo pericula, sustinuit: ille fessos, abnuenteisq; tędio & labore, nunc precãdo nunc castigando accendit: ille fugientes reuocauit, omissamq; pugnam aliquot locis restituit. postremò cùm haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomẽ secuto esset, concitato equo se in cohortem Rom. immisit. ibi vt patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello vna acie tantum hostium interfectum est, redditaque æqua Cannensi clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquaginta sex millia hostium occisa: capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentique. ciuium etiam Romanorum, qui capti apud hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta. id solatij fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit: octo fermè millia Romanorum, sociorumque occisa. Adeoque etiam victores sanguinis cædisque ceperat satietas, vt postero die, cum esset nuntiatum Liuio consuli: Gallos Cisalpinos, Liguresque, qui aut prælio non affuissent, aut inter cædem effugissent, vno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine vllo aut imperio posse: si vna equitũ ala mittatur, omnes deleri: Supersint, inquit, aliqui nuntij & hostium cladis, & nostræ virtutis. Nero ea nocte quæ secuta est pugnam, citatiore quàm inde venerat, agmine die sexto ad statiua sua atque H
ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore, nemo enim præcesserat nuntius, lætitia verò tanta, vix vt compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici, narrarique potest: nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit, nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies, ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atque ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationesque versæ, per omnia delubra vagæ supplicijs votisque fatigauere deos. Tam solicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primò accidit: duos Narnienses equites in castra, quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant, I
venisse ex prælio nuntiantes, cæsos hostes. & primò magis auribus quàm animis id acceptum erat, vt maius, lætiusque, quàm quod mente capere, aut satis credere possent, & ipsa celeritas fidem impediebat, quòd biduo antè pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ, senatum curia exciuerunt: tantoque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, vt adire nuntius non posset: trahereturque à percunctantibus, vociferantibusque, vt in rostris, priusquàm in senatu literæ recitarentur. tandem summoti, & coerciti à magistratibus, vixque seruari lætitiæ inter impotentes eius animos potuit: in senatu primùm, deinde in K
concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusque ingenio, alijs iam certum gaudium, alijs nulla antè futura fides erat, quàm legatos consulum, vel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tum enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribusque haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vsque pontem continens agmen peruenit. Legati erant: L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum peruenerunt, cùm alij ipsos, alij comites eorum, quæ acta sint, percunctarentur, & vt quisque audierat, exercitum hostium, imperatorémque occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplò alijs porrò impertiebant

Asdrubal pugnans cecidit.

Pœnorum & sociorum occisa. 56000. capta 5400.

Nero ad statiua sua redit.

Consulum literæ & legati de cæso Asdrubale & deleto eius exercitu.

A gaudium suum. Cùm ægrè in curiam peruentum esset, multo ægrius summota turba, ne patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. inde traducti in concionem legati: L. Veturius literis recitatis, ipse planius omnia, quæ acta erant, exposuit, cùm ingenti assensu: postremo etiam clamore vniuersæ concionis, cùm vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab alijs circa templa deûm, vt grates agerent: ab alijs domos, vt coniugibus liberisque tam lætum nuntium impertirent. Senatus, quòd M. Liuius, & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionesque occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro concione edixit: celebrataque à viris fœminisque est. Omnia templa per to- B tum triduum æqualem turbam habuere, cùm matronæ amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu, deis immortalibus grates agerent. Statum quoq; ciuitatis ea victoria mouit: vt iam inde haud secus quàm in pace, res inter se contrahere, vendẽdo, emendo, mutuum dando, argentũ creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cùm in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proijci ante hostium stationes: captiuosque Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam ex ijs solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tanto simul publico familiarique ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis, fertur dixisse: castrisque inde motis, vt omnia auxilia, quæ diffusa latius C tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios, contraheret: & Metapontinos, ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

Supplicatio in triduũ decreta, ob delerũ Asdrubalẽ & eius exercitum.

Asdrubalis caput ante Annibalis stationes proiectum.

EPITOME LIBRI XXVIII.

RES in Hispania prosperè gesta à Syllano Scipionis legato. & L. Scipione fratre aduersus Pœnos, à Sulpitio Procos. & ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonum pro Aetolis referuntur. Cum M. Liuio, & Claudio Nerone COSS triumphus decretus esset. Liuius, qui in prouincia sua rem gesserat, quadrigis inuectus est. Nero, qui in collegæ prouinciam, vt victoriam eius adiuuaret, venerat, equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ reuerentiæq; habuit. D *nam & plus in bello, quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia virginis, quæ non custodierat, extinctus est. virgo: cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII. anno eius belli, anno quinto posteaquam ierat: exclusisq; in totum possessione eius hostibus, Hispaniam recepit: & à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarum duobus nauigijs transuectus, fœdus iunxit. Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. munus gladiatorium in honorem patris, patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus, sed ex ijs qui aut in honorem ducis, aut ex prouocatione in certamen descendebant: in quo Reguli fratres de regno ferro contenderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & coniuges rogo extructo occiderunt, & se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset, seditionẽ in parte exercitus motam, confirmatus discussit, rebellantesq; Hispaniæ populos coegit in deditionem venire. Et amicitia facta est cum Masanissa rege Numidarum: qui illi quidem auxilium, si in Africã traiecisset, pollicebatur. cum Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptũ erat, vt in Italiam traijceret, Romam reuersus, consulq; creatus. Africam prouinciam petens, contradicente Q. Fabio Maximo. Sicilia data est: permissumq;, vt in Africam traijceret, si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula, vbi hyemerat, in Italiam traiecit.*

CVM transitu Asdrubalis quantum in Italiam declinauerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur, rena- E tum ibi subitò par priori bellũ est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœniq;. Asdrubal Gisgonis filius ad oceanum penitus, Gadeisque concesserat. Nostri maris ora, omnisq; fermè Hispania, qua in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magoniq; iunctus, cùm in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus,

Hanno in locum Asdrubalis successit.

Syllanus à Scipione mittitur aduersus Hannonem & Magonem.

ribus,(impediebant autem & aſperitates viarum, & anguſtiæ ſaltibus crebris, F
vt pleraq; Hiſpaniæ ſunt,incluſæ) tamen nō ſolùm nuntios,ſed etiam famam
aduētus ſui prægreſſus,ducibus indidē ex Celtiberia tranfugis ad hoſtē perue-
nit.Eiſdem authoribus compertū eſt, cùm decem circiter millia ab hoſte ab-
eſſent,bina caſtra circa viam, qua irent,eſſe:læua Celtiberos, nouū exercitum
ſupra nouē millia hominū,dextra Punica tenere caſtra.Ea ſtationibus,vigilijs,
omni iuſta militari cuſtodia tuta & firma eſſe: illa altera ſoluta neglectaq;, vt
barbarorū & tyronum,& minus timentium, quòd in ſua terra eſſent.Ea prius
aggredienda ratus Syllanus,ſigna quàm maximè ad læuā iubebat ferri,necun
de ab ſtationibus Punicis conſpiceretur. ipſe præmiſſis ſpeculatoribus, citato
agmine ad hoſtē pergit.Tria millia fermè aberat,cùm haud dum quiſquā ho- G
ſtium ſenſerat. confragoſa loca,& obſita virgultis tenebant colles. ibi in caua
valle, atq; ob id occulta, conſidere militē, & cibum capere iubet. interim ſpe-
culatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum ſarcinis in me-
dium coniectis arma Romani capiunt: acieq; iuſta in pugnam vadunt. Mille
paſſuum aberant, cùm ab hoſte conſpecti ſunt, trepidariq; repente cœptum.
Mago ex caſtris citato equo ad primum clamorē & tumultū aduehitur. Erant
autem in Celtiberorum exercitu quatuor millia ſcutatorum, & CC. equites.
hanc iuſtam legionem (& id fermè roboris erat) in prima acie locat: cęteros,le-
uem armaturam, in ſubſidijs poſuit. Cum ita inſtructos educeret caſtris, vix-
dum in egreſſos vallo Romani pila coniecerunt. Subſidunt Hiſpani aduerſus H
emiſſa tela ab hoſte,inde ad re emittēda ipſi cōſurgunt.quæ cum Romani con
ferti, vt ſolent, denſatis excepiſſent ſcutis, tum pes cum pede collatus,& gladijs
geri res cœpta eſt. Cæterùm aſperitas locorum & Celtiberis, quibus in prælio
concurſare mos eſt, velocitatem inutilem faciebat:& haud iniqua eadem erat
Romanis ſtabili pugnæ aſſuetis, niſi quòd anguſtiæ & internata virgulta ordi-
nes dirimebant: & ſinguli biniq; velut cum paribus conſerere pugnam coge-
bantur. Quod ad fugam impedimento hoſtibus erat, id ad cædem eos, velut
vinctos, præbebat. Et iam fermè omnibus ſcutatis Celtiberorum interfectis
leuis armatura,& Carthaginienſes qui ex alteris caſtris ſubſidio venerant,per-
culſi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum,& equitatus omnis,vix I
inito prælio, cum Magone effugerunt. Hanno alter imperator cum eis qui po-
Mago in fugam vertitur. ſtremi iam profligato pręlio aduenerant, viuus capitur. Magonem fugientem
Hanno capitur. equitatus fermè omnis, & quod veterum peditum erat ſecuti, decimo die in
Gaditanam prouinciam ad Aſdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles,
in proximas dilapſi ſyluas, inde domos diffugerūt. Peropportuna victoria ne-
quaquam tantum conflatū bellum, quanta futuri materia belli, ſi licuiſſet ijs
Celtiberorum gente excita, & alios ad arma ſolicitare populos, oppreſſerat.
Scipio aduerſus Aſdrubalem Giſgonis pergit. Itaq; collaudato benignè Syllano, Scipio ſpem debellandi, ſi nihil etiam ipſe
cunctando moratus eſſet, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in vltimam
Hiſpaniam aduerſus Aſdrubalem pergit. Pœnus cùm caſtra ſua fortè ad ſocio- K
rum animos in Betica continendos in fide haberet, ſignis repentè ſublatis, fu-
gæ magis quàm itineris modo penitus ad Oceanum & Gadeis ducit. Cæte-
rùm quoad cōtinuiſſet exercitum, propoſitum bello ſe fore ratus, antequam
freto Gades traijceret, exercitum omnē paſſim in ciuitates dimiſit: vt & muris
ſeipſi,& armis muros tutarentur. Scipio vbi animaduertit, diſſipatum paſſim
bellum,& circunferre ad ſingulas vrbes arma, diutini magis quàm magni eſſe
L. Scipio Oringin oppugnat. operis, retrò vertit iter. ne tamen hoſtibus eam relinqueret regionem, L. Sci-
pionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppu-
gnandam opulentiſſimam in ijs locis vrbem, quam Oringin barbari appella-
bant, mittit. ſita in Meleſſum finibus eſt, Hiſpaniæ gentis, ager frugifer, argen-
tum etiam

A tum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubali, ad excursiones circà in me-
diterraneos populos faciendas. Scipio castris prope vrbem positis, prius quàm
circumuallaret vrbẽ, misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tenta
rent: suaderentq́; , vt amicitiā potius quàm vim experirentur Romanorū. Vbi
nihil pacati respōdebatur, fossa dupliciq; vallo circundata vrbe in treis parteis
exercitum diuidit: vt vna semper pars, quietis interim duabus, oppugnaret. Pri
ma pars cùm adorta oppugnare est, atrox sanè & anceps præliū fuit. non subi-
re, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis, facile erat. & iam qui erexe-
rant ad murū scalas, alij furcis ad idipsum factis detrudebātur, in alios lupi su-
pernè ferrei iniecti, vt in periculo essent, ne suspensi in murum extraherentur.
B Quod vbi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatū certamen
esse: et iam eo superare hostē, quòd ex muro pugnaret: duabus simul partibus,
prima recepta, vrbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam
cum primis pugnando, vt & oppidani mœnia repentina fuga desererent: &
Punicum præsidiū metu, ne prodita vrbs esset, relictis stationibus in vnum lo-
cum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne, si hostis vrbem intrasset,
sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obuij passim cæderentur. itaq; pate-
facta repentè porta, frequētes ex oppido sese eiecerunt: scuta pre se tenentes, ne
tela procul conijcerentur: dextras nudas ostentantes, vt gladios abiecisse appa
reret, Id vtrum parū ex interuallo sit conspectū, an dolus aliquis suspectus fue-
C rit, incōpertū est. Impetus hostilis in trāsfugas factus: nec secus, quàm aduersa
acies cęsi: eademq́; porta signa infesta vrbi illata. & alijs partibus securibus do *Oringis capitur.*
labrisq́; cędebātur et refringebātur portę. et vt quisq; intrauerat eques, ad forū
occupandū (ita enim præceptū erat) citato equo pergebat. additū erat & tria-
riorum equiti præsidium. legionarij cæterā partem vrbis peruadunt direptio-
ne, & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in
custodiam dati sunt: oppidanorum quoq; ccc. fermè, qui clauserant portas,
cæteris traditum oppidū, suæ redditæ res. Cecidere in vrbis eius oppugnatio-
ne hostium duo millia fermè. Romanorū haud plus xc. Læta & ipsis qui rem
gessere, vrbis eius expugnatio fuit: & imperatori cæteroq́; exercitui speciosum
D aduentum suum, ingentem turbam captiuorum præ se agentes, fecerunt. Sci-
pio collaudato fratre, cùm quanto poterat verborum honore Carthagini ab
se captæ captam ab eo Oringin, æquasset, quia & hyems instabat, vt nec tenta-
re Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consé-
ctari posset, in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: dimissisq; in hyberna
legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperato- *L. Scipio Hannonem & cæteros nobiles captiuos Romam secum ducit.*
re, cæterisq́; nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno clas-
sis Romana M. Valerio Læuino proconsule ex Sicilia in Africam transmis-
sa, in Vticensi Carthaginiensiq́; argro latè populationes fecit. extremis finibus *Romana classis agros Vticensem & Carthaginensem populatur.*
Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ, prædæ actæ sunt. Repetentibus
Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) occurrit. decem & se-
E ptem naues ex ijs captæ sunt, quatuor in alto mersæ, cætera fusa ac fugata clas- *Punica classis fusa ac fugata.*
sis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lily-
bæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus, magni commea-
tus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius, qua hæc sunt gesta,
P. Sulpitius proconsul, & Attalus rex cum Æginæ (sicut antè dictum est) hy-
bernassent, Lemnum inde classe iuncta Romanæ v. & xx. quinqueremes, re-
giæ v. & xxx. transmiserunt. Et Philippus, vt seu terra seu mari obuiā eundum *Res in Græcia gestæ aduersus Philippum.*
hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadem ad mare de-
scendit, Larissam diem ad conueniendum exercitui edixit. Vndique ab socijs
legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt, Sustulerant enim
animos

animos Aetoli,cùm ob Romanam societatem,tum post Attali aduentum: fi- F
nitimosq; depopulabantur. nec Acarnanes solū Bœotiq;, & qui Eubœam in-
colunt,in magno metu erant,sed Achæi quoq;,quos super Aetolicum bellum
Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Argiuorum fine
positis castris terrebat.Hi omnes suis quisq; vrbibus quę pericula terra mariq;
portenderentur, memorantes, auxilia regē orabant. Ne ex regno quidē ipsius
tranquillę nuntiabantur res.Et Scerdiletum Pleuratumq; motos esse,& Thra-
cum maximè Medos, si quod longinquum bellū regem occupasset, proxima
Macedoniæ incursuros.Bœoti quidem ipsi,& interiores Græcię populi,Ther-
mopylarum saltus, vbi angustæ fauces coartant iter, fossa valloq; intercludi
ab Aetolis nuntiarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuendas Philippo da- G
rent. Vel segnem ducē tot excitare tumultus circunfusi poterant. Legationes
dimittit: pollicitus prout tempus ac res sineret, omnibus laturū auxilium. in
præsentia quæ maximè vrgebant,res pararent.Tum præsidiū vrbi mittit vnde
allatū erat,Attalū ab Lemno classe transmissa omnem circa vrbē agrum depo-
pulatum. Polyphantē cum modica manu in Bœotiā, Menippum item quen-
dam ex regijs ducibus cū mille peltatis(pelta cetræ haud dissimilis est) Chalci-
dem mittit.additi quingēti Aenianū: vt omnes insulę partes tueri possent,ipse
Scotusam est profectus: eodemq; ab Larissa Macedonū copias traduci iussit.
Eò nuntiatum est,concilium Aetolis Heracleam indictum:regemq; Attalum
ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conuentum vt turbaret H
subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit. & concilio quidem di-
misso iam venit:segetibus tamen,quę iam prope maturitatem erant,maximè
in sinu Aeniano euastatis,Scotusam copias reducit. Ibi exercitu omni relicto,
cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde vt ad omnes hostiū motus
posset occurrere,etiam in Phocidem,atq; Eubœam,& Peparethum mittit,qui
loca alta eligerent,vnde editi ignes apparerēt.ipse in Cissęo(mons est in altitu-
dinem ingentem cacuminis editi)speculam posuit:vt ignibus procul sublatis
signum,vbi quid molirentur hostes,momento temporis acciperet.Romanus
imperator,& Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt.inde classem in Eu-
Oreum oppugnatur à Romanis & Attalo.
bœam ad vrbē Oreum transmittūt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidē & Eu- I
ripum petenti ad læuam prima vrbiū Eubœę posita est.Ita inter Attalū ac Sul-
pitium conuenit,vt Romani à mari,regij à terra oppugnarēt.Quatriduo post-
quā appulsa classis est,vrbē aggressi sunt.id tempus occultis cum Platore,qui à
Philippo præpositus vrbi erat,colloquijs absumptū est.Duas arces vrbs habet,
vnā imminentē mari,altera vrbis media est: cuniculo inde via ad mare ducit,
quam à mari turris quinq; tabulatorū, egregiū propugnaculū, claudebat.Ibi
primò atrocissimū contractum est certamē,& turre instructa omni genere te-
lorum,& tormentis,machinisq; ad oppugnandam eam ex nauibus expositis.
Cùm omniū animos,oculosq; id certamē auertisset,porta maritimę arcis Pla-
tor Rom.accepit,momentoq; arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediā K
vrbem ad alterā tendere arcem.Et ibi positi erāt,qui fores portę obijcerent. ita
exclusi in medio cæduntur, capiunturq;. Macedonū præsidium conglobatū
sub arcis muro stetit, nec fuga effusè petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos
Plator venia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad Demetriū Phthioti-
dis exposuit:ipse ad Attalum se recepit.Sulpitius tam facili ad Oreum successu
Oreum proditione captum.
elatus, Chalcidē inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquā ad spem
euētus respondit.Ex patenti vtrinq; coactū in angustias mare,vt speciē intuen-
ti primò gemini portus in ora duo versi præbuerit: sed haud facilè alia infe-
stior classi statio est. nam & venti ab vtriusque terræ præaltis montibus subi-
ti ac procellosi decidūt,& fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert,
tempo-

A temporibus statis reciprocat: sed temerè in modum venti nunc huc nunc illuc verso mari, velut monte præcipiti deuolutus torrens rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. Cùm classem tā infesta statio accepit, tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregiè munitū, præsidioque valido firmatum, & præcipuè fide præfectorum principumque, quæ fluxa & vana apud Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in temere suscepta re, Romanus fecit, quòd circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incœpto, classemque inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opuntiorum, vrbis mille passuum à mari sitæ) traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi monuerāt, sed serius Platoris fraude è specu-
B la elati, & impari maritimis viribus, haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem omissa. Ad Chalcidis auxilium, vbi signum accepit, impigrè est motus. nam & ipsa Chalcis, quanquam eiusdem insulæ vrbs est, tamen adeò arcto interscinditur freto, vt ponte continenti iungatur, terra aditum faciliorem quàm mari habeat. igitur Philippus deiecto pręsidio, fusis Aetolis, qui saltum Thermopylarum insidebant, cùm ab Demetriade Scotusam, inde tertia vigilia profectus, trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno die Phocidis Elatiam millia amplius LX. contendit. Eodem fermè die ab Attalo rege Opuntiorum vrbs capta diripiebatur. concesserat eam prædam regi Sulpitius, quia Oreum paucos antè dies ab Romano milite, expertibus regijs, *Opuntiorum vrbs diripitur.*
C direptum fuerat: Romana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pecunijs à principibus exigendis terebat tempus. adeoq; improuisa res fuit, vt nisi Cretensium quidam fortè pabulatum ab vrbe longius progressi, agmen hostium procul conspexissent, opprimi potuerit. Attalus inermis atque incompositus, cursu effuso mare ac naues petit. & molientibus ab terra naues Philippus aduenit, metumque etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem redijt, deos hominesque accusans, quòd tantæ rei fortunam ex oculis propè raptā amisisset. Opuntij quoque ab eadem ira increpiti, quòd cùm trahere obsidionem in aduentū suum potuissent, viso statim hoste propè in voluntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem re-
D bus, Toronē est profectus. Et Attalus primò Oreum se recepit. inde cùm fama accidisset, Prusiam Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis Romanis rebus, atq; Aetolico bello, in Asiam traiecit. Et Sulpitius Aeginam classem recipit. vnde initio veris profectus erat. Haud maiore certamine quàm Opuntē Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. Incolebant vrbē eam profugi ab Thebis Phthioticis. vrbe sua capta à Philippo, cùm in fidem Aetolorum peruenissent, sedem eis Aetoli eam dederant, vrbis vastę ac desertæ priore quidem Philippi bello. Tum ab Torone, sicut paulò antè dictum est, recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atque ignobilia oppida cepit. inde Elatiam, iussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorumq; legatis, venit. vbi cum definiendo Aetolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ *Philippus in Asiam traijcit.*
E concilio Romanorum, Aetolorumq;) nuntius affertur, Machanidam Olympiorum solenne ludicrū paranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendū id ratus. legatis cū benigno responso dimissis: se neque causam eius belli fuisse: nec moram, si modò æqua & honesta conditione liceat, paci facturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atque inde Corinthum descendit. vnde commeatibus sumptis, Phliunta Pheneumque petit. & iam cum Eream venisset, audito Machanidam fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonem, Aegium se ad cōcilium Achæorū recepit: simul classem Punicam, vt mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuenturum. Paucis antè diebus in Phoceas traiecerant Pœni, inde portus Acarnanum petierant

tierant, cùm ab Oreo profectum Attalum Romanosq; audissent, veriti ne in F se iretur, & intra Rhium (fauces eæ sunt Corinthij sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidē & angebatur, cùm ad omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse, & rapientē omnia ex oculis elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo disseruit: testatus deos hominesq;, se nulli loco, nec tempori defuisse, quin vbi hostiū arma cōcrepuissent, eò quanta maxima posset celeritate contenderet: sed vix rationem iniri posse, vtrum ab se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitium à Chalcide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fugam: nec pro difficili id bellum habendū, in quo, si modò congressus cum hoste sis, viceris. quod primum esset, confessionem se hostiū habere, nequaquam G pares esse eos: breui & victoriā haud dubiam habiturum, nec meliore euentu eos secum quam spe pugnaturos. Læti regem socij audierunt. Reddidit inde Achæis Eream, & Triphyliam. Alipherā autem Megalopolitis, quod suorum ius esse finium satis probabāt, restituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autem tres quadriremes, & biremes totidem) Anticyrā traiecit. inde quinqueremibus septem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginiensium classi, miserat in Corinthium sinum: profectus ad Erythras Aetolorum, quæ propè Eupalium sunt, exscensionem fecit. Haud fefellit Aetolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis castellis Potidaniæ ac Apolloniæ H fuit, in syluas montesq; refugit. Pecora, quæ inter festinationē abigi nequiuerant, sunt direpta, & in naues compulsa. Cum his, cæteraq; præda Nicia prętore Achæorum Aegium misso, cùm Corinthum petisset, pedestres inde copias per Bœotiam terra duci iussit. ipse à Cenchreis præter Atticen super Suniū nauigans, inter medias propè hostium classes Chalcidē peruenit. inde collaudata fide ac virtute, quòd neq; timor neq; spes flexissent eorū animos, hortatusque in posterum, vt eadem cōstantia permanerent in societate, si suam quàm Oritanorum atq; Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat. principumq; ijs qui fugere capta vrbe, quàm se Romanis tradere, maluerant, summa rerum & custodia vrbis permissa, ipse Demetriadem ab Eubœa, I vnde primò ad opem ferendam socijs profectus erat, traiecit. Casandreæ deinde centum nauium longarum carinis positis, contractaque ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualiū, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus socijs latum ab se auxilium, retro in regnum concessit, vt Dardanis bellum inferret. Extremo æstatis eius, qua hæc in Græcia sunt gesta, cùm Q. Fabius Maximus prætor legatus ab M. Liuio consule Romam ad senatum missus nuntiasset, consulem satis præsidij Galliæ prouinciæ credere L. Porciū cum suis legionibus esse, decedere se inde, ac deduci exercitum consularem posse: patres non M. Liuium tantùm redire ad vrbem, sed collegam quoq; eius C. Claudium iusserunt. Id modò in decre- K to interfuit, quòd M. Liuij exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppositas manere in prouincia iusserunt. Inter consules ita per literas conuenit, vt quemadmodum vno animo rem gessissent: ita, quanquam ex diuersis regionibus conuenirent, vno tempore ad vrbem accederent. Præneste qui prior venisset, collegam ibi opperiri iussus. Fortè ita euenit, vt eodem die ambo Præneste venirent. inde præmisso edicto, vt triduo pòst frequens senatus ad ædem Bellonæ adesset, omni multitudine obuiam effusa ad vrbem accessere. Non salutabant modò vniuersi, sed contingere pro se quisq; victrices dextras consulū cupientes, alij gratulabātur: alij gratias agebant, quòd eorum opera incolumis respublica esset. In senatu cùm more omnium imperatorum

Philippi ad socios oratio.

Ambos consules in vrbem redire senatus iussit.

A torum expositis rebus ab se gestis postulassent, vt pro republica fortiter fide-
literque administrata: & dijs immortalibus haberetur honos, & ipsis tri-
umphantibus vrbem inire liceret: se verò ea quæ postularent; decernere pa-
tres merito deorum primùm, dein secundum deos consulum, responderunt,
& supplicatione amborum nomine, & triumpho vtriq; decreto. Inter ipsos,
ne, cùm bellum communi animo gessissent, triumphum separarent, ita con-
uenit: quoniam in prouincia M. Liuij res gesta esset, & eo die, quo pugnatum *Liuius quadrigis. Claudius equo inuectus, triumphat.*
foret, eius forte auspicium fuisset: exercitus Liuianus deductus Romã venis-
set, Neronis de prouincia deduci nõ potuisset: vt M. Liuium quadrigis vrbem
ineuntem milites sequerentur, C. Claudius equo sine militibus inueheretur.
B Ita consotiatus triumphus, cùm vtriq;, tum magis ei, qui quantum merito an
teibat, tantum honore collegæ cesserat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant
sex dierum spacio transcurrisse longitudinem Italiæ: & eo die cum Asdrubale
in Gallia signis collatis pugnasse, quo eum castra aduersus sese in Apulia posi-
ta habere Annibal credidisset. ita vnum consulem pro vtraq; parte Italiæ ad-
uersus duos duces, duos imperatores, hinc consilium suum, hinc corpus op-
posuisse. nomen Neronis satis fuisse ad continendum castris Annibalem:
Asdrubalẽ verò qua alia re, quàm aduentu eius obrutum, atq; extinctũ esse?
Itaq; iret alter consul sublimis curru multijugis, si vellet equis, vno equo per
vrbem verũ triumphum vehi: Neronemq; etiam si pedes incedat, vel parta eo
C bello vel spreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Hi sermones spectan-
tium Neronẽ vsq; in Capitolium prosecuti sunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt
* sestertiùm tricies, * octaginta millia æris. militib. M. Liuius * quinquagenos ** Tricies sestertiũ valent 75000. cor.*
senos asses diuisit, tantundem C. Claudius absentibus militibus suis est pol- ** 80000. æris valent 800. coron.*
licitus, cùm ad exercitum redisset. Notatum, ea die plura carmina militari- ** 56. asses valent paulò minus dimidio coronato.*
bus iocis in C. Claudium, quàm in consulem suum iactata, equites L. Vetu-
rium, & Q. Cæcilium legatos magnis tulisse laudibus: hortatosque esse ple-
bem, vt eos consules in proximum annum crearent. adiecisse equitum præ-
rogatiuæ authoritatem consules. postero die in concione, quam forti fideli-
que duorum prædictatorem comitia habere placuisset, C. Claudius consul
D M. Liuium collegam dictatorem dixit: Liuius Quintum Cæcilium magi-
strum equitum. A M. Liuio dictatore creati consules L. Veturius Quintus
Cæcilius, is ipse qui tum erat magister equitum. Inde prætorum comitia ha-
bita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Quintus
Manlius Thurinus, qui tum ædilis plebis erat. Comitijs perfectis, dictator
magistratu abdicato, dimissoque exercitu, in Hetruriam prouinciam ex s. c.
est profectus ad quæstiones habendas, qui Hetruscorum Vmbrorúmue po-
puli defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentum eius consilia agi-
tassent, quique eum auxilijs, aut commeatu, aut ope aliqua iuuissent. Hæc
eo anno domi, militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus *Ludi Romani & plebeij.*
E curulibus. Cn. Seruilio Cæpione: Ser. Cornelio Lentulo. Itẽ ludi plebeij semel
toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Quinto Manlio
Thurino. Tertio decimo anno Punici belli, L. Veturio Philone, & Quinto Cæ-
cilio Metello consulibus, Brutij ambobus, vt cum Annibale bellum gererent,
prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt: M. Cæcilius Metellus vrbanã,
Q. Manlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exerci-
tus ita diuisi: consulum alteri quem C. Claudius prioris anni consul: alteri,
quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In *Exercituum diuisio.*
Hetruria duas volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Liuius procon-
sul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Manlio vt col-
legæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu, cui L. Porcius proprætor

 præfue-

præfuerat, obtineret, decretum est: iussusque populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduentum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouam legionem, quam T. Claudius traijceret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio, vt Tarentum: C. Hostilio Tubulo, vt Capuam prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. M. Valerius proconsul, qui tuendæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, XXX. nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad vrbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli solicita, cùm omnium secundorum aduersorumq; causas in deos verterent, multa prodigia nuntiabantur. Tarracinæ Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cœlo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nuntiatum est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas idemq; fœmina natus erat. Et Albæ duos soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini de cœlo tactę. Prodigia consules hostijs maioribus procurare iussi, & supplicationem vna die habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nuntiatis peregrè, aut visis domi prodigijs, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam causam cæsa flagro est Vestalis, cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinij pontificis. Id quanquam nihil portendentibus deis, cæterùm negligentia humana acciderat, tamen & hostijs maioribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, vt in agros reducendæ plebis curam haberent, deúm benignitate summotum bellũ ab vrbe Roma, & Latio esse, & posse sine metu in agris habitari, minimè conuenire, Siciliæ, quàm Italiæ, colendæ maiorem curam esse. Sed res haudquaquam erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia seruitiorũ, & pecore direpto, villisq; dirutis aut incensis: magna tamen pars authoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerant autem huiusce rei mentionẽ Placentinorum & Cremonensium legati, querentes agrum suum ab accolis Gallis incursari, ac vastari: magnamque partem colonorum suorum delapsam esse: & infrequentes se vrbes, agrum vastum ac desertum habere. Manlio prætori mandatum, vt colonias ab hoste tueretur. Consules ex S.C. edixerunt, vt qui ciues Cremonenses atq; Placentini essent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius Consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, nouisque militibus quos ipse conscripserat suppleuit. In Consentinum agrum consules exercitum duxerunt, passimque depopulati, cum agmen iam graue præda esset, in saltu angusto à Brutijs, iaculatoribusque Numidis turbati sunt, ita vt non præda tantùm, sed armati quoq; in periculo fuerint, maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca tuta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani redijt. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neq; ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico priuatoq;, neq; lacessierunt quietum Romani. tantam inesse vim, & si omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis, quàm secundis rebus. quippe qui, cùm & in hostiũ terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellũ gereret exercitu nõ suo ciuili, sed misto ex colluuione omnium gentium, quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alij ri-

Prodigia.

Ignis in æde Vestæ extinctus.

In agros plebs reducitur.

Annibalis laudes.

alij ritus, alia sacra, alij propè dij essent, ita quondam vno vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter ipsos, nec aduersus ducem seditio exstiterit, cum & pecunia sępe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces, militesq; cōmissa fuerant. Post Asdrubalis verò exercitū cum duce, in quibus spes omnis reposita victoriæ fuerat, deletum, cedendoq; in angulum Brutium cætera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nullum motum in castris factum? nam ad cætera id quoq; accesserat, vt ne alendi quidē exercitus, nisi ex Brutio agro spes esset. qui vt omnis coleretur, exiguus tamen tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum bellum occupauerat, & mos vitio etiam insitus genti inter latrocinia militiā exercendi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda solicitis, tanquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longè disparē habebant: eandem, quòd prælio victi Carthaginienses duce amisso in vltimam Hispaniæ oram vsq; ad Oceanum compulsi erant. disparē autem, quòd Hispania non quàm Italia modò, sed quàm vlla pars terrarum bello reparando aptior erat locorum hominumque ingenijs. Ita ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium, nostra demum ætate ductu, auspicioq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimusq; eo bello secundū Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vlteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditum, & quatuor millia & quingētos equites armauit. De equestribus copijs fermè inter authores conuenit. peditum LXX. millia quidam adducta ad Silpiam vrbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamē, consederūt. Scipio, cùm ad eum fama tanti comparati exercitus perlata esset, neq; Rom. legionibus tantę se parē fore multitudini ratus, vt non in speciē saltem opponerentur barbarorum auxilia: neq; in ijs tamen tantum virium ponendum, vt mutando fidem, quæ cladis causa fuisset patri patruoq;, magnum momentū facerent: præmisso Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, vt equites peditesq; ab eo, quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab socijs, qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eò adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & quingenti equites. Inde ad Betulā vrbem processum cum omni exercitu ciuium, sociorum, peditū equitumq; V & XL. millibus. Castra ponenteis eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt. turbassentq; munientes, ni abditi post tumulum, opportunè ad id positi ab Scipione equites improuiso in effusos incurrissent. Hi promptissimum quenq;, & proximè vallum atq; in ipsos munitores primum inuectū, vixdum prælio inito fuderunt: cum cæteris, qui sub signis atq; ordine agminis incesserant, longior & diu ambigua pugna fuit. sed cùm ab stationibus primùm expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atq; arma capere iussi plures & vsq; integri fessis subirent, magnumq; iam agmen armatorum à castris in prælium rueret, terga haud dubiè vertunt Pœni Numidęq;. Et primò turmatim abibant, nihil propter pauorem, festinationémue cōfusis ordinibus: dein postquam acrius vltimis incidebat Romanus, neq; sustineri impetus poterat, nihil iam ordinum memores, passim quà cuiq; proximum fuit in fugam effunduntur. Et quanquam eo pręlio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant, tamen nunquā per aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum leuisq; armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina vires sunt, prior Asdrubal in

Hispania bello reparando aptissima, & postrema omnium prouinciarū perdomita.

Punicus exercitus in Hispania.

Romanus exercitus in Hispania.

Pœni in fugam versi.

aciem copias eduxit: deinde & Romani processere. sed vtraq; acies pro vallo stetit instructa, & cum à neutris pugna cepta esset, iam die ad occasum inclinante, à Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idem per dies aliquot factũ. prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telúmue missum, aut vox vlla orta. mediã aciẽ hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris cornua socij tenebant. erant autem vtrinque Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem Elephanti castellorũ procul speciem præbebant. Iam hoc in vtrisq; castris sermonis erat, ita vt instructi stetissent, pugnaturos. medias acies Rom. Pœnumq;, quos inter belli causa esset, pari robore animorũ armorumq; concursuras. Scipio vbi hęc obstinatè credita animaduertit, omnia de industria in eum diem, quo pugnaturus erat, mutauit. Tesseram vesperi per castra dedit, vt ante lucem viri equiq́ue pransi essent, armatus eques frenatos stratosq; teneret equos. Vix dum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes Punicas immisit, inde confestim ipse cum graui agmine legionũ procedit. præter opinionem destinatam suorum hostiumq;, Romano milite cornibus firmatis, socijs in mediam aciem acceptis. Asdrubal clamore equitum excitatus, vt ex tabernaculo prosiluit, tumultumq́ue ante vallũ, & trepidationem suorum, & procul signa legionum fulgentia, plenosq́ue hostium campos vidit, equitatum omnem extemplò in equites emittit. ipse cum peditum agmine castris egreditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitũ iamdiu anceps pugna erat: nec ipsa per se decerni poterat, quia pulsis (quod prope inuicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat, sed vbi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato Scipio, patefactisq́ue ordinibus, equitatum omnem leuemq; armaturam in medium acceptam diuisamq́ue in partes duas in subsidijs post cornua locat. inde vbi incipiendæ iam pugnæ tempus erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse è dextro cornu (ibi nanque præerat) nuntium ad Syllanum & Martium mittit, vt cornu extenderent in sinistra parte, quemadmodum se tendentem à dextra vidissent: & cum expeditis peditum equitumq́ue prius pugnam consererent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cum ternis peditum cohortibus, ternisq́ue equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hostem ducebant, sequentibus in obliquũ alijs. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebant. & iam conflixerant cornua, cùm, quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani, Afriq́ue nondum ad teli coniectum venissent, neque in cornua, vt adiuuarent pugnantes, discurrere auderent, ne aperirent mediam aciem venienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio vrgebantur. eques, leuisq; armatura, & velites circunductis alis in latera incurrebant, cohortes à fronte vrgebant, vt abrumperent cornua à cætera acie. Et cùm ab omni parte haudquaquam par pugna erat, tum quòd turba lixarum, tyronumq; Hispanorum Romano Latinoq́ue militi obiecta erat. & procedente iam die vires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos Matutino tumultu, coactosq; priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedulo diem extraxerat Scipio, vt sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cornibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna, ita vt prius æstus à meridiano sole, laborq; standi sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent, quàm manus cum hoste consererent. itaq; steterunt scutis innixi. nam super cętera elephanti etiam, tumultuoso genere pugnæ equitum velitumq; & leues armaturæ consternati, è cornibus in mediam aciem sese intulerant. Fessi igitur corporibus animisducis

Scipio Asdrubalem eludit.

F G H I K

A que retulere pedem. ordines tamen seruantes haud secus, quàm si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, vbi inclinatam sensere, victores se vndiq; inueherent, nec facilè impetus sustineri posset: quanquam retinebat obsistebatq; cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colleis tutumq; receptum, si modicè se reciperent, clamitans: tamen vincente verecundiam metu, cùm proximus quisq; hostem cæderet, terga extemplò data, atq; in fugam sese omnes effuderunt. Ac primò consistere signa in radicibus collium, ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctãtibus in aduersum collẽ erigere aciem Romanis. deinde vt inferri impigrè signa viderunt, integrata fuga, in castra pauidi compelluntur. Nec procul vallo Romanus aberat. cepissetq; tanto impe- *Pœni in fugam versi.*
B tu castra, nisi ex vehementi sole, qualis inter graues imbre nubes effulget, tanta vis aquæ deiecta esset, vt vix in castra sua receperit se victor. quosdam etiam religio ceperat, vlterius quicquã eo die conandi. Carthaginienses, quanquam fessos labore ac vulneribus, nox imberq; ad necessariam quietem vocabat: tamen quia metus & periculum cessandi non dabat tempus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis vndiq; circà ex propinquis vallibus congestis augent vallũ, munimento sese, quando in armis parum præsidij foret defensuri. Sed transitio sociorũ, fuga vt tutior mora videretur, fecit. principium *Pœnorum socij ad Romanos transeunt.* defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factum est. is cum magna popularium manu transfugit. inde duo munita oppida cum præsidijs tradita à præ-
C fectis Romano. Et ne latius, inclinatis semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Scipio, vt prima luce qui *Asdrubal noctu silentio castra mouet.* in stationibus erant retulerũt, profectos hostes, præmisso equitatu signa ferri iubet. adeoq; citato agmine ducti sunt, vt si via recta vestigia sequentes issent, haud dubiè assecuturi fuerint. ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bætim fluuium, vt transeuntes aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium modo effusi abibant: idq; aliquantũ ab legionibus Romanis interualli fecit. eques, leuisq; armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabaturq;. sed cùm ad crebros tumultus signa cõsisterent, & nunc equestria, nunc cum velitibus au-
D xilijsq; peditum prelia consererent, superuenerunt legiones. Inde non iam pu- *Asdrubalis exercitus funditur.* gna, sed trucidatio velut pecorũ fieri, donec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus fermè semiermium euasit. cæteri cæsi captiq;. castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt: atq; inde, cùm hostes ne quicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati sunt: sed obsidio in loco nudo atq; inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaq; transitiones ad hostes fiebant. Postremo ipse dux nauibus ac- *Asdrubal relicto exercitu Gaden perfugit.* ceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exercitu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditum, mille equites relinquit Syllano ad castrorum obsidionem. ipse cum cæteris copijs, septuagesi-
E mis castris, protinus causis regulorum ciuitatumque cognoscendis, vt præmia ad veram meritorum æstimationem tribui possent, Tarraconem redijt. Post profectionem eius Masanissa cum Syllano clàm congressus, vt ad noua consilia gentem quoq; suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis causa, quàm documento post id tempus cõstantissimæ ad vltimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili causa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut viribus insignis. Hoc maximè modo ductu atq; auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses sunt, tertiodecimo anno post bellum initum, quinto postquam

P.Scipio prouinciam &exercitum accepit.Haud multo pòst Syllanus debella- F
tum referens, Tarraconem ad Scipionem rediјt. L.Scipio cum multis nobili-
L.Scipio nuntius receptæ Hispaniæ Romam à fratre mittitur.
bus captiuis nuntius receptæ Hiſpaniæ Romam eſt miſſus.Et cum cæteri læti-
tia gloriaq; ingenti eam rem vulgò ferrent, vnus qui geſſerat, inexplebilis vir-
tutis veræq; laudis,paruum inſtar eorum quę ſpe ac magnitudine animi con-
cepiſſet, receptas Hiſpanias ducebat . iam Africam magnamq; Carthaginem,
& in ſuum decus nomenq; velut cōſummatam eius belli gloriam ſpectabat.
Itaq; pręmoliendas ibi ratus iam res,conciliandosq; regum gentiūq; animos,
Masæsylorum rex Syphax.
Syphacem primum regem ſtatuit tentare. Maſæſylorum is rex erat Maſæſyli
gens affinis Mauris,regionem Hiſpanię,maximè quà ſita Noua Carthago eſt,
ſpectant. Fœdus ea tempeſtate regi cum Carthaginienſibus erat . quod haud G
grauius ei ſanctiusq;,quàm vulgo barbaris, quibus ex fortuna pēdet fides , ra-
tus fore,oratorem ad eum C.Lælium cum donis mittit. Quibus barbarus læ-
tus,& quia res tum proſperæ vbiq; Romanis,Pœnis in Italia aduerſæ,in Hiſpa-
nia nullæ iam erant,amicitiam ſe Rom.accipere annuit. firmandæ eius fidem
nec dare,nec accipere,niſi cum ipſo coram duce Romano.Ita Lęlius in id mo-
dò fide ab rege accepta tutum aduentum fore,ad Scipionē rediјt.Magnum in
omnia momentum Syphax affectanti res Africę erat,opulentiſſimus eius ter-
ræ rex,bello iam expertus ipſos Carthaginienſes , finibus etiā regni aptè ad Hi-
ſpaniam,quòd freto exiguo dirimuntur,poſitis. Dignā itaq; rem Scipio ratus,
quæ,quoniam nō aliter poſſet,magno periculo peteretur : L.Martio Tarraco- H
ne, M.Syllano Carthagine Noua , quò pedibus ab Tarracone itineribus ma-
Scipio ad Syphacem cum duabus quinqueremibus traiecit.
gnis ierat,ad præſidium Hiſpaniæ relictis:ipſe cum C.Lælio duabus quinque-
remibus ab Carthagine profectus tranquillo mari plurimū remis,interdū &
leni iuuante vento in Africam traiecit.Fortè ita incidit, vt eo ipſo tempore Aſ-
drubal pulſus Hiſpania ſeptem triremibus portum inuectus, anchoris poſitis
terræ applicaret naues : cùm conſpectæ duæ quinqueremes haud cuiquā du-
bio,quin hoſtiū eſſent,opprimiq; à pluribus,priuſquàm portum intrarēt,poſ-
ſent,nihil aliud quàm tumultū ac trepidationē ſimul militum ac nautarum,
nequicquam armaq; & naues expedientium, fecerunt . percuſſa enim ex alto
vela paulo acriori vento prius in portum intulerūt quinqueremes,quàm Pœ- I
ni anchoras molirentur. nec vltra tumultū agere quis quicquā in regio portu
Scipio & Asdrubal eodē die ad Syphacem veniunt.
audebat.Itaq; prior in terram Aſdrubal,mox Scipio & Lælius egreſſi,ad regem
pergunt.Magnificumq; id Syphaci(nec erat aliter)viſum,duorum opulentiſſi
morum ea tempeſtate duces populorum vno die ſuam pacem amicitiāq; pe-
tenteis veniſſe.Vtrunq; in hoſpitiū inuitat,& quoniam fors eos ſub vno tecto
eſſe, atq; ad eoſdē penates voluiſſet , contrahere in colloquiū dirimendarum
ſimultatum cauſa eſt conatus:Scipione abnuente,aut priuatim ſibi vllū cum
Pœno odium eſſe,quod colloquendo finiret:aut de republica ſe quicquā cum
hoſte agere iniuſſu ſenatus poſſe.Illud magnopere contendente rege, ne alter
hoſpitiū excluſus menſa videretur, vt in animū induceret ad eaſdē venire epu- K
Scipio & Asdrubal eodē lecto accūbentes apud Syphacem cœnauerunt.
las,haud abnuit.cœnatumq; ſimul apud regem eſt,eodem etiam lecto Scipio
atq; Aſdrubal,quia ita cordi erat regi,accubuerunt.Tanta autem inerat comi-
tas Scipioni,atq; ad omnia naturalis ingenij dexteritas,vt non Syphacē modò
barbarum , inſuetumq; moribus Rom. ſed hoſtē etiam infeſtiſſimum facun-
dè alloquendo ſibi cōciliarit.mirabilioremq; ſibi eum cōgreſſo coràm viſum
præ ſe ferebat , quàm bello rebus geſtis.nec dubitare, quin Syphax, regnumq;
eius in Rom. eſſet poteſtate . eam artem illi viro ad conciliandos animos eſſe.
Itaq; non quo modo Hiſpania amiſſa ſit,quærendū magis Carthaginienſibus
eſſe,quàm quo modo Africā retineant,cogitandum.Non peregrinabundum,
neque circa amœnas oras vagantem tantum ducem Romanum , relicta pro-
uincia

A uincia nouę ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in hostilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiundæ Africæ spem affectantem. hoc cum iampridem volutare in animo, hoc palàm fremere, quòd non quemadmodum Annibal in Italia, sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cum Syphace, profectus ex Africa, dubijsque & plerunq; sæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erāt, ita quasdam ciuitates propter conscientiam culpæ, metu magis quàm fide quietas esse apparebat: quarum maximè insignes & magnitudine & noxa, Illiturgi & Castulo erant. Castulonenses cùm prosperis rebus socij fuissent, post

Scipio fœdus icit cum Syphace.

B cæsos cum exercitibus Sciplones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodendis, qui ex illa clade ad eos perfugerant, interficiendisq́;, scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu, cùm dubię Hispanię essent, meritò magis quàm vtiliter sæuitum foret. tunc iam tranquillis rebus, quia tempus expetendæ pœnæ videbatur venisse, accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. ipse cum cætero exercitu quintis fermè ad Illiturgim castris peruenit. Clausæ erant portę, omniaq; instructa & parata ad oppugnationem arcendam. adeò conscientia, quid se meritos scirent, pro indicto eis bello fuerat. Hinc exhortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos, quid vt timerent

Illiturgim oppugnat Scipio.

C meriti essent. itaque multo infestioribus animis cum eis, quàm cum Carthaginiensibus bellum gerendum esse. quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari: ab ijs perfidię & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse. venisse tempus, quo & nefandam commilitonum necem, & in semetipsos, si eòdem fuga delati forent, instructam fraudem vlciscerentur: & in omne tempus graui documento sancirēt, ne quis vnquam Romanum ciuem, militémue in vlla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos viris diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore vrbem aggrediuntur. Non dux vnus, aut plures principes oppidanos, sed suus ipsorum

D ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigrè vrbem hortatur, & meminerant, & admonebant alij alios, supplicium ex se, non victoriam peti: vbi quisq; mortem oppeteret, id referre, vtrū in pugna & in acie, vbi mars communis & victum sæpe erigeret, & affligeret victorem: an postmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarū coniugum liberorumq; inter verbera & vincula, omnia fœda atq; indigna passi expirarent. Igitur non militaris modò ætas, aut viri tantùm, sed fœminæ quoq; puerią; supra animi corporisq; vires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solùm agebatur, quæ virorum fortium tantum pectora acuit: sed vltima omnibus supplicia, & fœda mors ob oculos erat. accendebantur

Illiturgitani vrbem suam fortiter defendunt.

E animi & certamine laboris ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, vt domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab vnius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris, haud satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit Scipio, veritus ne vanis tot conatibus suorum hostibus cresceret animus, & segnior miles fieret: sibimet conandum ad partem periculi capessendam esse ratus, increpita ignauia militum, ferri scalas iubet: seipsum, si cæteri cunctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia, cùm clamor vndique ab solicitis vicem imperatoris militibus sublatus: scalæque multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum victa oppidanorum vis, deiectisq́; propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte, quæ in-

Scipio Illiturgim cepit, & solo æquat.

expugnabilis videbatur, inter tumultum capta est. Transfugę Afri, qui tum in- F
ter auxilia Romana erant, & oppidanis in ea tuenda, vnde periculum videba-
tur, versis, & Romanis subeuntibus quà adire poterant, conspexerunt editissi-
mam vrbis partem, quia rupe præalta tegebatur, neq; opere vllo munitam, &
ab defensoribus vacuam leuium corporum homines, & multa exercitatio-
ne pernicium, clauos secum ferreos portantes, quà per inæqualiter emi-
nentia rupis poterant, scandunt. sicubi nimis arduum & leue saxum occurre-
bat, clauos per modica interualla figentes, cùm velut gradus fecissent: primi
insequentes extrahentes manu, postremi subleuantes eos qui præ se irent: in
summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in vrbem iam captam
ab Romanis. Tum verò apparuit, ab ira & ab odio vrbem oppugnatam esse, G
nemo capiendi viuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus, prædæ
memor est. trucidant inermes iuxtà atque armatos, fœminas pariter ac viros:
vsque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis inij-
ciunt, ac diruunt quę incendio absumi nequeunt. adeò vestigia quoque vrbis
Castulonem Scipio deditione accipit. extinguere, ac delere memoriā hostium sedis cordi est. Castulonem inde Sci-
pio exercitum ducit. quàm vrbem non Hispani modò conuenæ, sed Punici
etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquię tutabantur. sed aduentum Sci-
pionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorū, terrorq; inde ac desperatio in-
uaserat omnes, & in diuersis causis cum sibi quisq; consultū sine alterius respe
ctu vellet, primò tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionē inter Car- H
thaginiēses atq; Hispanos fecit. His Cerdubellus propalàm deditionis author,
Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos vrbemq;, clàm fide accepta, Cer-
dubellus Rom. prodit. Mitior ea victoria fuit, nec tantundem noxę admissum
Munus gladiatorium edidit Scipio ex voluntarijs hominibus. erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros,
si qui nondum perdomiti erant, sub ius, ditionemq; redigēdos missus. Scipio
Carthaginem ad vota soluenda dijs, munusq; gladiatoriu, quod mortis causa
patris patruiq; parauerat, edendum redijt. Gladiatoriū spectaculum fuit nō ex
eo genere hominū, ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac li-
bertorum, qui venalem sanguinē habent. voluntaria omnis & gratuita opera
pugnantiū fuit. nam alij missi ab regulis sunt ad specimen insitæ genti virtutis I
ostendendum: alij ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis: alios æmulatio
& certamen, vt prouocarent, prouocatiq; haud abnuerent, traxit. quidā quas
disceptando controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter se, vt
Inter fratres patrueles de ciuitatis principatu duellum. victorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neq; obscuri generis homines, sed
clari illustresq;, Corbis et Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis quam
Ibem vocabāt, ambigentes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat
ætate. Orsuæ pater princeps proximè fuerat, à fratre maiore post mortem eius
principatu accepto. Cùm verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras, nega-
tum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorū hominúmue,
quàm Martem se iudicem habituros esse. Robore maior, minor flore ætatis fe- K
rox, mortē in certamine, quàm vt alter alterius imperio subijceretur, præoptan
tes, quòd ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præ-
buére, documentumq;, quantū cupiditas imperij malum inter mortales es-
set. Maior vsu armorū & astu facile stolidas vires minoris superauit. Huic gla-
Ludi funebres. diatorum spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali & castrensi
apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebātur. Martius superato Bę-
te amni, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulentas ciuitates sine certa-
Astapa oppugnatio. mine in deditionē accipit. Astapa vrbs erat, Carthaginiensium semper partis:
neq; id tam dignum ira erat, quàm quòd extra necessitates belli præcipuum in
Rom. gerebant odium. nec vrbem aut situ, aut munimento tutam habebant,
quæ

A quæ ferociores ijs animos faceret:sed ingenia incolarum latrocinio lęta,vt excursiones in finitimum agrum sociorũ populi Romani facerent, impulerant, &vagos milites Romanos,lixasq; aut mercatores exciperent,magnum etiam comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientẽ fines positis insidijs circumuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerũ, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur:nec spes mœnibus aut armis tuendę salutis erat,facinus in se ac suos fœdum ac ferum consciscũt. Locum in foro destinant,quò preciosissima rerum suarum congererẽt. super eum cumulum coniuges ac liberos considere cùm iussissent, ligna circà extruunt, fascesq; virgul-

Astapenses liberos ac coniuges exuri iubent, si bello ipsi vincantur.

B torum conijciunt.quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiũt, vt donec incertus euentus pugnæ esset, præsidium eo loco fortunarum suarũ, corporumq;,quæ cariora fortunis essent,seruarent.si rem inclinatã viderent, atq; in eo iam esse vt vrbs caperetur:scirent,omnes,quos euntes in prælium cernerent, mortem in ipsa pugna obituros, illos se per deos superos inferosq; orare, vt memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta,aut seruitute infami finienda esset,nihil relinquerẽt, in quod sæuire iratus hostis posset.ferrũ ignẽq; in manibus esse.amicæ, ac fideles potius ea quæ peritura forent, absumerent manus,quàm insultarẽt superbo ludibrio hostes. His adhortationibus execratio dira adiecta, si quem à proposito spes mollitiáue animi flexisset.inde con-

C citato agmine patentibus portis ingenti cum tumultu erumpunt. Neq; erat vlla satis firma statio opposita,quia nihil minus quàm vt egredi mœnibus auderent,timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leuisq; armatura repente è castris ad idipsum emissa occurrit.Acrior impetu atq; animis,quàm compositior ordine vllo pugna fuit. Itaq; pulsus eques,qui primùm hosti se obtulerat, terrorẽ intulit leui armaturæ.pugnatumq; sub ipso vallo foret,ni robur legionum,perexiguo ad instruendum dato tempore,aciẽ direxisset.Ibi quoq; trepidatum parumper circa signa est,cum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent. din vetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorũ insequentes suppressit.conatus paulo pòst vltrò inferre pedem,vt ne-

D minẽ cedere,atq; obstinatos mori in vestigio quenq; suo vidit:patefacta acie, quod vt facere posset,multitudo armatorũ facilè suppeditabat,cornua hostiũ amplexus,in orbẽ pugnantes ad vnum omnes occidit.Atq; hæc tamen hostiũ iratorũ, ac tum maximè dimicantiũ iure belli in armatos repugnantesq; edebantur.fœdior alia in vrbe trucidatio erat,cum turbã fœminarũ puerorumq; imbellẽ,inermemq; ciues sui cæderent, & in succensum rogũ semianima pleraq; inijcerent corpora,riuiq; sanguinis flammã orientẽ restinguerent:postremo ipsi cæde miseranda suorũ fatigati, cum armis medio se incendio iniecerunt.Iam cędi perpetratæ victores Romani superuenerunt.ac primo cõspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerũt.dein cum aurũ argentumq;

Astapenses ad vnum omnes occisi.

E cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenij humani rapere ex igne vellẽt,correpti alij flamma sunt,alij ambusti afflatu vaporis:cùm receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militũ ferro igniq; absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditionẽ acceptis,victorem exercitum Carthaginẽ ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ à Gadibus venerunt,pollicentes,vrbem, Punicumq; præsidiũ, quod in ea esset, & imperatorem præsidij cum classe prodituros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibusq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorũ & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonẽ præfectũ coëgerat. Fide accepta dataq; perfugis,& Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lęlius cum septẽ triremibus,& quinqueremi vna est missus,vt terra mariq; communi

Perfugæ à Gadibus ad Scipionem veniunt.

Scipio graui morbo implicitus. communi cõsilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore F
tamen fama, cùm ad id quisq; quod audierat, insita hominibus libidine alen-
di de industria rumores, adijceret aliquid, prouinciã omnem ac maximè lon-
ginqua eius turbauit: apparuitq́;, quantam excitatura molem vera fuisset cla-
des, cùm vanus rumor tantas procellas exciuisset. non socij in fide, non exerci-
tus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus quia regnum sibi Hispa-
niæ pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animis, nihil pro spe cõtigerat:
concitatis popularibus (Lacetani autẽ erant) & iuuentute Celtiberorum exci-
tata, agrum Suessitanum Sedetanumque sociorum populi Romani hostiliter
Castrensis tumultus. depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronẽ ortus. Octo ibi millia
militum erant, præsidium gentibus quæ cis Iberũ incolunt, impositum. Motę G
autem eorum mentes sunt, non tum cùm primùm de vita imperatoris dubij
rumores allati sunt: sed iam antè, licẽtia ex diutino, vt fit, otio collecta, & non
nihil, quod in hostico laxius rapto suetis viuere arctiores in pace res erant. Ac
primò sermones tantùm occulti serebantur. si bellum in prouincia esset, quid
sese inter pacatos facere? si debellatũ iam & confecta prouincia esset, cur in Ita
liam non reuehi? Flagitatum quoq; stipendium procacius, quàm ex more &
modestia militari erat, & à custodibus probra in circumeuntes vigilias tribu-
nos iacta: & noctu quidã prædatũ in agrum circà pacatũ ierant: postremò in-
terdiu, ac propalàm sine cõmeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia
militum, nihil instituto ac disciplina militiæ, aut imperio eorũ qui præerant, H
gerebatur. forma tamẽ Rom. castrorum cõstabat vna ea spe, quòd tribunos ex
contagione furoris haud expertes seditionis defectionisq; rati fore, & iura red
dere in principijs sinebant, & signum ab eijs petebãt, & in stationes ac vigilias
ordine ibant: & vt vim imperij abstulerant, ita speciem dicto parentium vltrò
ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atq;
improbare tribunos ea quæ fierent, & conari obuiã ire, & propalàm abnuere
furoris eorum se futuros socios, senserunt. Fugatis itaq; ex principijs, ac paulo
Authores seditionis. pòst è castris tribunis, ad principes seditionis gregarios milites, C. Albiũ Cale-
num, & C. Atrium Vmbrum, delatũ omnium cõsensu imperiũ est. qui nequa-
quam tribunitijs contenti ornamentis, insignia etiam summi imperij, fasces I
securesq́; attrectare ausi: neq; ijs venit in mentẽ, suis tergis, suis ceruicibus vir-
gas illas securesq́; imminere, quas ad metum aliorũ præferrẽt. Mors Scipionis
falsò credita occęcabat animos: sub cuius vulgatã iam famam nõ dubitabant
totam Hispaniã arsurã bello. in eo tumultu & socijs pecunias imperari, & diri-
pi propinquas vrbes posse. & turbatis rebus, cùm omnia omnes auderent, mi-
nus insignia fore quæ ipsi fecissent. Cũ alios subinde recentes nuntios nõ mor
tis modò, sed etiã funeris expectarẽt, neq; superueniret quisquã euanesceretq́;
temerè ortus rumor: tum primi authores requiri cœpti. & subirascẽtes quoq;,
vt credidisse potius temerè, quàm finxisse rem talẽ videri possent: destituti du-
ces iam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperij quod gererent, veram iu- K
stamq́; mox in se versurã potestatem exhorrebãt. Stupẽti ita seditioni cùm vi-
Septem tribuni militum ad compescendã seditionem missi. uere primò, mox etiã valere Scipionẽ, certi authores afferrẽt, tribuni militũ se-
ptem, ab ipso Scipione missi, superuenerũt. Ad quorum primũ aduentum exa-
sperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus
congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primò, deinde in prin
cipijs prætorioq́;, vbi sermones inter se serentiũ circulos vidissent, alloqueban
tur: percunctantes magis, quæ causa iræ consternationisq́; subitæ foret, quàm
factum accusantes. Vulgo stipendium nõ datum ad diem iactabatur: & cum
eodem tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum impera-
torum duorumq́; exercituum stragem sua virtute defensum nomen Roma-
num,

A num, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnam noxæ meritam habere, suis rectè factis gratiam qui exoluat non esse. Talia querentes æqua orare, seq; ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quòd nihil tristius, nec insanabilius esset: & P. Scipionem deûm benignitate, & Rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, vt cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendij spem propinquam facere. Edictũ subinde propositum, vt ad stipendium petendũ conuenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu vniuersi mallent. Tranquillam seditionem iam per se lan- *Seditiosi milites ad stipendium petendũ conuenire Carthaginem Nouam iubẽtur.*
B guescentem repentina quies rebellantium Hispanorum fecit. redierant enim in fines omisso incœpto Mandonius & Indibilis, postquàm viuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cum quo furorem suum consociarent. omnia circunspectantes consilia nihil reliqui habebant, præter vulgatissimum à malis consilijs receptũ, vt imperatoris vel iustæ iræ, vel non desperandæ clemẽtiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignouisse, cum quibus ferro dimicasset. suam seditionem sine vulnere, sine sanguine fuisse: nec ipsam atrocẽ, nec atroci pœna dignam: vt ingenia humana sunt ad suam cuique leuandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulæ'ne cohortes, an vniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eò sententia,
C quod tutius censebant, vniuersos ire. Per eosdem dies, quibus hæc illi consultabant, consilium de ijs Carthagine erat: certabaturq; sententijs, vtrum in authores tantùm seditionis (erant autem hi numero haud plus quàm quinq; & triginta) animaduerteretur, an pluriũ supplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis quàm seditio esset. Vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationẽ satis esse. Concilio dimisso, vt id actum videretur, expeditio aduersus Mandonium Indibilemque edicitur exercitui, qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronem ad leniendam seditionem ierant, obuiam exercitui missis (quina nomina principum seditionis edita
D sunt) vt eos per idoneos homines benigno vultu ac sermone in hospitium inuitatos, sopitosque vino vincirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cùm ex obuijs auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in Lacetanos proficisci, non metu modò omni, qui tacitus incidebat animis, liberauit eos, sed lætitiam ingentem fecit: quòd magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis vrbem ingressi sunt, exercitumque alterum parantem omnia ad iter viderunt. excepti sermonibus de industria compositis, lætum opportunumque aduentum eorum imperatori esse, quòd sub ipsam profectionem alterius exercitus venissent: corpora curant. à tribunis sine vllo tumultu authores sedi- *Authores seditionis comprehensi.*
E tionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi ac vincti sunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen: custodesque circa omnes portas missi, ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forũ ad tribunal imperatoris, vt vltro territuri succlamationib. concurrunt. Simul & imperator in tribunal cõscendit, & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circunfuderũt, tum omnis ferocia concidit, & (vt postea fatebantur) nihil æquè eos terruit, quàm præter spem robur & color imperatoris, quem affectum visuros crediderant, vultusque qualẽ ne in acie quidẽ aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nuntiatum est, deductos in forum authores seditionis, & parata iam omnia esse.

Scipionis ad seditiosos milites oratio.

esse. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit: Nunquam mihi defuturam F orationē, qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quo verba vnquam potius quàm res exercuerim, sed quia propè à pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingenijs. apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos nec quo nomine quidē appellare debeam, scio. ciues? qui à patria vestra desciuistis. an milites? qui imperium auspiciumque abnuistis, sacramenti religionem rupistis. hostes? corpora, ora, vestitum, habitum ciuiū agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostium video. Quid enim vos, nisi quod Illergetes & Lacetani, aut optastis aliud aut sperastis? & illi tamen Mandonium, atque Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris secuti sunt: vos auspicium & imperium ad Vmbrum Atrium, & Calenum Albinum detulistis. G Negate vos id omnes fecisse, aut factum voluisse milites. paucorum eum furorem atque amentiam esse, libenter credam negantibus. nec enim ea sunt commissa, quæ vulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tanquam vulnera attingo: sed nisi tacta, tractataque, sanari non possunt. Equidem pulsis Hispania Carthaginiensibus, nullum locum in tota prouincia, nullos homines credebā esse, vbi vita inuisa esset mea. sic me non solum aduersus socios gesseram, sed etiā aduersus hostes. In castris meis (en quantū me opinio fefellit) fama mortis meæ nō accepta solùm, sed etiā expectata est. nō quòd ego vulgari facinus per omnes velim (equidē si totum exercitum meum mortem mihi optasse crederē, hic sta- H tim ante oculos vestros morerer: nec me vita iuuaret inuisa ciuib. & militibus meis) sed multitudo omnis, sicut natura maris per se immobilis est: vt venti & auræ cient: aut trāquilli, aut procellosi: & causa in vobis atq; origo omnis furoris penes authores est, vos cōtagione insanistis. Quin mihi ne hodie quidem scire videmini, quò amentiæ progressi sitis: quid facinoris in me, quid in patriā, parentesq; ac liberos vestros, quid in deos sacramēti testes, quid aduersus auspicia, sub quibus militastis, quid aduersus morē militię disciplinamq; maiorum, quid aduersus summi imperij maiestatem ausi sitis. De meipso taceo. temerè potius, quàm auidè crediderítis: is deniq; ego sum, cuius imperij tædere exercitum, minimè mirandum sit. patria quid de vobis meruerat, quam I cum Mandonio & Indibili consociando consilia prodebatis? quid populus Romanus? cùm imperium ablatum ab tribunis suffragio populi creatis, ad homines priuatos detulistis? cùm eo ipso non contenti, si pro tribunis illos haberetis, fasces imperatoris vestri ad eos, quibus seruus, cui imperarent, nunquam fuerat: Romanus exercitus detulistis. In prætorio tetenderunt Albius & Atrius: classicum apud eos cecinit: signum ab ijs petitum est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis: lictor apparuit: submouente eo incesserunt: fasces & secures prælatæ sunt: Lapides pluere, & fulmina iaci de cœlo, & insuetos fœtus animalia edere, vos portenta esse putatis? hoc est portentum, quod nullis hostijs, nullis supplicationibus sine sanguine eorum, qui tantum fa- K cinus ausi sunt, expiari posit. Atque ego, quanquam nullum scelus rationem habet: tamen vt in re nefaria, quæ mens, quod consilium vestrum fuerit, scire velim. Rhegyum quondam in præsidium missa legio, interfectis per scelus principibus ciuitatis, vrbem opulentam per decem annos tenuit. propter quod facinus tota legio, millia hominum quatuor, in foro Romæ securi percussi sunt. Sed illi primùm non Atrium Vmbrum semilixā, nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium tribunum militum secuti sunt nec cum Pyrrho, nec Samnitibus aut Lucanis, hostibus populi Rom. se coniunxerant. vos cum Mandonio & Indibili consilia communicastis, & arma consociaturi fuistis. Illi, sicut Campani Capuam Tuscis veteribus cultoribus ademptam,

ademptam, Mamertini in Sicilia Messanam, sic Rhegyum habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum, nec socios populi Romani vltrò lacessituri bello. Sucronémne vos domicilium habituri eratis? vbi si vos decedens confecta prouincia imperator relinquerem, deûm hominumque fidem implorare debebatis, quòd non rediretis ad coniuges liberosq; vestros. sed horum quoque memoriam, sicut patriæ meiq;, eieceratis ex animis vestris. Viam consilij scelerati, sed non ad vltimum dementis exequi volo. Méne viuo, & cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginem cepi, cum quo quatuor imperatores, quatuor exercitus Carthaginiensium fudi, fugaui, Hispania expuli, vos octo millia hominum, maioris certè omnes pretij, quàm Albius & Atrius sunt, quibus vos subiecistis, Hispaniam prouinciam populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen meum, nihil vltra facile creditam mortem meam à vobis violatus sim. quid? si ego morerer, mecum expiratura Respublica, mecum casurum imperium populi Romani erat? ne istuc Iupiter Optimus Maximus sinat, vrbem auspicatò dijs authoribus in æternum conditam fragili huic & mortali corpori æqualem esse. Flaminio, Paulo, Gracccho, Posthumio Albino, M. Marcello, T. Quintio Crispino, Cn. Fuluio, Scipionibus meis, tot tam claris imperatoribus vno bello absumptis superstes est populus Romanus, eritque mille alijs nunc ferro nunc morbo morientibus, meo vnius funere elata populi Romani esset Respublica? Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo, duobus imperatoribus interfectis, Septimium Martium ducem vobis aduersus exultantes recenti victoria Pœnos delegistis. & sic loquor, tanquam sine duce Hispanię futuræ fuerint. M. Syllanus eodem iure, eodem imperio mecum in prouinciam missus, L. Scipio frater meus, & C. Lelius legati, vindices maiestatis imperij deessent? vtrũ exercitus exercitui, an duces ducibus, an dignitas, an causa comparari poterat? quibus si omnibus superiores essetis, arma tamen Pœnis cõtra patriam, cõtra ciues vestros ferretis; Africam Italiæ, Carthaginem vrbi Romæ imperare velletis? quam ob noxam patrię? Coriolanum quondam damnatio iniusta, miserũ & indignum exilium, vt iret ad oppugnandã patriam, impulit: reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas. vos qui dolor, quæ ira incitauit? stipendiúmne diebus paucis imperatore ægro serius numeratum, satis digna causa fuit, cur patriæ indiceretis bellum? cur ad Illergetes desciscere-tis à populo Romano? cur nihil diuinarum humanarúmue rerum inuiolatum vobis esset? insanistis profecto milites: nec maior in corpus meum vis morbi, quàm in vestras mentes inuasit. Horret animus referre, quid crediderint homines, quid sperauerint, quid optauerint. auferat omnia irrita obliuio, si potest: si non, vtcunq; silentium tegat. Non negauerim, tristem atrocemq; vobis visam orationem. quanto creditis facta vestra atrociora esse, quàm dicta mea? & me ea quæ fecistis, pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo ferretis? sed ne ea quidem ipsa vltra exprobrabuntur. vtinam tam facilè vos obliuiscamini eorum, quàm ego obliuiscar. Itaq; quod ad vos vniuersos attinet, si erroris pœnitet, satis superque pœnarum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis authores sanguine luent quod admiserunt. vobis supplicij eorum spectaculum non modò non acerbum, sed lætũ etiam, si sana mens redijt, debet esse. de nullis enim, quàm de vobis infestius, aut iniquius consuluerunt. Vix finem dicendi fecerat, cùm ex præparato simul omnium rerum terror oculis auribusq; est offusus. Exercitus, qui corona concionem circundederat, gladijs ad scuta concrepuit. præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in medium protrahebantur, & simul omnis apparatus supplicij expromebatur.

Seditionis authores virgis cæsi & securi percussi.

deligati ad palum, virgisq; cæsi, & securi percussi, adeò torpentibus metu qui F
aderant, vt non modò ferocior vox aduersus atrocitatem pœnæ, sed ne gemi-
tus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatoque loco, cita-
ti milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt,
stipendiumq; ad nomen singulis persolutum. Hunc finem exitumq; seditio
militum cœpta apud Sucronem habuit. Per idem tempus ad Bætim fluuium
Hanno præfectus à Magone, missus à Gadibus cum parua manu Afrorum,

Hanno à Martio in fugam versus.

mercede Hispanos solicitando, ad quatuor millia iuuenum armauit. castris
deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militũ inter tumultum captorum
castrorum, quibusdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum
paucis ipse effugit. Cum hæc ad Bætim fluuium geruntur, Lælius interim fre- G
to in Oceanum euectus, ad Carteiam classe accessit. Vrbs ea in ora Oceani si-
ta est, vbi primùm è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine certamine
proditione recipiendi, vltro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana ve-
nientibus, spes, sicut antè dictum est, fuerat. sed patefacta immatura proditio
est, comprehensosque omnes, Mago Adherbali prætori Carthaginem deue-

Adherbalis & Lælij naualis pugna.

hendos tradit. Adherbal coniuratis in quinqueremem impositis, præmissaq;
ea, quia tardior quàm triremis erat, ipse cum octo triremibus modico inter-
uallo sequitur. Iam fretũ intrabat quinqueremis, cùm Lælius & ipse in quin-
queremi è portu Carteiæ sequentibus septem triremibus euectus, in Adher-
balem ac triremes inuehitur, quinqueremem satis credens deprehensam ra- H
pido in freto in aduersum æstum reciprocari non posse. Pœnus in re subita
parumper incertus trepidauit, vtrum quinqueremem sequeretur, an in ho-
stes rostra conuerteret. Ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ade-
mit. iam enim sub ictu teli erant, & vndique instabant hostes. æstus quoque
arbitrium moderandi naues ademerat. neque erat nauali pugna similis:
quippe vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilij esset. vna natura freti,
æstusq; totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam remigio
in contrarium tendentes inuehebat, vt fugientem videres retro vertice intor-
tam victricibus illatam: & sequentem, si in contrarium tractum incidisset
maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in ipsa pugna hæc cum infesto I
rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri accipiebat;
illa cum transuersa obijceretur hosti, repentè intorta in proram circumage-
batur. Cùm inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quin-
queremis Romana, seu pondere tenacior, seu pluribus remorum ordinibus
scindentibus vertices, cùm facilius regeretur, duas triremes suppressit, vnius
prælata impetu lateris alterius remos detersit. cæterasque, quas indepta esset,

Adherbal fugam vertit.

mulctasset, ni cum reliquis quinq; nauibus Adherbal velis in Africam trans-
misisset. Lælius victor Carteiam reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant:
patefactam proditionem, coniuratosq; missos Carthaginem, spe in irritum
redacta, qua venissent: nuntijs ad L. Martium missis, nisi terere frustra tempus K
sedendo ad Gades vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente Mar-
tio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum non
respirauit modò Mago, cum terra mariq; ancipiti metu vrgeretur: sed etiam
audita rebellione Illergetum, spem recuperandæ Hispaniæ nactus, nuntios
Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem ciuilem in castris Ro-
manis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortaren-
tur, vt auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ re-

Mandonius & Indibilis rebellantes à Romanis depulsi.

peti posset. Mandonius & Indibilis in fines regressi, paulisper, dum quidnam
de seditione statueretur, scirent, suspensi quieuerunt: si ciuium errori ignosce-
retur, non diffidentes sibi quoq; ignosci posse. postquam vulgata est atrocitas
suppli-

A supplicij, suam quoq; noxam pari pœna æstimatam rati, vocatis rursus ad arma popularibus, contractisq; quæ antè habuerant auxilijs, in Sedetanum agrum, vbi principio defectionis statiua habuerant, cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum & quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendi pariter omnibus noxijs innoxijsque stipendij, tum vultu ac sermone in omnes placato facilè reconciliatis militum animis, priusquam castra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam rebellantium regulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quàm viscera secantem sua, cum gemitu & lachrymis triginta hoB minum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiā, seu noxam: nunc læto & erecto animo ad cædem Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. eam, quæ sola fuerit, fidem, atq; amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues, aut socios, Latiniq; nominis videat, etiam eo moueri: quòd nemo ferè sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciam venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspicijsq; omnes assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos consulatum petenti, velut si omnium communis agatur honos, affuturos speret. Quod ad expediC tionem eam attineat, quæ instet, immemorem esse rerum suarum gestarum, qui id bellum ducat. Magonis hercule sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus, maiorem curam esse, quàm Illergetum. quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunque Punicum præsidium esse: hic latrones, latronumq; duces: quibus vt ad populandos finitimorum agros, tectaq; vrenda, & rapienda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullum esse. magis velocitate ad fugam, quàm armis fretos, pugnaturos esse. Itaq; non quòd vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideò se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primùm, ne impunita tam scelerata defectio esD set: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis benè iuuantibus sequerentur, non tam ad bellum gerendum (neq; enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas. Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet, profectusq; decimis castris peruenit ad Iberum flumen, inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat, in eam vallem Scipio cùm pecora, rapta pleraq; ex ipsorum hostium agris, propelli ad irritandam feritatem barbarorum iussisset, velites subsidio misit. à quibus vbi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum æquitatu impetum ex ocE culto facere iubet. mons opportunè prominens equitum insidias texit. Nec vlla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrere, primò missilibus territauere, deinde missis leuibus telis, quæ irritare magis quàm decernere pugnam poterant, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est: ancepsq; pedestre certamen erat, ni equites superuenissent, neq; ex aduerso tantùm illati obuios, obtriuere, sed circunuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, vt plerosq; intercluderent, obiecere. maiorq; cædes fuit, quàm quantā edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quàm imminuti animi. itaq; ne perculsi viderētur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ fermè

Scipionis ad milites oratio.

Scipio aduersus Mandonium & Indibilem copias ducit.

peditum partes, & omnis equitatus in aciem descendit: quod reliquum pe- F
ditum erat, obliquo constiterunt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus,
& quòd in arcto pugna Romano aptior quàm Hispano militi futura videba-
tur: & quòd in eum locum detracta hostium acies esset, qui nō omnem mul-
titudinē eorum caperet: nouo etiam consilio adiecit animū. equitem nec se
posse circundare cornibus in tam angusto spatio: & hosti, quem cum pedite
eduxisset, inutilem fore. itaq; imperat Lælio, vt per colles quàm occultissimo
itinere circunducat equites: segregetq́; quantum possit, equestrem à pedestri
pugna. ipse omnia signa peditum in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte
statuit, quia latius pandere aciem non poterat, moram pugnandi nullam fe-
cit, vt ipso certamine auerteret à cōspectu transeuntium per colles equitum. G
nec ante circunductos sensere, quàm tumultum equestris pugnę ab tergo ac-
cepere. Ita duo diuersa prælia erant. duæ peditum acies, duo equitatus per lon-
gitudinem campi (quia misceri ex genere vtroq; pręlium angustiæ non patie-
bantur) pugnabant. Hispanorum, cum neq; pedes equiti, nec eques pediti au-
xilio esset: pedes fiducia equitis temerè commissus campo cæderetur, eques
circumuentus nec peditem à fronte (iam enim stratæ pedestres copiæ erant)
nec ab tergo equitem sustineret: & ipsi cùm diu in orbem sese stantibus equis
defendissent, ad vnum omnes cæsi sunt: nec quisquam peditum equitúmue
superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculum
magis tutum quàm ad partem pugnæ capessendam steterat, & locum & tem- H
pus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerunt, priusquam tota
circumueniretur acies, inter tumultū elapsi. Castra eodem die Hispanorum
pręter cęteram prędam cum tribus fermè millibus hominum capiuntur. Ro-
mani socijq́; ad mille CC. eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia
hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam
capessendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consilijs, nihil tu-
tius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fra-
trem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus, fatalem rabiē temporis eius ac-
cusat, cùm velut contagione quadam pestifera non Illergetes modò & Lace-
tani, sed castra quoq; Romana insanierint. suam quidem & fratris, & reliquo- I
rum popularium eam conditionē esse: vt aut, si ita videatur, reddant spiritum
P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati bis vni debitam vitam pro eo
in perpetuum deuoueant. antea in causa sua fiduciam sibi fuisse, nondum ex-
perta clementia eius: nunc contrà, nullam in causa, omnem in misericordia
victoris spem repositā habere. Mòs vetustus erat Romanis, cum quo nec fœ-
dere nec æquis legibus iungerentur amicitia, non prius imperio in eum tan-
quam pacatum vti, quàm omnia diuina humanaq; dedisset: obsides accepti,
arma adempta, præsidia vrbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in
præsentem Mandonium, absentemq́; Indibilem verbis, illos quidem meritò
perituros fuisse ipsorū maleficio, ait: victuros suo atq; populi Romani benefi- K
cio. cæterùm se neq; arma ijs adempturum (quippe ea pignora timentium re-
bellionem esse, se libera arma relinquere, solutosq́; metu animos) neq; se in
obsides innoxios, sed in ipsos si defecerint, sæuiturum: nec ab inermi, sed ab
armato hoste pœnas expediturum. vtranq; fortunam expertis permittere se-
se, vtrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mando-
nius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipendium militi præstari pos-
set: ipse Martio in vlteriorem Hispaniam præmisso, Syllano Tarraconem re-
misso, paucos moratus dies, dum imperatam pecuniam Illergetes pernume-
rarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur.
Inchoata res iam antè de Masanissa alijs atq; alijs de causis dilata erat, quòd
Numida

Mandonius & Indibilis cum paucis fugit, reliquis cæsis.

Mandonius ad Scipionē supplex venit.

Scipionis clemētia in Mandonium.

Scipionis & Masanissæ colloquium.

A Numida cum ipso vtiq; congredi Scipione volebat, atque eius dextra fidem
sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuij causa Scipioni fuit. Masanissa
cum Gadibus esset, certior aduentare eum à Martio factus, causando cor-
rumpi equos inclusos in insula, penuriamq; omnium rerum & facere cæte-
ris, & ipsos sentire, ad hoc equidem marcescere desidia: Magonem perpulit,
vt se traijcere in continentem ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pa-
teretur. Transgressus tres principes Numidarum præmittit ad tempus locum-
que colloquio statuendum: duos pro obsidibus retineri à Scipione iubet. re-
misso tertio, qui quò iussus erat, adduceret Masanissam: cum paucis in collo-
quium venerunt. Ceperat iam antè Numidam ex fama rerum gestarum ad-
B miratio viri: substitueratq; animo speciem quoq; corporis amplam ac ma-
gnificam. cæterum maior præsentis veneratio cepit, & præterquam quòd su-
apte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitusque
corporis non cultus munditijs, sed virilis ac verè militaris: & ætas erat in me-
dio virium robore, quod plenius nitidiusq; ex morbo velut renouatus flos
iuuentæ faciebat. Propè attonitus ipso congressu Numida, gratias de fratris
filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quæsisse occasionem, quam
tandem oblatam deûm immortalium beneficio non omiserit. cupere se illi,
populoq; Romano operam nauare: ita, vt nemo vnus externus magis enixè
adiuuerit rem Romanam. id se, etiamsi iampridem vellet, minus præstare in
C Hispania, terra aliena atq; ignota potuisse, in qua autem genitus educatusq;
in spem paterni regni esset, facilè præstaturum. siquidem eundem Scipionem
ducem in Africam mittant Romani, satis sperare perbreuis æui Carthaginem
esse. Lætus eum Scipio vidit, audiuitq;, cùm caput rerum in omni hostium
equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimen animi præ se ferret.
Fide data acceptaq;, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Ro-
manorum, ne sine causa traiecisse in continentem videretur: populatus pro-
ximos agros, Gades redijt. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum
spem seditio primùm militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustule-
rant, paranti traijcere in Africam nuntiatum ab Carthagine est, iubere sena-
D tum, vt classem quam Gadibus haberet, in Italiam traijceret: conductaq; ibi
Gallorum ac Ligurum quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se An-
nibali: neu senescere bellum maximo impetu, maiore fortuna cœptum sine-
ret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aduecta est: & ipse quãtam
potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modò eorum, sed etiam templis spo-
liatis, & priuatim omnibus coactis aurum argentumq; in publicum confer-
re. Cùm præteruеheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua ex-
positis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad vrbem clas-
sem appulit. ibi cùm interdiu milites in nauibus tenuisset, nocte in littus ex-
positos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit:
E nec præsidio satis valido vrbem teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad
spem nouandi res aliquid moturos. Cæterùm nuntij ex agris trepidi simul
populationem agrestiumq; fugam & hostium aduentum attulerant: & visa
interdiu classis erat, nec sine causa electam ante vrbem stationem apparebat.
itaq; instructi armatiq; intra portam ad stagnũ ac mare versam contineban-
tur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu ma-
iore quàm vi subierũt: patefacta repentè porta, Romani cum clamore erum-
punt: turbatosq; hostes, & ad primum incursum coniectumq; telorum auer-
sos vsq; ad littus cum multa cæde persequuntur. nec nisi naues littori appul-
sæ trepidos accepissent, superfuisset fugæ aut pugnæ quisquam. In ipsis quoq;
trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt

Masanissæ ad Scipionem oratio.

Masanissa & Scipio fide data acceptaq; discedunt.

Mago iubetur à senatu Carthaginiensi, vt classem, quam habebat, in Italiam traijciat.

Mago ad Nouã Carthaginem in fugam vertitur.

 scalas

ſcalas oraſq;: & anchoras, ne in moliendo mora eſſet, præcidunt. multique F
adnantes nauibus, incerto præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœde interierũt. Poſtero die cum claſſis inde retro ad Oceanũ, vnde venerat, fugiſſet, ad octingentos homines cæſi: inter murũ littuſq; ad duo millia armatorum

Gaditani portus claudunt Magoni.

inuenta. Mago cum Gadeis repetiſſet, excluſus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abeſt) claſſe appulſa, mittendis legatis, querendoq́ue, quòd portæ ſibi ſocio atq; amico clauſę forent: purgantibus ijs multitudinis cõcurſu factum, infeſtæ ob direpta quædam ab conſcendentibus naues militibus, ad colloquium Suffetes eorũ, qui ſummus Pœnis eſt magiſtratus, cum quæ-

Pityuſa.

ſtore elicuit, laceratoſq; verberibus cruci affigi iuſſit: inde nauibus ad Pityuſam inſulam centum millia fermè à continenti (Pœni tum eam incolebant) G
traiecit: itaq; claſſis bona cum pace accepta eſt, nec commeatus modò benignè præbiti, ſed in ſupplementum claſſis iuuentus armaq; data. quorum fi-

Baleares inſulæ.

ducia Pœnus in Baleares inſulas (quinquaginta inde millia abſunt) tranſmiſit. Duæ ſunt Baleares. maior altera atq; opulentior armis viriſq;: & portum habet, vbi commodè hybernaturum ſe (& iam extremum autumni erat) cenſebat. cæterùm haud ſecus quàm ſi Romani eam inſulam incolerent, hoſtiliter claſſi occurſum eſt. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc ſolo eo telo vtebantur. nec quiſquam alterius gentis vnus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaq; tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ claſſem effuſa eſt, vt intrare portum H
non auſi, auerterent in altum naues. In minorem inde Balearium inſulam traiecerunt, fertilem agro, viris, armiſq; haud æquè validã. itaq; egreſſi nauibus ſupra portum loco munito caſtra locant: ac ſine certamine vrbe agroq; potiti, duobus millibus auxiliarium inde cõſcriptis, miſſiſq; Carthaginem ad hybernandum, naues ſubduxerunt. Poſt Magonis ab Oceani ora diſceſſum Ga-

Gaditani Romanis deduntur.

ditani Romanis deduntur. Hæc in Hiſpania P. Scipionis ductu auſpicioq; ge-

Scipio Romam redit.

ſta. Ipſe L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decẽ nauibus Romam rediјt. & ſenatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hiſpania geſſiſſet, diſſeruit: quoties ſignis collatis dimicaſſet, quot oppida ex hoſtibus vi cepiſſet. quas gentes in ditionem populi Romani redegiſſet. aduerſus qua- I
tuor ſe imperatores, quatuor victores exercitus in Hiſpaniã iuiſſe, neminem Carthaginienſem in ijs terris reliquiſſe. Ob has res geſtas magis tentata eſt triumphi ſpes, quàm petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphaſſe, qui ſine magiſtratu res geſſiſſet, conſtabat. Senatu miſſo, vrbem eſt in-

**Val. 143420. cor.*

greſſus, argentiq; præ ſe in ærarium tulit * XIIII. millia pondo CCCXLII. & ſignati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis conſulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæq́; omnes ingenti fauore P. Scipionem conſulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Craſſus pontifex maximus. Cæterùm comitia maiore quàm vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ eſt. conuenerant vndiq; nõ ſuffragandi modò, ſed etiã ſpectandi cauſa K
P. Scipionis: concurrebantq́; & domum frequentes, & in Capitolium ad immolantem eum, cùm centum bobus votis in Hiſpania Ioui ſacrificaret: deſpondebantq́; animis, ſicut C. Luctatius ſuperius bellũ Punicũm finiſſet, ita id quod inſtaret P. Cornelium finiturum: atq; vt Hiſpania omni Pœnos expuliſſet, ſic Italia pulſurum eſſe: Africamq; ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciã deſtinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erant, Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cepio & L. Aemylius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius

Prouinciarũ diuiſio.

Scipio & P. Licinius Craſſus conſulatum inierunt, nominatæ conſulibus prouincię ſunt: Sicilia Scipioni extra ſortem, concedente collega, quia cura ſacro-

rum

A rum pontificem maximum in Italia retinebat, Brutij Crasso. Tum prætoriæ prouinciæ in sortem coniectæ. vrbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in Capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, vt quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vouisset, ex ea pecunia quam ipse in ærariũ detulisset, faceret. Tum Saguntinorũ legatos in senatum introduxit. ex eis maximus natu: Etsi nihil vltra malorum est Patres conscripti, quàm quod passi sumus, vt ad vltimum fidem vobis præstaremus: tamen ea vestra merita, imperatorumq; vestrorum erga nos, fuerunt, vt nos cladium nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susce- *Legatorum Saguntinorum oratio.*
B ptum quartumdecimum annũ tam pertinaciter geritis, vt sæpe ad vltimum discrimen & ipsi veneritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis. Cùm in Italia tam atrox bellũ & Annibalem hostem haberetis, consules cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragij nostri misistis. P. & Cn. Cornelij, ex quo in prouinciã venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, queq; aduersa hostibus nostris essent, facere. iam omnium primùm oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam ciues nostros venundatos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt, cùm iam propè esset, vt optabilem ex miserrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cornelij imperatores vestri luctuosius nobis propè quàm vobis perie-
C runt. tum verò ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem antiquã videbamur, vt iterum periremus, & alterum excidium patriæ videremus: nec ad perniciem nostram Carthaginiensi vtiq; aut duce aut exercitu opus esse, ab Turdetanis veterrimis hostibus, qui prioris quoque excidij causa nobis fuerant, extingui posse: cum ex insperato repentè misistis nobis hunc P. Scipionem: quem, fortunatissimi omnium Saguntinorum videmur, quia consulem declaratũ vidimus, ac vidisse nos ciuibus nostris renunciaturi sumus: spẽ, opem, salutẽ nostram. qui cùm plurimas hostiũ vestrorũ cepisset in Hispania vrbes, vbiq; ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit. postremò Turdetaniam adeò infestam nobis, vt illa gente incolumi, stare Sagun-
D tum non posset, ita bello afflixit, vt non modò nobis, (absit verbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam vrbẽ cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum capimus, quod nobis non fructu iucundius est, quàm vltione. Ob hæc quibus maiora neq; sperare, neq; optare ab dijs immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos Saguntinus senatus populusq; ad vos misit: simul gratulatum, quòd ita res per hos annos in Hispania atq; Italia gessistis, vt Hispaniam non Ibero amne tenus, sed quà terrarum vltimus finis Oceanus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis Pœno. Ioui Opt. Max. præsidi Capitolinæ arcis non gra-
E tes tantum ob hæc agere iussi sumus, sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergò ferre. Id vti permittatis, quæsumus: vtiq; si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commoda tribuerunt, ea rata atque perpetua authoritate vestra faciatis. Senatus legatis Saguntinis respondit: & dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis vtrinque seruatæ documentum omnibus gentibus fore. suos imperatores rectè & ordine, & ex voluntate senatus fecisse, quòd Saguntum restituerint, ciuesque Saguntinos seruitio exemerint. quæque alia eis benignè fecerint, ea senatum ita voluisse fieri, donum permittere vt in Capitolio ponerent. Locus inde lautiaq; legatis præberi iussa, & muneris ergò in singulos dari ne minus
*dena millia ęris. Legationes deinde cęterę in senatum introductæ, auditęq;. *Val. 100. coron.

Aa 4 Et pe-

Et petentibus Saguntinis, vt quatenus tutò possent, Italiam spectatum irent: F
duces dati, literæq́; per oppida missæ, vt Hispanos comiter acciperent. Tum
de Republica, de exercitibus scribendis, de prouincijs relatum. Cùm Africam
nouam prouinciam extra sortē P. Scipioni destinari, homines fama ferrent:
& ipse nulla iam modica gloria contentus, non ad gerendum modò bellum,
sed ad finiendum diceret se consulem declaratum esse: neq; aliter finiri id pos-
se, quàm si ipse in Africam exercitum transportasset: & acturum se id per po-
pulum apertè ferret, si senatus aduersaretur: idq́ue consilium haudquaquam
primoribus patrum placeret: cæteriq́ue per metum aut ambitionem mussa-

Q. Fabij Maximi oratio, qua suadet, ne Scipioni Africa prouincia extra sortem mandetur.

rent: Q. Fabius Maximus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrûm
videri Patres conscripti, rem actam hodierno die agi, & frustra habiturum G
orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sententiam dixe-
rit. Ego autem primùm illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia
Africa consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc an-
num prouinciam esse, nec populus iussit. deinde, si est, consulem peccare ar-
bitror, qui de re transacta simulando se referre, senatum ludibrio habet: non
senatorem, qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atq; ego certum
habeo, dissentiendi mihi ab ista festinatione in Africam traijciendi, duarum
rerum subeundam opinationem esse. vnius, insitæ ingenio meo cunctatio-
nis: quam metum pigritiamq́; homines adolescentes sanè appellent, dum me
non pœniteat: adhuc aliorum speciosiora primo aspectu consilia semper vi- H
sa, mea vsu meliora. alterius, abtrectationis atq; inuidiæ aduersus crescentem
indies gloriam fortissimi consulis. A qua suspicione, si me neq; vita acta &
mores mei, neq; dictatura cum quinq; cōsulatibus, tantumq́; gloriæ belli do-
miq́; partæ vindicat, vt propius fastidium eius sim, quàm desiderium: ætas
saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cum eo esse potest, qui ne filio qui-
dem meo æqualis sit? Me dictatorem, cùm vigerem adhuc viribus, & in cur-
su maximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad popu-
lum audiuit, quo minus insectanti me magistro equitum, quod fando nun-
quam antè auditum erat, imperium mecum æquaretur. rebus quàm verbis
assequi malui, vt qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox confes- I
sione me sibi præferret. nedū ego perfunctus honoribus certamina mihi atq;
æmulationes, cum adolescente florentissimo proponam: videlicet vt mihi
iam viuendo, nō solùm rebus gerendis fesso, si huic negata fuerit, Africa pro-
uincia decernatur. cum ea gloria quæ parta est, viuendum atq; moriendum
est. Vincere ego prohibui Annibalem, vt à vobis, quorum vigent nunc vires,
etiam vinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli ęquum erit, si cùm in me
ipso nunquam pluris famam hominum quàm Rempub. fecerim: ne tuam
quidem gloriam bono publico præponam. quanquam si aut bellū nullum
in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ quæreretur: qui te in Italia
retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiā gloriæ tuæ ire K
ereptū videri posset. cùm verò Annibal hostis incolumi exercitu XIIII. annum
Italiam obsideat, pœnitebit te P. Corneli glorię tuę, si hostem eum, qui tot fu-
nerum, tot cladiūm nobis causa fuit, tu cōsul Italia expuleris? & sicut penes C.
Luctatium prioris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit?
nisi aut Amilcar Annibali dux est præferendus, aut illud bellum huic, aut vi-
ctoria illa maior clariorq́;, quàm hæc (modò contingat vt te consule vinca-
mus) futura est. Ab Drepano atq; Eryce detraxisse Amilcarem, quàm Italia ex-
pulisse Pœnos atq; Annibalem malis? Ne tu quidē, & si magis partam quàm
speratam gloriam amplecteris: Hispania potius quàm Italia bello liberata
gloriatus fueris. Nondum is est Annibal, quem non magis timuisse videatur,
quàm

A quàm contempsisse, qui aliud bellum maluerit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, vt cùm in Africam traieceris, secuturum te illuc Annibalem speres, potius quàm recto hinc itinere, vbi Annibal est, eò bellum intendis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? & natura prius est, tua cùm defenderis, aliena ire oppugnatum. pax antè in Italia quàm bellum in Africa sit: & nobis prius decedat timor, quàm vltrò alijs inferatur. si vtrũq; tuo ductu auspicioq; fieri potest: Annibale hîc victo, illic Carthaginem expugna. si alterutra victoria nouis consulibus relinquenda est: prior cùm maior clariorq;, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem prę terquam quòd & in Italia & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium B non potest, præterquam quòd vnde classes tueamur, vnde commeatibus præbentis sufficiamus, nihil reliqui est, periculi tandem, quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa geret. Quid? si (quod omnes dij omen auertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quę acciderunt, accidere possunt) victor Annibal ire ad vrbē pergat: tum demum te consulem ex Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersemus? Quid? quòd in Africa quoq; Mars communis belli erit? Domus tibi tua, pater patruusq; intra triginta dies cum exercitibus cæsi documento sint, vbi per aliquot annos maximis rebus terra marique gerendis amplissimum nomen apud exteras gentes populi Romani vestræque familiæ fecerant. Dies me deficiat, si re-C ges imperatoresq; temerè in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituumq; suorum, enumerare velim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello domi relicto, authore æquè impigro ac nobili iuuene magna classe in Siciliam transmissa, vna pugna nauali florentem Rempublicam suam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Attilius, insigne vtriusque fortunæ exemplum, nobis documento sint. Næ tibi P. Corneli, cùm ex alto Africam conspexeris, ludus & iocus, fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur. quid enim simile? Pacato mari præter oram Italiæ, Galliæque vectus Emporias in vrbem sociorum classem appulisti: expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos populi D Romani, Tarraconem duxisti: ab Tarracone deinde iter per præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruique tui, post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille L. Martius, & militari suffragio ad tempus electus, cæterùm si nobilitas ac iusti honores adornarent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summum otium Carthago, nullo trium Punicorum exercituum socios defendente. Cætera, neque ea eleuo, nullo tamen modo Africo bello comparanda, vbi non portus vllus classi nostræ apertus, non ager pacatus, non ciuitas socia, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, non procedendi. quacunque circunspexeris, hostilia omnia atque infesta. An Syphaci Numi-E disque credis? satis sit semel creditum, non semper temeritas est felix: & fraus fidem in paruis sibi præstruit, vt cum operæprecium sit, cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patruumque tuum armis prius, quàm Celtiberi socij fraude, circumuenerunt, nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale hostium ducibus, quantum ab Indibili & Mandonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem militum tuorum expertus? Et Syphax & Masanissa, se, quàm Carthaginienses, malunt potētissimos in Africa esse: Carthaginienses, quàm quenquam alium. nunc illos ęmulatio inter sese, & omnes causę certaminum acuunt, quia procul externus metus est. ostendę illis Romana arma, & exercitum alienigenam: iam velut ad commune restinguendũ incendium concurrent. Aliter ijdem illi Carthaginienses Hispaniam defende-

defenderunt: aliter mœnia patriæ, templa deûm, aras & focos defendent: F
cùm euntes in prælium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occursa-
bunt. Quid porrò? si satis confisi Carthaginienses consensu Africę, fide socio-
rum regũ, mœnibus suis, cùm tuo exercitusq; tui præsidio nudatam Italiam
viderint: ipsi vltro nouum exercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut
Magonem, quem à Balearibus classe transmissa iam præter oram Ligurum
Alpinorum vectari constat, Annibali se coniungere iusserit? nempe in eo-
dem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cùm Asdrubal in Italiam transcen-
dit, quem tu, qui non solum Carthaginem, sed omnem Africam exercitu
tuo es clausurus, è manibus tuis in Italiam emisisti. Victum à te dices: eo qui-
dem minus vellem, & id tua, non Reipublicæ solùm causa, iter datum victo G
in Italiam esse. Patere nos omnia quæ prospera tibi ac Reipublicæ in imperio
euenere, tuo consilio assignare: aduersa casibus incertis belli & fortunæ lega-
re. quò melior fortiorque es, eò magis talem præsidem sibi patria atque vni-
uersa Italia retinet. Non potes ne ipse quidem dissimulare, vbi Annibal sit, ibi
caput atque arcem huius belli esse. quippe qui præ te feras, eam tibi causam
traijciendi in Africam esse, vt Annibalem eò trahas. Siue igitur hic, siue illic,
cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tandem firmior eris in Africa so-
lus, an hic tuo collegæq; exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius
coss. tam recenti exemplo, quantum id intersit, documento sunt? Quid
Annibalem vtrum tandem extremus angulus agri Brutij frustra iamdiu po- H
scentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa po-
tentiorem armis virisq; faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere,
vbi tuæ dimidio minores copiæ sint, hostiũ multò maiores: quàm vbi duo-
bus exercitibus aduersus vnũ tot prælijs & tam diuturna & graui militia fes-
sum, pugnandum sit? Quàm compar consilium tuum parentis tui consilio
sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, vt Annibali ab Alpibus descen-
denti occurreret, in Italiam ex prouincia redijt. tu, cùm Annibal in Italia sit,
relinquere Italiam paras: non quia Reipublicæ id vtile, sed quia tibi amplum
& gloriosum censes esse. sicut cùm prouincia & exercitu relicto sine lege, sine
senatusconsulto, duabus nauibus populi Romani imperator fortunam pu- I
blicam & maiestatem imperij, quæ tum in tuo capite periclitabantur, com-
misisti. Ego P. Cornelium P.C. Reipublicæ nobisque, non sibijpsi priuatim
creatum consulem existimo: exercitusq; ad custodiam vrbis atque Italiæ scri-
ptos esse, non quos regio more per superbiam consules quò terrarum velint,
traijciant. Cùm oratione ad tempus parata Fabius, tum authoritate & inue-
terata prudentiæ fama magnam partem senatus & seniores maximè mouis-
set: plaresq; consilium senis quàm animum adolescentia ferocem laudarent,
Scipionis oratio, qua Fabianæ respondet. Scipio ita locutus fertur: Et ipse Q. Fabius principio orationis P.C. comme-
morauit, in sententia sua posse obtrectationẽ suspectã esse, cuius ego rei non
tam ipse ausim tantũ virũ insimulare, quàm quòd ea suspicio, vitio orationis K
an rei, haud sanè purgata est. sic enim honores suos & famam rerum gestarum
extulit verbis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab infimo
quoq; periculum sit, ne mecum æmuletur: & nõ ab eo qui, quia super cęteros
excellat, quò me quoq; niti non dissimulo, me sibi æquari nolit, sic senem se
perfunctum, & me infra ætatem filij sui posuit, tanquam non longius quàm
quantum vitæ humanæ spatium est, cupiditas gloriæ extendatur: maximaq;
pars eius in memoriã ac posteritatẽ promineat. Maximo cuiq; id accidere ani-
mo certũ habeo, vt se nõ cum pręsentibus modò, sed cũ omnis æui claris viris
comparet. Equidẽ haud dissimulo, me tuas Q. Fabi laudes nõ assequi solùm
velle, sed (bona venia tua dixerim) si possim, etiam exuperare. Illud nec tibi in
me,

me, nec mihi in minores natu animi ſit, vt nolimus quenquam noſtri ſimilem euadere ciuem: id enim non eorum modò quibus inuiderimus, ſed Reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum ſit. Commemorauit quantum eſſem periculi aditurus, ſi in Africam traijcerem: vt meam quoq; non ſolùm Reipublicæ & exercitus vicem videretur ſolicitus. Vnde hæc repentè de me cura exorta? cùm pater patruusque meus interfecti, cùm duo exercitus eorum propè occidione occiſi eſſent: cùm amiſſæ Hiſpaniæ, cùm quatuor exercitus Pœnorum, quatuorque duces omnia metu armisque tenerent: cùm quæſitus ad id bellum imperator nemo ſe oſtenderet, præter me, nemo profiteri nomen auſus eſſet: cùm mihi quatuor & viginti annos nato detuliſſet imperium populus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, vim hoſtium, difficultatem belli, patris patruiq; recentem cladem cõmemorabat? vtrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta eſt, quàm tunc in Hiſpania erat? an maiores nunc ſunt exercitus in Africa, duces plures melioresque, quàm tunc in Hiſpania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerendo fuit, quàm nunc eſt? an cum Carthaginienſi hoſte in Hiſpania, quàm in Africa bellum geri aptius eſt? Facile eſt poſt fuſos fugatosque quatuor exercitus Punicos, poſt tot vrbes vi captas, aut metu ſubactas in ditionem, poſt perdomita omnia vſque ad Oceanum, tot regulos, tot ſæuas gentes, poſt receptam totam Hiſpaniam, ita vt veſtigium nullum belli reliquum ſit, eleuare meas res geſtas: tam Hercule quàm ſi victor ex Africa redierim, ea ipſa eleuare, quæ nunc retinendi mei cauſa, vt terribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditum eſſe in Africam, negat vllos patêre portus: M. Atilium captum in Africa commemorat, tanquam M. Atilius primo acceſſu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipſi tam infelici imperatori patuiſſe tamen portus Africæ, & res egregias primo anno geſſiſſe: & quantum ad Carthaginienſes duces attinet, inuictum ad vltimum permanſiſſe. Nihil igitur me iſto exemplo terrueris: ſi hoc bello, non priore, ſi nuper, non annis ante quadraginta iſta clades accepta foret: qui ego minus in Africam Regulo capto, quàm Scipionibus occiſis in Hiſpaniam, traijcerem: nec felicius Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ ſinerem natum eſſe: creſceretq; mihi ex eo ipſo fiducia, quòd poſſit in hominis vnius virtute tantum momenti eſſe. At etiam Athenienſes audiendi ſunt, temerè in Siciliam omiſſo domi bello tranſgreſſi. Cur ergò, quoniam Græcas fabulas narrare vacat, non Agathoclem potius Syracuſanum regem, cùm diu Sicilia Punico bello vreretur, tranſgreſſum in hanc eandem Africam, auertiſſe eò bellum, vnde venerat, refers? Sed quid vltro metum inferre hoſti, & ab ſe remoto periculo alium in diſcrimen adducere, quale ſit, veteribus externisque exemplis admonere opus eſt? maius præſentiúſue vllum exemplum eſſe quàm Annibal poteſt? multum intereſt, alienos populère fines, an tuos vri excindique videas. plus animi eſt inferenti periculum, quàm propulſanti. Ad hoc maior ignotarum rerum eſt terror. bona malaq; hoſtium ex propinquo ingreſſus, fines aſpicias. Non ſperauerat Annibal fore, vt tot in Italia populi ad ſe deficerent, quot defecerunt poſt Cannenſem cladem: quanto minus quicquam in Africa Carthaginienſibus firmum ac ſtabile eſt, infidis ſocijs, grauibus ac ſuperbis dominis? Ad hæc, nos etiam deſerti ab ſocijs viribus noſtris, milite Romano ſtetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris eſt, mercede paratos milites habent, Afros Numidasq;, leuiſſima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ ſit, vnà & traijeciſſe me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc Annibalem, & obſideri Carthaginem. lætiores, & frequentiores ex Africa expectate nuntios, quàm ex Hiſpania

Hiſpania accipiebatis. Has mihi ſpes ſubijcit fortuna populi Romani, dij fœ- F
deris ab hoſte violati teſtes, Syphax & Maſaniſſa reges: quorum ego fidei ita
innitor, vt veriturus perfidiam ſim. Multa quæ nunc ex interuallo non appa-
rent, bellum aperiet. & id eſt viri & ducis, non deeſſe fortunæ præbenti ſe, &
oblata caſu flectere ad conſiliũ. Habebo Q. Fabi, parem quidem Annibalem:
ſed illum potius ego traham, quàm ille me retineat. in ſua terra cogam pu-
gnare eum: & Carthago potius præmium victoriæ erit, quàm ſemiruta Bru-
tiorum caſtella. Ne quid interim dum traijcio, dum expono exercitum in
Africam, dum caſtra ad Carthaginem promoueo, Reſpublica hic detrimen-
ti capiat, quod tu Q. Fabi, cùm victor tota Italia volitaret Annibal, potuiſti
præſtare: hoc vide ne contumelioſum ſit concuſſo iam, & penè fracto An- G
nibale negare, poſſe P. Licinium conſulem virum fortiſſimum præſtare. qui
ne à ſacris abſit pontifex maximus, ideo in ſortem tam longinquæ prouinciæ
non venit. Si herculè nihilo maturius hoc, quo ego cenſeo, modo perficere-
tur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani, famamque apud reges
gentesque externas pertinebat, non ad defendendam modò Italiam, ſed ad
inferenda etiam Africæ arma, videri nobis animum eſſe: nec hoc credi vul-
garique, quòd Annibal auſus ſit, neminem ducem Romanorum audere: &
priore Punico bello, tum cùm de Sicilia certaretur, toties Africam noſtris ex-
ercitibus & claſſibus oppugnatam: nunc cùm de Italia certatur, Africam pa-
catam eſſe. Requieſcat aliquando diu vexata Italia, vratur populeturque in- H
uicem Africa. caſtra Romana potius Carthaginis portis immineant, quàm
nos iterum vallum hoſtium ex mœnibus noſtris videamus. Africa ſit reliqui
belli ſedes: illuc terror fugaque, populatio agrorum, defectio ſociorum, cæ-
teræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur.
Quæ ad Rempublicam pertinent, & bellum quod inſtat, & prouincias de
quibus agitur, dixiſſe ſatis eſt. Illa longa oratio nec ad vos pertinens ſit, ſi
quemadmodum Q. Fabius meas res geſtas in Hiſpania eleuauit, ſic & ego
contrà gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim, neutrum fa-
ciam P.C. & ſi nulla alia re, modeſtia certè & temperamento linguæ adole-
ſcens ſenem vicero. ita & vixi, & res geſſi, vt tacitus ea opinione, quam veſtra I
ſponte conceptam animis haberetis, facilè contentus eſſem. Minus æquis
animis auditus eſt Scipio, quia vulgatum erat, ſi apud ſenatum non obtinu-
iſſet, vt prouincia Africa ſibi decerneretur, ad populum extemplò laturum.
Itaque Q. Fuluius, qui conſul quater, & cenſor fuerat, poſtulauit à conſule,
vt palàm in ſenatu diceret, permitteretne patribus, vt de prouincijs decerne-
rent: ſtaturusque eo eſſet, quod cenſuiſſent, an ad populum laturus. Cùm
Scipio reſpondiſſet, ſe quod è Republica eſſet, facturum: tum Fuluius, Non
ego ignarus quid reſponſurus facturúſue eſſes, quæſiui: quippe cùm præ te fe-
ras tentare magis, quàm conſulere ſenatum: & ni prouinciam tibi quam vo-
lueris extemplò decernamus, paratam rogationem habeas. Itaque à vobis K
tribuni plebis poſtulo, inquit, vt ſententiam mihi ideò non dicenti, quod ſi
in meam ſententiam diſcedatur, non ſit ratum habiturus conſul, auxilio ſi-
Altercatio orta inter Scipionem & tribunos plebis.
tis. inde altercatio orta, cùm conſul negaret æquum eſſe tribunos intercede-
re, quo minus ſuo quiſque loco ſenator rogatus ſententiam diceret. Tribuni
ita decreuerunt: Si conſul ſenatui de prouincijs permittit, ſtari eo quod ſena-
tus cenſuerit, placet: nec de ea re ferre ad populum patiemur, ſi non permit-
tit, qui de ea re ſententiam recuſabit dicere auxilio erimus. Conſul diem ad
colloquendum cum collega petijt. Poſtero die permiſſum ſenatui eſt. Pro-
Senatuſconſultum de prouincijs.
uinciæ ita decretæ: Alteri conſuli Sicilia, & triginta roſtratæ naues, quas C.
Seruilius ſuperiore anno habuiſſet: permiſſumque vt in Africam, ſi id è Re-
publica

A publica esse censeret, traijceret. Alteri Brutij, & bellum cum Annibale cum eo
exercitu, quem L. Veturius aut Q. Cæcilius habuit, & vt L. Veturius & Q. Cæ-
cilius sortirentur inter se, cõpararéntue, vt in Brutijs duabus legionibus, quas
consul reliquisset, rem gereret: imperiumq; in annum ei prorogaretur, cui ea
prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consulibusq;, qui exercitibus pro-
uincijsq; præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cum
consule in Brutijs aduersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis *Scipionis ludi.*
magna frequẽtia & fauore spectantiũ celebrati. Legati Delphos ad donum ex
præda Asdrubalis portandũ missi, M. Pomponius Matho, & Q. Catulus, tule-
runt coronam auream * CC. pondo, & simulachra spoliorũ, ex * M. pondo ar- *Val. 22400. coro. *Val. 10000. coro.
B genti facta. Scipio, cùm vt delectũ haberet, neq; impetrasset, neq; magnopere
tetendisset, vt voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ
negauerat Reipublicæ futuram classem, vt quæ à socijs darentur ad nouas
fabricandas naues, acciperet. Hetruriæ primùm populi pro suis quisque fa- *Hetruriæ populi Scipionem in ornanda classe iuuant.*
cultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumentum socijs naualibus, commeatúmque omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses
lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum: Aretini tri-
ginta millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quin-
quaginta summam pari cuiusque generis numero expleturos: secures, rutra,
falces, alueolos, molas, quantum in XL. longas naues opus esset: tritici cen-
C tum & viginti millia modiúm, & in viaticum decurionibus remigibusque
collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naues, &
frumenti magnum numerum: abiete ex publicis syluis est vsus. Vmbriæ po-
puli, Nursinique & Reatini & Amiternini, Sabinusque omnis ager, milites
polliciti. Marsi, Peligni Marruciniq; multi voluntarij nomina in classem de-
derunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem arma-
tam sexcentorum hominum miserunt. triginta nauium carinæ, viginti quin-
queremes, decem quadriremes cùm essent positæ, ipse ita institit operi, vt die
quadragesimo quinto, quàm ex syluis detracta materia erat, naues instructæ
armatæque in aquam deductæ sint. Profectus in Siciliam est triginta naui- *Scipio in Siciliã proficiscitur.*
D bus longis, voluntariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P.
Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares venit. ex eis eum sibi sum-
psit, quem L. Veturius Consul habuerat. Metello, quibus præfuisset legioni-
bus, ijs præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit.
Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat,
agri Campani regionem à fossa Græca ad mare versam vendere quæstores ius-
si. indicio quoque permisso, qui ager ciuis Campani fuisset, vt is publicus po-
puli Romani esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indi-
catus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Prætori vrbis negotium datum, vt
Campani ciues vbi cuiq; ex senatusconsulto liceret, habitarent: animaduer-
E teretque in eos, qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex *Mago cũ exercitu in Italiam traiecit.*
minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposi-
ta, in Italiam triginta fermè rostratis nauibus & multis onerarijs, duodecim
millia peditum, duo fermè equitum traiecit: Genuamque nullis præsidijs *Genua à Magone capta.*
maritimam oram tutantibus, repentino aduentu cepit: inde ad oram Ligu-
rum Alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni
(Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epanterijs mon-
tanis. Igitur Pœnus Sauone oppido Alpino præda deposita, & decem longis
nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tu-
endam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem traiecturum esse: ipse
societate cum Ingaunis, quorum gratiam malebat, composita, montanos

instititoppugnare. Et crescebat exercitus indies, ad famam nominis eius Gal- F
lis vndique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretij, ne frustra Asdruba-
le cum exercitu deletò biennio antè forent læti, si par aliud inde bellum du-
ce tantùm mutato oriretur, curam ingentem accenderunt patribus. Itaq; &
M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminum
iusserunt. & Cn. Seruilio prætori negotium datum, vt si è Republica censeret
esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet.
Pœnorum naues onerariæ 80. captæ. M. Valerius Læuinus Aretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues one-
rariæ Pœnorum ad LXXX. circa Sardiniam ab Cn. Octauio, qui prouinciæ
præerat, captæ. Eas Cælius frumento misso ad Annibalem, commeatuque
onustas: Valerius prædam Hetruscam Ligurumque montanorum captiuos, G
Carthaginem portantes, captas tradit. In Brutijs nihil fermè anno eo memo-
Pestilentia. rabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnosq;, nisi
quòd Punicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iuno-
nis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibique aram condidit, dedica-
uitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis Græcisque literis
insculpto.

EPITOME LIBRI XXIX.

Ex Sicilia C. Lælius in Africam à Scipione missus, ingentem prædam reportauit: & mandata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis quòd non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitum, victore Romano. quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus. Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Mago, qui in Galliam & Liguriam ierat, ex Africa & militum ampla manus missa, & pecunia quibus auxilia conduceret: præceptumq;, vt se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit, & Locros, pulso Punico præsidio, fugatoq; Annibale, recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deportata est Romam à Pessinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sybillinis inuento: pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. Lapis erat, quem Matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius qui in Hispania perierat, vir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondum quæstorius: quoniam ita responsum habebatur, vt numen id ab optimo viro reciperetur, consecrareturq;. Locrenses legatos Romam miserunt, qui de impotentia Q. Pleminij legati quererentur, quòd pecuniam Proserpinæ abstulerat, & liberos eorum & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romam perductus, in carcere mortuus est. Cùm falsus rumor de P. Scipione Procos. qui in Sicilia erat, in vrbem perlatus esset, tanquam luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu, qui explorarent an ea vera essent, purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta filia in matrimonium Asdrubalis Gisgonis, amicitiam quam cum Scipione ipse iunxerat, renunciauit. Masanissa rex Masæsulorum, cum pro Carthagine in Hispania militat, amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpè repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum victus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit. & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Vticæ depulsus, hyberna communiuit. Sempronius consul in agro Crotoniensi prosperè aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCXV. millia. Inter censores M. Liuium & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit. quòd à populo Romano damnatus, actusq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quòd falsum in se testimonium dixisset. & quòd minimè bona fide secum in gratiam redijsset. idem omnes tribus, extra vnam, ærarias reliquit, quòd & innocentem se damnassent. & postea consulem censoremq; fecissent. H … I

SCIPIO posteaquam in Siciliam venit, voluntarios mi-
lites ordinauit, centuriauitq; ex ijs trecentos iuuenes
florentes ætate, & virium robore insignes circa se ha-
bebat, ignorantes quem ad vsum neq; centuriati, neq; K
armati seruarentur. tum ex totius Siciliç iuniorum nu-
Scipio trecentos iuuenes Romanos delegit, quos Siculorum totidem armis & equis ornauit. mero principes genere & fortuna trecentos equites,
qui secum in Africam traijcerent, legit: diemq; ijs qua
equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit.
Grauis ea militia procul domo terra mariq; multos la-
bores, magna pericula allatura videbatur: neq; ipsos modo, sed parentes co-
gnatosque eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ dicta erat, aduenit, arma
equosq; ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi dixit, quosdam equites Sicu-
lorum tanquam grauem & duram horrere eam militiam. si qui ita animati
essent, malle eos sibi iam tunc fateri, quàm post modū querentes, segnes atq;
inutiles

A inutiles milites Reipub. esse. expromerent quid sentirent. cum bona venia se
auditurum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet, li-
berum esset, nolle militare, tum Scipio ei: Quando igitur adolescens quid
sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equumque &
cętera instrumenta militię tradas, et tecum hinc extemplò domum ducas, ex-
erceas, docendum cures, equo tradito armisq;. Læto conditionem accipienti
vnum ex CCC. quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exauthoratum
equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisque excusare, & vica-
rium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica im-
pensa docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edi-
B ctum imperatoris erat, ipsum militaturũ, qui ita non fecisset. Egregiam hanc *Marcelli milites.*
alam equitum euasisse ferunt, multisq; prælijs Rempub. adiuuisse. Legiones
inde cùm inspiceret, plurimorum stipendiorũ ex ijs milites delegit, maximè
qui sub duce Marcello militauerant: quos cùm optima disciplina institutos
credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse vr-
bium oppugnandarũ: nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agi-
tabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ci-
uitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit, veteres naues reficit, & cum ijs C.
Lælium in Africam prędatum mittit, nouas Panormi subducit, quia ex viridi
materia raptim factæ erant, vt in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad
C bellum, Syracusas nondum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. *Syracusæ nondum tranquillæ erant.*
Græci res à quibusdam Italici generis eadem vi, qua per bellum ceperant, re-
tinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tue-
ri publicam fidem, partim edicto, partim iudicijs etiam in pertinaces ad ob-
tinendam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum
ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit, eoq; enixius bellũ adiuuerunt.
Eadem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Illergete Indi-
bili, nulla alia de causa, quàm per admirationem Scipionis contemptu impe- *Indibilis deficit à Romanis.*
ratorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab An-
nibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium,
D quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret,
aduersus Annibalem eum accersitum, præterquam quòd nomina tantum
ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoq; indè veterem dedu-
ctum. trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem
occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitum ad eam diem aut Carthagi-
niensibus, aut Romanis: nec inuicem his, aut illis, sed interdum vtrisq; simul.
pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Roma-
nos posse: vt ab omni externo imperio soluta in perpetuum Hispania in pa-
trios rediret mores ritusque. Hæc taliaq; dicendo non populares modò, sed
Ausetanos quoq; vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atque illis
E populos. itaq; intra paucos dies XXX. millia peditum, quatuor fermè equi-
tum in Sedetanum agrum, quo edictum erat, conuenerunt. Romani quoq;
imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret prima negligen- *Hispanorum exercitus aduersus imperatores Romanos Lentulum & Manlium Acidinum.*
do bellũ: iunctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tanquam
pacato clementer ductis militibus, ad sedem hostium peruenere. trium mil-
lium spatio procul à castris eorũ posuerunt castra. Primò per legatos nequic-
quam est tentatum, vt discederetur ab armis. deinde cùm in pabulatores Ro-
manos impetus repentè ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab sta-
tione Romana equitatu, prælιũ equestre fuit, haud sanè memorando in par-
tem vllam euentu. Sole oriente postero die armati instructique omnes mille
fermè passus procul à castris Romanis aciem ostendêre: Medij Ausetani erant.

cornua, dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hispani populi, inter F
cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt: quà equitatum,
vbi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cùm instruxissent,
id modò hostiũ imitati sunt, vt inter legiones & ipsi patẽtes equiti
relinquerent vias. Cæterùm Lentulus ei parti vsum equitis fore ratus, quæ
prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites immisisset: Ser. Cornelio
tribuno militum imperat, equites per patentes in hostium acie vias immittere
equos iubeat: ipse cœpta parum prosperè pedestri pugna, tantum moratus,
dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes
locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidijs in primam aciem firmamentum
ducit. postea quam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter G
prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducentem,
venit. indicat tuta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Ser. Cornelium, procella
equestri hostes circunfusurũ. Vix hæc dicta dederat, cùm Romani equites
in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus
Hispanorũ viam immittendi equos clauserunt. itaq; omissa pugna equestri,
ad pedestrẽ Hispani descenderunt. Romani imperatores vt turbatos hostium
ordines, & trepidationem pauoremq; & fluctuantia viderunt signa, hortantur,
orant milites, vt perculsos inuadant, neu restitui aciem patiantur. Non sustinuissent
tam infestum impetũ barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus
ad pedes digressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu H
atrox pugna stetit. tandem postquã ij qui circa regem seminecem restantem,
deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga
passim cœpta, plures cæsi, quia equos conscendendi equitibus spatium non
fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec antè abscessum est,
quàm castris quoq; exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo
die, DCCC. fermè capti. Romanorum sociorumq; paulò amplius CC. maximè
in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant,
sparsi primò per agros, deinde in suas quisq; ciuitates redierunt. Tum à
Mandonio euocati in concilium, conquestiq; ibi clades suas increpitis authoribus
belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionemque faciendam I
censuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem, cæterosq; principes,
quorum pleriq; in acie cecidissent, conferentibus, tradentibusq; arma
& dedentibus sese responsum est. In deditionem ita accipi eos, si Mandonium
cæterosque belli concitatores tradidissent viuos. sin minus, exercitus se in
agrum Illergetum Ausetanorumq; & deinceps aliorum populorum ducturos.
Hæc dicta legatis, renuntiataq; in concilium. Ibi Mandonius, cæterique
principes comprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis reddita pax:
stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, sagaq;
& togæ exercitui: & obsides ab triginta fermè populis accepti. Ita Hispaniæ
rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & compresso, K
in Africam omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium
cùm accessisset, luce prima ad populandũ agrum sub signis milites, sociosq;
nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades
illata: nuntijque trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem
Romanam Scipionemque imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam
transgressum) aduenisse. Nec quot naues vidissent, nec quanta manus agros
popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant. itaque
primò terror pauorque, deinde mœstitia animos incessit: tantum fortunam
mutasse, vt qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent victores,
stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate

Hispani in fugã versi compluribus cæsis.

Mandonius cæteriq; belli autores dedantur Romanis.

Carthaginienses exterriti audito Scipionis aduentu.

A tate in deditionem accepissent, ij verso marte, Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis visuri forent; nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem semper, frequentioremq́; pro tot cæsis exercitibus subolescentem: cæterùm suam plebem imbellem in vrbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atque infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimum hostem. nihil vsquam spei, nihil auxilij esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam, nec coniungere se Annibali: & Annibalē ipsum iam & fama senescere, & viribus. In hæc
B deflenda prolapsos ab recenti nuntio animos, rursus terror instans reuocauit ad consultandum, quónam modo obuiam præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in vrbe agrisq́; haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire vrbem, frumentum cōuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanam classem. Iam hæc agentibus, nuntius tandem venit, Lælium non Scipionem, copiasq́;, quantæ ad incursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittiq́; ad Syphacem legationes, aliosq́; regulos firmandæ societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui * ducenta *Val. 120000. cor.
argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam, aut Italiam traijceret. Missi & ad
C suos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem retinerent. ad Magonem non legati modò, sed XXV. naues longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius vrbem Romam exercitum admoueret, coniungeretque se Annibali. Hæc Carthagine parabant, agitabantque, cùm ad Lælium prædas ingentes ex agro inermi ac nudo præsidijs agentem Masanissa *Masanissa ad Læliū venit.*
fama Romanæ classis excitus, cum equitibus paucis venit. Is segniter rem agi à Scipione questus, quòd non iam exercitum in Africam traiecisset, perculsis Carthaginiensibus, Syphace impedito finitimis bellis, quem certum haberet, si spatium ad sua vt velit componenda detur, nihil syncera fide cum
D Romanis acturum. Hortaretur, ac stimularet Scipionem ne cessaret. se, quanquam regno pulsus esset, cùm haud contemnendis copijs affuturum peditum equitumque. nec ipsi Lælio morandum in Africa esse. classem credere profectam à Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutum esset contrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hippone soluit: reuectusque in Siciliam, mandata Masanissæ Scipioni exposuit. Eisdem fermè diebus naues, quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos, Ligures Genuamq́; accesserunt. In ijs locis tum fortè Mago tenebat classem. qui legatorum auditis verbis, iubentium exercitus quàm maximos comparare, extemplo Gallorum &
E Ligurum (nanque vtriusque gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit. & missum se ad eos vindicandos in libertatē ait: & vt ipsi cernant, mitti *Mago Gallos & Ligures in concilium vocat.*
sibi ab domo præsidia: sed quantis viribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum potestate esse, duos exercitus Romanos, vnum in Gallia, alterum in Hetruria esse, satis scire: Sp. Lucretium se cum M. Liuio iuncturum. multa millia ipsis etiam armanda esse, vt duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli summam ad id suam voluntatem esse dicere. sed cùm vna castra Romana intra fines, altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habeant, si palàm fiat auxilijs adiutū ab sese Pœnum, extemplò infestos vtrinque exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desideraret, quibus occultè adiuuari posset. Liguribus, quòd procul agro, vrbibusque

eorum castra Romana sint, libera consilia esse. illos armare iuuentutem, & F
capessere pro parte bellum, æquum esse. Ligures haud abnuere. tempus mo-
dò duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites,
Gallis dimissis, clàm per agros eorum mercede conducere. commeatus quo-
que omnis generis occulte ad eum à Gallicis populis mittebantur. M. Liuius
exercitum volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctusq; Lucretio, si se
Mago ex Liguribus propius vrbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub
angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Arimi-
num Italiæ præsidio futurus. Post reditum ex Africa C. Lælij, & Scipione sti-
mulato Masanissæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra
cernentibus tota classe efferri, accensis ad traijciendum quàmprimum, inter- G
Locros vrbem recipiendi spes, Scipionem ab Africa adeunda reuocat.
uenit maiori minor cogitatio, Locros vrbem recipiendi, quæ sub defectio-
nem Italiæ desciuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex mi-
nima re affulsit: quòd latrocinijs magis quàm iusto bello in Brutijs gereban-
tur res, principio ab Numidis facto, & Brutijs non societate magis Punica,
quàm suopte ingenio promptis in eum morem. postremò Romani quoque
milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces lice-
bat, excursiones in hostium agros facere. Ab ijs egressi quidam vrbe Locrenses
circumuenti, Rhegyumq; abstracti fuerant. in eo captiuorum numero fabri
quidam fuere, assueti fortè apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum fa-
cere. ij cogniti ab Locrensium principibus, qui exulabant Rhegyi pulsi ab ad- H
uersa factione, quę Annibali Locros tradiderat: cùm cætera percunctantibus
(vt mos est ijs qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spē fecerunt,
si redempti ac remissi forent, arcem se ijs tradituros. ibi se habitare, fidemq;
sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaq; vt qui simul desiderio
patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos vlciscendi arderent, redemptis
extemplò ijs, remisisq;, cum ordinē agendæ rei composuissent, signaq; quę
procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem
pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorum, cùm spem ab effectu
haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni militum cum ijs M. Sergius &
P. Matienus missi, iussiq; ab Rhegyo tria millia militum Locros ducere. & Q. I
Pleminio proprætori scriptum, vt rei agendæ adesset. Profecti ab Rhegyo, sca-
las ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex
Locrorum arx capitur a Romanis.
eo loco, vnde conuenerat, signum dedere proditoribus arcis, qui parati, in-
tentiq;, & ipsi scalas ad idipsum factas cùm demisissent, pluribusq; simul lo-
cis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Pœnorum,
vt in nullo tali metu sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primò mo-
rientium exauditus: deinde subita consternatio ex somno, & tumultus. cùm
causa ignoraretur, postremò certior res alijs excitantibus alios, iamq; ad arma
pro se quisq; vocabat. hostes in arce esse, & cædi vigiles, oppressiq; forent Ro-
mani, nequaquam numero pares, ni clamor ab ijs qui extra arcem erant sub- K
latus, incertus vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu, fe-
cisset. Itaq; velut plena iam hostium arce territi Pœni, omisso certamine in al-
teram arcem (duæ sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppida-
ni vrbem habebant, victoribus præmium in medio positam. Ex arcibus dua-
bus prælijs quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Pu-
nico præsidio præerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia, copias au-
Annibal Locros contendit suis auxilium laturus.
gebant. Ipse postremò veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani, nisi Lo-
crensium multitudo exacerbata superbia atq; auaritia Pœnorum ad Roma-
nos inclinasset. Scipioni vt nuntiatū est, in maiore discrimine Locris rem ver-
ti, ipsumq; Annibalem aduentare: ne præsidiū etiam periclitaretur haud facili
inde

A inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in præsidio ibi relicto, cùm
primùm æstu fretũ inclinatũ est, naues mari secundo transmisit. Et Annibal à
Butroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuntio præmisso, vt sui
luce prima summa vi prœlium cum Romanis ac Locrensibus cõsererent, dum
ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo vrbem incautam aggrede-
retur: vbi luce cœptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba
locum arctum impediturus, voluit: neq; scalas, quibus scanderent muros, at-
tulerant. sarcinis in aceruum coniectis, cùm haud procul muris ad terrorem
hostiũ aciem ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat vrbem.
dum scalæ, quæq; alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendum
B qua maximè parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus, qui *Annibal scorpione ictus.*
proximus eum forte steterat. territus inde tam periculoso casu, receptui cane-
re cùm iussisset, castra procul ab ictu teli communijt. Classis Romana à Mes-
sana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante oc-
casum solis vrbem ingressi sunt. Postero die cœpta ex arce à Pœnis pugna. &
Annibal iam scalis, alijsq; omnibus ad oppugnationem paratis, subibat mu-
ros: cùm repentè in eum nihil minus quàm tale quicquam timentem, pate-
facta porta erumpunt Romani. ad CC. improuidos cùm inuasissent, occi-
dunt. cæteros Annibal, vt consulem adesse sensit, in castra recipit: nuntioq́;
misso ad eos, qui in arce erant, vt sibimetipsis consulerent, nocte motis ca- *Annibal nocte Locris discessit.*
C stris abijt. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quæ tenebant, vt is tumul-
tus hostem moraretur, agmen suorum fugæ simili cursu ante noctem assecu-
ti sunt. Scipio vt & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos
ad concionem Locrenses grauiter ob defectionem incusauit: de authoribus
supplicium sumpsit, bonaq; eorum alterius factionis principibus ob egre-
giam fidem aduersus Romanos concessit. publicè nec dare, nec eripere se
quicquã Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus æquum
censuisset, eam fortunam habituros, illud satis scire, & si malè de populo Ro-
mano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quàm sub
amicis Carthaginiensibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, præsidioq; quod
D arcem ceperat, ad tuendam vrbem relicto, cum quibus venerat copijs, Mes-
sanam traiecit. Ita superbè crudeliterq; habiti Locrenses à Carthaginiensibus
post defectionem ab Romanis fuerant, vt modicas iniurias non æquo modò
animo pati, sed propè libenti videri possent. verumenimuero tantum Plemi-
nius Amilcarem præsidij præfectum, tantum præsidiarij milites Romani Pœ- *Pleminij & præsidiariorum militum Romanorum in Locrenses crudelitas.*
nos scelere atq; auaritia superauerunt, vt non armis, sed vitijs videretur certa-
ri. nihil omnium, quæ inopi inuisas opes potentioris faciunt, prætermissum
in oppidanos est ab duce, aut à militibus. in corpora ipsorum, in liberos, in
coniuges infandæ contumeliæ editæ. Iam auaritia ne sacrorum quidem spo-
liatione abstinuit: nec alia modò templa violata, sed Proserpinæ etiam inta-
E cti omni ætate thesauri: præterquam quòd à Pyrrho, qui cum magno piaculo
sacrilegij sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergò sicut antè regiæ na-
ues laceratæ naufragijs nihil in terram integri, præter sacram pecuniam deæ,
quam asportauerant, extulerunt: tum quoq; alio genere cladis eadem illa pe-
cunia omnibus contactis ea violatione templi furorem obiecit: atq; inter se
ducem in ducem, militem in militẽ rabie hostili vertit. Summæ rei Pleminius
præerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo adduxerat, pars sub tribu-
nis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminij miles fugiens, *Seditio in Locrensi præsidio inter Pleminij & tribunorum milites.*
sequentibus quorum erat, obuius fortè Sergio & Matieno tribunis militum
fuit. cui cùm iussu tribunorum ademptum poculũ esset, iurgium inde & cla-
mor, pugna postremo orta inter Pleminij milites, tribunorũq;, vt suis quisque

opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminij milites cùm ad Pleminiũ cruorem & vulnera ostentantes nõ sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum iactata in iurgijs referentes, accensus ira, domo sese proripuit: vocatosq; tribunos nudari, ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis ijs (repugnabant enim, militumque fidem implorabant) tempus teritur, repentè frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerunt. & cùm violata iam virgis corpora tribunorum vidissent, tum verò in multo impotentiorem subito rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modò, sed etiam humanitatis, in legatum impetum, lictoribus prius indignum in modum mulctatis, faciunt. tum ipsum ab suis G interceptum & seclusum hostiliter lacerant, & propè exanguem, naso auribusq; mutilatis, relinquunt. His Messanam nuntiatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cùm causam Pleminij & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictoq; in eiusdem loci præsidio, tribunis sontibus iudicatis, & in vincula coniectis, vt Romam ad senatum mitterentur, Messanam atq; inde Syracusas redit. Pleminius impotens iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quenquã æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset, tribunos attrahi ad se iussit: laceratosq; omnibus, quæ pati corpus vllum potest, supplicijs interfecit: nec satiatus viuorum pœna, insepultos proiecit. Simili crudelitate H & in Locrensium principes est vsus, quos ad cõquerendas iniurias ad Scipionem profectos audiuit. & quæ antea per libidinem atq; auaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atq; inuidiæ non sibi modò, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus, cùm à P. Licinio cos. literæ Romã allatæ sunt: se exercitumq; suum graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam, in hostes ingruisset. itaq; quoniam ipse venire ad comitia non posset, si ita patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum: exercitũ Q. Cæcilij dimitti, è Repub. esse. nam neq; vsum eius vllum in præsentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam I incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi maturè dimittantur, nemo omnium superfuturus videatur. Ea cõsuli à patribus facienda, vt è Repub. fideq; sua duceret, permissa. Ciuitatẽ eo tempore repens religio inuaserat, inuento carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatum inspectis. Quandocunq; hostis alienigena terræ Italiæ bellũ intulisset, eum pelli Italiá, vincique posse, si mater Idæa Pessinunte Romam aduecta esset. Id carmen ab decemuiris inuentũ eo magis patres mouit, quòd & legati, qui donum Delphos portauerant, referebant: & sacrificãtibus ipsis Pythio Apollini, omnia lęta exta fuisse, & respõsum oraculo editum, maiorem multò victoriam, quàm cuius ex spolijs dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei sum- K mam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animũ de fine belli, quòd depoposcisset prouinciam Africam. Itaq; quo maturius faustis ominibus oraculisq; portendentis sese victoriæ cõpotes fierent, id cogitare, quæ ratio transportandæ Romam deæ esset. Nullas tum in Asia ciuitates socias habebat populus Romanus: tamen memores, Aesculapium quoq; ex Græcia quondam haud dum vllo fœdere sociata valetudinis populi causa accersitum: & iam cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellũ cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ posset, populi Romani causa: legatos ad eum decernunt, M. Valerium Læuinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat: M. Cæcilium Metellum prętoriũ, Ser. Sulpitium Galbam ædilitiũ, duos quæsto-

Pleminius naso auribusq; mutilatus propè exanguis relinquitur.

Pleminij crudelitas.

Idæa mater.

quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M Valerium Falconem. His quinq; naues quinqueremes, vt ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes protinus Delphos cùm exscendissent, oraculum adierunt, consulentes, ad quod negotium domo missi essent, perficiendi eius quam sibi spem, populoq; Romano portenderet.

Legati Romani ad aduehendam Romam matrem Idæam in Asiam missi.

Delphicū oraculum.

Responsum esse ferunt, per Attalum regem compotes eius fore quod peterent. cùm Romam deam deuexissent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pessinuntem in Phrygiam deduxit: sacrumq; ijs lapidem, quem matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nuntiauit deam apportari, quærendum virum optimum in ciuitate esse, qui eam ritè hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab consule in Brutijs comitiorum causa dictus. exercitusq; eius dimissus, magister equitum L. Veturius Philo. Comitia per dictatorē habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, cùm prouinciam Græciam haberet. Prætores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo. M. Pomponius Matho. Comitijs perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeij septies instaurati. Curules erant ædiles Cn. & L. Cornelij Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat. absens creatus, absens cum honorem gessit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pennus plebeij ædiles fuerunt. Aedem virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo cōsulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus, M. Aemylius Regillus. Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. itaq; Philippus Aetolos desertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem.

Philippus cum Aetolis, quibus voluit conditionibus, pacem facit.

quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperij missus Sulpitio, cum decem millibus peditū, & mille equitibus, & triginta quinq; rostratis nauibus, haud paruum momentū ad opem ferendam socijs, oppressisset. Vixdum pace facta nuntius regi venit, Romanos Dyrrhachium venisse: Parthinosq;, & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallumq; oppugnari. eò se auerterant Romani ab Aetolorum, quò missi erant, auxilio: irati, quòd sine authoritate sua aduersus fœdus cum rege pacem fecissent. Ea cùm audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisq; oriretur, magnis itineribus Apolloniam cōtendit: quò Sempronius se receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarum, & xv. nauibus in Aetoliam ad visendas res, pacemque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vastauit, & ad vrbem admotis copijs, potestatem pugnæ Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec satis fidens viribus, vt vrbem oppugnaret, & cum Romanis quoq;, sicut cum Aetolis, cupiens pacem, si posset, sin minus, inducias facere: nihil vltrà irritatis nouo certamine odijs, in regnū se recepit. Per idem tempus tædio diutini belli Epirotæ, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misere, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad colloquium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset.

Epirotæ de communi pace legatos ad Philippum mittunt.

Facilè impetratum (neque enim nec ipsius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum transiret. Phœnice vrbs est Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum prætoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magistratus alij Epirotarū, & Acarnanum. Primus Philippus prætor verba

fecit,

fecit, & petijt simul ab rege, & ab imperatore Romano, vt finem belli facerent, darentq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, F
vt Parthini, & Dimallum, & Bargulum, & Eugenium, Romanorum essent, Atintanas, missis Romam legatis ab senatu impetrasse, vt Macedoni accederent.

Pax cum Philippo & Romanis.

In eas conditiones cùm pax conuenisset, ab rege fœderi ascripti, Prusia Bithyniæ rex, Achęi, Bœoti, Thessali, Acarnanes, Epirotæ: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedæmoniorũ tyrannus, Elei, Messenij, Athenienses. Hæc conscripta consignataq; sunt, & in duos menses induciæ factæ, donec Romam mitterentur legati, vt populus in has conditiones pacem iuberet. Iusseruntque omnes tribus, quia verso in Africam bello, omnibus alijs in præsentia leuari bellis volebant. P. Sempronius pace facta ad consolatum G

Prouinciarum & legionum diuisio.

Romam decessit. M. Cornelio, P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouinciæ, Cornelio Hetruria cum vetere exercitu: Sempronio Brutij, vt nouas scriberet legiones, decretæ. Prætoribus, M. Martio vrbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cumq; ea classe, quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cum imperio morari consuli è Republica visum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Galliæ pręsidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cùm Sardiniam, H
legionemq; T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis XL. maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio prætori in Sicilia Cannensis exercitus duæ legiones decretæ. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tubulus Capuam, proprætores, sicut priore anno, cum vetere vterque præsidio obtinerent. De Hispaniæ imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Accidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & cæterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quanquã non- I
dum apertè Africa prouincia decreta erat, occultantibus id, credo, patribus ne præscirent Carthaginienses: tamen in eam spem erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatum iri, finemque bello Punico adesse. Impleuerat ea

Prodigia.

res superstitione animos: pronique & ad nuntianda, & ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & facem Setiæ ab ortu solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cœlo tactum. in æde Iunonis Sospitæ Lanuuij cum horrendo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum causa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quòd de cœlo lapidatum esset, factum. Eò accessit consultatio de matre Idæa accipienda. K
quam præterquam quòd M. Valerius vnus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nuntiauerat, recens nuntius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatum tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. veram certè victoriam eius rei sibi quisque mallet, quàm vlla imperia, hono-

P. Scipio Cn. filius in tota ciuitate optimus vir iudicatus.

résue suffragio seu patrum, seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse. Id quibus virtutibus inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones coniectando rem vetustate obrutam, non interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis

Ostiam

A Ostiam obuiam ire deæ iussus: isque eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendam matronis. Postquam nauis ad ostium amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus ab sacerdotibus deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas vnius Claudiæ Quintiæ insigne est nomen, accepere: cui dubia (vt traditur) antè fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiam fecit. Eæ per manus succedentes deinceps aliæ alijs, omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positis, quà præferebatur, atque accenso thure, precantibus vt volens propitiaque vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est *Idæa mater in ædem Victoriæ delata.* in palatio, pertulere deam pridie idus Aprilis, isque dies festus fuit. populus B frequens dona deæ in Palatium tulit, lectisterniumque & ludi fuere, Megalesia appellata. *Megalesia.* Cùm de supplimento legionum, quæ in prouincijs erant, ageretur, tempus esse, à quibusdam senatoribus subiectum est, quæ dubijs in rebus vtcunque tolerata essent, ea dempto iam tandem deûm benignitate metu, non vltrà pati. Erectis expectatione patribus, subiecerunt: colonias Latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fuluio consulibus abnuissent milites dare, eas annum iam fermè sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficij causa habere: cùm interim boni, obedientesque socij pro fide atque obsequio imperij Romani continuis omnium annorum delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis patribus renouata rei propè iam C obliteratæ, quàm ira irritata est. Itaq; nihil prius referre consules passi, decreuerunt, vt consules magistratus, denosq; principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ nanque coloniæ in ea causa erant) Romam excirent: ijs imperarent, quantum quæq; earum coloniarum militum plurimùm dedisset populo Romano ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerum peditum daret, & equites centenos vicenos. si qua eum numerum equitum explere nõ posset, pro equite vno tres pedites liceret dare. pedites, equitesq; quàm locupletissimi legerentur, mitterenturq;, vbicunq; extra Italiam supplemento opus esset. si qui ex ijs recusarent, retineri eius coloniæ magistratus, legatosq; place- *Senatusconsultum in duodecim colonias Latinas, quæ milites dare abnuissent.*
D re: neq;, si postularent, senatũ dari, priusquam imperata fecissent, stipendium præterea ijs colonijs tria millia æris, asses singulos imperari, exigiq; quotannis: censumq; in ijs colonijs agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto accitis Romam magistratibus, primoribusq; earum coloniarum, consules cùm milites stipendiumq; imperassent, alij alijs magis recusare ac reclamare, negare tantum militum effici posse: vix, si simplum ex formula imperetur, enixuros. orare, atq; obsecrare, vt sibi senatum adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire meritò deberent, admisisse. sed si pereundum etiam fo-
E ret, neque suum delictum, neque iram populi Romani, vt plus militum darent, quàm haberent, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent, magistratus ire domos ad delectos habendos, nisi summa militum, quæ imperata esset, Romam adducta, neminem ijs senatum daturum. Ita precisa spe senatum adeundi, deprecandiq; delectus in ijs duodecim colonijs, per longam vacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est præfectus. Altera itidem res, propè æquè longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Læuino est: qui priuatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit, nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam præcipuam curam esse. nam præterquam quòd aliquid propriè ad cõsulem eius anni, quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se au-

thorem

thorem ita conferendi fuiſſe inopi ærario, nec plebe ad tributum ſufficiente. F
Senatusconſ. de reddendis pecunijs, quas priuati pro Republica contuliſſent.
Grata ea patribus admonitio fuit. iuſſiſq; referre conſulibus, decreuerunt: vt
tribus penſionibus ea pecunia ſolueretur: primam præſentem ij qui tum eſ-
ſent, duas tertij & quinti conſules numerarent. Omnes deinde alias curas
vna occupauit, poſtquam Locrenſium clades, quæ ignotæ ad eam diem fue-
rant, legatorum aduentu vulgatæ ſunt. nec tam Q. Pleminij ſcelus, quàm
Scipionis in eo aut ambitio, aut negligentia iras hominum irritauit. Decem
legati Locrenſium obſiti ſquallore & ſordibus, in comitio ſedentibus conſu-
libus, velamenta ſupplicum ramos oleæ (vt Græcis mos eſt) porrigentes ante
tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus con-
ſulibus Locrenſes ſe dixerunt eſſe, ea paſſos à Q. Pleminio legato, Romaniſq; G
militibus, quæ pati ne Carthaginienſes quidem velit populus Romanus: ora-
re, vti ſibi patres adeundi, deplorandique ærumnas ſuas poteſtatem facerent.
Locrenſium legatorũ in ſenatu oratio de Pleminij crudelitate.
Senatu dato, maximus natu ex ijs: Scio, inquit, quanti æſtimentur noſtræ
apud vos querelæ, patres conſcripti, plurimum in eo momenti eſſe, ſi probè
ſciatis, & quomodo proditi Locri Annibali ſint: & quo modo pulſo Anni-
balis præſidio, reſtituti in ditionem veſtram. quippe ſi & culpa defectionis
procul à publico conſilio abſit, & reditum in veſtram ditionem appareat,
non voluntate ſolùm, ſed ope etiam ac virtute noſtra, magis indignemini,
bonis ac fidelibus ſocijs tam atroces atque indignas iniurias ab legato veſtro,
militibuſque fieri. Sed ego cauſam vtriuſque defectionis noſtræ in aliud H
tempus differendam arbitror eſſe, duarum rerum gratia: vnius, vt coram P.
Scipione, qui Locros recepit, quique omnium nobis rectè perperamque fa-
ctorum eſt teſtis, agatur: alterius, quòd qualeſcunque ſumus, tamen hæc
quæ paſſi ſumus, pati non debuimus. Non poſſumus diſſimulare P.C. nos,
cùm præſidium Punicum in arce noſtra haberemus, multa fœda, indigna &
à præfecto præſidij Amilcare, & ab Numidis Afriſque paſſos eſſe. ſed quid illa
ſunt, collata cum ijs quæ hodie patimur? Cum bona venia quæſo audiatis
P.C. id quod inuitus eloquar. In diſcrimine eſt nunc humanum omne genus,
vtrum vos, an Carthaginienſes principes orbis terrarum videat. ſed ſi ex ijs
quæ Locrenſes aut ab illis paſſi ſumus, aut à veſtro præſidio, nunc cùm maxi- I
mè patimur, æſtimandum Romanum ac Punicum imperium ſit, nemo non
illos ſibi quàm vos dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodum Lo-
crenſes in vos animati ſint. cùm à Carthaginienſibus iniurias multò mino-
res acciperemus, ad veſtrum imperatorem cõfugimus: cùm à veſtro præſidio
pluſquam hoſtilia patiamur, nuſquam aliò quàm ad vos querelas detulimus.
Aut vos reſpicietis perditas res noſtras P.C. aut ne ab dijs quidẽ immortalibus
quod precemur, quicquam ſupereſt. Q. Pleminius legatus miſſus eſt cum
præſidio ad recuperandos à Carthaginienſibus Locros, & cum eodem ibi re-
lictus eſt præſidio. in hoc legato veſtro (dant enim animum ad loquendum
liberè vltimæ miſeriæ) nec hominis quicquam eſt P.C. præter figuram & ſpe- K
ciem, neq; Romani ciuis, præter habitum, & ſonum Latinæ linguæ. peſtis, ac
bellua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad
perniciem nauigantium circunſediſſe fabulæ ferunt. Ac ſi ſcelus, libidinem,
& auaritiam ſolus ipſe exercere in ſocios veſtros ſatis haberet, vnam profun-
dam quidem voraginem tamen patientia noſtra expleremus. nunc omnes
centuriones militeſque veſtros (adeò in promiſcuo licentiam atque impro-
bitatem eſſe voluit) Pleminios fecit: omnes rapiunt, ſpoliant, verberant, vul-
nerant, occidunt, conſtuprant matronas, virgines, ingenuos raptos ex com-
plexu parentum. quotidie capitur vrbs noſtra, quotidie diripitur, dies no-
cteſque omnia paſſim mulierum puerorumque qui rapiuntur atque aſpor-
tantur,

A tantur, ploratibus sonant. Miretur, qui nesciat, quomodo aut nos ad patiendum sufficiamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec vobis operæ est audire singula, quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum vllam Locris, nego quenquam hominem expertem iniuriæ esse: nego vllum genus sceleris, libidinis, auaritiæ superesse, quod in vllo, qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, vter casus ciuitatis sit detestabilior: cùm hostes bello vrbem cepere, an cùm exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. omnia, quæ captæ vrbes patiuntur, passi sumus, & nunc cùm maximè patimur P.C. omnia quæ crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues e-
B dunt, Pleminius in nos, liberosque nostros, & coniuges, edidit. Vnum est, de quo nominatim & nos queri religio infixa animis cogat: & vos audire, & exoluere Rempub. vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus P.C. Vidimus enim cum quanta cæremonia non vestros solùm colatis deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad vos peruenisse Pyrrhi bello: qui cùm ex Sicilia rediens Locros classe præteruehæretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga vos in ciuitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diem spoliauit: atque ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo, euenit P. C? Classis postero die fœdissima
C tempestate lacerata: omnesque naues, quæ sacram pecuniam habebant, in littora nostra eiectæ sunt. qua tanta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi vnquam postea prosperè quicquam euenit: pulsusq; Italia, ignobili atque inhonesta morte temerè nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cùm audisset legatus vester, tribuniq; militum, & mille alia, quæ non augendæ religionis causa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribusq; nostris, referebantur: ausi sunt nihilominus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefanda præda seipsos, ac domos contaminare suas, & milites vestros, quibus per vos fidemque vestram P.C. priusquam eo-
D rum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei gesseritis: ne quod piaculi commiserunt, non suo solùm sanguine, sed etiam publica clade luant. quanquam ne nunc quidē P.C. aut in ducibus, aut in militibus vestris cessat ira deæ. aliquoties iam inter se signis collatis concurrunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant, nō acrius cum Carthaginiensibus, quàm ipsi inter se ferro dimicauerunt. præbuissentque occasionem furore suo Locros recipiendi Annibali: ni accitus à nobis Scipio interuenisset. At Hercule milites contactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit? imò ibi præsens maximè fuit. virgis cæsi tribuni ab legato sunt. legatos deinde insidijs tribunorum interceptus,
E præterquam quòd toto corpore laceratus, naso quoque auribusque decisis exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex vulneribus, tribunos militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibusque omnibus supplicijs cruciatos occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à templi sui spoliatoribus habet. nec antè desinet omnibus eos agitare furijs, quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondā nostri graui Crotoniensium bello, quia extra vrbem templum est, transferre in vrbem eam pecuniam voluerunt. nocte audita ex delubro vox est, abstinerent manus, deam sua templa defensura. quia mouendi inde thesauros incussa erat religio, muro circundare templum voluerunt. ad aliquantum iam altitudinis excitata erant mœnia, cùm subitò collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe aliàs

dea suam sedem, suumque templum aut tutata est, aut à violatoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit alius vlcisci, quàm vos P. C. ad vos, vestramq; fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, vtrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali & Pœnis ad suppliciū dedatis. Non postulamus vt extemplò nobis, vt de absente, vt indicta causa credatis. veniat, coràm ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos prætermisit, nō recusamus quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino humanoq; liberetur scelere. Hæc cùm ab legatis dicta essent, quæsissetque ab ijs Q. Fabius, detulissentne eas querelas ad P. Scipionem, responderunt: missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africā aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia quanta esset apud imperatorem, expertos esse: cùm inter eum & tribunos cognita causa, tribunos in vincula coniecerit: legatum æquè sontem, aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis, non Pleminius modò, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere. sic & in Hispania plus propè per seditionem militum, quàm bello amissum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit. Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis causam dicere: ac si vera forent, quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonaque eius publicari. P. Scipionem, quòd de prouincia decesserit iniussu senatus, reuocari: agique cum tribunis plebis, vt de imperio eius abrogando ferrent ad populum. Locrensibus coràm senatū respondere: quas iniurias sibi factas quererentur, neque senatum neque populum Romanum factas velle. viros bonos, sociosque & amicos eos appellari. liberos, coniuges, quæque alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri: duplamque pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri: ita vt prius ad collegium pontificum referretur: quòd sacri thesauri moti, aperti, violatique essent, quæ piacula quibus dijs, quibus hostijs, fieri placeret. milites qui Locris essent omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum Latini nominis in pręsidium Locros adduci. Perrogari eo die sententiæ accēsis studijs pro Scipione, & aduersus Scipionē, non potuere. Præter Pleminij facinus, Locrensiumq; cladē, ipsius etiam imperatoris non Romanus modò, sed ne militaris quidē cultus iactabatur, cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis etiam palestræque operam dare: æquè segniter molliterque cohortem totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem atque Annibalem excidisse de memoria: exercitum omnem licentia corruptum, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nunc Locris, socijs magis quàm hosti metuendus. Hæc quanquam partim vera, partim mista, eoque similia veris iactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de cæteris Maximo assensus, de Scipionis causa dissensit. Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum vnum recuperandę Hispaniæ delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendū Punico bello finem creauerit consulē, spe destinauerit Annibalem ex Italia retracturum, Africam subacturum: eum repentè, tanquam Q. Pleminiū, indicta causa propè damnatū ex prouincia reuocari? cùm ea, quæ in se nefariè facta Locrenses quererentur, ne pręsente quidem Scipione facta dicerent, neq; aliud quàm patientia, aut pudor, quòd legato pepercisset, insimulari possit? Sibi placere, M. Pomponiū prætorem, cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: cōsules, decem legatos, quos ijs videretur, ex senatu legere,

Scipio à Fabio in senatu absens accusatur.

Variæ senatus sententiæ de Scipione.

Q. Metelli de Scipione sententia.

A gere, quos cum prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atq; ædilem, cum
eo consilio prętorem cognoscere, si ea quæ Locrenses facta quererentur, iussu
aut voluntate P. Scipionis facta essent, vt eum de prouincia decedere iuberēt:
si P. Scipio iam in Africam traiecisset, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus
legatis, quos maximè prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur:
tribuni atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præ-
essent, donec nouus imperator ad eum exercitū venisset. sin M. Pomponius,
& decem legati comperissent, neque iussu neque voluntate P. Scipionis ea fa-
cta esse, vt in exercitu Scipio maneret, bellumque vt proposuisset, gereret. Hoc
facto s.c. cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut sorte
B legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum re-
latum de expiandis, quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elataque
inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Clau-
dius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, ijsq; ædilis plebis datus est: quem,
si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset Scipio, aut iam in Africam
traiecisset, comprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis
reducerent. Prius Locros ire, quàm Messanam consilium erat. Cæterùm du-
plex fama est, quod ad Pleminium attinet. alij, auditis quæ Romæ acta es-
sent, in exilium Neapolim euntem, fortè in Q. Metellum vnum ex legatis in-
cidisse, & ab eo Rhegyum vi retractum. alij, ab ipso Scipione legatum cum tri-
C ginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum
eo seditionis principes conijcerent. Ij omnes, seu antè Scipionis, seu tum prę-
toris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor legatique Locros pro-
fecti, primùm, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem
enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites *Sacra pecunia è tem-*
erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposue- *plo Proserpinæ erepta*
runt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum vocatos in concionem milites, præ- *reponitur.*
tor signa extra vrbem efferre iubet: castraque in campo locat, cum graui edi-
cto, si quis miles aut in vrbe restitisset, aut secum extulisset quod suum non
esset: Locrensibus se permittere, vt quod suum quisque cognosceret, pre-
D henderet: si quid non compareret, repeteret. ante omnia libera corpora pla-
cere sine mora Locrensibus restitui: non leui defuncturum pœna, qui non
restituisset. Locrensium deinde concionem habuit, atque ijs libertatem le- *Locrensibus libertas*
gesque suas populum Romanum senatumque restituere dixit. si qui Plemi- *restituitur.*
nium, aliúmue quem accusare vellet, Rhegyum se sequeretur. si de P. Scipione
publicè queri vellent, ea quæ Locris nefariè in deos hominesque facta es-
sent, iussu aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam:
ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisque, & senatui ac
populo Romano gratias egere: se ad Pleminium accusandum ituros. Scipio-
nem, quanquam parum iniurijs ciuitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem
E amicum sibi quàm inimicum malint esse. pro certo se habere, neque iussu
neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio
nimium, aut sibi parum creditum. natura insitum quibusdam esse, vt magis
peccari nolint, quàm satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori
& consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi.
Pleminium, & ad duos & triginta homines cum eo damnauerunt, atque in *Pleminius & trigin-*
catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, vt ea quoque, quæ *ta duo homines cum*
vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutaque militiæ *eo in catenis Romam*
disciplina, comperta oculis perferrent Romam. Venientibus ijs Syracusas, *missi.*
Scipio res, non verba, ad purgandum se parauit. exercitum omnem eò conue- *Scipio rebus non ver-*
nire, classem expediri iussit, tanquam dimicandum eo die terra marique cum *bis ostendit, se falsò*
fuisse accusatum.

Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti. poste- F
ro die terrestrem naualemque exercitus non instructos modò, sed hos decur-
rentes, classem in portu simulachrum & ipsam edentem naualis pugnæ osten
dit: tum circa armamentaria & horrea aliumque belli apparatum visendum
prætor legatique ducti. tantaque admiratio singularum vniuersarumque re-
rum incussa, vt satis crederent, aut illo duce atq; exercitu vinci Carthaginien-
sem populum, aut nullo alio posse: iuberentque, quod dij benè verterent, tra-
ijceret, & spei conceptæ, quo die illum omnes centuriæ priorem consulem di-
xissent, primò quoque tempore compotem populum Romanum faceret:
adeoque lætis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non belli ma-
gnificum apparatum nuntiaturi Romam essent. Pleminius, quique in ea- G
dem causa erant, postquam Romam est ventum, extemplò in carcerē condi-
ti. ac primò producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locren-
sium clade animos nullum misericordiæ locum habuerunt. postea cùm sæ-
pius producerentur, iam senescente inuidia molliebatur ira: & ipsa deformi-
tas Pleminij, memoriaque absentis Scipionis fauorem ad vulgum concilia-
Pleminius in vinculis moritur. bat. mortuus tamen prius in vinculis est, quàm iudicium de eo perficeretur.
Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarum refert
ludis votiuis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per
quosdam, quos pretio corruperat, aliquot locis vrbem incendere, vt frangen-
di carceris fugiendique haberet occasionem: patefacto dein scelere, delega- H
tum in Tullianum ex s. c. De Scipione nusquam, nisi in senatu actum. vbi
omnes legatique & tribuni classem, exercitum, ducemque verbis extollentes,
effecerunt, vt senatus censeret primo quoque tempore in Africam traijcien-
dum: Scipionique permitteretur, vt ex ijs exercitibus, qui in Sicilia essent, ipse
eligeret, quos in Africam secum traijceret, quos prouinciæ relinqueret præsi-
dio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoque cum spe-
culis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentesque ad singu-
los nuncios solicitam hyemem egissent, haud paruum & ipsi tuendæ Africæ
momentum adiecerunt societatē Syphacis regis, cuius maximè fiducia traie-
cturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio I
non hospitium modò cum rege, de quo antè dictum est, cùm ex Hispania
fortè in idem tempus Scipio atque Asdrubal conuenerunt: sed mentio quo-
Syphax Asdrubalis filiam ducit. que inchoatæ affinitatis, vt rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confir-
mandam, tempusq; nuptijs statuendum (iam enim nubilis erat virgo) profe-
ctus Asdrubal, vt accensum cupiditate (vt sunt ante omnes barbaros Numi-
dæ effusi in Venerem) sensit, virginem ab Carthagine accersit, maturatq; nu-
ptias: & inter aliam gratulationem, vt publicum quoque fœdus priuato adij-
ceretur, societas inter populum Carthaginiensem regemq;, data vltro citroq;
fide eosdē amicos inimicosque habituros, iureiurando affirmatur. Cæterùm
Asdrubal memor & cum Scipione initæ regi societatis, & quàm vana & mu- K
tabilia barbarorum ingenia essent: veritus ne, si traijceret in Africam Scipio,
paruum vinculū eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam
Syphax ad Scipionem legatos mittit. habet, perpellit, blanditijs quoq; puellæ adhibitis, vt legatos in Siciliā ad Sci-
pionem mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in A-
fricam traijciat. se & nuptijs ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis, quem vi-
derit apud se in hospitio, & publico etiā fœdere cum populo Carthaginiensi
iunctum. hortari primùm, vt procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum
Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorū,
armaq; aut hæc, aut illa abnuentē alteram societatē sequi necesse sit. si nō ab-
stineat Africa Scipio, & Carthagini exercitū admoueat, sibi necessarium fo-
re, &

A re,& pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ,pro-
que parente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Sci-
pionem missi, Syracusis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno mo-
mento rerum in Africa gerendarum, magnaq; spe destitutus erat, legatis pro-
perè,priusquam res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem. qui-
bus etiam atque etiam monet eum, ne iura hospitij secum, neu cum populo
Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atque arbitros
conuentorum fallat. Cæterùm quando neque celari aduentus Numidarum
poterat (vagati enim in vrbe,obuersatique prætorio erant)&,si sileretur,quid
petentes venissent, periculum erat,ne vera eo ipso quòd celarentur, sua spon-
B te magis emanarent: timorque in exercitum incideret, ne simul cum rege &
Carthaginiensibus foret bellandum:auertit à vero falsis præoccupando men
tes hominum. Et vocatis ad concionem militibus, non vltrà esse cunctan- *Scipionis ad milites oratio.*
dum ait:instare,vt in Africam quamprimùm traijciat, socios reges. Masanis-
sam prius ipsum ad Lælium venisse,querentem, quòd cunctando tempus te-
reretur. nunc Syphacem mittere legatos,idem admirantem,quæ tam diutur-
næ moræ sit causa: postulantemque,vt aut traijciatur tandem in Africam ex-
ercitus:aut,si mutata cõsilia sint,certior fiat, vt & ipse sibi ac regno possit con-
sulere. Itaque iam satis omnibus instructis apparatisque, & re iam non vltrà
recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eo-
C demque omnibus peditum equitumque copijs contractis, quæ prima dies
cursum nauibus daret, deis benè iuuantibus in Africam traijcere. Literas ad
M.Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter
consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in
Africam traijceret. item circum oram omnem maritimam misit, vt naues
onerariæ comprehensæ, Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid mili-
tum nauiumq; in Sicilia erat,cùm Lilybæum conuenissent, & nec vrbs mul-
titudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus omnibus ardor erat
in Africam traijciendi,vt non ad bellum duci viderentur,sed ad certa victoriæ
præmia. præcipuè qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo, non alio *Cannenses legiones.*
D duce credebant nauata reipublicæ opera finire se militiã ignominiosam pos-
se. Et Scipio minimè id genus militum aspernabatur, vt qui neq; ad Cannas
ignauia eorum cladem acceptam sciret, neque vllos æquè veteres milites in
exercitu Romano esse, expertosq; non varijs prælijs modò, sed vrbibus etiam
oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se traiecturum
in Africã cùm dixisset singulos milites inspexit: relictisq; quos non idoneos
credebat,in locum eorũ subiecit, quos secum ex Italia adduxerat:suppleuitq;
ita eas legiones, vt singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent
equites. sociorum item Latini nominis pedites equitesque de exercitu Can-
nensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit, non paruo nu-
E mero inter authores discrepat. alibi decem millia peditum, duo millia & du- *De numero exercitus, quem Scipio in Africam transportauit.*
centos equites: alibi XV. millia peditum, mille & quingentos equites: alibi
parte plus dimidia rem auctam, V. & XXX. millia peditum equitumq; in na-
ues imposita inuenio. quidam non adijcere numerum, inter quos me ipse
in re dubia poni malim. Cœlius vt abstinet numero, ita ad immensum mul-
titudinis speciem auget. volucres ad terram delapsas clamore militum ait:
tantamque multitudinem conscendisse naues, vt nemo mortalium aut in
Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine ac sine tu-
multu conscenderent, ipse eam sibi curam sumpsit, nauticos C. Lælius, qui
classis præfectus erat,nauibus antè conscendere coactos continuit.commea-
tus imponendi M.Pomponio prætori cura data. V.& XL. dierũ cibaria, è qui-

 bus

bus xv.dierum cocta, imposita. vt omnes iam in nauibus erant, scaphas cir- F
cummisit, vt ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magistri nauium, & bi-
ni milites in forum conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conue-
nerunt, primùm ab ijs quæsiuit, si aquam hominibus, iumentisq; in totidem
dies, quot frumentum, imposuissent. vbi responsum est, aquam dierum v. &
xl. in nauibus esse: tum edixit militibus, vt silentium quieti nautis sine certa-
mine ad ministeria exequenda benè obedientes præstarent. cum xx. rostratis
se ac L. Scipionem ab dextro cornu, ab læuo totidem rostratis C. Lælium præ-
fectum classis cum M. Porcio Catone (quæstor tum is erat) onerarijs futurum
præsidio. lumina in nauibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in præ-
Emporia. toria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia vt peterent, G
gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager, coque abundans omnium copia
rerum est regio, & imbelles (quod plerunque in vbere agro euenit) barbari
sunt: priusq;, quàm à Carthagine subueniretur, opprimi videbantur posse. Ijs
editis imperijs, redire ad naues iussi: & postero die dijs benè iuuantibus signo
Scipionis classis omnes alias priores antecelluit. dato soluere naues. Multæ classes Romanæ è Sicilia, atque ipso illo portu pro-
fectæ erant. cæterùm non eo bello solum (nec id mirum, prædatū enim tan-
tummodo pleræq; classes ierant) sed ne priore quidē vlla profectio tanti spe-
ctaculi fuit. quanquā si magnitudine classes æstimares, & bini consules cum
binis exercitibus antè traiecerant: & propè totidem rostratæ in illis classibus
fuerant, quot onerarijs Scipio tum traijciebat. nam præter L. longas naues, H
quadringentis fermè onerarijs exercitum transuexit. sed & bellū bello, secun-
dū priore vt atrocius Romanis videretur, cùm quòd in Italia bellabatur, tum
ingentes strages tot exercituum simul cæsis ducibus effecerant. & Scipio dux
partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadam ingenti, ad incrementa
gloriæ celebratus cōuerterat animos: simul & mens ipsa traijciendi, nulli an-
tè eo bello duci tentata, quòd ad Annibalem detrahendum ex Italia, transfe-
rendumq; & finiendum in Africa bellum, se transire vulgauerat. Concurrerat
ad spectaculū in portum omnis turba non habitantium modò Lilybæi, sed le-
gationum omnium ex Sicilia: quæ & ad prosequendū Scipionem officij cau-
sa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. ad I
hoc legiones, quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos comilitones
processerant. nec classis modò prospectantibus è terra, sed terra etiam omnis
Scipionis precatio. circà referta turba spectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit: Scipio è prætoria
naue, silentio per præconem facto. Dij deæq;, inquit, qui maria terrasq; coli-
tis, vos precor, quæsoque, quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, pòstque
gerentur, ea mihi, populo plebiq; Romanæ, socijs nominique Latino, qui po-
puli Romani quiq; meam sectam, imperium auspiciumq; terra, mari, amni-
**Ald. cod. vertāt.* busq; sequuntur, benè * verruncent: eaq; vos omnia benè iuuetis: bonis au-
ctibus auxitis: saluos incolumesque victis perduellibus victores spolijs deco-
ratos, præda onustos triumphantesque mecum domos reduces sistatis: ini- K
micorum hostiumque vlciscendorum copiam faxitis: quæque populus Car-
thaginiensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea vt mihi populoq; Ro
mano in ciuitatem Carthaginiensium exempla edendi facultatem detis. Se-
cundum eas preces cruda exta cæsa victima (vti mos) in mare proiecit, tubaq;
signum dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profectis, celeri-
ter conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula occepit, ita vt vix concur-
sus nauium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. noctē insequentem
eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa, & addita vis vento. Iam terram
cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait: non plus quinq; mil-
lia passuum Africam abesse, Mercurij promontorium se cernere. si iubeat eò
dirigi,

A dirigi, iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in conspectu terra fuit, precatus deos, vti bono Reipub. suoque Africam viderit, dare vela, & alium infra nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. cæterùm nebula sub idem fermè tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & ventus premente nebula cecidit, nox deinde incertiora omnia fecit. itaq; anchoras, ne aut inter se concurrerent naues, aut terræ inferrentur, iecere. vbi illuxit, ventus idem coortus, nebula disiecta, aperuit omnia Africæ littora. Scipio quod esset proximum promontorium percunctatus, cùm Pulchri promontorium id vocari audisset: placet omen, inquit, huc dirigite naues, eò classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse, permultis Græcis Latinisque authoribus credi-

Ad Pulchri promontorium Scipionis classis appulit.

B di: Cœlius vnus præterquam quòd non mersas fluctibus naues, cæteros omnes cœlestes maritimosq; terrores, postremò abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Aegimurum, inde ægrè correctũ cursum exponit: & propè obrutis nauibus, iniussu imperatoris scaphis haud secus quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terrã euasisse. Expositis copijs Romani castra in proximis tumulis metantur. Iam non in maritimos modò agros conspectu primùm classis, dein tumultu egredientium in terram pauor terrorque peruenerat, sed in ipsas vrbes. neque enim hominum modò turba mulierum puerorumque agminibus immista omnes passim cõpleuerat vias,

Carthaginiensium pauor ob Scipionis aduentum.

C sed pecora quoque præ se agrestes agebant, vt relinqui subitò Africam diceres, vrbibus verò ipsis maiorem quàm quem secum attulerat, terrorẽ inferebant. Præcipuè Carthagini propè vt captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum & L. Manlium coss. annis propè quinquaginta, nullum Romanum exercitum viderant, præter prædatorias classes, quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisque quæ obuia fors fecerat, prius recursum semper ad naues quàm clamor agrestes conciret, fuerat. eo maior tum fuga pauorque in vrbe fuit. Et herculè neque exercitus domi validus, neq; dux quem opponerent, erat. Asdrubal Gisgonis filius, genere, fama, diuitijs, regia tum etiam affinitate longè primus ciuitatis erat. sed eum ab illo ipso Scipione ali-

D quot prælijs fusum, pulsumque in Hispania meminerant. nec magis ducem duci parem, quàm tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. itaque velut si vrbem extemplò aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæq; raptim clausæ, & armati in muris, vigiliæque & stationes dispositæ, ac nocte insequenti vigilatum est. Postero die quingenti equites speculatũ ad mare turbandosq; egredientes ex nauibus missi, in stationes Romanorũ inciderunt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari, tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat, & per agros miserat prædatum. Ij cum Carthaginiensi equitatu prælium cùm commisissent, paucos in ipso certamine, plerosque

E fugientes persecuti, in quibus præfectum quoq; Hannonem, nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modò circà vastauit, sed vrbem etiam proximam Afrorum satis opulenta cepit. vbi præter cætera quæ extemplò in naues onerarias imposita, missaq; in Siciliam erant, octo millia liberorum capitum seruorumq; sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarum aduentus Masanissæ fuit. quem quidam cum CC. haud amplius equitibus, plerique cum duûm millium equitatu tradunt venisse. Cæterùm cum longè maximus omniũ ætatis suæ regũ hic fuerit, plurimumq; rem Romanã iuuerit: operæprecium videtur excedere paulùlum ad enarrandũ quàm varia fortuna vsus sit in amittendo recuperandoq; paterno regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat)

Scipio agros vastat.

Masanissa ad Scipionem accedit.

De varia Masanissæ fortuna in amittendo recuperandoq́ regno paterno.

regnum ad fratrem regis Desalcem pergrandem natu (mos ita apud Numi- F
das est) peruenit. haud multo post Desalce quoque mortuo, maior ex duobus
filijs eius Capusa, puero admodum altero, paternum imperium accepit. cæte-
rùm cum magis iure gentis authoritate inter suos quàm viribus obtineret
regnum: extitit quidam Mezetulus nomine, non alienus sanguine regibus,
familiæ semper inimicæ, ac de imperio varia fortuna cum ijs qui tum obtine-
bant, certantis. Is concitatis popularibus, apud quos inuidia regnum magnæ
authoritatis erat, castris palàm positis, descendere regem in aciem ac dimica-
re de regno coëgit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit, gens
Masæsylorum omnis in ditionem imperiumq́ue Mezetuli concessit. regio
tamen nomine abstinuit: contentusq́; nomine modico tutoris, puerum La- G
cumacen, qui stirpis regiæ supererat, regem appellat. Carthaginiensem nobi-
lem fœminam, sororis filiam Annibalis, quæ proximè Desalci regi nupta fue-
rat, matrimonio sibi iungit, spe Carthaginiensium societatis: & cum Sypha-
ce hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans
aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein nece fratris pa-
truelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum
erat) traijcit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bel-
lo non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum ijs, præmisso
nuntio ad paternos suosq́ue amicos, cùm ad fines regni peruenisset, quingen-
ti fermè Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuene- H
rat, retrò ad regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo nec
cum qua tantam rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo ac mo-
liendo, vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Sy-

Masanissa Tapsum vrbem capit.

phacem, Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cùm in vr-
bem refugisset, & vrbem Masanissa primo impetu capit, & ex regijs alios tra-
dentes se recepit, alios vim parantes occidit. pars maxima cum ipso puero in-
ter tumultum ad Syphacem, quò primùm intenderant iter, peruenerunt. Fa-
ma huius modicæ rei in principio rerum prosperè actæ conuertit ad Masanis-
sam Numidas. affluebantq́ue vndique ex agris vicisq́ue veteres milites Ga-
læ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternũ regnum. Numero mi- I
litum aliquantum Mezetulus superabat. nam & ipse cum exercitum quo
Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis aliquot habebat: & puer La-
cumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quindecim millia peditum.
Mezetulo decem millia equitum erant. Quibuscum Masanissa, nequaquam
tantum peditum equitúmue habens, acie conflixit. vicit tamen & veterum
militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis.
Regulus cum tutore & exigua Masæsylorum manu in Carthaginiensium a-
grum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi cum Sypha-
ce haud paulò maiorem restare dimicationem cernebat, optimũ ratus cum
fratre patruele gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent: si in fi- K
dem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore quo apud Galam
Desalces quondam fuisset: & qui Mezetulo præter impunitatem sua omnia
cum fide restitui sponderent: ambos præoptantes exilio modicam domi for-
tunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad se-

Asdrubalis cõsilio Syphax aduersus Masanissam bellum suscipit.

se perduxit. Asdrubal tum fortè cùm hæc gerebantur, apud Syphacem erat.
qui Numidæ haud sanè multum ad se pertinere credenti, vtrum penes Lacu-
macen, an Masanissam regnum Masæsylorũ esset, falli eum magnopere ait, si
Masanissam eisdẽ contentum fore, quibus patrẽ Galã, aut patruum eius De-
salcem, credat. multo maiorẽ indolem in eo animi ingenijq́; esse, quàm in vl-
lo gentis eius vnquã fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis
specimen

A ſpecimen dediſſe ſocijs pariter hoſtibuſque.& Syphacem & Carthaginienſes,
niſi orientē illum ignem oppreſſiſſent, ingenti mox incendio, cùm iam nul-
lam opem ferre poſſent,arſuros. adhuc teneras & fragiles eius vires eſſe: vix-
dum coaleſcere fouenti regnum. Inſtando ſtimulandoque peruicit, vt exer-
citum ad fines Maſæſylorum admoueat: atque in agro de quo ſæpe cum Ga-
la non verbis modò diſceptatum,ſed etiam armis certatum fuerat, tanquàm
haud dubiè iuris ſui caſtra locet:ſi quis arceat, quod maximè opus ſit,acie di-
micaturum. ſin per metum agro cedatur, in medium regni eundum, aut ſi-
ne certamine conceſſuros in ditionem eius Maſæſylos, aut nequaquam pa-
res futuros armis. His vocibus incitatus Syphax Maſaniſſæ bellum infert: &
B primo certamine Maſæſylos fundit, fugatque. Maſaniſſa cum paucis equiti- *Maſaniſſa victus à Syphace in montem Balbum perfugit.*
bus ex acie in montē (Balbum incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum
mapalibus pecoribuſque ſuis (ea pecunia illis eſt) perſecuti ſunt regem. cæte-
ra Maſæſylorum multitudo in ditionem Syphacis conceſſit. Quem ceperant
exules montem, herbidus aquoſuſque eſt: & quia pecori bonus alendo erat,
hominum quoque carne ac lacte veſcentium abundè ſufficiebat alimentis.
Inde nocturnis primò ac furtiuis incurſionibus, deinde aperto latrocinio in-
feſta omnia circà eſſe: maximè vri Carthaginienſis ager, quia & plus prædæ
quàm inter Numidas & latrocinium tutius erat.iamque adeò licenter elude-
bant, vt ad mare deuectam prædam venderent mercatoribus, appellentibus
C naues ad id ipſum: pluresq; quàm iuſto ſæpe in bello Carthaginienſiū cæde-
rentur,caperenturque. Deplorabant ea apud Syphacem Carthaginienſes,in- *Maſaniſſa agros Carthaginenſium populatur.*
fenſumque & ipſum ad reliquias belli perſequendas inſtigabant.ſed vix regiū
videbatur,latronem vagum in montibus conſectari. Bocchar ex præfectis re-
gijs, vir acer & impiger ad id delectus, ei data quatuor millia peditum, duo
equitum: præmiorumque ingentium ſpe oneratus, ſi caput Maſaniſſæ retu-
liſſet, aut viuum (id verò inæſtimabile gaudiū fore) cepiſſet. Palatos incurio-
ſeque agentes improuiſo adortus, pecorum hominumque ingenti multitu-
dine à præſidio armatorum excluſa, Maſaniſſam ipſum cum paucis in verti-
cem montis cōpellit,inde propè vt iam debellato, nec præda modò pecorum
D hominumque captorum miſſa ad regem,ſed copijs etiam, vt aliquanto ma-
ioribus quàm pro reliquijs belli, remiſſis, cum quingentis haud amplius pe-
ditibus, ducentiſque equitibus degreſſum iugis Maſaniſſam perſecutus in
valle arcta,faucibus vtrinq; obſeſſis, incluſit. ibi ingens cædes Maſæſylorum
facta. Maſaniſſa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus *Maſaniſſa cum ſolis quatuor equitibus effugit.*
montis ignotos ſequentibus ſe eripuit. Tenuit tamen veſtigia Bocchar: ade-
ptusq; eum patentibus prope Clupeam vrbē campis ita circundedit, vt præ-
ter quatuor equites,omnes ad vnū interfecerit. cum ijs ipſum quoque Maſa-
niſſam ſaucium propè è manibus inter tumultū amiſit. In conſpectu erant
fugientis alæ equitū diſperſæ lato campo, quibuſdam vt occurrerent per ob-
E liqua tendentibus,quacunque hoſtis flectebat. amnis ingens fugientes acce-
pit, (neq; enim cunctanter,vt quos maior metus vrgeret, immiſerant equos)
raptique gurgite, & in obliquum relati. duobus in conſpectu hoſtiū in præ-
ruptum gurgitē hauſtis, ipſe perijſſe creditus, duo reliqui equites cum eo vir-
gulta interioris ripæ tenuerunt.Is finis Bocchari ſequendi fuit,nec ingredi flu-
men auſo,nec habere credēti ſe iam quem ſequeretur. inde vanus author ab-
ſumptæ Maſaniſſæ ad regem redit: miſſiq; qui Carthaginē gaudium ingens
nuntiarent: totaq; Africa fama mortis Maſaniſſæ repleta, variè animos affe- *Maſaniſſæ mors falsò credita.*
cit. Maſaniſſa in ſpelunca occulta cum herbis curaret vulnus,duorū equitum
latrocinio per dies aliquot vixit. vbi primùm ducta cicatrix, patique poſſe,vi-
ſus eſt iactationē, audacia ingenti pergit ire ad regnū repetendum, atque in
ipſo

ipſo itinere haud plus XL. equitibus collectis, cùm in Maſæſylos palàm iam F
quis eſſet ferens veniſſet, tantum motum cum fauore priſtino, tum gaudio
inſperato, quod quem perijſſe crediderant, incolumem cernebant, fecit, vt in-

Maſaniſſa collecto exercitu, Syphacis & Carthaginienſium ſociorum agros vaſtat.

tra paucos dies VI. millia peditum armatorum, quatuor equitũ ad eum con-
uenirent: atq; non in poſſeſſione modò paterni regni eſſet, ſed etiã ſocios Car-
thaginienſium populos, Maſæſylorumq; fines (id Syphacis regnum erat) va-
ſtaret. irritato ad bellum Syphace, inter Cirtham Hipponemq; in iugis oppor
tuniorum ad omnia montium conſedit. Maiorem igitur eam rem Syphax ra-
tus, quàm vt per præfectos ageret, cum filio iuuene (nomẽ Verminæ erat) par-
te exercitus miſſa, illum circumducto agmine in ſe intentum hoſtẽ ab tergo
inuadere iubet. Nocte profectus Vermina, qui ex occulto aggreſſurus erat. G
Syphax autẽ interdiu aperto itinere, vt qui ſignis collatis acie dimicaturus eſ-
ſet, mouit caſtra. Vbi tempus viſum eſt, quo perueniſſe iam circum miſſi vide-
ri poterant: & ipſe leni cliuo ferente ad hoſtem cùm multitudine fretus, tum
præparatis à tergo inſidijs, per aduerſum montem erectam aciem ducit. Ma-
ſaniſſa fiducia maximè loci, quo multo æquiore pugnaturus erat, & ipſe diri-
git ſuos. Atrox prælium & diu anceps fuit: loco & virtute militũ Maſaniſſam,
multitudine quæ nimio maior erat, Syphacem iuuante. Ea multitudo diui-
ſa, cùm pars à fronte vrgeret, pars ab tergo ſe circumfudiſſet, victoriam haud-
dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat, hinc à fronte, hinc à
tergo incluſis. itaque cæteri pedites equiteſq; cæſi aut capti CC. fermè equi- H.
tes Maſaniſſa circa ſe conglobatos, diuiſoſque turmatim in tres partes erum-
pere iubet, loco prædicto in quem ex diſſipata conuenirent fuga. ipſe quò in-
tenderat, inter media tela hoſtium euaſit. duæ turmæ hæſere. altera metu de-
dita hoſti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt. Vermi-
nam propè veſtigijs inſtantem in alia atque alia flectendo itinera eludens, tæ-
dio & deſperatione tandem feſſum, abſiſtere ſequendo coëgit. ipſe cum LXX.

Maſaniſſa victus à Syphace cum paucis equitibus ad minorẽ Syrtim perfugit.

equitibus ad minorem Syrtim peruenit. ibi cum conſcientia egregiè ſæpe re-
petiti regni paterni inter Punica emporia, gentemque Garamantum omne
tempus vſque ad C. Lælij, claſſisq; Romanæ aduentum in Africam conſum-
pſit. Hæc animum inclinant, vt cum modico potius, quàm cum magno præ- I
ſidio equitum ad Scipionem quoque poſtea veniſſe Maſaniſſam credam.
quippe illa regnanti multitudo, hæc paucitas exulis Fortunæ conueniens eſt.
Carthaginienſes ala equitum cum præfecto amiſſa, alioque equitatu per no-
uum delectum comparato, Hannonem Amilcaris filium præficiunt. Aſdru-

Carthaginienſium legati ad Aſdrubalem & Syphacem.

balem ſubinde ac Syphacem per literas nuntioſque, poſtremò etiam per le-
gatos accerſunt. Aſdrubalem opem ferre propè circumſeſſæ patriæ iubent:
Syphacem orant, vt Carthagini & vniuerſæ Africę ſubueniat. Ad Vticam tum
caſtra Scipio, fermè mille paſſus ab vrbe habebat, translata à mari, vbi paucos
dies ſtatiua coniuncta claſſi fuerant. Hanno nequaquam ſatis valido non
modò ad laceſſendum hoſtem, ſed ne ad tuendos quidem à populationibus K
agros equitatu accepto, id omnium primùm egit, vt per conquiſitionem nu-
merum equitum augeret. nec aliarum gentium aſpernatus, maximè tamen
Numidas (id longè primum equitum in Africa eſt genus) conducit. Iam ad

Hanno ad Saleram caſtra ponit.

quatuor millia equitum habebat, cùm Saleram nomine vrbem occupauit,
XV. fermè millia ab Romanis caſtris. Quod vbi Scipioni relatum eſt, æſtiua
ſub tectis agere equitatus: ſint, inquit, vel plures, dum talem ducem habeant.
eoque minus ſibi ceſſandum ratus, quo illi ſegnius rem agerent: Maſaniſſam
cum equitatu præmiſſum portis obequitare, atque hoſtem ad pugnam elice-
re iubet. vbi omnis multitudo ſe effudiſſet, grauiorq; iam in certamine eſſet,
quàm vt facilè ſuſtineri poſſet, cedere paulatim, ſe in tempore pugnæ ventu-
rum.

A rum. Tantum moratus, quantum satis temporis prægresso visum ad elicien-
dos hostes, cum Romano equitatu secutus, tegentibus tumulis, qui opportu-
nè circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito
nunc terrentis, nunc timentes modò, aut ipsis obequitabat portis, aut ceden-
do cum timoris simulati specie audaciā hosti faceret, ad insequendum teme- *Masanissa Hannonem ad pugnam elicit.*
rè eliciebat. Nondum omnes egressi erant, varieq; dux fatigabatur: alios vi-
no & somno graues arma capere: & frænare equos cogendo: alijs, ne sparsi &
inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerent, obsistendo. Pri-
mò incautè se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti
porta effusi, æquauerāt certamen: postremò iam omnis equitatus prælio cùm
B adesset, sustineri vltra nequiuere. Nō tamen effusa fuga Masanissa, sed ceden-
do sensim impetus eorū excipiebat: donec ad tumulos tegentes Romanum
equitatum pertraxit. Inde exorti equites, & ipsi integris viribus, & recentibus
equis Hannoni Afrisq; pugnādo ac sequendo fessis se circunfundere: & Masa-
nissa flexis subitò equis in pugnam redijt. Mille fermè qui primi agminis fue-
rant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi *Hanno interficitur.*
atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipuè territos cæde effusè fugientes
per tria millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut
ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat, non minus ducentos Car-
thaginiensium equites fuisse, & diuitijs quosdam & genere illustres. Eodem
C fortè quo hæc gesta sunt die, naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum
commeatu rediere: velut ominatæ ad prædam alteram repetendam sese ve-
nisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus
prælijs interfectos, nō omnes authores sunt: veriti, credo, ne falleret bis relata
eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum Hannonem tradunt. Scipio
præfectos equitesq;, prout cuiusque opera fuerat, & ante omnes Masanissam
insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero *Scipio Saleram firmo præsidio munit.*
exercitu profectus, non agris modò quacunq; incedebat populatis, sed vrbi-
bus etiam quibusdam vicisq; expugnatis, latè fuso terrore belli, septimo die
quàm profectus erat, magnam vim hominū, & pecoris, & omnis generis prę-
D dæ trahens, in castra redit: grauesq; iterum hostium spolijs naues dimittit: in-
de omissis expeditionibus paruis populationibusque, ad oppugnandam Vti- *Vticam obsidet Scipio.*
cam omnes belli vires conuertit: eam deinde si cepisset, sedem ad cætera exe-
quenda habiturus. Simul & à classe nauales socij, qua ex parte vrbs mari allui-
tur: simul & terrestris exercitus ab imminēte propè ipsis mœnibus tumulo est
admotus. tormenta machinasque & aduexerat secū, & ex Sicilia cum cōmea-
tu missæ erant: & nouæ in armamentario multis talium operum artificibus
de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta vndique mole circunsessis in
Carthaginiensi populo, Carthaginiensibus in Asdrubale, ita si is mouisset Sy-
phacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentium auxilij tardius cuncta
E mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX. millia pedi- *Asdrubalis & Syphacis ingentes copiæ aduersus Scipionem.*
tum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra pro-
pius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum,
decem equitum aduenit: confestimq; motis ab Carthagine castris, haud pro-
cul Vtica munitionibusque Romanis consedit. Quorum aduentus hoc ta-
men momenti fecit, vt Scipio, cùm quadraginta fermè dies ne quicquam
omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incœpto. iam enim *Scipio abscedit Vtica.*
hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continen-
ti adhærens in aliquantum maris spatium extenditur, communit: vno vallo
& naualia castra amplectitur. iugo medio legionū castris impositis, littus ad
septentrionē versum subductæ naues naualesq; socij tenebant, meridianam
vallem

vallem ad alterum littus deuexam equitatus. Hęc in Africa vsq; ad extremum F autumni gesta. Præter conuectum vndique ex populatis circa agris frumentum, commeatusque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreaque non solum ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoque haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spatio, duodecim millia tunicarum missa.

Sempronius consul cũ Annibale tumultuario prælio conflixit.

Aestate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius COS. cui Brutij prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quàm acie pugnatum est. Ro- G mani pulsi: & tumultu verius quàm pugna ad mille & CC. de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterùm silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuntio ad P. Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicandi facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recens victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidijs locatæ P. Licinij legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si eo die hostes fudisset: composq; eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni, supra quatuor millia armatorum cæsa: paulo minus trecenti viui capti: equi quadra- H ginta, & vndecim militaria signa.

Sempronius Pœnos fudit ac fugauit.

Perculsus aduerso prælio Annibal, Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius COS. altera parte Italiæ non tam armis quàm iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minimè ambitiosè habuit. multique nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primò erant præsentes condemnati: postea conscientia sibimetipsi exilium consciscentes, cùm absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantum quæ publicari poterant, pignoranda pœnæ præbebant. Dum hæc consules diuersis regionibus agunt, censores interim Romæ M. Liuius & I C. Claudius senatum recitarunt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter, & cum summa fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Martis magnæ in Palatio faciendam locauerunt.

Vectigal nouum ex salaria annona.

vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat Romæ pretio eodem, pluris in foris & conciliabulis, & alio alibi pretio præbendum locauerunt. Id vectigal commentum alterum ex censoribus satis credebant: populo iratum, quòd iniquo iudicio quondã damnatus esset, & in pretio salis maximè oneratas tribus, quarum opera damnatus erat, credebant. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen.

Lustrum conditur.

Lustrum con- K ditum serius, quia per prouincias dimiserunt censores, vt ciuium Romanorum in exercitibus, quantus vbique esset, referretur numerus. Censa cum ijs CCLXV. millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquam antea factum erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo fortè censores equum publicum habebant. cùm ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Liuij nomen erat, & præco cunctaretur citare ipsum censorem: cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex residua & vetere simultate, siue intempestiua iactatione seueritatis inflatus, M. Liuium

quia

A quia populi iudicio esset condemnatus, equum vendere iussit. Item M. Liuius cùm ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum causa: vnius, quòd falsum aduersùs se testimonium dixisset: alterius, quòd non syncera fide secum in gratiam redisset. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno, factum est. Exitu censuræ cùm in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascendisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios B reliquit: quòd & innocentem se condemnassent, & cõdemnatum consulem & censorem fecissent: neque inficiari possent, aut iudicio semel, aut comitijs bis ab se peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudium ærarium fore. quòd si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Paruum certamen notarũ inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cùm essent, crescendi ex his ratus esse occasionem, Cn. Bebius tribunus plebis diem ad populum vtrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutijs iam Petilia à consule vi capta, Consentia & Pan- C dosia. & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Et cùm comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Hetruria, vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is consules Cn. Seruilium Cæpionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Aelius Pætus, P. Vilius Tappulus. Hi duo cùm ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitijs perfectis, ad exercitum in Hetruriam redijt. Sacerdotes eo anno mortui, atque in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Aemylij Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratusque: & in M. Pomponij Mathonis auguris & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cot- D ta, augur Tib. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarum in mandandis sacerdotijs erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab ædilibus curulibus, C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeij ab ædilibus P. Aelio, P. Villio: & Iouis epulum fuit ludorum causa.

Certamen notarum inter censores.

Censoribus dies ad populum dictus a tribuno plebis.

Quadrigæ aureæ in Capitolio positæ.

EPITOME LIBRI XXX.

E *IN Africa Scipio Carthaginienses & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalemq́, pluribus prælijs vicit, adiuuante Masanissa, binaq́, hostium castra expugnauit, in quibus XL. millia hominum ferro igniq́, consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis captam, statim adamauit: & nuptijs factis vxorem habuit: castigatusq́, a Scipione, venenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectumq́, est multis Scipionis victorijs, vt Carthaginienses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarent. Isq́, anno decimosexto Italia discêdens, in Africam traiecit, tentauitq́, per colloquium pacem cum Scipione componere: & cùm de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginiensibus data est petentibus, Annibal Gisgonem pacem dissuadentem manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit: Mago, qui bello in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur, ex vulnere mortuus est. Masanissæ regnum restitutum est. Reuersus in vrbem Scipio, amplissimum nobilissimumq́, egit triumphum, quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus, incertum militaris prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit. primus certè hic imperator victæ à se nomine gentis nobilitatus est.*

A deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri a-
gro in ingentem sinum consedit. Consulum alteri primam hostiam immo-
lanti, caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostijs procurata. editi à
collegio pontificum dij quibus sacrificaretur. Ijs transactis, consules præto-
resque in prouincias profecti. omnibus tamen, velut eam sortitis, Africæ cu-
ra erat, seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant: seu vt Scipioni
gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardi-
nia tantum, (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimen-
ta, frumentumque, & arma etiam ex Sicilia & omne genus commeatus eò
portabantur. Nec Scipio vllo tempore hyemis belli opera remiserat, quæ *Scipionē multa belli*
multa simul vndique eum circunstabant. Vticam obsidebat, castra in con- *opera circumstabāt.*
B spectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam
instructamque ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Sypha-
cis quidem reconciliandi curam ex animo dimiserat: si fortè iam satias amo-
ris in vxorē ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Car-
thaginiensibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quàm
si bellaretur, spes vlla desciturum afferebatur. Hæc per nuntios magis equi-
dem acta crediderim (& ita pars maior authores sunt) quàm ipsum Sypha-
cem, vt Antias Valerius prodit, in castra Romana ad colloquium venisse. Pri-
mò eas conditiones imperator Romanus vix auribus admisit, postea vt cau-
C sa probabilis suis commeandi foret in castra hostium, mollius eadem illa ab-
nuere: ac spem facere, sæpius vltro citroque agitantibus rem conuenturam.
Hybernacula Carthaginiensium, congesta temerè ex agris materia exædifi- *Carthaginiensiū hy-*
cata, lignea fermè tota erant. Numidæ præcipuè arundine textis storiaque *bernacula.*
pars maxima tectis, passim nullo ordine, quidam vt sine imperio occupatis
locis extra fossam etiam vallumque habitabant. Hæc relata Scipioni spem
fecerant, castra hostium per occasionem incendendi. Cum legatis quos mit-
teret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectatæ virtutis atq; pru-
dentiæ seruili habitu mittebat: qui dum in colloquio legati essent, vagi per
castra alius alia, aditus exitusque omnes, situm formamque & vniuersorum *Colonum loco spectatissimum quenq; cum*
D castrorum & partium, quà Pœni, quà Numidæ haberent, quantum interual- *legatis ad Syphacem*
li inter Asdrubalis ac regia castra esset, specularentur: moremque simul nosce- *Scipio mittit.*
rent stationum, vigiliarumque: nocte, an interdiu opportuniores insidian-
tibus essent. & inter crebra colloquia alij atque alij de industria, quo pluribus
omnia nota essent, mittebantur. Cùm sæpius agitata res certiorem spem pa-
cis indies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum faceret, legati Romani
vetitos se reuerti ab imperatore aiunt, nisi certum responsum detur. proinde
seu ipsi staret iam sententia, seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses es-
sent, consuleret. tempus esse, aut pacem componi, aut bellum nauiter geri.
Dum consulitur Asdrubal ab Syphace, ab Asdrubale Carthaginienses, & spe-
E culatores omnia visendi, & Scipio ad comparanda quæ in rem opus erant,
tempus habuit: & ex mētione ac spe pacis negligentia, vt fit, apud Pœnos Nu-
midasq; orta cauendi, ne quid hostile interim paterentur. Tandem relatum
responsum, quibusdam, quia nimis cupere Romanus pacem videbatur, ini-
quis per occasionem adiectis: quæ peropportunè cupienti tollere inducias
Scipioni causam præbuere. ac nuntio regis, cùm relaturum se ad consilium
dixisset, postero die respondit: se vno frustra tendente, nulli alij pacem placuis-
se. renuntiaret igitur, nullam aliam spem pacis, quàm relictis Carthaginien-
sibus, Syphaci cum Romanis esse. Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exe-
queretur. deductisque nauibus (& iam Veris principium erat) machinas
tormentaque, velut à mari aggressurus Vticam, imponit. duo millia militum

 ad capien-

ad capiendum quem antea tenuerat, tumulum super Vticam mittit: simul F
vt ab eo quod parabat, in alterius rei curam conuerteret hostium animos, si-
mul ne qua, cùm ipse ad Syphacem Asdrubalemque profectus esset, eruptio
ex vrbe & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret. His præpara-
tis, conuocatoq; consilio, & dicere exploratoribus iussis, quæ comperta affer-
rent, Masanissaque, cui omnia hostium nota erant: postremò quid ipse para-
ret in proximam noctē, proponit. tribunis edicit, vt vbi prætorio dimisso si-
gna concinuissent, extemplò educerent è castris legiones. Ita, vt imperaue-
rat, signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primam fermè vigiliam ag-
men explicauerunt: media nocte (septem enim millia itineris erant) modico
gradu ad castra hostium peruentum. Ibi Scipio partem copiarum Lælio, Ma- G
sanissamque ac Numidas attribuit: & castra Syphacis inuadere, ignesq; con-
ijcere iubet. singulos deinde separatim, Lælium ac Masanissam seductos ob-
testatur, vt quantum nox prouidentiæ adimat, tantum diligentia expleant,
curaque. se Asdrubalem Punicaque castra aggressurum. cæterùm non antè
cœpturum, quàm ignem in regijs castris conspexisset. Neque ea res morata
In Syphacis castra ignes conijciunt Lælius & Masanissa. diu est. nam vt proximis castris iniectus ignis hæsit, extemplò proxima quæ-
que, & deinceps continua amplexus, totis se passim dissipauit castris. & trepi-
datio quidem, quanta necesse erat in nocturno effuso tam latè incendio, or-
ta est. cæterùm fortuitum, non hostilem ac bellicum ignem rati esse, sine ar-
mis ad restinguendum incendium effusi, in armatos inciderunt hostes, ma- H
ximè Numidas ab Masanissa notitia regiorum castrorum ad exitus itinerum
idoneis locis dispositos. Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flam-
ma: multi in præcipiti fuga ruentes super alios alij in angustijs portarum ob-
triti sunt. Relucentem flammam primò vigiles Carthaginiensium, deinde
excitati alij nocturno tumultu cùm conspexissent, ab eodem errore credere
& ipsi sua sponte incendium ortum. & clamor inter cædem & vulnera sub-
latus, an ex trepidatione nocturna esset, cōfusus sensum veri adimebat. Igitur
pro se quisq; inermes, vt quibus nihil hostile suspectū esset, omnibus portis,
quà cuique proximum erat, ea modò quæ restinguendo igni forent portan-
tes, in agmen Romanum ruebant. Quibus cæsis omnibus, præterquam ho- I
stili odio, etiam ne quis nuntius effugeret, extemplò Scipio neglectas, vt in
Asdrubalis castra incendit Scipio. tali tumultu, portas inuadit. ignibusque in proxima tecta coniectis, effusa
flamma primò veluti sparsa pluribus locis reluxit: dein per continua serpens
vno repentè omnia incendio hausit. Ambusti homines iumentaque fœda
primùm fuga, dein strage obruerant itinera portarum. quos non oppresse-
rat ignis, ferro absumpti. binaque castra vna die deleta. duces tamen am-
bo, & ex tot millibus armorum MM. peditum, & quingenti equites semier-
mes, magna pars saucij, afflatiq; incendio effugerunt. Cæsa, aut hausta flam-
mis ad XL. millia hominum sunt: capti supra VI. millia: multi Carthaginien-
sium nobiles, XI. senatores, signa militaria CLXXVIII. equi Numidici supra K
II. millia DCC. elephanti sex capti: octo flamma ferroque absumpti, magna-
que vis armorum capta. Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit. As-
Asdrubal & Syphax cum paucis fugiunt. drubal ex fuga cum paucis Afrorum vrbem proximam petierat: eoque om-
nes qui supererant, vestigia ducis sequentes, se contulerant. metu deinde, ne
dederetur Scipioni, vrbe excessit. Mox eodem patentibus portis Romani ac-
cepti, nec quicquam hostile, quia voluntate concesserant in deditionem, fa-
ctum. duæ subinde vrbes captæ direptæque. ea præda & quæ castris incensis
ex igne rapta erat, militi concessa est. Syphax octo millium fermè inde spatio
loco munito consedit. Asdrubal Carthaginē contendit, ne quid per metum
ex recenti clade mollius consuleretur. quò tantus primò terror est allatus,
vt omissa

A vt omissa Vtica Carthaginem crederent extemplò Scipionem obsessurum. Senatum itaque Suffetes, quod velut consulare imperium apud eos erat, vocauerunt. ibi tribus dictis sententijs, vna de pace legatos ad Scipionem decernebat: altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriam reuocabat: tertia Romanæ in aduersis rebus cõstantiæ exemplo reparandum exercitum, Syphacemque orandum, ne bello absisteret, censebat. Hæc sententia, quia Asdrubal præsens, Barchinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in vrbe agrisque haberi cœptus, & ad Syphacem legati missi, summa ope & ipsum reparantem bellum: cùm vxor iam non vt antè blanditijs satis potentibus ad animum amantis, sed precibus & misericordia valuisset, ple- *Variæ in sen[tentiæ Car]thaginiensi[s senatus]...*

B na lachrymarum obtestans, ne patrem suum patriamque proderet: ijsdemq; flammis Carthaginem, quibus castra conflagrassent, absumi sineret. Spem quoque opportunè oblatam afferebant legati: quatuor millia Celtiberorum circa vrbem nomine Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iuuentutis sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum manu haudquaquam contemnenda. Is nõ benignè modò legatis respondit, sed ostendit etiam multitudinem Numidarum agrestium, quibus per eosdem dies arma equosque dedisset, & omnem iuuentutem affirmat exciturum ex regno. scire incendio, non prælio cladem acceptam. eum bello inferiorem esse, qui armis vincatur. Hæc legatis responsa. Et post dies paucos rursus Asdru- *Asdrubal & Syphax reparant exercitum.*

C bal & Syphax copias iunxerunt. is omnis exercitus fuit XXX. fermè millium armatorum. Scipionem velut debellato iam, quod ad Syphacem Carthaginiensesque attineret, Vticæ oppugnandæ intentum, iamq; machinas admouentem muris, auertit fama redintegrati belli. modicisque præsidijs ad speciem modo obsidionis terra marique relictis, ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primo in tumulo quatuor fermè millia distante ab castris regis consedit. postero die cum equitatu in Magnos (ita vocant) campos subiectos ei tumulo degressus, succedendo ad stationem hostium, lacessendoq; leuibus prælijs diem absumpsit: & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt, quar-

D to die vtrinque in aciem descensum est. Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidijs triarios constituit: equitatum Italicum ab dextro cornu, ab læuo Numidas, Masanissamque opposuit. Syphax Asdrubalq; Numidis aduersus Italicum equitatum, Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediam aciem in aduersa signa legionum accepere. Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraque cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi. nam neq; Numidæ, maxima pars agrestis, Romanũ equitatum: neque Carthaginienses, & ipse nouus miles, Masanissam recenti supra cætera victoria terribilem sustinuere. Nudata vtrinque cornibus Celtiberorum acies stabat: quòd nec in fuga salus vlla ostendebatur locis ignotis: neq;

E spes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritum de se & gente sua mercenarijs armis in Africam oppugnatum venissent. Igitur circunfusis vndique hostibus, alij super alios cadentes obstinati moriebantur. omnibusque in eos versis, aliquantum ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius, quàm pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissamque cum omni Romano & Numidico equitatu expeditissimisque militum ad persequendos Syphacem atque Asdrubalem mittit. ipse cum robore exercitus vrbes circà omnes quæ Carthaginiensiũ ditionis erant, partim vi, partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror, & circunferente arma Scipione omnibus finitimis raptim perdomitis, ipsam Carthaginem repentè aggressurum credebant. itaque & muri reficiebantur, pro- *Syphax & Asdrubal in fugam versi.* *Carthaginiensium terror.*

 pugna-

pugnaculisq; armabantur: & pro se quisque, quæ diutinæ obsidioni toleran- F
dæ sunt, ex agris conuehebat. Rara mentio est pacis, frequentior legatorũ ad
Annibalē accersendum mittendorum. pars maxima classem, quæ ad cōmea-
tus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem na-
uium, ad Vticam incaute agentē: forsitan etiam naualia castra relicta cum le-
ui præsidio oppressuros. In hoc consiliũ maximè inclinant: legatos tamen ad
Annibalem mittendos censent. quippe classe vt felicissimè geratur res, parte
aliqua leuari Vticæ obsidionem: Carthaginē ipsam qui tueantur, neque im-
peratorem alium quàm Annibalem, neque exercitum alium quàm Anniba-
lis superesse. Deductæ ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profe-
cti. raptimq; omnia stimulante fortuna agebantur: & in quo quisque cessas- G
set, prodi ab se salutē omnium rebatur. Scipio grauem iam spolijs multarum
vrbium exercitũ trahens, captiuis aliaq; præda in vetera castra ad Vticā missis,
iam in Carthaginē intentus occupat relictum fuga custodum Tuneta. (abest
ab Carthagine XII. millia fermè passuum) locus cum operibus, tum suapte
natura tutus, & qui ab Carthagine conspici, & præbere ipse prospectũ cùm
ad vrbem, tum ad circumfusum mare vrbi posset. Inde cùm maximè vallum
Romani iacerent, cōspecta classis hostium est Vticam Carthagine petens. Igi-
tur omisso opere, pronuntiatum iter, signaque raptim ferri sunt cœpta, ne na-
ues in terram & obsidionem versæ, ac minimè nauali prælio aptæ opprime-
rentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ H
classi, naues tormenta machinasque portantes? & aut in onerariarum vsum
versæ: aut ita appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus prębere ascensum
possent? Itaque Scipio, postquam eò ventum est, vt in nauali certamine solet,
rostratis quæ præsidio alijs esse poterant, in postremam aciem receptis pro-
pe terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem
opposuit: easque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis
antennisque de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se
vinculo illigatis comprehendit: tabulasque superstrauit, vt peruius in totum
nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, quà procurrere specu-
latoriæ naues in hostem, ac tutò recipi possent. His raptim pro tempore instru- I
ctis, mille fermè delecti propugnatores onerarijs imponuntur: telorum ma-
ximè missiliũ, vt quamuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur.
Ita parati atque intenti hostium aduentum opperiebantur. Carthaginienses,
qui, si maturassent, omnia permista turba trepidantium primo impetu depre-
hendissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem vbi
ipsi plus poterant, satis fidētes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum
solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub or-
tum solis instruxere ab alto naues, velut ad iustũ prælium nauale, & tanquam
exituris contrà Romanis. Cùm diu stetissent, postquam nihil moueri ab ho-
stibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certa- K
mini nauali similis, proximè speciem muros oppugnantium nauium. altitu-
dine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraque, vtpo-
te supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso
libratior supernè ex onerarijs ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa naui-
gia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant, primo ipso tan-
tum impetu ac magnitudine rostratarum obruebantur: deinde & propugna-
toribus quoque incommodæ erant, quòd permistæ cum hostium nauibus
inhibere sæpe tela cogebant, metu ne ambiguo ictu suis inciderēt: postremò
asseres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis nauibus
inijci in Romanas cœpti. quos cùm neq; ipsos neq; catenas quibus suspensi
inijcie-

Legati mittuntur ad Annibalē reuocandum.

Scipio occupat Tunetā.

Carthaginienses classem Romanam oppugnant.

A inijciebantur, incidere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentem vnco traheret, scindi videres vincula, quibus alijs innexa erat: seriemq; aliam simul plurium nauium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem nauium spatiũ propugnatoribus datum est. Sex fermè onerariæ puppibus abstractæ Carthaginem sunt. maior quàm pro re lætitia, sed eo gratior, quòd inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunq; ex insperato gaudium affulserat, cum eo, vt appareret haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum à præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem fortè dies cùm Lælius & Masanissa quintodecimo fermè die in Numi-
B diam peruenissent, Masæsyli regnum paternum Masanissæ læti, vt ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsis inde præfectis præsidijsque suis, vetere se cõtinebat regno, neutiquam quieturus. Stimulabant ægrum amore, vxor socerque: & ita viris equisque abundabat, vt subiectæ oculis regni per multos florentis annos vires etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondam ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore, quàm quem prius habuerat. cæterùm omni propè nouo atq; incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primò pauci equites ex
C tuto speculantes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones inuicẽ fieri, & cùm pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod irritamentũ certaminum equestrium est. cùm aut vincentibus spes, aut pulsis ira aggregat suos. Ita tum à paucis prælio accenso, omnem vtrinq; postremò exercitum certaminis studiũ effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. deinde vt pedes Romanus repentino per turmas suas viam dantes intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effuse inuehentem sese hostem: primò barbari segnius permittere equos, dein stare ac propè turbari nouo genere pugnæ: postremò non pediti solùm cedere, sed ne equitem

Masanissa regnum paternum recipit.

Syphax aduersus Lælium & Masanissam copias educit.

D

E

quidem sustinere peditis præsidio audentem. Iam signa quoq; legionum appropinquabant. tum verò Masæsyli non modò primum impetum, sed ne

 conspe-

conſpectum quidem ſignorum atque armorum tulerunt. tantum ſeu me- F
Syphax capitur. moria priorum cladium, ſeu præſens terror valuit. Ibi Syphax, dum obequitat hoſtiũ turmis: ſi pudore, ſi periculo ſuo fugam ſiſtere poſſet, equo grauiter icto effuſus opprimitur, capiturq́;: & viuus, lætũ ante omnes Maſaniſſæ præ-
Cirtha Syphacis regia. biturus ſpectaculum, ad Lælium attrahitur. Cirtha caput regni Syphacis erat: eoque ſe ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio minor quàm victoria fuit, quia equeſtri tantummodo prælio certatum fuerat. non plus quinque millia occiſa, minus dimidium eius hominum captum eſt. impetu in caſtra facto, quò perculſa rege amiſſo multitudo ſe contulerat. Maſaniſſa Lælio dicere, ſibi quidem nihil eſſe in præſentia pulchrius, quàm victorem recuperatum tanto poſt interuallo inuiſere receptum patrium re- G
gnum: ſed tam ſecundis, quam aduerſis rebus non dari ſpatium ad ceſſandum. ſi ſe Lælius cum equitatu victoque Syphace Cirtham præcedere ſinat, trepida omnia metu ſe oppreſſurum, Lælium cum peditibus ſubſequi modicis itineribus poſſe. Aſſentiente Lælio prægreſſus Cirtham, euocari ad colloquium principes Cirthenſium iubet. ſed apud ignaros regis caſus, neque quæ acta eſſent promẽdo, nec minis nec ſuadendo antè valuit, quàm rex victus in conſpectum datus eſt. Tum ad ſpectaculum tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia ſunt derſerta, partim repentino conſenſu
Cirtha deditur Maſaniſſæ. gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Maſaniſſa præſidio circa portas opportunaque mœnium dimiſſo, ne cui fugæ pateret exi- H
tus, ad regiam occupandam citato vadit equo. Intranti veſtibulum in ipſo limine Sophoniſba vxor Syphacis, filia Aſdrubalis Pœni occurrit: & cùm in medio agmine armatorũ Maſaniſſam inſignem cùm armis, tum cætero habitu conſpexiſſet, regem eſſe (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius: Om-

I

K

nia quidem, inquit, vt poſſes in nos, dij tibi dederunt, virtusq́; & felicitas tua: ſed ſi captiuæ apud dominum vitæ necisq́; ſuæ vocem ſupplicẽ mittere licet, ſi genua, ſi victricẽ attingere dextram, precor quęſoq́; per maieſtatem regiam, in qua paulo antè nos quoque fuimus: perque gentis Numidarum nomen,
Sophoniſbæ vxoris Syphacis ad Maſaniſſam oratio. quod tibi cum Syphace commune fuit: per huiuſce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quàm Syphacem hinc miſerũt: hanc veniam ſupplici des, vt ipſe quodcunque fert animus, de captiua ſtatuas: neque in cuiuſ-

quam

A quam Romani superbũ ac crudele arbitrium venire sinas. si nihil aliud quàm Syphacis vxor fuissem, tamen Numidæ atque in eadem mecum Africa geniti, quàm alienigenæ & externi fidem experiri mallem. quid Carthaginiensi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis timendum sit, vides. si nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorum arbitrio, oro obtestorque. Forma erat insignis & florentissima ætas. itaque cùm modò dextram amplectens, in id, ne cui Romano traderetur, fidem exposceret: propiusque iam blanditias oratio esset quàm preces: non in misericordiam modò prolapsus est animus victoris, sed (vt est genus Numidarum in Venerem preceps) amore captiuæ victor captus, data dextera in id quod petebatur obligandæ fidei, in regiã concedit. Instituit deinde reputare secum ipse, quemadmodum promissi fidem præsta-
B ret. quod cùm expedire non posset, ab amore temerarium atque impudens mutuatur consilium. nuptias in eum ipsum diem repentè parari iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni consulendi velut in captiuam, quæ Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptijs superuenit Lælius: & adeò non dissimulauit improbare factum, vt primò etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractã eam thoro geniali mittere ad Scipionẽ conatus sit. victus deinde precibus Masanissæ orantis, vt arbitrium, vtrius regum duorum fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionem reijceret: misso Syphace & cęteris captiuis, cæteras vrbes Numidię, quæ præsidijs regijs tenebantur,

Masanissa ducit Sophonisbam.

C adiuuante Masanissa recepit. Syphacem in castra adduci cùm esset nuntiatum, omnis velut ad spectaculum triumphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobilium Numidarum. tum quantum quisque plurimum posset magnitudini Syphacis famæq; gentis, victoriam suam augendo, addebat. Illum esse regem, cuius tantum maiestati duo potentissimi in terris tribuerint populi, Romanus Carthaginiensisque, vt Scipio imperator suus ad amicitiam eius petendam, relicta prouincia Hispania exercituque, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœnorum imperator non ipse modò ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptum dederit. habuisse eum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœ-

Syphax cum reliquis captiuis ad Scipionem ducitur.

D num Romanumque. sicut ab dijs immortalibus pars vtraq; hostijs mactandis pacem petisset, ita ab eo vtrinque pariter amicitiam petitam. iam tantas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eò redegerit: vt vita eius fama mortis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis tegeretur. His sermonibus circumstantium celebratus rex, in pretorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipionem cùm fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitij dextræque datæ, & fœderis publicè ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animũ dederunt in alloquendo victore. nam cùm Scipio quid sibi voluisset quæreret, qui non societatem solùm abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidem sese, at-

Syphacis ad Scipionẽ oratio.

E que insanisse fatebatur. sed tum demum, cùm arma aduersus populũ Romanum cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principium. tunc se insanisse, cùm hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cùm Carthaginiensem matronam domum acceperit, illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suam: illam furiam pestemque omnibus delinimentis animũ suum auertisse atque alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicum induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miserijs solatij esse, quòd in omnium hominum inimicissimi sibi domũ ac penates eandem pestẽ ac furiam transisse videat. neque prudentiorem, neque constantiorem Masanissam quàm Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautiorem. certè stultius illum atque intemperantius eam quàm se duxisse.

duxiſſe. Hæc non hoſtili modò odio,ſed amoris etiam ſtimulis, amatā apud F
æmulum cernens,cùm dixiſſet,non mediocri cura Scipionis animum pepu-
lit. & fidem criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neque conſulto neq;
expectato Lælio,faciebant:tamque præceps feſtinatio, vt quo die captam re-
ginam vidiſſet, eodem matrimonio iunctam acciperet, & apud penates ho-
ſtis ſui nuptiale ſacrū cōficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quòd
ipſum in Hiſpania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc ſecum vo

Scipio Maſaniſſam reprehendit ob Sophonisbæ nuptias.

lutanti Lælius ac Maſaniſſa ſuperuenerunt, quos cum pariter ambos & beni-
gno vultu excepiſſet, & egregijs laudibus frequenti prætorio celebraſſet, ab-
ductum in ſecretum Maſaniſſam ſic alloquitur: Aliqua te exiſtimo Maſaniſ-
ſa intuentem in me bona,& principiò in Hiſpaniam ad iungendam mecum G
amicitiam veniſſe, & poſtea in Africa teipſum, ſpeſque omnes tuas in fidem
meam cōmiſiſſe. atqui nulla earum virtus eſt, propter quas appetendus tibi
viſus ſim, qua ego æquè atque temperantia & continentia libidinum glo-
riatus fuerim. Hanc te quoq; ad cæteras tuas eximias virtutes Maſaniſſa adie-
ciſſe velim. nam non eſt (mihi crede) tantum ab hoſtibus armatis ætati no-
ſtræ periculi, quantum ab circumfuſis vndiq; voluptatibus. qui eas ſua tem-
perantia frænauit ac domuit, multò maius decus maioremq; victoriam ſibi
peperit, quam nos Syphace victo habemus. Quæ me abſente ſtrenuè ac forti-
ter feciſti, libenter & commemoraui, & memini: cætera teipſum reputare te-
cum, quàm me dicente erubeſcere malo. Syphax populi Romani auſpicijs vi- H
ctus captuſq; eſt: itaque ipſe, coniunx, regnum, ager, oppida, homines qui in-
colunt, quicquid deniq; Syphacis fuit, præda populi Romani eſt: & regē, con-
iugemque eius, etiamſi non ciuis Carthagnienſis eſſet, etiamſi non patrem
eius imperatorem hoſtium videremus, Romam oporteret mitti: ac ſenatus
populiq; Romani de ea iudicium atque arbitrium eſſe, quæ regem nobis ſo-
cium alienaſſe, atq; in arma coëgiſſe præcipitem dicatur. Vince animum, ca-
ue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiam maiore culpa,
quàm cauſa culpæ eſt, corrumpas. Maſaniſſæ hæc audienti non rubor ſolum
ſuffuſus, ſed lachrymæ etiam obortæ. & cùm ſe quidem in poteſtate futurum
imperatoris dixiſſet, oraſſetque eum, vt quantum res ſineret, fidei ſuæ temerè I
obſtrictæ conſuleret (promiſiſſe enim, ſeſe in nullius poteſtatem eam tradi-
turum) ex prætorio in tabernaculum ſuum confuſus conceſſit. Ibi arbitris re-
motis cum crebro ſuſpirio, & gemitu, quod facilè à circunſtantibus taberna-
culum exaudiri poſſet, aliquantum temporis conſumpſiſſet, ingenti ad po-
ſtremū edito gemitu, fido ex ſeruis vno accito, ſub cuius cuſtodia regio mo-
re ad incerta fortunæ venenum erat, ei miſtum in poculo ferre ad Sophoniſ-

Maſaniſſa venenum in poculo miſtū ad Sophonisbam mittit.

bam iubet, ac ſimul nuntiare: Maſaniſſam libenter primam ei fidem præſta-
turum fuiſſe, quam vir vxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui poſſint,
adimant: ſecundam fidem præſtare, ne viua in poteſtatem Romanorum ve-
niat: memor patris imperatoris, patriæque. & duorum regum, quibus nupta K
fuiſſet, ſibi ipſa conſuleret. Huc nuntium, ac ſimul venenum ferens miniſter,
cùm ad Sophonisbā veniſſet: Accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum:
ſi nihil maius vir vxori præſtare potuit. hoc tamen nuntia: melius me moritu

Sophonisba venenū impauide hauſit.

ram fuiſſe, ſi nō in funere meo nupſiſſem. nec locuta eſt ferocius, quàm acce-
ptum poculū nullo trepidationis ſigno dato impauidè hauſit. Quod vbi nun
tiatum eſt Scipioni: ne quid æger animo ferox iuuenis grauius conſuleret, ac-
citum eum extemplò nunc ſolatur: nunc quòd temeritatem temeritate alia
luerit, triſtioremq; rem quàm neceſſe fuit, fecerit, leniter caſtigat. Poſtero die
vt à præſenti motu auerteret animum eius, in tribunal aſcendit: & cōcionem
aduocari iuſſit. ibi Maſaniſſam primùm regem appellatum, eximijsq; orna-
tum

A tum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, neque magnifi-

Scipio Masanissam amplissimis donis decorat.

B

C

centius quicquam triumpho apud Romanos, neq; triumphantibus ampliorem eo ornatu esse, quo vnum omnium externorum dignũ Masanissam populus Romanus ducat. Lælium deinde & ipsum collaudatum aurea corona donat. & alij militares viri, prout à quoq; nauata opera erat, donati. Ijs honoribus mollitus regis animus, erectusq; in spem propinquam, sublato Syphace omnis Numidiæ potiundæ. Scipio C. Lælio cum Syphace alijsq; captiuis Romam misso, cum quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimenta inchoauerat, permunijt. Carthaginienses non breui solùm, sed prope vano gaudio ab satis prospera in præsens op-

Lælius Syphacem & reliquos captiuos Romam deportat.

D pugnatione classis perfusi, post famā capti Syphacis, in quo plus propè, quàm in Asdrubale atque exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo authore belli vltro audito, oratores ad pacem petendam mittunt XXX. seniorum principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximaque ad ipsum senatum regendum vis. Qui vbi in castra Romana & prætorium peruenerunt, more adorantium (accepto, credo, ritu ex ea regione, ex qua oriundi erant) procubuerunt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed transferentium initium culpæ in Annibalem, impotentiæque eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam antè euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperium ex victis hostibus

Carthaginienses à Scipione pacem petunt.

E populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter seruire, quæ vellet, imperaret. Scipio & venisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victoriam se, non pacem domum reportaturum esse: tamen cùm victoriam propè in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iustè bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus, quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC. millia modiûm. Pecuniæ summam quantam imperauerit, parum conuenit * alibi quinq; millia talentûm, alibi * quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendiũ militibus imperatum inuenio.

Scipionis responsio.

* Val. 3000000 coron.
* Val. 50000. cor.

inuenio. His conditionibus, inquit, placeátne pax, triduū ad consultandum F dabitur. si placuerit, mecum inducias facite, Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas conditiones pacis cùm censuissent: quippe qui morā temporis quærerent, dum Annibal in Africam traijceret: legatos alios ad Scipionem, vt inducias facerent: aliōs Romam ad pacem petendam mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugasq; & fugitiuos, quo impetrabilior pax esset. Multis antè diebus Lælius cum Syphace primoribusq; Numidarum captiuis Romā venit: quæque in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omnium & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres, regem in custodiam Albam mittendam censuerunt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. G Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Aelius prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in Rostra ascendit. Ibi verò audientes, fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum & captum ingentis nominis regem, Numidiam omnem egregia victoria peragratam: tacitum continere gaudium non poterant, quin clamoribus, quibusque alijs multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor extemplò edixit, vti æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi, salutandique deos, agendique gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primùm senatui sunt, quòd P. Scipio prosperè res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quòd H Masanissam non appellasset modò regē, sed fecisset, restituendo in paternum regnum: in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quòd collaudatū pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porrò daturum esse. petere, vt regium nomen, cæteraque Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmarēt: &, nisi molestum esset, illud quoque petere Masanissam, vt Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent, remitterent. id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis: Rerum gestarum in Africa prosperè communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse, quòd I eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea patres comprobare atque laudare. Munera, quæ legati ferrent regi, decreuerunt: sagula purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis: & equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis: & tabernacula, militaremq; supellectilem, qualem præberi consuli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus * quinûm millium, comitibus eorum * millibus æris: & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque, qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadem æstate, qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius PROCOS. in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnauerunt. K Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidijs tenuit, ipse ad prima signa equo aduectus. proque duobus cornibus prætor ac proconsul milites ad inferenda in hostes signa summa vi hortabantur. posteaquam nihil commouebant, tum Cornelio Quintilius: Lentior, vt vides, fit pugna, inquit: & induratus prēter spem resistendo hostium timor: ac ne vertat in audaciam, periculum est. equestrem procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere volumus. itaque vel tu ad prima signa prælium sustine, ego inducam in pugnā equites: vel ego hic in prima acie rem geram, tu quatuor legionum equites in hostem emittito. Vtram vellet prætor muneris partem proconsule accipien-

Lælius cum captiuis Romam venit.

Masanissæ legati in senatum Romanum introducti.

* Val. 50. coron.
* Val. 10. coron.

Prælium cum Magone in Insubria.

accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro
iuuene, ad equites pergit, iussosq; ascendere in equos, repentè in hostem emit-
tit. Tumultū equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset ho-
stium acies, ni Mago ad primū equitum motum paratos elephātos extemplò
in prælium induxisset. ad quorum stridorē odoremq; & aspectum territi equi,
vanum equestre auxilium fecerūt. & vt permixtus, vbi cuspide vti & cōminus
gladio posset, roboris maioris Rom. eques erat: ita in ablatum pauētibus pro-
cul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio
XII. magna ex parte cæsa, pudore magis quàm viribus tenebat locum: nec diu-
tius tenuisset, ni ex subsidijs XIII. legio in primam aciem inducta, prælium du-
biū excepisset, Magoq; ex subsidijs Gallos integræ legioni opposuisset. quibus
haud magno certamine fusis, hastati legionis XI. conglobāt sese, atq; elephan-
tos iam etiā peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos
coniecissent, nullo fermè frustra emisso, omnes retrò in aciem suorum auerte-
runt. quatuor grauati vulneribus corruerunt. Tum prima cōmota hostium
acies, simul omnibus peditibus, vt auersos videre elephantos, ad augendū pa-
uorem ac tumultum effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim
referentes ordines tenorem pugnæ seruabant: postea quam femore transfixo
cadentem, auferriq; ex prælio propè exanguem videre, extemplò in fugā om-
nes conuersi. Ad V. millia hostium eo die cęsa, & signa militaria duodeuiginti
capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. II. millia & CCC. de exercitu præ-
toris, pars multo maxima ex legione XII. amissa. inde & tribuni militum duo,
M. Cosconius, & M. Mænius: tertię decimę quoq; legionis, quę postremo prę-
lio affuerat, Cn. Heluius tribunus militū in restituenda pugna cecidit, & duo-
deuiginti fermè equites illustres obtriti ab elephantis cū centurionib. aliquot
perierunt. & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset.
Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus pote-
rat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit, ibi eum legati
ab Carthagine paucis antè diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adie-
runt, iubentes primo quoq; tempore in Africam traijcere. idem & fratrem eius
Annibalem (nam ad eum quoq; isse legatos eadem iubentes) facturum. non
in eo esse Carthaginiensium res, vt Galliam atq; Italiam armis obtineant. Ma-
go non imperio modò senatus periculoq; patriæ motus, sed metuens etiam,
ne victor hostis moranti instaret: Liguresq; ipsi relinqui Italiam à Pœnis cer-
nentes, ad eos quorum mox in potestate futuri essent, deficerent: nihil sperans
leuiorem in nauigatione quàm in via iactationem vulneris fore, & curationi
omnia cōmodiora: impositis copijs in naues profectus, vixdum superata Sar-
dinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorum disiectæ in alto à
classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte
Italiæ, quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in
prouincia Hetruria, & Gallia (nam eò quoq; processerat) gesta, patre Cn. Ser-
uilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post XVI. annū receptis, qui ad vicū Ta
netū à Boijs capti fuerāt: hinc patre, hinc patruo latera circundantibus, priua-
to magis quàm publico decore insignis Romā redijt. Latum ad populū est, ne
Cn. Seruilio fraudi esset, quòd patre, qui sella curuli sedisset, viuo, cùm id igno-
raret, tribunus pl. atq; ædilis pl. fuisset, contra quàm sancitū legibus erat. Hac
rogatione perlata, in prouinciam redijt. Ad Cn. Seruilium consulē, qui in Bru-
tijs erat, Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidiæ, Hetriculum, Sypheum, Argenta-
num, Dampetia, multiq; alij ignobiles populi senescere Punicum bellum cer-
nentes, defecere. Idem consul cum Annibale in agro Crotonensi acie confli-
xit. Obscura eius pugnæ fama est. Valerius Antias quinq; millia hostium cæsa

Mago femore transfixo cadit.

Cæsorum numerus.

Mago in Liguriam perfugit.

Mago ex vulnere moritur.

Ad Seruilium Cepionem cos. Brutiorū vrbes deficiunt.

ait. quæ tanta res est, vt aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. F
Nihil certè vltra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoq; legati ab Carthagine vocantes in Africam ijs fortè diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens gemensq; ac vix lachrymis temperans dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam edita sunt mandata: iam non perplexè, inquit, sed palam reuocant, qui vetando supplementum & pecuniam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus toties cæsus fugatusq;, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atq; inuidia. neq; hac deformitate reditus mei tam P. Scipio exultabit atq; efferet sese, quàm Hanno qui domum nostram, quando alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo præparauerat antè naues. itaq; inutili militum G
turba præsidij specie in oppida Brutij agri, quæ pauca magis metu, quàm fide cõtinebantur, dimissa, quod roboris in exercitu erat, in Africã transuexit: multis Italici generis, quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum, inuiolatum ad eam diem, in templo ipso fœdè interfectis. Rarò quenquam alium patriam exilij causa relinquentem, magis mœstum abisse ferunt, quàm Annibalem hostium terra excedentem. respexisse sæpè Italiæ littora, & deos hominesq; accusantem: se quoq; ac suum ipsius caput execratum, quòd non cruentum ab Cannensi victoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum, qui consul hostem in Italia Pœnum non vidisset: se centum millibus armatorum ad Thrasymenum & H
Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas, Nolamq; consenuisse. Hæc accusans, querensq; ex diutina possessione Italię est detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatũest. cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam, & quòd parum duces in retinendis ijs, cùm id mandatum ab senatu esset, aut animi, aut virium habuisse videbantur: & quòd soliciti erant, omni belli mole in vnum ducem exercitumq; inclinata, quò euasura esset res. Per eosdem dies legati Saguntini venerunt, comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses, qui ad conducenda auxilia in Hispaniam traiecissent.* ducenta & quinquaginta auri,* octingenta pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis, & in carcerem conditis, auro argentoq; reddito, gratiæ legatis actæ: atq; insuper munera data, ac naues, I
quibus in Hispaniam reuerterentur. Mentio deinde ab senioribus facta est, segnius homines bona quàm mala sentire. transitus Annibalis in Italiã quantum terroris pauorisq; iniecisset, sese meminisse. quas deinde clades, quos luctus incidisse? visa castra hostium è muris vrbis: quæ vota singulorum, vniuersorumq; fuisse? quoties in concilijs voces manus ad cœlum porrigentium auditas? en vnquam ille dies futurus esset, quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? dedisse tandem id deos sextòdecimo demum pòst anno: nec esse qui dijs gratias agendas censeat. adeò ne aduenientem quidem gratiam homines benignè accipere, nedum vt præteritę satis memores sint. Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est, vti referret P. Aelius K
prætor: decretumq;, vt quinq; dies circa omnia puluinaria supplicaretur, victimæq; maiores immolarentur CXX. Iam dimisso Lælio, legatisq; Masanissæ, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos, inde terra venturos allatum esset: reuocari C. Lælium placuit, vt coram eo de pace ageretur. Q. Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit: quibus vetitis ingredi vrbem, hospitiũ in villa publica, senatus ad ædem Bellonæ datus est. Orationem eandẽ fermè, quam apud Scipionem, habuerunt, culpã omnem belli à publico cõsilio in Annibalẽ vertentes. Eum iniussu senatus nõ Alpes modò, sed Iberum quoq; transgressum: nec Romanis solum,

Annibalis indignatio, quòd ab Italia reuocaretur.

Annibal in Africã traijcit.

* Val. 28000. cor.
* Val. 8000. cor.

Segnius bona quàm mala sentiri.

Quinque dierum supplicatio ob vacuã hostibus Italiam.

Carthaginiensium legatorũ in senatu postulatio.

A solum, sed antè etiam Saguntinis, priuato consilio bellum intulisse. senatui ac populo Carthaginiensi, si quis vera æstimet, fœdus ad eam diem inuiolatum esse cum Romanis. itaq; nihil aliud sibi mandatum esse vti peterent, quàm vt in ea pace, quæ postremò cum consule Luctatio facta esset, manere liceret. Cum more tradito à patribus potestatem interrogandi, si quis quid vellet, legatis prætor fecisset: senioresq; qui fœderibus interfuerant, alia alij interrogarent, nec meminisse se per ætatem (etenim omnes fermè iuuenes erant) dicerent legati: conclamatum ex omni parte curiæ est, Punica fraude electos, qui veterem pacem repeterent, cuius ipsi non meminissent. Emotis deinde curia legatis, sententię interrogari cœptæ. M. Liuius Cn. Seruilium cos. qui propior *Variæ in senatu sententiæ de pace cū Carthaginiensibus facienda.*
B esset, accersendum, vt coram eo de pace ageretur, censebat. cum de re maiore, quàm quanta esset, consultatio incidere non posset: nō videri sibi absente consulum altero, ambobúsue eam rem agi, satis ex dignitate populi Romani esse. Q. Metellus, qui triennio antè cōsul, dictatorq; fuerat: cum P. Scipio cædendo exercitus, agros populando, in eam necessitatem compulisset hostes, vt supplices pacem peterent: & nemo omnium verius existimare posset, qua mente ea pax peteretur, quàm is qui ante portas Carthaginis bellum gereret: nullius alterius consilio, quàm Scipionis accipiendam, abnuendamque pacem esse. M. Valerius Lęuinus, qui bis consul fuerat, speculatores, nō legatos venisse arguebat: iubendosq; eos Italia excedere, & custodes cum ijs vsq; ad naues mittendos:
C Scipioniq; scribendum, ne bellū remitteret. Lælius Fuluiusq; adiecerunt, & Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur, cæterum omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitusq; expectantes: deinde quamuis recentiū fœderum, & deorum omnium oblitos, bellum gesturos. Eo magis in Læuini sententiam discessum. Legati pace infecta, ac propè sine responso dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliā, inde in Africam transiturus, traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primò censuerunt patres, vt prætor scriberet cōsuli, senatum æquum censere in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturū eum
D literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius, pro iure maioris imperij consulē in Italiam reuocauit. reliquum anni cū M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisq; singularum causis consumpsit. Per induciarū tempus, & ex Sardinia ab Lentulo prætore centum onerariæ naues cum cōmeatu, & viginti rostratarū præsidio, & ab hoste, & ab tempestatibus mari tutò in Africā transmiserūt. Cn. Octauio cc. onerarijs, xxx. longis nauibus ex Sicilia traijcienti, non eadē fortuna fuit. In conspectū fermè Africæ prospero cursu vectum, primò destituit ventus, dein versus in Africum turbauit, ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigū labore enixus, Apollinis promon- *Dictator creatur P. Sulpitius, vt Seruilium Cos. in Italiam reuocaret.*
E torium tenuit. onerariæ pars maxima ad Aegimurū insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) xxx. fermè millia ab vrbe, alia aduersus vrbē ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaq; ex tota vrbe in forum concursum est. magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibusq; amitteretur præda. Cum quidam pacis petitę, alij induciarū (necdum enim dies exierat) fidem opponerent: postremò permisto penè senatus populiq; consilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Aegimurū traijceret: inde per littora portusq; dispersas Romanas naues colligeret. Desertę fuga nautarum primum ab Aegimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondū reuerterant ab Roma legati, neq; sciebatur quæ senatus Romani

Romani à Carthaginiensibus propè [...]ti.

de bello, aut pace sententia esset: necdũ induciarũ dies exierat. eo indigniorem F iniuriã ratus Scipio, ab ijs qui petissent pacẽ & inducias, spem pacis & fidem induciarũ violatã esse, legatos Carthaginẽ, M. Bebium, L. Seruilium, L. Fabiũ extemplò misit. Qui cum multitudinis cõcursu propè violati essent, nec reditum tutiorẽ futurũ cernerent: petierunt à magistratibus, quorũ auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterẽt, quæ se prosequerẽtur. Datę triremes, duæ cum ad Bagradã flumẽ peruenissent, vnde castra Rom. cõspiciebãtur, Carthaginẽ rediere. Classis Punica ad Vticã stationẽ habebat: ex ea tres quadriremes, seu clàm misso à Carthagine nuntio vti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremẽ Rom. superantẽ promõtoriũ ex alto repete aggressę sunt. sed neq; rostro ferire celeritate subterlabentẽ poterant, neq; transilire armati ex humiliorib. in altiorẽ nauẽ. & defendebatur egregiè, quoad G tela suppeditarũt, quibus deficientibus, cũ iam nulla alia res eam, quàm propinquitas terrę, multitudoq; à castris in littus effusa, tueri potuisset, cõcitatã remis quãto maximo impetu poterant, in terram cũ immisissent, nauis tantũ iactura facta, incolumes ipsi euaserũt. Ita alio super aliud scelere cũ haud dubiè induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiusq; ab Rom. cum legatis Carthaginiensib. superuenerũt. quibus Scipio, etsi nõ induciarũ modò fides à Carthaginiẽsibus, sed etiã ius gentiũ in legatis suis violatũ esset, tamen se nihil nec institutis P. R. nec suis morib. indignũ in ijs facturũ esse cũ dixisset, legatis dimissis, bellũ para-

Annibal in Africam appulit.

bat. Annibale iam terrę appropinquante iussus è nautis vnus ascendere in malũ, vt specularetur quã tenerent regionẽ, cum dixisset, sepulchrũ dirutum prorã H spectare, abominatus, pręteruehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atq; ibi copias exposuit. Hęc eo anno in Africa gesta. Insequẽtia excedunt in eũ annũ, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitũ erat, & T. Claudius Nero cõsules facti sunt. Cęterùm exitu superioris anni cũ legati sociarũ vrbiũ ex Grecia questi essent, vastatos agros ab regijs præsidijs, missosq; in Macedoniã legatos ad res rẽpetẽdas, nõ admissos ad Philippum regẽ: simul nuntiassent IIII. M. militũ cũ Sopatro duce traiecta in Africã duci, vt essent Carthaginiẽsib. præsidio, & pecunię aliquantũ vnà missum: legatos ad regẽ, qui hæc aduersus fœdus facta videri patrib. nuntiarẽt, mittendos censuit senatus. Missi C. Teren- I

Legati Romani ad Philippum.

tius Varro, Cn. Mãlius, M. Aurelius. ijs tres quinqueremes datæ. Annus insignis incendio ingẽti, quo cliuus publ. ad solũ exustus es, & aquarũ magnitudine, & annonę vilitate fuit, pręterquam quòd pace omnis Italia erat aperta, etiã quòd magnã vim frumẽti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis ęris vicatim pop. descripserunt. Eodẽ anno Q. Fabius

Q. Fabius Maximus moritur.

Maximus moritur, exactę ætatis, si quidem verũ est, augurẽ XLII. annos fuisse, quòd quidã authores sunt. Vir certè fuit dignus tanto cognomine, vel si nouũ ab eo inciperet. superauit paternos honores, auitos ęquauit. Pluribus victorijs, & maiorib. pręlijs auus insignis Rullus, sed omnia ęquare vnus hostis Annibal potest. cautior tamẽ quàm promptior hic habitus fuit. & sicut dubites, vtrum K ingenio cunctator fuerit, an quia ita bello propriè, quod tum gerebatur, aptũ erat: sic nihil certius est, quàm vnũ hominẽ nobis cunctãdo rem restituisse, sicut Ennius ait. Augur in locũ eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius. in eiusdẽ locum pontifex (nam duo sacerdotia habuit) Ser. Sulpitius Galba. Ludi Romani diem vnũ, plebeij ter toti instaurati ab ędilib. M. Sextio Sabino, & Cn. Tremellio Flacco. Ii ambo prętores facti, & cum ijs C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni vtrum Cn. Seruilius cos. habuerit, an quia cum res in Hetruria tenuerit. quęstiones ex S. C. de cõiurationibus principum habentem, dictator ab eo dictus P. Sulpitius, incertum diuersi autores faciũt.

Prouinciarũ sortitio.

Principio insequẽtis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in Capit. vocato de prouin-

A prouincijs retulerunt. Italiam atq; Africam in sortem conijci, Africam ambo cupientes, volebant. cæterùm Q. Metello maximè annitente, neq; data, neque negata est Africa. Consules iussi cum tribunis plebis agere: vt si ijs videretur, populum rogarent, quem vellet in Africa bellum gerere. omnes tribus P. Scipionem iusserunt. nihilominus consules prouinciam Africam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T. Claudio Africa euenit, vt quinquaginta nauium classem, omnes quinqueremes, in Africam traijceret, pariq; imperio cum Scipione imperator esset. M. Seruilius Hetruriā sortitus. In eadē prouincia & Cn. Seruilio prorogatum imperiū, si consulem remorari ad vrbē senatui placuisset. Prętores, M. Sestius Galliā est sortitus, vt duas legiones, prouin
B ciāq; traderet ei P. Quintilius Varus, C. Liuius Brutios cū duabus legionibus, quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn. Tremellius Siciliam, vt ab P. Villo Tappulo Pr. prioris anni prouinciam & duas legiones acciperet. Villius proprætor cum viginti nauibus longis, militibus mille oram Siciliæ tutaretur: inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit. cęteris ita, vti quisq; obtinebant prouincias, exercitusq;, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum imperium est. Et vt placatis dijs omnia inciperent, agerentq;, quos ludos M. Claudio Marcello, T. Quintio coss. T. Manlius dictator, quasq; hostias maiores vouerat, si per quinquennium illud
C Respublica eodem statu fuisset, vt eos consules prius quàm ad bellū proficiscęrentur, facerent. Ludi in circo per quatriduū facti: hostiæq; quibus votæ erant dijs, cæsæ. Inter hæc simul spes, simul cura indies crescebat: nec satis certū constare apud animos poterat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalem post XVI. annum ex Italia decedentē vacuam possessionē eius reliquisse populo Rom. an magis metuendum, quòd incolumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum, nō periculum mutatum. cuius tantæ dimicationis vatem, qui nuper decessisset, Q. Fabium haud frustra canere solitum, grauiorē in sua terra futurum hostem Annibalē, quàm in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, inconditæ barbariæ rege, qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit,
D aut cū socero eius Asdrubale, fugacissimo duce rem futurā, aut tumultuarijs exercitibus, ex agrestium semiermi turba subitò collectis: sed cum Annibale, propè nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito atque educato inter arma, puero quondā milite, vixdum iuuene imperatore: qui senex vincendo factus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretū monumentis ingentiū rerum cōplesset, ducere exercitum æqualē stipendijs suis, duratum omniū rerum patientia, quas vix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Rom. exuuias non militū modò, sed etiam imperatorū portantem. multos occursuros Scipioni in acie. qui prętores, qui consules Rom. sua manu occidissent, muralibus vallaribusq; insignes coronis. peruagatos capta castra, captas vrbes Rom. non esse hodie tot fasces magistratibus pop. Romani, quot captos ex cæde im-
E peratorū præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitādo animis, ipsi curas & metus augebāt, etiam quòd, cū assuessent per aliquot annos bellū ante oculos alijs atq; alijs in Italiæ partibus lenta spe in nullū propinquū debellādi finē gerere, erexerant omniū animos Scipio & Annibal, velut ad supremū certamē comparati duces. ij quoq;, quibus ingens erat in Scipione fiducia, & victoriæ spes, quo magis in propinquam eam imminebant animis, eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorū Carthaginiensibus erat: quos modò petisse pacē, intuentes Annibalem ac rerum gestarū eius magnitudinē, pœnitebat: modò, cum respicerent, bis sese acie victos, Syphacem captū, pulsos se Hispania, pulsos Italia, atque ea omnia vnius virtute & consilio Scipionis facta,

Ludi.

Quanta cura sollicitabantur Romani ob Africanum bellum.

Varie afficiebantur Carthaginienses ob Annibalis reditum.

velut fatalem eum ducem in exitium suum natum horrebant. Iam Adrumetum peruenerat Annibal. vnde ad reficiendum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis nuntijs, omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentiũ, magnis itineribus Zamam contendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores cum excepti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum, iussosq; omisso metu visere omnia, per castra, quà vellent circunduci iussit: percunctatusq;, satin' percommodè omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal nihil quidem eorum quæ nuntiabantur (nam & Masanissam cum sex millibus peditum, quatuor equitum venisse eo ipso fortè die afferebant) læto animo audiuit, maximè hostis fiducia, quæ non de nihilo profectò concepta est, perculsus. itaq; quanquam & ipse causa belli eius erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderum: tamen, si integer, quàm si victus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuntium ad Scipionem misit, vt colloquendi secum potestatem faceret. Id vtrum sua sponte fecerit, an publico cõsilio, neutrum cur affirmem habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum à Scipione, quo duodecim millia armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum alijs decem legatis tradit in castra ad Scipionem venisse. Cæterùm Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex composito duces castra protulerunt, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadagara vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quòd aquatio intra teli coniectum erat, consedit. Annibal tumulũ à quatuor millibus inde, tutum cõmodumq; alioqui, nisi quòd longinquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus vndique, ne quid insidiarum esset, delectus. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt nõ suæ modè ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum imperatorúmue pares. Pau-

Annibal à Scipione petit, vt cum illo liceat colloqui.

Scipionis & Annibalis congressus.

lisper alter alterius conspectu, admiratione mutua propè attoniti conticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datũ erat, vt qui primus bellum intuli populo Romano, quiq; toties propè in manibus victoriam habui, is vltro ad pacem petendam venirem. lætor te mihi potissimũ datum, à quo peterem. Tibi quoq;

Annibalis ad Scipionem oratio.

A quoq; inter multa egregia non in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dij dedissent, tibi cessisse: teque huic bello vestris prius quàm nostris cladibus insigni finem imposuisse. hoc quoq; ludibrium fortunæ casus ediderit, vt cum patre tuo cõsule ceperim arma, cum eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem petendam veniam. Optimum quidem fuerat eam patribus nostris mentem datam ab dijs esse, vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neq; enim ne vobis quidem Sicilia atq; Sardinia satis digna pretia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot tamq; egregijs amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetiuimus, vt de no-
B stris dimicaremus. nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa est: sed & vos in portis vestris propè, ac mœnibus signa armaq; hostium vidistis: & nos ab Carthagine fremitum castrorum Romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maximè abominaremur, vos ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimusq; ij, quorum & maximè interest pacem esse, & qui quodcunq; egerimus, ratũ ciuitates nostræ habituræ sint. animo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consilijs. Quod ad me attinet, iam ætas senem in patriam reuertentẽ, vnde puer profectus sum, iam secundæ, iam aduersæ res ita erudierunt, vt rationem sequi quàm fortunam malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam felicitatem, ferociora vtraq;, quàm quietis o-
C pus est consilijs, metuo. Non temerè incerta casuum reputat, quem fortuna nunquam decepit. Quod ego fui ad Thrasymenum, ad Cannas, id tu hodie es. vixdum militari ętate imperio accepto, omnia audacissimè incipientem nusquam fefellit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, ex calamitate vestrę domus decus insigne virtutis pietatisq; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus pulsis. consul creatus, cum cęteris ad tutandã Italiam parum animi esset, transgressus in Africam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensisque castris, Syphace potentissimo rege capto, tot vrbibus regni eius, tot nostri imperij ereptis, me sextumdecimum iam annum hærentem in pôssessione Italiæ detraxisti. Po-
D test victoriam malle, quàm pacem animus. Noui vobis spiritus magnos magis, quàm vtiles. & mihi talis aliquando fortuna affulsit. Quod si in secundis rebus bonam quoque mentem darent dij, non ea solum quæ euenissent, sed etiam ea, quæ euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, satis ego documenti in omnes casus sum. quem modò castris inter Anienem atq; vrbem vestram positis, ac iam propè scandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortissimis viris fratribus clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obsessæ patrię, quibus terrui vestram vrbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuiq; fortunæ minimè credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubijs, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis pe-
E tentibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiorq; est certa pax, quàm sperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in vnius horæ dederis discrimen. cùm tuas vires, tum vim fortunæ, martemque belli communem propone animo. vtrinq; ferrum, corpora humana erunt. nusquam minus quàm in bello euentus respondent. Non tantum ad id quod data pace iam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adieceris: quantũ ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora vnius horę fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt P. Corneli, tunc ea habenda fortuna erit, quam dij dederint. Inter pauca felicitatis virtutisq; exempla M. Attilius quondam in hac eadem terra fuisset. si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati mo-

dum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est quidem eius, qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis mulctam irrogemus. nō recusamus, quin omnia propter quę bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiamque continetur mari: Carthaginienses inclusi Africę littoribus vos, quando ita dijs placuit, externa etiā terra mariq; videamus regentes imperia. Haud negauerim, propter non nimis syncerè petitam aut expectatam nuper pacem, suspectā esse vobis Punicam fidem, multū per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet Scipio. vestri quoq; (vt audio) patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacē. Annibal peto pacem: qui neq; peterem G nisi vtilem crederē: & propter eandē vtilitatē tuebor eam, propter quā petij. & quemadmodū, quia à me bellū cœptum est, ne quē eius pœniteret, quoad ipsi inuidère dei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partę pæniteat. Aduersus hæc imperator Rom. in hanc ferè sententiam respondit: Non me fallebat Annibal, aduentus tui spe Carthaginienses & præsentem induciarū fidem, & spē pacis turbasse: neq; tu id sanè dissimulas, qui de cōditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea quæ iampridē in nostra potestate sunt. cæterùm sicut tibi curę est, sentire ciues tuos, quanto per te onere leuentur: sic mihi laborandum est, ne quę tunc pepigerunt, hodie subtracta ex cōditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. indigni quibus eadem pateat conditio, vt etiam H prosit vobis fraus, petitis. Neq; patres nostri priores de Sicilia, neq; nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorū sociorum periculū, & nunc Sagunti excidium nobis pia ac iusta induerunt arma. vos lacessisse, & tu ipse fateris, & dij testes sunt: qui & illius belli exitum secundū ius fasq; dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunæ reputo, & omnia quæcunq; agimus, subiecta esse mille casibus scio. cæterùm quemadmodū superbè, & violenter me faterer facere, si priusquā in Africam traiecissem, te tua voluntate cedentem Italia, & imposito in naues exercitu ipsum venientem ad pacem petendā aspernarer: sic nunc, cum propè manu cōserta restitantem ac tergiuersantē in Africam traduxerim, nulla sum I tibi verecundia obstrictus. proinde si quid ad ea, in quę tum pax cōuentura videbatur (quæ sunt nosti) mulctæ nauiū cum cōmeatu per inducias expugnatarum, legatorumq; violatorū, adijcitur, est quod referam ad cōsilium. sin illa quoq; grauia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cū se recepissent, frustra verbis tentatam rem nuntiant: armis decernendū esse, habendaq; eam fortunā quam dij dedissent. In castra vt estventum, pronuntiant ambo, arma expedirent milites animosq; ad supremum certamen nō in vnū diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma an Carthago iura gentibus daret, ante crastinam noctē scituros. neq; enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarū victorię præmium fore: K par periculū præmio, quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neq; Rom. effugium vllum patebat in aliena ignotaq; terra: & Carthagini supremo auxilio effuso adesse videbatur pręsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorū populorum duo longè clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa antè parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibusq; modò suam, modò hostium aciē, cùm oculis magis quàm ratiòne pensarent vires, simul læta, simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atq; hortādo subijciunt. Pœnus XVI. annorū in terra Italia res gestas, tot duces Rom. tot exercitus occidione occisos, & sua cuiq;

Scipionis ad Annibalis orationem responsa.

Annibal & Scipio suos ad certamen instruunt.

A cuiq; decora, vbi ad insignem alicuius pugnę memoria militẽ venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & confessionem hostiũ, quod neq; non petere pacẽ propter metum, neq; manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingenti, quà velit flecti: ominatur (quibus quondã auspicijs patres eorum pugnauerint ad Aegateis insulas, ea illis exeuntibus in aciẽ portẽdisse deos) adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prędã Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, cõiuges, penatesq; deos. Adeò celsus hęc corpore, vultuq; ita læto, vt vicisse iã crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos, post eos principes: triarijs postremã aciem clausit. nõ confertas autẽ cohortes B ante sua quenq; signa instruebat, sed manipulos aliquantũ inter se distantes vt esset spatium, quo elephanti hostiũ accepti nihil ordines turbarent. Lęlium, cuius antè legati, eo anno quęstoris extra sortem ex Senatus consulto opera vtebatur, cũ Italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam Numidasq; ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorũ velitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto, vt ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextrã læuamq; discursu applicantes se antesignanis, viam quà irruerent in ancipitia tela, beluis darent. Annibal ad terrorẽ primum elephantos (LXXX. autem erant, quot nulla vnquã in acie antè habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorumq;, Balearibus, Mau-C risq; admistis: in secunda acie Carthaginienses Afrosq;, & Macedonum legionem: modico deinde interuallo relicto subsidiariã aciem Italicorũ militum (Brutij pleriq; erãt, vi ac necessitate plures quàm sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. equitatum etiam ipsum circundedit cornibus dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidę tenuerunt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, nõ arma, non vestitus habitusq;, non causa militandi eadem esset. auxiliaribus & pręsens, & multiplicata merces ex præda ostẽtatur. Galli proprio atq; insito in Rom. odio accenduntur. Liguribus campi vberes Italię deductis ex asperrimis montibus in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidasq; impotenti Masanissę futuro dominatu terret. alijs aliæ spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus mœ-D nia patriæ, dij penates, sepulchra maiorũ, liberi cum parentibus cõiugesq; pauidæ, aut excidium seruitiumq;, aut imperium orbis terrarũ, nihil aut in metum, aut in spem mediũ ostentatur. Cùm maximè hæc imperator apud Carthaginiẽses duces suarum gentium inter populares pleraq; per interpretes intermistos alienigenis ageret, tubę cornuaq; ab Rom. cecinerunt: tantusq; clamor ortus, vt elephanti in suos, sinistro maximè cornu, verterẽtur, Mauros ac Numidas. addidit facile Masanissa perculsis terrorẽ, nudauitq; ab ea parte aciẽ equestri auxilio. paucę tamẽ bestiarum intrepidę in hostẽ actę inter velitũ ordines cum multis suis vulneribus ingentẽ stragem edebãt. resilientes enim ad manipulos velites, cum viã elephantis ne obtererẽtur fecissent, in ancipites ad E ictũ vtrinq; conijciebãt hastas: nec pila ab antesignanis cessabãt: donec vndiq; incidentibus telis exacti ex Rom. acie, hi quoq; in suo dextro cornu ipsos Carthaginiensiũ equites in fugã verterunt. Lælius, vt turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorẽ. Vtrinq; equite nudata erat Punica acies, cum pedes cõcurrit, nec spe, ne viribus iam par. ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res: cõgruens clamor à Rom. eoq; maior & terribilior: dissonæ illis, vt gentiũ multarũ discrepantibus linguis, voces, pugna Romana stabilis & suo & armorũ pondere incumbentiũ in hostẽ: concursatio & velocitas illinc maior, quàm vis. Igitur primo impetu extemplò mouẽre loco hostiũ aciem Rom. ala deinde, & vmbonib. pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantũ spatij, velut

Romani Penates adoriuntur.

velut nullo resistente,incessere:vrgentibus & nouissimis primos,vt semel mo- F
tam aciem sensere,quod ipsumvim magnam ad pellendum hostem addebat.
Apud hosteis auxiliareis cedenteis secunda aciès Afri & Carthaginienses adeò
non sustinebant, vt contrà etiam, ne resistentes pertinaciter primos cædendo
ad se perueniret hostis,pedem referrent.Igitur auxiliares terga dant repentè: &
in suos versi,partim refugere in secundam aciem:partim non recipientes cęde
re,vti paulo antè non adiuti,& tunc exclusi. & propè duo iam permista prælia
erant,cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur
conserere manus.non tamen ita perculsos iratosq; in aciem accepere,sed den-
satis ordinibus, in cornua, vacuumq; circa campū extra præliū eiecere,ne pa-
uidos fuga vulneribusq; milites in certam & integram aciem miscerent. Cæ- G
terùm tanta strages hominum armorumq; locum in quo steterāt paulo antè
auxiliares compleuerat:vt propè difficilior transitus esset,quàm per confertos
hostes fuerat:itaq; qui primi erant hastati, per cumulos corporū armorumq;,
& labem sanguinis, quà quisq; poterat, sequentes hostem & signa & ordines
confuderunt. principum quoq; signa fluctuare cœperant, vagam ante se cer-
nentes aciem.Quod Scipio vbi vidit,receptui properè canere hastatis iussit:&
saucijs in postremam aciem subductis,principes triariosq; in cornua inducit,
quo tutior firmiorque media hastatorum acies esset. Ita nouum de integro
prælium ortum est: quippe ad veros hostes peruentum erat, & armorū gene-
re,& vsu militiæ, & fama rerum gestarū, & magnitudine vel spei vel periculi H
pares:sed & numero Romanus superior erat,& animo: quòd iam equites,iam
elephantos fuderat:iam prima acie pulsa,in secundā pugnabat.In tempore Lę
lius ac Masanissa pulsos per aliquantū spatij secuti equites,reuertentes in auer-
sam hostium aciem incurrère. Is demum impetus perculit hostem. multi cir-
cumuenti in acie cæsi: multi per patentem circa campum fuga sparsi, tenente
omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiensiū sociorumq; cæsa eo die
supra millia viginti.par fermè numerus captus est,cum signis militaribus cen
tum triginta tribus,elephantis vndecim.Victores ad duo millia cecidere. An-
nibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus,Ardrumetum perfugit:
omnia & in prælio,& ante aciem,priusquā excederet pugna, expertus:& con- I
fessione etiam Scipionis,omniumq; peritorū militiæ,illam laudē adeptus,sin
gulari arte aciem eo die instruxisse. elephantos in prima fronte:quorum for-
tuitus impetus atque intolerabilis vis signa sequi, & seruare ordines, in quo
plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Car-
thaginiensium aciē,ne homines misti colluuione omniū gentiū, quos nō fi-
des teneret,sed merces,liberū receptum fugæ haberent: simul primū ardorem
atq; impetum hostiū excipientes fatigarēt:ac si nihil aliud,vulnerib. suis ferrū
hostile hebetarent:tū,vbi omnis spes esset,milites Carthaginienses Afrosq;,vt
omnib. rebus alijs pares, eò quòd integri cū fessis ac saucijs pugnarēt, superio-
res essent. Italicos interuallo quoq; direptos, incertos socij an hostes essent,in K
postremā aciem summotos. Hoc edito velut vltimo virtutis opere, Annibal
cùm Adrumetum refugisset,accitusq; inde Carthaginem sexto ac trigesimo
pòst anno,quàm puer inde profectus erat,redisset: fassus in curia est,non præ-
lio modò se,sed bello victum:nec spem salutis alibi quàm in pace impetranda
esse. Scipio cōfestim à prælio expugnatis hostium castris direptisq;, cum in-
genti præda ad mare ac naues redijt,nuntio allato: P. Lentulū cum L. rostratis,
C. onerarijs omni genere commeatus, ad Vticam accessisse. Admouendū igi-
tur vndiq; terrorē perculsę Carthagini ratus, misso Lęlio Romā cum victoriæ
nuntio,Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginē iubet.ipse
ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta,profectus ab Vtica,portū Car-
thaginis

Pœni funduntur cæsis suorum 20. millibus, & totidem captis.

Annibal Adrumetum perfugit.

Annibal Carthaginē accitus, in curia fatetur, se non prælio solùm sed bello victum.

A thaginis petit. Haud procul aberat, cùm velata infulis ramisq́; oleæ Carthaginienſium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, authore Annibale miſſi ad petendã pacem. qui cùm ad puppim prætoriæ nauis acceſſiſſent, velamenta ſupplicum porrigentes, orantes, implorantesq́; fidem & miſericordiam Scipionis, nullũ ijs aliud reſponſum datum, quàm vt Tunetẽ venirent: eò ſe moturũ caſtra. ipſe ab contemplato ſitu Carthaginis non tam noſcendi in præſentia, quàm terrendi hoſtis cauſa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, rediјt. Inde procedentibus ad Tunetẽ nuntius allatus: Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus, quàm peditibus, venire Carthaginienſibus auxilio. Pars exercitus cũ omni equitatu miſſa, turmalibus primum agmen aggreſſa,

Vermina Syphacis filius deleto exercitu suo fugit.

B Numidas leui certamine fudit. exitu quoq; fugæ intercluſo, à parte omni circũdatis equitibus, XV. millia hominũ cæſa, mille & CC. viui capti ſunt, & equi Numidici M. & CC. ſigna militaria LXXII. Regulus ipſe inter tumultũ cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco caſtra poſita. legatiq́; XXX. Carthagine ad Scipionem venerunt. & illi quidem multo miſerabilius quàm antè, quo magis cogebat fortuna, egerunt: ſed aliquanto minore cum miſericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi ſunt. In conſilio quanquam iuſta ira omneis ad delendam ſtimulabat Carthaginẽ: tamen cùm & quanta res eſſet, & quàm longi temporis obſidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent: & ipſum Scipionẽ expectatio ſucceſſoris, venturi ad paratã alterius labo-

C re ac periculo finiti belli famam ſolicitaret, ad pacem omniũ animi verſi ſunt. Poſtero die reuocatis legatis, & cũ multa caſtigatione perfidiæ monitis, vt tot cladibus edocti, tandem deos & iuſiurandũ eſſe crederent, conditiones pacis dictæ. Vt liberi legibus ſuis viuerent. quas vrbes, quosq́; agros, quibusq́; finibus ante bellũ tenuiſſent, tenerẽt, populandiq́; finem eo die Rom. faceret. perfugas, fugitiuosq́;, & captiuos omneis, & naues roſtratas, præter decẽ triremes, traderent: elephantosq́;, quos haberent domitos, neq; domarent alios. bellum néue in Africa, néue extra Africã iniuſſu populi Rom. gererent. Maſaniſſæ res redderẽt, fœdusq́; cum eo facerẽt. frumentũ, ſtipendiumq́; auxilijs, donec ab Roma legati rediiſſent, præſtarent. decẽ. M. talentúm argenti deſcripta penſioni-

Pacis conditiones cum Carthaginensibus.

D bus æquis in annos L. ſoluerẽt. obſides centũ arbitratu Scipionis darent: ne minores XIIII. annis, neu XXX. maiores. inducias ita ſe daturũ, ſi per priores inducias naues onerariæ captę, quæq́; fuiſſent in nauibus, reſtituerentur. aliter nec inducias, nec ſpem pacis vllam eſſe. Has conditiones legati cùm domum ferre iuſſi in concione ederent, & Giſgo ad diſſuadendam pacem proceſſiſſet, audireturq́; à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal, dici ea in tali tempore, audiriq́;, arreptum Giſgonem manu ſua ex ſuperiore loco detraxit. quæ inſueta liberæ ciuitati ſpecies cum fremitum populi mouiſſet, perturbatus militaris vir vrbana libertate: Nouem, inquit, annorũ à vobis profectus, poſt XXXVI. annum redij. militares artes, quas me à puero fortuna nunc

Gisgo dissuadens pacē ex superiore loco detrahitur ab Annibale.

E priuata nunc publica docuit, probè videor ſcire: vrbis ac fori iura, leges, mores vos me oportet doceatis. Excuſata imprudẽtia, de pace multis verbis diſſeruit, quàm nec iniqua, & neceſſaria eſſet. Id omnium maximè difficile erat, quod ex nauibus per inducias captis nihil, præter ipſas comparebat naues: nec inquiſitio erat facilis. Cùm aduerſantes paci arguerẽtur. placuit naues reddi, & homines vtiq; inquiri: cætera, quæ abeſſent, æſtimanda Scipioni permitti: atq; ita pecunia luere Carthaginienſes. Sunt qui Annibalem ex acie ad mare perueniſſe, inde præparata naue ad regem Antiochum extemplò profectum tradant: poſtulantiq́; ante omnia Scipioni, vt Annibal ſibi traderetur, reſponſum eſſe, Annibalem in Africa non eſſe. Poſteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæ publica in nauibus fuerant, ex publicis deſcripta rationibus quæſtores

quæ

Val. 250000. cor. quæ priuata, profiteri domini iussi: pro ea summa pecuniæ * xxv. millia pon- F
do argenti præsentia exacta. induciæq; Carthaginiensibus datę in tres men-
ses. additum, ne per induciarum tempus aliò vsquam quàm Romã mitterent
legatos: & quicunq; legati Carthaginem venissent, ne antè dimitterent eos,
quàm Romanũ imperatorem, qui, & quæ petentes venissent, certiorem face-
Legati Carthaginiensium Romam missi. rent. Cum legatis Carthaginiensibus Romã missi L. Veturius Philo, & M. Mar
tius Ralla, & L. Scipio imperatoris frater. Per eos dies commeatus ex Sicilia Sar
diniaq; tantam vilitatem annonę effecerunt, vt prouectura frumentum mer-
cator nautis relinqueret. Romę ad nuntium primũ rebellionis Carthaginien-
sium trepidatum fuerat: iussusq; erat T. Claudius maturè in Siciliam classem
ducere, atq; inde in Africam traijcere: & alter cõsul M. Seruilius ad vrbem mo- G
rari, donec quo statu res in Africa essent, sciretur. Segniter omnia in comparan
da deducendaq; classe ab T. Claudio consule facta erant, quod patres de pace
Scipionis potius arbitrium esse, quibus legibus daretur, quàm cõsulis censue-
Prodigia. rant. Prodigia quoq; nuntiata sub ipsam famam rebellionis terrorem attule-
rant. Cumis solis orbis minui visus, & pluit lapideo imbri. & in Veliterno agro
terra ingentibus cauernis consedit, arboresq; in profundum haustæ. Aricię fo
rum, & circà tabernæ, Frusinone murus aliquot locis, & porta de cœlo tacta:
& in Palatio lapidibus pluit. Id prodigium more patrio nouendiali sacro, cęte-
ra hostijs maioribus expiata. Inter quę etiam aquarum insolita magnitudo in
religionem versa. nam ita abundauit Tyberis, vt ludi Apollinares, circo inun- H
dato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. cæterum
ludorum ipso die serenitate subita orta, pompa duci cœpta ad portam Colli-
nam, reuocata, deductaq; in circum est, cùm decessisse inde aquã nuntiatum
esset: lætitiamq; populo, & ludis celebritatem addidit sedes sua solenni specta-
Claudij consulis classis tempestate disijcitur. culo reddita. Claudium COS. profectum tandem ab vrbe inter portus Cossa-
num Lauretanumq; atrox vis tempestatis adorta, in metum ingentem addu-
xit. Populonios inde cùm peruenisset, stetissetq; ibi dum reliquũ tempestatis
exsæuiret: Iluam insulam, & ab Ilua Corsicam, à Corsica in Sardiniam traiecit.
ibi superantem Insanos montes multo & sæuior & infestioribus locis tempe-
stas adorta disiecit classem. multæ quassatæ, armamentisque spoliatæ naues: I
quædam fractæ. ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit. vbi dum subductę
reficiuntur naues, hyems oppressit: circumactumq; anni tempus. & nullo pro
rogante imperium, priuatus T. Claudius classem Romã reduxit. M. Seruilius,
ne comitiorum causa ad vrbem reuocaretur: dictatore dicto Cn. Seruilio Ge-
mino, in prouinciã est profectus. Dictator magistrum equitum P. Aelium Pæ-
tum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tempestates prohibuerunt. itaq; cum
præter Idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffecti non essent, Re-
spublica sine curulibus magistratibus erat. L. Manlius Torquatus pontifex eo
anno mortuus. in locum eius suffectus C. Sulpitius Galba. Ab L. Licinio Lu-
cullo, & Q. Fuluio ædil. curul. ludi Romani tertiò instaurati. Pecuniam ex æra- K
rio scribæ, viatoresq; ædilitij clam egessisse per indicẽ comperti, damnati sunt,
non sine infamia Luculli ædilis. P. Aelius Tubero, & L. Lectorius ædiles plebis
vitio creati, magistratu se abdicarũt, cùm ludos, ludorumq; causa epulum Io-
ui fecissent, & signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent.
Cereales ludi. Cereales ludos dictator, & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Le-
gati ex Africa Romani simul Carthaginiensesq; cùm venissent Romã, senatus
ad ædẽ Bellonæ habitus est. vbi cùm L. Veturius Philo pugnatũ cum Anniba-
le esse suprema Carthaginiẽsibus pugna, finemq; tandẽ lugubri bello imposi-
tum ingenti lætitia patrum exposuisset, adiecit: Verminam etiam Syphacis fi-
lium, quę nõ parua bene gestę rei accessio erat, deuictũ. in cõcionem inde pro-
dire

A dire iussus, gaudiumq; id populo impertire. Tum patefacta gratulatione om-
nia in vrbe templa, supplicationesque in triduum decretæ. Legatis Carthagi-
niensium & Philippi regis (nam ij quoq; venerant) petentibus, vt senatus sibi
daretur, responsum iussu patrum à dictatore est, consules nouos eis senatum
daturos esse. Comitia inde habita: creati consules Cn. Cornelius Lentulus, P.
Aelius Pætus: prætores M. Iunius Pennus, cui sors vrbana euenit. M. Valerius
Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sorti-
tus. De prouincijs consulum nihil antè placebat agi, quàm legati Philippi re-
gis, & Carthaginiensium auditi essent. belli finē alterius, principium alterius
prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate flagrabat prouinciæ A-
B fricæ: seu bellum foret, facilem victoriam: seu iam finiretur, finiti tanti belli se
consule gloriam petens. negare itaq; prius quicquam agi passurum, quàm sibi
Africa decreta esset: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriæ
eius certamen cum Scipione, præterquam quòd iniquum esset, etiam impar
futurum cernebat. Q. Minutius Thermus & M. Acilius Glabrio tribuni plebis
rem priore anno nequicquam tentatā ab T. Claudio consule Cn. Cornelium
tentare aiebant. ex authoritate patrum latum ad populum esse, cuius vellent
imperiū in Africa esse: omnes v. & xxx. tribus P. Scipioni id imperium decre-
uisse. Multis contentionibus & in senatu, & ad populum acta res, postremò eò
deducta est, vt senatui permitterent. Patres igitur iurati (ita cōuenerat) censue-
C runt, vti cōsules prouincias inter se cōpararent sortirentúrue, vter Italiam, vter
classem nauiū quinquaginta haberet. cui classis obuenisset, in Siciliā nauiga-
ret. si pax cū Carthaginiensibus componi nequisset, in Africā traijceret: consul
mari, Scipio eodē, quo adhuc, iure imperij terra rem gereret. si cōditiones con-
uenirent pacis, tribuni plebis populum rogarent, vtrùm cōsulem, an P. Scipio-
nem iuberent pacē dare: & quem, si deportandus exercitus victor ex Africa es-
set, deportare. si pacem per P. Scipionē dari, atq; ab eodem exercitum deportari
iussissent, ne cōsul ex Sicilia in Africam traijceret. alter consul, cui Italia euenis-
set, duas legiones à M. Sestio pr. acciperet. P. Scipioni cum exercitibus, quos
haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Fal-
D coni duæ legiones in Brutijs, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ.
P. Aelius prætor duas legiones in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna
M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus proprætor habuisset, decernitur. M.
Seruilio prioris anni consuli cum suis duabus item legionibus in Hetruriam
prorogatum imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos
ibi L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse. vt ij consules cum
tribunis agerent, si eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania
imperium esse. is ex duobus exercitibus in vnam legionē conscriberet Roma-
nos milites, & in xv. cohortes socios Latini nominis, quibus prouinciam ob-
tineret. veteres milites L. Cornelius, & L. Manlius in Italiam deportarent. Cor-
nelio cōsuli quinquaginta nauiū classis ex duabus classibus, Cn. Octauij, quæ
E in Africa esset, P. Villij, quę Siciliæ oram tuebatur, decreta: vt quas naues vellet,
deligeret. P. Scipio quinquaginta lōgas naues haberet, quas habuisset. quibus
si Cn. Octauium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octauio proprætori in eum
annum imperium esset: si Lælium præficeret, Octauius Romam decederet:
reduceretque naues, quibus proconsuli vsus non esset. Et M. Fabio in Sardi-
niam decem longæ naues decretæ. Et consules duas legiones vrbanas scribere
iussi, vt quatuordecim legionibus eo anno, centum nauibus longis Respubli-
ca administraretur. Tum de legatis Philippi, & Carthaginiensium actum.
priores Macedones introduci placuit. quorum varia oratio fuit: partim pur-
gantium, quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione so-

Supplicationes in triduum decretæ, ob debellatam Africam.

De prouincijs decernendis certamen.

Senatusconsultum de prouinciarum sortitione.

Macedones legati in senatum introducti.

ciorum: partim vltro accuſantium quidem & ſocios populi Romani, ſed F
multo infeſtius M. Aurelium: quem ex tribus ad ſe miſſis legatis delectu habi-
to ſubſtitiſſe, & ſe bello laceſſiſſe cōtra fœdus, & ſæpe cum præfectis ſuis ſignis
collatis pugnaſſe: partim poſtulantium, vt Macedones, duxq́; eorum Sopater,
qui apud Annibalem mercede militaſſent, captiq́; in vinculis eſſent, ſibi reſti-
tuerētur. Aduerſus ea M. Furius, miſſus ad idipſum ab Aurelio ex Macedonia,
diſſeruit. Aurelium relictum, ne ſocij populi Romani feſſi populationibus, at-
que iniuria ad regem deficerent, finibus ſociorum non exceſſiſſe. dediſſe ope-
ram, ne impunè in agros eorum tranſcenderent populatores. Sopatrum ex
purpuratis & propinquis regis eſſe: eum cum quatuor millibus Macedonum
& pecunia miſſum nuper in Africam eſſe, Annibali Carthaginienſibusq́; auxi- G
lio. De his rebus interrogati Macedones cùm perplexè reſponderent, ipſi antè
reſponſum tulerunt: Bellum quærere regem, & ſi pergat, propediem inuentu-
rum. dupliciter ab eo fœdus violatum: & quòd ſocijs populi Romani iniurias
fecerit, bello armisq́ue laceſſiuerit: & quòd hoſtes auxilij & pecunia iuuerit.
& P. Scipionem rectè atque ordine videri feciſſe, & facere, quòd eos qui armà
contra populum Romanum ferentes capti ſunt, hoſtium numero in vinculis
habeat. & M. Aurelium è Republica facere, gratumq́; id ſenatui eſſe, quòd ſo-
Carthaginienſes lega ti in ſenatum vocati. cios populi Romani quando iure fœderis non poſſet, armis tueatur. Cum hoc
tam triſti reſponſo dimiſſis Macedonibus legati Carthaginienſes vocati. quo-
rum ætatibus dignitatibusq́; cōſpectis (nam longè primi ciuitatis erant) tum H
pro ſe quiſq́; dicere, verè de pace agi. Inſignis tamē inter cæteros Aſdrubal erat
(Hædum populares cognomine appellabant) pacis ſemper author, aduerſuſ-
q́ue factioni Barchinæ. eo tum plus illi authoritatis fuit, belli culpam in pau-
corum cupiditatem à Republica transferenti. Qui cùm varia oratione vſus eſ-
ſet, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudenter certa ne-
gantibus difficilior venia eſſet: nunc monendo etiam patres conſcriptos, vt re-
bus ſecundis modeſtè ac moderatè vterentur: Si ſe atq; Hannonem audiſſent
Carthaginienſes, & tempore vti voluiſſent, daturos fuiſſe pacis conditiones,
quas tunc peterent. Rarò ſimul hominibus bonam fortunam, bonamq́ue
mentem dari. populum Romanum eo inuictum eſſe, quòd in ſecundis rebus I
ſapere, & conſulere meminerit. & hercule mirandum fuiſſe, ſi aliter facerent.
ex inſolentia, quibus noua bona fortuna ſit, impotētes lætitiæ inſanire: popu-
lo Romano vſitata, ac propè iam obſoleta ex victoria gaudia eſſe ac plus penè
parcendo victis, quàm vincendo imperiū auxiſſe. Cæterorū miſerabilior ora-
tio fuit, cōmemorantium, ex quantis opibus quò recidiſſent Carthaginienſiū
res. nihil eis qui modò orbem propè terrarū obtinuiſſent armis, ſupereſſe, præ-
ter Carthaginis mœnia. ijs incluſos non terra, non mari quicquā ſui iuris cer-
nere, vrbem quoq; ipſam, ac penates ita habituros, ſi non in ea quoq;, quo ni-
hil vlterius ſit, ſæuire populus Romanus velit. Cùm flecti miſericordia patres
appareret, ſenatorum vnum infeſtum perfidiæ Carthaginienſiū ſuclamaſſe K
ferunt: per quos deos fœdus icturi eſſent, cùm eos, per quos antè ictū eſſet, fe-
felliſſent? Per eoſdem, inquit Aſdrubal, qui tam infeſti ſunt fœdere violātibus.
Inclinatis omniū ad pacem animis, Cn. Lentulus conſul, cui claſſis prouincia
erat, ſenatuſconſulto interceſſit. Tum M. Attilius & Q. Minutius tribuni ple-
bis ad populū tulerunt: vellent, iuberéntne ſenatū decernere, vt cum Cartha-
ginienſibus pax fieret? & quem eam pacē dare, quemq́; ex Africa exercitus de-
P. Scipionem dare pacem, & exercitum deportare iubent omnes tribus. portare iuberent? De pace vti rogatæ omnes tribus erant, iuſſerunt pacem da-
re P. Scipionem, eundem exercitus depórtare. Ex hac rogatione ſenatus decre-
uit, vt P. Scipio ex x. legatorū ſententia pacē cum pop. Carthaginienſi, quibus
legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginienſes

A petieruntq́;, vt sibi in vrbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, qui
capti in publica custodia essent. esse in ijs partim propinquos, amicosq́; suos,
nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus
conuentis cùm rursus peterent, vt sibi quos vellent ex ijs redimendi potestas
fieret, iussi nomina edere. & cum CC. fermè ederent, s. c. factū est, vt legati Ro-
mani ducentos ex captiuis, quos Carthaginienses vellent, ad P. Corneliū Sci-
pionem in Africā deportarent: nuntiarentq́; ei, vt si pax conuenisset, sine pre-
cio eos Carthaginiensibus redderet. Fœciales cùm in Africā ad fœdus ferien- *Fœciales in Africam ad fœdus feriendum,*
dum ire iuberētur, ipsis postulantibus Senatus consultū in hæc verba factum *ire iussi.*
est: Vt priuos lapides silices, priuasq́; verbenas secum ferrent: vti prætor Roma-
B nus his imperaret, vt fœdus ferirent, illi prætorē sagmina poscerent. Herbæ id
genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthagi-
nienses, cum in Africam venissent ad Scipionē, quibus antè dictū est, legibus
pacem fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorū qua
tuor milia tradiderūt. inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues pro- *Pax inter Romanos et*
uectas in altum incendi iussit. Quingētas fuisse omnis generis, quę remis age- *Carthaginienses.*
rentur, quidam tradunt. quarum conspectum repentè incendiū tam lugubre
fuisse Pœnis, quàm si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius, quàm de fu-
gitiuis cōsultum. nominis Latini qui erant, securi percussi. Romani in crucem
sublati. Annis ante XL. pax cū Carthaginiensibus postremò facta erat, Q. Lucta
C tio, A. Manlio coss. bell ūinitū annis pòst tribus & XX. P. Cornelio T. Sempro-
nio coss. Finitū est, octauodecimo anno Cn. Cornelio, P. Aelio Pæto coss. *Pœnis in curia flentibus Annibal risisse*
Sæpe postea ferunt Scipionē dixisse: T. Claudij primū cupiditatē, deinde Cn. *fertur.*
Cornelij fuisse in mora, quo minus id bellū exitio Carthaginis finiret. Cartha-
giniensibus cùm prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis vi-
deretur, mœstitiaq́; & fletus in curia esset, ridentem Annibalem ferunt conspe
ctum. cuius cùm Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, cùm ipse
lacrymarum causa esset: Si quemadmodū oris habitus cernitur oculis, inquit,
sic & animus intus cerni posset, facilè vobis appareret, non læti, sed propè a-
mentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamē nequaquam
D adeò est intēpestiuus, quàm vestræ istæ absurdæ atq; abhorrētes lacrymæ sunt.
tunc flesse decuit, cū adempta nobis arma, incensæ naues, interdictū externis
bellis. illo enim vulnere concidimus. Nec esse in vos odio vestro cōsultum ab
Romanis credatis. Nulla magna ciuitas diu quiescere potest. si foris hostē non
habet, domi inuenit: vt præualida corpora ab externis causis tuta videntur, sed
suis ipsa viribus onerantur. Tantum nimirū ex publicis malis sentimus, quan-
tum ad priuatas res pertinet: nec in eis quicquā acrius, quàm pecuniæ damnū
stimulat. Itaq; cum spolia victæ Carthagini detrahebantur, cum inermē iam
ac nudam destitui inter tot armatas gentes Africę cerneretis, nemo ingemuit.
nunc quia tributum ex priuato conferedum est, tanquam in publico funere
comploratis. quàm vereor, ne propediē sentiatis leuissimo in malo vos hodie
E lacrymasse. Hęc Annibal apud Carthaginienses. Scipio cōcione aduocata Ma-
sanissam ad regnum paternū Cirtha oppido. & cæteris vrbibus agrisq́;, quæ ex
regno Syphacis in pop. Rom. potestatem venissent, adiectis donauit. Cn. Octa-
uium classem in Siciliam ductam Cn. Cornelio consuli tradere iussit. legatos
Carthaginiensium Romam proficisci, vt quæ ab se ex decem legatorū senten-
tia acta essent, ea patrum authoritate, populiq́; iussu confirmarentur. Pàce ter-
ra mariq́; parta, exercitu in naues imposito, in Siciliā Lilybæum traiecit. inde
magna parte militum in nauibus missa, ipse per lætam pace non minus quàm
victoria Italiā, effusis non vrbibus modò ad habendos honores, sed agrestium *Scipio Romam reuersus triumphat.*
etiam turba obsidente vias, Romā peruenit, triumphoq́; omnium clarissimo

 vrbem

*Val. 123000. cor.

*Aliàs quadringenos, qui faciunt coronatos 4.

vrbem est inuectus. Argenti tulit in ærarium * pondo centum millia XXXIII. F militib. ex præda * quadragenos æris diuisit. Morte subtractus spectaculo magis hominum, quàm triumphantis gloriæ Syphax est. Tybure haud ita multo ante mortuus, quò ab Alba traductus fuerat. conspecta mors tamen eius

G

H

Scipio primus imperator nomine victæ ab se gentis nobilitatur.

fuit, quia publico funere est elatus. Hunc regē in triumpho ductum Polybius haudquaquam spernendus author tradit. Secutus Scipionem triumphantem est pileo capiti imposito Q. Terentius Culleo, omniq; deinde vita, vt dignum erat, libertatis authorem coluit. Africanum cognomen, militaris prius fauor, an popularis aura celebrauerit: an sicuti Felicis Sullæ, Magnique Pompeij patrum memoria cœptum ab assentatione familiari sit, parum compertum habeo. Primus certè hic imperator nomine victæ ab se gentis est nobilitatus: I exemplo deinde huius nequaquam victoria pares insignes imaginum titulos, claraque cognomina familiæ fecêre.

EPITOME LIBRI XXXI.

BELLI aduersus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ feruntur hæ. Tempore initiorum duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrariũ Cereris cum alijs popularibus suis intrauerunt. ob hoc tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes mortibus suorum commoti, ad vindicandum illos auxilium à Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam, K *quingentesimo quadragesimo anno ab vrbe condita, cùm Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quod tot bellorum continuus labor grauis erat, dissentiente, tenuit authoritas patrum, vt sociæ ciuitati ferri opem populus quoque iuberet. Bellum id P. Sulpitio consuli mandatum est, qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prælijs cum Philippo prosperè pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi ad exemplum Saguntinorum, suos seq; occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem acie vicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpitij consulis. expugnationesq; vrbium ab vtroq; factas continet. Sulpicius COS. adiuuantibus rege Attalo, & Rhodijs, bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.*

ME QVO-

A ME quoque iuuat, velut ipse in parte laboris ac periculi
fuerim, ad finem belli Punici peruenisse. nam etsi profi-
teri ausum, perscripturum res omneis Romanas, in par-
tibus singulis tanti operis fatigari minimè conuenit:
tamē cùm in mentem venit, tres & LX. annos (tot enim
sunt à primo Punico ad secundum bellum finitum) æ-
què multa volumina occupasse mihi, quàm occupa-
rint quadringenti LXXXVIII. anni à condita vrbe ad *Anni ab vrbe condita.*
Appium Claudium consulem, qui primus bellum Car-
thaginiensibus intulit, iam prouideo animo, velut qui proximis littori vadis
B inducti mare pedibus ingrediuntur: quicquid progredior, in vastiorem me
altitudinem, ac velut profundum inuehi, & crescere penè opus, quod prima
quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedoni- *Macedonici belli causa.*
cum excepit, periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut
militum robore: claritate regum antiquorum, vetustęque fama gentis, & ma-
gnitudine imperij, quo multa quondā Europæ, maioremq; partem Asiæ ob-
tinuerant armis, propè nobilius. Cæterùm cœptum bellum aduersus Philip-
pum decem fermè antè annis, triennio prius depositum erat, cùm Aetoli &
belli & pacis fuissent causæ. vacuos deinde pace Punica iam Romanos, & in-
fensos Philippo, cùm ob infidam aduersus Aetolos, aliosque regionis eius-
C dem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa An-
nibali, Pœnisque, preces Atheniensium, quos agro peruastato in vrbem com-
pulerat, excitauerunt ad renouandum bellum. Sub idem ferè tempus & ab
Attalo rege, & Rhodijs legati venerunt, nuntiantes, Asiæ quoque ciuitates so-
licitari. His legationibus responsum est: curæ Asianam rem senatui fore. Con-
sultatio de Macedonico bello integra ad COSS. qui tunc in prælio cum Boijs
erant, reiecta est. Interim ad Ptolemæum Aegypti regem legati tres missi, C. *Romani legati ad Ptolemaeum Aegypti regem.*
Claudius Nero, M. Aemylius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: vt & annun-
tiarent victum Annibalem, Pœnosque: & gratias agerent regi, quòd in rebus
dubijs, cùm finitimi etiam socij Romanos desererent, in fide mansisset: &
D peterent, vt si coacti iniurijs bellum aduersus Philippum suscepissent, pristi-
num animum erga populum Romanum conseruaret. Eodem ferè tempore
P. Aelius COS. in Gallia, cùm audisset à Boijs ante suum aduentum incursio-
nes in agros sociorum factas, duabus legionibus subitarijs tumultus eius cau-
sa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Appium
præfectum sociûm hac tumultuaria manu per Vmbriē, quam tribum Sappi-
niam vocant, agrum Boiorū inuadere iussit. ipse eodem aperto itinere per me-
dios montes duxit. Appius ingressus hostium fines, primò populationes satis
prosperè, ac tutò fecit. delecto deinde ad castrum Mutilū satis idoneo loco ad
demetenda frumenta (iam enim maturæ erant segetes) profectus neque ex-
E plorato circà, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes, atque operi in-
tentos tutarentur, positis, improuiso impetu Gallorum cum frumentatori-
bus est circumuentus. inde pauor fugaque etiam armatos cepit. ad septem
millia hominum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Appius præfe- *Appius sociûm praefectus à Gallis caeditur.*
ctus. cæteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari
proxima nocte, relicta magna parte rerum suarum, ad consulem per saltus
propè inuios peruenēre. qui, nisi quòd populatus est Boiorum fines, & cum
Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in prouin-
cia cùm gessisset, Romam redijt. Cùm primum senatum habuit, vniuersis po- *De bello aduersus Philippum ad senatum refertur.*
stulantibus, ne quam prius rem quàm de Philippo sociorumque querelis
ageret, relatum extemplò est: decreuitque frequens senatus, vt P. Aelius COS.

quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui classe accepta, quam ex Sicilia F
Cn. Octauius reduceret, in Macedoniam traijceret. M. Valerius Læuinus pro
prætor missus, circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn. Octauio
acceptis in Macedoniam transmisit. ad quem cùm M. Aurelius legatus venis-
set, edocuissetq; eum quantos exercitus, quantum nauium numerum com-
parasset rex: & quemadmodum circa omnes non continentis modò vrbes,
sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines
ad arma: maiore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne cunctanti-
bus ijs auderet Philippus, quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore re-
gno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit. Exitu
huius anni cùm de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque au- G
spicio proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent: decreuerunt pa-

Decemuiri creantur, vt veteranis Scipionis militibus agrum metirentur, ac diuiderent.

tres, vt M. Iunius prætor vrbis, si ei videretur, decemuiros agro Samniti Apu-
loque, quod eius publicum populi Romani esset, metiendo diuidendoque
crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruilij (Geminis

Ludi scenici.

ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilij Catones, P. Villius Tappulus, M.
Fuluius Flaccus, P. Aelius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Aelio consule,
comitia habente, creati COSS. P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta. Præto-
res exinde facti, Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fuluius Gillo, Cn.
Sergius Plancus, Ludi Romani scenici eo anno magnificè apparateque facti
ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminio, biduum in- H
staurati sunt. frumentique vim ingentem, quod ex Africa proconsul Scipio
miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et ple-
beij ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minu-
tio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulum fuit ludorum

Anni ab vrbe condita.

causa. Anno quingentesimo quadragesimo quarto ab vrbe condita, P. Sulpi-
tio Galba, C. Aurelio COSS. bellum cum rege Philippo initum est, paucis men-
sibus post pacem Carthaginiensibus datam. Omnium primum eam rem Idi-
bus Martijs, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpitius COS. retulit: sena-
tusque decreuit, vti COSS. maioribus hostijs rem diuinam facerent, quibus
dijs ipsis videretur cum precatione ea. Quam rem senatus populusq; Roma- I
nus de Republica, deq; ineundo nouo bello in animo haberet: ea res vti popu-
lo Romano, socijsq;, ac nomini Latino bene ac feliciter eueniret. secundum
rem diuinam, precationemq;, vt de Republica, deq; prouincijs senatum con-
sulerent. Per eos dies oportunè irritandis ad bellum animis, & literæ à M. Au-

Athenienfium legati ad Senatum.

relio legato, & M. Valerio Læuino propætore allatæ: & Atthenienfium noua
legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nunciaret: breuiq; non
agros modo, sed vrbem etiam in ditione eius futuram, nisi quid in Romanis
auxilij foret. Cum pronuntiassent COSS. rem diuinam ritè perfectam esse, &
precationi annuisse deos, aruspices respondêre: lætaque exta fuisse, & prola-
tionem finium, victoriamque, & triumphum portendi: tum literæ Valerij, K
Aurelijque lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum fa-
ctum est: vt socijs gratiæ agerētur, quòd diu sollicitati, ne obsidionis quidem
metu fide decessissent. de auxilio mittendo tum respondere, placere, cum con
sules prouincias sortiti essent: atq; is COS. cui Macedonia prouincia euenisset

Ad populū tulit Sulpitius Cos. de bello Macedonico.

ad populum tulisset, vt Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sul-
pitio prouincia Macedonia sorte euenit, isq; rogationem promulgauit: vel-
lent, iuberēt Philippo regi Macedonibusq;, qui sub regno eius essent, ob iniu-
rias, armaq; illata socijs populi Rom. bellū indici? alteri consuli Aurelio Italia
prouincia obtigit. Prouincias prętores exinde sortiti sunt. Cn. Sergius Plancus
vrbanam, Q. Fuluius Gillo Siciliā: Q. Minutius Rufus Brutios, L. Furius Pur-
pureo

A pureo Galliā. Rogatio de bello Macedonico primis comicijs ab omnibus fermè centurijs antiquata est. id cū fessi diuturnitate & grauitate belli sua sponte homines tædio laborū, periculorumq; fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis viam antiquam criminandi patres ingressus, incusauerat bella ex bellis seri, ne pace vnquam frui plebs posset. Aegre eam rem passi patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis, & consulem pro se quisq; hortari, vt de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi: atque doceret quanto damno, dedecorique dilatio ea belli futura esset. Consul in Campo Martio comitijs habitis, priusquam centurias in suffragiū mitteret, concione aduocata, Ignorare, inquit, videmini mihi Quirites, nō vtrum B bellum an pacem habeatis, vos consuli: (neq; enim liberum id vobis permittet Philippus, qui terra mariq; ingens bellum molitur) sed vtrum in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. hoc quantum intersit, si vnquā antè aliàs, Punico certè proximo bello experti estis. Quis enim dubitat: quin, si Saguntinis obsessis fidemq; nostram implorantibus impigrè tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant: totū in Hispaniam auersuri bellū fuerimus, quod cunctādo cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubiū est, quin hunc ipsum Philippum pactum iam per legatos, literasq; cum Annibale in Italiā traijcere, misso cum classe Lęuino, qui vltro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc C fecimus, cùm hostē Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulso Italia Annibale, victis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiē nostram experiri regem, non quinto inde mense, quemadmodū ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die, quàm ab Corintho soluerit naues, in Italiā perueniet. Ne æquaueritis Annibali Philippū, ne Carthaginiensibus Macedonas. Pyrrho certè æquabitis: dico quantū vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedonię fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosq; ipsos, nō vetere fama magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos. nostra nunc compara. quanto magis florentē Italiam, quanto D magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit: aggressus Pyrrhus tamē concussit, & victor propè ad ipsam vrbem Romā venit. nec Tarentini modò, oraq; illa Italiæ, quam maiorē Græciam vocant, vt linguā, vt nomen secutos crederes: sed Lucanus, & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hęc vos, si Philippus in Italiā transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? manserunt enim Punico postea bello. nunquam isti populi, nisi cùm deerit ad quem desciscant, à nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam traijcere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis Macedonia potius, quàm Italia bellum habeat: hostem vrbes agrique ferro atque igni vastentur. experti iam sumus foris nobis, quàm domi feliciora, potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene iuuanti- E bus dijs: & quæ patres censuerunt, vos iubete. Huius vobis sententiæ non consul modò author est, sed etiam dij immortales, qui mihi sacrificanti precantique, vt hoc bellum mihi, senatui, vobisque & socijs ac nomini Latino, classibus exercitibusq; nostris bene ac feliciter eueniret: læta omnia, prosperaque portendêre. Ab hac oratione in suffragium missi, vti rogarat bellum iusserunt. Supplicatio inde à COSS. in triduum ex Senatus consulto indicta est, obsecratiq; circa omnia puluinaria dij, quod bellum cum Philippo populus iussisset, id bene ac feliciter eueniret. consultique fœciales ab COS. Sulpitio, bellum quod indiceretur regi Philippo, vtrum ipsi vtique nuntiari iuberent: an satis esset, in finibus regni quod proximum pręsidiū esset, eò nuntiari. fœciales

Rogationem de bello Macedonico antiquarunt omnes fermè centuriæ.

Sulpitij cons. ad populū oratio de bello Macedonico.

Populus bellum aduersus Philippum iubet.

decreuerunt, vtrum eorum fecisset, rectè facturum. Consuli à patribus permissum, vt quem videretur ex ijs, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus consulum, prætorumque actum. consules binas legiones scribere iussi: veteres dimittere exercitus. Sulpitio, cui nouum, ac magni nominis bellum decretum erat, permissum: vt de exercitu, quem proconsul Scipio ex Africa deportasset, voluntarios quos posset, duceret: inuitum ne quem militem veterem ducendi ius esset. Prætoribus L. Furio Purpurioni, & Q. Minutio Rufo quina millia sociûm Latini nominis consul daret: quibus præsidijs alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtineret. Q. Fuluius Gillo & ipse iussus ex eo exercitu, quem P. Aelius COS. habuisset: vt quisq; minimè multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinq; millia sociûm ac nominis Latini effecisset: id præsidio Siciliæ prouinciæ esset. M. Valerio Falconi, qui prætor priore anno Campaniam prouinciam habuerat: prorogatum in annum imperium est, vti proprætor in Sardiniam traijceret: quòdque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia sociûm nominis Latini, qui eorum minimè multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas vrbanas legiones scribere iussi: quæ si quò res posceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli societate, iraque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno vsura Respublica erat. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, qui nuntiarunt, Athenienses aduersus Philippum petisse ab rege auxilium. cæterùm etsi communes socij sint: tamen nisi ex authoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi aut oppugnandi cuiusquam causa regẽ in Græciam missurum esse. vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat: vel Romanos quiescere, si malint, passurum: atque ipsum auxilia, quæ facilè aduersus Philippum tueri Athenas possent, missurum. Gratiæ regi ab senatu actæ, responsumque: tutari socios populo Romano in animo esse, si qua re ad id bellũ opus sit: indicaturos regi, regniq; eius opes scire subsidia firma ac fidelia suæ Reipublicę esse. Munera deinde legatis in singulos * quinûm millium æris ex Senatus consulto haberent, pararentq; quę ad bellum opus essent: ciuitas religiosa, in principijs maximè nouorum bellorum, supplicationibus habitis iam, & obsecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset: ludos Ioui, donumq; vouere consulem, cui prouincia Macedonia euenisset, iussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui negauit ex incerta pecunia vouere debere, si ea pecunia non posset in bellum vsui esse, reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset, votum ritè solui non posse. Quanquam & res, & author mouebat: tamen ad collegium pontificũ referre consul iussus, si posset rectè votum incertæ pecunię suscipi. posse, rectiusq; etiam esse pontifices decreuerunt. Vouit in eadẽ verba COS. præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam quod tanta pecunia, quantũ tum, cùm solueretur, senatus censuisset, ludos donaq; facturum vouit. toties ante ludi magni de certa pecunia voti erant: ij primi de incerta. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus, Gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cęnomaniq;, & Boij, excitis Sallyis, Iluatibusq;, & cæteris Ligusticis populis, Amilcare Pœno duce, qui in ijs locis de Asdrubalis exercitu substiterat: Placentiam inuaserant, & direpta vrbe, ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasq; relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ vrbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaq; per muros disponenda: vt obsiderentur tamen prius quàm expugnarentur, nuntiosq;

De exercituum delectu, & prouinciarum sortitione. — *Legati Ptolemæi ad pop. Rom.* — * Val. 50. coron. — *Romanorum in votis suscipiendis religio.* — *Gallici tumultus.* — *Placentia direpta.* — *Cremona oppugnata.*

F G H I K

A nunciosq; mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpureo, tum prouin
ciæ præerat: cætero ex Senatus cõsulto exercitu dimisso, præter quinque mil-
lia sociûm ac Latini nominis, cum ijs copijs in proxima regione prouinciæ
circa Ariminum substiterat. is tum senatui scripsit, quo in tumultu prouincia
esset. duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli sub
terfugissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alterã oppugnari. nec
in exercitu suo satis præsidij colonis laborantibus fore, nisi quinque millia so
ciûm XL millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obijcere velit,
& tanta sua clade iam inflatos excidio coloniæ Romanæ augeri hostium ani-
mos. His literis recitatis decreuerunt, vt C. Aurelius COS. exercitum cui in He-
B truriam ad conueniendum diem edixerat, Arimini eadem die adesse iuberet,
& aut ipse, si per commodum Reipublicæ posset, ad opprimendum Gallicum
tumultum proficisceretur: aut L. Furio prætori scriberet, vt cùm ad eum legio
nes ex Hetruria venissent, missis inuicem earum quinq; millibus sociorum,
qui interim Hetruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberan
Romani legatos in Africam mittunt ad Carthaginienses & Masanissam.
dam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Car
thaginem, eosdem in Numidiam ad Masanissam. Carthaginem, vt nuntia-
rent, ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdruba-
lis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum cõtra fœdus facere. exercitus
Gallorum, Ligurumque exciuisse ad arma contra populum Romanum, eum
C si pax placeret, reuocandum illis, & dedendum populo Romano esse, simul
nuntiare iussi, perfugas sibi non omnes redditos esse, magnam partem eo-
rum palàm Carthagini obuersari dici, quos comprehendi conquirique debe
re, vt sibi ex fœdere restituantur. Hæc ad Carthaginienses mandata. Masanissæ
gratulari iussi, quòd non patrium modò recuperasset regnum, sed parte flo-
rentissima Syphacis finium adiecta etiam auxisset. Nuntiare præterea iussi,
bellum cum Rege Philippo susceptum, quòd Carthaginienses, auxilijs iuuis-
set, iniuriasq; inferendo socijs populi Romani, flagrante bello Italia coegisset
classes exercitusq; in Greciam mitti, & distinendo copias causa inprimis fuis-
set serius in Africam traijciendi. peterent, vt ad id bellum mitteret auxilia Nu-
D midarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaq;
toga purpurea, & palmata tunica cũ eburneo scipione, & toga prætexta cum
curuli sella. iussiq; polliceri, si quid ei ad firmandum augendumq; regnum
opus esse iudicasset, enixe id populum Romanum merito eius præstaturum.
Verminæ quoq; Syphacis filij legati per eos dies senatum adierunt, excusan-
Verminæ Syphacis filij ad Senatum Ro. legati.
tes errorem adolescentiamq;, & culpam omnem in fraudem Carthaginien-
sium auertentes. Et Masanissam Romanis ex hoste amicum factum: Vermi-
nam quoq; annixuru, ne officijs in populum Romanum aut à Masanissa, aut
ob vllo alio vincatur. petere vt Rex, sociusq;, & amicus ab senatu appellaretur.
Responsum legatis est: & patrem eius Syphacem sine causa ex socio & amico
hostem repentè popliũ Romani factum: & eum ipsum rudimentum adoles-
E centiæ bello lacessentem Romanos posuisse, itaq; pacem illi prius petendam
à populo Romano esse, quàm vt Rex, sociusq; & amicus appelletur. nominis
eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum
consuesse, legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, vt
Verminę pacis dent leges: liberum arbitrium eis populo Romano permitten-
te. si quid ad eas addi, demi, mutaríue vellet, rursus ab senatu ei postulandum
fore. Legati cum ijs mandatis in Africam missi: C. Terentius Varro, Sp. Lu-
cretius, Cn. Octauius. quinqueremes singulis datæ. Literæ deinde in senatu
recitatæ sunt Q. Minutij prætoris, cui Brutij prouincia erat: pecuniam Locris
Ex proserpinæ Thesauris pecunia clàm sublata.
ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus,
vestigia

vestigia vlla extare. Indignè passus Senatus non cessari ab sacrilegijs: & ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxę simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, vt ad prætorem in Brutios scriberet: senatui placere, quęstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio antè habuisset. quæ inuenta pecunia esset, reponi. si quo minus inuentum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut antè pontifices censuissent, fieri causa expiandæ violationis eius templi. Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis nuntiata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priuerni sereno per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuuij templo Sospitæ Iunonis nocte strepitū ingentem exortum. iam animalium obscœni fœtus pluribus locis nuntiabantur. in Sabinis incertus infans natus, masculus an fœmina esset. alter sexdecim iam annorū item ambiguo sexu inuētus. Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessę porcus cū capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantisq; in alienos fœtus naturæ visa. ante omnia abominati semimares, iussiq; in mare extemplò deportari, sicut proximè C. Claudio, M. Liuio COSS. deportatus similis prodigij fœtus erat. nihilominus decemuiros adire libros de portento eo iusserunt. decemuiri ex libris res diuinas easdem, quæ proximè secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea ab ter nouenis virginibus cani per vrbem iusserunt, donumq; Iunoni reginæ ferri. Ea vti fierēt, C. Aurelius COS. ex decemuirorum responso curauit. carmē sicut patrū memoria Liuius, ita tum condidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus (nam etiā Locris sacrilegiū peruestigatum à Q. Minutio erat, pecuniaq; ex bonis noxiorū in thesauris reposita) cum consules in prouincias proficisci vellent: priuati frequentes, quibus ex pecunia, quàm M. Valerio & M. Claudio COSS. mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, cùm ad nouum bellum, quod magna classe magnisq; exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret: negauerant esse, vnde ijs in præsentia solueretur. Senatus querentes eos non sustinuit: si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoq; bellum vti Respublica vellet: alijs ex alijs orientibus bellis, quid aliud quàm publicam pro beneficio tanquam ob noxam suam pecuniam fore? Cùm & priuati æquum postularent: nec tamen soluendo ære alieno Respublica esset, quod medium inter æquum & vtile erat, decreuerunt: vt, quoniam magna pars eorum agros vulgo venales esse diceret, & sibimet emptis opus esse, agri publici, qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia ijs fieret. consules agrum æstimaturos, & in iugera asses vectigales, testandi causa publicum agrum esse imposituros, vt si quis, cùm soluere posset populus, pecuniam habere quàm agrum mallet, restitueret agrum populo. Læti eam conditionem priuati accepere. Trientius, Tabuliusq; is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus. Tum P. Sulpitius secundum vota in Capitolio nuncupata paludatus cum lictoribus profectus ab vrbe, Brundusium venit, & veteribus militibus voluntarijs ex Africano exercitu in legiones descriptis, nauibusq; ex classe cōsulis Cornelij lectis: altera die, quàm à Brundusio soluit, in Macedoniam traiecit. ibi ei præstò fuere Atheniensium legati, orantes, vt se obsidione eximeret. Missus extemplò Athenas est C. Claudius Cento cum XX. longis nauibus, & militum copijs. neque enim ipse rex Athenas obsidebat. eo maximè tempore Abydum oppugnabat, iam cum Rhodijs & Attalo naualibus certaminibus, neutro feliciter prælio vires expertus. sed animos ei faciebat præter ferociam insitam, fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege: diuisæq; iam cum eo Aegypti opes, cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant.

Prodigia. (F)

Androgini in mare deportabantur. (G)

Expiantur prodigia. (H)

Ager Trientius. (I)

Sulpitius cōsul in Macedoniam traijcit. (K)

A minebant. Contraxerant autem cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna causa: dum ex vetere fortuna nihil præter animos seruant. Acarnanes duo iuuenes per initiorum dies non initiati, templum Cereris imprudentes religionis cum cætera turba ingressi sunt. facilè eos sermo prodidit, absurdè quædam percunctantes: deductique ad antistites templi, cùm palàm esset per errorem ingressos, tanquam ob infandum scelus interfecti sunt. Id tam fœdè atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit: impetrauitque ab eo, vt datis Macedonum auxilijs, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus primò terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam redijt. & irritatio animorum B ea prima fuit: postea iustum bellum decretis ciuitatis vltro indicendo factum. Attalus enim rex, Rhodijque secuti sedentem in Macedoniam Philippum, cùm Aeginam venissent: rex Piræeum, renouandæ firmandæque cum Atheniensibus societatis causa traiecit. Ciuitas omnis obuiam effusa cum coniugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis intrantem vrbem, ac dij propè ipsi exciti sedibus suis exceperunt. In concionem extemplò populus vocatus, vt rex quæ vellet, coràm ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum, de quibus videretur: quàm præsentem aut referendis suis in ciuitate beneficijs erubescere, aut significationibus acclamationibusque multitudinis, assentatione immodica pudorem onerantis. In literis autem, quæ missæ in C concionem, recitatæque sunt, commemoratio erat beneficiorum primùm in ciuitatem sociam: deinde rerum, quas aduersus Philippum gessisset: ad postremum adhortatio. capessendum bellum, dum se, dum Rhodios, tum quidem dum etiam Romanos haberent. nequicquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros. Rhodij deinde legati auditi sunt, quorum recens erat beneficium, quòd naues longas quatuor Atheniensium captas nuper à Macedonibus, recuperatasque remiserant. Itaq; ingenti consensu bellum aduersus Philippum decretum. Honores regi primùm Attalo immodici, deinde & Rhodijs habiti: tum primùm mentio illata de tribu, quā Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda. & Rhodiorum populus coD rona aurea virtutis ergò donatus, ciuitasque Rhodijs data: quemadmodum Rhodij prius Atheniensibus dederant. Secundum hæc rex Attalus Aeginam ad classem se recepit. Rhodij Ceam ab Aegina, inde per insulas Rhodum nauigarunt, omnibus, præter Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præsidijs Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Aeginæ missi in Aetoliam nuntij, expectatique inde legati aliquandiu nihil agentem tenuere. & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes vtcunque composita cum Philippo pace: & ipse, Rhodijque, cùm, si institissent Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent: patiendo rursus, eum in Hellespontum traijcere, occupantemque Græciæ opportuna loca vires colligere, bellum alere: gloriamque eius gesti, perfectique Romanis concesserunt. PhiE lippus magis regio animo est vsus: qui cùm Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso, classe tradita Heraclidi, vt Maroneam peteret: ipse terra eódem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. Aenum inde cum magno labore, postremò per proditionem Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit. deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum occupat. inde progressus ad Chersonesum, Eleunta & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recipit. Callipolis quoque & Madytos dedita, & castella quædam

Causa belli Atheniensium cum Philippo.

Attalus rex Piræeum traiecit.

Attalo honores immodici ab Atheniensibus habiti.

Attalus sollicitat Aetolos ad defectionem.

Abydenos oppugnat Philippus.

quædam ignobilia. Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clause- B
runt. ea oppugnatio diu Philippum tenuit, eripiq; ex obsidione, ni cessatum
ab Attalo & Rhodijs foret, potuerunt. Attalus trecentos tantū milites in præ-
sidium, Rhodij quadriremem vnam ex classe, cùm ad Tenedum staret, mise-
runt. eodem postea cùm iam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus cùm
traiecisset, spem tantum auxilij ex propinquo ostendit, neq; terra neque mari
adiutis socijs. Abydeni primò tormentis per muros dispositis, non terra mo-
dò adeuntes aditu arcebant: sed nauium quoq; stationem infestam hosti fa-
ciebant. postea cùm & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppo-
situm murum cuniculis iam peruentum esset: legatos ad regem de conditio-
nibus tradendæ vrbis miserunt. Paciscebantur autem, vt Rhodiam quadrire- G
mem cum socijs naualibus, Attaliq; præsidium emitti liceret: atq; ipsis vrbe
excedere, cum singulis vestimentis. quibus cùm Philippus nihil pacati, nisi
omnia permittentibus respondisset: adeò renuntiata hæc legatio ab indigna-
tione simul ac desperatione iram accendit, vt ad Saguntinam rabiem versi,
matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos virginesque, infantes
etiam cum suis nutricibus in gymnasium includi iuberent: aurum & argen-
tum in forum deferri, vestem pretiosam in naues, Rhodiam Cyzicenamque,
quæ in portu erant, conijci: sacerdotes victimasq; adduci, & altaria in medio
poni. ibi delecti primùm, qui vbi cæsam aciem suorum pro diruto muro pu-
gnantem vidissent, extemplò coniuges liberosq; interficerent: aurum, argen- H
tum, vestemq; quæ in nauibus esset, in mare deijcerent: tectis publicis, priua-
tisq; quamplurimis locis possent, ignes subijcerent: & se facinus perpetratu-
ros, præeuntibus execrabile carmē sacerdotibus, iureiurando adacti: tum mi-
litaris ætas iurare, neminem viuum, nisi victorem, acie excessurum. Hi me-
mores deorum adeò pertinaciter pugnauerunt, vt cùm nox prælium direm-
ptura esset, rex prior territus rabie eorum, pugna abstiterit. Principes quibus
atrocior pars facinoris delegata erat: cùm paucos & confectos vulneribus ac
lassitudine superesse prælio cernerent, luce prima sacerdotes cum infulis ad vr
bem dedendā Philippo mittunt. Ante deditionem ex ijs legatis Romanis, qui
Alexandriam missi erant, M. Aemylius duorum consensu, minimus natu, au- I
dita obsidione Abydenorū, ad Philippum venit. qui questus Attalo, Rhodijsq;
arma illata, & quòd tum maximè Abydum oppugnaret: cùm rex ab Attalo &
Rhodijs vltro se bello lacessitum diceret: Num Abydeni quoq;, inquit, vltro
tibi intulerunt arma? Insueto vera audire ferocior oratio visa est, quàm quæ
habenda apud regem esset. Aetas, inquit, & forma, & super omnia Romanum
nomen te ferociorem facit. ego autem primùm velim vos fœderum memo-
res seruare mecum pacem. si bello lacesseritis, mihi quoq; in animo est facere,
vt regnum Macedonum nomenq;, haud minus quàm Romanum, nobile
bello sentiatis. Ita dimisso legato Philippus auro argentoq;, quæ coaceruata
erant, accepto, hominum prædam omnem amisit. tanta enim rabies multi- K
tudinem inuasit, vt repentè proditos rati, qui pugnantes mortem occubuis-
sent: periuriumq; alijs alij exprobrantes, & sacerdotibus maximè, qui quos ad
mortem deuouissent, eorū deditionem viuorum hosti fecissent: repentè om-
nes ad cædem coniugum liberorumq; discurrerent, seq; ipsi per omnes vias
lethi interficerent. Obstupefactus eo furore rex suppressit impetum militum:
& triduum se ad moriendum Abydenis dare dixit: quo spatio plura facinora
in se victi ediderunt, quàm infesti edidissent victores. nec nisi quem vincula,
aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam viuus in potestatem venit. Phi-
lippus imposito Abydi præsidio, in regnum redijt. Cùm velut Sagunti exci-
dium Annibali, sic Philippo Abydenorū clades ad Romanum bellū animos
fecisset,

Abydeni Saguntinorum exemplo se suosque occiderunt.

M. Aemylius legatus ad Philippum.

Abydenorum interitus.

A fecisset, nuntij occurrerunt, consulem iam in Epiro esse, & Apolloniam terre-
stres copias, nauales Corcyram in hyberna deduxisse. Inter hæc legatis, qui in
Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, responsum à Cartha-
giniensibus est: nihil vltrà se facere posse, quàm vt exilio eum mulctarent, bo-
naq; eius publicarent. perfugas & fugitiuos, quos inquirendo vestigare po-
tuerint, reddidisse. & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisface-
rent. Ducenta millia modiûm tritici Romam, ducenta ad exercitum in Ma-
cedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati. dona data
Masanissæ, mandataq; edita. Equites M. Numidæ, cum M M. daret accepti.
ipse in naues imponendos curauit: & cum ducentis millibus modiûm triti-
B ci, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. *Vermina Syphacis filius pacis conditiones accepit.*
Is ad primos fines regni legatis obuiam progressus, vt scriberent ipsi quas vel-
lent pacis conditiones permisit. omnem pacem bonam iustamque fore sibi
cum populo Romano. datæ leges pacis, iussusque ad eam confirmandam
mittere legatos Romam. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsul
ex Hispania redijt, qui cùm in senatu res ab se per multos annos fortiter feli-
citerq; gestas exposuisset, postulassetque vt triumphanti sibi inuehi liceret in
vrbem, res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum à maiori-
bus non accepisse: vt qui neq; dictator, neq; consul, neq; prætor res gessisset,
triumpharet. proconsulem illum Hispaniam prouinciam, non consulem,
C aut prætorem obtinuisse. decurrebatur tamen eò, vt ouans vrbem iniret: in-
tercedente T. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo magis id more
maiorum, aut vllo exemplo futurum diceret. postremò victus consensu pa-
trum tribunus cessit: & ex S.C. L. Lentulus ouans vrbem est ingressus. Argen-
ti tulit ex præda * quadraginta quatuor millia pondo: * auri duo millia qua- ** Val. 440000. co.* ** Val. 274400. co.*
dringenta L. militibus ex præda * centum XX. asses diuisit. Iam exercitus con- ** Val. coron. vnũ & quintam eius partem.*
sularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinq; millia sociûm Latini
nominis ex Gallia in Hetruriam transierant. itaq; L. Furius magnis itineribus
ab Arimino aduersus Gallos Cremonam tum obsidentes profectus, castra
mille quingentorum passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregiè rei
D gerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. palati passim
vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum
timuit, quòd raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris re- *Galli Romanos ad Cremonam bello lacessunt.*
uocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetiuere. & postero die in
aciem progressi, nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spatium instru-
endi fuit, eo cursu hostes in prælium venerunt. Dextera ala (in alas diuisum
socialem exercitum habebat) in prima acie locata est, in subsidijs duæ Roma-
næ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Va-
lerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn.
Lectorium, & P. Titinium habebat, cum quibus circunspicere, & obire ad
E omnes hostium subitos conatus posset. Primò Galli omni multitudine in
vnum locum connixi, obruere atque obterere sese dextram alam, que prima
erat, sperarunt posse. vbi id parum procedebat, circumuenire à cornibus &
amplecti hostium aciem, quòd multitudini aduersus paucos facilè videba-
tur, conati sunt. Id vbi vidit prætor, vt & ipse dilataret aciem, duas legiones
ex subsidijs dextra læuaq; alæ, quæ in prima acie pugnabat, circundat: ædem-
que deo Ioui vouit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, vt altera parte
duarum legionum equites, altera sociorum equitatum in cornua hostium
emittat, nec circumuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, vt extenuatam
mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre cõfertos mili-
tes, & perumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medij à pedite
Gg pulsi,

Galli terga vertunt. pulsi, ac repentè, cùm omni parte cæde ingenti sternerentur: Galli terga vertunt, fugaq; effusa repetunt castra. fugientes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. cæsa & capta supra quinq; & triginta millia, cum signis militaribus LXX. carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captiui ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna victoria, lætaque Romæ fuit literis allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum, sociorumque ad duo millia eo prælio ceciderunt, plurimi dexteræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quanquam à prætore propè debellatum erat, consul quoq; C. Aurelius perfectis quæ Romæ agenda fuerant: profectus in Galliam, victorem exercitũ à prætore accepit. Consul alter, cùm autumno fermè exacto in prouinciam venisset, circa Apolloniam hybernabat. ab classe, quæ corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremesq; Romanæ (sicut antè dictum est) Athenas missæ cum Pyreæum peruenissent, despondentibus iam animos socijs spem ingentem attulerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant, & prædonum à Chalcide naues, quæ non mare solùm infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, nõ modò Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres apertę naues ad tuendos maritimos agros comparatę. Hac classe si vrbs agriq; Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, maioris etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniurijs pulsi attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine vllo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos præsidio Macedonum fretos, custodiam vrbis negligere. His authoribus profectus, quanquam Sunium ita maturè peruenerat, vt inde prouehi ad primas angustias Eubœæ posset: ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione vsq; ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo profectus Chalcidem paulo ante lucem, quà infrequentissima vrbis sunt: paucis militibus turrim proximam, murumq; circà scalis cepit: alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequentia ædificijs loca, custodibus interfectis, refractaq; porta, cæteram multitudinem armatorum acceperunt. inde in totam vrbem discursum est: aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis iniectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum, tormentorumq;. cędes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec vllo iam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato: Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidij interfecto, præda omnis primo in forum collata, deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodijs refractus: emissiq; captiui, quos Philippus tanquam in tutissimam custodiam condiderat, statuis inde regis deiectis, truncatisq;, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Piręæum, vnde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum militum Romanorum fuisset, vt & Chalcis teneri, & non deseri pręsidium Athenarum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent, nam vt terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit. Demetriade tum Philippus erat. quò cùm esset nuntiata clades sociæ vrbis, quanquam serum auxilium perditis erat, tamen quæ proxima auxilio est, vltionem petens, cum expeditis quinq; millibus peditum. & CCC. equitibus extemplò profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haud quaquam dubius opprimi Romanos

Margin notes and section letters: *Amilcar occisus.* (beside "Pœnus eo prælio cecidit"); *Supplicatio in triduũ decreta.* (beside "taque Romæ fuit literis allatis"); *Chalci. à Romanis capta & direpta.* (beside "attulerunt, occupari Chalcidem"); *Euripus.* (beside "cipio statim belli"); F (beside "vertunt"); G (beside "agenda"); H (beside "Atticæ tres"); I (beside "paucis"); K (beside "Philippus").

A manos posse. à qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ vrbis cùm venisset: paucis vix qui sepelirent bello absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, pari incepto haud disparem euentum ratus responsurum. & respondisset, ni speculator (hemerodromos vocant Græci, ingens die vno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenisset. Idem ibi somnus, eademque negligentia erat: quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuntio trepido & prætor Atheniensium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, conuocatis in forum B militibus, tuba signum ex arce dari iubent, vt hostes adesse omnes scirent. ita vndique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem appropinquans vrbi, conspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (vt in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considere, ac conquiescere agmen iussit, vi aperta propalàm vsurus: quando parum dolus profuerat, ad Dipylon accessit. Porta ea, velut in ore vrbis posita, maior aliquanto patentiorq; quàm cæteræ, est: & intra eam extraq; latæ sunt viæ, vt & oppidani dirigere aciem à foro ad portam possent: & extrà limes mille fermè passus in Academiæ gymnasium ferens, pediti equitique hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali C præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa, signa extulerunt. Quod vbi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neque enim vlli Græcarum ciuitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, vt se intuentes pugnarent, scirentq; ibi signa, ibi aciem esse debere, vbi rex esset, concitat in hostes equum, non ira tantum, sed etiam gloria elatus, quòd ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cum equitibus paucis euectus in medios hostes, ingentem cùm suis ardorem, tum pauorem hostibus iniecit. plurimos manu sua comminus eminusq; vulneratos, compulsosque in portam consecutus & ipse, cùm maiorem in angustijs D trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos hostibus suos conijcerent. intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus signo receptui dato, castra ad Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque & lucus erat circumiectus) posuit. sed & Cynosarges, & Lyceum, & quicquid sancti amœniue circa vrbem erat, incensum est: dirutaq; non tecta solùm, sed etiam sepulchra: nec diuini humaniue iuris quicquam præ impotenti ira est seruatum. Postero die cùm primò clausæ fuissent portæ, deinde subitò apertæ: quia præsidium Attali ab Aegina, Romaniq; ab Piræeo intrauerant vrbem, castra ab vrbe retulit rex tria fermè millia passuum. inde E Eleusinem profectus, spe improuiso templi castelliq;, quod et imminet & circundatum est templo, capiendi, cùm haudquaquam neglectas custodias animaduertisset, & classem à Piræeo subsidio venire: omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & cum Argis Achæorum consilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Nabin tyrannum Lacedæmoniorum. qui translato imperio à Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegrauerat bellum, agrosq; finitimorum vastabat, & iam vrbibus quoq; erat terribilis. Aduersus hunc hostem cùm quantum ex quaq; ciuitatum militum conscriberetur consultarent, Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus: nec

Hemerodromi.

Philippus Athenas oppugnat.

Cynosarges.

Philippus Athenis re infecta discessit.

Achæi consultant de bello aduersus Nabin Lacedæmoniorũ regem.

A militibus concessa, diruit muros, atque vrbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine vt dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, Ilion (nomen propter alteram in Asia vrbem, quàm oppidum, notius) vi capitur. Reuertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis à nouissimo agmine adortus, postremos turbauit. ad quorum clamorem, & trepidationem cum reuectus equo properè legatus signa conuertisset, coniectisque in medium sarcinis aciem direxisset, non tulere impetum Romanorum militum regij. multi ex ijs occisi, plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad consulem remittitur: inde extemplò ad classem. Hac B satis felici expeditione bello commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius, & Aminander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul Dardanorum & Pleurati opera, cùm exercitum in Macedoniam induceret, se vsurum. Aminandro Aetolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ij quoque per id tempus venerant) mandat, vt Aeginæ rex, vbi hybernabat, classem Romanam operiretur: qua adiuncta, bello maritimo, sicut antè, Philippum vrgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, vt capesserent partem belli. Nec Philippus segnius (iam enim in Macedoniam peruenerat) apparabat bellum. filium Persea, puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem eius regerent: cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum, & Peparethum, haud ignobiles vrbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Aetolos mittit legatos, ne gens inquieta aduentu Romanorum fidem mutaret. Concilium Aetolorum statuta die, quod Panætolium vocant, futurum erat. huic vt occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpurio legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primi Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt. qui nulla noua re nihil se noui habere, quod afferD rent, dixerunt. quibus enim de causis, experta inutili societate Romana, pacem cum Philippo fecissent, compositam semel seruare eos debere. An imitari, inquit vnus ex legatis, Romanorum licentiam, an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis vestris Romæ responderi ita iussissent: quid ad nos venitis Aetoli, sine quorum authoritate pacem cum Philippo fecistis? idem nunc, vt bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant: & antea propter vos, & pro vobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanæ vt auxilio essent, primò in Siciliam conscenderunt: iterum, vt Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi haE bent: vectigalemque prouinciam securibus & fascibus subiecerunt. Scilicet sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus à vobis creatos concilium habetis, socium hostemq; libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro: sic Siculorum ciuitatibus Syracusas, aut Messanam, aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus conuentus agit: eo imperio euocati conueniunt: excelso in suggestu superba iura reddentem, stipatum lictoribus vident: virgæ tergo, secures ceruicibus imminent: & quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt: cùm Italiæ vrbes, Rhegyum, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis creuit vrbs Roma, eiusdem subiectas videant imperio. Capua quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & ex-

Principes accolæ Macedonum desciscunt ad Romanos.

Philippus apparat bellum.

Panætolium.

Legatus Philippi ad Aetolos.

torri eiecto ipso populo superest vrbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habitanda, quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus, quàm maris terrarumque spatio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestrę: qui cum merito vestro vobis infestus esset, & nihil à vobis vltra quàm pacem petijt, fidemque hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite ijs terris legiones externas, & iugum accipite: serò ac nequicquam, cùm dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Aetolos, Acarnanas, Macedonas, eiusdem linguæ homines, leues ad tempus ortæ causæ disiungunt, coniunguntque: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est, eritq;. natura enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis, hostes sunt. sed vnde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco ijdem homines de eiusdem Philippi pace triennio antè decreuistis, ijsdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil fortuna mutauit: cur vos mutetis, non video. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus iubentibusque, Athenienses, qui fœda passi iustius in crudelitatem sæuitiamq; regis inuehi poterant, introducti sunt. Deplorauerunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. Neq; id se queri, quòd hostilia ab hoste passi forent. esse enim quædam belli iura: quæ vt facere, ita pati sit fas. sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumq; agi, misera magis, quàm indigna patienti esse. verumenimuero id se queri, quòd is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeò omnia simul diuina humanaque iura polluerit, vt priore populatione cum infernis dijs, secunda cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulchra monumentaq; diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes. nullius ossa terra tegi: delubra sibi fuisse, quæ quondam pagatim habitantes in paruis illis castellis vicisque consecrata, ne in vnam vrbem quidem contributi maiores sui deserta reliquerint. circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulachra deûm inter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam, opulentamq;: talem eum, si liceat, Aetoliam, Græciamq; omnem facturum. Vrbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subuenissent. eodem enim scelere vrbem colentem hos deos, pręsidemque arcis Mineruam petitam, eodem Eleusinæ Cereris templum, eodem Piræei Iouem Mineruamq;. sed ab eorum non templis modò, sed etiam mœnibus vi atq; armis repulsum, in ea delubra, quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaque se orare atque obsecrare Aetolos, vt miserti Atheniensium, ducibus dijs immortalibus, deinde Romanis, qui secundum deos plurimum possint, bellum susciperent. Tum Romanus legatus: Totam orationis meæ formam Macedones primùm, deinde Athenienses mutarunt: nam & Macedones, cùm ad conquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis vrbes venissem: vltro accusando Romanos, defensionem vt accusatione potiorem haberem, effecerunt. & Athenienses in deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera eius referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod obijcere vltrà possim? Eadem Chios, Abydenos, Aeneos, Maronitas, Thasios, Parios, Samios, Larissenses, Messenios: hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit: nisi gloria digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegyum, & Capuam, & Syracusas nobis obiecit. Rhegyum Pyrrhi bello legio à nobis, Rhegynis ipsis vt mitteremus orantibus, in præsidium

Atheniensium legati ad Aetolos.

Romanus legatus ad Aetolos.

A præsidium missa, vrbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. comprobauimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem in potestatem nostram redactam, tergo & ceruicibus pœnas socijs pendere cùm coëgissemus, vrbem, agros, suaque omnia cum libertate, legibusque Rhegynis reddidimus? Syracusanis oppressis ab externis tyrannis, quod indignius esset, cùm tulissemus opem, & fatigati propè per triennium terra marique vrbe munitissima oppugnanda essemus: cùm iam ipsi Syracusani seruire tyrannis, quàm capi à nobis mallent: captam iisdem armis, & liberatam vrbem reddidimus: neque inficias imus, Siciliam prouinciam nostram esse: & ciuitates quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & vno animo cum B illis aduersus nos, bellum gesserunt, stipendiarias nobis, ac vectigales esse, quin contrà, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pœniteat? Hi homines, cùm pro ijs bellum aduersus Samnites per annos propè septuaginta, cum magnis nostris cladibus gessissemus: ipsos fœdere primùm, deinde connubio, atq; inde cognationibus, postremò ciuitate nobis coniunxissemus: tempore nostro aduerso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati se obsideri à nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque vrbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis C durius quàm pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciuerunt, quàm à nobis supplicio affecti sint. cæteris ita oppidum, ita agros ademimus, vt agrum locumq; ad habitandum daremus: vrbem innoxiam stare incolumem pateremur, vt qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæúe ibi vestigium inueniat. Sed quid ego Capuam dico? cùm Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? magis illud est periculum: ne nimis facilè victis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sint, hæc aduersus Philippum: cuius domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem inhumaniorem propè quàm D crudelitatem, vos, quo propiores Macedoniæ estis, melius nostis. Quod ad vos attinet Aetoli, nos pro vobis bellum suscepimus aduersus Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. & forsitan dicatis: bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos leges pacis ab eo, qui tum plus poterat accepisse. & nos cùm alia maiora vrgerent, depositum à vobis bellum, & ipsi omisimus. Nunc & nos deùm benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est: nisi perire cum Philippo, quàm vincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cùm essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Aetolorum, pecunia, vt fama E est, ab rege accepta, nihil aut huic aut illi parti assensus, rem magni discriminis cōsilijs nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem, dixit. celerem enim pœnitentiam, sed eandem seram atque inutilem sequi: cùm præcipitata raptim consilia neque reuocari, neque in integrum restitui possint. deliberationis autem eius, cuius ipse maturitatem expectandam putaret, tempus ita iam nunc statui posse, cùm legibus cautum esset, ne de pace bellóue, nisi in Panætolico, & Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplò, vt prætor sine fraude, cùm de bello aut de pace agere velit, aduocet concilium, & quod tum referatur decernaturque, vt perinde ius ratumque sit, ac si in Panætolico, aut Pylaico concilio actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis, egregiè consultum genti aiebat. nam vtrius partis melior fortuna belli esset, ad

Damocriti prætoris Aetolorū sententia.

eius societatem inclinaturos. Hæc in concilio Aetolorum acta Philippus im- F

Philippi in apparatu bellico diligentia.

pigrè terra marique parabat bellum. nauales copias Demetriadem in Thes-
sàlia contrahebat. Attalum, Romanamq; classem principio veris ab Aegina
ratus moturos: nauibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & an-
te præfecerat. ipse terrestres copias comparabat, magna se duo auxilia detra-
xisse Romanis credens, ex vna parte Aetolos, ex altera Dardanos, faucibus
ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab consulibus non parabatur, sed
gerebatur iam bellum, per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumen-
tum quod ex hybernis extulerat, integrum vehens, quod in vsum militi satis
esset, præbentibus agris. oppida viciq; partim voluntate, partim metu se tra-
debant. quædam vi expugnata: quædam deserta, in montes propinquos re- G

Sulpitius Cos. Dassaretiorum fines populatur.

fugientibus barbaris, inueniebantur. Ad Lingum statiua posuit prope flu-
men Beuum, inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Phi-
lippus consternata quidem omnia circà, pauoremque ingentem hominum
cernebat: sed parum gnarus quam partem petisset COS. alam equitum ad ex-
plorandum, quónam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud con-
sulem erat. mouisse ex hybernis regem sciebat, quam regionem petisset igno-
rans. is quoq; speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diuerso, cùm diu
incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in vnum iter con-
uenerunt. neutros fefellit, vt fremitus procul hominum equorumq; exau-
ditus est, hostes appropinquare. itaque prius quàm in conspectum venirent, H

Romanorum & Philippi exploratores manus conserunt.

equos armaque expedierant. nec mora, vbi primùm hostem vidère, concur-
rendi facta est. Fortè & numero, & virtute, vtpote lecti vtrinq;, haud impa-
res, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt, fatigatio ipsorũ equorumq;
incerta victoria diremit prælium. Macedonum XL. equites, Romanorum
quinq; & tringinta ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua
regione castra hóstium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retule-
runt. per transfugas cognitum est: quos leuitas ingeniorum ad cognoscen-
das hostium res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad charita-
tem suorum, & vt promptius pro eo periculum adirent, ratus profecturum
se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuis- I
set: afferri eos in castra iussit, vt conspiceretur ab omnibus funeris honos. Ni-
hil tam incertum, nec tam inæstimabile est, quàm animi multitudinis. quod
promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id

Macedonũ pauor conspectu suorum vulneribus.

metum pigritiamq; incussit. nam qui hastis sagittisq;, & rara lanceis vulnera
facta vidissent, cum Græcis Illyrijsq; pugnare assueti: posteaquam gladio Hi-
spaniensi detruncata corpora brachijs abscisis, aut tota ceruice desecta, diuisa
à corpore capita, patentiaq; viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt:
aduersus quæ tela, quosque viros pugnandum esset, pauidi vulgò cernebant.
ipsum quoque regem terror cepit, nondum iusto prælio cum Romanis con-
gressum. itaq; reuocato filio, præsidioq; quod in Pelagionæ faucibus erat, vt K
ijs copijs suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit.

Philippi exercitus.

Ipse cum viginti millibus peditum, quatuor millibus equitum, ducibus
transfugis ad hostem profectus, paulo plus ducentis passibus à castris Ro-
manis tumulum propinquum Athaco fossa vallo communiuit: ac subiecta
cernens Romana castra, admiratus esse dicitur, & vniuersam speciem castro-
rum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itine-
rum interuallis: & negasse barbarorum ea castra vlli videri posse. Biduum
COS. & rex, alter alterius conatus expectantes, continere suos intra vallum.
tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit. Rex verò tam celerem
aleam vniuersi certaminis timens, quadringentos Tribalos (Illyriorum id,
sicut

A sicut alio diximus loco, est genus) & Cretenses CCC. addito ijs peditibus pari numero equitum cum duce Athenagora, vno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. Ab Romanis cum aberat acies eorū paulo plus quingentos passus, velites & equitum duæ fermè alæ emissæ: vt numero quoque eques pedesq; hostem æquarent. Credidere regij genus pugnæ, cui assueuerant, fore, vt equites inuicem insequentes refugientesq;, nunc telis vterentur, nunc terga darent: Illyriorum velocitas ad excursiones, & impetus subitos vsui esset: Cretenses in inuehentem se effuse hostem sagittas conijcerent. Turbauit hunc ordinem pugnandi non acrior, quàm pertinacior impetus Romanorum. nam haud secus, quàm si tota acie dimicarent, & velites emissis B hastis comminus gladijs rem gerebant: & equites vt semel in hostem euecti sunt, stantibus equis partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesq; se peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam: nec pedes concursator, & vagus, & propè seminudus genere armorum veliti Romano parmam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. non tulere itaque dimicationem, nec alia re quàm velocitate tutantes se, in castra refugerunt. Vno deinde intermisso die, cùm omnibus copijs equitum leuisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte cetratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidijs abdiderat. præceperatque Athenagoræ & equitibus, C vt si aperto prælio procederet res, vterentur fortuna: si minus, cedendo sensim ad insidiarum locum hostem pertraherent. & equitatus quidem cessit. duces cetratæ cohortis, non satis expectato signo ante tempus excitatis suis, occasionem benè gerendæ rei amisere. Romanus & aperto prælio victor, & tutus à fraude insidiarum in castra sese recepit. Postero die omnibus copijs consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis. quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, vsi sunt. vbi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum successit. Posteaquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis statiuis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplò D inuasuris: octo fermè inde millia interuallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) mouit. Cùm in propinquo agro frumentarentur Romani, primò rex intra vallum suos tenuit, vt cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. vbi effusos vidit, cum omni equitatu, & Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, intra castra Romana & frumentatores constituit signa. inde copijs diuisis, partim ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo ne quem viuum relinquerent: cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana E nuntius cladis peruenerat: quia refugientes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quàm ab emissis ad cædem interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi tumultum magis, quàm certum nuntium intulerunt castris. Cōsul equitibus iussis quà quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones è castris educit: & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus alijs ex alio existentibus loco: pars obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. nam & ipsa multitudine equitum peditumq; propè iusta acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eò quoque superiores Macedones erant, quòd & rex

Leuia quædam certamina inter Cos. & Philippum.

Nunc primùm elephantes in bello vsi sunt Romani.

Philippus Romanos frumentatores intercipit.

rex ipse hortator aderat, & Cretensium auxiliares multos ex improuiso vulnerabant, conferti præparatiq; in dispersos & effusos pugnantes. Quod si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modò certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret. nunc auiditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidère. & fugiens eques vt primò signa suorum vidit, conuertit in effusum hostem equos, versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus qui modò secuti erant. multi comminus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro tantùm periere, sed in paludes quidam coniecti profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit. nam ruente saucio equo præceps ad terram datus: haud multum absuit quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pauidumque regem in

F
G

H
I

Philippus equo delapsus ferè capitur.

equum subiecit. ipse cum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus perijt. Rex circunuectus paludes peruias inuiasque trepida fuga, in castra tandem, iam desperantibus plerisque incolumem euasurum, peruenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere, centum fermè capti, LXXX. admodum ornati equi, spolijs simul armorum relatis, abducti. Fuerunt, qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes exhausto circà omni agro ad vltimum inopiæ venturos sciret: & consulem cùm equitatum hostium leuemque armaturam fudisset, ac propè regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec K
enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, vt pleraque facilius. nam si omnibus peditum quoque copijs rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, cum omnes victi metuque perculsi ex prælio intra vallum, protinus inde superuadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex. cùm verò integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent, quid, nisi vt temeritatem regis effuse paulo antè secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoque

A quoque minus est mirum, tentasse eum fortunam: quòd fama erat, Pleuratum, Dardanosq; ingentibus copijs profectos domo iam in Macedoniam transcendisse: quibus si vndiq; circumuentus copijs foret, sedentem Romanum debellaturum credi poterat. Itaque secundum duas aduersas equestres pugnas multo minus tutam moram in ijsdem statiuis fore Philippus ratus, cùm abire inde, & fallere abiens hostem vellet, caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abijt. Corpus iam curabat COS. cùm venisse caduceatorem, & quid venisset, nuntiatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conue-

Philippus nocte silentio agmine dijcedit.

B niendi, id quod quæsitum erat, nox, dieique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est. montes, quam viam non ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. COS. prima luce caduceatore datis inducijs dimisso, haud ita multò post abisse hostem cùm sensisset, ignarus quà sequeretur, ijsdem statiuis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, conuexit. inde ad Pluuinam est progressus, nondum comperto, quam regionem hostes petissent. Philippus cùm primo ad Bruannam statiua habuisset, profectus inde transuersis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaque ex Pluuina Romani: & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud pro-

C cul inde & ipse vallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant) consedit. inde satis comperto Erduæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, vt pro muro essent: alia arboribus obiectis, ita vt locus postulabat, aut materia suppeditabat, opere permunijt, atque (vt ipse rebatur) viam suapte natura difficilem, obiectis per omnes transitus operibus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque syluestria circà, incommoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi vbi prælongis hastis velut vallum ante clypeos obiecit: (quod vt fiat, libero campo opus est) nullius admodum vsus est. Thracas quoque rompheæ, ingen-

Philippus occupat angustias, ne Erduæam peterent Romani.

D tis & ipsæ longitudinis, inter obiectos vndique ramos impediebant. Cretensium vna cohors non inutilis erat: sed ea quoque ipsa, vt si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum, equitemque sagittas conijcere poterat: ita aduersus scuta Romana nec ad traijciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat quod peteret. Itaque id vt vanum teli genus senserunt esse, saxis passim tota valle iacentibus incessebant hostem. ea maiore cum sonitu, quàm vulnere vllo, pulsatio scutorum, parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde ijs quoque spretis, partim testudine facta per aduersos vadunt hostes: partim breui circuitu cùm in iugum collis euasissent, trepidos ex præsidijs stationibusque Macedonas deturbant: &, vt

E in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant. ita angustiæ minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superatæ. & in Erduæam peruentum, vbi peruastatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde impetum in Orestidem fecit: & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. lacus mœnia cingit: angustis faucibus vnum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis imperium abnuere: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit: vrbemque Pelium vi cepit. seruitia inde cum cætera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque ijs reddidit, præsidio valido imposito: nam & sita opportunè

Romani deturbatis ex angustijs Macedonibus & in Erduæam perueniunt.

Celetrum deditur, & Pelium vi capitur.

opportunè vrbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis ho- F
ſtium agris, conſul in loca pacata ad Apolloniam, vnde orſus bellum erat, co-
pias reduxit. Philippum auerterant Aetoli, & Athamânes, & Dardani, & tot
bella repentè alia ex alijs locis exorta. Aduerſus Dardanos iam recipientes ex
Macedonia ſeſe, Athenagoram cum expeditis peditibus, ac maiore parte equi
tatus miſit, iuſſum inſtare ab tergo abeuntibus, & carpendo poſtremum ag-
men, ſegniores eos ad mouendos domo exercitus efficere. Aetolos Damocri-
tus prætor, qui more ad decernendum bellum ad Naupactum author fue-
rat, idem proximo concilio ad arma conciuerat, poſt famam equeſtris ad
Octolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleurati cum Illyrijs tranſitum in
Macedoniam, ad hæc claſſis Romanæ aduentum in Oreum, & ſuper circun- G
fuſas tot Macedoniæ gentes maritimam quoq; inſtantem obſidionem. Hæ
cauſæ Damocritum Aetolosque reſtituerant Romanis: & Aminandro rege
Athamanum adiuncto profecti Cercinium obſedêre. Clauſerant portas, in-
certum vi, an voluntate: quia regium habebant præſidium. cæterùm intra
paucos dies captum eſt Cercinium, atq; incenſum. qui ſuperfuerant è magna
clade, liberi ſeruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omnes, qui cir-
cumcolunt Bœben paludem: relictis vrbibus, montes coëgit petere. Aetoli
inopia prædæ inde auerſi, in Perrœbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt,
fœdeque diripiunt: qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem ſocie-
tatemque accepti. Ex Perrœbia Gomphos petendi Aminander author erat: H
(& imminet Athamania huic vrbi, videbaturq; expugnari ſine magno certa-
mine poſſe.) Aetoli campos Theſſaliæ opimos ad prædam petiere, ſequente,
quanquam non probante Aminandro nec effuſas populationes Aetolorum,
nec caſtra quo ſors tuliſſet loco, ſine vllo diſcrimine ac cura muniendi poſita.
itaque ne temeritas eorum, negligentiaque ſibi ac ſuis etiam cladis alicuius
cauſa eſſet, cùm campeſtribus locis ſubijcientes eos caſtra Phecado vrbi vi-
deret, ipſe paulo plus quingentorum paſſuum inde tumulum ſuis, quamuis
leui monumento tutum, cepit. Cùm Aetoli, niſi quòd populabantur, vix
meminiſſe viderentur ſe in hoſtium agro eſſe: alij palati ſemiermes vagaren-
tur, alij in caſtris ſine ſtationibus per ſomnum vinumq; dies noctibus æqua- I
rent: Philippus inopinantibus aduenit. quem cùm adeſſe refugientes ex agris
quidam pauidi nuntiaſſent, trepidare Damocritus, cæterique duces. & erat
fortè meridianum tempus, quo plerique graues cibo ſopiti iacebant. excita-
re igitur alij alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos, qui pa-
lati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, vt ſine gladijs quidam
equitum exirent, loricas plerique non induerent. ita raptim educti, cùm vni-
uerſi ſexcentorum ægrè ſimul equites pediteſque numerum expleſſent, inci-
dunt in regium equitatum, numero, armis, animiſque præſtantem. itaque
primo impetu fuſi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt caſtra. cæſi, ca-
ptique quidam, quos equites ab agmine fugientium intercluſere. Philippus K
ſuis iam vallo appropinquantibus receptui cani iuſſit. fatigatos enim equos,
viroſque non tam prælio, quàm itineris ſimul longitudine, ſimul præpro-
pera celeritate habebat. itaque turmatim equites, inuicemque manipulos
leuis armaturæ aquatum ire, & prandere iubet: alios in ſtatione armatos re-
tinet, opperiens agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armo-
rum. quod vbi aduenit, & ipſis imperatum, vt ſtatutis ſignis, armiſque ante
ſe poſitis, raptim cibum caperent, binis, terniſue ſummùm ex manipulis
aquandi cauſa miſſis: interim eques cum leui armatura paratus, inſtructuſ-
que ſtetit, ſi quid hoſtis moueret. Aetoli (iam enim & quæ per agros multi-
tudo ſparſa fuerat, receperat ſe in caſtra) vt defenſuri munimenta, circa por-
tas

Aetolos ad arma contra Philippum conciuit eorum prætor Damocritus.

Aetolos Theſſaliæ campos populantes opprimit Philippus.

A tas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant. posteaquã mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repentè relictis stationibus per auersam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt. multi in hac quoque tam trepida fuga capti, cæsique sunt Aetolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit, prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Aetoli eodem pauore, quo sua castra reliquerant, nocte proxima dispersi fugerunt. Maximè vsui fuit Aminander, quo duce Athamanes
B itinerum periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Aetoliam perduxerunt. non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce prima Philippus, vt desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primè turbauit. dein posteaquam Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto prælio erat. vbi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & leui armatura regij nullum talis auxilij genus habentes, Dardanos, oneratos immobilibus armis vexabant, & loca ipsa adiuuabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temerè ordini-
C bus suis, sed confertim & pugnant & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Philippus incepto forti, non prospero solùm euentu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Aetolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, sex millia peditum, & equites mercede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquam reliquisset, ni Damocritus nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens (incertum cura gentis, an vt aduersaretur Scopæ, parum donis cultus) partem iuniorum castigando domi continuisset. Hæc ea æstate ab Romanis, Philippoque gesta erant. Classis à Corcyra
D eiusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi coniuncta est. Tum verò Atheniensium ciuitas, cui odio in Philippum per metum iam diu moderata erat, id omne in auxilij præsentis spem effundit. Nec vnquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam. quod genus cùm in omnibus liberis ciuitatibus, tum præcipuè Athenis, vbi oratio plurimum pollet, fauore multitudinis alitur. Rogationem extemplò tulerunt, plebesque sciuit, vt Philippi statuæ, imagines omnes, nominaque earum, item maiorum eius virilis ac muliebris sexus omnium tollerentur, delerenturque: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius maiorúmue eius honoris causa instituti essent, omnia profa-
E narentur. loca quoque, in quibus positum aliquid inscriptúmue honoris eius causa fuisset, detestabilia esse, neque in ijs quicquam postea poni dedicarique placere, eorum quæ in loco puro poni dedicarique fas esset. sacerdotes publicos, quotiescunque pro populo Atheniensi, socijsque, & exercitibus, & classibus eorum precarentur, toties detestari, atque execrari Philippum, liberos eius, regnumque, terrestres naualesque copias, Macedonum genus omne, nomenque. additumq; decreto: si quis quid postea, quod ad notam ignominiamq; Philippi pertineret, ferret, id omnem populum Atheniensem iussurum. si quis contra ignominiam, próue honore eius dixisset, fecissétue: qui occidisset eum, iure cæsurum. postremò inclusum, vt omnia quæ aduersus Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo serua-

Athenagoras regius præfectus Dardanos adoritur.

Plebiscitum Atheniensium aduersus Philippum.

Athenienses literis verbisq; magis quàm re bellum gerebant.

rentur. Athenienses quidem literis, verbisq;, quibus solis valent, bellum aduersus Philippum gerebant. F Attalus, Romaniquc cum Piræeum primò ab Hermione petissent: paucos ibi morati dies, oneratique æquè immodicis ad honores sociorum, ac quæ in iram aduersus hostem fuerant, Atheniensium decretis, nauigant à Pyræeo Andrum. & cum in portu, quem Gaureleon vocant, constitissent, missis qui tentarent oppidanorum animos, si voluntate tradere vrbem, quàm vim experiri mallent, postquam præsidio regio arcem teneri, nec se potestatis suæ esse respondebant, expositis copijs, omnique apparatu vrbium expugnandarum, diuersis partibus rex & legatus Romanus ad vrbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Romana signa, armaque non antè visa, animique militum tam prompte succedentium muro terruere. ita- G que fuga extemplò in arcem facta est, vrbe hostes potiti. & in arce cùm biduum loci se magis, quam armorum fiducia tenuissent: tertio die pacti ipsi præsidiumque, vt cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ transueherentur. Ea ab Romanis regi Attalo concessa, prædam ornamentaq; vrbis ipsi auexerunt. Attalus ne desertam haberet insulam, & Macedonum ferè omnibus, & quibusdam Andriorum vt manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacto transuecti eò fuerant, promissis regis cùm desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, reuocati. Ab Andro Cythnum traiecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda vrbe nequicquam absumpti: & quia vix operæpretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ H is locus est) Issæorum viginti lembi classi Romanorum adiuncti sunt. ij missi ad populandos Caristiorum agros, cætera classis Geræstum, nobilem Eubœę portum, dum à Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies sæuiente Borea retenti, vbi prima tranquillitas data est, Sciatum traiecere, vastatam vrbem, direptamq; nuper à Philippo. Per agros palati milites frumentum, & si qua ali'a vsui esse ad vescendum poterant, ad naues retulere. prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde Casandream petentes, primò ad Mendin, maritimum ciuitatis eius vicum, tenuere. inde cùm superato promontorio ad ipsa mœnia vrbis circumagere classem vel- I lent, sæua coorta tempestate propè obruti fluctibus dispersi magna ex parte amissis armamentis in terram effugerunt.

Saeua tempestas classem Romanam propè fluctibus obruit.

Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in vnum nauibus, expositisque copijs aggressi vrbem, cum multis vulneribus repulsi, (& erat validum ibi regium præsidium) irrito incepto regressi Canastæum Pallenes traiecére. inde superato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi primò ager vastatus, deinde ipsa vrbs vi capta, ac direpta. nec vltrà progressi, (iam enim & graues præda naues habebant) retrò, vnde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt. Ibi relicta classe, decem nauibus expeditis sinum Maliacum intrauere ad colloquendum cum Aetolis de ratione geren- K di belli.

Romani & Attalus cum Aetolis de ratione belli gerendi colloquuntur.

Sipyrrhicas Aetolus princeps legationis eius fuit: qui ad communicanda consilia Heracleam cum rege, & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, vt mille milites præstaret. tantum enim numerum bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id negatum Aetolis. quòd illi quoque grauati prius essent ad populandum Macedoniam exire, quo tempore Philippo circa Pergamum vrente sacra profanaque, abstrahere cum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Aetoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem redijt. inde consultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, & quia antè fuerat tentata, firmo erat præsidio. Coniunxerant

A rant se ijs post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto, XX. Rhodiæ naues, tectæ omnes: eam classem in stationem ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportunè obiectum) vt si quid inde mouerent Macedonum naues in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat: magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quàm aperta vi quicquam ausurus. Oreum diuersi Romani, & rex Attalus oppugnabant: Romani à maritima arce, regij aduersus vallem inter duas iacentem arces, quà & muro intersepta vrbs est. & vt loca diuersa, sic dispari modo etiam oppugnabant: Romani testudinibus, & vineis, & ariete admouendo muris: regij balistis, catapultisque, & B alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iaciebant, & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cæterùm non plures tantùm Macedones, quàm ante tuebantur vrbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores: ita vt parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quod satis videbatur ad opera perficienda, traijcit in proxima continentis: Larissamque, non illam in Thessalia nobilem vrbem, sed alteram, quam Cremasten vocant, subito aduentu, præter arcem, cepit. Attalus quoq; Aegeleon, nihil minus quàm tale quicquam in alterius oppugnatione vrbis ti- C mentibus, oppressit. Et iam cùm opera in effectu erant circa Oreum: tum præsidium quod intus erat, labore assiduo, vigilijs diurnis pariter nocturnisque, & vulneribus confectum. muri quoque pars ariete incusso subruta, multis iam locis prociderat. perq; apertum ruina iter nocte Romani, quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse vrbem inuasit, stratis magna ex parte muris: præsidium, oppidanique in alteram arcem perfugère, vnde biduo pòst deditio facta. vrbs regi, captiua corpora Romanis cessere. Iam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, quem Cæla vocant, suspectus nautis. itaque ante hyemales motus euadere cupientes, Pyræeum, vnde profecti ad D bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi relictis, super Maleam nauigat Corcyram. regem spatium initiorum Cereris, vt sacris interesset, tenuit. secundum initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto & Rhodijs domum remissis. Hæc ea æstate terra marique aduersus Philippum, sociosque eius à consule & legato Romanis, adiuuantibus rege Attalo & Rhodijs gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum cùm in prouinciam venisset, haud clàm tulit iram aduersus prætorem, quòd absente se rem gessisset. misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandoque cum præda maiore, quàm gloria bellum gessit. L. Furius, simul quod in Hetruria nihil erat rei quod gereret, simul Gallico triumpho imminēs, quem E absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinatò cùm venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, vt triumphanti sibi in vrbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem senatus, & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia. maiores natu negabant triumphum: & quòd alieno exercitu rem gessisset, & quòd prouinciam reliquisset auiditate rapiendi per occasionem triumphi: id verò eum nullo exemplo fecisse. consulares præcipuè expectandum fuisse consulem dicebant. potuisse enim castris prope vrbem positis, tutanda colonia, ita vt acie non decerneret, in aduentum eius rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulem expectarent: vbi coràm disceptantes consulem & prætorem audissent, verius de causa existimaturos esse. Ma-

Rhodiorū viginti naues cōiunctæ classi Romanæ.

Oreum oppugnatur à Romanis & Attalo.

Oreum capitur.

De Furij prætoris triumpho variæ in senatu sententiæ.

gna pars ſenatus nihil præter res geſtas, & an in magiſtratu ſuisque auſpicijs geſſiſſet, cenſebant ſpectare ſenatum debere. Ex duabus colonijs, quæ F
velut clauſtra ad cohibendos Gallicos tumultus oppoſitæ fuiſſent, cùm vna direpta & incenſa eſſet, traiecturumq; id incendium velut ex continentibus tectis in alteram tam propinquã coloniam eſſet, quid tandem prætori faciendum fuiſſe? nam ſi ſine conſule geri nihil oportuerit, aut ſenatum peccaſſe, qui exercitum prætori dederit: (potuiſſe enim, ſi non cum prætoris, ſed conſulis exercitu rem geri voluerit: ita finire S.C. ne per prætorem, ſed per conſulem gereretur:) aut conſulem, qui non, cùm exercitum ex Hetruria tranſire in Galliam iuſſiſſet: ipſe Arimini occurrerit, vt bello intereſſet, quod ſine eo geri fas non eſſet. Non expectare belli tempora moras, & dilationes imperatorum. & G
pugnandum eſſe interdum, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat. pugnam ipſam, euentumque pugnæ ſpectari oportere. fuſos cæſosq; hoſteis: caſtra capta ac direpta, coloniam liberatam obſidione: alterius coloniꝗ captiuos recuperatos, reſtitutosque ſuis: debellatum vno prælio eſſe. non homines tantùm ea victoria lætatos, ſed dijs quoque immortalibus per triduum ſupplicationes habitas: quod bene ac feliciter, non quòd malè ac temerè reſpublica à L. Furio prætore geſta eſſet. data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella. Huius generis orationibus ipſius amicorumq; victa eſt præſentis gratia prætoris, abſentis conſulis maieſtas: triumphumq; frequentes L. Furio decreuerunt. Triumphauit de Gallis in magiſtratu L. Furius prætor. In ærarium H
tulit * trecenta viginti millia æris, * argenti CLXX. millia pondo. neq; captiui vlli ante currum ducti, neque ſpolia prælata, neque milites ſecuti. omnia præter victoriam, penes conſulem eſſe apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos conſul in Africa vouerat, magno apparatu facti. Et de agris militum eius decretum, vt quot quiſque eorum annos in Hiſpania, aut in Africa militaſſet, in ſingulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decemuiri aſſignarent. Triumuiri inde creati ad ſupplendum Venuſinis colonorum numerum, quòd bello Annibalis attenuatæ vires eius coloniæ erant: C. Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, ij colonos Venuſiam adſcripſerunt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui pro- I
conſul Hiſpaniam obtinebat, magnum hoſtium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hiſpanorum eo prælio dicuntur cæſa, ſigna militaria capta octo & ſeptuaginta. C. Aurelius conſul, cùm ex prouincia Romam comitiorum cauſa veniſſet, non id quod animis præceperat, queſtus eſt non expectatum ſe ab ſenatu, neque diſceptandi cum prætore conſuli poteſtatem factam: ſed ita triumphum decreuiſſe ſenatum, vt nullius, niſi eius qui triumphaturus eſſet, haud eorũ qui bello interfuiſſent, verba audiret. Maiores ideò inſtituiſſe vt legati, Tr. mil. centuriones, milites denique triumpho adeſſent, vt veritas rerum geſtarum eius, cui tantus honos haberetur, publicè videretur, ecquem ex eo exercitu, qui cum Gallis pugnauerit, ſi non mili- K
tem, lixam ſaltem fuiſſe, quem percunctari poſſet ſenatus, quid veri prætor vaníue referret? Comitijs deinde diem indixit. quibus creati ſunt conſules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, C. Bebius Pamphilus. Annona quoque eo anno peruilis fuit. frumenti vim magnam ex Africa aduectam ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Aelius Pætus * binis æris in modios populo diuiſerunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem vnum inſtaurarunt: ſigna ænea quinque ex multatitio argento in ærario poſuerunt. Plebeij ludi ab ædilibus L. Terentio Maſſaliota, & C. Bebio Pamphilo, quem prætorem deſignauerant: ter toti inſtaurati. Et ludi funebres

Triumphus L. Furio decernitur.

*Val. 3200. coron.
*Val. 170000. cor.

C. Cornelius Cethegus in Hiſpania feliciter pugnans.

Vno ferè ſolido Turonenſi.

Ludi funebres.

A nebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini cauſa à P. & M. filijs eius facti: & munus gladiatorium datum ab ijs. paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta decemuir ſacrorum mortuus: in eius locum M. Acilius Glabrio ſuffectus. Comitijs ædiles curules creati ſunt fortè ambo, qui ſtatim accipere magiſtratum non poſſent. nam C. Cornelius Cethegus abſens creatus erat, cùm Hiſpaniam obtineret prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præſentem creauerant, quia flamen Dialis erat, iurare in leges non poterat: magiſtratum autem plus quinque dies, niſi qui iuraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco, vt legibus ſolueretur, ſenatus decreuit, vt ſi ædilis qui pro ſe iuraret, arbitratu conſulum daret: conſules, ſi eis *In leges iurabant magiſtratum geſturi.*
B videretur, cum tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferrent. Datus qui iuraret pro fratre: L. Valerius Flaccus prætor deſignatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebesque ſciuit, vt perinde eſſet, ac ſi ipſe ædilis iuraſſet. Et de altero ędile plebiſcitum eſt factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, vt C. Cornelius ædilis curulis ad magiſtratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia multos poſt annos. plebes Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconſulibus imperium eſſe in Hiſpania iuſſit.

C

EPITOME LIBRI XXXII.

COMPLVRA *prodigia ex diuerſis regionibus nuntiata referuntur: inter quæ, in Macedonia in puppi longæ nauis lauream eſſe natam. T. Quintius Flaminius* COS. *aduerſus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri, fugatumq; coegit in regnum reuerti. Ipſe Theſſaliam, quæ eſt vicina Macedoniæ, ſocijs Aetolis & Athamanibus, vexauit. L. Quintius Flaminius conſulis frater nauali prælio, Attalo rege & Rhodijs adiuuantibus, Eubœam & maritimã oram cepit. Achæi in amicitiam recepti ſunt. Coniuratio ſeruorum facta de ſoluendis Carthaginienſibus obſidibus oppreſſa eſt. Prætorum numerus ampliatus eſt, vt ſeni crearentur. Cornelius* COS. *Gallos Inſubres prælio fudit. Cum Lacedæmonijs, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta eſt. Præterea expugnationes vrbium in Macedonia referuntur.*

CONSVLES, prætoresque cùm Idibus Martijs magiſtratum iniſſent, prouincias ſortiti ſunt. L. Lentulo Ita- *Prouinciarũ ſortitio.*
D lia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio vrbana, C. Bębio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus conſul nouas legiones ſcribere iuſſus: Villius à P. Sulpitio exercitum accipere. in ſupplementum eius quantum militum videretur vt ſcriberet, ipſi permiſſum. Prætori Bębio legiones, quas C. Aurelius conſul habuiſſet, ita decretæ, vt retineret eas, donec conſul noua cum exercitu ſuccederet in Gallia. vbi is veniſſet, omnes milites exautorati domum dimitterentur, pręter quinque millia ſociûm.
E his obtineri circa Ariminum prouinciam ſatis eſſe prorogato imperio prætoribus prioris anni: Cn. Sergio, vt militibus qui in Hiſpania, Sicilia, Sardinia ſtipendia per multos annos feciſſent, agrum aſſignandum curaret: Q. Minutio, vt in Brutijs idem de coniurationibus quæſtiones, quas prætor cum fide curaq; exercuiſſet, perficeret: & eos, quos ſacrilegij compertos in vinculis Romam miſiſſet, Locros mitteret ad ſupplicium: quæq; ſublata ex delubro Proſerpinæ eſſent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum decreto inſtauratæ ſunt: quòd legati ab Ardea queſti in ſenatu erant, ſibi in monte Albano Latinis carnem, vt aſſolet, datam non eſſe. Ab Sueſſa nuntiatum eſt, duas portas, quodq; inter eas muri erat, de cœlo tactum. & Formiani legati, ædem Iouis: Item Oſtienſes, ædem Iouis: & Veliterni, Apollinis & *Prodigia.*

Sangi ædes: & in Herculis æde capillum enatum: & ex Brutijs ab Q. Minutio F
proprætore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos
tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P. Sulpitio proconsule ex Macedo-
nia literæ allatæ, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi nauis
longæ enatam. Priorum prodigiorum causa senatus censuerat, vt consul ma-
ioribus hostijs quibus dijs videretur, sacrificaret. ob hoc vnum prodigium
aruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in
diem vnum edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginien-
ses eo anno argentum in stipendium impositum primùm Romam aduexe-
runt. id quia probum non esse quæstores renuntiauerant, experientibusque
pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sumpta, intertrimentum ar- G
genti suppleuerunt. Petentibus deinde, vt si iam videretur senatui, obsides si-
bi redderentur, centum redditi obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes
facta. Petentibus ijsdem, qui nō reddebantur obsides, vt ab Norba, vbi parum
commodè essent, aliò traducerentur, concessum vt Signiam & Ferentinum
transirent. Gaditanis item petentibus remissum, ne præfectus Gadeis mitte-
retur, aduersus quod ijs in fidem populi Romani venientibus cum L. Martio
Septimio conuenisset. Et Narniensium legatis, querentibus ad numerū sibi
colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere,
earum rerū causa triumuiros creare L. Cornelius COS. iussus. creati P. & Sex.
Aelij (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. quod Narni- H
ensibus datum erat, vt colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes
non impetrauerunt. Rebus, quæ Romæ agendæ erant, perfectis, consules in
prouincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cùm venisset, atrox seditio
militum iam antè irritata, nec satis in principio cōpressa, excepit M M. ea mili-
tum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno fe-
rè pòst in Macedoniam pro voluntarijs transportata erant. id voluntate fa-
ctum negabant. ab tribunis recusantes in naues impositos, sed vtcunq; seu in
vita, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi
fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non vidisse, consenuisse sub armis
in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & opere, exangues tot I
acceptis vulneribus esse. Consul causam postulandæ missionis probabilem, si
modestè peteretur, videri dixit: seditionis nec eam, nec vllam aliā satis iustam
causam esse. itaq; si manere ad signa, & dicto parere velint, se de missione eo-
rum ad senatum scripturum, modestia facilius quàm pertinacia quod velint
impetraturos. * Thaumacos eo tēpore Philippus summa vi oppugnabat ag-
geribus, vineisq;: & iam arietē muris admoturus erat. cæterùm incepto absi-
stere eum coëgit subitus Aetolorū aduētus, qui Archidamo duce inter custo-
dias Macedonū mœnia ingressi, nec die nec nocte finem vllū erumpēdi nunc
in stationes, nunc in opera Macedonum faciebant. & adiuuabat eos natura
ipsa loci. Nanque Thaumaci à Pylis, sinuq; Maliaco per Lamiam eunti loco K
alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, quàm Cœlen vocant: Thessaliæq;
transeunti confragosa loca, implicatasque flexibus vallium vias, vbi ventum
ad hanc vrbem est, repentè velut maris vasti, sic immensa panditur planities,
vt subiectos campos terminare oculis haud facilè queas, ab eo miraculo
Thaumaci appellati. nec altitudine solùm tuta vrbs, sed quòd saxo vndique
abscisso rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quod haud satis dignum
tanti laboris periculique precium erat, vt absisteret incepto Philippus, effece-
runt. hyems quoque iam instabat, cùm inde abscessit, & in Macedoniam in
hyberna copias reduxit. Ibi cæteri quidem data quantacunque quiete tem-
poris, simul animos, corporaque remiserant: Philippum, quantum ab as-
siduis

Carthaginienses stipendium Romā aduexerunt.

Seditio in exercitu Romano.

Thaumacos oppugnat Philippus. Thaumaltos Ald. cod. habet.

Philippi in apparando bello diligentia.

A ſiduis laboribus itinerum pugnarumque laxauerat animum, tanto magis
intentum in vniuerſum euentum belli curæ angunt: non hoſtes modò ti-
mentem, qui terra mariq́ue vrgebant, ſed nunc ſociorum, nunc etiam popu-
larium animos, ne & illi ad ſpem amicitiæ Romanorum deficerent, & Mace-
donas ipſos cupido nouandi res caperet. itaque & in Achaiam legatos miſit,
ſimul qui iuſiurandum (ita enim pepigerant quotannis iuraturos in verba
Philippi) exigerent: ſimul qui redderent Achæis Orchomenon, & Heream,
& Triphyliam. Illis Alipheram cōtendentibus, nunquam eam vrbem fuiſſe ex
Triphylia, ſed ſibi debere reſtitui: quia vna eſſet ex ijs quæ ad condendam
Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achæis qui-
B dem per hæc ſocietatem firmabat. Macedonum animos ſibi conciliauit
cum Heraclide. nam cùm eum maximæ inuidiæ ſibi eſſe cerneret, multis
criminibus oneratum in vincula coniecit, ingenti popularium gaudio. Bel-
lum, ſi quando vnquam antè aliàs, cum magna cura apparauit, exercuitq́ue
in armis & Macedonas & mercenarios milites: principioq́ue veris cùm Athe-
nagora omnia externa auxilia, quodq́ue leuis armaturæ erat, in Chaoniam
per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniam fauces ſunt (Sthena vocant
Græci) miſit. ipſe pòſt paucis diebus grauiore ſecutus agmine, cùm ſitum
omnem regionis aſpexiſſet, maximè idoneum ad muniendum locum credi-
dit eſſe, præter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum Aeropum, al-

Philippus fauces, quæ ad Antigoniam ſunt, occupat.

C terum Aſnaum incolæ vocant, anguſta valle fluit, iter exiguum ſuper ripam
præbens: Aſnaum Athenagoram cum leui armatura tenere ac communire iu-
bet: ipſe in Aeropo poſuit caſtra. quà abſciſſæ rupes erant, ſtatio paucorum ar-
matorum tenebat: quæ minus tuta erant, alia foſſis, alia vallis, alia turribus
muniebat. magna tormentorum etiam vis, vt miſſilibus procul arcerent ho-
ſtem, idoneis locis diſpoſita eſt. tabernaculum regium pro vallo in conſpecto
maximè tumulo, vt terrorem hoſtibus, ſuisq́ue ſpem ex fiducia faceret, poſi-
tum. Conſul per Charopum Epirotem certior factus, quos ſaltus cum exerci-
tu inſediſſet rex, & ipſe cùm Corcyræ hybernaſſet, vere primo in continentem
tralatus ad hoſtem ducere pergit. quinque millia fermè ab regijs caſtris cùm
D abeſſet, loco munito relictis legionibus, ipſe cum expeditis progreſſus ad ſpe-
culanda loca, poſtero die conſilium habuit, vtrum per inſeſſum ab hoſte ſal-
tum, quanquam labor ingens periculumq́ue proponeretur, tranſitum ten-
taret, an eodem itinere, quo priore anno Sulpitius Macedoniam intrauerat,
circunduceret copias. Hoc conſilium per multos dies agitanti nuntius venit:
T. Quintium conſulem factum, ſortitumq́ue prouinciam Macedoniam, ma-
turato itinere iam Corcyrā traieciſſe. Valerius Antias intraſſe ſaltum Villium
tradit, quia recto itinere nequierit, omnibus à rege inſeſſis, ſecutum vallem,
per quam mediam fertur Aous amnis: ponte raptim facto in ripam, in qua
erant caſtra regia, tranſgreſſum acie conflixiſſe: fuſum, fugatumq́ue regem, ca-

Villius conſul Philippum fudit fugauitq́ue.

E ſtris exutum, duodecim millia hoſtium eo prælio cæſa, capta duo millia,
& ducentos: & ſigna militaria centum triginta & duo, equos ducentos
triginta. ædem etiam Ioui in eo prælio votam, ſi res proſperè geſta eſſet.
Cæteri Græci Latiniq́ue authores, quorum quidem ego legi annales, nihil
memorabile à Villio actum, integrumq́ue bellum inſequentem conſulem, T.
Quintium accepiſſe tradunt. Dum hæc in Macedonia geruntur, conſul alter
L. Lentulus, qui Romæ ſubſtiterat, comitia cenſoribus creandis habuit. mul-
tis claris petentibus viris creati cenſores P. Cornelius Scipio Africanus, & P.
Aelius Pætus. Hi magna inter ſe concordia, & ſenatum ſine vllius nota lege-
runt: & portoria venalium Capuæ, Puteoliſq́ue item caſtrorum portorium,
quo in loco nunc oppidum eſt, fruendum locarunt: colonoſq́ue eò trecentos

(is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt, & sub Tifatis Capuæ F agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus à M. Porcio Lecca tribuno plebis, ne ouans rediret, cùm

* Val. 12000. cor.

* Val. 3360. cor.

C. Bæbius prætor cum exercitu à Gallis circumuentus.

à senatu impetrasset, priuatus vrbem ingrediens * mille ducenta pondo argenti * triginta pondo fermè auri in ærarium tulit. Eodem anno C. Bæbius Pamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris prouinciam Galliam acceperat, temerè ingressus Gallorum Insubrium fines propè cum toto exercitu est circumuentus. supra sex millia & sexcentos milites amisit. tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab vrbe exciuit. qui vt in prouinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia decede- G re, atque abire Romam iussit. neque ipse consul memorabile quicquam gessit. comitiorum causa Romam reuocatus, quæ ipsa per M. Fuluium, & M. Curium tribunos plebis impediebantur: quòd T. Quintium Flamininum consulatum ex quæstura petere non patiebantur. Iam ædilitatem, præturamque fastidiri: nec per honorum gradus documentum sui dantes nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Res ex campestri certamine in senatum venit. patres censuerũt, qui honorem, quem sibi capere per leges, liceret, peteret: in eo populo creandi quem velit, potestatem fieri æquum esse. in authoritate patrum fuere tribuni. creati COSS. Sex. Aelius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde Prætorum comitia H habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis fuerant. ab ijs ludi plebeij instaurati. & epulum Iouis fuit ludorum causa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. Sulpitius, & L. Galba pontifices eo anno mortui sunt. in eorũ locum M. Aemylius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt. Sex. Aelius Pætus, T. Quintius Flamininus consules magistratu inito senatum in Capitolio cùm habuissent, decreuerunt patres, vt prouincias Macedoniam atq; Italiam consules compararent inter se, sortirenturue, vtri eorum Macedonia euenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, & CCC. I equites: item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites. Alteri consuli nouus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est: vetitusq; aut ipse prouincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quàm cum legionibus nouis consul venisset.

Prouinciarũ sortitio.

Sortiti consules prouincias. Aelio Italia, Quintio Macedonia euenis. Prætores, L. Cornelius Merula vrbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Heluius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus. nam præter consulares exercitus prætores quoque iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociùm Latini nominis, & trecentos equites: Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum K tria millia peditum, ducentos equites: ita vt prætores ambo cùm in prouincias venissent, veteres dimitterent pedites, equitesque. Attali deinde regis legatos in senatum cõsules introduxerunt. Hi regem classe sua, copijsque omnibus terra marique Romanam rem iuuare, quæq; imperarent Romani consules, impigrè atque obedienter ad eam diem fecisse cùm exposuissent, vereri

Attalus auxilium petit aduersus Antiochũ.

dixerunt, ne id præstare ei per Antiochum regem vltrà non liceret. vacuum nanq; præsidijs naualibus, terrestribusque regnum Attali Antiochum inuasisse. itaque Attalum orare P. C. si sua classe, suaque opera vti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copijs redire paterentur.

A sentur. Senatus legatis ita responderi iussit, quòd rex Attalus classe, copijsque alijs duces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse. auxilia nec ipsos missuros Attalo aduersus Antiochum, socium & amicum populi Romani: nec Attali auxilia retenturos vltrà quàm regi commodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno vsum. & principium & finem in potestate ipsorum, qui ope sua velint adiutos Romanos esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuntient, Attali, nauiumque eius & militum opera aduersus Philippum communem hostem vti populum Romanum: gratum eum facturum senatui, si regno Attali abstineat, belloq; absistat. æquum esse, socios & amicos populi Romani, reges inter se quoque ipsos pacem seruare.
B consulem T. Quintium, ita habito delectu, vt eos ferè legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properantem in prouinciam prodigia nuntiata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cœlo tacta erant, via publica Veijs, forum & ædes Iouis Lanuuij: Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cœlum ardere visum erat Arretij. terra Velitris trium iugerum spatio cauerna ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nunciabant agnum cum duobus capitibus natum: & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum causa supplicatio vnum diem habita. & consules rebus diuinis operam dederunt: placatisque dijs profecti in prouincias sunt. Aelius cum C. Heluio prætore in Galliam:
C exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipse nouis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter consul maturius, quàm priores soliti erant consules à Brundusio cùm transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit: & in castra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimisso paucos moratus dies, dum se copiæ à Corcyra assequerentur, consilium habuit, vtrum recto itinere per castra hostium viam facere conaretur: an ne tentata quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius, Lingumque tuto circuitu Macedoniam intraret. vicissetque
D ea sententia, ni timuisset, ne, cùm à mari longius recessisset, misso è manibus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus syluisque se tutari rex voluisset: sine vllo effectu æstas extraheretur. vtcunque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit. sed magis fieri id placebat, quàm quo modo id fieret, satis expediebat: diesque quadraginta sine vllo conatu sedentes in conspectu hostium absumpserant. inde spes data Philippo est, per Epirotarum gentem tentandæ pacis. habitoque concilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor, & * Alexander magister equitum, consulem & regem, vbi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex ciuitatibus rex deduceret: ijs, quorum agros vrbesque populatus esset, redderet res, quæ comparerent: cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum
E ciuitatum conditionem esse respondit. quas ipse cepisset, eas liberaturum. quæ sibi traditæ à maioribus essent, earum hæreditaria ac iusta possessione non excessurum. si quas quererentur belli clades eæ ciuitates, cum quibus bellatum foret: arbitrio quo vellent populorum, cum quibus pax vtrisque fuisset, se vsurum. Consul nihil ad id quidem arbitrio aut iudice opus esse dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intulisset, iniuriam ortam? nec Philippum ab vllis bello lacessitum, priorem vim omnibus fecisse. Inde cùm ageretur, quæ ciuitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominauit consul. ad id verò adeò accensus indignatione est rex, vt ex-

Prodigia.

T. Quintius à Brundusio soluit in Græciam.

* Hypsellus ex Alexandri Magnetis equitibus, sic Ald. cod.

Consulis Romani & Philippi colloquium.

vt exclamaret, Quid victo grauius imperares T. Quinti? atq; ita se ex collo- F
quio proripuit. & temperatũ ægrè est, quin missilibus, quia dirempti medio
amne fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab
stationibus primò in planitie satis ad id patenti multa leuia commissa præ-
lia sunt: deinde recipientibus se regijs in arcta & confragosa loca, auidita-
te accensi certaminis eò quoque Romani penetrauere, pro his ordo, & mili-
taris disciplina, & genus armorum erat, aptum vrgendis regijs: pro hoste lo-
ca, & catapultæ balistæque in omnibus propè rupibus, quasi in muris dispo-
sitæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, cùm etiam, vt in prælio
iusto, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit. Cùm in hoc statu res es-
set, pastor quidam à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad con- G
sulem. Is se in eo saltu, qui regijs tunc oneratus castris erat, armentum pasce-
re ait: omnes montium eorum anfractus callesque nosse. Si secum aliquot
mittere velit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium dedu-
cturum. hæc, Charopus renuntiari iubet, ita crederet, vt suæ potius omnia,
quàm illius potestatis essent. Cùm magis vellet credere quàm auderet con-
sul, mistumque gaudio ac metu animum gereret, authoritate motus Cha-
ropi, experiri spem oblatam statuit. & vt auerteret rem à suspicione, biduo
insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copijs, succedentibus-
que integris in locum defessorum, non destitit. quatuor millia inde lecta pe-
ditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca pa- H
tiantur, ducere iubet: vbi ad inuia equiti ventum sit, in planitie aliqua loca-
ri equitatum. pedites quà dux monstraret viam, ire: vbi, vt polliceatur, su-
per caput hostium peruentum sit, fumo dare signum: nec antè clamorem
tollere, quàm ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. nocte
itinera fieri iubet: (& pernox fortè luna erat) interdiu cibi, quietisque sume-
ret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides extet vinctum
tamen tribuno tradidit. His copijs ita dimissis, eò intentius Romanus vn-
dique instat capere stationes. Interim die tertio cùm verticem, quem petie-
rant, Romani cepisse, ac tenere se fumo significarent: tum verò trifariam di-
uisis copijs: consul valle media cum militum robore succedit: cornua dex- I
tra læuaque admouet castris. nec segnius hostes obuiam eunt. & dum aui-
ditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant, haud paulò supe-
rior est Romanus miles & virtute & scientia & armorum genere. Postea-
quam multis vulneratis interfectisque recepere se regij in loca aut muni-
mento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temerè in loca ini-
qua, nec faciles ad receptum angustias progressos. neque impunita teme-
ritate inde recepissent sese, ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna
etiam cœpta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi
sunt. pars quia magis locus fugæ deerat, quàm quòd animi satis esset ad pu-
gnam, cùm substitissent: ab hoste & à fronte & à tergo vrgente circumuenti K
sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed
equitem angustiæ locorumque asperitas, peditem armorum grauitas im-
pedijt. Rex primò effuse ac sine respectu fugit: dein quinque millium spa-
tium progressus, cum ex iniquitate locorum, id quod erat suspicatus esset, se-
qui non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitque suos per om-
nia iuga, vallesque, qui palatos in vnum colligerent. Non plus duobus mil-
libus hominum amissis, cætera omnis multitudo, velut signum aliquod se-
cuta, in vnum cùm conuenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Ro-
mani quoad tutum fuit insecuti, cædentes, spoliantesque cæsos, castra regia,
etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in suis castris
manserunt.

Inter cõsulem & Philippum leuia prælia commissa.

Pastor quidam dux viæ.

Cõsul exercitum admouet Philippi castris.

Philippus fugit, & Thessaliam petit.

Philippi castra diripiuntur.

A manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, quà se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus quem ita vocant, est in Triphylia terræ Melotidis. inde postero die ingenti itinere agminis (& metus vrgebat) in montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interiecti Macedoniæ, Thessaliæque: latus quod vergit in Thessaliam, oriens spectat: septentrio à Macedonia obijcitur. vestiti frequentibus syluis sunt, iuga summa campos patentes aquasque perennes habent. Ibi statiuis rex per aliquot dies habitis fluctuatus animo est, vtrum protinus in regnum se reciperet, an reuerti in Thessaliam posset. inclinauit sententia, suum in Thessaliam agmen dimitteret: Triccamque proximis limitibus petit: inde

B obuias vrbes raptim peragrauit. homines, qui sequi possent, sedibus excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis ius fiebat: cętera militis præda erat. nec quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicquam fuit: quàm quæ à socijs patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant, sed è terra mox futura hostium corpora saltem eripere sociorum volebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Iresiæ, Euhydrium, Eretria, Palæpharus. Pheras cum peteret, exclusus: quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat: omisso incepto, in Macedoniam transcendit. nam etiam Aetolos appropinquare fama erat. qui audito prælio, quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius euastatis circa Sper-

Philippus oppida Thessaliæ quæ veniret hostis, incendebat.

Aetoli fines Thessaliæ populantur.

C chias & Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt. à Metropoli dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi similem impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt: compulsisq; intra mœnia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde, & Calathana vicos expugnant, diripiuntq;. Acharras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur: incondita inermisq; multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ

D diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt, opportunè Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Aminander atq; Athamanes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterùm Aminander quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, cum Gomphos peteret oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos, faucesq; angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies summa vi vrbem tuentes, cùm scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc deditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidére deinceps sese, qui Argenta, quiq; Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, &

Athamanes Thessaliam populantur.

E Lampsum habent, aliaq; castella iuxtà ignobilia. Dum Athamanes, Aetoliq; summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam faciunt: Thessaliaq; à tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quémue socium crederet, vastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, & si probè scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamē quia ab satis faciendi quoq; cura imperata enixè facere videt, ex præsenti eos potius, quàm ex præterito æstimat habitu, & ipsa facilitate venię animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nuntijs Corcyram, vt onerarię naues in sinum venirent Ambracium: ipse progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cum suis auxilijs accito, non tam virium eius egens, quàm vt duces in Thessaliam

Consul in Epirum transgreditur.

haberet

haberet ab eodem consilio & plerique Epirotarum voluntarij inter auxilia F
Phaleriam expugnat Consul, & diripit.
accepti. Primam vrbium Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Ma-
cedonum in præsidio habebat. qui primò summa vi restiterunt, quantum
arma, quantum mœnia tueri poterant. sed oppugnatio continua nō die non
nocte remissa, cùm consul in eo verti crederet cæterorum Thessalorum ani-
mos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciam Macedo-
num. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes vrbes venerunt,
venia eisdem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium
petit. quem locum cùm vel modico præsidio tutum, ac propè inexpugnabi-
lem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorū
regionem agmen vertit. digressusque in campos Thessaliæ, cùm iam omnia G
exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris: explorato antè, vtrum
Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Am-
braciam inuicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam, sicut im-
peditum ac difficile, ita spatio perbreui. intra paucos itaque dies, transuectis
à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen
est profectus. Decem fermè millia à Larissa abest, ex Perræbia oriundi sunt:
sita est vrbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum ad-
uentum Romanorum. Et Philippus, sicut in Thessaliam ipse progredi non au-
Philippus intra Tempe statiua posuit.
debat, ita intra Tempe statiuis positis, vt quisque locus ab hoste tentabatur,
præsidia per occasiones summittebat. Sub idem ferè tempus, quo consul ad- H
uersus Philippum primùm in Epiri faucibus castra posuit, & L. Quintius fra-
ter consulis, cui classis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab se-
natu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus, postquam
profectam inde classem audiuit, nihil morandum ratus, cùm ad Zammam
insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat: tardè inde ad Ma-
leam trahendis plerunque remulco nauibus, quæ cum commeatu seque-
bantur, peruenit. A Malea, iussis cæteris quantum maximè possent matura-
tè sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitque
naues ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem
tempore duæ ex Asia classes profectæ, vna cum Attalo rege: (eæ quatuor & I
viginti quinqueremes erant) Rhodia altera viginti nauium tectarum. Age-
simbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam
inde exiguo distantem freto traiecerunt. Carystiorum primùm agros vasta-
runt: deinde vbi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso, firma visa est, ad
Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum ijs nauibus quæ Piræei fue-
rant, Attali regis aduentu audito venit, iussitque, vt quæ ex sua classe venis-
Eretria oppugnatur à classe Romana & sociorum.
sent naues, Eubœam peterent. Eretria summa vi oppugnabatur: nam &
trium iunctarum classium naues omnis generis tormenta, machinasque ad
vrbiū excidia secum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad noua
molienda opera. Oppidani primò haud impigrè tuebantur mœnia: deinde K
fessi vulneratique aliquot, cùm & muri partem euersam operibus hostium
cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidium erat Macedonum,
quos non minus quàm Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus
à Chalcide nuntios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidio-
nem. Hæc mista metu spes vltra quàm vellent, aut quàm possent, trahere eos
tempus cogebat. deinde posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemque
refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplò ad Attalum veniam, fi-
demque eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti, segnius mune-
ra belli obeunt: & ea modò parte, qua murus dirutus erat, cæteris negle-
ctis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte, quæ minimè
suspecta

A ſuſpecta erat, impetu facto, ſcalis vrbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionẽ venit. pecuniæ auriq́ue & argenti haud ſanè multum fuit: ſigna, tabulæ priſcæ artis, ornamentaq́ue eius generis plura, quàm pro vrbis magnitudine, aut opibus cæteris inuenta. Caryſtus inde repetita. vnde, priuſquam è nauibus copiæ exponerentur, omnis multitudo vrbe deſerta in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplò vita ac libertas conceſſa eſt: Macedonibus * trecenti nummi in capita ſtatutum eſt pretium: & vt armis traditis abirent. hac ſumma redempti, in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris vrbibus Eubœæ intra dies pau-

Caryſtus per deditionem accipitur.

* Val. 6. coro. & 24. ſolid. Turon. aut circiter.

B cos captis, circumuectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Conſul interim omnium ſpe longiorem atrocioremq́ue oppugnationem habuit: & eà, qua minimum crediſſet, reſiſtebant hoſtes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. ſi aditum armatis in vrbem patefeciſſet, fugam inde, cædemq; hoſtium fore, qualis captis vrbibus fieri ſolet. cæterùm poſteaquam parte muri arietibus decuſſa, per ipſas ruinas tranſcenderunt in vrbẽ armati: illud principium velut noui atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præſidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, ſi armis potius & virtute, quàm mœnibus vrbem tuerentur: conferti pluribus introrſus ordinibus acie

Conſul in Rhage oppugnanda nihil non molitur.

C firmata, cùm tranſcendere ruinas ſenſiſſent Romanos. per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id conſul ægrè paſſus, nec eam ignominiam ad vnius modò expugnandæ moram vrbis, ſed ad ſummam vniuerſi belli pertinere ratus, quòd ex momentis paruarum plerunque rerum penderet: purgato loco, qui ſtrage ſemiruti muri cumulatus erat, turrim ingentis altitudinis; magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promouit. & cohortes inuicem ſub ſignis, quæ cuneum Macedonum (phalangem ipſi vocant) ſi poſſent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca anguſta, haud latè patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnæq́ue hoſti aptius erat. vbi conferti haſtas ingentis longitudinis præ ſe Macedones ob-

D iecißent, velut in conſtructam denſitate clypeorum teſtudinem Romani pilis nequicquam emiſſis cùm ſtrinxiſſent gladios: neque congredi propius, neque præcidere haſtas poterant: & ſi quam incidiſſent aut præfregiſſent, haſtile fragmento ipſo acuto inter ſpicula integrarum haſtarum velut vallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integera vtraque tuta præſtabat latera: nec ex longo ſpatio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quæ res turbare ordines ſolet. acceſſit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cùm turris per aggerem parum denſati ſoli ageretur, rota vna in altiorem orbitam depreſſa ita turrim inclinauit, vt ſpeciem ruentis hoſtibus, trepidationemq́ue inſanam ſuperſtantibus armatis præbuerit. Cùm parũ quic-

E quam ſuccederet, conſul minimè æquo animo comparationem militum generis armorumq́ue fieri patiebatur: ſimul nec maturam expugnandi ſpem, nec rationem procul à mari, & in euaſtatis belli cladibus locis hybernandi vllam cernebat. itaque relicta obſidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Aetoliæ ora portus erat, qui ſimul & omnes onerarias, quæ cõmeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus præberet, Anticyra in Phocide in Corinthium verſa ſinum ad id opportuniſſimè ſita viſa: quia nec procul Theſſalia, hoſtiumq; locis abibant: & ex aduerſo Peloponneſum exiguo maris ſpatio diuiſam: ab tergo Aetoliam Acarnaniamq;, ab lateribus Locridẽ & Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Panopeam ſine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Am-

Cõſul relicta obſidione à Rhage diſcedit.

Panopeam conſul cepit, & Anticyram.

 bryſus

brysus inde, Hyampolisq; receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec F scalis, nec operibus capi poterat. lacessendo missilibus eos qui in præsidio erant, cùm ad excursiones elicuissent, refugiendo inuicem, insequendoque, & leuibus sine effectu certaminibus, eò negligentiæ & contemptus adduxerunt, vt cum refugientibus in portam permisti impetum Romani facerent: & alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, quàm armis in potestatem venerunt. Elatia clausit portas: nec nisi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum. Elatiam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achæorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cycliadem principem factionis ad Philippum trahentium res expulerant. Aristhenus, qui Romanis gentem iungi volebat, prætor erat. G Classis Romana cum Attalo & Rhodijs Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimũ igitur ratus est, priusquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum ijs contributuros in antiquum gentis conciliũ. Authore consule legati à fratre eius L. Quintio, & Attalo, & Rhodijs, & Atheniensibus ad Achæos missi. Sicyone datum ijs est concilium. Erat autem non admodũ simplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmonius, grauis & assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficijs & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant: pro eius crudelitate perfidiaque ex ijs, quæ tum H ad tempus faceret, æstimantes, grauiorem post bellum dominum futurum cernebant: neque solùm quid in senatu quisque ciuitatis suæ, aut in communibus concilijs gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primùm legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodij disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est. postremi Athenienses, vt refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. ij ferè atrocissimè in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, inuecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die I assumpto, dimissa est. Postero die aduocatur concilium. vbi cùm per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas à magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret: diu silentium aliorũ alios intuentium fuit. neque mirum, si, quibus sua sponte volutantibus res inter se pugnantes obtorpuerant quodammodo animi: eos orationes quoque insuper turbauerant, vtrinq; quæ difficilia essent promendo, admonendoque per totũ diem habitæ. Tandem Aristhenus prætor Achæorum, ne tacitum conciliũ dimitteret: Vbi, inquit, illa certamina animorum Achæi sunt, quibus in conuiuijs, & circulis, cùm de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperatis? nunc in concilio ad eam rem vnam indicto, cùm legatorum vtrinque K verba audieritis, cùm referant magistratus, cùm præco ad suadendum vocet, obmutuistis: si non cura cõmunis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partẽ animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? cùm præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisq; aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquã decernamus: vbi semel decretũ erit, omnibus id, etiam quibus antè displicuerit, pro bono atq; vtili fœdere defendendũ. Hæc adhortatio prætoris non modò quenquam vnum elicuit ad suadendum: sed ne fremitũ quidem, aut murmur concionis tantæ, ex tot populis cõgregatæ, mouit. Tum Aristhenus prætor rursus: Non magis consilium vobis principes Achæorum deest, quàm

Achæi solicitãtur, vt à Philippo deficiant ad Romanos.

Achæorũ animi variè affecti ob legatos Romanorum & sociorum.

Aristheni prætoris Achæorũ oratio, suadentis, vt à Philippo deficerent, & Romanis adiungerentur.

A quàm lingua: sed suo quisq; periculo in commune consultum non vult. forsitan ego quoque tacerem, si priuatus essem. nunc prætor video aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere autem nisi ex vestro decreto qui possum? & quando nemo vestrûm, qui in hoc concilium aduocati estis, pro sententia quicquam dicere vult, aut audet: orationes legatorū hesterno die dictas pro sententijs percenseamus: perinde ác non postulauerint quæ è re sua essent, sed suaserint quæ nobis censerent vtilia esse. Romani Rhodijque, & Attalus societatem amicitiamque nostram petunt: & in bello quod aduersus Philippum gerunt, se à nobis adiuuari æquum censent. Philippus societatis secū admonet, & iurisiurandi: & modò postulat vt secum stemus, modò ne intersimus armis, con-
B tentum ait se esse. Nullíne venit in mentem, cur qui nondum socij sunt, plus petunt, quàm socius? Non fit hoc neque modestia Philippi, neque impudentia Romanorum. Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, vrbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem, legionesque eius exiguo maris spatio disiunctas, Phocidem ac Locridem peruagantes videmus. Miramini cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, vt pro rege arma caperemus aduersus Romanos, modò egerit. qui si ex eodem fœdere ac iureiurando, cuius nobis religionem inijciebat: rogemus eum, vt nos Philippus & ab Nabide ac
C Lacedæmonijs, & ab Romanis defendat: non modò præsidiū, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inuenturus: non herclè magis, quàm ipse Philippus priore anno. qui pollicendo se aduersus Nabidem bellum gesturum, cùm tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis eius quam nunc iactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmonijs reliquit. Ac mihi quidem minimè conueniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Eleuabat Romanum bellum euentumque eius eundem fore, qui prioris belli, quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potius, quàm
D præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? nos dico? quid ita passus est Eretriam, Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ vrbes? quid ita Locridem, Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisq; illis inexpugnabilibus super Aoum amnem aut vi, aut metu, aut voluntate? relictoque, quem insidebat, saltu, penitus in regnum abijt? si sua voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socij sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus. si victus armis cessit, Achęi nos arma Romana sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non sustinuistis? An tibi potius credamus, Romanos nō maioribus copijs, nec viribus nunc bellum gerere, quàm antea
E gesserint: potius quàm res ipsas intueamur? Aetolos tum classe adiuuerunt: nec duce consulari, nec exercitu bellū gesserunt. sociorum Philippi maritimæ vrbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeò tuta ab Romanis armis fuerunt, vt Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopularetur. nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos velut intra viscera Italiæ tolerauerunt: non præsidium Aetolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terra marique simul Macedoniæ intulerunt. tertius iam consul summa vi gerit bellum. Sulpitius in ipsa Macedonia congressus, fudit fugauitque regem, partem opulentissimam regni eius depopulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri, natura loci, munimentis, exercituque fretum castris exuit: fugientem in Thessaliam persecu-

tus, præsidia regia, sociasque eius vrbes propè in conspectu regis ipsius expugnauit. F Ne sint vera quæ Athenienses modò legati de crudelitate, auaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica scelera in superos inferosq; deos sint admissa: multo minus, quàm quæ Elæuntij, Abydenique, qui procul à nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliuiscamur: cædes direptionesque bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & hospitem Cyparissiæ Garitenem contra ius omne ac fas inter epulas propè ipsas occisum: & Aratum patrem filiumq; Sicyonios, cùm senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filij etiam vxorem libidinis causa in Macedoniam asportatam: cætera stupra virginum, matronarumque obliuioni dentur. ne sint cum Philippo res, cuius crudelita- G tis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi aduocatis in concilium causa est?) cum Antigono mitissimo ac iustissimo rege, & de nobis omnibus optimè merito existimemus disceptationem esse: num id postularet facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior atq; opportunior quàm nauali bello. si centũ tectæ naues, & quinquaginta leuiores apertæ, & triginta Issaici lembi maritimã oram vastare, & expositas propè in ipsis littoribus vrbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos vrbes recipiemus? tanquam non intestino, & hærente in ipsis visceribus vtamur bello? cùm terra Nabis, & Lacedæmonij, mari Romana classis vrgebunt: vnde regiam societatem, & H præsidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur vrbes, quæ oppugnabũtur? egregiè enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent: ne quæramus quemadmodum cæteris exemplo simus. Nolite, quia vltro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis ac summa ope petendum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub vmbra auxilij vestri latère volunt, in societatem vestram confugiunt, vt portubus vestris recipiantur, vt commeatibus vtantur. Mare in potestate habent, terras quascunque adeunt extemplò ditionis suæ faciunt. quod rogant, cogere possunt: quia pepercisse volunt, committere vos cur pereatis non patiuntur. Nam quod Cleomedon I modò tanquam mediam, & tutissimam vobis viam consilij, vt quiesceretis, abstineretisque armis ostendebat, ea non media, sed nulla via est. etenim præterquam quòd aut accipienda, aut aspernãda vobis Romana societas est: quid aliud quàm nusquam gratia stabili, velut qui euentũ expectauerimus, vt fortunæ applicaremus nostra cõsilia, præda victoris erimus? Nolite, si quod omnibus votis petendum erat, vltro offertur, fastidire. non quemadmodum hodie vtrumq; vobis licet, sic semper liciturum est. nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos à Philippo iamdiu magis votis, quàm armis audetis. sine vestro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare traiecerunt. hos si socios aspernamini, vix sanæ K mentis estis: sed aut socios, aut hostes habeatis oportet. Secundũ orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorũ inclementer assentientes increpantium: & iam non singuli tantum, sed populi vniuersi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Demiurgos vocant, decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quàm inter multitudinem esse. quinq; relaturos se de societate Romana aiebant, suffragiumq; daturos: quinq; lege cautum testabantur, ne quid, quod aduersus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio ius esset. Hic quoq; dies iurgijs est cõsumptus. Supererat vnus iusti cõcilij dies: (tertio enim lex iubebat decretũ fieri) in quem adeò exarsere studia, vt vix parentes à liberis temperauerint. Rhi-

Demiurgi Achæorũ de summa rerum dissentiunt.

siasus

A siasus Pellenensis erat, filium Demiurgum, nomine Memnonem habebat, partis eius, quæ decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, vt consulere Achæos communi saluti pateretur, neu pertinacia sua gentem vniuersam perditum iret: posteaquam parum proficiebant preces, iuratus se eum sua manu interempturum: nec pro filio, sed pro hoste habiturum: minis peruicit, vt postero die coniungeret ijs se, qui referebāt. qui cùm plures facti referrent, omnibus ferè populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se ferentibus quid decreturi essent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argiuorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium, neque mirante vllo, neque improbante. nam Mega-
B lopolitanos auorū memoria pulsos ab Lacedæmonijs restituerat in patriam Antigonus: & Dymæis captis nuper, direptisq; ab exercitu Romano, cum redimi eos vbicunque seruirent, Philippus iussisset: non libertatem modò, sed etiam patriam reddiderat. iam Argiui præterquam quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, priuatis etiam hospitijs, familiarique amicitia plerique illigati Philippo erant. ob hæc concilio, quòd inclinauerat ad Romanam societatem ineundam, excesserunt: veniaque ijs huius secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis beneficijs. Cæteri populi Achæorum, cùm sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodijs præsenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia iniussu populi non poterat rata esse, in id tem- *Achæi deficiunt à Philippo.*
C pus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorum ad Corinthum admoueri, captis Cenchreis, iam vrbē ipsam Quintio oppugnante. Et ij quidem è regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra: Romani ad Cenchreas versam partem vrbis, Attalus traducto per Isthmū exercitu, ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primò segnius, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos, ac regium præsidium, posteaquam vno animo omnes, & Macedones tanquam communem patriam tuebantur: & Corinthij ducem præsidij Androsthenem haud secus quàm ciuem, & suffragio creatum suo, imperio iusto patiebantur. omnis inde spes pugnantibus in vi, & ar- *Corinthus oppugnatur.*
D mis, & operibus erat: vndique aggeres haud facili aditu ad mœnia admouebantur. Aries ex ea parte, quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis cùm Macedones concurrissent, atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est. ac primò multitudine facilè expellebantur Romani: assumptis deinde Achæorum, Attalique auxilijs, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedones Græcosq; facilè loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat: pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti, pars nauales socij relictis nuper classibus ad spem honoratioris militiæ transgressi. hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis,
E quàm audaciam accendebat. Promontorium est aduersus Sicyonē Iunonis, quàm vocant Acræam, in altum excurrēs: traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum, eò Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit. præsto fuere à Corintho lembi, qui præsidium id acceptū Lechæum traijcerent. Author erat Attalus, incensis operibus omittendæ extemplò oppugnationis. pertinacius Quintius in incepto perstabat. is quoq;, vt pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit. ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naues est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur, cos. in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquijs rem per principes Elatiensiū tentauit; *Elatia oppugnatur à Romanis.*

 postea-

posteaquam nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios, quàm F oppidanos respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque vrbem est aggressus. Ariete admoto, quantum inter turres muri erat prorutum, cum ingenti fragore ac strepitu nudasset vrbem, simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt. Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant, & scalas ad stantia mœnia inferebant. & dum in vnam partem oculos animosque hostium certamen auerterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatiq; in vrbem transcenderunt. quo tumultu audito territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque sequente turba, G confugerunt. ita vrbe potitur COS. qua direpta, missis in arcem, qui vitam regijs, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterùm aduentu in Achaiam Philoclis regij præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione, sed Argiuorum quoque ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis prius animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo velut omnis causa prætores pronuntiare Iouem Apollinemque & Herculem. additum legi erat, vt ijs Philippus rex adijceretur. cuius nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adiecit, fremitus primò multitudinis ortus: deinde clamor subijcientium Philippi nomen, iubentiumque legitimū honorem vsurpare: H donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus, nocte occupat collem imminentem vrbi, (Larissam eam arcem vocant) positoque ibi præsidio, cùm lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum vaderet, instructa acies ex aduerso occurrit. præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatum. Aenesidemus Dymæus præerat. Adhortator à præfecto regio missus, qui excedere vrbe iuberet: (neque enim pares eos oppidanis solis, qui idem quod Macedones sentirent, nedum adiunctis Macedonibus esse, quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primò nihil nec ducem, nec ipsos mouit: post paulò vt Argiuos quoque armatos ex parte altera venientes I magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen casum, si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Aenesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum vrbe amitteretur, pactus cum Philocle vt abire illis liceret, ipse quo loco steterat, armatus cum paucis clientibus non excessit. missus à Philocle qui quæreret, quid sibi vellet? nihil fatus, tantummodo cum proiecto præ se clypeo staret, in præsidio creditæ vrbis moriturum se armatum respondit. tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectiq; omnes. Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ ciuitates, Argi & Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sanè memorabile K ab Sext. Aelio COS. gestum, cùm duos exercitus in prouincia habuisset, vnum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius PROCOS. præfuerat (ipse ei C. Aelium prætorem præfecit) alterum, quem in prouinciam adduxit, totum propè annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, vnde belli casibus dissipati erant, consumptis. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa vrbem seruilis propè tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum ijs, vt principum liberis, magna vis seruorum erat. augebant eorum numerum, vt ab recenti Africo bello, & ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cùm coniurationem fecissent, missis ex eo numero qui in

Elatia capitur.

Aenesidemi constantia.

Sext. Aelius Cos. nihil in Gallia memorabile gessit.

Seruilis tumultus.

A qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios seruitia solicitarent: satis iam omnibus præparatis ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setia per cædē & repentinum tumultum capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœde indicium Romam ad L. Cornelium Lentulum prætorem vrbis delatum est. Serui duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia quæ acta futuraq; erant, exposuerunt. quibus domi custodiri iussis, prætor senatu vocato, edoctoq; quæ indices afferrent, proficisci ad eam coniurationē quærendam atq; opprimen- *Seruorum coniuratio detegitur.*

B

C

dam iussus. cum quinque legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma capere, & sequi cogebat. hoc tumultuario delectu duobus millibus fermè hominum armatis, Setiam, omnibus quò pergeret ignaris, venit. ibi D raptim principibus coniurationis comprehensis, fuga seruorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera seruorum indicum & vnius liberi fuit. ei *centum millia grauis æris dari patres iusserunt: seruis *vicena quina millia æris, & libertatem. pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multò post, ex eiusdem coniurationis reliquijs nuntiatū est seruitia Præneste occupatura. Eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, suppliciū sumpsit. In timore ciuitas fuit, obsides captiuosq; Pœnorum ea moliri, itaq; & Romæ vigiliæ per vicos seruatæ: iussique circumire eas minores magistratus, & triumuiri carceris latomiarum intentiorem custodiam habere iussi: & circa nomen Latinum à prætore literæ missæ, vt & obsides in priuato seruarentur, ne- E que in publicum prodeundi facultas daretur, & captiui ne minus decē pondo compedibus vincti in nulla alia, quàm in carceris publici custodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream *CCXLVI. pondo in Capitolio posuerunt: gratiasq; senatui egerunt, quòd Antiochus legatorum Romanorū authoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem æstate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici modiûm CC. millia ab rege Masanissa ad exercitum, qui in Græcia erat, peruenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coercēdo habitus. fugatiq; ex insula fœneratores & sumptus,

*Val. 1000. coron.
*Val. 250. coron.
*Val. 27551. coro.

quos in cultum prætorum socij facere soliti erant, circumcisi, aut sublati. Sext. F
Aelius cos. ex Gallia comitiorũ causa Romam cùm redisset, creauit coss.
Cn. Cornelium Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo post prætorum

Sex prætores hoc anno primùm creati.

comitia habita. Sex prætores illo anno primùm creati: crescentibus iam prouincijs, & latius patescente imperio. creati autẽ hi, L. Manlius Volso, Cn. Sempronius Tuditanus, M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sempronius, & Heluius ex ijs ædiles plebis erant, ædiles curules, Q. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minutio coss. omnium primùm de prouincijs consulum prætorumq; actum, prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. vrbana Sergio, peregrina iurisdictio Minutio obtigit. Sardi- G
niam Acilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Heluius vlteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus,

Tribuni plebis intercedunt, ne nouis Coss. prouincia mandetur Macedonia.

L. Oppius, & Q. Fuluius Tribunus plebis impedimento erant, quòd longinqua prouincia Macedonia esset: neque vlla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuisset, quàm quòd vixdum inchoatis rebus in ipso conatu gerendi belli prior cos. reuocaretur. Quartum iam annum esse ab decreto Macedonico bello, quærendo regẽ, & exercitum eius, Sulpitium maiorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste, re infecta reuocatum. Quintium rebus diuinis Romæ maiorem partẽ anni retentum: ita gessisse tamẽ res, vt si aut maturius in prouinciam venisset, aut hyems ma- H
gis sera fuisset, potuerit debellare. nunc propè in hyberna profectum ita comparare dici bellum, vt nisi successor impediat, perfecturus æstate proxima videatur. His orationibus peruicerunt: vt consules in senatus authoritate fore dicerent se, si idem tribuni facerent. Permittentibus vtrisque liberam consultationem, patres consulibus ambobus Italiam prouinciam decreuerunt, T. Quintio prorogarunt imperium, donec successor ei venisset. Consulibus binæ legiones decretæ: & vt bellũ cum Gallis cisalpinis, qui defecissent à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditum quinque millia, & trecenti equites, & sociorum naualium tria millia.
Præesse idem qui præerat, classi L. Quintius Flaminius iussus. Prætoribus in I
Hispanias octona millia peditũ socium ac Latini nominis data: & quadringenti equites, vt dimitterent veterem ex Hispanijs militem. & terminare iussi, quà vlterior citeriorue prouincia seruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpitium, & P. Villiũ, qui coss. in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm coss.

Prodigia.

prætoresque in prouincias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quòd ædes Vulcani Summaniq; Romæ, quòd & Fregellis murus, & porta de cœlo tacta erant: & Frusinone inter noctem lux orta: & Asculo agnus biceps cum quinq; pedibus natus: & Formijs duo lupi oppidum ingressi, obuios aliquot laniauerant: Romæ non in vrbem solùm, sed in Capitolium penetrauerat lu-

Quinque coloniæ in oram maritimam deductæ.

pus. C. Acilius Tribunus plebis tulit, vt quinq; coloniæ in oram maritimam K
deducerentur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternìq;, vna Puteolos, vna ad castrum Salerni. his Buxentum adiectum. tricenæ familiæ in singulas colonias iubebantur mitti. triumuiri deducendis ijs, qui per trienniũ magistratum haberent, creati, M. Seruilius Geminus, Q. Minutius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebusque alijs diuinis humanisque, quæ per ipsos agendæ erant, perfectis, coss. ambo in Galiam profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cænomanis assumptis; Q. Minutius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuamque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, vtraque Ligurum, & duæ gentis eiusdẽ ciuitates, Celelates, Cerdiciatesq; sese dediderunt.

Etiam

A Et iam omnia cis Padum, præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominum viginti millia esse dicebantur, quæ se dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorum exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratque se Insubribus & Cænomanis: quòd ita acceperant, coniunctis legionibus COSS. rem gesturos, vt & ipsi collatas in vnum vires firmarent. posteaquam fama accidit, alterum COS. Boiorum vrere agros: seditio extēplò orta est. postulare Boij, vt laborantibus opem vniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copiæ, Boijsque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cænomanis super amnis Mincij ripas consederunt. Infra eum locum quinque millia passuum. & COS. Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in vicos Cænoma-

Cos. Cornelius aduersus Insubres prosperè pugnans.

B norum, Brixiamque, quæ caput gentis erat, vt satis comperit, non ex authoritate seniorum iuuentutem in armis esse, nec publico cōsilio Insubrium defectioni Cænomanos se adiunxisse, excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, vt desciscerent ab Insubribus Cænomani, & signis sublatis aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. & id quidem impetrari nequijt. in id data fides COS. est, vt in acie aut quiescerent: aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita conuenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. itaque cùm in aciem eduxissent, neutrum ijs cornu cōmittere ausi, ne si dolo cessissent, rem totam in-

C clinarent, post signa in subsidijs eos locauerunt. COS. principio pugnæ vouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatique essent: à militibus clamor sublatus, compotem voti COS. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum concursum. Quidam & à Cænomanis terga repentè in ipso certamine aggressis, tumultum ancipitem iniectum authores sunt, cæsaque in medio quinque & triginta millia hostium, quinque millia & DCC. viuos captos: in ijs Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria CXXX. & carpenta supra CC. Oppida, quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. Minutius COS. primò effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum, deinde vt relictis Insubri-

Amilcar capitur in bello Gallico.

D bus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boij detrectassent pugnā, ni fama victos Insubres allata animos fregisset. itaque relicto duce castrisque, dissipati per vicos, sua vt quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt. omissa enim spe per vnam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & vrere tecta, vicosque expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligusticos Iluates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoq; gens vt Insubres acie victos, Boios, ita vt tentare spem certaminis non auderent, territos audiuit, in deditionem venit. Literæ consulum à Gallia de gestis prosperè sub idem tempus Romam allatæ. M. Sergius prætor vrbanus in senatu eas, deinde ex au-

E thoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quatriduum decreta. Hyems iam eo tempore erat. Cùm T. Quintius capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna disposita haberet. Opunte seditio orta est. Factio vna Aetolos, qui propiores erant: altera Romanos accersebat. Aetoli priores venerunt: sed opulentior factio exclusis Aetolis, missoque ad imperatorem Romanum nuntio, vsque ad aduentum eius tenuit vrbem. arcem regium tenebat præsidium: neque vt discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut authoritate imperantis COS. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplò oppugnarentur, ea fuit: quòd caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens colloquio. id grauatè concessum regi est. nō quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectū videri bellum. necdum enim sciebat,

Supplicatio in quatriduum decreta ob res in Gallia prosperè gestas.

vtrum

vtrum successor sibi alter ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa vi vt tenderent, amicis & propinquis mandauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, vt sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Niceam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinque lembis, & vna naue rostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Animander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaneas princeps Aetolorum, & Achæi duo, Aristhenus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progressus, cùm rex in proram nauis in ancharis stantis processisset: Commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propinquo dicamus inuicem, audiamusq;. Cùm rex facturum se id negaret: Quem tandem, inquit Quintius, times? Ad hoc ille superbo & regio animo: Neminem equidem timeo, præter deos immortales: non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minimè Aetolis. Istud quidem, ait Romanus, par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, vt nulla fides sit. Nō tamen, inquit rex, T. Quinti par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phaneas. neq; enim æquè difficulter Aetoli prætorē alium, ac Macedones regem in meum locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. Cùm Romanus eum æquum censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationē, qui daret pacis leges, non qui acciperet: tum Romanus, simplicem suam orationem esse. ea enim se dicturū, quæ ni fiant, nulla sit pacis cōditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsidia esse. captiuos & transfugas socijs populi Romani reddendos, restituenda Romanis ea Illyrici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Aegypti reddendas vrbes, quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populique Romani conditiones has esse: cæterùm & sociorum audiri postulata æquum esse. Attali regis legatus naues captiuosque, quæ ad Chium nauali prælio capta essent, & Nicephorium, Venerisque templum, quæ spoliasset euastassetque, pro incorruptis restitui: Rhodij, Peræam (regio est continentis aduersus insulā, vetustæ eorum ditionis) repetebant, postulabantque præsidia deduci ab Iasso, & Bargyllis, & Euromensium vrbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo, & Panopolin Byzantijs in antiqui formulā iuris restitui, & liberari omnia Asiæ emporia portusque. Achæi Corinthum & Argos repetebant. Prætor Aetolorum Phaneas cùm eadem ferè quæ Romani, vt Græcia decederetur, postulasset, redderenturq; Aetolis vrbes, quæ quondam iuris aut ditionis eorum fuissent, excepit orationem eius princeps Aetolorum Alexander, vir (vt inter Aetolos) facundus. Iamdudum se reticere, ait, nō quò quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem sociorum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neq; bella vera virtute vnquam gessisse. in colloquijs insidiari & captare, in bello non congredi æquo campo, neque collatis signis dimicare, sed refugientem incendere ac diripere vrbes, & vincentium præmia victū corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos, vrbibus parcere quantum possent, quo opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione dimicetur tollentē, nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore anno sociorum vrbes in Thessalia euastasse Philippum: quàm omnes qui vnquā hostes Thessaliæ fuerint, ipsis quoq; Aetolis cum plura sociū, quàm hostem ademisse. Lysimachiam pulso prætore & præsidio Aetolorum occupasse eum. Chium item suæ ditionis vrbem funditus euertisse ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larissam

Philippi & Quintij colloquium.

Pacis leges dat Quintius.

Alexandri Aetolorum principis ad Philippum oratio.

A rissam & Pharsalum. Motus oratione Alexandri Philippus nauem, vt exaudiretur, propius terrā applicuit. Orsum eum dicere in Aetolos maximè violenter, Phaneas interfatus, non in verbis rem verti, ait: aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philippus, etiam cæco: iocatus in valetudinem oculorum Phaneæ. & erat dicator natura, quàm regem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit: Aetolos, tanquam Romanos decedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. ipsius enim Aetoliæ Agræos Apodeotasque & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam non esse. An quod à socijs eorum non abstinuerim, iustam querelam habent? cùm ipsi pro lege hunc

Philippus natura dicacior.

Philippus ad pacis leges respondet.

B morem antiquitus seruent: vt aduersus socios ipsi suos publica tantum authoritate dempta, iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in vtraque parte Aetolica auxilia habeant? Neque ego Chium expugnaui, sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adiuui: & Lysimachiam ab Thracibus vindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellum à custodia eius auertit, Thraces habent. Et Aetolis hæc. Attalo autem Rhodijsque nihil iure debeo. non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causa Peræam Rhodijs, & naues Attalo cum captiuis, qui comparebunt, restituam. nam quod ad Nicephorum Venerisque templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulantibus respondeam? nisi

C quo vno modo luci syluæque cæsæ restitui possunt, curam impensamque sationis me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primùm, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum iussit, omnes diuinos humanosque honores complexa. atque ad ea adiecit recens de exercitu, quòd ab se desciuisset. inuectusque grauiter in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. de Corintho cum imperatore Romano deliberaturū esse, quæsiturumq; simul ab eo, vtrum ijsne vrbibus decedere se æquum censeat, quas à seipso captas iure belli habeat? an ijs etiam, quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achæis Aetolisque ad ea respondere,

D cùm prope occasum sol esset: dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem, ex qua profectus erat, Romani socijq; in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. Philippi nullus vsquam nec nuntius ab eo per aliquot horas veniebat: & iam desperantibus venturum repentè apparuerunt naues. atque ipse quidem, cùm tam grauia & indigna imperarentur, inopem consilij diem se consumpsisse deliberando aiebat. Vulgo credebatur de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Aetolisque ad respondendum. & eam opinionem ipse affirmauit, petendo, vt summotis alijs, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset: cum ipso imperatore Ro-

E mano liceret sibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socij. deinde cùm haud absisteret petere, ex omnium consilio Romanus imperator cum Appio Claudio Tribuno militum cæteris summotis, ad extremum littus processit. Rex cum duobus, quos pridiè adhibuerat, in terram est egressus. Ibi cùm aliquādiu secreto locuti essent, quæ acta ad suos Philippus retulerit, minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios. Romanis cum cedere tota Illyrici ora, perfugas remittere, ac si qui essent captiui. Attalo naues, & cum ijs captos nauales socios: Rhodijs regionem, quam Perçam vocant, reddere: Iasso & Bargyllis non cessurum. Aetolis Pharsalum Larissamque reddere, Thebas non reddere. Achæis non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium, quibus cessurus, aut non cessurus

Philippus & Romanus imperator exclusis socijs soli colloquuntur.

cessurus esset, destinatio. plus enim amitti in ijs, quàm acquiri: nec vnquã, nisi tota deduxisset Græcia præsidia, causas certaminũ deponere. F Cùm hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoq; procul stantem vox est perlata. itaque à Quintio petit, vt rem totam in posterum diem differret. profectò aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus ad Thronium colloquio destinatur. eò maturè conuentum est. Ibi Philippus primò & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. postremò petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut quascunque senatus dedisset, leges pacis accepturum. Id cæteris haudquaquam placebat. necenim aliud, quàm moram & dilationem ad colligendas vires quæri. Quintius G verum id futurũ fuisse, dicere: si æstas, & tempus rerum gerendarũ esset. nunc hyeme instante nihil amitti, dato spatio ad legatos mittendos. nam neque sine authoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent: & explorari, dum bello necessariam quietem ipsa hyems daret, senatus authoritatem posse. In hanc sententiam & cæteri sociorum principes concesserunt: inducijsque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. additum induciarum pacto, vt regia præsidia Phocide ac Locride extemplò deducerentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrum Athamanum regem: vtque speciem legationis adijceret, Q. Fabium (vxoris Quintij sororis filius erat) & Q. Fuluium, & P. Claudium misit. H Vt ventum Romam est, prius sociorum legati, quàm regis auditi sunt. cætera eorum oratio conuicijs regis consumpta est. mouerunt eo maximè senatum, demonstrando maris terrarumque regionis eius situm: vt omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret: non posse liberam Græciam esse: & ipsum Philippum non contumeliosius, quàm verius, compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi, quibus longiorem exorsis orationem breuis interrogatio, cessurúsne ijs tribus vrbibus esset, sermonem incidit: cùm mandatum sibi de his nominatim negarent quicquam. Sic infecta pace regij dimissi, Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. I Quod vt satis apparuit, non tædere belli senatum: & ipse victoriæ quàm pacis auidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam, quàm quæ omni Græcia decedi nuntiaret, admissurum dixit. Philippus cum acie decernendum videret, & vndique ad se contrahendas vires, maximè de Achaiæ vrbibus, regionis ab se diuersæ, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare, vt victori sibi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet: Philocli, qui Corintho Argisque præerat, scribit, vt tyrannum ipse conueniret. Philocles præterquam quod iam veniebat cum munere, adijcit ad pignus futuræ regi cum tyranno K amicitiæ: filias suas regem Nabidis filijs matrimonio coniungere velle. Tyrannus primò negare aliter vrbem eam se accepturum, nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium vrbis esset. deinde, vt frequenti concione non aspernatos modò, sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere vbi vellet, vrbem, Philoclem iussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in vrbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca, portæque clausæ, paucis principum tumultum inter primum elapsis. eorum absentium direptæ fortunæ: præsentibus aurum atq; argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contulere, sine cõtumelia & laceratione corporum sunt dimissi: quos occulere aut retrahe-

Philippi cum Romano imperatore & socijs colloquium.

Legati ad senatũ mittuntur de pace cum Philippo facienda.

Argiuorum vrbem Nabidi fiduciariã tradit Philippus.

Nabidis in Argiuos crudelitas.

A retrahere aliquid suspicio fuit, in seruilem modum lacerati atq; extorti. Concione inde aduocata, rogationem promulgauit, vnam de tabulis nouis, alteram de agro viritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam. Posteaquam in potestate Nabidis Argiuorũ ciuitas erat, nihil eius memor tyrannus, à quo eam ciuitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quintium & Attalum Aeginæ hybernantem mittit, qui nuntiarẽt, Argos in potestate sua esse: eò si veniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo conuentura. Quintius, vt eo quoque præsidio Philippum nudaret, cùm annuisset se venturum, mittit ad Attalum, vt ab Aegyna Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decẽ quinque-B remibus, quas ijs fortè ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui cum tyranno ad Romanum imperatorem, nõ Romano ad tyrannum eundum diceret, in sententiam suam Quintium traduxit, ne in vrbẽ ipsam Argos iret. Haud procul vrbe Mycenica vocatur. in eo loco vt cõgrederentur, conuenit. Quintius cum fratre & Trib. militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Prætor, cum auxiliaribus paucis venit. tyrannum ibi cum omnibus copijs operientem inuenerunt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interiacentis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus Tribunis militum, inermes item regi prætor Achæorum, & vnus C ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum: quòd armatus ipse armatisq; septus, cùm inermes Romanum imperatorem regemq; cerneret, in colloquium venisset. neque enim se illos timere dixit, sed exules Argiuorum. Inde vbi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res: vnam, vt bellum cum Achęis finiret: alteram, vt aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoq; disceptatio ab Attalo rege est nata, cum fraude Philoclis proditam vrbem vi ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, vt se defenderet, accitum. Concionem Argiuorum rex postulabat, vt id scire posset. nec tyran-D nus abnuere: sed deductis ex vrbe præsidijs liberam concionem, nõ immistis Lacedæmonijs declaraturã quid Argiui vellent, præberi debere dicebat rex. tyrannus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloquio discessum: sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, inducijsq; inter Nicostratum Præt. Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthũ est profectus: & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, vt Philocli præfecto vrbis appareret tyrannum à Philippo desciisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit: hortantique vt extemplò transiret, vrbemque traderet, ita respondit: vt distulisse rem magis, quàm negasse videretur. A Corintho Quintius Anticy-E ram traiecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus veteres regis honores auxit: & rex ad id, quod sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis, tum quoque ne sine aliqua munificentia preteriret ciuitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit: & decem millia medimnûm frumenti. atque ita Cenchreas ad naues redijt. Et Nabis firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus, cùm ipse viros spoliasset: ad fœminas spoliandas vxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum accersendo, blandiendoque ac minando, non aurum modò ijs, sed postremò vestem quoque, mundumque omnem muliebrem ademit.

Nabidis & Quintij Romani imperatoris colloquium.

Conditiones amicitiæ inter Romanos & Nabidem.

Nabidis vxor Argiuas spoliat.

EPITOME LIBRI XXXIII. F

ACEPHALVS.

TITVS Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellauit. L. Quintius Flamininus frater proconsulis, Acarnanes, Leucade vrbe, quæ caput est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitã valetudinem Pergamũ translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas, data est. L. Furius, & Claudius Marcellus consules Boios, & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

* *

ijs partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos fermè passus longæ fauces e- G
Leucadis situs. rant: latæ haud amplius centum & viginti. in his angustijs Leucas posita est,
colli applicata verso in orientem, & Acarnaniam. ima vrbis plana sunt, ia-
centia ad mare: quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra marique
expugnabilis est. nam & vada sunt stagno similiora, quàm mari: & campus
terrenus omnis, operique facilis, itaque multis simul locis aut subruti, aut
ariete decussi ruebant muri. Sed quàm vrbs ipsa opportuna oppugnantibus
erat, tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassa-
ta muri, obstruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigrè inire, & armis
magis muros quàm seipsos mœnibus tutari. diutiusq; spe Romanorum ob-
sidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habi- H
tantes, ab arce milites accepissent. eos tamen ex superiore loco magno cum
tumultu decurrentes, acie in foro instructa iusto prælio aliquandiu Leuca-
Leucas capitur. dij sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem la-
pidum ac ruinas transcensum in vrbem. iamque ipse legatus magno agmi-
ne circumuenerat pugnantes. pars in medio cæsi, pars armis abiectis dedide-
runt sese victori. Et post dies paucos audito prælio, quod ad Cynoscephalas
Acarnaniæ populi dedunt sese Romanis. pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt. Iis-
Rhodij Peræam à Philippo armis vendicãt. dem diebus, omnia simul inclinante fortuna, Rhodij quoque ad vindican-
dam à Philippo continentem regionem (Peræam vocant) possessam à maio-
ribus suis: Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille I
& noningentis ferè armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt.
Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ, Taniani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia
erant, cum his copijs Pausistratus tendebat in Stratonicẽsi agro. locum perop-
portunum, ignaris regijs qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad idipsum
excitum auxilium mille Achæi pedites cum centum equitibus superuene-
runt. Theoxenus ijs præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi ca-
stelli causa primò castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum,
item Stratonicensis agri: Astragon vocant. omnibusque ex præsidijs, quæ
multifariã disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxi-
liaribus, Alabanda, vbi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodij pugnam detre- K
ctauerunt. atq; castris in propinquum collatis, extemplò in aciem descensum
est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianas locat:
in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præ-
sidijs, equites cornibus circundat. Cretensium auxiliares Thracumque
Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum
manum habuere: medios mista ex pluribus gentibus auxilia: equites leuis-
que armaturæ quod erat, cornibus circuniectum. Eo die steterunt tantum
acies vtræque super ripam, qui tenui aqua interfluebat torrentis: paucisque
telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi,
maius aliquanto prælium quàm pro numero edidere pugnantium. nec enim
plus

A plus terna millia peditum fuere, & centeni fermè equites. cæterùm non nu-
mero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & æqua
spe pugnauerunt. Achæi primi torrente superato in Agrianos impetum fece-
re: deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna ste-
tit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein
dextrum omne cornu. Macedones, vsque dum ordine & velut stipata pha- [*Rhodij fundunt Macedones & Peraea potiuntur.*]
lanx consistebat, moueri nequiuerunt. postquam læuo latere nudato circun-
iacere hastas venientem ex transuerso hostem conati sunt, turbati extemplò,
tumultum primò inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremò abiectis
armis, in præcipitem fugam effusi, Bargyllas petentes fugerunt. Eodem & Di-
B nocrates perfugit. Rhodij quantum diei superfuit secuti, receperunt sese ad ca-
stra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam vr-
bem sine certamine potuisse. Prætermissa eius rei occasio est, dum in castellis
vicisque Peraeæ recipiendis tempus teritur. interim animi eorum, qui Strato-
niceam præsidio obtinebant, cõfirmati sunt. mox & Dinocrates cum ijs, quæ
prælio supererant, copijs intrauit muros. nequicquam inde obsessa oppugna-
taque vrbs est. recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in
Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies fermè gesta. Philippus [*Philippus Dardanos opprimit.*]
cùm audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniç euasta-
re: quamuis toto propè orbe terrarum vndique se suosq; profligante fortuna
C vrgebatur: tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiam possessione pelli, de-
lectu raptim per vrbes Macedonum habito, cum sex millibus peditũ & quin-
gentis equitibus circa Stobos Pelagoniæ improuiso hostes oppressit. Magna
multitudo hominũ in prælio, maior prædandi cupidine palata per agros cæsa
est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos
redierunt. Ea vna expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta refectis
suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum
bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum: quàm
opportunè iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus.
nam præterquam quòd facilius cum singulis, quàm si in vnum ambo simul
D contulissent vires, bellatum est: Hispania quoque sub idem tempus magno
tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus cum priore æstate omnibus, quæ [*Antiochus molitur bellum aduersus Romanos.*]
in Cœle Syria sunt, ciuitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hy-
berna Antiochiam concessisset: nihilo quietiores postea res habuit. omnibus
enim regni viribus, cõnixus cùm ingentes copias terrestres maritimasq; com
parasset, principio Veris præmissis terra cum exercitu filijs duobus, Ardue ac
Mithridate, iussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum
nauium, ad hoc leuioribus nauigijs cercurisque ac lembis ducentis profici-
scitur: simul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus vrbes, quæ in
ditione Ptolemæi essent: simul Philippum (nec dum enim debellatum erat)
E exercitu nauibusq; adiuturus. Multa egregia Rhodij pro fide erga populum [*Rhodiorum fides erga populum Romanum.*]
Romanum proque vniuerso nomine Græcorum terra marique ausi sunt: ni-
hil magnificentius, quàm quòd ea tempestate non territi tanta mole immi-
nentis belli legatos ad regem miserunt: Nephelida (promontoriũ Ciliciæ est,
inclytum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se
obuiam ituros: non ab odio vllo, sed ne coniungi cum Philippo paterentur,
& impedimento esse Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tem-
pore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade,
& Coryco, & superato Anemurio (promontorium id quoque Ciliciæ est) Se-
linunte recepto. omnibus his alijsque eius oræ castellis aut metu, aut volun-
tate sine certamine in deditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis

 portis

portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorum auditi. & quanquam ea legatio e- F
rat, quæ accendere regium animum posset, temperauit iræ: & legatos se Rho-
dum missurũ respondit: ijsque mandaturum, vt renouarent vetusta iura cum
ea ciuitate, sua maiorumque suorum: & vetarent eos aduentum pertimesce-
re regis, nihil his aut socijs eorum noxæ futurum fraudíue. nam Romanorum
amicitiam se non violaturum, argumento & suam recentem ad eos legatio-
nem esse, & senatus honorifica in se decreta, responsaq;. tum fortè legati redie-
runt ab Roma, comiter auditi, dimissiq;: vt tempus postulabat, incerto adhuc
aduersus Philippum euentu belli. Cùm hæc legati regis in concione Rhodio-
rum agerent, nuntius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuntio
accepto Rhodijs, dempto metu à Philippo omni, erat cõsilium obuiam eun- G
di classe Antiocho. illam alteram curam non omiserunt tuendæ libertatis ci-
uitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam
alias auxilijs iuuerunt, alias prouidendo ac præmonendo conatus hostis: cau
saque libertatis fuerunt Caunijs, Myndijs, Halicarnassensibus, Samijsque.
Non operæ est persequi vt quæque acta in his locis sint, cùm ad ea quæ pro-
Attalus rex moritur. priè Romani belli sunt, vix sufficiam. Eodem tempore & Attalus rex æger The
bis Pergamum aduectus moritur, altero & septuagesimo anno: cùm quatuor
& quadraginta annos regnasset. Huic viro præter diuitias nihil ad spem re-
gni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnificè vtendo effecit: pri-
mùm vt sibi, deinde vt alijs non indignus videretur regno. victis deinde præ- H
lio vno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat, regiũ asci-
uit nomen: cuius magnitudini semper animũ æquauit. summa iustitia suos
rexit. vnicam fidem socijs præstitit. vxorem, ac liberos IIII. superstites habuit.
mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeò stabile ac firmum reliquit, vt
ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cùm is status rerum in Asia Græ
ciaque & Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace cer-
Ingens bellum in vlteriore Hispania coortum. tè nondum perpetrata, ingens in Hispania vlteriore coortum est bellum. M.
Heluius eam prouinciam obtinebat. is literis senatum certiorem fecit, Col-
cam & Luscinum regulos in armis esse: cum Colca decem & septem oppida:
cum Luscino validas vrbes, Cardonem & Bardonem, & maritimã oram om- I
nem, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus consurrectu-
ram. His literis à M. Sergio Pr. cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat,
recitatis, decreuerunt patres, vt comitijs prætorum perfectis, cui prætori pro-
uincia Hispania obuenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad
senatum referret. Sub idem tempus COSS. Romam venerunt: quibus in æde
Inter consules & tribunos plebis de triumpho certamen. Bellonæ senatum habentibus, postulantibusque triumphum ob res prosperè
bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Vrsanius Trib. plebis, vt separatim de tri-
umpho agerent COSS. postularunt: cõmunem se relationem de ea re fieri non
passuros, ne par honos in dispari merito esset. Cumque Minutius vtrique pro-
uinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se & colle- K
gam res gessisse, Cornelius adijceret: Boios aduersus se transgredientes Padũ,
vt Insubribus Cænomanisq; auxilio essent, depopulante vicos eorum atque
agros collega, ad sua tuenda auersos esse: tribuni res tantas bello gessisse Cor-
nelium fateri, vt non magis de triumpho eius, quàm de honore dijs immor-
talibus habendo dubitari posset. nõ tamen nec illum, nec quenquam alium
ciuem, tantum gratia atq; opibus valuisse, vt cùm sibimet triumphum impe-
trasset, collegę eundẽ honorem impudenter petenti daret. Q. Minutium in Li
guribus leuia prælia, vix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerũ mili-
tum amisisse. nominabant etiam tribunos militũ T. Iuuencium, & Cneum
Labeonis fratrẽ, qui aduersa pugna cum multis alijs viris fortibus ciuib. ac so-
cijs

A cijs cecidissent. oppidorum paucorum ac vicorum falsas, & in tempus simulatas, sine vllo pignore deditiones factas esse. Hæc inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perseuerantia tribunorum consules separatim retulerunt. Cn.Cornelio omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensesq; addiderunt fauorē consuli, gratias agentes, commemorantesque, obsidione se esse ab eo liberatos: plerosque etiam, cùm apud hostes essent, seruitute exceptos. Q.Minutius tentata tantùm relatione, cùm aduersum omnem senatum videret: in monte Albano se triumphaturum, & iure imperij consularis, & multorum clarorum virorum exemplo dixit. Cn.Cornelius de Insubribus Cænomanisque in magistratu triumphauit. multa signa militaria tulit: multa Gallica spolia captiuis carpentis B transuexit. multi nobiles Galli ante currum traducti: inter quos quidā Amilcarem ducem Pœnorum fuisse, authores sunt. cæterum magis in se conuertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba, pileatorū currum sequentium. Tulit in triumpho * ducenta triginta septem millia quingentos, * argenti bigati septuaginta nouem millia. * septuagenos æris militibus diuisit: duplex equiti, triplex centurioni. Q.Minutius cos. de Liguribus Boijsq; Gallis in monte Albano triumphauit. is triumphus vt loco, & fama rerum gestarum, & quòd sumptum non erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis, carpentisque, & spolijs fermè æquabat. pecuniæ C etiā propè par summa fuit, * æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, * argenti bigati quinquaginta tria millia, & ducenti. militibus centurionibusq; & equitibus item in singulos datū, quod dederat collega. Secundum triumphum cōsularia comitia habita. creati coss. L. Furius Purpureo, & M.Claudius Marcellus. Prr. postero die facti, Q.Fabius Buteo, T.Sempronius Longus, Q.Minutius Thermus, M.Acilius Glabrio, L.Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T.Quintio venerunt: se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fusum, fugatumq;. Hæ literæ prius in senatu à Sergio Pr. deinde ex authoritate patrum in concione sunt recitatæ. Ob res prosperè gestas in dies quinque supplicationes decretæ. D Breui post legati & à T.Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra vrbem in villam publicam: ibiq; ijs locus, & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ senatus est habitus. haud multa verba facta: cùm Macedones quæcunque senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decē legati more maiorum, quorum ex consilio T.Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adiectumq;, vt in eo numero legatorū P.Sulpitius, & P.Villius essent: qui coss. prouinciam Macedoniam obtinuissent. Cossanis eo die postulantibus vt sibi colonorum numerus augeretur, mille ascribi iussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui post M.Cornelium & T.Sempronium coss. hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus curulibus, L. E Cornelio Scipione, & Cn.Manlio Volsone, & magnificentius quàm aliàs facti, & lætius propter res bello benè gestas spectati; totique ter instaurati. Plebeij septies instaurati. Acilius Glabrio. C.Lælius eos ludos fecerunt. ex argento mulctatitio tria signa ænea, Cereri Liberoque & Liberæ posuerunt. L.Furius, & M.Claudius Marcellus consulatu inito, cùm de prouincijs ageretur, & Italiam vtrique prouinciam senatus decerneret: vt Macedoniam cum Italia sortirentur, petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem simulatā ac fallacem dicendo & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententia patres fecerat. & forsitan obtinuissent coss. ni Q. Martius rex, & C.Atinius Labeo Trib. plebis se intercessuros dixissent: ni prius ipsi ad plebem tulissent, vellent, iuberéntne cum rege Philippo pacem esse? Ea rogatio in

Cn. Cornelij triumphus.

* Hic numerus videtur referre HS. Et sic faciet coronatos 5163. & duos sol. Turo. vel circiter.

* Val. 7900. coro. si per bigatos, denarios intelligas.

* 70. æris faciunt dimidium coron. cū 5. solid. & duobus denarijs Turo.

* Val. 2540. coron.

* Val. 5320. coron.

Supplicatio in dies quinque decreta, ob res in Græcia prosperè gestas.

Ludi Romani & plebei.

Capitolio ad plebem lata est, omnes quinque & triginta tribus vti rogatæ iusserunt. Et quo magis pacem ratam esse in Macedonia vulgo lætarentur, tristis ex Hispania nuntius allatus effecit, vulgatæque literæ, C. Sempronium Tuditanum PROCOS. in citeriore Hispania prælio victum, exercitum eius fusum fugatumque: & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum cum graui vulnere latum ex prælio, haud ita multò post expirasse. COSS. ambobus Italia prouincia cum his legionibus, quas superiores COSS. habuissent, decreta. & vt quatuor legiones nouas scriberent: duas, quæ quò senatus censuisset, mitterentur. & T. Quintius Flamininus cum duabus legionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iussus, imperiũ ei prorogatum. Prr. deinde prouincias sortiti, L. Apustius Fullo vrbanam iurisdictionem, M. Acilius Glabrio inter ciues & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam vlteriorem, Q. Minutius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, T. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni, & Q. Minutio, quibus Hispaniæ prouinciæ euenerant, COSS. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas viderentur vti darent, decretum est: socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites. hique primo quoque tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitum. Priusquam hi prætores ad bellum propè nouum, quia tum primùm suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerentur: aut ipsi COSS ab vrbe mouerent: procurare, vt assolet, prodigia, quæ nuntiabantur, iussi. L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusque exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat. ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. lupus Esquilina porta ingressus, frequentissima parte vrbis cùm in forum decurrisset, Tusco vico atque inde Melio per portam Capenam propè intactus euaserat. Hæc prodigia maioribus hostijs sunt procurata. Ijsdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, cùm ex senatusconsulto vrbem esset ingressus, tulit præ se*auri mille & quingenta pondo quindecim, * argenti viginti millia, * signati denarios triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex vlteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, * quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit: & de manubijs duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & matris Matutæ, vnum in maximo circo fecit: & his fornicibus signa aurata imposuit. Hæc per hyemẽ fermè acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quintius. à quo cùm multa socij peterent, Bœoti petierunt impetraueruntq;: vt hi, qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur. id à Quintio facilè impetratum: non quia satis dignos eos credebat, sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Restitutis, confestim apparuit, quàm nulla inita apud Bœotos gratia esset. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atq; ab ipso hi, & non à Quintio & Romanis dati essent, miserunt: & comitijs proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Barcillam quendam, quàm quòd præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt, præteritis Zeusippo & Pisistrato, alijsque qui Romanæ societatis authores fuerunt. Id ægrè & in præsentia hi passi, & in futurum etiam metum ceperunt: cùm ad portas propè sedente exercitu Romano ea fierent: quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo socios adiuuante, & infesto his qui partis aduersæ fuissent. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Barcillam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem capto, cùm in publico epulatus reuerteretur domum temulentus, prosequentibus

Tuditanus proconsul in Hispania cum exercitu fusus.

Prouinciarũ sortitio.

Prodigia.

* Val. 169680. cor.
* Val. 200000. coron.
* Val. 2455. coron.
* Val. 500000. cor.

Bœotorum perfidia.

Bœotarches occiditur, de cuius morte diligenter inquiritur.

F G H I K

A tibus mollibus viris, qui ioci causa cõuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetoli erant, circunuentus occiditur. Fuga comitum, & quiritatio facta: & tumultus tota vrbe discurrentium cum luminibus. percussores proxima porta euaserunt. Luce prima concio frequens, velut extante indicio, ad vocem præconis conuocata in theatro erat. palàm ab suo comitatu, & obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeusippum authorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendi eos, qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi. Qui dum quæruntur, Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis causa in cõcionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiuiros crederent. multaq; in eam partem probabiliter argumentatus, quibus fidem
B apud quosdam fecit, nunquam si cõscius esset, oblaturũ se multitudini, mentionemúe cædis nullo lacessente facturum fuisse. alij non dubitare, obuiam eundo impudẽter criminis suspicionẽ auerti. Torti post paulò insontes, cùm scirent ipsi opinionem omnium, ea pro indicio vsi Zeusippum & Pisistratum nominauerunt: nullo adiecto, cur scire quicquã viderentur, argumento. Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei consciorum metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuncius & minister rei. quem indicem Pisistratus timens, eo ipso ti-
C more ad indicium protraxit. literas ad Zeusippum mittit, seruum conscium tolleret. non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quàm ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, iussit Zeusippo dare quamprimùm. is, quia non sibi conueniendi eius copia fuit, ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit: & adiecit, à Pisistrato de re magnoperè pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cùm extemplò traditurum eas affirmasset, aperit, perlectis literis pauidus Thebas refugit. Et Zeusippus quidem fuga serui motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ: & sumptum supplicium est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad execrabile odium Ro- *Thebani Bœotiq; in latrocinium vertuntur.*
D manorum: Zeusippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hyberna milites ad varios commeantes vsus excipiebant. quidam in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductiq; opprimebantur. postremò non tantum odio, sed etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fermè causa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cùm primò pauci, dein indies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit: & timidius quàm in hostica egredi castris miles. tum Quintius legatos ad querendum de latrociniis per ciuitates mittit. *Milites Romani à Bœotis ex insidijs occisi.*
E Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti: ibi ex limo eruta, extractaque ex stagno cadauera, saxis aut amphoris, vt pondere traherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ, & Coroneæ facta inueniebantur. Quintius primò noxios tradi sibi iussit: & pro quingẽtis militibus (tot enim intercepti erant) * quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrum cùm fieret, verbis tantùm ciuitates excusarent, nihil publico consilio factum esse: missis Athenas, & in Achaiam legatis, qui testarentur socijs, iusto pioque bello se persecuturum Bœotos: & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiã ire iusso, cum parte Coroneam circũsedit: euastatis prius agris, quà ab Elatia duo diuersa agmina iêre. Hac perculsi clade Bœoti, cùm omnia terrore ac fuga cõplessent, legatos mittunt. qui cùm in castra nõ admitterentur, ** Val. 300000. cor. Bœotorũ vrbes oppugnantur à Quintio.*

Achæi Athenienſesq; ſuperuenerunt. Plus authoritatis Achæi habuerunt deprecantes. ac ni impetraſſent pacem Bœotis, bellũ ſimul gerere decreuerunt. F Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta eſt. iuſſisque tradere noxios, & mulctæ nomine * triginta talenta conferre, pax data: & ab oppugnatione receſſum. Poſt paucos dies decem legati ab Roma venerunt, quorum ex conſilio pax data Philippo in has leges eſt. Omnes Græcorum ciuitates, quæ in Europa, quæque in Aſia eſſent, libertatem ac ſuas leges haberent. quæ earum ſub ditione Philippi fuiſſent, præſidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Aſia eſſent, Euromo Pedaſiſque & Bargyllis, & Iaſſo, & Myrina, & Abydo, & Thaſſo, & Perintho. eas quoque enim placere liberas eſſe Decianorum libertate. Quintius Pruſiæ Bithyniorum regi ſcriberet, quid G ſenatui & decem legatis placuiſſet. captiuos, transfugasque reddere Philippum Romanis, & naues omnes tectas tradere: quin & regiam vnam inhabilis propè magnitudinis, quam ſexdecim verſus remorum agebant: ne plus quingentis armatorum haberet, néue elephantum vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniuſſu ſenatus gereret. * mille talentûm daret populo Romano: dimidium præſens, dimidium penſionibus decem annorum. Valerius Antias quaternûm millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præſens viginti millia pondo. idem nominatim adiectum ſcribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obſides accepti, inter quos Demetrius Philippi H filius. Adiecit Valerius, Antias, Attalo abſenti Aeginam inſulam elephantósque dono datos, & Rhodijs Stratoniceam Cariæ, atque alias vrbes, quas Philippus tenuiſſet: Athenienſibus inſulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, ſoli Aetoli id decretum decem legatorum clàm muſſantes carpebant. literas inanes vana ſpecie libertatis adumbratas eſſe. cur enim alias Romanis tradi vrbes, nec nominari eas? alias nominari, & ſine traditione iubere liberas eſſe? niſi vt quæ in Aſia ſint, liberentur longinquitate ipſa tutiores: quæ in Græcia ſint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in ſenatuſconſulto quo miſſi decem I legati ab vrbe erant, cæteræ Græciæ atque Aſiæ haud dubiè liberabantur: de his tribus vrbibus legati, quod tempora Reipublicæ poſtulaſſent, id e Republica fideque ſua facere ſtatuere iuſſi erant. Antiochus rex erat: quem transgreſſurum in Europam, cùm primùm ei res ſuæ placuiſſent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patére vrbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum traiecit: ibi conſilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius: liberandam omnem Græciam, ſi Aetolorum linguas retunderet: ſi veram charitatem, maieſtatem apud omnes nominis Romani vellent eſſe: ſi fidem facere, ad liberandam Græciam, K non ad transferendum à Philippo ad ſe imperium, ſe mare traieciſſe, nihil contra ea de libertate vrbium alij dicebant. cæterùm ipſis tutius eſſe, manere pauliſper ſub tutela præſidij Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi. Poſtremò ita decretum eſt: Corinthus redderetur Achæis, vt in Acrocorintho tamen præſidium eſſet: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho deceſſiſſet. Iſthmiorum ſtatum ludicrum aderat, ſemper quidem & aliàs frequens, cùm propter ſpectaculi ſtudium inſitum genti, quo certamina omnis generis artium viriumq; ac pernicitatis viſuntur, tum quia propter opportunitatem loci per duo diuerſa maria omniũ Græcorum vndique conuentus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde ſtatus futurus

Græciæ,

Margin notes: * Val. 18000. coro. — Pacis cum Philippo leges. — * Val. 600000. cor. — Iſthmia celebrantur.

A Græciæ, quæ ſua fortuna eſſet: alij non taciti ſolùm opinabantur, ſed ſermo-
nibus etiam ſerebant. Romani ad ſpectaculum conſederunt. & præco cum
tubicine, vt mos eſt, in mediam arenam, vnde ſolenni carmine ludicrum in-
dici ſolet, proceſſit: & tuba ſilentio facto ita pronuntiat: Senatus Romanus,
& T. Quintius imperator, Philippo rege, Macedonibusque deuictis, liberos, *Isthmijs pronunciantur voce præconis totius Græciæ ciuitates liberæ.*
immunes ſuis, legibus eſſe iubet Corinthios, Phocenſes, Locrenſesque om-
nes, & inſulam Eubœam: & Magnetas, Theſſalos, Perrœbios, Achæos, Phthio
tas. Percenſuerat omnes gentes, quæ ſub ditione Philippi regis fuerant. Au-
dita voce præconis, maius gaudium fuit, quàm quod vniuerſum homines
caperent. vix ſatis credere ſe quiſque audiſſe: alij alios intueri mirabundi, ve-
lut ſomnij vanam ſpeciem: quod ad quenque pertineret, ſuarum aurium fi-
B dei minimum credentes, proximos interrogabant. Reuocatus præco, cùm
vnuſquiſque nõ audire, ſed videre libertatis ſuæ nuntium aueret: iterum pro-
nuntiaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plauſus eſt
ortus, totiesque repetitus, vt facilè appareret, nihil omninò bonorum multi-
tudini gratius, quàm libertatem eſſe. Ludicrum deinde ita raptim peractum
eſt, vt nullius nec animi, nec oculi ſpectaculo intenti eſſent. adeò vnum gau-
dium præoccupauerat omnium aliarum ſenſum voluptatum. Ludis verò
dimiſſis, curſu propè omnes tendere ad imperatorem Romanum: vt ruente
turba in vnum, adire, contingere dextram cupientium, coronas lemniſcoſ-
C que iacentium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium fermè & triginta
annorum: & cùm robur iuuentæ, tum gaudium ex tam inſigni gloriæ fru-
ctu vires ſuppeditabant. nec præſens omnium modò effuſa lætitia eſt, ſed per
multos dies gratis & cogitationibus & ſermonibus reuocata. Eſſe aliquam
in terris gentem, quæ ſua impenſa, ſuo labore ac periculo bella gerat pro liber-
tate aliorum. nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut
terris continenti iunctis præſtet. maria traijciat: ne quod toto orbe terrarum
iniuſtum imperium ſit, & vbique ius, fas, lex potentiſſima ſint. vna voce præ-
conis liberatas omnes Græciæ atque Aſiæ vrbes. hoc ſpe concipere audacis
animi fuiſſe: ad effectum adducere, virtutis & fortunæ ingentis. Secundũ iſta
D iam Quintius, & decem legati, legationes regum, gentium, ciuitatumque *Quintius & decem legati Romani, legationes regis & gentium audiunt.*
audiuere. Primi omnium regis Antiochi vocati legati ſunt. his eadem quæ
ferè Romæ erant verba ſine fide rerum iactantibus, nihil iam perplexè, vt an-
tè, cùm dubiæ res incolumi Philippo erant: ſed apertè pronuntiatum, vt ex-
cederet. Aſiæ vrbibus: quæ aut Philippi, aut Ptolemæi regũ fuiſſent: abſtine-
ret liberas, omneſque Græcas. ante omnia denuntiatum, ne in Europam
aut ipſe tranſiret, aut copias traijceret. Dimiſſis regis legatis, conuentus gen-
tium ciuitatumque eſt haberi cœptus. eoque maturius peragebatur, quòd
decreta decem legatorũ ciuitates nominatim pronuntiabant. Oreſtis, (Ma-
cedonum ea gens eſt) quod primi ab rege defeciſſent, ſuæ leges redditæ. Ma-
E gnetes, & Perrœbi, & Dolopes liberi quoque pronuntiati. Theſſalorum gen-
ti præter libertatem conceſſam, Achæi Phthiotæ dati, Thebis Phthioticis &
Pharſalo excepto. Aetolos de Pharſalo & Leucade poſtulantes, vt ex fœdere
ſibi reſtituerentur, ad ſenatum reiecerunt. Phocenſes, Locrenſes, & quæ ſicut
antè fuerant adiecta, decreti authoritate his contribuerũt. Corinthus & Tri-
phylia & Herea (Peloponneſi & ipſa vrbs eſt) reddita Achæis. Oreum & Ere-
triam decem legati Eumeni regi Attali filio dabant: diſſentiente Quintio, ve-
nit res in arbitrium ſenatus: ſenatus libertatem his ciuitatibus dedit, Cariſto
adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati. Illyriorum vtraq; gens ſub ditio-
ne Philippi fuerat. Aminandrum tenere iuſſerunt caſtella, quæ per belli tem-
pus Philippo capta ademiſſet. Dimiſſo conuentu, decem legati partiti munia
inter

inter se,ad liberandas suæ quisque regionis ciuitates discesserunt, P. Lentulus F
Bargyllas, L. Stertinius Hephæstiam & Thassum & Thraciæ vrbes, P. Villius
Cn. Cornelius legatus suadet Philippo, vt legatos Romam mittat.
& L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. Cui de
minoribus rebus editis mandatis, percunctatus, si consilium non vtile so-
lùm, sed etiam salutare admittere auribus posset. cùm rex gratias quoque se
acturum diceret, si quid quod in rem suam esset, expromeret: magnoperè ei
suasit. quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamq́ue petendam
mitteret Romam legatos: ne si quid Antiochus moueret, expectasse, & tem-
porum opportunitates captasse ad bellandum videri posset. Ad Tempe Thes-
salica Philippus est cõuentus. qui cùm se missurum extemplò legatos respon-
disset: Cornelius Thermopylas, vbi frequens Græciæ statis diebus esse solet G
Cornelij & Aetolorum colloquium.
conuentus (Pylaicum appellant) venit, Aetolos præcipuè monuit, vt constan-
ter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Aetolorum princi-
pes alij interquesti sunt, quòd non idem erga suam gentem Romanorum ani-
mus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alij ferocius incusarunt, expro-
brarunt́que: non modò vinci sine Aetolis Philippum, sed ne transire quidem
in Græciam Romanos potuisse. Aduersus ea respondere, ne in altercationem
excederet res, cùm supersedisset Romanus: omnia eos æqua impetraturos, si
Romam misissent, dixit. itaque ex authoritate eius decreti legati sunt. Hunc
finem bellum cum Philippo habuit. Cùm hæc in Græcia Macedoniaque, &
Coniuratio seruorum in Hetruria.
Asia gererentur, Hetruriam infestam propè coniuratio seruorũ fecit. Ad quæ- H
rendam opprimendamq́ue eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosq́
que iurisdictio obtigerat, cum vna ex duabus legione vrbana missus, alios
iam congregatos pugnando vicit. ex his multi occisi, multi capti. alios verbe-
ratos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant: alios dominis re-
stituit. Consules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum
fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodam
Corolamus regulus Boiorum ad tria millia Romanorum occidit.
ponentem, Corolamus, regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria
millia hominum occidit. & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio
ceciderunt: inter quos præfecti sociùm T. Sempronius Gracchus, M. Iunius
Syllanus: & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius. & P. Claudius. I
castra tamen ab Romanis impigrè permunita, retentaque, cùm hostes à pro-
spera pugna nequicquam oppugnassent. Statiuis deinde eisdem per dies ali-
quot sese tenuit, dum & saucios curaret, & tanto terrore animos militum refi-
ceret. Boij, vt est gens minimè ad moræ tædium patiens, in castella sua vicosq́;
Marcellus Gallorum supra quadraginta millia cecidit, eorum castra diripuit, & Comum expugnauit.
dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto in agrum Comensem, vbi In-
subres Comensibus ad arma excitis castra habebãt, ducit. legiones in ipso iti-
nere prælium committunt. & primò adeò acriter inuaserunt, vt antesignanos
impulerint. quod vbi animaduertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohor-
tem Marsorũ opposuit: & equitum Latinorum omnes turmas in hostẽ emi-
sit. quorum cùm primus secundusq́; impetus retudisset inferentem se feroci- K
ter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primò, deinde signa
acriter intulit. nec vltrà sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterẽt, atq;
effusè fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominũ cæsa, Valerius
Antias scribit: & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadrin-
genta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus vnũ magni ponderis
Claudius in Capitolio Ioui donum in æde positum scribit. Castra eo die Gal-
lorũ expugnata, direptaq́;: & Comum oppidum intra dies paucos captũ. Ca-
stella inde duodetriginta ad consulẽ defecerunt. Id quoq; inter scriptores am-
bigitur, vtrũ in Boios prius, an Insubres cõsul exercitum induxerit, aduersam-
que prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Comũ parta, deformata cla-
de in

A de in Boijs accepta ſit. Sub hæc tam varia fortuna geſta, L. Furius Purpureo
alter conſul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam caſtro Mutilo appro-
pinquabat, cùm veritus ne intercluderetur ſimul à Boijs Liguribusque, ea-
dem via qua adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eaque tuta lo-
ca ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primùm Boiorum agrum *Boij ferè omnes in deditionẽ veniunt.*
vſque ad Felſinam oppidum populantes peragrauerunt. Ea vrbs cæteraq; ca-
ſtella, & Boij ferè omnes, præter iuuentutẽ, quæ prædandi cauſa in armis erat,
(tunc in deuias ſyluas receſſerat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde
traductus exercitus. Boij negligentius coactum agmen Romanorum, quia
ipſi procul abeſſe viderentur, improuiſo aggreſſuros ſe rati, per occultos ſal-
tus ſecuti ſunt. quos nõ adepti, Pado repente nauibus traiecto, Leuos Libuoſ-
B queque cùm peruaſtaſſent, redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agreſti
præda in agmen incidunt Romanum. Celerius prælium acriusque commiſ-
ſum, quàm ſi tempore locoq; ad certamen deſtinatis, præparatis animis con-
curriſſent. Ibi quantam vim ad ſtimulandos animos ira haberet, apparuit.
nam ita cædis magis quàm victoriæ auidi pugnarũt Romani, vt vix nuntium
cladis hoſti relinquerent. Ob eas res geſtas, conſulum literis Romam allatis,
ſupplicatio in triduum decreta eſt. Breui poſt Marcellus Romam venit, trium- *Marcellus de Inſubribus & Comenſibus triumphat.*
phusque ei magno conſenſu patrum eſt decretus. Triumphauit in magiſtra-
tu de Inſubribus, Comenſibusque. Boiorum triumphi ſpem collegæ reli-
C quit: quia ipſi propriè aduerſa pugna in ea gente euenerat, collegæ ſecunda.
Multa ſpolia hoſtium captiuis carpentis traducta: multa militaria ſigna lata,
*æris trecenta viginti millia, *argenti bigati ducenta triginta quatuor mil- ** Val. 3020. coron.* ** Val. 23400. coro.*
lia. in pedites ſingulos dati *octingenti æris: triplex equiti, centurionique. Eo- ** Aliàs octogeni, qui faciunt 36. ſolid. cum 10. denarijs Turonenſ.*
dem anno Antiochus rex cùm hybernaſſet Epheſi, omnes Aſiæ ciuitates in
antiquam imperij formulam redigere eſt conatus: reliquas quidem, aut quia *Antiochus Smyrnam & Lampſacum oppugnari iubet.*
locis planis poſitæ erant, aut quia parum mœnibus armisque ac iuuentuti
fidebant, haud difficulter iugum accepturas. Smyrna & Lampſacus liberta-
tem vſurpabant. periculumque erat, ne ſi conceſſum his foret, quos metue-
bat, Smyrnam in Aeolide Ioniaque, Lampſacum in Helleſponto, aliæ vrbes
D ſequerentur. Igitur & ipſe ab Epheſo ad Smyrnam obſidendam miſit: & quæ
Abydi copiæ erant præſidio tantum modico relicto, duci ad Lampſacum op-
pugnandum iuſſit. nec vi tantùm terrebat: ſed per legatos leniter alloquen-
do, caſtigandoque temeritatem & pertinaciam, ſpem conabatur facere, breui
quæ peterent habituros. & tum ſatis & ipſis & omnibus alijs apparere, ab re-
ge impetratam eos libertatem, non per occaſionem raptam habere. Aduer-
ſus quæ reſpondebant, nihil neque mirari, neque ſuccenſere Antiochum de-
bere, ſi ſpem libertatis differri non ſatis æquo animo paterentur. Ipſe initio
Veris nauibus ab Epheſo profectus, Helleſpontum petit. terreſtres copias ab
Abydo traijcit Cherſoneſi vrbem: terreſtri naualem exercitum iunxit. & quia
E clauſerant portas, circundedit mœnia armatis. & iam opera admouenti, de-
ditio eſt facta. Idem metus tum incolentes alias Cherſoneſi vrbes in deditio-
nem dedit. Lyſimachiam inde omnibus ſimul naualibus terreſtribusque *Antiochus Lyſimachiam dirutam reſtituit.*
copijs venit. quàm cùm deſertam ac ſtratam propè ruinis inueniſſet, (cepe-
rant autem, direptamq; incenderant Thraces paucis antè annis) cupido eum
reſtituendi nobilem vrbem, & loco ſitam opportuno, cepit. itaque omni cu-
ra ſimul eſt aggreſſus & tecta murosque reſtituere, & partim redimere ſeruien
tes Lyſimachienſes, partim fuga ſparſos per Helleſpontum Cherſoneſumque
conquirere, contrahereque: partim nouos colonos, ſpe commodorum pro-
poſita, aſcribere, & omni modo frequentare. ſimul vt Thracum ſummoue-
retur metus, ipſe parte dimidia terreſtrium copiarum ad depopulandum pro-
xima

xima Thraciæ est profectus: partem, naualesq́; socios omnes reliquit in ope- F
ribus reficiendæ vrbis. Sub hoc tempus & L. Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumq́; reges certamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lentulus à Bargyllis, P. Villius & L. Terentius à Thasso Lysimachiam petierunt, eodem & à Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inuitatio benigna & hospitalis fuit. vt de mandatis statuque præsenti Asiæ agi cœptum est, animi exasperati sunt. Romani omnia acta eius, ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere senatui non dissimulabant, restituique Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquũ censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas à Philippo possessas An- G
tiochus per occasionem, auerso Philippo in Romanum bellum intercepisset, id verò ferendum non esse, Romanos per tot annos terra marique tanta pericula ac labores exhausisse, Antiochum belli præmia habere. Sed vt in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit: quòd iam etiam in Europam omnibus naualibus terrestribusque copijs transierit, quantum à bello aperto Romanis abesse? illum quidem etiam si in Italiam traijciat, negaturum. Ad ea rex: Satis iam antè videre se, Romanos inquirere, quid regi Antiocho faciendum: at quousque terra marique progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quàm H
Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas ciuitates querantur: sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse: & id agere se, vt breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Philippi quidem aduersa fortuna spolia vlla se petisse: aut aduersus Romanos in Europam traiecisse. *fuerit, quo victo omnia, quæ illius fuissent, iure belli Seleuci facta sint: existimare suæ ditionis esse. occupatis maioribus suis rerum aliarũ alia cura, primò quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippus vsurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitatè Lysimachi fuerint. ad ea facienda in antiquum venisse: & Lysimachiam deletã Thracum impetu deintegro condere, vt Seleucus filius eam sedem regni habeat. His I
disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine vllo satis certo authore allatus de morte Ptolemæi regis, vt nullus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimulabat pars vtraque se audisse. & L. Cornelius, cui legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumque mandata erat, spatium modici temporis ad conueniendum Ptolemæum petebat: vt priusquam moueretur aliquid in noua possessione regni, perueniret in Aegyptum, & Antiochus suam fore Aegyptum, si tum occasio esset, censebat. itaque dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copijs ad restituendam, vt instituerat, Lysimachiam: ipse omni classe nauigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, peruenit in Lyciam. Patarisq́; K
cognito viuere Ptolemæum, nauigandi quidem in Aegyptum omissum consilium est. Cyprum nihilominus tendens, cùm Chelidonium promontorium superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sari fluminis, fœda tempestas oborta propè cum omni classe demersit. multæ naues eiectæ: multæ ita haustæ mari, vt nemo in terram enauerit. magna vis hominum ibi interijt, non remigum tantùm, militumq́; ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Collectis reliquijs naufragij, cùm res non in eo esset, vt Cyprum tentaret, minus opulento agmine quam profectus erat, Seleu- L
ciam redit. ibi subduci nauibus iussis (iam enim hyems instabat) ipse in hyberna

Antiochi & legatorũ Romanorum conuentus.

Antiochi ad legatos Romanos responsio.

A berna Antiochiam processit. In hoc statu regũ erant res. Romæ eo primùm anno triumuiri epulones facti, C. Licinius Lucullus, T. Romuleius qui legẽ de creandis his tulerat: & P. Porcius Lecca. His triumuiris item, vt pontifici, lege datũ togę prętexæ habendæ ius. Sed magnũ certamen cũ omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus vrbanis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quod vltimã pensionẽ pecunię in bellũ collatę persoluere placuerat priuatis. quęstores ab auguribus, pontificibus, quòd stipendiũ per bellũ non cõtulissent, petebant. ab sacerdotibus tribuni nequicquã appellati, omniumq; anno rum, per quos non dederant, exactũ est. Eodẽ anno II. mortui põtifices, nouiq; in eorum locũ suffecti. M. Marcellus COS. in locũ T. Sẽpronij Tuditani, qui Pr.
B in Hispania decesserat: & L. Valerius in locũ M. Cornelij Cethegi. Et Q. Fab. Maximus augur mortuus est admodũ adolescens, priusquàm vllũ magistratũ caperet: nec eo anno augur in eius locũ est suffectus. Comitia inde consularia habita à M. Marcello COS. creati COSS. L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prr. inde facti C. Fabricius Luscinus, Cn. Atinius Labeo, C. Manli⁹ Volso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Lecca. Aediles curules, M. Fuluius Nobilior, & C. Flaminius, tritici decies centũ M. *binis æris populo diuiserũt: id C. Flaminij honoris causa, ipsius patrisq;, aduexerãt Siculi Romã. Flaminius gratiã eius cõmunicauerat cũ collega. Ludi Rom. & apparati magnificè sunt, & ter toti instaurati. Aediles pleb. Cn. Domitius Aenobarbus, & C. Scribonius curio maxi-
C mus multos pecuarios ad pop. iudiciũ adduxerunt: tres ex his cõdemnati sunt. ex eorũ mulctaticia pecunia ędẽ in insula Fauni fecerunt. Ludi pleb. per biduũ instaurati, & epulũ fuit ludorũ causa. L. Valerius Flaccus, & M. Porcius, quo die magistratũ inierunt, de prouincijs cùm ad senatũ retulissent, patres cẽsuerunt cùm in Hispania tantũ glisceret bellũ, vt iam cõsulari & duce & exercitu opus esset, placere, COSS. Hispaniã citeriorẽ & Italiam prouincias aut cõparare inter se, aut sortiri, vtri Hispania prouincia euenisset, eũ duas legiones & quinq; M. sociũm Latini nominis, & D. equites secũ portare, & naues longas XX. ducere. alter COS. duas legiones scriberet. his Galliã prouinciã obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubriũ & Boiorũ animis. Cato Hispaniã, Valerius Italiã est sor-
D titus. Prr. deinde prouincias sortiti, C. Fabricius Luscinus vrbanã, C. Atinius Labeo peregrinã, C. Manlius Volso Siciliã, Ap. Claudius Nero Hispaniã vlteriorẽ, P. Porcius Lecca Pisas, vt ab tergo Liguribus esset, P. Manlius in Hispaniã citeriorem adiutor COS. datur. T. Quintio, suspectis non solùm Antiocho & Aetolis, sed etiã Nabide Lacedęmoniorũ tyranno, prorogatũ in annũ imperiũ est, duas legiones vt haberet. in eas si quid supplementi opus esset, COS. scribere, & mittere in Macedoniã iussi. Ap Claudio pręter legionẽ, quam Q. Fabius habuerat, M M. peditũ & CC. equites nouos cõscribere permissum. Par numerus peditum equitumq; nouorũ P. Manlio in citeriorẽ Hispaniã decretus: & legio eadẽ, quę fuerat sub Minutio Prr. data. Et P. Porcio Leccę ad Hetruriã circa Pisas CC. pedi-
E tum, & L. equites & Gallico exercitu decreti. In Sardinia prorogatũ imperium Sempronio Longo. Prouincijs ita distributis, COSS. priusquàm ab vrbe proficiscerentur, ver sacrũ ex pontificũ iussu fecere: quod C. Cornelius Mammula Pr. vouerat de senatus sentẽtia, populiq; iussu, Cn. Seruilio. C. Flaminio COSS. annis post XXI. factũ est, quàm votũ. Per eosdẽ dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher, augur in Q. Fabij Maximi locũ, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratusq; est. Mirantibus iam vulgo hominibus, quòd Hispania mouisset bellũ, negligi: literæ à Q. Minutio allatæ sunt, se ad Turbã oppidũ cum Budare & Besaside imperatoribus Hispanis signis collatis prosperè pugnasse: XII. M. hostiũ cęsa: Budarẽ imperatorẽ captũ: cęteros fusos fugatosq;. His literis lectis, minus terroris ab Hispanis erat, vnde ingens bellũ expectatũ fuerat. Omnes curæ post ad uentũ vtiq; X. legatorũ in Antiochũ regẽ conuersæ. Hi expositis prius quę cum

Triumuiri Epulones hoc anno primùm facti.

A sacerdotibus stipendium exactum.

** Vno solido Turonensi.*

Prouinciarum sortitio.

Ver sacrum.

Q. Minutius prosperè pugnauit in Hispania.

Decem Legati referunt quid actũ sit in Græcia statim.

Ll Philippo

Philippo acta essent, & quibus legibus data pax: nō minorem belli molem re- F
stare ab Antiocho docuerūt. Ingenti classe, egregio terrestri exercitu in Europā
eum traiecisse. nisi auertisset vana spes ex vaniore rumore orta, Aegypti inua-
dendæ, mox bello Græciā arsurā fuisse. neq; enim ne Aetolos quidem quietu-
ros, cùm ingenio inquietā, tum iratā Romanis gentē. hærere & aliud in visceri
bus Gręcię ingens malū: Nabin nunc Lacedæmoniorū, mox si liceat, vniuersę
Gręciæ futurū tyrannū, auaritia & crudelitate omneis fama celebratos tyran-
nos ęquantē. cui si Argos velut arcē Peloponneso impositā tenere liceat, depor
tatis in Italiā Romanis exercitibus, nequicquā liberatam à Philippo Græciam
fore, pro rege, si nihil aliud, lōginquo vicinū tyrannū dominum habiturā. Hęc
cùm iam ab grauibus authoribus, tum qui omnia per se ipsos explorata refer- G
rent, audirent maiores, quod ad Antiochū attineret, maturanda his, cùm rex
quacunq; de causa in Syriā cōcessisset, de tyranno cōsultatio visa est. Cùm diu
disceptatū esset, vtrum iam causæ satis videretur, cur decerneretur: an permitte
rent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedæmoniū attineret, faceret quę è Repub.
censeret esse, permiserūt: eam rem esse rati, quæ maturata dilatáue nō tam ma-
gni momēti ad summā rem P. R. esset: magis id animaduertendū esse, quid An-
nibal & Carthaginienses si cū Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Ad-
uersæ Annibali factionis homines principib. Romanis, amicis quisq; suis, iden
tidem scribebāt: nuntios literasq; ab Annibale ab Antiochū missas, & ab rege
ad eum clā legatos venisse. vt feras quasdā nunquàm mitescere: sic immitē, im- H
placabilem eius viri animū esse. marcescere otio situq; ciuitatē, queri eum, &
inertia operis, nec sine armorū sonitu excitari posse. Hæc probabilia memoria
prioris belli, per vnū illum nō magis gesti quàm moti, faciebat. Iritauerat etiā
Iudicum ordo Carthagine dominatur.
recenti facto multorū potentiū animos. Iudicū ordo Carthagine ea tempesta-
te dominabatur, eo maximè, quòd ijdē perpetui iudices erant. res, fama, vitaq;
omniū in illorū potestate erat: qui vnū eius ordinis, idem omneis aduersos ha
bebat. nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotēti re-
gno (neq; enim ciuiliter nimijs opibus vtebantur) Pr. factus Annibal vocare ad
se quæstorē. Idem pro nihilo habuit. nā & aduersę factionis erat: & quia ex quę
stura in iudices, potentissimū ordinem referebātur, iam pro futuris mox opib. I
Annibal ordinem iudicum accusat.
animos gerebat. Enimuero indignū id ratus Annibal: viatorē ad præhenden-
dum quæstorē misit: subductumq; in concionē non ipsum magis quàm or-
dinem iudicū, præ quorum superbia atq; opibus nec leges quicquā essent, nec
magistratus, accusauit. & vt secundis auribus accipi orationē animaduertit, et
infimorū quoq; libertati grauē esse superbiā eorum: legē extemplò promulga-
uit, pertulitq;, vt in singulos annos iudices legerentur, ne quis biennium cōti-
nuū iudex esset. Cæterū quantā eo facto ad plebē inierat gratiā, tantū magnæ
partis principū offendebat animos. Adiecit aliud, quòd bono pub. sibi proprias
simultates irritauit. Vectigalia pub. partim negligentia dilabebātur: partim pręK
dæ ac diuisui principum quibusdā & magistratibus erāt. quin & pecunia, quæ K
in stipendiū Romanis suo quoq; anno penderetur, deerat: tributúq; graue pri-
Annibalis de vectigalibus consilium multos sibi infensos reddidit.
uatis imminere videbatur. Annibal postquā vectigalia quanta terrestria mari-
timaq; essent, & in quas res erogarentur, animaduertit, & quid eorū ordinarij
Reip. vsus cōsumerent, quantū peculatus auerteret: omnibus residuis pecunijs
exactis tributo priuatis remisso, satis locupletē Rempub. fore ad vectigal præ-
standū Romanis, pronuntiauit in concione, & præstitit promissum. Tum verò
isti, quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, nō
furto eorum manibus extorto, infensi & irati Romanos in Annibalē, & ipsos
causam odij quærētes, instigabāt. Itaq; diu repugnāte Scipione Africano, quia
parùm ex P. R. dignitate esse ducebat subscribere odijs accusationibusq; Anni-
balis, & factionibus Carthaginiensium inserere publicam authoritatem: nec
satis

Legati tres à Senatu Carthaginem missi.

A satis habere bello vicisse Annibalē, nisi velut accusatores calumniam in eum
iurarent, ac nomen deferrent: tandem peruicerūt, vt legati Carthaginem mit-
terentur: qui apud senatum eorum arguerent Annibalem cum Antiocho rege
consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcel-
lus, Q. Terentius Culleo. qui cùm venissent, ex consilio inimicorum Anniba-
lis, quęrentibus causam aduentus, dici iusserunt: venisse ad controuersias, quę
cum Masanissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. id
creditum vulgo. Annibalem vnum se peti ab Romanis non fallebat, & ita pa-
cem Carthaginiensibus datam esse, vt inexpiabile bellum aduersus se vnum
maneret. itaq; cedere tempori & fortunæ statuit, & præparatis iam omnibus
B antè ad fugam, obuersatus eo die in foro auertendæ suspicionis causa, primis
tenebris vestitu forensi ad portam cum duobus comitibus ignaris consilij est
egressus. Cùm equi quo in loco iussi erant præsto fuissent, nocte via cita regio-
nem quandam agri Vocani transgressus, postero die mane inter Acyllam &
Thapsum ad suam turrim peruenit. ibi eum parata, instructaq; remigio exce-
pit nauis. ita Africa Annibal excessit, sæpius patriæ quàm suorum euentus mi-
seratus. Eo die in Cercinam insulam traiecit. vbi cùm in portu naues aliquot

Annibal ex Africa discedit.

Pœni onerarias cum mercibus inuenissent, & ad egressum eum è naue con-
cursus salutantium esset factus: percontantibus, legatum se Tyrum dici iussit.
veritus tamen ne qua earū nauis nocte profecta Thapsum aut Acyllam nun-
C tiaret, se Cercinæ visum: sacrificio apparari iusso magistros nauium mercato-
resq; inuitari iussit: & vela cum antennis ex nauibus corrogari, vt vmbra (ete-
nim media æstas fortè erat) cœnantibus in littore fieret. quantum res & tem-
pus patiebatur, apparatæ celebratæq; eius diei epulæ sunt: multoq; vino in se-
rum noctis conuiuium productum. Annibal quum primum fallendi eos qui
in portu erant, tempus habuit, nauem soluit. cęteri sopiti cùm postero die tan-
dem ex somno pleni crapulę surrexissent, id quod serum erat, aliquot horas re-
mis in naues collocandis & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine
& multitudinis assuetæ domum Annibalis frequentare concursus ad vestibu
lum ædium est factus: & vt non comparere eum vulgatum est, in forum tur-
D ba conuenit, principem ciuitatis quærentium. & alij fugam cōscisse: (id quod
erat) alij fraude Romanorum interfectū, idq; magis ferebant: variosq; vultus
cerneres, vt in ciuitate aliorū alias partes fouentiū factionibus. visum deinde
Cercinę eum, tandē allatū est. Romani legati cùm in senatu exposuissent, com

Romani legati in Carthaginiensi senatu de Annibale queruntur.

pertum patribus Romanis esse, & Philippum regem antè ab Annibale maxi-
mè accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc literas nuntiosq; ab eo
ad Antiochum regem profectos, haud quieturum antè, quàm bellum toto
orbe terrarum concisset: ne his debere impunè esse, si satis facere Carthagi-
nienses populo Romano vellent: nihil eorum sua voluntate, nec publico con-
silio factū esse, Carthaginienses responderunt, quicquid æquum censuissent
E Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu Tyrum peruenit: exceptusq; à

Annibal Tyrum peruenit, & ab Antiocho comiter excipitur.

cōditoribus Carthaginis vt alia patria vir tam clarus omni genere honorum,
paucos moratus dies Antiochiam nauigat. ibi profectum iam regem cùm au-
disset, filium eius solenne ludorum ad Daphnen celebrantem conuenisset: co-
miter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Ephesi regem est conse-
cutus; fluctuantē adhuc animo, incertumq; de Romano bello. sed haud par-
uum momentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit. Ae-
tolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt:
quorum legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias ciuitates ex primo
fœdere petentes, senatus ad Quintium reiecit.

EPITOME LIBRI XXXIIII. F

LEx Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata est: cum Porcius Cato author fuisset, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus bello, quod Emporijs orsus est, citeriorem Hispaniam pacauit. T. Quintius Flamininus bellum aduersus Lacedæmonios, & tyrannum eorum Nabidem prosperè gestum, datâ ijs pace, qualem ipse voluit: liberatisq; Argis, qui sub ditione tyranni erant, finiuit. Senatus tunc primùm secretus à populo ludos spectauit. vt id fieret, Sex. Aelius Pætus, & L. Cornelius Cethegus censores interuenerunt cum indignatione plebis. Coloniæ plures deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T. Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum, vicerat, Græciamq; omnem liberauerat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginiensium nuntiauerunt, Annibalem qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. tentauerat autem Annibal per Aristonem Tyrium, sine literis Carthaginem missum, ad rebellandum Pœnos concitare.

INTER bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, intercessit res parua dictu, sed G quæ studijs in magnum certamen excesserit. M. Fundanius, & L. Valerius tribuni plebis, ad plebem tulerũt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, Q. Fabio, T. Sempronio COSS. in medio ardore Punici belli: ne qua mulier plus semuncia auri haberet: neu vestimento versicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe oppidóue, aut propius inde mille passus, nisi sacrorũ publicorũ causa veheretur. M. & P. Iunij Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur: nec eam se abrogari passuros aiebãt. Ad suadendum dissuadendumq; multi nobiles prodibãt. Capitolium turba hominũ fauen- H tium aduersantiũq; legi cõplebatur. matronę nulla nec authoritate, nec verecundia, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias vrbis, aditusq; in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, vt florente Repub. crescente indies priuata omniũ fortuna, matronis quoq; pristinum

Lex Oppia de cultu matronarum.

I

K

ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulierum indies: nam etiam ex oppidis conciliabulisq; conueniebant. iam & consules prætoresq;, & alios magistratus adire & rogare audebant. cæterùm minimè exorabilem alterum vtiq; consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, ne abrogaretur, ita disseruit: Si in sua quisq; nostrûm matrefamiliâs Quirites, ius & maiestatẽ viri retinere instituisset, minus cum vniuersis fœminis negotij haberemus.

M. Portij Catonis oratio pro Oppia lege.

A beremus. nunc domi victa libertas nostra impotentia muliebri, hic quoq; in foro obteritur & calcatur: & quia singulas sustinere non potuimus, vniuersas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam esse, virorum omne genus in aliqua insula coniuratione muliebri à stirpe sublatum esse. Ab nullo genere nō æquè summū periculū est, si cœtus & concilia, & secretas consultationes esse sinas. Atq; ego vix statuere apud animū meum possum, vtrū peior ipsa res, an peiore exemplo agatur. quorum alterum ad nos COSS. reliquosq; magistratus, alterum ad vos Quirites magis pertinet. nam vtrum è Republica sit, nec ne, id quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis. Hæc consternatio muliebris, siue sua sponte, siue authoribus vobis M. B Fundani & L. Valeri facta est, haud dubiè ad culpam magistratuū pertinens, nescio vobis tribuni, an COSS. magis sit deformis. vobis, si fœminas ad concitandas tribunitias seditiones iam adduxistis: nobis, si vt plebis quōdam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulo antè per medium agmen mulierum in forum perueni. quod nisi me verecundia singularum magis maiestatis & pudoris, quàm vniuersarum tenuisset, ne compellatæ à cōsule viderentur, dixissem: qui hic mos est in publicū procurrendi & obsidendi vias, & viros alienos appellādi? istud ipsum suos quæq; domi rogare nō potuistis? an blandiores in publico quàm in priuato, & alienis quàm vestris estis? quanquā ne domi quidem vos, si sui iuris C finibus matronas cōtineret pudor, quæ leges hic rogarentur abrogarentúrue curare decuit. Maiores nostri nullam ne priuatam quidem rem agere fœminas sine authore voluerunt: in manu esse parentum, fratrum, virorum. nos (si dijs placet) iam etiam Rempub. capessere eas patimur, & foro quoq;, & concionibus & comitijs immisceri. quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm quòd aliæ rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandam censent? Date frænos impotenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum est, quæ iniquo animo fœminę sibi aut moribus aut legibus iniunctum patiuntur. omnium rerum libertatē, imò licentiam, si vera dicere volumus, D desiderant. quid enim si hoc expugnauerint, nō tentabunt? Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligauerint maiores nostri, per quęque subiecerint viris: quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. quid si capere singula & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplò simul pares esse cœperint, superiores erunt. At Hercule ne quid nouū in eas rogetur, recusant, non ius, sed iniuriā deprecantur. imò vt quam accepistis, iussistis suffragijs vestris legem, quam vsu tot annorum & experiendo comprobastis, hanc vt abrogetis: id est, vt vnam tollendo legem cæteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est. id modò quæritur, si maiori parti, & in summam prodest. si E quod cuiquā priuatim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid attinebit vniuersos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurrant in publicum: ac vix foro se & concione abstineant. vt captiui ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? procul abest, absitq; semper talis fortuna Reipub. sed tamen cùm fuit, negastis hoc pijs precibus earum. At non pietas, nec solicitudo pro suis, sed religio cōgregauit eas. matrem Idæam Pessinunte ex Phrygia venientem accepturę sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni prętenditur muliebri? vt auro & purpura fulgeamus, inquiunt, vt carpentis festis profestisq; diebus velut triumphātes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffragijs vestris per vrbē vectemur: ne vllus modus sumpti-

bus nec luxuriæ ſit. Sæpe me querentem de fœminarum, ſæpe de virorum, nec F
de priuatorum modò, ſed etiam magiſtratuum ſumptibus audiſtis: diuerſisq́;
Auaritia & luxuria pestes rerum publicarum.
duobus vitijs, auaritia & luxuria ciuitatem laborare, quę peſtes omnia magna
imperia euerterunt. Hæc ego quo melior lætiorq́; indies fortuna Reipublicæ
eſt, quo magis imperium creſcit: & iam in Græciam Aſiamq́; tranſcendimus,
omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo
plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quam nos illas. Infeſta, mihi credi-
te, ſigna ab Syracuſis, illata ſunt huic vrbi. iam nimis multos audio Corinthi
& Athenarum ornamēta laudanteis, miranteisq́;, & antè fixa fictilia deorum
Romanorum ridenteis. ego hos malo propitios deos, & ita ſpero futuros, ſi in
ſuis manere ſedibus patiemur. Patrum noſtrorum memoria per legatum Cy- G
neam Pyrrhus non virorum modò, ſed etiam mulierum animos donis tenta-
uit. nondum lex Oppia ad coercendam luxuriam muliebrem lata erat, tamen
nulla accepit. quam cauſam fuiſſe cenſetis? eadem fuit, quę maioribus noſtris,
nihil de hac re lege ſanciendi. nulla erat luxuria quæ coerceretur. Sicut antè
Cupiditates prius natæ, quàm leges.
morbos neceſſe eſt cognitos eſſe, quàm remedia eorum: ſic cupiditates prius
natæ ſunt quàm leges, quæ ijs modum facerent. Quid legem Liciniam excita-
uit de L. iugeribus, niſi ingens cupido agros cōtinuandi? quid legem Cinciam
de donis & muneribus, niſi quia vectigalis iam & ſtipendiaria plebs eſſe ſena-
tui cœperat? Itaq; minimè mirum eſt, nec Oppiā, nec aliam vllam tum legem
deſideratam eſſe, quæ modum ſumptibus mulierum faceret, cùm aurum & H
purpurā data & oblata vltrò non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cyneas
vrbem circumiret, ſtantes in publico inueniſſet quæ acciperent. Atq; ego non
nullarum cupiditatum ne cauſam quidem aut rationē inire poſſum. nam vt
quod alij liceat, tibi non licere, aliquid fortaſſe naturalis aut pudoris: aut indi-
gnationis habeat: ſic ęquato omnium cultu, quid vnaquęq; veſtrûm veretur,
ne in ſe cōſpiciatur? Peſſimus quidē pudor eſt vel parſimoniæ, vel paupertatis:
ſed vtrunq; lex vobis demit, cùm id quod habere non licet, non habetis. Hanc,
inquit, ipſam exæquationem non fero, illa locuples, cur non inſignis auro &
purpura conſpicior? cur paupertas aliarum ſub hac legis ſpecie latet? vt quod
habere non poſſunt, habituræ, ſi liceret, fuiſſe videantur? Vultis hoc certamen I
vxorib. veſtris inijcere Quirites, vt diuites id habere velint, quod nulla alia poſ-
ſit? pauperes, ne ob hoc ipſum cōtemnantur, ſupra vires ſe extendant? Ne ſimul
pudere, quod non oportet, cœperit: quod oportet, nō pudebit. quæ de ſuo pote
rit, parabit: quæ non poterit, virū rogabit. Miſerū illum virum, & qui exoratus
et qui nō exoratus erit, cùm quod ipſe non dederit, datū ab alio videbit. Nunc
vulgo alienos viros rogant, & quod maius eſt, legē & ſuffragia rogant: & à qui-
buſdam impetrāt aduerſus te & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. ſimul
lex modum ſumptibus vxoris tuæ facere deſierit, tu nunquam facies. Nolite
eodē loco exiſtimare Quirites futurā rem, quo fuit, antequàm lex de hoc fer-
retur. & hominem improbum non accuſari tutius eſt, quàm abſolui: & luxu- K
ria non mota tolerabilior eſſet, quàm erit nunc ipſis vinculis: ſicut fera beſtia,
irritata, deinde emiſſa. Ego nullo modo abrogandā legem Oppiā cenſeo. vos
quod faxitis, deos omnes fortunare velim. Poſt hæc tribuni quoq; plebis, qui
ſe interceſſuros profeſſi erāt, cùm pauca in eandem ſententiā adieciſſent: tum
L. Valerij tribuni plebis pro abroganda Oppia lege oratio.
L. Valerius prorogatione ab ſe promulgata ita diſſeruit. Si priuati tantummo-
do ad ſuadendū diſſuadendumq́; id quod à nobis rogatur, proceſſiſſent, ego
quoq; cùm ſatis dictum pro vtraq; parte exiſtimarem, tacitus ſuffragia veſtra
expectaſſem. nūc cùm vir grauiſſimus COS. M. Porcius nō authoritate ſolùm,
quæ tacita ſatis momēti habuiſſet, ſed oratione etiam longa & accurata inſe-
ctatus ſit rogationē noſtram, neceſſe eſt paucis reſpondere, qui tamē plura ver
ba in

A ba in castigandis matronis, quàm in rogatione nostra dissuadenda consumpsit: & quidē vt in dubio poneret, vtrum id quod reprehenderet, matronæ sua sponte, an nobis authoribus fecissent: rem defendam, nō nos: in quos iecit magis hæc COS. verbotenus, quàm vt re insimularet. Cœtū & seditiones, & interdū secessionem muliebrē appellauit, quod matronæ in publico vos rogassent, vt legē in se latam per bellū temporibus duris, in pace & florente ac beata Rep. abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ causa cōquirantur, & hæc & alia esse scio: & M. Catonē oratorem nō solùm grauem, sed interdū etiam trucem esse scimus omnes, cùm ingenio sit mitis. Nam quid tandē noui matronæ fecerūt, quòd frequentes in causa ad se pertinente in pub. processerūt? nunB quam ante hoc tempus in publico apparuerunt? tuas aduersus te origines reuoluam, accipe quoties id fecerint, & quidē semper bono publico. Iam à principio regnante Romulo, cùm Capitolio ab Sabinis capto medio in foro signis collatis dimicaretur, nónne intercursu matronarū inter acies duas pręliū sedatum est? Quid regibus exactis, cùm Coriolano Martio duce legiones Volscorū castra ad quintū lapidē posuissent, nónne id agmē, quo obruta hæc vrbs esset, matronæ auerterunt? Iam vrbe capta à Gallis, aurum, quo vrbs redempta est, nempe matronæ cōsensu omniū in publicum cōtulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetā) nónne & cùm pecunia opus fuit, viduarū pecuniæ adiuuerūt ærarium? & cùm dij quoq; noui ad opem ferendā dubijs rebus accerserentur, C matronæ vniuersę ad mare profectę sunt ad matrem Idæam accipiendā. Dissimiles, inquit, causę sunt. nec mihi causas ęquare propositū est. nihil noui factū purgare satis est. Cęterū quod in rebus ad omnes pariter viros fœminasq; pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa propriè ad ipsas pertinēte miramur fecisse? quid autem fecerunt? superbas medius fidius aures habemus, si cùm domini seruorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur. Venio nūc ad id de quo agitur, in quo duplex cōsulis oratio fuit. nam & legē vllā omnino abrogari est indignatus: & eam præcipuè legē, quæ luxuriæ muliebris coercendæ causa lata esset. & illa cōmunis pro legibus visa cōsularis oratio est, & hæc aduersus luxuriam seuerissimis moribus cōueniebāt. D Itaq; periculū est, nisi quid in vtraq; vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodū ex his legibus, quę nō in tempus aliquod, sed perpetuę vtilitatis causa in ęternū latę sunt, nullā abrogari debere fateor, nisi quā aut vsus coarguit, aut status aliquis Reip. inutilem fecit: sic quas tēpora aliqua desiderarunt leges, mortales (vt ita dicā) & temporib. ipsis mutabiles esse video. quę in pace latę sunt, plerunq; bellū abrogat. quæ in bello, pax: vt in nauis administratione alia in secūda, alia in aduersa tempestate vsui sunt. Hęc cùm ita natura distincta sint, ex vtro tandē genere ea lex esse videtur, quā abrogamus? an vetus regia lex, simul cum ipsa vrbe nata? an (quod secundum est) à decemuiris ad cōdenda iura creatis in XII. tabulis scripta? sine qua cū maE iores nostri nō existimarint matronale decus seruari posse: nobis quoq; verendū sit, ne cum ea pudorē sanctitatēq; fœminarū abrogemus? Quis igitur nescit, nouā istam legē esse, Q. Fabio, T. Sēpronio cōsulibus XX annis antè latā? sine qua cùm per tot annos matronæ optimis morib. vixerint, quod tandē ne abrogata ea effundantur ad luxuriā, periculū est? nam si ista lex ideo lata esset, vt finiret libidinē muliebrē, verendū foret, ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indicauit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: iam Tarentum, iam Arpos, iam Capuā habebat: ad vrbem Rom. admoturus exercitū videbatur: defecerant socij, nō milites in supplementū, non socios nauales ad classem tuendā, non pecuniā in ærario habebamus: serui, quibus arma darentur, ita vt pretiū pro ijs bello profecto dominis solueretur, emebātur: in eandē

diem frumentum & cętera quæ belli vſus poſtulabant, præbenda publicani ſe F
conducturos profeſſi erant. ſeruos ad remũ, numero ex cenſu conſtituto, cum
ſtipendio noſtro dabamus: aurum & argentum omne, à ſenatoribus eius rei
initio orto, in publicum conferebamus: viduę & pupilli pecunias ſuas in æra-
rium deferebant. cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus ſi-
gnati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu ma-
tronæ occupatæ erant, vt ad eam coercendam lex Oppia deſiderata ſit: cùm
quia Cereris ſacrificium lugentibus omnibus matronis intermiſſum erat, ſe-
natus finiri luctũ triginta diebus iuſſit. Cui non apparet, ob inopiã & miſeriã
ciuitatis, quia omniũ priuatorum pecuniæ in vſum publicũ vertendæ erant:
iſtam legem ſcriptam, tandiu manſuram, quandiu cauſa ſcribendę legis man- G
ſiſſet? nam ſi quæ tunc temporis cauſa aut decreuit ſenatus, aut populus iuſſit,
in perpetuũ ſeruari oportet, cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præ-
ſenti pecunia locamus? cur ſerui, qui militent, nõ emuntur? cur priuati nõ da-
mus remiges, ſicut tunc dedimus? Omnes alij ordines, omnes homines muta
tionem in meliorẽ ſtatum Reipublicæ ſentient, ad coniuges tantũ noſtras pa-
cis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Purpura viri vtemur, præ-
textati in magiſtratibus, in ſacerdotijs: liberi noſtri prætextis purpura togis v-
tentur, magiſtratibus in colonijs municipijsq́;, hic Romę infimo genere magi
ſtris vicorum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus: nec id vt viui ſolum
habeant tantũ inſigne, ſed etiam vt cum eo crementur mortui: fœminis dun- H
taxat purpuræ vſu interdicemus? & cùm tibi viro liceat purpura in veſte ſtra-
gula vti, matremfamilias tuam purpureũ amiculũ habere non ſines? & equus
tuus ſpecioſius inſtratus erit, quàm vxor veſtita? Sed in purpura, quæ teritur,
abſumitur, iniuſtam quidẽ, ſed aliquam tamẽ cauſam tenacitatis video: in au-
ro vero, in quo præter manus pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas
eſt? præſidium potius in eo eſt, & ad publicos & ad priuatos vſus, ſicuti experti
eſtis. Nullam æmulationẽ inter ſe ſingularum, quando nulla haberet, eſſe aie-
bat. At Hercule vniuerſis dolor & indignatio eſt. cùm ſociorum Latini nomi-
nis vxoribus vident ea conceſſa ornamenta, quæ ſibi adempta ſint: cùm inſi-
gnes eas eſſe auro & purpura, cùm illas vehi per vrbem, ſe pedibus ſequi, tan- I
quam in illarum ciuitatibus, non in ſua imperiũ ſit. Virorum hoc animos vul
nerare poſſet: quid muliercularũ cenſetis, quas etiam parua mouent? Nõ ma-
giſtratus, nec ſacerdotia, nec triumphi, nec inſignia, nec dona aut ſpolia bellica
his cõtingere poſſunt, munditiæ & ornatus, & cultus, hæc fœminarũ inſignia
Mundus muliebris. ſunt: his gaudent & gloriantur, hunc mundũ muliebrem appellarunt maiores
noſtri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atq; aurum deponũt? quid cùm
eluxerunt, ſumunt? quid in gratulationibus ſupplicationibusq́;, niſi excellen-
tiorem ornatũ adijciunt? Scilicet ſi legem Oppiã abrogaueritis, nõ veſtri arbi-
trij erit, ſi quid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filiæ, vxores,
ſorores etiã quibuſdã in manu erunt. Nunquã ſaluis ſuis exuitur ſeruitus mu- K
liebris. & ipſę libertatẽ, quam viduitas & orbitas facit, deteſtantur. In veſtro ar-
bitrio ſuũ ornatũ, quàm in legis, malunt eſſe. & vos in manu & tutela, nõ in ſer
uitio debetis habere eas: & malle patres vos, aut viros, quàm dominos dici. In-
uidioſis nominibus vtebatur modò COS. ſeditionẽ muliebrẽ & ſeceſſionem
appellando. id enim periculum eſt, ne Sacrum montem, ſicut quondam irata
plebs, aut Auentinum capiant. Patiendũ huic infirmitati eſt, quodcunq; vos
cenſueritis. quo plus poteſtis, eo moderatius imperio vti debetis. Hęc cùm cõ-
tra legem, proq; lege dicta eſſent, aliquanto maior frequẽtia mulierũ poſtero
die ſeſe in publicum effudit: vnoq; agmine omnes Brutorum ianuas obſede-
runt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antè abſtiterunt, quàm re-
miſſa

A missa intercessio à tribunis est. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tri-
bus legẽ abrogarent: annis xx. pòst abrogata est, quàm lata. M. Porcius cos.
posteaquam abrogata est Oppia lex, extemplò xxv. nauibus longis, quarum *Oppia lex abrogatur.*
v. sociorum erant, ad Lunę portũ profectus, eodem exercitu conuenire iusso, *M. Porcius Cato in Hispaniam traijcit.*
& edicto per oram maritimã misso nauibus omnis generis contractis, à Luna
proficiscens edixit, vt ad portũ Pyrenæi sequerentur, inde se frequenti classe ad
hostes iturum. Præteruecti Ligustinos montes, sinumq; Gallicum, ad diem
quam edixerat, cõuenerunt. inde Rhodam ventũ: & præsidium Hispanorum,
quod in castello erat, vi deiectũ. ab Rhoda secundo vento Emporias peruen-
tum. ibi copiæ omnes præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Em- *Emporiæ.*
B poriæ duo oppida erant muro diuisa. vnum Gręci habebant à Phocęa, vnde &
Massilienses oriundi: alterum Hispani. sed Græcum oppidũ in mare expositũ,
totum orbẽ muri minus quadringentos passus patentẽ habebat: Hispanis re-
tractior à mari trium milliũ passuum in circuitu murus erat. Tertium genus
Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeij liberos adiecti. nunc
in corpus vnũ cõfusi omnes: Hispanis prius, postremò & Græcis in ciuitatem
Romanam ascitis. Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte,
ab altera Hispanis, tam feræ & bellicosæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur.
disciplina erat custos infirmitatis, quã inter validiores optimè timor cõtinet. *Disciplina custos infirmitatis.*
Partem muri versam in agros egregiè munitã habebant, vna tantùm in eã re-
C gionẽ porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus
erat. nocte pars tertia ciuiũ in muris excubabat, neq; moris tantum aut legis
causa, sed quanta si hostis ad portas esset, obseruabant vigilias, & circumibant
cura. Hispanũ neminem in vrbem recipiebant, ne ipsi quidẽ temerè vrbe ex-
cedebant. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum
versa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte vigilię in
muris fuerant, egrediebãtur. causa exeundi hęc erat: commercio eorũ Hispani
imprudentes maris gaudebant: mercariq; & ipsi ea quæ externa nauibus in-
ueherentur, & agrorum exhibere fructus volebant. huius mutui vsus deside-
rium vt Hispania vrbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quòd
D sub vmbra Romanæ amicitiæ latebant, quam sicut minoribus viribus, quàm
Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitumque
comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum explo-
raret, vbi & quantæ hostium copiæ essent, vt ne mora quidem segnis esset,
omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat fortè tempus an-
ni, vt frumentum in areis Hispani haberent. itaque redemptoribus veti-
tis frumentum parare, ac Romam dimissis: Bellum, inquit, seipsum alet. pro-
fectus ab Emporijs, agros hostium vrit, vastatq;: omnia fuga & terrore com-
plet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex vlteriore Hispania cum præsi-
dio sex millium dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad
E oppidum Iliturgi occurrerunt. Viginti millia armatorum fuisse Valerius scri-
bit, duodecim millia ex ijs cæsa, oppidum Iliturgi receptum, & puberes om- *Hispanorum duodecim millia cæsa.*
nes interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab
hostibus regio erat, præsidio in vlteriorẽ Hispaniam remisso, Romam est pro-
fectus, & ob rem feliciter gestam ouans vrbem est ingressus. Argenti infecti
tulit in ærarium * quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo: & *Coron. 14732.
signati * bigatorum xvii. millia xxiii. & Oscensis argenti cxx. millia *Coron. 1702. cum solid. 14. & denariolis 5.
ccccxxxviii. Causa triumphi negandi senatui fuit, quòd alieno auspicio,
& in aliena prouincia, pugnasset. Cæterùm biennio pòst redierat, cùm pro-
uincia successori Q. Minutio tradita, annum insequentem retentus ibi lon-
go & graui morbo fuisset. itaque duobus modò mensibus antè Heluius
ouans

ouans vrbem eſt ingreſſus, quàm ſucceſſor eius Q. Minutius triumpharet. Hic F
quoq; tulit * argenti pondo triginta quatuor millia octingenta: * bigatorum
LXXVIII. millia, & Oſcenſis argenti * CCLXXVIII. millia. In Hiſpania interim
conſul haud procul Emporijs caſtra habebat. eò legati tres ab Ilergetum regulo Biliſtage, in quibus vnus filius erat, venerunt, querentes caſtella ſua oppugnari, nec ſpem vllam eſſe reſiſtendi, niſi præſidio Romanus miles eſſet. quinque millia militum ſatis eſſe: nec hoſtes, ſi tanta manus veniſſet, manſuros. Ad ea conſul, moueri quidem ſe vel periculo eorum vel metu dicere: ſed ſibi nequaquam tantum copiarum eſſe, vt cùm magna vis hoſtiũ haud procul abſit, cum qua mox ſignis collatis dimicandum ſibi indies expectet, diuidendo exercitum, minuere tutò vires poſſet. Legati vbi hæc audiuerunt, flen- G
tes ad genua conſulis prouoluuntur. Orant, ne ſe in rebus tam trepidis deſerat. quò enim ſe, repulſos ab Romanis, ituros? nullos ſe ſocios, nihil vſquam in terris aliud ſpei habere. potuiſſe ſe extra id periculum eſſe, ſi decedere fide, ſi coniurare cum cæteris voluiſſent. nullis minis, nullis terriculis ſe motos, ſperantes ſatis opis & auxilij ſibi in Romanis eſſe. id ſi nullum ſit, ſi ſibi à conſule negetur, deos hominesq; ſe teſtes facere, inuitos & coactos ſe, ne eadem quæ Saguntini paſſi ſunt patiantur, defecturos: & cum cæteris, potius Hiſpanis, quàm ſolos perituros eſſe. Et illo quidem die ſic ſine reſponſo dimiſſi. Conſulem nocte quæ inſecuta eſt, anceps cura agitare. nolle deſerere ſocios, nolle minuere exercitum, quòd aut moram ſibi ad dimicandum, aut in dimican- H
do periculum afferre poſſet. ſtat ſententia, non minuere copias, ne quid interim hoſtes inferant ignominiæ, ſocijs ſpem pro re oſtendendam cenſet. Sæpè vana pro veris, maximè in bello valuiſſe: & credentem ſe aliquid auxilij habere, perinde atq; haberet, ipſa fiducia & ſperando atq; audendo ſeruatum. Poſtero die legatis reſpondit, quanquam vereatur ne ſuas vires, alijs eas commodando minuat. tamen illorum ſe temporis ac periculi magis quàm ſui rationem habere. denuntiari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus iubet, vt cibum quem in naues imponant, maturè coquant: nauesq; in diem tertium expediri iuſſit. duos ex legatis Biliſtagi atque Ilergetibus nuntiare ea
iubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud ſe retinet. Legati I
non antè profecti, quàm impoſitos in naues milites viderunt: id pro haud dubio iam nuntiantes, non ſuos modò, ſed etiam hoſtes fama Romani auxilij aduentantis impleuerunt. Conſul vbi ſatis quod in ſpeciem fuit, oſtentatum eſt, reuocari ex nauibus milites iubet. ipſe cùm iam id tempus anni appeteret, quo geri res poſſent, caſtra hyberna mille paſſuum ab Emporijs poſuit. inde per occaſiones nunc hac parte, nunc illa, modico præſidio caſtris relicto, prædatum milites in hoſtium agros educebat. Nocte fermè proficiſcebantur, vt & quam longiſſimè à caſtris procederent, & inopinantes opprimerent. & exercebat ea res nouos milites, & hoſtium magna vis excipie-
batur: nec iam egredi extra munimenta caſtellorum audebant. Vbi ſatis ad- K
modum & ſuorum & hoſtium animos eſt expertus, conuocari tribunos præfectosq́ue & equites omnes & centuriones iuſſit. Tempus, inquit, quod ſæpè optaſtis, venit: quo vobis poteſtas fieret virtutem veſtram oſtendendi. adhuc prædonum magis quàm bellantium militaſtis more, nunc iuſta pugna hoſtes cum hoſtibus conſeretis manus. non agros inde populari, ſed vrbium opes haurire licebit. Patres noſtri, cùm in Hiſpania Carthaginienſium & imperatores ibi & exercitus eſſent, ipſi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent: tamẽ addere hoc in fœdere voluerunt, vt imperij ſui Iberus fluuius eſſet finis. nunc cùm duo prætores cum COS. cùm tres exercitus Romani Hiſpaniam obtineant: Carthaginienſium iam propè X. annis nemo in his prouincijs

* Val. 348000. cor.
* Val. 7800. coro.
* Val. 278000. coronat. ſed numerus hoc loco ſuſpectus eſt. Creſcit enim in immenſum

Ilergetum legati ad Catonem Cos. miſſi.

Catonis ad Tribunos & præfectos oratio.

A uincijs sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellante magis temerè, quàm constanter bellantē, iugum quo se exuit accipere rursus cogatis. In hunc modū maximè adhortatus, pronuntiat, se nocte ad castra hostiū ducturū. ita ad corpora curanda dimissi. Media nocte cùm auspicio operā dedisset, profectus, vt locum quem vellet, priusquàm hostes sentirent, caperet, præter castra hostiū circunducit, & prima luce acie instructa sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Rom. discurrere ipsi ad arma. interim COS. apud suos: Nusquam, nisi in virtute spes est milites, inquit: & ego sedulò, ne esset feci. inter castra nostra & nos, medij hostes, ab tergo hostiū ager est. quod pulcherrimū, *Cato Hispanos adoritur.*
B idem tutissimum est, in virtute spem positam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet, vt barbaros simulatione fugæ eliceret. Id quod crediderat, euenit. pertimuisse & cedere rati Romanos, porta erumpunt: & quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis cōplent. Dum trepidant acie instruenda, COS. iam paratis ordinatisq; omnibus. incōpositos aggreditur. equites primos ab vtroq; cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplò pulsi, cedentesq; trepidi, etiam pediti terrorem intulere. Quod vbi vidit COS. duas cohortes delectas ab dextro latere hostium circumduci iubet: & ab tergo se ostendere, prius quàm concurrerent peditum acies. Is terror obiectus hosti, rem metu Rom. equitum inclinatam æquauit. tamen adeò turbati erant dexteræ
C alæ equites, peditesq;, vt quosdam COS. manu ipse reprehenderit, & aduersos in hostem verterit. ita & quandiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat & iam ab dextra parte, vnde terror & fuga cœperat, ægrè Romanas resistebat. à sinistro cornu, & ab fronte vrgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebant. Vt emissis soliferreis falaricisque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non cęcis ictibus procul ex improuiso vulnerabantur: sed pede collato, tota in virtute ac viribus spes erat. Fessos iam suos COS. ex secunda acie subsidiarijs cohortibus in pugnā inductis, accendit: noua acies facta, integri recentibus telis fatigatos adorti hostes, primùm acri impetu velut cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusoq;
D per agros cursu, castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa præ se ferri, plenoq; gradu ad castra hostium oppugnanda succedere iubet. si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse interequitans sparo percutit, & tribunos centurionesq; castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: saxisq; & sudibus & omni genere telorum summouebantur à vallo Romani. vbi recens admota legio est, tum & oppugnātibus animus creuit, & infensius hostes pro vallo pugnabant. COS. omnia oculis perlustrat: vt quà minima vi resistatur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam infrequentes videt: eò secundæ legionis principes hastatosq; inducit. Non sustinuit impetum eorū statio, *Hispani in fugā vertuntur.*
E quæ portę opposita erat. & cęteri posteaquam intra vallum hostes vident, ipsis castris exuti, signa armaq; abijciunt. cæduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærentes. secundani terga hostium cædunt, cęteri castra diripiunt. Valerius Antias supra LX. millia hostium cæsa eo die scribit, Cato ipse haud sanè detrectator laudum suarum, multos cæsos ait, numerum non scribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. vnum, quòd circumducto exercitu, procul nauibus suis castrisq;, vbi spem nisi in virtute haberent, inter medios hosteis prælium commisit. alterum, quòd cohortes ab tergo hostibus obiecit. tertium, quòd secundam legionem, cæteris omnibus effusis ad sequendos hosteis pleno gradu sub signis compositā, instructamq; subire ad portam castrorū iussit. Nihil deinde à victoria cessatum: cùm receptui signo dato suos spolijs onu- *Hispanorum castra diripiuntur. Catonis laus.*

stos

stos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum F
in agros duxit. effusius, vt sparsis hostibus fuga, prædati sunt. quæ res non mi-
nus, quàm pugna pridie aduersa Emporitanos, Hispanos, accolasq; eorum in
deditionẽ compulit. multi & aliarũ ciuitatum, qui Emporias perfugerant, de-
diderunt se. quos omnes appellatos benignè, vinoq; & cibo curatos, domos
dimisit. Confestim inde castra mouit. & quacunque incedebat agmen, legati
dedentium ciuitates suas occurrebant. & cùm Tarraconem venit, iam omnis
cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuiq; & Romani & sociùm ac Latini
nominis varijs casibus in Hispania oppressi, donum COS. à barbaris reduce-
bantur. Fama deinde vulgatur, COS. in Turdetaniam exercitum ducturum:
& ad deuios mõtanos profecturum etiam falso perlatũ est. Ad hunc vanum, G
& sine authore vllo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defe-
cerunt. eos deducto exercitu COS. sine memorando prælio in potestatem re-
degit. Haud ita multo pòst ijdem, regresso Tarraconem COS. priusquam inde
quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis
fuit. sub corona veniêre omnes, ne sæpius pacem solicitarent. Interim P. Man-
lius Pr. exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap.
Claudij Neronis ex vlteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam
proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani.
freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano. Eques immis-
sus turbauit extemplò aciem eorum. pedestre prælium nullius fermè certami- H
nis fuit. milites veteres periti hostium belliq;, haud dubiam pugnam fecerũt.
Nec tamen ea pugna debellatum est. decem millia Celtiberum mercede Tur-
detani conducunt, alienisq; armis parabant bellum. COS. interim rebellione
Bergistanorum ictus, cæteras quoq; ciuitates ratus per occasionem idem fa-
cturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quam rem adeò ægrè pas-
si, vt multi mortẽ sibimetipsi cõsciscerent: ferox gens nullam vitam rati sine
armis esse. Quod vbi COS. renuntiatum est, senatores omnium ciuitatum ad
se vocari iussit. atq; ijs, Non nostra, inquit, magis, quàm vestra refert, vos non
rebellare. siquidem id maiore Hispanorum malo, quàm exercitus Romani la-
bore semper adhuc factum est. id vt ne fiat, vno modo arbitror caueri posse, si I
effectum erit ne possitis rebellare. volo id quàm mollissima via consequi. vos
quoq; in ea re cõsilio me adiuuate. nullum libentius sequar, quàm quod vos-
metipsi attuleritis. Tacentibus, spatium se ad deliberandum dierum paucorũ
dare dixit. cùm reuocati secundo quoque consilio tacuissent, vno die muris
omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant, profectus, vt in quanq; regio
nem venerat, omnes, qui circà incolebant, populos in deditionem accepit. Se-
gesticam tantum, grauem atq; opulentam ciuitatẽ, vineis & pluteis cepit. Eo
maiorem habebat difficultatẽ in subigendis hostibus, quàm qui primi vene-
rant in Hispaniam: quòd ad illos tędio imperij Carthaginiensium Hispani de-
ficiebãt, huic ex vsurpata libertate in seruitutẽ velut asserendi erant, & ita mo- K
ta omnia accepit, vt alij in armis essent, alij obsidione ad defectionẽ cogeren-
tur: nec, nisi in tempore subuentũ foret, vltrà sustentaturi fuerint. Sed in COS.
ea vis animi atq; ingenij fuit, vt omnia maxima minimaq; per se adiret atque
ageret: nec cogitaret modò imperaretq;, quæ in rẽ essent, sed pleraq; ipse per se
trãsigeret: nec in quenquã omniũ grauius seueriusq;, quàm in semetipsum im
periũ exerceret: parsimonia & vigilijs & labore cũ vltimis militũ certaret: nec
quicquã in exercitu suo præcipui, præter honorẽ atq; imperiũ haberet. Diffici-
lius bellũ in Turdetania pretori P. Manlio Celtiberi mercede excidi ab hosti-
bus, sicut antè dictum est, faciebant. itaque eò COS. accersitus literis præto-
ris legiones duxit. Vbi eò venit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani ha-
bebant)

Hispanorũ plerique in deditionem accepti.

Hispani armis exuti mortem sibi consciuerunt.

Cato muros vrbiũ Hispaniæ diruit.

Catoni quanta fuerit in domãda Hispania difficultas.

In Turdetaniam ducit exercitum Cato à prætore accersitus.

A bebant) cum Turdetanis extemplò leuia prælia incursantes in stationes eorũ Romani facere: semperq; victores ex quamuis temerè cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militũ ire COS. atq; ijs trium conditionum electionem ferre iubet. primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendiũ accipere, quàm quantum à Turdetanis pepigissent. alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futuram, quòd hostibus se Romanorũ iunxissent. tertiam, si vtiq; bellum placeat, diem locumque constituant, vbi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immistis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cùm incertum, bellum an pax cum Cel-

B tiberis esset, commeatus tamen haud secus quàm in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant: dein sæpè munimenta eorum, velut communi pacto commercio priuatis inducijs ingredientes. COS. vbi hostes ad pugnam elicere nequit, primùm prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Saguntiæ Celtiberùm omnes sarcinas impedimetaq; relicta, eò pergit ducere ad oppugnandũ. Postea quam nulla mouentur re, persoluto stipendio nõ suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictoq; omni exercitu in castris prætorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit, defecère ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacedanos, deuia & syluestrem

C gentem, cùm insita feritas continebat in armis: tum conscientia, dum COS. exercitusq; Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorũ. Igitur ad oppidum eorũ oppugnandum COS. ducit non Romanas modò cohortes, sed iuuentutem etiam merito infensorum ijs sociorum. Oppidum longum. in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebant. quadringentos inde fermè passus constituit signa. ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco antè mouerent, quàm ipse ad eos venisset. cæteras copias ad vlteriorem partẽ vrbis circunducit. maximũ ex omnibus auxilijs numerum Suessetanæ iuuentutis habebat, eos ad murum oppugnandum subire iubet. Quorum vbi arma signaq; La-

Lacetanos Cato oppugnat.

D cetani cognouere, memores, quàm sępè in agro eorum impunè persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent, fugassentque, patefacta repentè porta, vniuersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulere. quod posteaquam sicut futurum ratus erat, consul fieri etiam vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur: atq; eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quà silentium ac solitudo erat, in vrbem inducit: priusque omnia cepit, quàm se reciperent Lacetani. mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maximè prædonum erat: & inde incursiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. Transfugit

Lacetanorum vrbs capitur.

E inde ad consulem princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit. nõ esse in manu ipsis Remp. prędones receptos totũ suæ potestatis id castrum fecisse. COS. eum domum redire, conficta aliqua probabili cur abfuisset causa iussit. cùm se muros subisse cerneret, intentosq; prædones ad tuenda mœnia esse: tum vti cum suę factionis hominibus meminisset arcem occupare. Id vti præceperat, factum. repentè anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circumuasit. Huius potitus loci COS. eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suaq; habere iussit: Vergestanos cæteros quęstori vt venderet imperauit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, vectigalia magna instituit ex ferrarijs argentarijsque, quibus tum institutis locupletior indies prouincia fuit. Ob has res gestas in

Vergium oppugnatur à Catone.

Supplicatio in triduũ decreta, ob res in Hispania feliciter gestas.

Hispania supplicationem in triduum patres decreuerunt. Eadem æstate alter F cos. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litaniam syluam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur. cæteri omisso bello in vicos suos atq; agros dilapsi. COS. reliquũ æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonę exercitum habuit, restituitq́; quę in ijs oppidis bello diruta fuerant. Cùm hic status rerum in Italia Hispaniaq; esset, T. Quintio in Græcia ita hybernis actis, vt exceptis Aetolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, vniuersa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis egregiè statu suo gauderet: nec magis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria temperantiam iustitiamque & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduer- G

Quintij ad sociarum in Græciæ ciuitatum legatos oratio.

sus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto Quintius, conuentu Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicto, vbi frequentes vndique principes conuenerunt, ita vt ne Aetoli quidem abessent, tali oratione est vsus. Bellum aduersus Philippum non magis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quàm vtrique suas causas belli habuerunt. nam & Romanorum amicitiam, nunc Charthaginienses hostes eorum iuuando, nunc hic socijs nostris oppugnandis violauerat: & in vos talis fuit, vt nobis, etiamsi nostrarum obliuisceremur iniuriarum, vestræ iniuriæ satis digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. refero enim ad vos, vtrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis nobilissimam vetustissimamque ciuitatem in media Græcia sitam repeti in libertatem, & eodem statu, quo cæteras vrbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, vt videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ vnius ciuitatis seruitus non plenam, nec integram gloriam esse sinit. Cæterùm si vos nec cura eius ciuitatis, nec exemplum, nec periculum mouet, ne serpat latius contagio eius mali: nos æqui boniq; facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis. Post orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Cùm legatus Atheniensium quantum poterat gratijs agendis Romanorum I in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse opem: non rogatos vltro aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatusq; esset hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi futura calumniantium, cùm fateri potius præteritorum gratiam deberent, apparebat incessi Aetolos.

Alexandri Aetolorum principis oratio.

Igitur Alexander princeps gentis inuectus primùm in Athenienses, qui libertatis quondam duces & authores, assentationis propriæ gratia cõmunem causam proderent: questus deinde Achæos Philippi quondam milites, postremùm ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, vt Argos habeant: Aetolos primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas vrbes agrosque fore deuicto K Philippo: fraudari Echino & Pharsalo: insimulauit fraudis Romanos, quòd vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidijs tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia obijcere semper soliti sunt, nunquam, donec Demetrias Chalcisque & Corinthus tenerentur, liberam Gręciam fore: postremò, manendi in Græcia, retinendiq; exercitus Argos & Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Aetolos polliceri, aut conditionibus & voluntate sua Nabin præsidium Argis deductu-

Aristæni Achæorum pretoris oratio.

rum: aut vi atq; armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac vaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitauit. Ne istuc, inquit, Iupiter Opt. Max. siuerit, Iunoq; regina: cuius in tutela Argi sunt, vt illa ciuitas

A ciuitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Aetolos premium sit posita in eo discrimine, vt miserius à nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interiectum ab istis prædonibus non tuetur nos T. Quinti. quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habēt, sicut speciem hominū, moribus ritibusq; efferacioribus quàm vlli barbari, imò quàm rapaciss. belluę vtuntur. Itaq; vos rogamus Romani, vt & ab Nàbide Argos recuperetis: & ita res Græciæ constituatis, vt à latrocinio quoq; Aetolorū satis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis vndiq; increpantibus Aetolos, responsurū se fuisse ijs dixit, nisi ita infensos omneis in eos videret, vt sedandi potius, quàm irritandi essent. contentum itaq; opinione ea,
B quæ de Romanis Aetolisq; esset, referre se dixit: quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Cùm omnes bellum decressent, auxilia vt pro viribus suis quæq; ciuitates mitterent, est hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit, magis vt nudaret animos, id quod euenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum vt exercitum ab Elatia accerserent, imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit, nihil se absentibus decem legatis sententię habere, Romam eundum ad senatum ijs esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atq; ei circa Cleonas Aristænus Pr. cum x. millibus Achæorum, equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt:
C & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & vxoris eius frater: qui sub aduentum Romanorum, & vtrasque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidijs firmauit. sed inter agenda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus, adolescens maioris animi, quàm consilij: qui primò, iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adijcere coniurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus cùm accerseret, sensit proditum
D consilium esse: hortatusq; coniuratos qui aderāt, vt potiùs quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, vt qui saluam remp. vellent, authorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè mouit quenquam, quia nihil vsquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidij cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonij circumuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alij: ex ijs occisi plures, pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus ijs, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse: & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit
E expeditos pedites equitesque, qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab vrbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmonijs prælium commiserunt, atq; eos haud magno certamine compulerunt in vrbem. & castra eo ipso loco, vbi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde vnum in speculis fuit, si quid noui motus oriretur. posteaquā oppressam metu ciuitatem vidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, cùm causa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum disserentem cum haud dubia approbatione audiuit. & ipse adiecit, cùm pro Argiuis aduersus tyrannū bellum susceptum sit, quid minus conueniens esse, quàm omisso hoste Argos oppugnari?

Quintius Argos oppugnat.

Damocles cum paucis coniurat.

Quintius relictis Argis Lacedæmonem pergit oppugnaturus.

pugnari? se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum. Et dimis- F
so cōcilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circà, de-
missum & conuectum est. viride, ne hostes mox haberent, protritum & cor-
ruptum. castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeā ter-
tio die ad Caryas posuit castra. ibi, priusquā hostium intraret agrum, sociorum

Sociorum auxilia ad oppugnandam Lacedæmonem.

auxilia expectauit. Venerunt Macedones à Philippo mille quingenti, & Thes-
salorum equites XL. nec iam auxilia, quorū affatim erat, sed commeatus finiti
mis vrbibus imperati morabantur Romanum. Nauales quoq; magnæ copiæ
conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cū XL. nauibus venerat: iam Rho-
diç X. & octo tectę naues: iam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cū X. te-
ctis nauibus, triginta lembis, mistisq; alijs minoris formę nauigijs. ipsorū quo G
que Lacedæmoniorum exules permulti tyrannorum iniuria pulsi, spe recupe-
randæ patriæ in castra Romana conuenerant. Multi autem erant iam per ali-
quot ætates, ex quo tyranni tenebant Lacedæmonē, alij ab alijs pulsi. princeps
erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedęmone erat: pulsus in-
fans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus La-

Nabidis in apparando contra Romanos bello diligentia.

cedæmone fuit. Cùm terra mariq; tantū belli circumstaret tyrannum, & pro-
pè nulla spes esset vires suas hostiumq; æstimanti, non tamen omisit bellum:
sed & à Creta mille delectos iuuentutis eorum exciuit, cùm mille iam habe-
ret: & tria millia mercenariorum militum, X. millia popularium cum castella-
nis agrestibus in armis habuit: & fossa valloq; vrbem communiuit, & ne quid H
intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quo-
niam vt saluum vellent tyrannum, sperare non poterat, cùm suspectos quos-
dam ciuium haberet: eductis in campum omnibus copijs, (Dromon ipsi vo-
cant) positis armis ad concionem vocari iussit Lacedæmonios, atque eorum
concioni satellites armatos circumdedit. & pauca præfatus, cur sibi omnia ti-
menti cauentiq; ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorū referre, si quos
suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potiùs ne quid moliri pos-
sint, quàm puniri molientes. itaq; quosdam se in custodia habiturum, donec
ea quæ instet tempestas prętereat. hostibus repulsis, à quibus, si modò proditio
intestina satis caueatur, minus periculi esse, extemplò eos emissurum. Sub hæc I
citari nomina octoginta fermè principum iuuentutis iussit, atq; eos vt quisq;
ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes in-
terfecit. Ilotarum deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agre-
ste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus a-
cti necantur. Hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu
nouorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ra-
tus, si dimicare acie vellet: & vrbem relinquere tam suspensis & incertis om-
nium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab sta-
tiuis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluuiū peruenit: quò in loco Anti-
gonus, Macedonū rex, cū Cleomene Lacedæmoniorū tyranno signis collatis K
dimicasse dicebatur. inde, cùm audisset ascensum difficilis & artæ viæ esse, bre-
ui per mōteis circuitu præmissis qui munirēt viā, lato satis & patenti limite ad
Eurotam amnem sub ipsis prope fluentem mœnibus, peruenit. vbi castra me-

Auxiliares Nabidis Quintiū adoriuntur.

tantes Rom. Quintiumq; ipsum cum equitibus atq; expeditis pręgressum au-
xiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniecerunt, nihil tale expe-
ctātes: quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transie-
rant. Aliquam diu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, cùm in se
cuiq; minimum fiduciæ esset, trepidatum est. tandem signa legionum super-
uenerūt: & cùm primi agminis cohortes inductæ in præliū essent, qui modo
terrori fuerant, trepidantes in vrbem compulsi sunt. Romani cùm tantum à
muro

A muro receſſiſſent, vt extra ictum teli eſſent, acie directa pauliſper ſteterunt. Po-
ſteaquàm nemo hoſtium contrà exibat, redierunt in caſtra. Poſtero die Quin-
tius prope flumen præter vrbem ſub ipſas Mænali montis radices ducere co-
pias instructas pergit. primę legionarię cohortes ibant: leuis armatura & equi-
tes agmen cogebant. Nabis intra murum inſtructos paratosq; ſub ſignis ha-
bebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, vt ab tergo hoſtem
aggrederetur. poſteaquam extremum agmen pręterijt, tum ab oppido eodem
quo pridie eruperant, tumultu pluribus ſimul locis erumpunt. Ap. Claudius
agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præ-
paratis ſuorum animis, ſigna extemplò conuertit, totumq; in hoſtem agmen
B circumegit. itaque velut rectæ acies concurriſſent, iuſtum aliquandiu præ-
lium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt, quæ minus infida ac
trepida fuiſſet, ni Achęi locorum prudentes inſtitiſſent. hi & cædem ingentem
ediderunt, & diſperſos paſſim fuga pleroſque armis exuerunt. Quintius prope
Amyclas poſuit caſtra. inde cùm perpopulatus omnia circumiecta vrbi fre-
quentis & amœni agri loca eſſet, nullo iam hoſtium porta excedente, mouit
caſtra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto ſubiectam, agrosq; ad mare
pertinentes euaſtat. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ oppida
partim volũtate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gytheum *Gytheum oppugnatur à Romanis.*
oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmonijs receptaculum eſſe:
C nec procul à mari caſtra Romana abeſſe, omnibus id copijs aggredi conſtituit.
Erat eo tempore valida vrbs & multitudine ciuium incolarumq;, & omni bel
lico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti
rex Eumenes & claſſis Rhodiorum ſuperuenerunt. ingens multitudo naua-
lim ſociorum è tribus contracta claſſibus intra paucos dies omnia, quę ad op
pugnationem vrbis terra mariq; munitæ facienda opera erant, effecit. Iam te-
ſtudinibus admotis murus ſubruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaque
vna crebris ictibus euerſa eſt turris: quodque circa muri erat, caſu eius proſtra-
tum: & Romani ſimul à portu, vnde aditus planior erat, vt diſtenderent ab a-
pertiore loco hoſtes: ſimul per patefactũ ruina iter irrumpere conabãtur. nec
D multum abfuit, quin quà intenderant, penetrarent. ſed tardauit impetum eo-
rum ſpes obiecta dedendæ vrbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas &
Gorgopas pari imperio præerant vrbi. Dexagoridas miſerat nuntium ad lega-
tum Romanũ, traditurum ſe vrbẽ. & cùm ad eam rem tempus & ratio conue-
niſſet, à Gorgopa proditor interficitur: intentiusq; ab vno vrbs defendebatur.
& difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cum quatuor millibus de- *Gytheum Quintio traditur.*
lectorum militum ſuperueniſſet. Is cùm ſupercilio haud procul diſtantis tu-
muli ab vrbe inſtructam aciem oſtendiſſet, & ex altera parte L. Quintius ab o-
peribus ſuis terra mariq; inſtaret: tum vera deſperatio Gorgopam quoq; coe-
git id conſilij, quod in altero morte vindicauerat, capere. & pactus vt abduce-
E re inde milites. quos præſidij cauſa habebat, liceret, tradidit Quintio vrbem.
Priuſquam Gytheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradi-
ta custodia vrbis Timocrati Pellenenſi, cũ mille mercenarijs militibus, & duo-
bus millibus Argiuorum Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis ſicut primo
aduentu Romanæ claſſis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterri-
tus erat: ſic parua ſpe cùm acquieuiſſet, Gytheo ab ſuis retento: poſteaquam *Nabis per legatos petit, vt cum Quintio colloquatur.*
id quoque traditum Romanis audiuit eſſe: cùm ab terra omnibus circà hoſti-
bus nihil ſpei eſſet: à mari quoque toto ſe intercluſum: cedendum fortunæ ra-
tus, caduceatorem primùm in caſtra miſit ad explorandum, ſi paterentur le-
gatos ad ſe mitti. qua impetrata re, Pythagoras ad imperatorem venit nullis
cum alijs mandatis, quàm vt tyranno colloqui cum imperatore liceret. Con-

cilio aduocato, cùm omnes dandum colloquium censuissent, dies locusque F constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copijs sequentibus cùm venissent, relictis ibi in statione conspecta vtrinque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisq; militum paucis descendit. Ibi permisso vt seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. Si ipse

Nabidis ad Quintium oratio.

per me T. Quinti, vosque qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem, tacitus euentum fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequiui, quin priusquam perirem, cur periturus essem scirem. & hercule si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoque vobis quid face- G retis minus pensi esse, non mirarer. nunc cùm vos intueor, Romanos esse video, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis: cùm me ipse respexi, eum esse spero, cui & publicè, sicut cæteris Lacedæmonijs, vobiscum vetustissimum fœdus sit: & meo nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. At enim ego eam violaui, & euerti, quòd Argiuorum ciuitatem teneo. Quo modo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vocantibus ac tradentibus vrbem, eam accepi, non occupaui. & accepi, cùm Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autē eo me liberat, quòd cùm iam Argos haberem, societas mihi vobiscum conuenit: & vt vobis mitterem ad H bellum auxilia, nō vt Argis præsidiū deducerem, pepigistis. At hercle in ea controuersia, quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei, quòd non vestram vrbem, sed hostium, quòd volentem, non vi coactam accepi, & vestra confessione, quòd in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cęterùm nomen tyranni & facta me premunt, quòd seruos ad libertatem voco, quòd in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me, qualiscunque sum, eundem esse, qui fui cùm tu ipse mecum T. Quinti societatem pepigisti. tum me regem appellari à vobis memini: nunc tyrannum vocari video. itaq; si ego nomen imperij mutassem, mihi meæ inconstantiæ, cùm vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis I auctam, & egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me iure temporis tutari. iam feceram hæc, qualiacunq; sunt, cùm societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello aduersum Philippum accepistis: sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violassem: sed illud, me more atq; instituto maiorum fecisse. Nolite ad vestras leges atq; instituta exigere ea, quæ Lacedæmone fiunt. nihil comparare singula necesse est. vos à censu equitem, à censu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem subiectam esse illis vultis: noster legumlator non in paucorum manu remp. esse voluit, quem vos senatum appellatis: nec excellere vnum aut alterum ordinem in ciuitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore K credidit, vt multi essent, qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse, quàm pro patriæ sermone breuitatis, fateor. & breuiter peroratum esse potuit: nihil me postea quàm vobiscum amicitiam institui: cur eius vos pœniteret, commisisse. Ad hæc imperator Romanus. Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est. cuius ius tyranni quoq;, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex alijs occupauerant) vsurparunt, sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. nam quid minus conueniret, quàm nos qui pro libertate Græciæ aduersus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? & eo tyranno, quàm qui vnquam

Quintij ad Nabidem responsio.

A vnquam fuit, sæuissimo & violentissimo in suos? Nobis verò, etiam si Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat, atq; in leges suas: quarum modò, tanquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An vt ab Iasso & Bargyllis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas vrbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus: quæ titulum nobis liberatæ Græciæ seruientes deforment? At enim cum Philippo Argiui senserũt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. satis compertum habemus, duorum, aut summum trium in ea re nõ ciuitatis culpã esse: tam hercle, quã in te tuoq; pręsidio accersendo accipiendoq;
B in arcem, nihil sit publico cõsilio actum. Thessalos & Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen cùm cæteram liberauerimus Græciam, quid tandem censes in Argiuis, qui insontes publici consilij sint, facturos? Seruorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi obijci dicebas: non quidem nec ipsa mediocria. sed quid ista sunt præ ijs quæ à te tuisq; quotidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone. si audire iuuat vera dominationis impotentissimę crimina. Vt omnia alia vetustiora omittam, quam cædẽ Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit? quam tu ipse, cùm iam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in
C concione comprehensos, omnibus audientibus ciuibus tuis, in custodia te habiturum esse pronuntiasti: iube vinctos produci, vt miseri parentes, quos falsò lugent, viuere sciant. At enim vt iam ita sint hæc, quid ad vos Romani? hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc ijs, qui vt liberare possent, mare traiecerunt, terra mariq; gesserũt bellum? Vos tamen, inquis, vestramq; amicitiam ac societatem propriè non violaui. Quoties vis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus: summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maximè duabus, si socios meos pro hostibus habeas, si cum hostibus te coniungas. Vtrunq; à te factum est. nam & Messenen vno atq; eodem iure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam socius
D ipse sociam nobis vrbem vi atq; armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro non societatem solùm, sed si dijs placet, affinitatẽ etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti: & bellũ aduersum nos gerens, mare circa Maleã infestum nauibus piraticis fecisti: & plures propè ciues Romanos, quàm Philippus, cepisti atq; occidisti: tutiorq; Macedoniæ ora, quàm promontoriũ Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus nauibus fuit. Proinde parce sic fidem ac iura societatis iactare: & omissa populari oratione, tanquã tyrannus & hostis loquere. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabin, nunc etiã orare: vt dum liceret, dum occasio esset, sibi, ac fortunis suis consuleret. referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarum cœpit: qui deposito imperio, restitu-
E taq; libertate suis, non tutã modò, sed etiam honoratã inter ciues senectutem egissent. His dictis inuicem, auditisq;, nox propè diremit colloquium. postero die Nabis Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret: & captiuos & perfugas redditurũ dixit. aliud si quid postularent, scriptum vt ederent petijt, vt deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datũ est: & Quintius sociorum etiã principibus adhibitis, habuit consilium. Maximæ partis sententia erat, perseuerandũ in bello esse, & tollendum tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. satius multo fuisse, non moueri bellũ aduersus eum, quàm omitti motum. & ipsum velut comprobata dominatione firmiorem futurũ, authore iniusti imperij assumpto P. R. & exemplo multos in alijs ciuitatibus ad insidiandũ libertati ciuium

Quintius cum socijs de obsidenda Lacedæmone deliberat.

 suorum

ſuorum incitaturum. Ipſius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat. F videbat enim, compulſo intra mœnia hoſte, nihil præter obſidionem reſtare: eam autem fore diuturnam. non enim Gytheum, quod ipſum tamen traditum, non expugnatum eſſet: ſed Lacedęmonem validiſſimam vrbem viris armisq; oppugnaturos. vnam ſpem fuiſſe, ſi qua admouentibus exercitum diſſentio inter ipſos ac ſeditio excitari poſſet: cùm ſigna portis propè inferri cernerent, neminem ſe mouiſſe. Adijciebat & cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nuntiare, multò maioribus quàm antè, terreſtribus naualibusq; copijs in Europam eum tranſiſſe. ſi occupaſſet obſidio Lacedæmonis exercitũ, quibus alijs copijs aduerſus regem tàm validum ac potentem bellum geſturos? Hæc propalàm dicebat, illa tacita ſuberat cura, G ne nouus conſul Græciam prouinciam ſortiretur: & inchoati belli victoria ſucceſſori tradēda eſſet. Cùm aduerſus tendendo nihil moueret ſocios: ſimulando ſe tranſire in eorum ſententiam, omnes in aſſenſum cõſilij ſui traduxit. Benè vertat, inquit, obſideamus Lacedæmonem, quando ita placet. cæterùm cùm res tam lenta, quàm ipſi ſcitis, oppugnatio vrbium ſit: & obſidentibus prius ſępè quàm obſeſſis tædium afferat: iam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hybernandũ circa Lacedæmonis mœnia eſſe, quæ mora ſi laborem tantum, ac periculum haberet, vt & animis & corporibus ad ſuſtinenda ea parati eſſetis, hortarer vos. nunc impenſa quoque magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta vrbs oppugnanda eſt, in commeatus nobis vobisq; in hyemẽ expediendos. H Itaq; ne aut repentè trepidetis, aut rem inchoatam turpiter deſtituatis, ſcribendum antè veſtris ciuitatibus cenſeo, explorandumq;, quid quæq; animi, quid virium habeat. Auxiliorum ſatis ſuperq; habeo. ſed quo plures ſumus, pluribus rebus egebimus. nihil iam pręter nudũ ſolum ager hoſtium habet: ad hoc hyems accedit, ad comportandũ ex longinquo difficilis. Hæc oratio primum animos omniũ ad reſpicienda cuiq; domeſtica mala conuertit: ſegnitiam, inuidiam & obtrectationem domi manentium aduerſus militantes: libertatem difficilem ad conſenſum, inopiam publicam, malignitatem conferendi ex priuato. verſis itaque ſubitò voluntatibus, facere quod è repub. populi Romani, ſociorumq; eſſe crederet, I imperatori permiſerunt. Inde Quintius adhibitis legatis tantùm, tribuniſque militum, cõditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conſcripſit. Sex menſium induciæ vt eſſent Nabidi, Romaniſq;, & Eumeni regi, & Rhodijs. Legatos extemplò mitterent Romam, T. Quintius, & Nabis, vt pax ex authoritate ſenatus confirmaretur. Ex qua die ſcriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies vt induciarũ principium eſſet: & vt ex ea die intra decimum diem ab Argis cæteriſq; oppidis, quæ in Argiuorum agris eſſent, præſidia omnia deducerentur: vacuaque & libera traderentur Romanis: & ne quod inde mancipium regium, publicúmue aut priuatum educeretur: & ſi qua antè educta forent, dominis rectè reſtituerentur. Naues, quas ciuitatibus maritimis ademiſſet, redderet: néue ipſe nauem vllam, præter duos lembos, qui non plus quàm ſexdecim remis agerentur, haberet. K Perfugas & captiuos omnibus ſocijs populi Romani ciuitatibus redderet, & Meſſenijs omnia quæ comparerent, quæq; domini cognoſcerent. Exulibus quoq; Lacedæmonijs liberos & coniuges reſtitueret, quę earum viros ſequi voluiſſent: inuita ne qua exulis comes eſſet. Mercenariorum militum Nabidis, qui aut in ciuitates ſuas, aut ad Romanos tranſiſſent, ijs res ſuæ omnes rectè redderētur. In Creta inſula ne quam vrbem haberet: quas habuiſſet, redderet Romanis. ne quam ſocietatem cum vllo Cretenſium, aut quoquam alio inſtitueret, neu bellum gereret. Ciuitatibus omnibus quas ipſe reſtituiſſet, quæq; ſe ſuaq; in fidẽ ac ditionem populi Romani

Pacis conditiones cum Nabide.

A Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seque ipse, suosq; ab his absti-
neret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienóue agro conderet.
Obsides ea ita futura, daret quinque: quos imperatori Romano placuisset: fi-
lium in his suum, & * talenta centum argenti in præsenti, & * quinquaginta
talenta in singulos annos per annos octo. Hæc conscripta, castris propius vr-
bem motis, Lacedæmonem mittuntur. nec sanè quicquam eorum satis pla-
cebat tyranno: nisi quòd præter spem reducendorum exulū mentio nulla fa-
cta erat. maximè autem omnium ea res offendebat, quòd & naues & mariti-
mæ ciuitates ademptæ erant. fuerat tamen ei magno fructui mare, omnem
oram à Malea prædatorijs nauibus infestam habenti, iuuentutem prętereа ci-
B uitatum earum ad supplementum longè optimi generis militū habebat. Has
conditiones, quanquam ipse in secreto volutauerat cum amicis, vulgo tamen
omnes fama ferebant: vanis, vt ad cæteram fidem, sic ad secreta tegenda satelli-
tum regiorū ingenijs. Non tam omnia vniuersi, quàm ea quæ ad quenq; per-
tinerent, singuli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebant,
aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, non redditur i, in-
dignabantur. seruis liberatis à tyranno non irrita modò futura libertas, sed
multo fœdior quàm fuisset antè, seruitus, redeuntibus in iratorum domino-
rum potestatē, ante oculos obuersabatur. mercenarij milites & pretia militiæ
casura in pace ægrè ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates videbant,
C infensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum. Hæc inter se primò in
circulis serentes fremere: deinde ad arma subitò discurrerunt. quo tumultu
cùm per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem aduo-
cari iussit. ibi cùm ea quæ imperarētur à Romanis, exposuisset, & grauiora atq;
indigniora quædā falsò affinxisset, & ad singula nunc ab vniuersis, nunc à par-
tibus concionis acclamaretur, interrogauit: quid se respondere ad ea, aut quid
facere vellent? propè vna voce omnes, nihil respondere, bellū geri iusserunt: &
pro se quisq;, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare
iubentes, fortes fortunā adiuuare aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, &
Antiochū Aetolosq; adituros pronuntiat: & sibi ad obsidionē sustinendam
D copiarū affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omniū animis, & in stationes
non vltrà quieturi discurrunt. Paucorum lacessentiū excursio, & emissa iacula
extemplò Romanis dubitationē, quin bellandum esset, exemerunt. leuia inde
prælia per quatriduum primùm sine vllo satis certo euentu commissa. quinto
die propè iusta pugna adeò pauentes in oppidum Lacedæmonij cōpulsi sunt,
vt quidā milites Romani terga fugientiū cædētes per intermissa, vt tunc erant,
mœnia vrbem intrarint. Et tunc quidē Quintius satis eo terrore coercitis ex-
cursionibus hostiū, nihil præter ipsius oppugnationem vrbis superesse ratus:
missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerserent, ipse interim cum tri-
bunis militum ad visendum vrbis situm mœnia circumuehitur. Fuerat quon
E dam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patentibus planisq; obiecerāt mu-
rum: altiora loca, & difficiliora aditu stationibus armatorū pro munimento
obiectis tutabantur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandū ratus, om-
nibus copijs (erant autem Romanorū sociorumq;, simul peditū equitumq;,
simul terrestriumq; ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominū)
vrbem cinxit. Alij scalas, alij ignem, alij alia quibus non oppugnarent modò,
sed etiam terrerent, portabant. iussi clamore sublato subire vndiq; omnes, vt
quà primum occurrerent, quáue opem ferrent, ad omnia simul pauentes La-
cedæmonij ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diuisum,
parte vna à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Heptago-
nias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet.
Cùm

* Val. 60000. cor.
* Val. 30000. cor.

Pacis conditiones multitudini Lacedæmoniorum non placent.

Spartæ (quæ & Lacedæmon appellatur) situs.

Sparta à Romanis obsidetur.

Cùm tantus vndique terror vrbem circunuasisset, primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuntios trepidos motus, vt quisq; maximè laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circumfuso vndiq; pauore, ita obtorpuit. vt nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modò consilij, sed vix mentis compos esset. Romanos primò sustinebant in angustijs Lacedæmonij, ternæque acies tempore vno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine nequaquàm erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonij pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacile Romanus tuebatur miles, & quòd alij vani, alij leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, confertamq; turbã non modò ad emittenda cum procursu, quo plurimum concitantur tela, spatiũ habebant: sed ne vt de gradu G
quidẽ libero ac stabili conarentur. itaq; ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modò, sed tegulæ quoq; inopinantes perculerunt. sublatis deinde supra capita scutis, continuatisq; ita inter se, vt non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inserendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant. & primò angustiæ paulisper sua hostiumque refertæ turba tenuerunt. posteaquam in patentiorem viam vrbis paulatim vrgentes hostem processere, non vltra vis eorum atque impetus sustineri poterant. Cùm terga vertissent Lacedæmonij, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, vt capta vrbe trepidans, H
quánam ipse euaderet, circumspectabat. Pythagoras cùm ad cętera animo officioq; ducis fungebatur: tum verò vnus ne caperetur vrbs, causa fuit. succendi enim ædificia proxima muro iussit, quæ cùm momento temporis arsissent, vt adiuuantibus ignem, qui aliàs ad extinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma latè fundi, fumus terrorem etiam maiorem quàm periculũ facere. Itaq; & qui extra vrbem erant Romanorum, tum maximè impetus facientes recessere à muro: & qui iam intrauerant, ne incendio à tergo oriente intercluderentur à suis, recepérũt sese. & Quintius posteaquam quid rei esset, vidit: receptui canere iussit. ita iam à capta propè vrbe reuo I
cati, redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quàm ex re ipsa spei nactus, per triduum insequens territauit eos, nunc prælijs lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus, Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primò aspernatus, excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolutumq; genibus, tandem audiuit. Prima oratio fuit, omnia permittentis arbitrio Rom. dein cùm ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, vt his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent, pecuniæq; & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argiui nuntijs alijs propè super alios efferentibus, tantum non iam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eo quòd Pythagoras cum parte validissima præsidij excesserat, contempta paucitate eorum qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratem Pellenensem, quia clementer præfuerat, viuum fide data emiserunt. Huic lætitiæ Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene & Rhodijs, & L. Quintio fratre ad classem. Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die stata propter belli mala prætermissum, in aduentum Romani exercitus ducisque indixerunt: præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant, quæ gaudium cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque antè Nabis abduxe-

Argiui præsidiũ Lacedæmoniorum expellunt.

Nemea celebrantur Argis.

A abduxerant. redierant, qui post compertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant, libertatem ex longo interuallo, libertatisq; authores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant. testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argiuorum. Achæis quantum restituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ afferebant: tantum serua Lacedæmon relicta, & lateri adherens tyrannus, non syncerum gaudium præbebant. Aetoli verò eam rem omnibus concilijs lacerare. Cum Philippo non antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ vrbibus. tyranno relictam Lacedæmonem: regem autem legitimum, qui in Romanis fuerat castris. cæterosq; nobilissimos ciues in exilio victuros. Nabi-
B dis dominantis satellitem factum populum Rom. Quintius ab Argis Elatiam. vnde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris aduersus Romana castra positis: diuq; cunctatum, cùm Aetolorum auxilia expectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto, eo prælio victum, castrisq; exutum pacem petisse, cùm cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent. Eodem ferè tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Porcio cos. ex Hispania literæ allatæ. vtriusque nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius cos. cum post fusos circa Litanā syluam Boios quie-
C tam prouinciā habuisset, comitiorum causa Romam redijt: & creauit coss. P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli coss. fuerant. Prætoria inde comitia habita. Creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelij, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Aenobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuencius Talua. Comitijs perfectis cos. in prouinciam redijt. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos, Salernumq; & Buxentum ascripti coloni, qui nomina dederant, cùm ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit, nō esse eos ciues Romanos. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum,
D & T. Sempronius Longus coss. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo. his extra vrbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio conuenisset, vt rata esset petierunt, impetraueruntque. De prouincijs cùm relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat: vt, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiæ vnum consulem censebat: alteri decernendam Macedoniam esse. Bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipsum sua sponte in Europam transgressum, quid deinde facturum censerent? cùm hinc Aetoli haud dubiè hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularet? Dum de prouincijs consulum disceptatur,
E prætores sortiti sunt. Cn. Domitio vrbana iurisdictio, T. Iuuencio peregrina euenit. P. Cornelio Hispania vlterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Cornelijs, Blasioni Sicilia, Merendę Sardinia. In Macedoniam nouum exercitū transportari nō placuit: eū qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti, item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset, consulibus ambobus Italiā prouinciā esse, & duas vrbanas eò legiones scribere: vt dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, VIII. omnino Romanę legiones essent. Ver sacrum factū erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio coss. id cum P. Licinius pontifex non esse rectè factum collegio primùm, deinde ex authoritate collegij patribus renuntiasset, de integro faciendū arbitratu pontificum censuerunt, ludosque magnos, qui vnà voti essent: tanta pecunia, quanta assoleret,

Spartanum bellum variè narratur.

Pacem cum Nabide à Quintio factam Senatus confirmat.

Prouinciarum sortitio.

assoleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Cal. Martias, & pridie Cal. Maias, P. Cornelio Scipione, & T. Sempronio Longo coss. F
Censorũ inde comitia habita sunt. creati censores Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem senatus P. Scipionem cos. quem & priores censores legerant, legerunt: treis omnino senatores, nemine curuli honore vsum, præterierũt. gratiam quoq; ingentem apud eum ordinem pepererunt, quòd

Senatoria loca à reliquis in Romanis ludis secernuntur.

ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, vt loca senatoria secernerent à populo. nam antea in promiscuo spectabant. equitibus quoque perpaucis adempti equi, nec in vllum ordinem sæuitum. atrium Libertatis, & villa publica ab eisdem refecta, amplificataq;. Ver sacrum, ludiq; votiui, quos vouerat Ser. Sulpitius Galba cos. facti. Cum spectaculo eorum occupati animi omnium G
essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesque scelera Locris admissa, in carcerem coniectus fuerat, cõparauerat homines, qui pluribus simul locis vrbis nocte incendia facerent, vt in consternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palàm facta, delataque

Coloniæ ciuium Romanorum deductæ.

ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerẽ est, necatusq;. Coloniæ ciuium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas. Item Salernum, Buxentumque coloniæ ciuiũ Rom. deductæ sunt. deduxêre triumuiri, T. Sempronius Longus, qui tum cos. erat: M. Seruilius, Q. Minutius Thermus. Ager diuisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item in agrum qui Arpinorũ fuerat, coloniam ciuium H
Romanorũ alij triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bæbius Pamphilus, M. Heluius deduxerunt. Tempsam item, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Brutijs captus erat. Brutij Græcos expulerãt. Crotonem Græci habebant, Triumuiri, Cn. Octauius, L. Aemylius Paulus, C. Pletorius Crotonem: Tempsam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt.

Prodigia.

Prodigia quoq; alia visa eo anno Romæ sunt, alia nuntiata. in foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt. & terra aliquoties pluit. & caput Vulcani arsit. nuntiatum est, Interamnę lac fluxisse: pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso: & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum, I
quòd Adriani nuntiauerãt, in agro suo lapidibus pluuisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procos. circa Mediolanũ cum Gallis, Insubribus & Boijs, qui Dorulaco duce ad concitandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depu-

M. Porcij Catonis ex Hispania triumphus.
** Coron. 250000.*
** Coron. 12300.*
** Coron. 5400.*
** Coron. 156800.*
** Coron. 2. cum solid. Turonen. 34. vel circiter.*

gnauit. x. millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho * argenti infecti xxv. millia pondo, * bigati centum viginti tria millia, Oscensis * quingenta quadraginta: * auri pondo mille quadringenta. militib. ex præda diuisit, in singulos * ducenos septuagenos æris, triplex equiti. T. Sempronius cos. in prouinciam profectus, in Boiorum primùm agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum, cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis K
idoneis posuit: vt appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. Consul vbi quantæ copiæ, quanta fiducia esset hosti, sensit: nuntium ad collegam

Sempronium consulem Boij aduersantur.

mittit, vt si videretur ei, maturaret venire: se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum. Quæ causa Consuli cunctandi, eadem Gallis, præterquam quòd cunctatio hostium animos faciebat: rei maturandæ erat, vt priusquam coniungerentur consulũ copiæ, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud, quàm steterunt parati ad pugnam, si quis contrà egrederetur tertiò subiere ad vallum, castraque omni simul parte aggressi sunt. cos. extemplò arma capere milites iussit. armatos inde paulisper continuit, vt & stolidam fiduciam hosti augeret, & disponeret copias, quibus quæque portis erumpe-

A erumperent. duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre iussæ. sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, vt clauderent viam. Diu in angustijs pugnatum est: nec dextris magis gladijsque gerebatur res, quàm scutis corporibusq; ipsis obnixi vrgebant: Romani, vt signa foras efferret: Galli, vt aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec antè in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primi pili centurio, & C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis prælijs sæpè tentatam) signa adempta signiferis in hostes iniecerunt. dum repetunt enixè signum, priores secundani se porta eiecère. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cùm alius tumultus ab aduersa
B parte castrorum est exortus. in portam quæstoriam irruperant Galli: resistentesq; pertinacius occiderant L. Posthumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen: & M. Atinium, & P. Sempronium præfectos sociûm, & ducentos fermè milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria missa à consule ad tuendam quæstoriam portam, & eos qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinarijs cohortibus porta erupit. ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant: clamoresq; dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantium auertebant. Vsque ad meridiem æquis viribus, ac propè pari spe pugnatum
C est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patientia sitis, cùm decedere pugna coëgisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosq; compulerunt in castra. Signum inde receptui à consule datum est. ad quod pars maior receperunt sese: pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium perstitit ad vallum. eorum paucitate contempta, Galli vniuersi ex castris erumpunt. fusi inde Romani, quę imperio COS. noluerant, suo pauore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad vndecim millia, Romanorū quinq; millia, sunt occisa. Galli recepere in intima finiū sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alij coniuncto exercitu cum collega, Boiorum Ligurumq;
D agros populatum isse, quoad progredi syluæ paludesque passæ sint, scribunt: alij, nulla memorabili re gesta comitiorum causa redijsse Romam. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quò in hyberna reduxerat copias, totum hyemis tempus iure dicundo consumpsit: mutandisq; ijs quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cùm suæ factionis hominum vires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conuentu edicto, venit. ibi omnium ciuitatum legationes in cōcionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primùm Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum qui ante se in Macedonia fuissent, suisq; rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita,
E præterquam cùm ad mentionem Nabidis ventum esset. id minimè conueniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ solùm patriæ grauem, sed omnibus circà ciuitatibus metuendū, hærentem visceribus nobiliss. ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animorum Quintius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse: nunc cùm aliter quàm ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis propè viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui: quàm intermori vehementioribus, quàm quæ pati posset, remedijs ciuitatē sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram. Præteritorum cōmemorationi subiecit: proficisci sibi in Italiam, atq; omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis

Gallorum & Romanorum occisorum numerus.

Quintius Romam repetiturus, omnium ciuitatū legationes Corinthum vocatas alloquitur.

A per totam Italiam ad vrbem propè triumphantes non minore agmine rerum captarum, quàm suo præ se acto venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra vrbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphauit. die primo arma, *Quintius triduum triumphauit.* tela, signaque ærea & marmorea transtulit: plura Philippo adempta, quàm quæ ex ciuitatibus ceperat. secundo die aurum argentumque, factum infectumq; & signatum. infecti argenti fuit * decem & octo millia pondo, & ** Val. 182700. cor.* ducenta LXX. facti: vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea decem signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam vocant:

B trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. * auri pondo fuit tria ** Coron. 415968.* millia septingenta quatuordecim, & clypeum vnum ex auro totum: & * Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti XIIII. tertio die coronæ ** Coron. 43942.* aureæ, dona ciuitatum, translatæ CXIIII. & hostiæ ductæ: & ante currũ multi nobiles captiui obsidesq;, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quintius in vrbem est inuectus. milites secuti currum frequentes, vt omni ex prouincia exercitu deportato. his * duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, ** Val. coron. duos & dimidium.* qui seruitute exempti fuerant. Exitu huius anni Q. Aelius Tubero trib. pleb.

C ex senatusconsulto tulit ad plebem, plebesq; sciuit, vt Latinæ duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum, deduceretur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperium esset: in Brutios Q. Næuius, M. Minutius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Manlius, P. Aelius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor vrbanus in Capitolio habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatæ sunt. vna Iunonis Sospitæ in fo- *Aedes aliquot dedicatæ.* ro olitorio, vota locataq; quadriennio antè à C. Cornelio consule Gallico bello. censor idem dedicauit. altera Fauni. ædiles eam biennio antè ex mulctatitio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius: qui prætor vrbanus eam dedicauit. & ædem Fortunæ Primigeniæ in colle Quiri-

D nali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. vouerat eam decem annis antè Punico bello P. Sempronius Sophus: locauerat idem censor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis antè Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore: ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos redijt. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. *Megalesia celebrantur, quæ senatus a populo secretus spectauit.* Scribonius Libo ędiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Roma-

E nos primùm senatus à populo secretus spectauit: præbuitq; sermones (sicut omnis nouitas solet) alijs tandem quod multò antè debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: alijs demptum ex dignate populi, quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ & libertati æquè minuendæ esse. Ad quingentesimum octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repentè factum? cur immiscere sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem consessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius antè gentis senatu neq; desideratam, neq; institutam. Postremò ipsum quoq; Africanum, quòd consul author eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeò nihil motum ex antiquo probabile est. veteribus, nisi quæ vsus euidenter arguit,

 stari

ſtari malunt. Principio anni, quo L. Cornelius, Q. Minutius conſules fuerunt, F
terræmotus ita crebri nuntiabantur, vt non rei tantum ipſius, ſed feriarum
quoque ob id indictarum homines tæderet. nam neq; ſenatus haberi, neque
Ob terræmotus feriæ indicuntur. Reſpublica adminiſtrari poterat, ſacrificando expiandoq; occupatis conſuli-
bus. poſtremò decemuiris adire libros iuſſis, ex reſponſo eorum ſupplicatio
per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria ſupplicauerunt. edictumq;
eſt, vt omnes qui ex vna familia eſſent, pariter ſupplicarent. item ex authori-
tate ſenatus cõſules edixerunt, ne quis, quo die terræmotu nuntiato feriæ in-
dictæ eſſent, eo die alium terræmotum nuntiaret. Prouincias deinde conſu-
Prouinciarũ ſortitio. les prius, tum prætores ſortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures ſortiti
ſunt. C. Scribonius vrbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, G
L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hiſpaniam citeriorem, M. Fuluius Hi-
ſpaniam vlteriorem. Nihil belli eo anno expectantibus conſulibus, literæ M.
Ligures in armis eſſe nunciantur. Cincij (præfectus is Piſis erat) allatæ: Ligurum viginti millia armatorum,
coniuratione per omnia conciliabula vniuerſæ gentis facta, Lunenſem pri-
mum agrum depopulatos, Piſanum deinde finem tranſgreſſos, omnem
oram maris peragraſſe. Itaque Minutius conſul, cui Ligures prouincia eue-
nerat, ex authoritate patrum in Roſtra aſcendit: & edixit, vt legiones duæ vr-
banæ, quæ ſuperiore anno conſcriptæ eſſent, poſt diem decimum Arretij ad-
eſſent. in earum locum ſe duas legiones vrbanas ſcripturum. item ſocijs & La-
tini nominis magiſtratibus, legatiſq; eorum, qui milites dare debebant, edi- H
xit, vt in Capitolio ſe adirent. ex ijs XV. millia peditum, & quingentos equi-
tes pro numero cuiuſque iuniorum deſcripſit: & inde è Capitolio protinus
ire ad portam: & vt maturaretur res, proficiſci ad delectum iuſſit. Fuluio Fla-
minioque terna millia Romanorum peditum, & centeni equites in ſupple-
mentum, & quina millia ſociûm Latini nominis & duceni equites decreti:
mandatumque prætoribus, vt veteres dimitterent milites, cùm in prouin-
ciam veniſſent. Cùm milites qui in legionibus vrbanis erant, frequentes tri-
bunos plebeios adiſſent, vti cauſas cognoſcerent eorum, quibus aut emerita
ſtipendia, aut morbus cauſæ eſſent, quo minus militarent: eam rem literæ T.
Sempronij diſcuſſerunt. in quibus ſcriptum erat, Ligurum quindecim millia I
in agrum Placentinum veniſſe: & eum vſq; ad ipſa coloniæ mœnia, & Padi
ripas cum cædibus & incendijs perpopulatos eſſe. Boiorum quoque gen-
tem ad rebellionem ſpectare: ob eas res tumultum eſſe. Decreuit ſenatus, tri-
bunos plebis nõ placere cauſas militares cognoſcere, quo minus ad edictum
conueniretur. adiecerunt etiam, vt ſocij nominis Latini, qui in exercitu P.
Cornelij, T. Sempronij fuiſſent: & dimiſſi ab ijs conſulibus eſſent, ad quam
diem L. Cornelius cõſul edixiſſet: & in quem locum edixiſſet Hetruriæ, con-
uenirent: & vt L. Cornelius conſul in prouinciam proficiſcens in oppidis
agriſq;, quà iturus eſſet: ſi quos ei videretur, milites ſcriberet, armaretque, &
duceret ſecum: dimittendiq; ei, quos eorum, quandoq; vellet, ius eſſet. Po- K
ſteaquam conſules delectu habito profecti ſunt in prouincias, tum T. Quin-
tius poſtulauit, vt de his, quæ cum decem legatis ipſe ſtatuiſſet, ſenatus audi-
ret: eaq;, ſi videretur, authoritate ſua confirmaret. id eos facilius facturos, ſi
legatorum verba, qui ex vniuerſa Græcia, & magna parte Aſiæ, quique ab re-
gibus veniſſent, audiſſent. Hæ legationes à C. Scribonio Pr. vrbano in ſena-
Legationes Græciæ audiuntur. tum introductæ ſunt: benigneque omnibus reſponſum. cum Antiocho,
quia longior diſceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Aſia, aut Lyſi-
machiæ apud regem fuerant, delegata eſt. Quintio mandatum, vt adhibitis
ijs legatorum regis verba audiret: reſponderetq; ijs, quæ ex dignitate atq; vti-
Menippi Antiochi regis legati oratio. litate populi Romani reſponderi poſſent. Menippus & Hegeſianax princi-
pes

A pes regiæ legationis erant. ex ijs Menippus ignorare se dixit, quídnam perplexi
sua legatio haberet: cùm simpliciter ad amicitiam petendam, iungendamq;
societatem venissent. Esse autem tria genera fœderum, quibus inter se paci-
scerentur amicitias ciuitates regesque. vnum, cùm bello victis dicerentur le-
ges: vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent, quæ ex ijs habere
victos, quibus mulctari eos velit, ipsius ius atq; arbitrium esse. alterum cùm
pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent: tunc enim re-
peti reddique per conuentionem res, & si quarum turbata bello possessio sit,
eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusque commodo componi.
tertium esse genus, cùm qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali
B fœdere inter se iungendam coëant, eos neque dicere, neque accipere leges:
id enim victoris & victi esse. ex eo genere cùm Antiochus esset, mirari se,
quòd Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ vrbium liberas &
immunes, quas stipendiarias esse velint: quas intrare præsidia regia regemq;
vetent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societa-
tis fœdus ita sanciendum esse. Ad ea Quintius. Quoniam vobis distinctè age-
re libet, & genera iungendarum amicitiarum enumerare: ego quoque duas
conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuntietis amicitiæ cum po-
pulo Romano iungendæ. vnam, si nos nihil, quòd ad vrbes Asiæ attinet, cu-
rare velit, vt & ipse omni Europa abstineat. alteram, si se ille Asiæ finibus non
C contineat, & in Europam transcendat: vt & Romanis ius sit, Asiæ ciuitatum
amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Enimuero id auditu
etiam dicere indignum esse Hegesianax, Thraciæ & Chersonesi vrbibus ar-
ceri Antiochum, quæ Seleucus proauus eius, Lysimacho rege bello victo, &
in acie cæso, per summum decus parta liquerit: pari cum laude eadem ab
Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut
ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequentauerit: & quæ strata
ruinis atque incendijs erant, ingentibus impensis ædificauerit. Quid igitur
simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, &
Romanos abstinere Asia, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Roma-
D norum expetere Antiochum: sed quę impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad
hæc Quintius: Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, vt aut sola
aut prima certè pensari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi:
vtrum tandem videtur honestius, liberas velle omnes quæ vbique sunt Græ-
ciæ vrbes, an seruas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse cen-
set, quas vrbes proauus belli iure habuerit, auus paterque nunquam usur-
pauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum
patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ du-
cit esse: sicut à Philippo Græciam liberauit, ita & ab Antiocho Asiæ vrbes, quæ
Graij nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in Aeolidem Ioniam-
E que coloniæ in seruitutem regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ causa, gen-
tisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ. Cùm hæsitaret Hege-
sianax, nec inficiari posset, honestiorem causam libertatis quàm seruitutis
prætexti titulo: Quin mittimus ambages, inquit P. Sulpitius, qui maximus
natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus, quæ modò di-
sertè à Quintio datæ sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos verò,
inquit Menippus, nec volumus, nec possumus pacisci quicquam, quo re-
gnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes vniuersas Græ-
ciæ Asiæque cùm in senatum introduxisset, vt scirent quali animo populus
Romanus, qualique Antiochus erga ciuitates Græciæ essent: postulata & sua
& regis exposuit. Renuntiarent ciuitatibus suis, populum Romanum qua

Quintij ad Menippū Antiochi legatum responsio.

virtute quaque fide libertatem eorum à Philippo vindicauerit, eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum. Tum Menippus deprecari & Quintium & patres institit, ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent: tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum, cùm renuntiatæ conditiones essent, & impetraturum aliquid: aut pacis causa consensurum. Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpitium, P. Villium, P. Aelium. Vix dum ij profecti erant, cùm à Carthagine legati bellum haud dubiè parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: iniecerúntque curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est: & erat apud regem in magno honore. nulla alia arte, nisi quòd volutanti diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia eius vna atq; eadem semper erat, vt in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem præbituram externo hosti. si nihil ibi moueatur, liceatq; populo Romano viribus & copijs Italiæ extra Italiam bellum gerere: neq; regem neque gentem vllam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, sedecim millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primùm Africam petiturum. magnopere confidere, & Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse: si illi cunctentur, se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cùm cæteris omnibus transire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere: neque traijcientem, & quod in speciem famamque belli satis sit, paratum traijcere. In hanc sententiam cùm adduxisset regem, præparandos sibi ad id popularium animos ratus, literas, ne quo casu interceptæ palàm facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam leuioribus ministerijs, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum, quibus conuentis opus esset. instruit etiam secretis notis, per quas haud dubiè agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem, non prius amici quàm inimici Annibalis, qua de causa venisset, cognouerunt. & primò in circulis conuiuijsque celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam nihil actum esse dicere exilio Annibalis: si absens quoque nouas moliri res, solicitandoque animos hominum turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quendam Tyrium aduenam, instructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege, venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Conclamauere omnes, vocari Aristonem debere, & quæri quid venisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti: satis pro temeritate vnius hominis suppliciorum pensum esse. priuatos suo periculo peccaturos. Rempublicam non extra noxam modò, sed etiam extra famam noxæ conseruandam esse. Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo vti, quòd nihil literarum ad quenquam attulisset. cæterùm nec causam aduentus satis expediebat: & in eo maximè hæsitabat, quòd cum Barchinæ solùm factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, alijs pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubētibus, alijs negantibus tumultuandi causam esse. mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idem Carthaginiensibus & Tyri, & in alijs emporijs in quæ frequenter commeent, euenturum. Dilata eo die res est. Ariston Punico ingenio inter Pœnos vsus, tabellas cōscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima vespera suspendit. ipse de tertia vigilia nauem conscen-

Ad Antiochum legati mittuntur.

Annibal suadet Antiocho, vt in Italia contra Romanos bellum gerat.

Annibal Aristonem quendam Tyriū mittit Carthaginem.

Ariston vocatur in senatum Carthaginiensem.

Ariston profugit.

F G H I K

A conſcendit & profugit. poſtero die cùm Suffetes ad ius dicendum conſediſſent, conſpectæ tabellæ, demptæque & lectæ. ſcriptum erat: Ariſtonem priuatim ad neminem, publicè ad ſeniores (ita ſenatum vocabant) mandata habuiſſe. Publicato crimine, minus intenta de paucis quæſtio erat. mitti tamen legatos Romam, qui rem ad conſules & ſenatum deferrent, placuit: ſimul qui de iniurijs Maſaniſſæ quererentur. Maſaniſſa poſteaquam & infames Carthaginienſes, & inter ſeipſos diſcordes ſenſit, principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui, ſenatu propter indicium eiuſdem Ariſtonis populo ſuſpecto, locum iniuriæ eſſe ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus eſt, & quaſdam vrbes vectigales Carthaginienſium ſibi coëgit ſtipen-
B dium pendere. Emporia vocant eam regionem. ora eſt minoris Syrtis, & agri vberis. vna ciuitas eius Leptis: ea ſingula in dies talenta vectigal Carthaginienſibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſaniſſa, & ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis, ſui regni an Carthaginienſium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina, & quæſtum de ſe Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de iure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam miſit. Auditi de Tyrio aduena primùm Carthaginienſes, curam iniecere patribus, ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandum eſſet. maximè ea ſuſpicio crimen vrgebat, quòd quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum nec nauem eius cuſtodiſſent. De
C agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Carthaginienſes iure finium cauſam tutabantur, quòd intra eos terminos eſſet, quibus P. Scipio victor agrum, qui iuris eſſet Carthaginienſium finiſſet: & confeſſione regis, qui cùm Aphirem profugũ ex regno ſuo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur: precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubiè Carthaginienſium iuris, petiſſet. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant: & ſi quis veram originem iuris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa eſſe? aduenis, quantum ſecto bouis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad vrbem communiendam precario datum. quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, vi
D atque iniuria partum habere. Neque enim de quo agatur, probare eos poſſe: non modò ſemper, ex quo cœperint, ſed ne diu quidem eos poſſediſſe. per opportunitates nunc illos, nunc reges Numidarum vſurpaſſe ius: ſemperq; penes eum poſſeſſionem fuiſſe, qui plus armis potuiſſet. Cuius conditionis res fuerit, priuſquam hoſtes Romanis Carthaginienſes, ſocius atque amicus rex Numidarum eſſet, eius ſinerent eſſe: nec ſe interponerent, quo minus qui poſſent, tenerent. Reſponderi legatis vtriuſque partis placuit: miſſuros ſe in Africam, qui inter populum Carthaginienſem, & regem in re præſenti diſceptarent. Miſſi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minutius Rufus: audita inſpectaque re ſuſpenſa omnia, neutrò inclinatis ſententijs, re-
E liquere. Id vtrum ſua ſponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quàm videtur tempori aptum fuiſſe, integro certamine eos relinqui: nam ni ita eſſet, vnus Scipio vel notitia rei, vel authoritate, ita de vtriuſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

Pœni legatos Romam mittunt.

De Maſaniſſa queruntur legati Pœnorum.

Romani legatos mittũt, qui de cauſa Maſaniſſæ & Carthaginienſium cognoſcant.

EPITOME LIBRI XXXV.

PVB. *Scipio Africanus legatus miſſus ad Antiochum, Epheſi cum Annibale, qui ſe Antiocho iunxerat, collocutus eſt: vt, ſi fieri poſſet, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cùm quæreret ab Annibale, quem fuiſſe maximum imperatorem Annibal crederet: reſpondit, Alexandrum Macedonum regem, quòd parua manu innumerabiles exercitus fudiſſet: quodq; vltimas oras, quas viſere ſupra fidem humanam eſſet, peragraſſet. quæ-*

venti deinde quem secundum poneret, inquit, Pyrrhum, eò quòd castrametari docuisset: ad hæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequenti quem tertium diceret: semet dixit. ridens Scipio, Quidnam tu diceres, si me, inquit, vicisses? tunc verò, inquit, me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Inter alia prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bouem, Cn. Domitio consule, locutum, Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum, & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano solicitabant, à populo Romano desciuit: & bello aduersus Philopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoq; ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cùm bellum Græciæ intulisset, complures vrbes occupauit, inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet. F

Sex. Digitius prætor in Hispania infeliciter rem gessit.

PRINCIPIO anni, quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore cum ciuitatibus ijs, quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellauerant, crebra magis quàm digna dictu prælia fecit: & adeò pleraque aduersa, vt vix dimidium militũ, quàm G quod acceperat, successori tradiderit. nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset: quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio.

P. Cornelij Scipionis prætoris alterius in Hispania res feliciter gestæ.

Idem proprætor Lusitanos peruastata vlteriori prouincia cum ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, superior alijs: nam & acie frequenti armatis aduersus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduersus fessos longo itinere concurrerat. tertia nanque vi- H gilia exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec vlla quiete data, laborem viæ prælium exceperat: itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit. & turbauerant primò Romanos: deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Ioui, si fudisset cæcidissetque hostes, proprætor vouit. tandem gradum acrius intulere Romani, cessitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit. & cùm institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes fermè equites, & signa militaria capta centum triginta quatuor. De exercitu Romano septuaginta & tres amisli. Pugnatum inde haud procul Ilipa vrbe est. eò victorem opulentum præda exerci- I tum P. Cornelius reduxit. ea omnis ante vrbem exposita est: potestasq; dominis suas res cognoscendi facta. cætera vendenda quæstori data: quod inde effectum est, militi diuisum. Nondum ab Roma profectus erat. C. Flamininus prætor, cùm hæc in Hispania gerebantur. itaq; tam aduersæ quàm secundæ res per ipsum amicosq; eius magnis sermonibus celebrabantur. & tentauerat, quoniam bellum ingens in prouincia exarsisset, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pauoris ac fugæ accepturus esset, vt vnam sibi ex vrbanis legionibus decernerent: ad quam cùm militem ab se ipso scriptum ex s.c. adiecisset, eligeret ex omni numero tria millia & quingentos pedites, & equites trecentos. ea se legione (nam in Sex. Digitij exercitu K haud multum spei esse) rem gesturum. Seniores negare: ad rumores à priuatis temerè in gratiam magistratuum confictos senatusconsulta facienda esse. nisi quòd aut prætores ex prouincijs scriberent, aut legati renuntiarent: nihil ratum haberi debere. si tumultus in Hispania esset, placere, tumultuarios milites extra Italiam scribi à prætore. Mens ea senatus fuit, vt in Hispania tumultuarij milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam nauigasse delectus causa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum prouinciarum delectibus tertium in Hispania adiecisse. Nec in

Ligures Pisas circumsedent.

Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millibus hominum

A hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli, ſpemq́; prædæ, circumſedebant. Minutius cos. Arretium die, quem edixerat ad conueniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Piſas duxit, & cùm hoſtes mille paſſuum ab oppido trans fluuium mouiſſent caſtra, conſul vrbē haud dubiè ſeruatam aduentu ſuo eſt ingreſſus. Poſtero die & ipſe trans fluuium quingentos ferè paſſus ab hoſte poſuit caſtra. inde leuibus prælijs à populationibus agrum ſociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, nouo milite & ex multis generibus hominum collecto, nec dum noto ſatis inter ſe, vt fidere alij alijs poſſent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de ſumma rerum decernere: & abundantes militum numero paſſim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta
B vis magna pecorum prædæque eſſet, paratum erat præſidium, per quod in caſtella eorum vicoſque ageretur. Cùm bellum Liguſtinum ad Piſas conſtitiſſet, conſul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, vbi longè alia belli ratio quàm cum Liguribus erat. conſul in aciem exibat, hoſtes pugnam detrectabant: prædatumque vbi nemo obuiam exiret, diſcurrebant Romani: Boij diripi ſua impunè, quàm tuendo ea conſerere certamen malebant. poſteaquam omnia ferro igniq́ue ſatis euaſtata erant, conſul agro hoſtium exceſſit, & ad Mutinam agmine incauto, vt inter pacatos, ducebat. Boij vbi egreſſum è finibus ſuis
C hoſtem ſenſere, ſequebantur ſilenti agmine, locum inſidijs quærentes. nocte prætergreſſi caſtra Romana ſaltum, quà tranſeundum erat Romanis, inſederunt. Id cùm parum occultè feciſſent, conſul qui multa nocte ſolitus erat moueret caſtra, ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret, lucem expectauit. & cùm luce moueret, tamen turmam equitum exploratum miſit. Poſteaquam relatum eſt, quantæ copiæ & in quo loco eſſent, totius agminis ſarcinas in medium conijci iuſſit, & triarios vallum circumijcere: cætero exercitu inſtructo ad hoſtem acceſſit. Idem & Galli fecerunt, poſteaquam apertas eſſe inſidias, & recto ac iuſto prælio, vbi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora ſecunda fermè concurſum eſt ſiniſtra ſociorum equitum
D ala, & extraordinarij prima in acie pugnabant. præerant duo conſulares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius prioris anni conſul. Nouus conſul nunc ad prima ſigna erat, nunc legiones continebat in ſubſidijs, ne certaminis ſtudio prius concurrerent, quàm datum ſignum eſſet. equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minutios tribunos militum educere iuſſit. inde cùm ſignum dediſſet, impetum ex aperto facerent. Hæc agenti nuntius venit à T. Sempronio Longo, non ſuſtinere extraordinarios impetum Gallorum: & cæſos permultos eſſe: & qui ſuperſint, partim labore, partim metu remiſiſſe ardorem pugnæ. legionem alteram ex duabus, ſi videretur, ſummitteret, priuſquam ignominia acciperetur. Secunda legio miſſa eſt,
E & extraordinarij recepti. tum redintegrata eſt pugna: cùm & recens miles & frequens ordinibus legio ſucceſſiſſet: ſiniſtra ala ex prælio ſubducta eſt, dextera in primam aciem ſubijt. Sol ingenti ardore torrebat minimè patientia æſtus corpora Gallorum: denſis tamen ordinibus nunc alij in alios, nunc in ſcuta incumbentes, ſuſtinebant impetus Romanorum. Quod vbi animaduertit conſul, ad perturbandos ordines eorum C. Liuium Salinatorem, qui præerat alarijs equitibus, quàm concitatiſſimos equos immittere iubet: & legionarios equites in ſubſidijs eſſe. Hæc procella equeſtris primò confudit & turbauit, deinde diſſipauit aciem Gallorum, non tamen vt terga darent. obſtabant duces, haſtilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: ſed interequitantes alarij nō patiebantur. cos. obteſtabatur milites,

L. Cornelius Merula conſul, Boiorum agros populatur.

L. Cornelius cum Boijs ad Mutinam dimicat.

milites, vt paululum adniterentur: victoriam in manibus esse. dum pertur- F
batos & trepidantes viderunt, instarent. si restitui ordines siuissent, integro
rursus eos prælio & dubio dimicaturos. Inferre vexillarios iussit signa. omnes
connixi tandem auerterunt hostem, postquam terga dabant, & in fugam
passim effundebantur: tum ad persequendos eos legionarij equites immissi.

Boij terga dederunt. Boiorũ cæsa 14. millia, Romanorum verò 5. millia.

Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt, viui capti mille nonaginta
duo: equites ducenti viginti vnus: tres duces eorum, signa militaria ducenta
XII. carpenta LXIII. Nec Romanis incruenta victoria fuit. supra quinq; millia
militum ipsorum aut sociorum sunt amissa: centuriones tres & viginti, præ-
fecti sociûm quatuor, & M. Genutius & M. Martius trib. militum secundæ
legionis. Eodem ferè tempore duorum consulum literæ allatæ sunt: L. Cor- G
nelij de prælio ad Mutinam cum Boijs facto, & Q. Minutij à Pisis. Comitia suę
sortis esse. cæterùm adeò suspensa omnia in Liguribus se habere, vt abscedi
inde sine pernicie sociorum & damno Reipub. non possit. si ita videretur pa-
tribus, mitterent ad collegam: vt is qui profligatum bellum haberet, ad co-
mitia Romam rediret: si id facere grauaretur, quòd non suæ sortis id nego-
tium esset, se quidem facturum, quodcunq; senatus censuisset: sed etiam atq;
etiam viderent, si magis è Repub. esset interregnum iniri, quàm ab se in eo sta-
tu relinqui prouinciã. Senatus C. Scribonio negotium dedit, vt duos legatos
ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui literas collegæ
ad senatum missas deferrent ad eum: & nuntiarent, senatum, ni is ad magi- H
stratus subrogandos Romam veniret, potius quàm Q. Minutius à bello inte-
gro auocaretur, interregnum iniri passurum. Missi legati renuntiarunt, L. Cor-
nelium ad magistratus subrogandos Romam venturum. De literis L. Corne-

De prælio Cornelij cũ Boijs facto disceptatur in senatu.

lij, quas scripserat secundum prælium cum Boijs factum, disceptatio in senatu
fuit: quia priuatim plerisq; senatoribus legatus M. Claudius scripserat, fortunę
populi Romani & militum virtuti gratiam habendam, quòd res benè gesta
esset. consulis opera & militum aliquantum amissum: & hostium exercitum.
cuius delendi oblata fortuna fuerat, elapsum. milites eo plures perisse, quòd
tardius ex subsidijs, qui laborantibus opẽ ferrent, successissent. hostes è mani-
bus emissos, quòd equitibus legionarijs & tardius datũ signum esset, & perse- I
qui fugientes non licuisset. De ea re nihil temerè decerni placuit: ad frequen-
tiores consultatio delata est. instabat enim cura alia, quòd ciuitas fœnore la-
borabat: & cùm multis fœnebribus legibus constricta auaritia esset, via frau-
dis inita erat, vt in socios qui non tenerentur ijs legibus, nomina transcribe-

De fœnore, quo laborabat ciuitas, agitur.

rent. ita libero fœnore obruebant debitores. cuius cernendi cùm ratio quæ-
reretur, diẽ finiri placuit, Fœneralia quæ proximè fuissent, vt post eam diẽ so-
cij ciuibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur: & ex ea die pecuniæ
creditæ, quibus debitor vellet legibus, ius creditori diceretur. Deinde postea-
quam professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hanc fraudẽ con-
tracti: M. Sempronius tribunus plebis ex authoritate patrum plebem roga- K
uit: plebesque sciuit, vt cum socijs ex nomine Latino pecuniæ creditæ ius
idem, quod cum ciuibus Romanis esset. Hæc in Italia domi militiæq; acta. In
Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C Flami-
nius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cæpit: deinde in hy-
berna milites deduxit, & per hyemem prælia aliquot nulla memoria digna
aduersus latronum magis quàm hostium excursiones, vario tamen euentu,

Res gestæ in Hispania à prætoribus.

nec sine militum iactura, sunt facta. Maiores res gestę à M. Fuluio. Is apud To-
letum oppidum cum Vacceis Vectonibusq; & Celtiberis signis collatis dimi-
cauit: exercitum earũ gentium fudit, fugauitq;: regem Hilermum viuum ce-
pit. Dum hæc in Hispania agerentur, comitiorum iam appebat dies. itaque
L. Cor-

A L. Cornelius consul relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu cùm de rebus à se gestis disseruisset, quoque in statu prouincia esset: questus est cum patribus conscriptis, quòd tanto bello vna secunda pugna tam feliciter perfecto, non esset habitus dijs immortalibus honos. postulauit deinde, vt supplicationem simul triumphumque decernerent. Prius tamen quàm relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorq; fuerat, literas eodem tempore dixit, & consulis L. Cornelij ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eoq; dilatam esse consultationem, vt præsentibus authoribus earum literarum disceptaretur. itaque expectasse sese, vt consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum B aliquid, cùm ipsi veniendum esset, duceret eum secum Romam: cùm etiam verius esset, T. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm legato. nunc videri esse amotum de industria, ne ea quæ scripsisset, præsens diceret, aut argueret coràm: & si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. itaq; nihil eorum quæ postularet consul decernendum in præsentia censere. Cùm pergeret nihilo segnius referre, vt supplicatio decerneretur, triumphantiq; sibi in vrbem inuehi liceret: M. & C. Titinij tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt. Censores erant priore anno creati Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus: Cornelius lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII. millia septingenta *Lustrum conditur.* C quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana vrbis inundauit. *Prodigia.* circa portam Flumentanam etiam collapsa quædā ruinis sunt. & porta Cœlimontana fulmine icta est, murusq; circà multis locis de cœlo tactus. & Aritiæ, Lanuuij & in Auentino lapidibus pluit. & à Capua nuntiatum est, examen vesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causa decemuiri libros adire iussi, & nouendiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atq; vrbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicauit, biennio pòst quàm vouit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumuiri deduxerunt, Cn. Man- D lius Volso, L. Apustius Vullo. P. Aelius Tubero, cuius lege deducebatur. tria millia peditum iere, CCC. equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio authore tertia pars agri dempta est: quò postea si vellēt, nouos colonos asscribere possent: vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quàm vnquam aliàs exarserat consularibus comitijs. multi & *Ambitio maxima in cōsularibus comitijs.* potentes petebant patricij, plebeijq;: P. Cornelius Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis: & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricij. plebeij autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium E oculi in Quintium, Corneliumq; coniecti. nam & in vnum locum petebant ambo patricij, & rei militaris gloria recens vtrunq; commendabat. Cæterùm ante omnia accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior gloria Scipionis: & quò maior, eò propior inuidiæ. Quintij recentior, vt qui eo anno triumphasset. Accedebat, quòd alter decimum iam propè annum assiduus in oculis hominum fuerat, quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post deuictum Annibalem, censorque fuerat. in Quintio noua & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, non patruele se petere aiebat: pro collega & participe administrati belli. se terra, fratrem mari rem gessisse. Is obtinuit, vt præferretur candidato, quem

quem Africanus fraterq; ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule co- F
mitia habente: quem tantum præiudicium senatus, virum è ciuitate opti-
mum iudicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in vrbem acci-
peret. L. Quintius & Cn. Domitius Aenobarbus consules facti. adeò ne in
plebeio quidem consule, cùm pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Poste-
ro die prætores creati, L. Scribonius Libo, M. Fuluius Centimalus, A. Attilius
Serranus, M. Bæbius Pamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Aedi-
litas insignis eo anno fuit M. Aemylij Lepidi, & L. Aemylij Pauli. Multos pe-
cuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis po-
suerunt. porticum vnam extra portam Trigeminam, emporio ad Tyberim
adiecto: alteram à porta Fontinali ad Martis aram, quà in campum iter esset, G

Ligures castra consulis oppugnant: deinde saltus angusti fauces occupant.

perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignum memoria gestum erat. Extremo
eius anni bis in magnum periculum res adducta est. nam & castra consulis
oppugnata, ægrè sunt defensa: & nō ita multò pòst per saltum angustum cùm
duceretur agmē Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. quà cùm
exitus non pateret, cōuerso agmine redire instit it consul. & à tergo fauces sal-
tus occupatæ à parte hostium erant: Caudinæq; cladis memoria non animis
modò, sed propè oculis obuersabatur. Numidas octingentos fermè equites
inter auxilia habebat. Eorum præfectus consuli pollicetur, se parte vtra vellet
cum suis erupturum. tantum vti diceret, vtra pars frequentior vicis esset. in
eos se impetum facturum: & nihil prius quàm flammam tectis iniecturum, H
vt is pauor cogeret Ligures excedere saltu quem obsiderent, & discurrere ad

Numidæ equites primo aspectu contemptissimi.

opem ferendam suis. Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Nu-
midæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium neminem la-
cessentes cœperunt. Nihil primo aspectu contemptius, equi hominesq; pau-
luli & graciles: discinctus & inermis eques, præterquam quod iacula secum
portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite
currentium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per
ludibrium spectaculo esse. Itaq; qui primo intenti paratiq;, si lacesserentur,
in stationibus fuerant, iam inermes, sedentesque pars maxima spectabant.
Numidæ adequitare, dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi: velut I
quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremò subditis calcaribus
per medias stationes hostium erupere: & in agrum latiorem euecti, omnia
propinqua viæ tecta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem, ferro
flammaq; omnia peruastant. Fumus primò conspectus, deinde clamor trepi-
dantium in vicis auditus, postremò seniores pueriq; refugientes tumultum

Aetoli concitant reges Antiochū & Philippum, tyrannumq; Nabin aduersus Romanos.

in castris fecerunt: itaq; sine consilio, sine imperio pro se quisque currere ad
sua tuenda: momentoq; temporis castra relicta erant: & obsidione liberatus
cos. quò intenderat, peruenit. Sed neq; Boij, neque Hispani, cum quibus eo
anno bellatum erat, tam inimici infestiq; erant Romanis, quàm Aetolorum
gens. Ij post deportatos ex Græcia exercitus primò in spe fuerant, & Antio- K
chum in vacuam Europæ possessionem venturum: nec Philippum aut Nabin
quieturos. vbi nihil vsquam moueri viderunt, agitandum aliquid miscen-
dumq; rati, ne cunctando senescerent consilia: concilium Naupactum indi-
xerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias Romanorum, statumq;
Aetoliæ, quòd omnium Græciæ gentium ciuitatumq; inhonoratissimi post

Aetolorum legatus ad Nabin.

eam victoriam essent, cuius causa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mit-
tendos, qui non solùm tentarent animos eorum, sed suis quenque stimulis
mouerent ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Phi-
lippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lace-
dæmonio Damocritus, ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyranni-
dem

A dem dicere: inde militem, inde naues, naualesque socios habuisse: inclusum suis propè muris Achæos videre dominantes in Peloponneso: nunquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam quæ tum esset, prætermisisset. nullum exercitum Romanum in Græcia esse: nec propter Gytheum, aut maritimos alios Laconas dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursum transmittant. Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur: vt cum in Græciam Antiochus traiecisset, conscientia violatæ per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ, coniungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiam maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus, detractus erat: quoque

Aetolorum legatus ad Philippum.

B plures ademptæ res. ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusq; orbis terrarum victorijs eius gentis referebatur. Et tutum vel incœpto vel euentu se cōsilium afferre. nam neq; vt antè se mouerat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos Aetolosque tandiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, socijs Aetolis, qui tum grauiores hostes quàm Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse? Adijciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorū occidisset, quàm quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & omnium primùm prædam de Philippo Romanorū esse dicere, victoriam Aeto-

C lorum. & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Aetolos dedisse: & ad vincendū vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum equitumq; copias prębituri Antiocho ad bellum essent: quę loca terrestribus copijs, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum vtrunq; ad rebellandum esse: & primam quanq; occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Aetoli Romanis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplò circa omnes vicos maritimos dimisit ad seditiones in ijs miscendas: & alios principum donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manētes occidit. Achæis omnium

Aetolorum legatus ad Antiochum.

Nabis à Romanis deficit.

D maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat. itaq; extēplò & ad tyrannū legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denuntiarentq;, ne pacem, quam quantopere petisset, turbaret: & auxilia ad Gytheum, quod iam oppugnabatur à tyranno: & Romam qui ea nuntiarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Rhaphiæ in Phœnicæ Ptolemæo regi Aegypti filia in matrimonium data, cùm Antiochiam se recepisset, per Ciliciam Tauro mōte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit. inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam vltimarum partium regni, ne quid absente se à tergo moueretur: ipse cum omnibus terrestribus copijs ad Pisidas, qui circa Selgam incolunt, oppugnandos est profe-

Antiochi filiam Ptolemaeus rex Aegypti ducit.

E ctus. Eo tempore legati Romani P. Sulpitius, & P. Villius, qui ad Antiochum (sicut ante dictum est) missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elæam venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) ascenderunt. Cupidus belli aduersus Antiochum Eumenes erat: grauem si pax esset, accolam tanto potentiorem regem credens: eundem si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore quàm Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut si pax victo daretur, multa illi detracta sibi accessura: vt facilè deinde se ab eo sine vllo Romano auxilio tueri posset. etiam si quid aduersi casurum foret, satius esse Romanis socijs quamcunq; fortuuam subire, quàm solum aut imperium pati Antiochi: aut abnuentem vi atq; armis cogi. Ob hæc quantum authoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpitius ęger Per-

Eumenes rex Asiae minoris.

gami substitit. Villius cum Pisidię bello occupatum esse regem audisset, Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, vt cum Annibale, qui tum ibi fortè erat, sæpè congrederetur: vt animum eius & tentaret, si qua posset: & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquijs aliud quidē actum nihil est: secutum tamen sua sponte est, velut cōsilio petitū esset, vt vilior ob ea regi Annibal, & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanū in ea fuisse legatione tradit: eumq; Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam vnum refert, quo quærenti Africano, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisset, Alexandrum Macedonum regem: quòd parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quodq; vltimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. quærenti deinde, quem secundū poneret, Pyrrhum dixisse. castra metari primum docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cepisse, pręsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, vt Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tamdiu principis in ea terra imperium esse mallent. exequenti, quem tertium duceret, haud dubiè semetipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subiecisse. Quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me verò, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum Punico astu responsum, & assentationis genus Scipionem mouisse: quod è grege se imperatorum velut inæstimabilem secreuisset. Villius ab Epheso Apameam processit. H eò & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem fermè fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filij regis, quem missum paulò antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque eius iuuenis desiderium. id enim iam specimen sui dederat, vt si vita longior contigisset, magni iustiq; regis in eo indolem fuisse appareret. Quo carior acceptiorq; omnibus erat, eo mors eius suspectior fuit. grauem successorem cum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministerijs facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque causam clandestino facinori adijciebant, quòd cùm Seleuco filio Lysimachiam I dedisset: Antiocho quam similem daret sedem, vt procul ab se per honorem eum quoq; ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatusq; Romanus, ne alieno tempore incommodus obuersaretur, Pergamum concessit. rex Ephesum, omisso quod inchoauerat bello, redijt. ibi per luctum regia clausa, cum Minione quodam, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, viresq; æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, nō causa modò superiorem esse Antiochum, quòd nihil æqui postularent Romani, sed bello quoq; superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus K Minio, se quę pro causa essent dicturum, persuasit vt à Pergamo accerserentur legati. Iam conualuerat Sulpitius. itaq; ambo Ephesum venerunt. rex à Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi pręparata oratione Minio: Specioso titulo, inquit, vti vos Romani Græcarum ciuitatum liberandarum video. sed facta vestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statuistis, alio ipsi vtimini. Qui enim magis Smyrnæi Lamsaceniq; Græci sunt, quàm Neapolitani & Rhegini & Tarentini, à quibus stipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syracusas atq; in alias Siciliæ Græcas vrbes prętorem quotannis cum imperio & virgis & securibus mittitis? nihil aliud profectò dicatis, quàm armis superatis vos ijs has leges imposuisse. Eandem de Smyrna-

Scipionis cum Annibale colloquium.

Antiochus Antiochi filius moritur.

Minionis ad legatos Romanos pro Antiocho oratio.

A Smyrna & Lampasco, ciuitatibusq; quæ Ioniæ aut Aeolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. bello superatas a maioribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum ius repetit. itaq; ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur. Ad ea Sulpitius: Fecit verecundè, inquit, Antiochus, qui, si alia pro causa eius non erant, quæ dicerentur, quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatum earũ, quas comparasti causa? Ab Rheginis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem: vno & perpetuo tenore iuris semper vsurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potésne tandem dicere, vt ij populi non per se, non per alium quenquam fœdus mutauerint: sic B Asiæ ciuitates, vt semel venerunt in maiorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permansisse? & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate? alias per multos annos nullo ambigente libertatem vsurpasse? Nam si, quod aliquando seruierunt temporum iniquitate pressi, ius post tot secula asserendi eos in seruitutem faciet: quid abest quin actum nobis nihil sit, quod à Philippo liberauimus Græciam? & repetant posteri eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam ciuitatum ago, quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum cognoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum legationes iussit, præparatas iam antè & instructas ab Eumene: qui quantumcunq; viriũ An- C tiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisq; nunc querelas, nũc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes, è disceptatione altercationem fecerunt. itaq; neq; remissa vlla re, neq; impetrata, æquè ac venerant omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimissis ijs consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quisq; asperius aduersus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ maior erat. alius superbiam postulatorũ increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem remissam: Antiocho, si Smyrna & Lampsacus imperata faciant, indignum videri. alij paruas, & vix D dictu dignas belli causas tanto regi eas ciuitates esse, sed initium semper per ius iniusta impetrandi fieri. nisi crederent, Persas cùm aquam terramq; ab Lacedæmonijs petierunt, gleba terræ & haustu aquæ eguisse. per similem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas iugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. si non libertas seruitute potior sit, tamẽ omni præsenti statu spem cuiq; nouandi res suas blandiorem esse. Alexander Acarnan in concilio erat, Philippo quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, vt consilijs quoq; arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam non vtrum bellandum es- E set, nec ne, consuleretur: sed vbi & qua ratione bellum gereretur, victoriam se haud dubiam proponere animo affirmabat: si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primùm Aetolos, qui vmbilicum Græciæ incolerent in armis eum inuenturum, antesignanos, ad asperrima quæque belli paratos. in duobus velut cornibus Græciæ Nabin à Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argiuorum vrbem, repetentem maritimas ciuitates: quibus cum depulsum Romani Lacedęmonis muris inclusissent. à Macedonia Philippum, vbi primùm bellicum cani audisset, arma capturum. nosse se spiritus eius, nosse animum: scire ferarum modo, quę claustris aut vinculis teneantur, ingentes iamdiu iras eum in pectore voluere. meminisse etiã se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, vt Antiochum

Sulpitij legati Romani ad Minionem responsio.

Antiochus consilium de bello Romano capit.

Vnde speranda essent Antiocho auxilia, si bellum Romanis inferret.

Oo 2 sibi

sibi darent adiutorem. cuius voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. tantùm non cunctandum, neq; cessandum esse. in eo enim victoriā verti, si & loca opportuna, & socij preoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. F

Annibal suspectus Antiocho reconciliatur. Annibal non adhibitus est in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo postea honore habitus. Primò eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, & percunctari causam repentinæ alienationis, & purgare se tempore apto, quæsita simpliciter iracundiæ causa, auditaq;. Pater Amilcar, inquit, Antioche paruum admodum me, cùm sacrificaret, altaribus admodum iureiurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. sub hoc sacramento sex & triginta annos militaui: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiā adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, vbicunq; vires, vbi arma esse sciam, inueniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. itaq; si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. odi, odioque sum Romanis: id me verum dicere pater Amilcar, & dij testes sunt. proinde cùm de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes quærito. Non mouit modò talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita discessum est, vt bellum gereretur. G Romę destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihil dum ad id bellum præter animos parabant. H

Prouinciarū sortitio. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita vt inter se compararent, sortirentúrue, vter comitijs eius anni præesset: ad vtrum ea non pertineret cura, vt paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, vt duas legiones scriberet nouas, & sociûm ac Latini nominis viginti millia, & equites DCCC. Alteri COS. duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius COS. superioris anni habuisset: & sociûm ac Latini nominis ex eodē exercitu pedites quidecim millia, & equites quingenti. Q. Minutio cum exercitu, quem in Liguribus habebat, prorogatū imperiū. additum in supplemētum vt quatuor millia peditum Romanorū scriberentur, & CL. equites: & socijs eodē quinq; millia peditum imperarentur, I CCL. equites, Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, prouincia euenit, L. Quintio Gallia. & comitia prætorum habita. Prætores deinde prouincias sortiti: M. Fuluius Centimalus vrbanam, L. Scribonius Libo peregrinam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bœbius Pamphilus Hispaniam citeriorem, A. Attilius Serranus vlteriorē. Sed his duobus primùm Senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ prouinciæ sunt. Attilio classis & Macedonia, Bœbio Brutij decreti. Flaminio Fuluioque in Hispanijs prorogatum imperiū. Bœbio Pamphilo in Brutios duę legiones decretæ, quæ priore anno vrbanæ fuissent: vt & socijs eodem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naues K quinqueremes facere iussus, & ex naualibus veteres deducere, si quæ vtiles essent, & scribere nauales socios. Et consulibus imperatum, vt ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terrestris naualisq;, aduersus Nabin apertè iam oppugnantem socios populi Romani dicebantur parari. cæterùm legati ad Antiochum missi expectabantur: & priusquam ij redissent, vetuerat Cn. Domitium COS. senatus ab vrbe discedere. Prr. Fuluio & Scribonio, quibus vt ius dicerent Romæ prouincia erat, negotium datum, vt præter eam classem, cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent.

Prodigia. Priusquam COS. prætoresq; in prouincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causa. Capram sex hœdos

A dos vno fœtu edidiſſe, ex Piceno nuntiatum eſt: & Arretij puerum natum v-
nimanum: Amiterni terra pluiſſe: Formijs portam murumq́ue de cœlo ta-
cta:&(quod maximè terrebat conſulẽ Cn. Domitium)bouem locutum: Ro-
ma caue tibi. Cęterorum prodigiorũ cauſa ſupplicatum eſt:bouem cum cura
ſeruari aliq; aruſpices iuſſerunt. Tyberis infeſtiore, quàm priore impetu illa-
tus, vrbi duos pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam
euertit. ſaxum ingens, ſiue imbribus, ſiue motu terræ leniore quàm vt alio-
qui ſentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit, &
multos oppreſſit. in agris paſſim inundatis pecua ablata: villarum ſtrages fa-
cta eſt. Priuſquam L. Quintius conſul in prouinciam perueniret, Q. Minutius
B in agro Piſano cum Liguribus ſignis collatis pugnauit: nouẽ millia hoſtium
occidit:cæteros fuſos fugatosq́ue in caſtra compulit.ea vſque in noctem ma-
gno certamine oppugnata,defenſaque ſunt.nocte clam profecti Ligures, pri-
ma luce Romanus vacua caſtra inuaſit. prędę minus inuentum eſt,quòd ſub-
inde ſpolia agrorũ capta domos mittebant. Minutius nihil deinde laxamenti
hoſtibus dedit. ex agro Piſano in Ligures profectus, caſtella vicosq́ue eorum
igni ferroque peruaſtauit. ibi præda Hetruſca,quæ miſſa à populatoribus fue-
rat, repletus eſt miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romàm
reuerterunt. qui cùm nihil,quod ſatis maturam cauſam belli haberet,niſi ad-
uerſus Lacedæmonium tyrannum attuliſſent: quem & Achæi legati nuntia-
C bant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare: Attilius prætor
cum claſſe miſſus eſt in Græciam ad ſocios tuendos. Coss. quando nihil ab
Antiocho inſtaret,proficiſci ambos in prouincias placuit.Domitius ab Arimi
no, quà proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios venit.Duo conſulum
agmina diuerſa latè agrum hoſtium peruaſtarunt. Primò equites eorũ pau-
ci cum præfectis, deinde vniuerſus ſenatus, poſtremò in quibus aut fortuna
aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad conſules transfugerunt. Et in
vtraq; Hiſpania eo anno res proſperè geſtæ. nam & C. Flaminius oppidum
Litabrum munitum opulentumq́; vineis expugnauit, & nobilem regulum
Corribilonem viuum cepit: & M. Fuluius proconſul cum duobus exerciti-
D bus hoſtium duo ſecunda prælia fecit: oppida duo Hiſpanorum, Veſceliam
Holonemq́;, & caſtella multa expugnauit.alia voluntate ad eum defecerunt.
tum in Oretanos progreſſus,& ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cuſibi,
ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parua vrbs erat,ſed loco munita.
eam cùm oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis ſubſidio ve-
nit. cum his ſignis collatis proſperè pugnauit: & fuſis Vectonibus, operibus
Toletum cepit. Ceterùm eo tempore minus ea bella quæ gerebantur, curæ
patribus erant,quàm expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam &
ſi per legatos identidem omnia explorabantur,tamẽ rumores temerè ſine vl-
lis authoribus orti multa falſa veris miſcebant. inter quæ allatum erat, cùm
E in Aetoliam veniſſet Antiochus, extemplò claſſem eum in Siciliam miſſurũ.
Itaq; ſenatus & ſi Pr. Attilium cum claſſe miſerat in Gręciam:tamen quia non
copijs modò,ſed etiam authoritate opus erat ad tuendos ſociorum animos,
T. Quintium & Cn. Octauium & Cn. Seruilium & P. Villium legatos in Gręci-
am miſit: & vt M. Bœbius ex Brutijs ad Tarentum & Brunduſium promo-
ueret legiones,decreuit:vt inde, ſi res poſceret, in Macedoniam traijceret: &
vt M. Fuluius Pr. claſſem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram:
& vt cum imperio eſſet, qui claſſem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator,
qui priore anno ædilis plebis fuerat) & vt idem Pr. L. Valerio collegæ ſcriberet,
periculum eſſe ne claſſis regis Antiochi ex Aetolia in Siciliam traijceret: itaq;
placere ſenatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum

Q. Minutius Ligurũ nouem millia occidit.

Attilius prætor cum classe mittitur in Græciam.

In vtraque Hiſpania res proſperè geſtæ.

M. Fuluius Toletum cepit.

ad duodecim millia pedites, & quadringentos equites scribere eum: quibus F
oram maritimam prouinciæ, quà vergeret in Græciam, tueri posset. Eum de-
lectum prætor non ex Sicilia ipsa tantum, sed etiam ex circumiacentibus in-
sulis habuit: oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præ-

Attalus Romam venit, & Antiochũ cum exercitu Hellespontũ transisse nuntiat.

sidijs firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali Eumenis fratris,
qui nuntiauit, Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse: Ae-
tolos ita se parare, vt sub aduentum eius in armis essent. Et Eumeni absenti, &
præsenti Attalo gratiæ actæ: & ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera

* Val. 1000. coron.

* Val. 2240. coron.

data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea * centum pondo, & au-
rea * viginti pondo. Cùm alij atq; alij nuntij bellum instare afferrent, ad rem
pertinere visum est, consules primo quoq; tempore creari. itaq; Senatuscon- G
sultum factum est, vt M. Fuluius Pr. literas extemplò ad COS. mitteret, qui-
bus certior fieret senatui placere: prouincia exercituque tradito legatis, Ro-
mam reuerti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo comitia COSS. cre-
andis ediceret. Paruit his literis COS. & præmisso edicto, Romam venit. Eo
quoque anno magna ambitio fuit: quòd patritij tres in vnum locum petie-
runt: P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat: & L. Cor-
nelius Scipio, & Cn. Manlius Volso. P. Scipioni, vt dilatum viro tali non ne-
gatum honorem appareret, consulatus datus est. additus ei de plebe collega,
M. Acilius Glabrio. Postero die prætores creati L. Aemylius Paulus, M. Aemy-
lius Lepidus, M. Iunius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Liuius, & L. Op- H
pius. vtriq; eorum Salinator cognomẽ erat. Oppius is erat, qui classem trigin-
ta nauiũ in Siciliam duxerat. Interim dum noui magistratus sortirentur pro-

Aduersus Antiochũ Romani bellum vndique apparant.

uincias, M. Bœbius à Brundusio cum omnibus copijs transire in Epirum est
iussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fuluio prætori vrbano ne-
gotium datum est, vt quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et popu-
lus quidem Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis

Nabis Achæorum agros populatur.

iam non differebat bellum, sed summa vi Gytheum oppugnabat: & infestus
Achæis, quòd miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. Achæi non
antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma reuertissent legati: vt quid sena-
tui placeret, scirent: post reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixe- I
runt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consiliũ ab eo peterent. In con-
cilio omnium ad bellum extemplò capessendum inclinatæ sententiæ erant:
literæ T. Quintij cunctationem inieceerunt, quibus author erat, prætorem
classemq; Romanam expectandi. Cùm principum alij in sententia permane-
rent: alij vtendum eius, quem ipsi consuluissent, consilio censerent: multitu-
do Philopœmenis sententiam expectabat. Pr. is tum erat, & omnes eo tem-
pore & prudentia & authoritate anteibat. Is præfatus, benè comparatũ apud
Aetolos esse, ne Pr. cùm de bello consuluisset, ipse sententiam diceret: statuere
quamprimum ipsos quid vellent, iussit. prætorem decreta eorum cum fide
& cura executurum: annixurumque, vt quantum in consilio humano posi- K
tum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli. Plus ea oratio momenti ad inci-
tandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi
ostendisset. itaq; ingenti cõsensu bellum decretum est: tempus & ratio ad mi-

Philopœmenes Pr. Achæorũ aduersus Nabin classem deducit.

nistrandi eius libera prætori permissa sunt. Philopœmenes preterquam quòd
ita Quintio placeret, & ipse existimabat classem Romanam expectandã, quæ
à mari Gytheum tueri posset. sed metuens, ne dilationem res nõ pateretur, &
non Gytheum solùm, sed præsidium quoq; missum ad tuendam vrbẽ amit-
teretur: naues Achæorum deduxit. Cõparauerat & tyrannus modicam clas-
sem ad prohibenda, si qua obsessis mari summitterentur, præsidia, tres tectas
naues, & lembos pristeisq;, tradita vetere classe ex fœdere Romanis. harum
nouarum

A nouarum nauium agilitatem, vt experiretur: simul vt omnia satis apta ad certamen essent, profectos in altum, quotidie remigem militemq; simulachris naualis pugnæ exercebat: in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminum arte quemuis clarorum imperatorum vel vsu vel ingenio æquabat, ita rudis in re nauali erat: Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quòd in Creta præfectus auxiliorum militauerat, ignarus. Nauis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta antè: cùm Crateri vxorem Nicæam à Naupacto Corinthum veheret. huius fama motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam nauigium) deduci ab Aegio putrem iam admodum, &
B vetustate dilabentem iussit. Hac tum prætoria naue præcedente classem, cùm in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt à Gytheo Laconum naues: & primo statim incursu ad nouam & firmam nauem vetus, quę per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, diuulsa est: captique omnes, qui in naue erant. cætera classis prætoria naue amissa, quantum quæque remis valuit, fugerunt. ipse Philopœmenes in leui speculatoria naue fuit: nec antè fugæ finem, quàm Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus imminuit: quin contra, si in re nauali, cuius esset ignarus, offendisset: eo plus in ea, quorum vsu calleret, spei nactus, breue id tyranno gaudium se effecturum affirmabat. Nabis cùm prospera elatus *Philopœmenes fugit.*
C re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportune positis præsidijs voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gythei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis & Acris: quà videbantur hostes exercitum admoturi. Cùm ibi statiua essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quæ vmbram modò præberet, texissent: priusquam in conspectum hostium veniret Philopœmenes, nec opinantem eum improuiso genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in stationem occultam agri Argiui contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosq; cum fundis & iaculis & alio leui genere armaturæ imposuit. inde littora legens cùm ad propinquum
D castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias peruenit: & sopitis vigilibus vt in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorũ iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quàm hostium aduentum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaq; omnia absumpta. perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gytheũ in maiora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus Philopœmenes protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit: & magna vi pecorũ hominumq; inde abrepta, priusquam à Gytheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam exercitu contracto, concilioque eodem & Achæis & socijs indicto, in quo & Epiro- *Philopœmenes Lacedæmonios nocturnis insidijs oppressit.*
E tarum & Acarnanum fuere principes: statuit, quoniam satis & suorum à pudore maritimę ignominiæ restituti animi, & hostium conterriti essent, ad Lacedæmones ducere: eo modo vno ratus ab obsidione Gythei hostem abduci posse. Ad Carias primùm in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gytheum expugnatum est. cuius rei ignarus Philopœmenes, castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis recepto Gytheo, cum expedito exercitu inde profectus, cùm præter Lacedæmonem raptim duxisset: Pyrrhi (quæ vocant) castra occupauit: quem peti locum ab Achæis, non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ propè quinque millia passuum: cogebatur agmen ab equitibus, & maximè à parte auxiliorum: quòd existimabat *Gytheum expugnat Nabis.*

Philopœmenes, tyrannum mercenarijs militibus, quibus plurimum fideret, F
à tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: vna,
præoccupatus quem petebat locus: altera, quòd primo agmini occurrisse ho-
stem cernebat. vbi cùm per loca confragosa iter esset, sine leuis armaturę prę-
sidio signa ferri non videbat posse. Erat autem Philopœmenes præcipue in
ducendo agmine locisq; capiendis solertiæ atque vsus: nec belli tantùm tem-
poribus, sed etiam in pace ad id maximè animum exercuerat. Vbi iter quo-
Philopœmenis studia. piam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni
parte loci naturam, cùm solus iret, secum ipse agitabat animo: cùm comites
haberet, ab ijs quærebat: si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si
ab latere hoc, aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendũ consilij foret? posse G
instructos recta acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum vię,
occurrere. quem locum ipse capturus esset, cogitando aut quærendo exeque-
batur: aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interes-
se) vsurus: quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem reijceret:
quanto ea, aut quali præsidio custodiret: & vtrum pergere qua cœpisset ire
via, an eam qua venisset repetere melius esset: castris quoque quem locum
caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quà opportuna aquatio,
quà pabuli lignorumque copia esset: qua postero die castra mouendi tutum
maximè iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibusque ita ab
ineunte ætate animum agitauerat, vt nulla ei noua in tali re cogitatio esset. Et H
tum omnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, & quos
Tarentinos vocabant, equites binos secum trahentes equos ad prima signa
misit: & iussis equitibus subsequi, super torrentem, vnde aquari possent, ru-
pem occupauit: eò impedimenta omnia, & calonum turbam collectam ar-
matis circumdedit: & pro natura loci castra communiuit. tabernacula sta-
tuere in asperis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus ab-
erant. ex eodem riuo vtrinque cum præsidio leuis armaturæ aquati sunt: &
priusquam, qualia in propinquis castris solent, contraheretur certamen, nox
interuenit. postero die apparebat, pugnandum pro aquatoribus circa riuum
esse. nocte in valle à conspectu hostium auersa, quantam multitudinem lo- I
cus occulere poterat, condidit cetratorum. Luce orta Cretensium leuis arma-
Philopœmenis & Nabidis prælium. tura & Tarentini equites super torrentem pręlium cõmiserunt. Letemnastus
Cretensis popularibus suis, equitibus Lycortas Megalopolitanus præerat.
Cretenses & hostium auxiliares, equitumq; idem genus Tarentini præsidio
aquatoribus erant. aliquandiu dubium prælium fuit: vt eodem ex parte vtra-
que hominum genere, & armis paribus procedente certamine, & numero
vicère tyranni auxiliares: & quia ita præceptum à Philopœmene præfectis
erat, vt modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum
locum pertraherent. effusè secuti fugientes per conuallem, plerique & vulnera-
ti, & interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quan- K
tum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant: vt facile per interualla or-
dinum fugientes suos acciperent. consurgunt deinde ipsi integri, recentes, in-
structi: & in hostes inordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos
impetum faciunt. nec dubia victoria fuit: extemplo terga dedit tyranni mi-
les: & haud paulo concitatiore cursu, quàm secutus erat, fugiens, in castra est
compulsus. multi cæsi captique in ea fuga sunt. & in castris quoque foret
trepidatum, ni Philopœmenes receptui cani iussisset: loca magis confrago-
sa, & quacunque temerè processisset, iniqua quàm hostem metuens. Inde &
ex fortuna pugnæ & ex ingenio ducis coniectans, in quo tum is pauore esset,
vnum de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto
afferret:

A afferret: Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui propè ipsis af-
fluit mœnibus, procedere, vt intercluderent iter: ne aut tyrannus cùm vel-
let, receptum ad vrbem haberet: aut commeatus ab vrbe in castra portaren-
tur: simul etiam tentaturos, si quorum animi solicitari ad defectionem à ty-
ranno possent. Nō tam fidem dictis perfuga fecit, quàm perculso metu relin-
quendi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum au-
xiliaribus & equitatu stationem agere pro vallo iussit. ipse tanquam in aciem
cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad vrbem iussit. Philopœme-
nes posteaquam citatum agmen per angustam & procliuem viam duci ra-
ptim vidit, equitatum omnem & Cretensium auxiliares in stationem ho-
B stium, quæ pro castris erat, emittit. Illi vbi hostes adesse, & à suis se desertos vi-
derunt, primò in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquam instructa
acies tota Achæorum admouebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur,
sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplò cetrati
Achæorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos
hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu
agmen expediri posset. Vt verò ad postremos prælium ortum est, clamorque
terribilis à tergo pauentium ad prima signa est perlatus: pro se quisque armis
abiectis in circumiectas itineri syluas diffugiunt: momentoque temporis
strage armorum septa via est: maximè hastis, quæ pleræque aduersæ caden-
C tes, velut vallo obiecto iter impediebant. Philopœmenes vtcunque possent,
instare & persequi auxiliaribus iussis (vtique enim equitibus haud facilem
futuram fugam) ipse grauius agmen via patentiore ad Eurotam amnem de-
duxit. ibi castris sub occasum solis positis, leuem armaturam, quam ad per-
sequendum reliquerat hostem, opperiebatur. qui vbi prima vigilia vene-
runt, nunciantes, tyrannum cum paucis ad vrbem penetrasse, cæteram mul-
titudinem inermem toto sparsam vagari saltu: corpora curare eos iubet. ipse
ex cætera copia militum, qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo
sumpto & modica quiete erant, delectos nihil præter gladios secum ferentes
extemplò educit: & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Bar-
D bosthenem ferunt, eos instruxit: quà ex fuga recepturos sese hostes credebat.
Nec eum opinio fefellit. nam Lacedæmonij quoad lucis superfuit quic-
quam, deuijs callibus medio saltu se recipiebant. primo vespere vt lumina
in castris hostium conspexere, è regione eorum occultis semitis se tenue-
runt. vbi prætergressi ea sunt, iam tutum rati, in patentes vias descenderunt.
ibi excepti ab insidente hoste passim ita multi cæsi captique sunt, vt vix quar-
ta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmenes incluso tyranno in vrbem,
insequentes dies propè triginta vastandis agris Laconum absumpsit: debili-
tatisque ac propè fractis tyranni viribus, domum redijt: æquantibus eum
gloria rerum Achæis imperatori Romano: & quod ad Laconicum bel-
lum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achæos & tyrannum bel-
E lum erat, legati Romanorum circumire sociorum vrbes soliciti, ne Aeto-
li partis alicuius animos ad Antiochum auertissent, minimum operæ in A-
chæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera
quoque satis fidos censebant esse. Athenas primùm, inde Chalcidem, inde
in Thessaliam iêre: allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem
iter flexere: eò Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda
oratio fuit: quòd pars principum alienati à Romanis, totique Antiochi &
Aetolorum erant: quia cùm reddi filium obsidem Philippo allatum esset: sti-
pendiumq; impositum remitti, inter cætera vana allatum erat, Demetriadem
quoq; ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetū,
factio-

Nabidis castra diripiuntur.

Nabis Lacedæmonē se recepit fuso suo exercitu.

Philopœmenes Laconicum agrum depopulatur.

Romanorum legati sociorum vrbes in Græcia circumeunt.

factionisq; eius quidam, omnia nouari Aetolorum Antiochiq; aduentu ma- F
lebant. Aduerſus eos ita diſſerendum erat: ne timorem vanum ijs demendo,
ſpes inciſa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quàm in
Magnetibus eſſet. Illa tantùm commemorata, cùm totam Græciam bene-
ficio libertatis obnoxiam Romanis eſſe, tum eam ciuitatem præcipuè. ibi
enim non præſidium modò Macedonum fuiſſe, ſed regiam exædificatam: vt
præſens ſemper in oculis habendus eſſet dominus. cæterùm nequicquam ea
facta, ſi Aetoli Antiochum in Philippi regiam adducerent: & nouus & inco-
Magnetarches. gnitus pro vetere & experto habendus rex eſſet. Magnetarchen ſummum
magiſtratum vocant. is tum Eurylochus erat: ac poteſtate ea fretus, negauit
diſſimulandum ſibi & Magnetibus eſſe, quæ fama vulgata de reddenda De- G
metriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magneti-
bus eſſe. & inter dicendi contentionem inconſultius euectus proiecit: tum
quoque ſpecie liberam Demetriadem eſſe, re vera omni ad nutum Romano-
rum fieri. Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim aſ-
ſentientium, partim indignantium, dicere id auſum eum. Quintius quidem
adeò exarſit ira, vt manus ad cœlum tendens, deos teſtes ingrati ac perfidi
animi Magnetum inuocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex princi-
pibus vnus, magnæ tùm ob eleganter actam vitam authoritatis, tum quòd
ſemper Romanorum haud dubiè partis fuerat: ab Quintio legatisque alijs
flens petijt, ne vnius amentiam ciuitati aſſignarent. ſuo quemque periculo H
furere. Magnetas non libertatem modò, ſed omnia quæ hominibus ſancta
caraque ſint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quenquam à dijs
immortalibus precari poſſe, quod non Magnetes ab illis haberent: & in cor-
pora ſua citius per furorem ſæuituros, quàm vt Romanam amicitiam viola-
rent. Huius orationem ſubſecutæ multitudinis preces ſunt. Eurylochus ex
concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Aetoliam pro-
Aetoli palàm à Romanis deficiunt. fugit. Iam enim, & id magis indies, Aetoli defectionem nudabant: eoque
ipſo forte tempore Thoas princeps gentis, quem miſerant ad Antiochum, re-
Menippus Antiochi legatus. dierat: indeq; Menippum ſecum adduxerat, regis legatum. qui, priuſquam
concilium ijs daretur, impleuerant omnium aures, terreſtres naualesque co- I
pias commemorando: ingentem vim peditum equitumque venire: ex In-
dia elephantos accitos: ante omnia, quo maximè moueri credebant multi-
tudinis animos, tantum aduehi auri, vt ipſos emere Romanos poſſit. Appa-
rebat, quid ea oratio in concilio motura eſſet: nam & veniſſe eos, & quæ age-
rent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam propè abſciſſa res
erat, tamen non ab re eſſe Quintio viſum eſt, ſociorum aliquos legatos inter-
eſſe ei concilio, qui admonerent Romanæ ſocietatis Aetolos, qui vocem li-
beram mittere aduerſus regis legatum auderent. Athenienſes maximè in
eam rem idonei viſi ſunt, propter & ciuitatis dignitatem, & vetuſtam ſocie-
Panætolicũ conciliũ. tatem cum Aetolis. ab ijs Quintius petijt, vt legatos ad Panætolicum conci- K
lium mitterent. Thoas primus in eo concilio renuntiauit legationem. Me-
nippus poſt eum intromiſſus: Optimum fuiſſe omnibus, qui Græciã Aſiam-
que incolerent, ait, integris rebus Philippi potuiſſe interuenire Antiochum.
ſua quenq; habiturum fuiſſe, neq; omnia ſub nutum ditionemq; Romanam
peruentura. nunc quoq;, inquit, ſi modò vos quæ inchoaſtis, conſilia cõſtan-
ter perducitis ad exitum: poterit dijs iuuantibus, & Aetolis ſocijs, Antiochus
quamuis inclinatas Gręcię res reſtituere in priſtinam dignitatem. ea autem in
libertate poſita eſt, quæ ſuis ſtat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athe-
nienſes, quibus primis poſt regiam legationem dicendi quæ vellent, poteſtas
facta eſt, mentione omni regis prætermiſſa, Romanæ ſocietatis Aetolos,
merito-

A meritorumque in vniuersam Græciam T. Quintij admonuerunt, ne temerè
eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia pri-
ma specie læta, tractatu dura, euentu tristia esse. legatos Romanos, & in ijs T.
Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, verbis potius
de ijs quæ ambigerentur disceptarent, quàm Asiam Europamque ad fune-
stum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat: &
ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant. principum ma-
ximè seniores authoritate obtinuere, vt daretur ijs concilium. Hoc decretum
Athenienses cùm retulissent, eundum in Aetoliam Quintio visum est. aut
enim moturum aliquid, aut omneis homines testes fore, penes Aetolos bel-
B li culpam esse: Romanos iusta ac propè necessaria sumpturos arma. Postea-
quam ventum est eò, Quintius in concilio orsus à principio societatis Aeto-
lorum cum Romanis, & quoties ab ijs fides mota fœderis esset, pauca de iu-
re ciuitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. Si quid tamen æqui se ha-
bere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu disce-
ptare, seu rogare senatum mallent: quàm populum Romanum cum Antio-
cho admistis Aetolis, non sine motu magno generis humani & pernicie Græ-
ciæ, dimicare? nec vllos prius cladem eius belli sensuros, quàm qui mouissent.
Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæteriq; factio-
nis eiusdẽ cum assensu omnium auditi peruicerunt, vt ne dilato quidem con-
C cilio, & absentibus Romanis decretum fieret, quo accerseretur Antiochus ad
liberandam Græciam, disceptandumq; inter Aetolos & Romanos. Huic tam
superbo decreto addidit propriam cõtumeliam Damocritus Pr. eorum. nam
cùm idipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus maiestatem viri,
aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decre-
tum responsumq; breui in Italia, castris super ripam Tyberis positis, daturum.
tantus furor illo tempore gentem Aetolorum, tantusq; magistratus eorum ce-
pit. Quintius legatiq; Corinthum redierunt. Inde, vt quæq; de Antiocho nihil
per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentum viderentur regis: concilium
quidem vniuersæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, per apocle-
D tos autem (ita vocant sanctius concilium, ex delectis constat viris) id agita-
bant, quónam modo res in Græcia nouarentur. Inter omnes constabat, in ci-
uitatibus principes, & optimum quenque Romanæ societatis esse, & præsen-
ti statu gaudere: multitudinem, & quorum res nõ ex sententia ipsorum essent,
omnia nouari velle. Aetoli consilium vno die spei quoq; non audacis modò,
sed etiam impudentis cœperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmo-
nem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes: Thoas Chalcidem,
Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus,
de cuius fuga causaq; fugæ antè dictum est, quia reditus in patriam nulla spes
alia erat, adiuuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui eius-
E dem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida veste tenentes ve-
lamenta supplicũ concionem frequentem adire iubent, singulos vniuersosq;
obtestantes, ne insontem, indemnatũ consenescere in exilio sinerẽt. Et simpli-
ces homines misericordia, & improbos seditiososq; immiscendi res tumultu
Aetolico spes mouit: pro se quisq; reuocare iubebant. His præparatis Diocles
cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitũ) specie reducentis exulem
hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cùm millia sex ab vrbe
abesset: luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subse-
qui iussa, præcessit. posteaquã portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis
iussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo solutis ordinibus: vt co-
mitatus magis præfecti videretur, quàm præsidium. Ibi vna ex turmis ad
portam

Quintius Aetolis suadet, vt Romanis amicitiam tueantur.

Aetolorum prætoris superbum responsum.

Aetolorum apocleti.

portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media vrbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. mox equitum plena vrbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerent. Ita Demetrias Aetolorũ facta est. Lacedæmone non vrbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quòd fatigabat precibus, vt auxilia sibi, cum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Iis à prætore Damocrito in consilio arcano gentis de quo antè dictum est, denuntiatum, ne se ad bellum Achaicum, aut rem vllam, quam sua quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse. quicquid Alexamenum res mouisset subiti consilij capere: ad id quamuis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tanquam ad id vnum agendum missos à domo se scirent. Cùm his ita præparatis Alexamenus ad tyrannũ venit, quem adueniens extemplò spei impleuit: Antiochum iam in Europam transisse, mox in Græcia fore, terras, maria armis viris completurum. non cum Philippo rem esse credituros Romanos, numerum iniri peditum equitumque, ac nauium non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Aetolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, cùm res poscat: sed frequentes armatos ostendere aduenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, vt quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere otio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. consuetudine leuiorem laborem fore, & comitate ab benignitate ducis etiam non iniucundum fieri posse. Educi inde frequenter ante vrbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant. tyrannus cum tribus summùm equitibus, inter quos plerunque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema inuisens. in dextro cornu Aetoli erant, & qui antè auxiliares tyranni fuerant: & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monẽdiq; eum quæ in rem esse videbantur. nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, velut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat, eò paulisper cum tyranno vectatus, cùm ad suos concessisset, tum equitibus à domo secum missis, Agenda, inquit, res est iuuenes, audendaq;, quam me duce impigrè exequi iussi estis. parate animos dextrasq;, ne quis in eo quod me viderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditũ ad penates non esse. Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab læuo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. posteaquam appropinquabat, impetũ facit: & transfixo equo, tyrannum deturbat. iacentẽ equites cõfodiunt: multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudũ corpus vulnera peruenerunt: & priusquã à media acie succurreretur, expirauit. Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandã pergit. Corporis custodes, cùm res in oculis gereretur, pauor primò cepit: deinde posteaquam abire Aetolorũ agmen vidére, concurrunt ad relictum tyranni corpus: & spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisq; vltoribus est facta. nec mouisset se quisquam, si extemplò positis armis vocata in concionem multitudo fuisset,

Demetriadem occupant Aetoli.

Alexameno datur ab Aetolis prouincia interficiendi Nabidis.

Nabis interficitur.

F G H I K

A fuiſſet, & oratio habita tempori conueniens. Frequentes inde retenti in ar-
mis Aetoli, ſine iniuria cuiuſquam. ſed, vt oportuit in concilio fraude cœpto,
omnia in maturandum perniciem eorum qui fecerant, ſunt acta. Dux regia
incluſus, diem ac noctem in ſcrutandis theſauris tyranni conſumpſit: Aetoli
velut capta vrbe, quam liberaſſe videri volebant, in prædam verſi. Simul in-
dignitas rei, ſimul contemptus, animos Lacedæmonijs ad coeundum fecit. *Aetoli Lacedæmonē diripientes interficiuntur.*
alij dicere, exturbandos Aetolos, & libertatem, cùm reſtitui videretur, inter-
ceptam repetendam. alij, vt caput agendę rei eſſet, regij generis aliquem in ſpe-
ciem aſſumendum. Laconicus eius ſtirpis erat puer admodū, educatus cum
liberis tyranni. eum in equum imponunt, & armis arreptis Aetolos vagos per
B vrbem cædunt: tum regiam inuadunt: ibi Alexamenum cum paucis reſiſten-
tem obtruncant. Aetoli circa Chalciœcon (Mineruæ eſt templū æreum) con-
gregati cæduntur. pauci armis abiectis, pars Tegeam, pars Megalopolim per-
fugiunt. ibi comprehenſi à magiſtratibus, ſub corona venierunt. Philopœme-
nes audita cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, cùm omnia turbata me- *Philopœmenes Lacedæmonios ſocietati Achæorū adiunxit.*
tu inueniſſet: euocatis principibus, & oratione habita, qualis habendo ab A-
lexameno fuerat, ſocietati Achæorum Lacedæmonios adiunxit: eo etiam fa-
cilius, quòd ad idem fortè tempus A. Attilius cum quatuor & viginti quin-
queremibus ad Gyttheum acceſſit. Iiſdem diebus circa Chalcidē Thoas per
Euthymidam principem pulſum opibus corū qui Romanæ ſocietatis erant,
C poſt T. Quintij legatorumq́ue aduentum, & Herodorum Cianum mercato-
rem, ſed potentem Chalcide propter diuitias, præparatis ad proditionem ijs
qui Euthymidæ factionis erant: nequaquam eandem fortunam, q́ua Deme-
trias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (cum
domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc Salganea proceſſit. Hero-
dorus ad Thronium, inde haud procul in Maliaco ſinu duo millia peditum: *Chalcidem nequicquam occupare Aetoli tentant.*
& Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat, eas cum ſex-
centis peditibus Herodorus traijcere in inſulam Atalantam iuſſus: vt inde,
cùm pedeſtres copias appropinquare iam Aulidi atque Euripo ſenſiſſet, Chal
cidem traijceret. ipſi cæteras copias nocturnis maximè itineribus quanta po-
D terant celeritate, Chalcidem ducebant. Mictio & Xenoclides, penes quos
tum ſumma rerum pulſo Euthymida, Chalcide erat: ſeu ipſi per ſe ſuſpicati,
ſeu indicata re, primò pauidi nihil vſquam ſpei, niſi in fuga ponebant. dein-
de poſteaquam reſedit terror, & prodi & deſeri non patriam modò, ſed etiam
Romanorum ſocietatem cernebant, conſilio tali animum adiecerunt. Sa-
crum anniuerſarium eo fortè tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat:
quòd non popularium modò, ſed Caryſtiorum etiam cœtu celebratur. Eò
miſerunt qui orarent Eretrienſes Caryſtiosq́ue, vt & ſuarum fortunarum in
eadem inſula geniti miſererentur: & Romanam ſocietatem reſpicerent: ne ſi-
nerent Aetolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, ſi Chalcidem ha-
E buiſſent. graues fuiſſe Macedonas dominos, multo minus tolerabiles futu-
ros Aetolos. Romanorum maximè reſpectus ciuitates mouit, & virtutē nu-
per in bello, & in victoria iuſtitiam benignitatemq́ue expertas. itaque quod
roboris in iuuentute erat, vtraque ciuitas armauit, miſitq́ue. His tuenda mœ-
nia Chalcidis oppidani cùm tradidiſſent, ipſi omnibus copijs tranſgreſſi Eu-
ripum, ad Salganea poſuerunt caſtra. inde caduceator primùm, deinde legati
ad Aetolos miſſi percunctatum: quo ſuo dicto factóue ſocij atque amici ad
ſe oppugnandos venirent. Reſpondit Thoas dux Aetolorum, non ad oppu-
gnandos, ſed ad liberandos ab Romanis venire ſeſe. ſplendidiore nunc eos ca-
tena, ſed multo grauiore vinctos eſſe, quàm cùm præſidiū Macedonū in arce
habuiſſent. Se verò negare Chalcidenſes aut ſeruire vlli, aut præſidio cuiuſ-

quam egere. Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Aetoli, vt qui F
spem omnem in eo, vt improuiso opprimerent, habuissent: ad iustum bellum
oppugnationemq; vrbis mari ac terra munitę haudquaquam pares domum
redierc. Euthymidas posteaquam castra popularium ad Salganea esse, profe-
ctosq; Aetolos audiuit, & ipse à Thebis Athenas redijt. Et Herodorus cùm
per aliquot dies intentus ab Atalanta signū nequicquā expectasset, missa spe-
culatoria naue, vt quid moræ esset, sciret: posteaquam rem omissam à socijs
vidit, Thronium, vnde venerat, repetit. Quintius quoque his auditis à Co-
rintho veniens nauibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. placuit,
quingentos milites præsidij causa relinqui Chalcide, ab Eumene rege: ipsum
Athenas ire. Quintius quò profectus erat, Demetriadem cōtendit, ratus Chal G
cidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam societa-
tem Romanam facturam. & vt præsidij aliquid esset suæ partis hominibus,
Eunomo prætori Thessalorum scripsit, vt armaret iuuentutem. & Villium ad
Demetriadem præmisit ad tentandos animos, non aliter, nisi pars aliqua in-
clinaret ad respectum pristinæ societatis, rem aggressurus. Villius quinque-
remi naue ostium portus est inuectus. Eo multitudo Magnetum omnis
cùm se effudisset, quæsiuit Villius, vtrum ad amicos, an ad hostes sese venisse
mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus: ad amicos venisse eum: sed
abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse: nec per col
loquij speciem multitudinē solicitaret. Altercatio inde, non sermo fuit: cùm H
Romanus vt ingratos increparet Magnetas, imminentesque prædiceret cla-
des: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita
irrito incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuntio ad Præ-
rem misso, vt reduceret domum copias, ipse nauibus Corinthum redijt. Ab-
stulerunt me velut de spatio, Græciæ res immistæ Romanis: non quia ipsas o-
peræpretium esset perscribere, sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli.
coss. designatis (inde namque diuerteram) L. Quintius, & Cn. Domitius
coss. in prouincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius aduersus
Boios. Boij quieuerunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti

Boij Domitio Coss. sese dedunt.

cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) cos. dediderunt sese. Ab I
altero cos. ager Ligurum latè est vastatus, castellaq; aliquot capta: vnde non
præda modò omnis generis cum captiuis parta, sed recepti quoque aliquot
ciues, socijque, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem
colonia deducta est ex senatusconsulto plebisq; scito. tria millia & septingen-
ti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiri deduxerunt eos, Q. Næuius, M.
Minutius, M. Furius Crassipes. quinadena iugera agri data in singulos pedites
sunt: duplex equitibus. Brutiorum proximè fuerat ager: Brutij ceperant de
Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores, diutinus al-

Romæ terræmotus & incendium.

ter, sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ
in solicitudine ac metu fuere. in triduum eius rei causa supplicatio habita est. K
alter non pauor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio à foro Boa-
rio orto, diem noctemque ædificia in Tyberim versa arsere, tabernæque om-
nes cum magni pretij mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus
erat: & indies magis fama de Antiochi bello, & cura patribus crescebat. ita-
que de prouincijs magistratuū designatorum, quo intentiores essent omnes,
agitari cœptum est. Decreuere, vt coss. Italia, & quò senatus censuisset, (iam
esse bellū aduersus Antiochum regē omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius
ea sors esset, quatuor millia peditū ciuium Romanorum, & trecenti equites,
sex millia sociùm Latini nominis, cum quadringentis equitibus sunt decre-
ta. eorum delectum habere L. Quintius consul iussus: ne quid moraretur,
quo

A quo minus COS. nouus, quò senatus censuisset, extemplò proficisci posset. Itē de prouincijs prætorum decretum est: prima vt sors duæ, peregrina vrbanaq; & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset: secunda Brutij: tertia classis, vt nauigaret, quò senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania vlterior. Imperatum præterea L. Quintio COS. est, vt duas legiones ciuium Romanorum nouas conscriberet: & sociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. cum exercitum prætori, cui Brutij prouincia euenisset, decreuerunt. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello vnam, alterā COS. Dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa

Prouinciarum sortitio.

Aedes duæ Ioui dedicatæ.

B seuerè sunt facta, accusantibus priuatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de mulcta damnatorū quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata. & ijdem porticum extra portam Trigeminam inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum ciuitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus: quas neque vi expugnare ad eam diem poterat, neq; conditionibus in amicitiam perlicere: neque à tergo relinquere traijciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primò naues apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omninò mittendus esset, con-

Antiochi deliberatio de Annibale classi præficiendo.

C sultatio mota est: maximè à Thoante Aetolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendacijs de rege, multiplicando verbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos: ijsdem & regis spem inflabat: omnium votis eum accersiri. concursum ad littora futurū, vnde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est mouere sententiam propè iam certam regis. nam neque dimittendam partem nauium à classe regia censebat: neque si mittendæ naues forent, minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse, cui mille indies noua consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. & ipsam eam gloriam belli qua velut dote Annibal concilietur,

D nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem vnum ducē, vnum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur. si quid prosperè eueniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si verò vniuerso bello vincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Annibalē vni subiectum, qui patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta eum gessisse, spe animoque complexum orbis terrarum imperium, vt in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum vti posse. modicum fructum ex ingenio tali neque grauem neque inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægra-

E uatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplò consilium mittendi Annibalis, quod vnum in principio belli vtiliter cogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non vltrà differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, vt Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis nauibus, apertis sexaginta, & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu sequebantur. Imbrum primò insulam tenuit: inde Scyathum traiecit. ibi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum primùm continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principesq; Ma-

Antiochi classis in Græciā traiectura.

gnetum ab Demetriade occurrerunt. quorũ frequentia lætus, die postero in F
Antiochi copiæ. vrbis portũ nauibus est inuectus. Copias haud procul inde exposuit, Decem millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti: vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Aetoli postcaquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto decretum, quo accerserent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phalerã in sinum Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti fauore multitudinis cum plausibus clamoribusque, & quibus alijs lætitia effusa vulgi significatur. In concilium vt ventum est, à Phanea prætore principibusque alijs in-
Antiochi oratio. troductus, facto silentio rex dicere orsus: Prima eius oratio fuit excusantis, quòd tanto minoribus spe atque opinione omnium copijs venisset. Id G suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quòd nec paratus satis vlla re, & tempore ad nauigandum immaturo, vocantibus legatis eorum haud grauatè obsecutus esset: credidissetque, cùm se vidissent Aetoli, omnia vel in se vno posita præsidia existimaturos esse. Cæterùm eorum quoque se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur, spem abundè expleturum. nam simul primùm anni tempus nauigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum, nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum: donec depulso ceruicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam, atque in H ea principes Aetolos fecisset. cùm exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. in præsentia curæ esse Aetolis debere, vt copia frumenti suis & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis
Inter Aetolorũ principes contentio. inter duos principes Aetolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas reconciliatore pacis, & disceptatore de ijs quæ in controuersia cum populo Romano essent, vtendum potius Antiocho censebat, quàm duce belli. Aduentum eius & maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bella & armis cogi non possint. Thoas negare, paci studere Phaneam: sed discutere apparatum belli velle: vt tædio & impetus elanguescat regis, & Romani tempus ad comparandũ habeant. Nihil enim æqui I ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscisa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum: sed orandũ potius regem, vt quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres naualesque accersat, armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Aetolis modò, sed ne pro se quidem ipso momenti vllius futurum apud Romanos. Hæc
Antiochus imperator appellatur. vicit sententia: imperatoremque regem appellandum censuerunt: & triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso K concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorum, vnde bellum ordiretur, consultabat. optimum visum est,
Antiochus Chalcidẽ aggredi primùm statuit. Chalcidem frustra nuper ab Aetolis tentatam primùm aggredi: & celeritate in eam rem magis quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est. & alio itinere principes Aetoli, iuniorum paucis euocatis, ad Chæroniam occurrerunt: & decem constratis nauibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positis, nauibus ipse cum principibus Aetolorum Euripum traiecit. & cùm haud procul portu egressus esset, magistratus quoq; Chalcidensium, & principes

A cipes ante portam processerunt. pauci vtrinque ad colloquium cōgressi sunt.
Aetoli magnoperè suadere, vt salua Romanorum amicitia, regem quoque as-
sumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed libe-
randæ Græciæ causa in Europam traiecisse, & re liberandæ, non verbis & si-
mulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem vtilius Græciæ ciuitatibus
esse, quàm vtranque complecti amicitiam. ita enim ab vtriusque iniuria tu-
tam alterius semper præsidio & fiducia fore. nam si non recipissent regem, vi-
derent quid patiendum ijs extemplò foret: cùm Romanorum procul auxi-
lium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset.
Ad hæc Mictionvnus ex principibus, mirari se dixit, ad quos liberandos An-
B tiochus relicto regno suo in Europam traiecisset. nullam enim ciuitatem se
in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pen-
dat: aut fœdere iniquo alligata, quas nolit, leges patiatur. itaque Chalciden-
ses neq; vindice libertatis vllo indigere, cùm liberi sint: neque præsidio, cùm
pacem eiusdem populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam
regis non aspernari, neque ipsorum Aetolorum. id primùm eos pro amicis fa-
cturos, si insula excedant, atque abeant. nam ipsis certum esse, nō modò non
recipere mœnibus, sed ne societatem quidem vllam pacisci, nisi ex authorita-
te Romanorum. Hæc renuntiata regi ad naues, vbi restiterat, cùm essent: in
præsentia (neque enim ijs venerat copijs, vt vi agere quicquam posset) reuer-
C ti Demetriadē placuit. ibi, quoniam primùm inane incœptum euasisset, con
sultare cum Aetolis rex quid deinde fieret. Placuit, Achæos & Aminandrum
regem Athamanum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam
inde à Barcyllæ morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Phi-
lopœmenem principem æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum in-
uisumque esse Quintio credebant. Aminander vxorem Apamiam, filiam A-
lexandri cuiusdam Megalopolitani habebat: qui se oriundum à Magno Ale-
xandro ferens, filijs duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam
nomina imposuerat: quam regijs inclytam nuptijs, maior ex fratribus Philip-
pus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc fortè ingenio vanum Aetoli & An-
D tiochus impulerant in spem, quòd is verè regum stirpis esset, regni Macedo-
niæ, si Aminandrum Athamanesque Antiocho coniunxisset. & ea vanitas
promissorum non apud Philippum modò, sed etiam apud Aminandrum va-
luit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorumque coram T. Quintio Aegij da- *Antiochi legatus in Achæorū concilio.*
tum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Aetoli est auditus. Is, vt ple-
rique quos opes regiæ alunt, vaniloquus maria terrasq; inani sonitu verborū
compleuit. Equitum innumerabilem vim traijci Hellesponto in Europam:
partim loricatos, quos cataphractos vocant: partim sagittis ex equo vtentes,
& à quo nihil satis tecti sit, auersos refugiente equo certius figentes. His eque-
stribus copijs quanquam vel totius Europæ exercitus in vnum coacti obrui
E possent, adijciebant multiplices copias peditum: & nominibus quoque gen-
tium vix fando auditis terrebat: Dacas, Medos, Elimæosque & Cadusios ap-
pellans. Naualium verò copiarum, quas nulli portus capere in Græcia pos-
sent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios, & ex Pamphylia
Sidetas tenere: quas gentes nullæ vnquam nec arte, nec virtute nauali æquas-
sent. Iam pecuniam, iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse, sci-
re ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec An-
nibale rem futuram Romanis principe altero ciuitatis: altero Macedoniæ
tantum regni finibus incluso: sed cum magno Asiæ totius, partisque Europæ
rege. Eum tamen, quanquam ab vltimis orientis terminis ad liberandā Græ-
ciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorū aduersus Romanos

priores socios atque amicos lædatur. non enim vt secum aduersus eos arma F capiant: sed vt neutri parti sese coniungant, petere pacem vtrique parti, quòd medios deceat amicos, optent: bello se non interponant. Idem fermè & Ae-

Aetolorum legatus in eodem concilio.

tolorum legatus Archidamus petijt, vt quæ facillima & tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli fortunarum alienarum euentum sine vllo discrimine rerum suarum opperirentur. Prouectus deinde est intemperantia linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum: nunc propriè ipsius Quintij: ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modò de Philippo virtute Aetolorum partam, sed etiam salutẽ: ipsumq́; , & exercitum sua opera seruatos. Quo enim illum vnquam imperatoris functum officio esse? auspicantem immolantemque, & vota nuncupantem sacrificuli vatis G modo in acie vidisse, cùm ipse corpus suum pro eo telis hostium obijceret. Ad

Quintij in cõcilio Achæorum oratio.

ea Quintius: Coram quibus magis, quàm apud quos verba faceret, dicere Archidamum rationem habuisse. Achęos enim probè scire, Aetolorum omnem ferociam in verbis, non in factis esse: & in concilijs magis concionibusque, quàm in acie apparere. itaque parui Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi eum se iactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum & Aetolos coniunxisset, ex legatorum sermone potuisset apparere: mentiendo inuicem, iactandoque vires, quas non haberent, inflasse vana spe, atque inflatos esse: dum ij ab se Philippum victum, sua virtute protectos Romanos, & quæ modò audiebatis: H narrant: vos, cæterasq́; ciuitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex contrà peditum equitumque nubes iactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & sciti conuiuatoris. apud quem solstitiali tempore comiter accepti cùm miraremur, vnde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo nõ quàm isti sunt gloriosus, renidens, condimentis ait varietatem illam, & speciem ferinæ carnis ex mansueto suo factam. Hoc dici aptè in copias regis, quæ pauloantè iactatæ sint, posse. varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, Elimæos, Syros omnes esse: haud paulò mancipiorum melius, propter seruilia ingenia, quàm militum I genus. Et vtinam subijcere oculis vestris Achæi possem concursationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem. videretis vix duarum malè plenarum legiuncularum instar in castris regis. videretis regem nunc mendicantẽ propè frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in stipendium quærentem: nunc ad portas Chalcidis stantem: & mox inde exclusum, nihil aliud quàm Aulide atque Euripo spectatis, in Aetoliam redeuntem. Malè crediderunt & Antiochus Aetolis, & Aetoli regiæ vanitati, quo minus vos decipi debetis, sed expertæ totiès spectatæq́; Romanorũ fidei credere. Nam quod optimum esse dicant, nõ interponi vos bello: nihil tam vanum, imò tam alienum K rebus vestris est. quippe sine gratia, sine dignitate præmiũ victoris eritis. Nec absurdè aduersus vtrosque respondisse visus est: & facile erat orationem apud fauentes æquis auribus accipi. nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Romanus censuisset, iudicarent: bellumque & Antiocho & Aetolis nuntiari iu-

Achæi auxilia, quò censuit Quintius, miserunt.

berent. Auxilia etiam quò censuit Quintius, quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplò miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochũ quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab ijs, qui Romanæ partis erant, Quintius est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus author defectionis damna-

A nis damnatus, atque in exilium est eiectus. Et ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediјt. Bœoti nihil certi responderunt. Cùm Antiochus in Bœotiam venisset, tum quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse. Antiochus cùm ad Chalcidis præsidium & Achæos & Eumenem regem misisse audisset: maturandum ratus, vt & præuenirent sui: & venientes si possent, exciperent, Menippum cum tribus fermè millibus militum, & cum omni classe Polyxenidā mittit. ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia quæ Lamiæ repentè colligi potuit, non ita multos Aetolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi nondum obsessis itineribus tutò transgressi Euripum,
B Chalcidem peruenerunt. Romani milites quingenti fermè & ipsi, cùm iam Menippus castra ante Salganea ad Hermeum, quà transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Miction erat cum ijs legatus à Chalcide ad Quintium ad id ipsum præsidium petendum missus. qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium conuertit, vt inde in Eubœam transmissurus. Templum est Apollinis Delium, imminens mari: quinque millia passuum à Tanagra abest. minus quatuor millium inde in proxima Eubœæ est mari traiectus. Vbi & in fano lucoq; , ea religione & eo iure sancto quo sunt templa, quæ asyla Græci appellant: & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, vt strictos gladios, aut sanguinem
C vsquam factum audissent: cùm per magnum otium milites, alij ad spectaculum templi lucique versi, alij in littore inermes vagarentur: magna pars per agros lignatum pabulatumq; dilapsa esset: repentè Menippus palatos passim aggressus, eos cæcidit, ad quinquaginta viuos cepit. perpauci effugerunt, in quibus Miction parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romanisque, sicut iactura militum molesta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adiecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, cùm rursus oratores partim ex suis, partim Aetolos Chalcidem misisset, qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent, nequicquam contrà Mictione & Xenoclide tendentibus, facilè tenuit, vt portæ sibi aperirentur. Qui Ro-
D manæ partis erant, sub aduentum regis vrbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causa loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, vt sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. pertinacius Romani Euripum tuebantur. Hi quoque tamen cùm terra mariq́ue obsiderentur, & iam machinas tormentaq; comportari viderent, non tulere obsidionem. Cùm id quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne cæteræ quidem eius insulæ vrbes imperium abnuerunt. magnoque principio sibi orsus bellum videbatur: quòd tanta insula & tot opportunæ vrbes in suam ditionem venissent.
E

Delii Apollinis templum.

Chalcidis deditur Antiocho.

Euboicæ vrbes ad Antiochum deficiunt.

EPITOME LIBRI XXXVI.

MARCVS *Acilius Glabrio* COS. *Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, victum, Græcia expulit, idemq; Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica Cos. ædem matris deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus à senatu iudicatus, dedicauit. idémque Boios Gallos victos in deditionem accepit, & de ijs triumphauit. Præterea nauali a certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.*

PVBLIVM Cornelium Cn. F. Scipionem, & M. Aci- F
lium Glabrionem, consules inito magistratu, patres
priusquã de prouincijs agerent, res diuinas facere ma-
ioribus hostijs iusserunt in omnibus fanis, in quibus
lectisternium maiore parte anni fieri solet: precarique,
quòd senatus de nouo bello in animo haberet, vt ea
res senatui populoque Romano benè ac feliciter eue-
niret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt: primisque ho-
stijs perlitatum est: & ita aruspices responderunt, eo bel
lo terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi.

Rogatio ad populum fertur de bello contra Antiochum ineundo.

Hæc cùm renuntiata essent, solutis religione animis, patres rogationẽ ad po- G
pulum ferri iusserunt: vellent iuberéntne cum Antiocho rege, quique sectam
eius secuti essent, bellum iniri: si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur
consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogatio-
nem pertulit. tum senatus decreuit, vt consules Italiam & Græciam prouin-
cias sortirentur: cui Græcia euenisset, vt præter eum numerũ militum, quem
L. Quintius in eam prouinciam ex authoritate senatus scripsisset, imperassét-
ue, eum exercitum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex senatus-
consulto in Macedoniam traiecisset. & extra Italiam permissum, vt si res po-
stulasset, auxilia ab socijs ne supra quinque millium numerum acciperet. L.
Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter COS. H
cui Italia prouincia euenisset, cùm Boijs iussus bellũ gerere, vtro exercitu mal-
let ex duobus, quos superiores COSS. habuissent: alterũ vt mitteret Romam:
eæque vrbanæ legiones essent paratæ, quò senatus censuisset. His ita in sena-
tu ad id, quæ cuius prouincia foret, decretis, tum demum sortiri consules pla-
cuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia euenit. Certa deinde sorte senatuscon-
sultum factum est: quod populus Romanus eo tempore duellũ iussisset cum
rege Antiocho esse: quique sub imperio eius essent, vt eius rei causa supplica-
tionem imperarent consules: vtique M. Acilius COS. ludos magnos Ioui vo-
ueret, & dona ad omnia puluinaria.

Ludi magni vouentur.

Id votum in hæc verba præeunte P. Li-
cinio pontifice maximo consul nuncupauit. Si duellum, quod cum Antio- I
cho rege sumi populus iussit, id ex sententia senatus populique Romani con-
fectum erit: tum tibi Iupiter populus Romanus ludos magnos dies X. conti-
nuos faciet: donaque ad omnia puluinaria dabuntur de pecunia, quantam
senatus decreuerit. quisquis magistratus eos ludos quando vbique faxit, hi
ludi rectè facti, donaque data rectè sunto. Supplicatio inde ab duobus COSS.
edicta per biduum fuit.

Prouinciarũ sortitio.

Consulibus sortitis prouincias, extemplò & præto-
res sortiti sunt. M. Iunio Bruto iurisdictio vtraque euenit: A. Cornelio Mam-
mulæ Brutij, M. Aemylio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Li-
uio Salinatori classis, L. Aemylio Paulo Hispania vlterior. His ita exercitus de-
creti. A. Cornelio noui milites, conscripti priore anno ex S.C. à L. Quintio K
consule dati sunt: iussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundu-
siumque. L. Aemylio Paulo in vlteriorem Hispaniam præter eum exercitum,
quem à M. Fuluio proprætore accepturus esset, decretum, vt nououm mi-
litum tria millia duceret, & trecentos equites: ita vt in ijs duæ partes socium
Latini nominis, tertia ciuium Romanorum esset. Idem supplementi ad C.
Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est mis-
sum. M. Aemylius Lepidus à L. Valerio, cui successurus esset, simul prouin-
ciam exercitumque accipere iussus: L. Valerium, si ita videretur, propræto-
rem in prouincia retinere: & prouinciam ita diuidere, vt vna ab Agrigento ad
Pachinum esset: altera à Pachino Tyndarium. eam maritimam oram L. Va-
lerius

A lerius viginti nauibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, vt duas
decimas frumenti exigeret: id ad mare comportandum, deuehendumque in
Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decimis exigendis in Sardinia im-
peratum. Cæterùm non in Græciam, sed Romam id frumentum portari pla-
cere. C. Liuius prætor, cui classis euenerat, cum triginta nauibus paratis tra-
ijcere in Græciam primo quoque tempore iussus, & ab Attilio naues accipe- *Apparatus belli contra Antiochum.*
re: veteres naues quæ in naualibus erant, vt reficeret & armaret, M. Iunio
prętori negotium datum est, & in eam classem socios nauales libertinos lege-
ret. Legati terni in Africã ad Carthaginienses & in Numidiam ad frumentum
rogandum, quod in Græciam portaretur, missi: pro quo pretium solueret po-
B pulus Romanus. Adeoque in apparatum curamque eius belli ciuitas in-
tenta fuit, vt P. Cornelius consul ediceret, qui senatores essent, quibusque
in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent: ne
quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quàm vnde eo die redire posset:
néue vno tempore quinque senatores ab vrbe Roma abessent. In comparan-
da impigrè classe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis mariti-
mis paulisper tenuit. nam cùm cogerentur in classem, tribunos plebis appel-
larunt. ab ijs ad senatum reiecti sunt. senatus ita, vt ad vnum omnes consen-
tirent, decreuit: vacationem rei naualis his colonis non esse. Hostia, & Fre- *Aliquot coloniæ de vacatione belli disceptant.*
gena, & Castrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, &
C Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certauerunt. Consul dein-
de M. Acilius ex senatusconsulto ad collegium fœcialium retulit: ipsíne vti-
que regi Antiocho indiceretur bellum, an satis esset ad præsidium aliquod
eius nuntiare? & num Aetolis quoque separatim indici iuberent bellum?
& num prius societas eis & amicitia renuntianda esset, quàm bellũ indicen-
dum? Fœciales responderunt: iam antè sese, cùm de Philippo consuleren-
tur, decreuisse: nihil referre, ipsi coràm, an ad præsidium nuntiaretur. amici-
tiam renuntiatam videri, cum legatis toties repetentibus res nec reddi, nec
satisfieri æquum censuissent. Aetolos vltrò sibi bellum indixisse, cùm Deme-
triadem sociorum vrbem per vim occupassent: Chalcidem terra marique op-
D pugnatum issent: regẽ Antiochum in Europam ad bellum populo Romano
inferendum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius cos.
edixit: vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos socijs nominiq; La-
tino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militum
legionis primæ & tertiæ, vti omnes Brundusium idibus Maijs conuenirent,
ipse ad quintum nonas Maias paludatus vrbe egressus est. Per eosdem dies &
prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regi- *Legati Philippi & Ptolemæi Romã veniunt.*
bus, Philippo & Ptolemæo Aegypti rege, Romam venerunt, pollicentes ad bel
lum auxilia, & pecuniam, & frumentum. ab Ptolemæo etiam * mille pondo * Coron. 112000.
auri, * xx. millia pondo argenti allata. Nihil est acceptũ, gratiæ regibus actæ. * Coron. 200000.
E & cùm vterque se cum omnibus copijs in Aetoliam venturum, belloque in-
terfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum:
gratum eum senatui populoque Romano facturum, si M. Acilio consuli non
defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati venerunt. Car- *Carthaginiensium & Masanissæ legati.*
thaginienses tritici modium mille, hordei quingenta millia ad exercitum, di-
midium eius Romã apportaturos pollici sunt: id vt ab se munus Romani ac-
ciperent, petere se, & classem suorũ suo sumptu comparaturos: & stipendium
quod pluribus pensionibus in multos annos deberẽt, præsens omne daturos.
Masanissæ legati quingẽta millia modium tritici, trecenta hordei ad exercitũ
in Græciam: Romam trecenta millia modium tritici, cc. quingenta hordei.
equites quingentos, elephantos xx. regem ad M. Acilium consulem missu-
rum.

rum. De frumento vtrisque responsum: ita vsurum eo populum Romanum, F si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum: præterquam si quid nauium ex fœdere deberent. de pecunia ita responsum: nullam ante diem accepturos. Cùm hæc Romæ agebantur: Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorum tempus, partim ipse solicitabat ciuitatum animos mittendis legatis, partim vltrò ad eum veniebant: sicut Epirotæ communi gentis consensu, & Elei è Peloponneso venerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primùm ciuitatis suæ arma illaturos credebant. Mille ijs pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minimè in partem vllam liberi aut simplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant, cum eo vt G cauerent ne quid offenderent Romanos. petebant enim, ne se temerè in causam deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. sed si ipse posset terrestribus naualibusque copijs præsidere Epiro, cupidè eum omnes Epirotas & vrbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello obijceret. Hac legatione id agi apparebat, vt siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quòd accepturi fuissent venientem: siue venisset, sic quoq; spes veniæ ab Romanis foret, quod non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ le- H gationi, quia nō satis in promptu erat quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de ijs quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ aduersus Romanos eas, quas antè dixi, habentem, Barcillæ necem, & bellum à Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: re vera per multa iam secula publicè priuatimque labente egregia quondam disciplina gentis, & multorum eo statu qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obuiam effusis vndique Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu in præsidium Romanum facto, & ad Chalcidem commiserat, nec à paruis nec dubijs principijs bellum: tamen I eandem orationem exorsus, qua in colloquio primò ad Chalcidem, quaque per legatos in concilio Achæorum vsus erat, vt amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet, neminem quid ageretur, fallebat. decretum tamen sub leui verborum prætextu pro rege aduersus Romanos factum est. Hac quoque gente adiuncta, Chalcidem regressus, præmissis inde literis, vt Demetriadē conuenirent principes Aetolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret: nauibus eò ad diem indictam concilio venit. Et Aminander accitus ad consultandum ex Athamania, & Annibal Pœnus iamdiu non adhibitus, interfuit ei consilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus qui aderant, voluntas tentanda videbatur. in eo modò di- K uersæ sententiæ erant: quòd alij extemplò agendum, alij ex hyeme, quæ tunc fermè media erat, differendum in veris principium: & alij legatos tantummodò mittendos, alij cum omnibus copijs eundum censebant, terrendosque metu, si cunctarentur. Cùm circa hanc ferè consultationem disceptatio omnis verteretur, Annibal nominatim interrogatus sententiam, in vniuersi belli cogitationem regem, atque eos qui aderant, tali oratione auertit: Si ex quo traiecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium: cùm de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eandem sententiam dixissem, quam hodie cùm de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in societatem belli quacunque ratione censeo deducendos esse. nam quod ad Eu-

Elei & Epirotæ ad Antiochum legatos mittunt.

Antiochus in Bœotiã proficiscitur.

Annibalis ad Antiochum & socios oratio.

A ad Eubœam Bœotosque & Thessalos attinet, cui dubium est, quin vt quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam vtantur? simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad consuetum imperium se auertant? nec ijs noxæ futurum sit, quòd cùm Romani procul abessent, vim tuam præsentis, exercitusque tui experiri noluerint? Quantò igitur prius potiusque est Philippum nobis cõiungere, quàm hos: cui si semel in causam descenderit, nihil integri futurum sit: quiq; eas vires afferat, quæ non accessio tantum ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adiuncto (absit verbo inuidia) qui dubitare de euentu possim? cùm quibus
B aduersus Philippũ valuerint Romani, ijs nunc fore videam vt ipsi oppugnentur. Aetoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo aduersus Romanos pugnabunt. Aminander atque Athamanum gens, quorum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum te quieto totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæq; viribus aduersus vnum populum, vt meam vtranque fortunam taceam, patrum certè ætate ne vni quidem Epirotarum regi parem, quicquid tandem erit vobiscum comparatus, geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet coniungi nobis Philippum posse? vna, communis vtilitas, quæ societatis maximũ vinculum est: altera, authores vos Aeto-
C li, vester enim legatus hic Thoas inter cætera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmauit: fremere Philippum, & ægrè pati sub specie pacis leges seruitutis sibi impositas. ille quidem feræ bestiæ vinctæ aut clausæ, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat. cuius si talis animus est, soluamus nos eius vincula, & claustra refringamus: vt erumpere diu coercita ira in hostes communes possit. Quòd si nihil eum legatio nostra mouerit: at nos, quoniam nobis eum adiungere non possumus, ne hostibus nostris ille adiungi possit, caueamus. Seleucus filius tuus Lysimachiæ est: qui si eo exercitu quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari: facile ab auxilio feren-
D do Romanis Philippum ad sua potissimũ tuenda auertet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione vniuersi belli quid sentirem, iam ab initio non ignorasti. quòd si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Hetruriam Ligurumque & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere: & qui maximus ijs terror est, Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque accersas censeo omnes nauales terrestresque copias: sequantur classem onerariæ cum commeatibus. nam hic sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia cõmeatuum. Cùm omnes tuas contraxeris vires, diuisa classe partem Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partem ad littus Italiæ, quod
E Sardiniam Africamque spectat, traijcies: ipse cum omnibus terrestribus copijs in Byllionum agrum procedes: inde Græciæ pręsidebis, & speciem Romanis traiecturum te præbens, & si res poposcerit, traiecturus. Hæc suadeo, qui vt non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certè bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dij approbent eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit. Hæc fermè Annibalis oratio fuit: quam laudarunt magis in præsentia, qui aderant, quàm rebus ipsis executi sunt. nihil enim eorum est factũ, nisi quòd ad classem copiasque accersendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi. & Aetolis Aminandroque dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus: eodem & rex cum suis copijs confestim

confestim venit. Ibi dum operiretur Aminandrum atque Aetolos, Philippum F
Antiochus ossa Macedonum circa Cynoscephalas interfectorum colligi iubet.
Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Mace-
donum circa Cynoscephalas, vbi debellatũ erat cum Philippo, misit: siue ab
ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem & inuidiam
regi, quòd insepultos milites reliquisset, monitus: siue ab insita regibus vani-
tate, ad consilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in
vnum ossibus, quæ passim strata erant, coaceruatis factus: qui nullã gratiam
Philippus infensus Antiocho.
ad Macedonas, odium ingens ad Philippum mouit. Itaque qui ad id tempus
fortunam esset in consilio habiturus, is extemplò ad M. Bæbium proprætо-
rem misit, Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. si videretur ei, moue-
ret ex hybernis. se obuiam processurum, vt quid agendum esset, consultarent. G
Antiocho ad Pheras iam castra habenti, vbi coniunxerant ei se Aetoli & Ami-
nander: legati ab Larissa venerunt, quærentes, quod ob factum dictúmue
Thessalorum bello lacesseret eos: simul orantes, vt remoto exercitu per lega-
tos, si quid ei videretur, secum disceptaret. eodem tempore quingentos ar-
matos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt. hi exclusi aditu, iam
omnia itinera obsidentibus regijs, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæo-
rum rex clementer respondit: non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ li-
bertatis Thessalorum caussa se Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Phe-
ræis ageret, missus. cui nullo dato responso, Pheræi ipsi suum legatum ad re-
gem, principem ciuitatis Pausaniam miserunt. Qui cùm haud dissimilia his, H
vt in causa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta
erant, quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atque etiam deliberare eos
iussos, ne id consilij caperent: cuius dum in futurum nimis cauti & proui-
di essent, extemplò pœniteret, dimisit. Hæc renuntiata Pheras legatio cùm
esset, ne paulum quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid
sors belli tulisset, paterentur. Itaque & hi summa ope parabant se ad vrbem
Antiochus Pheras oppugnat.
defendendam: & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus:
& qui satis intelligeret, (neque enim dubium erat) in euentu eius vrbis posi-
tum esse, quam primam aggressus esset: aut sperni deinde ab vniuersa gente
Thessalorum, aut timeri se: omnem vndique terrorem obsessis iniecit. Pri- I
mum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cùm
multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. reuo-
cati deinde castigationibus principum ad perseuerandum in proposito, reli-
cto exteriore circulo muri deficientibus iam copijs, in interiorem partem vr-
bis concesserunt: cui breuior orbis munitionis circuniectus erat. postremò
Pheræi dedunt sese Antiocho.
victi malis cùm timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dedi-
derunt sese. Nihil inde moratus rex, IIII. millia armatorum, dum recens ter-
ror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Phe
ræorum recens exemplum: qui quod pertinaciter primò abnuerant, malo
domiti tandem fecissent. cum ipsa vrbe Hippolochus Larissæorumq́ue dedi- K
tum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quòd eam rem magni
momenti futuram rex ad conciliandos Larissæorum animos credebat. In-
tra decimum diem quàm Pheras venerat, his perfectis, Cranonem profectus
cum toto exercitu primo aduentu cepit. inde Cypæram & Metropolin, & ijs
circumiecta castella recepit: omniaque iam regionis eius, præter Atracem &
Larissam aggreditur Antiochus.
Gyrtonem, in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit: ratus vel ter-
rore cæterarum expugnatarum, vel beneficio præsidij dimissi, vel exemplo
tot ciuitatum dedentium sese, non vltrà in pertinacia mansuros. Elephan-
tis agi ante signa terroris causa iussis, quadrato agmine ad vrbem incessit: vt
incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorum inter metum præsen-
tem ho-

A tem hostium, & verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Ami-
nander cum Athamanum iuuentute occupat Pellinæum: & Menippus cum
tribus millibus peditum Aetolorũ, & ducentis equitibus in Perræbiam pro-
fectus, Mallœam & Cyretias vi cepit, depopulatusq; est agrũ Tripolitanum.
His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultanti quidnam agen-
dum esset de Larissa, superuenerunt. Ibi in diuersum sententiæ tendebãt: alijs
vim adhibendam, & non differendum censentibus, quin operibus ac machi-
nis simul vndique mœnia aggrederentur vrbis, sitæ in plano, à parte in cam-
pestri vndique facilis aditu: alijs nunc vires vrbis nequaquam Pheris confe-
rendæ memorantibus, nunc hyemem & tempus anni nulli bellicæ rei, mini-
B mè obsidioni atque oppugnationi vrbiũ aptum. Incerto regi inter spem me-
tumq; legati à Pharsalo, qui ad dedendam vrbem suam fortè venerant, ani-
mos auxerunt. M.Bebius interim cum Philippo in Dassaretijs congressus, Ap.
Claudium ex communi consilio ad præsidium Larissæ misit. qui per Mace-
doniam magnis itineribus in iugum montium, quod super Gonnos est, per-
uenit. Oppidum Gonni xx. millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus,
quæ Tempe appellantur, situm. Ibi castrametatus latius quàm pro copijs, &
plures quàm quod satis in vsum erant, ignes cùm accendisset, speciem quam
quæsierat, hosti fecit: omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo
esse. Itaque hyemem instare apud suos causatus rex, vnum tantùm moratus

Antiochus metu Romani exercitus ab Larissa recedit.

C diem ab Larissa recessit, & Demetriadem redijt. Aetolique & Athamanes in
suos receperunt se fines. Appius etsi, cuius rei causa missus erat, solutam cer-
nebat obsidionem: tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum
animos descendit: duplexque lætitia erat, quòd & hostes excesserant finibus,
& intra mœnia præsidium Romanum cernebant. Rex Chalcidem à Deme-
triade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ: cùm
patrem, primò adlegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, inuitum se
grauioris fortunæ conditioni illigantem: tandem impetrata re, tanquam in
media pace nuptias celebrat: & reliquũ hyemis, oblitus quantas simul duas
res suscepisset, bellum Romanum & Græciam liberandam, omissa omnium

Antiochus Chalcidensem quandam virginem ducit vxorem.

D rerum cura, in conuiuijs & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde ex fa-
tigatione magis quàm satietate earum in somno traduxit. eadem omnes præ-
fectos regios, qui vbique ad Bœotiam maximè præpositi hybernis erant, cepit
luxuria. in eandem & milites effusi sunt: nec quisquam eorum aut arma in-
duit, aut stationem aut vigilias seruauit: aut quicquam quod militaris operis
aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris cùm per Phocidem & Chero-
neam, quò conuenire omnẽ vndique exercitum iusserat, venisset: facilè ani-
maduertit, nihilo seueriore disciplina milites quàm ducẽ hybernasse. Alexan-
drum inde Acarnanem & Menippum Macedonum Stratum Aetoliæ copias
ducere iussit. ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactũ processit. con-
E cilio principum Aetoliæ habito, via quæ præter Chalcidem & Lysimachiam
fert ad Stratum, suis qui per Maliacum sinũ veniebant, occurrit. Ibi Mnesilo-
chus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipse solùm gentem regi
conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas

Acarnanes deficiunt à Romanis.

erat, in suam sententiã adduxerat. Is cùm Leucadios, quod Acarnaniæ caput
est, non facilè ad defectionem posse cerneret impelli propter metum Roma-
næ classis, quæ cum Attalo, quæúe circa Cephaleniam erat, arte eos est aggres-
sus. nam cùm in cõcilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & om-
nibus qui arma ferrent, exeundum ad Medionem* & Tyrrheum, ne ab Antio-
cho & Aetolis occuparentur: fuêre qui dicerent, nihil attinere omnes tumul-
tuosè concitari: satis esse quingentorum hominũ præsidium. eam iuuentu-

tem nactus, trecentis Medeone, ducētis Tyrrhei in præsidio positis, id agebat, vt pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medeonem venerunt. quibus auditis, cùm in concione quidnam respondendum regi esset, consultaretur: & alij manendum in Romana societate, alij non aspernandam amicitiam regis censerent: media visa est Clyti sententia, eoque accepta est: vt ad regē mitterent legatos, peterentque ab eo, vt Medeonios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationē Mnesilochus, & qui eius factionis erāt, de industria coniecti, clàm missis qui regem admouere copias iuberent, ipsi terebant tempus. itaq; vixdum ijs egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus qui expertes proditionis fuerant, tumultuoseque iuuentutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mnesilocho in vrbem est inductus. & alijs sua voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad regem conuenerunt. quos placida oratione territos cùm permulsisset, ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Tyrrheum à Medeone profectus est, Mnesilocho eodem & legatis præmissis. Cæterùm detecta Medeone fraus cautiores, nō timidiores Tyrrhenses fecit: dato ei haud perplexo responso, nullā se nouam societatem, nisi ex authoritate Romanorū Imperatorum accepturos: portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportunè ad confirmandos Acarnanū animos Cn. Octauius missus à Quintio, cùm præsidium & paucas naues ab A. Posthumio, qui ab Attilio legato Cephalenię præpositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, impleuitq; spei socios: M. Acilium COS. iam cum legionibus mare traiecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum iam ad nauigandum faciebat, rex prę̨sidio Medeone imposito, & in quibusdam alijs Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abscessit: & per Aetoliæ ac Phocidis vrbes Chalcidem redijt. Sub idē tempus M. Bæbius & Philippus rex iam antè per hyemem in Dassaretis congressi. cùm Ap. Claudium, vt obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent: quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hyberna regressi, principio veris coniunctis copijs in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. aduenientes, Philippus Mallœam Perræbiæ, Bæbius Phaciū est aggressus. quo primo propè impetu capto, Phestum eadem celeritate capit. inde Atracem cùm se recepisset, Chyretias hinc & Eritium occupat: præsidijsque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se coniungit. Sub aduentum Romani exercitus seu ad metum virium, seu ad spem veniæ cùm dedissent sese, ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupauerant, vno agmine ierunt. Erant autem hæc: Aeginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, vbi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus XL. in præsidio erat, & circunsidunt, & priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim vltimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Postequam apparuit vi agendum, quia videbatur & Limnæam eodē tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius restitit ad Pellinæum oppugnandum. Per eos fortè dies M. Acilius COS. cum X. millibus peditum, duobus millibus equitum, XV. elephantis mari traiecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos iussit: ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Aduentu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumq; præsidium regium, & cum ijs Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese: deinde & Philippus Megalopolitanus, cui dece-

Tyrrhenses obsistunt Antiocho.

Philippus & Bæbius multa oppida recipiunt ab Antiocho capta.

Limnæa deditur M. Acilio Cos.

F G H I K

A cui decederet de præsidio, cùm obuius fortè fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem eum consalutari iussit: ipse congressus fratrem haud sanè decoro maiestati suæ ioco appellauit. deductus inde ad cos. custodiri iussus: & haud ita multo post in vinculis Romā missus. cætera multitudo Athamanum aut militum Antiochi regis, quæ in præsidijs deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est. fuere autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ibi de summa belli consultaturus. in itinere ab Pieria & Metropoli legati tradentes vrbes suas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipuè captiuis indulgenter habitis, vt per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eò duxit, præmissis in ciuitates captiuis. B Et illi magnam authoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes: & Aminander, cuius præsentis maiestas aliquos in fide cōtinuisset, veritus ne traderetur Philippo iampridem hosti, & Romanis meritò tum propter defectionē infensis, cum coniuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit. ita Athamania omnis in ius ditionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maximè iumenta, quæ & nauigatione & postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut reparato modica quiete exercitu, Cratonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur. ex ijs interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes C Philippo tradit: cæteros inermes Demetriadem remittit. Proernam inde recepit, & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porrò in sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, deserta vrbe iuuentus omnis armata syluas & itinera insedit: & in agmen Romanum ex superioribus locis incursauit. Consul primò mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos à tali furore, posteaquam perseuerare in incœpto vidit, tribuno cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad vrbem iter armatis, vacuamque eam cepit. tum clamore ab tergo captæ vrbis audito, refugientium vndique ex syluis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem peruenit: inde D Hypatæorum agros vastauit. Cùm hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus. qui iam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse, Aetolorum vana promissa incusare, & Thoantem: Annibalem verò non vt prudentem tantùm virum, sed propè vatem omnium quæ tum euenirent, admirari. ne tamen temerè cœpta segnitia, insuper euerteret, nuntios in Aetoliam mittit, vt omni contracta iuuentute conuenirent. Iam & ipse eò decem millia ferè peditum ex ijs qui postea venerant ex Asia expleta, & equites quingentos duxit. Quò cum aliquanto pauciores quàm vnquam antea conuenissent, & principes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ij dicerent omnia sedulò ab se facta, vt quam- E plurimos ex ciuitatibus suis euocarent: nec authoritate, nec gratia, nec imperio aduersus detrectantes militiam valuisse: destitutus vndique & ab suis qui morabantur in Asia, & ab socijs, qui ea in quorum spem vocauerant, non præstabant: intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionem versus Epirus, & Perræbia, & Magnesia & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus intra fauces ad meridiem vergunt, Aetoliæ pars maior, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia, adiunctaque insula Eubœa, & excurrente in altum velut promontorio Attica terra sita ab tergo & Peloponnesus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidentem verso per Aetoliam ad alterum mare orienti obiectum tendens, ea aspre-

Athamania omnis defecit ad Philippū.

Thaumaci capiuntur.

Thermopylarum saltus.

ca aspreta rupesque interiectas habet, vt non modò exercitus, sed ne expediti F
quidem facilè vllos ad transitum calles inueniant. extremos ad orientem
montes Oetam vocant, quorum quod altissimum est, Callidromon appella-
tur: in cuius valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius quàm se-
xaginta passus. hæc vna militaris via est, quà traduci exercitus, si non prohi-
beantur, possint. ideò Pilæ, & ab alijs, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt,
Thermopylę locus appellatur: nobilis Lacedęmoniorũ aduersus Persas mor-
te magis memorabili, quàm pugna. Haudquaquam pari tum animo Antio-

Antiochus ad Thermopylas castra ponit.

chus intra portas loci eius castris positis, munitionibus insuper saltum impe-
diebat. & cum duplici vallo fossaque, & muro etiam qua res postulabat, ex
multa copia passim iacentium lapidum permunisset omnia: satis fidens nun- G
quam eà vim Romanum exercitum facturum, Aetolos ex IIII. millibus (tot
enim conuenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante
ipsas fauces posita est, partim Hypatã mittit: & Heracleam haud dubius con-
sulem oppugnaturum, & iam multis nuntiantibus circa Hypatã omnia eua-

Acilius cõsul aduersus Antiochũ castra locat.

stari. Consul depopulatus Hypatensem primò, deinde Heracleensem agrum,
inutili vtrobique auxilio Aetolorum, in ipsis faucibus prope fontes calida-
rum aquarum aduersus regem castra posuit. Aetolorum vtraque manus He-
racleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquam hostem cerneret, satis
omnia permunita & præsidijs obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne
quos per imminentia iuga calles inueniret ad transitum Romanus. nam & H
Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat: & nuper Philip-
pum ab ijsdem Romanis. itaq; nuntium Heracleam ad Aetolos mittit, vt hanc
saltem sibi operam eo bello præstarent, vt vertices circà montium occuparẽt
obsiderentque, ne quà transire Romanus posset. Hoc nuntio audito dissen-
sio inter Aetolos orta est. pars imperio parendum regis, atque eundum cense-
bant: pars subsistendum Heracleæ ad vtranq; fortunã, vt siue victus à consule
rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam
ciuitatibus suis: siue vinceret, vt dissipatos in fugam Romanos persequeren-
tur. Vtraq; pars non mansit modò in sententia sua, sed etiam executa est con-
silium: duo millia Heracleæ substiterunt: duo trifariam diuisa, Callidromum I
& Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupauere.
Consul posteaquam insessa superiora loca ab Aetolis vidit, M. Porcium Cato-
nem & L. Valeriũ Flaccũ consulares legatos cum binis millibus delectorum
peditum ad castella Aetolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Ca-
tonem in Callidromum mittit. ipse priusquam ad hostem copias admoueret,

Consulis ad milites oratio.

vocatos in concionem milites, paucis est allocutus: Plerosque omnium or-
dinum milites inter vos esse video, qui in hac eadem prouincia T. Quintij du-
ctu auspicioque militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis sal-
tus ad amnem Aoum fuit, quàm hic. quippe portæ sunt hæ: & vnus inter duo
maria clausis omnibus, velut naturalis transitus est. munitiones & locis op- K
portunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ. exercitus hostium ille &
numero maior, & militum genere aliquanto melior: quippe illic Macedones
Thracesq; & Illyrij erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græ-
ci sunt, leuissima genera hominũ, & seruituti nata: rex ille bellicosissimus, ex-
ercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thracum atque Illyriorum, & circà
omnium accolarum bellis: hic vt aliam omnem vitam omittam, is est, qui
cùm ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset,
nihil memorabilius toto tempore hybernorum gesserit, quàm quòd amoris
causa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares generis vxorem du-
xit: & nouus maritus velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam proces-
sit.

A ſit. Summa virium ſpeique eius in Aetolis fuit, gente vaniſſima, & ingratiſſima, vt vos prius experti eſtis, nunc Antiochus experitur. nam nec conuenerunt frequentes, nec contineri in caſtris potuerunt, & in ſeditione ipſi inter ſe ſunt: & cùm Hypatam tuendam Heracleamque depopoſciſſent, neutram tutati, pars refugerunt in iuga montium, pars Heracleæ incluſerunt ſeſe. Rex ipſe confeſſus nuſquam æquo campo non modò congredi ſe ad pugnam audere, ſed nec caſtra quidem in aperto ponere, relicta omni ante ſe regione ea quam ſe nobis ac Philippo ademiſſe gloriabatur, condidit ſe intra rupes: ne ante fauces quidem ſaltus, vt quondam Lacedæmonios fama eſt, ſed intrà penitus retractis caſtris. quod quantum intereſt ad timorem oſtendendum, B an muris alicuius vrbis obſidendum ſeſe incluſerit? Sed neque Antiochum tuebuntur anguſtiæ: nec Aetolos vertices illi, quos ceperunt. ſatis vndique prouiſum atque præcautum eſt, ne quid aduerſus vos in pugna præter hoſtes eſſet. Illud proponere animo veſtro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantùm dimicare, (quanquam is quoque egregius titulus eſſet, liberatam à Philippo antè, nunc ab Aetolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantùm in præmium veſtrum ceſſura, quæ nunc in regijs caſtris ſunt: ſed illum quoque omnem apparatum, qui indies ab Epheſo expectatur, prædæ futurum: Aſiam deinde Syriamque, & omnia vſque ad ortus ſolis ditiſſima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad mare ru- C brum Oceano fines terminemus, qui orbem terrarum amplexu finit? & omne humanum genus ſecundum deos nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, vt craſtino die benè iuuantibus dijs acie decernamus. Ab hac concione dimiſſi milites, priuſquam corpora curarent, arma telaque parant. Luce prima ſigno pugnæ propoſito, inſtruit aciem conſul arcta fronte, ad naturam & anguſtias loci. Rex poſteaquam ſigna hoſtium conſpexit, & ipſe copias eduxit. Leuis armaturæ partem ante vallum in primo locauit: tum Macedonum robur, quos Sariſſophoros appellabant, velut firmamentum circa ipſas munitiones conſtituit. his ab ſiniſtro cornu iaculatorum ſagittariorumque & funditorum manum ſub ipſis radicibus montis D poſuit, vt ex altiore loco nuda latera hoſtium inceſſerent. ab dextro Macedonibus ad ipſum munimentorum finem, quà loca vſque ad mare in via paluſtri limo & voraginibus claudunt, elephantos cum aſſueto præſidio poſuit: poſt eos equites: tum modico interuallo relicto, cæteras copias in ſecunda acie. Macedones pro vallo locati, primò facilè ſuſtinebant Romanos, tentantes ab omni parte aditus: multum adiuuantibus qui ex loco ſuperiore fundis, velut nimbū, glandes & ſagittas ſimul & iacula ingerebant. deinde, vt maior nec iam toleranda vis hoſtium inferebat ſe, pulſi loco intra munimenta ſubductis ordinibus conceſſerunt. inde ex vallo propè alterum vallum haſtis præ ſe obiectis fecerunt. & ita modica altitudo valli erat, vt & locum ſuperiorem E ad pugnandum ſuis præberet: & propter longitudinem haſtarum ſubiectum haberet hoſtem. Multi temerè ſubeuntes vallum transfixi ſunt: & aut incœpto irrito receſſiſſent, aut plures cecidiſſent, ni M. Porcius ab iugo Callidromi, deiectis inde Aetolis, & magna ex parte cæſis, (incautos enim & pleroſq; ſopitos oppreſſerat) ſuper imminentem caſtris collē apparuiſſet. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam ſubire ad ea caſtella conato, fuerat. Macedones, quique alij in caſtris regijs erant, primò, dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat: Aetolos credere viſa procul pugna ſubſidio venire. cæterùm vt primùm ſignaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repentè pauor omnes cepit, vt abiectis armis fugerent. Et munimenta ſequentes impedierunt, & anguſtiæ vallis, per

Conſul aciem inſtruit aduerſus Antiochū.

Antiochi exercitus funditur.

lis, per quam sequendi erant: & maximè omnium, quòd elephanti nouissimi agminis erant, quos pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se maiorem quàm in prælio edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorũ tenuit. Lilæum tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis, captisque, non equis virisque tantùm, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reuerterunt: quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Aetolis Heracleam obtinentibus, præsidio sine vllo haud parum audacis incepti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce mouit. Aliquantum viæ prę ceperat rex, vt qui non antè quàm Elatiæ ab effuso constiterit cursu: vbi primùm reliquijs pugnæq; & fugæ collectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ assecutus non est, sed magnam partem agminis aut lassitudine subsistentis, aut errore, vt qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt. nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex X. millibus militum, quos Polybio authore traiecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus. (quid si Antiati Valerio credamus, LX. millia militum fuisse in regio exercitu scribenti? XL. inde millia cecidisse? supra quinque millia capta cum signis militaribus CCXXX?) Romanorum CL. interfecti sunt. Cõsule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, consciæ defectionis ciuitates cum velamentis ante portas stabant, metu ne hostiliter diriperentur: cæterùm per omnes dies haud secus quàm in pacato agro sine violatione vllius rei agmen processit, donec in agrum Coronensem ventum est. ibi statua regis Antiochi posita in templo Mineruæ Itoneæ iram accendit: permissumque militi est, vt circumiectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animum subijt, cum communi decreto Bœotiorum posita esset statua, indignum esse in vnum Coronensem agrum sæuire, reuocato extemplò milite, finis populandi factus: castigati tantùm verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficijs animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus X. naues regiæ cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. eò grauis vulneribus Alexander Acarnan nuntius aduersæ pugnæ cùm perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naues Ceneum Eubœæ petierunt, ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant naues, audita exercitus clade, Ephesum redierunt. Isidorus ab Ceneo Demetriadem, si fortè eò deferret fuga regem, traiecit. Per eosdem dies A. Attilius præfectus Romanæ classis magnos regios commeatus iam fretum, quod ad Andrum insulam est, præteruectos excepit. alias mersit, alias cepit naues. quæ nouissimæ agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Attilius Piræeum, vnde profectus erat, cum agmine captiuarum nauium reuectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus, & alijs eiusdem regionis socijs diuisit. Antiochus sub aduentum cõsulis à Chalcide profectus, Tenum primò tenuit, inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, cum appropinquante eo Aristoteles præfectus regis vrbe excessisset. & cæteræ vrbes in Eubœa sine certamine traditæ. paucosque per dies omnibus perpacatis; sine vllius noxa vrbis exercitus Thermopylas reductus, multò modestia post victoriã, quàm ipsa victoria laudabilior. Inde consul M. Catonem, per quem quæ gesta essent, senatus populusque Romanus haud dubio authore sciret, Romam misit. Is à Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit. à Patris Corcyram vsque Aetoliæ atque Acarnaniæ

Antiochus Chalcidem se recepit.

De Antiochi exercitu variant scriptores.

Bœotiorũ ciuitates ad Romanos desciscunt.

Antiochus Ephesum perfugit.

A naniæ littora legit: atque ita ad Hydruntum Italiæ traiecit. quinto die inde pe-
destri itinere Romam ingenti cursu peruênit, ante lucem ingressus vrbem, à
porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce senatum vocauit.
quò L. Cornelius Scipio aliquot diebus antè à consule dimissus, cùm adueni-
ens audisset prægressum Catonem in senatu esse, superuenit exponenti quæ
gesta essent. Duo inde legati iussu senatus in concionem sunt producti: atque
ibi eadem, quæ in senatu de rebus in Aetolia gestis exposuerunt. Supplicatio *Supplicatio in triduum decreta.*
in triduum decreta est: & vt XL. hostijs maioribus prætor, quibus dijs ei vide-
retur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fuluius Nobilior, qui biennio antè
prætor in vlteriorē Hispaniam erat profectus, ouans vrbem est ingressus: *Ar- * Si tot bigatos denarios intelligas, efficient Coron. 13000.
B genti bigati præ se tulit CXXX. millia: & extra numeratum *XII. millia pondo * Coron. 120000.
argenti: * auri pondo CXXVII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad * Coron. 14224.
Aetolos præmisit, vt tunc saltem experti regiam vanitatem resipiscerent: tra-
ditaque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu, seu furoris sui, seu erroris
venia. Et cæteras Græciæ ciuitates defecisse eo bello ab optimè de se meritis
Romanis: sed quia post fugam regis, cuius fiducia ab officio decessissent, non
addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Aetolos quoque, quan-
quam non secuti sint regem, sed accersierint: & duces belli, non socij fuerint:
si pœnitere possint, posse & incolumes esse. Ad ea cùm pacati nihil responde-
retur, appareretque armis rem gerendam: & rege superato bellum Aetoli-
C cum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eoque
ipso die, vt situm nosceret vrbis, ab omni parte equo mœnia est circumue-
ctus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem immi- *Heracleam op. consul.*
nentem loco alto, & vndique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ
noscenda erant, quatuor simul locis aggredi vrbem constituit. à flumine A-
sopo, quà & gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præ-
posuit. arcem extra muros, quæ frequentius propè quàm vrbs habitabatur,
T. Sempronio Longo oppugnandam dedit. à sinu Maliaco, quæ aditū haud
facilem pars habebat, M. Bæbium: ab altero amniculo, quem Melana vocant,
aduersus Dianæ templum, Ap. Claudium opposuit. Horum magno certa-
D mine intra paucos dies turres arietesq́; , & alius omnis apparatus oppugnan-
darum vrbium perficitur. & cùm ager Heracliensis paluster omnis, frequensq́-
que proceris arboribus, benignè ad omne genus operum materiam suppe-
ditabat: tum quia refugerant intra mœnia Aetoli, desertaque in vestibulo vr-
bis erant tecta, in varios vsus non tigna modò & tabulas, sed laterem quoque
& cæmenta & saxa variæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem ope-
ribus magis quàm armis vrbem oppugnabant: Aetoli contrà armis se tue- *Aet[illegible] [illegible] cies.*
bantur. nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, vt soler, exceptos de-
clinabant ictus: sed armati frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus
inijcerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: &
E ipsi cùm pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, vt pluribus erumpere-
tur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, &
frequentes & impigrè fecerunt: indies deinde pauciores, & segnius. etenim
cum multis vrgerentur rebus, nulla eos res æquè ac vigiliæ conficiebant: Ro-
manis in magna copia militum succedentibus alijs in stationem aliorum,
Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore vrgente.
per IIII. & XX. dies, ita vt nullum tempus vacuum dimicatione esset, aduer-
sus quatuor è partibus simul oppugnantem hostē nocturnus diurno conti-
nuatus labor est. Cùm fatigatos iam Aetolos sciret COS. & ex ratione tempo-
ris, & quod ita transfugæ affirmabant, tale consilium inijt. media nocte rece-
ptui signū dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites deductos vsq; ad

tertiam diei horam quietos in castris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad me- F
diam rursus noctem perducta est, intermissa deinde vsque ad tertiam diei ho-
ram. Fatigationem rati causam esse Aetoli non continuandæ oppugnatio-
nis, quæ & ipsos affecerat: vbi Romanis datum receptui signum esset, velut
ipsi quoque hoc reuocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante
tertiam diei horã armati in muris apparebant. Consul cum nocte media in-
termisisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa
vi aggressus: ab vna T. Sempronium tenere intentos milites signumque ex-
pectare iussit: ad ea in nocturno tumultu, vnde clamor exaudiretur, haud
dubiè ratus hostes concursuros. Aetoli pars sopiti affecta labore ac vigilijs
corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnan- G
tium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas iacentis muri transcende-
re conantur: partim scalis ascensus tentant. aduersus quos vndique ad opem
ferendam concurrunt Aetoli. Pars vna, in qua ædificia extra vrbem erant, ne-
que defenditur, neque oppugnatur: sed qui oppugnarent, intenti signum ex-
pectabant, defensor nemo aderat. Iam dilucescebat, cùm signum consul de-
dit: & sine vllo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros
Heraclea à cõsule expugnata. transcendêre. Simul clamor index capti oppidi est exauditus, vndique Aeto-
Aetoli in arcem fugiunt. li desertis stationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores permissu consu-
lis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quàm vt miles coercitus in tot re-
ceptis ex potestate hostium vrbibus aliquo tandem loco fructum victoriæ H
sentiret. Reuocatos inde à medio fermè die milites cùm in duas diuisisset
partes: vnam radicibus montium circumduci ad rupem iussit: quæ fastigio
altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: sed adeò propè gemi-
nata cacumina eorum montium sunt, vt ex vertice altero conijci tela in ar-
cem possent, cum dimidia militum parte consul ab vrbe ascensurus in arcem,
signum ab ijs qui ab tergo in rupem euasuri erant, expectabat. Non tulere qui
in arce erant Aetoli primùm eorum qui rupem ceperant clamorẽ, deinde im-
petum ab vrbe Romanorum: & fractis iam animis, & nulla ibi præparata
re ad obsidionem diutius tolerandam: vtpote congregatis fœminis puerif-
que, & imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudi- I
nem tantam posset. itaque ad primum impetum abiectis armis dediderunt
Aetoli dedunt se consuli. sese. Traditus inter cæteros principes Aetolorum & Damocritus est: qui prin-
cipio belli decretum Aetolorum, quo accersendum Antiochum censuerant,
T. Quintio poscenti responderat: in Italia daturum, cùm castra ibi Aetoli
posuissent. ob eam ferociam maius victoribus gaudium traditum fuit. Eo-
dem tempore quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito op-
pugnabat, circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, vt victoriam
ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque quòd morbo impedi-
tus bello non interfuisset, congressus. inde diuersi ad duas simul oppugnan-
Lamiam Philippus oppugnat. das vrbes profecti. intersunt septẽ millia fermè passuum. & quia Lamia cùm K
posita est in tumulo, tum regionem eà maximè despectat oppidũ, quà breuè
interuallum videtur, & omnia in conspectu sunt: cùm enixè velut proposi-
to certamine Romani Macedonesq; diem ac noctem aut in operibus aut in
prælijs essent, hoc maior difficultas Macedonibus erat, quòd Romani aggere
& vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis op
pugnabant: & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. Et
cùm parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos ten-
tabat rex, vt vrbem dederent: haud dubius, quin si prius Heraclea capta fo-
ret, Romanis se potius quàm sibi dedituri essent: suamque gratiam consul in
obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim
enim

A enim ab Heraclea capta nuntius venit, vt oppugnatione abstineret. Aequius
esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Aetolis, præmia victoriæ ha-
bere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade vrbis ipsi, ne quid simile
paterentur, effugerunt. Paucis priusquam Heraclea caperetur diebus, Aetoli
concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & *Aetoli legatos ad Antiochum mittunt.*
Thoas idē, qui & antea, missus est. mandata erant, vt ab rege peterēt primùm,
vt ipse coactis rursus terrestribus naualibusque copijs, in Græciam traijceret:
deinde, si qua ipsum teneret res, vt pecuniam & auxilia mitteret. id cùm ad di-
gnitatem eius fidemque pertinere, non prodi socios: tum etiam ad incolu-
mitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos, cùm Aetolorum gen
B tem sustulissent, omnibus copijs in Asiam traijcere. Vera erant quæ diceban-
tur: eo magis regem mouerunt. itaque in præsentia pecuniam quæ ad vsus
belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria naualiaque affirmauit mis-
surum. Thoantem vnum ex legatis retinuit, & ipsum haud inuitum moran-
tem, vt exactor præsens promissurum adesset. Cæterùm Heraclea capta fregit
tandem animos Aetolorum: & post paucos dies quàm ad bellum renouan-
dum, acciendumque regem in Asiam miserant legatos: abiectis belli consi-
lijs, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos con- *Aetoli pacem à consule petunt.*
sul interfatus, cùm alia sibi præuertenda esse dixisset: redire Hypatam eos da-
tis dierum x. inducijs, & L. Valerio Flacco cum ijs misso, iussit: ei quæ secum
C acturi fuissent, exponere: & si qua vellent alia. Hypatam vt est ventum, prin-
cipes Aetolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quó-
nam agendum modo apud consulem foret. Parantibus ijs antiqua iura fœ-
derum ordiri, meritaque in populum Romanum, absistere ijs Flaccus iussit,
quæ ipsi violassent: confessionem ijs culpæ magis profuturam, & totam in
preces orationem versam. nec enim in causa ipsorum, sed in populi Roma-
ni clementia spem salutis positam esse. & se suppliciter agentibus ijs adfutu-
rum, & apud consulem & Romæ in senatu. eò quoque enim mittendos fo-
re legatos. Hæc vna via omnibus ad salutem visa est, vt in fidem se permitte-
rent Romanorum. ita enim & illis violandi supplices verecundiam se impo-
D situros: & ipsos nihilo minus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna osten
disset. Posteaquam ad consulem ventum est, Phaneas legationis princeps
longam orationem, & variè ad mitigandam iram victoris compositam, ita
ad extremum finiuit, vt diceret, Aetolos se suaque omnia fidei populi Roma-
ni permittere. Id consul vbi audiuit, etiam atque etiam videte, inquit, Aeto- *Consulis & Phaneæ Aetolorum legati altercatio.*
li, vt ita permittatis. Tum decretum Phaneas, in quo id disertè scriptum erat,
ostendit. Quando ergo, inquit, ita permittitis, postulo vt mihi Dicæarchum
ciuem vestrum, & Menetam Epirotā, (Naupactum is cum præsidio ingressus
ad defectionem compulerat) & Aminandrū cum principibus Athamanum,
quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis. Propè dicentem
E interfatus Romanum Phaneas, Non in seruitutem, inquit, sed in fidem tuam
nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi: qui nobis imperes, quæ
moris Græcorū non sint. Ad hæc COS. Nec herculè, inquit, magnoperè nunc
curo, quid Aetoli satis ex more Græcorū factum esse censeant: dum ego more
Romano imperium id habeam in deditos modò decreto suo, antè armis vi-
ctos. itaque ni properè fit quod impero, vinciri vos iam iubeo. afferrique ca-
tenas, & circumsistere lictores iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Aetolisque
alijs est: & tandem cuius conditionis essent, sensere. & se quidem Phaneas, &
qui adsint Aetolorum, scire facienda esse quæ imperentur, dixit: sed ad de-
cernenda ea concilio Aetolorum opus esse: ad id petere, vt x. dierum inducias
daret. Petente Flacco pro Aetolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est.
Vbi

Vbi cùm in concilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phaneas & quæ F
imperarentur, & quæ ipsis propè accidissent, exposuisset: ingemuerunt quidem principes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant, & ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium. Posteaquam verò omnis coacta multitudo eadem illa audiuit, adeò sæuitia imperij atque indignitate exasperati animi sunt, vt si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: quónam modo enim vtique regem Aminandrum se tradere posse? & spes fortè oblata, quòd Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens, impleuit expectatione vana multitudinem: terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die quàm conscenderat nauem, in Aetoliam perfecta le- G
gatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam cùm deuexisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonũ Romanaq; castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationẽ incidit Macedonum: deductusque ad regem est, nondum conuiuio dimisso. Quod vbi nuntiatum est, velut hospitis, non hostis aduentu motus Philippus, accumbere eum epularique iussit: atque inde dimissis alijs solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Aetolorum praua consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia accusauit: qui primùm Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi quàm corrigi possint, oblitum se, non facturum, vt insultet aduersis rebus H
eorum. Aetolos quoq; finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius diei, quo seruatus à se foret, meminisse. Ita datis qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander cõsultantibus de pace Romana superuenit. M. Acilius vendita aut concessa militi circa Heracleam præda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactũ concurrisse Aetolos, vt inde totum impetum belli sustinerent, audiuit: præmisso Ap. Claudio cum IIII. millibus militum ad occupanda iuga, quà difficilis transitus montium erant, ipse Oetam ascendit: Herculiq; sacrificiũ fecit in eo loco, quem Pyram, quòd ibi mortale corpus eius dei sit crematum, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est ven- I
tum, (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. & facilè apparebat, quàm cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, vt clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum descendit: & vno castello aduersus arcem posito, cæteras partes vrbis, diuisis copijs pro situ mœnium, circumsedit. nec minus operis laborisque ea oppugnatio, quàm Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quòd concilij eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis extra concilium Achaicum erant, cum Aetolis sentiebant. Elei tamen post fugatum ex Græcia K
Antiochum legatis Achæorum lenius responderant: dimisso præsidio regio cogitaturos se quid sibi faciendum esset. Messenij sine responso dimissis legatis mouerant bellum: trepidique rerum suarum, cùm iam ager effuso exercitu passim vreretur, castraque prope vrbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium authorem libertatis miserunt, qui nuntiarent, Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere vrbem paratos esse. Auditis legatis extemplò profectus Quintius, Megalopolim ad Diophanem Pr. Achæorum misit, qui extemplò reducere eum à Messene exercitum, & venire ad se iuberet. Dicto paruit Diophanes: & soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruum oppidũ inter Megalopolim Messe-

Aetoli de summa rerum consultant.

Aetoli Naupactum muniunt aduersus Romanos.

Consul Naupactum obsidet.

Messenij dedunt sese Romanis.

A Messenenq; positum, Quintio occurrit. & cùm causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quòd tantam rem sine authoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omnium bono partã turbare. Messenijs imperauit, vt exules reducerent, & Achæorum concilij essent. si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cauere sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplò sibi præbere iussit. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulauit vt restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, vt per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partẽ Aetoliæ liceret: qua expeditione fractis animis, Aetolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit, Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorẽ misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Aminandrumque à Philippo Athamania pulsum, missis vltro ad Diophanem prætorem Achæorum nuntijs, pecuniã pactus, Insulam Acheis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani: nõ enim M. Acilium COS. legionesq; Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diophanes aduersus hæc purgare interdum sese, gentemq;: interdum de iure facti disserere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciã increpitabant prætoris: authoribusque ijs decretum est, vt T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asper: ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultusque: Si vtilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, author essem senatui populoque Romano, vt eam vos habere sinerent. cæterùm sicut testudinem, vbi collecta in suum tegimen est, tutam ad omnes ictus video esse: vbi exerit partes aliquas, quodcunque nudauit, obnoxium atque infirmum habere: haud dissimiliter vos Achæi clausos vndique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & iungere vobis, & iuncta tueri facile: simul auiditate plura amplectendi hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse. *Zacynthus restituitur Romanis.*

D Assentiente omni concilio, nec Diophane vltra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentẽ COS. ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana vrbes, recipere vellet: permittente eo, ad Demetriadem copias mouit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cùm desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerent: dies noctesque aut Philippi hostis aduentum, aut infestiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primò pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes ex prælio aduerso fuga delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebãt. itaq; præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant: responderunt, patere portas regi. Ad primum eius ingressum principum quidam vrbe excesserunt: Eurylochus mortem sibi consciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naues Demetriade: quibus præerat Isidorus, eæ quoq; cum præfecto suo dmissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiam & Perræbiæ quasdam ciuitates recepit. Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit: quæ iam per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur: & si capta vi foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internitionem videbatur venturum. Cæterùm quanquam meritò iratus erat Aetolis, quòd *Demetriadem recipit Philippus.* *Quintius Naupactum venit.*

Aetoli orant Quintium, vt sibi opem ferat.

lis, quòd solos obtrectasse gloriæ suæ, cùm liberaret Græciam, meminerat: & F nihil authoritate sua motos esse, cùm quæ tum maximè acciderant, casura præmonens, à furioso incepto eos deterreret: tamen, sui maximè operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se Græciæ funditus euerti, obambulare muris, vt facilè nosceretur ab Aetolis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quintium esse. itaque concursu facto vndique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quintium orare, vt opem ferret ac seruaret. Et tum quidem, quanquam moueretur his vocibus: manu tamē abnuit, quidnam opis in se esset? Cæterùm posteaquam ad COS. venit: Vtrum fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cùm satis prouideas, nihil id magnoperè ad summam rei- G publicæ pertinere censes? Erexerat expectatione COS. & quin expromis, inquit, quid rei sit? Tum Quintius: Ecquid vides te deuicto Antiocho in duabus vrbibus oppugnandis tempus terere: cùm iam propè annus circumactus sit imperij tui? Philippum autem, qui non aciem, nō signa hostium vidit: non solùm vrbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adiunxisse: atqui non tantum interest nostra, Aetolorum opes ac vires minui, quantum, non supra modū Philippum crescere, & victoriæ tuæ præmium te milites que tuos nondū duas vrbes, Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his COS. sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, occurrebat: tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam par- H tem muri, qua pauloantè vociferati Aetoli fuerant, rediit: ibi cùm impensius orarent, vt misereretur gentis Aetolorum, exire aliquos ad se iussit. Phaneas ipse principes que alij extemplò egressi sunt. quibus prouolutis ad pedes: Fortuna, inquit, vestra facit, vt & iræ meæ & orationi temperem. euenerunt quæ prædixi euentura. & ne hoc quidem reliqui vobis est, vt indignis accidisse ea videantur. ego tamen sorte quadā nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. mittite oratores ad COS. qui inducias tantum temporis petant, vt mittere legatos Romā possitis, per quos senatui de vobis permittatis. ego apud COS. deprecator defensorque vobis adero. Ita vt censuerat Quintius, fecerunt: nec aspernatus est legationem COS. inducijsque in I diem certā datis, qua legatio renuntiari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidē missus. COS. cum T. Quintio ad Achaicum concilium Aegium traiecit. ibi de Eleis & exulibus Lacedęmoniorū restituendis actum. & neutra perfecta res: quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi, Elei per se ipsi, quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad COS. venerunt: quos non syncera fide in amicitia fuisse satis constabat, militem tamen nullum Antiocho dederant, pecunia iuuisse cum insimulabantur, legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Ijs petentibus, vt in amicitia pristina esse liceret, respondit. COS. se, vtrum hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire: senatum eius rei iudicē fore, K integram se causam eorum Romam reijcere: inducias ad id dierum XC. dare. Epirotæ Romam missi senatum adierunt. ijs magis quæ non fecissent hostilia referentibus, quàm purgantibus ea de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam probasse videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria. ijs petentibus, vt sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in ædē Iouis OPTIMI MAXIMI, permissum ab senatu. C. pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benignè legatis est: sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est à M.

Epirotarum legati ad Acilium Cos.

Philippi legati ad senatum.

Demetrius Philippi filius ad patrem remittitur.

A est à M.Acilio cos.hunc finem habuit.Alter cos.P.Cornelius Scipio Galliam
prouinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boijs gerendum erat,
proficisceretur, postulauit ab senatu, vt pecunia sibi decerneretur ad ludos,
quos Propr. in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vouisset. Nouum atq;
iniquum postulare est visus. censuerunt ergo, quos ludos inconsulto senatu
ex sua vnius sententia vouisset, eos vel de manubijs, si quam pecuniam ad id
reseruasset, vel sua ipse impensa faceret. Eos ludos per dies decem, P.Cornelius
fecit, Per idem ferè tempus ædes matris magnę Idææ dedicata est: quam deam *Aedes matris Idææ dedicatur.*
is P.Cornelius aduectam ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit
cognomen, P.Licinio coss. in Palatium à mari detulerat. Locauerant ædem
B faciendam ex s. c. M. Liuius, C. Claudius censores, M. Cornelio, T. Sempro-
nio coss. tredecim annis postquam locata erat, dedicauit eam M.Iunius Bru-
tus: ludique ob dedicationem eius facti, quos primos scenicos fuisse, Valerius
Antiàs est author, Megalesia appellatos. Item Iuuentutis ædem in circo maxi- *Megalesia.*
mò C.Licinius Lucullus duumuir dedicauit. vouerat eam sexdecim annis an-
tè M. Liuius cos. quo die Asdrubalem exercitumque eius cæcidit. idem cen-
sor eam faciendam locauit. M.Cornelio, T.Sempronio coss. Huius quoque
dedicandæ causa ludi facti: & eò omnia cum maiore religione facta, quòd
nouum cum Antiocho instabat bellum. Principio eius anni, quo hæc iam
profecto ad bellum M. Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio cos. age-
C bantur: boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædi- *Prodigia.*
ficij, proditum memoriæ est. eos viuos comburi, cineremque eorum deijci in
Tyberim, aruspices iusserunt. Tarracinæ & Amiterni nuntiatum est, aliquo-
ties lapidibus pluuisse: Minturnis ædem Iouis, & tabernas circa forū de cœlo
tactas esse: Vulturni in ostio fluminis duas naues fulmine ictas conflagrasse.
Eorum prodigiorum causa libros Sibyllinos ex s. c. decemuiri cùm adissent,
renuntiarunt, ieiunium instituendum Cereri esse, & id quinto quoque anno *Ieiunium Cereri instituitur.*
seruandum: & vt nouendiale sacrum fieret, & vnum diem supplicatio esset,
coronati supplicarent: & cos. P. Cornelius quibus dijs quibusque hostijs edi-
dissent decemuiri, sacrificaret. Placatis dijs nunc votis ritè soluendis, nunc
D prodigijs expiandis, in prouinciam proficiscitur cos. atque inde Cn. Domi-
tium procos. dimisso exercitu Romam decedere iussit: ipse in agrum Boiorum
legiones induxit. Sub idem fere tempus Ligures lege sacrata coacto exerci- *Ligures castra Q. Minutij procos. aggrediuntur.*
tu, nocte improuiso castra Q.Minutij procos. aggressi sunt. Minutius vsque ad
lucem intra vallum militem instructum tenuit, intentus ne quà transcende-
ret hostis munimenta: prima luce duabus simul portis eruptionem fecit. nec
primo impetu, quod sperauerat, Ligures pulsi sunt: duas amplius horas du-
bium certamen sustinuere. postremò cū alia atq; alia agmina erumperent, &
integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures inter cætera etiam vigi-
lijs confecti, terga dederunt. cæsa supra quatuor millia hostium: ex Romanis,
E socijsque minus CCC. perierunt. Duobus ferè pòst mensibus P. Cornelius
consul cum Boiorum exercitu signis collatis egregiè pugnauit. Duodetri- *Cornelius Cos. Boios fudit, & in deditionem accepit.*
ginta millia hostium cæsa, Antiàs Valerius scribit: capta tria millia & quadrin-
gentos: signa militaria CXXIIII. equos mille ducentos triginta: carpenta du-
centa quadragintaseptem: ex victoribus mille quadringentos octogintaqua-
tuor cecidisse. Vbi vt in numero scriptori parum fidei sit, quia in augendo eo
non alius intemperantior est, magnam tamen victoriam fuisse apparet, quòd
& castra capta sunt, & Boij post eam pugnam extemplò dediderunt sese, &
quòd supplicatio eius victoriæ causa decreta ab senatu, victimæq; maiores
cęsæ. Per eosdem dies M.Fuluius Nobilior ex vlteriore Hispania ouans vrbem
est ingressus, * argenti transtulit decem millia pondo: bigati argenti CXXX. ** Val. 100000. cor*

Coron.1412.

auri CXXVI. P. Cornelius COS. primò obsidibus à Boiorum gente acceptis, F agri parte ferè dimidia eos mulctauit: quò si vellet, P.R. colonias mittere posset: inde Romam, vt ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, & adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quàm venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, cùm de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit, vt sibi triumphanti liceret in vrbem inuehi. P. Sempronius Blęsus tribunus pleb. non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallicis semper iuncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio deuictis acie Boijs, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minutio misisset: qui iam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egre- G giam nauare operam reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent COS. cum legionibus redire in prouinciam: dare operam vt Ligures subigantur. nisi illi cogantur in ius ditionemque P.R. ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellum vtrobique habenda. deuictis Liguribus paucos post menses procos. P. Cornelium multorum exemplo, qui in magistratu non triumphauerunt, triumphaturum esse. Ad ea COS. neque se Ligures prouinciam sortitum esse, ait, neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de ijs postulare. Q. Minutium confidere breui subactis ijs H meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. se de Gallis Boijs postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem, à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verùm enimuero illud multo maius esse, quòd tantum numerum Gallorum cæciderit in acie, quòd cum tot millibus certè Boiorum nemo ante se imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta, senes puerosque Boijs superesse. Itaq; id quenquam mirari posse, cur victor exercitus, cùm hostem in prouincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum COS. triumphum? Quorum militum si & in alia prouincia opera vti senatus I velit: vtro tandem modo promptiores ad aliud periculum, nouumque laborem ituros credat? si persoluta ijs sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit? an si spem pro re ferentes dimittant, iam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse: quo se virum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus. hoc titulo, & si nec consulatus, nec triumphus addatur, satis honestam honoratamque P. Scipionis Nasicæ imaginem fore. Vniuersus senatus non ipse modò ad decernendum triumphum consensit, sed etiam trib. plebis authoritate sua compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius COS. triumphauit de Boijs. in eo triumpho Gallicis carpen- K tis arma signaque & spolia omnis generis transuexit, & vasa ænea Gallica: & cum captiuis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit: aureos torques transtulit MCCCCLXX. ad hæc auri pondo CCXLV. argenti infecti factique in Gallicis vasis non infabrè suo more factis,* duo millia CCCXL. pondo* bigatorum nummorum CCXXXIIII. militibus, qui currum secuti sunt,* trecenos vicenos quinos asses diuisit: duplex centurioni, triplex equiti. Postero die concione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis, vt suæ victoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset, milites exauthoratos dimisit. Dum hęc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam

Cornelio triumphum postulanti Sempronius Trib. pleb. obsistit.

Cornelius triumphat de Boijs.

*Coron. 27440.

*Coron. 23400.

* Si hi bigati, argêtei fuerint, omnino 25. coron. nô efficient: quare veri similius est, aureos numos fuisse.

* 325. asses efficiût fere coron. 2. solid. 37. cû denar. 8.

Antiochus de Annibalis consilio parat se aduersus Romanos.

A in Asiam Romanis. quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal vnus, cuius eo tempore maxima apud regem authoritas erat, magis mirari se aiebat, quòd non iam in Asia essent Romani, quàm venturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam traijcere: & multo maiorem causam Antiochum, quàm Aetolos esse: neq; enim mari minus, quàm terra pollere Romana arma. iampridem classem circa Maleam esse. audire sese nuper nouas naues, nouúmq; imperatorem rei gerendæ causa ex Italia venisse. itaque desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra marique dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarum affectan-
B tibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus vera & prouidere & fideliter prædicere visus. itaq; ipse rex nauibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum petit: vt ea loca, si fortè terra venirent Romani, præsidijs firmaret. cæteram classem Polyxenidā parare & deducere iussit: speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauib. tectis profectus ab Roma Neapolim, quò ab socijs eius oræ conuenire iusserat apertas naues, quæ ex fœdere debebātur, Siciliam inde petit: fretoq; Messanā præteruectus, cùm sex Punicas naues ad auxilium missas accepisset: ab Rheginis Locrisque, & eiusdem iuris socijs debitas exegisset naues: lustrata classe ad Laciniū, altum petit. Corcyram, quam primam Græ-
C ciæ ciuitatem adijt, cùm venisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & vbi classis Romana esset, posteaquàm audiuit circa Thermopylarum saltum in statione COS. ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum causa, pergit protinus nauigare Peloponnesum: Samum Zacynthumque, quia partis Aetolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera nauigatione vsus, paucis diebus Piræeum ad veterem classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit, cùm Aeginæ diu incertus consilij fuisset, vtrum ad tuendum rediret regnum: (audiebat enim Antiochum Ephesi nauales terrestresq; parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quo-
D rum fortuna sua penderet, A' Piræeo A. Attilius traditis successori quinque & XX. nauibus tectis, Romam est profectus. Liuius vna & LXXX. rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum traiecit. Eo ferè tempore COS. Acilius Naupactum oppugnabat. Liuium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas, fretis alias maioribus, alias minoribus diuisas) aduersi venti tenuerūt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus, Deli stare Romanam classem, nuntios ad regem misit. qui omissis, quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis nauibus, quantum accelerare potuit, Ephesum redijt: & consilium extemplò habuit, faciendúmne periculum naualis certaminis foret.
E Polyxenidas negabat cessandum: & vtique prius confligendum, quàm classis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur Romanis, ita numero non fermè impares futuros se, cæteris omnibus superiores, & celeritate nauium, & varietate auxiliorum. nam Romanas naues, cùm ipsas inscitè factas immobiles esse, tum etiam, vt quæ in terram hostium veniant, oneratas commeatu venire. suas autem, vt pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adiuturam notitiam maris terrarumque & ventorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit omnes author consilij, qui & re cōsilium executurus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die C. nauibus, quarū LXX. tectæ, cæteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phocæā petierūt. inde cùm audisset appropinquare

Classis noua Romanorum Piræeum peruenit.

iam Romanam classem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat: Magnesiam, quæ ad Sipylum est, concessit ad terrestres copias cōparandas. classis ad Cissuntem portum Erythræorū, tanquam ibi aptius expectatura hostem, cōtendit. Romani, vbi primùm aquilones (ij nanq; per aliquot dies tenuerāt) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Aegeum mare versum, petunt: inde ad vrbem circumegere naues: cōmeatuq; sumpto, Phocæam traijciunt. Eumenes Elæā ad suam classem profectus, paucis pòst inde diebus cum IIII. & XX. nauibus tectis, apertis pluribus, paulò à Phocæa ad Romanos parantes instruentesq; se ad nauale certamē, redijt. Inde C. quinquaginta tectis nauibus, apertis fermè L. profecti, primò aquilonibus transuersis cum vrgerentur in terram, cogebantur tenui agmine propè in ordinem singulæ naues ire: deinde vt lenita paulum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cissuntem est, conati sunt traijcere. Polixenidas, vt appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrū cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet, & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod vbi vidit Romanus, vela cōtrahit, malosq; inclinat, & simul armamenta cōponens opperitur insequentes naues. Iam fermè XXX. in frōte erant: quibus vt ęquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu prope terrā proras dirigere. Eu- F G

Naualis pugna inter Romanos et Asianos.

H I

menes agmen cogebat: cæterùm vt demendis armamentis tumultuari primùm cœptum est, & ipse quanta maxima celeritate potest, cōcitat naues. Iam omnibus in conspectu erant: duæ Punicæ naues antecedebant Romanā classem. quibus obuię tres fuerunt regiæ naues: & vt in numero impari, duæ regię vnā circumsistunt. & primùm ab vtroq; latere remos detergunt: deinde transcendūt armati, & deiectis cæsisq; propugnatoribus, nauem capiunt. Vna quæ compari marte cōcurrerat, postquā captam alteram nauem vidit, priusquam à tribus simul circumueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus, prætoria naue in hostes tendit. aduersus quam eadem spe duæ, quæ Punicam vnam nauē circumuenerant, cùm inferrentur, demittere in aquam remos ab vtroq; latere remiges stabiliendæ nauis causa iussit, & in aduenientes hostium naues ferreas manus injicere: & vbi pugnam pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud K

paulo

A paulo facilius, quàm antè duæ vnam, tunc vna duas naues expugnauit, cepitque. Et iam classes quoq; vndique concurrerant, & passim permistis nauibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine aduenerat, vt animaduerit læuum cornu hostium ab Liuio turbatum: dextrum ipse, vbi æqua pugna erat, inuadit. Nec ita multo pòst, primùm ab læuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim vt virtute militum haud dubiè superari se vidit, sublatis dolonibus effusè fugere intendit: mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamẽ, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerũt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. posteaquàm celeritate nauiũ, vt pote leuiũ, suas commeatu onustas eludi fru
B stra tendentes viderunt, tandẽ substiterũt: XIII. captis nauibus cũ milite ac remige, X. demersis. Romanæ classis vna Punica nauis in primo certamine ab duabus circumuenta perijt. Polyxenidas non priusquàm in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani eo die, vnde egressa regia classis erat, manserũt: postero die hostẽ persequi intenderunt. Medio ferè in cursu obuiæ fuere ijs V. & XX. tectæ Rhodiæ naues, cũ Pausistrato præfecto classis. Ijs adiunctis Ephesum hostẽ persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Posteaquàm confessionem victis satis expresserunt, Rhodij & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes Phœnicuntem primùm portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulam ad ipsam vrbem traiecerunt. vbi pau-
C cos dies remige maximè reficiendo morati, Phocæam transmittunt. ibi relictis ad præsidium vrbis IIII. quinqueremibus, ad Canas classis venit: & cùm iam hyems appeteret, fossa valloq; circundatis naues subductæ. Exitu anni comitia Romę habita, quibus creati sunt COSS. L. Cornelius Scipio, & C. Lælius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die Prr. creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. Aemylius, P. Iunius, C. Atinius Labeo.

Asiani fugiunt, victoribus Romanis.

EPITOME LIBRI XXXVII.

D

LVCIVS Cornelius Scipio COS legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatum futurum dixerat, si ei Græcia & Asia prouincia decerneretur, cùm C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari videretur, profectus ad bellum aduersus Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonnesum, Rhodijs adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus, patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græcia expulerat, & de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data, ea conditione, vt omnibus prouincijs citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodijs quoq;, qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine vicerat, naualem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LVCIO Cornelio Scipione, & C. Lælio COSS. nulla
E prius secundum religiones acta in senatu res est, quàm de Aetolis. & legati eorum institere, quia breuem induciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adiuti sunt. Aetoli, vt quibus plus in misericordia senatus, quàm in causa spei esset, suppliciter egerũt, veteribus benefactis noua pensantes maleficia. Cæterùm & præsentes interrogationibus vndique senatorum confessionem magis noxæ, quàm responsa exprimentium fatigati sunt: & excedere curia iussi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia, in causa eorum valebat: quia non vt hostibus modò, sed tanquam indomitæ & insociabili genti, succensebant.

De Aetolorum causa agitur in senatu.

Per aliquot dies cùm certatum esset, postremò neque dari, neque negari pa- F
cem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt: vel senatui liberum arbitrium de
** Val. 60000. cor.*
se permitterent: vel * mille talentum darent, eosdemque amicos atque ini-
micos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium se-
natui permiterent, nihil certi responsum est, ita infecta pace dimissi, vrbe eo-
De consularibus prouincijs agitur in senatu.
dem die, Italia intra quindecim dies excedere iussi. Tum de consulum prouin
cijs ceptum est agi. Ambo Græciam cupiebant: multum Lælius in senatu po-
terat. Is cum senatus aut sortiri aut comparare inter se prouincias consules ius-
sisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum, quàm si sorti eam rem per-
misissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum es-
set, cum fratre vno locutus: iussusque ab eo permittere audacter senatui, re- G
nuntiat collegæ, facturũ se quod is censeret. Cùm res aut noua, aut vetustate
exemplorum memoriæ iam exoletæ, relata expectatione certaminis sena-
tum erexisset, P. Scipio Africanus dixit: si L. Scipioni fratri suo prouinciam
Græciam decreuissent, se legatum iturum. Hæc vox magno assensu audita, su-
stulit certamen. Experiri libebat, vtrum plus regi Antiocho in Annibale vi-
cto, an in victore Africano COS. legionibusque Romanis auxilij foret: ac
Prouinciarũ sortitio.
propè omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreuerunt. Prr. inde prouin-
tias sortiti: L. Auruculeius vrbanam, Cn. Fuluius peregrinam: L. Aemylius
Regillus classem, P. Iunius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam & Brutios, C.
Atinius Siciliam. Consuli deinde, Cui Græcia prouincia decreta erat: ad eum H
exercitum quem à M. Acilio (duæ autem legiones erant) accepturus esset: in
supplementum addita peditum ciuium Romanorum tria millia, equites
centum, & sociùm Latini nominis quinque millia, equites CC. & adiectum,
vt cùm in prouinciam venisset, si è republica videretur esse, exercitum in A-
siam traijceret. Alteri COS. totus nouus exercitus decretus: duæ legiones
Romanæ, & socium Latini nominis quindecim millia peditum equites sex-
centi. Exercitum ex Liguribus Quintus Minutius (iam enim confectam pro-
Ligures in deditionẽ venerunt.
uinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traijce-
re in Boios, & Publio Cornelio procos. tradere iussus. Ex agro quo victos bello
mulctauerat Boios, deductæ vrbanæ legiones, quæ priore anno conscrip- I
tę erant, M. Tuccio Pr. datæ, & socium Latini nominis peditum quindecim
millia, equites sexcenti, ad Apuliam Brutiosque obtinendos. A. Cornelio
superioris anni Prætori qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si
ita consuli videretur, vt legiones in Aetoliam traiectas M. Acilio traderet: si
is manere ibi vellet. si Acilius redire Romam mallet, vt A. Cornelius cum eo
exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem prouinciam Siciliam
exercitumque à M. Aemylio accipere placuit, & in supplementum scribere ex
ipsa prouincia, si vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Iunius Bru-
tus in Tuscos exercitum nouum, legionem vnam Romanam, & decem mil-
lia sociùm Latini nominis scribere, & quadringentos equites: L. Aemylius, K
cui prouincia maritima erat, viginta naues longas, & socios nauales à M. Iu-
nio Prętore superioris anni accipere iussus, & scribere ipse mille nauales socios,
duo millia peditum: cum ijs nauibus militibusque in Asiam proficisci, & clas-
sem à C. Liuio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus proro-
gatum in annum imperium est, & ijdem exercitus decreti: Siciliæ Sardiniæq;
binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ae-
toliam ad exercitum portari iussum: ex Sardinia pars in Romam, pars in Aeto-
liam, eódem quò Siculum. Priusquam COSS. in prouincias proficiscerentur,
Prodigia.
prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum
de cœlo tactum erat, ita vt fastigium valuæque deformarentur. Puteolis plu-
ribus

A ribus locis murus,& porta fulmine icta,&duo homines exanimati.Nursię sereno satis constabat nimbum ortum, ibi quoque duos liberos homines exanimatos. Terra apud se pluisse Thusculani nuntiabant: & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata: Latinæque instauratæ, quòd Laurentibus carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum causa fuit, quibus dijs decemuiri ex libris vt fieret, ediderunt. decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique ad id sacrificium adhibiti:& decemuiri nocte lactentibus rem diuinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquàm proficisceretur, fornicem in Capitolio aduersus viam, qua in Capitolium ascenditur, cum signis septem auratis, duobus equis, &
B marmorea duo labra ante fornicem posuit.Per eosdem dies principes Aetolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater eius erant, ab duabus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias coniecti sunt.cohortes inde ad exercitum redire L.Cornelius COS.iussit.Legati ab Ptolemæo & Cleopatra, regibus Aegypti, gratulantes, quòd M. Acilius COS. Antiochum regem Græcia expulisset, venerunt: adhortantesque, vt in Asiam exercitum traijcerent. omnia perculsa metu non in Asia modò, sed etiam in Syria esse.reges Aegypti ad ea quæ censuisset senatus, paratos fore. Gratiæ regibus actæ: legatis munera dari iussa, in singulos * quaternûm millium æris. L. Cornelius COS. peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, vt milites,
C quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Brutijs cum A. Cornelio proprætore essent, vt hi omnes Idibus Quintilibus Brundusiũ conuenirent.item treis legatos nominauit: Sex Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima vndique naues Brundusium contraherent, & omnibus iam paratis, paludatus ab vrbe est profectus. Ad quinq; millia voluntariorum ex Romanis socijsque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præsto fuere exeunti COS. & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ab bellum COS. ludis Apollinaribus, ad quintum Idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, cùm luna sub orbem solis subisset. Et L. Aemylius Regillus, cui naualis prouincia euenerat, eodem tempore profectus
D est. L. Aurunculeio negotiũ ab senatu datũ est, vt XXX. quinqueremes, viginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum post præliũ nauale maiorem classem aliquanto reparare. Aetoli posteaquàm legati ab Roma retulerũt, nullam spem pacis esse: quanquam omnis ora maritima eorum quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, periculi magis quàm damni memores, vt Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt. neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satius visum est inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. nam & à Philippo propè ad excidium adductos esse, & tunc eo ipso, quòd nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus
E ab Elatia primum in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce Corona mœnia est agressus. Magnus pauor ac tumultus, vt in re improuisa fuit, constantius tamen, quàm quis facturos crederet in tam subito periculo, cùm viri propugnarent, fœminæ tela omnis generis saxaq; in muros gererent, multifariam scalis appositis, vrbẽ eo die defenderunt. Acilius signo receptui dato, suos in castra medio fermè diei reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam pretorium dimitteret, denunciauit, vt ante lucem armati paratique essent: nisi expugnata vrbe se eos in castra nõ reducturũ. Eodem tempore quo pridie pluribus locis agressus, cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas vrbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuisa

Aetolorum principes in Latomias coniecti.

Legati Ptolemæi ad senatum.

** 40. coronati.*

Lamiam oppugnat Acilius.

Lamia expugnatur.

præda, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri F
placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. ne tamen segnia æstiua essent,
& Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suam cuncta-
Amphissam oppugnat Acilius. tionem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit, ab Heraclea per Oe-
tam exercitus eò ductus. Cùm ad mœnia castra posuisset, non corona sicut
Lamiam, sed operibus oppugnare vrbem est adortus. Pluribus simul locis a-
ries admouebatur: & cùm quaterentur muri, nihil aduersus tale machinatio-
nis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur: omnis spes in armis
& audacia erat. eruptionibusque crebris & stationes hostium, & eos ipsos qui
circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decus-
sus erat, cùm allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epi- G
rum ac Thessaliam venire. Cum XIII. millibus peditum & quingentis equi-
tibus COS. veniebat. Iam in sinum Maliacum venerat. & præmissis Hypatam,
qui tradere vrbem iuberent, posteaquàm responsum est, nihil nisi ex commu-
ni Aetolorum decreto facturos, ne teneret se oppugnatio Hypatæ nondum
Amphissa recepta: præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduen-
tum eorum oppidani relicta vrbe (iam enim magna ex parte nudata mœni-
bus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque in-
ermes concessere. COS. sex millia fermè passuum inde posuit castra. eò legati A-
Athenienses legati pro Aetolis ad Scipionem & Cos. veniunt. thenienses primùm ad P. Scipionē prægressum agmen (sicut antè dictum est)
deinde ad consulē venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius responsum H
ab Africano tulerunt, qui causam relinquendi honestè Aetolici belli quærens,
Asiam & regem Antiochum spectabat: iusseratque Athenienses non Roma-
nis solùm, vt pacem bello præferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeri-
ter authoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit.
& spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, com-
memorantis: multas gentes populosque in Hispania prius, deinde in Afri-
ca in fidem suam venisse: in omnibus se maiora clementiæ benignitatisque,
quàm virtutis bellicæ monimenta reliquisse. Perfecta videbatur res, cùm
aditus COS. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant.
Eo tanquam nouo cùm icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Athe- I
niensium, nec placido Africani responso profectum videbant) referre ad
suos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur,
nam neque vnde mille talentûm daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne
in corpora sua sæuiretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad consu-
lem & Africanum iusserunt, & petere, vt si dare verè pacem, non tantùm o-
stendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniæ deme-
rent, aut permissionem extra ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetra-
tum, vt mutaret consul & ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti & Athe-
nienses sunt. & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis
Aetolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem, re- K
Aetoli sex mensium inducias à cos. impetrant. uocauit, author inducias sex mensium petendi: vt legatos Romam mittere
possent. dilationem nihil ad præsentia mala, quæ vltima essent, adiecturam.
leuari per multos casus tempore interposito præsentes clades posse. Authore
Echedemo ijdē missi, prius P. Scipione conuento, per eum inducias temporis
eius, quod petebant à COS. impetrauerunt. & soluta obsidione Amphissæ, M.
Acilius tradito consuli exercitu, prouincia decessit. & COS. ab Amphissa Thes-
saliam repetit, vt per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiā. Tum Afri-
canus fratri: Iter, quod insistis L. Scipio, ego quoque approbo: sed totum id
vertitur in voluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est, & iter, & com-
commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt iuuantque

nobis

A nobis suppeditabit: si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habetis. itaq; prius regis animum explorari placet: optimè explorabitur, si nihil ex præparato agentem opprimet qui mittetur. T. Sempronius Gracchus longè tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspitionē dempsit, nouare eum quicquam velle. Et tum quidē comiter acceptus hospes. postero die commeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, vbi transitu difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eadem, qua ierat celeritate Thaumacis occurit consuli. Inde certiore & maiore spe lætus exercitus ad

B præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant, virum sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, nō auersum. Inde non per Macedoniam modò, sed etiam Thraciam prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellespontum peruentum est. *Philippus L. Scipionē cos. cum exercitum humaniter excepit.* Antiochus post naualem ad Corycū pugnam, cùm totam hyemem liberam in apparatus terrestres maritimosq; habuisset: classi maximè reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, superatū se cùm classis abfuisset Rhodiorum: quòd si ea quoq; (nec commissuros Rhodios, vt iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi

C nauiū numero opus fore, vt viribus & magnitudine classem hostium æquaret. Itaq; & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum accersendas naues, & Polyxenidam, quo minus prosperè gesta res erat, eo enixius & eas quæ erant reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndiq; auxilia accersens, etiam in Gallogræciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Filiū Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas vrbes, *Gallogræci.* quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisq; Romani solicitabant. Classis Romana sicut antè dictum est, ad Canas hybernabat. Eò media fermè hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditū, equitibus centum venit. Is cùm magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa

D Thyatira esset, hortando perpulit Liuiū, vt quinq; millia militum secum mitteret. missi ingentem prædam intra paucos dies auerterunt. Inter hæc Phocææ *Phocææ oritur seditio.* seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauia hyberna nauium erant, graue tributum, quòd togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis: grauis etiā inopia frumenti, propter quam naues quoq;, & præsidium Romanum excessit. tum verò liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. senatus & optimates in Romana societate perstandū censebant: defectionis authores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodij, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pausistratum classis præfectum cum sex *Rhodij veniunt auxilio Romanis.*

E & triginta nauibus miserunt. Iam Liuius à Canis cum XXX. nauibus, & VII. quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat, vt ad transitum exercitus, quem terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum, quem vocant Achæorum, classem primùm aduertit: inde Iliū ascendit, sacrificioq; Mineruæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas benignè audiuit. Inde ad Hellesponti fauces nauigat, & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Seston oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primùm cum solenni habitu ante portam occurrunt, iussu se matris deūm famulos deæ venire memorant, ad

precan-

precandum Romanum, vt parceret mœnibus vrbiq;. Nemo eorum violatus F
est. mox vniuersus senatus cum magistratibus ad dedendam vrbem processit.
Inde Abydum traiecta classis. vbi cùm tentatis per colloquia animis nihil pa-
cati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant. Dum hæc in Helle-
sponto gerūtur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cùm
audisset, profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum
præfectum superbè quædam & contemptim in se concionantem dixisse, præ-
cipuo certamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctesque agi-
tabat animo, quàm vt verba magnifica eius rebus confutaret. Mittit ad eum
hominem & illi notum, qui diceret: & se Pausistrato patriæque suæ magno
vsui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriam posse. Cùm quónam G
modo ea fieri possent, mirabundus Pausistatus percunctaretur, fidem peten-
ti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuntius a-
perit, regiam classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam tra-
diturum ei. pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quàm reditum in pa-
triam. Magnitudo rei, nec vt crederet, nec vt aspernaretur dicta, effecit. Panor-
mum Samiæ terræ petit, ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, subsi-
stit. Vltro citroq; nuntij cursare: nec fides antè Pausistrato facta est, quàm co-
ràm nuntio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea quæ pollicitus esset, fa-
cturum: signoq; suo impressas tabellas misit. eo vero pignore velut authora-
tum sibi proditorem ratus est. neque enim eum qui sub rege viueret, commis- H
surum fuisse, vt aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ra-
tio simulatæ proditionis composita. Omnium se rerum apparatū omissurum,
Polyxenidas dicere, non remigem, non socios nauales ad classem frequentes
habiturum: subducturum per simulationem reficiendi quasdam naues, alias
in propinquos portus dimissurum, paucas ante portum Ephesi in salo habitu-
rum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligen-
tiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse
extemplò habuit: partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnas-
sum, partem Samum ad vrbem misit, vt paratus esset, cùm signum aggredien-
di à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem, subducit I
quasdam naues, alias velut subducturus esset, naualia reficit: remiges ex hyber
nis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occultè cogit. Fortè quidam Antio-
chi miles, cùm Samum rei priuatę causa venisset, pro speculatore comprehen-
sus deducitur Panormum ad præfectum. is percunctanti quid Ephesi agere-
tur, incertum metu, an erga suos haud syncera fide, omnia aperit. classem in-
structam paratamq; in portu stare: remigium omne Magnesiam ad Sipylum
missum: perpaucas naues subductas esse, & naualia tegi: nunquàm intentius
rem naualem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore
& spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte
remige à Magnesia accersito, deductisque raptim quæ subductæ erant naui- K
bus, cùm diem non tam in apparatu absumpsisset, quàm quod conspici profi-
ciscentem classem nolebat: post solis occasum profectus LXX. nauibus tectis,
vento aduerso ante lucem Pygela portū tenuit. vbi cùm interdiu ob eandem
causam quieuisset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro
quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Palinurum iusso petere, at-
que inde armatos, qua proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum
hostium ducere: ipse interim classe diuisa, vt ex vtraque parte fauces portus te-
neret, Panormum petit. Pausistratus primò, vt in re nec opinata, turbatus pa-
rumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri, quàm
mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ
cornibus

Inter Polyxenidam et Pausistratum inimicitiæ.

Nicander archipirata.

A cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facilè telis ancipitibus
hostem summoturus, id inceptū eius Nicander à terra missus cùm turbasset,
repentè mutato consilio naues conscendere omnes iubet. Tum verò ingens
pariter militum nautarumque trepidatio orta, & veluti fuga in naues fieri,
cùm se mari terraque simul cernerent circumuentos. Pausistratus vnam viam
salutis esse ratus, si viam facere per fauces portus, atq; erumpere in mare aper-
tum posset: posteaquàm conscendisse suos vidit, sequi cæteris iussis, ipse prin-
ceps concitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces *Rhodiæ naues à præ-*
nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circunsistit. Nauis rostris *fecto Antiochi captæ.*
icta supprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos & Pausistratus
B impigrè pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in
portu depræhensæ: quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captę. Quin-
que tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt: terrore flammę mi-
cantis via sibi inter confertas naues facta. contis enim binis à prora promi-
nentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Ery-
thrææ triremes, cùm haud procul à Samo Rhodijs nauibus, quibus vt essent
præsidio veniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Roma-
nos cursum auerterunt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam por- *Seleucus Antiochi fi-*
ta vna per custodes aperta, recepit: & Cymæ aliæq; eiusdem oræ vrbes ad eum *lius Phocæam recip.*
metu defecerunt. Dum hæc in Aeolide geruntur, Abydus cùm per aliquot
C dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fes-
sis, Philota quoque præfecto præsidij permittente, magistratus eorum cum
Liuio de conditionibus tradendæ vrbis agebant. rem distinebat, quòd vtrum
armati, an inermes emitterentur regij, parum conueniebat. hæc agentibus
cùm interuenisset nuntius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. me-
tuens enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad
Canas erat, opprimeret: Abydi obsidione custodiaque Hellesponti extemplò
relicta, naues, quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit.
Liuius omni classe cui adiunxerat triremes duas Mitylenæas, Phoceam petit.
quam cùm teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra es-
D se: depopulatus maritimam oram, & præda maximè hominum raptim in na-
ues imposita, tantū moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum
petere intendit. Rhodijs primò audita clades simul pauorem, simul luctum *Rhodiorū audita suo-*
ingentem fecit. nam pręter nauium militumque iacturam, quod floris, quod *rū clade luctus & ira.*
roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera
authoritatem Pausistrati, quæ inter suos meritò maxima erat. deinde quòd
fraude capti, quòd à ciue potissimum suo forent, in iram luctus vertit. Decem
extemplò naues, & diebus pòst paucis decem alias præfecto omnium Euda-
mo miserunt: quem alijs virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato pa-
rem, cautiorem quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani *Romana classis tem-*
E & Eumenes rex in Erytręam primùm classem applicuerunt: ibi noctem vnam *pestate dispergitur.*
morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cùm
in proxima Samiæ vellent traijcere, non expectato solis ortu, ex quo statum
cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. me-
dio incursu aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari ia-
ctari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, vt se Rhodiæ clas-
si coniungerent, ab Epheso profectus, primò ad Myonesum stetit: inde ad
Macrin (quam vocant) insulam traiecit: vt præteruehentis classis, si quas ab-
errantes ex agmine naues posset, aut postremum agmen oppurtunè adori-
retur. Posteaquàm sparsam tempestate classem vidit, occasionem primò ag-
grediendi ratus, paulo pòst increbrescente vento, & maiores iam voluente
fluctus,

fluctus,quia peruenire se ad eos videbat non posse,ad Aethaliam insulam tra- F
iecit: vt inde postero die Samum ex alto petentes naues aggrederetur. Ro-
mani pars exigua,primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis
cætera noctem totam in alto iactata,in eundem portum decurrit. Ibi ex agre-
stibus cognito,hostium naues ad Aethaliam stare,consilium habitum,vtrum
extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim
placuit) Corycum,vnde venerant,traiecerunt. Polyxenidas quoque cùm fru-
stra stetisset, Ephesum redijt. Tum Romanæ naues vacuo ab hostibus mari

Romana classis cum Rhodia Ephesum traijcit.

Samum traiecerunt. Eódem & Rhodia classis post dies paucos venit. quam
vt expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, vt aut decer-
nerent nauali certamine, aut si detrectaret hostis pugnam, quòd plurimum G
intererat ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra
fauces portus instructa in frontem nauium acie stetêre. posteaquàm nemo
aduersus ibat, classe diuisa, pars in salo ad hostiũ portus in anchoris stetit: pars
in terram milites exposuit. In eos iam ingentem prædam latè depopulato a-
gro agentes, Andronicus Macedo qui in præsidio Ephesi erat, iam mœnibus
appropinquantes eruptionem fecit, exutosque magna parte prædæ ad mare
ac naues redegit. Postero die insidijs medio fermè viç positis, ad eliciendum ex
tra mœnia Macedonem, Romani ad vrbem agmine iêre: inde, cùm ea ipsa su-
spicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naues: & terra marique fugien-
tibus certamen hostibus, Samum, vnde venerat, classis repetit. inde duas so- H
ciorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum
ad fretum Cephaleniæ tuendum Pr. misit. infestum id latrocinio Lacedæmo-
nius Hibristas cum iuuentute Cephalenum faciebat: clausumque iam mare
commeatibus Italicis erat. Piræei L. Aemylio Regillo succedenti ad nauale im-
perium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cùm ipse duas tan-
tum quinqueremes haberet: Epicratem cum quatuor nauibus in Asiam se-
cum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naues sunt. Aegeo mari
traiecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo
nocte intempesta venit: deductusque ad Aemylium, præsidij causa se missum
ait: quòd eam oram maris infestã onerarijs regiæ naues excursionibus crebris I
ab Hellesponto atque Abydo facerent. Traijcienti Aemylio à Chio Samum,
duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum dua-
bus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquàm ventum est, accepta à Li-

Aemylius classe accepta cõcilium aduocat.

uio classe, & sacrificio, vt assolet, ritè facto, Aemylius concilium aduocauit.
Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminem fidelius dare
posse consiliũ dixit, quàm eum, qui id alteri suaderet, quod ipse si in eodem lo-
co esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & o-
nerarias ducere multa saburra grauatas, atq; eas in faucibus portus supprime-
re. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quòd in fluminis modum, lon-
gum & angustum & vadosum ostium portus sit. ita ademptură se maris vsum K
hostibus fuisse, inutilemque classem facturum. Nulli ea placere sententia. Eu-
menes rex quæsiuit: quid tandem vbi demersis nauibus frænassent claustra
maris? vtrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam socijs,
terroremque hostibus præbendum? an nihilo minus tota classe portum ob-
sessuri? siue enim abscedant, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas
moles sint? & minore molimento aperturi portum quàm obstruatur? sin au-
tem manendum ibi nihilominus sit, quid attinere claudi portum? Quin con-
trà, illos tutissimo portu, opulentissima vrbe fruentes, omnia Asia præbente,
quieta æstiua acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque
obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros: ipsos magis alligatos
impedi-

A impeditosq́;, ne quid eorum quæ agenda ſint, poſſint agere, quàm vt hoſtes clauſos habeant. Eudamus præfectus Rhodiæ claſſis magis eam ſibi diſplicere ſententiam oſtendit, quàm ipſe quid cenſeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omiſſa in præſentia Epheſo, mittendam nauium partem in Liciam cenſuit: & Patara, caput gentis, in ſocietatem adiungendam. in duas res magnas id vſui fore. & Rhodios pacatis contra inſulam ſuam terris, totis viribus incumbere in vnius belli, quod aduerſus Antiochū ſit, curam poſſe: & eam claſſem quæ in Lycia compararetur, intercludi ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maximè mouit ſententia. placuit tamen Regillum tota claſſe euehi ad portum Epheſi, ad inferendum hoſtibus terrorem. C. Liuius cum duabus quin-B queremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodijs, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam eſt miſſus, Rhodum prius iuſſus adire, & omnia cum ijs communicare conſilia. Ciuitates quas præteruectus eſt, Miletus, Myndus, Halicarnaſſus, Cnidus, Cous, imperata enixè fecerūt. Rhodum vt eſt ventum, ſimul & ad quam rem miſſus eſſet, ijs expoſuit, & conſuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat claſſem aſſumptis tribus quadriremibus nauigat Patara. Primò ſecundus ventus ad ipſam vrbem ferebat eos: ſperabantque ſubito terrore aliquid moturos. poſteaquàm circumagente ſe vento fluctibus dubijs volui cœptum eſt mare, peruicerunt quidem remis, vt tenerent terram: ſed neque circa vrbem tuta ſtatio erat, nec ante hoſtium portus in C ſalo ſtare poterant, aſpero mari & nocte imminente. præteruecti mœnia portum, Phœnicunta minus duûm millium ſpatio inde diſtantem petiêre, nauibus à maritima vi tutum: ſed altæ rupes inſuper imminebant, quas celeriter oppidani aſſumptis regijs militibus, quos in præſidio habebant, ceperunt. aduerſus quos Liuius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca: Iſſæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes miſit. Ii, dum miſſilibus primò, & aduerſus paucos leuibus excurſionibus laceſſebatur magis quàm conſerebatur pugna, ſuſtinuerunt certamen. poſteaquàm plures ab vrbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor inceſſit Liuium, ne & auxiliares circumuenirentur, & nauibus etiam ab terra periculum eſſet. ita non milites D ſolùm, ſed etiam nauales ſocios, remigū turbam, quibus quiſq; poterat telis, armatos in pręlium eduxit. Tum quoq; anceps pugna fuit: neq; milites ſolùm aliquot, ſed L. Apuſtius tumultuario pręlio cecidit. poſtremò tamen fuſi fugatiq́; ſunt Lycij, atq; in vrbem compulſi: & Romani cum haud incruenta victoria ad naues redierunt. inde in Telmiſſicum profecti ſinum, qui latere vno Cariam, altero Lyciam contingit, omiſſa Patara amplius tentandi ſpe, Rhodij domum dimiſſi ſunt. Liuius præteruectus Aſiam, in Græciam tranſmiſit, vt conuentis Scipionibus, qui tum circa Theſſaliam erant, in Italiā traijceret. Aemylius poſteaquam omiſſas in Lycia res, & Liuium profectum in Italiam cognouit, cùm ipſe ab Epheſo repulſus tempeſtate irrito incepto Samum reuertiſſet, E turpe ratus, tentata fruſtra Patara eſſe, proficiſci eò tota claſſe, & ſumma vi aggredi vrbem ſtatuit. Miletum & cæteram oram ſociorum præteruecti, in Bargylletico ſinu exſcenſionem ad Iaſſum fecerunt. Vrbem regium tenebat præſidium: agrum circà Romani hoſtiliter depopulati ſunt. Miſſis deinde qui per colloquia principum & magiſtratuum tentarent animos, poſteaquam nihil in poteſtate ſua reſponderunt eſſe, ad vrbem oppugnandam ducit. Erant Iaſſenſium exules cum Romanis: ij frequentes Rhodios orare inſtiterunt, ne vrbem & vicinam ſibi & cognatam innoxiam perire ſinerent. ſibi exilij nullam aliam cauſam eſſe, quàm fidem erga Romanos. eadem vi regiorum, qua ipſi pulſi ſint, teneri eos qui in vrbe maneant. omnium Iaſſenſium vnam mentem eſſe, vt ſeruitutē regiam effugere vellent. Rhodij moti precibus. Eumene

Epicratis Rhodij conſilium.

Liuius in Italiam traijcit.

Aemylius Iaſſum oppugnat.

A Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum,
quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio vl- *Thebes campus.*
lo loco Asiæ maior regijs militibus parta est præda. Eódem Adramytteum, vt
vrbi præsidio essent, nauibus circunuecti Aemylius & Eumenes venerunt. Per
eosdem fortè dies Elęam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus. Dio- *Diophanes mille pedites & centum equites Pergamum deducit.*
phane omnibus his copijs præposito, accerserunt. quos egressos nauibus ob-
uiam missi ab Attalo, nocte Pergamum deduxerunt. veterani omnes & periti
belli erant, & ipse dux, Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum im-
peratoris discipulus. qui biduum simul adquietem hominum equorumque,
& ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent,
B reciperentque sese, sumpserunt. Ad radices ferè collis, in quo posita est vrbs, re-
gij succedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab vrbe, ne in statio-
nes quidem qui procul iacularetur, excurrente. postquam semel compulsi
metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud
regios oritur: non stratos, non infrænatos magna pars habebant equos: pau- *Regiorum militum negligentia.*
cis ad arma & ordines relictis, dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo:
pars in iuueniles lusus lasciuiamque versi, pars vescentes sub vmbra, quidam
somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta vrbe Pergamo contemplatus, ar-
ma suos capere, & ad portam præsto esse iubet: ipse Attalum adijt, & in animo
sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Aegrè id permittente Attalo, quippe
C qui centum equitibus aduersus trecentos, mille peditibus cum quatuor mil-
libus pugnaturum cerneret: porta egressus, haud procul statione hostiũ occa-
sionem opperiens consedit. Et qui Pergami erant, amentiã magis quàm auda-
ciam credere esse: & hostes paulisper in eos versi, vt nihil moueri viderunt, nec
ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mu-
tarunt. Diophanes quietos aliquandiu suos, velut ad spectaculum modò edu- *Diophanes regios adoritur & fundit.*
ctos, continuit: posteaquã dilapsos ab ordinibus hostes vidit. peditibus quan-
tum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua
quantum potuit effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque
equite sublato, stationem hostium improuisò inuadit. Non homines solùm,
D sed equi etiam territi, cùm vincula abrupissent, trepidationem & tumultum
inter suos fecerunt. pauci stabant impauidi equi: eos ipsos non sternere, non
infrænare aut ascendere facilè poterant: multo maiorem quàm pro numero
errorem Achæis inferentibus. Pedites verò ordinati & præparati sparsos per
negligentiã, & semisomnes propè adorti sunt: cædes passim fugaque per cam-
pos facta est: Diophanes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achæo-
rum genti decore parto (spectauerant enim è mœnibus Pergami non viri mo-
dò, sed fœminæ etiam) in præsidium vrbis redijt. Postero die regię magis com-
positæ & ordinatæ stationes quingentis passibus longius ab vrbe posuerunt
castra: & Achæi eodem fermè tempore atque in eundem locum processerunt.
E Per multas horas intenti vtrinque, velut iam futurum impetum expectaue-
re: posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regij
signis collatis abire agmine ad iter magis quàm ad pugnam composito cœ-
pere. Quieuit Diophanes, dum in conspectu erant: deinde eodem, quo pridie,
impetu in postremum agmen incurrit: tantumque rursus pauoris ac tumul-
tus incussit, vt cùm terga cæderentur, nemo pugnandi causa restiterit: trepi-
dantesque, & vix ordinem agmnis seruantes, in castra compulsi sunt. Hæc *Seleucus ex agro Pergameno mouet castra.*
Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coegit. An-
tiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum ve-
nisse audiuit, ea quidem vrbe abstinuit: depopulatus agros, Peręam inde co-
loniam Mitylenæorum expugnauit, Cotton & Corylenus & Aphrodisias &

Prienne primo impetu captæ sunt.inde per Thyatira Sardeis rediјt. Seleucus F
in maritima ora permanens, alijs terrori, alijs præsidio erat. Classis Romana
cũ Eumene Rhodijsq́; Mitylenen primò,inde retrò,vnde profecta erat, Elæam
redijt. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bacchium vocant, (immi-
net vrbi Phocensium) appulerunt: & quibus antè abstinuerant templis, si-
gnisq́;(egregiè autē exornata insula erat) cùm hostiliter diripuissent,ad ipsam
vrbem transmiserunt. eam diuisis inter se partibus cùm oppugnarent, & vi-
derent sine operibus, armis,scalisq́; capi non posse: missum ab Antiocho præ-
sidium trium millium armatorum, cùm intrasset vrbē: extemplò oppugna-
tione omissa, classis ad insulam se recepit: nihil aliud quàm depopulato circa G
vrbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare
consuli atq; exercitui, quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam
Rhodiamq́; classem redire Samum, atque ibi in statione esse,ne Polyxenidas
ab Ephеso moueret. Rex Elæam,Romani & Rhodij Samum redierunt.Ibi M.
Aemilius frater prætoris decessit,Rhodij celebratis exequijs aduersus classem
quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis nauibus,& vna Coa quinque-
remi,altera Gnidia,Rhodum vt ibi in statione essent,profecti sunt.Biduò ante
quàm Eudamus cum classe à Samo veniret, tredecim à Rhodo naues cum
Pamphilida præfecto aduersus eandem Syriacam classem missæ, assumptis
nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant,oppugnantibus regijs Dædala,& H
quædam alia parua castella obsidione exemerunt.Eudamum confestim exire
placuit. additæ huic quoque sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ
naues. Profectus cùm quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum
quem Megisten vocant,pręgressos consequitur.inde vno agmine Phaselidem
cùm venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri. In confinio Lyciæ &
Phaselis. Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum,conspiciturque prima ter-
rarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet prospectum.
eò maximè vt in obuio classi hostium essent,electus locus est. Cęterùm quod
non prouiderunt, & loco graui & tempore anni (medium enim æstatis erat) I
ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgo, maximè in remiges cœperunt.
cuius pestilentiæ metu profecti,cùm præteruеherentur Pamphylium sinum,
ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendijs ad Sidam
iam hostes esse. Tardius nauigauerant regij aduerso tempore etesiarum,quod
Rhodiorum classis. Regia classis. velut statum fauonijs ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes,
quatuor triremes fuere. Regia classis septē & triginta maioris formæ nauium
erat,in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat,præter has decem tri-
remes erant. & alij adesse hostes ex specula quadam cognouere. Vtraque clas-
sis postero die luce prima,tanquam eo die pugnatura,è portu mouit: & poste-
aquam superauere Rhodij promontorium, quod ab Sida prominet in altum, K
Naualis pugna inter Rhodios & regios. extemplò & conspecti ab hostibus sunt,& ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro
cornu, quod ab alto obiectum erat, dextro Apollonius purpuratorum vnus
præerat.& iam in frontem directas habebant naues.Rhodij longo agmine ve-
niebant.prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Cariclitus: Pam-
philidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instru-
ctam & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum euehitur: & dein-
ceps quæ sequebantur, seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res
primò tumultum præbuit.nam nec sic in altum euectus erat,vt ordo omniũ
nauium ad terram explicari posset: & festinans ipse præproperè cum quinque
solis nauibus Annibali occurrit. cæteri quia in frontem dirigere iussi erant,
non sequebantur.extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat:trepidanti-
busq́; ijs inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalem pugnabatur, Sed
momento

A momento temporis & nauium virtus & vſus rei maritimæ terrorem omnem Rhodijs dempſit. nam & in altum celeriter euectæ naues, locum poſt ſe quæque venienti ad terram dedere: & ſi qua concurrerat roſtro cum hoſtium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines diſcurſu præterfecta in puppim impetum dabat. Maximè exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue vno ictu demerſa. itaque iam haud dubiè dexterum cornu hoſtium in fugam inclinabat. Eudamum in alto multitudine nauium maximè Annibal, cęteris omnibus longè præſtantem, vrgebat: & circunueniſſet, ni ſigno ſublato ex prætoria naue, quo diſperſam claſſem in vnum colligi mos erat: omnes quæ in dextro cornu vicerant naues, ad opem

Regis claſsis, cui præerat Annibal fugit.

B ferendam ſuis concurriſſent. tum & Annibal, quæque circa eum erant naues, capeſſunt fugam: nec inſequi Rhodij ex magna parte ægris, & ob id celerius feſſis remigibus, potuerunt. Cùm in alto vbi ſubſtiterant, cibo reficerent vires, contemplatus Eudamus hoſtes claudas mutilatasque naues apertis nauibus remulco trahentes, viginti paulo amplius integras abſcedentes, è turri prætoriæ nauis ſilentio facto, Exurgite, inquit, & egregium ſpectaculum capeſſite oculis. Conſurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hoſtium, propè vna voce exclamauere omnes, vt ſequerētur. Ipſius Eudami multis ictibus vulnerata nauis erat. Pamphilidam & Chariclitum inſequi, quoad putarent tutum, iuſſit. Aliquandiu ſecuti ſunt: poſteaquā terræ appropinqua-

Rhodij inſequuntur claſſem Regiam.

C bat Annibal, veriti ne includerentur vento in hoſtium ora, ad Eudamum reuecti hepterem captam, quæ primo concurſu icta erat, ægrè Phaſelidem pertraxerunt. inde Rhodum non tam victoria læti, quàm alius alium accuſantes quòd cùm potuiſſet, non omnis ſummerſa aut capta claſſis hoſtium foret, redierūt. Annibal ictus vno prælio aduerſo, ne tum quidem præteruehi Lyciam audebat, cùm coniungi veteri regię claſſi quamprimum cuperet. Et id ne ei facere liberum eſſet, Rhodij Chariclitum cum viginti nauibus roſtratis ad Pataram & Megiſten portum miſerunt. Eudamum cum ſeptem nauibus maximis ex ea claſſe cui præfuerat, Samum redire ad Romanos iuſſerunt: vt quantum conſilio, quantum authoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara op-

D pugnanda. Magnam lætitiam Romanis iam prius nuntius victoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorum. & apparebat, ſi ea cura Rhodijs dempta eſſet, vacuos eos tuta eius regionis maria præſtituros. ſed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur vrbes maritimæ, abſcedere cuſtodia Ioniæ atq; Aeolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam claſſem quæ circa Patara erat, miſerunt. Antiochus non ciuitatum modò quæ circa ſe erant, contrahebat præſidia, ſed ad Pruſiam Bithyniæ regem miſerat legatos literasq;, quibus tranſitum in Aſiam Romanorum increpabat. Venire eos ad omnia regna tollenda, vt nullum vſquam orbis terrarum, niſi Romanum imperium eſſet. Philippum & Nabin expugnatos, ſe tertium peti. vt quiſq; pro-

Antiochus ad Bithyniæ regem legatos mittit.

E ximus ab oppreſſo ſit, per omneis velut continens incendium peruaſurum. ab ſe gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariā ſeruitutem conceſſiſſet. His motum Pruſiam literæ Scipionis conſulis, ſed magis eius fratris Africani, à ſuſpicione tali auerterūt. qui præter conſuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum ſociorum maieſtatem, domeſticis ipſe exemplis Pruſiam ad promerendam amicitiam ſuam compulit. Regulos ſe acceptos in fidem in Hiſpania reges reliquiſſe: Maſaniſſam non in patrio modò locaſſe regno, ſed in Syphacis à quo ante expulſus fuiſſet, regnum impoſuiſſe: & eſſe eum non Africæ modò regum longè opulentiſſimum, ſed toto in orbe terrarum cuiuis regum vel maieſtate vel viribus parem. Philippum & Nabin hoſtes vt bello ſuperatos ab T. Quintio, tamen in regno reli-

Literæ Scipionum ad Bithyniæ regem.

ctos: Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium F
obsidem redditum: & quasdam ciuitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primò furor, deinde fraus Aetolorum absumpsisset. Maximè confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C. Liuius, qui prætor antè classi præfuerat, legatus ab Roma venit: & edocuit, quanto & spes victoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquam à spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam: magis quia terrestribus copijs exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non G
posse, quàm quòd res naualis ipsa per se aut tentata sibi vnquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. erat tamen momentum in præsentia spei: quòd & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus nauibus suis consuli obuiam in Hellespontũ profectum audierat. aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: (id oppidum Colophonium mari imminens, abest à vetere Colophone duo fermè millia passuum) & ipsam vrbem suæ esse potestatis volebat, adeò propinquam Epheso, vt nihil terra mariue ageret, quod non subiectum ocu- H
lis Colophoniorum, ac per eos notum extemplò Romanis esset: quos audita obsidione non dubitabat ad opem ferendam sociæ vrbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare vrbẽ aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, vtrinque vineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonij oratores Samum ad L. Aemylium, fidem prætoris populiq; Romani implorantes miserunt. Aemylium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem quàm Polyxenidam bis nequicquam ab se prouocatum, potestatem pugnæ facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad traijciendas in I
Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum, cunctiq; instare & dicere: quanto satius esse vel socios obsidione eximere, vel victã iam semel classem vincere iterũ, totamq; maris possessionem hosti erpiere, quàm desertis socijs, tradita Antiocho Asia terra marique, in Hellespontum, vbi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere. Profecti à Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant traijcere. Id erat horreum Romanis: eoque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumuecti ab vrbe ad auersa insulę, obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cùm pararent traijcere, literis cer- K
tior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinum portantes naues tempestatibus retentas esse. simul allatum est, Teios regiæ classi benignè commeatus præbuisse: quinq; millia vasorum vini esse pollicitos. Teium ex medio cursu classem repentè auertit: aut volentibus ijs vsurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cùm direxissent ad terrã proras, quindecim fermè eis naues circa Myonesum apparuerunt. quas primò ex classe regia prætor esse ratus, institit sequi: apparuit inde, piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda reuertentes, posteaquam videre ex alto classem, in fugam verterunt. & celeritate superabant leuioribus & ad id fabrefactis nauigijs, & propiores

Notium vrbs Colophoniorum oppugnata à Polyxenida.

piores

A piores terræ erant. itaque priusquam appropinquaret classis, Myonesum perfugerunt. vnde se à portu ratus abstracturum naues, ignarus loci sequebatur prætor. Myonesus promontorium inter Teium Samumque est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à continenti arctæ semitæ aditum habet: à mari excesæ fluctibus rupes claudunt: ita vt quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quàm quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantium in rupibus piratarum essent, diem triuere. tandem sub noctem vano incœpto cùm abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo vrbis est (Geræsticum ipsi appellant) nauibus constitutis, prætor ad de-
B populandum circa vrbem agrum milites emisit. Teij cùm in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus ciuitatem omnis facti dictiq; hostilis aduersus Romanos, & iuuisse eos cõmeatu classem hostium arguit, & quantum vini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturum se à populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturum. Hoc tam triste responsum cùm retulissent legati, vocatur in concionem à magistratibus populus, vt quid agerent, consultarent. Eò fortè Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, posteaquam mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naues in Geræstico portu sta-
C re: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto, iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primò in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circunsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturum. nec est dissimilis natura loci: promontorijs coeuntibus inter se ita clauditur portus, vt vix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab vtroque cornu in latera exeuntium nauium pugnarent: ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terra, marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei consilium fuisset, ni cùm Teij
D facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis in eum portum qui ante vrbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cùm fortè duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent, & inter alia id quoque mouit prætorem, vt traduceret classem, quòd ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statiua habente. Traducta classe ad vrbem, ignaris omnibus egressi milites nautæque sunt, ad commeatus & vinum maximè diuidendum in naues, cùm medio fortè diei agrestis quidam ad prætorem adductus nuntiat: alterum iam diem classem stare ad insulam Macrin, & paulò antè visas quasdam moueri tanquam ad profectionem naues. Re subita perculsus prætor tubici-
E nes canere iubet, vt si qui per agros palati essent, redirent. tribunos in vrbem mittit ad cogendos milites, nautasque in naues. Haud secus quàm in repentino incendio aut capta vrbe trepidatur: alijs in vrbem currentibus ad suos reuocandos, alijs ex vrbe naues cursu repetentibus: incertisque clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent, turbatis imperijs, tandem concursum ad naues est. Vix suam quisque noscere aut adire præ tumultu poterat: trepidatumque cum periculo & in mari & in terra foret, ni partibus diuisis Aemylius cum prætoria naue primus è portu in altum euectus, excipiens insequenteis suo quanque ordine in frontem instruxisset: Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, vt & sine trepidatione conscenderent, & vt quæque parata esset, exiret nauis. ita & explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, &

Myonesus promontorium.

Romani Teiorum agrum depopulantur.

Polyxenidas aduersus classem Romanam proficiscitur.

Polyxenidæ consilia deteguntur.

coactum agmen ab Rhodijs est: instructaq; acies velut cerneret regios, in al- F
tum processit. inter Myonesum & Corycum promontorium erant, cùm ho-
stem conspexere. Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine ve-
niens, & ipsa aciem aduersam explicuit, tantum læuo euecta cornu, vt ample-
cti & circumire dexterum cornu Romanorũ posset. quod vbi Eudamus qui
cogebat agmen vidit, nõ posse exæquare ordinem Romanos, & tantum non
iam circumiri à dextro cornu: concitat naues, (& erant Rhodiæ naues longè
omnium celerrimæ tota classe) æquatoq; cornu, prætoriæ naui, in qua Poly-
xenidas erat, suam obiecit. Iam totis classibus simul ab omni parte pugna con
serta erat. Ab Romanis LXXX. naues pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ &
viginti erant: Hostium classis vndenonaginta nauium fuit, & maximę formę G
naues, tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauium & virtute militũ
Romani longè Rhodios præstabant: Rhodiæ naues agilitate & arte guberna-
torũ & scientia remigũ. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ
se portabant: & quod vnum ijs ad Panormum circumuentis saluti fuerat, id
tum maximum momentũ ad victoriam fuit. nam metu ignis aduersæ regiæ
naues, ne prora cõcurrerent, cùm declinassent, neq; ipsæ ferire rostro hostẽ po-
terant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & si qua concurrerat, obrueba-
tur infuso igni: magisq; ad incendium, quàm ad prælium, trepidabant. Plurimũ
tamen, quæ solet, militum virtus in bello valuit. mediam nanq; aciem hostiũ
Romani cùm rupissent, circunuecti ab tergo pugnantibus aduersus Rhodios H
regijs sese obijcere: momentoq; temporis & media acies Antiochi, & læuo in
cornu circunuentæ naues mergebantur. Dextera pars integra sociorũ magis
clade quàm suo periculo terrebatur. cæterùm posteaquam alias circunuen-
tas, prætoriam nauem Polyxenidæ relictis socijs vela dantem vidêre: sublatis
raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt
fugam: quadraginta duabus nauibus in ea pugna amissis: quarum tredecim
captæ in potestatem hostium venerunt, cæteræ incensæ aut demersæ. Roma-
norum duæ naues fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia vna capta, memo-
rabili casu. nam cùm rostro percussisset Sidoniam nauem, anchora ictu ipso
excussa è naue sua, vnco dente vlut manu ferrea iniecta, alligauit alterius pro- I
ram: inde tumultu iniecto cùm diuellere se ab hoste cupientes inhiberent
Rhodij, tractum anchorale & implicitum remis latus alterum detersit: de-
bilitatã ea ipsa quæ icta cohæserat, nauim cepit. Hoc maximè modò ad Myo-
nesum nauali pręlio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia possessione
maris pulsus longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia, ne
opprimeretur ibi ab Romanis, deduci prauo, vt res ipsa postea docuit, consiliò
iussit. non enim tueri solùm Lysimachiam à primo impetu Romanorũ facile
erat: sed obsidionem etiam per totam hyemem tollerare, & obsidentes quoq;
ad vltimam inopiam adducere extrahendo tempus, & interim spem pacis per
occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantùm hostibus tradidit post aduer- K
sam naualem pugnam, sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardeis
recepit se: atq; inde in Cappadociam ad Ariaraten, qui auxilia accerserent, &
quocunq; aliò poterat ad copias contrahendas, in vnum iam consilium, vt
acie dimicaret, intentus misit. Regillus Aemylius post victoriam naualẽ pro-
fectus Ephesum, direptis ante portum nauibus, cùm confessionem concessi
maris vltimã hosti expressisset, Chium, quo ante nauale præliũ cursum à Sa-
mo intenderat, nauigat. ibi naues in pręlio quassatas cùm refecisset, L. Amyliũ
Scaurum cum triginta nauibus Hellespontum ad exercitum traijciendũ mi-
sit. Rhodias parte prædæ & spolijs naualibus decoratas domum redire iubet,
Rhodij impigrè præuertêre, ad traijciendasque copias consulis iêre. atque eo
quoq;

Polyxenidæ & Romanorum pugna naualis.

Polyxenidas fugit, quadraginta duabus ex suis nauibus amissis.

Antiochus Lysimachiæ præsidio deducto Sardeis se recepit.

A quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæã traiecit. In sinu maris intimo posita hæc vrbs est, oblonga forma, duûm millium & quingentorum passuum spatium murus amplectitur, coit deinde ex vtraque parte in arctiorem velut cuneum, Lamptera ipsi appellant. mille & ducentos passus ibi latitudo patet, inde in altum lingua mille passuum excurrens medium ferè sinũ velut nota distinguit, vbi cohæret faucibus angustis, duos in vtranque regionem versus portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem vim nauium capit: alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos cùm occupasset Romana classis: priusquam aut scalis, aut operibus mœnia aggrede-

Phocæa.

Phocæam oppugnant Romani.

B retur, mittendos censuit prætor qui principum magistratuumq; animos tentarent. posteaquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificijs erat: templa deûm aliquantum tenebant loci. eà prius ariete admoto, quatere murus turresq; cœpit. deinde cum eò multitudo occurreret ad defendendum, altera quoque parte admotus aries: & iam vtrinque sternebantur muri. ad quorum casum cùm impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alij scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeò obstinatè restiterunt oppidani, vt facile appareret plus in armis & virtute, quàm in mœnibus auxilij esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani iussit, ne obijceret incautos furentibus desperatione

C ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem versi, sed vndique omnes ad munienda & obmolienda quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis superuenit Q. Antonius, à prætore missus: qui castigata pertinacia eorum, maiorem curam Romanis quàm illis ostenderet esse, ne in perniciem vrbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem ijs dare eadem conditione qua prius C. Liuij in fidem venissent, se tradendi. Hæc cùm audissent, quinque dierum spacio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilij ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem nihil in eo esse prẹsidij retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cùm si-

D gna in vrbẽ inferrentur, & pronuntiasset prætor, parci se deditis velle: clamor vndique est sublatus, indignũ facinus esse, Phocenses nunquàm fidos socios, semper infestos hostes, impunè eludere. ab hac voce, velut signo à Pr. dato, ad diripiendam vrbem passim discurrerunt. Aemilius primò resistere & reuocare, dicendo, captas, non deditas diripi vrbes: & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militũ. posteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant: præconibus per vrbem missis, liberos omnes in forum ad se conuenire iubet, ne violarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prẹtoris. vrbem agrosq; & suas leges ijs restituit: & quia iam hyems appetebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit. Per idem ferè tempus consuli transgresso Aeniorũ Maronitarumq; fines nuntiatur: victam regiam classem

Phocæa capitur & inuito prætore à militibus diripitur.

E ad Myonnesum, relictamq; à præsidio Lysimachiam esse. Id multo quàm de nauali victoria lẹtius fuit, vtique posteaquam cõuenerunt, refertaq; vrbs omnium rerum commeatibus, velut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit, vbi inopiam vltimam, laboremq; in obsidenda vrbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies statiua habuere, vt impedimenta ægriq; consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac longitudine viæ relicti erant, Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonnesum, Hellespontum perueniunt. vbi omnibus cura regis Eumenis ad traijciendum præparatis, velut in pacata littora nullo prohibente, alijs aliò delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea vero res Romanis auxit animos, concessum sibi transitũ cernentibus in Asiam, quã rem magni certaminis futuram crediderãt. Statiua deinde ad Hel-

Hellespontum peruenit Romanus exercitus.

ad Hellespontum aliquandiu habuerunt: quia dies fortè quibus Ancilia mo- F
uentur, religiosi ad iter inciderant. ijdem dies P. Scipionem propiore etiam re-
ligione, quia salius erat, disiunxerant ab exercitu, causaq́; & is ipse moræ erat,
Antiochi legatus ad Scipiones. dum consequeretur. Per eos fortè dies legatus ab Antiocho in castra venerat,
Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata, quā impetrabilem fore ma-
gnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum, quos simul Asiam at-
tigissent, effuso agmine ad castra regia iturus crediderat. Statuit tamen non
prius adire consulem, quàm P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat. in eo
maximam spem habebat, præterquam quòd & magnitudo animi & satietas
gloriæ placabilem eum maximè faciebat. notumq́; erat gentibus, qui victor
ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quòd filius eius captus in po G
Scipionis Africani filius captus ab Antiocho. testate regis erat. Is vbi & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraq; alia, pa-
rum inter authores constat, alij principio belli à Chalcide Oreum petentem,
circumuentum ab regijs nauibus tradunt. alij, posteaquam transitum in A-
siam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso ob-
uiam equitatu cùm reciperet sese, in eo tumultu delapso equo cum duobus
equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax
cum populo Romano maneret, hospitiumq́; priuatim regi cum Scipionibus
esset, neq; liberalius neq; benignius haberi, coliq́; adolescentem, quàm cultus
est, potuisse. Ob hæc cùm aduentum P. Scipionis legatus expectasset, vbi is
venit, consulem adit, petitq́; vt mandata audiret. Aduocato frequenti conci- H
Antiochi legati oratio. lio legati verba sunt audita. Is multis antè legationibus nequicquam vltrò ci-
troq́; de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse dixit, quòd prio-
res legati nihil impetrassent. Smyrnam enim & Lampsacum & Alexandriam
Troadem & Lysimachiā in Europa, iactatas in illis disceptationibus esse: qua-
rum Lysimachia iam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent:
eas quæ in Asia sint ciuitates tradere paratū esse: & si quas alias Romani quòd
suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. impensæ quoque
in bellum factæ partem dimidiam regem præstiturum populo Romano. Hæ
conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, vt memores rerum humanarum
& suæ fortunæ moderarentur, & alienam ne vrgerent. finirent Europa impe- I
rium, id quoque immensum esse: & parari singula acquirendo facilius potu-
isse, quàm vniuersa teneri posse. Quòd si Asiæ quoque partem aliquam ab-
strahere velint, dummodo non dubijs regionibus finiant: vinci suam tempe-
rantiam Romana cupiditate pacis & concordiæ causa regem passurū. Ea quæ
legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parua Romanis visa. nam
& impensam quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem æquum cen-
sebant: cuius culpa bellum excitatum esset, & non Ionia modò atque Aeolide
deduci debere præsidia regia: sed sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in
Asia sint, omnes liberari vrbes. id aliter fieri non posse, quàm vt cis Taurum
Antiochi legatus P. Scipionis animum tentare conatur. montem possessione Asiæ Antiochus cedat. Legatus posteaquam nihil æqui K
in concilio impetrare se censebat: priuatim (sic enim imperatū erat) P. Scipio-
nis tentare animum est conatus. Omnium primùm filium ei sine pretio red-
diturum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, au-
ri pondus ingens est pollicitus, & nomine tantum regio excepto, societatem
omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio. Quòd Romanos om
neis, quod me ad quem missus es, ignoras, minus miror: cùm te fortunam
eius à quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonne-
sum intraremus: aut ad Hellespontum obsistendū, ne in Asiam traijceremus: si
pacem tanquam à solicitis de belli euentu petituri eratis. concesso verò in A-
siam transitu, & non solùm frænis, sed etiam iugo accepto, quæ disceptatio
ex æquo:

A ex æquo, cùm imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia
maximum donum filium habebo: alijs, deos precor, ne vnquã fortuna egeat
mea, animus certè non egebit. pro tanto in me munere gratum me esse in se
sentiet, si priuatam gratiam pro priuato beneficio desiderabit. publicè nec ha-
bebo quicquam ab illo, nec dabo. quod in præsentia dare possim, fidele consi-
lium est. abi, nuntia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam re-
cuset. Nihil ea mouerunt regem, tutam fore belli aleam ratum, quando perin-
de ac victo iam sibi leges dicerentur. omissa igitur in præsentia mentione pa-
cis, totam curam in belli apparatum intendit. Consul omnibus præparatis ad
proposita exequenda, cùm ex statiuis mouisset, Dardanum primùm, deinde
B Rhœteum, vtraq; ciuitate obuiam effusa, venit. inde Ilium processit, castrisq;
in campo qui est subiectus mœnibus positis, in vrbem arcemq; cùm ascendis-
set, sacrificauit Mineruæ præsidi arcis, & Iliensibus in omni rerum verborum-
que honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lętis origine
sua. inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis peruenerũt. Eò & Eume-
nes rex, conatus primò ab Hellesponto reducere classem in hyberna Elæam,
aduersis deinde ventis cum aliquot diebus superare Lecton promontorium
non potuisset, in terram egressus, ne deesset principijs rerum, quà proximum
fuit, in castra Romana cum parua manu cõtendit. Ex castris Pergamum remis-
sus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus iusserat COS. in ea-
C dem statiua redijt. inde plurium dierum præparatis cibarijs, consilium erat ire
ad hostem priusquam hyems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant. ibi
cùm audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui fi-
lium ad eum reducerent, misit. Non solùm animo patrio gratum munus, sed
corpori quoq; salubre gaudiũ fuit: satiatusq; tandem cõplexu filij, Renuntia-
te, inquit, gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quàm vt
suadeam, ne antè in aciem descendat, quàm vt in castra me redisse audierit.
Quanquam septuaginta millia peditum, plus duodecim millia equitum ani-
mos interdum ad spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti
authoritate viri, in quo ad incertos belli euentus omnis fortunæ posuerat sub
D sidia, recepit se transgressus Phrygium amnem: circaq; Magnesiam, quæ ad Si-
pylum est, posuit castra. & ne, si extrahere tempus vellet, munimenta Romani
tentarent, fossam sex cubitis altã, duodecim latam cùm duxisset, extra duplex
vallum fossæ circumdedit, interiore labro murũ cum turribus crebris obiecit:
vnde facile arceri transitu fossę hostis posset. Consul circa Thyatira regem esse
ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit. inde
cùm profectũ audisset, secutus vestigia citra Phrygiũ amnem quatuor millia
ab hoste posuit castra. Eò mille fermè equites (maxima pars Gallogræci erant,
& Dacæ quidam, aliarumq; gentiũ sagittarij equites intermisti) tumultuosè
amne traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primò turbauerunt incompo-
E sitos. deinde cùm longius certamen fieret, Romanorum ex propinquis castris
facili subsidio, cresceret numerus, regij fessi iam & plures non sustinentes reci-
pere se conati, circa ripam amnis priusquam flumen ingrederentur, ab instan-
tibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentiũ fuit, neutris trans-
gredientibus amnem. tertio pòst die Romani simul omnes transgressi sunt, &
duo millia fermè & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus
& muniendo occupatis tria millia delecta equitũ peditumq; regiorum, ma-
gno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pauciores in statione erant, & ta-
men per se nullo à munimento castrorũ milite auocato, & primò æquum prę-
lium sustinuere, & crescente certamine pepulerunt hostes, centum ex his occi-
sis, centum fermè captis. Per quatriduum insequens, instructæ vtrinque
acies

Ilium peruenit Romanus exercitus.

Antiochus Scipionis filium ad patrem remittit.

Leuia quædam certamina inter Antiochum & Romanos.

acies pro vallo ſtetere.quinto die Romani proceſſere in medium campi. Anti- F
ochus nihil promouit ſigna,ita vt extremi minus mille pedes à vallo abeſſent.
Conſul poſteaquam detrectari certamen vidit, poſtero die in conſilium ad-
uocauit. quid ſibi faciendum eſſet,ſi Antiochus pugnandi copiam non face-
ret. inſtare hyemem : aut ſub pellibus habendos milites fore : aut ſi concedere
in hyberna vellent,differendum eſſe in ęſtatem bellum. Nullum vnquam ho-
ſtem Romani æquè contempſerunt.conclamatum vndiq; eſt,duceret extem-
plò & vteretur ardore militum, qui tanquam non pugnandum cum tot mil-
libus hoſtium,ſed par numerus pecorum trucidandus eſſet. per foſſas,per val-
lum caſtra inuadere parati erant,ſi in prælium hoſtis non exiret.Cn.Domitius
ad explorandum iter,& qua parte adiri vallum hoſtium poſſet,miſſus,poſtea-
quam omnia certa retulit, poſtero die propius caſtra admoueri placuit, tertio G
ſigna in medium campi prolata, & inſtrui acies cœpta eſt. Nec Antiochus vl-
tra tergiuerſandum ratus, ne & ſuorum animos minueret detrectando certa-
men,& hoſtium ſpem augeret,& ipſe copias eduxit: tantũ progreſſus à caſtris,
Romana acies aduersus Antiochum. vt dimicaturũ appareret. Romana acies vnius propè formæ fuit & hominum
& armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ ſociûm ac Latini nominis
erant : quina millia & quadringenos ſingulæ habebant. Romani mediam a-
ciem,cornua Latini tenuerũt,haſtatorũ prima ſigna,deinde principum erant,
triarij poſtremos claudebant. Extra hanc veluti iuſtam aciem à parte dextera
conſul Achæorum cetratis immiſtos auxiliares Eumenis tria millia fermè pe- H
ditum æquata fronte inſtruxit, vltra eos equitum minus tria millia oppoſuit,
ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat, ex-
tremos Tralleis & Cretenſes(quingentorum vtriq; numerum explebant) ſta-
tuit. læuum cornu nõ videbatur egere talibus auxilijs, quia flumen ab ea par-
te ripæq́ue diruptæ claudebant,quatuor tamen inde turmæ equitum oppoſi-
tæ. Hæc ſumma copiarum erat Romanis : & duo millia miſtorum Macedo-
num,Thracumq́;,qui voluntate ſecuti erant. hi præſidio relicti ſunt caſtris.
ſexdecim elephantos poſt triarios in ſubſidio locauerunt. nam præterquam
quòd multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quauor & quin-
quaginta)ſuſtinere non videbantur poſſe, ne pari quidem numero Indicis A- I
Elephanti Indici præstant Africis. frici reſiſtunt,ſiue quia magnitudine (longè enim illi præſtant) ſiue robore a-
Regia acies ex varijs generibus instructa. nimorum vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, diſſimilitudi-
ne armorum auxiliorumq́; erat. decem & ſex millia peditum more Macedo-
num armati fuere,qui phalangitæ appellabantur.hęc media acies fuit in fron-
te in decem partes diuiſa.partes eas interpoſitis binis elephantis diſtinguebat:
à fronte introrſus in duos & tringinta ordines armatorum acies patebat. hoc
et roboris in regijs copijs erat,& perinde cùm alia ſpecie,tum eminentibus tan
tum inter armatos elephantis magnum terrorẽ præbebat. Ingentes ipſi erant,
addebant ſpeciem frontalia & criſtæ & tergo impoſitæ turres,turribusq́ue ſu-
perſtantes præter rectorem quaterni armati. Ad latus dexterum phalangita- K
rum mille, & quingentos equites Gallogræcorum oppoſuit. his tria millia e-
quitum loricatorũ (cataphractos ipſi appellant)adiunxit. addita his alia mil-
le fermè equitum, agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & eiuſdem re-
gionis miſti multarum gentiũ equites. continens his grex ſexdecim elephan-
torum eſt oppoſitus in ſubſidijs. ab eadem parte paululum producto cornu
regia cohors erat,Argyraſpides à genere armorum appellabãtur. Dacæ deinde
equites ſagittarij mille & ducenti. tum leuis armaturæ trium millium, pari
fermè numero pars Crentenſes,pars Tralles, duo millia & quingenti Myſi, ſa-
gitarijs adiuncti erant.Extremum cornu claudebant quatuor millia miſti Cir
tæi funditores,& Elymæi ſagittarij.Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant
Gallogræ-

A Gallogræci equites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cap-
padocum ab Ariarate missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo
millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alij
equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorumq;, alio haud dissimili
habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti, ante hunc equitatum
falcatæ quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas. His insidebant Arabes
sagittarij gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, vt ex tanta altitu-
dine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cor-
nu erat, primi Tarentini, deinde Gallogræcorũ equitum duo millia & quin-
genti: inde Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quin-
B genti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant, & Pam-
phylij, & Lycij, tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cornu loca-
tis auxilia, & sexdecim elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in
dextero cornu erat, Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in lęuo prę-
posuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeusidi & Philippo magistro
elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes caliginem de-
dit, humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Ro-
manis, eadem per incommoda regijs erant: nam & obscuritas lucis in acie
modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum, & humor to-
to ferè graui armatu nihil gladios aut pila hebetabat: regij tam lata acie ne ex
C medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se
conspicerentur, & humor arcus fundasq;, & iaculorum amenta emollierat.
falcatæ quoq; quadrigæ, quibus se pertubaturum hostium aciem Antiochus Falcatæ quadr.
crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatæ autem in hunc maximè mo-
dum erant. cuspides circa temonem ab iugo decẽ cubita extantes, velut cor-
nua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerẽt. & in extremis
iugis binæ circà eminebant falces, altera æquata iugo, altera inferior in ter-
ram deuexa: illa, vt quicquid ab latere obijceretur, abscinderet: hæc, vt prola-
psos subeuntesq; contingeret. item ab axibus rotarũ vtrinq; binę eodem mo-
do diuersæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut
D in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, vt antè dictum
est, locauerat rex. Quod vbi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quàm an-
ceps esset auxilij genus, si quis pauorem magis equis inijceret, quàm iusta ad-
oriretur pugna: Cretenses sagittarios funditoresque & iaculatores equitum
non cõfertos, sed quammaximè possent dispersos excurrere iubet, simul om-
nibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus missilium
vndique coniectorum, partim clamoribus dissonis ita consternauit equos,
vt repentè velut effrętati passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus &
leuis armatura, & expediti funditores, & velox Cretensis momento declina-
bant: & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis camelisq; & ipsis
E simul consternatis augebat, clamore & ab alia circumstantium turba multi-
plici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ, amoto-
que inani ludibrio, tum demum ad iustum prælium, signo vtrinq; dato, con-
cursum est. Cæterùm vana illa res veræ mox cladis causa fuit. auxilia enim
subsidiaria, quæ proxima locata erant, pauore & consternatione quadrigarũ
territa, & ipsa in fugam versa, nudarunt omnia vsq; ad cataphractos equites.
ad quos cùm dissipatis subsidijs peruenisset equitatus Romanus, ne primum
quidem impetum pars eorum sustinuerunt, alij fusi sunt, alij propter grauita-
tem tegumentorum armorumq; oppressi sunt: totum deinde læuum cornu
inclinauit, & turbatis auxiliaribus, qui inter equitem & quos appellant pha-
langitas erant: vsq; ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati or-

dines & impeditus intercursu suorũ vsus prælõgarum hastarum (sarissas Ma- F
Inferunt signa Romanæ legiones in Antiochi exercitum.
cedones vocant) intulere signa Romanæ legiones, & pila in perturbatos coniecere. ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis, & vitare impetum belluæ, & ex transuerso aut pilis incessere: aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte prostrata erat, & subsidia circumita à tergo cædebantur: cùm in parte alia fugam suorum, & propè iam ad ipsa castra clamorem pauentium accepere. nanque Antiochus à dextro cornu, cùm ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas dum applicant se suis, ripam nudantes: impetum in eam partem cum auxilijs & cataphracto equitatu facit: nec à fronte tantùm instabat, sed cir- G
cumito à flumine cornu, iam ab latere vrgebat, donec fugati equites primùm, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt. Præerat
M. Aemylius Romanos à læuo cornu fugientes retinet.
castris M. Aemylius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est: is quà fugam cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit: & stare primò, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem & turpem fugam increpans. minæ exinde erant: in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. postremò dat signum suis, vt primos fugiẽtium cædant: turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primò constiterunt, deinde & ipsi
redierunt in pugnam, & Aemylius cum suo præsidio (erant autem duo millia H
virorum fortium) effusè sequenti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo læuum hostium primo impetu fugatum fuerat, vt
Antiochus in fugam vertitur.
ab sinistro fugam suorum & tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus posteaquàm & eos quorũ tergo modò viderat, repetentes pugnam, & aliam à castris & ex acie affluentem turbam conspexit, in fugam vertit equum. ita vtroque cornu victores Romani per aceruos corporum, quos in media maximè acie cumulauerant: vbi & robur fortissimorum virorum, & arma grauitate fugam impedierant: pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus
toto passim campo sequuntur hostem, & postremos, vt quosque adepti sunt, I
cædunt. cæterùm fugientibus maior pestis intermistis quadrigis elephantisque & camelis erat sua ipsorum turba: cùm solutis ordinibus velut cæci super
Antiochi castra diripiuntur.
alios alij ruentes, & incursu belluarum obtererentur. In castris quoq; ingens & maior propè quàm in acie cædes est edita. nam & primorum fuga in castra maximè inclinauit, & huius fiducia multitudinis, qui in præsidio erant pertinacius pro vallo pugnarunt. retenti in portis valloq;, quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani, posteaquam tandem perruperunt, ab ira grauio-
Interfectorum numerus.
rem ediderunt cædem. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eo die dicuntur: equitum quatuor millia, mille & quadringenti capti, & quindecim cum
rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt: ceciderunt non K
plus CCC. pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinq; & viginti. Et illo quidem die victores direptis hostium castris cum magna præda in sua reuerterunt. postero die spoliabant cæsorum corpora, & captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Sypilũm ad dedendas vrbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modica manu armatorum media fermè nocte Sardeis concessit: inde cùm audisset Seleucum filium & quosdam amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta vigilia cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia vrbis, Timone & Lydiæ præposito. quibus spretis cõsensu oppidanorũ & militũ qui in arce erant, legati ad consulẽ missi sunt. Sub idem

ferè

A ferè tempus & ab Trallibus & à Magnesia, quæ super Mæandrum est,& ab Epheso legati ad dedendas vrbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna, & classe vsque ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarum nauium quæ ad Megisten erat, in terram egressus,cum paucis itinere pedestri Syriam petijt. Asiæ ciuitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat, eò & P. Scipio ab Elæa,cùm primùm pati laborem viæ potuit,venit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P. Scipionem à consule petijt,impetrauitq́;, vt oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeusis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene conuento, quem propter vetera cer-

Asiæ ciuitates in fidem consulis sese tradunt.

B tamina auersum maximè à pace credebant esse, & placatiore eo & sua & regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum COS. adierunt: præbitoque ijs petentibus frequenti consilio ad mandata edenda. Non tam quid ipsi dicamus,habemus,inquit Zeusis, quàm vt à vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare à victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisq́; ignouistis. quanto id maiore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis terrarum fecit? positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quàm deos consulere & parcere vos generi humano oportet. Iam antequam legati venirent, decretum erat, quid respõderetur. respondere

Antiochi legatorum ad Scipiones oratio.

C Africanũ placuit. is in hunc modũ locutus fertur: Romani ex ijs quæ in deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dij dederunt: animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusq́;: neque eos secundæ res extulerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, vt alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus,cùm communis mars, & incertus belli euentus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europa abstinete, Asiaq́; omni, quæ cis Taurum montem est,decedite. pro impensis deinde in bellum factis * quindecim millia ta-

Africani responsio.

Pacis cum Antiocho conditiones.

D lentûm Euboicorum dabitis. quingenta præsentia, duo millia & quingenta, cùm Senatus populusq́; Romanus pacem comprobauerint,* mille deinde talentûm per XII. annos. Eumeni quoq; reddi * CCCC. talenta, & quod frumenti reliquum ex eo,quod patri debitum est,placet. Hæc cùm pepigerimus, facturos vos vt pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis. Sed nunquam satis liquebit nobis,ibi pacem esse populo Romano, vbi Annibal erit, eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoq; Aetolum,concitatorẽ Aetolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armauit, dedetis,& cum eo Mnasimachum Acarnana,& Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet

* Cor. 6000000. Valebat autẽ Euboicum tal. 4000. denarijs

*Coron. 600000.

*Coron. 240000.

E rex, quia serius facit,quàm facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat, regum maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi,quàm à medijs ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, vt omnem pacis cõditionem acciperent. itaq; Romam mitti legatos placuit. COS. in hyberna exercitum Magnesiam an Mæandrum & Tralleis Ephesumq́; diuisit. Ephesum ad COS. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati,qui Romam irent,venerunt. Eumenes quoq; eodem tempore profectus est Romam,quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe proconsules de prouincijs Romã redierunt, Q. Minutius ex Liguribus, M. Acilius ex Aetolia. Auditis vtriusq; rebus gestis, Minutio negatus triumphus, Acilio

Acilij de Antiocho & Aetolis triũphus.

* Coron. 30000.
* Coron. 45200.
* Coron. 19840.

magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Aetolis vr- F
bem est inuectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX. & ar-
genti infecti *tria millia pondo: signati *tetradrachmûm Atticûm CXIII. mil
lià: *cistophorûm CCXLVIII. vasa argentea cælata multa, magniq; ponderis:
tulit & supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam: coronas au-
reas, dona sociarum ciuitatum, XLV. spolia omnis generis, captiuos nobiles,
Aetolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Aetolorũ dux pau-
cos ante dies cùm è carcere nocte effugisset, in ripa Tyberis consecutis custo-
dibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantum, qui
sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama re-
rum triumphus fuit. Huius triumphi minuit lętitiam nuntius ex Hispania tri- G
stis aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Aemylij proprætoris apud oppidum
Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: cætores pa-
uentes intra vallum compulsos ægrè castra defendisse, & ad modum fugien-
tium magnis itineribus in agrũ pacatum reductos. Hęc ex Hispania nuntiata.
Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculeius Prætor
in senatum introduxit. Ijs querentibus inopiam colonorum, alijs belli casi-
bus, alijs morbo absumptis, quosdam tædio accolarum Gallorum reliquisse
colonias: decreuit senatus, vti C. Lælius consul, si ei videretur, sex millia fami-
liarum conscriberet, quæ in eas colonias diuiderentur, & vt L. Aurunculeius
Prætor triumuiros crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Attilius Ser- H
ranus, L. Valerius P. F. Flaccus. L. Valerius C. F. Tappo. Haud ita multò pòst
cùm iam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Lęlius cõsul ex Gal-
lia Romam redijt. is non solùm ex facto absente se Senatusconsulto in supple-
mentum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed vt nouæ coloniæ duę in
agrum, qui Boiorum fuisset, deducerentur & retulit, & authore eo patres cen-
suerunt. Eodem tempore L. Aemylij Prætoris literæ allatæ de nauali pugna ad
Myonesum facta, & L. Scipionem COS. exercitum in Asiam traiecisse. Victo-
riæ naualis ergò in vnum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quòd
exercitus Romanus tum primùm in Asia posuisset castra, vt ea res prospera &
læta eueniret: vicenis maioribus hostijs in singulas supplicationes sacrificare I
COS. est iussus. Inde consularia comitia magna contentione hąbita. M. Ae-
mylius Lepidus petebat, aduersa fama hominum, quòd prouinciam Siciliam
petendi causa, non consulto senatu vt sibi id facere liceret, reliquisset. pete-
bant cum eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala,
Fuluius consul vnus creatur, cùm cæteri centurias non explessent: isq; poste-
ro die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. Prę-
tores exinde facti, duo Q. Fabij Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno
inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Albinus, L.
Plautius Hypseus, L. Bæbius Diues. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Vol-
sone COSS. Valerius Antias author est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & K
penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causa COS. L. Sci-
pionem, & cum eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipsos com-
prehensos esse, et ducibus captis cõfestim ad castra Romana exercitũ ductum,
eaq; expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Aetolos
sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesq; eorum in Macedo-
niam & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profe-
ctos: hæc qui nuntiarent Romã, A. Terentium Varronem, & M. Claudium
Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde
fabulæ huic, legatos Aetolos in senatu inter cætera hoc quoq; interrogatos es-
se: vnde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, &
exercitum

In Hispania infeliciter pugnatum.

Supplicationes decretæ ob res in Asia prosperè gestas.

Consularia comitia magna contentione habita.

Valerius Antias de bello Asiano.

A exercitum deletum esse? Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium authorem habeo, neq; affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa. Aetoli legati in senatum introducti, cùm & causa eos sua & fortuna hortaretur, vt confitendo seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices: orsi à beneficijs in populũ Romanum, & propè exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eò vetera & obliterata repetendo rem adduxerunt, vt haud paulò plurium maleficiorũ gentis, quàm beneficiorum memoria subiret animos patrum: & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab vno senatore, permitteréntne B arbitrium de se populo Romano? deinde ab altero, habiturı́ne eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes, essent? nihil ad ea respondentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde propè ab vniuerso senatu est, totos adhuc Antiochi Aetolos esse, & ex vnica ea spe pendére animos eorum. itaq; bellum cum haud dubijs hostibus gerendum, perdomandosq́ue feroces animos esse. Etiam illa res accendit, quòd eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atq; Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilij sententiam, qui Antiochum Aetolosq́; deuicerat, factum est, vt Aetoli eo die iuberentur proficisci ab vrbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiendum iter eorum mis-C sus: denuntiatumq́;, si qua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano venisset Romam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Aetoli. De prouincijs deinde consules retulerunt: sortiri eos Aetoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eius supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copijs vt bellum cum Antiocho gereret. Alteri cos. exercitus, qui erat in Aetolia, est decretus: & vt in supplementum scriberet permissum, ciuium sociorumq́; eundem numerum quem collega: naues quoq; idem cos. quæ priore anno pa-D ratæ erant, ornare iussus, ac ducere secum: nec cum Aetolis solùm bellum gerere, sed etiam in Cephaleniam insulam traijcere. Mandatum eidem, si per commodum Reipublicæ facere posset, vt ad comitia Romam rediret. nam præterquam quòd magistratus annui subrogandi essent, censores quoq; placere creari. si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fuluio, Asia Cn. Manlio sorte euenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Posthumius Albinus vrbanam, & inter peregrinos M. Sempronius Tutidanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypseus Hispaniam citeriorem, L. Bœbius Diues Hispaniam vlteriorem. Siciliæ legio vna, E & classis, quæ in ea prouincia erat, decreta. & vt duas decimas frumenti nouus Prætor imperaret Siculis, earum alteram in Asiam, alteram in Aetoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Bœbio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & ducenti equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorẽ mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociũm Latini nominis, & ducẽti equites. cum his supplementis, vt singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatũ & P. Iunio proprætori in Hetruria cum eo exercitu qui in prouincia esset, & M. Tuccio proprætori in Brutijs & Apulia. Priusquam in

Aetolorum legati sermonis insolentia Patrum animos offendarunt.

Prouinciarum consularium sortitio.

Exercituum diuisio.

Tt 3 prouincias

Inter P. Licinium & Q. Fabium Pictorem certamen.

prouincias Prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum F
fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem Quirinalem, quale patrum memoria
inter L. Metellum & Posthumium Albinum fuerat. COS. illum cum C. Lu-
ctatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Me-
tellus Pontifex Maximus prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P.
Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis cōtentionibus certatum
est, & imperia inhibita vltro citroq́;, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tri-
buni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum vicit, &
dicto audiens esse flamen pontifici iussus: & mulctæ ex iussu populi remissæ.
ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, patres au-
thoritate sua deterruerunt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. De- G
lectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant)
perfectis, consules prætoresq́; in prouincias proficiscuntur. Fama deinde de
rebus in Asia gestis temerè vulgata sine authore: & post dies paucos nūtij cer-
ti, literæq́; imperatoris Romam allatæ, quæ non tantum gaudium ab recenti
metu attulerant (desierant enim victam Aetoliam metuere) quàm auerte-
runt famam: quòd ineuntibus id bellum grauis hostis & suis viribus, & quòd
Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de COS.
mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerunt: me-
tu, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multò post M. Aurelius Cotta, le-
gatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodijq́ue Ro- H
mam venerunt. Cotta in senatu primùm, deinde in concione iussu patrum,

Supplicatio in triduū decreta ob res in Asia feliciter gestas.

quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est, &
XL. maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus

Eumenes rex in Senatum introducitur.

datus est. Is cùm breuiter & egisset gratias patribus, quòd obsidione se ac fra-
trem exemissent, regnumq́; ab iniurijs Antiochi vindicassent, & gratulatus
esset, quòd mari terraq́; prosperè res gessissent: quodq́; regem Antiochum fu-
sum fugatumq́; & exutum castris, prius Europa, pòst & Asia, quæ cis Taurum
montem est, expulissent: sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis le-
gatisq́; quàm se commemorante, cognoscere, dixit. Hæc approbantibus cun-
ctis, iubentibusq́ue dicere ipsum omissa in id verecundia, quid sibi à Senatu I
populoq́; Romano tribui æquum censeret: propensius cumulatiusq́;, si quo
possit, prout eius merita sint, senatum facturum: ad ea rex. Si ab alijs sibi præ-
miorum optio deferretur, libenter, data modò facultate consulendi senatum
Romanum, consilio amplissimi ordinis vsurum fuisse, ne quid aut immode-
ratè cupisse, aut petisse parum modestè videri posset. verùm enimuero cùm
ipsi daturi sint, multò magis munificentiam eorum in se fratresq́; suos, ipso-
rum arbitrij debere esse. Nihil hac oratione eius Patres cōscripti deterriti sunt,
quo minus dicere ipsum iuberent. & cùm aliquandiu, hinc indulgentia, hinc
modestia, inter permittentes inuicem non magis mutua, quàm inexplicabili
facilitate certatum esset, Eumenes templo excessit. Senatus in eadem perstare K
sententia, vt absurdum esse diceret, ignorare regem quid sperans aut petens
venerit, quæ commoda regno suo sint, ipsum optimè scire: Asiam longè me-
lius, quàm senatum nosse. reuocandum igitur & cogendū quæ vellet, quæq́;
sentiret, expromere. Reductus à pretore in templum rex, & dicere iussus: Perse-

Eumenis ad Patres oratio.

uerassem, inquit, tacere P.C. nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos
scirem: & illis auditis, mihi necessitatē fore dicendi. quæ quidem eò difficilior
oratio erit, quòd ea postulata eorū futura sunt, vt nō solùm nihil quod contra
me sit, sed ne quòd ad ipsos quidem propriè pertineat, petere videantur. agent
enim causam ciuitatum Græcarum, & liberari eas dicent debere. quo impe-
trato, cui dubium est, quin & à nobis auersuri sint, non eas modò ciuitates,
quæ

A quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras? ipsi autem tanto
obligatos beneficio, verbo socios, re vera subiectos imperio & obnoxios ha-
bituri sint? & (si dijs placet) cùm has tantas opes affectabunt, dissimulabunt
vlla parte id ad se pertinere: vos modò id decere,& conueniens esse ante factis,
dicent. Hæc vos ne decipiat oratio,prouidendum vobis erit:néue non solùm
inæqualiter alios nimium deprimatis ex socijs vestris,alios prȩter modum ex-
tollatis:sed etiã ne qui aduersus vos arma tulerint, in meliore statu sint,quàm
socij & amici vestri. Quod ad me attinet, in alijs rebus cessisse intra finem iu-
ris mei cuilibet videri malim, quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo te-
tendisse. in certamine autem amicitiæ vestræ, beneuolentiæ erga vos, hono-
B ris qui à vobis habebitur, minimè ȩquo animo vinci possum. Hanc ego ma-
ximam hæreditatem à patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamq;
incolentium in amicitiam vestram venit, eamq; perpetua & constanti fide
ad extremum finem vitæ perduxit: nec animum duntaxat vobis bonum ac
fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terre-
stribus naualibusq;: omni genere commeatuum ita, vt nemo sociorum ve-
strorum æquari vlla parte posset,vos adiuuit. postremò cum Bœotos ad socie-
tatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multò post
expirauit. Huius ego vestigia ingressus, voluntati quidem & studio in colen-
dis vobis adijcere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis
C meritisq; et impẽsis officiorũ vt superare possem, fortuna, tẽpora,Antiochus,
& bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ, & partis Europæ
Antiochus filiã suam in matrimonium mihi dabat: restituebat extemplò ci-
uitates,quæ defecerant à nobis: spem magnam in posterum amplificandi re-
gni faciebat, si secum aduersus vos bellum gessissem.Non gloriabor eo,quòd
nihil in vos deliquerim.illa potius,quæ vetustissima domus nostrȩ vobiscum
amicitia digna sunt,referam. terrestribus naualibusq; copijs,vt nemo vestro-
rum sociorum me ȩquiparare posset,imperatores vestros adiuui,commeatus
terra mariq; suppeditaui:naualibus prælijs,quæ multis locis facta sunt,omni-
bus affui:nec labori meo,nec periculo vsquam peperci:quod miserrimum est
D in bello,obsidionem passus sum,Pergami inclusus cum discrimine vltimo si-
mul vitæ regniq;, liberatus deinde obsidione, cum alia parte Antiochus, alia
Seleucus circa arcẽ regni mei castra haberent,relictis rebus meis tota classe ad
Hellespontũ L.Scipioni COS.vestro occurri, vt eum in traijciẽdo exercitu ad-
iuuarem.Postquã in Asiam exercitus vester est transgressus,nunquam à COS.
abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quàm
ego, fratresq; mei. nulla expeditio,nullum equestre prælium sine me factum
est,in acie ibi steti:eam partẽ sum tutatus,in qua me COS.esse voluit. Nõ sum
hoc dicturus Patres conscripti, quis hoc bello meritis erga vos mecum com-
parari potest? ego nulli omnium neq; populorũ,neq; regum,quos in magno
E honore habetis,nõ ausim me comparare. Masanissa hostis vobis antè quàm
socius fuit:nec incolumi regno cũ auxilijs suis, sed extorris,expulsus, amissis
omnibus copijs,cum turma equitũ in castra confugit vestra.tamẽ cum, quia
in Africa aduersus Syphacem & Carthaginienses fideliter atq; impigrè vobis-
cum stetit,non in patrium solùm regnũ restituistis,sed adiecta opulentissima
parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem
igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam ho-
stes, semper socij fuimus? pater, ego, fratresque mei non in Asia tantum,sed
etiam procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia,in Aetolia,Philippi, Antio-
chi,Aetolico bello,terra mariq; pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas?
dicat aliquis. Ego Patres conscripti quoniam dicere vtiq; volentibus vobis

 parendum

parendum est, si vos ea mente vltra Tauri iuga Antiochum emouistis, vt ipsi F
teneretis eas terras: nullos accolas, nec finitimos habere, quàm vos malo: nec vlla alia re tutius stabiliusq; regnum meum futurum spero: sed si vobis decedere inde, atq; exercitus deducere in animo est: neminem digniorem esse ex socijs vestris, qui bello à vobis parta possideat, quàm me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare ciuitates seruas. ita opinor, si nihil hostile aduersus vos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt, quanto est vestra prudentia & æquitate dignius, socijs benemeritis, quàm hostibus vos consulere? Grata oratio regis patribus fuit, & facilè apparebat munificè omnia & propensò animo facturos. Interposita Smyrnæorum breuis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregiè Smyrnęis, quòd omnia vltima pati, quàm se regi tradere maluissent: introducti Rhodij sunt. quorum G
princeps legationis, expositis initijs amicitiæ cum populo Romano meritisq; Rhodiorum Philippi prius, deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota nostra actione Patres conscripti neque difficilius, neque molestius est, quàm quòd cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo vno maximè regum, & priuatum singulis, & quod magis nos mouet, publicum ciuitati nostræ hospitium est. cæterùm non animi nostri Patres cõscripti nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disiungit: vt nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus, reges serua omnia, & subiecta imperio suo esse velint. Vtcunque tamen res se habet, magis verecundia nostra aduersus regẽ nobis obstat, quàm H
ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. nam si aliter socio, atq; amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cuius præmijs agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas ciuitates ei in seruitutem traderetis, esset deliberatio anceps: ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriam Philippi bello partam nunc seruitute tot ciuitatum deformaretis: sed ab hac necessitate aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregiè vos fortuna vindicat. est enim deûm benignitate non gloriosa magis, quàm diues victoria vestra: quæ vos facilè isto velut ære alieno exoluat. nam & Lycaonia & Phrygia vtraq;, & Pisidia omnis, & Chersonnesus, quæq; circumia- I
cent Europæ, in vestra sunt potestate: quarum vna quælibet regi adiecta, multiplicare regnum Eumenis potest: omnes verò datæ, maximis cum regibus æquare. licet ergo vobis & præmijs belli ditare socios, & non decedere instituto vestro: & meminisse, quem titulum prætenderitis prius aduersus Philippum, nunc aduersus Antiochum belli: quid feceritis Philippo victo, quid nunc à vobis, non magis quia fecistis, quàm quia id vos facere decet, desideretur atque expectetur. alia enim alijs & honesta & probabilis est causa armorum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramq; aliquam maris vt possideant. vos nec cupistis hæc, antequam haberetis: nec nunc, cùm orbis terrarum in ditione vestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne K
genus humanum, quod vestrum nomen imperiumque iuxtà ac deos immortales iampridem intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit, nescio an tueri difficilius sit. gentis vetustissimæ nobilissimæque vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam vestram vniuersæ gentis perpetuum vos præstare decet. Non quæ in solo modo antiquo sunt, Græcæ magis vrbes sunt, quàm coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam: nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæq; ciuitas, & conditoribus suis. Adistis Græciæ,

Rhodiorum legatorũ in senatu oratio.

A ciæ,adistis Asię vrbes plerique. nisi quòd longius à vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massilienses,quos, si natura insita velut ingenio terræ vinci posset, iampridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore, in ea meritò dignitate audimus apud vos esse, ac si medium vmbilicum Græcię incolerent.non enim sonum modò linguæ, vestitumq; & habitum, sed ante omnia mores & leges & ingenium syncerum integrumq; à contagione accolarum seruarunt. Terminus est nunc imperij vestri mons Taurus.quicquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet. quò arma vestra peruenerunt, eodem ius hinc profectum perueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant:
B Græci suam fortunam,vestros animos gerunt. domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur. nunc imperiū vbi est,ibi vt sit perpetuum, optant: libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam ciuitates cum Antiocho senserunt: & aliæ prius cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini, ne alios populos enumerem. Carthago libera cum suis legibus est. huic vestro exemplo quantum debeatis,videte Patres conscripti. inducetis in animum negare Eumenis cupiditati,quod iustissimæ iræ vestræ negastis. Rhodij & in hoc & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis,quàm forti fidelique opera vos adiuuerimus,vestro iudicio relinquimus, nunc in pace id consilium afferimus, quod si comprobaueritis, magni-
C ficentius vos victoria vsos esse, quàm vicisse, omnes existimaturi sint. Apta magnitudini Romanæ oratio visa est. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ij vulgato petentium veniam more, errorem falsi regis, obtestati sunt Patres conscriptos, vt suæ potius clementiæ, quàm regis culpæ, qui satis superque pœnarum dedisset, memores consulerent: postremò pacem datam à L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent authoritate sua. Et senatus eam pacem seruandam censuit, & paucos post dies populus iussit. fœdus in capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi est ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Asia sunt. quibus omnibus datum est responsum, decem legatos more maiorum sena-
D tum missurum ad res Asiæ disceptandas, componendasq;: summam tamen hanc fore,vt cis Taurum montem quę intra regni Antiochi fines fuissent,Eumeni attribuerentur, præter Lyciam Cariamque, vsque ad Mæandrum amnem, ea ciuitatis Rhodiorum essent. cæteræ ciuitates Asiæ, quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, eæ liberæ atq; immunes essent. Decem legatos hos decreuerunt, Q. Minutium Rufum, L. Furium Purpurionem, Q. Minutium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Iunium Brutum, L. Aurunculeium, L. Aemylium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. Aelium Tuberonem. His,quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata. De sum-
E ma rerum senatus constituit. Lycaoniam omnem & Phrygiam vtranque & Mysiam, regias syluas,& Lydiæ Ioniæque,extra ea oppida quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & Cariam,quæ Hydrela appellatur,agrumq; Hydreletanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent, Telmessum item nominatim, & castra Telmessium, præter agrum qui Ptolemæi Telmessij fuisset: hæc omnia, quæ suprà scripta sunt,regi Eumeni iussa dari. Rhodijs Lycia data,extra eundem Telmessium, & agrū qui Ptolemæi Telmessi fuisset, hæc & ab Eumene & ab Rhodijs excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodium insulam trans Męandrum amnē est,oppida,vici,castella,agri,qui ad Pisidiam vergunt: nisi

Antiochi regis legati in senatū introducti.

Decem legati mittuntur ad res Asiæ componendas.

Senatusconsultum de summa rerum Asiæ.

nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quàm cum Antiocho rege F
in Asia pugnatum est. Pro his cùm gratias egissent Rhodij, de Solis vrbe, quæ
in Cilicia est, egerunt. Argis & illos, sicut sese, oriundos esse. ab ea germani-
tate fraternam sibi cum ijs charitatem esse. petere hoc extraordinarium mu-
nus, vt eam ciuitatem ex seruitute regia eximerent. Vocati sunt regis Antiochi
legati, actumq; cum ijs est: nec quicquam impetratum, testante fœdera An-
tipatro: aduersus quæ ab Rhodijs non Solos, sed Ciliciam peti, & iuga Tauri
transcendi. Reuocatis in senatum Rhodijs, cùm quantoperè tenderet legatus
regius, exposuissent patres, adiecerunt: si vtiq; eam rem ad ciuitatis suæ digni-
tatem pertinere censerent Rhodij, senatum omni modo expugnaturum per-
tinaciam legatorum. Tum verò impensius, quàm antè, Rhodij gratias ege- G
runt: cessurosq; se potius arrogantiæ Antipatri, quàm causam turbandæ pa-
cis præbituros, dixerunt. ita nihil de Solis mutatum est. Per eos dies, quibus

Ligures L. Bæbium Pr. circumueniunt.

hæc gesta sunt, legati Massiliensium nuntiauerunt, L. Bæbium Prætorem
in prouinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumuentum, ma-
gna parte comitum cæsa, vulneratum ipsum cum paucis sine lictoribus Mas-
siliam perfugisse, & intra triduum expirasse. Senatus ea re audita decreuit, vti
P. Iunius Brutus, qui proprætor in Hetruria esset, prouincia exercituq; tradi-
tis vni cui videretur ex legatis, ipse in vlteriorem Hispaniam proficisceretur,
eaque ei prouincia esset. Hoc Senatusconsultum, literæque à Sp. Posthumio
Prætore in Hetruria missæ sunt. profectusque in Hispaniam est. P. Iunius pro- H

L. Aemylius Paulus Lusitanos fudit ac fugauit.

prætor. in qua prouincia prius aliquanto, quàm successor veniret, L. Aemy-
lius Paulus, qui postea regẽ Persea magna gloria vicit, cùm priore anno haud
prosperè rem gessisset: tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum
Lusitanis pugnauit. fusi fugatiq; sunt hostes. cæsa decem & octo millia ar-
matorum, tria millia CCC. capti, & castra expugnata. Huius victoriæ fama
tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium calendas
Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex Senatuscõsulto L. Valerius Flac-
cus, M. Attilius Serranus, L. Valerius Tappo triumuiri deduxerunt. tria millia
hominum sunt deducta, equitibus septuagena iugera, cæteris colonis quin-
quagena sunt data. ager captus de Gallis Boijs fuerat. Galli Tuscos expule- I

Magnum inter Censuræ candidatos certamen.

rant. Eodem anno censuram multi & clari viri petierunt. quæ res tanquã in se
parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multò ma-
iorem excitauit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio.
L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Gla-
brio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetolosq; deuicerat. in hunc maxi-
mè, quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum
obligarat, fauor populi se inclinabat. Id cùm ægrè paterentur tot nobiles, no-
uum sibi hominem tantum præferri, P. Sempronius Gracchus, & C. Sempro-
nius Rutilius Tribuni plebis ei diem dixerunt, quòd pecuniæ regiæ prædæq;
aliquantum captæ in Antiochi castris, neq; in triumpho tulisset, neq; in æra- K
rium detulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumq; militum erant.
M. Cato ante alios testes conspiciebatur. cuius authoritatem perpetuo teno-
re vitæ partam toga candida eleuabat. is testis, quæ vasa aurea atque argentea
captis castris inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat
vidisse. postremò in huius maxime inuidiam desistere se petitione Glabrio
dixit, quando quod taciti indignarentur nobiles homines, id æquè nouus

**Val. 1000 coro.*

competitor inæstimabili periurio incesseret. * centum millium mulcta irro-
gata erat. bis de ea re certatum est. tertiò, cùm de petitione destitisset reus, nec
populus de mulcta suffragium ferre voluit, & tribuni eo negotio destiterunt.
Censores, T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem
L. Aemy-

A L. Aemylio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis deuicerat, extra vr- *L. Aemylius Regillus triumphat.*
bem in æde Apollinis cùm senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quan-
tis cum classibus hostiū dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset,
magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. Triumphauit Cal.
Februarijs. in eo triumpho vndequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt,
pecunia nequaquam tanta pro specie regij triumphi, *tetradrachma Attica *Val. cor. 13880.
XXXIIII. millia DCC *cistophorum CXXXII. millia. CCC. Supplicationes de- *Coron. 10554.
inde fuerunt ex senatusc̄ōsulto, quòd L. Aemylius Paulus in Hispania prosperè
rem gessisset. Haud ita multò post L. Scipio ad vrbem venit. qui, ne cognomi- *L. Scipio Asiaticus cognominatur.*
ne fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit. & in senatu, & in concione de
B rebus ab se gestis disseruit. Erant qui fama id maius bellū, quàm difficultate
rei fuisse interpretarētur. vno memorabili prælio debellatum, gloriamq; eius
victoriæ defloratam ad Thermopylas esse. Cæterùm verè æstimanti, Aetoli-
cum magis ad Thermopylas bellum, quàm regium fuit. quota enim parte vi-
rium suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab
vltimis orientis omnium gentium contractis auxilijs. Meritò ergo & dijs im-
mortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quòd ingentem
victoriam facilem etiam fecissent, & imperatori triumphus est decretus. Tri-
umphauit mense intercalario pridie Cal. Martias. qui triumphus spectaculo *L. Scipionis Asiatici triumphus.*
oculorum maior, quàm Africani fratris eius fuit, recordatione rerum, & æsti-
C matione periculi certaminisq; non magis comparandus, quàm si imperato-
rem imperatori, aut Antiochum ducē Annibali conferres. Tulit in triumphó
signa militaria CCXXXIIII. oppidorum simulachra CXXXIIII. eburneos den-
tes mille CCXXI. aureas coronas CCXXXIIII. *argenti pondo CXXXVII. mil- *Coron. 1374200.
lia, & CCCCXX. *tetradrachmûm Atticorum CCXXIIII. millia, ∴ cistophorū *Coron. 89500. ∴ Cor. 26435 11/27.
CCCXXXI. millia, & LXX. *nummos aureos Philippeos CXL. millia: vasorum *Coron. 420000.
argenteorum (omnia cælata erant) *mille pondo, & CCCCXXIIII. aureorum *Coron. 14240.
*mille pondo XXIIII. & duces regij præfecti, & purpurati duo & XXX. ante *Coron. 114683.
currum ducti. Militibus *quiniuiceni denarij dati, duplex centurioni: triplex *Coron. 2. cum dimidio.
equiti. & stipendium militare, & frumētum duplex post triumphum datum.
D prælio in Asia facto duplex dederat. Triumphauit anno ferè, postea quam con
sulatu abijt. Eodem ferè tempore & Cn. Manlius COS. in Asiam, & Q. Fabius
Labeo Pr. ad classem venit. Cæterùm COS. non deerat cum Gallis belli mate-
ria. mare pacatū erat, deuicto Antiocho. cogitanti itaq; Fabio, cui rei potissi-
mum insisteret, ne otiosam prouinciam habuisse videri posset: optimum vi-
sum est, in Cretam insulam traijcere. Cydoniatæ bellum aduersus Gortynios
Gnosiosq; gerebant, & captiuorū Romanorum, atq; Italici generis magnus
numerus in seruitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso pro-
fectus, cùm primùm Cretæ littus attigit, nuntios circa ciuitates misit, vt ar-
mis absisterent, captiuosq; in suis quæq; vrbibus agrisq; conquisitos reduce-
E rent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretenses pariter Ro-
manosq; pertinentibus ageret. Nihil magnoperè ea Cretenses mouerunt. ca-
ptiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor mil-
lia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit:
eamq; causam. Fabio, cùm rem nullam aliam gessisset, naualis triumphi im-
petrandi ab senatu fuisse. à Creta Ephesum Fabius redijt: inde tribus nauibus
in Thraciæ oram missis, ab Aeno & Marona præsidia Antiochi deduci iussit,
vt in libertate eæ ciuitates essent.

EPITOME LIBRI XXXVIII.

F

MARCVS Fuluius consul in Epiro Ambracienses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul collega eius Gallogræcos, Tolistobogios, Tectosages, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cùm soli citra Taurum montem minimè parerent, vicit. Eorum origo, & cur ea loca quæ tenent, occupauerintq;, referuntur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiæ in fœmina traditur. quæ cùm regis Gallogræcorum vxor fuisset, capta, centurionem qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCLVIII. *millia,* & CCCXVIII. *Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta pro se causa in senatu triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, vt quidam aiunt, à Q. Petilio Acteo tribuno plebis, vt quidam à Neuio, quòd præda ex Antiocho capta ærarium fraudasset: postea quam is dies venit, euocatus in Rostra, Hac die, inquit, Quirites Carthaginem vici: & prosequente populo, Capitoliũ ascendit: inde, ne amplius tribunitijs iniurijs vexaretur, in voluntarium exilium Literum concessit, incertum ibi an Romæ defunctus. nam eius monumentum vtrobique fuit. L. Scipio Asiaticus frater Africani, eodem peculatus crimine accusatus, damnatusq;, cùm in vincula & carcerem duceretur: Tib. Sempronius Gracchus trib. pleb. qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cùm prætor quæstores in bona eius publicè possidenda misisset, non modò in ijs nullum vestigium pecuniæ regiæ apparuit, sed nequaquam tantum in ærarium redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatam à cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ necessaria ei erant ad cultum, retenta.* G

Athamania sub præfectis Philippi tenetur.

DVM in Asia bellum geritur, ne in Aetolia quidem quietæ res fuerant, principio à gente Athamanum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atque immodico imperio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Aetolia literæ suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est. remissique nuntij ab eo ad principes H Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si populariũ animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniam se venturum cum delectis Aetolorum, quod consilium esset gentis, & Nicandro prætore. Quos vbi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primò fuere coniurati aduersus Macedonum præsidium. hi senos sibi adiutores ad rem gerendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quàm agendæ aptior erat, parem priori numerũ adiecerunt. ita duo & quinquaginta facti, quadrifariam se diuiserunt: pars vna Heracleam, altera Tetraphyliam petit, vbi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, I quarta Argitheam. Ita inter omnes conuenit, vt primò quieti, velut ad priuatam rem agendam venissent, in foro obuersarentur: die certa multitudinem omnem cõuocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduenit, & Aminander cum mille Aetolis in finibus erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæq; in alias vrbes passim dimissæ, vt vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Vndique Macedones expelluntur.

Macedones expellun- [illegible] vrbibus Athamaniæ.

Theium oppidum, literis à Zenone præfecto præsidij interceptis, & arce ab regijs occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoq; traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum ca- K stellum, finibus Macedoniæ subiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus ingenti celeritate Gomphos peruenit. ibi relicta maiore parte exercitus (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod vnum à pręsidio suo retentum fuerat, peruenit. inde proximis tentatis, cùm facilè animaduertisset cætera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copijs simul in Athamaniã redijt. Zenonem inde cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare iubet, opportunè Argitheæ imminentem: quem vbi teneri à suis locum vidit, ipse circa templum Ioui sacrũ posuit castra. ibi vnum diem fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplò apparuere

A paruere Athamanes, in tumulos imminentes viæ discurrentes. ad quorum
conspectum cōstitere prima signa, totoq; agmine pauor & trepidatio erat: &
pro se quisq;, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subiectas rupibus
agmen foret demissum. Hęc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur,
raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem qua venerat via referre
coëgit signa. Athamanes primò ex interuallo quieti sequebātur. posteaquam
Aetoli se coniunxerunt, hos, vt ab tergo agmini instarent, reliquerunt. ipsi à la- *Aetoli coniungunt se Athamanibus.*
teribus se circunfuderunt. quidā per notos calles breuiore via prægressi, transi-
tus insedere: tantumq; tumultus Macedonibus est iniectum, vt fugæ magis
effusè, quàm itineris ordinati modò, multis armis virisq; relictis, flumen tra-
B iecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tutò Macedones Gomphos, & à Gom-
phis in Macedoniam redierunt. Athamanes Aetoliq; Ethopiam ad Zenonem
ac mille Macedonas opprimendos vndique concurrerunt. Macedones pa-
rum loco freti, ab Ethopia in altiorem diruptioremque vndique tumulum
concessere. quo pluribus locis aditu inuento, expulere eos Athamanes: di-
spersosque & per inuias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, par-
tim ceperunt, partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, per-
pauci cum Zenone ad regem euaserunt. postero die per inducias sepelien-
di cæsos potestas facta est. Aminander recuperato regno legatos Romam ad
senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho prę-
C lium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quòd per Aetolos
recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Aetoli ex Athamania
in Amphilochos profecti sunt, & maioris partis voluntate in ius ditionemq;
totam redegerunt gentem. Amphilochia recepta (nam fuerat quondam Ae- *Aetoli recipiunt Amphilochiam & Aperantiam.*
tolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex
parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam Aetolorum
fuerant: Philippi erant. hi primùm ad arma concurrerunt: cæterùm postea-
quam Amphilochos cum Aetolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, &
cædem præsidij eius accepere, & ipsi à Philippo ad Aetolos deficiunt. Quibus
circumiectis gentibus, iam vndiq; se à Macedonibus tutos credentibus esse
D Aetolis, fama affertur: Antiochum in Asia victum ab Romanis. nec ita mul-
to pòst legati ab Roma rediere, sine spe pacis: Fuluiumque cos. nuntiantes *Dolopes ad Aetolos deficiunt.*
iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius ab Rhodo & Athenis legationi-
bus excitis, vt per authoritatem ciuitatum earum suæ preces nuper repudia-
tæ faciliorem aditum ad senatum haberent: principes gentis ad tentandum
vltimam spem Romam miserunt, nihil ne bellum haberent, priusquam penè
in conspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu
traiecto, cum Epirotarum principibus consultabat, vnde bellum inciperet.
Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum contribuerat se Aetolis. siue
ad tuendam eam venirent Aetoli, apertos circà campos ad dimicandum es-
E se: siue detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem. nam &
copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos, & cætera opera esse: &
Arethontem nauigabilem amnem opportunum ad comportanda quæ vsui
sint, præter ipsa mœnia fluere: & æstatem aptam rei gerendæ adesse. His per-
suaserunt, vt per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciam aduenienti, magni *Fuluius consul Ambraciam oppugnat.*
operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est. Perran-
them incolæ vocant. vrbs, quà murus vergit in campos & flumen, occiden-
tem: arx, quæ posita in tumulo est, orientem spectat. amnis Arethon ex Acar-
nania fluens cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ vrbis Ambraciam
appellatum. præterquam quod hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quo-
que firmo septa erat, patente in circuitu paulò amplius tria millia passuum.

Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, vnum ca- F
stellum loco edito contra arcem obiecit. ea omnia vallo ac fossa ita iungere
parat, ne exitus inclusis ab vrbe, néue aditus foris ad auxilia intromittenda es-
set. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri Præ-
toris conuenerant Aetoli. inde primò copijs omnibus ad prohibendam ob-
sidionem venire, in animo fuerat. deinde posteaquam vrbem iam magna ex
parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra
posita esse: diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambra-
ciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta vrbem intrauit.
Nicandro cum cætera manu primò Epirotarum castra nocte aggredi consi-
lium fuerat: haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat. deinde G
periculosum inceptum ratus, ne qua sentirent Romani, & regressus inde in
Aetoli populantur Acarnaniam. tutum non esset: deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam
iter conuertit. COS. iam munimentis, quibus sepienda vrbs erat: iam operi-
bus, quæ admouere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est
aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à campo, aduersus Pyrrheum
quod vocant, admouit: vnum è regione Aesculapij, vnum aduersus arcem.
arietibus muros quatiebat: asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos
primò & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos pauor
ac trepidatio cepit. deinde vt præter spem stare muros viderunt: collectis rur-
sus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipi- H
tésue robustos incutiebant, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem par-
tem muri trahentes asserem perfringebant: ad hoc eruptionibus & noctur-
nis in custodias operum, & diurnis in stationes vltro terrorem inferebant. In
hoc statu res ad Ambraciam cùm essent, iam Aetoli à populatione Acarna-
niæ Stratum redierant. inde Nicander Prætor spem nactus soluendæ incœ-
pto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingentis Am-
braciam intromittit. noctem certam, tempusq; etiam noctis constituit, quo
& illi ab vrbe opera hostium, quæ aduersus Pyrrheum erant, aggrederentur, &
ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu, & no-
cte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta I
nocte, cùm alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, su-
perato brachio in vrbem penetrat, animique aliquantum ad omnia audenda
& spei obsessis adiecit: & simul constituta nox venit, ex composito repentè
opera est aggressus. Id inceptum conatu, quàm effectu grauius fuit, quia nul-
la ab exteriore parte vis admota est: seu metu deterrito prætore Aetolorum,
Perseus Philippi filius Dolopes Amphilochosq; oppugnat. seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis: quos Per-
seus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, sum-
ma vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera
Romana erant. quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili Aetoli ag-
gressi sunt. alij cum ardentibus facibus, alij stuppam picemque & malleolos K
ferentes, tota collucente flammis acie, aduenere: multos primo impetu cu-
stodes oppresserunt. deinde posteaquam clamor tumultusque in castra est
perlatus, datumque à consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad
opem ferendam effunduntur. vno in loco ferro ignique gesta res est. à duo-
bus irrito incœpto, cùm tentassent magis quàm inissent certamen, Aetoli ab-
scesserunt. atrox pugna in vnũ inclinauerat locũ. ibi diuersis partibus duo du-
ces, Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & propè certa foue-
bant spe. iam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium inuasurum.
Hęc res aliquandiu animos pugnantiũ sustinuit. cæterùm posteaquã nullum
ex cõposito signum à suis accipiebãt, & crescere numerum hostiũ cernebant,
destituti

A destituti segnius instare: postremò re omissa, iam vix tuto receptu, fugiẽtes in vrbem compelluntur, parte operum incensa, & pluribus aliquanto, quàm ipsi ceciderant, interfectis. quod si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari vna vtique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Aetoli, non ab eius solùm noctis incœpto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi à suis, segniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, vt antè, in stationes hostium, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant. Perseus vbi adesse Aetolos audiuit, omissa obsidione vrbis, quam oppugnabat, depopulatus tantum agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam rediјt. Et Aetolos inde
B auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum sexaginta lembis Corinthium sinum inuectus, adiunctis Acheorum, quæ Patris erant, nauibus, maritima Aetoliæ vastabat. aduersus quos mille Aetoli missi, quacunq; se classis circumegerat, per littorum anfractus breuioribus semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum vrbis nudauerant: nec tamen penetrare in vrbem poterant. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obijciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimenti erant. Itaq; cùm aperta vi parum procederet COS. res, cuniculum occultum, vineis antè contecto loco, agere instituit. & aliquandiu, cùm dies noctesq; in opere essent, non solùm sub terra fo-
C dientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. tumulus repentè terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pauidique ne iam subrutis muris facta in vrbem via esset, fossam intra murum è regione eius operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt. cuius vbi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat, peruenerunt: silentio facto pluribus locis aure admota, sonitum fodientium captabant. quem vbi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam. nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspenso fulturis ab hostibus muro, peruenerunt. ibi commissis operibus, cùm è fossa in cuniculum pateret iter, primò ipsis ferramẽtis, quibus in opere vsi erant: dein celeriter armati etiam subeuntes occultã sub
D terram ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, vbi vellent, nunc cilicijs prætentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiam haud magni operis aduersus eos qui in cuniculo erant, excogitata res est. dolium à fundo pertusum, quà fistula modica inseri posset, & fistulam ferream, operculumq; dolij ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt: per operculi foramina prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad summouendos hostes eminebant, scintillam leuem ignis inditam plumę, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. inde non solùm magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma cùm totum cuni-
E culum complesset, vix durare quisquam intus poterat. Cùm in hoc statu res ad Ambraciam esset: legati ab Aetolis Phaneas & Damoteles cum liberis mandatis decreto gentis ad COS. venerunt. nam Prætor eorum cum aliqua parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestam oram nauibus hostium esse, alia Amphilochos Dolopiamque à Macedonibus vastari: nec Aetolos simul ad tria diuersa bella occursantes sufficere: conuocato concilio Aetolos principes quid agendum esset, cõsuluit. Omnium eò sententiæ decurrerunt, vt pax, si posset, æquis: si minus, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra mariq; superato, & propè extra orbem terræ vltra iuga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phaneas & Damoteles, quod è re Aetolorum, vt in tali casu fideque sua esse censerent, agerent

Pleuratus Illyriorum rex, maritima Aetoliæ populatur.

Aetoli legati ad consulẽ de pace mittunt.

rent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionem à fortuna relictam?
Cum his mandatis legati missi, orare COS. vt parceret vrbi, misereretur gentis
quondam sociæ, nolle dicere iniurijs, miserijs certe coactæ insanire. non
plus mali meritos Aetolos Antiochi bello, quàm boni antè, cùm aduersus
Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum largè gratiam relatam sibi, nec nunc
immodicè pœnam iniungi debere. Ad ea consul respondit: Magis sæpè, quàm
verè vnquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pa-
ce, quem in bellum traxissent. non paucis vrbibus eum, de quarum libertate
certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno excessisse. Ae-
tolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equos-

* Coron. 600000.

que omnes tradendos esse, deinde * mille talentûm argenti populo Romano G
dandum: cuius summæ dimidium præsens numeretur, si pacem habere vel-
lent. ad ea adiecturum etiam in fœdus esse, vt eosdem, quos populus Roma-
nus amicos atque hostes habeant. Aduersus quæ legati, & quia grauia erant,
& quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerant: nullo reddito
responso, domum regressi sunt: vt etiam atq; etiam, quid agendum esset, re
integra prætorem & principes consulerent. Clamore & iurgio excepti, quòd
diu rem traherent: qualemcunque pacem referre iussi, cùm redirent Ambra-
ciam, Acarnanum insidijs prope viam positis, quibuscum bellum erat, cir-

Atheniensium Rhodiorumq; legati ad cons. pro Aetolis.

cumuenti, Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hæc mora iniecta est paci.
Cùm iam Atheniensium Rhodiorumq; legati, qui ad deprecandum pro his H
venerant, apud COS. essent: Aminander quoq; Athamanum rex fide accepta
venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, vbi maiorem partem tempo-
ris exulauerat, quàm pro Aetolis solicitus. per hos certior factus consul de ca-
su legatorum, adduci eos à Tyrrheo iussit. quorum post aduentum agi cœ-
ptum est de pace. Aminander, quod sui maximè operis erat, impigrè agebat,
vt Ambracienses cõpelleret ad deditionem. id cùm per colloquia principum
succedens muris parum proficeret: postremò consulis permissu ingressus vr-
bem, partim consilio, partim precibus euicit, vt permitterent se Romanis. Et
Aetolos C. Valerius Læuini filius, qui cum ea gente primùm amicitiam pepi-
gerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregiè adiuuit. Ambracienses I
prius pacti, vt Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt por-

* Coron. 200000. Est autem Euboicum talentum minus Attico.

tas. dein vt * quingenta Euboica darent talenta, ex quibus CC. præsentia,
CCC. per annos sex pensionibus æquis: captiuos perfugasque redderent Ro-
manis. vrbem ne quam formulæ sui iuris facerent, quæ post id tempus, quo
T. Quintius traiecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut volun-
tate in amicitiam venisset. Cephalenia insula vt extra ius fœderis esset. Hæc
quanquam spe ipsorũ aliquanto leuiora erant: petentibus Aetolis, vt ad con-
cilium referrent, permissum est. Parua disceptatio de vrbibus tenuit. quæ cùm
sui iuris aliquãdo fuissent, auelli velut à corpore suo ęgrè patiebantur. ad vnũ
tamen omnes accipi pacem iusserunt. Ambracienses coronam auream COS. K

* Val. cor. 16800.

* centũ & quinquaginta pondo dederunt, signa ænea marmoreaq; & tabulæ
pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quàm cetærę re-
gionis eius vrbes erant, sublata omnia, auectaq;. nihil præterea tactum, vio-
latúmue. Profectus ab Ambracia COS. in mediterranea Aetolię, ad Argos Am
philochum (XXII. millia ab Ambracia abest) castra posuit. eò tandem legati
Aetoli mirante COS. quòd morarentur, venerunt. Inde posteaquam appro-
basse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senã-
tum, permissoq;, vt & Atheniẽses & Rhodij deprecatores irent, dato qui simul
cum ijs proficisceretur, C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniam traiecit. Præoc-
cupatas aures animosq; principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt,
qui

A qui per legatos, per literas, Dolopas, Amphilochosq; & Athaman iam ereptas sibi querens, præsidiaq; sua, postremò etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodij tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ filius, eloquentia etiam dicitur mouisse. qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, ęquiparando multitudinem Aetolorum, vsus, cùm in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat. posteaquam flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatem coortam, quę ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset. Diu iactati Aetoli, tandem vt conditiones *Legati Atheniensis eloquentia.*

Quibus conditionibus pax data sit Aetolis.

B pacis conuenirent, effecerunt. fuerunt autem hæ. Imperium maiestatemque P.R. gens Aetolorum conseruato sine dolo malo. ne quem exercitum, qui aduersus socios amicosq; eorum ducetur, per fines suos transire sinito: néue vlla ope iuuato. hostes eosdem habeto, quos P.R. armaq; in eos ferto, bellumq; pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuosq; reddito Romanis socijsq;: præterquam si qui capti, cùm domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tempore ex ijs capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cùm inter præsidia Romana Aetoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyręorum magistratibus sine dolo malo tradantur. qui non comparebunt, quando quisq; eorum primùm inuentus fuerit, reddatur. obsides XL. arbitratu COS.

C Rom. dato: ne minores XII. annorum, neu maiores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitũ, scriba publicus: neu quis, qui antè obses fuerit apud Rom. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa, quam penderent, pensionibusq; eius nihil ex eo quod cum COS. conuenerat, mutatum. pro argento si aurum dare mallent, darent, conuenit: dum pro argenteis decem aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorum iuris aliquando fuerunt: qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio COSS. postúe eos COSS. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem P. R. venerunt, ne quem eorum Aetoli recepisse velint. Aeniadæ cum vrbe agrisq; Acarnanum sunto. His legibus fœdus ictum cum Aetolis est. Eadem non æstate solùm, sed etiam ijsdem pro-

D pe diebus, quibus hæc à M. Fuluio cõsule in Aetolia gesta sunt: COS. alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum cõsul venit, acceptisq; copijs à L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit. qua, collaudata virtute eorum, quòd cum Antiocho vno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxilijs Antiochum iuuissent: & adeo indomita haberent ingenia, vt nequicquam Antiochus emotus vltra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum: de se quoq; pauca, nec falsa, nec immodica adiecit. Læti milites cum frequenti assensu COS. audiuerunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes: rege superato, nullum momentum in *Cn. Manlius in Gallogræcia bellũ gessit.*

E solis per se Gallorum copijs fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere COS. ignarum locorum hominumq;, & cuius interessent frangi Gallorum opus. Attalum igitur fratrem eius accersit à Pergamo, hortatusq; ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumq; operam, domum ad comparandũ copias dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso COS. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus CC. Athenæo fratre iusso cum cæteris copijs subsequi: cõmendata ijs custodia Pergami, quos fratri regnoq; fidos credebat. COS. collaudato iuuene, cum omnibus copijs ad Mæandrum progressus, castra posuit, quia vado superari amnis non poterat: & contrahendæ naues erant ad exercitum traijciendum. Transgressi Mæandrum, ad Hieran comen peruenerunt. fanum ibi augustum

 Apollinis,

Apollinis, & oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. F
hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est. quò legati ab Alabandis
venerunt, vt castellum quod ab ipsis nuper descisset, aut authoritate aut ar-
mis cogeret iura antiqua pati. Eodē & Athenæus Eumenis & Attali frater cum
Cretensi Leuso, & Corrago Macedone venit. mille pedites mistarū gentium,
& trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militum misso cum
modica manu, castellum vi receptum Alabandensibus reddit. ipse nihil via
digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Huius am-
Celænæ. nis fontes Celænis oriuntur. Celænæ vrbs caput quondam Phrygiæ fuit. mi-
gratum inde haud procul veteribus Celænis: nouæque vrbi Apameæ nomen
inditum ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul à Mę- G
Marsyas. andri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. famaque ita tenet: Celænis Mar-
syam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celæ-
narum ortus, media vrbe decurrens per Caras primùm, deinde Ionas, in si-
num maris editur, qui inter Prienem & Miletum est. Ad Antiochiam in ca-
stra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cum Scipione ad fru-
mentum exercitui dandum venit. parua disceptatio de Attali auxiliaribus or-
ta est: quòd Romano tantum militi pactum Antiochum, vt daretur frumen-
tum Seleucus dicebat. discussa ea quoque est constantia consulis, qui misso
tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia acce-
pissent. inde ad Gordiutichos (quod vocant) processum est, ex eo loco ad H
Pisidæ. Tabas tertijs castris peruentum. In finibus Pisidarum posita est vrbs, in ea par-
te quæ vergit ad Pamphylium mare. integris viribus regionis eius, feroces ad
bellandum habebat viros. Tum quoq; equites, in agmē Romanum eruptio-
ne facta, haud modicè primo impetu turbauere. deinde vt apparuit, nec nu-
mero se nec virtute pares esse, in vrbem cōpulsi, veniam erroris petebant, de-
* Coron. 15000. dere vrbem parati. * v. & xx. talenta argenti, & x. millia medimnûm tritici
imperata. ita in deditionē accepti. Tertio inde die ad Chaum amnem peruen-
tum: inde profecti Erizam vrbem, primo impetu ceperunt. Ad Thabusion ca-
stellum imminens flumini Indo ventum est, cui fecerat nomen Indus ab ele-
Moagetes tyrannus Cibyræ. phanto deiectus. Haud procul à Cibyra aberant: nec legatio vlla à Moagete I
tyranno ciuitatis eius, homine ad omnia infido atq; importuno, veniebat. ad
tentandum eius animum C. Heluium cum quatuor millibus peditum &
quingentis equitibus consul premittit. Huic agmini iam fines ingredienti le-
gati occurrerunt, nuntiantes, paratum esse tyrannū imperata facere. orabant,
vt pacatus fines iniret, cohiberetque à populatione agri militem. & in coro-
* Coron. 9000. nam auream * xv. talenta afferebant. Heluius integros à populatione agros
seruaturum pollicitus, ire ad consulem legatos iussit. quibus eadem referenti-
bus, consul, Neq; Romani, inquit, bonæ voluntatis vllum signum erga nos
tyranni habemus: & ipsum talem esse inter omnes constat, vt de pœna eius
magis quàm de amicitia nobis cogitandum sit. Perturbati hac voce legati, ni- K
hil aliud petere, quàm vt coronam acciperet: veniendiq; ad eum potestatē ty-
ranno, & copiam loquendi ac purgandi se, faceret. Permissu consulis postero
die in castra tyrannus venit, vestitus comitatusq; vix ad priuati modicè locu-
pletis habitum. & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, vr-
biumque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub eo, præter Ciby-
* Coron. 15000. ram, Syleum, & quæ Alimne appellatur. ex his, vt se suosq; spoliaret, * quinq;
& viginti talenta se confecturum, propè vt diffidens pollicebatur. Enimuero,
inquit, consul, ferri iam ludificatio ista non potest, parum est non erubuisse
absentem, cùm per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoq; in eadem im-
pudentia persistas? quinque & viginti talenta tyrannidem tuam exhaurient?
* quingen-

A *quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in vrbe expecta. Hac denuntiatione conterritus: perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione, nunc per cauillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad * centum talenta est perductus. adiecta decem millia medimnûm frumenti. Hęc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caulaurem amnem, posuit castra. postero die est præter Caralitin paludẽ agmen ductum. ad Mæandrum manserunt. indè progredientibus ad Lagon proximam vrbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lyci fluminis fontem, postero B die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Hyriensiũ arcem vrbe capta oppugnabant: inclusi cùm alia spes auxilij nulla esset, legatos ad cõsulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem indies aut ferro aut fame patiendam expectare. Volenti consuli causa in Pamphyliam diuertendi oblata est. aduenięns obsidione Hyrienses exemit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aspendijs, cæterisq; Pamphiliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumẽ Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus, ad Cormasam vrbem peruenit. Darsa proxima vrbs erat. eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum C copia inuenit. Progrediendi præter paludes, legati ab Lysinia dedentes ciuitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, vberem fertilemq; omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longè optimi bello regionis eius. cùm ea res animos facit: tum agri fœcunditas & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ vrbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præsto fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, vt ferri agiq; res suas viderunt. legatis missis pacti * quinquaginta talentis, & viginti millibus medimnûm tritici, & viginti hordei, pacem impetrauerunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum quem Aporidos comen vocant, posuit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die venit. Aegros inde & inutilia D impedimẽta cùm Apameam dimisisset, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Sinnada venit: metu omnibus circà oppidis desertis. quorum iam præda graue agmen trahens, vix quinque millium de toto itinere profecto, ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. ad Anaburã inde, & altero die ad Mæandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. ibi plures dies statiua habuit: quia peruentum erat ad Tolistobogiorum fines. Galli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gentem per quas ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerunt. ibi seditio orta, & ad viginti millia hominum cum Lomnorio ac Lutario regulis, secessione faE cta à Brenno, in Thraciam iter auerterunt, vbi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cùm peruenissent, aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis eius vrbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta vbertas terræ eius esset, cepit. & Lysimachia fraude capta, Chersonnesoq; omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi verò exiguo diuisis freto cernentibus Asiam, multò magis animi ad transeundum accensi, nuntiosq; ad Antipatrum præfectum eius oræ de transitu mittebant. quæ res cùm lentius spe ipsorum traheretur, alia rursus noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retrò, vnde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzantium. Lutarius Macedonibus per speciẽ legationis ab Antipatro ad specu-

Marginal notes: * Coron. 30000. / * Coron. 6000. / Pisidæ. / * Coron. 30000. / Gallogræcorũ origo.

landum missis, duas tectas naues, & tres lembos adimit. his alios atque alios F dies noctesque transuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multò post Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, à Byzantio transmisit, coëunt deinde in vnum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, aduersus Zybœam patrem tenentem Bithyniæ gerenti bellum. atque eorum maximè opera deuictus Zybœa est. Bithyniaque omnis in deditionem Nicomedis concessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex viginti millibus hominum quàm decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt, gentibus iniecerunt: vt quas adissent, quasque non adissent, pariter vltimæ propinquis imperio parêrent. Postremò cùm tres essent gentes, Tolistobogi, Trocmi, Tectosagi: in tres partes, qua G cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diuiserunt. Trocmis Hellesponti ora data: Tolistobogij Aeolida atq; Ioniam, Tectosagi mediterranea Asię sortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt. tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, vt Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis. audacique incepto præter omnium opinionem affuit fortuna: & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, vt absisterent imperio. Eisdem opes vsque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt: quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non peruenturum. H Cum hoc hoste tam terribili omnibus regionis eius quia bellum gerendum erat, pro concione milites maximè in hunc modum allocutus est consul: Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt, gentium, Gallos fama belli præstare. inter mitissimum genus hominum ferox natio peruagata bello propè orbem terrarum, sedem cepit. procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladij: ad hoc cantus ineuntium pręlium, & vlulatus & tripudia, & quatientium scuta in patrium quendam morem horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atque insueta sunt, Græci & Phryges & Cares I timeant: Romanis Gallici tumultus assuetis etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam eos olim fuderunt: maiores nostri ex eo tempore per ducentos iam annos pecorum in modum consternatos cœdunt, fugantq;: & plures propè de Gallis triumphi, quàm de toto orbe terrarum acti sunt. Iam vsu hoc cognitum est: si primum impetum, quem feruido ingenio & cæca ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore & lassitudine membra: labant arma: mollia corpora, molles vbi ira consedit animos, sol, puluis, sitis, vt ferrum non admoueas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solùm experti sumus, se vir vnus cum viro congrediendo, T. Manlius, M. Valerius, quantū Gallicam rabiem vinceret Romana virtus, docuerunt. iam M. Man- K lius vnus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. & illis maioribus nostris cum haud dubijs Gallis in terra sua genitis res erat. hi iam degeneres sunt, misti, & Gallogræci verè, quod appellantur. sicut in frugibus pecudibusque, non tantùm semina ad seruandam indolem valent, quantum terræ proprietas, cœliq;, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Aegypto, qui Seleuciam, ac Babyloniam, quiq; alias sparsas per orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos Aegyptios degenerarunt. Massilia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum: Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? Generosius in sua quicquid sede gignitur: insitum alienæ terræ in id quo alitur, natura vertente se, degenerat.

Manlij consulis ad milites oratio.

A rat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, ſicut in acie Antiochi cæcidiſtis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parũ inde gloriæ, quàm ne nimiũ belli ſit. Attalus eos rex ſæpe fudit, fugauitq;. Nolite exiſtimare, belluas tantùm recens captas feritatem illam ſylueſtrem primò ſeruare: deinde cùm diu manibus humanis alantur, miteſcere: in hominum feritate mulcenda non eandem naturam eſſe. Eoſdémne hos creditis eſſe, qui patres eorum auique fuerunt? extorres inopia agrorũ profecti domo per aſperrimam Illyrici oram, Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferociſſimis gentibus emenſi, has terras ceperunt. duratos eos tot malis exaſperatosq; accepit terra, quæ copia rerum omnium ſaginaret. vberrimo agro, mitiſſimo cœlo, clementibus
B accolarum ingenijs, omnis illa, cum qua venerant, manſuefacta eſt feritas. Vobis mehercule Martis viris cauenda ac fugienda quamprimum amœnitas eſt Aſiæ. tantùm hæ peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum poſſunt, tantum contagio diſciplinæ morisq; accolarum valet. Hoc tamen feliciter euenit: quòd ſicut vim aduerſus vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt: belliq; gloriam victores eandem inter ſocios habebitis, quam ſi ſeruantes antiquum ſpecimen animorum Gallos viciſſetis. Concione dimiſſa, miſſiſq; ad Epoſſognatum legatis, qui vnus ex regulis & in Eumenis amicitia manſerat, & negauerat Antiocho aduerſus Romanos auxilia, caſtra mouit. primo die ad Alan-
C drum flumen, poſtero ad vicum quem vocant Tyſcon, ventum. Eò legati Oroandenſium cùm veniſſent amicitiam petentes, *ducenta talenta ijs ſunt imperata: precantibuſque vt domum renunciarent, poteſtas facta. Ducere inde exercitum cõſul ad Plitendum. deinde ad Alyattos caſtra poſita. Eò miſſi ad Epoſſognatum redierunt, & legati Compulſi reguli orantes, ne Tectoſagis bellum inferrent. & ipſum in eam gentem iturum, & Epoſſognatum, perſuaſurumq; vt imperata faciant. Data venia regulo, duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram, cœptus. Ab re nomen habet. non ligni modò quicquam, ſed ne ſpinas quidem, aut vllum aliud alimentum fert ignis: fimo bubulo pro lignis vtuntur. Ad Cuballum Gallogræciæ caſtellum caſtra ha-
D bentibus Romanis, apparuére cum magno tumultu hoſtium equites. nec turbarunt tantum ſtationes Romanas repentè inuecti, ſed quoſdam etiam occiderunt. qui tumultus cùm in caſtra perlatus eſſet, effuſus repentè omnibus portis equitatus Romanus fudit, fugauitq; Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde conſul, vt qui iam ad hoſtes peruentum cerneret, explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat. & cõtinentibus itineribus cùm ad Sangarium flumẽ perueniſſet, pontem, quia vado nuſquam tranſitus erat, facere inſtituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miſcetur ad Bithyniam Tymbreti fluuio: inde maior iam geminatis aquis per Bythyniam fertur, & in Propontidem ſeſe effundit, non tamen tam magnitudine memo-
E rabilis, quàm quòd piſcium accolis ingentem vim præbet. Tranſgreſſis ponte perfecto flumen præter ripam euntibus Galli matris magnæ à Peſſinunte occurrere cum inſignibus ſuis, vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumq; eius regionis. Accipere ſe omẽ cum dixiſſet conſul, caſtra eo ipſo loco poſuit. poſtero die ad Gordium peruenit. Id haud magnum quidem oppidũ eſt, ſed pluſquàm mediterraneum celebre & frequens emporium. tria maria pari fermè diſtantia interuallo habet. Helleſpontum ad Sinopen, & alterius oræ littora, quà Cilices maritimi colunt. multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commerciũ in eum maximè locum mutui vſus contraxere. Id tum deſertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi

Oroandenſes amicitiã populi Romani petunt.

Val. 120000. cor.

Axylos terra.

Gallorum equites fugantur.

Sangarius fluuius.

Gordium celebre emporium.

Ibi ſtatiua habentibus legati ab Epoſſognato venerunt, nuntiantes profe- F
ctum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetraſſe. ex campeſtribus vi-
cis agriſq; frequentes demigrare, & cum coniugibus ac liberis quæ ferre atq;
agere poſſent, præ ſe agentes portanteſq;, Olympum montem petere, vt inde
armis locorumq́ue ſitu ſeſe tueantur. Certiora poſtea Oroandenſium legati
attulerunt. Toliſtobogiorum ciuitatem Olympum montem cepiſſe. diuer-
ſos Tectoſagos alium montem, qui Magana dicatur, petiſſe. Trocmos, con-
iugibus ac liberis apud Tectoſagos depoſitis, armatorum agmine Toliſtobo-

Gallogræcorũ reges.

gijs ſtatuiſſe auxilium ferre. Erant autem tunc trium populorum reguli Or-
giago & Combolomarus, & Gaulotus. Ijs hæc maximè belli ratio ſumendi
fuerat, quòd cùm montes editiſſimos eius regionis tenerent, conuectis om- G
nibus, quæ ad vſum quamuis longi temporis ſufficerent: tædio ſe fatigaturos
hoſtes cenſebant. nam neque auſuros per tam ardua atq; iniqua loca ſubire
eos: & ſi conarentur, vel parua manu prohiberi ac deturbari poſſe: nec quie-
tos in radicibus gelidorum montium ſedentes frigus, aut inopiam laturos.
Et cùm ipſa altitudo locorum eos tutaretur, foſſam quoq; & alia munimen-
ta verticibus ijs quos inſederant, circumiecere. minima apparatus miſſilium
telorum cura fuit: quòd ſaxa affatim præbituram aſperitatem ipſam loco-
rum credebant. Conſul, quia non comminus pugnam, ſed procul, locis op-
pugnandis futuram præceperat animo, ingentem vim pilorum, velitarium
haſtarum, ſagittarum, glandiſq; & modicorum, qui funda mitti poſſent lapi- H

Cõsul Manlius ad Olympum castra locat.

dum parauerat. inſtructuſq; miſſilium apparatu ad Olympum montem du-
cit: & à quinque fermè millibus locat caſtra. Poſtero die cum quadringentis
equitibus, & Attalo progreſſum eum ad naturam montis, ſitumq; Gallico-
rum caſtrorum viſendum, equites hoſtium, duplex numerus, effuſi caſtris in
fugam auerterunt. occiſi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio
die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hoſtiũ extra mu-
nimenta proceſſit: tutò circumuectus montem, animaduertit meridiana re-
gione terrenos, & placidè accliuos ad quendam finem colles eſſe, ad ſepten-
trionem arduas & rectas propè rupes. atque omnibus fermè alijs inuijs, iti-
nera tria eſſe: vnum medio monte, quà terrena erant: duo difficilia ab hy- I

Manlius consul exercitu trifariam diuiso Gallogræcos adoritur.

berno ſolis ortu, & ab æſtiuo occaſu. Hæc contemplatus eo die, ſub ipſis radi-
cibus poſuit caſtra. poſtero die ſacrificio facto, cum primis hoſtijs litaſſet, tri-
fariam exercitum diuiſum ducere ad hoſtem pergit, ipſe cum maxima parte
copiarum, quà æquiſſimum aditum præbebat mons, aſcendit. L. Manlium
fratrem ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tutò poſſit, ſubire iubet. ſi
qua periculoſa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate loco-
rum, neque inexuperabilibus vim afferre: ſed obliquo monte ad ſe declina-
re, & ſuo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire ſenſim
per infima montis, deinde ab æſtiuo occaſu erigere agmen. & Attali auxilia
trifariam æquo numero diuiſit: ſecum eſſe ipſum iuuenem iuſſit. equitatum K
cum elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictum præfectis, vt
intenti quid vbique geratur, animaduertant: opemq́ue ferre, quò poſtulent
res, properent. Galli duobus lateribus ſatis fidentes, inuia eſſe ab ea parte,
quæ in meridiem vergeret, vt armis clauderent viam: quatuor fermè millia
armatorum ad tumulum imminentem viæ, minus mille paſſuum à caſtris
occupandum mittunt: eo ſe rati velut caſtello iter impedituros. Quod vbi
Romani viderunt, expediunt ſeſe ad pugnam. ante ſigna modico interuallo
velites eunt, & ab Attalo Cretenſes ſagittarij, & funditores, & Triballi Thra-
ces: ſigna peditum vt per arduum leni gradu ducuntur, ita præ ſe habentium
ſcuta, vt miſſilia tantum vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi.

Miſſilibus

A Missilibus ex interuallo loci prælium commissum est, primò par, Gallos loco adiuuante: Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil iam æqui erat. scuta longa, cæterùm ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana malè tegebant Gallos. nec iam tela alia habebant, præter gladios: quorum, cùm manum hostis non consereret, nullus vsus erat. saxis, nec modicis, vt quæ non præparassent: sed quod cuique temerè trepidanti ad manum venisset: vt insueti, nec arte, nec viribus adiuuantes ictum, vtebantur. sagittis, glande, iaculis incauti, ab omni parte configebantur: nec quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnę, in quod minimè apti sunt. nam quemadmodum comminus, vbi inuicem B pati ac inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum: ita vbi ex occulto & procul leuibus telis vulnerantur, nec quò ruant cæco impetu, habent, velut feræ transfixæ in suos temerè incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quod nudi pugnant, & sunt fusa & candida corpora, vt quæ nunquam nisi in pugna nudentur: ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ, & candor corporum magis sanguine atro maculabatur: sed nō tam patentibus plagis mouentur, interdum insecta cute, vbi latior, quàm altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. ijdem, cùm aculeus sagittæ aut glandis abditę introrsus tenui vulnere in speciem vrit, & scrutantes quę vellant, telum non sequitur: tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimen- C tis pestis versi, prosternunt corpora humi, sic vt passim procumberent. alij ruentes in hostem vndique configebantur: & cùm comminus venerant, gladijs à velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet: & in dextera hastas, quibus eminus vtitur, gladio Hispaniensi est cinctus. quòd si pede collato pugnandum est, translatis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum. qui posteaquam ab leui armatura superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pauoris & tumultus iam plena: vt vbi fœminæ, puerique, & alia imbellis turba permista esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius, & C. Heluius, cùm quoad viam colles obliqui dede- D runt, ascendissent: posteaquam ad inuia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ vna habebat iter: & sequi consulis agmen modico vterque interuallo, velut ex composito, cœperunt: quod primò optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpè vsui fuerunt: vt primis fortè deturbatis, secundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul, posteaquam ad tumulos ab leui armatura captos prima signa legionum peruenerunt, respirare, & conquiescere paulisper militem iubet, simul strata per tumulos corpora Gallorum ostendat. & cùm leuis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus? quid ab iustis armis quid ab animis fortissimorum militum expectari, castra E illis capienda esse, in quę cōpulsus ab leui armatura hostis trepidet. præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ, cùm staret agmen, colligendis per tumulos telis, vt missilia sufficerent, haud segne idipsum tempus consumpserat. Iam castris appropinquabant. & Galli, ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorum, cùm quo plures ac densiores erant, eò minus vani quicquam intercideret teli, intra vallum momento temporis cōpelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra vis ingens missilium telorum conijciebatur. & vulnerari multos, clamor permistus mulierum atq; puerorū ploratibus significabat. In eos qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila cōiecerunt. hi verò nō vulnerabantur, sed

Gallogræci nudi pugnant.

Romani castra Gallogræcorum oppugnāt.

sed transuerberatis scutis plerique inter se conserti hærebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent victores, fuga è castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præter hostem metuunt. itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi, aut debilitati exanimantur. consul castris captis, direptione prædaque abstinet: militem sequi pro se quenque & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio agmen, nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulò post, tradita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatum ratus, si in illo pauore quamplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduenit. nec continere suos à direptione castrorum valuit: prædaque eorum iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ, & victoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantum equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cecidére, aut cepere. Numerus interfectorum haud facilè iniri potuit, quia latè inter omnes anfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inuijs in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis vepribusq; occisa. Claudius qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa author est. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esset solet, non plus decem millia. Numerus captiuorum, haud dubiè millia XL. expleuit: quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis quàm in bellum euntium modo. Consul armis hostium in vno cōcrematis cumulo, cæteram prędam conferre omnes iussit, & aut vendidit quod eius in publicum redigendū erat: aut cum cura, vt quàm æquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoq; pro concione omnes sunt, donatiq; pro merito quisque: ante omnes Attalus summo cæterorum assensu: nam singularis eius iuuenis cùm virtus & industria in omnibus laboribus periculisq;, tum modestia etiam fuerat. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul tertijs castris Ancyram, nobilem in illis locis vrbem, peruenit: vnde hostes paulò plus decem millia aberant. vbi cùm statiua essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagontis reguli vxor forma eximia custodiebatur inter plures captiuos, cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is primò eius animum tentauit, quem cùm abhorrentem à voluntario videret stupro, corpori quod seruum fortuna erat, vim fecit. deinde ad leniendam indignitatem iniuriæ, spem reditus ad suos mulieri facit, & ne eam quidem vt amans, gratuitam, certo auri pondere pactus, ne quem conscium suorum haberet, ipsi permittit, vt quem vellet, vnum ex captiuis nuntium ad suos mitteret. locum prope flumen constituit: quò, duo, ne plus, necessarij captiuæ cum auro venirent nocte insequenti ad eam accipiendam. Fortè ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodiæ erat. hunc nuntium primis tenebris extra custodiam centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarij mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiua venit. vbi cùm aurum ostenderent, quod summam * talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret: mulier lingua sua, stringerent ferrum, & cēturionem pensantem aurum occiderent, imperauit. Iugulati præcisum caput ipsa inuolutum veste ferens ad virum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit. quem priusquam complecteretur, caput cēturionis ante pedes eius abiecit. mirantiq; cuiusnam id caput hominis, aut quod id facinus haud quaquam muliebre esset, & iniuriam corporis & vltionem violatæ per vim pudicitiæ confessa viro est, aliaq;
(vt

Gallogræcorum castra diripiuntur.

Interfectorum numerus.

Mulieris captiuæ facinus memorabile.

* Coron. 600.

F G H I K

A (vt traditur) ſanctitate & grauitate vitæ huius matronalis facinoris decus ad vltimum conſeruauit. Ad Ancyram in ſtatiua Tectoſagûm oratores ad con-

B

C ſulem venerunt, petentes, ne antè ab Ancyra caſtra moueret, quàm collocutus cum ſuis regibus eſſet. nullas conditiones pacis ijs non bello fore potiores. Tempus in poſterum diem conſtituitur: locusq́ue qui maximè medius inter caſtra Gallorum & Ancyram eſt viſus. Quò cùm conſul ad tempus cum præſidio quingentorum equitum veniſſet, nec vllo Gallorum ibi viſo, regreſſus in caſtra eſſet: oratores ijdem redeunt, excuſantes, religione obiecta venire reges non poſſe. principes gentis, per quos æquè res tranſigi poſſet, venturos. Conſul, ſe quoque Attalum miſſurum dixit. Ad hoc colloquium vtrinque ventum eſt. trecẽtos equites Attalus præſidij cauſa cùm adduxiſſet, dictæ

Tectoſagûm oratores ad Manlium conſulẽ.

D ſunt pacis conditiones. Finis rei quia abſentibus ducibus imponi non poterat, conuenit, vti conſul regesq́; eo loco poſtero die congrederentur. Fruſtratio Gallorum eò ſpectabat: primùm vt tererent tempus, donec res ſuas cum quibus periclitari nolebant, cum coniugibus ac liberis trans Halyn flumen traijcerent: deinde quòd ipſi cõſuli parum cauto aduerſus colloquij fraudem inſidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. & ſucceſſiſſet fraus, ni pro iure gentiũ, cuius violandi conſilium initum erat, ſtetiſſet fortuna. Pabulatores lignatoresq́ue Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti ſunt: tutius id futurum tribunis ratis, quia conſulis præſidium & ipſum pro ſtatione habituri erant, hoſti op-

Gallogræcorum perfidia.

E poſitum. ſuam tamen alteram ſtationem propius caſtra ſexcentorum equitum poſuerunt. Conſul affirmante Attalo venturos reges & tranſigi rem poſſe, profectus è caſtris cum eodem quo antea præſidio equitum quinque millia ferè proceſſiſſet, nec multum à conſtituto loco abeſſet: repentè concitatis equis cum impetu hoſtili videt Gallos venientes, conſtituit agmen. & expedire tela animosq́ue equitibus iuſſis, primò conſtanter initium pugnæ accepit, nec ceſſit. dein cùm prægrauaret multitudo, cedere ſenſim, nihil confuſis turmarum ordinibus, cepit. poſtremò cùm iam plus in mora periculi quàm in ordinibus conſeruandis præſidij eſſet, omnes paſſim in fugam effuſi ſunt. tum verò inſtare diſſipatis Galli, & cædere. magnaq́ue pars oppreſſa foret, ni ſtatio pabulatorum ſexcenti equites occurriſſent. ij procul clamore pauido

suorum exaudito, cùm tela equosque expedissent: integri profligatam pugnam acceperunt. itaque versa extemplò fortuna est, versus in victores à victis terror. & primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & vndique obuius hostis Gallis erat: vt ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. pauci ergo effugerunt: captus est nemo. maior multò pars per fidem violati colloquij pœnas morte luerunt: Romani ardentibus ira animis postero die omnibus copijs ad hostem perueniunt. Biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absumpsit consul. tertio die cùm auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes diuisas copias educit: duas vt medio monte duceret, duas ab lateribus, vt aduersus cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta. equitatum, quia equorum nullus inter inæquales rupes vsus erat, ad pedes deductum x. millia hominũ, ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces & Morzi auxiliares in læuo quatuor fermè millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locata leui armatura, telorum omnis generis, vt æquè magna vis ad manũ esset, curauit. Vbi appropinquarunt, omnia eadem vtrinq; quæ fuerant in priore prælio, erant: præter animos & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos. quia & si non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant. itaque à paribus initijs cœpta res, eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorum coniecta obruit aciem Gallorum: nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudaret vndique corpus ad ictus, audebat: & stantes quo densiores erant, hoc plura velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul iam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplò in fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus, & alia turba auxiliorum, aciem promouit. Galli & memoria Tolistobogiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessique & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinauit: sed pauci intra munimenta se recepere. pars maior dextra læuaque prælati, quà quenque impetus tulit, fugerunt. victores vsque ad castra secuti, ceciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos peruentum est. cæterùm ne primum quidem coniectum telorum tulerunt. Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat: eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit. per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt. reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit. cæteros in sua castra cõsul reduxit. postero die captiuos prædamq; recensuit: quæ tanta fuit, quantam auidissima rapiendi gens, cùm cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in vnum locum congregati, magna pars saucij aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad COS. miserunt. Eos Manlius Ephesum venire iussit, ipse (iam enim mediũ autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorẽ exercitum in hyberna maritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia gerũtur, in cæteris prouincijs tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ, T. Quintius Flamininus, & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt. princeps in senatu tertiùm lectus P. Scipio Africanus. quatuor soli prę- teriti sunt, nemo curuli vsus honore. & in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionem super Aequimelium in Capitolio, & viam silice

Galli in fugam vertuntur.

Gallogræci oratores de pace ad Cos. missi.

A silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani, vbi censerentur, senatum consuluerunt. decretum: vti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tyberis duodecies campum Martium, planaque vrbis inundauit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter cos. M. Fuluius perdomitis Aetolis, cùm traiecisset in Cephaleniam, circa ciuitates insulæ misit percunctatum, vtrum se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent. obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos Nesiotæ, Cranonij, Palenses, & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat: cùm repentè vna ciuitas, incertum quam ob causam Samæi desciuerunt. Quia opportuno loco vrbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis. cæterùm ipsi ne sibi eum finxerint metum, & timore vano quietum exuerint: an iactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil comperti est, nisi quòd datis iam obsidibus, repentè portas clauserunt: & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariumque) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respondebatur, cœpta vrbs est. apparatum omnem tormentorum machinarumque transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigrè milites perfecerunt. duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera aut hostis arceri posset, prætermissum est. duabus tamen maximè resistebant rebus: vna, interiorem semper iuxta validum pro diruto nouum obstruentes murum: altera, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerunque ijs prælijs superiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis acciti. A pueris ij more quodam gentis, saxis globosis, quibus fermè arenæ immistis strata littora sunt, funda mare apertum incessentes exercebantur. itaq; longius certiusq; & validiore ictu quàm balearis funditor, eo telo vsi sunt. & est non simplicis habenæ, vt balearica aliarumq; gentium funda: sed triplex scutale crebris suturis duratum, ne fluxa habena volutetur in iactu glans, sed librata cùm sederit, velut neruo missa excutiatur. coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traijcere, non capita solùm hostium vulnerabant: sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebrò, neue tam audacter erumperent: adeò vt precarentur ex muris Achæos, vt parumper abscederent: & se cum Romanis stationibus pugnantes quietè spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cùm ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur: & qui supererant, fessi & corporibus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem vocant (nam vrbs in mare deuexa, in occidentem vergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi posteaquam captam vrbis partem ab hostibus senserunt, cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta vrbe, sub corona omnes venierunt. Consul compositis rebis Cephaleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Aegiensibus maximè ac Lacedæmonijs traiecit. Aegium à principio Achaici concilij semper conuentus gentis indicti sunt, seu dignitati vrbis id, seu loci opportunitati datum est. hunc morem Philopœmenes eo primùm anno labefactare conatus, legem parabat ferre, vt in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilij essent, inuicem conuentus agerentur. & sub aduentum consulis Damiurgis ciuitatum, qui summus est magistratus, Aegium euocantibus, Philopœmenes (prætor tum erat) Argos conuentū edixit. quò cùm appareret omnes ferè conuen-

Cephaleniæ ciuitates dedunt sese Romanis.

Samæi oppugnantur à M. Fuluio. Cos.

Romani Samæorum vrbem capiunt.

Aegium.

conuenturos: consul quoq; quanquam Aegiensium fauebat causæ, Argos venit, vbi cùm disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incœpto destitit. Lacedæmonij deinde eum in sua certamina auerterunt. Solicitam eam ciuitatem exules maximè habebant. quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ægrè patientes Lacedæmonij, vt aliquem liberum ad mare haberent aditum: si quando Romam, alióue quò mitterent legatos: simulque vt emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios vsus esset: nocte adorti vicum maritimum, nomine * Lan, improuiso occupauêre. Vicani, quique ibi exules habitabant, primò inopinata re territi sunt: deinde sub lucem congregati, leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram peruasit: legatosq; cõmuniter & castella omnia viciq;, & exules quibus ibi domicilia erãt, ad Achæos miserunt. Philopœmenes prætor, iam inde ab initio exulum causæ amicus, & author semper Achæis minuendi opes & authoritatem Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretumque eo referente factum est: cùm in fidem Achæorum tutelamque T. Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent, & cùm abstinere his ex fœdere Lacedæmonij deberent, * Las vicus oppugnatus esset, cædesq; ibi facta: qui eius rei authores affinesq; essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplò Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeò superbum & indignum Lacedæmonijs visum est, vt si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubiè arma extemplò capturi fuerint. maximè autem consternauit eos metus, si semel primis imperijs obediendo iugum accepissent, ne id quod iamdiu moliretur, Philopœmenes exulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atq; exulibus erat, interfectis, decreuerunt renunciandam societatẽ Achæis: legatosq; extemplò Cephaleniam mittendos, qui consuli M. Fuluio, quiq; Romanis Lacedæmonẽ dederent: orarentq; eum, vt veniret in Peloponnesum ad vrbem Lacedæmonem in fidem ditionemq; populi Romani accipiendam. Id vbi legati ad Achæos retulerunt, omnium ciuitatũ, quæ eius concilij erant, consensu, bellum Lacedæmonijs indictum est. ne extemplò gereretur, hyems impedijt. incursionibus tamẽ paruis, latrocinij magis quàm belli modo, nõ terra tantùm, sed etiam nauibus à mari fines eorũ vastati. Hic tumultus consulẽ in Peloponnesum adduxit: iussuq; eius Elin concilio indicto, Lacedæmonij ad disceptandum acciti. Magna ibi nõ disceptatio modò, sed etiam altercatio fuit. cui consul cùm alia satis ambitiosè, partẽ vtranq; fouendo, incerta respondisset: vna denuntiatione, vt bello abstinerent, donec Romã legatos ad senatũ misissent, finem imposuit. Vtrinque legatio missa Romam est. exules quoq; Lacedæmoniorum suam causam legationemq; Achæis iniunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt. qui dissidentes in repub. tum quoq; minimè inter se cõuenientes orationes habuerũt. Diophanes senatui disceptationem omnium rerum permittebat. eos optimè controuersias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, vt Achæis ex fœdere ac legibus suis quæ decressent, agere liceret: libertatemq; sibi illibatam, cuius ipsi authores essent, præstarent. Magnæ authoritatis apud Romanos tum gens Achæorũ erat: nouari tamen nihil de Lacedæmonijs placebat. cæterùm responsum ita perplexum fuit, vt & Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonij non omnia concessa ijs interpretarentur. Hac potestate immodicè Achæi ac superbè vsi sunt. Philopœmeni continuatur magistratus, qui veris initio exercitu indicto castra in

Margin notes: *Lacedæmonij ob exules maximè soliciti.* — * Lamin, habet codex Ald. — * Lamis, habet codex Ald. — *Achæi Lacedæmonijs bellum indicunt.* — *Achæi & Lacedæmo[nij legati]ones Romam [mittunt].*

Section letters (right margin): F, G, H, I, K

A stra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos authores defectionis, & ciuitatem in pace futuram: si id fecissent, pollicens: & illos nihil indicta causa passuros. Silentium præ metu cæterorum fuit. quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt: fide accepta ab legatis, vim abfuturam, donec causam dixissent. Ierunt alij etiam illustres viri, & aduocati priuatis: & quia pertinere causam eorum ad rempublicam censebant. Nunquam aliàs exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines: quia nihil æquè alienaturum animos ciuitatis videbatur. tunc exercitus totius propè antesignani exules erant. Ij venientibus Lacedæmonijs ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primò lacessere iurgijs: deinde
B de altercatione orta, cùm accenderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cùm illi deos & fidem legatorum testarentur: & legati & prætor summoueret turbas, & protegeret Lacedæmonios: vinculaque iam quosdam inijcientes arceret, crescebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad spectaculum primò concurrerunt. deinde vociferantibus exulibus quæ passi forent, & orantibus opem, affirmantibusque simul nunquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fœdus, quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse: accensa his vocibus multitudo ad vocem vnius, qui vt ferirent, inclamauit,
C saxa coniecit: atque ita XVII. quibus vincula per tumultum iniecta erant, interfecti sunt. LXIII. postero die comprehensi, à quibus prætor vim arcuerat, non quia saluos vellet, sed quia perire causa indicta nolebat, obiecti multitudini iratæ, cùm auersis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, & traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmonijs, imperatū primum, vt muros diruerent: deinde vt omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent. tum vti quæ seruitia tyranni liberassent (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent. qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achæis ius esset. Licurgi leges, moresque abrogarent: Achæorum assuescerent legibus, institutisque.

Quæ imperata sunt Lacedæmonijs ab Achæis.

D ita vnius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quàm vt muros diruerunt: nec ægrius passi sunt, quàm exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis ijs factum est. & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmonijs ascriptos (ita enim vocabant, qui à tyrannis liberati erant) vrbe excessisse, in agros dilapsos, priusquam dimitteretur exercitus: ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere iure prædæ placuit. multi cōprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est: quam Lacedæmonij diruerant. Et ager Belbinatis, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem ci-
E uitati ex decreto vetere Achæorum: quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc velut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quàm disciplina Licurgi, cui per octingentos annos assueuerant, sublata. A concilio, vbi apud consulem inter Achæos, Lacedæmoniosq; disceptatum est, M. Fuluius, quia iam in exitu annus erat, comitiorum causa profectus Romam, creauit consules M. Valerium Messalam, & C. Liuium Salinatorē: cùm M. Aemylium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem deiecisset. Prætores inde creati Q. Martius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitijs perfectis, consulem M. Fuluium in prouinciam ad exercitum redire placuit, eique & collegæ Cn. Manlio imperium

Licurgi disciplina Lacedæmonijs sublata.

rium in annum prorogatū est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius F
ex decem virorum responso, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio
positi. consulem dedisse, inscriptum est. & XII. clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio, & S. Sulpitio Galba, sunt posita ex pecunia, qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo signa aurata, vno reo damnato (nam separatim accusauerant) posuit. collega eius A. Cæcilius neminem condemnauit. Ludi Romani ter, plebeij quinquies toti instaurati. M. Valerius Messala inde, & C. Liuius Salinator consulatum idibus Martijs cùm inissent, de republica, deque prouincijs, & exercitibus senatum consuluerunt. De Aetolia & Asia nihil mutatum est.

Prouinciarũ sortitio.

Cōsulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta est. com- G
parare inter se, aut sortiri iussi: & nouus exercitus, binas legiones scribere: & vt socijs Latini nominis quinadena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio vrbana, P. Claudio peregrina iurisdictio euēnit. Q. Martius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Catinius vlteriorem est sortitus. De exercitibus ita placuit. è Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorē in Brutios traduci: & qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: & classem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispanijs legiones singulæ, quæ tum in ijs pro-
uincijs erant, decretæ: & vt terna millia peditum, ducenos equites ambo præ- H
tores in supplementum socijs imperarent, secumque transportarent. priusquam in prouincias noui magistratus proficiscerētur, supplicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus compitis, quòd luce inter horam tertiam fermè & quartam tenebrę obortæ fuerant. & nouendiale sacrificium indictum est, quod in Auentino lapidibus pluuisset.

Prodigia.

Campani, cùm eos ex senatusconsulto quòd priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent (nam antea incertum fuerat, vbi censerentur) petierunt, vt sibi ciues Romanas ducere vxores liceret: & si qui prius duxissent, vt habere eas: & ante eam diem nati, vti iusti sibi liberi hæredesque essent. vtraque res
impetrata. De Formianis Fundanisque municipibus, & Arpinatibus, C. Va- I
lerius Tappo tribunus plebis promulgauit: vti ijs suffragij latio (nam antè sine suffragio habuerant ciuitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex authoritate senatus ferretur, cùm intercederent: edocti, populi esse, non senatus ius, suffragium quibus velit impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, vt in Aemylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atque in his tribubus tum primùm ex Valerij plebiscito censi sunt.

Populi non senatus erat suffragij lationem impertiri.

M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa ciuium capita CCLVIII. millia, CCCVIII. Lustro perfecto consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta
sunt, ad Cn. Manlium consulem primùm, deinde procōsulem hybernantem K
in Asia, legationes vndique ex omnibus ciuitatibus gentibusque, quæ cis Taurum montem incolunt, conueniebant: & vt clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit quàm de Gallis, ita lætior socijs erat de Gallis quàm de Antiocho. Tolerabilior regia seruitus fuerat, quàm feritas immanium barbarorum, incertusque indies terror, quo velut tempestas eos populantes inferret. itaque vt quibus libertas Antiocho pulso, pax, Gallis domitis, data esset: non gratulatum modò venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæque facultatibus, attulerant. & ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, vt pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum venerunt ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quòd auxilijs Antiochum iuuisset.

Ad Manlium consulem legationes ex omni Asia missæ.

Ei

A Ei* CC. talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cùm Eumenes rex venisset, tum daturum ijs leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lætiores etiam quàm venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eò se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameam venit, ibi triduum statiuis habitis, tertijs rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentumq; regios conuehere iusserat, peruenit. * M. & D. talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ vna in ijs locis regio tenebatur præsidio. appropinquanti præfectus præsidij obuius B fuit, XXX. dierum tempus petens, vt regem Antiochum de vrbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum IIII. millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendum misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba ferè cum Antiocho conscriptum est: Amicitia [illegible] Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne [illegible] exercitum qui cum populo Romano, socijsue bellum gesturus erit, [illegible] fines regni sui, eorúmue qui sub ditione eius erunt, transire finito [illegible] commeatu, neu qua alia C ope iuuato. idem Romani socijq; Antiocho, & [illegible] qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum [illegible] qui insulas colunt, néue in Europam transeundi. Excedito vrbibus, agris, [illegible]icis, castellis cis Taurum montem vsque ad Tanaim amnem, & à valle Tauri vsque ad iuga quà in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex ijs oppidis, agris, castellisque, quibus excedat. si qua extulit, quæ quoque oportebit, rectè restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum vrbium ciues quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraque fines eius regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, ijs ius abeundi manendique esto. Seruos, seu fu-D gitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis, socijsque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naues longas armamentaque earum: néue plures quàm decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm XXX. remis agatur, habeto: néue* monerem ex belli causa, quod ipse illaturus erit. néue nauigato citra Calycadnum, néue Sarpedonem, promontoria: extra quàm si qua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex ijs gentibus, quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorúmue quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rho-E diorum sociorúmue sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique ius item esto. Si quas vrbes quas tradi oportet, ij tenent, quibus Antiochus dedit, ex ijs præsidia deducito: vtique rectè tradantur, curato. Argenti probi XII. millia Attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne minus pondo LXXX. Romanis ponderibus pendat. & tritici DXL. millia modiûm. Eumeni regi talenta CCCL. intra quinquenniū dato: & pro frumento quod æstimatione fiat: talenta CXXVII. Obsides Romanis XX. dato: & pro triennio mutato, ne minores octonûm denûm annorū, neu maiores quinûm quadragenûm. Si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto: dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amici-

* Val. 120000. cor.

* Val. 900000. cor.

Pactū cum Romanis & Antiocho leges.

* Ald. minorem.

amicitiam accipiat. controuersias inter se iure ac iudicio disceptent: aut si F
vtriusque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Aetolo Thoante, & Mnasimacho
Acarnane, & Chalcidensibus, Eubulo & Philone dedendis, in hoc
quoque fœdere asscriptum est: & si quid postea addi mutariue placuisset, vt
id saluo fœdere fieret. Consul iurauit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent
iusiurandum, profecti Q. Minutius Thermus, & L. Manlius: qui tum fortè

Antiochi naues concisæ, aut incensæ.

ab Oroandis rediit. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, vt Patara
extemplò proficisceretur: quæque ibi naues regiæ essent, concideret, crema-
retque. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naues aut concidit, aut
incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito aduentu classis op-
pidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi, qui ibi relicti erant, G
per insulas in Græciam traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum
ab Epheso naues venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Man-
lius, cùm inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quo-
que accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset: deinde causas ciuitatum,

Ariarates Cappadocũ rex in amicitiam populi Romani recipitur.

multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pe-
cuniæ imperatæ Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, re-
missa, in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitis causis, decem
legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antio-
cho fuerant, & cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt:
quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes ve- H
ctigal pendere Eumeni iusserunt. nominatim præterea Colophoniis qui in
Notio habitant, & Cymeis & Millesiis immunitatem concesserunt. Cla-

Quid cuique ciuitati in Asia datum, aut ademptum.

zomeniis super immunitatem & Drymusam insulam dono dederunt. &
Milesiis, quem Sacrum appellant agrum restituerunt. & Iliensibus Rhœteum
& Gergithum addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quàm originum
memoria. eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque & Smyr-
næos & Erythræos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro do-
narunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & ager
quem ante bellum habuerant, redditus: & vt legibus antiquis vterentur,
permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Ca- I
ria datæ vsque ad Mæandrum amnem, præter Telmessum. Regi Eumeni
Chersonnesum in Europa, & Lysimachiam, castella, vicos, agros eius, qui-
bus finibus tenuerat Antiochus, adiecerunt: in Asia Phrygiam vtranque: al-
teram ad Hellespontum, maiorem alteram vocant: & Mysiam, quam Pru-
sias rex ademerat ei restituerunt: & Lycaoniam, & Myliada, & Lydiam, &
nominatim vrbes, Tralleis, atque Ephesum & Telmessum. De Pamphylia
disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cùm esset, quia pars eius ci-
tra, pars vltra Taurum est: integra res ad senatum reiicitur. His fœderibus de-
cretisque datis, Manlius cum decem legatis, omnique exercitu ad Hellespon-

Gallogræcis pacis leges à cõsule dicuntur.

tum profectus, euocatis eò regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eu- K
mene seruarent, dixit: denuntiauitque, vt morem vagandi cum armis fini-
rent, agrorumque suorum terminis se continerent. Contractis deinde ex
omni ora nauibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab
Elæa adducta, copias omnes in Europam traiecit. inde per Chersonnesum
modicis itineribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ
statiua habuit: vt quam maximè recentibus & integris iumentis Thraciam,
per quam iter vulgò horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysima-
chia die ad amnem Melana, quem vocant: inde postero die Cypsela peruenit.
à Cypselis via decem millium ferè syluestris, angusta, confragosa excipiebat.
propter cuius difficultatem itineris in duas partes diuisus exercitus. & præce-

dere

A dere vna iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta
interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia præda. Itaq; *Thracum decem millia Manlij exercitum in angustijs ad Cypsela adoriuntur.*
cùm per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor popu-
lis, Astij & Cæni & Maduateni & Cœletæ ad ipsas angustias viam circumse-
derunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum,
eum scisse, non alia, quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pe-
cuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, solicitus propter
iniquitatē locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. po-
steaquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appro-
pinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisque custodibus, partim
B ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere.
Vnde posteaquam clamor primùm ad eos qui iam ingressi saltum sequeban-
tur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, vtrinque in medium con-
curritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas
præda ipsa impeditos oneribus, & plerosque, vt ad rapiendum manus vacuas
haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris
per calles notos occursantibus, & latentibus interdum per cauas valles, pro-
debat. ipsa etiam onera plaustraque, vt fors tulit, his aut illis incommodè
obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex
cadit. prout locus iniquus æquúsue his aut illis, prout animus pugnantium
C est, prout numerus (alij enim pluribus quàm ipsi erant, alij paucioribus oc-
currerant) varia pugnæ fortuna est: multi vtrinque cadunt. Iam nox appete-
bat, cum prælio excedunt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis: sed quia
satis prædæ habebant. Romanorum primum agmen extra saltum circa tem-
plum Bendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impe-
dimentorum medio in saltu duplici circundata vallo mansit. postero die
prius explorato saltu, quàm mouerent, primis se coniungunt. In eo prælio,
cùm & impedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, cùm passim
toto propè saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minutij Thermi mor-
te damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen per-
D uentum est. inde Aeniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem vo-
cant incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc
loco nomen est) nec minus confragosæ, quàm priores: sed quia nihil sylue-
stre circà est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem
spem prædæ Thrausi, gens & ipsa Thracum, conuenere: sed quia nudæ valles, *Thrausi angustias circa Tempyra obsidentes fugantur à Romanis.*
procul vt conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant: minus terroris tu-
multusque fuit apud Romanos. quippè etsi iniquo loco, prælio tamen iusto,
acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamo-
re impetu facto primùm expulere loco hostes, deinde auertêre. fuga inde cæ-
desq; suis ipsos impedientibus angustijs fieri cœpta est. Romani victores ad vi
E cum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti iti-
nere Priaticus campus eos excepit, triduumque ibi frumentum accipien-
tes manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex
nauibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab statiuis
diei via Apolloniam fuit hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruen-
tum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum in-
de per medios Thracas dies noctesque, & si non infestum, suspectum tamen,
donec in Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, cùm
à Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quàm
quod prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoq; Claudius *Per medios Thracas Manlius in Macedoniam peruenit.*
author est, ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca

agmen

agmen Mutini Numidæ occurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, F
paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundem mox cùm iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hostes ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cùm peruenisset, nondum adeò hyberno contempto mari, vt traijcere auderet, Apolloniæ hybernauit. Exitu propè anni M. Valerius COS. ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in prouincia re gesta, vt ea probabilis moræ causa esset, quòd solito serius ad comitia venisset. G
Comitia COSS. rogandis fuerunt ad XII. Calend. Martias, creati M. Aemylius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prr. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitijs perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum COS. decreuerunt duas Romæ iuris dicundi causa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplò, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpitius vrbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus. L. Terentius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quòd legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudij Pr. vrbis per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginem auecti. H In Liguribus magni belli, & gliscentis indies magis fama erat. itaque COSS. nouis, quo die de prouincijs & de republica retulerunt, senatus vtrique Ligures prouinciam decreuit. Huic S.C. Lepidus COS. intercedebat, indignum esse prædicans, COSS. ambos in valles Ligurum includi. M. Fuluium & Cn. Manlium biennium iam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, COSS. ijs potius quàm priuatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset: sicut M. Acilio, I L. Scipioni COS. M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluio Manlioque C. Liuium & M. Valerium COSS. debuisse succedere. nunc certè perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut COSS. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem reipublicæ debere. Senatus his auditis in sententia perseuerauit, vt COSS. ambobus Ligures prouincia esset: Manlium Fuluiumque decedere de prouincijs, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. Inimicitæ inter M. Fuluium & M. Aemylium COSS. erant, & supra cætera Aemylius serius biennio se COS. factum M. Fuluij opera aiebat. itaque ad inuidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit. K Qui sibi, cùm in pace essent, imperataque à prioribus COSS. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fuluio parati essent, bellũ illatum questi. agros primùm depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde, & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendijs, ruinis, direptione vrbis. coniuges, liberos in seruitium abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota vrbe spoliata ornamentis. simulachra deûm, deos demum ipsos conuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postesq; nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciensibus nõ superesse. Hæc querentes interrogando criminosè ex composito COS. ad plura, velut

Ligures ambobus Coss. prouincia decernitur.

Ambracienses legati de M. Fuluio in senatu queruntur.

A velut non sua sponte dicenda, eliciebat. Motis patribus, alter COS. C. Flami-
nius M.Fuluij causam excepit: qui veterem & obsoletam viam ingressos Am- *C. Flaminius Cos. Fuluij causam defendit.*
bracienses dixit. Sic M.Marcellum à Syracusanis, sic Q.Fuluium à Campanis
accusatos. quin eadem opera T.Quintium à Philippo rege, M.Acilium, & L.
Scipionem ab Antiocho, Cn.Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab Aetolis &
Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & ca-
ptam, & signa inde ornamentaque ablata, & cætera facta, quæ captis vrbibus
soleant, negaturũ aut me pro M.Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis P.C?
qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturus sit? Ambraciam ca-
ptam, signaque, quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius vrbis ante cur-
B rum laturus, & fixurus in postibus suis? Nihil est, quòd se ab Aetolis separent.
eadem Ambraciensium & Aetolorum causa est. Itaque collega meus vel in
alia causa inimicitias exerceat: vel si in hac vtique mauult, retineat Ambraci-
enses suos in aduentum M.Fuluij. ego nec de Ambraciensibus, nec de Aeto-
lis decerni quicquam absente M.Fuluio patiar. Cùm Aemylius callidam ma-
litiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, & tempus cum moran-
do extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine con-
sulum biduum absumptum est. nec pręsente Flaminio decerni quicquam vi-
debatur posse. captata occasio est, cùm æger fortè Flaminius abesset. & refe-
rente Aemylio, S.C. factum est, vt Ambraciensibus omnes suæ res redderen- *Senatus consult. pro Ambraciensibus factum aduersus Fuluium.*
C tur: in libertate essent, ac legibus suis vterentur. portoria, quæ vellent, terra
marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socij Latini nominis es-
sent. signa aliaque ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata es-
se: de ijs, cùm M.Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegiũ pontificum
referri, & quod ij censuissent, fieri. Neque his contentus COS. fuit, sed postea
per infrequentiam adiecit S.C. Ambraciam non videri vi captam esse. Suppli-
catio inde ex decemuirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum:
quia grauis pestilentia vrbem atq; agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Qui- *Pestilentia grauis.*
bus religionibus liberati COSS. & delectu profecto (nouis enim vterque ma-
luit vti militibus) in prouinciam profecti sunt: veteresque omnes dimise-
D runt. Post consulum profectionem Cn.Manlius proconsul Romam venit. cui
cùm ab Ser. Sulpitio Pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset: & ipse comme-
moratis rebus ab se gestis postulasset, vt ob eas dijs immortalibus honos ha-
beretur, sibique triumphanti vrbem inuehi liceret: contradixerunt pars ma-
ior decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L.Furius Purpurio, &
L.Amilius Paulus. Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faci- *Accusatur Cn. Manlius quòd iniussu P.R. bellum gesserit.*
endæ causa, fœderisque & legum, quæ cum L.Scipione inchoatę fuissent, per-
ficiendarum. Cn.Manlium summa ope tetendisse, vt eam pacem turbaret:
& Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidijs exciperet. sed illum cognita
fraude COS. cùm sæpe colloquijs petitis captatus esset, non congressum mo-
E dò, sed conspectum etiam eius vitasse. cupientem transire Taurum, ægrè om-
nium legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus
terminos fatales cladem experiri vellet, retentum. admouisse tamen exerci-
tum, & propè ipsis iugis ad diuortia aquarum castra posuisse. cùm nullam
ibi causam belli inueniret, quiescentibus regijs, circumegisse exercitum ad
Gallogræcos. cui nationi non ex senatus authoritate, non populi iussu bel-
lum illatum, quod quem vnquam de sua sententia facere ausum? Antiochi,
Philippi, Annibalis, & Pœnorum recentissima bella esse. de omnibus his con-
sultum senatum populũ iussisse. sæpe legatos antè missos, res repetitas: postre-
mò qui bellũ indicerent, missos. Quid eorum Cn.Manlij factũ est, vt istud pu-
blicum P.R. bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo ipso
conten-

contentus fuiſti, recto itinere duxiſti exercitum ad eos, quos tibi hoſtes de- F
ſumpſeras: an & per omnes anfractus viarũ, cùm ad biuia conſiſteres, vt quò flexiſſet agmen Attalus Eumenis frater, eò COS. mercenarius cum exercitu Romano ſequereris, Piſidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ receſſus omnes atque angulos peragraſti, ſtipem à tyrannis caſtellaniſque deuijs colligens? quid enim tibi cum Oroandis? quid cum alijs æquè innoxijs populis? Bellum autem ipſum, cuius nomine triumphum petis, quo modo geſſiſti? loco æquo, tempore tuo pugnaſti: Tu verò rectè, vt dijs immortalibus honos habeatur, poſtulas: primùm, quòd pro temeritate imperatoris nullo iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quòd beluas, non hoſtes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum exiſtimare miſtum eſſe Gal- G
logræcorũ: multò antè & corpora & animi miſti ac vitiati ſunt. an ſi illi Galli eſſent, cum quibus millies vario euentu in Italia pugnatum eſt, quantum in imperatore noſtro fuit, nuntius illinc rediſſet? bis cum ijs pugnatum eſt, bis loco iniquo ſubijt, in valle inferiore pedibus penè hoſtium aciem ſubiecit, vt ſi non tela ex ſuperiore loco mitterent, ſed corpora ſua nuda inijcerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P. R. eſt, magnum & terribile nomen. recenti ruina Annibalis, Philippi, Antiochi, propè attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis ſagittiſque in fugam conſternatæ ſunt. gladius in acie cruentatus non eſt Gallico bello: velut apium examina ad crepitum primum miſſilium auolauere. At Hercule nos ijdem (ad- H
monente fortuna, quid, ſi hoſtem habuiſſemus, caſurum fuiſſet) cùm redeuntes in latrunculos Thracas incidiſſemus, cæſi, fugati, exuti impedimentis ſumus. Q. Minutius Thermus, in quo haud paulò plus damni factum eſt, quàm ſi Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, periſſet: cum multis viris fortibus cecidit. exercitus ſpolia regis Antiochi referens, trifariam diſſipatus: alibi primum, alibi poſtremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem vnam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hoſtibus triumphum peteres? de ijs, vt opinor, quos tibi hoſtes ſenatus, aut P. R. dediſſet. ſic huic L. Scipioni, ſic illi M. Acilio de rege Antiocho, ſic I
pauloantè T. Quintio de rege Philippo, ſic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minima illa, cùm iam ſenatus cenſuiſſet bellum, quæſita tamen ſunt, quibus nuntiandum eſſet: ipſis vtique regibus nuntiaretur? an ſatis eſſet ad præſidium aliquod nuntiari? Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos eſſe fœciales? fiat (pace deûm dixerim) iactura religionis: obliuio deorum capiat pectora veſtra. num ſenatum quoque de bello conſuli non placet? non ad populum ferri, velint, iubeántne cum Gallis bellum geri? Modò certè COSS. Græciam atque Aſiam volebant. tamen perſeuerantibus vobis Ligures prouinciam decernere, dicto audientes fuerunt. meritò ergo à vobis proſperè bello geſto tri- K
umphum petent, quibus authoribus geſſerunt. Talis oratio Furij & Aemylij fuit. Manlium in hunc maximè modum reſpondiſſe accepimus. Trib. plebis antea ſolebant triumphum poſtulantibus aduerſari P. C. quibus ego gratiam habeo, quòd ſeu mihi, ſeu magnitudini rerum geſtarum hoc dederunt, vt non ſolùm ſilentio comprobarent honorem meum, ſed referre etiam, ſi opus eſſet, viderentur parati eſſe. ex decem legatis, ſi dijs placet, quod conſilium diſpenſandæ cohoneſtandæque victoriæ imperatoribus maiores dederunt noſtri, aduerſarios habeo. L. Furius, L. Aemylius currum triumphalem me conſcendere prohiberent, coronã inſignem capiti detrahunt. quos ego, ſi tribuni me triumphare prohiberent, teſtes citaturus fui rerum à me geſtarum.

Manlij pro ſe oratio.

Nullius

A Nullius equidem inuideo honori, P.C. vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabij Labeonis triumphum authoritate vestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum iniustum gessisse, sed hostem omninò non vidisse, inimici iactabant. ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui: qui plus XL. millia hominum cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia est, reliqui: non triumpho modò fraudor, sed causam apud vos P.C. accusantibus meis ipse legatis dico. Duplex eorum, vt animaduertistis P.C. accusatio fuit: nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temerè atque imprudenter, dixerunt. non erant Galli B hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus à vobis P.C. vt quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis: ea de illis quoq;, qui Asiam incolunt, existimetis. Gallos remota vniuersæ gentis infamia atque inuidia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, vtinam Asiæ ciuitates omnes adessent, & illos potius querentes, quàm me accusantē audiretis. mittite agedum legatos circa omnes Asiæ vrbes, & quærite, vtrum à grauiori seruitute, Antiocho vltra Tauri iuga emoto, an Gallis subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: cùm vix redimendi captiuos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatosque liberos suos auderent. Sti- C pendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio, fuisse pensuros, si à me foret cessatum. quo longius Antiochus emotus esset, hoc impotentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum imperio, non vestro adiecissetis. At enim sunt quidem ista vera. etiam Delphos, quondam commune humani generis oraculum, vmbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideò P.R. his bellum indixit, aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in iure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animaduertendumque quid in his terris fieret: & hoc, quo finem imperij Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatémue D ciuitatibus datis, quo alijs fines adijcitis, alias agro mulctatis, alijs vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, vt pacem terra marique habeant. An nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam? si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis regi Eumeni, rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor? tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in vicem imperij tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab dijs immortalibus precatus sum: te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatem, & apud fratrem COS. & apud exercitum habuisti: sciatísne in E exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu vtroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaueritis, vt cum hostibus iustis? cæcideritis? spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreuerat, & populus iusserat. Sed simul, vt opinor, cum his decreuerant iusserantque, qui inter eius præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio: & cum quo nominatim fœdus vt fieret, mandaueratis: omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduersus nos tulerunt. in qua causa cùm Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni: ego tamen & cum alijs pro dignitate imperij vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentaui: & posteaquam indomitos atque implaca-

 biles

biles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. Nunc F
quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo
considerem equidem causæ meæ, etiam si non apud Romanū, sed apud Car-
thaginiensem senatum agerem: vbi in crucem tolli imperatores dicuntur, si
prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea ciuitate, quæ
ideò omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet, quia nullius ca-
lumniæ subijcit ea, quæ dij comprobauerunt: & in solennibus verbis habet,
cùm supplicationem aut triumphū decernit, quòd benè ac feliciter Rempu-
blicam administrarit: si nollem, si graue ac superbum existimarem virtute glo
riari: pro felicitate mea exercitusq; mei, quòd tantam nationem sine vlla mi-
litum iactura deuicimus, postularem, vt dijs immortalibus honos haberetur, G
& ipse triumphans in Capitolium ascenderem, vnde votis ritè nuncupatis
profectus sum: negaretis hoc mihi cum dijs immortalibus? Iniquo enim lo-
co dimicaui. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare? cùm montem ho-
stes cepissent? loco munito se tenerent? nempe eundum ad hostes erat, si vin-
cere vellem. Quid? si vrbē eo loco haberent? & mœnibus se tenerent? nempe
oppugnandi erant. Quid? ad Thermopylas æquóne loco M. Acilius cum rege
Antiocho pugnauit? Quid? Philippum non eodem modo super Aoum am-
nem iuga tenentem montium T. Quintius deiecit? Equidem adhuc qualem
aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non inuenio. si degene-
rem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeunti- H
bus fuit? si timendum & feritate animorum & robore corporum, huícne tan-
tæ victoriæ triumphum negatis? Cæca inuidia est P. C. nec quidquam aliud
scit, quàm detrectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi,
quæso, ita ignoscatis P. C. si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de
me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus pa-
tentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex syluestribus facere po-
tui? & præstare, necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne
quid sarcinarum raperetur? ne quod iumentum ex tanto agmine abstrahe-
retur? ne quis vulneraretur? ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minutius
moreretur? In hoc casu, quo infeliciter incidit, vt talem ciuem amitteremus, I
hærent. quòd saltu iniquo, loco alieno cùm adortus hostis nos esset, duæ si-
mul acies primi & nouissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra ex-
ercitum barbarorum circumuenerunt: quòd multa millia ipso die, plura
multo post dies paucos cæciderunt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint, vos sci-
turos, cùm testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt. Si gladium
in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem: tamen PROCOS. triumphum
in Thracia duobus prælijs merueram. Sed iam dictum satis est. quin pro eo,
quod pluribus verbis vos, quàm volui, fatigaui, veniam à vobis petitam im-
petratamque velim P. C. Plus crimina eo die, quàm defensio valuissent, ni al-
tercationem in serum perduxissent. dimittitur senatus in ea opinione, vt ne- K
Manlio triumphus decernitur. gaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati amicique Cn.
Manlij summis opibus annixi sunt, & authoritas seniorū valuit, negantium
exemplum proditum memoriæ esse, vt imperator, qui perduellibus deuictis,
confecta prouincia, exercitum reportasset, sine curru & laurea priuatus, inho-
noratusque vrbem iniret. hic pudor malignitatem vicit, triumphumque fre-
quentes decreuerunt. Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem
contentionis huius maius, & cum maiore & clariore viro certamen ortum.
P. Scipioni Africano dies à tribunis plebis dicitur. P. Scipioni Africano (vt Valerius Antias author est) duo Q. Petilij diē dixerunt.
id, prout cuiusque ingenium erat, interpretabantur. Alij non tribunos plebis,
sed vniuersam ciuitatem, quæ id pati posset, incusabant. duas maximas orbis
terrarum

A terrarum vrbes ingratas vno propè tempore in principes inuentas, Romam ingratiorem. si quidem victa Carthago victum Annibalem in exilium expulisset: Roma victrix victorem Africanum expellat. Alij, neminem vnum ciuem tantum eminere debere, vt legibus interrogari non possit. nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potentissimum quenque posse dicere causam. quid autem tutò cuiquam, nedum summam reipublicę permitti, si ratio non sit reddenda? qui ius æquum pati non possit, in eum vim haud iniustam esse. Hæc agitata sermonibus, donec dies dicẽdæ causæ venit. nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio COS. censórue maiore omnis generis hominum frequentia, quàm reus illo die in forum est deductus. Iussus dicere causam;
B sine vlla criminum mentione orationem adeò magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, vt satis constaret, neminem vnquam neque melius, neque verius laudatum esse. dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, à quo gesta erant. & aurium fastidium aberat: quia pro periculo, non in gloriam, referebantur. Trib. plebis vetera luxurię crimina Syracusanorum hybernorum, & Locris Pleminianum tumultum cùm ad fidem præsentium criminum retulissent, suspicionibus magis, quàm argumentis pecuniæ captæ reum accusarunt. Filium captum sine pretio redditum. omnibusque alijs rebus Scipionem, tanquam in eius vnius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. dictatorem eum consuli, nõ legatum in prouincia fuisse. nec *Scipio Africanus de rebus à se gestis dicit, non aduersariorum criminibus respondet.*
C ad aliam rem eò profectum, quàm vt id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ iampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæq; & omnibus ad orientem versis regibus gentibusque appareret: vnum hominem caput columenque imperij Romani esse: sub vmbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latére: nutus eius pro decretis patrum, pro populi iussis esse. Infamia intactum, inuidia qua possunt vrgent. Orationibus in noctem perductis, producta dies est. vbi ea venit, tribuni in Rostris prima luce consederunt. citatus reus magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subijt. silentioque facto: Hoc, inquit, die tribuni plebis, vosque Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa benè ac feli- *Scipionis oratio, tanto imperatore digna.*
D citer pugnaui. itaque cùm hodie litibus & iurgijs supersedere æquum sit, ego hinc extemplò in Capitolium ad Iouem OPT. MAX. Iunonemque & Mineruam, cæterosque deos, qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quòd mihi & hoc ipso die, & sæpe aliàs egregiè reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. vestrûm quoque quibus commodum est, ite mecum Quirites: & orate deos, vt mei similes principes habeatis: ita si ab annis septendecim ad senectutẽ semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab Rostris in Capitolium ascendit. simul se vniuersa concio auertit, & secuta Scipionem est: adeò, vt postremò scribæ viatoresque tribunos relinquerent: nec
E cum ijs præter seruilem comitatum, & præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modò, sed per totam vrbem omnia templa deûm cum P. R. circumijt. Celebratior is propè dies fauore hominum, & æstimatione veræ magnitudinis eius fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus vrbem est inuectus. Hic speciosus vltimus dies P. Scipioni illuxit. post quem, cùm inuidiam & certamina cum tribunis prospiceret: die longiore producta, in Liternum concessit, certo consilio ne ad causam dicendam adesset. maior animus & natura erat, ac maiori fortunæ assuetus, quàm vt reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Vbi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum causæ esse cur abesset, excusabat. quam excusationẽ cùm tribuni qui diem dixe- *Scipio in Liternum concessit.*

 rant,

rant, non acciperent: & ab eadem superbia non venire ad causam dicendam F
arguerent, qua iudicium & tribunos plebis & concionem reliquisset: & qui-
bus ius de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut
captos trahens, triumphum de P.R. egisset: secessionemque eo die in Capito-
lium à Trib. plebis fecisset: Habetis ergo temeritatis illius mercedem. quo du-
ce & authore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & tantum animorum in-
dies nobis decrescit, vt ad quem antè annis XVII. exercitum & classem haben
tem tribunos plebis ædilemque in Siciliam mittere ausi sumus, qui prehen-
derent eum, & Romam reducerent: ad eum priuatum ex villa sua extrahen-
dum ad causam dicendam mittere non audeamus? Tribuni plebis appellati
ab L. Scipione ita decreuerunt, si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi G

Tib. Sempronij Gracchi tribuni plebis decretum de Scipione.

eam causam, diemque à collegis produci. Tribunus plebis eo tempore Tib.
Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is,
cùm vetuisset nomen suum decreto collegarum ascribi, tristioremq; omnes
sententiam expectarent, ita decreuit. Cùm L. Scipio excuset morbū esse cau-
sæ fratri, satis id sibi videri: se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accu-
sari non passurum. tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam
dicat. ad id fastigium rebus gestis, honoribus P.R. P. Scipionem deorum homi
numque consensu peruenisse, vt sub Rostris reum stare, & præbere aures ado-
lescentium conuitijs, populo Romano magis deformè, quàm ipsi sit. Adie-
cit decreto indignationem. Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille H
Africæ Scipio? ideò quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, qua-
tuor exercitus fudit, fugauitque: ideò Syphacem cepit, Annibalem deuicit,
Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem con
sortem huius gloriæ L. Scipio) vltra Tauri iuga emouit, vt duobus Petilijs
succumberet? vos de P. Africano palmam peteretis? nullísue meritis suis, nul-
lis vestris honoribus vnquam in arcem tutam, & velut sanctam clari viri per-
uenient: vbi si non venerabilis, inuiolata saltem senectus eorum considat?
Mouit & decretum, & adiecta oratio non cæteros modò, sed ipsos etiam ac-
cusatores: & deliberaturos se quid sui iuris & officij esset, dixerunt. Senatus
deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab vni- I
uerso ordine, præcipuè à consularibus senioribusq; Tib. Graccho actæ sunt,
quòd rempublicam priuatis simultatibus potiorem habuisset. & Petilij ve-
xati sunt probris, quòd splendere aliena inuidia voluissent, & spolia ex Africa-
ni triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit,

Africanus Literni moritur ac sepelitur.

sine desiderio vrbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, mo
numentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memo-
rabilis, bellicis tamen quàm pacis artibus memorabilior prima pars vitæ,
quàm postrema fuit: quia in iuuenta bella assiduè gesta, cùm senecta res quo-
que defloruere, nec præbita est materia ingenio. quid ad primum consula-
tum secundus, etiam si censuram adijcias? quid Asiatica legatio & valetudi- K
ne aduersa inutilis, & filij casu deformata, & post reditum necessitate aut sub-
eundi iudicij, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati,
quo nullum neque maius neque periculosius Romani gessere, vnus præci-
puam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimicorum animi. quorū prin-

M. Porcius Cato Africani inimicus.

ceps fuit M. Porcius Cato, qui viuo quoque eo allatrare eius magnitudinem
solitus erat. hoc authore existimantur Petilij & viuo Africano rem ingressi,
& mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis. Velitis, iubea-
tis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quíque
sub eius imperio fuerunt: quod eius in publicum relatum non est, vti de ea
re Ser. Sulpitius Pr. vrbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus
quærere

A quærere de ijs, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primò Q. & L. Mummij intercedebant. senatum quærere de pecunia nō relata in publicum, ita vt antea semper factum esset, æquum censebant. Petilij nobilitatem & regnū in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat: non quæ ab Antiocho modo pecuniæ captæ forent, sed quæ ab alijs regibus gentibusque: Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quàm aduersus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique eam exortam rogationem est conquestus. parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem,
B nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse, populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exatiari: nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater insuper accessione inuidiæ mactetur. M. Cato suasit rogationem. extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Mummios tribunos authoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus vti rogasset, iusserunt. Ser. Sulpitio deinde referente, quem rogatione Petilia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem adeò amicum Corneliæ familiæ, vt qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum sicut in triumpho ierat, in funere quo-
C que ante luctum isse, memoriæ prodiderint: & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse, quòd ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeò inimicum eundem, vt propter insignem simultatem ab ea factione quæ aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam: cæterùm ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplò factus L. Scipio: simul & delata & recepta nomina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furij Aculeonis quæstoris: & vt omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Fu-

L. Scipio peculatus damnatur.

D rius damnati: quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem * VI. millia pondo auri, * quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit: A. Hostilium * LXXX. pondo auri, * argenti CCCCIII. Furium quæstorem * auri centum XXX. * argenti CC. pondo. Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatē inueni. In L. Scipione malim equidē librarij mendū, quàm mendacium scriptoris esse, in summa auri atq; argenti. similius enim veri est, argenti quàm auri maius pondus fuisse: & potius * quadragies quàm ducenties quadragies litē æstimatam: eo magis, quòd tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librumq; rationis eius cùm Lucium fratrē afferre iussisset, inspectante senatu
E suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem quòd cùm bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, cùm quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent: poposcisse claues, & se aperturum ærarium dixisse, qui vt clauderetur effecisset. Multa alia in Scipionis exitu maximè vitæ, dieque dicta, morte, funere, sepulchro in diuersum trahunt: vt cui famæ, quibus scriptis assentiar, non habeam. non de accusatore conuenit. alij M. Næuium, alij Petilios diem dixisse scribunt. non de tempore, quo dicta dies sit: non de anno, quo mortuus sit: non vbi mortuus, aut elatus sit. alij Romæ, alij Literni & mortuum & sepultum. vtrobique monumenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni monumentum, monumentoque statua superimposita fuit: quam tempestate

* Val. 672000. cor.
* 4800. coron.
* 8960. coron.
* 4030. coron.
* 14560. coron.
* 2000. coron.

* Quadragies sestertiùm fac. coron. 100000. Ducēties quadragies fac. coro. 800000. Bis millies sestertiûm fac. coron. 5000000.

Variant de Africani morte scriptores.

disiectam nuper vidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenā in Scipionum F
monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse: tertia poetæ Q. Ennij. Nec inter scriptores rerum discrepat solùm, sed orationes quoq; (si modò ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuij Trib. plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris: nebulonem modò, modò nugatorē appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorū Africani, aut diei dictæ Africano vllam mentionē habet, alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi authores sequendi sunt, qui, cùm L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuisse Africanum tradunt. quò post famam de fratris casu allatam, relicta le- G
gatione cucurrisse eum Romam: & cùm à porta rectà ad forum se contulisset, quòd in vincula duci fratrē dictum erat, repulisse à corpore eius viatorem, & tribunis retinentibus magis piè quàm ciuiliter vim fecisse. hæc enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse à priuato tribunitiam potestatē, & ad postremum, cùm auxilium L. Scipioni polliceretur, adijcit, tolerabilioris exempli esse à Trib. plebis potius, quàm à priuato victam videri & tribunitiam potestatem & rempub. esse: sed ita hanc vnam impotentem eius iniuriam inuidia onerat, vt increpando quod degenerarit tantum à se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehensione præsenti reddat. castigatum enim quondam ab eo populum ait, quòd eum perpetuum H
consulem & dictatorē vellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuisse ne decerneretur, vt imago sua triumphali ornatu è templo Iouis Opt. Max. exiret. Hæc vel in laudatione posita, ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus significarent: quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorem ex duabus filijs (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubiè à patre collocata erat) nuptam fuisse conuenit. Illud parum cōstat, vtrum post mortē patris & desponsa sit, & nupserit: an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, cùm L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se I
gratiæ quærendæ causa quicquam facere, sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem eius duci, non passurum. senatum eo die fortè cœnantem in Capitolio consurrexisse, & petisse, vt inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet. quibus ita inter publicum solenne sponsalibus ritè factis, cùm se domum recepisset, Scipionem Aemyliæ vxori dixisse: filiam se minorem despondisse. cùm illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset: non si Tib. Graccho daret, expertem consilij debuisse matrem esse: lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus & monumentis literarum variarent, K
proponenda erāt. Iudicijs à Q. Terentio Pr. perfectis, Hostilius & Furius damnati, prædes eodem die quæstoribus vrbanis dederunt. Scipio cùm cōtenderet, omnem quam accepisset pecuniam, in ęrario esse: nec se quicquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellauit: orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modò Corneliæ gentis, sed propriè familiæ suæ. Parentes suos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerē duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos viros. eos, cùm per aliquot annos in terra Hispania aduersùs multos Pœnorū Hispanorumque & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, nō bello solùm, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, & ad

P. Scipionis Nasicæ pro Africano & Asiatico Scipionibus oratio.

A &ad extremum ambos pro P.R. morte occubuisse, cùm illorũ tueri gloriam posteris satis esset: P. Africanum tantum paternas superauisse laudes, vt fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe diuina satum se esse, L. Scipionem, de quo agatur: vt quæ in Hispania, quæ in Africa, cùm legatus fratris esset, gessisset, prætereantur: consulem & ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia prouincia, & bellũ cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui post duos consulatus censuramque & triumphum legatus in Asiam iret, ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus COS. officeret: fortè ita incidisse, vt quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum deuicisset, æger P. Scipio Eleæ dierum aliquot via abesset. non fuisse minorem eum exercitum, quam B Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, vt ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen quæri: eam dici venisse. hic decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex decem legatis, qui M. Manlium accusarent: tamen non modò ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, vt nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum victum, quæ ante bellum eius fuerint. auri & argenti cùm vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne C in priuatum versum. An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem alijs triumphis, si omne in vnum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit, à Tauro monte in Aegeum vsque prominens mare: quot non vrbes modò, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionem dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem patentem, vsque ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in vltimũ angulum orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi, Lacedęmonem relictam: ne Quintio crimen quęD situm. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argentiq; iudicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi nõ posset. vbi ergo esse regium aurum? vbi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumptus non exhauserint, extare debuisse nouæ fortunæ cumulũ. At enim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: vt in carcerem inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem proijciatur. non id Corneliæ magis familiæ, quàm vrbi Romanæ fore erubescendum. Aduersus ea Terentius Prætor roE gationem Petiliam, & senatusconsultum, & iudicium de L. Scipione factum recitauit. se, ni referatur pecunia in publicum, quæ iudicata sit, nihil habere quod faciat, nisi vt reprehendi damnatum, & in vincula duci iubeat. Tribuni cùm in consilium secessissent, paulò post C. Fannius ex sua collegarumq; aliorum, præter Gracchum, sententia pronuntiauit, prætori nõ intercedere tribunos, quo minus sua potestate vtatur. Tib. Gracchus ita decreuit. Quo minus ex bonis L. Scipionis quod iudicatum sit, redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem, qui regem opulentissimum orbis terrarum deuicerit, imperium populi Romani propagauerit in vltimos terrarum fines: regem Eumenem, Rhodios, alias tot vrbes Asię deuinxerit populi Romani beneficijs, plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit, non passurũ inter

Tib. Gracchi de L. Scipione decretum.

hoſtes populi Romani L.Scipionem in carcere & in vinculis eſſe,mittiq́; cum F
ſe iubere. Tanto aſſenſu auditum eſt decretum,adeò dimiſſum L.Scipionem læti homines viderunt, vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudicium. In bona deinde L.Scipionis poſſeſſum publicè quæſtores prætor miſit, neque in ijs non modò veſtigium vllum comparuit pecuniæ regiæ, ſed nec tantum redactũ eſt,quantæ ſummæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amiciſque & clientibus eſt L.Scipioni, vt ſi acciperet eam, locupletior aliquanto eſſet,quàm ante calamitatem fuerat. nihil accepit: quæ neceſſaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis ſunt. verteratque Scipionum inuidia in prætorem,& conſilium eius,& accuſatores.

G

EPITOME LIBRI XXXIX.

AEMYLIVS COS. Liguribus ſubactis,viam à Placentia vſque Ariminum perductam, Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Aſiatico referuntur. Ligures,qui vnque citra Apenninum erant,ſubacti ſunt. Bacchanalia ſacrum Græcum,& quidem nocturnum,ſcelerum omnium maximum ſeminarium, cùm ad ingentis turbæ coniurationem perueniſſet: à conſule inueſtigatum, & multorum pœna ſublatum eſt. A cenſoribus L.Valerio Flacco,& M.Porcio Catone, viro & belli & pacis artibus maximo, motus eſt ſenatu L.Quintius Flamininus, T.Quintij frater eo quòd cùm Galliam prouinciam COS. obtinuerat,rogatus à Philippo Pœno,quem amabat,ſcorto nobili. Gallum quendam ſua manu occiderat: ſiue,vt quidam tradiderunt, vnum damnatorum ſecuri percuſſerat, rogatus à meretrice,cuius amore deperibat. Extat in eum M.Catonis oratio. Scipio Liturni deceſſit. Et, tanquam iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorum virorum. Annibal à Pruſia Bithyniæ rege. ad quem victo Antiocho confugerat, cùm dederetur Romanis, qui ad expoſcendum illum, T.Quintium Flamininum miſerant,veneno ſibi mortem conſciuit. Philopœmenes quoque, dux Achæorum, vir maximus, eſt à Meſſenijs interemptus veneno,cùm ab ijs bello captus eſſet. Coloniæ, Pollentia & Piſaurum, & Mutina & Parma deductæ ſunt. Præterea res aduerſum Celtiberos proſperè geſtas,& initia cauſaſq́; belli Macedonici continet. cuius origo inde venit,quòd Philippus agrè ferebat regnum ſuum minui à Romanis,eo quòd cogeretur à Thracibus,alijsq́; locis præſidia deducere. H

Quid differret Ligur hoſtis ab Aſiatico.

DVM hæc (ſi modò hoc anno acta ſunt) Romæ aguntur, COSS. ambo in Liguribus gerebant bellũ. Is hoſtis velut natus ad continendam inter magnorũ interualla bellorum Romanis militarem diſciplinam erat: nec alia prouincia militem magis ad virtutẽ acuebat. nam Aſia & amœnitate vrbium, & copia terreſtrium maritimarumq́ue rerum,& mollitia hoſtium, regijsq́; opibus ditiores, quàm fortiores exercitus faciebat. præci- I
puè ſub imperio Cn.Manlij ſolutè ac negligenter habiti ſunt.itaque aſperius paulò iter in Thracia, & exercitatior hoſtis magna clade eos caſtigauit.in Liguribus omnia erant,quæ militẽ excitarent: loca montana & aſpera, quæ & ipſis capere labor erat, & ex præoccupatis deijcere hoſtem: itinera ardua, anguſta, infeſta inſidijs: hoſtis leuis, & velox, & repentinus, qui nullum vſquam tempus, nullum locum quietum aut ſecurum eſſe ſineret: oppugnatio neceſſaria munitorum caſtellorum. laborioſa ſimul, periculoſaque: inops regio, quæ parſimonia aſtringeret milites, prædæ haud multum præberet. Itaque non lixa ſequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil, præter arma & viros omnem ſpem in armis K
habentes, erat. nec deerat vnquam cum ijs vel materia belli, vel cauſa: quia propter domeſticam inopiam vicinos agros incurſabant: nec tamen in diſcrimen ſummæ rerum pugnabatur.

C.Flaminius Coſ.Ligures in deditionem accepit.

C. Flaminius COS. cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus prælijs ſecundis factis, in deditionem gentem accepit, & arma ademit: & quia non ſyncera fide tradebant, cùm caſtigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confeſtim ſecutus eſt COS. Cæterùm effuſi rurſus, & pars maxima inermes per inuia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt,quà ſequi hoſtis nõ poſſet,ita trans Apenninum abierunt,qui caſtris ſe tenuerant, circumſeſſi & expugnati ſunt. Inde trans Apenninum ductæ legiones. ibi montis,quem ceperãt, altitudine paulisper

A lisper se tutati, mox in deditionem concesserunt. tum conquisita cum inten-
tiore cura arma, & omnia adempta. Translatum deinde ad Apuanos Ligures
bellum, qui in agrum Pisanum Bononiensémque ita incursauerant, vt coli
non posset. His quoque perdomitis cos. pacem dedit finitimis. & quia à
bello quieta vt esset prouincia, effecerat: ne in otio militem haberet, viam à
Bononia perduxit Arretium. M. Aemylius alter cos. agros Ligurum, vicosq́;
qui in campis aut vallibus erant: ipsis montes duos, Ballistam Suismontium-
que tenentibus, deussit, depopulatusq́; est. deinde eos qui in montibus erant
adortus, primò leuibus prælijs fatigauit: postremò coactos in aciem descen-
dere, iusto prælio deuicit, in quo & ædem Dianæ vouit. Subactis cis Apenni-
B num omnibus, tum transmotanos adortus (in his & Frisinates Ligures erant,
quos non adierat C. Flaminius) omnes Aemylius subegit, armaque ademit,
& de montibus in campos multitudinem deduxit. Pacatis Liguribus, in a-
grum Gallicum exercitum duxit. viamq́; ab Placentia, vt Flaminiæ commit-
teret, Ariminum perduxit. prælio vltimo, quo cum Liguribus signis collatis
conflixit, ædem Iunoni reginæ vouit. Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gal-
lia M. Furius Prætor insontibus Cænomanis, in pace speciem belli quærens,
ademerat arma. id Cænomani conquesti Romæ apud senatum, reiectique ad
cos. Aemylium, cui vt cognosceret statueretque senatus permiserat, magno
certamine cum Prætore habito, tenuerũt causam, arma reddita Cænomanis,
C decedere è prouincia Prætor iussus. Legatis deinde sociorum Latini nominis,
qui toto vndique ex Latio frequentes conuenerant, senatus datus est. his que-
rentibus magnam multitudinem ciuium suorum Romam commigrasse, &
ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Prætori negotium datum est, vt eos con
quireret, & quem C. Claudio M. Liuio censoribus, póstue eos censores, ipsum
parentémue eius apud se censum esse probassent socij, vt redire eò cogeret,
vbi censi essent. Hac conquisitione duodecim millia Latinorum domos re-
dierunt, iam tum multitudine alienigenarum vrbem onerante. Priusquam
coss. redirent Romam, M. Fuluius proconsul, ex Aetolia redijt. isque ad
ædem Apollinis in senatu cùm de rebus in Aetolia Cephaleniaque ab se ge-
D stis disseruisset, petijt à patribus, vt æquum censerent ob Rempublicam benè
ac feliciter gestam, & dijs immortalibus honorem haberi iubere, & sibi tri-
umphum decernere. M. Aburius tribunus plebis, si quid de ea re ante M. Ae-
mylij cos. aduentum decerneretur, intercessurum se ostendit. eum contra-
dicere velle, proficiscentemq́; in prouinciam ita sibi mandasse, vt ea discepta-
tio integra in aduentum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturam face-
re. senatum etiam præsente cos. quod vellet, decreturum. M. Fuluius: Si aut
simultas M. Aemylij secum ignota hominibus esset, aut quàm is eas inimici-
tias impotenti ac propè regia ira exerceret: tamen non fuisse ferendum, absen-
tem cos. & deorum immortalium honori obstare, & meritum debitumque
E triumphum morari: imperatorem rebus egregiè gestis, victoremq́; exercitum
cum præda ac captiuis ante portas stare, donec cos. ob hoc ipsum moranti
redire Romam libitum esset. Verum enimuerò cùm sint notissimæ sibi cum
cos. inimicitiæ, quid ab eo quenquam posse æqui expectare? qui per infre-
quentiam furtim senatusconsultum factum ad ærarium detulerit: Ambra-
ciam non videri vi captam, quæ aggere ac vineis oppugnata sit, vbi incensis
operibus alia deintegro facta sint, vbi circa muros supra subterque terram per
dies quindecim pugnatum: vbi à prima luce, cùm iam transcendisset muros
miles, vsque ad noctem diu anceps prælium tenuerit: vbi plus tria millia ho-
stium sint cæsa. Iam de deorum immortalium templis spoliatis in capta vrbe:
qualem calumniam ad pontifices attulerit? nisi Syracusarũ cæterarumq́; ca-
ptarum

Apuanos Ligures perdomuit Flaminius Cos.

Ligures, quos nõ adierat Flaminius Consul omnes subegit Aemylius.

M. Fuluius proconsul triumphum sibi decerni postulat.

ptarum ciuitatum ornamentis vrbẽ exornari fas fuerit, in Ambraciam vnam F captam non valuerit belli ius. se & Patres conscriptos orare, & à tribunis petere, ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndique omnes alij deprecari tribunum, alij castigari. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mouit.

Tiberij Gracchi pro Fuluio proconsule oratio.

Ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse. alienarum verò simultatũ tribunis plebis cognitorẽ fieri, turpe & indignum collegij eius potestate & sacratis legibus esse. suo quenq; iudicio & homines odisse, aut diligere, & res probare aut improbare debere: non pendere ex alterius vultu ac nutu, nec alieni momentis animi circumagi, astipularique irato consuli tribunũ plebis, & quid priuatim M. Aemylius mandauerit, meminisse, tribunatum sibi à populo Romano mandatum obliuisci, & mandatum G pro auxilio ac libertate priuatorum, non pro consulari regno. ne hoc quidem cernere eum, fore vt memoriæ ac posteritati mandetur, eiusdem collegij alterum è duobus tribunis plebis suas inimicitias remisisse Reipublicæ, alterum alienas & mandatas exercuisse. His victus castigationibus tribunus, cùm templo excessisset, referente Ser. Sulpitio Prætore triumphus M. Fuluio est decretus. Is cùm gratias Patribus conscriptis egisset, adiecit, ludos magnos se Ioui optimo maximo eo die, quo Ambraciam cepisset, vouisse. in eam rem sibi * centum pondo auri à ciuitatibus collatũ. petere vt ex ea pecunia quam in triumpho latam in ærario positurus esset, id aurum secerni iuberent. Senatus pontificum collegium consuli iussit, num omne id aurum in ludos H consumi necessum esset? cùm pontifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret: senatus Fuluio, quantum vellet impenderet, permisit, dum ne summam octoginta millium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat. sed cùm audisset COS. Aemylium literis Aburij tribuni plebis acceptis de remissa intercessione, ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem, ægrum in via substitisse, ne plus in triumpho certaminum quàm in bello haberet, prætulit triumphi diem. Triumphauit ad x. Calend. Ianuarias de Aetolis, & de Cephalenia. Aureæ coronæ centum XII. pondo ante currum latæ sunt: * argenti pondo millia LXXXIII. * auri pondo CCXLIII. * tetradrachma Attica CXVIII. millia: * Philippei nummi XII. millia I CCCCXXII. signa ænea CCLXXXV. signa marmorea CCXXX. arma, tela, cætera spolia hostium magnus numerus. ad hæc catapultæ, balistæ, tormenta omnis generis: duces aut Aetoli & Cephalenes, aut regij ab Antiocho ibi relicti ad septem & viginti. Multos eo die, priusquam in vrbem inueheretur, in circo Flaminio tribunos, præfectos, equites, centuriones, Romanos sociosque donis militaribus donauit: militibus ex præda vicenos quinos denarios diuisit: duplex centurioni: triplex equiti. Iam consularium comitiorum appetebat tempus, quibus quia M. Aemylius, cuius sortis ea cura erat, occurrere non potuit, C. Flaminius Romam venit. ab eo creati COSS. Sp. Posthumius Albinus, Q. Martius Philippus. prætores inde facti T. Mænius, P. Cornelius Sulla, C. Cal K purnius Piso, M. Licinius Lucullus, C. Aurelius Scaurus, L. Quintius Crispinus.

**11200. coron.*

M. Fuluij triũphus.

** 8300000. coron.*
** 27216. coron.*
** 47200. coron.*
** 37266. coron.*

Cn. Manlius de Gallogræcis triumphauit.

Extremo anni magistratibus iam creatis, ad tertium nonas Martias Cn. Manlius Volso de Gallis, qui Asiam incolunt, triumphauit. serius ei triumphandi causa fuit, ne Q. Terentio Culleone Prætore causam lege Petilia diceret, & incendio alieni iudicij, quo L. Scipio damnatus erat, conflagraret: eo infensioribus in se quàm in illum iudicibus, quòd disciplinam militarem seuerè ab eo conseruatam, successor ipse omni genere licentiæ corruperat. neq; ea sola infamiæ erant, quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur: sed etiam magis, quæ in militibus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in vrbẽ est. ij primùm lectos æratos, vestem

Luxuriæ peregrinæ origo ab exercitu Asiatico Romam inuecta.

A vestem stragulam pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ
suppellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam aduexerunt: tunc
psaltrię sambucistriæq; & conuiualia ludionum oblectamenta addita epulis:
epulæ quoq; ipsæ & cura, & sumptu maiore apparari cœptæ. tum coquus, vi-
lissimum antiquis mancipium & æstimatione & vsu, in pretio esse: & quod
ministerium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa, quæ tum cõspiciebantur,
semina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas
CC. duodecim pondo: *argenti pondo CCXX. millia: *auri pondo MMCIII. te- * 2200000. coron.
tradrachmûm Atticûm CXXVII. millia, *cistophorûm CCL. *Philippeorum * 225344. coron. * 50800. coron.
aureorum nummorũ sedecim millia CCCXX. & arma spoliaq; multa Galli- * Si tot millia cistophorûm intelligas, fac. 20000. coron.
B ca, carpentis transuecta. duces hostiũ duo & quinquaginta ducti ante currũ.
Militibus quadragenos binos denarios diuisit, duplex centurioni. & stipen- * 48960. coron.
diũ duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum dona-
ti militaribus donis, currum secuti sunt. carminaq; à militibus ea in impera-
torem dicta, vt facilè appareret, in ducem indulgentem ambitiosumq; ea di-
ci: triumphum esse militari magis fauore, quàm populari celebrem. Sed ad po
puli quoq; gratiam conciliandam amici Manlij valuerunt. quibus anniten-
tibus senatusconsultum factum est, vt ex pecunia, quæ in triumpho translata
esset, stipendium collatum à populo in publicum, quod eis solutũ antea non
esset, solueretur. vicenosquinos & semisses in millia ęris quęstores vrbani cum
C fide & cura soluerunt. Per idem tempus Tribuni militum duo ex duabus Hi-
spanijs cum literis C. Catinij & L. Manlij, qui eas prouincias obtinebant, vene
runt. ex ijs literis cognitum est, Celtiberos Lusitanosq; in armis esse, & socio- *Celtiberos Lusitanosq; in armis esse nunciatur.*
rum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad nouos ma-
gistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Po-
sthumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiæ
procidit, atq; id deiecit. ea religione moti patres, & diem vnum adijciendum
ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro vno reponenda, & nouum
auratum faciendum. Et plebeij ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso, & M. Fu
rio Lusco diem vnum instaurati sunt. Insequens annus Sp. Posthumium Al-
D binum, & Q. Marcium Philippum COSS. ab exercitu bellorumq; & prouin-
ciarum cura ad intestinæ coniurationis vindictam auertit. Prætores prouin-
cias sortiti sunt. T. Mænius vrbanam, M. Licinius Lucullus inter ciues & pere-
grinos, C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliã, L. Quintius
Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam vlteriorem.
COSS. ambobus quæstio de clandestinis coniurationibus decreta est. Græcus *Clandestinæ coniurationes religionis prætextu factæ.*
ignobilis in Hetruriam primùm venit, nulla cum arte earum, quas multas ad
animorum corporumq; cultũ nobis eruditissima omnium gens inuexit, sed
sacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæstum & di-
sciplinam profitendo, animos horrore imbueret, sed occultorũ antistes sacro-
E rum. initia erant, quæ primò paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta per vi-
ros, mulieresq;. additæ voluptates religioni vini & epularũ, quo pluriũ animi
illicerentur. cùm vinum animos & nox, & misti fœminis mares, ætatis teneræ
maioribus, discrimen omne pudoris extinxissent: corruptelæ primùm omnis
generis fieri cœptæ, cùm ad id quisq;, quo natura pronioris libidinis esset, pa-
ratam voluptatẽ haberet. nec vnum genus noxæ: stupra promiscua ingenuo-
rum fœminarumque erant. sed falsi testes, falsa signa testimoniaq; & iudicia
ex eadem officina exibant. venena indidem, intestinæque cædes, ita vt ne cor-
pora quidem interdum ad sepulturam extarent. multa dolo, pleraque per vim
audebantur. occulebat vim, quòd præ vlulatibus tympanorumq; & cymba-
lorum strepitu nulla vox quiritantium inter stupra & cædes exaudiri poterat.

Huius

Huius mali labes ex Hetruria Romam velut contagione morbi penetrauit. primò vrbis magnitudo capacior, patientiorque talium malorum ea celauit. tandem indicium hoc maximè modo ad Posthumium consulem peruenit. P. Ebutius, cuius pater publico equo stipendia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duroniæ matris & vitrici T. Sempronij Rutili educatus fuerat. & mater dedita viro erat: & vitricus, quia tutelam ita gesserat, vt rationem reddere non posset: aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via vna corruptelæ Bacchanalium erant. mater adolescentulũ appellat, se pro ægroto vouisse, vbi primùm conualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam voti deûm benignitate exoluere id velle. decem dierum castimonia opus esse. decimo die cœnatum, deinde purè G lautum in sacrariũ deducturam. Scortũ nobile libertina Hispala Fecenia non digna quæstu, cui ancillula assueuerat: etiam postquam manumissa erat, eodem se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Ebutio fuit, minimè adolescentis aut rei aut famæ dãnosa. vltrò enim amatus appetitusq; erat: & malignè omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. quin eò processerat consuetudine capta, vt post patroni mortẽ, quia in nullius manu erat: tutore à tribunis & prætore petito, cùm testamentum faceret, vnum Ebutium institueret hæredem. Hæc amoris pignora cùm essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberent, per iocum adolescens vetat eam mirari, si per aliquot noctes secubuisset. religionis se causa, vt voto pro va H letudine sua facto liberetur, Bachis initiari velle. Id vbi mulier audiuit, perturbata, dij meliora, inquit, mori & sibi & illi satius esse, quàm id faceret. & in caput eorum detestari minas periculaque, qui id suasissent. Admiratus cùm verba, tum perturbationẽ tantam adolescens, parcere execrationibus iubet. matrem id sibi assentiente vitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit, tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiam, famam, spem, vitamque tuam perditum ire hoc facto properat? Eo magis mirabundo, quærentique quid rei esset, pacem veniamque precata deorum dearumque, si coacta charitate eius, silenda enuntiasset, ancillam se ait dominæ comitem id sacrarium intrasse, liberam nunquam eò accessisse. scire corruptelarum omnis generis I eam officinam esse: & iam biennio constare, neminem initiatum ibi maiorem annis viginti, vt quisque introductus sit, velut victimam tradi sacerdotibus. eos deducere in locum, qui circunsonet vlulatibus, cantuq; symphoniæ, & cymbalorum & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis, cùm per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atque obsecrare, vt eam rem quocunq; discuteret modo: nec se eò præcipitaret, vbi omnia infanda patienda primùm, deinde facienda essent, neque antè dimisit eum, quàm fidẽ dedit adolescens, ab his sacris se temperaturum. Posteaquam domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps cæteris quæ ad sacra pertinerent, faciendum esset: negat eorum se quicquam facturum, nec initiari sibi K in animo esse. aderat sermoni vitricus. confestim mulier exclamat: Hispalæ concubitu carere eum decem noctes non posse. illius excetræ delinimentis & venenis imbutum, nec parentis, nec vitrici, nec deorum verecundiam habere: iurgantes hinc mater, hinc vitricus, cum quatuor eum seruis domũ exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam se amitã contulit: causamq; ei, cur esset à matre eiectus, narrauit. deinde ex authoritate eius postero die ad cos. Posthumium, arbitris remotis, rem detulit. Consul post diem tertium ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpitiam grauem fœminam, socrum suam percunctatus est: ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset? cùm ea nosse probã, & antiqui moris fœminã, respondisset: opus esse sibi ea cõuenta dixit. mitteret nuntium

Nefariæ coniurationis indicium.

Hispala Fecenia index coniurationis.

A tium ad eam, vt veniret. Ebutia accita ad Sulpitiam venit. & consul paulo post
velut fortè interuenisset, sermonem de Ebutio fratris eius filio infert. Lacry-
mæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit: qui spoliatus for-
tunis, à quibus minime oporteret, apud se tunc esset, eiectus à matre: quòd
probus adolescens (dij propitij essent) obscœnis, vt fama esset, sacris initiari
nollet. Satis de Ebutio exploratum ratus consul, non vanum authorem esse:
dimissa Ebutia, socrum rogat, vt Hispalam indidem ex Auentino libertinam,
non ignotam viciniꝫ accerseret ad sese. eam quoque esse quæ percunctari vel-
let. Ad cuius nuntium perturbata Hispala, quòd ad tam nobilem & grauem *Hispala accersitur ad Consulem.*
fœminam ignara causæ accerseretur: posteaquam lictores in vestibulo tur-
B bamq; consularem & consulem ipsum conspexit, propè exanimata est. In in-
teriorem partem ędium abductam socru adhibita consul, si vera dicere indu-
cere in animum posset, negat perturbari debere, fidem vel ab Sulpitia tali fœ-
mina, vel ab se acciperet. expromeret sibi quę in luco Similę Bacchanalibus in
sacro nocturno solerent fieri. Hoc vbi audiuit, tantus pauor tremorq; omniũ
membrorum mulierem cepit, vt diu hiscere non posset, tandem confirmata,
puellam admodum se ancillam initiatam cum domina ait. aliquot annis, ex
quo manumissa sit, nihil quid ibi fiat, scire. Iam idipsum consul laudare, quod
initiatam se non inficiaretur. sed & cætera eadem fide expromeret. neganti vl-
tra quicquam scire, non eandem dicere, si coarguatur ab alio, ac per se fatenti,
C veniam aut gratiã fore. eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset. Mulier
haud dubiè, id quod erat, Ebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpi-
tiæ procidit: & eam primò orare cœpit, ne mulieris libertinæ cum amatore
sermonem in rem non seriam modò, sed capitalem etiam verti vellet. se ter-
rendi eius causâ, non quòd sciret quicquam, ea locutam esse. Hic Posthumius
accensus ira, tum quoque ait eam cum Ebutio se amatore cauillari credere,
non in domo grauissimæ fœminæ & cum consule loqui. & Sulpitia attollere
pauentem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confir-
mata, multum incusata perfidia Ebutij, qui optimi in eo ipso meriti talem
gratiam retulisset: magnum sibi metum deorum, quorũ occulta enuntiaret:
D maiorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerptu-
ri essent. itaque hoc se Sulpitiam, hoc consulem orare, vt se extra Italiam ali-
quò amandarent, vbi reliquum vitæ degere tutò posset. Bono animo esse iu-
bere eam consul, & sibi curæ fore dicere, vt Romæ tutò habitaret. Tum Hispa- *Hispala coniurationis Bacchicæ originẽ expromit Consuli.*
la originem sacrorum expromit. Primò sacrarium id fœminarum fuisse, nec
quenquam virum eò admitti solitum. tres in anno statos dies habuisse, qui-
bus interdiu Bacchis initiarentur. sacerdotes inuicem matronas creari solitas.
Pacullam Miniam Campanam sacerdotem omnia tanquam deûm monitu
immutasse. nam & viros eam primam suos filios initiasse, Minium & Heren-
nium Cerrinios, & nocturnum sacrum ex diurno, & pro tribus in anno die-
E bus quinos singulis mensibus dies initiorum fecisse. ex quo in promiscuo sa-
cra sint, & permisti viri fœminis, & noctis licentia accesserit: nihil ibi facino-
ris, nihil flagitij prætermissum. plura virorum inter sese, quàm fœminarum
esse stupra. si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro
victimis immolari nihil nefas ducere. hanc summam inter eos religionem
esse. viros velut mente capta cum iactatione fanatica corporis vaticinari: ma-
tronas Baccharum habitu crinibus passis cum ardentibus facibus decurrere
ad Tyberim: demissasq; in aquam faces, quia viuum sulphur cum calce insit,
integra flamma efferre. Raptos à dijs homines dici, quos machinæ illigatos ex
conspectu in abditos specus abripiant. eos esse, qui aut coniurare, aut sociari
facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multitudinem ingentem, alterum

Zz iam pro-

iam propè populum esse: in his nobiles quosdam viros, fœminasq;. biennio F
proximò institutum esse, ne quis maior xx. annis initiaretur. captari ætates &
erroris & stupri patiẽtes. Peracto indicio, aduoluta rursus genibus preces eas-
dem, vt se ablegaret, repetiuit. Cõsul rogat socrũ, vt aliquam partẽ ædium va-
cuam faceret, quò Hispala immigraret. cœnaculum super ædes datũ est, scalis
ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. res omnes Feceniæ ex-
templò translatæ, & familia accersita: & Ebutius migrare ad cõsulis clientem

Posthumius consul de Bacchica coniuratione refert ad senatũ.

iussus. Ita cùm indices ambo in potestate essent, rem ad senatum Posthumius
defert. Omnibus ordine expositis, quæ delata primò, quæ deinde ab se inqui-
sita forent, patres pauor ingens cepit: cùm publico nomine, ne quid eæ coniu-

Senatusconsultum de Bacchica cõiuratione.

rationes cœtusq; nocturni fraudis occultæ aut periculi importarẽt: tum pri- G
uatim suorum quisq; vicẽ, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem senatus
gratias consuli agendas, quòd eam rem & cum singulari cura & sine vllo tu-
multu inuestigasset. quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisq; nocturnis
extra ordinem consulibus mandat. indicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea
res sit, curare, & alios indices præmijs inuitare iubet. sacerdotes eorum sacro-
rum, seu viri seu fœminæ essent, non Romæ modò, sed per omnia fora & con-
ciliabula conquiri, vt in consulum potestate essent. edici præterea in vrbe Ro-
ma, & per totã Italiã edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut
cõuenisse causa sacrorum velit, neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia vt
quęstio de his habeatur, qui coierint, cõiurauerintue, quo stuprũ flagitiúmue H
inferretur. Hęc senatus decreuit. Cõsules ędilibus curulibus imperarunt, vt sa-
cerdotes eius sacri omnes cõquirerent, comprehensosq; libero cõclaui ad quę
stionẽ seruarent. ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent triumuiris
capitalibus mandatũ est. vt vigilias disponerent per vrbem, seruarentq; ne qui
nocturni cœtus fierent: vtq; ab incendijs caueretur, adiutores triũuiris quinq;
viri dati, vti cis Tyberim suæ quisq; regionis ædificijs præessent. Ad hæc officia
dimissis magistratibus, consules in Rostra ascẽderunt. & concione aduocata,
cùm solenne carmen precationis, quod pręfari priusquã populũ alloquantur,

Posthumij consulis ad Quirites oratio, qua ipsis Bacchanalium furores expromit.

magistratus solent, peregisset consul, ita cœpit: Nulli vnquam concioni Qui-
rites tam non solùm apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum compre- I
catio fuit, quæ vos admoneret: hos esse deos, quos colere, venerari, precariq;
maiores vestri instituissent: nõ illos, qui prauis & externis religionibus captas
mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnem libidinem age
rent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, inuenio. si aliquid
ignorabitis, ne locũ negligentiæ dem: si omnia nudauero, ne nimium terroris
offundam vobis, vereor. quicquid dixero, minus quàm pro atrocitate & ma-
gnitudine rei dictum scitote esse. vt ad cauendum satis sit, dabitur opera à no-
bis. Bacchanalia tota iampridem Italia, & tunc per vrbem etiam multis locis
esse, non fama modò accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatibusq; noctur-
nis, qui personant tota vrbe, certum habeo: cæterùm quæ ea res sit, ignorare: K
alios deorum aliquem cultum, alios concessum ludum & lasciuiam esse cre-
dere: & qualecunq; sit, ad paucos pertinere. quod ad multitudinem eorum at-
tinet, si dixero multa millia hominum esse, ilico necesse est exterreamini, nisi
adiunxero, qui qualesq; sint. Primùm igitur mulierũ magna pars est, & is fons
mali huiusce fuit, deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores,
fanatici vigiles, vino, strepitibus, clamoribusq; nocturnis attoniti. Nullas ad-
huc vires coniuratio, cæterùm incrementum ingens virium habet, quòd in-
dies plures fiunt. Maiores vestri ne vos quidem, nisi cùm aut vexillo in arce
posito comitiorum causa exercitus edictus esset, aut plebi concilium tribuni
edixissent: aut aliquis ex magistratibus ad concionem vocasset, fortè temerè
coire

A coire voluerunt: & vbicunque multitudo esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primum nocturnos cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? si quibus ætatibus initientur mares sciatis: non misereat vos eorum solùm, sed etiam pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes milites faciendos censetis Quirites? ijs ex obscœno sacrario eductis arma committenda? hi cooperti stupris suis alienisq; pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernent? Minus tamen esset, si flagitijs tantùm effœminati forent (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in Republica fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinens.

B quicquid his annis libidine, quicquid fraude, quicquid scelere peccatum est, ex illo vno sacrario scitote ortum esse. nec dum omnia in quæ cõiurauerunt, edita facinora habent: adhuc priuatis noxijs, quia nondum ad Rempublicam opprimendam satis virum est, cõiuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malum, iam maius est, quàm vt capere id priuata fortuna possit: ad summam Reipublicæ spectat. nisi præcauetis Quirites: iam huic diurnæ legitimè ab consule vocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli vniuersos concionantes timent. iam vbi vos dilapsi domos, & in rura vestra eritis, illi coierint: consultabunt de sua salute simul, ac vestra pernicie. tum singulis vobis vniuersi timendi erunt. Optare igitur vnusquisq; vestrûm debet, vt bo-

C na mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium & facinus coniurauit, non suum iudicet esse. Ne quis etiam errore labatur vestrùm quoq;, non sum securus. Nihil enim in speciẽ fallacius est, quàm praua religio. vbi deorum numen prætenditur sceleribus, subit animum timor, ne fraudibus humanis vindicandis diuini iuris aliquid immistum violemus. Hac vos religione innumerabilia decreta pontificum, senatusconsulta, aruspicum deniq; responsa liberant. Quoties hoc patrum auorumq; ætate negotium est magistratibus datum, vt sacra externa fieri vetarent? sacrificulos vatesq; foro, circo, vrbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, comburerentq;? omnem disciplinã sacrifican-

D di, præterquàm more Romano, abolerent? Iudicabant enim prudentissimi viri omnis diuini humaniq; iuris, nihil æquè dissoluendæ religionis esse, quàm vbi nõ patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prędicenda ratus sum, ne qua superstitio agitaret animos vestros, cùm demolientes nos Bacchanalia, discutientesq; nefarios cœtus cerneretis. omnia dijs propitijs, volẽtibusq; ea faciemus. qui quia suum numẽ sceleribus libidinibusq; contaminari indignè ferebãt, ex occultis ea tenebris in lucẽ extraxerũt: nec patefieri vt impunita essent, sed vt vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstionem extra ordinem de ea re mihi collegæq; meo mandauit: nos, quæ ipsis nobis agenda sunt, impigrè exequemur: vigiliarum nocturnarum curam per vr-

E bem minoribus magistratibus mandauimus: vos quoq; æquũ est quæ vestra munia sunt, quo quisq; loco positus erit, quod imperabitur, impigrè præstare: & dare operam, ne quid fraude noxiorum periculi aut tumultus oriatur. Recitari deinde senatusconsulta iusserunt, indiciq; præmium proposuerunt: si quis quem ad se deduxisset, noménue absentis detulisset, qui nominatus profugisset, diem certam se finituros: ad quam nisi citatus respondisset, absens damnaretur. si quis eorum qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorem diem daturos, si venire ad causam dicendam vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ causa vendidisse, néue emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugiẽtes. Concione dimissa, terror magnus vrbe tota fuit: nec mœnibus se tantum vrbis, aut finibus Romanis continuit: sed passim per

totam Italiã literis hoſpitũ de s.c.& concione & edicto conſulũ acceptis, tre- F
pidari cœptũ eſt. Multi ea nocte quæ diẽ inſecuta eſt, quo in concione res pa-
làm facta eſt, cuſtodijs circa portas poſitis, fugientes à triumuiris cõprehenſi
& reducti ſunt: multorũ nomina delata. quidam ex ijs viri fœminęq; mortem

Authores coniurationis Bacchicæ comprehenſi.

ſibi cõſciuerunt. Coniuraſſe ſupra ſeptem millia virorũ ac mulierũ diceban-
tur. capita autẽ coniurationis conſtabat eſſe, M.& L. Catinios de plebe Roma-
na, & Faliſcum L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanũ. ab his om-
nia facinora & flagitia orta, eos maximos ſacerdotes cõditoresq; eius ſacri eſ-
ſe. data opera eſt, vt primo quoq; tempore cõprehenderẽtur. Adducti ad cos.
faſſiq;, de ſe nullam morã iudicio fecerunt. Cæterùm tanta fuga ex vrbe facta
erat, vt quia multis actiones & res peribant, cogerentur Prr. T. Mænius & M. G
Licinius per ſenatũ res in diem triceſimũ differre, donec quæſtiones à coss.
perficerentur. Eadẽ ſolitudo, quia Romæ non reſpondebant, nec inueniebantur,
quorum nomina delata erant, coëgit conſules circa fora proficiſci, ibiq́ue

Pœna coniuratorum.

quærere & iudicia exercere. Qui tantùm initiati erant, & ex carmine ſacro,
pręeunte verba ſacerdote, precationes fecerant, in quibus nefanda coniura-
tio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec earum rerum vllam rem,
in quas iureiurando obligati erant, in ſe aut alios admiſerant, eos in vinculis
relinquebant. qui ſtupris aut cædibus violati erant, qui falſis teſtimonijs, ſi-
gnis adulterinis, ſubiectione teſtamentorũ, fraudibus alijs contaminati, eos
capitali pœna afficiebant. plures necati, quàm in vincula cõiecti ſunt. magna H
vis in vtraq; cauſa virorũ mulierumq; fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut
in quorũ manu eſſent, tradebant: vt ipſi in priuato animaduerterent in eas. ſi
nemo erat idoneus ſupplicij exactor, in publico animaduertebatur. Datũ de-
inde cõſulibus negotiũ eſt, vt omnia Bacchanalia Romæ primum, deinde per
totam Italiam diruerent: extra quam ſi qua ibi vetuſta ara, aut ſignum conſe-
cratum eſſet. in reliquum deinde s.c. cautum eſt, ne qua Bacchanalia Romæ,
néue in Italia eſſent. ſi quis tale ſacrum ſolenne & neceſſarium duceret, nec ſi-

Senatuſconſ. aduerſus Bacchanalia.

ne religione & piaculo ſe id omittere poſſe apud prætorem vrbanum profite-
retur: prætor ſenatum cõſuleret. ſi ei permiſſum eſſet, cùm in ſenatu centum
non minus eſſent, ita id ſacrum faceret, dum ne plus quinq; ſacrificio intereſ- I
ſent: neu qua pecunia cõmunis, neu quis magiſter ſacrorum, aut ſacerdos eſ-
ſet. Aliud deinde huic coniunctum, referente Q. Martio conſule. s.c. factum
eſt, vt de ijs quos pro indicibus conſules habuiſſent, integra res ad ſenatum re-
ferretur, cùm Sp. Poſthumius quæſtionibus perfectis Romã rediſſet, Minium
Cerrinium Campanum Ardeam in vincula mittendum cenſuerunt: magi-
ſtratibusq; Ardeatium prædicendum, vt in intentiore eum cuſtodia aſſerua-
rent, non ſolùm ne effugeret, ſed ne mortis conſciſcendæ locum haberet. Sp.
Poſthumius aliquanto pòſt Romam venit. eo referente de P. Ebutij & Hiſpalæ

Indicum coniurationis præmia.

** Coron. 10000.*

Feceniæ præmio, quòd eorum opera indicata Bacchanalia eſſent, s.c. factum
eſt, vt ſingulis his * cẽtena millia æris quæſtores vrbani ex ærario darent: vtiq; K
cos. cum tribunis plebis ageret, vt ad plebem primo quoq; tempore ferrent,
vt P. Ebutio emerita ſtipendia eſſent, ne inuitus militaret, néue cenſor ei equũ
publicum aſſignaret: vtiq; Feceniæ Hiſpalæ datio, diminutio, gentis enuptio,
tutoris optio item eſſet: quaſi ei vir teſtamento dediſſet, vtique ei ingenuo
nubere liceret: neu quid ei qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiæúe eſſet:
vtique conſules prætoresque qui nunc eſſent, quíue poſtea futuri eſſent, cu-
rarent, ne quid ei mulieri iniuriæ fieret, vtique tutò eſſet. id ſenatum velle &
æquum cenſere, vt ita fieret. Ea omnia lata ad plebem, factaque ſunt ex Se-
natuſconſulto, & de cæterorum indicum impunitate præmijsq́ue conſuli-
bus permiſſum eſt. Et iam Q. Martius quæſtionibus ſuæ regionis perfectis,
in Li-

A in Ligures prouinciam proficisci parabat, tribus millibus peditum Romano-
rum, CL. equitibus, & quinq; millibus Latini nominis peditũ, ducentis equi-
tibus in supplementum acceptis. Eadem prouincia, idem numerus peditum
equitumq; & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt, quos priore anno
C. Flaminius & M. Aemylius coss. habuerunt. duas præterea legiones nouas
ex Senatusconsulto scribere iussi sunt, & viginti millia peditum socijs & no-
mini Latino imperarunt, & equites mille trecentos, & tria millia peditum Ro
manorum, CC. equites, totum hunc exercitũ, præter legiones, in supplemen-
tum Hispaniensis exercitus duci placebat. itaq; consules dum ipsi quæstioni-
bus impediebantur, T. Mænium delectui habendo præfecerũt. Perfectis quæ- *Romanus exercitus à Liguribus Apuanis circumuentus.*
B stionibus, prior Q. Martius in Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in
abditos saltus, quæ latebræ receptaculaq; semper illis fuerant, persequitur: in
præoccupatis angustijs, loco iniquo est circumuẽtus. quatuor millia militum
amissa, & legionis secundæ signa tria, vndecim vexilla sociũm Latini nomi-
nis in potestatem hostium venerunt: & arma multa, quæ quia impedimento
fugientibus per syluestres semitas erant, passim iactabantur. nec prius sequen-
di Ligures finẽ quàm fugæ Romani fecerunt. Consul vbi primùm ex hostium
agro euasit, ne quantum diminutæ copiæ forent appareret, in locis pacatis ex-
ercitum dimisit. non tamen obliterare famam rei malè gestæ potuit. nam sal-
tus, vnde eum Ligures fugauerant, Martius est appellatus, Sub hunc nuntium *Martius saltus.*
C ex Ligustinis vulgatum literæ ex Hispania mistam gaudio tristitiam afferen-
tes recitatæ sunt. C. Catinius, qui biennio antè prætor in eam prouinciã pro-
fectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnauit. ad sex mil-
lia hostium sunt cæsa: cæteri fusi, fugati, castrisq; exuti. Ad oppidum deinde *Cum Lusitanis prosperè pugnatum.*
Astam oppugnandum legiones ducit. id quoq; haud multo maiore certami-
ne cepit, quàm castra: sed dum incautius subit muros, ictus ex vulnere post
dies paucos moritur. Literis de morte propr. recitatis, senatus censuit mit-
tendum, qui ad Lunæ portum C. Calpurnium prætorem consequeretur: nun-
tiaretq; senatum æquũ censere, ne sine imperio prouincia esset, maturare eum
proficisci. Quarto die, qui missus erat, Lunam venit. paucis antè diebus Cal-
D purnius profectus erat. Et in citeriore Hispania L. Manlius Acidinus, qui eodẽ
tempore quo C. Catinius in prouinciam ierat, cum Celtiberis acie conflixit.
incerta victoria discessum est, nisi quòd Celtiberi castra inde nocte proxima *Celtiberi prælio superati.*
mouerunt: Romanis & suos sepeliendi, & spolia legendi ex hostibus potestas
facta est. Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad Calagurrim
oppidũ vltro lacessiuerunt prælio Romanos, Nihil traditur, quæ causa nume-
ro aucto infirmiores eos fecerit. superati prælio sunt. ad duodecim millia ho-
minum cæsa, plus duo capta, & castris Romanus potitus, & nisi successor ad-
uentu suo inhibuisset impetũ victoris, subacti Celtiberi forent. Noui præto-
res ambos exercitus in hyberna deduxerũt. Per eos dies, quibus hæc ex Hispa-
E nia nuntiata sunt, ludi Taurilia per biduũ facti religionis causa. per dies X. ap- *Ludi Romæ religionis causa facti.*
paratos deinde ludos M. Fuluius, quos vouerat Aetolico bello, fecit, Multi arti
fices ex Græcia venerãt honoris eius causa, athletarũ quoq; certamen tum pri-
mo Romanis spectaculo fuit, & venatio data leonum & pantherarũ: & propè
huius seculi copia ac varietate ludicrũ celebratum est. Nouendiale deinde sa-
crum tenuit, quòd in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignesq; cælestes *Prodigia.*
multifariam orti adussisse complurium leui afflatu vestimenta maximè dice-
bantur. Addita & vnum diem supplicatio est ex decreto pontificũ, quòd ædes
Opis in Capitolio de cœlo tacta erat. hostijs maioribus consules procurarunt,
vrbemq; lustrauerunt. Sub idem tempus & ex Vmbria nuntiatum est, semi-
marem duodecim fermè annos natum inuentum. id prodigium abominan

tes,arceri Romano agro,necariq; quamprimùm iuſſerunt.Eodem anno Galli F
tranſalpini tranſgreſſi in Venetiã ſine populatione aut bello, haud procul inde,vbi nunc Aquileia eſt,locum oppido condendo ceperũt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes miſſis,reſponſum eſt: neque profectos ex authoritate gentis eos:nec quid in Italia facerent,ſe ſcire.L.Scipio ludos eo tempore,quos bello Antiochi vouiſſe ſeſe dicebat, ex collata ad id pecunia ab regibus ciuitatibusq;,per dies decem fecit.Legatum eum poſt damnationem& bona vendita miſſum in Aſiam, ad dirimenda inter Antiochum & Eumenẽ reges certamina,Valerius Antias eſt author.tum collatas ei pecunias, congregatosq; per Aſiam artifices:&quorum ludorum poſt bellum,in quo votos diceret,mentionem non feciſſet, de ijs poſt legationẽ demum in ſenatu actum. Cùm iam in G
exitu annus eſſet,Q.Martius abſens magiſtratu abiturus erat. Sp. Poſthumius quæſtionibus cũ ſumma fide curaq; perfectis,comitia habuit.creati ſunt conſules Ap.Claudius Pulcher,M.Sempronius Tuditanus. Poſtero die Prr. facti P. Cornelius Cethegus, A. Poſthumius Albinus, C. Afranius Stellio, C. Attilius Serranus,L.Poſthumius Tempſanus,M.Claudius Marcellus. Extremo anni, quia Sp.Poſthumius COS.renunciauerat, peragrantem ſe propter quæſtiones vtrunq; littus Italiæ,deſertas colonias Sipontũ ſupero, Buxentum infero mari inueniſſe,triumuiri ad colonos eò ſcribẽdos ex Senatuſconſulto,ab T.Mænio prætore vrbano creati ſunt,L.Scribonius Libo,M.Tuccius,Cn.Bæbius Pamphilus.Cũ Perſeo rege & Macedonibus bellũ quod imminebat,non vnde pleriq; H
opinãtur, nec ab ipſo Perſeo cauſas cœpit. inchoata initia à Philippo ſunt.& is ipſe,ſi diutius vixiſſet id bellũ geſſiſſet.Vna eũ res, cùm victo leges imponerentur,maximè angebat:quòd qui Macedonũ ab ſe defecerant in bello,in eos ius ſæuiendi adẽptũ ei ab ſenatu erat: cùm quia rem integrã Quintius in cõditionibus pacis diſtulerat,nõ deſperaſſet impetrari poſſe.Antiocho rege deinde bello ſuperato ad Thermopylas, diuiſis partibus,cùm per eoſdẽ dies COS. Acilius Heracleã, Philippus Lamiã oppugnaſſet: capta Heraclea quia iuſſus abſcedere à mœnibus Lamiæ erat,Romaniſq; oppidum deditum eſt,ægrè eam rem tulerat.permulſit iram eius COS. quòd ad Naupactũ ipſe feſtinans, quò ſe ex fuga Aetoli contulerant,Philippo permiſit, vt Athamaniæ & Aminandro bellũ inferret:& vrbes quas Theſſalis Aetoli ademerant,regno adijceret.Haud magno I
certamine & Aminandrũ Athamania expulerat, & vrbes aliquot ceperat. Demetriadẽ quoq; vrbẽ validam,&ad omnia opportunã,& Magnetum gentem ſuæ ditionis fecit.inde & in Thracia quaſdam vrbes nouæ atq; inſuetæ libertatis vitio,ſeditionibus principum turbatas,partibus quæ domeſtico certamine vincerentur,adiungendo ſe,cepit.His ſedata in præſentia regis ira in Romanos eſt. nunquã tamen remiſit animũ à colligendis in pace viribus, quibus quandocũq; data fortuna eſſet,ad bellũ vteretur.Vectigalia regni nõ fructibus tantùm agrorũ,portorijſq; maritimis auxit:ſed metalla etiam & vetera intermiſſa recoluit, & noua multis locis inſtituit. vt verò antiquã multitudinem hominum,quæ belli cladibus amiſſa erat,reſtitueret,non ſobolẽ tantùm ſtirpis parabat, cogendis omnibus procreare atq; educare liberos: ſed Thracum etiam magnã multitudinẽ in Macedoniã traduxerat: quietuſq; aliquandiu à bellis omni cura in augendas regni opes intentus fuerat.Rediere deinde cauſæ, quæ de integro iram mouerent in Romanos.Theſſalorum & Perrhæborum querelæ de vrbibus ſuis ab eo poſſeſſis, & legatorũ Eumenis regis de Thracijs oppidis per vim occupatis,traductaq; in Macedoniã multitudine,ita auditæ erant, vt eas non negligi ſatis appareret. Maximè mouerat ſenatum, quòd iam Aeni & Maroneæ affectari poſſeſſionem audierant.minus Theſſalos curabant. Athamanes quoq; legati venerunt,non partis amiſſæ, non finiũ iacturam querentes,ſed K

L. Scipio ludos fecit.

Cauſæ belli Macedonici.

Permultorum querelæ ad Senatum de Philippo perferuntur.

A tes,sed totam Athamaniam sub ius iudiciumq; regis venisse. Et Maronitarum
exules erant pulsi,quia libertatis causam defendissent,ab regio prędidio.ij non
Maroneam modò,sed etiã Aenum in potestate nuntiabant Philippi esse. Vene-
rant & à Philippo legati ad purganda ea: qui nihil nisi permissu Rom. impera-
torum factum affirmabãt. Ciuitates Thessalorũ & Perræborum & Magnetũ,
& cum Aminandro Athamanũ gentẽ in eadem causa,qua Aetolos fuisse. Anti-
ocho rege pulso,occupatum oppugnandis Aetolicis vrbibus COS. ad recipien
das eas ciuitates Philippũ misisse. armis subactos parêre. Senatus ne quid ab-
sente rege statueret, legatos ad eas cõtrouersias disceptandas misit, Q. Cæciliũ
Metellũ,M. Bębium Pamphilũ,T. Semproniũ. Quorum sub aduentũ,ad Thes-
B salica Tempe omnibus ijs ciuitatibus,quibus cum rege disceptatio erat,conci
lium indictũ est. Ibi cùm Romani legati disceptatorũ loco, Thessali Perræbiq;
& Athamanes haud dubij accusatores,Philippus ad audienda crimina tanquã
reus,cõsedissent:pro ingenio quisq; eorũ qui principes legationũ erant,& gra-
tia cum Philippo aut odio,acerbius leniúsue egerunt. In cõtrouersiam autem
veniebãt,Philippopolis,Tricca,Phaloria,& Eurymenæ, & cætera circa eas op-
pida:vtrum Thessalorum iuris, cùm vi ademptæ possessæq; ab Aetolis forent:
(nam Philippũ Aetolis ademisse eas cõstabat) an Aetolica antiquitus ea oppi-
da fuissent. ita enim Aciliũ regi concessisse,si Aetolorũ fuissent:& si voluntate,
nõ vi atq; armis coacti,cum Aetolis essent. Eiusdẽ formulæ disceptatio de Per-
C ręborũ Magnetumq; oppidis fuit. omniũ enim iura possidẽdo per occasiones
Aetoli miscuerãt. Ad hæc quæ disceptationis erãt,querelę Thessalorũ adiectæ,
quòd ea oppida,si iam redderẽtur sibi,spoliata ac deserta redditurus esset. nam
præter belli casibus amissos,quingentos principes iuuentutis in Macedoniam
abduxisse,& opera eorũ in seruilibus abuti ministerijs: & quæ reddiderit coa-
ctus Thessalis,inutilia vt redderet,curasse. Thebas Phthias vnũ maritimũ em-
poriũ fuisse quondã Thessalis quęstuosum & frugiferũ. ibi nauibus onerarijs
cõparatis regẽ,quæ præter Thebas Demetriadẽ cursum dirigerent:negotiatio-
nem maritimam omnem eò auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gen-
tium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quin-
D tium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos coniectos,vt non in ci-
uitatibus suis,non in communibus gentis concilijs quisquam hiscere audeat.
procul enim abesse libertatis authores Rom. lateri adhærere grauẽ dominum,
prohibentẽ vti beneficijs P. R. quid autẽ si vox libera non sit,liberũ esse? nunc se
fiducia & præsidio legatorũ ingemiscere magis quàm loqui. nisi prouideant
aliquid Romani,quo & Græcis Macedoniam accolentibus metus,& audacia
Philippi minuatur: nequicquã & illum victũ,& se liberatos esse. vt equum te-
nacem non parentẽ,frenis asperioribus castigandũ esse. Hæc acerbè postremi:
cùm priores leniter permulsissent irã eius,petentes, vt ignosceret pro libertate
loquentibus: & vt deposita domini acerbitate assuesceret sociũ atq; amicum
E sese præstare:& imitaretur P. R. qui charitate quàm metu adiungere sibi socios
mallet. Thessalis auditis,Perræbi Connocondylum,quod Philippus Olympia
dem appellauerat, Perræbiæ fuisse, & vt sibi restitueretur,agebant. & de Mal-
lœa & Ericinio eadem postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, &
castella Athenæum & Pœtneũ. Philippus, vt accusatoris potius quàm rei spe-
ciem haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidem in Dolopia quæ regni sui
fuisset, Thessalos vi atque armis expugnasse questus est. item Petram in Pieria
ab ijsdem Thessalis Perræbisque captam. Xynias quidem haud dubiè Aeto-
licum oppidum sibi eos contribuisse:& Paracheloida,quæ sub Athamania es-
set,nullo iure Thessalorum formulæ factam. Nam quæ sibi crimina objician-
tur de insidijs legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis:

Philippus legatos ad purganda crimina Romam misit.

Romani legati ad cõponendas sociorũ cum Philippo controuersias missi.

Thessalorum de Philippo querelæ.

Philippi ad querelas responsio.

alterum deridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores, aut F nautici petant: alterum mores suos respuere, tot annos esse, per quos nunquam cessauerint legati nunc ad imperatores Romanos, nunc Romam ad senatū crimina de se deferre. quem vnquam verbo violatū esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas: sed quid ijs acciderit, non adijci, quærentium quid falso obijciant, cùm veri nihil habeāt: ea crimina esse. insolenter & immodicè abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis auidè meram haurientes libertatem. ita seruorum modo præter spem repentè manumissorum, licentiam vocis & linguæ experiri. & iactare sese insectatione & conuitijs dominorum. Elatus deinde ira adiecit, nondum omnium dierum solem occidisse. Id minaciter dictum non Thessali modò in G sese, sed etiam Romani acceperunt. & cùm fremitus post eam vocem ortus, & tandem sedatus esset: Perræborum inde Athamanumque legatis respondit, eandem de quibus illi agant, ciuitatum causam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cùm hostium essent. si suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico in gratiam leuium & inutilium sociorum iniuriam eos esse facturos. nec enim vllius rei minus diuturnam esse gratiam, quàm libertatis, præsertim apud eos qui malè vtendo eam corrupturi sint. Causa cognita pronuntiauerunt legati placere deduci præsidia Macedonum ex ijs vrbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnum finiri. de iniurijs quas vltrò citroque illatas querantur, quo H modo inter eas gentes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi constituendam esse. Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ vrbibus proficiscuntur. Ibi legati Eumenis. Si liberas esse Aenum & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse vltrà dicere, quàm vt admoneant, re, non verbo eos liberos relinquant: nec suum munus intercipi ab alio patiantur: sin autem minor cura sit ciuitatum in Thratia positarum, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quàm Philippum habere: vel pro patris Attali meritis bello, quod aduersus Philippū ipsum gesserit populus Romanus: vel suis, quod Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omnibus interfuerit. Habere eum præterea decem le- I gatorum in eam rem præiudicium. qui cùm Chersonnesum Lysimachiamque dederint, Maroneam quoque atque Aenum profectò dedisse, quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices maioris muneris essent. Nam Philippum quidem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperij, cùm tam procul à finibus Macedoniæ absint, ciuitatibus his præsidia imposuisse? vocari Maronitas iuberent. ab ijs certiora omnia de statu ciuitatum earum scituros. Legati Maronitarum vocati, non vno loco tantùm vrbis præsidium regium esse, sicut in alijs ciuitatibus, dixerunt: sed pluribus simul, & plenam Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios, his solis loqui & in senatu & in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, K & dare alijs. optimum quemq; quibus libertatis, quibus legum cura sit, aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus obnoxios silere. De iure pauca etiam finium adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, cùm in regione ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroreiam subeat, nusquam ad mare declinantem: Philippum nouam postea deflexisse viam, qua Maronitarum vrbes agrosq; amplectatur. Ad ea Philippus longè aliam, quàm aduersus Thessalos Perræbosq; nuper, ingressus disserendi viam: Non cum Maronitis, inquid, mihi aut cum Eumene disceptatio est, sed iam vobiscum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu animaduerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi

Eumenis legati de Philippo queruntur.

Philippi defensio, qua Romanos sibi iniquos ostendit.

A mihi æquum censebam: non quia magna accessio ea regni futura esset, (sunt
enim & parua oppida, & in finibus extremis posita) sed quia multum ad reli-
quos Macedonas cõtinendos exemplũ pertinebat: negatũ est mihi. Bello Aeto
lico Lamiã oppugnare iussus à consule M. Acilio, cùm diu fatigatus ibi prælijs
operibusq; essem: transcendentẽ me iam muros à capta propè vrbe reuocauit
cos. & abducere copias inde coegit. ad huius solatiũ iniuriæ permissum est, vt
Thessaliæ Perræbiæq; & Athamanum reciperẽ quædam castella magis quàm
vrbes. ea quoq; ipsa vos mihi Q. Cæcili, paucos ante dies ademistis. Pro nõ du-
bio paulo antè, si dijs placet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt
Eumenem æquius esse quàm me habere. Id ego aliter longè iudico esse. Eume-
B nes enim, nõ nisi vicissent Romani, sed nisi bellum gessissent, manere in regno
suo nõ potuit. itaq; ille vestrum meritũ habet, nõ vos illius, mei autẽ regni tan
tum aberat vt vlla pars in discrimine fuerit: vt *tria M. talentum, & L. tectas na- *Coron. 1800000.
ues, & omnes Græciæ ciuitates, quas antea tenuissem, pollicentẽ vltro Antio-
chum in mercedẽ societatis sim aspernatus. hostẽq; ei me esse prius etiã quàm
M. Acilius exercitum in Græciã traijceret, præ me tuli: & cum eo cos. belli par-
tem quamcunq; mihi delegauit, gessi. & insequẽti cos. L. Scipioni, cùm terra
statuisset ducere exercitũ ad Hellespontũ, non iter tantùm per regnũ nostrum
dedi, sed vias etiã muniui, pontes feci, cõmeatus præbui: nec per Macedoniam
tantùm, sed per Thraciã, vbi etiam inter cætera pax quoq; præstanda à Barbaris
C erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicã merito, vtrum adijcere vos Romani
aliquid, & amplificare & augere regnũ meum munificentia vestra oportebat?
an quæ haberẽ aut meo iure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis.
Macedonum ciuitates, quas regni mei fuisse fatemini, nõ restituuntur. Eume
nes tanquam ad Antiochum spoliandum me venit, & si dijs placet, x. legato-
rum decretum calumniæ impudentissimæ prætendit, quo maximè & refelli
& coargui potest. disertissimè enim planissimeq; in eo scriptum est, Cherson-
sum & Lysimachiã Eumeni dari. vbi tandem Aenus & Maronea & Thraciæ ci-
uitates ascriptæ sunt? quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos
tanquã ab illis impetrauerit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse veli
D tis, refert, si tanquã inimicum & hostẽ insectari propositum est: pergite vt cœ-
pistis, facere. sin aliquis respectus est mei, vt socij atq; amici regis: deprecor, ne
me tanta iniuria dignum iudicetis. Mouit aliquantũ oratio regis legatos. ita-
que medio responso rem suspenderunt. si x. legatorum decreto Eumeni datæ
ciuitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset, eas præmium vi-
ctoriæ iure belli habiturum. si neutrũ eorum foret, placere cognitionẽ senatui
reseruari: & vt omnia in integro manerent, præsidia quæ in ijs vrbibus sint, de-
duci. Hæ causæ maximè animum Philippi alienauerunt ab Romanis, vt non à
Perseo filio eius nouis causis motum, sed ob has à patre bellum relictum filio
videri possit. Romæ nulla belli Macedonici suspicio erat. L. Manlius proconsul *Manlius procos. ouans vrbem inijt.*
E ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde Bellonæ triumphũ, rerum
gestarũ magnitudo impetrabilẽ faciebat, exemplũ obstabat. quòd ita compa-
ratum more maiorũ erat, ne quis qui exercitum nõ deportasset, triumpharet,
nisi perdomitã pacatamq; prouinciã tradidisset successori. medius tamen ho-
nos Manlio habitus, vt ouans vrbem iniret. Tulit coronas aureas L. duas: *au- * Val. 14784. cor.
ri præterea pondo CXXXII. *argenti XVI. millia CCC. & pronunciauit in sena- *Coron. 163000.
tu, *x. millia pondo argenti, & * LXXX. auri Q. Fabium quæstorem aduehere. *Coron. 100000.
id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus seruilis eo anno in Apu- *Coron. 1960.
lia fuit. Tarentum prouinciam L. Posthumius prætor habebat. is de pastorum
coniuratione, qui vias latrocinijs pascuaque publica infesta habuerant, quæ-
stionem seuerè exercuit, ad septem millia hominum condemnauit. multi
inde

indc fugerunt. de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad vrbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent, in Carpetaniam, vbi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilioq; parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto vrbibus, inter pabulatores pugna orta est. quibus dum vtrinq; subuenitur à castris, paulatim omnes copiæ in aciē eductæ sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnę pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi, atq; in castra compulsi sunt. non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarentur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt: vacuaq; præter spem castra, ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressiq; in sua castra, paucos dies quietis statiuis manserunt. Rom. sociorumq; in prælio fugaq; ad quinq; millia occisa, quorum se spolijs hostes armarunt. inde ad Tagum flumen profecti sunt. Prr. interim Romani omne id tempus cōtrahendis ex ciuitatibus socijs Hispanorum auxilijs, reficiendisq; ab terrore aduersæ pugnę militum animis consumserunt. vbi satis placuēre vires, & iam miles quoq; ad delendam priorem ignominiam hostem poscebat, duodecim millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerūt. Trans fluuium in colle hostium castra erant. extemplò quà duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitum traduxerunt: quieto hoste, dum miratur subitum aduentum, consultatq;, qui tumultum inijcere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis contractisq; in vnum locum, quia iam moueri videbant hostem, nec spatium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ, quinta Calpurnij legio, & octaua Quintij: id robur totius exercitus erat. campum apertum vsque ad hostium castra habebant, liberum à metu insidiarum. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorum agmina conspexerunt, vt priusquam se iungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti victoria inflatis, & insueta ignominia milite Romano accenso. accerrimè media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabant, quas cùm aliter moueri loco non posse hostis cerneret, cuneo institit pugnare: & vsque plures confertioresque, medios vrgebant. Ibi posteaquam laborare aciem Calpurnius Prætor vidit, T. Quintilium Varum, & L. Iuuentium Taluam legatos ad singulas legiones adhortandas properè mittit. docere & monere iubet, in illis spem omnem vincendi & retinendæ Hispaniæ esse. si illi loco cedant, neminem eius exercitus nō modò Italiam, sed ne Tagi quidem vlteriorem ripam vnquam visurum. ipse cum equitibus duarum legionum paulullum circumuectus, in cuneum hostium, qui mediam vrgebat aciem, ab latere incurrit. Quintius cum suis equitibus alterū hostium latus inuadit: sed longè acrius Calpurniani equites pugnabāt, & prætor ipse ante alios, nam & primus hostē percussit, & ita se immiscuit medijs, vt vix vtrius partis esset, nosci posset. & equites prætoris eximia virtute & equitum pedites accensi sunt. pudor mouit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. itaq; vrgere signiferos pro se quisq;, iubere inferre signa, & confestim militem sequi. renouatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex superiore loco, haud secus ergo quàm torrentis modo fundunt, sternuntq; perculsos: nec sustinere alij super alios inferentes sese possunt. fugiētes in castra equites persecuti sunt, & permisti

Duo exercitus Romani in Hispania fusi.

Romani refectis viribus Hispanos adoriuntur.

F G H I K

A missi turbæ hostium intra vallum penetrauerũt. vbi ab relictis in præsidio castrorũ prælium instauratũ: coactiq; sunt Romani equites descendere ex equis. dimicantibus ijs legio quinta superuenit: deinde, vt quæq; potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra: nec plus quàm quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia ferè qui arma retinuerant, montem propinquum ceperunt. mille, semiermes maximè per agros palati sunt. supra XXXV. millia hostiũ fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta CXXXIII. Romani socijq; paulo plus sexcenti, & prouincialiũ auxiliorum CL. fermè ceciderunt. tribuni militum quinq; amissi, & pauci equites Romani, cruentæ maximè victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium,

Hispani vincuntur & eorum castra capiuntur.

B quia ipsis spatiũ sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati, donatiq; à C. Calpurnio equites phaleris, pronunciauitque, eorum maximè opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor suos equites catellis ac fibulis donauit. donati & cẽturiones ex vtriusq; exercitu permulti, maximè qui mediam aciem tenuerunt. Consules delectibus alijsq; quæ Romę agendæ erant, peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitũ duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, vrendoq; vicos & castella eorum, aperuit saltum vsq; ad fluuiũ Macram & Lunæ portum. Hostes montem antiquam sedem maiorum suorum, ceperunt. & inde, superata locorum iniquitate, prælio deiecti sunt. Et Ap. Clau-

In Liguria feliciter ab vtroq; consule pugnatum.

C dius felicitatem virtutemq; collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot prælijs: sex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia hominũ in ijs cepit. belli authores III. & XL. securi percussit. Iam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius quàm Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater eius consulatũ petebat. Competitoresq; habebat patricios, L. Aemylium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpitium Galbam, veteres candidatos, & ab repulsis eo magis debitũ, quia primò negatus erat, honorem repetentes, etiam quia plus quàm vnum ex patricijs creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeij quoq; gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terentius Culleo, Cn. Bæbius Pamphi-

D lus, & ij repulsi in spem impetrandi tandẽ aliquando honoris dilati. Claudius vnus ex omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum haud dubiè destinabantur Q. Fabius Labeo & L. Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cũ fratre toto foro volitando, clamitantibus aduersarijs, & maiore parte senatus, meminisse eum debere prius se consulem populi Romani, quàm fratrem P. Claudij esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorũ tacitum spectatorẽ se preberet? coërceri tamen ab effuso studio nequijt. Magnis cõtentionibus tribunorũ quoq; plebis, qui aut contra consulẽ, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, vt deiecto Fabio, fratrẽ traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, pręter spem

E suam & cæterorũ: locum suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis studijs, non vi Claudiana, inter plebeios certatum est. Prr. inde comitia sunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sẽpronius Blæsus, A. Terẽtius Varro, prr. facti. Hęc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius COSS. fuerũt, domi militięq; gesta. Principio insequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius cõsules erant: cùm Q. Cæcilius, M. Bębius, & T. Sempronius, qui ad disceptandũ inter Philippũ & Eumenẽ reges, Thessalorũq; ciuitates missi erant, legationẽ renuntiassent, regum quoq; eorũ ciuitatũq; legatos in senatũ introduxerũt. Eadẽ vtrinq; iterata, quę dicta apud legatos in Græcia erant. Aliã deinde legationẽ nouã patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniã & in Gręciã decreuerũt ad visendũ, redditę'ne ciuitates

Romam legati è Græcia reuersi.

Legatio noua mittitur in Græciam.

uitates Rhodijs & Thessalis & Perræbis essent. Ijsdem mandatum, vt ab Aeno F
& Maronea præsidia deducerentur, maritimaq; omnis Thraciæ ora à Philip-
po & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, vnde prior
legatio discesserat incertiore statu rerum, quàm si non venissent. nam super
cætera etiã sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum con-
cilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, simul Lacedæmonijs deplo-
rantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venundatã, adem-
ptas quibus ad eam diem ciuitas stetisset, Lycurgi leges. Achæi maximè con-
cilij negati crimen excusabant, recitando legem: quæ nisi belli pacisue causa,
& cùm legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis venirent, vetaret in-
dici concilium. Ea ne postea excusatio esset, ostendit senatus curæ ijs esse debe- G
re, vt Romanis legatis semper adeundi cõcilium gentis potestas fieret: quem-
admodum & illis, quoties vellent, senatus daretur. Dimissis ijs legationibus,

Philippus Maronitas qui Eumeni fauerẽt, interficiendos curat.

Philippus à suis certior factus, cedendum ciuitatibus, deducendaq; præsidia
esse, infensus omnibus in Maronitas iram effundit. Onomasto qui præerat
maritimæ ore mandat, vt partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casan-
drum quendam vnum ex regijs iam diu habitantem Maroneæ, nocte Thraci-
bus intromissis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos lega-
tos querentes tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbè ad-
uersus populum Romanum factum, vt quibus libertatem restituendam se- H
natus censuisset, ij pro hostibus trucidarentur, abnuebat quicquam eorum
ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter ipsos dimicatum, cùm
alij ad se, alij ad Eumenem ciuitatem traherent. id facilè scituros esse, si per-
cunctarentur ipsos Matonitas: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam
recentis cædis, neminẽ hiscere aduersus se ausurum, Negare Appius, rem eui-
dentem pro dubia quærendam, si ab se culpam remouere vellet, Onomastum
& Casandrum, per quos acta res diceretur, mitteret Romã, vt eos senatus per-
cunctari posset. Primò adeò perturbauit ea vox regem, vt non dolor, non vul-
tus ei constaret. deinde collecto tandem animo, Casandrum qui Maroneæ I
fuisset, si vtique vellent, se missurum dixit. ad Onomastum quidem quid
eam rem pertinere? qui non modò Maroneæ, sed ne in regione quidem pro-
pinqua fuisset. Et parcebat magis Onomasto honoratiori amico, & eundem
indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermonem cum eo contulerat,
& multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoque,
missis qui per Epirum ad mare prosequerentur eum, ne qua indicium emana-
ret, veneno creditur sublatus. Et legati à Philippi colloquio ita digressi sunt, vt
præ se ferrent nihil eorũ sibi placere: & Philippus minimè quin rebellandum
esset, dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant, ad moram interponen-

Philippus Demetriũ filium Romam mittit.

dam Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimi-
na, simul ad deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam iu-
uenem, quòd Romæ obses specimen regiæ indolis dedisset, aliquid momenti K
facturum. Interim per speciem auxilij Bizantijs ferendi, re ipsa ad terrorem re-
gulis Thracum inijciendum profectus, perculsis ijs vno prælio, & Amadoco
duce capto, in Macedoniam redijt: missis ad accolas Istri fluminis barbaros,
vt in Italiam irrumperent, solicitandos. Et in Peloponneso aduentus Roma-
norum legatorũ, qui ex Macedonia in Achaiam ire iussi erant, expectabatur.

Achæorum concilium.

aduersus quos vt præparata consilia haberent, Lycortas prætor concilium in-
dixit. Ibi de Lacedæmonijs actum. Ex hostibus eos accusatores factos. & peri-
culum esse, ne victi magis timendi forent quàm bellantes fuissent. quippe in
bello socijs Romanis Achæos vsos: nunc eosdem Romanos æquiores Lace-
dæmonijs quàm Achæis esse: vbi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules suo
beneficio

A beneficio restituti, legationem Romam aduersus gentem Achæorum ita de ipsis meritã suscepissent, adeoq; infesta oratione vsi essent, vt patria pulsi, non restituti in eam viderentur. Clamor vndiq; ortus, referret nominatim de ijs. & cùm omnia ira, nõ consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani legati venerunt, his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicquam, terror Achæis iniectus erat & cogitatio, quàm non ex æquo disceptatio futura esset: quòd Areum & Alcibiadẽ, capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiscere quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erãt Lacedæmonij, displicere senatui ostendit: cædem primùm ad conflictum factam eorum, qui a Philopœmene *Appius de Achæis in ipsorum concilio queritur.*
B ad causam dicendam euocati venissent: deinde cùm in homines ita sæuitum esset, ne in vlla parte crudelitas eorũ cessaret: muros dirutos vrbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamq; per gentes Lycurgi disciplinam sublatam. Hæc cùm Appius dixisset, Licortas & quia prætor, & quia Philopœmenis authoris omnium quæ Lacedęmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: *Achæorum prætoris ad Appium oratio.* Difficilior nobis Ap. Claudi apud vos oratio est, quàm Romæ nuper apud senatum fuit. tunc enim Lacedęmonijs accusantibus respondendũ erat: nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud quos causa dicenda est. quam iniquitatẽ conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurum esse, posita contentione, qua paulo antè egisti. Ego certè, cùm ea, quę & hic antea apud Q. Cę
C cilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonij, à te paulo antè relata sint, non tibi, sed illis me apud te respondere credam. Cædem obijcitis eorum, qui à Philopœmene prętore euocati ad causam dicendam interfecti sunt: hoc ego crimen non modò non à vobis Romani, sed ne apud vos quidem nobis obijciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, vt maritimis vrbibus abstinerent Lacedæmonij. Quo tempore armis captis vrbes, à quibus abstinere iussi erant, nocturno impetu occupauerunt, si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea in Peloponneso fuisset, eò nimirũ capti & oppressi confugissent. cùm vos procul essetis, quò aliò, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gyttheo opem ferenteis, quos Lacedæmonem vobiscum simili de causa
D oppugnanteis viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piumq; bellum suscepimus. quod cùm alij laudent, reprehendere ne Lacedæmonij quidem possint: & dij quoq; ipsi comprobauerint, qui nobis victoriã dederunt: quónam modo ea quæ belli iure acta sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum est, quòd euocauimus eos ad causam dicendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principum fecerant. quòd vero illi venientes in castra interfecti sunt: vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si dijs placet, accusatis, nõ nostrum, exules Lacedæmoniorum, quo in numero ij quoq; duo fuerunt. & tunc vobiscum erant, quòd domicilio si-
E bi delegerant maritima oppida, se petitos credentes, in eos quorum opera patria extorres, ne in tuto quidẽ exilio posse cõsenescere se indignabantur, impetum fecerunt. Lacedæmonij igitur Lacedæmònios, non Achæi interfecerunt. nec iure, an iniuria cæsi sint, argumentari refert. At enim illa certè vestra sunt Achæi, quòd leges disciplinamq; vetustissimam Lycurgi sustulistis, quòd muros diruistis. quæ vtraq; ab ijsdẽ obijci qui possunt? cùm muri Lacedæmonijs nõ ab Lycurgo, sed paucos ante annos ad dissoluendam Lycurgi disciplinam extructi sint? tyranni enim nuper eos arcem & munimentum sibi, non ciuitati parauerunt. & si existat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum, & nunc se patriam & Spartam antiquam agnoscere dicat. Non Philopœmenem expectare, nec Achæos, sed vos ipsi Lacedæmonij vestris manibus amoliri &

diruere omnia tyrannidis veſtigia debuiſtis. veſtræ enim illæ deformes veluti F
cicatrices ſeruitutis erant. & cùm ſine muris per octingentos propè annos li-
beri, aliquando etiam principes Græciæ fuiſſetis: muris velut compedibus cir-
cundatis vincti, per centum annos ſeruiſtis. Quod ad leges ademptas attinet,
ego antiquas Lacedæmonijs leges tyrannos ademiſſe arbitror: nos non ſuas
ademiſſe, quas non habebant, ſed noſtras leges dediſſe: nec malè conſuluiſſe
ciuitati, cùm concilij noſtri eam fecerimus, & nobis miſcuerimus: vt corpus
vnum, & concilium totius Peloponneſi eſſet, tunc opinor, ſi alijs ipſi legibus
viueremus, alias iſtis iniunxiſſemus, queri ſe iniquo iure eſſe, & indignari poſ-
ſent. Scio ego Appi Claudi hanc orationem, qua ſum adhuc vſus, neque ſocio-
rum apud ſocios, neque liberæ gentis eſſe: ſed ſeruorum verius diſceptantium G
apud dominos, nam ſi non vana illa vox præconis fuit, qua liberos eſſe om-
nium primos Achæos iuſſiſtis: ſi fœdus ratū eſt, ſi ſocietas & amicitia ex æquo
obſeruatur: cur ego, quid Capua capta feceritis Romani, non quæro? vos ra-
tionem repoſcitis, quid Achæi Lacedæmonijs bello victis fecerimus? Interfe-
cti aliqui ſunt, finge, à nobis. quid? vos ſenatores Campanos ſecuri non per-
cuſſiſtis? muros diruimus. vos non muros tantùm, ſed vrbem & agros ademi-
ſtis. Specie, inquis, æquum eſt fœdus apud Achæos, re precaria libertas: apud
Romanos etiam imperium eſt. Sentio Appi: & ſi non oportet, non indignor.
ſed oro vos, quantumlibet interſit inter Romanos & Achæos, modò ne in æ-
quo hoſtes veſtri noſtriq; apud vos ſint, ac nos ſocij, imò ne meliore iure ſint. H
nam vt in æquo eſſent, nos fecimus: cùm leges ijs noſtras dedimus: cùm vt A-
chæi concilij eſſent, effecimus. parum eſt victis, quod victoribus ſatis eſt. plus
poſtulant hoſtes, quàm ſocij habent. quæ iureiurando, quæ monumentis li-
terarum in lapide inſculptis in ęternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt,
ea cum periurio noſtro tollere parant. Veremur quidem vos Romani, & ſi ita
vultis, etiam timemus: ſed plus & veremur & timemus deos immortales.
Cum aſſenſu maximæ partis eſt auditus, & locutū omnes pro maieſtate ma-
giſtratus cenſebant, vt facile appareret, molliter agendo dignitatem ſuam te-
Appij ad Achæorum prætorem reſponſio.
nere apud Romanos non poſſe. Tum Appius, ſuadere ſe magnopere Achæis di
xit, vt dum liceret voluntate ſua facere, gratiam inirent, ne mox inuiti & coa- I
cti facerent. Hæc vox audita quidem cum omnium gemitu eſt, ſed metum
iniecit imperata recuſandi. id modò petierunt, vt Romani, quæ viderentur, de
Lacedæmonijs mutarent, nec Achæos religione obſtringerent, irrita ea, quæ
iureiurando ſanxiſſent, faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quę nu-
per facta erat, ſublata eſt. Romæ principio eius anni cùm de prouincijs conſu-
lum & prætorum actum eſſet, conſulibus Ligures, quia bellum nuſquam ali-
bi erat, decreti. Prætores C. Decimius Flauus vrbanam, P. Cornelius Cethegus
inter ciues & peregrinos ſortiti ſunt. C. Sempronius Blæſus Siciliam, Q. Næui-
us Matho Sardiniam, & vt idem de veneficijs quæreret. A. Terentius Varro Hi-
ſpaniam citeriorem, P. Sempronius Longus Hiſpaniam vlteriorem. De ijs dua- K
bus prouincijs legati per id ferè tempus L. Iuuentius Talua, & T. Quintilius
Varus venerunt. qui quantum bellum iam profligatum in Hiſpania eſſet, ſe-
natu edocto, poſtularunt ſimul, vt pro rebus tam proſperè geſtis dijs immor-
talibus haberetur honos, & vt pretoribus exercitum deportare liceret. Suppli-
catio in biduum decreta eſt. de legionibus deportandis, cùm de conſulum
prætorumque exercitibus ageretur, rem integram referri iuſſerunt. Paucos
poſt dies COSS. in Ligures binæ legiones, quas Appius Claudius & M. Sem-
Inter Coſſ. & Tribunos pl. contentio de Hiſpanico exercitu.
pronius habuerant, decretæ ſunt. De exercitibus Hiſpanienſibus magna con-
tentio fuit inter nouos Prætores & amicos abſentium, Calpurnij Quintijque,
vtraque cauſa tribunos plebis vtraque COSS. habebat. ij ſe interceſſuros Sena-
tus con-

A tus consultum, si deportandos censerent exercitus, denuntiabant. illi si hęc in-
tercessio fieret, nullam rem aliam se decerni passuros. Victa postremò absen-
tium gratia est, & Senatus consultum factum, vt prætores quatuor millia pe-
ditum Romanorum scriberent, quadringentos equites, & quinque millia so-
ciorum peditum Latini nominis, quingentos equites, quos secum in Hispa-
niam portarēt. cùm eas legiones quatuor descripsissent, quod plus quàm qui-
na millia peditum, treceni equites in singulis legionibus esset, dimitterent:
eos primùm, qui emerita stipendia haberent, deinde vt cuiusque fortissima o-
pera Calpurnius & Quintius in prælio vsi essent. Hac sedata contentione, alia
subinde C. Decimij Prætoris morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui

Alia de pretura contentio.

B ædiles proximo anno fuerant: & C. Valerius flamen Dialis, & Q. Fuluius Flac-
cus: is quia ædilis curulis designatus erat, sine toga candida, sed maxima ex
omnibus contentione petebat: certamenque ei cum flamine erat. & postea-
quam primò æquare, mox superare etiam est visus: pars tribunorum plebis ne-
gare rationem eius habendam esse, quòd duos simul vnus magistratus, præ-
sertim curules, neque capere posset, nec gerere: pars legibus eum solui æquum
censere, vt quem vellet Prætorē creandi populo potestas fieret. L. Porcius COS.
primò in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet. deinde vt ex authoritate
senatus idem faceret: conuocatis patribus, referre se ad eos dixit: quòd nec iure
vllo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati ædilis curulis designatus preturam
C peteret, sibi, nisi quid aliud ijs videretur, in animo esse è lege comitia habere.
Patres censuerunt, vti L. Porcius COS. cum Q. Fuluio ageret, ne impedimento
esset, quo minus comitia Prætoris in locum C. Decimij subrogandi è lege ha-
berentur. Agenti COS. ex Senatuscōsulto, respondit Flaccus: nihil, quod se in-
dignum esset, facturum. Medio responso spem ad voluntatem interpretanti-
bus fecerat: cessurum patrū authoritati esse. comitijs acrius etiam quàm antè
petebat, criminando extorqueri sibi à COS. & senatu populi Romani benefi-
cium & inuidiam geminati honoris fieri, tanquā non appareret, vbi designa-
tus Prætor esset, exemplò ædilitate se abdicaturum COS. cùm & pertinaciam
petentis crescere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret,
D dimissis comitijs senatū vocauit. censuerunt frequentes, quoniā Flaccum au-
thoritas patrum nihil mouisset, ad populum cum Flacco agendum. Cōcione
aduocata cùm egisset COS. ne tum quidē de sententia motus, gratias P. R. egit,
quòd tanto studio, quotiescunq; declarandæ voluntatis potestas facta esset,
Pr. se voluisset facere. ea sibi studia ciuiū suorum destituere non in animo esse.
Hæc verò tam obstinata vox tantum ei fauorem accendit, vt haud dubius Pr.
esset, si COS. accipere nomen vellet. Ingens certamē tribunis & inter se ipsos, &
cum COS. fuit: donec senatus à COS. est habitus, decretumq;: quoniam præto-
ris subrogandi comitia ne legibus fierent, pertinacia Q. Flacci, & praua studia
hominum impedirent, senatum censere satis prætorum esse: P. Cornelius v-
E tranq; in vrbe iurisdictionem haberet, Apollinìq; ludos faceret. His comitijs
prudentia & virtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore
de re, & inter plures potentioresq; viros sunt exorta. Censurā summa conten-
tione petebant L. Valerius Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Volso, L. Fu-
rius Purpurio, patricij: plebeij autem, M. Porcius Cato, M. Fuluius Nobilior, T.
& M. Sempronij, Longus & Tuditanus. sed omneis patricios plebeiosq; nobi-
lissimarum familiarum M. Porcius longè anteibat. In hoc viro tanta vis animi
ingenijq; fuit, vt quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuis-
se videretur, nulla ars neque priuatæ, neque publicæ rei gerendæ ei defuit. vr-
banas rusticasque res pariter callebat. ad summos honores alios scientia iuris,
alios eloquentia, alios gloria militaris prouexit, huic versatile ingenium sic

Grauissima inter Censuræ candidatos contentio.

M. Porcij Catonis laus.

pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnum diceres, quodcunq; ageret. in bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad magnos honores peruenit, summus imperator: idem in pace, si ius consuleres, peritissimus: si causa oranda esset, eloquentissimus: nec is tantùm, cuius lingua viuo eo viguerit, monumentum eloquentiæ nullum extet. viuit imò, vigetque eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis. Orationes & pro se multæ, & pro alijs, & in alios. nam non solùm accusando, sed etiam causam dicendo fatigauit inimicos. simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas. nec facilè dixeris, vtrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitatem. Asperi proculdubio animi, & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit, sed inuicti cupiditatibus animi, & rigidæ innocentiæ, contemptor gratiæ, diuitiarum: in parsimonia, in patientia laboris periculique ferrei propè corporis, animique, quem ne senectus quidem, quæ soluit omnia, fregerit: qui sextum & octogesimum annum agens causam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritque, nonagesimo anno Sergium Galbam ad populi adduxerit iudicium. Hunc, sicut omni vita, ita tum petentem premebat nobilitas: consenserantque, pręter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati omnes, ad deijciendum honore eum, non solùm vt ipsi potius adipiscerentur: nec quia indignabantur nouum hominem censorem videre, sed etiam quòd tristem censuram, periculosamque multorum famæ, & ab læso à plerisque, & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoque minitabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censuram timerent, criminando. & simul L. Valerio suffragabatur: illo vno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuocare posse. His accensi homines, aduersa nobilitate non M. Porcium modò censorem fecerunt, sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundum comitia censorum COSS. prætoresque in prouincias profecti sunt: præter Q. Næuium. quē quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quęstiones veneficij, quarum magnam partem extra vrbem per municipia conciliabulaque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Prætor cui Tarentum prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes vindicauit, & reliquias bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos, qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant, in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim cōprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania vlteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius, in Suessetanis oppidum Corbionem vineis & operibus expugnauit, captiuos vendidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit. Veteres Prætores C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: vtrique magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII. & duodecim millia pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex ijsdem Lusitanis Celtiberisq; triumphauit. tantundem auri atq; argenti in eo triumpho translatum. Censores, M. Porcius & L. Valerius, metu mista expectatione senatum legerunt. septem mouerunt senatu: ex quibus vnum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintiū Flamininum consularē. Patrū memoria institutum fertur, vt censores motis senatu ascriberent notas. Catonis & aliæ quidē acerbæ orationes extant in eos, quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit. longè grauissima in L. Quintium oratio est. qua si accusator ante notam, non censor post notam vsus esset, retinere Quintiū in senatu ne frater quidem T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cætera obiecit ei. Philip-

Catonis orationes.

M. Portius & L. Valerius censores inuita nobilitate creantur.

Calpurnij & Crispini triumphus.

F G H I K

A Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum, ab Roma in Galliam prouinciam spe ingentium donorum perductum. eum puerum, per lasciuiam cùm cauillaretur, exprobrare cōsuli persæpe solitum, quòd sub ipsum spectaculum gladiatorum abductus ab Roma esset, vt obsequium amatori iactaret. fortè epulantibus ijs, cùm iam vino incaluissent, nuntiatum in conuiuio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse. conuenire COS. velle, vt ab eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum per interpretem alloqui COS. cœpisse. inter cuius sermonem Quintius scorto, Vis tu, inquit, quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum morientem aspicere? & cùm is vixdum seriò annuisset, ad nutum scorti COS. stricto gladio,

Quam ob causam L. Quintius Flamininus motus fuerit Senatu à Censoribus.

B qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primùm percussisse, deinde fugienti, fidemq; populi Romani atque eorum qui aderant imploranti, latus transfodisse. Valerius Antias, vt qui nec Catonis orationem legisset, & fabulæ tantùm sine authore editæ credidisset: aliud argumentum, simile tamen & libidine & crudelitate peragit. Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuium accersitam scribit. ibi iactantem sese scorto inter cætera retulisse, quàm acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubantem negasse, vnquam vidisse quenquam securi ferientem, & peruelle id videre. hic indulgentem amatorem, vnum ex illis miseris attrahi iussum, secu-

C ri percussisse. Facinus siue eo modo quo censor obiecit, siue vt Valerius tradit, commissum est, sæuum atq; atrox: inter pocula atq; epulas, vbi libare dijs dapes, vbi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis, in sinu COS. recubantis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, vt si id factum negaret, cæteraq; quæ obiecisset, sponsione defenderet sese: sin fateretur, ignominia ne sua quenquā doliturū censeret, cùm ipse vino & venere amens, sanguine hominis in conuiuio lusisset? In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiatico ademptus equus. in censibus quoque accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. ornamenta & vestem muliebrē & vehicula, quæ pluris quàm

L. Scipioni Asiatico equus ademptus est à Censoribus.

D *quindecim milliū æris essent, in censum referre viatores iussit. item mancipia minora annis viginti, quæ post proximum lustrum *decem millibus æris, aut eo pluris venijssent, vti ea quoq; decem, tanto pluris quàm quanti essent, æstimarentur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitáue priuati habebant, intra dies triginta demoliti sunt, opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta. lacus sternendos lapide, detergendasq; quà opus esset cloacas, in Auentino & in alijs partibus: quà nondum erant, faciendas locauerunt. & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, vt iter populo esset, & viam per Formianum

*Coron. 150.

*Coron. 100.

E montem. Cato atria duo, Mænium & Titium in Latomijs, & quatuor tabernas in publicum emit: basilicamq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & vectigalia summis pretijs, vltrò tributa infimis locauerunt. Quas locationes cùm senatus precibus & lacrymis publicanorum victus induci, & de integro locari iussisset: censores edicto summotis ab hasta, qui ludificati priorem locationem erant, omnia eadem paulum imminutis pretijs locauerunt. Nobilis censura fuit, simultatumq; plena: quæ M. Porcium, cui acerbitas ea assignabatur, per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductæ sunt. sena iugera in singulos data. diuiserunt agrum, coloniasq; deduxerūt ijdem triumuiri, Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluij, Flaccus & Nobilior. COS. eius anni nec domi, nec militiæ

memorabile quicquam egerunt. In insequentem annum crearunt coss. M. F
Claudium Marcellum, Q. Fabium Labeonem. M. Claudius, Q. Fabius idibus Martijs, quo die consulatum inierunt, de prouincijs suis prætorumque retulerunt. Prætores creati erant, C. Valerius flamen Dialis, qui & priore anno petierat: & Sp. Posthumius Albinus, & P. Cornelius Sisenna, L. Puppius, L. Iulius, Cn. Sicinius. Consulibus Ligures cum ijsdem exercitibus, quos P. Claudius, & M. Porcius habuerant, prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortem prioris anni prætoribus cum suis exercitibus seruatæ. Prætores ita sortiri iussi, vti flamini Diali vtiq; altera iuris dicendi Romæ prouincia esset. peregrinam est sortitus. Sisennæ Cornelio vrbana, Sp. Posthumio Sicilia, L. Puppio Apulia,

Galli transalpini in Italiam transgressi.

L. Iulio Gallia, Cn. Sicinio Sardinia euenit. L. Iulius proficisci mature est iussus. G
Galli transalpini per saltus ignotæ antea viæ (vt antè dictum est) in Italiam transgressi, oppidum in agro, qui nunc Aquileiensis est, ædificabant. id eos vt prohiberet, quoad eius sine bello posset, prętori mandatum est. si armis prohibendi essent, coss. certiores faceret. ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comitia auguris creandi habita erant. in demortui Cn. Cornelij Lentuli locũ creatus erat Sp. Posthumius Albinus. Huius principio anni P. Licinius Crassus Pontifex maximus mortuus est: in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. Pontifex maximus est creatus C. Seruilius Geminus, P. Licinij funeris causa visceratio data, & gladiatores cxx. pugnauerunt. & ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum. in quo, cùm toto foro strata triclinia essent, tempestas cum H

Prodigia.

magnis procellis coorta, coëgit plerosque tabernacula statuere in foro. eadem paulo pòst, cùm vndique conserenasset, sublata. defunctosque vulgo ferebant, quòd inter fatalia vates cecinissent, necesse est tabernacula in foro statui. Hac religione leuatis altera iniecta, quòd sanguine per biduum pluisset in area Vulcani: & per decemuiros supplicatio indicta erat eius prodigij expiandi causa.

Multorum legationes in Senatu de Philippo queruntur.

Priusquam coss. in prouincias proficiscerentur, legationes transmarinas in senatum introduxerunt. nec vnquam antè tantum regionis eius hominum Romæ fuerat. nam ex quo fama per gentes, quæ Macedoniam accolunt, vulgata est, crimina querimoniasq; de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæpretium fuisse queri, pro se quæque ciuitates gentesque, singuli etiam priuatim (grauis enim accola omnibus erat) Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ, aut ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eumene rege legatio cum fratre eius Athenæo venit ad querendum, simul quòd non deducerentur ex Thracia præsidia: simul quòd in Bithyniã Prusiæ bellum aduersus Eumenẽ gerenti auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuueni tum admodum Demetrio erat: cùm haud facile esset, aut ea quæ obijcerentur, aut quæ aduersus ea dicenda erant, memoria cõplecti. nec enim multa solùm, sed etiam pleraq; oppidò quàm parua erant: de controuersia finium, de I
hominibus raptis, pecoribusq; abactis, de iure aut dicto per libidinẽ, aut non K
dicto, de rebus per vim aut per gratiam iudicatis. nihil horũ neq; Demetrium docere dilucidè, nec se satis liquidò discere ab eo senatus cùm cerneret posse: simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis moueretur, quæri iussit ab eo, ecquẽ de his rebus commentarium à parte accepisset? cùm respondisset, accepisse se, nihil prius nec potius visum est, quàm regis ipsius de singulis responsa accipere. librum extemplò poposcerunt: deinde vt ipse recitaret, permiserunt. Erant autem de rebus singulis in breue coactæ causæ: vt alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret: alia non per se stetisse, quo minus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent. interposuerat & querelas de iniquitate decretorum, & quàm non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret: indigneque sibi, nec

vllo

A vllo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas irritati eius animi col- *Senatus consultum de Philippo.*
legit senatus, cæterùm alia excusanti iuueni, alia recipienti futura ita, vt maxi-
me vellet senatus, responderi placuit: Nihil patrem eius neq; rectius, nec ma-
gis quod ex volũtate senatus esset, fecisse, quàm quod, vtcunq; ea gesta essent,
per Demetrium filium satis fieri voluisset Romanis. multa & dissimulare &
obliuisci & pati præterita senatũ posse, & credere etiam Demetrio credendum
esse. obsidem enim se animum eius habere, & si patri corpus reddiderit. & scire
quantum salua in patrem pietate possit, amicum eum populo Romano esse.
honorisq; eius causa missuros in Macedoniã legatos: vt si quid minus factum
sit quàm debuerit, tum quoq; sine piaculo rerum prætermissarum fiat. velle
B etiam sentire Philippũ, integra omnia sibi cum populo Romano Demetrij filij
beneficio esse. Hęc quæ augendæ amplitudinis eius causa facta erãt, extemplò *Lacedæmoniorum legati in Senatum introducti, quid responsum sit.*
in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedæmonij
deinde introducti sunt. Multæ & paruę disceptiones iactabantur, sed quę ma-
ximè rem continerent, erant: vtrum restituerentur quos Achęi damnauerant.
nec ne: iniquè, an iurè occidissent, quos occiderant. vertebatur & vtrum ma-
nerent in Achaico concilio Lacedæmonij: an, vt antè fuerat, secretum eius v-
nius in Peloponneso ciuitatis ius esset. Restitui, iudiciaq; facta tolli placuit:
Lacedæmonẽ manere in Achaico concilio: scribiq; id decretum, & consignari
à Lacedæmonijs & Achæis. Legatus in Macedoniam Q. Martius est missus,
C iussus idem in Peloponneso sociorum res aspicere, nam ibi quoque & ex vete-
ribus discordijs residui motus erant, & Messenij desciuerant à concilio A-
chaico. cuius belli & causas & ordinem si expromere velim, immemor sim
propositi, quo statui nõ vltrà attingere externa, nisi quà Romanis cohærerent
rebus. Euentus memorabilis est, quòd cùm bello superiores essent Achæi, Phi- *Philopœmenes Achæorum prætor à Messenijs captus.*
lopœmenes Prætor eorum capitur ad præoccupandam Coronen, profectus,
quam hostes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum
potuisse effugere Thracũ Cretensiumq; auxilio tradunt. sed pudor relinquen-
di equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locũ
ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus ho-
D stium, prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis, haud
multum abfuit quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino
morbo, ex quo tum primùm reficiebatur, viribus admodũ attenuatis. Iacen-
tem hostes superfusi oppresserunt. cognitumq; primùm à verecundia memò-
riaq; meritorum haud secus quàm ducem suum attollunt, reficiuntque, & ex
valle deuia in viam portant, vix sibimet ipsi præ nec opinato gaudio creden-
tes. pars nuntios Messenem præmittunt, debellatum esse, Philopœmenem ca-
ptum adduci. Primùm adeò incredibilis visa res, vt non pro vano modò, sed
vix pro sano nuntius audiretur. deinde vt super alium alius idem omnes affir-
mantes veniebant, tandem facta fides. & priusquam appropinquare vrbi satis
E scirent, ad spectaculum omnes simul liberi ac serui, pueri quoque cum fœmi-
nis effunduntur. itaq; clauserat portã turba, dum pro se quisq;, nisi ipse ocu-
lis suis credidisset, vix pro comperto tantam rem habiturus videretur. Aegrè
summouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, po-
tuerunt, atq; turba conferta iter reliquum clauserat. & cum pars maxima ex-
clusa à spectaculo esset, theatrum repente, quod viæ propinquum erat, com-
pleuerunt, & vt eò in conspectum populi adduceretur, vna voce omnes expo-
scebant. Magistratus & principes veriti ne quem motum misericordia pręsen-
tis tanti viri faceret, cùm alios verecundia pristinæ maiestatis collata præsenti
fortunæ, alios recordatio ingentium meritorum motura esset, procul in con-
spectu eum statuerunt, deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt: Præ-

tor Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli percunctari F cum magistratus vellent. inde adducto eo in curiam, & senatu vocato, cõsultari cœptum. Iam inuesperascebat, & non modò cætera, sed ne in proximam quidem noctẽ vbi satis tutò custodiretur, expediebant. obstupuerant ad magnitudinem pristinæ eius fortunæ virtutisq́; & neq; ipsi domum recipere custodiendũ audebant, nec cuiquam vni custodiam eius satis credebant. admonent deinde quidam, esse thesaurũ publicũ sub terra, saxo quadrato septum. eò vinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina super impositum est. ita loco potius quàm homini cuiquã credendam custodiam rati, lucem insequẽtem expectauerunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatem meritorum, parcendũ, ac per eum reme- G dia quærenda esse præsentium malorũ, censebant: defectionis authores, quorum in manu Respub. erat, in secreto consultantes, omnes ad necem eius consentiebant: sed vtrum maturarent, an differrent, ambigebatur. vicit pars aui-

H

I

Philopœmeni venenũ porrigitur à Messenijs.

dior pœnæ, missusq́; qui venenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutum ferunt, quàm quæsisse, si incolumis Lycortas (is alter imperator Acheorum erat) equitesq́; euasissent. posteaquam dictum est, incolumes esse: Bene habet, inquit, & poculo impauidè exhausto, haud ita multo pòst expirauit. Nec diuturnũ mortis eius gaudium authoribus crudelitatis fuit. victa namq; Messene bello exposcẽtibus Achæis noxios dedit, ossaq́; reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab vniuerso Achaico est cõcilio, adeò omnibus humanis congestis honoribus, vt ne diuinis quidẽ abstineretur. Ab scriptoribus rerum K Græcis Latinisq́; tantum huic viro tribuitur, vt à quibusdam eorum velut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit: tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenẽ, Annibalem, P. Scipionem adeò in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt.

Tres clari imperatores eodem anno decesserunt.

Ad Prusiam regem legatus T. Quintius Flamininus venit, quem suspectum Romanis & receptus post fugã Antiochi Annibal, & bellũ aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminino inter cætera obiectum Prusiæ erat: hominem omnium qui viuerent, infestissimum populo Romano apud eum esse, qui patriæ suæ primùm, deinde fractis eius opibus Antiocho regi author belli aduersus populũ Romanum fuisset: seu quia ipse Prusias, vt gratificaretur

præsenti

A præsenti Flaminino, Romanisq́; , per se necandi aut tradendi eius in potestatē
consilium cepit: à primo colloquio Flaminini, milites extemplò ad domum
Annibalis custodiendā missi sunt. Semper talem exitū vitæ suæ Annibal pro-
spexerat animo, & Romanorū inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum
nihil sanè confisus. Prusiæ verò leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quo-
que aduentum velut fatalem sibi horruerat. ad omnia vndique infesta vt iter
semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus è domo fecerat: & ex
ijs quosdam occultos, ne custodia sepirentur. Sed graue imperium regum ni-
hil inexploratum, quod inuestigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita
custodijs complexi sunt, vt nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est

Annibal hausto veneno moritur.

B nuntiatum milites regios in vestibulo esse: postico, quod deuium maximè at-
que occultissimi exitus erat, fugere conatus, vt id quoque occursu militū ob-
septum sensit, & omnia circà clausa custodijs dispositis esse, venenum, quod
multo antè præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Liberemus, inquit,
diuturna cura P.R. quando mortem senis expectare longum censent: nec ma-
gnam, nec memorabilem ex inermi proditoq́; Flamininus victoriā feret. mo-
res quidem P.R. quantū mutauerit, vel hic dies argumento erit. horum patres
Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia habenti, vt à veneno caueret, præ-
dixerunt. hi legatum consularem, qui author esset Prusiæ per scelus occidendi
hospitis, miserunt. Execratus deinde in caput regnumq́ue Prusiæ, & hospitales

De Africani morte variant scriptores.

C deos violatæ ab eo fidei testes inuocans, poculū exhausit. Hic vitæ exitus fuit
Annibalis. Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt.
Ego neq; his, neq; Valerio assentior: his, quòd censoribus M. Porcio, L. Valerio
principem senatus ipsum L. Valerium censorem lectum inuenio, cùm supe-
rioribus duobus lustris Africanus fuisset: quo viuo, nisi vt ille senatu mouere-
tur, quam notam nemo memorię prodidit, alius princeps in locū eius electus
non esset. Antiatem authorem refellit tribunus plebis M. Næuius, aduersus
quem oratio inscripta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuum libris est tri
bunus pl. P. Claudio, L. Porcio COSS. sed inijt tribunatum Appio Claudio, M.
Sempronio COSS. ad quartum idus Decembres. inde tres menses ad idus Mar-
D tias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inierunt. ita & vixisse in
tribunatu Næuij videtur: diesq́; ei dici ab eo potuisse, decessisse autem ante L.
Valerij & M. Porcij censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusque gentis viro-
rum non magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quàm
quòd nemo eorum satis dignum splendore vitæ exitum habuit. iam primùm
omnes non in patrio solo mortui, nec sepulti sunt. veneno absumpti Annibal
& Philopœmenes: exul Annibal proditus ab hospite, captus Philopœmenes
in carcere & in vinculis expirauit. Scipio, & si non exul, neque damnatus, die
tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus, voluntarium non si-
bimetipse solùm, sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponne-

Africani, Annibalis & Philopœmenis cōparatio.

E so, à quibus diuertit oratio, geruntur: reditus in Macedoniam Demetrij lega-
torumq́ue aliter aliorum affecerat animos. vulgus Macedonum, quos belli
ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium vt pacis authorem
cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post
mortem patris destinabant. nam etsi minor ætate, quàm Perseus esset, hunc ta
men iusta matrefamilias, illum pellice ortum esse: illum, vt ex vulgato corpore
genitum, nullam certi patris notam habere, hunc insignem Philippi similitu-
dinem præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in paterno solio locaturos:
Persei nullam apud eos gratiam esse. Hęc vulgo loquebantur. itaque & Persea
cura angebat, ne parum pro se vna ætas valeret, cùm omnibus alijs rebus fra-
ter superior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrij fore quem hæredem regni
relin-

Demetrius suspectus ac inuisus Philippo patri.

relinqueret credens, sibi quoq; grauiorem esse quàm vellet, minorem filium F
censebat. offendebatur interdum concursu Macedonum ad eum: & alteram
iam se viuo regiam esse indignabatur. Et ipse iuuenis haud dubiè inflatior re-
dierat, subnixus erga se iudicijs senatus, concessisque sibi, quæ patri negata es-
sent. & omnis mentio Romanorum quantam dignitatem ei apud cæteros
Macedonas, tantam inuidiam non apud fratrem modò, sed etiam apud pa-
trem conciliabat: vtiq; posteaquam alij legati Romani venerunt, & cogeba-
tur decedere Thracia, præsidiaq; deducere, & alia aut ex decreto priorum le-
gatorũ, aut ex noua constitutione senatus facere. sed omnia mœrens quidem
& gemens, eò magis, quòd filiũ frequentiorem propè cùm illis, quàm secum
cernebat: obedienter tamen aduersus Romanos faciebat, ne quam mouendi G
extemplò belli causam præberet: auertendos etiã animos à suspicione talium
consiliorũ ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dentheletas
& Bessos duxit. Philippopolin vrbẽ fuga desertam oppidanorum, qui in pro-
xima montium iuga cum familijs receperant sese, cepit: campestresq; barba-
ros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philip-
popolin præsidio, quod haud multò post ab Odrysis expulsum est, oppidum
in Deuriopo condere instituit. Pæoniæ ea regio est prope Erigonum fluuium,
qui ex Illyrico per Pæoniam fluens, in Axium amnem editur. Haud procul
Stobis, vetere vrbe, nouã vrbem Perseida, vt his filio maiori haberetur honos,
appellari iussit. Dum hæc in Macedonia geruntur, coss. in prouincias profe- H
cti. Marcellus nuntium præmisit ad L. Porcium proconsulem, vt ad nouum

L. Porcio cõsuli Galli transalpini se dedũt.

Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti consuli Galli sese dedi-
derunt. duodecim millia armatorum erant. pleriq; arma ex agris rapta habe-
bant. ea ægrè patientibus ijs adempta, quæq; alia aut populantes agros rapue-
rant, aut secum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romã mise-
runt. Introducti in senatum à C. Valerio Pr. exposuerunt. se, superante in Gal-
lia multitudine, inopia coactos agri & egestate, ad quærendam sedem Alpes
transgressos. quæ inculta per solitudines viderent, ibi sine vllius iniuria con-
sedisse. oppidum quoq; ædificare cœpisse: quod indicium esset, nec agro, nec
vrbi vlli vim allaturos venisse. nuper M. Claudium ad se nuntium misisse: bel- I
lum se cum ijs, ni dederentur, gesturum. se certam, etsi non speciosam pacem,
quàm incerta belli præoptantes, dedisse se prius in fidem, quàm in potestatem
populi Romani. post paucos dies iussos & agro & vrbe decedere, sese tacitos
abire quò terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremò
omnia alia quæ ferrent ageréntue, adempta. orare se S. P. Q. R. ne in se innoxios
deditos acerbius quàm in hostes sæuirent. Huic orationi senatus ita respõderi
iussit. Neq; illos rectè fecisse, cùm in Italiã venerint, oppidumq; in alieno agro
nullius Romani magistratus, qui ei prouinciæ præesset, permissu ædificare co-
nati sint: neq; senatui placere, deditos spoliari. itaq; se cum ijs legatos ad con-
sules missuros: qui, si redeant, vnde venerint, omnia ijs sua reddi iubeant: qui- K
que protinus eant trans Alpes, & denuntient Gallicis populis, multitudinem
suam domi contineant. Alpes propè inexuperabilem finem in medio esse. nõ
vtiq; ijs melius fore, quàm qui eas primi peruias fecissent. Legati missi L. Furius

Galli transalpini excedunt Italia.

Purpurio, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus, quę sine
cuiusquã iniuria habebant, Italia excesserunt. Legatis Romanis transalpini po
puli benignè responderunt. seniores eorũ nimiam lenitatem populi Romani
castigarunt: quòd eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrũ im-
perij Romani, & in alieno solo ædificare oppidum conati sunt, impunitos di-
miserint: debuisse grauem temeritatis mercedem statui. quòd verò etiam sua
reddiderint, vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur.

Et ex-

A Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius cos. Gallis ex
prouincia exactis, Istricum bellum moliri cœpit: literis ad senatum missis, vt
sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, vti
colonia Aquileiã deduceretur. nec satis constabat, vtrum Latinam, an ciuium *Aquileia.*
Romanorum deduci placeret. Postremò Latinam potius coloniam dedu-
cendam patres censuerunt, triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flami-
nius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniæ Romano- *Mutina & Parma coloniæ ciuium Romanorum.*
rum ciuium sunt deductæ. bina millia hominum in agro, qui proximè Boio-
rum, antè Tuscorum fuerat, octona iugera Parmæ, quina Mutinæ accepe-
runt. deduxerunt triumuiri, M. Aemylius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quin-
B tius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletra-
num est deducta. deduxerunt triumuiri, Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio,
Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A. *Prælia secunda cum Celtiberis facta.*
Terentius Proprætor haud procul flumine Ibero in agro Ausetano, & prælia
secunda cum Celtiberis fecit: & oppida, quæ ibi communierant, aliquot ex-
pugnauit. Vlterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius Pro-
prętor diutino morbo est implicitus, & nullo lacessente, peropportunè quie-
uerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquam à Q. Fabio cos.
gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitio-
rum causa rediit. creauit coss. Cn. Bębium Pamphilum, & L. Aemylium Pau-
C lum. Cùm M. Aemylio Lepido hic ædilis curulis fuerat, à quo consule quin-
tus annus erat: cùm is ipse Lepidus post duas repulsas cos. factus esset. Præ-
tores inde facti, Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Læuinus, L. Manlius iterum,
M. Ogulnius Gallus, L. Cæcilius Denter, C. Terentius Istra. Supplicatio ex-
tremo anno fuit prodigiorum causa: quòd sanguinem per biduum pluisse *Prodigia.*
in area Concordiæ satis credebant: nunciatumque erat, haud procul Sicilia
insulam, quæ non antè fuerat, nouam editam è mari esse. Annibalem hoc an-
no Antias Valerius decessisse author est: legatis ad eam rem ad Prusiam missis,
præter T. Quintium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomẽ, L. Scipione
Asiatico, & P. Scipione Nasica.

D

EPITOME LIBRI XL.

CVM Philippus liberos eorum, quos in vinculis nobilissimorum quidem hominum habebat, conquiri ad mortem iussisset. Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris verita regis libidinem, prolatis in medium gladiis. & poculo in quo erat venenum, suasit iis, vt imminens ludibrium morte effugerent, & cùm persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur: & vt fraude fratris sui Demetrius
E *confictis criminibus, inter quæ accusatione parricidii, & affectati regni, primùm petitus: ad vltimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est. regnumque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus. & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L. Petilii scribæ sub Ianiculo a cultoribus agri in arca lapidea clausi & Græci & Latini inuenti sunt, in quibus plura, quæ dissoluendarum religionum erant, prætor ad quem delati erant, cùm legisset, iurauit senatui contra rempub. esse, vt legerentur, seruarenturque, & ex S. C. in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quòd Demetrium filium falsis alterius filii in eundem delationibus impulsus veneno sustulisset, & de pœna Persei cogitauit, voluitque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere: sed in hac cogitatione morte raptus est: regnum Perseus accepit.*

PRINCI-

PRINCIPIO insequentis anni COSS. prætoresq; sor- F
titi prouincias sunt: consulibus nulla præter Ligures,
quæ decerneretur, erat. Iurisdictio vrbana M. Ogulnio
Gallo, inter peregrinos M. Valerio euênit. Hispaniarum
Q. Fuluio Flacco citerior, P. Manlio vlterior, L. Cæci-
lio Dentri Sicilia, C. Terentio Istræ Sardinia. coss.
delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat,
Apuanos ad rebellionem spectare: periculumq; esse, ne
impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispanijs
citeriorem in armis esse, & cum Celtiberis bellari sciebant: in vlteriore, quia
diu æger Pr. esset, luxuria & otio solutam disciplinā militarē esse. Ob ea nouos G
exercitus conscribi placuit. IIII. legiones in Ligures: vti singulæ quina millia, &
ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorū ijsdē Latini nominis XV.
millia peditum addita, & DCCC. equites. hi duo cōsulares exercitus essent. scri
bere præterea iussi VII. millia peditum sociorū ac Latini nominis, & DC. equi-
tes, & mittere ad M. Marcellū in Galliā: cui ex consulatu prorogatū imperium
erat. in Hispaniā etiam vtranq; quæ ducerētur, IIII. millia peditum ciuiū Rom.
CC. equites, & sociorum VII. millia peditum cum CCC. equitibus scribi iussa.
& Q. Fabio Labeoni cum exercitu, quem habebat in Liguribus, prorogatum
Prodigia. in annum imperiū est. Ver procellosum eo anno fuit. pridie parilia medio fer-
mè die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris profanisq; locis stra- H
gem fecit. signa ænea in Capitolio deiecit: forē ex æde Lunæ, quæ in Auentino
est, raptam tulit, & in posticis parietibus Cereris templi affixit: signa alia in cir-
co maximo cum columnis, quibus superstabant, euertit: fastigia aliquot tem-
plorū à culminibus abrupta fœdè dissipauit. itaq; in prodigiū versa ea tempe-
stas, procurariq; aruspices iusserunt. simul procuratum est, quòd tripedē mu-
lum Reate natum nuntiatū erat: & à Formijs ædē Apollinis ac Caietę de cœlo
tactam. ob ea prodigia XX. hostijs maioribus sacrificatū est, & diem vnum sup
plicatio fuit. Per eosdē dies ex literis A. Terentij proprætoris cognitū, P. Sempro
nium in vlteriore prouincia, cùm plus annū æger fuisset, mortuū esse. eo ma-
turius in Hispaniā Prr. iussi proficisci. Legationes transmarinę deinde in senatū I
introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis regū, & Rhodiorū querentium
de Sinopensiū clade. Philippi quoq; legati & Achæorū & Lacedæmoniorum
sub idē tempus venerunt. ijs prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedo-
niæq; visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodijs respon-
sum est, legatos ad eas res visendas missurū senatum. De Philippo auxerat curā
Martius. nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur, vt facilè appa-
reret. nō diutius quàm necesse esset, facturū: neq; obscurum erat rebellaturū,
omniaq; quæ tunc ageret diceretq;, eò spectare. Iam primùm omnē ferè mul-
titudinē ciuium ex maritimis ciuitatibus cum familijs suis in Emathiam, quę
nunc dicitur, quòndam appellata Pæonia est, traduxit: Thracibusque & alijs K
barbaris vrbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus
in Rom. bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit. relinquen-
tesq; penates suos cum coniugibus ac liberis pauci tacitum dolorem cōtine-
bant: execrationesque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio
Philippi crudelitas. metum, exaudiebantur. His ferox animus omnes homines, omnia loca tem-
poraq; suspecta habebat. Postremò negare propalàm cœpit, satis tutum si-
bi quicquam esse: nisi liberos eorum quos interfecisset, comprehensos in cu-
stodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per
se, fœdiorem vnius domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorum
multis antè annis occiderat. generos quoq; eius postea interfecit. in viduitate
relictæ

A relictæ filiæ, singulos filios paruos habentes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis petentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam longè principi gentis Aenianum nupsit: & apud eum plures enixa partus, paruis admodum relictis omnibus, decessit. Theoxena, vt in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: & tanquā omnes ipsa enixa foret, suum sororisq; filios in eadè habebat cura. posteaquam regis edictum de comprehendendis liberis eorum, qui interfecti essent, accepit: ludibrio futuros non regis modò, sed custodum etiam libidinis rata, ad rem atrocem animum adiecit, ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quàm in potestatem Philippi venirent. Poris abominatus mentio-
B nem tam fœdi facinoris, Athenas deportaturum eos ad fidos hospites dixit, comitemque ipsum fugæ futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneæ cum magna cæremonia quotannis faciunt. ibi die per solennes epulas consumpto, nauem præparatam à Poride sopitis omnibus de tertia vigilia conscendunt, tanquam redituri in Thessalonicam: sed traijcere in Eubœam erat propositum. cæterùm in aduersum ventum nequicquam eos tendentes, prope terram lux oppressit. & regij, qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahendam eam nauim miserunt, cum graui edicto, ne reuerterentur sine ea. Cùm iam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarumq; in-
C tentus erat: interdum manus ad cœlum tendens, opem vt dij ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multò antè præcogitatum reuoluta facinus, venenum diluit, ferrumq; promit, & posito in conspectu poculò, strictisque gladijs, mors, inquit, vna vindicta est. viæ ad mortem hæ sunt. qua quenq; animus fert, effugite superbiam regiam. agite iuuenes mei primum qui maiores estis, capite ferrum: aut haurite poculum, si segnior mors iuuat. Et hostes ad-

D

E

erant, & author mortis instabat. alij alio letho absumpti semianimes e naue præcipitantur. ipsa deinde virum comitem mortis complexa in mare sese deiecit. naue vacua dominis regij potiti sunt. Huius atrocitas facinoris nouam velut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgo ipsum liberosq; eius execrentur, quæ diræ breui ab omnibus dijs exauditæ, vt sæuiret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cùm indies magis cerneret fauorem digni- *Persem Demetrio infensus.*

 tatemque

tatemq; Demetrij fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse, nisi in scelere ratus, ad id vnũ omnes cogitationes intendit. cæterùm cùm se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet: singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis instituit. & primò quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente indies Philippi odio in Romanos, cui Perseus indulgeret, Demetrius summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude fraterna iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendamque spem potentioris, Perseo se adiungunt: cætera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul vt Demetrius indies suspectior esset, ex composito sermones ad spem Romanorum trahebant. ibi cùm alij mores & instituta eorum, alij res gestas, alij speciem ipsius vrbis nondum exornatæ, neq; publicis, neque priuatis locis, alij singulos principum eluderent, iuuenis incautus & amore nominis Romani, & certamine aduersus fratrẽ, omnia tuendo suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. itaq; expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. totus in Persea versus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos fortè miserat in Bastarnas ad accersenda auxilia: adduxerantque inde nobiles iuuenes, & regij quosdam generis. quorum vnus sororem suam in matrimonium Philippi filio pollicebatur: erexeratq; consociatio gentis eius animum regis. Tum Perseus: Quid ista prosunt? inquit, nequaquam tantum in externis auxilijs est præsidij, quantum periculi fraude domestica. proditorem nolo dicere, certè speculatorem habemus in sinu: cuius, ex quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. omnium penè Macedonum in eum ora conuersa sunt, nec regem se alium habituros aiunt, quàm quẽ Romani dedissent. His per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis quàm vultu ea crimina accipiebat. Fortè lustrandi exercitus venit tempus, cuius solenne est tale. Caput mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuam viæ ponitur. inter hanc diuisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab vltima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodesq; corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filij iuuenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, Demetrius quinquennio minor: medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat lustrationis, sacro peracto exercitum decurrere, & diuisas bifariam duas acies concurrere ad simulachrum pugnæ. regij iuuenes duces ei ludicro certamini dati: cæterùm non imago fuit pugnæ, sed tanquam de regno dimicaretur, ita concurrerunt: multaque vulnera sudibus facta, nec præter ferrum quicquam defuit ad iustam belli speciem. Pars ea quę sub Demetrio erat, longè superior fuit. id ægrè patiente Perseo, lætari prudentes amici eius, eamque rem ipsam dicere præbituram causam criminandi iuuenis. Conuiuium eo die sodalium, qui simul decurrerant, vterq; habuit: cùm vocatus ad cœnam ab Demetrio Perseus negasset, festo die inuitatio benigna, & hilaritas iuuenilis vtrosq; in vinum traxit. commemoratio ibi certaminis ludicri, & iocosa dicta in aduersarios, ita vt ne ipsis quidem ducibus abstineretur, iactabantur. ad has excipiendas voces speculator ex conuiuis Persei missus, cùm incautior obuersaretur, exceptus à iuuenibus fortè triclinio

Perseus Demetrio fratri infensus.

Solenne lustrandi exercitus Macedonici.

A nio egressis malè mulctatur. Huius rei ignarus Demetrius, Quin comessatum, inquit, ad fratrem imus? & iram eius, si qua ex certamine resider, simplicitate & hilaritate nostra lenimus? omnes se ire conclamarunt, præter eos, qui speculatoris ab se pulsati præsentem vltionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret: ferrum veste abdiderunt, quò se tutari, si qua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest: vtraque domus speculatorum & proditorum plena erat. præcucurrit index ad Persea, ferro succinctos nuntians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. & si causa apparebat, (nam ab ijs pulsatum conuiuam suum audierat) tamen infamandæ rei causa ianuam obserari iubet: & ex parte superiore ædium, versisque in viam B fenestris, comessatores tanquam ad cædem suam venientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per * vinum quòd excluderetur paulisper vociferatus, in conuiuium redit, totius rei ignarus. Postero die Perseus quum primum conueniendi potestas patris fuit, regiam ingressus perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui cùm pater, Satin' saluæ? & quæ nam ea mæstitia esset? interrogaret eum: de lucro pater, inquit, viuere me scito. iam nō occultis à fratre petimur insidijs. nocte cum armatis domum ad interficiendum me venit: clausisque foribus, parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cùm pauorem mistum admiratione patri iniecisset: Atqui si aures præbere potes, inquit, manifestam rem teneas, faciam. Enimuero se Philippus dicere C auditurum, vocarique extemplo Demetrium iussit: & seniores duos amicos, expertes inter fratres certaminum, infrequentes iam in regia, Lysimachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio procul stante, multa secum animo volutans inambulauit. posteaquam venisse eos nuntiatum est, secessit in partem interiorem cum duobus amicis, totidem custodibus corporis. filijs vt ternos inermes secum introducerent, permisit. Ibi cùm consedisset: Sedeo, inquit, miserrimus pater iudex inter duos filios, accusatorem parricidij, & reum, aut conficti aut admissi criminis labem apud meos inuenturus. Iampridem quidem hanc procellam imminentem timebam, cum vultus inter vos minimè fraternos cernerem, cùm voces quasD dam exaudirem. sed interdum spes animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positis fœdus icisse, & priuatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germanitatis memoriam, pucrilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos, meorum denique præceptorum: quæ vereor ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audientibus vobis detestatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli? quibus se stirpemque suam, domos, regna funditus euertissent? meliora quoque exempla parte altera posui, sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorum reges, salutarem per multa secula ipsis patriæque. eandem ciuitatem, posteaquam mos sibi cuiE que rapiendi tyrannidem exortus sit, euersam: iam hos Eumenem Attalumque fratres à quàm exiguis rebus, propè vt puderet regij nominis: mihi, Antiocho, & cuilibet regum huius ætatis, nulla re magis quàm fraterna vnanimitate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui, quæ aut visa, aut audita habebam: T. & L. Quintiorum, qui bellum mecum gesserunt: P. & L. Scipionum, qui Antiochum deuicerunt: patris patruique eorum, quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoque miscuit. neque vos illorum scelus, similisque sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit: neque horum bona mens, bona fortuna, ad sanitatem flectere. Viuo & spirante me hæreditatem meam ambo & spe & cupiditate improba creuistis. eousque me viuere vultis, donec alterius vestrûm superstes, haud ambiguum re-

* Alias viam.

Perseus Demetrium fratrem apud Philippum patrem parricidij accusat.

Philippi ad filios Cas oratio.

gem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem potestis pati. nihil cari, nihil sancti est: in omnium vicem regni vnius insatiabilis amor successit. Agite conscelerate aures paternas: decernite criminibus, mox ferro decreturi: dicite palàm, quicquid aut veri potestis, aut comminisci libet. reseratæ aures sunt, quæ posthac secretis alterius ab altero criminibus claudentur. Hęc furens ira cùm dixisset, lachrymæ omnibus obortæ, & diu mœstum silentium tenuit. Tum Perseus. Aperienda nimirum nocte ianua fuit, & armati comessatores accipiendi, præbendumque ferro iugulum. quando non creditur nisi perpetratum facinus, & eadem petitus insidijs audio, quæ latro atq; insidiator, non nequicquam isti vnum Demetrium filium te habere, me subditum & pellice genitum appellant. nam si gradum, si caritatem filij apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias, sed in eum qui fecisset, sæuires: nec adeò tibi vilis vita esset nostra, vt nec præterito periculo meo mouereris, neq; futuro, si insidiantibus sit impunè. itaque si mori tacitum oportet, taceamus, præcati tantùm deos, vt à me cœptum scelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris. sin autem, quod circunuentis in solitudine natura ipsa subijcit, vt hominum, quos nunquam viderint, fidem tamen implorent: mihi quoq; ferrum in me strictum cernenti vocem mittere liceat: per te, patriumq́; nomē, quod vtri nostrûm sanctius sit, iampridem sentis, ita me audias precor, tanquam si voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum armatis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsenti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, nō comessantium in vicem iamdiu viuimus inter nos: regnare vtique vis: huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus Macedoniæ mos, obstat verò etiam patris iudicium. huc transcendere, nisi per meum sanguinem, non potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo. Hesterna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestum propè prælium fecisti. nec me aliud à morte vindicauit, quàm quòd me ac meos vinci passus sum. ab hostili prælio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis me pater inter inermes conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum venerunt? credis nihil à gladijs nocte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante propè occiderunt? Quid hoc noctis, quid inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? conuiuam me tibi committere ausus non sum, comessatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, funus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego si tanquam accusator criminosè, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem omnia audere, qui hoc ausi sunt: non tamen audebunt negare. si deprehēsos intra limē meum cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execrare nunc cupiditatem regni, & furias fraternas cōcita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ, discerne & dispice insidiatorem & petitum insidijs: noxium huic esse caput, qui occisurus fratrem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in patris misericordia & iustitia habeat. quò enim aliò confugiam? cui non solenne lustrale exercitus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ beneficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrem inuitatus, moriendum est: si recepero intra ianuam comessatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quò me conferam? Nihil præter deos pater, & te colui.

Persei oratio Demetrium accusantis.

Section markers in the right margin: F (beside line 1), G (beside "ditum & pellice genitum appellant"), H (beside "tus mihi quiritanti interuenisses"), I (beside "cœnam voluisti"), K (beside "audebunt negare").

non

A non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse expetunt, quia tuis iniurijs
doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gentes, modò Thraciæ maritimam
oram indignor. nec me, nec te incolumi Macedoniam suam futuram spe-
rant. si me scelus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata
fuerit, regem regnumq; Macedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedo-
niam tibi Romani reliquissent, mihi quoque id relictum crederem recepta-
culum. At in Macedonibus satis præsidij est. Vidisti hesterno die impetum in
me militum, quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuę
fratris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in
Romanis spem omnem dignitatis & fortunæ posuerunt, & in eo qui omnia
B apud Romanos potest. neque hercule istum mihi tantùm fratri maiori, sed
propè est vt tibi quoq; ipsi regi & patri præferant. iste enim est, cuius benefi-
cio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit, qui
tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suę esse ęquum cen-
set. pro isto Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatæ, pro isto
Macedones, qui pace Romana gaudent. mihi præter te pater, quid vsquam
aut spei aut præsidij est? Quò spectare illas literas ad te nunc missas T. Quin-
tij credis? quibus & bene te consuluisse rebus tuis ait, quòd Demetrium Ro-
mam miseris: & hortatur, vt iterum & cum pluribus legatis, & primoribus
quoque Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est author omnium
C rerum isti, & magister. eum sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit.
illic ante omnia clandestina concocta sunt consilia. quæruntur adiutores
consilijs, cùm te plures, & principes Macedonum cum isto mittere iubet. qui
hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes,
imbuti illinc & infecti Romanis delinimentis redeunt. Demetrius ijs vnus
omnia est, eum iam regem viuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum
est statim non ab alijs solùm, sed etiam à te pater cupiditatis regni crimen. ego
verò, si in medio ponitur, non agnosco. quem enim suo loco moueo, vt ipse
in eius locum succedam? vnus ante me pater est: & vt diu sit, deos rogo. su-
perstes ei ita sim, si merebor, vt ipse me esse velit. hæreditatem regni si pater
D tradet, accipiam. Cupit regnum, & quidem scelerate cupit, qui transcende-
re festinat ordinem ætatis, naturæ, moris, Macedonum, iuris gentium. Ob-
stat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris, regnum pertinet, tol-
latur. non primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio solus or-
batus, de se magis timebit, quàm vt filij necem vlciscatur. Romani lætabun-
tur, probabunt, defendent factum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes
sunt. ita enim res se habet: periculum vitæ propellere à me potes, puniendo
eos qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt: si facinori eorum successe-
rit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Posteaquam dicendi finem
Perseus fecit, coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, velut
E confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cùm perfusum fletu
appareret omnibus loqui non posse, tandem vicit dolorem ipsa necessitas,
cùm dicere iuberent. atque ita orsus est. Omnia quæ reorum antea fuerant
auxilia, pater, præoccupauit accusator: Simulatis lachrymis in alterius perni-
nicem, veras meas lachrymas suspectas tibi fecit. cùm ipse ex quo ab Roma
redij, per occulta cum suis colloquia dies noctesq; insidietur, vltro mihi non
insidiatoris modò, sed latronis manifesti & percussoris speciem induit. Peri-
culo suo te exterret, vt innoxio fratri per eundem te maturet perniciem. per-
fugium sibi nusquam gentium esset ait, vt ego ne apud te quidem quicquam
spei reliquæ habeam. circumuentum, solum, inopem, inuidia gratiæ exter-
næ, quæ obest potius quàm prodest, onerat. Iam illud quàm accusatoriè?

Demetrij oratio, qua sese apud patrem purgat aduersus fratris crimina.

quòd noctis huius crimen miscuit cum cætera insectatione vitæ meæ? vt & F
hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret: & il-
lam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorum meorum, noctur-
no hoc ficto & composito argumento fulciret. simul & illud quæsiuit, vt re-
pentina & minimè præparata accusatio videretur: quippe ex noctis huius
metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Perseu, si proditor ego
patris regnique eram, si cum Romanis, si cum alijs inimicis patris inieram
consilia, non expectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meæ an-
tè me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, inuidiamque
tuam aduersus me magis quàm crimen meum indicatura, hodie quoque
eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: vt perspiceretur, vtrum ego G
tibi, an tu mihi nouo quidem & singulari genere odij, insidias fecisses. ego ta-
men quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu con-
fudisti: & noctis huius insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui
consilium me inisse, videri vult: vt scilicet maiore fratre sublato, cuius iure
gentium, more Macedonum, tuo etiam, vt ait, iudicio regnum est futurum:
ego minor in eius quem occidissem, succederem locum. Quid ergo illa sibi
vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait? atque eorum fidu-
cia in spem regni me venisse? nam si & in Romanis tantum momenti esse cre-
debam, vt quem vellent, imponerent Macedoniæ regem: & meæ tantum
apud eos gratiæ confidebam, quid opus parricidio fuit? an vt cruentum fra- H
terna cæde diadema gererem? vt illis ipsis, apud quos aut vera, aut certè si-
mulata probitate partam gratiam habeo, si quam fortè habeo, execrabilis &
inuisus essem? nisi T. Quintium credis, cuius virtute & consilijs me nunc ar-
guis regi, cùm & ipse tali pietate viuat cum fratre, mihi fraternæ cædis fuisse
authorem. Idem non Romanorum solùm gratiam, sed Macedonum iudicia,
ac penè omnium deorum hominumque consensum collegit, per quæ om-
nia se mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem tanquam in
alijs omnibus rebus inferior essem, ad sceleris spem vltimam confugisse me
insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse? vt vter timuerit, ne alter di-
gnior videretur regno, is consilium opprimendi fratris cepisse iudicetur? Exe- I
quamur tamen quocunq; modo conficti ordinem criminis. Pluribus mo-
dis se petitum criminatus est: & omnes insidiarum vias in vnum diem con-
tulit. volui interdiu eum post lustrationem, cùm concurrimus, & quidem, si
dijs placet, lustrationum die occidere: volui, cùm ad cænam inuitaui, veneno
scilicet tollere. volui cùm comessatum gladijs accincti me secuti sunt, ferro
interficere. tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus,
conuiuij, comessationis: quis dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter
diuisam victimam prælatis omnium qui vnquam fuere Macedoniæ regum
armis regijs, duo soli tua tegentes latera, pater, præfecti sumus, & secutum est
Macedonum agmen. hoc ego, etiam si quid antè admisissem piaculo dignũ, K
lustratus & expiatus sacro, tum cùm maximè in hostiã itineri nostro circun-
datam intuens, parricidium, venena, gladios in comessationem pręparatos
volutabam in animo, vt quibus alijs deinde sacris contaminatam omni sce-
lere mentem expiarem? sed cæcus criminandi cupiditate animus, dum om-
nia suspecta efficere vult, aliud alio confundit. nam si veneno te inter cœnam
tollere volui, quid minus aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concursu
iratum te efficere? vt meritò, sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cùm
autem iratus negasses, vtrum vt placarem te danda opera fuit, vt aliam quære-
rem occasionem, quoniam semel venenum paraueram: an ab illo cõsilio ve-
lut transiliendum ad aliud fuit, vt ferro te, & quidem eo die per speciem co-
messationis

A messationis occiderem? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoq; euitaturum existimabam? Non est res, qua erubescam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum vsus: tu quoq; velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuium sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente, quod in iuuenili armorum certamine pars nostra non inferior fuerat. miseria hæc & metus crapulam facilè excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in vnum diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear,
B ipse quoque minimè malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quòd cum ferro comessatum venerunt. si quæram, vnde idipsum scieris: necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita apertè sumpsisse ferrum, vt omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex ijs quos nominasset, iubebat: an ferrum habuissent? vt tanquam in re dubia cùm id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes? num tui occidendi causâ ferrum sumpserint? num me authore & sciente? hoc enim videri vis, non illud quod fatentur. & palàm est, & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. rectè an perperam fecerint, ipsi sui facti ratio-
C nem reddent. meam causam quæ nihil eo facto contingitur, ne misceris. aut explica, vtrum apertè an clàm te aggressuri fuerimus? si apertè, cur nō omnes ferrum habuimus? cur nemo præter eos qui tuum speculatorem pulsarunt? si clàm, quis ordo consilij fuit? conuiuio soluto cùm comessator ego discessissem, quatuor substitissent, vt sopitū te aggrederentur? quomodo fefellissent, & alieni, & mei, & maximè suspecti, quia paulo antè in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladijs domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiam vrit, reuerteris? cur vsquam regni tui mentio fit Demetri? cur dignior patris fortunę successor quibusdam videris, quàm ego? cur spē meam,
D quæ si tu nō esses, certa erat, dubiam & solicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi nō dicit: hæc istum inimicū, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autem, pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, vt indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitijs meis, non cedendo cui ius fasq; est, hoc modestia cōsequar. Romanos obijcis mihi: & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis vt traderer, nec vt legatus mitterer Romam, petij: à te missus, ire non recusaui. vtroque tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedo-
E num essem. itaq; mihi cum Romanis amicitiæ causa tu fuisti pater. quoad tecum illis pax manebit, mecum quoq; gratia erit. si bellū esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie vt prosit mihi gratia Romanorum, postulo: ne obsit, tantum deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. pacis pignus fui, ad pacem retinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impiè in te pater, si quid sceleratè in fratrē admisi, nullam deprecor pœnam. si innocens sum, ne inuidia cōflagrem, cùm crimine non possim, deprecor. Non hodie me primùm frater accusat: sed hodie primùm apertè, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat, te adolescentiæ, te errori veniam impetrare in eo vbi

 præsidium

præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E conuiuio & commessationibus F propè semisomnus raptus sum ad causam parricidij dicendam. sine aduocatis, sine patronis, ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum & componendam orationem sumpsissem, cùm quid aliud quàm ingenij fama periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere causam, fratrem accusantem audiui. ille diu antè præparata, meditata in me oratione est vsus: ego id tantum temporis, quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur habui. vtrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer? attonitus repentino atque inopinato malo, vix quid obijceretur, intelligere potui: nedum satis sciam quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? G apud quem etiam si caritate à fratre maiore vincor, misericordia certè reus vinci non debeo. ego enim vt me mihi tibique serues, precor: ille vt me in securitatem suam occidas, postulat. quid eum cùm regnum ei tradideris, facturum credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri æquum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & vocem intercluserunt. Philippus summotis ijs, paulisper collocutus cum amicis, pronuntiauit: non verbis se, nec vnius horæ disceptatione causam eorum dijudicaturum, sed inquirendo in vtriusque vitam, mores & dicta factaque in magnis paruisque rebus obseruando: vt omnibus appareret, noctis proximæ crimen facile reuictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrij gratiam esse. Hæc viuo H Philippo velut semina iacta sunt Macedonici belli, quod maximè cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum vna consularis prouincia erat, proficiscuntur. & quia prosperè ibi res gesserunt, supplicatio in vnum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouinciæ Galliæ, vbi castra Marcellus habebat, venerunt vti reciperentur orantes. Marcellus opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas cōsuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit: verius fuisse, consules, quorum prouincia esset, quàm se, quid è Republica esset, decernere. tum quoque non placere sibi, per deditionem Ligures recipi, receptis arma adimi. atque eos ad consules mitti senatum æquum censere. Prætores eodem I tempore, P. Manlius in vlteriorem Hispaniam, quam & priore prætura prouinciam obtinuerat: Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruenit, exercitumq; à Terentio accepit. nam vlterior morte P. Sempronij proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum Hispanum Vrbicuam nomine, oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi prælia aliquot facta: multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. vicit perseuerentia Fuluius, quòd nulla vi abstrahi ab obsidione potuit. Celtiberi fessi prçlijs varijs abscesserunt. vrbs, amoto auxilio eorum, intra paucos dies capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in vnum coacto, qui dissipatus fuerat: nulla alia memorabili gesta re, ex- K ercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans vrbem inijt. translatum, * argenti pondo IX. millia CCCXX. * auri LXXX. pondo: & duæ coronæ aureæ * pondo LXVII. Eodem anno inter populum Carthaginiensem & regem Masanissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masanissæ Gala. Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiensibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorum, quàm cùm ferro & acie dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primò maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad se peruenisset, repetebant.

Res in Liguria gestæ.

De rebus Hispanicis.

* Coron. 93200.
* Coron. 8960.
* Coron. 7504.

A bant. Maſaniſſa paterni regni agrum ſe & recepiſſe, & habere iure gentium
aiebat, & cauſa & poſſeſſione ſuperiorem eſſe. nihil aliud ſe in ea diſceptatio-
ne metuere, quàm ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid ſocio at-
que amico regi aduerſus communes ſuos atque illius hoſtes indulſiſſe vi-
deantur, damno ſit. Legati poſſeſſionis ius non mutarunt. cauſam integram
Romam ad ſenatum reiecerunt. In Liguribus nihil poſtea geſtum, receſſe-
rant primùm in deuios ſaltus. deinde dimiſſo exercitu, paſſim in vicos ca-
ſtellaque ſua dilapſi ſunt. Conſules quoque dimittere exercitum voluerunt,
ac de ea re patres conſuluerunt. Alterum ex his dimiſſo exercitu ad magiſtra-
tus in annum creandos venire Romam iuſſerunt: alterum cum legionibus
B ſuis Piſis hyemare. Fama erat, Gallos tranſalpinos iuuentutem armare: nec
in quam regionem Italiæ effuſura ſe multitudo eſſet, ſciebatur. ita inter ſe
conſules compararunt, vt Cn. Bæbius ad comitia iret, quia M. Bæbius fra-
ter eius conſulatum petebat. Comitia conſulibus rogandis fuere. creati P.
Cornelius Lentulus, M. Bæbius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fa-
bij, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius
Poſca, L. Duronius. his inito magiſtratu prouinciæ ita ſorte euenerunt. Li- *Prouinciarũ ſortitio.*
gures conſulibus: prætoribus, Q. Petilio vrbana, Q. Fabio Maximo peregri-
na, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia,
L. Duronio Apulia: & Iſtri adiecti, quòd Tarentini Brunduſiniq́ue nuntia-
C bant, maritimos agros infeſtos tranſmarinarum nauium latrocinijs eſſe. ea-
dem Maſſilienſes de Ligurũ nauibus querebantur. Exercitus inde decreti. qua-
tuor legiones conſulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trece-
nos haberent equites, & quindecim millia ſociúm ac Latini nominis, octin-
gentos equites. In Hiſpanijs prorogatum veteribus prætoribus imperium eſt,
cum exercitibus quos haberent: & in ſupplementum decreta tria millia ci-
uium Romanorum ducenti equites, & ſociúm Latini nominis ſex millia pe-
ditum, trecenti equites. Nec rei naualis cura omiſſa. duumuiros in eam rem *Duumuiri præficiun-*
conſules creare iuſſi, per quos naues viginti deductæ naualibus ſocijs ciuibus *tur rei nauali.*
Romanis, qui ſeruitutem ſeruiſſent, cõplerentur: ingenui tantum in ijs præ-
D eſſent. Inter duumuiros ita diuiſa tuenda denis nauibus maritima ora, vt
promontorium ijs Mineruæ velut cardo in medio eſſet: alter in dexteram
partem vſque ad Maſſiliam, læuam alter vſque ad Barium tueretur. Prodigia *Prodigia.*
multa fœda & Romæ eo anno viſa, & nuntiata peregrè. In Area Vulcani &
Concordiæ ſanguinem pluit, & pontifices haſtas motas nuntiauere: & La-
nuuij ſimulachrum Iunonis Soſpitæ lacrymaſſe. & peſtilentia in agris foriſ-
q́ue & conciliabulis, & in vrbe tanta erat, vt libitina tunc vix ſufficeret. His
prodigijs cladibusq́ue anxij patres decreuerunt, vt & conſules quibus dijs vi-
deretur, hoſtijs maioribus ſacrificarent, & decemuiri libros adirent. eorum
decreto ſupplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indicta eſt.
E iiſdem authoribus & ſenatus cenſuit, & conſules edixerunt, vt per totam Ita-
liam triduum ſupplicatio & feriæ eſſent. Peſtilentiæ tanta vis erat, vt cùm *Peſtilentia.*
propter defectionem Corſorum, bellumq́ue ab Iolenſibus concitatum in
Sardinia, octo millia peditum ex ſocijs Latini nominis ſcribi placuiſſet, &
trecentos equites, quos M. Pinarius prætor ſecum in Sardiniam traijceret.
tantum hominum demortuum eſſet, tantum vbique ægrorum conſules re-
nuntiauerint, vt is numerus effici militum nõ potuerit. quod deerat militum,
ſumere à Cn. Bæbio proconſule, qui Piſis hybernabat, iuſſus pretor, atque inde
in Sardiniam traijcere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat, ad-
iecta de Bacchanalibus quæſtio eſt: cuius reſidua quædam velut ſemina ex
prioribus malis iam priore anno apparuerant. ſed magis inchoatæ apud
L. Pup-

L. Puppium prætorem quæstiones erant, quàm ad exitum vllum perductæ. F id persecare nouum prætorem, ne serperet iterum latius, patres iusserunt. Et leges de ambitu consules ex authoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt: regum primas, Eumenis, & Ariaratis Cappadocis, & Pharnacis Pontici. nec vltra quicquam ijs responsum est, quàm missuros qui de controuersijs eorum cognoscerent, statuerentque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt. & spes data exulibus est, scripturum senatum Achæis, vt restituerentur. Achæi de Messene recepta, compositisque ibi rebus cum assensu patrum exposuerunt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset: speculatum magis inquisitumque G missi de ijs, quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis, maximè cum T. Quintio aduersus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios, nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris quod nuper eruperat, ignarus, primò neq; magnam neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse. minus deinde indies patris animo fidebat, cùm obsideri aures à fratre cerneret. itaque circumspiciens dicta factaque sua, ne cuius suspiciones augeret, maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat, vt neque scribi sibi vellet: quia hoc præcipue criminum genere exasperari animum sentiebat. H Philippus simul ne otio miles deterior fieret, simul auertendæ suspicionis causa quicquam à se agitari de Romano bello, Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Aemi montis ascendendi, quia vulgatæ opinioni crediderat: Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem, & Alpes conspici posse. subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli. Percunctatus regionis peritos de ascensu Aemi, cùm satis inter omnes constaret, viam exercitui nullam esse, paucis & expeditis per difficillimum aditum: vt sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum: primùm quærit ab eo, cùm tanta difficultas itineris proponatur, vtrum I perseuerandum sit in incepto? an abstinendum? si pergat tamen ire, non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni: qui sæua tempestate iactatus, cùm in eadem naue secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur: vt & ipsi meminissent, & ita posteris proderent, ne quis cum tota gente simul in rebus dubijs periclitari auderet. memorem ergo se præcepti eius, duos simul filios non commissurum in aleam eius, qui proponeretur, casus. & quoniam maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei & custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se, ne adesset consilio: cùm in conspectu locorum consultaret, quà proximè itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent, quæque belli K ratio esset futura. sed non solùm parendum patri tum, sed etiam assentiendum erat, ne inuitum parere suspicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regijs vnus, qui Pæoniæ præerat, iussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut plerosque patris amicorum, ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret, inter coniuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, vt per omne obsequium insinuaret se in quàm maximè familiarem vsum, vt elicere omnia arcana, specularique abditos eius sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus, quàm si solus iret, præsidijs. Philippus Mædicam primùm, deinde

Leges de ambitu latæ.

Legationes in senatu introductæ.

Aemus mons.

A deinde ſolitudines interiacentes Mædicæ atque Aemo tranſgreſſus, ſeptimis demum caſtris ad radices montis peruênit. ibi vnum moratus diem, ad deligendos quos duceret ſecum, tertio die iter eſt ingreſſus. Modicus primò labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur, magis magiſque ſylueſtria & pleraque inuia loca excipiebant. peruenere deinde in tam opacum iter, vt præ denſitate arborum immiſſorumque aliorum in alios ramorum perſpici cœlum vix poſſet. vt verò iugis appropinquabant, quod rarum in alijs locis eſſet: adeò omnia contecta nebula, vt haud ſecus quàm nocturno itinere impedirentur. tertio demum die ad verticem peruentum. nihil vulgatæ opinioni digreſſi inde detraxerunt: magis credo ne vanitas itine-

Aemum montē conſcendit Philippus.

B ris ludibrio eſſet, quàm quòd diuerſa inter ſe maria monteſque & amnes ex vno loco conſpici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipſe, quo grauior ætate erat, difficultate viæ eſt. duabus aris ibi, Ioui & Soli, ſacratis cùm immolaſſet: (qui triduo aſcenderat) biduo eſt degreſſus, frigora nocturna maximè metuens, quæ caniculæ ortu ſimilia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in caſtris inuenit: vbi ſumma penuria erat, vt in regione quam ab omni parte ſolitudines clauderent. itaq; vnum tantùm moratus diem quietis eorum cauſa, quos habuerat ſecum, itinere inde ſimili fugæ in Dentheletas tranſcurrit. Socij erant: ſed propter inopiam haud ſecus quàm hoſtium fines Macedones populati ſunt. rapiendo
C enim paſſim villas primùm, dein quoſdam vicos etiam euaſtarunt, non ſine magno pudore regis: cùm ſociorum voces nequicquam deos ſociales nomenque ſuum implorantes audiret. Frumento inde ſublato, in Mædicam regreſſus vrbem quam Petram appellant, oppugnare eſt adortus. ipſe à campeſtri aditu caſtra poſuit. Perſeum filium cum modica manu circummiſit, vt à ſuperioribus locis vrbem aggrederetur. Oppidani, cùm terror vndique inſtaret, obſidibus datis, in præſentia dediderunt ſeſe. ijdem, poſteaquam exercitus receſſit, obliti obſidum, relicta vrbe, in loca munita & montes refugerunt. Philippus omni genere laboris ſine vllo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium ſuſpicionibus, in Macedoniam redijt.

Petram Medicæ vrbem Philippus oppugnat.

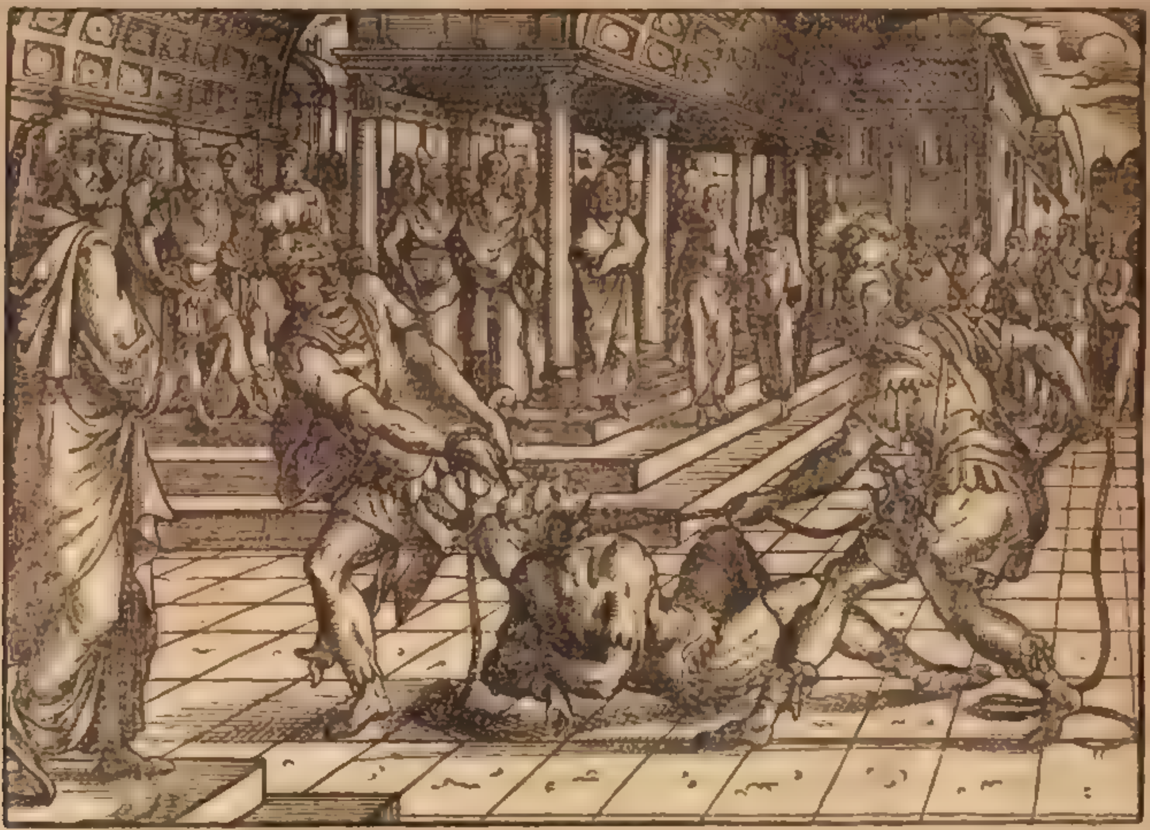
D Miſſus hic comes (vt antè dictum eſt) cùm ſimplicitatem iuuenis incauti, & ſuis haud immeritò ſuccenſentis, aſſentando indignandoque & ipſe vicem eius, captaret: in omnia vltro ſuam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui cõſilio adiutor deûm beneficio oblatus videbatur Pæoniæ prætor: per cuius prouinciam ſpem ceperat, elabi tutò poſſe. Hoc conſilium extemplò & fratri proditur, & authore eo indicatur patri. Literæ primùm ad obſidentem Petram allatæ ſunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrij erat) in cuſtodiam eſt coniectus: & Demetrius diſſimulanter aſſeruari iuſſus. Hæc ſuper cætera triſtem aduentum in Macedoniam regi fecerunt, mouebant eum & præſentia cri-
E mina. expectandos tamē quos ad exploranda omnia Romā miſerat, cenſebat. His anxius curis cùm aliquot menſes egiſſet, tandem legati, iam antè præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renuntiarent, venerunt. qui ſuper cætera ſcelera falſas etiam literas ſigno adulterino T. Quintij ſignatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis: ſi quid adoleſcens cupiditate regni prolapſus ſecum egiſſet, nihil eum aduerſus ſuorum quenquam facturum: neque eum ſeſe eſſe, qui vllius impij conſilij author futurus videri poſſit. Hæ literæ fidem Perſei criminibus fecerunt. itaque Herodorus extemplò diu excruciatus ſine indicio rei vllius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem accuſauit Perſeus de fuga per Pęoniam pręparata. arguebant eum corrupti quidam, vt comites itineris eſſent. maximè falſæ literæ T. Quintij vrgebant.

Demetrium ad patrē iterū accuſat Perſeus.

vrgebant. nihil tamen palàm grauius pronunciatum de eo est, vt dolo potius F
interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cùm iter esset, ad Aestreum Pęoniæ Demetrium mittit, cum eodē comite Dida: Perseum ad Philoppopolim, ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur, de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum, seu simulatum est: ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Aestreo Heracleam venit: in ea cœna dicitur venenum datum. poculo epoto extemplò sensit. &

Demetrius hausto veneno interficitur.

mox coortis doloribus, relicto conuiuio, cùm in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stuberæus, & Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucesq́; spiritum intercluserunt. ita in- G

H

I

noxius adolescens, cùm in eo ne simplici quidem genere mortis contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Aemylius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primùm in hostium finibus castra posuit: legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum venerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem: non tam id recusabant, quàm tempore opus esse aiebant, vt generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cùm darentur, petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatumque milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id vbi impetrauere, post eos ipsos montes, vnde auerterant hostem, exercitu omni K

Ligures castra Romanorum oppugnant.

coacto, repente multitudine ingenti castra Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. Summa vi totum vnum diem oppugnarunt: ita vt ne efferendi quidem signa Romanis spatium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quàm pugnando castra tutabantur. sub occasum solis cùm recessissent hostes, duos equites ad M. Bæbium consulem cum literis Pisas mittit, vt obsesso sibi per inducias quamprimùm subsidio veniret. Bæbius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterùm & senatum literis certiorem fecit, obsideri à Liguribus L. Aemylium: & Marco Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit, vt si videretur ei exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemy-

A L. Aemylium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures po-
stero die ad castra redeunt. Aemylius cùm & venturos scisset, & educere in aciē
copias potuisset, intra vallum suos tenuit, vt extraheret rem in id tempus, quo
Bæbius cum exercitu venire à Pisis posset. Romæ magnam trepidationem li-
teræ Bæbij fecerunt: eò maiorem, quòd paucos post dies Marcellus tradito
exercitu Fabio Romam cùm venisset, spem ademit eum qui in Gallia esset
exercitum in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esse, prohibenti-
bus coloniam Aquileiam deduci. eò profectum Fabium, neque inde regre-
di bello inchoato posse. Vna, & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat, sub-
sidij spes erat, si consules maturassent in prouinciam ire. id vt facerent, pro se
B quisque patrum vociferari. Consules nisi confecto delectu negare se ituros,
nec suam segnitiam, sed vim morbi in causa esse, quo serius perficeretur, non
tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & mi-
litibus quos conscriptos haberent, diem dicerent, quo Pisas conuenirent. per-
missum vt quà irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerentque se-
cum. Et prætoribus Q. Petilio & Q. Fabio imperatum est, vt Petilius duas
legiones ciuium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores
quinquaginta annis sacramento rogaret: Fabio vt socijs Latini nominis
quindecim millia peditum, octingentos equites imperaret. Duumuiri na-
uales creati C. Matienus & C. Lucretius, nauesque ijs ornatæ sunt: Matieno-
C que, cuius ad Gallicum sinum prouincia erat, imperatum, vt classem primo
quoque tempore duceret in Ligurum oram, si quo vsui esse L. Aemylio atq;
eius exercitui posset. Aemylius, posteaquam nihil vsquam auxilij ostendeba- *Aemylius exercitum aduersus Ligures instruit.*
tur, interceptos credens equites, non vltrà differendum ratus quin per se for-
tunam tentaret, priusquam hostes venirent, qui iam segnius secordiusque
oppugnabant: ad quatuor portas exercitum instruxit, vt signo dato simul ex
omnibus partibus eruptionem facerent. quatuor extraordinarijs cohorti-
bus duas adiunxit, præposito M. Valerio legato: erumpere extra ordinaria
porta iussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit: prin-
cipes ex eadem legione in subsidijs posuit. M. Seruilius & L. Sulpitius Tribb.
D mil. his præpositi. Tertia legio aduersus principalem sinistram portam instru-
cta est. id tantùm mutatum: principes primi, & hastati in subsidijs locati:
Sex. Iulius Cæsar & L. Aurelius Cotta, Tribb. mil. huic legioni præpositi sunt.
Q. Fuluius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæstoriam portam positus.
duæ cohortes & triarij duarum legionum in præsidio castrorum manere ius-
si. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumijt: & quibuscun- *Aemilij ad milites oratio.*
que irritamentis poterat, iras militum acuebat: nunc fraudem hostium in-
cusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum induciarum tempus con-
tra ius gentium ad castra oppugnanda venissent: nunc quantus pudor esset
edocens, ab Liguribus latronibus verius quàm hostibus iustis Roma-
E num exercitum obsideri. Quo ore quisquam vestrûm, si hinc alieno præ-
sidio, non vestra virtute euaseritis, occurret, non dico eis militibus qui An-
nibalem, qui Philippum, qui Antiochum maximos nostræ ætatis reges du-
cesque vicerunt: sed ijs qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fu-
gientes per saltus inuios consectati ceciderunt? quod Hispani, quod Galli,
quod Macedones Pœniue non audeant, Ligustinus hostis vallum Roma-
num subit: obsidet vltrò & oppugnat, quem scrutantes antea deuios saltus,
abditum & latentem vix inueniebamus? Ad hæc consentiens reddebatur
militum clamor, nullam militum culpam esse: quibus nemo ad erumpen-
dum signum dedisset. daret signum: intellecturum eosdem qui antea fue-
rint, & Romanos & Ligures esse. Bina eis montes castra Ligurum erant. ex ijs,

primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant: F
tum nisi exsatiati cibo vinoque arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant: vt quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos.

Ligures victi in deditionem veniunt.

Aduersus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoq; & lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeò improuisa res fuit, vt perinde ac si insidijs circumuenti forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa & fugientium passim cædes erat. equitibus dato signo, vt conscenderent equos, nec effugere quenquam sinerent: in castra omnes trepida fuga compulsi sunt: deinde ipsis exuti castris. Supra quindecim millia
Ligurum eo die occisa: capta duo millia & quingenti. Triduo post Ligurum G
Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in deditionem venit. gubernatores nautæq; conquisiti, qui prædatores fuissent nauibus: atq; omnes in custodiam coniecti. Et à C. Matieno duumuiro naues eius generis in Ligustina ora XXXII. captæ sunt. Hæc qui nuntiarent, literasque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi: simulque peterent, vt L. Aemylio confecta prouincia decedere, & deducere secum milites liceret, atq; dimittere. Vtrumque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia puluinaria per triduum decreta. iussique prætores, Petilius vrbanas dimittere legiones, Fabius socijs atque nomini Latino remittere delectum. & vti prætor
vrbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites tu- H
multus causa conscriptos primo quoque tempore dimitti. Colonia Grauiscę eo anno deducta est in agrum Hetruscum, de Tarquiniensibus quondam captum: quina iugera agri data. triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquam pluisse, memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petilij scribæ sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur ter-

Duæ lapideæ arcæ sub Ianiculo inuentæ.

ram: duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ inuentæ sunt, operculis plumbo diuinctis. Literis Latinis Græcisque vtraque arca inscripta erat. in altera Numam Pompilium, Pomponis filium, regem Roma-
norum sepultum esse: in altera, libros Numæ Pompilij inesse. Eas arcas cùm I
ex amicorum sententia dominus aperuisset, quę titulum sepulti regis habuerat, inanis inuenta, sine vllo vestigio corporis humani, aut vllius rei per tabem tot annorum omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti, septenos habuere libros, non integros modò, sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant: septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adijcit Antias Valerius, Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primò ab amicis, qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cùm vulgarentur: Q. Petilius prætor vrbanus

Numæ Pompilij regis libri cremantur.

studiosus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit. & erat familiaris vsus, quòd K
scribam eum quæstor Q. Petilius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, cùm animaduertisset pleraque dissoluendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturum esse. prius quàm id faceret, se ei permittere vti, si quod seu ius, seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur. id integra sua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis adit. ab tribunis ad senatum res est reiecta. prætor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi, seruariq; non oportere. Senatus censuit satis habendum, quod prætor iusiurandum polliceretur. libros primo quoq; tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantum Q. Petilio prætori maioriq; parti tribunorum plebis videretur, domino esse soluendum. id

A ſcriba non accepit. libri in comitio igne à victimarijs facto in conſpectu populi cremati ſunt. Magnum bellum ea æſtate coortum in Hiſpania citeriore.

B

C

Ad quinque & triginta millia hominum, quantum nunquam fermè antea, Celtiberi comparauerant. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciam. is quia armare iuuentutem Celtiberos audierat, & ipſe quanta poterat à ſocijs auxilia contraxerat, ſed nequaquam numero militum hoſtem æquabat. Principio veris exercitum in Carpetaniam duxit, & caſtra locauit ad oppidũ Eburam, modico præſidio in vrbe poſito. Paucis pòſt diebus Celtiberi millia duo fermè inde ſub colle poſuerunt caſtra. quos vbi adeſſe prætor Romanus ſenſit, M. Fuluium fratrem cum duabus turmis ſociorum equitum ad caſtra hoſtium ſpeculatum miſit, quàm proximè ſuccedere ad vallum iuſſum, vt viſe-

Celtiberi magnis copijs adoriuntur Flaccum prætorem.

D ret quanta eſſent. pugna abſtineret, reciperetque ſeſe, ſi hoſtium equitatum exeuntem vidiſſet. Ita vt præceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil vltrà motum, quàm vt hæ duæ turmæ oſtenderentur: dein ſubducerentur, vbi equitatus hoſtium caſtris procurriſſet. Poſtremò & Celteberi omnibus ſimul peditum equitumq; copijs caſtris egreſſi, acie directa medio fermè ſpatio inter bina caſtra conſtiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi ſtetere Hiſpani hoſtem expectantes. Romanus intra vallum ſuos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem inſtructam tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quieuere in caſtris Celtiberi, quia pugnę copia non fiebat. equites tantùm in ſtationem egrediebantur, vt parati eſſent, ſi quid ab

E hoſte moueretur. ponè caſtra vtriq; pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prætor Romanus vbi ſatis tot dierum quiete credidit ſpem factam hoſti, nihil ſe priorem moturum: L. Acilium cum ala ſiniſtra, & ſex millibus prouincialium auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hoſtibus erat: inde vbi clamorem audiſſet, decurrere ad caſtra eorum, nocte profecti ſunt, ne poſſent conſpici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum ſociûm ad vallum hoſtium cum equitibus extraordinarijs ſiniſtræ alæ mittit. quos vbi & propius accedere, & plures quàm ſoliti erant, Celtiberi conſpexerunt, omnis ęquitatus effunditur caſtris: ſimul & peditibus ſignum ad exeundũ datur. Scribonius, vti præceptum erat, vbi primùm fremitũ equeſtrium audiuit, auertit equos, & caſtra repetit. eo effuſius ſequi hoſtes. primò

equites,mox & peditum acies aderat,haud dubia spe,castra eo die se oppugna F
turos. quingentos passus non plus à vallo aberant. Itaq; vbi Flaccus satis ab-
stractos eos à præsidio castrorum suorum ratus est, intra vallum exercitu in-
structo,tribus partibus simul erumpit:clamore non tantum ad ardorem pu-
gnæ excitandum sublato,sed etiam vt qui in montibus erant,exaudirent.nec
morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra:vbi quingen-
torum armatorum, non amplius,relictum erat præsidium. quos cùm & pau-
citas sua & multitudo hostiũ & improuisa res terruisset,propè sine certamine
capiũtur castra.castris,quæ pars maximè à pugnãtibus cõspici poterat,iniecit
Acilius ignem. postremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammã con-
spexêre.deinde per totam aciem vulgatum est, castra amissa esse, & tum cùm G
maximè ardere, vnde illis terror, inde Romanis animus creuit. iam clamor
suorum vincentium accidebat,iam ardentia hostiũ castra apparebant. Celti-
beri parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterùm posteaquam receptus
pulsis nullus erat, nec vsquam, nisi in certamine spes: pertinacius de integro
capessunt pugnam. Acie media vrgebantur acriter à quinta legione aduersus
læuũ cornu, in quo sui generis prouincialia auxilia instruxisse Romanos cer-
nebant, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam propè erat vt sinistrũ cor-
nu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset: simul ab oppido Ebura,
qui in præsidio relicti erant,in medio ardore pugnę aduenerunt,& Acilius ab

Celtiberos vincit Flaccus.

tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi, qui supererant, in omnes passim par- H
tes capessunt fugam. equites bipartito in eos emissi, magnam cædem edide-
re.ad viginti tria millia hostium eo die cæsa: capta quatuor millia, & DCCC.
cum equis plus quingentis: & signa militaria LXXXVIII. Magna victoria,
non tamen incruenta fuit, Romani de duabus legionibus milites paulò plus
CC. sociùm Latini nominis DCCC. triginta, externorum auxiliarium duo
millia fermè & quadringenti ceciderunt.Prętor in castra victorem exercitum
reduxit: Acilius manere in castris ab se captis iussus. postero die spolia de ho-
stibus lecta: & pro concione donati, quorũ virtus insignis fuerat. Saucijs de-

Contrebiam Flaccus obsidet.

inde in oppidum Eburam deuectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ
legiones. ea vrbs circunsessa cum à Celtiberis auxilia accersisset, morantibus I
ijs,non quia ipsi cunctati sunt,sed quia profectos à domo inexplicabiles con-
tinuis imbribus viæ, & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorum in
deditionem venit. Flaccus quoque tempestatibus fœdis coactus, exercitum
omnem in vrbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditio-

Contrebia deditur.

nis ignari, cùm tandem superatis, vbi primùm remiserunt imbres, amnibus
Contrebiam venissent: posteaquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut
in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiã effusi ad
oppidum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, &
incompositos adorti fuderunt. quæ res ad resistendũ eos, & ad capessendam
pugnam impedijt, quòd non vno agmine, nec ad signa frequentes venie- K

Celtiberorum fuga & cædes.

bant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. sparsi enim toto passim
campo se diffuderunt: nec vsquam confertos eos hostis circumuênit. tamen
ad duodecim millia sunt cæsa, capta plus quinq; millia hominum, equi qua-
dringenti. signa militaria LXII. qui palati è fuga domum se recipiebant, alte-
rum agmen Celtiberorum venientium,deditionem Contrebiæ & suam cla-

Celtiberiam populatur Flaccus.

dem narrãdo,auerterunt.exemplò in vicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flac-
cus à Contrebia profectus, per Celtiberiam populabundus ducit legiones:
multa castella oppugnauit,donec maxima pars Celtiberorum in deditionem
venit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in vlteriore Manlius Pr.
secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem
anno

A anno in agro Gallorum est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. triumuiri deduxerunt, P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duæ eo anno dedicatæ sunt: Vna Veneris Erycinæ ad portam Collinam, dedicauit L. Porcius L. F. Licinius duumuir, vota erat ab COS. L. Porcio Ligustino bello: Altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir: statuamque auratam, quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patri Glabrioni posuit. Is erat, qui ipse eam ædem vouerat, quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset: locaueratque idem ex Senatusconsulto. Per eosdem dies, quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L.

Pietatis statua, quæ prima omnium aurata in Italia fuit.

B Aemylius Paulus proconsul ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinq; & viginti, nec præterea quicquam auri argentiq; in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. * æris trecenos militibus diuisit. Auxerunt eius triumphi famam legati Ligurum, pacem perpetuam orantes: ita in animum induxisse Ligurum gentem, nulla vnquam arma, nisi imperata à P. R. sumere. Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus, orationem eam non nouam Liguribus esse: mens verò vt noua & orationi conueniens esset, ipsorum id plurimum referre. ad COSS. irent, & quæ ab ijs imperata essent, facerent. nulli alij quàm consulibus senatum crediturum esse, syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In

** Valent 3. coron.*

C Corsica pugnatum est cum Corsis. ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit, qua clade compulsi, obsides dederunt, & ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus: & cum Iliensibus, gente ne nunc quidem omni parte pacata, secunda prælia facta. Carthaginiensibus eodem anno C. obsides redditi. pacemq; cum ijs P. R. non ab se tantùm, sed ab rege etiã Masanissa præstitit: qui tum præsidio armato agrum, qui in controuersia erat, obtinebat. Otiosam prouinciam consules habuerunt. M. Bæbius comitiorum causa Romam reuocatus, consules creauit: A. Posthumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem. Prætores exinde facti, Tib. Sempronius Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Mol-

Corsi dant obsides.

D liculus, A. Hostilius Mancinus, C. Mænius. ij omnes magistratum Idibus Martijs inierunt. Principio eius anni, quo A. Posthumius Albinus, & C. Calpurnius Piso fuerunt: ab A. Posthumio consule in senatum introducti, qui ex Hispania citeriore venerant à Q. Fuluio Flacco: L. Minutius legatus, & duo Trr. mil. T. Mænius, & L. Massaliota. hi cùm duo secunda prælia, deditionem Celtiberiæ, confectam prouinciam nuntiassent: nec stipendio, quod mitti solere, nec frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse: petierunt ab senatu primùm, vt ob res prosperè gestas dijs immortalibus honos haberetur: deinde, vt Q. Fuluio decedenti de prouincia deportare inde exercitum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Prr. vsi essent, liceret. quod fieri,

E præterquam quod ita deberet, etiam propè necessarium esset. ita enim obstinatos esse milites, vt non vltrà retineri posse in prouincia viderentur: iniussuque abituri inde essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri. COSS. ambobus prouinciam Ligures esse senatus iussit. Prr. inde sortiti sunt: A. Hostilio vrbana, T. Minutio peregrina obuenit: P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti, L. Posthumius vlteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fuluio erat, nec vetere exercitu prouincia spoliaretur: Quæro, inquit, de te L. Minuti, cùm confectam prouinciam nunties, existiméne Celtiberos perpetuò in fide mansuros? ita vt sine exercitu ea prouincia obtineri possit? si neque de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes: & haben-

Hispanicus exercitus in Italiam deportari à senatu postulat.

dum illic vtique exercitum cenſes: vtrum tandem author ſenatui ſis ſupple- F
mentum in Hiſpaniam mittendi? vt ij modò, quibus emerita ſtipendia ſint, milites dimittantur: veteribus militibus tyrones immiſceantur? an deductis de prouincia veteribus legionibus nouas conſcribendi & mittendi? cùm contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad rebellandum poſſit? dictu, quàm re facilius ſit, prouinciam ingenio ferocem rebellatricem confeciſſe. Paucæ ciuitates vt quidem ego audio, quas vicina maximè hyberna premebant, in ius ditionemq́; venerunt: vlteriores in armis ſunt. quæ cùm ita ſint, ego iam hinc prædico P.C. me exercitu eo qui nunc eſt, Rempub. adminiſtraturum: ſi deducat ſecum Flaccus legiones, loca pacata me ad hybernacula electurum, neq; nouum militem ferociſſimo hoſti obiecturum. G
Legatus ad ea quæ interrogatus erat, reſpōdit: neq; ſe, neq; quenquam alium diuinare poſſe, quid in animo Celtiberi haberent, aut porrò habituri eſſent. itaq; negare non poſſe, quin rectius ſit etiam ad pacatos barbaros nondum ſatis aſſuetos imperio exercitum mitti, nouo autem an vetere exercitu opus ſit, eius eſſe dicere, qui ſcire poſſit, qua fide Celtiberi in pace manſuri ſint: ſimul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites, ſi diutius in prouincia retineantur. ſi ex eo, quòd aut inter ſe loquantur, aut ſucclamationibus apud concionantē imperatorem ſignificent, quid ſentiant cōiectandum ſit: palàm vociferatos eſſe, aut imperatorem in prouincia retenturos, aut cum eo in Italiam venturos eſſe. Diſceptationem inter prætorem legatumq́;, conſu- H
lum relatio interrupit: qui ſuas ornari prouincias, priuſquam de prætoris exercitu ageretur, æquum cenſebant. Nouus omnis exercitus conſulibus eſt decretus: binæ legiones Romanæ cum ſuo æquitatu, & ſociûm Latini nominis. quantus ſemper numerus, XV. millia peditum, & DCCC. equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus vt bellum inferrent, mandatū eſt. P. Cornelio, & M. Bæbio prorogatū imperium: iuſſiq́; prouincias obtinere, donec COSS. veniſſent. tum imperatum, vt dimiſſo quem haberent exercitu, reuerterentur Romam. de Tib. Sempronij deinde exercitu actum eſt. nouam legionē ei quinq; millium & ducentorum peditum cum equitibus quadringentis cōſules ſcribere iuſſi: & mille præterea peditum Romanorum, quinquaginta equites: & I
ſocijs à nomine Latino imperare ſeptem millia peditum, CCC. equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hiſpaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fuluio permiſſum, vt qui milites ante Sp. Poſthumium & Q. Martium COSS. ciues Romani ſocijúe in Hiſpaniam tranſportati eſſent: & præterea ſupplemento adducto, quod amplius duabus legionibus, quam X. millia, & CCCC. pedites, ſexcenti equites eſſent, & ſociûm Latini nominis XII. millia, DC. equites: quorum forti opera duobus aduerſus Celtiberos prælijs vſus Q. Fuluius eſſet, eos, ſi videretur, ſecum deportaret. Et ſupplicationes decretæ, quòd is proſperè Rempub. geſſiſſet: & cæteri Prr. in prouincias miſſi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Galliam imperiū eſt. Octo legiones præter exercitum vete- K
rem, qui in Liguribus in ſpe propinqua miſſionis erat, eo anno eſſe placuit. & is ipſe exercitus ægrè explebatur propter peſtilentiam, quæ iam tertium annum vrbem Romanam atque Italiam vaſtabat. Pr. T. Minutius, & haud ita multò poſt COS. C. Calpurnius moritur. multiq́; alij omnium ordinum illuſtres viri. poſtremò prodigij loco ea clades haberi cœpta eſt. C. Seruilius PONT. MAX. piacula iræ deûm conquirere iuſſus, decemuiri libros inſpicere: conſul Apollini, Aeſculapio, Saluti dona vouere, & dare ſigna inaurata, quæ vouit, deditq́;. Decemuiri ſupplicationem in biduum valetudinis cauſa in vrbe, & per omnia fora conciliabulaque edixerunt. maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes ſupplicauerunt. Fraudis quoq; humanæ

Peſtilentia vrbem Italiamq́; peruaſtat.

Supplicatio valetudinis ergo facta.

A humanæ insinuauerat suspicio animis. & veneficij quæstio ex senatusconsulto, quod in vrbe propiúsue vrbem decem millibus passuum esset cōmissum, C. Claudio Pr. qui in locum T. Minutij erat suffectus: vltra decimum lapidem per fora conciliabulaq; C. Mænio, priusquam in Sardiniam prouinciam traijceret, decreta. Suspecta COS. erat mors maximè. necatus à Quarta Hostilia vxore dicebatur, vt quidem filius eius, Q. Fuluius Flaccus in locum vitrici COS. est declaratus: aliquanto magis infamis mors Pisonis cœpit esse. & testes existebant, qui post declaratos COSS. Albinum & Pisonem, quibus comitijs Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei à matre dicerent, quòd iam ei tertiùm negatus consulatus petenti esset: & adiecisse, pararet se ad petenB dum: intra duos menses effecturam vt COS. fieret. Inter multa alia testimonia ad causam pertinentia, hæc quoq; vox nimis vero euentu comprobata, valuit cur Hostilia damnaretur. Veris principio huius dum COSS. nouos delectus Romæ tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bæbius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam consulum non expectassent bellum, improuiso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestres procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bæbius statuerunt, C nullum alium antè finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus P. R. erat in Samnitibus, qui Taurasinorū fuerat. in eum cùm traducere Ligures Apuanos vellent, edixerunt, Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis cōiugibusq;, sua omnia secum portarent. Ligures sæpè per legatos deprecati, ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere: arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, neque vires ad rebellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum fœminis puerisque. * argenti data centum & quinquaginta millia HS. vnde in nouas ædes compararent quæ opus essent. agro diuidendo dandoque ijdem qui traduxerant, Cornelius & D Bæbius prępositi. postulantibus tamen ipsis quinque viri ab senatu dati, quorum ex consilio agerent. Transacta re cùm veterem exercitum Romam deduxissent, triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantùm hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus Propr. quia successor in prouinciam tardius veniebat, educto exercitu ex hybernis, vlteriorem Celtiberiæ agrum, vnde ad deditionem non venerant, instituit vastare: qua re irritauit magis, quàm conterruit animos barbarorum: & clàm comparatis copijs saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum RoE manum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam vlteriorem eunti L. Posthumio Albino collegæ Gracchus mandauerat, vt Q. Fuluium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, supplementumque distribuere, & ordinare omnem exercitum sese velle. dies quoque, & ea propinqua edita Flacco est, qua successor esset venturus. Hæc noua allata res, omissis quæ agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cùm coëgisset: barbari causæ ignari suam defectionem, & clàm comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltum insederunt. Vbi eum saltum prima luce agmen Romanum intrauit, repentè ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos inuaserunt. quod vbi vidit Flaccus, primos tumultus in agmine per cēturiones stare omnes suo quęq; loco, & arma

Veneficij quæstio decreta.

Ligures sese dedunt, et in Taurasinos traducuntur.

* *3750. coron.*

Celtiberi Romanos in saltu Manliano inuadunt.

expedire iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisque in vnum locum coactis, F
copias omnes partim ipse, partim per legatos tribunosque militum vt locus postulabat, sine vlla trepidatione instruxit: cum his deditis rem esse admonens, scelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum accessisse. reditum ignobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos. Plura dici tempus non patiebatur. inuehebant se hostes, & in partibus extremis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. atrox vbique prælium, sed varia fortuna erat. egregiè legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere vrgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi vbi or- G

Cuneo impressionem faciunt Celtiberi.

dinata acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt, cuneo impressionem fecerunt. quo tantũ valent genere pugnæ, vt quacunq; parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tunc quoq; turbatæ legiones sunt, propè interrupta acies. Quam trepidationem vbi Flaccus conspexit, equo aduehitur ad legionarios equites: &, ecquid auxilij in vobis est? actum iam de hoc exercitu erit? cùm vndiq; acclamassent, quin ederet quid fieri velit, non segniter imperium executuros: Duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostium, quo nostros vrgent. id cum maiore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpè Romanos equites cum magna laũde fecisse sua, memoriæ proditum est. Di- H
cto paruerunt, detractisq; frenis bis vltro citroq; cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omissa pugna locum fugę circumspicere, Et alarij equites, postquàm Romanorum equitum tam memorabile facinus vidère, & ipsi virtute eorum accensi, sine vllius imperio, in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc verò Celtiberi omnes in fugam effunduntur. & imperator Romanus auersos hostes contemplatus, ædem Fortunæ eque-

Celtiberi in fugam versi cæduntur.

stri, Iouiq; OPT. MAX. ludos vouit. cæduntur Celtiberi, per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: viui capti plus tria millia, ducentis septuaginta septem cum signis militaribus: equis I
prope mille centum. nullis castris eo die victor exercitus mansit: victoria non sine iactura militum fuit; quadringenti LXXII. milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem & nouem, cum his tria millia militũ auxiliariorum perierunt. ita victor exercitus renouata priore gloria, Tarraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius Prętor, qui biduo antè venerat, obuiam processit: gratulatusq; est, quòd Rempub. egregiè gessisset, cum summa concordia quos dimitterent, quosq; retinerent milites, composuerunt. Inde Fuluius exauthoratis militibus in naues impositis, Romam est profectus.

De rebus in Liguria gestis.

Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. COSS. ambo in Ligures exercitus induxerunt, diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistam K
Suismontiumq; montes obsedit: & premendo præsidijs angustos saltus eorum commeatus interclusit, inopiaq; omnium rerum eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionem acceptos, ad septem millia hominũ in naues impositos, præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit: inde in Samnium traducti, agerq; his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vineæ cæsæ, frumenta deusta. donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armaq; tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorumque Ligurum processit. Priusquam hi consules venirent ad exercitum, qui

Pisas

A Pisas inductus erat, pręerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluij M. Fuluius Nebilior. secundæ legionis Fuluius Tr. mil. erat. is mensibus suis dimisit legio-

B

C

nem, iureiurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc vbi Placentiam (nam eò fortè erat profectus) Fuluio pronuntiatum est, cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorũ potuit assequi, deduxit castigatos Pisas. de cæteris COS. certiorem fecit. eo referente S. C. factum est, vt M. Fuluius in Hispaniam relegaretur vltra nouam Carthaginem, Literæque ei datæ sunt à COS. ad P. Manlium in Hispaniam vlteriorem deferendæ. milites iussi ad signa redire. causa ignominiæ vti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitum non redisset, eum ipsum bonaq; eius vendere COS. iussus. Eodem anno L. Duronius,
D qui prętor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundusium redierat: inde in portu relictis nauibus cùm venisset Romam, inter exponendas res, quas ibi gessisset, haud dubiè in regem Illyriorum Gentium latrocinij omnis maritimi causam auertit. ex regno eius omnes naues esse, quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati à Gentio: qui quo tempore Romani conueniendi regis causa venissent, ægrum fortè eum in vltimis partibus fuisse regni dicerent, petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. ad ea Duronius adiecit, multis ciuibus Romanis & socijs Latini nominis iniurias factas in regno eius, & ciues
E Romanos dici Corcyræ retineri. eos omnes Romam adduci placuit C. Claudium prætorem cognoscere: neque antè Gentio regi legatisue eius respõsum reddi. Inter multos alios, quos pestilentia eius anni absumpsit, sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex vlteriore Hispania redierat, triumuir epulo, Q. Fuluius. M. F. in locum eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium pontificem max. fuit, & L. Cornelium Dolabellam duumuirum naualem, quem vt inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare iubebat. recusantiq; id facere, ob eam rẽ mulcta duumuiro dicta à pontifice, deq; ea cùm prouocasset, certatum ad populum.

Gentius Illyriorum rex.

Aliquot sacerdotes pestilentia absumpti.

cùm

cùm plures iam tribus intrò vocatæ dicto esse audientem pontifici duumui- F
rum iuberent, mulctamque remitti, si magistratu se abdicasset: vltimum de
cœlo, quod comitia turbaret, interuênit. religio inde fuit pontificibus inau-
gurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt: qui secundo loco in-
auguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus PONT. MAX. decessit. idem
decemuir sacrorum fuit. pontifex in locum eius à collegio cooptatus est, Q.
Fuluius Flaccus. in pontificem maximum Aemylius Lepidus, cùm multi cla-
ri viri petissent. & decemuir sacrorum Q. Martius Philippus in eiusdem lo-
cum est cooptatus, & augur Sp. Posthumius Albinus decessit. in locum eius P.
Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petenti-
bus permissum, vt publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè venden- G
di ius esset. Pisanis agrum pollicentibus, quò Latina colonia deduceretur,
gratiæ ab senatu actæ. triumuiri creati ad eam rem, Q. Fabius Buteo, M. & P.
Popilij Lenates. à C. Mænio prætore, cui prouincia Sardinia cùm euenisset,
additum erat, vt quæreret de veneficijs longius ab vrbe decem millibus pas-
suum: literæ allatæ, se iam tria millia hominum damnasse, & crescere sibi quę-
stionem indicijs. aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimitten-
dam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania rediJt Romam cum magna fama gesta-
rum rerum. qui cùm extra vrbem triumphi causa esset, COS. est creatus cum
L. Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxe-
rat, triumphãs vrbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas cẽtum H
viginti quatuor: præterea * auri pondo triginta vnum, & signati Oscensis
∴ nummûm centum septuaginta tria millia ducentos. militibus de præda
* quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti. tan-
tundem socijs Latini nominis: & stipendium omnibus duplex. Eo anno ro-
gatio primùm lata est ab L. Iulio Tr. pleb. quot annos nati quenq; magistra-
tum peterent, caperentq;. inde cognomen familię inditum, vt Annales appel-
larentur. Prætores quatuor post multos annos lege Bæbia creati, quæ alternis
quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Læuinus.
Q. & M. Mutij Scæuolæ. Q. Fuluio, & L. Manlio COSS. eadem prouincia, quę
superioribus, pari numero copię peditum, equitum, ciuium, sociorum decre- I
tæ. In Hispanijs duabus Tib. Sempronio & L. Posthumio cum ijsdem exerci-
tibus, quos haberent, prorogatum imperium est. in supplementum COSS.
scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, CCC. equites: quinq; millia
sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scæuola vr-
banam sortitus prouinciam est: & vt idem quæreret de veneficijs in vrbe,
& propius vrbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam, Q.
Mutius Scæuola Siciliam, L. Valerius Lęuinus Sardiniam. Q. Fuluius consul
priusquam vllam rem publicam ageret, liberare & se, & Rempub. religione
votis soluendis dixit velle. vouisse se, quo die postremùm cum Celtiberis pu-
gnasset, ludos Ioui OPT. MAX. & ædem æquestri Fortunæ sese facturum: in eas K
res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti, & vt duumuiri ad
ædem locandam crearentur. de pecunia finitur, ne maior causa ludorum con
sumeretur, quàm quanta Fuluio Nobiliori post Aetolicum bellum ludos fa-
cienti decreta esset: néue quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, face-
ret aduersus id S.C. quod L. Aemylio, Cn. Bæbio COSS. de ludis factum esset.
Decreuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronij
ædilis, qui graues non modò Italię ac socijs Latini nominis, sed etiam prouin-
cijs externis fuerant. Hyems eo anno niue sæua & omni tempestatum genere
fuit: arbores, quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deussit cunctas: & ea tum aliquan
to quàm aliàs longior fuit: itaque Latinas mox subitò coorta & intollerabilis
tempestas

Q. Fuluius Flaccus de Celtiberis triumphat.

* Coron. 3472.
∴ Locus hic corruptus est, & numerus suspectus.
* 50. denarij faciunt coronatos quinque.

Hyemis sæuitia.

A tempestas in monte turbauit instaurataq́; sunt ex decreto pontificum. Eadem
tẽpestas & in Capitolio aliquot signa cõstrauit, fulminibusq́; complura loca
deformauit. ædem Iouis Tarracinę, ædem Albam Capuæ, portamq́; Romanã,
muri pinnas aliquot locis decussit. Hęc inter prodigia nuntiatum: & ab Reate, *Prodigia.*
tripedẽ natũ mulum. Ob ea decemuiri iussi adire libros, edidère quibus dijs,
& quot hostijs sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad
ędẽ Iouis vt supplicatio diem vnũ esset. Ludi deinde votiui Q. Fuluij COS. per *Ludi.*
dies decem magno apparatu facti. Censorum inde comitia habita. creati M.
Aemylius Lepidus PONT. MAX. & M. Fuluius Nobilior, qui ex Aetolis triumphauerat. Inter hos viros nobiles inimicitiæ erant, sæpe multis & in sena-
B tu, & ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. comitijs confectis, vt
traditum antiquitus est, censores in campo ad aram Martis sellis curulibus
consederunt, quò repentè principes senatorum cum agmine venerunt ciuitatis: inter quos Q. Cæcilius Metellus verba fecit. Non obliti sumus censores, *Q. Cæcilij Metelli ad Censores oratio.*
vos paulo antè ab vniuerso populo Romano moribus nostris præpositos esse:
& nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. indicandum tamen est, quid omneis bonos in vobis aut offendat, aut certè mutatũ malint.
Singulos cùm intuemur, M. Aemyli, M. Fului, neminem hodie in ciuitate habemus, quem, si reuocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. ambo cùm simul aspicimus, non possumus non vereri ne malè comparati sitis,
C nec tantum reipub. prosit, quod omnibus nobis egregiè placetis: quàm quod
alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vobisipsis graues
& atroces geritis: quæ, periculum est ne ex hac die nobis & reipub. quàm vobis grauiores fiant. De quibus causis hoc timeamus, multa succurrunt quę dicerentur: nisi fortè implacabiles vestræ iræ implicauerint animos vestros. Has
vt hodie, vt in isto templo finiatis simultates, quæsumus vos vniuersi: & quos
coniunxit suffragijs suis populus Romanus, hac etiam reconciliatione gratiæ
coniungi à nobis sinatis, vno animo, vno consilio legatis senatum, equites recenseatis, agatis censum, lustrum condatis. quod omnibus ferè precationibus
nuncupabitis verbis, vt ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eueniat:
D ita vt verè, vt ex animo velitis euenire: efficiatisq́;, vt quod deos precati eritis,
id vos velle etiã homines credamus. T. Tatius & Romulus, in cuius vrbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi cõcordes regnarunt. Non modò simultates, sed bella quoq; finiuntur. ex infestis hostibus plerunq; socij fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romã traducti sunt: Latini Sabini
in ciuitatẽ accepti. Vulgatum illud quia verum erat, in prouerbiũ venit: Ami- *Prouerbium.*
citias immortaleis, inimicitias mortaleis debere esse. Fremitus ortus cum assensu, deinde vniuersorum voces idem petentium confusæ in vnum, orationem interpellarunt. Inde Aemylius questus cùm alia, tum bis à M. Fuluio se
certo consulatu deiectum. Fuluius contrà queri, se ab eo semper lacessitum,
E & in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter vellet, se in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instantibus qui *Censores positis simultatibus in amicitiam redeunt.*
aderant, dexteras fidemque dedere, mittere verè ac finire odium. deinde
collaudantibus cunctis, deducti sunt in Capitolium. & cura super tali re principum, & facilitas censorum egregiè comprobata ab senatu & laudata est.
Censoribus deinde postulantibus, vt pecuniæ summa sibi, qua in opera publica vterentur, attribueretur: vectigal annuum decretum est. Eodem anno
in Hispania L. Posthumius & Tib. Sempronius Proprætores comparauerunt
ita inter se, vt in Vacceos per Lusitaniam iret Albinus, inde in Celtiberiam reuerteretur. Gracchus, quod maius ibi bellum esset, in vltima Celtiberiæ penetrauit. Mundã vrbem primùm vi cepit, nocte ex improuiso aggressus. Acceptis *Munda vrbs Celtiberiæ capitur.*
deinde

deinde obsidibus, præsidioque imposito, castella oppugnare, agros vrere, do- F
Celtiberorum mira simplicitas. nec ad prævalidam aliam vrbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit.
vbi cùm iam opera admoueret, veniunt legati ex oppido, quorum sermo an-
tiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium bellaturos, si vires essent. petie-
runt enim vt sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia accipienda. si
non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Grac
cho ierunt, & pòst paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Me-
ridianum tempus erat. nihil prius petierunt à Prætore quàm vt bibere sibi iu-
beret dari. epotis primis poculis, iterum poposcerunt, magno risu circunstan-
tium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingenijs. tum maximus natu ex
ijs: Missi sumus, inquit, à gente nostra qui sciscitaremur, qua tandem re fretus G
arma nobis inferres? Ad hanc percunctationem Gracchus, exercitu se egre-
gio fidentem venisse respondit: quem si ipsi visere velint, quo certiora ad suos
referant, potestatem se eis facturum esse. tribunisque militum imperat, vt or-
nari omneis copias peditum equitumque, & decurrere iubeant armatas. Ab
hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circunsessæ vrbi fe-
rendo. Oppidani cùm ignes nocte turribus nequicquam (quod signum con-
uenerat) sustulissent, destituti ab vnica spe auxilij in deditionem venerunt.
** Vel. 60000. cor.* * sestertium nummûm quater & vicies ab ijs est exactum, quadraginta nobi-
lissimi equites: nec obsidum nomine (nam militare iussi sunt) & tamen re
ipsa vt pignus fidei essent. Inde iam duxit ad Alcen vrbem, vbi castra Celtibe- H
rorum erant, à quibus venerant nuper legati. eos cùm per aliquot dies arma-
turam leuem immittendo in stationes lacessisset paruis prælijs, indies maio-
ra certamina serebat, vt omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod peteba-
tur sensit effectum, auxiliorum præfectis imperat, vt contracto certamine,
tanquam multitudine superarentur, repentè tergis datis ad castra effusè fu-
gerent: ipse intra vallum ad omneis portas instruxit copias. Haud multum
temporis intercessit, cùm ex composito refugientium suorum agmen, pòst
effusè sequentes barbaros conspexit, instructam ad hoc ipsum intra vallum
habebat aciem. itaque tantum moratus, vt suos refugere in castra libero in-
Celtiberi fusi cæsique. troitu sineret, clamore sublato simul omnibus portis erupit. Non sustinuere I
impetum nec opinatum hostes: qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua
quidem tueri potuerunt. nam extemplò fusi, fugati, mox intra vallum pauen-
tes compulsi, postremò exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium cæsa:
capti viui trecenti viginti, equi centum duodecim: signa militaria triginta se-
ptem. de exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Grac-
chus duxit ad depopulandũ Celtiberiam legiones. & cùm ferret passim cun-
Celtiberiæ 103. oppida in deditionẽ accepta. cta atque ageret, populique, alij voluntate, alij metu iugum acciperent, CIII.
oppida intra paucos dies in deditionẽ accepit. præda potitus ingenti est. Con-
uertit inde agmen retrò, vnde venerat, ad Alcen, atque eam vrbem oppugna-
re instituit. Oppidani primùm impetũ hostium sustinuerunt, deinde cùm iam K
non armis modò, sed etiam operibus oppugnarentur, diffisi præsidio vrbis, in
arcem vniuersi concesserunt. postremò & inde præmissis oratoribus, in di-
tionẽ se suaq; omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi
Thurrus Celtiberiæ rex. captiui nobiles in potestatem venerunt. inter quos & Thurri filij duo, & filia.
Regulus hic earum gentium erat, longè potentissimus omniũ Hispanorum.
Audita suorum clade, missis qui fidem venienti in castra ad Gracchum pete-
rent, venit. & primùm quæsiuit, ab eóne sibi liceret, ac suis viuere? cùm Pr. vi-
** nonnulli legunt, prodeunt, sed locus omnino mutilus est.* cturum respondisset: quæsiuit iterũ, si cum Romanis militare liceret? id quo-
que Graccho permittente, Sequar, inquit, vos aduersus veteres socios meos,
quoniam illos ad me * propiunt suspicere. Secutus est inde Romanos, fortiq;
ac fideli

A ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuuit. Ergauia inde nobilis &
potens ciuitas, aliorum circà populorum cladibus territa, portas aperuit Ro-
manis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factam, quidam autho-
res sunt. è qua regione abduxisset legiones, extemplò inde rebellatū, magno-
que eum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce
ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos vtrinque cecidisse. nec
aliud magnoperè victores fuisse Romanos, nisi quòd postero die manentes
intra vallum prælio lacessierint: spolia per totū diem legisse. tertio die prælio
maiore iterum pugnatum: & tum demùm haud dubiè victos Celtiberos: ca-
straque eorum capta & direpta esse. vigintiduo millia hostium eo die esse cæ-
B sa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & signa militaria
septuaginta duo: inde debellatum, veramque pacem, non fluxa, vt antè, fide
Celtiberos fecisse. Eadem æstate & L. Posthumium in Hispania vlteriore bis
cum Vacceis egregiè pugnasse scribunt. ad triginta & quinq; millia hostium
occidisse, & castra oppugnasse. Propius vero est, seriùs in prouinciam perue-
nisse, quàm vt ea ęstate potuerit res gerere. Censores fideli concordia senatum
legerunt. princeps electus est ipse censor M. Aemylius Lepidus Pontifex maxi-
mus, tres eiecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus à collega pręteritos. Ope- *Censorum opera publica.*
ra ex pecunia attributa diuisaque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem
ad Tarracinam, ingratum opus, quòd prædia habebat ibi, priuatamq; publi-
C cæ rei impensam insuerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis ædem Iouis
in Capitolio, columnasq; circà poliendas albo locauit. & ab his colūnis, quæ
incommodè opposita videbantur, signa amouit: clypeaque de columnis, &
signa militaria affixa omnis generis dempsit. M. Fuluius plura, & maioris lo-
cauit vsus. portum & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post ali-
quot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt impo-
nendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circundatis
tabernis, quas vendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam Tri-
geminam, & aliam post naualia, & ad fanum Herculis, & post Spei ad Tybe-
rim ædem Apollinis Medici. habuere & in promiscuo præterea pecuniam, ex
D ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicesq; faciendos. impe-
dimento operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est
passus. Portoria quoque & vectigalia ijdem multa instituerunt. complura sa-
cella publicaq; occupata à priuatis, publicaque sacra vt paterent, essentq; po-
pulo curarunt. mutarunt suffragia: regionatimq; generibus hominum: cau-
sisque & quæstibus, tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Aemylius
petijt ab senatu, vt sibi dedicationis templorum Reginæ Iunonis & Dianæ,
quæ bello Ligustino antè annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur.
* viginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes vtranque in circo Fla- *200. coron.
minio. ludosq; scenicos triduum post dedicationē templi Iunonis, biduum
E post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium per-
marinùm in campo: vouerat eam annis quadraginta antè L. Aemylius Regil-
lus, nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi. supra valuas templi ta-
bula cum titulo hoc fixa est: * Duello magno regibus dirimendo caput subi-
gendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Aemylio M. Aemylij filio, auspi-
cio, imperio, felicitate ductuque eius inter Ephesum Camuchumque inspe-
ctante cos. ipso Antiocho exercitu omni, equitatu, elephantisque classis re-
gis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa fugataque est. ibique eo die naues
longæ cum omnibus socijs captę quadraginta duæ. ea pugna pugnata rex An-
tiochus, regnumq; eius. Eius rei ergo ædem Laribus permarinis vouit. Eodem
exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio supra valuas fixa est. Biduo quo se-

De rebus in Liguria gestis. natum legerunt censores, Q. Fuluius cos. profectus in Ligures, per inuios F
montes vallesq; saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pu
gnauit. neque tantùm acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria mil-
lia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. cos.
deditos in campestres agros deduxit, præsidiaq; montibus imposuit. Celeri-
ter & ex prouincia literæ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in
triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostijs maioribus per supplica-
tiones rem diuinã fecerunt. Ab altero cos. L. Manlio nihil memoria dignum
in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiã trans-
gressi, neminem bello lacessentes, agrum à cos. & senatu petebant, vt pacati
sub imperio populi Romani essent. Eos senatus excedere Italia iussit: & cos. G
Q. Fuluium quærere & animaduertere in eos qui principes & authores tran-
Philippus rex Macedonum moritur. scendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio &
mœrore consumptus, post mortẽ filij decessit. Demetriade hybernabat, cùm
desiderio anxius filij, tum pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat ani-
mum: & alter filius haud dubiè & sua & aliorum opinione rex, conuersiq; in
eum omnium oculi, & destituta senectus: alijs expectantibus suam mortem:
Antigonus. alijs ne expectantibus quidem, quo magis angebatur: & cum eo Antigonus
Echecratis filius nomen patrui Antigoni ferens, qui tutor Philippi fuerat, re-
giæ vir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenẽ Lacedæmonium
clarus. Tutorẽ eum Græci vt cognomine à cæteris regibus distinguerent, ap- H
pellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis vnus
incorruptus permanserat: eique ea fides nequaquam amicum Persea, inimi-
cissimum fecerat. is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas
regni ventura esset ad Persea: vt primùm labare animum regis, & ingemisce-
re interdũ filij desiderio sensit: nunc præbendo aureis, nunc lacessendo etiam
mentionẽ rei temerè actæ. sæpe querenti querens & ipse aderat: & cùm mul-
ta adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adiuuabat, quo maturius
omnia emanarent. Suspecti & ministri facinoris Apelles maximè & Philo-
cles erant, qui Romam legati fuerant, literasq; exitiales Demetrio sub nomi-
ne Flaminini attulerant. eas falsas esse, & à scriba vitiatas, signumque adulte- I
rinum, vulgo in regia fremebant. Cæterùm cùm suspecta magis, quàm ma-
nifesta esset res: fortè Xychus obuius fit Antigono, comprehensusq; ab eo, in
regiam est perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippũ processit.
Multis, inquit, sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire
vera omnia possis de filijs tuis, vter ab vtro petitus fraude & insidijs esset. ho-
mo vnus omnium, qui nodũ huius erroris exoluere possit, in potestate tua est
Persei in Demetrium insidiæ deteguntur. Xychus. fortè vocatũ perductumque in regiam, vocari iuberet. Adductus pri-
mò, ita negare inconstanter, vt paruo metu admoto paratum indicem esse ap-
pareret. conspectum tortoris verberumque non sustinuit: ordinemque om-
nem facinoris legatorum ministerijque sui exposuit. Extemplò missi qui lega- K
tos comprehenderent: Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt. Apelles mis-
sus ad Chæream quendam persequendum, indicio Xychi audito, in Italiam
traiecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alij primò audacter negantem,
postquam in conspectum adductus sit Xychus, non vltrà tetendisse: alij tor-
menta etiam inficiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est
luctus, geminatusque. & infelicitatem suam in liberis grauiorem, quòd alter
perisset, censebat. Perseus certior factus, omnia detecta esse, potentior quidẽ
erat, quàm vt fugam necessariam duceret: tantùm vt procul abesset, curabat,
interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viueret, se defensu-
rus. qui spe potiundi ad pœnam corporis eius amissa, quod reliquum erat, id
studere,

A ſtudere, ne ſuper impunitatem etiam præmio ſceleris frueretur. Antigonum *Antigono regnũ Macedoniæ a Philippo traditur.*
igitur appellat: cui & palàm facti parricidij gratia obnoxius erat, neq; puden-
dum aut pœnitendum eum regem Macedonibus propter recentē patrui An-
tigoni gloriam fore cenſebat. Quando in eam fortunam veni, inquit, Anti-
gone, vt orbitas mihi, quam alij deteſtantur parentes, optabilis eſſe debeat, re-
gnum, quod à patruo tuo forti, nō ſolum fideli tutela eius cuſtoditum & au-
ctum etiam accepi, id tibi tradere in animo eſt. Te vnū habeo, quem dignum
regno iudicem. ſi neminem haberem, perire & extingui id mallem, quàm
Perſeo ſceleſtæ fraudis præmium eſſe. Demetrium excitatum ab inferis, reſti-
tutumque credam mihi, ſi te, qui morti innocentis, qui meo infelici errori
B vnus inlachrymaſti, in locum eius ſubſtitutum relinquam. Ab hoc ſermone
omni genere honoris producere eum non deſtitit, cùm in Thracia Perſeus
abeſſet, circumire Macedoniæ vrbes, principibusque Antigonum commen-
dare. & ſi vita longior ſuppetiſſet, haud dubium fuit, quin eum in poſſeſſione
regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Theſſalonicæ plurimum
temporis moratus fuerat. inde cùm Amphipolim veniſſet, graui morbo eſt
implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuiſſe, quàm corpore, conſtat: cu-
riſque & vigilijs, cùm identidem ſpecies & vmbræ inſontis interempti filij
eum diris agitarent, extinctum eſſe cum execrationibus alterius. admoueri
tamen potuiſſet Antigonus, ſi haud ſtatim palàm facta eſſet mors regis. Me-
C dicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, à primis
deſperationis notis nuntios prædiſpoſitos, ita vt conuenerat, miſit ad Per-
ſeum: & mortem regis in aduentum eius omnes, qui extra regiam erant, ce-
lauit. Oppreſſit igitur nec opinantes ignarosq; omnes Perſeus, & regnum ſce-
lere partum inuaſit. Peropportuna mors Philippi fuit ad dilationem, & ad vi-
res bello contrahendas. nam poſt paucis diebus gens Baſtarnarum diu ſolici- *Baſtarnæ.*
tata ab ſuis ſedibus magna peditum equitumque manu Iſtrum traiecit. inde
prægreſſi qui nuntiarent regi, Antigonus & Cotto: nobilis is erat Baſtarna. de
ea re Antigonus ſæpe inuitus cum ipſo Cottone legatus ad cōcitandos Baſtar-
nas miſſus. haud procul Amphipoli famæ incerti nuntij occurrūt, mortuum
D eſſe regem: quæ res omnem ordinem conſilij turbauit. Compoſitum autem
ſic fuerat: tranſitum per Thraciam tutum, & commeatus Baſtarnis vt Philip-
pus præſtaret. id vt facere poſſet, regionum principes donis coluerat, fide ſua
obligata: pacato agmine tranſituros Baſtarnas. Dardanorum gentem delere
propoſitum erat, inq; eorum agro ſedes dare Baſtarnis. duplex inde erat com-
modum futurum, ſi & Dardani, gens ſemper infeſtiſſima Macedoniæ, tem-
poribusq; iniquis regū imminens tolleretur: & Baſtarnæ relictis in Dardania
coniugibus liberiſque, ad populandam Italiam poſſent mitti. per Scortiſcos
iter eſſe ad mare Adriaticum, Italiamque. alia via traduci exercitum non poſ-
ſe, facilè Baſtarnis Scordiſcos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus
E æquales abhorrere. & ipſos adiuncturos ſe, cùm ad prædam opulentiſſimæ
gentis ire vidiſſent. Inde in omnem euentum conſilia commodabantur. ſiue
cæſi ab Romanis forent Baſtarnæ, Dardanos tamen ſublatos, prædamq; ex re-
liquijs Baſtarnarum, & poſſeſſionem liberam Dardaniæ, ſolatio fore: ſiue pro-
ſperè geſſiſſent, Romanis auerſis in Baſtarnarum bellum, recuperaturum ſe in
Græcia quæ amiſiſſet. Hæc Philippi conſilia fuerant. Ingreſſi ſunt pacato ag-
mine, fide Cottonis & Antigoni: ſed haud multo poſt famam mortis Philip-
pi, neque Thraces commercio faciles erant, neque Baſtarnæ empto contenti
eſſe poterant, aut in agmine contineri, ne decederent via. Inde iniuriæ vltro
citroque fieri: quarum indies incremento bellum exarſit. Poſtremò Thraces,
cùm vim ac multitudinem ſuſtinere hoſtium non poſſent, relictis campeſtri-

bus vicis in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. F
Quò vbi ire Bastarnæ vellent, quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse, talis tum Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit. Neque enim imbre tantum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cœli tonitribusque & fulguribus præstringentibus aciem oculorum, sed fulmina etiam sic vndique micabant, vt peti viderentur corpora: nec solùm milites, sed etiam principes icti caderent. itaq; cum præcipiti fuga per rupes præaltas improuidi sternerentur, ruerentque, instabant quidem perculsis Thraces: sed ipsi deos authores fugæ esse, cœlumq; in se ruere aiebant. Dissipati procella, cùm tanquam ex naufragio pleriq; semiermes in castra, vnde profecti erant, redissent, consultari quid agerent cœptum: inde orta dissensio, alijs redeundum, alijs penetrandum in Dardaniam censentibus. G Triginta fermè millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerũt. cætera multitudo retro quà venerat, transdanubianã regionẽ repetijt. Perseus potitus regno, interfici Antigonum iussit, & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam renouandã, petendumq; vt rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta. Alter consulum, Q. Fuluius ex Liguribus triumphauit. quem triumphũ magis gratiæ, quàm rerum gestarum magnitudini datum, constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit: nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in H
eo triumpho magis insigne fuit, quàm quod fortè euenit, vt eodẽ die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphum comitia edixit, quibus creati COSS. sunt, M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit, in foris publicis, vbi lectisternium erat, deorum capita, quæ in lectis erant, auerterunt se: lanaq; cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mensa oleas quoque prægustasse mures, in prodigium versum est. I
Ad ea expianda nihil vltrà, quàm vt ludi instaurarentur, actum est.

Bastarnæ opprimuntur.

Q. Fuluius de Liguribus triumphat.

Prodigia.

EPITOME LIBRI XLI.

ACEPHALVS.

IGNIS in æde Vestæ extinctus est. Tib. Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit: monumentumq; operum suorum, Gracchurim oppidum in Hispania constituit. A. Posthumio Albino proconsule, Vaccei ac Lusitani subacti sunt. de vtrisque triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanus à patre datus, mortuo fratre Seleuco, qui patri defuncto successerat, in regnum Syriæ ab vrbe dimissus. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCLXXIII. millia. CCXLIIII. Q. Volumnius Saxa tribunus plebis legem tulit, ne quis heredem mulierem institueret. suasit legem M. Cato. extat oratio eius. K *Præterea res contra Ligures, Istros, Sardos, & Celtiberos à compluribus ducibus gestas continet. & initia belli Macedonici, quòd Perseus Philippi filius moliebatur: miserat enim ad Carthaginienses legationem, & ab ijs nocte audita erat, sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat, qui præter religionem, quod quàm multa templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iouis Olympij, & Antiochiæ Capitolini, vilissimum regem egit.*

* *

à patre in pace habitam armasse, eoque iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consiliũ de Histrico bello cùm haberet consul, alij gerendum extemplò, antequam contrahere copias hostes possent: alij consulendũ prius senatum censebant. Vicit sententia, quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul, castra ad lacum Timaui posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis venit. Aduersus Illyriorum classem

Timaui lacus.

A classem creati duumviri nauales erant, qui tuendam viginti nauibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora *Ancona.* vsque ad Tarentum, C. Furius læua vsque ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerarijs & magno commeatu missæ: secutusque cum legionibus consul quinque fermè millia à mari posuit castra. In portu emporium breui perfrequens factum, omniaque hinc in castra supportabantur: & quò id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circumdatæ sunt: in Histriamque suum præsidium statiuum, repentina cohors Placentina opposita inter mare & castra: & vt idem aquatoribus ad fluuium esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ B legionis duos manipulos militum adijcere iussus est. T. & C. Aelij tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille fermè passuum castra erant Gallorum: Carmelus pro regulo erat tribus aut amplius, millibus armatorum. *Carmelus Histrorum regulus.* Histri vt primùm ad lacum Timaui castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra mariq; agerentur, fallebat. Postquam stationes inualidas esse pro castris, eorum turba inermis frequens inter castra & mare mercantiũ, sine vllo terrestri aut maritimo munimento viderunt, duo simul præsidia, Placentinæ cohortis, & maC nipulorum secundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texerat incœptum: qua dilabante ad primum teporem solis, perlucens iam aliquid, incerta tamen, vt solet, lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo maiorem ijs quàm erat hostium aciem ostendit: qua territi vtriusque stationis milites ingenti tumultu cùm in castra confugissent, haud paulo ibi plus, quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neque dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant: & clamor in portis, vt vbi nulla esset statio, quæ sustineret impetum, audiebatur: & concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat, an hostis intra vallum esset. Vna vox auD diebatur, ad mare vocantium. Id fortè temerè ab vno exclamatum, totis passim personabat castris. Itaque primò velut iussi id facere, pauci armati, maior pars inermes, ad mare decurrunt. dein plures, postremò propè omnes, & ipse consul, cùm frustra reuocare fugientes conatus, nec imperio, nec authoritate, nec precibus ad extremum valuisset. Vnus remansit, M. Licinius Strabo, tribunus militum tertiæ legionis, cum tribus signis ab legione sua relictus. Hunc in vacua castra impetu facto Histri, cùm alius armatus ijs nemo obuiam isset, in prætorio instruentem atque adhortantem suos oppressferunt. *Histri Romanorum castra inuadunt.* Prælium atrocius quàm pro paucitate resistentium fuit: nec antè finitum est, quàm tribunus militum, quique circa eum constiterant, interfeE cti sunt. Prætorio deiecto, direptis quæ ibi fuerunt, ad quæstorium forum, quintanamque hostes peruenerunt. Ibi cùm omnium rerum paratam expositamque copiam, & stratos lectos in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari cœpit: mox idem cæteri omnes armorum hostiumq; obliti faciunt: &, vt quibus insuetus liberalior victus esset, auidius vino ciboque corpora onerant. Nequaquam eadem est tum rei forma apud Romanos: terra *Ingens Romanorum trepidatio.* mari trepidatur, nautici tabernacula detendunt, commeatumq; in littore expositum in naues rapiunt: milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur nauigia, alij turbæ obsistunt, alij ab littore naues in altum expellunt: inde certamen, mox etiam pugna cum vulneribus & cæde inuicem militum nautarumque oritur, donec iussu consulis procul à terra classis

 submo-

A ſus, auxilijs protinus per ciuitates Galliæ, militibusque colonis imperatis, A-
quileiam peruenit. Ibi certior factus exercitum incolumem eſſe, ſcriptis lite-
ris Romam ne tumultuarentur, ipſe remiſſis auxilijs quæ Gallis imperauerat,
ad collegam eſt profectus. Romæ magna ex nec opinato lætitia fuit: delectus
omiſſus eſt, exauctorati qui ſacramento dixerant: & exercitus qui Arimini
peſtilentia affectus erat, domum dimiſſus. Hiſtri magnis copijs cùm caſtra
Histri domum se recipiunt.
haud procul conſulis caſtris haberent, poſtquam alterum conſulem cum ex-
ercitu nouo aduenisse audierunt, paſſim in ciuitates dilapſi ſunt: conſules A-
quileiam in hyberna legiones reduxerunt. Sedato tandem Hiſtrico tumultu,
Senatuſconſultum factum eſt, vt conſules inter ſe compararent, vter eorum
B ad comitia habenda Romam rediret. Cùm abſentem Manlium Tribuni ple-
bis A. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in concionibus lacerarẽt, rogatio-
nemque promulgarent, ne Manlius poſt Idus Martias (prorogatæ nanq; con-
ſulibus iam in annum prouinciæ erant) imperiũ retineret: vti cauſam extem-
plò diceret, cùm abiſſet magiſtratu, poſſet: huic rogationi Q. Aelius collega
interceſſit, magniſque contentionibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies
Tib. Sempronius Gracchus, & L. Poſthumius Albinus ex Hiſpania Romam
cùm reuertiſſent, ſenatus ijs à M. Titinio Prætore datus in æde Bellonæ, ad diſ-
ſerendas res quas geſſiſſent, poſtulandoſque honores meritos, vt dijs immor-
talibus haberetur honos. Eodem tempore & in Sardinia magnum tumul-
Tumultus in Sardinia.
C tum eſſe, literis T. Ebutij Prætoris cognitum eſt, quas filius eius ad ſenatum at-
tulerat. Ilienſes, adiunctis Balarorum auxilijs, pacatam prouinciam inuaſe-
rant: nec eis inualido exercitu, & magna parte peſtilentia abſumpto reſiſti
poterat. Eadem & Sardorum legati nuntiabant, orantes vt vrbibus ſaltem
(iam enim agros deploratos eſſe) opem ſenatus ferret. Hæc legatio totumque
quod ad Sardiniã pertinebat, ad nouos magiſtratus reiectum eſt. Aequè mi-
ſerabilis legatio Lyciorum, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cor-
Lycij de Rhodijs queruntur.
nelio Scipione attributi erant, querebantur, fuiſſe ſub ditione Antiochi: eam
regiam ſeruitutem collatam cum præſenti ſtatu, pręclaram libertatem viſam.
non publico tantùm ſe premi imperio, ſed ſingulos iuſtum pati ſeruitium:
D iuxta ſe coniuges liberoſq; vexari: in corpus, in tergum ſæuiri: famam, quod
indignum ſit, maculari, dehoneſtarique: & palàm res odioſas fieri, iuris etiam
vſurpandi cauſa: ne pro dubio habeant, nihil inter ſe & argẽto parata manci-
pia intereſſe. Motus his ſenatus, literas Lycijs ad Rhodios dedit: nec Lycios
Rhodijs, nec vllos alicui, quàm qui nati liberi ſint, in ſeruitutem dari placere.
Lycios ita ſub Rhodiorum ſimul imperio & tutela eſſe, vt in ditione popu-
li Romani ciuitates ſociæ ſint. Triumphi deinde ex Hiſpania duo continui
acti. Prior Sempronius Gracchus de Celtiberis, ſocijſque eorum: poſtero die
Gracchus de Celtiberis: Posthumius de Lusitanis triumphauit.
L. Poſthumius de Luſitanis, alijſque eiuſdem regionis Hiſpanis triumpha-
uit. quadraginta millia pondo argenti Tib. Gracchus tranſtulit, viginti mil-
E lia Albinus. Militibus denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex
equiti, ambo diuiſerunt, ſocijs tantundem quantum Romanis. Per eoſdem
fortè dies M. Iunius cos. ex Hiſtria comitiorum cauſa Romam venit. Eum
cùm in ſenatu fatigaſſent interrogationibus Tribuni plebis Papyrius & Lici-
nius, de his quæ in Hiſtria eſſent acta, in concionem quoque produxerunt.
Ad quæ cùm conſul, ſe dies non plus vndecim in ea prouincia fuiſſe, reſpon-
deret: quæ ſe abſente acta eſſent, ſe quoque, vt illos, fama comperta habere:
exequebantur deinde, quærentes, quid ita nõ potius A. Manlius Romam ve-
niſſet, vt rationem redderet populo Romano, cur ex Gallia prouincia quam
ſortitus eſſet, in Hiſtriã tranſiſſet: quando id bellum ſenatus decreuiſſet, quan-
do id bellum populus Romanus iuſſiſſet. At herculè priuato quidem conſilio

bellum susceptum esse, sed gestum prudenter, fortiterque. Immò vtrum susceptum sit nequius, an inconsultius gestum, dici non posse. Stationes duas nec opinantes ab Histris oppressas, castra Romana capta: quod peditum, quod equitum in castris fuerit. cæteros inermes, fusosque, ante omnes consulem ipsum ad mare ac naues fugisse. priuatum rationem redditurū earum rerum esse, quoniam consul noluisset. Comitia deinde habita: consules creati C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. & postero die prætores facti, P. Aelius Tubero iterū, C. Quintius Flamininus, C. Numisius, C. Mummius, Cn. Cornelius Scipio, C. Valerius Læuinus. Tuberoni vrbana iurisdictio, Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mummio Sardinia: sed ea propter belli magnitudinem prouincia consularis facta. Gracchus eam sortitur, Histriam Claudius, Scipio & Læuinus Galliā in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Martijs, quo die Sempronius Claudiusq; consulatum inierunt, mentio tantum de prouincijs Sardinia Histriaq; & vtriusq; hostibus fuit, qui in his prouincijs bellum consciuissent. Postero die legati Sardorum qui ad nouos magistratus delati erant: L. Minutius Thermus, qui legatus Manlij consulis in Histria fuerat in senatum venit. Ab his edoctus est senatus quantum belli eæ prouinciæ haberent. Mouerunt senatum & legationes sociūm nominis Latini, quæ & censores, & priores consules fatigauerunt, tandem in senatum introductæ. Summa querelarum erat, ciues suos Romæ censos plerosque Romam commigrasse. Quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoque millia quatuor familiarium transisse ab se, Samnites Pelignique querebantur: neque eo minus aut hos, aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim ciuitatis inducta erant. Lex socijs ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat, vt ciues Romani fierent. Ea lege malè vtendo, alij socijs, alij populo Romano iniuriam faciebant. Nam &, ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionem vt manumitterentur mancipia dabant, libertinique ciues essent: & quibus stirpes deesset quā relinquerent, vt ciues Romani fiebant. Postea his quoque imaginibus iuris spretis, promiscuè sine lege, sine stirpe, in ciuitatē Romanā per migrationē & censum transibant. Hæc ne postea fierent, petebant legati, & vt redire in ciuitates iuberent socios, deinde vt lege cauerēt, ne quis quem ciuitatis mutandę causa suū faceret, néue alienaret, etsi quis ita ciuis Romanus factus esset, ciuis nō esset. Hæc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atq; Histria decretæ. In Sardiniam duæ legiones scribi iussæ, quina millia in singulas & duceni pedites, triceni equites, & duodecim millia peditum sociorū ac Latini nominis, & sexcenti equites, & decem quinqueremes naues, si deducere ex naualibus vellet. Tantundem peditum equitumq; in Histriam, quantum in Sardiniam decretum. Et legionē vnam cum equitibus CCC. & quinq; millia peditum sociorum, & CCL. mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam consules prouincias sortirentur, prodigia nuntiata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacum Martis de cœlo cecidisse. Puerum trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem visum: & Capuæ multa in foro ædificia de cœlo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nuntiabantur, lupus etiā Romæ interdiu agitatus, cùm Collina porta intrasset, per Aesquilinā magno consectantium tumultu euasit. Eorū prodigiorum causa cōsules maiores hostias immolarunt, & diē vnum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. Sacrificijs ritè perfectis, prouincias sortiti sunt. Claudio Histria, Sempronio Sardinia obuenit. Legē deinde socijs C. Claudius tulit sena-

Lex sociorum nominis Latini, qua ciues Romani fierent.

Prodigia.

F G H I K

A senatusconsulto, & edixit: qui socij ac nominis Latini ipsi maioresue eorum, M.Claudio, T.Quintio censoribus, postq; ea apud socios nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem ante Calend. Nouembris redirent. Quæstio, qui ita non redissent, L.Mummio Prætori decreta est. Ad legem & edictum COS. S. C. adiectum est: vt dictator, COS. interrex, censor, Prætor qui nunc esset apud forum, darent operā, vt qui manumitteretur, in libertatem vindicaretur, vt iusiurandum daret: qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ causa manu non mittere: qui id non iuraret, eum manumittendū non censuerunt. Hæc in posterum causa iurisq; dictio C.Claudio COS. decreta est. Dum hæc Romæ geruntur, M.Iunius, & A.Manlius, qui priore anno consules

B fuerant, cùm Aquileiæ hybernassent, principio veris in fines Histrorū exercitum introduxerunt. vbi cùm effusè popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernentes Histros, quàm certa spes satis sibi viriū aduersus duos exercitus, exciuit. concursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repentinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quàm perseuerantius pugnauit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello in ciuitates passim diffugerunt. Inde legatos primum ad pacem petendā in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hæc cùm Romæ cognita literis proconsulū essent, C.Claudius consul veritus, ne fortè ea res prouinciam exercitumque sibi adimeret, nō votis nuncupatis, non paludatis lictoribus, vno omniū

Histri victi obsides dare iubentur.

C certiore facto collega, nocte profectus præceps in prouinciā abijt: vbi inconsultius quàm venerat se gessit. Nam cum concione aduocata fugam è castris A.Manlij aduersis auribus militū, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M.Iunio, quod se dedecoris sociū collegæ fecisset: ad extremū vtrumq; decedere prouincia iussit. Quod cùm milites cōsulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cùm is more maiorum secundum vota in Capitolio nuncupata, lictoribus paludatis profectus ab vrbe esset: furens ira vocatū qui pro quæstore Manlij erat, catenas poposcit, vinctos se Iunium Manliumque minitans Romam missurum. Ab eo quoque spretum consulis imperium est: & circumfusus exercitus fauens imperatorum causæ, & consuli

Claudius cōsul ab exercitu suo contemnitur.

D infestus, animos, ad non parendū addebat. Postremò fatigatus consul & contumelijs singulorum, & multitudinis (nam insuper irridebant) ludibrijs, naue eadem qua venerat, Aquileiam redijt. Inde collegæ scripsit, vt militum nouorum ei parti, quæ scripta in Histriam prouinciam esset, ediceret, Aquileiam vt conueniret: ne quid se Romæ teneret, quo minus votis nuncupatis paludatus ab vrbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, breuisque dies ad conueniendum edicta est. Claudius propè consecutus est literas suas. Concione aduenienś de Manlio & Iunio habita, non vltra triduum moratus Romæ, paludatis lictoribus, votisq; in Capitolio nuncupatis, in prouinciam æquè amplius præcipiti celeritate abit. Paucis antè diebus Iunius Manliusq; oppidum Ne-

E fatium, quò se principes Histrorum & regulus ipse Aepulo receperat, summa vi oppugnant. Eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circumsedit, & vineis oppugnare intendit: amnemq; præterfluentem mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Histris præbebat, multorum dierum opere exceptum nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscisæ aquę: & ne tum quidem memores pacis, in cædem coniugum ac liberorum versi, etiam vt spectaculo hostibus tam fœdum facinus esset, palàm in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorumq;, simul nefandam cædē, milites transgressi murum, oppidum intrarunt. Cuius capti tumulum vt ex pauido clamore fugientium accepit rex, traiecit ferro pectus, ne viuus

Nesatium in Histria obsidetur.

Histri deploratis rebus suis coniuges ac liberos trucidant.

ne viuus caperetur: cœteri capti, aut occiſſi. Duo deinde oppida Mutila & Faueria vi capta, & deleta. Præda, vt in gente inopi ſpe maior fuit, & omnis militibus conceſſa eſt. quinq; millia capitum DCXXXII. ſub corona venierunt. F

Histria pacata eſt, & in ditionem venit.

Authores belli virgis cæſi, & ſecuri percuſſi. Hiſtria tota trium oppidorum excidio, & morte regis pacata eſt: omneſque vndique populi obſidibus datis in ditionem venerunt. Sub Hiſtrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius proconſul, qui Prætor priore anno fuerat, cum præſidio legionis vnius Piſis præerat. Cuius literis ſenatus certior factus, eas ipſas literas ad C. Claudium (nam alter conſul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas cenſet. & adijcit decretum, quoniam Hiſtria prouincia confecta eſſet, ſi ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis conſulis G quas de rebus in Hiſtria geſtis ſcripſerat, in biduum ſupplicatio decreta. Et ab

In Sardinia res feliciter geſtæ.

altero conſule Tib. Sempronio in Sardinia proſperè res geſtæ. Exercitum in agrum Sardorum Ilienſium induxit. Balarorum magna auxilia Ilienſibus venerant. Cum vtraque gente ſignis collatis conflixit. fuſi fugatique hoſtes, caſtriſq; exuti. duodecim millia armatorum cæſa. Poſtero die arma lecta conijci in aceruum iuſſit conſul ſacrumque id Vulcano cremauit. Victorem exercitum in hyberna ſociarum vrbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudij & ſenatuſconſulto accepto, ex Hiſtria legiones in Ligures tranſduxit. Ad Scultennam flumen in campos progreſſi caſtra habebant hoſtes. Ibi cum his acie dimicatum. quindecim millia cæſa, plus DCC. aut in prælio, aut in caſtris H (nam ea quoque expugnata ſunt) capti. & ſigna militaria vnum & quinquaginta capta.

Ligures expugnantur.

Ligures reliquiæ cædis in montes refugerunt paſſim, populantique campeſtres agros cõſuli nulla vſquam apparuerunt arma. Claudius duarum gentium vno anno victor, duabus, quòd raró alius, in conſulatu pacatis prouincijs, Romam reuertit.

Prodigia.

Prodigia eo anno nuntiata: in Cruſtumino auem ſangualem (quam vocant) ſacrum lapidem roſtro cecidiſſe. Bouem in Campania locutum. Vaccam æneam Syracuſis ab agreſti tauro, qui pecore aberraſſet, initam, ac ſemine aſperſam. In Cruſtumino diem vnum in ipſo loco ſupplicatio fuit. & in Campania bos alenda publicè data: Syracuſanumque prodigiũ expiatum, editis ab aruſpicibus dijs, quibus ſupplicaretur. Pontifex eo anno mortuus eſt M. Claudius Marcellus, qui conſul cenſorq; fuerat. I In eius locum ſuffectus eſt pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucã colonia eodem anno MM. ciuium Romanorum ſunt deducta. Triumuiri deduxerunt P. Aelius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & ſingula iugera & ſemiſſes agri in ſingulos dati ſunt. De Ligure captus is ager erat, Hetruſcorum antè, quàm Ligurum fuerat.

Claudius cõſul de Histris & Liguribus triumphat.

C. Claudius COS. ad vrbẽ venit: cui, cùm in ſenatu de rebus in Hiſtria Liguribuſq; proſperè geſtis diſſeruiſſet, poſtulanti triumphus eſt decretus. triumphauit in magiſtratu de duabus ſimul gentibus. Tulit in eo triũpho denariûm CCCVII. millia, & victoriatûm LXXXV. millia DCCII. militibus in ſingulos quinideni denarij dati, duplex centurioni, triplex equiti: ſocijs dimidio minus, quàm ciuibus, datum. Itaque taciti, vt iratos eſſe ſentires, ſecuti ſunt currum. K Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures poſtquam ſenſerunt, non cõſularem tantùm exercitum Romam adductum, ſed legionẽ ab T. Claudio Piſis dimiſſam: ſoluti metu clàm exercitu indicto, per tranſuerſos limites ſuperatis montibus in campos digreſſi, agrũ Mutinen-

Ligures Mutinam ceperunt.

ſem populati, repentino impetu coloniam ipſam ceperunt. Id vbi Romam allatum eſt, ſenatus C. Claudium conſulem comitia primo quoq; tempore habere iuſſit, creatiſq; in annum magiſtratibus in prouinciã redire, & coloniam ex hoſtibus eripere. Ita vti cẽſuit ſenatus, comitia habita. COSS. creati, Cn. Cornelius Scipio Hiſpalus, Q. Petilius Spurinus. Prætores inde facti, M. Popilius

Lænas,

A Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papyrius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallos. C. Claudio cos. prorogatum in annum imperium, & Gallia prouincia. Et ne Histri quoque idem, quod & Ligures, facerent, socios nominis Latini in Histriam mitteret, quos triumphi causa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio coss. quo die magistratum inierunt, immolantibus Ioui singulis bubus, vti solet: in ea hostia, qua Q. Petilius sacrificauit, in iocinore caput non inuentum. Id cùm ad senatum retulisset, boue perlitare iussus. De prouincijs deinde consultus senatus, Pisas & Ligures prouincias cōsulibus decreuit. Cui Pisæ prouincia obuenisset, cùm magistratuū creandorum tempus esset, ad comitia reuerti iussit. Additum decreto, vt bi-
B nas legiones nouas scriberent, & trecentos equites: & dena millia peditum socijs nominique Latino, & sexcentos imperarent equites. T. Claudio prorogatum est imperium in id tempus, quo in prouinciam cos. venisset. Dum de his rebus in senatu agitur, Cn. Cornelius euocatus à viatore, cùm tēplo egressus esset, paulò post redijt confuso vultu: & exposuit patribus cōscriptis, bouis sescenaris, quem immolauisset, iecur defluxisse: id se victimario nuntianti parum credentem, ipsum aquam effundi ex olla vbi exta coquerentur, iussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus, & alter cos. curam adiecit: qui se, quòd caput iocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negauit. Senatus ma-
C ioribus hostijs vsque ad litationem sacrificari iussit. Cæteris dijs perlitatum ferunt, Saluti Petilium perlitasse negant. Inde consules prætoresque prouincias sortiti. Pisæ Cn. Cornelio, Ligures Petilio obuenerunt. Prætores L. Papyrius Maso vrbanā, M. Aburius inter peregrinos sortiti sunt. M. Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniam vlteriorem, L. Aquilius Gallus Siciliam habuit. Duo deprecati sunt, ne in prouincias irent: M. Popilius in Sardiniā. Gracchum eam prouinciam pacare, & T. Ebutium prætorem adiutorē ab senatu datum esse. Interrumpi tenorem rerum, in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset, minimè conuenire. Inter traditionem imperij, nouitatemq; successoris, quæ noscendis prius quàm agendis rebus imbuenda sit, sæpe be-
D nè gerendæ rei occasiones intercidere. Probata Popilij excusatio est. P. Licinius Crassus sacrificijs se impediri solennibus excusabat, ne in prouinciam iret. Citerior Hispania obuenerat. Cæterùm aut ire iussus, aut iurare pro concione, solenni sacrificio se prohiberi. Id vbi in P. Licinio ita statutum est, & ab se vti iusiurandum acciperēt, M. Cornelius postulauit, ne in Hispaniam vlteriorem iret. Prætores ambo in eadem verba iureiurarunt. M. Titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperij iure in Hispania iussi: & vt in supplementum his tria millia ciuium Romanorum cum equitibus ducentis, quinque millia sociùm Latini nominis & trecenti equites mitterentur. Latinæ feriæ fuere ad diem tertium Nonas Maij, in quibus quia in vna hostia ma-
E gistratus Lanuuinus precatus non erat, P.R. Quiritum, religioni fuit. Id cùm ad senatum relatum esset, senatusq; ad pontificum collegium reiecisset: pontificibus, quia non rectè factæ Latinę essent, instauratis Latinis, placuit Lanuuinos, quorum opera instauratæ essent, hostias præbere. Accesserat ad religionem, quòd Cn. Cornelius cos. ex monte Albano rediens concidit: & parte membrorū captus, ad aquas Cumanas profectus ingrauescente morbo Cumis decessit: sed inde mortuus Romam allatus, & funere magnifico elatus, sepultusq; est. Pontifex idem fuerat cos. Q. Petilius, cùm primùm per auspicia posset, collegæ subrogando comitia habere iussus, & Latinas edicere: comitia in diem III. Nonas Sextiles, Latinas in diē III. Idus Sextiles, edixit. Plenis religionum animis prodigia insuper nuntiata: Tusculi facem in cœlo visam: Gabijs ædem

Prodigia in sacrificando.

Latinæ feriæ.

ædem Apollinis & priuata ædificia complura, Grauiscis murum portamque F
de cœlo tacta. Ea patres procurari, vti pontifices censuissent, iusserunt. Dum
coss. primùm religiones, deinde alterū alterius mors & comitia, & Latina-
Mutina recipitur. rum instaurationes impediunt: interim C. Claudius exercitum ad Mutinam,
quam Ligures priore anno ceperāt, admouit. Ante triduum quàm oppugna-
re ceperat, receptam ex hostibus, colonis restituit. Octo millia ibi Ligurum in-
tra muros cæsa: literæque Romam extemplò scriptæ, quibus non modò rem
exponeret, sed etiam gloriaretur: sua virtute ac felicitate neminem iam cis Al-
pes hostem populi Romani agriq; aliquantum captum, qui multis millibus
hominum diuidi viritim posset. Et Tib. Sempronius eodem tempore in Sar-
dinia multis secundis prælijs Sardos perdomuit. XV. millia hostium sunt cæ- G
sa. Omnes Sardorum populi, qui defecerant, in ditionem redacti. stipendiarijs
veteribus duplex vectigal imperatum, exactumq;: cæteri frumentum contu-
Sardinia pacatur. lerunt. Pacata prouincia, obsidibusq; ex tota insula CCXXX. acceptis, legati
Romam, qui ea nuntiarent, missi: quique ab senatu peterent, vt ob eas res du-
ctu auspicioque Tib. Sempronij prosperè gestas, dijs immortalibus honos ha
beretur, ipsiq; decedenti de prouincia exercitum secum deportare liceret. Se-
natus in æde Apollinis legatorum verbis auditis, supplicationem in biduum
decreuit, & XL. maioribus hostijs consules sacrificare iussit: Tib. Sempronium
proconsulem exercitumque eo anno in prouincia manere. Comitia deinde
consulis vnius subrogandi, quæ ad diem III. Nonas Sextiles edicta erant, eo H
ipso die sunt confecta. Q. Petilius COS. collegam, qui extemplò magistratum
occiperet, creauit, M. Valerium Læuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ, cùm
Ligures rebellant. opportunæ cupiditati eius literæ allatæ essent, Ligures rebellasse: Nonis Sexti-
libus paludatus, literis auditis, tumultus eius causa legionem tertiam ad C.
Claudium proconsulem in Galliam proficisci iussit: & duumuiros nauales
cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoque terrorem admo
uentes, circumuectarentur. Eodem & Q. Petilius COS. ad conueniendū exer-
citui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul audita rebellione Ligurū, præ-
ter eas copias quas secum Parmæ habebat, subitarijs collectis militibus exer-
citum ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentum C. Claudij, à quo I
duce se meminerāt nuper ad Scultennam flumen victos, fugatosq;, locorum
magis præsidio aduersus infeliciter expertam vim, quàm armis se defensuri,
duos montes Letum & Balistam ceperunt: muroq; insuper amplexi, tardius
ex agris demigrantes, oppressi ad M. & D. perierunt. Cæteri montibus se tene-
Ligures sæuiunt in captiuos. bant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæuiunt in prædam, quæ
Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt: pecora in fa-
nis trucidant verius passim, quàm ritè sacrificant. Saciati cæde animantium,
quæ inanima erant parietibus affigunt, vasa omnis generis vsui magis quàm
ornamento in speciem facta. Q. Petilius COS. ne absente se debellaretur, lite-
ras ad C. Claudium misit, vt cum exercitu ad se in Galliam veniret: campis Ma K
cris se eum exspectaturū. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra mouit,
exercitumq; ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis post diebus
C. Valerius consul alter venit. Ibi diuisis copijs, priusquā degrederentur, com-
muniter ambo exercitus lustrauerunt. tum sortiti, quia nō ab eadem vtrunq;
parte aggredi hostē placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicatò sor-
titum constabat, quòd in templo fuisset: in Petilio id vitio factum, postea au-
gures responderunt, quòd extra templum sortē in sitellam in templum latam
foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones: Petilius aduersus Balistæ
& Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuit.
Ibi adhortantē eum pro concione milites, immemorem ambiguitatis verbi
omina-

A ominatum ferunt: se eo die Letum capturũ esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœpit. Ea pars, in qua ipse erat, impigrè succedebat. Alteram hostes cùm propulissent, vt restitueret rem inclinatam, cõsul equo aduectus, suos quidẽ à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuersatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducẽ occisum senserunt: & suorũ pauci qui viderant, haud negligenter, vt qui in eo victoriã verti scirent, corpus occultauêre. Alia multitudo peditũ equitumq;, deturbatis hostibus, montes sine duce cepere. Ad quinq; millia Ligurum occisa: ex Romano exercitu II. & L. ceciderunt. Super tam euidentẽ tristis ominis euentum etiam ex pullario auditum est, vitiũ in auspicio fuisse, nec id cõsulem ignorasse. C. Valerius audita *Petilius consul à Liguribus occiditur.*

B * *

deduxit. Cis Apenninum Garuli & Lapicini, & Hercates, trans Apenninum Briniates fuerant. Inter Audenam amnem Q. Mutius cum ijs qui Lunam Pisasque depopulati erant, bellum gessit: omnibusque in ditionem redactis, arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribusque gestas duorum consulum ductu auspicioque, senatus in triduum supplicationes decreuit, & XL. hostijs sacrificari iussit. Et tumultus quidẽ Gallicus & Ligustinus, qui in principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat: belli Macedonici subibat iam cura, miscente Perseo inter Dardanos Bastarnasque certamina. & legati, qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, iam reuerterant
C Romam, renuntiauerantque bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec authore eo quicquam facere. Senatus nec liberauit eius culpæ regẽ, neque arguit: moneri eum tantummodò iussit, vt etiam atq; etiam curaret, vt sanctum haberet fœdus, quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani cùm Bastarnas nõ modò non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri indies cernerent, subnixos Thracum accolarum & Scordiscorũ auxilijs: audendum aliquid vel temerè rati, omnes vndique armati ad oppidum quod proximum castris Bastarnarum erat conueniunt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, vt Thraces Scordiscique in fines suos abirent. Quod vbi ita factum, & *Dardanorum cum Bastarnis bellum.*
D solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidunt copias: pars, vt recto itinere ad lacessendum ex aperto iret: pars deuio saltu circumducta, ab tergo aggrederetur. Cæterùm priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est: victique Dardani compelluntur in vrbem, quæ ferè XII. millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circumsidunt vrbem, haud dubiè postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circumducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta

* *

more sella eburnea posita ius dicebat, disceptabatque controuersias minimarum rerum: adeoque nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ errans, vti nec sibi, nec alijs, quinam homo esset satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese aliosq; ludificari: quibusdam honoratis magnoque æstimantibus se, puerilia vt escæ aut lusus, munera dare, alios nihil expectantes ditare. Itaque nescire quid sibi vellet quibusdam videri. quidam ludere eum simpliciter, quidã haud dubiè insanire aiebant. In duabus tamen magnis honestisq; rebus verè regius erat animus, in vrbium donis, & deorum cultu. Megalopolitanis in Arcadia murum se circundaturum vrbi est pollicitus, maioremque partem pecuniæ dedit. Tegeæ theatrum magnificum è marmore facere instituit. Cyzici in Prytaneũ, id est penetrale vrbis, vbi publicè quibus is honos datus est vescuntur, *Persei mores.* *Perseus vrbiũ donis, & deorum cultu magnificus.* *Prytaneum.*
E

vasa aurea mensæ vnius posuit. Rhodijs nihil vnum insigne, ita omnis gene- F
ris, vt quæque vsus eorum postulauerunt, dona dedit. Magnificentiæ verò in
deos vel Iouis Olympij templum Athenis, vnum in terris inchoatum pro ma
gnitudine dei, potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumque
copia exornauit. & Antiochiæ Iouis Capitolini magnificum templum nō la-
queatum auro tantùm, sed parietibus totis lamina inauratū, & alia multa in
alijs locis pollicitus, quia perbreue tempus regni eius fuit, nō perfecit. Specta-
culorum quoq; omnis generis magnificentia superiores reges vicit. reliquo-
rum sui moris & copia Græcorum artificum gladiatorum munus Romanæ
consuetudinis, primò maiore cum terrore hominum insuetorum ad tale spe-
ctaculum, quàm voluptate dedit: deinde sæpius dando, & modò vulneribus G
tenus, modò sine missione etiā, & familiare oculis gratumq; id spectaculum
fecit, & armorum studium plerisque iuuenum accendit. Itaque qui primò ab
Roma magnis præmijs paratos gladiatores accersere solitus erat, iam suo

* *

L. Cornelius Scipio inter peregrinos. M. Attilio Pr. prouincia Sardinia obuene
rat: sed cum legione noua, quam cōsules conscripserant, v. millibus peditum,
ccc. equitibus in Corsicā iussus est trāsire. Dum is ibi bellū gereret, Cornelio
prorogatū imperium, vti obtineret Sardiniā, Cn. Seruilio Cæpioni in Hispa-
niam vlteriorem, & P. Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Romano-
rum, equites cl. & sociûm Latini nominis v. millia peditum, ccc. equites: H
Sicilia L. Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones coss.
scribere iussi, cum iusto numero peditum equitumq;, & x. millia peditū socijs
Pestilentia. imperare, & dc. equites. Delectus cōsulibus eo difficilior erat, quòd pestilen-
tia, quæ priore anno in boues ingruerat, eò verterat in hominū morbos. qui
inciderant, haud facilè septimum diem superabant: qui superauerant, longin-
quo, maximè quartanæ, implicabantur morbo. Seruitia maximè morieban
tur: eorum strages per omnes vias insepultorum erat. Ne liberorum quidem
funeribus libitina sufficiebat. Cadauera intacta à canibus ac vulturibus ta-
bes absumebat: satisq; constabat, nec illo, nec priore anno in tanta strage boū
hominumq; vulturiū vsquam visum. Sacerdotes publici ea pestilentia mor- I
tui sunt, Cn. Seruilius Cæpio pontifex pater prætoris, & Tib. Sempronius, T. F.
Longus decemuir sacrorū, & P. Aelius Pætus augur, & Tib. Sempronius Grac-
chus, & C. Attelius Aemylius curio maximus, & M. Sempronius Tuditanus
pontifex. Pontifices suffecti sunt, C. Sulpitius Galba in locum Tuditani. Au-
gures suffecti sunt: in Gracchi locum T. Veturius Gracchus Sempronius: in
P. Aelij, Q. Aelius Pætus. Decemuir sacrorum C. Sempronius Longus: curio
maximus, C. Scribonius curio sufficitur. Cùm pestilentiæ finis nō fieret, sena-
tus decreuit, vti Decemuiri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorum diem
vnum supplicatio fuit. & Q. Martio Philippo verba præeunte, populus in fo-
ro votum concepit: si morbus pestilentiaq; ex agro Romano emota esset, bi- K
Prodigia. duum ferias ac supplicationem se habiturū. In Veienti agro biceps natus puer,
& Sinuessæ vnimanus, & Oximi puella cum dentibus, & arcus interdiu sere-
no cœlo super ædem Saturni in foro Romano intentus, & tres simul soles ef-
fulserunt: & faces eadem nocte plures per cœlum lapsæ sunt in Lanuuino.
Cæritesq; anguem in oppido suo iubatum aureis maculis sparsum apparuis-
Romani legati ex Africa redeunt. se affirmabant: & in agro Campano bouem locutum esse, satis constabat. Le-
gati Nonis Iulij ex Africa redierunt, qui cōuento prius Masanissa rege, Cartha-
ginem ierant: cæterùm certius aliquanto quæ Carthagine acta essent ab rege
resciierant, quàm ab ipsis Carthaginiensibus. compertum tamen affirmaue-
runt, legatos ab rege Perseo venisse, ijsq; noctu senatum in æde Aesculapij da-
tum

A tum esse. ab Carthagine legatos in Macedoniam missos, & rex affirmauerat,
& ipsi parum constanter negauerant. In Macedoniam quoq; mittendos le-
gatos senatus censuit. Tres missi sunt, C.Lælius, M.Valerius Messala, Sex.Di-
gitius.Perseus per id tempus,quia quidam Dolopum non parebant,& de qui-
bus ambigebatur rebus disceptationē ab rege ad Romanos reuocabant: cum
exercitu profectus, sub ius iudiciumq; suum totam coegit gentem. Inde per
Oetæos montes transgressus,religionibus quibusdam animo obiectis,oracu
lum aditurus Delphos ascendit. Cùm in media repentè Græcia apparuisset,
magnum non finitimis modò vrbibus terrorem præbuit,sed in Asiam quoq;
ad regem Eumenem nuntius tumultus eius venit. Triduum nō plus Delphis
B moratus, per Phthiotidē Achaiam, Thessaliamq; sine damno iniuriaq; agro-
rum, per quos iter fecit,in regnum rediit. Nec earum tantùm ciuitatum, per
quas iturus erat,satis habuit animos sibi conciliare:sed aut legatos, aut literas
dimisit, petēs ne diutius simultatū,quæ cum patre suo fuissent,meminissent:
nec enim tam atroces fuisse eas, vt non cum ipso potuerint ac debuerint fini-
ri: secum quidē omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam.
Cùm Achæorum maximè gente reconciliandæ gratiæ viam quærebat. Hæc
vna ex omni Græcia gens, & Atheniensium ciuitas, eò processerat irarum, vt
finibus interdiceret Macedonibus. Itaq; seruitiis ex Achaia fugientibus rece-
ptaculum Macedonia erat,quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni
C terminos ipsi nō audebant. Id cùm Perseus animaduertisset,cōprehensis om-
nibus literas ad Achæos misit, quibus se, seruos eorū,qui ad se transfugerant,
benignè remittere,illis scripsit. Cæterùm ne similis fuga seruorū postea fieret,
cogitandum, & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum prætorē, qui pri-
uatæ gratiæ aditum apud regē quærebat: & plerisq; moderatè & benignè scri-
ptas esse censentibus literas,atq; his maximè, qui præter spem recepturi essent
amissa mancipia: Callicrates ex iis qui in eo verti salutem gentis crederent, si
cum Romanis inuiolatum fœdus seruaretur: Parua,inquit, aut mediocris res
Achæi quibusdam videtur agi:ego maximè grauissimā omnium,non agique
tantum arbitror,sed quodā modo actam esse. Nam qui regibus Macedonū,
D Macedonibusq; ipsis, finibus interdixissemus, manereq; id decretum volui-
mus, scilicet ne legatos, ne nuntios admitteremus regū, per quos aliquorum
ex nobis animi solicitarentur:ii concionantem quodammodo absentem au-
dimus regem, & si diis placet, orationem eius probamus: & cùm feræ bestiæ
cibum ad fraudem suam positum plerunq; aspernentur & refugiant,nos cæci
specie parui beneficii inescamur:& seruulorū minimi pretii recipiendorū spe,
nostram ipsorum libertatem subrui & tentari patimur.Quis enim non videt,
viam regiæ societatis quæri,qua Romanorū fœdus, quo nostra omnia conti-
nentur,violetur? Nisi hoc dubium alicui est,bellandum Romanis cum Perseo
esse:& quod viuo Philippo expectatum, morte eius interpellatum est, id post
E mortem Philippi futurum.Duos,vt scitis,habuit filios Philippus,Demetrium
& Persea.Genere materno,virtute,ingenio,fauore Macedonum,longè præsti-
tit Demetrius.Sed quia in Romanos odii regnum posuerat præmium,Deme-
triū nullo alio crimine,quàm Romanæ amicitiæ initæ,occidit: Persea, quem
populus Romanus prius pœnæ quàm regni hœredē futurum sciebat, regem
fecit. Itaq; quid hic post mortem patris egit aliud, quàm bellum parauit? Ba-
starnas primùm ad terrorem omnium Dardaniam immisit:qui si sedem eam
tenuissent,grauiores eos accolas Græcia habuisset, quàm Asia Gallos habeat.
Ea spe depulsus,non tamen belli consilia omisit: imò si vera volumus dicere,
iam inchoauit bellū.Dolopiam armis subegit,nec prouinciis de controuersis
ad disceptationē P.R. reuocantē audiuit.inde transgressus Oetam, vt repentè in

Legati in Macedoniā mittuntur.

Perseus Dolopas subegit.

Perseus conciliat sibi Græciæ ciuitates.

Perseus Achæos solicitat.

Callicratis ad Achæos oratio.

medio vmbilico Græciæ conspiceretur, Delphos ascendit. Hæc vsurpatio iti- F
neris insoliti quò vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragrauit, quòd
sine vllius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationē metuo. Inde lite-
ras ad nos cum muneris specie misit: & cogitare iubet, quomodo in reliquū
hoc munere non egeamus, hoc est, vt decretum quo arceantur Peloponneso
Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum principibus, &
mox Macedonum exercitus, ipsum quoq; à Delphis (quantū enim interluit
fretum?) traijcientem in Peloponnesum videamus. Immisceamur Macedoni
bus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo decernendum,
seruandaq; omnia integra donec ad certū dirigantur, vanúsne hic timor no-
ster, an verus fuerit. Si pax inuiolata inter Macedonas Romanosq; manebit, G
nobis quoq; amicitia & cōmercium sit: nunc de eo cogitare, periculosum &
immaturū videtur. Post hunc Arco frater Xenarchi prętoris ita disseruit: Diffi-
cilem orationē Callicrates & mihi, & omnibus qui ab eo dissentimus, fecit.
agendo enim Romanæ societatis causam ipse, tentariq; & oppugnari dicēdo,
quam nemo neq; tentat neq; oppugnat: effecit vt qui ab se dissentiret, aduer-
sus Romanos dicere videretur. Ac primùm omniū tanquan nō hic nobiscum
fuisset, sed aut ex curia populi Romani veniret, aut regū arcanis interesset: om-
nia scit & nuntiat quæ occultè facta sunt: diuinat etiam quæ futura fuerant,
si Philippus vixisset. Quid ita Perseus regni hæres sit, quid parent Macedones,
quid cogitent Romani. Nos autē, qui nec ob quam causam, nec quemadmo- H
dum perierit Demetrius, scimus: nec quid Philippus, si vixisset, facturus fuerit:
ad hæc quæ palàm geruntur, consilia nostra accōmodare oportet. Ac scimus
Persea regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac regē Persea à populo Ro-
mano appellatum: audimus, legatos Romanos venisse ad regem, & eos beni-
gnè exceptos. Hæc omnia pacis equidem signa esse iudico, non belli: nec Ro-
manos offendi posse, si vt bellum gerētes eos secuti sumus, nunc quoq; pacis
authores sequamur. Cur quidē nos inexpiabile omnium soli bellū aduersus
regnum Macedonum geramus, nō video. Opportuni propinquitate ipsa Ma-
cedoniæ sumus: an infirmissimi omnium, tanquam quos nuper subiecit, Do-
lopes? Imò contra ea vel viribus nostris, deûm benignitate, vel regionis inter- I
uallo tuti. Sed sumus ęquè subiecti ac Thessali, Aetolique. nihilo plus fidei au-
thoritatisque habemus aduersus Romanos, qui semper socij atque amici fui-
mus, quàm Aetoli, qui paulo antè hostes fuerunt. Quod Aetolis, quod Thessa
lis, quod Epirotis, omni deniq; Græciæ, cum Macedonibus iuris est, idē & no-
bis sit. cur execrabilis ista nobis solis velut desertio iuris humani est? Fecerit ali
quid Philippus, cur aduersus eū armatū & bellū gerentē hoc decerneremus?
quid Perseus nouus rex, omnis iniuriæ insons, suo beneficio paternas simulta
tes obliterās meruit? Cur soli omniū hostes ei sumus? Quanquā & illud dice-
re poteram, tanta priorū Macedoniæ regum merita erga nos fuisse, vt Philippi
vnius iniurias, si quæ fortè fuerūt, obliuisceremur vtiq; post mortē. cùm clas- K
sis Romana Cenchris staret, cos. cum exercitu Velatiæ esset, triduū in cōcilio
fuimus, cōsultantes vtrum Romanos an Philippū sequeremur. nonnihil me-
tus præsens ab Romanis sententias nostras inclinarit: fuit certè tamē aliquid,
quod tam longam deliberationē fecerat, id quod erat vetusta cōiunctio cum
Macedonibus, vetera & magna in nos regum merita. Valeant & nunc eadem
illa, non vt præcipuè amici, sed ne præcipuè inimici simus. Ne id quod nō agi-
tur Callicrates simulauerimus: nemo nouæ societatis aut noui fœderis, quo
nos temerè illigemus, conscribendi est author: sed commercium tantùm iu-
ris præbendi repetendiq; sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quo-
que regno arceamus, ne seruis nostris aliquò fugere liceat. Quid hoc aduersus

Arconis oratio superiori respondens.

Romana

A Romana fœdera est? Quid rem paruam & apertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid vt ipsi locũ assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus quidem dubitat quin Romanos secuturi simus: in pace etiam si non odia finiuntur, intermittatur. Cùm ijdem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur, indignatione principum, quòd quam rem ne legatione quidem dignã iudicasset Perseus, literis paucorum versuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cùm Megalopoli conciliũ esset: *Legatos Persei nõ admittunt Achæi.* dataq; opera est ab ijs qui offensionẽ apud Romanos timebant, ne admitterentur. Per hæc tempora Aetolorum in semetipsos versus furor, mutuis cædibus *Aetolorum mutuæ cædes.*

B ad internecionẽ adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romam vtraque pars miserunt legatos, & inter se ipsi de reconcilianda cõcordia agebant: quæ nouo facinore discussa res, veteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cùm reditus in patriã promissus esset, fidesq; data per principem ciuitatis Eupolemum, LXXX. illustres homines, quibus redeuntibus inter cæteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat, cum salutatione benignè excepti essent, dextræq; datæ: ingredientes portam, fidem datam deosq; testes nequicquam inuocantes, interfecti sunt. Inde grauius deintegro bellum exarsit. C. Valerius Læuinus, & Ap. Claudius Pulcher, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius missi ab senatu venerant. Apud

C eos cum Delphis vtriusque partis legati magno certamine agerent, Proxenus maximè cum causa tum eloquentia præstare visus est: qui paucos post dies ab Orthobula vxore veneno est sublatus: damnataq; eo crimine, in exiliũ abijt. Idem furor & Cretenses lacerabat. *Cretensium bella intestina.* aduentu deinde Q. Minutij legati, qui cum decem nauibus missus ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerant: cæterum induciæ & antea sex mensium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycij quoq; per idem tempus ab Rhodijs bello vexabantur. Sed *Lycij vexãtur à Rhodijs.* externorum inter se bella, quo quæq; modo gesta sunt, persequi nõ operæ est, satis superq; oneris sustinenti res à populo Romano gestas scribere. Celtiberi in Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant

D M. Titinio Prætore obtinente prouinciam, rebellarunt sub aduentũ Ap. Claudij: *Celtiberi rebellant.* orsiq; bellum sunt ab repentina oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux fermè erat, cùm vigiles in vallo, quiq; in portarũ stationibus erant, cùm vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamauerunt. Ap. Claudius signo proposito pugnæ, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primò par vtrinque prælium fuit, quia propter angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani: vrgentes deinde alij alios secuti euaserunt extra vallum, vt pandere aciem, & exæquari cornibus hostibus, quibus circumibantur, possent: ita repentè eruperunt, vt sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante horã secundam *Celtiberi debellãtur.*

E pulsi sunt, ad XV. millia cęsa aut capta: signa adempta duo & XXX. castra etiam eo die expugnata, debellatumq;: nam qui superfuêre prælio, in oppida sua dilapsi sunt, quieti deinde paruerunt imperio. Censores eo anno creati Q. Fuluius *Censura.* Flaccus, & A. Posthumius Albinus legerunt senatũ: princeps lectus M. Aemylius Lepidus pontifex maximus. De senatu nouem eiecerunt. Insignes notæ fuerunt M. Cornelij Maluginensis, qui biennio antè Pr. in Hispania fuerat: & L. Cornelij Scipionis Pr. cuius tum inter ciues & peregrinos iurisdictio erat: & L. Fuluij, qui frater germanus, & vt Valerius Antias tradit, consors etiam censoris erat. COSS. votis etiam in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex ijs M. Aemylio senatus negotium dedit, vt Patauinorum in Venetia *Patauinorum seditio.* seditionem cõprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellũ exar

 sisse

sisse & ipsorū legati attulerant. Legati qui in Aetoliam ad similes motus comprimendos ierant, renuntiarunt, coerceri rabiem gentis non posse. Patauinis saluti fuit aduentus consulis: neque aliud quod ageret in prouincia cùm habuisset, Romam redijt. Censores vias sternendas silice in vrbe, glarea extra vrbem substernendas, marginandasq́; primi omniū locauerunt, pontesq́; multis locis faciendos: & scenam ædilibus prætoribusq́; præbendam: & carceres in circo & oua ad notas curriculis numerandas, & * dam, & metas trans * & caueas ferreas pe * intromitterentur * ferreis in monte Albano consulibus. & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & porticum ab æde Saturni in Capitolium ad senaculum, ac super id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide strauerunt, stipitibusq́; sepserunt: & porticum Aemyliam reficiendam curarunt: gradibusq́; ascensum ab Tyberi in emporium fecerunt. & extra eandem portam in Auentinum porticum silice strauerunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Ijdem Calatiæ & Oximi muros faciendos locauerunt: venditisq́; ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis vtrique foro circumdandis consumpserunt. & alter ex ijs Fuluius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani populiue iussu se locaturum ipsorū pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentiæ etiam aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam à ga * auiariæ. In his & cloacam circumducendā & forum porticibus tabernisq́; claudendum, & Ianos tres faciendos. Hæc ab vno censore opera locata, cum magna gratia colonorum. Moribus quoq́; regendis diligens & seuera censura fuit: multis equi adempti. Exitu prope anni diem vnum supplicatio fuit, ob res prosperè gestas in Hispania, ductu auspicioq́; Ap. Claudij proconsulis, & maioribus hostijs viginti sacrificatum, & alterū diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæq́; fuit, quòd ex Sabinis terræmotus ingens cum multis ædificiorum ruinis nuntiatus erat. Cùm Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decreuit senatus, vt ouans vrbem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna contentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænas. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitijs perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cùm in vrbem iniret, decem millia pondo argenti, quinq́; millia auri in ærarium tulit, Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodē anno tabula in ædem Matris Matutæ cum indice hoc posita est: Tib. Sempronij Gracchi consulis imperio auspicioq́; legio exercitusq́; populi Romani Sardiniam subegit. In ea prouincia hostium cæsa aut capta supra LXXX. millia. Republica felicissimè gesta, atq́; liberatis vectigalibus restitutis exercitū salluum atq́; incolumem plenissimum præda domum reportauit: iterum triumphans in vrbem Romam redijt: cuius rei ergò hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atq́; in ea simulachra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data. vnum ante cætera insigne fuit T. Flaminij, quòd mortis causa patris sui cum visceratione epuloq́; & ludis scenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, vt per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

Viæ sternendæ marginandæq́; qui primi omnium locauerunt.

Terræmotus in Sabinis.

Sardinia subacta.

Munera gladiatorū.

F G H I K

EPITOME LIBRI XLII.

FVLVIVS Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit, vt ædem quam dedicauerat, tegeret. tegulæ ex senatusconsulto reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est. cuius iniuriæ in populum Romanum referuntur, ob quas bello ei indicto, P. Licinius Crassus COS. *cui Macedonia decreta erat, in Macedoniam transijt, leuibusq́; expeditionibus, equestribus prælijs in Thessalia cum Perseo parum felici euentu pugnauit. Inter Masanissam, & Carthaginienses de agro fuit dies ad disceptandum à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias, & reges rogandos, vt in fide permanerent, dubitantibus Rhodijs. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita* CCLVII. *millia*, CCXXXI. *Res præterea aduersus Corsos & Ligures prosperè gestas continet.*

LVCIVS

A L VCIVS Posthumius Albinus, M. Popilius Lænas, cùm omnium primùm de prouincijs exercitibusque ad senatum retulissent, Ligures vtrique decreti sunt: vt nouas ambo quibus eam prouinciam obtinerent legiones (binæ singulis decretæ) & socium Latini nominis dena millia peditum, & sexcentos equites, & supplementum Hispaniæ tria millia peditum Romanorum scriberent, & ducentos equites. Ad hoc mille & D. pedites Romani cum centũ equitibus scribi iussi, cum quibus prætor cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus, bellum gereret:

B interim M. Attilius vetus prætor prouinciam obtineret Sardiniam. Prætores deinde prouincias sortiti sunt: A. Attilius Serranus vrbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hispaniam citeriorem, M. Matienus vlteriorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquam magistratus proficiscerentur, senatui placuit, L. Posthumium COS. ad agrum publicum à priuato terminandum, in Campaniam ire: cuius ingentem modum possidere priuatos, paulatim proferendo fines, cõstabat. Hic iratus Prænestinis, quòd cùm eò priuatus, sacrificij in templo Fortunæ faciundi causa profectus esset, nihil in se honorificè neque publicè, neque priuatim factum à Prænestinis esset: priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præne-

C ste misit, vt sibi magistratus obuiam exiret, locum publicè pararet vbi diuerteretur, iumentaque cùm exiret inde præsto essent. Ante hunc COS. nemo vnquam socijs in vlla re oneri aut sumptui fuit. ideò magistratus mulis tabernaculisq; & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent socijs: priuata hospitia habebant. ea benignè comiterque colebant: domusq; eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diuerti mos esset. Legati qui repentè aliquò mitterentur, singula iumenta per oppida, iter quà faciendum erat, imperabãt: aliam impensam socij in magistratus Romanos non faciebant. Iniuria COS. etiamsi iusta, non tamen in magistratu exercenda, & silentium nimis aut modestum, aut timidum Prænestinorum, ius,

Cõsules ante hunc annum nulla in re socijs oneri aut sumptui fuerant.

D velut probato exemplo, magistratibus fecit grauiorum indies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Aetoliam & Macedoniam missi erant, renuntiarunt, sibi conueniendi regis Persei, cùm alij abesse eum, alij ægrum esse, falsò vtrunq; fingerent, potestatem non factam. Facilè tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec vltrà ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia seditionem gliscere indies, neque discordiarum principes authoritate sua coerceri potuisse. Cùm bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacemque deûm peti precationibus, quæ æditæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuuij classis magnæ species in cœlo visæ dicebantur: & Priuerni lana pulla terra enata: & in Veienti apud

Legati ex Aetolia & Macedonia redeunt.

Prodigia.

E Rementem lapidatum: Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse: in Gallico agro, quà induceretur aratrum, sub existentibus glebis pisces emersisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editumque ab decemuiris est, & quibus dijs, quibusque hostijs sacrificaretur, & vt supplicatio prodigijs expiandis fieret: altera quæ priore anno valetudinis populi causa vota esset, ea vti feriæque essent. Itaque sacrificatum est, vt decemuiri scriptum ediderunt. Eodem anno ędes Iunonis Laciniæ detecta. Q. Fuluius Flaccus censor ædem Fortunæ equestris, quam in Hispania Prætor bello Celtiberico vouerat, faciebat enixo studio, ne vllũ Romæ amplius aut magnificẽtius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ essent: profectus in Brutios, ædem Iunonis Laciniæ ad partem

Libri fatales.

Tegulæ marmoreæ ex æde Iunonis Laciniæ detractæ.

 dimi-

dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur: Naues F
paratæ fuerunt, quæ tollerent atque asportarent, authoritate censoria socijs deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor redijt, tegulæ expositæ de nauibus ad templum portabantur. quanquam vnde essent silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est: ex omnibus partibus postulabatur, vt consules eam rem ad senatum referrent. Vt verò accersitus in curiam censor venit, multo infestius singuli vniuersique præsentem lacerare: templum augustissimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœdè, ac propè diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectũ patére imbribus putrefaciendum. censorem moribus regendis creatum, cui sarta tecta exigere sacris publicis, G
& loca tuenda more maiorum traditum esset: eum per sociorum vrbes diruentem templa, nudantemque tecta ædium sacrarum vagari: & quod si in priuatis sociorum ædificijs faceret, indignum videri posset, id deûm immortalium templa demolientem facere, & obstringere religione populũ Romanum ruinis templorum templa ædificantem: tanquam non ijdem vbique dij immortales sint, sed spolijs aliorum alij colendi exornandique. Cùm priusquam referretur, appareret quid sentirent patres, relatione facta in vnam omnes sententiam ierunt: vt hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariaq; Iunoni fierent. Quæ ad religionem pertinent, cum cura facta: tegulas relictas in area templi, quia reponendarum nemo artifex inire rationẽ potuerit, redemptores nuntiarunt. Ex prætoribus qui in prouincias ierant, Cn. H
Fabius Massiliæ moritur, cùm in citeriorem Hispaniam iret. Itaq; cùm id nuntiatum à Massiliensibus legatis esset, senatus decreuit: vt P. Furius & Cn. Seruilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, vter citeriorem Hispaniam prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit, P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodẽ anno cùm agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantum vacaret, Senatusconsultum factum, vt is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex senatusconsulto creauit A. Attilius Prætor vrbanus, M. Aemylium Lepidum, C. Cassium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæ- I
cilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiserunt dena iugera in singulos, socijs nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Aetolia Romam venerunt, de discordijs seditionibusque suis: & Thessali legati, nuntiantes quæ in Macedonia gererentur. Perseus iam bellum viuo patre cogitatum in animo voluens, omnes non gentes modò Græciæ, sed ciuitates etiam, legationibus mittendis, pollicendo plura quàm præstando, sibi conciliabat. Erant tamen magna ex parte hominum ad fauorem eius inclinati animi, & aliquanto quàm in Eumenem propensiores, cum Eumenis beneficijs muneribusque omnes Græciæ ciuitates & plerique principum obligati essent: & ita se in regno suo gereret, vt quæ sub ditione eius vrbes essent, nul- K
lius liberæ ciuitatis fortunam secum mutatam vellent. Contrà Persea fama erat post patris mortem vxorem manu sua occidisse: Apellem ministrũ quondam fraudis in fratre tollendo, atque ob id requisitum à Philippo ad supplicium, exulantem, accersitum post patris mortẽ ingentibus promissis ad præmia tantæ perpetratæ rei, clàm interfecisse. Intestinis externisq; præterea multis cædibus infamem, nec vllo commendabilem merito, præferebant vulgo ciuitates, tam pio erga propinquos, tam iusto in ciues, tam munifico erga omnes homines regi: seu fama & maiestate Macedonum regum præoccupati ad spernendum originẽ noui regni, seu mutationis rerum cupidi, seu quiá eum obiectum esse Romanis volebant. Erant autem non Aetoli modò in seditionibus

Eumenis beneficentia.

Persei crudelitas.

Thessali intestino bello vexantur, & ab Appio placantur.

Appius res in Perræbia componit.

A nibus propter ingentem vim æris alieni, sed Thessali etiam: ea contagione velut tabes in Perræbiam quoq; id peruaserat malum. Cùm Thessalos in armis esse nuntiatum est, Ap. Claudium legatum ad eas res aspiciendas componendasq; senatus misit. Qui vtriusq; partis principibus castigatis, cum iniusto fœnore grauatū æs alienum, ipsis magna ex parte concedentibus qui onerarant, leuasset, iusti crediti solutionem in annorū pensiones distribuit. Per eundem Appium eodemq; modo compositæ in Perræbia res. Aetolorum causas Marcellus Delphis per idē tempus hostilibus actas animis, quas intestino gesserāt bello, cognouit. Cùm certatum vtrinq; temeritate atq; audacia cerneret, decreto quidem suo neutram partem aut leuare, aut onerare voluit: cōmuniter B ab vtrisq; petijt, abstinerent bello, & obliuione præteritorum, discordias finirent. Huius reconciliationis inter ipsos fides obsidibus vltro citroq; datis firmata est. Corinthum, vt ibi deponerentur obsides, conuenitur. A Delphis & Aetolico concilio Marcellus in Peloponnesum traiecit, quò Achæis edixerat conuentum. Vbi collaudata gente, quod cōstanter vetus decretum de arcendis aditu finium regibus Macedonum tenuissent, insigne aduersus Persea odium Romanorum fecit: quod vt maturius erumperet, Eumenes rex, commentarium ferens secum, quod de apparatibus belli omnia inquirēs fecerat, Romam venit. Per idem tempus quinq; legati ad regem missi, qui res in Macedonia aspicerent. Alexandriam iidem ad Ptolemæum renouandæ amicitiæ C causa proficisci iussi. Legati erant hi, C. Valerius, Cn. Lutatius Cerco, Q. Bæbius Sulca, M. Cornelius Mammula, M. Cæcilius Denter. Et ab Antiocho rege sub idem tempus legati venerunt: quorū princeps Apollonius in senatum introductus, multis iustisq; causis regem excusauit, quòd stipendium serius quoad diem præstaret: id se omne aduexisse, ne cuius nisi temporis gratia regi fieret. Donum præterea afferre, vasa aurea quingentùm pondo. Petere regem, vt quę cum patre suo societas atque amicitia fuisset, ea secum renouaretur: imperaretque sibi populus Romanus, quæ bono fideliq; socio regi essent imperanda, se nullo vsquam cessaturum officio. Ea merita in se senatus fuisse, cùm Romæ esset, eam comitatem iuuentutis, vt pro rege, non pro obside D omnibus ordinibus fuerit. Legatis benignè responsum, & societatem renouare cum Antiocho quæ cum patre eius fuerat, A. Attilius Prętor vrbanus iussus. Quæstores vrbani stipendium, vasa aurea censores acceperunt: eisque negotium datum est, vt ponerent ea in quibus templis videretur: legatoq; centum millium æris munus missum, & ædes liberæ hospitio datæ, sumptusque decretus, donec in Italia esset. Legati qui in Syria fuerant, renuntiauerunt, in maximo cum honore apud regem esse, amicissimumque populo Romani. In prouincijs eo anno hæc. C. Cicereius Prætor in Corsica signis collatis pugnauit: septem millia Corsorum cæsa: capti amplius M. & DCC. Vouerat in ea pugna prætor ædem Iunonis Monetæ. Pax deinde data petentibus Corsis, & ex- E acta ceræ ducena millia pondo. Ex Corsica subacta Circereius in Sardiniam transmisit. Et in Liguribus in agro Statellati pugnatū ad oppidum Carystum. Eò se magnus exercitus Ligurum contulerat. Primò sub aduentum M. Popilij consulis mœnibus sese continebant: deinde postquam oppidum oppugnaturum Romanum cernebant, progressi ante portas aciem struxerūt: nec consul, vt qui idipsum oppugnatione comminanda quæsisset, moram certamini fecit. Pugnatum est amplius tres horas, ita vt neutrò inclinaret spes. Quod vbi consul vidit, nulla parte moueri Ligurum signa, imperat equitibus, vt equos conscendant, ac tribus simul partibus in hostes quanto maximo possent tumultu incurrant. pars magna equitum, mediam traiecit aciem, & ad terga pugnantium peruasit. Inde terror iniectus Liguribus: diuersi in omnes partes fu-

Aetoli reconciliantur.

Legati ad Persea missi.

Antiochus legatos Romam mittit.

Pax data Corsis.

Ligures victi in deditionem veniunt.

tes fugerunt, perpauci retro in oppidũ, quia inde se maximè obiecerat eques. F
& pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurum, & in fuga passim cæsi
sunt. decẽ millia hominum cæsa traduntur, amplius DCC. passim capti. Signa
militaria relata LXXXII. nec incruenta victoria fuit, amplius tria millia mili-
tum amissa, cum cedentibus neutris ex parte vtraque primores caderent. Post
hanc pugnam ex diuersa fuga in vnum collecti Ligures, cùm maiorem mul-
to partem ciuium amissam quàm superesse cernerent (nec enim plus decem
millia hominum erant) dediderunt sese, nihil quidem illi pacti: sperauerant

Consul Ligures deditos eorumq; bona vendidit.

tamen non atrocius quàm superiores imperatores, COS. in se sæuiturum. At
ille arma omnibus ademit, oppidum diruit, ipsos bonaque eorum vendi-
dit: literasque senatui de rebus ab se gestis misit. Quas cùm A. Attilius Præ- G
tor in curia recitasset (nam COS. alter Posthumius agris recognoscendis in
Campania occupatus aberat) atrox res visa senatui: Statellates, qui vni ex Li-
gurum gente non tulissent arma aduersus Romanos, tum quoque oppugna-
tos, non vltrò inferentes bellum, deditos in fidem populi Romani, omni vl-
timæ crudelitatis exemplo laceratos ac deletos esse: tot millia capitum inno-
xiorum fidem implorantia populi Romani, ne quis vnquam se postea dede-
re auderet, pessimo exemplo venisse: & distractos passim, iustis quondam

Senatusconsult. de Liguribus in sedem suam restituendis.

hostibus populo Romano pacatis seruire. Quas ob res placere senatui, M. Po-
pilium COS. Ligures pretio emptoribus reddito, ipsos restituere in liberta-
tem: bonaque vt ijs, quicquid eius recuperari possit, reddantur curare: arma H
primo quoq; tempore fieri in ea gente: consulem de prouincia decedere, cùm
deditos in sedem suam Ligures restituisset: claram victoriam vincendo op-
pugnantes, non sæuiendo in afflictos fieri. COS. qua ferocia animi vsus erat
in Liguribus, eandem ad non parendum senatui habuit: legionibus extem-
plò Pisas in hybernacula missis, iratus patribus, infestus prætori, Romam re-
dijt: senatuque extemplò ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis inuectus
est in prætorem: qui cùm ob rem bello benè gestam, vti dijs immortalibus
honos haberetur, referre ad senatum debuisset, aduersus se pro hostibus sena-
tusconsultum fecisset, quo victoriam suam ad Ligures transferret, dedique ijs
propè consulem prætor iuberet. Itaq; mulctam ei se dicere: à patribus postu- I
lare, vt senatusconsultum in se factum tolli iuberẽt: supplicationemq;, quam
absentes ex literis de benè gesta Republica missis decernere debuerint, præsen-
tes honoris deorum primùm causa, deinde & sui aliquo tandem respectu de-
cernerent. Nihilo lenioribus quàm absens senatorum aliquot orationibus
increpitus, neutra impetrata re in prouinciam redit. Alter COS. Posthumius,
consumpta æstate in recognoscendis agris, ne visa quidem prouincia sua, co-
mitiorum causa Romã redijt: COSS. C. Popilium Lenatem, P. Aeliũ Ligurem
creauit. Prætores exinde facti, C. Licinius Crassus, M. Iunius Pœnus, Sp. Lu-

Lustrum.

cretius, Sp. Cluuius, Cn. Sicinius, C. Memmius iterum. Eo anno lustrum con-
ditum est. Censores erant Q. Fuluius Flaccus, L. Posthumius Albinus: Posthu- K
mius condidit. Censa sunt ciuium Romanorũ capita CCLXIX. millia, & quin-
decim. Minor aliquanto numerus, quia L. Posthumius COS. pro concione
edixerat, qui sociùm Latini nominis ex edicto C. Claudio COS. redire in ciui-
tates suas debuissent, ne quis eorum Romæ, sed omnes in suis ciuitatibus cen-
serentur. Concors & è Republica censura fuit: omnes quos senatu mouerunt,
quibusq; equos ademerũt, ærarios fecerunt, & tribu mouerũt: neq; ab altero
notatũ alter probauit. Fuluius ędem fortunę equestris, quam proconsul in Hi
spania dimicans cum Celtiberorũ legionibus vouerat, annos sex postquã vo-
uerat, dedicauit: & scenicos ludos per quatriduũ, vnum diem in circo fecit. L.
Cornelius Lentulus Decemuir sacrorũ eo anno mortuus est: in locũ eius suffe-
ctus

A ctus A. Posthumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari vento repentè *Locustæ agros Apuliæ depopulantur.*
in Apuliam illatæ sunt, vt examinibus suis agros latè operirent. Ad quam pe-
stem frugum tollendã Cn. Sicinius Prætor designatus cum imperio im Apu-
liam missus, ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquan-
tum temporis absumpsit. Principium insequentis anni, quo C. Popilius & P.
Aelius fuerunt coss. residuas contentiones ex priore anno habuit. Patres
referri de Liguribus, renouariq; senatusconsultum volebant, & coss. Aelius
referebat. Popilius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur: & præ se
ferens, si quid decernerent intercessurum, collegam deterruit. patres cò magis
vtrique pariter coss. infensi incœpto perstabant. Itaque cùm de prouincijs
B ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello, peteretur, Ligures am-
bobus consulibus decernuntur: Macedoniam decreturos negant, ni de M. Po
pilio referretur. Postulantibus deinde, vt nouos exercitus scribere, aut supple-
mentum veteribus liceret, vtrunq; negatũ est. Prętoribus quoq; in Hispaniam
supplementum petentibus negatum: M. Iunio in citeriorem, Sp. Lucretio in
vlteriorem, C. Licinius Crassus vrbanam iurisdictionem, Cn. Sicinius in-
ter peregrinos erat sortitus C. Memmius Siciliam, Sp. Cluuius Sardiniam.
coss. ob ea irati senatui, Latinis ferijs in primam quamque diem indictis,
in prouinciam abituros se denuntiarunt: nec quicquam Reipublicæ actu-
ros, præterquam quod ad prouinciarum administrationem attineret. Atta-
C lum regis Eumenis fratrem legatum venisse Romam, Valerius Antias his con
sulibus scribit, ad deferenda de Perseo crimina, indicandosque apparatus bel-
li. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tra-
dunt. Eumenes igitur vt Romam venit, exceptus cum tanto honore, quan- *Eumenes Romam venit. & Persei consilia detegit.*
tum non meritis tantùm eius, sed beneficijs etiam suis, ingentia quæ in eum
congesta erant, existimaret deberi populo Romano, in senatum est intro-
ductus. Causam veniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem vi-
sendi deos, hominesque, quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam
ne optare quidem auderet: etiam vt coràm moneret senatum, vt Persei cona-
tis obuiam iret. Orsus inde à Philippi consilijs, necem Demetrij filij retu-
D lit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis,
quorum auxilijs fretus in Italiam transiret. Hæc eum volutantem in animo,
oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Ro-
manis. Itaque Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum im-
perio traditum, iamiam primùm alere ac fouere omnibus consilijs. Florere
præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni,
florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum es-
se inueteratum diutina arte atque vsu belli. Iam inde à puero, patris contu-
bernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantùm assuetum, missum à
patre in expeditiones multas, variasque. Iam ex quo ipse accepisset regnum,
E multa quæ nõ vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admi-
rando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore,
multis magnisque meritis pareretur, authoritatem. Nam apud Græciæ atque
Asiæ ciuitates, vereri maiestatem eius omnes. Nec pro quibus meritis, pro
qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse,
vtrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse vereatur dicere, inuidia
aduersus Romanos fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingen-
tem authoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum vl-
trò: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse vtrasque nuptias
gratulatione donisq; innumerabiliũ legationũ, & velut auspicibus nobilissi-
mis populis deductas esse. Bœotorum gentem captatam Philippo, nunquam
ad scri-

ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse: vno Thebis, altero ad Sidenum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. in Achaico concilio verò, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentantes esset, eò rem propè adductam, vt aditus & in Achaiam daretur. At herculè suos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publicè sint maiora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Aetolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petijsse. His cum fultum societatibus atque amicitijs, eos domesticos apparatus belli habere, vt externis non egeat: triginta millia peditum, quinque millia equitum: in decem annos frumentum præparare, vt abstinere & G
suo & hostium agro frumentandi causa possit. Iam pecuniam tantam habere, vt decem millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat: præter annuum quod ex metallis regijs capiat vectigal. Arma vel tribus tantis exercitibus in armamentaria congessisse. Iuuentutem, vt iam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte vnde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit. Non ergo hæc, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina volebam, adfero ad vos Patres conscripti, sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus à vobis subiecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egre- H
gium vos fecistis, mare tantum traiecissem, vt vana ad vos afferendo fidem abrogarem mihi. Cernebam nobilissimas Asiæ & Græciæ ciuitates indies magis denudantes iudicia sua: mox si permitteretur, eò processuras, vnde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem: alia, quæ vi subigi non possunt, fauore ac beneuolentia complectentem. Videbam quàm impar esset sors, cùm ille vobis bellum, vos ei securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere penè bellum videbatur. Abrupolim socium atque amicum vestrum regno expulit. Artetarum Illyrium, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum vestrum interfecit. I
Euersam & Callicritum Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturosque ad vos quæ agerentur professi erant, tollendos curauit. Auxilium Bizantijs aduersus fœdus tulit. Dolopiæ bella intulit. Thessaliam & Doridem cum exercitu peruasit, vt in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia, Perræbiaque spe nouarum tabularum, vt manu debitorum obnoxia sibi optimates opprimeret. Hæc cum vobis quiescentibus & patientibus fecerit, & concessam sibi Græciam esse à vobis videat, pro certo habet, neminem sibi antequam in Italiam traiecerit, armatum occursurum. Hoc quàm vobis tutum aut honestum sit, vos videritis: ego cer- K
tè mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferendum, quàm me socium ad prædicendum vt caueretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio, & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid vltra facere possum, quàm vti deos deasque precer, vt vos & vestræ Reipublicæ, & nobis socijs atque amicis, qui ex vobis pendemus, consulatis? Hæc oratio mouit patres conscriptos: cæterùm in præsentia nihil, præterquam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit: eo silentio clausa curia erat. Bello denique perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis post paucos dies senatus datus est. Cæterùm præoccupatis non auribus magis quàm animis ab Eumene rege, omnis & defensio & depreca-

Persei legatis datur senatus.

A deprecatio legatorum respuebatur: & exasperauit animos ferocia animi Har-
pali, qui princeps legationis erat. Is velle quidem & laborare dixit regem, vt
purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse fides habeatur: cæterùm si peruica-
cius causam belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem commu-
nem esse, & euentum incertum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atque A-
siæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eumenes in senatu egisset: & propter ad-
uentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant pleræque ciuitates
alia in speciem præferentes legatos: & legatio Rhodiorū erat, ac Satyrus prin- *Rhodiorum legatio.*
ceps, haud dubius, quin Eumenes ciuitatem quoque suam Persei crimini-
bus iunxisset. Itaque omni modo per patronos hospitesque disceptandi cum
B rege locum in senatu quærebat. Quod cùm contigisset, libertate intempe-
rantius inuectus in regem, quòd Lyciorum gentem aduersus Rhodios con-
citasset, grauiorque Asiæ esse quàm Antiochus fuisset: popularem quidem ac
gratam populis Asiæ (nam eo quoque iam fauor Persei venerat) orationem
habuit: cæterùm inuisam senatui, inutilemque sibi & ciuitati suæ. Eumeni
verò conspiratio aduersus eum, fauorem apud Romanos fecit: ita omnes ei
honores habiti, donaque quàm amplissima data, cum sella curuli atq; ebur-
neo scipione. Legationibus dimissis, cùm Harpalus, quanta eximia celerita-
te poterat, regressus in Macedoniam, nuntiasset regi: nondum quidem pa-
rantes bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, vt facilè appareret non
C dilaturos: & ipse, præterquam quòd & ita credebat futurum, iam etiam vo-
lebat, in flore virium se credens esse. Eumeni ante omnes infestus erat: à cuius
sanguine ordiens bellum, Euandrum Cretensem ducem auxiliorum, & Ma-
cedonas tres assuetos ministerijs talium facinorum, ad cædem regis subor- *Perseus ad Eumenis*
nat: literasque eis dat ad Praxo hospitam, principem authoritate & opibus *cædē sceleratos quos-*
Delphorum. Satis constabat, Eumenem vt sacrificaret Apollini, Delphos *dam subornat.*
ascensurum. Progressi cum Euandro insidiatores, nihil aliud ad peragendum
incœptum, quàm loci opportunitatem omnia circumeuntes quærebant.
Ascendentibus ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad frequentia
ædificijs loca, maceria erat ab læua semitæ paulum extans à fundamento, quà
D singuli transirent: dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat.
post maceriam se abdiderunt, gradibus astructis, vt ex ea velut è muro tela
in prætereuntem conijcerent. Primo à mari circumfusa turba amicorum ac
satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim angustiæ agmen. Vbi
ad eum locum ventum est, quà singulis eundum erat, primus semitam in-
gressus Pantaleon Aetoliæ princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum
insidiatores exorti saxa duo ingentia deuoluunt: quorum altero caput ictum *Eumenes vulnera-*
est regi, altero humerus sopitus: ex semita procliui in decliue multis super *tur.*
prolapsum iam saxis congestis. & cæteri quidem etiam amicorum & satelli-
tum postquam cadentem videre diffugiunt, Pantaleon constanter impaui-
E dus mansit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu mace-
riæ decurrere ad conficiendum saucium possent, velut perfecta re in iugum
Parnasi refugerunt eo cursu, vt cùm vnus, non facilè sequendo per inuia at-
que ardua, moraretur fugam eorum, ne compresso indicium emanaret, oc-
ciderint comitem. Ad corpus regis primò amici, deinde satellites ac serui con-
currerunt: tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentientem. viuere tamen ex
calore & spiritu remanente in præcordijs senserunt: victurum exigua ac pro-
pè nulla spes erat. Quidam ex satellitibus secuti latronum vestigia, cùm vsque
ad iugum Parnasi nequicquam fatigati peruenissent, re infecta redierunt. A-
gressi facinus Macedones vt inconsultè, ita audacter cœptum, nec consultè
& timidè reliquerunt. Compotem iam sui regem, amici postero die deferunt

 ad nauem:

ad nauem: inde Corinthũ, à Corintho per Isthmi iugum nauibus traductis, F

Eumenes secretò curatur.

Aeginam traijciunt. Ibi adeò secreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, vt fama mortuum in Asiam perferret. Attalus quoque celerius quàm dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam & cum vxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud dubius regni hæres est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: & quanquam dissimulare & tacitè habere id patique statuerat, tamen in primo congressu non temperauit, quin vxoris petendæ præmaturam festinationem fratri obijceret. Romam quoque fama de morte Eumenis perlata est. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad visendum statum regionis eius, speculandaque consilia Persei regis missus erat, redijt: congruentiaque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat: simul & adduxerat secum Praxo à Delphis, cuius domus receptacu- G

Rammius Brundusinus Persei veneficia detegit.

lum latronum fuerat: & L. Rammium Brundusinum, qui talis indicij delator erat. Princeps Brundusij Rammius fuit: hospitio quoque & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoque gentium insignes, præcipuè regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat: literisque spem amicitiæ interioris, magnæque inde fortunæ facientibus, ad regem profectus: breui perfamiliaris haberi, trahique magis quàm vellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmijs petere institit ab eo rex, quoniam duces omnes legatique Romani hospitio eius vti assuessent, quibus eorum ipse scripsisset, vt venenum dandum curaret. Cuius scire se comparatio- H nem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus conscijs comparari: euentu præterea incerto esse, vt aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. se daturum quod nec in dando, nec datum, vllo signo deprendi posset. Rammius veritus ne si abnuisset, primus ipse veneni experimentum esset, facturum pollicitus proficiscitur. nec Brundusium antè redire, quàm conuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primùm indicio delato, iussu eius Romam simul venit. Introductus in curiam, quæ acta erant exposuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant accessere, quò maturius hostis Perseus iudicaretur: quip-

Perseus à senatu hostis iudicatur.

pe quem nõ iustum modò apparare bellum regio animo, sed per omnia clan- I destina grassari scelera latrociniorum ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad nouos consules reiecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium Prætorem, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit, qui Brundusium ducti primo quoque tempore Apolloniam in Epirum traijcerentur, ad occupandas maritimas vrbes, vbi COS. cui prouincia Macedonia obuenisset, classem appellere tutò, & copias percommodum exponere posset. Eumenes aliquandiu Æginæ retentus periculosa & difficili curatione, cùm primùm tutò potuit profectus Pergamum, præter pristinum odium, recenti etiam scelere Persei stimulante summa vi parabat bellum. Legati eò ab Roma gratulantes quòd è tanto periculo euasisset, venerũt. Cùm Ma- K cedonicum bellum in annum dilatũ esset, cæteris Prr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius, quibus Hispaniæ prouinciæ obuenerant, fatigato sæpe idem petendo senatu, tandem peruicerunt, vt supplementum sibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, C. & quinquaginta equites in Romanas legiones: in socialem exercitum V. millia peditũ, & CCC. equites imperare socijs iussi. Hoc copiarum in Hispanias cum Prr. nouis portatum est.

Ager Capanus à censoribus fruendus locatur.

Eodem anno quia per recognitionem Posthumij COS. magna pars agri Campani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius Tribunus plebis promulgauit, vt agrum Campanum censores fruendũ locarent: quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat,

A fuerat, vt in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Cùm in expectatione senatus esset, bello & si non indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent: legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes Romam venerunt. Quorum oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse, vt iam inde à puero assuesceret moribus Romanis, hominibusque. Petere, vt eum non sub hospitum modò priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt vt Cn. Sicinius prætor ædes instructas locaret, vbi filius regis comitesque eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiamque petentibus, & quod petebant datum est,

Ariaratis legati Romam veniunt.

Thracum legati Romam missi.

B & munera binûm millium æris summæ in singulos missa. Hos vtique populos, quòd ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebāt. Sed vt in Asia quoq; & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimium legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum iusserunt, simul renouare amicitiam, simul speculari, num solicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspensa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempestate * columna rostrata in Capitolio, bello Punico cos. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imū fulmine discussa est. Ea res prodigij loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & decemuiros adire libros iusserunt. Decemuiri lustrandum oppidum, supplicationem

Prodigia & eorum expiatio.

C obsecrationemq; habendam, victimis maioribus sacrificandū & in Capitolio Romæ & in Campania ad Mineruæ promontorium renuntiarunt. Ludos per decem dies Ioui opt. max. primo quoq; die faciendos. Ea omnia cum cura facta. aruspices in bonum versurum id prodigium, prolationemq; finium, & interitum perduellium portendi responderunt: quòd ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset. Accesserunt quæ cumularent religiones animis. Saturniæ nuntiatum erat sanguine per triduum in oppido pluisse: Calateiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinq; vaccis vno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluisse. Horum quoque prodigiorum causa res diuinæ factæ, & supplicatio vnum diem feriæque habitæ. Consu-

D les ad id tempus in prouincias non exierant: quia neque vti de M. Popilio referrent, senatui obsequebantur, & nihil aliud decernere prius, statutum patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilij, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse se scripsit, ac se decem millia eorum occidisse. Propter cuius iniuriam belli, cæteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum verò non absens modò Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset: sed coss. quòd non exirent in prouinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu patrum accensi M. Martius Sermo, & Quintius Martius Scylla tribuni plebis & coss. mulctam se dicturos, nisi in prouinciam exirent, denuntiarunt: & rogationem, quam

Inter senatū & Coss. de M. Popilio certamen.

Tribunorū plebis de Liguribus deditis rogatio.

E de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur vt qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutem venisset, vt iuratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret, animaduerteretque. Ex authoritate deinde senatus eam rogationē promulgarunt. Priusquam proficiscerentur coss. Caio Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is expositis, quas in Corsica res gessisset, postulatoque frustra triumpho: in monte Albano, quod iam in morem venerat, vt sine publica authoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno cōsensu plebes sciuit, iussitque. ex eo plebescito Caius Licinius Pr. consuluit senatū, quem quærere ex rogatione vellet. Patres ipsum eum quærere iusserunt. Tum demum

Plebiscitum de Liguribus.

mum consules in prouinciam profecti sunt, exercitumque à Marco Popilio F
ceperunt. Neque tamen Marcus Popilius reuerti Romam audebat, ne cau-
sam diceret aduerso senatu, infestiore populo, apud Prætorem qui de quæstio-
ne in se posita senatum cõsuluisset. Huic detrectationi eius Tribb. plebis alte-
rius rogationis denunciatione occurrerunt: vt si non ante Idus Nouembres
in vrbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret.

Senatusconsultum de Liguribus.

Hoc tractus vinculo cùm redisset, ingenti cum inuidia in senatum venit. Ibi
cùm laceratus iurgijs multorum esset, senatusconsultum factum est, vt qui Li
gurum post Q. Fuluium, L. Manlium coss. hostes non fuissent, vt eos C. Li-
cinius, Cn. Sicinius prætores in libertatem restituendos curarent, agrumque
ijs trans Padum cos. C. Popilius daret. Multa millia hominum hoc senatus- G
consulto restituta in libertatem, transductisque Padum ager est assignatus.
M. Popilius rogatione Martia bis apud C. Licinium causam dixit: tertio Pr. gra
tia consulis absentis & Popiliæ familiæ precibus victus, Idibus Martijs adesse
reum iussit, quo die noui magistratus inituri erant honorem: ne diceret ius,

Carthaginienses legati de Masanissæ iniurijs queruntur.

qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est. Lega-
ti Carthaginienses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ: inter
eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur, præ-
ter agrum, de quo antè legati à Roma qui in re præsenti cognoscerent, missi
essent, amplius septuaginta oppida castellaque agri Carthaginiensis biennio
proximo Masanissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, faci- H
le esse: Carthaginienses fœdere illigatos silere. Prohiberi enim extra fines ef-
ferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se ge-
sturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo disertè vetan-
tur cum socijs populi Romani bellum gerere. Sed iam vltra superbiam crude-
litatemque & auaritiam eius non pati posse Carthaginienses. missos esse qui
orarent senatum, vt trium harum rerum vnam ab se impetrari finerent: vt vel
ex æquo apud socium populum, quid cuiusque esset, disceptarent: vel permit-
terent Carthaginiensibus, vt aduersus iniusta arma pio iustoque se tutaren-
tur bello: vel ad extremum, si gratia plus quàm veritas apud eos valeret, semel
statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Modestius certè da- I
turos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis
arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post
datam à P. Scipione pacem delictum esset, ipsi potius animaduerterent in se.
Tutam seruitutẽ se sub dominis Romanis, quàm libertatẽ expositam ad iniu
rias Masanissæ malle. Perire nanq; semel ipsis satius esse, quàm sub acerbissimi
carnificis arbitrio spiritũ ducere. Sub hæc dicta lachrymantes procubuerunt,
stratiq; humi, non sibi magis misericordiam quàm regi inuidiã concitarunt.

Gulussa Masanissæ filius.

Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea respõderet: aut si prius mallet, expro-
meret super qua re Romam venisset. Gulussa neque sibi facile esse dixit de ijs
rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuis- K
se mandare, cùm Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omninò
ituros se Romam indicauerint. In æde Aesculapij clandestinum eos per ali-
quot noctes consilium principum habuisse, vnde præterea legatos occultis
cum mandatis Romam mitti. Eam causam fuisse patri mittendi se Romam,
qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se
crederent, quem ob nullam aliam causam nisi propter constantem fidem er-
ga populum Romanum odissent. His vtrinque auditis, senatus de postulatis
Carthaginiensium consultus, respondere ita iussit: Gulussam placere extem-
plò in Numidiam proficisci, & nuntiare patri, vt de ijs, de quibus Carthagi-
nienses querantur, legatos quamprimùm ad senatum mittat: denuntietque

Cartha-

A Carthaginiensibus, vt ad disceptandū veniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris causa & fecisse, & facturos esse: ius gratiæ non dare: agrum quà cuiusque sit possideri velle: nec nouos statuere fines, sed veteres obseruari, in animo habere. Carthaginiensibus victis se & vrbes & agros cōcessisse, non vt in pace eriperent per iniuriam, quæ iure belli non ademissent. Ita regulus Carthaginiensesque dimissi. Munera ex instituto data vtrisque, aliaque hospitalia comiter conseruata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cepio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luscus, legati ad res repetendas in Macedoniam, renunciandamque amicitiam regis missi, redierunt: qui iam sua sponte infestum Persei senatum insuper accenderunt, relatis ordine quæ vidissent, quæque audissent. *Romani legati è Macedonia reuersi.*

B Vidisse se per omnes vrbes Macedonum summa vi parari bellum. Cùm ad regem peruenissent, per multos dies conueniendi eius potestatem non factam. Postremò cum desperato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos, & ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renouatum: in quo disertè prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios P. R. lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenem vera omnia & comperta referentem audissent. Samothraciæ præterea per multos dies occultum cōsilium cum legationibus ciuitatum Asiæ regem habuisse. Pro his iniurijs satisfieri senatum æquum censere, reddique sibi res

C socijsque suis, quas contra ius fœderis habeat. Regem ad ea primò accensum ira inclementer locutum, auaritiam superbiamq; Romanis obijcientem frequenter, quòd alij super alios legati venirent, speculari dicta factaq; sua, quod se ad nutum imperiumque eorum omnia dicere ac facere æquum censerent: postremò multum ac diu vociferatum, reuerti postero die iussisse, scriptum se responsum dare velle: tum ita sibi scriptum traditum esse. Fœdus cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renouari, non quia probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia essent, passum. Si nouum fœdus secum facere vellent, conuenire prius de conditionibus debere: & si in animū inducerent, vt ex æquo fœdus fieret, & se visurum quid sibi faciundum esset, & il-

D los credere reipublicæ consulturos. Atque ita se proripuisse, & summoueri è regia omnes cœptos: tum se amicitiam & societatem renuntiasse. Qua voce cum accensum restitisse, atque voce clara denuntiasse sibi, vt triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos, nec sibi aut venientibus, aut manentibus quicquam hospitaliter aut benignè factum. Thessali deinde Aetolique legati auditi. Senatui, vt scirent quamprimùm quibus ducibus vsura Respublica esset, literas mitti consulibus placuit: vt vter eorum esset, Romam ad magistratus creandos veniret. Nihil magnoperè quod memorari attineat reipublicæ eo anno consules gesserant: magis è republica visum erat, comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Cùm Macedonicum bellum expectaretur, Gen-

E tium quoque Illyriorum regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos secundo populatum: simul nuntiantes, vno animo viuere Macedonum atque Illyriorum regem, cōmuni consilio parare Romanis bellum: & specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perseo authore missos, vt quid ageretur scirent: Illyrij vocati in senatū: qui cùm legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina, si qua de rege Issenses deferrent: quæsitum, ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto loca lautia acciperent: sciretur denique venisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in responso, vt curia excederent dictum: responsum tanquam legatis, vt qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendosque ad regem legatos censuerunt, qui nuntiarent, qui socij quererentur apud senatum exustum à *Illyrij legati.*

 rege

Ad Illyriorum regẽ legati a senatu missi.

rege agrum. non æquum eum facere, qui ab socijs suis non abstineret iniu- F
riam. In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius.
Ex Asia qui circa socios reges missi erant legati redierunt, qui renuntiarent,
Eumenem in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conue-
nisse. Omnes solicitos legationibus Persei, sed egregiè in fide permanere, pol-
licitosq́ue omnia, quæ P. R. imperasset præstaturos. & ciuitates socias adisse.
cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctuantes & imbutos Persei consilijs inue-
nisse. Venerãt Rhodij legati ad purganda ea quæ vulgo iactari de ciuitate scie-
bant: cæterùm senatum ijs dari, cùm noui consules magistratum inissent, pla

Belli apparatum aduersus Persea.

cuit. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio Prætori nego-
tium datur, vt ex veteribus quinqueremibus in naualibus Romæ subductis, G
quæ possent vsui esse reficeret, pararetq; naues quinquaginta. Si quid ad eum
numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, vt
eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atq; expediret, vt Brundusium primo
quoque tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in viginti &
quinq; naues ex ciuibus Romanis C. Licinius Prætor scribere iussus, in quin-
que & viginti parem numerum Cn. Sicinius socijs imperaret: idem Prætor
peditum VIII. millia, CCCC. equites à socijs Latini nominis exigeret. Hunc
militem qui Brundusij acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Attilius
Serranus, qui priore anno Prætor fuerat, deligitur: Cn. Sicinius Pr. qui exerci-
tum paratum ad traijciendum haberet. C. Popilio COS. ex authoritate sena- H
tus C. Licinius Pr. scribit, vt & legionem secundam quæ maximè veterana in
Liguribus erat, & socios Latini nominis quatuor millia peditum, CC. equites

Cn. Sicinius prouinciam Macedoniã obtinere iubetur.

Idibus Februarijs Brundisij adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sici-
nius prouinciam Macedonã obtinere, donec successor veniret iussus, proro-
gato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit impigrè facta sunt.
Duodequadraginta quinqueremes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas
Brundusium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad
frumentum classi exercituiq́ue coemendum in Apuliam Calabriamq́ue tres
legati missi, Sex. Digitius, T. Iuuencius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn.
Sicinius Prætor paludatus ex vrbe profectus, Brundusium venit. Exitu propè I
anni C. Popilius COS. Romam redijt, aliquanto serius quàm senatus censue-
rat: cui primo quoque tempore magistratus creare, cùm tantum bellum im-
mineret, iussum erat. Itaque non secundis auribus patrum auditus est COS.
cùm in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret: succlamationes
frequentes erant, interrogationesq́ue, cur scelere fratris oppressos Ligures in
libertatem non restituisset. Comitia consularia in quam edicta erant diem ad
XII. Calend. Mart. sunt habita. Creati COSS. P. Licinius Crassus, C. Cassius Lon
ginus. Postero die prætores facti, C. Sulpitius Galba, L. Furius Philus, L. Canu-
leius Diues, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His
prætoribus prouinciæ decretæ, duę iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & K
Sardinia, vt vni sors integra esset, quò senatus censuisset. COSS. designatis im-
perauit senatus, vt qua die magistratum inissent, hostijs maioribus ritè macta
tis precarentur, vt quod bellum P. R. in animo haberet gerere, vt id prosperum
eueniret. Eodem die decreuit senatus, vt C. Popilius COS. ludos per decem
dies Ioui Opt. Max. voueret, donaque circa omnia puluinaria dari, si Respu-
blica decem annos in eodem statu fuisset. Ita vt censuerant, in Capitolio vo-
uit COS. ludos fieri, donariaq; dari, quanta ex pecunia decresset senatus: cùm
centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte verba Lepido ponti-
fice maximo id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L.
Aemylius Pappus decemuir sacrorũ, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui prio-
re anno

A re anno fuerat censor. Hic fœda morte perijt. Ex duobus filijs eius qui tum in Illyrico militabant, nuntiatum, alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus, metusq;: manè ingressi cubiculum serui, laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui: vulgo Iunonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Aemylij locum decemuir M. Valerius Messala, in Fuluij pontifex Cn. Domitius Aenobarbus, oppidò adolescens sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio coss. non vrbs tantùm Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatesque, quæ in Europa, quæque in Asia erant, conuerterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenem

Q. Fuluij Flacci pontificis mors fœda.

Eumenes Asiæ rex.

B cùm vetus odium stimulabat, tum recens ira, quòd scelere eius propè vt victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, euentumq; expectare. Nam neque pro Romanis se æquum censere aduersus fratrem vxoris arma ferre: & apud Persea victorē veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquam quòd Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat, ex quo est iunctus Eumeni affinitate in omnia belli pacisque se consociauerat consilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens, & ambigendo de Cœlesyra causam belli se habiturum existimabat, gesturumque sine vllo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum:

Prusias rex Bithyniæ.

Ariarates Cappadocum rex.

Antiochus Syriæ rex.

C tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximiè pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrij erat: tutores & bellum aduersus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlesyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masanissa & frumento iuuabat Romanos, & auxilia cum elephantis, Misagenemque filium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat. Si penes Romanos victoria esset, suas quoque in eodem statu mansuras res, neq; vltrà quidquam mouendum: non enim passuros Romanos vim Carthaginiensibus afferri. Si fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerent Carthaginienses, suam omnem Africam fore. Gentius rex

Ptolemæus Aegypti rex.

Masanissa rex Numidiæ.

Gentius Illyriorū rex.

D Illyriorum fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quàm satis statuerat vtram foueret partem: impetuque magis quàm consilio ijs aut illis se adiuncturus videbatur. Cotys Thrax Odrysarum rex euidenter Macedonum partis erat. Hæc sententia regibus cùm esset de bello, in liberis gentibus populisq;, plebs vbique omnis fermè, vt solet, deterioribus erat ob regem Macedonesq; inclinata: principum diuersa cerneres studia. Pars ita in Romanos effusi erant, vt authoritatem immodico fauore corrumperent: pauci ex ijs iustitia imperij Romani capti: plures ita, si præcipuam operam nauassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum eodem manente statu, præcipites ad nouan-

Cotys Odrysarum regulus.

Ciuitatū de bello Macedonico diuersa studia.

E da omnia agebat: quosdam ventosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis erat. Tertia pars optima eadem & prudentissima, si vtique optio domini potioris daretur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse: si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem altera oppressa fieri: sed illibatis potius viribus vtriusque partis, pacem ex eo manere: ita inter vtrosque optimā conditionem ciuitatum fore, protegente altero semper inopē ab alterius iniuria. Hæc sentientes, certamina fautorū vtriusq; partis taciti ex tuto spectabant. COSS. quo die magistratum inierunt ex S. C. cùm circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem partē vni esse solet, maioribus hostijs immolassent, inde preces suas acceptas ab dijs immortalib. ominati, senatui ritè sacrificatū, precationemq; de bello factā renuntiarunt.

 Aruspi-

Aruſpices ita reſponderunt, ſi quid rei nouæ inciperetur, id maturandum eſſe. F
victoriam, triumphum, prorogationem imperij portendi. Patres quod fau-
ſtum felixq́ue P.R. eſſet, centuriatis comitijs primo quoque die ferre ad popu-
Coſſ. rogatio ad populum de bello Macedonico. lum COSS. iuſſerunt, vt quod Perſeus Philippi filius Macedonum rex aduer-
ſus fœdus cum patre Philippo ictum, & ſecum poſt mortem eius renouatum,
ſocijs P.R. arma intuliſſet, agros vaſtaſſet, vrbesq́ue occupaſſet: quodq́ue belli
parandi aduerſus P.R. conſilia iniſſet, arma, milites, claſſem eius rei cauſa com-
paraſſet, vt, niſi de ijs rebus ſatisfeciſſet, bellum cum eo iniretur. Hæc rogatio
ad populum lata eſt. Senatuſconſultum inde factum eſt, vt conſules inter ſe
prouincias Italiam & Macedoniam compararent ſortirentúrue. Cui Mace-
donia obueniſſet, vt is regem Perſea, quiq́ue eius ſectam ſecuti eſſent, niſi P.R. G
Quid in conſcribendo exercitu nouatum ſit ob bellum Macedonicum. ſatisfeciſſent, bello perſequeretur. Legiones quatuor nouas ſcribi placuit, bi-
nas ſingulis COSS. Id præcipuè prouinciæ Macedoniæ datum, quòd cum al-
terius COS. legionibus quina millia & duceni equites ex vetere inſtituto da-
rentur in ſingulas legiones: in Macedoniam ſena millia peditum ſcribi iuſſa,
equites treceni æqualiter in ſingulas legiones, & in ſociali exercitu conſuli al-
teri auctus numerus: XVI. millia peditum. DCCC. equites, præter eos quos
Cn. Sicinius duxiſſet DC. equites, in Macedoniam traijceret. Italiæ ſatis viſa
XII. millia ſociorum peditum, DC. equites. Illud quoque præcipuum datum
ſorti Macedoniæ, vt centuriones milites q́ue veteres ſcriberet quos vellet con-
ſul vſque ad quinquaginta annos. In tribunis militum nouatū eo anno pro- H
pter Macedonicum bellum, quod COSS. ex ſenatuſconſulto ad populum tu-
lerunt, ne Trib. militum eo anno ſuffragijs crearentur, ſed COSS. prætorum-
q́ue in ijs faciendis iudicium arbitriumq́ue eſſet. Inter prætores ita partita im-
peria. Prætorem cuius ſors fuiſſet vt ire quò ſenatus cenſuiſſet, Brunduſium ad
claſſem ire placuit: vtq́ue ibi recognoſceret ſocios nauales, dimiſſisq́ue, ſi qui
parum idonei eſſent, ſupplementum legeret ex libertinis: & daret operam, vt
duæ partes ciuium Romanorum, tertia ſociorum eſſet. Commeatus claſſi le-
gionibusq; vt ex Sicilia Sardiniaq́ue ſubueherentur, prætoribus, qui eas pro-
uincias ſortiti eſſent mandari placuit, vt alteras decumas Siculis Sardisq; im-
perarent, vtq́ue id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Si- I
ciliam C. Caninius Rebilus eſt ſortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canu-
Inter Coſſ. contentio. leius Hiſpaniam, C. Sulpitius Galba vrbanam iuriſdictionem, L. Iunius An-
nalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quò ſenatus cenſuiſſet, ſors euenit.
Inter COSS. magis cauillatio quàm magna contentio de prouincia fuit. Caſ-
ſius ſine ſorte ſe Macedoniam oppugnaturum dicebat, nec poſſe collegam
ſaluo iureiurando ſecum ſortiri. Prætorem eum ne in prouinciam iret, in con-
cione iuraſſe ſe ſtato loco ſtatisq́ue diebus ſacrificia habere, quæ abſente ſe re-
ctè fieri non poſſent: quæ non magis COS. quàm prætore abſente rectè fieri
poſſent. Si ſenatus non quid vellet in conſulatu potius, quàm quid in prætu-
ra iurauerit P. Licinius, animaduertendum eſſe cenſeat: ſe tamen futurum in K
ſenatus poteſtate. Conſulti patres, cui conſulatum P.R. non negaſſet, ab ſe pro-
uinciam negari ſuperbum rati, ſortiri conſules iuſſerunt. P. Licinio Macedo-
nia, C. Caſſio Italia obuenit. Legiones inde ſortiti ſunt: prima & tertia in Mace
donia traijcerentur, ſecunda & quarta vt in Italia remanerēt. Delectus COSS.
multo interiorem quàm aliàs curā habebant. Licinius veteres quoq; ſcribe-
bat milites, centurionesq́; & multi voluntate nomina dabant, quia locuple-
tes eos videbant, qui priore Macedonico bello, aut aduerſus Antiochū in Aſia
Inter tribunos militū & centuriones contentio. ſtipendia fecerant. Cùm tribuni militū centuriones, ſed primum quenq́; cita-
rent, tres & XX. centuriones qui primos pilos duxerant, citati Tribb. plebis ap-
pellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad
COSS.

A coss. reijciebant. Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus quibusque bellum mandatum esset. Cæteri cognituros se de quo appellati essent aiebant: & si iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Trib. res agebatur. Eò M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & consul venerunt. cos. inde postulanti vt in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Popilius, qui biennio antè consul fuerat, ita verba fecit: Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis laboribus confecta habere: nihil recusare tamen, quo minus operam reipub. dent: id tantū deprecari, ne inferiores ijs ordines quàm quos cùm militassent, habuissent, attribuerētur. P. Licinius cos. s. c. recitari iussit. Primùm,
B quòd bellū senatus Perseo iussisset: deinde quòd veteres centuriones quamplurimum ad id bellum scribi censuisset: nec vlli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationem militię esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tam propinquo Italiæ, aduersus regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habentes impedirent, aut prohiberent cos. quem cuiq; ordinē assignari è repub. esset, cum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum reijcerēt. Postquam cos. quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero qui Trib. plebis appellauerant, à cos. & ab tribunis petijt, vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur: Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi iugerum agri reli- *Sp. Ligustini centurionis ad populum oratio.*
C quit, & paruum tugurium, in quo natus educatusq; sum, hodieq; ibi habito. Cùm primùm in ætatem veni, pater mihi vxorem, fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatē, pudicitiamq;, & cum his fœcunditatem quanta vel in diti domo satis esset. Sex filij nobis, duę filiæ sunt vtræq; iam nuptæ. Filij IIII. togas viriles habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus, P. Sulpitio, C. Aurelio coss. In eo exercitu, qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui aduersus Philippum regem: tertio anno virtutis causa mihi T. Quintius Flaminius decumum ordinem hastatum assignauit. Deuicto Philippo Macedonibusq;, cùm in Italiam portati ac dimissi essemus, continuò miles voluntarius cum M. Porcio cos. in Hispaniā sum profectus.
D Neminem omnium imperatorum qui viuant, acriorē virtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris centuriæ assignaret. Tertiò iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum, qui aduersus Aetolos & Antiochū regem est missus. à M. Cælio mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis Aetolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quæ annua merebant legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militaui, semel Q. Fuluio Flacco, iterum Tib. Sempronio Graccho Prætore. à Flacco inter cæteros, quos virtutis causà secum ex prouincia ad triumphum deducebat, deductus sum: à Tib.
E Graccho rogatus in prouinciam ij. Quater intra paucos annos primum pilum duxi. quater & tricies virtutis causà donatus ab imperatoribus sum. sex ciuicas coronas accepi. XXII. stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Quòd si mihi nec stipendia omnia emerita essent, nec dum ætas vacationem daret, tamen cùm quatuor milites pro me vno vobis dare P. Licini possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro causa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam qui exercitus scribit idoneum militē iudicabit, nunquam sum excusaturus. Ordinē quo me dignum iudicent Tribb. militum, ipsorum est potestatis: ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam: vt semper ita fecisse me & imperatores mei, & qui vnà stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est commilitones, & si appel-

ſi appellationis vobis vſurpatis ius, cùm adoleſcentes nihil aduerſus magi- F
ſtratuum ſenatusque authoritatem vſquam feceritis, nunc quoque in pote-
ſtate ſenatus ac conſulum eſſe, & omnia honeſta loca ducere, quibus rempu-
blicam defenſuri ſitis. Hæc vbi dixit, collaudatū multis verbis conſul ex con-
cione in ſenatum duxit. Ibi quoque ei ex authoritate ſenatus gratiæ actæ, tri-
buniq́ue militares in legione prima primum pilum virtutis cauſa ei aſſigna-
runt. Cæteri centuriones omiſſa appellatione, ad delectū obedienter reſpon-
derunt. Quo maturius in prouincias magiſtratus proficiſcerentur, Latinæ Ca
lend. Iunijs fuere: eoq́; ſolenni perfecto C. Lucretius Pr. omnibus quæ ad claſ-
ſem opus erant pręmiſſis, Brunduſium eſt profectus. Pręter eos exercitus quos
COSS. comparabant, C. Sulpitio Galbæ Pr. negotium datū, vt quatuor legio- G
nes ſcriberet vrbanas, iuſto numero peditum equitumq́ue: iiſq́; IIII. Trib. mi-
litū ex ſenatu legeret qui præeſſent. Socijs Latini nominis imperaret XV. mil-
lia peditū, M. & CC. equites. Is exercitus vti paratus eſſet, quò ſenatus cenſuiſ-
ſet. P. Licinio COS. ad exercitum ciuilem ſocialemq́; petenti addita auxilia, Li-
gurum MM. Cretenſes ſagittarij incertus numerus, quantum rogati auxilia
Cretenſes miſiſſent. Numidæ item equites, elephantiq́ue. In eam rem legati
ad Maſaniſſam Carthaginienſesq́ue miſſi, L. Poſthumius Albinus, Q. Teren-
tius Culleo, C. Aburius. In Cretā item legatos tres ire placuit, A. Poſthumium
Legati à Perſeo Romam miſſi. Albinū, C. Decium, A. Licinium Neruam. Per idem tempus legati ab rege Per-
ſeo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cùm iam bellum regi H
eorum & Macedonibus, & ſenatus decreſſet, & populus iuſſiſſet. in ædem Bel
lonæ in ſenatum introducti, ita verba fecerunt: Mirari Perſea regem, quid in
Macedoniam exercitus tranſportati eſſent. Si impetrari à ſenatu poſſet, vt ij
reuocentur, regem de iniurijs, ſi quas ſocijs factas quererentur, arbitratu ſena-
tus ſatisfacturum eſſe. Sp. Caruilius, ad eam ipſam rem ex Græcia remiſſus ab
Cn. Sicinio, in ſenatu erat. Is Perræbiam expugnatam armis, Theſſaliæ aliquot
vrbes captas, cætera quæ aut ageret, aut pararet rex, cùm argueret: reſpondere
ad ea legati iuſſi. poſtquam hæſitabant, negantes ſibi vltra quicquam man-
datū eſſe: iuſſi renuntiare regi, COS. P. Licinium breui cum exercitu futurū in
Macedonia eſſe. Ad eum, ſi ſatisfacere in animo eſſet, mitteret legatos: Romā I
quod pręterea mitteret nō eſſe, neminem eorum per Italiam ire liciturum. Ita
dimiſſis, P. Licinio COS. mandatum, intra XI. diem iuberet eos Italia excedere:
& Sp. Caruilium mitteret, qui donec nauem conſcendiſſent, cuſtodiret. Hæc
Romę acta nondū profectis in prouinciam COSS. Iam Cn. Sicinius, qui priuſ-
quam magiſtratu abiret, Brunduſium ac claſſem & ad exercitum præmiſſus
erat, traiectis in Epirū V. millia peditum, CCC. equites, ad Nymphæū in agro
Apolloniati caſtra habebat. Inde tribunos cum duobus millibus militum, ad
occupanda Daſſaretiorum & Illyriorum caſtella, ipſis accerſentibus præſidia,
vt tutiores à finitimorum impetu Macedonum eſſent, miſit. Paucis poſt die-
Romani legati in Græciam miſſi. bus Q. Martius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelij Lentuli, & L. Decimius, legati K
in Græciam miſſi, Corcyram peditum mille ſecum aduexerunt: ibi inter ſe &
regiones quas obirēt, & milites diuiſerunt. Decimius miſſus eſt ad Gentium
regem Illyriorum, quem, ſi aliquem reſpectū amicitiæ eum habere cerneret,
tentare: aut etiam ad belli ſocietatē pellicere, iuſſus. Lentuli in Cephaleniam
miſſi, vt in Peloponneſum traijcerent, oramq́; maris in occidentem verſi an-
te hyemē circumirent. Martio & Attilio Epirus, Aetolia & Theſſalia circum-
eundæ aſſignantur. Inde Bœotiam atque Eubœam aſpicere iuſſi, tum in Pe-
loponneſum traijcere: ibi congreſſuros ſe cum Lentulis conſtituunt. Priuſ-
quam digrederentur à Corcyra, literæ à Perſeo allatæ ſunt: quibus quærebat,
quæ cauſa Romanis aut in Græciam traijciendi copias, aut vrbes occupandi
eſſet.

A esset. Cui rescribi nihil placuit: nuntio ipsius qui literas attulerat dici, præsidij causa ipsarum vrbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cùm sine discrimine omnes ciuitates adhortarentur, vt quo animo, qua fide adiuuissent Romanos Philippi primùm, deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuuarent: fremitu in concionibus audiebant: Achæis indignantibus eodem se loco esse (qui omnia à principijs Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonū Philippi bello hostes fuissent) quo Messenij atque Elij, qui pro Antiocho hoste arma aduersus populum Romanum tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Achæis tradi quererentur. Martius & Attilius ad Gitanas Epiri B oppidum decem millia ab mari cùm ascenderent, concilio Epirotarum habito cum magno omniū assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, vt præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Aetoliam progressi, ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lycisco præfecto, quem Romanorū fauere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eò legati Acarnanū, & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nuntiare iussi, quæ Philippi primùm, Antiochi deinde bello decepti pollicitationibus regis aduersus P. R. cōmisissent, ea corrigendi occasionem illis oblatam. Si malè meriti clementiam P. R. experti essent, benè merendo liberalitatem experirentur. Bœotis exprobratum, so- C cietatem eos cum Perseo iunxisse. ijs cùm culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdā ciuitates dissentientes in causam deductas: appariturum id esse, Martius respondit. Singulis enim ciuitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quòd & Philippi prius & post Antiochi bello enixè adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorū accensi animi multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani vellent. Secundū hoc concilium legati à Perseo rege venerunt, priuati maximè hospitij fiducia, quòd ei paternum cum Martio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione or- D si, petierunt legati, in colloquium veniendi rei potestatem faceret. Martius & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam hospitiumq; cum Philippo fuisse: minimè immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commodè valeret, non fuisse dilaturum: nunc, vbi primùm posset, ad Peneum flumen, quà transitus ab Omolio Dium esset, præmissis qui nuntiarent regi, venturos. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recepit se, leui aura spei obiecta, quòd Martius ipsius causa suscepisse se legationem dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, cùm amicorum, tum satellitum turba stipante: non minore agmine legati venerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & E legationibus ciuitatum, quæ conuenerant Larissam, & renuntiare domum certa quæ audissent volebant. Inerat cura insita mortalibus videndi congredientes nobilem regem, & populi principis terrarum omnium legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internuntiando cunctatio fuit, vtri transgrederentur: aliquid illi regiæ maiestati, aliquid hi P. R. nomini, cùm præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi, ioco etiam Martius cunctantes mouit. Minor, inquit, ad maiorem, & (quòd Philippo ipsi cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facilè persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quàm multis transiret. Rex cum omni comitatu transire æquum censebat: legati vel cum tribus venire iubebant, vel si tantum agmē traduceret, obsides daret, nihil fraudis fore in colloquio.

Persei & Martij legati Romani colloquium.

quio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum F obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quàm vt appareret socijs, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus consederunt. Cùm paulisper silentium fuisset: Expectari nos, inquit Martius, arbitror, vt respondeamus literis tuis quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus, & præsidia in singulas vrbes dimittamus. Ad hanc interrogationem tuam, & non respondere vereor, ne superbum sit: & vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cùm aut verbis castigandus aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alij quàm mihi mandatum malim, ita orationis acerbita- G tem aduersus hospitem, vtcunque est, subibo: sicut medici, cùm salutis causa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, vnam rem te quæ facienda fuerit, senatus fecisse censet, quòd legatos Romam ad renouandum fœdus miseris, quod tamen ipsum tibi fuisse non renouandum iudicat potius quàm cùm renouatum esset violandum. Abrypolim socium atque amicum populi Romani regno expulisti. Artetari interfectores, vt cæde (ne quid vltra dicam) lætatum appareret, recepisti: qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessaliam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti. Byzantijs item contra fœdus misisti auxilia. Cum Bœotijs socijs nostris secretam tibijpsi socie- H tatem, quam non licebat, iureiurando pepigisti. Thebanos legatos Euersam & Callicritum venientes à nobis, quærere malo quis interfecerit, quàm arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principum, per quos nisi per tuos factæ videri possunt? Dolopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex ab Roma cùm in regnum rediret, propè vt victima Delphis in sacrato loco ante aras mactatus, quem insimulet, piget referre: quæ hospes Brundusinus occulta facinora indicet, certum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renuntiasse. Hæc ne dicerentur à me, vno modo vitare potuisti, non quærendo quam ob causam exercitus in Macedoniam traijcerentur, aut præsidia in sociorum vrbes mitteremus. Quærenti tibi, superbius tacuisse- I mus, quàm vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo orationi tuæ, & opto vt aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum causæ. Ad ea rex: Bonam causam, si apud iudices æquos ageretur * apud eosdem & accusatores & iudices agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam, partim quæ fateri non erubescam, partim quæ verbo obiecta, verbo negare sit. Quid enim, si legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundusinus, aut Eumenes mihi objiciat, vt accusare potius verè, quàm conuiciari videantur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis publicè ac priuatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorem quenquam ad ministeria facinorum, K quàm Rammium, quem neque vnquam antè videram, nec eram postea visurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio perisse constat, & Artetari cædis mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil vltrà objicitur, quàm interfectores eius in regno exulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque accipitis, quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum, propter quæ damnati sunt, authores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, ego quoque inter cæteros ero. Et herculè quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam exuli futurus locus est? Ego tamen istos, vt primùm in Macedonia esse admonitus à vobis comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpe-

Martij legati Romani ad Perseа oratio.

Persei responsio.

A perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc quidem mihi tanquam causam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquam regi, & quæ de fœdere quod mihi est vobiscum, disceptationē habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, vt ne si bellum quidem quis inferat, tueri me regnumque meum liceat: mihi fatendum est, quod me armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin autem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, vt arma armis propulsentur: quid tandem me facere decuit, cùm Abrypolis fines mei regni vsque ad Amphipolim peruastasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset? Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenis-
B set? At enim bello quidem iusto sum persecutus: sed vinci non oportuit eum, neq; ea quæ victis accidunt pati: quorum casum cùm ego subierim, qui sum armis lacessitus, qui potest queri sibi accidisse, qui causa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus, Romani, quòd Dolopas armis coercuerim: quia & si non merito eorum, iure feci meo: cùm mei regni, meæ ditionis essent, vestro decreto patri attributi meo. Nec, si causa reddenda sit, non vobis, nec fœderatis, sed ijs qui ne in seruos quidē sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos videri possum: quippe Euphranorē præfectum à me impositum ita occiderunt, vt mors pœnarū eius leuissima fuerit. At cùm processissem inde ad visendas Larissam & Antrona & Pylleon, quo in propin-
C quo multò antè debita vota persoluerē, Delphos sacrificandi causa ascendi. Et hic criminis augendi causa cum exercitu me fuisse adijcitur: scilicet, vt quod nunc vos facere queror, vrbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. vocate in concilium Græciæ ciuitates, per quas iter feci: queratur vnusquilibet militis mei iniuriam, non recusabo quin simulato sacrificio aliud petisse videar. Aetolis & Byzantijs præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiā fecimus. Hæc qualiacunque sunt, per legatos meos non solùm indicata, sed etiam excusata sunt sæpe in senatu vestro: vbi aliquos ego disceptatores, nō tam æquos quàm te Q. Marti paternum amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat, qui calumniando omnia detorquen-
D doq; suspecta & inuisa efficeret: & persuadere vobis conaretur, non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolume esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquam Antiochum vltra iuga Tauri remotum: grauiorem multo Asiæ, quam Antiochus fuerit, Eumenem esse: nec conquiescere socios vestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatum impositam. Ego hæc Q. Marti & A. Attili, quæ aut à vobis obiecta, aut purgata à me sunt, talia esse scio, vt aures, vt animi audientium sint: nec tam referre, quid ego aut qua mente fecerim, quàm quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientē deliquisse: & si quid fecerim imprudentia lapsus, corri-
E gi me ac emendari castigatione hac posse. Nihil certè insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi. Aut frustra clementiæ grauitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de causis, quæ vix querela & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus socijs bella infertis. Hæc dicenti tum assensus Martius, author fuit mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad vltimum, nec pretermittendū spem vllam censuisset. reliqua consultatio erat, quónam modo tutum iter legatis esset. ad id cùm necessaria petitio induciarum videretur, cuperetque Martius, neque aliud colloquio petisset, grauatè & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: cùm Perseus, ni spes vana pacis occæcasset consilia: omnia *Induciæ inter Persea & Romanos.*

præparata atque instructa haberet, & suo maximè tempore atque alieno ho- F
stibus incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interposita, legati Romani in Bœotiā comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à societate communis consilij Bœotorum quibusdam populis: ex quo renunciatum erat, respondisse legatos, appariturum quibus populis propriè societatem cum rege iungi displicuisset. Primi à Cheronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non interfuisse se quo societas ea decreta esset cōcilio: queis legati nullo in præsentia responso dato, Chalcidem se sequi iusserunt.

Thebanorum seditio.

Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitijs prætorijs Bœotorū victa pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretū fecit Thebis, ne Bœotarchę vrbibus reciperentur. Exules The- G
spias vniuersi concesserunt: inde (recepti enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati decretum faciunt, vt XII. qui priuati cœtum & concilium habuissent, exilio multarentur. Nouus deinde prætor, Ismenias, is erat vir nobilis ac potens, capitalis pœnæ absentes eos decreto damnat. Chalcidem fugerant: inde ad Romanos Larissam profecti, causam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen: vtriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accusatoresq; Ismeniæ & Ismenias ipse. Chalcidem vt ventum est, aliarum ciuitatum principes, id quod maximè gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatem aspernati, Romanis se adiungebant: Ismenias gentem Bœo- H
torum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribusque eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quod Bœotiæ caput est, in magno tumultu erant, alijs ad regem trahentibus ciuitatem, alijs ad Romanos: & turba Coronæorum Haliartiorumq; conuenerat ad defendendum decretum regiæ societatis.

Thebani Romanas partes sequuntur.

Sed constantia principum, docentium cladibus Philippi Antiochiq; quanta esset vis & fortuna imperij Romani, victa eadē multitudo, & vt tolleretur regia societas, decreuit, & eos qui authores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit, fideique legatorum commendari ciuitatem iussit. Thebanos Martius & At- I
tilius læti audierunt, authoresque & his separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mittendi Romā legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt, & authores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maximè volebant, discusso Bœotico consilio Peloponnesum proficiscuntur. Ser. Cornelio Chalcidem accersito, Argis præbitum est ijs concilium: vbi nihil aliud à gente Achæorum petierunt, quàm vt mille milites darent. Id præsidiūm ad Chalcidem tuendam, dum Romanus exercitus in Græciam traijceretur, missum est.

Romana legatio ad Asiaticas insulas.

Martius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erant, principio hyemis Romam redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, T. Claudius, P. Posthumius, M. Iunius. ij cir- K
cumeuntes, hortabantur socios ad suscipiendum aduersus Persea pro Romanis bellum: & quo quæque opulentior ciuitas erat, eo accuratius agebant. quia minores secuturæ maiorum authoritatem erant.

Rhodij.

Rhodij maximi ad omnia momenti habebantur: quia non fauere tantùm, sed adiuuare etiam viribus suis bellum poterant, XL. nauibus authore Hegesilo comparatis. Qui cùm in summo magistratu esset (Prytanin ipsi vocant) multis rationibus peruicerat Rhodios, vt omissa, quam sæpe vanā experti essent, regū fouendorum spe, Romanam societatem, vnam tum in terris vel viribus, vel fide stabilem, retinerent. Bellum imminere cum Perseo: desideraturos Romanos eundem naualē apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi antè bello vidissent:

trepida-

A trepidaturos tum repentè paranda classe, cùm mittenda esset, nisi reficere na-
ues, nisi instruere naualibus socijs cœpissent. Id eo magis enixè faciundum
esse, vt crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent. His incitati XL. na-
uium classem instructam, ornatamque legatis Romanis aduenientibus, vt
non expectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio
magnum ad conciliandos animos ciuitatum Asiæ momentum fuit. Deci-
mius vnus sine vllo effectu captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyrio-
rum suspicione infamis, Romam redijt. Perseus cum à colloquio Romano-
rum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romam de inchoatis cum Mar-
tio conditionibus pacis misit: & Byzantium & Rhodum literas legatis feren-
B das dedit. In literis eadem sententia ad omnes erat: collocutum se cum Ro-
manorum legatis: quæ audisset quæque dixisset, ita disposita, vt superior fuis-
se in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, confidere
pacem futuram. Authoribus enim Martio atque Attilio, missos Romam le- *Perseus legatos ad Rhodios mittit.*
gatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum, tum omni gratia,
omni ope enitendum fore Rhodijs, vt reconcilient pacem. Si nihil deprecan-
do proficiant, id agendum ne omnium rerum ius ac potestas ad vnum popu-
lum perueniat. Cum cæterorum id interesse, tum præcipuè Rhodiorum, qui
plus inter alias ciuitates dignitate atque opibus excellant: quæ serua atque
obnoxia forent, si nullus aliò sit quàm ad Romanos respectus. Magis & lite-
C ræ & verba legatorum benignè sunt audita, quàm momentum ad mutandos
animos habuerunt: potentior esse partis melioris authoritas cœperat. Respon-
sum ex decreto est, optare pacem Rhodios: si bellum esset, ne quid ab Rhodijs
speraret aut peteret rex, quod veterem amicitiam, multis magnisque meritis
pace belloq; partam, dijungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeuntes, Bœo-
tiæ quoque ciuitates & Thebas, & Coroneam, & Haliartum adierunt, qui-
bus expressum inuitis existimabatur, vt relicta regia societate Romanis adiun
gerentur. Thebani nihil moti sunt, quanquam nonnihil & damnatis princi-
pibus & restitutis exulibus, succensebát Romanis. Coronæi & Haliartij fauo-
re quodam insito in reges, legatos in Macedoniam miserunt, præsidium pe-
D tentes, quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint.
Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se propter inducias cum Ro-
manis factas mittere non posse: tamen suadere ita à Thebanorũ iniurijs quà
possent, vt se vindicarent, ne Romanis præberent causam in se sæuiendi. Mar-
tius & Attilius Romam cùm venissent, legationem in Capitolio ita renuntia-
runt, vt nulla re magis gloriarentur, quàm decepto per inducias & spem pacis
rege. Adeò enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re, vt
omnia opportuna loca præoccupari antè ab eo potuerint, quàm exercitus in
Græciam traijceretur. Spatio autem induciarum sumpto, venturum illum
nihilo paratiorẽ, Romanos omnibus instructiores rebus cœpturos bellum.
E Bœotorum quoq; se concilium artè distraxisse, ne coniungi amplius vllo con
sensu Macedonibus possent. Hæc, vt summa ratione acta, magna pars sena-
tus approbabat: veteres & moris antiqui memores, negabant se in ea legatio-
ne Romanas agnoscere artes. Non per insidias & nocturna prælia, nec simu- *Laus antiquæ Romanorum virtutis.*
latam fugam improuisosque ad incautum hostem reditus, nec vt astu magis
quàm vera virtute gloriarentur, bella maiores gessisse. indicere prius quàm ge
rere solitos bella, denuntiare etiam, interdum locum finire in quo dimicatu-
ri essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum, vitæ eius insidiantem:
eadem Faliscis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Roma-
na esse, non versutiarum Punicarum, neque calliditatis Græcæ, apud quos fal-
lere hostem quàm vi superare gloriosius fuerit. Interdum in præsens tempus

 plus

plus profici dolo, quàm virtute: ſed eius demum animum in perpetuum vinci, cui confeſſio expreſſa ſit, ſe neque arte, neque caſu, ſed collatis comminus viribus iuſto ac pio bello eſſe ſuperatum. Hæc ſeniores, quibus noua hæc minus placebat ſapientia: vicit tamen ea pars ſenatus, cui potior vtilis quàm honeſti cura erat, vt comprobaretur prior legatio Martij: & eodem rurſus in Græciam cum quinqueremibus remitteretur, iuberetúrq; cætera, vti è repub. maximè viſum eſſet, agere. A. quoque Attilium miſerunt ad occupandam Lariſſam in Theſſalia, timentes ne ſi induciarum dies exiſſet, Perſeus præſidio eò miſſo, caput Theſſaliæ in poteſtate haberet. duo millia peditū Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendā iuſſus. & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, CCC. milites Italici generis dati, vt Thebis daret operā, vt in poteſtate Bœotia eſſet. His præparatis, quanquam ad bellum conſilia erant deſtinata, ſenatum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata ab legatis. Inſidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minimè tamen probabiliter, manifeſta enim res erat, defenſum. Cætera deprecatio erat: ſed non eis animis audiebantur, qui aut doceri aut flecti poſſent. Denuntiatum, extemplò mœnibus vrbis Romæ, Italia intra XXX. diem excederent. P. Licinio deinde COS. cui Macedonia prouincia obuenerat, denuntiatum, vt exercitui diem primam quanq́ue diceret ad conueniendum. C. Lucretius Pr. cui claſſis prouincia erat, cum XL. quinqueremibus ab vrbe profectus: nam ex refectis nauib. alias in alium vſum retineri ad vrbem placuit. Præmiſſus à Prætore eſt frater Lucretius cum quinquereme vna: iuſſuſq́ue ab ſocijs ex fœdere acceptis nauibus ad Cephaleniam claſſi occurrere, ab Rheginis triremi vna, ab Locris duabus, ab Vritibus quatuor præter orā Italiæ ſuperuectus Calabriæ extremum promontorium in Ionio mari; Dyrrhachium traijcit. Ibi decem ipſorum Dyrrhachinorū, duodecim Iſſæorum, LIIII. Gentij regis lembos nactus, ſimulans ſe credere eos in vſum Romanorum comparatos eſſe, omnibus abductis, die tertio Corcyram, inde protinus in Cephaleniam traijcit. C. Lucretius Pr. ab Neapoli profectus, ſuperato freto, die quinto in Cephaleniam tranſmiſit. Ibi ſtetit claſſis, ſimul operiens vt terreſtres copiæ traijcerentur, ſimul vt onerariæ ex agmine ſuo per altum diſſipatæ conſequerentur. Per hos fortè dies P. Licinius COS. votis in Capitolio nuncupatis, paludatus ab vrbe profectus eſt. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maieſtate geritur: præcipuè tamen conuertit oculos animoſq́ue cùm ad magnum nobilemq́ue aut virtute, aut fortuna hoſtem, euntem COS. proſequuntur. Contrahit enim nō officij modò cura, ſed etiam ſtudium ſpectaculi, vt videant ducem ſuum, cuius imperio conſilioq́ue ſummam Remp. tuendā permiſerunt. Subit inde cogitatio animū, qui belli caſus, quàm incertus fortunæ euentus, communiſq; Mars belli ſit: aduerſa ſecunda, quæq; inſcitia & temeritate ducum clades ſæpe acciderint: quæ cōtrà bona prudentia & virtus attulerit. Quem ſcire mortalium, vtrius mentis, vtrius fortunæ COS. ad bellum mittant: triumphantémne mox cum exercitu victore ſcandentem Capitolium, ad eoſdem deos à quibus proficiſcatur, viſuri: an hoſtibus eam præbituri lætitiam ſint. Perſeo autē regi, aduerſus quem ibatur, famā, & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa proſpera geſta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipſius Perſei nunquā, ex quo regnū accepiſſet, deſitum belli expectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omnium ordinum homines proficiſcentem conſulē proſecuti ſunt. Duo cōſulares tribuni militū cum eo miſſi. C. Claudius, Q. Mutius: & tres illuſtres iuuenes, P. Lentulus & duo Manlij Acidini: alter M. Manlij, alter L. Manlij filius erat. Cum ijs COS. Brunduſium ad exercitum, atque inde cum omnibus

Perſei legatis ſenatus datur.

Romana claſſis.

Paludati ab vrbe in bellum conſules proficiſcuntur.

copijs

A copijs transuectus ad Nymphæum in Apolloniati agro posuit castra. Paucos
ante dies Perseus, postquam legati ab Roma regressi præciderant spem pacis,
consilium habuit. Ibi aliquandiu diuersis sententijs certatũ est. Erant, quibus *Perseus de rerũ suarum summa cõsilium habet.*
vel stipendium pendendum, si iniungeretur, vel agri parte cedendum, si mul-
ctarent, quidquid denique aliud pacis causa patiendum esset, non recusan-
dum videretur: nec committendum vt in aliam tanti casus se regnumque da-
ret. Si possessio haud ambigua regni maneret, multa diem tempusque affer-
re posse, quibus non amissa modo recuperare, sed timendus vltro ijs esse, quos
nunc timeret, posset. Cæterùm multo maior pars ferocioris sententiæ erat.
Quicquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse affirma-
B bant. Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: sed hoc scire, cùm om-
nia humana, tum maxima quæque & regna & imperia sub casibus multis es-
se. Carthaginiensium opes fregisse sese, & ceruicibus eorum præpotentem fi-
nitimum regem imposuisse: Antiochum progeniemque eius vltra iuga Tau-
ri remotum. Vnum esse Macedoniæ regnũ, & regione propinquum, & quod
sicubi populus Romanus sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis vi-
deatur posse facere. Dum integræ res, apud animum suum Persea debere sta-
tuere: vtrum singula concedendo nudatus: ad extremum opibus extorrisque
regno, Samothraciam aliámue quam insulam petere ab Romanis, vbi priua-
tus superstes regno suo in contemptu atque inopia consenescat, malit: an ar-
C matus vindex fortunæ dignitatisque suæ, ita vt viro forti dignum sit, patiatur
quodcunque casus belli tulerit: aut victor liberet orbem terrarum ab impe-
rio Romano. Non esse admirabilius Romanos Græcia pelli, quàm Anniba-
lem Italia pulsum esse. Neque herculè videre, qui conueniat, fratri affectanti
per iniuriam regnum summa vi restitisse, alienigenis benè parto eo cedere. Po
stremò ita bello & pace quæri, vt inter omnes conueniat, nec turpius quic-
quam esse, quàm sine certamine cessisse regno: nec præclarius quicquã, quàm
pro dignitate ac maiestate omnem fortunam expertum esse. Pellæ in vetere *Pella Macedonum regia.*
regia Macedonum hoc consilium erat, Geramus ergo, inquit, dijs benè iuuan
tibus, quando ita videtur, bellum: literisque circa præfectos dimissis, Citium
D (Macedoniæ oppidum est) copias omnes contrahit. Ipse centum hostijs sa-
crificio regaliter Mineruæ quam vocant Alcidam confecto, cum purpurato-
rum & satellitum manu profectus Citium est. Eò iam omnes Macedonum
externorumque auxiliorum conuenerant copiæ. Castra ante vrbem ponit,
omnesque armatos in campo struxit. Summa omnium quadraginta millia *Persei exercitus.*
armata fuere: quorum pars fermè dimidia phalangitæ erant: Hippias Bereus
præerat. delecta deinde & viribus & robore ætatis ex omni cetratorũ nume-
ro duo erant agemata, hanc ipsi legionẽ vocabant: præfectos habebant Leo-
natum & Thrasipum Eulyestas. Cæterorũ cetratorum trium fermè millium
hominum dux erat Antiphilus Edessæus. Pæones, & ex Paroria & Pastrymo-
E nia (sunt autem ea loca subiecta Thraciæ) & Agrianes, admistis etiam Thra-
cibus incolis, trium millium fermè & ipsi expleuerunt numerum. Armaue-
rat contraxeratque eos Didas Pæon, qui adolescentem Demetrium occide-
rat. Et armatorum duo millia Gallorum erant, præfecto Asclepiodoto. Ab
Heraclea ex Sintijs tria millia Thracum liberorum suum ducem habebant.
Cretensium par penè numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum
& Syllum Gnosium. Et Leonides Lacedæmonius quingentis ex Græcia, mi-
sto generi hominum, præerat. Regij is generis ferebatur, exul damnatus fre-
quenti concilio Achæorum, literis ad Persea deprensis. Aetolorum & Bœoto-
rum, qui non explebant plus quam quingentorum omnes numerum, *Ly-
co Achæus præfectus erat. Ex his mistis tot populorum, tot gentium auxilijs,*

duodecim millia armatorum fermè efficiebantur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat tria millia. Venerat eodem Cotys Seuthæ filius, rex gentis Odrysarum, cum mille delectis equitibus, pari fermè peditum numero, Summa totius exercitus XXXIX. millia peditũ erant, quatuor equitum. Satis constabat secundum eum exercitum, quem magnus Alexander in Asiam traiecit, nunquam vllius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cuius magna pars matura militiæ esset, & leuibus bellis Thracum accolarum quæ exercerent magis quàm fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatũ Philippo primò, deinde & Persi Romanum bellum, omnia vt instructa parataq; essent effecerat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantùm in armis viderentur: armatosq;, sicut erant, ad concionem vocauit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos: quorum maior Philippus natura frater, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum: iniuriam P. R. in patrem seq; commemorauit. Illum omnibus indignitatibus cõpulsum ad rebellandum, inter apparatum belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupandas Græciæ vrbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliandæ pacis extractam hyemem, vt tempus ad comparandum haberent. Consulem nunc venire cum duabus legionibus Romanis, quæ tricenos equites habeant, & pari fermè numero sociorum peditum equitumque. Eò vt accedant regum auxilia Eumenis & Masanissæ, nõ plus VII. millia peditum, II. equitum futura. Auditis hostium copijs, respicerent suum ipsi exercitũ: quantum numero, quantum genere militum præstarent, tironibus raptim ad id bellum cõscriptis, ipsi à pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atque durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas, Gallosque, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea, quæ sibi quisque parauerit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatum illis cùm procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem annos seposuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda da fuerant, plena cumulataque habere Macedonas: animum habendum esse, quem habuerint maiores eorum: qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarum: nec ante vincere desierint, quàm rubro mari inclusis, quod vincerẽt defuerit. At herculè nunc non de vltimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerentes bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum: nunc propalàm Macedoniam in seruitutem petere: ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnoque, si absistere bello & facere imperata velint. Cùm per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatum esset, tum verò ea vociferatio simul indignantium minitantiumque, partim iubentium bonum animum habere regem, exorta est, vt finem dicendi faceret, tantùm iussis ad iter parari: iam enim dici, mouere castra ab Nympheo Romanos. Concione dimissa ad audiendas legationes ciuitatum Macedoniæ se contulit. Venerant autem ad pecunias, pro facultatibus quæque suis, & frumentum pollicendum ad bellum. Omnibus gratiæ actæ, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: vehicula tantùm imperata, vt tormenta, telorumque missilium ingentem vim præparatam, bellicumque aliud instrumentum veherent. Profectus

Perseus ad bellũ milites cohortatur.

F G H I K

A fectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem vocant lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluuium processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descendit ad (Tripolin vocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolentes. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larisseis dederant: victa tamen præsenti metu, in deditionem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, vrbem nihil cunctatis qui incolebant, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare conatus, primo etiam die acri concursu ad portas armatorum est repulsus: postero die omnibus copijs adortus, in deditionem omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum,

Cambunij montes.

Tripolis.

Perræbi à Perseo recepti.

Mylæ oppugnantur à Perseo.

B ita munitum, vt inexuperabilis munimenti spes incolas ferociores faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoque in ipsum Macedonasque procacibus iaculati sunt. Quæ res cùm infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaque per triduum ingentibus vtrinque animis & oppugnatæ sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeundũ inuicem prælium haud difficulter succedebat: oppidanos diem noctem eosdem tuentes mœnia, non vulnera modò, sed etiam vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cùm & scalæ vndique ad muros erigerentur, & porta vi maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad portam tuendam concurrunt, eruptionemque

C que repentinam in hostes faciunt. Quæ cùm iræ magis inconsultæ, quàm veræ fiduciæ virium esset, pauci & fessi ab integris pulsi terga dederunt, fugientesque per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta vrbs ac direpta est: libera quoque corpora, quæ cædibus superfuerunt, venundata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalannam castra mouit: inde postera die Gyrtonem peruenit. Quò cùm T. Minutium Rufum & Hippiam Thessalorum Prætores cum præsidio intrasse accepisset, ne tentata quidem oppugnatione prætergressus, Velatias & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt, quæ Tempe adeunt, magis Connus: itaque & firmiore in præsidio tutum equitum pedi-

D tumq; , ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, operiri ibi hostium aduentum statuit: simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto hostium agro. Namque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis, quà in meridiem vergit: subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atque Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia pluribus circumiectis fontibus perennium aquarum. Consul Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primò per Epirum habuit: deinde postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac propè inuij soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægrè Gomphos peruenit. cui si vexatis hominibus equisque tironem

Sycurium.

Cos. Romani aduersus Persea festinatio.

E exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquam Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoq; hostium adeò ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio ritè perfecto COS. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorum hominumque moratus dies: cùm audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastariq; sociorũ agros, satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cùm III. millia fermè abesset à Tripoli (Sceam vocant) super Peneum amnẽ posuit castra. Per idem tempus Eumenes ad Chalcidem nauibus accessit cum Attalo atque Atheneo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus pedi-

Cos. super Peneum amnem castra ponit.

tum, mille equitum ad consulem venit. Chalcide relicta duo millia peditum, F

Quæ auxilia Romanis e Græcia cõuenerunt.

quibus Athenæus præpositus. Et alia eodem auxilia Romanis ex omnibus
vndique Græciæ populis conuenerunt, quorum pleraque (adeò parua erant)
in obliuionem adducta. Apolloniatæ trecentos equites, centum pedites miserunt. Aetolorum alæ vnius instar, quantùm in tota gente equitum erat, venerant. & Thessalorum omnis equitatus separatus erat: non plus quàm trecenti erant equites in castris Romanis: Achæi iuuentutis suæ, Cretico maximè armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Prætor, qui nauibus præerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Malcam Chalcidem iusso petere, ipse triremem cõscendit, sinum Corinthium petens,
ad præoccupandas in Bœotia res tardior ei nauigatio propter infirmitatem G
corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem aduеniens, cùm à P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuntium Pr. verbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Bœotorum iuuentute, quæ pars cum Romanis stabat, eam rem aggressus legatus, à mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit. Nanque extemplò M. Lucretius cum exercitu nauali decem millibus armatorum, ad hoc duobus millibus regiorum qui sub Athenæo erant, Haliartum circumsedit: parantibusque iam oppugnare superuenit à Creusa Prætor. Ad idem ferè tempus & ab socijs naues Chalcidem conuenerunt. duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcidone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Prætor, quia nus- H
quam erat maritimum bellum, remisit socijs: & Q. Martius Chalcidem nauibus venit. Halope capta, Larissa quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cùm hic status in Bœotia esset, Perseus cùm ad Sycurium (sicut ante dictum est) statiua haberet, frumento vndiq; circà ex agris conuecto, ad vastandum agrum

Pheræorum ager vastatur à Perseo.

Pheræorum misit: ratus ad iuuandas sociorum vrbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos cùm eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maximè omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus. Sub idem deinde tempus consilium & consul & rex habuerunt, vnde bellum ordirentur. Re-
gis creuerunt animi vastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaque eun- I
dum inde ad castra, nec dandum vltrà spatium cunctandi censebat. & Romani censebant, cunctationem suam infamem apud socios esse, maximoperè indignè ferentes non latam Pheræis opem. consultantibus quid agerent (aderant autem Eumenes & Attalus in consilio) trepidus nuntius affert, hostem magno agmine adesse. Consilio dimisso signum extemplò datur, vt arma capiant. Interim placet ex regijs auxilijs centum equites & parem numerum iaculatorũ peditum exire. Perseus hora fermè diei quarta cum paulo plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa peditum iussit: prægressus ipse cum equitibus ac leui armatura, & Cotys cum eo ducesque aliorum au-
xiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cùm in K
conspectu fuere hostium equites: duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus præerat: & leuis armaturæ centum ferè & quinquaginta, Mysi aut Cretenses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohor-

Inter exploratores Cons. & regis Persei prælium.

tibus & Thracum misit. Prælium, cùm pares numero essent, neque ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis fermè triginta interfecti: inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim millium passuũ via omnis sine aqua & plurimi pulueris erat,

A erat, affectosq; siti, si primò in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Cùm Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regij quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore vt Romani equites abeuntium nouissimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, cùm longius à castris eos elicuissent, facile vbiubi essent, se, qui equitatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem.

Persem Romanos ad prælium perlicere tentat.

Postquam incœptum non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinque millibus passuum communijt. Inde luce prima in eodem quo solebat loco peditum acie instructa, equitatum omnem leuemq; armaturam ad castra hostium ducit. Visus & plurium & propior solito puluis trepidationem in castris Romanis B fecit: & primò vix creditũ nuntianti est, quia prioribus continuis diebus nunquam ante horam quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde vt pluriũ clamore & cursu à portis dubitatio exempta est: tumultus ingens oboritur: tribuni præfectique & centuriones in prætorium, miles ad sua quisque tentoria discurrit. Minus quingentos passus à vallo instruxerat Perseus suos, circa tumulum quem Calicinũ vocant.

Perseus aciem suam instruit.

Læuo cornu Cotys rex præerat cum omnibus suæ gentis: equitum ordines leuis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu Macedones erant equites, intermixti turmis eorum Cretensès. Huic armaturæ Midon Bercus equitibus & summæ partis eius Meno Antigonensis præerat, Proximi cornibus constiterant regij equites, & C mixtum genus delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonensis hic, & Pœoniæ præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat: circa eum agema quod vocant, equitumque sacræ alæ. ante se statuit funditores iaculatoresque: quadringentorum manus vtraque numerum expleuerat. Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem ijs præfecit. Sic regij constiterant. Consul intra vallum peditum acie instructa, & ipse equitatum omnem cum leui armatura misit. pro vallo instructi sunt.

Consul suos instruit.

Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus consulis frater cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Læuinus sociorum ex Græcis populis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum D delectis equitibus extraordinarijs tenebat Q. Mutius. ducenti equites Galli ante signa horum instructi, & de auxilijs Eumenis Cyrtiorum gentis trecenti Thessali quadringenti equites paruo interuallo super læuũ cornu locati. Eumenes rex Attalusque cum omni manu sua ab tergo inter postremam aciem ac vallum steterunt. In hunc modum maximè instructæ acies, par fermè vtrinque numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribusque, qui præcesserunt, prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quam diu claustris retentæ feræ, concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerũt, vt vsu belli & ingenio impauida gens turbaretur.

Atrox prælium inter Romanos & Macedonas.

* gladijs hastas petere pedites. * nunc succidere crura equis, nunc E ilia suffodere. Perseus in mediã inuectus aciem, Græcos primo impetu auertit: quibus cùm grauis ab tergo instaret hostis, Thessalorum equitatus, qui à læuo cornu breui spatio dijunctus in subsidijs fuerat, extra concursum primò spectator certaminis, deinde inclinata re maximo vsui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxilijs adiunxerũt, & cum eo tutum inter ordines suos receptum socijs fuga dissipatis dabant: & cùm minus conferti hostes instarent, progredi etiam ausi, multos fugientium obuios exceperunt. Nec regij sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere audebant, cùm victor equestri prælio rex paruo momento si adiuuisset, debellatũ esset. opportunè adhortanti superuenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci cœpto deessent, Hippias &

Leona-

Leonatus raptim adduxerant, poſtquam proſperè pugnaſſe equitem accepe- F
runt. Fluctuante rege inter ſpem metumque tantæ rei conandæ, Cretenſis Euander, quo miniſtro Delphis ad inſidias Eumenis regis vſus erat: poſtquam agmen impeditum venientium ſub ſignis vidit, ad regem accurrit, & monere inſtitit, ne elatus felicitate ſummam rerum temerè in non neceſſariam aleam daret. Si contentus benè re geſta quieſſet eo die, vel pacis honeſtæ conditionem habiturum, vel plurimos belli ſocios, qui fortunam ſequerentur, ſi bellare mallet. In hoc conſilium pronior erat animus regis. Itaque collaudato Euandro, ſigna referri, peditumque agmen redire in caſtra iubet, equitibus receptui canere. cecidere eo die ab Romanis ducenti equites, duo millia haud minus peditum: capti fermè ducenti equites. ex regijs autem viginti G
equites, XL. pedites interfecti. Poſtquam redire in caſtra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum inſolens lætitia imminebat: cum cantu enim ſuperfixa capita hoſtium portantes redierunt. Apud Romanos non mœſtitia tantum ex malè geſta re, ſed pauor etiam erat, ne extemplò caſtra hoſtis aggrederetur. Eumenes ſuadere, vt trans Peneum transferret caſtra: vt pro munimento amnem haberet, dum perculſi milites animos colligerent. COS. moueri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, ſilentio noctis tranſductis copijs, caſtra in vlteriore ripa communit. Rex poſtero die ad laceſſendos prælio hoſtes progreſſus, poſtquam trans amnem in tuto poſita caſtra animaduertit, fatebatur quidem peccatum, quòd pridie non inſtitiſſet victis: ſed H
aliquanto maiorem culpam eſſe, quòd nocte foret ceſſatum. Nam vt neminem alium ſuorum moueret, leui armatura immiſſa, trepidantium in tranſitu fluminis hoſtium deleri magna ex parte copias potuiſſe. Romanis quidem præſens pauor demptus erat, in tuto caſtra habentibus: damnum inter cætera præcipuè famæ mouebat. & in conſilio apud COS. pro ſe quiſque in Aetolos conferebant cauſam: ab ijs fugæ terroriſque principium ortum, ſecutus pauorem Aetolorum & cæteros ſocios Græcorum populorum. Quinq; principes Aetolorum primi terga vertentes cõſpecti dicebantur. Theſſali pro concione laudati, ducesque eorum etiam virtutis cauſa donati. Ad regem ſpolia cæſorum hoſtium referebantur: dona ex his alijs arma inſignia, alijs equos, I
quibuſdam captiuos dono dabat. Scuta erant ſupra M. D. loricæ thoraceſque mille amplius ſummam explebant: galearum gladiorumque & miſſilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per ſe ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. Præiudicatum euentum belli habetis: meliorem partem hoſtium, equitatum Romanum, quo inuictos ſe eſſe gloriabantur, fudiſtis. Equites enim illis principes iuuentutis, equites ſeminarium ſenatus: inde lectos in patrum numerũ conſules, inde imperatores creant. Horum ſpolia paulo antè diuiſimus inter vos. Nec minorem de legionibus peditum victoriam habetis, quæ nocturna fuga vobis ſubtractæ, naufragorum trepidatione paſſim natantium flumen K
compleuerunt. Sed facilius nobis ſequentibus victos Peneum ſuperare erit, quàm illis trepidantibus fuit: tranſgreſſique extemplò caſtra oppugnabimus. quæ hodie cepiſſemus, ni fugiſſent. Aut ſi acie decernere volent, eundem pugnæ pedeſtris euentum expectate, qui equitum in certamine fuerit. Et qui vicerant alacres, ſpolia cæſorum hoſtium humeris gerentes ante ora ſua, audiuere, ex eo quod acciderat ſpem futuri præcipientes: & pedites aliena gloria accenſi, præcipuè qui in Macedonum phalangis erant, ſibi quoq; & nauandæ regi operæ, & ſimilem gloriam ex hoſte pariendi occaſionem optabant. concione dimiſſa, poſtero die profectus inde ad Mopſelum poſuit caſtra: tumulus hic inter Tempe & Lariſſam medius eſt. Romani non abſcedentes ab ripa

Interfectorum & captorum numerus.

Cos. castra noctu mouet.

Persei ad milites oratio.

A ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eò Misagenes Numi-
da venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duo-
bus & viginti. Per eos dies consilium habenti regi de summa, cùm iam con-
sedisset ferocia ab re benè gesta: ausi sunt quidam amicorum consilium da-
re, vt secunda fortuna in conditione honestæ pacis vteretur, potius quàm spe
vana euectus in casum irreuocabilem se daret. Modum imponere secundis
rebus, nec nimis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis &
meritò felicis esse. Mitteret ad consulem, qui fœdus in easdem leges renoua-
rent, quibus Philippus pater eius pacem à T. Quintio victore accepisset: ne-
que finiri bellum magnificentius, quàm à tam memorabili pugna: neque
B spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculsos aduerso prælio Ro-
manos molliores factura sit ad paciscendum. Quòd si Romani tum quoque
insita pertinacia æqua aspernarentur: deos hominesq;, & moderationis Per-
sei, & illorum peruicacis superbiæ, futuros testes. Nunquam ab talibus con-
silijs abhorrebat regis animus: itaque plurium assensu comprobata est sen-
tentia. Legati ad consulem missi, adhibito frequenti concilio auditi sunt. Pa-
cem petere, vectigal, quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Roma-
nis pollicentes: vrbibus, agris locisque, quibus Philippus cessisset, cessurum
Perseum. Hæc legati. Summotis his, cùm consultarent, Romana constantia
vicit in consilio. Ita tum mos erat, in aduersis vultum secundæ fortunæ gere-
C re, moderari animos in secundis. Responderi placuit: ita pacem dari, si de sum-
ma rerum liberum senatui permittat rex de se deque vniuersa Macedonia sta-
tuendi ius. Hæc cùm renuntiassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia
Romanorum esse: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere: vltro
mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam,
quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio
pacem emere posset, non destitit animum COS. tentare. Postquam nihil ex eo
quod primo responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, vnde profe-
ctus erat, redijt, belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnæ vul-
gata per Græciam, nudauit voluntates hominum: non enim solùm qui par-
D tis Macedonum erant, sed plerique ingentibus Romanorum obligati bene-
ficijs, quidam vim superbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob
aliam causam quàm prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus
vtitur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Bœotia sum-
ma vi Haliartum Lucretius Pr. oppugnarat: & quanquam nec habebant ex-
terna auxilia obsessi, præter Coronæorum iuniores, qui prima obsidione mœ-
nia intrauerat, neque sperabant: tamen ipsi animis magis quàm viribus re-
sistebant. Nam & eruptiones in opera crebrò faciebant: & arietem admotum,
libramento plumbi grauatum ad terram vrgebant: & si quà declinarent qui
agebant ictū, pro diruto muro nouum tumultuario opere, raptim ex ipsa rui-
E næ strage congestis saxis, extruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset,
scalas per manipulos diuidi Pr. iussit, vt corona vndique mœnia aggressurus:
eo magis suffecturam ad id multitudinē ratus, quòd qua parte palus vrbem
cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte, qua duæ turres,
quodq; inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorum ad-
mouit: vt eodem tempore, quo ipse transcendere ruinas conaretur, concursu
aduersus se oppidanorum facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte
aliqua possent. Haud segniter oppidani vim eius arcere parant. Nam super
stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ar-
dentibus facibus accensuros ea se sæpe minabantur, vt incendio intersepti ab
hoste, spatium ad objiciendum interiorem murum haberent: quod incœ-
ptum

Misagenes Numida.

Perseus de rerū summa consilium habet.

Perseus de pace legatos ad Cos. mittit.

Consulis de pace responsum.

Haliartum oppugnatur à Lucretio prætore.

ptum eorum fors impedijt. Nam tantus repentè effuſus eſt imber, vt nec ac- F
cendi facilè pateretur, & extingueret accenſa. Itaque & tranſitus per diſtracta
fumantia virgulta patuit: & in vnius loci præſidium omnibus verſis, mœ-
Heliartum expugnatur & diripitur. nia quoq; pluribus ſimul partibus ſcalis capiuntur. In primo tumultu captæ
vrbis ſeniores impubeſque, quos caſus obuios obtulit, paſſim cæſi: armati in
arcem confugerunt. & poſtero die, cùm ſpei nihil ſupereſſet, deditione facta
ſub corona venierunt. fuerunt autem duo millia fermè & D. ornamenta vr-
bis, ſtatuæ & tabulæ pictæ, & quidquid prætioſæ prædæ fuit, ad naues dela-
Thebæ Romanis ſine certamine deduntur. tum: vrbs diruta à fundamentis. inde Thebas ductus exercitus: quibus ſine
certamine receptis, vrbem tradidit exulibus & qui Romanorum partis erant:
aduerſæ factionis hominum, fautorumque regis ac Macedonum, familias G
ſub corona vendidit. His geſtis in Bœotia, ad mare ac naues redijt. Cùm hæc
in Bœotia gererentur, Perſeus ad Sycurium ſtatiua dierum aliquot habuit.
Vbi cùm audiſſet, raptim Romanos circà ex agris demeſſum frumentum
conuehere, deinde ante ſua quenque tentoria ſpicas faſcibus deſecantem,
quo purius frumentum tereret, ingentes aceruos per tota caſtra ſtramento-
rum feciſſe: ratus incendio opportuna eſſe, faces tædamque & malleolos
ſtuppæ illitos pice parari iubet: atque ita media nocte profectus, vt prima lu-
Perſeus Romanos aggreditur. ce aggreſſus falleret. nequicquam primæ ſtationes oppreſſæ tumultu ac ter-
rore ſuo cæteros exciuerunt: ſignumque datum eſt arma extemplò capien-
di: ſimulque in vallo, ad portas, miles inſtructus erat, & intentus propugna- H
tioni caſtrorum. Perſeus & extemplò circumegit aciem, & prima impedi-
menta ire, deinde peditum ſigna ferri iuſſit. Ipſe cum equitatu & leui arma-
tura ſubſtitit ad agmen cogendū, ratus id quod accidit, inſecuturos ad extre-
ma ab tergo carpenda hoſtes. Breue certamen leuis armaturæ maximè cum
procurſatoribus fuit, equites pediteſque ſine tumultu in caſtra redierunt. De-
meſſis circà ſegetibus, Romani ad Crannonium intactum agrum caſtra mo-
uent. Ibi cùm ſecuri, & propter caſtrorum longinquitatem, & viæ inopis a-
quarum difficultatem, quæ inter Sycurium & Crannona eſt, ſtatiua habe-
rent, repentè prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cum leui
armatura viſus ingentem tumultum fecit. Pridie per meridiem profecti ab I
Sycurio erant: peditum agmen ſub lucem reliquerant in proxima planicie.
Stetit pauliſper in tumulis, elici poſſe ratus ad equeſtre certamen Romanos:
qui poſtquam nihil mouebant, equitem mittit qui pedites referre ad Sycu-
rium ſigna iuberet, ipſe mox inſecutus. Romani equites modico interual-
lo ſequentes, ſicubi ſparſos ac diſſipatos inuadere poſſent: poſtquam confer-
tos abire ſigna atque ordines ſeruantes viderunt, & ipſi in caſtra redeunt. In-
de offenſus longinquitate itineris rex ad Moſpelum caſtra mouit. & Romani
Perſeus Romanos paſſim vagantes opprimit. demeſſis Crannonis ſegetibus, in Phalanneum agrum tranſeunt. Ibi cùm ex
transfuga cognoſſet rex, ſine vllo armato præſidio paſſim vagantes per agros
Romanos metere, cum mille equitibus, duobus millibus Thracum & Cre- K
tenſium profectus, cùm quantum accelerare poterat effuſo agmine iſſent,
improuiſo aggreſſus eſt Romanos. Iuncta vehicula, pleraque onuſta, mille
admodum capiuntur, ſexcenti fermè homines. Prædam cuſtodiendam du-
cendamque in caſtra trecentos Cretenſium dedit. Ipſe reuocato ab effuſa cæ-
de equite, & reliquis peditum, ducit ad proximum pręſidium, ratus haud ma-
gno certamine opprimi poſſe. L. Pompeius Trib. militum præerat, qui percul-
ſos milites repentino hoſtium aduentu in propinquum tumulum recepit, lo-
ci ſe præſidio, quia numero & viribus impar erat, defenſurus. Ibi cùm in or-
bem milites coegiſſet, vt denſatis ſcutis ab iactu ſagittarum & iaculorum
ſeſe tuerentur: Perſeus circundato armatis tumulo, alios aſcenſum vndique
tentare

A tentare iubet,& comminus prælium conserere,alios eminus tela ingerere.Anceps Romanos terror circunstabat: nam neque conferti pugnare, propter eos qui ascendere in tumulum conabantur,poterant:& vbi ordines procursando soluissent,patebant iaculis sagittisue. Maximè cestrosphendonis vulnerabantur: hoc illo bello nouum genus teli inuentum est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixum erat,crassitudine digiti:huic ad libramen pinnæ tres, velut sagittis solent, circundabantur: funda media, duo funalia imparia habebat:cum maiori sinu libratum funditor habena rotaret,excussum velut glans emicabat. Cùm & hoc & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facilè iam arma fessi sustinerent: instare rex vt dederent se, fidem da-

Cestrosphendonæ quid sint.

B re, præmia interdum polliceri: ne cuiusquam ad deditionem flectebatur animus,cùm ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit.Nam cùm ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nuntiassent Consuli circumsideri præsidium:motus periculo tot ciuium(nam DCCC. fermè & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserant noua auxilia Numidæ pedites equitesque & elephanti) castris egreditur: & tribunis militum imperat, vt legionum signa sequantur. Ipse velitibus ad firmanda leuium armatorum auxilia adiectis,ad tumulum præcedit.Consulis latera tegunt,Eumenes,Attalus, & Misagenes regulus Numidarum. Cùm in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab vltima desperatione recrea-

C tus est animus.Perseus,cui primum omnium fuerat, vt cōtentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione præsidij: secundum, ea quoque tentata vtcunq;,cùm sciret nihil roboris secum esse,dum liceret intacto,abire:& ipse hostium aduentum elatus successu mansit:& qui phalangem accerserent,properè misit. qua & serius quàm res postulabat,& raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & præparatos erant aduenturi.COS.antè veniens, extemplò prælium conseruit. Primò resistere Macedones:deinde vt nulla re pares erant.amissis CCC.peditibus,XXIIII. primoribus equitum ex ala quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam præfectus alæ cecidit,abire conantur.Cæterùm iter propè ipso prælio tu-

Prælium inter Cos. & Perseum.

D multuosius fuit.Phalanx abs trepido nuntio accita cùm raptim duceretur,primò in angustijs captiuorum agmini oblata vehiculisque frumento onustis: ijs cæsis ingens ibi vexatio partis vtriusque fuit, nullo expectante vtcunq; explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per præceps impedimenta (neq; enim aliter via aperiri poterat)iumentis cùm stimularentur in turba sæuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierant sese, cum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt.Ibi verò clamor iubentium referre signa, ruinæ quoque propè similem trepidationem fecit: vt si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. COS. recepto ex tumulo præsidio,contentus modico successu,in castra copias reduxit.Sunt

E qui eo die magno prælio pugnatum authores sunt, VIII. millia hostium cæsa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: viuos captos circiter MMCCCC. Signa militaria capta XXVII.Nec incruentam victoriam fuisse: suprà IIII. M. & CCC.de exercitu consulis cecidisse:signa sinistræ alæ quinque amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit: vt dies paucos ad Mopselum moratus, sepulturæ maximè militum amissorum cura, præsidio satis valido ad Connum relicto,in Macedoniam reciperet copias.Timotheum quendam ex regijs præfectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas & propinquos tentare.Cùm Pellam venisset,exercitu in hyberna dimisso,ipse cùm Cotyæ Thessalonicam est profectus. Eò fama affertur, Atlesbium regulum Thracum, & Corragum Eumenis præfectum, in Cotyis fines impe-

tum fecisse: & regionem Marenen (quam vocant) cepisse. Itaque dimittendum F Cotyn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat, cùm primo annuum dare constituisset. COS. postquam profectum Persea audiuit, ad Connum castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniæ claustra tutissima præbet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cùm & loco & præsidio valido inexpugnabilis res esset, abstitit incœpto. In Perræbiam flexis itineribus, Mallœa primo impetu capta ac direpta. Tripoli, aliaque Perræbia recepta, Larissam redijt: inde Eumene atque Attalo domum remissis, Misagenem Numidasq; in hyberna in proximis Thessalis vrbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thes- G saliam diuisit, vt & hyberna commoda omnes haberent, & præsidio vrbibus essent. Q. Mutium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Græcarum ciuitatum socios omnes præter Achæos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Pthiotim, Pteleum desertum fuga oppidanorum diruit à fundamentis, Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit: vrbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium præsidium, metu excesserant: à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplò veniunt, Dubitari inde, vtrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Bœotia aspiciendæ res, Thebani vexantibus eos Coronæis, in H Bœotiam accersebant: ad horum preces, quia hybernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Bœotiam duxit.

Cotys ad sua tuenda dimittitur à Perseo.

Vrbes à Romanis captæ.

EPITOME LIBRI XLIII.

PRÆTORES nonnulli, eò quòd auarè & crudeliter prouincias administrassent, damnati sunt. P. Licinius Crassus proconsul complures in Græcia vrbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui, qui ab eo sub corona venierant, ex S C postea restituti sunt. A praefectis Classium Romanarum multa impotenter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prosperè gestas continet: victis Dardanis, & Illyrico, cuius rex erat Gentius. Motus, qui in Hispania ab Olonico factus erat, ipso interempto consedit. M. Aemylius Lepidus à censoribus princeps in senatu lectus.

I

EADEM æstate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à consule missus, opulenta duo oppida vi atq; armis coëgit in deditionem, omniaque ijs sua concessit, vt opinione clementiæ eos qui Carnuntem munitam vrbem incolebant, alliceret. Postquam nec vt dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat, ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset, quam prius intactam vrbem reliquerat, diripuit. Alter Consul C. Cassius nec in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum du- K cere legiones in Macedoniam vano incœpto est conatus. ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquileiensium legatis cognouit: qui querentes coloniam suam nouam & infirmam, nec dum satis munitam inter infestas nationes Histrorum & Illyriorum esse, cùm peterent vt senatus curæ haberet, quomodo ea colonia muniretur, interrogati vellént ne eam rem C. Cassio consuli mandari, responderunt, Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primò incredibilis visa, & pro se quisque credere, Carnis forsitan aut Histris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se vltra scire, nec audere affirmare, quàm triginta dierum frumentum militi datum, & duces, qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos,

Carnuntem oppidũ Illyricum oppugnant Romani.

Cassius consul iniussu senatus in Macedoniã legiones ducit.

A quiſitos,adductosq́ue. Enimuero ſenatus indignari, tantum conſulem au-
ſum, vt ſuam prouinciam relinqueret, in alienam tranſiret, exercitum nouo
periculoſo itinere inter exteras gentes ducere, viam tot nationibus in Italiam
aperire. Decernunt frequentes. vt C. Sulpitius prætor tres ex ſenatu nominet
legatos,qui eo die proficiſcantur ex vrbe: & quantum accelerare poſſent,Caſ-
ſium COS. vbicunque ſit perſequantur: nuntient, ne bellum cum vlla gente
moueat,niſi cum qua ſenatus gerendum cenſuerat.Legati ij profecti,M.Cor-
nelius Cethegus, M. Fuluius, P. Martius Rex. Metus de conſule atque exerci-
tu diſtulit eo tempore muniendæ Aquileiæ curam. Hiſpaniæ deinde vtriuſq;
legati aliquot populorum in ſenatum introducti. Ij de magiſtratuum Roma-
B norum auaritia ſuperbiaq́ue conqueſti, nixi genibus ab ſenatu petierunt, ne
ſe ſocios fœdius ſpoliari vexariq́ue, quàm hoſtes, patiantur. Cùm & alia in-
digna quererentur,manifeſtum autem eſſet pecunias captas,L.Canuleio prę-
tori qui Hiſpaniam ſortitus erat, negotium datum eſt, vt in ſingulos à qui-
bus Hiſpani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine ſenatorio da-
ret,patronosq́ue quos vellent ſumendi poteſtatem faceret. Vocatis in curiam
legatis, recitatum eſt ſenatuſconſultum iuſſiq; nominare patronos, quatuor
nominauerunt. M. Porcium Catonem, P. Corneliũ,Cn. F. Scipionem, L.Ae-
mylium, M. F. Paulum, C. Sulpitium Gallum. Cum M. Titinio primum,qui
prætor A. Manlio, M. Iunio conſulibus in citeriore Hiſpania fuerat,recupera-
C tores ſumpſerunt. Bis ampliatus,tertio abſolutus eſt reus. Diſſentio inter dua-
rum prouinciarum legatos eſt orta: citerioris Hiſpaniæ populi M. Catonem
& Scipionem, vlterioris L. Paulum & Gallum Sulpitium patronos ſumpſe-
runt. Ad recuperatores adducti, à citerioribus populis P. Furius Philus, ab vl-
terioribus M. Matienús. Ille Sp. Poſthumio, Q. Mutio COSS. triennio antè,
hic biennio prius L. Poſthumio, M. Popilio COSS. prætor fuerat. Grauiſſimis
criminibus accuſati ambo ampliatiq́ue, cùm dicenda de integro cauſa eſſet,
excuſati exilij cauſa ſolum vertiſſe, Furius Præneſte, Matienus Tibur exula-
tum abierunt. Fama erat,prohiberi à patronis nobiles ac potentes compella-
re: auxitq́ue eam ſuſpicionem Canuleius prætor,quòd omiſſa ea re delectum
D habere inſtituit: dein repentè in prouinciam abijt, ne plures ab Hiſpanis ve-
xarentur. Ita præteritis ſilentio obliteratis, in futurum conſultum ab ſenatu
Hiſpanis, quod impetrarunt,ne frumenti æſtimationem magiſtratus Roma-
nus haberet, nè ue cogeret viceſimas vendere Hiſpanos quanti ipſe vellet, &
ne præfecti in oppida ſua ad pecunias cogendas imponerentur. Et alia noui
generis hominum ex Hiſpania legatio venit. Ex militibus Romanis,& ex Hi-
ſpanis mulieribus, cum quibus connubium non eſſet,natos ſe memorantes,
ſupra quatuor millia hominum,orabant, vt ſibi oppidum in quo habitarẽt,
daretur. ſenatus decreuit, vti nomina ſua apud L. Canuleium profiterentur:
eorumq́ue ſi quos manu miſiſſet, eos Carteiam ad Oceanum deduci place-
E re. Qui Carteienſium domi manere vellent, poteſtatem fore, vti numero co-
lonorum eſſent, agro aſſignato. Latinam eam coloniam fuiſſe, libertino-
rumq́ue appellari. Eodem tempore ex Africa & Guluſſa Maſaniſſæ regis fi-
lius legatus patris, & Carthaginienſes venerunt: Guluſſa prior in ſenatum in-
troductus, & quæ miſſa erant ad bellum Macedonicum à patre ſuo expoſuit:
& ſi qua præterea vellent imperare, præſtaturum merito P. R. eſt pollicitus:&
monuit Patres conſcriptos, vt à fraude Carthaginienſium cauerent. Claſſis
eos magnæ parandæ conſilium cepiſſe, ſpecie pro Romanis, & aduerſus Ma-
cedonas: vbi ea parata inſtructaq́ue eſſet, ipſorum fore poteſtatis quem ho-
ſtem aut ſocium habeant.

Legatos mittit ſenatus ad Caſſium conſulem reuocandum.

Hiſpanorũ legati de magiſtratuũ iniurijs in ſenatu queruntur.

Latina colonia in Hiſpania.

* *

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, vt si admotus ex- F
templò exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoq; fuga ingens facta
est: & erant qui legatos mittendos, ad pacem precibus petendam, censerent:
ciuitatesque complures eo nuntio audito, in deditionem venerunt. quibus
purgantibus sese, culpamque in duorum amentiam conferentibus, qui se vl-
trò ad pœnam ipsi obtulissent, cùm veniam dedisset prætor: profectus ex-
templò ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pa-
catum agrum, qui paulò ante ingenti tumultu arserat, peragrauit. Hæc leni-
tas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gentem domuerat, eò gratior
Romanorum crudelitas in Græcia. plebi patribusq; fuit, quo crudelius auariusq; in Græcia bellatum & ab con-
sule Licinio & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem G
concionibus assiduis lacerabant, cum Reipublicæ causa abesse excusaretur:
sed tum adeò vicina etiam inexplorata erant, vt is eo tempore in agro suo An-
tiati esset, aquamque ex manubijs Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id
opus centum triginta millibus æris locasse dicitur: tabulis quoque pictis ex
præda fanum Aesculapij exornauit. Inuidiam infamiamq; ab Lucretio auer-
terunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam,
querentesq; oppidum suum ab Hortensio expugnatũ ac direptum esse. Cau-
sam excidij fuisse vrbi, quòd cùm centum millia denariûm, & tritici quinqua
ginta millia modiûm imperaret, spatium petierunt, quo de ea re & ad Hosti-
lium consulem, & Romam mitterent legatos. vix dum ad consulem se per- H
uenisse, & audisse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub co-
rona cæteros venisse. Indigna Senatui visa: decreueruntq; eadem de Abderi-
tis, quæ de Coronæis decreuerunt priore anno: eademque pro concione edi-
cere Q. Mænium prætorem iusserunt. Et legati duo C. Sempronius Blesus,
Sext. Iulius Cæsar ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Ijsdem man-
datum, vt & Hostilio consuli & Hortensio prætori nuntiarent: senatum, Ab-
deritis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, &
restitui in libertatem. æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui con-
sul priore anno fuerat, tum Tribunus militum in Macedonia cum A. Hosti-
Legati regis Gallorũ de Caßio cõsule queruntur. lio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: et legati regis Gallorum Cincibili ve- I
nerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus Alpinorum populorũ agros
sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse: & inde multa millia homi-
num in seruitutem abripuisse. Sub id tempus Carnorum Histrorumq; & Ia-
pidum legati venerunt: Duces sibi ab consule Cassio primùm imperatos, qui
in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se tanquã
ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter
peragrasse fines suos: passim rapinasq; & incendia facta: nec se ad id locorum
scire, propter quam causam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum
absenti, & his populis responsum est, senatum ea quæ facta querantur, neque
scisse futura, neq; si sint facta, probare. Sed indicta causa damnari absentem K
consularem virum, iniurium esse, cùm is Reipub. causa absit. Vbi ex Macedo-
nia redisset C. Cassius, tum si coràm eum arguere vellent, cognita re, senatum
daturum operam vti satis fiat. Nec responderi tantùm ijs gentibus, sed legatos
mitti, duos ad regulũ trans Alpes, tres circa eos populos placuit, qui indicarent
quæ patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris cen-
suerunt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinq; pon-
do auri facti, & vasa argentea quinq; ex viginti pondo, & duo equi phalerati
cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum vestimen-
ta liberis, seruisq;. Hęc missa, illa petentibus data, vt denorũ equorum ijs com-
mercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi
trans

A trans Alpes, C. Lælius, M. Aemylius Lepidus: ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarum simul Græciæ Asiæq; ciuitatum legati Romã conuenerunt. Primi Athenienses introducti: ij se quod nauium habuerint militumq; P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non vsos, frumenti sibi centum millia imperasse: quòd quanquam sterilem terram arent, ipsosq; etiam agrestes peregrino frumento alerent, tamen ne deessent officio, confecisse: & alia quæ imperarentur, præstare paratos esse. Milesij nihil præstitisse memorantes, si quid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alabandenses templum vrbis Romæ se fecisse cõmemorauerunt, ludosq; anniuersarios ei diuæ

Legati multarum Græciæ & Asiæ ciuitatum.

B instituisse: & coronam auream quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Ioui OPT. MAX. attulisse: & scuta equestria CCC. ea cui iussissent, tradituros. Donum vt in Capitolio ponere, & sacrificare liceret, petebant. Hoc Lampsaceni LXXX. pondo coronam afferentes petebant, commemorantes discessisse se à Perseo, postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cùm sub ditione Persei & antè Philippi fuissent. Pro eo, & quòd imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, vt in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cum Perseo fieret, exciperentur, ne in regiam potestatem reciperentur. cæteris legatis comiter responsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius Prætor iussus. munera

C omnibus in singulos binûm millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decies centum millia & hordei quingenta, indicantes se ad mare deuecta habere, vt quò senatus censuisset, deportarent. Id munus officiumque suum scire minus esse, quàm pro meritis populi Romani & voluntate sua: sed sæpè aliàs bonis in rebus vtriusq; populi se gratorum fideliumq; sociûm muneribus functos esse. Item Masanissæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & ducentos equites, duodecim elephantos, & si quid aliud opus esset, vti imperaret senatus: æquè propenso animo, ac quæ ipse vltro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ & Carthaginiensibus & regi

Carthaginiensium & Masanissæ legati.

D actæ, rogatique vt ea quæ pollicerentur ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarent. Legatis in singulos binûm millium æris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus, se quantum sibi imperatum à P. Licinio COS. esset sagittariorum in Macedoniam misisse: cùm interrogati non inficiarentur, apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare, responsum est: si Cretenses bene ac gnauiter destinarent potiorem populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere: senatum quoq; Romanum ijs tanquam certis socijs responsum daturum esse. Interea nuntiarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, vt quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoq; tempore domum reuoca-

Cretensium legati.

E rent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quod Miccion princeps eorum pedibus captus, lectica est introlatus, vltimæ necessitatis exemplò visa res: in qua ita affecto excusatio valetudinis, aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data petenti non esset. Cùm sibi nihil viui reliquum præterquam liguam ad deplorandas patriæ suæ calamitates præfatus esset, exposuit ciuitatis primum suæ benefacta, & vetera, & ea quę Persei bello præstitissent ducibus exercitibusq; Romanis: tum quę primò C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbè, auarè, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cùm maximè L. Hortensius faceret, Quemadmodum omnia sibi, etiam ijs quæ patiantur tristiora, patienda esse ducant, potius quàm se dedant Persi. quod ad Lucretium Hortensiumq;

Chalcidenses de iniurijs sibi illatis queruntur.

attineret: ſcire, tutius fuiſſe claudere portas, quàm in vrbem eos accipere. Qui F
excluſiſſent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes eſ-
ſe: apud ſe templa omnibus ornamentis compilata, ſpoliataq; ſacrilegijs, C.
Lucretium nauibus Antium deuexiſſe: libera corpora in ſeruitutem abrepta.
fortunas ſociorum populi Romani direptas eſſe, & quotidie diripi. Nam ex
inſtituto C. Lucretij Hortenſium quoq; in tectis hyeme pariter atq; æſtate na-
uales ſocios habere, & domos ſuas plenas turba nautica eſſe: verſari inter ſe
Lucretius accuſatur à Chalcidenſibus. coniuges liberosq; ſuos, quibus nihil neq; dicere penſi, neque facere. Accer-
ſere in ſenatum Lucretium placuit, vt diſceptaret coràm, purgaretq; ſeſe. Cæ-
terùm multo plura præſens audiuit, quàm in abſentem iacta erant: & grauio-
res potentioresq; acceſſere accuſatores duo Trr. Plebis, M. Iuuencius Talua, & G
Cn. Aufidius. Ij non in ſenatu modò eum lacerarunt, ſed in concionem etiam
pertracto, multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iuſſu Chalcidenſi-
bus Q. Mænius Prætor reſpondit: quæ benè meritos ſeſe, & antè, & in eo bel-
lo quod geratur, de populo Romano dicant, ea & ſcire vera eos referre ſena-
tum, & perinde ac debeant grata eſſe. Quæ facta à C. Lucretio, fieriquè ab L.
Hortenſio Prætoribus Romanis querantur, ea neque facta, neq; fieri volun-
tate ſenatus, quem non poſſe exiſtimare, qui ſciat bellum Perſi & antè Philip-
po patri eius intuliſſe populum Romanum pro libertate Græciæ, non vt ea à
magiſtratibus ſocijs atq; amicis paterentur. Literas ſe ad L. Hortenſium Prętо-
rem daturos eſſe, quæ Chalcidenſes querantur acta, ea ſenatui non placere. Si H
qui in ſeruitutem liberi veniſſent, vt eos conquirendos primo quoq; tempo-
re, reſtituendosq; in libertatem curaret. Sociorum naualium neminē præter
magiſtros in Hoſpitia deduci æquum cenſere. Hæc Hortenſio iuſſu ſenatus
ſcripta. Munera binûm millium æris legatis miſſa, & vehicula Miccioni pu-
Lucretius condemnatur. blicè locata, quæ eum Brunduſium commodè peruehèrent. C. Lucretium,
vbi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad populum accuſarunt, mulctamque
decies centum millium æris dixerunt. Comitijs habitis omnes quinq; & tri-
ginta tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile
geſtum. Nam nec hoſtes mouerunt arma, neq; conſul in agrum eorum legio-
nes induxit: & ſatis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Ro- I
manorum, intra dies ſexaginta, quàm in prouinciam venit, dimiſit: ſociorum
nominis Latini exercitu maturè in hyberna Lunam & Piſas deducto, ipſe
cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraq; oppida adijt. Nuſquam alibi quàm
in Macedonia bellum erat: ſuſpectum tamen & Gentium Illyriorum regem
habebant. itaq; & octo naues ornatas à Brunduſio ſenatus cenſuit mittendas
ad C. Furium legatum Iſſam, qui cum præſidio duarum Iſſenſium nauium
inſulæ præerat. duo millia militum in eas naues ſunt impoſita, quæ Q. Mæ-
nius Prætor, ex Senatuſcōſulto in ea parte Italiæ, quæ obiecta Illyrico eſt, con-
ſcripſit. & cos. Hoſtilius Ap. Claudium in Illyricum cum quatuor millibus
peditum miſit, vt accolas Illyrici tutarentur. Qui non contentus ijs quas ad- K
duxerat copijs, auxilia ab ſocijs corrogando ad octo millia hominum vario
genere armauit: peragrataq; omni ea regione, ad Lycnidum Daſſaretiorum
Vſcana Illyrici oppidum. conſedit. Haud procul inde Vſcana oppidum finium plerunq; Perſei erat, de-
cem millia ciuium habebat, & modicum cuſtodiæ cauſa Cretenſium præſi-
dium. Inde nunrij ad Claudium occulti veniebant, ſi propius copias admo-
uiſſet, paratos fore qui proderent vrbem, & operæpretium eſſe: non ſe ami-
cosq; tantùm, ſed etiam milites prędа expleturum. Spes cupiditati admota ita
occæcauit animum, vt nec ex ijs qui venerunt quenquam retineret, nec obſi-
des pignus futuros furto & fraude agendæ rei poſceret, nec mitteret explo-
ratum, nec fidem acciperet: die tātum ſtatuta profectus à Lycnido, duodecim
millia

A millia ab vrbe, ad quam tendebat, posuit castra. Quarta inde vigilia signa mo-
uit, mille fermè ad præsidium castrorum relictis: incompositi longo agmine
effusi, infrequentes, cùm nocturnus error dissiparet, ad vrbem peruenerunt.
Creuit negligentia, postquam neminem armatū in muris viderunt. Ceterùm
vbi primùm sub iactu teli fuerunt, duabus simul portis erumpitur, & ad cla- *Romanorum ad Vscanam negligentia.*
morem erumpentiū ingens strepitus è muris ortus, vlulantium mulierū cum
crepitu vndiq; æris: & incondita multitudo turba immista seruili varijs voci-
bus personabat. Hic tam multiplex vndiq; obiectus terror effecit, ne sustinere
primam procellam eruptionis Romani possent. Itaq; fugientes plures quàm
pugnantes interempti sunt: vix duo millia hominū cum ipso legato in castra
B perfugerunt. Quo longius iter in castra erat, eo plures fessos consectandi ho-
stibus copia fuit. Ne moratus quidē in castris Appius, vt suos dissipatos fuga
colligeret: quæ res palatis per agros saluti fuisset: ad Lycnidum protinus re-
liquias cladis reduxit. Hæc & alia haud prosperè in Macedonia gesta, ex Sexto
Digitio Tribuno militum, qui sacrificij causa Romam venerat, sunt audita. *Legati in Macedoniā mittuntur.*
Propter quę veriti patres, ne quę maior ignominia acciperetur, legatos in Ma-
cedoniā M. Fuluium Flaccum & M. Caninium Rebilum miserunt, qui com-
perta quæ agerentur referrent: & vt A. Hostilius COS. comitia consulibus sub-
rogandis ita ediceret, vti mense Ianuario comitia haberi possent, & vt primo
quoq; tempore in vrbem rediret. Interim M. Recio Prætori mandatū, vt edi-
C cto senatores omnes ex tota Italia, nisi qui Reipub. causa abessent, Romam
reuocaret: qui Romæ essent, ne quis vltra mille passuum ab Roma abesset. Ea
vti senatus censuit, sunt facta. Comitia consularia ad quintum Calendas Se-
ptembris fuere. Creati consules sunt Q. Martius Philippus iterum, & Q. Serui-
lius Cepio. post diem tertium prætores sunt facti, C. Decimius, M. Claudius
Marcellus, M. Sulpitius Gallus, C. Martius Figulus, Ser. Cornelius Lentulus,
P. Fonteius Capito. Designatis Prætoribus præter duas vrbanas, quatuor pro-
uinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati ex Mace-
donia exacto admodū mense Februario redierunt. Hi quas res ea æstate pro- *Legati ex Macedonia redierunt.*
sperè gessisset rex Perseus, referebant: quantusq; timor socios populi Romani
D cepisset, tot vrbibus in potestatem regis redactis. Exercitū consulis infrequen-
tem cōmeatibus vulgo datis per ambitionem esse: culpam eius rei consulem
in tribunos militum, contrà illos in consulem cōferre. Ignomiam Claudij te-
meritate acceptā eleuare eos patres acceperunt, qui perpaucos Italici generis,
et magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos refere-
bant. COSS. designati vbi primùm magistratū inissent, de Macedonia referre
ad senatū iussi: destinatæq; prouinciæ ijs sunt, Italia & Macedonia. Hoc anno
intercalatum est: tertio die post Terminalia Calendæ intercalares fuere. Sa- *Calendæ intercalares.*
cerdotes intra eum annum mortui L. Flamininus. pōtifices duo decesserunt,
L. Furius Philus, et C. Liuius Salinator. In locū Furij T. Manlium Torquatum,
E in Liuij M. Seruiliū pōtifices legerunt. Principio insequentis anni cùm COSS.
noui Q. Martius, & Q. Seruilius de prouincijs retulissent, primo quoq; tem-
pore aut comparare eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit.
Priusquam id sors cerneret in incertum, ne quid gratia momenti faceret, in
vtranq; prouinciam quod res desideraret supplementi decerni. In Macedoniā
peditum Romanorum sex millia, sociorum nominis Latini sex millia: equi-
tes Romanos CCL. socios CCC. Veteres milites dimitti, ita vt in singulas Ro-
manas legiones, ne plus sena millia peditum, CCC. equites essent. Alteri COS.
nullus certus finitus numerus ciuium Romanorum quem in supplemētum
legeret: id modò finitum, vt duas legiones scriberet, quæ quina millia pedi-
tum & ducenos haberent, equites trecenos. Peditum Latinorum maior

quàm collegæ decretus numerus: peditum decem millia & sexcenti equites. F quatuor præterea legiones scribi iussæ, quæ si quo opus esset educerentur. Tribunos mil. nō permissum, vt consules facerent, populus creauit. Socijs nominis Latini sexdecim millia peditum, & mille equites imperati. Hunc exercitum parari tantùm placuit, vt exiret si quò res posceret. Macedonia maximè curam præbebat: in classem mille socij nauales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidem vt ex Sicilia scriberentur: & cui ea prouincia euenisset, mandatum vt eos in Macedoniam vbicunq; classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorū in supplementum, trecenti equites decreti. Finitus ibi quoq; in legiones militum numerus, peditum quina millia, treceni & triginta equites. Et socijs imperare prætor, cui Hispania obuenisset, iussus quatuor millia peditum, & trecentos equites. G Non sum nescius, ab eadem negligentia, qua nihil deos portendere vulgo nunc credant, neq; nuntiari admodum nulla prodigia in publicum, neque in annales referri. cæterùm & mihi vetustas res scribenti nescio quo pacto antiquus fit animus: & quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publicè suscipienda censuerint, ea pro dignis habere quæ in meos annales referam. Anagnia duo prodigia eo anno sunt nuntiata: facem in cœlo conspectam, & bouem fœminam locutam publicè ali. Minturnis quoque per eos dies cœli ardentis species affulserat. Reate imbri lapidauit. Cumis in arce Apollo triduum ac tres noctes lachrymauit. in vrbe Romana duo æditui nuntiarūt, alter in æde Fortunæ anguem iubatum à cōpluribus visum esse: H alter in æde Primigenæ Fortunæ, quæ in colle est, duo diuersa prodigia: palmam in area enatam, & sanguine interdiu pluisse. Duo non suscepta prodigia sunt, alterum quod in priuato loco factum esset: palmam enatam impluuio suo T. Martius Figulus nuntiabat. alterum, quod in loco peregrino: Fregellis in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita vt nihil eius ambureret ignis dicebatur. Publicorum prodigiorum causa libri à decemuiris aditi, quadraginta maioribus hostijs, quibus dijs consules sacrificarent. & addiderunt vti supplicatio fieret, cunctiq; magistratus circa omnia puluinaria victimis maioribus sacrificarent, populusque coronatus esset. Omnia vti de- I cemuiri præierunt, facta. Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierunt censuram principes ciuitatis C. Valerius Læuinus, L. Posthumius Albinus, P. Mutius Scæuola, C. Iunius Brutus, C. Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cùm delectus habendi maior quàm aliàs propter Macedonicum bellū cura esset, consules plebem apud senatum accusabant, quòd & iuniores non responderunt. Aduersus quos C. Sulpitius & M. Claudius tribuni, plebis causam egerunt. Non consulibus, sed ambitiosis consulibus delectū difficilem esse: neminem inuitum militem ab ijs fieri. Id ita vt esse scirent & Patres conscripti: prætores, quibus & vis imperij minor & authoritas esset, delectū, si ita senatui videretur, K perfecturos esse. Id prætoribus magna patrū cōsensione nō sine suggillatione consulū mandatum est. Censores vt eam rem adiuuarent, ita in concione edixerunt: legem censui censendo dicturos esse, vt præter commune omnium ciuium iusiurandū hæc adiurarent: tu minor annis sex & quadraginta es, tuq; ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum ad delectum prodito, & quotiescunq; delectus erit, quicunq; censores magistratum habebunt, si miles factus nō eris, in delectu prodibis. Item quia fama erat, multos ex Macedonicis legionibus, incertis cōmeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse: edixerunt de militibus P. Aelio, C. Popilio coss. póstue eos coss. in Macedoniam scriptis: vt qui eorum in Italia essent, intra dies triginta censi

prius

De prodigijs.

Censura.

A prius apud sese in prouinciam redirent. qui in patris aut aui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur. Missorum quoq; causas sese cogituros esse: & quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset, eos milites fieri iussuros. Hoc edicto literisq; censorum per fora & conciliabula dimissis, tanta multitudo iuniorum Romam conuenit, vt grauis vrbi turba insolita esset. Præter delectum eorum, quos in supplementum mitti oportebat, quatuor à C. Sulpitio Pr. scriptæ legiones sunt, intraq; vndecim dies delectus est perfectus. Consules deinde sortiti prouincias sunt. nam Prr. propter iurisdictionem maturius sortiti erant. Vrbana C. Sulpitio, peregrina C. Decimio obtigerat. Hispaniam M. Claudius Marcellus, Siciliam Ser. Cornelius Lentulus,

Prouinciarũ sortitio.

B Sardiniam P. Fonteius Capito, classem C. Martius Figulus erat sortitus. consulum Q. Seruilio Italia, Q. Martio Macedonia obuenit: Latinisq; actis Martius extemplò est profectus. Cepione deinde referente ad senatum, quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret, decreuère patres vt C. Sulpitius, M. Claudius Prr. ex his quas scripsissent legionibus quas videretur consuli darent. Indignè patiente prætorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, ex Senatusconsulto destinarent sibi duas legiones. prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt: M. Aemylius Lepidus princeps ab tertijs iam censoribus lectus. Septem è senatu eiecti sunt. In censu accipi-

M. Aemylius princeps senatus tertiò lectus.

C endo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab signis, census docuit, in prouinciam cogebant: causas stipendijs missorum cognoscebant: & cuius nondum iustæ missio visa esset, ita iusiurandum adigebant, Ex tui animi sententia, tu ex edicto C. Claudij, Tib. Sempronij censorum in prouinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atq; aspera censura fuit: multis equos ademerunt: in ea re cùm equestrem ordinẽ offendissent, flammam inuidię adiecère, edicto quo edixerunt, ne quis eorum qui Q. Fuluio, A. Posthumio censoribus publica vectigalia aut vltrò tributa conduxissent, ad hastam suam accederet, sociúsue aut affinis eius conductionis esset. Sæpè id

Censura tristis ac aspera.

D querendo veteres publicani, cùm impetrare nequissent ab senatu, vt modum potestati censoriæ imponerent, tandem tribunum plebis Rutilium, ex rei priuatæ contentione iratum censoribus, patronum causæ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via aduersus ædes publicas demoliri, iusserunt, quòd publico inædificatus esset. appellati à priuato tribuni, cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, mulctamq; pro concione priuato dixerunt. Hinc contentione orta, cùm veteres publicani se ad tribunum cõtulissent, rogatio repentè sub vnius tribuni nomine promulgatur. Quæ publica vectigalia, vltrò tributa, C. Claudius & Tib. Pempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarentur, & vt omnibus re-

Rutilij trib. pleb. censorum discept.

E dimendi & cõducendi promiscuè ius esset: Diem ad eius rogationem cõcilio Tribunus plebis dixit. Qui postquam venit, vt censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente, silentium fuit: cùm Claudio obstreperetur, audientiam facere præconem iussit. Eo facto, auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinẽ se coactum, ex Capitolio vbi erat conciliũ, abijt. Postero die ingentes tumultus ciere. Tib. Gracchi primùm bona cõsecrauit, quod in mulcta pignoribusq; eius qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coëgisset. C. Claudio diem dixit, quòd concionem ab se auocasset: & vtrique censori perduellionem se iudicare pronunciauit, diemque comitijs à C. Sulpitio prætore vrbano petijt. Non recusantibus censoribus qui minus primo quoq; tempore iudiciũ de se populus faceret in

Rutilius Claudio censori diem dicit.

ante

ante dies VIII. & VII. Calend. Octobr. comitijs perduellionis dicta dies. Cen- F
sores extemplò in atrium Libertatis ascenderunt: & ibi signatis tabellis publi-
cis, clausoque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quid-
quam publici negotij gesturos, quàm iudicium populi de se factum esset.
Prior Claudius causam dixit: & cum ex duodecim centurijs equitum, octo
censorem condemnassent, multæq; aliæ primæ classis: extemplò principes ci-
uitatis in conspectu populi annulis aureis positis, vestem mutarunt, vt sup-
plices plebem circumirent. Maximè tamen sententiam vertisse dicitur Tib.
Gracchus, quòd cùm clamor vndiq; plebis esset, periculum Graccho non es-
se, conceptis verbis iurauit: si collega damnatus esset, nō expectato de se iudi-
cio, comitem exilij eius futurum. Adeò tamen ad extremum spei venit reus, G
vt octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio Tribunus
plebis negauit se Gracchum morari. Eo anno, postulantibus à senatu Aqui-
leiensium legatis, vt numerum colonorum augeret, mille & D. familiæ ex Se-
natusconsulto scriptæ: triumuiriq; qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius

Senatusconsultum aduersus magistratuum iniurias.

Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius
& Cn. Octauius legati, qui in Græciam missi erant, Senatusconsultum The-
bis primùm recitatum, per omnes Peloponnesi vrbes circuntulerunt, ne quis
vllam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, prçterquam quod se-
natus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoq; præbuerat, leuatos se one-
ribus impensisq;, quibus alia alijs imperantibus exhauriebantur. Achaico H
concilio Argis agitato, benignè locuti auditiq;, egregia spe futuri status fidis-
sima gente relicta, in Aetoliam traiecerunt. Ibi nondum quidem seditio erat,
sed omnia suspecta, criminumq; inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postula-

Acarnanū factiones.

tis, neq; exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei
conciliū legatis Acarnanes dederunt. ibi quoq; inter factiones erat certamen:
quidam principum postulare, vt prçsidia in vrbes suas inducerentur, aduersus
amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne
quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates igno-
miniæ acciperent. Iusta deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium procon-

Perseus proximas Illyriorum gentes oppugnat.

sulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octauium retinuit secum, Po- I
pilium cum mille fermè militibus in hyberna Ambraciam misit. Perseus prin-
cipio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, ne quà in regnum va-
cuum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, cùm inexuperabiles ab
Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus, frangendi finiti-
morum spes animosq;, ne quid auerso se in Romanum bellum periculi sub-
esset: cùm à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defectione à
Romanis præstarent, Dardanos recens domuisset bello, solum infestum esse
Macedoniæ latus, quod ab Illyrico pateret, cernens, neq; ipsis quietis Illyrijs,
& aditum præbentibus Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gen-
tium quoque regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum decem K
millibus peditum, quorum pars Phalangitæ erant, & duobus millibus le-
uium armatorum, & quingentis equitibus profectus, Stuberam venit. Inde
frumento complurium dierum sumpto, iussoq; apparatu oppugnandarum

Perseus Vscanam obsidet.

vrbium sequi, tertio die ad Vscanam (Penestianæ terræ ea maximè vrbs est)
posuit castra: prius tamen quàm vim admoueret, missis qui tentarent nunc
præfectorum præsidij, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum iu-
uentute Illyriorum Romanum prçsidium. Postquam nihil pacati referebant,
oppugnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cùm sine intermis-
sione interdiu noctuq; alij alijs succedētes, pars scalas muris, ignem portis in-
ferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores vrbis: quia spes
erat,

A erat, neque hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto poſſe, nec ab Ro-
mano bello tantum regi laxamenti fore, vt poſſet morari. Cęterùm poſtquam
vineas agi, turresque excitari viderunt, victa pertinacia eſt. Nam præterquàm
quòd aduerſus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut vllius alterius
rei copia intus erat, vt in nec opinata obſidione. Itaque cùm ſpei nihil ad reſi-
ſtēdum eſſet, C. Caruilius Spoletinus, & C. Afranius à pręſidio Romano miſſi,
qui à Perſeo peterent: primò vt armatos ſuaque ſecum ferenteis abire ſineret:
dein, ſi id minus impetrarent, vitæ tantùm libertatisq; fidem acciperent. Pro-
miſſum id benignius eſt ab rege, quàm præſtitum. Exire enim ſua ſecum effe-
rentibus iuſſis, primùm arma ademit. His vrbe egreſſis, & Illyriorum cohors
B (quingenti erant) & Vſcanieſes ſe vrbemq; dediderunt. Perſeus præſidio, Vſca- *Vſcana in deditionem venit.*
næ impoſito multitudinē omnē deditoru, quę propè numero exercitū æqua-
bat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor millia autē hominū erant, præ-
ter principes, in cuſtodiam ciuitatum diuiſis, Vſcanenſibus Illyrijsque vendi-
tis, in Peneſtiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in poteſtatem redi-
gendum, & alioqui opportunè ſitum: & tranſitus eà eſt in Labeates, vbi Gen-
tius regnabat. Prætereunti frequens caſtellum Draudacum nomine, perito-
rum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus eſſe ait, niſi in poteſtate &
Draudacum ſit: opportunius etiam ad omnia poſitum eſſe. Admoto exercitu
omnes extemplò dediderunt ſeſe. Qua ſpe celeriore deditione erectus, poſt- *Draudacum deditur Perſeo.*
C quam animaduertit quantus agminis ſui terror eſſet, vndecim alia caſtella
eodem metu in poteſtatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit, cætera volunta-
te dedita, & in his recepti mille & quingenti diſpoſiti per præſidia milites Ro-
mani. Magno vſui Caruilius Spoletinus erat in colloquijs, dicendo nihil in
ipſos ſæuitum. ad Oæneum peruentum eſt, quod ſine iuſta oppugnatione ca- *Perſeus oppugnat Oæneum.*
pi non poterat: & maiore aliquanto quàm cætera iuuentute & validum oppi-
dum mœnibus erat, & hinc amnis Artatus nomine, hinc mons præaltus &
aditu difficilis cingebat. Hæc ſpem ad reſiſtendum oppidanis dabant. Perſeus
circumuallato oppido, aggerem à parte ſuperiore ducere inſtituit, cuius alti-
tudine muros ſuperaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim prælijs,
D quibus per excurſiones & mœnia ſua oppidani tutabantur, & opera hoſtium
impediebant, magna eorum multitudo varijs caſibus abſumpta eſt: & qui ſu-
pererant, labore diurno nocturnoque, & vulneribus inutiles erant. Vbi pri-
mùm agger iniunctus muro eſt, & cohors regia, quos Nicatoras appellant,
tranſcendit, & ſcalis multis ſimul partibus impetus in vrbem eſt factus. Pube- *Oæneum capitur à Perſeo.*
res omnes interfecti ſunt, coniuges liberosq; eorum in cuſtodiam dedit: præ-
dæ alia militum ceſſere. Stuberam inde victor reuertens ad Gentium legatos,
Pleuratum Illyrium exulantem apud ſe, & Aputeum Macedonem à Berœa,
mittit. Ijs mandat, vt exponerent æſtatis eius hyemisq; acta ſua aduerſus Ro- *Perſeus legatos ad Gētium regem Illyriorū mittit.*
manos, Dardanosq;: adijcerent recentia in Illyrico hybernæ expeditionis ope-
E ra: hortarentur Gentium in amicitiam ſecum & cum Macedonibus iungen-
dam. Hi tranſgreſſi iugum Scordi montis, per Illyrici ſolitudines, quas de in-
duſtria populando Macedones fecerant, ne tranſitus faciles Dardanis in Illy-
ricum aut Macedoniam eſſent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt.
Liſſi rex Gentius erat. eò acciti legati mandata exponentes, benignè auditi
ſunt. Qui reſponſum ſine effectu tulerunt: voluntatem ſibi non deeſſe ad bel-
landum cum Romanis: cæterùm ad conandum id quod velit, pecuniam
maximè deeſſe. Hæc Stuberam retulere regi, tum maximè captiuos ex Illyri-
co vendenti. Extemplò ijdem legati addito Glaucia ex numero cuſtodum cor-
poris, remittuntur, ſine mentione pecuniæ, qua vna barbarus inops impelli
ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perſeus, in Peneſtas rurſum
exerci-

exercitum reducit: firmatisq; Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ re- F
Perseus in Macedoniam se recepit.
ceperat, præsidijs, in Macedoniam sese recipit. L. Cælius legatus Romanus
præerat Illyrico: qui moueri non ausus, cùm in ijs locis rex esset, post profe-
ctionem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod
ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus, Lycnidum copias re-
duxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida ma-
nu in Penestas misit, ad obsides ab his vrbibus quæ in amicitia cum fide per-
manserant accipiendos. Procedere etiam in Partinos (ij quoque obsides dare
pepigerant) iussit: ab vtraq; gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides A-
polloniam, Partinorum Dyrrhachium (tum Epidamni magis celebre nomen
Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere G
cupiens, Phanotem Epiri castellum adortus oppugnare, & auxilia Athama-
num Thesprotorumq; præter Romanum exercitum ad sex millia hominum
secum adduxit: neq; operæpretium fecit, Cleua qui relictus à Perseo erat cum
valido præsidio defendente. Et Perseus in Elimeam profectus, & circa eam ex-
Stratus urbs Aetoliæ.
ercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validissima tum
vrbs Aetoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnem Acheloum.
Cum decem millibus peditum eò profectus est, & equitibus trecentis, quos
pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit. Tertio die cùm per-
uenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem niuis, lo-
cum quoq; castris egrè inuenit. Profectus inde, magis quia manere non pote- H
rat, quàm quòd tollerabilis aut via, aut tempestas esset, cum ingenti vexatio-
ne præcipuè iumentorum altero die ad templum Iouis, quem Niceum vo-
cant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, re-
tentus altitudine amnis mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, tradu-
ctis copijs diei progressus iter, obuium Archidamum principem Aetolorum,
per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Aetoli castra po-
sita. Inde altero die ad Stratum peruentum: vbi prope Acheloum amnem ca-
stris positis, cùm expectaret effusos omnibus portis Aetolos in fidem suam
venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte qua venerat receptum Roma-
num præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archi- I
dami authoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo
certiores facti, locum aduersæ factioni dederant ad Popilium cum mille pe-
ditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfectus equi-
tum gentis Aetolorum cum sexcentis peditibus, & equitibus centum venit.
Stratij præsidium Romanum intromittunt.
Satis constabat, eum tanquam ad Persea tendentem Stratum venisse: mutato
deinde cum fortuna animo, Romanis se, aduersus quos venerat, iunxisse. Nec
Popilius securior quàm debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat: claues
portarum custodiamq; murorum suæ extemplò potestatis fecit: Dinarchum
Aetolosque cum iuuentute Stratiorum in arcem per præsidij speciem amo-
uit. Perseus ab imminētibus superiori parti vrbis tumulis tentatis colloquijs, K
cùm obstinatos atque etiam telis procul arcentes videret, quinq; millia pas-
suum ab vrbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi consilio aduocato,
cùm Archidamus Epirotarumque transfugæ retinerent, Macedonum prin-
cipes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præpara-
tis commeatibus: cùm inopiam prius obsidentes quàm obsessi sensuri essent,
Aperantij Persea accipiunt.
maximè quòd hostium haud procul inde hyberna erant, territus in Aperan-
tiam castra mouit. Aperantij eum propter Archidami magnam in ea gente
gratiam authoritatemq; consensu omnium acceperunt: is ipse cum octin-
gentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore vexatione
iumentorum hominumque quàm venerat in Macedoniam redijt. Appium
tamen

A tamen obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cle-
uas cum præsidio impigrorum iuuenum insecutus, sub radicibus propè in-
uijs montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos
cepit. Appius superatis angustijs in campo quem Eleona vocant, statiua die-
rum paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato qui Epirota-
rum gentem habebat, in agrum Antigonensem transcendit. Macedones ad
depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidijs loco ob-
scuro consedit. In palatos populatores cùm erupissent ab Antigonea armati,
fugientes eos persequentes effusius in vallem insessam ab hostibus præcipi-
tant. ibi ad mille occisis, centum fermè captis, vbiq; prosperè gesta re, prope *Appius Romam re-*
B statiua Appij castra mouent, ne qua vis socijs suis ab Romano exercitu inferri *dit rebus in Græcia*
possit. Appius nequicquam in his locis terens tempus, dimissis Chaonumq; *malè gestis.*
& si qui alij Epirotæ erant præsidijs, cum Italicis militibus in Illyricum regres-
sus, per Partynorum socias vrbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam
sacrificij causa redijt. Perseus ex Penestarum gente mille pedites, ducentos
equites reuocatos Cassandriam præsidio vt essent, misit. Ab Gentio eadem
adferentes redierunt. Nec deinde alios atq; alios mittendo tentare eum desti-
tit, cùm appareret quantum in eo præsidij esset: nec tamen impetrare ab ho-
mine posset, vt impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

C

EPITOME LIBRI XLIIII.

QVintus Martius Philippus per inuios saltus penetrauit in Macedoniã, compluresq; vrbes occupauit. Rhodij misere legatos Romam, minantes, vt Perseo essent auxilio, nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiam coniungeret. indignè id latum. Cùm id bellum L. Aemylio Paulo sequentis anni consuli iterum, mandatum esset: Paulus in concione precatus est, vt quicquid diri populo Romano immineret, supra domum suam conuerteretur: & in Macedoniam profectus Perseum vicit, vniuersamq; Macedoniam in potestatem redegit. Antequam confligeret, C. Sulpitius Gallus trib. militum prædixit exercitui, ne miraretur, quod luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoque rex Illyriorum, cùm rebellasset, ab Anicio prætore victus venit in deditionem, & cum vxore & liberis & propinquis Romam missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemæo regibus venerunt, querentes de Antiocho rege Syriæ, quòd is bellum inferret. Perseus sollicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum, quia ijs pecuniam, quam promiserat, minime dabat, ab eis relictus est.

D PRINCIPIO veris, quod hyemem eam qua hæc gesta
sunt insecutũ est, ab Roma profectus Q. Martius Phi-
lippus consul cum quinque millibus, quod in supple- *Q. Martius consul in*
mentum legionũ secum traiecturus erat, Brundusium *Macedoniã cum sup-*
peruenit. M. Popilius consularis & alij pari nobilitate *plemento traijcit.*
adolescentes Tribuni militum, in Macedonicas legio-
nes consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Màrtius Fi-
gulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brundusium
venit: & simul ex Italia profecti, Corcyram altero die,
tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam e-
E gressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Prætor superàto Leucata Corinthiũ
sinum inuectus, & Creusæ relictis nauibus, terra & ipse per mediã Bœotiam
diei vnius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tem-
pore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalum habebat, sicut nulla re bel-
lica memorabili gesta, ita ad cunctam militarem disciplinam ab effusa licen-
tia formato milite, & socijs cum fide cultis, & ab omni genere iniuriæ defen-
sis. Audito successoris aduentu, cùm arma, viros, equos cum cura * inexisset,
ornato exercitu obuiam venienti consuli processit. Et primus eorum cõgres-
sus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis, & in rebus deinde gerendis *
Procons. enim ad exercitum. Paucis post diebus consul concionem apud mi- *Q. Martij consulis ad*
lites habuit. orsus à Parricidio Persei perpetrato in fratrem, cogitatio in paren- *milites oratio.*

tem: adiecit pòst, scelere partum regnum, veneficia, cædes, latrocinio nefando F
petitum Eumenen, iniurias in populum Romanum, direptiones sociarum
vrbium contra fœdus: ea omnia quàm dijs quoq; inuisa essent, sensurum in
exitu rerum suarum. Fauere enim pietati fideique deos, per quæ populus Ro-
manus ad tantum fastigij venerit. Vires deinde populi Romani iam terrarum
orbem complectentis cum viribus Macedoniæ, exercitus cum exercitibus
comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochique opes non maioribus co-
pijs fractas esse? Huius generis adhortatione accensis militum animis, con-
sultare de summa gerendi belli cœpit. Eò & Cn. Martius Pr. à Chalcide classe
accepta venit. Placuit non vltrà morando in Thessalia tempus terere, sed mo-
uere extemplò castra, atq; pergere inde in Macedoniam: & prętorē dare operā, G
vt eodem tempore classis quoq; inuehatur hostiū littoribus. Prætore dimisso,
consul menstruum iusso milite secum ferre, profectus decimo pòst die quàm
exercitum acceperat, castra mouit: & vnius diei progressus iter, cōuocatis iti-
nerū ducibus, cùm exponerent in concilio iussisset, qua quisq; ducturus esset,
summotis ijs, quà potissimum peteret retulit ad consiliū. Alijs per Pythoum
placebat via: alijs per Cambunios montes, qua priore anno duxerat Hostilius
cos. alijs præter Ascuridem paludem. Restabat aliquantum viæ communis:
itaq; in id tempus, quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deli-
beratio eius rei differtur. In Perræbiam inde ducit, & inter Azorum & Doli-
chen statiua habuit, ad consulendum rursus, quam potissimum capesseret H
viam. Per eosdem dies Perseus, cùm appropinquare hostem sciret, quod iter
petiturus esset, ignarus, omnes saltus insidere pręsidijs statuit. In iugum Cam-
buniorum montium (Volustana ipsi vocant) decem millia leuis armaturæ
iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit, ad castellum quod super Ascuridem
paludē erat (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere saltum cum duodecim
millium Macedonum præsidio iussus. Ipse cum reliquis copijs primò circa
Dium statiua habuit: deinde adeò, vt obtorpuisse inops cōsilij videretur, cum
equitibus expeditis littore nunc Heracleā, nunc Philan percurrebat, eodē inde
cursu Dium repetens. Interim cōsuli sentētia stetit eo saltu ducere, vbi propter
Octolophum diximus regis castra Philippi fuisse. Pręmitti tamē IIII. millia ar- I
matorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M.
Claudius & Q. Martius consulis filius: confestim vniuersæ copiæ sequeban-
tur. Cæterùm adeò ardua & aspera & confragosa via fuit, vt præmissi expediti
biduo quindecim millium passuum ægrè itinere confecto, castra posuerint:
turrim Eudieru, quem cepêre locum appellant. Inde postero die septem millia
progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuntium ad consulem
remittunt: peruentum ad hostem esse, loco se tuto & ad omnia opportuno
consedisse: vt quantum extendere iter posset, consequeretur. Solicito consuli
& propter itineris difficultatem quod ingressus erat, & eorum vicem quos
paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuntius ad Ascuridem pa- K
ludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est, coniunctisq; copijs, castra tu-
mulo qui tenebatur, quà aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata.
Non hostium modò castra, quæ paulò plus mille passuum aberant, sed om-
nis regio ad Dium & Philam, oraq; maris, latè patente ex tam alto iugo pro-
spectu, oculis subijcitur. Quę res accendit militi animos, postquam summam
belli, ac regias omnes copias, terramque hostilem tam è propinquo conspe-
xerunt. Itaq; cùm alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hor-
tarentur, dies vnus fessis labore viæ ad quietem datus est. Tertio die, parte co-
piarum ad præsidium castrorū relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper
ad tuendum saltum ab rege missus erat, qui ex quo castra Romana in tumulo
conspexit,

De summa gerendi belli Martius consultat.

Persei conatus aduersus Martiū cōsulem.

Hippias aduersus Martium consulē copias ducit.

A conſpexit, præparatis ad certamen animis ſuorum, venienti agmini COS. obuius fuit, & Romani expediti ad pugnam exierant, & hoſtes, leuis armatura erat, promptiſſimum genus ad laceſſendum certamen. Congreſſi igitur, extemplo tela coniecerunt: multa vtrinque vulnera temerario incurſu, & accepta & illata, pauci vtriuſq; partis ceciderunt. Irritatis in poſterum diem animis, maioribus copijs atque infeſtius concurſum ab illis, ſi loci ſatis ad explicandam aciem fuiſſet: iugum montis in anguſtum dorſum cuneatum, vix ternis ordinibus armatorum in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cætera multitudo, præcipuè qui grauium armorum erant, ſpectatores pugnæ ſtabant: leuis armatura etiam per anfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armaB tura conſerere, per iniqua atque æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die vulneratis quàm interfectis, prælium nocte diremptum eſt. Tertio die egère conſilio Romanus imperator: nam neque manere in iugo inopi, neque regredi ſine flagitio atque etiam periculo, ſed cedenti ex ſuperioribus locis inſtare hoſtis poterat: nec aliud reſtabat, quàm audacter commiſſum pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu eſt, corrigere. Ventum quidem erat eò, vt ſi hoſtem ſimilem antiquis Macedonum regibus habuiſſet conſul, magna clades accipi potuerit. Sed cùm ad Dium per littora cum equitibus vagaretur rex, & ab duodecim millia propè clamorem & ſtrepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros feſſis ſubmittẽdo: neq; ipſe plurimum intererat, *Perſei ignauia.*

C certamini affuit, cum Romanus imperator maior ſexaginta annis & prægrauis corpore, omnia militaria munera ipſe impigrè obiret: egregiè ad vltimum in audacter commiſſo perſeuerauit: & Popilio relicto in cuſtodia iugi, per inuia tranſgreſſus, præmiſſis qui repurgarent iter, Attalum & Miſagenem, cum ſuæ gentis vtrunque auxiliaribus, præſidio eſſe ſaltum aperientibus, iubet, Ipſe equites impedimentaque præ ſe habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor deſcendentibus cum ruina iumentorum ſarcinarumque progreſſis, vix dum quatuor millia paſſuũ nihil optabilius eſſe, quàm redire quà venerant, ſi poſſent. Hoſtilem propè tumultum agmini elephanti præbebant: qui vbi ad inuia venerant, deiectis rectoribus, cum horrendo ſtridore pauoD rem ingentẽ equis maximè incutiebant, donec traducendi eos ratio inita eſt. Per procliue ſumpto faſtigio, longi duo validi aſſeres ex inferiore parte in terra defigebantur, diſtantes inter ſe paulo plus quàm quanta belluæ latitudo eſt: in eos tranſuerſi incumbentes tigni, ad tricenos longi pedes, vt pons eſſet, iniungebantur: humuſq; inſuper inijciebatur. modico deinde infra interuallo, ſimilis alter pons: deinde tertius, & plures ex ordine, qua rupes abſciſſæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pontem: cuius priuſquam in extremum procederet, ſuccifis aſſeribus collapſus pons, vſque alterius initium pontis prolabi cum leniter cogebat: alij elephanti pedibus inſiſtentes, alij clunibus ſubſidentes prolabebantur. vbi planicies altera pontis excepiſſet eos, rurſus ſi- *Qua arte traducti ſunt per inuia elephanti.*

E mili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem peruentum eſt. Paulo plus ſeptem millia die Romani proceſſerunt: minimum pedibus itineris confectum: plerunque prouoluentes ſe ſimul cum armis alijſque oneribus, cum omni genere vexationis proceſſerunt: adeò vt ne dux quidem & author itineris inficiaretur, parua manu deleri omnem exercitum potuiſſe. Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neque an infeſtus is locus eſſet, ſeptus vndiq;, circumſpiciendi ſpatium fuit. vix tandem ex inſperato ſtabilem ad inſiſtendum nactis locum, poſtero quoq; die in tam caua valle opperiri Popilium ac relictas cum eo copias. neceſſe fuit: quos & ipſos cùm ab nulla parte hoſtis terruiſſet, locorum aſperitas hoſtiliter vexauit. Tertio die coniunctis copijs eunt per ſaltũ, quem incolę Callipeucen appellant. quarto inde die

per æquè inuia, ſed aſſuetudine peritius & meliore cum ſpe, quòd nec hoſtis F
vſquam apparebat, & mari appropinquabat: digreſſi in campos, inter Hara-
cetum & Libethrum poſuerunt caſtra peditum, quorum pars maior tumu-
Perſei pauor ob Martij aduentum. los tenebat: ij vallem, campi quoq; partem vbi eques tenderet, amplectebantur.
Lauanti regi dicitur nuntiatum, hoſtes adeſſe: quo nuntio cùm pauidus
exiluiſſet è ſolio, victum ſe ſine prælio clamitans, proripuit. & ſubinde per alia
atq; alia pauida conſilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam alte-
rum Aſclepiodotum, vbi pecunia depoſita erat, ex præſidijs reuocat: omneſq;
aditus aperit bello. Ipſe ab Dio auratis ſtatuis omnibus raptim, ne præda hoſti
eſſent, in claſſem congeſtis, ocyus demigrare Pydnam cogit. & quæ temeri-
tas conſulis videri potuiſſet, quod eò proceſſiſſet, vnde inuito hoſte regredi G
nequiret: eam non inconſultam audaciam fecit. Duos enim ſaltus, per quos
inde euadere poſſent, habebant Romani: vnum per Tempe in Theſſaliam,
alterum in Macedoniam præter Dium, quæ vtraq; regijs tenebantur pręſidijs.
Itaq; ſi dux intrepidus decem dies primam ſpeciem appropinquantis terroris
ſuſtinuiſſet, neq; receptus Romanis per Tempe in Theſſaliam, neq; commea-
Tempe. tibus peruehendis eò patuiſſet iter. Sunt enim Tempe, ſaltus, etiamſi non bel-
lo fiat, infeſtus, tranſitu difficilis. nam præter anguſtias per quinq; millia, qua
exiguum iumento onuſto iter eſt, rupes vtrinq; ita abſciſſæ ſunt, vt deſpici vix
ſine vertigine quadam ſimul oculorum animiq; poſſit. terret & ſonitus & al-
Perſei præſidia ad Tempe compoſita. titudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam ſuapte natura H
infeſtus, per quatuor diſtantia loca præſidijs regis fuit inſeſſus. Vnum in pri-
mo aditu ad Connum erat. alterũ Condylon caſtello inexpugnabili: tertium
circa Lapathunta, quem Characa appellant: quartum, viæ ipſi, quà & media
& anguſtiſſima vallis eſt, impoſitum: quam vel decem armatis tueri facile eſt.
Intercluſo per Tempe ſimul aditu commeatibus, ſimul reditu, ipſi montes,
per quos deſcenderant, repetendi erant. quod vt furto feſellerant: ita propa-
lam, tenentibus ſuperiora cacumina hoſtibus, non poterant: & experta diffi-
cultas, ſpem omnem incidiſſet. Supererat nihil aliud in temerè commiſſo,
quàm in Macedoniam ad Dium per medios euadere hoſtes: quod, niſi dij
Olympi radices. mentem regi ademiſſent, ipſum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi I
radices montis, paulò plus quàm mille paſſuum ad mare relinquant ſpatium,
cuius dimidium loci occupat oſtium latè reſtagnans Baphyri amnis: partem
planiciæ aut Iouis templũ, aut oppidum tenet: reliquum perexiguũ foſſa mo-
dica valloq; claudi poterat. & ſaxorũ ad manum ſylueſtriſq; materiæ tantum
erat, vt vel murus obijci, turreſq; excitari potuerint. Quorum nihil cùm diſpe-
xiſſet cæcata mens ſubito terrore, nudatis omnibus pręſidijs, patefactiſq; bel-
Perſeus ad Pydnam refugit. lo ad Pydnam refugit. COS. plurimũ & præſidij & ſpei cernens in ſtultitia & ſe-
gnitie hoſtis, remiſſo nuntio ad Sp. Lucretium Lariſſam, vt caſtella relicta ab
hoſte, circa Tempe occuparet: præmiſſo Popilio ad explorandos tranſitus cir-
ca Dium: poſtquam patere omnia in omnes partes animaduertit, ſecundis K
caſtris peruenit ad Dium: metariq; ſub ipſo templo, ne quid ſacro in loco vio-
laretur, iuſſit. Ipſe vrbem ingreſſus, ſicut nõ magnam, ita exornatã publicis lo-
cis & multitudine ſtatuarũ, munitamq; egregiè, vix ſatis credere in tantis re-
bus ſine cauſa relictis nõ aliquem ſubeſſe dolum. vnum diem ad exploranda
circa omnia moratus, caſtra mouet: ſatiſq; credens paratam frumẽti copiam
fore. eo die ad amnem nomine Mytin proceſſit. Poſtero die progreſſus, Agaſ-
Martius Agaſſam vrbem Macedoniæ recipit. ſam vrbem tradentibus ſeſe ipſis, recepit: & vt reliquorum Macedonum ani-
mos ſibi conciliaret, obſidibus contentus, ſine pręſidio relinquere ſe eis vrbẽ,
immuneſq; ac ſuis legibus victuros eſt pollicitus. Progreſſus inde diei iter, ad
Aſcordum flumen poſuit caſtra: & quantum procederet longius à Theſſalia,
eo ma-

A eo maiorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: dubi-
tatione omnibus exempta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset,
cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus contractis in vnum omni-
bus copijs ducibusq;, increpare præfectos prędidiorum, ante omnes Asclepio-
dotum atq; Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse:
cuius culpæ reus nemo iustius quàm ipse fuisset. Consuli postquā ex alto con-
specta classis spem fecit cum cōmeatu naues venire (ingens enim caritas an-
nonæ ac propè inopia erat) ab inuectis iam portū audit, onerarias naues Ma-
gnesiæ relictas esse. Incerto inde quidnam agendum foret (adeò sine vlla ope
hostis quæ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandū erat) peroppor-
B tunè literæ à Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se quæ super Tempe essent & cir-
ca Philan tenere omnia, frumentiq; in ijs & aliarum in vsum rerū copiam in-
uenisse. His magnopere lætus COS. ab Dio ad Philan ducit, simul vt præsidiū
eius firmaret, simul vt militi frumentum, cuius tarda subuectio erat, diuide-
ret. Ea profectio famam haudquaquam secundam habuit: nam alij metu re-
cessisse eum ab hoste ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandum
foret: alij ignarum belli, quæ indies fortuna nouaret: vt qui offerentibus sese
rebus, omisisset è manibus ea quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit
possessione Dij, excitauit hostem, vt tunc tandem sentiret recuperanda esse,
quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione consulis, regressus
C Dium quæ disiecta ac vastata ab Romanis erant, reficit, pinnas mœnium de- *Perseus Dium vrbē munit.*
cussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinq; millia passuum ab
vrbe citra ripam Enipei amnis castra ponit, amnem ipsum transitu perdiffici- *Enipeus amnis.*
lem pro munimento habiturus. Fuit ex valle Olympi montis, æstate exiguus,
hybernis idem incitatus pluuijs & supra rupes ingentes gurgitibus facit: & in-
tra prorupta in mare euoluendo terram præaltas voragines, cauatoque medio
alueo ripas vtrinque præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis cre-
dens, extrahere reliquū tempus eius æstatis in animo habebat. Inter hæc COS. *Popilius Heracleam oppugnat.*
à Phila Popilium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit. Abest
à Phila quinq; millia fermè passuum, media regione inter Dium Tempeq;, in
D rupe amni imminente positum. Popilius priusquam armatos muris admo-
ueret, misit qui magistratibus principibusq; suaderent, fidem clementiamq;
Romanorum quàm vim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerunt, quia
ignes ad Enipeum ex regis castris apparebant. Tum terra mariq; (& classis ap-
pulsa ab littore stabat) simul armis, simul operibus machinisque oppugnari
cœpti. Iuuenes etiam quidam Romani, ludicro Circensi ad vsum belli verso, *Ludicrum Circense.*
partem humillimam muri ceperunt. Mos erat tum, nondum hac effusione
inducta bestijs omnium gentium Circum complendi, varia spectaculorum
conquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso, vix vnius ho-
rę tempus vtrunq; circulum complebat. Inter cætera sexageni fermè iuuenes,
E interdum plures ab apparitoribus ludi, armati inducebantur. Horum indu-
ctio in parte simulachrum decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris ex-
ercitij quàm militaris artis, propiorq; gladiatorium armorum vsum. Cùm alios
decursus edidissent motus: quadrato agmine facto, scutis super capita densa-
tis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertijs magis & quartis, postre-
mis etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta ędificiorum sunt, testudinem fa-
ciebant. Hinc L. fermè pedum spatio distantes, duo armati procurrebant,
comminatiq; inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta cùm
euasissent: nunc velut propugnantes per oras extremæ testudinis, nunc in me-
dia inter se concurrentes, haud secus quàm stabili solo persultabant. Huic te-
studini simillima parti muri admota, cum armati superstantes subissent, pro-

 pugna-

pugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur: depulsisq; ijs, in vrbem F duorũ signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, quòd & in fronte extrema, & ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora: sed prætecta pugnantium more. ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, & testudini iniecta imbris in modũ lubrico fastigio

Heraclea capitur.

innoxia ad imum labebãtur. Et COS. capta iam Heraclea, castra eò promouit, tanquã Dium, atq; inde summoto rege, in Pieriam etiã progressurus. Sed hyberna iam præparans, vias commeatibus subuehendis ex Thessalia muniri iubet, & elegi horreis opportuna loca, tectaq; ædificari vbi diuersari portantes commeatus possent. Perseus tandem pauore eo, quo attonitus fuerat, recepto animo, mallet imperijs suis non obtemperatum esse, cùm trepidans gazam in G mare deijci Pellæ, Thessalonicæ naualia iusserat incendi. Andronicus Thessalonicã missus traxerat tempus, id ipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquens locum. incautior Nicias Pellæ proijciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus: sed in rem emendabilem visus lapsus esse, quòd per vrinatores omne fermè extractum est. tantusq; pudor regi pauoris eius fuit, vt vrinatores clàm interfici iusserit: deinde Andronicum quoq; & Niciam, ne quis tam dementis

Martius Thessalonicam oppugnat.

imperij conscius existeret. Inter hæc C. Martius cum classe ab Heraclea Thessalonicam profectus, & agrum pluribus locis expositis per littora armatis latè vastauit. & procurrentes ab vrbe, secundis aliquot prælijs trepidos intra mœnia compulit. iamq; ipsi vrbi terribilis erat, cùm dispositis omnis generis tor- H mentis non vagi modò circa muros temere appropinquantes, sed etiam qui in nauibus erant, saxis tormento emicantibus percutiebantur. Reuocatis igitur in naues militibus, omissaq; Thessalonicæ oppugnatione, Aeniam inde petunt. quindecim millia passuum ea vrbs abest, aduersus Pydnam posita, fertili agro. Peruastatis finibus eius legentes oram, Antigoniam perueniunt. ibi egressi in terram primò & vastarunt agros passim, & aliquantum prædæ

Romanos palatos intercipiunt Macedones.

contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equitesq; fugientes effusè ad mare persecuti, quingentos fermè occiderunt, & nõ minus ceperũt. nec aliud quàm vltima necessitas, cùm recepere se tutò ad naues prohiberentur, animos militum Romanorũ simul desperatione alia salu- I tis, simul indignitate irritauit. redintegrata in littore pugna est: adiuuere & qui in nauibus erant. Ibi Macedonũ ducenti fermè cæsi, par numerus captus. Ab Antigonea classis profecta ad agrũ Pallenensem, excensionẽ ad populandum fecit. Finium is ager Cassandrensium erat longè fertilissimus omnis oræ quã prætervecti fuerant. Ibi Eumenes rex XX. tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quinq; missæ à Prusia rege tectæ naues. Hac viriũ accessione ani-

Cassandream oppugnant Romani.

mus creuit Pr. vt Cassandreã oppugnaret. Condita est à Cassandro rege in ipsis faucibus quæ Pallenensem agrũ cæteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico hinc Macedonico septa mari. Eminet nanq; in altũ lingua in qua sita est: nec minus quàm in altũ magnitudine Atho mons excurrit, obuersa in regionem K Magnesiæ duobus imparibus promontorijs: quorum maiori Posideum est nomẽ, minori Canastreum. Diuisis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta ceruis etiam obiectis vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. ab altera parte Euripus est: inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper obiecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti Prætori quia nusquam cumuli apparebant, quò regesta è fossa terra foret: monstrati sunt fornices, nõ ad eandem crassitudinem qua veterem murũ, sed simplici laterum ordine structos esse. Consilium igitur cepit, transfosso pariete iter in vrbem patefacere. Fallere autem ita se posse, si muros à parte alia scalis adortus, tumultu iniecto in

custodiam

A custodiam eius loci propugnatores vrbis auertisset. Erant in præsidio Cassandreæ præter non contemnendam iuuentutem oppidanorum DCCC. Agrianes, & M M. Penestarum Illyriorum, à Pleurato inde missi, bellicosum vtrunq; genus. His tuentibus muros, cùm subire Romani summa vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi vrbem patefecerunt. quòd si qui irrupere armati fuissent, extemplò cepissent. Hoc vbi perfectum esse opus militibus nuntiatum est, clamorem alacres gaudio repentè tollunt, alijs parte alia in vrbem irrupturis. Hostes primùm admiratio cepit, quídnam sibi repentinus clamor vellet. Postquam patére vrbem accepere pręfecti præsidij Pytho & Philippus Proco, qui occupasset aggredi opus factum esse rati, cum va-
B lida manu Agrianum Illyriorumq; erumpunt: Romanosque, qui alij aliunde coibant, conuocabanturq; vt signa in vrbem inferrent, incompositos atque inordinatos fugant persequunturq; ad fossam: in qua compulsos ruina cumulant. sexcenti fermè ibi interfecti, omnesque propè, qui iter murum fossamque deprensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem simul à mari, simul à terra aggredienti quidquam satis procedebat. Placuit igitur vtrique, custodijs firmatis, ne quod præsidium ex Macedonia intromitti posset: quoniam vis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, decem regij lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi,
C cùm in salo stantes hostium naues conspexissent, ipsi obscura nocte simplici ordine quàm poterant proximè littus tenentes, intrarunt vrbem. Huius noui præsidij fama absistere oppugnatione simul Romanos regemque coëgit. circumuecti promontorium, ad Toronem classem appulerunt. Eam quoq; oppugnare adorti, vbi valida defendi manu animaduerterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis vidissent, præteruecti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro vastato. Demetriadem quoque aggressuri. Inter hæc & consul ne segnis sederet tantum in agro hostico, M. Popilium cum quinque millibus militum ad Melibœam vrbem oppugnandam mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessa-
D liam vergit, opportunè imminens super Demetriadem. Primus aduentus hostiũ perculit incolas loci: collectis deinde ex nec opinato pauore animis, discurrunt armati, ad portas ac mœnia quà suspecti aditus erant, spemq; extemplò inciderunt, capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cùm audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, vt inde Demetriadem aggrederetur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, vt si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad vrbem castra mouerent Romani & ab oppugnatoribus Melibœæ cùm in superioribus
E locis repentè apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignisq; iniectus: ita à Melibœa abscessum est. Euphranor soluta vnius vrbis obsidione, Demetriadem extemplò ducit. Nec tum mœnia modò, sed agros etiam confiderunt se à populationibus tueri posse: & eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostiũ factę sunt. Circumuecti tamen mœnia sunt Pr & rex, sitũ vrbis cõtemplantes, si qua parte tentare aut opere, aut vi possent. fama fuit, per Cydam Cretensem, & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenen & Persea conditiones amicitię: ab Demetriade certè abscessum est. Eumenes ad consulem nauigat: gratulatus quòd prosperè Macedoniã intrasset, Pergamum in regnum abijt. Martius Figulus Pr. parte classis in hyberna Sciathum missa, cum reliquis nauibus Oreum Bœotię petit: eã

Romani nequicquam oppugnata Cassandrea discedunt.

Melibœam oppugnant Romani.

vrbem aptissimam ratus, vnde exercitibus, qui in Macedonia, quiq; in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longè diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo prætorem esse, cùm sæpe eum literis accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum quod vt ijsdem castris tenderet permissum non fuerit: ne vt equites quidem Gallos, quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius & remansisse apud consulem, & synceram eius fidem æquali tenore, egregiamq; operam in eo bello fuisse. Dum bellum in Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit, non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratiæ ab senatu actæ, muneraq; missa. G torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus Phaleratus, armaq; equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream ex viginti millibus Philippiorum factam, in curiam intulerunt: petentibusq; ijs, vt id donum in cella I. O. M. ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benigneq; amicitiam renouare volentibus legatis responsum, & binûm millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia & paulò post ab Rhodijs, de eadem re longè aliter differentes legati auditi sunt. vtraq; legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis quàm postulatio fuere, profitentis & ad id tempus se cum Romanis stetisse: & quoad bellum foret, staturum. Cæterùm cùm ad se à Perseo legati venissent de finiendo H cum Romanis bello, & ijs pollicitum deprecatorem apud senatum futurum, petere, si possent inducere in animum vt finiant iram, se quoque in gratia reconciliatæ pacis posse vti. Hæc regij legati. Rhodij superbè commemoratis erga populum Romanum beneficijs, & penè victoriæ vtiq; de Antiocho rege maiore parte à se vindicata, adiecerunt: cùm pax inter Macedonas Romanosque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis visum sit, in societatem se belli trahere, interrupisse. Tertium se annum multa eius incommoda belli sentire: mari intercluso inopia insulam premi, amissis maritimis vectigalibus atq; commeatibus. Cùm id vltrà pati non possent, legatos alios ad Persea in Macedoniam I misisse, qui ei denuntiarent, Rhodijs placere pacem eũ cõponere cum Romanis: se Romam eadem nuntiatum missos: per quos stetisset quo minus belli finis fieret, aduersus eos quid sibi faciundum esset, Rhodios cõsideraturos esse. Ne nunc quidem hęc sine indignatione legi audiriue posse certum habeo, inde existimari potest qui habitus animorum audientibus ea patribus fuerit. Claudius nihil responsum author est: tantùm S. C. recitatum, quo Caras & Lycios liberos esse iuberet populus Romanus, literasq; extemplò ad vtranq; gentem vt scirent indicatũ mitti. Qua audita re, principem legationis, cuius magniloquentiam vix curia paulò ante ceperat, corruisse. Alij responsum esse tradunt, populum Romanum & principio eius belli, haud vanis authoribus K compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege aduersus Rempublicam suã occulta consilia inisse: & si id antè dubium fuisset, legatorum paulo antè verba ad certum redegisse, & plerunq; ipsam se fraudem: etiam si initio cautior fuerit, detegere. Rhodios nuntio in orbe terrarum arbitria belli pacisq; agere: deorum nutu arma sumpturos, positurosq; Romanos esse. Iam non deos fœderũ testes, sed Rhodios habituros. Ita ne tandem ijs pareatur, exercitusq; de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciundum sit. quid Rhodij visuri sint: ipsos scire: populum certè Romanum deuicto Perseo, quod propediem sperent fore, visurum, vt pro meritis cuiusque in eo bello ciuitatis gratiam dignam referat. Munus tamen legatis in singulos binûm millium

æris

De Eumene rege varia scriptores tradũt.

Legati Gallorum reguli Romã veniunt.

Pamphylorũ legati.

Prusiæ legati.

Rhodiorum legati de pace cum Romanis & Perseo componenda Romam veniunt.

A æris missum est, quod ij non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q. Martij consulis sunt, quemadmodum saltu superato in Macedoniam transisset. & ibi & ex alijs locis commeatus à prætore prospectos in hyemem habere, & ab Epirotis viginti millia modiûm tritici, decē hordei sumpsisse, vt pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis CC. fermè opus esse, maximè Numidis, nec sibi in his locis vllam copiam esse. Senatusconsultum vt ea omnia ex literis consulis fierent, factum est. C. Sulpitius Prætor sex millia togarum, triginta tunicarum, & equos deportanda in Macedoniam, præbendaq; arbitratu consulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento soluit. Et Onesimum Pythonis

Q. Martij consulis literæ ex Macedonia Romam missæ.

Onesimus Macedo Romam perfugit.

B filium, nobilem Macedonem, in senatum introduxit. Is pacis semper author regi fuerat, monueratq;, sicut pater eius Philippus institutū vsq; ad vltimum vitæ diem seruabat, quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi, vt eum morem si non semper, crebrò tamen vsurparet. Postquam deterrere eum à bello nequijt, primò subtrahere sese per alias atq; alias causas, ne interesset ijs quæ non probabat, cœpit: postremò cùm suspectum se esse cerneret, & proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit: magnoq; vsui consuli fuit. Ea introductus in curiam cùm memorasset, senatus in formulam sociorum eum referri iussit: locum lautia præberi: agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset, ducenta iugera dari, & ædes Tarenti emi: vti ea

C curaret, C. Decimio prætori mandatum. Censores censum Idibus Decembribus seuerius quàm antè habuerunt: multis equi adempti, inter quos P. Rutilio qui tribunus plebis eos violenter accusarat: tribu quoq; is motus, & operarius factus ad opera publica facienda. Cùm eis dimidium ex vectigalibus eius anni attributum ex Senatusconsulto à quæstoribus esset: Tib. Sempronius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat, ædes P. Africani ponè veteres ad Vortumni signum, laneasq; & tabernas coniunctas in publicum emit, basilicamq; faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maximè belli curam in sermonibus homines habebant, quos in annum consules ad finiēdum tandem id bellum crea-

Censuræ seueritas.

Basilica Sempronia.

D rent. Itaq; Senatusconsultum factum est, vt Cn. Seruilius primo quoq; tempore ad comitia habenda veniret. Senatuscōsultum Sulpitius Prætor ad consulem post paucos dies recitauit, quibus antè diem in vrbem venturum. & COS. maturauit: & comitia eo die qui dictus erat, sunt perfecta. COSS. creati L. Aemylius Paulus iterum, septimodecimo anno postquam primò COS. fuerat, & C. Licinius Crassus. Prr. postero die facti, Cn. Bæbius Pamphilus. L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fonteius Balbus, M. Ebutius Helua, C. Papyrius Carbo. Omnia vt maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura. Itaque designatos extemplò sortiri placuit prouincias, vt vtri Macedonia consuli, cuiq; prętori classis venisset. sciretur, vt iam inde cogitarent, pararent-

E que quæ bello vsui forent, senatumq; consulerent, si qua re consulto opus esset. Latinas vbi magistratū inissent, quod per religiones posset, primo quoq; tempore fieri placere: neque consulem, cui eundum in Macedoniam esset, teneri. His decretis, consulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas iurisdictiones in vrbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ sunt. Cōsulum Aemylio Macedonia, Licinio Italia euenit. Prr. Cn. Bæbius vrbanam, L. Anicius peregrinam, & si quò senatus censuisset, Cn. Octauius classem, P. Fōteius Hispaniam, M. Ebutius Siciliam, C. Papyrius Sardiniā est sortitus. Extemplò apparuit omnibus, non segniter id bellū L. Aemyliū gesturum, præterquam quòd alius vir erat, etiam quòd dies noctesq; intentus, ea sola quę ad id bellum pertinerent, animo cogitabat. Iam omniū primùm à senatu

Prouinciarū sortitio.

Legati in Macedoniã ad exercitus visendos Roma mittuntur.

senatu petit, vt legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos, classemque, & comperta referenda, quid aut terrestribus, aut naualibus copijs opus esset. Præterea vt explorarent copias regias quantũ possent, quaq; prouincia nostra, quà hostium foret: vtrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiæ exuperatæ, & in æqua loca peruenissent: qui fideles nobis socij, qui dubij suspensæque ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati commeatus, & vnde terrestri itinere, vnde nauibus supportarentur: quid ea æstate terra marique rerum gestarum esset: ex his benè cognitis, certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Seruilio consuli negotium dedit, vt is in Macedoniam quos L. Aemylio videretur legaret. Legati biduo pòst profecti, Cn. Domitius Aenobarbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nuntiatum est, in Romano agro, simul in Veientibus: nouendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M. Claudius Marcellus Decemuir, in cuius locum Cn. Octauius suffectus. Et iam magnificentia crescente notatum est, ludis Circensibus P. Cornelij Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli ædilium curulium LXIII. Africanas, & XL. vrsos & elephantos lusisse. L. Aemylio Paulo, C. Licinio COSS. Idibus Martijs principio insequentis anni cùm in expectatione patres fuissent, maximè quidnam COS. de Macedonia, cuius ea prouincia esset referret: nihil se habere Paulus quod referret, cùm nondum legati redissent, dixit. Cæterùm Brundusij legatos iam esse, bis excursu Dyrrhachium eiectos. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem suam teneret, pridie Idib. Aprilis Latinis esse constitutam diem. Sacrificio ritè perfecto, se & Cn. Octauium, simul senatus censuisset, exituros esse: C. Licinio collegæ suo fore curæ se absente, vt si qua parari mittíue ad id bellum opus sit, parentur mittanturq;. Interea legationes exterarum nationum audiri posse. Sacrificio ritè perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus vocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat: per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gerens: & ad Pelusium nauali prælio victor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilũ facto transgressus cum exercitu obsidione ipsam Alexandriam tenebat: nec procul abesse, quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum, vt opem regno regibusque amicis imperio ferrent. Ea merita populi Romani in Antiochum, eam apud omnes reges gentesq; authoritatem esse, vt si legatos misissent, qui denuntiarent non placere senatui socijs regibus bellum fieri, extemplò abscessurus à mœnibus Alexandriæ, abducturusq; exercitum in Syriam esset. Quòd si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos cum pudore quodam populi Romani, quòd nullam opem in vltimo discrimine fortunarum tulissent. Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplò C. Popilium Lenatem, & C. Decimium, & C. Hostilium, legatos ad finiendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iussi, & nuntiare, ni absistatur bello, per vtrum stetisset, eum non pro amico, nec pro socio habituros esse. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia quinquatribus vltimis adeò expectati venerunt, vti nisi vesper esset, extemplò senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatiq; auditi sunt. Ij nuntiant, maiore periculo quàm emolumento exercitũ per inuios saltus in Macedoniã inductum.

Alexandrini legati de Antiocho queruntur.

Legati Romani ex Macedonia Romam reuersi à Senatu audiuntur.

Pieriam,

A Pieriam, quò processisset, regem tenere: castra castris propè ita collata esse, vt flumine Enipeo interiecto arceantur: neq; regem pugnandi potestatem facere, nec nostris vim ad cogendum esse: hyemem etiam asperam rebus gerendis interuenisse, in otio militē ali, nec plus quàm VI. dierū frumentū habere. Macedonū dici triginta millia armatorū esse. Si Ap. Claudio circa Lycnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distinere regem: nūc et Appium & quod cum eo præsidij sit, in summo periculo esse: nisi properè aut iustus exercitus eò mittatur, aut illi inde deducatur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualium partem morbo audissē absumptam, partē, maximè qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neq;
B stipendium accepisse, neq; vestimenta habere. Eumenen classemq; eius, tanquam vento allatas naues sine causa & venisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis visum. Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregiè cōstantem fidem nuntiabant. Legatis auditis tunc de bello referre sese L. Aemylius dixit. Senatus decreuit, vt in octo legiones parem numerum tribunorū consules & populus crearent: creari autem neminem eo anno placere, nisi qui honorem gessisset. Tum ex omnibus Tribunis militum vti L. Aemylius in duas legiones in Macedoniam, quos eorū velit eligat, & vt solenni Latinarum perfecto, L. Aemylius COS. Cn. Octauius Pr. cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L. Ancius Pr. cuius inter peregrinos iu-
C risdictio erat. Eum in prouinciam Illyricum circa Lycnidum Ap. Claudio succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli imposita: is septem millia ciuium Romanorum, & equites CC. scribere iussus: & socijs nominis Latini septem millia peditum imperare, CCCC. equites: & Cn. Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, vt sexcentos equites conscriberet. Hunc exercitum ad collegam primo quoq; tempore mittere in Macedoniam iussus, neque in ea prouincia plus quàm duas legiones esse. eas repleri, vt sena millia peditū, trecentos haberent equites. cæteros equites peditesq; in præsidijs disponi. Qui eorum idonei ad militandum non essent, dimitti, decem præterea millia peditum imperata socijs, & DCCC. equites. Id præsidij additum Anicio
D præter duas legiones, quas portare in Macedoniam est iussus, quina millia peditum & ducentos habentes, trecenos equites: & in classem quinq; millia naualium sociùm sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus: eò addere sociorum decem millia peditum, & sexcentos equites. SCC. perfectis, L. Aemylius consul è curia in concionem processit, orationemq; talem habuit: Animaduertisse videor Quirites, maiorem mihi, sortito Macedoniam prouinciam, gratulationem factam, quàm cùm aut consul essem cōsalutatus, aut quo die magistratum inissem: neq; id ob aliam causam, quàm quia bello in Macedonia, quod diu trahitur: existimastis dignum maiestate populi Romani exitum per me imponi posse. deos quoq; huic fauisse
E sorti spero. eosdemq; in rebus gerendis affuturos esse. Hęc partim opinari, partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo, audeoque, me omni ope adnisurum esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decreuit, & (quoniā extemplò proficisci placet, neq; ego in mora sum) C. Licinius collega, vir egregius, æquè enixè parabit, ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos quæ scripsero senatui aut vobis, credite: rumores credulitate vestra ne alatis, quorum author nemo extabit. Nam nūc quidem, quod vulgo fieri hoc præcipuè bello animaduerti, nemo tam famæ contemptor est, cuius non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam (si dijs placet) in conuiuijs sunt qui exercitus in Macedoniam ducant: vbi castra locāda sint sciant, quæ loca pręsidijs occupanda, quando aut quo saltu intranda

Supplementum belli aduersus Persēa.

L. Aemylij cōsulis ad populum oratio, antè quàm Macedoniam adiret.

tranda Macedonia: vbi horrea ponenda, quà terra, mari subuehantur com- F
meatus: quando cum hoste manus cōserendæ, quando quiescendum sit. Nec
quid melius faciendum sit modò statuunt, sed quidquid aliter quàm ipsi cen-
suere factum est, cōsulem veluti dicta die accusant. Hæc magna impedimen-
ta res gerentibus sunt. Neq; enim omnes tam firmi & constantis animi con-
tra aduersum rumorem esse possunt, quàm Fabius fuit: qui suum imperium
minui per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama malè rem gerere.
Non sum is, qui non existimem admonendos duces esse: imò eum, qui de
sua vnius sententia omnia gerat, superbum iudico magis, quàm sapientem.
Quid ergò est? Primùm à prudentibus, & propriè rei militaris peritis, & vsu
doctis monēdi imperatores sunt: deinde ab his qui intersunt gerendis rebus, G
qui loca, qui hostē, qui temporū opportunitatē vident, qui in eodē velut na-
uigio participes sunt periculi. Itaq; si quis est, qui quod è Republica sit suadere
se mihi in eo bello quod gesturus sum confidat, ne deneget operam Reipub.
& in Macedoniā mecum veniat: naue, equo, tabernaculo, viatico etiam à me
iuuabitur. Si quem id facere piget, & otium vrbanum militiæ laboribus prę-
optat, è terra ne gubernauerit. Sermonum satis ipsa prębet vrbs: loquacitatem
suam contineat: nos castrensibus consilijs contentos futuros esse sciat. Ab hac
concione, Latinis quæ pridie Calendas Aprilis fuerunt, in monte sacrificio ri-
tè perpetrato, protinus inde & COS. & Pr. Cn. Octauius in Macedoniam pro-
fecti sunt. Traditum est memorię, maiore quàm solita frequentia prosequen- H
tium consulem celebratum: ac propè certè spe ominatos esse homines, finem

Perseus Gentium regem Illyriorū sibi adiungit.

esse Macedonico bello, maturumq; reditum cum egregio triumpho consu-
lis fore. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus quod iam inchoatum perficere,
quia impensa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, vt Gentium
Illyriorum regem sibi adiungeret: hoc, postquam intrasse saltum Romanos,
& adesse discrimen vltimum belli animaduertit, nō vltrà differendum ratus:
cùm per Hippiam legatum CCC.° argenti talenta pactus esset, ita vt obsides
vltrò citroq; darentur, Pantaucum misit ex fidissimis amicis ad ea perficien-
da. Medeōne Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio occurrit: ibi & iusiuran-
dum ab rege, & obsides accepit. Missus & à Gentio est legatus nomine Olym- I
pio, qui iusiurandum à Perseo obsidesq; exigeret. Cum eodem ad pecuniam
accipiendam missi sunt: & authore Pantauco, qui Rhodum legati cum Mace-
donibus irent, Parmenio & Morcus destinatur. Quibus ita mandatum, vti iu-
reiurando obsidibusq; & pecunia accepta, tum demum Rhodum proficisce-

Perseus Rhodios ad defectionē solicitat.

rentur. Duorum simul regum nomine incitari Rhodios ad bellū Romanum
posse. Adiunctam ciuitatem, penes quam vnam tum rei naualis gloria esset,
nec terra, nec mari spem relicturam Romanis. Venientibus Illyrijs, Perseus ab
Enipeo amni ex castris cum omni equitatu profectus, ad Dium occurrit. Ibi
ea quæ conuenerunt circumfuso agmine equitum facta, quos adesse fœderi
sancitæ cum Gentio societatis volebat rex, aliquātum eam rem ratus animo- K
rum ijs adiecturam. & obsides in cōspectu omnium dati, acceptiq;: & Pellam
ad thesauros regios missis qui pecuniam acciperent, qui Rhodum irent cum
Illyrijs legatis Thessalonicæ conscendere iussi. Ibi Metrodorus erat, qui nuper
ab Rhodo venerat: authoribusque Dione & Polyarato principibus ciuitatis
eius, affirmabat Rhodios paratos ad bellum esse. Is princeps iunctæ cum Illy-
rijs legationis datus est. Eodem tempore ad Eumenen, & ad Antiochum com

Perseus ad Eumenē & Antiochum solicitandos legationem mittit.

munia mandata, quæ subijcere conditio rerū poterat. Natura inimica inter se
esse liberam ciuitatem & regē. Singulos populū Romanum aggredi, & quod
indignius sit, regem viribus reges oppugnare. Attalo adiutore patrem suum
oppressum. Eumene adiuuante, & quadam ex parte etiam Philippo patre suo.
Antiochum

A Antiochum oppugnatum: in se nunc & Eumenē & Prusiam armatos esse. Si Macedoniæ regnum sublatum foret, proximam Asiam esse: quam iam ex parte sub specie liberandarum ciuitatum suam fecerint: deinde Syriam. Iam Prusiam Eumeni honore præferri, iam Antiochum victorem pręmio belli ab Aegypto arceri. Hæc cogitantem prouidere iubebat, vt aut ad pacem secum faciendam compelleret Romanos, aut perseuerantes in bello iniusto communes duceret omnium regum hostes. Ad Antiochum aperta mandata erant, ad Eumenem per speciem captiuorum redimendorū missus legatus erat: verùm occultiora quædam agebantur, quæ in præsentia inuisum quidem & suspectum Romanis Eumenem * falsis grauioribus. Proditor enim ac propè hostis habitus, dum inter se duo reges captantes fraude & auaritia certant. Cydas erat Cretensis, ex intimis Eumenis: hic prius ad Amphipolim cum Chimaro quodam populari suo, militante apud Persea, inde postea Demetriadem semel cum Menecrate quodā, iterum cum Antiocho regijs ducibus sub ipsis mœnibus vrbis collocutus fuerat. Eropon quoque, qui tum missus est, duabus ad eundem Eumenem iam antè legationibus functus erat. Quæ colloquia occulta & legationes infames quidē erant: sed quid actum esset, quídue inter reges conuenisset, ignorabatur. Res autem ita se habuit. Eumenes neque fauit victoriæ Persei, neq; bello eum inuadere in animo habuit: non tam quia paternæ inter eos inimicitiæ erant, quàm ipsorum odijs inter se accensæ.

Perseus ad Eumenem & Antiochum solicitandos legationem mittit.

B

C Non ea regum æmulatio, vt æquo animo, Persea tantas adipisci opes tantamque gloriam quanta Romanis victis eum manebat, Eumenes visurus fuerit. Cernebat & Persea iam inde ab initio belli omni modo spem pacis tentasse, & indies magis quo propior admoueretur terror, nihil neque agere aliud, neque cogitare. Romanos quoque quia traheretur diutius spe ipsorum bellum, & ipsos duces & senatum non abhorrere à finiendo tam incommodo ac difficili bello. Hac vtriusque partis voluntate explorata, quod fieri etiam sua sponte tædio validioris, metu infirmioris credebat posse, in eo suam operam venditare concilianda gratia magis cupijt. Nam modò ne iuuaret bello Romanos terra marique, modò pacis patrandæ cum Romanis paciscebatur mercedem, ne bello interesset, M. & D. talenta. in vtroque non fidem modò se, sed obsides quoq; dare paratum esse ostendebat. Perseus ad rem inchoandam promptissimus erat cogente metu, & de obsidibus accipiendis sine dilatione agebat, conueneratque vt accepti Cretam mitterentur. vbi ad pecuniæ mentionem ventum erat, ibi hæsitabat: & vtique alteram in tanti nominis regibus turpem ac sordidam, & danti & magis accipienti mercedem esse. Malebat in spem Romanæ pacis non recusare impensam, sed eam pec..niam perfecta re daturum, interea Samothracæ in templo depositurum. Ea insula cùm ipsius ditionis esset, videre Eumenes nihil interesse an Pellæ pecunia esset: id agere, vt partem aliquam præsentem ferret. Ita nequicquam inter se captari, nihil præter infamiam mouere. Nec hæc tantū Perseo per auaritiam est dimissa res, cùm pecuniam tutam & pacem habere per Eumenē, quæ vel parte regni redimenda esset: ac receptus protrahere inimicū mercede onustum, & hostes meritò ei Romanos posset facere. Sed etiam Gentij regis parata societas, & tum Gallorum effusorum per Illyricū ingens agmen oblatum, auaritia dimissum est. Veniebant decem millia equitum, par numerus peditum, & ipsorum iungentium cursum equis, & in vicem prolapsorum equitum vacuos capientium ad pugnā equos. Hi pacti erant, eques denos præsentes aureos, pedes quinos, mille dux eorum. Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obuiam cum dimidia copiarum parte, denuntiare per vicos vrbesq; quæ viæ propinquæ sunt cœpit, vt cōmeatus expedirent, frumenti, vini,

D

E

Perseus Gallorum auxilia non admittit.

 pecorum

pecorum vt copia esset. Ipse equos phalerasque & sagula donum principibus F ferre, & parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinem credens trahi spe posse. Ad Alamanam vrbem peruenit, & in ripa fluminis Axij posuit castra: circa Desudabam in Mædica exercitus Gallorum consederat, mercedem pactam opperiens. Eò mittit Antigonū ex purpuratis vnum, qui iuberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ is locus est) castra mouere, principes ad se venire frequentes. LXXV. millia ab Axio flumine & castris regis aberant. Hæc mandata ad eos cùm pertulisset Antigonus, adiecissetque per viam quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibusq; muneribus principes aduenientes vestis, argenti, equorumque excepturus rex esset: de his quidem se coràm cognituros respondent. Illud quod præsens pepigissent interrogant, ecquid aurum, quod in singulos pedites equitesque diuidendum esset, secum adduxisset. Cùm ad id nihil responderetur, Clondicus G regulus eorum, Abi, renuntia ergo, inquit, regi, nisi aurum obsidesq; accepissent, nusquam inde Gallos longius vestigium moturos. Hæc relata regi cùm essent, aduocato consilio, cùm quid omnes suasuri essent appareret: ipse, pecuniæ quàm regni melior custos, institit de perfidia & feritate Gallorū disserere. Multorum iam antè cladibus expertum, periculosum esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant, quàm hostes Romanos. Quinq; millia equitum sat esse, quibus & vti ad bellum possent, & quorum multitudinē ipsi non timeant. Apparebat in omnibus mercedem H multitudinis timere, ne quicquā aliud: sed cùm suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus qui nuntiaret, quinq; milliū equitum opera tantum vti regem, cōtemnere multitudinem aliam. Quod vbi audiuere barbari, cæterorum quidē fremitus fuit, indignantium se frustra excitos sedibus suis: Clondicus rursus interrogat, ecquid ipsis quinque millibus quod conuenisset numeraret. Cùm aduersus id quoque misceri ambages cerneret, inuiolato fallaci nuntio (quod vix sperauerat ipse posse contingere) retro ad Histrū perpopulati Thraciam, quà vicina erat viæ redierunt. Quæ manus quieto sedente rege ad Enipeum, aduersus Romanos Perræbiæ saltum in Thessaliam traducta, non agros tantum nudare populando potuit, ne quos inde Romani com I meatus expectarent, sed ipsas excindere vrbes, tenente ad Enipeum Perseo Romanos, ne vrbibus socijs opitulari possent. Ipsis quoque Romanis de se cogitandum fuisset: quando neq; manere amissa Thessalia vnde exercitus alebatur potuissent, neque progredi, cùm ex aduerso castra Macedonum, *qui ea pe penderant spe, haud mediocriter debilitauit. Eadem auaritia Gentium regem sibi alienauit. Nam cum CCC. talenta Pellæ missis à Gentio numerasset, signare eos pecuniam passus est. Inde X. talenta ad Pantaucum missa, eaq; præsentia dari regi iussit: reliquam pecuniam signatam Illyriorū signo portantibus suis præcipit paruis itineribus veherent: dein cùm ad finem Macedoniæ ventum esset, subsisterent ibi, ac nuntios ab se opperirentur. Gentius exigua parte pecu K niæ accepta, cum assiduè à Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M. Perpennam & L. Petilium legatos, qui tum fortè ad eum venerant, in custodiā coniecit. Hoc audito Perseus, contraxisse eum necessitates ratus ad bellū vtiq; cum Romanis, ad reuocandū qui pecuniam portabat misit: velut nihil aliud agens, quàm vt quanta maxima posset pręda ex victo Romanis reseruaretur. Et ab Eumene Eropon ignotis quæ occultè acta erant, redit. De captiuis actū esse & ipsi euulgauerant, & Eumenes consulē vitandæ suspicionis causa certiorem fecit. Perseus post reditum ab Eumene Eropontis spe deiectus, Antenorem & Callippum præfectos classis cum XL. lembis (adiectæ ad hunc numerum quinque pristes erant) Tenedum mittit, vt inde sparsæ per Cycladas

Quid Galli potuissent, si Persem eos admisisset.

Persei auaritia.

A Cycladas insulas naues, Macedoniam cum frumento petentes, tutarentur.
Cassandreæ deductæ naues, in portus primùm qui sub Atho monte sunt, in-
de Tenedum placido mari cùm traiecissent: stantes in portu Rhodias apertas
naues, Eudamumque præfectum earum, inuiolatas atque etiam benignè ap-
pellatos dimiserunt. Cognito deinde in latere altero quinquaginta onerarias
suarum, stantibus in ostio portus Eumenis rostratis, quibus Damius præerat,
inclusas esse: circumuectos properè ac summotis terrore hostium nauibus,
onerarias, datis qui prosequerentur decem lembis, in Macedoniam mittit, ita
vt in tutum prosecuti redirent Tenedum. Nono post die ad classem iam ad
Sigium stantem redierunt. Inde Subota (insula est interiecta Eleę & Atho) tra-
B ijciunt. Fortè postero die quàm Subota classis tenuit, quinque & triginta na- *Classis Attali à Macedonibus intercepta.*
ues, quas hyppagogos vocant, ab Elea profectæ cum equitibus Gallis, equis-
que, Phanas promontorium Chiorum petebant, vnde transmittere in Mace-
doniam possent: Attalo ab Eumene mittebantur. Has naues per altum ferri
cùm ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis, inter Ery-
thrarum promontorium, Chiumque, quà arctissimum fretum est, ijs occur-
rit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, quàm Macedonum classem in il-
lo vagari mari: nunc Romanos esse, nunc Attalũ, aut remissos aliquos ab Atta-
lo ex castris Romanis Pergamũ petere. Sed cùm iam appropinquantium for-
ma lemborum haud dubia esset, & concitatio remorum, directæq; in se pro-
C ræ, hostes appropinquare apparuisset: tunc iniecta trepidatio est, cùm resisten
di spes nulla esset, inhabiliq; nauium genere, & Gallis vix quietem ferentibus
in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erant, in Erythream ena-
runt: pars velis datis ad Chium naues eiecere, relictisq; equis effusa fuga vrbē
petebant. Sed propius vrbem lembi accessuq; cōmodiore cùm exposuissent
armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt: par-
tim ante portam exclusos: clauserant enim Chij portam, ignari qui fugerent,
aut sequerentur. DCCC. fermè Gallorum occisi, CC. viui capti: equi pars in ma
ri fractis nauibus assumpti, partim neruos succiderunt in littore Macedones.
viginti eximiæ equos formæ cum captiuis, eosdem decem lembos, quos antè
D miserat, Antenor deuehere Thessalonicam iussit, & primo quoque tempore
ad classem reuerti: Phanis se eos expectaturum. Triduum fermè classis ad vr-
bem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis decē lembis eue-
cti Aegeo mari Delum traiecerunt. Dum hæc geruntur, legati Romani C. Po-
pilius, C. Decimius, & C. Hostilius à Chalcide profecti, tribus quinquer emi-
bus Delum cùm venissent, lembos ibi Macedonum XL. & quinque regis Eu-
menis quinqueremes inuenerunt. Sanctitas templi insulæq; inuiolatos præ- *Delij templi & insulæ religio.*
stabat omnes. Itaque permixti Romaniq; & Macedones, & Eumenis nauales
socij, in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor Per-
sei præfectus, cùm aliquas alto præferri onerarias naues ex speculis significa-
E tum foret: parte lemborũ ipse insequens, parte per Cyclades disposita, præter-
quam si quæ Macedoniam peterēt, omnes aut supprimebat, aut spoliabat na-
ues: quibus poterat Popilius, aut Eumenis naues, succurrebat: sed vecti nocte
binis aut ternis plerunque lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus le-
gati Macedones Illyrijq; simul Rhodum venerunt, quibus authoritatem ad- *Macedones legati Rhodum veniunt.*
didit, non lemborum modò aduentus passim per Cycladas atq; Aegeum va-
gantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regũ Persei Gentijque, & fama cum
magno numero peditum equitumque venientium Gallorum. Et iam cùm
accessissent animi Dioni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benignè
modò responsum regibus est, sed palàm pronuntiatum, bello finem se autho-
ritate sua impositturos esse: itaq; ipsi quoque reges æquos adhiberent animos

ad pacem accipiendam. Iam veris principium erat, nouiq́ue duces in prouin- F
ciam venerant: cos. Aemylius in Macedoniã, Octauius Oreum ad classem,
Gentij regis Illyriorũ genus & crudelitas.
Anicius in Illyricum, cui bellandum aduersus Gentium. Patre Pleurato rege
Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos, Platorem vtroque paren-
te: Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem pa
ternam minus suspecto, Platorem occidit: & duos amicos eius, Etritum &
Epicadum, impigros viros, quo tutius regnaret. Fama fuit, Honuni Dardano-
rum filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tanquam his nuptijs adiun-
genti sibi Dardanorum gentem: & similius id vero fecit ducta ea virgo. Pla-
tore interfecto, grauis deinde dempto fratris metu popularibus esse cœpit: &
violentiam insitam ingenio intemperantia vini accendebat. Cæterùm, sicut G
antè dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omnes copias con-
traxit, quindecim millia armatorum fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gen-
tem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equiti-
Gentius obsidet Bassaniam.
bus misso, ipse ad Bassaniam vrbem quinque millia ab Lisso ducit. Socij erant
Romanorum: itaq; per missos nuntios prius tentati, obsidionem pati quàm
dedere sese maluerunt. Carauantium in Cauijs Durnium oppidũ aduenien-
tem benignè accepit: Carauantis altera vrbs exclusit, & cùm agros eorum ef-
fusè vastaret, aliquot palati milites agrestium concursu interfecti sunt. Iam &
Ap. Claudius, adsumptis ad eum exercitum quem habebat Bullianorum &
Apolloniatium & Dyrrhachinorum auxilijs, profectus ex hybernis circa Ge- H
nusuum amnem castra habebat: audito fœdere inter Persea & Gentium, &
legatorum violatorum iniuria accensus, bellũ haud dubiè aduersus eum ge-
sturus. Anicius Prætor eo tempore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gereren-
tur, præmissisq; ad Appium literis, vt se ad Genusuum operiretur, triduo & ipse
in castra venit: & ad ea quæ habebat auxilia, assumptis Partinorũ iuuentutis
duobus millibus peditum & equitibus CC. peditibus Epicadus, equitibus A-
galsus præerat. Parabat ducere in Illyricum, maximè vt Bassanitas solueret ob-
sidione: tenuit impetum eius fama lemborũ, vastantium maritimam oram.
LXXX. erant lembi, authore Pantauco missi à Gentio ad Dyrrhachinorum &
Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad I

* *

to eo tradiderunt se: deinceps & vrbes regionis eius idem faciebant, adiuuan-
te inclinationem animorum clementia in omnes & iustitia prætoris Roma-
Scodram obsidet Anicius prætor.
ni. Ad Scodram inde ventũ est, id quod belli caput fuerat: non eo solum quòd
Gentius eam sibi ceperat, velut regni totius arcẽ, sed etiam quòd Labeatium
gentis munitissima longè est & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina,
Clausala latere vrbis quod in orientem patet præfluens, Barbana ab regione
occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt
Oriundi flumini, quod ortum ex monte Scodro, multis & alijs auctum aquis
Scodrus mons.
mari Hadriatico infertur. Mons Scodrus longè altissimus regionis eius, ab o- K
riente Dardaniam subiectam habet, à meridie Macedoniam, ab occasu Illy-
ricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gensq́ue id tota Il-
lyriorum & rex ipse tuebatur: tamen prætor Romanus, quia prima successe-
rant prosperè, fortunam totius rei principia secuturã esse ratus, & repentinum
valiturum terrorem, instructu exercitu ad mœnia succedit. Quòd si clausis
portis muros portarumq́ue turres dispositis armatis defendissent, vano cum
incœpto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco
æquo maiore animo commiserunt, quàm sustinuerunt. Pulsi enim & fuga
conglobati, cùm CC. amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum in-
tulerunt terrorem, vt oratores extemplò ad prætorem mitteret Gentius Teu-
ticum

A ticum & bellum principes gentis, per quos inducias peteret, vt deliberare de
statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, cùm castra Romana quingen-
tos fermè passus ab vrbe abessent, nauem conscendit, & flumine Barbana na-
uigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad consultandum:
sed, vt apparuit, falsa spe exitus, Carauantium fratrem multis millibus arma-
torum actis ex ea regione, in quam missus erat, aduentare. qui postquam eua-
nuit rumor, tertio post die nauem eandem secundo amni Scodram demisit:
præmissisque nuntijs, vt sibi appellandi prætoris potestas fieret, copia facta, in
castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, po-
stremò ad preces lachrymasq; effusus, genibus prætoris accidens, in potesta-
B tem sese dedit. Primò bonum animum habere iussus, ad cœnam etiam inui-
tatus, in vrbem ad suos redijt, & cum prætore eo die honorificè est epulatus:
deinde in custodiam C. Cassio Trib. militum traditus, vix gladiatorio accepto
decem talentis ab rege, rex vt in eam fortunam recideret. Anicius Scodra re-
cepta, nihil prius quàm requisitos Petilium Perpennamque legatos ad se duci
iussit: quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplò mittit ad compre
hendendos amicos cognatosque regis. qui Medeonem Labeatium gentis vr-
bem profectus, Etleuam vxorem cum filijs duobus Scerdilio Pleuratoque, &
Carauantium fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra
triginta dies perfecto, nuntium victoriæ Perpennam Romam misit: & post
C dies paucos Gentium regem ipsum cum parente coniuge ac liberis ac fratre,
alijsque principibus Illyriorum. Hoc vnum bellum prius perpetratum, quàm
cœptum, Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoq;
in magno terrore erat, propter aduentum simul Aemylij noui consulis, quem
cum ingentibus minis aduentare audiebat, simul Octauij Prætoris. Nec mi-
nus terroris à classe Romana & periculo maritimæ oræ habebat. Thessaloni-
cæ Eumenes & Athenagoras præerant cum paruo præsidio MM. cetratorum.
Eò & Androclen præfectum mittit, iussum sub ipsis naualibus castra habere.
Aeniam mille equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram,
vt quocunque littore applicuisse naues hostium audissent, extemplò ferrent
D agrestibus opem. quinque millia Macedonum missa ad præsidium Pythoi &
Petræ, quibus præpositi erant Histiæus & Theogenes & Midon. His profectis
ripam munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alueo transiri poterat.
Huic vt omnis multitudo vacaret, fœminæ ex propinquis vrbibus coactæ, ci-
baria in castra afferebant: miles iussus ex propinquis syluis.

Gentius inducias petit ab Anicio prætore.

Gentius Anicio prætori se dedit.

Gentius cum principibus Illyriorũ captiuus Romam mittitur.

* *

postremò sequi se vtrarios ad mare, quod minus CCC. passus aberat, iussit, &
in littore alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingentis altitudinis
spem faciebant, eo magis quia nullos apertos euergerent riuos, occultos con-
tinere latices, quorum venæ in mare permanantes vndæ miscerentur. Vix de-
E ducta summa arena erat, cùm scaturigines turbidæ primò & tenues emicare,
dein liquidam multamque fundere aquam velut deûm dono cœperunt. Ali-
quantum ea quoque res duci famæ & authoritatis apud milites adijcit. Iussis
deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisq; ordinibus vadit
ad contemplandos transitus, quà descensus facilis armatis, quà in vlteriorem
ripam minimè iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoq; primùm
vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiumq; ducis fie-
rent, prouidit. Vbi omnibus simul pronuntiaretur quod fieret, neque omnes
exaudirent, incerto imperio accepto alios ab se adijcientes, plus eo quod im-
peratum sit, alios minus facere: clamores deinde dissonos oriri omnibus locis
& prius hostes quàm ipsos quid paretur scire. Placere igitur, Trib. militum pri-
Kkk 3 mo pilo

mo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo F cuique in ordine centurioni dicere quid opus facto sit: siue à primis signis ad nouissimum agmen, siue ab extremis ad primos perferendum imperium sit. *Vigiles.* Vigiles etiam nouo more scutū in vigiliam ferre vetuit: non enim in pugnam vigilem ire, vt armis vtatur, sed ad vigilandū. vt cùm senserit hostium aduentum, recipiat se, excitetque ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde vbi fessi sint innixos pilo, capite super marginē scuti posito sopitos stare, vt fulgentibus armis procul cōspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. *Stationes.* Stationum quoq; morē mutauit. armati omnes, & frænatis equis equites, diem totum perstabāt. id cum æstiuis diebus vrente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equosq; fessos, integri sæpe adorti hostes vel pauci plures vexabant. G Itaque ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianam succedere alios iussit: ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hæc cùm ita fieri placere concione aduocata pronuntiasset, adiecit *Pauli consulis ad milites oratio.* vrbanæ concioni conuenientem orationem. Vnum imperatorem in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se, nunc cum ijs quos aduocauerit in consilium: qui non sint aduocati, eos nec palàm, nec secretò iactari consilia sua. *Quæ miles curare debeat.* Militem hæc tria curare debere, corpus vt quàm validissimum & pernicissimū habeat, arma apta, animum paratum ad subita imperia: cætera scire de se dijs immortalibus & imperatori suo curæ esse. In quo exercitu milites consul & imperator rumoribus vulgi circumagatur, ibi nihil H salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris, prouisurum, vt benè gerendæ rei occasionem eis præbeat: illos nihil quod futurum sit quærere: vbi datum signum sit, tum militarem operam nauare. Ab his præceptis concionem dimisit, vulgo etiam veteranis fatentibus, se illo primùm die tanquam tyrones quid agendum esset in re militari didicisse. Nō sermonibus tantùm his, cum quanto assensu audissent verba consulis, ostenderunt: sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietum videres. acuere alij gladios: alij galeas bucculasque, scuta alij loricasque tergere: alij aptare corpori arma, experirique sub his membrorum agilitatem: quatere alij pila, alij micare gladijs, mucronemque intueri: vt facilè quis cerneret, vbi primùm conserendi manū cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili I inituros bellum. Perseus quoq;, cum aduentu cōsulis simul & veris principio strepere omnia moueriq́ue apud hostes velut nouo bello cerneret: mota à Phila castra in aduersa ripa posita: nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubiè transitus speculantem.

* *

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regiq́ue eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primò supprimere in occulto famam eius rei est conatus, missis qui Pantaucum inde venientem appropinquare castris vetarent: sed iam & pueri quidam visi ab suis erant inter obsides Illyrios K ducti: & quo quæque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum *Rhodiorum legati in castra ad Paulū Cos. veniunt.* ministrorum emanant. Sub idem tempus & Rhodij legati in castra venerunt, cum ijsdem de pace mandatis, quæ Romæ ingentem iram patrum exitauêre. Multo iniquioribus animis à castrensi consilio auditi sunt: Itaque cùm alij præcipites sine responso * agendos castris, pronuntiauit post diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim, vt appareret quantum pacificantium Rhodiorum authoritas valuisset, consultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam, & maximè maioribus natu, per Enipei ripam munitionesque vim facere: confertis & vim facientibus resistere Macedonas non posse, ex tot castellis aliquanto altioribus ac munitioribus, quæ validis præ-

A dis præsidijs insedissent, priore anno deiectos. alijs placebat Octauium cum
classe Thessalonicam petere, & populatione maritimæ oræ distringere copias
regias, vt altero ab tergo se ostendente bello, circumactus interiorem partem
regni tuendam, nudare aliqua parte transitus Enipei cogeretur. Ipsi natura &
operibus inexuperabilis ripa videbatur: & præterquam quòd tormenta vbi-
que disposita essent, missilibus etiam melius & certiore ictu hostes vti audie-
rat. Aliò spectabat mens tota ducis: dimissoque consilio Perræbos mercato-
res Schœnum & Menophilum, notæ & fidei iam sibi & prudentiæ homines,
accersitos secretò percunctatur, quales ad Perræbiam transitus sint. Cùm lo-
ca non iniqua esse dicerent, præsidijs autem regis obsideri: spem cepit, si no-
B cte improuisò valida manu aggressus nec opinantes esset, deijci præsidia pos-
se. Iacula enim & sagittas & cætera missilia in tenebris, vbi quid petatur pro-
cul prouideri nequeat, inutilia esse, gladio comminus geri rem in permixta
turba, quo miles Romanus vincat. His ducibus vsurus, prætorem Octauium
accersitum, exposito quid pararet, Heracleam cum classe petere iubet, & mil-
le hominibus decē dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam
Q. Fabium Maximū filium suum cum quinq; delectis millibus Heracleam
mittit, velut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedo-
niæ, quod in consilio agitatum erat, vastandam. Secretò indicatum, cibaria
his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde iussi duces itineris
C ita diuidere viam, vt quarta vigilia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse po
stero die, vt distineret regem ab circumspectu rerum aliarum, prima luce me-
dio in alueo cum stationibus hostium prælium commisit: pugnatumque
vtrinque est leui armatura: nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pu-
gnari poterat. Descensus ripę vtriusq; in alueum trecentorum fermè passuum
erat: medium spatium torrentis alibi aliter cauati paulo plus quàm mille pas-
sus patebat. Ibi in medio, spectantibus vtrinque ex vallo castrorum hinc re-
ge, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia *Macedonum cum Romano prœlium.*
auxilia melius pugnabant, comminus stabilior & tutior aut parma, aut scu-
to Ligustino Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul iussit: ita eo
D die diremptum prælium est, haud paucis vtrinque interfectis. Sole orto po-
stero die, irritatis certamine animis, etiam acrius concursum est: sed Romani,
non ab his tantùm, cum quibus contractum certamen erat, sed multo ma-
gis ab ea multitudine, quæ disposita in turribus stabat, omni genere missiliū
telorum ac saxis maximè vulnerabantur. Vbi propius ripam hostiū subissent,
tormentis missa etiam ad vltimos perueniebant. Multo pluribus eo die amis-
sis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, digressus ad
imam partem castrorum, veluti per deuexum in mare brachium transitum
tentaturus. Perseus quod in oculis erat,

* *

E anni post circumactum solstitium erat, hora diei iam ad meridiem vergebat,
iter multo puluere & incalescente sole factum erat. lassitudo & sitis iam sen-
tiebatur, & meridie instante magis accessurum vtrunq; apparebat. Statuit sic
affectos recenti atque integro hosti non obijcere. Sed tantus ardor in animis
ad dimicandum vtrinque erat, vt consuli non minore arte ad suos eludendos
quàm ad hostes opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis
militum vt maturarent instruere: circumibat ipse ordines, animos militū hor
tando in pugnam accendebat. Ibi primò alacres signum poscebant: deinde
quantum increscerent ęstus, & vultus minus vigentes & voces segniores erant,
& quidam incumbentes scutis nixique pilis stabant. Tum iam apertè primis
ordinibus imperat, metarentur frontem castrorū, & impedimenta constitue-

rent. Quod vbi fieri milites sensere, alij gaudere palàm quod fessos viæ labore F
flagrantissimo æstu non coegisset pugnare: legati circa imperatorem duces-
que externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cùm pugnatu-
Pauli consulis cunctatio.
rum consulem credebant. Neq; enim ne his cunctationem aperuerat suam.
Tunc mutatione cõsilij subita cùm alij silerent, Nasica vnus ex omnibus au-
sus est monere consulem, ne hostem quidem ludificatos priores imperatores,
fugiendo certamen manibus emittere. vereri ne nocte abeat sequendus ma-
ximo labore ac periculo in intima Macedoniæ: exercitusque, sicut prioribus
ducibus, per calles saltusque Macedonicorum montium vagando circum-
agatur. Se magnoperè suadere, dum in campo patenti hostem habeat, aggre-
diatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat. Consul nihil offensus li- G
bera admonitione tam clari adolescentis: Et ego, inquit, animum istum ha-
Pauli Cos. prudens ad Nasicam responsio.
bui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Mul-
tis belli casibus didici, quando pugnandum, quando abstinendum pugna
sit. Non operæ sit stanti nunc in acie docere, quibus de causis hodie quiesse
melius sit: rationes aliàs reposcito, nunc authoritate veteris imperatoris con-
tentus eris. Conticuit adolescens: haud dubiè videre aliqua impedimenta pu-
gnæ consulem, quæ sibi non apparerent. Paulus postquam metata castra im-
pedimentaque collocata animaduertit, ex postrema acie triarios primos sub-
ducit, deinde principes, stantibus in prima acie hastatis, si quid hostis moue-
ret: postremò hastatos, ab dextro primùm cornu singulorum paulatim signo- H
rum milites subtrahens. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante aciem
hosti oppositis, sine tumultu abducti: nec antequam prima frons valli ac fos-
sa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoque, cum sine detra-
ctatione paratus pugnare eo die fuisset, contentus quòd per hostem moram
C. Sulpitius lunæ defectum militibus prædixit,
fuisse pugnæ scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sul-
pitius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore annò
fuerat, consulis permissu ad concionẽ militibus vocatis pronunciauit: nocte
proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda vsq; ad quartam
horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine statis tempori-
bus fiat, & sciri antè & prædici posse. Itaq; quemadmodum, quia certi solis lu- I
næq; & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu
fulgere lunam non mirarentur: ita ne obscurari quidẽ, cùm condatur vmbra
terræ, trahere in prodigium debere. Nocte, quam pridie Nonas Septemb. in-
secuta est dies, edita hora luna cùm defecisset, Romanis militibus Galli sapien
tia propè diuina videri: Macedonas vt triste prodigium occasum regni perni-
ciemq; gentis portendens mouit: nec aliter vates clamor vlulatusque in ca-
stris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit. Postero die tantus
vtriq; ardor exercitui ad concurrendum fuerat, vt & regem & consulem suo-
rum quidam, quòd sine prælio discessum esset, accusarent. Regi prompta de-
fensio erat, non eo solùm, quòd hostis prior apertè pugnam detrectans, in ca- K
stra copias reduxisset: sed etiam quòd eo loco signa constituisset, quo pha-
lanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret, promoueri non
posset. Consul ad id quod pridie prætermisisse pugnandi occasionem vide-
batur, & locum dedisse hosti si nocte abire vellet, tunc quoq; per speciem im-
molandi terere videbatur tempus, cum luce prima signum propositũ pugnæ
ad exeundum in aciem fuisset. Tertia demum hora, sacrificio ritè perpetrato,
concilium aduocauit: atque ibi, quod rei gerendæ tempus esset, loquendo &
intempestiuè consultando videbatur quibusdam extrahere: post sermones ta-
Pauli consulis ad milites oratio.
men consul orationẽ habuit. P. Nasica egregius adolescens, ex omnibus vnus
quibus hesterna die pugnari placuit, denunciauit mihi suum consiliũ: idem
postea,

A postea, ita vt transisse in sententiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam alijs absentem carpere imperatorem, quàm pręsentem monere, melius visum est. & tibi P. Nasica, & quicunque idē quod tu occultius senserunt, non grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abest vt me hesternæ quietis pœniteat, vt seruatum à me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis sine causa vestrûm credat, recognoscat agedum mecum, si videtur, quàm multa pro hoste & aduersus nos fuerint. Iam omnium primùm quantum numero nos præstent, neminem vestrûm nec antè ingnorasse, & hesterno die implicatam intuentes aciem animaduertisse certū habeo. Ex hac nostra paucitate quarta pars militum præsidio impedimentis relicta B erat, nec ignauissimum quemq; relinqui ad custodiam sarcinarum scitis. Sed fuerimus omnes: paruum hoc tandē esse credimus, quòd ex his castris in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summùm crastino die, si ita videbitur, dijs benè iuuantibus sumus? Nihilne interest, vtrum militem, quem neque viæ labor hodie, neque operis fatigauerit, requietum, integrum in tentorio suo arma capere iubeas, atque in acie plenum virium, vigentem & corpore & animo educas: an longo itinere fatigatum, & onere fessum, madentē sudore, ardentibus siti faucibus, ore atq; oculis repletis puluere, torrentē meridiano sole, hosti obijcias recēti, quieto, qui nulla re antè consumptas vires ad prælium adferat? Quis, prò deûm fidem, ita comparatus vel C iners atq; imbellis fortissimum virum nō vicerit? Quid quòd hostes per summum otium instruxerant aciem, reparauerant animos, stabant compositis suis quisque ordinibus: nobis tunc repentè trepidandum in acie instruenda erat, & incompositis concurrendum? At herculè aciem quidam inconditam inordinatamque habuissemus: castra munita, prouisam aquationem, tutum ad eum iter, præsidijs impositis, explorata circà omnia: an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Maiores vestri castra munita, portum ad omnes casus exercitus ducebant esse: vnde ad pugnam exirent, quò iactati tempestate pugnæ receptum haberent. Ideò cum munimentis ea cepissent, præsidio quoque valido firmabant: quòd qui castris exutus e-D rat, etiam si pugnando acie vicisset, pro victo haberetur. Castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quàm multi exercitus, quibus minus prospera pugnæ fortuna fuit, intra vallum compulsi, tempore suo, interdum momento post eruptione facta victorem hostem pepulerunt? Patria altera est militaris hæc sedes, vallumq; pro mœnibus, & tentorium suum cuiq; militi domus ac penates sunt. Sine vlla sede vagi dimicassemus, vt quò victores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimētis pugnæ illud opponitur: Quid si hostis ac interposita nocte abisset, quantum rursus sequendo eo penitus in vltimam Macedoniam exhauriendum laboris erat? Ego autem neque mansurum eum, neque in aciem copias educturum fuisse certum habeo, si E cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit cùm procul abessemus, quàm nunc cùm in ceruicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu, nec nocte abeundo. Quid autem est nobis optatius, quàm vt quorum castra præalto fluminis ripa tuta, vallo insuper septa ac crebris turribus oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis agmine effuso abeuntes in patentibus campis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernum causæ fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet: & ideò quia per Enipeū amnem septa ad hostem via erat, alio saltu deiectis hostium pręsidijs nouum iter aperui: neque priusquam debellauero, absistam. Post hanc orationem silentium fuit, partim traductis in sententiam eius, partim verentibus nequicquam offendere in eo, quod vtcunq; prætermissum reuocari non posset. Ac ne illo ipso quidem

quidem die aut consule, rege optante pugnatum est, quòd nec fessos vt pridie F
via, neque trepidantes in acie instruenda & vixdum compositos aggressurus erat: consule, quòd in nouis castris non ligna, non pabulum conuectum erat, ad quæ petenda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat: neutro imperatorum volente, fortuna quæ plus consilijs humanis pollet, contraxit certamen. Flumen erat haud magnum propius hostium castris, ex quo & Macedones & Romani aquabantur, præsidijs ex vtraque ripa positis, vt id facere tutò possent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant, Marrucina, & Peligna: duæ turmæ Samnitium equitum, quibus præerat M. Sergius Sylus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidium sub Cluuio legato tres cohortes, Firmana, Vestina, Cremonensis: duæ turmæ equitum, Placentina, & G
Essernina. Cùm otiũ ad flumen esset neutris lacessentibus, hora circiter quarta iumentum è manibus curantiũ elapsum, in vlteriorẽ ripam effugit. Quòd cùm per aquam fermè genu tenus altam tres milites sequerentur, Thraces duo id iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes: altero *in eorum occiso, receptoque eo iumento, ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracum præsidium in hostium ripa erat: ex his pauci primò ægrè passi popularem in suo conspectu cæsum, ad persequendos interfectores fluuium transgressi sunt: dein plures, postremò omnes, & cum præsidio *

* *

Fortuna non imperatorum iussu commissum certamen inter Macedones & Romanos.

prælium ducit. Mouebat imperij maiestas, gloria viri, ante omnia ætas, quòd H
maior sexaginta annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculiq; capessebat. Interuallum, quod inter cetratos & phalanges erat, impleuit legio, atque aciem hostium interrupit. A tergo cetratis erat, frontem aduersus clypeatos habebat: aglaspides appellabantur. Secundam legionem L. Albinus cõsularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus: ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu, vnde circa fluuium commissum prælium erat, elephantes inducti, & ala sociorum: & hinc primùm fuga Macedonum est orta. Nam sicut pleraque noua commenta mortalium in verbis vim habent extemplò, cùm agi, non quemadmodum agantur edisseri oportet, sine vllo effectu euanescunt: ita tum elephanti in acie nomen tantùm sine vsu I
fuerunt. Elephantorum impetum subsecuti sunt socij nominis Latini, pepuleruntque læuum cornu. In medio secunda legio immissa dissipauit phalangem: neq; vlla euidentior causa victoriæ fuit, quàm quòd multa passim prælia erant, quæ fluctuantem turbarunt primò, deinde disiecerunt phalangem: cuius confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt. Si carptim aggrediendo circumagere immobilem longitudine & grauitate hastam cogas, confusa strue implicantur: si verò ab latere, aut ab tergo aliquid tumultus increpuit, ruinæ modo turbantur: sicut tum aduersus cateruatim incurrentes Romanos, & interrupta multifariam acie obuiam ire cogebantur: & Romani quacunque data interualla essent, insinuabant ordines suos. Qui si vni- K
uersa acie in frontem aduersus instructam phalangem concurrissent, quod Pelignis principio pugnæ incautè congressis aduersus cetratos euenit, induissent se hastis, nec confertam aciem sustinuissent. Cæterùm sicut peditum passim cædes fiebant, nisi qui abiectis armis fugerunt: sic equitatus propè integer pugna excessit. Princeps fugæ rex ipse erat: iam à Pydna cum sacris alis equitum Pellam petebat. confestim Costocus sequebatur, Odrysarumq; equitatus, cæteræ quoque Macedonum alæ integris abibant ordinibus: quia interiecta peditum acies, cuius cædes victores tenebant, immemores fecerat sequendi equites. Diu phalanx à fronte, à lateribus, ab tergo cæsa est: postremò qui ex hostiũ manibus elapsi erant, inermes ad mare fugientes, quidã aquam etiam

Macedonum fuga, & ipsius regis Persei.

A etiam ingressi, manus ad eos qui in classe erant tendentes, suppliciter vitam
orabant: & cùm scaphas concurrere vndique ab nauibus cernerent, ad exci-
piendos sese venire rati, vt caperēt potius quàm occiderent, longius in aquam
quidam etiam natantes progressi sunt. Sed cùm hostiliter è scaphis cæderen-
tur, retro qui poterant nando repetentes terram, in aliam fœdiorem pestem
incidebant: elephanti enim ab rectoribus ad littus acti, exeuntes obterebant,
elidebantque. Facilè conueniebat Romanis nunquam vna acie tantum Ma-
cedonum interfectum. Cæsa enim ad viginti millia hominum sunt: ad sex *Macedonum interfectorum numerus.*
millia qui Pydnam ex acie perfugerant, viui in potestatem peruenerunt: & va-
gi è fuga quinque millia hominum capta. Ex victoribus ceciderunt non plus
B centum, & eorum multo maior pars Peligni: vulnerati aliquanto plures sunt.
Quòd si maturius pugnari cœptū esset, vt satis diei victoribus ad persequen-
dum superesset, deletæ omnes copiæ forent: nunc imminens nox & fugientes
texit, & Romanis pigritiem ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus ad Pie-
riam syluam via militari frequenti agmine equitum & regio comitatu fugit.
Simul in syluam ventum est, vbi plures diuersæ semitæ erant, & nox appropin
quabat, cum perpaucis maximè fidis via diuertit. Equites sine duce relicti alij
alià in ciuitates suas dilapsi sunt: perpauci inde Pellam celerius quàm ipse *Perseus à suis contemnitur.*
Perseus, quia recta expedita via ierant, peruenerunt. Rex ad mediam fermè no
ctem terrore & varijs difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo qui Pellæ
C præerat Euctus, regijque pueri præsto erant: contra ea amicorum qui alij alio
casu seruati ex prælio Pellā venerant, cùm sæpe accersiti essent, nemo ad eum
venit. Tres erant tantùm cum eo fugæ comites, Euander Cretensis, Neon
Bœotius, & Archidamus Aetolus. cum ijs iam metuens, ne qui venire ad se
abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum
sunt admodum quingenti Cretenses: petebat Amphipolim: sed nocte à Pel-
la exierat, properans ante lucem Axium amnem traijcere, eum finem sequen-
di propter difficultatē transitus fore ratus Romanis. Consulem cùm se in ca-
stra victor recepisset, ne syncero gaudio frueretur, cura de minore filio stimu- *Scipio Africanus minor.*
labat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appella-
D tus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is septimumdeci-
mum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effusè sequitur
hostes in partem aliam turba ablatus erat: & serius cùm redisset, tunc demum
recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cùm
iam fama pugnæ peruenisset, concursusque matronarum in templum Dia-
næ, quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret, Diodorus qui
præerat vrbi, metuens ne Thraces, quorum duo millia in præsidio erant, vr-
bem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarij spe-
ciem literas in foro medio accepit. Scriptum in ijs erat, ad Emathiam classem
Romanam appulsam esse, agrosque circa vexari: orare præfectos Emathiæ, vt
E præsidium aduersus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, vt ad tu-
endam Emathiæ oram proficiscantur: magnam eos cædem prædamque pala-
tis passim per agros Romanis facturos: simul eleuat famam aduersæ pugnæ:
quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse. Per hanc
causam Thracibus ablegatis, simul transgressos eos Strymonem vidit, portas
clausit. Tertio die Perseus quàm pugnatum erat, Amphipolim venit: inde ora- *Perseus oratores ad Paulum Cos. mittit.*
tores cum caduceo ad Paulum misit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus
principes amicorum regis Berœam, quò ex acie cōfugerant, ipsi ad consulem
profecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ parabant
facere. COS. nuntijs victoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo, & Q. Metello cum li-
teris Romā missis, spolia iacentis hostium exercitus peditibus cōcessit: equiti-
bus

bus prædam circumiecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnam castra mouit. Berœa primùm, deinde Thessalica & Pella, & deinceps omnis fermè Macedonia intra biduum dedita. Pydnæi qui proximi erant nondum miserant legatos: multitudo incondita plurium simul gentium, turbaq; quæ ex acie fuga in vnum compulsa erat, consilium & consensum ciuitatis impediebat: nec clausæ modò portæ, sed etiam inædificatæ erãt. Missi Midon & Pantaucus sub muros ad colloquium Solonis, qui præsidio erat: per eum emittitur militaris turba, oppidum deditum militibus datur diripiendum. Perseus vna tantùm spe Bisaltarum auxilij tentati, ad quos nequicquam miserat legatos, in concionem processit, Philippum secum filium habens, vt & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditumque, qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquotiens dicere incipientem cùm lachrymæ præpedissent, quia ipse dicere nequit, Euandro Cretensi editis quæ agi cum multitudine vellet, de templo descendit. Multitudo sicut ad conspectum regis fletumque tam miserabilem & ipsa ingemuerat lachrymaueratque, ita Euandri orationem aspernabatur: & quidam ausi sunt media ex concione succlamare, Abite hinc, ne qui pauci supersumus, propter vos pereamus. Horum ferocia vocem Euandri clausit. Rex in domum se recepit, pecuniaque & auro argentoque in lembos, qui in Strymone stabant delatis, & ipse ad flumen descendit. Thraces nauibus se committere non ausi, domos dilapsi, & aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. & quoniam in diuidendo plus offensionum quàm gratiæ erat, quinquaginta talenta ijs posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cùm per tumultum naues conscenderent, lembum vnum in ostio amnis multitudine grauatum merserunt. Galipsum eo die, postero Samothracam quam petebant perueniunt: ad duo millia talentûm peruecta eò dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimissis qui præessent, ne qua iniuria in noua pace victis fieret: retentisque apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam, ignarus fugæ regis, Amphipolim misit cum modica peditum equitumque manu: simul vt Sinticen euastaret, & ad omnes conatus regis impedimento esset. Inter hæc Melibœa à Cn. Octauio capitur diripiturque: ad Aeginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, ducenti eruptione ex oppido facta amissi sunt, ignaris Aeginiensibus debellatum esse. COS. à Pydna profectus, cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & cum castra mille passus inde posuisset, per aliquot dies ibi statiua habuit, situm vrbis vndique aspiciens, quam non sine causa delectam esse regiam aduertit. Sita est in tumulo vergente in occidentem hybernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis, æstate & hyeme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude quà proxima vrbi est, velut insula eminet, aggeri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circumfusæ paludis nihil lædatur. Muro vrbis coniuncta procul videtur: diuisa est intermurali amni, & eadem ponte iuncta: vt nec oppugnante externo aditum ab vlla parte habeat: nec si quem ibi rex includat, vllum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter trecenta talenta, quæ missa Gentio regi deinde retenta fuerant, inuentum est. Per quos dies ad Pellam statiua fuerunt, legationes frequentes quæ ad gratulandum conuenerant, maximè ex Thessalia, auditæ sunt. Nuntio deinde accepto, Persea ad Samothracam traiecisse, profectus à Pella consul quartis castris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiam turba, cuius indicio erat non bono ac iusto rege ob ra- *

Macedoniæ vrbes Paulo Cos. deduntur.

Pellæ Macedonum regiæ situs.

F G H I K

A

EPITOME LIBRI XLV.

PERSEVS ab Aemylio Paulo in Samothracia captus est. Cùm Antiochus Syriae rex Ptolemaeum & Cleopatram, Aegypti reges obsideret: & missi ad eum à senatu legati, qui iuberent, ab obsidione socij regis absisteret: editóq; mandato consideraturum se ille, quid faciundum esset, respondisset: vnus legatorum Popilius virga regem circunscripsit: iussitq; antequam circulo excederet, responsum daret. qua asperitate effecit, vt Antiochus bellum omitteret. Legationes gratulantium populorum, ac regum in senatum admissae. Rhodiorum, quia eo bello contra populum Romanum fuerant, exclusa. postero die cùm de eo quaereretur, vt ijs bellum indiceretur: causam in senatu patria sua legati egerunt, nec tanquam hostes, nec tanquam socij dimissi. Macedonia in prouinciae formam redacta est. Aemylius Paulus repugnantibus militibus eius propter minorem praedam. & contradicente Seruio Sulpitio Galba triumphauit: & Perseum cum tribus filijs ante currum duxit. cuius triumphi laetitia, ne solida ei contingeret, duorum filiorum funeribus insignita est. quorum alterius mors patris triumphum praecessit, alterius secuta est. Lustrum conditum est à censoribus. Censa sunt ciuium capita CCCXII. millia. DCCCV. Prusias Bithyniae rex Romam, vt senatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam, venit: & Nicomedem filium suum senatui commendauit. rex plenus adulationis, libertum se populi Romani esse dicebat.

B VICTORIAE nuntij Quintus Fabius & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus, quanta potuit adhiberi festinatio celeriter Romam cùm venissent, praecerptam tamen eius rei laetitiã inuenerunt. Quarto post die quàm cum rege est pugnatum, cùm in circo ludi fierent, murmur repentè populi tota spectacula peruasit, pugnatũ in Macedonia, & deuictum regem esse: dein fremitus increbuit, postremò clamor plaususq; velut certo nuntio victoriae allato est exortus. Mirari magistratus, & quaerere authorẽ repentinae laetitiae: qui postquam nullus erat, euanuit quidẽ
C tanquam incertae rei gaudium, omen tamen laetum insidebat animis. Quod postquam veris nuntijs Fabij Lentulique & Metelli aduentu firmatum est, cùm victoria ipsa, tum augurio animorum suorum laetabantur. Et aliter traditur Circensis turbae non minus similis veri laetitia. ad decimum Cal. Octobris ludorum Romanorum secundo die, C. Licinio consuli ad quadrigas mittendas exscendenti, tabellarius, qui se ex Macedonia venire diceret, reddidisse laureatas literas dicitur quadrigis missis consul currum conscendit: & cùm per circum reueheretur ad foros publicos, laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis, repente immemor spectaculi populus in medium decurrit: eo senatum consul vocauit, recitatisque tabellis, ex authoritate patrum
D pro foris publicis denuntiauit populo: L. Aemylium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitum caesum fusumque, regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedoniae in ditionem populi Romani venisse. His auditis, clamor cum ingenti plausu ortus: ludis relictis domus magna pars hominum ad coniuges liberosque laetum nuntium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationesque decretae: & senatusconsultum factum est, vt cõsul quos pteter milites sociosq; nauales coniuratos haberet, dimitteret: de militibus socijsque naualibus dimittendis referretur, cùm legati ab L. Aemylio consule, à quibus praemissus tabellarius esset, venissent ad sextũ
E Calend. Octobris, hora ferè secunda legati vrbem ingressi sunt: ingentem secum occurrentium quacunque ibant, prosequentiumq; trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus fortè in curia erat: eò legatos consul introduxit. Ibi tantum temporis retenti, dum exponerent quantae regiae copiae peditum equitumque fuissent, quot millia ex his caesa, quot capta forent, quàm paucorum militum iactura tanta hostium strages facta, quàm cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturum, paratam classem ad persequendũ esse, neque terra, neque mari elabi posse. eadem haec paulo post in concionem traducti exposuerunt: renouataque laetitia, cùm cos. edixisset, vt omnes aedes sacrae aperirentur, pro se quisque ex concione ad gratias agendas ire dijs: ingentiq; turba nõ virorũ modò, sed etiam foeminarum

Incerto authore nunciatur in Circo Romano, debellatum esse in Macedonia.

conferta tota vrbe deûm immortaliũ templa. Senatus reuocatus in curiam, F
Supplicationes ob deuictum Persea. supplicationes ob rem egregiè gestam ab L. Aemylio cos. in quinque dies
circa omnia puluinaria decreuit, hostijsque maioribus sacrificari iussit. Na-
ues quæ in Tiberi paratæ instructæque stabant, vt si rex posset resistere, in Ma-
cedoniam mitterentur, subduci, & in naualibus collocari: socios nauales da-
to annuo stipendio dimitti, & cum his omnes qui in consulis verba iuraue-
rant: & quod militum Corcyræ, Brundusij, ad mare Superum, aut in agro La-
rinati esset (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo si res po-
sceret C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes milites dimitti placuit. Sup
Supplicationes ob captum Gentium regẽ Illyriorum. plicatio pro concione populi indicta est ex ante ad quintum Idus Octobris,
cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati, C. Licinius Nerua & P. De- G
cius nuntiarunt, exercitum Illyriorum cæsum, Gentium regem captum in di-
tione populi Romani & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicioq; L.
Anicij Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, vt Latinæ edictæ à con-
sule sunt in ante IIII. & III. & prid. Idus Nouemb. Tradidere quidam legatos
Rhodios nondum missos, post victoriam nuntiatam, velut ad ludibrium sto-
lidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim principem eorum ita lo-
De Rhodijs legatis. cutum: Missos esse legatos ab Rhodijs ad pacem inter Romanos & Persea faci-
endam, quod id bellum graue atq; incõmodum Græciæ omni, sumptuosum
ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbenè fecisse, quando finito
aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem de- H
disset. Hæc ab Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, Rhodios nec vtilitatũ
Græciæ, neque cura impensarum populi Romani, sed pro Perseo legationem
eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos
fuisse, cùm Perseus in Thessaliam exercitu inducto per biennium Græcas vr-
bes, alias obsideret, alias denuntiatione armorum terreret. Tum nullam pacis
ab Rhodijs mentionem factam: postquam superatos saltus transgressosq; in
Macedoniam Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios le
gationem misisse, non ad vllam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti pe-
riculo eripiendum. Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdẽ dies & M.
Marcellus ex prouincia Hispania decedens, Marcolica nobili vrbe capta, de- I
cem pondo auri, & argenti ad summam sestertiùm decies in ærarium retulit.
Paulus illachrymat humanæ sorti. Paulus Aemylius cos. cùm castra, vt supra dictũ est, ad Syras terræ Odoman-
tidicæ haberet, cùm literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret,
& ipse illachrymasse dicitur sorti humanæ: quòd qui paulo antè non conten-
tus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriosq; oppugnasset, Bastarnarũ sciuisset
auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruam insulam compul-
sus, supplex, fani religione, non viribus suis tutus esset. Sed postquam regem
Persei literas reijcit Paulus. Persea consuli Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis for-
tunam suam exemit. Itaque quanquam in reliqua parte literarum minimè
regiæ preces erãt, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sen- K
sit Perseus, cuius nominis obliuiscendum victo esset: itaque alteræ literæ cum
priuati nominis titulo missæ & petiere & impetrauere, vt aliqui ad eum mit-
terentur, cum quibus loqui de statu & conditione suæ fortunæ posset. Missi
sunt tres legati, P. Lentulus, A. Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea lega-
tione perfectum est, Perseo regium nomen omni vi amplectente: Paulo, vt se
suaq; omnia in fidem & clementiam populi Romani permitteret, cõtenden-
te. Dum hæc aguntur, classis Cn. Octauij Samothracam est appulsa. Is quoq;
præsenti admoto terrore, modò minis, modò spe perlicere vt se traderet cùm
conaretur, adiuuit in hoc eum res seu casu contracta, seu consilio. L. Attilius
L. Attilij ad Samothraces oratio. illustris adolescens cùm in concione esse populum Samothracum, animũ ad-
uertisset,

A uertisset,à magistratibus petijt,vt sibi paucis alloquendi populi potestatem fa
cerent. Permisso,vtrum nos,hospites Samothraces,verè accepimus, an falsò,
sacram hanc insulā & augusti totam atq; inuiolati soli esse? Cùm creditæ san-
ctitati assentirentur omnes, Cur igitur,inquit pollutam homicida sanguine
regis Eumenis violauit? & cùm omnis præfatio sacrorum eos quibus nō sint
puræ manus,sacris arceat,vos penetralia vestra contaminari cruento latronis
corpore sinetis?Nobilis fama erat apud omnes Græciæ ciuitates,Eumenis re-
gis per Euandrum Delphis propè perpetrata cædes. Itaq; præterquam quòd in
potestate Romanorum sese insulamq; totam & templum cernebant esse, ne
immeritò quidem ea sibi exprobrari rati,Theondam, qui summus magistra-
B tus apud eos erat(regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nuntiaret argui
cædis Euandrū Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorum com
parata, de ijs qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi di-
cantur.Si cōsideret Euander innoxium se rei capitalis argui,veniret ad causam
dicendam: si committere se iudicio nō auderet,liberaret religione templum,
ac sibimet ipse consuleret.Perseus euocato Euandro,iudicium subeundi nul-
lo pacto author esse,nec causa,nec gratia parem fore. Suberat & ille metus,ne
damnatus authorem se nefandi facinoris protraheret. Reliqui quid esset, nisi
vt fortiter moriatur? Nihil palàm abnuere Euander: sed cum veneno se malle
mori quàm ferro, dixisset, occultè fugam parabat. Quod cùm renuntiatum
C regi esset,metuens ne,tanquam à se subtracto pœnæ reo,iram Samothracum
in se conuerteret,interfici Euandrū iussit. Qua perpetrata temerè cæde, subijt
extemplò animum,in se nimirum receptam labem quæ Euandri fuisset:ab il-
lo Delphis vulneratum Eumenem,ab se Samothracæ Euandrum occisum:ita
duo sanctissima in terris templa, se vno authore sanguine humano violata.
Huius rei crimen,corrupto pecunia Theonda,auertitur,vt renuntiaret popu-
lo, Euandrum sibi ipsum mortem consciisse. Cæterùm tanto facinore in vni-
cum relictum amicum,ab ipso per tot casus expertum,proditumq;,quia non
prodiderat, omnium ab se abalienauit animos. pro se quisque transire ad Ro-
manos: fugæque consilium capere solum propè relictum coegerunt:Oroan-
D demque Cretensem,cui nota Thraciæ ora erat,quia mercaturas in ea regione
fecerat,appellat,vt se sublatum in lembum ad Cotyn deueheret. Demetrium
est portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub oc-
casum solis deferuntur,quæ ad vsum necessaria erāt:defertur & pecunia quan
ta clàm deferri poterat. Rex ipse nocte media cum tribus conscijs fugæ per po
sticum ædium in propinquum cubiculo hortum, atq; inde maceriam ægrè
transgressus, ad mare peruenit. Oroandes iam tum dum pecunia deferretur,
primis tenebris soluerat nauem, ac per altum Cretam petebat. Postquam in
portu nauis non inuenta est, vagatus Perseus aliquandiu in littore, postremò
timens lucem iam appropinquantem, in hospitium redire nō ausus, in latere
E templi prope angulum obscurum delituit. Pueri regij apud Macedonas voca-
bantur principum liberi ad ministerium electi regis: ea cohors persecuta re-
gem fugientem,ne tum quidā abscedebat, donec iussu Cn. Octauij pronun-
tiatum est per præconem,regios pueros,Macedonasq; alios qui Samothracæ
essent,si transirent ad Romanos, incolumitatem libertatemq;, & sua omnia
seruaturos,quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent. Ad hanc
vocem transitio omniū facta est,nominaq; dabant ad C.Posthumium tribu-
num militū. Liberos quoq; paruos regios Ion Thessalonicensis Octauio tra-
didit:nec quisqua præter Philippum, maximū natu è filijs, cum rege relictus.
Tum sese filiumq; Octauio tradidit, fortunā deosq;, quorū in templo erant,
nulla ope supplicem iuuantes,accusans. In prætoriam nauem imponi iussus,

Euander accusatur ob Eumenem Delphis vulneratum.

Euander à Perseo interficitur.

Perseus cum filio sese Octauio tradit.

eodem & pecunia quæ superfuit, delata est, extemploq; classis Amphipolim F
repetit. Inde Octauius regem in castra ad COS. misit, præmissis literis, vt in po-

G

H
testate eum esse & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, victoriam
ratus, victimas cæcidit eo nuntio: & concilio aduocato literas prætoris cùm
recitasset, Q. Aelium Tuberonẽ obuiam regi misit, cæteros manere in præto-
rio frequentes iussit. Non aliàs ad vllum spectaculũ tanta multitudo occur-
rit. Patrum ætate Syphax rex captus, in castra Romana adductus erat: præter
quàm quod nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc quoq; accessio Pu-
nici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius
tantùm patris auiq;, quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectum
eum efficiebat: sed effulgebãt Philippus ac Magnus Alexander, qui summum
Perseus ad consulem pullatus adducitur. imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus pallio Per- I
seus, ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis mi-
serabiliorem eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculum
nõ poterat, donec COS. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium
Pauli Cos. in excipiendo Perseo modestia. facerent. Consurrexit COS. & iussis sedere alijs, progressusque paulum, intro-
eunti regi dextram porrexit: summittentemq; se ad pedes sustulit: nec attinge-
re genua passus, introductum in tabernaculum aduersus aduocatos in con-
cilium considere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria contra
populum Romanum bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnumq;
suum ad vltimum discrimen adduceret. Cùm responsum expectantibus cun
ctis, terram intuens diu tacitus fleret, rursum COS. Si iuuenis regnum accepis- K
ses, minus equidẽ mirarer ignorasse te quàm grauis aut amicus aut inimicus
esset P. R. nunc verò cùm & bello patris tui quod nobiscum gessit, interfuisses,
& pacis postea, quam cum summa fide aduersus eum coluimus, meminisses:
quod consilium, quorũ & vim bello, & fidẽ in pace expertus esses, cum ijs tibi
bellũ esse quàm pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus cùm responde-
ret: Vtcunq; tamen hæc, siue errore humano, seu casu, seu necessitate incide-
runt, bonum animum habe: multorum regum, populorum, casibus cognita
P. R. clementia, nõ modò spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet.
Hæc Græco sermone Perseo, Latinè deinde suis. Exemplum insigne cernitis,
Pauli Cos. prudẽs admonitio. inquit, mutationis rerum humanarũ. vobis hoc præcipuè dico iuuenes: ideò
in secun-

A in secundis rebus nihil in quenquam superbè ac violenter cõsulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cùm quid vesper ferat, incertũ sit. Is demum vir erit, cuius animũ nec prospera flatu suo efferret, nec aduersa infringet. Consilio dimisso, tuenda cura regis Q. Aelio mandatur. Eo die & inuitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est: maximã partem copiarum Amphipolis, reliquas propinquæ vrbes accepérũt. Hic finis belli, cùm quadriennium continuum bellatum esset, inter Romanos ac Persea fuit: idemq; finis inclyti per Europæ plerunq; atq; Asiam omnem regni. Vicesimũ ab Carano qui primus regnauit, Persea numerabãt. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio coss. regnum B accepit: à senatu rex est appellatus M. Iunio, A. Manlio coss. regnauit XI. annos. Macedonum obscura admodum fama vsq; ad Philippũ Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cùm cœpisset, Europę se tamen finibus cõtinuit, Græciam omnem & partẽ Thraciæ atq; Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiã: & tredecim annis quibus Alexander regnauit, primùm omnia, quà Persarum propè immenso spatio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiamq;, qua terrarum vltimus finis Rubrũ mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum nomenq;, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisq; opes rapiunt lacerantes viribus, à summo culmine fortunæ ad vltimum finem centum quinquagin-C ta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cùm peruasisset in Asiã, Antenor qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summotos hostium lembos audiuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Aegyptum pergit: vt prius occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandriæ mœnia accederet. Cùm præteruehentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus viginti paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex aduerso vrbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eò quoq; victoriæ fama perlata erat) orantes vt Rhodum deueherentur. pertinere id ad famã salutem-D que ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerenturq; Rhodi, & comperta per se non vulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, vt morã nauigationis breuem pro salute sociæ vrbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoq; eos ijdem precibus pertraxerunt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati, quàm minuit: omnia enim Popilius, quę singuli vniuersiq; eo bello hostiliter dixerant, fecerantq;, retulit: & vir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci & accusatoria voce, vt cùm propriæ simultatis nulla causa cum ciuitate esset, ex vnius senatoris Romani acerbitate, qualis in se vniuersi senatus animus esset, conicctarent. C. Decimij moderatior oratio fuit, qui in plerisq; eorũ quæ E cõmemorata à Popilio essent, culpam non penes populum, sed penes paucos concitatores vulgi esse dixit, eos venalem linguam habentes decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarũ Rhodios semper non minus puderet, quàm pœniteret. quæ omnia, si potestatẽ populo foret, in capita noxiorum versura. Cum magno assensu auditus est, non magis eo quod multitudinis noxam eleuabat, quàm quòd culpam in authores verterat. Itaque cùm principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui quæ Popilius obiecerat diluere vtcunque conati sunt, quàm eorum qui Decimio in authoribus ad piaculũ noxæ obijciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplò, vt qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse conuincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt

De Macedonum imperio.

Rhodij principes legatos Romanos vt Rhodum deueherentur, orant.

Popilij acerbitas in Rhodios.

vrbe sub aduentum Romanorũ quidam, alij mortẽ sibi consciuerunt. Legati F
non vltrà quàm quinq; dies Rhodi morati, Alexandriam proficiscuntur. Nec
eo segnius iudicia ex decreto corã his facto Rhodi exercebãtur, quàm perseue
rantiam in exequenda re Decimij lenitas afferebat. Cùm hæc gererentur, An-
Antiochi res gestæ in Aegypto. tiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat, cæteraq; Aegypto
potitus, relicto Memphi maiore Ptolemęo, cui regnũ quęri suis viribus simu-
labat, vt victorẽ mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec huius
voluntatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu mi-
norem fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante & non
repugnantibus fratris amicis ratus: primùm ad sororẽ, deinde ad fratrem ami
cosq; eius non prius destitit mittere, quàm pacem cum ijs confirmaret. Suspe- G
ctum Antiochum effecerat, quòd cætera Aegypto sibi tradita, Pelusij validum
relictũ erat præsidium: apparebat claustra Aegypti teneri, vt cùm velit rursus
exercitũ induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, vt victor fes-
sus certamine nequaquã par Antiocho futurus esset. Hæc prudenter animad-
uersa à maiore, cum assensu minor frater, quiq; cum eo erant acceperunt: so-
ror plurimum adiuuit, non consilio modò, sed etiam precibus. Itaq; consen-
tientibus cunctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem
aduersante: quæ in bello non per obsidionem modò, sed etiam postquam à
mœnibus abscessum est, quia nihil ex Aegypto subuehebatur, omniũ rerum
attenuata inopia erat. His cùm lætari Antiochũ conueniens esset, si reducen- H
di eius causa exercitum Aegyptum induxisset, quo specioso titulo ad omnes
Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis literisq; dimittendis vsus
erat: adeò est offensus, vt multo acrius infestiusq; aduersus duos, quàm antè
aduersus vnum pararet bellum. Cyprum extemplò classem misit: ipse primo
vere cum exercitu Aegyptum petens in Cœlen Syriam processit. Circa Rhino-
colura Ptolemęi legatis agentibus gratias, quòd per eum regnum patrium re-
cepisset, petentibusque vt suũ munus tueretur, & diceret potius quid fieri vel-
let, quàm hostis ex socio factus vi atq; armis ageret, respondit: non aliter neq;
classem reuocaturum, neq; exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro &
Pelusio agroq; qui circa Pelusiacum ostium Nili esset, cederet: diemq; præsti- I
tuit, intra quam de conditionibus peractis responsum acciperet. Postquã dies
Romani legati Antiochum adeunt. data inducijs præterijt, * nauigantibus hostio Nili ad Pelusium per deserta A-
rabiæ ad Memphim incolebant, & ab cęteris Aegyptijs partim voluntate, par-
tim metu, ad Alexandriam modicis itineribus descendit. Ad Leusinem trans-
gresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani
occurrerunt. Quos cùm aduenientes salutasset, dextramq; Popilio porrigeret,
tabellas ei Popilius scriptum habentes tradit, atq; omnium primùm id legere
Popili seueritas Antiochum ab Aegypto reuocauit. iubet. Quibus perlectis, cùm se consideraturum adhibitis amicis quid facien-
dum sibi esset, dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi virga, quàm in ma
nu gerebat, circumscripsit regem: ac prius quàm hoc circulo excedas, inquit, K
redde responsum senatui quod referam. Obstupefactus tam violento impe-
rio, parumper cùm hæsitasset: Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum de-
mum Popilius dextrã regi tanquam socio atq; amico porrexit. Die deinde fi-
nita cùm excessisset Aegypto Antiochus, legati concordia etiã authoritate sua
inter fratres firmata, inter quos vix dum conuenerat, pars Cyprum nauigant:
& inde quæ iam vicerat prælio Aegyptias naues classem Antiochi dimittunt.
clara ea per gentes legatio fuit, quòd haud dubiè adẽpta Antiocho Aegyptus
habenti iam, redditumq; patrium regnum stirpi Ptolemæi fuerat. COSS. eius
anni, sicut alterius clarus cõsulatus insigni victoria, ita alterius obscura fama,
quia materiã res gerendi nõ habuit. Iam primùm cum legionibus ad conue-
niendum

A niendum diem dixit, nō auſpicatò templum intrauit: vitio diem dictam eſſe augures, cùm ad eos relatum eſt, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad montes Siciminam & Papinum ſtatiua habuit: deinde circa eadem loca cum ſocijs nominis Latini hybernabat. Legiones Romanæ, quòd vitio dies exercitui ad conueniendum dicta erat, Romæ manſerant. & prætores, præter C. Papyriū Carbonē, cui Sardinia euenerat, in prouincias iêre: cum ius dicere Romæ (nam eam quoq; ſortem habebat) inter ciues & peregrinos patres cenſuerant. Et Popilius, & ea legatio quæ miſſa ad Antiochum erat, Romam redijt: retulit cōtrouerſias inter reges ſublatas eſſe, exercitumq; ex Aegypto in Syriam reductum. Poſt ipſorum regum legati venerunt: Antiochi legati referentes omni victoria potiorē pacem regi, quæ ſenatui placuiſſet, viſam: cumq; haud ſecus quàm deorum imperio legatorum Romanorum iuſſis paruiſſe. gratulati deinde victoriā ſunt, ad quam ſumma ope ſi quid imperatum foret adfuturū regem fuiſſe. Ptolemęi legati cōmuni nomine regis & Cleopatræ gratias egerunt. plus eos S.P.Q.R. quàm parentibus ſuis, plus quàm dijs immortalibus debere: per quos obſidione miſerrima liberati eſſent, regnū patriū propè amiſſum recepiſſent. Reſponſum ab ſenatu eſt, Antiochum rectè atque ordine feciſſe, quòd legatis paruiſſet, gratumq; id eſſe S.P.Q.R. Regib. Aegypti Ptolemæo Cleopatræq; ſi quid per ſe boni cōmodiq; eueniſſet, id magnoperè ſenatum lætari: daturumq; operam vt regni ſui maximum ſemper præſidium poſitū eſſe in fide populi Romani ducant. Munera legatis vt ex inſtituto mittenda curaret, C. Papyrio prætori mandatū. Literæ deinde Macedonia allatæ, quæ victoriȩ lætitiam geminarent: Perſea regē in poteſtatem COS. veniſſe. Dimiſſis legatis, diſceptatum inter Piſanos Lunenſeſq; legatos: Piſanis querentibus agro ſe à colonis Romanis pelli, Lunenſibus affirmantibus, eum de quo agatur à triumuiris agrum ſibi aſſignatum eſſe. Senatus qui de finibus cognoſcerent, ſtatuerentque, quinque viros miſit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blaſionem, T. Sempronium Muſcam, L. Næuium balbū, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo & ab Athenæo fratribus, communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Maſgabæ regis Maſaniſſæ filio Puteolis nauē egreſſo præſtò fuit obuiam miſſus cum pecunia L. Manlius quæſtor, qui Romam eum publico ſumptu perduceret. Aduenienti extemplò ſenatus datus eſt. Is adoleſcens ita locutus eſt, vt quæ rebus grata erant, gratiora verbis faceret. Commemorauit quot pedites equiteſq;, quot elephantos, quantum frumenti eo quadriennio pater ſuus in Macedoniam miſit, Sed duas res ei rubori fuiſſe: vnam, quòd rogaſſet eum per legatos ſenatus quæ ad bellum opus eſſet, & non imperaſſet: alteram, quòd pecuniam ei pro frumento miſiſſet. Maſaniſſam meminiſſe, regnum à populo Romano partū auctumq; & multiplicatum habere: vſu regni contentum, ſcire dominium & ius eorum qui dederint eſſe. Sumere itaque eoſdem, non ſe rogare æquum eſſe, neque emere ea ex fructibus agri ab ſe dati, quæ ibi proueniant. Id Maſaniſſæ ſatis eſſe & fore, quod populo Romano ſupereſſet. Cum ijs mandatis à patre profectum: poſtea conſecutos equites, qui deuictam Macedoniam nuntiarēt: gratulatumque ſenatui iuberent indicare, tantæ eam rem lętitiæ patri ſuo eſſe, vt Romam venire velit, Iouique Opt. Max. in Capitolio ſacrificare & grates agere: id, niſi moleſtum ſit, vt ei permittatur, ab ſenatu petere. Reſponſum regulo eſt: Facere patrem eius Maſaniſſam, quod virum gratum bonumque facere deceat, vt pretium honoremq; debito beneficio addat. Et populum Romanum ab eo, bello Punico forti fideliq; opera adiutum, & illum fauente populo Romano regnum adeptum: æquitate ſua poſtea trium regum bellis deinceps omnibus functum officijs. Victoria verò populi Romani lætari cum regem mirū non

Romani legati Romā redeunt.

Antiochi legati.

Ptolemæi legati.

Inter Piſanos & Lunenſes diſceptatio.

Maſgaba Maſaniſſæ filius Romam venit.

Maſgabæ quid reſponderit ſenatus.

esse, qui sortem omnem fortunæ regniq; sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates dijs pro populi Romani victoria apud suos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum & Africa excedere: præterquam quòd illi inutile esset, non esse e Republica populi Romani senatum censere. petenti Masgabæ, vt Hanno Hamilcaris filius * obses in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor iussus ex centum pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnemque sumptum quoad in Italia esset, præbere, & duas naues conducere, quibus ipse comitesque regis in Africam deueherentur: & comitibus omnibus liberis seruisque vestimenta data. Haud ita multò post de altero Masanissæ filio Misagene literæ allatæ sunt, missum eum ab L. Paulo post deuictum Persea in Africam cum equitibus suis, nauigantem dispersa classe in Hadriatico mari Brundusium tribus nauibus ægrū delatum. Ad eum cum ijsdē muneribus, quæ data Romæ fratri eius erant, L. Stertinius quæstor Brundusium missus: iussusque curare vt ædes hospi-

Missagenes alter Masanissæ filius.

* *

In quatuor vrbanas tribus descripti erant libertini, præter eos quibus filius quinquenni maior ex s. c. esset. Eos vbi proximo lustro censi essent censeri iusserunt: & eos qui prædiū prædiaue rustica pluris sestertiûm XXX. millium haberent, censendi ius factum est. Hoc cùm ita seruatum esset, negabat Claudius suffragij lationem iniussu populi censorem cuiquam homini, nedum ordini vniuerso adimere posse. Neque enim si tribu mouere posset, quod sit nihil aliud quàm mutare iubere tribū, ideò omnibus V. & XXX. tribubus emouere posse: id est, ciuitatem libertatemq; eripere, non vbi censeatur finire, sed censu excludere. Hæc inter ipsos disceptata: postremò eò descensum est, vt ex quatuor vrbanis tribubus vnam palàm in atrio Libertatis sortirētur, in quam omnes qui seruitutem seruissent, conijcerent. Exquilinæ sors exijt: in ea Tib. Gracchus pronuntiauit libertinos omnes censeri placere. Magno ea res honori censoribus apud senatum fuit. gratiæ actæ & Sempronio, qui in benè cœpto perseuerasset: & Claudio, qui non impedisset. Plures quàm à superioribus, & senatu emoti sunt: & equos vendere iussi: omnes ijdem ab vtroque & tribu remoti, & ærarij facti: neque vllius quem alter notaret, ab altero leuata ignominia. Petentib. vt ex instituto ad sarta tecta exigenda, & ad opera quæ locassent probanda, anni & bimensis tempus prorogaretur: Cn. Tremellius tribunus, quia lectus nō erat in senatum, intercessit. Eodē anno C. Cicereius ędem in monte Albano dedicauit, quinquennio postquam vouit. Flamen Martialis inauguratus est eo anno L. Posthumius Albinus. Q. Aelio, M. Iunio coss. de prouincijs referentibus, censuêre patres duas prouincias Hispaniam rursus fieri, quæ vna per bellum Macedonicum fuerat: & Macedoniam Illyricumq; eosdem L. Paulum, & L. Anicium obtinere, donec de sententia legatorū & res bello turbatas, & statum alium eius regni formando composuissent, coss. Pisæ & Gallia decretæ cum binis legionibus peditum, & equitum quadringentenis. Prætorū sortes fuêre, Q. Cassij vrbana, M. Iuuencij Taluæ inter peregrinos, Tib. Claudij Neronis Sicilia, Cn. Fuluij Hispania citerior, C. Licinij Neruæ vlerior. A. Manlio Torquato Sardinia obuenerat: nequijt ire in prouinciā, ad res capitales quærendas ex s. c. retentus. De prodigijs deinde nuntiatis senatus est consultus. Aedes deorum penatium in Velia de cœlo tacta erat, & in oppido Mineruio duæ portæ & muri aliquantū. Anagniæ terra pluerat, & Lanuuij fax in cœlo visa erat. Et Calatiæ in publico agro M. Valerius ciuis Romanus nuntiabat è foco suo sanguine per triduū & duas noctes manasse. Ob id maximè decemuiri libros adire iussi, supplicationem in diem vnū populo edixerunt,

De censura quædam cognitu digna.

Prouinciarū sortitio.

Prodigia.

A xerunt, & L. capris in foro sacrificauerunt: & aliorum prodigiorum causa
diem alterum supplicatio circa omnia puluinaria fuit, & hostijs maioribus
sacrificatum est, & vrbs lustrata. Inde quòd ad honorem deûm immortalium
pertineret, decreuit senatus, vt quoniam perduelles superati Perseus & Gen-
tius reges cum Macedonia atque Illyrico in potestate P. R. essent, vt quanta do-
na App. Claudio, M. Sempronio coss. ob deuictum Antiochum regem data
ad omnia puluinaria essent, tanta Q. Cassius & M. Iuuencius prætores cura-
rent danda. Legatos deinde, quorum de sententia Impp. L. Paulus, L. Anicius,
componerent res, decreuerunt: decē in Macedoniam, quinque in Illyricum.
In Macedoniam sunt hi nominati, A. Posthumius Luscus, C. Claudius, ambo

Decem legati ad res Macedoniæ cōponendas missi.

In Illyricum quinque legati mittuntur.

B censorij: C. Licinius Crassus collega in consulatu Pauli, tum prorogato impe-
rio prouinciam Galliam habebat. His consularibus addidere Cn. Domitium
Aenobarbum, Ser. Cornelium Syllam, L. Iunium, C. Antistium Labeonem,
T. Numisium Tarquiniensem, A. Terentium Varronem. In Illyricum autem
hi nominati, P. Aelius Ligus consularis, C. Cicereius, & Cn. Bæbius Pamphi-
lus (hic priore anno, Cicereius multis antè annis prætor fuerat) P. Terentius
Tusciueicanus, P. Manilius. Moniti deinde coss. à patribus, vt quoniam al-
terū ex his succedere C. Licinio, qui legatus nominatus erat, in Galliam opor-
teret: primo quoque tempore prouincias aut compararent inter se, aut sorti-
rentur. sortiti sunt. M. Iunio Pisæ obuenerunt (quem prius quàm in prouin-
C ciam iret, legationes quæ vndique Romam gratulatum conuenerunt, intro-
ducere in senatum placuit) Q. Aelio Gallia. Cæterùm quanquam tales viri
mitterentur, quorum de consilio sperari posset, Impp. nihil indignum nec cle
mentia, nec grauitate populi Romani decreturos esse: tamen in senatu quo-
que agitata est summa consiliorum, vt inchoata omnia legati ab domo fer-
re ad imperatores possent. Omnium primùm liberos esse placebat Macedo-
nas atque Illyrios, vt omnibus gentibus appareret, arma populi Romani non
liberis seruitutem, sed contrà seruientibus libertatem afferre, vt & in libertate
gentes quæ essent, tutam eam sibi perpetuamque sub tutela esse: & quæ sub
regibus viuerent, & in præsens tempus mitiores eos iustioresque respectu po-

De Macedonibus atque Illyrijs senatus decreta.

D puli Romani habere se: & si quando bellum cum populo Romano regibus
fuisset suis, exitum eius victoriam Romanis, sibi libertatem allaturum crede-
rent. Metalli quoque Macedonici, quod ingens vectigal erat, locationesque
prædiorum rusticorum tolli placebat. Nam neque sine publicano exercere
posse: & vbi publicanus est, ibi aut ius publicum vanum, aut libertatem socijs
nullam esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse: vbi in medio
præda administrantibus esset, ibi nunquam causas seditionum & certaminis
defore. Cōmune consilium gentis esset, ne improbū vulgus à senatu aliquan-
do libertatē salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In
quatuor regiones describi Macedoniam, vt suum quæq; consilium haberet,
E placuit: & dimidium tributi quàm quod regibus ferre soliti erant, populo Ro
mano pendere. Similia his & in Illyricum mandata: cætera ipsis imperatori-
bus legatis relicta, in quibus præsens tractatio rerum certiora subiectura erat
consilia. Inter multas regum gentiumque & populorum legationes Attalus
frater regis Eumenis maximè conuertit in se omnium oculos, animosq;. ex-
ceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerūt, haud paulo benignius
quàm si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in speciem honestæ
res: vna, gratulatio cōueniens in ea victoria quam ipse adiuuisset: altera, que-
rimonia Gallici tumultus, Aduertæq; gladijs regnū in dubium adductum es-
se. Suberat & secreta spes honorum præmiorumque ab senatu, quæ vix salua
pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorū quoq; non
boni

Attalus frater regis Eumenis Romā venit.

boni authores, qui ſpe cupiditatem eius elicerent: eam opinionem de Attalo F & Eumene Romæ eſſe, tanquam de altero Romanis certo amico, altero nec Romanis, nec Perſi fido ſocio. Itaq; vix ſtatui poſſe, vtrum quæ pro ſe, an quæ contra fratrem petiturus eſſet, ab ſenatu magis impetrabilia forent: adeò vniuerſos omnia & huic tribuere, & illi verò negare. Eorum hominum (vt res docuit) Attalus erat, qui quantum ſpes ſpoſpondiſſet cuperent, ni vnius amici prudens monitio velut frænos animo eius geſtienti ſecundis rebus impoſuiſſet. Stratius cum eo fuit medicus, ad idipſum à non ſecuro Eumene Romam miſſus ſpeculator rerum, quæ à fratre agerentur, monitorq; fidus ſi decedi fide vidiſſet. Is ad occupatas iam aures ſolicitatumq; iam animum cùm veniſſet, aggreſſus tempeſtiuis temporibus rem prope prolapſam reſtituit: alijs alia regna creuiſſe rebus, dicendo, regnum eorum nouum, nullis vetuſtis fundatum opibus fraterna ſtare cõcordia: quòd vnus nomen regium & præcipuum capitis inſigne gerat, omnes fratres regnent. Attalum verò, quia ætate proximus, quis non pro rege habeat? neque eo ſolùm quia tantas præſentes eius opes cernat, ſed quòd haud ambiguum propediem regnaturum eum infirmitate ætateque Eumenis eſſet nullam ſtirpem liberûm habentis. (nec dum enim agnouerat eum, qui poſtea regnauit.) Quid attineret vim afferre rei ſua ſponte mox ad eum aduenturæ? Acceſſiſſe etiam nouam tempeſtatem regno tumultus Gallici, cui vix conſenſu & concordia regum reſiſti queat. Si verò ad externum bellum domeſtica ſeditio adijciatur, ſiſti non poſſe: nec aliud eum quàm ne frater in regno moriatur, ſibijpſi ſpem propinquam regni erepturum. Si vtraqueglorioſa res eſſet, & ſeruaſſe fratri regnum, & eripuiſſe: ſeruati tamen regni quæ iuncta pietati ſit, potiorem laudem fuiſſe. Sed enimuerò cùm deteſtabilis altera res, & proxima parricidio ſit, quid ad deliberationem dubij ſupereſſe? Vtrum enim partem regni petiturum eſſe, an totum erepturum? ſi partem ambo infirmos diſtractis viribus, & omnibus iniurijs obnoxios fore: ſi totum, priuatúmne ergo maiorem fratrem, an exulem illa ætate, illa corporis infirmitate, an vltimum mori iuſſurum? Egregium enim, vt fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur, Perſei exitum videri: qui ex fraterna cæde raptum diadema, in templo Samothracum, velut præſentibus dijs exigentibus pœnas, ad pedes victoris hoſtis proſtratus poſuerit. Eos ipſos, qui non illi amici, ſed Eumeni infeſti, ſtimulent eum, pietatem conſtantiamque laudaturos, ſi fidem ad vltimum fratri præſtitiſſet. Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in ſenatum, gratulatus victoriam, & ſua merita eo bello, fratriſque, ſi qua erant, & Gallorum defectionem, quæ nuper ingenti motu facta erat, expoſuit. Petijt vt legatos mitteret ad eos, quorum authoritate ab armis auocarentur. His pro regni vtilitate editis mandatis, Aenum ſibi & Maroneam petijt. Ita deſtituta eorum ſpe, qui fratre accuſato partitionem regni petiturum crediderant, curia exceſſit. Vt raro alias quiſquam rex aut priuatus, tanto fauore tantoque omnium aſſenſu eſt auditus: omnibus honoribus muneribusq; & præſens eſt cultus, & proficiſcentẽ proſecuti ſunt. Inter multas Aſiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maximè legati ciuitatem conuerterunt. Nam cùm primò in veſte candida viſi eſſent, quòd & gratulantes decebat, &, ſi ſordidam veſtẽ habuiſſent, lugentium Perſei caſum præbere ſpeciem poterant: poſtquam conſulti ab Marco Iunio conſule patres, ſtantibus in comitio legatis, an locum, lautia ſenatumque darent, nullum hoſpitale ius in ijs ſeruandum cenſuerunt: egreſſus è curia conſul, cùm Rhodij gratulatum ſe de victoria, purgatumque ciuitatis crimina dicentes veniſſe, petiſſent vt ſenatus ſibi daretur, pronuntiat: ſocijs & amicis, & alia comiter atque hoſpitaliter præſtare Romanos, & ſenatum dare conſueſſe:

Attalus à Stratio prudenter admonetur.

Attalus in ſenatum introducitur.

Rhodiorum legati.

Rhodios

A Rhodios non ita meritos eo bello, vt amicorum sociorum numero habendi sint. His auditis prostrauerunt se omnes humi, consulemque & cunctos, qui aderant orantes, ne noua falsaque crimina plus obesse Rhodijs æquum censerent, quàm antiqua merita, quorum ipsi testes essent. Extemplò veste sordida sumpta domos principum cum precibus ac lachrymis circumibant orantes, vt prius cognoscerent causam, quàm condemnarentur. Marcus Iuuencius Talua prætor, cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, populum aduersus Rhodios incitabat: rogationemque promulgauerat, vt Rhodijs bellum indiceretur, & ex magistratibus eius anni deligerent qui ad id bellũ cum classe mitteretur, se eum sperans futurum esse. Huic actioni Marcus Antonius *Vt Rhodijs bellũ indiceretur, rogatio promulgatur.*
B & Marcus Pomponius tribuni plebis aduersabantur. Sed & prætor nouo maloque exemplo rem ingressus erat, quod antè non consulto senatu, non consulibus certioribus factis, de sua vnius sententia rogationem ferret, vellent iuberéntne Rhodijs bellũ indici: cùm antea semper prius senatus de bello consultus esset, deinde ad populum latum: & tribuni plebis: cùm ita traditum esset, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis suadendi dissuadendique legem potestas facta esset: eoque persæpe euenisset, vt qui non professi essent se intercessuros, animaduersis vitijs legis ex ratione dissuadentium, intercederent: & qui ad intercedendum venissent, desisterent, victi authoritatibus suadentium legem. Tum inter prætorem tribunosq; omnia intempestiuè agen- *Rogationi in Rhodios à tribunis interceditur.*
C di certamen erat. Tribuni festinationem prætoris ante tempus intercedendo in aduentum imperatoris

* *

* *

peccauerimúsne adhuc dubium est, pœnas, ignominias omnes iam patimur. Antea Carthaginiensibus victis, Philippo, Antiocho superatis, cùm Romam venissemus, ex publico hospitio in curiam gratulatũ vobis, Patres conscripti, ex curia in Capitoliũ ad deos vestros dona ferentes veniebamus: nunc ex sordido diuersorio vix mercede recepti, ac propè hostium more extra vrbẽ manere iussi, in hoc squalore venimus in curiam Romanam Rhodij, quos prouin- *Rhodiorum ad Patres conscriptos oratio.*
D cijs nuper Lycia atque Caria, quos præmijs atque honoribus amplissimis donastis. Et Macedonas Illyriosque liberos esse, vt audiuimus, iubetis, cùm seruierint antequam vobiscum bellarent (nec cuiusquam fortunæ inuidemus. imò agnoscimus clemẽtiam populi Romani) Rhodios qui nihil aliud quàm quieuerunt hoc bello, hostes ex socijs facturi estis? Certè quidem vos estis Romani, qui ideò felicia bella vestra esse, quia iusta sint, præ vobis fertis: nec tam exitu eorum, quòd vindicatis, quàm principijs, quòd non sine causa suscipiatis, gloriamini. Messana in Sicilia oppugnata, Carthaginienses: Athenæ oppugnatæ, & Græcia in seruitutem petita, & adiutus Annibal pecunia, auxilijs, Philippum hostem fecerunt. Antiochus ipse vltro ab Aetolis hostibus vestris
E accersitus, ex Asia classe in Græciam traiecit: Demetriade & Chalcide & saltu Thermopylarum occupato, de possessione imperij vos deijcere conatus. cum Perseo, socij vestri oppugnati, alij interfecti reguli principesque gentium aut populorum, causa belli vobis fuere. Quem tandem titulum nostra calamitas habitura est, si perituri sumus? Nondum segrego ciuitatis causam à Polyarato & Dione ciuibus nostris, & ijs quos vt traderemus vobis, adduximus. Si omnes Rhodij æquè noxij essemus, quod nostrum in hoc bello crimen esset? Persei partibus fauimus: & quemadmodum Antiochi Philippique bello, pro vobis aduersus reges, sic nunc pro rege aduersus vos stetimus. Quemadmodum soleamus socios iuuare, & quàm impigrè capessere bella, C. Liuiũ, L. Aemylium Regillum interrogate, qui classibus vestris in Asia præfuerunt. Nunquam

quam vestræ naues pugnauere sine nobis: nostra classe pugnauimus semel ad F
Samum, iterum in Pamphylia aduersus Annibalem imperatorē: quæ victoria nobis eo gloriosior est, quòd cùm ad Samum magnam partē nauium aduersa pugna & egregiam iuuentutem amisissemus, ne tanta quidem clade territi, iterum ausi sumus regiæ classi ex Syria venienti obuiam ire. Hæc non gloriandi causa retuli, neq; enim ea nunc nostra est fortuna: sed vt admonerem, quemadmodum adiuuare socios solerent Rhodij. Præmia Philippo & Antiocho deuictis amplissima accepimus à vobis. Si quæ vestra nunc est fortuna deûm benignitate & virtute vestra, ea Persei fuisset, & præmia petitum ad victorem regem venissemus in Macedoniam, quid tandem diceremus? Pecuniáne à nobis adiutū, an frumento? auxilijs terrestribus, an naualibus? Quod G
præsidium tenuisse nos? Vbi pugnasse, aut sub illius ducibus, aut per nos ipsos? Si quæreret, vbi miles noster, vbi nauis intra præsidia sua fuisset, quid responderemus? Causam fortasse diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim legatos vtroque de pace mittendo consecuti sumus, vt ne ab vtraque parte gratiam iniremus, ab altera etiam crimen & periculum esset. Quanquam Perseus verè obijceret, id quod vos non potestis Patres conscripti, nos principio belli misisse ad vos legatos, qui pollicerentur vobis quæ ad bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut prioribus bellis ad omnia paratos fore. ne præstaremus, per vos stetit, qui de quacunq; causa tum aspernati nostra auxilia estis. Neque fecimus igitur quicquam tan- H
quam hostes, neque bonorum sociorum defuimus officio, sed à vobis prohibiti præstare fuimus. Quid igitur? nihílne factum neque dictum est in ciuitate vestra Rhodij quod nolletis, quo merito offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quod factum est, defensurus sum: non adeò insanio: sed publicam causam à priuatorū culpa segregaturus. Nulla enim est ciuitas, quæ non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper habeat. Etiam apud vos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarentur: & secessisse aliquando à vobis plebem, nec in potestate vestra Rempublicam fuisse. Si hoc in hac tam benè morata ciuitate accidere potuit, mirari quisquam potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam petentes plebem nostram I
consilijs deprauarent? qui tamen nihil vltrà valuerunt, quàm vt in officio cessaremus. Non præteribo id quod grauissimum est in hoc bello crimen ciuitatis nostræ. Legatos eodem tempore & ad vos & ad Persea de pace misimus. quòd infelix consilium furiosus (vt postea audiuimus) orator stultissimum fecit: quem sic locutū constat, tanquam C. Popilius legatus Romanus, quem ad summouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loqueretur. Sed tamen ea siue superbia, siue stultitia appellanda est, eadem quæ apud vos & apud Persea fuit. Tam ciuitatum quàm singulorum hominum mores sunt: gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ: in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum fama est celerem K
& supra vires audacem esse ad conandum: Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea quibus fidit ingredientem. Non negauerim & totam Asiæ regionem inaniora párere ingenia, & nostrorum tumidiorē sermonem esse, quòd excellere inter finitimas ciuitates videamur: & idipsum non tam viribus nostris, quàm vestris honoribus ac iudicijs. Satis quidem & tunc in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. si tum parum ignominiæ pensum est, hæc certè tam miserabilis ac supplex legatio, etiam insolentioris quàm illa fuit, legationis satis magnum piaculū esset. Superbiam, verborum præsertim, iracundi oderunt, prudentes irrident, vtique si inferioris aduersus superiorem est: capitali pœna nemo vnquam dignam iudicauit.

Id enim-

Id enimuero periculum erat, ne Romanos Rhodij contemnerent: etiam deos aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audiuimus. Quid igitur superat quod purgamus, si nec factum hostile vllum nostrum est, & verba tumidiora legati offensionem aurium, non perniciem ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacitè velut litem æstimari vestris inter vos sermonibus audio Patres conscripti: fauisse nos regi, & illum vincere maluisse: ideo bello persequendos esse credunt. Alij vestrûm, voluisse quidem nos hoc, non tamen ob id bello persequendos esse: neque moribus, neq; legibus vllius ciuitatis ita comparatum esse, vt si quis vellet inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna, non crimine liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem, si omnes voluimus quod arguimur, nõ distinguimus voluntatem à facto, omnes plectamur. Si alij principum nostrorum vobis, alij regi fauerunt: non postulo vt propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fautores salui sint. illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quàm ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, plerią; eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciuerunt: alij damnati à nobis, in potestate vestra erunt Patres conscripti. Cæteri Rhodij, sicut gratiam nullam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorum benefactorum cumulus, hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos: ne plus obsit nobis quòd vno bello cessauimus, quàm quòd duobus bellis pro vobis pugnauimus. Philippũ, Antiochum, Persea tanquam tres sententias ponite: duę nos absoluunt: vna dubia est, vt grauior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati essemus. vos iudicate Patres cõscripti, sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Nõ enim de bello deliberatis Patres cõscripti, quod inferre potestis, gerere non potestis, cùm nemo Rhodiorum arma aduersus vos laturus sit. Si perseuerabitis in ira, tempus à vobis petemus, quo hanc funestam legationem domum referamus: omnia libera capita, quidquid Rhodiorum virorum fœminarum est, cum omni pecunia nostra naues conscendemus: ac relictis penatibus publicis priuatisq;, Romam veniemus: & omni auro & argento, quicquid publici, quicquid priuati est, in comitio in vestibulo curiæ vestræ cumulato, corpora nostra coniugumq; ac liberorum vestræ potestati permittemus, hic passuri quodcunq; patiendum erit: procul ab oculis nostris vrbs nostra diripiatur, incendatur. Hostes Rhodios esse, Romani iudicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis iudicium, quòd nunquam iudicauimus nos vestros hostes: nec quicquam hostile, etiamsi omnia patiemur, faciemus. Secundum talem orationem vniuersi rursus procidetunt, ramosq; oleæ supplices iactantes, tandem excitati curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptæ. Infestissimi Rhodijs erant, qui consules prætorésue aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimum causam eorum adiuuit. M. Porcius Cato, qui asper ingenio, tum lenem mitemq; senatorem egit. Non inseram simulachrum viri copiosi quæ dixerit referrendo: ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodijs responsum ita redditum est, vt nec hostes fierent, nec socij permanerent. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. partem cum Philocrate renuntiare Rhodum legationem placuit, partem cum Astymede Romæ subsistere: quęq; agerentur sciret, certioresq; suos faceret. In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaq; iusserunt præfectos. Hęc Rhodum nuntiata, quæ per se tristia fuissent: quia maioris mali leuatus erat timor, cùm bellum timuissent, in gaudium renuntiata verterunt. Itaq; extemplò coronam viginti millibus aureorum decreuerunt: Theodotum præfectum classis in eam legationem miserunt.

M. Porcius Cato Rhodiorum causam adiuuit.

miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, vt nullum de ea re scitum populi fieret, vt literis mandaretur: quod nisi impetrarent, maior repulsis ignominia esset. Præfecti classis id vnius erat ius, vt agere de ea re sine rogatione vlla perlata posset. Nam ita per tot annos in amicitia fuerant, vt sociali fœdere se cum Romanis non illigarent: ob nullam aliam causam, quàm ne spem regibus abscinderent auxilij sui, si cui opus esset, neu sibi ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc vtique petenda societas videbatur, non quæ tutiores eos ab alijs faceret (nec enim timebant quenquam præter Romanos) sed quæ ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem ferè tempus & Caunij desciuere ab his, & Mylassenses Euromēsium oppida occuparunt. Non ita fracti animi ciuitatis erant, vt non sentirent, si Lycia & Caria ademptæ ab Romanis forent, cætera aut seipsa per defectionem liberarent, aut a finitimis occuparentur: includi se insulæ paruæ, & sterilis agri littoribus, quæ nequaquam alere tantæ vrbis populum posset. Missa igitur iuuentute properè & Caunios, quanquam Cybiratarum asciuerant auxilia, coëgerunt imperio parere: & Mylassenses Alabandenosque, qui Euromensium prouincia adempta, ad ipsos coniuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam acie vicerunt. Dum hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut antè dictum est, in potestatem redacto, Scodræ quæ regia fuerat præsidio imposito Gabinium præfecit: Rhizoni & Olcinio vrbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cum reliquo exercitu in Epirum est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cum infulis obuiam effusa. Hic præsidio imposito in Molossidem transgressus: cuius oppidis præter Passaronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum receptis, primum ad Passaronem ducit. Antinous & Theodotus principes eius ciuitatis erāt, insignes & fauore Persei, & odio aduersus Romanos, ijdem vniuersæ genti authores desciscendi ab Romanis. Hi conscientia priuatæ noxæ, quia ipsis nulla spes veniæ erat, vt cōmuni ruina patriæ opprimerentur, clauserunt portas: multitudinem, vt mortem seruituti præponerent, hortantes. Nemo aduersus prępotentes viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adolescens, cùm maior à Romanis metus timorem à principibus suis vicisset: Quæ vos rabies, inquit, agitat, qui duorum hominum noxæ ciuitatis accessionem facitis? Equidem pro patria qui lethum oppetissent, sæpè fando audiui: qui patriam pro se perire æquum censerent, hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium accipimus, quod orbis terrarum accepit? Hæc dicentem cùm multitudo sequeretur, Antinous & Theodotus in primam stationem hostium irruperunt, atque ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecti: vrbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem, ipso interfecto per deditionem recepit. Nec Phylace, nec Horreum oppugnationem tulerunt. Pacata Epiro, diuisisq; in hyberna copijs per opportunas vrbes, regressus ipse in Illyricum, Scodræ, quò quinque legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia principibus, conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronuntiauit de sententia consilij, senatum populumq; Romanum Illyrios esse liberos iubere, præsidia ex omnibus oppidis, arcibus & castellis sese deducturum: nō solùm liberos, sed etiam immunes fore Issenses & Taulantios, Dassaretiorum Tirustas, Rizonitas, Olciniatas, quòd incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorses quoque immunitatem dare, quòd relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis, cæterisq; Illyrijs vectigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diuisit. vnam eam fecit quæ supra dicta est, alteram Labeatas omnes, tertiā Agrauonitas

Caunij desciscunt à Rhodijs.

Quæ in Illyrico gesta sunt, & in Epiro.

Illyricæ res cōponuntur de Anicij & quinque legatorum sententia.

F G H I K

A tonitas & Rizonitas, & Olciniatas, accolasq; eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem in hyberna rediit. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q. Maximum filium iam ab Roma regressum ad Aeginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas, quòd cùm Martio COS. tradidissent vrbem, petita vltro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Aeginiensium nouum crimen erat. Famæ de victoria Romanorum fidem non habentes, in quosdam militum vrbem ingressos hostiliter sæuierant. Ad Aeniorum quoque hostiliter vrbem diripiendam L. Posthumium misit, quòd pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græ- *Paulus vrbes aliquot diripi iubet.* *Paulus Græciam perlustrat.*

B ciam, visendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt, quàm oculis noscuntur, vt statuit: præposito castris C. Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit, inclytum oraculum. Vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus impositurі statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinauit. Lebadiæ quoq; templum Iouis Trophonis adiit: ibi cùm vidisset os specus, per quod oraculo vtentes *Trophonii specus.* sciscitatum deos descendunt, sacrificio Ioui Hercinnæque facto, quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuoque antè insulæ ponte cõtinenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traiicit, trium millium spa- *Aulis.*

C tio distantem, portum inclytum statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis. Dianæq; templum, vbi nauibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota rex ille regum petiit. Inde Oropum Atticæ ventum est, vbi pro deo vates Amphilochus colitur, templumque vetustum est fontibus riuisque circà amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas vetustate famæ, *Athenæ.* multa tamen visenda habentes: arcem, portus, muros Piræeum vrbi iungentes, naualia magnorum imperatorum, simulachra deorum hominumque omni genere & materiæ & artium insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in vrbe facto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præ- *Corinthus.* clara ante excidium, arx quoq; & Isthmus præbuere spectaculum: arx inter

D omnia in immanem alitudinem edita, scatens fontibus: Isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima, arctis faucibus dirimens. Sicyonem inde & *Sicyon & Argi.* Argos nobiles vrbes adit: inde haud parem opibus Epidaurum, sed inclytam *Epidaurus.* Aesculapii nobili templo: quòd quinque millibus passuum ab vrbe distans, nunc vestigiis reuulsorum donorum, tum donis diues erat, quę remediorum salutarium ægri mercedem sacrauerant deo. Inde Lacedæmonem adit, non *Lacedæmon.* operum magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem: vnde per Megalopolin Olympiam ascendit. Vbi & alia quidẽ spectanda visa, & Iouem *Olympia.* velut præsentem intuens, motus animo est. Itaq; haud secus quàm si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit. Ita peragra-

E ta Gręcia, vt nihil eorum quæ quisq; Persei bello priuatim ac publicè sensisset, inquireret, ne cuius metu solicitaret animos sociorum: Demetriadem cùm reuertit, in itinere sordidata turba Aetolorum occurrit. mirantiq; & percun- *Aetoli Paulo consuli occurrunt sordidati.* ctanti quid esset, defertur, D L. principes ab Lycisco & Tisippo circumsesso senatu per milites Romanos, missos à Bæbio præside, interfectos: alios in exiliũ actos esse: bonaq; eorum qui interfecti essent, & exulum, possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse cõuento Cn. Octauio Demetriade, postquam fama accidit traiecisse iam mare decem legatos, omnibus aliis omissis Apolloniam ad eos pergit. Quò cùm Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidem benignè allocutus est: cæterùm postquam in castra ad Amphipolim venit, grauiter increpuisse tra-

ditur C. Sulpitium: primùm quòd Persea tam procul à se vagari per prouin- F
ciã passus est: deinde quòd adeò indulsissent militibus, vt nudare tegulis mu-
ros vrbis ad tegenda hybernacula sua pateretur: referrique tegulas & resar-
ciri tecta sicut fuerant, iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo tra-
ditos, A. Posthumio in custodiam misit: filiam cum minore filio à Samothra-
ce accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse vbi dies venit, quo
adesse Amphipoli denos principes ciuitatum iusserat, literasque omnes quæ

Paulus cum decẽ legatis res Macedonicas componit.

vbique depositæ essent, & pecuniam regiam conferri, cum decem legatis cir-
cumfusa omni multitudine Macedonum in tribunali consedit. Assuetis re-
gio imperio, tamen nouum formam terribilem præbuit tribunal, summotor
aditus, præco, accensus, insueta omnia oculis auribusque, quæ vel socios, ne- G
dum hostes victos terrere possent. Silentio per præconem facto, Paulus Lati-
nè quæ senatui, quæ sibi ex consilij sententia visa essent, pronuntiauit: ea Cn.
Octauius prætor (nam & ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat.
Omnium primùm liberos esse iubere Macedonas, habentes vrbes easdem,
agrosque, vtentes legibus suis, annuos creantes magistratus: tributum di-
midium eius quod pependissent regibus, pendere populo Romano. Deinde

Macedonia in quatuor regiones diuiditur.

in quatuor regiones diuidi Macedoniam. vnam fore & primam partem,
quod agri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurum huic parti
trans Nessum ad orientem versum, qua Perseus tenuisset vicos, castella, oppi-
da, præter Aenum & Maroneam & Abdera: trans Strymonem autem vergen- H
tia ad occasum Bisalticam omnem cum Heraclea, quam Sinticen appellant.
Secundam fore regionem, quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præ-
ter Sinticen, Heracleam & Bisaltas: ab occasu quà Axius terminaret fluuius,
additis Pæonis, qui propè Axium flumen ad regionem orientis colerent. Ter-
tia pars facta, quam Axius ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt: ad se-
ptentrionem Bora mons obijcitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quà ab
occasu præter Axium amnem porrigitur: Edessa quoq; & Berœa eodem con-
cesserunt. quarta regio trans Boram montem, vna parte confinis Illyrico, al-

Capita regionũ Macedoniæ.

tera Epiro. Capita regionum vbi concilia fierent, primæ regionis Amphipo-
lim, secundæ Thessalonicen, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eò con- I
cilia suæ cuiusque regionis indici, pecuniam conferri, ibi magistratus creari
iussit. Pronuntiauit deinde, neque connubium, neque commercium agro-
rum ædificiorumque inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse.
Metalla quoq; auri atque argenti non exerceri: ferri & æris permitti: vectigal
exercentibus dimidium eius impositum quod pependissent regi. Et sale inue-
cto vti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quòd & sua fuisset, & conti-
nens esset finibus suis, omnibus dare libertatem pronuntiauit, qui sub regno
Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, salis commercium dedit: ter-
tiæ regioni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deueherent, pretiumq; statuit. Na-
ualem materiam & ipsos cædere, & alios pati vetuit. Regionibus, quæ affines K
barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant) permisit, vt præsidia arma-
ta in finibus extremis haberent. Hæc pronuntiata primo die conuentus, variè
affecerunt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatum annuum ve-
ctigal: regionatim commercijs interruptis ita videri lacerata tanquam ani-

Macedonicarum regionum situs.

malia in artus alterum alterius indigentes distracta: adeò quanta Macedonia
esset, quàm diuisui facilis, vt seipsa quæque contempta pars esset, Macedones
quoq; ignorabant. Pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros (trans Nessum
amnem incolunt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & me-
talla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente
sole in Macedoniã aditus. Secunda pars celeberrimas vrbes Thessalonicen &
Cassandriam

A Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram: maritimas quoq; opportunitates ei præbent portus ad Toronen, ac montem Atho (Aeneæ vocant hûc) alij ad insulam Eubœam, alij ad Hellespontũ opportunè versi. Tertia regio nobiles vrbes Edessam & Berœã, & Pellam habet, & Vettiorum bellicosam gentem, incolas quoq; permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionem Eordei & Lincestæ & Pelagones incolunt: iuncta his Atintania, & Stymphalis, & Elimiotis. Frigida hæc omnis, duraq; cultu & aspera plaga est: cultorum quoq; ingenia terræ similia habet: ferociores eos & accolæ barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaq; Macedoniæ partium vsibus separatis, quanta vniuer-

B sos teneat Macedonas formula dicta, cùm leges quoque se daturum ostendisset. Aetoli deinde citati, in qua cognitione magis vtra pars Romanis, vtra regi fauisset, quæsitum est, quàm vtri fecissent iniuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectores, exilium pulsis æquè ratum fuit ac mors interfectis. A. Bæbius vnus est damnatus, quòd milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euentus Aetolorum causæ, in omnibus Græciæ gentibus populisque eorum qui partis Romanorum fuerant, inflauit ad intollerabilem superbiam animos: & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant: duo, quæ adulando aut Romanorum imperium, aut amicitiam re-

De Aetolis quid Paulus decreuerit.

Tria genera principum in Græcis ciuitatibus.

C gum sibi, priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: medium vnum, vtrique generi aduersum, libertatem & leges tuebatur. His vt maior apud suos caritas, ita minor apud externos gratia erat. Secundis rebus elati Romanorum partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi cùm frequentes & ex Peloponneso, & ex Bœotia, & ex alijs Græciæ concilijs adessent, impleuere aures decem legatorum: non eos tantùm, qui se propalàm per vanitatem iactassent tanquam hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in concilijs aduersus Romanos omnia instruxisse: nec aliter eas mensuras in fide gentes, nisi fractis animis partium, aleretur confirmareturque authori-

D tas eorum, qui nihil præter imperium Romanorum expectarent. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex Aetolia Acarnaniaque & Epiro & Bœotia, qui Romam ad causam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. Claudius, & Cn. Domitius, vt ipsi edicto euocarent. Id duabus de causis factum: vna, quòd fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum authores delatoresque: altera, cur præsentes euocarent, causa erat, quòd ex alijs gentibus principum literas deprensas in commentarijs regijs habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorum literis inuentis. Aetolis dimissis, Acarnanum citata gens:

Acarnanes.

E in his nihil nouatum, nisi quòd Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quærendo deinde latius, qui publicè aut priuatim partium regis fuissent, in Asiam quoque cognitionem extendere: & ad Antissan in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt: quòd Antenorem regium præfectum, quo tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus, portu receptum commeatibus iuuissent. Duo securi percussi, viri insignes: Andronicus Andronici filius Aetolus, quòd patrem secutus, arma contra populum Romanum tulisset: & Neo Thebanus, quo authore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpositis, Macedonum rursus aduocatum concilium: pronuntiatum, quod ad statum Macedoniæ pertinebat, senatores quos Synedros vocant legendos esse,

Antissæi Methymnam traducuntur.

 quorum

Macedonũ principes in Italiam ire iubentur.

quorum consilio Respublica administraretur. Nomina deinde sunt recitata F
principum Macedonum, quos cum liberis maioribus quàm quindecim annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuum, mox apparuit multitudini Macedonum pro libertate sua esse factum. Nominati sunt enim regis amici purpuratiq; duces exercituum, præfecti nauium aut præsidiorum, seruire regi humiliter, alijs superbè imperare assueti, prædiuites alij, alij quos fortuna non æquarent his sumptibus pares, regius omnibus victus vestitusque nulli ciuilis animus, neq; legum, neque libertatis æquè patiens. Omnes igitur qui in aliquibus ministerijs regijs, etiam qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia excedere, atque in Italiam ire: qui non paruisset im-

Leges Macedonibus dantur à Paulo consule.

perio, mors denuntiata. Leges Macedoniæ dedit cum tanta cura, vt non ho- G
stibus victis, sed socijs benè meritis dare videretur: & quas ne vsus quidem longo tempore, qui vnus est legum corrector, experiendo argueret. Ab serijs rebus ludicrũ, quòd ex multo antè præparato, & in Asiæ ciuitates & ad reges missis qui denũtiarent, & cùm circumiret ipse Greciæ ciuitates indixerat prin-

Ludicrum Amphipoli Paulus Cos. edidit.

cipibus, magno apparatu Amphipoli fecit. Nam & artificum omnis generis, qui ludicram artem faciebant, ex toto orbe terrarũ multitudo & athletarum & nobiliũ equorum cõuenit: & legationes cum victimis, & quidquid aliud deorum hominumq; causa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factum est, vt non magnificentiam tantùm, sed prudentiam in dandis spectaculis, ad quæ rudes tum Romani erant, admirarentur. Epulæ quoq; legationibus pa- H
ratæ, & opulentia, & cura eadem. Vulgò dictum ipsius ferebant, & conuiuiũ

Paulus Cos. Macedonum omnis generis arma succendit.

instruere, & ludos parare, eiusdem esse qui vincere bello sciret. Edito ludicro omnis generis, clypeisque æreis in naues impositis, cætera omnis generis arma cumulata in ingentem aceruum, precatus Martem, Mineruam Lunamque matrem, & cæteros deos, quibus spolia hostium dicare ius fasque est, ipse imperator face subdita succendit: deinde circumstantes tribuni militum pro se quisq; ignes coniecerunt. Notata est in illo conuentu Europæ Asiæque vndique partim ad gratulationem, partim ad spectaculum contracta multitudine, tantis naualibus terrestribusque exercitibus, ea copia rerum, ea vilitas annonæ, vt & priuatis, & ciuitatibus, & gentibus dona data pleraque eius ge- I
neris sint ab imperatore, non in vsum modò præsentem, sed etiam quod domos aueherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ, non scenicum magis

Macedonica præda.

ludicrum, non certamina hominum, aut curricula equorum, quàm præda Macedonica omnis vt viseretur exposita, statuarum tabularumq;, textilium, & vasorum ex auro & argento, & ære, & ebore factorum ingenti cura in ea regia: vt non in præsentem modò speciem, qualibus referta regia Alexandriæ erat, sed in perpetuum vsum fierent. Hæc in classem imposita, deuehenda Romam Cn. Octauio data. Paulus benignè legatis dimissis, transgressus Strymonem, mille passuum ab Amphipoli castra posuit: inde profectus, Pellam quinto die peruenit. Prætergressus vrbem, ad Spelæum (quod vocant) biduũ mo- K
ratus, P. Nasicam, & Q. Maximum filium cum parte copiarum ad depopulandos Illyrios, qui Persea iuuerant bello, misit, iussos ad Oricum sibi occurrere: ipse Epirum petens, quintisdecimis castris Passaronem peruenit. Haud procul inde Anicij castra aberant: ad quem literis missis, ne quid ad ea quæ fie-

Epiri ciuitates, quæ ad Persea defecerãt, diripiuntur.

rent moueretur: senatum prædam Epiri ciuitatum, quæ ad Persea defecissent, exercitui dedisse: summissis centurionibus in singulas vrbes, qui se dicerent ad præsidia deducenda venisse, vt liberi Epirotæ sicut Macedones essent: denos principes ex singulis euocauit ciuitatibus. Quibus cùm denuntiasset, vt aurum atque argentum in publicum proferretur, per omnes ciuitates cohortes dimisit, antè in vlteriores quàm in propiores profecti, vt vno die in om-

nes per-

A nes perueniretur. Edita tribunis centurionibusque erant quæ agerentur: mane omne aurum, argentumq; collatum: hora quarta signum ad diripiendas vrbes datum est militibus: tantaque præda fuit, vt in equitem CCCC. denarij, peditibus duceni diuiderentur, centum quinquaginta millia capitum humanorum abducerentur. Muri deinde direptarum vrbium diruti sunt: ea fuere oppida circa LXX. vendita præda omnium, de ea summa militi numeratum est. Paulus ad mare Oricum descendit, nequaquam vt ratus erat expletis militum animis: qui tanquam nullum in Macedonia gessissent bellum, expertes regiæ prędæ esse indignabantur. Orici cùm missas cum Scipione Masica Maximoq; filio copias inuenisset, exercitu in naues imposito, in Italiam *Paulus cum exercitu in Italiam traijcit.*
B traiecit. Et post paucos dies Anicius conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanumque acto, iussisq; in Italiam sequi principibus, quorum cognitionem causæ reseruaret: & ipse nauibus expectatis, quibus vsus Macedonicus exercitus erat, in Italiam traiecit. Cùm hæc in Macedonia Epiroque gesta sunt, legati, qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenen missi erant, in Asiam peruenerunt. Inducijs per hyemem factis, & Galli domos abierant, & rex in hyberna concesserat Pergamum, grauiq; morbo æger fuerat. Ver primùm ex domo exciuit: iamq; Synnada peruenerant, cùm Eumenes ad Sardeis vndiq; exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra
C Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitq; ferociorem eum deprecando factum: vt mirum videri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæumque tantum legatorum Romanorum verba valuisse, vt extemplo pacem facerent: apud Gallos nullius momenti fuisse. Romam primùm reges captiui Perseus & Gentius in custodiam cum liberis abducti, dein turba alia captiuorum: tum quibus Macedonum denuntiatum erat, vt Romam venirent, principumque Græciæ. nam hi quoque non solùm præsentes exciti erant: sed etiam si qui apud reges esse dicebantur, literis accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam *Regulus Gallogræcorum verbis legatorũ Romanorum nõ mouetur.*
D sexdecim versus remorum agebant, ornata Macedonicis spolijs, non insignium tantùm armorum, sed etiam regiorum textilium, aduerso Tiberi ad vrbem est subuectus, completis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius & Octauius classe sua aduecti. Tribus ijs omnibus decretus est ab senatu triumphus: mandatumque Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex authoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt ijs quo die vrbem triumphantes inueherentur, imperium esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa fermè tendit. Nec de Anicij, nec de Octauij triumpho dubitatum est. Paulum, cui ipsi quoque se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat: de præda parcius quàm sperauerant *Paulo, Anicio et Octauio à senatu triũphus decernitur.*
E rant ex tantis regijs opibus dederat: nihil relicturus, si auiditati indulgeretur, quod in ęrarium deferret: totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitijs ferendæ legis. Sed eos Ser. Sulpitius Galba, qui tribunus mil. secundæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prensando ipse, & per suæ legionis milites solicitando stimulauerat, vt frequentes ad suffragium adessent: imperiosum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, vlciscerentur: plebem vrbanam secuturam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse: ne speraret ibi fructum gratiæ, vbi nõ meruisset. His incitatis, cùm in Capitolio rogationem eam T. Sempronius trib. pleb. ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, vt in re minimè dubia, *Seruius Galba Pauli inimicus.*

 si quis

si quisquam procederet: Seruius Galba repentè processit, & à Tr. postulauit, vt quoniam hora iam octaua diei esset, nec satis temporis ad demonstrandum haberet, cur L. Aemylium non iuberent triumphare: in posterum diem differrent, & manè eam rem agerent. Integro sibi die ad causam eam orandam opus esse. Cùm tribunus dicere eo die, si quid vellet, iuberet: in noctem rem dicendo extraxit, referendo admonendoq; exacta acerbè munia militiæ, plus laboris, plus periculi quàm desiderasset res iniunctum: contrà in præmijs, in honoribus, omnia arctata: militiamq;, si talibus succedat ducibus, horridiorem asperioremq; bellantibus, eandem victoribus inopem atque inhonoratam futuram. Macedonas in meliori fortuna, quàm milites Romanos, esse. Si frequentes postero die ad legem antiquandam adessent, intellecturos potentes viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse. His vocibus incitati, postero die milites tanta frequentia Capitolium compleuerunt, vt aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intrò vocatæ primæ tribus cùm antiquarent, concursus in Capitolium principum ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantium, L. Paulum tanti belli victorem dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ atq; auaritiæ militari: in vno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponantur? In Galbam pro se quisq; probra ingerere. Tandem hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui cos. & magister equitum fuerat, vt de integro eam rem agerent ab tribunis petere, dicendiq; sibi ad populum potestatem facerent. Tribuni cùm ad deliberãdum secessissent, victi authoritatibus principum, de integro agere cœperunt, reuocaturosq; se easdem tribus renuntiarunt, si M. Seruilius alijq; priuati qui dicere vellent, dixissent. Tum Seruilius: Quantus imp. L. Aemylius fuerit, Quirites, si ex alia re nulla æstamari possit, vel hoc satis erat, quòd cùm tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerarium, tam eloquentem ad instigandam multitudinem inimicum in castris haberet, nullã in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperij, quam nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaque antiqua disciplina habiti neque fecerunt. Seruius quidem Galba, si in L. Paulo accusando tyrociniũ ponere & documentũ eloquentiæ dare voluit, non triumphũ impedire debuit: quem: si nihil aliud, senatus iustum esse iudicauerat: sed postero die quàm triumphatum est, priuatum cum visurus esset, nomen deferret, & legibus interrogaret: aut serius paulo, cùm primùm magistratus ipse cepisset, diem diceret, inimicum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphum haberet L. Paulus pro egregiè bello gesto: & pœnam, si quid & vetere gloria sua & noua indignum fecisset. Sed videlicet cui crimen nullum probrum dicere poterat, eius obtrectare laudes voluit. Diem integrũ hesterno die ad accusandum L. Paulum petijt: quatuor horas, quantum supererat diei, dicendo absumpsit: Quis vnquam tam nocens reus fuit, cuius vitia vitæ tot horis expromi non possent? Quid interim obiecit, quod L. Paulus, si causam dicat, negatum velit? Duas mihi alquis conciones parumper faciat: vnam militũ Macedonicorum, puram alteram integrioris iudicij & à fauore & odio vniuerso iudicante populo Romano apud concionem togatam & vrbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Romanos Serui Galba diceres? Illa enim tibi tota abscissa oratio esset: in statione seuerius & intentius institisti: vigiliæ acerbius & diligẽtius circumitæ sunt, operis plus quàm antea fecisti, cum ipse imperator & exactor circumires. Eodem die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne victorem quidem te acquiescere passus est, statim ad persequẽdos hostes duxit. Cùm te præda partienda locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærarium laturus. Hæc sicut ad militũ animos

De Pauli triumpho maxima disceptatio.

Seruilij pro Paulo ad Quirites oratio.

A animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ, parum auaritiæ suæ inseruitum censent: ita apud populum Romanum nihil valuissent, qui vt vetera atq; audita à parentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate imperij victoriæ partæ, proximo certè Punico bello, quid inter M. Minutium magistrum equitum, & Q. Fabium Maximum dictatorem interfuerit, meminit. Itaq; accusatorem id scire potuisse, & superuacaneam defensionem Pauli fuisse. Transeatur ad alram concionem: nec Quirites vos, sed milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, & verecundiam aliquam imperatoris violandi afferre possit. Equidem ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitum B mihi loqui videar, quàm paulò ante eram, cùm ad plebem vrbanam spectabat oratio. Quid etiam dicitis milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit: & cum non ijsdem manibus discerpitis, quibus Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui triumphantes vrbem inire prohibet. Erratis milites, si triumphum imperatoris tantùm, & non militum quoque, & vniuersi populi Romani esse decus censetis. Non vnius hoc Pauli. Multi etiã qui ab senatu non impetrarunt triumphũ, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paulo magis eripere decus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Luctatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio secundi, quàm illis qui post eos triũphauerunt. Nec L. Paulũ minorem C aut maiorem imperatorem triumphus faciet, militũ magis in hoc vniuersiq; populi Romani fama agitur, primùm ne inuidiæ & ingrati animi auersus clarissimum quenque ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc populum Atheniensem lacerantem inuidia principes suos videatur. Satis peccatũ in Camillo à maioribus vestris est, quem tamen ante receptam per eum à Gallis vrbem violarunt: satis insuper vobis in P. Africano, Literni domiciliũ & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrum ostendi. Erubescamus, gloria si par illis viris L. Paulus, iniuria vestra exæquetur. Hæc igitur primùm infamia deleatur, fœda apud alias gentes, damnosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Pauli similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate velit? Si infamia D nulla esset, & de gloria tantum ageretur, qui tandem triumphus nõ communem nominis Romani gloriam habet? Tot de Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorum tantùm imperatorum, an populi Romani dicuntur? Quemadmodum non de Pyrrho modò, nec de Annibale, sed de Epirotis Carthaginiensibusq; triumphi acti sunt: sic non M. Curius tantùm, nec P. Cornelius, sed Romani triumpharunt. Militũ quidem propria est causa, qui et ipsi laureati, & quisq; donis quibus donati sunt insignes, triumphũ nomine cient, suasq; & imp. laudes canentes per vrbem incedunt. Si quando non deportati ex prouincia milites ad triumphũ sint, fremunt, & tamen suum quoq; se absentes, quòd suis manibus parta victoria sit, triumphare credunt. Si quis E vos interroget, milites, ad quam rem in Italiam deportati, & non statim confecta prouincia dimissi sitis: quid Romam frequẽtes sub signis veneritis, quid moremini hic, & non diuersi domos quisq; abeatis vestras: quid aliud respondeatis, quàm vos triumphantes videri velle? Vos certè victores conspici velle debeatis. Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est: ambo regnabant, cum de his triumphatũ est. De Perseo capto in vrbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quòd si in curru scandentes Capitolium auratos purpuratosq;, ex inferiore loco Lucius Paulus in turba togatorum vnus priuatus: interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, vtrum vos digniores triumpho esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri: & vos Gentiũ quàm Persea duci in triumphũ mauultis Quirites,

Quirites,& de accessione potius belli quàm de bello triumphari? Et legiones F
ex Illyrico laureatæ vrbem inibunt, & nauales socij, Macedonicæ legiones
suo abrogato triumphos alienos spectabunt? Quid deinde tam opimę prędę,
tam opulentæ victoriæ spolijs fiet? Quónam abdentur illa tot millia armorū
detracta corporibus hostium? an in Macedoniam remittentur? Quò signa
aurea, marmorea, eburnea, tabulæ pictæ, textilia, tantum argenti cælati, tan-
tum auri, tanta pecunia regia? An noctu tanquam furtiua in ærarium depor-
tabuntur? Quid illud spectaculū maximum? nobilissimus opulentissimus-
que rex captus vbi victori populo ostenditur? Quos Syphax rex captus, ac-
cessio punici belli, concursus fecerit, pleriq; meminimus. Perseus rex captus,
Philippus & Alexander filij regis, tanta nomina subtrahentur ciuitatis oculis? G
Ipsum L. Paulum bis COS. domitorem Græciæ, omnium oculi conspicere
vrbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, vt bellum per
quadriennium ingenti etiam pudore nostro tractum perficeret: cui sortito
prouinciam, cui proficiscenti præsagientibus animis victoriam triumphum-
que destinauimus: ei victori triumphum negaturi? & quidem non homi-
nes tantùm, sed deos etiam suo honore fraudaturi: dijs quoq; enim, non so-
lùm hominibus, debetur. Vtrum maiores vestri omnium magnarum rerum
& principia exorsi ab dijs sunt, * & finem eum statuerunt? Cōsul proficiscens
prætórue paludatis lictoribus in prouinciam & ad bellum, vota in Capitolio
nuncupat: victor perpetrato eodem, in Capitolio triumphans, ad eosdem
deos quibus vota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit: pars nō
minima triumphi est, victimæ præcedentes, vt appareat dijs grates agentem
imperatorem ob Remp. benè gestam redire. Omnes illas victimas quas tra-
ducendas in triumpho iudicauit, alias alio cædente mactate. illas quidem
epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in Capitolio
eduntur: vtrum hominum voluptatis causa, an deorum hominumque, au-
thore Seruio Galba turbaturi estis? L. Pauli triumpho portæ claudentur? rex
Macedonum Perseus cum liberis & turba alia captiuorū, spolia Macedonū,
cirma flumen relinquentur? L. Paulus priuatus, tanquam rure rediens, à por-
ta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo senatus decreuit po- I
tius, quàm quid Seruius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potius quàm
illum audi. Ille nihil præterquam loqui, & ipsum maledicè ac malignè didi-
cit: ego ter & vicies cum hoste per prouocationem pugnaui: ex omnibus cum
quibus manum conserui spolia retuli, insigne corpus honestis cicatricibus
omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur: & quo
quæque bello vulnera accepta essent, retulisse. Quæ dum ostentat, adapertis
fortè quæ velanda erant, tumor inguinum proximis risum mouit. tum, hoc
quoque quod ridetis, inquit, in equo dies noctesque persedendo habeo: nec
magis me eius quàm cicatricum harum pudet, pœnitetque, quando nun-
quam mihi impedimento ad Rempublicam benè gerendam domi militiæ- K
que fuit. Ego hoc ferro sæpè vexatum corpus vetus miles adolescentibus mi-
litibus ostendi. Galba nitens & integrum denudet. Reuocate, si videtur, tri-
buni ad suffragium tribus: ego ad vos milites.

* . *

summam omnis captiui auri argentiq; translati HS. millies ducenties fuisse,
Valerius Antias tradit: quæ haud dubiè maior aliquanto summa ex numero
plaustrorum ponderibusq; auri argenti generatim ab ipso scriptis efficitur. Al-
terum tantum aut in bellū proximum absumptum, aut in fuga cum Samo-
thracem peteret dissipatum, tradunt: eoque id mirabilius erat, quòd tantum
pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cum Romanis, partim
ex fru-

A ex fructu metallorum, partim ex vectigalibus alijs coaceruatum fuerat. Itaq; admodum inops pecuniæ Philippus, Perseus contrà prædiues, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremò Paulus in curru magnam cùm dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens. post currum inter alios illustres viros filij duo, Q. Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditũ suis quæq; ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex centurioni, triplex equiti: tantum pediti daturum fuisse credunt, & pro rata alijs, si aut non refragati honori eius fuissent, aut benignè hac ipsa summa nuntiata acclamassent. Sed non Perseus tantùm per illos dies documentum humanorum casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per vrbem B hostium ductus, sed etiam victor Paulus auro purpuraq; fulgens. Nam duobus è filijs, quos duobus datis in adoptionem, solos nominis, sacrorum familiæq; hæredes retinuerat domi: minor fermè duodecim annos natus, quinq; diebus ante triumphum, maior quatuordecim annorum triduo post triumphum decessit: quos prætextatos curru vehi cum patre, sibi ipsos similes prædestinantes triumphos oportuerat. Paucis post diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione, cùm de suis rebus gestis more cæterorum imperatorũ disseruisset, memorabilis eius oratio & digna Romano principe fuit. Quanquam & quàm feliciter Rempub. administrauerim, & quòd duo fulmina domum meam per hos dies perculerint, nõ ignorare vos, Quirites, arbitror, cùm C spectaculo vobis nunc triumphus meus, nunc funera liberorum meorũ fuerint: tamẽ paucis quæso sinatis me cum publica felicitate cõparare eo quo debeo animo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classèm à Brundusio sole orto solui: nona diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto die Delphis Apollini pro me exercitibusq; & classibus vestris sacrificaui. A Delphis quinto die in castra perueni: vbi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta victoriæ erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erant, neq; cogi pugnare poterat rex, inter presidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie vici: Macedoniam in potestatem populi Romani redegi. & quod bellum per quadrien- D nium quatuor ante me consules ita gesserunt, vt semper successori traderent grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum deinde secundarum rerum velut prouentus secutus: ciuitates omnes Macedoniæ se dediderunt: gaza regia in potestatem venit: rex ipse, tradentibus propè ipsis dijs, in templo Samothracum cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea videri, eoque suspecta esse. Maris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam traijcienda, & victore exercitu transportando. Postquam omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neque erat quòd vltrà precarer, illud optaui, vt cùm ex summo retro volui fortuna consuesset, mutationem eius domus mea potius, quàm Respublica sentiret. Itaque defun- E ctam esse fortunã publicam mea tam insigni calamitate spero, quòd triumphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorum duobus funeribus liberorum meorum est interpositus. Et cùm ego & Perseus nunc nobilia maximè sortis mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos vidit, incolumes tamẽ eos habet: ego qui de illo triumphaui, ab alterius funere filij curru ex Capitolio ad alterũ propè iam expirantẽ veni: neq; ex tanta stirpe liberûm superest, qui L. Aemylij Pauli nomen ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorum in adoptionem datos, Cornelia & Fabia gens habet. Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ, vestra felicitas & secunda fortuna publica consolatur. Hæc tanto dicta animo magis confudère audientiũ animos, quàm si miserabiliter

Pauli triumphus.

Duorum Pauli liberorum mors.

Pauli ad Quirites de rebus suis gestis oratio.

Octauij triumphus naualis.

biliter orbitatem suam deflendo locutus esset. C. Octauius Calendis Decem- F
bribus de rege Perseo naualem triumphum egit. Is triumphus sine captiuis
fuit, sine spolijs. Dedit socijs naualibus in singulos denarios septuagenos
quinque, gubernatoribus qui in nauibus fuerant duplex, magistris nauium
quadruplex. Senatus deinde habitus est: patres censuerunt vt Quintus Cas-
sius Persea regem cum Alexandro filio Albam in custodiam duceret, comites,
pecuniam, argentum, instrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum fi-
lius cum obsidibus in custodiam Carseolos est missus. Cæteros captiuos, qui
in triumpho ducti erant, in carcerem condi placuit. Paucos post dies quàm

Legati regis Thracũ Romam veniunt.

hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad redimendũ
filium aliosq; obsides apportantes. Eis in senatum introductis, & idipsum ar- G
gumenti prætendentibus orationis, non sua voluntate Cotyn bello iuuisse
Persea, quòd obsides dare coactus esset: orantibusq; vt eos pretio, quantum
ipsi statuissent patres, redimi paterentur: responsum ex authoritate senatus
est, populum Romanum meminisse amicitiæ, quæ cum Cotye maioribusq;
eius & gente Thracum fuisset. obsides datos crimen, non criminis defensio-
nem esse, cùm Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedum bello Ro-
mano occupatus, timendus fuerit. Cæterùm etsi Cotys Persei gratiam prætu-
lisset amicitiæ populi Romani, magis quid se dignum esset, quàm quid meri-
to eius fieri posset, æstimaturum: filium atq; obsides ei remissurum. Beneficia
gratuita esse populi Romani: pretium eorũ malle relinquere in accipientium H
animis, quàm præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C.
Licinius Nerua, M. Caninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerent:
& Thracibus munera data in singulos binum millium æris. Bitis cum cæte-
ris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis missus. Naues re-
giæ captæ de Macedonibus inusitatæ antè magnitudinis, in campo Martio
subductæ sunt. Hærente adhuc non in animis modò, sed penè in oculis me-

L. Anicij triumphus de Gentio rege Illyriorum.

moria Macedonici triumphi, L. Anicius Quirinalibus triumphauit de rege
Gentio, Illyrijsq;. Similia omnia magis visa hominibus, quàm paria: minor
ipse imp. & nobilitate Anicius cum Aemylio, & iure imperij Prætor cum con-
sule collatus: non Gentius Perseo, non Illyrij Macedonibus, non spolia spo- I
lijs, non pecunia pecuniæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut
præfulgebat huic triumphus recens: ita apparebat ipsum per se intuentibus
nequaquam esse contemnendum. Perdomuerat intra paucos dies terra ma-
rique ferocem, locisq; munitis fretam gentem Illyriorum: regem, regiæque
omnes stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa, spoliaq;
alia & supellectilem regiam: auri viginti & septem, argenti decem & nouem
pondo: denariũm tria millia: & CXX. millia Illyrici argenti. Ante currum du-
cti Gentius rex cum coniuge & liberis, & Carauantius frater regis, & aliquot
nobiles Illyrij. De præda militibus in singulos quadragenos quinos denarios,
duplex centurioni, triplex equiti, socijs nominis Latini quantum ciuibus, & K
socijs naualibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secu-
tus miles, multisq; dux ipse carminibus celebratus. HS. ducenties ex ea præ-
da redactum esse, author est Antias, præter aurum argentumq; quod in æra-
rium sit latum: quod quia vnde redigi potuerit, non apparebat, authorem
pro re posui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in custo-
diam ex Senatusconsulto ductus, cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti:
recusantibusq; custodiam Spoletinis, Iguuium reges traducti. Reliquum
ex Illyrico prædæ CCXX. lembi erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis &
Apolloniatibus & Dyrrhachinis Q. Cassius ex senatusconsulto tribuit. Con-
sules eo anno agro tantùm Ligurum populato, cùm hostes exercitus nunquã
eduxissent,

A eduxissent, nulla re memorabili gesta; Romam ad magistratus subrogandos redierunt: & primò comitiali die consules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitium Gallum. Deinde prætores postero die, L. Liuium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Neruam, P. Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ vrbanæ prouinciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia & Sardinia. Intercalatum eo anno: postridie Terminalia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est, C. Claudius: in eius locum augures legerunt T. Quintium Flamininum: & flamen Quirinalis mortuus, M. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu vrbem ingressus, ad forum à porta, tribunalq; Q. Cassij prætoris perrexit: concursuq; vndiq; facto, deos qui vrbem Romam incolerent, senatumque & populum Romanum salutatum se dixit venisse: & gratulatum quòd Persea Gentiumque reges vicissent, Macedonibusq; & Illyrijs in deditionem redactis, auxissent imperium. Cùm prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset: biduum petijt, quo templa deûm vrbemq; & hospites amicosq; viseret. Datus qui circumduceret eum L. Cornelius Scipio quæstor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitesq; eius benignè reciperent, conductæ. Tertio pòst die senatum adit, gratulatus victoriam est: merita sua in eo bello commemorauit: petijt, vt votum sibi soluere, Romæ in Capitolio decem maiores hostias, & Præneste vnam Fortunæ liceret: ea vota pro victoria populi Romani esse. Et vt societas secum renouaretur: agerq; sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli possiderent, daretur. Filium postremò Nicomedem senatui commendauit. Omnium qui in Macedonia imperatores fuerant, fauore est adiutus. Itaq; cætera quæ petebat concessa: de agro responsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager populi Romani fuisset, nec cuiquam datus esset, dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi quidem Romani factum apparere: aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius iniuria quidquam ei datum vellet populus Romanus. Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quod D eum qui det vbi vellet ablaturum esse sciat. Facilè Nicomedis commendationem accipere. Quanta cura regum amicorum liberos tueatur populus Romanus, documento Ptolemæum Aegypti regem esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex sestertijs iussa dari, & vasorum argenteorum pondo L. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & vt victimæ aliaque quæ ad sacrificium pertinerent, seu Romæ, seu Præneste immolare vellet, regi ex publico sicut magistratibus Romanis præberentur: & vt ex classe quæ Brundusij esset, naues longæ viginti assignarentur quibus vteretur: donec ad classem dono datam ei rex peruenisset. L. Cornilius Scipio ne ab eo abscederet, E sumptumq; ipsi & comitibus præberet, donec nauem conscendissent. Mirè lætum & ea benignitate in se populi Romani regem fuisse, ferunt: munera sibi ipsum emisse: filium iussisse donum populi Romani accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignum maiestate nominis tanti tradit: pileatum capite raso obuiam ire legatis solitum, libertumque se populi Romani ferre, & ideo insignia ordinis eius gerere. Romæ quoq; cùm veniret in curiam, summisisse se, & osculo limen curiæ contigisse: & deos seruatores suos senatum appellasse: aliamq; orationem nõ tam honorificam audientibus, quàm sibi deformem habuisse. Moratus circa vrbem triginta haud amplius dies, in regnum est profectus.

[Margin notes: *Intercalares.* — *Prusias rex Romam venit.* — *Prusiæ postulat.* — *Prusiæ assentatio.*]

F I N I S.

L. FLORI IN RELIQVOS TITI LIVII LIBROS, QVI DESIDERANTVR, EPITOME.

LIBRI XLVI.

Evmenes rex Romam venit. qui, quia Macedonico bello se medium egerat, ne aut inimicus iudicatus videretur, si exclusus esset: aut liberatus crimine, si admitteretur: in comitio lex lata est, ne cuiquam regi Romam venire liceret. Claudius Marcellus consul Alpinos Gallos C. Sulpitius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene, quod fines suos depopularetur: dixeruntque, eum conspirasse cum Antiocho contra populum Romanum. Societas cum deprecantibus Rhodijs iuncta est. Lustrum à censoribus conditum est. Censa eo sunt ciuium capita CCCXXVII. millia, XXII. Princeps senatus lectus M. Æmylius Lepidus. Ptolemæus Ægyptiorum rex à minore fratre è regno pulsus, missis ad eum legatis, in regnum restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum: & amicitiam per legatos cum populo Romano renouauit. Res præterea aduersus Ligures, Corsos, & Lusitanos vario euentu gestas, & motus Syriæ mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat, continet. Hunc Antiochum puerum cum Lysia tutore eius Demetrius, Seleuci filius, qui Romam obses missus fuerat, clàm quia minimè dimittebatur à Romanis, intermit: & ipse in regnũ receptus. L. Æmylius Paulus, qui Perseum vicerat, mortuus, cuius tanta abstinentia fuit, vt cùm ex Hispania & Macedonia maximas opes repulisset, vix ex auctione bonorum eius redactum sit, vnde dos vxori eius redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego consule, cui ea prouincia euenerat, siccatæ, agerque ex ijs factus.

LIBRI XLVII.

Cn. Tremellio tribuno plebis mulcta dicta est, quòd cum M. Æmylio Lepido pontifice maximo iniuriosè contenderat. Sacrorum quoque magistratuum ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti octo millia, trecenta & quatuordecim. Et princeps senatus lectus Æmylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant, fœdus ictum, vt alter in Ægypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex consilio Demetrij regis Syriæ, & viribus pulsus, regno à Senatu restitutus est. Missi à senatu legati, qui inter Masanissam & Carthaginienses de agro iudicarent. C. Martius consul aduersum Dalmatas parum prosperè primùm, postea feliciter pugnauit. cum quibus bello confligendi causa fuit, quòd Illyricos populi Romani socios vastauerant. eandemque gentem Cornelius Nasica consul domuit. Q. Opimius consul transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida Antipolim et Nicæam vastabant, subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prosperè res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab vrbe condita magistratum peractis comitijs, insequentisque anni consulibus creatis, inire cœperunt. Mutandi comitia causa fuit, quod Hispani rebellabant. Legati ad disceptandum inter Masanissam & Carthaginienses missi, nuntiauerunt, vim naualis materiæ se Carthagine deprehendisse. Quidam prætores à prouincijs auaritiæ nomine accusati, & damnati sunt.

LIBRI XLVIII.

Lvstrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti quatuor millia. Semina tertij belli Punici referuntur. Cùm in finibus Carthaginiensium maximus Numidarũ exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse, M. Porcius Cato suasit, vt Carthaginiensibus, qui exercitum specie cõtra Masanissam regem, sed reuera contra Romanos accitum in finibus haberent, bellum indiceretur, contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui specularentur, quid ageretur. Castigato senatu Carthaginiensium, quòd contra fœdus exercitum & nauales materias haberent, pacem inter Masanissam & eos facere voluerunt: Masanissa agro, de quo lis erat, cedente. sed Gisgo, Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat, cùm senatus pariturum se iudicio legatorum dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit: vt legatos, quo minus violarentur, fuga explicuerit. Id nuntiantes infestum iam senatum Carthaginiensibus, infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato funus mortui filij in prætura tenuissimo, vt valuit, (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseueratione mentiretur, Romam missus. M. Æmylius Lepidus, qui princeps senatus ab sextis iam censoribus erat lectus, antequã expiraret, præcepit filijs, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrent: in reliquum funus ne plus quàm æris denos consumerent: imaginum specie, non sumptibus nobilitari maximorum virorum funera solere. De veneficijs quæsitum. Publilia, & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros suos necasse insimulabantur, cognita causa, cùm prætori prædes vadesque dedissent, cognatorum decreto necatæ sunt. Gulussa Masanissæ filius denuntiauit Carthagine delectus agi, classem comparari, & haud dubium bellum strui. Cùm Cato suaderet, vt ijs bellum indiceretur: P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciundum, placuit, decem mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus consules cùm delectum seuerè agerent, nec quenquam gratia dimitterent: à tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationem impetrare non potuerunt, in carcerem coniecti sunt. Hispaniense bellũ cùm parùm prosperè aliquoties gestum ita cõfudisset ciuitatem Romanam, vt ne ij quidem inuenirentur, qui aut tribunatũ exciperent, aut legati ire vellent, P. Cornelius Æmylianus processit: & excepturũ se militiæ genus, quodcunque imperatum esset, professus est, quo exemplo ad militandi studiũ omnes incitauit. L. Lucullus COS. cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberiæ populos cùm videretur: Vacceos, Cantabros, et alias regiones,

& vtrum

& iterum alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Æmylianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptiuus, prouocatorem barbarum tribunus militum occidit: & in expugnatione captæ vrbis maius multo etiam periculum adijt. nam murum primus omnium transcendit. Seruius Sulpitius Galba prætor malè aduersus Lusitanos pugnauit. Cùm legati ex Africa cum Carthaginiensium oratoribus, & Gulussa Masanissæ filio redijssent, dicerentq́, & exercitum & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiã placuit, Catone, & alijs principibus senatus suadentibus vt in Africam confestim transportaretur exercitus. quia verò Cornelius Nasica dicebat. nondum sibi iustam causam belli videri: placuit, vt bello desisteretur, si Carthaginienses classem exussissent, & exercitum dimisissent: si minus, proximi consules de bello Punico referrent. Cùm locatum à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica authore, tanquam inutile, & nociturum publicis moribus, ex Senatusconsulto destructum est, populusq́ aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginienses tum aduersum fœdus bellum Masanissæ intulerunt. Victi ab eo nonagesimum secundum annum habente, & sine pulpamine mandere, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

LIBRI XLIX.

TErtij Punici belli initium altero & sexcentesimo anno ab vrbe condita, intra quintum annum, quàm erat cœptum, consummatum omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicam, quorum alterum sapientissimum virum in ciuitate habebant, alter vir optimus à senatu iudicatus erat, diuersis certatum est sententijs, Catone suadente bellum, & vt omnino deleretur Carthago: Nasica dissuadente. placuit nihilominus, eò quòd contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum duxissent, quodq́, socio populi Romani, & amico Masanissæ arma intulissent, & quòd filium eius Gulussam, qui cum legatis Romanis erat, in oppidum minimè recepissent, bellum ijs indici. Prius quàm vllæ copiæ in naues imponerentur, Vticenses legati Romam venerunt, se, suaq́, omnia dedentes. Ea legatio, veluti maximum belli omen grata patribus, acerba Carthaginiensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorum facti: qui anno primo primi Punici belli, quingentesimo & altero anno ab vrbe condita facti erant. Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginienses se dedebant. Catonis sententia peruicit, vt decreto perstaretur, & vt consules quamprimùm proficiscerentur ad bellum. Qui vbi in Africam transierunt, acceptis, quos imperauerant, trecentis obsidibus, & armis, omnibusq́ instrumentis belli, si qua Carthagine erant: tunc cum ex authoritate patrum iuberent, vt in alio loco procul à mari decem millia passuum, nec minus, remoto oppidum facerent, indignitate rei ad bellandum Carthaginienses compulerunt. Obsideri, oppugnariq́ cœpta est Carthago à L. Martio, M. Manilio COSS. In qua oppugnatione, cùm neglectos ab vna parte muros duo tribuni temerè cum cohortibus irrupissent, & ab oppidanis grauiter cæderentur, à Scipione Africano expliciti sunt. per quem & castellum Romanorum, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est: castrisq́, quæ Carthaginienses omnibus copijs pariter ab vrbe egressi oppugnabant, liberatis, is præcipuam gloriam tulit. Præterea cùm ab irrita oppugnatione Carthaginis COS. (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitũ ducere aduersus Asdrubalem vellet, qui cum altera manu iniquum saltum insederat, suasit primò consuli, ne tam iniquo loco confligeret. victus deinde complurium, qui & prudentiæ eius, & virtuti inuidebant, sententijs, & ipse saltum ingressus est. cumq́, sicut prædixerat, fusus fugatusq́ esset Romanus exercitus: & duæ cohortes ab hoste obsiderentur, cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus, liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam virtutem eius & Cato vir promptioris multò ad vituperandum linguæ, in senatu sic prosecutus est, vt diceret: reliquos, qui in Africa militarent, vmbris militare: Scipionem vigore. Et populus Romanus eo fauore illum complexus est, vt comitijs complurimæ eum tribus consulem scriberent, cùm hoc per ætatem minimè liceret. Cum L. Scribonius tribunus plebis rogationem promulgasset, vt Lusitani qui ex fœdere populo Romano dediti, à Sergio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur, M. Cato acerrimè suasit. extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius nobilior etiam ab eo in senatu laceratus, respondit pro Galba. ipse quoq; Galba cùm se damnari videret, cõplexus duos filios prætextatos, & filiũ Caij Sulpitij, cuius tutor erat, ita miserabiliter pro se locutus est, vt rogatio antiquaretur. extant tres orationes eius: duæ aduersum Libonem tribunum plebis, rogationesq́, eius habitæ de Lusitanis, vna contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur: quod compertũ habuerit, equo atq; homine suo ritu immolatis per speciem pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam vltimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, cùm ab vrbe Roma quo illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mẽdacium miserat, clàm profugisset, multis ad falsam eius famam velut ad veram euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo rege ortum, traditum educandum Cyrthesæ cuidam esse, vt in belli casus, quod ille cum Romanis ageret, aliquod velut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatum vsq; ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentem, à quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. affecto deinde eo, cùm propè vitæ finem vltimũ esset, detectam tandem originem suam: falsaq́, matri libellum datum signo Persei regis signatum, quem sibi traderet, cùm ad puberem ætatem venisset: obtestationesque vltimas adiectas, vt res in occulto ad id tempus seruaretur. pubescenti libellum tradidit: in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subdititium se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atq; obtestatam, vt prius quàm ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet ijs locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atq; ibi primùm quis ipse omninò esset, palàm expromere ausum.

LIBRI L.

THessalia, cùm & illam inuadere armis, atq; occupare Pseudophilippus vellet, per Romanorum legatos auxilijs Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ omnium humillimorum fautor, atq; vitiorum, à Nicomede filio adiuuante Attalo rege Pergami occisus est. Habebat alium filium, qui pro superiore ordine dentium enatum habuisse vnum os continens dicitur. Cùm legatos ad pacem inter Nicomedem & Prusiam faciendam Romani misissent:

& vnus ex ijs caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur: dixit Cato, eam legationem nec caput, nec pedes, nec cor habere. In Syria, quæ eo tempore ex stirpe generis Persei regis Macedonum inertia socordiaq́ similem Prusiæ regem habebat: iacente eo in ganeo & lustris, Ammonius regnabat, per quem & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrij filius, occisi. Masanissa Numidiæ rex, maior nonaginta annis, vir insignis decessit. Inter cætera opera iuuenilia, quæ ad vltimum edidit, adeò etiã versus in senectam viguit, vt post sextum & octogesimum annũ genuerit vnum filium. Inter tres liberos eius, maximum natu Mycipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam Græcis literis erat eruditus: P. Scipio Æmylianus, cùm commune eis pater regnum reliquisset, & diuidere eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phaniæ Himilconis præfecto equitum Carthaginiensium, viro forti, & cuius opera præcipua Pœni vtebantur suasit, cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum, qui ad Masanissam missi fuerant: Claudius Marcellus coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginienses Asdrubalem Masanissæ nepotem, quem prætorem habebant, proditionis suspectum, in curia interemerunt. quæ suspicio inde emanauit, quòd propinquus esset Gulussæ, auxilia Romanorum iuuantis. P. Scipio Æmylianus cùm ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per decem annos consulem fieri minimè licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeijs, & repugnantibus aliquantum patribus, legibus solutus, & consul creatus est. M. Æmylius nonnullas vrbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia, cæso cum exercitu M. Iuuentio prætore, à Q. Cæcilio victus, captusque est relicta Macedonia.

LIBRI LI.

CArthago viginti tria millia quidem passuum in circuitu labore maximo obsessa, & per partes capta est, primum à Mancino legato, deinde à Scipione consule, cui extra sortem prouincia Africa data est. Carthaginienses portu nouo, quia vetus à Scipione erat obstructus, facto, & contracta exiguo tempore ampla classe, naualì prælio infeliciter pugnauerunt. Asdrubalis quoque eorum ducis castra ad Nefentem oppidum loco difficillimo sita cum exercitu deleta sunt à Scipione. qui tandem vrbem expugnauit septingentesimo anno, quàm erat condita. spoliorum maior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Vltimo vrbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedisset, vxor eius, quæ paucis antè diebus de marito minimè impetrare potuerat, vt ad victorem transfugeret, se flagrantis in medium vrbis incendium duobus cum liberis, ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris sui Æmylij Pauli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, transfugas atque fugitiuos bestijs obiecit. Belli Achaici semina referuntur hæc. Qui legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt, Corinthum missi erant, vt eas ciuitates quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII.

CVm Achæis, qui in auxilium Bœotios & Chalcidenses habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit. quibus victis, dux eorum Critolaus veneno sibi mortem consciuit. in cuius locum Drachus Achaici motus primus author ab Achæis dux creatus, ad Isthmon à L. Mumio consule victus est. qui, omni Achaia in deditionem accepta, Corinthum ex Senatusconsulto diruit, quia ibi legati Romanorum violati erant. Thebæ quoq; & Chalcis, quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mumius se abstinentissimum virum egit. nec quicquam ex ijs opibus ornamentisq́, quæ prædiues Corinthus habuit, in domum eius peruenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit. P. Cornelius Africanus Scipio Æmylianus de Carthagine & Asdrubale. Viriatus primùm in Hispania ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoq; exercitus dux factus, vniuersam Lusitaniam occupauit. M. Vitilium prætorem, fuso eius exercitu, cepit. post quem C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit, tantumq́ terrorem is hostis intulit, vt aduersus eum consulari opus esset & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges gesta referuntur: Alexander homo ignotus, & incertæ stirpis, occiso (sicut antè dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrij filius, qui à patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat, contempta secordia inertiaq́ eius, adiuuante Ptolemæo Ægypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimonium, bello interemit. Ptolemæus in caput grauiter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, expirauit, atque in locum eius frater minor Ptolemæus, qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem, quam per tormenta in suos exercebat, à Diodoro quodam vno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam fugit. L. Mumius de Achæis triumphauit. signa ærea, marmoreaq; & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

AP. Claudius consul Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cæcidit. à Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ, expugnatis multis vrbibus, recepta est. C. Iulius senator Græcè res Romanas scripsit.

LIBRI LIIII.

Q. Pompeius consul in Hispania Termestinos subegit. cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita quadringenta viginti octo millia, trecenta quadraginta duo. Cùm Macedonũ legati conquestum venissent de D. Iunio Syllano prætore, quòd acceptis pecunijs prouinciam spoliasset: & senatus de querelis eorum vellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petijt, impetrauitq́, vt sibi huiusmodi cognitio mandaretur. & domi causa cognita, filium condemnauit, abdicauitq́: ac ne funeri quidẽ eius, cum suspendio vitã finisset, interfuit: sedensq́ domi potestatem consultantibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prosperè gestis labem imposuit, pace cum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus cõsilio Seruilij Cæpionis interemptus est, & ab exercitu eius multum comploratus, ac nobilissimè tumulatus, vir duxq́ maximus per XIIII. annos, quibus cum Romanis bellũ gessit, frequẽtius superior.

LIBRI LV.

PVblio Cornelio Nasica, cui cognomen Scipioni fuit, ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum: & D. Iunio Bruto consulibus delectum habentibus in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quòd exercitum in Hispania deseruisset, damnatusq́ sub furca, diu virgis caesus est: & sestertio nummo venijt. Tribuni plebis quia non impetrarunt vt sibi denos, quos vellent, milites eximere liceret, consules in carcerem mitti iusserunt. Iunius Brutus consul in Hispania, ijs qui sub Viriato militauerant, agros, oppidumq́ dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacē factam senatus irritam fieri censuerat, cum exercitu fusus, fugatusq́. C. Hostilio Mancino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt. cōscendenti deinde in nauim, vt in Hispaniam proficisceretur, accidit audiri: mane mane Mancine, Mancino auspicia tristia fuisse probatum est. victus enim à Numantinis, & castris exutus, cùm spes nulla seruandi exercitus esset, pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratam esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorum à Numantinorum millibus quatuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam vrbium expugnationibus vsque ad Oceanum perdomuit: & cùm fluuium Obliuionem transire nollent, raptum signifero signum ipse transtulit: & sic vt transgrederentur persuasit. Alexandri filius rex Syriae, decem annos admodum habens, à Diodoro, qui Triphon cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est: corruptis quidam medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant illum, occiderunt.

LIBRI LVI.

D. Iunius Brutus in vlteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit, dissimili euentu M. Æmylius Lepidus proconsul aduersus Vacceos rem gessit: cladémq́ similem Numantinae passus est. Ad exoluendum Numantini foederis religione populum Mancinus, cùm huius rei author fuisset: deditus Numantinis, minimè est receptus. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita trecenta viginti tria millia. Fuluius Flaccus consul Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius praetor in Thracia cum Scordiscis prosperè pugnauit. Cùm vitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret, delatus est vltro Scipioni Africano à senatu, populoque Romano consulatus: quem cùm ille capere, ob legem, quae vetabat quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minimè vellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum seruile in Sicilia ortum, cùm opprimi à praetoribus minimè valuisset: C. Fuluio consuli mandatum est. cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui contracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoque alter seruus ad septuaginta millia seruorum contraxit: & copijs iunctis contra populum Romanum, exercitumq́ eius bellum saepenumero gesserunt.

LIBRI LVII.

SCipio Africanus Numantiam obsedit: & corruptum licentia luxuriaq́ exercitum, ad generosissimam militiae disciplinam reuocauit. omnia enim deliciarum instrumenta recidit: duo millia scortorum à castris reiecit. militem omni die in opere habuit: & triginta dierum frumentū, ad septenos vallos ferre cogebat. aegrè propter onus incedenti dicebat: Cum gladio te vallare scieris, vallum ferre desinito. Alij nimium paruum habiliter scutum ferenti, eum scutum amplius iusto ferre iussit. neq́ id se reprehendere: quoniam melius scuto, quàm gladio vteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit, si Romanus esset, vitibus: si extraneus, virgis cecidit. Iumenta quidem omnia, ne exonerarent milites, vendidit: multoties contra hostium eruptiones feliciter pugnauit. Vaccei obsessi, liberis & coniugibus trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriae missa, cùm celare alijs imperatoribus regum munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit. eaq́ omnia referre quaestorem in publicas tabulas iussit, ex ijs viris fortibus munera se daturum. Cùm vndiq́ Numantiam obsidione clausisset, & oppressos fame videret vrgeri, hostes qui pabulatum exierant, vetuit interimi: quòd diceret, velocius eos absumpturos frumentū: quòd haberent, si plures quidem fuissent.

LIBRI LVIII.

TIb. Sempronius Gracchus tribunus plebis, cùm agrariam legem ferret aduersus voluntatem senatus, et equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quàm decem iugera possideret, in eum furorem exarsit, vt M. Octauio collegae causam diuersae partis defendenti potestatem lege lata abrogaret: seq́ & fratrem Gracchum, & Ap. Claudium socerum triumuiros ad diuidundum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem Agrariam, qua si quis latius agrum patefaceret, vt ijdem omninò triumuiri iudicarent quà publicus ager, quà priuatus esset. deinde cùm minus agri esset, quàm quòd diuidi posset: sine offensa etiam plebis, quoniam eos ad cupiditatem amplam modò sperandi incitauerat, legem se promulgaturum ostendit, ob id, vt ijs qui Sempronia lege agrum accipere deberent, pecunia quae regis Attali fuisset, diuideretur. Haeredem autem populum Romanum reliquerat Attalus, rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus grauiter senatus, ante omnes C. Antonius cōsul, qui cùm in senatu in Gracchum perorasset, raptus ab eo ad populum, delatusq́ plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cùm iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus, authore P. Cornelio Nasica in Capitolio à primatibus occisus est, ictus primum fragmentis subselliorum: & inter alios, qui in eadem seditione occisi erant, insepultus est in flumen proiectus. Res praeterea in Sicilia vario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX.

NVmantini fame maximè coacti, ipsi se per vices trucidauerunt. Captam vrbem Scipio Africanus deleuit, & de ea triumphauit: quartodecimo anno post Carthaginem deletam. P. Attilius consul in Sicilia cum fugitiuis debellauit. Aristonicus, regis Eumenis filius, Asiam occupauit: cum testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Aduersus eum P. Licinius Crassus consul cùm idem pontifex maximus esset: quod nunquam antea factum erat: extra Italiam profectus praelio victus, & interemptus est. M. Perpenna consul victum Aristonicum in

deditionem accepit. Q. Pompeius, & Q. Metellus, tunc primùm vterq; ex plebe censores facti. Lustrum à censoribus est conditum. Censa sunt capita CCCXIII. *millia*, DCCCXXIII. *præter pupillos & viduas. Q. Metellus censor censuit, vt ducere vxores omnes omnino cogerentur liberorum creandorum causa. extat oratio eius, quam Augustus Cæsar, cùm de maritandis ordinibus ageret, velut eo tempore scriptam in senatu recitauit. C. Attinius Labeo tribunus plebis Q. Metellum censorem, à quo in senatu legendo præteritus erat, de saxo deijci iussit: quod ne fieret, cæteri trib. pleb. auxilio quàm maximè fuerunt. Cùm Carbo tribunus plebis rogationem tulisset, vt eundem tribunum plebis quoties quidem vellet, creari liceret: rogationem eius P. Africanus grauissima oratione dissuasit. in qua dixit, T. Gracchum iurè cæsum videri. Gracchus contrà suasit rogationem: sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriæ, & Phraatem Parthorum regẽ gesta, nec magis quietæ res Ægypti referuntur. Ptolemæus Euergetes cognominatus, ob nimiam eius crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia clàm in Cyprum profugit. & cùm sorori eius Cleopatræ, quàm eius virgine filia per vim compressa, & in matrimoniũ ducta repudiauerat, regnum à populo datum esset, infensus filium, quem ex illa habebat, in Cypro occidit, caputq; eius, & manus, & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris Fuluio Flacco, & C. Graccho, & C. Carbone de agro diuidundo creatis excitatæ. quibus cùm P. Scipio Africanus aduersaretur, fortisq; ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus est. Suspecta fuit, tanquam venenum ei dedisset Sempronia vxor, hinc maximè, quòd soror esset Gracchorum, cum quibus simultas Africano fuerat, de morte tamen eius nulla quæstio acta. quo defuncto, seditiones triumuirales acrius exarserunt. C. Sempronius consul contra Iapidas primò rem malè gessit, mox victoria cladem acceptam emendauit, virtute C. Iunij Bruti, eius qui Lusitaniam subegerat.*

LIBRI LX.

AVrelius consul Sardos subegit. Fuluius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit, missus in auxilium Massiliensibus aduersus Falanios Gallos, qui populabantur fines Massiliensium. L. Opimius prætor Fregellanos, qui defecerant, in deditionẽ accepit: Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarum, & deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXC. *millia*, DCCXXXVI. *C. Gracchus, Tyberij frater, tribunus plebis eloquentior quàm frater, perniciosas aliquas leges tulit: inter quas frumentariam, vt semisse & triente frumentum plebi daretur: alteram legem agrariam, quam frater eius tulerat: tertiam, qua equestrem ordinem cum senatu consentientem corruperat: (trecenti senatores erant, sexcenti equites) vt trecentis senatoribus admiscerentur, id est, vt equester ordo bis tantum virium in senatu haberet. & continuato in alterum annum tribunatu, legibus agrarijs latis effecit, vt complures coloniæ in Italia deducerentur, & vna in solo dirutæ Carthaginis, quò ipse triumuir creatus, coloniam deduxit. Præterea res à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas continet, quas Græci Gymnesias appellant, quia æstatem nudi exigant. Baleares à teli missu appellati: vel à Baleo Herculis comite ibi relicto tunc, cùm Hercules ad Geryonen nauigaret. Motus quoq; Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virum suum, & Seleucum filium, multùm indignata, quòd occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.*

LIBRI LXI.

CAius Sextius proconsul, victa Saluiorum gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atq; à nomine suo ita appellatas. C. Comitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindalium multùm feliciter pugnauit. Quibus bellum inferendi causa fuit, quòd Teutomalium Saluiorum regẽ fugientem recepissent, & omni ope iuuissent, quodq; Heduorum agros, sociorum populi Romani vastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cùm Auentinum armata quoq; multitudine occupauisset, à L. Opimio consule ex Senatuscõsulto vocato ad arma populo pulsus, interemptus est, & cum eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus consul, Pauli nepos, aduersus Allobroges, & Bituitum Aruernorum regem, feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti. & cùm ipse ad satisfaciendum senatui Romam profectus esset, Albæ custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur, vt in Galliam remitteretur. Decretum quoq; est, vt Congentiatus, filius eius, comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos ciues in carcerem coniecisset, liberatus est.

LIBRI LXII.

CN. Marcius consul Sarnios gentem Alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filijs reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio, quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petijt, quem victum interemit: Adherbalem regno expulit, qui à senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Aenobarbus censores, duos & triginta senatu amouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII.

CAto Porcius consul in Thracia malè aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII. *millia*, CCCXXXVI. *Æmylia, Lycinia, & Marcia virgines Vestales incesti damnatæ sunt: idq; incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatũ sit, refertur. Cimbri gens vasta populabundi in Illyricum venerunt, ab ijs Papyrius Carbo consul cum exercitu fusus est. Liuius Drusus consul aduersus Scordiscos, gentem à Gallis oriundam, in Thracia feliciter pugnauit, magnumq; honorem tulit.*

LIBRI LXIIII.

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denuntiationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum: idq; etiam Calpurnius Bestia consul gerere iussus pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandos consiliorum authores, quòd multos, pecunia in

cunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit: & propter cædem admissam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum, Romæ cùm periclitaretur, causam capitis dicere iussus, clàm profugit, & discedens vrbe fertur dixisse: O vrbem venalem, & citò perituram, si emptorem inuenerit. A. Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham gesto conflixit, pacemq; etiam multum ignominiosam adiecit, quam quidem minimè esse seruandam senatus censuit.

LIBRI LXV.

Q. Cæcilius Metellus consul duobus prælijs Ingurtham fudit, & vniuersam Numidiam vastauit. M. Iunius Syllanus consul aduersum Cimbros infeliciter pugnauit: legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negauit. M. Minutius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L. Cassius consul à Tigurinis Gallis, pago Heluetiorum, qui à ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum, cum exercitu cæsus est: milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerum omnium parte, vt incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI.

IVgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bocchi Maurorum regis adiutus est, & cæsis prælio Bocchi quoq; copijs, nolente Boccho bellum infeliciter susceptum diutius sustinere, victus ab eo, & traditus Mario est: in qua re præcipua opera L. Cornelij Syllæ, quæstoris Marij fuit.

LIBRI LXVII.

AVrelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu, captus est: & cùm in consilium ab ijs euocatus deterreret eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eò quòd diceret Romanos vinci minimè posse, à Bolo rege feroce iuuene occisus est. Ab ijsdem hostibus C. Manlius, & Q. Seruilius Cæpio proconsules victi prælio, castrisq; binis exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani iussionem, Cæpionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati, bona publicata sunt: primoq; post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. In triumpho C. Marij ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filijs, & in carcere necatus. Marius triumphali veste in senatum venit, quòd nemo ante eum fecerat, eiq; propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est: consulatu secundo & tertio absens consul creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. C. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus quæ circa Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi, ibiq; multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt: reuersiq; in Galliam, bellicosis quidem se Teutbonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII.

ANtonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius cõsul summa vi oppugnata à Theutonis & Ambronibus castra defendit, duobus deinde prælijs circa Aquas Sestias eos hostes deleuit, in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintùm consul creatus est, triumphum oblatum, donec Cimbros vinceret, distulit. Cimbri repulso ab Alpibus fugatoq; Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratque, vbi virtute sua explicata fugientem proconsulem, exercitumq; profecuti in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli & C. Marij exercitibus, prælio victi sunt ab eis: in quo cæsa traduntur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis consensu receptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, vno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum, vt nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conseruatam ab eo Rempublicam fatebantur. P. Malleolus, matre interempta, primus omnium insutus culleo, in mare præcipitatus est. Ancylia cum strepitu mota esse, antequam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges gesta continet.

LIBRI LXIX.

CN. Apuleius Saturninus adiuuante C. Mario, & per milites occiso A. Nonio competitore, tribunus plebis per vim creatus, non minus violenter tribunatum, quàm petierat, gessit. & cùm legem Agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eò quòd in eam minimè iurasset, diem dixit, qui cùm à bonis ciuibus defenderetur, ne causa malorum certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est: ibiq; legendo, & audiendis magnis viris vacabat. Profecto C. Marius seditionis author, qui sextum quidem cõsulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus trib. pleb. C. Memmium candidatum consulatus petitorem, quem maxime aduersarium actionibus suis timebat, interemit, quibus rebus concitato quamplurimũ senatu in eius causam & C. Marius homo mutabilis & varij consilij ingenijq;, qui semper secundam fortunam transierat, cùm eum tueri minimè posset, oppressus armis cum Glaucia Pr. & alijs eiusdem furoris, socijs à Rabirio quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio, ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. M. Aquilius consul in Sicilia bellum seruile concitatum confecit.

LIBRI LXX.

CVm M. Aquilius de pecunijs repetundis causam diceret, ipse rogare iudices noluit. M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicã à pectore eius discidit, vt honestas cicatrices ostenderet: quibus conspectis, indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus author. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarũ rex, cui cognomentum Apionis fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit, & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Artobarzanes in regnũ Cappadociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Syllam venerunt, vt amicitiam à P.R. peterent. P. Rutilius vir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marij proconsulis à publicanorum iniurijs Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetundarũ dam-

natus, in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Senatus cùm impotentiam equestris ordinis in iudicijs exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit, vt ad se iudicia transferrentur, sustinente causam eius M. Liuio Druso tribuno plebis: qui, vt vires sibi acquireret, perniciosa spe largitionis plebem concitauit. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXXI.

MArcus Liuius Drusus tribunus plebis vt maioribus viribus senatus causam susceptam tueretur, socios, & Italicos populos, spe ciuitatis Romanæ solicitauit: ijsq; adiuuantibus per vim legibus agrarijs frumentarijsq; latis, legem quoq; iudicialem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum & equestrem ordinem essent. Cùm deinde promissa socijs ciuitas præstari non posset, irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, orationesq; in concilijs principum referuntur: propter quæ Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, velut socialis belli author, incertum à quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII.

ITalici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cum omnibus ciuibus Romanis, qui in eo oppido erant, occisus est: saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, vnius fœminæ opera, ad quam diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia deinde Latini nominis, externarumq; gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, vrbiumq; expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII.

LVcius Cæsar consul male aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore venit, qui interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cùm P. Rutilius cōsul parum prosperè contra Marsos pugnasset, & in prælio cecidisset, C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus conflixit. Seruius Sulpitius Pelignos fudit. Q. Cæpio legatus Rutilij, cùm obsessus prosperè in hostes erupisset, & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium, temerarius factus, & circumuentus insidijs, fuso exercitu cecidit. L. Cæsar consul feliciter contra Samnites pugnauit. ob eam victoriam Romæ saga posita sunt. & vt varia belli fortuna esset, Esernia colonia cum M. Marcello in potestatē Samnitium venit. Sed & Marius prælio Marsos fudit: Hirmio Asinio prætore Marrucinorum occiso, C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes vicit.

LIBRI LXXIIII.

CN. Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit. propter quam victoriam Romæ prætextæ, aliaq; magistratuum ornamenta & insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primum militare cœperunt. Aurelius Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cùm vterq; populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ regna reducti sunt. Cn. Pompeius consul Marsos acie vicit. Cùm ære alieno oppressa esset ciuitas, A. Sempronius Asellus prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat, ab ijs qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationesque continet.

LIBRI LXXV.

AVlus Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus, cùm classi præesset, infamis crimine proditionis, ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legatus Samnites prælio vicit, & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pompeius Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius consul rebus prosperè gestis, fusisq; aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Ea res hostibus victoriam eius prælij dedit. Cosconius & Luceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium, nobilissimum hostium ducem occiderunt, compluraq; eorum oppida in deditionē acceperunt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis prælijs fudit, aliquot populos recepit: quantusq; rarò quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIBRI LXXVI.

AVlus Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prosperè gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus Marrucinos cecidit, vniuersamq; eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoq; à L. Murena, & Cæcilio Pinna legatis aliquot prælijs fracti pacem petierunt. Asculum à C. Pompeio captum est, cæsis à Mamerco Æmylio legatis Italicis. Sylo Popedius, dux Marsorum, author huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam populationesq; continet.

LIBRI LXXVII.

CVm P. Sulpitius tribunus plebis authore C. Mario, perniciosas leges promulgasset, vt exules reuocarentur, & noui ciues, libertiniq; distribuerentur in tribus, & vt Marius aduersus Mithridatem Ponti regem dux crearetur: & aduersantibus consultibus Q. Pompeio, & L. Syllæ vim intulisset: occisoq; Pompeij consulis filio, genero Syllæ, L. Sylla consul eum exercitu in vrbem venit, & aduersus factionem Sulpitij & Marij in ipsa vrbe pugnauit, eamq; expulit. ex qua duodecim à senatu hostes, inter quos C. Marius pater & filius iudicati sunt. P. Sulpitius cùm in quadam villa lateret, indicio serui sui retractus & occisus est. seruus, vt præmium promissi indicij haberet, manumissus est, & ob scelus domini proditi de saxo deiectus est. C. Marius filius in Africam traiecit. C. Marius pater, cùm in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis. & cùm ad occidendum eum missus seruus natione

Gallus

Gallus maiestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publicè in nauim delatus est in Africam. L. Sylla ciuitatis statum ordinauit: exinde colonias deduxit. Q. Pompeius consul ad accipiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII.

Mithridates Asiam occupauit: Q. Oppium proconsulem, item Aquilium legatum in vincula coniecit: iussuque eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, vno die trucidatum est. vrbem Rhodum, quae sola in fide permanserat, oppugnauit: & aliquot praelijs naualibus victus recessit. Archelaus praefectus regis in Graeciam cum exercitu venit, Athenas occupauit. Praeterea trepidationem vrbium, insularumque, alijs ad Mithridatem, alijs ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

Cornelius Cinna cùm perniciosas leges per vim ferret, pulsus vrbe à Cn. Octauio collega, cum Sextio tribuno plebis, imperioque ei abrogato, corruptum Ap. Claudij exercitum in potestatem suam redegit, & bellum vrbi intulit, accersito C. Mario cum alijs exulibus ex Africa. in quo bello duo fratres, alter ex Pompeij exercitu, alter ex Cinnae, ignorantes concurrerunt. & cùm victor mortuum spoliaret, agnito fratre, ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogum se transfodit, & eodem igni consumptus est. Et cùm opprimi inter initia potuisset, Cn. Pompeij fraude, qui vtranque partem fouendo, vires Cinnae dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie confirmati Cinna & Marius quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio & Carboni dati sunt, vrbem circunsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

Italicis populis à senatu ciuitas data est. Samnites, qui soli arma recipiebant, Cinnae & Mario se coniunxerunt. ab ijs Plaucius cum exercitu caesus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupauerunt, & fugati ab Octauio consule recesserunt. Marius Antium quidem, & Ariciam, & Lauinium colonias deuastauit. Cùm nulla omninò spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in vrbem recepti sunt, qui velut captam eam caedibus & rapinis vastarunt. Cn. Octauio consule occiso, & omnibus aduersae partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, & C. Caesare, quorũ capita in Rostris posita sunt. Crassus filius ab equitibus Fimbriae interemptus. pater Crassus, ne quid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit. Et citra vlla comitia consules in sequentem annum seipsos renunciauerunt, eodem die quo magistratum inierant: Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deijci iussit, editisque multis sceleribus Idibus Ianuarijs decessit: vir, cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu, vtrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeò quam Rempublicam armatus seruauit, eam primo togatus omni genere fraudis, postremò armis hostiliter euertit.

LIBRI LXXXI.

Lucius Sylla Athenas, quas Archelaus praefectus Mithridatis occuparat, circunsedit, & cum maximo labore expugnauit, vrbi libertatem, & ciuibus quae habuerant reddidit. Magnesia, quae sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa virtute aduersus Mithridatem defensa est. Praeterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII.

Sylla copias regis, quae Macedonia occupata in Thessaliam venerant, praelio vicit, caesis hostium centum millibus, castris quoque expugnatis. renouato deinde bello, iterum exercitum eius fudit ac deleuit, Archelaus cum classe regia Syllae se tradidit. L. Valerius Flaccus consul collega Cinnae missus, vt Syllae succederet, propter auaritiam inuisus exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, vltimae audaciae homine occisus est: & imperium ad Fimbriam translatum. Praeterea expugnatae in Asia vrbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia, incursionesque Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII.

Caius Fimbria in Asia fusis aliquot copijs Mithridatis, vrbem Pergamum cepit, obsessumque regem non abfuit multum quin caperet: vrbem Ilion, quae se potestati Syllae reseruabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Asiae recepit. Sylla multis praelijs Thracas caecidit. Cùm L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam pararent: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit, & per eos qui concordiae studebant, vt legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci, interemptus est. consulatũ Carbo solus gessit. Sylla cùm in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit, ita vt his cederet prouincijs: Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu, qui ad Syllam transierat, ipse se percussit: impetrauitque à seruo, praebens ceruicem, vt se omnino interficeret.

LIBRI LXXXIIII.

Sylla legatis, qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se confugerant, restituerentur. quae conditio cùm iusta senatui videretur, per Carbonem factionemque eius, cui bellum videbatur vtilius, ne conueniret effectum est. Idem Carbo, cùm ab omnibus oppidis Italiae colonijsque obsides exigere vellet, vt fidem illorũ contra Syllam obligaret, consensu senatus prohibitus est. Nouis ciuibus S.C. suffragiũ datum est.

Q. Metel-

Q. Metellus Pius, qui partes optimatium sequutus erat, cùm in Africa bellum moliretur, à C. Fabio prætore pulsus est, senatusque consultum per factionem Carbonis, & Marianarum partium factum est, vt omnes vbique exercitus dimitterentur. Libertini in quinq; & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum contra Syllam, quod plurimum excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV.

SYlla in Italiam cum exercitu traiecit, missisq; legatis qui de pace agerent, & à consule Cn. Carbone, & C. Norbano violatis, eundem Norbanum prælio vicit. Et cùm L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, vt pacem iungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, vniuersus exercitus consulis solicitatus per emissos à Sylla milites, signa ad Syllam transtulit. Scipio, cùm interimi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Asculum ceperat, conscripto quidem voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam venerat, ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita vt deserta vrbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per vniuersam Italiam vtriusque partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

CVm C. Marius, C. Mari filius consul ante annos viginti per vim creatus esset. C. Fabius in Africa propter crudelitatem & auaritiam in prætorio suo viuus exustus est. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniam, Q. Antonio prætore pulso & occiso, occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab ijs velut erepturus ciuitatem, & suffragij ius nuper datum, fœdus percussit. itemque ex fiducia iam certæ victoriæ litigatores, à quibus adhibebantur vadimonia, Romam deferre iussit. Cùm à parte diuersa vrbs adhuc teneretur, L. Damasippus prætor ex voluntate C. Marij consulis, cùm senatum contraxisset, omnem, quæ in vrbe erat, nobilitatem trucidauit. ex cuius quidem numero Q. Mutius Scæuola pontifex maximus fugiens, in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet,

LIBRI LXXXVII.

SYlla C. Marium, exercitu eius fuso deletoq; ad Sacriportum, in oppido Præneste obsedit, vrbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentantem repulit. Præterea res à legatis eius eadem vbique fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII.

SYlla Carbonem, exercitu eius ad Clusium, ad Fauentiam, Fidentiamq; cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant, iuxta vrbem Romam ante portam Collinam debellauit: recuperataque Republica pulcherrimam victoriam crudelitate, quanta in nullo homine vnquam fuit, inquinauit. Octo millia deditorum in via publica trucidauit: tabulam proscriptionis posuit: vrbem & vniuersam Italiam cædibus repleuit. inter quos omnes Prænestinos inermes interimi iussit. Marium senatorij ordinis virum cruribus brachijsq; fractis, auribus præsectis, & effossis oculis necauit. C. Marius Præneste obsessus à Lucretio Asella, Syllanarum partium viro, cùm per cuniculum captaret euadere, septus ab exercitu, mortem sibi consciuit in ipso cuniculo, cùm sentiret se euadere minimè posse, cum Pontio Telesino fugæ comite stricto vtrinque gladio concurrit. quem cùm occidisset, saucius à seruo impetrauit, vt se occideret.

LIBRI LXXXIX.

L. Brutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyram appulerat, missus, naue piscatoria Lilybæum, vt exploraret, an ibi Pompeius esset, & circumuentus à nauibus, quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad transtrum nauis obnixus corporis pondere: occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem vnquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebusq; nouis Reipublicæ statum confirmauit, tribunorum plebis potestatem minuit, & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum, augurumq; collegium ampliauit, vt essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit. ex quibus primò multa rapuit. redactum est sestertium ter millies, quingenties. Lucretium Asellam consulatum contra voluntatem suam petere ausum, iussit interimi in foro: & cùm indignè ferret populus Romanus, concione vocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum & Hieram regem Numidarum bellum molientes, victos interemit: & quatuor & viginti annos natus adhuc eques Romanus, quod quidē nemini cōtigerat, ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in vrbe Rhodo, cùm comprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis vnus clàm capite adoperto, ad posticum ædis Bastiæ vxoris cùm accessisset, admissus minimè est, quia illum proscriptum diceret: itaq; se transfodit, & sanguine suo fores vxoris respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos ijs diuisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionam accepit. Mitylenæ quoque in Asia quæ sola vrbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ, dirutæque sunt.

LIBRI XC.

SYlla decessit, honosq; ei à senatu habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus, cùm acta Syllæ tentaret rescindere, bellum excitauit, & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus perijt. M. Brutus, qui Cisalpinam Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in vlteriore Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, M. Antonius legatus ab Hirtuleio quæstore prælio victi sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

LIBRI XCI.

CN. Pompeius cùm adhuc quæstor esset, cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot vrbes expugnauit, plurimasq; ciuitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus prælijs vicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium, quæstorem Sertorij, omni cum exercitu cæcidit.

LIBRI XCII.

CN. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita vt singula ex vtraq; parte cornua vicerint. Q. Sertorius Metellum & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit. cuius victoriæ partem cupiens auferre Pompeius, parum prosperè pugnauit. obsessus deinde Calagurij Sertorius assiduis eruptionibus non leuiora damna obsidentibus tulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorij multa crudelia in suos facta continet. qui plurimos amicorum, & secum proscriptorum, crimine proditionis insimulatos interemit.

LIBRI XCIII.

PVblius Seruilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot vrbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecit hæredem, regnumq; eius in prouinciæ formam redactum est. Mithridates, fœdere cum Sertorio icto, bellum cum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualiumq;, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta consul ad Chalcedonem prælio à rege victus est, rexq; à Pompeio & Metello victus: & vt contra Sertorium egerunt, qui omnibus belli militiæque artibus par fuit, quos etiam ab obsidione Calagurij oppidi depulsos, coegit diuersas regiones petere, Metellum vlteriorem Hispaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIIII.

LVcius Lucullus consul aduersus Mithridatem equestribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot prosperas fecit, poscentesque pugnam milites à seditione inhibuit. Deiotarus Gallogræciæ tetrarches, præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cæcidit. Præterea res à Pompeio in Hispania contra Sertorium prosperè gestas continet.

LIBRI XCV.

CAius Curio proconsul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & septuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt: & congregata seruorum & ergastulorum multitudine, Chryso & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatum, & P. Vatinium prætorem prælio vicerunt. L. Lucullus proconsul ad Cyzicum vrbem exercitum Mithridatis fame ferroq; deleuit, pulsumq; à Bithynia regem varijs belli ac naufragiorum casibus fractum coegit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI.

QArrius prætor Chrysum, fugitiuorum ducem, cum viginti millibus hominũ cæcidit. C. Lentulus consul malè aduersus Spartacum pugnauit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arius prætor acie victi sunt, Sertorius à M. Antonio, & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus est, octauo ducatus sui anno, magnus dux, & aduersus duos imperatores, Pompeium & Metellum sæpè par, vt frequentius victor, ad vltimum desertus & proditus. Imperium partium ad Marium tralatum est: quem Cn. Pompeius victum captumq; interemit, ac recepit Hispanias decimo ferè anno, quàm cœptum est bellum. C. Cassius proconsul, Cn. Manlius prætor malè aduersus Spartacum pugnauerunt, idq; bellum M. Crasso prætori mandatum est.

LIBRI XCVII.

MCrassus prætor primùm cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis Germanisq; constabat, feliciter pugnauit, cæsis inimicorum triginta quinque millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco deinde bellauit, cæsis cum ipso millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum aduersus Cretenses parum prosperè gestum morte sua finiuit. M. Lucullus proconsul Thracas subegit. L. Lucullus in Ponto aduersus Mithridatem feliciter pugnauit, cæsis hostium amplius quàm sexaginta millibus. M. Crassus, & Cn. Pompeius consules facti sunt, vt Crassus ex præturã, sic Pompeius antequam quæsturam gereret, ex equite Romano, tribunitiam potestatem restituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos translata sunt. Mithridates desperatione rerum suarum coactus, ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

LIBRI XCVIII.

LAchares filius Mithridatis, Bosphori rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus est. C. Lentulus, & L. Gellius censores asperam censuram egerunt: quatuor & sexaginta senatu motis, à quibus Lustrum conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCCL. millia. L. Metellus prætor in Cilicia aduersum piratas prosperè rem gessit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio consumptum erat, refectum à Q. Catulo dedicatum est. L. Lucullus in Armenia Mithridatem & Tigranem, & immensas vtriusque regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconsul, bello sibi aduersum Cretenses mandato, Cydonia in vrbem obsedit. C. Triarius legatus Luculli aduersus Mithridatem parum prosperè pugnauit. Lucullum, ne persequeretur Mithridatem, ac Tigranem, summamque victoriæ imponeret, seditio militum tenuit, qui sequi nolebant: quia legiones Valerianæ, impleta à se stipendia dicentes, Lucullum reliquerunt.

LIBRI XCIX.

Q. Metellus proconsul Gnoson, & Lyctum, & Cydoniam, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roscius tribunus plebis legem tulit, vt equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi assignarentur. Cn. Pompeius lege ad populum lata persequi piratas iussus, qui commercium annonæ intercluserant, intra quadragesimum diem toto mari eos expulit, belloq́ cum ijs in Cilicia confecto, acceptis in deditionẽ piratis, agros & vrbes dedit. Præterea res gestas à Q. Metello aduersus Cretenses continet: & epistolas Metelli, & Cn. Pompeij inuicem missas. queritur Metellus gloriam rerum à se gestarum à Pompeio sublatam præteriri, qui in Cretam miserit legatum suum ad accipiendas vrbium deditiones. Pompeius Romæ rationem reddit, hoc se facere debuisse.

LIBRI C.

CAius Manilius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legem tulit, vt Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus perdomitis Cretensibus, liberæ in id tempus insulæ leges dedit. Cn. Pompeius ad gerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem, patremq́ gestum, continet.

LIBRI CI.

CN. Pompeius Mithridatem nocturno prælio victum coëgit Bosphoron profugere. Tigranem in deditionem accepit, eiq́ ademptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnũ Armeniæ restituit. Coniuratio eorum, qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis consulibus oppressa est. Cn. Pompeius cùm Mithridatem persequeretur, in vltimas ignotasq́ gentes penetrauit: Iberos, Albanosq́, qui transitum minimè dabant prælio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochosq́, & res ab eo in Bosphoro gestas continet.

LIBRI CII.

CN. Pompeius in prouinciæ formam Pontum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit, ab eo Mithridates obsessus in regia, cùm veneno sumpto parum profecisset ad mortem, à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo vt iuuaretur petierat, interfectus est. Cn. Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum Hierosolyma inuiolatum ante id tempus cepit. L. Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cum Lentulo prætore & Cethego & pluribus alijs coniurauit, de cæde consulum & senatus, incendijs vrbis, opprimenda Rep. exercitu quoque in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M. Tullij Ciceronis eruta est, Catilina vrbe pulso: de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII.

CAtilina à C. Antonio proconsule cum exercitu cæsus. P. Clodius accusatus, quòd in mulieris habitu sacrarium, in quod virum intrare nefas est, intrasset: cumq́ vxorem Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn. Pontinius prætor Allobroges, qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P. Clodius ad plebẽ transijt. C. Cæsar Lusitanos subegit. eoq́ consulatus condidato, & captante Rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est, Cn. Pompeium, M. Crassum, & C. Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu, ab altero consule M. Bibulo latæ sunt. C. Antonius proconsul in Thracia parum prosperè rem gessit. M. Cicero lege à P. Clodio tribuno plebis lata, quod indemnatos ciues necauisset, in exilium missus est. Cæsar in prouinciam Galliam profectus, Heluetios, gentem vagam, domuit: quæ sedem quærens, per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnusq́ à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIIII.

PRima pars libri situm Germaniæ, moresq́ continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant, cùm exercitum duceret, rogatus ab Heduis & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum propter metum nouorum hostium ortam allocutione exercitus inhibuit, & victos prælio Germanos Gallia omni expulit. M. Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno plebis à gente ingenti gaudio senatus, ac vniuersæ Italiæ ab exilio reductus est. Cn. Pompeio per quinquenniũ annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Viromanduos, Atrebates, Belgarum populos, quorum quidem maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios vnam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eamq́ue gentem deleuit, quæ bellum gessit, donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent: ex nonaginta quinq́ senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouinciæ formam Cypro, & publicanda pecunia regia, C. Catoni administratio eiusdem rei mandata est. Ptolemæus Ægypti rex ob iniurias, quas patiebatur, à suis regno pulsus Romam venit. C. Cæsar gentem Oceano iunctam, Venetos nauali prælio vicit. Præterea à legatis eius eadem fortuna res gestas continet.

LIBRI CV.

CVm C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit. M. Cato in petitione præturæ, prælato Vatinio repulsam tulit. idem cùm legem impediret, qua prouinciæ consulibus in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, à C. Trebonio tribuno pleb. legis authore in vincula ductus est. A. Gabinius proconsul Ptolemæum in regnum reduxit Ægypti,

pti, reiecto Archelao, quem sibi regem asciuerant. Cæsar, victis Germanis, & in Gallia cæsis, Rhenum transcendit, proximam partem Germaniæ domuit, ac deinde Oceano in Britanniam parum prosperè tempestatibus aduersis traiecit: iterumq; parum felicius, maximaq; hominum multitudine cæsa, reliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIBRI CVI.

IVlia Cæsaris filia, Pompeij vxor, decessit, honosque maximus ei à populo habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. Gallorum multi populi, Ambiorige duce Eburonum defecerunt. à quibus Cotta, & T. Aurunculeius legati Cæsaris insidijs circumuenti, cum exercitu, cui præerant, cæsi sunt. & cùm aliarum quoque legionum castra oppugnata maximo labore defensa essent, interque eos, qui in Treueris præerat, Q. Cicero, ab ipso Cæsare hostes prælio fusi sunt. M. Crassus bellum Parthis illaturus, Euphratem fluuium transiuit: victusq; prælio, in quo & filius eius cecidit, cùm reliquias exercitus in collem recepisset, euocatus in colloquium ab hostibus, vt de pace acturus, quorum dux erat Surenas, comprehensus, & ne quid viuus pateretur, repugnans interemptus est, & ita periit.

LIBRI CVII.

C. Cæsar Treueris in Gallia victis, iterũ in Germaniam transit: nulloq; ibi inuento hoste, reuersus in Galliã Eburones, & alias ciuitates, quæ conspirauerant, vicit, & regem Ambiorigem in fuga persecutus, P. Clodij à T. Annio Milone, candidato consulatus, in Appia via ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Cùm seditiones inter candidatos consulatus Hypsæum Scipionem, & Milonem essent, qui armis ac vi contendebant: ad cõprimendas eas, Cn. Pompeius legatus è senatu consul tertiùm factus est, absens, & solus, quod nemini vnquam contigit. Quæstione decreta de morte P. Clodij, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex dicta est, vt ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur, inuito & contradicente M. Catone. Præterea res gestas à C. Cæsare aduersum Gallos, qui propè vniuersi Vercingentorige Aruerno duce, defecerunt, & laboriosas obsidiones vrbium continet: inter quas Auarici Biturigum, Gergouiæ Aruernorum.

LIBRI CVIII.

CAius Cæsar Gallos ad Alexiam vicit, omnesq; Galliæ ciuitates, quæ in armis fuerant, in deditionem accepit. C. Cassius quæstor, M. Crassi Parthos, qui in Syriam transcenderant, cæcidit. In petitione consulatus M. Cato repulsam tulit: creatis COSS. Ser. Sulpitio, & M. Marcello. C. Cæsar Bellouacos cum alijs Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter COSS. de successore C. Cæsari mittendo, agente in senatu M. Marcello consule, vt Cæsar ad petitionem consulatus veniret, cùm is, lege lata in id tempus consulatus, prouincias obtinere deberet: resq; à M. Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX.

CAusa ciuilium armorum, & initia referuntur, contentionesq; de successore C. Cæsari mittendo, cùm se dimissurum exercitum negaret, nisi à Pompeio dimitteretur. & C. Curionis tribuni plebis primùm aduersus Cæsarem actiones continet. Cùm senatusconsultum factum esset, vt successor Cæsari omninò mitteretur: M. Antonio, & Q. Cassio tribunis plebis, quoniam intercessionibus id senatusconsultum impediebant, vrbe pulsis, mandatũ à senatu consulibus, & Cn. Pompeio, vt viderent ne quid Resp. detrimenti caperet. C. Cæsar bello inimicos persecutus cum exercitu in Italiam venit: Corfinium cum L. Domitio, & L. Lentulo cepit, eosq; dimisit: Cn. Pompeium, vniuersosq; eius partium Italia omninò expulit.

LIBRI CX.

CAius Cæsar Massiliam, quæ portas ipsi clauserat, obsedit: & relictis in obsidione C. Trebonio, & D. Bruto, profectus in Hispaniam, L. Afranium, & C. Petreium legatos Cn. Pompeij, cum septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit, omnesq; incolumes dimisit: Varrone quoq; legato, Pompeij cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis ciuitatem dedit. Massilienses duobus naualibus prælijs victi, post longam obsidionem in potestatem Cæsaris se permiserunt. C. Antonius legatus Cæsaris malè contra Pompeianos pugnauit, & in Illyrico captus est. in quo bello Opitergini transpadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa, potius quàm in potestatem inimicorum venirent, inter se concurrentes occubuerunt. C. Curio legatus Cæsaris in Africa, cùm aduersus Pompeianarum partiũ ducem Varronem pugnasset, à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. C. Cæsar in Græciam traiecit.

LIBRI CXI.

C. Cæcilius Rufus prætor cùm seditiones in vrbe quàm maximè concitaret, nouarũ tabularum spe plebe solicitata, abrogato magistratu, pulsus vrbe Miloni exuli, qui fugitiuorũ exercitum contraxerat, se coniunxit. vterque cùm bellũ molirentur, interempti sunt. Cleopatra Ægypti regina à Ptolemæo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiam crudelitatemq;, Cordubenses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt. Cn. Pompeius ad Brundisium obsessus à Cæsare, & præsidijs eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus. translato in Thessaliam bello, apud Pharsaliam acie victus est. Cicero in castris remansit, vir nihil minus quàm ad bella natus, omnibusq; aduersarum partium, qui se potestati victoris permiserunt, Cæsar ignouit.

LIBRI CXII.

TRepidatio victarum partium per diuersas orbis terrarũ partes, & fuga referuntur. Cn. Pompeius cùm Ægyptum petisset, iussu Ptolemæi regis pupilli, authore Theodoro præceptore, cuius apud regem maxima erat authoritas, & Photino, occisus est ab Achilla, cui delegatum id facinus erat, in nauicula, antequàm in terram exiret. Cornelia vxor, & Sex. Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus, cùm ei Theodorus caput Pompeij, & annulum obtulisset, infensus est, & illacrymauit, sine periculo Alexandriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus, Cleopatram in regnum Ægypti reduxit, & inferentem bellum ijsdem authoribus Ptolemæum, quibus Pompeium interfecerat, cum maximo suo discrimine vicit. Ptolemæo, dum fugit, in Nilo nauicula subsedit. Præterea laboriosum M. Catonis in Africa, per deserta cum legionibus iter: & bellum à Cn. Domitio contra Phraatem Parthum prosperè gestum, continet.

LIBRI CXIII.

Confirmatis in Africa Pompeianis partibus, earum imperium P. Scipioni delatum est, Matone, cui ex æquo deferebatur imperium, cedente. Et cùm de diruenda vrbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Cæsarem deliberaretur, idq́ ne fieret, M. Cato tenuisset: Iuba suadente, vt dirueretur, tutela eius, & custodia mandata est Catoni. Pompeij magni filius in Hispania contractis viribus, quarum ducatum nec Afranius, nec Petreius excipere volebant, bellũ aduersus Cæsarem renouauit. Pharnaces Mithridatis filius, rex Ponti, sine vlla belli mora victus est. Cùm seditiones Romæ à P. Dolobella tribuno pleb. legem ferente de nouis tabulis excitata essent, & ex ea causa plebs tumultuaretur, inductis à M. Antonio magistro equitum in vrbem militibus, octingenti è plebe cæsi sunt. Cæsar veteranis cum seditione missionem postulantibus dedit. & cùm in Africam traiecisset, contra copias Iubæ regis cum discrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIIII.

Bellum in Syria Cæcilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit, & relicto à regione Sexto Cæsare, quæ ad Bassum transierat: occisoq́ eo, Cæsar Scipionem prætorem, Afranium, Iubamq́ vicit ad Tapsum, castris eorum expugnatis. Cato audita re cùm se percussisset Vticæ & interueniente filio curaretur, inter ipsam curationem rescisso vulnere expirauit, anno ætatis quadragesimonono. Petreius Iubam, seq́ interemit. P. Scipio in naue circumuentus, honestæ morti vocem quoq́ adiecit. quærentibus enim hostibus imperatorem, dixit, Imperator benè se habet. Faustus & Afranius occisi: Catonis filio venia data. Brutus legatus Cæsaris in Gallia Bellouacos rebellantes vicit.

LIBRI CXV.

Cæsar quatuor triumphos duxit: ex Gallia, ex Æegypto, ex Ponto, & Africa. epulum, & omnis generis spectacula edidit. M. Marcello consulari, senatu rogante, concessit reditum. qui Marcellus beneficio eius frui minimè potuit, à P. Magio Chilone cliente suo Athenis occisus. Et censum egit, quo censa sunt ciuium capita centum quinquaginta millia. Profectus in Hispaniam contra Sex. Pompeium, vtrinque multis expeditionibus factis, & aliquot vrbibus expugnatis, summam victoriam cum maximo discrimine ad Mundam vrbem consecutus est. Pompeius Sex. effugit.

LIBRI CXVI.

Caius Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit. & cùm multi, quam maximiq́ honores ei à senatu decreti essent, inter quos, vt pater patriæ appellaretur, & sacrosanctus, ac dictator in perpetuũ esset, inuidiæ causam aduersus eum præstitêre, quòd senatui deferenti hos honores, cùm ante ædem Veneris genitricis sederet, minimè assurrexit: & quòd M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente, diadema capiti suo impositum in sella reposuit: & quòd Epidio Marullo, & Cæsetio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus, potestas abrogata est. Ex ijs causis conspiratione in eum facta: cuius capita fuerunt, M. Brutus, & C. Trebonius, & C. Cassius, & ex Cæsaris partibus D. Brutus, in curia Pompeij occisus est viginti tribus vulneribus, occupatumq́ ab interfectoribus eius Capitolium. Obliuione deinde cædis eius à senatu decreta, obsidibus Antonij & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderũt. Testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus C. Octauius ex sorore nepos, & in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus cùm in campum Martium ferretur, à plebe ante rostra crematum est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est. Chamaces humillimæ sortis homo, qui se C. Marij filium ferebat, cùm apud credulam plebem seditiones moueret, interfectus est.

LIBRI CXVII.

Caius Octauius Romam ex Epiro venit. eò enim illum Cæsar præmiserat, bellum in Macedonia gesturus, omnibusq́ prosperis exceptus, etiam nomen Cæsaris sumpsit: in confusione rerum, ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius COS. *cùm impotenter dominaretur, legemq́ de prouinciarum permutatione tulisset per vim, & Cæsarem quoq́ petentem, vt sibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniurijs affecit. Cæsar, vt sibi & Reipublicæ vires contra eum paraturus, deductos in colonias veteranos excitauit. Legiones quoq́ quarta & Martia signa ab Antonio ad Cæsarem tulerunt: deinde plures sæuitia M. Antonij passim in castris suis trucidati, quia & suspecti erant, & ad Cæsarem desciuerunt. D. Brutus, vt petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea discursus vtriusque partis virorum ad accipiendas prouincias, apparatusque belli continet.*

LIBRI CXVIII.

Marcus Brutus in Græcia sub prætextu Reipublicæ, & suscepti contra M. Antonium belli, exercitum, cui Vatinius præerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari, qui primus Reipublicæ arma sumpserat pro populo Romano, imperium à senatu datum est cum consularibus ornamentis, adiectumq́, vt senator esset. M. Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit: missiq́ ad eum legati à senatu de pace, parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. Brutus in Epiro C. Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIBRI CXIX.

Caius Trebonius in Asia fraude P. Dolobellæ occisus est. ob id facinus Dolobella à senatu hostis indicatus est. Cùm Pansa COS. *malè aduersus Antonium pugnasset. A.* Hirtius COS. *cum exercitu superueniens, fusis M. Antonij copijs, fortunam vtriusq́ partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in Galliam confugit, & M. Lepidum cum legionibus, quæ sub ipso erant, sibi iunxit: hostisq́ à senatu cum omnibus, qui intra præsidia eius erant, iudicatus est. A. Hircius, qui post victoriam ipsius in inimicorum castris ceciderat, & L. Pansa è vulnere, quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C. Cæsarem, qui solus è tribus ducibus supererat, parũ gratus senatus fuit, qui D. Bruto obsidione Mutinensi à Cæsare liberato, honore triumphi decreto, Cæsaris, militumq́ eius mentionẽ non satis gratam habuit: ob quæ C. Cæsar reconciliata per M. Lepidũ cum M. Antonio gratia Romam cum exercitu venit, & perculsis aduẽtu eius ijs qui in eum iniqui erant, cum annos* XVIII. *haberet, cos. creatus est.*

LIBRI CXX.

CÆsar COS. legem tulit de quæstione habenda in eos, quorum opera pater occisus esset. postulatiq; ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus absentes damnati sunt. Cum M. Antonio vires Asinius quoq; Pollio, & Munacius Plancus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent, & D. Brutus, cui senatus vt persequeretur Antonium, mandauit, relictus à legionibus suis profugisset, iussu Antonij, in cuius potestatem venerat, à Capeno Sequano interemptus est. C. Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit, ita, vt tres viri Reipublicæ constituendæ quidem per quinquennium præessent. ipso Lepidus & Antonius statuerunt, vt suos quisq; inimicos proscriberent. in qua proscriptione plurimi equites, CXXX. senatorum nomina fuerant, & inter eos L. Pauli fratris M. Lepidi, & L. Cæsaris Antonij auunculi. M. Ciceronis, cuius occisi à Popilio legionario milite, cùm haberet annos LXIII. caput quoque cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M. Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI.

CAssius, cui mandatum à senatu erat, vt Dolobellam inimicum iudicatum bello persequeretur: authoritate Reipublicæ adiutus, Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prouincia erant, in potestatem suam redegit: Dolobellam in vrbe Laodicæa obsessum mori coegit. M. quoque Bruti iussu C. Antonius captus, occisus est.

LIBRI CXXII.

MArcus Brutus aduersus Thracas parum prosperè rem gessit, omnibusq; transmarinis prouincijs, exercitibusque in potestatem eius & C. Cassij redactis, coierunt Smyrnæ vterq; ad ordinanda futuri belli consilia. M. Messala Publicolam fratrem iunctum communi consilio condemnauerunt.

LIBRI CXXIII.

SEx. Pompeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cum exercitu diu sine vlla loci cuiusquam possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primùm, deinde totam prouinciam occupauit: occisoque à Pompeio A. Bithynico prætore, Saluidienum legatum Cæsaris nauali prælio vicit. Cæsar & Antonius cum exercitibus in Græciam traiecerunt, bellum contra Brutum & Cassium gesturi. Q. Cornificius in Africa T. Sestium, Cassianarum partium ducem, prælio vicit.

LIBRI CXXIIII.

CAius Cæsar, & Antonius, apud Philippos vario euentu contra Brutum & Cassium pugnauerunt: ita, vt vtriusque dextera cornua vicerint, & castra quoque vtrinq; ab ijs qui vicerant expugnarentur. Sed inæqualem fortunã partium mors quidem Cassij fecit. qui cùm in eo cornu fuisset quod pulsum erat, totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde prælio victus M. Brutus, & ipse vitam finiuit, exorato Stratone fugæ comite, vt sibi gladium adijceret. annorum erat circiter ætatis XL. Inter quos Q. Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV.

CAius Cæsar, relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiam, veteranis agros diuisit, seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonij vxore milites contra imperatorem suum concitauerant, cum grandi periculo inhibuit. L. Antonius COS. M. Antonij frater, eadem Fuluia consulente, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant: & M. Lepido, qui custodiæ vrbis cum exercitu præerat, fusso, hostiliter in vrbem irrupit.

LIBRI CXXVI.

CAius Cæsar, cùm esset annorum XXIII. obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatumq; aliquoties erumpere, & repulsum fame coegit in deditionem venire: ipsiq; & omnibus quidem militibus eius ignouit: Perusiam diruit: redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra vllum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

PArthi Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce, in Syriam irruperunt: victoq; Didio Saxa, M. Antonij legato, vniuersam eam prouinciam occupauerunt. M. Antonius cùm ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, vxore Fuluia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret: pace facta cum Cæsare, sororem eius Octauiam in matrimonium duxit. Q. Saluidienum consilia nefaria contra Cæsarem molitum, indicio suo detexit: isq; damnatus, mortem sibi consciuit. P. Ventidius Antonij legatus Parthos prælio victos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cùm vicinus Italiæ hostis Sex. Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatum impediret: cum eo postulatam pacem Cæsar & Antonius quidem fecerunt, ita vt Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII.

CVm Sex. Pompeius rursum latrocinijs mare infestum redderet: nec pacem, quam acceperat, præstaret: Cæsar necessario bello contra eum suscepto, duobus naualibus prælijs dubio euentu pugnauit. L. Ventidius legatus M. Antonij Parthos in Syria vicit, regemq; eorum interemit. Iudæorum quoque legati ab Antonio interempti sunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX.

ADuersus Sex. Pompeium vario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita vt duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, vinceret: altera, quam Cæsar duxerat, deleta expositi in terram, in quã maximo periculo essent. victus deinde Pompeius in Siciliam profugit. M. Lepidus, ex Africa velut ad societatem belli contra Sex. Pompeium à Cæsare gerendi traiecerat: ei bellum cùm Cæsar quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore, vitam impetrauit. M. Agrippa nauali corona à Cæsare donatus est, qui honos nemini ante eum habitus est.

LIBRI CXXX.

MArcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur, Mediam prouinciam ingressus, bellum cum legionibus XVIII. & XVI. *millibus equitum, Parthis intulit, & cum duabus legionibus amissis, nulla re prosperè cedente retrò rediret, insecutis subinde Parthis, & ingenti trepidatione, et magno totius exercitus periculo, in Armeniam reuersus est,* XXI. *die trecenta millia fuga emensus. circa octo millia hominum tempestatibus amisit. tempestates quoque infestas super infeliciter susceptum Parthicum bellum culpa sua passus est: quia hyemare in Armenia nolebat, dum ad Cleopatram festinat.*

LIBRI CXXXI.

SEx. Pompeius, cùm in fidem M. Antonij veniret, bellum aduersus eum in Asia moliens, à legatis eius oppressus est. Cæsar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit: Iapidas, Dalmatas, & Pannonios subegit. Antonius Artauasdem Armeniæ regem fide data perductum in vincula conijci iussit, regnumq́; Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit: quam vxoris loco iampridem captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

CAius Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cùm M. Antonius ob amorem Cleopatræ, ex qua duos filios habebat, Philadelphum, & Alexandrum, neq; in vrbem venire vellet, neque finito eius tempore triumuiratus imperium deponere, bellumq́; moliretur, quod vrbi Italiæq́; inferret, ingentibus tam naualibus, quàm terrestribus copijs ob hoc contractis, remissoq́; Octauiæ sorori Cæsaris repudio, Cæsar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnæ deinde nauales, & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII.

M. Antonius ad Actium classe victus Alexandriam profugit, obsessusq́; à Cæsare in vltima rerum desperatione, præcipuè occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus, seipse interemit, Cæsaris Alexandria in potestatem redacta. Cleopatra, ne in arbitrium victoris veniret, voluntaria morte occubuit. In vrbem reuersus, tres triumphos egit, vnum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria, tertium ex Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno M. Lepidus, qui Lepidi triumuiri fuerat filius, coniuratione contra Cæsarem facta, bellum moliens, oppressus & occisus est.

LIBRI CXXXIIII.

C. Cæsar rebus compositis, & omnibus prouincijs in certam formam redactis, Augustus quoque cognominatus est: & mensis Sextilis in honorem eius appellatus est. Cùm ille conuentũ Narbonæ egit, census à tribus Gallijs, quas Cæsar pater vicerat, actus. Bellum contra Bastarnas, & Mœsos, & alias gentes, à M. Crasso refertur.

LIBRI CXXXV.

BEllum à M. Crasso aduersus Thracas, & à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur. & Salassi, gentes alpinæ, perdomiti.

LIBRI CXXXVI.

RHetia à Tyberio Nerone, & Druso Cæsaris priuigno, domita: Agrippa Cæsaris gener mortuus, & à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII.

CIuitates Germanicæ cis Rhenum, & trans Rhenum positæ oppugnantur à Druso: & tumultus, qui ob censum exortus in Gallia erat, compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani, dedicata, sacerdoteq́; creato C. Iulio Vercondaridubio Heduo.

LIBRI CXXXVIII.

THraces domiti à Scipione: item Cherusci, Temchateri, Cauci, aliæq́; Germanorum trans Rhenum gentes subacta à Druso referuntur. Octauia soror Augusti defuncta, antè amisso filio Marcello. cuius monimenta sunt, theatrum & porticus, eius nomini dicata.

LIBRI CXXXIX.

BEllum contra transrhenanas gentes à Druso gestum refertur. in quo inter primores pugnauerunt Senectius & Anectius, tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est: signis à rege eorum, quæ sub Crasso & postea sub Antonio capta erant, redditis.

LIBRI CXL.

BEllum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo super crus eius collapso, XXX. *die quàm id acciderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis euocatus raptim occurrerat, Romam reuectum, & in C. Iulij tumulo conditum. Laudatus à Cæsare Augusto vitrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.*

FINIS.

HISTORIARVM, ALIARVMQVE RERVM MEMORABILIVM, QVÆ IN TITI LIVII PATAVINI MONVMENTIS CONTINENTVR, ACCVRATISSIMVS INDEX.

A.

B

Capitu

P. Cor-

Erop

consul

Hetrusci

I

L

M

Magister

N

O

P

L. Pa-

PRODIGIA.

Q

R

Suppli-

T

Troilum

Vrbium

X

Z

FINIS.

CHRONOLOGIA IN TITI LIVII HISTORIAM, ACCOMMODATA AD TABVLAS CAPITOLINAS VERRII FLACCI, ANNOTATIONIBVS VTILISSIMIS VARIETATEM SEV DISSENSIOnem authorum circa conſulum Romanorum nomina demonſtrantibus illuſtrata.

CVM GRATIA ET PRIVILEGIO
Cæſ. Maieſt. ad decennium.

FRANCOFVRTI AD MOENVM,
M. D. LXVIII.

CLARISSIMO VIRO, GENERE, VIRTVTE AC ERVDITIONE PRÆSTANTI, DOMINO LEONMANNO SCHILLER AB HERDERN, IVRIS VTRIVSQVE DOCTORI AC CAMERAE Imperialis Spiræ Assessori, domino ac patrono suo colendo, Ioachimus Grellius S. D. P.

VT medendi scientia, Architectonica, Agricultura, aliæq; artes ad vitam hominum regendam atq; seruandam comparatæ, idonea, vera, certaq; temporum obseruatione indigent, adeo vt, quotidiana experientia attestante, temporum ratione in ijs neglecta, sæpius plus detrimenti quam commodi rebus humanis adferre conspiciantur: Ita & historiæ, quæ vita memoriæ, lux veritatis, nuntia vetustatis, & vitæ magistra prædicatur, temporum certa & apta distributio, ad rerum gestarum integram notitiam tantoperè necessaria est habita, vt viri doctissimi, eam vnicam historiæ lucem, cynosuram in vasto cæcoq; historiæ pelago nauigantibus, filumque Thesei certissimum ad effugiendos implicitos Labyrinthi errores dicere non dubitarint. Etsi enim historiarum cognitione nec in Ecclesia nec in Republica magis necessarium, nec ornamento vel decore præstantius, nec vbertate emolumentorum vtilius, nec ad delectationem voluptatemque accommodatius quicquam reperiatur, tamen cùm homines, eorumque actiones quæ in historijs describuntur, non solùm tempore tanquam certa mensura contineantur, sed & eo, tanquam sole quodam in orbe illuminentur, quis id, quod mensura dirigitur, absque metiente rectè definiri, vel luminis egens absque eo probè inspici atq; discerni posse dixerit? Id itaq; populi prudentia clari & viri ingenio doctrinaq; præstantes perspicientes, nec sumptibus, nec laboribus in compendiosa veraque temporum descriptione pepercêre. Siquidem apud Hebræos, quorum Respublica ab ipso Deo instituta est, prophetæ verba dierum (sic etenim Hebræi ea vocant) id est, annales & fastos conscribere sunt soliti, & inde cùm ad alias gentes orientales, vtpote Chaldæos, Aegyptios, & Persas, tum deniq; ad Romanos hoc idem institutum defluxit, vt libri fastorum, in quos cuiuslibet anni res insigniores, cum mensis atq; diei notatione referrentur, à pontificibus vel sacerdotibus conficerentur. Postea verò id sapientissimorum populorum institutum viri docti secuti, rem eò deduxere, vt nulla ferè ciuitas vel Respublica extiterit, cui sui antiquorum temporum obseruatores, fastorumq; scriptores non fuerint. Sic Asia Charaxem Pergamenum, Ephesiumq; Andronem, Persia Methusthenem, Aegyptus Appionem, Iudæa Philonem, Aphrica Erathosthenem, Græcia Archilochum, Peloponnesus Hippiam, Lesbus Theophrastum, Athenæ Dexippum & Apollodorum habuisse leguntur. Nec minus hac parte sapientiæ, quàm alijs artibus quamplurimi apud Romanos claruere. Nam vt nominibus eorum abstineam, qui historijs scriptis earum occasione tempora notarunt, fastosq; magistratuũ digesserunt, quorum prolixus admodum est numerus, sanè tot in hoc studio versati fuerunt, vt cum cæteris gentibus omnibus hac in parte certare queant. Non eos à prima orbis origine repetere libet, at cùm hæc ad id fastigium peruenisset, vt & imperij magnitudo, & Imperatorum fælicitas, populiq; Romani virtus, ingenijs præclaris amplissimam scribendi materiam suppeditarent, reperti tamen fuere, qui ex temporum notatione non minus laudis quàm historiarum conscriptione se adepturos esse arbitrarentur. Siquidem ipse Cicero, tunc cum Respublica Romana florentissima esset, se tres libros versibus de suis temporibus scripsisse gloriatur. Et quantis idem laudibus Atticum suum extollit, qui magna cura notatis obseruatisq; temporibus septingentorum annorum cursum vno libro collegerit? Præclara quidem dignaque laude hæc Attici opera, at non leuior Verrij Flacci censenda, qui sub Augusto, Fastis præcipuorum magistratuum à se ordinatis, marmoreoq; parieti incisis, ibidem loci iuxta Vestæ ædem statuam meruit, aliosq; post se ad similis argumenti tractationem inuitauit. Nam hunc cùm alij, tum M. Aurelius Crator, Antonini libertus, & Chrysorus imitati nomina & tempora annuorum magistratuum vsque ad suam ætatem perpetuauêre, sicuti & hos subsecuti Ausonius, Aurelius Cassiodorus, alij nonnulli, itidem non sine laude fecerunt. id præcipuè spectantes, vt historia Romana certa veraq; temporum ratione constaret, nec horum incertitudine perturbata, cæca mutiláue efficeretur.

Verum enimuero etsi tanta populorum, vt certam temporum descriptionem haberent, cura fuerit, doctiq; in ea eruenda & adornanda omni studio laborarint, tamen vel quòd pleriq; res citra publicam & probatam fidem, vt Metasthenes existimat, vel per opinionem atq; auditum conceptas memoriæ prodiderint, factum est, vt nulla propè scientia maiori temporum obscuritate, ambiguitate, ac incertitudine inuoluta obductaque sit, quam illa ipsa antiquitatis, temporumq; notatrix historia. Quamplurimis id, tum sacris quàm prophanis exemplis probari posset, verùm cùm id ab alijs luculenter sit factum, nec mei propositi sit, integram de temporum varietate, confusione ac discrepantia disputationem instituere, id vnius Liuij vel authoritate vel exemplo ostendisse sufficiet. An non is, subinde magistratuum consulumq; confessionem reprehendit, & temporum ignorantiam, authorumq; varietatem deplorat? Libro secundo ab vrbe condita, pugna ad Regillum lacum commemorata, Tanti (inquit) errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, vt nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoque anno actum sit, in tanta vetustate non rerum modò, sed etiam authorum digerere possit. Et rursus de varia authorum opinione lib. 22. conquerens, Mirari (inquit,) magis adeò discrepare inter se authores, quàm quid veri sit discernere queas. Tales loci quamplurimi apud Liuium inueniuntur. Verùm vt iustissimas eius querelas ac reprehensiones esse fatendum est, sic sunt, qui quod ipse in alijs reprehenderit in eo ipsum et arguendum iudicent, cùm præterquam quòd interdum dubia, incerta, manca, atque accisa tradiderit, etiam tempora ea, qua par fuisset diligentia, minimè digesserit. Quorum re-

prehensio quàm iusta sit, non huius loci est disquirere. Cæterùm, si quid horum ab optimo Romanæ historiæ authore admissum sit, æquissimum arbitror, vt is, qui horum quid in ipso desiderat, perpendat, eum hominem, vt & nos sumus, fuisse, nec omnibus quæ literis mandarit interfuisse, vel interesse potuisse: verùm ex priscis historicis & annalibus, ipsum, vt in Præfatione fatetur, historias suas traduxisse & veluti mutuasse, quemadmodum nobis iam ab ipsis veluti per manus tradita, ea sumere necesse est. Si quid itaq; discrepans, ambiguum, vel incertum nonnunquam eius scriptis irrepserit, quis id potius benignè excusare, quàm superciliosè exagitare non vellet? Quoties ipse testatur se non posse multa pro certo affirmare, vt libro tertio, vbi sic inquit: Difficile ad fidem est, in tam antiqua re, quot pugnauerint, ceciderintue exactè affirmare. Et quinto sic ait: In rebus tam antiquis, si quæ similia veris sint, pro veris accipiantur. Septimo verò ita scribit: Cura non deesset, si qua ad verum via inquirentem ferret, nunc famæ rerum standum est, vbi certam deroget vetustas fidem: Quid hisce Liuij locis clarius, ipsum curæ inuestigandæ antiquitatis laborantem ad eius notitiam peruenire non potuisse? Adhæc historiã senex idq; priuatus scripsisse dicitur, non igitur mirum, si in summa historicorum, annalium, ac commentariorum penuria, quæ tunc non sine magno sumptu atque labore describebantur, nonnulla interdum omiserit, vel memoria lapsus, diuersa ac propè contraria scripserit. Nullus author adeò magnus est, qui alicubi non labatur. Errare humanum est, & nemo adeò prouidus ac circumspectus existit, qui alicubi non impingat, idque cùm in alijs, tum maximè historicis videre est. Complures ante Timæum Tauromenitem celebres historici vixêre, sed omnes qui ante ipsum res gestas literis tradidissent, acerbissimè, vt Suidas inquit, reprehendit. Sic Athenæus ipsum Platonem atque Xenophontem accusat, quòd quorundam temporis falsò & imperitè notauerint, vt & Thucydides Hellanicum alioqui laudatum historicum, Halycarnasseus Fabium Pictorem, Licinium, reliquosq́; eius ætatis authores, & alij alios. In eundem quoque modum Aristoteles in politicis, eos qui Lycurgum Theletis auditorem fuisse astruerent, grauiter obiurgat, & Cicero scriptores quosdam, qui Numam Pythagoræ discipulum fuisse dicerent, cum Pythagoras aliquot post Numam seculis primùm natus sit. Quin imo tam fœdè tantiq; errores historiam contaminarunt, vt Castor Rhodius Chronica ἀγνοήματα composuisse legatur, quibus ignorantiam superiorum seculorum refellit & emendauit. in tanta itaq; errandi procliuitate, molèq; laboris maxima, si præstantissimus author, deq́; Romana historia optimè meritus, humani quid passus sit, ac velut longo itinere defessus, pede altero impegerit, venia id ac benigna interpretatione quàm insectatione dignius erit. nam vt est in veteri versiculo: Οὐδεὶς ἀνθρώπων ἐστὶν ἅπαντα σοφός. Cum verò historia, ex Annij sententia, tunc demum integra atq; certa censeatur, si narratione, Topographia, & Chronographia, id est, certa temporum & locorum descriptione constet. Ideò docti quamplurimi magistratuum Romanorum descriptionem aliquibus in partibus apud Liuium imperfectam, & supputationem annorum, quibus quisque ab vrbe condita Reipublicæ præfuisset, interdum claudicantem, interdum ab alijs dissentientem animaduertentes, ne quid authori Latinæ historiæ principi deesset, hunc vtilissimum laborem susceperunt, vt temporum atque annorum seriem, annotatis consulum nominibus, ex his, quæ relicta sunt, antiquitatum monumentis accuratè colligerent atque discernerent. Inter quos, vt quatuor Itali Bartholomæus Marlianus Mediolanensis, Onuphrius Panuinius Veronensis, Carolus Sigonius Mutinensis, & Franciscus Robortelius Vtinensis, merito laudandi sunt. qui magistratuum Romanorum descriptionem ad lapides marmoreos Verrij Flacci (vt existimatur) Romæ inter forum & sacram viam sub pontificatu Pauli III. anno quadragesimo sexto effossos, atque in Capitolio expositos, tanquam ad Lidium lapidem accommodantes, non solum magistratibus Romanis pro annorum ratione descriptis, sed & toti historiæ Romanæ incredibilem lucem attulerunt? Sic & vir doctissimus, Henricus Glareanus, sua laude minimè fraudandus est, qui ardenti antiquitatis studio antequam Capitolinæ tabulæ erutæ fuissent, anno 40. fastos consulares, librorum tantum subsidio adiutus, ad sextum vsque Tyberij annum deduxit, quorum veluti ductu alijs postea via ad meliora quærenda, & Romanæ vetustatis decus recuperandum monstrata est, ita vt qui eius laborem & insignem voluntatem in antiquis historijs restituendis & vendicandis non agnoscat, vel liuidi, vel ingrati animi morbum minimè obscurè prodat.

Tot itaq; doctorum virorum opera Liuij historia in multis partibus illustrata, cùm viri optimi ac rei literariæ iuuandæ cupidissimi, Sigismundus Feirabentus & Georgius Coruinus Typographi Francofurtenses, de ea suis prælis exprimenda cogitarent, multorum consilijs disquisitis, eam rationem sibi sequendam putarunt, qua, Liuianæ historiæ editionem omnibus probare, gratamq; reddere possent. Cùm ergo nihil eorum quod reliquæ editiones habent, sibi omittendum esse ducerent, sed suam omnium aliarum dote condecoratam cuperent, ac prius Lugdunensi & Basiliensi editioni Henrici Glareani, Venetæ Caroli Sigonij Chronologia adiuncta fuisset, ipsi, quibus doctis vtramque probatam esse constaret, sed simul huic operi adijcere incommodum esset, ne quid hic desideraretur, curarunt, vt ambæ quasi in vnam conflarentur, & anni nominaque consulum, ad Panuinij & Sigonij imitationem, tabulis Capitolinis, quoad id fieri posset, accommodarentur, & quæ Glareanus interdum de consulum nominibus variantibus obiter annotasset, ea luculentius fusiusq; ex certis historiarum monumentis explicarentur. Quæ res, quantum vtilitatis secum latura sit, quamplurimis exponi posset, verùm cùm verear ne si id faciam, nõ tam instituti huius fructus lectori ostendere, quam meam operam efferre videar, ab eo libens abstineo, optans, vt lector vtilitates re ipsa potius experiatur, quàm ex mea commemoratione intelligat.

Cùm verò pro veteri more, de patrono huic opellæ deligendo dispicerem, atq; de eo auunculi mei, collegæ tui, consilium exquirerem, eo iubente, vt nulli alij quàm tuæ Excellentiæ eius patrocinium deferrem, id minimè vel recusare, vel detrectare volui. Nam etsi me tuæ Excellentiæ ignotum esse fatear, atque vel importunitatis vel impudentiæ argui posse videam, qui eam publicè compellare non dubitem, tamen cùm id auunculi mei de tua excellenti virtute iudicium sit, vt statuat te benignè humaniterq́; huius opellæ patrocinium suscepturum esse, in spem optimam venio, me id, si non merito meo, saltem sua intercessione citra repulsæ periculum, à tua excellenti virtute impetraturum esse, idque vel ob id, quod hæc opella talium rerum tractationem prosequatur, quas præstantissimi veteres iureconsulti à sua professione minimè alienas arbitrati sunt. Siquidem P. Mutium Scæuolam, Rutilium Ruffum, Cælium Antipatrum, Fustidium, Tuberonem, aliosque complures Iurisprudentes, non solùm iuris scientia, sed & historiarum descriptione claruisse constat. Nec recentior Iureconsultorum ætas, eius generis exemplis caret. Celebris auorum

memoria

memoria Iureconsultus Claudius Seisellus natione Gallus fuit, cuius in Ius ciuile commentaria in quanto precio sint, excellentiam tuam minimè fugit. At hic studio iuridico historiæ cognitione adiuncta, non minorem ex hac quàm illo laudem retulit: nam & Thucydidem, & Diodorum Siculum, & quædam Xenophontis, aliaq; multa Gallice vertit, & quidem adeo feliciter, vt etiam ij, qui Græcæ linguæ magnum vsum habent, plurimum ei tribuant. Quid dicam de Alciato, qui vt veteribus Iureconsultis Iuris cognitione haud dubie est comparandus, sic suum in historijs cognoscendis studium declarare non erubuit, eruditissimis annotationibus in Cornelij Taciti Augustam historiam conscriptis, quò ea clarior intellectuq; facilior per docta hominum ora volitaret. Sed quid externa exempla commemorare necesse est, cum nostratia suppetant? Ante aliquot annos vir doctissimus Vuolffgangus Hungerus Spiræ ad tribunal iuri dicundo totius terrarum orbis amplissimum sedit. Is, vt docti attestantur, quoties per negotia licuit, non solum sibi vacationem ad historicorum lectionem desumpsit, sed & cum Cuspiniani Cæsares multis in locis aliena culpa deprauatos cerneret, eorum restituendorum laborem, magno cum studiosorum fructu suscepit, crebro affirmare solitus, Iuris ciuilis prudentiam historiarumque cognitionem, habita præsertim iusta ac diligenti temporum inter se, ac studij vtriusq; collatione, ad efficiendum hominem politicum, reique publicæ maximè idoneum gubernatorem pariter currere debere. Vt itaque Excellentia tua ad horum imitationem sese componens, tantam sibi iuris scientiam comparauit, vt in amplissimo Cameræ Imperialis iudicio iuri dicundo præficeretur, sic minimè ambigo eam eorundem exemplo cognitione historiarum delectari, ac seuerioribus iuris studijs defatigatam ad amœna historiarum vireta diuerti, ac inde animi recreationem petere. Etsi ergo in spem optimam inducor, Excellentiam tuam huius opellæ defensionem minimè grauatim suscepturam, tamen officiose eam oro, vt audaciam hanc in ea compellanda tenuiq; opella ei offerenda, probare, meam de eius virtute & humanitate opinionem benigne admittere, meque numero eorum aggregare velit, qui eam omni studio obseruantiaque colere ac venerari ex animo cupiunt. Ad extremum, vt me tuæ Excellentiæ, sic eius valetudinem ac prosperitatem Optimo Maximo

DEO *commendo. Datæ Kalend. Nouemb.*

Anno M.D.LXVIII.

CHRONOLOGIA IN TITI LIVII HISTORIAM, ACCOMMODATA AD TABVLAS CAPITOLINAS, VERRII FLACCI, ANNO-

tationibus vtilissimis, varietatem seu dissensionem autorum circa consulum Romanorum nomina demonstrantibus, illustrata.

DE CAVSIS DISSENSIONIS *seu pugnantiæ historicorum in numerandis ac digerendis annis ab vrbe condita.*

EXPOSITVRI fastos consulares historiæ Liuianæ, incertitudine, obscuritate, ac discrepantia tẽporum ita inuolutos atq; obtectos, vt nõ solùm huius seculi in Historijs exercitatissimi viri, sed & præstãtissimi historiæ Romanę scriptores vetustiores, de ea subinde conquerantur, rem ab instituto nostro minimè alienam facturos nos arbitramur, si breuiter causas huius dissensionis inquiramus, quò ijs cognitis, eam temporum supputationem sequamur, quæ historicæ veritati maximè congruere, & probatissimorum scriptorum authoritate ac testimonio niti putatur. Nam cùm historia testis sit temporum, vt Cicero verissimè dixit, quid magis ab ea alienum est, quàm si id, quod præcipuum in ea est, desideretur, ac quid prius, quid posterius gestum sit, nulla adhibita diligenti ratione, nescire? Diuersitatis itaque in supputandis ac digerendis consulum Romanorum annis tres præcipuæ causæ esse videntur.

Prior quot annis quo primi consules magistratum inierunt ab historicis Romanis non eodẽ modo, sed variè numeretur. Dionysius enim rerum Romanarum diligentissimus scriptor, lib. 1. in fine quarti, & initio quinti, reges annos CCXLIIII. regnasse scribit. Quod etiam ex Varronis annorum summa elicitur, & aliorum authoritate comprobatur. Messala enim anno ab vrbe condita CCXLIIII. pulsis regibus, sub cõsulibus annuo imperio iura Romana fuisse tradit. Cui sententiæ & Liuius in fine libri primi accedit: Regnatum (inquiens) Romæ ab condita vrbe ad liberatam annos ducentos quadraginta quatuor. At Eutropius lib. 1. Romæ per septem reges annis ducentis XLIII. regnatum scribit, totidemq; annos numerat Sextus Ruffus in sua Epitoma. In qua varietate id animaduertendum est, hosce ex singulorum regum quos enumerant, annorum summa, annis regum, interregni annum eximere, quem Dionysius, Liuius, Messala & alij interponunt. Idque rectè. Vno enim anno fuit interregnum post mortem Romuli: Re itaque diligenter inspecta, in enumerandis singulorum regũ annis, tot eis Eutropius & Sextius Ruffus annos regni tribuunt, quot Dionysius, Liuius & cæteri, nec hæc dissensio magna est: Alij verò vt est apud Eusebium in Chronicis CCXLIII. annos tantum cum interregno reges regnasse scribunt, quorum sententiam secuti videntur Orosius, Iornandes, & Beda. Orosius enim libro secundo capite quinto anno ipso CCXLIIII. Brutum consulem de filijs supplicium sumpsisse scribit. Idem Beda capite 66. & Iornandes confirmant. Huius autem varietatis causa est, quòd cùm reges non ita certos ac præfinitos annos regnarint, sed aliqui (vt Romulus) aliquot menses & dies excesserint, Dionysius & Liuius eos pro integro anno computantes Tarquinio Prisco attribuerunt. Hi, quos diximus, cum Eusebio, quia integrum annum non efficiebant, eos omiserunt, solum XXXVII. annis Prisco regi assignatis.

Huic alia eiusdem ferè formæ succedit, quod vt annum & mensem sic, & diem quo primi consules inierint, diuersi authores incertũ faciant. Plutarchus siquidem in problematis primos consules Kal. Ianuarij inijsse scribit, Macrobius verò lib. 1. Satur. cap. 7. Kalend. Iunij eos inijsse innuere videtur, ex aliorum opinione tradens, Iuniũ à Iunio Bruto dictum, quod hoc mense, id est, Kalend. Iunijs, pulso Tarquinio sacrum Carneæ deæ in Cœlio monte voti reus fecerit. Alij autem 6. Kalend. Martij id factum fuisse scribunt, freti antiquis lapideis Fastis, & authoritate Ouidij lib. 2. Fastorum scribentis:

Tarquinius cum prole fugit, capit annua consul
Iura, dies regnis illa suprema fuit.

Sunt etiam qui Kalend. Quintil. id est, Iulij eos inijsse putent, quorum sententiæ videtur accedere Ioachimus Perionius lib. 3. de magistratibus Græcorum. In hac itaque opinionum diuersitate quæ sequenda sit summoperè ambigitur. Plutarchi quidem à viris doctissimis Onuphrio Panuinio, & Sigonio iampridem luculenter & eruditè est refutata, quod anno tantum sexcentesimo ab vrbe condita consules Kalend. Ianuarij primum inire cepisse constet. At in diei certi constitutione nec inter ipsos conuenit, Sigonio post Marlianum eò inclinante, vt diẽ primum initi consulatus 7. Kal. Iunij statuat, Panuinio verò primos consules 6. Kalend. Martij creatos esse existimante. Nec solùm in die initi primi consulatus hæc varietas deprehenditur, sed & quo subsequenti tempore cuiusque mensis die consules magistratum inire sint soliti, vsque annũ sexcentesimum vix quidquam certi reperire licebit. Anno quidem quarto & quadragesimo postquam exacti reges fuissent, Kal. Sextiles solennes magistratibus ineundis fuisse docet Liuius, quot autem annos ille mos deinceps seruatus, vel quo tempore immutatus fuerit, non tradit vsque ad annum CCCII. quo ait, Idus Maias solennes fuisse ineundis magistratibus, lib. 3. his verbis: *Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant.* Hoc certè intelligi potest, cùm hoc tempus dicat fuisse solenne, non duobus aut tribus annis id obseruatum esse, sed pluribus. Solenne enim dicitur id, quod legitimum est, & fieri solet. Rursus mutatum tempus initio ferè quinti legitur. Nam cum solennes dies ineundis

eundis magiſtratibus eſſent Nonæ Decembres, eum mutatum eſſe dicit his verbis: Primores patrum, ſiue culpa, ſiue infelicitate imperatorum tam ignominioſa clades accepta eſſet, cenſuere nô expectandum iuſtum tempus comitiorum, ſed extemplò nouos tribunos militum creandos eſſe, qui Kalend. Octobribus magiſtratum acciperent. In quam ſententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militũ nihil contradicere. At enimuero Sergius Virginiuſque propter quos pœnitere magiſtratuũ eius anni Senatum apparebat: primò deprecari ignominiam, deinde intercedere Senatuſconſulto, negare ſe ante Idus Decembres ſolennem ineundis magiſtratibus, diem honore abituros eſſe. Paulò infra eadem pagina, ex Idibus Decembribus in Kalend. Octobres mutatum eſſe diem ſolennẽ ineundis magiſtratibus docet. Cum omniũ conſenſu approbata eſſet oratio, gauderentq; patres ſine Tribunitiæ poteſtatis terriculis inuentam eſſe aliam vim maiorem ad cohercendos magiſtratus, victi conſenſu omnium, comitia Tribunorũ militum habuere, qui Kalend. Octobribus magiſtratum acciperent, ſeque ante eam diem magiſtratu abdicarent. Paucis annis hic dies ſeruatus fuit. Nam ſexto ferè anno pòſt, quòd conſules morbo impliciti eſſent, placuiſſe Kal. Quintiles ſolennes eſſe, dicit: Conſulibuſque morbo implicitis placuit per interregnum renouari auſpicia. Hunc etiam diem in alium etſi incertum, mutatum inuenio, neq; etenim dies nominatur. Hoc autem anno CCCCXIII. poſt vrbẽ conditam accidiſſe reperio. Quod Liuius initio ferè lib. 8. docet his verbis: iuſsiſque ante tempus conſulibus abdicare ſe magiſtratu, quo maturius noui conſules aduerſus tantam molem belli crearentur religio inceſsit, ab eis quorum culpa imminutum eſſet, comitia haberi. His enim verbis, quò maturius, &c. mutatum fuiſſe ſolennem tum diem ineundis magiſtratibus indicat. Vt autem hic incertus eſt dies, ſic certus eſt is, qui paulò poſt, id eſt, octauo inde anno ſtatutus eſt Kalend. Quintilium. Extemplò igitur, inquit, noui conſules L. Aemylius Mamercus, & Cn. Plautius eo die Kalend. Quintilibus quo magiſtratus inierunt comparare inter ſe prouincias iuſsi. Menſem autem quo diutiſsimè comitia ſunt habita, Februarium fuiſſe legimus, & Idus Martias diem ſolennem ineundis magiſtratibus. Semper enim tenuit bello Punico ſecundo, & bello Macedonico atq; etiam eò diutius. Id quod Liuius docet multis locis quos aſcribere ſuperuacaneum eſſet, vt initio lib. 6. de bello Punico ſecundo: initio lib. 1. de bello Macedonico. Ex quibus quis non perſpicit magna menſis atq; diei quo magiſtratus inire ſunt ſoliti, varietatẽ eſſe? Cùm verò omnis ſupputandi temporis certitudo ab exacta, firma, ſtataque annorum, menſium atque dierum ratione pendeat, nec quo anno, menſe vel die magiſtratus inire ſint ſoliti, certe in Hiſtoria Liuiana reperiatur, vel quãdo ea ratio mutata ſit exprimatur, imò nihil labantius inconſtantiusq; vſq; ad annũ DXXX. fuerit, quàm ſolennis ineundo magiſtratui dies, quis miretur diſſenſionem inter authores in temporum ſupputatione eſſe: hoc anni initium ab hoc menſe illo ab altero inchoante, & vno magiſtratus creatos huic anno aſcribente, altero eos ad aliuni annum referente?

Tertio cùm inter Dionyſium & Liuium tam temporum atque annorum, quàm rerum geſtarum ratione, magna ſit diſſenſio, hæc inde nata videtur, quòd minimè Liuij propoſitum fuerit, vetuſtiſsima quæq; populi Romani geſta accurata explicatione proſequi, quæ à multis diligentiſsimè deſcripta & edita iam antè erant, ſed ea potiſsimum literarum monumentis mandare, quæ paulo ante bellũ Punicum ſecundum ad ſuam vſq; ætatem à populo Romano geſta fuiſſent. Quia verò vt grauiſsimè Polybius ſcribit, per particularem hiſtoriam vniuerſa neutiquam intelligi poſſunt, & hiſtorici ſtudiũ potius in vniuerſali quàm particulari hiſtoria occupari debet, ideò ne tantum opus principio carens mancum mutilumq; eſſet, breuiter & exiliter XX. libris prioribus ab vrbe condita vſque ad initium ſecundi belli Punici populi Romani geſta perduxit. At Dionyſius ex profeſſo deſcriptione antiquiſsimarũ rerũ Romanarũ ſuſcepta, nihil memoratu dignum prætermittẽdum duxit, ſed quæ cùm ad rerum geſtarum tum temporum expoſitionem pertinerent diligentiſsimè eſt conſectatus, ita vt quæ Liuius vix tribus libris comprehendit, ipſe vndecim enarrarit. Hinc ſi quis veterem Romani imperij originẽ apud Dionyſium legat temporumq; rationem apud ipſum examinet, ac cum Liuij breuitate comparet, haud dubie illius diligentiam huius feſtinationi præponet. At vtriuſque inſtituto conſiderato, vtrique ſuam laudem æquus lector deferet, ac ſi Liuius tanquam ad alia feſtinans, nonnulla vel omiſerit, vel negligentius tractarit, id excuſatione potius, quàm inſectatione dignum iudicabit.

Hiſce tribus & aliæ adiungi poſſent, vt conſtitutio annorum Romuli, & varietas de anno vrbis conditæ, ſed haſce attigiſſe, quaſique digito monſtraſſe ſatis eſt. Hoc verò obiter lectorem admonere volumus, nos licet tabulas lapideas Verrij Flacci in digerendis conſulibus nobis ſequendas propoſuerimus, & ad eas ſupputationem annorum accommodauerimus: tamen ijs annum quem Verrius ante annum vrbis CCL. cum altero reiecit, appoſuiſſe, vt Varronis annorum ſummæ conueniret. Id quod & ante vir doctiſsimus Onuphrius Panuinius in ſuis Faſtis fecit, exiſtimans, alterum quem Verrius eumq; ſecuti expunxerunt, fuiſſe CDXXI. quem ob id ſine conſulibus ex Faſtis Capitolinis appoſuit.

DE RATIONE NVMERANDI *tempora apud Romanos obſeruari ſolita, & de anno vrbis condita.*

Aliæ atque aliæ apud antiquos annorum ſupputationes fuerunt: Achæi ab aſtrorum reuolutione eas accepiſſe leguntur. Argiui à ſacerdotibus fœminis, vt ſi ſacris hoc anno prefecta fuiſſet Chryſis, à Chryſide annorum numerum accipiebant. Multi verò rerum geſtarum ſeriem ab annis ante Troiam conditam, vel poſt captam deduxere. Anno verò ab eius captiuitate CCCCVIII. Olympico certamine, quod Hercules in honorem ataui materni inſtituiſſet per filium eius Iphiclum, vel vt alij volunt, Iphitum reſtaurato, ex eo tempore per Olympiades anni numerari cœpti ſunt, maximè apud Græcos, quorum hiſtoriam ab Olympiadis primæ tempore tantũ creditam affirmat Euſebius. Hebræi vt alij orientales populi, anni nomenclaturam à regibus ſuis ſumpſere. Athenienſes ab Eponymis (vt vocarunt) niſi quod in ἀρχαιρεσίαις, id eſt, magiſtratuum electione ſub anni

principio fieri ad aliquot dies solita ita supputabant, ἐπὶ πρώτης πρυτανείας τῇ δεκάτῃ, ἢ ἑνδεκάτῃ primæ prytaniæ decima aut vndecima. Ac inde τῶν ἐπωνύμων nomē sumptum esse videtur, quasi vnde res gestæ rationē temporis, nomenque acciperent: ad Atheniensium exemplum, vt & aliorum Fastorum seriem, rerumque gestarum memoriam Romani à cōsulibus notarunt, annum vrbis conditæ interdum adijcientes. De eo verò multò maior quàm quo primi consules inierint apud authores dissensio est. Cùm verò eius rei expositio ab hoc loco minimè sit aliena, breuiter, quæ authorum de vrbis conditæ tempore opinio fuerit, enumerabimus.

Timæus itaq; Siculus, vt ab ijs, qui communi aliorum sententia remotius eam conditam fuisse scripserunt, incipiam, nescio qua ductus ratione, vrbem ipsam à Romulo ædificatam retulit, eodem ferè tempore, quo à Tyrijs Carthago in Africa, octauo & trigesimo ante primam Olympiadem anno.

L. Cincius vir senatorius anno quarto duodecimę Olympiadis.

Q. Fabius Pictor rerum Romanarum grauissimus & antiquissimus scriptor, anno primo octauę Olympiadis.

Polybius Megalopolitanus & Diodorus Siculus Olympiadis septimæ anno secundo.

Apollodorus, Q. Lutatius Catulus, C. Cornelius Nepos, Eratosthenes, M. Porcius Cato, Dionysius Halicarnasseus, & Theophilus Antiochenus Olympiadis septimæ anno primo.

M. Verrius Flaccus author tabularum Capitolinarum. T. Liuius, C. Iulius Solinus, Clemens Alexandrinus, & alij Olympiadis sextæ anno quarto.

L. Taruntius Firmanus, M. Terentius Varro: T. Pomponius Atticus, M. Tullius Cicero, Augustus Cæsar, C. Velleius Paterculus, Tiberius Claudius, Cæsar Augustus, C. Plinius II. Plutarchus Chæronæus, Domitianus Cæsar Augustus, P. Cornelius Tacitus, Cassius Dio, A. Gellius, L. Septimius, Seuerus Augustus, Censorinus, M. Iulius Philippus Augustus, Eusebius Pamphili Cæsariensis, Eutropius, Paulus Orosius, Paulus Diaconus Longobardus, & post C. Cæsaris Dictatoris tempora communis populi Romani sententia, quam nos quoque sequimur, Olympiadis sextæ anno tertio vrbem conditam esse volunt.

Quibus verò rationibus persuasi singuli harum de vrbe condita opinionū authores sententias suas confirmauerint, minimè necessarium est hoc loco demonstrare: tum quòd hoc alterius negotij sit speculari, tum etiam, quod post Plutarchum in Romulo, Solinum cap. I. in Polyhistore, atque ibidem Camertem in annotationibus ab Onuphrio Panuinio lib. I. Fastorum id ita sit pertractatum, vt nulla amplius examinatione egeat.

Dies autem, quo vrbis fundamenta iacta à Romulo fuerunt, fuit II. Kalend. Maij, qui Parilia vel Palilia appellabantur. Hæc autem erant Pales pastorum deæ festa, quæ à pastoribus II. Kalend. Maij agris celebrantur, ad lupos arcendos, morbosque à pecore pellendos seu pro partu pecorum, vnde & Parilia dicta. De hac re Propertius lib. 4.

Vrbi festus erat dixêre Palilia patres,
Hic primus cœpit mœnibus esse dies.

Ouidius quoq; 4. Fastorum ait:

Apta dies legitur qua mœnia signet aratro,
Sacra Pales aderat, inde mouetur opus.

Idem confirmant M. Tullius, Plutarchus, Solinus & alij. Palilia autem celebrari solita fuisse, II. Kalend. Maij habetur ex antiquis marmoreis, Romanis Kalendarijs, ijsdemq; qui citati sunt, authoribus.

DE PRIMIS VRBIS ROMÆ MA*gistratibus, nimirum Regibus, quorum septem fuerunt.*

QVæ Reipublicæ administrandæ genera à veteribus commemorantur, ea vrbs Roma siue fatali necessitate, siue perturbatione quadam singula pertulit, ita vt nulla ferè Respublica inueniatur, in qua ea sibi ita successerint, atque in ipsa vrbe Roma. Initio namque eam gubernarunt reges, ijs verò propter immoderatam quandam in ciues libidinem atque audaciam exactis, consules & inde tribuni militum consulari potestate imperium tenuere, postea optimo Reipublicæ statu duorum Gracchorum, Saturnini ac Drusi, amentia perturbato, trib. pleb. donec quod eorum potestate à Sylla conuulsa, ac plebe agris pulsa ac trucidata, optimatibus Reipublicæ gubernatio est restituta: tandem verò ea rursus per ciuile Pompeij ac Cæsaris bellum oppressa, Respublica ad vnius Cæsaris dominatum recidit, in quo etiam paucis annis triumuirorum nefaria libidine exagitata, eo vsq; quo penitus collaberetur, permansit. Nos itaque ea, qua sibi hæc genera serie successerunt breuiter persequemur, à regibus initium facientes.

ROMVLVS. 37

VRbis conditor imperium tenuit annos triginta septem. Tot enim ei tribuit Liuius. Itidem Dionysius in primo, id quod & libro secundo repetit, à quibus Plutarchus in Numa non discrepat, licet in Romulo trigesimo octauo ætatis anno è vita migrasse scribat. Solinus itidem res eius gestas cōmemorans, ei triginta septem annos tribuit. Solus Eutropius libro I. capite 4. annos ei triginta nouem assignat, sed corruptum esse exemplar Cuspinianus non malè existimat. Hic verò cùm ex communiori authorū sententia, annos triginta septem regnasset, atque imperium Romanum multis præclaris legibus ac institutis fundasset, domesticamque disciplinam ac militarem stabilisset, Nonis Quintilibus mortuus est, qui dies Nonæ Caprotinæ, quòd is ad Capræ paludem exercitum recensens non comparuerit, ac populi fuga ob cōsternatum repentina regis morte populum, Plutarcho & Dionysio testibus, postea appellatus est. Idem post consecrationem Quirinus dictus, cuius cognominis has causas reddit in Fastis Ouidius:

Siue quòd hasta Quiris priscis est dicta Latinis,
Bellicus à telo venit in arma Deus.
Siue suo regi nomen posuere Quirites,
Seu quia Romanus iunxerat ille Cures.

Hunc verò incerto patre natum, & spurium fuisse cum alijs placet authoribus, tum maximè Plutarcho in Theseo, vetus tamen opinio fuit eum ex Marte, & Ilia siue Rhea, siue Siluia (hæc enim omnia eius nomina traduntur) Vestali virgine, furtiuo fuisse concubitu genitum, eundemque à ruma, id est, vbere, Romum

Romum primum, deinde blandiendi causa Romulum, appellatum.

1 INTERREGES.

ANnum, post Romuli mortem, patrum animos certamen regni ac cupido versare cœperunt, dum autem ad singulos, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones, inter ordines certabatur. Oriundi à Sabinis, quia post Tatij mortem ab sua parte non erat regnatum in æqua societate, ne possessioné imperij amitterent, sui corporis creari regem volebant. Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In varijs tamen voluntatibus regem omnes volebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde patres incesit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circà ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur, ita rem inter se ducenti patres decem decurijs factis, singulisque in singulas decurias creatis, qui summæ rerum praeessent, consociarunt. Eos autem tunc centum Senatores, Liuius, Plutarchus centum & quinquaginta, Dionysius verò CC, fuisse scribunt, centum videlicet ex Sabinis, & totidem ex Romanis: postea autem sorte missa, eorum decuria cui primò sors obtigisset, vrbi imperitabat, non auté simul omnes decem, sed vnus tantum, cùm insignibus imperij & lictoribus erat: quinq; dierum spatio finiebatur imperium, ita vt vniuscuiusque decuriæ patres quinquaginta dies vrbi præessent. Quinque enim diebus exactis, is cui primum in ea decuria imperij sors obtigerat, secundo tradebat cum imperij insignibus potestatem, atque ille tertio alijs quinque diebus finitis: atque ita vsque ad decimum, elapso primis decem interregibus quinquaginta dierum spatio, alia senatorum decuria eadem ratione alios L. dies vrbi præerat, ac per omnes in orbem ibat, donec annuum interuallum regni exactũ fuit. Id abre, quod postea quoque tenuit nomen interregnum appellatum est, hominesque ipsi interreges. Hoc itaque anno primo apud Romanos interregis magistratus inuentus est. Non autem solùm mortuo Romulo ad interregnum ventum est, sed etiam post Numæ, Tullij, & Anci regum excessum. Itemq; Reipublicæ tempore post annuorum magistratuum tempus exactum, ante nouorum creationem quàm sæpisimè. Quibus comitia habentibus, noui magistratus à populo creabantur. Interregis autem munus erat per omnes dies interregni sui, qui ex more veteri quinq; dierum non excedebant ea omnia obire, quæ vel regum vel consulum in vrbe fuissent. Perinde ac ius dicere, Rempublicam administrare, senatum habere, ad eũq; de rebus referre, subrogandisq; magistratibus comitia habere: Plura de interregum origine Dionysius lib. 2. Liuius lib. 1. Plutarchus in Numa. Eutropius, Sextus Ruffus, Eusebius, & alij veteres scriptores, multa prodidere.

NVMA POMPILIVS REX SEcundus, regnauit annos 43

ANno interregni finito, cum grauis populo Romano videretur ea regnandi ratio, plebs enim fremere multiplicatam seruituté, ducentos pro vno dominos factos: patres id sentientes, in hoc tandem cóuenere, vt veteres senatores regem crearent, quem vellent, præterquã sui corporis. Quare Numa Pompilius, quòd æquitate & prudentia omnes excelleret, Curibus vrbe Sabinorum in regnũ vocatus est. Eum autem regnasse annos XLIII. omnes cóueniunt præter Eutropium, Eusebium & Casiodorum, recentiores scriptores, qui XLI. ꝓdunt, vt Onuphrius & Sigonius annotarunt. De eo Dionysius lib. 2. Liuius libro 1. Solinus cap. 2. Plutarchus, Plinius, & Eutropius, in eius vita, itemque Valerius Maximus pleraq; prodidere. Obijt autem non longè octogenario maior, vt inquit Plutarchus, natus enim erat eodem teste, eo die quo Romulus vrbem condiderat. Videlicet XI. Kalend. Maij. Ad nomen verò Numæ quod attinet, sunt qui volunt esse Pompilij prænomen. Sed ex verbis Sexti Pompeij apparet Tullium & Numam non esse prænomina, idq; etiam inde cóijcere licet, quod filij Numæ alijs varijsq;, quàm familiæ nominibus à Dionysio appellantur. Erant itaque qui existimant Numam, vt Ancum, Aruntem, Volusum, Drusum, Faustum, Iulum, Mamurium, & alia quædam cognomina, prænomina esse, prout Marlianus in suis annalibus rectè annotauit.

TVLLVS HOSTILIVS III. ROmanorum rex, regnauit annos 32

POst mortem Numæ cùm ad interregnum ventum esset, factum est Senatusconsultum, in quo approbante plebe, authoribus patribus rex Romanorum tertius creatus est Tullus Hostilius, anno vrbis conditę 38. qui, Alba euersa, Albanos Romam transire iusit, plebi ciuitate data, ac primoribus in patres lectis. Hunc post Numam annos 32. regnasse, omnes scriptores constantisimè tradunt. Extinctus autem est, Dionysio teste, incensa domo cum vxore & filijs, atque alia familiari turba omni, igne comprehensa. Succensam eius domum alij dicunt per fulmen ira Dei, ob quorundam sacrorum intermisionem, alij insidijs Anci Martij, qui post eum regnauit. De quo Dionysius in tertio. Hosti prænomen eum tulisse inde apparet, quòd pater & auus idem tulerint. Rex verò fuit non solùm Numæ disimilis, sed etiam Romulo ferocior.

ANCVS MARTIVS IIII. ROmanorum rex, regno præfuit annos 24

POst Tulli regis obitum Interrex à patribus proditus est, quo comitia habente anno vrbis conditæ CXIIII. Ancum Marcium quartum Romanorum regem populus creauit, patres authores fuère. Hic Hostiam sextodecimo milliari ab vrbe condidit, & septem bella gesit, Annos XXIIII. Liuius, Dionysius, atque Solinus, ei tribuunt: Eusebius verò, Eutropius, & Casiodorus XXIII. Qua morte perierit nec Liuius in primo, nec Dionysius in tertio explicant, vbi tamen copiosisimè res eius gestæ enumerantur. Ancus verò, vt Sextus Pompeius tradidit, appellatur, qui aduncum brachium habet, vt exporrigi nó posit.

LVCIVS TARQVINIVS PRISCVS V. Romanorum rex, regno præfuit annos 38

HIc Anco moriente, cùm tutor liberis suis relictus esset, regnum ambitiose primus, & ad conciliandos animos oratione habita intercepit, pueris Anci filijs interregni tempore tanquã venatum ablegatis: rex autem ab interrege iussu populi, patribus authoribus proditus est, Anno vrbis conditæ 128. Olym-

Olympiade 41. Postremò verò bellica virtute & pacis artibus clarus Octogenario maior, insidijs duorum Anci Marcij regis filiorum extinctus est, Anno regni duodequadragesimo, vt Liuius & Dionysius, quorum sententiam secuti sumus, tradunt, vel triginta septem, vt Solinus, Messala, Ruffus, Eutropius, Casiodorus, Eusebius, & Bedas, prout & antè exposuimus. Priscus ita dictus, quia prius fuit quàm Superbus, inquit Sextus Pompeius, cui assentitur Dionysius & Laurentius Valla, scribens nomē Prisci, non à sui temporis hominibus, sed à posteriori seculo inditum fuisse. Liuius autem cognomen Prisci ei fuisse inditum iam tum, cùm primùm venit in vrbē apertè ostendit, & sic prius, quàm Superbus nasceretur. Hic antea Lucumo vocabatur Damarathi Corinthij filius ex Brachiadum familia oriundus.

SERVIVS TVLLIVS ROMANORVM *rex Sextus, regnauit annos*

44 Caeso Prisco Tarquinio statim iniussu populi, patrum tamen consensu primus regnum Romanum suscepit Seruius Tullius, Anno vrbis centesimo septuagesimo sexto. De cuius conceptione non prætereundum est, quod tradit Plinius lib. 36. Tarquinio Prisco regnante, repentè in foco comparuisse genitale masculini sexus, eamq; quæ ibi sederat Tanaquilis reginæ ancilliam Ocrisiam captiuam consurrexisse grauidam, ita Seruium Tullium natum, qui regno successit. Inde & in regia cubanti puero caput arsisse visum, creditumque Laris familiaris filium, ob id compitalia & ludos Laribus primùm instituisse. Plura de eius genere Plutarchus in libro de fortuna Romanorum. Tanaquillidis verò astu socrus suæ regnum adeptus est, quarto Olympiadis quinquagesimæ anno, quadraginta verò quatuor annos gubernans, insidijs Tarquinij generi & Tulliæ filiæ impiè occisus est, in vico à re ipsa scelerato dicto: De annis huius regis nonnihil cōtrouersiæ inter scriptores est. Liuius enim, Dionysius, & Solinus, quos hic secuti sumus, eum annos XLIIII. regnasse scribunt. Messala verò Coruinus, Sextus Ruffus, Eutropius, Eusebius, Casiodorus, & Bedas, tantum triginta quatuor, verùm eos decem, postea Tarquinij regno adiungentes nihil annorum huic summæ officiunt. Nam quos Liuius, Dionysius, & Solinus viginti quinque faciunt, eos XXXV. scribunt. Seruius hic à fortuna propria, quod eum seruiens peperisset Ocrisia captiua, pulcherrima prudentissimaq; Corniculana mulier. Tullius verò à cognatione nomine patris dictus est, vt Dionysius in quarto, res eius gestas plures enumerans, scribit.

L. TARQVINIVS SVPERBVS VII. *Romanorum rex, regnauit annos*

25 Anno vrbis conditæ CCXX. occiso Seruio Tullio rege, non per interregem, legumque iure, sed armorum vi regnum Romanum L. Tarquinius Iunior inuasit, Superbus dictus à morum acerbitate, quia soceri à se occisi corpus sepulturæ mandari vetuisset, Romulum quoque insepultum perijsse dictitans. Eum L. Tarquinij Prisci regis filium fuisse prodiderunt Q. Pictor, Cn. Gellius, Licinius Macer, Verrius Flaccus, & Liuius, Dionysius tamen ex L. Pisone Censorio in annalibus firmissimis certissimisque rationibus errorem illorum coarguit, idque haud fieri potuisse ex certa annorum ratione ostendit, Nepotem autem Prisci fuisse ex filio, qui Prisco viuente obijt: regnauit autem annos viginti quinq; vt Liuio lib. 1. Dionysio in quarto, & Solino in Polyhistore suo placet: Casiodorus autem, Eusebius, Eutropius, & Bedas et triginta quinq; ascribunt, decem annos, quos Seruio Tullio abstulerunt, huic addentes, & per hoc iunioribus errandi occasionē præbentes. De eo plura scripsere Dionysius, Liuius, vterque Plinius, Valerius Maximus, Gellius, Macrobius, & Eutropius. His ergo regum annis in vnum collectis, ex ijs numerus annorum CCXLIIII. resultabit.

DE CONSVLIBVS PRIMVM *creatis.*

Haec est secunda mutatio Reipub. qua Superbo rege cùm propter regnandi impotentiam, tum propter stuprum Lucretiæ à regis filio Sexto illatū, exacto & libertate recuperata, imperium duobus viris annum mandatum est, qui initio prætores quod populo præessent, deinde iudices, quod controuersias ciuium dijudicarent: postremò verò consules, quod Reipublicæ consulerent, nominati sunt, vt Cicero lib. 3. de legibus docet his verbis: Regio imperio duo sunto, ijq; præeundo, iudicando, & consulendo prætores, iudices, consules appellanto, militiæ summū ius habento. Creati autē sunt primi consules siue prætores à Sp. Lucretio Lucretiæ patre interrege, comitijs centuriatis ex cōmentarijs Seruij Tullij regis. Omnia iura, omnia insignia regum primi consules habuere, id modo cautum est, ne si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur: patritij autē ambo creati sunt, quòd idcirco admoneo, vt progressus Reipublicæ cognoscatur, cùm post etiam ex plebe sint creati cœpti. Porrò verò de anno, mense, & die, quo primi cōsules inierint, nonnulla hic dicenda essent, quia autē supra de varietate & dissensione, quæ de hoc inter authores est, diximus: ideò his prætermissis ad ipsos consules accedamus, qui primi fuisse omnium testimonio perhibentur.

L. Iunius Brutus. L. Tarquinius Collatinus. 245

Nemo non prodit L. Iunium Brutum & L. Tarquinium Collatinum primos consules seu prætores populi fuisse, qui in fine anni vrbis CCXLIIII. Kalend. Martij regibus Tarquinijs patre scilicet & filijs vrbe exactis, centuriatis comitijs renunciati sunt. At cùm Brutus Tarquinium collegam suum consulatu se abdicare coegisset, vel quod propter affinitatem & nomen Tarquiniorum suspectus esset, vt L. Piso, apud Gellium lib. 15. cap. 29. Liuius, Plutarchus, ac Cicero lib. 3. Officiorum scribunt, vel ob ortam inter Brutum & Collatinum dissensionem, de sororis Collatini filijs puniendis, vt Dionysius tradit, in eius locum P. Valerium Volusi F. Volusium, cuius præcipuè opera in expellendis regibus vsus fuerat, subrogauit. Cuius consulatus meminēre Polybius libro 3. Dionysius, Liuius, Valerius Maximus libro 4. cap. 4. Plutarchus in Poplicola, Plinius lib. 36. cap. 15. Valerius verò Bruto in magistratu ab Arunte Superbi regis filio (mouerat enim rex Romanis bellum) interfecto: comitijs centuriatis habitis Spurium Lucretium Tricipitinum patrem Lucretiæ sibi cooptauit: eiq; vt natu grandiori fasces dedit, mox cùm iam

ætate

ætate confectus esset, eo intra paucos dies mortuo, M. Horatium Puluillum collegam sibi in consulatu assumpsit. Hic Valerius Poplicola vocatus est, quòd in magistratu leges tulit valdè populares, vt de prouocatione à consulibus ad populum, & de imperio à populo accipiendo, vt Liuius & Dionysius authores sunt. In vulgaribus tum in antiquis manu scriptis codicibus, (errore ne an studio incertum est) Publicola semper legitur, eadem certè significatione, verùm ijs literis aliquantulum variatis, quæ nihilominus maximam inter se affinitatem habent, vt scribit Quintilianus, vt O cum V, & P cum B: legitur enim in antiquis inscriptionibus, sæpè Poplicus pro Publico. Primo itaq; anno post exactos reges, Romæ consules hi fuêre: L. Iunius Brutus, L. Tarquinius Collatinus, P. Valerius Poplicola, S. Lucretius Tricipitinus, M. Horatius Puluillus.

246 *P. Valerius II. T. Lucretius.*

AVthores de horum consulatu sunt Dionysius, Liuius, & Cassiodorus, Onuphrius. Panuinius Lucretio nomen Tricipitini adiungit, tū quod familiæ propriū fuerit, tum quod ab antiquo Fastorū scriptore, qui est in Cuspiniani cōmentario Tricipitinus appelletur. Publij verò, authore Sexto, Etymologia duplex est. Nam alij qui publicè educatus sit, alij verò qui prius fuit pupillus, quàm prænomen haberet, Publium vocant.

247 *P. Lucretius. P. Valerius Poplicola III.*

LIuius hunc Lucretium, P. alij verò codices T. Lucretium nominant, Dionysius P. Valerium Poplicolam III. & M. Horatium iterum, consules fuisse scribit. Plutarchus de tertio tantum P. Valerij consulatu mentionem facit. Onuphrius & Sigonius Dionysium sequuntur. In Cassiodoro desunt hi consules.

248 *Sp. Lartius. T. Herminius.*

POst Poplicolam III. & Puluillum II. consules Dionysius posuit Sp. Lartium, & T. Herminium, idem facit Cassiodorus, & liber incerti authoris qui à Cuspiniano citatur, in quo ita est Poplicola III. & Puluillo.

Rufo & Aquilino.
Valerio & Tuberto.

Liuius hos omittit, atque M. Valerium & P. Posthumium subijcit, sed vt Sigonius existimat vitio librariorum.

Huius quoq; anno interpositionem necessariam esse ex M. Ciceronis Bruto existimat Onuphrius: nec hos consules à Verrio Flacco respui in tabulis Capitolinis satis constat. Lartius autem nomen à Larte deriuatum est, atque ita scribi debet, non Largius, vt deprauatè in nonnullis Liuij & Dionysij libris extat. Herminij autem cognomen esse Esquilinum existimat Onuphrius, tum quod eius cognominis mentio extet in fragmento tabularum Capitolinarum, tum quod cuius familiæ fuerit, à nullo vnquam sit proditum. Sp. autem Lartius frater fuit T. Lartij primi dictatoris, vt scribit Dionysius.

249 *M. Valerius. P. Postumius.*

PLutarchus M. Valerium Poplicolæ fratrem tradit, vt & Dionysius & Liuius, ergo rectè Volusi filius. Postumius cognomine vsus est Tuberto Zonaras: Plutarchus in Poplicola, Dionysius lib. 5. & 6. Hunc Quinti filium vocat Dionysius, vbi de legatis consularibus agit ad plebem missis anno CCLX. Postumium autem, vt admonet Onuphrius, sine aspiratione, ideo à veteribus scriptū est, vel quod à postea postumus, postimius, deinde Postumius deriuetur, vel quod antiqui Vmus sine aspiratione scriberent. Dicitur autem Postumius, qui postremo loco natus est, authore Cesellio in Commentarijs lectionum antiquarum. Iureconsulti tamen vocabulum aspirantes eum solum, qui post mortem patris natus est, Posthumium vocant, quorum opinioni assentitur Varro, & Plutarchus in vita Syllæ.

P. Valerius IIII. T. Lucretius. 250

DIonysius, Liuius, Plutarchus, & Cassiodorus, hos consules in hunc annum produnt. Fasti Cuspiniani Poplicolam IIII. & Tricipitinum edunt. Valerius Maximus lib. 4. cap. 4. Valerius Poplicola, inquit, consulatus initium cum Bruto auspicatus est, idemque postea tres consulatus acceptissimos populo Romano gessit.

Agrippa Menenius. P. Postumius. 251

DIonysius hoc anno habet consules Agrippam Menenium Lanatum, P. Postumium iterum, Liuius, Cassiodorus, liber Cuspiniani, & Fasti Græci non dissentiunt. Valerius lib. 4. cap. 4. eum M. Menenium Agrippam vitiosè nominat. Agrippæ autem nominãtur, qui cum labore matris eduntur, hoc est, per pedes contra naturam, non per caput, ęgro partu.

Opiter Virginius. Sp. Cassius. 252

LIuius, Zonaras; & Cassiodorus, hos ita simpliciter nominant: Dionysius vberior est, habens Sp. Cassius Vscelinus, & Opiter Virginius Tricostus. Quem autem Dionysius ἰκελλῖνον, Cicero in Lælio Cassium Becillinum, Fasti Cuspiniani Viscellinum vocant, vt à Visco Viscellus, deinde Viscellinus deriuent. Opiter verò, vt & id obiter annotemus, inquit Sext. Pompeius, est, cuius pater auo viuo mortuus est, ducto vocabulo, aut quod post obitum patris genitus sit, aut quod auum ob patrem, id est, pro patre habeat.

Postumius Cominius. T. Lartius. 253

SIc Liuius, Dionysius, Zonaras, Cassiodorus, simpliciter hos nominant. Fasti Cuspiniani, Postumo Aurunci, Lartio Ruffi cognomen tribuunt. Quos autem liber Cuspiniani Ruffos dicit, eos Fasti Græci diuersa voce, sed eodem significatu, Flauos appellant.

Ser. Sulpitius. M' Tullius. 254

NVlla his Liuius & Cassiodorus cognomina tribuunt, Siculi Fasti Sulpitium Camerinum, vt & Fasti Cuspiniani, Tullium verò Longum, vt & Dionysius, cognominant: qui Manium Tullium in Magistratu mortuum esse scribit, neque in eius locum quenquam, quia propè in fine annus erat, subrogatum. M' Tullij consulis meminit Cicero in Bruto, cùm ait: Vt si me à M' Tullio dicerem, qui patricius anno X. post reges exactos cum Ser. Sulpitio cōsul fuit, Manius verò, vt inquit Sext. Pompeius, prænomen

prænomen dictum est ab eo, quod manè quis initio natus sit, vt Lucius qui luce, & alibi Manius agrum Nemorensem consecrauit, à quo multi & clari viri orti sunt, & per multos annos fuerunt. Vnde prouerbium: Multi Manij Ariciæ. Seruius autem is dicebatur, cuius parêtes vel alter ipsorum in seruitute eum genuisset, vel qui in vtero matris, ea mortua, seruatus esset.

255 *C. Vetusius. T. Aebutius.*

VEturij prænomen in quibusdam Liuij codicibus, vt Marlianus in annalibus consulum admonet, est Caius, in alijs Cneus, in Casiodoro Lucius, in Dionysio Publius, Dionysius Veturium Geminum, T. Aebutium Heluam, alibi quoque ἐλάλβαν, sed mendosè cognominat. Nam Heluæ ei cognomen esse Latini quoque scriptores asserunt. Fasti quoque Græci Heluam & Geminum habent. Porrò qui Vetusium scribunt antiquam consuetudinem imitantur, qua S pro R ponebatur, vt cùm Fusios, Valesios, Papisios, dicebant, qui Veturium recentem vsum. Hac de re Liuius in anno CCXCII.

256 *Q. Clælius. T. Lartius.*

ITa Liuius & Casiodorus: Dionysius T. Lartium Flauum, Q. Clœlium Siculũ, cui respondent Fasti Cuspiniani & Siculi. T. Lartius est idem, qui antè consul fuit ex Dionysio, ideo rectè nomen Flaui additum Clœliorum familiam, vt Iuliorum, Seruiliorum, Geganiorum, Curatiorum, & Quintiliorum, ab Albanis originem duxisse scribit Dionysius.

257 *A. Sempronius. M. Minutius.*

HOs consules ita edunt Liuius & Casiodorus. Fasti Cuspiniani cum Siculis Atratinũ & Augurinum. At Dionysius A. Sempronium Atratinum, & M. Minutium Augurinum, quanquam Augurini cognominis non meminit, nisi in secundo Minutij consulatu. Aulus verò is erat, qui dijs alentibus natus esset.

258 *A. Postumius. T. Virginius.*

SIc hi consules referuntur à Dionysio, Liuio, & Casiodoro. Ijs cognomina addunt Fasti quidem Græci. Albus & Cœlimontanus. Liber verò Cuspiniani Regillensis & Tricostus, ita vt sint A. Posthumius Albus Regillensis, & T. Virginius Tricostus Cœlimontanus.

259 *Ap. Claudius. P. Seruilius.*

LIuius & Casiodorus hos cõsules in hunc annum produnt, Fasti Cuspiniani & Siculi Sabinum & Priscum. At Dionysius Ap. Claudium Sabinum, P. Seruilium Priscum. Hic verò Ap. Claudius princeps est gentis Claudię, Actius Clausus primùm, pòst Ap. Claudius appellatus, qui ex Sabinorum vrbe Regillo (vnde Sabinus Regillensis dictus) Romam commigrauit anno ab vrbe condita CCL. atque in patricios ascriptus est, Liuius, Dionysius, Suetonius in Tiberio authores. Hic auus decemuiri App. Claudij fuit, de prænomine eius dissensio est, de qua videre licet Onuphrium & Marlianum in Fastis.

A. Virginius. T. Vetusius. 260

HI, vt nominati sunt à Liuio & Casiodoro, commemorantur. Dionysius A. Virginium Montanum, T. Veturium Geminũ, Fasti Cuspiniani Montanum & Geminum. Siculi Cœlimontanum & Geminum: qui autem Montanus idem etiam Cœlimontanus fuit. Pædianus in Cornelianam A. Virginium Tricostum, L. Veturium Cicurinum appellat, ex quo intelligi potest vtrumq; horum duo prænomina tulisse Tricostum Cœlimontanum, & Geminum Cicurinum. Sic enim alio loco alij: Cuspinianus annotat Cicurinum aliàs Coturnium quoque dici.

Sp. Cassius. Postumus Cominius. 261

SIc Liuius & Dionysius, eorundem meminit Cicero pro Cornelio, Cuspiniani Fasti Viscellinum edunt & Auruncum. Siculi Aruncũ & Vitellinum. Eosdem vnà etiam consules fuisse, hoc verò anno Kalend. Septemb. citius quàm consuetudo erat, inijsse author est Dionysius.

T. Geganius. P. Minutius. 262

DIonysius initio libri septimi in hunc annũ consules edit T. Geganium Macerinum, & P. Minutium. Idem Liuius lib. 2. Casiodorus, Eutropius & Orosius lib. 2. cap. 5. referunt præter alterius cognomen. Vtrique verò cognomina Fasti Græci & liber Cuspiniani tribuunt, alteri Macerini alteri Augurini. Sunt autem hæc cognomina hoc Minutiorum illud Geganiorum.

M. Minutius. A. Sempronius. 263

SIc Liuius & Casiodorus cognomina omittentes, & notam II. Dionysius A. Sempronium Atratinum II. M. Minutium Augurinum II. Fasti Siculi cum Cuspiniani libro Atratinum & Augurinum. Hunc annum XIX. nuncupat Dionysius, ex quo Poplicola consul legem de prouocatione tulit.

Sp. Nautius. Sext. Furius. 264

A Sempronio, M. Minutio consulibus, consules suggerit Dionysius, Q. Sulpitium Camerinũ, Sp. Lartium Flauum iterum: Fasti Cuspiniani Cornutum & Flauum, Siculi Camerinũ & Flauum. Est autem & Cornutus Sulpitiorum cognomen, vt ex tabulis Capitolinis intelligi potest. Non esse autem hos consules omittendos, ad Capitolinam rationem seu Varronis annorum summam digerendam docet triumphus Pub. Valerij, qui in annum ducentesimum septuagesimum nonum non caderet, si hos consules subtraheremus.

T. Sicinius. C. Aquilius. 265

POst superiores consules Dionysius C. Iulium Iulum, P. Pinarium Rufum consules suggerit, Fasti Cuspiniani Iulum & Mamercinum, Græci Iulum & Rufum. Esse autem Mamercum Pinariorum cognomen alio loco apparet. Hos quoque consules vt priores omittit Liuius: apud quem, qui tabulas Capitolinas explicandas susceperunt, duorum annorum consules desiderari annotarunt, ita vt de ipso idem dici posse videatur, quod ipse libro nono de Pisone scribit. Hos consules Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto quo Claudium Volumniumque & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus, memoriáne fugerit in annalibus dirigen-

dirigendis, an consulto binos consules factos ratus transcenderit incertum est. Porrò cognomen C. Iulij in Tullum, & Tullium passim se transformarat, sed Iulum legendum esse Marlianus, & post eum Panuinius, ostendit. Hoc enim Iuli cognomen ab Ascanio Aeneæ filio deriuatū est, & ab eodem cognomine familiæ nomen, propterea Virgilius inquit:

Iulius à magno demissum nomen Iulo. Et Liuius de eodem: Quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis nuncupat.

266 *Sp. Cassius. Proculus Virginius.*

HIsce omissis, Sp. Nautius, & Sex. Furius hoc anno digeruntur à Dionysio, Liuio & Cassiodoro. In Fastis Cuspiniani est Rutilus, quod est Nautij cognomē: & Viscellinus. In Siculis Nautius & Fusus.

267 *Seruius Cornelius. Q. Fabius.*

AVtore Liuio hoc anno consules fuerunt T. Sicinius, & C. Aquilius. Quos Dionysius & Cassiodorus vocant T. Siccium, & C. Aquilium. Horum cognomina ex Fastis Græcis, & Cuspiniani fuerunt Tuscus & Sabinus. Aquilius verò, vt Marlianus admonet, is dicebatur, qui erat aquilo, hoc est, nigro colore.

268 *L. Aemilius. K. Furius.*

LIuius in hunc annum COSS. edit Sp. Cassium, & Proculum Virginium. Dionysius Sp. Cassium tertiùm, Proculum Virginium. Diodorus lib. 11. Virginio Tricosti nomen adiungit. Fasti Græci & liber Cuspiniani Rutilum & Viscellinum. Ad Proculi nomen autem quod attinet, sunt qui credunt Proculos dictos, quod parentibus iam senibus, quasi procul progressis ætate, nati sint.

269 *M. Fabius. L. Valerius.*

DIodorus lib. 11. Q. Fabium Vibulanum, & Seruium Cornelium Cossum, consules in hunc annum prodit, eosdem Dionysius, Liuius, & Cassiodorus edunt, sed cognomina omittūt. Porro vero, vt de Seruij Cornelij cognomine constet, à veteribus Cossi homines rugosi corporis dicebantur, à similitudine cossorum, qui vermes sunt è ligno editi. Plinius lib. 17. cap. 24. Luxuria Cossos roborum delicatiores adhibere cepit cibo. Hinc Hieronymus contra Iouinianum, In Ponto inquit, & Phrygia, luxuria est comedisse Xylophagion. Sic enim appellat Cossos, vermes obesos, ex lignorum carie enascentes, qui apud illos à patrefamilias in magnis reditibus computabantur. Hinc fuerunt Romę Cossi, Cossitij, Cossunij, & Cossutiani appellati.

270 *Q. Fabius. C. Iulius.*

L. Aemilius Mamerci filius, & Cæso Fabius Cęsonis filius hoc anno cōsules referuntur à Dionysio. Liuius, Cassiodorus, itemq; Diodorus, qui L. Aemilio Mamerci nomen adiungit, eosdem produnt. patrum tamen prænomina omittunt. Fasti Græci habent Mamercum & Fabium, quod cognomen etiam Dionysius ipsi Aimilio in eius tertio consulatu addidit. Porro Sex. Pomp. tradit Aemiliam gentem appellatam à Mamerco Pythagoræ Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemilius. Sed Aemilius est nomen, non cognomen, vt ipse ait. Fuit autem Aemilius Mam. F. vt testatur Dionysius.

K. Fabius. Sp. Furius. 271

DIodorus hoc anno habet M. Fabiū Vibulanum, & L. Valerium Potitum. Dionysius, Liuius & Cassiodorus M. Fabium, & L. Valerium, Fasti Græci, Fabium & Volusium. Liber Cuspiniani Fabium & Potitum.

M. Fabius. Cn. Manlius. 272

DIonysius in hunc annum consules comparat C. Iulium, & Q. Fabium. Liuius cum Cassiodoro Q. Fabium, C. Iulium, Fasti Siculi & Cuspiniani Iulum, & Fabium.

K. Fabius. T. Virginius. 273

DIonysius Cæsonem Fabium II. & Sp. Furium Medullinum hoc anno consules scribit. Q. Fabium, C. Iulium cum Liuio subijcit Cassiodorus. Iulium & Fabium Fasti Siculi & Cuspiniani.

L. Aemilius. C. Seruilius. 274

DIonysio teste consules subsequuti sunt M. Fabius II. & C. Manlius. Diodorus vero, Liuius, & Cassiodorus M. Fabium & Cn. Manlium consules produnt. Fabium II. & Cincinnatum. Fasti Græci & liber Cuspiniani Vibulanum II. Lapis Capitolinus Cn. Manlium P. F.

C. Horatius. T. Menenius. 275

CAesonem Fabium memorant in hunc annum cum T. Virginio consulem Liuius, Cassiodorus, Diodorus, & Dionysius, Fabium cum Rutilo Fasti Siculi. Cæsonem fratrem consulis abdicantis tertium hoc anno consulem factum notat Dionysius. T. Virginium Rutilum anno CCXC. in pestilentia mortuum Liuius.

A. Virginius. Sp. Seruilius. 276

LIuio, Dionysio, & Cassiodoro consules huius anni sunt L. Aemilius & C. Seruilius. Diodorus L. Aemilium Mamercum cum C. Cornelio Lentulo edit, Fasti Siculi Aemiliū cum Esquilino. Fragmentum Capitolinum alterum tantū Structum Ahalam cum suffecto ei Esquilino. Porro Mamercus vt scribit Sextus Pompeius, prænomen Oscum est, qui tradit Aemiliam gentem appellatam à Mamerco Pythagorę Philosophi filio, cui propter vnicam humanitatem cognomen fuerit Aemilius.

C. Nautius. P. Valerius. 277

T. Meneniū, C. Horatiū COSS. suggerit Liuius, Cassiodorus, Dionysius, Diodorus. Hic Puluillum cognomen addit Horatio, Menenio Lanatū lapis Capitolinus. Itaq; in Fastis Cuspiniani & Siculis est etiam Lanatus & Puluillus. Horum consulum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. sed non sine menda.

L. Furius. A. Manlius. 278

A. Virginium. Sp. Seruilium subdit Coss. Liuius, Cassiodorus, & Dionysius. A. Virginium Tricostum, C. Seruilium Structum, Diodorus. In Fastis Cuspiniani est cognomen Rutilus, quod est Virginij, in Capitolinis Structus, quod est Seruilij, in Siculis vtrumque.

L. Aemilius. Opiter Virginius, vel Vopiscus Iulius. 279

P. Valerium, C. Nautium consules in hunc annū nuncupant Liuius, & Cassiodorus. P. Valerium Poplicolam & C. Nautium Dionysius. P. Valerium Po-

um Poplicolam & C. Nautium Rufum Diodorus: Nautium & Poplicolam Fasti Siculi, Poplicolam & Rufum Cuspiniani, pro Rufo Rutilum habent Capitolini, vt Dionysius ante in Lartio pro Rufo Flauum.

280 *L. Pinarius. P. Furius.*

Diodorus hoc anno Coss. prodit L. Furium Medullinum, & M. Manlium Volsonem: Liuius & Casiodorus L. Furium & C. Manlium, Dionysius A. Manlium, L. Furium: Marlianus verò admonet Vulsonem non Volsonem legendum esse.

281 *Appius Claudius App. F. T. Quintius.*

Dionysius in hunc annum consules prodit L. Aemylium Mamercum, III. cum Vopisco Iulio, Liuius L. Aemylium & Opitrem Virginium, sed in quibusdam annalib. ait se inuenisse pro Virginio Vopiscum Iulium, quos secuti sunt Diodorus, Fasti Graeci, & autores consularium tabularum, quæ in Capitolio sunt, in quarum fragmentis huius anni est Iulus, quod cognomen est Iulorum. Itaque in Fastis Siculis est Aemylius & Iulius, in Cuspiniani Mamercus & Vopiscus, Casiodorus Liuium secutus est. Porrò Appius peculiare Claudiorum fuit nomen, quod vllus ciuis Romanus vsurpauit, quia peregrinum erat.

282 *Lucius Valerius. T. Aemilius.*

Liuius, Dionysius, & Casiodorus, consules hoc anno nominant L. Pinarium, L. Furium, Diodorus L. Penarium Mamercinum, P. Furium σίσφυρα mendose, vt Sigonius & Onuphrius putant. Horum coss. apud Macrobium primo Saturnalium meminit M. Varro.

283 *T. Numitius Priscus. A. Virginius.*

Dionysius consules in hunc annum prodit Ap. Claudium App. F. Sabinum, & T. Quintium Capitolinum, Liuius cognomina omittit, Diodorus & Casiodorus App. Claudium, T. Quintium Capitolinum, T. Quintio præter Capitolini Barbati quoque cognomen apponendum esse docet Zonaras.

284 *T. Quintius. P. Seruilius.*

COnsules in hunc annum suggerunt Liuius & Casiodorus, T. Aemilium, L. Valerium, Diodorus, L. Valerium Poplicolam, T. Aemilium Mamercum. Dionysius L. Valerium II. T. Aemilium. Fasti Siculi nihil nisi nomina suggerunt. Aemilium & Valerium, Cuspiniani Potitum, & Mamercum.

285 *T. Aemilius. Q. Fabius.*

Apud Dionysium consules hoc anno sunt A. Virginius Montanus, quem Fasti Græci vocant Cœlimontanum, & T. Numicius Priscus, Diodorus. Liuius & Casiodorus cognomina silent, quem Siculi Fasti Cœlimontanum, Cuspiniani Nomentanum.

286 *Q. Seruilius. Sp. Posthumius.*

Apud Dionysium consules hoc anno sunt T. Quintius Capitolinus, Q. Seruilius Priscus, Liuius & Casiodorus cognomina tacent, Diodorus T. Quintium, Q. Seruilium Structum. Fasti Cuspiniani Capitolinum & Priscum, Siculi Cœlimontanum & Priscum.

287 *Q. Fabius. T. Quintius.*

Liuius & Casiodorus in hunc annum consules comparant T. Aemilium II. Q. Fabium; Dionysius T. Aemilium, II. Q. Fabium: Fasti Siculi Aemilium: & Vibulanum: Cuspiniani Mamercum & Vibulanum. Diodorus Aemilium Mamercum, Q. Fabium Vibulanum. Is autem Fabius is est, qui postea quater consul fuit, Fabijs ad Cremeram interfectis superstes, non puber vt Liuius, sed ad res gerendas idoneus, & manu promptus, vt Dionysius prodit, Marci viri consularis filius.

A. Posthumius Albus. Sp. Furius Fusus. 288

HIc annus cõsules habuit Q. Seruilium, Sp Posthumium, vt Liuius & Casiodorus tradunt. Priscum & Albinum, vt Fasti Cuspiniani: ac vt Dionysius Sp. Posthumium Albinum & Q. Seruiliũ Priscum, II. vt Diodorus Q. Seruilium, Sp Posthumium Albinum. In fragmento tamen Capitolino Sp. Posthumius Albus Regillensis vocatur, non Albinus, atq; ita legendum esse censet Marlianus.

L. Aebutius. P. Seruilius. 289

T. Quintium, Q. Fabium, Liuius: Casiodorus T. Quintium II. Q. Fabium II. Diodorus T. Quintium Capitolinum, Q. Fabium, Dionysius T. Quintium Capitolinum III. Q. Fabium Vibulanum II.

L. Lucretius Tricipitinus. T. Veturius Geminus. 290

A. Posthumius ex tabula Capitolina, & P. Furius Fusus ex Dionysio, Liuio & Casiodoro sunt notati, Diodorus Furio alterum gentile cognomen Medullinum addit pro Fuso. Hic vero A. Posthumius A. Posthumij dictatoris filius fuit.

P. Volumnius. Ser. Sulpitius. 291

P. Seruilium Cos. in hunc annũ subsecutus scribit Liuius & Casiodorus. Dionysius L. Aebutium, P. Seruilium Priscum: Diodorus L. Aebutium Eluam, P. Seruilium Structum. Fasti Siculi Priscum & Flauum, Cuspiniani Eluam & Priscum. Lapis Capitolinus P. Seruilium, Sp. F. P. N. Priscum.

C. Claudius, Ap. F. P. Valerius Poplicola. 292

L. Lucretium Tricipitinũ, T. Veturium siue Vetusium Geminum, edit consules in hunc annũ Liuius, Casiodorus. & Dionysius. Ac Diodorus L. Lucretium, T. Veturiũ Cicurinum: Fasti Cuspiniani Geminum & Tricipitinum: Siculi Tricipitinum & Veturium: Capitolini L. Lucretiũ Tricipitinum.

Q. Fabius Vibulanus III. L. Cor. Maluginensis. 293

P. Volumniũ, Ser. Sulpitium coss. in hunc annum profitẽtur Liuius & Casiodorus: P. Volumniũ Ser. Sulpitium Camerinũ Dionysius: P. Volumnium Amintinum Gallum Capitolini. Eorundem consulum meminit Valerius lib. 1. cap. 6.

L. Minutius. C. Nautius. 294

P. Valerium Poplicolam, C. Claudium Sabinum coss. nominant in hunc annum Liuius & Dionysius: P. Valerium Poplicolam C. Claudium Regillanum Diodorus: Poplicolam & Sabinum Fasti Siculi & Cuspiniani. P. Valerium P. F. Volusi N. Poplicolam Lapis Capitolinus: Cæterum P. Valerium Col. in pugna contra seruos qui hoc anno Ap. Herdonio Sabino Capitolium occuparunt, cecidisse, inq; eius locum L. Quintium Cincinnatum suffectum. Liuius, Dionysius, Orosius, & ij qui consules Capitulinos digesserunt prodiderunt.

Q. Mi-

295 *Q. Minutius. C. Horatius Puluillus.*

Q. Fabium III. L. Cornelium Maluginensem Coss. Liuius hoc anno suggerit, & Casiodorus Dionysius Q. Fabium Vibulanum III. L. Cornelium, Diodorus Q. Fabium Vibulanum, L. Cornelium κυρετῖνον. Vibulanum & Maluginensem Fasti Siculi & Cuspiniani, Q. Fabium Vibulanum III. Lapis Capitolinus.

296 *M. Valerius. Sp. Virginius.*

L. Minutium C. Nautium coss. suggerit Liuius & Casiodorus. L. Minutium C. Nautium iterum Dionysius. L. Minutiū καρουτιανὸν C. Nautiū Rutilū, Diodorus. C. Nauticū Rutiliū II. Lapis Capitolinus. Quid cognominis sit καρουτιανὸς Sigonius & Onuphrius se nō intelligere fatentur: & pro eo ἀγουρῖνον legendum esse existimant. Valerius Max. lib. 5. cap 2. de gratis deprauatè hos consules Q. pro Nautio & Minutium scribit.

297 *T. Romilius. Sp. Veturius.*

COnsules in hunc annum nominant Liuius & Casiodorus Q. Minutium, M. Horatium Puluillum, sed mendose, vt Sig. & Onuphrius arbitrantur. Nam anno CCCII. C. Horatium Puluillum augurem mortuum idem scribit. Diodorus L. Posthumium, M. Horatium. Dionysius C. Horatium, Q. Minutium. Fasti Capitolini C. Horatiū Puluillum. Fasti Siculi Puluillum & Augurinum.

298 *Sp. Tarpeius. A. Aterius.*

IN hunc annum apud Liuium, Casiodorum, & Dionysium, coss. inueniuntur M. Valerius cum Sp. Virginio. At apud Diodorum libro 12. M. Valerius Lactuca, Sp. Virginius Tricostus. In Fastis Cuspiniani Maximus & Cœlimontanus. In Siculis Maximus & Virginius. Capitolinis M. Valerius Maximus. Lactucinum cognomen esse Valeriorum docet Plinius. Horum etiam consulum meminit Censorinus de ludis secularibus.

299 *P. Curatius. Sext. Quintilius.*

C. Veturius, T. Romilius apud Liuium, Casiodorum, & Dionysium, consulatum hoc anno ineunt. C. Veturium Cicurinum, T. Romilium Vaticanum edit Diodorus. Geminum & Vaticanum Fasti Cuspiniani. Rocum & Veturium Siculi, T. Romilium T. F. T. N. Rocum, Vaticanum Capitolini. Eiusdem Romulij meminit etiam Plinius libro 7. cap. 28.

300 *T. Menenius. P. Sestius Capitolinus.*

SP. Tarpeium M. F. M. N. Montanum Capitolinum edunt Fasti Verrij Flacci, cuius Diodorus, Dionysius, Liuius, Pedianus in Cornelianam, & Casiodorus exceptis cognominibus, meminerunt. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Capitolinum habent. De collega eius inter se variant. Diodorus enim eum A. Asterium, Fontinalem Dionysius vero A. Termenium. Liuius & Plinius lib. 7. cap. 27. A. Aeternium. Solinus cap. 4. Gellius lib. 1. cap. 11. A. Thermum Casiodorus postremo A. Aterium: quem Sigonius & Onuphrius sequuntur.

301 *Ap. Claudius. T. Genutius.*

LIuius, itemq; Casiod. coss. memorant in hunc annum Sext. Quintilium, & P. Curiatium: Dionysius Sext. Quintilium & P. Horatium. Diodorus Sext. Quintilium Tergeminum. Sext. Quintilium Sex. F. P. N. Lapis Capitolinus. Est autem Tergeminus tam Horatiorum quàm Curatiorum cognomen. Horatium tamen magis probant Sigonius & Onuphrius.

Sext. Quintilius. Sex. F. P. N. 302

CVi ex Fastis Græcis Vari cognomen attribuitur, refertur à tabulis Capitolinis. Eundem Diodorus, Dionysius, Liuius, & Casiodorus præter cognomen produnt. Collega eius in ambiguo est. Nam à Dionysio P. Horatius, à Liuio & Casiodoro P. Curiatius, à Diodoro Tergeminus, quod tam Curiatiorū quàm Horatiorum cognomen esse proditur. Onuphrius Curiatium probat magis.

Decemuiri consulares. 303

COnsules in hunc annum designatos fuisse Ap. Claudium & T. Genutium, verum decemuirûm creandorum causa abdicasse Liuius cum Dionysio & Capitolini scriptores, quantum ex tabularum fragmento intelligi potest, prodiderunt. Decemuiratum autem in rempub. intulit lex Terentia, quam C. Terentius Arsa tribunus plebis de quinqueuiris creandis, qui leges consulari imperio scriberent, promulgauit, plebs enim nimium esse & intolerabile consulare imperium querebatur, idq; imminui, & moderatius fieri postulabat. Quæ lex cum sex annos à tribunis frustra iactata, atque pro concessa sibi duplicandorum tribunorum potestate, tandem refrixisset, postea Romilio Veturioq; Coss. in plebem militiam detrectantem impotentius se gerentibus, acrius etiam quàm ante relata est. Igitur incertis quid agerent patribus, placuit ea sententia, cuius princeps T. Romilius fuisse dicitur, vt legumlatores crearentur, qui iura patribus plebiq; scriberent, quemq; ab ijs essent decreta, ea plebem & patres tenerent. Plebe autem assentiente mittuntur legati tres in Græciam, qui Atheniensium & aliarum Græciæ ciuitatum instituta, mores & iura noscerent, eaq; Romam deferrent. Sp. Postumius Albus, A. Manlius Vulso, Ser. Sulpitius Camerinus. Missi autem Tarpeio, Aterioq; Coss. tertio anno post, cum legibus reuertuntur Sestio & Menenio consulibus. Cùm autem instarent tribuni, vt tandem legum scribendarum initium fieret. iamq; in hunc annum designati Coss. essent Ap. Claudius & T. Genutius, tum in Ap. Claudij sententiam senatusconsultum factum est, vt reliquis abrogatis magistratibus decemuiri crearentur cum imperio consulari, ac regio sine prouocatione, qui ex patrijs moribus, & peregrinis legibus optimas seligentes, & reipub. maximè vtiles iura P. R. constituerent, quæq; ij præscripsissent, si Senatus Populusq; Romanus probasset, ea in perpetuum populum ipsum Romanum tenerent. Quo senatusconsulto à plebe comprobato Coss. abdicarunt. In eorum locum decemuiri consulares facti sunt, quorum nomina hæc sunt: App. Claudius, T. Genucius, qui consulatu abierant, Sp. Postumius, Ser. Sulpitius, A. Manlius, qui cōsulares legati Athenas ierant, T. Romilius, C. Iulius, P. Sestius, P. Horatius omnes consulares. Præterea Sp. Veturius Liuio, Dionysio & Diodoro authoribus, quanquam Dionysius Posthumium Publium non Spurium, vt

Liuius & Diodorus vocat & Veturium, Liuius Lucium, Dionysius Titum, Diodorus & Capitolini lapides Spurium nominant. Hos decemuiros anno ab vrbe condita trecentesimo altero inijsse Liuius scribit, & eum secutus Casiodorus Capitolini authores anno CCCII. & cum ijs etiam Solinus Varro, quem sequitur Onuphrius anno CCCIII. Hi decimo die ius populo singuli reddebant. Eo die penes præfectum iuris XII. fasces erant, collegis nouem singuli accensi apparebant, & vnica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum vtilis esset, summa aduersus alios æquitas erat.

304 IAm plebs præterquam quod coss. nomen haud secus quàm regum perosa erat: ne tribunitium quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris quærebat. Magno itaq; patrum plebisq; studio in hunc annum cons. potestate sine prouocatione creati sunt Ap. Claudius II. Q. Fabius, qui quater cos. & M. Cor. Maluginensis frater L. Cornelij, qui cos. anno CCXCV. fuerat, M'. Sergius, L. Minutius, T. Antonius Merenda, M. Rabuleius. Itemq; tres ex plebe Q. Petelius, K. Duilius, Sp. Oppius Cornicen, vt authores sunt Diodorus, Dionysius & Liuius, quamuis horum pleraque nomina apud Diodorum desiderentur.

305 CVm maior pars anni superioris processisset, & duabus tabulis ad decem adiectis nihil superesset, si hæ quoque tabulæ centuriatis comitijs perlatæ essent, cur decemuiris reipub. opus esset, expectaretq; populus quam mox coss. creandis comitia indicerentur, tum decemuiri nulla comitiorum mentione facta, iuuenum patriciorum cateruis stipati, superbius atque impotentius se in vnumquemq; gerebant. Cæterùm nondum finito anno, ob Appij Claudij libidinem Virginiam plebeiam virginem in seruitutem asserere conantis, vt latius tradit Liuius, & secessionem plebis in Auentinum, decemuiri se magistratu abdicarunt, & Q. Furio pōtifice maximo comitia habente X. tribuni plebis iterum creati sunt, & comitijs consularibus per interregem habitis consules creati.

L. Valerius Potitus. M. Horatius Barbatus.

HOs in tertium decemuirorum annum conijcit Onuphrius, quanquam Liuius dissentire videatur, vt Capitolinæ summæ quam Varronis quoque esse existimat, conueniat. Nam horum coss. triumphi in tabulis Capitolinis hoc ipso anno, id est, CCCIII. ex eorundem calculis exarati sunt, ita vt manifestum sit huius anni partem à decemuiris, partem à consulibus expletas fuisse. Tacitus & Rufus biennio tantùm Decemuiros fuisse scribunt.

306 COnsules suggerit Liuius Sp. Herminium, T. Virginium Cœlimontanum. L. Herminium, T. Virginium Casiodorus. λάρον ἑρμίνιον, τίτον οὐεργίνιον Dionysius: λάριτον ἑρμίνιον, τίτον οὐεργίνιον στρύκτον Diodorus. Fasti Græci Herminium, Tricostum. Vnde Onuphrius veretur, ne apud Diodorum mendose pro Tricosto sit Structus. Nam Structus Seruiliorum cognomen fuit, non Virginiorum. Porrò eius collegam Lartem Herminium esse dicendum prӕter Diodorum & Dionysium docet Valerius libro 10. vbi ita scribit: Lartis prænomen esse sumptum à Laribus.

M. Geganius. Macerinus. C. Iulius. 307

HI hoc anno consules referuntur à Liuio. Macerinum cognomen silet Casiodorus & Diodorus, qui etiam L. Iulium scribit Dionysij hic aliquot paginæ desiderantur. Fasti Cuspiniani pro Macerino Macrinum legunt.

T. Quintius Capitolinus IIII. Agrippa Furius. 308

DIonysius & Liuius T. Quintium Capitolinum IIII. & Agrippam Furium consules edunt, vt & Fasti Cuspiniani. Diodorus & Casiodorus cognomen & notam IIII. silent. Fasti Græci habent Furium & Capitolinum, Onuphrius Furio auita cognomina adiunxit. Medullinus Fusus.

M. Genutius. C. Curtius. 309

LIuius M. Genutium & P. Curiatium hoc anno consules edit, Casiodorus M. Genutium & P. Curiatium. Dionysius M. Genutium & C. Quintiū, M. Genutiū, Agrippam Curtium Chilonem edit Diodorus. Sed vt Sigonius & post eum Onuphrius annotauit, mendose apud Liuium Curiatius pro Curtio legitur, idq; autoritate Varronis de lingua Latina, itaq; etiam in Fastis Siculis est Genutius & Curtius.

A. Sempronius Atratinus. *T. Clælius.* *L. Atilius.*	Tribuni militum consulari potestate, quibus se abdicantibus in eorum locum facti sunt consules.

L. Papirius Mugillanus. L. Sempronius Atratinus. 310

CVm C. Canuleius tribunus plebis priore anno legem alteram promulgasset, vt consul alter ex plebe crearetur, in quo patriciorum dignitas minuebatur, patres veriti ne se inuitis lex perferretur, in eam sententiam ierunt, cuius author C. Claudius fuisse dicitur, vt pro consulibus crearentur tres tribuni militum ex patricijs totidemq; ex plebe, ijq; cōsulari potestate ornati rempub. regerent. Eorum autem annuo imperio finito, rursus Senatus & plebs consuleretur, coss. ne an tribunos mallent. Qui verò placuissent, fierent. His rebus decretis tres tantùm ex patricijs creati sunt, plebe contenta quod sui ratio in comitijs habita fuisset. Verum non pro firmato eorū ius stetit, quia tertio mense quam inierunt augurum decreto perinde ac vitio creati honore abiere, ac interrex T. Quintius Barbatus dictus coss. creat L. Papirium Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. Hi consules in Fastis Siculis prӕteriti sunt. Itaq; rectè addit Liuius hos consules neque in annalibus priscis neq; in libris magistratuum inueniri. Horum consulum meminit Cicero in Epistola ad Papirium Pætum.

M. Geganius Macerinus II. T. Quintius Capitolinus V. 311

HOs consules in hunc annum profitentur Dionysius & Casiodorus, quorum ille eos mense Decembri inijsse tradit. Casiodorus vtraq; cognomina, Diodorus Capitolinum silent. Fasti Græci Macrinum II. & Capitolinum V. Zonaras Macrinum edit & Barbatum.

M. Fabius Vibulanus. Postumus Aebutius Cornicen. 312

LIuius in hunc annum edit nominatos coss. Diodorus & Casiodorus cognomina silent. Fasti Græci

Græci habent Vibulanum & Heluam. Diodorus Aebutium ἔυλακον cognominat, quod quale sit cognomen Sigonius incertum habet, ac legendum esse arbitratur ἕλβας.

313 *C. Furius Pacilus* *M' Papirius Crassus.*

HI à Liuio & Casiodoro ita eduntur consules. A Diodoro verò Q. Furius Fusus, Manius Papirius Crassus. A Fastis autem Græcis Pacilus & Crassus.

314 *Proculus Geganius Macerinus. L. Menenius Lanatus.*

LIuius & Casiodorus coss. memorant Proculum Geganium Macerinum, L. Menenium Lanatum. Diodorus T. Menenium & Proculum Geganium Macrinum, Macerinum & Lanatum Fasti Siculi.

315 *T. Quintius Capitolinus* VI. *Agrippa Menenius Lanatus.*

HIc annus consules hos habuit Liuio & Casiodoro authoribus. Diodoro autem T. Quintium, T. Menenium, Fastis Siculis Menenium & Capitolinum.

Mam. Aemylius.
316 *L. Quintius Cincinnati. F.* } Trib. mil. cos. potestate.
L. Iulius.

TRibuni plebis peruicerunt, vt tribunorum militum potius quàm Consulum comitia haberentur, nō dubij, quin sex lectis (tot enim iam creari licebat) ex plebeijs aliqui profitendo se fore Melianæ cædis vltores, crearentur, plebs tamen nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creauit, & in ijs L. Quintium Cincinnati filiū, prælatus suffragijs Quintio Mamercus Aemylius vir summæ dignitatis, Lucium Iulium tertium creant. Itidem Diodorus tres tribunos militares in hunc annum edit Manium Aemylium Mamercum, C. Iulium, L. Quintium.

317 *M. Geganius Macerinus* III. *L. Sergius Fidenas.*

AD curam summæ rerum quieta plebe, tribunisq; eius nihil controuersię fuit, quin consules crearentur, M. Geganius Macerinus tertiùm & L. Sergius, Hæc Liuius: Casiodorus etiam, qui nisi nomina consulum apponit, M. Geganium III. & L. Sergium consules edit. Diodorus item M. Geganium, L. Sergium. Fasti Cuspiniani & Siculi. Macerinum, & Fidenatem. Hunc enim Sergium Fidenatem à bello Fidenati gesto vocatum tradit Liuius.

318 *M. Cornelius Maluginensis. L. Papirius Crassus.*

LIuius & Casiodorus consules in hunc annum memorant præscriptos. Diodorus L. Papirium. A. Cornelium Macerinum vitiose sine dubio vt existimat Sigonius. Siquidē est etiam in Fastis Cuspiniani & Siculis Maluginensis & Crassus.

319 *C. Iulius* II. *L. Virginius.*

HI consules in hunc annum apud Liuium & Casiodorum inueniuntur, apud Diodorum verò est C. Iulius, Proculus Virginius Tricostus. In Fastis Cuspiniani & Siculis Iulius & Virginius.

320 *C. Iulius* III. *vel M. Manlius. L. Virginius* II. *vel Q. Sulpitius.*

EOsdem consules in sequenti anno refectos Iulium III. Virginium II. apud Licinium Macrum inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in hunc annum edunt. Cæterùm in tam discrepanti editione & Tubero & Macer libros lintheos authores profitentur, neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum à scriptoribus antiquis dissimulat, Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est. Sed inter cætera vetustate incomperta, hoc quoq; in incerto positum, ita Liuius. Diodorus verò pro consulibus tres tribunos militum edit M. Manlium, Q. Sulpitiū Prætextatum, Seruium Cornelium Cossum. Fasti Græci Antiatem & Tuberonem secuti Capitolinum & Camerinum attulere.

M. Fabius Vibulanus.
L. Sergius Fidenas. } trib. mil. cons. potestate. 321
M. Foslius.

TRibuni plebis assiduis concionibus perhibendo consularia comitia cum res propè ad interregnum perducta esset, euicere tandem, vt tribuni militares consulari potestate crearentur. Victoriæ præmium, quod petebatur, vt plebeius crearetur, nullū fuit, omnes patricij creati sunt, M. Fabius Vibulanus. M. Foslius, L. Sergius Fidenas. Sic Liuius. Diodorus item edit M. Fabium, M. φαλῖνον, L. Seruilium, sed mendose. Foslius Flaccinator alibi in lapidibus Capitolinis scribitur, non Folius, vt in vulgatis libris Liuianis quem mendose φαλῖνον vocat Diodorus.

L. Pinarius Mamercus.
L. Furius Medullinus. } Trib. mil. coss. potestate. 322
S. Postumius Albus.

COnsularium comitiorum nulla mentio habita est, tribuni militares consulari potestate omnes creati sunt L. Pinarius Mamercus, L. Furius Medullinus. Sp. Postumius Albus, ita Liuius. Diodorus nominat L. Furium Sp.... Pinarium Mamercum.

T. Quintius. L. F. Cincinnatus Pennus. C. Iulius Mento. 323

SEnatusconsultum factum est, vt comitia consularia haberentur T. Quintius L. filius Cincinnatus, eidem & Penno cognomen additur, & C. Iulius Mento coss. facti, ita Liuius. Eosdem consules edit & Casiodorus, Fasti Græci Pennum & Mentonem habent. Diodorus verò T. Quintium, C. Iulium.

L. Papirius Crassus. L. Iulius. 324

AGitatum in vrbe à tribunis plebis, vt tribuni militum consulari potestate crearentur, nec obtineri potuit, consules fiunt L. Papirius Crassus & L. Iulius. Sic Liuius & Casiodorus. At Diodorus mendose habet C. Papirium, L. Iunium, Fasti Græci Crassum & Iulum.

L. Sergius Fidenas II. *Hostus Lucretius Tricipitinus.* 325

COnsules hoc anno apud Casiodorum L. Sergius, Hostus Lucretius, apud Diodorum Opiter Lucretius, L. Sergius Fidenas apud Liuium. L. Sergius Fidenas II. Hostus Lucretius Tricipitinus. In

Fastis Siculis Tricipitinus & Fidenas. Horum meminit Valerius in Epitoma.

326 *A. Cornelius Cossus. T. Q. Pennus II.*

HI consules hoc anno memorantur à Liuio & Casiodoro, At Diodorus L. Quintium, A. Sempronium, idq; mendose vt Sigonius & Onuphrius arbitrantur. Est enim in Fastis Siculis Cossus, & Pennus Cornelij & Quintij cognomen. Horum consulum etiam meminit Liuius suprà anno CCCXVI.

327 *C. Seruilius Ahala. L. Papirius Mugillanus.*

LIuius & Casiodorus consules hoc anno scribunt C. Seruilium Ahalam, L. Papirium Mugillanum: Diodorus pro Ahala Structum edit, fieri enim potest, vt Structus Ahala sit dictus.

328 *T. Quintius Pennus. C. Furius.*
M. Postumius. A. Cornelius Cossus.

PLebs tenuit, ne consules in hunc annum crearentur, tribuni militum consulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cornelius Cossus, hæc Liuius. Eosdem nominat Diodorus.

A. Sempronius Atratinus. L. Furius Medullinus.
329 *L. Quintius Cincinnatus. L. Horatius Barbatus.*

HIc annus tribunos militum consulari potestate habuit prædictos, vt refert Liuius. Diodorus omnium cognomina & L. Horatium omittit.

Ap. Claud. Crass. decemuiri F. L. Sergius Fidenas.
330 *Ap. Nautius Rutilus. S. Iulius Iulus.*

HOs tribunos militum consulari potestate in hunc annum edit Liuius. Eosdem prodit & Diodorus præter cognomina & App. Claudiū quem T. vocat. Duos autem Sp. Nautios Rutilos tribunos per hæc tempora prodit Liuius, haud dubiè vt Onuphrius putat, errore codicum, vnum qui nunc est primùm, iterum verò anno 338. alterum qui primum est anno 335. Iterum verò 350. Eosdem etiam tabulæ Capitolinæ habent, verùm vnum semel, alterum ter tribunum fuisse tradunt.

331 *C. Sempronius Atratinus. Q. Fabius Vibulanus.*

COnsules hoc anno creati sunt authoribus Liuio & Casiodoro, C. Sempronius Atratinus & Q. Fabius Vibulanus. Diodorus eos præterit, quos Idib. Decembris inijsse tradit Liuius. De C. Sempronio Atratino cos. mentionem facit Valerius lib. 6. cap. 5. quem vocat L. libro verò 3. cap. 2. vtriusq; consulis meminit, sed mendose Q. Fabium vocat. Q. Catulum.

L. Manlius Capitolinus. L. Papirius Mugillanus.
332 *Q. Antonius Merenda. L. Seruilius Structus.*

SEnatus, cùm odio Sempronij consulare nomen offenderet, tribunos militares consulari potestate creari iussit. Creati L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Hæc Liuius, apud quem desideratur nomen quarti tribuni, L. Seruilij Structi, qui anno 337. iterum tribunus militum in tabulis Capitolinis incisus est. De his Diodorus nihil, in fragmento Capitolino extat cognomen Mugillani, quod est L. Papirij.

T. Quintius Capitolinus. N. Fabius Vibulanus. 333

HIc annus consules habuit, N. Fabium Vibulanum, & T. Quintium Capitolinum, vt Liuius & Casiodorus scribunt. Diodorus hos omittit. Fasti autem Siculi non item. In fragmento autem Capitolino est T. Quintius Capitolinus Barbatus, N. Fabius. Hic Fabius filius fuit Q. Fabij decemuiri, qui CCC. ad Cremeram Fabijs interfectis superfuit, primusq; in gente Fabia Numerij prænomine vsus est, vt Valerius lib. 10. & Sext. Pompeius referūt, T. Quintium eius Capitolini qui sexties consul fuit, filium fuisse Liuius scribit.

Interregnum. 334

QVum maior pars anni per nouos tribunos plebis, & aliquot interreges certaminibus extracta esset, prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus, ne S. C. de comitijs consularibus faceret. Postremò L. Papirius Mugillanus interrex castigando nunc patres, nunc tribunos plebis obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Creati tribuni consulari potestate omnes patritij T. Quintius Cincinnatus III. L. Furius Medullinus, M. Manlius, L. Sempronius Atratinus, Liuius hæc.

Agrippa Menenius Lanatus. P. Lucretius Tricipitinus. Sp. Nautius. C. Seruilius. 335

TRibuni militum consulari potestate à Liuio hoc anno digeruntur Agrippa Menenius Lanatus, P. Lucretius Tricipitinus, Sp. Nautius. Desideratur autem nomen quarti tribuni. Is fuit C. Seruilius, Q. F. C. N. Axilla qui anno sequenti in tabulis Capitolinis tribunus militum numeratur cum nota II. ita vt hoc anno primùm fuerit necesse est, cùm nullus præterea aptus locus relictus sit. Diodorus Sp. Veturium nominat.

L. Sergius Fidenas.
M. Papirius Mugillanus. } Trib. mil. potestate. 336
C. Seruilius. Prisci F.

HOs tribunos militari potestate hoc anno Liuius nominat. C. Seruilius, Axilla nuncupatur à Verrio Flacco. Diodorus hos L. Sergium, M. Seruilium, & M. Papirium vocat. M. Papirius autem filius fuit L. Papirij Mugillani primi censoris.

Agrippa Menenius Lanatus. L. Seruilius Structus. P. Lucretius Tricipitinus. Sp. Veturius Crassus. 337

HOs omnes tribunos militum hoc anno memorat Liuius. Ex his L. Seruilius Structus primùm fuit anno 332. librariorum culpa in Liuio præteritus. Diodorus eosdem tribunos habet præter cognomina & L. Seruilium quem Caium appellat. In tabula Capitolina P. Lucretius Hosti F. & Agrippa Menenius T. F. Agrippæ N. exarati sunt.

A. Sempronius Atratinus III. Sp. Nautius Rutilus II. M. Papirius Mugillanus II. 338

HI referuntur à Liuio, præteritum esse à librarijs Q. Fabium, Q. F. M. N. Vibulanum quartùm huius anni tribunum lapis Capitolinus, Diodorus & ipsemet Liuius ostendit, qui Q. Fabium tribunum militum II. esse scribit anno CCCXL. neque quo anno primum fuerit apud eum liquet. Cæterùm A. Sempro-

Sempronius L. F. A. N. dicitur à Verrio Flacco, Diodorus omnes quatuor enumerat, verùm cognomina tacet.

339 *P. Cornelius Cossus. Quintius Cincinnatus.*
C. Valerius Potitus. N. Fabius Vibulanus.

HOs Tribunos militum consulari potestate edit Liuius: Diodorus P. Cornelium, C.... Fabiū. Tabula Capitolina P. Cornelium .... F. P. N. C. Valerium L. F. Volusi N. Quintij prænomen incognitum.

Cn. Cornelius Cossus. L. Valerius Potitus.
340 *Q. Fabius Vibulanus* II. *L. Posthumius Regillensis.*

HOs in hunc annum profitetur Liuius. At Diodorus Tit. Posthumium. C. Cornelium. C. Valerium. Cæsonem Fabium: P. Posthumius A. F. A. N. dicitur à Verrio Flacco, Quem propter crudelitatem ab exercitu suo lapidibus obrutum scribit Liuius.

341 *Cn. Cornelius Cossus. L. Furius Medullinus.*

DEinde patres vicêre vt consules crearentur Q. Fabio Vibulano comitia habente. Consules creati sunt M. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus, eosdem consules præter cognomina scribunt Diodorus & Cassiodorus. Fasti Græci habent Cossus & Medullinus.

342 *Q. Fabius Ambustus. C. Furius Pacilus.*

Liuius & Cassiodorus hos consules edunt: Diodorus cognomina silet.

343 *M. Papyrius. C. Nautius Rutilus.*

Liuius & Cassiodorus consules hoc anno referunt M. Papirium & C. Nautium Rutilum. Diodorus cognomen tacet. Liber Cuspiniani Mugillanum & Rutilum.

344 *M' Aimilius. C. Valerius.*

MAimilius & C. Valerius consules appellantur à Liuio & Cassiodoro. Diodorus Manium habet pro M. Hic Aimilius in tabula Capitolina in primo & tertio tribunatu dicitur M. Aimylius Mani. F. M. N. Mamercinus.

345 *Cn. Cornelius Cossus. L. Furius Medullinus* II.

Liuius hoc anno consules hos prodit, Cassiodorus cognomina & notam II. præterit. Diodorus L. Furium, Cn. Pompeium. Cn. autem Cornelius descriptus est ex extremitate fragmenti Capitolini L. Furius ex eius tribunatibus Capitolinis.

C. Iulius Iulus.
346 *P. Cornelius Cossus.* } Trib. mil. cons. potestate.
C. Seruilius Ahala.

HI Tribuni militum hoc anno suggeruntur à Liuio, Diodorus cognomina silet, quæ tabulæ Capitolinæ subijciunt. C. Seruilius P. F. Q. N. Ahala in secundo tribunatu Capitolino scribitur.

347 *L. Furius Medullinus* II. *C. Valerius Potitus* II.
N. Fabius Vibullanus II. *C. Seruilius Ahala* II.

Liuius quatuor tribunos omnes patricios, atque eo honore functos refert hoc anno factos fuisse L. Furium Medullinum, C. Valerium Potitum, N. Fabium Vibulanum, & C. Seruilium Ahalam: huncq; refectum continuato honore, tum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorem vnica moderatione partum. Diodorus C. Furium, C. Seruilium. C. Valerium: N. Fabium habet. In tabulis Capitolinis Potitus Volusus II. & Medullinus, reliqui duo integrè descripti. Ex his apparet Liuium, vt Onuphrius annotat, lapsum. Nam Medullinus non II. sed primum hoc anno Tribunus militum est, hoc anno est, qui ante bis consul fuit, & postea septies Tribunus militum erit.

P. Cornelius Cossus. N. Fabius Ambustus. 348
Cn. Cornelius Cossus. L. Valerius Potitus.

EX quatuor Tribunis militum L. Valerius & N. Fabius notati sunt in tabulis Capitolinis, reliqui duo, vt ex eorundem fragmento Liuio & Cassiodoro constat, fuerunt P. Cornelius A. F. M. N. Rutilus Costus descriptus ex eius dictatura, Diodorus quartum Tribunum enumerat Terentium Maximum.

T. Quintius Capitolinus. A. Manlius.
Q. Quintius Cincinnatus. L. Furius Medullinus. III. 349
C. Iulius Iulus II. *M. Aemilius Mamercinus.*

TRibunos militum sex hoc anno creatos ait Diodorus, verùm non nisi T. Quintium, C. Iulium, & A. Manlium nominat. Liuius omnes enumerat pro vt hic positi sunt. Lapis Capitolinus habet Iulum II. Capitolinum Barbatum, Cincinnatum, & reliquos tres. Et hic annus primus sex tribunos militum habuit, quod lege centum fuerat, vt fieret iam tum cum primùm de tribunis creandis latum fuerat, quo anno Veij primum obsessi sunt.

C. Valerius Potitus III. *Cn. Cornelius Cossus.*
M. Sergius Fidenas. K. Fabius Ambustus. 350
P. Cornelius Maluginensis. Sp. Nautius Rutilus II.

HOs eosdem quos Liuius, Diodorus, præter cognomina & Cn. Cornelium quem mendose vocat Iunum Lucullum, edit. In tabulis Capitolinis est Maluginensis, Cossus II. Ambustus & reliqui tres integri Nautium Rutilum II. Liuius, Verrius Flaccus III. nominat.

M. Aimilius Mamercus II. *M. Quintius Varus.*
L. Valerius Potitus III. *L. Iulius Iulus.* 351
Ap. Claudius Crassus. M. Postumius.
M. Furius Camillus. M. Postumius Albinus.

Liuius tribunorum militum numerum à Romanis auctum, atq; octo, quot nunquam antea creatos scribit nominibus quæ apposuimus, apud Diodorum autem hæc nomina sunt Manius Claudius. M. Quintilius, L. Iulius, M. Furius L. Valerius, quanquam autem desint apud eum aliqui Tribuni, ipsum tamen eos non octo sed sex edidisse existimet Onuphrius, & cum eo Sigonius. Quod etiam Verrius Flaccus in tabulis Capitolinis obseruauit.

C. Seruilius Ahala III. *Q. Sulpitius.*
Q. Seruilius. A. Manlius II. 352
L. Virginius. M. Sergius II.

APud Liuium tribuni militum consulari potestate sunt C. Seruilius Ahala III. Q. Seruilius, & L. Virginius, reliqui vt in tabulis Capitolinis præter prænomina: Q. Seruilium Liuius Fidenatem vocat, in alijs sequentibus eius tribunatibus quos sex gereret. L. Virginio Onuphrius Tricostū gentilitiū cognomen

men adiungit. Ab horum serie non discedit Diodorus, sed mendose apud eum vt Sigonius annotat πλὰ Λιος μάρκος ἄγκος. In fragmento Capitolino nominantur. Q. Sulpitius Ser. F. Ser. N. Camerinus Cornut. A. Manlius. A. F. C. N. Vulso Capitolinus II. M. Serg. L. F. L. N. Fidenas II.

L. Valerius Potitus IIII. *Cn. Cornelius Cossus.*
353 *M. Furius Camillus.* *K. Fabius Ambustus.*
M. Aemilius Mamercinus III. *L. Iulius Iulus.*

Hos omnes tribunos Liuius hoc anno enumerat, Diodorus L. Iulium, M. Furium, Aemilium Mamercum, C. Cornelium, Cæsonem Fabium παῖσον σίξτον vitio. In Capitolino fragméto est L. Iulius, L. F. Vopisci. N. Iulus. M. Aemilius Man. F. M. N. Mamercus, K. Fabius M. F. Q. N. Ambustus II. Hi Kal. Octobribus inire iussi, cum Idus Decembris ante solennes essent, ob cladem à M. Sergio priore anno ad Veios acceptam: Camillus in Faliscos, Cornelius in Capenates, Valerius in Volscos ad Anxur recipiendum, Aemilius & Fabius ad Veios obsidendos profecti.

P. Licinius Caluus *P. Mænius.*
354 *T. Titinius* *P. Mælius.*
L. Furius Metullinus. *L. Publius Vulscus.*

Hi à Liuio Tribuni militum hoc anno produntur, Diodorus verò tres tantum enumerat Tribunos militum P. Mælium. Sp. Mænium, L. Furium. Cæterùm Onuphrius non L. Furium sed Sp. Furium legendum arbitratur. Idem P. Licinio Caluum nomé adiunxit, quem primum è plebe tribunis militum tradit Liuius vsurpandi iuris causa creatum.

M. Veturius. *M. Pomponius.*
355 *C. Duilius.* *Volero Publilius.*
Cn. Genucius. *L. Atilius.*

Hos tribunos edit Diodorus. Liuius autem M. Veturium vnum patricium, reliquos plebeios. M. Pomponium, C. Duilium, Voleronem Publilium, Cn. Genutium L. Attilium. Liber Cuspiniani, qui nisi duo Tribunorum nomina quotannis prodit, Augurium habet & Longum hoc Attilij, illud Genutij cognomina.

L. Valerius Potitus V. *L. Furius Medullinus.*
356 *M. Valerius Maximus.* *Q. Seruilius Fidenas* II.
M. Furius Camillus II. *Q. Sulpitius Camerinus.*

Hi patricij omnes in hunc annum Tribuni militum creati sunt vt Liuius scribit, nec dissentit Diodorus, quamuis duo nomina deprauata referat κλαυδιὸς ἄγος, μάρι[Θ] ἄττιος Camilli II. Tribuni militũ meminit etiam Plutarchus in eius vita. Medullini III. lapis Capitolinus.

L. Iulius Iulus. *A. Posthumius Regillensis.*
357 *L. Furius Medullinus* IIII. *P. Cornelius Maluginensis.*
L. Sergius Fidenas. *A. Manlius.*

Ita hos Liuius enumerat: At Diodorus L. Sergium A. Posthumium, P. Corneliũ, σέξτον κάνειον Q. Manlium, ἀγάττον χαμιλὸν. Est auté annotantibus Sigonio & Onuphrio in duobus menda grauissima.

P. Licinius P. F. Caluus. *L. Titinius* II.
358 *P. Menius* II. *P. Mælius* II.
Cn. Genutius II. *L. Atilius* II.

Ea ratione à Liuio hi tribuni militum eduntur. Diodorus autem prodit L. Titinium, P. Licinium, P. Mælium, Q. Mænium, Cn. Genutium, L. Attilium. Hi omnes, vt ait Liuius, præter L. Licinium P. F. paulò ante tribunatum gesserunt, qui Genutium etiam in prælio cecidisse aduersus Faliscos scribit.

P. Cornelius Cossus. *P. Cornelius Scipio.*
K. Fabius Ambustus III. *L. Furius Medullinus* V. 359
M. Valerius Maximus II. *Q. Seruilius* III.

Post captos Veios hic annus præcedentes tribunos militum consulari potestate habuit. Diodorus P. & Ser. Cornelios Cossos vocat, in reliquis exceptis cognominibus (quæ silet) conuenit.

L. Furius Medullinus VI. *Sp. Postumius.*
C. Aemylius. *P. Cornelius* II.
L. Valerius Poplicola. *M. Furius Camillus.* 360

Liuius hos hoc anno memorat. Diodorus M. Furium, C. Amilium, κάτλον βόρον mendose, Camillus nunc est III. P. Cornelium Scipionem, non Cossum, intelligendum putant Sigonius & Onuphrius. Hoc anno Camillus tribunus militum Faliscos iustitia in ditionem populi Romani redegit, remisso ad Faliscos puerorum magistro proditore Liuius & Plutarchus. Valerius non sine suspitione erroris hanc rem à Camillo consule actam tradit lib. 6. Cum Plutarchus eum nunquam consulem fuisse tradat.

L. Lucretius Flauus. *Seruius Sulpitius Camerinus.* 361

Liuius post XV. annum (inquit) creati consules sunt L. Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus, Diodorus & Cassiodorus cognomina prætereunt. Fasti Siculi Flauum & Camerinũ profitẽtur.

L. Valerius Potitus. *M. Manlius Capitolinus.* 362

L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui postea Capitolino cognomen fuit, consules hoc anno referuntur à Liuio. Dionysius libro primo horum consulum meminit, & L. Valerium Potitum, T. Manlium Capitolinum nominat. Cassiodorus L. Valerium, M. Manlium. Diodorus, L. Valerium, A. Manlium. Fasti Siculi Potitum, & Capitolinum.

L. Lucretius. *L. Furius Medullinus* VII.
Ser. Sulpitius. *Agrippa Furius.* 363
M. Aemilius. *C. Aemilius* II.

Consulibus morbo implicatis, placuit per interregnum renouari auspicia, itaq; cum ex S. C. consules abdicassent, ab interrege hi sex tribuni militum consulari potestate creati sunt, qui Cal. Quintilibus magistratum occepêre, vt ait Liuius. Diodorus quatuor tantum edit L. Lucretium, Ser. Sulpitium, C. Aemilium, L. Furium: Sulpitium Zonaras Rufum appellat, quod ei etiam cognomen addidit Onuphrius.

Q. Fabius Ambustus. *Q. Sulpitius Longus.*
Duo fratres Q. Fabij Amb. Q. Seruilius IIII. 364
Seruil. Corn. Maluginensis.

Hi à Liuio Tribuni militum potestate consulari referuntur, At Diodorus Q. K. & C. Fabios & reliquos tres enumerat. Q. Sulpitij Tribuni militum Plutarchus in Camillo, Gellius ex Verrio Flacco libro 5. cap. 17. & Macrob. libro 1. Saturnalium meminerunt.

L. Valerius Poplicola II. *A. Manlius.*
L. Virginius. *L. Aemilius.* 365
P. Cornelius. *L. Postumius.*

Hi

HI post vrbem captam apud Liuium Tribuni militum creati sunt. Apud Diodorum P. Cornelius, L. Virginius, Valerius, A. Manlius, L. Posthumius. Horum Tribunorum meminit Macrobius lib. 1. Saturn.

T. Quintius Cincinnatus. *L. Aquilius Coruus.*
366 *Q. Seruilius Fidenas* V. *L. Lucretius Tricipitinus.*
L. Iulius Iulus. *Ser. Sulpitius Rufus.*

HOs ita prodit Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate, Diodoro autem Tribuni sunt T. Quintius L. Seruilius, L. Iulius Aquilius, L. Lucretius ἄγγος Seruius Sulpitius.

L. Papirius. *C. Sergius.*
367 *L. Aemilius* II. *C. Cornelius.*
L. Menenius. *L. Valerius Poplicola* III.

HOs Liuius hoc anno Tribunos militum consulari potestate prodit. At Diodorus L. Papirium, C. Cornelium, L. Menenium, C. Seruilium, A. Valerium, & Q. Fabium edit. Deest autem apud Liuiũ Sexti tribuni nomen, quem ex Diodoro Sigonius & Onuphrius apposuere C. Cornelium, Diodorus etiam pro Sergio Seruilium habet, & Aemilium pro Fabio.

M. Furius Camillus. *L. Horatius Puluillus.*
368 *Sex. Cornelius Maluginensis.* *L. Quintius Cincinatus.*
Q. Seruilius Fidenas VI. *P. Valerius.*

REs ad Camillum Tribunum militum consulari potestate rediit, collegæ additi quinque hic memorati. Diodorus verò quatuor creatos scribit M. Cornelium, Q. Seruilium, M. Furium, L. Quintium. Hoc anno M. Camillus oblata dictatura non esse opus dixit, & vnà cum collegis tribunis Volscos, Antiates atq; Etruscos rebellantes vicit.

A. Manlius. *L. Quintius Capitolinus.*
369 *P. Cornelius.* *L. Papirius Cursor* II.
T. Quintius Capitolinus. *C. Sergius* II.

ITa Liuius habet, Diodorus autem creatos quatuor tantum prodit, L. Papirium, Q. T. & L. Quintios. Ex quibus A. Manlius cum Tribunus fuerit anno CCCLXV. Anno verò CCCLXXI. III. nunc profecto est iterum.

Ser. Cornelius Maluginensis III. *P. Valerius Potitus* II.
370 *M. Furius Camillus* V. *Ser. Sulpitius Rufus* II.
C. Papirius Crassus. *T. Quintius Cincinnatus* II.

SIc hi à Liuio Tribuni militum potestate consulari referuntur, Diodorus tantum (vt eius consuetudo est) quatuor edit, Seruium Sulpitium, L. Papirium, M. Cornelium, T. Quintium. Hoc anno M. Manlius crimine affectati regni damnatus è saxo deiectus est, Liuius, Plutarchus, & Valerius.

L. Valerius IIII. *L. Lucretius.*
371 *A. Manlius* III. *L. Aemilius.*
Ser. Sulpitius III. *M. Trebonius.*

HOs in hunc annum digerit Liuius, Diodorus quatuor edit L. Valerium, Crispum (quod Trebonij nomen est) A. Manlium. Ser. Sulpitiũ, Crispum alij Flauum vocant.

Sp. Papirius. *Q. Seruilius.*
372 *L. Papirius.* *C. Sulpitius.*
Ser. Cornelius IIII. *L. Aemilius* IIII.

HI autore Liuio Tribuni militum potestate consulari hoc anno creati sunt. Cornelio vt antevidimus cognomen fuit Maluginensi. Diodorus quatuor scribit Q. Seruilium, Sp. Papirium, Cornelium, [illegible] mendose.

M. Furius Camillus VI. *L. Furius.*
A. Posthumius Regillensis. *L. Lucretius.* 373
L. Postumius Regillensis. *M. Fabius Ambustus.*

ITa vt hosce collocauimus, Liuius, Diodorus M. & L. Furios, A. Postumium, L. Lucretium, M. Fabiũ & L. Postumium nominat. Plutarchus quoque hoc anno Tribunum militum Camillum vt vocat, quo anno vicit Prænestinos & Volscos, & Tusculanos, quibus bellum indictum erat, quod in bello Prænestinorum affuissent.

L. Valerius V. *L. Menenius* II.
L. Valerius III. *P. Papirius.* 374
C. Sergius III. *S. Cornelius Maluginensis.*

HI sex à Liuio descripti sunt, à Diodoro verò octo memorantur, L. & P. Valerij, C. Terentius, L. Menenius. C. Sulpitius, T. Papirius, L. Aimilius, M. Fabius.

P. Manlius. *C. Sextilius.*
C. Manlius. *M. Albinus.*
L. Iulius. *L. Antistius.* 375

COmitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus æquatus patritiorum plebeiorumq; numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlij cum L. Iulio, plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Antistium dedit, ita Liuius. At Diodorus octo prodit, ac enumeratis addit, C. Herenucium, & P. Trebonium. Sextilium quoque Sextium nominat.

Sp. Furius. *P. Clælius.*
Q. Seruilius II. *M. Horatius.* 376
C. Licinius. *L. Geganius.*

HI consulari potestate Tribuni militum à Liuio hoc anno referuntur. Est autem apud Liuium pro L. Menenio III. C. Licinius legendũ, vt in Scholijs Liuianis demonstrauit Sigonius, & in Fastis approbat Onuphrius. A Diodoro verò quatuor tantũ, Q. Seruilius, L. Furius, C. Licinius, P. Clœlius.

L. Aemilius. *Ser. Sulpitius.*
P. Valerius IIII. *L. Quintius Cincinnatus.* 377
C. Veturius. *C. Quintius Cincinnatus.*

HOs Tribunos militares patritios omnes plebs coacta principum opibus fecit Liuio autore. Quos etiam excepto C. Quintio edit Diodorus, qui eum C. Cornelium vocat. Seruio Sulpitio prætextato nomen fuit. Zonaras eum Rufum vocauit.

C. Licinius Stolo. | Tribuni plebis per an-
L. Sextius. | nos V. 378

HOc anno quartùm mutata est respub. Romana, 379
à tribunis enim militum consulari potestate ad 380
tribunos plebis administratio reipub. recidit. Huius 381
mutationis autores à Liuio traditi sunt C. Licinius 382
Stolo, & L. Sextius trib. ple. qui cum anno priore leges tres aduersus patriciorum opes pro commodis plebis promulgassent. Vnam de ære alieno, alteram de modo agrorum, tertiam ne tribunorum militum comitia fierent, & consulum vtiq; alter ex plebe crearetur, neq; eas ferre per collegarum intercessiones, quos de industria patres comparauerant, potuissent, tum irati, comitia præter Aedilium tribunorumque plebis, nullos curules magistratus creari passi sunt. Eaque magistratuum solitudo, plebe reficiente duos tribunos

tribunos, & his perpetua & inuicta intercesſione tribunorum militum comitia tollentibus, per quinquennium vrbem tenuit ita Liuius. Hanc autem magiſtratuũ ſolitudinem Diodorus appellat Ἀναρχίαν, atq; in priorem annum reijcit. Sextus autem Rufus, Eutropius, Caſsiodorus, & Zonaras, non quinquennio ſed quadriennio Rempub. obtinuiſſe ſcribunt. Sigonius & Onuphrius in Faſtis ſuis Liuium ſequuntur, cuius annales ſequuti Capitolini ſcriptores videntur. Liuius etiam libro 16. cap. 44. meminit anni CCCLXXIX. ab vrbe condita, qui fuit ſine magiſtratibus, quo anno Romæ Loton fuiſſe ait in Lucinæ area ęde condita.

L. Furius. Ser. Cornelius.
383 *A. Manlius. P. Valerius.*
Ser. Sulpitius. C. Valerius.

IN hunc annum Tribunis plebis C. Licinio, & L. Sextio intercesſionem remittentibus comitijsq; ab interrege habitis, Tribuni militum autore Liuio, prædicti, creati fuerunt. Hos Diodorus ita vocat L. Papirium. L. Menenium, Ser. Cornelium, Seruium Sulpitium, & poſt hos iterum magiſtratuum ſolitudinem fuiſſe ſcribit, qua ſublata deinceps creatos A. Manlium, L. Furium, Ser. Sulpitium: Ser. Cornelium. Eſt enim in eo tum eius vitio, tum librariorum negligentia annuorum magiſtratuum perturbatio.

Q. Seruilius. M. Cornelius.
384 *C. Veturius II. Q. Quintius.*
A. Cornelius. M. Fabius.

ET hic annus autore Liuio hos Tribunos militum conſulari poteſtate habuit. Diodorus verò Q. Ser. C. Veturium: A. Cornelium, M. Cornelium, & M. Fabium edit, & Q. Cincinnatum potius quàm Capitolinum Sigonius vocat. Reliqua ex fragmentis Capitolinis fidem habent, in quibus eſt Coſſus ..... Maluginenſis ..... Cincinnatus ..... M. Fabius Ambuſtus. Eſt autem M. Fabius Ambuſtus is, qui filias duas collocauerat, vnam C. Licinio Stoloni, alteram Seruio Sulpitio prætextato, vt ſcribit Liuius.

L. Quintius. Ser. Cornelius.
385 *Ser. Sulpitius. Sp. Seruilius.*
L. Papirius. L. Veturius.

HOs ſex, hoc anno Tribunos militum Liuius prodit. Tres tantum refert Diodorus T. Quintium, Seruium Cornelium, Seruium Sulpitium. Hi verò omnes quibus cognominibus, ac qua numerorum in multiplicatis honoribus nota ſignandi ſint, Capitolina fragmenta docent in quibus eſt Capitolinus ..... Maluginenſis II. prætextatus IIII. Sp. Seruilius Structus, L. Papirius Craſſus, L. Veturius, Craſſus Cicurinus.

386 *Duo dictatores ſine curulibus magiſtratibus.*

PRincipio ſtatim anni ad vltimam dimicationem de legibus à Licinio & Sextio prouulgatis ventum eſt, & cum tribus vocarentur, nec intercesſio collegarum latoribus obſtaret, trepidi patres ad duo vltima auxilia ſummum imperium, ſummumq; ciuem decurrunt. Dictatorem dici placet, dicitur M. Furius Camillus, qui magiſtrum equitum L. Aimilium cooptat. Cæterùm cum plebis duces acriùs contra Camillum agerent, vt Liuius ſcribit, is ſe dictatura abdicauit, vt etiam Plutarchus teſtatur cauſam abdicationis, quam Liuius refutare conatur affirmans. In locum Camilli abdicantis dictatorem alterum ſuffectum fuiſſe, Liuius & Plutarchus ſcribunt. Liuius P. Manlium vocat, Plutarchus nomen tacet. Magiſtrum verò equitum C. Licinium fuiſſe vterque ſcribit. Verùm non eundem vterque intelligit. Liuius enim eum eſſe dicit qui tribunus militum conſulari poteſtate fuerat, & rectè. Plutarchus ſeditionis nouarumq; legum authorem, & malè. Nam ſeditionis dux hoc anno nonùm tribunus plebis refectus eſt, eodem verò tempore tribunus plebis, & magiſter equitum eſſe non poterat. Quare Onuphrius eum filium exiſtimat P. Licinij Calui tribuni militum. Nepotem verò eius P. Licinij, qui primus è plebe tribunus militaris fuerit, de quo plura apud ipſum in Faſtis ſuis.

A. Cornelius II. M. Cornelius II.
L. Veturius. M. Geganius.
Iulus P. Manlius. P. Valerius VI. 387

LIuius hoc anno tribunos militares iam nominatos prodit, quos præterit Diodorus, Horum cognomina & multiplicatorum honorum notæ infra fragmentis Capitolinis ſunt ita, Coſſus II .... Maluginenſis II. ...... Macerinus. L. Veturius. Craſſus Cicurinus II...... P. Valerius Potitus Poblicola VI. P. Manlius Capitolinus II.

L. Sextius. L. Aimilius. 388

CVm L. Sextius & C. Licinius tribuni plebis decimùm refecti acrius de legibus ferendis pugnarent, Dictatoris tandem & Senatus authoritas vi tribunitia victa eſt, ac omni aduerſante nobilitate, vt comitia conſulum fierent, atque alter ex plebe coſ. crearetur legibus latis obtinuerunt. Quibus L. Sextius primus de plebe coſ. factus eſt. Quum autem patricij ſe huius rei authores futuros omnino negarent, ac res ad ſeceſsionem plebis ſpectaret, per dictatorem ſedatæ diſcordiæ ſunt. Conceſſusq; à nobilitate plebi conſul plebeius. A plebe verò nobilitati prętor vnus, qui ius in vrbe diceret ex patribus creandis. Ijdem etiam ædiles curules duos ex patricijs vt fierent, primùm obtinuerunt. Plebs conſulatum L. Sextio, cuius lege partus erat dedit, ei collega ex patribus datus L. Aimilius Mamercus. Hæc Liuius & Plutarchus, qui cum Caſsiodoro conſules edit L. Aemyliũ ex patricijs, L. Sextium ex plebe. Quos Diodorus, vocat L. Aemylium Mamercum, Lucium Lateranum. Eſt autem Lateranus Sexti cognomen, vt eſt in tabula Capitolina, in qua Mamercinus & L. Sextius Sextinus Lateranus conſules eduntur, vt in Faſtis Siculis Mamercinus & Lateranus in libro de viris illuſtribus ſcriptum eſt, non L. Sextium, ſed C. Licinium Stolonem primùm è plebe conſulem factum.

L. Genutius. Q. Seruilius. 389

DIodorus, Liuius & Caſsiodorus conſules edunt, L. Genutium, Q. Seruilium, quorum Oroſius quoque & Eutropius mentionem faciunt Q. Seruilius Q. F. Q. N. Ahala ſcribitur in hoc conſulatu Capitolino, L. Genutius. M. F. Cn. N. Anentinenſis in ſecundo. In Faſtis autem Siculis eſt Genutius & Curtius, vt opinatur Sigonius per mendam.

C. Sul-

390 *C. Sulpitius Peticus. C. Licinius Stolo.*

HI consules memorantur à Liuio & Casiodoro. Diodorus cognomina silet. Eorundem meminit Valerius libro 2. cap. 1. & Plutarchus in Problematis. Quem autem cæteri Stolonem Capitolini scriptores Caluum appellant, itemq; Siculi, qui horum cognomina edunt Peticum & Caluum.

391 *L. Aemylius Mamercus II. Cn. Genutius.*

Liuius & Casiodorus hos consules edunt, quos Diodorus libro 16. Cn. Genutium, L. Aimylium vocat. In tabulis Capitolinis .... Mamercinus II. Cn. Genutius, M.F.M.N. Anentinensis, in Fastis Siculis est Mamercinus & σύλλα.

392 *Q. Seruilius Abala. L. Genutius II.*

Diodorus in hunc annũ consules prodit Q. Seruilium & Q. Genutium, Fasti Siculi Ahalam & Genutium. Liuius & Casiodorus Q. Seruilium Ahalam, L. Genutium. Hi sunt, qui triennio etiam ante inter se collegæ comparati fuerunt.

393 *C. Sulpitius. C. Licinius Caluus.*

HOs in hunc annum memorat Liuius, Casiodorus C. Sulpitium II. & C. Licinium. Diodorus C. Sulpitium & C. Licinium, Sigonius eosdem esse putat, qui triennio ante collegæ etiam fuerunt. Licinium Fasti Siculi, non Calui vt antè, sed Stolonis cognomine afficiunt, vt Sulpitium Petici.

394 *C. Pætelius Libo. M. Fabius Ambustus.*

C. Pœtelium Balbum, M. Fabium Ambustum, consules in hunc annum tradit Liuius & Casiodorus. At Diodorus M. Fabium & C. πέτηλιον mendose pro ποιτίλιον. Alia cognomina tradunt Capitolini scriptores C. Pœtelij quàm Liuius, illi enim Libonem Visolum, hi Balbum, cum Capitolinis faciunt Siculi.

395 *M. Popilius Lænas. Cn. Manlius.*

HOc nomine Liuius & Casiodorus consules produnt in hunc annum. Diodorus M. Popilium Lænatum, & Cn. Manlium Imperiosum. Primus è Popilijs hic fuit, qui Lænas dictus sit, cuius caussam in Bruto exponit Cicero, M. Popilius (inquiens) cùm consul esset, eodemq; tempore sacrificium publicum cum lęna faceret, quod erat flamen Carmentalis, plebis contra patres concitatione & seditione nunciata, vt erat læna amictus, ita venit in concionem seditionemq;, tum authoritate, tum oratione sedauit.

396 *C. Fabius. C. Plautius.*

Liuius & Casiodorus consules memoratos hoc anno habent, apud Diodorum sunt M. Fabius, C. Plotius. In Fastis Siculis est Ambustus & Proculus. In Capitolinis .... Ambustus, C. Plautius Proculus.

397 *C. Martius. Cn. Manlius.*

DIodorus, Liuius & Casiodorus, consules hoc anno produnt, C. Martium & Cn. Manlium, Cn. Manlius biennio ante primùm consul fuit. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Rutilum & Capitolinum habent.

M. Fabius Ambustus II. M. Popilius Lænas II. 398

HOc nomine à Liuio & Casiodoro huius anni consules memorantur, Diodorus cognomina & numeros præterijt. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Ambustum II. & Lænatem edunt.

C. Sulpitius Peticus III. M. Valerius Poplicola. 399

QVadringentesimo anno quam vrbs condita erat, quinto & tricesimo quam à Gallis recepta, ablato post XI. annum à plebe consulatu, patricij cõsules ambo ex interregno magistratum inierunt, C. Sulpitius Peticus III. M. Valerius Poplicola, Liuius. Eosdem consules referunt Diodorus & Casiodorus, & Fasti Siculi, cur dissentiat Liuiana summa ab hac digestione, explicant Sigonius & Onuphrius in suis Fastis.

M. Fabius Ambustus III. T. Quintius, vel M. Popilius. 400

HOc etiam anno consules ambo ex Liuio patricij fuerunt M. Fabius Ambustus III. T. Quintius, quamuis in quibusdam annalibus pro T. Quintio M. Popilium cos. se inuenisse scribat. Liuio assentiuntur Diodorus, Casiodorus, itemq; Solinus, qui cap. 41. ex Cornelio Nepote Alexandri natalem, M. Fabio Ambusto, T. Quintio Capitolino coss. scribit. Liber Cuspiniani Ambustum & Capitolinum edit. Hi consules cum ijs qui sequuntur, in Fastis Siculis prætecti sunt.

C. Sulpitius Peticus IIII. M. Valerius Poplicola III. 401

COnsules ambo patricij hoc anno creati, qui hîc notantur, authorib. Liuio & Casiodoro. Diodorus cognomina & numeros omittit, subijciens prioribus coss. M. Valerium, C. Sulpitium.

P. Valerius Poplicola. C. Martius Rutilus. 402

L. Valerio Poplicolæ datus est à plebe collega C. Martius Rutilus in hunc annum, vt ait Liuius. Hos vocat Casiodorus P. Valerium, C. Martium Rutilum II. Diodorus M. Fabium, P. Valerium. Fasti Siculi hos cum insequentibus confundunt, qui Rutilum & Pennum inter se comparant.

C. Sulpitius Peticus .... T. vel K. vel C. Quintius Pennus. 403

CReati in hunc annum consules C. Sulpitius Peticus, T. Quintius Pennus, quidam Cæsonem, alij Caium nomen Quintio adijciunt. Sic Liuius, Casiodorus, C. Sulpitium Peticum. T. Quintium Pennum edit. Diodorus C. Sulpitium & C. Quintium.

M. Popilius Lenas. L. Cornelius Scipio. 404

M. Popilium Lænatem à plebe consulem in hunc annum à patribus L. Cornelium Scipionem datum scribit Liuius. Casiodorus M. Popilium Lænatem III. L. Cornelium Scipionem edit: Diodorus C. Cornelium, M. Popilium. Fasti Siculi Scipionem & Lænatem.

L. Furius Camillus. P. Claudius Crassus. 405

DIctator P. Furius Camillus reddidit patribus pristinã possessionẽ consulatus, ipse ob id meritum

cum ingenti patrum studio creatus Consul collegam P. Claudium Crassum dixit. Liuius. Idem consules produntur à Cassiodoro. Diodorus Aemilium, T. Quintium edit. Fasti Siculi Camillum & Crassum. Horum consulum meminit Cicero in Catone, cùm ait, Platonem Tarentum venisse L. Camillo ac P. Claudio consulibus, & Gellius lib. 9. cap. 11.

406 *M. Valerius Coruus. M. Popilius Lænas* IIII.

DIctator M. Manlius Torquatus absentem M. Valeriũ Coruũ (id enim illi deinde cognomen fuit) summo fauore populi tres & vigintiannos natũ Consulem renuntiauit, Collega Coruo de plebe M. Popilius Lænas III. consul datus est, ita Liuius & Cassiodorus. Diodorus triennio post M. Valerium, & M. Popilium edit. In fragmento Capitolino est tantum M. Valerius M. F. M. N. Coruus consul. In Fastis Siculis Coruinus & Lænas.

407 *T. Manlius Torquatus. C. Plautius.*

HOs Liuius & Cassiodorus huius anni consules edunt. Fasti Cuspiniani & Siculi Torquatum, & Vennonem. In Capitolino fragmento extant cognomina Manlij Imperiosus Torquatus.

408 *M. Valerius Coruus* II. *C. Pœtelius.*

HI consules memorantur à Liuio & Cassiodoro. Fasti Cuspiniani & Siculi consules profitentur Coruinum & Libonem: C. Pœtelius ex dictatura Capitolina anno CDXL. gesta descriptus est. Nam in fragmento huius consulatus extat tantum cognomen eius alterum Visolus.

409 *M. Fabius Dorso. Ser. Sulpitius Camerinus.*

HI Consules in hunc annum creati, autor Liuius & Cassiodorus, Diodorus etiam quamquam nõ suo loco M. Fabium, & Ser. Sulpitium consules prodit: Fasti Siculi Dorsonem & Mamerinum. Hi ambo Consules patritij fuerunt, quod omisit Liuius.

410 *C. Martius Rutilus* III. *T. Manlius Torquatus* II.

LIuius & Cassiodorus cõsules hos hoc anno profitentur: Diodorus item edit C. Martium, C. Manlium Torquatum. Fasti Siculi Rutilum & Torquatum: Eorundem etiam meminit Frontinus libro 1. Stratagematum.

411 *M. Valerius Coruus* III. *A. Cornelius Cossus.*

HOs creatos in hunc annum cum Liuio Cassiodorus tradit: M. Valerium & A. Cornelium edit Diodorus, Cicero de diuinatione & Frontinus. Valerium & Cossum, Fasti Siculi. Vterq; patritius est. Is verò qui scripsit de viris illustribus Valerium Maximum & Cornelium Cossum vocat.

412 *C. Martius Rutilus* IIII. *Q. Seruilius.*

LIuius & Cassiodorus consules in hunc annum produnt, C. Martium, & Q. Seruilium: Diodorus Q. Seruilium, Martium Rutilum: Ahalam & Rutilum Fasti Siculi, Q. Seruilius Ahala is est, qui magister Equitum fuit anno CDIII.

413 *C. Plautius* II. *L. Aemilius Mamercinus.*

COnsules subsecuti sunt C. Plautius II. & L. Aemilius Mamercus, teste Liuio & Cassiodoro: Diodoro autem L. Aemilius, C. Plotius: Fastis Siculis Venno & Mamercinus. Cuspiniani Fasti in hunc annum Vennonem II. & Mamercinum edunt.

T. Manlius Torquatus III. *P. Decius Mus.* 414

TItus Manlius Torquatus III. P. Decius Mus hoc anno consulatũ gesserunt, autore Liuio & Cassiodoro: Diodorus edit T. Manlium Torquatum, P. Decium: Siculi Fasti Torquatum & Murem: Zonaras Torquatum III. & Decium: Eorundem consulum meminit Plinius lib. 22. cap. 5. Valerius libro 1. cap. 5. vnà cum alijs.

T. Aemilius Mamercinus. Q. Publius Philo. 415

COnsules hoc anno T. Aemilius Mamercus, Q. Publilius Philo à Liuio & Cassiodoro memorantur, Diodorus præterit cognomina, Fasti Græci Mamercinum & Philonem edunt. Philo ex tabulis Capitolinis descriptus est.

L. Furius Camillus. C. Menius. 416

ITa Liuius & Cassiodorus: Diodorus L. Furium, & μαίνιον mendosè: Camillum & Mænium Fasti Siculi: L. Furium Camillum, C. Menium triumphi Capitolini. C. Mænij consulis meminit Plinius libro 34. cap. 5.

C. Sulpitius Longus. P. Aelius Pætus. 417

SEquutos hos esse consules scribit Liuius & Cassiodorus: Diodorus prodit C. Sulpitium: & L. Papirium: Longum & Pætum Fasti Siculi.

L. Papirius Crassus. K. Diutius. 418

L. Papirius Crassus, K. Diutius consules in hunc annum autores Liuius, Cassiodorus, & exempto Crassi cognomine Diodorus: Crassus & Diulius est in Fastis Siculis. His de consulibus sic Cicero ad Pætum: L. Papirius Crassus quadriennio postquam dictator fuit, consul factus est cum K. Diutio.

M. Valerius Coruus IIII *M. Attilius Regulus.* 419

HOc anno cum Ausones, qui Cales vrbem incolebant, Sidicinis arma iunxissent, M. Valerius Coruus Maximus Imp. consul IIII. est factus, cui collega additus M. Attilius Regulus, ita Liuius. Eos quoque consules Cassiodorus, & præter cognomina Diodorus edunt. cognomina autem extant in Fastis Siculis.

T. Veturius. Sp. Posthumius. 420

DIctatore comitia habente hi creati sunt consules, vt ait Liuius. Eosdem consules edit Cassiodorus & Diodorus. Zonaras Tiberium Caluinum & Sp. Posthumium, & rectè, vt Sigonius sentit, Fuit enim Tiberius Veturiorum prænomen. Fasti Græci & liber Cuspiniani Albinum & Caluinum edũt.

Interreges anno I. 421

HOc anno ex summa annorum Capitolina annum sine consulibus Sigonius & Onuphrius interponunt, quamuis huius rei neque apud Liuium, neque alium quenquam mentionem extare viderint, idq; vt rationem habeant summę annorum Varronis. Hoc autem potissimum tempore eum annum interponi debere docent tabulæ Capitolinæ. Nam quum in ijs M. Valerius Coruus Cos. IIII. exaratus sit anno vrbis CDXIX. L. autem Aimilius & C. Plautius anno vrbis CDXIIII. vt hæc inter se consentiant, annum interserere oportet. Eo enim prætermisso & L. Aimilius consul in annum CDXIIII. incideret, & tota annorum summa, quæ apud M. Varronem, & in tabulis Capitolinis est, labafactaretur. Quod autem hoc

tem hoc potissimum anno, annus hic sit interijciendus, diu ante ipsos vidit Gregorius Haloander, qui Chronologiam consulum scriptam reliquit: nam hunc omnino annum sine consulibus notatum præterijt. Putant verò Sigonius & Onuphrius hoc anno magistratuum solitudinem, & sine consulibus Rempublicam fuisse pestilentiæ causa, de qua Liuius scribit.

422 *A. Cornelius II.* *Cn. Domitius.*

A. Cornelius II. Cn. Domitius consules referuntur à Liuio & Casiodoro. Diodorus A. Cornelium & C. Domitium edit. Caluinum & Cossum Fasti Siculi.

423 *M. Claudius Marcellus.* *C. Valerius Flaccus.*

Creati inde consules M. Claudius Marcellus: C. Valerius, author Liuius & Casiodorus. Apud Diodorum sunt etiam C. Valerius, M. Clodius, Liuius se Flaccum Potitumq; variè in annalibus cognomen Valerij reperire ait, Orosius Claudiū Marcellum, & Valerium Flaccum edit, Potitum & Marcellum Fasti Siculi, Sigonius & Onuphrius cognomen retinent, vt Potito antiquo Valeriæ gentis cognomini, nouum Flacci cognomen adiunctū esse videatur.

424 *L. Papirius Crassus II.* *L. Plautius Venno.*

Hi consules hoc anno referuntur à Liuio & Casiodoro. Diodorus cognomina silet. Crassum & Vennonem produnt Fasti Siculi.

425 *L. Aimilius Mamercinus.* *C. Plautius.*

Consules deinde, authore Liuio & Casiodoro, creati L. Aimilius Mamercus & C. Plautius. Diodorus cum L. Plotio L. Papirium edit, Fasti Siculi Mamercinum & Decianum. Vterq; horū quomodo describendus sit triumphus eorum Capitolinus apertè docet. Hi consules Kalend. Quintilibus magistratum inierunt.

426 *P. Plautius Proculus.* *P. Cornelius Scapula.*

Consules subijcit Liuius & Casiodorus P. Plautium Proculum & P. Corneliū Scapulam. Diodorus P. Corneliū, A. Postumium. Fasti Siculi Vennonem & Scipionem, Onuphrius hunc non P. sed C. Plautium arbitratur, qui postea in censura quam cum Appio Cæco gessit, ob inquisitas (vt Frontinus scribit) aquæ venas, Venox est appellatus.

427 *L. Cornelius Lentulus.* *Q. Publius Philo II.*

Lucium Cornelium Lentulum, Q. Publium Philonem consules in hunc annum comparant Liuius & Casiodorus, Diodorus L. Cornelium & Q. Publium. Fasti Siculi Lentulum & Philonem.

428 *L. Papirius Mugillanus Cursor.* *C. Patelius.*

C. Pætelius & L. Papirius consules hoc anno memorantur à Liuio, C. Pætelius III. & L. Papirius Mugillanus à Casiodoro. Horum consulum meminit Solinus cap. 35. Papirium quidem Liuius hic Mugillanum vocat, sed in alijs annalibus se Cursorem inuenire ait. In Fastis Græcis est Libo & Cursor. Cæterùm C. Pætelius II. non III. scribendus est, vt admonent Sigonius & Onuphrius. Non enim est idē qui consul fuit anno CCCXCIII. sed eius filius.

L. Furius Camillus II. *Iunius Brutus Scæua.* 429

Consules suggerit Liuius & Casiodorus L. Furium Camillum II. Iunium Brutum Scæuam. Diodorus L. Furium, D. Iunium, Fasti Siculi Camillum & Brutum.

Lucium Furium, cui Samnium prouincia euenerat, morbo implicitum fortuna bello subtraxit, iussusque Dictatorem dicere, rei gerendæ causa dixit L. Papirium Cursorem longè clarissimū bello ea tempestate, à quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum dictus est. Huic postea Cursor, quia iniussu suo, se Romam ad auspicia repetenda profecto, cum Samnitibus prosperè pugnarat, magisterium equitum abrogauit, & in eius locum L. Papirium Crassum sibi cooptauit. Hæc Liuius, Eutropius, Valerius lib. 2. 430

C. Sulpitius Longus II. *Q. Aemilius, L. Aulius Cerretanus.* 431

Lucius Papirius Dictator antequam magistratu abiret, consules creauit C. Sulpitium Longum II. Q. Aimilium Cerretanum, Aulium quidam annales habent, ita Liuius. Fasti item Siculi Longum & Cerretanum habent, Diodorus mendosè pro Aulio Aelium habet.

Q. Fabius. *L. Fuluius.* 432

Q. Fabium, L. Fuluium consules in hunc annū produnt Liuius & Casiodorus. Quos Q. Fabium Maximum Rullianum. L. Fuluium Curuum nominant Capitolini triumphi. Mirum itaq; in Fastis Siculis suggeri Cursorem & Syllam.

T. Veturius Caluinus. *Sp. Postumius.* 433

Hoc anno T. Veturium Caluinum, & Sp. Postumium consules edunt Liuius & Casiodorus. Cicero 3. de Offic. eos bis consules esse scribit. Zonaras alterum T. Caluinum vocat familiari gentis Veturiæ prænomine. Fasti Græci Caluinum & Albinum produnt. Horum consulum & Caudinæ pacis meminerunt Cicero de senectute, Plinius de viris illustribus, Gellius lib. 17. cap. 21. Florus lib. 1. cap. 16. Orosius lib. 3. cap. 15.

L. Papirius Cursor II. *Q. Publilius Philo.* 434

Liuius & Casiodorus consules in hunc annum produnt Q. Publilium Philonem, L. Papirium Cursorem II. Fasti Siculi Cursorem & Philonem. Cæterùm Philonem nunc III. consulem esse superiores consulatus ostendunt.

L. Papirius Cursor vel Mugillanus. *Q. Aulius Cerretanus II.* 435

Liuius ambigi ait Cursorne Papirius hoc anno cum Q. Aemilio Cerretano iterum ob rem benè gestam Luceriæ continuato magistratu consul tertiùm creatus sit, an L. Papirius Mugillanus, & in eo cognomine erratum sit. Casiodorus L. Papirium, Q. Aulium Cerretanum edit, Papirium & Cerretanum Fasti Siculi. Cursorem autem non Mugillanum probat Capitolinus eius triumphus. Author libri Cuspiniani alios annales secutus Mugillanum edit.

436 *M. Foslius Flaccinator.* *L. Plautius Venno.*

CVm duodecim sequentibus annis integras habeamus tabulas Capitolinas, non erit multum laborandum in magistratuum nominibus restituendis. Ex verò & Liuius & Cassiodorus in hunc annũ consules edunt M. Foslium Flaccinatorem, L. Plautium Vennonem. Diodorus L. Plotion, μάνιον φύλβιον. Vennonem & Flaccum Fasti Siculi.

437 *C. Iunius Bubulcus.* *Q. Aemilius Barbula.*

COnsules suggerit Cassiodorus C. Iunium, Q. Aemiliũ, Liuius C. Iunium Bubulcum, Q. Aemilium Barbulam, Capitolinus lapis Q. Aemilium Barbulam, C. Iunium Bubulcum Brutum.

438 *Sp. Nautius.* *M. Popilius.*

DEinceps Sp. Nautium, M. Popilium, consules edunt Liuius & Cassiodorus. Rutilus & Laenas eorum cognomina à Sigonio restituta sunt, quae eadem quoque extant in Fastis Siculis.

439 *L. Papirius Cursor* IIII. *Q. Publilius Philo* IIII.

NOmina consulum huius anni librariorum culpa exciderunt apud Liuium. Ea verò sunt L. Papirius IIII. Q. Publilius Philo. VI. vt apud Cassiodorum & in tabulis Capitolinis, & in libro Cuspiniani scriptum est, vbi est Cursor & Philo. Fastis Siculis est Cursor & Laenas.

440 *M. Paetelius.* *C. Sulpitius.*

CAium Sulpitium, M. Paetelium consules memorat in hunc annum Liuius & Cassiodorus. Diodorus autem C. Sulpitium & μάρκον πεάλιον mendosè pro ποιτίλιον. Capitolini scriptores M. Paetelium Libonem. C. Sulpitium Longum III. Siculi Lõgum & ταμιήτον. Sed vt rectè Sigonius putat per mendam.

441 *L. Papirius Cursor* V. *C. Iunius Bubulcus* II.

LVcium Papirium Quintum, C. Iunium consules in hunc annum edit Diodorus, Cursorem & Bubulcum Fasti Siculi. Liuius autem & Cassiodorus L. Papirium Cursorem V. C. Iunium Bubulcum II. Horum etiam consulum meminit Festus libro 18.

442 *M. Valerius.* *P. Decius.*

MArcum Valerium Maximum, P. Decium, consules insecutos esse Liuius, M. Valerium, Pub. Decium Cassiodorus scribunt. Frontinus de aquaeductibus horum consulum meminit. Quos triginta annis post initium belli Samnitici fuisse scribit Pub. Decium Murem, pòst vocat Liuius. Maximum & Murem Fasti Siculi.

443 *C. Iunius Bubulcus* II. *Q. Aemilius Barbula* II.

COnsules hoc anno apud Liuium reperiuntur C. Iunius Bubulcus III. Q. Aemilius Barbula II. itidem apud Cassiodorum. Apud Diodorum C. Iunius, Q. Aemilius. In Fastis Siculis est Bubulcus & Barbula. Eadem nomina sunt etiam in Capitolinis, quae apud Liuium.

C. Martius Rutilus. *Q. Fabius.* 444

CAius Martius Rutilus, Q. Fabius consules sunt in hunc annum apud Liuium. Apud Cassiodorum, C. Martius Rutilus, Q. Fabius II. Apud Diodorum C. Martius, Q. Fabius iterum, in Fastis Siculis Rullus & Rutilus, Capitolinis Q. Fabius Maximus, Bullianus II. C. Martius Rutilus, qui postea Censorinus in secunda censura anno CDXCVIII, appellatus est.

Sine consulibus: Dictatore II. *L. Papirio Dictatore.* 445

HVnc quoque sine consulibus annum interposuit Verrius Flaccus, in quo Lucium Papirium Dictatorem cum C. Iunio Bubulco Bruto II. magister equitum tradit. Eum annum Diodorus, Liuius, Fasti Graeci, liber Cuspiniani & Cassiodorus transcendunt. Nam Liuius scribit L. Papirium Cursorem C. Iunio Bubulco, &c. consulem dictum quod res non satis prosperè à C. Martio consule in Samnitibus essent gestae. Hanc anni interpositionem Onuphrius probauit, vt annorum Varronis summa, quae tabulis Capitolinis annum addit, constet, cuius sententiam & nos sequi voluimus.

Q. Fabius. *P. Decius.* 446

FAbio continuatum consulatum ob egregiè domitam Hetruriam, eundemque Decio collegam datum prodit Liuius. Cassiodorus consules Q. Fabium III. P. Decium II. profitetur, Diodorus P. Decium, Q. Fabium, Fasti Siculi Murem & Rullum, Capitolini P. Decium Murem II. Q. Fabiũm Maximum Rullianum III.

App. Claudius *L. Volumnius.* 447

DEinceps secutos consules Appium Claudium, & L. Volumnium prodit Liuius. Cassiodorus & Diodorus Appium & Violentem. Fasti Siculi Appium Claudium Caecum, L. Volumnium. Flammam Violentem Capitolini. Violens ne an Violensis in alterius consulis cognomine dicendum sit, animaduertendum monet Onuphrius. Lapis enim Capitolinus semper Violens scribit. At Fasti Graeci Appium & βιολέντα edunt, quasi Violensem.

Q. Marcius Tremulus. *P. Cornelius Aruina.* 448

COnsules in hunc annum edunt Q. Martium Tremulum cum collega adiuncto, Liuius & Cassiodorus, Q. Martium, P. Cornelium Diodorus, Tremulum & Aruinam Fasti Siculi.

L. Postumius. *T. Minutius.* 449

LVcius Postumius, T. Minutius consules referuntur à Diodoro, Liuio, & Cassiodoro. Liber Cuspiniani Megellum edit & Augurinum. Hos consules L. Piso, Q. Fabio & P. Decio suggerit, biennio exempto quo Claudium consules factos esse tradidimus, memoriàne fugerit in annalibus digerendis, an consulto omiserit, duos consules falsos ratus transcenderit incertum est, ita Liuius, &c. Hoc anno Megellum Postumij cognomen, & Tiberium Minutij, Marcum Fuluij praenomina edit fragmentum

tum Capitolinum. Fuluij cognomina fuerunt, Curuus Pætinus, vt scriptum est in triumpho eius.

450 *P. Sempronius Sophus.* *P. Sulpitius Sauerrio.*

CONsules insecuti sunt P. Sulpitius Sauerrio, P. Sempronius Sophus, authores Liuius & Cassiodorus. Apud Diodorum P. Sulpitius, P. Sempronius, in Fastis Siculis Sempronius & Sauerrio. Horum consulum meminit Plinius lib. 33. Sed Sempronium Longum vocat. Ambo ex eorum triumphis Capitolinis descripti sunt, in consulatu enim tantum extat Sophus & Publius.

451 *L. Genutius.* *Ser. Cornelius.*

Diodorus, Liuius, & Cassiodorus, consules hoc anno memorant L. Genutium, & Seruiũ Cornelium. Auentinensem & Lentulum Fasti Siculi. Cornelio etiam cognomen Lentulum adijciunt Capitolini scriptores.

452 *M. Liuius Denter.* *M. Aemylius.*

COnsules hoc anno nominat Liuius M. Liuium, C. Aemylium, Cassiodorus M. Liuium, L. Aemylium. Diodorus M. Liuium, M. Aemylium. De prænomine Aemylij Diodoro potius credendum Sigonius & Onuphrius existimant, quàm alijs, præsertim cùm apud Liuium mentio fit anno sequenti M. Aemylij Pauli magistri equitum, quem eundem cum hoc consule esse ducunt. M. Liuius Denter scribitur in Fastis Capitolinis, quod cognomen etiam adijcit Liuijs alio loco Liuius. Cuspiniani item liber Dentrem & Paulum tanquam horum cognomina consulum edit. Dentrem & Aemylium Fasti Siculi.

453 *Duo dictatores sine consulibus.*

ET hunc annum quoque duorum dictatorum sine consulibus Fastis suis ex Capitolinorum tamen fragmentorum authoritate interponit Onuphrius, vt Varronis annorum summa omnino conueniat, quæ hoc præterito tota laberetur, quamuis Diodorus, Liuius & Cassiodorus, dissentiant, annumq; hunc omnino prætereant. De quo latius vide Onuphrium in Fastis anno CDLIII.

454 *M. Valerius.* *Q. Apuleius Pansa.*

MArco Liuio & M. Aimylio duorum dictatorum sine consulibus anno præterito, Liuius & Cassiodorus consules suggerunt M. Valerium, & Q. Apuleium Pansam. Fasti Græci Coruinum & Pansam. M. autem Valerium Maximum videtur intelligere Liuius, quod eum ex dictatura consulem factũ ait. Dictatorem autem M. Valerium Maximum, superiori anno apertè scribit.

455 *M. Fuluius Pætus.* *T. Manlius Torquatus.*

IN hunc annum consules profitentur Liuius, Cassiodorus, M. Fuluium Pætum, T. Manlium Torquatum. Pætinum & Torquatum Fasti Siculi. Liuius Q. Fabium consulatum sibi non petenti oblatum ait recusasse. Cæterùm T. Manlio consuli Etruria, quæ aduersus inducias bellum parabat, euenit. Is autem vix dum ingressus hostium fines, cùm exerceretur inter equites ab rapido cursu circumagendo equo effusus extemplò propè expirauit, tertius ab eo casu dies vitæ fuit. M. Valerium omnes centuriæ dixere, quem senatus Dictatorem iussurus erat. Hęc Liuius. M' autem Valerium Coruum intelligit, quem Cicero de senectute, Valerius Maximus libro 8. capite 14. Plinius lib. 7. cap. 48. Plutarchus in C. Mario VI. consulem fuisse scribunt, cuius inter primum & sextum consulatum XLVI. annos fuisse, quanquam Plutarchus XLV. scribit. Omnes tamen Coruinum non Coruum, appellant.

L. Cornelius Scipio. *Cn. Fuluius.* 456

CN. Fuluius, & L. Cornelius Scipio consules memorantur à Liuio & Cassiodoro, Scipio & Centumalus à libro Cuspiniani, Scipio & Maximus à Fastis Græcis.

Q. Fabius Maximus IIII. *P. Decius Mus* III. 457

Liuius & Cassiodorus consules in hunc annum profitentur Q. Fabium Maximum IIII. & P. Decium Murem III. Eosdem referunt liber Cuspiniani & Fasti Græci, P. Decij ter consulis meminit author de viris illustribus, & Frontinus in libro Stratagematum.

L. Volumnius. *App. Claudius.* 458

L. Volumnius de plebe, App. Claudius ex patribus consul in hunc annum factus, qui priore consulatu inter se item comparati fuerunt. Liuius & Cassiodorus. In Fastis etiam Siculis est Claudius & Violens. Cicero autem in Catone author est, inter duos App. Cæci consulatus annos decem interfuisse.

Q. Fabius V. *P. Decius* IIII. 459

DEinceps subsecutos consules esse Q. Fabium V. P. Decium IIII. qui iam duobus consulatibus & censura collegæ fuerant, author est Liuius & Cassiodorus. Rullum & Murem Fasti Siculi, quorũ consulum meminerunt Cicero sæpissimè, Valerius Maximus, Paterculus, Plutarchus, Frontinus primo Stratagematum, author de viris illustribus, Eutropius, Orosius & alij, qui omnes referunt. P. Decium consulem patris exemplum secutum, se pro legionibus deuouisse, atque morte sua victoriam egregiam populo Romano attulisse.

L. Postumius Megellus. *M. Atilius Regulus.* 460

INsequuti deinceps cõsules sunt L. Postumius Megellus, M. Atilius Regulus, author Liuius & Cassiodorus. In Fastis Siculis sunt cognomina Megelli & Reguli.

L. Papirius Cursor. *Sp. Caruilius.* 461

IN hunc annum consules fuerunt L. Papirius Cursor, & Sp. Caruilius, authore Liuio & Cassiodoro. Cursor & Maximus Fastis Siculis, lapis Capitolinus Papirij L. F. Sp. N. Cursoris meminit, quem Liuius Papirij V. cos. filium scribit. Horum consulum meminerunt Plinius Veronensis lib. 7. cap. 60. Valerius Maximus lib. 7. cap. 1. Velleius lib. 2. Et idem Liuius in anno CDLVI.

Q. Fabius Gurges Maximus. *Decius Iunius Brutus Scæualini F.* 462

INsequens annus consules habuit Q. Fabium Gurgitem, D. Iunium Brutum, Scæuam, teste Liuio &

Caſsiodoro. Iunium Brutum, Q. Fabium Maximum, Zonaras. Maximum & Scæuam Faſti Cuſpiniani, Brutum & Maximum Siculi, Fabium Q. Maximi Rulliani, quinquies ante conſulis filium Liuius, Plinius lib. 7. Capitolinæ tabulæ & Zonaras prodiderunt.

Finis conſulum primæ Decadis.

463 *L. Poſtumius.* *C. Iunius.*

CVm ex hoc conſulatu Liuij libri X. interciderint, quem locupletiſsimum authorem huius hiſtoriæ huc vſque habuimus, iamq; maximis annalium præſidijs propè deſtituti ſimus, Diodori, Dionyſij & Liuij, ab hinc Caſsiodori, Faſtis Siculis, & libro Cuſpiniani in primis authoribus vtemur in annis per conſules digerendis, neque verò interea ſi quid ab alijs nobis adiumenti ſuppeditabitur reijciemus. In hunc igitur annum conſules creatos eſſe L. Poſtumium, & C. Iunium ſcribit Caſsiodorus, quorum cognomina Megellum & Brutum Bubulcum, ne Faſti quidem Cuſpiniani & Siculi omiſerunt. Meminit horum Liuius lib. 28. cùm ait: Lucius Poſtumius Megellus interrex ijs comitijs, quæ ipſe habuit, cum C. Bubulco conſul creatus eſt.

464 *P. Cornelius Rufinus.* *M' Curius Dentatus.*

COnſules hoc anno digeruntur à Caſsiodoro P. Cornelius Rufinus & M' Curius Dentatus, pro quibus in Faſtis Siculis Maximus III. & Mus VI. Horum verò cõſulum meminit Cicero in Catone. Paterculus lib. 1. Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. Plinius lib. 7. cap. 50. M' verò Curius Dentatus appellatus eſt, vt Plinius ſcribit lib. 6. cap. 16. quod cum dentibus natus eſſet.

465 *M. Valerius.* *Q. Cædicius.*

MArcus Valerius, Q. Cædicius, poſtea conſules fuerunt, authore Caſsiodoro. Liber antiquus Cuſpiniani cognomina addit Coruini & Noctuæ, quæ in Faſtis Siculis prætereuntur. Faſti Græci Maximum & Murem legunt. Nam Valeriorum Coruinorum Maximus quoque cognomen eſt.

466 *Q. Martius.* *P. Cornelius.*

CAſsiodorus hoc anno conſules edit Q. Martiũ, P. Cornelium. Liber Cuſpiniani & Faſti Græci cognomina addunt, Tremulum II. & Aruinum II. qui vnà conſules antea fuerunt.

467 *M. Marcellus.* *Sp. Nautius.*

CAſsiodorus conſules in hunc annum profitetur, M. Marcellum, Cn. Nautium: Faſti Græci & liber Cuſpiniani Marcellum & Rutilum.

M. Valerius. *C. Aelius.*

468 MArcus Valerius, C. Aelius conſules digeruntur hoc anno à Caſsiodoro: Maximum & Pætum edit liber Cuſpiniani. Faſti verò Græci Potitum & Pætum. Eſt autem tam Maximus quàm Potitus Valeriorum cognomen.

499 *C. Claudius.* *M. Aemilius.*

CAſsiodorus conſules edit C. Claudium, M. Aemilium. Faſti Græci & liber Cuſpiniani Caninam & Lepidum, quorum illud Claudij, hoc Aemilij cognomen eſt.

C. Seruilius. *L. Cæcilius.* 470

C. Seruilius L. Cæcilius Metellus conſules digeruntur à Caſsiodoro, nam quòd in quibuſdã Caſsiodori codicibus pro L. Cæcilio ſit Cœlius, id mendum eſt, vt Sigonius & Onuphrius annotarunt. Seruilio cõſuli Faſti Græci cognomen Tuccam adijciunt, quem cum Dentone conſulem edunt pro Dentre, vt Sigonius cum Onuphrio exiſtimat. Eſt enim Denter etiam cognomen Cæciliorum, vt ex Liuio apparet.

P. Cornelius Dolabella. *Cn. Domitius.* 471

P. Cornelium Dolabellam, Cn. Domitium conſules ſuggerit Caſsiodorus, Dolabellã & Caluum Faſti Cuſpiniani, Dolabellam Maximum Siculi, Maximum autem Dolabellæ cognomen putant quidam, quod ex Gallici belli parta laude ſibi videtur comparaſſe.

C. Fabritius. *Q. Aemilius.* 472

CAium Fabritium, Q. Aemilium, conſules ſubijcit Caſsiodorus, Luſcinum & Papum Faſti Siculi. Horum autem ſic meminit Cicero in Lælio: Videmus Papum Aemilium C. Luſcino familiarem fuiſſe, ſic à patribus accepimus, bis vnà conſules & collegas incenſum. Præterea C. Fabritij & Q. Aemilij Papi meminit etiam Valerius capite de paupertate, Aemilium mendoſe Paulum vocat Plutarchus in Parallelis.

L. Aimilius. *Q. Martius.* 473

COnſules ſecuti ſunt, authore Caſsiodoro, L. Ailius & Q. Martius, quibus liber Cuſpiniani & Faſti Græci addunt cognomina Barbulam & Philippum, idque ex eorum triumphis Capitolinis intelligi poteſt.

P. Valerius. *Tit. Coruncanius.* 474

PVblius Valerius, & Tit. Coruncanius conſules hoc anno digeruntur à Caſsiodoro: Faſti Græci, liber Cuſpiniani, Florus, Oroſius, Eutropius, Valerio Læuini cognomen addunt: Plutarchus λαβῖνον habet pro λαιβῖνον.

P. Sulpitius. *P. Decius.* 475

DEinceps P. Sulpitium cum P. Decio conſules ſuggerit Caſsiodorus. Sauennionem & Murem Faſti Siculi: P. Decium P. Decij, qui ſe Samnitico & Gallico bello deuouit, filium fuiſſe, author eſt Cicero lib. 2. de finibus, & in Thuſculanis diſputationibus.

C. Fabritius. *Q. Aemilius.* 476

CAium Fabritium & Q. Aemilium conſules ſuggerit Caſsiodorus, quos liber Cuſpiniani & Faſti Græci Luſcinum II. & Papum vocant. Eos autem vnà antè in conſulatu collegas fuiſſe ſcribit Cicero in Lælio. Eorundem meminerunt Plutarchus in Pyrrho, Gellius lib. 3. cap. 8. Eutropius & Zonaras.

P. Cornelius. *C. Iunius.* 477

P. Cornelius & C. Iunius conſules hoc anno memorãtur à Caſsiodoro. Liber Cuſpiniani Rufinum II. & Brutũ: Faſti Græci Rufinum & Bubulcum, Zonaras

Zonaras Rufinum & Iunium edunt. Publij Rufini II. consulis, meminerunt Cicero 2. de Oratore, Valerius Maximus lib. 3. cap. 4. Gellius lib. 4. cap. 8. & lib. 17. cap. 21. Frontinus in libro Stratagematum.

478 *Q. Fabius. C. Genutius.*

Q. Fabium, C. Genutium cōsules suggerit Cassiodorus, Gurgitem & Clepsinam Fasti Siculi. Horum consulum sic meminit Orosius, Fabio gurgite II. C. Genutio Clepsina consulibus, pestilentia grauis vrbem & fines eius inuasit.

479 *M' Curius. L. Lentulus.*

DEinceps M' Curium, L. Lentulum, subijcit consules Cassiodorus & Eutropius, Dentatum & Lentulum Fasti Siculi. Hic est tertius M' Curij consulatus, qui vnà cum Lentuli consulatu ex Capitolino huius anni triumpho descriptus est.

480 *Ser. Cornelius. M' Curius.*

SEruium Cornelium, & M' Curium consules hoc anno, Cassiodorus profitetur: Merēdam & Dentatum III. liber Cuspiniani & Fasti Græci: M' Curius nunc IIII. consul est, ter enim antè fuit. De Seruio Cornelio Merenda Plinius mētionem facit, scribens eum à L. Lentulo consule, anno priore capto Samnitium oppido coronam ex auro accepisse.

481 *C. Fabritius. C. Claudius.*

CAssiodorus suggerit consules C. Fabritium, C. Claudium. Fasti Siculi Licinum & Caninam. Cuspiniani Liciniū & Cinnam. Eutropius Fabium Licinium & C. Claudium Caninam. Velleius Fabium Dorsonem & Cl. Caninam. Ex quo intelligi potest hos consules vocatos C. Fabium Dorsonem Licinum: & C. Claudium Caninam. Nam Dorso antiquum fuit Fabiorum cognomen.

482 *L. Papirius Cursor. Sp. Caruilius.*

SP. Caruilium, L. Papirium Cursorem, consules deinceps prodit Cassiodorus. Cursorem & Maximum Fasti Siculi & Cuspiniani. Hi ambo iterū consules fuerunt, quod ex Capitolinis eorum triumphis liquet. Meminit horum Frontinus de aquæ ductibus, & Liuius lib. 24.

483 *C. Quintius. L. Genutius.*

C. Quintium & L. Genutium consules prodit Cassiodorus, liber Cuspiniani & Fasti Græci cognomina addunt Claudium & Clepsinam: Liuius lib. 7. T. Quintij meminit altero pede claudi, à quo fortè hoc cognomen tractum.

484 *C. Genutius. Cn. Cornelius.*

CAssiodorus hoc anno consules tradit C. Genutium, Cn. Cornelium. Quorum cognomina Clepsina & Blasio, vt est in libro Cuspiniani. C. Genutius est idem qui antea consul fuit, Cn. Blasio ex Capitolina censura descriptus est. Hos prætereunt Fasti Græci.

485 *P. Sempronius. Appius Claudius, Alij. Q. Ogulphius. Fabius Pictor.*

CAssiodorus Cornelio, & Genutio consulibus, P. Sempronium, & App. Claudium suggerit. Atque Quintium Gulonem, Fabium Pictorem consulto transcēdit. liber verò Cuspiniani, & Fasti Græci Gallum & Pictorem, Zonaras Q. Gallum & C. Fabium edunt: quorum meminit Eutropius, cùm ait: Q. Gulone Fabio Pictore consulibus Picentes bellum commouere, & ab insequentibus consulibus Publio Sempronio, Ap. Claudio victi sunt. Et Plinius lib. 33. cap. 3. Q. Fabio consule, inquit, argentum signatum annis quinque ante Punicum bellum. Hos etiam numerat Velleius lib. 1. Cæterùm Sigonius & Onuphrius admonent librum Eutropij in altero horum consulum graue mendum habere, & pro Quintio Gulone Q. Ogulphium reponendum, Gulonis enim nullibi præterea mentio est, vt sit Q. Oguluius L. F. A. N. Gallus, qui paulò ante legatus ad Ptolemæum missus est. Cadit autē præclarè, vt Oguluius plebeius cum Fabio patricio comparent. Et Oguluij nomen in vetustissimis Eutropij manuscriptis codicibus inueniri Onuphrius testatur. Cumq; huic sententiæ tam Fasti Græci quàm Zonaras, & emendatiora antiquioraq; Eutropij exemplaria adstipulentur. Illam quoque Hubertus Goltzius in suis cōsulum Fastis amplectitur maximè, cùm & nummi antiqui huic suffragentur. Interim verò & hoc obseruandum sæpè in antiquissimis nummis pro G litera C scribi, vt hic in Oguluij, Ocul. Cal. pro Ogul. Galba.

P. Sempronius. App. Claudius. 486

PRioris anni consulatum Oguluio & Fabio Pictori ex authoritate Eutropij Fastorum Græcorum, Cuspiniani, Zonaræ, aliorumque cum Onuphrio tribuentes: P. Sempronium & App. Claudium huius anni consules statuemus: quos Velleius libro primo Sempronium Sophum, & Appium Cæci filium vocat. Fasti Græci Sempronium & Rufum Sophum, & Rufum liber Cuspiniani. Porrò hoc quoque Goltzius admonet, Sempronij cognomen in antiquis nummismatibus sine aspiratione scribi Sopus, quod nec ipsum in antiquis nummismatibus infrequens est: Legimus enim & in alijs Pilippus, Tampilus, Graccus, pulcer, triumpus pro Philippus Tamphilus, Gracchus, pulcher, triumphus, & similia.

M. Attilius. L. Iulius Libo. 487

MArcum Attilium, L. Iulium Libonem suggerit Eutropius. Regulum & Libonem Fasti Siculi. M. Attilium, L. Iulium, Cassiodorus vterq; ex triumphis Capitolinis descriptus est.

D. Iunius. N. Fabius. 488

D. Iunium, & N. Fabium cōsules hoc anno edit Cassiodorus, Peram & Pictorem Fasti Siculi. D. Iunium, D. F. D. N. Peram N. Fabium C. F. M. N. Pictorem Capitolini triumphi. Vnde hi Fabij Pictoris cognomen tulerint, refert Plinius lib. 35. cap. 4. Fabium Gurgitem & N. Fabium Pictorem eodem tempore vixisse innuit Valerius Maximus libro 4. capite 3.

Q. Fabius Maximus. L. Mamilius Vitulus. 489

CAssiodorus & hunc quoque annum præterit. Fasti Græci Maximum & Vitulum. Zonaras Q. Fabium & Aemilium, haud dubiè codicum errore pro Mamilio. Cuspinianus ex antiquis codicibus Q. Fabium Maximum, & L. Mamiliū consules edit. Onuphrius Q. Fabium Maximum Gurgitem III. esse existimat.

490 *App. Claudius.* *M. Fuluius.*

HOrum consulum præter tabulas Capitolinas meminerunt Polybius lib. 1. Gellius, qui App. Claudium Cæci fratrem Caudicem & M. Fuluium Flaccum vocat. Itemq; Liuius, Paterculus, Plinius de viris illustribus, Appianus, Florus, Frontinus lib. 1. Stratagem. Eutropius, Orosius, & Cassiodorus.

491 *M' Valerius.* *M' Otacilius.*

M, Valerium, M' Otacilium consules suggerunt Cassiodorus atq; Eutropius. Valerium Maximum & Otacilium Crassum, Zonaras. Maximum Messalam & Crassum Fasti Cuspiniani & Siculi. De his consulibus mentionem faciunt Verrius Flaccus, Polybius, Cassiodorus, Eutropius, & ex Varrone Macrobius, qui etiam causam reddit cur M' Valerius in hoc honore Messala appellatus sit. Item Plinius lib. 6. & 35. cap. 60. & 4.

492 *L. Postumius.* *Q. Mamilius.*

COnsules subdunt Cassiodorus & Polybius L. Postumium, Q. Mamiliũ, Zonaras Postumium Albinum, & Q. Mamilium, Fasti Siculi Albinum & Vitulum. At Capitolini L. Postumium, L. F. L. N. Megellum, Q. Mamilium, Q. F. M. N. Vitulum.

493 *L. Valerius.* *T. Otacilius.*

LVcium Valerium, T. Otacilium, consules comparant inter se in hunc annum Polybius & Cassiodorus. Valerij cognomẽ est Flaccus Otacilij Crassus, vt est in Capitolinis tabulis, itemq; Siculis.

494 *Cn. Cornelius.* *C. Duilius.*

COnsules suggerit Cassiodorus & Zonaras Cn. Cornelium, C. Duilium. Item etiã Polybius. Præterquam quod Νῖβιος habet pro Δύλιος. Scipionem & Duilium Fasti Siculi. Cn. Cornelius Scipio Asina nominatur à Capitolinis scriptoribus, Orosio, Eutropio, & Valerio lib. 6. cap. 10. de quo cognomine sic Macrobius lib. 1. Saturn. Asinæ cognomentum Cornelijs datũ est, quoniam princeps Corneliæ gentis empto fundo, seu filia data matrimonio, cùm sponsores ab eo solenniter poscerentur, Asinam cum pecuniæ onere produxit in forum, quasi pro sponsoribus præsens pignus.

495 *C. Aquilius M. F.* *L. Cornelius L. F.*

CAium Aquilium, L. Cornelium consules Cassiodorus, Florum & Scipionem, Fasti Siculi, C. Florum L. Scipionem Zonaras, C. Aquilium Florum, L. Cornelium Scipionem, Eutropius & Orosius suggerunt. Hos prætermittit Polybius. Tabulæ Capitolinæ cum annalibus Eutropij & Orosij consentiunt.

496 *A. Atilius Calatinus.* *Q. Sulpitius.*

AVlum Atilium, C. Sulpitium consules edit in hunc annũ Polybius. A. Atilium Calatinum, C. Sulpitium, Cassiodorus, Calatinum & Paterculum Fasti Siculi & Cuspiniani. A. Atilium Calatinũ C. Sulpitium Paterculum, Capitolini. Atilium Calatinum, C. Sulpitium, Zonaras. De his consulibus Polybius, Cicero, Valerius, Florus, Frontinus in Stratag. Plinius Iunior, Gellius, Eutropius & Cassiodorus mentionem faciunt. Cæterùm in prænomine Sulpitij Paterculi ipsę inter se tabulæ Capitolinæ discrepant, illæ scilicet in quibus triumphi annotati sunt, à tabulis consulatuum & reliquorum magistratuum, in his enim Quintus, in illis Caius vocatur. Vnde Goltzius conijcit, non eundem fuisse autorem tabularum triumphalium & consularium.

Cn. Cornelius. *C. Atilius.* 497

CN. Cornelium, C. Atilium Serranum consules prodit Cassiodorus, C. Atilium Polybius. C. Atilium Regulum Capitolinæ tabulæ. Regulum & Blasionem iterum Fasti Cuspiniani & Siculi. Cæterùm vnde Atilius Serranus dictus sit docet Plinius libro 18. inquiens: Ipsorum tunc manibus imperatorum colebantur agri (vt vas est credere) gaudẽte terra vomere laureato, & triumphali aratore, serentem inuenerunt, dati honores Serranum. Vnde cognomen: Ad Blasionem verò quod attinet: Cuspiniani sententiã reliqui ferè omnes sequuntur: At Goltzius putat eum ab isto qui prius cõsul fuit, diuersum esse, ideoq; hunc Cn. filium L. Nepotem scribit, non addito II.

Q. Cæditius. *L. Manlius.* 498

Q. Cæditium, L. Manlium consules edit deinceps Cassiodorus: Vulsonem & Cæditium Fasti Siculi, M. Regulum, L. Manlium Zonaras, M. Atilium Regulum L. Manlium Vulsonẽ Eutropius, M. Atilium, L. Manlium Polybius. Horum consulum meminit Insenus lib. 41. Est autem intelligendum Q. Cæditium in magistratu mortuum, M. Atilium in eius locum subrogatum atq; iterum factum esse, quod ex Capitolinis tabulis patet, in quibus est L. Manlius Vulso Longus, & in locum Q. Cæditij M. Atilius Regulus II. & ex libro Cuspiniani, apud quem est Longus & Regulus.

M. Aemylius Paulus. Ser. Fuluius Nobilior. 499

SEruium Fuluium, M. Aimilium, cõsules in hunc annum prodit Polybius. Nobiliorem & Paulum Fasti Cuspiniani: Pętinum & Paulum Siculi. Seruiũ Fuluium nobiliorem. M. Aim. ilium Paulum Cassiodorus, & cum Fastis Capitolinis Eutropius.

Cn. Cornelius. *A. Atilius.* 500

CN. Cornelium, A. Atilium cõsules memorat in hunc annum Cassiodorus & Polybius. A. Atilium Calatinum II. Cn. Cornelium Scipionem Asinam II. scribunt Capitolini authores. De Cn. Cornelio Asina consule II. sic scribit Valerius lib. 6. Cn. Cornelius Scipio Asina, qui consul à Pœnis apud Liporas captus fuit, cum belli iure omnia perdidisset, cuncta recuperauit, consul iterum creatus, ita ex consule captiuus, ex captiuo iterum consul factus.

Cn. Seruilius. *C. Sempronius.* 501

COnsules suggerit Cassiodorus & Polybius, Cn. Seruilium, C. Sempronium Cæpionem, & Blęsum Fasti Siculi. Seruilium Cæpionem, & C. Sempronium Zonaras, C. 1. Seruilium Cæpionem. C. Sempronium Blæsum, Eutropius & Orosius. Eorundem etiam meminit Solinus cap. 30. & lapis Capitolinus.

C. Aurelius Cotta. *P. Seruilius.* 502

COnsules subijcit Cassiodorus C. Aurelium Cottam, & P. Geminum. Cottam & Geminum Fasti Siculi, C. Aurelium Cottam, P. Seruilium Geminum

Geminum Capitolini, P. Seruilium, C. Aureliũ Zonaras. Cicero in Lucullo C. Cottam cum P. Seruilio Gemino bis consulem fuisse scribit. C. Cottæ consulis in Sicilia meminit etiam Frontinus libro 4. de Stratagematis, & Orosius.

503 *L. Cæcilius Metellus. C. Furius.*

L. Cæcilium Metellum, Cn. Furium consules Polybius suggerit. Metellum & Pacilum Fasti Siculi, Cæcilium Metellum, C. Furium Zonaras, L. Cæcilium, C. Furium Cassiodorus, L. Cæciliũ Metellum, Cn. Furium Pacilum Eutropius, Orosius, & lapis Capitolinus. Hic est L. Metellus bis consul, & Pont. Max. de quo Plinius lib. 7. cap. 43.

504 *C. Atilius Regulus. L. Manlius.*

C. Atilium, L. Manlium consules edit hoc anno Polybius. C. Atilium Regulum, L. Manlium Cassiodorus, C. Atilium Regulum, L. Manlium Vulsonem ambos iterum, Orosius & lapis Capitolinus, C. Atilium Reguli fratrem, & L. Manlium Zonaras. Regulum & Vulsonem Fasti Siculi.

505 *P. Claudius. L. Iunius.*

Consules subijcit P. Claudium, L. Iunium Cassiodorus & Polybius, L. Iunium Claudium Pulchrum Zonaras, Claudium Pulchrum Florus, & Suetonius in Tiberio, Iunio Pullum Censorinus cognomina adijciunt, quæ eadem etiam sunt in Siculis & Capitolinis tabulis. Hunc P. Claudium Cicero de diuinatione & de natura deorum, App. Cæci filium, Plinius lib. 7. cap. 43. nepotem vocant, cum Cicerone stant Capitolini scriptores. Eorundem consulum meminit Valerius lib. 1. cap. 4.

506 *P. Seruilius. C. Aurelius.*

P. Seruilium, C. Aurelium consules suggerit Cassiodorus. Hos bis consules fuisse scribit in Lucullo Cicero. Quod etiam ex Capitolinis & Siculis tabulis intelligitur. In quibus cognomina horum sunt Geminus II. & Cotta II.

507 *L. Cæcilius. N. Fabius.*

L. Cæcilium, M. Fabium cõsules in hunc annum edit Cassiodorus. Cæcilium Metellum & Numerium Fabium Zonaras, Metellum II. & Buteonem II. Fasti Cuspiniani & Siculi. L. Cæcilium Metellum II. N. Fabium Buteonem II. Capitolinæ. Metellum bis consulem fuisse tradit etiam Plinius lib. 7.

508 *M' Fabius. M' Otacilius.*

M' Fabium, M' Otacilium cõsules suggerit Cassiodorus, Crassum & Licinium Fasti Siculi. Fabium Licinum & Otacilium Crassum, Gellius libro 10. cap. 6. M. Fabium Licinum, M. Otacilium Crassum Capitolini lapides. Meminit horum consulum præter Gellium loco præallegato, & ex Liuio Florus in Epitoma XIX. & Suetonius in Tiberio.

509 *M. Fabius. C. Atilius.*

M. Fabium, C. Atilium consulem in hunc annum numerat Cassiodorus, Buteonem & Bulbum Siculæ tabulæ, M. Fabium Buteonem, C. Atilium Bulbum Capitolinæ. De Fabij consulis naufragio tradit Florus ex Liuij lib. 19.

A. Manlius. C. Sempronius. 510

Cassiodorus consules prodit A. Manliũ, C. Sempronium, Torquatum & Blesum Fasti Siculi, Atticum & Blesum liber Cuspiniani. A. Manlium Torquatum Atticum, C. Sempronium Blesum II. Capitolini.

C. Fundanius. C. Sulpitius. 511

C. Fundanium, C. Sulpitium consules subdit Cassiodorus, Fundulum & Gallum Siculi scriptores. C. Fundanium Fundulum, C. Sulpitium Gallum Capitolini, horum præterea meminit nemo.

C. Lutatius Catulus. A. Postumius. 512

Consules in hunc annum prodit Cassiodorus C. Lutatium, A. Postumium, Catulum & Albinũ Fasti Siculi, C. Lutatium Catulum, A. Postumium Albinum Eutropius & Capitolini.

Q. Lutatius Cerco. A. Manlius. 513

Q. Lutatium, A. Manlium consules in hunc annum edunt Cassiodorus, Eutropius, & Orosius, Cerconem & Torquatum Fasti Siculi, Q. Lutatium Cerconem, A. Manlium Torquatum, Atticum II. Capitolini. C. Lutatius Cerco legatus lib. 42. nominatur à Liuio.

C. Claudius Centho. M. Sempronius. 514

Hic annus consules habuit C. Claudium Centhonem, M. Sempronium Tuditanum, Cassiodoro & Capitolinis tabulis authoribus, eorundem cognominum Fasti Siculi meminerunt. Ac horum consulum præter Capitolinum scriptorem meminerunt etiam Cicero in Catone, & in Bruto, vbi hunc annum ex Attici sententia vocat DXIIII. vrbis conditæ cum Varrone. Et in Tusculana prima, Gellius lib. 17. cap. 21. & Cassiodorus.

C. Mamilius. Q. Valerius. 515

Consules deinceps secuti sunt, teste Cassiodoro C. Mamilius, Q. Valerius: Turrinus & Falco Siculis tabulis, C. Mamilius Turrinus, Q. Valerius Falco Capitolinis tabulis. Horum consulum præter Verrium Flaccum & Cassiodorum meminit Gellius lib. 17. cap. 21. Cicero in Bruto & Tusculanis quæstionibus, quo anno Ennium Poetam natum fuisse tradunt.

T. Sempronius. P. Valerius. 516

Consules in insequentem annum sunt apud Cassiodorum Titus Sempronius, P. Valerius Gracchus, & Falco in Fastis Cuspiniani & Siculis, Sempronium Gracchum & P. Valerium prodit Zonaras. T. Sempronium Gracchum, P. Valerium Falconem scriptores Capitolini. Meminit horum consulum Orosius.

L. Cornelius. Q. Fuluius. 517

Deinceps L. Cornelium, Q. Fuluium consules profitetur Cassiodorus, L. Lentulum, Q. Flaccum Zonaras, L. Cornelium Lentulum, Q. Fuluium Flaccum Eutropius, Capitolini scriptores Lentulo Candenum cognomen adijciunt. Itaque in Fastis Cuspiniani est Candinus & Flaccus, hi consules in Fastis Siculis prætereuntur.

518 *C. Licinius.* *P. Cornelius.*

CAſsiodorus conſules ſubijcit, C. Licinium, P. Cornelium, Zonaras P. Lentulum, Licinium Varum. Capitolini ſcriptores C. Licinium Varum, P. Cornelium, Lentulum Caudinum. Itemq; Cenſorinus, qui hunc annum ab V. C. numerat DXVIII. Varronianam, Ciceronianam & Plinianam ſecutus ſummã Caudinam & Varum Faſti Cuſpiniani cum Siculis.

519 *T. Manlius Torquatus.* *C. Atilius.*

COnſules hic annus habuit, authore Caſsiodoro, T. Manlium Torquatum, C. Attilium. Torquatum & Bulbum Faſtis Siculis. Eutropio verò & Oroſio, & Capitolinis tabulis, T. Manlium Torquatum, C. Atilium Bulbum, Bulbo II. adijciunt Capitolinæ. T. Manlio Torquato, C. Atilio Bulbo II. vt Verrius Flaccus, Eutropius, Oroſius & Caſsiodorus ſcribunt, pace toto imperio parta, templum Iani iterum clauſum fuiſſe docent Plutarchus in Numa, Liuius, Velleius, Eutropius & Oroſius.

520 *L. Poſtumius.* *Sp. Caruilius.*

COnſules nominat in hunc annum Caſsiodorus, L. Poſtumium, Sp. Caruilium, Albinum & Rugam Faſti Siculi, Poſtumium Albinum, Sp. Caruilium, Zonaras. L. Poſtumium Albinum, Sp. Caruilium Maximum, Capitolini ſcriptores. Rugam autem eſſe Caruilij cognomen ex Gellio apparet, qui Sp. Caruilij Rugæ meminit, qui hoc tempore primus diuortium cum vxore fecit.

521 *Q. Fabius.* *M' Caruilius.*

Q. Fabium, M' Pomponium, conſules ſuggerit Caſsiodorus. Maximum & Mathonem Faſti Siculi. Q. Fabium Maximum Verrucoſum, M. Pomponium Mathonem Capitolini. Q. Fabium Maximum, Manium Pomponium, Zonaras. Maximi cognomen Fabius ab auo accepit, non ipſe primus inuenit, contra quam ſcribit Polybius lib. 3. Verrucoſus à Verruca in labris dictus, Plutarchus author, & qui ſcripſit de viris illuſtribus.

522 *M. Lepidus.* *M. Poplicius.*

M. Lepidum, M. Poplicium, conſules in hunc annũ ſuggerit Caſsiodorus. Lepidũ & Malleolum Faſti Siculi. M. Malleolum & M. Aemylium Zonaras, M. Aemylium Lepidum, M. Poplicium Malleolum tabulæ Capitolinæ.

C. Papirius. *M. Pomponius.*

523 INſequens annus conſules habuit C. Papirium, M. Pomponium, authore Caſsiodoro & Zonara, & Dionyſio lib. 2. Maſonem & Mathonem Faſtis Siculis, C. Papirium Maſonem, M. Pomponium Mathonem Capitolinis. De C. Papirio, C. F. Maſone pontifice Liuius in anno DXL.

524 *M. Aemylius.* *M. Iunius.*

M. Aemylium, M. Iunium, conſules ſuggerit Caſsiodorus & Zonaras. Barbulã & Peram Faſti Siculi. M. Aemylium Barbulam, M. Iunium Peram, Capitolini.

525 *L. Poſtumius.* *Cn. Fuluius.*

LVcium Poſtumium, Cn. Fuluium, conſules ſubijcit Caſsiodorus. Albinum & Centumalũ, Faſti Siculi. L. Poſtumium Albinum, Cn. Fuluiũ Centumalum, cum Eutropio Capitolini. Polybius Cn. Fuluium A. Poſtumium nominat.

Q. Fabius II. *Sp. Caruilius.* 526

CAſsiodorus conſules ſuggerit, Q. Fabium Max. II. & Sp. Caruilium Maximum, & Rugam, Faſti Siculi. Adijciunt etiam iterati honoris notam Caruilio Maximo Capitolini ſcriptores. Meminit horum conſulum Cicero in Catone, & de inuentione lib. 2. Valerius capite de pietate erga parentes.

P. Valerius. *M. Atilius.* 527

P. Valerium, M. Atilium, conſules in hunc annum prodit Caſsiodorus. Flaccũ & Regulum Faſti Siculi. P. Valerium Flaccum, M. Atilium Regulum, Capitolini. Eorum meminit Gellius lib. 4. cap. 3.

L. Apuſtius. *M. Valerius.* 528

L. Apuſtium, M. Valerium, conſules ſubdit Caſsiodorus, Maximum & Apuſtium Siculæ tabulæ. L. Apuſtium Fullonem, M. Valerium Meſſalam, Capitolinæ.

C. Atilius. *L. Aimilius.* 529

DEinceps ſecuti ſunt conſules, C. Atilius, L. Aimilius, authore Caſsiodoro & Polybio. Quos C. Atilium Regulum, L. Aimylium Papum vocant Capitolini ſcriptores. Regulum & Papum Faſti Siculi. Regulum & Aimylium Zonaras. Horum etiam conſulum meminit Oroſius, & Plinius lib. 3. cap. 20. vbi Paulus pro Papo mendoſè legitur.

T. Manlius. *Q. Fuluius II.* 530

COnſules inſequens annus habuit T. Manlium, Q. Fuluium II. authore Caſsiodoro & Polybio. T. Manlium Torquatũ, Q. Fuluium Flaccum, Oroſio. Cuſpiniani tabulæ cum Capitolinis, Torquatum II. & Flaccum II. horum conſulum cognomina edunt.

C. Flaminius. *P. Furius Philus.* 531

CAſsiodorus conſules ſuggerit, C. Flaminium, P. Furium, itemq; Polybius, Flaminium & Furiũ Zonaras, & Plutarchus in Marcello. Flaminium & Philum, Siculæ tabulæ, C. Flaminium, & P. Furium Philum, Capitolinæ.

M. Marcellus. *Cn. Cornelius.* 532

DEinceps cõſules nominat Caſsiodorus M. Marcellum, Cn. Corneliũ. Polybius M. Claudium, Cn. Cornelium. Faſti Siculi Scipionem & Marcellum, Claudium Marcellum & Cn. Scipionem Zonaras. Eutropius M. Claudium Marcellũ, Cn. Cornelium Scipionem. Capitolinę tabulę M. Claudium Marcellum, Cn. Cornelium Scipionem Caluum. Hic eſt Marcellus, qui pòſt quinquies conſul fuit. Scipio, qui poſtea in Hiſpania ab Aſdrubale Pœno occiſus eſt cum fratre P. Scipione.

P. Cornelius. *M. Minutius.* 533

CAſsiodorus in hunc annum prodit conſules, P. Cornelium, M. Minutium, & Zonaras. Scipionem & Rufum Faſti Siculi, Eutropius P. Cornelium, M. Minutium Rufum. Liber Cuſpiniani Aſinam & Rufum. Sigonius cum Onuphrio exiſtimat P. Cornelium Scipionem Aſinam eius filium eſſe, qui bis conſul

consul bello Punico primo fuit. Sanè Liuius in anno DXLIII. P. Cornelij Asinæ consularis senatoris meminit.

534 *L. Veturius. C. Lutatius.*

LVcium Veturium, C. Lutatium consules edit in hunc annũ Caßiodorus & Zonaras, Philonem & Catulum Fasti Siculi. Liber Cuspiniani Philonem & Scæuolam.

535 *M. Liuius. L. Aimilius.*

COnsules subsecuti sunt, M. Liuius, L. Aimilius, Caßiodoro teste. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Salinatorem & Paulum edunt. Zonaras M. Liuium & Aimilium Paulum. Horum consulũ meminit Plinius lib. 29. cap. 1.

536 *P. Cornelius Scipio. T. Sempronius Longus.*

COnsules subijcit Caßiodorus & Polybius P. Cornelium, T. Sempronium. Zonaras Sempronium Longum & P. Scipionem. Longum & Scipionem Fasti Siculi. P. Cornelium Scipionem, T. Sempronium Longum, Liuius, Eutropius, Probus, Orosius, Pædianus. Hisce consulibus bellum Punicum secundum excitatum fuisse authores prodiderunt.

537 *Cn. Seruilius Geminus. C. Flaminius.*

COnsules inde subsecuti Cn. Seruilius cum C. Flaminio, vt author est Polybius. Caßiodorus & Liuius, qui duo cum Fastis Siculis Seruilio cognomen Geminum adiecerunt C. Flaminius II. consul eadem, qua ante superbia vsus, magistratum Idibus Martijs non Romæ, sed Arimini init. Idem neglectis auspicijs cum se Hannibali in Italiam venienti ad lacum Thrasymenum obiecisset, collatis signis exercitu amisso occisus est. In cuius locum M. Atilius Regulus, qui antea consul fuerat, surrogatus est. Ex Liuio & Polybio.

538 *C. Terentius Varro. L. Aimilius Paulus.*

DEinceps consules suggerit Polybius L. Aimilium, C. Terentium. Paulum & Varronẽ Fasti Siculi. Plutarchus in Paulo, Terentium Varronem, Aemylium Paulum, Liuius, Caßiodorus, alij C. Terentium Varronem, L. Aemylium Paulum. Goltzius annotat C. Terentij Varronis patrem fuisse Aulum, ab alijs præteritum.

539 *L. Postumius Albinus III. T. Sempronius*
M. Claudius Marcellus. Gracchus.
Q. Fabius Maximus III.

LIuius consules in hunc annum designatos fuisse M. Iunio dictatore comitia habente, L. Postumium Albinum III. qui tum prouinciam Galliam obtinebat, & T. Sempronium Gracchum, qui magister equitum erat, Postumiumq; antequam iniret in Gallia Hannibalis insidijs circumuentum occisum tradit, in cuius locum M. Marcellus II. subrogatus est, qui cùm eum augures vitio creatum pronunciassent, abdicauit, vulgoque patres ita ferebant, quòd tum primùm duo plebeij consules facti essent, id Deis cordi non esse, in locum Marcelli suffectus, Quintius Fabius Max. III. ita Liuius & Plutarchus scribunt. Atq; ob hanc causam Caßiodorus, Orosius, Eutropius, T. Sempronium & Q. Fabium consules in hunc annum edunt.

Q. Fabius IIII. M. Claudius Marcellus III. 540

LIuius, Plutarchus, & Caßiodorus, consules hoc anno suggerunt Q. Fabium Maximum IIII. & M. Claudium Marcellum III. Horum cõsulum præterea Cicero sæpè, & Frontinus 2. Strategematum meminerunt.

Q. Fabius Maximus Verrucosi F. T. Sempronius Gracchus II. 541

IN hunc annum creati consules ambo absentes Q. Fabius Maximus, Verrucosi filius, & T. Sempronius Gracchus iterum, Liuius author & cum Fastis Siculis Caßiodorus. Fabius priore anno prætor fuerat, Gracchus biennio antè consul. Hos consules A. Gellius ex Quadrigario lib. 2. cap. 2. Cicero & Valerius memorant.

App. Claudius Pulcher. Q. Fuluius Flaccus III. 542

COnsules in hunc annum à Dictatore creati Q. Fuluius Flaccus III. qui tum erat magister equitum, & Appius Claudius Pulcher, cui in prætura Sicilia prouincia obuenerat, teste Liuio, Plutarcho in Fabio, Caßiodoro, & Festo lib. 17.

P. Sulpitius Galba. Cn. Fuluius Centumalus. 543

LItęris acceptis inter se consules compararunt, vt Claudius comitia perficeret, Fuluius ad Capuã maneret. Consules Claudius creauit Cn. Fuluium Centumalum, & P. Sulpitium Ser. F. Galbam, qui nullum antea Curulem magistratum gesßisset. Hæc Liuius. Eosdem consules quoque edit Caßiodorus, Orosius, & Festus lib. 17. Galbam & Centumalum Siculi profitentur, Seruius Sulpitius Ser. F. P. N. Galba Maximus appellatur in secundo eius consulatu Capitolino.

M. Val. Læuinus II. M. Claudius Marcellus IIII. 544

LIuius, Sextus Pompeius, Valerius Maximus, Plutarchus, Florus, Eutropius, & Orosius, M. Claudium Marcellum, & M. Valerium Læuinum, consules in hunc annum profitentur. Est autem Marcellus IIII. vt Plutarchus & Liuius tradunt, Caßiodorus vocat IIII. & M. Valerium Læuinum omisso consulatu, quem vitio creatus non gesßit, qui vnus ex quinq; est, quos ipse gesßisse fertur. Liuius lib. 29. & 30. M. Valerium Læuinum bis fuisse consulẽ scribit. Itemque hoc anno liber Cuspiniani Marcellum IIII. & Læuinum II. edit, quare Onuphrius suspicatur eum primum consulem fuisse anno DXXXIIII. nunc II. Eius autem Polybius & Cicero meminerunt.

Q. Fabius Maximus V. Q. Fuluius Flaccus IIII. 545

COnsules in hunc annum creati Q. Fabius V. Q. Fuluius Flaccus IIII. idem qui dictator comitia habebat. Liuio authore & Caßiodoro. Fabium & Flaccum edunt quoque Fasti Siculi. His consulibus Cicero contra Rullum Capuam receptam scribit, quod biennio ante factum prodidit Liuius. Horum consulum præterea meminerunt Valerius, Plutarchus, Eutropius, Orosiusque.

M. Claudius Marcellus V. T. Quintius Crispinus. 546

VNdecimo anno belli Punici consulatum inierunt M. Marcellus V. (vt numeretur consulatus, quem vitio creatus non gesßit) & T. Quintius Crispinus. Ita Liuius, Plutarchus quoque Marcellum V. & Crispinum, Caßiodorus verò Marcellum

lum IIII. & Crispinum edit præterito vitioso consulatu. Hos præterea consules memorant Cicero, Valerius, Plinius Iunior, Probus, Eutropius, & Orosius, à quibus etiam proditur ambos ex insidijs ab Hannibale circumuentos, ita vt Marcellus statim occisus sit, Quintius saucius fugerit.

547 *C. Claudius Nero. M. Liuius Salinator II.*

CVm circumspicerent patres, quos nam consules facerent, longè ante alios eminebat C. Claudius Nero, ei collega datus est M. Liuius, multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus, ac octauo fermè anno post damnationem à M. Marcello, & M. Læuino consulibus in vrbem reductus. Neronem item cum Salinatore Fasti Siculi suggerunt, C. Claudium Neronem cum M. Liuio Salinatore II. Capitolini.

548 *Q. Cæcilius Metellus. L. Veturius Philo.*

LVcium Veturium Philonem, Q. Cæcilium Metellum, consules suggerit in hunc annū Liuius, Cassiodorus cum Capitolinis Fastis. Metellum & Philonem Siculi. De quibus præterea sæpè Cicero, Valerius, Plutarchus in Africano, Appianus in Iberico, Plinius lib. 7. cap. 43. mentionem faciunt.

549 *P. Cornelius Scipio. P. Licinius Crassus.*

COmitia creandis consulibus habuit, L. Veturius Philo, centuriæque omnes ingenti fauore P. Scipionem consulem dixerunt, collega additur ei P. Licinius Crassus, Pontifex Maximus. Hæc Liuius, Scipionem cum Crasso Siculæ tabulæ, P. Cornelium Scipionem, qui postea Africanus appellatus est, cum P. Licinio Crasso duire, Capitolinæ edunt. De quibus item Cassiodorus & Cicero in Bruto.

550 *M. Cornelius Cethegus. P. Sempronius Tuditanus.*

PVblium Sempronium Tuditanum, M. Cornelium Cethegum, consules in hunc annum produnt, Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini. Cethegum & Tuditanum Siculi, quorum Cicero in Bruto: Plutarchus, Eutropius, & Cassiodorus sæpè mentionem faciunt. Hoc anno P. Scipio Nasica vir optimus à Senatu iudicatus matrem Idæam suscipit.

551 *Cn. Seruilius Cæpio. C. Seruilius.*

LIuius & Cassiodorus vnà cum Fastis Siculis & Capitolinis consules suggerunt, Cn. Seruilium Cæpionem, C. Seruilium, quorum Cæpio prætor fuerat anno DXLVIII. Seruilius anno DXLVII. Hoc anno Q. Fabius Maximus obijt, & Annibal ex Italia mœstus ac dolens in Africam legatorum iussu discessit, anno belli Punici secundi XVII.

552 *Tib. Claudius Nero. M. Seruilius Geminus.*

MArcum Seruilium Geminum, Tib. Claudium Neronem, consules in hunc annum produnt Liuius, Cassiodorus, & Fasti Capitolini, in quibus Seruilius Pulex Geminus nominatur. Neronem cum Seruilio Siculi: Hisce consulibus Hannibale in Africa à Scipione victo, iterum pax cum Pœnis facta est, vt Polybius, Liuius, Plutarchus, Appianus, & Eutropius tradunt.

Cn. Cornelius Lentulus. P. Aelius Pætus. 553

IN hunc annum creati consules C. Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus, autor Liuius, Cassiodorus, & Plinius lib. 18. cap. 18. in fragmento Capitolino est Lentulus, & P. Aelius, in Fastis Siculis Lentulus & Pætus. Hi ambo prætores fuerunt anno DL.

P. Sulpitius Galba. C. Aurelius Cotta. 554

PVblium Sulpitium Galbam, C. Aurelium Cottam, consules suggerunt Liuius & Cassiodorus. P. Sulpitius anno DXLII. primùm consul fuit, C. Cotta biennio antè prætor. Iidem consules sunt in Capitolinis tabulis, Galba & Cotta in Siculis

L. Cornelius Lentulus. P. Villius. Tappulus. 555

HIc annus consules habuit, L. Cornelium, P. Villium, authore Cassiodoro, Liuio autem & Capitolinis Lentulum & Tappulum: Siculis L. Cornelium Lentulum, P. Villium Tappulum: P. Villij consulis meminit etiam Plutarchus in Quintio.

T. Quintius Flaminius. Sext. Aelius Pætus. 556

T. Quintium Flaminium, Sext. Aelium Pætum, consules suggerunt Liuius, Cassiodorus, & Capitolinæ, vnà cum Plutarcho in Quintio. Flaminiū & Pætum Siculæ tabulæ. Plinius de viris illustribus hunc Flaminium non sine errore C. Flaminij qui ad Trasimenum interfectus est. filium tradidit, cùm tamen hic è gente Quintia patritia fuerit, ille è Flaminia plebeia: Sextus verò Aelius Pætus est is, de quo Cicero egregiè cordatus homo, Catus Aelius Sextus ex Ennio. Itaque in tabulis Capitolinis Pætus Catus vocatur.

C. Cornelius Cethegus. Q. Minutius Rufus. 557

HOc anno C. Cornelius Cethegus, Q. Minutius, fuerunt consules, author Liuius, Cassiodorus, cap. Tabul. Eorum cognomina Cethegus & Rufus sunt in Siculis: & meminit Cicero in Bruto.

L. Furius Purpureo. M. Claudius Marcellus. 558

HIc annus consules habuit L. Furium Purpureonem, M. Claudium Marcellum, Liuius, Cassiodorus. Capitolinæ tabulæ Porphyreonem, & Marcellum edunt Siculæ.

M. Portius Cato. L. Valerius Flaccus. 559

MArcus Portius Cato, & L. Valerius Flaccus consules hoc anno digeruntur à Verrio Flacco, Cicerone multis in locis, Liuio, Plutarcho, Plinio, Valerio, Probo, Eutropio, Orosio, & Cassiodoro.

P. Cornelius Scipio Africanus II. T. Sempronius Longus. 560

PVblium Cornelium Scipionem Africanum II. T. Sempronium Longum, consules in hunc annum comparant Liuius & Cassiodorus, cum Siculis & cum Capitolinis tabulis. Horum etiam meminit Cicero pro Cornelio Perduellionis reo apud Pædianum.

L. Cornelius Merula. Q. Minutius Thermus. 561

LIuius, Cassiodorus, & Capitolini authores, consules in hunc annum surrogatos scribunt L. Cornelium Merulam, & Quintū Minutium Thermum. Eadem cognomina in Fastis Siculis inueniuntur. Meminit horum Probus in Hannibale. Frontinus in libro Stratag.

L. Quin-

562 *L. Quintius Flaminius. Cn. Domitius Aenobarbus.*

L. Quintius Flaminius, Cn. Domitius Aenobarbus, hoc anno consules fuerunt, author Liuius: Casiodorus, Capitolinæ tabulæ, quorum cognomina quoque suggerunt Siculæ.

563 *M. Acilius Glabrio. P. Cornelius Scipio Nasica.*

IN hunc annum consules creati, P. Cornelius Scipio Nasica, Cn. F. M. Acilius Glabrio, authore Liuio, Casiodoro, Capitolinis Fastis, Plutarcho in Quintio, Appiano in Syriaca historia. Glabrio & Nasica Siculis: Quibus consulibus bellum Antiocho Syriæ regi & Aetolis indictum fuisse authores ijdem sunt, quod Antiochum in tabulis Capitolinis, à Paterculo & Macrobio, Syriacum verò à Floro, Plinio Iuniore in Catone, appellatur. Hunc annum ab vrbe condita fuisse DLXII. refert primo Saturnalium Macrobius.

564 *L. Cornelius Scipio. C. Lælius.*

L. Cornelium Scipionem, C. Lælium, coss. subijciunt in hunc annū Casiodorus, Liuius, & tabulæ Capitolinæ. Scipionem & Lælium Siculæ. Eosdem Gellius lib. 16. cap. 4. C. Lælium C. F. L. Scipionem P. F. vocat, Lælio cognomen Africani adijcit solus Casiodorus. Hic L. Scipio Asiaticus frater Africani fuit.

565 *C. Manlius Vulso. M. Fuluius Nobilior.*

CN. Manlius Vulso, M. Fuluius Nobilior, in hunc annum consules nominantur à Liuio, Casiodoro, & Capitolinis Siculisq; tabulis, quorum Manlius Prætor fuit anno DLVII. Fuluius anno DLX.

566 *C. Liuius Salinator. M. Valerius Messala.*

DEinceps consules insecuti M. Valerius Messala, C. Liuius Salinator, author Liuius, Casiodorus, & cum Siculis tabulis Capitolinæ.

567 *M. Aimilius Lepidus. C. Flaminius.*

COnsules inde M. Aimilius Lepidus, C. Flaminius, testes sunt Liuius, Casiodorus, Zonaras, Strabo lib. 5. Siculæ & Capitolinæ tabulæ. Horum meminit Valerius lib. 6. Et hic est M. Lepidus Pontifex Maximus bis consul, censor, princeps, Senatus sextus censoribus lectis, C. verò Flaminius Senatu à Catone censore postea motus.

568 *Sp. Postumius Albinus. Q. Martius Philippus.*

SP. Postumium Albinum, Q. Martium Philippū, consules in hunc annum prodit Liuius, Casiodorus, Eutropius, & tabulæ Capitolinæ. Albinum & Philippum Siculæ. Horum meminit Valerius lib. 6. cap. 3. Plinius lib. 33. cap. 10.

569 *App. Claudius Pulcher. M. Sempronius Tuditanus.*

HIc annus consules habuit App. Claudium Pulchrum, M. Sempronium Tuditanum: author Liuius, Casiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Pulcher & Tutidanus in Fastis Siculis, &c.

570 *P. Claudius Pulcher. L. Porcius Licinus.*

PVblius Claudius Pulcher, L. Porcius Licinus consules secuti sunt in hunc annum, testes Liuius, Casiodorus, Capitolinæ tabulæ. Pulcher & Licinius est in tabulis Siculis.

Q. Fabius Labeo. M. Claudius Marcellus. 571

IN hunc annum creati consules M. Claudius Marcellus, Q. Fabius Labeo, ex Liuio, Casiodoro, lapidibus Capitolinis, cognomina quoque eorum in Siculis tabulis reperiuntur. Hisce consulibus, referente Probo in Annibale, Atticus mortuum Annibalem esse tradidit.

L. Aemilius Paulus. Cn. Bæbius Tamphilus. 572

CN. Bæbius Tamphilus, L. Aemilius Paulus, in hunc annum consules creati fuerunt, author Liuius, Casiodorus, Capitolinæ tabulæ, & si cognominum tantum rationem habens etiam Siculæ. L. Aemilius, L. Aemilij, qui ad Cannas perijt, est filius, teste Plutarcho & Velleio.

P. Cornelius Cethegus. M. Bæbius Tamphilus. 573

P. Cornelius Cethegus, M. Bæbius Tamphilus, cōsules hoc anno subsequuntur apud Liuium, Casiodorum, & tabulas Capitolinas. Cethegus & Tamphilus apud Siculas. P. Cornelij, M. Bæbij consulum meminit Plutarchus in Numa. P. Cornelij, M. Bæbij Tamphili Valerius libro 1. capite 1. P. Cornelij Lentuli, M. Bæbij Tamphili lib. 11. cap. 1. Plinius autem lib. 13. cap. 13. P. Cornelium, L. F. Cethegum, M. Bæbium, Q. F. Tamphilum vocat.

A. Postumius Albinus. C. Calpurnius Piso. 574

A. Postumium Albinum, C. Calpurnium Pisonem, consules suggerunt in hunc annum Liuius, Casiodorus, & Capitolinæ tabulæ. Albinum & Pisonem Siculæ. Piso prætor fuit anno DLXVII. Albinus anno DLXVIII. Cùm autem pestilentia tertium iam annum vrbem Romanam atque Italiam vastaret, C. Calpurnio extincto, non sine suspitione quod à Quarta Hostilia necatus esset, in eius locum declaratus est Q. Fuluius Flaccus, vitricus eius.

L. Manlius Acidinus. Q. Fuluius Flaccus. 575

LVcium Manlium Acidinum, Q. Fuluium Flaccum, consules edunt in hunc annū Liuius, Casiodorus, tabulæ Capitolinæ, Acidinum cum Flacco Siculæ. Acidini consulis meminit Cicero 2. de Oratore. Et fratres Germanos fuisse hos consules notatum est in tabulis Capitolinis, & id memoria prodidit Velleius lib. 2. Atque propterea factum est, vt L. Manlius Acidinus Fuluianus ex adoptiuorum ratione in tabulis Capitolinis nominetur.

M. Iunius Brutus. A. Manlius Vulso. 576

DEinceps M. Iunius Brutus, A. Manlius Vulso, consules creati sunt, authore Liuio, Casiodoro, & Capitolinis tabulis, Brutus & Vulso Siculis. Brutus anno DLXII. prætor fuit, Vulso DLXXI.

C. Claudius Pulcher. T. Sempronius Gracchus. 577

CAius Claudius Pulcher, T. Sempronius Gracchus, consules in hunc annum comparantur à Verrio Flacco, Liuio, & Casiodoro. De Tiberio Graccho Cicero 1. de diuinatione, & Frontinus primo Stratagematum, mentionem fecēre.

C. Cor-

578 *C. Cornelius Scipio Hispalus.* *Q. Petilius. Spurinus.*
C. Valerius Lævinus.

CN. Cornelium Scipionem Hispalum, Q. Petilium Spurinum, cōsules prodidere Liuius, Casſiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Scipionem & Petiliū Siculæ. Cæterùm cùm Scipio ex monte Albano rediens concidiſſet, & parte membrorum captus, ad aquas Cumanas profectus, morbo ingrauescente Cumis deceſsiſſet, Q. Petilius consul collegam, qui extemplò magiſtratum occiperet, creauit C. Valerium Læuinum, ita Liuius.

579 *P. Mutius Scæuola.* *M. Aimilius Lepidus II.*

COnsules ſuggerunt Oroſius Lepidum & Mutium, Caſsiodorus & Obſequens, M. Lepidum, P. Mutium. Siculæ tabulæ Lepidum & Scæuolam. Capitolinæ P. Mutium Scæuolam, M. Aemilium Lepidum II. Conſularia huius anni comitia apud Liuium interciderunt. Marcum Aemilium Lepidum hunc bis cōſulem fuiſſe ſcribit etiam Cicero de prouincijs, & Valerius lib. 6. cap. 6.

580 *Sp. Poſtumius Albinus.* *Q. Mutius Scæuola.*

COnſules ſubijcit Caſsiodorus, Sp. Poſtumium, Q. Mutium, Capitolinæ tabulæ, Sp. Poſtumiū Albinum Paulum, Q. Mutium Scæuolam. Paulum & Scæuolam liber Cuſpiniani. Horum meminit Plinius lib. 2. cap. 31. Comitia huius anni conſularia apud Liuium exciderunt, &c.

581 *L. Poſtumius Albinus.* *M. Popilius Lenas.*

IN hunc annum creati conſules L. Poſtumius Albinus, M. Popilius Lænas, author Liuius, Caſsiodorus, tabulæ Capitolinæ, Albinus & Lænas in Siculis ſuggeruntur. His conſulibus, Floralia inſtituta eſſe docet Ouid. 5. Faſt.

582 *C. Popilius Lænas.* *P. Aelius Ligur.*

C. Popilium Lenatem, P. Aelium Ligurem, conſules hic annus habuit, Liuio, Caſsiodoro, & Capitolinis tabulis teſtibus. Lenatem & Aelium Siculis. Huculque Plebeij conſules in eundem annum nulli ſunt comparati. Hoc etiam anno primum ex plebe ambo conſules facti ſunt, quemadmodum notatum eſt in tabulis Capitolinis. Itaque poſthac patritij conſules ambo nunquam erunt, plebeij ambo ſæpè, plebeius & Patritius ſæpiſsimè.

583 *P. Licinius Craſſus.* *C. Caſsius Longinus.*

COnſules in hunc annum ſubſequuti P. Licinius Craſſus, C. Caſsius Longinus, vt eſt apud Liuiū, Caſsiodorum, Oroſium, & in tabulis Capitolinis. Nam in Siculis tantum eſt Craſſus & Longus. Eorundem meminit Plinius lib. 7. Gellius lib. 9. cap. 4. Hiſce conſulibus bellum à populo Romano cum Perſeo Macedonum rege Philippi filio ſuſceptum eſt, quod Florus & Eutropius cum Oroſio Macedonicum ſecundum vocant, de quo plura Liuius & Plutarchus ſcribunt.

584 *A. Hoſtilius Mancinus.* *A. Atilius Serranus.*

COnſules ſubijcit Caſsiodorus C. Hoſtiliū Mancinum, C. Atilium. Siculæ tabulæ Mancinum, & Serranum, Capitolinæ A. Hoſtilium Mancinum, A. Atilium Serranum. Horum comitia conſularia & res geſtæ exciderunt in Liuianis annalibus.

Q. Martius Philippus II. *Cn. Seruilius Cæpio.* 585

Q. Martium Philipppum iterum, Cn. Seruiliū Cæpionem, conſules in hunc annum comparant Liuius, Caſsiodorus, & tabulæ Capitolinæ, Philippum & Cæpionem Siculæ. Cicero in Bruto & Catone hiſce conſulibus, Ennium mortuum fuiſſe ſcribit.

L. Aemilius Paulus II. *C. Licinius Craſſus.* 586

COnſules ſubſecuti L. Aemylius Paulus iterum, ſeptimo decimo anno, poſtquam primùm conſul fuerat, C. Licinius Craſſus, author Liuius, Caſsiodorus, tabulæ Capitolinæ, Paulus item eſt & Craſſus in Siculis. De ſecundo conſulatu L. Pauli, Plutarchus, Velleius, Oroſius, Eutropius, Florus, Iuſtinus lib. 33. Plutarchus adijcit, Paulum ſexaginta annos natum conſulem iterum eſſe factum.

Q. Aelius Pætus. *M. Iunius.* 587

LIuius cōſules ſubdit, Q. Aelium, M. Iunium. Faſti Siculi Pætum & Pennum. Obſequens & Caſsiodorus Q. Aelium Pætum, M. Iunium Pennū. Cicero item in Bruto M. Iunij Penni, qui cum Q. Aelio conſul fuit, meminit. Et poſt hæc tempora nobis deeſt Liuiana hiſtoria.

M. Marcellus. *C. Sulpitius.* 588

COnſules in hunc annum prodit Liuius cum Capitolinis tabulis, M. Claudium Marcellum, C. Sulpitium Gallum. Obſequens & titulus Andriæ Terentianæ M. Marcellum, C. Sulpitium. Hic eſt Marcellus, qui poſtquam ter conſul fuit, in mari perijt, nepos M. Marcelli quinquies conſulis, vt tradit Pædianus. De hiſce conſulibus Iuſtinus, Plinius libro 2. & plerique alij meminere.

Cn. Octauius. *T. Manlius.* 589

COnſules ſubdit Caſsiodorus & Obſequens, Cn. Octauium & T. Manlium. Siculæ tabulæ Octauium & Torquatum, Capitolinæ Cn. Octauium, T. Manlium Torquatum. Eorundem conſulum mentio eſt in titulo Hecyræ Terentianæ. Titi Torquati, qui cum Cn. Octauio conſul fuit, meminit Cicero de finibus primo, itidem alijs compluribus locis.

A. Manlius. *Q. Caſsius.* 590

CAſsiodorus conſules comparat in hunc annum, A. Manlium, Q. Caſsium. Faſti Siculi, Torquatum & Longinum. Capitolini A. Manlium Torquatum, Q. Caſsium Longinum, qui in magiſtratu mortuus eſt. Hi in prætura etiam collegæ fuerunt, anno DLXXXVI. teſte Liuio.

T. Sempronius. *M' Iuuentius.* 591

T. Sempronius, M' Iuuentius, conſules in hunc annum ſunt Caſsiodoro. Apud Obſequentem Tiberius Gracchus, M' Iuuentius, in tabulis Capitolinis, T. Sempronius Gracchus II. M' Iuuentius Thalua. In Faſtis Siculis Dolabella cum Thalua, an rectè, dubitatur. De Tiberio Graccho II. conſule, Cicero, Valerius & Plutarchus meminerunt. M' vero Iuuentium in magiſtratu mortuum fuiſſe, ſcribunt Plinius lib. 7. & Valerius.

592 *P. Cornelius Scipio Nasica. C. Martius.*

CIcero primo secundoq; de natura deorum, Verrius Flaccus, Obsequens & Casiodorus P. Cornelium Scipionem Nasicam, & C. Martium Figulum memorant. Qui cum vitio creati abdicassent, iisdem, Valerio, Plutarcho & Plinio autoribus, in eorum locum facti sunt, P. Cornelius Lentulus, Cn. Domitius Aenobarbus.

593 *M. Messala. C. Fannius.*

M. Messalam, C. Fannium, consules suggerit Casiodorus. Messalam & Strabonem Siculæ tabulæ. M. Valerium Messalam, C. Fannium Strabonem Capitolinæ, & titulus Phormionis Terentiani. Horum consulum meminit Suetonius de claris Rhetoribus. Cicero in Bruto, Plinius lib. 10. cap. 50. Gellius libro 2.

594 *L. Anicius. M. Cornelius Cethegus.*

L. Anicium, M. Cornelium, consules subijcit Casiodorus, & titulus Adelphorum Terentianorum. Siculæ & Capitolinæ tabulæ cognomina ijs adijciunt Gallum & Cethegum. Anicij consulis meminit Cicero in Bruto. Cethegi Epitoma XLVI. His consulibus L. Paulum, qui Persen vicerat, mortuum constat.

595 *Cn. Cornelius Dolabella. M. Fuluius.*

INsequens annus consules habuit, teste Casiodoro, Cn. Cornelium Dolabellam, M. Fuluium. Siculis Fastis Dolabellam & Fuluium. Capitolinis C. Cornelium Dolabellam. M. Fuluium Nobiliorem. Idem est in vita Terentij, quibus consulibus mortuum Terentium scriptum est.

596 *M. Aemylius. C. Popillius.*

DEinceps consules, M. Aemylius, C. Popillius, vt ait Casiodorus. Lepidum & Lænatem edunt Siculæ tabulæ, M. Aemylium Lepidum & C. Popilium Lænatem II. Capitolinæ. Eorundem meminit Censorinus capite de distinctionibus ætatum.

597 *Sextus Iulius. L. Aurelius.*

SExtum Iulium, L. Aurelium, consules prodit deinceps Casiodorus, hic cognomina addunt Iulio Cæsarem, Aurelio Orestem Siculæ & Capitolinæ tabulæ. De his meminit Plinius lib. 33.

598 *L. Lentulus, C. Martius.*

L. Lentulum, C. Martium, consules memorant in hunc annum Casiodorus & Obsequens. Lentulum & Figulum Siculæ tabulæ. L. Cornelium Lentulum Lupum, C. Martium Figulum II. Capitolinæ tabulæ. Meminit horum Cicero in Bruto. De Figulo II. consule Valerius cap. de ira.

599 *P. Scipio Nasica. M. Claudius.*

P. Scipionem, M. Claudium, consules subdit Casiodorus, Nasicam & Marcellum Fasti Siculi, P. Cornelium Scipionem Nasicam II. M. Claudium Marcellum II. Capitolini. Hunc Marcellum ter consulem fuisse Pædianus. P. verò Scipionem Nasicam Corculum appellatū, bis consulem, censoremq; fuisse scribit in Bruto Cicero.

600 *L. Postumius. Q. Opimius.*

HIc annus consules habuit L. Postumium. Q. Opimium, authore Casiodoro & Obsequente. Siculis tabulis Opimium & Albinum. Capitolinis autem Q. Opimium. L. Postumium Albinum. Q. Opimij consulis mentio fit à Cicerone in Bruto, & in Epitoma XLVII. Cæterùm Postumium in magistratu mortuum fuisse, præter Verrium Flaccum, docet etiam Obsequens, in cuius locum M'Acilius Glabrio factus est.

Q. Fuluius. T. Annius. 601

COnsules subsecuti sunt Q. Fuluius, T. Annius, authore Casiodoro. In fragmentis Capitolinis est Nobilior, & T. Annius. In Siculis Nobilior & Luscus. Cicero in Bruto Q. Nobiliorem M. F. & T. Annium Luscum consules memorat. Fasti Græci & liber Cuspiniani Nobiliorem & Luscum edunt.

Marcus Marcellus. L. Valerius. 602

HIc annus consules habuit, M. Marcellum, L. Valerium, Casiodoro teste. Marcellum & Flaccum, Siculis Fastis, M. Claudium Marcellum, L. Valerium Flaccum, Obsequenti. Hic Marcellus ter consul fuit, author Pædianus in orat. pro Scauro. Cicero de diuinatione & de fato.

L. Licinius Lucullus, A. Postumius Albinus. 60[3]

L. Lucullum, A. Postumium coss. subdit Casiodorus. Lucullum & Albinum Siculæ tabulæ. Lucullum & A. Postumium A. F. Capitolina fragmenta. L. Licinium Lucullum, A. Postumium Albinum cum Epitoma XLVIII. Orosius. Eorundem meminit Cicero in Bruto & in Lucullo.

T. Quintius. M' Acilius. 604

COnsules hic annus habuit L. Quintium, M'Acilium, authore Casiodoro, quos Plinius lib. 7. cap. 36. C. Quintiū M' Aciliū vocat. Cicero in Catone & Epistolarum ad Atticum libro 12. T. Flamminium, M' Acilium, eosq; vndeuigesimo post Ennij mortem anno ait factos. Siculæ tabulæ Flamminium & Balbum. Capitolina fragmenta Flamminium, M. Acilium Balbum.

L. Martius. M' Manilius. 605

IN hunc annum consules profitetur Casiodorus L. Martium, M'Manilium, itemq; Epitoma XLIX. Censorini & M' Manilij Cicero in Lucullo meminit. Censorini & Manilij lib. 12. ad Atticum. Eosdem nominat Appianus in Libyca, L. Martium Censorinum, M' Manilium, itemq; Censorinus de die natali. Censorinum & Manilium Fasti Siculi. Censorinum, M. Manilium P. F. P. N. Capitolini. Hisce coss. tertiùm inter populum Romanum & Carthaginienses bellum exortum fuisse, præter Verrium Flaccum, Florus, Epitoma XLIX. Solinus qui anno DCIIII. cum Verrio Flacco, Cicero Philippica XI. Eutropius & Orosius memorant.

Sp. Postumius. L. Piso. 606

DEinceps consules creati sunt Sp. Postumius, & L. Piso, Casiodoro & Obsequente authoribus. In fragmentis Capitolinis est Albinus Magnus, L. Calpurnius C. F. C. N. Piso, Cæsoninus. In Cuspiniani Magnus & Cæsoninus, in Siculis Albinus & Piso. Sunt autem illa Postumij hæc Calpurnij cognomina. Hoc anno cum Andrisco, qui & Pseudophilippus est dictus, bellum populus Romanus suscepit,

quod Macedonicum tertium vocant, vt authores sunt Florus & Eutropius.

607 *P. Africanus. C. Liuius.*

OBsequens & Cassiodorus consules in hunc annum edunt P. Africanum, & C. Liuium. In Fastis Siculis Scipio & Drusus, in Capitolinis autem fragmentis Africanus Aemylianus. C. Liuius, M. Aemyliani F. M.N. Drusus. Hic P. Cornelius Pauli, qui Persen Macedonum regem vicerat, filius fuit, datus in adoptionem P. Cornelio Scipionis Africani filio, quare P. Cornelius P. F. P. N. Scipio Africanus minor & Aemylianus appellatus est: vt autor est Velleius & alij eius quoque duo extrema cognomina sunt, in tabulis Capitolinis, ex quibus quoque integra M. Liuij Drusij nomenclatura formata est: De his consulibus sæpe Cicero, Valerius Paterculus, Appianus, Plutarchus, Florus, vterq; Plinius, Eutropius & Orosius.

608 *Cn. Cornelius. L. Mummius.*

DEinceps secuti sunt consules Cn. Cornelius, L. Mummius teste Cassiodoro. Cn. Cornelius Lentulus L. Mummius Orosio, Velleio, Censorino, Cicerone libro 13. Epistolarum ad Atticum. In Fastis Siculis est Lentulus & Mummius. In fragmentis Capitolinis Lentulus L. Mummius L. N. L. Mummius in hoc magistratu ex Achaica victoria Achaici cognomen inuenit, Plutarchus in Mario & Velleius autores.

609 *Q. Fabius Maximus. L. Hostilius*

CAssiodorus hoc anno consules edit, Q. Fabium Maximum, cum L. Hostilio: Q. Maximum Scipionis fratrem, L. Mancinum Cicero in Lælio & Plinius libro 35. cap. 4. De Q. Fabio Maximo Aemyliano Valerius libro 2. cap. 1. Hic Q. Fabius Pauli Aemylij fuit adoptatus à Q. Fabio Maximo Verrucosi filio, autor Appianus in Hispanensi, & idcirco in tabulæ Capitolinæ fragmento est alterum cognomen Aemilianus. Plinius lapsus libro 31. cap. 11. fratrem Scipionis Q. Allobrogicum vocat qui fuit huius Fabij filius.

610 *Ser. Galba. L. Aurelius.*

COnsules hic annus habuit Ser. Galbam L. Aurelium, autore Cassiodoro: quos Seruium Sulpitium Galbam & L. Aurelium Cottam vocat Valerius libro 6. Galbam & Cottam Fasti Siculi. Galbam & L. Valerium Cottam fragmenta Capitolina. Hic est Sulpitius Galba, qui prætor autore Suetonio Viriathinum ante bellum excitauit, orator vehemens, cuius sæpe meminit Cicero. L. autem Cota ille est, quem postea ab Africano accusatum Q. Metellus Macedonicus defendit. Cicero in Bruto, pro Muræna, in Verrem: Meminit horum & Frontinus primo de aquæductibus.

611 *Appius Claudius. Q. Metellus.*

APpium Claudium Q. Metellum nominat in hunc annum consules Cassiodorus: Ap. Claudium, Q. Cæcilium Metellum Orosius: Claudium & Metellum Fasti Siculi: Pulchrum & Q. Cæcilium Macedonicum fragmenta Capitolina: Eorundem meminit Frontinus de aquæductib. Valerius libro 7. Metellus autem is est, qui in prætura Macedonas atque Achæos fregit, vnde Macedonicus dictus fuit, quem L. F. Q. N. esse docet Plinius lib. 7.

L. Metellus. Q. Maximus. 612

COnsules Cassiodorus suggerit L. Metellum Q. Maximum. Fasti Siculi Metellum, & Maximũ, Orosius L. Cæcilium Metellum, Q. Fabium Maximum Seruilianum: fragmenta item Capitolina Caluum & Seruilianum. Hic Seruilianus frater est germanus Q. Seruilij Cæpionis biennio pôst consulis, autore Appiano, adoptiuus Q. Fabij Aemiliani, ambo enim à Q. Fabio Maximo Verrucosi filio adoptati fuerunt, alter ex gente Aemilia, alter ex Seruilia, L. Metellus frater est Q. Metelli Macedonici, vt tradit Valerius de testibus.

Cn. Cæpio. Q. Pompeius. 613

CN. Cæpio & Q. Pompeius consules referuntur à Cassiodoro. Velleius lib. 11. seu duæ, seu tres Pompeiorum familiæ fuerunt, primus è Pompeijs cum Cn. Seruilio cos. fuit. De hoc, Q. Pompeio Cicero sæpe meminit, quem humili atque obscuro loco natum scribit. Hunc Valerius capite de testibus Aufidum vocat librariorum vitio pro A. filiũ. Eadem ratione Appianus in Hispanensi eum Q. Pompeium Aulum vocat pro Auli filium. Cn. & Q. Seruilios Cæpiones fratres fuisse docet Cicero in Verrinis & in Fonteiana, ac Valerius capite de testibus.

Q. Cæpio. C. Lælius. 614

DEinde consul factus Q. Cæpio cum C. Lælio, autor cum Fastis Siculis Cassiodorus & Obsequens. Frontinus de aquæductibus. Hic Lælius, vt Cicero in Philip. 11. & Velleius tradunt, filius fuit eius Lælij, qui consul fuit anno DLXIIII. qui sapientis cognomen primus tulit ex Cicerone lib. 2. officiorum, atque in Lælio, cuius rationem affert Plutarchus in Gracchis.

Cn. Piso. M. Popilius. 615

CAssiodorus in hunc annum consules prodit Cn. Pisonem cum M. Popilio. M. Popilium Lænatem Appianus & Epitoma: M. Popilium Lænatem L. Calpurnium, Valerius libro primo cùm ait, Cornelius, Hispalus Prætor peregrinus M. Popilio Lænate L. Calpurnio cos. edicto Chaldæos citra decimum diem abire ex vrbe atque Italia iussit.

P. Scipio. D. Brutus. 616

P. Scipio, D. Brutus consules memorantur hoc anno à Cassiodoro, Florus Epitoma LV. P. Cornelio Nasica, (cui cognomen Serapionis fuit ab irridente C. Curiatio tribunis plebis impositum) & Decio Iunio Bruto coss. delectum habentibus. Hic Scipio filius fuit eius Nasicæ, qui Corculum fuit appellatus, atque bis Consul & Censor fuit, eius qui vir optimus à Senatu iudicatus est nepos, pater verò eius qui Iugurthæ bellum intulit, vt ait Velleius. Deciũ Brutum Cicero in Bruto M. F. vocat, qui consulatum gessit anno DXCVII. atque in tabulis Capitolinis Pennus appellatur. De his consulibus præterea Cicero sæpissimè. Valerius libro 3. cap. 7. & libro 5. cap. 3. & libro 9. cap. 15. Plinius libro 21. & Frontinus, mentionem faciunt.

M. Aemi-

617 *M. Aemilius.* *C. Hostilius Mancinus.*

Consules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequens, M. Aemilium, C. Hostilium Mancinum: Lepidum & Mancinum Fasti Siculi. Orosius & Appianus M. Aemilium Lepidum, & C. Hostilium Mancinum: Mancini consulis etiam in fragmentis Capitolinis vestigia extant: Lepidi meminit saepe Cicero, cum alibi tum in Bruto. Valerius, Florus, Paterculus, & Plinius de viris illustribus.

618 *P. Furius.* *Sext. Atilius Serranus.*

Consules suggerit Cassiodorus P. Furium, Sext. Atilium Serranum: Cicero libro 3. de officijs L. Furium, Sext. Atilium: Obsequens L. Furium, Atilium Serranum: Fasti Siculi Philum & Serranum. De Furio Cicero sic in Bruto, L. Furius Philus perbenè loqui putabatur, literatiusq; quàm caeteri. In fragmentis Capitolinis vestigium etiam apparet Serrani consulis.

619 *Ser. Fuluius.* *C. Calpurnius.*

Deinceps consules subijcit Cassiodorus & Obsequens Ser. Fuluium, Q. Calpurnium. Fasti Siculi Flaccum & Pisonem. Orosius Seruium Fuluium Flaccum, Q. Calpurnium Pisonem. Fragmenta Capitolina Pisonem: Fuluij Flacci consulis mentio est in Epitoma LVI. & apud Appianum in Illyrica, Calpurnij Pisonis in Hispanensi.

620 *P. Africanus.* *C. Fuluius Flaccus.*

Insequens annus P. Africanum, C. Fuluium Flaccum, consules habuit, vt scriptum est apud Cassiodorum & Obsequentem: vt autem in Fastis Siculis, Scipionem & Flaccum: quem eundem Flaccum suggerunt Capitolina fragmenta. C. Fuluij mentio est etiam in Epitoma LVI. Africani II. consulis, apud Appianum in Hispanensi, Orosium, Florum, Valerium libro II.

621 *P. Mucius.* *L. Calpurnius.*

Hic annus consules habuit P. Mucium, L. Calpurnium, autore Cassiodoro: Scaeuolam & Calpurnium Fastis Siculis: Velleio autem P. Mucium Scaeuolam & L. Calpurnium: Horum sic meminit Paedianus in Verrinas, Scaeuola iuris peritissimus cum L. Pisone cos. fuit, quo anno Tib. Gracchus occisus est. In fragmentis Capitolinis est L. Calpurnius Piso Frugi rectè. Scribit enim Cicero in Verrem, & pro Fonteio primum hunc è Pisonibus esse Frugi vocatum. Idem tribunus plebis legem tulit de repetundis, Martio & Manilio consulibus, & annales Romanos scripsit. Cicero in Bruto.

622 *P. Popilius.* *P. Rupilius.*

In hunc annum creati consules fuerunt, authore Cassiodoro, P. Popillius, P. Rupilius. Laenas & Rupilius Fastis Siculis. Eorum meminit Cicero libro 13. ad Atticum & in Verrem. In fragmentis etiam Capitolinis est P. Popillius C. F. P. Rupilius, P. F. P. N. Rupilium & Popilium consules nominat Velleius libro 2. Rupilium & Laenatem Cicero in Laelio. P. Rupilij mentio etiam est in Epitoma LIX.

P. Crassus. *L. Valerius.* 623

Consules suggerit in hunc annum Cassiodorus, P. Crassum, L. Valerium, Crassum & Flaccum Fasti Siculi. Cicero Philippica XI. L. Valerium Flaccum, P. Licinium Crassum. P. Licinij Crassi consulis meminerunt omnes, qui de bello Aristonici scripserunt. Hic P. Crassus Diues Scaeuolae frater dicitur à Cicerone in libris de Oratore, & in Bruto. Vnde eum Mutianum vocat Velleius libro secundo, vt adoptatum eum ex gente Mutia in Crassorum familiam notet. Idem ditissimus, nobilissimus, eloquentissimus, iurisconsultissimus, Pontifex Maximus fuisse scribitur à Gellio libro primo, cap. 13.

C. Claudius. *M. Perpenna.* 624

Appius Claudius, M. Perpenna, consules in hunc annum comparantur ab Obsequente & Cassiodoro. Liber Cuspiniani & Fasti Graeci, Lentulum & Perpennam edunt, fortè hic Claudius in familiam Corneliam adoptatus fuit. Caeterùm Cicero libro tertio de legibus, & pro Plancio, hunc C. Claudium vocat. Id etiam confirmat vulgata vetus lapidea tabula, in qua est C. Claudio, M. Perpenna consulibus. Quam inscriptionem Sigonius & Onuphrius secuti C. Claudium, non Appium nominant. De M. Perpenna mentionem fecerunt omnes qui bellum Aristonici descripserunt, in his fuêre Valerius libro tertio, cap. quarto, Velleius, Strabo, Orosius & Eutropius.

C. Sempronius. *M. Aquilius.* 625

Hic annus consules habuit M. Aquilium, C. Sempronium autore Cassiodoro, Aquilium & Tuditanum Fastis Siculis. Orosio autem C. Sempronium Tuditanum, M. Aquilium. Horum meminit, Cicero de natura deorum, & ad Q. fratrem, Paterculus lib. 2. Strabo lib. 14. Appianus lib. 1. Vterque ex triumphis eorum Capitolinis descriptus est.

Cn. Octauius. *T. Annius.* 626

Deinceps Cn. Octauius. T. Annius consules secuti, autor Cassiodorus, praeter eum nemo. Octauium & Rufum liber Cuspiniani & Fasti Siculi: Plutarchus etiam T. Annium quendam narrat cum Tiberio Graccho in seditione contendisse, Cn. Octauius, Cn. F. est eius qui consul fuit anno DCLXXXVIII.

L. Cassius. *L. Cinna.* 627

L. Cassium, L. Cinnam, consules in hunc annum edit Cassiodorus, Longinum & Cinnam Fasti Siculi. Libri Cuspiniani Rullam mendosè pro Rauilla & Cinnam edunt. Hic L. Cassius ab eo genitus est, qui consulatum gessit anno DXC. qui postea censor fuit DCXIX. & Rauilla cognominatur à Frontino.

M. Aemilius. *L. Aurelius.* 628

M. Aemilium, L. Aurelium consules in hunc annum memorat Cassiodorus & Obsequēs, Lepidum & Orestem Fasti Siculi. M. Aemilium Lepidum, L. Aurelium Orestem Censorinus, M. Lepidum, L. Orestem Cicero in Bruto.

629 *M. Plautius. M. Fuluius.*

M Plautium M. Fuluium consules in hunc annum profitentur Cassiodorus & Obsequens. Hypsæum & Flaccum Fasti Siculi. M. Plautium Hypsæum, M. Fuluium Flaccum Orosius, & Frontinus de aquæductibus. Meminit eorum etiam Valerius cap. de Superbia.

630 *C. Cassius Longinus. C. Sextius.*

COnsules subsecutos tradit Cassiodorus & Obsequens, C. Cassium Longinum, & C. Sextium. Longinum & Caluinum Fasti Siculi, Velleius Cassio & Caluino Fabrateriam coloniam deductam scribit. C. Sextij Caluini meminit Cicero in Bruto. Eutropius consules edit C. Cassium Longinum, & Sext. Domitium Caluinum, non sine mendi suspitione.

631 *Q. Cæcilius. T. Quintius.*

Q Cæcilium T. Quintium in hunc annum prodit consules Cassiodorus. Metellum & Flaminium Fasti Siculi. Q. Cæcilium Metellum, T. Quintium Flaminium, Eutropius & Orosius. T. Flaminum, Q. Metellum, vocat Cicero pro domo. Q. Metellus Maximus natu est è filijs quatuor Macedonici, quem à deuictis in hoc honore Balearibus Q. Metellum Balearicum vocat Plutarchus de fortuna Romanorum.

632 *Cn. Domitius. C. Fannius.*

CN. Domitium, C. Fannium consules comparant in hunc annum Cassiodorus & Obsequẽs, Aenobarbum & Fannium Fasti Siculi. Eorum meminit Cicero in Bruto, & Plinius libro 2. cap. 32. Lunæ, inquiens, trinæ Cn. Domitio & C. Fannio consulibus apparuere, quos plerique appellarunt soles nocturnos.

633 *L. Opimius. Q. Maximus.*

L Opimium, Q. Maximum, consules hic annus habuit, autore Cassiodoro, Opimium & Maximum Fastis Siculis, Obsequente verò, L. Opimium, Q. Fabium Maximum. Horum meminit Plinius lib. 2. cùm ait, Circa solem arcus apparuit L. Opimio, Q. Fabio coss. Hic Q. Fabius Maximus Pauli nepos, Fabijq; Aimyliani filius, & rectè dicitur à Cicerone in Bruto, Floro in Epitoma, Velleio libro 2. & Pædiano in Verrinas. Ita coargui possunt Strabo, Appianus, & Plinius, qui hunc cum Aimyliano patre confundunt, qui eodem Cicerone & Plinio autoribus Allobrogicus ex Allobrogum victoria appellatus est. Lucij Opimij consulis, vnde Opimianum vinum dictum est, Plinius libro 14. cap. 4. & Plutarchus in C. Graccho, & Velleius libro secundo meminerunt.

634 *Pub. Manlius. C. Papirius.*

PVb. Manlium. C. Papirium, consules subdit in hunc annum Cassiodorus. Manlium & Carbonem Fasti Siculi, C. Papirius Carbo is est, qui tribunus plebis Claudio & Perpenna coss. pòst triumuir agris diuidundis à C. Gracchho designatus est, quiq; primum plebis partes secutus, post ad optimates se contulit, de quo cum aliàs sæpè Cicero, tum in secundo de oratore meminit.

L. Cæcilius. L. Aurelius. 635

L Cæcilium, L. Aurelium, consules suggerit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Cottam Fasti Siculi. Cæcilij Metelli & Cottæ consulum meminit Plutarchus in Mario, quem Marium his coss. tribunatum plebis gessisse, Metellumq; consulem in carcerem coniecisse scribit. Hic est Cotta ille, in cuius consularis locum C. Cæsarem Flaminem dialem esse factum tradit Velleius.

M. Cato. Q. Martius. 636

HIc annus consules habuit, M. Catonem, Q. Martium, teste Cassiodoro & Obsequente. Catonem & Martium Fasti Siculi. Eutropio autem M. Portium Catonem, & Q. Martium. Eorum meminit Valerius libro 5. & Plinius libro 2. cap. 31. Gellius libro 13. cap 19.

L. Cæcilius. Q. Mutius. 637

COnsules deinceps tradit Cassiodorus, L. Cæcilium & Q. Mutium. Metellum & Scæuolam Fasti Siculi, L. Cæcilium Metellum, Q. Mutium Scæuolam Eutropius. Est autem hic L. Cæcilius Metellus, qui postea à Dalmatis victis Dalmaticus est appellatus, quem Plutarchus in Coriolano, & in libro de fortuna Romanorum Diadematum vocat, quòd vlceris causâ diademate diu frontem obligauerit. Hinc Pompeio candida fascia crus alligatum habenti, Fauonius non refert (inquit) qua in parte corporis sit diadema, exigui panni appellatione regias eius opes exprobrans. Quintius verò Mutius Scæuola augur est, de quo Cicero in Lælio, & libro primo de Oratore.

C. Licinius Geta. Q. Maximus. 638

CAssiodorus coss. in hunc annum comparat, C. Licinium & Q. Maximum. Fasti Græci, Getam & Maximum, liber Cuspiniani Getam & Eburnum. De Q. Maximo loquitur Cicero pro Muræna. Fuisse autem hunc è Fabijs, Eburni cognomen indicat, de quo Festus, Pullus Iouis dicebatur Q. Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quod eius natis fulmine icta esset. Fabium Eburnum filium impudicum, cognita domi causa necasse tradit Quintilianus declam. 3. quem Q. Fabium Seruilianum vocat Valerius. Licinij patris nomen hactenus obscurum ex nummo antiquo reposuit Golzius, in quo C. Licinium Getam Publij filium fuisse disertè perscriptum ait.

M. Metellus. M. Scaurus. 639

COnsules subsecuti sunt autore Cassiodoro M. Metellus, M. Scaurus: Cæterùm Metellus tertius est ex filijs Macedonici. De Marco autem Scauro, quem autor libri de viris illustribus M. Aimylium Scaurum vocat, ita scribit Pædianus: M. Scaurus ita fuit Patricius vt tribus supra eum ætatibus iacuerit eius domus fortuna, nam neque pater, neque auus, neque proauus propter tenues opes & nullam vitæ industriam honores adepti sunt. De eo præterea sæpe Cicero pro Muræna, & in Bruto, Valerius libro 5. cap. 8. & Plinius libro secundo, cap. 36.

M' Acilius

640 *M' Acilius Balbus. C. Cato.*

MAtilium Balbum, C. Catonem consules suggerit Cassiodorus: Balbum & Catonem Fasti Siculi: M. Acilium, C. Portium Obsequens. Eorundem meminit Plinius libro 2. cap. 29. & 58. Acilium prænomine Manij afficit Plutarchus in Mario. C. Cato frater est M. Catonis, eius, qui quadriennio ante consul fuit, nepos M. Catonis, Censorij atque Africani sororis filius, vt ait Velleius: Cicero in Verrem & in Bruto.

641 *C. Cæcilius. Cn. Papirius.*

C. Cæcilium, Cn. Papyrium consules subdit Cassiodorus & Obsequens. Metellum & Carbonem Fasti Siculi. C. Cæcilium Metellum & Cn. Carbonem Eutropius, eosdem anno 640. ab V. C. consulatum gessisse tradit Tacitus de moribus Germanorum: quo anno populum Romanum primum cum Cimbris & Teutonibus bellare cœpisse, ipse cum Obsequente scribunt, C. Metellus est quartus C. Metelli Macedonici filius, quem moriens prætorium & candidatum consulatus reliquit. Hinc cognomen ex contumelia traxisse author est Cicero de Orat. libro 2. cognomen autem fuit Caprarius, vt ait Plutarchus de vita Romanorum.

642 *M. Liuius Drusus. L. Piso.*

M. Liuium Drusum, L. Pisonem consules, in hunc annum commemorat Cassiodorus, Drusum & Pisonem Fasti Siculi, L. Piso Cæsoninus consularis occisus postea est à Tigurinis, L. Cassio consule, autor Orosius.

643 *P. Scipio. L. Calpurnius Bestia.*

COnsules edit in hunc annum Cassiodorus, P. Scipionem, L. Calpurnium Bestiam, Fasti Siculi Nasicam & Bestiam. Obsequens P. Scipionem, L. Calpurnium. Salustius, Eutropius, & Orosius, P. Scipionem Nasicam, & L. Calpurnium Bestiam. P. Nasicæ Scipionis, & L. Bestiæ consulum meminit etiam Val. lib. 1. cap. 6. Cicero autem P. Scipionem, P. Scipionis Serapionis filium, L. Bestiæ collegam in consulatu mortuum esse tradit in Bruto: Bestiæ etiam mentio fit in fragmento Capitolino.

644 *Sp. Postumius. M. Minucius.*

SP. Postumium, M. Minucium, consules Cassiodorus suggerit, Albinum & Rufum Fasti Siculi, Sp. Albinum, Q. Minutium Rufum, Salustius. M. Minucij meminit etiam Velleius & Epitoma LXV.

645 *Q. Metellus. M. Silanus.*

COnsules subsecutos tradit Cassiodorus, Q. Metellum & M. Silanum. Fasti Siculi Metellum & Silanum, Q. Cæcilium Metellum Numidicum, M. Iunium Silanum, Pædianus & Eutropius. Eorum etiam meminit Cicero in Bruto. Metellus à Numidia victa Numidicus dictus, autore Velleio.

646 *Ser. Galba. M. Scaurus.*

SEruium Galbam, M. Scaurum prodit in hunc annum consules Cassiodorus & Obsequens. Sulpitium & Scaurum Fasti Siculi. Seruium Galbam consularem fuisse Mario VI. consule scribit pro Rabirio Cicero. M. Scauri consulis meminit Velleius & Tacitus. Hic est M. Aurelius Scaurus, qui pòst legatus à Cimbris est interfectus, vt est in Epitoma LXVII.

L. Cassius. C. Marius. 647

L. Cassium, C. Marium consules in huncannum comparat Cassiodorus. Longinum & Marium, liber Cuspiniani & Fasti Siculi. Eorum etiam meminit Plinius libro 10. cap. 13. C. Marium duabus repulsis ædilitatis acceptis consulem esse factum, scribit Cicero pro Plancio, & Plutarchus in Mario, & rursus Cicero libro 3. de Officijs.

Q. Seruilius Cæpio. C. Atilius. 648

OBsequens & Cassiodorus consules in hunc annum comparant, Q. Seruilium Cæpionem, & C. Atilium Serranum. Cæpionem & Serranum Fasti Siculi. Hoc anno III. Nonas Ianuarij natum esse M. Tullium Ciceronem, Gellius libro 15. cap. 28. scriptum reliquit. Horum consulum multa apud Ciceronem, & alios veteres scriptores mentio est.

P. Rutilius Rufus. C. Manilius. 649

PVblius Rutilius Rufus, & C. Manilius consules in hunc annum suggeruntur ab Obsequente & Cassiodoro, P. Rutilium, M. F. vocat Cicero in Bruto. In altero consule variant annales, alij enim Caium, alij Cneium, alij Marcum Manlium, Mallium vel Manilium vocant. Cæterùm totam hanc controuersiam dirimit lapis antiquus Puteolanus, cuius inscriptio continet Pub. Rutilij, & Cn. Mallij consulum nomen, vt & Fastorum Siculorum, in quibus est Rufus & Mallius. Eius Cicero pro Plancio & Muræna, Valerius, Salustius, Tacitus, Florus, Eutropius & Orosius meminerūt. Atque eum non solum ignobilem, verùm sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta fuisse scribit Cicero pro Plancio, Vnde facilè apparet, Mallios gentem esse à Manlijs diuersos, Non enim de Cn. Manlio patritio eoque nobilissimo ita loqueretur Cicero.

C. Marius II. C. Flauius Fimbria. 650

DEinceps C. Marium II. C. Flauium Fimbriam, consules suggerit Cassiodorus, C. Marium, C. Flauum, Obsequens. Marium & Fimbriam Fasti Siculi, C. Marium II. C. Fimbriam item C. Marium, C. Flauium, Pædianus in Cornel. Horum præterea consulum sæpe Cicero, Velleius, Valerius, Plutarchus, & alij mentionem faciunt.

C. Marius III. L. Aurelius Orestes. 651

C. Marium III. L. Aurelium Orestem, tradit in hunc annum consules Cassiodorus. Marium & Orestem Fasti Siculi. Marius absens etiam III. consul est factus metu Cimbrici belli, quod differebatur, author Velleius, Eutropius, Epitoma. Cicero de prouincijs.

652 *C. Marius IIII.* *Q. Lutatius.*

INde C. Marium IIII. Q. Lutatium, consules Cassiodorus & Obsequens suggerit. Marium & Catulum Fasti Siculi, C. Marium IIII. & Q. Lutatium Catulum Plutarchus, & Eutropius. De his præterea Cicero sæpe & Plinius mentionem faciunt.

653 *C. Marius V.* *M' Aquillius.*

COnsules deinde fuerunt, Cassiodoro teste, C. Marius V. & M' Aquillius. De C. Mario V. consule Plutarchus & Florus. Cicero verò 2. de Oratore, C. Marij V. consulis collegam vocat M' Aquillium, de quo Plutarchus in Mario, qui eum μάνιον ἀκύλλιον vocat, vt & Appianus in Mithridatica. Est autem M' Aquillius consularis ille, qui pòst legatus à Mithridate rege captus, atque per contumeliam excruciatus est.

654 *C. Marius VI.* *L. Valerius Flaccus.*

CAssiodorus & Obsequens, hoc anno edunt consules, C. Marium VI. L. Valerium Flaccum. Marium & Flaccum Fasti Siculi. Hic L. Flaccus postea censor, princeps senatus & magister equitum Syllæ dictatoris fuit. Horum verò consulum Cicero sæpissimè vt in Bruto, pro Rabirio, in Catilinam, in Antonium, pro Plancio, Plinius libro secundo, Velleius, Pædianus in Pisoniana. Plutarchus & alij plerique meminerunt. Hoc anno IIII. Idus Quintiles, C. Cæsar postea dictator natus est, authore Macrobio.

655 *M. Antonius.* *A. Postumius.*

MArcum Antonium, A. Postumium, consules in hunc annum produnt Cassiodorus & Obsequens. Antonium & Albinum Fasti Siculi. In fragmento Capitolino etiam est mentio A. Post. Liber Cuspiniani & Fasti Græci Antonium & Albinum. Horum consulum meminit Cicero in oratione post reditum ad Quirites. Plinius libro octauo, capite septimo, vbi hunc annum DCLV. vocat. Gellius lib. 4. cap. 6.

656 *Q. Metellus.* *T. Didius.*

Q. Metellus, T. Didius, consules subsequuntur in hunc annum, author Cassiodorus & Obsequens. Hos etiam memorat Pædianus in Cornelianam, Q. Metellum nepotem, inquit, Balearici F. Macedonici nepotem, qui consul fuit cum T. Didio, Curio accusauit. Meminit etiam eiusdem in oratione post reditum.

657 *Cn. Lentulus.* *P. Crassus.*

CN. Lentulum, P. Crassum, cum Fastis Siculis Cassiodorus, Cn. Cornelium, P. Licinium, Obsequens in hunc annum commemorat consules. Meminit eorum Plinius libro 10, cap. 1. & libro 33, capite secundo.

658 *Cn. Domitius.* *C. Cassius.*

CN. Domitium, C. Cassium, hic annus habuit, authore Cassiodoro & Obsequente. Liber Cuspiniani & Fasti Græci profitentur Aenobarbum & Longinum', Verrij Flacci fragmentum Aenobarbum & C.; Cassium L. F. Meminit eorum Pædianus in Corneliana, &c.

L. Crassus. *Q. Scæuola.* 659

COnsules subsecuti, L. Crassus & Q. Scæuola, authores Cassiodorus & Obsequens. In fragmento Capitolino consulari est Crassus, Q. Mutius in Censorio est, L. Licinius L. F. Crassum oratorem omnes magistratus gessisse cum Q. Scæuola pontifice Maximo, præter tribunatum plebis & censuram scribit Cicero in Bruto, ijsdemq; consulibus, Q. Hortensium in foro primum dixisse. L. Licinij Crassi oratoris, & Q. Mutij Scæuolæ pontificis Max. & Oratoris ac Iurisconsulti: consulum meminit Pædianus in Corneliana.

C. Cælius. *L. Domitius.* 660

C. Cælium, L. Domitium, consules edunt in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Caldum & Aenobarbum Fasti Siculi. In fragmento Capitolino est Caldus & L. Domitius Cn. F. Caldus autem est cognomen Cœlij. Meminit enim etiam Velleius Cœlij cuiusdam Caldi sub Augusto. Itidem Cicero in libro de petit. consul. pro Muræna, Pædianus in Corneliana. Rursus Cicero in Bruto proximè ante Herennium.

C. Valerius Flaccus. *M. Herennius.* 661

COnsules in hunc annum comparant, C. Valerium Flaccum, M. Herennium, Cassiodorus & Obsequens. Flaccum & Herennium Fasti Siculi. Flaccum, M. Herennium Capitolinum fragmentum. Horum quoque meminit Plinius libro 29, cap. 3. Cicero pro Muræna in Bruto.

C. Claudius Pulcher. *M. Perpenna.* 662

COnsules hoc anno fuerunt C. Claudius Pulcher, M. Perpenna, Cassiodorus author & Obsequens. In fragmento item Capitolino est Pulcher, M. Perpenna, itemq; in Fastis Siculis. Huius Claudij Prætoris Siciliæ meminit Cicero in Verr. 4. ædilis curulis, libro 2. Offic. Plinius libro 8.

L. Martius. *Sext. Iulius.* 663

LVcium Martium, Sext. Iulium, consules in hunc annum Cassiodorus & Obsequens. Philippum & Cæsarem Fasti Siculi. Eutropius & Orosius Sext. Iulium Cæsarem. L. Martium Philippum, fragmentum Capitolinum Philippum, Sext. Iulium C. F. edunt. Horum meminit Plinius libro 2. cap. 8. & lib. 33. cap. 3. Itidem Cicero sæpè Valeriusq;.

L. Iulius Cæsar. *P. Rutilius Lupus.* 664

COnsules in hunc annum sunt apud Cassiodorum & Obsequentem, L. Iulius Cæsar, Pub. Rutilius Lupus, itemq; apud Pædianum Velleium & in Epitoma LXXIII. & apud cæteros, qui de bello Marsico scripserunt, in fragmento Capitolino Cæsar P. Rutilius L. F. in Siculis Fastis Cæsar & Lupus. Meminit

minit etiam eorum Cicero de diuinatione. L. Cæsarem autem in ædilitate præteritum, consulem factū scribit in Plantiana.

665 *L. Portius. Cn. Pompeius.*

L. Portium, Cn. Pompeium, consules in hunc annum edit Cassiodorus, Cn. Pompeium Strabonem, L. Portium Catonem, Pædianus in Corneliana. Strabonem & L. Portium fragmenta Capitolina. Strabonem & Catonem Fasti Siculi. Horum consulum meminerunt Appianus, Orosius, & alij, qui bellum Marsicum literis prodiderunt. Cn. Pompeius hic pater Cn. Pompeij Magni fuit, authore Appiano & Pædiano in Pisonianam.

666 *L. Sylla. Q. Pompeius.*

Consules edit in hunc annum Cassiodorus, L. Syllam & Q. Pompeium, idem est scriptum apud Obsequentem, Velleium, Eutropium, Orosium, Appianum, Plutarchum & alios. Syllam & Rufum Fasti Siculi. Sylla post victoriam ciuilem Fœlicem se appellari voluit. Itaque Pædianus & Capitolini authores in hoc consulatu referendo ita scribūt, L. Sulla, qui postea Felix est appellatus. Idem in secundo consulatu Capitolino L. F. P. N. dicitur, De Q. autem Pompeio Rufo loquitur etiam Cicero in Bruto.

667 *L. Cornelius Cinna. Cn. Octauius.*

Consules in hunc annum commemorat cum Fastis Siculis Cassiodorus L. Cinnam & Cn. Octauium. L. Cornelium Cinnam, Cn Octauium, Appianus, Velleius & cæteri qui huius temporis historiam literis prodiderunt, L Cinnam scribit Plutarchus consulem à L. Sulla ex inimica factione ea conditione creatum, vt Sullæ actionibus non aduersaretur, vbi primum magistratum iniuit, præsentem Reip. statum perturbare adortum, Sullæ etiam accusationem per Virginium tribunum plebis comparasse. Sullam autem, Virginio contempto aduersus Mithridatem mouisse.

668 *L. Cinna II. C. Marius VII.*

Inde C. Marius VII. L. Cinna II. consules Siculis Fastis, Cassiodoro, & ijs qui de bello ciuili scripserunt authoribus, Plutarchus Marium primum fuisse tradit, qui septimum Romæ consulatum ceperit. Cæterùm, quod apud Appianum & in Epitomis extat, L. Cinna, C. Marius nullis habitis comitijs consules se in hunc annum renunciarunt, eodemque die quo magistratum inierunt, Marius Sext. Licinium Senatorem de saxo deijci iussit: editisque multis sceleribus. Idibus Ianuarijs decessit, in eius locum suffectus est L. Valerius Flaccus, is vt putant, qui ante cum C. Mario VI. consule consul fuit, de quo Cicero pro Flacco eius filio dicens mentionem facit.

669 *L. Cinna III. Cn. Papirius.*

L. Cinnam III. Cn. Papirium consules subsecutos in hunc annum testatur Cassiodorus, Cinnam & Carbonem Fasti Siculi. In Epitoma 83. scriptum est, L. Cinnam & Cn. Papirium Carbonem consules semet per biennium creasse, & in libro de viris illustribus Cinnam iterum & tertium consulem se fecisse. Horum meminit etiam Plutarchus in Sulla, Appianus in Mithridatica atque in primo bellorum ciuilium.

L. Cinna IIII. Cn. Papirius II. 670

Deinceps L. Cinna IIII. Cn. Papirius II. consules, author Cassiodorus & Epitoma. Cinnæ IIII. consulis meminit Cicero in Tusculanis, Suetonius in Cæsare, Cn. Papirij Carbonis II. Capitolinæ tabulæ. Siculæ non sine erroris suspitione consules suggerunt Carbonem & Scribonium.

L. Scipio. C. Norbanus. 671

Consules inde L. Scipio & C. Norbanus testis cum Siculis tabulis Cassiodorus, Obsequens, Appianus, Eutropius, Florus & Tacitus libro 19. In Capitolinis fragmentis est L. Cornelius L. F. L. N. Scipio Asiaticus.

C. Marius. Cn. Carbo III. 672

Deinceps C. Marium Cn. Carbonem III. consules inuenio apud Cassiodorum, Appianum, Velleium & alios, C. Marium fratris filium, C. Marij septies consulis Appianus, at Velleius, Plutarchus, Eutropius, & alij C. Marij filium prodiderunt, fortasse autem à C. Mario adoptatus fuit, in Capitolinis certe tabulis C. Marius C. F. C. N. appellant. Horum consulum meminit Cicero contra Rullum, Plinius libro septimo, & hi qui bella ciuilia Sillana scripserunt.

M. Tullius. Cn. Dolabella. 673

Inde M. Tullium Cn. Dolabellam consules subijcit Cassiodorus. Deculam & Dolabellam Fasti Siculi: Tradit etiam Appianus Sillam dictatorem, vt speciem quandam antiquæ dignitatis Respublica retineret, Consules creari permisisse M. Tullium & Cornelium Dolabellam, atque ipsum more regio supra eos sedisse. M. Tullij & Cn. Cornelij coss. meminit Cicero contra Rullum. & Gellius libro 15. cap. 33. In Capitolino fragmento M. Tullius M. F. A. N. Decula appellatur.

L. Sulla II. Q. Metellus. 674

Cassiodorus cum Fastis Siculis consules suggerit L. Syllam II. Q. Metellum: Appianus adijcit, Syllam quanquam Dictator erat, tamen vt aliquam speciem, respub. habere videretur, se cum Q. Metello Pio consulem renuntiari voluisse. Horum consulum Cicero in Verrem & alibi Gellius libro 15. cap. 28. & Cassiodorus meminerunt: Metello Pij cognomen fuit: Et est is qui Hispanias & Sertorianum bellum sortitus est: Numidici filius.

P. Seruilius. Ap. Claudius. 675

Inde consules P. Seruilius Ap. Claudius autor Cassiodorus. Eorum cognomina Vatia & Pulcher extant in tabulis Siculis, de quibus ita Appianus: Pop. Rom. vt Syllæ dictatori obsequeretur, ab eo vt cōsulatum cōtinuaret, petijt, cui aduersatus Sylla Seruiliū Isauricū & Claudiū Pulchrū consules renunciandos curauit. In fragmento Capitolino est, P. Seruilius

Vatia, qui postea Isauricus est appellatus: Isaurici verò cognomen accepit ab Isauris Ciliciç populis deuictis, Pædianus in Verrinas. Strabo libro 14. Marcellinus libro 14. cum alijs.

676 *M. Lepidus. Q. Catulus.*

MLepidus, Q. Catulus consules in hunc annum à Casiodoro referuntur, Plutarchus autor est, cum L. Sylla se dictatura abdicasset, & comitiorum consularium potestatem populo Romano reddidisset, Marcum Lepidum Syllæ inimicum, hominem audacem, ante Catulum, Cn. Pompeio annitente, esse renunciatum. Horum consulum meminit Plinius libro 36. vbi eos anno vrbis conditæ 676. fuisse scribit: Cicero pro Cornelio, Florus ex Liuio, Valerius libro 2. cap. 3. Eutropius.

677 *M. Aemilius. D. Brutus.*

MArcum Aemilium D. Brutum consules hic annus habuit authore Casiodoro & Obsequente. Meminit horum Macer tribunus plebis apud Salustium, cùm plebem à patribus oppressam queritur. Itidem Cicero in Bruto & in II. de Officijs, Valerius libro septimo, cap. septimo, M. Aemylius Lepidi & Liuiani cognomen habuit. Nam ex familia Liuiorum à Mam. Lepido adoptatus fuit, ergo rectè Mam. filius.

678 *Cn. Octauius. C. Curio.*

VErrius Flaccus consules edit Cn. Octauium M. F. C. N. C. Scribonium Curionem. Eosdem etiam Cicero in Bruto, Salustius, Obsequens, Lactantius libro primo, Plinius libro secundo, cap. 35. memorat. Cicero in Bruto & Plinius libro 7. cap. 41. tres C. Curiones oratores produnt Patrem, filiū, & Nepotem.

679 *L. Octauius. C. Cotta.*

LOctauium, C. Cottam consules, Casiodorus in hunc annum consules suggerit: C. Aurelium L. Octauium Obsequens: Loctauij C. Aurelij consulum meminit Plinius libro secundo, cap. 35. Cicero III. & V. in Verrem: In fragmentis Capitolinis, L. Octauius Cn. F. Cn. N. & C. Aurelius eduntur. Hunc annum transcendunt Fasti Siculi. Pædianus tres Cottas fratres consulares hoc tempore fuisse scribit, Caium, Marcum & Lucium.

680 *L. Licinius Lucullus. M. Cotta.*

LLucullum, M. Cottam consules in hunc annum prodit Casiodorus: Lucullum & Cottam Fasti Siculi: L. Liciniū Lucullum M'Aurelium Cottam Eutropius. Appianus in Mithridatica, Plutarchus in Lucullo. Horum mentio est apud Ciceronem in Verrem & in Epitoma 93. & 94. L. Lucullus annum habuit qui consul fuit cum A. Albino. Cicero & Plutarchus autores.

681 *M. Lucullus. C. Cassius.*

MLucullum, C. Casium consules, authore Casiodoro, hic annus habuit. Marcellum & Casium Siculis, quos Cicero in Verrem M. Terentium & C. Casium, legemq; ab his latam Terentiam & Casiam vocat. Fuit enim quantum ex fragmentis Capitolinis augurari licet, M. Licinius Lucullus à M. Terentio Varrone adoptatus, ac propterea M. Terentius Varro Lucullus appellatus, L. Lucullum & M. Lucullum, Cicero in Lucullo & Plutarchus fratres vocant: quos Eutropius consobrinos nominat. Casij cognomē fuisse Varum docet Plumbeius Tubulus Romæ inuentus, & quod Appianus etiam libro quarto C. Casium Varum consularem à triumuiris proscriptum fuisse scribit.

L. Gellius. Cn. Lentulus. 682

LGellius Cn. Lentulus consules subsecuti, vt ait Casiodorus. Itidem meminit eorum Cicero pro Balbo, & alibi, Plutarchus in Crasso, Eutropius, & Orosius. Liber Cuspiniani Poplicolam & Lentulum, Fuit verò L. Gellij Poplicolæ cognomen, vt ostendit Onuphrius.

Cn. Aufidius. P. Lentulus. 683

CN. Aufidium P. Lentulum consules prodit in hunc annum Casiodorus: Lentulum & Orestem Fasti Siculi, Cornelium Lentulum, Cn. Aufidium Orestem, Eutropius, Cn. Aufidium Orestem cum tribunus plebis esse non potuisset consulem factum scribit Cicero pro Plancio. Est autem hic P. Lentulus Sura is, qui pòst consularis & prætor II. strangulatus est, consule Cicerone, quòd cum Catilina coniurauerat, cuius auus fuit P. Lentulus, princeps Senatus, vt ait Cicero pro domo, & in Catilinam, & Pædianus.

M. Crassus. Cn. Pompeius. 684

INde M. Crassum, Cn. Pompeium consules edunt Casiodorus, Plutarchus, Appianus, Siculi Fasti, Magnum & Diuitem eorum cognomina fuisse satis constat. Ac omnium veterum scriptorum annalibus celebratur hic primus ipsorum consulatus. Plutarchus Licinium Crassum opera Pompeij consulis consulatum adeptum fuisse refert. Horum præterea consulum Cicero, Salustius, Pædianus in Cornelianam, & omnes alij meminerunt.

Q. Metellus. Q. Hortensius. 685

INde consules Q. Metellus, Q. Hortensius, testis cum Fastis Siculis Casiodorus. Pædianus Q. Metellum Creticum cum Q. Hortensio oratore comparat, itemq; Iosephus lib. antiq. Iudaic. 14. Q. Hortensium L. F. Cicero vocat in Bruto, Q. Metellus qui postea à Creta deuicta Creticus est appellatus, filius fuit L. Dalmatici, vt ex Pædiano in diuinationem elicitur.

L. Metellus. Q. Marcius. 686

PAedianus in Pisonianam, Dio & Casiodorus consules in hunc annum comparant L. Cæcilium Metellum, & Q. Marcium. Fasti Græci Marcium Regem & Metellum: Quem scribit Dio mortuum magistratus initio, qui autem in eius locum suffectus fuit, eum antequam iniret obijsse, ac propterea neminem surrogari placuisse, Q. Martium solum magistratum gesisse, quem regis nomine afficit Salustius, L. Metellus frater fuit Q. Cretico, autore Pædiano.

C. Piso.

687 *C. Piso. M' Glabrio.*

INde C. Piso, M' Glabrio consules apud Casiodorum & Fastos Siculos: Manius Acilius C. Piso apud Dionem subsequuntur. C. Pisonis, & M' Acilij Glabrionis consularium meminit Cicero libro 12. ad Atticum, C. Pisonis consulis & legis Calpurniæ de ambitu ab ea latæ Pedianus in Cornelianam, scribit etiam de his Valerius libro 4.

688 *M' Lepidus. L. Volcatius.*

MAn. Lepidum, L. Torquatum mendose suggerit Cassiodorus, Fasti Græci Volcatium Tullum, Dio L. Tullum Aimylium Lepidum. Salustius in Catilina L. Tullum, M' Lepidum Pedianus in Cornelianam, M' Lepidum, L. Volcatium. Cicero pro Sulla, L. Volcatium Tullum ita vt sit, M. Aimylius Lepidus, & L. Volcatius Tullus.

689 *L. Cotta. L. Torquatus.*

IN hunc annum designati consules erant L. Autronius Pætus, (vt est in triumpho Tabulæ Capitolinæ, non Autronius vt vulgo legitur) & P. Cornelius Sulla. Qui cum ambitus damnati pœnas dedissent, in eorũ locum facti sunt qui eos accusauerant, L. Aurelius, M. F. Cotta, & L. Manlius, L. F. Torquatus. Salustio, Dione, Pediano in orationem pro Cornelio & in toga candida, & Tranquillo in Cæsarem autoribus.

690 *L. Cæsar. C. Figulus.*

COnsules insequens annus habuit autore Cassiodoro, & Pædiano, & Siculis Fastis L. Cæsarem & C. Figulum, quos Dio vocat L. Cæsarem, C. Martium, C. F. Figulum. Cicero pro Sulla L. Iulium, C. Figulum, itemq; Salustius in Catilina, L. Iulius Cæsar eius Iulij filius est, qui bello Marsico consul fuit.

691 *M. Cicero. C. Antonius.*

COnsules hoc anno fuerunt M. Tullius, M. F. Cicero & C. Antonius, M. F. Dione libro 37. Cassiodoro, Salustio in Catilinario, Velleio libro 2. Iosepho antiq. 14. cap. 8. Plinio libro 8. cap. 53. Tranquillo in vita Augusti, Appiano, Eutropio, Pædiano, alijsq; Autoribus.

692 *D. Silanus. L. Muræna.*

COnsules subsecuti sunt D. Silanus. L. Muræna, authore cum Siculis Cassiodoro & Salustio. Dio D. Iunium, M. F. Silanum, L. Licinium, L. F. Murænam edit. Eutropius D. Iunium Silanum, & L. Licinium, L. Murænæ filius est eius qui de Mithridato propr. triumphauit, vt ait Cicero pro ipso Muræna ambitus reo. His comitijs iterum repulsam tulit L. Sergius Catilina, cuius dolore ad coniurationem exarsit, & Ser. Sulpitius Rufus Iurisconsultus qui post Murænam ambitus accusauit.

693 *M. Pupius. M. Valerius.*

CAssiodorus hoc anno cõsules subijcit M. Pupium, M. Valerium, Pisonem & Messalam Fasti Siculi. Dio M. Pupium M. F. Pisonem, & M. Valerium, M. F. Messalam Nigrum. Messalæ Nigri etiam est mentio apud Pædianum in oratione pro Scauro, M. Messalæ, & M. Pisonis apud Plinium lib. 7. cap. 26. lib. 37. cap. 2. libro 8. cap. 26. Cæsarem libro 1. de bello Gallico. De M. Pisone etiam Pedianus in Pisonianam.

Q. Metellus. Q. Afranius. 694

COnsules edit in hunc annum Cassiodorus cum Siculis, Q. Metellum, L. Afranium, item Obsequens, & Cicero libro primo Epist. ad Atticum. Dio L. Afranium, L. F. Q. Cæcilium, Q. F. Metellum celerem. Vterque horum Pompeij opera consulatum, teste Dione, consecutus est, eius enim legati ambo fuerunt in Asia.

C. Cæsar. M. Bibulus. 695

C. Cæsarem, M. Bibulum in hunc annum consules comparant cum Siculis Cassiodorus, Suetonius & Epitomæ, C. Iulium, C. F. Cæsarem, M. Calpurnium Dio, C. Iulium Cæsarem Calpurnium Bibulum Plutarchus & Appianus, quanquam hic vt & Orosius & Eutropius L. Bibulum vocat, Cæsaris & Bibuli meminit Cicero ad Lentulum libro 1.

L. Piso. A. Gabinius. 696

L. Pisonem, A. Gabinium, in hunc annum consules edunt Cassiodorus & Fasti Siculi. L. Calpurnium, L. F. Pisonem, A. Gabinium, A. F. Dio, L. Pisonem, A. Gabinium, Cæsar, Cicero, Plutarchus & Cassiodorus. Meminit horum Cæsar libro 1. de bello Gallico, Plutarchus in Catone minore. Cicero in Pisonem, pro Sextio. Pisonem Cæsonium vocant Cicero & Pædianus, quo nomine etiam auus eius vsus est, vt apparet in Capitolinis tabulis anno DCVI.

P. Lentulus. Q. Metellus. 697

COnsules subsequuntur in hunc annum apud Cassiodorum & in Fastis Siculis P. Lentulus, Q. Metellus, apud Dionem P. Cornelius, P. F. Lentulus Spinther, Q. Cæcilius Q. F. Metellus nepos. Horum meminit Valerius libro 9. Lentulus, inquiens, & Metellus in consulatu collegæ ambo in scæna propter similitudinem histrionum spectati sunt, sed alter ex quodam asseclarum cognomen Spintheris traxit, alter nisi Nepotis à moribus accepisset, Pamphili Retiarij, cui simillimus esse ferebatur, habuisset. De eisdem Cicero in prima Epistolarum, & in orationibus sæpissimè, Plinius lib. 7. cap. 2. Plutarchus in Cicerone, & alij omnes.

Cn. Lentulus. L. Philippus. 698

COnsules suggerit Cassiodorus, Cn. Lentulum, L. Philippum. Fasti Siculi Marcellum & Philippum. Dio Cn. Cornelium P. F. Lentulum Marcellinum, L. Martium L. F. Philippum, Lentuli & Marcellini coss. meminit Cicero in Epistolis ad Lentulum, Martij Philippi consulis Plutarchus in Catone. Cn. Lentulus eius P. Lentuli filius est, qui fuit M. Marcelli filius, à P. Lentulo adoptatus, vt ait Cicero in Bruto. Est autem Marcellinus non Claudianus appellatus, vt intelligeretur ex qua Claudiorum familia ortus est.

Cn. Pompeius. M. Crassus. 699

CVm C. Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit. Consules ex interregno facti sunt, Cn. Pompeius. M. Crassus iterum, vt Plutarchus, Dio, & Appianus authores sunt, L. Domitius Aenobarbus, quem

quem Cato ac boni omnes deducebant, foro per vim pulsus, Cato ipse vulneratus est. Hos consules Dio vocat Cn. Pompeium Cn. F. Magnum II. M. Licinium P. F. Crassum II. quorum Pædianus, Eutropius, Fasti Siculi, & alij, meminerunt.

700 *Appius Claudius. L. Domitius.*

DIo libro 39. Anno vrbis conditæ DCC. Varronis supputationem secutus, consules edit, App. Claudium Ap. F. Pulchrum, & L. Domitium Cn. filium Aenobarbum. Cassiodorus & Obsequens, App. Claudium, L. Domitium memorant. quos Siculi Fasti nominant Pulchrum & Aenobarbum. Pædianus in oratione pro Scauro, L. Domitium Aenobarbum, App. Claudium Pulchrum. L. Domitij Cn. F. Aenobarbi meminit quoque Cœlius in 8. Epistolarum.

701 *Cn. Domitius. M. Messala.*

IN hunc annum consulatum petierunt magna contentione atque ambitu C. Memmius, Cn. Domitius, M. Messala, M. Scaurus, vt scribit Cicero ad Q. fratrem. Facti autem sunt ex interregno, septimo huius anni mense, M. Messala & Cn. Domitius, qui ne tum quidem creati fuissent, nisi Q. Pompeius Rufus trib. plebis, qui intercessionibus comitia tollebat, ex senatusconsulto in carcerem coniectus fuisset, atque idem se de cæteris facturum, qui comitia impedissent, senatus ostendisset. Hæc Dio. Appianus octo menses rempub. sine magistratibus fuisse. Plutarchus in tanto rerum discrimine legem à Lucilio trib. plebis latam de dictatore Cn. Pompeio creando, qui rempub. constitueret scribit, ac Catone repugnante nihil effectum. Dio non solum de dictatore, sed etiam de Tribunis militum consulari potestate creandis mentionē à tribb. pleb. illatam ait, consules autem Messalam & Caluinum, Pompeio annitente esse creatos, quæ eadem cognomina in Fastis etiam Siculis prodita sunt, Cn. Domitius Caluinus, M. F. M. N. in Capitolinis tabulis scribitur anno DCCVIII. & DCCXVII.

702 *Cn. Pompeius. Q. Metellus.*

QVum propter potentissimorū competitorum contentiones Kalend. Ianuarij consules adhuc creati non essent, facto in M. Bibuli sententiam Senatusconsulto Cn. Pompeius ab interrege Seruio Sulpitio V. Kalend. Martij cos. III. sine collega primus creatus est, statimq; consulatum init. Verùm vt inuidiam vitaret, in quinque menses extremos, Q. Cæcilium Metellum Pium Scipionem socerum sibi collegam surrogauit. Hæc Pædianus in Milonianam, Plutarchus, Appianus & Dio. Hic Metellus Pius Scipio, P. Cornelius Scipio Nasica dicebatur, Nasicæ Scipionis filius, qui à Q. Metello Pio adoptatus, Q. Cæcilius, Q. F. Q. N. Metellus Pius Scipio vocatur à Cœlio in epistolis familiaribus.

703 *Mar. Marcellus. Ser. Sulpitius.*

IN hunc annum consules creati sunt Mar. Marcellus, Ser. Sulpitius, autore Cassiodoro, Plutarcho, Appiano, quos Fasti Siculi vocant Rufum & Marcellum. Dio Seruum Sulpitium Q. F. Rufum, M. Claudium M. F. Marcellum. Eorum consulum meminit etiam Suetonius in Cæsare. Cicero in Epistolis, & Epitoma CXVIII. Hic Marcellus eius Marcelli qui anno sequenti consulatum gessit patruelis, eius verò qui cum Lentulo biennio pòst, frater germanus, vt ex Verrio Flacco, Dione, & Suetonio intelligitur.

L. Paulus. C. Marcellus. 704

INde L. Paulus, C. Marcellus, consules subsecuti sunt, autore cum Siculis Cassiodoro, Dione, Suetonio, & Hirtio, libro 8. Horum alter L. Aemylius M. F. Paulus à Dione, alter C. Claudius C. F. Marcellus à Cicerone in Epistolis nominatur. Dio hunc ab alijs ἀδελφὸν, ab alijs ἀνεψιὸν M. Marcelli traditum, Suetonius patruelem fuisse apertè scribit.

L. Lentulus. C. Marcellus. 705

HIc annus consules habuit, L. Lentulum, C. Marcellum, author Cassiodorus, Appianus, Plutarchus, Hirtius, Florus, Cicero in Epistolis. Dio hos consules vocat, L. Cornelium P. F. Lentulum, C. Claudium M. F. Marcellum. In fragmentis Capitolinis est etiam C. Claudius M. F. M. N. Marcellus. Hic est L. Lentulus Crus, qui autore Cœlio prioribus comitijs repulsam tulit, Flamen Martialis dictus à Cicerone in Vatinium.

C. Cæsar. P. Seruilius. 706

DIctatore Cæsare extremo superioris anni tempore comitia habente consules creantur, C. Iulius C. F. Cæsar, & P. Seruilius P. F. Isauricus. Is enim erat annus, quo per leges ei consulem fieri liceret. Ita enim in eius commentarijs lib. 3. ipse, Dio lib. 41. Plutarchus, Tranquillus, Appianus & Cassiodorus tradunt. Legem autem intelligit eam qua vetabatur, ne quis intra decem annos iterum consul fieret. P. Seruilius, P. Seruilij fuit filius, eius qui primus Isaurici cognomen inuenit, qui hoc anno consulatū Romæ, Cæsare in Macedonia rem gerente, administrauit.

Q. Fusius Calenus. P. Vatinius. 707

POpulus Romanus (inquit Dio) audita Cn. Pompeij cæde enixè operam dedit, vt Cæsari victori honorificentissima decreta fierent. Ergo consulatū in quinque deinceps annos, dictaturam, non in sex menses, vt antè, sed in annum, tribunitiam potestatem in perpetuum ei mandauit. Cæsar autem quamuis extra Italiam esset, dictaturam statim inijt, cùm magistrum equitum, M. Antonium nondum Prætorium sibi subrogasset, Ex tabulis Capitolinis, Dione, Plutarcho, & Cicerone II. Philippica. Quo autem titulo hanc dictaturam & sequentes Cæsar ceperit, M. Antonius in Cæsaris laudatione apud Dionem ostendit. In qua ille Dictatorem aduersus hostes Cæsarem creatum ait, Ergò rei gerundæ caussa factus fuit. Aliam etiam ob causam Cæsarem dictaturam accepisse constat, ea fuit, vt illa potestate, quæ summa erat, omne ad se vnum ius reipub. traheret, quod antè multorū erat. Cæterum hoc anno ineunte addit Dio nullos, neq; prætores, neq; consules designatos fuisse. M. enim Antonius magister equitum, purpurea veste, & sex lictoribus vsus speciem quandam antiquæ libertatis referebat. Is paulò pòst vrbe profectus, Præfectum vrbis reliquit, L. Cæsarem senem, quod nunquam antea factum fuerat à magistro equitum.

equitum. Cæterùm exitu anni Aegypto recepta, rege Ptolomæo occiso, Pharnace Ponti rege victo, consules creati sunt, Q. Fusius Q. F. Calenus, & P. Vatinius P. F. quos tabulæ Capitolinæ & Cassiodorus edunt. De P. Vatinio consule mentionem facit Macrobius libro 2.

708 *C. Cæsar.* *M. Lepidus.*

Consules tantùm sine Dictatore hoc anno edit in tabulis Capitolinis, Verrius Flaccus, & C. Iulium Cæsarem III. & M. Aimilium Lepidum, Lapis Colatianus, de quo hic Onuphrius. Dio verò libro 43. Postero verò anno (inquit) Dictaturam quoque vnà cum consulatu vtrumq; tertiùm gessit, collega sibi in vtroque magistratu cooptato M. Aimilio Lepido. Idem sentire videtur Tranquillus in Cæsare cap. 76. Item Hirtius libro 5. Cæterùm cum Hirtio Tranquillum & Dionem errasse existimat Onuphrius. Nam cum tabulis Capitolinis, Plutarchus quoque & Eutropius consentiunt, qui Cæsarem hoc anno consulem tertium cum M. Lepido: Dictatorem verò iterum scribunt.

709 *C. Cæsar.* *Q. Maximus.*

Caesarem Dictatorem III. Cum M. Lepido magistro equitum in hunc annum produnt ij, qui tabulas Capitolinas exararũt, à quibus dissentit Dio, qui hoc anno Cæsarem Dictatorem IIII. Lepidum magistrum equitum II. tradit, atque ipsum Lepidum in consulatu, quem cum Cæsare gessit, seipsum magistrum equitum contra leges renunciasse. Hæc de Dictatore. De consulibus verò in indice Dionis scriptum extat, in eundem annum Cæsarem dictaturam quartam, & consulatum quartum sine collega gessisse, ac apparet in ea historia Cæsarem quartum consulatum statim inijsse, neque tamen vsque ad extremum annum gessisse. Verùm vbi in vrbem ex Hispania venerit, abdicasse, ac Q. Fabium Maximum, & C. Trebonium sibi in reliquum anni suffecisse. Cum Dione conueniunt ea quæ in fragmentis Capitolinis scripta sunt, in quibus videre est Cæsarem IIII. consulem fuisse, idq; sine collega, vt Sigonius interpretatus est. Nam & Fasti Cuspiniani cum Siculis Cæsarem etiam IIII. consulem solum produnt. Appianus item & Plutarchus meminerunt Cæsaris, qui IIII. consul designatus in Hispaniam duxit exercitum, Q. Fabium trimestrem consulem vocat Suetonius. Addit præterea Dio, Cæsarem mortuo Q. Fabio consule vltimo anni die in reliquas horas, C. Caniniũ consulem declarasse. De qua re Cicero lib. 7. ad Curium, Macrobius libro 2. Saturnal. Tacitus libro 18. Plinius lib. 7. Suetonius in Cæsare meminerunt.

710 *C. Cæsar.* *M. Antonius.*

Dio in hunc annum Cęsarem dictatorem V. cum M. Aemylio Lepido magistro equitum edit, tabulæ autem Capitolinæ eum dictatorem IIII. profitentur. Eundem se cum M. Antonio consulem creasse Dio & Appianus scribunt. Item in hunc annum Cæsarem V. & M. Antonium, prodit cum Fastis Siculis Cassiodorus. Eorum meminit quoq; libro primo Macrobius. In Capitolinis præterea & Colotianis tabulis scriptum est, C. Cæsarem V. cum M. Antonio M. F. consulem fuisse. Cæsari autem suffectum P. Cornelium P. F. Hic autem fuit P. Cornelius Dolabella, quem etiam Cæsar, si vixisset, sibi fuit substituturus. Tradit Plutarchus Cæsarem V. consulem, M. Antonium sibi collegam cooptasse, cùm autem sibi Dolabellam sufficere vellet, eaq; de re ad senatum retulisset, Antonium oratione obstitisse, pòst autem cùm iterum Cęsar renunciari Dolabellam consulem iussisset, obnunciante Antonio, Cæsarem incepto destitisse. Interfecto autem Cæsare, Antonium, scribit Dio, Dolabellam collegam sibi adiunxisse, veritum, ne seditio oriretur, si eum repudiasset. Appianus Dolabellam Cæsare occiso, statim ait inijsse. Itidem Velleius. Et hoc quidem anno C. Cæsar conspiratione in eum facta, cuius capita fuerunt M. & D. Brutus, C. Trebonius & C. Cassius, Idibus Martij, in curia Pompeij dum senatum haberet, tribus & viginti vulneribus confossus est, occupatumq; ab interfectoribus eius Capitolium, & C. Octauius sororis Cæsaris nepos, testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus, & in nomen adoptatus Romam venit ex Epiro, quo eum Cæsar promiserat bellum Parthis illaturus, omnibusq; prosperis ex testamento nomen Cæsaris assumpsit.

C. Pansa. *A. Hirtius.* 711

Dio, Cassiodorus, & cæteri consules in hunc annum profitentur, C. Vibium Pansam Capronianum, & A. Hirtium, A. F. Liber Cuspiniani Cretonianum & Hirtium edit. Ex qua re intelligi potest Cretonianum cognomen Pansæ fuisse, fortè corruptum pro Caproniano. C. Vibius C. F. & A. Hirtius A. F. dicuntur in tabula Colotiana. Hirtius vnus extitit ex filijs proscriptorum à Sulla, quos Cæsar, vt tradit Dio, ad honores euexit. Hi & sequentis anni consules antè à Cæsare designati fuerunt, quàm interficeretur. Ex his Hirtium in prælio ciuili Mutinensi contra Antonium, Pansam verò aliquot diebus pòst ex vulnere in eodem bello accepto, Bononiæ mortuos, Dio, Appianus, & alij referunt. In locum Pansæ XIIII. Kalend. Septemb. huius anni C. Octauius suffectus est, qui in Hirtij locum collegam sibi Q. Pedium cooptauit.

M. Lepidus. *L. Plancus.* 712

Cassiodorus cum Fastis Siculis consules subijcit, M. Lepidum, L. Plancum. Dio, M. Aemylium Lepidũ II. L. Munatiũ, L. F. Plancũ. Horum meminit Suetonius in Tiberio, cùm ait: Tiberium M. Aemylio Lepido II. Munatio Planco coss. post bellum Philippense natum. In hunc autem etiam annum consules iam antè à Cęsare designati fuerant, authore Dione, D. Brutus & L. Plancus, verum Bruto priore anno lege Pedia damnato, ac post occiso & occupata à triumuiris repub. placuit, M. Lepidum triumuirũ, qui antea etiã cum Cæsare III. cos. fuerat, cum Planco, qui & ipse secutus Antonium, à Repub. desciuerat, consulatum administrare. Cæterum Brutus ipse à Plutarcho, Appiano, Dione, Zonara, Albinus vocatur, credo quòd è Brutis fuerit in Albinos adoptatus. Hoc anno bello ciuili Philippensi Brutus & Cassius interfecti sunt, vt authores sunt Dio, Plutarchus, Appianus, & alij.

P. Ser-

713 *P. Seruilius II.* *L. Antonius.*

COnsules in hunc annum comparant tabulæ Colotianæ, Dio & Caßiodorus, L. Antonium, M.F. Pietatem, P. Seruilium, P.F. Isauricum II. Horum consulum in Tiberio meminit Suetonius, Pub. Seruilius primùm consul fuit cum Cæsare II. cuius patrem Isauricum paulò ante mortuum fuisse Dio & Eusebius tradunt. L. Antonius à Dione Pietas dicitur, quòd consul vnà cum Fuluia Marci fratris vxore rempub. eo animo tractauerit, quasi pro fratre III. viro laboraret, atq; propter pietatem illam cognomen Pietatis sibi vendicauit.

714 *Cn. Domitius.* *C. Asinius.*

TAbula Colotiana, Dio & Caßiodorus, consules in hunc annum comparant, Cn. Domitium, M. F. Caluinium II. C. Asinium, Cn. F. Pollionem. Horum meminit Iosephus antiquitatum lib. 14. cap. 23. Exitu autem anni hos consules se magistratu abdicasse scribit Dio: aliosq; consules in paucos dies suffectos esse, quorum vnus fuit L. Cornelius Balbus Gaditanus. Quare in tabula Colotiana suffecti consules notati sunt L. Cornelius L. F. P. Canidius L. F. De P. Cornelio Balbo consule, Plinius lib. 7. cap. 43. & Velleius lib. 2.

715 *L. Censorinus.* *C. Caluisius.*

COnsules suggerit Caßiodorus L. Censorinum C. Caluisium. Censorinum & Sabinum Fasti Siculi. Dio L. Martium, C. Sabinum. C. Caluisius, C. F. Sabinus dicitur à Dione in indice, quanquam Asinius ibi vulgo per mendam legitur.

716 *Ap. Claudius.* *C. Norbanus.*

COnsules subsecuti sunt Appius Claudius, C. Norbanus, vt ait Caßiodorus: vt Fasti Siculi, Censorinus & Sabinus, vt Dio, App. Claudius C. F. Pulcher, C. Norbanus C. F. Flaccus. De Tedio Afro consule suffecto designato, qui antequam iniret, se ipse præcipitauit, minis C. Cæsaris exterritus, vide Tranquillum in Augusto.

717 *M. Agrippa.* *L. Caninius.*

M. Agrippam, L. Caninium consules suggerit Caßiodorus, Agrippam & Gallum Fasti Siculi: Dio M. Vipsanium L. F. Agrippam, L. Caniniū L. F. Gallum: M. Agrippam & C. Canidiū Gallum consules edit Iosephus lib. 15. antiquitatum, Vipsanium item Agrippam vocat Nepos in vita Attici. In Capitolinis lapidibus, alijsq; veteribus Romæ monumentis gentile nomen eius præteritur, vt in fronte templi quod Pantheon dictum est, M. Agrippa L. F. cos. tertium. Meminit etiam de Agrippa Tacitus, libro primo.

718 *L. Gellius.* *M. Cocceius.*

CAßiodorus consules in hunc annum profitetur L. Gellium, M. Cocceium: Poplicolam & Neruam Fasti Siculi: Dio L. Gellium L. F. Poplicolam, M. Cocceium Neruam. Ex Capitolinis fragmentis apparet L. Gellium L. F. L. N. esse, L. Gellius frater proditur à Dione M. Valerij Messalæ, Est enim is, cui à M. Bruto venia antè data est, ex quo intelligi potest, Poplicolam cognomen esse adoptionis, non enim Gellij sed Valerij Poplicolæ cognomen tulerunt. Eundem Gellium abdicasse, in eius locum alterum suffectum eadem fragmenta docent, Is fortè fuit L. Munatius L. F. L. N. Plancus, quem Plinius libro 13. cap. 3. bis consulem fuisse ait, neque quo anno iterum fuerit reperias.

Sext. Pompeius. *L. Cornificius.* 719

SExt. Pompeium, L. Cornificium consules prodit in hunc annum cum Siculis Caßiodorus, L. Cornificium L. F. Sextum Pompeium. Sext. F. Dio. Hoc anno Sext. Pompeius Cn. F. occisus est.

M. Antonius. *L. Scribonius Libo.* 720

COnsules suggerit Caßiodorus L. Scribonium, L. Atratinum. Antonium & Libonem Fasti Siculi: M. Antonium M. F. II. L. Scribonium L. F. Libonem Dio. Adijcit idem Dio M. Antonium III. virum magistratu ipsis Kalen. Ianuarijs se confestim abdicasse, ac sibi L. Sempronium Atratinum suffecisse, multosq; propterea esse, qui non Antonium, sed Atratinum cum Libone cōsules hoc anno edant. Consules quoq; in anni partem suffectos inuenitur apud quosdam Fastorum municipalium autores: Sanè etiam Pauli Aemilij consulis in parte anni meminit Dio, eumq; porticum suis sumptibus exædificasse ait, & in consulatu dedicasse.

C. Cæsar. *L. Volcatius.* 721

CAßiodorus, C. Cæsarem, L. Volcatiū consules suggerit. Dio Cæsarem II. L. Volcatium L. F. Tullum. Qui Siculos Fastos digesserunt, parum scitè Cæsarem & Ciceronem in hunc annum edunt. De hoc Cæsaris consulatu Suetonius, & Dio, commemorantes quòd eum paucißimis horis gesserit: vt antè quoque fecerat Antonius. In locum Cæsaris facti L. Antonius multiq; alij in parte anni qui in libro Veterum inscriptionum hoc modo numerantur.

Imp. Cæsar II. L. Volcatius.
K. Ian. L. Antonius.
K. Maij L. Flauius.
K. Iulij. M. Atilius.
C. Fonteius.
K. Sept. L. Vinutius.
K. Octob. L. Lænonius.

L. Flauij consulis à M. Antonio facti & abdicati meminit etiam Dio.

Cn. Domitius. *C. Sosius.* 722

CN. Domitium, C. Sosium, consules nominat in hunc annum Caßiodorus. Aenobarbum & Sosium Fasti Siculi. Dio Cn. Domitium Cn. F. Cn. Nep. Aenobarbum. C. Sosium C. F. C. N. Nepos scribit Atticum Cn. Domitio C. Sosio consulibus mortuum.

C. Cæsar II. *M. Messala.* 723

CAßiodorus C. Cæsarem II. M. Messalam consules in hunc annum profitetur. Fasti Siculi Octauianum & Coruinum, Dio Cæsarem III. M. Valerium M. F. Messalam Coruinum & rectè, neque enim Caßiodorus rationem habet consulatus eius, quem cum Q. Pedio gesit, quia suffectus fuit. Dio autem & Appianus autores sunt Cæsarem & Antonium ambos III. in hunc annum consules comparatos fuisse, tum cum pace cum Sext. Pompeio facta consules in octo annos insequentes designarunt, verum abrogatum fuisse priore anno ei à populo consulatum

ſulatum, & bellum vnà cum Cleopatra indictum, ac pro eo M. Meſſalam conſulem declaratum. De ſuffectis hoc anno conſulibus ſic in veteribus inſcriptionibus:

Imperator Cæſar III. *M. Valerius.*
Kalend. Maij M. Titius.
Kal. Octobrib. Cn. Pompeius.

724 *C. Cæſar* III. *M. Craſſus.*

CAſiodorus conſules in hunc annum nominat C. Cæſarem III. M. Craſſum: Faſti Siculi Octauianũ & Craſſum, Dio Cæſarem IIII. M. Licinium, M. F. Craſſum. Addit idem Cæſar, media hyeme traiecit in Italiam ex Macedonia, qua ipſe quartum conſul cum M. Craſſo fuit. Oroſius item notat Cæſarem VI. Imperatorem appellatum cum M. Liuio Craſſo coſ. fuiſſe. De conſulibus ſuffectis M. Licinio ſic in veteribus inſcriptionibus:

Imp. Cæſar IIII. *M. Licinius.*
Kal. Iulij C. Antiſtius.
Id. Septemb. M. Tullius.
Kal. Nouemb. L. Sænius.

DE M. Tullio conſule cum Auguſto meminit in exponendis huius anni rebus Dio. Plinius libro 22. cap. 6. Plutarchus in Cicerone. Antiſtio veteris: Sænio Sæuini cognomen ex Velleio & Tacito adiectum eſt.

725 *C. Cæſar* IIII. *Sext. Apuleius.*

COnſules apud Caſsiodorũ C. Cæſar IIII. Sext. Apuleius, apud Dionem Cæſar V. Sextus Apuleius Sext. F. In Faſtis Siculis Octauianus & Apuleius. In veteribus inſcriptionibus, Imp. Cæſar V. Sext. Apuleius. Hunc annum vocat Dio ab vrbe condita 725. De Cæſare V. conſule extat epigramma eiuſmodi vetus:

Senatus populusq́ Romanus
Imp. Caſ. Diui Iulij F. Coſ. Quinc.
Coſ. Deſig. Sext. Imp. Sept.
Reſpublica conſeruata.

726 *C. Cæſar* V. *M. Agrippa* II.

CAſiodorus in hunc annum conſules nominat Cæſarem V. M. Agrippam II. Oroſius cum Siculis Faſtis Cæſarem VI. Agrippam II. Dio Cæſarem VI. M. Vipſanium Agrippam III. Eſt tamen legendũ II. vt admonet Sigonius, vt ſit ſequenti anno III. Hoc indicat inſcriptio tẽpli, quod ipſe fecit, & Pantheon nominauit, M. Agrippa L. F. tertium conſul fecit, hoc enim templum Dio completum ſcribit biennio poſtquam conſul fuit cum Cæſare VII. quo anno ipſe tertium, non quartum, conſulatum geſsit, alioquin in fronte templi inſcripſiſſet quartum conſul.

727 *C. Cæſar* VI. *M. Agrippa* III.

INde Cæſarem VI. M. Agrippam III. conſules prodit Caſsiodorus, Cæſarem VII. Agrippam IIII. Dio: quid verò de vtroque ſentiendum, ex iis quæ ante dicta ſunt, apparet. In Faſtis certè Siculis eſt Octauianus VI. & Agrippa III.

728 *C. Auguſtus Cæſar* VII. *T. Statilius.*

COnſules Caſsiodorus ſuggerit Cæſarem Auguſtum VII. T. Statilium: Faſti Siculi Octauianũ VIII. & Taurum. Dio Cæſarem Auguſtum VIII. Seruilium Taurum II. Fuit autem anno LXXVII. in parte anni primùm conſul, hic nunc eſt II. De quo ita Suetonius in Nerone: Nero duxit vxorem Statiliam Meſſalinam Tauri bis coſ. & triumphalis abneptem, qui etiam Auguſtum VIII. & IX. conſulatum Tarracone iniſſe ſcribit.

C. Cæſar Auguſtus VIII. *M. Silanus.* 729

DEinceps Cæſarem Auguſtũ VIII. M. Silanum Caſsiodorus conſules ſubiicit. Dio & Faſti Siculi Auguſtum IX. M. Silanum: Fragmentum Capitolinum Imp. Cæſarem Auguſtum IX. M. Iunium Silanum. Hoc anno Auguſtus Imperator VIII. appellatus eſt, & templum Iani, quod aliquot bellorũ cauſa aperuerat, quartò cluſit, Dio.

C. Cæſar Auguſtus IX *C. Norbanus.* 730

CAeſarem Auguſtum IX. C. Norbanum, conſules ſuggerit in hunc annum Caſsiodorus. Auguſtum X. & Flaccum Faſti Siculi. Auguſtum X. C. Norbanum Flaccum, Dio & Capitolinum fragmentum: Norbanus C. Norbani conſulis anno 716. eſſe videtur, neque enim iterati honoris notam habet.

C. Cæſar Auguſtus X. *Cn. Piſo.* 731

CAeſarem Auguſtum X. Cn. Piſonem conſules Caſsiodorus, Auguſtum XI. & Piſonem Faſti Siculi: Auguſtum XI. Cn. Calpurnium, Cn. F. Piſonem Dio ſubiicit. Ex fragmento autem Capitolino apparet Auguſtum XI. A. Terentium Varronẽ Murenam vnà iniiſſe: Murenam mortuum in magiſtratu, in eius locum factum eſſe Cn. Calpurnium Piſonem, & Auguſtum abdicaſſe; Qua de re ſic Dio, Auguſtus in Albanum profectus conſulatu abdicauit, nam cùm & ipſe, ex quo reſpublica conſtituta eſt, & multi alij annuos magiſtratus geſsiſſent, ab eo ſibi in poſterum abſtinendum eſſe putauit, vt conſulatus pateret quam plurimis, idque extra vrbem fecit, ne impediretur, & in ſui locum ſubſtituit L. Seſtium, qui Bruti ſtudioſiſsimus fuerat, atque etiam de eius laudibus ſcribebat.

M. Marcellus. *L. Arruntius.* 732

COnſules, vt ait Caſsiodorus, hic annus habuit M. Marcellum, L. Arruntium: vt Dio, M. Claudium, M. F. Marcellum Aeſerninum L. F. In Capitolino lapide hi conſules ita deſcripti ſunt, L. Arruntius L. F. L. N. M. Claudius, M. F. M. N. Ex quibus intelligi poteſt, in Faſtis Siculis parum ſcitè cõſules ſuggeri Octauianum XII. & Arruntium: Hoc anno Fannij Cæpionis & Varronis Murenæ coniuratio in Auguſtum patefacta, ædes Iouis Tonantis dicata eſt, Dio.

M. Lollius. *Q. Lepidus.* 733

LApis Colotianus & Caſsiodorus, cõſules in hunc annum profitentur, Q. Aemylium Lepidum & M. Lollium. Dio ſcribit: Cùm Auguſtus in Sicilia eſſet, populus Romanus in comitijs conſularibus ſeditionẽ excitauit. Nam M. Lollius ſolus iniuit, quod locus alter Auguſto ſeruabatur, quo recuſante Q. Lepidus creatus eſt. De his conſulibus Horatius 1. Epiſtolarum ita ſcribit:

Me quater vndenos ſciat impleuiſſe Decembres,
Collegam Lepidum, quo dixit Lollius anno.

734 *M. Appuleius.* *P. Silius.*

COnsules in hunc annum subsequuntur apud Casiodorum M. Appuleius, P. Silius, apud Dionem M. Appuleius Sext. F. P. Silius, P. F. Nerua. In Fastis Siculis Appuleius & Nerua.

735 *C. Sentius.* *Q. Lucretius.*

LApis Colotianus, Eusebius, de temporibus, Dio, Casiodorus, consules edunt, C. Sentium, C. F. Saturninum & Q. Lucretium, Q. F. Vispillonem. De huius anni consulibus ita scribit Dio: Consul erat C. Sentius, quia verò collega ei dandus erat, atque Augustus consulatus locum alterum, qui ei seruabatur, repudiabat, coorta seditio est, donec Augustus alterum ex legatis Q. Lucretium, quem Senatus ad se seditionis sedandæ causa miserat, quanquam olim proscriptum consulem declarauit. Idem scribit Velleius lib. 2. Sentio autem Saturnino consulem suffectum, in fragmento Colotiano legitur, M. Vinucium, M. F. Velleius Vinutio collegam addit Agrippam. Hoc anno finito primo decennio, quo Augustus primò Censoriam potestatem cum Agrippa susceperat, iterum præfectus moribus à populo in quinquennium creatus est, ac Censoriam potestatem in idem tempus accepit, consularem in perpetuum, ita vt semper & vbique ei duodecim fasces præferrentur, ac inter consules assideret.

736 *Cn. Lentulus.* *P. Lentulus.*

PVblius Cornelius P. F. Lentulus Marcellinus, & Cn. Cornelius, L. F. consules suggeruntur à tabula Colotiana, Dione, & Casiodoro: Hoc anno M. Agrippa Tribunitiam potestatem à S. P. Q. R. ex authoritate Imperatoris Cæsaris Augusti in quinquennium adeptus est.

737 *C. Furnius.* *C. Silanus.*

CAius Furnius, C. Silanus deinceps consules sequuntur apud Casiodorum: C. Furnius C. F. C. Iunius C. F. Silanus apud Dionem. In fragmento autem Colotiano C. Furnius C. F. C. Iun. C. Furnio & C. Iunio Silano cõsulibus ludos seculares quintos factos esse ab Augusto, tradit Censorinus & Dio.

738 *L. Domitius.* *P. Scipio.*

LVcium Domitium, P. Scipionem consules suggerit Casiodorus: Aenobarbum & Cornelium Fasti Siculi. L. Domitium Cn. F. L. N. Aenobarbum, P. Cornelium P. F. P. N. Scipionem, Dio, & tabula Colotiana, in qua P. Cornelio suffectus est, L. Ta. id est. Tarius, de quo Plinius lib. 18. cap. 7. L. Tarius Rufus infima natalium humilitate consulatum militari industria meritus est sub diuo Augusto. His consulibus solenne quinquennale actum scribit Dio, ob imperium Augusti Agrippa vno ex quindecim viris curante.

739 *M. Drusus.* *L. Piso.*

DEinde M. Drusum L. Pisonem consules nominat Casiodorus. Libonem & Pisonem Fasti Siculi. M. Liuium L. F. Drusum Libonem, L. Calpurnium L. F. Pisonem Dio: M. Drusum M. F. L. .... fragmentum Colotianum.

740 *Cn. Lentulus.* *M. Crassus.*

CNeium Lentulum, M. Crassum, insequens annus consules habuit, authore cum Siculis Casiodoro. Quos Dio vocat M. Licinium, M. F. Crassum, Cn. Cornelium Cn. F. Lentulum, fragmentum autem Colotianum, M. Licinium M. F.

T. Nero. *P. Quintilius.* 471

TIb. Nero, P. Quintilius consules hoc anno fuerunt, apud Casiodorum. Nero & Varus in Fastis Siculis. Quos Dio nominat T. Claudium Tib. F. Neronem, P. Quintilium Sext. F. Varum. Fragmentum Colotianum, Tib. Claudium, T. F. Tiberium primum consulatum paucis diebus gessisse, author est Suetonius. Hic est enim Tib. Nero, Augusti priuignus, qui mortuo Augusto imperium obtinuit, cùm antè ab eo fuisset adoptatus.

M. Messala. *P. Sulpitius.* 742

M. Messalam, P. Sulpitium, consules suggerit Casiodorus, Messalam & Quirinum Fasti Siculi. M. Valerium M. F. Messalam Barbatum, P. Sulpitium P. F. Quirinum Dio, de quibus Suetonius in Claudio, & Tacitus lib. 3. Porrò hic est Sulpitius Quirinus, qui consularis dicitur à Iosepho lib. 17. antiquitatum, cap. 1. Syriæ legatus. Quo tempore Dominus noster Iesus Christus Redemptor & Saluator generis humani natus est. De quo S. Lucas mentionem facit, cùm ait: hæc descriptio prima facta est à præside Syriæ Quirino. His consulibus alios suffectos indicat Lapis Colotianus, in quo est ita:

M. Valerius M. F.
C. Valgius C. F.
Suff. C. Caninius.

IN Fastis etiam Cuspiniani ita hi consules suis nominibus efferuntur:

Messala	*Quirino.*
Rebilo	*Saturnino.*
Maximo	*Tuberone.*

EX quo apparet Rebilum & Saturninum Caninij & Valgij cognomina esse. Ex fragmento autem Capitolino patet Aemylianum Valerij, Rufum Valgij, Rebilum Caninij fuisse cognomina, atque vt Valerio Rufum, sic Rufo Rebilum esse subrogatum. Rebili & Saturnini in Fastis Siculis extat etiam memoria. Hoc anno Augustũ iterum in quinq; annos præfectum moribus fuisse, eamq; potestatem per interualla temporũ, vt etiam imperium accepisse, M. Agrippam diem obijsse refert Dio.

Paulus Fabius. *Q. Aelius.* 743

PAulum Fabium, Q. Aelium, consules prodit in hunc annum Casiodorus, Paulum Fabium Q. F. Maximum, Q. Aelium Q. F. Tuberonem Dion: Maximum & Tuberonem liber Cuspiniani. Q. Aelij Tuberonis, P. Fabij Maximi, consulum sæpè meminit Frontinus de aquæductibus, & Plinius lib. 8. cap. 7. Q. Tuberone Fabio Maximo theatrum Marcelli dedicatum scribit.

Iulius Antonius. *Q. Fabius.* 744

COnsules Iulium Antonium Africanum, Q. Fabium edit in hunc annũ Casiodorus. Iulium Antonium Africanũ, Q. Fab. Q. F. Maximum Dio. Africanum & Maximum Fasti Siculi & Cuspiniani. Dio, Iulium Antonij filium nominat, ad hunc scribit Horatius ita:

Pindarum quisquis studet æmulari
Iule, ceratis ope Dedalæa
Nititur pennis. Et pòst:
Tendit Antoni quoties in altos Nubium tractus.

Dicujus

745 *Drusus Nero. T. Quintius.*

INde Drusus Nero, T. Quintius, apud Cassiodorū. Nero Claudius Ti. F. Drusus, T. Quintius T. F. Crispinus apud Dionem. Drusus & Crispinus in Fastis Cuspiniani & Siculis. Hic Drusus T. Neronis frater, Augusti priuignus fuit, quem cos. in Germania mortuum, atq; ipsum cum filijs Germanicum appellatum Dio tradit, quod cognomen ei primùm senatum à prouincia imposuisse ait Eutropius, Liuiana historia huius Drusi morte expletur: sic enim est in Epitoma vltima, Bellum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur, ipse ex fractura equo super crus collapso, trigesimo die, quàm id accidit mortuus est, corpus à Nerone fratre, qui nuncio valetudinis eius enecatus raptim accurrerat, Romam peruectum, & in C. Iulij tumulo conditum, laudatus est à Cæsare Augusto Vitrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

Hic finiente Historia Liuiana, cuius gratia confectio huius Chronologiæ suscepta est, hæc quoque finem accipit.

FRANCISCI ROBORTELLI VTINENSIS DE CONVENIENTIA SVPPVTATIONIS

Liuianæ ann. cum marmoribus Romanis, quæ in Capitolio sunt.

A REGIBVS VSQVE AD COSS.

INTER Liuium & Dionysium videtur dissensio esse, nam Dionysius ait anno CCXLIIII. Consules primum post exactos reges creari cœpisse. Apud Liuium autem sub finem libri primi scriptum est, reges Romæ regnasse annis CCXLIIII. Ideo Sigonius orditur Liuianam Chronologiam suam ab anno CCXLV. Marmorum verò Romanorum siue Fastorum Capitolinorum supputationem orditur ab anno CCXLIIII. Ita fit, vt differant anno vno. Ego eas inter se cōsentire existimo, & ostendo Sigonium deceptū esse, ac pueriliter omnia scribere. Primum illum annum quo creati sunt consules, Romæ post exactos reges scribit Dionysius quatuor mensium fuisse extremorum, sed continuatum vsque ad initium insequentis: ita completum annū spacio XVI. mensium. Cum Halicarnasseo autē consentiunt & marmora Romana, nam etiam ipsa ordiuntur ab anno CCXLIIII. Etsi enim fracta sunt eo loco, ex numero tamen annorum, qui postea adnotatus visitur, id colligi potest. Liuius annos, quibus Romæ regnatum fuit, ita enumerat:

Romulus regnauit ann. 37.
Interreges ann. 1.
Numa annos 43.
Tullus Hostilius annos 32.
Ancus annos 24.
Tarquinius Priscus annos 38.
Seruius Tullius annos 44.
Tarquinius Superbus annos 25.

Summa hæc, si numeres annos, quibus regnauit Priscus, 37. continebit annos 243.

Sed Liuius ait, duodequadragesimo ferè anno, quod ita accipiendum est, vt numeres tantum annos 37 nam reliqui, qui superfuerant, menses connumerari cœperunt cum insequenti anno, qui fuit, vt ex Dionysio retuli mensium XVI.

Sigonius in Chronologia Liuiana Prisco assignat annos 38. nec animaduertit Liuium scribere, duodequadragesimo ferè anno, quod ita debet accipi, vt paulò antè dixi. Ita nulla controuersia fuerit inter Liuium & Halicarnasseum, atque Romana marmora de annis regum, vsque ad primos consules.

A CONSVLIBVS PRIMIS vsque ad Decemuiros.

QVia supputatio Romanorum marmorum, & Halicarnassei habet duos cōsulatus, anno scilicet 264. & 265. qui à Liuio videntur prætermissi, putat Sigonius discrepare Liuium etiā à marmoribus Romanis, & ab Halicarnasseo annis duobus, qui additi ad illum primum conficiunt annos tres. Ita à primis consulibus vsque ad decemuiros differunt inter se supputationes prædictæ, si Sigonio credas, annis tribus.

Sed illi duo consulatus ann. 264. & 265. vbi de rebus à Coriolano gestis loquitur: omninò sunt reponendi apud Liuium, nam culpa librariorum prætermissi fuerunt, quo autem loco reponi debeant, ego facilè perspexi: nam mutilus esse videbatur contextus. Id ab hinc paucis mensibus post omnes intelligent, cùm legent Liuium à me emendatum, & digestum in annos, vnà cum Chronologia alia longè ratione confecta, quam Sigonius confecit. Est enim iam sub prælo, & instant impressores, vt quamprimū edatur. Fuit enim necesse, vt, si, quantum in me est, studiosorum antiquitatis commoditati cōsulere vellem, reiectis pluribus quàm mille in locis emendationibus Sigonij, eum pristino nitori redderem. Sed redeo ad rem. Nec me mouet Cassiodorus. Is enim fortassè aut suo iudicio sustulit, quem cæteri postea secuti sunt, aut incidit in libros, in quibus omissa illorum consulum fuerunt nomina. De numeris annorum, qui sunt apud Liuium, nunc sollicitus non sum, nam ostendam postea, quomodo sese res habeat. A primis igitur consulibus vsque ad decemuiros, nihil fuerit controuersiæ inter Liuianam summam, & marmorum Romanorum atque Halicarnassei. Quòd inseri debeant illi duo consulatus in Chronologiam Liuianam patet ex eo, quod postea ait Liuius anno trecentesimo altero primos decemuiros consulares inijsse magistratum, & octauo anno post tribunos militares cons. pot. creatos, trecentesimo decimo: si enim de medio tollantur illi consulatus, vt Sigonius censet, aliam supputationem Liuianam statuens ab ea, quæ est Halicarnassei, & mar-

morum Romanorum, quomodo ille numerus benè sese habebit?

Q. Minutio, C. Horatio consulibus apud Liuium scriptum est, trib. pleb. decem factos esse ann. 30. post primos, qui creati fuerunt anno 260. coss. A. Virginio, & T. Veturio. Sed quia interseri debent illi duo consulatus ann. 263. & 264. scribe ann. 38. post primos, qui creati fuerunt: & ille annus 297. debet appellari.

Liuius ait decemuiros creatos App. Claudio, T. Genutio coss. anno trecentesimo altero. Vide quàm rectè Liuio cum marmoribus cõueniat, nam trecentesimo altero tantumdem est, ac si dicas CCCII. & hic modus loquendi non percipitur à Sigonio, putat enim significare CCCI. quod est falsum.

A DECEMVIRIS VSQVE AD *Tribb. mil.*

Liuius annum primum decemuirorum vocat CCCII. Postea ait, octauo anno post tribb. militares inijsse magistratum, trecentesimo decimo. In sua Chronologia Sigonius pagella 97. post scholia Liuiana, ait. " Nullus est locus apud Liuium, in quo minus quid sequar, aut sentiam, possim dicere, quàm in hoc, quem nunc tracto: est enim necesse annum interponere, vt numerorum Liuianorum summa constet. Paulò post: Neque verò dici potest numerum posteriorem esse mendosè, nam in omnibus vetustis libris sita est. Etsi eum numerum mutes, quid deinceps ab eo nominantur, omnes erunt mutandi, & mira numerorum orietur confusio. Miror autem Liuium in tam paucis annis rectam supputationem tenere non potuisse, & reliqua. Risi cùm primùm vidi laborãtem hoc loco Sigonium. Dij boni, quàm desudat, nec tamen efficit quod vult. Liuium accusat etiam ipsum. Sic solent indocti homines, cùm se extricare nesciunt. Ego trecentesimo altero affirmo idem significare ac CCCII. Sicque sæpè loqui solitos veteres, vt alibi demonstratum est à me. Octauo anno pòst, ait Liuius, hoc est, trecentesimo decimo Tribb. militares inijsse magistratum. Rectè sanè, nam si ad CCCII. addas octo, erunt CCCX. Quid ais ô Sigoni? Vidèsne iam quàm sis imperitus, & nullo iudicio præditus in veterũ scriptis perpendendis? Omnia verò conueniunt, & quadrant cum supputatione marmorum Romanorum, nam CCC. annus scalptus ibi est. Sext. Quinctilius Sext. F. P. N. duobus autem annis pòst, id est, vt Liuius loquitur, trecentesimo altero ibidem est. Consules abdicasse se, & decemuiros consulares creatos.

Hactenus consentiunt marmora Romana cum Liuio. Sigonius cum trecentesimo altero non intelligeret CCCII. id est, duos significare, cogitur paulò pòst, vt tueatur illum locum apud Liuium, vbi ait, trecentesimo decimo anno creatos tribb. militares, id est, anno octauo post, interserere continuationem consulatus, quem gesserunt L. Valerius, & M. Horatius, his verbis, in Chronologia Liuiana anno 305. ijdem cõsules continuasse videntur in hunc annum. Dij boni, quale somniũ est hoc? quàm inane? quàm falsum? nec alia de causa excogitatum, nisi vt adderet annum vnum, quod necesse non erat, si intellexisset loquendi illam formam, vt toties dixi. Vbiq; damnosa est inscitia, sed præsertim in Chronologijs & supputationibus annorum: si enim vno numero decidas, maxima consequantur errata est necesse.

Nunc à Tribb. militaribus primis ann. CCCX. vsque ad ann. CDXL. quo consules fuerunt L. Papirius S P. F. L. N. Cursor V. C. Iunius C. F. C. N. Bubulcus Brutus II. (nam ibi in margine scalptus est annus CDXL.) ostendo non dissentire Liuium à marmoribus Romanis.

Hi sunt omnes anni CXXX, qui si totidem erunt apud Liuium, satis erit apertum, Liuium consentire cum Romanis marmorib. agedũ igitur ostendamus.

A. Sempronius Atratinus.
CCCX. T. Clœlius Siculus.
L. Atilius Longus. Hi primi fuerunt Tribuni mil. cos. potestate.

Coss. L. Papirius Mugillanus L. Sempronius Atratinus vitio facti abdicarunt in E. L. F. &c.

Hunc annum Sigonius CCCIX. appellat falsò, quia putat Liuium lapsum, vt in sua Chronologia asserit pag. 97. post scholia in Liuium. Verùm ego hunc errorem ante satis demonstraui. Idem Sigonius, vt est imperitus, nulloque iudicio præditus, in supplendis marmoribus Romanis numero CCCX. vsque ad numerum CCCXX. collocauit consulatus decem, cùm tantum nouem essent collocandi, ita factum est, vt vnus supersit, hic s.

C. Iulius Iulus IIII.
L. Verginius Tricostus II.

Hic consulatus additus præter rationem facit, vt numeri annorum sibi non constent, nec adæquari possint numeris antiquis, qui scalpti in margine adhuc visuntur. Quare ego censeo hunc consulatum tollendum. Nec verò authoritate vllius idonei authoris innixus hunc interposuit Sigonius. Nam Liuius de eo ita scribit. Eosdem coss. insequenti anno refectos Iulium tertium Virginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio. Valerius Antias, & Q. Tubero M. Manlium, & Q. Sulpitium consules in eum annum edunt, cæterùm in tam discrepanti editione & Tubero, & Macer libros linteos authores profitẽtur. Neuter tribunos mil. eo anno fuisse traditũ à superioribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet, & Tubero incertus veri est: sed inter cætera vetustate incomperta hoc quoque in incerto positum. Hæc sunt ipsius verba, ex quibus facilè quiuis intelligere possit Liuium non probare hunc consulatum. Diodorus Siculus homo Græcus arripiens illa nomina Manlium, & Sulpitiũ, quæ in ambiguo ponit Liuius, & addens tertium Maluginensem, hoc anno non consules, sed tribb. mil. recenset. Id tamen falsum est, nec Liuius probasse videtur. Cassiodorus consules ipsos nominat C. Iulium Iulum III. & L. Virginium Tricostum II. Ait Sigonius in comment. suis in Fastos & triumphos, se secutum authoritatem Cassiodori, hos suppleuisse in Fastis Romanis. Itàne verò Sigoni? ita es addictus Cassiodoro, vt quid Liuius dicat non attendas? Non animaduertit Cassiodorus Liuium eos non reposuisse, sed recitare opinionem veterum historicorum, qui reposuerant. Ita Cassiodorus impulit Sigonium in errorem tam magnum. Vidèsne ô Sigoni, verum esse, quod toties dixi, te nullo iudicio in[?]ens esse præditum? Tolli debent igitur hi consules ex Chronologia Liuiana, etiam ex marmoribus Romanis. Patet enim, si interserantur superesse annum vnum.

Quòd

Quòd si tollatur, vt etiam Liuius censet, bellè conueniet Liuio cum marmoribus ipsis.

Nunc operę precium me facturum existimo, si hic subscripsero veluti in tabula numerum annorũ, res vt tota perspici posit.

CCC. Sext. Quinctilius Sex. F. P. N. in M.M.E.
P. Horatius Tergeminus. in ipsis mar.
1 P. Sestius Q. F. Vibi N. Capitolinus, T. Menenius T. F. Agripp. N. Lanatus.
2 App. Claud. App. F. M. N. Crassinus. T. Genucius Augurinus, abdicarunt. Eodem anno Decemuiri legum ferendarum causa creati.
3 Decemuiri, quorum nomina vide in historia. 1
4 Decemuiri, quorum nomina vide in historia.* 2
* Liuius ait trecentesimo altero anno creatos decemuiros 1.CC.1.

Hæc enumeratio facit, vt cognoscas octo annos post decemuiros creatos tribb. mil.

Digredi libet aliquantum hoc loco, lib. 3. de Decemuiris agit Liuius, vbi errat Sigonius, quia verba latina non satis percipit, & locum emendando corrumpit. Verba Liuij sunt hæc, vbi loquentem facit M. Cornelium. Cæterùm neminem maiore cura occupatis animis verum esse præiudicium tantæ rei afferre. Ita enim se habent in veteribus libris, quorum verborum hæc est sententia: Non esse verum, id est, non esse æquum afferre præiudicium tantæ rei, ita proferunt loquendi hanc formulam omnes veteres, Horatius, Cæsar, Cicero, & alij, vti notum est: id non intelligens Sigonius, meras affert nugas, vt quilibet videre potest, nam ita emendat. Cæterùm neminem maiore cura occupatis animis verum esse: præiudicium rei tantæ differri posse, sibi posse paulò post, id est, neminem verè sentiat dicere, quid afferret in medium Sigonius contra hæc, aut quomodo iam inficiari poterit, se indoctum esse? nam locum hunc ita explicat, neminem in senatu, cum occupati sint animi maiore cura, dicere, quid verè sentiat, Eodem lib. 3. paulò ante. Sigonius corrumpit locum hunc, nam legit: "Et in vnica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum consilijs vtilis, summa aduersus alios æquitas erat. Verba autẽ ipsius in scholijs pagina 10. num. 42. hæc sunt: Vetus liber vnus habet, in priuatis, alter priuatis consilijs interdũ vtilis vt videatur legendum esse. Qui consensus in priuatis interdum consilijs vtilis esset. Hæc ille. Sed omnes vetusti libri, quos ego hactenus vidi, manuscripti, & is, qui à Vendelino impressus fuit 1470. ex Victorini Feltrensis exemplari, in quo ferè vbiq; antiquæ lectionis veritas, aut saltem vestigia apparent, ita habent: Et in vnica concordia inter ipsos, qui consensus in priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Vnde pulcherrima elicitur sententia. Si inter se cõsentiant priuati homines, interdum id magno aliorum malo fieri.

5 COSS.	L. Valerius M. Horatius.	3
6	Lar. Herminius T. Virginius Cœlimõt.	4
7	M. Geganius C. Iulus.	5
8	T. Quinctius Agrip. Furius.	6
9	M. Genutius C. Curtius.	7

CCC. A. Sempronius, T. Clœlius, L. Atilius. Tribb. mil. primi consulari potestate. Liuius ait Tribb. mil. creatos anno trecentesimo decimo, id est, octauo anno post decemuiros.

Vitio facti abdicarunt in E. L. F.

COSS.	L. Papirius Mugillanus.	L. Sépronius Atratinus.
1	M. Geganius.	T. Quinctius.
2	M. Fabius.	Postumius Aebutius.
3	C. Furius	M' Papirius.
4	Proculus Geganius.	L. Menenius.
5	T. Quinctius Mam. Aemilius.	Agripp. Menenius.
6	L. Quinctius, L. Iulius.	Trib. mil.
7	M. Geganius.	L. Sergius.
8	M. Cornelius.	L. Papirius.
9	C. Iulius.	L. Virginius.

Post hos consules Sigonius collocat:
*C. Iulius Iulus III. L. Virginius Tricostus II.

CCCXX. M. Fabius, M. Foslius, L. Sergius. Tribuni militum.

Ita numerauit annos Sigonius à 310. vsq; ad 320. sed quis non videt ipsum decipi, pluresq; quàm decem esse, vnumque superesse, id est, C. Iulius Iulus III. L. Virginius II. vt antè demonstraui. Ego igitur hos cõsules delendos puto. Sed etiam in alijs decem, qui consequuntur enumerandis lapsus est Sigonius.

Anno CDXX. A. Cornelius Cossus II. Cn. Domitius: Ibi signat annum Sigonius, sed si numeres vsque ad alium numerum denarium CDXXX. non inuenies plures quàm VIII. consulatus, ita vnus deerit. Ego igitur censeo annum CDXX. collocari debere anno vno antè, vbi ait, Hoc anno sine consulibus Respublica fuit.

Nam si in Chronologia Liuiana collocat interreges hoc anno, nescio cur in Capitolinis marmoribus hunc annum omittere velit: Ita si faciat, ipse dici poterit distraxisse in diuersas partes supputationes Liuij, & marmorum alioqui inter se consentientes, data opera, vt assereret, quod nõ est. Reliqui omnes anni benè se habent vsque ad CDXL. quem numerum mihi proposueram ab initio tanquam metam, quia ipse est scalptus in marmoribus Romanis, quæ reliqua sunt, & ex eo dijudicari possunt, qui, & quot sint antè supplendi. Sigonius ergo ab initio cùm non intelligeret ann. CCCX. esse collocandos primos trib. mil. ex sententia Liuij, & collocasset trecentesimo nono, coactus fuit, consulatum, qui neque à Liuio recipitur, neq; à marmoribus inserere, vt annum illum suppleret, præter omnem rationem antiquitatis, & fidem historiæ. Ita error ex errore deinceps prouenit, si quis in numeris semel labitur. Quare nihil magis est in Chronologia vitandũ. Ostendi hactenus à CCCX. anno, qui à Liuio nominatur, cum primi Trib. mil. creati sunt consulari potestate vsque ad consules L. Papirium Cursorem V. C. Iunium Brutum II. quæ nomina iam non in supplementis, sed in ipsis marmoribus Romanis scalpta visuntur, è quorum regione in margine etiam scalptus est annus CDXL. numerari annos CDXXX. in ipsa supputatione marmorum Romanorum. Nunc ostẽdendum totidem numerari in supputatione Liuiana, vt conuenire hanc cum illa cognosci posit, quod ab initio mihi proposui declarandum.

CCC. Annum ab vrb. cond. ego colloco, ex priore supputatione.
COSS. P. Curatio. Sext. Quinctilio.

CCCII. id est, trecentesimum alterum, quo anno creati sunt decemuiri.

COSS. App. Claudio.
T. Genutio.
A. Sempronio.
CCCX. T. Clœlio. primis Trib. mil.
L. Atilio.
Sic enim Liuius scribit.
M. Fabio.
CCCXX. L. Sergio. Trib. mil.
M. Foslio.
CCCXXX. COSS. C. Sempronio Atratino.
Q. Fabio Vibulano.

Sigonius præcurrit hanc nostram summam anno vno, quia præter omnem fidē historię inserere voluit annum 305. his verbis: Ijdem consules continuasse videntur in hunc annū: quare autem hoc somnium excogitare sit coactus dixi antè.

CCCXL. COSS. A. Cornelio Cosso.
L. Furio Medullino.

Sigonius intra illos numeros denarios collocat annum CCCXXXIIII. quem ego tollendū puto, nam ait: Interreges vno anno regnarunt. Non debet autem interponi hic annus, quia Liuius ita scribit: "Cū maior pars anni per nouos Tribb. pleb. & aliquot interreges certaminibus extracta esset. Paulò post, Papirius Mugillanus interrex obtinuit, vt tribunitia comitia haberentur. Hæc verba certè non significant illum annum sine magistratu fuisse, imò longè aliter. Miror Sigonium tam nullo iudicio esse præditum.

Sustulimus iam annos duos ex Chronologia Liuiana Sigonij, qui totam summam perturbabant, & faciebant, vt Liuius falsò præcurreret annis duobus summam marmorum Romanorum.

M'Aimilio M. Quinctilio Varo.
CCCL. L. Valerio L. Iulio Iulo. Tribunis
Ap. Claudio. M. Postumio. mil.

Nam alij duo tribb. addi non debent, & si Liuius asserit octo eo anno creatos: Quis enim nō videt Liuium deceptum fuisse? dum non animaduerteret in Fastis Romanis illos duos, quos addit ad sex tribb. M. Furium, scilicet Camillum. M' Postumium censores fuisse: fortasse in illis Fastis, quos inspexit Liuius, propter vetustatem erat deleta illa dictio CES, vel CENS. quæ censores è regione posita, sicuti fit, significabat.

CCCLX. COSS. L. Lucretio Flauo.
Ser. Sulpitio Camerino.
Ser. Cornelio III. P. Valerio II.
CCCLXX. M. Furio Camillo V. Ser. Sulpitio II. tri.
C. Papirio. T. Quinctio II. mil.
CCCLXXX. L. Sextio. trib. pleb.
C. Licinio Stolone anno III.
CCCXC. CONSS. L. Aimilio. II.
Cn. Genucio.
CCCC. COSS. C. Sulpitio Petico. IIII.
M. Valerio Poplica. III.
CDX. COSS. M. Valerio Coruo III.
A. Cornelio Cosso.
CDXX. Interregnum fuit pestilentiæ causa.

Ita Liuius, quare ex ipsius sententia ego annum hunc reponendum sentio, nec verum est, quod scribit Sigonius de eo Liuium non esse locutum. Quid enim apertius his verbis? Et quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspicijs res ad interregnum redijt. Ad interregnum addi potest etiam dictatura, quæ præcesserat eodem anno. Ita annus postea sine consulibus fuit: sed numerandus omnino, ac laudandus Haloander, qui hoc primum animaduertit ex Liuij verbis.

CDXXIX. Debet reponi dictatura Papirij. Sine coss. & miror cur Sigonius cùm in tabulis Capitolinis supplendis hanc dictaturam reposuerit pro vno consulatu: in Chronologia Liuiana id prætermiserit, cū satis verba Liuij ostendant esse annumerandū. Glareanus & Haloander viri doctissimi in suis Chronologijs hoc multò ante animaduerterūt, quàm marmora Rom. effoderentur, Liuium & alios secuti.

C▪XXX. Consequitur ergo, vt hic annus notari debeat coss. C. Sulpitio II.
Q. Aimilio. vel A. Ceretano.
CDXL. COSS. L. Papirius Cursor V.
C. Iunius Bubulcus II.

Ex his, opinor, satis patet, verum esse id, quod ab initio diximus, Liuianam summam conuenire cum Rom. marmoribus ab anno 310. vsq; ad annum 440. qui numerus scalptus visitur in ipsis marmoribus.

CDXLI. M. Valerius. P. Decius.
CDXLII. C. Iunius Bubulcus III. Q. Aimilius II.
CDXLIII. C. Martius Rutilus. Q. Fabius.

Post hos consules debet inseri dictatura Papirij, nam fuit annus sine coss. & miror Sigonium in Chronologia Liuiana hunc pretermisisse, nam ex Liuio id elici facilè potest, nec me mouet quòd eodem anno cos. Fabium dimicasse cum Etruscis, Et paulò post, Fabio continuatum consulatum ait, nam consul vocatur vt proximi anni, & continuatus dicitur consulatus, fuerat enim interiecta dictatura tantum Papirij vno anno, & rectè continuatus dici potuit.

CDLI. M. Liuius Denter. M. Aemilius.

Post hos coss. debet omninò reponi dictatura duplex. Altera consulatus eius anni tempore, quæ breuis fuit Iunij Bubulci. Altera sine coss. pro anno vno. M. Valerij Maximi, in qua nō Q. Fabium Maximum magistrum equitum (neq; enim par erat hominem ea ætate, & honoribus illi subiectum esse) habuit, sed M. Aimilium. Hæc est Liuij sententia, & annus fuerit hic 452. hoc est:

CDLII. ita duæ dictaturæ erunt. Altera anno 451. vnà cum coss. cōnumerata. Altera 452. sine coss. Sed hæc posterior ambigitur an fuerit gesta à Q. Fabio Maximo, an à Valerio Max. Et sanè marmora Capitolina quamuis fracta numero, 7. (qui numerus debet postponi octauo) nam sequor Marliani dispositionem per numeros ita signatam, videntur dictatorem præ se ferre Q. Fabium Maximum non Valerium. Verùm esto, de nominibus nunc non laboro, nam sæpè video dissentire Liuium à cæteris: sed de annis mihi propositū est quærere. Vel igitur Valerius fuerit, vel Q. Fabius dictator, satis constat eum annum connumerari debere pro vno consulatu, & satis id demonstrat Liuius, cùm per interregem comitia habita ait, & ipsum dictatorem absentem creatum consulem, quod in M. Valerio Coruo erit verum, in Q. Fabio non erit.

Iam verò Liuij decem libri primi, qui vulg[illegible] primam conficiunt Decadem, clauduntur c[illegible]sulatu. Q. Fabij Gurgitis, qui est & Iunij Sc[illegible] annus, CCCCLXXI. Nec est vlla dissensio [illegible]ter ipsum, & fragmenta, quæ extant, marmor[illegible], in quibus perspiciuntur & Consium, & Cens[illegible]um nomina,

edi

etsi non integra. Quare patet summam Liuianam & marmorum Romanorum eandem esse.

Correctio numerorum apud Liuium.

CVm hæc ita sese habeant, corrigendi numeri apud Liuium, & primùm lib. 10. vbi ait: Supersunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum iam volumen, annumq; sextum, & quadragesimum à M. Valerio, A. Cornelio consulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. Erat autem is cõsulatus Q. Fabij Max. V. & P. Decij IIII. quo anno se deuouit. Legendum non annum XLVI. sed XLIX. vel XLVIII. Fuerunt enim à librarijs corrupti hi numeri, vel potius à Cassiodoro, & alijs, qui Liuij summam non exquisitè collegerunt.

Sigonius totum se addixit Cassiodoro, & si velit, nolit, cogitur interdũ ab eo discedere. Memini cùm totum se addixerat Eusebio. Ac Venetias cùm aliquando venisset, me non sine admiratione audijsse illum, dum mecum colloqueretur numerantem annos ad normam Eusebij Chronologiæ, monuisseque ne id faceret, quia sciebam esse corruptissimum illius librum. Moriar, si vera non narro. Omninò Cassiodori Chronologia minus est corrupta, sed & in ea iudicio opus est. Potuit enim is in enumerandis annis labi, nihil enim difficilius, quàm ex Liuio annos exquisitè colligere, quia non exprimit singulos semper, nec appellat euidenter, potuisset que faciliorem viam inire ad conficiendos annales: sed veritus est, credo, ne historia videretur esse, si eam non intexeret ambitu verborum, verùm insisteret, breuiterque ac concisè loqueretur, vt in Fastis fiebat, vbi breuiter erant omnia annotata.

Apud Liuium etiam COSS. M. Fabio Ambusto III. T. Quinctio, numeratur annus post Romam captam XXXV. sed corrigendus locus, & legendum XXXI.

Romam captam scriptum est apud Liuium trecentesimo sexagesimo quinto, tu emenda ex priore nostra supputatione CCCLXIII. Fuit autem capta Tribb. mil. cos. pot. Q. Fabio Ambusto. Q. Sulpitio Longo. Itidem altero Ambusto Fabio fratre, & alijs.

Apud Liuium COSS. Q. Seruilio Ahala, L. Genucio II. nominatur annus post Romam captam XXV. ibi emendandum, & legendum XXIII.

Et hæc hactenus à nobis dicta sunt de conuenientia annorum Liuianæ Chronologiæ cum marmoribus Rom. vsque ad annum CDLXXI. quo finiuntur decem libri ab vrbe condita à Liuio scripti, qui extant.

Liuij alteram Decadem librorum quam vocant, vsque ad XX. non habemus. Quare plura non dicam, tantum hoc: consentire Liuium cum marmoribus Romanis de initio primi belli Punici & exitu: nam de exitu locus est lib. 29. sub finem his verbis: Annis ante XL. pax cum Carthaginiensibus postremò facta erat Q. Luctatio, M. Manlio consulibus. Bellum initum annis post tribus & XX. P. Cornelio, T. Sempronio consulibus. Finitum est XVII. anno Cn. Cornelio, P. Pæto consulibus.

Annis ante XL.) diligenter si supputes, anni sunt XLI. Quare ita emenda, quia videtur Liuius exquisitam summam sequi.

Bellũ initum annis post III. & XX.) & hic numerus rectè sese habet.

Finitum est XVII. anno) & hic numerus rectè se habet.

Verba Liuij in Prooemio lib. XXXI. siue primi de bello Macedonico sunt hæc: Cùm in mentem mihi venit III. & LX. annos (tot enim sunt à primo Punico ad secũdum bellũ finitum) æquè multa volumina occupasse mihi, quàm occuparint CCCCLXXVIII. anni ab vrb. cond. ad Appium Claudium consulem, qui primus Carthaginiensibus intulit bellum.

LXIII. annos) & hic numerus rectè se habet.

CCCLXXVIII.) Emenda CCCCLXXXVIII. ab vrb. cond. vsque ad Appium.

Sigonius perperam in suo emendat LXXXVI. suã secutus summam.

Nihil autem certius his numerorum emendationibus esse potest, nam ipsa marmora integra sunt, vbi horum annorum consules scalpti sunt, & denarij numeri ipsorum annorum, ex quibus reliquos, qui pauci desunt, facilè supplere est.

COSS. D. Iunius, N. Fabius — annum 485. vocat Sigonius in Liuiana Chronologia.

COSS. Ap. Claudius, M. Fuluius — annum hunc ibidem vocat Sigonius 486.

In medio horum duorum consulatuum collocat Sigonius.

COSS. Q. Fabiũ, P. Decium — quos Cassiodorus omittit, & repræhenditur à Sigonio in comment. Fastorum.

Cur igitur omiserit in Liuiana Chronologia satis mirari non possum. Etsi enim eam describit ex Cassiodori præscripto, non debet tamen illum sequi, vbi errasse animaduertit. Sed ego insero, & tres illos consulatus ita adnoto deinceps, 487. 488. 489. aliter, quàm Sigonius.

COSS. P. Claudius, L. Iunius — vocatur in vulgatis Liuij libris annus hic DI. Tu emenda ex nostra, & marmorum summa,

COSS. C. Lutatius, A. Postumius. — quæ eadẽ est cũ Liuiana DIIII. finis primi belli Punici.

COSS. P. Valerius, M. Atilius — huncannum videas vocari apud A. Gellium in vulgatis libris DXXII. Tu emenda ex nostra summa DXXVI.

COSS. P. Cornelius Scipio. T. Sempronius Lõgus. — Hoc anno ait Liuius confectum II. bellũ Punicum anno 23. post pacem datam consuli Lutatio: id verum est etiam in mea summa.

COSS. Cn. Cornelius Lentulus, P. Aelius Pætus. — Hi consules nominantur à Liuio: nam eo anno ait finitum bellum II. Punicum, LXIII. annis à primo bello Punico: id verũ est etiam in mea summa.

COSS. P. Sulpitius Galba. C. Aurelius Cotta. — His coss. bellum extitit Macedonicum contra Philippum, anno, si Sigonio credas, 550. sed marmora Romana statuunt ann. 553. nec dissentit Liuius de initio huius belli, nam lib. 31. ijs consulibus ait susceptum.

De bello itidem Antiochino, quando geri cæperit, quando desierit: marmora consentiunt cum Liuio, nam susceptum est M' Acilio Glabrione, & P. Cornelio Nasica: debellatum autem post duos annos à Scipione Asiatico.

M. Iu-

M. Iunius Brutus, A. Manlius Vulso. His consulibus clauditur vltimus liber Liuij de bello Macedonico, anno 575.

COSS. L. Martius Censorinos. M. Manlius. Annus hic est 604. In Epitome Liuiana scribitur, lib. 49. Initium tertij belli Punici anno altero & sexcentesimo, id est, DCII. sed scribendum est anno DCIV. vt alibi etiam dicemus demonstrando hunc errorem à librarijs prouenisse.

Quo loco Liuius lib. 34. annum, quo P. Africanus consul fuit, vocat DVIII. vt est in vulgatis, non vt emẽdat Sigonius in Chronologiæ suę scholijs DLVI. sed DLIX. legendum est, error autem ita ortus fuit, DVIII. scripserunt librarij, omittentes quinquagesimo. i. L. vt etiam antè. Has numerorum emendationes ratione factas, & si quiuis cognoscere potest, demonstrabo tamen ego copiosius in mea Chronologia: nam omnis error in his scribendis fluxit à Cassiodoro, & alijs, qui Liuianos annos non exquisitè numerarunt: ideo coacti sunt ad suam summam numeros immutare, & si non omnes immutarunt, obliti opinor, vnde cognosci potest, id ita factum.

FINIS.

IMPRESSVM FRANCOFVRTI AD MOENVM, APVD GEORGIVM CORVINVM, SIGISMVNDVM FEIERABEND, ET HÆREDES VVIGANDI GALLI.

M. D. LXVIII.